Universitets-Jubilæets danske Samfund. Nr. 27.

BIDRAG

TIL EN

ORDBOG OVER JYSKE ALMUESMÅL

AF

Henning Frederik
H. F. FEILBERG.

UDGIVET

AF

UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND.

FØRSTE HEFTE.

KJØBENHAVN.

THIELES BOGTRYKKERI.

1886.

ORDBOG OVER JYSKE ALMUESMÅL.

BIDRAG

TIL EN

ORDBOG OVER JYSKE ALMUESMÅL

AF

H. F. FEILBERG.

UDGIVET AF

UNIVERSITETS-JUBILÆETS DANSKE SAMFUND.

FØRSTE BIND.

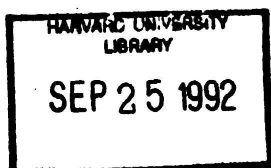
A—H.

KJØBENHAVN.

THIELES BOGTRYKKERI.

1886—1893.

1886, May 20 - 1894, Aug. 15.
Minot fund.

Motto. And if any man that es clerk
Can fynde any errour in this werk,
I pray hym he do me that favour
That he wille amende that errour;
And if men may here any erroure se,
Or if any defaut in this tretice be,
I make here a protestacion,
That I will stand til the correccion
Of ilka rightwyse lered man,
That my defaut here correcte can.

Gl. engelsk vers.

I året 1882 udkom på Univ. Jub. Samfunds forlag et særtryk fra „Nord. tidsskrift for filologi“, Ny række VI. „Plan for en ordbog over jysk folkemål“, af hvilken jeg tillader mig at aftrykke følgende udtog:

Under det i andre lande optagne arbejde at indsamle og bearbejde folkemålene, har vi her i Danmark stået langt tilbage både for Norge og Sverrig. Skal der göres noget, er det ganske vist på tide, da den uniformerende kulturströmning, der efterhånden trænger ind i de inderste og ensomste kroge, arbejder på, til fordel for rigssproget, mere og mere at udslette sprogarternes ejendommeligheder; jeg skal nedenfor give eksempler herpå, som maatte kunne øges med mange flere, og når jeg, med min kundskab til almuens liv, søger efter grunden hertil, tror jeg at finde den i skolens langt större indflydelse nu end tidligere, samt i det hele åndelige opsving, som i så höj grad skyldes höjskolebevægelsen: der læses meget mere; rundt om stiftes der sogne-bogsamlinger, som flittig benyttes; hver en lille hytte har noget nær sin avis, som bliver læst og lånt ud; så dannes der foredragsforeninger, man søger fra nær og fjærn at få mænd til at holde oplysende foredrag; der er besøget på höjskolerne, hvorfra de unge karle og piger jævnlig medbringer en lille bogsamling og stor læselyst; endelig höjskolemöderne, hvortil der tit samles mennesker fra vide kredse. Ad alle disse veje når rigssproget ind på almuesmålene, der i længden ej kan stå imod, da de altid må føle deres armod overfor et rigt udviklet kultursprog. Det er derfor på tide, skal der göres noget, og det vilde være såre ønskeligt, om andre mænd kunde optage ømålene til behandling, inden altfor meget af det gamle præg sporløst forsvinder.

Kampen for Sønderjylland har medført, at enkelte af de sønderjyske landskabsmål tidlig er blevne undersøgte og bearbejdede. Først må her nævnes Hagerups „Det danske Sprog i Angel“, 2den udg. ved Lyngby, 1867. Forfatteren, der kort efter slaget ved Isted kom til Angel, blev som andre danske i de dage overrasket ved at træffe et rigt dansk almuesmål i egne, hvor man ikke havde ventet det, så ubegribelig liden kundskab var der den gang til sprogforholdene i Mellemslesvig. Hans bog er et mønster på omhu og nöjagtighed. J. Kok, „Det danske Folkesprog i Sønderjylland“ 1863, er anlagt på en bredere basis, men Lyngbys bøger: „Bidrag t. en sønderjysk sproglære“, 1858, og: „Udsagnsordenes böjning i jyske lov og i den jyske sprogart“, 1863, blev banebrydende ved den systematiske behandling, støttet til indgående kendskab til oldsprogene, såvelsom ved en lydbetegnelse, der simpelt og let gjorde rede for de forskellige tonehold, der er ejendommelige for sprogarterne.

Af ældre arbejder er der Molbechs noksom bekendte Danske Dialect-Lexicon, 1841, der uden tvivl i sin tid har været et fortjenstligt arbejde, men hvorom der nu vilde være meget at sige. Stoffet er indsamlet ved bidrag rundt omkring mest

fra præster; en skrev så, en anden så, og det var ingenlunde let, ukendt med det levende sprog, som M. må have været, at sidde i København og granske alle de gåder, der i slige indberetninger kom til ham. Der er meget betydelige fejl. I art. *Jen* (s. 252) siges, at Vendelboerne nævner en mand: *jen* (hak.), en kvinde: *jin, jiñ, jing* (huk.), dette er netop omvendt: *jęj* er hak., *jèn* huk. Så er ord skilte ad, som bestemt hører sammen, det samme ord har fået forskelligt udseende i forskellige landskabsmål, eller ordene er komne til at se helt gådefulde ud, fordi han ikke har angivet rigssprogets form. Et par enkelte eksempler skal jeg fremdrage: *bøgel, böile, bøvle* uo. er det samme ord, afledning af böje, jsk. *böw; boenstykke* er vel kendt endnu, det er: banestykke, halshvirvelen, hvor fåret bliver stukket (*bonstøk*); *blede* er ligefrem *blæde* af blad, bruges om at plukke blade af kål (*å ble kol aw*); *blere* (se under *bleir*) er efter al sandsynlighed ikke andet end *blære* (*bler*, Vens.), så er *bleir, blære, blærre* anførte tre forskellige steder, mens det dog er ét ord; *borre* er ligefrem *bore*, og det sønderjyske *børl* i samme art. er ikke andet end *bødle* (overg. af *ð* til *r*), der senere findes som nörrejysk; o.s.v. o.s.v.

Jeg har altså den tanke, at en ny bearbejdelse af det jyske sprogstof var ønskelig; det har været mit håb, at jeg vilde kunne yde noget brugeligt for den nyere sprogvidenskab ved mit nöje kendskab til almuens liv og tankegang, selv om jeg måtte sige mig selv, at jeg i sproglig fordannelse kom til at mangle meget, der ikke længere lod sig indhente. Red. af filol. tidskrift er gået ind på at ville modtage en prøve af mit arbejde, og jeg skal først kortelig fremsætte hovedpunkterne i den plan, hvorefter arbejdet er anlagt.

1. Hele det jyske ordforråd indtages og opsamles såvidt muligt; altså ikke blot de ejendommelige eller sjældne ord og talemåder, som glossariet indeholder, men lige så fuldt de mest dagligdags.

2. Stamordene, så rigt behandlede som muligt, med angivelse af deres former i de forskellige sprogarter og ligeledes med redegörelse for de forskellige betydninger samt tilhørende eksempler.

3. Med hensyn til sammensætninger og afledninger har jeg ikke bekymret mig om at opsøge alle mulige, men blot om at samle såmeget stof, at böjninger, selvlyds- og medlydsovergange i de forskellige sprogarter blev tydelige.

4. De kulturminder, sproget gæmmer, fremdrages og forklares, såvidt jeg evner det.

5. Oplysning om ordenes afstamning indlader jeg mig ikke på at give med undtagelse af en henvisning til et sideordnet isl., norsk, svensk, plattysk ord til oplysning for dem, der forstår mindre end jeg.

6. Ordene henføres til rigssprogets form. For ord, der er fælles, er sagen simpel nok; hvor formen derimod må dannes efter analogi, kan den i enkelte tilfælde blive vanskelig nok, da ordet enten kan blive monstrøst i formen, eller formen kan være vanskelig at træffe. Således siges det om en mand, der er rask til sit arbejde og får ende på det, han er *ęñə; endig* eller *endet* kunde efter formen begge forsvares, men lyder lidet könt. Så søger fiskerne på vesteregnen i stormvejr et sted på revlerne, hvor der er *jænfål haw*, d. v. s. et sted, hvor der er et hul i revlen og hvor formodentlig bråddet ikke findes, men er det *enfald* ell. *enfold* (*fol*, fold; men *jænfåləl*ə enfoldig; *fål*, fald)? Men sker nu også i opstillingen fejl, vil tilföjelsen af de jyske ordformer for den kyndige klare sagen, og jeg har ordnet ordene således, såvidt jeg er nået, at hvad enten man går ud fra rigssproget eller fra almuessproget, vil ordet, man søger, kunne findes.

7. Jeg er opdragen og har tilbragt den største del af mit liv i vestjyske sprogegne, medens tilmed de rigeste og pålideligste samlinger, det hidtil er lykkedes mig at tilvejebringe, er vestjyske; derfor er jeg i det hele og store gået ud fra den vestjyske sprogform, hvori jeg selv bedst er hjemme.

8. Jeg har ikke i angivelse af den jyske ordform vovet at gå ud over Lyngbys tegnsprog, der synes fuldtud at passe for vestjysken, men mindre fuldkomment for østjyske sprogarter. Fonetiken for vort lands vedkommende måtte

formentlig helst behandles for rigssprog og landskabsmål, jyske og øbomål, under et; indtil det er sket, må den mindre fuldkomne betegningsmåde træde i stedet. ...

Her på egnen og formodentlig overalt findes så to strömninger, de gamles sprog og de unges; meget kendelige forskelle kunne nævnes.

gamle:	unge:
ð > r, blø̣r	*ð = ð, blø̣ð*
tạr, dạr	*tọ̈r, dọ̈r*
höẉr, föẉr, röẉr	*hø̣r, fø̣r, rø̣r* tf. af høre, føre, røre
[tåw̱n, dragå·ẉn]	*[to̱n, dragọ·n]*
hjöẉən	*hoqən* tf. af hugge
hö̱wn	*hjöṟn,* hjörne.

Dertil kommer så, at mange af de gamles udtryk og vendinger vil gå med dem i graven; de ældre kender endnu en *smaðərkat,* den lille tranlampe med siv-væge, en *kri̱ðhụs,* et lille messinggemme til penge, *æn pev̱ərkwạn* til at male krydderier i; men lad der gå en menneskealder til, og ethvert minde om dette og mere vil være svundet.

Det jyske almuesmål falder i to store afdelinger, vestjysk og østjysk, når man gör det bestemte kendeord til skillemærke: *æ hụs* vestj., *hụsət* østjysk; grænsen begynder tæt nord for Horsens, Serridslev er vestjysk, Søvind østjysk, og fortsætter sig omtrent langs Gudenå til Hjarbæk fjord, hvor Vorde er vestj., Løvel østj.; det ægte Vendelbomål, der også hører til de østj. sprogarter, begynder ved Jetsmark sogn, nord for Øster Han herred, hvor en lavning med mosedrag skiller det fra Hanherredernes mål, der mulig er vestjysk [østjysk]. Alt hvad der ligger vest og syd for den her angivne linie, regner jeg til vestjysk, men deri kan atter skelnes mellem to grupper af sprogarter; den ene har kun fælleskön i navneordene, den anden skiller imellem fælleskön og intetkön i det ubest. keo.; det hedder en hest, men et hus, bestemt derimod: *æ hæst, æ hụs.* Nordgrænsen for tvekøns sprogarterne går omtrent i Rejsby sogn, en god mil syd for Ribe, mod vest, syd for Kongeåen, og holder sig vistnok tæt til Bæltet og Kattegat indtil Horsens, herom mangler jeg dog pålidelige oplysninger. Blandt fælleskøns sprogarterne kan atter søndres större grupper; målene syd for Skjern å har *ð* i udlyd samt *v* og *w* i forlyd; nordfor *ð > r,* samt begge *v*'erne, det hedder spottende om beboerne nordfor åen, at de siger: *mar i æ far, grø̣r i æ gryr o æn hwịr stụr ụr o æ mø̣rəŋ.* Således strækker målet sig omtrent til Limfjorden. Thyboernes og Morsingboernes sprog er atter vel afgrænsede arter med *ð* og kun *w* i forlyden. For Thy kommer så den ejendommelighed til, at „jeg" hedder *æ* ligesom i Sønder-Jylland i stedet for *a* i hele Nörre-Jylland ellers; grænsen for *æ*-målet mod nord er omtrent Vesløs Vejle, i Østerild siges *æ,* i Vust *a.*

Dette kun som nogle hovedtræk .... Såvidt 1882.'

Det er tilvisse med ejendommelige følelser, at jeg, idag d. 18 Juni 1893, ser tilbage på det spand af tid, der er hengået, siden jeg, — det var vist engang i efteråret 1876 efter min flytning til Darum, et par mil nord for Ribe, — begyndte på dette arbejde. Professor K. J. Lyngby, en kammerat af mig fra Borchs kollegium, var pludselig død, og med hans død faldt hans arbejde med de jyske almuesmål; lysere tider for mig personlig, med udsigt til bedre udkomme og mere fritid, var i vente, og som en flyvegrille kom det op i mit sind at göre et forsøg på at optage og fortsætte Lyngbys samlerarbejde, uden at jeg dog vovede mig ved at gøre alvor af det. På en tilfældig jærnbanerejse traf jeg en gammel ven fra studenterdagene, nuværende sognepræst H. Dahl, Kjeldby på Møen, til hvem jeg omtalte disse løse ordbogstanker. Han gav i vor samtale det stød, som satte mig i gang, det være nu til gavn og glæde for nordiske filologer eller ikke. Jeg ventede dog nogen tid, thi arbejdet forekom mig så stort, så uoverkommeligt, og min uddannelse til den gerning mangelfuld, men så tog jeg mig en dag for at skrive den første ordseddel ($^6/_1$ 77) og var, — det havde jeg følelsen af, — dermed fangen, og siden

Universitets-Jubilæets danske Samfund. Nr. 27.

BIDRAG

TIL EN

ORDBOG OVER JYSKE ALMUESMÅL

AF

H. F. FEILBERG.

UDGIVET

AF

UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND.

FØRSTE HEFTE.

KJØBENHAVN.

THIELES BOGTRYKKERI.

1886.

... Øre.

ORDBOG OVER JYSKE ALMUESMÅL.

BIDRAG

TIL EN

ORDBOG OVER JYSKE ALMUESMÅL

AF

H. F. FEILBERG.

UDGIVET AF

UNIVERSITETS-JUBILÆETS DANSKE SAMFUND.

FØRSTE BIND.

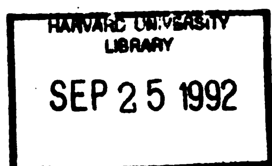
A—H.

KJØBENHAVN.

THIELES BOGTRYKKERI.

1886—1893.

1886, May 20 - 1894, Aug. 15.
Minot fund.

Motto. **And if any man that es clerk**
Can fynde any errour in this werk,
I pray hym he do me that favour
That he wille amende that errour;
And if men may here any erroure se,
Or if any defaut in this tretice be,
I make here a protestacion,
That I will stand til the correccion
Of ilka rightwyse lered man,
That my defaut here correcte can.

Gl. engelsk vers.

I året 1882 udkom på Univ. Jub. Samfunds forlag et særtryk fra „Nord. tidsskrift for filologi“, Ny række VI. „Plan for en ordbog over jysk folkemål“, af hvilken jeg tillader mig at aftrykke følgende udtog:

Under det i andre lande optagne arbejde at indsamle og bearbejde folkemålene, har vi her i Danmark stået langt tilbage både for Norge og Sverrig. Skal der göres noget, er det ganske vist på tide, da den uniformerende kulturströmning, der efterhånden trænger ind i de inderste og ensomste kroge, arbejder på, til fordel for rigssproget, mere og mere at udslette sprogarternes ejendommeligheder; jeg skal nedenfor give eksempler herpå, som maatte kunne øges med mange flere, og når jeg, med min kundskab til almuens liv, søger efter grunden hertil, tror jeg at finde den i skolens langt större indflydelse nu end tidligere, samt i det hele åndelige opsving, som i så höj grad skyldes höjskolebevægelsen: der læses meget mere; rundt om stiftes der sogne-bogsamlinger, som flittig benyttes; hver en lille hytte har noget nær sin avis, som bliver læst og lånt ud; så dannes der foredragsforeninger, man søger fra nær og fjærn at få mænd til at holde oplysende foredrag; der er besøget på höjskolerne, hvorfra de unge karle og piger jævnlig medbringer en lille bogsamling og stor læselyst; endelig höjskolemöderne, hvortil der tit samles mennesker fra vide kredse. Ad alle disse veje når rigssproget ind på almuesmålene, der i længden ej kan stå imod, da de altid må føle deres armod overfor et rigt udviklet kultursprog. Det er derfor på tide, skal der göres noget, og det vilde være såre ønskeligt, om andre mænd kunde optage ømålene til behandling, inden altfor meget af det gamle præg sporløst forsvinder.

Kampen for Sønderjylland har medført, at enkelte af de sønderjyske landskabsmål tidlig er blevne undersøgte og bearbejdede. Først må her nævnes Hagerups „Det danske Sprog i Angel“, 2den udg. ved Lyngby, 1867. Forfatteren, der kort efter slaget ved Isted kom til Angel, blev som andre danske i de dage overrasket ved at træffe et rigt dansk almuesmål i egne, hvor man ikke havde ventet det, så ubegribelig liden kundskab var der den gang til sprogforholdene i Mellemslesvig. Hans bog er et mønster på omhu og nöjagtighed. J. Kok, „Det danske Folkesprog i Sønderjylland“ 1863, er anlagt på en bredere basis, men Lyngbys bøger: „Bidrag t. en sønderjysk sproglære“, 1858, og: „Udsagnsordenes böjning i jyske lov og i den jyske sprogart“, 1863, blev banebrydende ved den systematiske behandling, støttet til indgående kendskab til oldsprogene, såvelsom ved en lydbetegnelse, der simpelt og let gjorde rede for de forskellige tonehold, der er ejendommelige for sprogarterne.

Af ældre arbejder er der Molbechs noksom bekendte Danske Dialect-Lexicon, 1841, der uden tvivl i sin tid har været et fortjenstligt arbejde, men hvorom der nu vilde være meget at sige. Stoffet er indsamlet ved bidrag rundt omkring mest

fra præster; en skrev så, en anden så, og det var ingenlunde let, ukendt med det levende sprog, som M. må have været, at sidde i København og granske alle de gåder, der i slige indberetninger kom til ham. Der er meget betydelige fejl. I art. *Jen* (s. 252) siges, at Vendelboerne nævner en mand: *jen* (hak.), en kvinde: *jin, jiṅ, jing* (huk.), dette er netop omvendt: *jẹj* er hak., *jẹ̀n* huk. Så er ord skilte ad, som bestemt hører sammen, det samme ord har fået forskelligt udseende i forskellige landskabsmål, eller ordene er komne til at se helt gådefulde ud, fordi han ikke har angivet rigssprogets form. Et par enkelte eksempler skal jeg fremdrage: *bøgel, böile, bøvle* uo. er det samme ord, afledning af böje, jsk. *böw̥; boenstykke* er vel kendt endnu, det er: banestykke, halshvirvelen, hvor fåret bliver stukket (*bo̱nstøḳ*); *blede* er ligefrem *blæde* af blad, bruges om at plukke blade af kål (*å ble kọl aw̥*); *blere* (se under *bleir*) er efter al sandsynlighed ikke andet end *blære* (*blẹr,* Vens.), så er *bleir, blære, blærre* anførte tre forskellige steder, mens det dog er ét ord; *borre* er ligefrem *bore,* og det sønderjyske *børl* i samme art. er ikke andet end *bødle* (overg. af *ð* til *r*), der senere findes som nörrejysk; o. s. v. o. s. v.

Jeg har altså den tanke, at en ny bearbejdelse af det jyske sprogstof var ønskelig; det har været mit håb, at jeg vilde kunne yde noget brugeligt for den nyere sprogvidenskab ved mit nöje kendskab til almuens liv og tankegang, selv om jeg måtte sige mig selv, at jeg i sproglig fordannelse kom til at mangle meget, der ikke længere lod sig indhente. Red. af filol. tidskrift er gået ind på at ville modtage en prøve af mit arbejde, og jeg skal først kortelig fremsætte hovedpunkterne i den plan, hvorefter arbejdet er anlagt.

1. Hele det jyske ordforråd indtages og opsamles såvidt muligt; altså ikke blot de ejendommelige eller sjældne ord og talemåder, som glossariet indeholder, men lige så fuldt de mest dagligdags.

2. Stamordene, så rigt behandlede som muligt, med angivelse af deres former i de forskellige sprogarter og ligeledes med redegörelse for de forskellige betydninger samt tilhørende eksempler.

3. Med hensyn til sammensætninger og afledninger har jeg ikke bekymret mig om at opsøge alle mulige, men blot om at samle såmeget stof, at böjninger, selvlyds- og medlydsovergange i de forskellige sprogarter blev tydelige.

4. De kulturminder, sproget gæmmer, fremdrages og forklares, såvidt jeg evner det.

5. Oplysning om ordenes afstamning indlader jeg mig ikke på at give med undtagelse af en henvisning til et sideordnet isl., norsk, svensk, plattysk ord til oplysning for dem, der forstår mindre end jeg.

6. Ordene henføres til rigssprogets form. For ord, der er fælles, er sagen simpel nok; hvor formen derimod må dannes efter analogi, kan den i enkelte tilfælde blive vanskelig nok, da ordet enten kan blive monstrøst i formen, eller formen kan være vanskelig at træffe. Således siges det om en mand, der er rask til sit arbejde og får ende på det, han er *æ̱ṅə; endig* eller *endet* kunde efter formen begge forsvares, men lyder lidet könt. Så søger fiskerne på vesteregnen i stormvejr et sted på revlerne, hvor der er *jænfål̓ haw̥,* d. v. s. et sted, hvor der er et hul i revlen og hvor formodentlig brådet ikke findes, men er det *enfald* ell. *enfold* (*fol̓,* fold; men *jænfålələ* enfoldig; *fål̓,* fald)? Men sker nu også i opstillingen fejl, vil tilföjelsen af de jyske ordformer for den kyndige klare sagen, og jeg har ordnet ordene således, såvidt jeg er nået, at hvad enten man går ud fra rigssproget eller fra almuessproget, vil ordet, man søger, kunne findes.

7. Jeg er opdragen og har tilbragt den største del af mit liv i vestjyske sprogegne, medens tilmed de rigeste og pålideligste samlinger, det hidtil er lykkedes mig at tilvejebringe, er vestjyske; derfor er jeg i det hele og store gået ud fra den vestjyske sprogform, hvori jeg selv bedst er hjemme.

8. Jeg har ikke i angivelse af den jyske ordform vovet at gå ud over Lyngbys tegnsprog, der synes fuldtud at passe for vestjysken, men mindre fuldkomment for østjyske sprogarter. Fonetiken for vort lands vedkommende måtte

formentlig helst behandles for rigssprog og landskabsmål, jyske og øbomål, under et; indtil det er sket, må den mindre fuldkomne betegningsmåde træde i stedet. ...

Her på egnen og formodentlig overalt findes så to strömninger, de gamles sprog og de unges; meget kendelige forskelle kunne nævnes.

gamle:	unge:
ð > r, blø̣r	*ð = ð, blø̣ð*
tạr, dạr	*tọ̈r, dọ̈r*
höẉr, föẉr, röẉr	*hø̣r, fø̣r, rø̣r* tf. af høre, føre, røre
[tåw̱n, dragå·ẉn]	*[to̱n, dragọ·n]*
hjöẉən	*hoq̣ən* tf. af hugge
hö̱wn	*hjöṟn,* hjörne.

Dertil kommer så, at mange af de gamles udtryk og vendinger vil gå med dem i graven; de ældre kender endnu en *smaðərkat,* den lille tranlampe med siv-væge, en *kri̱ðhụs,* et lille messinggemme til penge, *æn peṿərkwạn* til at male krydderier i; men lad der gå en menneskealder til, og ethvert minde om dette og mere vil være svundet.

Det jyske almuesmål falder i to store afdelinger, vestjysk og østjysk, når man gör det bestemte kendeord til skillemærke: *æ hụs* vestj., *husət* østjysk; grænsen begynder tæt nord for Horsens, Serridslev er vestjysk, Søvind østjysk, og fortsætter sig omtrent langs Gudenå til Hjarbæk fjord, hvor Vorde er vestj., Løvel østj.; det ægte Vendelbomål, der også hører til de østj. sprogarter, begynder ved Jetsmark sogn, nord for Øster Han herred, hvor en lavning med mosedrag skiller det fra Hanherredernes mål, der mulig er vestjysk [østjysk]. Alt hvad der ligger vest og syd for den her angivne linie, regner jeg til vestjysk, men deri kan atter skelnes mellem to grupper af sprogarter; den ene har kun fælleskön i navneordene, den anden skiller imellem fælleskön og intetkön i det ubest. keo.; det hedder en hest, men et hus, bestemt derimod: *æ hæst, æ hụs.* Nordgrænsen for tveköns sprogarterne går omtrent i Rejsby sogn, en god mil syd for Ribe, mod vest, syd for Kongeåen, og holder sig vistnok tæt til Bæltet og Kattegat indtil Horsens, herom mangler jeg dog pålidelige oplysninger. Blandt fællesköns sprogarterne kan atter sondres större grupper; målene syd for Skjern å har *ð* i udlyd samt *v* og *w* i forlyd; nordfor *ð > r,* samt begge *v*'erne, det hedder spottende om beboerne nordfor åen, at de siger: *mar i æ far, grø̣r i æ gryr o æn hwir stụr ụr o æ mø̣rəŋ̣.* Således strækker målet sig omtrent til Limfjorden. Thyboernes og Morsingboernes sprog er atter vel afgrænsede arter med *ð* og kun *w* i forlyden. For Thy kommer så den ejendommelighed til, at „jeg“ hedder *æ* ligesom i Sønder-Jylland i stedet for *a* i hele Nörre-Jylland ellers; grænsen for *æ*-målet mod nord er omtrent Vesløs Vejle, i Østerild siges *æ,* i Vust *a.*

Dette kun som nogle hovedtræk .... Såvidt 1882.'

Det er tilvisse med ejendommelige følelser, at jeg, idag d. 18 Juni 1893, ser tilbage på det spand af tid, der er hengået, siden jeg, — det var vist engang i efteråret 1876 efter min flytning til Darum, et par mil nord for Ribe, — begyndte på dette arbejde. Professor K. J. Lyngby, en kammerat af mig fra Borchs kollegium, var pludselig død, og med hans død faldt hans arbejde med de jyske almuesmål; lysere tider for mig personlig, med udsigt til bedre udkomme og mere fritid, var i vente, og som en flyvegrille kom det op i mit sind at göre et forsøg på at optage og fortsætte Lyngbys samlerarbejde, uden at jeg dog vovede mig ved at gøre alvor af det. På en tilfældig jærnbanerejse traf jeg en gammel ven fra studenterdagene, nuværende sognepræst H. Dahl, Kjeldby på Møen, til hvem jeg omtalte disse løse ordbogstanker. Han gav i vor samtale det stød, som satte mig i gang, det være nu til gavn og glæde for nordiske filologer eller ikke. Jeg ventede dog nogen tid, thi arbejdet forekom mig så stort, så uoverkommeligt, og min uddannelse til den gerning mangelfuld, men så tog jeg mig en dag for at skrive den første ordseddel ($^6/_1$ 77) og var, — det havde jeg følelsen af, — dermed fangen, og siden

den dag har sedlerne fulgt mig vinter og sommer, i sorg og i glæde, i skiftende formater: oktav, kvart, sedez, overskåren sedez, tusinder, titusinder, hundrede tusinder i tal, — da jeg havde nået det første 100,000 til ende opgav jeg at tælle, — og sedlerne går stadig til denne dag og, om Gud giver liv og kræfter, sagtens endnu en stund deres stilfærdige gang af kasse i kasse, indtil min hånd trættes og jeg skal nødes til at slippe det arbejde, der mere end éngang i de henfarne år i strenge tider har været mig en hjælp og en tilflugt.

I et rént gammeldags vestjysk mål, i Darum, begyndte jeg at samle ind, med Lyngbys lydskrift til udtalebetegnelse. Almuens ejendommelige kultur og dens mål havde altid draget mig, jeg havde, som sagtens andre, gjort mere end ét forgæves forsøg på at finde en rimelig skriveform for ord af almuesmålene, troede forresten også, at jeg, skönt ikke bondefødt, nogenledes kunde et vestjysk mål. Under mit ophold som embedsmand i Mellemslesvig udkom Lyngbys Bidrag til en sønderjysk Sproglære (1858), forfatteren sendte mig den, og dens sproglige fremstilling, lydskriften, var noget som en åbenbaring for mig, alt var så redt og klart lagt tilrette for den mindre kyndige, nu kunde et virkeligt arbejde tænkes begyndt med udbytte. Der var imidlertid gået mange år siden den tid, jeg havde som såmange andre fået afsked af Pröjserne på gråt papir, havde fået min del af tidens lidelser og bitre skuffelser, årene som fulgte 1864 bragte for mig arbejde, der til sine tider hartad var uden mål og grænse; i Darum begyndte da lysere tider, jeg kunde tænke at nå noget mere end det allertarveligste pligtarbejde, altså, jeg tog fat på Lyngbys bøger, ord og ordlister, og jeg tör sige det straks, havde jeg ikke haft Lyngbys forarbejder, både hans trykte bøger og hans håndskrevne samlinger at støtte mig til, på éngang som grundvold for mit arbejde og tillige som hjælp, der viste mig vej til at skaffe oversigt over formernes vildnis, havde jeg næppe nogensinde fået mod til at tage et arbejde som dette op. Efter den udvikling, fonetiken har erholdt i de senere årtier, må Lyngbys system kaldes forældet, og det havde utvivlsomt været ønskeligt, at et nöjagtigere kunde have været valgt, men jeg evnede ikke hverken at danne eller at anvende et nyt, og var ude af stand til at vinde indsigt i denne nye videnskab i en afkrog, fjærnt fra hovedstaden. Det viste sig snart for mig, at lydbetegnelsen kun vilde række til at betegne almuesmålenes grovere forskelle, dermed måtte jeg dog lade mig nöje. Mine personlige forhold, både mangel på frihed i en særdeles bunden embedsstilling og mangel på penge, gjorde mig det snart tydeligt, at et grundigt studium af de forskellige landskabsmål ved ugers eller måneders ophold på stedet vilde blive mig en umulighed, jeg måtte nöjes med, hvad jeg ad omveje kunde nå, det fik så blive mere eller mindre.

Jeg skal dernæst i det hele og store göre regnskab for kilder og arbejdsmåde. Ved hr. justitsråd Bruuns imødekommende velvillie fik jeg fra St. Kgl. Bibliothek Lyngbys efterladte håndskrifter udlånte. De blev afskrevne og dannede, samtidig med de daglige optegnelser af Darum målet, grundvolden for mit arbejde. Med forskellige af egnens indfødte mænd, lærerne P. Nielsen og J. Pedersen, gårdmændene Jens Balsen og Thomas Sørensen, alle i Darum, gennemgik jeg Molbechs Dialektordbog bogstav for bogstav. Tilfældig havde jeg en vinter i mit hus tre piger, hvoraf den ene var fra Thy, den anden fra Andst herred, den tredie fra Vardeegnen. Disse foreslog jeg efter endt arbejdstid om aftenen at tage deres strikke- eller sytøj ind i min stue og give mig en håndsrækning, det blev af og til grumme fornöjelige og for mig lærerige timer, en stor del af Molbechs Ordbog blev der atter gennemarbejdet. Lærer E. T. Kristensen skylder jeg blandt de første tak, fordi han stillede nogle sproglige optegnelser til min rådighed, og da bunken af sedler var vokset temmelig betydelig, påtog hr. vandinspektør Palle Fløe, i Vostrup ved Tarm st., sig at gennemse dem og göre tilföjelser og bemærkninger for sin egns vedkommende. Ham skylder jeg ikke blot rige bidrag både gennem breve og årlige besøg, men også bekendtskabet med fisker og gårdmand Laurids Bollerup fra Holmslands Klit, fra hvem jeg har fået en mængde meddelelser om fiskernes

liv, redskaber og mål. En stor håndskreven ordsamling fra Holmslands egnen erholdt jeg fra nu afdøde lærer Lavst Röjkjær, dengang ansat i Hellum ved Brønderslev st.; prof. S. Grundtvig overlod mig afdøde lærer P. Kr. Madsens samlinger af vestjyske ord og udtryk. Alt hvad jeg således erholdt af vestjysk mål blev atter gennemgået med de förnævnte venner fra Darum, med Fløe, eller hvem jeg ellers kunde træffe, og under alt dette voksede mine samlinger rivende. Ved foredrag nu og da på Askov Höjskole sögte jeg at vække opmærksomhed for sagen og havde jævnlig held til at træffe brugelige æmner fra andre egne af landet blandt yngre eller ældre, jeg gjorde bekendtskab med på höjskolen, og jeg benyttede hver lejlighed, der bød sig, i jærnbanevogne, på markeder, ved besøg, under tilfældige samtaler til at notere, hvad der forekom mig nyt eller mærkeligt, idet jeg bestandig søgte flere vidner, der var villige til at vedkende sig det samme, såsnart jeg ikke ménte selv at være klar over sagen. Især var det fra Vestjylland eller Sønderjylland, jeg modtog meddelelser, få og spredte fra Østjylland, hvor jeg dog omsider fandt en trofast medarbejder i nuværende pastor J. Kjær, der er fra Søvind sogn og bondefødt, og som efterhånden udarbejdede en Søvindsk ordliste, der omfattede alle bogstaver og indeholdt mange fine bemærkninger. I de senere år har jeg vundet to aldrig trættede hjælpere og støtter i to lærere i Vendsyssel, lærer A. Grön i Hellum pr. Brønderslev, der med et skarpt øre forbandt en fin sprogsans, og som udarbejdede for sin hjemstavn, Agger, en udførlig og klar ordliste, og som i årenes løb ej trættedes ved at modtage og besvare mine mange breve om tvivlsomme spörsmål angående Vendelbomålet, og hvem jeg skylder mer end én klar opredning af vanskelige forhold. Endelig fra de allersidste år lærer J. A. Jensen i Stenum, der tiltrods for sygdom og al dens tynge har kunnet få lyst, tid og tanker til at stille et såre rigt materiale af Vendelbomål til min rådighed. Jeg beder dem begge herved modtage min hjærteligste tak. Det samme gælder hr. seminarielærer C. M. C. Kvolsgaard i Ranum, der har overladt mig en betydelig ordsamling fra Lild s. og tilladt mig at benytte sine manuskripter til „Fiskerliv“ og „Landboliv“ inden trykningen. En sønderjysk lærer står jeg også i et særligt taknemmelighedsforhold til, jeg er i det hele taget så lykkelig, at kunne mindes med tak interesse hos store og små og mangen en opmuntring og mangen en trofast håndsrækning. Jeg har været nødsaget til at tage imod så mange menneskers hjælp, da fattige kår og den bundne embedsstilling hindrede mig i på stedet at göre de nødvendige studier. Min ordbog er derved ikke i den betydning bleven et førstehåndsarbejde, som den burde og skulde have været. Jeg må atter gentage, hvad jeg paa omslaget af 1ste hefte skikkede forud: hvad her er givet er en dilettants arbejde, udført i ny og næ, efter tid og lejlighed, med lange afbrydelser, når slet helbred eller embedsarbejde krævede min tid og mine tanker. Jeg har savnet den filologiske skoledannelse, kundskab til det danske sprogs historiske udvikling, indsigt i fonetik, kort hele det apparat, som den uddannede nordiske filolog har til sin rådighed. Mit arbejde blev begyndt i en tid af mit liv, da jeg på grund af årenes tal og personlige forhold ej mere kunde erhverve, hvad jeg manglede i kundskab. Derfor er meget ikke blevet, som det burde og skulde. Hertil kommer endnu, at jeg, så at sige, ingen hjælp har haft til afskrivning, til den tidsrøvende, uafladelig genkommende, ordning af de tusinder af sedler, til excerpter, til efterslåen af henvisninger. Derfor har jeg mere end éngang, når jeg har stået ved den grænse, hvor jeg ikke magtede mere, været ved at give tabt og spørge forsagt: er der virkelig nogen, der har brug for alt dette, der har kostet såmeget arbejde? Under en af disse trange perioder kom prof. J. A. Lundells anmeldelse i Sv. Landsmålstidsskrift VI. (1885) mig i hænde, den hjalp mig på ny tilrette og gav mig mod til at fortsætte, senere skylder jeg proff. V. Thomsen og Wimmer stor tak for såre hensynsfulde og opmuntrende udtalelser, — og så får min bog gå sin gang og finde venner, om den kan, manuskriptet ligger i alt væsentligt færdigt fra min hånd.

Et spörsmål melder sig straks om pålideligheden af de meddelte former. Her er to hovedfordringer. Først, at den hørendes øre opfatter tilstrækkelig sikkert, dernæst, at hvad der således opfattes, ikke er noget tilfældigt. Som vejledning for brugere af bogen skal jeg tillade mig nogle bemærkninger. Såvidt jeg véd, har astronomen ved hver iagttagelse, han gør, en rettelse at udføre på grund af en vis, altid tilbagevendende, nogenlunde konstant personlig observationsfejl. Min fejl kan jeg ganske vist ikke bestemme, dog tør jeg sige, at mit øre hører sikkrest de mål, jeg har kendt som barn eller fra den tidlige ungdom, langt mindre sikkert andre. Det stof, jeg selv ansér for pålideligt, er først alt hvad der hidrører fra Lyngbys Samlinger: Målprøverne fra Agerskov, Fjolde, Braderup i Kjær herred, Vejrum sogn, (Hjerm h.), Thy, Mors, Vensyssel; dertil kommer så Gröns Aggerbomål, Kvolsgaards mål fra Lild sogn og J. Kjærs Vor herredsmål. Selv tror jeg sikkert at kunne opfatte og gengive vestjyske og vestslesvigske målarter, og har levet såmange år i Mellemslesvig, at jeg mener, at stoffet derfra også kan regnes blandt det sikkreste, jeg har. Jeg kender, fra flere års nært samliv med forfatteren, Hagerups store nöjagtighed og omhu med sine sprogprøver og ordlister fra Angel. For Vendelbomålet er mit øre ikke sikkert, men stoffet har der været særlig righoldigt, der har foruden Lyngbys håndskrifter været Grönborgs såvel trykte som utrykte samlinger, mangfoldige og righoldige private meddelelser fra lærerne Grön, Kvolsgaard og Jensen, hvortil endnu kommer, at jeg har haft en ung Vendelbo i huset som lærer for mine börn et hélt år rundt. Jeg regner derfor også Vendelbomålet iblandt det pålideligste stof, jeg ejer. Listerne over udsagnordenes böjning støtter sig til Lyngbys opskrifter, som på ethvert punkt er øgede, jeg har benyttet enhver lejlighed, der tilbød sig, i mit hjem, på smårejser, under ophold på höjskoler til at eksaminere personer fra de forskelligste egne for at få oversigt over böjningsmåderne. Ifjor fik jeg ved stud. mag. M. Kristensens velvillie et nyt bidrag fra Elsted sogn, Vester Lisbjerg h. Men det er atter her, hvad jeg meget beklager, tilfældet, der har rådet, ønskeligere havde det været, om muligheden havde tilbudt sig til planmæssig at gennemsøge de forskellige egne og således vinde fuldtud klare oversigter over hovedgrupperne af jyske målarter. Nu, da jeg har frihed til at gøre slige undersøgelser, er jeg ikke længer i stand til at tåle de med slige rejser følgende strabadser. Sprogprøver, som ikke her er nævnte, anser jeg for at stå i anden eller tredie klasse.

Det næste spörgsmål gælder meddelerens pålidelighed, om det hørte ord ikke er rent individuelt, en personlig form, der ellers ikke er gængs. Om dette forhold har jeg gjort ejendommelige iagttagelser. Jeg gik oprindelig ud fra, at almuesmålene var som kultursproget fælleseje for en större kreds af mennesker. Det er dog næppe således tilfældet. Vi, som hører borgerstanden til, er groede op i en familie, hvor det såkaldte dannede talesprog har været hjemmets mål, har atter lært om ved stil og grammatik i skoledagene og måske endnu én gang gennem læsning af litteraturen. Derfor er der forholdsvis både få og små forskelle i udtale, ordvalg og lign.; er der spörsmål om et ord eller en form, er man straks henvist til ordbog og grammatik, „deres ord er visdom“, således siger man, således skriver man. Med almuesmålet er sagen en anden. Det er intet kultursprog, men kun hjemmets og samfærselens, og det angribes på alle kanter, især i vore dage; indenfor samme snævre kreds findes særdeles store forskelle, mellem de mere gammeldags familier og de mere fremskredne, mellem unge og gamle, mænd og kvinder, börn og forældre. En lille begivenhed kan oplyse dette. En gårdmand i Darum, en stor sammenbygget landsby, kom en dag ind til mig og brugte under vor samtale ordet „diesød“ i betydningen vammel. Jeg greb ordet, som var mig ukendt, og spurgte om betydningen. Nogle dage senere traf jeg sammen med forskellige midaldrende mænd, til hvem jeg nævnede dette ord med spörsmål, om de kendtes ved det. De forsikkrede ènstemmig, at dette ord var fuldstændig ukendt i byen og måtte hidrøre fra en hél anden egn. Atter besøgte

den førstnævnte mand mig, han gennemgik en del af Molbechs Ordbog med mig, jeg førte pány ordet „diesød“ på tale og nævnede, hvad der var skét. Han syntes ilde berørt, som om jeg tvivlede på hans pålidelighed, men udtalte sig ikke videre om sagen. Der gik vel omtrent en ugestid, inden han kom igen, men da navngav han mig en hél række af gamle mænd og kvinder i byen, som kendtes ved ordet og brugte det. Dette eksempel er ingenlunde enestående, men er en mange gange gentagen erfaring. Hverken ordforråd eller böjningsformer er i almuesmålene på den måde fælleseje, som i rigsmålet, meget gör sig gældende i mindre kredse, der skilles ved afstand i rum eller tid, ved siden af det meget, som er fælles. Dette beder jeg bemærket af ordbogens brugere. Skulde en eller anden ikke ville kendes ved et ord eller en form, kan den derfor ikke absolut ansés for at være fejlagtig opgivet, hvor så fejlen end måtte ligge, men den kan være fuldtud pålidelig, kun hidrørende fra en anden gruppe indenfor det samme område. Dette skal dog nu ikke være enten retfærdiggörelse eller undskyldning overfor mulige misforståelser, trykfejl, skrivefejl, som utvivlsomt er blevne stående tiltrods for al anvendt umage; havde min bog ikke været et lejlighedsarbejde, kunde meget være gjort bedre, adskillige skrøbeligheder undgåede, der nu ikke mere er til at råde bod på.

Inden jeg imidlertid forlader dette, skal jeg med det samme göre rede for det anvendte lydsystem; det er som alt nævnt Lyngbys og var utvivlsomt for sin tid banebrydende. Han opstiller lydene efter Lepsius, Das allgemeine linguistische Alphabet, Berlin 1855 på følgende måde:

				h				
k	*g*	*ŋ*	*ꝁ*	*q*	—	—	(*r*)	—
ǩ	*ǧ*	*ň*	—	—	—	*j*	—	*ł*
t	*d*	*n*	—	*ð*	*s*	—	*r*	*l*
—	*ƀ*	—	*f*	*v*	—	—	—	—
p	*b*	*m*	—	—	—	*w*	—	—

	a	
æ	*ö*	*å*
è	*ø̀*	*ò*
e	*ø*	*o*
i	*y*	*u*

Jeg benytter Lyngbys ord (Bidrag t. Sønderj. Sprogl. s. 1).

1. Betegnelsen er streng fonetisk og holder sig lige til lyden. Den eneste undtagelse er, at *sk, st, sp,* som i skriftsproget, betegner *sg, sd, sb* i forlyden og indlyden; den strengt fonetiske betegnelse vilde have forledt til at tro, at udtalen var en anden end skriftsprogets. Fremdeles sættes i indlyden mellem en kort selvlyd og halvlyden [*ə*] bogstaverne *k, t, p,* hvor udtalen, strengt taget, snarere vel er hårdt g, hårdt d, b. ... 2. Selvlydene betegnes altså lige efter lyden, så at *e, o* aldrig udtales som *æ* og *å,* således som i skriftsprogets *vel, kold,* fremdeles *i, u, y* aldrig udtales som *e, o, ø* således som i skriftsprogets *finde, funden, lyst* (no.). Halvlyden, d. e. den aldeles korte selvlyd, som skriftsproget har i *læse, læser, greben* i sidste stavelse, bliver betegnet med en apostrof, — hos nærværende forfatter er af skönhedshensyn valgt *ə* —, der altså læses ganske på samme måde, som hint toneløse *e* i skriftsproget, næmlig som et aldeles kort *e* eller *æ.* Eksempel: *man̲'* [*man̲ə*] læses *manne.* Når der sættes en accent over *e, o, ø,* næmlig *è, ò, ø̀,* betegnes derved en noget mere åben lyd af *e, o, ø,* hvorved de nærmer sig *æ, å, ö.* At tegnet så sjælden, — for egen regning tilföjer nærværende forfatter: så usikkert, — kommer til anvendelse, er måske mere min skyld end sprogets, da mit øre ikke har kunnet opfatte de fine lydforskelligheder. ... 3. Medlydene. Her adskilles *v* og *w* på samme måde som på engelsk; *ð* er anvendt til at betegne det (bløde eller) åndende *d,* som skriftsproget har i *fader, moder,* det tilsvarende

åndende *g* [hos mig: *q*] har derimod ingen særskilt betegnelse, men kendes blot ved sin stilling i efterlyden fra det hårde *g* i ordets begyndelse. Tegnet *ŋ* betegner den lyd, som *ng* i skriftsproget har i *længe,* det blotte *n* i *tanke.* Ved tegnene *ň* *ľ* [jeg tilföjer *ť*] betegnes en særegen udtale af *n* og *l* [*t*], hvorved tungen hæves mod ganen, så at det lyder, som om en *j*-lyd blandede sig med disse bogstaver. Tegnene *ǩ, ǧ* betegner den bløde udtale af *k* og *g* (*kj, gj*). Tegnet *ꝁ* er tysk *ch.*

Såvidt Lyngby. Længde betegnes ved streg under linien f. eks. *a̲, m̲*; kort er ubetegnet; stødtone ved prik under linien: *tạl, tạlt*; hovedtone ved prik efter vokalen i den betonede stavelse, men som regel kun, når hovedtonen falder andensteds end på første stavelse; samme tegn er også brugt ved det ord i sætningen, som der er eftertryk på, f. eks. *fortæ·nke; vil du·? je·g går ikke.*

Af nye tegn er efter anvisningen i Lyngbys Msk. brugt *ƀ,* som Jespersen kalder: stemt åben (dobbelt) læbelyd, almindelig i Tyskland i ord som schwer, quer (Dania I. 42.6); samt *c* for Vendelbomålet til at betegne den ejendommelige vendsysselske *tj* lyd; det samme gælder de nasalerede vokaler, der er betegnede ved en krølle: *ą, ę* osv.

Professor O. Jespersen har vist mig den store velvillie at udarbejde nedenstående sammenstilling mellem Lyngbys lydsystem og det af ham selv i Dania I. 33 foreslåede:

Lyngby—Feilberg	Dania—Jespersen
a	*a, ȧ, a*
b	*b*
ƀ	*ƀ*
c	*ʃc, ʈš, ʃ*
d	*d*
ð	*ð*
e	*è, ė*
è	*ε, æ* kort
ə	*ə, ɜ; ə* sættes ofte, hvor der egenlig ingen vokal er: *eŋən* = *eŋ·n*
f	*f*
g	*g*
ǧ	*ɡ(j), ? ɟj*
q	*q*
h	*h*
hj	*ɧ*
hw	*ƕ*
i	*i, (j̨)*
ijə	*j̨ᵋ, j̨ᵊ*
j	*j; j̨* som sidste led i tvelyd
k	*k; g* efter *s* og tit i indlyd
ꝁ	*x*
ǩ	*ķ, [ķɧ, ķj]*
l	*l, ɫ, (ḷ)*
ľ	*ļ*
m	*m*
n	*n, (ṇ)*
ň	*ɲ*
ŋ	*ŋ*
o	*o*
ò	*O, å* kort
p	*p; b* efter *s* og tit i indlyd
r	*ʀ, ṛ, r; ʀ, ɼ, (? ɹ, ɿ)*
s	*s*

Lyngby—Feilberg	Dania—Jespersen
t	*t; d* efter *s* og tit i indlyd
u	*u, (ʉ)*
uwə	*ʉo̊, ʉə*
v	*v*
w	*w; ʉ* som sidste led i tvelyd
y	*y, (ɥ)*
yjə	*ɥọ, ɥə*
œ	*œ* langt, *æ* kort, *(ä)*
ø	*ø*
ǿ	*ọ, ɵ* kort
ö	*ɵ* langt, *ö* kort
å	*å, ɔ*
Længde: *a̱, ṉ*	*a·, n·*
Stød: *ạ, ṇ, ịjə, hạt*	*a', n', i'ə, ha't*
Næselyd: *ą*	*ą*
Tryk: *fastela·wn*	*fasdə'laʉ'n*

Et par almindelige bemærkninger må endnu göres. De mouillerede konsonanter *l̓, ň* traf jeg i Lyngbys Samlinger fra Vendelbomålet. Blandt de yngre synes denne udtale såvelsom nasaleringen næsten forsvunden, skönt intetkönsformens dannelse og i uo. fortid på *-e* efter *l̓, ň* viser, at der endnu er følelse for disse lyd bevaret; istedetfor *fąj, bræ̨j* osv. synes *faj, bræj* almindeligt. Regel synes i jysk at være, at *-r* i udlyd falder bort foran konsonant, men beholdes foran vokal og h; jeg blev dog for sént opmærksom på denne lydlov og er ikke ganske klar over, hvorvidt dette forhold strækker sig, så *-r* er skrevet som regel også, hvor det i udtalen er bortfaldet. I Darum er gennemgående skrevet *-ð,* skönt de gamle har *-r* istedet. Som regel er dialektord fra trykte kilder afskrevne, som de findes; derfra gör dog Grönborgs Optegnelser på Vendelbomål undtagelse, da de kunde transponeres, uden at form eller udtale blev rørt, med de Lyngbyske tegn; jeg anså det nemlig for ønskeligt, at der blev så stor ensartethed i skrivemåden af dialektord, som der med rimelighed kunde skaffes tilveje.

Lyngbys system, der heltigennem støtter sig til rigsms. lydværdier, er dog nu utvivlsomt forældet og ude af stand til at betegne udtalens finere nyancer, her er ingen særlig betegnelse for stemte og stemmeløse konsonanter, et „tykt“ l (*ł*), der almindelig findes i Østjylland og en stor del af N. Slesvig, har intet tegn fået, r skalaen mangler, vokalrækken måtte udvides, der er således et let kendeligt æ i egnen omkring Ringkøbing, det kræver större mundåbning, dannes længere tilbage i munden end rigsm. æ. Nogle smålapper har jeg forsøgt at sætte på, men næppe med synderligt held. Lyngby anfører for M. Slesvig halvtskridende og halvtrullende tonehold for standsende og stødende i andre målarter, men har benyttet prikken, der afmærker stødtonen, til deres betegnelse. Dér har jeg skrevet *huəs* for *hụs, loək* for *lọk,* lukke; men ikke rørt former som *buň*, på det nær, at prikken *-ṅ* er bortfalden[1]). Jeg har en formodning om, at lignende modulationer finder sted i Vendelbomålet og forskellige østjyske bygdemål; men da jeg ikke mener at have forudsætningerne for at kunne afgöre spörsmålet, har jeg ladet dette stå hen uden betegnelse. Hvör vestjysken havde former som *lị'm, gụ'* efter Lyngbys system, har jeg skrevet *lijəm, guwə,* uden at jeg i sin tid kunde oprede sagen. Jespersen har utvivlsomt ret (Dania I. 50), at „øret er blevet skuffet ved den korte afbrudte vokal og dette i forbindelse med nødvendigheden af at ha et bogstav at sætte stødprikken under, fører så til skrivningen af en irrationel medlyd“. Hvad jeg her anfører, er imidlertid kun enkelte mere iöjnefaldende mangler, og mit arbejde er

[1]) Lyngby, Sønderj. Sproglære s. 3.6, 7.

i det hele kommet til at lide under, at lydforholdene for hele vort sprogs omfang ikke var undersøgte og fremstillede af en fonetiker af profession.

Desværre har jeg adskillige synder at skrifte, iblandt dem også den, at jeg ikke ved de første arks trykning var fuldtud klar over bogens plan. Uden adgang til samtale med kyndige er det ikke let straks at finde den rette form for et nyt arbejde, tilmed et arbejde, man ikke ligefrem kan anlægge efter et ældre forbillede. Rietz's svenske ordbog tilfredsstillede mig ikke, og Aasens indeholder vel fuldtud såmeget en nydannet skriftform som gengivelse af et almuesmål, mens det blev min opgave at meddele folkets mål, netop som det blev talt, og så tro mod det virkelige udtryk, som jeg evnede. Det gjaldt for mig om at få stoffet lagt tilrette så bekvemt som muligt for brugen. Jeg tog altså som ledeord former af rigsmålet, eller efterdannede sådanne uden dog strengt at følge dialektformerne; jeg har således beholdt frø (rana) som ledeord, skönt vestj. former tyder på et tostavelses stamord frøde el. noget lign. Jeg gik nemlig ud fra, at kultursproget vilde være det bekendte æmne, og at man igennem det kunde ønske at opsøge jyske dialektformer. Men for at brugere, der gik ud fra jyske former, kunde finde disse, er der anført til hvert ord blandt ledeordene de vigtigste jyske former med henvisning til, hvor de findes. Sprogstoffet krævede også sin begrænsning. Nu for tiden er få eller intet af landskabsmålene ublandede. Former af kultursproget er trængte ind overalt og har dels afløst ældre udtryk, dels går de jævnsides med dem og henhører nu til bondens sædvanlige daglige sprog. Som regel har jeg taget alle ældre ord og ordformer med, som jeg kunde få spor på, f. eks. böjningsformer som *hjöw*, *hjöwən* (se hugge), der nu kun bruges af enkelte gamle. Af ord, der stammer fra kultursproget, er en dél medtagne, sådanne som jeg skönnede at være i almindelig brug, uden at jeg dog gik yderlig. Med fremmedordene gælder det samme, en hél del vil findes her, andre er oversprungne, „thi hvorfor skal man bruge sådanne udenlandske ord som suksomsive, når man har sligt godt dansk navn for sagen som: pø om pø?“ Hvor jeg har kunnet tyde de underlige omdannelser, der findes af fremmedord, har jeg ikke skjult min visdom, se f. eks. buse, jipjap, ongesæg, men mange er gådefulde; adskillige hemmeligheder måtte vel kunne være løste, om man kunde på stedet have eftergået spørsmålene, dette har jeg dog kun i få tilfælde kunnet. I de enkelte, især större, artikler har jeg søgt at nå tre ting. Først at give ordet med dets dialektformer og böjningsformer så rig en belysning som mulig, idet jeg som regel er begyndt med vestjyske former, har fortsat med vendelbomål og østjyske og sluttet med sønderjyske. Ved anførelsen af de enkelte betydninger har jeg hyppig benyttet Aasens opstilling, hvorved en sammenligning med norske almuesmål lettes. Dernæst har jeg valgt de anførte eksempler på ordets brug således, at de indeholdt det rigest mulige udtryk for folkets tankegang, oplyst ved ordsprog, ordspil, vittigheder, talemåder, og dér ikke været særdeles nöjeregnende med udtrykket, om det passer i dannet selskab, almuen taler nu éngang anderledes end vi andre og har andre forestillinger end vi, om hvad der er høfligt og sömmeligt; at sætte en sæk „på röven“, el. „kom ind og lad din röv dryppe til bænken“ kan siges overalt uden anstød, naturalia non sunt turpia ude på landet. Endelig har jeg troet, at det havde interesse i nutiden og kunde måske få mere herefter, at det kulturhistoriske stof, der naturlig grupperer sig om ledeordet, samledes for Danmarks vedkommende fra folkeskik, leg, sagn, æventyr og vise, og forbindelsen eftervistes først mod nord, og dernæst med sydgermanske, latinske, slaviske folkeslag, England ikke at forglemme, således at hver af de större artikler ved at udarbejdes vilde kunne danne grundlaget til en kulturhistorisk skildring.

I nogen tid stod jeg usikker og tvivlsom overfor spörsmålet om henvisninger til ordenes etymologi. For at klare og ordne både former og betydninger blev det mig mere og mere nødvendigt under arbejdet at opsøge etymologierne, og jeg har da ved artiklens slutning henvist til nordiske, nedertyske og höjtyske former, og hvor

stamordet fandtes i fransk og engelsk, ligeledes til disse sprog, ikke for filologer eller fagmænd, men for andre lægfolk, f. eks. höjskolelærere og elever, der jævnlig har nogen kundskab i et af disse sprog. Da enkelte har nogen forestilling om den såkaldte lydforskydningslov, er der ved en del ord henvist til latinske eller græske former, der viser de sædvanlige overgange; men alt dette er gjort så elementært som vel muligt uden mindste krav på selvstændig behandling, som jeg på ingen måde vilde være istand til.

Den første titel: Bidrag til en ordbog, har jeg ønsket at beholde, ingenlunde af en eller anden mere eller mindre falsk beskedenhed, men i sandhedens interesse som et udtryk for, at jeg ikke betragter det jyske sprogstof hermed blot tilnærmelsesvis som udtømt, ikke på langt nær! Det lykkedes mig for en dél år siden under et 14 dages ophold på Sams at få en temmelig betydelig ordsamling med hjem, men jeg har ikke været på Læsø, ikke på Anholt, hvor sproget også skal være jysk. Fra hele den del af Jylland, der begrænses af en linie mellem Århus og Viborg i syd og Limfjorden mod nord, har jeg kun få, spredte og som regel lidet gode meddelelser. Men der er et andet forhold, der også her gør sig gældende. Selv indtil den allersidste tid har jeg erfaret, at omtrent hver gang, jeg i Darum levede noget sammen med bønderfolk, bragte jeg sprogstof med mig hjem, talemåder, ja undertiden endog nye ord og vendinger, og det tiltrods for, at målet dér ved mange venners kærlige og udholdende hjælp var særlig omhyggelig udforsket. Dette har vist mig tydelig nok, at selv omhyggelige og rige optegnelser af indfødte fra andre dele af landet langt fra udtømmer stoffet; der vil være nok tilbage for dem, som kommer efter mig.

Nogle enkelte bemærkninger må jeg endnu göre. Jeg har ikke sparet umage eller ulejlighed for at skaffe rede oplysninger, hvor de kunde fås, og såvidt mine egne kundskaber og erfaringer rakte, har jeg forholdsvis haft let ved at nå et resultat, dette gælder udtryk om bondens arbejde og hjem, samt plantenavne, der kun sjælden er artsnavne, mest gruppenavne. Med fisk og fugle har jeg tit været i forlegenhed, dér mangler jeg selvsyn og kundskab og har den meste tid på tro og love måttet bruge navne uden at vide, om de længst var gåede af brug eller endnu var „god latin“. Noget vil altid slippe én ud af hænderne. At der må findes fejltagelser, ansér jeg for givet, helt er de ikke lette at undgå, dog har jeg det forud for Molbech, at jeg er opvokset blandt det folk, hvis sprog jeg forsøger at optegne, og kender fra den tidlige barndom af folkets arbejde og liv. På korrekturen er der anvendt megen ulejlighed, jeg takker herved professor O. Jespersen og Dr. Chr. Blinkenberg for trofast hjælp og gode rettelser og bemærkninger. Jeg må dog, — med stor ruelse —, bede om tilgivelse for indløbne trykfejl, de er blevne flere, end jeg troede muligt. Henvisningerne til litteraturen er omtrent alle eftersláede og korrigerede, derimod har jeg ikke kunnet overkomme at efterslå de efter hvert stamord optegnede sammensætninger. Der er grænser for, hvad én mands arbejde kan nå, dette har jeg ikke kunnet overkomme, det har vel også mindre at betyde, om enten en henvisning skulde være udfalden eller en form indført trykt noget anderledes, end fra først af antaget for rigtigt. Alle rettelser og tillæg er lagte tilside til bogens slutning, for at man ikke skal behøve at slå efter på flere steder for at finde en oplysning. Skulde Gud tage mit liv, inden arbejdet er fuldført, eller göre mig udygtig til at fortsætte, håber jeg, at alt skal ligge så ordentligt og redt, at en anden kan göre det færdigt.

Det siger sig af sig selv, at et arbejde som dette ikke vil kunne komme i stand uden ved manges trofaste hjælp, blandt hvilke jeg fornemmelig må nævne lærere og höjskoleelever. Især fremdrager jeg følgende:

höjskolelærer P. Andresen, fra Ullerup, Sundeved.
— V. Bennike, Vallekilde.
sognepræst H. Berthelsen, Søvind s.
höjskolelærer Poul Bjerge, Askov.

sognepræst G. N. Bugge, Torrild ved Odder.
folketingsmand J. Busk i Ås.
höjskolelærer Chr. Bågø, Testrup.
bibliotheksassistent V. Dahlerup, St. Kgl. Bibliothek, Kbhvn.
gmd. J. Andersen. Favrholt v. Ikast.
pastor Fr. L. Grundtvig, Clinton, Iowa.
partikulier A. P. Gaardboe, Hedensted v. Frederikshavn.
lærer K. Jensen, Strelluf.
landinspektør Jensen, Fredericia.
lærer J. Jessen, Asmildgårde v. Silkeborg.
afd. konsulent og dyrlæge P. Jessen fra Ullerup, Sundeved.
lærer J. A. Jörgensen, Tarm.
kommunelærer J. Kamp, Kristianshavn.
afd. overlærer Kinch, Ribe.
seminarielærer Martin Kristensen, Gjedved.
købmand Th. Kristensen, Hjörring.
lærer P. Kristiansen, Lindknud.
overlærer Lauridsen, Nordby, Fanø.
lærer J. Mølbach, Sejlstrup, Vensyssel.
distriktslæge S. Møller, N. Sundby.
pigen Ane Nielsen, Lisbjærg-Terp.
lærer J. Nielsen, Sjelle pr. Klank.
— Nissen, Ramten v. Grenå.
— Nybo, V. Jølby, Mors.
dr. phil. A. Olrik, København.
gårdmand P. Pedersen, Lindknud.
— J. P. Randlev, Tåning v. Skanderborg.
pigen Karen Marie Rasmussen, Linde ved Randers.
professor G. Stephens, København.
afd. lærer H. C. Strandgaard, Selde, Salling.
lærer Sörensen, Allerup, Sneum sogn.
afd. branddirektör N. J. Termansen, Holsted.
folkesanger C. Sörensen Thomaskjær, Virklund v. Silkeborg.
kand. mag. P. K. Thorsen, København.
sognepræst E. K. Thyssen, S. Omme.
— K. Tranberg, N. Farup.
pastor P. Vig, Luck i Amerika.

Fra disse har jeg modtaget snart egne, snart andres samlinger, större eller mindre meddelelser, opmuntring, hjælp på forskellig måde, for hvilket altsammen jeg beder dem modtage min hjærteligste tak, jeg takker også de mange andre her unævnte, som i årenes løb er komne til mig eller har givet mig oplysninger i breve. Iblandt dem, som jeg skylder en særlig tak, er Universitets Jubilæets d. Samf.s Styrelse, der udbetalte mig som forskud på mit arbejde, inden en eneste side mskr. var afleveret, Kr. 500, hvorved jeg blev istand til at göre det første större udlæg til ordbøger og andre litteraere hjælpemidler, som jeg savnede. Efter min afskedigelse fra præsteembedet i Darum, hvor de sidste år hengik næsten håbløst under stadig sygdom, har jeg endnu en tak at bringe til regering og rigsdag, der ved en litterær understøttelse på Kr. 1000 årlig for livstid har gjort mig det muligt her i Askov, hvor jeg i årenes løb på så mange måder er bleven støttet både af forstander L. Schrøder og lærerne, at fortsætte arbejdet i voksende omfang, sålænge Gud under mig liv og kræfter. Det er i det hele taget med den inderligste og hjærteligste tak, både til Gud og mennesker, at jeg sér tilbage på de henrundne år, når jeg betænkèr, hvorledes de små, fattige optegnelser, hvormed jeg begyndte, er blevne mange, og hvorledes dette arbejde, under en til stærkt udadvendt praktisk

embedssyssel, har i strenge tider været en åndelig tilflugt og hvile, ikke at tale om, hvad anden glæde det på mange måder har forskaffet mig.

Sidst, men ikke mindst, beder jeg sætteren modtage en venlig tak. Et arbejde som dette må og skal i længden blive brydsomt, og forfatteren skönner på enhver, der vil flytte en sten eller to af hans vej. Dette har sætteren gjort ved sit omhyggelige og dygtige arbejde, der i höj grad har lettet den besværlige korrektur.

Herefter forklaring over anvendte forkortelser og litteraturhenvisninger:

Afzel. Sago-Häfder	A. A. Afzelius, Swenska Folkets Sago-Häfder I-V; I. II. 2den Udg. Stockh. 1844; III-V. 1841-43.
Agersk.	Agerskov sogn, Sønderjylland.
alm.	almindelig.
And. Barsel	Beskryuels øuer et faalæ villelæ Basel, dæ ha wot i Svinning faa manne Oer sien aa sjelle Kørmes Dau, dæ et æ glemt ino te Daus. Beskrøuen aa Maaten Skalle aa Skalle Karen. Horsens 1835, [typograf I. P. Iversen].
And. Begr.	Faaklaaring aa Beskryuels øuer di tou faalæ willelæ Begrauelser, dæ ha wot i Svinning aa i Thaanum, beskrøuen aa Mas Lasses aa Kresten Skalle, Randers, Elmenhoff, originaludg.
And. Fiskeri	Laust Skalles heldige Fiskeri.
And. Frieri	Laust Skalles Frieri som Enkemand.
And. Gilde	Faaklaaring aa Beskryuels øuer et faalæ villelæ Gild, beskrøuen aa Skalle Laust, Øuefiskemeister aa Staatsmossekanter, 6de Opl. Viborg 1878, indeholder Fiskeriet og Frieriet, jfr. Jylland. I. 209.
Andersen, Fr. P. V.	A. Andersen, Fra Planternes Verden, kulturhistorisk-botaniske Skizzer. Kbhvn. 1885.
Andree, Parall.	R. Andree, Ethnographische Parallelen u. Vergleiche. I. Stuttgart 1878. II. Leipzig 1889.
Andresen, Volksetym.	K. G. Andresen, Ueber deutsche Volksetymologie. 3. Opl. Heilbronn 1878.
Amer. Folkl.	The Journal of American Folklore, edit. by Fr. Boas, T. Fr. Crane, I. Owen Dorsey, W. W. Newell. I-V. Boston 1888-92.
Amazulu	The Religions System of the Amazulu. Izinyanga Zokubula; or, Divination as existing among the Amazulu, in their own words, with a translation into English & notes by the Rev. Canon Callaway M. D. Natal & London 1870.
Archivio	se Pitré.
Arnas. I. II.	J. Árnason, Íslenzkar Þjóðsögur og Æfintýri I. II. Leipzig 1862-64.
Arne, Slagelse	Arne, Nogle Fortællinger, Sagn og Æventyr indsamlede i Slagelse-Egnen. Slagelse 1862.
Arwids.	A. I. Arwidsson, Swenska Fornsånger, I. II. Stockholm 1834-37.
Asbj. I.	P. Chr. Asbjørnsen og Jørgen Moe, Norske Folke-Eventyr, 4de Udg. Christiania 1867 (9de tusinde).
— II.	P. Chr. Asbjørnsen, Norske Folke-Eventyr, 2den Udg. Kbhvn. 1876.
— III.	P. Chr. Asbjørnsen, Norske Huldre-Eventyr og Folkesagn, 3die Udg. Christiania 1870.
Aubrey, Remains.	J. Aubrey, Remaines of Gentilisme and Judaisme 1686-87, edit. by J. Britten. London 1881.
Bardar s.	G. Vigfússon, Bárðarsaga Snæfellsáss, Víglundarsaga, Þórðarsaga, Draumavitranir, Völsaþáttr. Kbhvn. 1860.

Bartsch, Sagen — K. Bartsch, Sagen, Märchen u. Gebräuche aus Mecklenburg. I. II. Wien 1879-80.
Begtrup, Agerdyrkn. i Danm. — Gr. Begtrup, Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark. V. VI. N. Jylland. Kbhvn. 1808-10.
Benfey, Orient — Th. Benfey, Orient u. Occident insbesondere in ihren gegenseitigen Beziehungen. I-III, 1862-65. Göttingen.
Benfey, Pantsch. — Th. Benfey, Pantschatantra I. II. 1859, Leipzig.
Berggreen, Dsk. Folkes. — A. P. Berggreen, Danske Folkesange og Melodier, 3. udg 1869. Kbhvn.
best. — med den bestemte artikel.
best. keo. — bestemt kendeord, artikel.
Bing, Læsø — L. H. Bing, Physisk og oekonomisk Beskrivelse over Øen Lesøe. Kbhvn. 1802.
bio. — biord, adverbium.
Birket Smith, Studier — S. Birket Smith, Studier paa det gamle Skuespils Omraade, Kbhvn. 1883.
Birlinger, Sagen — A. Birlinger, Aus Schwaben. Sagen, Legenden, Aberglauben, Sitten, Rechtsbräuche, Ortsneckereien, Lieder, Kinderreime. I. II. 1874. Wiesbaden.
— Volksthümliches — A. Birlinger og M. A. Buck, Volksthümliches aus Schwaben. I. II. Freiburg 1861-62.
Bj. h. — Bjerre herred.
Bjerge — se Poul Bjerge, Aarbog.
Black, Folk Medicine — W. G. Black, Folk Medicine, A Chapter in the History of Culture. London 1883.
Blich. Bindst. — St. St. Blicher, E Bindstouw, Fortællinger og Digte i jydske Mundarter, findes både i særtryk og i hans Saml. Novell. I. 315.
Blich. Saml. Nov. I-IV. — St. St. Blichers Samlede Noveller og Skizzer, ordnede efter Tidsfølgen af P. Hansen. I-IV. Kbhvn. 1862.
Blich. Vium — N. Blicher, Topographie over Vium Præstekald. Viborg 1795.
Bobertag, Narrenbuch — F. Bobertag, Narrenbuch, bind XI. af Deutsche National Litteratur herausgegeben von J. Kürschner, [1884] Berlin Stuttgart.
Bondesen, Ævent. Dyreverd. — I. Bondesen, Æventyrets Dyreverden. Kbhvn. 1887.
Bondeson, Sv. Folks. — A. Bondeson, Svenska Folksagor. Stockholm [1882].
Bradr. — Bradérup, Brarup s. ved Tønder, Sønderjylland.
Brand, Pop. Antiqu. I-III. — J. Brand, Popular Antiquities of Great Britain comprising notices of the moveable & immoveable feasts, customs & amusements past & present, edited with very large corrections & additions by W. Carew Hazlitt. I-III. London 1870.
Briz, Endevinallas — F. P. y Briz, Endevinallas populares Catalanas. Barcelona 1882.
Brueyre, Contes — L. Brueyre, Contes Populaires de la Grande Bretagne. Paris 1875.
Br. Wb. — Versuch eines bremisch-niedersächsisches Wörterbuchs . . . herausgegeben von der bremischen deutschen Gesellschaft. I-VI. Bremen 1767-69.
Brøchners Saml. — en håndskreven samling af dialektord fra Søvind s., Vor h., efterladt af en tidligere sognepræst H. Brøchner (1810-39) i arkivet der; den findes sagtens nu i provinsarkivet i Viborg. Jeg skylder Pastor Berthelsens velvillie en afskrift.
Busch, Volksgl. — M. Busch, Deutscher Volksglaube. Leipzig 1877.

Busch, Volkshumor	M. Busch, Deutscher Volkshumor. Leipzig 1877.
Bäckstr. I-II.	P. O. Bäckström, Svenska Folkböcker. I. II. Stockholm 1845-48.
— III.	P. O. Bäckström, Öfversigt af Svenska Folklitteraturen.
Børgl.	Børglum herred.
Campbell, Tales	J. F. Campbell, Popular Tales of the West Highlands. 2den udg. I-IV. London 1890-93.
Carlsen, Rönnebæk	Fr. Carlsen, Noget om og fra Rönnebæk sogn med Rönnebæksholm. Kbhvn. 1861.
Cavall. Stephens	G. O. Hyltén-Cavallius och G. Stephens, Svenska Folksagor och Äfventyr. I. Stockholm 1844.
Cavall. Wärend, I. II.	G. O. Hyltén-Cavallius, Wärend och Wirdarne. I. II. Stockholm 1864-68.
Cent Nouv. I. II.	Les Cent Nouvelles Nouvelles par M. Th. Wright. I-II. Paris 1858.
Chambers	R. Chambers, Popular Rhymes of Scotland, new edit. uden årstal. London & Edinburgh.
Clouston, Fictions. I. II.	W. A. Clouston, Popular Tales & Fictions, their Migrations and Transformations. I. II. Edinburgh & London 1887.
Corazzini	F. Corazzini, I Componimenti minori della Letteratura Popolare Italiana. Benevento 1877.
Crane, Ital. Tales	T. Fr. Crane, Italian Popular Tales. London 1885.
Crane, Jacques de Vitry	T. Fr. Crane, The Exempla or the illustrative Stories from the Sermones Vulgares of Jacques de Vitry. London 1890.
Curtin, Myths.	J. Curtin, Myth & Folklore of Ireland. Boston 1890.
D.	Darum sogn, Ribe herred.
Dalyell	J. G. Dalyell, The darker Superstitions of Scotland. Glasgow 1835.
Danneil Wb.	J. Fr. Danneil, Wörterbuch der altmärkisch-plattdeutschen Mundart. Salzwedel 1869.
DgF.	se Gr. DgF.
Djursl.	Djursland.
Dunlop-Liebr.	se Liebrecht.
Daae, Bygdesagn I. II.	L. Daae, Norske Bygdesagn. I. Kria 1881. II. Kria 1872.
— Nordmænds Udvandringer	L. Daae, Nordmænds Udvandringer til Holland og England i nyere Tid. Kria 1880.
Edda, ældre	P. A. Munch, Den ældre Edda. Kria 1847.
— yngre	i F. Pfeiffers Altnordisches Lesebuch, Leipzig 1860, se Simrock.
Efterslæt	E. T. Kristensen, Efterslæt til Skattegraveren. Kolding 1890.
Ehlers, Räthselb.	I. Ehlers, Schleswig-Holsteensch Räthselbok. Kiel 1865.
Eyrbyggja Saga	G. Vigfusson, Eyrbyggja Saga. Leipzig 1864.
Fausbøll, Molb.	V. Fausbøll, Beretning om de vidtberömte Molboers vise Gjerninger og tapre Bedrifter. 3die udg. Kbhvn. 1887.
Faye.	A. Faye, Norske Folkesagn, 2de opl. Kria 1844.
Fb. Bondeliv	H. F. Feilberg, Dansk Bondeliv, saaledes som det i Mands Minde førtes navnlig i Vestjylland. Kbhvn. 1889.
Fb. Fr. H.	H. F. Feilberg, Fra Heden, Uddrag af en Afhandling i Slesv. Provincialefterretninger, Ny Række IV. 1863.
F. & F.	H. V. Fiedler og A. Feddersen, Tidsskrift for Fiskeri. I-VII. Kbhvn. 1866-73.
Fenger, Nygræsk Folk	I. Ferdinand Fenger, Om det nygræske Folk og Sprog. Kbhvn. 1832.
Ferie	se Jæger, Ferie.

fho. forholdsord, præposition.
Finn Magnusen, Lex. Myth. 3die bind af den store kbhavnske udgave af Ældre Edda: Priscæ veterum Borealium mythologiæ lexicon. Havniæ 1828. 4.
— — To Undersøgelser Finn Magnusen, Den første November og den første August. To historiske kalendariske Undersøgelser. Kbhvn. 1829.
Fischer, Slesv. Folkesagn Fr. Fischer, Slesvigske Folkesagn, 2den udg. Kbhvn. 1861.
fk. fælleskön, communi generis.
flt. flertal, pluralis.
Foersom P. Foersom, om Samlingen af danske Landskabsord og om Sæder, Skikke, Levemaade, Egenheder og Overtro hos den jydske Almue i Ribe-Egnen, udg. af C. Molbech. Kbhvn. 1820.
Folkeven VIII. XI. E. Sundt, Folkevennen, et Tidsskrift. Kria 1859-62.
Folklore I flg. Folklore, a quarterly Review of Myth, Tradition, Institution & Custom. I. London 1890.
Folkl. Journ. I-VII. The Folklore Journal I-VII. London 1883-89.
Folkl. Record I-V. The Folklore Record I-V. London 1878-82.
Folkl. Wallon I. flg. E. Monseur, Bulletin de Folklore, Organe de la Société du Folklore Wallon I. Bruxelle-Paris 1891.
Fornaldar Sögur Norðrlanda se Rafn.
Fornmanna Sögur se Rafn.
fr. fransk.
Frazer, Golden Bough I. II. J. G. Frazer, The golden Bough, a Study in comparative Religion I. II. London 1890.
Friis, Lapp. Myth. I. A. Friis, Lappisk Mythologi. Kria 1871.
— Lapp. Ævent. — Lappiske Eventyr og Folkesagn. Kria 1871.
fris. frisisk.
Frischb. Hexenspruch H. Frischbier, Hexenspruch und Zauberbann, ein Beitrag zur Geschichte des Aberglaubens. Berlin 1870.
— Volksreime H. Frischbier, Preussische Volksreime und Volksspiele. Berlin 1867.
Fritzn.[2] J. Fritzner, Ordbog over det gamle norske Sprog I. flg. Kria 1886 flg.
Fritzn. Lapperne J. Fritzner, Lappernes Hedenskab og Trolddomskunst, sammenholdt med andre Folks især Nordmændenes Tro og Overtro, i Norsk Historisk Tidsskrift.
ft. fortid, præteritum.
Furø I. Furø, Fra Ishavets Kyster, Fortællinger fra Nordland og Finmarken. Kria 1886.
Gaidoz, La Rage H. Gaidoz, La Rage & St. Hubert. Paris 1887.
Gejer & Afzel. Folkvisor I. II. E. G. Gejer och A. A. Afzelius, Svenska Folkvisor, I. II. Stockholm 1880.
G. & D. O. Gelert og E. Dam, Folkenavne paa Lægemidler, Særtryk af „Blad for pharmaceutisk Medhjælperforening“. Kbhvn. 1891.
Gering I. II. H. Gering, Islendzk Æventyri, Isländische Legenden, Novellen u. Märchen. I. II. Halle 1882-83.
Gervasius se Liebrecht Gervasius.
Gest. Roman Gesta Romanorum von Hermann Oesterley. Berlin 1872.
gfr. gammelfransk.
gfris gammelfrisisk.
ght. gammelhöjtysk.

Gillhoff, Mekl. Räthsel	J. Gillhoff, Das mecklenburgische Volksrätsel. Parchim 1892.
Gisl.	Gislum herred.
gl.	gammel.
glds.	gammeldags.
gldsk.	gammeldansk.
Gonzenb. I. II.	L. Gonzenbach, Sicilianische Märchen. I. II. Leipzig 1870.
2 gr.	comparativ.
3 gr.	superlativ.
gr.	græsk.
Grb.	O. L. Grönborg, Optegnelser på Vendelbomål, udgivne af O. Nielsen; tillige er benyttet en samling håndskrevne optegnelser med ordlister over Vendelbomål, efterladte af lærer Grönborg, og som dr. O. Nielsen med sædvanlig velvillie har overladt mig.
Gr. DgF.	Sv. Grundtvig, Danmark gamle Folkeviser I-V. Kbhvn. 1853-78, sidste halvbind ved A. Olrik 1890.
Gregor Folkl.	se W. Gregor.
Grettes S.	Grettes Saga ved G. Magnússon og G. Thordarson. Kbhvn. 1859.
Gr. Gl. d. M. I-III.	S. Grundtvig, Gamle danske Minder i Folkemunde, Folkeæventyr, Folkeviser og Folkedigtning og andre Rester af Fortidens Digtning og Tro. I-III. Kbhvn. 1854-61.
Gr. Registr.	Registranterne til S. Grundtvigs samling af håndskrevne danske folkeæventyr, findes blandt hans efterladte papirer på St. Kgl. Bibliothek.
Gr. Æventyr. I.	S. Grundtvig, Danske Folkeæventyr efter utrykte Kilder. Kbhvn. 1876.
— II.	— — ny Samling. Kbhvn. 1878.
— III.	— — Danske Folkeæventyr. Kbhvn. 1884.
Gr. Løsningssten	F. L. Grundtvig, Løsningsstenen, en sagnhistorisk Studie. Kbhvn. 1878.
Gr. Tjust.	F. L. Grundtvig, Svenske Minder fra Tjust, Anders Eklunds Fortællinger. Kbhvn. 1882.
Gr. Irische Elfenm.	Irische Elfenmärchen, übersetzt von den Brüdern Grimm. Leipzig 1826.
Gr. K. M.	Kinder u. Hausmärchen, gesammelt durch die Brüder Grimm I. II. 5 udg. Göttingen 1843. Tilmed er benyttet den engelske oversættelse ved Margaret Hunt. I. II. London 1884, den indeholder anmærkningerne til æventyrerne med enkelte tilföjelser.
Gr. Myth.[1]	J. Grimm, Deutsche Mythologie. Göttingen 1835.
— Myth.[2]	— — 2 udg. Göttingen 1844.
Gr. R. A.	— Deutsche Rechtsalterthümer, 2 udg. Göttingen 1854.
Gr. Sagen I. II.	Deutsche Sagen, herausgegeben von den Brüdern Grimm. I. II. 2 udg. Berlin 1865-66.
Gr. Wb.	Deutsches Wörterbuch v. Jakob Grimm u. Wilh. Grimm. I. flg. 1854 flg.
Gylfaginning	se Edda yngre.
h.	herred.
Hag.	E. Hagerup, Det danske Sprog i Angel, 2 udg. ved Lyngby. Kbhvn. 1867.
Hagemann	A. Hagemann, Blandt lapper og bumænd, billeder og sagn fra en nordlandsk dalbygd. Kria 1889.

Hagen, Gesammtabent. I-III. Fr. H. v. d. Hagen, Gesammtabenteuer, hundert altdeutsche Erzählungen, Ritter- u. Pfaffen-Mähren, Stadt- u. Dorfgeschichten, Schwänke, Wundersagen u. Legenden. Stuttgart u. Tübingen 1850.
Hahn, Gr. Märch. I. II. J. G. v. Hahn, Griechische u. albanesische Märchen. I. II. Leipzig 1864.
hak. hankŏn, masculinum.
Halliwell, Nursery Rhymes J. O. Halliwell, The Nursery Rhymes of England. London 1843.
Halliwell, Popular Rhymes J. O. Halliwell, Popular Rhymes & Nursery Tales. London 1849.
Hammersh. Anth. I. II. V. U. Hammershaimb, Færøsk Anthologi. I. II. Kbhvn. 1891.
Handelmann, Kindersp. H. Handelmann, Volks- und Kinderspiele aus Schleswig-Holstein, 2 udg. Kiel 1874.
— Volkshumor. H. Handelmann, Topographischer Volkshumor. Kiel 1866.
Hansen, Sagen C. P. Hansen, Sagen u. Erzählungen der Sylter Friesen. Garding 1875.
— , Tjalen Uald' Söldring Tialen fan C. P. Hansen üp Söld'. Møgeltønder 1858.
Hardwick, Traditions. Ch. Hardwick, Traditions, Superstitions & Folklore, (chiefly Lancashire & the North of England). Manchester-London 1872.
Harl. & Wilkins. Lancash. Folkl. J. Harland, T. T. Wilkinson, Lancashire Folklore. London 1867.
Hars. Harsyssel.
Hartl. Fairy T. E. S. Hartland, English Fairy & other Folk Tales. London (1890).
— Science E. S. Hartland, The Science of Fairy Tales & Inquiry into Fairy Mythology. London 1891.
Haukenæs I-VII. Th. S. Haukenæs, Natur, Folkeliv og Folketro i Hardanger. I. Eidfjord 1884. II. Graven 1885. III. Ulvik 1885. IV. Voss 1887. V. Vikør 1888. VI. Kvindherred 1888. VII. Ullensvang.
Hazel. Samf. t. Nord. Mus. Främj. A. Hazelius, Samfundet för Nordiska Museets Främjande. 1890.
Hazlitt, Brand se Brand. Pop. Antiqu.
Henderson, Folklore W. Henderson, Notes on the Folklore of the Northern Counties of England & the Borders, 2. udg. London 1879.
Hervarar S. Hervarar Saga ok Heidreks konungs, besørget af N. M. Petersen. Kbhvn. 1847; findes også i Fornaldar Sögur. I. 411, overs. Rafn Nord. Fortids Sagaer I. 377.
Hildebr. Bemärkelsesdagar H. Hildebrand Hildebrandsson, Samling af Bemärkelsesdagar, Tecken, Märken, Ordspråk och Skrock rörande Väderleken. Antiqvarisk Tidskrift. VII. nr. 2.
Himmerl. Himmerland, egnen mellem Limfjorden, Mariagerfjord og Kattegat.
Hindst. Hindsted herred.
Hjelmsl. Hjelmslev herred.
Hmr. Hammerum herred.
Hofberg Hofberg, Svenska Folksägner. Stockholm 1882.
Holmsl. Holmsland.
Horn. Hornum herred.
H. Petersen, Nordb. Gudetro H. Petersen, Om Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetro i Hedenold. Kbhvn. 1876.

htsk.	höjtysk.
Hyde	D. Hyde, Beside the Fire, a Collection of Irish Gaelic Folk Stories. London 1890.
intr.	intransitiv.
isl.	islandsk, oldnordisk.
Isl. Fornkv.	Sv. Grundtvig og Jón Sigurðsson, Íslenzk Fornkvæði. Kbhvn. 1854-85.
itk.	intetkön, neutrum.
Jahn, Hexenwesen	U. Jahn, Hexenwesen u. Zauberei in Pommern. Stettin 1886.
Jahn, Opfergebr.	U. Jahn, Die deutschen Opfergebräuche bei Ackerbau u. Viehzucht, ein Beitrag zur deutschen Mythologie u. Alterthumskunde. Breslau 1884.
Jahn, Märchen I.	U. Jahn, Volksmärchen aus Pommern u. Rügen. I. Norden u. Leipzig 1891.
Jahn, Volksagen	U. Jahn, Volkssagen aus Pommern u. Rügen. 2 Opl. Berlin 1889.
Janson, Folkeævent.	Kr. Janson, Folke-Eventyr, uppskrivne i Sandeherad. Kria 1818.
jfr.	jævnfør.
J. K.	J. Kamp, Danske Folkeminder, Æventyr, Folkesagn, Gaader, Rim og Folketro. Odense 1877.
J. K. Ævent. I. II.	J. Kamp, Danske Folkeæventyr. Kbhvn. 1879.
—	— — 2den Saml. Kbhvn. 1891.
J. M.	J. Madsen, Folkeminder fra Hanved Sogn ved Flensborg. Kbhvn. 1870.
Jonsson, Möre	M. Jonsson, Folketro, Seder ock Bruk i Möre under 19de Århundradet, Sv. Landmålstidskr. II. 5.
Jonsson, Ordb.	E. Jonsson, Oldnordisk Ordbog. Kbhvn. 1863.
Joos, Raadsels	A. Joos, Raadsels van het Vlaamsche Volk. Gent 1888.
J. Saml.	Samlinger til jydsk Historie og Topografi I-X. Ålborg 1866-85.
J. Saml.[2]	samme. 2den Række. I flg. Ålborg 1886 flg.
J. T.	H. Jenssen-Tusch, Nordiske Plantenavne, Kbhvn. 1867, med Tillæg 1870.
Junge	[Junge] Den nordsiellandske Landalmues Character, Skikke, Meeninger og Sprog. Kbhvn. 1798.
Jyden I. II.	C. Sörensen Thomaskjær, Jyden, et 14 daws Blaj mæ dawle Histaarie, Visse, å anne Smaating. I. II. Horsens 1884-85.
Jylland I.	Fr. v. Jessen, Jylland, Månedsskrift for Litteratur, Kunst og Samfundsspörgsmaal. I. Aarhus 1891-92.
Jæger, Ferie	P. Jæger, I Ferien, Jydsk Folkeliv i jydsk Mundart. Aarhus 1888.
Kalevala I. II.	Kalevala, öfversatt af K. Collan, Helsingfors. I. 2den udg. 1891. II. 1868.
Kalkar	O. Kalkar, Ordbog til det ældre danske Sprog. I. flg. Kbhvn. 1881 flg.
keo.	kendeord, artikel.
Kinderleben	(Thöle u. Strackerjan) Aus dem Kinderleben, Spiele, Reime, Räthsel. Odenburg 1851.
Kjær, Stavnsb.	S. Kjær, Fra Stavnsbaandets Dage, Optegnelser efter Tingbøger. Kbhvn. 1888.
kl.	klit.
Kloster	se Scheible.
Kluge	F. Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Strassburg 1883.

Knoop, Sagen	O. Knoop, Volkssagen, Erzählungen, Aberglauben, Gebräuche u. Märchen aus dem östlichen Hinterpommern. Posen 1886.
Kn. Skytte, För og Nu.[2]	Knud Skytte, För og Nu, Virkelighedsbilleder fra Landet, 2det Opl. Kbhvn. 1890.
Kn. Skytte, Jysk Bondeliv	Knud Skytte, Jysk Bondeliv, 2den Saml., 2det Opl. Kbhvn. 1890
Kok, Folkesprog	J. Kok, Det danske Folkesprog i Sønderjylland. I. Kbhvn. 1863.
Kok, Ordsprog	J. Kok, Danske Ordsprog og Talemaader fra Sønderlylland. Kbhvn. 1870.
Korrespondenzbl.	Korrespondenzblatt des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung. Bremen, Hamburg 1876 flg.
Kr. I-XI.	E. T. Kristensen, Jydske Folkeminder I-XI. 1871-91.
Kr. Almuel. I-V.	E. T. Kristensen, Det jyske almueliv. I. Om fortidens landbrug. II. Fra hoveriets tid. III. Husene og livet deri. IV. De selskabelige sammenkomster og festerne. V. Livet uden döre; uden fællestitel og årstal.
Kr. Anholt	E. T. Kristensen, Øen Anholt i sagn og sæd efter gamle folks mundtlige meddelelser. Kbhvn. 1891.
Kr. Gadespr.	V. Kristiansen, Bidrag til en Ordbog over Gadesproget og saakaldt daglig Tale. Kbhvn. 1866.
Kr. Holmsl.	E. T. Kristensen, Øen Holmsland og dens Klit, beskrevet særlig med kulturhistorisk Hensyn. Viborg 1891.
Kr. Molbohist.	E. T. Kristensen, Molbo- og Aggerbohistorier, samt andre dermed beslægtede fortællinger. Viborg 1892.
Kr. Ordspr.	E. T. Kristensen, Danske ordsprog og mundheld, skjæmtesprog, stedlige talemåder, ordspil og samtaleord. Kbhvn. 1890.
Kr. Overhøringer	E. T. Kristensen, Kuriøse Overhøringer i Skole og Kirke. I. Aarhus 1892.
Kr. Sagn I flg.	E. T. Kristensen, Danske Sagn, som de har lydt i Folkemunde, udelukkende efter utrykte Kilder. I. II. Aarhus 1892 flg.
Kr. Ævent.	E. T. Kristensen, Danske folkeæventyr, optegnede af Folkemindesamfundets medlemmer. Viborg 1888.
Krauss, Bauopfer	Fr. S. Krauss, Das Bauopfer bei den Südslaven. Wien 1887.
Krauss, Hexensagen	Fr. S. Krauss, Südslavische Hexensagen, Separatabdruck aus den XIV Bande der „Mittheilungen der Anthropolog. Gesellschaft in Wien“ 1884.
Krauss, Märchen I. II.	Fr. S. Krauss, Sagen u. Märchen der Südslaven. I. II. Leipzig (1883-84).
Krauss, Sitte	Fr. S. Krauss, Sitte u. Brauch der Südslaven. Wien 1885.
Krauss, Sreca	Fr. S. Krauss, Sreća. Glück u. Schicksal im Volksglauben der Südslaven, Separatabdr. aus d. „Mitth. der Anthr. Gesellschaft in Wien“. Band XVI. 1886.
Krauss, Volksglaube	Fr. S. Krauss, Volksglaube u. religiöser Brauch der Südslaven. Münster 1890.
Kuhn, Herabkunft	A. Kuhn, Die Herabkunft des Feuers u. des Göttertranks. Berlin 1859.
Kuhn M. S.	A. Kuhn, Märkische Sagen u. Märchen. Berlin 1843.
Kuhn N. S.	A. Kuhn u. W. Schwartz, Norddeutsche Sagen, Märchen u. Gebräuche. Leipzig 1848.
Kuhn W. S. I. II.	A. Kuhn, Sagen, Gebräuche u. Märchen aus Westphalen. I. II. Leipzig 1859.
Kvolsgaard, Fiskerliv	C. M. C. Kvolsgaard, Fiskerliv i Vesterhanherred, skildret i Egnens Mundart. Kbhvn. 1886.

Kvolsgaard, Landboliv C. M. C. Kvolsgaard, Spredte Træk af Landbolivet (Hanherred). Kbhvn. 1891.

Lammert, Volksmedicin G. Lammert, Volksmedizin u. medizinischer Aberglaube in Bayern. Würzburg 1869.

Landt, Forsøg til en Beskrivelse af Færøerne. Kbhvn. 1800.

Lang, Custom & Myth A. Lang, Custom and Myth, 2 udg. London 1885.

Lang, Mythologie A. Lang, La Mythologie, traduit de l'Anglais par Léon Parmentier. Paris 1886.

Lang, Myth, Ritual & Religion. I. II. A. Lang, Myth, Ritual & Religion. I. II. London 1887.

lat. latin.

Lb. Lönborg sogn, N. Horne h.

Leoprechting, Aus d. Lechrain K. v. Leoprechting, Aus dem Lechrain, zur deutschen Sitten u. Sagenkunde. München 1855.

Lex. Myth. se Finn Magnusen.

Lindkn. Lindknud sogn, Malt h.

Liebrecht, Dunlop J. Dunlop's Geschichte der Prosadichtungen od. Geschichte der Romane, Novellen, Märchen u. s. w., aus d. Englisch. übertragen von F. Liebrecht. Berlin 1851.

Liebrecht, Gervasius F. Liebrecht, Des Gervasius von Tilbury Otia Imperialia. Hannover 1856.

Liebrecht, Pentamerone Der Pentamerone od. Das Märchen aller Märchen von Giambattista Basile, aus d. Neapolitan. übertragen von F. Liebrecht. Breslau 1846.

Liebrecht, Volkskunde F. Liebrecht, Zur Volkskunde, alte u. neue Aufsätze. Heilbron 1879.

Lorenzen, Mandeville M. Lorenzen, Mandevilles Rejse i gammeldansk Oversættelse. Kbhvn. 1882.

Lyngby, Samlinger Hdskr., Ny Kgl. Saml. 812^{kg} 4, nörrejysk fasc. 1-10, 812^{kh}, sønderjysk fasc. 1-6.

Lütolf, Sagen A. Lütolf, Sagen, Bräuche, Legenden aus den fünf Orten, Lucern, Uri, Schwiz, Unterwalden u. Zug. Lucern 1862.

Lyncker, Sagen K. Lyncker, Deutsche Sagen u. Sitten in hessischen Gauen. Cassel 1854.

Læb. Læborg sogn, Malt herred.

Lönb. Lönborg s., N. Horn h.

(M.) en fortegnelse over folkelige navne til lægemidler, som er mig meddelt af distriktslæge S. Møller, N. Sundby.

Mabinogion The Mabinogion from the Welsh of the LLyfr o Hergest translated with notes by Lady Charlotte Guest, London 1877, udgaven i ét bind uden den wallisike original.

Magyar T. W. Henry Jones & Lewis L. Kropf, The Folktales of the Magyars. London 1889.

Mannhardt, Germ. Myth. W. Mannhardt, Germanische Mythen. Berlin 1858.

Mannhardt, Götter W. Mannhardt, Die Götter der deutschen u. nordischen Völker. Berlin 1860.

Mannhardt, Mythol. Forschungen Mythologische Forschungen aus den Nachlasse von W. Mannhardt, herausgegeben von Herm. Patzig. Strassburg u. London 1884.

Mannhardt, Wald u. Feldkulte I. II. el. Baumkultus. W. Mannhardt, Wald u. Feldkulte: I. Der Baumkultus d. Germanen u. ihrer Nachbarstämme. II. Antike Wald- u. Feldkulte. Berlin 1875-77.

Marbach, Volksb. I-XXXIV. Volksbücher, herausgegeben v. G. O. Marbach. I-XXXIV. Leipzig 1838 flg.

Maspero, Contes Égypt. G. Maspero, Les Contes Populaires de l'Égypte Ancienne. Paris 1882.
Masuren se Töppen.
Maurer, Isl. Sagen K. Maurer, Isländische Sagen der Gegenwart. Leipzig 1860.
Mb. C. Molbech, Dansk Dialect-Lexikon. Kbhvn. 1841.
Mb. Ævent. I. II. C. Molbech, Udvalgte Eventyr eller Folkedigtninger. I. II. 2den udg. Kbhvn. 1854.
Mdl. h. Middelsom herred.
Meier, Kinderreime E. Meier, Deutsche Kinderreime u. Kinderspiele aus Schwaben. Tübingen 1851.
Meier, Ostfriesl. H. Meier, Ostfriesland in Bildern u. Skizzen. Leer 1868.
Meier, Sagen E. Meier, Deutsche Sagen, Sitten u. Gebräuche aus Schwaben. Stuttgart 1852.
Mejb. Bygningsskikke i Slesv. R. Mejborg, Om Bygningsskikke i Slesvig, et illustreret Foredrag 1891.
Mejb. Gl. d. Hjem R. Mejborg, Gamle danske Hjem i det 16de, 17de og 18de Aarhundrede. Kbhvn. 1888.
Mejb. Slesv. Bøndergårde R. Mejborg, Nordiske Bøndergaarde i det XVIde, XVIIde og XVIIIde Aarhundrede. I. Slesvig. Kbhvn. 1892.
Melsens Saml. Hdskr.; Ny Kgl. Saml. 811ᵗ 4. [L. Melsen] Saml. af Provindsial Ord og Talemaader, almindeligt brugelige i Vendsyssel, tilligemed nogle Exempler paa Vendelboernes Mundart el. Udtale, opsat af en indfødt Vendelboe 1811.
Mélus. I-VI. H. Gaidoz, Mélusine, Recueil de Mythologie, Litterature Populaire, Traditions et Usages. I. Paris 1878, II-VI. 1884-93.
Mhoff, Sagen K. Müllenhoff, Sagen, Märchen u. Lieder. Kiel 1845.
m. h. t. med hensyn til.
Mi Wb. Mi. Wörterbuch der Mecklenburgisch-Vorpommerschen Mundart. Leipzig 1876.
mlt. middelalderlig latin.
mnt. middelnedertysk.
Montanus, Volksfeste I. II. Montanus, I. Die deutschen Volksfeste, Jahres- u. Familienfeste. Iserlohn u. Elberfeld 1854. II. Die deutschen Volksbräuche, Volksglaube u. Mythologische Naturgesch., ein Beitrag zur vaterländischen Sittengeschichte. Iserlohn 1858.
Morris, Yorksh. Folkt. M. C. F. Morris, Yorkshire Folktalk. London 1892.
msk. menneske.
M. Skr. E. T. Kristensen, Mikkel Skrædders Historier. Viborg 1890.
M. Slesv. Mellemslesvig.
Munch, Edda se Edda ældre.
Müller, Julebog S. Müller, En Julebog. Kbhvn. 1884.
Müller, Saxo P. E. Müller, Saxonis Grammatici Historia Danica. I. II. Kbhvn. 1839.
Møller, Bornholm J. P. Møller, Folkesagn og andre mundtlige Minder fra Bornholm. Kbhvn. 1867.
Møller, Fr. S. P. L. Møller, Franske Folkesagn. Kbhvn. 1871.
N. eller n. nord.
Ndl. Volksk. I. flg. Volkskunde, Tijdschrift voor Nederlandsche Folklore onder redactie van Pol de Mont & Aug. Gittée, I. flg. Gent 1888 flg.
Newell, Games W. W. Newell, Games & Songs of American Children. New York 1884.
nf. navneform, infinitiv.

nfris. nordfrisisk.
Nicholson, Yorksh. J. Nicholson, Folklore of East Yorkshire. London 1890.
Nicolaiss. Nordland I-IV. O. Nicolaissen, Sagn og eventyr fra Nordland. I. Kria 1879. II. 2den Saml. Kria 1887. III. Fra Nordlands fortid. Kria 1889. IV. Fra Nordlands fortid, 2den Saml. Kria 1891.
Nielsen, Navnebog O. Nielsen, Olddanske Personnavne. Kbhvn. 1883.
Nielsen, Sysselinddelingen O. Nielsen, Bidrag til Oplysning om Sysselinddelingen i Danmark. 1867.
N. M. Petersen se Petersen.
no. navneord, substantiv.
Nordlander, Barnvisor J. Nordlander, Svenska Barnvisor och Barnrim. Stockholm 1885. Sv. Landsmålstidsk. V. 5.
Nordlander, Sagor R. Bergström och J. Nordlander, Sagor, Sägner och Visor. Stockholm 1885. Sv. Landsmålstidsk. V. 2.
Nordlander, Småplock J. Nordlander, Småplock, Historier og Mässningar, Grötrim ock Hvarjehanda. Stockholm 1889. Sv. Landmålstidskr. VII. 8.
Nordslesv. Nordslesvig.
Northall, Rhymes G. F. Northall, English Folk-Rhymes. London 1892.
Nyerup, Morskabsl. R. Nyerup, Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge igennem Aarhundreder. Kbhvn. 1816.
nyisl. nyislandsk.
Nyrop, Kludetræet Kr. Nyrop, Kludetræet, i særtryk af „Kort Udsigt over det phil.-historiske Samfunds Virksomhed“ 1884-85; jfr. Dania I. 1.
Nyrop, Navnets Magt. Kr. Nyrop, Navnets Magt, en folkepsykologisk Studie, i Opuscula Philologica, Mindre Afhandlinger udgivne af det Philol.-Hist. Samfund. Kbhvn. 1887, s. 118 flg.
Nyrop, Nej Kr. Nyrop, Nej, Et Motivs Historie. Kbhvn. 1891.
Nyrop, V. Sk. Kr. Nyrop, Sprogets vilde Skud. Kbhvn. 1882.
Nyrop, Dsk. Pottemageri C. Nyrop, Dansk Pottemageri, et Kapitel af den danske Keramiks Historie. Kbhvn. 1882.
Nyrop, Lavene C. Nyrop, Om Lavenes indbyrdes Rang og det almindelige Omdømme om dem. Kbhvn. 1880. Særtryk af Industriforeningens Maanedsskrift.
Olavius Skagen O. Olavius, Oekonomisk-physisk Beskrivelse over Schagens Kiøbstad og Sogn. Kbhvn. 1787.
Ordspr. Ordsprog.
O. Thomsen, Nordens Julefest O. Thomsen, Nordens Julefest. Odense 1855.
Otia se Liebrecht, Gervasius.
Outz. Gloss. N. Outzen, Glossarium der frisischen Sprache, besonders in nordfrisischer Mundart, ved L. Engelstoft og C. Molbech. Kbhvn. 1837; samme forf. har givet Molbech bidrag fra Sønderjylland til hans Dialekt-Lexikon, de er mærkede: Outz.
(P) E. A. Petersen, Folkenavne paa Lægemidler. Kbhvn. 1891.
Panzer F. Panzer, Bayerische Sagen u. Bräuche, Beitrag zur deutschen Mythologie. I. II. München 1848.
P. Bjerge, Aarbog P. Bjerge, Aarbog for dansk Kulturhistorie. I. flg. Kbhvn. 1891 flg.
Pentamerone se Liebrecht Pentamerone.
Perger, Pflanzensagen A. Ritter von Perger, Deutsche Pflanzensagen. Stuttgart 1864.
Peter, Volksthümliches A. Peter, Volksthümliches aus Oesterreich. Schlesien. I. II. Troppan 1865-67.

Petersen, Nord. Gudetro, se H. Petersen.
Petersen, Dnmks. Hist. I-III. N. M. Petersen, Danmarks Historie i Hedenold. I-III. 2de Oplag. Kbhvn. 1854-55.
Petersen, Isl. Færd I-IV. N. M. Petersen, Historiske Fortællinger om Islændernes Færd hjemme og ude. Kbhvn. 1839-44.
Petersen, Nord. Myth. N. M. Petersen, Nordisk Mythologi. Kbhvn. 1849.
Pio, Holger Danske L. Pio, Sagnet om Holger Danske, dets Udbredelse og Forhold til Mythologien. Kbhvn. 1869.
Pitré Archivio I. flg. G. Pitré e Salomone-Marino, Archivio per lo Studio delle Tradizioni Populari. I. flg. Palermo 1880 flg.
Plougstr. Plougstrup, Jærnved sogn, Ribe herred.
plt. plattysk.
Pomm. Volksk. I. Blätter für Pommersche Volkskunde, herausgegeben von O. Knoop u. Dr. A. Haas. I. Stettin 1892.
Pont. Sønderj. Ord. efter E. Pontoppidans Afh. Om det danske Sprogs Skiebne i Sønderjylland el. Slesvig. Kbhvn. Vdskb.s Selskabs Skr. I. (1745) s. 74-76.
Pröhle, Harzsagen H. Pröhle, Harzsagen. Leipzig 1854.
— Unterharzische Sagen H. Pröhle, Unterharzische Sagen. Aschersleben 1856.
Pöstion, Lappl. März. J. C. Poestion, Lappländische Märchen, Volksagen, Räthsel u. Sprichwörter, nach lappländischen, norwegischen u. schwedischen Quellen. Wien 1886.
Qvigstad, Lapp. Æv. Lappiske eventyr og folkesagn ved J. Qvigstad og G. Sandberg. Kria 1887.
Rafn, Nord. Fort. S. I-III. E. C. Rafn, Nordiske Fortids Sagaer I-III. Kbhvn. 1829, den danske oversættelse af Fornaldar Sögur Norðrlanda ved Rafn. I-III. Kbhvn. 1829.
Rafn, Oldn. Sagaer I-XII. Oldnordiske Sagaer udgivne i Oversættelse af det Nordiske Oldskrift Selskab. I-XII. Kbhvn. 1826-29 (1837), den danske oversættelse af Fornmanna Sögur. Kbhvn. 1825-35.
Rask, Dsk. Morskabslæsning H. K. Rask, Morskabslæsniug for den danske Almue. I flg. Kbhvn. 1839 flg.
Registr. se Grundtvig, Registranter.
Reinsb. Düringsfelt Reinsberg-Düringsfelt, Das festliche Jahr, in Sitten, Gebräuchen u. Festen der Germanischen Völker. Leipzig 1863.
Reinsb. Festkalender Reinsberg-Düringfelt, Fest Kalender aus Böhmen, ein Beitrag zur Kenntniss des Volklebens u. Volksglaubens in Böhmen. Prag 1862.
Renvall, Åland L. T. Renvall, Åländsk Folktro, Skrock ock Trolddom. Stockholm 1890. Sv. Landsmålstidskr. VII. 9.
rgsm. rigsmål.
Richthofen K. v. Richthofen, Altfriesisches Wörterbuch. Göttingen 1840.
Rieck, Fra Fjeld og Hav C. W. Rieck, Fra Fjeld og Hav. Kria 1867.
Rietz J. E. Rietz, Svenskt Dialekt-Lexikon. Lund 1867.
Rink, Eskim. Æv. I. II. H. Rink, Eskimoiske Eventyr og Sagn (I.) Kbhvn. 1866, med supplement (II.) 1866-71.
Rkb. Ringkøbing.
Rochholz, Argauer S. I. II. E. L. Rochholz, Schweizersagen aus dem Argau. I. II. Aarau 1856.
Rochholz, D. Gl. I. II. E. L. Rochholz, Deutscher Glaube u. Brauch, im Spiegel der heidnischen Vorzeit. I. II. Berlin 1867.
Rochholz, Drei Gaugöttinnen E. L. Rochholz, Drei Gaugöttinnen, Walburg, Verena u. Gertrud als deutsche Kirchenheilige, Sittenbilder aus dem germanischen Frauenleben. Leipzig 1870.

Rochholz, Kinderlied E. L. Rochholz, Allemannisches Kinderlied u. Kinderspiel aus der Schweiz. Leipzig 1857.

Rochholz, Naturmythen E. L. Rochholz, Neue Schweizersagen. Leipzig 1862.

Rolland, Devinettes E. Rolland, Devinettes ou Enigmes Populaires de la France. Paris 1877.

Rolland, Rimes et Jeu de l'Enfance. Paris 1883.

Rom, Husflid N. C. Rom, Den danske Husflid, dens Betydning og dens Tilstand i Fortid og Nutid. Kbhvn. 1871.

Rostgaard, Efterladte Samlinger til en dansk Ordbog paa Universitets Bibl.

Ross H. Ross, Norsk Ordbog. Kria 1890 flg.

s. sogn.

Sagas from the far East or Kalmouk & Mongolian Traditionarys Tales, London 1873, såvidt jeg véd, engelsk oversættelse af Jülg, Die Märchen des Siddhi Kür, Leipzig 1866, samt: Mongolische Märchen, die neun Nachtragerzählungen des Siddhi Kür u. die Geschichte des Ardschi-Bordschi. Innsbruck 1868.

Sall. Salling.

Sande, Segner I. II. O. Sande, Fraa Sogn, Segner og annat. I.II. Bergen 1887-92.

Saxo se Müller, Stephanius, Vedel.

Schade, Mors C. Schade, Beskrivelse over Øen Mors. Aalborg 1811.

Schade, Saml. C. Schade, Bidrag t. et jydsk Idiotikon el. Saml. af morsiske Talemaader, Ordspr. m. m., samt noget om Morsingboernes Skikke, Klædedragt etc. 1807. Hdskr. Ny Kgl. Saml. 812^{d} 4.

Schambach G. Schambach u. W. Müller, Niedersächsische Sagen und Märchen. Göttingen 1854.

Scheible, Kloster I. flg. I. Scheible, Das Kloster, weltlich u. geistlich. I. flg. Stuttgart 1845 flg.

Schindl. Abergl. H. Br. Schindler, Der Aberglaube des Mittelalters, ein Beitrag zur Culturgeschichte. Breslau 1858.

Schleicher, Lit. Märchen A. Schleicher, Litauische Märchen, Sprichworte, Rätsel u. Lieder. Weimar 1857.

Sch. Lübb. K. Schiller u. A. Lübben. Mittelniederdeutsches Wörterbuch. I-V. Bremen 1875-80, Nachtrag 1881.

Schmitz, Eifl. Sagen. I. II. J. H. Smitz, Sitten u. Sagen, Lieder, Sprüchwörter u. Räthsel des Eifler Volks. I. II. Trier 1856-58.

Schneller, Wälschtyrol Chr. Schneller, Märchen und Sagen aus Wälschtyrol, ein Beitrag zur deutschen Sagenkunde. Innsbruck 1867.

Schütze I-IV. J. F. Schütze, Holsteinisches Idiotikon, ein Beitrag zur Volkssittengeschichte. I-IV. Hamburg 1800-6.

s. d. se dette.

Sehested, Jydepotter F. Sehested, Jydepotteindustrien. Kbhvn. 1881.

Sejlstr. Sejlstrup, Vensyssel.

Sgr. I-XII. Skattegraveren, et tidsskrift udgivet af „Dansk samfund til indsamling af folkeminder“ ved E. T. Kristensen. I-XII. Kolding 1884-89.

Silkeb. Silkeborg.

Simrock, Edda K. Simrock, Die Edda, die ältere u. jüngere nebst den mythischen Erzählungen der Skalda, 3die udg. Stuttgart 1864.

Simrock, Räthselb. Das deutsche Räthselbuch, gesammelt von K. Simrock, 3die udg. Frankfurt a. M., gedruckt in diesem Jahre.

Simrock, Volksbücher. I-XIII. K. Simrock, Die deutschen Volksbücher, gesammelt u. in ihrer ursprünglichen Echtheit wiederhergestellt. I-XIII. Frankfurt a. M. 1845-67.

Skougd. Bornholm	P. N. Skougaard, Beskrivelse over Bornholm. Kbhvn. 1804.
Skytts h.	Folklifwet i Skytts Härad i Skåne wid början af dette århundrade. Barndomsminnen. Utgifne af Nicolovius [Lovén]. 2den udg. Lund 1868.
slgn.	sammenlign.
Sm. Medd. I. II. VI.	I. Sv. Landsmålstidskr. I. 13; II. samme II.; VI. samme VI.
smsts.	sammesteds.
smsætn.	sammensætning.
Senstr. Folkeviser	J. C. H. R. Steenstrup, Vore Folkeviser fra Middelalderen, Studier over Visernes Æstetik, rette Form og Alder. Kbhvn. 1891.
steo.	stedord, pronomen.
Stephanius, Saxo	S. J. Stephanius, Saxonis Grammatici Historiæ Danicæ. Kbhvn. 1644.
Stolt, Optegn.	Landsbyskomageren Stolts Optegnelser. Frit efter et Haandskrift i „Nordiska Museet“ af R. Mejborg. Kbhvn. 1890.
Storaker	J. Th. Storaker og O. Fuglestvedt, Folkesagn samlede i Lister og Mandals Amt. 1ste del med tillæg. Flekkefjord 1881.
Strack, Blutabergl.	H. L. Strack, Der Blutaberglaube in der Menschheit, Blutmorde u. Blutritus, 4de udg. München 1892.
Strackerj. I. II.	L. Strackerjan, Aberglaube u. Sagen aus dem Herzogthum Oldenburg. I. II. Oldenburg 1867.
sts.	sammesteds.
Stöber, Sagen	A. Stöber, Die Sagen des Elsasses, zum ersten Male getreu nach der Volksüberlieferung, den Chroniken u. andern gedruckten u. handschriftlichen Quellen gesammelt u. erläutert. 2 udg. St. Gallen 1858.
Stöber el. Stöber, Volksb.	A. Stöber, Elsässisches Volksbüchlein, Kinderwelt u. Volksleben in Liedern, Sprüchen, Räthseln, Spielen, Märchen, Schwänken, Sprichwörtern u. s. w. I. Mülhausen 1859.
stødt.	stødtonet.
Støvr.	Støvring herred.
Sundbl. Glds. Bruk	J. Sundblad, Gammaldags Bruk, Kulturbilder från Westergötland. Göteborg 1881. 2den udg. Stockholm 1888.
Sundev.	Sundeved, landskab mellem Åbenrå og Flensborg fjord.
Sundt, Bygningsskik	E. Sundt, Om Bygningsskikken på Landet i Norge. Særskilt Aftryk af Bygde Skikke. 4de Stykke, i tiende Aargang af Folkevennen. Kria 1862.
sv.	svensk.
Swainson, British Birds	Ch. Swainson, The Folklore & Provincial Names of British Birds. London 1886.
Svensén, Emå	E. Svensén, Sagor från Emådalen. Stockholm 1882, Sv. Landsmålstidsskr. II. 7.
Sv. Landsmål	Nyare Bidrag till Kännedom om de Svenska Landsmålen och Svenskt Folklif. Tidskrift utgifven på uppdrag af Landsmålsföreningarne i Upsala, Helsingfors ock Lund, genom J. A. Lundell. I. flg. Stockholm 1879 flg.
Søegaard Fjeldb.	P. M. Søegaard, I Fjeldbygderne. Kria 1868.
Sønderj.	Sønderjylland.
talo.	talord, numerale.
Temme, Altmark	J. D. H. Temme, Die Volkssagen der Altmark. Berlin 1839.
Temme, Pommern	J. D. H. Temme, Die Volkssagen von Pommern u. Rügen. Berlin 1840.
Terp.	Terpager hos Molbech i Dialektlexikon.

Tettau	W. J. A. v. Tettau u. J. D. H. Temme, Die Volkssagen Ostpreussens, Litthauens u. Westpreussens. Berlin 1837.
Thiele. I. II.	J. M. Thiele, Danmarks Folkesagn. I. II. Kbhvn. 1843.
Thiele.[1] I-IV.	J. M. Thiele, Danmarks Folkesagn. I-IV. Kbhvn. 1818-23.
Thiele, Overtro	J. M. Thiele, Den danske Almues overtroiske Meninger. Kbhvn. 1860.
Thomasson, Visor	S. Thomasson, Visor upptecknade i Kyrkhults Socken i Bleking. Stockholm 1890. Sv. Landsmålstidskr. VII. 6.
Thorsen, Lydlære	P. K. Thorsen, Bidrag til Nörrejysk Lydlære. Kbhvn. 1886.
Tkjær I. II.	I. C. Sörensen-Thomaskjær, Nowwe Smaafaatelenge aa Visse. Fræ Træskuejnen ve Silkibaarre. Kbhvn. 1883. — II. Sange og Fortællinger dels i Bogsprog og dels i jydsk Bondedialekt. Kbhvn. 1884.
Tkjær, N. K.	C. Sörensen-Thomaskjær, Niels Kallskinds Kjøbinhawnsrejs, en rigtig plasiele Faatehling fra Silkebaareejnen. Aarhus 1886.
Tkjær, Løwninge	C. Sørensen-Thomaskjær, Aapstuget Løwninge. Silkeb. 1887.
tlm.	talemåde.
to.	tillægsord, adjectiv.
To. Nov.	Chr. J. R. Lund, To Noveller, fortalte i østvendsysselsk Mundart. Frederikshavn 1885.
trans.	transitiv.
Troels Lund. VII.	Troels Lund, Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16de Aarhundrede, Syvende Bog, Dagligt Liv: Aarlige Fester. Kbhvn. 1885.
Tr. Pop. I. flg.	Revue des Traditions Populaires. I. flg. Paris 1886 flg.
tsk.	tysk.
1001 nat	Tausend u. Eine Nacht, Arabische Erzählungen, Deutsch von Max Habicht, Fr. H. von der Hagen u. C. Schall. 2. udg. I-XV. Breslau 1827.
Tuxen, Folkesprog	L. R. Tuxen, Det plattyske Folkesprog i Angel tilligemed nogle Sprogprøver. Kbhvn. 1857.
Tvedten, Sagn	H. N. Tvedten, Sagn fra Telemarken. Kria (1891) i Parmanns Familielæsning nr. 37-38.
Tylor, Anfänge. I. II.	E. B. Tylor, Die Anfänge der Cultur, Untersuchungen über die Entwickelung der Mythologie, Philosophie, Religion, Kunst u. Sitte; oversættelsen af J. W. Spengel og Fr. Poske. I. II. Leipzig 1873.
Tylor, Urgeschichte	E. B. Tyler (!), Forschungen über die Urgeschichte der Menschheit und die Entwickelung der Civilisation, oversættelsen af H. Müller. Leipzig uden årstal.
Töppen, Masuren	M. Töppen, Aberglauben aus Masuren. Königsberg 1867.
U. Bl. I.	Blandinger til Oplysning om dansk Sprog i ældre og nyere Tid, udg. af Universitets-Jubilæets danske Samfund ved Samfundets Sekretær. I. Kbhvn. 1881-87.
udsbso.	udråbsord, interjection.
udtr.	udtryk.
uo.	udsagnsord, verbum.
Urdsbr. I-VI.	Am Urds-Brunnen. I. 1881. Rendsburg. VI. 1888-89. Lunden.
Urquell I. flg.	Am Ur-Quell, Monatsschrift für Volkskunde, herausgegeb. v. Fr. S. Krauss. I. flg. Lunden 1890 flg.
uvirk.	uvirkende, intransitiv.
V. v.	Vest.
Valsb.	Valsbøl, M. Slesvig.

Vang, Reglo	A. E. Vang, Gamla Reglo aa Rispo, ifraa Valdris, en Samling af Fortællinger, Sagn og Eventyr, optegnede i Valders. Kria 1850.
Varming	L. Varming, Det jydske Folkesprog, grammatisk fremstillet. Kbhvn. 1862.
Vatnsdöla S.	Vatnsdœlasaga i Fornsögur, herausgegeb. von G. Vigfússon u. Th. Möbius. Leipzig 1860.
Webster	Webster's Complete Dictionary of the English Language. London 1882.
Veckenstedt, Volksk. I. flg.	E. Veckenstedt, Zeitschrift für Volkskunde. I. flg. Leipzig 1889 flg.
Vedel, Saxo	Den danske Krønike af Saxo Grammaticus, oversat af A. S. Vedel, trykt paany og udg. ved Samfundet til den danske Litteraturs Fremme. Kbhvn. 1851.
Wegener, Lieder. I. II.	Ph. Wegener, Volksthümliche Lieder aus Norddeutschland, besonders dem Magdeburger Lande und Holstein. I. II. Leipzig 1879.
Weig. Wb.	F. L. K. Weigand, Deutsches Wörterbuch. I. II. 3die udg. Giessen 1878.
Weinh. Altn. Leben	K. Weinhold, Altnordisches Leben. Berlin 1856.
Weinh. D. Frauen. I. II.	K. Weinhold, Die deutschen Frauen in dem Mittelalter. I. II. 2den udg. Wien 1882.
Weinh. Weihnachtspiele	K. Weinhold, Weihnachtspiele u. Lieder aus Süddeutschland u. Schlesien. Wien 1875.
Weinh. Volksk. I. flg.	Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, herausgegeb. v. K. Weinhold. I. flg. Wien 1891 flg.
Vejr.	Vejrum sogn, Hjerm h.
Vens.	Vensyssel.
Vernaleken, Mythen	Th. Vernaleken, Mythen u. Bräuche des Volkes in Oesterreich. Wien 1859.
Vernaleken, Sagen	Th. Vernaleken, Alpensagen, Volksüberlieferungen aus der Schweiz, aus Vorarlberg, Kärnten, Steiermark, Salzburg, Ober- u. Niederösterreich. Wien 1858.
Vernaleken, Spiele	Spiele u. Reime der Kinder in Oesterreich, gesammelt u. herausgegeb. v. Th. Vernaleken u. Fr. Branky. Wien 1876.
vestj.	vestjysk.
vestsl.	vestslesvigsk.
W. Gregor	W. Gregor, Notes on the Folklore of the North-East of Scotland. London 1881.
Wigstr. I. II.	I. E. Wigström, Folkdiktning, visor, sägner, sagor, gåtor, ordspråk, ringdansar, lekar och barnvisor, samlad ock upptecknad i Skåne. Kbhvn. 1880. II. Folkdiktning, Visor, folktro, sägner, andra samlingen. Göteborg 1881.
Wigstr. Folkseder	E. Wigström, Allmogeseder i Rönnebärgs Härad i Skåne, på 1840 talet. Stockholm 1891. Sv. Landsmålstidskr. VIII. 2.
Wigstr. Sagor	E. Wigström, Sagor ock Äfventyr, upptecknade i Skåne. Stockholm 1884. Sv. Landsmålstidskr. V. 1.
Wolf, Beiträge I. II.	J. W. Wolf, Beiträge zur deutschen Mythologie. I. II. Göttingen, Leipzig 1852-57.
Wolf N. S.	J. W. Wolf, Niederländische Sagen. Leipzig 1843.
Wuttke	A. Wuttke, Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart. 2den udg. Berlin 1869.
Wärend I. II.	se Cavallius Wärend.

Värend — Gåtor ock Spörsmål från Värend, upptecknade på 1830 Talet af Gunnar ock Hyltén-Cavallius. Stockholm 1882. Sv. Landsmålstidskr. II. 8.
Yeats — W. B. Yeats, Fairy & Folk Tales of the Irish Peasantry. London 1888.
Yuelb. — Et Yuelbesøgels i Knærkibøj, faatall o Peder Jæger. Aarhus uden årstal.
Z. f. M. I-IV. — J. W. Wolf, Zeitschrift für Deutsche Mythologie u. Sittenkunde. I-IV. Göttingen 1853-59.
Zingerle, Kinderspiel — I. V. Zingerle, Das deutsche Kinderspiel im Mittelalter. 2 udg. Innsbruck 1873.
Zingerle, Sagen — Ignaz W. Zingerle, Sagen aus Tirol, 2 udg. Innsbruck 1891.
Zingerle, Sitten — I. W. Zingerle, Sitten, Bräuche u. Meinungen des Tiroler Volkes. 2den udg. Innsbruck 1871.
Öberg, Herjedal. — Sv. Öberg, Några bilder från Härjedalens fäboder. Sv. Landsmålstidskr. VII. 11.
Østgaard, Fjeldb. — N. R. Østgaard, En Fjeldbygd, Billeder fra Østerdalen. 5 udg. Kria 1883.
Øverland, Fra en svunden Tid — O. A. Øverland, Fra en svunden tid. Sagn og optegnelser. Kria 1888.
Aagaard, Törninglen — Kn. Aagaard, Beskrivelse over Törning Lehn. Kbhvn. 1815.
Aagaard, Thy — Kn. Aagaard, Physisk, øconomisk og topographisk Beskrivelse over Thye. Viborg 1802.
Aarbog — se P. Bjerge.
Aasen, Navnebog — I. Aasen, Norsk Navnebog el. Samling af Mandsnavne og Kvindenavne. Kria 1870.
Aasen, [Ordb.] — I. Aasen, Norsk Ordbog. Kria 1873.
Aasen, Prøver — I. Aasen, Prøver af Landsmaalet i Norge. Kria 1853.

[ ] — en dialektform sat i skarpe klammer er dannet efter erindring eller analogi.

; — er sat mellem stedsnavne for at tilkendegive, at formen de to steder er væsentlig éns på nær små forskelle, der følger med nødvendighed af de forskellige steders udtale- el. böjningsforskelle. Når jeg f. eks. under „hånde“ havde anført: *hañ -ər -ət* (D.; Agger, Mors) vilde det betyde, at ordet er fælles, men at det har i ft. og tf. *-əð* i Agger og Mors for *-ət* i Darum.

Askov ved Vejen St. i Juli 1893.

H. F. Feilberg.

A.

a, bogstav. Rigsmålets lange a (*a*, *ą*) bliver gennemgående i vestj. til å, såvelsom i andre jyske landskabsmål; forholdet herved vil ses af ord som: age, bage, dal, svare, tale; jfr. også: *a hår*, jeg har, *a vel ęt hå ət*, jeg vil ikke have det; men: *de vel a ęt ha!* (vestj.). Tilsyneladende undtagelser er *Darom* (opr. vistnok Darrum af Darra-heimr, se O. Nielsen Olddanske Personnavne) et bynavn, samt kvindenavnet *Marən* (s. d.) o. fl., jfr. også börn flt., dör, större o. fl.; de ældre nævnede altid bogstavęt a: *å, æn å, æn stuwər å, æn lilə å*, når de læste med deres börn; æ kaldtes *å ę* og folk forargede sig over, *te bǫn sku sæj æ* (s. d.) *i æ boq*, (vestj.). Nörrejysk å = sønderj. a i lange stavelser; i de vestlige herreder går det lange a over til å i alle tilfælde, i N. Fardrup og Skoldborg [Skodborg] *båq, skråf, bån*; men beholdes i V. Vedsted, i Sem; i Rødding har man, idetmindste i nogle ord, en dunkel a lyd, en mellemlyd mellem a og å, f. eks. i *bag, skraf*; det samme må være tilfældet i Ø. Lindet. — Vi vil nu vende os til de østligere egne: i Alver [Aller] hedder det *båq, skråf, flår, bån, kål*; af samme beskaffenhed synes forholdet i Hjerndrup og Fjelstrup sogne; Hammelev og Skrydstrup: *bag, skraf, ban*; også Øsby synes at have a (*hań*). Onsbæk (Vonsbæk) og Bjerning går en mellemvej, foran g og f beholdes det lange a: *aq, skraf*; derimod *lâi, flår* (*flåə* Onsbæk), *bån* (Onsbæk) se Lyngby Sønderj. Sproglære s. 25; i østj. sprogarter (Hellum h.) bliver langt a til å foran flydende bogstaver og tandlyd (oldn. t. ð. s.), men beholdes foran læbelyd (oldn. p. jysk f. v.) og ganelyd (oldn. k. jysk g) således: *dål, dwål, bår, får, bån, gån, flåð, glå, brås, knås, kål, bån, åt* (ært), *kåm* (kam), *håń* (hånd), *åsk, kåst*; men *avkat, flaf* (flab), *aq, saq*, Lyngby håndskr. lydlære. — *hò mè sò a, ma mè åsə se bę* (Vens.), har man sagt a, må man også sige b, alm. ordspr.; *a. b. bæjs, no ka a mi læjs, tåw tepər o æn kåk, no hår a løst nåk* (vestj. börnerim); *a. b. ab, slå æ skolmæstər å æ flab! e. b. eb, slå æ dęn å æ flep!* (vestslesv.).

a, sto. = jeg; *a* i hele N. Jylland, nogle sogne syd for Limfjorden og Thy undtagne; i Nordslesvig er grænsen mod vest Østervedsted med blandet *æ* og *a*, den følger dernæst omtr. Gjels å og strækker sig i skrå retning mod sydost omtrent til Gjennerbugt, *æ* i Löjt sogn; *a* findes i Ribe, Gram, Nustrup, Skrystrup, Jægerup, Magstrup, Starup, Grarup, Øsby, Halk; *æ* i S. Farup, Spandet, Gabøl i Nustrup s., Beftoft, Vedsted og syd for den nævnte grænse, jfr. Lyngby Sønderj. Sprogl. 26. 4. I Thy bruges *æ*: i Harboøre syd for Limfjorden siger enhver *æ* til sig selv; i de øvrige sogne nærmest havet: Engberg, Ferring, Trans, Fjaltring bruger de gamle slægter, som har været bosat der i flere led, ligeledes *æ*; de, som stammer fra indvandrede eller selv er indvandrede øst eller syd fra, derimod *a*. I hele Thy siges *æ*, også i de nordligste sogne: Østerild, Hundstrup, Hjardemål, men såsnart sogneskellet overskrides og man kommer til Hannæs, sognene Arup, Vesløs, Øsløs, Tømmerby, Lild, siges *a*. På øerne Læsø og Sams ligeledes *a*. Den sydlige grænse for *æ* og rent dansk folkemål

danner (1864) en linie, der begynder nord for Flensborg og fortsættes mod sydvest til tæt udenfor Husum, så at sognene Hanved, St. Vi, Vandrup, Hjoldelund er rent dansktalende; Lille Solt, Oversø, Egebæk, Jørl, Fjolde, Ollerup ligger lige på grænsen, hvor plattysk blandes med dansk almuesmål; mod øst indad Angel og mod syd får plt. bestandig mere overvægt, indtil alt dansk på svage spor nær forsvinder tæt nord for Slien og Dannevirke. Langs havet mod vest danner frisisk almuesmål et bælte, så at sognene Hatsted, Drelstrup, Bordelum, Enge, Læk, Deetsbøl, Emmelsbøl, Klangsbøl, Nykirke og Rodenæs er frisisk talende, i Læk og Nykirke er frisisk stærkt blandet med dansk. Jeg henviser til kort over folkesprogene i hertugdömmet Slesvig (1857) i C. F. Allen: Det danske Sprogs Historie i Hertugdömmet Slesvig el. Sønderjylland 1858. I. II. — jfr. mig, vi, os; *de vel at*, det vil jeg ikke = *a et* (vestj.); formen for de to jyske steo. *a* og *æ* kan sammenlignes med svensk a = jeg, Rietz s. 1 med eks. „nu har a't“, og med engelske former aw, I.

a, steo. se anden.

a, fho. (Ang.) hedder, som det synes, det forholdsord, der bruges ved mange tidsbestemmelser; *ajor* [*ajoər*] i år; *adaw*, idag; *a(r)-etter medde* og *a(r)-ettermeddes* [*ar-ætərmerəs*]; *amorn* [*amårn*], denne morgen; *amorns* [*amårns*], i morges; *agoər*, igår; *amell* [*amæl*], imellem, o. s. v.; men den fuldkomne mangel på betoning af stavelsen gör det vanskeligt at bestemme, om lyden ikke i nogle tilfælde eller i nogles mund er *æ* el. *i*. Hag. s. 1.

a, bio. *a* (Fanø); *a* (Thy, Agger); *o* (Gisl., Slet h.); *å* (Rkb., Hmr., Mors, Vens.) — altfor (s. d.); *å stuwər*, altfor stor (Hmr.); *ræn a guwə* (Thy), rent a. god; *å tilə* = *ålc få tilə* (Vens.); *liəd å lånt*, lede altfor langt borte; *ha å trånt*, have altfor travlt (Blich. Bindst.)

a, fho. se ad, af.

a, best. keo. se den.

a, udro. *a* (Andst h.). *a foj* = *æ bæ*.

a, uo. *a -ər -ət -ət* (vestj.; Vens.), kærtegne, klappe, om små börn: *ka do a får ham!* (vestj.)

a, no. *a* (vestj.), *æ* (Vens.) snavs, *dær ær a o ət; o gör a*, forrette sin nødtörft, kun om små börn. se æ.

abe, uo. kun i udtr. *haj gor å abər å gabər frå mån å te autən* (Vens.), småskælder, jager på; *åb ætə jèn* (Søvind) efterabe.

abe, no. *åv æn -ər* (D., Andst h.), *av æn -ər* (Himmerl.), *af æn -ər* (Bradr.). 1) = rgsm. abekat, simia. 2) en efteraber, nar, tåbelig person; *dæn jæn år for dæn anən te o gåv* (D. ordspr.); *æ döwl æ gus av* (vestj.) gl. talemåde (ellers altid *åv*) djævelen er guds abe. 3) *ful som en åv* (vestj.) alm. tlm. om en vældig rus. 4) *de hår enc no ab ætər noten* (Vens.), det har ikke lignelse efter nogen ting ɔ: ligner ikke noget.

abegant, no. *abigå'ňc i -gåňc* (Vens.): *abiga'ňt æn* (Thy, vestj.) 1) narrestreger, fjas. — 2) naragtig person; jfr. m. h. t. smstn. narrespøg.

abekat, no. *abikat æn -t* (Agger); *åvkat æn -t* (D.); *abkat* el. *abəkat i -at* (Vens.); *afkat* (Hell. h.); *åkat æn -t* (Verst v. Kolding; vestj.); *afkat æn -ə* (Sund.). 1) = rgsm. — 2) en spilopmager. — 3) en stang med en klud på enden, til at stænke vand med, bruges ved teglbrænding (vestj.).

abekatteri, no. *åkatəri'* (Verst) = rgsm.

abekattestreger, no. *åvkat-* el. *åkatstræqər* flt. (D.) = rgsm.

abel, no. *abe'l æn* (D.; Ang., Als); *abil æn -il* (Agersk.); *lavæl æn -ər* (Nordslesv.); *lavæl æn -lə* (Sund.) et træ, en sølvpoppel, populus alba L.; jfr. skolde.

abelig, to. *avələ* (Malt, Andst, Hmr. h.); *abələ* (Thy ?); *afələ* (Sund., Valsb.) vild, uregerlig, vanskelig at holde styr på, om börn og kreaturer; *æn slem avələ knæjt* (Malt); unge vilde heste er *avələ*; jfr. aveløs.

Abelone, no. *a'bəlon* (D.), alm. kvindenavn.

abelvorn, to. *afəlvurn* (Lejrskov v. Åbenrå) om den, som står og måber, jfr. abelig.

abenant, no. i tlm. *ætər abəna'nt* (N. Sams); i forhold til, jfr. fr. à l'avenant.

aberigant, no. *abrigå'ňc i -gåňc*

(Vens.); *avərigañt, avəligañt* (Vejle, Bj. h.) = abegant; også: *han ær avərigañt i æ snak* (Malt h.), tåbelig i sin tale.

abes, no. *avəs æn* (vestj., Salling, Horn h.); *abəs æn* (Mors, Vens.) en abcbog; *ka do di avəs?* (D.) er du kommen så vidt, at du kan læse?

abet, to. *avə* (Agersk.) naragtig, som vil göre löjer, jfr. ubære.

abevorn, to. *åbwurn* (Mors); *awwon* (Horn. h.) naragtig.

abild, no. *abəl æn -ər* (Vens., Horn.); *avəl æn* (Sams); *avil æn -ər* (vestj., Bj., Hjelmsl., Hell. h.); *avəl æn* = flt. (Agerskov); *afl æn -ə* (Ang., Sund.); *afəl æn -ər* (Bradr.) 1) æbletræ, pyrus malus L.; *de tuðer i æ avəl! så han æ mañ, han håð et uðən æn hyl, å dæñ ståj æn fjarəŋvæj frå æ gor* (Vejle); se æble, jfr. skov—. 2) *afl* (Feldsted i Sund.) = vortemælk, euphorbia L. se J. T. s. 301.

abildbloster, no. *aflblåstər* flt. (Ang.) æbletræets blomster.

abildgrå, to. *hæstən dæñ ær avəlgro* (vestj.) gl. börnerim, gråskimlet.

abildgård, no. *abilgòr i* (Vens.); *avilgår æn* (Sønderj. Tønder); *aflgo æn -go* (Sundv., Ang.) æblehave, frugthave.

abildtorn, no. *afltvon* (Ang., Hag.); *avəltuwən æn* (Horn. h.) det vilde skovæbletræ, pyrus malus, L. se sorkrat.

aborre, no. *òbårə, awbårə i -r* (Vens.); *åbårə æn -r* (D.); *obòrə æn -r* (Thy); *oborə, oborə æn -ər* (Mors); *obər æn -ər* (Lild) en bekendt ferskvandsfisk, perca; *skyð røk som nåwər åbårə* (D. alm.); *„obər krøkrøq, dæñ grem fesk, ska wòr kål ha; skalər bleŋkyw, dæñ fòwər fesk, skal mijn mañ ha!“ så kwənən, dær war kærəst mæ kålən* (Lild); omsider kommer aborren hvalfisken til hjælp og så fik de nøgleknippet slidt løs [på havbunden], men aborrerne blev lige godt krumryggede ved den lejlighed. Kr. V s. 158 i æventyret om den gyldne fjer.

abraham, no. *abraham æn -ər* (Mors, Sall.) en lerdunk til brændevin.

abrakadabra, no. alm. brugt som tryllemiddel på små sedler, jfr. J. Saml. IV. 240. 141. 72., jfr. Wuttke 246., det antages at stamme fra abraxa, Basilidianernes navn i det andet årh. for den unævnelige gud; den trekantede form, hvori det opskrives, skal minde om treenigheden, se J. Saml. IV. 104.

abre, uo. Mb. at „abre på“ (Vens.) skynde sig, stræbe, gribe sig an i sin gerning; også: *abər we.*

abrepå, no. *abrəpå·* (Åby, Vens.) *de ær met abrəpå,* min mening; jfr. fransk à propos.

abrikos, no. *abbelko·s æn* (Als) frugten af prunus armeniaca, L. J. T. 329.

absolut, bio. *absəlu·t* (Vens., vistn. alm.) nødvendig, ganske vist.

absternåsig, to. *abstərnå·siq* (D.), *åbstərna·siq* (Vens.) tvær, jfr. Skåne, oppstinari, Rietz s. 487; plt. upsternatsch el. obsternatsch, Wörterb. d. Mecklenb. Vorpommersch. Mundart von Mi, Leipzig. 1876; lat. obstinatus.

ad, fho., bio. *að a* (vestj., Andst, Slavs, Slet, S. Hald h.) — *ar* (Holstebro) — *a* (Gjern h.) — *aj aj* (Thy, Harboøre, Hjelmsl., Vor h.) — *æð æ* (Mors, Himmerl.) — *æ è* (Vens.; Lild) — *å* (Gisl. h.) — *o að* (Støvr. h.) jfr. „af“, der forsk. steder bruges for „ad“. 1) fho. om stedet, både om bevægelsen og retningen, langsmed, gennem og hentil: *de lo flåt è gult* (Vens.), det lå fladt langs ad gulvet; *fòr è wæjən* (Vens.) fare ad vejen; *han gik hæn o væjən* (Støvr.); *nijər o gåðən* (smsts.), *aj gåjən* (Vor h.); *hen að æ gwol* (D.); *in o darən* (Støvr.); *uj a darən* (Røgen), *uð aj æ dar* (Agger); — *han æ gan að æ byj* (Lindk.); *go að æ sæŋ að, væstər uð, syñər åp að* (D.); — *han ær a Afenrå·* (Sønderj.) rejst til Åbenrå; *a skal æ byj* (Lild); *uð æ æ lañ* (Mors), men *føləs að.* Særlig kan mærkes talemåden: *hål a sæj,* mods. *hål frå sæj* (vestj.) om kudsken: holde til venstre — til höjre. 2) om tiden, til: *aj posk, peñstə* (Hjerm h.) til påske, pintsedag; *è søŋda* (Vens.) på söndag, i söndags; ligeså Han h., Himmerl.; *è awtən* (Vens.) ved aften; *að æ somər* (vestj.). 3) om en stærk tilnærmelse el. angreb: *a skal að ham* (vestj.) d. e. efter ham for at straffe el. påtale noget; *han gik om að ham* (vestj.) om til ham for at besøge; ligeså: *a kuñ kom om að dæj; dær ær et að ham* (vestj.) der er intet ved ham; *hål fålk ar sæ* (vestj.) holde folk til sig. 4) for, på grund af: *lije að nåwət, bles að ət* (vestj.). 5) med et

ejestedord el. med en ejeform, underforstået hus el. hjem: *a vårt, a mit, a Tamǝsǝs* (Sønderj.) hos os, i mit hjem, i Thomas's hus. 6) bio. i en stor mængde forbindelser: *bœr sæj að* (vestj.); *kom að mæ nåwǝt* (vestj.) få det udrettet, sat i værk; *sij æð* (Mors); *do æ nåk dḷste ve að lisom æ œñ a æ sæk* (Andst); *han leqǝr að* (vestj.) sætter hårdt på; *leq sæ œr ǝr* (Holstebro) lægge sig efter det. 7) *æ pœŋ gor að* (vestj.) slipper op; *æ gån lævǝr að* (vestj.) garnet går i filte; *brøǝt bǝgønǝr å go að* (S. Hald). 8) nærved: *de wår að, de ku ha skijǝ; de wår að te vi sku ha ǧor hañǝl* (vestj.); *de lakǝr aj te wi skal i sœŋ* (Agger). 9) med hinanden: *føls að, hjœlpǝs að* (vestj.).

Adam, no. i ordspr. *vi œr ål adams bön å vel ǧan eð pañkaqǝr* (vestj., også Sønderj. se Koks Ordspr. s. 18. 187.); gåde: hvad er det, du som klog monne hedde, hvor mon dette bryllup skete, brud og brudgom tillige sad, uden klæder, uden skjorte eller særk? (Fb. Fra H. 143. 8): Adam og Eva; *væm œ dø å iñt föjt?* (smst. 148. 62): Adam; Adam spand og Eva tvand, deraf er hele vor adelstand, Sgr. III. 136. 722. (Sir.)

Adamsblomst, no. (Lemvigegn) klokkelyng, erica tetralix, L.

Adamsleg, no. en danseleg ved legestuer i Ålborg egnen; den begyndte ved midnatstide både ved karlenes og pigernes legestue. „Forgangskarlen" stillede sig midt på gulvet i den omgivende klynge af de øvrige, og nu blev hele forsamlingen parret af de to „forgangskarle" efter følgende opsang. som musikken akkompagnerede:

Træet falder for din dör
såvelsom for dem alle,
ja også for den (jomfrus) dör,
og hvad skal vi (hende) kalde?
og (hende) så kalde vi (Ane).
og (hende) ville vi neje for,
og (hende) så ville vi bukke for,
for (hende) så ville vi rosen (el. kransen) bær',
så lystelig om sommeren (el. vinteren).

Derpå trådtes en runddans af hele forsamlingen, hver med sin pige, der nu betragtedes som mand og kone i en el. to aftener og som oftest indtil næste legestue. J. Saml. IV. 235.

addel, no. og smstn. se ajle.

adel, no. Mb. jfr. ajle. byld el. bullenskab i fingeren (Sønderj.), se Schill. Lübb. I. 14. 1. adel.

adel, to. *ajǝl, aḷ* (D. de gl., også Mors, Mb.) fortrinlig, ypperlig: *œn ajǝl höwǝð, ajl i æ natur; œn aḷ eðǝr* (Hmr. h.) som spiser overmåde meget.

adel, no. *aðǝl* el. *arǝl* (vestj.). Ordet betegner rimeligvis ansete velstående folk og forekommer ikke ualmindelig i byremser i mods. t. *kraðǝl* el. *skraðǝl*, således Kr. VI. 345. 213. *Snæjbjœrǝ skraðǝl o Tjörǝŋ aðǝl;* 216. *Ulbårs arǝl o Staby krarǝl;* 221. *Brån aðǝl, Felskåw skraðǝl; han æ haḷ aðǝl o haḷ skraðǝl,* el. *haḷ aðel o haḷ fårawt,* Sgr. III. 106. 442. (Fårup v. Viborg).

adelgade, no. *ålgåð* (Ålborg), jfr. adelvej.

adelstand, no. se Adam.

adeltid, no. *ajǝltij œn* (D. glds.), *aǝltij* (Vens.) gammel tid.

adelvej, no. *ajǝlvæj œn* (Vind s.: Mors, Agersk.). *aḷvæj i* (Vens.). *aḷvæj œn* (Tønder, Kk.) *ålwèj œn* (Himmerl.) stor landevej; *œn ajǝl væj* (D. glds.) en meget befærdet stor landevej; jfr. herrevej; *dœr gror iñt ǧœn græjs å æ ajǝlvæj* (S. Jyll.); *ajǝlvæj* kaldes en gammel vej i Torsted sogn, som fører fra S. Esp til Ristoft.

adhu, no. *aðhu œn* (Hmr.) opmærksomhed, interesse.

adhånds, to. bio. *æhåñs* (Lild) om heste: *plaqǝn gor æ—,* går til venstre; *dœñ æ— hæjst.*

adjudant, no. navn på den karl. som i ringridning får ringen næst efter konge og prins (Kousted, N. Hald h.); *œn sœr agǝda'ñt* (Horn. h.) en löjerlig person; jfr. apotheker, major.

adkomst, no. *aðkomst* (D. Andst h.) adgang f. eks. til en mærgelgrav, mose, jfr. komað.

adløber, no. *ajløbǝr œn* (Thy) bommen på væverstolen, hvorom den færdige væv oprulles; formen synes bestemt at tyde på „adløber", mens ellers navnet er „underløber" (s. d.).

adressere, uo. *adræsijǝr* (Rkb.) *o a— œn huñ,* dressere.

Adser, no. *åsǝr* (Malt. vestj.) et gmldgs mandsnavn.

adskillig, to. *askeliq* (N. Sams). 1) forskellig fra. — 2) hun gjorde sådan adskillige tid ved den, og så kom god stud sig; Kr. VI. 165. d. e. nogen tid.

adskillig, no. *a·skeliq*, måske *a·skelə* (vestsl.) i udtr. som: *å kåq a—*, mad, der ikke bruges til daglig, fersk suppe og kål f. eks.

adskilt, to. *askelt* (Vens.) særegen, forskellig fra andre, f. eks. i klæder.

adskjel, no. *aðskel æn* (Mors, Skive, Himmerl.; vestj.); *askel i* (Vens.); *askæl æn* (Støvr.) forskel.

adstadelig, to. *aðstajlə* (Holmsl.) = adstadig.

adstadig, to. *astajə* (D.); *aðstaðə* (Lønb.); *ajstajə* (Nørv. Törrild h.); *astaə* (Vens.) alvorlig, stilfærdig, om mskr.

adsteden, Mb. (Mors) for det første, se sted.

adstø, no. *astø* (Hmr.) støtte, hjælp.

advarsel, no. *aðwarsəl* (Lønb. s.); *aruasəl* (Vejr.); *awasəl* (Lindk.) varsel (spøgeri), *dær gor aru—*, varsel for at en skal dø; se varsel, varstand.

advokat, no. *afkå·t æn -ər* (Sønderj.) = rgsm.; folketroen fortæller om en løber, der skulde have milten udskåret, men feltskæren tog fejl og skar samvittigheden istedet: „men så blöw der den dygtest avekåt a ham, som nower har visst om å sejj", Gr. G. d. M. I. 227 (Hadersl. amt).

a elsker dæj (Tørning len, N. Slesvig) en plante, præstekrave, chrysanthenum leucanthemum L.; navnet stammer fra, at blomsterne benyttes til spådom, idet randkronerne afrives og ramsen: han elsker, af hjærte, med smærte, en lille *betə kuən, slæt il!* fremsiges. J. T. 292 (NB. pagineringen fejl).

aerles, se anderledes.

af, fho. bio. *aw aw; a* foran medlyd og selvlyd undtagen æ; *å å* foran selvlyden æ og betonet (D.) — *å å å* (Andst, Slet h., Hmr., Mors; Agersk.) — *å å o o* (Vens.) — *ðw ðw ðw* (Sams) — *å a å* (Thy, Vejr.) — *o o o* (Lild s., Øland, Himmerl.) — *a o o* (S. Hald h.) — *ðw ðw* (Vor h.) — *o o o å* (Støvring h.) — *o o* (Hell. h.). For at lette oversigten over formernes brug opstiller jeg først en række eksempler fra forskellige egne. Vens.: *åp å sèŋən* Grb. 49. 139.; *så pèse di å ni te Staw* 51. 168.; *dèr èr en å wòr fålk* 53. 203.; *di ha håj eñc så fo å* 56. 20.; *we sijn å* 57. 26.; *maj jek knap ètər frå steə å armò* 62. 44.; *å dèm* 66. 15.; *å ham* 68. 58.; *hon krøster hwèm hon hòlər å uən hon sil væ oə* 141. 7.; *a è uw frå Guəmlun o* 52. 190.; *di ha uñc oə* 192. 124.; *lij oə* 197. 28.; *o syn* 27. 49.; *uw o cerkən* 98. 39.; *go neijər å wun, wær o wun, kom å mæə, a ka eñc blyw o mæə.* — S. Sams: *ta hati ðw, jiñ ðw dom, jiñ ðw æñərn*, en af enderne; *a ær ðw mæ ham.* — S. Hald h.: *ta sin hat o, de æ gån a bruq, jæn a di bæjst, no æ vi o mæ ham.* — Støvring h.: *jæn oðəm; jæn oðjè hæjst*, en af deres heste; *ta hatən o, kom o mæ ham; blyw o mæ hinər; jæn å hjårən*, en af hyrderne; *jæn å i stuwər*, en af de store; *jæn å aqərən*, en af agrene. — Thy: *jæn aðəm, ta din hat å, a wel å mæ ham, ær å mæ əð.* — Lild s.: *jæn oðəm, jæn o dæm, jæn owðs, jæn o fòlkən; ta din hat o, no ær a o mæ ham.* — Mors: *ta ən å; æn ær å; a we ejt å əð, fek do nøj a ham?* — S. Salling: *o blyw å mæ ham; a vel et å mæðə* ɔ: med dig; *jæn åwðs*, en af os; *jæn å dəm; jæn å æ kywləŋər; jæn å Pæjərs dræŋi.* — Vejr.: *å o tel*, af og til. — Agersk.: *å æ hæst, å æ stol; beskeəns å sæ.* 1) ud fra, bort fra: *uð å æ såwn, æ byj, æ lañ; tæj ət å æ buwər; de ryqər, låwtər å ət; æ kuwən ær å æ mark, hun ær å hiñ tjænəst; han kom hjæm å æ byj* (D.). 2) henhørende til som en del af: *jæn å əm, jæn awðs, jæn a dæm, jæn a An hiñ piqər, Marən å æ smæjs*, (D.) smedens M—; ejendommelig er på Fanø betegnelsen af slægtskabsforholdene: *An a Hansəs, a Mårtəns, a Sörəns*, d. e. Ane, datter af Hans, Mortens sön, Sörens sön; jfr. *Niəls å Staw* (Vens.) Niels fra Stav. 3) fra, som udbytte og erhvervelse af: *ha gawn å ət, a ska hå ən dålər a ham* (også: *ve ham*); *de håð a et viñt a ham, de wå gåt gor a ham* (D.). 4) ved overgang fra, forandring af: *dær blöw æn mañ a ham;* ligeledes ved benyttelse el. tilvirkning af: *ən æ gor a søl, træ, jan, ul* (D.). 5) på grund af: *vær træt å æ gåŋəñ, kyjerəñ; kyw å ət, öj a il, a øl* (D.); ligeså: *hwa ska dær blyw a ham! hu skal a gør å*

ət? han æ uṅ a si (D.); *beskẹənS ạ̊ sæ* (Agersk.), god til at give besked; endnu kan nævnes: *han spis et möj å æn gaməl maṅ* (vestj.) d. e. af en gammel mand at være. 6) falder i brugen sammen med „ad", f. eks. *hæṇ ðw wæịi, iṅ ðw dạrən* (Sams og vistn. flere steder, således Smidstrup s. Vens.): *ẹj å döṇ*, ind ad dören, *lic å ję̣j*, le ad en; men: *hų̣j jyj æ ham*. 7) bio. af, fra, slgn. nr. 1: *leq aw, væn aw mæ; de ær et gåt o blyw aw mæ; tæj å̤wən aw, næjən aw, ụð aw* (D.). 8) i fraskilt stilling, i sønder: *æ hat flöw aw, æ ḁ̊j ær ạ̊ æ synol*, odden er af synålen; *de gek aw; slọ, bræḳ aw*. 9) bort, tilside, afsted: *ræjs aw, lest aw*; fig. *han ær aw te æn si* (D.), har fejl mening, er gået forvidt; *æ viṅ ær aw te væstər, nạr* (vestj.), er gået om til—. 10) tilende, forbi, om hvad der göres færdigt: *vi hår ǵor ət aw*, gjort ende på det; *vi ska tẹ o dåṅs aw* (D.), danse den sidste dans; *huðən stu de aw* (vestj.), hvorledes gik det tilende? 11) *de æ aw å å* (Ang.) af og på ɔ: op og ned; *aw å te* (alm.) af og til. — Se luk—.

af, no. se abekat.

afbenyttelse, no. „nu vil han jo have at vide, hvad a— han kan have af den", Kr. V. 9., d. e. nytte.

afbinder, no. *awbiṅər æn* (D.) en kæp, hvortil trendegarnet er fastgjort og som lægges ind *i æ bạ̊qbom* på væverstolen, den bom, hvorpå garnet rulles op.

afbræk, no. *awbræk æn* (D.), itk. (Vens.) *de ga aw— ị ət*, som rgsm.

afbrænding, no. *åbrę̣jəŋ* (Vens.): *hạj lekə te, om de skul ha wat å—*, Grb. 31. 62., rest fra brændevinsbrænding, bærme.

afbud, no. *awbåj æn* (D.); *ðwbåj et* (Søvind s.); *ọbåj è* (Slet h.) afbud, se bagbud.

afbundet, to. *awboṅən* (D.) 1) om garn ved farvningen, for at frembringe striber, når der væves eller strikkes af det. — 2) om et vædderlam, gildet ved at binde en snor om pungen, også om andre dyr.

afbyggergård, no. *ạ̊byqərgọr æn* (Agger) en mindre gård, som er udskilt fra en större.

afdanket, to. „han så mere a— ud end nogensinde för", Kr. VII. 37. dårlig i klæder; tsk.

afdrukken, to. *awdråḳən* (D., Hmr. h.); *ọdrokən* (Slet h., Gisl. h.); *ạ̊drokən* (Mors); *ådrokən* (Åby, Vens.); *odrokən* (Himmerl.) fuld, beruset, om msker; *i å— mạj* (Vens.).

afelske, uo. *awæḷsk -ər -ət* (Rkb.) fåret a— sit lam, når det er født, hoppen ligeledes sit føl, ɔ: slikker det.

afende, uo. *awæṅ* (Sundv.) göre ende på.

afenstrøg, bio. *afənstrờq* (Vens.) jævnlig, af og til.

afevnet, tf. bestemt, beskikket; *va dær æ fålk ạöwəṅ, de æ dær il möj å gör ve* (vestslesv.)

affald, no. *awfåḷ æn* (Læborg s., Andst) 1) kornet, der drøsser af ved lugen, når der køres ind (Andst h.). 2) *æ awf— o æ mọn*, månens aftagen, mods. *tetæjt* (Læb. s.).

affalden, to. *åfalən* (Vens.) affældig; „alligevel træet var så a—t, kunde der gro æbler endnu i det", Kr. VI. 129, ældgammelt og skrøbeligt af ælde.

affaldende, to. *awfaḷən* (Rgkb.); *awf— yol*, dagene tæt efter julehelgen til kongedag og derover; se halvhellig.

affel, no. og smstn. se afuld.

affelvorn, se abelvorn.

affentas, no. *afəntạ̊·s* (Medels. h.); få a— til en pige: få lyst til hende, blive forelsket i hende, se aventas; fr. avantage?

affento, bio. vist hele Jylland over i forsk. former: *afəntow, afəntåw* (Medels. h.), *afəntåq* (D.), *afəltòw* (Vens.) — her og der, nu og da, af og til; *han komər sạ̊ən liq afəntåq ivesəmda*, engang imellem (Andst h.); mnt. af unde to, se Schill. Lübb. *af* I s. 18. 7.

affliet, tf. *awflij* (Plougstr.) tilsølet, afjasket, om klæder.

afflækket, to. *awflæḳet* (D.; Andst h., Hmr. h.); *æ væj ær awfl—* grönsværen er gravet af den, ligeså om en træstamme ved barkning.

affløde, no. *åflờ* (Vens.) avner, aks, småhalm o. desl., som skummes oven af med hånden, når man renser korn; i Vens. a— om rug, „hæmter" om havre og byg.

affløde, uo. *åflò* (Vens.) *å åflò ròwən*, arbejde på rensningen med sold.

afflødet, to. *awfløt* (D.): *afløt* (Valsb.) afskummet.

afflødning, no. *åflònəŋ i* (Vens.) = afflød.

affontet, tf. *awfoǹtət* (vestj.): *hå do snår aw—?* fået ende på din nølen.

affældig, to. *awfælə* (Andst h., D., Hmr. h.) om msker, *gaməl o awf—*.

afgang, no. *awgåŋ æn* (D.) som rgsm.: *han hår fåt hans a—* (Lb.) er død.

afgift, no. *awgywt æn -wtər* (vestj.); *òwgywt æn -ər* (Mols) som rgsm.

afgive, uo. *awgi* (D.) som rgsm., *a— si stæm*.

afgjort, to. *awǧor* (D.); *åǧòw* (Mors, Slet h.); *åjor* (Vens.); *òwgor* (Røgen); *oǧor* (Støvr. h.); *oǧòw* (Himmerl.) — 1) som rgsm.; *haj jor ə å; haj hår åjor ə; de ær åjor* (Vens.). 2) *fèk i åǧòw?* fik I arbejdet færdigt; *de æ wal åǧòw* (Mors), arbejdet er omhyggelig udført. 3) „et a— øg“, Mb., udslæbt, afkræftet; *de ær åjor mæ ham* (Vens.), ude med ham.

afgjöring, no. *awgøjrəŋ, awǧørəŋ æn* (vestj.); *ogøjrəŋ æn* (Hovlbjærg h.); *åjaŋəŋ* (Vens.) — *a har eŋən awgøjrəŋ te ər*, sted at sætte det hen på, göre af det; „få a— for noget“, brug; jfr. gjerning.

afgræsse, no. *awgræjs -ər -jst -jst* (D.); *awgres* (Hmr. h.); *awgræjsə* tf. (Sundv.) — 1) afgræsse. 2) det samme som „afredet“ (s. d.).

afgå, uo. *awgo* (D.); *ågo* (Thy) — 1) gå af brug, *høtə æ no awgawən* (D.) ordet *høtə* (bryllup) er nu gået af brug. 2) *hijəl ågon* (Thy) træt af gang el. arbejde. 3) *ågon* el. *å— ful* (Thy) overvættes beruset, om msker.

afhæstet, to. *awhæstət* (D.); *awhæstər* (Vejr.); *åhæjstəð* (Mors, Thy); *åhæstə* (Aby, Vens.); *ahæstət* (Agerskov) — om hoppen, når den er bedækket og ikke mere vil modtage hingsten, jfr. afsprungen; spøgende om en mand, der har holdt heste, men har måttet ombytte dem med stude, *no æ han blöwən awhæstət* (Lindk.).

afhold, no. (Horsens) Mb. kæreste, mest „for det løse“; gadebasserne, de to karle, som vælger og uddeler til hver pige hendes gadelam, viser pigerne den opmærksomhed at give dem deres „afhold“ til gadelam, som nu bliver deres erklærede danser ved legestuerne året rundt; jfr. gadelam.

afholdskrog, no. *ahålskroq* (Fanø) *seð i a—* besøge sin kæreste om aftenen, sidde med hende på skødet og kæle for hende.

afholdt, to. *awhålt* (Andst h.); *awhålən* (D.); *åhòlc* (Sejlstr.) = rgsm.

afhug, no. *awhoq* (Ploustrup) kaldes det, når den, som går forrest el. bagerst, kommer til at slå mindre end den næstfølgende el. næstforangående, som det kan ske på en trekantet eng.

afhugger, no. *åhòqər* (Thy) koldmejselen på smedens ambolt, jfr. skrædder.

afhus, no. *awhus æn* (vestj.) sidehus el. afsides beliggende hus, sj.

afhænde, uo. *awhæň* (D.); *åhæň* (Åle s.) = rgsm.

afhændig, to. *awhæňə* (D., Malt, Andst h., Hmr. h.), det som ligger langt fra hånden, derfor ubelejligt, vanskeligt at komme til, om ting, marker.

afhængig, to. *awhæňə* (D.), *et a— a nåwət*, som rgsm.

afhøres, uo. *awhørəs, awhør* tf. (Malt h., Hmr. h., D.); *åhør* tf. (Andst h.); *ahørəs* (Hadersl.) — konfirmeres; *han skal awhørəs, ær awhør; blyw ahør* (Agersk.).

afhøring, no. *awhørəŋ æn* (Malt h.) *go te awh—*, konfirmationsforberedelse.

afhøringsklæder, no. *awhørəŋsklæjər* flt. (D.), konfirmationsklæder.

afis, no. *afi·s æn* (Sams), justits? *de æ da æn fålə a— do hålər*, kommando, når en vil råde med andre, råde over dem.

afjasket, tf. *awjaskət* (D.) = rgsm.

afkat, no. se abekat.

afkjørt, to, tf. *awkor* (D., Malt, Andst); *òkyjər* (Gisl. h.); *òəkyr* (Slet h.); *åcyr* (Vens.); *åkyr* (Stagstrup). — 1) udkørt, *hår i jær moq awkor?* (Lindk.). 2) træt, udaset, om dyr og msker; beruset.

afklippe, uo. *åklep* (Agger) = rgsm.

afknavet, to. *awknawət* (vestj.) om marken, afgnavet af kreaturer, *æn æ så awknawət, te ən ka jaw ən flåk lus öwər ən mæ æn swøv.*

afkom, no. *awkom æn* (D.); *åkom‚è* (Vens.) 1) = rgsm. — 2) slægt, familie:

uð a dæn awkom (D.); Kr. I. 224. 10.: „da síg mig, hvem din afkom er, så lader jeg dig være"; II. 188. 11.: „imedens du haver din ære så kjær, da síg mig noget af afkommen din".

afkrog, no. *awkråq i* (Tolstr., Vens.); *awkroq æn -oq* (D., Himmerl.); *òwkroq æn -oq* (Hjelmsl., Mols, Søvind s.) = rgsm.

afkuløret, to. *awkålørə* (Agersk.); *awkolørət* (D.), broget.

afkynde, uo. *di ær awkyñə* (Ang.) der er udlyst for dem, om brudefolk.

afl, no. og smstn. se abild.

aflabe, uo. *awlav -ər* (Tønder), drikke, slikke indholdet ud af: *æn ilərəŋ awlavər manə ek*, en ilder uddrikker indholdet af mange æg.

aflagt, tf. *awlæjən* (Lindkn.); *awlo* (D., vestj., Hmr.); *òwlo* (Røgen); *ålo* (Vens.) 1) = rgsm. 2) *hun ær awlo* (D.), har gjort barsel, men er endnu sengeliggende; *a wår jawn a— te æ brulop; a hår van awlo*, har været sengeliggende; *a ær a— mæ æ kyjərəñ*, jeg har måttet høre op med at køre, som når en hest er syg; *no æ han a—*, syg og kan intet udrette.

aflang, to. *awlåŋ* (Himmerl.); *ålaŋ* (S. Sams) = rgsm., jfr. langvis rund.

afledt, to. *awljæt* flt. *-t* (Rkb.); *awl— tòw*, udsøgt uld, *awl— katåflər*, de som blive tilbage, når de dårligste ere afsøgte.

aflive, uo. *awlyw -ər -ət* (vestj.) = rgsm.

aflægger, no. *awleqər* (D.), skud af en blomst el. et træ bestemt til at plantes; *æn awleqər gror et gåt, nær æn sæjər tak får ən; bæst, nær æn stæl ən.*

aflægs, to. *ålæjs* (S. Sams); *awlæjs* (Fjolde); *òwleqs* (Hjelmsl., Mols); *åleqs* (Åle s.); *awlæjəns* (Andst h.) 1) som er udmattet ved arbejde (Fjolde). 2) gammel og svag (N. Jyll.); også om töj, gammelt og dårligt ved brug og slid (Andst).

? aflænds, to. *åəlæñs* (S. Sams) ilde tilpas, af sygdom.

afløb, no. *awlåv æn* (Malt, vestj.) = rgsm.

afløben, tf. *awlövən* (Andst h.); *ålövən* (Horn. h.), om en ko: *vi kan et fo ən awl—*, få kalv i den; Horn. h. om får; se afsprungen; *awlåvən træ* (D.) knastret og knudret træ, maseret træ.

afløð, no. Mb. en forskellig farve.

aflødet, tf. *awløðət* (D. glds.) med flere farver, jfr. afkuløret.

afløftet, tf. *awlöwt* (Malt h.) om brødet, frafaldet, når skorpen har skilt sig fra krummen under bagningen; om træsko: løftet overdelen af.

afløsket, to. *awløskət* (D.) = afledt.

afløst, tf. *awløəst* (Vlb.) død, udløst af sygdom.

afmalet, tf. *awmål* (vestj.); *òwmålə* (N. Sams) 1) = rgsm. — 2) bleg i ansigtet (N. Sams).

afmalket, tf. *awmålkət* (D.); *awmålkə* (Sundv.); om koen: malket gold; gjort malkearbejdet færdigt: *vi hår a—* (D.).

afmindelse, no. *åmĕjəls æn* (Åby, Vens.) = afminding.

afminding, no. *åmeñəŋ æn* (Mors), at give en noget til a—, som vederlag for afståelse af noget andet.

afmålt, tf. *omòl* (Støvr. h.) = rgsm.

afne, uo. *afən* (Medels. h.) anstrænge sig ved arbejde.

afpraggiet, tf. *awpraqiəð* (vestj.) færdig med sin syssel, med husarbejde.

afrappet, tf. *awrapət* (Malt) udrevet, afplukket, om fjer; mager, ussel, om msker og dyr.

afrede, uo. *awræjət* tf. (D.) 1) *vi hår awræjət, vi skal te å ræj aw* (D.); hvor flere have eng fælles uden skelgrøft, hugges et skår med leen, *æn reskar*, imellem stykkerne inden arbejdet, hvert andet trin lægges en lille tot græs for at afmærke skellet, dette er at *ræj aw* el. *græjs aw*. 2) blive færdig med at så sæden (Sønderj.) Molb.

afreden, tf. *awræjən* (Malt), om hoppen, der ikke mere vil modtage hingsten, jfr. afløben.

afregning, no. *awræjnəŋ æn* (D., vestj.); *åræŋəŋ* (Åby, Vens.); *awræəŋ* (Hørmested, Vens.) 1) = rgsm. — 2) fiskernes opgørelse af deres mellemværende ved endt fisketid, St. Hans, med påfølgende gilde (Holmsl. klit).

Afrika, no. *afrikå* (vestj.), verdensdelen.

afriver, no. *awrywər æn* (D.), en

hjælper, der med rive følger slættekarlene, når de slår ind i græsset.

afsaggiet, tf. *awsaqiəð* (vestj.) = afpraggiet.

afsavn, *awsawn æn* (vestj.), *de sijər a eŋən aws— o,* det savner jeg ikke.

afse, uo. *awsijə* (vestj.); *åsij* (Vens., Agger) — undvære, *a kaň et awsijə ham; „hąj ku dłər åsij no te dè fatə bror“* Grb. 89. 4.; *„hun kuň lywəl it åsij mæ“* Yuelb. s. 34.

afsejling, no. *awsæjləŋ æn* (S. Ho). 1) = rgsm. 2) gilde, som den, der rejser, giver til de hjemmeblivende (Fanø). 3) den sidste puns ved et gilde, når man er ved at rejse hjem (Lb.).

afsid, no. et Mb. en afdeling i ladebygningen til at sætte fra sig i f. eks. halm, vogne m. m., efter Begtrups tegning, Beskr. ov. Agerd. i Danm., Jylland 1. s. 163. 165, udentvivl = udskud (s. d.); (Møgeltønder).

afside, no. *awsij æn* (Rgk., D.) *de leqər te æn awsij,* afsides, langt fra alfar vej; *uð te æn awsij.*

afsids, bio. Mb. [*åwsis*] (Als) bagvendt, avet; men især om den, der er kommen til at sidde el. ligge således, at han ikke kan rejse sig eller komme op, som det undertiden er tilfældet med heste, der vælter sig på ryggen (Søndj.); jfr. afsigels, afvæltet.

afsigels, to., bio. *awsikəls, awsiks* sj. (Fjolde), *lekər, ær aws—,* om hest og ko, der ligger på ryggen uden at kunne rejse sig selv; jfr. afvæltet.

afsindes, to. [*awsiňəs*] (Angel, Hag.). han er afs—, har slået det af sindet, af tankerne, har opgivet sin hensigt.

afsindet, to. *awsiňət* (D.) afsindig.

afskaffe, uo. *awskaf -ər -ət* (vestj.); *åskaf -ər -ə -ə* (Vens.) = rgsm.; *„hąj wil no ha de skòwrapsi åskafə“,* Grb. 21. 7.; *oskafeð* tf. (Himmerl.).

afsked, no. *awskæjən æn* (Hmr. h., Malt, Ribe); *awskè æn* (Sejlstrup); *awskijə æn* (Slet h.); *awskə æn* (Sundv.); *òwskə æn* (Hjelmsl.); *òwskejð æn* (Mols) = rgsm.

afskildre, uo. *awskæłər* (vestj.) = rgsm.

afskrift, no. *awskröwt æn* (D.), huk. (Vens.); *åskröwt æn* (Ale s.); *òwskröwt* (Hjelmsl., Mols).

afslag, no. *awslaw æn* (D., Sundeved); *òslaw è* (Slet h.); *åslæt æn* (Børgl.); *åslaw et* (Røgen) — 1) nedsættelse, *awsl— i skat, i uðgywtər.* 2) afslag, nej; *fo åslaw* (Røgen), få en kurv.

afslid, no. *awsleð æn* (D., Hmr.) det som der går til i slid på klæder og redskaber.

afslæbt, to. *awslæft* (Malt, Hmr.); *òslæft* (Horn. h.); *åslæbt* (Vens.) — opslidt, om møsker og heste, *æ hælməs æ blöwən awslæft.*

afsmag, no. *awsmåq æn* (D., Hmr.); *awsmak æn* (Sundeved); *òwsmåq æn* (Hjelmsl., Mols); *òwsmòq æn* (Søvind s.); *osmaq* (Gisl. h.); *awsmaq i* (Vens., S. Sams [? *òwsmaq*]) = rgsm.

afsnakket, tf. *awsnakət* (vestj.); *awsnakə* (Sundv.). 1) *vi hår aw—* (vest.) er færdig med at tale. 2) *vi hår ət aw—* (vestj.), aftalt.

afspring, no. *awsprøŋ æn* (Malt); *åsprøŋ æn* (Hmr.) — harens sidespring fra sporet.

afsprungen, to. *åsproŋən* (Tolstr., Vens.); *osproŋən* (Horn.) — hopper og får er afspr—, når de ved bedækningen er blevne befrugtede; jfr. afhestet, afløben, afreden; i Horn. h. om heste alene.

afspændt, tf. *awspæň* (vestj.; Ang.) *fo aw—,* få hestene spændt fra.

afstand, no. *awstąj æn* (Vens.) = rgsm.

afsted, bio. *astæj* (D., Randers, N. Slesv., Mors); *åstè* (Vens.); *oste* (Lild s.); *åstèj* (Hjelmsl., Horn. h., Mols); *owstæj* (Bj. h.); *ostèj* (Himmerl.); *æstèj* (Sall.); *ajstə* (Agger). — *kom æ væj astæj* (D.), komme ad en vej; *djær væj fål et hjær astæj* (Kolding), deres vej faldt ikke her om ad; *a ka et kom a— mæ ət* (D., også Vens., Himmerl.), få det sat i værk, udført; *kom gal a—* (D.), komme til ulykke; om en pige, blive besvangret; *„pigen mat no go te bacęjəls, hwant hon wa komən åsteən“* Grb. 162. 21. pigen måtte nu gå til bekendelse om, hvordan hun havdə baaret sig ad. — *ostèjəð!* (Himmerl.) afsted! frem!

afstilt, tf. *awstilt* (D.) opsat, forpurret, om en avktion.

afstå, uo. *awsto -r -ståj -stanən* (D.) = rgsm.

afsuntet, tf. *awsuñtət* (vestj.) færdig med at sunde sig.

afsvalet, tf. *awsuwəlt* (vestj.) afkølet.

afsyn, no. *awsøjn æn* (Holmsl.), vansyn, *de ær aws— o ət,* mods. alsyn.

afsyne, uo. *awsjøn -ər* (Rkb.), *æ bæk skal awsjønəs imån,* retslig synes, når den er ryddet.

afsæt, no. *awsæt æn* (D.); *åsæt æn* (Agger). — 1) afsætning på handelsvarer. 2) *dær ær æn awsæt o ər* (Rkb.), om noget der tager til eller af trin- eller trappevis.

afsætning, no. *åsætnəŋ i* (Vens.); *oəsætəŋ è* (Slet h.) = rgsm.

aftale, no. *awtål æn -ər* (D., Hmr.), huk. (Vens.); *òwtål* (Hjelmsl., Mols); *awtal æn -ə* (Sundv.); *otål æn* (Støvr.); *åtål æn* (Aale s.); *atål* (Fanø) — *de ær æn uwr o æn awtål,* ord og aftale (vestj.); = rgsm.

aftegn, no. *awtæjn è* (Vens.); *awtæjn æn* (Mors) — mærketegn på et dyr; tegning på et kreatur, som er afvigende fra dyrets hovedfarve; *hwans fur awtæjn hår di suwət hås? — to, dæñ hår trij hwij fæðər å æn lån̄ blæs* (Mors).

aftegning, no. *awtæjnəŋ æn* (D., Hmr. h.) mærketegn på et dyr = aftegn.

aften, no. *awtən æn -ər* (D., Malt, Andst, Sall.); *atən æn* (Nordby, Fanø); *atən* (S. Ho, Fanø); *åwtən æn -ə* (Åle ved Horsens); *awtən æn -ə* (Søvind s.); *awtən i -ər* (Vens.; Mors, Agger, Hjelmslev, Mols, Hell., Horn. h., Hjarnø ved Horsens, Randers, Agersk., Angel); *åwdən æn -ə* (Sundv.); *atən æn -ər* (Fjolde) = rgsm.; *ən ka ğör mæja o mælmadaws hwitər ən vel, awtən komər sjælbòjən* (vestj.), jfr. *„mè ka hòl mæja næ mè wel, awteni byje sæ sil“* Grb. 246. 351.; *de ær et awtən eñ! så Glustəð mæñ te djær kwònər, di ruwəst aw om mæja, te di håð eŋen håk fåt dæñ daw* (vestj. ordspr.); *om awtənər* (vestj.), d. e. hver aften = *åm æ awtən* (Agger). — *ijawtən* (D.), *æjawtən* (Agerskov)iaften. — *ijawəs, i jawəs* (D.), *æjawəs* (Agersk.), *ijawəs* (Hjelmsl.), *ijaəs* (Thy, Hanh., Vens., Støvr.), *æjdåwəs* (Sundv.) iaftes. — *i åwəgorjawəs* (Hjelmsl. h.); *iguwər jawəs, i æwəgujawəs* (Hjarnø); *igojas, iañdagojas* (Vens., Hanh.) igåraftes, iforgårsaftes. — *te awtən* (Agersk.) mod aften; *igor awtən* (vestj.) igår aftes; *o mån awtən* (vestj.) imorgen aften = *i mån awten* (Vens.); *dæn nån awtən* (Støvr., Mols) forleden aften; jfr. godaften; bøste-, frue-, hellig-, jule-, konge-, Mikkels-, Mortens-, nyårs-, Peders- (se Peder).

aftenbløde, no. morgenrøde gir a— Kk. 148. 1669. (Sundv. Brede).

aftenbøn, no. *awtənböñ æn* (Vens.): *awtənböñ æn* (vestj.) = rgsm.

aftenflugt, no. *atənflöwt æn* (Fanø) ændernes flugt om aften fra havet til damme i klitterne, jfr. måneflugt.

aftengavn, no. *awtəngawn æn* (vestj.) den kvindegerning i huset, som göres om aftenen.

aftengjæft, no. *awtənğæwt æn* (Agger) aftengift til køerne.

aftengrin, no. *awtəngręj è* (Vens.) latter om aftenen: *„di fèk dèm da djæt a— maq te djæt mòngręj“* Grb. 41. 32., de fik sig da deres aftenlatter mage til deres morgenlatter.

aftenkonge, no. *awtənkoŋ æn* (Grene s.) hyrden, som fører køerne først hjem om aftenen pintsedag; jfr. græstyv, natravn, tallerkenslikker.

aftenkors, no. således kaldes „marekorset“ (se d.) i Thy; det tegnes med fingeren på sengestokken. J. K. 314).

aftenmand, no. se morgenmand.

aftenmælk, no. *awtənmjælk* (D., vestj.) 'det mål mælk, som malkes om aftenen.

aftenregel, no. i ordspr.: aftenregel og morgenregel sæder it (Brandrup); husordenen aften og morgen stemmer ikke.

aftenron, no. i ordspr.: *månmoñət æ bæjər eñ awtənroñət* el. *—rojt* (Røgen s.), forklaret således, at rask arbejde, der giver forspring om morgenen, er bedre end at „rode“ silde om aftenen; *-ñ-* mulig indkommet for rimets skyld.

aftenrødt i rimet: a— gjör dagen sødt, morgenrødt gjör dagen blødt (vestj).

aftensang, no. *awtənsåŋ æn* (D., vestj.) i tlm. *de wå hans månböñ o de wå hans a—* (vestj.) hans ønske tidlig og silde.

aftenfærd no. *awtənsfar æn* (Rkb.); *awtənsfaə æn* (Hads h.) aftensfærd, *de ær et gåt å sæt åp te awtənsfar.*

aftensgavn, no. *awtənsgawn* (Holmsland) aftensarbejde, = mørkningsgavn.

aftenskjær, no. *awtənskær* (D., mulig flt.) = rgsm.

aftensløbende, no. *awtənslöbin æn* (Agger) et løb i byen om aftenen.

aftensmad, no. *awtənsmað* (D.); *awtənsmað* (Agger) = rgsm.

aftensmand, no. *awtənsmañ æn* (Rgkb.) en, som er god til at være oppe om aftenen.

aftensmål, no. *awtənsmol* (vestj.); *awtənsmol æn* (Mors); *awtənmål* [et] (Agersk.) det mål mælk, som køerne tilsammen giver om aftenen.

aftenspraggi, no. *awtənspraqi, awtənspraqi æn* (Rkbg.) — 1) den syssel i huset, der göres i mørkningen, inden man tager aftensæde. 2) en person, der går og roder over sit arbejde, når det er blevet mørkt.

aftensrend, no. *awtənsræñ æn* (Rgk.) løben ud ved aftentide, *awt— æ skit får oŋ fålk.*

aftenssaggi, no. *awtənssaqi æn* (vestj.) = aftenspraggi.

aftenstid, no. *awtənstij æn* (Vens.) = rgsm.; *„di tøt ðlər, de di ku ha stijlt dæj awtənstij ber“*, Grb. 50. 152, de tyktes aldrig, de kunde have anvendt den aftenstid bedre.

aftenstjærne, no. *awtənstjan æn -nər* (Malt); *-stjan æn -ər* (Andst); *-stjar æn -ər* (Vejr. s.) = rgsm.

aftenstund, no. *awtənståñ æn* (Agger) = rgsm.

aftensuk, no. *awtənsok è* (Vens.) = rgsm.; *„de war hæt a— å de wa hæt månsok“*, Grb. 210. 44., det var hendes begæring tidlig og silde.

aftensunner, no. i tlm.: aftensunner gjör morgenlunner (Mors, glds.), ɔ: det at være længe oppe om aftenen volder, at man ligger længe om morgenen. Udtrykket kan jeg for tiden ikke tyde.

aftensvand, no. *awtənswañ æn* (Rgkb.): *de gir ræt æn awt—,* regn, der varer til om aftenen.

aftensyssel, no. *awtənsysəl æn* (vestj.) aftenarbejdet inden dörre.

aftensæde, no. *awtənsæð æn* (D., vestj.); *awtənsæð æn* (Randers); *åwdənsæə* [*et*] (Sundv.) — sæde og arbejde ved lys om aftenen; *ğör I låŋ awtənsæð?* (D.).

aftnes, uo. *de awtnəs* (Vens.) = rgsm.

aftning, no. *awtnəŋ æn* (Mols); *awtnəŋ æn* (vestj., Andst) — mørkning, skumring; „det var sådan i æ sildige aftning“, Kr. IV. 164., jfr. plasning.

aftræk, no. *åtræk æn* (Agger); *awtræk æn* (D., vestj., Randers); *åtræk* (Horn. h.); *òwtræk æn* (Hjelmsl., Mols); *ðətræk è* (Slet h.) — 1) afsætning, *dær ær eŋen guwə awtræk o swyn.* 2) kalk og sand, som man trækker vægge op med (Rgkb.).

aftyret, tf. *awtyrəð* (Lønb. s.) koen er *aw—*, har været tiltyrs og er med kalv, jfr. afløben.

aftægt, no. *awtæqt æn* (Tolstr., Slet h.); *awtæc æn* (Børgl. h.); *awtæjt* el. *awtət æn* (vestj., D., Lindk.), begge former i smstn.; *awtæjt et* (Agersk., Bradcrup, Sundv., Angel) — 1) den underholdning, som en ejer forbeholder sig, når han afstår sin ejendom, bestående af fødevarer, penge, kørsler el. andet arbejde, som da ydes af den nye ejer, jfr. Hag. s. 2.; *han seðər nåk o awtæjt ve dæj* (vestj.) om en, der sidder på en kant af bænken hos en anden. — 2) aftægtsboligen. — 3) *æ awt— o æ mon* (D.) månens aftagen. — jfr. ophold.

aftægtshus, no. *awtətshus æn* (vestj.) huset, hvori aftægtsfolkene bo.

aftægtskone, no. *awtəts-* el. *awtæjtskuwen æn* (vestj.) en kone, som er på aftægt.

aftægtskontrakt, no. *awtətskontraqt æn* (vestj.) kontrakten, der ordner forholdet mellem aftægtsgiver og -tager.

aftægtskorn, no. *awtətskuwən de* (vestj.) korn, der ydes som aftægt; ligeså *awtətsmjælk* osv.

aftægtsmand, no. *awtətsmañ æn* (D., vestj.) en mand, som er på aftægt.

aftæring, no. *awtæreŋ æn* (D., vestj.) stor aft— i et hus, ɔ: der går meget til af mad og drikke.

afuld, no. *aful è*, best. *afulc* flt. *afulər -ərn* (Åby, Vens.); *afəl è* (Hjørring) — såmeget man kan rumme i begge arme, en armfuld, favnfuld hø, strå; *„i sam gulaw wælər e hil aful törə nir“* Grb. 161. 6., i samme godlag vælder en hel armfuld tørv ned.

afuldtag, no. *afəltaq è* (Vens.) = afuld.

afvaret, tf. *awwår* (Rgkb.): *æ væj*

ær aw—, aflagt ɔ: der er gjort bekendt, at man ikke kan el. må færdes på den.

afvreden, to. *awvrèjən* (Agerskov, D.). — 1) som er medtaget af en ubetydeligere sygdom. — 2) *din awvrèjən oŋ* = tvær, arrig, om börn (D.), jfr. kroven.

afvæltet, to. *awvælt* (D., Malt); *awəls* (Øst. Linnet, Agersk.) — 1) at ligge a—, *di ær awəls,* om msker og dyr, ligge på ryggen, således at man ikke kan rejse sig; når et kreatur bliver „ovælt" så det ikke atter kan rejse sig, skal man have fat på et mske, der har slået en angermus ihjel med bagen af sin höjre hånd, og såsnart dette mske stryger med den hånd tiende på kreaturet, så rejser det sig og fejler ingen ting. Et kreatur bliver „ovælt", når nogle hekser har skrevet „korser og tegn" på det sted, hvor kreaturet har ligget. Kr. VI. 263. 103., jfr. afsids. 2) *han ær awvælt,* udmattet, afkørt (Andst h.); også om fuldskab.

afvånende, to. *awwåñəñ* (vestj.) kræsen, vanskelig at göre tilpas.

afådet (?). to. *awoəðə* (?) (Vejle) kræsen, som for tidlig får afædt.

afåndet, to. *awåñə* (Ang., Hag.) kortåndet.

ag, no. et Mb. et tækket rum mellem to ladebygninger til gjennemkjörsel med sædlæs el. en afdeling i laden til vogne (Sønderj. v. Ribe); jfr. vognag.

age, uo.

I. *åq* langs vestkysten fra Ribe t. Vens., samt Skive, Fjends h., Grenå, Silkeborg, egnen mellem Fredericia og Haderslev.

II. *aq* nærmest den østj. form, Vens., Viborg, Mariager, Horsens, Medels. h., Sem v. Ribe, Hammelev, Vonsbæk, Skrystr. v. Hadersl., til en linie omtr. mellem Åbenrå og Tønder.

III. *ak,* Sønderj. syd for den sidstn. linie til sproggrænsen.

I. *åq -ər aqt aqt* (D., Grindsted, Nørup v. Vejle; Hvejsel).
- *-ər aqt aqən* (Lemb).
- *-ə oq åqət* (Silkeborg).
- *-ə åq åqt* (Tåning).
- *-ə åqt åqt* (Røgen).
- *-ər oq åqən* (Bur, Vejrum, Agger); *oqən* (Mors).
- *-ər åq åqən* el.

åq -ər åqəð åqəð (Thy).
- *-ə oq åqt* (Hads h.).
- el. *aq aqə aqt aqt* (Vor h.).
- *-ər åqt åqt* (Grenå, Tved på Mols, Dover, Hjelmsl. h.; S. Hald, Rougsø h.).
- *-ər oq aqən* (Kobbernp ved Skive).
- *-ər oq åqən* (Davbj. Fjends h.).
- *-ə aqt åqət* (Bjært v. Hadersl.).
- *-ə åqət aqt* (Aller v. Hadersl.).

òq -ə oq el. *òqt òqt* (Søvind s.).

II. *aq -ər aqt aqt* (Falslev ved Mariager, Støvring h.; Uth, Horsens, Rårup, Bj. h.).
- *-ər oq aqt* el. *aqəð* (Lild s., Hanh.).
- *-ər oq aqə* (Vens.); ft. *aqə* (Havbro, Års h.); tf. *aqəð* (Mammen v. Viborg).
- *-ər oq aqt* (Hellum h.); tf. *aqən* (N. Salling).
- *-ər -əð -əð* (Årdestrup, Horn. h.).
- *-ər -ət -ət* (Almind v. Viborg).
- *-ə -ə -ə* (S. Sams).
- *aqər aqə aqət* (N. Sams).
- *aqər aqt aqt* el. *aqən* (Branderup; Spandet, Sønderj.).

III. *ak ækə oək okən* (Sundv., Angel, Hjoldl.).
- *ækər uək okən* (Egebæk).
- *akər oək akən* (Ladelund).
- *akə akət akt* (Åbenrå).

1. uvirk., køre, d.v.s. sidde på en vogn: kudsken siger: *a vel sjæl kyjər, mæn do må kom åp o åq* (vestj.); *åq i slę; di ækər riənt te spitåkəl* (Ang.) de kører rent til nar.
2. indvirk.: *åq moq, klyn,* køre møg, tørv (D.).
3. *do æ komən næt åp o åq* (vestj.) du er kommet galt afsted; *dær æ do komən òp å aq mæ din swawər* (Lild s.) der er du kommen til kort, har fundet din overmand, alm.; *haj ær òlti åpå ham å aq* (Vens.) rider altid på ham, overhænger ham; „ville op at age", ville på spil; „han ved ikke andet end han ager, da går han"; „hun har været oppe at age", om en forført pige (Vens.); *do hår nåk løst te å kom åp å aq sęl* (Vens.) til urolige börn: i gamle dage hentedes sild ved Limfjorden; *huðən ær*

ət do sødər o åqər! (D.), til urolige börn.

Ordet forekommer endelig i begyndelsen af flere börnerim:

ak å ro te Syñəbårə bro å køf dæñ lil pik
et pa ny hos å sko, Fb. Fra H. s. 104;
aq å aq, fram å təbaq, så ska vi ha æn sokərkaq,
har vi nåwər å køv får, så skal ət vær a sokər å smör,
æn knap i æ hat, æn blom i æ nak
å æn kårə ful a sinər (ɔ: rosiner). (vestsl.)

agebol, no. *akbol et* (Fjolde) agefjæl.

agedant, no. se adjudant.

agedör, no. *åqdar æn -ar* (Mors); *aqdər æn* (Vens.); *aqdar æn -ən* (Lild s.) porten ind til agerummet.

agefjæl, no. *åqfjæl æn -lər* (vestj.); *åqfjæl æn -æl* (Tyrst. Vr. h.); *aqfijəl* (?) *æn* (Vens.) tværfjæl over arbejdsvognen til at sidde på.

agefærdig, to. *aqfarə* (Vens.) færdig til indkørsel, f. eks. om korn på marken: *„så war e ehc djæ læjlihjæ å leq dær å tø dè hilə da, næ di ha a— kun hjèm åpå di tèrər mark“* Grb. 25. 17., det var ikke deres lejlighed at ligge og tøve der den hele dag, når de havde kørefærdigt korn hjemme på de tørrere marker.

agehynde, no. *åqhøñ æn -ər* (D.) et hynde til at lægge på agestolen.

agegulv, no. *aqgul æn* best. *-ən* (Lild) køreport i laden.

ageknippe, no. *aqknep è -ər* (Vens.) et knippe halm til at sidde på istedetfor agestol i de gamle vogne, jfr. sædeknippe.

agelæs, *aqlas æn* (Nordslesv.); *aqlæs* [*è*] (Horn. h.) d. s. s. *kwæjlas,* det sidste læs korn, som køres ind, hvorpå alle høstfolkene ager syngende hjemad.

agen, no. og smstn. se agern.

agende, no. *akəñ et* (Sundv.); *åqin* (Agger); *aqi è* (Vens.); *aqəñ* (Nordslesv.) — *et gåt a—, et reŋ a—,* god eller slet kørevej, —vejr, —lejlighed: *et reŋ akeñ ær ålti bæər som et storjartə gåən* (Valsb.) at køre med en simpel lejlighed er altid bedre end hovmodig at gå, ordspr.; *a fæk mæ et aqəñ* (Agersk.) jeg kom op at køre; *ka a fo åqin mæ dæ?* (Agger); *„haj fålaŋt aqi mæ dèm“* Grb. 81. 14. — Molbechs ågen, ågind, ugind (her er ågind idag. gæster; ågind lam, stude ɔ: fremmede, tilløbende) har jeg i Lyngbys saml. fundet opgivet fra Himmerl.: *åqin fəər, lam,* men ikke om heste og kør; forklaring ved jeg ikke. — jfr. møg—.

ager, no. *aqər i aqər* (S. Sams, Tolstr., Vens.); *aqər æn aqər* (Åby); *aqər æn aqər* (Mols); *aqə æn aqə* (Søvind s.); *aqə æn -rə* (Hjelmslev h.); *aqər æn aqər* (Mors, Tyrst. Vr. h., Bjerre h., Horn. h., Støvr.; Hovborg, Malt h.); *awər æn awər* (D., Hmr., Sall.); *aər æn arər* (Fanø); *akər* (Angel); *akə æn akə* (Sundev.) — ager på marken; marken er *awər om awər,* hvor der er udskiftet således, at hver enkelt ager bestandig har sin ejer (D.; ligeså Ang.); de havde ager om ager, Kr. VI. 115.; *kåst æn awər uð* el. *smið ən saməl* (vestj.), plöje fra midten til siderne, fra siderne til midten; jfr. hegne. — Stednavne: *Dalaqər; Tærpawər,* Terpager; *Gulər,* Guldager; *Råər,* Roager; *åñsər,* Andsager (D.); *Bråwə,* Broager (Sundv.); jfr. bår—, hvede—, høst—, korn—.

agere, uo. *agijər -ər -ət* (D., vestj.) leve i sus og dus, göre gale handler, svire o. s. v.; lat. agere.

agerende, no. *awərəñ æn -æñər* (D.); *aqəræŋ æn* (Slet h.); *aqəræj i -jər* (Børgl. h.); *akərəñ æn -æñə* (Sundv.) = rgsm.

agerhø, no. *awərhyjə* (D.); *arhyjə* (Fanø), modsat enghø: hø groet på agrene.

agerhöne, no. *aqərhøn* (Agersk.); *akrəŋhøn æn -høns* (Braderup); *aqərhøn æn -høns* (Sejlstr., Vens.); *awərhøn æn* (D.); *akəhøn æn -høns* (Sundv.) — perdix; *æñtən ær ət æn ul ælər æn aqərhøn* (Sønderj.) ordspr.; *nær æ heməl sir ur som æn awərhøn kraw, så for vi ræjn iñen træj daw* (vestj. vejrmærke), jfr. „agerhöns krave gir regn inden tre dage“, Kok 147. 1657. (vestslesv.); når agerhönsene skraber, får vi uroligt vejr, Kr. VI. 261. 86.; de siger om vinteren: *aw mi tæər! — tæər, tæer, tæər!* Skgr. I. 106. 414. (vestj.).

agerhönsegræs, no. *aqərhønsgræjs de* (Bj. h.). mulig en sivart, findes ved mergelgrave.

agerhönsekok, no. *aqəhønskåk æn* (Tåning) agerhønsenes han.

agerhönsesky, no. *awərhønsskøj æn*

[= flt.] (Holmsl. klit), vistnok = lammeskyer, jfr. agerhøne, mærhale.

agering, no. se agern.

ageringhöne, no. se agerhöne.

agerkål, no. alm. fællesnavn for brassica campestr. L. samt sinapis arvensis L.; agerkål og agersennep.

agermåne, no. J. T. (Ålborg, Thy), en plante, alm. agermåne, agrimonia eupatoria L.; jfr. Nyrop V. Sk. s. 40.

agern, no. *aqən et -ə* (Hads h.); *aqen et -ə* (Røgen); *aqən æn* (Hjarnø v. Hors.); *aqən æn* (D.); *akən et -ə* (Sundv.); *akrəŋ æn -ər* (Braderup) — frugten af egetræet; *han stor å lyər te æ aqən-fål* (Hjarnø), om en, der lurer: han lytter efter agern-fald.

agernkop, no. *aqənkåp et* (Røgen) skålen, hvori agernet sidder.

agerntræ, no. *akəntræ et -ə* (Sundeved), en eg, når den står ved huset; ellers i skoven: *eq.*

agerren, no. *awərræjn æn -jn* (D., vestj.) = rgsm.; „bunden krøv i awerræjen, bæggi hans bejn bløw søndervræjen", Kr. II. 330. 4.

agersennop, no. J. T. (Århus), en plante, sinapis arvensis L.

agersten, no. *aqərstiən* flt. (Tolstr., Vens.) sten, som samles af en ager.

agertorn, no. J. T. 321 (Ålborg), en plante, krageklo, ononis L.; awertuer i Rødding v. Viborg.

ageruld, no. J. T. (Haderslev), en plante, kæruld, eriophorum L.; „de björne var hvide som hvid ageruld" Kr. I. 226. 6.; „de fem var læsset med ageruld" Kr. II. 229. 2.

agerum, no. *aqərom* (vestj.); *åqrom* (Thy) en kørelade; køreporten ved den ene side langs husvæggen kaldes agerum, selve laden: *åqəromslå* (Thy), *aqəromslå* (vestj.), portene derindtil: *åqromsdar* flt. (Thy) el. *åqdar* (Mors); *han hår såt æn aqəromlå o æn hywrəm sals* (vestj.), tlm. om en, der slår stort på; *han hår ves såt æn aqerom hönshus!* (vestj.) spottende.

ageskår, no. Mb. (Sønderj.) d. s. s. agerom el. en vognport.

agestol, no. *åqstowəl æn -wəl* (vestj.); *åqstol æn* (Søvind s.); *aqstol i -stuwəl* (Vens.); *aqstuwəl æn -wəl* (Støvr. h.): *akstol æn -ol* (Sundev.) = rgsm.

agestud, no. *åqstuð æn -uð* (vestj.); *oqstuwð æn* (Himmerl.) — kørestud.

agesæd, no. *åqsæð* (Andst h.) den nederste fjæl i arbejdsvognen; se have.

agesæde, no. *åqsæi et* (Vor h.) agefjæl, at lægge over vognen til at sidde på.

agesæt, no. *awsæt æn* (D., Hmr. h.); *åsæt* (Sall.); *åsætnəŋ æn* (Horn. h.); *aqsæt è -ər* (Vens.); *åsət* (Thy); *åsæt* (Vejr.), itk. (Sams, Rårup); *osæt -əð* (Himmerl.) — alle dele tilsammen, som udgör overdelen af en stadsvogn; formerne på dem fra D. og Vens. nær synes bestemt at tyde på, at „på" er den første del af sammensætningen.

agetrængt, to. *åqtræn* (Andst h.) som trænger til at komme op at køre.

aggel, no. se ankel.

Agger, no. *Awər* (Agger), et sogn ved Limfjordens udmunding i Vesterhavet; *øjstər o wæster Awər.*

Aggerbo, no. *aqəbo æn -r* (Thy); *awbo æn -ər* (Agger) — en beboer fra Agger (s. d.); om Aggerboerne se J. K. 42. 7., Kr. VI. 248; jfr. Skgr. I. 168. 686.: han er ligesom Aggerboen, sa'e manden, han ledte efter hesten og så sad han på den; de går i gåsegang, som Aggerboerne til Kirke; når det inderste skørt hænger nedenfor det ydre, siges: hun er på moden, ligesom de Aggerbo kvinder (Thy); Aggerboerne synes at være Vestjyllands Molboer, jfr. S. Grundtvig: G. d. M. II. 125. 127; han forsvarer sig:

æ lywər eñt, æ stælər eñt, æ fonærmər eŋen,
de ær eñt dæfuwər æ står hær,
æ hå wæt søñən for æ suwəl o nuwərən for æ mån,
æ hå wæt dær, hur æ wañ æ så rø såm æn drepəndəs blåð,
æ war ekun trætən or, æ blöw komfomijərəð o æn skijb!
— ka do så læ mæ stå, din fobañəðə kæltreŋ! —

„det glæder alle Awerbo Dreng'", Gr. G. d. M. II. 128: Aggerboens opfattelse af salmelinien: thi glæder sig Jerusalem; jfr. Nyrop, V. Sk. 25.

aggervas, no. *akəva·əs æn* (Valsb.). ulejlighed, besvær; fr. ravage (?).

agild, no. se ankel.

agjæn·st, bio. *ağænst* (Mdlsom, Grenå, Lysg., Bjerre h., Hors.); *ağænst* (Hjelmsl.

h., Århus); *åjænst, åjænstər* (Vens.); *ogænstər* (Himmerl.) — 1) straks, *a vel go ağænst* (Røgen). 2) med det samme, tillige (Ribe, Terpager, Viborg, Vens., Mlb.); jfr. ajenster.

agl, bio. *aql* (Vind s., Staby), om hvad der står usikkert, ravende; *æ bowər stor aql.*

agle, uo. *aqəl* (Vejrum, Hmr. h., Vens., Sall.); *aqər* (Andst h., Malt, D.; Sams); *awər* (Sønderj.); *aqəl aqlər aqəlt aqəlt* (Vejrum) — 1) om msker: rave af træthed, sygdom, fuldskab; *så syq te han aqlət* (S. Hald); *seð å aqəl o æn stowəl,* rokke, gynge på den; *aqər o æ bijən,* om ting, der stå dårligt (D.); *hañ æ liq te hañ aqərə* (Sams); *„ən ståjstij ætər bejənc həj å awər å gab“*, Grb. 149. 47., han begyndte at røre sig lidt og gabe. 2) flyde over, se aglefuld. 3) agle på en, bruge mund, skænde (Vens.) Mb. — jfr. ankle.

aglefuld, to. *aqəlful* (Agger) 1) om drukkenskab: *han wa så ful te han aqəlt,* så fuld, at han ravede. 2) fuld til topmål: *æ skol wa a—* el. *så ful te de aqəlt øwər,* så det flød over.

aglevorn, to. *aqəlwurn* (Vens.; også vestj.) tilbøjelig til at rave og slingre.

agn, no. *awn* (Ålbæk, Vens.; Mors, Hjarnø v. Hors.); *awn æn* (Himmerl.); *on æn* (Søvind s.); „an, ane“ Mb. — agn, mading på fiskekroge, jfr. es.

agn i hænd, spil med pebernødder i juletiden, se agne.

1. agne, uo. *aqn -ər aqnt* (Vens.). Et spil om pebernødder kaldes „agn i hænd“ og udføres af to personer, af hvilke den ene tager et större el. mindre antal nødder i den ene hånd og derpå rækker denne mod sin medspiller med de ord: „agn i hænd!“ — „ål min!“ svarer den anden; „få din!“ siger den første og föjer til: „ja, hvo månne vil du ha?“ Gætter den anden nu rigtig, får han alle nødderne; men gætter han f. eks. på 20 og der kun er 1 i hånden, må han göre den til 20 ved at lægge 19 til; gætter han på 1 og der er 20 i hånden, tager han den ene, men må så, som det hedder, „gjengjål“ de øvrige 19, d. v. s. rykke ud med 19 nødder; J. Saml. X. 78, Gårdboe, Julefesten. — jfr. hjortes.

2. agne, uo. *on -ə -ət* (Søvind s.); *awn* (Hjarnø) — sætte mading på kroge; *å awn bakə* (Hjarnø), *on bakə* (Søvind) sætte mading på bakker (s. d.).

Agnete, no. *aŋənet* (Vens.), kvindenavn; Angenete spadserte sig på höjelands bro, Kr. I. 251. 1.

agre, uo. *awər -ər* (Rkb.), *å a— om,* at omlægge agre.

agre, uo. se agle.

ags, no. se aks.

agt, no. *awt* (D., Sams, Røgen, Agersk.); *ajt* (Hmr., Kolding, Sall., Hads, Nimb, Støvr., Horn., Hell. h.); *ac* (Vens., Agger) — 1) = rgsm., *gi ajt o* el. *ætər* (Kold.); *a ga eñc* el. *eən ac åpå ə* (Vens.); *de ska do tæj dæ i awt får* (D.), vogte dig for, men ofte med bibetydning af: nöje overveje, huske på. 2) agtelse; *hål jæn i awt o ær* (D.), *ha awt få jæn* (Agersk.).

agte, uo. *awt -ər awt awt* (D. *awt o*); *awt awtər awt awt* (Agersk.); *ajt -ər ajt ajt* (Kolding); *ac* el. *ajt -ər ajtəð ajtəð* (Agger); *ajt* (Hell. h.); *ac* el. *ac acər acə acə* (Sejlstr. Vens.) — 1) agte på. *a acə mæ eñc icə* (Vens.), agtede ikke på det, *æ ajtəð mæ ek i ər* (Agger) ɔ: min mund løb over; *han ajt et om et,* brød sig ikke derom; *han ajtər et gåt,* hører dårligt (vestj.); *ve do et awt, fo do håk* (Rkb.) adlyde; *ajt o* el. *te* (Sall., Horn h.). 2) have til hensigt *a awtər et a vel bruq ət* (D.); *miñəskər awtər, guj del* (vestj.) mskr lægger planer, gud uddeler. 3) have agtelse for.

agter, to. bio. *awtər awtəst* (Vens.); *awtər awtəst* (D.); *awtər* (Hell. h.); *awtərst* (Fjolde); *atər atəst* (Vejrum, Mors); *aqtər* (Agger) — bag, fornemmelig om korn: *awtər kuwən* (D.), *atəst kuər* (Vejr.), *awtəst kuən* mods. *framəst* (Vens.); *de ætəst kuər* (Thy); *æ atəst ær et komən fræ ər* (Holstebro); *atərbyk* (vestj.); udtrykket skriver sig fra den gamle måde at rense kornet ved kastning, det tungeste korn flyver længst, det bageste er det letteste og dårligste, derfor agter-korn = dårligt korn; også *di awtəst øq* (Vens.) bagerste; *awtər å fram* (Vens.), frem og tilbage; *atər o fram æ liq lånt* (Vejr.) ordspr.; *de gor te atərs* (Han h.); *te aqtəs* (Agger); jfr. plt. achter.

agterben, no. *atərbijən æn* (Hanh.) bagben.

agterbåd, no. *atərbuwər* (?) (Sall.) skibsjolle i fangeline efter fartöjet.

agterende, no. *atəræñ æn* (Lild. s.); *awtəræj æn* (Tolstr.); *awtəræñ* (Himmerl.) den bagerste ende af noget.

agterkast, no. *atərkåst* (Hmr.) det ved kastningen bagerst faldne letteste korn, modsat *framkuwən;* jfr. agter, efter.

agterkorn, no. se agter.

agterlig, to. *atələ* (Lild s.), mods. fremmelig.

agterrå, no. *awtərro* [*i*] (Vens.) bagredet på undervognen, træstykket, hvorpå de bagerste aksler sidder; jfr. forrå.

-agtig, afledningsendelse for tillægsord: *-awtə, -awtə* (vestj., sønderj); *-ajte* (Thy, S. Hald, Sams); *-acə* (Vens.), jfr. plt. achtig, med henvisning til plt. acht, art, beskaffenhed, se Schill. Lübb. -achtig. — se barn-, bitte-, gammel-, grön-, höj-, knap-, kort-, lang-, lav-, lidt-, lille-, lyd-, meget-, nær-, silde-, stak-, tidlig-, tyk- osv.

agtsom, to. *awtsom* (D.); *ajtsom* (Harsys.). — 1) lydhør. 2) lydig.

ahøres, uo. se afhøre.

aj, fho. se ad.

ajel, to. og smsn. se adel.

ajen, ajer, steo. se anden.

ajenster, bio. *ajænstər* (Vens.) straks, jfr. agjænst, vedjenster, jenster.

ajer, fho. se under.

ajerles, to. se anderledes.

ajle, uo. i udtr. *hañ gor o ajlər o wajlər* (Agger); også siges: *sajlər o wajlər,* om en, der aldrig kan blive færdig med noget; mulig stammer ordene fra handel (*hajel*) og vandel (*wajəl*).

ajle, uo. *ajl -ər ajl* el. *ajlət* (D., vestj.) 1) pisse, om køer, jfr. stalde. 2) pisse blod, om køer (Verst).

ajle, no. *ajəl de* (Thy, Mors og sydpå; vestj., sønderj.); *aðəl de* (Hvejsel); [*ål*] (Vens.); *ål* (Nørvang, Tyrsting, Vrads, Bjerre, Vor,); best. *ålən* (Hads); *æl* (Fjolde) — kopis, møddingvand; jfr. Sch. Lübb. I. 14. 11., adel. — jfr. ko-, mødding-.

ajleflo, no. *ajəlflo æn* (vestj.), det samme som ajlestand.

ajlegrob, no. *ajəlgrov æn -ov* (vestj.) uringrøften i stalden.

ajlehul, no. *ajəlhwəl æn -lər* (vestj.) et hul, hvori møddingvandet samles.

ajlekule, no. *ajəlkul æn* (vestj.; Sundv.) = ajlehul.

ajlens, to. se anderlunde.

ajles, to. se anderledes.

ajlestand, no. *ajəlståñ æn* (vestj.) et sted i stalden el. ved møddingen, hvor urinen samler sig.

ajletønde, no. *ajltøñ æn* (vestj.); *aðəltøñ æn* (Hvejsel) tønde til at samle møddingvand i.

ajlevand, no. *ålwañ de* (Vejle) = ajle.

ajlevogn, no. *ajluwən æn* (vestj.) vogn til at køre ajle ud på marken med.

ajling, no. *åləŋ de* (Silkeborg) = ajle; *åləŋswañ* (Gjern h.) = ajle.

ajløber, no. se adløber.

-ajst, se ast.

ajster, se andensteds.

ajt, no. og uo. se agt, agte.

ajåns, se ijåns.

ak, udrbso. *åk* (Malt, vist alm.). *åk eñda, næj sijə!*

akavet, bio. *akawə, akawət* (Rgk.); *awkawəð* (Hmr.); *akawət* (S. Hald); *akawət* (Støvr. h.); *akawə* (Sams) — 1) hurtig, hovedkulds (Sams). 2) ubehjælpsom, klodset, *kom a— fræ ət, bær sæ a— að* (vestj., alm.). — jfr. isl. ákafr, ivrig, hidsig.

akkeleje, no. J. T. en plante, aquilegia vulg. L. (Århus).

akke, uo. [*de æ skit å de æ dæj* (dejg)! *soj æ kun, da haj æ baən akər i æ baktråw*] (Sundv.) Kk. 103. 1160., forrette sin nødtørft.

akkelig, to. bio. Mb. dygtig, stærk, hæftig: en akk— frost, det fryser akk— (Slet h.); jfr. isl. ákafligr.

akkeneje, no. *akənæj et* (Hors.-Odder-Skanderb.), *akənet et* (Hads, Ning h.) — udbygning på udhuse, hvorpå der findes en luge til at forke sæd el. hø ind igennem; jfr. ark, gjævling, høgab, korngab, vindue.

akker, no. se anker.

akkord, no. *akå·rt æn* (vestj., alm.) = rgsm., jfr. fr. accord, overenskomst.

akkordarbejde, no. *akårtarbəð* (vestj.); *akårtarbit* (Silkeb.) — arbejde, som udføres i akkord; *akårt-arbèjt de li bæjst* (Vest. Lisb. h.). Skgr. 1. 86. 355.

akkordere, no. *akårdiŋər -ər -ət* (vestj.) = rgsm.; han betalte skipperen

den tønde guld, de var akkorderede om, Kr. V. 186.; jfr. fr. accorder, komme overens om.

akkurat, to., bio. *akərå't* (vestj., Sønderj.) nöjagtig, = rgsm.; *„ålteŋ jek så akərǻt som et klåkwèrk“*, Grb. 118. 46., jfr. lat. accuratus, nöjagtig.

aks, no. *aqs æn* = flt. (Åle s., Agger); *aqs eð* = flt. (Mols), de gl. *åws; aqs* (Horn., Gisl.); *aws è* best. *awst* flt. *aws* (Tolstr., Børgl.; Sams); *åws æn* = flt. (D.); *åws et* = flt. (Agersk.); *aws et* = flt. (Sundv., Angel); *åqs æn* = flt. (Thy, Mors, Hanh.), ik. (Slet h., Himmerl., Øland) — et aks, sædvanlig om byg, her og der om hvede, sjælden om rug, *fatə fòlk såŋkər åqs åm høstən* (Lild s.); se: vippe, rosme; — jfr. byg-, hvede-.

1. aksel, no. *awsəl è* best. *-t* flt. *-ər* (Vens.); *åwsəl et -ər* (S. Hald); *åwsəl* el. *åwsəl æn -ər* (D., Rkb., Mors, Thy, Vejr., Hjelmsl., Bjerre, Tyrsting, Vrads h.; Sams huk.; Sundv., vestsl.) — 1) skulder, *han sejə te åwsəl* (vestj.), om barnet, der sidder på den voksnes skulder; *de ġö uńt i mi jæŋ åwsle (!), i beqe mi åwslə* (Gjedved); jfr. hærde, sml. isl. öxl. 2) pukkel, knude (vestsl.), se Kk. oksel.

2. aksel, no. *åqsəl æn -ər* (Thy, Vejr.); *åwsəl æn -ə* (Sundv.); *aqsəl i* [*-ə*] (Sams.); *awsel è* best. *-t* flt. *-ər* (Vens.) — akse på vogn (Sams., Sundv.), på slibesten (Vens.); krumtap på hjul (Thy, Vejr.); jfr. lat. axis.

akselben, no. *åwsəlbijən æn -jən* (D.) skulderblad.

akseljærn, no. *awsəljan è* best. *-jant* (Tolstr.) akse af jærn, f. eks. på en slibesten.

akselsadel, no. *åwsəlsajəl* (Hmr. h.); *åwsəlsål, åwsəlsåəl* (Thy) — *ri åws—* èl. *ri i åws—, seð te åws—*, om börn, ride på voksnes skulder; *kom åp te åwsəlsajəl* (vestj.); *å ri te åwsəlhajəl* (Mors), korrumperet udtale af „akselsaddel“ el. = „akselhandel“? se handel; jfr. akselsæde.

akselsmörelse, no. *åwsəlsmørəls* itk. (Silkeborg) prygl; *met å— past di it om å fo noj åw*, Tkjær s. 88, jfr. pukkelfedt.

akselstok, no. *awsəlståk i* (Sejlstr., Vens.); *åwselståk æn* (S. Hald h., Bj. h.); *åwsəlståk æn* (Hvejsel) — aksen på vognen, hvorom hjulet drejer sig.

akselstykke, no. *åwsəlstøk æn -ər* (D.); *åwsəlstøk* (Lild s.); *awsəlstøc è -ər* (Vens.) — skulderstykke på en skjorte.

akselsæde, no. (Bork s.) Molbech: ride akselsadel, el. sætte en til aks—, om börn, der sættes på skuldren af voksne; jfr. akselsadel.

aksle, no. *åwsəl, åwslər* (D.; Mors. Mb.); *åwsəl -slər -səlt -səlt* (Andst h.) — 1) løfte på skulderen, aksle, f. eks. en sæk; magte, tumle. 2) strække sig ind med en huk el. vinkel: den mark aksler i min lod. Mb. efter Viborgs saml. 3) føre på aksel, aksle sit korn til staden, køre (Slet h. Mb.), se aksel 2.

-akslet, se jærn—.

aktengaf, se arkensgab.

al, to. og smstn., se adel—.

al, to. se ajl.

al, bio. se årle.

1. al, to. *al* (Lb.) grådig, om msker og dyr; *al te å eð*.

2. al, no. *al* (Agerskov; hele Nörrejyll.); *al* best. *alt* (Sejlstr. Vens.); *ål eð* el. *æn* (Himmerl.); *alər* (Braderup, Sønderj.); *alə* (Angel, Hag.) — al, en stenart.

3. al, to. *alə al ål* (vestj., Hmr.), om msker: *han ær al i æ røk*, slejrygget.

3. al, to., bio. *ål ålt ål* (D., vestj.); *ål ålc ål* (Vens.); *ål* (Hell.); *ål ålt ål* (Sams); *ål ålt ål* (Sundev., Ang., Mellemslesv.); *ål ålt* (Fjolde) — 1) to. al, alle = rgsm. *ål mijər mjæst* (D.); *ål føən, i jet å ålc, i ålc fal, i ålc, ål slawəls fòlk* (Vens.); *no hår æ veńtər æń mæ ål* (vestj.), d. e. helt; *o res væk mæ ål*, d. e. for aldrig mere at komme tilbage; *ve do hami dætər Kårən, ska do misəl ha hiń mæ ål* (vestj.), d. e. ej til tjenestepige, men til hustru; *han blöw hæŋ i de ål* (D.) blev borte i det samme; *de wå gluəń öwər ål*, over det hele; *ål æ hijələ mæŋ* (D.) hele mængden; *de wår ål de a kåm* (D.), d. e. jeg nåede med nød og næppe at komme; se særlig artikel: alt det. 2) bio. som forstærkende tillæg til en stor mængde ord el. talemåder; *liq al nys* (Mors) ganske for nylig; *al stel* (Thy), *ål stel* (Himmerl.) helt stille; *al de sam* (Varde) det selvsamme; *ål guwə, ful, hwæs, syq*, hel god, fuld osv.; *ål hwær jæn* (Hmr.) hver eneste;

ål liq kœr; ål mosəns jæn (vestj.) helt mutters ene; *de ær ål jænsdan* (D.) ganske ens; *ål kol, warm, hwið, hor* (D.); *ålt hælt* (Ang., Sundv.); *de duər ålhæl iňt* (Bradr.); *olhel* (Agersk.).

alarm, no. *ala·rm æn* (alm.); huk. (Vens.); *hala·rm* (Himmerl.) — bulder; *da warət wal æn ala·rm, om æ kat tòw æn pøls,* noget at göre blæst af (Andst h.); *ǵör æn ala·rm,* jfr. fr. alarme, ital. all'arme, d. e. til våben.

alat, to. *ala·t* (alm., D., Lild s.) rask og villig, om msker og dyr, jfr. fr. alerte, ital. all'erta, på post.

albu, no. *albo æn alboə* (Sundv.; Tyrst. Vr. h., Bjerre h., Sall., Horn. h.); *albow i,* best. *albòwi,* flt. *albòwər* (Sejlstr., Vens., Sams); *albòw -ə* (Hjelmsl. h.); *ålbo æn -ər* (D.); *ålbo -ər* (Agger, Hmr. h.); *ålbə æn* (Fanø); *almbåw æn -ər* (Fjolde); *almbok æn -ər* (Braderup); *armbòw -ər* (Mols h.); *armbow æn -ər* (Angel). — 1) albue. — 2) bugt på en vej: *æ væj ǵör æn ålbo; dæň ålbo om te Sörəns* (D.). *Han æ komən omkreŋ æ albo,* over det værste (Malt h.).

albulap, no. *ålbolæp æn* (D.) lap på albuen.

albustød, no. *ålbostøð æn* = flt. (D.); *armbowstør* (Lisbj. v. Århus) albuestød; *ålbostøð o kærəstnøð de æ håt, mæn de stor o, mæn de gor snår öwər* (Hmr. alm. ordspr.); *ålbostøð o pølstøst o kærestsårə o hawsnøð, det lignes ved den hårde død* (vestj.); „*albòstò å ènemajs sårə wòr ènc swò lèŋ*“, Grb. 96. 3., i Sønderj. stilles a— sammen med *skenəbensstør;* jfr. Skgr. II. 59. 312.

albusvend, no. *ålboswæn æn -n* (D.) — 1) opvarter ved gilderne; han går ved gæsternes albuer (D.); en af brudgommens nærmeste slægt, der i forening med brudepigerne er skaffer og bærer for borde; han følges til kirke med en af brudepigerne (vestj.). 2) brudgomsfører (Hmr. h.).

alde, no. *al æn* (Holmsl., Fjends h.) pande: *a skal ha æn kle om mi al* (vestj.); jfr. and.

aldefader, -moder, no. se olde—.

aldenbrænde, no. se almbrænde.

aldenstund, no. *åldeståň* (Mors) = rgsm.

alder, no. *ålər æn* (D., vestj.); *olər et* (Fjolde); *òlə i* (Sams); *òlər è* (Børgl.); *òlə æn* (Sundv.); *ålər et* (Braderup, Angel); *òlər æn* (Horn., Slet, Hell. h.) — 1) = rgsm., *han æ nåt ve æ ålər,* noget oppe i årene (Hmr. h.); *it høt ålər* (Braderup); jfr. börne—. 2) *i wår ålər,* i vor tid (Hmr. h.).

alderdom, no. *òlərdom æn* (Horn. h.); huk. (Vens.); *alərdåm æn* (Agger) = rgsm.

aldermand, no. se oldermand.

aldrende, to. *ålərə* (D., Sall.); *òlərə* (Slet h., Vens.); *ålərəň* (Gisl. h.) = rgsm. *æn ål— maň*; jfr. halv—

aldrig, bio. *aldri, òlər* (Vens.); *aldriq* (Himmerl.); *òlər* (Hell. h.); *olər, alər* (Bradr.; Sundv., Fjolde); *ålər* (D., vestj.) — 1) ikke nogensinde: *do ska fo ət om et får, så ålər* (vestj.); *ålər i mi daw* (D.) aldrig nogensinde. 2) i höjeste grad som tænkes kan: *han vil hå ət, om ət så wår ålər så dyr, om han sku go ålər så låňt får ət* (vestj.); *ålər så gåt, så let* (= lidt) (vestj.); „*òlə så snòt*“, Grb. 16. 14.; *ålər æn bet, æn smitən, æn kuwən, æn plok* (D.) ikke en smule; „aldrig snarere barnet er født“, Kr. VI. 255. 32., d. e. ligesåsnart som. 3) ikke sønderlig: *de war ålər læŋ* (D.). 4) i Mellemslesv. alm. med en nægtelse efter: *sjæl ha hær òlər eŋən lik* (Ang.) selv at eje, have noget, har ingen lige; *dær hær òlər eŋən væt* (*vært* Bradr.), *de kan òlər ek go an* (Fjolde) her har slet ingen været, det kan slet ikke gå an.

ale, to. se årle.

alen, no. *aln* (Angel); *al æn* = flt. (Mors, Thy til sproggrænsen); *al æn* = flt. (Sejlstr., Vens.); *al æn -ə* (Gjedved) — 1) alen som mål; *de æ nåk tåw* el. *træj al a jæn støk* (D., alm.) fig. om hvad der er af samme beskaffenhed. 2) alenstokken, hvormed der måles: *al æn -ər* (Agersk., Fjolde); *al æn -ə* (Verst, Sundv.); *do ka mæl frå· dæj mæ æn stakət al, o bið æn knap å!* (Vejle), til en, som bebrejder andre fejl, han selv har; jfr. fire—, fem—.

alendig, to. se elendig.

alene, to. bio. *åljæn* (D., Hmr. h.); *òljænə* (Horn. h.); *åljænlə* (Hjelmsl.); *òljænər* (Mols); *aljænə* (Sall.); *ål jænəð* (Hell. h., Himmerl.); *òljænər* (Vens.);

ǻljæn (Sundv.); *oljæn* (Braderup) — 1) to. uden følgesvend; *aljænə hjæm* (Agger). 2) bio. *de tråf et ǻljæn ham, mæn ǻw hiň* (vestj.) ej blot.

alenkjæp, no. *alkæp æn -p* (Andst) = alenstok.

alenmål, no. *almol è* best. *-t* (Vens.) = alenstok.

alenstok, no. *alståk æn -k* (D.) stok, hvormed der måles en alen.

alentræ, no. *altræ æn -ər* (Vejr., Hmr.); *altrə æn -ər* (Mors) = alenstok.

alentöj, no. *altøw* itk. best. *-ə* (S. Sams) = alenvarer.

alenvarer, no. flt. *alwår* (D., Rkb.) kræmmervarer, som sælges alenvis, kaldes også *alkram* (Rkb.).

alenvis, bio. *alvis* (vestj.) = rgsm.

ales, uo. *als* lideform (Mellemslesv.) Kok, „det als som utöj", avles, nok blot om utöj og orme.

alfar to. *alfar* (Vens., Sall.); *ålfår* (glds. Horn. h.) = rgsm.; *i alfar wæj, stic*, vej, sti; *„de ær eňc gåt å bow åpå alfår wæj"*, Grb. 239. 203.

algarn, no. Mb. fiskegarn til at at fange makrel i (Mors).

algjer, no. *algər æn -ər* (D., Vejrum, Hmr., Rødding, Sønderj.) en ålesaks; se ål—, jfr. isl. geirr, spyd.

Alhambra, no *ǻl-Hambårə* (Vens.) et i sin tid bekendt forlystelsessted i Frederiksberg Allé ved København, se Grb. 73. 26.

aljar, no. se ålejærn.

alk, no. *alk æn* (Himmerl.) en søfugl.

alk, no. *alk æn -ə* (Sundev.) ålesaks; jfr. lyster, lang—, pig—, sav—.

alke, uo. *alk -ər -ə -ə* (Sejlstr., Vens.); *alk -ər -əð* (Mors); *alk* (Hmr.); *ǻlk* (Slet h.) — ælte med besvær i noget; *haj gor å alkər icə* (Vens.); *sto å alk iəð* (Himmerl.) stamme; jfr. halke, hjalke.

alkommen, bio. helt, fuldstændig; „a har set en, der har været alkommen død, og så blev han endda levende lidt efter", Kr. IV. 249.

alkove, no. *alkå·w æn* (Agerskov); *alko·v æn -ər* (Støvr.) alkovesæng, lukket sængested (se vråsæng), fr. eng. alcove, af arabisk stamme.

alkovesæng, no. *alkå·wsæŋ æn -ŋ* (Agersk.; Mols); *alko·bsæŋ æn -ŋ* (Mors) = alkove.

alle, no. *alər* flt. (Vens.) el. „allefjæl", skovle på møllehjulet.

alle sig, uo. *ǻl* el. *al sæ -ər* (vestj. alm.) om kvæget: strække sig og lade ryggen synke; *æn alər sæ i æ røk*, lader ryggen synke; *hun alər sæ i æ røk som nåwə åwsən ku* (vestj.); se 3 al.

alledele, no. *ǻl del* (Sundev.) = alleslags.

allehånde, to. *ålhåň* (D., Agger, Sall.); *ålhon* (Hjelmsl., Mols); *ǻlhåj* (Sejlstr.); *ǻlhån* (Horn. h.); *ǻlhòň* (Tåning); *ålhaň* (Sønderj.) — 1) *de sir uð ætər ålh—*, til allehånde (vestj.). 2) et bekendt krydderi; se peber-i-.

allekris, no. se lakris.

allen, to. Mb. fed, trindlagt, vel ved magt, mest om fisk (Thy).

allenbrænde, no. se almbrænde.

aller, no. og smstn. se alvor.

aller—, to. *ålər-* (D); *ǻlər-* (Vens.); *ǻlə-* (Sundv.) sammensættes med mange to. i 3gr.: *ålərbæst, -stöst* osv. *„som haj rijər aləbèjst"*, Grb. 138. 2.; *aləbæst* el. *al de bæst, alərhælst* el. *al de hælst, aləstöst* el. *al de stöst* (Agger).

allerede, bio. *ǻlərę* (Sundev.); *olərę* (Agersk., Brader.); *ålərę* (D., Hmr., Mors); *ǻlərèj* (Horn. h.); *ǻlərеə* (Sejlstr., Vens.); *alərę* (Sall.) = rgsm.; jfr. alt.

allerhöjest, bio. = rgsm. *æn gòŋ næ han ǻlhøwtəst gåðə* (Silkb.)

allerhårdest, to. bio. *al-* el. *alər-horəst* (Mors) = rgsm.

allerinderst, to. *de wa kålt ujənfå å sårə åliňəst* Tkj. II. 79. = rgsm.

allernapest, bio. *„mèn de wa så utyelə, de di ǻlnapəst ku fåsto ham"*, Grb. 43. 17., med nød og næppe; *ot å trəə pålər bræuən ka ǻlnapəst suər æn uq* (Vens.) 38 potter brændevin kan knap nok svare (strække til) en uge.

allerslet to. se alvorslidt.

allersom, to. se alvorsom.

alleslags, no. *ǻl slaw* el. *slas* (D); *ǻl slawər* (Hmr.); *ǻl slawəls* (Sejlstr.; Hjelmsl. h., Horn. h., Slet.); *ǻl slaw* (Sundev.); *ǻl slaws* (Bjerre h.); *aləslawər* (Sall.); *al-slaw* (Nordslesv.) = rgsm.; *han kaň al-slaw, sånær som høst å slo, plåw å so, hoq å snit, de ka han il* (Nordslesv.), spøgende om arbejdskarlen.

allesteder, bio. *ålstər; ålstəns, ålstə* (Tolstr., Vens.); *ålstər* (Mors, Hmr.); *alstəər* (Agger); *ålstæjər* (D.); *ålstæjtəns* de gl. *ålstæjə* de unge (Hjarnø); *ålstæj* (Sundv.) = rgsm.; *do ær ålstər að lisom mulə brø o pæŋ* (vestj.) du er allevegne ligesom muggent brød og penge; jfr. alsted.

allevegne, fho. *ålvæjn* (Hmr. h.); *alwæjn* (Agger); *ål vitər å veən* (Valsb.); *ål wæn* (Lild s.); *ålveən* (Hjarnø v. Hors.) = rgsm.

alligevel, bio. *aliwwal, ilöwlər* (Vejrum); *iliwəl, iliwwalər* (Brande s.); *ilywəl* (Vens.); *ilywwal* (D.); *ålywwal* (Hjelmsl.); *iliwwalər* (Sall.); *lywwalə* (Frisenborg); *ilöwlər* de gl., *ilywwal* (Mors); *iløwleð* (Lild s.); *ilöwəl, ilöwlər* (Thy); *iliwal, ilywl, ilywlə, ilywəl* (Agger); *elywlər, eløwlər* (Hell. h.); *likvæl, elikən, alikvəl* (Angel); *ælyvəl, elivəl ælyfəl* (Braderup) = rgsm.

allike, no. *alək æn -ər* (Andst h.); *alik æn* (Himmerl.) — 1) en kå (Himmerl.). 2) tlm.: *ful som æn alək.*

allomarsch, udro. *aloma·s* (D.) alm. udtryk, omtr. = afsted! bort! *a—, ve do sijə, do komər uð å æ gor!* jfr. fr. marche.

alm, no. J. T. et træ, ælm, ulmus L. jfr. ældi, ypern.

almanak, no. *albəna·k æn* (Vens.; Støvr. h., Mors og fl. st.); *a·lmənak* (D.); *almåna·k* (Braderup) = rgsm.; *å trøk almənа·kər,* lyve (vestj., Vens., Horn.), jfr. Kalk. almanaktrykker og nedf.; betydningen stammer formodentlig fra vejrforudsigelserne i de gamle almanakker; *så dom o ət som ulspels hæst o æ almənа·k* (Vejle). — I gamle dage blev sol- og måneformørkelser såvelsom månens kvarterskifter og solens indgang i de forskellige himmeltegn bekendtgjort fra prædikestolen (Mors).

almanakfrø, no. (vestj.) sendes drenge i byen efter, jfr. messingståltråd.

almanaktrykker, no. *albəna·ktrøkər æn* (vestj.) en lögnhals.

almbov, no. se albu.

almbrænde, no. *alənbriň* el. *almbriň æn -ər* (Ribe, D.) brændenælde (s. d.) urtica L.

almindelig, to. bio. *alminələ* (Randers; Sall.); *almęjlə* (Vens) — 1) = rgsm. *de æ så alminələ som stånthuəs i Bjærket* (Udbyneder s., Gjerlev h.). 2) ligefrem: „*a tøkəs ènda, a èr wal gaməl te di oŋ drèŋ almęjələ skul jè nar å mæ*“, Grb. 54. 234. 3) indtrængende, indstændig (Sall.); „*a bie dæ så almindele, Pier, kome do dærøwer, da ska do hæls mi fåer å muer*“ Blich., Bindst.

almisse, no. *almes æn -ər* (Vens.; Mors, Horn. h., Sundv.); *aləms æn almsər* (Agersk., Rgkb., Støvr. h.); *alms* (D., Agger, Mors) = rgsm.; bede om en lille *alməs tow* (Gjerrild s.), en gave af uld; tlm.: *de war æn almes å gi ham nåwər,* en god gerning (Sundeved); *de hår ən eŋən alms aw* (Plougstr.), siger man om at give en noget, om hvem man véd, at han misbruger gaven, f. eks. drikker den op; „hun turde godt gå til ham, det var a— at tale til ham for at høre hvad han gik efter“, Kr. IV. 111; „de tykte, det var a— at hjælpe ham til kjøren igjen“; VII. 60.

almissebarn, no. *almsbån æn* (D.); *aləmsbån* (Rgkb., Holmsl.) i tlm.: *de ær eŋən a—,* om en rig mand.

almissedød, no. *aləmsdø æn* (vestj.); *å, de wå da æn a—!* når en fattig stakkel dør, med betydning af, at døden var en lykke.

almisselem, no. *almslem æn -ər* (D.) = rgsm.

almo, no. *almo·* el. *ælmo· de* (Fjolde) et stykke land til græsning el. törvegravning (ellemo?).

almægtig, to. *almæqtiq* (Agersk., Hmr. h.) *almæktə* (Sundv.) om dyr: overmåde stor og stærk, *æn almæqtiq stowər stuð;* „amægtig“ hos Mb. beror mulig på en fejltagelse.

almæle, no. Mb. det er almæle: det er i alles munde (Ribe st.).

alnys, bio. *ålnys* (vestj.) lige for nylig.

alpe, uo. *ålp -ər -əð* (Horn. h.); *ålp ijə,* vade med besvær i sne, mudder, jfr. alke.

alpladderfuld, to. fuld til randen; „han render lige hen over et fad, som er a— af guld“, Kr. VI. 27.

alrygget, to. *alrøqə* (vestj.) svejrygget; jfr. alle sig.

Als, no. *Als* (Sønderj.) ø ved Sønjyllands østkyst.

alse, uo. *alsijə alsòw alsjet* (Ringk.;

Vejr. s., Vens., Horn. h., Slet, Stövr. h.); *asi aso asit* (Thy, Agger); *olsijə* (Horn. h.); *ålsij òpo* (Himmerl.) — se stift på en; *a— o jæn; hun alsòw omæ* (på mig), *mæn hun kæn mæ ehda et; alsijə o jæn som ən nys håð fåt ywn* (vestj.).

Alsinger, no. *alsəŋər æn* (Sønderj., Fjolde) en beboer af øen Als.

alske, no. Mb. eft. Outz., smudse, tilfly, besudle, eller have med noget smudsigt at göre (Sønderj.); jfr. plt. alschen, Schütz.

alskjönt, bindeo. = endskönt; „vejen bliver henne for ham, al— han kendte den vel", Kr. IV. 274.

alsted, bio. *òlstęə, òlstè* (Vens.); *òl stèjəð* (Lild s.); *alstæjər* (Agger) = altid; *do komər alstæjər mæ di fjærəŋkår* (Agger), d. e. du vil altid snakke med; jfr. allesteder, alstedeligensteder.

alstedeligensteder, bio. *alsteðeliqənstæjər* (Agger); *òlstelənənste* gl. (Råbjærg s., Vens.); *ålstelǝstæjt* gl. (Hjarnø) — altid; vistnok en udvidet form af alsted (s. d.); *wel han gy wrøwl? — ja alstedəliqənstæjər!* (Agger) ja, altid, til enhver tid.

alster, no. *alster æn* (vestj.; itk. Vens.) skændegæst, en, der bruger mund (Vens.); *din sleme a—!* (vestj.) dit skarn.

1. alstre, uo. *alstər* (Horn. h., vestj., Vens.) — 1) om börn, plage på for at få noget, jfr. gjælstre (vestj., Vens.). 2) idelig skænde, bruge mund (vestj.). 3) tumle, holde styr på (Horn. h.).

2. alstre, uo. Mb. Sønderj. eft. Outzen; føde, avle, udklække, om utöj, jfr. ales; sv. alstra.

alsyn, no. *alsøjn* (Vind s.) godt udseende på noget; *de ær ræt æn al—øð*, om noget, der er blevet oppyntet og kommet til at se godt ud.

alsæd, no. *alsə ajəlsæ* (Thy); *alsæ* (Vens.); *ailsæ jowr* el. blot *ailsæ, ajəlsə* (Mors) — den nærmest ved byerne og gårdene beliggende agerjord, der aldrig lægges ud til hvile, men besås hvert år; formerne med *ajəl—* synes at tyde på en afledn. af adel—.

alsædjord, no. *alsæjor de* (Vens.; Mors, se ovf. alsæd); *alserjuər* (Vejrum s.) = alsæd.

alsædtægt, no. *alsætæjt æn* (D.) skiftet i marken, som indeholdt alsædjorden.

alt, bio. *ålt* (D., vestj.); *òlt* (Sundv.; Fjolde); *åt* (Angel, Bradr.) — 1) allerede, *han ær ålt komən* (D.); *de har æ åt gør* (Bradr.). 2) fuldt, helt, *de ær et ålt så guwe* (vestj.) ikke fuldt så godt.

alta·n, no. pulpitur i kirken (Dollerup v. Hald); jfr. kor, svale.

alt det, bio. *al de* (Agger); *ål de* (D., vestj.) = næppe nok; *de war al de æ ku kom ham i tål; wil han så wis dæ hans klåk? — de war al de, mæn æ fæk ən da o si* (Agger).

alter, no. *alcər è -ər* (Sejlstr.); *òldə et* (Sundv.); *åltər æn* (D., Hmr. h., Thy); *åltər* itk. (Sams); *åltər æn* (Agger) = rgsm.; *go te alcərs* (Vens.); fanden kunde ikke fare i karlen: *„får haj ha wijn å brøj i sè, får haj ha go te ålcəs dèj da, å di tow ku ehc wæ tehoð*, Grb. 206. 75.; også koret i kirken: *dær war mane fålk i æ åltər* (Thy)

alterbog, no. *åltərboq æn* (D., vestj.) = rgsm., omtales jævnlig i æventyr og sagn.

alterbrød, no. i gåden: brød foruden krumme, Gr. G. d. M. II. 133. 24. (østj.).

altere·ret, tf. *blyw altərijrət* (D.); *altərijrə* (Sams), blive forfippet; jfr. fr. altérer, bl. a. = bringe i stærk sindsbevægelse.

altergang, no. *åltərgåŋ æn* (vestj.) = rgsm.

altergulv, no. *altərgwol* (N. Horns h.); *'åltərgul* (D.) glds.; *alcərgul* best. *-lt* (Vens.); *altərgwòl èð* (Himmerl.) koret i kirken; jfr. korngulv, dom.

alterklæder, no. *åltərsklæjər* flt. (D.) de klæder, som man ifører sig, når man går til alters; nok også om præstens messeklæder.

alterstage, no. *alcəstaq* [*æn*] *-ər* (Vens.) stage til lys på alteret; *„ar wel min* (andre vil mene), *de di war alcəstaqər i Tijs cerk, föri di kam, då no è dèr"*, Gbr. 225. 23.

altfor, bio. *åltfår* (D., Hmr.); *òlc fòr* (Sejlstr.); *åtə* (Mellemsl., Sundev., Angel) = rgsm.; jfr. a, alt; *åtə stor* el. *åtə får stor* (Agersk.); *han æ blöwen asæt* (afsat), *fåde di vil ha te* (mente), *han vår åtə tysk* (Bradr.); måske plt.: al to.

altid, bio. *altir* (Vejr., Mors, Sall.); *ålti, altər* (D., Hmr. h.); *òltiər, òltin*

(Holte, Vens.); *òltij* (Sams, Hads h.); *òlti* (Sejlstr., Vens.; Horn. h.); *òlti* (Sundev.); *oltiər, oltiən* (Agersk.); *oltiən, oltiəns* (Braderup); *oltin, oltins* (Fjolde); *òltiəns* (Valsb.) = rgsm., se allesteder.

alting. *ålteŋ* (D.); *ål teŋ* (Skanderborg, Mols); *òlteŋ* (Sams; Sundv.) = rgsm.

altræ, no. se alentræ.

altsammen. *åltsaməl* flt. *ålsaməl* (D., Vejle, Hmr.); *òltsaməl* (Sundev.); *òlsaməl* (Sams, Vens.) = rgsm.

alun, no. = rgsm.; deraf: *fo æn skiñ aləñ* (Lønb.) få et skind alunet ɔ: beredet, garvet med alun.

alverdens— *aləwarsəns* (vestj.) *æn a— kål,* mest spøgende, en mageløs karl.

alvor, no. *alvor* (Andst h.); *alwòr* (Horn.; Hmr. h., Gisl., Slet.); *alər* ik. (Sejlstr., Børgl.; D., Mors, Thy, Han h., Hors., Vejle, Sall.); *alwə* (Silkeborg); *algo* (Frisenborg); *alvo* (Sundev.) — *de æ mi alər,* mit alvor (Malt h.); *dær ær alər så gal æn gañt* (spøg), *dær ær i nøj alər iblañt,* ordspr. (Mors).

alvorlig, to. bio. *alvorliq* (Andst h.); *alwòrliq* (Sall.); *alwòrlə* (Sejlstr., Horn. h., Gisl., Slet h.) — *de ær alvorliq,* alvor.; *æn alvorliq draqt klø,* prygl; *æn alvorliq jæn,* en rus; *sijə alvorliq,* se alvorlig ud (Andst); *do seər så alwòrliq som æn sow i ən fløbøt* (Vens.).

alvorslidt, to. *alərslæt* el. *-slet* (Staby, vestj.); *aləslet* (Sundev.) i udtryk som *gaməl o alərslæt* (vestj.) vanskelig, gnaven; kunde måske være = alvorsläet, jfr. slæt.

alvorsnak, no. *alərsnak* (Vens.), i udtryk som: *ja, mæn a—!* (Vens.) ja, lad os nu tale alvorlig! — *hør no, alvorsnak, så tròwər a ət et* (Malt), alvorlig talt, så tror jeg det ikke.

alvorsom, to. bio. *alərsom* (D., vestj., Vens.) alvorlig, *si al— uð;* jfr. alsom, Mb., der vistnok er en misforståelse af dette ord.

am, bindeo. *am* (Angel, St. Vi, Jörl, Valsb., Fjolde). — 1) *dær vår eŋen am Peðəkən,* ingen uden P. (Fjolde). 2) men, *am de vel æ iñt;* frisisk?

amber, no. „og gulven' var med a— strøet", Kr. I. 226. 12., rav, se Kalk.

ambolt, no. *ambolt it -ər* (Brader.; Valsb.); *ambålt æn -ər* (D., Hmr., Sall.); *ambòlt è* (Horn. h.); *ambòlc i -lc* (Sejlstr.) = rgsm.

amboltstok, no. *ambåltståk æn* (vestj.) træknubben, hvorpå ambolten står; „der var flydt et stykke træ op, som var svært nok, til at han kunde få en god a— af det", Kr. V. 348.

ambra, no. se averod.

amdam, no. *amdam* (fra sproggrænsen til Skagen), ik. (Vens.): stivelse; kartofler kan koges „i gras", el. endnu stærkere: *i amdam* (Lønb.); det går i a— for ham (Sams), bliver ødt, går forkert; *fål i amdam,* i tanker (Sønderj.); se hönedröm, jfr. stivelse; fr. amidon; slgn. Kalk. amedam.

amdamsgrød, no. *amdamsgrøð* (Rgkb., Åle s.) flöjelsgrød, lavet af kartoffelmel.

amelle, bio. se imellem.

amen. *amən* (vestj., alm.); ordspr. *de æ lisð sekər som a— i æ kærk* (D., alm.); på Mors ved efterretn. om noget glædeligt: *amən, gi de war så wal!; amən, i òl trij kerkər å sist te wòs* (Mors); *„jamən" så Pi Dæjn, han sku sæj amən* (Mors); *a hår et så a— ino,* givet mit minde; *a sæjər a— te ət* (vestj.); — „resten wa tyk som levi å kwolswot ammen", Ywlb. 61. med hentydn. til det sorte kaffegrums; udtrykket bruges om smed, skorstensfejer, for at betegne, hvad der er sort og grimt; en forklaring kender jeg ikke.

Amerika, no. = rgsm.

amerikansk, to. *kåns uli* (Hors.) amerikansk olie, oleum ricini.

amerikasyg, to. *ame'rikasyq* (D.) syg for at komme til Amerika.

amindelse, no. *armeñəls* (vestj.); *amiñəls* (D.); *åmiñəls* (Agersk.); *awmeñəls* (Hmr. h.); *åmęjels æn* (Sejlstr.) — at give en noget til amindelse, d. e. erindring.

amle, uo. *aməl* nt. *amlər* (Vens.) tale i vildelse.

1. amme, no. *am æn -ər* (Vens., alm.) = rgsm.

2. amme, no. „syv ammer vin dem drak hun af, hun tøt' endda, hun kund' bæjer," Kr. II. 342. 4., et vinfad större end en tønde, mindre end et Oksehoved, se ame, V. S. O.; tysk ahme el. ohme.

3. amme, no. *am æn -ər* (Malt, Andst,

Hvejsel, Elbo h., Horsens) sædv. flt.; *han haj guwə amər o o bruq æn skòwl,* læmpe på at bruge; *han haj amər o o vil ha fat i de,* lyst, attrå efter; *de hår han amər o,* driver han på med iver (Malt); fra Skanderborg er opgivet: *hå am te,* hang, lyst til; *ha guweð am o* (Andst); jfr. gjæsing.

amod, bio. se imod.

1. ampel, no. *ampəl æn* (D.) vi har haft sådan en a— med det, meget stor besvær.

2. ampel, to. *ampel* el. *åmpəl* (Vens., Tolstr.) magtesløs, afkræftet, se ankel.

ample, uo. *ampəl -plər -pəl -pəl* (D., Sams, Agersk.) trælle, arbejde med besvær i noget, *a— o* el. *ve;* gå og vade i noget blødt, sne, mudder; jfr. bögle.

ampling, no. (?) mangle ampli, dannelse, sömmeligt væsen; kalvene har ingen ampli, er ustyrlige, begge udtryk opgivet som gldgs fra S. Sams.

ampre sig, uo. *åmpər sæ* (Vens.); *ampər sæ* (Ikast) — oppe sig; *haj bəjajər å åmpər sæ* (Vens.); *do mo ampər dæ!* (Ikast) tage rask fat.

amstre, uo. *amstər -strər -stre* (Vens.) tumle, magte.

amtmand, no. *ammań æn* (D.); *amsmań æn* (Agger) = rgsm.

amtstue, no. *ampstòw æn* (Tolstr.) = rgsm.: *„haj fèk èn dòlər åpå ampstòwen få hwar uwl haj skò,“* Grb. 221. 25; også nok den stue, hvor præsten modtager folk.

amægtig, to. bio. Mb. meget stor, mægtig, drabelig; en a— stud; a— stærk (Slet, Gisl. h.); jfr. almægtig.

an, ane, no. Mb. se avn.

an, no. se arne.

an—, smsætn. med an, som ikke findes, se under stamordet.

an, bio. *an* (Malt h.); *frå føstən an,* fra begyndelsen; *„vi må an å ət“,* J. M. 57. vi må ifærd med det; bruges ved mange uo. f. ex.: *de gor an, før an, rov an, leq an o, si æ tij an* (vestj.).

anbefale, no. *anbəfål -fal -ål -ål* (D.) = rgsm.

1. and, no. Mb. forhoved, pande: de ser hinanden under a— möjet ligt, hun ser så könt under a— (Sønderj. efter Outzen): jfr. alde.

2. and, no. *åń æn æńər* (Vejr., Hmr., Thy, Agger; Hell. h.); *åń æn eńər* (Mors); *åń æn æńər* (D.; Års, Hell. h.); *ån æn enər* (Støvr. h.; S. Hald); *åj å* stødt. *æn èńər* (Sejlstr.), flt. *æjər èjər* (Brøndersl., Tolstr., Vens.); *ań æn æńər* (Andst, Hjelmsl. h.); *ań æn ińər* (Bj. h., Hjarnø); *ań æn æńə* (Sams; Mols); *ań æn æńə* (Sundev.); *ań æn ań* (Agersk.); *ań æn ań* (Agersk.); *ań æn ań* (Ladelund, Fjolde, Brader.); *ań æn ań* (Egebæk, Angel) = rgsm., en bekendt svømmefugl; *„hon sam uənfår i dami å smaərə imæl di ar èjər“,* Grb. 104. 65.; *„åjən bokə sæ, om de èr i så ej è èn cerkədèr“,* smsts. 230. 24., ordsprog: anden bukker sig, om det er så ind ad en kirkedör; *hans æńər æ lisð stuwər som ańər djær ğæs* (vestj.) om praleren. — Der kaldes på den med råbet: bikke eller brikke!; i börnerim hedder den: snadderisand, snadderivand, skrabisand, snæverivand, ræpisand, snadderidam, plaskivand, se Gr. G. d. M. III. 190; Feilb. Fr. H. s. 140; gåden om anden hedder: *hwa kan it gå iń aj æn kerkida ujən å nek?* (Tåning) el. .... *uðən å duk sæ, o ær eńda æn lilə dyr?* (vestj.); når anden går og snæbrer, siger den: „pritten er gal, pritten er gal!“ men andrikken tysser på hende og siger: „sajt (sagte), sajt, sajt!“ om foråret, når anden vil göre æg, sætter den hovedet til siden og siger: „a æ gal i mi ænnd!“ så retter andrikken hovedet i vejret, krummer halsen og siger: sajt, sajt, sajt! Kr. VI. 298. 367., jfr. Sgr. IV. 75. 219. (Bornholm). — Jfr. blis-, brog-, byg-, efterlæns-, fjord-, grav-, hav-, knirke-, smut-, stok-, tran-, vild-.

andagt, no. *andaqt æn* (D.); huk. (Vens.; Sundv.); *han soð i hans æjən an—,* egne tanker; „som de er komne ret i andagt med det“, Kr. III. 285. d. e. komme i gang, i færd med.

andagår, se andendagsgår.

ande, no. uo. se ånde.

andedam, no. *æńədam i* (Vens.); *åńdam æn* (vestj.) = rgsm.

andefedt, no. *åńfjèt de* (Lild s.) = rgsm.

andeham, no. *òjham i* (Vens.) andeskikkelse; *„stedèteren ga hon i òjham“,* Grb. 104. 63.

andehöved, no. *åńhöwəð æn -ər* (Lb.) et andekreatur, d. e. en and.

andejagt, no. se andetræk.

1. andel, no. *andiəl æn -jəl* (D.) = rgsm.

2. andel, no. *añəl* (D., Rgkb.). — 1) strand sødgræs, glyceria maritima el. distans (D.). 2) salturt (?) salicornia L. (Rgkb.).

andel, no. se angel.

andemad, no. J. T. en vandplante, lemna L. (Ålb., Skagen, Als, Sundev., Angel).

anden, talo., sto. *añən añt añər* (D.); *æn nåən jæn* (Vejr.); *ajən åñt* el. *añt añər* (Sall.); *æn nåən añt añer* (Hmr., Bj. h.); *æn ajən añt ajə, dæn najən, de añt, di ajə* (Hjarnø); *æn nåən, nèj añt, de åñt, wi añər* el. *ajər, dæn ajən då, di añər daw* (Mors); *æn nåən* el. *æn najən jæn, no åñt, wi ajər* (Thy, Agger); *wi ajər* sammentrækkes til *wajər* ved Agger; *jej å inaən* el. *inåən*, huk. *ænåən*, itk. *èåñc*, flt. *ajər* (Sejlstr., Vens.); *dæj naən* el. *nåən* hak. og huk., *de åñc* itk., *di aər* (Tolstr., Vens.); *„dèn an awtən“*, Grb. 142. 3., *„de oñc bin“* 9. 47., *„a fålk“* 140 3., *„ar uwl“* 140. 2., *„ar tròwər“* 144. 2., andre tror; *„di a tow“* 8. 29.; *„di a djæ pån“* 9. 43., de andres pung; *æn ån jin, å ånt stek, di añə* (Sams); *æn nåən, è ånt, anər* (Horn. h.; Hell. h.; Løgst.); *æn nåən, et ånt, di ajer* (Støvr. h.); *æn nåən, et ant, anər* (S. Hald h., Gjern); *æn nåən, åñt, añər* (Hjelmsl. h., Mols); *æn an, añt, añər* (Agersk., Bradr.); *æn añən, añt, añə* (Sundv.); *æn an, añt, añər* (Ang.) — 1) talord = rgsm.; *vi ær añən å triðə* (Fjolde), om slægtskab, den ene af os andet led, den anden tredie. 2) en anden, steo. *æn an jæn, et añt jet* (Agersk.). 3) den talende person selv: folk som jeg, af min stand, formue; hvad véd en anden, en anden kommer ikke længere end til skorstenen (Malt); *æ buñ hær æ skai, mæn ænan hær æ skam* (Ang.) siger tyendet, når skade er sket ved dets forsømmelse; *de ær et så gåt får æn nån jæn, nær æn nån jæn si kuwən æ lövən hæn mæ æn nån jæn* (Hmr.) det er ikke godt for en mand, når hans kone er løben bort med en anden. 4) om den forbigangne tid, *den ån daw* iforgårs (vestj.); *dæn an das*, forleden dag, *de ant års*, forrige år (Ang.); om fremtiden: *æn añən syñda, te æn añən or* (D.) næste söndag, år. 5) *æn ån kåp, eð ånt støk* (Hindst., Røgen s., Silkeborg, Randers, Grenå) en kop til, et stykke til; jfr. eng. another cup. 6) *di añər* (Andst) svinene; *ve do et ha nåwər añt* (Søndj.), hånlig afvisning, alm.; *de æ gåt, I æ komən, a tròw, dæ wår añt ve ət* (D.) at der var sket en ulykke; — jfr. halv-.

andendags, *andas* (Vens.) næste dags; *„andas awtən kam dèr i drèn lòbi“*, Grb. 41. 35.

andendagsgår, bio. *i añdaguər* (Lild s.); *i andagor* (Tolstr., Åby, Vens.); *i åntigor, antəgor, anəgor* (Jetsmark, Vens.); *i antəguər* (Mors, Agger; Slet h.); *i antəguər* (Thy); *i andəgoər -guər* (Himmerl.) — iforgårs; ellers hedder dagen för igår: *öwərgor; et igor, dæñ ån daw* (vestj.).

andenegl, no. *añ-næjl æn -næjl* (Røgen s.) neglerod.

andeneglet, to. *añnæjlə* (Hvirring) med neglerødder.

andenifjor, bio. *i åntəsifywər* (Lild s.); *i åñtənsifywər* (Mors); *i añtənifywər* (Agger); *i añtənsifywər* (Thy); *i åñcənifywr* (Åby, Vens.) — iforfjor; mulig ligger der i ordet: i andet års ifjor, hvorpå -s- i flere af formerne tyder.

andensteds, bio. *æn añən stæj* (D.); *ajstər, ajerstəs* (Sejlstr., Vens.; Mors); *åntstè* (Tolstr.); *aəstèrən* (Åby, Vens.); *anəstè, è ånt stæj* (Horn. h.); *æn najənstès* (Sall.) = rgsm.; *a hår eñc wat aəstèrən eñ hærej* (Vens.).

andensvend, no. *ansvæn æn sj.* (Agersk.) anden karl på en gård.

andenæb, no. *åñ-* el. *añnev æn* (vestj.) — 1) andenæb. 2) hinden over neglens rod (vestj.); flt. neglerødder (vestj.); jfr. andenegl, ildnagler.

anderledes, to., bio. *añərleðəs* (D.); *añərləs* (Sem.); *añərlerəns* (Sall.); *aərləs, ajərləs* (Tolstr., Vens.); *ajləs* (Sejlstr., Vens.) = rgsm.; *„nær haj fèk æn tæm i hòj, war haj aləs får i kòl“*, Grb. 81. 18, når han fik en tømme i hånd, var han en anderledes karl“; *Danmark stor eñc aləs te å ræj“*, Grb. 177. 11 står ikke a— til at redde; jfr. anderlunde.

anderlunde, to. bio. *añərluñ* og *añəluñ* (vestj.); *añərleðəs* de unge; *añeluñ* (Seem s. ved Ribe); *añəluñs* (Sundv., Braderup, Valsb.); *añəloñs, añərloñs*

(Agersk.); *gilin* (Mors); *añərlin, añeliker* (Fjolde); *ajləns* (Børglum); *alin, alins, ajləns* (Agger) = anderledes; *æn añeloñs mañ som hans bror* (Agersk.); *añərluñ vel a et,* men: *æn añərleðəs kål* (Andst h.).

Anders, no. *Añəs* (D., vestj., S.Sams); *Ajəs; Ajsən,* Andersen; *Ajstər,* Andersdatter; *Pe Rajsən,* Per Andersen (Randersegnen); *Ajs; Ajsən* (Mors) — alm. mandsnavn; börn, som hedder Anders, drilles med Rimene

Ajəs kø te Rajəs (Randers),
kø roñənom Rajəs,
køv sil, køv salt,
køv hunə tønə malt (Mellerup v. Rand.),

el. *Añəs kor te Rañəs mæ limer* (koste) *o sålt,*
hans uwən (vogn) *blöw vælt, hans tjær blöw spilt,*
hans kuwən hijə Jæp, hun wå föj i Skræp,
hun dø i æn møl, blöw bəgrawət i æn køl (maltkølle),
o di rewət öwər hiñ mæ træj tyrhalər (vestj.),

el. *Añəs, han kor te Rañəs mæ limər o grimər,*
o sol han jæn, så stol han tåw;
hans kun hijə Mæt, hun buwə i æ Stæt,
hun dø i æ møl, o blöw bəgrawət i æ køl,
di håð ewən añər præst som ən stomphålət hæst,
o ewən añər dæjn som æn piñ, dæ wå swæjən (D.),

el. *Oəs å Rañəs, de ka sæj Añəs,*
væjr å viñ, de ka sæj piñ,
mus å ratə, de ka sæj fatə,
låpə å lus, de ka sæj hus: Añəs Piñs fatəhus (Århus),

el. *Ajs, han kan wrij æn wajs* (halmbånd) *å æn byghajs*
ræt te de ka knajs (Mors).

anderser, no. flt. *añəsər* (Lindk., Andst h., D.), *grön añəsər,* grå bræmser med grönne öjne, chrysops cæcutiens. *bliñ a—,* hæmatopota pluvialis.

andesteg, no. *åñstiəg æn* (vestj.; Støvr. h.) = rgsm.

1. andet, fho. *añ* (Hmr., Malt h.); *añt* (Andst h., Agersk.) — andet end, uden, kun: *a hår et añ jæn jænələ skæləŋ,* kun en eneste skilling; *de ær et añ tislər dær stor,* kun tidsler (Lindk.); *dær ær et añt löwn ve ham,* kun lögn (Andst h.); *vi ær en par kål liqdan añt a əl et stæl* (smsts.) siges spottende, når man taler om en slet person; *æ kør il añt som te værmöl,* aldrig til andet end; *æ viñər kañ il kom i, añt som de skal boqəs,* vinduet kan kun komme i, når det bliver banket (Agersk.); til næste søndag vilde alle folkene til kirke igjen and't end hende Kr. V. 43.

2. andet, no. *añət æn -ər* (D.); *añəl* el. *añər* (Nordslesv.); *añel æn -ər* (Brørup); *añi æn* (Holmsl.); *añ æn* (Vind s.) — forager, forplöjning; jfr. 1 and, hovedager.

andetræk, no. *åñtræk æn* (D., Rkb.; Randers); *go o åñtr—* ligge på andejagt ude ved havet, mens ænderne trække.

andet-års, to. *añtors* (D.) om dyr: i andet år.

andeunge, no. *añoŋ et -ər* (Agersk.); *añoŋ et -ər* (Ladel., Fjolde, Braderup) ælling (s. d.).

andevrøvl, no. *añvröwl æn -wl* (Sundev.; Agerskov s.); *åñvröwl æn -wl* (D.) anderede; se vrövl.

andeæg, no. *åñek æn* = flt. (D., vestj.); *åneq et* (Støvr.) = rgsm.

1. andre, uo. *añər* (Mds. h., Andst h., Himmerland, S. Sams): *añər æn uq åp, æn slæj åp,* sætte nye slidestykker under vugge, slæde.

2. andre, no. *añər æn -ər* (Mds. h., Andst h.; Lysg. h., N. Sams) — 1) *sæt æn par añərər oñər æ slæj,* slæbestykker, hvor mederne er forslidte. 2) et stykke drivis (Lysg. h.) — jfr. angel.

Andreas, no. *Andrẹs* (D., vestj.); forkortes alm. til *Drẹs* (vestj.) *Dræjs* (Randers); drenge, som bærer navnet, drilles med rimet:

Drẹs, han fẹs syw wòl o ən snẹs,
æn kow o ən stur, di fẹs han ur
æn kwij å ən kal, di ğor ham så spletərgal (Holstebro).

andrik, no. *andrek æn -ər* (Andst, Vejle, S. Hald h.), flt. *andrekərə* (Hjelmsl. h.); *andrek æn -ər* (Bj. h., Mols); *añrek æn -ər* (Havbro, Års h.); *añərek æn -ər* (Gisl. h.); *añərek æn -ər* (Agersk., Bradr.); *añrèk æn -ə* (Sundv., Ang.); *añərəŋ æn -ər* (D.); *åñərek æn -ər* (Malt); *ændrek, æjrek i -ər* (Sejlstr., Jetsmark, Tolstr., Vens.); *ærək æn -ə* (Als); *æñdræk* el. *añdrækə i -rə* (S. Sams); *åñədrækər i -ə*

(N. Sams) — andens han; *nek mæ æ huwə som nåwə åñərek* (Malt); -rik, ordets sidste del, er beslægtet med lat. rex, konge, men er ved folkeetymologi f. e. på Sams omdannet til: ande-drækker, den som befrugter anden, se drække.

ands, no. se jands.

andvord, no. *ạjwòr* el. *ạjwòrsəl i* (Vens.) behandling.

andvorde, uo. *ạjwòr* (Vens.) behandle, håndtere; *hạj blòw gåt ạjwòrə.*

1. Ane, no. alm. kvindenavn; *An̲, An Mariị, An Japəs* (D.) Ane hos Jeppe; *„no veð a liiwal ett, om a sku gå te ... Jep-An̲“* ɔ: Jeppes Ane, Laust Sk. fr.; *Ån* (Sams); — *rø An̲* (D.) kortspil for börn, 4 kort hver, man trækker fra hinanden, den som først har fire kort af en slags, er ude; den sidste bliver *rø An̲*; piger, som hedde Ane, drilles med følgende rim:

Anəkən Stjat,
hun sol̄ hiñ mañ få træj kotər (kvarter) *lat* (lærred),
hun køwt ham˺iğæn får ən piv tobak (vestj.).

2. ane, uo. *ån̲*, ft. *åñ* (Andst, Hell. h.); *an̲ -ə -ə* (Sundv.); *an̲ -ət* (Hjelmsl. h.) = rgsm.; *de åñ mæ nåk*, det anede mig.

anegor, bio. se andendagsgår.

anelse, no. *an̲əls æn* (Mols); *ån̲əls æn* (vestj., Agger) = rgsm.

anfald, no. *an̲fol̄ et* (Agersk.); *an̲fòl̄ et* (Sundev.); *an̲fal̲ et* (Hjelmsl. h.) bruges gerne med det best. kendeo., *han har hại æ anf— tọ gåŋ* (Agersk.) krampetilfælde, epilepsi = *tefål̄* (D.).

anfaldsskure, no. *anfål̄sskur̲ æn -ər* (Valsb.) tilfælde af krampeslag; jfr. tilfælde.

ang, to. *aŋ ætər* (Thy; Tolstr. s.) a— efter en, er den, som hænger efter en, idelig vil være hos en.

angbrystet, to. *åŋbrøstə* (Thy) trang for brystet.

1. ange, no. *aŋ æn* (Agersk.); *dær ær æn kol̄ aŋ i æ vær*, en kold ange i vejret, synes at betyde strömning; *æn slem̲ aŋ*, lugt; sj. *han hær æn aŋ ætər sviñsot*, anlæg til.

2. ange, no. *aŋ* (Hjarnø v.Hors., Horn. h., Mds. h.) trangbrystethed hos heste.

angel, uo. se ankle.

1. angel, no. *añəl* (Mds. h.); *aŋəl æn aŋlər* (Holmsl., Hmr., Horn. h.) — 1) et stykke drivis, jfr. isangel, båre, skodse. 2) *aŋlər* flt. (Lemvig), hårde jordklumper på en plöjet lermark. 3) gænge under en vugge (Horn. h.), også uo.: *å aŋəl åp*, om at sætte et stykke under de forslidte gænger; jfr. andre.

2. angel, no. 1) *aŋəl æn aŋlər* (Agger) en lille krog, hvormed man fanger kuller. 2) *aŋəl æn* (Gjern h.); *aŋəl æn* (S. Hald h., vestslesv.) den krog, hvormed lebladet er fæstet til skaftet; den holdes fast med en ring, holken. se lus-, svin-.

3. Angel, no. *Aŋəl* (vestslesv.); *Åŋəl* (Ang.) — et landskab i Sønderj. mellem Slien og Flensborg fjord; grænsen regnes i vest til den store landevej mellem Flensborg og Slesvig.

Angelbo, no. *Åŋəlbo æn* (Angel, Flensb.) en beboer af Angel; i den sydlige del af Flensborg: Angelbogade.

angelkrog, no. *aŋəlkråg̣* (Agger) = 2. angel 1.

angenem, to. *añgənæ·m* (Sams) ligefrem; dygtig, fingernem, om piger.

angergiven, to. *aŋergiən* (Lild s.) længselsfuld, *hon ær møj a— ætər heñər muər.*

angerløs, no. *aŋərløs* (vestj.); *vær a— får*, uden bekymring for.

angermus, no. *aŋərmus̲* (Vens., Hmr. h., Andst h.); *aŋəlmus̲* (Rgkb., Sønderj., Horn. h., Vens.) — 1) spidsmus. 2) lille sort mus med hvid plet på brystet (Agersk.). — Til dette dyr knytter sig megen overtro: har en a— løbet over en liggende hest el. ko, bliver den lam i bagkroppen og kan ikke helbredes, uden at musen fanges og trækkes baglænds over dyret; der siges også, at hvis et mske, der en gang har haft det held at slå en slig mus ihjel blot ved at give den et tærsk med bagfladen af hånden, idet den er løbet forbi ham, kommer til at stryge med den hånd på kreaturet, bliver det rask, Kr. IV. 357. 113.; løber en a— over et lem, enten hånd el. fod, bliver det vissent Kr. IV. 360. 142.; kan et mske med et slag af den bare næve slå en a— ihjel, så bliver han synsk, kan se kalven i koen, fosteret før det fødes (Vens.), J. K. 178. 4.; råd for a—, om det er kommen over et kreatur: da tag et lys,

som haver været på et lig, og svi det dermed, det hjælper, Kr. VI. 377. 231.; jfr. afvæltet.

1. angest, no. *aŋəst æn* (Vens., alm.) = rgsm. jfr. hjærte-.

2. angest, to. *aŋəst* (vestj., alm.) — 1) = rgsm., jfr. ræd. 2) = ang efter (s. d.): *følə ær aŋəst ætər øŋə* (Børgl.) hænger efter.

anget, to. *aŋə* (Vens., Vejrum s., vestj., Salling); *aŋət* (D.); *aŋər* (Verst s.) — trangbrystet, om hest og ko.

angive, uo. *angi -ga* (Mors, Thy, Horn. h.) — 1) = rgsm., vistn. alm. jfr. spidse ud. 2) lægge mærke til, *de anga a et* (Mors og det nordl. Jyll.); *han anga ət et* (Mors) agtede det ikke.

angiven, tf. *angin* (Lild s.); *angiən* (Thy); *angiən* (Mors); *anjeən, anjin* (Vens.) — opmærksom; som har let ved at modtage indtryk gennem syn og hørelse.

angle, uo. *aŋəl -ŋlər -ŋəlt -ŋəlt* (Agger) fiske med krog, se 2. angel.

angleline, no. *aŋəllin æn* (Agger) en line, hvorpå kullerkrogene er fæstet.

anglet, to. *aŋlə* (Lemvig) klumpet, fuld af knolde, om en mark, se 1. angel.

anhængende, to. *anhæŋən* (Horn. h.) om börn: som hænger efter.

1. ank, no. *aŋk* (Mors); *åŋk* (Horn. h., Thy) — 1) smærte, have a— i et ben, et knæ, se ankel. 2) utilfredshed, misnöje, klage, Mb. eft. Outz. (Sønderj.).

2. ank, to. *aŋk* (Mors) syg, upasselig, *a— i mi kråp*.

1. anke, uo. *aŋk- ər -ər -ər* (vestj.); *aŋk -ər -əð -əð* (Agger) = rgsm. klage, beklage sig over.

2. anke, no. *aŋk æn* (vestj.); *aŋk æn* (Agger) klage = rgsm.

ankel, uo. se agle.

1. ankel, no. *aŋkəl æn -klərə* (?) (Hjelmsl. h.); *aŋkəl æn -klər* (Bj. h.); *åŋkəl æn -klər* (Mols); *åŋkəl i -klə* (S. Sams); *aqəl æn -qlər* (Lild s.); *aqil è* best. *aqilc* flt. *aqlər* el. *aqilər* (Vens.) = rgsm.; *wåə dæ, de do ehc ståðə din aqilər* (Åby) ordspr.; *de ejər aqəl, de uər a—* (Vens.) den indre og ydre ankelknogle, jfr. fodled, knogle.

2. ankel, to. *åŋkel* (Tolstr., Horn. h.); *aŋkəl* (Sall. (?), Malt, Andst h.) magtesløs, mat; syg, se ank; om kreaturer: mager, udtæret (Støvr. h., Sall.); jfr. ampel.

ankelben, no. *åŋkəlbiən* (Fjolde) = ankel.

ankelhed, no. *aŋkəlhiəð* (Malt, Andst h.) mathed, kraftløshed af mathed hos msker og dyr.

ankelmodig, to. *åŋkəlmuuə* (Tolstr.) tungsindig.

anker, no. *aŋkər æn -ər* (D.); *aŋkə et -rə* (Sundev.); *aŋkər è* flt. = ent. (Tolstr.), flt. *-ər* (Sejlstr., Horn. h.), itk. (Sams); *akər æn* (Harboøre); *åŋkər* (Hell. h., Himmerl.) — 1) et mål og et fad for flydende varer, alm. 2) et skibsanker: *ka do tå æ aŋkər* (vestj.) rejse dig op; *leq får aŋkər* (Agger). 3) skorstensrem (Vens.), muranker (vestj.); jfr. mur—.

anklage, uo. *anklaw -ər -ət* (D.); *anklaw -ər -ər* (Holstebro) = rgsm.

anklage, no. *anklaw æn* (D.) = rgsm.

ankle, uo. *aŋkəl* (Thy); *aŋəl* (Mors) rave, vippe, vakle, se agle; *o aŋkəl öwər æ gol*, gå vaklende (Lindkn.).

anklevorn, to. *aŋəlwórn* (Thy) om en fuld el. kraftesløs person, slingrende, ravende.

ankre, uo. *akər* (Harboøre); *aŋkər -ər -əð* (Agger); *o akər åp*, ankre op = rgsm.

anlæg, no. *anleq æn* (D.); *anlæq et* (Hjelmsl. h., Mols); *anleq è* (Vens.) — anlæg ved skydning med bøsse; også om åndsevner.

anmærke, uo. *anmærk -ər -ət* (D., vestj.) = rgsm.

anmærkning, no. *anmærknəŋ* (D.) = rgsm.

annamme, uo. *anam -ər -ət -ət* (D., Andst h.); *han hår anamət æ pæŋ*, modtaget; *han blöw anamət* (D.) sat i arrest; „de annammede ham og gav ham nok en forsvarlig gjæv hug“ Kr. VII. 179, greb ham; *a skal anam dæj*, lære dig, komme efter dig; så bruges ordet ganske alm. i eder.

anneks, no. *ane·qs æn* (D., vestj.) det sogn, der sammen med hovedsognet betjenes af en præst; lat. annexus, tilknyttet.

anni, no. se andet.

annidom, no. i udtr. som: *vi håð såðen æn anido·m mæ ət* (Bj. h.), d. e. var stærkt optaget af, som börn af leg; vistn. fremmed ord.

anniskål, no. *aniskol* (Thy, Skanderborg) sødskærm, myrrhis odorata Scop.

anpart, no. *anpart æn* (D.); *anpat* (Ang.) del, lod; *han fæk så möj ætər hans a—.*

anretning, no. *anrætnəŋ æn -ər* (D., Mors) 1) indretning (Mors). 2) om mad, *æn sær anr—,* mad, der er löjerlig sammensat (D.).

anrette, uo. *anræt -ər -ə -ə* (Tolstr.; Mors); *anræt -ər* tf. (Vejrum) — indrette, at anr— et teglværk, en stald; *hwans æ de do æ we å anræt i di støl?* (Mors).

ansat, no. *ansat æn -ər* (Holms. Klit) sættekage, bygmelsbudding bagt i et fad.

anse, uo. *ås -ər -t* (Himmerl.); *åjsk -ər -ə -ə* (Vens.); *åñs -ər -ət* (D. de gl.); *añs añst* (Sall.); *æñs* (Gisl. h.); *æñs -ər -st* (Slet h.) — 1) passe, tage vare på, være omhyggelig for. 2) ænse, *a añst et et* (Sall., vestj.); sanse, huske: *a åjskə eñc ice* (Vens.), huskede det ikke; *han ær it nowəj oñst* (Søvind s.), han er ikke noget regnet, agtet.

anseløs, to. Mb. sanseslløs, se ånskeløs Mb.

ansen, to. *åjskən* (Vens.), *å wær å—,* opmærksom.

anseelig, to. *ansij·alə* (D., Mors) = rgsm.

anseelse, no. *ansijəls æn* (D., Hmr. h., Mors); huk. (Vens.) 1) = rgsm. alm. 2) at kende en *får æn ansijəls,* af udseende.

ansigt, no. *ansiqt et -ər* (Agersk.); *anseqt æn -ər* (D.); *ansekt et -ə* (Sundev.); *ansət æn* (vestj.); *ansec è -ər* (Tolstr., Børgl. h.); *è anseqt* (Slet, Gisl.); *ansèjt et -ə* (Hjelmsl. h.), *æn a—* (Hmr.); *ansit et -ə* (Silkeb.) = rgsm.; jfr. hare-.

ansjofisk, no. *ansjo·fesk* (Valsb., St. Vi) = anchiovis.

anslået, to. *anslawən* (D.) om fersk kød, *de ær a—,* det er ved at begynde at gå i forrådnelse.

anstalt, no. *anstalt æn -ltər* (D.; Sundev.); *anstalc æn -ər* (Vens.) — 1) i den sædvanlige betydn. 2) som tillæg til andre ord, der beskriver et arbejde, betegner da noget såre besværligt og omstændeligt eller noget meget påfaldende, löjerligt; mest flt.: *dær æ så möj mæ smörən å anstaltər,* ved en sygdom (D.); „ålebæjst som a sad å gavt o di hær anstalter“, Blich. Bindst, d. e. skuespillet; pinden var fuld af sådan nogle sære skurer og anstalter Kr. III. 278.

anstigende, bio. *anstiqəñ* (vestj.), han kom a—, kom med en vis fart og kraft.

ansvar, no. *answar æn* (D.); *answar et* (Hjelmsl. h.); *ansva et* (Sundv.) = rgsm.

ansvarlig, to. *answarliq* (Hjelmsl. h.); *answårlə* (Mols) = rgsm.

ansætte, uo. *ansæt -ər -såt -såt* (D., vestj.); *ansæt -ə -sat -sæt* (Sundev.) = rgsm.

ansøge, uo. *ansøq -ər -qt -qt* (D., vestj.); *ansøk -ə -t -t* (Sundv.) = rgsm.

ansøgning, no. *ansøqneŋ æn -ər* (D., vestj.) = rgsm.

antage, uo. *antæj -ər -tåw -tåwən* (D.); *anta -tår -tu -tån* (vestj.) = rgsm.

antagen, tf. *antån* (Lild s.) kærkommen, velkommen: *dæñ gaw war så møj a—; de war a— fræməð* (Lild s.).

antaste, uo. *antæst -ər* (D., Sundv.) = rgsm.

anteguer, bio. se andendagsgår.

anten, bio. se enten.

antensifywr, bio. se andenifjor.

anvende, uo. *anvæñ -ər -ñt -ñt* (D.) = rgsm.

anvise, uo. *anvis -vis -vist -vist* (D.) = rgsm.

Anø, no. Mb. gammelt navn på øen Anholt, som indbyggerne endnu bruge imellem dem selv, skönt de også, særdeles i samtale med fremmede, kalder den Anholt; navnet er også bevaret på Jyllandskysten om indbyggerne på øen; de kaldes anøboere.

aparte, to. *apa·rtə* (Verst) sær, vanskelig i omgang; *æn ap— miñesk* (D.); *de ær aparti gryn, soi æ mølər om æ muslort* (N. Slesv); fr. a-parté, afsides; à part, særegen.

apostel, no. i udtrykket *rij på apå·stələns hæst* (Vens.), d. e. gå tilfods.

apostelbön, no. [til signen] benyttedes de såkaldte apostelbönner; — den første kjærv, der om høsten bragtes i laden, blev også indviet med en a—, så at utöjet, d. e. mus og rotter, ikke fik lov til at røre mere af kornet end den anviste kjærv; men denne blev da også ganske fortæret (N. Tranders s. ved Ålborg) J. Saml. IV. 244. se Medardus.

apothe·ker, no. *apotękər* (Hjerm h., vestj.); *afteək et, aftękə* (Sundv.) — 1) et apothek, *go iň o æ a—* (vist alm. i Vestj.), *på awətękərə* (Vens.), *epo apotękərət* (Skanderb.) på apoteket; „en a— må kjende sine krukker". Kk. 20. 208. 2) en apotheker; *æn sæ̨rə a—* (vestj., også Vens.) en löjerlig, löjerligt udseende person, jfr. adjudant, bassidør, doktor, hoppegist, major, professor.

apothekerkrukke, no. *awətę·kərkruk̜ æn -ər* (vestj.) medicinflaske: *ænhvær kiňər bæst si æjən awətę·kərkruk̜ər* (vestj.) tlm.

apothekersager, no. *awətę·kərsaqər* flt. (D.) medicin, jfr. doktorsager.

apothekervand, no. i ordspr. *prokərå·terblek o apətę·kərwaň æ dyr såqər, mæn æn pæl hjöwərswęð ær ino dyrər* (vestj.).

appens, no. (?). *apəns* (?) (S. Sams) tilgift på handel, *a fek let i a—*.

appetit, no. *awəti·k æn* (D.); *apəti·t æn* (Vens.) = rgsm.; fr. appétit, madlyst.

April, no. *april* el. *abril* (Mors glds.); *apri·l* (D.); *apre·l* (Mellemslesv.); *apre·l* (Sundev.) — 1) månedens navn; „a— snø, de lægger smör o wå brø"; „a— går aldrig så vred ind, den må jo gå ud med løv og græs", Kr. IV. 370. 265. 67.; kommer a— mild ind, vil den gå vred ud (Himmerl.) J. K. 408. 1351.; april snø er ikke at betale med guld så rø (vestj.) ordspr.; *aprel ğör var* (hvad) *ən vel* el. *ær æ ko te grel* (Valsb.); a— måned kaldes „den lange måned" el. „rævens måned". Da hoppen går med sit føl et år, sånær som en måned, stilede man det gjærne efter, at den kunde få føl til 1ste april; så hørte den måned ræven til, for i april skal den gå svanger med sine unger; den kaldes den „lange måned", fordi dagene bliver lange, og man siger da, at hoppen har de 11 korte måneder og ræven den lange måned. Kr. VI. 269. 155., jfr. 156. 2) skikken *nar jæn april* (D., vestj.); *vis jæn i aprel* (Sundev.), sende en i et narre-ærinde d. 1. april; til den, som var bleven narret april, sagde man: *aprel, æ ka vis mi nar, vor æ vel!* (Vlb.) — se Marts.

apropos, no. *de wå no et mi åbrəpò· te a vil vær hær i awtən* (Lb.) min hensigt, tanke; se abrepå; fr. à propos.

apros, no. *aprå·s* (D., Malt h., vestj.); sætte en i a—, i arbejde; han er under a—, under kommando; *hun ær i a— mæ dæň oŋ —*, i forlegenhed med det barn (Lindkn. s.); fr. approche! befaling til en hund.

ar, no. se år.

ar, steo. se anden.

ar, fho. se ad.

ar, no. *ar et ar* (Agersk., Hjelmsl. h.); *ar et* = flt. (Fjolde, Mols); *ar æn* = flt. (D.); *ar æn* = flt. (Hmr.); *ar è arər* (Slet h.); *arn it* = flt. (Agersk.); *år è år* (Sejlstr., Hell., Horn. h., Gisl., Børgl.; Agger) = rgsm., mærke efter et tilgroet sår.

1. arbejde, uo. *arbəð -ər -ət -ət* (D.); *arbəc -ər -ə -ə* (Vens.); *arbə -rə -rə -rə* (Sundev.) = rgsm.; *ən hår ət gåt, nær ən ka arbəð sæ træt, eð sæ mæt o såw sæ læt* (vestj.).

2. arbejde, no. *arbəð æn* (D), itk. (Slet h.); *arbər et* (Agersk.); *arbə* (Sundeved); *arbəc è -ər* (Vens.); *arbèjə* (Sams); *arbit et* (Silkeborg) = rgsm.; *eviq arbəð ğör stådər* (Malt) el. *eviq ståklər* (vestj.), d. e. arbejde uden ende gör msker til stoddere el. stakler; *ən ska vær si arbəð liq* (Lindk.); *rask arbə i nån maňs håň gor læt o si o* (Skive), Skgr. II. 110. 543.; når solen går ner er arbejdet ikke mer (Vens.); *ham ka do nåk et sæt i arbəð, han æ dæj nåk få voksən* (Lindk.), d. e. for stærk til at du kan magte ham; jfr. hånd, kyndig; bonde-, binde-, hjappe-, karle-, kjøre-, knokkel-, mark-, mose-, mur-, natte-, nottel-, pige-, pille-, plis-, plyds-, ponni-, ponnik-, smede-, snedker-.

arbejder, no. *arbəðər æn* (Gisl.; vestj.) = rgsm.

arbejdsfør, to. *arbəsfør* (vestj.) = rgsm.

arbejdshæst, no. *arbəshæst æn -hæst* (D., vestj.) = rgsm.

arbejdskone, no. *arbeskun -kunə* (Sundev.) = rgsm.

arbejdslön, no. *arbəslöŋ* (D.); *arbəslöən* (Sundev.) = rgsm.

arbejdsmand, no. *arbəsmaň æn -mæň* (D., Sundev.) = rgsm.

arbejdsmenneske, no. *arbəðsmeňəsk æn* (Agger) et menneske, som har lyst til arbejde.

aregaf. se arkensgab.

arg, to. se arrig.

1. **ark,** no. *ark è* (Vens., Tolstr.), *æn* (Åby; Søvind s., Elbo h., Lysg., Hmr. h., Agersk., Støvr. h., Davbj. s., Østjyll.) 1) skibet, som jævnlig hænger til smykke i kirker (Als). 2) lette stribeformede fjerskyer, der strækker over himlen og hvorefter bonden tager mærke, når vinden blæser med dem el. vinkelret på dem; alm.; *i daw æ dær ark å æ hemәl* (Agrsk.); *arkә stor så höwt iawten* (Tolstr.); „nær æ ark den stor i øster å væster, så læ æ kown stå så læng' som do løster; men nær en stor i sønder å nar, så ta ed ju heller, ju far", Kr. IV. 367. 216.; el. „nær æ ark o æ hemmel gor i sønder o nar, så æ ed en gal mand, der et tår hans kuer, hvis de æ tar", J. K. 129. 346., når det blæser på siden af „arken", så siger man, at den vælter, og så vil det give regn; blæser det på enden af den, vil det give tørvejr. Kr. IV. 367. 218; som forklaring til udtrykket kan anføres: „arken bygges", siges i Roskilde egnen, når en mængde små stribeskyer viser sig på himlen, hvad der anses for at være tegn til regn. Når disse småskyer driver sammen, dannes deraf „arken". — Som Noah byggede arken, mens regnskyerne trak sammen, således bygges endnu „arken" på himlen, og når den er færdig, kommer regnen; J. K. 128. 345. — jfr. skib, skibe. 3) mælkevejen, sj. (Åby, Tolstr.); best. *arkәn,* huk. (?). 4) skidne rander på linned (Lysg. h.). — jfr. ørk.

2. **ark,** no. *ark et* (Væt v. Randers); *arkәns et -әr* (Braderup); *arkәn* Kok — kvist, udbygning over en dør, med luge el. vindue i; stammer fra lat. arcus, en bue; middell. arcora, se Weig. under erker; jfr. Sch. Lübb. arkener, et brystværn. — se akkenet, gab, gjævning, svale.

3. **ark,** no. *ark æn* = flt. (vestj.) = rgsm.; *æn ark papiјr.*

1. **arke,** uo. *de arker* (Elbo h., Agersk.); *de arkәr* (N. Horns h.) — det arker, når de hvide skystriber (se ark) danner sig.

2. **arke,** uo. (Sønderj.) nok kun i enkelte forbindelser: *kom te arkәñ,* komme til kræfter, om en syg (Agersk.), tillive om en skindød, Kk.; overført: nå lettere, rigere kår. Mb. har arkne.

arkensgab, no. *arkәnsgaf et* (Ladelund); *aqtәŋgaf* (vestslesv.); *aqәngaf æn* (Ølgod); *arәngaf æn -avәr* (Lønb. s.); *argengaf et -åv* (Lyne s.); *artәngaf et -af* (Agersk. s., Mjolden); *atәngaf æn -af* (Seem) — 1) lugen i en kvist, hvorigennem hø el. korn stikkes ind, alm. 2) et halvrundt vindue over dören i en kvist (eng. fanlight) (Lønb.). — se 2. ark.

arkensluge, no. *arkәnsluk æn -lukәr* (Brader.) = arkensgab.

arkeret, to. *arkәrә* (vestj.) spraglet, stribet som arkeskyerne, *æn ark— kat, skatå'l.*

arkvindue, no. *arkvinәr et* (Støvr.) gabet el. lugen i arken (s. d.).

1. **arm,** no. *arm i arәm* (Sejlstr., Vens.); *arm i arm* (Tolstr. Åby); *arm æn arm* (Andst, Bj. h., Vor, Hads, Støvr., S. Hald, Hvejsel, Skanderb., Horn. h., Viborg; Sønderj.); *arm æn arm* (Hjelmsl. h.); *arm æn arm* (Røgen s.); *arm æn arms* (Fjolde); *òrm æn -әr* (Lild s.); *årm æn årm* (D., Havbro, Års); *årm æn -әr* (Mors, Thy, Vejr., Agger); *årәm i årm* (Sams); *årm æn årm* (Mols h.) — 1) arm, lem på legemet, alm. 2) forsk. dele af redskaber el. genstande, der har lighed med arme: armene på et møllehjul bærer omkredsen og skovlene (D.); hjulakserne på vognstellet (Vens., Sall.); på fiskegarnet de to udspændte garnarme, der gaber ud til siderne for at møde fiskene (D., Vens.); jfr. J. Saml. VIII. s. 178 fra Salling; lænene på en stol (*armәr* Hmr. h.); jfr. hviler; båre-, mølle-.

2. **arm,** to. *arm* flt. *arm* (Nörrejyll. og Sønderj. alm.) 1) fattig, om msker: *så a— som æn kærkәråt* (Andst); *han hår әt a—, ær a— ve әt* (vestj.) sidder i små kår; *han æ så arm, han ka et heŋ samәl* (vestj.); „*nòborn ruñcәn omkreŋ wa så arm, de di knòst*", Grb. 129. 5.; „*de føst hqj kam te gòri, war hqj så arm di ku rest ham*", Grb. 223. 3. 2) mager, ussel, magtesløs, om dyr og msker. 3) *dæñ armә tyw* (Thy) ynkende og beklagende, jfr. hunde-, hus-, knas-, knus-.

armbow, no. se albu.

armdrag, no. *armdraw* (Himmerl.); *årmdraw* (Mors) et leskaft, der böjer sig med krumning over mejerens venstre

arm; han går næsten oprejst; velkendt (1807), men bruges ikke mere, da man ikke har så frit sving og ikke kan tage så stort skår, Mb.; = armdræt (østj.), jfr. klæpdrag.

arme karle. *arm kål* flt. (Rkb.) plantenavn, flipkrave el. gæslingblomst, Teesdalia nudicaulis, el. Draba verna L., kaldes også *ròwlus* (D.).

armelig, bio. *armələ* (Mors) usselt, overmåde fattigt.

armes, uo. Mb. 1) tage af i førlighed; blive mager. 2) forarmes (Vens.).

-armet no. se bar-.

armfuld, no. *armful æn* (Horn.) såmeget, der kan bæres i armen, *æn a— hø;* jfr. afuld.

armhul, no. *årmhwål æn* (D.) = rgsm.

armhus, no. *armhus et -us* (Sønderj.) fattighus.

armklud, no. *årmkluð æn* (D.) et strikket uldent törklæde, trekantet, som bindes om livet og går ned over armene, bruges af kvinder.

armkurv, no. *årmkårə æn* (D.) kurv med hank til at bære på armen.

armod, no. *armo æn* (Tolstr., Sundev.); *armuwəð* (Slet h.); *armowəð* (Andst h.); *armuwə* (Horn. h.); *armor* (Agersk.); *årmuwəð* (Hmr., Gisl.) — 1) fattigdom; *de sætər eŋən i armowəð* (Thy), det bliver man ikke fattig af; *„haj mat təsist go frå gòri å sowt* (sort) *armò“*, Grb. 131. 39. 2) *æ höwəð æ gån i armowəð får wås,* blevet magert og usselt (Andst).

armpenge, no. *armpæŋ* (Sønderj.) fattigskat.

armstyrke, no. *armstørk* (Malt) = rgsm.; *han hår a— i æ lor,* spottende til den spinkle.

armstærk, to. i tlm. *do æ nåk armstærk i lor o bijən, lisom æn ryl* (vestj.) til den spinkle.

armvæsen, no. *armvæsən* (Sønderj.) fattigvæsen.

arn, no. se ar.

arne, no. *arn æn* (Fjolde, Bradr.); *arən æn* (Agersk., Øst. Lygum); *an æn* (Sundv., Vitsted, Hoptrup); *år, ån* (Mors, Thy, Agger); *ån æn* (D., Hovlbj., Horn., Hmr., Gisl., Slet h.); *òn, ån i* (Vens.; Himmerl., Løgst.); *åən* best. *åəni* (Sams) — 1) *år, ån, årste, ånste* kaldes det glds. ildsted uden skorsten i stegerset, som endnu træffes på enkelte steder, indrettet i form af en lang smal kalkbænk, da der på gulvet omtr. $^3/_4$ al. fra væggen ind til dagligstuen går tværs igennem „stegerset“ en ophöjet rand af ler, indenfor hvilken ilden lægges; ordet høres nu (1807) sjælden; man havde endog for ikke mange år siden eksempel på, at i enkelte gårde på Mors savnedes endog et arnested og man gjorde ild på det bare lergulv i stegerset (Mors); se brandsted Mb. jfr. grundtegningen Mb. s. 135. 136.; *„katən mjawəð i ånən“*, Blich. Bindst.; jfr. brandsten. 2) *an* (Sundv.) pladen på kakkelovnen udenfor dens ildsted. 3) *ån* (vistnok hele Vestj. og Vens.); *an* (Sønderj.) bunden af bagerovnen. 4) *ån,* undergrund i jorden; *æ ån æ ful a grur* (grus) (Vind s., ligeså Vens.); muld og sand på lige arne, sand arne, sandig a—, mose a—, J. Saml. VII. 225. 5) *an* el. *aən* (Ang., Hag.) i udtryk som ilden, piben, planten går i a—, går ud, slukkes; ? — om herhenhørende.

arnebagt, to. *årbaqt* (Hmr. h.); *ånbaqt* (D.) brødet er ikke godt *årb—,* når arnen har været for kold.

arneskjød, no. *ånskøð* (Andst h.); *ånskøjð* (vestj.) — på åbne glds. skorstene og åbne murede kakkelovne hele fladen, hvorpå ildstedet findes; pigen kan sidde med sit arbejde på skorstenens arneskød; på arn— ligger atter en stor flad kampesten: arnestenen.

arnested, no. *årste, ånste,* glds. (Mors, Thy); *ånstèj eð* (Himmerl.); *ånstè, ånstər è; ånstè è* best. *ånstè* (Tolstr.); *ånstèj,* best. *-stèjə* (Sams, Løgst.); *ånstər æn* glds. (D.); *anstæj et* (Hanved, J. M. 59) = rgsm. se arne.

arnesten, no. *ånstijən* (Andst h.) stenen på arnestedet, hvor ilden tændes.

arnevarm, to. *ånwarm* (vestj.) ovnen er for *ånw—,* når den svider brødet nedenunder, modsat overvarm.

arpet, to. *arpə* (Årh.) stribet, om linned, der ikke er vadsket rent.

arperet, to. *arpərə* (D., Hmr. h.); om hænderne, ru, fuld af revner, jfr. harkeret, harperet, harken.

arre, uo. se arve.

Arrebo, no. se Årøbo.

arrejord, no. = havrejord, J. Saml. VII. 225.

arrest, no. *aræ·jst æn* (Himmerl.); *aræ·st æn* (D., vestj.) = rgsm., fr. arrêt.

arrestant, no. *arəsta·n̈t æn* (vestj.) = rgsm.

arrestere, uo. *arəsti·ə̣r* (vestj.) = rgsm.

arret, to. jfr. pok-.

arrig, to. *ariq* (Sejlstr., Hell. h.); *arəiq* (Thy); *arə* (Åndst h., Nordslesv.; Valsb.); *ariq* flt. *ariq* (D.); *arə* (Braderup); *arə* (Sundeved); arg og arrig falder i betydning og form sammen. — 1) ond, slet, *jo æl̥ər, jo arər; jo riqər, jo karər* (Vejle); *„så tåt sin kun da å, te dæn̈ kvæərn vå il så arə en̈da“*, J. M. 62., hans kone mente, at den kværn ikke var så ringe endda; = arg. 2) vanskelig, arrig, om msker, hunde; *æn ariq kwin̈* (D.) 3) tlm.: *de æ nöj arəig skit*, dårligt gods (Thy); *æn ariq skit*, et usselt, arrigt mske (D.).

arrighed, no. *arəhə* (Sønderj.); *ariqhiƥəð* (D.); *arihjè æn* (Vens.; Sundv.) ondskab, slethed; arrighed, om börn (D.).

arrigskab, no. *arəskað è* (Vens.) hidsighed, ondskab.

arrild, no. J. T. s. 282. „arriler“ flt. en plante, rød arve, anagallis arvensis L. (Sundv.); „arrild“ (Tønder), stellaria media, Sm.; J. T. s. 344., jfr. arve.

arriset, to. *arisə* (Holmsl.); *arisə, orisə* (vestj.); *urisə*, måske *uƥsə* (Sall.) svagere udtryk end arrig, mest om börn; *di æ så arisə å knarise;* også: *æn gaməl urisə skroməl* (Agger).

art, no. *årt æn* (D., vestj.); *åt, årt æn årtər* (Vens.): *åət æn* (Sams); *åt æn* (Tåning; Hell. h.); *òt æn* (Søvind s.) = rgsm.

arte, uo. *åt -ər* (D., Lindk. s.); *årt -ər* (Ringk.) — 1) *de åtər atər de, de æ komən aw*, arte efter (D.); *æ føl årtər si muwər* (Rgk.); *åt æ fårælər atər* (Malt h.). 2) *åt sæ gåt*, arte sig vel.

artengaf, se arkengab.

-artet, se ond—.

artig, to. *årti* (Vens., S. Hald, Sams); *i å— fætər*, en löjerlig fyr = *i årti man̈* (Sams) sær, aparte; *let årti òw sæ* (Røgen) om en, der mangler lidt på forstanden, uden at være helt forstyrret; *de va da årti nåk, howə dæn̈ brèknyw æ blèwən òw* (Søvind), mærkeligt, påfaldende.

arv, no. *arə æn* (D., Horn. h., Hell., Hmr., Østjyll., Gisl., Slet); *arə æn* (Sundv.); *arə i* (Vens.), *ar* best. *arən̈* (Mols); *arə* best. *ari* (Sams); *ærət et* (Angel), *æn* flt. *-ər* (Braderup); *ærət et ærətər* (Agersk.) = rgsm.; *et stort mor* (mod) *stær få fål å ət stort ærət tæjer æ trål* (vestslesv.).

arvassel, no. se advarsel.

1. arve, no. flt. *arə* (Tolstr.); *arər* (Thy); *arər* og *arər* (vestj.) — et af de ikke ualm. fællesnavne for forsk. planter, der optræder som ukrudt i sæden: stellaria media L. (Thy, Saksild); spergula L. (Thy), anagallis L. (Holstebro, Thy, Århus); lemna L. (Ringkb.); sagina nodosa L. (Thy); cerastium aquaticum L. (malachium) (Tåning) se J. T.; jfr. arrild.

2. arve, uo. *arə -r -t arət* (D., Hmr., Ølg. s., Sundv., Hadersl., Horn. h., Gisl., Slet); *arə -ər arə are* (Sejlstr.); *ærə* (Vestsl., Brader., Angel); *ærv* ft. *ærbt ærbt* (Fjolde; plt. *arben*) = rgsm.

arvegods, no. „at skifte arvegods“ kaldes det, når man står og rager i emmerne med en kæp og slår til, så gnisterne flyver rundt på andre tilstedeværende (Viborg).

arvelod, no. *arəløð æn* (Agger); *arlø i -øər* (Vens.); *arəlåð -ər* (Horn. h.) = rgsm.; *„hon wen̈cə en̈c ar arəlè“*, Grb. 184. 34.

arveløs, to. *arəløs* (Agger) = rgsm.

arvemærke, no. *arəmèrk è -ər* (Vens.) fødselsmærker, jfr. Grb. 3. 36.

arvepart, no. *arəpåt æn* (Himmerl.); *arəpòt æn* (Søvind s.) = rgsm.; *nær do ka bi te dæn̈ sist si dø, så ka do fo hijlə værdən te arəpåt* (vestj.).

arvesølv, no. *arəsøl* (Ølgod s.) sølv, arvet i slægten, brugeligt til forskellig slags trolddom.

arveøl, no. *arəl æn* (V. Vedsted, Hvidding de gl.); *ærəl et -ər* (Angel); *ærəl it* (Braderup); *ærvøl* (Fjolde); *èrəl* (Hostr. s. v. Tønder) begravelsesgilde, alm. i Sønderj.; jfr. begravelse.

arving, no. *arəŋ i -ər* (Vens.) = rgsm.

arøs, no. (?) *æn fålə arø·s* (Røgen), larm, som f. eks. fra et sted, hvor mange msker er samlede, en legestue.

as, no. *as et as* (Agersk.) et ådsel.

as, no. se ast.

-as, no. *-as æn* (vestsl.), se ravne—; tvivlsomt, om ordet hører til ast (s. d.); Wuttke s. 15 anm. vil henføre det til det nordiske gudenavn as.

asart, no. *asa·rt* (D., alm.); *asa·st* (Sams) — *de æ der a— ve, o hans æjən a—, a vel stǫ a—*, risiko, fare; fr. hasard.

asartlig, bio. *asa·rtlə* (D.) vovelig: *de ær a— nåk.*

ase, uo. se alse.

ase, uo. *as -ər* (Thy, Slet h., Tåning); *ås -ər -ər -ər* (Holstebro) arbejde med besvær; *go å as, stǫ å as i ət,* slide og slæbe, jfr. asle.

asen, no. *asən æn* (Ribe h., Malt, Andst, Hmr., Horn.); *åsən è -t* (Sejlstr.; Brande s.); *asən et* (Mols, Hjelmsl., Slet h.) skældsord og ukvemsord, om msker, dyr, genstande; *æn asəns knæjt, støk dræŋ; æn asəns grǫn; de wår asəns!* (Vejle) det var som pokker!

asenskjæft, no. *asənskæft æn* (Hmr.) *dær sejər æn a— o ham,* en slem mund.

Asien, no. *åsiən* (vestj.) verdensdelen.

ask, no. se æsk.

aske, uo. kun i forb. *a skal åsk dæj!* (Andst) til börn: jeg skal komme efter dig (? om rigtigt); *næj, do ska hæjsen et åsk dæň kål* (Vejle) narre; se æske, uo.

aske, no. se æske.

aske, no. *ask* (Sønderj.): *di ask* (Agersk., Sundev.); *maŋə ask* (Brader.); *myl ask* (Fjolde); men (Angel): *åsk;* — *åsk* (Nörrej.): *di åsk* (Sejlstr.); *dæm å—* (Vejr., Mors, Thy, Vestj., D.); *åsk* best. *-ən* vistn. flt. (Sams) = rgsm.; *kom å æ åsk å i æ il,* ordspr. (Malt); *„mè ska raq i åskən får å fǫj gløərn“*, Grb. 247. 365; *æn ska per i æ åsk ætər de sist,* ordspr. (Malt); *de læver roňt som æn tråw ask* (Sønderj.) om sladder; *„hæ stedètər mat leq uw i framəst i òsk å mog“*, Grb. 96. 9.; jfr. æske, æskeklæde; pot—.

askebakke, no. *askəbak æn* (Vor, Vejle) en kaffepuns; jeg er ikke istand til at forklare ordet.

askefis, no. *åskfis* (vestj.) navnet på den tredie af brødrene i æventyret; *Esbən å—* (vestj.), *Knæsbən askfis* (Handeved) J. M. 41; *„i òskfijs tålə hwecən rus hælə rijs“*, Grb. 230. 18., en a— tåler hverken ros eller ris, ordspr.; *sådən æn Jæspər åskfis!* (vestj.) sådan en pjalt; jfr. nåsvis.

askegrav, no. *åskgraw æn -wən* (Tolstr.) grav ved skorstenen til at rage asken i.

askehjörne, no. Mb. kakkelovnskrog; krige i a—, være helt, hvor der ingen fare er (Støvr. h.).

askehul, no. *åskhål æn* (Varde) hul på arnestedet til at rage asken i.

askekrog, no. *åskkrǫq æn* (Horn. h.) — 1) askemødding. 2) kakkelovnskrog; krog ved skorstenen, hvor asken ragedes hen (D. glds.).

askemødding, no. *åskmøðəŋ æn -ər* (D.) = rgsm.

askemøg, no. *åskmòq* (Mors) askemødding, asken som del af møddingen.

asken-basken, no. A—, der blev Dronning; hun lå i en krog i kjøkkenet og vrædede i noget aske og kram; derfor blev hun kaldt a—, Kr. V. 51, se basken.

askepidsker, no. skæo.: å pas dig selv, din a—! sagde de. Kr. V. 54.; den som på herregårdene kørte med askevognen, en tohjulet kærre, fra borggården til møddingen; Knud Skytte, Jysk Bondeliv 2. Saml. s. 104; også efter mundtlig meddelelse.

askerage, no. *åskråq æn* (D.), til at rage asken ud af kakkelovnen med.

askeskjøde, no. *åskskø æn* (Hornborg s.) askepladen på kakkelovnen.

askeskovl, no. *åskskåwl æn -wl* (Lindk. s.) ildskovl til kakkelovn.

askeskuffe, no. *åskskof æn -ər* (Malt) skuffen til asken under kakkelovnen.

asket, to. *åskə* (Lindk. s.) tilstøvet af aske.

asketrug, no. *åsktråw æn* (D.); *åsktråw æn* (Agger) = rgsm.

askjel, no. se adskjel.

1. asle, uo. *asən, asəl, æsəl* (Rgkb., D.); *æsəl æslər æsəlt -əlt* (Andst); *åsən åsnər åsənt åsənt* (Vens.); *åsəl* (Hmr., Agger, Gisl.) slide og slæbe, arbejde med besvær; *han æslər te æ röw stor baqve ham,* tlm. (Andst); *sijə huðən han åslər mæ əð* (Agger); jfr. ase.

2. asle, uo. *asəl aslər asəlt* (Fjolde) gå baglænds; jfr. ast.

asler, no. *aslər æn* (Holmsl.) en, der slider og slæber uden ophør; se asle.

Asmus, no. 1) alm. mandsnavn (Mellemslesvig); i regelen bruges A— på plt., Rasmus (s. d.), når der tales dansk, om samme person. 2) man kan høre: *han hår lij såmöj a de hær asmus* ɔ: astma (Jernved).

asne, uo. *asən asnər asəń asəń* (D., Andst, Braderup) give sig, give efter, om tov; stenen, træet asner ikke, når man giver det et slag, uden at det kendes; *han asnər ålər vę ət*, giver sig ikke under svært arbejde (Andst); hosten asner ikke, hører ikke op (Lejrsk. ved Åbenrå).

asne, uo. se asle.

-asp, se bævre—.

asp, to. *asp* el. *aspə* (Lønb. s.) ivrig, rask i arbejde, om msker.

asparges, no. *„aspa·ris -rise,“* J. T. 286. (Saxild) en plante, asparagus offic. L.

assel, no. *asəl æn* (Vind s.) = asler.

assibet, to. *a·sibət* (Gjern h.) begærlig, utålmodig; *„a wa ivessemda blöwən no a— ætər æn to drekəls“*, Ywlb. s. 31, *„præjstəns kuən ha jo woe så møj a— læŋsəlsfuld ætə de læsfuld“*, smsts. s. 40; *di æ så a— som ən skij* (fjært) *i ən pa læjəbòws* (Skanderb.).

1. ast, no. *ąst æn* (Søvind s., D. glds.); vestj. også *åst*; *ąs æn* (Elbo h., Horn.); *aəs æn* (Ang.); *åəs æn* (Sundev.); *ǫs, ǫst æn* (vestslesv.); *ęst æn* (Vejr.); *ats æn ątsər* (Fjolde); *-æjst* se krageæjst — 1) bagdel, om msker og dyr; vistn. i N. Jyll. foragteligt, jfr. röv; *fo nåwər o ær aes* (Ang.); *va æ de dær ærər frå ær aəs å gir uər fårfrå?* (Valsb.) en gåde, svar: hakkelsekisten; *va æ de dær fær lyw, væn ær aəs gær a ət?* (Vlb.) gåde, svar: et stolesæde; *de æ it olti soi, te di små ska kryf di stuər i ær aəs* (Ang.) ɔ: krybe for de store; *dæń dær hær æn stuər ǫs ska ha ən par stuə båws* (vestslesv.); *de ær eŋən saq å ri öwər æ ęl mæ ąn mańs ǫst* (vestslesv.); *de sken som æn baə öəs i æn ǫfən döə* (Åbenrå); gid du havde din nadver i din ös og din davre i samme fad (Branderup) Kok 17. 177.; han græder med törre öjne og en våd øs (Sundev.) Kk. 29. 312.; gldsk. *ars, arts* se V. S. O., jfr. *ast* Kalk., der m. h. t. lydovergangen henviser til *post* for *pors*, *postelin* for *porselæn*; jfr. nemmes; Vesterherredsfolk (Varde) beskylde Skadsfolk for at sige: *kap, ąst, diqhöwn*, selv sige de: *kæp, ǫst, diqhjön*. 2) på pære og æble: de indtörrede bægerblade, jfr. fis, pære-, æble-. 3) *æn tuslə aəs* (Valsb.) en forjasket stakkel. — jfr. bag-, bladder-, brand-, bred-, gloende-, hænge-, krage-, lærke-, møg-, åben- se röv.

2. ast, to. *ąst* (Vens.); *ęst* (Horn.); a— efter, for: som hænger efter; a— efter moderen; a— for at få noget, fuld af attrå, lyst: *ąst* el. *ęst får å kom astèj* (Løgst.); a— efter en pige, forelsket. Mb.; *ąst wèňc*, kærlig vendt, d. e. længselsfuld efter, som efter en pige.

astbalde, no. *ąstbǫl̦ æn -ər* (D.) rumpebalde.

aste (?), uo. i den ene talemåde: *ęst mi ąst!* (vestj.) kys min rumpe.

-astet, *-ąstə* se hænge—.

astfuld, *aəsfult* (Vlb.), *de hjålp få gəvalt! soi æ dræŋ, da gåw hans moər ham et a—*, ɔ: en rumpe fuld hug.

astgal, to. (Vens., Molb.); *ąstgal* (Himmerl.) — 1) elskovssyg. 2) *ąstgal̦*, flyvende, farende, om karl og pige (Løgstør).

asthul, no. *ąsthwòl* el. *åsthwòl æn -lər* (vestj.) rumpehul.

astjammer, no. *ęstjamər æn* (vestj.) vistn. kun i en enkelt talemåde, se bod.

astlængs, bio. *aəslæŋs* (Ang.); *asləŋs* (Fjolde) — baglænds; *dæn hańəl gik asləŋs*, tilbage (Fj.); han faldt a— = baglænds, gik a— ud af dören, a— ud af töjet, skæmtende om dem, der går fra hus og gård (Ang.).

astløs, to. *ęstløs* (Rkb.) utålmodig, som ikke kan give sig i ro.

astma, se Asmus.

astpidsker, no. *ąstpiskər æn* (D.) skolelærer, hånsord.

astret, to. *ąstrə* (Sall.) om klædedragt, tarvelig, men net.

astsæl, to. Mb. elskelig (Ribe st.).

asttarm, no. *åsttærm æn* (Rgkb.); *åstærm* (Hmr. h.); *dəstarm æn* (Sundv.) — endetarm.

astvild, to. *ęstvil̦* (Rgkb.) om den, som hjælpeløs løber frem og tilbage uden at vide begyndelse eller ende på sit arbejde.

astæj, se afsted.

at, no. og smstn. se ært.

at, bindeo. *a* (Saxild; Thy); *o, å* (D., vestj., Vejlby v. Århs., Vens., Angel) = rgsm.; jfr. det; *haj hò lòwə å kom* (Vens.); *han trak əm dærhæn får å wań əm* (Vejr.).

aten, no. se aften.

atj, no. se agt.

atkvast, no. Mb. se ærtekvast.

atling, no. *atləŋ æn* (Rkb.; Bjerre h., Thyholm, Mb.); *ætləŋ æn* (Mds. h.) — 1) den sidste, derfor tit også den mindste, af et kuld, grise, lam, kyllinger; en vantrivning, forknyttet stakkel af mskr el. dyr; jfr. skrabekage. 2) *atləŋ*, krikand, måske for dens ringe störrelse (Lønb. s.); Sgr. III. 156. 870 = anas querquedula.

atsflue, no. *atsflòw æn* [*-ər*] (Fjolde) hestebræmse, jfr. 1 ast.

atsklubber, no. *atsklubər æn -ər* (Fjolde) et firben, jfr. 1. ast no.

atten, talo. *atən* (D.); *atən* (Vens.) — *atən huńər å kwikol law æ pastinakər fål nipər å slòw æ gulərödər ihjæl*, ubestemt tidsangivelse (Andst h.); *atənhujər å slo hwòt* eller: —, *å ejən-tal* (Vens.); — *å æn grøske* (Hjelmsl.); — *å æn hwið gris* (Mols); — *å æn trægrev* (Horn. h.); — *o treblæjər di æ hværken war hær bæjer* (Holstebro); — *o hönspøls* (Lindk.).

-attenben, se klør—.

attende, talo. *atəns* (vestsl.); *atənt* (Vens., Støvr.); *atin, atənt* (Agger); *atəń* (Malt) = rgsm.

attengaf, no. se arkensgab.

atter og smstn., se agter og efter.

attergejl, no. *atərgæjl* (Nordslesv.) et slags „mos", hvori skindbukser farvedes gule, mulig lavarten lecanora pallescens, jfr. mos.

attergro, uo. *de gror awtər* (N. Sams) gro til, om sår f. eks.

attermure, uo. *de ska atərmurəs* (vestj.) tilmures.

atterslåd, no. *atərslåj æn* (vestj.) = atterstand.

atterstand, no. *atərståń æn* (Rkb.); *atərstå æn* (Bjerre h.) — 1) rester af gæld el. skyld; *de står te at—*, til rest, jfr. bagstand. 2) den anden, tredie, fjerde stand (stade) i kirkestolene; sættes imod for-stand, der alm. kaldes gulvstand; han har „gulvstand" i den stol, men vi har kun „efterstand". Mb. efter Moth.

attersting, no. *atərstəŋ* (D.) bagsting ved syning.

attest, no. *atæ·st æn -ər* (vestj., alm.) skriftligt vidnesbyrd; jfr. lat. adtestatus; se koppe-, pok-.

August, no. *ago·st* (vestj.) navnet på en måned.

auktion, no. *ak-* el. *aqsjo·n æn* (alm.) = rgsm.; jfr. lat. auctionari, sælge til höjestbydende.

ausbundt, no. *åwsbońt æn -ər* (Agersk., Malt h.) lystig fætter, vild krabat; htsk. det stykke af klædet, som købmanden ruller op og lægger frem i sit vindue.

av, fho. og smstn. se af.

av, udrbso. *aw* (vestj.); *aws* (Silkeborg, Sams, Randers) — 1) = rgsm.; *„a ær frå Darom aw!" — „hufår sæjər do aw?" — „få de te de gör mæ uńt, hwær gåŋ a tæŋkər o mi hjæmən* (vestj.): ordspil mellem af og av. 2) *han ka hwærkən sæj i ælər aw!* (vestj.) = rgsm.: hverken sige bu eller ba.

avancere, uo. *afənsij·ər* (vestj.); *abənsij·ər* (Vens.) arbejde, have fremgang ved sit arbejde; *han afənsij·ərər gåt* (vestj.), det går godt frem for ham; *„haj teqər å beər . . . får å få ən smul hyt . . ., så fèk haj å abənsijr få føən"*, Grb. 66. 21.; „her havde han Vorherre og Sante Peder med sig, dem havde han affenseret med et helt år", Kr. VII. 240, fulgtes, færdedes med, vistnok alm. i betydningen: fremmes, gå fremad; fr. avancer.

avassel, no. se advarsel.

avbo, no. se aggerbo.

avborre, no. se aborre.

1. ave, no. *aw æn* (Vens., vestj.); *aw æn* (D.); *a æn* (Fanø) — tugt: *do hår əm gåt ońər aw*, om börn, kreaturer, træer; *å sto aw får* med noget, med at komme til det: trykke sig ved det, frygte for det (vestj.); ordspr. *a hår guwə daw å ejən aw*, god stilling (vestj.); *hu dær ær ejən aw, dær ær ejən ær* (vestj.), *hwar dær ær ejən aw, dær ær ejən ær* (Mors).

2. ave, uo. *aw -ər -ət -ət* (Andst h.; Thy); *-əð* ft. (Himmerl.); *aw -ər awət awt* (D.); *aw awər awə awə* (Vens.) ave,

tugte, börn, kvæg, træer; *aw æn stijən* (Lindk.) hugge af den, så den passer; beskære grene på træer (Vens.).

avelig, to. *awlə* (Holmsl., sj.) næm at ave, om börn; jfr. abelig.

aveligant, no. se aberigant.

aveløs, to. *awløs, awləs* (D.; Hmr. h.); *awløs* (Vejr., Rkb.) uregerlig, skarnvorn, om börn, *æn awløs dræŋ* (vestj.); *hvæm dæ awløs löwə, han ærløs døə* (Århs.) Skgr. I. 84. 280.

avenset, to. *awənsə* (Lysg., Mds. h.) vankelmodig, forknyt under modgang; tvær, vanskelig om börn; broderen gik og blev hel „avenset" over det, Kr. V. 139., vranten, misundelig; måske samme ord som avindsyg (s. d.).

aventas, no. *awəntå·əs* (Sams.) anledning; fremmed ord; vistn. = affentas.

aver, to. *awər* (Hmr. h.) ivrig, *a— o ət*, jfr. jöwer; herhen hører vistnok: *æ mjælk hår æn awər småq*, besk, skarp.

aver, no. og smstn. se ager.

averod, no. *awərør* el. *awra* (Agerskov); *awərøð* (Malt); *ambər* (Horn. h.); *ambrå* (Vens.) en plante, ambra, artimisia abrotanum L. — *awəruwəð* (D.) strandmalurt, artemisia maritima L.

aves, no. se abes.

avesom, to. *awsom* (S. Hald) kedsommelig, fortrædelig, bedrøvelig; *de æ så gromə awsomt å bow po et jæŋstə stæj*.

avet, to. bio. *aweð* (Mors); *awəð* (Agger, Lild s., Rgkb., Horn. h., Himmerl.); *awər* (Salling); *awət* (Sams); *awt* (Hmr.); *awe* (Søvind s.); *awə* (Vens., Horn., Tyrst. Vrads h., Hors.) — 1) som ikke vender den rette side ud, forkert; *go awwæj om* (Vens.); *dañ avet om, gi kårt awət* (Vejle); *de wæñər så aweð fòr mæ* (Lild); *kom aweð åm wejeð* ɔ: ved det (Agger); jfr. vront. 2) om personer: kejtet, klodset, *hañ ær ejt aweð føj* (Lild) om en, der er god til at bruge sine hænder; *haj æ så aw* (Vens.) kejtet, jfr. kav, bag-. 3) gnaven, vanskelig (Horsens, Silkeborg, Fredericia, Søvind s.). 4) tåbelig, i tlm. *do ær it så gal, som do lövər awət om te* (Randers). 5) *awər låŋ* (Holstebro) aflang, måske en omdannelse af dette ord.

avetside, no. *awəsijən* (Vens.); *awəsij æn* (Agger) — den forkerte, vrange side; *han hòj slet hans fåstañ o dæn awt si, lisom skumaqə Pèje hans stöwl* (Silkeborg); jfr. retside.

avevorn, to. *awwårn* (Sall.) = aveløs.

avild, no. se abild.

avindsyg, to. *awənsyq* (Bj. h., Randers) 1) misundelig. 2) om dyr, en ko længselsfuld efter føde, kalv. — se avenset.

avis, no. *awi·s* el. *awis æn -ər* (Åby, Vens.); *awvis æn -ər* (Hmr. h.); *avi·əs æn avi·sə* (Sundeved) = rgsm., et dagblad.

avistrykker, no. *avi·strøkər æn* (vestj.) en lögner.

avkavet, bio. se akavet.

avl, no. og smstn. se abild.

avl, no. *awl è* (Tolstr.); *et* (Horn. h., Himmerl., Sams, Hjelmsl. h., Hors.); *awl æn* (D.) — afgrøde af hø og korn; der står en god avl på marken; *vi hò hat et gåt awl i oə* (Søvind s.) — jfr. hø-, korn-.

avle, uo. *awl -ər -ət -ət* (vestj.); *awl -ər awl awl* (D.); *al -ər -ət* (Fanø); *awl -ər awəlt* (Vens.) = rgsm., jfr. ales.

avligant, se abeligant.

avling, no. *awləŋ i* (Sejlstr.) = rgsm.

avlsfordærver, no. *awlsfådærər æn* (Andst h.) en forvalter, spotnavn; også bruges *awlsfådrywər* (Rkb.) om en dårlig bonde.

avlskarl, no. *awlskål i -kål* (Sejlstr., Himmerl., vestj., Han h.); *awəlskaəl -al* (Sundev.) = rgsm., jfr. busvend.

avlsmand, no. *awlsmañ æn -mæñ* (vestj.) en avlsbruger; *æn guwə a—*, en bonde, som forstår at drive sin gård godt; „den rige hr. Avlsmand", se bejler.

avmindelse, no. se amindelse.

1. avn, no. *awn* (Bjerre h.); *awn æn* flt. *on* (Hjelmsl. h.); *òwn æn òwn* (Hors.); *awn i awn* (Sams); *ån æn* (Ang.); *awn æn* (Sundv.); *on æn -ə* (Vor h.) — rad af høstede, sammenstillede neg; *sæt i awn* (Jælling); se rad, korn-.

2. avn, no. *awn è* = flt. (Tolstr., Vens.) mellemrummene mellem årringene (gårerne) i træ.

avn, no. se agn, ovn.

avn, to. se ån.

avnbøg, no. et træ, carpinus betulus L. (Als, Sundv., Ang., Tønd.) J. T.

avne, no. *òwn* flt. (D., Thy, Nørv. Törrild h., Himmerl.); *on* (Hjelmsl. h.); *awnər* (Mols); *awn* (Hjarnø v. Hors.); *awn æn -ər* (Vens., Agger); *un* (Mors) = rgsm., se boghvede-.

avnebing, no. *òwnbeŋ æn* (D.) et lille aflukke ved siden af loen, hvor avner lægges ind, se bing.

avneret, to. *awnərə* (Agger) fuld af avner.

avnsted, no. *awnstæj æn -ər* (Andst h., Bjerre h.); itk. (Sundv.); *onstèj et -ər* (Vor); *ånstæj et* (Ang.) — stedet på marken, hvor det høstede korn står i rader; jfr. kjærrested, radsted, skoksted.

avre, no. *awər* best. *awrə* itk.(Tolstr.); *åwrət* (Agersk.); „afred, aure, aured", Mb. (sønderj.); „avred, åwred" Kok — eftergræsning på stubberne, ævred; *awər-smör*, ævret smör (Åby); *åwrət smör* (Agersk.) smör vundet af køernes mælk, efterat de er kommet på avret.

avre, no. se agle.

avrigant, no. se aberigant.

avs (?), no. i udtr. *å ğör aws ò jæŋ* (Horn. h.) göre nar af.

avs, udrbso. se av.

avs, no. se aks, ovs.

avsel, no. og smst. se aksel.

avside, no. *awsi æn* (Tolstr.) den avede side, vrangsiden; *awsijən å hwòsi*, af strömpen.

avsæt, no. se agesæt.

avt, no. uo. se agt, agte.

avten og smstn. se aften.

avter, to. og smstn. se agter.

avvigavvi, no. *avigavi æn* (vestj.) 1) en person, som gör narrestreger. 2) narrestreger; ordet er formodentlig sammensat af abe-gab, jfr. abegant.

B.

b, bogstav. Rigsmålets b i udlyd findes i Vor, Hads, Gjern og vistnok flere herreder almindelig som *b*, ligeså Thy, Mors og Vensyssel; i flere egne lige syd for Limfjorden findes overgangen rgsm. v til *b* foran r i ord som vrag, vrasle, vred, vride, vrist på fod, vrade, vrövl, altså: *bre, brið, brist, bråð, bröwl;* i vestj. bliver almindelig rgsm.s b i udlyd til *v*, til *f* i Mellemsl., i forlyd uforandret.

ba, no. *ba de* (Agger) snavs, börnetale, jfr. bav, bæ.

bable, se bavl, bavle.

bad, no. *bað eð* (Hindsl. h., Thy, Bjerre h., Sall.); *bað baðəð* (Hell. h.); *baj è* (Løgst.; D., Agger); *bå è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.

bade, uo. *bað* (Løgst., Hindst h., Støvring h.); *bai -jər -jət* (D.); *bai -jə -jə* (Sundv.); *bai bajə bait bait* (Søvind s.); *bài -jər -jət* (Andst); *baj -ər -əð* (Agger); *bå -ər -ə -ə* (Vens.) = rgsm.; *uð o bai*, ud at bade sig; *bai sæj i æ suwl; æ höns bajər dæm* (D.); *han bajər sæ i æ sæŋ* (Mors) ligger og driver i sengen.

bademoder, no. *bajmor æn* (Braderup, Angel; vestslesv.); *bajmo æn -rə* (Sundev.); *bammo -rə* (Fjolde) — jordemoder, jfr. fostermoder; folkevittigheden har dannet adskillige navne for hende: *rywskiň* (Ølgod s.), *gribsmotər* (s. d.) (Kalvslund s.).

baddel, to. [*baðəl*] (Himmerl.) fed, trivelig, vel ved magt, om msker og dyr.

badle, uo. *baðəl -ðlər -t -t* (Agger) pjaske i vand: *huðən æ ər do står o baðlər!*

bag, no. *baq i* (Vens.; Tved, Mols); *båq æn* (vestj.) — bagdel, rumpe; ryg (Løgstør, vestj. alm.); *hjælp mæ æ sæk o mi båq; no hår vi kørməs o æ b—; hå æ viň o æ b—* (vestj.).

bag, fho., bio. *baq, baq, båq* (N. Jyll., Nordsl.); *bak* (Mellemsl.) = rgsm. 1) fho. bruges vistnok sjældent alene, så at sige altid i smstn.: „*Karən hon æ ræjst båq ham*", And. Begr. 2) bio. *baq-ætər, -frå, -åpå, -te, -uk, -we* (Vens.); disse og flere smstn. findes udentvivl i adskillige af målene, almindelig er *iba·q, oba·q, æba·q*, se ibag; jfr. bagre, bagerst.

bagage, no. skældsord: „*gi dæwlən han håð ət, de lijə pargå·s*", And. Barsel; *pakå·əs* (Ang.); fr. bagage, jfr. pak.

bagast, no. *båqåst* (vestj.) i talm.: *no æ do b—!* til den, som bliver sidst færdig, når man kappes med arbejde.

bagavet, bio. *baqawə* (Vens.); *baqawər* (S. Salling); *baqawəð* (Himmerl.); *baqawt* (Frisenb.) — forkert, avet, *bær sæ b— æ;* se avet.

bagbede, no. *båqber æn* (Vejr.); *baqbiəj æn -ə* (Silkeborg) — den bagerste ophöjning, som danner hælen under træskoen, modsat frambed (s. d.).

bagben, no. *baqbijən è -t* flt. *-bijən* best. *-bjæn* (Vens., Sams; Bjerre h., Sall., Løgst.); *baqbin et* (Søvind); *båqbijən æn -jən* (D., Thy) = rgsm.; *di ær et læt å tæj æ båqbijən åp o* (D.), om fornemme folk, lignelsen hentet fra smeden, der løfter foden op på hesten for at lægge sko under; *han ståj o æ båqbijən* (D.), han gjorde sig opsætsig.

bagbinding, no. *baqbiňəŋ æn* (Malt) i udtr. *han tæjər te æ b—* ɔ: til de sidste kjærve, til sine sidste hjælpekilder.

bagbom, no. *båqbom æn* (D.) bommen på væverstolen, hvorom trendegarnet oprulles; jfr. rövbom.

bagbud, no. *baqbu* el. *-bo è* (Vens.) afbud, se atterbud.

bagbøste, no. *baqbøst æn* (Andst) skinke af et svin; derimod *baqfjærəŋ å æn kal.*

bagdans, no. *baqdaňs* (Agersk.): *de ær it gåt, væn jæn æ komən i b—,* ɔ: gået tilbage i formuesomstændigheder; se baglås.

bagdel, no. *båqdijəl æn* (D.) = rgsm.

bagdör, no. *båqdar æn* (Hmr.); *baqdaə æn* (Søvind s.); *baqdör æn* (Malt, Andst) = rgsm.

bage, uo.

I. *båq* (Vestjylland fra Ribe indtil Thy, Mors medregnet, S. Salling, mod øst fra Astrup ved Haderslev, Fredericia, Silkeborg, Frisenborg, Hjelmslev, Galten h.; Haslund syd for Randers til Nimtofte vest for Grenå).

II. *baq* (Hanh., Vensyssel, N. Salling, Løgstør, Øland, Harridslev nord for Randers, Kristrup syd for Randers, Medelsom h., Hornum, Års h., Horsens, Bjerge h., Sams, nordlige del af Sønderjylland).

III. *bak,* måske *baək* (den mellemste del af Sønderjyll. til sproggrænsen).

Som eksempler på böjningen kan anføres:

båq -ər baqt baqt (D.).
- *-ər bajt bajt* (Hmr.).
- *-ər båq* el. *båqəð båqən* el. *båqəð* (Rævs, Thy).
- *-ər båqt båqt* (Røgen s.).
- el. *baq -ə baqt baqt* (Ås, Vor h.).
- *-ə båqt båqt* (Hads h.).
- *-ər båqt båqt* (Nimtofte s., S. Hald h.).
- *baqə boq båqt* (Saksild s. f. Århus); ft. *boq* (Ulstr., Himmers., Linå v. Silkeborg).

bòq bòqə bòqt sj. *bòq, bòqt* sj. *bòqən* (Søvind s.).

baq -ər baqt baqt (Gimming v. Randers, Støvring, Årdestrup, Horn. h.).
- *-ər baqt baqt* (Vens.).
- *-ər baqə baqə* (Sams; Havbro, Års h.).
- *-ər bajt bajt* (Almind v. Viborg).
- *-ə baqt baqt* (Tåning).
- *baqər boq baqən* (Agerskov).

bak bakə bakt bakt (Åbenrå).
- *bakər bok bakən* (Bradr.).
- *bækər boək bokən* (Ang., Sundeved, vestpå til Fjolde). —

bage i ovn, om brød; almindeligt udtr. i S. Jyll.: *baqən wost,* en ost, som bages for velsmagens skyld; *båq æn iqəgræjn i æ il* (D.); ligge og bage sig i solen (Vens.); fig.: *han ær et baqt o bæj sijər* (Hmr.), d. e. er enfoldig; *do ka tròw, dær æ baqt te dæj* (Malt), du kan vente en alvorlig irettesættelse; „du mener, du bager, da har du kun havre i ovnen" (Sundv.) d. e. du slår stort på; *å, ve do et ha nåwə fjèt o båq di ywn i!* (vestj.) siges til den, som gör urimelige krav; *dæň, dær i by lær båq, resikiˑrər o mest æ kåq,* (vestj.) ordspr. — jfr. bægster, bægt.

bagefter, se bag.

bagefærdig, no. *baqfarə* (N. Sams), *wær b—,* være på hældning med brødet, nærved at skulle bage.

bageløg, no. *båqlèw de* (Røgen s.) varmt vand, som bruges ved bagning.

bagende, no. *æ baqər æň* (D.) = rgsm.

bager, no. *baqər æn* (Agersk.); *baqər æn -ər* (D.); *baqə æn -rə* (Vor h., Søvind s.); *bakə æn -rə* (Sundev.) = rgsm.; *æn graňər baqər gir gåt brø* (D.); når ovnen er varm, er det nødvendigt

at være meget rap til at sætte brødene ind.

bagerbrokker, no. *bakəbråkə* flt. (Sundev.) skæmtende, om bager-pebernødder; jfr. fårebrokker.

bagerhus, no. *baqərhus è* (Vens.); *bakhus et* (Mellemsl.); *båqhus æn* (Andst h., D.) — huset, hvori bagerovnen findes; det bruges jævnlig også til bryggers; se ovnhus.

bageri, no. *baqəri·c è* (Vens.) = rgsm.

bagerkammer, no. *båqkamər æn* (D.) = bagerstue.

bagermand, no. *baqərmañ æn* (D.) den mand, som forhandler hvedebrød for bageren rundt om i landsbyerne; også: *baqərkun,* når det er en kvinde.

bagerovn, no. *bakåwn æn* (Mellemslesvig); *baqərun i -un* (Vens., Lild s.); [*baqərwon i*] (N. Sams); *baqərdåwn æn* (D., Malt) = rgsm.; „bagerovnen dannedes på følgende måde: man lavede en form af hedetørv, eftersom man vilde have dens störrelse og höjde; derover klinede man ovnen op, og når leret [havde den fornødne tykkelse og] var nogenlunde törret, så stak man ild i tørvformen og lod den brænde bort, så stod ovnen færdig; „aren" el. bunden i den var også af ler", J. Saml. IX. 344, (Sall.) smlg. II. 319. alm. jysk skik.

bagerum, no. *baqrom et* (Agersk.) bryggers.

bagerst, to. *baqəst* (vestj.); *baqest* (Vens.) = rgsm.; *dæñ baqəst biðər æ huñ* (Malt).

bagerstue, no. *baqəstòw æn* (Vens.); *båqståw æn* (Thy, vestj.) — stuen, hvori dejgen lægges, nærved bryggerset.

bagetrug, no. *baktråw* [*et*] (Ang.); *båqtròw et* (Søvind s.); se dejntrug.

bageved, no. *bakvæj de* (Sundev.) ved til at bage ved.

bagetöj, no. „af bagetøv [*baqətòw*] blev der kun lavet søsterkage, æbleskiver og vafler, samt de også endnu overalt brugelige pebernødder". Gårdbo, juleskikke fra Vens., Jyske Saml. X. 77: d. e. bagværk.

bagevarm, to. *båqwarm* (vestj.) om ovnen: varm nok til at bage i.

bagfjærding, no. *baqfjareŋ i -ər* (Vens.); *baqfjarəŋ æn* (Søvind s.); *båqfjarəŋ æn -ər* (D.) = rgsm., se bagbøste.

bagflække, no. *baqflæk -ər ət* (D.) sætte lapper under hælen på skotöj; de enkelte stykker hedder flækker (s. d.).

bagfod, no. *båqfuwəð* el. *æ baqə fuwəð* flt. *-fæðər* (D.) = rgsm.

baggarn, no. Mb. et slags sildegarn, som anvendes ved fiskeri i Limfjorden; Mb. henviser til forordning af 15. Decb. 1750 § 3.

baghilde, no. *baqhel æn* (Andst) hilde, hvorved dyrets bagben sammenbindes, også uo. at baghilde.

baghjul, no. *baqhywl è* (Vens.); *båqhywl æn -wl* (Mors) = rgsm.

baghjörne, no. *baqhjörn et -ər* (Støvring) i keglespil: hjörnekeglen, som er længst fra spilleren.

baghofte, no. *baqəhöwt* (Andst) bagfjerding på et kreatur, mods. forbov.

baghold, no. *baəkhål* (Sundv.) — 1) *han æ komən i b—,* det er gået tilbage for ham, eller: han er bleven tilb. med noget; se baglås. 2) „da de trådte ned i kahytten, gik kaptainen i baghold og befaler hans folk" — ? — Kr. VII. 294.

baghoved, no. *baqhuwə æn* (D.); *baqhòwi et* (Søvind s.) = rgsm., el. *öwər obaq o æ huwə* (D.).

baghug, no. *baqhoq æn* (D.). Når karlen, som slår græs i høsletten, har ladet en strimmel græs stå, tager han det med baghug, idet han böjer sig så langt tilbage, at han foruden sit eget hug tager den manglende strimmel.

baghøl, no. *baqhøl è* (Vens., Agerskov, Himmerl.); *båqhøl æn* (D., Vejr.) — hullet bag mølleslusen og hjulet: *„mèn i de sam kam haj snori hèn i baqhølt å hopə åp è stæqəswejən"*, Grb. 138. 14., men i det samme kom han snurrende hen i baghøllet og hoppede op ad stegersvinduerne.

baghånd, no. *baqhåjən* best. (Vens.) ydersiden, modsat håndens „balde", indersiden; = *obaq o æ håñ* (D.), også i udtryk som *kom i baqhònən mè* (Søvind s.).

bagkastel, no. *båqkastæ·l æn* (vestj.) det bagerste af noget, bagdel, rumpe.

bagkleve, no. *ba-klöw, ba-kle, ba-klèj* (Ang.) — kammeret i Angel og Mellemslesvig bag storstuen (piselen); i Angel med en dör i gavlen benyttet som karle-

kammer, vestligere (Valsbøl, Vis h.) malekammer, hvor dejgtrug og håndkværn fandtes); se kleve.

bagklog, to. *baqklòq* (Vens.) klog bagefter, se forklog.

bagklov, no. *baqklöw æn -ər* (Seem ved Ribe); *ba·kklòw* [*bakl̊åw*] (Angel) biklov på koens bagben.

bagklædning, no. *bå̤gklęneŋ æn* (vestj.); *baqklènęŋ æn* (Søvind s.) = rgsm.; b— på skab; *hun væn hiñ b— temæ* ɔ: gik sin vej.

bagkobbelko, no. *ba̤qkòbəlkow* (Lild s.) den yderste ko tilvenstre i henholdsvis forreste og bagerste kobbel (s. d.).

bagkrop, no. *æ baqəkråp* (D.) = rgsm.

bagkurv, no. *bå̤qkòrə æn* (Mors, Thy); *baqkårə* (Hmr.; Randers) — 1) = bagsmæk på en vogn, i ældre tider sædvanlig gjort af risflætning. 2) bagenden af vognen, man kan lægge noget om i bagkurven; *de leqər i baqkårən* (østj.). 3) *bus, hwyst, slå, væñ æn b—* = støde en kolbøtte; jfr. hoved, hovedkulds, kramkurv, kuld, kurv.

baglig, to. *baqələ* (D., nörrejysk); *bakələ* (Mellemsl.) — tilbage i noget, *æ kuwən æ baqələ, han æ baqələ i løsən*, tilbage i læsning.

baglomme, no. *baqlom æn -ər* (D.) = rgsm.

baglængs, bio. *baklæñs, -lañs* (Sundeved); *bòŋəlæñs* (Vest. Vandet, Thy, de gl.); *baqlæŋs, -lajs -læjs* (Vens.); *bakluñs* (Brader.); *baqleñs* (Bjerre h.); *baqlèns* (Søvind s.); *bawlæñs* (D., vestj.); *bawlåñs* (Agersk.) = rgsm.; *kom b— frå ət, å æ töj* (D.), komme klodset, forkert fra det.

baglængs rakker, se rakker.

baglæs, no. *baqlæs è* best. *-t* (Vens. Himmerl.) — 1) den bagerste del af læsset; *baqlæs i wun*, uo., læsse vognen for hårdt bag. 2) læs, man får tilbage fra et sted med tom vogn; at få b— fra byen (Slet h.) Mb.

baglår, no. *bå̤qlor æn* (D.) = rgsm.

baglås, no. *ba̤qlos* (Vens.); *bå̤qlos* el. *baqlos* (D.); *baqlos* (Malt) — 1) bogstavelig om en lås, der er gået i ulave, således at nøgle eller vrider ikke kan lukke den op. 2) fig. *æ moñ æ gon i baqlos* (Malt), *i bå̤qlos* (Mors) ɔ: blive tavs; *kom i b— mæ*, blive forsat i noget, komme tilbage med, jfr. bagdans, baghold, bagstand.

bagmon, no. *ba̤qmon* itk. (Årh.—Randers) det at være bagefter med noget, modsat formon.

bagnavn, no. *baqnawn æn* (D.) slægtsnavn på personer, mods. fornavn.

bagning, no. *ba̤qni i* best. *ba̤qniji* (Sams) = bægt.

bagplov, no. *bå̤qplåw æn* (D., Rkb.); den egentlige plov nævnedes *æ b—*, mens forstillingen, hjulene, kaldtes *æ hywl* på den gammeldags hjulplov; jfr. Kr. III. 65. nr. 84.

bagre, to. = rgsm.; *æ baqə bijən, æ baqər æñ* (D.).

bagreb, no. *ba̤qreb è* (Vens.); *baqręv et* (Søvind s.); *bawrev æn* (D.); *bawərev* (Sall.) — rebet, hvormed læsset på høstvognen fastbindes bagpå.

bagrede, no. *baqrèj èð -ər* (Himmerland); *bå̤qrę* (vestj.) — 1) bagvognen, lejet mellem hjulene, hvorpå faddingen ligger; *ìwə de baqə rę, dæ̤r æ kon let glę* (S. Hald), d. e. når man sidder over de to bagerste hjul på vognen, bliver man mest stødt. 2) spøgende: bagdelen af et kreatur.

bagrå, no. *bå̤qrå̤* (Vejr.) hele den bagerste del af undervognen på hjulene nær.

bagside, no. *baqsij æn* el. *æ baqə sij* (D.).

bagskrald, no. *bå̤qskral̥ æn* (D., vestj.) 1) udtryk fra keglespillet; efter det første slag fra bestemt, langt mål, får hver, som træffer, ret til at slå b—; så må han stå, hvor han vil, og slå så mange han ævner. 2) slå b— med en pidsk, idet man svinger den og slår skrald bagud. 3) *wår dæ få b—*, for eftersmæk.

bagskud, no. *bå̤qskåð æn* (D.) = bagskrald.

bagslag, no. *baqslaw è*, best. *-wə* (Vens.) 1) hjulbøren til at køre tørv på har kun b—, et opstående stykke ved hjulet, ingen sidestykker; ryg på stol og bænk. 2) *han æ komən i bå̤qslaw mæ ət* (vestj.) det er gået tilbage for ham.

bagslod, no. *bå̤qsloj æn* (Rgkb.) *kom o æn b— mæ* = i bagdans, d. e. det er gået tilbage for ham.

bagsmæk, no. *baqsmæk æn* (Vens.); *båqsmæk æn -k* (D.); *baksmæk it* (Ladelund) — 1) på en vogn, se bagkurv, bagsmækken er af træ, bagkurven flettet. 2) = bagskrald; *han fæk æn b—*, et eftersmæk.

bagsok, no. i udtr. *sto åp pò baqsåkərən* (Søvind s.), d. e. rejse sig i hele sin myndighed og vigtighed for at göre modstand.

bagspringe, uo. *baqspreŋ* (Andst) — 1) når tyren fejler koen under parringen. 2) b— en hest: stå på den fra höjre side.

bagsprængt, to. *båqspræn̈* (D.) om et redskab, spade, fork, greb, der har ladet sig bøje tilbage.

bagstade, no. *baqstȯ è* (Vens.); *baqstòq* (Søvind s.) — 1) en plads i stalden bagved hestene; fig. en plads, hvor man ikke kommer i betragtning. 2) stansning, stilleståen; *kom i baqstòq* (Søvind s.).

bagstand, no. *båqstån̈* (vestj.) — 1) være i b— med = tilbage m. betalingen el. udredelsen af noget. 2) gæld, *dæn jæn båqstån̈ rækər dæn an̈ən æ hån̈*. 3) *ha æn kön b—*, om mand el. kvinde, der bagfra ser godt ud.

bagstelde, no. *æ baqə stæl* (D.) bagerste halvdel af vognen.

bagstikker, no. 1) *å spel baqstekər* (Vens.) et slags kortspil, hvor sidste stik gælder. 2) *i b—* (Vens.) den, som tager sidste stik.

bagstol, no. *bawstol æn* (D.) stol med ryglæn, jfr. hvilestol, pavestol, og hvad overgangen g til w angår: bagreb.

bagstykke, no. *baqstøk æn* (vestj., Ballum, Slesv.) = rgsm.; bagsmæk på vognen (vestslesv.).

bagstyrtet, tf. i udtr. *vi blöw hel baqstöwt* (vestslesv.), ɔ: vi blev overraskede ved, at noget uformodet kom bag på os.

bagsæde, no. *baqsæð æn* (D., Malt) sædet ved gilder med ryggen mod husvæggen bag bordet, jfr. forsæde.

-bagt, se arne-, gjennem-, halv-, hjemme-, ny-, oven-.

bagtale, uo. *baqta·l* ft. *-ta·l* (Agersk.) = rgsm.

bagtöjr, no. *baqtyr æn* (Andst) stykket af et töjr fra töjrestagen til lægnet.

bagvand, no. *båqwan̈* (Rkb.); møllen går i b—, når vandet bliver så höjt bagved hjulet, at dette ikke kan gå rundt, *de gor i b— få ham* (vestj.), ɔ: mislykkes.

bagvendt, tf. [*baqwèn̈c*] (Vens.) kejtet.

bagvind, no. *baqvin̈* (D.); *baqwej æn* (Vens.) — møllevingerne kommer i b—, når hatten ved et uheld drejes således, at vinden træffer dem bagfra.

bagvinter, no. *baqwen̈cər i* (Vens.) eftervinter.

bagværk, no. *bakværk de* (Braderup) småkager, jfr. knas.

bagöje, no. i en tælleremse: *netən, tyw; køs æ kat i æ båqyw!* (vestj.) d. e. rumpen.

baj-, no. afledn. og smst., se bade.

baj, no. *baj æn* best. *-ən* flt. *-j* (Randers, Støvr. h.) et sigtebrød; *æn kòwrəŋ baj = hwèðəbaj*, et hvedebrød; *æn bæjt baj*, en bagning fintbrød; jfr. bær-, hvede-, kavring-, Randers-, rug-.

bajads, no. *baja·s i -ər* (Vens. o. fl. st.) = rgsm.; „så får han lyst til at have Vidunder med som b—, for det han så underlig ud", Kr. VII. 6.; ved ringridning den vittigste karl, der udklædt gerne sad på en gammel krik og gjorde tusinde löjer, mens karlene red om fra gård til gård; han og hans löjer beskrives Grb. 7 nr. 3.; jfr. ital. pagliaccio, en stråsæk og en gøgler.

bajadsstreg, no. *baja·streqər* flt. (Vens.) = rgsm., *„haj wa lisə løsti te dåjsi som te bajastreqərn"*, Grb. 11. 90.

bajbesøg, no. *bajbəsøq et* (Støvr.) besøg, som gjordes i nabolaget til den, som havde bagt, for at smage hvedebrødet; så trakteredes der med kaffe til.

bajke, no. *bajkə* el. *bajkə æn* (Fanø) en mandfolke sirtses undertröje under vesten; er ved at gå af brug.

bajonet, no. *baqənæ·t æn* (D.) = rgsm.; „a so æn fransk sældåt, han gik mæ et bette bån på hans bangenet" (Blich. Bindst.); jfr. fr. baïonette efter byen Bayonne i Syd-Frankrig.

bajsmellemad, no. *baj-* el. *bajsmælmað æn -ðər* (Randers) et stykke hvedebrøds smörrebrød.

1. bakke, uo. *bak -er -ət* (D.) ryge tobak: bakke stærkt af en pibe; jfr. bap.

2. bakke, no. *bak, bak i* flt. *bakər* (Vens.); *bak et -ər* (S. Hald, Støvr. h., Gjern h.; Øland, Hell. h.); *bak at,* flt. *-i* best. *-in* (Røgen s.), flt. *bakiə* best. *-n* (Hads); *bak æn -ər* (S. Sams; Framlev h.); *bak æn -ər* (Thy, Sall.) — 1) banke, lille höj, se banke; østj. alm. itk., dog siges: *nijər a bakən* (Hell. h.); *æ bakər* (Lild s.) klitterne; jfr. bjærg; klit-, å-. 2) *dær æ bakər o* el. *i æ skøj* (Rkb.) siges, når skyerne tårne sig i synskredsen, jfr. hat. 3) fig. *de gor nijər a bak mæ ham* (Sall.) = rgsm.

3. bakke, no. *bak æn -ər* (Andst h.; Fanø, Lild s.); *æn bak* (Gjern h.); *bak æn -ər* (Vens.) — 1) bakke til at bære noget, kopper osv., på; *æn brèt, di kalər æn bak* (Lild); jfr. aske-. 2) et lerfad eller blikfad til mælk (Sundv.). 3) bakken, hvorpå „linen“ med krogene (600) ligger, omtrent $^1/_{17}$ mil lang; dernæst kaldes selve fiskeredskabet (line, kroge, tavser med tilbehør) en „bakke; man sætter to el. flere „bakker“; udtrykket gælder havfisket langs vestkysten; på Holmsland hører 12 liner til en bakke; *è sæt bakər* (Vens.); *dm weñtərən broqə wi bakər å ta tòsk əpo; de æ lång lijnər, dæ blyuər sæŋkeð niər əpo boñ o hau mæ æn keñs fò hwær haltriði fauon; i æñ o keñsən æðər æn stuər kròq, mæ æn stomp kòlə* (= kuller) *po; bakərn blywər låð låŋs æ boñ o hau å fræ hwær æñ gor dær æn rijbər hèlər æn dòðərlijn òp te ðə öwəst o woñəð å æ fæjst i æ dòðər .... å i dæñ æ ðər òså fæjst æn tòw mæ ən seŋk we* (Lild s.); *løb bakərn,* sætte b— ud (Lild s.); sml. line, tavser, kajl, dovtønde, gajlinger, tejlende. — jfr. borre-, kuller-, store-, åle-.

4. bakke, uo. *bak -ər -ət -ət* (Andst) 1) øse mad op: *bak åp* (Fanø); „mens hun baket op no, a list mæ te krowret, å hint en pæl bræjvin om hejsen a howe ræt“, And. Frieri. 2) b— op for en: traktere; *bak åp mæ æn histå·rə* (Malt) lyve.

bakkebojle, no. *bakbòjəl æn* (Holmslands klit) et gilde, som espigerne (s. d.) gör; de har hver en bakke (se 2. bakke), hvis fisk udgör en del af deres lön; gildet blev gjort en dag, når det var *åpblæst væjr,* ɔ: hård kuling, så bådene ikke kunde gå til søs, og der trakteredes med kaffe, sød suppe og pandekager.

bakkegalt, no. J. T. en plante, bakketidsel, carlina vulgaris, L.

bakkekam, no. *bakikam æn* best. *-ən* (Vor) = rgsm.

bakkelarres, no. *bakəla·rəs æn -ər* (D.) — 1) en vindig person: *en ræjn b—!* jfr. Feilb. Lidt jysk sprogfil. Nord. Månedsk. 1868 (vestj.); baccalaureus (?), se Andresen Volksetym. (1878) s. 23., opr. mlt. baccalarius, ejer af et större lensgods. 2) flt. småkager, klejner; jfr. put igennem, vredne skræddere (D.). 3) små pandekager, klatter (Malt h.). 4) vrøvl, tåbelig tale (Ikast).

bakkelse, no. *bakəls æn -ər* (Sall., vestj.); *bakəls æn -ər* (Vens., Sams, Randers) — 1) pandekager, vafler, også æbleskiver; et slags hvedebrød (Randers). 2) fig. en lusing (Vens.).

bakkelsebrød, no. *bakəlsbrøð et* (Støvr.); „var en mand forelsket i en kvinde, og hun ikke vilde begunstige ham, behøvede han blot at lægge .... et bakkelsebrød el. en frugt på sit venstre bryst .... og få hende til at spise det“, Jyske Saml. IV. 242. fra Ålborgegnen; et slags hvedebrød, som en fastelavnsbolle el. lign.

bakkenbart, no. *bakənbårt æn -ər* (Agersk., alm.) kindskæg.

bakkeras, no. *bakərå·s* (Elbo h.) stor overdådig anretning ved gilde, se bakke op.

bakkeret, to. *bakərə* (Vens.) bakket, fuld af bakker, om en egn.

bakkeris, no. J. T. en pileart, salix repens L. (Thy).

bakkeskulde, no. *bakskul æn* = flt. (D.); *baskul* flt. (Fanø) — slette, en fladfisk, platessa limanda, Art.; jfr. 2. bakke.

bakke-smutter, no. *baksmutər æn* (Støvr.) digesvale.

bakkespringer, no. *bakspreŋər,* måske også: *bakspelər æn* (vestslesv.) en driver; en person, som intet udretter.

bakkethe, no. J. T. en plante, timian, thymus serpyllum L. (Thy).

bakketidsel, no. J. T. = bakkegalt.

bakketorsk, no. *bakətåsk* (Vens.), torsk, som fanges på bakker (2); jfr. pilktorsk.

bakketov, no. *bakətòw nòj* (Lild s.) rødderne af klittaget (psamma arenaria), de kan opnå et tovs tykkelse, er sejge

og stærke og bruges til kurvefletning; *dæn 'løb beñər di mæ bakətdw; de æ di stuər å sèj rèðər o klettaqəð.*

bakketrug, no. *baktråw æn* (Holmsl. kl.) en træplade, ⁵/₄ al. i firkant, hvorpå bakkerne, fiskesnörerne, lægges, når de er „est", ɔ: maddingen sat på.

baksblok, no. *baksblåk æn* (Tønder); når der skæres korn, raps i kogene, leder en forskærer (*fårskøstər*) arbejdet, med visse mellemrum stryges seglene; det stykke, som skæres mellem to hviletider med strygning af seglen, kaldes en b—, rimeligvis fordi der bliver tid til at tage ny tobak.

baksbrev, no. *baksbröw et* (Agerskov glds.) papiret, posen, kardusen, hvori tobakken købes, se brev.

bakse, uo. *baqs* (Rkb.); *baqs -ər -əð* (Agger) — 1) anvende kræfter på at tumle, magte: *b— mæ æn støk træ.* 2) have samleje med (østj.).

1. bal, no. *bal æn balər* (Vens., vestj.), itk. (Løgst.); *bal å* best. *balə* flt. *balər* (S. Sams) — gilde med el. uden dans, forsk. fra legestue; til bal møder man parvis, véd i forvejen, hvormeget hvert par skal betale, den ene gang betaler så karlen for sig og sin pige, den anden gang hun for begge, pigebal (s. d.) (Silkeborg); jfr. danse-, fastelavns-, jule-, kjøbe-, par-, pige-, profet-, sidde-, spille-.

2. bal, to. *bal* (Holmsl. Lb.); *dær æ et snø te b— mark,* = vild, bar mark; *uð o æ bal hiјəð* (Lb.) ud på den vilde hede; andre steder siges: *te bår, flåð* el. *slæt mark* (D.), *di so et uðən de balə haw* (Himmerl.); udtr. synes at svare til: *uð o æ dom syјə* (vestj.) ud på den vilde sø; jfr. Kalk. bældet og 2. balle.

balans, no. *bala·ñs* (Ribe); det kan jeg ikke holde b— ved, holde god el. ringe b— ved noget = stå sig godt el. dårlig ved noget.

balber, no. *balbiј·ər æn* (D.); *balbiј·rər i -ər* (Vens.; Sams.) — barber = rgsm.; *hwa fåskæl æ dær mæl i balbiј·rər å i høstkǫl? — høstkǫli ma sput i stoðərn, de ma balbiј·rəri eñc* (Vens.).

balbere, uo. *balbiј·ər, balbe·r* (alm.) — 1) afrage skægget, barbere; *æ kre hå balbe·rət ət gåt* (Malt) = ædt rent med. 2) snyde, bedrage, *han æ blöwən b— te tæñərən* (Løgst.); *han blöw balbe·rət,* drukket fuld (Sundv.); slå en på øret (Vens.).

balberkniv, no. *bolbiј·ərknyw æn* (D.) = rgsm.

balberkost, no. *bolbiј·ərkwǫst æn* (D.) = rgsm.

balde, no. *bal i -lər* (Vens.); *bal æn -ər* (Thy, Agger); *balər æn -ər* (Sall.) — 1) om fodens, håndens, rumpens store muskler, især om de sidste; *huma·nə ris ska dæ te di röw? — tyw! ti te dæñ jæn bal, tyw te tåw* (Ribe), alm. drengevittighed. 2) *æ balər* (?) flt. (Sall.) opskyllede sandrevler ved stranden. — jfr. bolde; ast-, fod-, röv-.

baldehule, uo. *balhuwəl* (Silkeborg) i udtr. *b— æn træsku,* hule plads ud for fodens balde.

balde-korn, J. T. 308, toradet byg, hordeum distichum L.

balder, no. *bålər* (Mors) larm, bulder; *så hår dæñ bålər æñ!" så æ mañ, han task åp æ ywlawtən;* jfr. rabalder?

baldre, uo. *balər* el. *bålər -ər -ət -ət* (D.); *bǫlər* (Bjerre h.); *balər* (Løgst., Framlev h.) — dundre på, banke med larm, f. eks. på en dör, se bomre; „a bålere jo løs ijæn å sæje", Ywlb. 7, buldre løs med ord; „han båleret jo u o stuelen, smst. 73, gik larmende ud af stolen; *balər* (Vens.) leve flot, göre mange gæstebud.

baldyre, uo. *baldy·r* (vestj.; Mds. h.); den gamle betydn. at brodere har jeg ikke sikkert truffet; derimod alm. om at prygle en brun og blå; *han æ blöwən gåt uðbaldy·rət i æ huwə* (D.); et træ, som alle grenene er hugget af, en mose, som alle knoldene er blevne afgravede på, er blevet godt baldyret.

baliere, uo. „Smæjen å Jakob Tonglon ha mærket te han balieret", Ywlb. 34., skreg, klagede sig.

baling, no. *baləŋ æn -ər* (D.); *baləŋ æn -ər* (Malt) — en hugget lægte, de savede nævnes *latər,* jfr. Rietz boling.

1. balk, no. (Ang.) bruges om de lange stænger i sidestykkerne til vognfadingen, over- og under-, jfr. lærrings-.

2. balk, no. *balk æn -lk* (Agersk.), flt. *-lkər* (Fjolde; Ang.); *bolk i- lk* (Vens.), flt. *-lk* (D.); *balk i* (S. Sams); *bǫlk æn -ər* (Vejr., Løgst.); *bwolk æn -ər* (Him-

merland) — 1) skillerum, mellemvæg: i tørve- og mergelgrave for at holde vandet ude fra arbejdsstedet (vestj.); skel på marken, f. eks. mellem to töjreslag (Skanderborg); mellem to skår på eng el. kornmark (vestj.); den lave væg mellem tærskelo og kornlade (vestj.); renen på marken, der skiller to nabolodder; herhen hører vistnok udtrykket: *de æ dær eŋən balk ve* (Gjedsted), ɔ: det har jeg nok af, el. er der nok af, det, der er, er ikke begrænset; jfr. klyne-, land-, lo-, mellem-, skar-. 2) sted på marken, hvor ploven er gået af jorden; et sted, som sædemanden har oversprunget (Agersk., Ang.); et sted, hvor ploven på grund af sten har måttet løftes ud (Sams); at sætte el. göre balke; jfr. plov-, sten-, så-; smlgn. hundekiste, hundetrug, svinetrug. 3) om klæder: de sidder i *bwolkər* (Himmerl.) d. e. store folder; ujævnheder på spundet garn (Vens.). 4) lidet garn til at fange marsvin i (Mols); Mb. Tillæg.

balke, uo. *balk -ər* (Mds., Gjern h.; Ang.) lade ploven springe steder over, hvor den ikke går i jorden; føre harven så, at den ene „dræt" ej berører den anden; *han balkər et, dæn man* (Mds.), ɔ: han står sig godt.

balkeret, to. *balkərə* (Agersk.), om marken, hvor der er mange plovbalke.

balk-væg, no. *bolkwęq æn -ęq* (Vens.) skillevæg mellem lade og lo; se bolvæg.

ballade, no. *å gör b—* (alm. i Østj.) göre dumme streger; noget, der vækker ubehagelig opsigt; ital. ballata, en sang, man danser efter.

1. balle, no. J. T. 325 ærtebælg (Thy), jfr. sv. bal, Rietz.

2. balle, no. *balə æn* (Søvind s.) åben, dyrket plads i en skov, glds.; jfr. 2. bal.

3. balle, no. *bali i -ər* (Vens.); *balə æn -r* (D.; Agersk.), flt. *-rər* (Brader.); *bali æn -ər* (Vejr., Løgst.; Thy, Bjerre, Framlev h.), huk. (Sams) — 1) vadskerballe med ører, jfr. kar; *gi po bali* (Sams) el. *gi bali,* give kreaturer hakkelse, mask el. lign., som gives dem i en balle el. kasse. 2) trækar til smör: *æn smörbalə* (Agersk.); *æn balə smör* (Ang.). 3) *hurra få mi åləmor, hun ku swöm i æn balə hakəls!* lystigt sejersudtryk (Andst h.), jfr. bolde.

ballefuld, to. *balful* (Ejstr. s.); *baliful* (Thy) — fuld til randen; andre udtr. se fuld.

ballekar, no. *balikår æn* (Mors) vandballe med ører, se kar.

ballekuk, no. *baləku·k* (Andst h.); *de ær en ręn b—* = vist og sandt; oprindelse?

ballero·ne, no. uo. et udtryk fra lege; når en har forset sig i legen, skal han ballerones, d. e.: de legende står omkring ham i en kreds, banker ham på ryggen med kæppe og siger:

bille, baller run, tippe, tappe, tun,
op ad bjærge, ned ad dale,
der slog ild i Mikkels hale,
en og tyve er din ret;
får du flere, bliver du træt,
en to tre osv. (Vens.), jfr. Sgr. III. 192,

el. Balder, Rune og hans viv,
de yppede dem så stor en kiv,
så stor en kiv i Tune,
der slog Balder Rune;

her slog den mest fornærmede af de omstående første slag, og så fulgte der slag i slag fra hele kredsen:

en to tre fire fem,
nu kan Rune snart gå hjem,
seks syv otte ni,
nu er Runes straf forbi,

så kunde vedkommende lege med igen (Vens.); jfr. Sgr. III. 191. 37.

el. Ballerune, ballerune i kongens krune,
femten trölser (slag) det er din ret,
får du flere, så blir du træt,
jfr. Sgr. III. 192.

Når en i legen glemmer noget, bliver han „balloneret", d. e. han får en bestemt dragt prygl, Sv. Grundtv. håndskr. Saml. I Ribe brugte börn for 40—50 år siden følgende leg: man satte sig omkring et bord, satte den venstre knyttede hånd derpå med løftet tommelfinger, greb om denne med höjre hånd og, idet man søgte at dække tænderne omhyggelig med læberne og slog takt til sangen med de knyttede hænder, sang man: „Hygum, Bygum, Ballum kirketårn, hvem der griner eller ler eller la'r sine tænder se, skal have firogtyve balderoner!" Den el. de deltagere i legen, som ikke kunde bare sig for at briste i latter ved at se kammeraternes fordrejede ansigter, måtte så betale gildet med et smæk af

hver deltager (medd. af past. C. Thurah, Drejø; jfr. Sgr. III. 175. 37.). Til sammenligning og udfyldning hidsættes endnu følgende fra Langeland: de legende sidder i en rundkreds; en knytter hånden og stikker tommelfingeren opad; en anden sætter sin sammenlukkede hånd om den førstes tommelfinger ligeledes med sin tommelfinger opad o. s. fr.; den sidste kredser om sin tommeltot med sin anden hånds pegefinger og siger: nu skriver jeg en kreds om denne lille kirke, hvem der enten griner eller smiler eller hoster eller nyser eller gör den mindste mine, han skal have ni nip og ti „balleroner“, et vrid i næsen og et godt dosmer for hul; den, der så først forser sig imod en af disse regler, skal straffes; idet han bliver dunket i ryggen, siges der:

Trykke trone ballerone,
der går en gris på kaberis,
han æder byg, han drikker bærme,
det kan sværme
opad bjærge, ned i dale,
det skal denne ryg betale,

med 1, med 2, med 3 .... 10; derefter vanker ni nip i armen, et vrid i næsen og et slag på bagen; jfr. Sgr. III. 173. 37. Når en i panteleg i de gamle julestuer ikke fuldførte sin dom, skulde han stå „julestueret“; en spörger: „hvad er det?“ — svar: „det er ballerone af os allesammen“. R. Paulli, Julestuen og Maskeraden 1724, meddelt i Rahb. Udv. af Holbergs Skrifter VI. 341, se også Kbhv. i Holbergs Tid ved dr. O. Nielsen s. 195 (medd. af dr. Nielsen), smlgn. Kalk. Balderone, en juleleg; i legen skal den, som er „Balder Ofne“, lægge sit hoved i en andens skød og de andre slår ham i ryggen; mens de slår, synger de alle: Balder Ofne og hans vif, de yppede dem en grote kif, grote kif på Tune, så slår vi Balder Ofne, ni slag skal vi slå, dermed skal vi hjem gå, — hvem der slår flere end ni slag, han bliver Balders Ofne; jfr. Sgr. IV. 45. 37. og Grundtv. Dske Folkeviser II. 647. Endnu kan tilföjes, at ballerone forekommer i tælleremser fra Bornholm og Møen, Sgr. III. 238. 37., IV. 84. 37. og i forbindelse med legen: borre guldæble, smsts. III. s. 233. 37., jfr. Gr. Gl. d. M. II. 142, Troels Lund VII. 107. En ældre mand, født i Kbhvn., tror med sikkerhed at kunne mindes, at han og hans kammerater for 50 år siden brugte formen: batterone, jfr. ital. battere, slå. — Hermed kan en engelsk leg sammenstilles, the game of Dump, fra Yorkshire hos Halliwell: Popular rhymes and nursery tales s. 128; börnene sætte ligeledes deres knyttede næver „endways the one on the other till they form a high pile of hands“, og efter en samtale sluttes så: them as speak first, shall have nine nips, nine scratches and nine boxes over the lug.

ballihvæse, no. [*baḷihwæ̜s*] (Sall.) vulva.

ballingsyre, uo. *baləŋsyr -ər* (Mds. h.); *han æ baləŋsyrət gåt* = ilde tilredt, vel især i ansigtet, af slag; *a ga ham jæṇ liq i baləŋsyrən,* i ansigtet; oprindelse ?.

Ballum, no. en landsby på vestkysten af Mellemslesvig bekendt for de vældige punse, som skænkes: *di baḷomər haḷ* (halve), af hvilke en kunde slå en mand under bordet; jfr. Höjer.

balpe, uo. *baḷp -ər -əð -eð* (Lild s.), om vand, der er i bevægelse, slår mod randen af karret, hvori det er; jfr. bolpe.

balpfuld, to. *baḷpfuḷ* (Lild s.) fuld til randen.

? bals, no. (C. Duus, Sundeved) et nedtrådt sted i korn.

balser, no. *bals̡ər* (D., Andst, Sall.) kender jeg kun i det alm. udtryk: *æn sæ̜r b—,* löjerlig fyr. Balthasar er som navn blevet til *Balsər,* udtrykket kunde mulig stamme fra udklædningerne, som de mænd iførte sig, der gik med „stjærnen“ ved nytårstide og som forestillede de hellige tre konger, Kasper, Melkior, Balthasar.

balsom, J. T. 345. en plante, tanacetum balsamita L.; „balsen“ (syd for Århus), jfr. lugtens.

balsompirum, no. Grb. 158. 14. en slags salve til brug ved brændt skade.

balsty·rig, to. *balstyriq* (Andst); *balstyrəq* (Sundv.); *balstyrlə* (Vens.) — tvær, vanskelig og voldsom, om msker og dyr; jfr. Sch. Lübb. balsturich.

Balthasar, se balser.

baltorn, no. *baltwoṛn æn* (Thy); *baltoṛn æn* (Sall.) — larm, Sgr. IV. 205;

skrald med pidsk; [*bøltorn*] (vestj.) skal betyde: en klodset og voldsom person.

balut, to. *balu·t* (Mds. h.) stejl, om brinker; *å ta jæn b—*, tage en med hårdhed, det modsatte af at liste og læmpe sig frem med en; *han bust om b—*, styrtede hovedkulds om.

bamberusse, no. *bambəru·s æn* (Agersk.) grovt, klodset kvindfolk.

bambusrør, no. *bombusrør æn* (D.); de driver ikke sjælden op ved stranden og kaldes sædvanlig sukkerrør (s. d.).

bammor, no. se bademoder.

bamp, no. i udtr. *o by jæn bamp* (Malt) byde en trods, vise brodden.

bams, no. *bams æn* (D., Brader.); *bamsi æn* (Rgkb., Thy) = *æn bamsəmañ* (Bradr.), en tyk, velnæret person, jfr. boms; norsk bamse, björnens navn.

band, no. *bañ æn -ñər* (D., vestj., Sønderj.); *bąj è* [best. *bañc*] flt. *bąj* (Vens.) — en ed; *han kam mæ såmanə bañə* (Skanderb.); *te æn stuwər löwn ska æn stuwər bañ* (vestj. alm., se Kk. ordspr. 82. 923.), jfr. ed, karl nr. 4.

bande, uo. *bañ -ər -ət -ət* (D., vestj.; Ang.); *bąj bąjər bañc bañc* (Vens.); *bañ -ñə -ñə -ñə* (Sams) — 1) bande, sværge, bruge eder, alm.; nok også enkelte steder om at sværge for retten; *bañ te de blonər* (vestj.); *te de stor i jæn toq om ham* (vestj.); *så de æ ræn swot åmkreŋ ham* (Mors); *te de lysənt omkreŋ ham* (Løgstør); *te de blöw ål lyst om ham* (vestj.); *te dær sto glø åm ham* (Thy); *fåwònən* (Silkeb.); *glupsk* (vestj.); *tö do bañ di lilə pinədø o ət?* (Malt); „ad basled så grint han no manne go gång, men gilled han banned te galjen“ Andr. Begr.; *bañ sæ lååñt nejər i hølər* (helvede) (vestj.); *spreŋ te o bañ, lisom di narəs kål* (D.), ɔ: karle nord fra; *bañ o bålm* (Rgk.); *bañ o blon* (vestj.), måske også: *bañ o blot* (vestj.); det er meget værre at bande pinedød end fanden tage sig; man må ikke bande i tordenvejr eller storm, heller ikke må man bande i sengen; man må vogte sig for at bande i sig selv [uden lydelige ord]; man må ikke bande i ilden; når pigen, der skal göre ild på, vilde sige, når hun ikke kan få den til at brænde: „de satans tørv!“ så vilde hun forbande ilden sådan, at hvis der blev ildløs, vilde den ikke være til at slukke; man må ej heller bande et barn eller et kreatur, og det skal være slemt at bande et skærende redskab, en økse eller en kniv, for dersom man tilföjer sig et sår dermed, skal det være meget vanskeligt at læge, Kr. IV. 404. 608-11.; *de ær eŋən syñ o bañ, nær ən bañər rę* (vestj.), skal vel betyde: når man bander på hvad sandt er; *bañ et, fąr do weð hwafuər; do ska et bañ epo əð, få do ka eñda ŷy hwa do wel!* (Thy) siges, når en bander på, at han ikke kan opfylde en anmodning; *no, no, do ska et bañ stærkər əpo ər eñ do ka bañ åm ijæn!* til den, som man ikke tror trods hans eder (Mors). 2) det er ikke godt, når en ko eller stud, som man kommer forbi, „bander ad en“ (giver det vel bekendte vræl med munden mod jorden), så kan man ligeså godt vende tilbage; thi man får da ingen nytte af sin gang, Kr. IV. 225. 318.; *nær æ ku bañər jæn, skal ən spøt* (Andst), så får det ingen magt; jfr. fr. jurer, sværge, ɔ: hvæse, om katten; se Nyrop V. Sk. 108 og Skgr. IV. 56. 66. 3) nægtende: *de bañər et* (vestj.), det slår ikke fejl, er ypperligt.

bandelok, no. *bandelå·k æn -ər* (Fanø) et hængesmykke i ørerne; fr.: pendeloque, det samme.

banden, no. i ordspr. *bañən bejər et æ skeñ, un æ nøw følər mæ* (Mors, jfr. Grb. 69. 74.), d. e. eder alene bider ikke; i udtr. som: *de æ bañən o* el. *bañənən o sañ* (vestj.), det er, nu bander jeg på det, sandt, en stærk forsikring, kan mulig også dette ord gæmme sig.

bands, *bañs* (D., vestj.); *bajs* (Vind s.) — ejeform af band, bruges alm. om, hvad der er fortrædeligt, påfaldende, ypperligt: *de wå bañs, ku do et fløt æ kyjər! æn b— kål te æn hjölə, æn b— guwə spå.*

bandsat, to. *bañsåt* (Thy); *bañsət* (Årh.); *bąjsat* (Vens.); *bañsatəs* (Andst h.) — både i god og ond betydn., om det ypperlige el. det fortrædelige.

bandskab, no. *bañskab* (vestj.); *de æ ræt nåt b—*, noget forbandet töj.

bandskudt, to. *bañskôt* (Mors): *æn b— knæjt* = bands.

bandslagen, to. *bañslawən* (Hors.; S. Hald); *æn b— dræŋ* omtr. = bandsat;

også om, hvad der er uheldigt el. fortrædeligt: *de æ da banslawən!* (S. Hald).

bandssöndag, no. *bañssønda* (Slet, Horn. h.) 4. söndag i advent, da navnene oplæstes på dem, som var i band; jfr.: bandsdag skal der afkyndes hvert år to gange, hvilke sig skulle entholde fra alterets sakramente, nemlig palmesöndag og 4. söndag i adv., se Kalk. bandsdag, bandssöndag.

1. bane, no. *bån æn* (Sams) en höj og ufrugtbar plet jord på en mark; en lille forhöjning på marken.

2. bane, no. *ban æn -ər* (Sønderj.); *bòn æn* best. *bån* (Vens.; Andst); *bòn æn* (Søvind s.); *bon æn* (D., Silkeborg); *bån æn* (Hell. h.) — 1) på hammer og økse, mods. pen (D., Silkeb.). 2) *bån æn* (Himmerl.); *bon* (D.) en flade i smstn., se jærn-, kegle-.

3. bane, uo. *bån -ər -t* (Vens., Plougstrup); *bon -ər -ət* (Røgen) — 1) udhamre leen langs æggen for at skærpe den (Vens., Røgen), jfr. hare; ordet skal også kunne bruges om leens tværsnit, den er for lidt el. for meget *bònət* (Røgen s.) d. e. krummet. 2) *bån æn stijən aw* (Plougstr.) fjærne ujævnhederne på den ved hammerslag.

bane, uo. se både.

banestykke, no. *bonstøk æn* (D.); *bånstøk æn* (Thy) — det stykke kød af halsen med halshvirvelen, hvor fårene stikkes ved slagtningen; det må karlfolkene i huset ikke få: *æ kål mo et fo æ b—, så blywər di galslawən* (D.); bliver de slemme til at slå (Thy); den, som spiser *æ b— å ən ronəvær* (væder) (vestj.) vil komme til at slå et mske ihjel; for en kvinde har det ikke noget at betyde, hvorfor det stykke altid skal fortæres af kvinder, derfor sætter husmodereh aldrig banestykket ind til manden. — Nogle siger, at det kun gælder b— af hornkvæg, men andre mener, at det også gælder om får og svin, Kr. IV. 358. 123, VI. 264. 108, J. K. 181. 19.; jfr. bøddelstykke.

bange, uo. *båŋ* (Vium): *a båŋər et*, Blich. Vium s. 150, jeg er ikke bange.

bange, to. *båŋ* (D., Vens., Hell. h) = rgsm.; *a ær et b— amæ, b— få mi tröj; æ ær it baŋ får æn dø hön, nær æ har ən kæp i æ hañ* (Nordslesvig), spøgende.

1. bank, no. *baŋk* (Sundv., D.); *boŋk* (de gl. D., Vejr., Bjerre h.); *båŋk* (Vens., Hindsted h., Thy) = rgsm.; *gi båŋk* (Hindst. h.); *è gåt law båŋk, haj fæk båŋk* (Vens.); *fo båŋk* (Sams); knubs, stød (Vejr.); jfr. hug.

2. bank, no. *baŋk æn* (vestj.); *båŋk i* (Vens.) — et pengeinstitut; *„di spleñcəriŋj søldòlər, dè wa som liq komən uw å båŋki“* (Vens.), Grb. 203. 26., fr. banque.

1. banke, no. *baŋk æn -ər* (Støvr.); *baŋk æn -ŋkər* (D., vestj.); *båŋk æn -ŋkər* (Lild s.); *båŋk i -ər* (Vens.; Thy, Bjerre h.); *baŋk æn -iə* best. *-n* (Vor h., Søvind s.); *baŋk æn -ə* best. *-ərən* (Hads h.) — 1) = rgsm., bakke (s. d.), höj, afrundet forhöjning; jfr. bjærg; fig. *no ær han öwər æ baŋk* (Elbo), ɔ: over det værste, se jan, kiddike. 2) *öwər æn baŋk* (vestj.); *sånt òwər i båŋk* (Vens., alm.) = i gennemsnit, med et middeltal: vi avler over en b. så mange fold; jfr. jævning. 3) en skybanke, en mørk, lavtliggende sky i synskredsen (vestj.); *suəl gor niər i æn båŋk* (Lild s.); jfr. brænde-.

2. banke, uo. *baŋk* el. *boŋk -ər -ət -ət* intr. & tr. (D., Agersk., Vejr.); *båŋk -ər -əð -əð* tr. & intr. (Hindst.; Mors); *båŋk -ər -ə -ə* tr. & intr. (Vens.; Sams) = rgsm.: *baŋk o æ dar; boŋk jæn*, prygle en; *„hælans bånkə di hans røqstøcər bådə blø å blo“*, Grb. 93. 81.; *b— gån*, banke garn med banketærkel; *b— staqər nijər* (D.); *de båŋkər i æ feŋər; å båŋk æ hiñər*, slå hænderne sammen for at varme sig (Mors); *Pe Krestjan boŋkər* (D.), om fosteret i en höjfrugtsommelig kvinde; *boŋk uð* (D.) en börneleg, se gås, læder; *boŋk jæn æn höwəð o* (Vejle), slå en et kreatur til i handel; „mit hjat de så howele bånker“, And. Begr., mit hjærte banker så stærkt; *di båŋkəs*, slås (Hindst. h.); se boge.

banken, no. *de wår æn maqələ baŋkən* (Holmsl. kl.), et mageligt arbejde, som når man ligger og driver i en båd; se hjærte-.

bankeret, to. *baŋkərə* (Søvind s.) bakket.

bankerot, no. *baŋkəråˑt* (D.); *båŋkəruˑt* (Vens.) — 1) *go b—, spel b—*, som i rigsm.; *æn baŋkəråˑtənspelər* (Andst

h.). 2) i vestj. og vel flere steder (Lysg. h.) en blanding af ler og kalk til murbrug. — Ordet stammer fra italiensk banco rotto, den brudte bænk, fordi vekselererens bord (bænk) blev sønderbrudt på torvet, når han ej kunde betale sin gæld.

bankerotstrug, no. *baŋkərâtstrâw æn* (Agger); trug til at slå kalk i.

bankeskammel, no. *boŋkskaməl æn -mlər* (D.) skammelen, hvorpå töjet bankes med en tærskel.

bankesten, no. *boŋkstiən æn -jən* (D.); de gl. brugte en sten at banke töjet på istedetfor en skammel.

bankestok, no. *boŋkståk æn -k* (Andst h.) = bankeskammel.

bankestol, no. *boŋkstuwəl æn* (Andst) = bankeskammel.

banketræ, no. *baŋktræ æn* (Vejr.) banketærskel; se tærskel.

bankvröder, no. i en byremse, Skgr. II. 71. 377: Kongsted bankvrødere, må betyde: de, som roder i banker (Fredericia egn) = bakke-smutter ?.

bannes, no. *banes* (D., Andst, Elbo h., Rgkb.); *banis* (Bjerre, Framl. h., Gjern h.); *de ska han et ĝör stowr banəs mæ*, udrette sønderlig, når han har et slet arbejdsredskab; *sekən b— han ĝor!* rosende, om et vovestykke; *han ĝor ræt æn b—*, en ypperlig handel; eller også om börn, der gör ustyr, slår istykker; larm (Bj., Framl. h.); jfr. lanter.

bap, udro. se bavs.

bap, no. *bap æn* (Hmr., Andst, Hindst h., Bjerre, Framl. h., Løgst.) moderens patte: *ta di bap!* til barnet; tobakspibe; et røgpust af piben. se 2 bappe, bav; jfr. sukker-.

1. bappe, no. fader, i börnerimet: *ri, ri rapə, mårn kömər bapə mæ to fiə golt; ri å ri rapər, mårn kömər bapər mæ søl sko å knapər, tre fiə goltər,* Hag. 184. 13 (Angel) = papa ?.

2. bappe, uo. *bap -ər -ət* (Andst, Hmr.) patte, om barnet; patte på en pibe, „mannen — bappet nowwe stue, long bap ow piben“, Jyden I. 34. 2, jfr. bakke.

bar, to. *bar bar* (Sønderj.); *bår bår* (Nörrejyl.; Vens., Sams, D., Thy); *båə* (N. Snede, Vrads h.); *bòə* (Søvind s.) — 1) ubedækket: *go mæ bòə hòwi, bò fæjə* (Søvind s.); *æ bår skiň, bæljə, hals, huwə, fæðər, bijən; begøn o æ bår boň* el. *mæ bår hiňər,* på bar bund (Malt), jfr. åben-. 2) mager, fattig, om msker, dyr, marker: *han æ bår, et hiəl bår* (vestj.); *a it så bår æ ve ət* (Silkeborg); *de æ no bår byňər,* bønder, som intet ejer; *æn bår ku,* mager, ussel; *æn bår awər, bår græjs* (Hmr.). 3) ren, ublandet: *jænə bar kantö·flər* (Brader.), *bar råw, bar jænə råw* (Agersk.), *de ræjn, bårə skit* (D.), *de bår wåj* (Vens.); *ren å bår öj,* helt ødt (Andst); *han æ gåwən dærhæn får æ bar seən,* ene og alene for at se (Brader.), se blot.

-bar, se brug-, frugt-, kost-, lyd-, ær-, år-.

barakke, no. *brak æn* (Vens.); *brak æn* (Mors, Sall.) — *„hèrən ha jò brakər nåk“*, Grb. 66. 26., hytter, småhuse, fr. baraque, hytte, hvori soldater ligger i lejr.

bararmet, to. *bårarmə* (Vens.) = rgsm.; *mæ bår årm* (D.).

barbenet, to. *bårbinəð* (Lild s.) = rgsm.; *han hår bår bijən* (D.); se barfodet.

barber, no. se balber.

bardon, no. *bardo·n æn* (Hors.); *bardå·wn æn* (Mds. h.) — besvær, mas: *å ha bardåwn mæ jæn; vær i æn slem bardo·n* (Hors.) forlegenhed; jfr. Kalk. bardun, kamp; norsk bardyne, tumle sig.

bardone, uo. *liq ve å bardo·n* (Randers) besvime.

bardus, bio. *bardu·s, pardå·ws* (D., vestj.) pludselig, om fald, *han fol b—; å så, bardu·s, dær lo han* (Andst); *han kam så bardu·s iň a darən* (Silkeb.); *a tåw ham pardå·ws i æ kase·lkən* (D.), jeg tog ham med et rask tag i nakken.

barduse, no. *bardu·s* el. *bardu·si æn* (Thy) et stort, svært kvindfolk.

barduse, uo. *han bardu·st nijər* (Sall.) styrtede hovedkulds ned.

bare sig, uo. *bar sæ* (Sønderj.); *bår sæj* (Nörrejyll.) — 1) bare sig for, dy sig, *bar sæ* (Braderup); *a ka eňc bår mæ* el. *bò mæ får å lic* (Vens.), *bår mæ få griňən* (Malt h.), jfr. dy. 2) bjærge sig for kulde, *b— sæ få kul* el. blot: *bår sæ* (vestj.), *bår si fæðər,* holde fødderne fri for at fryse; jfr. blotte, hytte, nære sig.

bare, bio. *barə* (Sønderj.); *bårə* (D., Bj. h., Sall., Løgst., Vens., Sams); *bårə* (V. Vandet, Thy, Silkeb.) = rgsm.; *bårə* el. *bòrə haj ku kom* (Vens.); *æ vil kons bat ha mæ omdråwən* (Ang.), omklædt; *han vil bat gyr skandå·l* (Ang.); *bat* = bart, itk. af bar.

bare, no. se båre.

bareste, bio. to. *barəstə* (Braderup); *bårəstən* el. *-stəns* (Hmr.) = bare, men med forstærket eftertryk: *væn han barəstə vil kom* (Brader.); *„di wil da jan —batòl skislipəri de pèn, om de bòrəstə wa mowlə“*, Grb. 61. 28.; *ən ka si hiñə bårəstə kråp* (Hors.).

barfodet, to. *bårfuwəðəð* (Malt); *bårfowəð* (Hmr. h.); *bårfo, bårfædə* (Vens.); *bårəfuwəð* (Thy, Sall., Løgst.); *bårfuð* (Lild s.); *bårfuðət* (Bjerre h.); *båfoəj* (Framlev h.) = rgsm.; flt. *bårbjænt* (Vens.); se barbenet.

barfred, no. Mb. frihedssted, som banemænd fordum flyede til; et sådant asylum [fristed] vises endnu i Lunde præstegård i Vester Herred, se J. Saml. II. 201., dr. O. Nielsen: de jyske Barfred; Kalk. barfred, jfr. Nyrop, V. Sk. 66.

barfrost, no. *barfrøst æn* (Agersk.) = rgsm.

barfrø, no. J. T. 234. frøet af spergel (spergula arvensis L.) kaldes *bårfrø*, sået i brakkede grönne bårer (s. d.) (Rkb.).

barhalset, to. *bårhalst* (Vens.; Bj. h.) = rgsm.; *han gor mæ bår hals* (vestj.); jfr. rajhalset.

barhovedet, to. *bårhwòt* (Vens.); *bathojə* (Agersk., Braderup); *bathuwə* (D.); *bårhuwə* (Agger); *bathowəðə* (Andst h.) — skaldet, om msker; jfr. kajl, snil; derimod: *han gor mæ bår huwə* (D.) ɔ: uden hovedbedækning; „den, der er barthovedet har stået meget under tagdryp“, Kk. Ordspr. 120. 1334 (Burkal).

barild, no. Mb. sted, hvor intet er, øde, ubebygget plads; bygge på b—, begynde af b—, om fattige, som intet ejer (Varde, Ribe st.), se Kalk. und. ordet, jfr. brødløs, ildløs, skorstenløs.

bark, no. *bark* best. *barket* (Silkeborg), måske samlingsnavn; *bark i* (Vens.); *bark æn* (D., vestj., Thy, Hell. h.); *båərk* best. *båərkən* (Sams) = rgsm., bark på træer og urter, kålrabi f. eks.; *pel bark* (Skanderborg) løsne egebark af stammerne og tage den af til garverbrug; fig. *go imæ·l bark o træ* (vestj.) trænge sig ind f. eks. mellem mand og hustru;

dæñ dæ gor imæl bark o træ
vel åsə go imæl særk o knæ (vestj.),

jfr. borken; kanel·.

barke, uo. *bark* (Andst, Løgst.); *bårkən* (Elbo h.) — 1) sætte skorpe, afbarke; *suwələn barkər* (Løgst.); *å bark æ træər* (Andst h.); grød *bårkənər*, får skorpe (Elbo h.), se borken. 2) garve; *barkəð læjr* (Rkb.). 3) *a blöw årdenliq barkət iğæməl* (vestj.) prøvet ved svært arbejde, stor anstrængelse; *barkəs ve mæ ət* (D.) strides stærkt med noget, f. eks. smærte. — jfr. 4. bede.

barkelædres, uo. i udtr. *do skul barkəlæjrəs* (Agger) ɔ: du skulde have en dragt prygl.

barker, no. *barkər æn* (Agger) et barkskib.

barket, to. se borken.

barkning, no. i udtr. som: *han fæk æn årdənliq barkneŋ* (vestj.) ɔ: et ordentligt lag prygl.

barleger, se börneleger.

barlig, to. *bårlə* (Lindk. s., Rgkb.) = *mawərlåðən; hans kyjər wå b—*, temmelig magre; *æn bårlə æjn*, mager egn; *b— øl*, tyndt øl; *b— klæj* (Rkb.), tyndt, fattig klædt.

barm, no. *barəm æn* (Agger) i udtr. som: *stek di håñ i di æjən barəm!* ɔ: se til dit eget hjærte.

barmhjært(el)ig, to. *barmhjåte* og *barmhjåtələ* (D.) medynkvækkende, ynkelig; *æn b— søjen å sijə*, et ynkeligt syn, jfr. barmvoklig; *han såw så b—*, bönligt, *æ huñ sijər så b— te dæj.*

barmhjærtighed, no. = rgsm.; *„åw nåð å barremhjatehijeð di fæk isinn å ta mæ“*, Blich. Bindst.

barmvoklig, to. *barmwoklə* (Ikast s., Hmr. h.) ynkelig; „hun begyndte at jamre og klage sig nok så barmwoklet“, Kr. VII. 105.

barn, no. Fire hovedformer: 1. 2. *barn, ban* (hele Sønderjylland omtr. til grænsen for a (s. d.) og æ). 3. *bår* (nordlige del af Ringkøbing amt, Thy, Mors, Salling; jfr. —rn). 4. *bån* (det øvrige N. Jylland). — 1) *barn et börn* (Åbenrå); *baərn et byərn* (Fjolde, Eggebæk); *barn et börn* (Brader., jfr. Lyngb.

Sønderj. Sprogl. s. 45. 46). — 2) *baən et byən* (Ang.); *baən et böən* (Sundev.); *ban æn böən* (Sem v. Ribe). — 3) *bår æn bar* (Hjerm h., Thy, Mors, Agger, Eising s.); *bår æn bör* (Sall.; Estvad s.); *bår æn* best. *-ən* flt. *bar* best. *-ən* (Tømmerby, Lild s.); *bår æn* best. *æ bår,* flt. *bar,* best. *æ bar* (Østløs, Vesløs, Arup s.). — 4) *bån æn* best. *-ən* flt. *bön -ən* (Øst. Hanherred); *bån æn* best. *-ən* flt. *ban -ən* (V. Hanh.); *bån æn* flt. *ban* (Hmr., Bøll. h.; Bur s. er omtr. grænsen for *bår* og *bån*; S. Nissum: *bån*); *bån æn bön* (Kobberup); *bån è* best. *bånt* flt. *bön* best. *bön* (Sejlstr., Vens.); *bån è* best. *bånt* flt. *bön* best. *bönən* (Åby, Vens.); *båən å* best. *bånə* flt. *bön* best. *-ən* (S. Sams); *båən å* best. *bånə* flt. *ben* best. *-ən* (N. Sams); *båən et* best. *bånt* flt. *beən,* best. *ben* (Tved, Mols h.); *bån è* best. *båneð* flt. *bön* best. *-ən* (Årdestrup, Hornum h.); *bån è* best. *bånə* flt. *bön* (Havbro, Års h.); *bån et* best. *-ət* flt. *bön* best. *-ən* (Støvr. h., S. Hald h., Harlev s., Randers, Ning h., Røgen s.; Almind s. ved Viborg, Sporup s.), flt. *bön* (Hads h. Vor, Tåning, Åle s., Elbo h., Hvejsel s., Løgstør); *bån et bånet* flt. *bön bönən* (Saxild v. Århus); *bån et bån* (Søvind s.), flt. *bøn* (Hundslund s.); *bån æn* flt. *bön* (i det sydlige og vestlige N. Jylland til nord for Ringkb.) = rgsm.; ejef. *„haj spowr om böntəs nawn“*, Grb. 215. 50 (Vens.); *frå båns bijən* (smsts.); — *hål æn bån får æ præst* (Andst) holde et barn over dåben; *de nøtər et o ryw i röw, nær æ bån æ ǧor* (vestj.), det nytter ikke at vise tegn til fortrydelse, når barnet er avlet, alm. ordspr.; *han æ guwə te å bær bår* (Mors), ɔ: er en jabroder; *æ bån ær et å æ ærm o ham ino,* Skgr. II. 110. 537, han er barnagtig; *dær seðər æn bån i æ ærm o hiñ* (vestj.) d. e. hun begynder at gå i barndom; *do snakər et få bön* (vestj.) d. e. du har at göre med folk, der ikke lader sig narre; *næj, lilə bön da!* (D.), *næj, betə bön da* (Vens.), *næj, søðəstə bön da!* (D) udråb af forbavselse el. skræk, ligeså: *å, va ska vi da nå gør, vi arm bön!* *sæjər æ kun* (Hadersl.), Gr. Gl. d. M. III. s. 193; *bön æ bön i hu di komər* (Lindk.); en frugtsommelig kvinde er *mæ ən bån* (Mors), *mæ bön* (Vens.), *mæ bån* (Himmerl.); *hun ska ha bar* (Thy); *hun dø ætər æn bår* (Mors) ɔ: i barselseng; jfr. tyk. — Almindelig kommer storken med de små börn; jfr. Wuttke s. 25; jordemoderen fører dem med sig i skrinet (vestj.); jordemoderen *„war uw å krat de bətə åp å såjgrawən,* Grb. I. 12; börnene komme fra S. Ho (D.). —

tøs, tøs, betə bår, no komə di får
hijs åp o æ bak mæ ən tåsk o hans nak
mæ ən hwiləŋ i hans moñ o ən hæq i
hans håñ! vuggesang (Agger);
såw, bån, såw! di får æ hen o plåw,
di muwər æ hen o gi æ gris,
såwər do et, så for do å æ ris (vestjysk). —

Barnet hedder i visen: plaskiask, ragiask, skrabisand, skrabiskarn, piriskarn, lulilul, Gr. G. d. M. III. 190; *Lek i vuk,* Feilb. Fr. H. s. 140; *slarər påt* (N. Slesv.). — Leg: en hyrdedreng står og gentager: *bæstə bår, skitə skår* (vest.) bedste barn, skidte skarn; to andre løber omkaps hen til ham; den, der kommer først, er da b- b-; den sidste sk- sk-. — Af den store mængde ordsprog om barnet kan følgende anføres: *„e ari bön jør ən løsti mur“*, Grb. 230. 14; *„lisə månə bøn, lisə månə wælsiqnəlsər“* (s. d.), Grb. 235. 130; *„næ mè skekə bøn èby, ka mè sil go baqètər“*, Grb. 237. 153; *„bönt ma ha e nawn“*, Grb. 248. 390; *uñ ær æ bår, il ær ən luleð* (Mors) fig. om en arrig kvinde; *bar ær en gus gaw, mæn æn dawle plaw* (Mors); *hwær bår sir et si døwər liq* (Mors); *æ bår lijər et å ən fòwr ærm, mæn å ən ful tærm* (Mors); *de ær et gåt bån, dæ ka straf sæ sjel* (S. Hald h.); *de ær bæjər å wær jæn båən eñ jæn bæst* (N. Sams); *de ær æ bar, dæ viñər i æ føstnəŋ* (vestj. ved kortspil); *nær bön for djær vilə, græðər di et* (vestj.); *æn ka et ta ban å gør gaməl fålk aw* (vestj.); *a ska nåk ha skyl få ål di swåt böñ, dæ blywər ǧor* (vestj.) ɔ: for alle gale streger; *dæsom æ mowər vest, hwa tøst æ bån liər, så sol hun hiñ særk får o fo drek te ən* (vestj.); *let ka fånyw bön, miñər bədröw dæm* (vestj.), *let ka fånöw et bön, å let ka bədröw ət* (Søvind s.); *liq bön lijəqər bæst! så æ dræŋ, hañ dåñst mæ hans ålәmor* (vestj.); *smo bön, smo sårər; stuwər bön, stuwər sårər* (vestj.); *hvæm*

dæ hå bōn, di æ ålə sårələs (Århus); *dæn dæ hå et betə båən, hå nuə å tar* (törre) *sin hæñə å*, Skgr. II. 59. 328, ɔ: noget at tage vare på; *jo syqər han, jo kærer* (vestslesv.); *jet baən i æ oər ær iñt myə! soi han æ mañ, mæn de såŋkər dåkəns* (Vlb.) ɔ: det samler til bunke; *de æ bær, te æ byən grærər öwer æ fårælər, som æ fårælər öwər æ byən* (Ang.). — Gåden lyder: *hwa æ de, dær gor mæj o si røk i æn puwəs iñ að æ kærkdar?* (vestj.) — barnet, som bæres til dåben. — jfr. almisse-, barne-, bitte-, bys-, drenge-, dukke-, kjæle-, konge-, lokke-, menneske-, nærsøskende-, patte-, pige-, pleje-, skole-, svøbelse-, søskende-, voks-.

barnagtig, to. *banaktə* (Sundv.); *bånaqtiq* (Løgstør) = rgsm.

barndom, no. *bøndom æn* (Søvind s.); *båndom æn* (Støvr.); *båndom æn* (Vor); *båndom æn* (D.; Løgst.), huk. (Vens.); *bårdom æn* (Lild s., Salling, Mors) — kun om gamle msker: at gå i b—, ellers: i min drengetid osv.; *han gor i bådom* (Thy); *di gor i bådom lisom Pe Færimañs kat, han tow kywləŋər iste få råtər* (Mors).

barnebarn, no. nævnes: *mi båns bån* (D.); *bønsbøn* (Søvind s.).

barneble, no. *banble æn -ər* (Agerskov); *bånble æn -ər* (Fanø) — linned klæde at svøbe barnet med.

barnebojle, no. *bånbojl æn -ər* (Rgkb.) börnegilde.

barnedåb, no. *bandåf et* (Sundv.) selskabet ved barnedåb = barselgilde.

barnefader, no. *bønfdə* (Søvind s.) = rgsm.

barnefødt, to. *bånföj* (D., Vens.); *bårföj* (Mors) = rgsm.

barnehyrde, no. *bånhjor æn -ər* (Himmerl.); *bånhjöwər æn -ər* (D.) — spøgende om en barnepige; tjene som b—.

barnekjole, no. *bankul æn -ul* (Agersk.); *bånkåwl æn -kolər* (D.) — bruges hyppigere end *slöjkul*.

barneklud, no. (Ang., Hag.) = barneklæde.

barneklæde, no. *banklæ [et]* (Agerskov); *banklæj [et]* (Angel) = barneble.

barnelagen, no. *banlaqən* el. *bånlaqən æn -ər* (Andst); *bånlaqən æn* (Sams) — ble, barnesvøb.

barneleg, no. *bårlijəq de* (Mors) legetöj; jfr. norsk barneleika, Aasen.

barnelue, no. *bånlu æn -ər* (D.) barnehue.

barnemad, no. *bånmað de* (vestj.) = rgsm.; „a spildt åll wor bånmad“, Kr. I. 356. 6.

barnepige, no. *bånpiq æn -qər* (D.; Vens.); *bånpiq* (Søvind s.); *banpiq æn -qər* (Sønderj.) = rgsm.

barneræegle, no. *bånræqəl æn* (vestj.) börnerim, ramse.

barneröv, no. *banröw æn* (Andst h.) skældsord til den unge og uerfarne.

barnesager, no. *bårsaqər* flt. (Holstebro); *börsåqər* flt. (Sall.) — skramleri.

barnet, to. *bånə* (Andst h., Bjerre, Framlev); *bønə* (Søvind s.) — om msker, *han begøñər å blyw b—*; at gå i barndom.

barnetår, no. *båntor* (?) (Han h.); *bånto* el. *bånto* (Viborg—Hors.) — få b—, ved besøg se det nyfødte barn og blive trakteret; *bøntoə* (Søvind s.) et mindre gilde for gifte mænd nogen tid efter, at barnet er født, forskelligt fra barselgilde, der holdes ved barnets dåb.

barnevogn, no. *bånuwn æn* (D.) = rgsm.

barnevorn, to. *bånwon* (D., Hmr., Himmerl.); *bånworn* (Vens., Løgst.); *banvon* (Agersk.); *baənvurn* (Angel); *bårworn* (Thy; Sall.); *bårwørən* (Lild); *bårwårn* (Nes s.); *bånwårn* (Staby) = rgsm.

barnevornhed, no. *banwonhijəð* (Andst); *bårwornhijəð* (Sall.) — barnagtighed.

barnlig, to. *bånlə* (Vens.) barnagtig.

barnløs, to. *bånløs* (D., Vens.) = rgsm.

barnsben, no. *bånsbijən* (Rgkb., Løgst., Framl.); *båsbijən* (Thy); *bånsbin* (Bj. h.); *bårsbijən* (Sall., Lild s.) = rgsm.; *fræ b— aw*.

barnsnød, no. *bånsnøð* (D.) = rgsm.

baron, no. *baro·wn æn -ər* (Agger) en vigtig, opblæst person; en stormand.

barsagn, to. *bårsåi*, måske også *børsdən*, *bårsdən* (Vens.) åbenmundet, sladdervorn; jfr. sagn.

barsel, no. *basel è* best. *-t* flt. *-ər* (Vens.; Sams, østj.), *æn b—* (vestj.), *et b—* (Agersk., Sønderj.); *basəl æn basələr* (Mors, Thy; Vejrum, Agger) — 1) göre

b—, føde barn. 2) göre et b— = barselgilde, gilde i anledning af barnets fødsel, jfr. kristenbarsel (Mors). 3) *no ska wi te di basəl* (Thy), i kortspil: nu skal du betale; et neg gör b— el. barsler (Andst h.), når båndet går op og det skilles ad; *o ğör b— mæ nåwəð* (D.) at bringe noget frem, planer, forslag; *ha så trånt som æn mus i basəl* (Thy); *stel i æ kökən, dær ær basel i æ bakhus!* tlm. (Valsb.); jfr. kone-, kvinde-, svine-, vod-.

barselfader, no. **barselmoder**, no. (Valsb.); ved konegildet, som nok allevegne i ældre tider fulgte efter börnefødsel, blev der drukket skåler for barnets forældre, bl. m. andre; de kaldtes med disse navne; se Feilb. fra Heden s. 99; jfr. kvindebarsel, pas.

barselfolk, no. *basəlfålk* (Vens.) folk, der er til barselgilde; *„hilə döwəlskabə fåswaj, bådə prèjst å b—“*, Grb. 215. 54.

barselfærd, no. *baselfar æn* (D., vestj.) = rgsm.; *hun dø i b—* (vestj.).

barselgilde, no. *basəlgil* (D.) = rgsm.

barselgrød, no. Vilde man give gæsterne [ved barselgildet] dobbelt middagsmad, blev grød, „barselgrøden“, den anden hovedanretning; Jysk Saml. V. 109 (S. Omme).

barselgård, no. *basəlgor æn* best. *-gån* (Randers), *„syng tæt unner wineren ve høubueræend i baselgån“*, And. Bars., syng tæt under vinduerne i barselgården, ɔ: gården, hvori der holdes barsel; jfr. gård.

barselhus, no. *basəlhus æn* (Malt); *a hår van te b—* = til barselgilde.

barselkage, no. *basəlkåq æn -kaqər* (D.) kagen, som bringes barselkonen, se barselpotte.

barselkone, no. *basəlkun æn -kunər* (D.); *basəlkuwən æn* best. *-kòn* flt. *kwęjər* (Vens.) = rgsm.; i flt. også om nabokoner, der er i besøg hos barselkonen (Vens.).

barselmad, no. *basəlmað de* (D.); *basəlma* (Vens.) — mad til barsel el. barselkone; den mad, som fra barselhuset sendes i byen til syge (D.); „a gik hen mæ baselma te mi søste“, Ywelb. s. 17.

barselpotte, no. *basəlpåt æn -ər* (D.) en potte med mad, som bringes til barselkonen fra nabolaget; i Vestj. bringes gærne: *byqsop, æn kyøvkåq* (en købens kage) samt en flaske kirsebær- el. gammelvin; i Agersk. vistn. den gamle skik: brød kogt i øl og brændevin; *go, kom mæ æ b—; wi skal aw mæ b—, vi kan et vær añt bekæñ;* barselpotten er afbildet Nyrop, Dsk. Pottem. s. 25. 17.

barselseng, no. *basəlsæŋ æn -ŋ* (D.) = rgsm.

barselspand, no. *basəlspañ æn* (Røgen s.) en hankelerkrukke fuld af fløde, der sendes til barselgildet fra den indbudte gårdmandsfamilie.

barsk, to. *bask* (Thy); *b— wæjr,* barsk vejr.

barsle, uo. *basəl -slər -səl -səl* (D.) føde barn.

bart, no. *bårt æn -ər* (Nordslesv.) skæg; tsk., se bakken-.

Bartholomæidag, no. *batəmæ·jdå* (Thy); *bətəlmæ·jdå* (Agger); „bittemejdag“ (Ginding h.)· Jysk. Saml. VIII. 268; en helgendag, d. 24 Aug.; er gærne blæsende, Kr. IV. 372. 285, jfr. Nyrop, V. Sk. s. 12.

Bartholomæidags blomster, no. *betəlmæ·jdəs blomstər* flt. (Agger) en gul kurveblomst med stærk lugt, som afskæres Bartholomæidag og i bundter hænges op i stuerne; ? malurt; thi den dag skal i Vens. malurten afskæres og ophænges.

Bartholomæi smör, no. *batəmæ·j-smör* (Thy) et lægemiddel bestående af fløde, som koges til smør d. 24. Aug.

Bartholomæismörer, no. *batəmæ·j-smörər æn* (Thy) en kvaksalver.

1. bas, no. *bas æn* (Vens.), *et b—* (Bj. h., Framl. h.) et skrald af en pisk el. bøsse; *de ga æn b—*. Mb. baes, gilde, henføres hertil, „at göre et skrald“, jfr. V. S. O. og Kalk. bads.

2. bas, no. *bas æn* (Sønderj.) et musikalsk instrument; *[va æ hær voñən å æ fioəl, hær æ taft å æ bas]* (Angel), Kk. Ordspr. 122. 1362, d. e. hvad jeg har vundet på et, er tabt på noget andet; ital. basso.

3. bas, no. *bas* [*i*] (Vens.); *bås* (Rkb., D., Thy) — en som udmærker sig fremfor andre: *spel bas* (Vens.) slå stort på; spille b— med en (Mors), tage magten fra en; „en basens karl“, Kok (Mellemsl.); *æ bås a wå piqər* (Rkb.)

den dygtigste; *ka du sjęl hiňt køərən hjæm, så æ du èn bas* (Søvind s.), dygtig, bruges mest om börn; norsk bas; plt. bas; holl. baas ɔ: mester.

4. bas, to. *bas* (Vens.) sj., pyntet; dette ord hører mulig sammen med: *de wa bas* (Thy) d. e. godt gjort; *bas wèjle* (Mors) ondt vejr (? bøs), jfr. 3. bas no., bask to.

basarbunder, no. flt. (Silkeborg) kaldes basartræsko, inden læderet slås på.

basartræsko, no. *basa'rtræsku æn* (Silkeb.) træsko, med ovre af træ, hvorpå er slået læder.

base, uo. *bås -ər -t* (Hors., Skanderborg, Elbo): slå en i gulvet, *te de båst atər*, så det drønede; han skød *te de båst atər* (Elbo); se 1. bas.

baser, no. i udtr. *de ær æn reqtiq båsər* (D.) om et ypperligt kreatur; jfr. 3. bas no., base uo.

baset, to. *båsə* (D.): *æn b— kål, ku, kwæj, stuð,* udmærket god.

basfuld, to. *basfuļ* (Vens.); *basfuļ* (Mds. h.); *båsfuļ* el. *basfuļ* (Framl. h) fuld til randen.

basilisk, no. 1) et fabelagtigt dyr; når en kok (hane) bliver ældgammel, kan den göre et æg, og kommer det æg så til at ligge i staldmøddingen, kan det klækkes ud, og der bliver en b— af ....; når det æg, en kok gör, kommer til at ligge i en dyb jordkælder, og det der bliver ruget ud af en tudse, bliver der en b— af; dersom et mske først kommer til at se på den, så splides den ad, men kommer den til at se på msket først, så splides det ad; den kan også avles i en tønde med mjød, når den henligger 20 år i en kælder; basilisken søger straks til brønden, og kan dræbes, når den ser sit billede i et spejl, Kr. III. 81. 113. 114. IV. 61. 80. 81.; den skal kunne tæmmes af græshoppen, se Skgr. III. 175. 20. IV. 156. 463, jfr. Wuttke, Abergl. 51; man forestiller sig dyret som en slange med en hanes hoved, vinger, fødder, af græsk, βασιλίσκος, kongelig: navnet på det asiatiske kongefirben; der henvises til Plin. hist. nat. 8. 33, Weigand, Deutsch. Wörterbuch. 2) en lus (Agger), jfr. basse.

bask, no. *bask* (Vens.): få, give b—, hug, prygl; *gi bǫn bask* (D); jfr. mund-.

bask, to. *bask* (Thy): *de wa bask, æn b— fyr* = pokkers; se bas.

baske, uo. *bask -ər -ət* (D.); *bask -ər -ə* (Vens.); *bask -ər -əð* (Agger) — prygle: *bask jæņ gåt iğæməl; sålæņ do i lǫən baskə* (Silkeb.) slå, tærske; *bask et ujleq å dæn jæņ si* (smst.); *bask mæ weņən* (Vens.) slå med vingerne.

basken, no. *baskən æn -ər* (Hmr.) lus; jfr. basse, bider, grå stude; se asken-.

basse, no. *basə æn -ər* (D., Andst); *bas i -ər* (Sams); *basi i -ər* (Vens.); *æn b—* (Vejr., Thy, Lild s., Mors, Salling); *basi æn -ə* (Søvind s.) — 1) kælenavn til svin, jfr. gisse-, grise-. 2) navn for noget påfaldende hos personer, alm. i smstn., hvor første led da udtrykker det ejendommelige; *han æ da æn sær* el. *særə basə* (vestj.); *æn låjərlə basə* (D.), jfr. profet; *æn reqtiq basə* (D.); *æn undərliq basi* (Mors); i smstn. således: brokkel-, brum-, brumle-, bulder-, bøgle-, knurre-, lure-, mossel-, skabe-, snakke-, sprade-, svire-, trat-, tægl-, vade-, vild-, vræde- o. fl. 3) en tyk, velnæret person (Vens.); en udsvævende person (vestj.). 4) i smstn. navn på forskellige biller, jfr. olden-, skjælle-, tørve-. 5) et af de mangfoldige navne på lus; i gl. dage blev der sagt til börn: *do må eţ sæj lus, do ska sæj basər, hæjsən blywər dær manə* (vestj., Vejr., Thy, Agersk.), jfr. basken. 6) et vældig stort neg, der bindes så tungt som mulig, at den, som forker kornet op, for alvor kan få sine kræfter prøvet, det er på det sidste læs og sættes ind øverst under manningen (Rapst. s.); *no komər vi mæ æ basə* (Hellevad s.) d. e. sidste læs. 7) et stykke hvedebrød, se hvede-. 8) en svedske (Fanø), jfr. sine-.

basse, uo. [*basi*] *-ər -ər -ər* (Holstebro) — 1) søle sig i dynd som et svin. 2) føre et udsvævende liv; svire og sværme.

bassedør, no. *basidø'r æn* (Agger) en fremmed, lurvet klædt person; en landstryger; vandrende håndværkssvend; fr. ambassadeur, sendebud.

bassegrunt, no. *basigroňt æn* (Sall.) den, som næstsidst bliver færdig ved grødfadet; *do blöw æn basəgryňt* (Agerskov), d. e. den sidste; ordet synes at

kunne tydes: en basse, et svin, som grynter, jfr. Kristen Fris, Terkel, pimpibagtægl.

bassemand, no. *basəmań æn* (D.); *basimań æn* (Sall., Lild) — en sær fyr, der ikke ævner at værge sig selv; en uordentlig og udygtig person (Salling, Lild).

basseralle, no. *basira·l æn* (Ikast) et svært stort og lystigt gilde; *di slu æn fålə b—*; „goj awten, I drenge! kommer hid te vor disk, la vos slå vos en lild basseralle“, M. Eskesen, Nordiske Sange, 8. udg. s. 138 (fra Sundeved); ital. passerajo, spurvekvidder.

basserone, no. *basəru·n æn* (N. Fanø); *basəru·m* (S. Ho); *basəron æn* (Thy) kaldes på Fanø en mands undertröje, ulden eller af sirts, den går til bæltestedet; i Thy, også *basərontröj*, en mandströje med hvide krusede ærmer; en stor bluse til at tage over klæderne (Rkb.), jfr. busseronne.

bastelin, no. *bastəli·n è -int* (Vens. alm.) porcelæn; *bastəlins kåpər* (vestj.) kopper af porcelæn; *æn bastəlins Jæns* (vestj.) en fin fyr; *a ska nåk kleŋk jæ påstəlin* (østj.) slå eders porcelæn istykker ɔ: berøve eder finhed og formue.

bastelinsblomme, no. J. T. 338. en haveblomst, saxifraga umbrosa og hirsuta, L. (Als).

bast, no. *båst de* (Himmerl.) = rgsm.

basstol, no. *basstuəl æn* (S. Ho.) lænestol, bedstefaderstol.

bathovedet, to. se barhovedet.

batte, uo. se både.

-batte, se hjarm-.

battemæjdag, no. se Bartholomæi.

battet, to. *batə* (Hadersl.); *batə* (Lindk., Rkb.) — nøgen, om små fugleunger; skaldet, om msker; beslægtet med bar; jfr. barhovedet, plath—.

bav, no. udro. *baw, baws* (vestj., alm.; Sall.); *baws, bawsə* (Silkeb.); *bawsə, bap* (Framl. h.); *bøw* (Løgstør) — 1) snavs (Thy), jfr. ba, bu, bæ. 2) et udråb til småbörn, når der er noget, de ikke må göre, noget, de ikke må røre ved; *fy, fo baw; hu baw!; baw, baw!* (Thy); *huw baw, huw ha baw* (Lild s.); *baws* el. *bawsə, de må Anna it!* (Silkeb.).

bavl, no. *bavl de* (Hmr., Himmerl.); *bovl, bofel* (D., Rgkb.) — dum, tåbelig snak; se bovl, bjavl; jfr. brændevins-.

bavle, uo. *baбəl -бlər -бəlt* (Vens., Mors; Viborg; Himmerl.); *bafəl* (Vejr.); *bovəl -vlər -vəl* (D., Rgkb.) — 1) føre meningsløs, uforståelig, usammenhængende tale; om fulde folks rå tale, alm.; stamme (Vib.) Mb. 2) svire (Vens., Mors); *sej o bafəl i brænvin* (Vejr.), fylde sig med br.; *bavl i sæ* (vestj.) bælge i sig.

bavlekok, no. *bavəlkåk æn* (vestj.) = bavler; der siges også: *bovəlmoń, bavəlskawt.*

bavler, no. *bavlər æn* (Himmerl.) en person, der fører dum tale.

bavlænds, se baglænds.

bavnebanke, no. *bawnbaŋk* (Hundslund s.) = bavnehöj.

bavnehöj, no. *bawnhyw æn -w* (Agger); alm. navn på de höje, på hvilke generalstaben har sat sine trigonometriske mærker (vestj.).

bavreb, se bagreb.

bavs, no. *baws i* (Vens.); *baws æn* (Himmerl.) — 1) en tyk person (Vens.); jfr. bams. 2) *han fæk baws mæ ham* (Thy) fik magt med.

1. bavse, uo. *baws -ər* (Vium) det bavsede mig ɔ: forbavsede: voldte mig skræk el. forundring; m. h. t. bortfaldet af første stavelse jfr. buse, dærve.

2. bavse, uo. *baws -ər -t* (Vens.): b— afsted, Mb. vralte.

bavstol, no. se bagstol, pavestol.

bavsvorn, to. *bawswòrn* (Vens) tyk, forædt.

be og smstn. se bede.

be, no. se bed.

beble, uo. se peble.

bebo, uo. *bəbuwə -wə -wə* (D.): *bəbo -ə -båj -båj* (Søvind s.) = rgsm.

beboelse, no. *bəbuwəls æn -ər* (D.), *bəboəls æn* (Søvind s.) — lejlighed i et hus til en familie, bolig.

1. bed, no. *bè è* best. *bèə* flt. *be -ən* (Vens.); *bèj å* best. *bèjə* flt. *bèj* (Sams; Løgstør); *bæj et* flt. *bæj* (Randers); *bèð æn -ər* (Lild s.); *beð æn beðər* (Agger); *bæð, be æn, bæð, beər* (Thy); *beð æn* (Mors); *beð et be* (Bj. h.); *ber æn berə* (Vindum s.); *bæ et bæ* (Fjolde s.) — et bed i haven; jfr. plt. bedde, eng. bed

seng og bed; se blomster-, kål-, plante-, urte-, ærte-.

2. bed, no. *bijəð æn -jəðər* el. *bijəð* (D.; Hvejsel, Mors; Randers, Hell. h.); *bijə è*, best. *bijə* (Vens.); *bejð* (Mds. h.); *beð æn beðər* (Thy); *bijəj et* (Søvind s., Vor h.); *bijə et* (S. Hald); *ber æn ber* (Sønderj.); *biə et* (Angel) — arbejdstiden mellem to hviletider for et spand heste; göre en *plåwb—, æn harəb—,* arbejde den vedtagne tid med plov el. harve; så en *b— råw, hawər,* såmegen rug, havre, som kan sås i en enkelt arbejdstid; køre en *b— moq; è bjè mòq,* men: *è plòw bije* (Vens.); *mælmasb—,* arbejdstiden til mellemmadstide; *guwə, stuwər, smo bijəðər,* men *tåw bijəð* (D.); jfr. eftermiddags-, formiddags-.

3. bed, no. *bijəð æn* (Thy) mading til fiskekrog, agn; i et rim hedder det: *Ulbårə arəl* (se adel no.) *o Staby krarəl, Husbybo hyw o Nessombo nyw o æ Fjañbo* (Fjends herredsbo) *læwər mæ djær ståñən knyw: skær bejər, skær bejer!* sigter til deres bestilling at skære mading til fiskekroge; jfr. bid, es.

-bed, se ham-.

bedage uo. *bədaw sæj -ər -ət* (D.; Røgen) — 1) om uvejr og stormfuldt vejr, stilles, sagtne, se bedare. 2) hvad bedager han? (Vens.) Mb., bestille, foretage sig; jfr. norsk bedare, plt. bedaren; se Nyrop, Vilde Sk. s. 67.

bedare sig, uo. *bədarə sæ* (Fjolde, Agersk., Angel); *bəda sæ* (Sund.) — besinde sig, betænke sig, som en sovende, der vågner, eller en, der går vild, finder sig tilrette; nok mest med nægtelse; ordet er af tysk rod, men findes også hos Aasen om vejret, det samme ord som bedage sig.

bedaring, no. *bədarəŋ* sj. (D.): *o kom te b— om ət,* tænke over på noget og så finde, at det er rigtigt. Efter Molb. anfører Outzen det fra Sønderjylland.

bedatte, uo. *bədat -ər* (Mds. h.) bestemme; *„bròləpə blèw bədatə te dèj å dèj da“,* Grb. 116. 12.

bedder, no. se bidder.

1. bede, uo. Af ordet findes i nf. to hovedformer: *be* og *bæj;* m. h. t. ordets böjning er at mærke, at formerne af byde (indbyde) og bede mange steder gå over i hverandre.

bæj bæjer båj bæjən (Brader.);
bæj -ər båj båjən (Eggebæk); 2 pers. ft. ent.: *do båjst* (se Lyngby Uo. s. 106);
bæj -ə baj bæje (Sundev.; Ang.);
baj -ə båj båjən, bajən (Åbenrå);
bæj -jər båj bæjən (Agersk., Daler, Spandet); ft. *baj* (Fjelstrup ved Haderslev);
bæj -ər båj båjən (Kalslund);
bæj -jər baj bæjən (Vitterup, Lindkn. s.); ft. *bæð* (Jordrup, Taulov);
bèj -jər ba bèjə (N. Sams);
bej -jer baj bòjəð (Tved, Mols);
be beər byə beən (Fjolde);
be ber bo bæjən (D., Ølgod s.);
be ber ba beən (He s.; Rævs, Thy);
bè ber ba bæn (Agger);
bè beər ba beəð (Lild s.);
be beər ba bèjən (N. Sall.); tf. *bèjən* (Almind, Vib.; Hvejsel);
be beər baj bet (Hvirring s.); ft. *bað* (Bj. h.);
be bijə ba bijə (S. Sams);
bè beər ba beə (Vens.);
be [beər] ba beəð (Hell. h., Hindst., Horn.); tf. *ben* (Havbro s., Års h., S. Hald), men: *æ* (er) *bet om* (Støvring h.);
be beə ba be (Vor h.); tf. *beð* (Hads, Ning h.);
be be ba be (Røgen s.), nf. *be* (Tåning, Søvind s.) —

1) bede om noget, alm. 2) byde til gilde, jfr. byde; *å be go daw* (Malt h.), at hilse goddag; *æ war uwð o bè te båjl* (Agger). 3) bede til gud, alm.; *be te* (Søvind s., vistn. alm.) = ønske, bede om: *a gik å ba te, a hañ it sku kòm, iñən vi wa farə* (færdig); hertil må henføres det i en stor del af Sønderj. alm. udtryk: *å bæj op,* d. e. at få afbedet, blive konfirmeret; *vinər skat do bæj op?* (Ang.) når skal du konfirmeres; *han hær opbæjə* (Sundev.) er konfirmeret; dog kunde der også ligge i ordet det: lydelig at fremsige, jfr. *sæj æn saləm op* (Mellemslesv.), lydelig fremsige. 4) tigge; *han gær å bæjər, å bæj æt støk brø* (Brader. alm.); *han gær te beəñ* (Fjolde) han går og tigger.

2. bede, no. *bæj æn -ər* (Agersk. alm. Sønderj.); *bæ æn* (Fjolde) — bön, anmodning, også bön til gud; de gör det:

a æn bæj (Agersk.), *får æn bæj* (Sundv.), for en bön, d. e. uden betaling.

3. bede, uo.
bijeð -ər bjæt bjæt (D.; Thy, Mors, Hell. h.);
bijə bijər, bjeər bjeət bjèt (Vens.);
bijəð [-ər] bjèt bjèt (Hell. h.);
bijə -rə -rə -rə (S. Sams);
bijər -ər bjet el. *bijərər bjet* el. *bijərər* (N. Salling);
biəj -ə -t biəjt (Røgen, Søvind s.);
bijə -ðər bijət bijət (S. Hald);
ber -ər -ət -ət (Bradr., Lyngby Sj. sprogl. s. 79);
beə berə beət bet (Sundv.); *biə* (Ang.) bede med heste; *bijə mæ øqən* (Vens.); *bijeð æ hæjst* (Mors) give hestene et foder under kørsel, efter arbejde, mellem arbejdstider; *bijeð æn kow* (Thy), lade koen græsse langs vejkanten f. eks.; *de senkər et o bijəð* (Andst) alm. talem., se søge; jfr. isl. beita, lade græsse.

4. bede, uo. *ber [-er] bjæt bjæt* (Vejrum); *bijəð* (Thy, Mors) — garve; *bjèt lèjr* (Mors), *så sèj som æn bjèt lèjrøl* (læderrem); garvningen skete ved at sætte huden i salt og bærme (Mors); el. det stykke, som skulde bruges til plejlsøl, skæres ved slagtningen af og lægges i urin (D.); udtr. derom er: *å leq i bijəð(r)*, jfr. hvedelæder. — Når hestehuden nogle uger har ligget i blød i en tønde på et varmt sted, som i en fåresti, så at hårene løsnes, afskrabes de, og huden tilberedes ved at indsaltes i rugmel og salt og overgydes med ølbærme; når den deraf i nogle uger er bleven gennemtrukket ved jævnlig at omrøres i tønden, bliver den hængt op at tørres og er da færdig, Aagaard, Beskr. over Thy s. 16. jfr. plt. beten se Sch. Lübb. = htsk. beizen.

5. bede, no. *bijəð* (vestj.); *o leq i b—*, lægge huder i blød til garvning (se 3 bede); også fig. om andet, der ligger hen og mugner el. rådner; se pels-i-.

6. bede, no. *beð æn -ər* (Mors, Thy; Hell. h.); *be æn bèər* (Vens.); *ber æn berər* (Holstebro); *beð æn beðər* (D.); *biəj æn -ə* (Silkeborg) — 1) tværstykke på port, dör (D.), jfr. drive-, dör-, port-. 2) forhöjningerne under træskoene, hvorpå de skoes, bagbed, den bagerste, frambed, den forreste (Vejr.) jfr. hovbænk. 3) kanemeder (Vens.) (?); jfr. Kalk. bede s. 116, det henføres til isl. biti, tværbjælke.

7. bede, no. *beð æn -ər* (Thy, Mors, Løgst., Mds. h., Rand.); *bèə, be* flt. *bèər [i]* (Vens.); *be æn beðən* (S. Hald); *beəð beðər* (Mols) hak.; *bejəj æn -ə* (Søvind s.); *bijə [i]* (Sams) — gildet væder, jfr. gjællevæder, ronnevæder, væder; jfr. bete, Rietz s. 30.

8. bede, uo. *beð -ər -əð* (Thy, Mors); *ber -ər* tf. (Vejr.) — gilde, kastrere, jfr. skjære.

9. bede, uo. *bijəð -ər -əð* (Mors, Thy); *bijər -ər bjæt bjæt* (Agger) — sætte madding på krog, jfr. ese; isl. beita.

-bede, no. se rødbede.

bededag, no. *bedaw* (D.); *bedå* (Mors); *bedaw -ən* (Rand.); *beda i* (Vens.); *bæjdaw* (Sønderj.) — en festdag imellem påske og pintse; *de fo wal å ən æn, så han fanən om bedawən* (Randers, ligeså Ang.).

bedefjæl, no. *bejədfjæl æn* (vestj.) en fjæl, hvorpå esen skæres i stykker; se 3. bed, 9. bede, esefjæl.

bedefoder, no. *bijəjfuwə de* (Tåning) foder til hestene, når de beder på marken.

bedefolk, no. *bæjfålk* (Agersk., alm. Sønderj.) tiggere; *han æ lisom æ bæjfålk, di spör dæñ væj di nåk veə* (Ang.).

bedefredag, no. *befræjdå* (Mors) = bededag.

bedekjæp, no. *bæjkæp* (Sønderj. alm.) tiggerstav.

bedekjød, no. *beðkyð* (Agger) = rgsm.

bedekjølle, no. *beðkyl æn* (Agger) = rgsm.

bedekone, no. *bæjkun æn -er* (Agerskov, alm. Sønderj.) tiggerkvinde; *va(r) æ bæjkun bæjer, de fålər ğæn i hiñ æjən pos* (Sønderj.), hvad tiggerkvinden o. s. v.; *tusəñ tak æ bæjkuns tak* (vestsl.).

bedelam, no. *beəðlåm* (Mols); *berlam æn -m* (Vejr.) et gilder vædderlam.

bedemand, no. *bæjmañ æn -meñ* Agersk.; Verst, Sundev., Angel); *bemañ æn* (Fjolde) — 1) tigger. 2) en udpyntet dukke, der opstilles på den mands mark, der får senere ophøstet end sine naboer (Kold.) se fissemand. 3) *bæjmæñ* (Plougstr.) enkelte smågrupper af

kornstrå, som under høsten overspringes af leen; jfr. ronnevæderstotter. 4) *bèmań* (Agger), en mand, der byder til gilde, bydemand.

bedepose, no. *bæjpos æn -posə* (Sundev., alm. Sønderj.) tiggerpose.

-beder, se kostbeder.

bedestakkel, no. *bæjstakəl æn -klər* (Malt) tigger.

bedested, no. *bijəjstèj et* (Søvind s.); *berstæj* (Agersk.) sted, hvor man beder med hestene.

bedestund, no. *bæjstuń æn* (Malt) gudelig forsamling.

beding, no. *bijəðəŋ* el. *beðəŋ æn* (Mors) en b— mög, ɔ: såmeget, der kan køres ud i en bed (s. d.).

bedrage, uo. *bədraw -wər -wə -wə* (Vens.); *bədraw -ər -drow -drawəð* (Lild s.); *bədraw -drawə -drawt -drawt* (Søvind s.); *bədræj -ər -dråw -wən* (Andst h.), tf. *bədræjən* (D.); *bədræj -ə -dro -dwən* (Sundv.), ft. *bədrow* (Angel); *bədrèj -druə -dròwən* (Fjolde) = rgsm., dog således, at det i en del af landet bruges sjældent el. slet ikke om bedrag i handel, men kun om at forføre en pige, jfr. besove, lokke; om andet bedrag bruges alm. „narre“.

bedragelig, uo. *bədræjlə* (Angel) skuffende, f. eks. om et træ, som let kan være hult el. råddent indvendigt (Hag).

bedrager, no. *bədrawər i -wərər* (Vens.) = rgsm.

bedrageri, no. *bədrawəric è -ijər* (Vens.) = rgsm.

1. bedre, to.; bio. *bæjər* (D. alm.; Thy—Framlev h.); *bèjə* (Søvind); *bæər, bær, bær* (Sundev., Mellemsl.) = rgsm. jfr. god; *de æ lisom let bæjər mæ ham* (vestj.); *vi æ bæər å treməl som å dryw mæ* (Valsb.) det er lettere, bedre, at trille os afsted end at drive os; *de leqər bæjər te væstər* (D.), d. e. længere t. v.; *kom b— iń!* kom længere ind i stuen! til den, som står ved døren, alm.; *„a war enc be fòrən ej dl di ar“*, Grb. 14. 40, jeg var ikke bedre faren, end alle de andre.

2. bedre, uo. *bæjr bæjrəs bæjst* (Andst h.); *bèjs bèjəs bejst bèjst* (Mors, Thy); *berəs* el. *ber -ər -ə -ə sæ* (Vens.); *de bæs* el. *bærəs* (vestslesv.) — 1) göre bedre; *vi ka nåk bæjər dæj ət; guj bæjər ət!* (Andst h.); *dæń jæn ska et bæjər, hwa dæń ån bryjər* (vestj.), om venskabsforhold. 2) bedres, om sygdom og slette kår, alm.; *de bæjrər sæ ən grynkən om æ daw lisom Glustə vælən*, Kr. VI. 327. 107, i Vens.: ligesom Sejlstrup vælling, om meget langsom fremgang; *mi bror bæjs* el. *bæjrəs* (Agger); *no trowr æ de bæjs! wel I da splet dæń boq ræn aj!* (Agger), ɔ: nu har jeg da aldrig set mage, vil —; jfr. stige.

bedrift, no. *bədröwt æn* (alm.); huk. (Vens.; Sønderj.) 1) sidde i en stor bedrift = *ha möj å dryw o* (D.) om gårdsdrift. 2) *di hår æn gråw b— mæ ət* (D.), have travlt med, mest andre folks sager (Mors; ligeså Vens.). 3) = rgsm.; *æń hans bedröwtə* (Silkeb.); *„slo èn pròt om wò gaməl bedrèwtər“*, Grb. 38. 19.

bedrifte, uo. *bədrøwt -ər -əð* (Agger) udføre bedrifter, ɔ: være virksom, på farten; *de æ swær, som hań bedrøwtər.*

bedring, no. *bèrəŋ æn* (Vens.); *bèjerəŋ æn* (Søvind s.); *bæjrəŋ æn* (D., Thy, Sall., Løgst., Framl. h.) = rgsm.; *han æ komən gåt o b—* (D.); *te bæjrəŋ* (Andst h.); jfr. for-.

bedrive, uo. *bədryw -dröw -dröwn* (Sundv.) drive, f. eks. en gård, jfr. drive; *han ka et bədryw ət* (vestj.) få det udført, overkomme det.

bedrøve, uo. *bədröw -ər -ət* (D.; Sønderj.); *bədræw -ər -ət* (Verst s.) — 1) göre bedrøvet, *å bədröw jæn; a æ bədröwət* (D.). 2) *bədröwət* tf. bruges, idetmindste i D. og omegn, om hvad der volder sorg el. vækker sorg: *de sir b— uð, æn bədröwət søjən å sijə*, det ser sørgeligt ud, et sørgeligt syn at se; *de gor il o bədröwət te* (Malt, ligeså Kolding egn); jfr. barmhjærtelig, barmvoklig.

bedrøvelig, to. *bədröwələ* (vestj.) = rgsm., også usel, elendig: *I elæńə, bədröwələ Sjørəp sawns fålk!* (Ang.) I elendige, usle Sørup sogns folk.

bedst, to. bio. *bæst* (D., vestj., Agger, Søvind s., Sønderj.); *bæjst* (Vens., Frisenb., Gjedsted s., Randers, Hell. h., Mors, Thy, Salling, Mds., Framlev h.); *bæqst* (Silkeb., jfr. *ð—q*) = rgsm., jfr. god, bedre; m. h. t. *æ —æj* se hest; *de æ möj de bæst* (D.) ɔ: det allerbedste;

han gor hans bæst (D.); *de jèn bæjst ær* (Lild s.), det ene bedste, ɔ: det bedste, er; *„fòlk skul ta dèm iwòr, de haj skul eñe få dèm te bèjst“*, Grb. 37. 3, d. e. holde for nar; bruge en kjole til bedste (Ang.) d. e. til stads.

1. bedste, no. *mi bæjstə* (Randers) bedstefader, vist også —moder, ligeså: „væ ænle, bønlil, gu ve bæjste“, Yuelb. s. 14; *bæstə* for bedstemoder kan også høres (D.).

2. bedste, uo. *vi hår bæstər əm sårən, dær ær eŋen gowə ijæn* (Holstebro) taget, ledt de bedste ud.

bedstebeskub, no. *bæstəbəskob* (vestj.) et kortspil; den, som får sidste stik, taber; efter anden forklaring spilles det kun af to; A. tager det øverste kort af „stammen“ og lægger for B., som tager det næste kort; hvis det ikke kan stikke A.'s udlæg, må han tage ind, og A. fortsætter og lægger frem til B. kan stikke; *de gor o b—*, ɔ: går løs på bedrageri.

bedstefader, no. *bæjstəfår* (Salling, Løgst., Framl. h., Davbjærg); *bæstəfår* (Vens.); *bæstəfa æn -farə* (Sundv.) 1) = rgsm., faders el. moders fader; jfr. 1. bedste. 2) svigerfader (Sall., Løgst.) — jfr. oldefader, gode fader.

bedstekarl, no. *bæjstkål æn* (Lild s.) avlskarl, forkarl.

bedstemoder, no. *bæjstəmuwər* (Davbj. s., Salling og fl. st.); *bæstəmor* (Vens.) 1) = rgsm., faders el. moders moder; jfr. 1. bedste. 2) svigermoder (Salling, Løgst.), se bedstefader.

bedstepige, no. *bæstpiq æn* (Vens.) mejerske el. jomfru på en gård.

bedække, uo. *bədæk* (D.) om hingsten, der parrer sig med hoppen.

bedömme, uo. *bədöm -ər -mt -mt* (D.) = rgsm.

befal, no. *bəfaəl æn* (Valsb.) = befaling; *gi æn b— uər*, lade en befaling udgå; jfr. befel.

befale, uo. *bəfål -fal -fål -fål* (D.); *bəfål -ər -fol* el. *-falt -falt* (Lild s.) = rgsm.

befatte, uo. *bəfat -ər -ət* (D.) = rgsm.: *o b— sæj mæ.*

befel, no. *befe'l* (vestslesv.): *æ b—, befelsfålk*, de personer, som med nødvendighed hører til efter skikken for at være tilstede under vielsen ved brudefærd, nemlig: 2 *borpiqər*, 2 *rekunər*, brudekoner, 2 *brujpiqər*, 2 *skafərə*, den ene *fetskafər*, som sætter mad på bord, 2 *lesvæn*; udtr. lyder: når vi har b— behøver vi ikke at betale præsten, hvilket peger hen til det i Mellemslesvig alm. forhold, at der findes en skreven (tysk) vedtægt, hvorefter alle kirkelige forretninger betales; ordet betyder altså hvad der er befalet; jfr. bestillingsfotk.

befikket, to. *bəfikət* (Hmr.) befippet, jfr. forfippet.

befinde, uo. *bəfiñ* (D.): *de fæk a o befiñ*, at føle; *hiñ hår a befoñən i ət*, grebet i det, Andst h.; *han befiñər sæj gåt i ət* (D.) finder sig; *uræt ska nåk befiñəs* (D., N. Slesv.) opdages; *„no wa sprèjtən prèwə å bəfòjən gromə gu“*, Grb. 13. 37.

befippelse, no. *bəfepels æn* (Vens.) overraskelse, forvirring.

befippet, to. *bəfepət* (Andst h.); *bəfepə* (Vens.) = befikket.

beflitte, uo. *bəflic sæ* (Vens.); *bəflit sæj* (D.) = rgsm.

befordre, uo. *bəfòjə -rə -rət -rət* (Søvind s.) = rgsm.

befordring, no. *bəfòrdrəŋ æn* (Vens); *bəfòrdreŋ æn* (Søvind s.); *befòjrəŋ æn -ə* (Silkeb.) — køretöj; *„èn stòj ètər hòlc Sorən få dön mè èn befòrdrəŋ de en hèrmaj skul skam sè we“*, Grb. 119. 52.

befri, uo. *bəfrij* (vestj.) = rgsm.; *a bəfrijə mi nawn!* (Hvejsel), sige börn, når de ikke længere vil lege med, jfr. frifra.

befriet, to. *bəfri* (Angel) forlovet, om pigen.

befrygte, uo. *bəfrøqt -ər -ət* (D.) = rgsm.

befælle, uo. *bəfælə* (D., Fanø) bestride, overkomme; *a kañ et b— ət.*

befængt, to. *bəfæñ* (D.) = rgsm.; *b— mæ lus, skorə*, om utöj og styg sygdom.

befølge, uo. i kortspil: *do ska bəfølə i klør* (D.), bekende med klør. følge farven.

beg, no. *bèq* el. *beq è* best. *bèqə* (Vens.); *bèq -qəð* (Hell. h.); *bijeq* (Hanh., Thy, Mors); *beq* (Agger); *peq de* (D., vestj., Sønderj.); *pæq* (Vind s.); *pek de* (Bradr.) = rgsm., forsk. fra tjære; jfr. pei Molb., se skomager-.

beganne, uo. *bəgañ -et* (Rkb.) efterse, *a fæk ət et bəgañet;* da han havde vendt bukserne adskillige gange og begannet dem på alle kanter, siger han . . . Kr. III. 71. 95; han kommer ud og står og beganner koen, Kr. IV. 202.

begavet, to. *bəgawə* (Vens.) veltalende; *haj æ mèj b—, haj ka tål de dæ dur nuə.*

begbunden, to. *peqboñən* (D.); når vognhjulene sidder fast i gammelt, stift beg, så de ej kan dreje sig, siges de at være b—.

begdoven, to. *peqdåwən* (D.) luddoven.

bege, uo. *·beq -ər -t bèqt* (Vens.), ft. tf. *beqəð* (Agger); *peq -ər -ət* (Andst) — oversmöre med beg.

begegne, uo. *bəgeqn* (D.) behandle, modtage: *de wå gråw som han bəgeqñ ham; haj bəgèqnt sæ eñc te ə* (Vens.) opførte sig ikke således, at han kunde få det.

beget, to. *beqə* (Vens.); *peqə* (D.); *pekə* (Brader.) = rgsm.; *æn p— huñ,* nærig person (Malt h.); *peqə jor* (vestslesv.) klæbrig jord.

begfingret, to. *peqfəŋrət* (Malt); *beqfeŋrə* (Vens.) — tilböjelig til at stjæle.

begfuld, to. *peqful* (D.) overmåde drukken.

beghåndet, to. *beqhåñc* (Vens.) = begfingret.

begild, no. *peqel de* (Agersk.); *pekel de* (Brader.) morild, der i mørke kan sætte sig på hestenes øren eller pidsken, og som man forgæves søger at fjærne; *de klöwer ve som peq.*

begive, uo. *bəgi -gir -ga -giən* (Andst, vestj.); ft. *bəgåw* (D.) opgive noget.

begjort, tf. *han blöw så bəğor* (vestj.) ɔ: besmittet af fnat, tilsølet.

begjær, no. *bəğær* el. *bəgijər æn* (D.); få b— til noget = attrå, f. eks. til stærke drikke.

begjærlig, to. *bəgerlə* (Sall., D.); *bəgijərlə* (Løgst.) = rgsm.; jfr. begribelig, gril, gjerrig; penge-.

begjærlighed, no. *bəgeərlihei æn* (Tåning) = rgsm.

begge, se både.

begmørk, to. *peqmørk* el. *peqəndəs mørk* (D.) overmåde mørk.

begrave, uo. *bəgraw -ər -grow* el. *-grawəð -graweð* (Lild); *bəgraw -ər -ət -wət* (D.), tf. *bəgrowən* (Mors); *bəgraw -grawə* el. *-grawə -grawt* tf. *-grawt* el. *-grawən* (Søvind s.); *bəgraw -ər -ə -wə* (Vens.); *bəgraw -ər -grai -grai* (Brader.) — 1) om døde, lægge i jorden; *æ han dø? — ja, han æ boðə dø o bəgrawət mæ æ skiñ o* (D.) spøgende sagt, med hentydning til, at kreaturer, som ikke dur, graves ned med skindet på; også ellers at grave ned; *de æ bəgrawət i æ såñ; „nètən ètər, wælc baki nir øwə skibə å bəgrow de hilə“,* Grb. 168. 4. 2) *di laqər bəgrawət i skit å moq liq ætər æ ørər,* om møsker i et skident hus; *dæ leqər æ huñ bəgrawət,* der kom vi efter det (Andst h.).

begravelse, no. *bəgrawəls æn -ər* (D., Mors), *æn* el. *et* (Søvind s.); best. *bəgrawəlst* (Randers); *bəgrawəls è* best. *-t* (Vens.); *et* (Agersk., Bradr.) — 1) gravstedet, *de æ vå bəgrawəlsər* (Andst o. fl. st.); *„hon blèw sat nir i bəgrawəlst i Tijs cerk“,* Grb. 215. 59; *seð i ovən bəgrawəls æn hijəl monət* (Malt), være syg uden at kunne komme udenfor stuen. jfr. gravsted. 2) gildet i anledning af jordefærden; jfr. arveøl, henfølgen, kisteleg, ligklæden, strålæg; se fri-.

begravelsesgilde, no. *bəgrawəlsəsgil æn* (Vejr.), gilde, når en død jordes.

begreb, no. *bəgrev æn* (D.) fatteevne, begreb: *han hår æn guwə b— om ət.*

begribe, uo. *bəgriv -vər -ev -vən* (D.); *bəgrib -bər -eb -grèbə* (Vens.) = rgsm.

begribelig, to. *bəgrivələ* (D., Rkb.); *begribələ* (Vens.) — 1) = rgsm. (D., Vens.). 2) begærlig, gridsk (Varde—Rkb., Vens.).

begribeligvis, bo. *bəgribəligwis* (Vens.) let at forstå; „hende holdt de begribeligvis meget af,“ Kr. VII. 340.

begriben, to. *bəgribən* (Vens.): *b— ãpå,* umættelig, begærlig, jfr. begribelig 2.

begsort, to. *peqswot* (D.); *peqsot* (Sundv.); *peksot* (Vens.) sort som beg.

begynd, no. *bəgyñ æn* (D.); *bəgøñ æn* (Andst, Mds.); *i æ b— = i æ føst,* i begyndelsen; *di ær i b— mæ ət,* ved at begynde derpå el. dermed, men: *de ær i si bəgøñəls.*

begynde, uo. *bəgyn̄ -ər -n̄t -n̄t* (D.), ft. tf. *-gyn̄ -gyn̄* (Mors); *bəjąj -jąjər -jønc -jønc* (Vens.) = rgsm.; *no ka vi bəgøn epo føst, lisom tyw̯ən nǫ̀jəsmuən* (Randers) begynde forfra; *b— frå æ ræt, æ fæjl æn̄* (D.).

begyndelse, no. *bəjąjəls æn* (Vens.); *bəgyn̄əls æn* (D.) = rgsm., se begynd.

begå sig, uo. *bəgǫ sæ* (Andst h., Lild s.) komme ud af det med folk, hamle op med dem i kløgt og list, gå dem under öjne; nok kun i nf. og i enkelte talemåder, *han ær æn fålə jæn te å bəgǫ sæ.*

behag, no. *bəhåq æn* (D.) = rgsm.

behage, uo. „de gång ku di jow tomel wos lisom di sjæl behåged“, Blich. Bindst., = rgsm.

behagelig, to. *bəhaqələ* (N. Sams); b— i noget, som finder behag i; b— efter noget, lysten efter.

behandle, uo. *bəhan̄əl -n̄lər -n̄əl -n̄əl* (D.) = rgsm.

behattet, to. *å væ gåt bəhade* (Sundeved), have en god rus, jfr. hat.

behjælpelig, to. *bəhjælpələ* (D.) = rgsm.

behjælpsom, to. *bəhjælpsom* (D.) = behjælpelig.

behold, no. *bəhål æn* (D.) = rgsm.; *de ær i guw̯ə b—* ɔ: *wal fowår; „hąj slap mæ lyw̯ə i bəhål“*, Grb. 94. 109.

beholde, uo. *bəhål -lər -lt -lt* (D.) = rgsm.

behov, no. *bəhåw* (D.); *bəhòw* (Lild) = rgsm.; *de ǥøs bəho* (Ang.); *do hår in̄t bəhåw å gå* (Brader.), du behøver ikke —; *han hær ən kep bəho* (Sundv.), han behøver en stok; *do hår ejt bəhòw å ǥər nar æ fòlk* (Lild s.); jfr. hus-. 2) *gøjər si bəhåw* (vestj.), forrette sin nødtørft.

behændig, to. *bəhæn̄ə* el. *bəhændiq* (D.) dygtig i legemsøvelser, ligeså til handel; vistnok også om redskaber, som ere bekvemme til brugen.

behøve, uo. *bəhöw -wər -wət -wət* (D.); *bəhòw̯ -w̯ər -w̯əð -w̯əð* (Lild) = rgsm.

bej, no. se bid.

beja, uo. „så bejaer hun også at gjöre akkord med ham“, Kr. VI. 162, ɔ: siger ja til at ville slutte.

beje uo. og smst. se bede.

bejer, to. se bedre.

bejle, uo. *bæjl -ər -lt -lt* (Vens., Løgst., Sams, Thy, Sall., Framl. h.) — 1) fri til en pige; *hąj ær u å bæjl*, på frieri (Vens.); *fliə hoj bæjlət aj Ælse*, (Silkeborg), bejle ad, ɔ: bejle til; „ja gu bæjlet a te Berret“, And. Bars.; jfr. fri. 2) lege „bejle“ (vestj.), lege frierleg, nikke (D.); ligestort antal piger og drenge; pigerne inde, med en „dörvogter“, drengene udenfor; dörvogteren råber: „ældste mand“ kom ind først, derefter de andre, tilsidst: *æn̄kəman̄* el. *sistə man̄* el. *kathål!* pigerne sige ja med et nik, ellers vende de bagen til.

bejledage, no. *bæjldaw̯* flt. (Agger) frierdage.

bejler, no. *bæjler i -ər* (Vens., Sall., Mors, Randers, Sams) — 1) en frier; „de to bejlere“, leg: karl el. pige forestiller fader el. moder til en giftefærdig datter; faderen eller moderen fører ordet, så bankes der på dören:

her kommer den rige hr. Ravnsborg!
— hvad vil den rige hr. Ravnsborg? —
jeg vil så gjerne eders datter have!
— hvad vil du min datter give? —
spot og skam mens hun er i live!
— vig bort, vig bort, du får hende ej!
Her kommer den fattige mand, Per Krybentå!
— hvad vil den fattige mand, Per Krybentå?
han vil så gjerne eders datter have!
— hvad vil du da min datter give?
flæsk og rugbrød, mens hun er i live!
— så vil jeg dig min datter give.

så kommer P. Kr. ind, bukker ydmyg og får sig en svingom med sin fæstemø; hr. R. taler i en hovmodig, pralende tone, P. Kr. i en klynkende, er klædt i pjalter, halter eller har en pukkel på ryggen. Legen er fra Kvols (S. Gr. Sml.); i Thy nævnes den ene bejler hr. Avlsmand, se Gr. G. d. M. III. 183; i en vise smst. s. 223 findes både *bæjl* og *bæjler* (Åbenrå) i samme betydning. 2) en edderkop, der fra loftet sænker sig ned i en tråd (alm., Thy, Sall., Løgst.); jo större edderkopen er, jo rigere er bejleren, men tillige jo grimmere; jo mindre, jo fattigere, men da til gengæld smuk; hvis edderkoppen søger ned til jorden, eller endnu bedre, til pigen selv, da er

vedkommende trofast; spinder den derimod op igen, er bejleren ikke til at lide på, J. K. 63. 49; de store skræddermyg kaldes bejlere (Mors).

bejlesvende, no. *bæjlswæn*, flt. (vestj.) smågran af kaffebönner, som svömmer i koppen.

bejre, uo. *bæjr -ər -ət* (Mellemsl.) kime med kirkeklokkerne; plt. beiern.

bejring, no. se bedring.

bejse, uo. og smstn. se bese.

bejst, to. og smstn. se bedst.

bekajet, tf. *bəkajə* (Vens.) besat, belagt med; *b— mæ luks, fnat,* osv.; *b— mæ ukruk,* om marken.

bekjende, uo. *bəkiň -ňər -kæň -kæň* (D.); *bəcǝj -jər -cæňc -cæňc* (Vens.) — 1) tilstå; *nær ən bəkiňər, blywər æ straf et så hor* (vestj.) alm. tlm.; *æ tyw blywər et strafət få de te han stæl, mæn få de te han bəkiňər* (vestj.); i kortspil, lægge kort til af samme farve som udspillet; *a ka hwærkən stek ælə bekiň,* kan intet udrette. 2) *å vær jæn bekæň,* vedgå at man kender, kendes ved en person eller sag; *æn bekæň maň,* en mand, man kender; *de ka do ålər vær bekæň, de komər viər eň do komər sjæl.* 3) *de fæk a o b—* (vestj.) det måtte jeg prøve, jfr. befinde, befølge.

bekjendelse, no. *bəkiňəls æn* (D.); *-k-* (Andst h.); *bəcæjəls æn* (Vens.) = rgsm.; *å gå te b— mæ nåwəð; å dryw jæn te b—* (Andst).

bekjendt, to. *bəkæň* (D.); *bəcæj* (Vens.) — 1) vitterlig, kendt af alle; *„dè war i maj, wal bəcæj mèn ubənöwnt“,* Grb. 142. 1; *han æ vit bəkæň, mæn let bərömt* (vestj.); *o ǧør bəkæň mæj* (D.). 2) *bəkåňt epo* (Lild s.), *bəkåňc åpå* (Vens.) med godt håndelag til, vel kendt med, som har færdighed i; *haň æ swær bəkåňt epo å lyw* (Lild s.).

bekjendte, no. *bəkæň* el. *bəkæňtərə* (Andst h.); *bəkæň* (D.); *bəcæňc æn -ər* (Vens.) — personer, som man kender; *de æ jæn a mi guwə bəkæň* el. *-kæňtərə,* jfr. kjendinger, kyndester.

bekjendting, no. *bəcøňceŋ i* (Vens.) = bekendt person; *„trèf åpå i gaməl b—“,* Grb. 38. 23.

bekkabon, no. J. T. 260. en plante, tykbladet ærenpris, veronica beccabunga L.

bekkasin, no. *bækasi'n æn -ər* (Mors) en fugl, scolopax.

beklage, uo. *bəklaw -wət* (D.); *bəklaw -ə -ə -ə* (Sundev.) = rgsm.

beklakke, uo. (Ang.) Hag. b— en person, bagtale, se besnakke, beklikke.

beklemt, to. *bəklæmt* (D.) = rgsm.

beklikke, uo. *bəklek -ər -ət* (Lindk.); *bəklek -ər -ə* (Vens.) — tale ondt om, sætte en plet på; „de ka da no å wær jet skrit te jens graw å sie si foræller beklækket“, And. Begr.; htsk. klecks, en plet.

bekneb, no. i udtr. *o vær i bəknev mæ* (D.) i forlegenhed med.

bekomme, uo. *bəkom -mər -kåm -koman* (D.) = rgsm.; *wal bekoməs!* velbekomme; *„di ha wat jywt to òs tij åpå ən pas å wa bəkomən dèm e betə jit“,* Grb. 193. 38, d. e. havde fået sig et barn.

bekomst, no. *bəkomst* (Andst h.) = rgsm.; *han fæk hans b— å ət,* alm.

bekoste, uo. *bəkåst -ət* (D.) = rgsm.

bekostning, no. *bəkåstnəŋ æn -ər* (D.), huk. (Vens.) = rgsm.

bekvem, to. *bəkwæm* (D.) = rgsm.; b— til at sove, spise, d. e. sövnig, sulten (Gjerrild s.).

bekvemme sig, uo. *bəkwæm sæj -ət* (D.) = rgsm.; „de ku hon it bekwæmme sæ te“, Tkjær 2. 10.

bekymre, uo. *bəkømər* tf. *-mrət* (D.) = rgsm.

belagt, to. *wær bəlo mæ bøl* (Vens.) være besat med bylder.

belave, uo. *bəlaw sæj* (D.) = rgsm.

belejen, to. bio. *bəlæjən* (D. alm., Løgst., Framl. h.) bekvem, passende, belejlig; ordet er mulig tf. af ligge, altså: beliggende; marken er *mæ gråw b—,* ligger bekvemt, *de æ mæ et b— idaw,* det er mig ikke belejligt; *de leqər ham bəlejən får* (Mds. h.)

belejlig, to. *bəlèjlə* (Vens.) = rgsm.; *de ær et bəlæjlə no liq* (D.).

belemre, uo. *bəlemər -mrər -ət -ət* (D.) = rgsm.; plt. belemmern, Schütze, stuve noget så tæt, at man ej kan komme forbi.

beligge, uo. i udtr. *han hår bəlæjən hiň* (Ølgod s.) bevangret.

belukse, uo. *bəloks -ər* (Sall.);

bəloqs -ər (Agger) — narre, bedrage; *æ bar ka æn læt b—*, börn kan man let narre; jfr. luks = skælm; börnespr.

beluntelig, bio. (Vens.) komme b— til noget, på lumsk måde.

belure, uo. *bəlur -ət* (D.) = rgsm.

belægge, uo. *bəlæq* (Hmr.); *bəleq* (Andst); *bəleq -qər -lå -låə* (Vens.) — 1) snakke op, fremføre beviser, grunde: *guwə te å b— hans tål, hans uwər* (vestj.) 2) *bəleq!* er tækkemandens råb til den, som stikker tækkenålen ud, når denne med tommelfingeren skal holde tækkerebet fast, mens tækkemanden trækker halmsimen til sig (D.).

belæst, to. *bəløst* (Vens., vestj.) = rgsm.; *„Pali Fegs wa gromə b—, får hąj ha studijrə te prèjst“*, Grb. 198. 11.

-beløb, no. se penge-.

beløben, to. *bəlåvən* (D.); *bəløvən* (Andst h.); *bəlåfən* (Valsb.) — om personer, færdig i noget, dygtig, *b— i æ dansk* (Valsb.); *en b— kål, huñ, asən*, snild, som forstår at vende sig; „de æ en beløvven kanalli“, Yuelb. 49; *b— i æ moñ*, dygtig til at snakke, alm.

beløbekniv, no. *bəløbəknyw æn* (Tovstrup) et redskab, som pottemagerne bruger til at glatte de drejede lergenstande med.

bems, no. *bems æn* (Fanø) livstykke med skört til yderklædning for små drenge, för de få bukser; jfr. lanne.

bemærke, uo. *bəmærk -ət* (D.) = rgsm.

bemöje, uo. = rgsm., *a vet et bəmöj dem mæ ət* (D.) volde besvær, møde.

ben, no. *ben et ben, ben* (Sem, Agersk., Brader.); *beən et beən* (Sundv.); *biən et biən* (Ang.); *bijən è* best. *-t*, flt. *bijən* best. *bjæn* (Vens.); *bijən* (Hell. h.); *bijən å* [best. *bijənə*] (Sams); *biin et* = flt. (Hjelmsl. h.); *bin et* flt. *bin* og *bin* (Søvind s.); *bijən æn bjæn* (Vejr.); *bijən æn bijənər, bijən* (Thy, Mors); *bijən æn bijən, bijən* (D. vestj.: Halling) — 1) ben til at gå på, om msker og dyr, flt. *ben* (Agersk.); *bijən* (Thy, vestj.); af alm. tlm. og ordspr. kan mærkes: *æ bijən lyər ham gåt* (vestj.) mods. *han slor knuðər o æ bijən*; *æ bijən slor fif un dröjsiq* el. *fif un dørtiq* (plt. 35, ɔ: XXXV) (Malt), d. e. de går over kors; *han grawər klyn mæ dæn jæn bijən o skær såj mæ dæñ añən* (Vejle) el. *slor løŋ mæ dæn jæn bijən o grawər tårə mæ dæñ nån* (vestj.), el. graver flager med det ene ben og hugger hede med det andet, Kk. ordspr. 53. 595., el. *hoqər løs mæ dæñ jæn bijən o rywər saməl mæ dæñ nåən* (vestj.), om den, som er krum- eller skævbenet og svinger med benene; *han ær i æ beən* (Vlb.), *o æ bijən* (D.) oven senge; *han sijər te æ lor, om han hår æ bijən* (Andst), om den stolte; *stå mæ jet ben å hvær sij æ grof* (Nordslesv.), ɔ: bære kappen på begge skuldre; han får den bette grå vædder imellem benene, Kr. V. 134, d. e. kommen op at ride på den; *han hår bijən som fate fålk hå lor* (vestj.) d. e. tykke; *hun hår væñ æ åwəræñ nijər a hiñ bijən* (vestj.), de er klodsede; *han hær spil kårt mæ æ stårk å voñen æ beən* (Mellemslesv.) om den, som har lange ben; *han tæjər ət te bens* (vestslesv.) ɔ: går til fods; *han æ goi te bens* (smsts.) rask fodgænger; *bruq di bijən, de hår do əm te* (vestj.); *o bræk ən bijən ǧör liså uñt o ən spare som o ən stålstuð* (vestj.); *drek æ bijən åp* (Andst), drikke sig fuld, så man ikke kan gå; *„hąj fèk bin å go åpå“*, Grb. 49. 122 = rgsm.; *hun hår løs bijən* el. *smo bijən i æ maw* (vestj.) er frugtsommelig; *kåst bijən får* (Andst), spænde ben for; *leq si bijən, hu dæ kør eŋən påtəmæñ* el. *uən* el. *hur ən ka tæj əm omån* (vestj.) gå i seng; *vær rask* el. *reŋ te bijəns; spæñ bijən får* (D.) = rgsm.; *stryq bijən* (D.) skynde sig; *sto uð o æ bijən lisom ən mawər såw i fröst* (Andst) ɔ: stå og skræve; *hun komər ålər o hiñ suñ bijən iğæn* (D.) ɔ: bliver aldrig rask; *sæt æ låŋ bijən ifår* (Malt); han må jo sætte det lange ben æfor, Kr. VI. 27. 37, sætte det lille ben foran (Vejle), skynde sig = *tæj æ lilə ben oñər æ arm å sæt de låŋ æfår* (vestslesv.); *tæj dæñ jæn bijən o æ nak o dæn añən oñər æ årm* (vestj.); *ta bjæn mæ sæ* (Vens.); *„ja, prèjsti uw å tąjən å te bjæns òlc de hąj ku løb“*, Grb. 88. 58; *tæj te bijəns* (vestj.), skynde sig, ile afsted. 2) personer: *dær va kons jet añtər to beən hæn* (Valsb.), kun en eller to personer i kirke; om vildt: *dær æ næstən eñc è bijən å åpdryw* (Vens.) ikke et eneste stykke vildt. 3) ben i kød.

flt. *ben* (Agersk.); *bijən* (Thy, Mors, vestj.); *a vel et gör mæ te huñ får ən bijən o knaw* (Andst); *dæñ bijən mo do ha ǻrdənliq væñt o atərsijə iñən do tæjər ən, om do ka goməl ən* (D.) fig. ɔ: undersøge opgaven, om man kan magte den; *„de æ bjæn dè bæ cåt“* Grb. 239. 198, det er benene, som bærer kødet, ordspr.; *hor, tar som ən bijn* (vestj.); *dæñ dæ brækər bijən atər malə* (marv) *ska bræk hus atər kowən* (korn) (vestj.) el. brække vægge efter piger, Sgr. III. 108. 478 (Sir). 4) fritstående stolper, der i bindingsværksbygninger bærer hovedremmen og sparreværket, flt. *bijəner* (Mors, Thy); ben, som bærer møbler, alm. — jfr. agter-, aksel-, ankel-, bag-, barns-, bonne-, bord-, brude-, brusk-, bryst-, bukse-, bøgl-, fils-, fiske-, ham-, höjrems-, kind-, kjæbe-, kjød-, knæ-, knækkel-, ko-, krave-, krog-, lade-, lår-, menneske-, møller-, nusse-, pande-, pregle-, side-, stole-.

benbrud, no. *benbrår* [*et*] (Agersk.); *bjænbröð æn* (D.); *bjènbråj et* (Søvind s.) = rgsm.; jfr. hund.

bende, no. *bæñ et* = (Angel, Fjolde, Eggebæk) — 1) en bås i stalden til kreaturer, til hest el. et par kør. 2) bende el. bænde kalder fiskerne ved vesterhavet et knippe fisk, enten løse fisk el. flere småknipper sammenbundne med simer til et. Mb.

bende, uo. se bænde.

bendrejer, no. *bjændræjər i* (Vens.) = rgsm., se knokkeldrejer.

bene, no. *bjæn æn -er* (Ribe) benknap, i börnenes spil om knapper, mods. *æn metals,* en knap af metal.

benedder, no. *bjænjæðər de* (Andst); *bjænèər* (Vens.) = rgsm.

benedicite, i ordspr.: *jæn sæjər et, æn aən et añt, dæñ trire sæjə: benedicite!* (Varnæs s.) formodentlig om forskellige meninger, hver har sin (?); stammer mulig fra klosterskikken, at ingen af munkene ved bordet måtte sige noget, förend abbeden havde læst b— (velsigner! ɔ: bordbönnen).

Benedikt, no.: ingen kan af sommeren prale, förend Gjertrud og Benediktus har rystet deres hale (Sams ?); „Gjærtrud å Bænd, di røster djer ænd“, Kr. IV. 370. 261, d. 17. og 21. Marts; *Bænət* er i visse egne et alm. mandsnavn, således syd for Ribe.

benediktrod, no. J. T. 101. en plante, feber nellikerod, geum urbanum L. (Ålborg).

beneret, to. *bjænəre* (Agger, vestj.) fuld af ben, mager.

-benet, to. *-bijnə* (Sams); *-bijənə* el. *-bənə* (vestj.); *-bjæneð* (Han h.); *-bjænə* (Thy, Løgst.); *-bjænt* (Vens.); *bjænət* (Sall.; Mds. h.); *-binət* (Bj. h., Søvind s.); *-benə* (Agersk.) — ukendt i betydn. fuld af ben, derimod alm. i smstn.; jfr. bøgl-, hjul-, höj-, klejn-, krog-, krum-, lang-, lav-, poj-, skjæv-, stiv-, træ-.

bengel, no. *beŋəl æn -ər* (Agersk., Varde, Andst h.) en lang opløben dreng; htsk. bengel, en stang.

benhæfte, no. *bjænhöwtər* flt. (Lb.) benskaft, f. eks. på kniv, *bjænhöwtərə* to.

benhård, to. *bjænhor* (D.) = rgsm.

benikse, uo. *bəneks* (Andst) — 1) *han vil b— mæ,* göre mine ord til lögn (tsk. nichts). 2) [*bəneqs*] (vestj.) have samleje med.

benkam, no. *bjænkom æn* (D.); *bjænkåm æn* (Lb.) = rgsm.

benknap, no. *bjænknap æn -p* (D.; Hell. h.) = rgsm.; jfr. bene.

benknop, no. *bjænknop æn* (D.) benstkkyet på en pibe, hvori slangen er skruet.

benlag, no. *bjænlaw* (vestj.) benstykket på et skind.

benløs, to. *benløs* (Ballum); *benlöjs* (Hadersl.); *bjænløs* (D., Vrads h., vestj.) om msker og dyr, som på grund af sygdom el. svaghed ej kan gå, jfr. ledeløs.

benmølle, no. *bjænmøl æn* (vestj.) mølle, hvorpå der males ben.

1. benneke, no. *benək æn -ər* (Mors, Andst); *bönək æn -ər* (Vejr., Mds h.); *bonek -ər* (Rkb.); *bönəq -ər* (Vind s.) — gæmme; ordet er glds. og ved at dø ud; *lið åp i æ benəkər,* mest spøgende (Mors); *bönək* (?) (Ikast), klædningsstykker, alle slags småting; *benəkər* flt. (Vens.) gæmmer; måske hører hertil: *å ta benəki å ham* (Vens.) skindet ɔ: flå.

2. benneke, uo. flå; *„hæləns tò di wal skeñc å mæ te wæəlaw få di måner de a hò benəke“,* Grb. 220. 13, til vederlag for de mange, jeg har flået.

3. benneke, uo. *benek -ər -ət* (D.): små börn *benəkər aw,* bener afsted, småløber.

Bennet, no. se Benedikt.

benovelse, no. ildebefindende; „sait drak di te knap di ku skywt wal djæ loer 'å håd i djæ maw let benawels“, And. Begr.

benovet, to. *bənaət* (S. Ho) angst i forventning.

benrad, no. *bjænraj æn* (D.); *bjènraj* (Søvind s.) = rgsm.

benskade, no. *bjænskå i* (Vens., D.) = rgsm.

benskaft, no. *benskawt* (Bjært v. Hadersl.; Ang.); *bjænskawt æn -wt* (D.); *bijən-* el. *bjænskawt* (Thy) = rgsm.; også to.: *bjænskawtə,* med benskaft (Løgst.).

benskalle, no. *biənskalə æn* (Lild s.) benskaft; deraf to. *æn biənskaləð knyw* (smst.) kniv med benskaft.

benstærk, to. *bjænstærk* (Vrads h.) bruges f. eks. om en stud, stærk i ben og gang.

bentand, no. *bjæntæň æn* (D.); når börn skifter tænder, kaster de mælketanden ind under sengen el. ind i ilden og siger tre gange: *mus, mus, gi mæ ən bjæntæň, så gir a dæj ən gultæň;* jfr. J. Saml. IV. 244.

bentræt, to. *bentræt* (Valsb.) træt i benene.

bentöj, no. *bjæntøw* (Rkb.): *æ b— æ skit* på en hest, når benene intet duer.

benværk, no. *bjænwærk* (Agger) bentöj, for eks. på hesten.

benytte, uo. *bənøt -ət* (D.); *bənøt -ə -ə* (Ang.) = rgsm.

-benyttelse, se af-.

benved, no. *bænət, bænər* (Søndj., Agersk., Brader.); *bænət* (D.) — et træ, euonymus europæus, L.; bönneved [?], bennevej [*bænəvæj*] (Angel); bænnevær [*bænəvær*] (Als), J. T. 85. 301; bennet [*bænət*] (Tørning len), kristtorn, ilex aquifolium, L., J. T. 113.

benægte, uo. *bəneqt -ər -neqt* (D.); *bənæjt* (Agger) = rgsm.

benævne, uo. *bənöwn -ər -wň -wň* (D.) = rgsm.

ber, no. se bed, bede, bid, bide.

beram, no. *bəram æn* (D.); *de ğor a liq o æn b—, de ær o æn b—,* det er slumpeværk; også: *han tåw ət o æ b—* (D.), på slump; *o gyjr ət a si æjən b—* (Andst), egen tilskyndelse.

beramme, uo. *bəram -mət* (D.) = rgsm.; *b— æn møð* (D.).

berapning, no. *bərapnəŋ æn* (Støvr.) grov afpudsning af nögne vægge i udhuse med en kalkkost.

bereden, to. Mb. *dær ær æn bərèən cèb åpå ham* (Vens.) han taler godt for sig, har et godt snakketöj.

beredskab, no. i udtr. *han hår hans muj gåt i bəreskab* (Vens.) ɔ: taler meget, har godt snakketöj; *hå ət i bəreskab* (D.) have det rede.

beredt, to. *bəræj* (Malt) — 1) = rgsm., færdig med forberedelserne til noget. 2) = rgsm., *fo æn skiň bəræj* (Lb.) ɔ: få det garvet.

beregne, uo. *bəræjn -jň* tf. (D.) = rgsm.

berejst, to. *bəræjst* (vestj.) = rgsm., alm. i tlm.: *han æ vit b— i hans muwərs grøqryð,* el. *åskkroq,* el. *frå hans muwərs dåwərpåt te hiň nåðərgryð,* el. *han æ vit b—, han hå væn jæn gåŋ te møl, tåw gåŋ te smiðəs* (vestj.).

berette, uo. *bəræt -ər -ət -ət* (D.) — 1) alm. (Sønder- og Nörrejyll.) om at tage en syg til alters. 2) ligeledes alm. som rgsm. at berette, meddele.

bergfisk, no. *„draw do bårə bærəfeskət i laŋ te mæ“,* And. Bars., tag b—en op til mig, = rgsm., festretten.

bero, uo. *berǫ -ǫr -ǫ -ǫ* (D.) = rgsm.; *læ ræjsən berow* (Støvr.).

berrer no. se bidder.

Bertel, no. *Batəl* (Randers); *Bærtəl* (D.); *Batəl* (vestj.) — alm. mandsnavn; „å så Batel å hans kuen“, And. Bars.; *„èr e eňc Batəl, de hæ mèjsk?“* Grb. 43. 14; *do bliň Bærtəl!* (D.) til en, som ser dårligt el. overser det, han søger.

berygtet, to. *bərøqtət* (vestj.; Grenå) om msker og ting, meget omtalt, berömt; *han æ swær bərøqtet* (Han h.); hendes datter var godt berygtet for hendes skjönhed Kr. VII. 215; „do hverken æ berygtet få rigdom heje guehied“, And. Frieri.

berömme, uo. *bəröm -mt -mt* (D.); *bəræm* (Rkb.) = rgsm.

berömmelse, no. *beröməls æn* (D.) = rgsm.

beråd, no. *bərǫ* flt. (Andst, D.); *bərai* (Nordslesv.) — *a wår i manə berǫ mæ mæ sjæl,* tvivlsmål = rgsm.

besanse, uo. (Ang.) Hag. b— en mark, foretage de fornødne arbejder, som markens behandling udfordrer; der skal tid til at få det „besanset“, draget omsorg for det.

1. bese, uo. *bes bes best best* (D., vestj., Hmr., Fjolde); *bes -ər -ət best* (Thy, Mors, Lild s.; Mds. h.) *bes bes* el. *besə best best* (Søvind s.); *bæjs -ər -jst -jst* (Agersk., Kolding, Taulov, Løgst., Sall., Gjedsted; Angel); i nt. *bæjsər* (Vens.); nt. *bæjs* (Vejle). — 1) bisse, om køerne; formen *bes* synes vestj., *bæjs* østj. 2) løbe meget i by, om msker; *å, ve do et bæjs?* (Andst); *we do ejc bèjs* el. *bèjs æn hòp!* (Vens.) talemåde = vil du ikke have en gammel hat, en hægte? *de ær et såm jæn kow best løs, mæn såm hijələ bysens swin* (Mors), om noget, der göres megen blæst af; se katerr.

2. bese, no. „forhen var der nogle, som forstod sig på at „kaste bese“ på køerne, så blev de bissegale og var ikke til at styre for nogen sag. Det gjorde de nærmest for at hævne sig på de hyrdedrenge, de var gale på“, Kr. IV. 402. 592.

bese, uo. *bəsijə -r -sòw -sijə* (D.) = rgsm.; jfr. beseelse, bælte.

besebæger, no. *besbæqə et* (Søvind s.) foragtelig betegnelse til en hvilkensomhelst „del“, kop, skål o. s. v. til at bære flydende varer i, når den er så lille, at man må løbe tit.

beseelse, no. *bəsijəls æn* (Andst, Mors) handelsudtryk, *a vel ha mi frij b—*, betænkningstid, om jeg vil have dyret el. ikke, se vilkår; købes et dyr ubeset, forbeholdes b— (Mors); også: *æ b— æ frij, do for frij b—* (D.) ɔ: det koster intet at se på varerne; *kom te b—* (Malt), om frieren eller pigen, der rejser hen og ser på ejendommen, inden jaordet bliver givet; jfr. bælte.

besegal, to. *bæjsgal* (Andst, Vens.) slem til at bisse.

besekors, no. *bæjskds* (S. Hald); *beskds -ət* (Røgen s.): *løs beskdsət*, at læse b—et, er en konst, hyrderne forstår for at få køerne til at bisse; hemmeligheden er, at der rives og snurres stærkt på r for at efterligne bræmsernes summende lyd; derved kyses køerne, de løfter halen og farer afsted; som eksempler anføres:

kòw, kòvəl åp! hòlən bonən åp!
hòlən i væjrət, bræms stek i læjrət:
stek fær-r-r! (S. Hald)
el. *kòw, stek i ræn, leq i* (din) *hål po i* (din) *læn*
kòw, kòvəl åp, kator-r-r! (Kousted, N. Hald h.)
el. *er-r, stek i fer-r-r!*
stek hòlən i de vilde væjr!
kow, kòbəl åp!
er-r, stek i fer-r-r! (Røgen s.),
el. *guləros o selkitåp o rön* (konavne)
di eðər ålə hawər åp, dæ gror i wå grön
bes i æ kuwən, bes å æ kuwən,
bes hjæm i klåw! (böjlen, hvormed koen i stalden bindes)
læ höwərən (hyrden) *såw,*
læ dåwnən (dun) *blyw,*
læ fåwlən flyw,
halåw, halåw, haler-r-r!
skiter-r-r! (vestj.)
el. *Jek, jek jir-r-rər,*
stek, stek stir-r-rər,
sæt æ hal i æ hy,
å læ di smo onər fly! (Valsbøl).

besekræmmer, no. *beskræmər æn* (vestj.); *bæjskræmər i* (Vens.); *bæjskræmə æn -rə* (Skanderb.) — bissekræmmer, kaldes jævnlig *kræmər* alene; *nær ən fiher æn skælən atər ən bæjskræmər, så må do fo ən* (Lindk.), de tager alt nöje med.

beselæder, no. *bæjslær* (Agersk.); *beslæjər* (vestj.): have b— i skoene, løbe meget omkring, om msker; *kirkəklæjər vær snar slet, bæjslær aldriq* (N. Slesv.).

besem, no. og smstn. se bæssing.

besepind, no. *bæjspiñ æn* (Gjedved) sættes med en spids indad i koens klaptræ således, at såsnart koen rykker i töjret og vil bisse, borer pinden sig ind i kødet og volder stor smærte.

besetravlt, to. *bestrawəlt* (D.): *ha b—*, have overmåde travlt, fare omkring i travlhed.

besevejr(lig), no. *besvæjr* (D.); *bæjsvæjr* (Andst); *bæjswer è* (Vens.); *besuæjlə* (Agger); *bæjsvæjlə* (Sall.) — varmt vejr, hvori køerne bisser.

beseværk, no. *beswærk de* (Agger) travlhed, hastværk.

besidde, uo. *bəseð -ðər -soð -såt* (D.): *han kañ et b— æ gor* (D.) har

ikke penge el. dygtighed nok til at beholde gården; *han bəsǫð æ bǻj* (Andst) sad indbydelsen el. befalingen overhørig.

besige, uo. *bəsæ̨j* (Vens., Mds. h.) overtale; *han hå lat sæ besæj mæ̨ ət* Mds. h.); datteren hjalp til, og så 'lod kjællingen sig besige Kr. V. 136; så lader han sig også besige og rider videre, smst. 151; *„hą̨j lèt sè da ælenən bəsæj, mè de hą̨j skul ha ǻlc de søl å gul hą̨j ku bær“*, Grb. 80. 84, han lod sig da endelig snakke tilrette med, at —.

besinde sig, uo. *bəsiṅ sæj, -ṅət* tf. (D.) = rgsm.

besjakket, to. *bəsjakə* (Sundv.): *å blyw b— i ə*, blive overhængt af arbejde uden at kunne blive færdig.

besk, to. *bjæsk* (Vens., Hmf., Malt, Andst, Ribe, Sall., Løgst.); *bejəsk* (Søvind s.); *bijəsk* (Sams) — besk, om enhver stærk, stram el. sur smag; om øl, stærkt af humle, jfr. ram; *jimæ æn b—* (Vens.), en bitter snaps; også *æn bjæskər* (Rkb.); *„rijs å bjæsk owr ha hun gu tij åpå“*, Grb. 101. 6, ris og beske ord havde hun god tid på ɔ: overflod af; *æn bjæsk mæ̨r* (Lisbj. Terp), arrig kvinde; *bjæsk væjə* (smsts.) koldt vejr.

beskaffen, to. *bəskafən* (D.) = rgsm.

beskatte, uo. *bəskaṭ* (D.) = rgsm.

besked, no. *bəskæjən æn* (D., Mors); *bəskæjən* (Vejr., Thy); *bəskiən, bəskiən i* (Vens.; Kold., Hindst h., Ang.); *bəskẹən æn* (Tønder, Sundv., Agersk.); *bəšiən* (Fjolde) — 1) = rgsm., give, tage imod besked; *„hon wa gåt fånèwə mè dę̀j bəskin å gor ijèn“*, Grb. 36. 13.; *ğör guwə bəskæjən* (D.) være pålidelig at sende i by; *dær æ komən böj fræ bəskæjən* (el. *bəskiən*) *tẹ bəskit æ dø* (S. Hald) siges, når en bringer en forvirret besked med sig. 2) en stævning for retten (Hadersl.).

beskedens, to. *bəskẹəns* (Sønderj.); *bəskæjəns* (Vejr., Agger), *-k-* (Mors); *bəskæjən* (Hindst); *bəskiəns* (Lild s.); *bəskijəns* (Vens.) — 1) som tillægsord til dreng: *æn b— dræŋ*, en dreng, som er god til at sige besked, rede, tale for sig. 2) høflig i tale, som forstår at föje sine ord vel, især som tak og opmærksomhed (Lild s.).

beskedning, no. Kok ordspr. 156. 1774 = besked.

beskensøde, no. J. T. 341., en plante, bittersød natskygge, solanum dulcamara, L. (Viborg amt; Saxild); besk og sød (Århus).

beskide, uo. *bəskið* (Rgkb.); *bəskij* (Vens.) — tilsmudse; *de ska do eṅc ha å beskij hæn* (Vens.) göre skiden; et barn b— sine klæder på et hjul; b— en bog (Mors); hun havde også guldsko på og oversko til at gå med på vejen, for at de andre ikke skulde beskides, Kr. V. 54; ham kan det såmænd ikke nytte at få herind og beskide hende, Kr. VII. 134; *han ær eṭ vąr o bəskið sæ ǫ* (vestj.), udtryk for stor ringeagt.

beskidt, to. *beskit* (D. alm.; Vens.) skidden, smudsig, både i ligefrem og overført betydning; han var så beskidt og fæl, at han kunde slås op til en væg og blive hængende, Kr. V. 237; *blyw bəskit we æn kwiṅmiṅəsk* (Mors) blive venerisk, jfr. skidtesyge, lemme-, lodder-, over-.

beskikke, uo. *bəskeḳ* tf. *-ət* (D.): *de wå så bəskeḳət*, om menneskers skæbne = rgsm.

beskjæftig, to. *bəskæftə* (Sundev.): *do må il væ så b—*, fremtrædende i væsen, vigtig.

beskjænket, to. *bəskæŋkət* (D.) = beruset.

beskjære, uo. 1) i udtr. *de æ mæ, ham bəskæər* (Valsb.) tilkikket af skæbnen; *va dær æ jæn bəskæər må ən gå egømət* (Mellemsl.). 2) skære noget af: træer, klæder, alm.

beskjærme, uo. = rgsm.; *„cøl ku bəskèrm få tyw å rèwərər“*, Grb. 94. 99, køllen kunde beskjærme mod tyve og røvere.

beskjærmelse, no. i udtr. *dær wår ən gus bəskærməls į ət* (vestj.), se gud.

beskrive, uo. *bəskryw -ər -skröw -skröwən* (D.) = rgsm.

beskrivelse, no. *bəskrywəls æn* (D.) = rgsm.

beskub, no. *bəskop* (Andst, alm.): *de gǫr o bǫ̈st b—*, løs på bedrageri; jfr. bedste—.

beskubbe, uo. *bəskof* (Malt); *bəskop* (vestj.) — bedrage; *han æ blöwən bəskofən.*

beskylde, uo. *bəskyḷ -ḷt* tf. (D.) = rgsm.

beslag, no. *bəslaw æn* (D.), *et* (Framl.); *bəsla æn* (Sall.) — 1) alt smedens arbejde til vognen; beslag på hesten; jfr. beslæt; *han æ vi i æ bəsla* (vestj.), ɔ: storsnudet, Sgr. III. 169. 915; se pibe-. 2) *de æ mi bəslaw* (Malt), bestemmelse, plan.

beslutning, no. *bəslutnəŋ æn* (Rkb.) afgörelse, ende på en sag, *a ɡ̊or dæn b—, te no blöw æ hańəl ɡ̊or.*

beslæt, no. *bəslæt æn* (D.) jærnbeslag til vinduer, dörre, træsko; jfr. beslag.

beslå, uo. *bəslo* (D.); *bəslå* (Sønderj.) — 1) beslå, om smedens arbejde med vogne osv. 2) *b— æn fæn̦ mæ kre,* besætte et indgrøftet engstykke med kreaturer.

besmid, no. *bəsmið æn* (Mds. h.) vanskelighed, besvær, *a hår mi b— mæ ət.*

besmykke, uo. *bəsmøk -ər -ət* (D.) = rgsm.

besnakke, uo. *bəsnak* (D.; Angel) — 1) = rgsm., *b— æn piq,* forføre (D.). 2) tale om, forhandle om en sag; en ting besnakkes, förend den sættes i værk (Ang.). 3) b— en person, bagtale (Ang.), jfr. beklakke.

besove, uo. *bəsåw -ər -ət* (Andst h., vestj.) forføre en pige; jfr. bedrage, lokke.

bespotte, uo. *bəspåt -ər -ət* (D.) = rgsm.

besprængt, tf. hun var så b— med mælk (Vens.) Gr. G. d. M. I. 178, ɔ: bespændt.

bespændt, to. *bəspæńt* (D.), *å vær b— a sårə* = rgsm.

bessing, no. og smstn. se bæssing.

best, no. se bæst.

bestanden, to. *bəstańən* (D.) — 1) *han æ gråw b— o ət,* står stift på det; tf. af bestå. 2) at være „bestajen“ med en hest, Mb., belemret, forlegen, når rytteren ikke kan styre den; også at være b— med noget, når det trods anvendt flid ej vil lykkes (Mors).

bestandig, bio. *„de hòt ham te få bəstandi“*, Grb. 172. 11; *han blöw bəstańə ve å kom̦ dær* (Hadersl.), Gr. G. d. M. III. 193.

bestemme, uo. *bəstæm̦ -m̦ər -m̦t -mt* (D.) = rgsm.

bestemmelse, no. *bəstæm̦əls æn* (D.) = rgsm.

bestemt, to. *bəstæmt* (D.): *æn gråw b— mań* = rgsm.; *næj, bəstæmt vel a et* (vestj.); *de veð a bəstæmt et* (D.); *de vel a bəstæmt et* (D); *de vel a bəstæmtən et* (Fanø), en stærk forsikring.

bestik, no. *bəstek æn* (Andst h.): *de wår et ætər mi bəstek,* efter min regning; *tæj æ b—,* se efter, hvad vej man skal gå; oprindelig sømandsudtryk.

bestille, uo. *bəstel̦ -stel̦ -stil̦t -stil̦t* (D.); *bəstel̦ -stel̦ -stil̦ -stil̦* (Andst h.); *bəstel̦ -lər -stil̦t -stil̦t* (Agersk.); *bestel -ler -stelt -stelt* (Vens.) — 1) arbejde, *de æ gåt bestil̦* (Andst) godt gjort; *han ka bəstəl̦ mijər i tòw daw eń i jæn, nær dær ær eŋən, dær tør ham* (vestj.), om den dovne; når der spörges: *hwa bəstelər I?* svares afvisende: *wi slor stijən i stəkər te moq, di gyr liså gåt te dæń sist kærə som te dæń føst* (Thy). 2) bestille hos en håndværker, *ən par bestil̦ stöwl,* mods. *mærkəns* ɔ: købt på marked (Andst). 3) besørge, udføre, et ærinde f. eks. (alm. Mellemsl.; D.); *hælsən di får! — de skal a bəstel̦* (D.), hils din fader, det skal jeg besørge.

bestilling, no. *bəsteləŋ æn -ər* (Vens., alm.) = rgsm.

bestillingsfolk, no. *bəsteləŋsfålk* (Hadersl.) har visse forretninger ved bryllupper, dertil hører: *rijəń swæn̦,* som rider foran brudeskaren, *brujpiqər, førfålk,* brudesmykker og brudgomsfører, jfr. befel.

bestjålet, to. *bəstålən* (D.) = rgsm.; *han æ blöwən b—,* jfr. stjæle.

bestride, uo. *bəstrij -ər -strij -strij* (Andst) overkomme, jfr. befælle; *b— uðgywtər, arbəð.*

bestyre, uo. *bəstyr -ər -ət* (D) = rgsm.; med hensyn til toneholdet jfr. dyr to.

bestyrer, no. *bəstyrər æn* (D.) = rgsm.

bestyrke, uo. *bəstørk -ər -ət* (D.) = rgsm., *b— jæn̦ i hans skånwonhijəð.*

bestyrtet, to. *bəstöwt* (D.) = rgsm.

bestævne, uo. (Ang.) Hag. sætte stævne; han har bestævnet mig til kl. 2.

bestå, uo. *bəsto -r -ståj -stańən* (D.) — 1) = rgsm.; *dær ær et, dær ka b— får ham,* han kan udrette alt (Andst). 2) *han ka et b— ət* (D.) vedstå, hvad han har foregivet (Mors).

besvare, uo. *bəswår -swar -wår swår* (D.) = rgsm.

besvime, uo. *bəsvims -svims -svimtəs* (Fjolde); *bəswim* (Sall.) = rgsm.: *å b— hæn,* jfr. svime, dåne.

besvær, no. *bəswǫr æn* (D.), huk. (Vens.) = rgsm.

besværlig, to. *bəswǫrlə* (D.); *bəsveərlə* (Ang.) = rgsm.; jfr. masvorn.

besynderlig, to. *bəsyn̄ələ* (D.); *bəsyn̄ələt* (Lindk.); *bəsyn̄ələ* (Fjolde) — 1) = rgsm. 2) bindeo. = især (Fjolde), jfr. plt. besonders.

besyv, no. *besyw* (D.); *bəsiw* (Andst) — oprindelig udtr. fra kortspil (? styrvolt), kun i en tlm.: at give sit besyv med, lade høre fra sig, give sin mening til kende.

besæt, no. *bəsæt æn* (D., Sønderj.) besætning på en gård af kreaturer, *æn rår bəsæt* (D.).

besætning, no. *bəsætnəŋ æn -ər* (D., Malt h., Thy, Sall., Løgst., Framlev); *bəsætneŋ æn -ər* (Vens.) — kreaturer med alle redskaber og alt indbo på en gård; *di hår möj gåt b—* (Lindkn. s.); *wå krebəsætnəŋ,* men: *vi hår æ ful bəsæt,* såmange vi kan fodre (Andst h.).

besætte, uo. *bəsæt -ər -såt -såt* (D.) skaffe alt, indbo, kreaturer og redskaber tilveje i en gård, *b— æn gor mæ ålt.*

besøg, no. *bəsøq æn* flt. (D.); itk. (Vens.) = rgsm.; *kom i b—* el. *te b—; „hąj ser te hær, om hon ha løst te å ji dèm e betə besøq dèhjèm“*, Grb. 118. 42; jfr. forsamling, gjæst, visit, værsgod; se baj-, jule-.

besøge, uo. *bəsøq -ər -qt -qt* (D.) = rgsm.

besøgelse, no. *bəsòqəls et* (Randers) = besøg; *„de traf, dè wa komən to frèmə, mąj å kun, i besòqəls de stæ“*, Grb. 30. 31.

besørge, uo. *bəsørə -rət* tf. (D.) = rgsm.

beså, uo. *bəso -r -åj -åj* (D.) = rgsm., tilså med sæd.

bet, bio. *bæt* (Sundev., Ang., Fjolde) høres uafladelig, svarer nærmest til: mere, mere endnu, mere til, men kan dog aldrig ombyttes hermed: *gisto ha b— kaf? han kömər it b—; æst do b— fålk fomojəns?* venter du flere folk endnu? *hær æ vuən kåst hun̄ər dåler? — b—!* mere endnu; *stek æ ståŋ b— in̄,* længere ind; *han hæ köjt b— stiən te,* flere til; *do fær it b—,* du får ikke fler, mer, Hag.; Lyngby tilföjer: skönt samme ord som isl. (höjere gr.) betr bio. bedre mere, er det dog næppe umiddelbart dette ord, men optaget af det tilsvarende plt. bet.

bet, no. *bet æn -ər* (D., vestj.) strafindsats i kortspil: *skryw jæn betə* (Silkeborg), göre en en streg i regningen; *bet, Bul Mari!* Sgr. II. 58. 306, et udråb, når man sejrer over en anden (Vest. Lisbjerg) = *bet fåle·l!* (Agger); *han æ så bet såm æn ælən* (Mors), *som æn sil* (vestj.); jfr. labet; ordet stammer fra fr. bête, lat. bestia, se bæst.

betagen, to. *bətæjən* (D.) = rgsm.; *b— å ət, öwər ət, ve et;* en tjeneste var ikke så næm at få for ham, alle sammen var de betagne, Kr. IV. 319, ɔ: optagne; jfr. hentagen.

betakke, uo. *bətak -ət* (D.) = rgsm., *b— sæj; a bətakət ham får ət,* sagde: nej tak dertil.

betale, uo. *bətål -tal -tål -tål* (D.), ft. *-tal,* tf. *-tal* (vestslesv.); tf. *bətal* (Lild s.); *bətål -ər -tål -tål* (Støvr.) = rgsm.; *de bətålər sæ gòt* (Lild s.); *nær ən bətal hwa ən for, kan̄ ən slo ən skið* (*fort* vestslesv.) *nær ən gor* (vestj. alm.); *bətål æ man̄ får æ dåwər, æ on̄ən* (vestj.) forrette sin nødtörft.

betaler, no. *bətålər æn* (D.); *æn guwə, skit b—,* = rgsm.

betaling, no. *betaləŋ æn* (D) = rgsm.; *„dèhæ bətåləŋ sto ham i hwòt“*, Grb. 82. 27.

betel, no. *betəl æn -ər* (Nordslesv.); *betəl æn -ər* (D.); *bæjtəl æn* (Malt) — huggejærn, men: *kolbæjtəl* (Andst h.) koldmejsel; mnt. betel, beitel.

Bethlehem, no. *betləhæm* (vestj); i skæmtesagnet opfatter Aggerboen det: *„en bån æ föd i Bette-Narlæm“;* Nörre Lem er et kirkesogn i Salling, Nyrop, V. Sk. s. 25, jfr. Gr. G. d. M. II. 128: „et bån er fød så bett lell lont hen“ ɔ: *så betə lelə lån̄t hæn,* så bitte lille langt borte.

betids, bio. *bətis* (Agersk., alm.) = rgsm.; *do ska kom i bətis* (D.) i tide.

betingsel, no. sj. (Ang.) Hag. betingelse.

betragte, uo. *bətraqt -ər -ə -ə* (Vens.) = rgsm.; *„hąj go baq ètər får å b— hær“*, Grb. 146. 25.

betragtning, no. *bətraqtnəŋ æn -ər* (D.) = rgsm.; i tlm.: *tæj i b—*.

betro, uo. *bətråw -wər -w -w* (Andst h.) = rgsm.; *b— jæn ndwəð; han æ möj bətråw; „de è bådə uñc å gåt å wæ məj betrowən“*, Grb. 239. 192.

betryk, no. *bətrøk æn* (D.); huk. (Vens., alm.) = rgsm.; *a wår i æn gråw b—; å kyjər i b— mæ jæn*, køre for ham, når han er i b—, forlegenhed, for en køretur; *i b— mæ, får:* i forlegenhed med, for; *i nød å b— da ka et skraļər að*, kan det bruges; *han hår eŋən b— dæñ kål* (Andst h.); se penge-.

betrykskrædder, no. *bətrøkskræjər æn* (Andst h.) en dårlig skrædder, som kun bruges i nød, jfr. bukseskr-, fikkeskr-. rempesk-.; bæslingsnedker; klattensmörer, nellikesmed.

betræk, no. *bətræk æn* (D.); itk. (Vens.) = rgsm., jfr. overtræk; pude-.

betussiet, to. *bətusiəð* (Hmr.) = betuttet.

betuttet, to. *bətutət* (D., Andst h.); *bətutə* (Sundev.; Ang.) — 1) = rgsm. 2) „b— i det“ er den håndværker, som har påtaget sig mere arbejde, end han til en vis tid kan overkomme. Hag.

betyde, uo. *bətyj -ər -yj -yj* (D.); *bəty -ə -təi -ty* (Søvind s.) = rgsm.

betydelig, to. *bətyjələ* (D.) = rgsm.; *de wå te æn b— gawn få ham.*

betydning, no. = rgsm.; *„så war e eñc wən bətyənəŋ å trèf jèn, dè ku wær om sè å fleŋk te jacən“*, Grb. 72. 23, flink til jagten.

betændelse, no. *bətæñəls æn* (Mors); *bətæjəls æn* (Vens.); *bətæñəls* (D. glds.) — 1) forkølelse (Vens.). 2) hovenhed, betændelse; jfr. bryst-, hjærne-, lunge-.

betændt, to. *bətæñ* (D., Mds. h.); *bətæñ* (Mors); *bətæjc, bətæñc* (Vens.) — 1) stærkt forkølet (Vens.). 2) hoven, betændt (D.). 3) *bətèñ* (Søvind s.) optændt af attrå efter, altid i mindre god betydning: *hañ æ så bətèñ får å kòm i tjènəstən*, ɔ: blive soldat.

betænke, uo. *bətæŋk -ər -tæñt -tæñt* (D.) = rgsm.; „a ska betænnk hin, suort a, mæ et fårloer å et bette kon flæsk“, Blich. Bindst., forære; *hastə bətæñt æ hastə fåtrø't* (vestj.); *bətint* (Randers).

betænkning, no. *bətæŋkneŋ æn* (D.): *a fæk fjåwtən das b— o ət* ɔ: betænkningstid; „hue fá han put sæ i rowet hoh han wol hat hans betænkning i“, Tkjær 2. 8, hvorfor han netop skjulte sig i rugen, det har han vel tænkt over, haft grund for.

betænkningstid, no. *bətæŋknəŋstij æn* (D.) = rgsm.; *„òl fal så wa dè bəteŋknəŋstij“*, Grb. 111. 81.

betæppe, uo. *bətæp -ət* (Braderup) gribe på fersk gerning.

bevare, uo. *bəwår* (D.) = rgsm.,; *guj bəwårəs wal får ålt hwa som uñt ær!* se op-.

bevendt, to. *bəvæñt* (D.) = rgsm.; *de ær et ndwət b—; de æ sølə b— mæ ət; de ær et æn hæjt b—; „sònt lòbi təsər plejr eñc å wèr swòr mòj bəwèñc“*, Grb. 52. 194.

bevilling, no. *bəwiləŋ* (Vens.) = rgsm.; *„prèjsti sò ja, næ Knark Las ku breŋ ham bespəns bewiləŋ fårgən“*, Grb. 81. 7.

bevis, no. *bəvis æn -ər* (D.); *bəwis è -t* flt. *-ər* (Vens., Hell. h.) = rgsm.

bevise, uo. *bəvis -vis -ist -ist* (D.) = rgsm.; se over-.

beviselig, to. bio. *bəvisələ* (D.) som kan bevises; *de vel a skaf b—*.

bevæge, uo. *bəveq* tf. *-ət* (D.) = rgsm.

bevægelse, no. *bəveqəls æn* (D.) = rgsm.

bevære, uo. *bəvær sæ* (Fjolde) 1) hjælpe sig, bjærge sig. 2) Mb. befatte sig med noget (Sønderj.).

beynke, uo. *beəŋk* (Fjolde): *b— jæn*, ynke en.

bi, no. *bi æn -ər* (Brader.; Sundv.; Nörup s., Hell. h.); *bij, bic æn, -jər -cer* (Vens.); *bij æn bij* (D., Vejr., Thy, Mors, Sams, Saksild, Tiset, Sall., Mds., Agersk., Angel); *bej æn bej* (Rgkb., Halling, Rand., Tved, Mols, Sall.); *bèj æn bèj* (Fjolde); *bæj æn bæj* (Hasl. v. Randers; Vejlby v. Århus; Rougsø h.) = rgsm., *æ bij di bjærər* (Andst), *drawər, dræjər* (vestj.), samler ind; *så bjærəns som æn bij; æ hwið bij swærmər* (Brusk h.; Valsb.), det sner; *„do døjər eñc å warm, næ di hwij bijər ka swarm,“* Grb. 242. 252.; *tòw biər*, men: *maŋə bi* (Brader.); *tæj æ bij åp* (D., vestj., Thy), ryge dem ud med svovl; *hål bij, betə bij! så æ mañ, hans bij flòw hæn* (Mors), heri er et ordspil

mellem hold bi, ɔ: stands, og: holdt bier! *dæň jin̥ æ ætər dæň an som æ bi ætər æ blom̥* (Ang.), om folk, som bagtaler eller forfølger hverandre; *han seər så höt som dlə bi va vækflöjən* (Mellemslesvig); de bier, der sværmer för St. Volles dag (29. Juli), dur til at overvintres; skal der bier i en ny kube, skal der først sættes en kat ind i kuben, så går der ikke mus i den om vinteren, Kr. VI. 267. 131. 132; vil en sværm bier flyve bort, skal man „tinke“ for dem, det er: banke heftig på en el. anden metalgenstand, morter el. kobberkedel, så flyver de ikke videre, J. K. 179. 10, jfr. smsts. 9. 11. 12. 13.; samme skik Mellemslesvig; gåde: *æ vår te gil, æn lilə sort mań o mæ hań vil, jo vær æ slåw frå mæ, jo vær hań vil o mæ?* Fb. Fr. H. 144. 13, en bi (Valsb.); se brum-, humle-, krog-.

bi, bio. vistnok kun sjældent i N. Jylland og da med hentydning til bi, bydemåde af at bie; Holdbi er navnet på en kro; plt. bi, htsk. bei; turde forekomme hyppigere i Sønderj.; jfr. bi, no.; se bilæggerovn, bistilt, bivogn.

bibel, no. *bibəl æn* (Vens.); *bibel æn* (Sams); *bivəl æn -vlər* (D.); *bifəl æn* (Sundv., Angel) = rgsm.; ordspr.: *a hår boðə løst i bivəl å bəmbəl, så han æ mań* (Andst h.) se bimpel.

bibelfast, to. *bivəlfast* (Malt) om en mand, som er vel hjemme i bibelen, el. om hvad der kan bevises af bibelen.

bibelhistorie, no. *bivəlhistårə æn* (D., vestj.) en lille lærebog, der indeholder den bibelske historie; jfr. grund, lærebog.

bible, uo. Mb., rinde; han er så beskjænket, at brændevinet bibler oven ud af ham (Vens.), jfr. pible.

biblomme, no. *bèjblom̥ æn -ər* (Fjolde) fællesnavn for flere gule blomster af de kurveblomstrede, som bierne søger, taraxacum o. fl., se troldblommer; biblomster (Himmerland) J. T. 313.

bibre, uo. Mb. se bævre.

bibrod, no. *bibrå æn* (Sundev.) = brod hos bien.

bid, no. I. et bid, f. eks. af en hund; sædvanlig bruges istedet uo. at bide og sætningen omskrives derefter: *bið æn* (D.); *bjæð æn* (Thy); *bèð æn -ər* (Lild s.); *bjeð eð* (Hindst.); *bæ è* (Vens.); *beð è* (Løgstør); *beð -ðət* (Støvr. h.); „*han sð jènten de a eňc ku få bæ åpå*“, Grb. 2. 28, jfr. 94. 97, få bid på, d. e. få rede på; „beddet begyndt å gå hen“, And. Fisk.; ɔ: fiskene hørte op at bide på krogen; jfr. bræmse-, næse-, over-. — II. en mundfuld af mad, en bid brød: *bið æn* (D.); *bej, bej æn* (Thy, Lild s., Mors); *bi eð* (Hindst.); *bej at* (Røgen s.); *bæ è* (Vens.); *bi æn* (Sams); *bej æn* (Sall., Havbro s., Års, S. Hald; Skanderborg); *beð æn* (Vrads, Hvejsel s.); *ber æn* (Agersk. (?)); *et hèqəň bej* (Silkeb.), en lækker mundfuld; „*bæ byr an ej*“, Grb. 248. 385, den ene bid byder den anden ind; *dær æ dlər så lilə æn beð, dæň før jo æ årm te æ moň* (vestj.); „ino hoe a så manne, te hwærken dæ helle di tow do hoe ska kom te å mangel et bej å ywelawten“, Tkjær II. 80; „fær æ it et bi mæ?“ J. M. 48.; *æn bir brø* (Spandet) se III. 3. — III. det skarpe, æggen på skærende redskaber: *bjeð æn* (D.); *beð æn* (Andst, Jordrup, Taulov, Hindsted h., Løgstør); *bæð, bèð* (Thy); *bè è* best. *bæt* (Vens.); *bej, beð* (vestj.); *bej æn* (Sall.; Silkeborg); *bèj et* (Vrads h.); *ber et* (Agersk.; vestslesv.); *be et* (Sundev.): — 1) *æ beð å æ knyw,* æggen; *vel æ beð et, så skal æ røk,* om leen: ryggen, kræfterne skal føre den igennem, når den er sløv; *sliv æn knyw te beð; dær ær eŋən beð får ən, slöw i æ beð* (Andst), jfr. ru; nok også: et godt el. mådeligt bid (Slet h.) gode el. slette tænder. 2) fig. om et menneske: *han* el. *hun æ skrap i æ beð* (Agersk.) har en hvas mund, skarp tunge; *hwas i æ beð* (Elbo h.); *han gir å æ beð* el. *bej* (vestj.), giver af biddet, bruges i dobbelt betydning: 1, skælder ud af biddet ɔ: munden, 2. bortgiver noget af biddet ɔ: mildnes efterhånden i sin tale. 3) noget at bide i, græs: *dær æ ful beð får æ kyjər* (Andst), ɔ: græs i overflod; *fo bej* (Thy), få halv mellemmad. 4) noget, der bider, ɔ: lus; *bèð æn -ər* (Lild s.); *a ka et hål mi howə fri få beð* (vestj.), jfr. Kr. VI. 270. 161., de må i julen kun nævnes ved et kælenavn som bid, stude. 5) mundstykket, spidsen af en tobakspibe, *è bej* (Havbro s.); *æ ber å æ pif* (Spandet), se mundbid, pibe-; jfr. kverke-; bed.

bid, no. Mb. forventning, tillid; med slid og b—, med arbejde og håb.

bidderost, no. *beðerwåst æn* = flt. (D.); *berəvost æn* (vestslesv.) — surmælksost, bruges under lidt forskellige navne landet over, *æ ræn* (jeg regner) *ham it miər eñ æn berəvost* (vestslesv.); fig. *æn b—* (vestslesv.) et surt, gnavent menneske; jfr. knapost.

biddet, to. *beðə* (Viborg ?); *beðən* (Thy); *berə* (vestj.); *beə* (Hvirring s.); *berer* (Agersk.) — skarp, om kniv (Rkb.), hvad der bider på tungen, om ost, *dæm wost di æ berə* (de gl. D.); *a vel gan hå əm `möj bərə*, om bitterost; bruges også om kvinder med skarp tunge (Viborg); *æn beðən kål* (Thy); *de æ så berəñ* (Mds.) skarpt, om vejret; jfr. bitter, bjesk.

bide, uo.

I. *bið -ðər beð bet* (D., Grindst. s., Andst, Bj. h.);
bið -ðər beəð bjæt (Jannerup);
bið -ðər bijəð bit (Lyne s.; Falsl. v. Mariager);
bið -ðə beð bet (Hads h.);
bið biðər beð bit (Støvr. h.);
bið -ðər beð bit (Nimtofte v. Grenå);
bið -ðə beð bet (Saksild);
beð -ðər beð bet (Mammen, Mds. h., Horn.);
beð -ðər bijəð bet (Hell. h.).

II. *bej -jər bijəð bet* (Lemb s.);
bej -jər bijər bet (Vejrum);
bej -jər ber bet (Bur s.);
bej -jər beð bet (Skyum, Thy); ft. *bet* (Agger);
bej -ər bèð, bjèð bæt, bjæt (Rævs, Thy);
bej -ər bèð bèt (Lild s.);
bej bejər. bijəð bjet (Lødderup, Mors);
bej -ər bijə, beə bjet (Davbj., Fjends h.);
bej -jər bijər bjet (N. Sall.);
bej -jər bijə bet (Havbro, Års h.);

III. *bir birə ber bet* (Vejlby Å.);
bir birə bijə bet (Haderslev);
bir birər bijər bjet (N. Farup);
bir birər ber bet (Spandet, Brader.), nf. *bir* (Emmerlev, Ballum); nf. *bir* (Rapsted, Tønder);
bir birər biər bet (Eggebæk ved Flensb.);
biq -ər beəq bet (Als; vistn. også om og ved Odder; jfr. *ð—q*);
bit biðər biər bet (Fjolde).

IV. *bi birər be bet* (Ang.; Sundv.);
bie birər beə bet (Hjoldelund);
biə birə beə bet (Åbenrå);
bi bijər bè bèt, bet (Vens.);
bij bijə bei bit (Linå v. Silkeborg);
bi bijə be bet (Tåning, Galten);
bij bij bei bet (Røgen);
bi bijə bei bet (Vor h.); tf. *bèt* (Søvind s.);
bi bijə be bet (Halling);
bij bijər bej bet (Tved, Mols);
bij -jər beð bet (Nordby, Sams);
bi bijə bijə bet (S. Sams) —

1) bide med tænderne: *æ huñ biðər, æ fesk biðər o æ kroq; di biðər nåk, istæj få di sku søŋ* (D.) siges spøgende til en, som klør sig i hovedet; *ka do bið mæ spes o dæñ*, el. *bið dæñ krom!* (Malt) ɔ: stikke en höj trumf i kortspil; *to dålər, æ de nåwər å stris om, bir əm öwər!* (Valsb.) i handel ɔ: den ene skal slå lige så meget af som den anden lægger til, så de mødes midtvejs. 2) tygge, *a ka et bið æ reŋ*, tygge skorpen; fig. *„de bæ haj no åpå“*, Grb. 151. 79, det tyggede han noget på ɔ: overvejede, tænkte på. 3) skære, trænge ind i, om økse, le el. andet skærende redskab, angribe, om farve, *æ knyw biðer gåt, æ farə biðər et o.* 4) *bið frå sæj, om sæj, b— jæn aw, b— jæn öwər æ huwə* (vestj.), angribe med hvasse ord; *dær ær eŋen teŋ, dær biðər o ham;* om en sløv kniv siges spøgende: *æn biðər ålt hwa æn sijər* (D.); *de wel bæjər bej* (Agger) ɔ: der må skarpere lud til; *de birər bæjər i* (vestslesv.) det forslår, batter bedre. 5) recipr. *æ huñ kom te biðəsən, a hår betəst mæ ham; biðs, betəs, betəst* (Andst h.).

bider, no. *bijər i* [-ər] (Vens.) lus, jfr. *æn gråbejər* (Horn. h.); var dig for slikkeren [den sledske], bideren gör dig intet, Kok ordspr. 75. 855. (Als); jfr. bul-, mule-.

bidering, no. *birèŋ æn -rèŋi* (Søvind s.) bruges til at lade börn bide i, når de skal have tænder.

bidhvas, no. *bejhwa·s* (Rkb.); *biðhwas* (Malt): *de ær æn fålə b—*, et mske, der bider om sig, arrig.

bidronning, no. *bidroñəŋ æn -ər* (D.) se bikonge.

bidsel, no. *bjæsəl æn -ər* (D.; Sams, Løgst., Framl. h.); *bjæsəl è* best. *-t*

flt. *-slər* (Vens.) — bidsel til hest; se mar-.

bidsle, uo. *bjæsəl -slər* (D.); *bjèsəl -slər -səlt -səlt* (Vens.) — 1) lægge bidsel på. 2) overf.: magte en, stikke et kort. 3) *b— ve,* arbejde med udholdenhed; også alene: *han bjæslər gåt* (Lindk.), er virksom; *bj— i ət,* slide; se for-.

bidstykke, no. *bejstøk æn -ər* (Rkb.); *bjæstek æn* (D.) — pibespids.

bie, uo.
bi -ər bit bit (Rapsted ved Tønder, Bradr.);
bi -ə biə biə (Sundeved);
bi -ə bij bij (Vor h., Søvind s.);
bi biə bið bið (Hads h.);
bi -ər bij bij, bijə; bic (Vens.), bydemåde: *bic æn smol!*
bi bijər bijə bijə (S. Sams); måske tf. *bijə* (N. Sams);
bi -ər bæj -ən (N. Farup, D., vestj.; Rævs, Hundborg, Thy), ft. *biet* (Spandet); *biət* (Hvejsel); tf. *bæjən* (Mors, Løgst., Sall., Hell. h., Års h., Støvr. h., Horn., Bj. h.);
bi -ə bei bèjən (Tåning);
bi -ər bijəð bæjən (Skyum, Thy);
bi -ər bèj bèjən el. *bið* (S. Hald);
bi -ər bę bęən (Emmerlev v. Tønder) = rgsm.; *bi få silə* el. *få læŋ* (Søvind s.) komme for silde; *han biər læŋ; do hår wal lær o bi; ve do et bi, så tæjər do wal et æ væj mæ dæ!* (vestj.); *væn ən kaň bi, kaň ən få værdən te æj* el. *væn ən kaň bi te dæň sist æ dø, kaň ən arə helə værdən* (vestslesv.); *ka do bij, så ka do blyw koŋ i Nårə* el. *i Sweriq* (vestj.); *bi æ tij aw, bi jæn aw,* vente så længe til en kommer = *bi o jæn, bi atər jæn* (D.), også: *bi jæn,* vente en; *„bijc mè! ròbər hąj te dèm“,* Grb. 168. 13.; *bij æn gråň, dær ka kom ålhåň i snak, de ka vær, do ka blyw hær* (vestj.) Sgr. III. 169. 922.; *dær ær et låŋ bijen* (D.) ikke lang tid at bie; bie efter præsten og få degnen (Vens.) ordspr.; *do ka tråw, a ska lær dæj o bi!* (D) magte dig; jfr. tøve.

bied, no., uo. se bede.

bieløs, to. *biløs* (D., Rgkb.); *bilöjs* (Agersk.) — som ikke kan oppebie tiden, utålmodig, se gjærløs; *b— atər; do æ wal et föj biløs, do hå wal lær å bi* (Lindk. s.).

bien, no. og smstn. se ben.

bifugl, no. *bifòwl æn -wl* (Mors; Malt) en fugl, den rødstrubede digesmutte, motacilla rubecula; når b— kommer og flyver mod vinduerne, bliver det snevejr (Silkeb.); se Sgr. III. 69. 211.

bifuld, to. *biful* (Rgkb. klit) fuld til randen af vand, *æ boð æ b—;* jfr. basfuld.

bigab, no. *bigaf ət -af* (Sundev.) flyvehullet på kuben.

bigt, no. *bikt* (Ang., Valsb.) alm. i Mellemslesvig om skriftemålet i kirken; *sæj æn b— op* (Vlb.) fremsige en skriftebön; plt. bigt, htsk. beichte.

bigård, no. *bigor æn* (Malt, Øst. Horns h.; vestslesv.) en indhegning til bistader udenfor vinduerne.

bihat, no. *bihat i -hat* (Vens.) = bihætte.

bihonning, no. *bihonə de* (Sundv.) = honning.

bihus, no. *bihus æn -us* (Andst) et lille hus til bier.

bihyve, no. *bihyw æn -ər* (Bylderup, alm. Sønderj.) bikube; *de æ gråw, va æ hus fåmå·r, soi hun æ kun, da fløt hun mæ hiň saqər i æn bihyw.*

bihætte, no. *bihet æn -ər* (D.) hætte til at tage over hovedet for at værge sig mod bier.

bikage, no. *bikak æn -kakə* (Sundv.); *bijkaq æn [-ər]* (Sams) — vokskage i bikuben; derom gåden: *hwa æ de, dær æ lilə o læt, tyň o tæt, hwol ve hwol, mæn dær ka et go æn mus iğæməl;* el. *let o læt, tyň o tæt, manə hwolər, slæt eŋən iğæməl?* (vestj.).

bikasse, no. *bikas æn -ər* (Vens.) = biskarre.

bikke, no. *bikə, bikə!* (Bj. h.) navnet, hvormed man kalder ænder, se brikke.

-bikke, no. se mølle.

bikonge, no. *bikoŋ* hak. best. *-ŋen* (Vens.; Mors) bidronning, se viser.

bikube, no. *bikub æn -bər* (Vens.); *bijkuv æn [-ər]* (Sams); *bikoð æn -ər* (Thy; Mors); *bikov æn -vər* (Vejr.), flt. *-vər* (D.); *bikuf æn -fə* (Sundev.) — kube, flettet af strå og vidier til bier; *spil æn kov,* sætte *spilər,* tværpinde ind i den; spøgende: *hyw å raŋk som æn bikuv, tyk å fijəð som æn ilklæm* (Andst).

bikurv, no. *bikårə æn -rə* (Braderup; Angel; Sundev.) bikube.

bikåbe, no. *bikǫv æn* (Skast, Sønderjyll.) en halmkåbe, der sættes om bistadet om vinteren for varmens skyld.

bil, no. *bil æn* (Tønderegn); *bijl æn -ər* (Agger); *bil æn bil* (Lild s., Mors) — 1) økse; ethvert skærende redskab, der udmærker sig ved skarphed. 2) en ihærdig og dygtig arbejder, *de ær æn ǧèrə bil, dær ȯlər kañ fo nåk bəstelt* (Lild s.); også to. = duelig, stræbsom (Ginding h.), jfr. htsk. beil.

bil, no. Mb. den tid el. tilstand, da der billes for æggene; også fig.: det er i bil, om hvad der er indledet, f. eks. ægteskab; se 3 bille.

bil, no. *liq i de bel* (Låsby s.) på det tidspunkt, i det öjeblik; jfr. nrsk. bil, Åsen.

bilbal, no. udtrykket bruges f. eks. om småbörn, der lærer at stave og som ikke kan komme ud af det: *djær stawən blywər nåk te bilbal o wårmståkən tysk* (vestj.), når stavning el. læsning uforståelig løber ud i et.

bilde ind, uo. *bil iñ -lər -lt -lt* (D); *bel eñ -lər -lc -lc* (Vens.; Løgst.) = rgsm.; *æn ka bil ham iñ, te æ röw gör ek å rukə oŋər uər i stöwlskawt* el. *gör ek i flæsk å brojtə dæm uər i stöwlskawt* (Sundev.); *bil jæñ iñ, te æ mon æ ǧor å æn sur wåst* (vestj.); *a bilər mæ iñ, te . . .* (Malt) jeg forestiller mig, at . . .

bildet, to. *belət, bilət* (S. Hald) skaldet; måske også om kreaturer: mager; jfr. gld. bældet.

bile, uo. i udtr. *han bilər we* (Mors) arbejder udholdende.

1. bille, no. vugge; „no lægger a mæ i mi søde bill; Gu læ mæ ålder te jowren trill!“ Kr. IV. 345. 444.

2. bille, uo. *bil -ər -ət -ət* (Jællinge); *bil* (Mors); *bel -ər belc belc* (Vens.) — skærpe en møllesten med økse; beslægtet med tysk beil, se bil; mht. billen hugge med økse.

3. bille, uo. *bil -ər -ət -ət* (Andst; Låsby, N. Sams) — 1) *dær æ bilət få træj ek*, kyllingerne har hugget hul på skallen og er ved at bryde frem. 2) overført, om hvad der er begyndt på, hvad der ses tegn til, varsel om giftermål f. eks.; *no bilər ət nåk får ən dø gæjsləŋ* (Tåning) om noget, der mislykkes, bliver til intet; se sprække; ordet hører vistnok til den foregående stamme.

-bille, se næbbre-i-.

billedbog, no. *beləboq æn -bøqər* (Vens.); *belətboq æn* (D., vestj.); *bèlətbǫq æn* (Søvind s.) = rgsm.

billede, uo. *beli, bøli å* best. *bølia* flt. *-ər* (S. Sams); *belət et -lədər* (Braderup); *æn* (D.); *bèlət* el. *bèlt et* flt. *-ə* (Søvind s.); *belə è -ðər* (Løgst.); *biləð et -ər* (Hell. h.); *bil et -ər* (Fjolde) — 1) = rgsm. 2) skældsord: *è gåt belə* (Vens.) et grimt dyr, også om msker både egentlig og overført; *æn grem beləð* (Andst), både om karl og kvinde og dyr; *han æ da ən usel beləð* (Rkb.) ser dårlig ud. 3) „Elleve billeder“, et kortspil. — jfr. skilderi, voks-.

billedkårt, no. *belətkårt æn* (D., vestj.) = malt kort (s. d.), som rgsm.

billehammer, no. *bel-, bilhamər æn* (vestj.) hammer til at skærpe møllesten med, jfr. 2. bille.

billig, to. *biliq* (Løgst.); *bilə* (Agerskov, Sundev., Ang., Fjolde) — 1) om hvad der kan fås for godt køb (N. Jyll.). 2) rimelig, tålelig, som bio. temmelig, ganske; en billig pris (Angel) = rimelig; han er igjen billig = tålelig rask; b— god havre = ganske god (Angel); „*de æ bilə svaart å gi hæn va jæn il hær å mest*“, J. M. 47, det er temmelig vanskeligt at give bort, hvad man ej har at undvære; for billig, om køb, bruges i Mell. Slesv. det tyske wohlfeil (Lyngby, Sj. Sprgl. s. 89).

billing, no. *biləŋ æn -ər* (Andst, Vejle; Rand., Hors., Århus); *beləŋ i -ər* (Vens., Elbo h.) — 1) småstumper af törv, törvebrokker: *i beləŋ törə* (Vens.); ej om mursten, men: *æn beləŋ brø* (Elbo) et lille stykke; kaster en karl noget til en pige, og hun ikke vil have noget med ham at göre, smider hun det tilbage til ham og siger: kyl di billinger, som do hår di killinger, så kommer di ett te mæ, Kr. IV. 376. 325. 2) *i betə weqti beləŋ* (Vens.) om et lille barn; småbörn i en familie. — jfr. indbildning; klyne-, lys-, törve-.

bilre, uo. [*belər*] *-ər* (Gjern h.; vestj.): *å belər ve,* hænge i med strængt arbejde; jfr. bil, bile.

bilægger, no. *bilækə æn -rə* (Sundeved) bilægger-kakkelovn.

bilæggerovn, no. *bijlæqərdwn* (Hmr.) = rgsm.: *æn kakələn æn ska sæt i fram* (D.).

bimp, no. *bemp i* (Sams) se bælte.

bimpe, uo. *bemp -ər -ət* el. *bempəl -plər -pəl* (D., glds.) gynge, om en båd, *æ boð bempər, b— mæ æn boð.* — jfr. svinge, hvinkle.

bimpel, no. *bempel æn -ər* (Andst), hak. (Vens.); *bæmpəl æn -ər* (Ribe, Malt, N. Slesv.) — 1) en lille øltønde el. dunk til drikkevarer, som tages med i marken. 2) et skældsord, *han ær æn lijə b—* (vestj.); *et bæmbəl* (Lisbj. Terp) en stor svær kvinde. — jfr. bibel; lejle, skjæggemand.

bimpelfuld, to. *bempəlful* (Agger) beruset i höj grad..

bimple, uo. se bimpe.

1. bimre, uo. *bemər* (Agersk.) bevæge sagte, *han bemrət mæ æ moň*, jfr. mimre.

2. bimre (Vens.) Mb. så fuldt at det bimrer, bimmerfuldt, fuldt lige til randen.

bims, to. Mb. knibsk, om kvinder, Outzen; vistn. = bimsk.

bimse, uo. Mb. vise sig knibsk (Mellemslesvig) efter Outzen.

bimsk, to. *bemsk* (Rkb.) bidsk, surmulen, om kvinder; knibsk, Mb. (Sønderj.), jfr. binsk.

bind, no. *bej è* best. *beňc* (Vens.); *beň æn -*(Mors o. fl. st.); *biň æn* (D.) — 1) det, som er bundet el. strikket; *stuwə b—, smo b—,* neg, stort el. småt bundne; *fast b—, løs, hwåt b—* om strikket arbejde. 2) et stykke töj til at binde om noget, et bind. 3) et bind om en bog, jfr. bredder, perken; jfr. hose-, lykke-.

binde, uo.; det kan tit være vanskeligt sikkert at skelne, om selvlyden i nf. er *e* el. *i*, især når *ň* følger: at mærke er de to formrækker i ft., en med selvlydene *å o u*, en anden med selvlyden *a: båň* (Davbjærg, Mols, Grenå samt en del af Mellem- og Vest-Slesvig, Østerlinnet, Agersk., Skrystrup, — Hvidding, Forballum, Øst. Lygum, Bedsted, Emmerlev); *boň* (Darum, Varde, Rkb., Holstebro); *buň* (Medelby, Hjoldelund, Braderup); *baň, ban, baj* (Vens., Hanh., Løgst., Thy, Mors, Sall., Vejr., Horn., Hell., Medelsom h., Rand., Mariager, Horsens, Bj. h., Vejle, Haderslev); *bant* (Gimming v. Randers); *baňt* (Als, Sundeved, Angel, Eggebæk, Fjolde; jfr. Lyngby Sj. Sprl. s. 36); — som böjningsmønstre kan anføres:

biň -ər boň boňən (D., N. Farup); vestslesv.; nt. *beň* (Lyne s.);
beň -ər baň boňən (Vejr., N. Salling, Viborg); tf. *bojən* (Lødderup, Mors, Lild s.; Rårup, Bj. h.); tf. *bojən* el. *beňəð* (Skyum, Hundb., Thy);
bej el. *bej -jər baj bojən* el. *bòjən* (Åby, Vens.);
beň ? baň buňən (Hell. h., Horn.);
beň beňə baň boňən (Havbro, Års);
ben -nə ban bonən (Hjelmsl. h., S. Hald);
ben -ər bant bonən (Gimming v. Rand.);
beň -ər båəň buňəð (Tved på Mols);
ben -nər båənt bunən (Ålsø v. Grenå);
beň beňər båəň boňə (N. Sams), tf. *buňə* (S. Sams);
beň -ňə baň boňən (Tåning; Vor, Hads h., Søvind), nt. *beň* (Røgen);
biň -ər båň boňən (Brandrup), jfr. Lyngb. Sj. Sprl. s. 12. 21;
beň -ər båň buňən (Ballum), tf. *buňən* (Emmelev);
beň -ər buň buňən (Hjoldelund), ft. *buň* (Ladelund);
biň -ər buň buňən (Braderup);
ben -ə bån bonən (Åbenrå);
beň -ə baňt boňən (Sundeved), tf. *buňən* (Eggebæk, Angel); ft. *baň* (Aller ved Hadersl.); (Fjolde): nt. ent. *æ, do, han biňər* el. *beňər;* flt. *biň;* 2 pers. ent. fortid: *baňtst;* (Eggebæk): *baňst,* se Lyngby, Uo. 104. 106. 112; (Braderup): *do biňər, do buň;* spörgende: *biňəsto, buňsto,* se smst. s. 108 —

1) = rgsm.; *b— æn knuð,* men: *knøt æn dosk,* knytte en slöjfe (D.); *b— æ huň; æ huň, æ ku æ boňən* (D.); fig. om ægteskab, *„di war eňc sə å wær i huws mè, så eňc månə tu bej sè we dèm“,* Grb. 116. 3; de blev snart efter bundne sammen, Kr. IV. 316 ɔ: ægteviede. 2) om korn, binde i kærve, hver kærv bestående af 3 neg, el. 2, med halmbånd, umiddelbart för det køres ind; *stuwər, smo boňən,* om negene, bundne store el. små ved optagningen; ligeså: *biň æn kråňs, æn kåřə* (D.); *biň!* tækkemandens råb til den, som sidder indenfor. 3) binde =

strikke, alm. i N. Jyll.; min bedstefader og Maren Brigsted fik ikke deres ret bunden, Kr. VI. 132. 191., ɔ: såmeget strikket som der var sat dem for; i den søndre og vestre del af N. Jyll. samt i S. Jyll. derimod „pregle"; *b— æn huwəs; æn gån*, et fiskernæt; der var ingen anden udvej, end at de for en stor del måtte binde deres udgifter ind, J. Saml. IV. 18, ɔ: ved strikning skaffe tilveje. 4) fange med ord, stoppe munden på en, *de ka nåk vær, han boñ ham;* binde en med bindebrev; binde med trolddom: *biñ æn hòwwårm* (Andst); „bunden" (Hors.) uskikket på grund af trolddom til samleje, om manden; *„Abraham wa kòl får å bej hans bøs, så hon slo klek"*, Grb. 221. 13, d. e. ved trolddomskunster hindre den i at gå af; jfr. J. Saml. IV. 117. 18. 19. 20. 122. 31. 32. 33. 137. 62. 155. 114. 5) forpligte sig til, *a vel et beñ mæ te ət; lær a mæ biñ, skal æ dsə læ mæ før* (Mors); *ja ves æ han boñən, mæn som æ huñ te æ pøls* (D.) ɔ: til hvad han helst vil. 6) være *boñən* i maven (Søvind s.): have forstoppelse; ligeså *de benər i lywət* (S. Hald); jfr. bindelse. 7) *da boñ ət, de boñ årdəntliq* (Andst), det slog hovedet på sömmet, afgjorde sagen; *de biñər et, nær han tæskər* (D.) det fremmer el. forslår ikke noget; *dær vær myə soi, de biñər iñt ålt* (Vlb.) folk siger meget, men det stemmer ikke altsammen med sandheden; *æ låwt biñər et* (D.) slutter ikke, er ikke tæt; *bej i wuwən* (Vens.), beslå med jærn; *dæñ sist kære biñər æ las,* ordspr. (vestj.); — **b— af:** *biñ gån aw*, binde hårdt på forskellige steder om garn, inden det farves, for at frembringe et stribet mønster: *awboñən gån* (D.); en måde at gilde handyr på ved at binde pungen af. — **b— an:** *biñ an mæ jæn* (D.) = rgsm. — **b— fast:** = rgsm. — **b— i:** *biñ æn reŋ i* (D.) — **b— ind:** *biñ kuwən iñ,* køre korn ind; *biñ æ kyjər iñ* (D., Mors) tage køerne på stalden om efteråret; — **b— om:** = rgsm. — **b— op:** *biñ æ hål åp o æ ku* (D.); *bej åp* (Vens.) sætte selskafterne i forbindelse med fodtræerne på væverstolen; binde korn op (D.) — **b— på:** *biñ o* (D.) om den fødende ko, trænge på med fødselen, jfr. bænde; også fig.: *han boñ gråw o*, trængte stærkt ind på; *biñ jæn nåwət o æ ærm* = rgsm. — **b— sammen:** *biñ saməl* (D.) = rgsm. — jfr. kast-.

bindearbejde, no.: i ordspr. *de biñarbəð æ stræŋ! så Hwebjærə kapəlån, han skul bær twelənər iñ* (vestj.); her er et ordspil mellem tvillinger, d. e. tvillingbörn, og en kærv med to neg sammenbundne, der også kaldes en tvilling.

bindebrev, no. *biñbröw æn -w* (D.); *biñbrö æn -ö* (Fanø); *biñəlsbröw æn -w* (Sem) — et brev, som unge folk skriver til hverandre, for det meste kunstig udskåret og malet, og som indeholder nogle gåder el. en tråd med mangfoldige kunstige knuder på; kan den, som får brevet, ikke løse gåder og knuder, er han forpligtet til at göre et gilde, som kaldes *biñgil; biñbojl* (Rkb.); *biñəlshøtə* (Skjærbæk); somme steder gives en större gave (et chatol f. eks.) til vederlag (Rgk.); man kunde kun binde på tamperdage eller fødselsdage, jfr. J. K. s. 289. VI. og Sgr. IV. 209., O. Nielsen, Kbhvn. på Holbergs Tid s. 191.; som prøve kan anføres:

En morgen tidlig jeg gik ud, da randt
det mig i sinde,
at tamperdag nu for mig stod, og jeg
dig vilde binde.
Jeg binder dig hverken med bånd eller
bast,
det alt for grovt mon være; — men
med et spörsmål fuldt og fast,
kan du mig det besvare, kan du mig
det udtyde ret:
hvad hendes navn skal være, som du
nu have skal til brud
og leve med i ære? Kan du mig det
udtyde ret,
da vil jeg fri dig give; men kan du
ikke göre det,
så skal du bunden blive. Bunden er
du, og bunden skal du være,
indtil du løser dig med ære! Så ville
vi have os en kop kaffe eller to,
og det ville vi sidde og drikke i ro;
vi ville dig ikke foreskrive,
hvad du os i dette lag ville give!
Til slutning ønsker vi dig karsk og sund,
indtil haren griber en hund og to
rosiner vejer et pund,
og til en okse kan tale og en gedebuk
kan gale (Nordslesv.).

bindeegn, no. *beňæjn æn* (Hmr.) den egn, hvor strikningen bliver brugt som indtægtskilde og industri, fornemmelig Hammerum herred samt vestl. del af Lysgård og Medelsom herreder.

bindefrost, no. *beňfröst æn* (vestj.) stræng frost.

bindegal, to. *biňgal* (D.); *biňəgal* (Andst) — overmåde vred.

bindegilde, no. *biňgil æn* (D., alm.) gildet, hvorved den bundne løser sig, se bindebrev, kaldes også bindelsehöjtid (s. d.).

bindegrød, no. *beňgrør* (Holmsl.) en ret grød, når den sidste kjærv er bunden.

bindehose, no. *beňhowəs æn* (Hmr.); *bęjhwos i* best. *-hwòsi* flt. *huwəs* best. *hwòsən* (Vens.) — strikkeströmpe; *æ biňhos æ næst ve æ bæjmaňs pos* (Vlb.) d. e. fortjenesten ved strikning er så lille.

bindehund, no. *biňhuň æn -ň* (D., Sall.); *bęjhųj i* best. *-hųj* flt. *-hųj* best. *-ən* — 1) = rgsm.; *hun æ som nåwə biňhuň* (D.) arrig, bider ad alle; *han glowər som nòwə binhun* (Randers) om den, som stirrer stift på noget. 2) en lort, alm.

bindeklæg, no. *biňkleq* (D.) rigtig sejgt og stift klæg.

bindekrog, no.: i besøg el., hvad der var almindeligere, til „bindestue“, så var de „fem pinde“ i en uafladelig feberagtig bevægelse; det eneste ophold, der skete, var for at flytte nöglet på „bindkrogen“, J. Saml. IV. 18. (Faldborg s.); den dobbelte krog, hvormed garnnøglet fæstedes til strikkerens klæder.

bindekræmmer, no. *beňkræmər æn -ər* (Hmr.) bissekræmmer, der går med uldtöj, strikkede varer.

bindekulde, no. *beňkuļ æn* (Rgk.) = bindefrost.

bindel, no. se bændel.

bindelag, no. *biňlaw æn* (D.) — 1) det øverste lag korn på læsset, hvorpå læssetræet ligger; *vi hår træj law fåru·ðən æ b—* (D.). 2) når man murer, lægger törv i stak eller hø på vogn, lægges bindelag tværs over det, som för er lagt, for at binde det, jfr. binder 2.

bindelse, no. *beňəls* (Vor h.; S. Hald); *biňəls* (Elbo) — hårdt liv, forstoppelse.

bindelsehöjtid, no. *biňəlhøtə æn* (Sem v. Ribe, vestslesv.) = bindegilde, se bindebrev.

bindenögle, no. *beňnåqəl æn -qlər* (Hmr.) strikkenögle.

bindepind, no. *beňpeň æn -ň* (Hmr.); *biňpiň æn -ň* (Søvind s.) — strikkepind.

bindepæl, no. „så hugger han pengene ind i hans b—, der stod midt i gården“, Kr. V. 351; en pæl til at binde fremmedes heste ved.

binder, no. *beňər æn -ə* (Hmr. h.) — 1) en person, som strikker; *æn gowə beňər*, en som strikker godt; *I hår nåk beňərə iawtən*, se bindestue; „binderne“ lærtes op fra små, både drenge og piger; om sommeren blev der bundet, når lejlighed gaves, karlen kunde gå strikkende ved møgvognen; börnene, når de læste lektier; om vinteren strikkedes der daglig, hver aften var der bindestue (s. d.), så hist så her, og derved sparedes lys og varme for de enkelte. Markarbejdet forsömtes, ingen vilde göre strengt arbejde, man kunde se voksne karle i arbejdstiden stå ved husenden og binde; der nævnes, at en mand for 50 år siden bød 8 skilling i daglön, kosten og skråtobak for at lukke et dige, uden at han fik arbejdere. 2) *biňər æn* (Hmr.) spids sten ved brobygning, de forbindes ved „strækkere“ (s. d.); — jfr. bindelag, af-, børsten-, lime-, løb-, op-.

bindesten, no. *beňstejən æn* (Ulvb. h.) en sten udenfor dören med ring i til at binde en hest ved.

bindestue, no. *beňståw æn* (Hmr. h.) strikkestue, hvor strikkerne samledes til fælles arbejde og underholdning, så hist og så her på forskellige gårde i bindeegnen; et vist antal favne garn måltes af under et af alle nöglerne, det lagdes i en „reŋknəŋ“ på bordet, alle enderne førtes over en krog i loftet [gillikrog?], og strikningen begyndte under samtale, sang, fortælling; deres garn, som ej fulgte trop med bindingen, kom i filte, så det gjaldt at skynde sig; jfr. binder, se Kr. I. fortalen.

bindesål, no. *biňsol æn* (D.) og læderet dertil: *biňsollæjər de* (D); sålen, som lægges umiddelbart på skomagerens læst, og hvorover overlæderet strammes ved bånd; læderet dertil er for det meste kohuder, af „hjemmeslagtede“ höveder.

bindetröje, no. *bejtröj æn -ər* (Vens.) en uldtröje, man strikker på; den færdige hedder: *æn bǫjən tröj;* han kled hinni op i silki å damask, — de wa no ånt end en røe binntrøww å et par stunthueser, Blich. Bindst.

bindetöj, no. *bentèw* (Hmr.) bundne uldvarer; der blev bundet 12, 10, 8 skillings hoser, de sidste börneströmper; strömperne var *kålhowəsər* og *kwinhowəsər;* dernæst: *wantər, unərbòwsər, tråjər,* alt af ufarvet uld til salg; jfr. hosekræmmer.

bindevejr, no. *binvæjr* (D.) vejr til at køre korn ind i.

bindevogn, no. *binun* (D.) vognen læsset med korn (jfr. binde ind, bindevejr); spøgende siges: *æ binun æ da et fàr æ dar* (D.) ɔ: det haster da vel ikke; såsnart b—en kommer, skal alle rask ud at læsse af.

bindeværk, no. *benwærk de* (Lild s.); *bejwærk è* (Vens.) — strikketöj; hun havde b— med sig, Kr. VI. 99.

bindeærmer, no. flt. (Vens.) løse, hvide lærredsærmer, fra håndled til albuer, som kvinder trække på til høst; jfr. mammelukker.

bindeøl, no. *benøl æn* (Thy; Mors); *beno·øl* (Vejr. s.) ɔ: binde-på-øl — rem på plejlen, der forbinder „håndvollen“ med „kappen“, jfr. springhilde.

binding, no. *binəŋ æn -ə* (Søvind s.); *benəŋ æn -ər* (Vejr., Thy, Mors, Hindst h.; vestj.); *bejəŋ i -ər* (Vens.) — 1) et fag hus (Søvind s.); to stolper, sammenfæstede med to el. fire bånd (Thy); *så manə benəŋ hus* (S. Hald h.); jfr. ben, fag. 2) om strikket el. flettet arbejde: det går op i bindingen, ɔ: strikningen el. sammenföjningen; arbejdet at strikke: bindingen smider ikke meget af sig; jfr. bag-.

bindingsbånd, no. *bejəŋsbǫj è* [best. *-bånc*] = flt. (Vens.) tværstykke fra midten af stolpen, benet, til bjælkerne, i udhuse.

bindingshus, no. *benəŋhus* flt. (glds. vestj.) bindingsværkshuse, forsk. fra „sulehuse“ (s. d.).

bindingsrem, no. *bejəŋsrem i -mər* (Vens.) remmen, hvorpå bjælkerne ligger i bindingsværkshuse.

bindingsværk, no. *binəŋsværk* (D.) = rgsm.

bindsel, no. *binsəl et -ər* (Agersk.; Sundv.); *bensəl æn -slər* (Thy, Mors; vestj., Hell. h.); *bejsəl è* best. *-t* flt. *-ər* (Vens.) — snor til at binde med (Agersk.); båndet, hvormed koen bindes i båsen (Vens.), består af knæbbing, fæstebånd, lægn, krampe; betyder også båndet, hvormed kornet bindes (Vens.); jfr. klove, steg; se klov-, præste-.

bindstykketræ, J. T. 295., et træ, hesselen, corylus avellana L. (Thy).

bindøkse, no. *binöjs æn* (Agersk.); *binöws æn* (Braderup) — en art stor tömmermandsøkse.

bing, no. *beŋ i -ŋ* (Vens., D., Vejr., Mors, Thy, S. Hald); *biŋ æn -ŋ* (Brader., Ang.); *beŋ æn -ŋ* (Sundev.) — et rum til at gæmme gryn, malt, sand osv. i; enten en firkantet stor udskåren egekiste på loftet eller anden kasse (Sønderj.), eller et lille 3- el. 4-kantet aflukke ved loen, i stalden el. andensteds; nævnes hos Mb. også bingel (Varde); jfr. avne-, gryn-, hakkelse-, havre-, kalve-, korn-, malt-, sand-, tørve-.

bingel, no. se bing.

binsk, to. *bensk* (Lisbj., Terp) bidsk, arrig; om øsker og dyr; se bimsk.

birk, no. *berk æn -rk* (vestj.), huk. (Vens., Hell. h.) et træ, betula; „bjørk“, J. T. 35 (Thy).

Birsted, no. *bijste* (Vens.) en landsby i Vens.; *i bjèsəŋ* er en mand derfra.

Birthe, no. *berət* (vestj.) alm. kvindenavn; *„wò dè få de røj hywəl å få Berə mè lenhati“*, Grb. 170. 8., var dig for det røde hjul og Birthe med linhatten; *Berəð, hun sǻð i æn luət å perəð, te beqə hinər ywn di sterəð* (Mors), el. *Berət, hun soð o æ jor o perət, så kåm dær æn hun o snerət o så ræn Berət* (D.), navnerim.

bis, se bysse.

bise, Mb. se bysse.

biskammel, no. *biskaməl æn -mlər* (Andst) skammel, hvorpå bikuben står.

biskarv, no. *biskarə æn* (Andst) sættes under kuben for at forstörre den = bikasse.

biskop, no. *bejskop æn -er* (Agger) = rgsm., jfr. bisp.

bislag, no. *bislaw et -ər* (Agersk., Mell. Slesv.) skodde for vinduerne.

bisluger, no.: flyver bislugeren mod

vinduet, betyder det lig i huset, Sgr. III. 126. 603. (Samsø); formodentlig = bifugl.

bismer, no. *besmər æn -ə* (D., Thy, Sall., Mds. h.); *bæsəm æn -ər* (Fjolde); *besmə æn -rə* (Sundv.); *bèsmə æn -rə* (Søvind s.); *bæjsmər æn* = flt. (Vens., Løgst.) — en stangvægt til at veje på, jfr. bladvægt, vinser, vægt; gåde: *hwa æ de, dæ lævər om i alə lañ o sæjər æ sañ?* (Ribe); el. *får som æn preql, ywn uð te æ sijər?* (ɔ: stifterne, der er indslået som vægtmærker), smsts.; el. hvad er det, som har öjne i stjærnen (panden) og forstand i enden? (Vens.).

bismerkrog, no. *besmərkroq* (D.) krogen på enden af bismervægten.

bisp, no. *besp i* [*-ər*] (Vens., alm.); *beesp -ər* (Fanø); *bejsp æn -ər* (Agger) = biskop; *han seðər som æn b— i æn swånre* (Andst), udtryk for stort velbefindende, også: *som æn b— o æn hönsrån* el. *i æn skiðhus* (vestj.) eller blot: *sej såm æn bejsp* (Agger); *æn ka lær bespəns huñ* el. *dræŋ å spis bön* (vestslesv.) at spise bönner, siges til kræsne; *„mè ka lèt ta fæjl, sò bespən, hąj cøst piqən få frowən“*, Grb. 246. 353.; *æ viñ æ nijəsvis nåk te o bles æ besp hans hat aw*; *æ besp hå nåk kor hær fåbi·* (vestj.) siges, når kokkepigen har svedet grøden.

bispemøde, no. *bespmøð æn* (Viborg): når biskoppen visiterer, skal börnene til b— i kirken, kaldes andre steder *bespeksam·ən* (Andst).

bisperede, no. se provst.

bisse, uo. se bese.

bisser, no. *bis æn -ər* (Vens.); *bisər æn -ər* (Malt, Andst, Agger); *bisən æn -ər* (Agersk.); *bisə æn* (Sundev.) — 1) en dårlig person, der spiller og drikker sine penge op; *han gor å blywər te æn bisər* (Lindk. s.); *æn sölə b—*, han ser *bisərworn uð*, sludsket i klæder. 2) *bisən*, og flt. *bisərər* pænt navn for lus (Sundv. o. fl. st.), jfr. basse, bider. 3) *bisərə* (alm. vestj.), om små börns tænder.

bissi, no. *bisi æn -ər* (Agger) lus, jfr. basse.

bistade, no. *biståð æn* [*-aðər*] (Andst); *bistå è* [*-ər*] (Vens.) kube med bier i.

bistage, no. *bistąq æn -staqər* (Hvejsel); itk. (Røgen) = bistade.

bistand, no. *biståñ æn* [*-åñ*] (Andst) = bistade.

bister, no. *bistər* (Vens.) vred; *„hąj war e tålə å fræalə mesk, mèn fèk di ham lånc om lèŋ bistər, så skul di wò dèm“*, Grb. 17. 11; *hujən i gorən wa så møj bistər we ham“*, 225. 41.

bistik, no. *bistek æn* = flt. (D.; Sundv.) = rgsm.

bistillet, to. *bistil* (Vejle) en b— vogn, en vogn, som ikke er forsynet med kasse el. fjæl, til at køre langt tømmer på.

bistimmel, no. *bistemәl æn* (Vejle); = biskarv.

bistok, no. *biståk æn -k* (Vejr.) = bistade.

bisværm, no. *bisværm æn -rm* (Sundev.); *biswarm æn -rm* (D.; Agersk., Bradr.) = rgsm.

bitræ, no. *bitræ et -ær* (Brader.; Agersk.) bikube med bier; gåde: *höt huəs hönsløs, gamәlt fålk tæñløs?* Fb. Fr. H. 144. 18.

bitte, no. *bet æn -ər* (D., alm.); *bit æn* (Vens., Hindst h.); *bet æn* (Fjolde) — en smule; *de lo i betər o bråkər*, i stumper og stykker; *æn bet ref*, men: *æn lilə bet, æn bet brø, æn bet o·spis; ålər æn bet*, ikke en smule; jfr. vitte, Aasen: vett.

bitte, to. *betə* (vestj., Mds. h., Thy, Mors); *betə* (Vens., Hindst, Støvr., S. Hald, Hell. h.) — lille; ordet hører den nordlige og østlige del af N. Jylland til, undtagen i den ene forbindelse „lille bitte“, der findes også i Nordslesvig; ellers er „lille“ (s. d.) det alm. ord, der i alle forhold bruges for bitte i den sydlige og vestlige del af halvøen; *æn betə, betə piq* (Vens.) en lille bitte pige; *æn betə* (Løgst.) et barn; „hon swøbt kleet om den bitteres fæjje“, Jyd. I. 49; *„sin war hon uw å krat dè betə åp å såjgrawen“*, Grb. 2. 13; *„di wa bəkomən dèm e betə jet“*, 193. 38, et barn; *„di tow cerkər leqə så tèt təhob i så betə to byjər“*, 176. 13, i to så små byer; *mi betə dræŋ* (Thy); *å, betə kön får, a hår et skekər mæ añərluñ eñ a kuñ kom dær əjæn!* sagde taterkvinden til præsten om tugthuset; *betə, könə Sörən!* (Mors), form for indstændig bön; *dæñ betə ka lìså snår tå æn stijən fræ æ jowr, som dæñ stuwər ka tå æn stjan fræ æ hemәl* (Mors); *æn betə grån* el. *æn betə sañə grån* (Rkb.).

et sands korn, ɔ: en lille smule; *æn betə stød* (Rgkb.) et lille stykke vej; *han gör sæj betə* (vestj.) underdanig, ydmyg; da kongen fik det budskab, blev han bitte, Kr. V. 190; *æn betə o knöw æ bæjər eñ æn stowər, som æ döw* (klodset) (vestj.), jfr. fim — *dæñ betə mañ,* trolden, fanden; rikmejsteren ba den bette mand ta sæ, Blich. Bindst., jfr. Nyrop V. Sk. 96; alm. *æn lilə betə kuwən* (D.) el. *betə lilə* (Hell.); også *betə yriq, betə watəns* (Vens.) lille bitte; jfr. vitte.

bitteagtig, to. *beteajtə* (S. Hald); *betəacə* (Vens.) — temmelig lille, altfor lille.

bittebarn, no. *betəbån è* (Vens.) lille barn; *„Nijls so no skòlms te ham fra betəbåns tij å“*, Grb. 68. 65 ɔ: fra barndommen; *„så flòws ha e eñc go te får hær i betəbåns tij“*, 109. 47.

bittefanden, no. *bətəfañən* (Røgen) et utyske, som börn kyses med.

bitte knø, *betə knø* (vestj. sj.) en ed, høres nu kun af enkelte gamle.

bittekonval, J. T. 63. en plante, lilliekonval, convallaria majalis, opgives fra Jyll. og Slesv.; må sikkert kun være nordl. del af N. Jyll., se bitte to.

bitte mand, se bitte.

bitteost, no. knapost (Ginding h.) J. Saml. VIII. 268, jfr. bidderost.

bitter, to. *betər* (Agerskov, Sall.) = rgsm.; bruges om øl og smör, jfr. bidder, bjesk, kram, ram.

bitterdyr, to. *betərdyr* (vestslesv.) overmåde dyr.

bitterdød, udro. *betərdø* (Malt) en ed; *de æ b— et gåt* (også Vens.).

bitterlig, bio. *betəle* (Rgk.) forstærkende tillæg, *b— wal* (Harboøre), *b— lånt hæn; b— sølə,* meget dårlig; *b— temo·wər,* sorrigfuld; jfr. plt. bitterliken.

bitterstilken, no. *betərstelkən* (Agerskov) bittersød natskygge, solanum dulcamara, L. = beskensød (Bovlund).

bittersød, no. J. T. 341. 228. en plante = beskensød (Lyngby, Mols; Århus., Ålborg).

bitteste, to. *betəstə* (Rgk.); *bitəstə* (Thy) — höjeste gr. af bitte, bruges alm. i udtr. *ålər de betəstə,* ikke en smule.

bittestue, no. *betəståw æn* (Mors; Vens., glds.) lillestue, den sædvanlige opholdsstue med senge (Vens., Mors), eller en lille pænere stue indenfor (Thy); den er mindre end dagligstuen og bruges til at have enkelte fremmede i, tit er indgangen til den fra forstuen, oftest fra dagligstuen (Mds. h., Østjyll.).

bittevorn, to. (Ang.): *de vær b—,* det bliver til bare småstumper.

bitting, no. *betəŋ i* (Vens.) en lille bred høstak el. tørvestak.

bityv, no. *bityw æn* (Sundeved) = bifugl.

biurter, no. *biöwtə* flt. (Tåning) en plante, hvid simmer, anemone nemorosa, L.; de tre første biurter spist om foråret frier for koldfeber.

bivogn, no. *bijwun i* (Vens.) en vogn flere end der er forspænd til; vognen, der læsses, medens den anden køres fuld bort, se fyldevogn.

bivoks, no. *biwdws* (Sundv.) voks.

biværk, no. *biværk* (Sundv.) kubens indhold af voks og honning.

1. bjalder, no. *bjalər æn -ər* (D.) en bjælde.

2. bjalder, no. *bjalər* (D., vestj., Lild s.); itk. (Vens.) höjrøstet snak; *lok di bjælər!* (Agger), ɔ: hold mund; *do ær ən bjælər* (smsts.) et vrövlehoved.

bjaldre, uo. *bjalər -ər -ət* (D.; Vejr., Vens.); *bjælər -ər -ət* (Agersk.; Mors; Agger) — 1) gø idelig og arrigt, om en lille hund, den er *æn bjælərhals* (Agersk.). 2) tale meget og höjt, *b— åp;* råbe i munden på hverandre (Mors), se pjalre; jfr. bjalstre, bjæle, hjabre, hjalre, knæbre, snævre.

bjaldrehals, no. *bjælərhals æn* (Agersk.) = bjaldremund.

bjaldrekjæft, no. *bjalərkæft* (Hanh.) = bjaldremund.

bjaldremund, no. *bjalərmoñ æn* (Agersk.) en, som fører höjrøstet tale.

bjale, uo. se bjæle.

bjalster, no. *bjalstər æn* (D.). 1) om hunden: megen og vedholdende gøen; *dær ær æn gråw b— o* el. *ve æ huñ.* 2) om mskr.: skælden, smælden, deraf skældsord: *b— hals, b— huwə;* også *æn bjælstər* (Agger) person, som skælder og smælder.

bjalstre, uo. *bjalstər -strər -ət* (D.); *bjelstər* (Andst h.); *bjælstər -ər -t -t* (Agger) — 1) gø stærkt og vedholdende,

om en hund; *de æ gråw som æ huñ bjalstrər* (D.), jfr. 1. alstre, gjælstre. 2) skælde og smælde med höjrøstet tale, om msker; *huðən æ ər do bjælstərər åp, sdən æn bjælstərin* (Agger).

bjart, to. *bjat* (Mds., Lysgd., Rkb.) klart, om vejret, når dagen får magt; *de æ b— idaw; æ sowl skæñ så b—; han sijər så b— som æn tus i tårən* (Rkb) ordspr.; se b—, se stift; jfr. oldn. bjartr, gld. bjært.

bjavl, no. *bjafəl æn* (Rkb.) hurtig og uforståelig snakken, se bavl.

bjavle, uo. *bjafəl -flər* (Rkb.); *han bjaflər o,* snakker så hurtigt, at ingen kan forstå det, bruge mund; = bavle, drikke og vrövle i fuldskab, se bjæffelhals.

bjed, no. se bid.

bjedsel, no. se bidsel.

bjessing, no. se Birsted.

bjestykke, no. se bidstykke.

bjet, tf. se bede.

bjæf, no. *bjæw è* best. *-ə* (Vens.) et bjæf af en hund; jfr. guf.

bjæffe, uo. *bjæf -ər -əð* (Agger) = rgsm., jfr. gjaffe, søge.

bjæflehals, no. *bjæfəlhals æn* (Rkb.) en person, som snakker meget, knurrer og skælder meget.

bjæl, no. *bjæl è* best. *-t* (Vens.); *bjål æn* (D.); *bjøl* (Rkb.) — et kalvebröl og hvad der ligner i lyden; om mskr: *han ga æn bjål, han ær æn bjålhals* (D.); *„kali ga jit bjæl å sè wær èj e òñc“*, Grb. 160. 12.

bjælde, no. *bjæl æn -ər* (Thy, Agger, Hindst.); huk. (Vens.; Støvr.); *bjèl æn -ə* (Søvind s.); *bjæl æn -lər* (Løgst.); *bjèl æn -ər* (Hell. h.); *bjælər æn -ə* (Sall.); flt. *-ər* (Mds. h., Mors) = rgsm.; *„næ di så kam øwə di snòrər, så reŋəlt èn bjæl“*, Grb. 185. 6., jfr. bjalder, klokke, ros-.

bjælder, to. *bjælər* (Rkb.); *han ær så b— i æ lyj,* om den, som er klinger i røsten; se bjalder.

bjældre, se bjaldre.

bjæle, uo. *bjæl -ər -t -t* (Vejr.; Mors); *bijəl* el. *bjæl bjælər bjælc bjælc* el. *bijəlt* (Vens.); *bjål bjål bjål bjål* (D.); *bjøl -ər [-t] [-t]* (Rgkb.); *bjal [bjal bjal bjal]* (Mellemslesv.) — 1) brøle, om kalv (Vens.); pibe, skrige, tude, om mus, barn, hund; *hwans bjælər æ bår fuər?* (Thy). 2) råbe höjt om mennesker (Vejr., D., Mellemslesv.); *han bjål o ham* (D.), jfr. gjæle, tjalre.

bjælke, no. *bjælk æn -ər* (D.); *bjèlk æn -ər* (Hell. h.); *bjælk æn -ər* (Løgst.); hak. (Vens., Sams); *bjælk æn -ər* (Fjolde, Braderup; Sundv.); *bjæløk æn* (Angel) = rgsm.; tværstykke parall. med savbladet i savstillingen, rammen om rørene på *æ vöwskę* kaldes også bjælker (Sundev.); ligeså tværpinde på „spryd“ og „bukke“, som fæstes til leen, når der høstes korn (Agersk.); ifald de yngre, som nok hændte, glemte at hilse el. ønske glædelig fest (i julen) på fremmede steder, blev de „skrøven opå bjælki“, d. v. s. deres navne blev skrevne på en af bjælkerne i stuen. Kunde man ikke skrive, blev der istedetfor synderens navn tegnet et vrængebillede af et menneske. J. Saml. X. 83. (Vens.); gåde: *va æ de dæ lekər iñ å kikər uər?* Fb. Fr. H. s. 148. 66. el. *hwą æ de dær leqər iñ o rækər si howə uð o towər sæ?* (vestj.): en bjælke; ordene sigter til, at ved den gammeldags bygningsmåde var hovedet af bjælken fastkilet udenfor remmen og sås under tagskægget. — se hane-, lofts-, over-, neder-, rem-.

bjælkebånd, no. *bjèlkbuən èð* (Himmerl.): hvor stolpen (benet), som bærer, og bjælken, som ligger, støde sammen i en ret vinkel kaldes skråstiveren, der forbinder vinkelens ben og støtter bjælken, således.

bjælkehoved, no. *bjælkhåwəð et* (Bjerre h.); *bjèlkhòwi et* (Søvind s.) — den del af bjælken, der går uden for stolpen på de gamle bindingsværkshuse.

bjælkehylde, no. *bjælkhyl æn -ər* (D., glds.) sædvanlig *mjælkhyl,* hylden under bjælken (i opholdsstuen) til mælkefadene i de gamle huse.

bjælkeåre, no. *bjælkår æn -ər* (Holmsl. klit) den næstbagerste åre på et „havskib“, se stavnåre.

bjæn- og smstn. se ben-.

bjæppe, uo. *bjæp -ər et* (Andst) pippe, om kyllinger, *æ kiŋləŋər bjæpər;* se jæppe.

bjærg, no. *bjerə et -rə* (Fjolde, Braderup); *bjerə et* = flt. (Sundev.); *bjirə et bjir* (Angel); *bjèrə è,* best. *bjèrə,* flt. *bjèrə* (Vens.); *bjærə æn -rə* (Mds., Mors)

— 1) i Sønderj. alm. om bakke, sine steder (Angel) ene brugeligt; *mæ æ b—, imor æ b—,* ned ad bakke, op ad bakke (Angel, også Andst); en stor bakke (Mds.); *å bjèrə* (Sams); i smstn. *Marənsbjèrə, Ambjère* (N. Sams); *Tawtebjèrə, Dåns-bjèrə, Wonsbjèrə* (S. Sams); bjærg er alm. i smstn., der er navne på banker; *dær blæs eŋən bjir saməl a it* (Angel), jfr. *bjerə o baŋkər ka bles saməl, mæn et tyk kwiñər* (vestj.). 2) *æ bjerə* (Sønderho, Rkb. klit, Lemvig) klitterne, også *hawbjærə;* jfr. Bloks-, Blæs-, Bov-, Bul-, hveg-, magnet-, myre-, se klit-.

bjærge, uo. *bjærə -r -ət -rət* (D.); *bjærər* tf. (Vejr.), *-əð -rəð* (Mors, Thy, Lild s.); *bjerə* (Agersk.); *bjæriq bjærqər bjırq bjårqən* (Fjolde; plt. *bargən*) — 1) beskytte, bevare for skade. 2) bringe i sikkerhed, i hus el. på land; bjærge hø, korn, avlen: slå, høste; få det slåede el. høstede i land fra fugtige enge; rive hø i stak, køre hjem, alm.; *a skal aj æ lañ å ha bjærəð mæ æn hòwəð* (Thy) ud omkring og skaffe ved køb; bjærge strandede sager hjem (Vens.); *b— sæ* (Vens.) komme sig, om en syg. 3) klare sig med noget, komme igennem dermed, *b— sæ mæə* (Vens.); *b— sæ gåt, reŋ; b— sæ mæ pæŋ, klær* (Agerskov) slå sig igennem dermed; *o bjærə sæj, de æ swåltfø* (vestj.). 4) *b— sæ,* stå sig mod en i slagsmål (Mors, Thy, Vejr., Agersk.). 5) b— sig for = bare sig for, at le, græde o. s. v., jfr. bare. 6) *b— hjæm* (Mors o. fl. st.) erhverve, flere steder med bibetydning af, at det sker på en hemmelig, tyvagtig måde: *hur hår do bjærəð de?* (Thy) = stjålet; de, som bor inde i landet, siger om strandboerne: *di stæl et, di bjærər* (Rkb.); *bj— iñ,* køre (korn, hø) hjem; *bj— saməl* (Agerskov) skrabe sammen; *bj— o, ve* (D.) arbejde flittigt, skynde sig.

bjærgelag, no. *bjærəlaw æn* (Rkb.); *bjèrəlaw* best. *-lawəð* (Lild s.) kaldes de mænd, der slutter sig sammen om bjærgning af vrag el. desl., *di hår en slaw bjèrəlaw mæ æn fòrmañ* (Lild s.); fortjenesten derved kaldes *bjærəlön.*

bjærgelig, to. *bjærelə* (Rkb.) hvad der kan bjærges el. reddes; i modsætning dertil siges *ubjærələ.*

bjærgelod, no. *bjèrəlǫð æn* (Lild s.) = rgsm.; ved strandinger.

bjærgelægge, uo. *bjerəleq* tf. *-lå* (Holte, Tolstr. s.; Vens.); hørstenglerne strøs, efterat de ere rødnede i vand, i lange rader på hedejord, trilles dernæst op i bunker med en rive for at danne knipper deraf, dette sidste arbejde kaldes at bj—.

bjærgelön, no. se bjærgelag.

bjærgens, to. *bjærəns* (Lindk. s.); *bjærəs* (Hmr.) = bjærgsom; *bj— som æn bij,* flittig som en bi; også om dyr: *æ ku ær et bj—* (Andst), ej flittig til at æde; herhen kan føres: *bjèri* (Vens.), bjærgende, meget om sig, *å bjère laəm* (S. Sams), *bjèrə* (N. Sams) et rask, triveligt lam.

bjærger, no. *bjærər æn -ə* (Holmsl. kl.) = rgsm.; om de mænd, som ved strandinger påtager sig at bjærge fra vraget; se for-.

bjærgeret, to. *bjerərə* (Sundv.) fuld af bakker.

bjærgevorn, to. *bjirvurn* (Angel) bakket, ujævn, om en mark.

bjærgfolk, no. *bjærəfålk* (alm.) af bjærgmandens slægt, jfr. underboer, undervætter; om deres udvandring se Sgr. IV. 170. 179.

bjærging, no. *bjærəŋ æn* (Thy); *bjærəŋ æn* (Hmr., Andst, Vens.) — 1) indbjærgning af hø el. sæd: *I hår wal jær b— gǫr* (Andst); *i bjærəŋəns tic* (Vens.), mens hø osv. bjærges; *wi hår hat heñər i fjòwtən bjèrəŋər te å ryw å beñ åp* (Lild s.); mest i smstn. hø—, eng—, korn—. 2) *han gyr guə bjærəŋ,* gör gode affairer; *han æ po æ b—,* søger at tjene penge ved alle lejligheder (Thy); ude at samle ind til huset (Mors); *„haj trowə, di ha jor èn gu bjærəŋ“,* Grb. 29. 21.; *„hæ ka kaski jòrəs èn bjærəŋ! teñc haj“,* 83. 59.

bjærghale, no. *bjærəhalər* flt. (Holmslands klit) klitter, som løber fra havklitterne tværs over landtungen, jfr. radling.

bjærgkone, no. bjærgmandens kone; *„Powl skul bæ wòj ej te bjærəkwon“* (best.) Grb. 76. 15., jfr. Kr. VIII. 6; = bjærgkjællingen: *„bjærəcèləŋən kam lesti ej i hans kamər“,* Grb. 79. 68., jfr. Kr. VIII. 4.

bjærgmand, no. *bjærəmañ æn -mæñ*

(alm.) skifter med *bjerəmañ.* 1) et væsen, der bor i bakker, „*de blywə bjærəmąj wòr, ham dè bowə i bjærə*“, Grb. 76. 6.; hans kone: *æ b—s kuwən*, bor hos ham; han kan ses af og til med sin røde lue *ve hyw mæja* (Andst); forbytter börn, Kr. III. 51. Hans navn forekommer i börnenes lege, der leges b— på isen, ved sköjteløb, en er b— og skal gribe de andre (V. Vedsted ved Ribe); el. legen kaldes: *o plok hyjə o æ bjærəmañs haw*, börnene går ind på hans höj og synger:

a plokər græjs i æ bjærəmañs haw,
æ b— ær ekə hjæm,
han ær åp i Luñ å sdw;
klafit, klafit, så flywər a hjæm! (Malt).

Luñ er de gamles navn på Eskelund, Brørup s.;

bjærəmañ, bjærəmañ bliñ
æ do hæriñ?
a ska før dæj uð mæ sæjstən eqəpiñ,
fir ofå·r, o fir oba·q, o fir o hwær
ən sij! (Holstebro);

el. *bjærəmañ, bjærəmañ briñ,*
æ do hæriñ? — så ska fañən før dæj
uð mæ fæmtən gluəñ tiñ,
o ən stålstån o di nak! (vestj.)

el. *bjærəmañ, bjærəmañ tuli lut,*
vel do mæ nåwər, så kom hærut!
(Agersk.);

legen er beskrevet i Börnenes Blad 1878 s. 303 „at plukke i bjærgmandsærter“; Sgr. I. 59. 220 at plukke i burremands ærter; jfr. Kr. IV. 4. fortællingen om drengene i Ølgod sogn; de rendte 12 gange rundt om höjen og råbte tilsidst: „bjærgmand, bjærgmand bind! så skal du ud med 12 egepind!“ så kom en lille sort hund ud af höjen; jfr. 7, se J. Kamp s. 16. 9.; Jeppes have Gr. G. d. M. III. 184. 7.; legen findes i Mähren, se Mannhardt Zeitschr. f. d. Myth. IV. 366; Jeppe. — *Hwa vel du hèlst ha, æñtən èn òwn ful òw bjèrəmæñ hèlər èn laqən ful òw smo bøn?* (Søvind s.), mørk tale: bjærgmænd = brød, små börn = lus. — *idaw flywər æ bjærəmañ hans höns, vi for uñt vər* (vestj.) bjærgmandens höns ɔ: mågerne, der flyve ind i landet mod uvejr, J. K. 214. 204. 2) *æ bjærəmañ drywər mæ hans ĝæðər* (Brande s.) om luftens flimrende bevægelse varme dage over eng og hede, jfr. Kr. VI. 273. 194, lokkemand, Jakob Låd, harrevold, ellekone.

bjærgning, no. *bjærənən æn* (Agger) = rgsm. om frelse fra skib i havsnød.

bjærgsloge, no. hver aften drev de ned i en dal, der kaldtes æ bjærgsloge, Kr. III. 23, ɔ: bjærgdalen.

bjærgsom, to. *bjærəsom* (D. alm.) flittig til at bjærge ind, om msker: stræbsom„ dog her og der med slet bibetydning, at det sker uærligt.

bjærgunge, no. bjærgmandens barn, Kr. III. 51.

bjærgthe, no. *bjærətę de* (Lb.) en plante, smalbladet timian, thymus serpyllum L.

bjært, to. se bjart.

bjæsk, to. se besk.

bjæst, no. *bjæst* (Valsb., vestslesv.); *bijest* (Andst h.) — råmælk, det første mål mælk efter at kalven er født; jfr. htsk. biest el. biestmilch, eng. biestings el. beestings.

bjævre, uo. nok kun i udtr. *o bjævər ǫ·* (vestj.) lade munden løbe uden ophør, jfr. pjævre.

bjøl, se bjæl.

björn, no. *björn æn* (D.); *björn æn* (Braderup); *bjørn æn bjørn* (Agger); *bjöñ i* best. *bjöni* flt. *bjöñ -ən* (Vens.); *björn i* flt. *björn* (S. Sams), *bjen i* (N. Sams); *bjår æn* (Mors); *bjån æn* de gl., *bjön* de unge (Løgst.); *bjön æn -n* (Støvr.) — 1) dyret, *æn ka trin æn bjön sdlæq o æ hal te ən bromər* (vestslesv.); stærk som en bj—, *han æ reqtə æn bj—* (D.) om störrelse og styrke; „*hon fåtælə mąj, de no wa dèj bjøn fælc*“, Grb. 79. 71.; „sikind tyk bjön æ ik de!“ And. Barsel, om et barn; den fortryllede prins i æventyret hedder Hvidebjörn, Gr. G. d. M. II. 40; Björndrup (Mors) kaldes: *Bjårop.* 2) alm. om en rus, *i wældiq bjön* (Vens.); få en bj—; trække med en bj—, „*de wa Batəl dèr ha fåt i bjøn å trèk mè*“, Grb. 45. 46.; han skal have strikken om ørene på björnen, den er tvær, han kan ellers ikke trække den, siges alm. om fulde folk; tlm.: *de æ nåk a dæñ slaw æ bjåns het wår aw* (Rkb.), noget intetsigende vrövl, björnen har ingen hætte; *de æ lisåmøj som æn blåbær i æn bjånrøw* (Rkb), det forslår intet. 3) naglen, som fastholder hamlen til vogn-

stjærten (vestsl.), jfr. overslag, skjennenagle; et söm, der på glds. plove fæster skæret til hovedet (s. d.) (Brader.). 4) det knæböjede stykke tømmer indeni en båd, som forbinder stavn med køl (N. Sams). — jfr. bryde-, bukse-, törve-.

björneklo, no. J. T. 105. en plante, heracleum spondylium L. (Ålb.).

björneskind, no. = rgsm.; *„mæn da han håj fåt æ bjönskeñ ow, så håj han skån fæmtən hwålər epo“*, Sgr. III. 148. 5.

björnetrækker, no. *bjöntrækər æn* (Vens.): *hạj æ blöwən b— ida,* han er beruset.

bjövler, no. J. T. 98. en plante, gul snerre, galium verum L. (Ringk.).

bjål, no. se bjæl.

bjålhals, no. se bjæl.

bjålme, uo. *bjålm -ər -ət* (Malt) skrige op med stor allarm, jfr. bolme.

bjån, se björn.

blad, no.

bla [*et*] *blå* (Bj. h.);
blaj best. *-jəð* flt. *blåi blåjən* (Mols; Hvirring s.);
blaj et best. *-jət* flt. *blaj* (S. Hald, Ålsø s.); flt. *blai* (Nimtofte); *blåi* (Rødding, Sønderj.);
blaj flt. *blai* (vistn. alm. i Sønderj.);
blað [*et*] *blåð* (Taulov, Jordrup);
blå æn -ər (D., Thy, Falslev);
blå æn blåər (Mors, Øland);
blå æn blå (Hvejsel, Hmr.);
blå æn blajər (Nes s.);
blå et blå (Røgen s., Vrads h., Rødding [M.]);
blå et -ət flt. *blå -rən* (Støvr. h.);
blåq æn blåq (Nörup s.);
blå best. *blåəð* flt. *blåər* (Hell. h.);
blå è best. *blåə* flt. *blåə -n* (Vens.);
bla el. *blåə å* best. *blarə, blårə* flt. *blår -ən* (Sams) —

blad på træ; *„blåren fel ow træet“* Jyd. I. 5. 2. bladene faldt af træet (Lisbjærg, Terp); dernæst overført på forskellige genstande, hvor mer el. mindre bladets form kommer frem, blad i bog, avis, blad på kniv, ske, sav, skovl, spade; når hængsler har to udgående flige, hvormed de fæstes, *tåw blåə o æn hæŋ* (D.), se Mb.: „blade“, hængsel på dör; korset på en garnvinde kaldes ligeledes *æ blåər* (D.), jfr. ramme. Her er at mærke, ialtfald for D.s vegne, at der bruges to former af ordet, *blaj* på kniv (*æ knyw hår træj blai* D.), skovl, spade, men *blå* på træ og i bog, ligeledes: *tæj æ blå* el. *blåər frå æ moñ* (D.); *ve do et væñ æn blå mæ?* ɔ: spille et slag kort (D.); ja, da kan du jo sagtens gå indenfor og vende et blad med Kr. III. 284; *blaj et blai,* blad i bog, men *blò et* = flt. på træ (Søvind s.); nordligere regelmæssig kun en form; *„så drywə dèr ijèn e blå nir“*, Grb. 181. 15., så falder der igen et kortblad under bordet; *suwər blå* (Mors) syrer (?); *de bre a æ blaj* (Sundeved), bladpladen. — se bord-, bov-, bryst-, høle-, karte-, karus-, kniv-, kort-, modsot-, sav-, sennes-, skovl-, skulder-, tobaks-, åkone-.

bladas, no. *bladå's æn -ər* (D., Malt) plet, klat af noget, som er blødt og løber ud, snavs, blæk, *sæt æn bl—,* også *pladå's.*

bladbyg, no. *blårbyk* (Andst) kaldes byggen, inden den skrider; *de stor i blårbyk* (D.); *„bårə eñc åpå blòbyq“*, Grb. 248. 389 ɔ: lån ikke noget ud på b—; *o vær i blåbyk* (vestj.) være fuld.

bladder, no. *blaðər de* (D.; Lild s.); *æn bl—* (Rkb.); *blar æn,* også *de blar* (Vens.); *blaðər, bleðər* (Agger) — 1) dynd, smadder, pøl, *go enc i blarən* (Vens.) gå ikke i pølen; *blaðər* (Lild s.) søle, snavset føre. 2) overført om vanskelige, fortrædelige forhold, *de ær æn næt bl— do æ komən ij* (D.). 3) megen og stærk snakken (Vens.), også personer, der snakker meget (Mds. h.); herhen hører formodentlig blar, blær, blarre hos Molb. 3) *da wår ət ˉæn blaðər, om æ bån fæk æn knal sokər!* om hvad der ikke er omtale værd, noget at regne; se pladder, ko-.

bladderast, no. *blaðərast æn* (D.) et skidenfærdigt kvindfolk.

bladderblæse, uo. *blaðərblæjs* (Andst) *de b—blæjs:* om en mild vind, som sætter bladene i bevægelse, jfr. bladre.

bladderfuld, to. *blaðərful* (D.); *blarful* (Vens., Smidstr.) helt beruset, se pladderfuld.

bladderhoved, no. *blaðər-* el. *bleðərhuwə* (Agger) vrövlehoved.

-blade, no. flt. se botte-, bukke-, pil-, pintse-.

blade, uo. *blå* ft. tf. *blårə* (S. Sams); *blå -ər -ə -ə* (Vens., Støvr. h., Hindst h., Thy); *blåi* [*blåjər -ət*] (Elbo h.) — blade i bog; se bladre, blæde, blænde.

bladfleg, no. *blåfljèq* (Vens.) en plante, pindsvineknop, sparganium L.

bladkage, no. *blåkåq æn -kaqər* (Malt); *blåðkåq æn -kaqər* (Andst) en kage, som bagtes i ovnen istedetfor på plade på et stort kål-, skræppe- eller peberrodsblad, som siden flåedes af.

bladkold (?), no. *blåkòl i* (Holte, Tolstrup s.); *blåkòləŋ æn* (Åby, Vens.); *blåkòləŋ* (Mds. h.) — bladmaven på drövtyggerne; (bladkolling = blad-kallun?), se kallun.

bladlus, no. *blåluws æn* = flt. (Mors) = rgsm., kaldes også kremplus.

bladning, no. [*blårni*] (N. Sams) en bred tap såsom på et bjælkehoved i et hus, Mb.

bladre, uo. *blaðər -ðrər -ðrət* (Lild s.); *blarər -ər -ər* (Holstebro); *blaðər -ðrət* (Andst; Løgst., vestj.); *blar -ər -ə -ə* (Vens.) — 1) vende bladene i en bog; om vinden: blæse så bladene bevæges (Andst); lyset bladrer (Lindk.), når flammen vifter for vejret. 2) snakke meget og dumt (Vens.), *de ær åsə noə å go å blar åm* = snakke, vrövle om; *blaðər åp* (Løgst.); *bl— uð* (vestj.); *i suwə blari* (Vens.), en svær snakken ud med hemmeligheder; *è blarhuwə*, person som sladrer ud. 3) *æ kow blaðərər*, når den har ondt i livet og lader den bløde gødning falde (Mds. h.). 4) han bladrer med de får, han er ved (Fjolde), bræger; *æ for står o blarər* (Holstebro), bræger i et væk. 5) pjaske i el. med vand, især spilde (Lild s.); *bleðər uwð* (Agger), flyde ud, f. eks. om blæk. 6) ælte i dynd, *han stor å blaðrər iət* (D.); *de blaðrər ve æ suwəl, vi for ræjn* (Rkb.), solen vader. — Det er vel mer end tvivlsomt, om alle disse betydninger hører til samme stamme, jfr. bladder.

bladrekjæbe, no. *blaðərkæv æn* (vestj.) en vrövler.

bladret, to. *blaðərə* (D., Lild s.): *blaðər* (Lindk. s.); *blarə* (Vens.) — dyndet, fugtigt, halvflydende; *de æ blaðər i æ væjr* (Lindk.), når varme, solskin og skyer truer med regn; *æ væj æ blaðərə, vi hår no sær blaðərə ræjr* (Lindk.) fugtig og skiden; *æ smör æ blaðər*, blødt; *si blaðərə uð* (Grene s.) glo med stærke farver; jfr. bladder no.

bladræ, no. J. T. 93. en alge [*blåræ*] (Sall.), fucus vesiculosus L.

bladsni, no. *blåsni æn* (Thy) et stålblad med huller i til at skære skruer med, forsk. fra *klubsni*.

bladtag, no. *blajtaq* (Agersk.; Vens.); *blåtaq* (Vor h.) — tagrør (?) til tækkelse, phragnites communis, Trin.; deraf *blåtaqstro* (Vor) til tækning.

bladtop, J. T. 324. [*blåtåp*] (Årh., Grenå) = bladtag.

bladvægt, no. *blåwæt æn* (Thy, Mors, Løgst.) en stor vægt til lodder, „bismer“ er derimod en stangvægt.

blaf, no. *blaf æn* (Thy) skrald, *æ bøs ga æn bl—;* jfr. plaf.

blaffe, uo. *blaf -ər -ət* (Andst) *å bl— åp* el. *bl— o*, snakke rask op, så det ene ord kommer i vejen for det andet; *de blafər a ham* (Mors), ɔ: han snakker meget.

blafkjæbe, no. *blafkæb æn* (Mors) en som siger alt, hvad han véd, el. en som taler grovt til folk.

blaj, se blad.

blak, no. *blak æn -kər* (Andst) — 1) blækklat i en bog. 2) se blæk.

blakhjælmet, to. *blakhjælməð* (Øland, Hell. h.), *æn b— kow*, grå ko med hvid pande.

blakke, uo. *blak -ər -ət* (D., Malt) slå blækklatter, *do må et blak i di boq* (Lindk. s.) se blæk.

blakket, to. *blakə* (Vens.); *blakəð* (Hell. h.) — om en sort hest med brun snude, öjne, lysken; lysegråt, om et kreatur (Silkeborg); *æ wañ æ blakə* (Agger) mælkefarvet.

blakpapir, no. *blakpapir de* (Malt) klatpapir.

blamme, no. *blam æn -ər* (Vens.) en sky, stor el. lille; *de gor i blamər få ham* (Ullits), det mislykkes.

blammer, no. 1) i ordspr. *syððwst blamər å kweñklamər, de wel åltir ğar ği wðñ* (Mors), mørke skyer i sydost. 2) höjrøstet, stöjende samtale Mb. (Randers).

blammer, to. *blamər* (Mors), *æn bl— loft*, en luft, som hænger med tunge skyer; også: *æ sky æ så blamər.*

blammeret, to. *blamərə* (Salling) spraglet, om töj (flammeret?).

blamre, uo. *blamər* ft. *-mrə* (Vens.); *blamər* ft. *-mrəð* (Hindst h.) — 1) upers. *de blamər* (Vens., Lild), luften er urolig, himlen tung; det blæser lummervarmt (Rkb.); det blamrer i vandet, blæser sagte, så vandets blanke overflade bliver brudt; det bl— i træerne, så bladene rasler. 2) *de blamər* (Salling), lyner, om bred, spredt lysning, som kornmod, ej om lynets skarpe lys (Mors); lyset blammer, vifter, brænder uroligt; om ildens genskin på himlen ved ildløs.

blande, uo. *blæñ -ər -əð -əð* (Agger); *blæn* (Hell. h.); *blæñ -ər blæñ blæñ* (D.; Sams), *blæn* (Randers); *blæñ -ər blæñ blæən* (Braderup); *blèn -ə blèñ* el. *blènət blèñ* (Søvind s.); *blæj, blæj -ər blæñc -ñc* (Vens.); *blæñ -ər blæñ blæñ* (Løgst.); *blañ -ə -ə -ə* (Sundeved) — 1) blande, *bl— mjø* (Lindk.), *bl— æ kårt* (D.); *blæñ et mijər saməl eñ do sjæl ka eð å!* (vestj.); *blæñ moq* (Mors). 2) blade i en bog, *blæñ i æn boq, blæñ om i ən; vi ska ha omblæñ* (D.). 3) *bl— æ kårt* = dele dem om, *hwæm ska blæñ?* = give kort (Andst); se ryg—.

-blander, se mjød—.

-blandet, se ler—, sammen—.

blanding, no. *blæjəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *blæñəŋ æn* (Agger); *blèñəŋ æn* (Søvind s.) — blanding, også blandkorn, se ryg—.

blandingsvejr, no. *blænəŋsvæjr* (Randers) når vejret skifter med regn og solskin.

blandjord, no. *blæñjowər de* (Hmr.) jord, som blandes i møddingen.

blandkorn, no. *blæñkuwən de* (Andst h.); *blæñkvon* (Agersk.); *blæjkun è* (Vens.) = rgsm., byg, havre og vikker, eller andre kornblandinger, der sås for at fodres op.

blandmog, no. *blæñmåq de* (vestj.) møg med iblandet græstørv og jord, forsk. fra gjødden mog og klemog.

blandmødding, no. *blæñmøðəŋ æn* (vestj.) mødding bestående af gødning med iblandet jord.

blandtöj, no. *blæñtöj de* (D.) töj af forsk. farvet uld, som kartes sammen.

blane, no. se blåne.

blank, to. *blaŋk -ŋk* (D., Mors, Sams), itk. *blaŋkt* (Sams); *blåŋk -ŋk* (Vens., Hindst, Hell. h.) = rgsm., *bl— som æn spæjl, som gul, som æn søl, som wañ* (D.), *„pust å swæt jow haj, så de sto blåŋk i wòsgròbən ìtər ham“*, Grb. 78. 51; *æ æŋ stor bl—* (D.); *æ lilæŋ gor bl— læŋ far æ kar*, står, løber, fuld af vand; *spel æ blaŋk æs uð*, talemåde i kortspil; *blaŋk es*, sild; *bl— væjr*, klart vejr; *fo få møj a de blaŋk, di blaŋk drovər*, blive fuld (vestj.); når mjøden er siet gennem en pose, bliver den „blank“, d. e. klar (D.); se Maren; *æ æ blaŋk* (Agger) jeg har ingen penge; *blaŋk fåruðən å kråŋk fåriñən* (Mors); *stå blaŋk* (vestslesv.) være brudgomsfører, stå fadder el. lign.

blankbrun, to. *blaŋkbròwn* (D.) om hesten, en bestemt brun farve; *blaŋkbroqet*, hvidbroget, om kør (vestj.).

blanke, uo. *blaŋk -ər -ət* (D; Mors); *blåŋk -ər -ə -ə* (Vens.); *blaŋk -ər -ət* (Agersk.) — 1) göre blank, *bl— æn par stöwəl, æ kakəlåwn* (D.); *blåŋk åp* (Vens.) pynte op i et hus. 2) om vejret, *de blaŋkər* el. *blaŋkər åp i æ væjr*, himlen bliver klar; „blank op i sky, gi regn i by, gi törvejr der, hvor æ ska vær“, Kok ordspr. 150. 1702, et hyrderim? — jfr. klare op. 3) *bl— jæn aw*, spille hans penge fra ham.

blankebörste, no. *blaŋkbost æn* (D.) börste til at blanke stövler med.

blanke Maren, se Maren.

blanklæder, no. *blaŋklæjər de* (D.) læderet, hvoraf blanklædersstövler göres.

blankstövle, no. *blaŋkstöwl æn -ə* (Sundv.) blanklædersstövle.

blanksværte, no. *blåŋkswat è* (Vens.); *blaŋkswæt* (Agger); *blaŋkswat de* (D.) = rgsm., jfr. vikse; han er så fin, han kunde gærne æde blanksværte (Brandr.), Kok ordspr. 25. 265.

blanne, no. se blåne.

blas, no. *blas æn -ər* (Vens.) blære med geléagtigt indhold; vable, som fremkommer, når man brænder sig el. ved uvant arbejde.

blasende, to. *blasəñ* (Agersk.), *gråw bl— klær*, brogede, afstikkende.

blasfuld, to. *blasful* (Thy; Sall.), *ål bl—*, så fuld, at karret løber over, jfr. basfuld.

Blasius, no. når det på Blasii dag (3. Febr.) blæser så stærkt, at det kan

blæse en halmbrønge af „kalgudiget“ (havediget), så vil det blæse bygget af om sommeren. Kr. VI. 275. 212.

blat, no. *blat æn -tər* (D., Mors, Sall.); huk. (Vens.), hak. (Sams.); *blat æn -tər* (Vejr.) — en klat af noget blødt, *æn kublat* (D.) kokasse; et stænk (Sall.); en bl— vand i en kop, en ubetydelig smule; en bl— blæk; gøgespyttet, hvori skumcikaden bor (Vens.); blat! det gik istykker! (Vens.) blat! når en pludselig falder; i den forb. et slags udråbso.; jfr. bletting; blærpe.

blathoved, no. *blathòwə å* (Sams.) en, som klatter, lader alt falde ud af hænderne.

blatpapir, no. (Vens.) trækpapir, se blakpapir.

blatte, uo. *blat -ər blat* el. *blatəð blat* (Lild s.); *blat -ər -ət* (D.); ft. *blatər* (Vejr.); *blat blatər blat blat* (Vens.); nt. *blat* (Sams) — falde, spilde, *de blat liq nijər frå mæ,* fra mig; lade falde, slå en blækklat (Lindk.); der synes at være forbundet forestilling om, at det, der falder, er blødt, danner en blød klat: *æ ku blatər* (D.); falde uforvarende: *do blatər okò'l* (Lild s.); jfr. blette.

blattet, to. *blatə* (D.) = *smonistərə,* om töj, broget med fine stænk.

blatting, no. *blatəŋ* el. *bletəŋ i -ər* (Vens.) — 1) kokasse. 2) et lille læs hø el. korn, tørv, en lille høstak.

blavre, uo. *blavər -ət* (Agersk., D.); *blabər -əð* (Thy) — 1) om lue og lys, deres flammen og den lyd, som følger med; *æ låw blavrər* (Agersk.); om solen, *æ suwəl blavrət imån* el. *de blavrət ve æ suwəl,* om morgenen, når solen skinner stikkende varmt för regn; *hun æ så ræj, æ særk blavrər får æ röw* (vestj.), skæmtesprog. 2) sladre ud: *å blavər nåwər ur, æn blavermoñ,* sladderhank (Agerskov, Mellemsl.); jfr. bladre, blamre; ordene synes at gå over i hinanden.

blavret, to. *blavrə* (vestj.) spraglet, om lyst töj.

blavring, no. *blavrəŋ æn* (vestj.) en stor spytteklat, se blærpe.

ble, no. *ble æn -ər* (Agersk., Sundv., Ang., Brader., Hjerm; Hmr.); *bliə æn -r* (Fjolde); *bleə æn bleə* (Sundv.); *bleq æn* (Løgst.); *bleqən* el. *blèqən æn -ər* (Smidstr., Vens.); *bleq æn bleqər* (Lild s., Agger) — 1) den opr. bet. lagen er beholdt over största delen af Sønderj.; en ud med en kiste og en ble, og en ind med en seng eller en to—tre, Kok ordspr. 119. 1329, siges når en mand ved gentaget ægteskab forbedrer sine kår: kiste og ble ɔ: ligkiste og liglagen. 2) ble til barnesvøb (N. Jylland), se barneble, —klud, —klæde, —lagen. 3) bughinden på det slagtede kreatur (Ribe).

ble, uo. se blæde.

1. bleg, no. *bleq æn* (D.); *bleq æn* (Agersk.); *blèj æn* (Vens.); *bleq æn* (Løgstør) — 1) lærred lægges på bleg; *do har nåk væn å æ nör bleq* (Agersk.) siges til en, der er grå af hudfarve, er bleven dårlig bleget, jfr. det har været på bleg det år, da asken slog fejl, Kok ordspr. 101. 1141. 2) *bleq* (Søvind s.), *bleq* (S. Sams), havblik, jfr. blikke.

2. bleg, to. *bleq bleq* (D.,Vens.); *blijəq -jəq* (S. Sams); *bleək* (Sundv.) — *bl— i æ anseqt* = rgsm.; *så bl— .som æn uləfis* (D.), *såm æn katliq* (Mors), som en gistnet (s. d.) kat (N. Slesv.); *hañ blöw bleq imæl hañs skolərər* (Agger) alm. spøgende udtr. = bleg i ansigtet; „han wa lisse bleg i hans ansit som en twistlattes skjoet“ Jyd. I. 4. 1.

1. blege, uo. *bleq -ər -ət* (D., Agersk.); *blèj blèjər -jə -jə* (Smidstr., Vens.); *bliq* tf. *-ət* (S. Sams) — 1) både i lideformet bet. = bleges, *æ töj ær hæn å bleq* (Agersk.) og i sædv. bet. *å bleq lat* el. *leñən* (D.), *bliq tèw, a hår bliqət tèwə* (Sams), *de bleqər o æ hyjə* (D.), når det vejres stærkt. 2) „blege“ Molb. se blegne.

2. blege, no. *bleq æn -ər* (Thy, Randers, Mors); *ble æn -ər* (Mors); *bleqi de* (Davbjerg) — 1) kalksten, som brydes løs i jorden el. fiskes op af vandet, og bruges til at brænde kalk af; ubrændt kalk, se kalk. 2) flintesten, samlede ud af mergelen (nord o. øst f. Randers). 3) den største del af markerne er muldjorder med kalkunderlag, den såkaldte „bleeg“; J. Saml. IV. 219 (Nörretranders v. Ålborg).

blegelag, no. *bleqilaw æn -wər* (Davbjerg) kalklag.

blegelig, to. bio. *bleqlə* (vestj.) temmelig bleg.

blegeplads, no. *bleqplòs æn -plòs* (Søvind s.) = rgsm.

blegeplet, no. *blęgəplæt æn* (D.) plads, hvor lærred bleges.
-bleget, to. se skarp-.
blegfis, no. *blęgfijs æn* (Lild s.); *blęgfis æn* (D., Agersk.); hak. (Vens.) om karl el. kvinde, som ser bleg ud i ansigtet.
blegfiset, to. *blęgfist* (Vens.); *blęgfisət* (Søvind s.) — om et blegt mske.
bleggul, to. *blęggul* (D.) = rgsm.
bleghvidt, no. *blęghwit de* (D.) blyhvidt, en hvid farve; folkeetymologi jfr. Nyrop, V. Sk. s. 34.
blegladen, to. *blęglåðə* (D.) = rgsm.
1. **blegne**, no. *blæjn æn -ər* el. *bleŋ æn -ər* (D.); *blijən æn bleŋər* (S. Sams); *blæñ æn -ə* (Søvind s.); *blæŋ æn -ər* (Andst h.); *blæŋ æn -nər* (Lild s., Løgst., Agersk.); *bleŋ* (Mellemsl.) — en blegn, f. eks. på tungen; alm. om blegner i udslet, fnatblegner (nordl. Jyll.); se pog, vanne.
2. **blegne**, uo. *blęgən -gnər* (D.) kun i talemåden: *æ wañ begyñər å b—,* når floden er inde, ser havet mørkt ud; det bliver lysere, når ebben kommer, og derefter ser fiskerne, der går tilhavs om efteråret. — jfr. Mb. „blege“, stranden viser sig med hvidladen farve.
blegneret, to. *bleŋərə* (D.) fuld af blegner.
blegning, no. (Slet h.) kridtsten, kalksten.
blegnæbbet, to. *blęgnevə* (D.) = rgsm., ɔ: *blęg om æ nev.*
blegsot, no. *blęgswòt* (D.); *blęgsòt blèjsòt* huk. (Vens.); *blęgsowət -ən* (S. Sams) = rgsm.; bruges med det best. kendeord: *hun hår æ bl—* (D.); råd mod bl— se Sgr. IV. 122. 298 fra Fyn.
blegesten, no. *blęgstijən æn* = flt. (D.) mursten, der kun er halvbrændte, jfr. helbrændt.
blegstille, to. se blikstille.
blejning, no. enderne på husenes tage var vistnok altid skrå helt ned i ældre tid; der blev derfor på hjörnerne sat hjörnesparrer og på siderne af dem blev slået „blejninger“, el. kortere stykker spartræer, en sideblejning på siden af huset og en endeblejning på enden af samme, J. Saml. IX. 343 fra Sall.
blejr, no. Mb., se blærre.
blek, no. se blæk.
blekke, uo. *blek -ə -ə -ə* (Sundv.) falme, om töj, *de blekə, min kuəl æ blekət* (Åbenrå); jfr. isl. bleikja, plt. bleken; i D. kan ordet en enkelt gang høres som to., *de blywər blek,* falmer, ligeledes om töj.
blemmer, no. J. T. 181. bævreasp, populus tremula L. (Thy).
blen, no. se blegn.
blenner, no. J. T. 328 fra Ribe = blemmer (?).
blet, no. *blet è* (Vens.) æltet tørvedynd, se blat.
bletbåre, no. *bletbor* [*æn*] (Vens.) en bør til at køre tørvedynd ud med.
blette, uo. *blet -ər -ə -ə* (Vens.) falde, lade falde; *hąj blet åm* = drat. jfr. blatte.
bletting, no. se blatting.
bletvorn, to. *bletwòrn* (Vens.) 1) om kør og små börn, som går og klatter langs afsted. 2) sladderagtig.
-bli, se sandbli.
blid, to. *blij -j* (D.); *blic* flt. *blij* (Vens.) — mods. strid: hvad der er blødt at føle på, blødt töj (Andst), sand (D.); *moən krið æ blij å føl i; blij sån* (D.); *„èñcən do blywə wrej hælə blij, så skat do hør de“,* Grb. 55. 245; *strij hor å blij siñ; Tulə blijskiñ* (vestj.) kælenavn til et barn med blød hud; *blij o føl ow* (Agger).
blidder, no. i udtr. *å, bleðər blaðər* (Løgst.) = snik snak, se i bogst.
blide, no. i vejrsproget: *löwərdas blij vel fo dæñ næst uq te o swij* (vestj.) mildt vejr.
blidtidsel, no. J. T. 357. en plante, ager svinemælk, sonchus arvensis L. (Holstebro).
blik, no. *blek de* (D.); itk. (Vens.); *blèk de* (Søvind s.) — jernblik; *blekplåð, -spañ, -trawt* osv. (D.).
blikke, no. *blek* (Rgk.); *de æ blek* = vindstille; *dær ær blek o æ wañ,* en spejlklar flade; *de æ blek idå* (Sall.) blikstille. — jfr. 1. bleg, 2.
blikkenslåer, no. *blekənsloər æn* (D.); *blekənsloər i* (Vens.); *blekənslærə æn -rə* (Sundv.) — 1) blikkenslager. 2) natmand (Vens.), de drev ofte blikkenslagernes håndværk.
blikkjedel, no. *blekkiəl æn* (D.) = rgsm.
blikplade, no. *blekplåð æn -ər* (D.) = rgsm.

bliksne, uo. *bleksen -snər -sənt* (Frisenb.) skænde, bande; „han bleksent som en uløk", Yuelb. s. 62.

blikspil, no. *blekspel æn* (D. glds) *æn reqtiq bl—* = gavtyv, en person, som gör löjer. Mb. „göre blikkenspil" (Sønderj.) = löjer.

blikstille, to. *blekstel* (D.); *blekstel* (Vens.); *bleqstel* (S. Sams) = rgsm.

blikstob, no. *blekståf æn* (D.) blikbæger.

blind, to. *bliň -ň* (D.); *bleəň* (Åbenrå, Ang.); *bleň -ň* (Løgst., Sams); *blęj bleňc blęj* (Vens.) = rgsm., *de kan æn bleəň føl å æ vek* (Vlb.), om hvad der er overmåde let at se el. forstå (også vestj.); *æn bliň karm viňərər,* ruder malede udenpå væggen; *æ ruðər æ bleň* (vestj.) uigennemsigtige, anløbne; *æn bliň Batəl,* en blinde Bertel (s. d.); *o gyjər nåwət i bliň, go i blęj* (Vens.); *bl— maň* i kortspil; *bl— basəl,* se barsel; „blind" kaldes konen, når hun er kirkegangskone og har mistet sit barn (N. Sams); *bl— is,* se blindskred.

blind brændenælde, J. T. 312 = blind nælde smst., en plante, døvnælde tvetand, lamium album L. (Haderslev, Østerlinnet).

blindbæk, no. adskillige egne af Feldingsmosen have vandløb under jorden, hvilke vi kalde blindbække, J. Saml. V. 7 (S. Omme s.).

blindebrems, no. *bliňbræms æn* (Søvind s.) en brems, tabanus.

blindebuk, no. en almindelig börneleg; den har en stor mængde navne:

leq bleň bok (Taulov, Sams); *l— bleň bok* (Hmr.); *ta bleň bok* el. *bleň i bok* (Vejr.); *ta bliň få bok* (Søvind) —
leq bleňəmaň (Fjolde); *bliňdəmaň* (Sundeved); *bliňəmaň* (Elbo h.);
leq bleňəmån (Agersk.) —
ta bleň fåmom el. *fåmom* (Elbo, Gjesten s., Jordrup);
leq bliňəmom (Andst, Valsb.) —
leq bliňgrif (D.) —
ta fåplyk el. *fåpløk* (Hvirring, Nim h.);
å fjæl kuk (Mds. h.);
at lege mus i mørke (Ang.), se Mb. blindemumme;
ta bleň bok el. *mørk i hæt* (Thy);
ta for ywn (Mors). —

Den, som blindes og skal gribe, svinges rundt og spörges dernæst: *hur æ syňər, nor, østər, væstər?* når han har peget i de forskellige retninger, spörger han: *hur æ mi åləmors dar?* — han føres hen til en dør og stilles med ryggen op imod den, og spörger: „*hwa skal a ha te mi dåwər?" — Mjælk o skiðən skåwər! — „Hur æ mi skijə?" — lijəð om ən, så fiňər do ən!* så griber han; løber han på noget, råbes: flæsk! (D., Malt); jfr. Sgr. IV. 96. 268. — Et barn leder den blindede: *æ lerər* (leder) *æn bliň maň! — „vorhæn?" — Te ålmors låwt! — „Va skal æ dær?" — Slap sur mjælk å sør! — „Vor æ min ske?" — Ler om ən, te do fiňər ən å kom iňt mer te mæ iawtən!* — så svinges blindemanden tre gange rundt og griber (N. Slesv.); han banker på dören og siger:

a bøstər å båŋkər,
a skiðər i mi skåŋkər,
ål dæm, dær gor i skulkroq,
di ska stekəs mæ knapənol å synol,
di ska koqəs i mi muwərs stålgryð
i mår klåkən syw,
å kyoləs øwər æ kærkton imår klåkən tøl (Mors);

den, som skal tage, banker på dören og siger: *a baŋkər əpo mi baŋkədar, a freər et ihwæm a tår, a tår bodə stuwər o smo; dæm, dær sejər i æ skulkroq, dæm stekər a mæ tusən knapənol!* (Salling); den, der skal gribe, lægger hovedet på bordet og siger (vestj.):

a lijəqər mi lijəq
å væňər mi stijəq
å søvər mi sop mæ ən sølskijə!
ål dæm, dær ær i kreŋkəlkroq å mushwålər æ sjæltåən! fålåw, så tår a!

blindeflue, no. *bliňflów æn* (Søvind) = blindebrems.

blindemand, no. se blindebuk.

blinde rakker, no. se rakker.

blind formumme, no. se blindebuk.

blindgribe, uo. se blindebuk.

blindnælde, no. *blęjnal æn -ər* (Vens.) Lamium (?), sml. blind brændenælde.

blindskred, no. *bleňskrej* (Mors); *bleňskre* (Rkb.); *blęjskrè* (Vens.) = *bleň is,* is med sne over.

blindtarm, no. *bliňtarm æn* (D.) = rgsm., i et kreatur; se lukt ende.

blindtidsel, no. *blęjtisəl æn -slər* (Vens.) en plante, rimeligvis sonchus L.

blindtosse, no. (Horsens) et kortspil = nysgerrig hanrej.

blinger, no. *bleŋər æn -ə* (vestj.) bæveræsk, populus tremula.

blingre, uo. *bləŋər -ŋrər* (vestj.) blinke med öjnene i et væk.

blingreløv, no. *bləŋərlöw* (vestj.) kaldes de små forkrøblede bæveræsker, som årlig skyder op i den sorte hede på steder, hvor der tidligere har været skov; de blive knap alenhöje og ædes årlig af fårene; jfr. blingele, J. T. 181. 328. se skade no. (fugl).

blingreöje, no. *bleŋərytv æn* (vestj.); *bleŋkyw* (Mors) — en person, som blinker; tillægsnavn til skallen, se aborre.

blinke, uo. *bleŋk -ər -ət -ət* (D.); *bləŋk -ər -ə* (Vens.; Hell. h.) = rgsm., *bl— mæ æ ywn; „kòlən* (karlene) *bleŋkə å bleŋkə è ham, de haj skul tij mè de“*, Grb. 58. 60; *hwa ska dæň bleŋkin te?* (Agger); jfr. blunke.

blis, no. *bles æn* (Thy); *bles æn* (D.); *blæs æn* (Hmr.); *blæjs è* (Vens.; Agersk.); *blæs æn* (Sams) — hvid stribe i panden på en hest; almindeligt hestenavn; hoppen kaldes *blæs*, hesten *blis* (Sams).

blis-and, no. *blæståň æn -æňər* (Mors) anas Penelope; *bles åň*, fulica atra & aterrima, Schade Beskr. ov. Mors, s. 162; også i hans håndskr. saml.; Årh., Sgr. III. 160. 900.

blishöne, no. *bleshön æn* (Rkb.) en vandhöne, fulica atra; *blèskåkə*, flt. (Sams) Sgr. V. 45. 423, er formodentlig blishönens han.

blisset, to. *blesə* (D., Løgst.); *blest*, *blæst* (Thy); *blæst* (Mors); *blæsər* (Vejr.); *blæsərə, blæəsə* (S. Sams); *blæsə* (N. Sams); *blæjsə* (Vens., Agersk., Andst) — 1) blisset, om en hest, med forskellig smstn. efter hestens lød; se hjælmet, stjærn; jfr. brun-, grå-, rød-, sort-, strevel-. 2) *no fålə blesə töj* (D.) altfor spraglet og skinnende; *de æ nåt fålə blæsə gomån* (Holmsland), siges om alt overvættes spraglet el. glimrende, om klæder f. eks. 3) et udtryk om fuldskab, alm., *blæjsə* er mindre end *blæjsful* (Agersk.).

blister, no. *blistər æn -ər* (Thy) en slags saltvandsfisk, så lang som en kabliau, blålig af farve, men smallere, med langt smalt hoved, den fanges til visse tider i Thy; gadus merluccius.

blit, blitting, no., Mb. se blet, bletting.

blitte, no. *blet æn -ər* (vestj.) en art søfugle; jfr. broge-.

blive, uo.
blyw -wər blöw blöwən (D., Spandet), tf. *blöwən* el. *blöwən* (Rævs, Thy);
blyw -ər blèw blèwən (Lild s., Hell., N. Sall.), nt. *blywər* (Vens., Sams, S. Hald, Støvr., Vor, Hads, Års, Hornum, Gjern), tf. også: *blòwən* (Søvind s.);
bliw -wə blöw -ən (Hvejsel, Kolding);
blyw -ər blöw -ən (Bradr.), ft. *blöw* (Ang.);
blu -ə blaw -ən (Åbenrå) —
1) = vorde; *de blywər warm, han æ blöwən vre; de ka blyw te ålhåň* (D.); et svagt barn *ka nåk blyw te få de* (vestj.) ɔ: kan blive rask, blive til noget, trives; den fattige var bleven godt ved det, Kr. V. 381. ɔ: var kommet til velstand; *æ ku blöw et ve atər æ tyr* (D.) ɔ: blev ikke med kalv; *huðən skal a blyw aw mæ ham?* blive ham kvit; *dæ blywər et nåwət å ət; hur æ han blöwən aw?* (D.); *blyw hen i ət*, besvime; *de æ blöwən hen fåmæ*, blevet borte for mig; *blyw hen i æ tegyjrəň* (D.) blive borte i forberedelserne ɔ: der bliver ikke noget af sagen for lutter forberedelser; *ja, hwa skal ət blyw te mæ ət!* også absolut: *han blöw som haň wå kilərət i æ röw mæ ən tæləknyw* (D.) kom i en tilstand som om ... — Som omtrentlige grænsepunkter, hvor „blive“ mødes med „vorde“, kan nævnes Sem v. Ribe og Agerskov, syd for skilles der jævnlig mellem betydningerne; vorde (s. d.) bruges dog også ved Randers o. fl. st. 2) forblive, vedblive at være; *han blöw hjæm, hen* (D.); *han blöw o æ haw* (D., vestslesv.) ɔ: omkom på havet; *di blöw ve ənaən* (Ang., Valsb.), de forblev sammen; *„dejni trøstə ham mè, de dè blèw nåk lèŋ, te haj kam təbaq ijèn“*, Grb. 70. 91, at det varede nok længe; de to gamle blev af deres egen seng og lå på noget halm, Kr. V. 309; *de ka blyw gåt* (D), det er mig ligegyldigt; *å, de blywər wal!* (D.) det sker vel ikke; *de blöw sin få va e va* (Ang.) det stod hen for hvad det var; i Angel og Mellemslesv. synes denne betydning af „blive“ enerådig.

blod, no. *blo de* (D., N. Snede,

Varde; Hvejsel); *blo -ət* (Hads, Ning h., Søvind); *bluwəð* (Andst); *blor* (Lemvig); *bloi* (Harlev s., Verst; Sønderj.); *bluj* (Elbo h.); *bluð* (Taulov); *bloð* (Jordrup); *bluwə* (Hmr., Vrads); *bluwə* itk. best. *bluwərə* (S. Sams); *bluw* (Vrigsted v. Horsens, Bj. h.); *blòw* el. *blåw* (S. Hald; Mejlby, Åle s.); *bløj -əð* (Hell. h.); *bløj* (Løgst., Vejr. s.); *blöj* (Hindst h.); *blyj, bløj* (Thy); *blåð* (Agger); *bløw è -wə* (Vens.); *blø* (Han h., Mors) = rgsm.; *så rø som bluəj* (Vejle); *åvən æ blo o æ kwæj* (D.) ɔ: årelade den = *få æ bloi løst* (Vlb.); *æ blo fålipf ham* (D.) blodet forløb ham; blodet rendte ham ihjel, Kr. VIII. 161; *de ka nåk vær, de rør æ blo* (Rkb.) ɔ: jeg blev vred; *ålər ær æ bloi så tyñt, de ær alikəvæl tykər som vañ* (Ang.); *hwans æ de dæ krøstər bløj å bær bløj å æjər et sjæl æn bløjdrov?* (Sall.), en gåde: sadelen, som en rytter sidder på; *slo jæn æ blo uð* (D.) slå ham til blods; *hañ hò slo hans nejəs i blo,* han har slået sin næse til blods (Søvind); *gyjər ət mæ kol blo* (D.) = rgsm.; *di ær å æ blo* (D.), *i æ bloi* (vestslesv.) af slægten; *stel blo,* standse blod ved et tryllemiddel, kendt hele landet over: læg din lægefinger på den höjre hånd på stedet og læs efterfølgende: Jesus stod ved Jordans flod og stillede blod; nu vil jeg og give mig til at stille blod her ved Guds magt og ved Guds kraft og ved den Hellig-Ånds visdom. Nu skal det herefter hverken bulne eller bløde mer end den mands sjæl skal få nåde, der går til ting og forsvær sig, der ved ret gjör uret; i navn G. F., G. S. og G. d. H. A., og tre gange Fadervor. Kr. VI. 364. 107; jfr. J. Kamp 354. 1052; Feilb. Fra Heden 48; Jyske Saml. IV. 115. 14—17. 153. 107. 108. Wuttke nr. 518 = dølge blod, Sgr. IV. 120. 291. 139. 403 ff.; der var to karle, der gik og slog på Høstrup eng; så som de gik, gik den enes hølé mod et ben, der sad op, og der springer blod af benet op i hans hoved, Kr. VIII. 183. 303. 304., dette er tegn på at karlen er en morder. — jfr. hjærte-, kalve-, menneske-, næse-.

blodblære, no. *bløwblęər æn -blerər* (Vens.); *blåðblæjr æn -ər* (Agger) blodvable.

blode, uo. *blo·-ə blåj blåj* (Søvind s.) årelade et husdyr.

blodig, to. *bluwəðə* (Andst h.); *blåðə* (Hmr.); *bloðə* (D., Vrads h., Hads, Bj. h., Hvejsel, S. Hald); *bløwə* (Vens.); *blöjə* (Hindst h., Lemvig); *blòjə* (Søvind); *blojə* (Sønderj., Elbo h.); *blorə* (Mds. h.); *blòrə* (S. Sams); *bløðə* (Hanh., Mors, Thy); *blåðə* (Agger); *bluðə* (Taulov, Jordrup) = rgsm.

blodisse, no. Mb. formodentlig = landloddeser el. loddeser (s. d.).

blodpig, no. når man plukker de slagtede gjæs i fuldmåne, skal der ikke være „blodpigge“ på dem, Kr. VI. 258. 58 = blodpind; små fjer fyldte med blod; de bliver plukkede af, når gæssene sættes ind til fedning, Sgr. IV. 156.

blodpind, no. *bløpęj, bløwpęj i -j* (Vens.) på fugleunger og fugle de unge blodfyldte poser, hvoraf fjerene udvikle sig; *dær æ nåk b—j åpå ham,* tlm., han er ømskindet.

blodpis, no. *bløwpes de* (Vens.) sygdom hos kvæget.

blodplettet, to. *bloplætərə* (D.) = rgsm.

blodpose, no. *bloðpuwəs æn -ər* (D.) blodvable.

blodpøl, no. *blopøl æn* (S. Hald) = rgsm.

blodpølse, no. *bloipøls æn -ls* (Agerskov); *bløwpøls æn -ər* (Vens.); *blöjpøls* (Gisl. h.); *blåðpøls* (Agger) = rgsm.; det samme som *sot pøls* (Vens.).

blodrod, no. (Davbj.) roden af potentilla tormentilla, Scp.; se hedenødder.

blodrød, to. *bløwrø -t,* flt. *-rø* (Vens.) = rgsm.

-blods, se halv—.

blodsdråbe, no. *blosdrov æn -vər* (D.); *blosdrov æn* (Søvind); *blosdråv æn -ər* (S. Sams) = rgsm., i tlm. *dær ær et æn guwə, æn uñ b— i ham.*

blodskud, no. *bluwəðskåð æn* (Malt); *bloðskåj æn* (vestj.) — et hold i hoften.

blodsot, no. *blèsòt æn* (Mors) en sygdom.

blodspændt, to. Mb., siges en bøsse at være, når man spænder om løbet med hånden, i det man skyder, og overtroen siger, at i dette tilfælde springer løbet (Ribe).

blodstemt, to. *blòstæmt* (Mors) med underløbet blod.

blok, no. *blåk i -ər* (S. Sams); *blåk æn -ḳ* (D.); hak. (Vens.) flt. *blåk*; itk. (Sundev.) — 1) et stort stykke træ, det tykke af træet til grenene (Sundv.), stammerne saves i blokke, som har passende læsselængde; træstykket, hvorpå ambolten hviler (Vens.); *hoqblåk* (D.); cylinderen på tromlen, *æ tromalblåk* (Vejr.); overført om msker: *æn lilə fast blåk*, stærk, fastbygget person; jfr. hare-, kirke-, blokferbandt. 2) en sammensat tridse (Vens.). 3) *æn blåk aqər* (Agersk.) agre, som ligger samlede i et stykke; fra udstykningstiden et større skifte i agrene: *æ syṅərblåḳ, twærblåḳ* (Malt); et kort stykke agermark (Vens., Silkeb.), jfr. blokke af, baks-, ovn-, strygeblok. 4) en sammengroet busk, f. ex. en blok lavendler osv., Mb. 5) *leq æn blåk, æn blåk blor, æn hampblåk, horblåk, röwləq-blåk, sywərblåk* (Rgkb.) sno et stykke reb af disse forskellige æmner (blår, hamp, hår, rævlingris, siv) i töjrelængde = 4 favne, til får eller kør; *hun ska nåk blyw ståṅəṅ, dær æ gowə nøj blåk får hiṅ* (vestj.) ɔ: godt, nyt reb til at töjre koen med; se töjreblok.

blokferbandt, no. et håndværks-udtryk: *å mur i blåk* el. *blåkfərbant* (Støvr.), mure således, at fugerne i „kopper“ (s. d.) og „løbere“ (s. d.) kommer lodret over hverandre, forsk. fra „krydsferbandt“ (s. d.).

blokke, uo. *blåḳ -ər -ət -ət* (D., Rkb.) — 1) *blåk æ stöwl uð*, spile dem ud med en læst; *blåk æn ræw uð* (Andst) = *sæt æ ræw o blåk*, spile dens skind ud; *blåk træsku* (Silkeb.) tilhugge træ-stykkerne, hvoraf træsko forfærdiges, grovt med økse; *bl— jæn uð* el. *å* (Andst) vinde hans penge fra ham; *han blåkər sæj åp* (smsts.) kommer sig hvad formue angår; blokke sin bælg, fylde sin bug; blokke sig, hytte sig i kulden, J. Saml. VIII. 268. 2) *bl— æn støk aw, blåk æ skar åp* (D.), når der på engen eller marken er bleven et skår stående tilsidst, deles det i blokke, så hver får sit stykke at slå el. høste, dette arbejde kaldes da at blokke skåret op.

blokkemand, no. bl— sår havre, se lokkemand; „blokkemand og jord-mand“, en leg (Nordsl.); börnene har fristed på hver sten og kan kun gribes, når de springer fra sten til sten; den, som bliver grebet, er b— og j— og skal atter gribe.

Bloksbjærg, no. *blåḳsbjærə* (vestj.), derhen drager heksene midsommersnat (vestj.) eller også til Bredsten i Norge, J. Kamp 418. 1397.; gid du sad på Bloksbjærg, Kok ordspr. 17. 175 (Sundv., vistn. alm.); *go do te Blåksbjærə mæ din tåṅkər!* (Vens.) el. blot: *go te Bl—* (Vejle), ɔ: gå pokker i vold! — jfr. Bovbjærg, Hekkenfelt, Høkkelbjærg, Naboskrog.

blokstykke, no. *blåkstøḳ et* (vestsl.) et stykke af engen, som blokkes af (s. d.).

bloktromle no. *blåktrøməl æn -mlə* (Sundv.) den sædvanlige tromle, mods. *reṇtrøməl.*

1. blomme, no. *blom* [*æn -ər*] (Fjolde) 1) fingerende; skal i samme betydning findes i Gjern h. 2) det indvendige i hånden (Ang.) Mb.

2. blomme, no. og —træ, se plomme.

3. blomme, no. *blom æn -ər* (D.); huk. (Vens., Sams) — 1) blommen i et æg alm., *seð som æn blom i æn eḳ*, jfr. bisp, provst; sml. dörl, hvidbold, rødbold, æggeblomme. 2) ister i et slagtet dyr: *æ blom* (D., Bj. h.), jfr. flomme. 3) *æ blom* (Malt) harens hale i jægersproget.

4. blomme, no. *blom æn -ər* (D., Mors, Sønderj., Fjolde) blomst, også vævede el. trykkede blomster på töj; i denne betydning alm. fra sproggrænsen mod syd omtr. til Limfjorden; fig. *de slor blomər får æ ywn omæ* (D.) når man får et slag i ansigtet el. er ved at besvime. — jfr. bi-, bæk-, kamel-, kartoffel-, kukkemands-, lamme-, maj-, nyse-, onde-, rosens-, rug-, rød-, sirups-, ä-, blomst, bloster, leger, rose.

blommegård, no. *blomgor æn* (Ang.) blomsterhave.

blommepotte, no. *blompåṭ æn -ər* (vestj.) urtepotte.

blommeret, to. *blomərə* (D., Vens.) om töj med blomster i, blommet; også om dyr: en sort- og hvidplettet hund, en brunplettet hest kan kaldes bl—; se rød-.

blomst, no. *blomst æn -ər* (Vens., Thy, Mors, Hell. h.); *blomst æn -ər* (S. Sams) = rgsm., bruges i Hjerm h. og

nord for Limfjorden istedetfor blomme, jfr. bloster; bobinets-, bussemands-, katte-, korn-, maj-, silke-, åkåls-.

blomsterbed, no. *blomstərbæj æn -j* (D.) = rgsm.

blomsterdusk, no. *blomstərdosk æn* (Varde) en buket.

blorke, uo. *blork -ər -əð* (Lild s.) rense munden for slim, spytte.

blose, no. *blos æn -ər* (Sem v. Ribe, Agersk.); *blås æn -ər* (Braderup, Valsb.) — en metalgryde stor, rund, uden tæer; jfr. tsk. blase.

bloster, no. *blåstər è* (Vens.); *et bl—* (Agersk., Ang.); *blåsən* (Fjolde); *blåst æn -ər* (Thy) — 1) om frugttræers blomster, alm. hele landet over, men anvendelsen af ordet er noget forskellig på forsk. steder, det bruges således også om lyng, hør, kartofler, kål, boghvede og måske flere planter; kun om kartofler (Agger); *æ æwəltræ stor i ful blåstər* (D.); du skal få det, *nèə byqət blywə mon å skòwən stèr i blåstə* (Søvind s.), kan siges som svar på en begæring. — jfr. abild-, hylde-, rosin-, sne-.

blostre, uo. *blåstər -strər -ət -ət* (D.); *blòstər* (Hell. h.), ft. tf. *blåstrə* (Vens.) — 1) om frugttræers blomstring samt enkelte andre planter, boghvede, lyng, ærter, kartofler; *æ tre hår aw-blåstrət* (Hmr.), *æ sne blåstrər i æ huñdaw* (Malt), om store hvide skyer på himlen. 2) han *blåstrər i æ huwə, hans næjs bl—,* er rød og hoven af drik el. sygdom.

blot, bio. *blòt* (Vens.) = kun, bare; *blòt æn bətə smol*; ordet findes vanskelig ægte i vestj.; *blåt o bår* (Agger) ene og alene.

blote, uo. måske i forb. *bañ o blot* (Lønb.) ɔ: bande og sværge; *å blåt* (Vens.); Mb. anfører ordet fra Randers egnen; jfr. J. Saml. V. 248: alle de som unøtelige bruger herrens naffuen med bloten (?) och med banden; se Kalk. blote 2, blone.

blotte sig, uo. *blot sæ* (Sall.; vestj.); *blåt sæ -ər blåt blåt* (Røgen, Randers, Vens.) — bare sig for noget, nære sig for kulde, *a ku it blåt mæ* (Randers), ikke nære mig for kulde; *hañ blot sæ gåt* (Mors) = *kåm gåt fræ əð; hañ ku alər blot sæ, hañ war så galseñər* (vestj.) kunde ikke styre sig selv, han var så hidsig.

blues, uo. *bluəs* (D.); *æn bluəs ve ət mæ sæ sjæl* (D.) man skammer sig hos sig selv; dertil kan muligvis høre udtr. *æn ku blus ve ət nær ən hør ət, a bluəst ve ət law a hør ət* (D.) jeg gruede ved at høre, om noget forfærdeligt.

blufærdig, to. *blyfaðə* (Gjedsted); *blyfarə* (D., Hanh., Vens.) = rgsm.; let forknyt (Hanh.); undselig, også om mænd (D.).

blund, no. *bluñ æn* (D.); *bluwn æn* (Agger); *blun* (Hell. h.); *bluj i* (Vens.); *bluñ æn* (S. Sams) — en lille sövn; *„hon war òlə så snòt falc i bluj föri ...“* Grb. 128. 39.

blunde, uo. *bluñ -ər* (D.); *bluwn -ər -t -t* (Agger) — 1) sove kort og let (D.); *„haj sa å bluñc mè hwòt hwijl åpå armən“*, Grb. 133. 9, *di bluñə let* (S. Sams). 2) *bluñ mæ æ ŷwn* (Rgk.) blinke; *de bluñər fár æ ywn,* når man ser mod solen, også *bloñər* (D.), jfr. blåne.

blunen, to. *bluñən* (Elbo, Andst, Nörv. Törrild, D.); *han wår så bluñən; de wår så möj bl— som han bøstət o; de gek bl—; han slòw bl— slaw,* hårdt, ivrigt, farende, rask.

blunk, no. *blonk æn* (Mds. h.) et blink, med öjnene.

blunke, uo. *blonk -ər* (Mds. h.) blinke med öjnene.

blus, no. *blos æn* el. *blus æn* = flt. (D., Lild s.); *blows* (Agger); *blus e* (Løgstør); *blòs* itk. (Sams); *blòs et* (Søvind) = rgsm.; *de ga æn blus, æ blus æ få stuwər i æ lamp* (D.); *Sæn Hans blos* (Lild s.); se nord-.

bluse, no. *blus æn -ər* (Vens.) et klædningsstykke, se hemt; fr. blouse.

blusse, uo. *blos* el. *blus blus blust blust* (D., Sønderj.); *blos blosər blost blost* (Lild s.); *blos blås blost blost* (N. Slesv.); *blos* nut. *blås* (Lyne s.), *blos* el. *blus* (Andst); *blòs -ə -ət* (Søvind s.); *blus -ər -t -t* (Vens.); *blows -ər -t -t* (Agger) — 1) antænde ild; *bl— i æ òwn* (Agersk.); *oñər æ gryð; får, atər ol* (D.); *han blås æ åwn warm* (N. Slesv.) med lyng, ris el. grene; *di blosər po sø, nær di feskər* (Lild s.). 2) blusse, om ild; flimre, om et lys, *æ il blos* (Andst), *de blus,* om lyset; *„haj stryqə no mè*

håjən får å stryq e å, mèn så blust e åp, så gnistern pròst ni te bu sijərn" Grb. 139, 3, om marild; *blos,* fiske ved blus i åer og bække (Rkb.); *de hæñ maŋə gåŋ te di blost əpo Djaŋəs sø; så ģik dær jèn mæ æn lest* (lyster, s. d.) *i hans håñ å æn kòrə ful o ljèŋ əpo hans røq å æn ajən jèn ģik we sij o ham mæ æn blospåñ; nær han så tòw nèj ljèŋ o kòrən əpoðən najən hans røq å han så rèw æn swaulpeñ å tæñ, så kam ģèjərn* (gedderne) *å so poðə hær klår å wa næm å ta; sånt ka di òså blos əpo ijs; fò nær ģèjərn kam å glowəð əpo blosən, så slòw di mæ æn yws po ijsəð òwər hans huə, så dånt fyjrən; de so bòwn uð nær di æn stel awtən blost əpo sø* (Lild s.). 3) blusse, blive rød, i ansigtet, *han blus, blos* el. *blos åp i æ huwə* (D.). 4) *dær æ sååən æn blosən å bañən ve ham* (D.), en talen med eder og forbandelser; jfr. blote, blåse uo.

blussepande, no. *blospåñ æn* (Lild s.) se blusse 2.

bly, no. *blyj de* (Andst, Løgst., Agger, Hell. h.); *blį de* (vestslesv.); *bli de* (Sundv.); *bly è* (Vens.); *blèj* best. *-ə* (S. Sams, Ry s.) — metallet, plumbum; *löwəñ blyj* (Agersk.) smæltet bly; *så tåŋ som blyj* (vestj.); *do skul ha no smèlcə bly, så kam do dæ nåk!* (Vens.) spøgende trøst i sygdom; glarmestrene (tatere) „spandt bly" til vinduer og satte ruder ind, Sgr. IV. 41, arbejdsudtryk, der beskriver den måde, hvorpå i gl. dage blystænger omdannedes til vinduessprosser; se kirke-.

bly, to. *bly* (D., Thy, Sønderj.); *blèj* (S. Sams) — om börn, som kommer let til at græde; tilbageholden, undseelig: *do töst iñt vær bly* (Vlb.); se skalu, skulevorn.

blyant, no. *bliañ æn* de gl., *blyañ æn* de unge (D.); *blyənt i* (Vens.) = rgsm.

blyantspæn, no. *blyəs-* el. *bliəspæn i* best. *-pæn* flt. *-pæn* best. *-pæn* (Vens.) = rgsm.

blyfærdig, to. se blufærdig.

blyhat, no. *blyhat i* (Vens.; alm.) at få en bl—, bære en bl— = være fuld.

blyknap, no. *blyknap æn -p* (Agger) = rgsm.

blykugle, no. *blykul æn -lər* (D.); *blèjkul æn -ər* (S. Sams) = rgsm.

blylod, no. *blylòj æn* best. *-ən* (Lild s.) = rgsm.

blymælket, to. *blymjælkə* (Thy) om en ko, blødmælket, som let slipper mælken, jfr. hårdmælket, gysmælket.

blyring, no. *blèjreŋ æn -ŋi* (Silkeborg) = rgsm.

blyspröjse, no. *blyspröjs æn -ər* (vestj.) en sprosse af bly, som alm. fandtes i de gamle blyvinduer; se bly.

blytækker, no. *blytæcər i* (Vens.); *blytækər æn* (vestj. alm.) = rgsm.

blyw, uo. se blive.

blyvindue, no. et vindue, hvor ruderne er indfattede i bly; *de wa jo ət añt eñ ljærvæq o blyveniər, dær war į ən* (vestj.) om en fæstegård.

blæb, no. Mb. en tynd kokasse (Viborg) jfr. blat.

blæde, uo. *blæ -ər blæjt blæjt* (Braderup); ft. *blæt* (Agersk.); *ble -ər -ət -ət* (D.); *blæj -ər -ət -ət* (Ang.) — tage blade af: *ble kol aw,* brække bladene af kålen til husbrug, dernæst overført om hvad man erhverver lidt efter lidt, *o ble sæj te ət* (D.).

blæjre, no. se blære.

blæjs, no. se blis.

blæk, no. *blæk è* (Vens., Agger); *blak* (Sundv., Fjolde, Braderup, Agger); *blek de* (D.); *blek* best. *blekə* (S. Sams) — blæk til at skrive med; se blakke.

blækhus, no. *blekhus æn* (D.) = blækkrukke.

blækket, to. *blækə* el. *blækərə* (Agger); *blekə* (Ribe) = rgsm.

blækklat, no. *blækklat i* (Vens.) = rgsm.

blækkrukke, no. *blekkruk æn -ər* (D.) blækhus.

blækskrin, no. *blekskrin æn* (Nordslesvig) en lille kasse til skriveredskaber og blækhus, som hvert barn nogetnær for c. 40—50 år siden førte med sig til skolen.

blæksprutte, no. *blæksprut æn -ər* (Agger) = rgsm.

blænde, uo. se blande.

blænde, uo. *blæñ -ər blæñ blæñ* (D.) = rgsm.; *æ sawl blæñər* (Andst).

-blændt, se djævle—.

blæne, no. (Vens.) Mb., en svaghed

hos kvæget, når det ikke kan kaste vandet.

blære, no. *blẹr æn -ər* (Vens.); *blæjr æn* (Sams, Harlev, N. Snede, Randers); *blæjr* el. *blǫs æn -ər* (Thy, Randers, N. Snede); *blẹs æn -ər* (Vejr., D., Malt); *blǫs æn -ər* (Mors, Sall., Løgst., Vrads h., Brader., Sundv., Angel); *blę̀js æn -er* (Andst, Hadersl., Agersk., Elbo h.) — 1) blæren (vesica) på msker og dyr; i Thy skælnes mell. *blæjr* = vable og *blǫs* = vesica; se blod-, svine-; jfr. isl. blaðra, tsk. blase, blære. 2) skældsord til en kvinde; om et lille barn, *„a ha jò ehc bẹ wæ ę̀j a åsə røt i toi å bleːrən“*, Grb. 2. 16, jeg havde jo ikke bedre vid end at jeg også rykkede i tåen på puslingen; *æn bẹtə blæjr* (Agger) lille, vigtig person, se skid-.

blæreskind, no. *blẹsskiṅ* (D.) huden af den oppustede og törrede svineblære, bindes om flasker og syltekrukker.

blæret, to. *blæjrə* (S. Sams); *æn bl— jæṇ,* om pyntesyge kvinder.

blærevorn, to. *blæjrurən* (S. Sams) = blæret.

blærp, no. *blærp æn -ṛpər* (Vejr.), *-ṛp* flt. (D., Thy) — 1) en klat, noget tyndt skarn (Mors). 2) en, der taber alt, hvad han har i hånden (Løgst.) = *blærpæṅ* (Thy); et forkælet barn, som let græder (vestj.); jfr. blat.

blærpe, uo. *blæṛp -ər -ət -ət* (D., Sønderj.), *-ər* ft. (Vejr.); *blørp -ər -ət -ət* (Hmr.) — lade falde, mest om hvad der er vådt el. blødt, *do stǫr å blæṛpər* (Løgst.) taber, hvad du har i hånden; *han blæṛpər i hans skrywbog,* slår klat; en ko bl— (Agersk.), kaster tyndt skarn; *go å blærp o æ gwǫl* (Gjedved) spytte store klatter; om börns gråd: *sånår æn rør hiṅ, så blæṛpər hun* (vestj.).

blærpende, no. se blærp 2.

blærpning, no. *blæṛpnəŋ æn* (vestj.) en stor spytteklat el. anden lign. klat.

blærpskide, uo. *blæṛpskiȯ -skiȯər -skęȯ -skit* (D.) have tynd åbning.

blærpspytte, uo. *blæṛpspøt -ər -ət* (D.) spytte meget i store klatter.

1. blærre, no. *blæṛ æn -ər* (D.); *blæṛ* [*æn -ər*] (Års h.) — en kile både til at drive ind og en kile i marken; deraf hos Mb. blerre uo. og bl— pind no.

2. blærre, uo. *blæṛə -r* (Agersk.) slå en kile ind, *æ (h)juḷər blæṛər æ fel,* slår kiler i hjulfælgene; *å blæṛə let ve* (smst.) støtte ved små gaver.

3. blærre, no. (Sønderj.) Mb. en lille flöjte, skåret af hyld el. af en pilegren.

blærrepind, no. Mb. (blerrepind) en pind el. et lille stykke træ, som stoppes i et hul.

blærre-ved-pind, no. *blærə-veˑ-peṅ* (Agersk.) en pind, der befæstes på en rund skive, og som frit kan dreje sig som en dobbelt stiv viser på et ur om sin midte; kredsen er afdelt i felter med tal som på en urskive; der gøres indsats, de spillende slår til pinden (viseren), er der indsats, hvor den standser, vindes der; er der ingen, skal der sættes ind, såmeget tallet lyder på.

Blæsbjærg, no. *Blǫsbjæṛə* (Borbjerg s.), *Blǫsbjærə hwælp ær nåk aṭər dæj* = du er doven; udtrykket skal have hentydning til en herregårdsforvalter, som kaldtes i folkemunde *æ Blǫsbjære hwælp; han boẉər åpo Blǫsbjæṛə* (S. Hald) på et sted, hvor det altid blæser.

blæse, uo.

blǫs blæs blǫst blæəst (Valsb.);
blǫs blǫsər blǫst blǫst (Vens., Hell. h.; Mds.); *blǫsər* nt. (Løgst.);
blǫs blǫs blǫst blǫst (Sams);
blẹs bles blẹst blẹst (D.);
blæjs blæjs blæjst blæjst (Andst, Elbo h., Hvejsel);
blę̀s blę̀s blę̀st blę̀st (Søvind s.)

— 1) om luftens strömning; *de bles åp te ståṛm* (D.); *de bles så stærk, te dær ska nį kæḷəŋər te o håḷ æn kaḷskiṅ* (vestj.), el. at femten kjællinger kan ikke holde den sekstende, Kr. VI. 272. 187; *dær må ẹt bles kǫl viṅ o dæm* (vestj.), de må skånes for ethvert ubehag; *han ær ẹt blẹst te byj o ən knep bǫqəthaḷm* (Ribe), ɔ: han er ikke tabt bag af en vogn; *de hå nåk blẹst hårt ve jær!* (vestj.) siger man, når en nylig er bleven klippet; se bladder-, knaldre-, knildre-, raller-. 2) puste med munden; *bles æ lys uȯ* (D.); *blǫst mjælk* (Sall.), *blẹst mjælk* (vestj.) skummet mælk, fordi man kan blæse fløden af; *læ wds blẹs ọ ət* (vestj.) siges, når man støder sig. 3) bl— på klarinet, flöjte, *han blẹst i æ klarinæˑt* (D.). 4) *a blæjs dæm æn støk,* foragtelig (Andst); *a blǫsə et støk*

dw de kærəstərij (Silkeb., alm.); *han fæk nåwəð å blæjs o* (Andst); om et uheld, der rammer, som man under en (se nr. 2); *han hår reqtiq fåt ən blæst åp* (Mds. h.), om et kreatur, fedet, flæsket op.

blæse, no. se blære.

blæsebælg, no. *blesbælə æn* (Søvind s.) om smedens bælg.

blæseorm, no. *blæsworm æn* (Mors) et dyr, som hører overtroen til og som kan blæse gennem syv kirkemure, men ikke gennem et par pindhoser ɔ: strikkede strömper, jfr. Sgr. III. 16, se omme, æve; i Hads h. kaldes den bl—; forældrene formane her deres börn, når de se en mistænkelig stor orm, da at spytte og sige følgende besværgelse: føj, fo skån, a fo olle skån mie! fy, for skarn, jeg får aldrig skarn mere; se J. K. 218. 224.

blæsepibe, no. *blæspiv' æn -vər* (Støvr. h.); *blèspiv æn -pivə* (Søvind s.) — en flöjte, som börn får til markedsgave; „han gik ålti mæ en blæhspiw i lommen", Jyd. I. 48.

blæset, to. blæsende; *de æ så blèset i dæn hepə ti* (Søvind s.), ɔ: det blæser så meget i denne her tid.

blæsevejr, no. *blæjsvæjr* (Elbo h.); *blæswer è* (Vens.); *blèsvèjə et* (Søvind s.) = rgsm., *blesin wæjlə* (Agger).

blæst, no. *blest æn* (D.); *blæst i* (Vens.); *blæst -ən* (Sams); *blæst æn* (Elbo h., Mds. h., Taulov, Hmr., Thy); *blæjst æn* (Hvejsel s., Jordr. s.) = rgsm.; *han gor æn gråw blest å ət* (D.) ɔ: gjorde mange ophævelser over; *slå ət i æ blæst* (Vlb.) = slå det hen i vejret; jfr. by-, knalder-, op-, raller-.

-blæst, tf. se omme-.

blæstet, to. *blestə* (D.) om vejret, når det blæser meget.

blæver, no. *blævər æn, de* (D., Andst, Ginding h.); *blæbər æn, de* (Mors, Lild s.) — 1) tyndt mudder; lervælling; *skyð blæbər* (Mors) køre mosedynd ud på en trillebør fra graven, hvor det æltes, til læggepladsen, hvor det væltes af, bredes ud med en *janskdwl* og derpå skæres i firkantede stykker. 2) *han hår æn blævər o* (Rgkb.) = en rus.

blæverfed, to. *blævərfiəð* (Hanh.) smækfed.

blævre, uo. *blævər -vrət* (Hmr., Vejr., Mors); *blæbər -brər -brəð* (Lild s.) — klatte med noget vådt, *bl— mæ nøj* (Vejr.); *de blævrər øwər* = løber over (smst.); have tynd åbning, om msker og dyr (Andst); jfr. bladre, blavre, blærpe, blatte.

blævret, to. *blæbərə* (Mors) dyndet, fuld af mudder, om en vej f. eks.; *han æ slem blævrə* (vestj.) meget beruset.

blævring, no. *blæbrəŋ* (Mors) = blæver; *æ wæj står i jæn bl—* ɔ: pøl; *æ kat gor æn blævrəŋ o æ gwål* (vestj.) en klat.

1. blød, to. *bløð bløð* (D., Mors); *bløð* (Thy); *blør* (Sønderj., Vejr.); *blöə blöt* (Sundev.); *bløi* (Sporup); *bløi blèt* flt. *bløi* (Søvind s.); *bløə* (Halling); *blè blèt blèə* (Vens.); *bløj* (Hell. h.); *bløə bløt bløə* (S. Sams); *blye blöt blyə* (Ang.) = rgsm.; let at forknytte, *bl— a sæ* (Vejr.); jfr. plævver-.

2. blød, no. *blè* (Vens.); *blöə* (Sundv.); *bløð* (D., Mors, Andst); *blør* (Vejrum, Sønderj.); *bleəð* (Ålsø) — lægge, sætte, komme linned, klæder, töj i blød, ligeså fisk, kød; *dæn kuwən æ guwə te å slo i bløð* (D.) hun bruger meget, lignelsen taget fra saltmandsfadet, *slo möj i bløð* (Lindk.) bruge meget, *slå pæŋ i bl—* (Sønderj.) være ødsel; *hun hår bəhòw å leq i bløð i nuə daw* (Mors) om et skident kvindfolk; *leq sit huwə i blè* (Vens.) anstrænge sine tanker for at finde ud af noget, *leq i bløə* (Sams); *fò i bløi* (Søvind s.) få våde fødder.

1. bløde, uo.
bløð -ər bløt bløt (D.);
bløð -ər blöt blöt (Agger), sj. ft. *blöj*, tf. *blöj;*
blø -ər bløt bløt (Mors);
bløi bløjə bløit bløit (Søvind s.);
blèə el. *blè -ər blöj blöj* (Vens., Thy, Hvejsel);
blöj -ər blöj blöj (vestsl.);
blè blèə blèj blèj (S. Sams);
blöj -ər (Åbenrå);
blör -ər (Mds. h.)
— om blodet, der løber; i D. siges alm. istedet: *æ blo lævər; me næs blèə* (S.Sams).

2. bløde, uo. *blè -ər blèət blèt* (Vens.); *blø -ər blöt blöt* (Thy); *bløð -ər bløt bløt* (D., Mors); *blør -ər bløt bløt* (Vejr.; Sønderj.); *blöj -ə -ə -ə* (Sundv.) — bløde, d. e. göre våd; jfr. blønne.

3. bløde, no. *bløð æn* (D., Thy, Mors, Hanh.); *blḙ̈ə* (Vens.); *blør* (Vejr., Sønderj.); *blöj* (Sundv.) — 1) dynd, blødt sted på marken; gå, løbe, komme i bløde, om kreaturer, alm.; *de æ bæjər å go æn mil å si wæj æň å sej æn månəð i bløð* (Mors), ordspr.; *„de æ bẹr å cèr omkreŋ i jèn stộj ẹ̀j se i blè i tow“*, Grb. 239. 195, det er bedre at køre omkring i en time end at sidde i bløde i to; *go i bløð ijər* (Mors) komme galt fra noget; *kør i bløð* (D., vestj.) en tavleleg: man tegner en ko på tavlen, rundt om den i en firkant otte nuller, så at der er 3 i hver af firkantens sider; A. siger: „træk fra det nul til det!“ B. trækker en streg, og således fortsættes, men stregerne må ikke røre el. skære hverandre, der skal være plads til at koen kan trækkes ud. Hvert nul skal røres 2 gange. Derefter skal koen trækkes ud. A. holder B. for öjnene; denne sætter sit griffel på koen og forsøger at trække i blinde en streg på tavlen ud af kredsen uden at røre el. overskære nogen af de andre streger; lykkes det, vinder han, ellers „trækker han koen i bløde“; legen kaldes også: trække ko i dynd, kjøre til mølle (vestj.), trække nuller i hus (Valsb.); jfr. søk. 2) *vi fæk æn guwə bløð idaw* (Malt, Andst); *æn bløi* (Søvind s.) = regn; se aften-.

blødelig, bio. [*bløðələ*] = rgsm.; „åller håd han row undtawwen nær han sow så søhdele så bløhdele“, Blich. Bindst.

blødhjærtet, to. *blèhjatə* (Vens.) som let græder, frygtsom.

bløding, no. *bløðəŋ æn* (Hmr.); *bløðəŋ æn* (Han h.); *blöðəŋ, blörəŋ* (vestj.); *bløðnəŋ æn* (D.); *blḙ̈əŋ i* (Vens.) — regn, som bløder igennem, at få en bl— = blive gennemblødt.

blødmundet, to. *bløðmoňə* (D.) om hesten = rgsm.

blødmælket, to. *bløðmjælkə* (D.) = blymælket.

blødskindet, to. *bløðskiňə* (Lindk.) den, som er blød af sig enten til at give eller modtage tugtelse.

-blødt, tf. se op-.

blønne, uo. *bløn̲ -ər -ət -ət* (Hmr., Løgst.), *bløň* (Vrads h.); *blån̲* (Elbo h.) — smelte sne, bly, både virk. og uvirk.; *æ snẹ blån̲ər* (Elbo) er ved at smelte, jfr. brede; *æ snẹ blyn̲ərəs å æ suwəl* (Mors); = blødne?

1. blå, to. *blọ blọ* flt. *blọ* (D., vestj., Thy, Agger, Kolding); *blọ blòt* flt. *blọ* (Vens.); *blọə blọət* flt. *blọə* (Sams); *blọ blåt* (Søvind, se slå); *blọə* (Løgst.); *blåə blåt* (Sundv.) — 1) blå; *å sæt blòt i tèw* (Vens.) se blåelse; himmel-, kul-, lyse-, lød-, mellem-, mørke-, sorte-, jfr. pukkelblåt. 2) ordet synes i en enkelt forbindelse at betyde sort, jfr. kulblå.

2. blå, uo. *blọ -ər* (Andst) göre blå, farve blå; *æ tèw blọr* (Agger), smitter blåt af; *æ gryð blọr* (D.) farver maden blå.

blå, no. og smst. se blad.

blåagtig, to. *blåawtə* (Brader.); *bloawtə* (D.); *blọajtə* (Søvind) = rgsm.

blå-Bodil, no. *blọ buwəl* (Tåning); *blå buwəl* el. *buwən* (S. Sams) — den blå kornblomst, centaurea cyanus L.

blå buner, no. flt. J. T. 356, en plante, grönstribet gøgeurt, orchis Morio L.

blåbunke, no. J. T. 77, ẹn græsart, alm. blåtop, enodium coeruleum, Gaud.

blåbær, no. *blåbær e* = flt. (Vens., alm. Slesv.) frugten af vaccinium uliginosum L.; planten selv hedder *blåbærris*; *de wår ẹt mijər eň æn blåbær i æn komul̲* (vestj.) om noget overmåde ubetydeligt, se også under bjørn; frugten af rubus cæsius (Århus., Als, Sams), J. T. 204, 335; af vaccinium myrtillus, J. T. 255, alm.

blå duer, *blọ duər* (Thy, Himmerl.) en plante, venusvogn, aconitum Napellus L. kaldes også „træsko“ (Århus.), træskoblomst, jærnöwt (Mols), *huwəssdåkər* (s. f. Århus.), *ålәfår å ålәmor i æ kalærs* (v. Haderslev).

blåelse, no. *blọəls de* (D.) sættes til vandet, hvori linned skylles for at undgå et gulligt skær, kaldes også *blọ kulər* (D.).

blåfader (?), no. J. T. 321. [*blåfår*] en plante, gøgeurt, orchis L. (Århus.).

blå fingerbøller, no. flt. J. T. 49 = blå klokker (Thy) ɔ: camp. rotund.

blåflue, no. *blåflåw æn -ər* (Agerskov) spyflue, musca vomitoria, carnaria.

blåfrossen, to. *blofrøsən* (D.) blå af kulde, om mennesker.

blåfyr, no. *blåfur de* (Vens.) det dårlige, løse fyrretræ.

blågræs, J. T. 8, en græsart, alm. kvik, agropyrum repens, Beauv. (Vens.).

blågrön, to. *blogrön* (D.) = rgsm.

blågrå, to. *blogro* (D.); *blågro* (Agger) = rgsm.

blåhat, no. J. T. 119. en plante, knautia arvensis, Coult.

blåhjælmet, to. *blohjælmə* (D.) om kør: af hvidlig farve og hjælmet (s. d.).

blåhærde, no. *blåhar* (Agger) — 1) *de hår blåhar,* blå hærdning, er anløbet, blot om stål. 2) også to. blårød af kulde.

blå höns, no. flt. J. T. 3. en plante = blå duer (Sams, Himmerl.).

blåhå, no. *blåho æn -ər* (Holmsl. klit), en slags haj med pigge på ryggen, galeus vulgaris = håhæst; formen synes at måtte tydes „bladhå“.

blå jomfru, no. en guldsmed (libellula) med flad blå bagkrop (Sall.) Sgr. III. 95. 21; se jomfru.

blåklokker, no. flt. J. T. 49. 99. 352. 188. 355, en plante, rundbladet klokke, campanula rotundifolia L. (Vens., Thy, Rkb.); stormhat, aconitum napellus L. (Holstebro); opret kobjælde, pulsatilla vulgaris Lob. (Ålborg); smalbladet entian, gentiana pneumonanthe L. (Holstebro, Sall.).

blåknap, no. *blåknap æn* [-p] (Rkb.) = blåmand, cent. cyanus L.; blå knapper J. T. 310, blåmunke, jasione montana L. (Silkeb.).

blåkol, blåkolling, se bladkol.

blåladen, to. *bloläðə* (D.) = rgsm.

blåleger, no. *blåljeqər* flt. (Rkb.) stedmodersblomst, viola tricolor L., navnet bruges også om jasione montana L. (Rkb.), knautia arv. Coult. (Rkb.); centaurea cyanus L. (Ribe); succisa pratensis Moenck. (Rkb.), J. T. 55. 116. 239.

blåler, no. *blålər de* (Thy); *blåljer de* ik. (Vens.) — en lerart, fattig på kalk; se gjødeler, hvidler.

blålig, to. *blålə* (Braderup) = rgsm.

blålilie, no. J. T. 55. 285. centaurea cyanus L. (Varde); aquilegia vulg. L. (Silkeb.).

blåmand, no. *blåmañ æn -miñ* (Agersk.) kornblomst, centaurea cyanus L., blåmænd, J. T. 119. (Mors, Vens., Thy, Lemv., Salling); = blåhat, knautia arv. Coult. (Holstebro, Vens., Thy).

blåmandstobak, no. *blomañstoba'k* (D.) en slags tobak, der solgtes i poser, hvis mærke var to blå mænd.

blåmink, no. *blåmeŋk* (vestj.) spøgende om den, som har en grålig eller mørk ansigtsfarve.

blåmunke, no. *blòmoŋk æn -ŋk* (Thy) = blåmånd, cent. cyanus; navnet bruges også om knautia arvensis Coult. (Vens., Thy) og echium vulg. L. (Rkb.), jfr. J. T. 55.

1. blåne, no. *blån æn -nər* (Mors); *blån æn blanər* (Thy); *blon æn blånər* (Hjerm., Hmr.); *blon æn -nər* (Andst); *blan æn -ər* (Elbo h.) — 1) en lille drivende sky, *dær ær æn blån fur æ suwəl* (Thy); *de ræjnər et a hwær blon o æ heməl* (vestj.); *de vel nåk snår drep å æ blon* (vestj.) ɔ: regne; *dær trækər nåk blånər åp* (vestj.) siges til börn, som begynder at græde. 2) tågeplet for öjnene, *de slor blonər får æ iwn* (Andst); *dær gor blånər får æ ywn som blårgəns laqənər,* el. *som tentalærkənər,* el. *som tæləknyw skawt* (vestj.); *dær dryuər blånər får min øwn* (Lild s.); *de gor i blonər fåmœ* (S. Hald) forvirres. 3) også en stor uformelig hat el. hue (Vejr.); jfr. blomme, blunde.

2. blåne, uo. *blon -ər -ət* (vestj.) føre ugudelig og bespottelig tale, han *blonət o bañət æn fålə tij,* han *bañər te de blonər om ham,* jfr. blote; så kjørte han hjem på staldmøddingen ret til det blånede, Kr. VIII. 242 ɔ: så det røg el. lgn. udtryk for overmåde voldsom kørsel.

blånellike, no. J. T. 55. centaurea cyanus L. (Mors).

blåneret, to. *blonərə* el. *blånərə* (Hmr.) skyfuldt.

blånk, se blank.

blå Ole, no. J. T. 310 = blåknap, jasione mont. (Hammelev).

blå pæk, no. J. T. 114. sværdlilie, iris germanica L. (Als).

blår, no. *blor è di* (Vens.); *dæm bl—* (D., Sams, Agger, alm.); *bloar* (Fjolde); *blåə* flt. (Sundv.) — de grovere taver af hørren; *de ska pröwəs, añtən de så gor i hør ælər blor* (vestj.), ɔ: hvordan så end udfaldet bliver; *do fækst din blåər svæjən* (Angel) kom galt afsted; *stek blor i æ øwn o jæn* (Agger) = rgsm.; se Nyrop V. Sk. s. 88, oprindelig blåne (s. d.).

blårbrik, no. *blorbrek æn -ər* (Vens.) en lille kurv, der befæstes på rokken og hvoraf blårene spindes.

blårgarn, no. *blåqən de* (D., Agersk.); *blårgår de* (Agger); *blarkən de* (Sundv., Ang.); *blargərn de* (Fjolde) — garnet og töjet vævet deraf; *blåqəns laqənər* (D.); den, som holder sig til tosel og blårgarn, den er altid nøgen, hvem der holder sig til vadmel og læder, de har altid klæder (Branderup), Kok ordspr. 110. 1241.; se 1 blåne 2.

blårhoved, no. *blorhuwə è* (Vens.) = blårbrik.

blårhække, no. *blorhæk æn* (Varde, Thy) = blårbrik.

blårpind, no. *blorpiň æn* (D.) = blårbrik.

blårpirre, no. *blorper æn* (D.) = blårbrik.

blårspjarre, no. *blorspjar æn* (D.); *blorspjaris* (Hvejsel) = blårbrik.

blårspryd, no. *blårspryr æn* (Ø. Linnet) = blårbrik.

blårville, no. *blåəvil æn -ə* (Sundv.) blår opviklet i et løst hoved.

1. blåse, no. (Haderslev) Mb. en måde at fange fisk på ved blus om natten; jfr. blusse.

2. blåse, no. *blås æn* (Vens.) *æn rèjti bl—*, stor tyk kvinde; *hon ær æn swå blås* (Løgst.) før; fyldig, halvvoksen pige; jfr. blære, se blose, samme ord?

blåskimmel, no. *bloskəməl æn -mlər* (D.) en hest af en særegen farve.

blåskimlet, to. *bloskemlə* (D., Andst) om kør og heste: af en hvid farve, som falder i det blålige; ligeledes spøgende om et menneske med gråsprængt hår.

blåsko, no. = blå pæk, iris germanica L., Sgr. V. 75. (Malt h.).

blåsmand, (Sønderj.) Mb. lygtemand, jfr. blusse.

blåsort, to. *blåswåt* (Agger) = rgsm.

blåspættet, to. *blåspjætərə* (Sams) = rgsm.

blåsten, no. *blostijən de* (D.); *blostin* (Søvind) — et farvemiddel, berlinerblåt.

blå stjærneurt, no. J. T. 221. en plante, blå skjolddrager, scutellaria galericulata, L. (Ålborg).

blåstribet, to. *blostrivərə* (D.); *blåstrivət* el. *-strivət* (Søvind) = rgsm.

blåsur, no. *blåsur* (Vens.); *blåsuə* (Søvind); *blåsə* (D., Andst, vestj.) om mælk, syrlig uden at være sammenløben; deraf *blåsərhejər* no. (Holstebro).

blåtavl(er)et, to. *blotawlərə* (D); *blåtawlət* (Søvind) — blåtærnet, om töj.

blåtærne, no. *blòtətar* el. *blòtətar* el. *blòtar æn -ər* (Thy); *blåttan æn -ər* el. *blòttan -tanər* (Mors); *blåtər æn* (Vejr.) en søfugl, sterna nigra Lin.

blåtårn, no. [*bloton*] (Vens.) fangehul i æventyret; *„war e eňc fulc saj, så skul haj sètəs i Bloton“*, Grb. 104. 58; *„de blo ton“*, 69.

blåurt, no. J. T. 55. kornblomsten, centaurea cyanus L. (Sams).

blåvej, no. J. T. 283. en plante, blåsimmer, anemone hepatica L. (Horsens).

blåwæt, no. se bladvægt.

1. bo, uo.
buwə -r buwə buwə (D., N. Farup); ft. *buwəð -wəð* (Andst h.);
bukə buwər buwə buəj (Bur s.);
buw -ər -wə -wə (Rårup, Hvejsel);
bow -ər wəð -wəð (Rødding (M.), Thy, Falslev v. Mariager, Hell. h.);
bòw -ər -wət -wət (Nimtofte, Grenå, S. Hald, Støvr. h., Hasl. v. Randers);
bu ft. *bwåj* (Grenå);
bow -ə boj boj (Tiset, Århus);
bow -ə båj båj. (Dover s., Vor, Hjelmsl. h., Røgen, Linå, Søvind s.);
bow -ə boð el. *båð boð* el. *båð* (Hads h.);
bow -ə bor bor el. *bowə* (Vejlby, Årh.);
bow -ər bow el. *-əð bow* el. *-əð* (Lødderup, Mors);
bow -ər -wə -wə (Vens., Sams);
bow -ə buwə buwə (Sall., Fur);
bo bor boi boi (Branderup, Braderup, Ballum; Ang., Hjoldelund);
bo boə boi boi (Åbenrå; Sundev.);
bue -r buəj buəj (Egebæk)
= rgsm.; *vel do mæ nåwət, så veð do hur a bowər* (vestj.); *„de èr eňc gåt å bow åpå alfår wæj“*, Grb. 239. 203, ordspr.; se Lyngby Uo. s. 100; *hans kuən fèk båj ætər æn kloq maň te dæ bor hæn ve Heňərop* (Lisbj. Terp).

2. bo, no. (Thy) Mb., en 20 favne lang nigarnsline, som bruges ved havfiskeriet til at lette stenen, der holder torskelinerne.

3. bo, no. 1) *-bòw et* (S. Hald h.); *-buwə* el. *-bowə* (vestj.); *-boi* (Sønderj.) — i forskellige smsætn. bolig for dyr, jfr. hugorme-, humle-, mose-, muse-, myre-,

orme-. 2) *buwə* (D.), bo i retslig betydning; *et bow* (Søvind), *uskywt bō* (smsts.), jfr. sterv-. 3) fristed i börnenes leg (Rkb.); ordet kan ikke sikkert skælnes fra bod (s. d.); formernè synes at gå over i hverandre.

4. -bo danner, som sidste del af en smstn., udtryk, som betegner beboere fra forskellige egne:

Darum: *Mañəbo* (Manø), *Fynbo, østerbo, væstərbo,* ellers: *æn narəs mañ,* en mand nordfra, *æn syñərət kål,* en karl sønderfra.

Vejrum: *æn Hasysəlbo -ər* (Har-syssel), *Saləŋbo* (Salling), *Tøbo* (Thy), *Tyhwòlmsbo* (Thyholm).

Lild: *Glēborən,* best., beboerne af Glæde; *Kjaborən,* best., beboerne af Kjær.

Mors: *Hanisbo* (Hannæs); *Heməlbo* (Himmerland), *Saləmbo* (Salling), *Wæñəlbo* (Vensyssel), *Tøbo; Måsəŋbo* glds.;

Thy: *Aqəbo, Aqbo* (Agger), vistnok også: *Awərbo,* se Aggerbo.

Vensyssel: *Heməlbo, Jølbo* (Gjøl), *Måsəŋbo* (Mors), *Skawbo* (Skagen), *Søjərbo* (syd for Limfjorden), *Wæjəlbo* (Vensyssel), *Tybo*;

Molb. anfører: Helbo (Helgenæs), Annøbo el. Annibo (Anholt), se Helbo;

S. Sams: *Fynbòw -ər, Målbòw* (Mols), *Tunbòw* (Tunø), *Tybòw, Wæñəlbòw.*

Østslesvig: Gjennerbo, se nitte;

Sundeved: *Soñəbo* (Sundeved), *Aŋəlbo* (Angel);

Fjolde: *Fynbōər* enkeltt., *Arəbōər* (Ærø); jfr. boerér, gjenbo, havbo, klitbo, skovbo, vesterbo, østerbo, -er, -ering, -ing, -inger, -ning; -mand; Fransos, Spaniol.

5. Bo, no. *bo* (D.) alm. mandsnavn; *Bosən,* stammenavn.

bobinet, no. *bombinæ·t* (D., Malt) en slags meget åbent töj, som bruges til kvindekapper og hovedtöj, en slags tyl (fr. tulle); fr. bobine, en ten.

bobinetsblomst, no. J. T. 356. en plante, bukkeblad; menyanthes trifoliata L. (Thy).

boble, uo.
bowəl -vlər -vəl -vəl (D., Andst);
bobəl -blər -bəlt -bəlt (Vens.);
bofəl -flə -fəlt -fəlt (Sundv.)
= rgsm., om luftblærer i vand f. eks., *æ vañ boflər* (Sundv.), se bovelop.

boble, no. *bowəl æn -vlər* (D.); *bòvəl -lə* (Søvind s.); *bobəl æn -blər* (Vens.); *båvel æn* (S. Sams) = rgsm.; gå som en b— på vandet (Vens.) ɔ: på gravens bred.

boble-pandekage, no. *bubəl pañkaq æn -ər* (N. Sams) æbleskive.

1. bod, no. *bow æn -w* (Vens.); *buwə æn -wər* (Mors, Løgst., Vejr.); flt. *buwə* (Holmsl. kl.); *buwəð æn -wəð* (Thy); *boi et boi* (Agersk., Sundev., Ang.; *æn b—* Valsb.); *buə et* (Fjolde) — 1) om fiskernes boliger ved havsiden, hvor de i fisketiden bor sammen med espigerne (s. d.) (vestj.). 2) butik på et torv ved markeder i et opslået telt; dernæst også om købmandens sædvanlige udsalg; jfr. kram-, pintse-, øl-, åle-. 3) *boi et* (Valsb.) et lille spiskammer mod nord, se Feilb. Fr. H. s. 8.; *så gik di sin iñ i æ bui, dær hæñ manə slaws pøls å flæsk å kø å æjs möjl gåt,* Gr. G. d. M. III. 221 (Angel); jfr. mælke-. 4) *buwə* (vestj.) fristed i leg, se 3. bo.

2. bod, no. i en enkelt tlm.: *hon fæk bowr få æstjamər* (vestj.) om en letsindig kvinde, som bliver forført; se astjammer.

boddike, no. se buddike.

Bodil, no. *Buwəl* (D.) alm. kvindenavn; en kjæp i en kjol, det siger Bol (Vens.), se J. K. 46. 20; *dæ æ nåk te Buəl å dəl bönən* (Årh.) Skgr. I. 191. 1179, ɔ: der er nok og mere til; jfr. kysse, se blå-.

bodlag, no. *buwəlaw æn* (Holmsl. kl.) består af 2 karle og 2 piger, espiger, som bor sammen i én bod; *de æ gråw fleŋk fålk o ha b— mæ.*

boerer, no. *buwərer* flt. (Thy) *æ b—,* spotteord for Thyholmboerne, *Tyhwòlm* el. *Hwòlməns lañ,* se Holmbo.

bof, to. *bof* (Valsb., Andst) plump, rå, voldsom; *han æ så b— i ət;* höjtsk. bube, plt. bof.

boffel, no. *bofəl æn* (Malt h.) skældsord, grov, rå i tale og væsen; *æn uwn bofəl* (Agger), se poffelhoved.

bofhoved, no. *bofhuwə æn* (Andst); *bofəlhuəj æn* (Elbo h.) skældsord: en plump, rå person.

bofle, uo. *bofəl -fler bofəlt* (Agger) skælde ud, skænde; *go o bofəl fræ mår o te awtən.*

1. bog, no. *boq æn bøqər* (S. Sams), flt. *beqər* (N. Sams); *boq æn bøqər* (D.);

huk. (Vens.) flt. *bǫqər* el. *bøqər;* flt. *böqə* (Søvind); *boək æn bökər* (Brader., Ang.); *boək æn bökə* (Sundv.); *buək æn bökər* (Egebæk) = rgsm., *hål boq öwər, før te boqs* (D.); *„hon fåtal, hwant de jik te, næ di* (heksene) *kam te Troms cerk å skul skrywəs ej i de røj bog“*, Grb. 152. 2; *„Så tòr hąj* (djævelen) *i syjl å prekə trej hwolər i hwa djæ pąj å så skrywər hąj djæ nawn mè djæt ijn bløw i èn grusələ stu røj boq“*, Grb. 153. 14; *han kapetəlfæstət ət å æ swåt boq* (vestslesv.) ɔ: bandede; *a ær et i hiṅ boq* (vestj.) ɔ: yndet af hende; *han wa təfræs te æ bøqər wa bræṅ å æ skwolmæjstər wa hæṅ* (Sall.) om den dovne dreng; *sæt jæn æ boək* (Sundv.) i kortspillet bunkehanrej (se rakker) tvinge modspilleren til at tage bunken; se alter-, billed-, bönne-, dag-, doktor-, glemme-, historie-, kirke-, koge-, lomme-, lære-, læse-, mester-, node-, navne-, pante-, prædikens-, regne-, regnskabs-, salme-, sang-, skatte-, skole-, skrive-, skudsmåls-, tegne-, vandre-, vise-.

2. bog, no. *boq* (Røgen s., Silkeborg, Søvind s.); *buəq* (Fjolde); *boək* (Sundv.) — frugten på bøg; *dær blywər manə boq ior* (Silkeborg).

bogbind, no. *boqbiṅ æn* (D.) = rgsm.

bogbinder, no. *boqbiṅər æn* (D.); *boqbejər i* (Vens.) = rgsm.

boge, uo.
boq -ər bòjt bòjt (D., de gl.);
boq -ər bojt bojt (Agersk.);
bok -ə bokt bokt (Sundv., Angel, Fjolde);
bòq el. *boq -ər boqt boqt* (Vens.); — 1) banke, *b— å æ dör, æn söm eṅ* (Agersk.) også: prygle, jfr. krøbbel-. 2) ved flåning, skille skind og kød med knyttede næver (Vens.) jfr. banke, bunse.

bogfinke, no. *bofeŋk æn -ə* (Sundv.); *boqfeŋk æn -ər* (D.); *bòqfeŋk æn -ə* (Søvind s.) = rgsm., en fugl; samles bogfinker i gårde om vinteren, bliver vejret strængt, Sgr. III. 126. 604.

boghandel, no. *boqhaṅəl æn* (D.) = rgsm.

boghandler, no. *boqhąjlər i* (Vens.); *boqhaṅlər æn* (D.) = rgsm.

bogholder, no. *boqhålər æn* (D.) = rgsm.

boghvede, no. *boqhwe è* (Vens.); *bòwi de* (Vor, Skanderborg); *boqhweð de* (Mors, Støvring); *boqhwer* (Vejr.); *boqət* (D., Bj. h.) = rgsm., en kornsort, fagopyrum esculentum, Moench.; bruges alm. i Vestj. og på heden; boghveden siger: *gi mæ rom, så skal a kom!* (D.) ɔ: den skal sås tyndt; *æn ska rij i traw o so boqet* (vestj.); boghveden skal høstes, når ageren ser ud som en skimlet hest (vestslesv.); *sæt boqət te røk* (D.), ɔ: sætte boghvedens stuger (småbunker) hen på agerens midte, når der køres ind; bliver boghveden på grund af regnfuldt vejr slet bjærget, benyttes heste til at træde kornet ud på en brolagt plads (Valsb.); *de boqət, dær blåstrər ve æ jor o dæṅ dræŋ dær for skeq iṅən han blywər stuwər, di blywər ålər te nåwət* (D.); *gir ət möj boqət, så blywər mane piqər tyk* (frugtsommelige D.); *æ boqət ær som æ piqər, di ka fo skå o jæn nat* (Malt); „hvem er det?“ — „å, det er ham, der køs boghveden ifjor!“ (Hind h.), Sgr. V. 33. 224. om en, man ikke kjender; gåde: i min faders gård er der et træ, et trekantet træ; i det træ er der en rede, en trekantet rede; i reden er et æg, et trekantet æg; i ægget er der et unge, et trekantet unge? Fb. Fra H. 146. 35. (Valsb.) = boghvede; *hwa æ de, dær hår træj røq o eŋən røqbijən?* (vestj.) boghvedekærnen; hvad er det for et trekantet hus, som har hverken vinduer eller dörre? — hvad er det, der har tre rygge, men ingen sideben? — hvad er det for et hus, som har tre dörre, men ingen til at lukke op? Skgr. III. 181. 950. 51. 52.; *magreal* (el. anmaral, ordet må være forvansket), *hende kal, gik iğæməl æn stuwər stjænal; dæṅ wå swåt dæṅ gåŋ ən tåw hæn, o broqət dæṅ gåŋ ən kåm ijæn* (vestj.); boghvedekærnen, der mellem møllestenene males til gryn; se bronne. — jfr. hvede, tarre; russisk-.

boghvedeavl, no. *boqətawl æn* (D.) = rgsm.; *dær ær æn guwə b— ior, dær blywər manə brulopər* (vestj.).

boghvedeavne, no. *boqətòwn di* (D.) = rgsm., visne blade, stilke og andet affald, når boghvede tærskes i loen.

boghvedebojle, no. gilde, som pigerne gör, når boghveden er høstet (vestj.).

boghvededrev, no. *boqətdröw æn*

(D.) drevet i møllen, som driver boghvedekværnen.

boghvedeflugt, no. *boqətflöut de* (D.) = *boqətmolnəŋ* (D.) skaller blandede med smågryn og affald, der fremkommer i møllen, når boghvedegrynene renses ved blæsning, og som bruges til foder for höns o. a.

boghvedegryn, no. *boqətgryn dì* (D.) = rgsm.

boghvedegrød, no. *boqətgrøð* flt. (D.); *boqətgröð* (Bj. h.); *bòwigrøi* flt. (Søvind s.) — grød af boghvede = *søð grøð* (s. d.); *dæň dær spis manə boqətgrøð blywər lusə* (D.).

boghvedehalm, no. *boqəthalm de* (D.) = rgsm.; ægtefolk må ikke have boghvedehalm i sengen, thi så vil deres börn få rødt hår. „Han er lavet på b—" hører man folk sige om en med rødt hår. Kr. IV. 347. 13.

boghvedehok, no. *boqəthåk æn -ər* (D.) = boghvedestuge.

boghvedekjærne, no. *boqətkan æn -nər* (vestj.) = rgsm.

boghvedemalning, no. se boghvedeflugt.

boghvedemel, no. *boqətmyjəl* (D.) = rgsm., bruges til grød, men: *de æ stjænərə o knas ve æ tæň* (D.), ligeså til at dröje malten ved brygning, i gl. dage til pandekager, jfr. Sgr. V. 57. 466.

boghvedesold, no. *boqətsol æn* (D.) i vejrmøllen soldet, hvorpå det i forvejen brækkede korn rengöres.

boghvedestubber, no. *boqətstovər* flt. (Malt) = rgsm.

boghvede stuge, no. *boqətstuq æn -ər* (D., Andst) navnet på de små stakke, hvori den høstede boghvede opsættes; en særegen måde at sætte dem op på kaldes: *o swerə æn b—*, stenglerne snos op i en spids og rejses næsten på enden, hvorved kornet i det silde efterår lettere modstår fugtighed uden at fordærves.

boghvedesåer (?), no. *boqətsåər* flt. (D.); *boqətsoi* el. *-soð* (Andst) boghvedeskaller; alm. mængdenavn: *möj boqətsåər*, dog kan også siges: *æn ænəkən boqətsåər*, en enkelt boghvedeavne ɔ: avnerne, skallerne, som dannes på møllen.

boghvedevejr, no. *boqətvæjr æn* (D.) blæseapparatet i møllen, hvorved mel og støv blæses fra boghvedegrynene.

boghvedeår, no. *boqətor* (D.) = rgsm., *æn guwə, reŋ b—* eftersom kornsorten lykkes eller ej; den er særlig vanskelig.

boglært, to. *boqlær* (D.) = rgsm.

bogmærke, no. *boqmærk æn* (D.) = rgsm.

bogreol, no. *boqreo·l æn* (D.) = rgsm.

bogskab, no. *boqskav æn* (D.) = rgsm.

bogstav, no. *boqstaw æn* (Agger); *boqstaw æn -ər* (D.); *bokstaw et -ər* (Braderup); *bostaw et -stawə* (Søvind); *bòwstaw è -wər* (Vens.); *bòwstaw å -wər* (S. Sams) = rgsm.; gåde: der er 26 profeter forsamlede, de æde ej brød, de drikke ej vand, de holdes i agt og ære i vort land, hvem monne de 26 profeter være? J. K. 40. 20, bogstaverne; ligeså: når jeg skal sandhed sige og ikke lyve, er verdens profeter fire og tyve, som hverken æder brød eller drikker vand, men opfylder verden med god forstand (Vens.); de kaldes også apostle i en gåde (vestj.).

bogtrykker, no. *boqtrøkər æn* (D.) = rgsm.

bojek, no. se boddike.

1. bojle, uo. *bòjl -ər -əð -əð* (Thy, Mors, Hmr.) leve i gilde; *a ska låw får I bòjlər*, lever höjt, siges til dem, der sidder ved god mad og drikke (Rgkb.).

2. bojle, no. *bòjəl* el. *båjəl æn bòjlər* el. *båjlər* (Rkb., Hmr., Mors, Thy, Sall.) gilde, med nogen forskellig begrænsning i betydningen, enten om alle slags festligheder og sammenkomster med god mad og drikke, barsel, bryllup, begravelse, juleselskab m. m., eller kun om enkelte slags gilder, f. eks. om bryllup (Lild s., Sall.), mens bal (s. d.) og gilde (s. d.) el. höjtid (s. d.), forsamling (s. d.) ellers bruges; *dær fæk a ræt æn b—!* (Rkb.) siges, når en får en ret velsmagende mad; *di nijəs låwər di moň æn bòjəl* (Rkb.), når ens næse drypper; *de wår æn gowə b—, dæ wå nåk i ål æňər o kaňtər* (vestj.); *de ær æn sølə b—, nær dær gor eŋən teŋ istøkər; di kåwl seðər åp te b—* (vestj.), når en kvindes kjole sidder op bagpå; *drek b—* holde bryllup = *håł b—* (vestj.); *bòjlər å gil, de hælst a wil, harə å plåw komər alər*

i mi håw; swøð å tæm wel a så ǧar fåglæm, glt. rim (Mors); se gilde, legs, rend, værsgod; jfr. bakke-, barne-, binde- boghvede-, byg-, havre-, heste-, hvælve-, jule-, karte-, kranse-, kristen-, ler-, lig-, plov-, regnings-, rejse-, rug-, ung-, væg-.

bojledag, no. i ordspr. *de ær et dl̥ daw som bòjldaw* (Mors) ɔ: hver dag er ikke gildesdag.

bojlegodt, no. *båjlgåt de* (Rgkb.) småkager, kringler og knas, som man får hjem med fra et större gilde.

bojlegård, no. *bòjlgor æn -or* (Thy) gildesgård.

bojleknas, no. *båjlknås de* (Rkb.) = bojlegodt.

bojlelag, no. *bòjllaw æn* (Thy) bydelag; den kreds, der efter gammel vedtægt bydes, se bydelag.

bojlemad, no. *bòjlmað de* (Thy) gildesmad.

bojlesyg, to. *bòjlsyq* (Thy) syg af at have været med til formange gilder.

bok, no. se buk.

1. bol, to. *bol* (D., alm. vestslesv.) tyk i biddet, om skærende og stikkende redskaber; kniven kan være sløv uden at være bol; *æn æ så b— æn ku rij o ən te Hambårə* (D.), *æn b— syl.* jfr. mol.

2. bol, no. *boəl et boəl* (Ang., Sundv.); flt. *bols* (Fjolde); *bwòl* (?) (Hell.) 1) opr. gård, bondegd. med tilhørende jorder, hver bonde havde et helt bols jord; nu er hele b— sjældne, en bonde har sædvanlig kun ½, ofte kun en fjerding; b— er således nu kun en gammel skattenorm, der ligger til grund for udredelsen f. eks. af offentlige kørsler (kongens bol); visse afgifter til kirkė og præst beregnes også efter b— (kirkens b—) (Ang.) Hag. 2) gård, jord og bygning til 4 heste, *et haltbol* til 2 (Sundev.); jfr. en-, hede-.

3. bol, to. *bol* (D., vestj.) *æn bol kål,* en kraftig bygget, stærk karl; *b— arbəð,* tungt, svært arbejde, *æ bol æs* (vestj.) trumf æs; *æn bol ræjn* (vestj.).

bol, no. se bål.

1. bold, to. *bol* (Vejleegnen); *bòl* (Mors) — pyntet; jeg kender nærmest ordet fra det alm. ordsprog: *dæn dær gor b— te fol, ska go skiðən te kærk,* den som går pyntet til malkepladsen —; om msker, smuk af person el. klæder, også bold mark, korn (Mors); udtr. *æn hæslə bål bån* (Lb.) et barn struttende af fedme og sundhed, hører formodenlig hertil; jfr. isl. ballr, stærk, stridbar.

2. bold, no. *bol i bol* (Vens.); *bål i -l* (S. Sams); *bòl æn bòl* (Løgstør); *bòl* (Hell. h.); *bul æn bul* (V. Vedsted); *æn bul -l* (Åbenrå); *bål æn bål* (D., Søvind s., Støvr. h.); *bal* [*æn*] (Angel) = rgsm.; *slo bul* (Ribe) = spille langbold, *æn slaw bul* (Ribe), et parti langb—; *tyt b—,* spille b— = *spel bål* (Malt); *hyt bul* (Valsb.); *gi æ bul åp* (V. Vedst.) i langbold kaste bolden til den, som skal slå til den med boldetræet; jfr. hvid-, lang-, rød-; voldgade.

1. bolde, uo. *bål -ər* (D.); *de bålər te dæn ån sij* (D.) krumme sig udad.

2. bolde, no. *bòl æn -ər* (Vejrum, Mors); *balə æn -r* (Agersk.); *bol æn -ər* (Agger) — 1) sorte, flade lerkar, runde og lave, senere brugt om flade kogekar af jærn (Vejr.); skål, fad, terrin (Agger), jfr. sætte. 2) *æn balə pons* (Agersk., Sundev.): en bolle = *æn bolə pons* (Agger), *æn båli* (Søvind s.). 3) *æ bål i æ hån, o æ fuwəð* (D.) balden, jfr. balde; *æ bul* (Emmerlev), mods. *æ hol*; jfr. isl. bolli, et lille kar; mulig forsk. stammer.

boldekar, no. *bòlkår æn -år* (Mors); *bolkår æn -år* (Thy) — sort fad med ører, jfr. sættekar.

boldekjedel, no. *bulkeəl æn* (Sundv.) = grukjedel, bruges ved bryllupper til at koge kaffe i; jfr. håndkjedel.

boldepande, no. *bålpan æn* (Hmr.) sort pande af ler til at stege i.

bolders, bio. *bålərs* (Lemvig) om vejret; *de sijər slem b—' ur* ɔ: uroligt, til uvejr.

boldeskovl, no. *bålskòwl æn -wl* (Andst) et afrundet stykke træ på c. 1½ alens længde til at slå til bolden med, til at *gi huwən* (horn) (Andst), *tøqər* (Ribe) i langbold.

boldetræ, no. *båltræ et* (Støvr.) = boldeskovl.

boldgryde, no. *bòlgry æn* (Lisbj. Terp), vistnok oprindelig: en udbuget gryde; en hue, der kan gå ned over ørerne.

bolding, no. *bòləŋ æn* (Lisbj. Terp) det sidste af et garnnögle.

bolig, no. *bowli* [*æn*] (Vens.) = rgsm.; *„dèr è di, dè wel sæj, de hon*

skyuta bourli trej gåŋ om orə", Grb. 135. 2, om dragen.

bolk, no. *bolk æn* (Oxby); *bålk* (Fanø) — 1) tyndt tjæret reb som til en flagline (Fanø); fiskesnøren, der hører til „bakken", fæstet til hver ende ved en *dåf,* böje, hvorfra krogene hænger ned i korte snore, *tauwsər* (Oxby). 2) se balk.

1. bolle, no. *æn bol* el. *hålansk bol,* et tomasteret fiskefartöj (Fanø).

2. bolle, no. *bol æn -ər* (D., Sønderj. Sundev., Angel, Fjolde); *bøl æn -l* (Varde; Hmr., Øland, Lysg., Medels. h.); flt. *bølər* (Vejr.); *bel et* best. *belt,* flt. *bel* best. *belən* (Tved, Mols); *bøl i bøli* flt. *bøl -ən* (Vens.; Lild s.); flt. *bølər* (Han h.); flt. *bølər* (Mors, Thy) — 1) en tyr, gildet som voksen (Nörrejylland) = bollestud (Vens., Hvejsel, Gjedsted, Hors.). 2) en tyr (D., Sønderj.); *æ bol æ løs i æ væstermark, å æ får ær i æ kål* (vestslesv.) tlm. ɔ: alt er i forvirring. 3) en grov, uartig person (Mors); jfr. isl. boli, stud, tyr.

3. bolle, uo. *bol* tf. *-ət* (vestslesv.) *æ ko æ boløt,* har været til tyrs.

4. bolle, no. *bòl i -lər* (Vens.); *bòl æn -ər* (Vejr.); *bål æn -ər* (Tåning); *bòl æn -lər* (Løgstør); *bal æn* = flt. (Fjolde) — 1) bolle på suppe, bagt af brød (vestj.), se klump, kløse; *æn bol -ər* fastelavnsbolle (Vens.); *å bej æn bål å æn strek* (Naur), fastelavnsmorskab = bide til bollen i rgsm.; jfr. kage, kjødbolle, sødkage. 2) *æn bòl -ə* (Tåning), en sigtekage, ordet er kendelig forskelligt i udtalen fra *bål,* se ovenfor; jfr. sigte-.

bolle-eng, no. *bolæŋ æn* (Valsb.) engen, hvis udbytte tilhørte den, som holdt bytyren.

bollekasse, no. *bålakas æn* (S. Sams) en kassevogn; af bul, planke (?).

bollemælk, no. en alm. ret mad: *„Såhrən å hans kuæn wa ve å spihs bollmjelk"*, Yuelb. s. 63 = *mjælk o klomp* (D.).

bollepes, no. *bolpes æn -es* (Agerskov, Brader.) tyrens avlelem, tyremie; stok el. pisk dannet deraf.

bollestud, no. *bolstur æn -ur* (Agerskov, Braderup); *bolstur æn -ut* (Fjolde); *bølstuð æn -uð* (D.) skåren tyr, se bolle.

bolm, to. *bolm* (Vens.) rasende, gal = mandvolm, om tyre.

bolme, uo. *bålm -ər* (Løgst.) 1) *b— i sæ,* drikke over måde, bælge i sig, så man bliver tyk af vædske. 2) *bålm* (vestj., vestslesv.) råbe på en rå, usömmelig måde; se bande, bjålme.

bolmehoved, no. *bålmhuwə e* (Løgstør); *bålmhuəj* (Elbo h.) — en person, som drikker voldsomt (Løgst.). 2) en vigtigmager (Elbo).

bolpe, uo.
bòlp -ər -əð -əð (Mors);
bolp -ər -əð -əð (Thy);
bolp -ər -ər -ər (Vejr.) —
skvulpe over, om vand i et kar, *æ wañ bolpər ur å ən* (Vejr.); om den klukkende lyd, som det kan give i livet på den løbende hest (Thy); også fig. *hañ æ så ful a unt, te de bolper uwð a ham* (Agger).

bolsmand, no. *boəlsmañ æn -miñ* (Sundv., Ang); *bålsmañ, bwålsmañ* (vestj.) — 1) gårdmand, se bonde; i Angel en mand, der har jord, som oprindelig er sat i samlet og selvstændigt bols-tal, man bliver ikke bolsmand ved en sammenstykket ejendom (Hag.). 2) ejeren af et större hus (*bålstèj, bwålstè*) el. lille gård (vestj.).

bolsted, no. *bolstæj æn -ər* (Malt) en ejendom, der står for 1 tønde hartkorn; *bålstèj et* (Bovlund) et kodsted (s. d.); ejendom under 3 td, hartkorn (Galten); se gård.

bolster, no. *bolstər de* (Agersk., Vejr.); *bålstər de* (Thy, Vens., D.); *bolstər* (S. Sams) — tykt töj til dynevår, alm.; til sække (Hvejsel).

bolsvær, to. *bolswår* (D.) bruges om et redskab, som er tungt og klodset.

bolt, no. *bålt æn bålt* (D.); *bòlt æn* (Løgst.); *bòlt æn -ldə* (Sundev.); *bòlt* (Hell. h.); *bòlc i -lc* (Vens.); *bålt i -lt* (S. Sams); *bult æn -lt* (Angel) — til et strygejærn; et svært söm, nagle; jfr. lodde-, pibejærns-, stryge-.

boltnagle, no. *båltnawl æn* (D.) holder den forreste kjæpstok fast på vognens *vriskaməl.*

bom, no. *bom i* (Vens., Sams; D., Thy); *boam æn* (Fjolde) — 1) = rgsm. bommen, hvorom trendegarnet på væverstolen svøbes, alm., jfr. bag-, bryst-, röv-, grob; cylinderen på tromlen, jfr. tromletrille, böm; i Fjolde betyder *b—* a) et

træ, b) bom; stoffet træ hedder der *treə;* jfr. seven-. 2) en bom, som lukker for en indgang, et led; den gårdmand, som i fællesskabets tid boede ved byleddet, har jævnlig beholdt tilnavnet Bom el. Led (Ley ɔ: *læj*); *slo bom får æn fæn;* *ve æ æŋbom* (D.). 3) *i stærk bom* (Vens.) en stærk person el. dyr; *dær ær ən årdəntliq bom ve ham* (D.) en svær, stærktbygget krop; *æ bijən ka et bær æ bom* (vestj.) kroppen; også to., *han sluw ən o æ bom lyw* (vestj.) det tykke liv; jfr. böm, bömmet; se lod-.

bom-bom, no. *bombom de* (D.) sukkergodt, forkortes i regelen til: *bom;* fransk bonbon.

bomflue, no. *bomflyw æn -ər* el. *bomərflyw æn -ər* (Thy) en spyflue.

bomkjæp, no. *bomkæp æn* (Slet h.) stokken, hvormed bommen på væverstolen drejes.

bomling, no. *bomləŋ æn -ər* (Holstebro) en 15—16 års gammel pige.

bomlærke, no. en fugl, kornverlingen, Sgr. III. 158. 890, emberiza miliaria.

bomme, uo. *bom* [*-ər -əð -əð*] (Thy) = *swøf*, vikle trendegarnet op om bommen på væverstolen.

bommelastibum, no. *boməlastəbom de* (Vens.) ɔ: gummielasticum; jfr. rækkelæder.

bommer, no. se bommert.

bommerhandel, no. se bommeri.

bommerhoved, no. *bomərho et -hørə* (Lisbj. Terp) klodshoved.

bommeri, no. *bomərij* (D.) at göre noget *sådən o æ b—,* lade stå til hvordan det kan falde ud med tab el. fordel, altsammen usikkert, en sådan handel kaldes *æn bomərhanəl.*

bommerille, no. *bomərəl æn -ər* (D.) slå en b—, i keglespil = en forbier, se bommer, bos, rille.

bommert, no. *bomərt æn* (Agersk., Hindst h.); *bomər i* (Sams; D., S. Hald) — 1) *bomər,* en keglekugle, se bossel, bulter, klode; hovedet på en töjrekølle (D.); *bomərt* (Hindst h.), jfr. kjølle-. 2) *gyjər æn bomər* (D.); *slo bomər* (Lindk. alm.); *æn bomərt* (Agersk.); slå udenom keglerne med kuglen, göre en fejl; jfr. by, forbier, to forsk. ord?

bommerut, no. *bomərut æn -ər* (Agersk., Elbo h., D., Mors, Hmr., Lysg., Malt); *bomərus æn -ər* (Mols, Andst); *båmərut æn -ər* (Vens.); *bombərut* (Bj. h.); *bomərut* (Sall.) — et tykt, stort, fedt kvindfolk, jfr. rosmedulle, trut; se hund.

bomolie, no. *bomulə di* flt. (D.); *bomuli de* (Agger, Mors); *bomåli de* (Sall.) = rgsm., jfr.. lisbomolie; htsk. baumöl.

bomre, uo. *bomər -mrət* (Agersk., Brader.; D.) 1) slå fejl, *de bomrət får ham* (Braderup) = *fæjlət ham, misət får ham; o bomər liq te* (D.) göre noget uforberedt hen i vejr og vind. 2) slå uden om keglerne med keglekuglen, *han bomrət* = slog bos (Agersk.). 3) *bomər o æ dar* (Hmr.) dundre på, *„dæ wa jæn, dæ bomərət å dahrən“*, Tkjær II. 9, se baldre. 4) svire, drikke, göre gale handler (D.).

bomregilde, no. *bomərgil ət* (Gjern h.) drikkegilde.

bomrehoved, no. *bomərhöw* eller *-howəð* (S. Hald h.) en person, som gör lutter dumheder.

bomring, no. se bormring.

boms, no. *boms æn* (D.) 1) en tyk og fed person el. et kreatur; se bams. 2) stød, som af en kørende vogn.

bomset, to. *bomsə* (D.) tyk og fed om mskcr og dyr.

bomstang, no. *bomståŋ æn -ŋ* (D.) på markleddet: de horisontale tværstykker, mods. *æ læjpæl,* de lodrette stykker.

bomstille, to. bio. *bomstel* (D.) = rgsm., *ti b—.*

bomstok, no. *bomståk æn* (Slet h.) = bomkjæp.

bomstærk, to. *bomstærk* (D.); *bomstærk* (Vens.) = rgsm.; jfr. htsk. baumstark.

bomuld, no. *bomul de* (D., vestj.) = rgsm.; *bomuls gån* f. eks.; jfr. htsk. baumwolle.

bomuldstöj, no. *bomilstow de* (Agg.) = rgsm.

Bonaparte, no. *bonəpa'rtə æn* (D., Sønderj.) en potteplante, hortensie, hydrangea hortensis, Sm.

bond, no. se bånd.

bonde, no. *buñ æn bøñər* el. *byñer* (N. Jyll.; Agersk., Angel, Sundv., Bradr.); *buər æn -ər* (Fjolde); *bqj, buj i* best. *bqjən* el. *bujən* flt. *bqjər* (Vens.); *buñ i* best. *-ñi* flt. *beñər* (N. Sams); *buñ* el. *buñ*

best. *-ñi* flt. *byñər* (S. Sams) — 1) gårdmand, i mods. til husmand og indsidder, alm. 2) almuesmand i mods. til embedsmand, herremand, borger i byen; flt. *æ byñər* (vestj., sønderj.); i Braderup to flertalsformer: *to byñər*, men: *æ byñərer* som stand; „kån bønderne ikke gjærne æde hø!" *så æ hærəsfåwət hans kun* (vestj.); *manə hæst o manə huñ ğör æn hærəmañ te æn buñ, manə stuð o manə kør ğör ən buñdə tel månsø'r* (Malt); *æn buñ o æ bijən æ bæjər eñ æn hærəmañ o æ knæ* (vestj.); *åja, de æ stræŋ o vær buñ, mæn de ær ino var o vær hærəmañ, nær ən hår eŋən pæŋ* (vestj.); *æ buñ ska pes, om de ær alər så trawlt* (vestslesv.); udtryk fra hoveritiden: at sælge, købe, klippe, plukke, flå, skave, suge, gnave, malke bønder; *buñən ær it* (ikke) *gos, få de han æ gro* (Skanderborg); bonden er som en møllesæk, jo mere man banker den, jo mere giver den af sig, Kok ordspr. 84. 954; *do ka sawt vær glå, do bətal eŋen skat! så æ buñ te æ lerk* (vestj.); „*de ær eñc pasi* (passende) *å sèt i buj øwər i hèrmaj*", Grb. 239. 207, alm. om at spise et stykke rugbrød ovenpå et stykke hvedebrød; *pas o te æ buñ et drywər æ hærəmañ uð* (vestj.) kan siges til drengen, han skal göre sine træsko rene, at snavset ikke skal drive foden ud; *æ byñər ka sawt, nær di sor jæŋ skip, for di tåw iğæn* (vestj.); *no ær ət nåk ve æ tij, æ byñər skal å æ byj* (vestj.) siges spøgende i selskab f. eks., d. e. vi skal hjem, i seng. 3) *æ buñ*, manden i huset: *ær æ buñ hjæm idaw?* (Andst, Angel) husbonden. 4) knægten i kortspil, *klør buñ* (D., Vens., Valsb.); jfr. hov-, hus-, marsk-.

bondearbejde, no. *buñarbəð* (D.) = rgsm.; „de bujnarbed er endda strænng! så Hwebjærre kapelåhn, haj skuld bær twellinger ind", Kr. VI. 330. 126; her er uden tvivl et ordspil mell. tvillinger, kærve med to neg, og tvillingebörn.

bondedatter, no. *buñdætər æn byñərdætərər* (D., vestj.) gårdmandsdatter.

bondedreng, no. *buñdræŋ æn byñərdræŋə* (D., vestj.) — 1) dreng af almuen, forsk. fra en stadsdreng (s. d.); den lille bundedreng haver lokkede mig, mig selv til så lidel en fromme, Kr. II. 200. 8. 9., jfr. 198. 13. 14., d. e. bondekarl. 2) *æn buñdræŋ* (Sundv.); *byñərdræŋ* flt. (Agersk.) en slags små, törre kager; en fastelavnsbolle; *mjælk å byñədræŋə* (Sundeved) hvedeboller og mælk; jfr. hedevig, pomle.

bondefoged, no. *bufåwər æn* (Fjolde) oldermanden i landsbyen, se timpel.

bondefolk, no. *bǫjfålk* el. *bǫjərfålk* (Vens.) = bønder.

bondefødt, to. *buñföj* (D., vestj.); *bǫjføj* (Vens.) = rgsm.

bondegård, no. *buñgǫr æn -ǫr* (Andst); flt. *bøñəgǫə* (Søvind); *bǫjgǫr i* best. *gǫri* (Vens.); *buñgǫr i* (S. Sams) = rgsm.

bondehandel, no. *buñhañəl* (D., vestj.) *dær æ möj b— o dæñ stæj*, ɔ: det er en købmand, hos hvem bønderne handler meget.

bondehest, no. *buñhæst æn byñərhæst* (D., vestj.) hest, som bonden bruger den.

bondekarl, no. *buñkål æn byñərkål* (D., vestj.); *bǫjkål i* (Vens.); *buñkǫl bøñəkǫl* (Søvind) = rgsm., forsk. fra en stadskarl.

bondeklæder, no. *buñklæjər* flt. (D., vestj.) klæder, som bonden bruger dem.

bondeknold, no. *bujknǫl i* (Vens.) = rgsm.; „*å de war e wes me åpå i bujknǫl å ha bårkən hèjər*", Grb. 72. 14, det var et vist mærke på en b— at have barkede hænder.

bondekone, no. *buñkun æn byñərkunər* (D.); *buñkuən æn byñərkweñər* (S. Sams) = rgsm., også: gårdmandskone.

bondekost, no. *buñkåst* (D.) = rgsm.

bondelæs, no. *buñlas æn* (D.) = rgsm.

bondemand, no. *bǫjmaj i* best. *-maj* flt. *-mæjərn* (Vens.); *buñmañ æn* (D.); *buñmañ i* (S. Sams) — det alm. udtryk = bonde.

bondemål, no. *buñmǫl et* (Skanderborg) bondens mål, sprog; „*i bunmol a skrywə å sønge så tit*", Tkjær II. 76.

bondepige, no. *buñpiq æn byñərpiqer* (D., vestj.); flt. *bøñəpiqə* (Søvind); *bǫjpiq æn* (Vens.) = rgsm., svarer til bondekarl: en pige af almuen, forskellig fra en købstadspige.

bondeskik, no. *buñskek æn* (D., vestj.) = rgsm.

bondesmedende, no. *buńsmæjəń* (D.) smedearbejde, som bonden bruger det.

bondested, no. *buństæj æn -jər* (Andst); *bǫjste è* best. *-stęə* (Vens.) = rgsm.

bondesön, no. *buńsön æn byńər-sönər* (D., vestj.) gårdmandssön.

bondetravle, no. i ordspr. [*buńtrafəl fær òlər æń*] Kok. ordspr. 102. 1150, ɔ: bondetravlhed.

bondrik, no. *bondrek æn -ər* (D., Malt, Andst h.) *æn reqtiq b—*, et tykt, velnæret barn; jfr. bonnis, donnik, dronnes, pennik, perris, sterris, vennik.

bone, uo. *bòn -ər -t* (Vens.) b— en mælkebøtte, rense den med en børste.

1. boner, flt. J. T. 27. 286. alm. plantenavn især i smstn. gråbone; grå bynke, artemisia vulg. L.

2. boner, no. *bǫnər æn* (Agersk.); *bònər i* (Vens.) børste med lille skaft til at skruppe mælkebøtter, jfr. Mb. båne.

bonespurv, no. *bǫnsparə ťen -r* (Thy); *bånspur æn -ər* (Mors) — kornlærke, emberiza miliaria.

bonifisin, no. i udtr. *eŋən bońəfisi·ən!* (Agger), ɔ: ingen vrövl; formodentlig fremmedord, men hvilket?

bonk, no. uo. se bank, banke.

bonkel, no. *boŋkəl æn -klər* (D., Malt, Agersk.); *båŋkəl æn* (Mors) — 1) hvad der sidder i klumper og knuder, om linned, töj; *dær ær æn b— o di kåwl;* deraf *boŋkəlwon,* to. (D.); en höjderyg på en mark (vestj.); se valk. 2) *båŋkəl* (Mors) skældso., *æn uń b—* en tvær person, jfr. konkel.

-bonker, se ko-, jfr. banke.

bonket, to. *boŋkə* (Agersk.) en smag ved gryn, der nærmer sig til muggen.

bonklet, to. *boŋklə* (Ballum); *båŋklərə* (Mors) — 1) hvad der sidder i klumper, om klæder, jfr. knavret, knulret. 2) gnaven, tvær om msker, jfr. konkleret, klugeret.

bonneben, no. *bonəbijən æn* (Rkb.) skanken på et slagtet kreatur; stykket fra knæleddet og opefter.

bonnik, no. *boṇək æn -ər* (Fanø) høladningen på dækket af bådene, hvormed der hentes hø inde på fastlandet; jfr. bonik, Sch. Lübb. et rum i skibet, smlg. 1. benneke no. 2) *boṇək æn* (Holmsland) en madæske, som karlene, der går til havs, bruger, den ligner et lille skatol; *boṇək* (Hovlbj. b.), en kasse af træ til at tage noget i.

bonnike, uo. i udtr. *han boṇəkər håns lam* (Agersk.) ɔ: knuser testiklerne med hammer el. sten istedetfor at gilde dem.

bonnis, no. og to. *boṇis æn -ər* (Rkb., Mors); *bons i* (Vens.) omtr. = *bondrek,* lille, tæt, fastbygget person, *æn betə fåst boṇis* (Lild), også om dyr: *æn stærk bonis plaq* (Lild s.); ligeledes: *no guwə bons tåsk* (Vens.) korte, buttede, af god skikkelse.

bont, no. i en leg, „klafonnes, Kræ bontes“ (vestj.) sættes en pind: *æ bońt,* i muren, hvor der er mål, se Kristen.

bontet, to. *bońtə* (Agersk.); *buńtə* (Braderup) — om kreaturer og klæder, broget; alm., se broget; jfr. .rød-.

bopæl, no. *bopæl æn* (Vor h., vestj.); *bǫpæl æn* (Skanderb.) = rgsm.

-bor, ɔ: hul, se næse-.

bor, Mb. se bår.

bor, no. *bowər è -ər* (Vens.); *buwər æn* [*-ər*] (D.); *buwər e -wər* (Løgst.; S. Sams); *boə et bǫə* (Sundv.) = rgsm., et bor; jfr. frit-, pinde-, spej-, spiger-, söm-.

1. -bord, se bryst-, hylde-, kande-, ovs-, perse-, sinke- (?), skage-.

2. bord, no. *buwər å* flt. *buwər* (S. Sams; D., vestj.; itk. Bradr.); *bowr è -ə* flt. *-wr* (Vens.; Løgst., Mors); *bo et buwə* (Hjelmsl. h.); *bǫə et bowə* (Søvind s.); *boə et bǫə* (Sundv.) = rgsm.; *sej te bǫs* (Søvind s.); *go fò bowər* (Hanh.—Bradr.), *go få bowə* (Søvind s.) alm.: varte op ved gilder; *go fò bowr mæ to bəskit hæl* (Vens.), om en skidden opvarter = *go øwər bowər* (Mors); *æ boə bińə* (Sundv.) bordet fanger, ved kortspil; „*di bæ da Las təbows mè dèm*“, Grb. 81. 20, de beder da Lars tilbords med dem; *seð öwər buwər; drek jæṇ ońər æ buwər; ğör ræjn buwər; slǫ i æ buwər få jæṇ* (D.); jfr. brude-, kjøkken-, lys-, mad-.

3. bord, no. skibsside; *åm bowər,* om bord på skibet; *fo hèləfesk eṅən bowər* (Lild s.), få helleflynder om bord.

bordben, no. *buwərbijən æn -bijən* (D.); *bowərbin è* (Vens.); *boəben et* (Sundeved) = rgsm.

bordblad, no. *buwərblaj æn -åj*

(Andst); *borblå è* (Vens.); *bowərblå æn* (Lild s.); *bowəblaj et* (Søvind s.) = rgsm.

borde, uo. *bor -ər -ət* (vestslesv.) sætte bordene sammen til gilde om middagen; besørges ved ligfærd af snedkeren, som har gjort ligkisten; *bor å bæŋk* (smst.) skikke tilsæde ved bord på bænk, modtage gæster.

bordende, no. *buwərœň æn* (Malt, Andst, D.); *bowrœň æn* (Agger) — *o seð får æ burœ'ň,* på den fornemste plads; *dæn dær seðər får æ b— seðər får æ iŋtæjtər* el. *ska bətål æ skat;* alm.: *a vel et seð får æ b—, dær ku kom æn krawər* (Andst), en som vilde kræve penge og som da vendte sig til manden, der sidder for bordenden; *nær æ maň et æ hjæm sejər æ kat fur æ bowr-œň* (Mors) el. ... *så sætə di måqkroqən få buərœnən* (S. Hald) siges f. eks. når pigen, hyrdedrengen el. en anden uberettiget tager husbondens plads; *æ åwər, æ næjər burœ'ň* (D.) den øvre, nedre bordende.

bordfod, no. *buwərfuwəð æn* (Andst) hele bordets underbygning.

bordgangsfolk, no. *bowrgaŋsfålk* (Thy) 2 piger, der ved selskaber går for borde, kaldes således.

bordglas, no. ved hver „forretning" el. „forsamling" stod der altid b— og skåler på bordet, mens gæsterne spiste; begge var af sølv og brugtes istedetfor snapseglas; bordglasset var et stob, og deraf drak mændene (Vestslesv.).

bordklap, no. *borklæp et -klæəp* (Agersk.) = rgsm.

bordkniv, no. *bowərknyw æn* (Lild s.) = rgsm.

bordkrog, no. *buwərkroq æn* (Andst); *bowərkroq æn* (Hmr.) — det hjörne, den faste bænk danner ved bordenden; jfr. bænkekrog.

bordpige, no. *borpiq æn -piqər* (Agerskov, Sønderjyll.) pigerne, der ved bryllup, barsel, begravelse går for borde, se befel.

bordplade, no. *bowrplå æn* (Vens.); *boəpla æn* [-rə] (Sundv.) = rgsm.

bordskik, no. *buwərskek æn* (D.); *bowərskik* (Agger); *bowəskèk* (Søvind) — *hål b—* = rgsm.

bordskive, no. *bowərskyw æn* (Lild s.) bordplade.

bordskuffe, no. *buwərskof æn -er* (D., Andst); *bowrskof i* (Vens.) = rgsm.

bordstimmel, no. *buwərstemal æn* (Andst) kanten, som bærer bordpladen.

bordtremme, no. *bowərtrem æn -ər* (vestj.) liste på en bordfod.

bordtöj, no. ske, kniv, gaffel, som gildesgæsterne selv førte med til bryllup, begravelse o. lign. (Vestlesv.).

bore, no. Mb. se bure.

bore, uo. *buwər -wrər -wrət -wrət* (D.); *bor -ər -ət -ət* (Bradr.; Fjolde); *bowə -rə -rət* (Søvind s.); *bowər -wrər -wrə -wrə* (Vens.) — bore med bor; jfr. burrie.

1. borg, no. *bårə* (Andst, Thy); *borə* (Agersk.) — *ta te bårəs* (Thy) på kredit; *hå ət te bårəs* (D.); *han ær i bårə å ğål te öwər æ ørər, han hår b— å ğål roňən om* (Malt); *vi ka tæj ət o æ b—* (Andst) = *o æ kriđ; bårə ğör sårə* (Rkb.) el. *tæj ət o æ bårə, de gir sårə* (D.); præsten tog intet til borgs, og drev spøgelset ud af haven ned i digegrøften, Kr. IV. 173; *a tår eŋən teŋ te bårəs we dæ* (Agger) ɔ: jeg slår igen.

2. Borg, no. *Borə* (Ang.) hørtes af og til i Angel som navn på Flensborg, der i de gamles mund har tonen på o, *Flænsbo're;* deraf i St. Solt sogn marker, som hedder Borrevej, Borresig; jfr. *æ Fælt, æ Luň* ɔ: Kristiansfelt, Eskelund (Brørup s.); *guj nåi mæ dåk får min borə skåəl!* Feilb. F. H. s. 38, min Flensborg skål ɔ: købt i Flensb. I Haderslevegnen findes rimet:

snyr dæ snatə (snottede); *to dæ, klatə!*
skyň dæ skorə (skurvede), *ve do mæ te Borə?*

hvor B— formodentlig også betyder Flensborg. — Ordet findes som sidste del af smstn. i en række bynavne (vestj.): *Skaňərbårə, Vibårə; Skålbårə* (Skodborg), *Tråjbårə* osv.; *æn bårə* (Vens.) en borg se plage-, Skander-, træl-.

borge, uo. *bårə -r -t -rət* (Andst; Thy); *bårə -r bårə bårə* (Vens.); *borə -r -t -t* (Agersk., Sundv.) — give henstand med betaling; *borə få jæn* (Sundv.) gå i borgen for; *dær ær et å bårə o* (Malt), det må tages straks, uden opsættelse; vi skal borge det op om vinteren (Ang.) ɔ: tage vort behov på kredit, for at sanke sammen igen om sommeren; *do ka wol båre mæ æ pæŋ i træj daw?* Sgr. V. 28. 108., spøg, går sælgeren ind

derpå, får han at vide, at de tre dage er påskedag, pintsedag og dommedag.

borgeled, no. i sol og måne legen (s. d.) lyder rimet:

brånən brånən brødə, staun ær i stødə,
lok no åp få bårqəlæj, dær vel vi
iġæməl dræj,
dæn baqəst mo I tæj (vestj.);

den første linie uforståelig.

borgeleje, no. se borgesæde.

borger, no. *bårər æn* = flt. (D.) = rgsm., *jæn å æ bårər i Riv*; „Fåhstrop hjårrer å Bjöstrop bårrer“, Kr. VI. 344. 212. i en byremse, betyder formodentlig velstående folk; jfr. branden-.

borgerkor, no. *bårəkor æn* (D.) borgervæbning.

borgerlig, to. se ord.

borgerskole, no. *bårəskuwəl æn* (D.) = rgsm.

borgerskab, no. *bårəskav æn* (D.) = rgsm., *han hår b— som smæj.*

borgestue, no. *bårəstöw æn* (Vens., D, Sams); *borestdw æn -ər* (Agerskov); *bårəstu æn -ə* (Sundv.) — den stue på gården, hvor tjenestefolkene opholder sig.

borgesæde, no. *borəsær æn* (Agerskov); *bårəsæð* (vestj.) — 1) *sæt sæ te b—*; Mb. har efter Outzen: slå sig til borgeleje; når nogen opholder sig for længe, el. er til unytte og besvær et sted.

borggård, no. *bårəgor i* (Vens.) gården ved herregårdenes hovedbygning, alm. hegnet med grav el. stakit og skilt ved grav fra ladegården (s. d.); *åp i bårəgori; han kor hjæm i koqəns gor, te de skralərər i æ bårəgor,* Gr. G. d. M. III. 196 (vestj.).

borgmester, no. *bårəmæstər æn* (D.) = rgsm., *han hår æn röw som nåwə b—;* også *bårəmæstərmaw* (D.) tyk mave; om borgmesteren stavelserimet:

æn peŋ i æn tårə (tørv), *de ka sæj*
bårə;
å østə å væjstə, de ka sæj bårəmæjstə;
i daw å imuən, de ka sæj hans kuən;
skit å skön (skarn), *de ka sæj hans*
bön (barn);
å æn gaməl hat, de ka sæj hans kat
(Skanderb.).

bork, no. se buddike.

borke, no. *bork æn* (Rkb.) om noget, der er filtet, el. sammengroet med sener, *de ær i jæn bork, i jæn senb—,* således om et sammenfiltet töjr; kaldes også *borə*, ɔ: burre. — se sene-.

1. borken, no. *bårkən æn* (D., Agerskov); *bork æn* (Thy); *bårk i* (Vens.) — 1) tör skorpe på jorden (vestj.); på sår (Agersk.); *de sætər æn bårkən o ət* (D.); *de growər saməl i jæn bork åm ham* (Thy, Vens.). 2) garnering på et kvindeskørt (Mellemslesv.); jfr. bark, bårk, ringe.

2. borken, to. *borkən* (Vejr., Thy, Mors, Sall.); *bårkən* (Andst, Randers) — 1) overtrukket med skorpe, om sår, jord, snavs; *æ jowər æ gråw bårkən* (Andst); stiv, som en våd snor; *„ha bårkən hæjər“*, Grb. 72. 14, barkede hænder; *æn börkən wost* (Løgst.), en tör ost; se bark. 2) vranten, tvær, udtales også *porkən* (Thy) samme ord? — en b— stodder (Thy), stiv, tvær; *æn börkən kål, huŋ* (Løgst.); *han ær it så bårkən* (Søvind s.); ɔ: ikke så forsagt; jfr. purket.

borkle, uo. *go å bårkəl* (Hovlbj. h.), være langsom i arbejde.

borko, no. se bårko.

borm, no. se børren.

borme, no. (?). *borm æn* (?) (vestj.) en kage, som koges i vand i en blikform.

bormring, no. *bormreŋ æn -ŋ* (D.) to ringe på hjulnavet nærmest inden- og udenfor egerne, som med stærkt tryk holder egerne på deres plads, vistnok af *borəm*, byrde, fordi trykket af vognens læs falder ved dem; i Lyngbys saml. er opgivet *bomrəŋ* (Vejr.), formen er mig tvivlsom; de to andre ringe på arbejdsvognens nav er yderst *æ pivreŋ*, inderst *æ brereŋ* (D.), jfr. børren.

born, no. se børren.

borre, uo. Mb. se bore.

borre, no. *bor æn -ər* (Andst), man sætter tørv i borrer (burrer?), når de nygravede tørv, 5—7 stykker, rejses i en lille stak for lettere at kunne tørres; jfr. klyne-.

-borre, jfr. a-, olden-.

borré, no. se porré.

borrebakker, no. flt. Mb. det største og betydeligste slags bakker eller fiskeliner, som bruges ved Skagen.

borrevost, no. se botterost.

borrik, no. *borik æn -ə* (Sundv., Als) et æsel, ordet alm. på Als, er ved at uddø i Sundeved; jfr. Belmann sångor 28 sidste vers: Fredman kom, filebom,

med musik och flickor, och de lärde vände om som åsnor och borickor; spansk borrico, fransk bourrique.

bort, no. *buwərt æn* (Vens.) om et stykke töj = rgsm.

bort, borte, bio. se hen, henne.

1. bos, no. *bås æn -ər* (D., alm.) en rejsende håndværkssvend, også *hañværksbårs* (Agersk.), htsk. bursch.

2. bos, no. *bås* (D., Malt); *bwås* (vestj.) — ordet, hvormed koen kaldes: *kom bås!* et kælenavn, også: *kom båskal; æn guwə fiəð bås* (Rkb.); *kom båsdræŋ!* til en stud (vestj.); *kom bås, kom båsku!* (Skanderborg); *båsəkalən, båsəstuwən, æn stas båsəkow* (Løgst.); jfr. sta bos! sae jydepigen til koen, hun snakkede latin, Skgr. I. 152. 575;

„*kom bos, kom bos, kom besind te bøj, wo røgter han legge i Alken døj* (dynd), *di hjælper ham op me piber å trom, å gie ham en lille pot mjælgrød i hans lom!*“ J. K. 44. 14, børnerim.

3. bos, no. *båsi* best., på fiskegarnet: alle de masker på garnet, hvormed fiskene fanges, jfr. omgarn; *båsi* på vognen = råen: det stykke tømmer, som bærer akslerne; *fåsle·t i båst* (!): forslidt på den kant af træet, hvorimod hjulets inderkant løber, ɔ: slidjærnet på akselen; på vejrmøllen er öjet af understenen i kværnen udfyldt med et træstykke, som kaldes *æn bås* el. *hals*, derigennem går langjærnet, som bærer overstenen (D.); måske forskellige stammer.

4. bos, no. *bås* (D., Malt) udtryk fra keglespillet, et fejlslag, *de wår æn bås* (Lindk.), *slo b—, skyð b—* (Andst h.); se bomer, puddel, rille, rylles.

bosdör, no. *bosdar æn* (Thy) indgangsdör; der skulde plöjes en fure fra Knudsgårds bossdar (bohusdör) hen rundt om bjærget og tilbage igen, Skgr. IV. 165. 515.

boseng, no. en (Ang.) en seng, som hører huset til, inventarieseng.

boskab, no. *boskað è -ðər* (Vens.; Malt, Ribe); *boskop et* [*-ər*] (Angel) — et møbel, vist alm. hele Jyll.; bruges i Angel om hvert enkelt stykke indbo, bord, gryde, sav osv., også overført: *han hæ væt e vunlə b— dl daw*, el. *(h)vekət b— æ de!* — et kvindfolk kan være *æn pæn boskab;* når hun ikke ser godt ud: *æn liðə b—* (D.); *æn fåha·t kun o æn fåswå·lt kat, de æ tåw grem boskabər i æn hus* (vestj.).

bosle, uo. *bosəl -slər* (Rkb.) — 1) kludre med noget, tømmerarbejde og lign., jfr. botle. 2) bosles, trille med bossel; en tidsfordriv „*å bosles*“ skulle Østerbyerne have brugt for en menneskealder siden (1830); målet var Valsbøl bro; unge karle og piger trillede med en keglekugle henad Valsbøl vejen, således at pigerne havde to slag, mens karlene fik et; den, som drev kuglen over Valsbøl bro, havde vundet, Fb. Fr. H. s. 70.

boskabsstue, no. *boskavsstðw æn* (Søvind s.) stuen, hvor skabe og kister hensættes.

bosse, uo. *bås -ər -ət -ət* el. *båsəl -ər -əl -əl* (D.) — 1) *de båsət får ham* = slog fejl; jfr. bomre, bos, fejle, misse. 2) overført, især om eng: *dæñ båsər ålər.*

bossejærn, no. *båsjan è* (Vens.) en stor tynd mejsel, som møllerne bruger til at hugge åbning for en kile.

bossekalv, no. *båsəkal* (vestj.) kælenavn til kalven; flt. *båsəkal* (Fanø) de store hvide havsneglehuse, som börnene leger med, idet de borer huller i dem og töjrer dem som kalve, jfr. hulboreko.

bosseko, no. *båsəku æn* (D., vestj.) kælenavn til koen, se bos; også fig. om moderens bryst: „*æ do glaj å klapə di betə bosəkow?*“ Jyd. II. 35. (Århus).

bossel, no. *båsəl æn -slər* (Malt) en keglekugle.

bosselværk, no. *bosəlværk* (Rkb.); *botəlværk* (Vind) — kludderi.

boste, se børste.

botle, uo. *botəl -tlər -t* (Lemvig; Vind s.) banke løs på, hamre på for at göre istand; jfr. bosle.

botte, no. *bot æn -ər* (D.) en flynder, fisk; hvilken art fladfisk ved jeg ikke, jfr. bakskulde, lødder, skulde.

botteblade (?) J. T. bot'blå' (Varde) = bukkeblade, menyanthes trifoliata L.; ordet forekommer mig tvivlsomt.

botterost, no. *botərwost* el. *botəlwost* (Ikast); *borəvost æn -oəst* (Agersk.); *båtəvòst* (Sundv.; Hadersl.) — lille, bitter surmælksost, længere end sædvanlige knaposte; rimeligvis af plt. botter, smör; der æltes nemlig smör ind i ostene.

bottre, uo. *botər* el. *båtər -trər -ət* (D., Andst, Skanderb.); *botər åpo* (S. Hald, Røgen) — *b— o*, lade munden løbe, om stammende tale el. fremmede sprog; *han botərət åpo, som han ku ha won æn tyskər* (S. Hald); skiftingen kom aldrig til at snakke, men bottrede noget af sig, som ingen kunde forstå, Kr. IV. 31; *„di* (franskmændene) *bottred po, de gik som kjepper i hjywl“*, Bl. Bindst.; *han båtərət gåt òw sæ* (Tåning), sagde sin mening rent ud; *„di pjæbret ow dem, å han båttəret åsse åpo, ållsamməl i de gue, å de wa no da så møj roeh“*, Jyd. I. 71; de sluddrede løs og han bottrede også på, altsammen i det gode, og dèt var da nu så meget rart.

1. bov, udråbso. *båw* (Malt); der råbes til hönsehunden *båw, ve do wår dæj!* el. *tåw båw!* når den ikke må gå frem; fransk: tout beau!

2. bov, no. *bòw æn -ər* (Mors, Malt); *bòw æn -ər* (D.); *bòw i -wər* (Vens.; Agger) — boven af lam, ko, hest; *b—* på fartöj (Agger); jfr. bag-, for-, fram-. 2) et sømandsudtryk, *no tår vi ət o dæň hær bòw; wi ka sæjl Ljøŋviq åp o jæn bòw* (vestj.) ɔ: med et løb i krydsning.

bov, no. se bue.

Bovbjærg, no. *Bòwbjærə* (Lemv.) en höj lerklint ved Ferring syd for Lemvig ud imod det åbne hav; *å, a war təfres, te do flør få B—* ɔ: gid du sad på Bloksbjærg (s. d.) (Lemvig); *go do te B— mæ din tåŋkər* (Vens.) ɔ: pokker i vold.

bovblad, no. *båwblaj æn* (D.) = rgsm.

bovel, uo. se bavle, boble.

bovelvorn, to. *bovəlwòrn* (Sall.) ujævn, blød, om en vej.

bovet, to. *bòwət* (D., Malt) *o blyw b—*, om msker og dyr, at blive overanstrængt, *æ hæst æ b—*, når den har lidt skade forpå, *hòwtskrèjən*, når det er i krydset; der knytter sig hertil forestillingen, at dyrene mister luften, der er under skindet på forboven, og at skaden afhjælpes ved at skære et hul på skindet og puste ny luft ind (D.), jfr. op-.

bovl, no. *bovl de* (Holmsl. kl.) i udtryk som: *vi fo ræjn o b—*, ondt vejr, jfr. bavl, om samme ord?

bovlam, to. *bòwlam* (D.) = rgsm.

bovlop, no. *bovəlo·p æn* (Holmsl. kl.) *vi for æn b—*, ondt regnfuldt vejr; mulig afledn. af bavle uo., se dog boble.

bovn, to. *båwn -wn* (D., Andst); *bown* (Vejr.); *bòwn -wn* flt. (Mors, Vens.) — kraftfuld, velnæret, tyk, fed, mest om msker, også sine steder om dyr; velstående, rig; også nok overmodig, *di æ bown ve ər* (Vejr.) står sig godt, *b— kål*, velstående person; *æn par båwn hæst* (Andst), store og velnærede, *di æ b— körəň* (Andst), godt kørende; *do behöwər et å vær så b— o ət* (Malt), overmodig; *han sejər b— iňən æ væq* (Rkb.), ɔ: har penge nok; *„di Stinər hòr, sålèŋ non ka hòw, wat bòwən fålk framfå djæ nòboər“*, Grb. 80. 96, Stenerne har, sålænge nogen kan huske, været rige folk, fremfor deres naboer; så nu drak de bryllup og det var bovnt, Kr. V. 31, rigt, prægtigt; fra Lild s. opgives *bòwn* at betyde: fager, smuk at se på: *æn b— maň, kòwl; de bòwn ær å ham* (Agger), det begynder at gå tilbage for ham.

bovne, uo. *bòwn -ə -ət* (Søvind); *båwn -ər* (Mds. h.) = bugne; *æ træ æ så ful te de båwnər* (Mds. h.); *æ bowər båwnər a fø* (Agger); *han æ så stålt te de båwnər a ham* (Bj. h.).

bovnfuld, to. *båwnful* (Mds. h., Randers) aldeles fuld; se fuld; især om utöj (vestj.): *haň æ hijl bòwnful a lus.*

bovns, no. Mb. et køkken (Thy).

bows, no. se bukser.

bovstage, no. *bòwståq æn* (Holmsl. klit) en stor træstage, der fastgöres ved hver ende af voddet.

bovstikke, uo. *bòwstek* (Hmr., Varde) slagterudtryk, stikke et kreatur, der skal slagtes, i boven således at det ikke dør straks.

brad, no. *brår æn -ər* (Fjolde) en steg, jfr. brase; mør-.

brade, uo. *brår -ər bråt* (Fjolde) stege.

bradepande, no. *bråòpåň æn* (Mors) stegepande, jfr. ovnskuffe.

1. brag, no. *braq è* (Vens., Øland, Løgstør) larm = rgsm.; *e swær b—* (Løgst.).

2. brag, no. *bråq et* el. *braq æn* (Randers); *braq æn* (Elbo; Hell. h.); *braq*

æn (Lild s.); *braq è* (Vens., Horn. h., Sams) — revne i le el. andre steder; *slo bråq* (Randers) at revne; jfr. skår.

brag, bragsværk, se vrag.

1. brage, no. *bråq æn* (vestj.) redskab til at bryde hørstenglen med; fig. *dær æ sådən æn bråq o ham* (vestj.) pral, höjrøstet tale; jfr. skagefod.

2. brage, uo. *bråq -ər -ət* (Rkb., D.); *braq -ər -t braqt* (Vens.) — 1) = rgsm. 2) *bråq* (vestj.) er arbejde med hørstenglen for at frigöre taverne; jfr. brodde, brokke 3., brøde, skage.

3. brage, uo. *braq -ər -əð -əð* (Lild s.) revne.

brageret, to. *braqəre* (Lild s.) fuld af revner.

brages, uo. *braqəs* (Ribe) en leg med nødder, der brugtes meget blandt drenge i Ribe for 30 år siden; man havde en æsketræs pind, 8—10 tommer lang, 1/2—3/4 tomme i tværmål; midt i den var gjort et skår, hvori to nødder bekvemt kunde ligge; hver af parterne lagde sin nød ind og böjede pinden sammen til en af nødderne brast; den, hvis nød holdt, havde vundet modpartens; pinden kaldtes, såvidt mindes, en brager.

brags, to. *braqs* (Holmsl.) skør, let brækkelig, jfr. brøgl, skjør, støg.

-bragt, se sammen-.

brajlet, to. *brajlə* (Sall.) ræddelig, fælt; *de so b— ur.*

brajse, uo. se brase.

brajsted, no. se brandsted.

brak, no., to. *brak* (D.); marken ligger *i brak* (Thy, Mors), *te br—* (Vejr.), sommerplöjet uden sæd; *tislərən ska fådryuəs i brakən* (Søvind s.); *væn do æst i brak, så kom kon!* (Vlb.) ɔ: i nød, mangler noget.

brakjord, no. *brakjowr* (Mors) = brakmark.

brakke, uo. *brak -ər -ət -ət* (D., Sønderj.); *braək brakər brakət* (Agersk., Vens.) sommerplöje marken til vintersæd, se sommerplöje.

brakland, no. *braklañ de* (Agersk.) = brakmark.

brakmark, no. *brakmark æn* (D., vestj.) = rgsm.

braknæse, no. i et byrim: „Pjedsted braknejser", Skgr. II. 71. 377.

brakrug, no. *brakròw de* (D.); *brakròw* (Agersk.) — den rugafgrøde, som følger på jordens brakning, se møntrug.

bralre op, uo. *bralər åp -lrər -ət* (D.) — 1) snakke höjt og meget, se bravle, brarle. 2) *de bralrər* (vestj.), glimrer, ser spraglet ud, jfr. braske; se prahlen Weig. Wörterb.

bramme, uo. *bram -ər -ət -ət* (Agerskov) — 1) gro stærkt, om korn: *æ kwon bramər.* 2) *de bramər gråw å* (af) *æ norvæst idaw* (Holmsl. kl.) kun om en frisk kuling af nordvest, der falder mod aften, og så bliver vinden østlig; jfr. kagle.

brammer, no. *bramər æn* (Holmsl. kl.) en stærk blæst af nordvest, men forøvrig godt vejr; se iler.

brams, se bræmse.

brand, no. *brañ æn brañ* (Agersk., Sønderj.); *bråñ æn bråñ* (D., Vejr., Agger, Mors, Års h.); hak. (Sams); *brån æn brån* (Hindst.); *bråj* (*å* stødt.) best. *bråj* flt. *bråj -jən* (Vens.); *broñ æn -ñ* (Søvind s.) — 1) en brand, husbrand, ildebrand; *æn swår, stuwər bråñ* (D.); *dær ær ən bråñ åp i æ østen* (Rkb.), ɔ: ses brand i østen; *han teqər te bråñ* (D.) tigger om hjælp til brandskade; jfr. for-, hede-, hus-, ilde-, klinke-, mose-. 2) et brændende stykke træ, en brand i ilden; *de wå som ən ståk æn bråñ te hans nijəs* (D.); *gaməl bråñ di tæñər læt* (vestj.); *i bråj lyjs* (Vens.) en lille stump lys. 3) tanen på et lys; også en kulsamling på tanen, der bringer lyset til at løbe; *æn bråñ i æ lys* (D.), jfr. lys-; „*da di kam te Månə, war e så mørk som i bròj*", Grb. 43. 9, så mørkt som tanen på et lys; jfr. brandmørk. 4) *æn bråñ te nåwət* (D.) om msker, dyr, ting: udmærket dygtig til, *æn br— te o skær,* om en le; *æn br— te o spel kårt, te o arbəð* (D.); *æn hèlvedəs broñ ætə kwiñfålk* (Søvind), om kvindekær karl; jfr. snav-. 5) flt. *bråñ* (vestj.); *dær ær bråñ i æ råw* (D.) brand i rugen, ɔ: angreb af svamp. 6) *han hår æn bråñ* (D.) et rødt mærke på legemet, lungeslag; jfr. brandt; se også rassel-.

brandast, no. *bråñæjst* (Hmr.) den sidste aften, man sad aftensæde henad foråret i bindestuerne (s. d.), når binderne skulde skilles ad ved sengetid, gjaldt det at skynde sig ud af dören; thi den sidste

blev det tændte lys stukket i rumpen på, så det slukkedes; han kaldtes da *b*—.

brandbæger, no. J. T. 340., en plante, senecio vulg. L. (Saksild).

1. brande, uo. *brañ -ər brañ brañ* (Sem s., Sønderj.); *brån -ər brån brån* (D.; Gjern h.); *brån -ər -t -t* (Vejr., Thy, Mors, Agger); *bråj -ər brånc brånc* (Vens.); *bròn -ər -ət* (Søvind s.) — 1) pudse lyset; *brån sawt æ lys!* (D.); *do brånət wal nær æ bowər* (vestj.) om den, som pudser lyset ud; *„abgemacht!“ soi han, Måwəns, han brañət æ lys ur* (Nordslesv.); *do glæmər o brån æ lys, do for ən söwnə kun* (vestj.); fig. narre en i handel, *do ka trow, a brån ham* (vestj.). 2) tørre de formede ubrændte lergryder ved varme, se brandhus.

2. brande, no. *brån æn* (Holmsl. kl.) den inderste af de to revler langs vesterhavskysten, se brandknude.

brandsaks, no. *brañsaws æn -ws* (Sønderj.); *brånsaws æn -aws* (D.; Vejr., Thy, Mors); *bråjsaws æn -ws* (Vens.) — lysesaks.

brandflage, no. *brånflåq æn -ər* (D.) gnister, brande; *æ b—ər, di flywər.*

brandfoged, no. *brånfåwəð æn -ər* (D.); *bråjfo i* best. *-foən* flt. *-ər* (Vens.) — en bestillingsmand, som på landet har opsyn med slukningsredskaber og fører befaling ved ildsvåde.

brandfri, to. *brånfrij* (D.); *bråjfrij* (Vens.) = rgsm.

brandenborger, no. *branənbòrər* (Thy); *brambårə æn -r* (Vens.) — 1) plante, gul okseöje, chrysanthemum segetum L., kaldes også *mårənfròwər* (Thy), *uñ öwt* (Ribe), holmboleger, stadilboleger (Rkb.); kan af heksene benyttes til at göre ondt med, J. K. 169. 46; skal være indkomne med polakkerne i svenskekrigen. 2) *brånənbårə sån* (Lemvig) løst ufrugtbart sand, hvori alt forbrændes; også nok om personer: *æn brånənbårə* (vest.) en hård karl, brand (s. d.).

brandgilde, no. *brañgil æn* (Sønderj.) forening til gensidig erstatning af brandskader.

brandgul lilie, no. J. T. 315, en plante, løgbærende l., lilium bulbiferum L.

brandhage, no. *brånhåq æn -haqər* (D.); *bråjhaq æn* (Vens.) = rgsm.

brandhede, no. *brånhijəð æn* (D.) = brañkhede.

brandhjælp, no. *brånhjælp* (D.) = rgsm.

brandhus, no. *brånhus æn -us* (Lindkn.) et hus bestående af et hul i jorden, dækket med lægter og grönsvær, hvori ubrændte lergryder *brånəs* ved at fyre under dem; hullet er $1^1/_2$ al. dybt, $1^1/_2$ al. bredt, 3 al. langt, på hvis bund i almindelighed er lagt nogle håndstore sten, for at hullet ikke skal blive for dybt ved brugen og udrensning af asken; over det er rejst et tag af lyngtørv, 4 al. höjt, der støtter til jorden i 5 al. længde og 4 al. vidde. Spærene består af grene så tæt stillede, at lyngtørven kan stables op derpå uden at støttes af lægter .... På overkanten af hullet anbringes stænger: [*brånstån*] på tværs i en sådan indbyrdes afstand, at potterne kan stå derpå; Sehest. Jydepott. s. 10.

brandkasse, no. *brånkas æn -ər* (D.) = rgsm.; *„i di daw cèj wi så å sæj å enc te bròjkasər, hælə bròjlòw, å dèfå, wel mè sæj, wa di flæst huws åsə bròjfrij“*, Grb. 12. 10.

brandkile, no. *bræjcil æn* (Vens.) kiledannet plet eller jordstrimmel, hvor et underlag af mørk rødbrun, grovkornet sand under markens overflade gör marken gold og forårsager, at kornet, som vokser oven på brandkilerne, sætter ingen kærne og visner hen, Mb.

brandknude, no. *brånknuð æn* (Holmsl. kl.) höjt sted i revlen, hvor søen stærkt bryder sig, mods. *jænfål haw*, jfr. voldknude.

brandmur, no. *brañmur æn* (D.) = rgsm.

brandmørk, to. *brañmørk* (Rkb.) bælgmørk, se brand 3; det kunde ikke nytte, at han gik på jagt iaften, for det var så næsten, hvad en kalder brandmørkt, Kr. VIII. 132.

brandpenge, no. *brånpæn* flt. (D., vest.); *bråjpæn* (Vens.) — den årlige afgift til brandassurance.

brandplet, no. *brånplæt æn -tər* (Malt) i ansigtet el. på kroppen = lungeslag.

brandskade, no. *bråjskå i -ər* (Vens.); *brañskå æn -ər* (D.) = rgsm.

brandsloge, no. [*brañsloq æn*] (Gj. h.) brandhage.

brandspand, no. *brañspañ æn -ñ* (Andst, Malt); *bråjspąj i* best. *-spąj* flt. *-ąj -ąjən* (Vens.) = rgsm., også: store træskostövler, el. stövler.

brandspröjte, no. *bråjspröjt æn -ər* (Vens.) = rgsm.

brandstang, no. se brandhus.

brandsted, no. (Mors) Mb. [*brajste*] — 1) „det gammeldags ildsted uden skorsten i stegerset, som endnu [1807] træffes på enkelte steder, indrettet i form af en lang smal kalkbænk; da der på gulvet, omtr. ³/₄ alen fra væggen, ind til dagligstuen, går tværs gennem stegerset en ophöjet rand af ler, udenfor hvilken ilden lægges. Ordet høres nu sjælden. Man havde endog for ikke mange år siden eksempel på, at i enkelte gårde på Mors (såsom i Fårup) savnedes endog „*br—*", og man gjorde ild på det bare lergulv." Mb. efter Schade, jfr. arne; med hensyn til ordets form kan jevnføres *ajən* = anden; *fajən* = fanden; *hajəl* = handel; dog må nævnes, at i Schades Saml. findes ordet: brajs, en steg, så brajsted kunde være: brase- el. bradested, jfr. glas. 2) *brañstèj et -ər* (Agersk.); *bråñstæj æn -ər* (D); *bråjstè è* best. *-stèə* (Vens.) et sted, hvor der har været ildebrand; *han gor å tæqər te bråñste* (vestj.) samler gaver ind som brandlidt, se det flg. ord.

brandstedmand, no. *brañstèjmañ æn* (Agersk.); *bråñstemañ æn* (D.) — en mand, for hvem det er brændt, og som går omkring og tigger *te bråñ* el. *te bråñstə* (vestj.) ɔ: om hjælp; gaven var i ældre tid imellem ¹/₂ og ¹/₄ skæppe rug; jfr. Kalk. brandstød.

brandstedt, to. (vestj.) Molb., som har lidt skade ved ildebrand, brandlidt.

brandsten, no. *bråñstijən æn* (Holmsland) ildsted, arne.

brandt, no. *brañt æn* (Varde) en rus, at have en b—.

branke, uo. *brаŋk -ər -ət -ət* (Ribe, Rkb.); *bråŋk -ər -ə -ə* (Vens.; Sams) — svide, göre brun ved at svide, malt, klæder, mad; også om vejret; *de braŋkər idaw* (Løgst.) solen brænder; *æ suwəl braŋkər æ græjs* (D.).

branket, to. *braŋkət* (D.); *bråŋkə* (Vens., S. Sams) svedet el. brunet af ild.

brankhede, no. *braŋkhijəð æn* (D., Rkb.) en utålelig stærk hede, enten hvor solen skinner el. kakkelovnen varmer.

brannik, no. *branək i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) en person, som gör sig vigtig.

brannike, uo. *branək -ər -ə* (Vens.) göre sig vigtig, bryste sig; *sto å branək;* jfr. sprannike.

bransk (?), to. *bransk* (?) (vestj.) herskesyg.

brarle, uo. *brarəl åp* (vestj.) = bralre op, føre megen og höjrøstet tale, burde måske skrives: bradle; jfr. dog bralre.

bras, no. *brås æn* (vestj.), *æn b— i æ pañ*, noget, som steges, jfr. pandeskrald.

brase, uo. *bras bras brasət* (Agerskov); *bras -ər -t -t* (Thy, Søvind s.); *brås -ər -t -t* (D., Mors, Hindst., Hell. h.); nt. *bråsər* (Vens.) — 1) stege, göre store tilberedelser, br— op for en; om den knasende lyd, som en fed steg på panden giver; derfor også knase om is (Løgst.); *de ær eŋən saq o brås o brås hur dær æ ful hus* (vestj.); *de brås i æ pañ, a bråst noi åp i æ pañ* (Gjedved); jfr. brandsted. 2) *de æ brajst saməl* (Mors gld.) ɔ: glødet og loddet med kobber, om jærnringe o. lign.; *brås* (D.) det samme; udtrykket forklares mulig af en vis brasende lyd, der høres, når boraxen smelter. 3) vistnok også vestj. i betydn.: falde pludselig og med larm: *de bråst nijər.*

brasen, no. *bråsən æn -ər* (Vens.) en fisk, abramis L.

brasepande, no. *bråspañ æn* (S. Sams) stegepande.

braset, to. *bråsə* (vestj.); *æn b— lòwt*, ɔ: lugt af noget, som steges.

brask, no. *brask æn* (D.) larm, opsigt; *æn skæləŋ i æn ask ǧör ən stuwər brask* (Plougstr.); stöj, skrål, skrig (Bradr.).

braske, no. i et stedrim fra Lindknud sogn: *di Asərsbøl braskər*, formodentlig: de overmodige el. stærkt pyntede fra A—; ligeså Tærpling brasker, Sgr. II. 89, i et stedrim fra Åstrup sogn, Gjørding h.

braske, uo. *brask -ər -ət -ət* (Sønderj., D., Rkb., Andst) 1) göre larm ved megen og höj tale (Sønderj.). 2) *æn braskəñ kòwl* (Andst), en kjole, der brasker, d. e. skinner i skrigende farver.

brasle, uo. se vrasle.

brast no. *brast æn* (vestj.) fortræd, skade; *a skal et gyr dæ b—; sto last å brast mæ jæn* (D.) = rgsm.; *no æ dæn brast øwəstawən* (Sall.), nu er den svære strid (dødskamp) overstået.

brat, to. *brat* (D., Vens.) = rgsm., vist kun i enkelte forbindelser: *æn brat dø* (D.); han siger da noget brat til skrædderen, Kr. V. 234, d. e. ublidt, hæftigt; gå brat ned (Mors) stejlt; jfr. brå.

bratte, no. *brat æn* (Thy) det stykke jord, som ligger mellem to lavninger på en mands mark; jfr. vratte.

brattemål, no. *bratmol et* (Randers) = bratte.

brav, to. *braw* flt. *braw* (D., Agger; Vens.) sj. *brå; brå* flt. *brå* (S. Sams; Fjends h., Hell. h.) = rgsm.; *æn brå kål* flt. *brå* (Rgk.); *hań æ brå* (Sams); *braw kål hjælpə sæ sjæl å æ han møj braw, hjælpə han jæn te,* Skgr. II. 124. 600 (Skive); „*Karen æ brå nåk*“, And. Bars.; *æn brå mań ġyr æn dørtiq kuwən* (Mors.); *de æ brå wèjə i da* (Sams), godt vejr; også bio. *braw fijəð, stuwər* (D.); *a hå brå ðwə* (Sams), jeg har rigelig af det; *de rænər brå i daw, wi fèk brå møj ræn* (Lild s.).

bravat, no. *bråwòʼt* el. *bråwåʼl æn* (Vens.) larm, skrålen; *de jek hąj å jor æn gromə br— å,* det gik han og talede i höje toner om; fr. bravade? jfr. bravat, Kalk., fornærmelse.

bravere, uo. *bråweʼər -weʼrər -weʼrə* = brovte; jfr. bravere, Kalk.; mnt. braveren, Sch. Lübb.

bravkarl, no. *bråkål i* (Vens.) bruges både hædrende og spottende om en mand.

bravl, no. *brawəl de* (Andst h.); *brafəl* (D.) — höjrøstet tale, der intet indhold er i; også *æn brafəl* (D.) en person, der snakker höjt og meget: *dæń brafəl komər mæ nå gåt bofəl,* sludder (D.); jfr. parabel.

bravle, uo. *brafəl -flər -fəl -fəl* (D.); *brabəl -blər -bəlt -bəlt* (Lild s.) — 1) føre megen og höjrøstet tale; *b— uð* el. *åp; go o brafəl ət uð i æ byj* (D.); se bavle, bralre. 2) *brawəl -ər -t* (Agger) mylre, vrimle; *æ æləŋər brawlər ońər æ hōn,* jfr. vrövle.

bravlehals, no. *brafəlhals æn* (D.) en person, som snakker höjt og meget.

bravlemund, no. *brafəlmoń æn* (D.) = bravlehals.

bravsel (?), no. *brawsəl* (?) *æn* (vestj.) bedrift: *han skal et ġör stowər br—,* ɔ: udrette sønderligt.

bravselvorn, to. [*brawsəlwon*] (Gjern h.) forpjusket, utilpas, som en, der nylig er vågnet; jfr. ravselvorn.

1. bred, to. *bre bre* flt. *bre* (D., Agerskov); *bre bre* el. *brèt* flt. *breə* (Vens.); *brijə bret* flt. *brijə* (S. Sams); *brèj brèjt* flt. *brèj* (Hindst. h., Øland, Hell.); *bre bret* flt. *bre* (Mols); *bre breər breəst* (D.); *brijə brijərə brijərəst* (S. Sams) = rgsm.; hvad der er udstrakt i bredden, *vit o bret* (D.); *de bre æ təbåq,* alm. talemåde, d. e. det besværligste forestår, der föjes så alm. til: *sqi æ mań, han haj æ skåwlskawt i sæ* (Agersk.), el. *da jawət han æ skåwlskawt i æ röw o æ ku* (D.) el. *da håð han æ skåwl i æ röw atər æ blaj* (vestj.); *så bre som æn dar* (D.); „*hon sa pakə ęj i hąjər å kapər så bre som èn blat*“, Grb. I. 5., hun sad pakket ind i hynder og kapper så bred som en klat; „gik han it hans vej, sku han slå hojet nie i mawen åpo ham å bagætte trejj ham lisse bre som en skroptus*“, Jyd. I. 2 (østj.); *è bre støc, de æ brèt* (Vens.); *i bre mąj* (Vens.) en vigtig person, storagtig; være bred på det (Vens.) storsnudet; gjöre sine fingre brede (Vens.) gribe vidt om sig; gjöre bredt (Vens.) göre barsel; *æn bre kål, ståðər* (Agger) en vigtig person; to brede kan ikke godt enes i en seng (Vens.) om storsnudede personer; *hań æ nåk bre imæl æ iwn* (Andst) sövnig; i D. siges om en, der spærrer öjnene höjt op el. om et døende el. meget sygt menneske, der uden bevidsthed stirrer omkring sig: *hań sijər så brèt!* jfr. „*mæ jæt so han bret på mæ å spuh*“, Yuelb. 7, ɔ: stift, vist, jfr. fingers-, hånds-, strås-.

2. bred, no. *bræj æn* (Vens.); *bræj æn -jər* (Andst, D., Hmr., Agger); *bre æn* (Angel) — rand af en kop, et kar; *æ bræj o æn kåp; o fyl æn te bræj* (Andst); *hun hær æ spań å æ bre* el. *breful* (Ang.); *hat mæ åpslawən bræjər* (D.) skygge; *æ haw lijəqər o æ bræjər* (D.) spiller på bredden, når floden kom-

mer; *æn ska spår o æ bræjər, så spar æ boñ sæ sjæl* (D.) alm. ordspr.; *„dè skul åsə spòrəs, sò koŋən, mèn de blòw da åpå buj, hwa dèr enc war, å eñc åpå bræjən,* Grb. 107. 7, der skulde også spares, sagde k., men det blev da på bunden, hvor der intet var, og ikke på bredderne; jfr. kar-, krus-.

bred, to. se vred.

bredagtig, to. *breawtə* (D.) om hvad der er temmelig bredt = *brelə* (Rkbg.).

bredast, no. J. T. 234. (bredøs) en plante, spergula arvensis L.

bredde, no. *bre æn* (D., Agger); *brèj æn -ə* (Søvind s.); *brè* el. *breə æn* best. *brèən* flt. *breər* (Vens.) — 1) udstrækning i bredden; et stykke töjs bredde (Vens.): *han hår æn swær brè* (Vens.); *æn al i æ breə* (Sundv.); *brijən å tèwə* (S. Sams); *ow de tèw ska dè trèj brèjə tè èt skørt* (Søvind); også: *de hòə dæñ bredən, dè skal ha* (smsts.). 2) stor udstrakt mark, *dær ær æn fålə stowər bre te dæñ gor* (Rkb.) = markbredde; jfr. finger-.

-bredder, se hatte-; jfr. 2. bred

1. **brede**, uo.
bre -ər bræj bræj (D.; Lild s., Søvind s.);
bre -ər bret el. *brèj bret* el. *brèj* (Thy; Mors);
brèj -ər -əð -əð (Hindst. h.) —
1) brede ud, dug, linned, hø, hør; *å bre æn doq* (Lild s.); *han bræj æ pæŋ uð o æ buwər får ham* (D.) ɔ: talte dem op; også overført: *hañ breər sæj* (vestj.) gör sig vigtig; *bre moñ* (vestj.) om börn, der begynder at græde; *bre mul,* om höveder: bevæge læberne; *bre ve ət* el. *bre ət* (vestj.) pynte på en fortælling, fortælle med tilsætninger. 2) smöre smör på brød; *å bre smèr epo æn mèlmað* el. *bre mèlmaðər* (Lild s.); brede smör på brødet for en (Vens.) göre meget af en; jfr. isl. breiða.

2. **brede**, uo.
bre -ər bræjt bræjt (Agersk.);
brèj -ər -ə -ə (Vens.; Hindst. h.);
bre -ər brèj brèj (Thy, Lild s., D., Andst);
brij -ər [brèj] brèj (S. Sams);
bre el. *brèj* (N. Sams) —
smelte: *brèj talə å* (Vens.) smelte tælle af greverne; *swòl hon brèjər sne* (Vens.) solen smelter sneen; *huwə smör ka brijəs, ka smo bön frujəs* (S. Sams); *brèj* bly, smör (Lild s,); spøgende: *de breər æ fjæt i ham* (vestj.), når en sveder stærkt; jfr. isl. bræða.

bredejærn, no. *brejæn et* (Agersk.); *brejærn* (Bradr.) — plovskær.

bredelig, to. se bredagtig.

bredelse, no. *breəls æn* (D., Andst, Mors; huk. Vens.) om en ko f. eks.: *æn hår æn swær b— ifå·rte,* den har en svær bredde foran.

. **bredering**, no. *brereŋ æn -ŋ* (D.) den brede ring, der inderst på hjulnavet slutter op til steldet, se bormring.

bredeskive, no. (vestj.); den bekendte Lange-Margrete nedkom med et barn i en lade i Fjelstervang, Vorgod sogn, og da det var overstået, sagde hun til sin mand: „nå, Stoffer, tænd mæ no mi piv, a får nåk et anner brejskyver!“ brødskiver, stegt i smör; Jyske S. II. 207, jfr. Sgr. III. 229; se pandeskive.

bredested-ål, no. (Thy) ål, der af fiskerne gives som betaling til lodsejeren for tilladelse til at have bredested, d. e. plads til at udbrede og törre våddet på hans mark; jfr. davre-ål.

bredfisk, no. *brèfesk* (Lemvig) fællesbetegnelse for flyndere, rødspætter, rokker og andre fladfisk.

bredfuld, to. *bræjful* (D., Vens.), også *brèful* (Vens.); *breful* (Ang.) — fuld til randen, se fuld.

bredlåneret, to. *brelanərə* (Holmsl. kl.) om hamp: med brede taver, jfr. låne.

bredmundet, to. *bremoñə* (D.) = rgsm.

bredning, no. *brenəŋ æn* (Ang.); *brènəŋ i* (Vens.); *brænəŋ æn* (Mors); *bræjnəŋ æn* (Løgst.) — et bredt sted i en eng el. et vandløb (Ang.); bredning i Limfjorden (Mors, Løgst., Vens.); *Nisom brænəŋ* (Lild).

bredpande, no. *brepañ æn -ñər* (Mors) en åleart, måske = klæpålen, angvilla latirostris Yarr., dog usikkert, se Krøyer Dnmks fiske III. 656 ff.; jfr. lave.

bredpotte, no. *brepåt æn -ər* (Lindk.) de störste, sorte jydepotter, som kan rumme omtr. 1 skj. korn, kaldes således.

bredsel, no. *bresel æn* (Agersk., Mors); *bræsəl æn* (Thy); *brèsəl* itk. (Sams) — 1) bredde; *æ hy leqər epo bresəl,*

usammenrevet; *æn bræsəl törə* (Thy) et lag törv udbredt på *æ spreste,* ligeså om hø, lyng; *sekən bresəl* (D.) om en stor udstrakt mark. 2) *bresəl* (vestj.) en dyne uden fjer, som fattigfolk breder over halmen i sengen og ligger på; dyne uden fyld, alt hvad der kan bruges til dække, presenning (Sams); dækkener spredte til at lægge korn på i indkørselstiden (vestj.); *brèsəl et -ə* (Søvind) et stykke töj, grovt lærred el. voksdug, der lægges under småbörn i vuggen.

bredselsted, no. *bræsəlste æn* (Mors) sted, hvor lyng, tørv, o. lign. udbredes.

bredskjægget, to. *brèskèqə* (Vens.) storpralende.

bredskuldret, to. *breskålərə* (D.) = rgsm.

bredskygget, to. *bræskyqə* (Agger); *brèskyqit* (Søvind s.) = rgsm.

bredsle, uo. *bresəl -slər -səlt -səlt* (Mors) sprede hø ud.

bredsom, to. *bresom* (Rkb.) om sædarter, der breder sig stærkt.

bredsporet, to. *brèsporə* (Vens.) = rgsm., om vognen; jfr. vidsporet.

Bred-sten, no. *brestiən* (vestj.) se Bloksbjærg.

bredstrøgen, to. *æ snę leqər bræjstrøqən* (D.) strøget langs bredderne, ɔ: sneen fylder jævnt alle lavninger.

breduse, no. *bredu·s æn* (S. Sams) en kvinde med mange skørter på.

bredøkse, no. *brėöjs æn* (Agersk.); *brèjyws æn -ə* (Søvind); *breyws æn* (Thy); *breöws æn* (D.) — tømmermandsøkse.

bregelig, bio. *breqələ* (Andst, Haderslev) tydelig, *a ka b— hør ət.*

bregle, no. *breqəl -qlər -qəlt* (Agerskov); *bræjl -ər -t* (vestj.) — 1) fiske med bregle. 2) fange, få fat i: *a ska siə, om a ka bræjl nåwə pæŋ* (vestj.).

bregle, no. *breqəl et -qəl* (Agersk.); *brèjl æn -ər* (Vejr., Thy, D.); *brèjl æn -jl* (Mors); *bril æn -ər* (Hmr.) — et fiskeredskab af noget forskelligt udseende, men i hovedsagen bestående af et poseformigt net spændt i en ramme, rund, aflang, halvmåneformig til at fange gedder (D.), flynder (Rkb.) el. andre fisk i; jfr. glib, kry.

bregne, no. *bræn æn* = flt. (Agerskov) bregne, filices L., jævnl. om Pteris aquilina L., J. T. 88. 188. 302; bræner flt. (Als, N. Slesv.); brægner (Arhus); jfr. 4. brægen, hugormkål.

brejle, no. se bregle.

brejne, no. se brægen.

brejst, no. se vrist.

brekke, udro. *brekə, brekə!* (Vens.); *brikə brikə!* (Bj. h., Hors., Skanderborg) — kald på ænder; jfr. bos, dal, kylle osv.

bret, to., no. se bred, brædt.

brette op, uo. *brèt -ər -ə -ə* (Vens.) — 1) smøge op (bukseben, ærmer osv.). 2) *de brètər åp* til regn, trækker op; *hąj brètər åp mæ ȯlc de hąj hår,* ɔ: kommer frem med. 3) blære sig, prale; *hąj brètər å bråwtər;* jfr. hambugt.

-bretten, se ny-.

bretting, no. *brètəŋ i -ər* (Vens.) 1) opslag på bukser og ærmer, se bukse-. 2) en höjtalende, pralende person.

brev, no. *brèw è* best. *-wə* flt. *brèw -ən* (Vens.; Løgst., S. Sams); *brèw -wəð* flt. *-w* (Himmerl.); *bræw æn -w* (Vejr.); *et br—* (Elbo h.); *bröw æn brōw* (D.); *bræw et brèw* (Søvind); *brew -wəð* (Mols); *brö æn brō* (Fanø); *bröw æn bröw* (Sønderj., itk. Ang.); *bræw et bræw* (Åbenrå) — 1) et brev = rgsm., alm.; gåde: lille hvide mand går i allen land, har hverken tunge eller tand, men kan dog tale som en rigtig lille mand; J. K. 37. 3, jfr. Sgr. III. 182. 971, et brev; ligeså: *hwa æ de dær sæjlər boðə öwər laṅ o waṅ, o nær de komər, så fræmtålər ət som æn maṅ?* (vestj.); et forseglet dokument (Vens.); *hå do bröw o ət?* (Andst) tvivlende spörsmål, om noget er sandt; *dær ær eŋən, dær hår bröw o si lyw* (vestj.); jfr. baks-, binde-, byde-, gjöre-, kjæreste-, konge-, kræve-, prikke-, rokke-, skikke-. 2) *è brèw kort* (Vens.) et slag kort; *è brèw,* det enkelte kortblad, *korti* best. er kortbunken; *„som di seər å tèskər i korti, falə dè jawnlə e brèw nir“,* Grb. 181. 10; *de æ nur kön bröw* (Thy) ironisk: gode kort, men kun i den tlm.; blad i bog, billede (Mols); *hwomanə bröw hå do təbåq?* (Gjern h.), ɔ: blade i bog; *vi hò trèj brèw få i lærəboqən* (Søvind). 3) *æn bröw knapənol, hæjtər, synol* (D.) et papir med indlagte el. indstukne k., h., s. 4) når der er en lille glød stjærne i lysetanen inde i lyset, siger man til den, som den vender om ad: „der er et brev

i lyset til dig!" Kr. IV. 385. 428, jfr. J. K. 397. 1292.

brevbæren, no. i udtr. *æ bröwbærən ståj o ham* (Lb.) ɔ: han var forpligtet til efter tur at ombære offentlige skrivelser, jfr. ombæren.

brevbærer, no. *bröwbærər æn* (Mors) sladdertaske; om en sådan siges: *fesəltudər* (s. d.) *å bröwbærər, talærkənslekər å hakəlskærər* (Mors.).

brevløb, no. *brèwlöb* [è] (Vens.) *„haj rèkc brèwlöb får hèrən å Osdal"* Grb. 216. 4, besørgede breve for herren på Asdal.

brevpapir, no. *bröwpapi·r de* (D.) = rgsm.

brevstok, no. *bröwståk æn* (Valsb., Hanved s.) en stok, der går på omgang i byen og som medfører forpligtelsen til at besørge offentlige skrivelser fra by til by, jfr. Feilb. Fr. H. s. 53.

bride, uo. se vride.

1. brig, no. *briq æn* (Mds., Lysgd. h.) en muret hylde på en ovn, en muret afsats på en væg.

2. brig, no. *brek æn -ər* (Agger) = rgsm., en slags skibe; afkort. af brigantine.

brigader, no. *brèkədi·r* [i] (Vens.) = rgsm.; *„dè gal brèkədijr i Dråjəluj"*, Grb. 20. 6; den gale br— i Dronninglund.

brige, uo. Mb. en præst siges at brige, når han på prædikestolen stikler på nogen af de tilstedeværende tilhørere (Vens.), jfr. brikse.

brig(e)sdör, no. se briksdör.

1. brikke, uo. *brek -ər -ət* (Agersk.) göre et eget slags flettearbejde = nuldre (s. d.).

2. brikke, no. *brek æn -ər* (Thy, Sall., Malt, Rkb.); *brek æn brekər* (Vens.) — 1) en trætallerken til at spise kødmad af; de runde plader med kroge, hvorpå tællelys støbes = *lysbrek* (Thy); træbrikken på en *plusståq;* et redskab af et stykke fladt træ med to fremstående tappe: en snoregaffel, til at lægge snore til at kante skørter med, sådanne snore er *brekət;* en skrivertavle (Rkb.); en smörkop af træ som en lille balle til at sætte på bordet (Silkeb.) glds.; et lille smörtræ (østj.); en smörskål (Vens.); *„hon sku hjælsən frå mur hjèm om å löwn èn brekful smör"*, Grb. 161. 17; jfr. blår-, dam-, dyppelse-. 2) *lok di brekər åp!* (Malt) öjnene.

briksdör, no. *briqəsdør æn* best. *-dön* (Vens.); *brèqsdaə* best. *darən* (Søvind); *briqsdar æn* (Hmr.; Malt, Andst); *breqstə, breqsdar æn* (Vejr., Mors, Thy, Lild s.) — korsdören i kirken; ordet sammenstilles med isl. brík, mellemvæg, se Kalk.

brikse, uo. *breks* (vestj.); *breqs -ər -ət* (Malt, Andst) — 1) drille, *ve do å breqs mæ?* se bryde; *de vel han b— wås mæj* (D.) ved at lade en sine fejl høre; 2) *breqs -ər -t* (Mors), erhverve, forskaffe sig, knibe, *å breqs æn nijq,* knibe et neg; *dær breqst a mæ æn lorğæj,* der fik jeg mig en våd fod; jfr. fænte, skaltre.

bril, to. *brijl* (Lemvig, Hanh.) ivrig til arbejde, *b— o ət,* begærlig, om sig (Hanh.); jfr. asp, gril.

brile, no. se bregle.

brille, no. *brel æn -ər* (D.) — 1) briller = *glaryən* (Vens.); *tow brelər* (Vens.) et par briller; *hon tåw æ brel a* (Vlb.); *de ka ən sijə uðən brelər* (D.), ɔ: klart; *do skal et sæt mæ brelər o,* alm., bilde mig noget ind; også: *sæt wå hær brelər å* (Vlb.); jfr. knyge-, næse-. 2) *hoq brelər i æn æŋ* (D.) hugge formen af et par briller i naboens uslåede eng, en spot over, at han ikke er færdig med høsletten. 3) det sammenvoksede nøgleben af fugle; et spilleudtryk fra kortspillet 101, når trumf ti bliver stukket, får vedk. briller; vestj.: *han ğor ham brelər;* jfr. fra Fyn Skr. II. 140. 709.

brilleglas, no. *brelglas æn -glås* (D.) = rgsm.

brillehus, no. *brelhus æn* (D.) brillefutteral.

brillering, no. *brelreŋ æn -ŋ* (D.) en jærnböjle med to firkantede ringe, der lægges om kinningen af vognen, og hvori stjærten har sit leje.

bringe, uo.
breŋ -ər braqt braqt (Vens.);
breŋ -ər bråŋ broŋən (D.; Sønderj., Skrystr.);
breŋ -ə braŋ broŋən (Sundv.);
briŋ -ər braŋ bruŋən (Ang.);
breŋ [-ər] *breŋt breŋt* (Bradr.) — = rgsm.; *haj breŋər åpå* (Vens.) driver stærkt på; i Mellemslesv. bruges alm. føre for bringe, se Lyngby Sj. Sprl. 80.

bringe, no. *breŋ æn* (D.); huk.

(Vens.) — hestens bringe, *æn hår æn guwə brę b—.*

bringe sig, uo. *breŋ -ə -ət sè* (Søvind s.) bryste sig.

bringedræt, no. = bringetöj.

bringekobbel, no. *breŋkòbəl è* best. *-kòbəlt* flt. *-blər* (Vens.) kobbelet, der spændes i bringestykket på hestens seletöj.

bringel, no. se vringel.

-bringer, se lykke-.

bringeseler, no. *breŋselər* flt. (Malt) det sædvanlige nubrugelige seletöj, forsk. fra stavtöj, kaldes også: *breŋseltöj.*

bringetöj, no. *breŋtöj* (D.); *breŋtøw* (Mors); *breŋtòw è* best. *-tòwə* (Vens.) — 1) det stykke af seletöjet, som hesten har for bringen = *breŋdræt.* 2) det sædvanlige hestetöj, modsat stavtöj (Rkb.). 3) Mb. törklæde, som fruentimre binder om halsen og korsvis over brystet (Hors., Rinds h.).

bringlyse, uo. *breŋly's -ly's -ly'st ly'st* (D., Malt, Nordslesv.), *b— jæn mæ nåwət,* lade en høre noget ufordelagtigt i andres nærværelse.

brink, no. *breŋk æn -ŋk* (D.); *bròŋk et -iə* (Søvind); *breŋk i -ŋk* (Vens.); *brynk æn* (Angel) — skrænt, skel i en tørvegrav (Vens.); lille bakke (Løgst.) (?).

brinne, uo. se brænde.

brist, no. Kk. (Mellemsl.) mangel.

brist, no. Mb. se brøst.

brist, no. se vrist.

briste, uo.

brejst -ər -əð (Agger);

brest brestər bråst brostən (Agersk.);

brest -ər brost brostən (Valsb.);

brest (Angel) —

= rgsm., se brusten, brække.

bro, uo. Mb. se bröjte.

1. bro, no. *brǫ æn -ər* (Agersk.); *bruə æn -r* (Fjolde); *brǫ æn -ə* (Sundev.); *brow æn -w* (Vens.; Agger, Hell. h.); *bròw æn -ər* (vestj., S. Sams) — 1) = rgsm.; *æ bròw* (D.) glds., byen Gredstedbro; jfr. bul-, fjælle-, færge-, ny-, skib-. 2) stenbro; det brolagte gulv i stalden; *pek brow* (Vens.) lægge stenbro, jfr. sten-. 3) gårdspladsen, som er brolagt (vestj.). 4) *æ bròw* (D.) det nederste lag tækkelse ved gesimsen, derover *æ brolaw,* det hele: *æ brotæk.* 5) et tværstykke på forvognen, bagved den forreste akselstok, hvormed kinningernes bagerste ender forbindes (D., Hvejsel, Vens.). 6) *hòl å æ brow* (Thy) „holde borte fra broen“, en leg: en hegnet plads, fristed ved begge ender; den, som er det, skal holde de andre fra stykket mellem fristederne; den, han griber og slår med ordene: *kristo dæ!* skal tage påny; *lijəq bròw brelə* (Sams) = *hàl æ bròw åp* (D.); se sol- og månelegen.

2. bro, uo. *bròw* (vestj.); *brǫ* (Angel) — 1) lægge stenbro; *æ svön æ te brǫən ve Lyrskaw* (Ang.) danne vej, göre vejen fremkommelig ved sten, lyng. 2) *leq bròw* (D.) lægge det underste og nederste lag tækkelse, *æ brotæk* el. *brolaw.*

bro-bro-brille, se sol og måne.

broche, no. se bråsse.

brod, no. *bråð æn -ð* (Mds. h., Nimtofte, S. Hald h.); *bröð æn* (Falslev ved Mariager); *bròj i* best. *bròj* flt. *bròj* (Vens., Sams; Himmerl., Hindsted, Vejr., Thy, Lild s.); *bròj æn -ər* (Bur s.); *bråj æn -ər* (Lindk., Hjelmsl. h.); *brör æn -r* (Sønderby, Rømø); *brå æn -rə* (Sundv.); *bror æn bror* (Egebæk); *bròjt æn -ər* (Agersk.) — 1)brod hos bien, alm.: *æn bròj o æn bij* (Lild s.), jfr. bi-; fig. *bròjən wa fræ ham* (Hors.) ɔ: han magtede ikke at göre fortræd mere. 2) brod, som slås i hestesko el. træsko for at stå fast på is, alm. 3) en smedehammer med rund el. firkantet spids til at hugge hul i jærn med, *rǫį bròj;* el. *klöw bròj* til som mejsel at hugge jærn over med (Vens.). 4) en lyster til at stange ål med (Mors) se brodjærn. 5) *æn bròj -ər* (Sall.); *bròj* el. *bròj* (Thy) et knippe langhalm; se brodde no. 6) skjære *i guwə bròj* (Vens.) ɔ: en god mellemmad, stort stykke smörrebrød. 7) *hañ ær æn bråj te o arbəð* (Malt) udmærket dygtig; om den, der kan udrette mere end andre (Vens.), se brand; jfr. kløve-, kold-, lure-, sövn-.

1. brodde, no. *bröj æn -ər* (Mors, Sall.); *bröj æn* = flt. (Vejr.); *bråj æn -ər* (Rkb.) — et knippe halm; der skal 20 *bröj* til en trave (Vejr.); langhalmen er ikke taget fra (Mors); flettet halmvisk til en træsko (Sall.?), se brod 5.

2. brodde, uo.

bråð -ðər -ðət -ðət (S. Hald);

bròj -ər -ə -ə (Vens.; Sams, Vejr., Mors, Thy, Lild s.);

brøj -ər -əð -əð (Mors); *bråj -ər -ət -ət* (D.); *brøjt -ər* (Agersk.) — 1) stikke med brod, om bier (Thy, Mors); *bròjəð* (Thy) stukket med brod. 2) sætte brodde i hestesko el. træsko, jfr. hageskarpet, munk; fig. *a æ gåt bråjət* (D.), jeg står godt fast. 3) *o bråj æn ǫl* (D.) ved gentagne stik med lysteren (s. d.) at forvisse sig om, at ålen sidder fast; *han sedər o bråjər mæ klørdam* (Rkb.) i kortspil: truer med klørdame. 4) tærske rughalm blot på toppen, for at spare på stråets stivhed (Vens., Lild s.); *å bròj halm åp* (Thy), binde halmen i *bròjər* (brodde), ɔ: knipper; jfr. brodning, brönne, skumpe. 5) ægge, anspore, Mb. (Ribe st.).

broddejærn no. *bròjjar æn* (Mors) en lyster til at stange ål med.

brodden, to. *bröðən* (Hovlbj.); *bröðən* (Holmsl.) — i enkelte udtr.: *bröðən kår* (Hmr.) brodne kar; *råðən æ snår bråðən* (Andst), hvad der er råddent, brydes snart; se nybretten.

broddesöm, no. *brösəm, bröjsæm æn* (Vejr.; Thy, Mors) brodde, at slå under hestesko.

broder, no. *brǫr i brǫ̀ər* (Vens.); *bròwə i* best. *-ri* flt. *brǫ̀ər* (Sams); *bròwər æn brøər* (S. Hald); *bròwə æn brø* (Søvind); *brǫr æn brøər* (D., Støvr. h.); *brǫr æn brøjər* (Løgst.; Mors, Hell.); *brǫə æn brøə* (Vrads, Elbo, Bj. h.); *brǫr æn bröjər* (Brader., Agger); *broə æn bröjə* (Sundv.; Angel, Valsb.); *bruər æn brøər* (Fjolde) — 1) broder = rgsm.; *ska vi liq go brøər vær, ska vi liq go kǫl søv* (Randers); *de gor te brøərs bæst* (D.) når alle er fælles om det samme, når ævret er opgivet og hver river til sig for at få noget; *æn kǫl brǫr* (D.) siges om sammenbragte börn, jfr. træbroder, se far-, mor-, halv-, hel-. 2) temmelig alm. mands fornavn i den vestl. del af Sønderj. 3) om en mand, man deler noget med; i tiltale til jævnstillede: *de ær ən hærliq, fleŋk brǫr* (S. Hald); *„no hua vild a sei, bette brouer!“* Anders. Begr.; *„de wa, mènsąj, e èli spreŋ, mi bror!“* Grb. 38. 12, det var minsandt et ærligt spring, m. br.! jfr. bug-, kommers-, lags-.

broderdatter, no. *bråwəs dåtə* (S. Sams); *bròwərs dætər* (S. Hald) = rgsm., kun usammensat.

broderkone, no. *brǫrkun æn* (D.); *bròwərkuwən æn* (S. Sams); *me bròwərs kuwən* (S. Hald) = rgsm.

broderlag, no. *brǫrlaw æn* (Vind s.) at have noget i b— med hverandre, fællesskab; *vi hǫr ət i brǫrlaw mæ hwæraṅər* (vestj.).

broderlod, no. *brǫlåð* (Agger); *brǫərlåð* (Mors) = broderpart.

broderpart, no. *brǫrpòrt i* (Vens.) den större del; ved arv fik broderen tidligere dobbelt lod mod søsteren; *„hąj cąj eṅc te å wæ stuseṅc å trèkə så gåt ęj åpå rètern, de hąj fèk brorpòrti såwal“*, Grb. 81. 21, han kendte ikke til at være hovmodig og trækker så godt ind på retterne, at han fik br— såvel.

broderskab, no. *brǫrskab* [è] (Vens.) = rgsm. *„dèr èr ęn broəskab i korti“*, Grb. 238. 179, der er ingen b— i kortspil.

broderstykke, no. *brǫrstøk* (Vind s.) gerne spottende el. nægtende, *æn guwə b—*, en slet gerning.

brodersön, no. *brǫrsæn æn* (Støvr.); *brǫsön* (Søvind); *brǫrsön æn* (D.); *me bròwərs sæn* (S. Hald); *bröjrsön æn* (Ang.) — ligeså andre smstn.: -datter osv.

brodkjærv, no. *bròjkærə æn -ər* (Thy, Agger) et sammenbundet halmknippe, hvorfra langhalmen er udskilt.

brodknippe, no. *bròjknep æn -ər* (Lild s.) store halmknipper, ombundne med to eller flere bånd.

brodning, no. *brynəŋ æn -ə* (Silkeborg); *brønəŋ æn -ər* (Hmr.; Gjern h., S. Hald); *brøŋ æn -ər* (Thy, Mors, Himmerland); *bröŋ, bröəŋ, bròjəŋ* el. *bròjəŋ i -ər* (Vens.); *brøni æn* (S. Sams); *brèni æn* (N. Sams) — et aftærsket halmknippe, langhalmen frataget el. ikke; også om et knippe hø, ordet anvendes noget forskellig, jfr. klapning, neg, kjærv; *brøŋ* (Thy), *bröŋ* (Lild s.) lille knippe halm, *bròj* stort; „han lå nier åpå en hallembrøddingˮ, Jyd. I 46. 2, et knippe halm; jfr. brodkjærv; halmdynge (Agger); *de sejər såm æn brøŋ åm hans huwə* (Mors), om håret, når det bruser om hovedet; jfr. 1. brodde.

broe, uo. 1. Mb. se bröjte.

brofuld, to. *broful* (Vens.) fyldig, svær, om heste og kør.

-brog, no. se bukse-, okse-.

brogand, no. *broqåṅ æn -æṅər* (N. Sams) gravand, anas tadorna.

broge, no. vistn. kun enkelt og best.: havstokken (Søvind s.).

brogeblitte, no. *broqəblet æn -ər* (Rkb.) en fugl, klyden, recurvirostra avocetta; den siger: brogelyt! (Brande). Sgr. V. 77. 615.

broget, to. *bròqə* (D., Vens.); *bròqi* (vestj.); *bråqə* (Agersk.) = rgsm., alm. i N. Jylland; om klæder (Agersk.); *bròqə* (D.) alm. navn på en broget ko, kaldes også: *bròqidanmark* (Hmr.); *bror te bròqi o søstər te wår sòw* (vestj.) siges om en skidenfærdig person; se bontet, ringet; jfr. danne-, dolle-, hvid-, rød-, sort-.

broget havre, J. T. 288, en kornsort, avena sativa L. (Thy, Skive).

brogl, no. *bråql de* (D.), *i bår b—,* om brød, i bare smuler; ligeså om tørv *klynbråql* (Rkb.), jfr. brøde, brok; *bråql* to. (Rkb.) skør, let til at gå i stykker.

brogle, uo. *bråql -ər -l* (D., Hmr.) brække i smuler, *do må et seð o b— di brø.*

bro-gård, no. (Als) en brolagt plads mellem huse.

brohage, no. *brohåq æn -ər* (Thy) jærnbeslag under bederne på træsko til at bruge i stald; jfr. hage.

broi, no. Mb. se brod 4.

broje, uo. Mb. el. bröje, göre stöj (Vens.).

1. brok, no. *bråk æn* (Hjörring) pigrokken tillavet til mad.

2. brok, no. *bråk æn -k* (vestj., Sall.; Røgen); flt. *bråkiə* (Søvind s.); *bråk i bråk* (Vens.) — en grævling, jfr. græk; udtr. vistn. alm. landet over; hvo som bærer brokkens fod hos sig, bliver aldrig kummerfuld, umodig eller fikseret, og i alt, hvad han begærer, skal han have fremgang, overvinde al ting og blive frygtet af sine fjender. Hvo som bærer brokkens höjre öje hos sig, indsvøbt i en ulden klud, vil blive elsket og nådig antagen hos alle mennesker, J. K. 77. 95 (vestj.); „at skyde en brok“ (Støvr.) d. e. vælte i høstens tid med et læs korn; „brokkens skind“ bliver gemt til høstlördagen (s. d.), fridagen, så bliver det „solgt“, ɔ: den, som væltede, skal give punse rundt til alle byens karle; *dær ær æn bråk i di næjs* (Elbo) en klump, jfr. luren-, svine-.

3. brok, no. *bråk æn* (D.; Vens.); *han hår ən slem b—,* en sygdom, hernia, jfr. skarns, nedløb; se navle-.

brokfedt, no. fedt af grævlingen; „sku han astej te en jawt, dæ betyh nöjj, dippet han hans fænge (fingre) i bråkfjet, å de skejj tien, så fek han hel ow hans gång“, Jyd. I. 42. 1.

brokfugl, no. *bråkfòwl i* (Vens.) = rgsm., charadrius.

brokhund, no. *bråkhuṅ æn* (D.) grævlinghund.

brokke, no. *bråk æn -ər* el. flt. = ett. (D.; Hmr., Andst) et lille stykke af noget, brød, tørv; *de gor i bråkər* (Malt) *ve do hå ən bråk* (Sønderho) ɔ: et stykke sukker; jfr. bager-, mur-, tørve-.

brokke, uo. *bråk -ər -ət -ət* (D., Hmr., Andst); *pråk -ər -ə* (Vens.) — 1) brække i små stykker; *br— brø i mjælk* (D.) *br— köð o kantøflər åp i æ pań,* stege stumper af kød med kartofler i panden; *do skal et bråk mijər åp som do sjæl ka eð aw,* ordspr.; jfr. brogle. 2) *bråkər do snuð* (Andst h.) = mukker du; udtr. hører mulig ikke herhen, måske til brok: grævling; *va æ de do sedə å bråkə åm* (Åbenrå) mukker om. 3) *bråk, bråkər* (Fjolde) *br— æ höər,* bryde hör, se brøde, jfr. brage 2. 4) *bråk åp* (Vens.) hoste slim op; ligeså Agger.

brokkel, no. *bråkəl æn -ər* (Randers; Gjedved) = brokke af mursten el. andet.

brokkelbasse, no. *bråkəlbasi* (Skanderborg) en, som ingen vegne kommer med sit arbejde.

brokkelhoved, no. *bråkəlhoi et* (vestslesv.) en tvær, mukken person, se brokle 3.; *bråkəlhòwi et -hòwiə* (Søvind s.) en kluddermads.

brokkelvorn, to. *bråkəlwòrn* (Malt) som er tilböjelig til at smuldre.

brokkemad, no. *bråkmað de* (Hmr.) sammenblandet mad af forskellige stumper = *bråkəriį* (Lindk. s.), kaldes også *bråknəŋ* og *bråknəŋsmað* (vestj.).

-brokker, se mælke-.

-brokket, tf. se op-.

brokle, uo. *bråkəl -klə -klət* (Skanderborg) — 1) brække i små stykker; sammenkrølle. 2) *å bråkəl mæ noi* el.

sto å bråkəl i ət (Vor) stå og mase med noget uden at komme nogen vegne; *han står å bråklə mæ èn hjòli, han sku ha ġor istañ* (Søvind s.). 3) *bråkəl* (vestsl.) knurre, mukke.

brokling, no. *bråkleŋ æn -ə* (Røgen) brokker, småstumper; „en lång flåd høw i fihrkant mæ stuere stien rundenom å nowwn broklinger å tejlstien", Blicher Bindst.

-brokning, no. se op-.

brolag, no. se bro 4.

brolægge, uo. *broleq* (D.) = rgsm.; vist kun i en enkelt form: *de ska broleqəs mæ kampstijən.*

brolægger, no. *broleqər æn -ər* (D.; Mors) = rgsm., se pikke, stenpikker.

brolægte, no. *brolat æn -ər* (D.) se bro 4; den øverste lægte hedder m a n - l æ g t e (s. d.).

brom, no. se brum.

bromand, no. et spøgelse, som går over en bro på vejen mell. Arild og Roost (Sønderj.) Gr. G. d. M. I. 202.

brombær, no. *brombær* (Plougstr.); *brambær* (vestj., D.); *bræmbæ* (Silkeb.) — bærrene af flere forsk. arter af klynger, rubus L. J. T. 207 anfører endnu bræmer (Als); *atər mekəlsdaw duər æ brambær et, fañən hå smur hans stöwl i əm* (vestj.).

brombærris, no. J. T. 207. rubusbusken; kaldes også brambærbusk; *brambærtræər* (D.).

bronne, no. *bron de* (Rkb.) plante, rimeligvis juncus squarrosus L., kaldes også *hwerlkamp, hårkampər* (vestj.); *bron* (vestj.) også navn på en brun hest; *bron o æ føl ġæk iġæməl æn stjænhøl, bråwn ġæk di i ən, mæn hwið kom di å ən* (vestj.) gåde, vistn. om boghveden, der går brun i stenhullet, kværnen, og kommer hvid ud, Sgr. VI. 27. 350, se boghvede.

brons, no. *brons* (vestj.) alm. navn til en brun hest.

bronset, to. *bronsət* (S. Sams) = branket.

bropenge, no. *bropæŋ* flt. (D.) afgift, som betales for at benytte en bro, jfr. spangpenge.

brorlil, no. *„så gu, brorli'l! nøð hår a fåt, mæn it ær a mæt"* (Randers) af en remse.

brossel, no. Mb. se vråssel.

brosted', no. *brostæj æn -jər* (D.) et sted på marken, hvor der er en bro over en grøft.

brosten, no. *brostijən æn* (D.) = rgsm.; *a skal et trin æ skiñ a hans brostijən* (vestj.) ɔ: jeg agter ikke at besøge ham.

brotle, uo. Mb. plöje; men vel egentlig skøre el. skørne jorden (Hors.).

brotække, no. *brotæk* (D.) se bro 4.

brovn, to. *brown, bròwn* (vestj., Løgst.) brun; *slo i æ bròwn boñ* (D.) slå græsset så nær af, at jorden kommer tilsyne; se brons, brun.

brovte, uo'. *bråwt -ər -ət -ət* el. *-wt -wt* (Andst); *pråwt* (D.); *bròwt -wtər -wtə -wtə* (Vens.) — prale; *sòm bròwter å hår eñc, ajər klawər dæm å skår eñc* (Vens.) = *han pråwtər o pral o hår et, kløŋkər o klawər o skår et* (D.); *bròwt ow jèn* (Søvind s.) rose en.

brovtet, to. *bròwtə* (Røgen): *han æ br— òw sæ,* pralende, stortalende.

1. brud, no. *brøð æn -ðər* (D.); *brå et* = flt. (Ang.); *broj æn -j* (Thy?); *bröð* (Rkb.); *brör* (nordfor Rkb.); *brè è* best. *brèə* flt. *brè* (Vens.) — 1) et brud, et opbrækket stykke mark, *te æ brøð hår vi hawər, o dæn añən sij byk* (D.); *han hær sit lañ i oət brå* (Ang.) 8 lige dele, jfr. bråd, slag, vratte. 2) en ager kan være tværdelt i flere *bråj* (Andst). 3) = rgsm., *bröð po æn støk rəð* (Agger), se bråd; ben-.

2. brud, no. *bruj æn -ər* (Vens.); *bruc æn* best. *-ən* el. *bruj æn* best. *brujən* flt. *brujər* (S. Sams); *bruj æn -j* (Søvind, Vejr., Agger, Sønderj., Angel, Sundev.); *bruəj æn bruəj* (Vrads h.); *bryj æn -j* (D.); *bru æn* (Fjolde) — 1) brud = rgsm., *sto bruj* (D.); *o skyð får æ b—,* til ære for bruden, når brudeskaren kører el. går til kirke; *fæj får æ b—,* feje gulvet, inden brudedansen trædes (D.); *dær ær enə bruj så smok, hun vil eñda vær smokər* (Ang.); *mæn æ bruj bətæŋkər sæ, bətæŋkər æ brøgom sæ åsə* (vestj.) siges ved handler, når køberen betænker sig; *te høləð mæ æ bruj å æ bæjlər ibåq ætər!* (Mors) ɔ: pokker i vold med det hele; står rokken natten over uden hør på, står den brud; den første karl, der om morgenen kommer ind, hører rokken til; se mø-, pintse-. 2) i Sønderj. alm.

om den forlovede pige, det er hans br— = hans kæreste; **brudefolk**: forlovede.

brude op, uo. *bruj -ər -ət* (Agersk.) — 1) *bruj hör åp*, danne bruder af den. 2) [*bruəj*] (Gjern h.) skjætte hør.

brude, no. *bruj æn -j* (Vejr.); huk. (N. Sams); *bruj æn -ər* (Agersk.; Sundv.) — 1) en dukke hør; den knyttes med et hoved i den ene ende, hegles dernæst, det heglede bindes i et hoved, *et høi* (Agersk.), og den første knude løses og hegles; 12—16 bruder bindes til en krans, *krańs* (Agersk.), og når kransen ikke skal være længere, knyttes et hoved på den sidste ende, jfr. Mb.; *æn bruj* (N. Sams), 5 lokker hør, hver med et hoved på enden; *brujər* (Mors) opbundet rughalm, hvoraf langhalmen ikke er taget. 2) [*bruəj æn*] (Gjern h.) et skjættetræ, jfr. brage, skagefod.

brudeben, no. *brujbijən æn* (vestj.) leddetappen i fåre- og kalveben på skanken; kan en pige synke det, er hun tjenlig til at giftes; også fortælles, at en brud skal være bleven kvalt med det, hun var endnu ikke mandvoksen, jfr. Kr. IV. 375. 316, J. K. 80. 113.

brudebord, no. Ved det fornemste bord [ved bryllupsgildet], „brudebordet“, spistes helst med sølvskeer af tinfade og tintallerkener; men ved de andre borde krænkede det ingen at se sin plads serveret med træskeer og lerfade og tallerkener af samme stof el. af træ, J. Saml. V. 104 (S. Omme s.).

brudedans, no. *brujdańs æn* (Agerskov); *bryjdåńs æn* (D.) — alle de enkelte danse, som bruden danser med forskellige, inden den almindelige dans begynder.

brudedyne, no. *bryjdyn æn* (D.). Indbydelsen til bryllup lød på, at gæsterne skulde møde lørdag, söndag, mandag; men torsdagen för bødes gæster til at komme og *tæj ve æn høwn* (hjörne) *å æ br—*, hvorved forstodes, at de skulde bringe *føn* med sig, flæsk, æg, kød til hjælp til brylluppet; se brudeseng.

brudedör, no. de ene turde ikke gå hen og se ind ad brudedören, de andre heller ikke, Gr. G. d. M. I. 177, dören til brudekammeret (Vens.).

brudefolk, no. *bryjfålk* (D.; Agersk.) = rgsm.; i Sønderj.: forlovede.

brudefærd, no. *brujfąr* de gl. *-fær* de unge (Vejr.) brudeskare; man kan ikke se på hendes br—, hvordan hendes börneklæder har været, Kok. ordspr. 94. 1064 (Burkal).

brudefører, no. *brujførər æn* (Agerskov) konen, som fører bruden til kirke; se brudekone.

brudegave, no. *brujgaw æn -ər* (Agersk., Mellemsl.); *brujgaw æn* (Støvr. h.) — gaven, som brud og brudgom modtager fra de indbudte.

brudegive, uo. bortgive som brud; der hun havde brudesmykket på og var brudegivet i Jesu navn, kunde han ikke komme ind ad bjærget med hende, Kr. VIII. 21.

brudegrød, no. Den anden bryllupsdag er „brudegrøden“ en uundværlig ret, J. Saml. IV. 38 (Faldb. s.).

brudehank, no. Der kan dannes to slags hövlspån i lyset: brudehank og ligspån (s. d.); en br— har kun en krumning ... og bebuder bryllup, Kr. VI. 278. 253; bugter hövlspånen sig indad, er det en br—, J. K. 397. 1296.

brudehus, no. *bryjhus æn* (D.) huset, hvor bryllupet holdes.

brudehår, no. *brujhør* (Rkb.) plante, eng-trevlekrone, lychnis flos cuculi L.

brudekage, no. brudekagen, på hvilken brudeparrets navne findes anbragt med hvidt sukker; disse kager, som i form er ovale og omtrent en tomme tykke, laves til forsk. priser af en kone i Skagen ...; brudekagen serveres gærne til den sidste punsch, el. når denne ikke bliver drukket, til kaffen, J. Saml. III. 83 (Råbjærg s.).

brudekammer, no. *brujkamər et* (Ang., Sundv.) et kammer på et el. to fag, hvori kisterne med konens udstyr gæmmes.

brudekiste, no. *brujkest æn -ər* (Agersk.) den store kiste, hvori bruden får sit udstyr med fra hjemmet.

brudekjole, no. *bryjkåįol æn -kolər* (D.) = rgsm., brudedragt; brudgommen måtte anskaffe en ny blåfarvet vadmels frakke eller „brujekjovl“, som siden tilligemed de øvrige bryllupsklæder, hvorblandt gærne var en kattuns vest, omhyggelig opbevaredes i mandens skatol, el. når han var mindre velhavende, klædekiste, J. Saml. I. 306 (Råbjærg s.).

brudekone, no. *brujkuŋən æn* (S. Sams); *bryjkun æn -kunər* (D.); hun følger bruden til kirke; se brudefører, redekone, befel.

brudekrans, no. *bryjkråns æn* (D.) = rgsm.; man må ikke prøve en b— på sit eget hoved, når man har den bunden, Kr. VI. 278. 254.; djævelen kan ikke få magt med en brud, inden brudekransen tages af hende, Kr. VIII. 319. 541.

brudekrone, no. I ældre tider lavedes brudekransen i form af en brudekrone, den holdtes af visse folk i sognet og udlejedes. Den var lavet af töj og bestod af en ring og to opstående buer, halvkranse, der krydsede hinanden; den prangede med blomster og blade af forskellig farve og glimrede af guld- og sølvperler, der hang ned fra guld- og sølvtråde. Den har været brugt til for c. 50 år siden i Vestslesvig.

brudeleger, no. flt. J. T. 136, en plante = brudehår.

brudelys, no. De to lys, der sættes foran brudeparret, kaldes brudelysene. De er store og mere udpyntede end de andre lys. I Vestj. tror man, at disse lys tillige er brudeparrets livslys; man ser da efter, hvis lys brænder længst [brudens el. brudgommens]. Den, hvis lys holder længst ud, lever længst, J. K. 85. 144. Hvad der levnes af brudelysene, skal man gæmme; når en sådan stump i overhængende tordenvejr tændes i parrets hjem, så slår lynet ikke ned der, Kr. IV. 365. 200.

brudemænd, no. *brujmæn* (Røgen s.) to gifte mænd, der svarer til brudekonerne.

brudepar, no. *bryjpar æn* (D.) = rgsm.

brudepige, no. *brujpiq æn -piqər* (Støvr., Sams); *bryjpiq æn -qər* (D.); *brujəpiq æn -qər* (Vens.); *brujpik -kə* (Sundv.) = rgsm.; spøgende, når en fuld mand ikke selv kan gå, men skal have et par til at slæbe sig, siges: „han skal have et par brudepiger med sig!“ (Mds. h.); jfr. befel, bestillingsfolk, krutstrøer.

brudeplads, no. *brujplas æn* (Ang.) holdepladsen udenfor kirkegården.

brudereder, no. Mb. se redekone.

bruderiden, no. *brujrijən* (Nørv. h.) brudesvendenes ridt for brud og brudgom.

brudesang, no. *bròjsåŋ æn* (vestj.) bryllupsvise.

brudeseng, no. *bryjsæŋ æn* (D.) — 1) = rgsm.; i Sundeved bydes til at „rede brudesengen op“ med skinker, madvarer til bryllupet, jfr. bøstehöjtid, brudedyne, flæskeaften; *di ka skywt siñ i brujsæŋ* (N. Slesv.) om en sildig forandring af sind. 2) et meget bekendt kortspil; beskrivelsen i det enkelte se J. K. 66. 63: at spille i brudeseng; der sættes piger og karle på spil, sidste stik i femkort tager en pige til den vindende karl, en karl til den vindende pige; dernæst bestemmes kærlighedens grad, hjærter (klør D.) knægt er karlen, hjærter (klør D.) dame pigen, kortene lægges så op under remsen: han (hun) elsker, af hjærte, med smærte, overmådig, overdådig, en lille bette korn, slet ikke, til knægten eller damen træffes; så spörges, hvor de skal mødes, og kortene lægges atter op: *han kom te hiñ: i æ gor, mæl æ for* (mellem fårene), *i æ fraŋəl* (forstuen), *i æ køkən, i æ kamər, i æ sæŋ, i æ arm, oñər æ dyn, såw så warm!* (D.); på Als: udenfor dören, i dören, *i æ framgol, i æ pisəl* osv.; hvordan de skal være klædt: *flöjəl, silkə, katòwn, pjaltər;* hvorledes de skal køre til kirke: *karet, fjərun, kasun* (kassevogn), *moqun, stöwt* (møgbør) (D.); hvordan forspandet var: *heŋst, hæst, hælməs, stuð, Skañərbårəs låpər o lus* (D.). Endelig skal kortene lægges op for stand og stilling: slot, herregård, bondegård, hus med jord, hus uden jord, indsidder, stue, fattighus, hundehus; *slåt, gor, hus, hyt* (D.); hvormange börn de får? man tager atter kortene, lægger dem op et for et og tæller imens til 10, det tal klør dame falder med, er börnenes antal (D.). Den kæreste, man vinder i spillet „i brudeseng“, får man ikke, Kr. VI. 278. 247. — En anden form findes i Østjylland; der tegnes på bordet 5 kredse udenom hinanden, den inderste er ganske lille, det er brudesengen; hver af de spillende har fem kort på hånden, og hver gang en tager et stik, udsletter han et stykke af kredsene mod sin side; den, der først får fem stik, er i brudesengen og går foreløbig ud af spillet. Når kun en af de medspillende er tilbage, siges han at blive „slæbt“ ind i brudesengen. Det

kort, hvorpå enhver kommer ind, huskes. Den, som først kommer ind, behandles først i spillet, klør betyder kjærlig, spader spodskelig, hjærter hjærtelig, ruder vredelig, og så tages kortbunken og man vender kort for kort; eftersom kortet er klør, spader osv., siges: kærlig, spodskelig osv., altså f. eks.

hjærtəli solət hań hans hæst,
kærli sat hań sæ åp å ri,
vrèdəli rei hań,
vrèdəli baŋkət hań på portən,
spåskəli lut hun ham åp,
kærli rèj hań åp i gårən,
spåskəli baŋkət hań på dörən,
hjærtəli lut hun ham åp,
vrèdəli bøj hun ham sèj neə,
vrèdəli sai hań,
spåskəli bøj hun ham spis,
hjærtəli spist hań,
kærli bøj hun ham drèk,
kærli drak hań,
kærli bèjlət hań,
fæk vrèdəli el. *spåskəli nèj,* el.
fæk kærli el. *hjærtəli ja.*

Er det sidste kort altså klør el. hjærter, siger hun ja, er det ruder el. spader, nej; bliver svaret nej, er vedkommende færdig; er svaret ja, fortsættes med næste remse, det kommer da an på, på hvilket ord det kort falder, hvorpå vedkommende kom ind; de mødtes:

for porten, i porten,
for gården, i gården,
for stuen, i stuen,
for kamret, i kamret,
for sengen, i sengen,
for armen, i barmen.

Falder kortet på „for kamret", så er vedkommende ude af spillet; går verset til ende, inden kortet er kommet, tælles 1. 2. 3. 4 osv.; falder det f. eks. på 8, har han tilbragt 8 timer i brudesengen. Der lægges atter op et kort for hver linie i følgende remser, idet der altid begyndes forfra, efter at kortene er blandede:

han elskede hende: *aw hjærtət, mèj smærtə, ræt indərli, owərmå·də, så stilə, èt lilə betə kon, slæt it.*

Deres bopæl: *èn hærəgoə, èn buńgoə, èt hus mè joə, èt bòə* (bart) *hus, èt fatəhus.*

Deres husdyrhold: *tåw kåkə* (haner), *èn hön, èn gos, èn ań, syw lus, ni låpə* (Søvind s.).

brudesengsdag, no. *brujsæŋsdaw* (vestslesv.) dagen för bryllupsdagen, jfr. brudedyne.

brudeskare, no. *bryjskår æn* (D.) = rgsm.; også den skare, synske msker kan se, som bebuder et bryllup; jfr. Kr. III. 323. VIII. 354. 621. 360. 633. 34.

brudeskjænk, no. *brujskæŋk de* (Vejr.) gaver af levnedsmidler til brudefolkene, se send, forn; *bryjskæŋk* (Fanø) offring til bruden i kirken.

brudeskjød, no. i udtr. *de ræn gul i brujskøð* (vestj.) når det regner på bryllupsdagen.

brudesmykke, no. *bryjsmøk æn* (D.); *brujsmøk æn -ə* (Sundv.) brudens smykke, jfr. J. Saml. I. 311; *æ brujsmøkə* flt. *-rə*, brudesmykkeren, sidder hos bruden og kører med hende til kirke (Sundv.); jfr. Kr. V. 70.

brudestue, no. *brujståw æn* (Sundeved) stuen, hvori brudefolkene sidder.

brudestykke, no. *brujstøk et* (Agerskov) stykket nærmest endeskiven på et brød; hvoraf navnet kommer, véd jeg ikke.

brudesvend, no. *bryjswæn æn -n* (D.) de rider i galop foran brudeskaren til kirke, skal først nå kirken, vende der og atter møde skaren; jfr. ridende svende.

brudetemmer, no. (Ribe) Mb. også formen: b—temme: „den første dans til bryllupped får bruden og b—temmerne", d. e. den person, kone el. pige, som reder og smykker bruden; jfr. redekone se Rietz brudtämma, brudepige; ordet sammenstilles med gl. sv. bruþumö el. bruttu mö, den kvinde, som klæder bruden.

brudevers, no. *bryjvæs æn* (D.) et skilderi med vers, som hænges op i ramme, jævnlig med billede af kirken, hvor bruden er døbt og konfirmeret, lovens to tavler og en opslået bog, som betyder evangeliet.

brudevielse, no. *bryjvæjəls æn* (D.) = rgsm.

brudevognen, no. den forreste vogn [i brudefølget til kirke], J. Saml. I. 311.

brudgom, no. *brujəgom, brugom i -ər* (Vens.); *brujgom æn* (Støvr. h.); *brujgom æn -ər* (Mors), hak. (S. Sams); *brurgom æn -ər* (Vejr.); *brøgom æn -ər* (D.); *brujgåm æn -ər* (Agger); *brøkom,*

brökəm -ə (Sundv., Angel, Brader.) = rgsm.; *„så sweŋt brujəgom mæ bruj å de jik trep trap ètə fiolən“*, Grb. 115. 161, så svingede brudgommen med bruden, og det gik trip trap efter fiolen; i Sønderjylland: kæreste, forlovet, se brud; jfr. pintse-.

brudgomsfører, no. *brurgomsførər* (Vejr.); *brøkəmsførə* (Sundev.) — forlover, den el. de gifte mænd, som fører brudgommen til alteret.

brudgomshat, no. *brøgomshat æn* (Andst) en cylinderhat, som brudgommen bærer.

brudgomsklæder, no. *brøgomsklæjər* flt. (D.) brudgommens dragt.

brudt, tf. *brøt* el. *brækət* (D.) = rgsm., om hesten, *nær ən æ skawət å æ töj.*

1. brue, uo. *bruw* el. *brow -ər -ət* (Rkb.) — 1) bruse, summe, om bier og fluer; dragen satte hver bølge op fra næsehullerne så höj og svær, sådan bruede han; dragen kom bruende og pustende, Kr. VII. 116. 117; jfr. bruden, bruen, Schiller & Lübben = moveri, agitare, som tredie betydn. anføres: drille = brüden, brühen, brüen, jfr. jsk. bry. 2) benene bruer af træthed (vestj.), når det snurrer i dem. 3) brue uldent garn i ovnen (vestj.); tvundet garn lægges i den varme ovn, for at det ej skal få kurrer, el. det lægges i den varme malt, når man törrer malt på kakkelovnen: *å brow noqlər i æ målt;* ordet hører måske andetsteds hen.

2. brue, no. *bruw* el. *brow æn -ər* (Rkb.) et legetöj; et lille aflangt, fladt, tyndt stykke træ, i den ene ende er der gennem et hul knyttet en snor; når det hvirvles rundt i snoren, brummer det; jfr. bruekok, bruse.

3. brue, uo. *bru -ər bru bru* (D.); *bru -ər -ət -ət* (Agersk., Sønderj.; Ang.) — brygge (s. d.; mnt. *bruwen*), tlm.: *han stær bådə få bruəñ å baqəñ* (Agersk.) han har meget at bestille; *no bruə di gaməl kweñ dærur* (Bradr.) det trækker op til uvejr i vesten; jfr. bruer, bruhus, -kar, -kjedel.

bruekok, no. *browkåk æn* (vestj.) jfr. 2. brue; en rund metalskive med to huller og undertiden savtakker; igennem hullerne en snor, hvorved den sættes i omdrejende bevægelse og frembringer da en brummende lyd.

bruer, no. *bruər æn* (Mellemslesv.) brygger; en doven bruer og en gesvindt bager, det giver godt øl og brød, Kok ordspr. 109. 1233 (Brandrup), sml. 3. brue; jfr. øl-.

-bruet, se nys-.

brug, no. *bruq* el. *broq è* best. *bruqə* el. *broqə* (Vens.); *bruq æn* (D., vestj.); *bruq æn* (Søvind s.) = rgsm.; *te dawlə, hæləda̧s broq; a hår eñc no bruq får ə; de hå òlə wat i bruq (broq) dæ föri* (Vens.); *a hår eŋən bruq får ət* (D.), se daglig-.

brugbar, to. *bruqbår* (Vens.) = rgsm.

bruge, uo.
bruq -ər bruqt bruqt (Agger);
bruq -qər bruqt bruqt (Vens.), ft. *broqt* tf. *broqt* (Andst);
broq -qər brojt brojt (D.);
brow -wər brojt brojt (vestj.);
bruq -qə bruqt bruqt (Søvind s.) —
1) = rgsm.; *bruq æ haw* (vestj.) gå på havfiske; *br— æ jawt* (vestj.) gå på jagt; men det var Daniel Burmand, han brujt hans sværd så vel, Kr. II. 176. 5; *a bruqər de a hår, de æ dær manə dæ ġör* (Malt); *jæn a dæm påtər, di brujt i gamel tij* (vestj.). 2) magte, være overlegen; *„så fèk haj jèj, ja, de wa ræjti i tèrə skælm, dè ku broq håsboj, der ènda tøt òlər dè wa maq te drèŋ“*, Grb. 56. 22. 3) have for skik; *de bruqə vi hejə* (Søvind s.). 4) *bruq sæ* (Vens.) skynde sig.

brugelig, to. *bruqlə* (Vens.); *bruqələ* (Agger) overensstemmende med skik og brug; *de ær it bruqlə* (Søvind s.); se u-.

bruhus, no. *bruhus* (Meolden); *brus æn* (s. f. Ribe) bryggers; jfr. 3. brue.

brukar, no. *brukar et -kar* (Agerskov); *bruka et* = flt. (Sundev.); *brukar æn -kår* (D.) bryggekar.

brukjedel, no. *brukeəl æñ* (Sundv., Vlb.) bryggerkedel.

1. brum, no. *brom de, i* (Vens., Hmr., Mors, Vejr., D., Andst) på visse planter avner, blomster, blade, som ved rensningen fjærnes; der er br— på lyng, rævlingeris (bladene), malurt, kløverhoveder, humle. tagrør; visne blade, vedhængsler ved frø- el. blomsterstand; jfr. flom; hø-, lyng-, rævlinge-.

2. brum, no. *brom* (Andst); *dær æ*

brom i ət, fart, så det brummer; *tæj æ brom frå jæn,* magten; om det sidste udtryk hører herhen el. til ordet brum 1, er mig ikke fuldkommen klart.

brumbasse, no. *brombasə æn -ər* (D., Fanø) de store, sorte skarnbasser (s. d.), der flyver med brummende lyd, geotropes.

brumbi, no. *brombi æn -ər* (Bradr.); *bromәlbi æn -ər* (Agersk.) humlebi, bombus; jfr. ginning.

brumle, uo. *bromәl -mlər -məl* (D., vestj.; Mors); *bromәl -mlә -mәlt* (Gjedv.) 1) om tyres hule og stærke brøl. 2) *kòwən vel bromәl* (Støvr. h.) er en brummer (s. d.).

brumlebasse, no. *bromәlbasә æn* (Andst) en person, der har en dyb, brummende røst.

brumlebirede, no. *bromәlbirę æn -ər* (Jordkjær) = humlebo.

brumlested, no. *bromәlstèj et* (Skanderborg) = bølested.

1. brumme, no. i soldaternes sprog (Fredericia osv.): arresten; få en brummetur, komme i arrest.

2. brumme, uo. *brom -ər -ət* (Andst); når der göres koste af lyng (calluna), rævlingris (empetrum) eller klokkelyng (erica), så skal stænglerne *bromәs,* gnides rene for blade og blomster; de varmes over en *bromdwən* og gnides ud på en *bromstijәn; o brom röwleqris* (Lindk.), se 1. brum, duske.

3. brumme, uo. *brom -ər -ət* (Agersk., Sundev.) om det dybe bröl, som tyren giver fra sig; ligeså om insekternes brummende lyd, og om vinden: *æ væjr bromər i æ dar* (D.); fig. brumme, være vred.

brummel, no. *bromәl æn* (Rkb., Hmr.) en ko, som ikke kan blive med kalv, se brummer; også to.: *dæň æ bromәl* (Vor h.); *bromәl i æ lyj* (vestj.) om en mand med dyb røst; *han æ hijәl bromәl* om unge karle, kåd.

brummepotte, no. *brompåt æn* (Bj. h.) også: *bromәlpåt* = rumlepotte, guffepotte; også fig. en gnaven person.

brummer, no. *bromər æn* (Agersk., Nordslesv.) en ko, der ikke kan blive med kalv; navnet kommer af, at den brøler som en tyr, jfr. brummel, rejling.

brummestald, no. *bromstål æn* (D.) spøgende udtryk for aftægtslejligheden.

brummet, to. *bromә* (Vens.) siges om de planter, der er brum på; jfr. 1. brum.

brun, to. *brun* (Agersk., Sønderj., Hell. h.); *brukn* el. *bruwn brunt brun* (Vens.); *brun -t brun* (S. Sams); *bron* (Solbjærg) = rgsm.; *Madam Brun,* kaffekanden (D., Vens.); *han hår hans brun daw, han hår daw å di æ brun* (Elbo h.) kronede dage, jfr. plt. brûn, glindsende, se Schill. & Lübb. under brûn; jfr. brovn; blank-, lyse-, mørke-.

brunblisset, to. *bruwnblæjsә* (Vens.) hest, som er brun med blis.

brungrön, to. *bruwngrön* (Vens.) = rgsm., også: *bruwngul, bruwnrø.*

brunhoved, no. *bròwnhuwә* (Malt) en plante, vistnok luzula L.

brunlig, to. *brunlә* (Agersk.) = rgsm.

brunløs, to. *brunlöjs* (Åbenrå) om nødder: brune og løse i haserne.

brunsten, no. *bròwnstijәn* (D.) = rgsm., et farvemiddel.

brurør, no. *brurö æn -rә* (Sundv.) en stang i form af en kort åre til at omrøre malten under mæskningen; se 3. brue.

brus, no. se bruhus.

brus, no. *brus* (Sønderj., D., Andst) et meget alm. kortspil; *brus* = hjærterkonge, spids = kløknægt; gal-hund = spar otte.

1. bruse, no. *brus æn -ər* (Fanø, D.) — 1) en fisk, ulken, cottus scorpius L. 2) et legetöj, bestående af en rund træ-, messing-, el. blyskive, hyppig med tænder i randen, gennemboret med to huller i en lille afstand fra hinanden i midten; den sættes ved hjælp af en snor, som vekselvis strammes og slappes med hænderne, i stærk omdrejende bevægelse, hvorved en brusende lyd fremkommer; en fåreknokkel, gennemboret på tværs med to huller, hvorigennem er ført en snor, kan også bruges; jfr. 2. brue.

2. bruse, uo.
brus brusər brust brust (Vens.; Thy);
brus brus -ust -ust (D., Agersk.);
brus brus -ust -ust (Andst);
prus prus prust pruәst (Sundv.) —
1) den brusende lyd, som vinden eller havet giver, *de sus å brus* (D.); blæser det stærkt bryllupsdagen, vil bruden bruse ad sin mand, men blæser det anden

dagen, vil han bruse ad hende (vestsl.), d. e. give onde ord, behandle hårdt. 2) hvad der skummer, opblæses, strutter; *æ kåwl, æ hø brus, æ kat brust sæ åp* (Andst), *æ flør brus i æ kæn* (Agersk.); *de ær et så stuwər fåwl som æ fijər brus te,* tlm. (D.); *de ær it som de brusə te! så dræŋən om paŋkaqəren* (Randers), jfr. pruse, Mb.

brushoved, no. *brushuwə æn* (D.); *brushòwəð* (østj.) — en opfarende person.

brushöne, no. *brushön -öns*; hannen: *bruskåk æn -kåək* (Agersk.; Mors) urhöns, han og hun, machetes pugnax, jfr. skoggrehöne, søhöne.

brusk, no. *brosk* (D., Agger, Agersk., Brader.); itk. (Vens.); *brusk è* (N. Sams) = rgsm.; *skær br—* (Sønderj.) skære tænder.

bruskben, no. *browskbijn* (Agger) = rgsm.

brusket, to. *browskə* el. *browskərə* (Agger); *broskə* (D.) = rgsm.

bruskstykke, no. *browskstøk æn -ər* (Agger) = rgsm.

brusten, to. *brostən* (Sønderj., D., Vejr., Mors) tf. af briste; *han æ br—,* har brokskade; se brok, nederløb.

brustenhed, no. *brostənhijəð æn* (Malt, Andst) brokskade (hernia).

brusvorn, to. *bruswon* (Varde, Andst) som bruser stærkt, *æn b— dyn.*

bry, uo. *bry -ər bry bry* (D., Andst); *bry -ər bry bry* (Brader.) — 1) drille, plage, alm. især at drille med kærester; *a bry ham mæ hiñ* (D.). 2) bryde sit hoved, *han bryər hans howə få møj* (Hmr.); *bry si hwaj öwər ət* (Andst). 3) bryde sig om, have lyst til, interesse for, alm., og böjes da:

bry sæ om, bry el. *bryðər, brø* el. *brøð, bröt* (S. Hald);
bry s. o. bryə bröj bröjən (Hvejsel);
bry s. o. bryj brøi bröjən (Røgen);
bry s. o. bryrə brø bryt (Åbenrå);
brø s. o. bròðər brø bròt (Havbro, Års h.);
bry s. o. bryrər brør brøt el. *bryt* (Sem);
bry s. o. bryər brò bròt (Vens.);
bry s. o. bryər bryt bryt (Bradr.);

han bryder sig ingen piger om som Røde-Jens i No hans hest, alm. tlm., Kr. VI. 329, 125; jfr. norsk brya, bry, plt. brüden, brüen, se Schill. Lübb. Suppl.

bryde, no. Mb. se brøde.

bryde, uo. Følgende eksempler på böjningen anføres:

bryð -ðər bröð brut (Nimtofte);
brøð -ðər brøð brøt (Falslev);
bry -ər bröj bröjən (Vejlby v. Frdr.);
bry bryʸ brøⁱ bråt (Dover, Hjelmsl. h.);
bry -rə brør bråt (Vejlby v. Årh.);
bry -ðər bröð bröt (Øland);
bri briər breəð bråt (Tved i Mols);
bri briər breəð breəð (Ålsø s.);
bryj -jə brøi bråt (Tåning, Søvind s.);
bryð -ðər brøð bröt (Mors, Thy, ft. *bròð*; Lyne s., Hell. h., S. Hald, Støvr.); tf. *brut* (Horn.), *brøt* (Rødding [M.]), *bråt* (Uth);
bryjð -ər bròð bròt (Lild s.);
bryr -rər brør bröt (Bur s., Salling, Agersk.; Bradr.);
bryj -ə bròj bròj (Sams);
bry bryər brò bròə el. *bròt* (Vens.);
bryə bryrə brøə bråt (Sundv., Angel);
bryr -rər bryər bråt (Egebæk).

Ordet bruges vistnok kun lidet i N. Jylland og kun i enkelte forbindelser, jfr. brække; alm. i Sønderj. — 1) bryde i stykker, *bry i støcər* (Vens.); *bryr et støk brø a* (Agersk.); brække en tørv løs i stakken (Lyne s.); bryde halsen, bryde stene op (Ang.); *bryr æ lañ, bryr æ he åp* (Agersk.); *„den an maj tøt eñc de wa passe (!) sònt som di hòte brò ej* Grb. 31. 54. 56; *å bryð əð* (Thy) = *å bryð støð åp* (Lild s.) bryde den sammengroede maltdynge istykker, inden malten gnides ud og törres; *bryð o æ snak* (vestj.) om småbörn, göre forsøg på at tale; *dær ær bròt får æ tæñ* (vestj.), når tænderne er ved at bryde frem; *de bryðər po dæñ eñər ræwl i lañəŋ* (Lild s.), jfr. 2 bedre 1. 2) tilvirke ved brydning, om hør; *bryj å skaq* (S. Sams); *bry hør* (Vens.); jfr. brøde. 3) kaste op, udtömme mavens indhold; *bryr sæ* (Bradr.; Ang., Sundv.); *bryt sæ* (Fjolde); *bryð sæ* (Lild s.); jfr. *de bryðər mæ får ən brækən* (vestj.). 4) ved handler hedder det, når en lille sum er køber og sælger imellem: *de skal et skel wås að, læ wås bryð o dijəl* (Malt), ɔ: tage middelværdien af krav og tilbud, ellers synes ordet her sjældent; skaftet bryder af, går over; *hañ brø niər mæ æ vuən* (Ang.) vognen gik istykker under ham;

bryð åp, alm., forlade stedet, hvor man er; se brodden. 5) *brys brørəst brötəst* (Agersk.); *bryðəs brøðəst* (D.); *bryðəs brøtəst* el. *bryðəst* (Andst); *bryðəs brøðəs brötəs* (Støvr.) — a) brydes, gå i stykker; *æ skawt brys* (Agersk.). b) prøve kræfter, *brysəñ* (Agersk.) det at prøve kræfter. — bryde sig om, se bry 3.

brydebjörn, no. *brybjən æn* (Søvind s.) en person, som bryder stærkt på.

brydeføre, no. *bryðfør* (Rkb.) er det, når vejen er frossen, uden at kunne bære.

brydelig, to. *bryjələ* (Malt, N. Slesv.) brydsom; *de æ no br— nåwət.*

bryder, no. *bryðər æn* (Malt), *æn gråw br—,* en svær arbejdskarl.

bryderi, no. *bryðəri·j de* (D., Malt, Søvind s.); *bryəri·c de* (Vens.) = rgsm.

brydesmål, no. *brysmol è -t* (Vens.) bryden, prøven kræfter.

brydsk, to. *brysk* (Hors.) voldsom, ustyrlig; overmodig, påtrængende: „dæ kam æn gromme fihn herre hæn te mæ å sæje nåk så brysk ...“, Yuelb. s. 78. jfr. fr. brusque.

brydsom, to. *brysom* (N. Slesv., vestj.) = rgsm.

1. **bryge**, no. Mb. foræring af madvarer, der sendes en fra gildeshuset (Mors).

2. **bryge**, no. *bryjə i* (S. Sams); *bryqə æn* (D.); *brøqi, bryqi* (Hmr., vestj. glds.); *bryq -qər* (Agersk.) — 1) et stykke brød med usaltet smör på; når moderen kærnede, skulde börnene have en kjærnebryge; også: *æ bån ģor æn gowə bryqi o æ gwål* (vestj.) klat. 2) *bryqər* (Varde), *brywər* (Hemmet) de udsprungne blomsterstande på achillea millefoleum L.; jfr. gjedde-, smör-.

1. **brygge**, uo.
brøq -ər brøqt el. *brøqət brøqt* el. *brøqət* (Andst); nt. *brøq* (Røgen);
bryq -ər -əð -əð (Agger);
brøq -qər -qe -qə (Vens.);
brøq -qər -qət -qət (vestj.);
brøq -ər -qəð -qəð (Himmerl.);
brøq -qər brèj brøj (S. Sams)
= rgsm.; *brøq saməl o nåwət* (vestj.) grunde over at få noget sat i værk; jfr. mosekone, 3. brue.

2. **brygge**, uo. *bryq æn -ər* (Agger) ophobning af sand el. sten ved stranden; jfr. hav-.

bryggekar, no. *brøqkar et* = flt. (Støvr. h.) = rgsm., jfr. tapkar.

brygger, no. *bryqər æn* (Agger), i tlm. *æn dåwən brøqər gir gåt øl* (D.).

bryggeri, no. *brøqəri·c è* (Vens.) = rgsm.

bryggers, no. *brøqəs è* best. *-qəst* (Vens.); *brøwəs æn* (D.); *brøqhus [et]* (Hadersl.); *bryqəs æn -ər* (Vejr., Agger); *brøqəs æn* (Thy); best. *brøqəsət* (Røgen); *brèqəs* el. *brèqəs* (Søvind s.) = rgsm.; —*s* = *hus,* se bagerhus, bruhus.

bryggersdör, no. *bryqəsdar æn* (Agger); *brøqəsdèr æn* (Vens.) dören ind til bryggerset.

bryggerspige, no. *brøqəspiq æn* (Vens.) = rgsm.

bryggesten, no. *brøqstijən æn* (D.) en varm sten, der kommes i bryggekarret.

brygning, no. *bryqnəŋ æn* (Vejr., Agger) en stor dynge af noget.

bryllup, no. *brèlop è -ər* (Vens., Løgst.); *brölop æn -ər* (Thy, Agger); *brølop* itk. (S. Sams); *brelop* itk. (N. Sams); *brèləp et -ə* (Søvind s.); *brølop æn -ər* (Agersk.); *brålop æn -ər* (Vestslesv.); *brålop, brulop æn -ər* (D.) — et bryllup, se höjtid, kost; *drek brålop* (vestj.) alm., holde bryllup; jfr. hunde-.

bryllupsdag, no. *brålopsdaw æn* (vestj.) = rgsm.; *a ska tejən dæ o di brølopsdå mæ ən gafəl å ən knyw å ən sultən lyw* (Mors).

bryllupsgilde, no. *brulops-* eller *brålopsgil æn* (vestj.) = rgsm.; se bojle, gilde.

bryllupsgodt, no. Hist og her ved kirkevejen opstillede sig börn, hvem de tilkastede sigtebrødsskiver [under bryllupstoget] og ved kirken holdt fattige gamle sig til og tildeltes almisser af lignende „bryllupsgodt“, J. Saml. V. 103 (S. Omme s.).

bryllupsmand, no. [*brålsmañ æn*] (Als) bydemand; den ældste af brudens brødre, som indbyder til bryllupet.

brylsk, to. (vestfor Angel) ornegal, jfr. dröv, mjavs, vrad, øksnet.

bryn, no. *bryn* (D.); *bryjn æn* = flt. (Agger) — 1) öjenbryn; *fo jæn i æ bryn,* få et slag lige i ansigtet; se öjen-. 2) = *tåqbryn,* den nederste kant af taget, tagskæg (Vejr.); jfr. brå.

brynde, no. *brøn* el. *bryn æn* (Rkb.); *bryn æn* (Skanderborg) brand; *hiəbrøn, husb—*, hedebrand, husbrand; også om solens brand, *de ær æn swær b— idaw* (Rkb., Skanderb.); jfr. brænde no., hals-, skade-.

bryne, uo. *bryn bryn bryn bryn* (Agersk., D., Malt, Sundev.); *pryn* (Østslesvig); *brøn -nər -nt -nt* (Vens.; Øland, Hell. h.); *bràj -ər brènc brènc* (Vens.) — 1) skære den skarpe rand af et par nye træsko i hullet, som omslutter foden, *bryn æn par træskər* (Malt, Vens., Øland), *pryn* (Agersk.). 2) sætte ring i næsen på et svin, *bryn æ swin*, jfr. krøge, ringe, pryne (Malt, Andst, Sønderj.); fig. *a ska bryn dæ* (Løgst.) ɔ: sørge for, at du ikke skal kunne göre fortræd mere. 3) lægge tagskægget, den nederste rand tækkelse op (vestj.). 4) skærpe økse, plovjærn, o. lign. (Råbjærg s. f. Skagen); 5) bryne åp (Ålbæk) trække op på land.

bryne, no. *bryən æn brynə* (Sundv.) en ståltrådsring til at sætte i næsen på svin.

brynlægte, no. Mb. till. den næstnederste lægte, på hvilken tækkemændene begynder at sy, og hvorpå de lægger de to lag tag, af hvilke det øverste kaldes bryntaget (Bj. h.).

brynning, no. se brodning.

bryntag, no. *brøntaq* (Fredericia); *brøntækə* (Bjerre h.); *brøntaqə* = *brønən bw taqə* (S. Sams) — tagskægget, se brynlægte; jfr. bryn, brå.

bryr, uo. se bryde.

brysle, uo. [*brysəl -slər -səlt*] (Vens.) brune malt i panden, når der brygges.

bryst, no. *brøst æn brøjst* el. *brøjstər* (Agger); *bryst æn -ər* (D.); *bryst æn -yəst* (Agersk., Bradr.); *brøst è -ər* (Vens., S. Sams, Løgst.; Thy, Mors); itk. (Sundv., Hell. h.); *bràst et -ə* (Søvind s.); *brest* best. *-əð -ər* (Mols) — 1) mands- og kvindebryst; flt. alm. om kvinder; *gi bryst*, give die; *hå uńt får æ bryst* (vestj.). 2) et bryst på et skaft el. anden genstand, en fremstående kant, hvortil noget støttes (D.); hovedet på et spegebor, det stykke på borestillingen, som støttes mod brystet; ligeså stykket på rokken, hvorigennem skruen går og hvorpå tenen sidder (Thy, Mors).

brystben, no. *brøstbiən æn* (vestj.) = rgsm.

brystblad, no. *brystblaj et* (Sundv.) på seletöjet, bringebladet.

brystbom, no. *brøstbom i* (Vens.; Sundv.); *brøstbom æn* (Lild s.); *brystbom æn* (D.) — bommen på væven, der støttes mod den vævendes bryst, også kaldet *fårbom* (D.), mods. *båqbom* (D.), *ràwbom* (Vens.) bommen, hvorom trendegarnet oprulles.

brystbord, no. *brøstbuwə et -rə* (Silkeb.) = bryststykke 2.

brystdug, no. *brystduq æn* (D.); *brystduk et* (Agersk., Bradr.); *brøstdoq i -qər* (Vens.) — en mands uldne undertröje uden ærmer (Sønderj.) eller med sirtses ærmer (Lysgd. h.); forældet navn for vest (Vens.).

bryste, uo. *bryst sæj* (D.); *brøst sæ -ə -ə* (Sundv.); *brøjst sæ -ər -əð* (Agger) — 1) = rgsm.; *han brystər sæj som nåwə kåk* (D.), holde sig rank, skyde brystet frem. 2) *bryst æn hæst* (Agersk.) springe op på den uden stigböjle.

brystet, tf. *bràstət* (Søvind s.) med stort bryst, om kvinder; se ang-.

brystklemsel, no. *brøstklæmsəl* (Mors) klemmelse el. smærte i brystet.

brystnål, no. *brøstnol æn -nol* (Vens., vest..) = rgsm.

brystpude, no. *brystpuð æn* (D.); *brøstpuw æn* (Vens.) et uldent stykke, der hænger ned foran brystet; et sort, stukket forstykke af silke, klæde el. andet, der af karlfolk bruges istedetfor krave.

brysttrøllike, no. J. T. 2, en plante, achillea millefolium L. (Rkb.).

bryststykke, no. *brystək* [*bryststek*] *æn* (Malt, D); *brøstøk* (Mors); *brøststøk æn* (Sall.); *brøsti æn* (Løgst.) — 1) = brystdug (Malt); glds. = vest (Sall., Løgstør, Mors). 2) et stykke træ, som lægges for brystet til at støtte et større bor, nav, imod.

brystsvag, no. *brøstswaq* (Vens.); *brystswåq* (D.) = rgsm..

brystsyge, no. *brøjstsyq æn* (Agger) = rgsm.

brysttag, no. *brøsttaw è* (Vens.) brydning med tag foran i brystet i selerne, jfr. korstag, rygtægt, tægt.

brystøl, no. Mb. den rem, hvormed stavtöjet forenes nedentil; seltræerne

er haspet sammen med et stykke jærn (D.).

bræde, no. *brǽr et brǽrər* (Agersk., Bradr.) enkellt. = den ene side af et bogbind, der i ældre tid jævnlig var et tyndt stykke brædt, overtrukket med papir el. læder; *æ brǽrər* flt. = bogbindet.

bræde, uo. se vrade.

bræg, no. se vræg.

bræg, no. *brǽq æn* (D.) — 1) fårenes lyd. 2) *å spel bræq* (Vor) et kortspil, som tidligere brugtes ved selskaber, hvor den tabende skulde bræge som et får, jfr. sjavs. 3) at slå bræg siges om fødderne på den, der raver i fuldskab (Hors.), jfr. vræg.

bræge, uo. *brǽq -ər brǽqt brǽqt* (D., Vens., Bradr.); *brèq -ə brèqt brèqt* (Søvind s.) — om fårenes lyd; om dårlig sang: *do brǽqər som wår grǫ ronəvær* (vestj.); *han ka hwærkən brǽq ælər fo låm* (vestj.) kan slet intet udrette af sit arbejde; *æ fuwər djæ brǽqin* (Agger).

1. brægen, to. Mb. el. bræggen; br— rug, byg, havre = 2den kjærv af rug, byg, havre på samme ager (Ålborg).

2. brægen, no. *brǽjən* (Fjolde); *brǽn* (Valsb.) — pande, hjærne; *han hæ fåŋən et styər får æ brǽjn*, for hovedet; *han hæ låbən mæ æ brǽjn imuər æ vek* (Fjolde); jfr. mnt. bregen, eng. brain.

3. brægen, to. *brǽqən* (N. Slesv.) vammel, saltagtig i smag, jfr. dvalle.

4. brægen, no. „i ho møj di søøgt i kwas å porre, i løng å bregen", Jyd. I. 3. 1, hvormeget de søgte i kvas og purrebuske, i lyng og bregner; jfr. sv. bräken, Rietz 61, eng. brake, pteris aquilina.

brægenfrø, no. bregnefrø; „bregenfre æ son nojj strængh nojj å fo fat åpo, få de høre fannen te; de æ dæ jænnest fre åpo joren, te han eje å roeh øwwe. De blywe skabt åpo Sæ Hans næt, blywe mohn den sohm næt, å falle ow mæ de sohm. Den, dæ så ka fo nojj ow et den næt kl. 12 æ gåt hyt (bjærget), få den komme ålle te å mangel pengh", Jyd. I. 11. 2; for at blive synsk el. kunne se ting, som er skjulte for andre, skal man komme bregnefrø i sine træsko, Sgr. V. 75. 594.

bræger (?), no. *brǽkər* (?) *æn* (Vlb.) en stor karl i egen indbildning: *æn rektə br—*.

bræj, to., **bræje**, uo. se bred, brede.

bræk, no. *bræk æn* (D., Malt, Vens.) — 1) der går br— på el. går til br—, om vogn, redskaber ɔ: brud, skade, alm., gå til bræks (Sønderj.), jfr. fald, pån; af-. 2) *dæn føst bræk atər mærgəl* (D.) første gang jorden plöjes efter mergel; *vi fǫr et mijər i dæn br—*, i den omgang af jordens drift. 3) *æn bræk* (D., nordsl.): *ve æ br—, æ dwər br—, æ næjər br—*, når en ager er for lang, deles den i to bræk.

brækjord, no. *brækjuwər de* (Malt) jord, som er brudt op af hede.

brækjærn, no. *brækjan æn* (D.) = rgsm.

brække, uo.
bræk -ər -ət -ət (D., Andst, Agersk.);
bræk -ər -ə -ə (Vens.);
brek -ər -əð -əð (Mors);
bræk -ər -ər brokən, glds. *brækər* (Sall.);
bræk -ə brak brokən (Sundv.);
brèk -ər -əð el. *brak -əð* el. *brokən* (Lild s.) —

1) bryde istykker, *bræk twat ǫwər* (D.), også brække korn på møllen; malten, der er spiret, skal brækkes (Testrup), d. e. pilles fra hinanden for at standse væksten; *di æ we æ haw te brækin* (Agger) for at bryde strandede skibe istykker; *bræk hijə* (Malt) bryde heden op og plöje den første gang; *bræk æn fo åp* (Sundv.) plöje en fure; *æ fröst brækər si hals* (Malt), når frosten begynder for pludselig og hårdt; *bræk æn dålər ǫwər* (vestj.), alm. ved handel: dele den halvt, jfr. bryde; „bræk jærn og stål", hundens navn i æventyret, Kr. VII. 126; ingen kan brække mig ned, Sgr. IV. 31, ɔ: overvinde. 2) *bræk sæj* (vestj.) kaste op, alm.; böjes *bræk -ə -ə -ə* (Sundv.) = brække sig; *ve do bræk, så glæm et o gåv* ordspr. (vestj.); jfr. bryde, spy. 3) *bræk æ båws åp* (vestj.) smøge op, jfr. brette, slå.

brækkegreb, no. *brækgrev æn* (Malt) bruges i mergelgrave til at brække mergelen løs.

brækkekværn, no. *brekkwar æn* (Mors) møllekværn, hvorpå korn brækkes.

brækkepil, no. J. T. 214. salix fragilis L.; brøkpil (Ang.).

brækkenhoved, no. *brækənhuwə* (Agger) bryderi, hovedbrud; *de ær ek*

wær o ha b— mæj, de gy dæ nåk b—.

brækkeplov, no. *brækplów æn* (Lindk.) plov, der bruges til at brække hede op.

brækland, no. *bræklaṅ de* (Lindk.) = brækjord.

-brækning, no. se dag-, op-, skibs-.

brækrug, no. *brækrów* (Vens.) rug på nybrudt jord.

brækse, no. *brèksø æn -ər* (Lild); *bræksyjə æn -r* (Holmsl. kl.) brådsø i havet; *di hwið brèksøər* (Lild s.).

bræm, no. *bræm* (D.); *bræm* (Fjolde) *de leqər liq i æ bræm* (Andst), se bræmme uo.

bræmer, no. *bræmər* flt.? (N. Sams) en brombærart, rubus L.

bræmhede, no. *bræmhijəð æn* (Rkb.) heden, som udvikles, når noget bræmmer (s. d.), stærk varme, se brandhede.

bræmme, uo. *bræm -ər -ət -mət* (D., Sønderj.); *bræm* (Fjolde) — korn, hø, møg bræmmer, når det, lagt i dynge el. stak, tager varme, alm.; ordet bruges kun uvirk. og Mb.s: „bræmme høet" må bero på en fejlagtig opfattelse af talebrugen: det står i stakkene for at bræmme; *bræm samøl,* tage hede, så det delvis forbrænder og synker sammen.

1. bræmse, no. *bræms i -ms* (Vens.; Thy, Mors); *bræms æn -ər* (Agersk., D., Andst, Sundev.); *brems æn -ər* el. *brams æn -ər* (Vejr.); *brems æn -ər* (Agg.); *brams æn -ams* (Løgst.); *brams æn brams* (Horn. h.) — 1) en bræmse; forsk. insekter nævnes med dette navn: humlebier (Sundv.), andre steder: tabanus, chrysops, hæmatopote; jfr. heste-, ko-, krog-. 2) en snor med en pind, der snos om mulen på ustyrlige heste for at tvinge dem. 3) hemsko til et hjul (Thy).

2. bræmse, uo. *bræms -ər -ət -t* (Agerskov, Vens.); *brems -ər* (Agger) — 1) *æ hæst bræmsər,* slår med halen efter bræmser; han bræmser om sig, siges om en vranten person, der snærrer ad alle (vestj.). 2) *bræms æn hæst,* sætte br— på den; *bræms jæn å,* bide en af, give en hvas tilrettevisning (D.); „neh han fåtåll om, hunnen han hojj skåt mæ den å bræmset den hjåt die helle die", Jyd. I. 42. 1, når han fortalte om, hvorledes han havde skudt med bøssen og bræmset en hjort her eller der, ɔ: skudt ihjel.

bræmsebid, no. *bræmsbjèð* (D.); *de ær br—,* når bræmserne er slemme.

bræmsegal, to. *bræmsgal* (D., Vens.) om kvæget, ustyrligt af bræmser.

bræmserede, no. *bræmsre æn* (Bj. h.) humlerede.

bræmsevejr, no. *bræmsvæjr* (D.); *bramswæjr* (Løgst.) — vejr, hvori bræmserne flyve.

bræmsk, to. [*bramsk*] (Ginding h.) vild af bræmsestik, om heste, J. Saml. VIII. 268.

brændadkjæp, no. (Sams). Samsingerne bager og koger jævnlig ved halm i sammenvredne totter; kæppen til at at rage op i ilden med kaldes b—, Sgr. III. 66; i byremser: Brundby el. Langemark brændadkjæppe, Sgr. V. 24. 49. 50.

1. brænde, uo.
bræn -ə breən brænt (Åbenrå);
bræṅ -ṅər bræṅ bræṅ (Sønderj., Bradr. virk. uvirk., N. Sams);
bræṅ bræṅ bræṅ bræṅ, virk.; *briṅ* uvirk. (Ang.);
breṅ -ər bræṅ bræṅ, virk. uvirk. (Vejr.; nf. *bræṅ,* tf. *bræəṅ* Sundv.);
briṅ -ər bræṅ bræṅ, virk. uvirk. (D., Hveisel);
bræṅ -ər bræṅ bræṅ, virk.; ft. *braṅ,* uvirk. (Himmerl., Viborg, S. Hald, Støvring);
bræṅ -ṅə bræṅ bræṅ, virk. uvirk. (Tåning, Røgen, Vor, Hads, Ning);
bræṅ -ṅə brèṅ brèṅ (Søvind s.);
bræṅ -ər braṅ brojən, virk. uvirk. (Thy), nt. *breṅ,* virk. uvirk. (Mors);
breṅ -ər brèṅ brèṅ el. *broṅən* glds. virk. uvirk. (N. Sall.);
breṅ -ər braṅ brojen (Agger);
breṅ -ər bræṅ broṅən el. *bræṅ* (Hmr.);
bræj -jər braj brojən, uvirk. (Vens.);
bræj -jər bræṅc bræṅc, virk. (smst.);
bræṅ -ṅə bræṅ bræṅ, virk. uvirk. (S. Sams) —

1) uvirk.: være i brand: *æ lys briṅər* (D.); *lyst sto å braj,* dog kan også siges *bræṅc* (Vens.); *de breṅər føst, dær æ næjst we æ il* (Mors); også om en svidende smærte: *blyw brojən o sønalər* (Lild s.); *æ bøs bræṅ får* (D.) fængkrudtet blussede uden at skuddet gik af; fig. *o briṅ iṅ mæ* (Malt) ikke få udtalt. 2) virkende:

sætte i brand, alm.; *briñ åp, uð* (D.). 3) svide, forarbejde ved ild; *a bræñ mi feŋər* (D.); *bræñ åsk, kafəböŋər, kål, påtər, stijən* (D.); *æn briñən hijəð*, en svidende varme; *de breñər stər hwòl eñ de følər* (vestj.) om hed mad; *dæñ dær briñər sæ jissiñ fær å vər sæ te it ant gåŋ* (Ang.), ɔ: brændt barn skyr ilden; jfr. brankehede. 4) bruge ild til varme el. lysning: *briñ törə i æ kakəlåwn, stjænulə i æn lamp* (D., vestj.). 5) fig. *briñ o jæn mæ nåwət*, gå løs på en med bebrejdelse, beskyldning; *do ku snår ha bræñ dæj* (D.) sagt formeget og derved kommet galt afsted; lide skade, pengetab ved handel, arbejde; jfr. klinke-, lue-, pye-, skam-.

2. brænde, no. *bræj è* [best. *bræñc*] (Vens.); *bræñ de* (Agger) — brændsel; jfr. ilding.

3. brænde, no. *briñ æn* (Andst) et mærke til at indebrænde smörtræer, kreaturer, navn med; *„let ka gyjər ət!“ så æ tyw, han sku ha æ briñ*, ɔ: brændemærkes; jfr. alm-, hals-, brønde.

brændebanke, no. *briñbaŋk æn* (Fanø) en alknude i marken.

brændeglas, no. *briñglas æn* (D.) = rgsm.

brændejord, no. *briñjowər de* (Fanø) stenal; fordi sæden forbrændes over den.

brændejærn, no. *bræñjan è* best. *janə* (Havbro, Års h.); *bræñjæn æn* (vestslesv.) jærn til at brænde mærke med.

brændekasse, no. *bræñkas æn -ə* (Søvind) = rgsm.

brændekile, no. se brandkile.

brændelyng, no. *breñljøŋ de* (vestj.); *brèñljèŋ de* (Lild s.) bagelyng, mods. tækkelyng.

brænden, no. *bræji è* (Vens.) om brændevinsbrænding; *„de wa jè uldwlə mè de brèji“*, Grb. 28. 5.

brændenot, no. J. T. 237. en plante, stor galtetand, stachys silvatica L. (Ålborg) jfr. norsk brennenot und. netla hos Aasen.

brændenælde, no. *bræjnal æn -ər* (Vens.); *bræñnårə æn* (N. Sams); *bræñnåð (?) æn* (S. Sams); *breñnal æn* = flt. (Vejr.); *briñnal æn -ər* (D.); *bræñnal æn -ər* (Agersk.) — en plante, urtica L.; J. T. 253 anfører fra Sams brændenåler; *a swæj min hæŋər ve no bræñnalər* (S. Hald); *briñnalər* (Støvr.); gåde: hvad er det, som står udenfor og brænder, men tænder dog aldrig ild? J. K. 39. 15, jfr. almbrænde, nælde; se foreg. ord, blind-.

brændeolie, no. *bræñulə* (Sundv.); *briñulə* (D.) -- roeolie; se jordolie.

-brænder, se brændevins-.

brænderi, no. *bræjərij è* (Vens.) brændevinsbrænding.

brændesand, no. *breñsåñ de* (vestj.) en grålig sandart, der hurtig udtörres, så græs og korn visner over det.

brændevable, no. *briñvovəl æn -vlər* (D.); *bræjwabəl æn -blər* (Vens.); *briñvavəl æn* (Lindk.) — 1) vable efter at man har brændt sig. 2) et bløddyr, medusa, vandmand (Vens.).

brændevin, no. *bræñvin de* (D., vestj.); *bræñwøn, bræwən* best. *-t* (Vens.); *bræñpin* (Hindst. h.); *bræñmən* (Andst, Elbo) = rgsm.; „a list mæ te krouret å hint en pæl bræivin, om heisen a houæ ret“, And. Laust Sk. fiskeri; *blæñ bræñvin* (Malt) fortynde sprit med vand til brændevin; *uðglöj bræñvin æ gåt få mawpin* (D.) ɔ: afbrændt; *dæñ dæ for bræñvin te si nåðər, ska ha øl te si dåwər* (Andst), d. e. noget at slukke tørsten med om morgenen; *no ka I snår fo ən tor kol bræñvin öwər mæ* (vestj.), ɔ: jeg dör snart, hentydning til gravøl, jfr. skefuld; *de ilər æter mer bræwən* (Vens.), spøgende: det ser ud til mere regn; *han drekər bræñvin som æn ku drekər wañ* (vestj.); jfr. kartoffel-, korn-.

brændevinsbavl, no. *bræñvinsbavl* el. *-bovl de* (vestj.) brændevinssnak.

brændevinsbrænder, no. *bræñvinsbræñər æn -ər* (D.); *bræwənsbræjər i -ər* (Vens.) = rgsm.

brændevinsflaske, no. *bræñvinsflask æn -ər* (D., vestj.) = rgsm.

brændevinsglas, no. *bræñvinsglas æn -glås* (D.) = rgsm.

brændevinshandel, no. *bræñvinshañəl* (D.) en handel, gjort i fuldskab; — „de 4—5 sådanne handler er imidlertid kun de såkaldte brændevinshandler, d. v. s. sådanne handler, hvis eneste udbytte er en behagelig tilbragt aften ved brændevinsflasken, idet man på begge, eller i det mindste på den ene side, betinger sig betænkningstid og så ikke

videre bryder sig om handelen" (Vens.), J. Saml. II. 92; jfr. prangermåned.

brændevinshat, no. *brænvinshat æn -t* (D.) låget på kedelen, hvori mæsken koger; den filtpose, hvorigennem brændevinen klares.

brændevinsknyst, no. *brænvinsknyst di* (D.) brændevinshoste.

brændevinskommissær, no. *brænvinskomisa·r æn* (vestj.) en person, der er rød og oppustet i ansigtet af brændevinsdrik.

brændevinslykke, no. heksen tog „br—", ɔ: held til i smug at brænde brændevin, fra dem, Gr. G. d. M. III. 158.

brændevinsmand, no. *brænvinsmañ æn* (Andst) en person, der drikker mere end til måde; også uden denne betydn. spøgende i tiltale: *no I hærər o b—mæñ!* nu, I herrer og br—.

brændevinspande, no. *brænvinspañ æn* (D., vestj.) et af stykkerne, der i gamle dage brugtes ved brændevinsbrænding.

brændevinssnak, no. *brænvinssnak de* (D., vestj.) = *b— sludər,* berusede folks dumme, meningsløse tale; jfr. bavl.

brændevinssnude, no. *brænvinssnuð æn* (vestj.) skældsord til en drukkenbolt.

brændevinstöj, no. *brænwənstòw è -tòwə* (Vens.) = brændevinsværk.

brændevinsværk, no. *brænwənswærk è* (Vens.) alt brændevinstöjet, som hører til brændingen.

brænding, no. *briñəŋ æn* (Fanø); *bræñəŋ æn* (Ning h.) = brændsel; jfr. af-.

brændsel, no. *bræñsəl de* (Agersk.; Havbro s., Års h., Agger); *briñsəl* (D., Ang.); *bræjsəl è* best. *-səlt* (Vens.) — 1) = rgsm. 2) halsbrynde, Mb. (Hadersl.).

brændsellade, no. *bræñsəllai æn -lajə* (Sundv.) et særskilt hus el. rum til brændsel.

brændselstuge, no. *briñsəlstuq æn -ər* (N. Slesv.) en tørve- el. brændestak.

-brændt, se bunke-, halv-, hel-, mellem-, op-.

bræt, no. *bræt* el. *bræt æn -ər* (Agg.); *bret æn -ər* (D.); *è brèt* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.); *bret è -ər* (Løgst., S. Sams); *bræt et bræət* (Agersk.) — 1) = rgsm.; jfr. bræde, dælle, fjæl, spang, stok. 2) tavle at skrive el. regne på, se regne-, jfr. dam-, hakke-, lyse-, muld-, pudse-, sakse-, skjære-.

bræv, no. se brev.

1. brød, no. *brø æn* = flt. (D., Agerskov), flt. *-ər* (vestj., Mors, Thy, Agger); *brø* best. *brøə* flt. *kaqər* (Havbro, Års); *brø et -ər* (Støvr. h.; Vor); *brøj et* (Hindst., Hell. h.); *brøə* el. *bryj* (Mors); *brøə et* (Løgstør, Øland); *bryj, brø, brøj et* = flt. (Brader.); *brø* el. *brøj è* = flt. (Vens.); *bryjə å* best. *bryjə* flt. *bryjə* best. *-rən* (S. Sams); *bre* best. *breə* [flt. *bre* best. *-ərən*] (N. Sams); *brö et* = flt. (Sundv.); *bryə et bryə* (Fjolde) — 1) brød-massen, hvoraf de enkelte brød dannes; *de brø, gåt brø* (vestj.); *æn skyw brø* (Vejr., Mors) en rundtenom; *fo ən bið brø o ən dram!* (D.); *let te brøjə* (Vens.), ɔ: sul, kød; *æn brømælmað* (D.) et stykke rugbrøds smörrebrød; *æn støk mælmas brø* (Mors); *hælər ræjn · brø i si puwəs som skiðən gul i si pån* (vestj.); *no komər vi atər æ brø, æ huñ tòw* (D.), ɔ: nu finder vi hemmeligheden; *et æ var* (værre) *eñ æn tyk støk brø* (vestj.) et ordspil: man må hellere have et tykt stykke smörrebrød end intet; *tyk bryjə bañər iñt* (Sams.) ɔ: smörrebrød; *å nöjt stekə bryjə* (S. Sams) et nyt stykke brød; *brø te brænvin æ bæjər eñ håk te øl* (vestj.) spøgende; brødet smager lige så godt her som i Rom, Kr. VI. 332. 141; *de ær eŋən såq å skir æn stuwər støk brø å æn nðən mañ si kåq* (Mors); *gu gi wås iðå wå dawlə brø, mæn hælst wel wi hå ər sejtə* (smst.) sigtet, ɔ: vi vil helst have det bedste; *hå do ræn brø i di puwəs?* (Agger) = rgsm.; *æ riq mañ æ komən i æ brø* (D., vestslesv.) ɔ: muggenhed, skimmel, vistnok fordi kun den formuende har råd til at gæmme brød, til de mugner. 2) enkelte brød, der slås op af dejg-væler, d. e. store dejg-ruller (D., vestj.) af usigtet rugmel; i den betydn. alm. i Sønderjylland og den sydl. del af N. Jylland; nordligere bruges kager om de enkelte brød; *do ska et slo star brø åp eñ do ka bær te æ døn* (vestj.); *hañ slor star brø åp, eñ hañ ka båq* (vestj.) ordspr.; *han wil ğar slå star brø åp, åm han håð æn skåð å sæt əm iñ mæ* (Mors); når brødene tages af ovnen, siges spøgende: *de æ reŋ brø, di æ il båqəð* (Mds.) ordspil

mell. ringe, skorpe og ringe, ussel og ilde og ild (ɔ: bagt ved ild); „*haj hòr ehc månər hil brøj i hans pus*", Grb. 231. 40, ordspr.; det er ikke godt at rose brødet for ovnsmunden, Kok ordspr. 138. 1542. 3) om udkommet, alm.; komme til brøds (Ang.); „i den vej a fåtinker ingen mø: enhwæ jo gien vil si å kom te brø", And. Frieri, ɔ: blive godt gift; „*hwèm dèr hò brøj, byjəs brøj*", Grb. 233. 81; *ta brø nœ do byəs brø; tå do met brø, så æ do skyl i min dø* (østj.); *æ jor vel ha brø iñən ən giər brø* (vestj.) ɔ: arbejde, gødning, inden den giver udkommet; jfr. bjærgmand; alter-, bakkelse-, fidte-, fin-, grov-, hvede-, lerken-, leve-, lys-, mulle-, mælke-, nådsens-, ost og brød, præste-, salt og brød, sigte-.

2. brød, to. (vestj.) sprød, skør, om brød f. eks.

brødbæ, no. et får, som er vant til at få brød (Løgstør).

brødden, to. se brodden.

brødding, no. se brodning.

1. brøde, no. *bròð æn -ər* (Andst, Støvr. h.); *brè* el. *brèə æn -r* (Vens.); *brèr æn -ər* (vestj.); *brör æn* (Agersk.); *bròð æn* (Hads h.); *bråi æn* (Vor h.); *broj æn -ə* (Søvind s.); *bråə æn bråṛə* (Sundv.) — 1) redskabet, hvormed hørren brødes. 2) *å, lok mæ di bråi!* (Vor) hold kæft; jfr. hør-.

2. brøde, uo.
brøð -ər brøṭ brøt (Andst);
bròi el. *bråi bråjə -t* (Vor h., Skanderb.);
bròð (Hads);
brår -ər -ət (Bradr.);
bråə (Sundv., Ang.) —
1) bryde hør med brøde, se bryde, skage. 2) høet bråder (Sønderj.) = bræmmer, Mb. under bræmme; se bröjte.

3. brøde, uo. *brør -ər -ət* (vestslesv.) sætte i bøde; *æ öwrəhær brørət ham,* øvrigheden satte ham i bøde.

4. brøde, no. *brøð æn -ər* (D.); *bry æn* (Angel); *brør æn -ər* (Sønderj., Bradr.); *bröə æn -öə* (Sundv.); *brøt æn -ər* (Fjolde) — bøde, mulkt, give br—, blive sat i br—; i Darum nok kun brugt i flt.

5. brøde, no. *brø æn -ər* (D.) glds.; *brè è* [-ər] (Vens.) — 1) *vi hår et æn brø briñsəl,* ikke stump, *æn tørəbrø* = *klynbråk* (D.). 2) når kvadder (s. d.), snesjap, fryser, men det ikke kan bære, så man brister igennem, kaldes det *brè* (Vens.).

brødegarn, no. *bröjgən de* (Mors); *brøgån* el. *brègån de* (Vens.) — blårgarn (Vens.); brødegarns lærred består af hørgarn til rending og blårgarn til islæt.

brødegilde, no. *brøðgil æn* (Andst); *brojgil æn -ə* (Søvind) — et gilde, der holdes, når hørrets brydning er forbi.

brødegrav, no. *brojgraw æn -ŵ* (Søvind s.) = brødekule.

brødejord, no. *brøjər, brøðjor de* (Mors, Thy) den mark, der er under brud, brydes op til korn; bymarken deltes i tre tægter: *wòŋ, brøjər, ajlsæ* (Jølby, Mors), glds.

brødekarl, no. *brøðkål æn -ål* (Andst) kaldes også *brøðərə,* hjælperne ved brydningen af hørret.

brødekule, no. *brøðkul æn* (Andst); *bråəkul æn -kulə* (Sundv.) — et hul i jorden, hvor der göres ild på, derover jærnstænger, hvorpå hørren lægges for at törres, inden den brydes.

brødelag, no. *bråəlaw et* (Sundv.) et brydelag: det antal gårde, som hjælper hverandre med at „bråde" hørren, jfr. 2. brøde, skagehus.

brødepige, no. *brøðpiq æn -qər* (Andst) skal passe, at der ej går ild i hørren, mens den ligger over brødekulen.

brødeting, no. [*brytəŋ*] (Ang.) at skulle til br—, møde på tinge for at blive dömt i bøde.

brødfisk, no. *brøfesk æn* (vestj.); det har fra gammel tid været skik ved vesterhavet, at når folk oppe fra landet hentede et læs fisk ved havsiden, tog de et rugbrød, en flaske brændevin, vel også et stykke flæsk med; så fik de af fiskerne et tillæg af fisk til deres indkøb, der kaldtes brødfisk.

brødfår, no. *brøfor æn* (Andst) et får, som får brød; *brèforə!* (Hjörring) dermed kaldes på fåret; se brødbæ.

brødjord, no. *brøjor è* (Vens.) rugmarken, jfr. brødejord.

brødkniv, no. *brøknyw æn -ŵ* (D., Lild s.), hak. (Vens.); *bröknyw æn* (Agger, Søvind s.) = rgsm.

brødkorn, no. *brøkuwən de* (D.); *brøkvon de* (Agersk.) — korn til brød, fødekorn.

brødkrumme, no, *brøkrom æn -ər*

(D.); *brøkrǫm æn* (Vens.) — det bløde af brødet, modsat skorpen; en krumme; *il haj di brøkråmər i æ huəs,* J. Mads., jfr. ring, skalk.

brødkurv, no. i udtr. *æn löwəñ brøkårə* (vestj.) spøgende: et menneske.

brødlede, no.: modsot begynder med b—, Kr. VI. 184, ɔ: lede til mad.

brødløs, to. *brøløs* (vestj.); *bråløs* Søvind s.) — *æn b— bestelən,* noget, som ikke lönnes; disse tørvelader, der i afstand ser ud som en lille by, kaldes ofte for skæmt „Brødløs", J. M. III. fortale.

brødmellemmad, no. *brømælmað æn* (D.) et stykke rugbrøds smörrebrød, jfr. kagemellemmad.

brødpose, no. *brøpuwəs æn* (vestj.) ordspr. *æn kiñər ən stakəl o si b—,* en tigger på sin pose; jfr. noder.

brødringe, no. *brøren æn* (D.) skorpen på brødet, se skalk, brudestykke.

brødriver, no. *brøryuə æn -rər* (Bradr.) et rivejærn.

brødrøg, no. *brørøq æn* (Andst) — 1) da de kom til den østre ende af ageren, kunde de lugte „brødrøg" fra höjen (Vens.) ɔ: lugten af brødet, mens det bages; Gr. G. d. M. III. 145. 2) en fjært (Andst).

brødskal, no. *bröskal æn* (Hmr.) endeskiven af brødet.

brødskalk, no. *brøskalk æn* (D.) = brødskal.

brødskive, no. *brøskyw æn* (Vejr.) en rundtenoms mellemmad.

brødsmække, no. *brøsmæk æn* (S. Hald) et læderstykke, pigen binder over brystet, når hun skærer brød.

brødsted, no. Mb. dige, besat med levende hegn; se brøsted.

brødtigger, no. *brötæqər æn* (Hovlbjærg h.) en stor løbebille, carabus; jfr. mellemmadstyv.

brødtom, to. *brøtom* (vestj.) om et hus, når alt brød er spist op; et hus må ikke blive brødtomt, det vil gå ud over husets ejer, somme sige, han vil komme til at dø af sult, Sgr. II. 79. 13. III. 174. 13. V. 107. 13.

brødøkse, no. *bröðyws æn* (Mds. h.) den, der i en sag tager stødet af, som i trætte el. slagsmål går imellem stridende; jfr. brud, brådøkse.

brøg, no. *brøq de* (D.) flodskarn; tang og andet, som höjvandet fører med sig til strandkanten; de sætter br— på leen, når man slår i mærsken, mens græsset er tørt; der dannes da en mørk rand af støv og græssets saft; *han hår br— om æ moñ,* om en, der skrår tobak, som sætter mærker om munden.

brøgarn, no. se brødegarn.

brøgom, no. se brudgom.

bröj, no. se brod.

bröjer, no. se broder.

bröjgarn, no. se brødegarn.

bröjing, no. se brodning.

bröjt, no. se brod.

bröjte, uo. *bröjt -ər -ət* sj. (Agersk.) sole klæder, hænge kistеklæder ud; hos Mb. broe, brode, bråde; „hönsene broer dem", bader sig i sandet, bråde sig i solen (Sundv.); bro el. bråde klæder, hænge dem ud for at vejres i solen, Outz.; broe el. solbroe, E. Pontoppidan, sønderj. ord; jfr. Schill. & Lübben, Mittelniederd. Wörterb. broden, htsk. brüten; Schütz'es Idiotikon, breuen; den sønderj. form bröjte svarer til brodde, se brod, jfr. 2. brøde og smstn.

brøk, no. *brøk æn -ər* (D., vestj.) = rgsm.; *han gør såmöj no slem brøkər* (D., vestj.) voldte vanskeligheder, gjorde sig skyldig i forseelser og fejl.

bröl, no. *brøl è* best. *-lt* (Vens.; Agg.); *brol et* (Søvind); *bråəl et* = flt. (Sundv.) — 1) = rgsm., jfr. bølke, bøle; *æn kan et fålan mijə òw æn stui eñ et brøl* (Tåning). 2) en opdigtet person, börn kyses med; *ve do et vær gowə, skal a tål te æ brøl!* (Herning); jfr. bussemand, græk, kildemand.

bröle, uo.

brøl bröl brøl brøl (D.); nf. *brøl* (Lyne s.);

brøl -ər -t -t (Vejr., Mors, Agger);

brål brål brål brål (Andst);

brol brol brål brål (Søvind s.);

brål brål brål brål (Tåning);

brol brolər brål brål (S. Hald);

brål (Mds. h.);

brål brål brål bråəl (Bradr., Sundv.) — 1) = rgsm., om kreaturer, jfr. brumle, dryne. 2) om börn, græde höjt og larmende; *hwa ska dæñ brølin te!* (Agger).

brölepande, no. *brølpañ æn* (vestj.) — 1) et grædende barn. 2) *æn støk b—,* om en larmende, bøs person,

bröletud, no. *brøltur æn* (vestj.) i udtr. *no hår hañ ǵor dæñ sist b—*, om den, som har gjort gale streger i svir el. fuldskab, men ikke kan mere.

brölhals, no. *brølhals æn* (D.) en person, et barn, som græder meget.

brøllisted, no. se bølested.

brønd, no. *brøj æn* (Vens.) — 1) stor trind fordybning på marken, hvor der samles vand om foråret, jfr. kilde. 2) [*brøñ*] (Sall.), brønd; flt. *æ brøñ*, en lav strækning, der står under vand om vinteren.

1. brønde, no. *bråj è* (Vens.) — 1) jærnstang med stempel til at brænde mærker ind med, se brænde. 2) det indbrændte mærke.

2. brønde, uo. *bråj -ər bråñc bråñc* (Vens.) indbrænde mærke.

brønding, no. *brøñəŋ* el. *bryñəŋ æn -ər* (Rkb.) afbrændt hedestykke.

brøndkarse, no. J. T. 50 en plante, cardamine amara L., brunnenkresse tsk.

brønge, no. se brodning.

brönne, uo. *brön -ər -ət* (Elbo); *brøn -ə -ət* (Gjern h., S. Hald) — løselig tærske, *br— æn kærə*, jfr. brodde 4; *brøn taq* (Gjern h.) lægge de aftærskede kærver endnu engang ned i loen og tærske toppen ud.

brønne, uo. se bryne.

brønning, no. se brodning.

brønse, uo. *brøns -ər -ət* (Rkb.) hvælve et bryggerkar over en tot brændende lyng for at rense det til brug.

brøntag, -tække, no. se bryntag.

brösem, no. se broddesöm.

brøsig, to. *brøsiq* (Mors, Vejrum, Agersk.); *brøsən* (Røgen s.) — om msker, overmodig, fordringsfuld; *han stil sæ lisom æn brøsiq kåk* (Silkeb.) stillede sig an som; *æn bröjsəñ kål* (Hovlbj. h.)

brøst, no. *brøst* (D.) brist, skade, mangel; nok også *brest* (vestj.).

bröster, no. *bröstèj æn* (Mds. h.) en stente over et dige; brudsted? se brødsted.

brøstfældig, to. *brøst-* el. *brystfælə* (D.) = rgsm.

brøstfærdig, to. *brøstfarə* (D.) = brøstfældig.

bröv, no. se brev.

brövl, no. se vrövl.

brå-, ord, som ikke findes, se under bra-.

1. brå, no. *brå æn -ər* (Agersk., Ribe, vestslesv., Angel, Braderup) tagskæg, se bryn.

2. brå, no. *brå* (Agger) lokkemad, brugtes ved rammen (s. d.), en snare til at fange havmåger i; er ordet = brad?

3. brå, to. bruges mig bekendt kun i en forbindelse: *han komər et i brå daw* (Rkb., Mds.), ɔ: han kommer ikke så snart; ordet kan mulig være rgsm.'s brad, isl. braðr, hastig.

bråböjet, bio. *bråböwət* (Lisbj. Terp) det kom b—, uventet; formodentlig: bradböjet.

bråd, no. *bröð* (Agger) = rgsm.; *dær æ bröð i æ haw* (Agger) søerne brydes; *do mo ek go hijəl nijər i æ bröð* (smsts.); se brud.

brådder, no. Mb. se brodning.

bråde, uo. se vrade.

bråde, uo. (Sønderj.) Mb. = bræmme, jfr. bröjte.

bråde, se brøde.

brådild, no. Vi kunde se tre lys i Hjortkjær sogn, de kaldtes de tre brådilde, Kr. VIII. 204. — betydning?

brådøkse, no. *bråjyws æn -ə* (Røgen) en gammel, dårlig, afslidt økse, se brødøkse.

brågl, to. se brogl.

brål, no., **bråle**, uo. se bröl, bröle.

brålisk, to. *brålisk* (Lisbj., Terp) voldsom, ustyrlig.

brålsted, no. se bølsted.

brånd, no. se brand.

bråpind, no. *bråpeñ æn* (Agger); se 2. brå, ramme.

bråsaks, no. *bråsaws æn* (Sønderj.); *brosaws æn* (D.) — saks til at klippe tagskægget, se 1. brå, jfr. messingståltråd.

bråskage, no. se prossekage.

bråsse, no. *bråsə* (Læsø); *bråsi æn* (Søvind) guld- og sølvsmykke, som kvinderne bærer på brystet, jfr. bradse, Kalk. I. 263. 1; isl. braza, fr. broche.

bråt, to. *bråt* (Ang.) hastig, vred, kort for hovedet; han var straks br—, gjorde sig straks br—; enten = brat isl. brattr el. norsk brå, svensk bråd, (isl. bråðr) el. tf. af at bryde. Hag.

bråvål, bråvåt, no. se bravat.

bu, udrbso. *han sæjər hwærkən bu hæjə baw* (Rkb., Mors, Hads) om en, der tier bomstille; *bu ælər bøw* (Vens.); *bu ælər ba* (Hmr.).

bucefalus, no. bissefalius, Gr. G. d. M. I. 119, hesten i æventyret fra Fanø; *næj, hål let, boksəfalius!* (Tåning) kan siges irettesættende til småbörn.

bud, no. *bò è* flt. *bò* (Vens.); *bwò è* Grb. 29. 9. 51. 160. (Vens.); *bu è* Grb. 149. 41, de yngre (Vens.); *bò å* best. *bòrə* (S. Sams); *boj æn* = flt. (Vejr.); *buj æn* = flt. (Thy, Mors); *båð æn* (Hvejsel); *båj æn* = flt. (D.; Vrads h., Vor h., Tåning); *bŏj* best. *bŏjət* (Støvr., S. Hald); *boj et* = flt. el. *båj et båi* (Agersk.); *båj et* = flt. (Ang.); *bå et* = flt. (Fjolde) — 1) tilbud ved en handel, på en auktion; *han ga et båj* (Sundv.); *vær jæn om æ båj* (Malt); i Agerskov skælnes mellem *boj:* tilbud og *båj:* sendebud. 2) sende, skikke bud; *„di sèñc bwò te djæ nòboər“* Grb. 29. 9; *„haj lòwər å wær e sekər bu mè ræn beskin“* Grb. 149. 41; *gå bu, fo bu mæ* (Hanh.); *skek bò* (S. Sams); *sto jæn si buj tel* (Thy); *vel I så sto mæ æ båj te* (D.) således endte byderemsen, ɔ: vil I indfinde eder efter indbydelsen? modsat: *o bəseð æ båj* (D.) sidde indbydelsen overhørig; *æ båj gek om ĭgæn* (D.), ɔ: der blev givet kontraordre; *han gor et få dæñ føst båj* (vestj.) om en doven dreng; *han æ sekər nåk får æn båj* (D.) pålidelig nok at sende; *hælsən o sæj: æ båj æ bəskit!* (Malt), ɔ: du bliver narret ved det bud, du går med! siges til drenge, der sendes narreærinder i byen, som svar på deres begæring om en bråsaks el. lign. (se messingståltråd); det indeholder endnu den tvetydighed, at *båj* er både buddet og den, som går med buddet; *a hår manə båjər 'mæ te stajs* (Rkb.) ærender; jfr. af-, bag-, hov-, lov-, til-.

budaks, no. *budaks* (Valsb.) trumf es i trekort.

-buden, tf. se for-, selv-.

buddie, uo. Grundbetydningen synes at være at gnide ud, gnide på, trykke, klemme på: *buðə på (?)* (S. Hald), ved slagtning knuge skindet af med knyttede næver = *buj* (Vejle); budi sig ind under (Hads h.) ɔ: bore, trænge sig ind; *buði* (Ikast) om køerne: gnide, klø sig; buddie leret ud (Fjends h.) tvære, udbanke leret til pottemagerarbejde; har karret fået form .... udbankes det indvendig med forskellige stene, hvad der i Varde hedder at det tånes, i Gammelstrup at det budjes, Nyrop, dsk. Pottemageri, s. 13; gnide på buddipotten og frembringe en rumlende lyd med den; se buje.

buddike, no. *boðək æn -ər* (Fanø); *boðək* (Mors); *bojək æn -ər* (Agersk., Lild s.); *bork æn -ər* (Vens.); *båjk æn* (Hmr., Andst) — en lille rund drejet træ-æske med låg, brugelig til sæbekop, til at føre smör med i marken, se pande-, smör-.

budding, no. *borəŋ æn* (glds., D.); *bòjəŋ* (Søvind s.); *potəŋ æn* (Fanø); *bårm (?)* (Holstebro) = rgsm., på Fanø indflydelse af eng. pudding? jfr. fr. boudin, pølse; se kjød-, melbydel, sakkuk.

buddipotte, no. *buddipåt æn -ər* (Horsens, Elbo h.) en rumlepotte; en alm. lille lerpotte el. krukke overtrækkes med et stykke blære, som i midten er bundet fast om et rør el. en pennepose, der altså står lodret ud fra blæren; når man væder fingrene og gnider op og ned ad røret, giver potten en ejendommelig brummende lyd, se Fb. Fra Heden s. 76; kaldes *gufəpåt* i Harlev s. v. f. Århus; jfr. rumlepotte.

buddis, no. *æn lilə tyk budi* (Vor h.); *budis* (Røgen s.) en lille tyk person; nok også vestj. *buḍi.*

buddreng, no. se budfoged.

bude, uo.
båj -ər -ət -jət (D., Hmr.; Ang., Agersk.);
boj -ər -ər -ər (Vejr.);
bòj -ər -əð -əð (Mors, Thy, Lild s., Agger);
bòj -ər -ə -ə (Vens.) —
tilsige, *b— æn mañ te å hiñt fatə törə* (Vejr.); *b— sin nåbo om å gør æjt*, pligtkørsel (Agerskov); *b— jęj te hòw* (Vens.); *å blyw båjə* (Løgst.) få bud om at skulle; *do ka ek bəstel añt eñ båj åm dæ!* (Agger) siges spottende til den, som behøver mange hjælpere; jfr. budning.

buder, no. *båjər æn* (vestj.); *bòjər i* (Vens.) — en, som tilsiger, budfoged; i ældre tingprotokoller finder man jævnlig disse ord, da hver herregård med fæstere havde sin *båjər*, og navne som Per Båjer, Maren Båjers træffes ofte, Skgr. I. 39, anm.

budfoged, no. *båjfåwəð æn -ər* (D.; Mors, Lild s.); *båðfåwi æn* (Tåning) — fogeden, som „budede“ folket til hov, han stod under sognefogeden og gik om

morgenen tidlig til byen og råbte: *hòw, hòw!* Måske den samme, som i Vens. kaldtes buddreng *(bòjdræŋ)*.

budning, no. *bòjnəŋ i* (Vens.) tilsigelse; *„di skul blyw ètə bòjnəŋi“*, Grb. 26. 36.

budøl, se bojle.

1. bue, no. *bu æn -ər* (Vrads h.); *bòw æn -ər* (Hmr.; Hell. h.); *bòw* el. *bòw i bòwi* flt. *bòwər* (Vens.); *båw æn* (D.); *båw* (Fjolde; Ang.) — 1) = rgsm.; *wæj slor i bòw* (Vens.); *de stor i æn båw* (D.); jfr. fiol-, flis-, regn-. 2) *æn par bòwər* (Mds., Lysg. h.) to store krumböjede hesselkæppe, spændte krumme ved snore, enderne af buerne forbindes atter med snore, således at de ligner to halvmåner, der vender den flade kant mod hinanden, forbundne spids med spids, det hele danner altså en aflang form; de bruges af røgterne på de store gårde til at bære foder fra laden til kreaturerne. 3) en bue; et stykke af fiskernes bælte (s. d.). (Sall.) 4) *è bòw* (Vens.) bugt på et dige el. marskskel. 5) *æn båw* (Andst) en pisk; usikkert hvor ordet hører hen; driverne råber: *båw, båw!* til flokken af kreaturer. 6) i en byremse fra N. Slesv. forekommer: *Årup bu, Kargår fru*, med usikker betydning (Gram, Sem sogne).

2. bue, uo. krumme som bue, ialtfald i et enkelt udtryk: *var æ de, dær æ båwət i æn båw, skåwət i æ skåw, å løfər roñt i æ ståw lisom æn spansk flåw?* (Nordslesv.) et rokkehjul.

buedrag, no. *bòwdraw* (Vens.) et slags buet leskaft.

buesav, no. *bòwsaw æn -ər* (Thy) den sædvanlige snedkersav.

buffe, uo. *bof -ər -ə* (Vens.); *bof -ər -ət* (Lemvig) — om spaden: støde igen, når den ikke går igennem.

bug, no. *buq æn buq* (Agger); vist kun i enkelte udtryk (vestj.): *buqi* (best.) *å fesk* (Hjörring), ellers ikke; *nær de wår et si buq o fyl, så kuñ ən si röw fågyl* (vestj.), el. *wa it buqs fyl, så ku jæn si röw fågyl* (S. Hald), se liv; i Randersegnen alm. sammen med liv.

bugbroder, no. (Vens.) et spøgeord, bruges af unge folk; når man ser en ukendt karl sammen med en pige, og man spörger pigen, hvem det var, kan hun svare: det er min broder! Spörgeren kan så sige: så er det nok din bugbroder! — ligeså omvendt; den oprindelige betydning se bugsøster, jfr. Kalk., Mb.

buget, to. *buwə* (D.); *buqə* (Agger) — udtryk fra bødkerarbejdet; når staven afhövles således, at den bliver for bred midtover, bues den for stærkt; når de samles, da er den *får buwə; buwəhijəð æn* (D.) udbugning.

bugfinne, no. *buqfeñ æn -ər* (Agger) = rgsm.

buggjord, no. *buǧor æn* (Andst, Randers); *buqgywər* (Sall.); *bukǧoət æn -oət* (Sundv.); *bujjor æn* (Vens.); *buǧoə æn -ǧo* (Søvind s.) — på seletöj = rgsm.; *han biñər sæ sjæl æ buǧor* (vestj.), ɔ: råder selv, stoler ikke på andre.

buglapper, no. *buklæpər æn* (Valsb.); når en person spiser for meget el. for grådig, siges: *fårœ·ər dæ iñt, æ b— æ død!* forspis dig ikke; den som lapper bugen, er død! — der svares: *de ær iñt sañ, han boər i röm a* (tag af bordet) el. *hål ma* (hold måde), se måde 3.

bugløb, no. *buqløð è* (Vens.); *buqløð* (Mors) diarrhé hos kreaturer.

bugning, no. *buəknəŋ* (Sundeved) grov uld, ɔ: uld under bugen, modsat „fin uld“.

bugstykke, no. *buqstøk æn* (D.) det kødstykke, som ved slagtning skæres af under bugen.

bugsøster, no. *buqsøstər æn* (Vens.) frille, se bugbroder.

bugt, no. *bòwt æn -ər* (Løgst., Vens.; Mors); *båwt æn -wt* (D., Malt, Andst); flt. *bòwt* (Elbo h.); *bokt æn bokdə* (Sundeved; Fjolde) = rgsm.; *„koŋən war eñc så nèm å få bòwt mè“*, Grb. 111. 71; *æ fæk dåk æ bokt mæ ər* (Fjolde); *wi ka ta æn bòwt mæ hwæraјer* (Vens.) prøve et tag; se bøgt; *de gor nåk i båwtər fuər dæ* (Agger), det mislykkes, kører fast; jfr. ham-, knæ-.

bugtaler, no. *buqtålər* (Fanø) i et enkelt udtryk: *a ska slo di snuð nijər i di lyw, så ka do blyw b—!* formodentlig indkommet fra soldatertjenesten.

bugtalg, no. *buqtalə de* (D.) tælle hos får, kør, jfr. mægger, nyretalg; *han hår æ buqtalə uð* (vestj.) ɔ: bærer hvid krave for brystet.

bugte, uo. *bòwt -ər -ə -ə* (Vens.);

båwt -ər -əð -əð (Agger) — *å b— jęj,* at magte en (Vens.).

bugthövl, no. *bugthæwl æn* (Thy) hövl med buet sål til at hövle ind i buede former.

buje, uo. *buj -ər -ət* (Agersk.) — 1) støde, om lammene, der puffer med snuden op i moderens yver, *å b— æ kvęq.* 2) *å b— æ skeñ a et krę,* under flåningen med knyttede næver trykke skindet på dyret, får, ko, løs fra kroppen; jfr. buddie, bunse, 3. buse.

1. buk, no. *bok æn boķ* (D.), hak. (Sams); *bok æn boək* (Bradr., Sundv., Ang., Fjolde) — 1) et hanfår (Bradr., Sundv., Ang., vestsl.); en gedebuk (D.), vist alm. i N. Jylland, hvor ronnevæder er navnet på ėt hanfår; *di gaməl boək hæ tit styw von* (horn) (Ang.); *viñər æ bok stamər så lywər ən* (Mellemslesv.) til börn, som man mistænker for at sige usandhed; *do seðər som ən bok i ən balə wañ* (vestj.) forlegen, i en dårlig tilstand; se ronne-, ronnel-. 2) *løð, spręŋ bok* (Vens.); *ve do stǫ mæ ən bok?* (Andst) vil du stå krummet, mens jeg springer over dig; *sto bok* (Malt), navnet på legen; *stǫ mè èn bòk* (Søvind s.), ɔ: stå foroverböjet med hænderne stemmede mod knæerne, så at en anden kan krybe op på en, f. eks. for at nå noget. 3) støtte el. stillads, jfr. savbuk; *æ boķ* flt., et mejered på leen, kortere end kroge, længere end spjarrer (D., Agersk.); jfr. ram-, rende-. 4) *han ǧǫr ən bok* (Andst) en forseelse, dumhed, jfr. Andres. Volksetymologie, s. 200; ordet skal stamme fra et gammelt ord bocken, bevaret i sydl. tyske mål = at glide ud, støde an, og har opr. intet med vædderen at göre; *ha ən bok, træk mæ ən bok* (Sundv.; Andst), være beruset; stengelspidserne af kålstokke, som skæres af og kommes i kål, kaldes bukke; jfr. blinde-, gjede-, hore-, jule-, polsk-, spring-; nodderbuk se noddergjøg.

2. buk, no. *bok è* = flt. (Vens.); *æn b—* (D.) = rgsm.; *han ǧǫr å stòwe bok* (Sams) et dybt buk.

3. buk, no. *bok æn* (Lemvig) fristed; *i æ b—, te æ b—; bok fålåw, no tǫr a!* siges af den, som griber.

bukar, no. J. T. 29 (bokar) en plante, krans mysike, asperula odorata L. (Hadersl.).

bukke, uo. *boķ -ər -ət -ət* (D.), ft. tf. *-əð -əð* (Mors, Lild s.); *bok -ər -ə -ə* (Vens.); *bøk sæ* ft. tf. *bøqt sæ* (Fjolde); *byk sæ -ət sæ* (Bradr.) — 1) stange, om gedebuk og ronnevæder, alm.; jfr. buse, bönse. 2) bukke sammen, böje, *o böw ær ęt så skarp som o boķ nåwəð* (Andst); *kañ do boķ de støk jąr?* (Lild s.); böje sig, *hąj bokə å skrabt* (Vens.), *byk sæ neər* (Valsb.); *b— iñ* (Rkb.) om sytöj: fælde kanten ind. 3) ovf. *aəl ęt boķ få ham,* jeg vil ikke give efter for; *b— oñər får* (Andst). 4) *bok huwəkåls* (Vens.) slå kolbøtte, *bok øwər huwə* (Han h.); *„ælənən bokər hąj øwər ęj“* Grb. 163. 3, endelig bukker han over ende, ɔ: falder hovedkulds.

bukkeblad, no. *boķblą̊ æn -ər* (Thy; vestj.) plante, menyanthes trifoliata L., jfr. treblad, katteskjæg.

bukkehorn, no. *boķhuwən* (Lindk.); *boķhowən* (Hmr.) — byhyrden blæste fårene ud om morgenen med et b—.

bukkelam, no. *bokląm et* (Vestsl.) et hanlam.

-bukkende, to. se oven-.

bukketorn, no. J. T. 137. 317. (boktvon) en busk, lycium vulg. Dun. (Århs., Sams); jf. fanniker-, løbe-.

bukle, no. *bokəl æn -klər* (Agger) fold på töj; jfr. pukkel.

buko, no. *bukòwən* best. (S. Hald) kælenavn til koen, brugt af börn, se bælam.

buks, no. se bus.

buksbom, no. *bǫ̊sbom* (D.); *bǫ̊ksbòm et* (Søvind) en busk, buxus sempervirens L.

bukse, uo. *bòws -ər -t -t* (Lild s., Malt, Andst). — 1) forrette sin nødtørft, vistnok alm. (Lild s.), jfr. bukser. 2) ingen vegne at kunne komme med sit arbejde, jfr. vas-i-bukser. 3) *båws ą* (Sønderj.), løbe afsted, om småbörn.

bukseben, no. *bòwsbijən æn* (D.) = rgsm.; *mæn bòwsəbinət han blåt bəhålt* (Silkeb.).

buksebjörn, no. *bòwsə bjöņ i* (Vens.) en dreng, der er begyndt at gå med bukser.

buksebretting, no. *bòwsbrètəŋ i* (Vens.) opslag på bukser, opsmøget fold.

buksebrog, no. Mb. fordelen eller klappen på et par Buxer (Vens.).

bukseflkke, no. *bòwsfek æn* (Mds. h.) = bukselomme.

bukse-Hans, no. *bòws-Hans æn* (Andst) en sendrægtig person.

buksekarl, no. *bòwsəkål æn* (Silkeborg) lille dreng med bukser.

bukseklap, no. *bòwsklap æn* (D.) = rgsm.

bukseknap, no. *bòwsknap æn* (vestj.) = rgsm.; *de ær et æn b— var*, ɔ: fuldstændig værdiløst.

buksekræmmer, no. *bòwskræmər æn* (D., Malt, Vens.) en sendrægtig person, også kælenavn til en lille dreng.

bukselinning, no. *bòwslenəŋ æn -ər* (D.) = rgsm.

bukselomme, no. *bòwslom æn -ər* (D., vestj.) = rgsm.

Bukselund, no. se Rövslund.

bukselåret, to. *bòwslorə* (D., Andst) — 1) om kalve, der på en ejendommelig måde er brede bagtil, hvorved deres fødsel besværliggöres, sådanne kalve nævnes *bòwsərkal* (Rkb.); jfr. dobbeltlåret. 2) om får, der har uld lige ned til kloven (Varde).

buksemager, no. *bòwsmåqər æn* (Malt) kælenavn til en lille dreng.

buksemand, no. *bòwsəmań* (Agerskov); *bòwsmąj i* (Vens.) — en lille dreng, som har fået bukser, en lille tyk person; *båwsmæń* flt., en plante, primula L.; gule b—, primula grandiflora Lam, røde b—, aurikler (Rødding, Sønderj.), Sgr. V. 73. 558.

bukser, no. *bòws i bòwser* best. flt. *bòwsən* (Vens.); *bòws æn -ər* (Mors); *bòwsər* flt. (Andst, Hmr.); *bòwsər* flt. (Lild); *bòws* flt. (D.); *bòws* flt. (Sundev., Ang.); *böjs* (Østangel); *böksər* (Fjolde) — 1) = rgsm.; *i bòws* (Vens.), *mi jæn bòws* (Mors o. fl. st.) det ene bukseben; i Sønderj. og endel af N. Jyll. hedder det: *æn par bòws = to bòwsər* (Vens., Hindst h.); *han skröwər viər eń æ bòws ka no* (D., vestj.); *dær blywər ndk eŋən bòwsər a de skiń* (Lb.), ɔ: den plan slår fejl; *æ kun bær æ bòws* (D.), *hąj gor i skøwtər, hun bær bòwsən* (Vens.) ɔ: konen har rådet i huset; *de wa wal it òlti så fri te mi bòwsə ekə rest æn betə koən* (Skanderb.) ɔ: at jeg var angst; *han ka et knap hans æjən bòws* (D.) foragtelig, om den unge; *løs, vęń bòws,* forrette sin nødtørft; *hwa æ de reŋəst æn ka gyjər ve si kråp? — de ær o seð ve ən hjöstak o løs si bòws o tæj ən fliħtstijən o tar si o* (vestj.); når pigerne i Vens. vadsker og ønsker godt vejr at törre töj i, siger de til karlene: *læ mæ no sic, de I wejər jè bòwsər å heŋər uk åpå knaqən, får a wi ka fo gåt wer; æ bij hå stuwər bòws* (D.) ɔ: bunker af blomsterstøv på lårene. 2) flt. *bòwsər* (Vens., Lild s., Holmsl. klit): rogn i torsk el. hvilling, på grund af æggesækkenes form, der ligner et par bukser, jfr. rogn. 3) *at reqtiq pa bòwsə* (Røgen) en klodset fyr, jfr. Yuelb. s. 33: „Jerrik wa et sæe pa bouse i ol hans postyre“ ɔ: en löjerlig fyr i al sin færd; ordet bruges fremdeles i sammensætninger som sidste del i en stor mængde udtryk, kælenavn el. skældsord, således: draller-, drassi-, stamp-i-, stjamp-i-, vas-i- o. fl.; jfr. hæders-, hænge-, inder-, kagle-, knæ-, kravle-, lang-, lunnpinde-, læder-, mog-, pebbel-, pludder-, præste-, rulle-, rædelige-, skind-, spender-, storm-, söndags-, under-.

bukserövv, no. *bòwsröw æn* (Elbo h.) = buksemager.

buksesele, no. *bòwssel æn -ər* (D.) = rgsm., jfr. prannisele.

bukseskrædder, no. *bòwsskræjər æn -ər* (Andst) en dårlig skrædder = *remp-skræjər*, jfr. bæslingsnedker.

bukseskræv, no. *båwsskræw* (Agger) skrævet i et par bukser.

buksesmæk, no. *bòwsəsmæk æn* (S. Hald) bukseklap.

bukset, to. *bòwsə* (Andst), *æn b— kål*, en sendrægtig person.

buksetrold, no. *bòwstrål æn* (Andst); *bòwsətrol æn* (Vejr.) — 1) navn til en æventyrlig person, som börn skræmmedes med (Vejr.); bussemand. 2) kælenavn til en lille dreng.

1. bul, no. *bål* (Agger) = bullenskab, *dær æ b— i mi feŋər.*

2. bul, no. *bol æn bol* (Thy, Mors); *bol æn* (D.); *bol æn -lər* (Vejr., Hmr., Lysgd. h.); *bol i*, best. *bol* flt. *bol -ən* el. *buwəl i buwəl* (Vens.); *bòl i -lər* (S. Sams); *bol et -l* (Agersk., Ballum, Sundeved, Angel); *bòl et bòl* (Bradr.) — 1) tyk planke (Lysg. h.); brædderne, hvormed

brønde beklædes mens de graves (Gjern h.); bræt, fjæl (Fjolde); bjælken, som ved en bros rækværk sidder øverst (Sundeved); jfr. age-, mog-. 2) træstykket, hvori harvens og rivens tænder er fastgjorte, *harəbol, ryubol;* i Thy tales om en 8 el. 10 *bolsharə*. 3) en tröje uden ærmer, som bæres nær kroppen, *buwəl i* (Vens.), på forsk. steder snart både mands- og kvindetröje, snart kun om en af delene (alm. D., Sams); jfr. isl. bolr, bulr, træstamme, se pels-.

bulbider, no. *bolbejər æn* (Agger); *bulənbirə æn* (Sundv.); *bòlbirə* (Lisbj. Terp); *bòlbiər i* (Vens.) — en art hunde; jfr. tsk. bullenbeisser.

Bulbjærg, no. *dær ær æn bak i i Lel sòwn, di kalər Bolbjèrə* (Lild).

bulbro (?), no. [*boəlbro*]? (Als) en hvilkensomhelst overkørsel over et större el. mindre vandløb.

buld, no. se bold.

bulde, no. se balde, bolde 2.

bulder, no. *buler æn* (Mors); *bàlər è* (Vens.) = rgsm.

bulderbasse, no. *bulərbasi æn -ər* (Rkb.) en larmende person.

buldre, uo. *bulər -ər -ət* (Agerskov) — 1) = buldre sj. 2) om den lyd, urhanen giver fra sig: *æn århdåk bulərər.*

bule, no. *bul æn -ər* (S. Hald); *buwl æn -ər* (Agger); *bul æn -lə* (Sundeved) = rgsm.; bule i panden, i hatten; *han hår bulər i hatən te træj mark å atən,* alm. (Århr., Randers); beværtning: *ryj buwlən* (Agger) ɔ: kaste alle forsamlede på dören.

buleret, to. *buwlərə* (Agger) fuld af buler; *di hat æ b—.*

bulfæstet, to. *bolfæst* (vestj.) siges om hunde, når de under parringen ej kan skilles, jfr. kluntfæstet.

buling, no. *buləŋ i* (Vens.) et antændt bål (s. d.).

bulle, uo. *bol* (Mds.): *å b— no fejəl òp,* slå fjælle op til skillerum.

bullejre, no. *bollær* (Fjolde) sidestykke i arbejdsvognen af fjælle, mods. tremme-lejre, se lejre.

bullen, to. *bålən* (Vens., Vejr., Agg., Fjolde; Ang.); *bål* (D., Agersk.; Bradr., Sundv.); *bòlən* (Hell. h.) = rgsm., *æn bål feŋər* (D.).

bullenskab, no. *bålənskab* (Agger; Søvind s.) = rgsm.

bulleret, to. *bulərə* (Ulvb. h.) overtrukken med mørke skyer, om himlen.

bulme, no. *boləm* el. *bwòləm -lmər* (Thy) en plante, bulmeurt, hyoscyamus niger, L., kaldes også *bøløwt.*

bulne, uo.
bålən -lnər -lənt (Fjolde; Ang.);
bòl el. *bål -lər bålt bålt* (Vens.; Mors);
bål -ər -ət -ət (D., Andst; Braderup, Sundv.);
bòl -ər -əð (Mors); ft. *bòlt* (Thy) —
1) bolne, trønne ud; *æ stijən bålər* (D.) i teglovnen, når de smelter sammen (Thy), jfr. trude, trønge. 2) bulne, hvor der er en byld el. betændelse, alm.; *mi feŋər bolər* (Thy). 3) fig. *haj bòlər* (Vens.) er overmodig, vil yppe strid.

bulning, no. *båləŋ i* (Vens.; Malt); *boləŋ æn* (Angel) — om et bollent sted på kroppen; også en b— på isen, hvor vandet er trængt op nedenfra og frosset ovenpå.; jfr. løbe-.

bulsav, no. *bolsaw æn* (Lindk.) en stor sav til at save stammer istykker med (?).

bulter, *bultər* (Agersk., vestj.) i udtrykket *hultər te bultər;* noget ligger h. t. b., uordentlig imellem hverandre; *slo bultər* (Støvr.) i keglespil, slå udenom.

bulvæg, no. *bolweq æn* (Vens., Mds. h.) —1) trævæg af planker (Mds.). 2) lav mellemvæg mell. lade og lo af planker el. rå sten; jfr. balk.

bulværk, no. *buəlwærk è* (Vens.); *bolwærk* (D.) — rækværk om brønden (Vens.); rækværk ved en bro (D.).

buløkse, no. *bolöws æn* (D.); *bòluws æn* (Vens.) en svær tømmerøkse.

bumle, uo. vist kun i enkelte udtr.: *swir o drek o boməl* (D.); måske hyppigere i S. Jylland; jfr. htsk. baumeln, dingle.

bummel, to. Mb. om en seng, der ikke er jævnt redt = bumlevorn (Mors); sml. bumplet.

bump, no. *bomp æn* (Agger); *bòmp et* (Søvind s.) — stød, bums; lyden, som et slag frembringer; *de ga æn stuwər bomp, da hañ fal* (Agger).

bumpe, uo. *bomp -ər -ər* (Holstebro); *bòmp -ər -ət* (Søvind s.) — slå, så det giver en hul lyd.

bumplet, to. *bomplə* (Mors) = *bompəlwurn*, ujævn, f. eks. om seng og sengklæder; *æ sæŋ æ så b— å leq əpo.*

bums, udro. *boms! — dæ fal̦ hañ!* (Agger).

bund, no. *boñ* el. *boñ̥ æn* (D.); *bòñ æn -ñ* (Gjedved); *bo̜j è* best. *boñc* flt. *bo̜j bo̜jən* (Vens.); *bun̥ æn -n̥* (Hindst., Hell. h.); *bon̥ æn -n̥* (Støvr.); *båñ æn* (Agger, Søvind s.; Ang.); *boñ æn* (Fjolde) — 1) jordbund: *boñ* (D., Elbo h.), også jordsmon, *de ær ən sölə boñ I hår; vi ska kom öwər æ boñ så æ wårm ska piv i jowər* (Malt), jordens overflade, udtrykket bruges om overmåde hurtig kørsel; *æ lijə ğör bråwn boñ* (D.), når man slår tæt til overfladen; *do ska stek æ feŋər i æ jowər o lòwt hwa boñ do ær o̜* (vestj.); *i båñ å gròñ* (Søvind s.); jfr. klyne-, ler-, mose-, sand-. 2) *boñ* (D., Elbo h.); *bål̦ i* (S. Sams), bund i tønde, kasse, spand, grav, å osv.; *æ øl æ nær o æ boñ, de småqər å æ staw* (D.); *dær æ dyft te boñ i æ o̜* (vestj.); *te bål̦s* (Sams), til bunds; *bål̦i òw ən kas̥* (smsts.); *de slor æ boñ åp* (vestj.), når vandet nedenfra trænger ind i en grav; *slo jèn i båñ,* slå en til jorden; *dryw æn tap i båñ,* drive den tilbunds i hullet (Søvind); *de ær eț næm̥ å lær å keñ fålk te boñ* (Mds. h.); *dær ær eŋən boñ i ham,* om den grådige; jeg ved hverken bund eller bred deri (Vens.); *de æ som æ boñ vdr ur* (N. Slesv.) ɔ: håbløst; her må dog mærkes: *han ær eț næm o fiñ boñ i,* el. *o slo boñ i,* el. *o kom te boñs i* (Malt); *a ka eț låŋ æ boñ* (Andst) ɔ: jeg kan ikke bunde, i dybt vand f. eks.; jfr. kiste-, senge-, skuffe-, sælde-. 3) *æ boñ* (Sall.) snolden, hvorom et nögle garn vindes. 4) *boñər* flt. (D.) træbundstykker i træteøfler, træsko; jfr. basar-, klodse-.

bunde, uo. *boñ -ər -ət -ət* (D.); *båñ -ər -ət* (Søvind s.); *bo̜j -ər boñc boñc* (Vens.); *bål̦ -ər* (S. Sams) = rgsm., en slåkarl *boñər gåt,* når han tager græsset rent med, ligeledes om et kreatur; jfr. bundte.

bunden, to. *boñən* (D., vestj.). 1) uskikket til samleje ved forhekselse (Horsens); jfr. binde 4. 2) jfr. beg-, jærn-, klov-, op-.

bunden tröje, no. *bojəntröj æn* el. *boñtröj* (Agger) en strikket (bunden) tröje; ordet bruges om andre tröjer, om den tröje af vadmel, som fiskerne bærer nærmest over skjorten, forskellig fra uldtröjen, der først nylig er kommen i brug; *æ gor buwəðə i boñtröj o ul̦tröj; boñtröj* synes at måtte være bund-tröje, ɔ: den inderste tröje, men *bojən* er bunden, strikket.

-bundet, se bund 1, kvæg-.

bundfald, no. *båñfal̦ et* (Søvind s.) = rgsm.

bundfrossen, to. *boñfrösən* (D., vestj.); *båñfråsən* (Søvind s.) = rgsm.

bundgarn, no. se rå.

bundgræs, no. *boñgræjs de* (vestslesv.) græs i bunden af marken; græs, som bliver stående, når engen er slået uordentlig el. overlig.

bundgård, no. [*båñgdə*] *æn* (Ang.) risgærde, sat på flad bund uden dige.

bundkrog, no. *boñkro̜q æn -kro̜q* (Agger) torskekrog; jfr. store kroge.

bundlagt, to. *boñlå* (Rkb.): *æ bæk æ b—,* bundfrossen; ligeså om vinduer, dækkede med is.

bundliggere, no. *boñleqərə* flt. (Holmsl. klit) tværstykker i bunden af båden, der svarer til „oplangere“.

bundløs, to. *boñløs* (D.); *båñløs* (Søvind s.); *bo̜jlòs, bu̜jlòs* (Vens.) = rgsm.

bundpølse, no. *boñpøls æn* (Rkb.) pølsen, der laves i blindtarmen.

bundreb, no. et reservereb, sammensat af 6 reb à 24 favne, som bruges ved sildevåddet, J. Saml. VIII. 169.

bundslump, no. *boñslomp æn* (D., Malt, Rkb.) den sidste levning på bunden af et kar, en spand.

bundsløv, no. *boñsløw* (vestj.). — 1) overmåde sløv, om skærende redskaber (vestj.). 2) *bo̜jslòw* (Vens.) overmåde klog, snu; se sløv.

bundsukker, no. *boñsokər de* (D.) kandissukker, som har siddet mod kanten el. bunden af formen; jfr. sten.

bundsulten, to. *båñsul̦tən* (Søvind s.) skrupsulten.

bundsæd, no. *boñsæð æn -ðər* (Andst); *boñsæðəl* (Hvějsel); *bòñsèjəl et* (Gjedved) — bundfjæl på en arbejdsvogn.

bundt, no. *bont æn -ndə* (N. Sams); *boñt et -ñt* (Elbo h.); *bòñt æn* (Søvind s.); *boñt æn -ər* (Løgst., Agger); *byñ et byñ* (Fjolde); *byñt æn -ñt* (D.); *boəñ et*

bøn̄ (Sundv., Angel); *byn̄t et -n̄t* (Agerskov; Bradr.); *bøn et* = flt. (S. Hald) — et bundt, knippe af noget; *byn̄təl æn -ər* bruges også alm., men vistn. om större bundte, man siger: *et byn̄t,* men ikke *æn byn̄təl swawəlstekər* (Agersk.); *et bøn* (S. Hald), kun om hør, såmeget, der kan lægges i et halmbånd, knippe; „Jens, hwa æ et do græjje få? bonten falle fræ dæ“, Jyd. I. 24. 1, bylten falder fra dig.

bundtarm, no. *bon̄tarm æn -rm* (Varde) blindtarm.

bundte, uo. *bon̄t -ər* (Rkb.; Thy); *bon̄t -ər -əð* (Agger) — 1) *bon̄t saməl* (Søvind s.) samle i et bundt. 2) omtr. = batte; *de bon̄tər et,* når en slår og det ikke kendes; *han ka tål te de bon̄tər ndt* (Mds. h.), jfr. Mb. båne.

bund-tel, no. *bojtæl è -lər* (Vens.) bundstykker af sengen.

bundtet, to. *bon̄tə* (Rkb.) tæt, fast, *æn b— jæn,* om msker og dyr.

bundtröje, no. se bunden tröje.

bundtvær, to. *bon̄twærə* (vestj.) tvær i höj grad.

bundvæld, no. vand, som vælder op fra bunden af en grøft, J. Saml. VIII. 268.

bunk, no. *æ bonk* (Sall.) målet i legen kallebunk (s. d.) jfr. Sgr. IV. 142.

-buner, se blå-.

-bunke, se blå-.

bunke, no. *bonk æn bongə* (S. Sams); *bonk æn -ə* (Sundv.); *bonk i* best. *bonki* flt. *bonk* best. *bonkən* (Vens.); *bonk æn -nk* (D.); *bonk æn -ər* (Agger) — bunke, drive, *snebonk; æn stuwər b— moq; træj* (tre) *bonk* (D.); i Angel kun om en bunke lærred, et sammenrullet stykke; *saməl te bonk* (Agger) = rgsm.

bunkebrændt, to. *bonkbræn̄* (D., vestslesv.) udtryk om korn; når det ligger i en dynge og tager varme, bliver det b—.

bunkelatiner, no. flt. en bekendt æblesort: bon chrétien (Sundeved).

bunkerakker, no. *bonkrakə* (Sundeved) bunkehanrej, et meget bekendt og yndet kortspil, jfr. rakker.

buns, bio. se bus.

bunse, uo. *bun̄s -ər -ət* (D.) flå skindet af et dyr, derved at man med knyttede næver trykker det fra; jfr. buddie, buje.

buntmager, no. *byn̄tmaqər æn* (Andst); *bon̄tmaqər æn -ər* (Agger) = rgsm.

bur, no. *bur æn burər* (D.); itk. (Sams); *bur è -ər* (Vens.; Mors) — 1) et bur til fugle f. eks.; også et lille værelse: *æn usəl betə bur* (Mors). 2) i Vens. værelset indenfor dagligstuen; sovekammer el. ethvert kammer mindre end stuen (Slet h.); fadebur (Mors), eller et andet kammer, hvori håndkværnen står, også kaldet malekammer (s. d.), Mb.; på Fur var der tidligere et eller to kamre indenfor stuen, som kaldtes æ buhr (*bur*), J. Saml. IX. 345 anm.; jfr. finke-.

burde, uo. *bør bur* (Mors; D., vestj.) = rgsm.; *de bur it å væə* (Søvind s.) det burde ikke finde sted; „de bwor no næsten osse å ve såden“, Jyd. I. 75. 1, det burde nu næsten også at være sådan.

bure, no. *buwər æn* (Fanø) brudesmykke, bestående af en hat, udenpå perler, glas, spejlglasstykker, bånd, fjer, som hænger ned og rasler; for og bag et spejlglas. „Et slags brudekrans eller brudehue, bestående af en rund plade af störrelse som en underkop, sammensat af glasperler, ravperler og anden småpynt, der sys eller fæstes i en kreds på silketöj og igen omgives af en blomsterkrans og denne af en noget omböjet gyldenstykkes kant. Boren lægges ovenpå brudens hårfletning el. hårtop, der anbringes over nakken el. baghovedet, og den svarer på en måde til det smykke af guldbroderede blomster o. desl., som sællandske bønderpiger og koner bruge til stads på nakkestykket af deres silkehuer“; Mb. under bore (1841).

burmand, no. *borman̄ æn* (Agger) en vild krabat, mest brugt om börn; *do ær æn b—.*

burre, no. *borə æn -r* (D.); *bor æn* (Vens.); *bor æn -ər* (Mors) — 1) blomsterstand af burreplanten; selve planten hedder burretræ (D.), Lappa Tournef.; *hæn i, hål ve som æn b—, følə jæn som æn b—* (D.); *de henə saməl lisom bòrə å arthalm* (S. Sams); „*borə æ bæər som baə gaf l^u soj hun æ kun, hun tætət hin̄ hos mæ borər* (Sønderj.); også om galium aparine L., se J. T. 96 (Rkb.); jfr. sø-, 2) om noget, der er sammenfiltret: det er i en b—, jfr. borke.

burremand, no. se bjærgmand.

burresæk, no. i et byrim hedder det: *Væstərbæk bårəsæk* (vestslesv.); V. ligger i Roager s.

burretræ, no. *borətræ æn* (D.), se burre.

burri, no. *æn buri* (vestj.) navn til en ko, som vil *buri*; *et buri* (Søvind s.), en person, som trænger sig frem.

burrie, uo. *buri -ər -ət* (Mds., Lysgd. h., Skanderb., Søvind s.), fig. at bore sig ind, rode, *buri sæ nijər i æ hy* (Mds. h.); *han lèqə å buriə i dyniərən*, han ligger og roder i dynerne; *buri åpò* el. *vè* (Søvind s.), trænge på = *bor gråw å* (Braderup); *æ höns buriər dæm nijər i æ jowr* (vestj.); kør *buriər* med deres horn i et dige (vestj.); *han go å boriə mæ ət* (Røgen) ɔ: går og roder med sit arbejde, uden at komme nogen vegne; se bore.

burrose, no. *burros æn -osə* (Sundv.) en plante, stokrosen, althæa rosea L.; jfr. plt. bur, bonde.

1. bus, bio. *buws bas* el. *buks* (Vens.); *buñs* (Andst); *bus* (Rkb., Røgen s.) — *han ræñər så buñs te* = bus på; *„hąj fur liq buws bas imò de bre dør“* Grb. 13. 33; *ræñ bus imuwəð jæn* (D.).

2. bus, no. *bus et* = flt. (Agerskov) et stød.

3. bus, no. Mb. en benævnelse på de to såkaldte „omgarnsmasker“ på flyndergarn (Skagen).

4. bus, no. *buws* el. *buks* (Ajstr., Hammer s., Vens.) — 1) fjorgammelt, vissent græs; *de wa swært, de law buks, dær war åpå dąj æŋ i ætərorə;* andenstedsfra i Vensyssel er opgivet: *dær æ så mòj buws*, bløde steder, hvor man buser (s. d.) i. 2) Mb. lyng el. andet, der stoppes som fyldning under mønningtørv (Mors).

1. buse, no. *bus æn busə* (Bjerre h., Randers); flt. *busər* (Viborg) — 1) et lille brød, der bages til börnene sammen med bægten, jfr. knæpkage, vakke, dog også större, *æn sæjtəbus*, sigtekage, se baj, kovring. 2) julekage til tjenestefolk i julen; jfr. julebuse. 3) *æn bus -ər* (S. Sams), et stort halvtærsket halmknippe, hvormed der fodres.

2. buse, uo. *buws -ər -t* (vestj.) holde fødselsdagsgilde, afledning af geburtsdag (s. d.).

3. buse, uo. *bus bus bust bust* (Malt, Agersk.), nt. *bus* (Søvind); *buws -ər -t -wst* (Lild s.) — 1) løbe på, støde, om bukken; *han bust som nåwə ronəvær* (Malt); *kom busəñ* (D.), *bowsən* (Lindk.), komme farende; *bus æn baqkårə*, slå kolbøtte (Elbo, Nörv. Törrild h.), se bukke, bönse, kviste, kejse. 2) styrte; *han slow ham liq te han bust* (Hors.); *han bust niər i wòñəð po huə* (Lild s.); *„ætər æn stuñs ti bust di å ən jawhuñ“* J. Mads. 67, stødte de på en jagthund; *hąj busər ij* (Vens.) går i bløde; *bus neə* (Søvind s.) styrte ned. 3) *bus æn skiñ aw* (Varde), knuge det af med de knyttede næver, jfr. buddie, buje. 4) Mb. stoppe lyng, halm el. andet til fyld under mønningstørven på husene.

busehoved, no. *bushoi et* (Silkeborg) klodshoved, en, som farer lige på.

busekræmmer, no. *buskræmər æn* (Rkb.) en, der farer ubetænksomt lige på.

busekurv, no. *buskåre æn* (Elbo h., Vor h.): *bus, slo æn buskårə* = *bus æn baqkårə*, støde kolbøtte; *æn baqlæñs b—* (Vor h.).

buset, to. *busə* (Agersk.) bruges kun med nægtelse: *han ær il* (stødt.) *så b—*, tåbelig.

busetyk, no. *bustyk* (Søvind s.) höjfrugtsommelig.

busk, no. *bosk æn boski* (Røgen), flt. *boskiə* (Vor h.); *bosk æn -ər* (D.), hak. (S. Sams), flt. *bowsk* el. *bowskər* (Agger); *bosk* el. *busk i* (Vens.) — da man i vesteregnen kun har få træer, kendes navnet busk ikke sønderlig; alle buske er træer: burretræ, ribs-, solbær- osv., jfr. Lise Revls; brombær-, heste-, knap-, ko-, ris-, ryken-, rølle-; i østjysk = rgsm.

buske, uo. *bosk -ər -ət* (Hors.) — 1) *b— omkreŋ*, luske om for at tilsnige sig fordel el. kundskab. 2) *bosk åp* (D., nordslesv.) afhugge græstotter, buske, på marken.

busmog, no. *busmåq è* (Vens.) skært, ublandet mög, jfr. 4. bus.

busmækker, no. J. T. 5. en plante, skvalderkål, ægopodium podagraria L.

buspandet, to. *buspañət* (Lisbj. Terp) om mennesker: med håret grot langt ned i panden.

busse, no. *bugi æn* (Mds. h.) tyk, rund af skabning, kun om får; se åle-.

bussefis, no. J. T. 317. en svamp, lycoperdon bovista L.

bussehöns, no. *busəhöns* flt. (Holmslands klit) *busəhǫn, -kåk,* brushöns, machetes, jfr. søhöns.

bussemand, no. *busəmań æn* (Agerskov); *busimąj* el. *busəmąj i* (Vens.); *busimań* (Vejr.) — 1) hemmelighedsfuldt væsen til at skræmme börn med; börn kyses fra vand: *æ busəmań komər å tæpr dæm* (S. Jyll.); jfr. græk; *busimąj sęər i cål* (Vens., ligeså i Sall.); han bor i brønden, J. K. 414. 1380. 2) spøgenavn for en rus (Angel).

bussemandsblomster, no. flt. J. T. 194. en plante, vandranunkel, ranunculus aquatilis L.

busseronne, no. [*buseru'ŋə*] *æn* (Mors) bomuldströje med ærmer, som sømænd tager uden på uldskjorten; jfr. plt. buseruntje, Schütze; se basserone.

bussi, no. i bönnen el. remsen Kr. IV. 345: „bewår mæ ... få bussier" = bussemænd.

bussie, uo. *bugi -ər* (Mds., Lysg.) — 1) tumle med en stor byrde; *han kåm bugiən mæ så möj* (Mds. h.). 2) *skal a bugi di røk* (vestj.) til småbörn: klø dig på ryggen.

-bussiet, tf. se for-.

buste, bio. *bustə* (Elbo h.): slå b—, i keglespil, slå udenom, jfr. bommer.

busten, bio. *bustən* (Løgst.): se b— ud, barsk, hård.

busterk, no. (Holmsl.) = bondrik, kun om börn.

bustørv, no. *buwstørə* (Vens.) en tørv af mosens overflade, fuld af lyng, blåbær, mos osv., se 4. bus.

busvend, no. *busvön æn -ŋ* (Bradr.; Sundv., Angel, Emmerlev) avlskarl.

but, to., bio. *but* (Andst) mut; *æn b— kål, han swar b—;* „but" er navn på æg i en gåde, se æg.

butik, no., alm. = rgsm., jfr. kram-.

butis, no. *butis* (Hindst. h.): *å ta b—* = lege tagfat.

butling, no. *butləŋ æn* (Århus) omtrent = en otting, bruges til gryn og mel; lille anker.

-butte, no. se botte; rogn-.

butte, no. en lille tyk person; „præjsten wa en bette onnesat (undersætsig) butti", Jyd. I. 2. 2; *æn sur butəs* (Andst) en kvinde, der ser surt; jfr. but, to.; kaldenavn til höns (Sams) Sgr. V. 46. 431.

buttel, no. *botəl æn -ər* (D.); *bodəl* alm. (Sønderj.); *butəl æn* (Lild s.) — 1) *tæj mæ sawt æ b—,* flaske, både tom og med noget i; man hører jævnlig *æn b—vin,* men: *æn flask øl, æn vinflask, æn ølflask* (D., Lild s., Sønderj.); jfr. krukke, smörboddel; fransk bouteille. 2) *æn budəl* (Røgen, Sall.); af en oversavet tønde bliver to *budələ* (Røgen), lille bøtte; jfr. butling.

buttet, to. *botə* (D.) som mangler spids, om en syl; om et kreatur: *botə te begə ænər,* svarende til rgsm.s buttet; se dob.

butting, Mb. et mindre anker, en b— mjød (Mds.), se butling.

1. by, uo. og smstn. se byde.

2. by, no. *by æn -ər* (D., Bj. h., Thy, Mors, Agersk.; Bradr., Sundv., Angel); *byj æn -j* (Agger); *bèj æn* flt. *-ə -ərn* (Århus, S. Hald); *bøj æn* flt. *-ə -ərn* (Røgen, Tåning; Vejr., Rkb., Vrads, Års h., Hell. h., Hovlbj. h.); *böj -ən* flt. *böjðər -n* (Mellerup ved Randers); *bèj -ən* flt. *bèjðər -n* (Mols); *byj æn -jən* flt. *-jər -n* (Årdestrup, Horn. h.); *byj i* best. *byj* flt. *byjər* (Smidstr., Vens.); *byj æn bycən* flt. *byjər* (Åby, Vens.); *bèj -i* flt. *-ər -ərn* (S. Sams); *bèj* el. *bij i -ər* (N. Sams: *Norbij*); *bèj æn -jər* (Fjolde) — landsby, aldrig købstad *(æ staj),* ialtfald vestj.; *wi æ bèjsbön* (S. Sams); *et bèjsəns barn* (Fjolde); *it bysəns barn* (Bradr., Sem); *et bybarn* (Agersk.); *bysəns fålk* (Sem); *byjs fålk* (Vens.); *snak o bysəns bæst* (D.); *di nèjə böjðər* ved Randers fjord, ɔ: de nedre byer, nærmere fjordens udløb; *hań gęr ve bèjlåŋ å drięər* (Fjolde), *ve bysloŋ* el. *byloŋ* (Ang.), *han gææ bylaŋs* (Sundv.), ɔ: omkring i byen, langs byen; *han æ te bys:* i en anden by; *han ær i æ by* (Sundv.) i samme by, ɔ: ikke hjemme; *hań ær e bèj gåŋən* (Fjolde) ɔ: gået ud; *a skal æ byj* (Lild s.) ud i byen; *„mąj war åsə cèr è byj"* Grb. 86. 19, manden var også kørt ad by; „ja, vi sku rele ha wan i a bø idaw" Jyd. 26. 2, ja, vi skulde rigtignok have været i byen idag; „no er e jo om å jørr å bruhg så månne pængg ve byj som moule", To Noveller s. 19, ɔ: i byen,

også: *han ær i æ by, gawən að æ by, te bys* (Andst); *han ær et wån te å kom i by* (Malt), ud til fremmede; *hwodan ska vi te bys mæ de?* (Andst) bære os ad med det; *a hår væt i by får* (vestj.) ɔ: jeg er ikke let at narre; *do æ gåət gal i bèjən* (Låsby) ɔ: du er kommen til den urette, bleven fejl oplyst; *slo uðənom æ by*, udenom keglerne; hullerne i legen: *å dryw sot* (vestslesv.) kaldes byen se so; på spörsmålet: *hur æ do frå?* svares afvisende: *a æ frå mi æjən by* (Andst); *dæň, dæ blywər fålæŋ i æ by, ska æňtən lyw ælər ræň hjæm* (D.); i Sønderho by siges om udflyttere, at de bor *uð i æ by*, jfr. land.

byblæst, no. *byblest* (D.): *dær blywər ðor b— å ət*, sladder og ophævelser; „göre b— for ingenting“, kvalm, spektakkel; måske et minde fra fællesskabets tid, da oldermanden med sit horn blæste bymændene sammen.

1. byde, no. (Vens.) Mb. en slags kortspil, som bruges af bønderne i Vens.; et kortspil, hvor man byder på det sidste stik så höjt man vil, V. S. O. under bydespil; Mb. anfører uden forklaring: at tage boutet i en byde, som et spilleudtryk.

2. byde, uo.

byj -ər böj böjən (D., N. Farup, Brandrup), ft. tf. *bèj -jən* (N. Salling, Hell., Finds h., Mors, Skyum Thy, Vejr.), tf. *bèjən* (Lødderup, Mors, Rævs Thy, ligeså Stagstrup) tf. *bøt* Snedsted);
byj -ər bèð bèjən (Lild s.);
byj -ə böj böjən el. *båðən* (Hvejsel);
by el. *byð byðər bøð böjən* (S. Hald);
by -ər bø böjən (Støvr. h.; Falslev);
by byi bøi böjən (Harridslev, Randers);
by byðər bøi but (Horn. h.);
by byər bøð bojən (Nimtofte, Grenå);
by byə bøi båjən (Vor h., Søvind s.);
by -ə bøi båjən (Tåning), nt. *by* tf. *bèjən* (Røgen);
bi biər beð bejən el. *bòjən* (Ålsø, Grenå);
bi -ər bei biəð el. *biəð* (Tved, Mols);
biw -wər (ba) (bèjə) (N. Sams), jfr. gyde, jyde, snyde;
byq -qə bo hå bo, æ boə byde til gilde (S. Sams), men
byj -jə byjə båt = tilbyde (S. Sams);
byj byjər el. *bycər bø bøə* (Smidstrup, Vens.), ft. *bèj -jən* (Åby, Vens.);
by -ər båj båjən (Ang.; Abenrå);
by -ər bèj böjən (Agersk.);
by -ə bøə båjən (Sundev.);
by -ər bø bøən (Ballum; Emmerlev);

smlgn. bede, hvis former på mange måder går over i böjningsformerne for byde. — 1) byde, tilbyde (jfr. fal), modsat love (s. d.); *næj, et om do så bøð mæ gul o rø tromər!* (s. d.), ɔ: ej for guld og grönne skove (vestj.); byde på ved auktion; *byj o ən uən* (D.); således: *be bèər byə beən* (Fjolde), jfr. bede; *by iň* (Mors) göre höjeste bud på en auktion; *de ska do et byj mæ!* (D.); *by jæn godaw* (D.); *de ka eňc hjælp do byjər te* (Vens), ɔ: prøver på det; *de byjər sæ siəl* (Vens.) det falder af sig selv; „*do cæjə dè wal få fòr te hær? De ser hqj da ja te, de de wa no, dè bø sè sil*“, Grb. 2. 20: du kender dig vel for fader til hende? det siger han da ja til, at det var noget, der bød sig selv; *de wel byj sæ* (Vens.) det vil vise sig; *de byjər sæ gåt nåk* (Hmr.) ɔ: hændes, sker; „no drawer do hen å så fo vi wal ett hweranner å sie mier! — de ku byh sæ! sæjer a“, Blich. Bindst.; „så bøj ed sæ hwerken wahr eller bæjjer end te en buenkuen kam gångend fåbi“, smsts. 2) indbyde til bryllup el. andet gilde; *by te bràlop, te bòjəl* (vestj.); „*di skal ha òňc èj i gryj, dè månə wel byj*“, Grb. 241. 243, de skal have andet end i gryde, der mange vil byde, ordspr. 3) *by jæn ur* (Agersk. o. fl. st.) udfordre til kamp. 4) i betydningen befale (s. d.) findes, såvidt mit kendskab går, byde ikke i jysk; — jfr. kår-, lav-, skam-.

bydebrev, no. *bybröw æn -öw* (D.; Sønderj.) et brev, hvorved man indbydes til gilde.

bydedag, no. *bydaw æn* (Andst h.) den dag, indbydelsen til selskab udgår.

-bydel, no., jfr. mnt. budel, htsk. beutel, pung; se mel-.

bydelag, no. *bylaw æn* (D., Agersk.) den kreds af familier, der efter gammel vedtægt bydes til selskaber; hver större by er inddelt i flere b—, og hver gård har sit bestemte b—.

bydemand, no. *bymaň* (Malt h.); *byman æn* (Støvr.); *byqmaň i -mæň* (S. Sams); *bimaň i -mæň* (N. Sams) — den, som byder til gilde.

byderemse, no. *byræms æn* (D.) remsen, som fremsagdes ved indbydelsen.

bydesvend, no. *bysvön æn -n* (Sundeved, Angel) = bydemand, forestår ved bryllupper udskænkningen af vin.

by-engel, no. i tlm. *dæm, dær æ by-æŋlər, di æ hjæm dàwl* (Mors); se gade-engel.

bye, uo. se böje.

byfoged, no. *byfåwəð æn* (D., vestj.); *bufur ær -rər* (Bradr.); *byfo i -ən* (Vens.) — 1) = rgsm. 2) *byfdwər* (Valsb.); i landsbyen embedsmand, som står under regnskabsmanden (tsk. rechensmann, ɔ: trinfoged), der atter står under herredsfogden, se Fb. Fr. Hed. s. 53 (Sønderj.). 3) för udskiftnigens tid = oldermanden i kommunen; han førte ved pinde regnskab over bymændenes forseelser, alt efter videbrev el. grandebrev, samlede bymændene til grandestevne el. vide ved at tude i byhornet; jfr. pindefoged, tallie.

byfold, no. *byfol æn* (D.) en fold midt i byen, hvor de kreaturer indelukkes, som markmanden tager på fremmed grund uden at vide, hvem de tilhører; en sådan findes endnu (1886) i Darum.

byg, no. *byq de* (Thy), *è b—* (Vens., S. Sams, Hjelmsl.); *byk de* (Andst, D.); *byk de* (Agersk., Bradr.); *biq* ik. (Mols, N. Sams); *byqən* best. (Himmerl.); *byk de* (Sundev.; Ang. fk.); *bjyk de* (Fjolde) — kornsort = rgsm., hordeum L., *atərbyk* (Andst) jfr. agterkorn; *fløñərbyq* (Thy) hord. zeotrikon L., *toraðəð* el. *tåwrañəð b—, sæjsraðəð* el. *sæjsrañəð b—* (Thy) h. disticon, hexastichon L.; *han æ syk få byk få de han ka et fo hawər o pek* (Andst) syg, fordi han ikke han få det, som han vil; *a hå fåt o veð, hwa æ smo byk gir å æ traw* (Plougstr.), ɔ: hvor armodens kår er vanskelige; *syw byk gör enə luəs syk* (Ang.); *æ tölt oqəs då skal æ byq møð we æ lådar; ruwəs et æ byq i blåər hælər æ ròw far de komər i æ lå* (jfr. bladbyg); *høst æ byq i æ rø rå* el. *roj, så for du di haməl kor mæ æ kåj* (kiddike se kodde, rad 2, Mors); høst b—, når kornet har røde rander; *nær di sor dæñ sist skip, så ska di sij dæñ føst wep* (Mors) når man sår den sidste skæppe af byggen, skal man se det første aks af rugen; „æn kold bygsæ gir en warm byggwol“ (Mors); jfr. bår-.

bygaks, no. *byqòws æn* = flt. (D.); *byqaws è* (Vens.) = rgsm.

byg-and, no. *byqåñ* (Mors) en fugl, anas boschas.

bygang, no. *bygåŋ æn* (D.) det at gå meget hjemmefra: *mæ söwn o löwn o b— ær ət som ən vænəs.*

bygbojle, no. *bykbòjl æn* (vestj.) gilde, som konen i huset gör, når byggen er høstet.

1. byge, uo. *byq -ər -ət* (Agersk.); *byk -ə bykt bykt* (Sundev., Brader.) koge linned i lud af bøgeaske, *b— klæər*, komme *byqask* på = bygeaske.

2. byge, no. *byj æn* (S. Sams); *bòj æn -ər* (Lild s.; Rgkb.); *byq æn -iə* (Søvind s.) — en regnbyge, jfr. iling, kule, kuling, mol.

-bygen, no. se på-.

bygfrø, no. J. T. 227. 234. 290, frø af sinapis arvensis L. (Ålborg); af brassica campestr. L. (Thy); af spergula L. (Thy).

1. bygge, no. *byq æn* (vestj.); *bøqi æn* (Sall.) — bygning; ingen bygge var at se, Kr. VII. 285; *æ byq leqər i Dyvə såwn* (vestj.).

2. bygge, uo.. *byq -ə -ət byqt* (Elbo h.); *byq -qər -qt -qt* (D., Agger); *bøq -qər -qəð -qəð* (Hindst. h.); *bøq -ə -ət -ət* (Røgen s.), tf. *bøqt* (Søvind s.); *byk -ə -ə -ə* (Sundv.); *bøk -ər -t -t* (Angel) = rgsm.; *vi hår byqən* (D.), *bøqən får* (Rkb.), er ved at bygge; afledning: *byqəri·j, byqərå·s* (D.); *kærkən æ beqəð a tåw jomfruər* (Mols); den, der bygger efter alles råd, får gjærne huset kroget at stå, hvem der bygger efter alles ho'der, ender gjærne som en stodder (Røgen).

byggeplads, no. *bykplas æn* (Agerskov); *byqə-* el. *byqplas æn* (D.) stedet, hvor en gård har stået.

byggested, no. *bøqste æn* (Mors) = rgsm.; *byqstè æn* (vestj.) stedet, hvor en gård har stået.

-bygget, tf. se kavel-, klink-, op-, over-.

byggonnis, no. *byqgonis æn* (Lysgd. h.) det sidste bygneg, som bindes i høsten, se bygrette; jfr. gamle, havrehvæs, rette, rugdreng, stodder.

byggryn, no. *byggryn* (D.); *byqgriwn* (Andst) = rgsm.

byggrynsdrejel, no. *byqgrynsdræjəl de* (D.) en slags drejl med pletter, der kan væves på en sædvanlig væverstol.

byggrød, no. *byqgrøð dæm* (D.); *bykgrö* (Sundev.) = rgsm.; jfr. pisgrød, storegrynsgrød.

byggulv, no. *byqgwål* el. *bygəl æn* (Hmr.); *byqgòl è -gòlt* (Vens.) — byglade = *byqkwòngol* (Andst, Malt).

byghaser, no. *byqhasər* flt. (Andst) avner og stak af byg.

byghelme, J. T. 187, en græsart, sandhjelme, psamma arenaria L. (Sønderjylland).

bygkjænst, no. *byqkænst* (Mors) smålevninger af byg.

bygkjærv, no. *byqkærə æn -rə* (Andst) = rgsm.

bygknægte, no. flt. store byggryn, Sgr. V. 70. 520 (Tåning).

bygkorn, no. *byqkuwən æn* (D.) = rgsm.; se kjønne, stint.

byg-korngulv, no. se byggulv, no.

bygkværn, no. *byqkwan* (D.) kværnen i møllen, hvorpå byggen males.

bygl, no. Mb. (byggel) dynge, hob af forskellige, sammensankede ting (Vens.) hører muligvis til 2. bøgle 3 (s. d.).

bygle, uo. Mb. sanke i hob, opdynge (Vens.), se 2. bøgle 3.

byglev, no. *byqlə æn* (Mors glds.) bygbrød, brugtes i gl. dage for nutidens sigtebrød.

bygmel, no. *byqmæl de* (Andst); *byqmyjəl de* (D.) = rgsm.; *æ bygmyjls-sæjt* (D.) sigten, hvorigennem det sigtes på møllen.

bygmester, no. *bøqmèjstər i -ər* (Vens.); *bøqmæstə æn* (Søvind s.) = rgsm.

bygning, no. *bøqnəŋ i* (Vens.); *byqnəŋ æn* (Agger); *bøqneŋ æn* (Røgen s.); *bèqnəŋ æn* (Søvind s.); *bøknəŋ æn* (Ang.) = rgsm.; jfr. krum-.

bygrette, no. *byqret æn* (Løgstør) det sidste neg, som bindes ved byghøsten, se rette.

bygrivning, no. *byqryuwnəŋ de* (D.) løs sæd, som rives sammen, efter at negene af byggen er bundet.

bygskjæg, no. *bykskek et* (Agersk.) akseskæg.

bygstade, no. *byqstå æn* (Ulvborg h.) byggested.

bygstag, no. *byqstaq æn* (Andst) = byghas.

bygstrå, no. *byqstro æn -oi* el. *o* (Andst), flt. *-stroər* (D.) = rgsm.

bygstubber, no. *byqstovər* flt. (Malt) = rgsm.

bygstær, no. *byqstar æn -ər* (Vens.) en bille, Mb.: scarabæus quesquilius; andre Rhizotrogus solstitialis Latr.

bygsuppe, no. *byqsop* (D., vestj.); *byksop* (Sundv.) — sødsuppe, tillavet med sirup el. ølurt og æddike (Lild s.).

bygsæd, no. *byqsæ* (Hmr., D.) — 1) tiden, man sår byg; også som tidsbestemmelse: *han komər i æ byqsæ* (vestj.). 2) arealet, der besås, *træj tyñər b—* (Malt): jord, hvori 3 tdr. byg kan sås. 3) en fugl, den gule vipstjært: bygsæde er en lysegrå fugl af störrelse som en spurv; den lader sig se ved juletid, men derfra og hen til forårstiden ligger den i dvale. Når den så atter viser sig, skal man så byg, Kr. VI. 260. 71, jfr. pempi-.

bygsædgilde, no. *byqsəgil et* (Løgstør) et gilde om foråret, når byggen er sået.

bygsæd-land, no. *byqsə lañ* (Mors, Thy) almindeligt jordmål; 1 td. bygsædland = 10,000 □ al.

bygsædlege, no. *byqsəlijəq æn -ljeqər* (Mors) en plante, ager ranunkel, ranunculus arvensis L. el. r. aquatilis L.

bygsåld, no. *byqsol* (D.) såld, hvormed byggen renses.

-bygt, tf. se om-.

bygtægt, no. *byqtæjt æn* (Andst) tægten i marken, hvori byg sås.

bygvælling, no. *byqvæləŋ dæm* (Andst); *byqviləŋ dæm* (D.) = rgsm.

byhjadder, no. se bysladder.

byhorn, no. *byhuwən æn* (Malt) hornet, hvormed oldermanden samlede bymændene til stevne; jfr. byblæst.

byhvint, no. *byhwiñt æn* (vestj.) et lille rask løb i byen.

byhyrde, no. *byhjöwər æn* (vestj.); *byhjor æn* (Rkb.) — den af byen, kommunen, lönnede fælleshyrde, som vogter hele byens kvæg: *æ byhöwəðər;* han kunde give byhyrden hornet at have at blæse i, når de skulde komme med byhøvederne, for da var der ikke uden én hyrde af hele byen, Kr. VII. 304.

byhöne, no. *byhön æn* (Rkb.); *bø-*

hōn æn (Arh.) — en kvinde, der løber meget i byen; se bytærsker.

byhöved, no. se byhyrde.

bykvæde, no. i udtr. *di hålt at fålə bykwæj* (Røgen) ɔ: bysnak.

bylag, no. *bylaw* (vestslesv.) = grandelag (s. d.).

bylangs, bio. se by.

byld, no. *byl æn -l* (D., Agersk., Elbo h., Gjern); *bøl æn -ər* (Vens.), flt. *bøl* (Mors, Thy); *bøl æn -ər* (S. Sams) = rgsm.; råd mod bylder se Sgr. IV. 122 296; 136. 383—89; jfr. gast, kjønne, kumpen; orme-, vår-.

byldt, no. *bylt æn* (vestj., Elbo h.); *bølt æn* (S. Sams); *bølt æn* flt. *bølt* el. *bøltər* (Agger) — en sammenbunden pakke, især af klæder, jfr. bundt, byntel.

byldte, uo. *bylt saməl* (vestj.) binde i byldt.

byllebær, no. *byləbær* (Hmr., Andst); *byləbær* (Fjolde) — Mosebølle, vaccinium uliginosum L.; J. T. 349, også vacc. myrtillus (Silkeb.).

byllestand, se bølested.

bylli, no. *byli*, samlingsnavn (Silkeb.): *saməl byli*, samle blåbær.

byllityr, no. *bylityr æn* (Holmsl.) i udtr. *så stowər i æ howə som æn b—* (Holmsl.), *bytyr* (Rkb.).

bylænding, no. *bylæńəŋ æn* (vestj., Holmsl. kl.) byområde; *han æ hær i æ b—* ɔ: indenbys, i nabolaget.

byløb, no. *bylåv æn* (Rkb.) = *byræńəŋ, byhwińt*, et rend i byen.

byløber, no. *bylævər æn* (Lindk.) = bytærsker.

bymand, no. *bymań æn -mæń* (D., vestj.) en mand fra byen.

bynavn, ny. *bynawn æn -nawn* (D.) = rgsm.

byndsel, no. *bønsəl æn* (Sams) = byndtel.

byndtel, no. *byńtəl æn -ə* (Elbo h.); *bøndəl æn* (Sams) knippe, bundt (s. d.), se byndsel.

byndtle, uo. *å byńtəl jæn iń* (N. Slesv.) pakke en ind med meget rejsetöj, se Nis Puge.

bynke, no. J. T. 27. 286, en plante, grå bynke, artemisia vulg. L. (Skive); bynge (Als).

bynnest, no. *byńəst* (D.) at lægge, få, have, göre b— ɔ: vognlag; når bønder i ældre tider skulde *te stajs*, til købstaden, var det sædvanligt, at to eller flere spændte sammen, ej blot således, at den ene lagde vogn, den anden heste, men også således, at den ene gav en halv vogn, den anden lige så meget; andre udtryk ere: *byńtlaw* el. *buńtlaw* (Øst. Linnet, Nordslesv.); *byńəlaw* (Rkb.) fælledskab om arbejde el. andet: *i b— saməl; bqsfælə* (Vens.); *leq vunlaw* el. *kør te halt* (Andst).

byntlag, no. *byńtlaw* el. *buńtlaw* (Øster Linnet) se bynnest.

byr, no. [*byr*] (Vens.) om hvad der er ved at indledes, begyndes på; *de war i byr, di sku pròŋ gor* ɔ: de var ved at begynde på at handle om gårde; jfr. byrring.

byrd (?), no. i talemåden: *di æ hwærkən slæjt hæjər bør* (?) ɔ: de er slet ikke beslægtede (vestj.).

byrde, no. se børren.

byrdig, to. Mb. 1) som kan bære sin byrde (Slet h.). 2) som er af god stamme, af godt tillæg; en b— stud, et b— øg (smst.); jfr. børigfuld, børings.

byrender, no. *byræńər æn* (Rkb.) en person, som løber meget i byen.

byrending, no. *byræńəŋ æn* (vestj.) = *byræń* (vestj.) ɔ: byløb.

byrring, no. (uo.). *byri* (S. Sams); *biri* (N. Sams) — om korn: *rowi æ i biri* (N. Sams) ved at spire, jfr. svensk börja, begynde; *de ær it så möj gåt, de ka byri* (Røgen), gå an; udtr. usikkert; tvivlsomt, om det hører herhen; jfr. byr, børren.

bysbarn, no. udtrykkes: *vi æ byjsbōn* flt. (D.).

byskop, no. et (Ang.) — det alm. flademål = 6 skæpper til 24 Hamb. □ roder; sj. som kornmål; et b— rug = 6 skp. Hag. anfører under dette ord, at i Sjælland regnes af æbler o. desl. 6 skp. til en tønde; har intet med skæppe at göre; endelsen -skop (Ang.) = -skab (isl. -skapr); mulig afledning af by, som boskop af bo.

byskriver, no. *bòskrywə æn* (Søvind s.) = rgsm.

bysladder, no. *byslaðer* (D., Malt) = rgsm. jfr. byhjadder.

bysmed, no. *bysmèj æn* (Skanderb.) den af kommunen lejede og lönnede

smed (lönnet med hus, et stykke mark, en vis afgift af korn og hø), som efter en vis takst skulde göre byens arbejde: fuld betaliug for nyt arbejde og alt, der blev sat fil el. klub på, mens reparationsarbejde skulde göres frit, kun at bonden ved smedestevne (s. d.) mødte el. lod møde for sig til at trække bælgen og slå med forhammeren, og bragte kul, jærn og mad til sig og smeden med; bysm. modtog i lön hus med jordlod og en afgift i korn fra hver gårdmand. Såvidt vides, findes slige akkorder endnu alm. i Skanderborg egnen og vist flere steder i Østjylland; i Vestj. er det ikke lykkedes mig at træffe i mands minde erindringen om en lignende smedestilling; grunden kunde måske være, at vesterboerne havde ondt ved at skaffe kul og måtte mange steder hente törvekullene, som da alm. brugtes, flere mile borte; østerboerne brugte brænde til at bage ved, ragede kullene fra ovnen sammen og slukkede dem og fik således de nødvendige smedekul til hvert „stevne“. Ligeför svenskerne drog ud af Hvorslev, havde bysmedden listet sig op i kirketårnet, og derfra skød han den svenske oberst, Kr. VI. 93.

1. bysse, no. *bys æn* (Vrads h., vestj.); *bis æn* (Løgst., Randr.); *bis* el. *bisəlåw æn* (Mds. h.) — seng, sengeleje, vugge, om börn, *æ bön ska i æ bys* (vestj.); *hæn i bisən* (Randers); kaldes i Vestj. også alm. *bysilåw; horə, bysəlåw, mi lilə bån ska såw!* (vestj.); *bisəlolə såw* (Løgst.); „ek heje ku vi soww, fa di had loe wos sammel i wor ejen byssilow, Blich. Bindst., ɔ: seng; *bysəlul* (vestj.), seng.

2. bysse, uo. *bys æ bån i söwn, bys øwər æn bån* (vestj.) synge over barnet og vugge det; *wys i söwn* (D.); *wys o jæn* — tysse (D.); Mb. anfører bise, at vugge (Skagen), kunde mulig være af denne stamme.

bysselov, no. og **bysselulle**, no. se bysse no.

bysvin, no. i gåden: *hwa æ de dær hår lisəmanə ywn som al wå byswyn?* (vestj.) — et såld; udtr. stammer mulig fra fællesskabets tid.

bytal, no. et udtryk, der betegner en bestemt norm, hvorefter potter tælles; „bytallet“ kræver 28 hundsbøtter (s. d.) med 28 tilsvarende mindre kar, se Nyrop, dsk. Pottemageri s. 14, jfr. snestal.

bytte, uo. *byt -ər -ə* (Vens.); *byt -ər byt byt* (D., Rkb., Mors, Agger); *byət bytər byət byt* (Bradr., Agersk.) — 1) = rgsm., jfr. studse, tuske, *ska vi byt klåkər?* (Mors); du har da vel ikke byttet ligeover med koen, Kr. V. 203; *ve do byt o hå ən feðəl får ən fyt* (vestj.) foragtelig, om at bytte den ene dårlige ting bort for den anden. 2) skifte, dele; *vi ka læj ət uð təfæləs o så byt æ pæŋ* (D.); *bytəs -t bytəst* (Andst), *vi ka bytəs te — skiwtəns te,* skiftes til; bytte mad om (Mors) omdele; denne betydn. alm. østj. (Århr., Vor, Gjern h.); *di blöw byt saməl* (Testrup) fordelt indbyrdes, f. eks. penge; to karle vælges *te å byt gajəlam* (smsts.) uddele gadelam; men nu har jeg gjort regning på, . . . at vi kunde bytte pengene, så vi fik hver det halve, Kr. V. 254, ligeså Vens.; vi kan byttes til at ride, smsts. s. 290; *byt som bröjər* (Agger).

byttehandel, no. *bythanəl* (Andst) = rgsm.; jfr. skifte-, tuske-.

-byttet, tf. se om-.

bytyr, no. *bytywə æn* (Skanderb.); *bətywə* (Søvind s.); *bytyr i* (Vens., Malt); *bytiwr* (Elbo h.) — bytyren, som kommunens medlemmer ejede i fællesskab; den blev et år rundt på stedet og blev besigtiget, inden den efter årets udløb gik til den næste i omgangen; navne på marker er *tyrhålm, tyræŋ* (Tarm) o. lgn. formodentlig flere steder; til den gårdmand, som efter omgang holdt bytyren, betaltes 4 havrekærve af hver mand og 2 skilling lybsk af hver ko; den tilhørte bylaget, solgtes og købtes for fælles regning; tyrepengene betaltes ved mikkelsaftens vide, da alt opgjordes (Lb. til 1874); *nær uhæl ska vær ka æ byhjöwər lisă ğan fo kal, som æ bytyr* (vestj.) siges spøgende om, hvad man anser for umuligt; *„djæ bytyr kam ubø te brèləpgòri . . . Si de è grujən te, de Birby bytyr è blèwən te e owr i hilə Wènsøsəl“*, Grb. 197. 20. 198. 29, jfr. byllityr, spillemand.

bytærsker, no. *bytæsker æn* (N. Slesv.) en person, som driver omkring i byen og fører sladder.

bæ, udro. *bæ* (D., Sundv.): *kom b—!*

el. *kobæ!* når man kalder på får, se dal.

bæger, no. *bèqər è -ər* (Vens.); *bæqər et -rə* (Søvind s.); *bæqər æn -ər* (Thy, Agger) — 1) lerkar med el. uden tæer, som bruges til dyppelse; jfr. hale, håndtag på bægeret. 2) alterbægeret. — jfr. bese-, brand-, due-.

bægster, no. *bæjstər è* = flt. (Holte, Hjörring, Vens.);. *bæstər è -ər* (Åby, Brønderslev, Vens.) — en bagning; så meget, der kan bages ad en gang; jfr. bægt; *wi hå baqə jet bæstər.*

bægt, no. *bæjt æn -ər* (Randers, Horn. h., Vor h., Løgstør, Agersk.; Angel); *bæjt æn -ər* (D., Hmr., Andst); *bæjt æn -ə* (Elbo h.); *bæc æn* (Agger) = bægster, så meget, der kan bages ad gangen, *æn bæjt brø, o tæsk te bæjt* (D.); *julbæjt* (Andst).

bæj, uo. og smst. se bede.

bæjse, uo. se bese.

bæjster, no. se bægster.

bæjt, no. se bægt.

bæk, no. *bæk i* best. *-i* flt. *bæk* (Vens., S. Sams; Agersk.); *bæk æn -k* (D.), flt. *-ər* (Nörup s.; Støvr. h.); *bæk æn -i* (Dover, Hjelmsl. h.), flt. *bækiə* el. *bæki* (Søvind s.); *bæk æn bækə* (Rårup, Bjerre h.); *bæk æn -ə* (Elbo h.) = rgsm.; *såm tijər sòt di òsð æn ruws i bèk* (i bækken) *we æn̄* (enden) *o sø* (Lild); jfr. blind-.

bækblomme, no. *bækblom æn -ər* (D.) åkande, nymphæa og nuphar (L.).

bækflasker, no. *bækflaskər* flt. (D.) frugterne på åkanden, nymphæa L.

bækker, no. *bækər æn* (Sønderj.) almindelig brugt for bager; *bækərman̄, -kun* — bagermand, -kone; ordspr. *de æ søn̄ å gi bækərbön brø* (Agersk.) det er synd at give b—börn hvedebrød, i Ang. *å gi bækərbyən stut,* tvebakker.

bækkeldrev, no. *bækəldröw et* (Tovstrup) et stykke metal af noget forskellig form, som bruges til at afglatte den med hænderne på drejeskiven udarbejdede potte; jfr. krukkeskinne.

bækken, no. *bækən æn -ər* (Andst), itk. (S. Sams); til at varme sengen med.

bækkernød, no. *bækənøð æn -ðər* (D., alm., vestj.) store flade pebernødder, jfr. knæppenødder.

bækmunde, no. *bækmon̄* (Rkb.) udløbet af en bæk, jfr. åmunde; *uð i æ bækmon̄* (!) (D.).

bækroser, no. *bækrosər* flt. (D.) = bækblomme.

bæksted, no. *bækste æn* (Mds. [?]) et udtörret bækleje; jfr. ågang.

bæktræ, no. *bæktrę et -trę̀ə* (Søvind s.) gangtræ over en bæk.

bæl, no. Mb. se bil.

bæl, et no. Mb. lav mosegrund, en sige, efter Outz. (Sønderj.).

bælam, no. *bælam* el. *bælåm æn* (vestj.) alm. kælenavn til får, jfr. lambæ.

bældet, to. *bælə* (N. Sams) skaldet.

bældeunge, no. *bæləoŋ* [*æn*] *-ər* (N. Sams) kaldes de nyfødte unger af rotter og mus.

bældhovedet, to. *belhòwiət* (Søvind s., sj.) skaldet.

1. bælg, no. *bælə i bælə* (Vens.); *bælə æn bælə* (D., Agersk., Vejr., Thy, Mors, Vrads h.), flt. *bælərər* (Bradr.), flt. *bælərə* (Søvind s.); *bal æn -ər* (Thy) — 1) et afflået skind af et dyr: ræv, mår, ilder (Agersk., Vens.); *„de æ kon æn öwər-haləŋ!“* (*et öwərtåk,* Mellemsl.) *så han æ röw, di tråt å bælə a ham* (Malt); *tyk i æ bælə* (Agersk.) tykhudet, om mskr.; *di ka eñc ta miər å kati ę̀j bælə* (Vens.), ellers ej *bælə* (Vens.) om skind; *han gek uð a si guwe bælə* (Malt) ɔ: ud af sit gode skind; *han æ hælə, mæn de æ nåk imæl æ skiñ o æ bælə* (vestj.) ɔ: skinhellig; jfr. hud, skind. 2) kroppen af dyret, kat, hund, ræv, når skindet er flået af (Vejr., Mors). 3) mave (Vens., Thy); krop, om msker og dyr; *fo nåwəð i æ bælə* (Lindk.) i livet, mest om kreaturer; *æn hår ən guwə bælə* (Malt) om et fedt kreatur; *trin jæn iñ ò æ bælə* (Sønderj.) ɔ: ind på livet; bæsterne løb ud af den karske bælg, Kr. III. 218 ɔ: alt, hvad de kunde; konen kom med en kniv at hugge i den døde bælg, Kr. VII. 189; *fo nåwət o æ bælə* (Malt) et livfuld hug; „måske de lo i, te di loh bælleren bejje te“, Jyd. I. 81. 2, måske det lå i, at de lagde kroppene bedre til. 4) en ærtebælg, *atbælə* (Vens.); herhen hører *bal* (Thy): *æn hus hår tow balər,* ærtefrugten (huset) har to bælge; jfr. 1. balle. 5) et stort, tykt skødebarn, et tykt kvindfolk (Vrads h.); *i bælə!* (Vens.) skældsord til en dreng: knægt; *din lijə bælə!* (vestj.); jfr. knav-, ræve-, skave-, skide-, skrå-, skud-. 6) *bæli øwər* el. *o æn*

tøj, i fjærəŋ, è aŋkər (Vens.) det udbugede på tønde, fjerding, anker.

2. bælg, no. *bælə æn* (D., Andst, Fjolde, Ang.); *bælə æn -r* (Vens.); *æn pa bælər* (Thy); *æ bælədər* el. *bælər* flt. (Mors) — smedens bælg, *siňə mæ æ bælə, æjsən bræňər æ smèj* (Andst); *træk æ b—; de ær æn tròw kål, dær hår ve æ bælə idaw* (Andst), siges spøgende, når det stormer; jfr. blæse-.

bælge, uo. *bælə -r -ət -ət* (Agersk.; Vejr.); *-əð -əð* (Mors, Thy); *-ə -ə* (Vens.) — 1) bælge i sig, fornemmelig flydende sager (Vens., Vejr., Mors, Thy, Agersk.); jfr. kolke, kolkdrikke. 2) puste, især om hunde, stude, heste, som følge af stærkt løb (Agersk., Malt, Bradr.); i spøg om msker, jfr. fante.

bælgedrikke, uo. *bælədrek* (vestj.) = bælge i sig.

bælgende, to. i udtr. *è bæləndəs mørkən; „di tu på en mo ji dèm frå huws i sònt è bèləndəs mørkən“* Grb. 49. 138, de turde på ingen måde give sig fra hus i sådant et bælgmørke.

bælgetriner, no. *bœlətrinər æn* (Angel) bælgetræder.

bælgfed, to. *bæləfijəð* (D., Andst) smækfed.

bælgfuld, to. *bæləfuł* (Lindk.) fuld til at løbe over om en spand; ligeså om en fuld mand; også: *a fæk æn guwə bæləfuł* (D.) såmeget, jeg kunde bælge i mig.

bælgknog, no. *bælknåq* (Agger); „wi for wes æn stuer balknåg i nat“, Yulb. 44, stærkt snefog; ordet bruges i en vesterbos mund; jfr. 2. bal.

bælgmørk, to. *bælmørk* (Vens.); *bælmørk* (D., vestj.) = rgsm.

bælgmørke, no. *bælmørk æn* (Vejr., D.) = rgsm.

bælgtyk, to. Mb. (bælletyk) overmåde tyk, efter Outz. (Sønderj.).

bælle, uo. Mb. skråle, tude som en en hund el. et lille barn; jfr. tsk. bellen.

1. bælling, no. i byrimet fra Sams:
„de Besser bællinger,
de Mårup ællinger“,
skaldepande (?), jfr. bældet; Sgr. V. 24. 49.

2. bælling, no. *bæləŋ æn* (Als) pigens udstyr fra hjemmet ved giftermål; *dæ må iňt styňt i hiň b—,* der må ikke mangle, afknappes noget i hendes udstyr; ordet har jeg kun hørt én gang, men fra så pålidelig kilde, at jeg ikke kunde tvivle om rigtigheden.

bælp, no. et Mb. et kluk i en flaske.

bælpe, uo. *bælp -ər -ət -ət* (D.); *belp* el. *bælp bælpər -ə -ə* (Vens.) — 1) klukke, som når noget hældes ud af en flaske; strömme ud oven af, af pompen, af et fuldt kar: *de belpər uwən øwər,* af et fuldt menneske; *høj æ så fuł, de belpər uwən å ham* (Vens.). 2) drikke forslugent og uordentlig, om msker og dyr: *han seðər o bælpər i ət; æ ku bælpər gråw i sæ* (D.), se bolpe.

bælpfuld, to. *bælpfuł* (Vens.) fuld, så det løber over, se fuld, bælgfuld.

bælring, no. [*bælrəŋ*] *æn* (Århus) en af de jærnringe, som omslutter det tykkeste af hjulnavet.

bæls, no. *bæls i -ls* (Vens., Vejr., Lild s., Bj. h.) — 1) en dreng på 12—16 år (Vens.); *„di sò, de non å bèlsən mat betòl ruərən å dærmè slap di“* Grb. 24. 47, de sagde, at nogle af knægtene måtte betale ruderne, og dermed slap de; jfr. smsts. 52. 183; *de æ træls å wær bæls, de æ pròl å wær kòl* (Vens.) det er besværligt at være bæls, herligt at være karl; når drengen er ældre, nævnes han *æn bæls kål* (Gjern h.), *æn stuwər b— = æn störəŋs knæjt* (Andst); „men vi va bælls å jik te skohl sammel“ To Novell. s. 8. 2) tyk krop på msker og dyr, *æn årdəntliq b—* (Vejr.), *æn mæskbuň, reqtə æn tyk b—* (Malt) tyk person. 3) bugen på en tønde, dens störste vidde og tværmål; Mb.

bælsdreng, no. *bælsdræŋ i* (Vens.) = bæls 1.

bælse, uo. *bæls -ər* (Randers) prygle.

bælslön, no. *bælslöň æn* (Vens.) lön som en bæls (s. d.) får.

bælte, no. *bælt æn -ər* (D.); *bèlt et -lt* (Elbo h.); *belt å* best. *beldə* flt. *-ld -ən* (S. Sams); *bèlt et -ə* (Søvind s.; Hell. h.) — 1) = rgsm.; bæltet er et redskab, som fiskerne spænder om sig under dragningen [af sildevåddet]; det består forrest af et krumt stykke træ, buen; midt derpå er ved et par jærnkramper fastgjort en 6—8" lang pind, hvis yderste ende er krummet opad, denne pind kaldes fingeren og den krumme ende derpå „æ hæg“ el. „hag“; den del af

bæltet, der skal lægges bag om lænderne, består af et 3—4" bredt bånd, manken, der dannes af gamle hårtjeller, som sys til hinanden, omtr. som man binder halmkurve; J.Saml.VIII. 171. (Sallingsund), jfr. mave-. 2) „put bælte", alm. selskabsleg: *pot æ bælt* (Malt); *pot æ bælt om* (D.); en (A.) står midt i kredsen og gæmmer „bæltet" i deres skød, som sidder rundt, imens han siger: *pot æ bælt, pot æ bælt, fåwå'r ən wal!* (D.) el. *fåwå'r ən så möj fålə wal!* (Malt), *fåwå'r ən så betələ fålə wal,* el. *ygəle gygələ fålə wal* (vestj.), „verre verre vælte, lad ingen se, hvad du har, godt forvar!" (Hadersl.); en person (B.), som sidder noget fra, skal passe på, hos hvem „bæltet", et stykke papir el. anden lille genstand, bliver gæmt, han el. hun kaldtes *dåmor* (D.), gjæk (Nordslesv.), dommer (Stege på Møen); *dåra,* som sidder på *dårastañ,* dårestedet (Bornholm), og når så „bæltet" er gæmt, går den, som står i kredsen, hen til B. og siger: „min sommernar, min vintergjæk, gjæt, hvem gaven fæk" (Vestslesv.); „og sig du mig, min kjære gjæk, sig mig, hvem der bælten fæk, *mæ sjæl liså snår som ən nåən* (Herning s.); *ækə mi ǧæk, ækə mi dår, ǧæt hwæm bæltən hår, mæsjæl liså wal som ən nåən!* (Malt); *æstə mæ gæstə mæ gåən, lisåwal mæsjæl som ən nåən!* (D.); *git hwæm bæltət hår, liså wal mæ sjæl som ən åən!* (Støvr.); *hwæm ær ət, añtən mæ ælər mi næst nåbo?* (Lindk. s.);

„æs mig gæk, æs mig gik [gæk],
sig mig, hvem der i bæltet fik [fæk]
enten mig selv eller en anden!"
(Haderslev);

el. *æst æn ǧæk, hwæm bæltən fæk,*
añtən mæ sjæl hær æn nåən! (vestj.):

til sammenligning hidsættes rimet fra Borre på Møen:

dåre, dåre, atter vis, der løber en
gris op ad Kællby ris,
ta ham om rumpen, og kys ham i
gumpen,
og gjæt så, hvem bæltet har!
Sgr. III. 239;

gætter efter denne opfordring B. fejl, får A. et gryn i sin pose, gætter han rigtig, får han selv et gryn i posen, og således fortsættes, indtil en af dem har 7 gryn; den, som mangler noget i tallet, skal så dömmes og halshugges, men da først skriftes, og så spørger den ene af de handlende, hvem det nu bliver, A. eller B., den anden:

hwa hår do søñət o hwa hår do brøt,
hwa hår do ǧor, do hår et fåtrøt?

denne svarer:

„a hår æt æn sæt surmjælk ufløt!"
— hwa hår do ǧor mejər? —
„vælt æn kañ tejər!" (tjære)
— hwa hår do ǧor war? —
„a hår pesət i æn faδ ǧar!"
— a. b. bak, di howə skal å atər di nak!

el. *hwa ǧor do igor?*

— „da stol a æn for!"
hwa vel do idaw?
— „a vel ha mi howə hoqən aw!" (vestj.)

el. *hwa hå do søñət å hwa hå do bråt?*

— „a hå vælt mi ålməs öləbrøpåt!"
hwa hå do go miər?
— „a hå vælt æn tøñ tiər!"
hwa hå do go var?
— „a sprañ ewər ət ǧar!"
Sgr. IV. 205. 49. (Skjold s.).

Imidlertid stables 2—3 kasketter eller lignende op på synderens hoved, og dommeren slår da til stabelen, så den ryger langt bort, og dermed er da dette stykke ude. Også kan legen afsluttes med, at synderen skal giftes, og så går den over til den leg, der drejer sig om skibet, der kom sejlende fra Holland (Lindkn.); den ender også med giftermål (vestsl.) Legen kaldes på Sams: „at putte bimpen" [*put i bemp*]; en valgtes af börnene til putter, en til gæk, de andre sad i en lang rad på et gærde f. eks.; gækken gik tilside, mens putteren tog en lille sten [*i bemp*] i hånden og gæmte den hos en af de siddende börn, idet han halvt syngende sagde: „put i, put bimpen, hold fast, hvad du har, at ingen skal tage din krone!" el.: „put i, put bimpen, fåwar ham wal, at ingen skal se, hvad du haver!" Putteren spurgte så gækken: „hvem har den?"; gættede denne så rigtigt, blev putteren et år, gættede han fejl, blev gjækken selv et år, og således fortsattes legen til en af dem blev 3 år, hvorpå den anden og den af börnene, som sidst havde bimpen, gik tilside og rådslog om, hvem han skulde giftes med. Såsnart det var afgjort, gik de tilbage til de andre börn

og sagde: „wal besit å wal begywt frå (N.) å te (P.)!“ alle begyndte da at gætte på en eller anden, der boede mellem de nævnte gårde (N., P.); den, som traf den rette, blev putter i den ny leg, og den, som havde haft bimpen sidst og været med til giftermålet, blev gæk; „besit“ hentyder uden tvivl til skikken at bese stedet, brud el. brudgom går ind til (jfr. beseelse); be— i „begywt“ er vel for rimets skyld; jfr. dåretønde Mb., den tønde i juleleg på landet, som „dåren“ blev sat i og hvor man slog vand på ham, når han ikke gættede i ni omgange, hvem bæltet havde, og Sgr. III. 235. 49. 238. 49. IV. 46. 49. 82. 49. 91. 49.

bæltefinger, no. se bælte 1.

bæltested, no. *bælstè è* (Vens., Salling); *bæltste æn* (Agger); *bèlste æn* (Lild s.) = rgsm.; se Grb. 125. 34.

bæltet, to. Hag. kaldes töj, som er stribet, fordi islætten ikke har været ens i farven (Ang.).

bæm, no. se böm.

Bænd, no. se Benedikt.

bænd, to. *bæń* (Vind s.); *bèń* (Søvind s.) — *æn b— huń*, avlelysten, om tæven; jfr. Rietz bänd; løbe i *bæń* = *bæńəs* (N. Sams), parres, om hare, hund, kat, mår.

1. bænde, uo. *bæń bæńə bæń bæəń* (Sundv.) „føre på“ — om den fødende ko, der understøtter fødselsveerne; *biń o̞·* (D.), jfr. isl. norsk benda, böje, sv. Rietz bända, spænde, være trangt.

2. bænde, no. *bæń æn -ər* (Rkb.) buksesele, se bæresele.

bændel, no. *bińəl* el. *bęńəl æn -ər* (Andst; D.); itk. (S. Sams); flt. *beńlə* (Søvind s.) — bændel.

bændelorm, no. *bińəlwòrm æn* (D.) = rgsm.

bændeltang, no. J. T. 267, en plante, zostera marina L. (Sønderj.).

bændes, uo. se bænd, to.

bænk, no. *bæŋk i -ŋk* (Vens.; Elbo h., Mors, Himmerl.), flt. *bæŋkər* (Støvr. h., Falslev), flt. *bæŋki* (Almind v. Viborg), flt. *bæŋkiə* (Søvind), flt. *bæŋk* (D., vestj.); *bæəŋk i bæŋk* (S. Sams) — 1) = rgsm., en bænk, jfr. skammel; *warm bæŋk* (D., vestj.) siges om piger, der sidder over ved dans, jfr. krog, malt, vægge; den faste bænk langs væggen på de to sider af bondens bord; *hans röw klør atər ańər bæŋk* (Andst). 2) = *balk, mælbæŋk, mælplat* i en tørvegrav el. lergrav: et skillerum, der holder vandet ude el. gör skel mellem to grave. 3) en bænk tørv er en afsats på gravens bredde, så dybt ind, at tørvens længde nås; bænken stikkes af i dybden med en særegen dannet skarp spade, hver enkelt tørv graves med en flenspade, en spade med en skarp opstående kant i vinkel; *hwomańə bæŋk hår do grawət?* (D.). 4) en skybanke i horisonten; *æn bæŋk a smo̞ læt skyər* (D.); *nær æ suwəl gor nijər i æn bæŋk, for vi gåt væjr imå·n* (vestj.); jfr. dag-, drejer-, duller-om-bænke, fold-, hövle-, kande-, kjæltringe-, malt-, mellem-, mog-, over-, range-.

bænke, uo. *bæŋk -ər -ət* (Andst) — 1) skikke til sæde, *han blöw bodə bæŋkət å skæŋkət* (Andst); *iawtən bæŋkər di, omån skæŋkər di* (vestslesv.) ɔ: iaften trækker skyerne sammen, imorgen giver det regn. 2) sætte bænke om bordene i gildesgården (vestslesv.). 3) *bæŋk åp* (Sall.) kaste sand, ler el. mergel op på en afsats (bænk), hvorfra det så kastes op på den øverste rand.

bænkehalm, no. i ordspr. *æn ka liså læt dø hjæm å æ bæŋkhalm, som i æ kri* (Nordslesv.), Kok ordspr. 74. 846.

bænkehjörne, no. *bæŋkhön è* best. *-t* (Vens.) = bænkekrog; *„haj skul fålaŋ i gaməl bəskit doq, dè lo i bèŋkhönt*, Grb. 91. 52.

bænkekniv, no. *bæŋkknyw i* (Vens.) en kniv, befæstet på et bræt, til brødskæring.

bænkekrog, no. *bæŋkkroq æn* (Lindknud s.); *bæŋkkròq i* (Vens.) — hjörnet af den faststående bænk for bordenden, jfr. bordkrog; *de ær æ luət* (lorten), *dæ ska hòl æ kåq i æ bæŋkkròq* (Mors), gødningen skal frembringe brødet, som plejer at stå mellem måltiderne i bænkekrogen.

bænkespån, no. *bæŋkspon æn* (Tovstrup) redskab til at holde pottemagerens bænk fri for ler.

bænketur, no. i udtr. *gi jæn ən bæŋkətur* (Fredericia) i soldatersproget: kaste en over en bænk og banke ham over den strammede rumpe, f. eks. med en bajonetskede.

bænkevælling, no. *bæŋkvæləŋ de*

(Malt) ussel, dårlig mad; *hwa fæk I? — å, de bårə b—;* „en i det mindste fordum i Jylland brugelig ret, som spistes om lördagen og bestod i levninger fra hele ugens måltider af grød, kål, flæsk m. m., som kastedes sammen i en bænk og der gæmtes, Mb.; jfr. Sgr. V. 58. 470, alle levninger af middagsmad med undtagelse af sulet blev hældt ned i en afdeling af gåsebænken; denne ret skal have været almindelig frygtet (Sæll.).

bær, no. *bær æn* = flt. (Agersk., D., Fjolde); *bær è* best. *bærə* flt. *bær* (Vens.); *bær æn bær* (Vejr.); *bæ et* best. *bærət* flt. *bæ* (Søvind); *bær æn* = flt. (Mors, Thy, Agger); *bæ et* = flt. (Sundv.) = rgsm.; jfr. blå-, brom-, bylle-, hav-, hind-, hjo-, hunde-, hylde-, jord-, kirse-, klajs-, krage-, krus-, lodden-, mel-, ribs-, ræve-, rævling-, rød-, rönne-, slå-, sol-, stikkels-, tran-.

-bær, se ny-.

bærbaj, no. *bærəbaj æn* (Støvr. h.) julekage med rosiner (bær).

bære, uo. jfr. Lyngby Uo. s. 78.

bær bær bor boən (D.; N. Farup), nt. *bær* (Grindsted, Gjørding h., Søndj.);
bær bær bor bor (Bur, Vejr.); nt. *bær* (Lyne s., Lemb s., Andst, Bj. h., Mds.);
bær -ər bòr bån (Almind s. v. Viborg);
bær bær bor bor (N. Salling):
bær bær bar bån (Hvejsel);
bær bær bor bor (Lødderup, Mors), tf. *bor* (Vestervig, Thy);
bær -ər bor bon (Hanh., Lild s.);
bær bær el. *bærər bor bor* (Vens.);
bær bær bår bòn (Hell. h.; Årdestrup, Horn. h.);
bær -ər bor bòn (Havbro s., Års h.);
bær bærər el. *bær bar borən* (S. Hald h.);
bær bær bar bor Støvr. h.);
bæ bæ bo buər (Halling, Saltum h.);
bær bær bar buər (Tved, Mols);
bær bær bor borən (Lyngby v. Grenå);
bær bær bar bor (S. Sams), nt. *bær* (N. Sams);
bæ bæ ba bo (Linå v. Silkeb.), *a hå bor ət* (Tåning s.), nt. *bærə* (Røgen s.);
bæ bæ boə boə (Vor, Hads, Ning h.);
bær bær bar bån (Nörvang, Törrild h.);
bè bèə bo (sj. og glds. *ba*) *boə* (Søvind s.);
bær bær bår bån (Hammelev, Sønderj., Brandrup), tf. *bårən* (Ballum, Forballum, Emmerlev), tf. *bårən* (Bradr.);
bæə bæ bå bårn (Abenrå);
bæə bæ ba båən (Ullerup, Sundeved);
bær bær bar bårən (Ang.) —

1) bære, have med, i hånden, favnen, på ryggen, alm.; *bær æn bån i kærk* el. *bær æn bån* (vestj.) holde et barn over dåben; *han æ båjən te o bær* (vestj.) bære kisten ved jordefærd; fig. *bær slaðər i by* (vestj.); *a bær ən twil om ət* (D.); *a hår bor twijl pow ər* (Agger). 2) holde oppe, tåle en vis tyngde; *ka æ is bær idaw? æ boð ka et bær såmanə* (vestj.). 3) være iført en vis klædedragt; *bær sårə få jæn* (vestj.), alm. gå sortklædt. 4) føre sig, bevæge sig på en vis måde: *hun bær æ huwə høt* (D.). 5) bære afgrøde, frugt; *æ æwəltræər hår boən gåt ior* (vestj.). 6) føde, bringe til verden, kun om køer; *viñər skal æ ko bær?* (Agersk.); *hwa tij æ hon bærəñ?* (Vejr.), se bærende; *de ær ham iñt i æ klæər skårən, mæn i æ kør bårən* (Vlb.), jfr. bærel. — **bære af:** *han bar aw mæ ham te æ haw* (Ang.) bære afsted. **bære for:** *„kwòn bæ få dèm secəbrøj å sølc“* Grb. 186. 11, sætter på bordet for dem sigtebrød og sylte; *ve do bær får, så vel a moq* (D.) ɔ: give køerne deres gift hø el. halm. **bære hjem:** *de æ slem o stæl, mæn de æ var o bær hjæm* (vestj.) = *å bær iġæn* (S. Jyll.) ɔ: bære det stjålne tilbage. **bære ned:** *de bærər nejər* (Mds.) det regner. **bære op:** *læ ham sjæl bær hans tål åp* (vestj.); så skulde jo denne her kjøbmand til at bære hans tale op og bejle til datteren, Kr. V. 296, jfr. VII. 244, fremføre; *hun ka et bær hiñ skøt åp* (vestj.) bære skørtet, uden at det slæber. **bære over:** *a ka et bær ət öwər mæ o gyjər ət* (Bj. h.) overvinde mig selv til. **bære på:** *bær å* (N. Sams) smöre på, ler på en væg el. lign.; *hañ bær o ham ål de, han kañ*, prygler, slår ham; *hañ tår ål de di vel bær o ham* (vestj.) modtager alle prygl, de giver ham. **bære ud:** *bær æ jul uð* (D., vestj.) alm., gå fra et hus i juletiden, uden at have modtaget spise el. drikke; — *de bæs ham får* (Vens.), ft. *bos ham får,* det forekommer ham; ligeså vestj., N. Sams; ft. *de bos mæ fuwər* (Agger), *de bas mæ få* (Ang.); *bær sæj að* (D., vestj.) = rgsm.; *stuər skijð ka nåk go imèl Braq* (en grund i havet) *å lañ, næ di*

bæðəm æð tę əð (Lild s.) ɔ: når de skikker sig efter det; *de bæ sæ te få jęj* (Vens.) hændes, ft. *bo sæ te; bè sè tę ən* (Søvind s.) bære sig ad, jfr. Jyd. I. 46. 2; *de ka bęr sæ* (Vens.) kan ske; „do ska bæ dæ te, som do wa møj øwwerwunnen", Blich. Bindst., du skal opføre dig, klage dig.

bærebåre, no. *bęrbąr æn* (Agersk).; *bæəba æn -rə* (Sundv.); *bęrbår æn* (Fanø); *bèbo æn* (Søvind) — 1) bærebør. 2) æggeskallerne af hajers og rokkers æg, der i mængde driver op ved vesterhavskysten, og som af deres udseende får navnet *b—;* de brugtes tidligere til at lægge som bøsning ved rokkehjulets akse (Fanø); jfr. kritbåre.

bærekar, no. *bęrkår i* best. *-kårə* flt. *-kår* (Vens.); *bęrkår æn -kår* (Sall., Mors, Thy) — et stort kar med ører, et bryggerskar.

bærekarl, no. *bęrkål æn -ål* (Malt) = bærester.

bærel, no. *bærl æn* (Andst); *bærm æn* (Vens., Rkb., D.); *bęr æn* (Agersk.); *bęrəls* (Sundev.); *bǫrəñ æn* (Mors) — koens udvendige fødselsdele, vulva; jfr. liv.

-bæren, se brev-, om-.

bærende, to. *bęrəñ* (D.) frugtbar, om mark, *så b— som de støk ær* (D.); jfr. børigfuld, lang-, over-, sildig-, sommer-, tidlig-, vinter-.

bærepotte, no. *bęrpåt æn -ər* (Lb.) rød potte med hank, til at bære mad i by med; jfr. barselpotte.

bærer, no. *bęrər æn -ər* (Malt) det ældre navn for smuglere: de, som bar toldpligtige varer i hemmelighed over grænsen, jfr. sjovere, brev-.

bæresele, no. *bęsjèl æn -ə* (Vor h.); *bęsel æn -ə* (Tyrst. Vrads h.) — buksesele, se 2. bænde, dragtbånd.

bærestang, no. *bęrståŋ æn -ŋ* (D.) stang, hvorpå høet bæres op fra side steder.

bærester, no. *bærəstər æn -ə* (Vlb., Sønderj.) den, som bydes til at bære en død, jfr. syster, farvester, hvad afledningsendelsen angår; — *bęrkål* (Malt), *liqbærər* (Vens.).

bæret, to. *bęrə* (Sall.) töjlesløs, ustyrlig, om börn; jfr. for-.

bæretrug, no. *bęrtråw æn* (Davbj.) truget, hvorpå kalken bæres ud fra bruddet.

bæring, no. *bęrəŋ æn* (Hjörring) dønning i havet; se under-.

bærm, no. se bærel.

bærme, no. *bærəm è* (Vens., Hell. h.) = rgsm.; det sidste plumrede øl i tønden; *æn ku klæm møj bærm ųr å æ sǫr* (Holstebro) materie, pus; jfr. afbrænding.

bæse, no. *bęs æn* (Ulvb. h.) et tykt kvindfolk, jfr. bommerutte.

bæsen, to. bio. *bęsən* (Løgst.) svær, tyk, om kreaturer, *se b— uk,* jfr. pæsen.

bæsle, uo. *bęsəl -slər* (Lemvig) have besvær med, kludre med: *hwa æ de, do står o bęslər mæ?*

bæsling, no. *bæsnəŋ æn -ər* (Bradr., Angel, Sundv.); *bæjsləŋ æn -ər* (N. Slesv., Bylderup; Andst, Agersk., Hmr.); *bæsləŋ æn -ər* (Seem) — skillerummet mellem to båse, se spiltræ.

bæsling-snedker, no. *bæsləŋ sneðkər æn* (Andst) en udygtig snedker, jfr. betrykskrædder, klattensmörer.

bæsning, no. se bæsling.

bæssing, no. *besəŋ* (Thy); *besəm de* (Mors); *bæsəŋ* (Sall., Davbj., Lild s.) — 1) tilstenene i stalden; den række sten, som køernes bagben står på, jfr. sæs. 2) spiltov (Sall.), jfr. bæsling, spiltræ.

bæssingsten, no. *bèsəŋstiən* (Lild s.); *besəmstijən* (Mors) = bæssing 1; samlede kaldes stenene *besəm* (Mors).

bæssingtræ, no. *bæsəŋtræ æn* (Salling) = bæssing 2.

bæst, no. *bęst è* best. *-ə* flt. *-ər* best. *-ern* (Vens., Sams); *bęst* best. *-ət* flt. *-ə* best. *-ərn* (Silkeb.); *bæst -ər* (Hmr. h.); *bęst et -ə* (Bj. h.); *bęst æn -ər* (D., alm. vestj.); *best et best* (Agersk.; Fjolde); *beəst et beəst* (Sundv.); *bist* (Angel) — 1) hest, uden hensyn til kön, *æ bęstər* = *æ hęst* alm., jfr. hest, hoppe, hors, klod, plag, vrinsker, øg. 2) et stykke hornkvæg (Fjolde); jfr. kre, kreatur, krof, töj, slagte-. 3) alm. et skældsord; *dit lijə bęst* (Vens.); *bist* (Angel) kun skældsord.

bæstlig, to. bio. *bęslə* (alm. vest f. Angel) særdeles, såre; jfr. bæst.

bævle, uo. *bævəl -vlər* (D.): *b— öwər,* løbe over bredden.

bævlfuld, to. *bævəlfuł* (Agersk., D.) fuld til at løbe over.

bævre, uo. *bevər -vrər -vrət -vrət* (D., Gjern h., Agersk.); *bebər -brər -brə*

-brə (Vens.); *bebər -brər -brəð -brəð* (Thy); *befə -frə -frə -frə* (Sundv.); *bæfər* (Ang.) — ryste, skælve af kulde el. frygt, vrede; *så kol te æ tæñ bevrər i æ moñ* (Lindk.); *så ræj te han rest,* men: *så gal te hans feŋər di bevərət* (Andst h.); *bebər som æn blå fur æ weñ* (Thy); se govre, ryste, toddre.

bævreasp, no. *bæfərasp* (Ang.) = bæveræsk s. J. T. 181. 328.

bævrefugl, no. *bevərfåwl æn* (Lindknud s.); *do hår nåk faŋət æn b—,* siges til en, der ryster af kulde.

bævregræs, no. [*befə-* el. *bæfəgræjs*] (Sundv., Ang.) en græsart, briza media L., J. T. 291.

bævrehöns, no. i udtr. *do hå nåk faŋət no bevərhöns* (D.) ɔ: samlet hoste og forkølelse, jfr. bævrefugl.

bævreæsk, no. *bevəresk æn* (Holstebro); *bèvərèsk æn -iə* (Søvind s.); *bevəresk æn -esk* (Agersk.); *befəresk æn -eəsk* (Sundv.); *bæfəresk æn* (Ang.) — populus tremula L., se blingreløv.

bævver, no. *bevər æn* (Sall.) — 1) gelé ved kogt fisk f. eks. 2) *griv ən bevər o ən fårk* (Plougstr.): man sender en rigtig kold vinteraften en ud med en fork, for at gribe en b—, når den kommer forbi; såsnart han så kommer ind, rystende af kulde, har han fanget den; jfr. Schütze: du hest en beber fungen, plt.; måske et ordspil med dyret en bæver, se bævrefugl.

bö, udrbso. no. *bö* (D.) — 1) udrbso. siges for at forskrække börn. 2) et kortspil for börn, nok = røde Ane (se Ane); man trækker fra hverandre: den, som får 4 kort af en slags, lægger dem på bordet og siger: *bö!* (Støvr.).

bøddel, no. *bøðəl æn* (D.); *bøjəl æn* (Skanderb.); *børəl æn* (Agersk.) = rgsm.; *„sjæl søqər aŋə!“ så æ bøðəl te æ rakə,* optegnet i Silkeborgegnen, mulig indkommet der; den, som handler ilde med kreaturer, er *æn b— ve si kreatu·rər* (Lindkn.); som tager plumpt på redskaber, *b— ve æ reðskav;* også: *a hå mi børəl mæ ət* (Mds. h.), besvær, mas; deraf: *bøðlərij* (D.) grovt, anstrængende arbejde; *bøðəlhuwəð* (Andst) en person, som bødler.

bøddelsk, to. *bøðəlsk* (Mors): *b— arbeð* = anstrengende.

bøddelstykke, no. = banestykke.

bøde, uo.
bøð -ər bøt bøt (D., Mors, Thy);
bør -ər böt böt (Vejr.);
bè -ər bèt bèt (Vens.), tf. *bøə* (Alstrup);
bøi bøjə bøit bøit (Søvind s.);
byr (Angel);
byət -ər böt böt (Fjolde); —
1) sætte i stand, lappe; *bè i taqə, i huksən, i æn harə* (Vens.) lappe taget, husene, en harve; *bøð ən par bòws, b— ve æ taq, ve æ gaməl klæjər* (D.); *guj gle Remp, saliq Bøð æ dø o hæñ* (vestj.), el. *guj gle saliq Bør hiñər sjæl, saliq Remp vel vi alər tål om, mæn faŋən får i „Ryw i hwðl!“* (vestj.) sagde manden om sine koner, den første havde bødet hullerne med lap, den anden havde rempet dem sammen, den tredie rev hullerne större; *dæñ, dær et vel gaməl bøð, ka möj nøj fårøð* (vestj.); *bøð i æn går* (Agger), bøde et garn; *æn pa böt båwsər, æn böt luw* (Agger) lappet; jfr. lappe; *de bøðer o ət* (D.) = rgsm. bøde på; *æn gowə frokåst bøðər gåt får ən dåwər* (vestj.) bøder på. 2) bøde på ilden, i ovnen, til kedlen, suppen (Ang., Fjolde) lægge brændsel, smlgn. fyrbøder. 3) bøde for noget: lide for det: *a måt bøð få mi domhijəð* (Andst). 4) *bøð aw få nåwət* (D.) hindre; *de bèər får, a ka enc fo ə niər* (Vens.) om mad, man ikke lider el. væmmes ved; *de bøðər får æn ræjn* (vestj.) ɔ: truer med regn, uden at det bliver til noget; *de bøðər får mæ o sæj ət* (vestj.) ɔ: jeg kan ikke få det sagt. 5) *bøð ən sòw uð* (vestj.) skære uterus ud af den for lettere at kunne fede den. Jfr. isl. bœta, tsk. büssen.

bødeklud, no. *bøikl̥ui æn -klui* (Søvind s.); *bøðkluð -kluð* (D.) — större klud til at bøde, ɔ: lappe med; se bødelap.

bødekone, no. *bøikowən æn* (Søvind s.) kone, som lapper gamle klæder.

bødelap, no. *bøðlæp æn -pər* (D.) de mindre töjstykker til at lappe med.

bødeskovl, no. *bøðskåwl æn -wl* (D.) bruger tækkerne, når de bøder taget.

bødker, no. *bøðəkər æn -ər* (D.); *bøkər i* [*-ər*] (Vens.); *bøkə æn -rə* (Søvind s.); *böjkər æn -ər* (Thy); *böjkər æn -ər* (Mors, Agger); *børkər æn* [*-ər*] (Agersk.); *børkə æn -rə* (Sundv.); *börkər æn -ər* (Bradr.) = rgsm., håndværkeren,

som danner stavkar; hun er forlovet med en bødker og skal giftes med en halvtønde, Sgr. III. 88. 278 (Ålborg), se kimer.

bødkre, uo. *böjkər -ər -əð* (Agger) göre bødkerarbejde.

bødle, uo. *bøðəl -ðlər -ðəl -ðəl* (D.; Thy, Hmr., Andst) — arbejde med kraft, men plumpt og klodset; bødle i jorden; *bøðəl o* (Malt h.); *bøðəl sæj iğæməl mæ ət* (D.); *bøjl opo jæn* (Tåning) prygle; bødle med et dyr, som skal slagtes, når man ikke kan få livet af det (Thy); „som a stoer å bødler mæ den hæ speddels kow", Blich. Bindst., ɔ: slæber for at trække den forbistrede ko op; han overmandede dem også og bødlede dem ned i åstedet, hvor de så omkom, ɔ: slæbte dem med magt og besvær, Kr. VI. 90.

bøffel, no. *bøfəl æn -flər* (Agger) et stort, vredt menneske; jfr. bof.

bøg, no. *bøq æn bøq* el. *bøqər* (Agersk., Brader., Thy); *bøq æn bøqər,* også *bøqətrèj è -ər* (Vens.); flt. *bøqi* (Silkeb., Røgen); *bøqitræər* (Almind, Viborg); *beq* (Mols); *bøq* flt. *bøqiə,* også: *bøqitrè -ə* (Søvind s.) = rgsm., træet, fagus L.; *de bøq* (D., Agersk.): stoffet; jfr. avn-, maj-.

bøgeknort, no. *bøqiknåt æn* (Silkeborg) et stykke knortet bøgetræ.

bøgl, no. *böwl* (D.); *bawl* (Åbenrå) — 1) *a håð æn gråw b— mæ ət,* stor besvær. 2) *di leqər i böwl mæ hwæranər,* i kiv, trætte; *gö bawl* (Åbenrå), m. h. t. lydovergangen se stövle. 3) den person, der volder besvær = bøgler (s. d.); jfr. böje.

bøglbenet, to. *bøwlbjènəð* (Thy); *bøqlbjènəð* (Mors) — hjulbenet; *dæn, dær æ böwlbjænə æ gowə te o ta löwlåm uð* (vestj.) de gribes mellem benene, når flokken drives forbi; *ær han bøwlbjænə, så ær han ek guwə te o skælt* (fange) *grijs* (Agger).

1. bøgle, no. *böwl æn -wl* (D., Agersk.; Støvr. h.); *bøwl i -wlər* el. *bøqəl è -qlər* (Vens.); *bøqəl æn -ql* (Vejr.); *bøwl æn -wl* el. *bøql æn -ql* (Thy; Mors); *byl æn* (Braderup) — 1) en böjle, hvormed hammelstokken fæstes til plov el. harve (D.), *fårkast böwl* (Lindk.); det krumme stykke af en klov, dannet af træ til at binde køerne med i stalden (D.); den krumme böjle, der fæstes på leskaftet for at samle kornet, når der høstes (Mds. h.); jfr. buk, peger, kroge, spjarrer; böjle, greb på spand (Stövr., Thy, Mors); jfr. böjlestol; *böwl æn -wl* (Fanø) et pølsehorn, jfr. forkast-, harve-, klov-. 2) et aflukke i stalden el. udenfor til gæs, kalve, *bøqəl* (Vens.); „*di ha e bøqəl, de di lo i om nètən*", Grb. 83. 45, en ussel hytte; grundbet. er det böjede, krumme; jfr. fåre-, grise-, kalve-, lamme-, svine-, væder-; se böje, bøngel.

2. bøgle, uo. *bøwl -wlər -wəlt -wəlt* el. *bøqəl -t -t* (Vens.); *böwl -ər -wəl -wəl* (D., Agersk., Bradr. sj.); *bæwl -ər -wəl -wəl* (Andst) — 1) arbejde med besvær, uden at arbejdet fremmes, *bøwl hwər* el. *mæ i stiən, i set snak* (Vens.); *b— mæ æn støk arbəð,* når det ikke vil rette sig for en; se Bövling. 2) *b— aw* (Sall.), gå dårligt, om små börn. 3) *bøqəl* (Vens.), *b— nuə åp,* sj. = samle i hob, mulig oprindelig = samle i *bøqəl,* i sti. 4) *bøwl* (Vens.) = drikke, svire; mulig = bavle; *knèci leqər å bøwlər å pråŋər; fåji haj ha i de bøwl!* (Vens.); jfr. böje uo., forbøgle, fövle.

bøglebasse, no. *böwlbasə æn* (D.); *böwlbasi* (Rkb.) — en tvær person; en, der roder omkring med arbejde, uden at kunne komme til ende.

bøgleben, no. se bøgler.

bøglehoved, no. se bøgler.

bøgler, no. *böwlər æn* (D.) en person, der volder besvær og fortræd, eller en, som ingen vegne kommer med sit arbejde; kaldes også *böwlhuwə, böwəlbijən* (Malt); *i böwlər,* en svirebroder (Vens.).

-bøgler, flt. se krog-.

bøgleri, no. *böwləri·j de* (D., alm.) omtr. = bøgl, besvær, fortræd med noget.

bøglespand, no. *bøwlspan æn* (Lild s.) spand med böjlehank.

bøglet, to. *böwlə* (Malt): *æn böwlə kål,* tvær, en, som ikke er god at komme til rette med; ligeså om kreaturer; *vi hår ət så b—,* fortrædeligt, besværligt.

bøgre, uo. *bøqər -qrər -ət* (Agersk.): *å b— ve et sår,* forbinde det.

bøgt, no. *böjt et böjdə* (Sundv.); *böwt æn -wt* (Hmr., Malt, Andst); *böwt æn -wt* (Elbo h.) — en böjning, krumning på vejen f. eks; jfr. bugt.

1. böje, no. *böj æn* (Fanø, Oxby) farbror el. morbror, *mi Jæns böj, mi böj; mi Hans b—, mi An måst* (Oxby).

2. böje, no. *styw i æ böwə*, vistn. flt. (D.) stiv i leddene, som af svært arbejde; *by et* (Ang.) böjning, krumning i en vej, på en stang.

3. böje, uo.
böj -ər -əð (Agger);
böj -ə -ə -ə .(Sundev.);
by -ər böj el. *böj böjən* (Brader.), jfr. Lyngby, Sj. Sproglære, s. 65; *bø* ft. (Valsb.);
by -ər byj by (Ang.);
byw, tf. *böwən* (Sall.);
böw -ər -ət -wet (D.); nf. *bèw* (Vrads h.); *bœw* (Andst);
bèw -ər -ə -ə (Vens.);
bøw -ər -əð -əð (Himmerl.)
= rgsm.; tlm. *a ska böw dæj æ nips om i æ røk o gør æn leqənsöm å ən* (D.) en udfordring (se lægnsöm); *æ træ ska byəs law de ær ont* (Ang.), jfr. bue, bugt, bøgt, bøgle.

4. böje, no. *boj æn* (Mors) — rgsm., til afmærkning af fiskegarn; plt. boje, eng. buoy.

böjelig, to. *böjlə* (Agger) = rgsm.

böjestjært, no. *bèwstjat æn -t* (Ikast) hestebræmse = krogbi.

-böjet, to. se brå-, om-.

böjle, no. *böjəl æn* (Sundv., Ang.) sættes på leen for at samle sæden under hugget, bruges sjældnere end „kroge“; jfr. 1. bøgle, plov-.

böjlestol, no. *bøwlstuəl æn* (Lild s.); *böjlstol æn* (Ang.) buestol, simpel agestol med en træböjle til ryg og sider; jfr. 1. bøgle.

böjt, no. se bøgt.

böjtel, no. *böjtəl æn* (Andst) i udtr.: *han tråt mæ æn slem b—* = en svær rus; tysk beutel, pung, forkortet af haarbeutel.

bökalv, no. *bökal æn -l* (D.); *bukal æn -l* (Andst) — 1) kælenavn til kalven; til börn kan siges: *no ska do vær gwwə, æjsən komər æ bökal o tæjər dæj* (D.); jfr. kipkalv, kippes. 2) *æn bökal i æ nejs* (Hmr.) en klump i næsen, også kaldet brok, orm.

bøl, no. se bolle.

bøl, no. *bøl æn* (Mors) et bröl, om kreaturer.

bøle, uo.
bøl -ər -t -ølt (Thy), tf. *bølt* (Vens., Lild s.);
bøl -ər -t bølən (Mors);
bøl bølər bøl bèl (Himmerl.) —
1) bröle, om kreaturer; *kowən står å bølər* (Lild s.). 2) græde, om börn (Mors); *a wel ejt ha dæn bølən o di oqər* (Lild s.).

bølekammer, no. *bølkamər æn* (Mors) hullet, som uartige börn trues med.

bølested, no. *bølstè è* best. *-stèə* (Vens.); *bøləstèj* (Øland) — *å jør b—* (Vens.), *bølmstè* (Rkb.), *byləstè* el. *byləst* (Vind s.), *brøllistèj* el. *brållistèj* (Mds. h.), *brålstèj* (Agersk.), *bylistån* (Holmsl. kl.), *byləstån* (Bradr.), *læb te bråls* (Fjolde) siges om løsgående køer og stude, når de samles på marken, om et ådsel, et ben, en kalv, bröler og skraber i jorden; de er da tit farlige for mennesker, se Kr. IV. 117 anm.

bølge, no. *bøl æn -ər* (Andst, Mors; Vens. huk.), flt. *bølə* (Elbo, Sundv.); *byl æn -ər* (D., Bradr.); *bølə æn -r* (Støvr. h.); *bèlə* flt. best. *bèlərən* (Søvind s.); *bøl æn bølər* (Lild s.); *bøl æn bølər* (Rkb.); *bulə æn* (Ang.) — 1) bølge på vand, jfr. bæring, sø; *„i de sam slènt èn stu bøl lånc åp åpå strąjən“*, Grb. 108. 14; *æ bylər slås i skåwtærmər* (D.), når de brydes med skumtoppe, el. *trækər æ skåwtærmər uð* (Kolding), el. *vis tæn* (vestj.), el. *vænər de hwið uð å æ ywn* (vestj.). 2) en fold på klæder, ikke et syet læg (vestj., Lild s., Mds.), jfr. Mb. bøll.

bølk, no. *bølk et* (Angel) et bröl; *æn kan it væ miər fåmojən a æn stu som et bølk.*

bølke, uo. *bølk -ə -ə -ə* (Sundv. sj., Bradr.); *bölk* (Fjolde) — bröle, om ko og tyr, jfr. bröle, bøle; plt. bölken; mnt. bolken, se Sch. Lübb.

bølle, no. J. T. 257, en plante, vaccinium uliginosum L., se byllebær, bylli.

bølmested, no. se bømle, bølested.

bølpande, no. *bølpan æn -ər* (Rkb.) = bormand, se J. T. 119.

bølstre, uo. *bølstər -strər -strət* (Lemvig) prygle kvæg på en bøddelagtig måde; slå løs på.

bøltorn, no. se baltorn.

bølurt, no. *bøløwt* (Thy) = bulme (s. d.).

böm, no. *bǫ̈m æn bǫ̈m* (Agersk.; Andst); *böm̱ æn* (Bradr.); *böm* (Sundv., Als); *bæm̦ æn* (Rkb.); *böm̦* (D.) — plovås; i Braderup er også böm: væverbom, jfr. bom; plt.; se plov-.

bömand, no. *bǫ̈mą̊j i* (Vens.); *bǫ̈mań æn* (D., Vind s.); *bømań* (Agger) — = bussemand; *æ b— kom̦ər o tæjər dæj* (D.), jfr. rædemand.

bömkiste, no. *böm̱kist æn* (D.) en lænke og en ring, der forbinder den glds. forplov med bagploven; ringen kan flyttes frem på en jærnkam, der er fastgjort på plovåsen, bömmen, hvorved ploven bringes til at gå dybere el. lavere, vistnok = dragekiste.

bømle, uo. *bøm̱əl -m̱lər -m̱let* (Hmr.) brøle, om kvæget; hövederne begyndte at bømle og bröle så forskrækkelig, Kr. III. 250; jfr. bølested.

bömmet, to. *bæm̱ə* (Holstebro), han er b—, har en svær krop, om msker og dyr, jfr. bom; bæmmen Mb. till. bugtet, krum, buget, eft. Blich., om en gryde.

bön, no. *bön̦ æn böṉər* (D., Elbo h., Tåning, Røgen, Vor h., Horn. h., Års h.); *bǫ̈ən æn* (Sams, de gamle), *bön̦* (de unge) = rgsm.; *han løst maṉə kön böṉər* (vestslesv.); *han ær i hans böṉər som i hans saḻmər* (Plougstr.) har gör alt lige dårligt; „æ dæ bönne be nowwe steje, så æ di be hie i de bak, få hie boh tow uløkkele", Tkjær II. 11; den store bön: fadervor, Kr. VIII. 300; jfr. aften-, apostel-, hunde-, morgen-.

bønder og smstn. se bonde.

bøndre, uo. *bøṉdər løs åpå* (Vens.) banke, prygle løs på, jfr. tømre.

böne, no. *bǫ̈n æn* (Fanø) et rum, gennemhullet, midtskibs i fiskerkvasen, hvor fiskene kan leve.

bøngel, no. *bèŋ̱əl æn bèŋ̱lə* (Søvind s.) indelukke for kalve el. får, enten under åben himmel eller i stald, se bøgl; kalve-.

bönhas, no. *böṉhas æn* (Himmerl.) en stymper; plt. bönhase, håndværker, især skrædder, der ikke har gjort mesterstykke og derfor arbejder hemmelig på tagkamre (plt. bön el. böne, loft), hvor oldermanden så „jager" dem (derfor hase = hare) ɔ: opsøger dem for at straffe dem, se Weig. Wörterb. böhnhase.

bönlig, to. bio. *böṉlə* (Vens., vestj.) = rgsm.; *„bèlsi beə så b— om en to wą̊j"*, Grb. 169. 11; knægten beder så bönlig om en tår vand.

bönne, no. *bǫ̈n æn* = flt. (D., vestslesv.); *böṉ æn -ər* (Elbo h., Tåning, Horn. h., Viborg); *bǫ̈n æn bǫ̈ṉər* (Havbro, Års h.) = rgsm., faba; jfr. heste-, kaffe-.

bönnebog, no. *böṉboq æn -bøq̱ər* (D.); *bøṉəboq æn -böqə* (Søvind s.) = rgsm.

bönneke, no. se benneke 1.

bönnetræ, no. J. T. 70. 297, guldregn, cytisus laburnum L., bænnetræ (N. Sams); tyrkisk bönnetræ (Als).

bönnevand, no. *bǫ̈nvań de* (vestslesv., glds.) kaffe uden cikorie, jfr. tutte.

1. böns, no. *böns et* (Elbo. h.) et stød, som vædderen eller bukken giver, jfr. buk, bus.

2. böns, no. *böns æn* (Agersk.) en tyk, dröj person, eft. Outz. (Sønderj.); om både mandfolk og kvindfolk; måske også om dyr.

bønse, uo. *bøṉs -ər -t -t* (Vens.), tf. *-n̦st* (Vejr., Han h.); *böṉs* (Agger, Thy, Mors, Himmerl., Elbo, Andst) — 1) tætte et gistent kar ved at hælde vand i det, også ved at stoppe med hamp (Thy), *b— u̦r* (Vejr.); *dæń kår æ ǵistən å ska bøṉsəs* (Lild s.); *kar̦ət æ bøṉsət* (Støvr.). 2) om bukkens anfald = buse (Elbo, Andst).

bønselværk, no. [*bønsəlværk*] (vestj.) kludderi, dårligt arbejde.

bønsende, tf. i tlm.: *bøṉsəndəs wą̊j* (Vens.) skyllende vande ɔ: regn.

bönsle, uo. *bönsəl -slər* (Horsens); *bønsəl -slər* (Sams) — prygle; *bøńsəl o̦* (Mds. h.) arbejde ivrig løs på; fuske, kludre med noget (vestj.); tumle med noget (S. Sams).

-bør-, se nederbørsvejr.

børend, no. se bærel.

børigfuld, to. *böṟiqfuĺ* (Vens.); *bør̦mfuĺ* (Vind s); *børfuĺ* (Rkb.); *bør̦nfuĺ* (Sall.) — frugtbar, meget bærende: *i b— aq̱ər* (Vens.)

børings, to. *bør̦əŋ̱s* (Bj. h.) frugtbar, om jorden.

børmfuld, to. se børigfuld.

-börn, no. flt. se barn og smstn.; jfr. bys-, fattige-, præste-.

börnealder, no. *bǫ̈nål̦ər* (Malt h.) = börneår.

börnedage, no. i udtr. om en kvinde: *öwər æ böndaw* (D.) de år, hvori hun kan få börn.

börnedræt, no. *byndræt* (Valsb.) de år, hvori en kvinde kan føde börn, være *öwər æ b—*.

börnekopper, no. *bönkåpər* flt. (D.); *barkåpər* (Thy, Hjerm h.); *bönkåpər* (Støvr. h.) = rgsm.; jfr. -pokker, -prikker.

börneleger, no. *bönleqən* (Løgstør, kun sål. opgivet); *barljèqər* flt. (Lild s.); *bönljeqi è -ər* (Vens.) — legetöj for börn; *æn buti'k mæ barljèqər* (Lild).

börnepenge, no. *bönpæŋ* flt. (D.) umyndiges midler, penge, som indestår i overformynderiet.

börnepokker, no. *barpåkər* flt. (Mors) = börneprikker.

börneprikker, no. *bönprekər* flt. (Vens.) börnekopper; „*de war èn stur elèndihjæ ol wæj, dèj gåŋ bönprekərn gråsijrə øwər hilə lanc*“., Grb. 22. 1; *wdhærəs b—*, de rigtige kopper (Hjörr.).

börnesko, no. *bönsku æn* = flt. (D., Søvind) = rgsm.; *han hår trajən hans barsku* (Thy).

börnestreger, no. *bönstræqər* flt. (D.) = rgsm.

börnesygdom, no. *bönsyqəñ* (D.) = rgsm.

börnet, to. *bönə* (Fanø): *han æ så b—*, barnagtig.

börnetid, no. *böntij* (D.), *i mi b—* = barndom.

börneværk, no. *bönværk* (D.); *bönwærk è* (Vens.) = rgsm.; „*de è da eñc èñc èj bönwèrk å bæ wèj èj i øsər*“, Grb. 76. 17.

börneår, no. *bönor* (Andst h.) = börnedræt,. jfr. börnedage.

börnlille, no. *böənlil* (D.); *bönlel* (Vens.); *byrnslil* el. *byrnlil* (Angel) — i udråb af forundring: *jøsəs, böənlil* el. *lilə böən da, de æ da få gal!* (D.); og tiltale: *kom no, b—!* „*ja, lè ås no go èj i wò sèŋ, bönlel!*“ Grb. 49. 126.

börnsk, to. *byərns* (Fjolde) barnagtig.

børren. no. *børən æn -ər* (D., Andst; huk. S. Sams; vestslesv., Agersk., Bradr.; itk. Støvr.); *börən, börən, börəŋ æn -ər* (Thy, Lild s.); *börən æn* = flt. (Mors); *börn* el. *böŋ è* (Årdestrup, Horn. h.); *børəŋ i -ər* (Vens., Himmerl.; Sundev.); *byrəŋ æn -ər* (Angel); *bårəŋ æn bårəŋər* (S. Hald h.); *borəŋ æn borəŋ* el. *borm æn borm* (Ning h.); *bòrm æn -rm* (Hors., Skanderb., Vrads h.); *bòrən æn -rən* (Hvejsel); *bòrn æn -ər* (Almind, Viborg); (?) *bøðən* el. *børən è* (Løgst.) — byrde, sámeget man kan bære i favnen el. på ryggen; *æn børən hyjə* (D.); *a hå båðə las å borm* (Vrads h.) ɔ: er overlæsset; *a tåw ət i jæn børən* (D.); *di ga mæ ən gua bòrəŋ òl de a kuñ boðə slæð å bær* (Lild s.); *tæj æn båən i æ børən* (Malt) løfte et barn op på armen; *a hår eŋən guwə b— o ət* (smsts) det falder mig ikke godt at bære; *han hær æ byrəŋ öwər æ knæ* (Angel, også vestj.) udtryk for at komme til kræfter, få magt med noget; *lilə borm æ loŋ væj toŋ* (Skanderborg), jfr. *betə bårəŋ æ låŋ væj toŋ*, Skgr. I. 85. 319 (Århus); jfr. ryg-, tvær-.

børrepind, no. vindepind, endnu brugt i Sall., se Kalk. under ordet; børre, vinde sammen.

-børring, no. se år-.

1. børste, no. *bost æn -ər* (D., Vejr.); *bøst æn -ər* (Vrads h., Hmr., Lild s., Agger, Agersk., Søvind, Angel); *bòst i* flt. *-ər* el. *bøst* el. *bøstər* (Vens.); *boəst i* (S. Sams); *bost* el. *båst æn -ər* (Mors. Sall.); *buwəst æn -ər* (Andst h.); *bøst æn -ər* (Vejr.) — 1) en børste; deraf en række sammensætninger efter børstens brug; jfr. blank-, kalk-, kar-, klæde-, livvi-, salde-, skjæg-, sko-, slette-, smide-, smöre-, strigle-, viks-, vindues-. 2) *bøst* (Vejr.) børste på et svin, det enkelte, stive svinehår = *bøst æn bøstər* (Lild s.; Sall.), *bøjstər* (Agger).

2. børste, uo. *bost -ər -ət* (D.); *bost* (vestslesv.); *buwəst* el. *bøst* (Andst); *bøst -ə bøst* el. *-ət bøst* (Søvind); *bøst -ər -ə -ə* (Vens); *bost -ər bost båst* el. *bøjst -ər -əð* el. *bøst* (Agger) — at børste med børste = rgsm., jfr. bøste.

børstenbinder, no. *bøstənbiñər æn* (D., vestj.) = rgsm.; også: *drek som æn b—*, drikke stærkt; jfr. Nyrop V. Sk. 98, af tsk. bürsten el. bürschten, svire.

bøs, to. *bøs* (D., vestj.) — 1) barsk, vred, se b— ud; tsk. böse; *bøs væjr, kål; æn bøs røst* (Lild s.) = *bøs i hans uitål* (Røgen); aldrig hørte jeg nogen bondeknægt turde tale sine ord så bøs'. Kr. II. 222. 2) tyk, fed, velnæret, *æn b— kuwən, piq, kål* (Løgst., Sall.).

bøsken, no. *bøskən æn -ər* (D.); *bøtskən et -ər* (Agersk.), *æn sær b—* = en löjerlig fyr, et råt, uopdraget, arrigt menneske; også om dyr: *søkə nåwə bøtskənər!*

bøsning, no. *bøsnəŋ æn -ər* (D.); *bøsəŋ i -ər* (Vens.); *bøsəŋ æn -ər* (Thy); *bøjsnəŋ* (Agger) = rgsm.; *æ bøsnəŋər*, i hjulnavet (Rkb.); på rokken, hvor tenen el. hjulet løber.

1. bøsse, uo. *bøs -ər -ət* (Andst), *å b— æn tijən åp* = at sætte en bøsning i det udslidte hul.

2. bøsse, no. *bøs æn -ər* (D.; huk. Vens.): *bøs æn -ər* (Thy); *bøjs æn -ər* (Agger) — 1) gevær til at skyde med; jfr. gryn-; når en bøsse går „fra æ skud" el. „bliver bunden", skal man komme brødkrummer i den, Kr. IV. 401. 584; Er din bøsse forgjort, da lad den med løst krudt, se så til at få en levende hugorm og lad ham krybe i bøssén og skyd ham i luften straks ud; siden skyder den vist, J. Saml. IV. 163. 150; *go, ræñ mæ æ bøs* (D.) ɔ: bruge jagten; kaldes i gåden: hækenfæken, Gr. Gl. d. M. I. 237. 38; å Mas spænned bøssen få hans knæ, Sgr. III. 147, har det her oprindelig heddet buen? — 2) *spøt i æ bøs* (Malt) punge ud; htsk. büchse betyder både gevær og gæmmested; jfr. hylde- kløter-, løgle-, peber-, skringle-, spare-.

3. bøsse, uo. *bøs -ər -ət* (Malt), *b— får nåwət* = bøde for det; *b— te æ tiwtøñ, b— får hans moñ;* jfr. htsk. büssen.

bøssehagl, no. *bøshawl* (D.) til at skyde med.

bøssekrudt, no. *bøskryj de* (D.) = rgsm.

bøssekugle, no. *bøskul æn -kulər* (D.) = rgsm.

bøsselås, no. *bøslos æn* (D.) = rgsm.

bøssemager, no. *bøsmåqər æn* (D.) = rgsm.

bøssepibe, no. *bøspijð æn* (Vens.); *bøjspið æn* (Agger) = rgsm.; kunde i en snæver vending bruges som en pibe, når der brændtes brændevin, se Grb. 28. 4.

bøsseskjæft, no. *bøsskæwt æn* (Thy) skæftet til en bøsse.

bøsseskud, no. *bøjsskåð æn* (Agger); *bøskåð* (D.) = rgsm.

bøst, no. *bøst* (Hell. h.) slag, det er ligesom han kunde høre nogle dump og hårde børst imellemstunder, Kr. V. 9; så købte han sig tre herregårde ..., ja det gjorde han ene af det børst, Kr. IV. 34, spøgende udtryk om erhvervelsen af en uventet rigdom, jfr. lusing.

1. bøste, no. *bøst æn -ər* (D., Andst, Malt) en forvoven, forsoren person, *æn b— te å drek å spel kårt* (Lindk.).

2. bøste, no. *bøst et -ər* (Agerskov, Sundev.); *æn b—* (vestj.); *bøst æn* (S. Sams); *best æn* (N. Sams) — skinke; isl. beysti; jfr. bag-, flæske-, for-, svine-.

3. bøste, uo. *bøst -ər -ət -ət* (D., Andst, Malt); *bøs -ər -t bøst* (Lild s.) — slå; *bøst kluqər* (Mors), slå jordklumper istykker; *b— æ ārm* (D.) slå armene óm livet med raske slag for at få blodet i omløb; *a ska ha mi hiñər bøstət, så gleər fañən sæj* (Andst), thi så slår man sig selv; *o bøst o* (D.) sætte kraft for, om arbejdende msker, også: *no bøstər ət gåt o*, om regnen; *han æ blöwən bøstət gåt aw*, har tabt i handel, spil el. fået prygl; gåde om hanen: *han stor o stijn å bøstər æ bijən o flækər æ huwən å tuðər i* (vestj.); banke hørgarn, der er spundet og kogt, blødt med en banketærskel (Lild s.); isl. beysta; ordet opfattes sædvanlig (ligesom 1. bøste) som hørende til børste (s. d.); jfr. Nyrop, V. Sk. 67.

bøsteaften, no. se bøstegilde.

bøstegilde, no. *bøstgil æn* (Fanø) = bøstehöjtid, se Höjsk. Bl. 1884. nr. 101, s. 372; = *bøstatən*, et gilde, som holdtes før brylluppet, f. eks. tirsdag, når brylluppet skulde stå torsdag; jfr. brudedyne.

bøstehöjtid, no. *bøsthötə* (Løgumkl.) jfr. brudeseng; 8 dage för brylluppet bringes skinker til brudehuset, de bringes af manden og der sendes da bud efter konen, som kommer, og de trakteres med kaffe m. m.

bøstekjæp, no. *bøskæp æn -p* (Mors); *bøstkæp* (Thy); *bøskèp æn -p* (Lild s.) — banketærskel.

bøtsken, no. se bøsken.

bøtte, no. *bøt æn -ər* (D.; Sundv.); *bøt æn -ər* (Vens.); *bøt æn -ə* (Søvind) = rgsm.; *æ bøt å æ kan*, overstykket af kærnen til at tage af; tlm.: *stå bøt* (Mors) udråb, når man vil, at noget skal stå, som ikke vil; *æ bøt såm æ låq å fajən tow æ piñ* (Mors) ɔ: det ene er som det andet; *lok di bøt* (Andst) hold

mund = *hål bøt* (Silkeb.); *hål din bøskit bøt i* (vestj.); jfr. kjærne-, kol-, sladder-, smadder-.

bøtteslikker, no. *bøtelekər æn* (Malt); om en, som hikker, siges: *di snakər nåk om dæ o* (på) *di stuwər gor, hu di wantər æn b—*, jfr. køks.

bøv, udro. se bav.

Bövling, no. *han æ nåk frå Bövlən amt* (D.) om en person, der gör mange vanskeligheder, indvendinger, volder fortræd; Bövling er en by nord for Nissum fjord; ordspil med 2. bøgle (s. d.).

bövstre, uo. [*bøwstər*] (Vens.) tumle med, skælde ud.

böw, böwl, no. se böje, bøgl.

böwt, no. se bøgt.

bå, uo. se bade.

båble, no. *båbəl æn* (Fjolde) en slags vandplante (boble?).

båd, no. *boð æn boð* (D., Lild s.; Mors, Hell. h., Løgst., Elbo h., Hads h., Støvr.); *bo i* best. *bòi* flt. *bo* el. *boə* (Vens.); *boə æn bo* (S. Sams); *boi æn boi* (Andst h., Vrads h., Vor); *buwəð æn -wəð* (Thy, Agger); *båər et bår* (Bradr.); *båə æn båə* (Sundv.); *bòə et bòə* (Åbenrå) = rgsm.; *boð* (Fanø), er skarpt bygget; *boðən æ brøst te framəræn å bæjst te å woq i un haw; di bæjst boð ska di nåk fo fræ Nòrə* (Lild s.); død båd, Kr. VIII. 335. 577, båd uden levende folks medfølge; isl. bátr hak.; jfr. kån, pram, sjægt, skib; se agter-, dukker-, følge-, jag-, red-, rednings-, stor-, åle-.

1. både, uo.
båð -ər bat bat el. *bat -ər -ət -ət* (Andst);
bat batər batə batə el. *bån -ər -t -t* (Vens.);
bar -er bat bat (Agersk.) —
have fordel af, være tjent med; forslå, mærkes; *æ kretu·rər båðər et ve o leq uð om nat;* det skal hun ikke både af, Kr. V. 113, have fordel af; *de båðər et, de ka et bat mæ* (D.), *di bat et ve ham, a ær et bat mæ ət* (vestj.), vistnok altid med nægtelse; *de batər ehc mæ det lut* (Vens.), det forslår ikke med din løften; *haj ga ham i lusən, de bånt* (Vens.); *de båtə* (Vrads h.) det forslår noget; *de batər* (S. Sams); *de ær æ it bot mæ* (?) (Agersk., glds.).

2. både, no. *bo, bå* (Vens.) gavn, fordel; vist kun i et enkelt ordspr.: *dær ær òlər så stur i skò, haj ær i nor te bo*, der er aldrig så stor en skade, den er jo nogle til både, jfr. Grb. 238. 180.

3. både, steo. bindeo. I. *beqi* (Vor h.); *beqi* (Hads h.); *beqi beqi bèqi* (Søvind s.); *boi*, de gamle, *beqə*, de unge (Agersk.); *båi, bekə* (Ang.); *boi* (Sundev., Mellemslesv.); *bæqə* (Thy, Vejr.); *bæj* (Hmr.); *beqə* (D., Løgst., Støvr.); *bæjə* (Vindum s., Mds. h.); *buwə, buə* (Vens.) — steo. begge; *beqə tåw* (D.); *buwə fæən, piqərn* (Vens.); *„di vil da jan ræj djæt bòn, dè wa bu djær ywstin“*, Grb. 61. 27; *„bu hans trèjèrmər, bu armən*, Grb. 82. 36; *bu towən* (Vens.), begge to, ligeså Løgstør; *buwə tow* (Vejr.); *bowə æ gowə* (vestj.) alm. talemåde, når der bydes en af to gode ting. II. *båðə — å* (Thy, Mors, Vejle, Støvr.); *boðə — o* (D.); *buðə — å* (Stagstr., Thy); *boðə, buwəðə — å* (Agger); *både — å* (Sem, Sundv.); *bodə — å* (Vejr., Braderup); *båðə — å* (Hads, Hell.); *bådə* el. *bårə — å* (Søvind s.); *bòrə — å* (Testrup, Silkeb., Vindum s., S. Sams); *bårə, båjə — å* (Vor h.); *barə, beqə — å* (Fjolde) — bindeo. = rgsm.; *æn ka et boðə vær və æ haw o fesk o i æ skåw o jaw* (vestj.); *han hær beqə köwt å bətalt; barə Per å Påwl* (Fjolde); *bådə æ præst å æ den* (Hadersl.).

bådlod, no. *buwəðløð* (Agger); *gi boðløð* (Lild s.), betale den lod, som båden skal have i fisk; jfr. skiblod.

bådlænding, no. *boðlæŋən* (Lild s.) et sted, hvor både kan lande.

bådshage, no. *båshåq æn -haqər* (D.); *bòshaq æn* (Lild s.) = rgsm.

bådsmand, no. i talem.: *peq o tjør æ båsmaṅs ør* (vestj.).

bådsmandsknude, no. *bòsmajsknu æn* (Vens.) en særegen slags knude: tyrkehoved; *knøt æn bòsmaṅsknuwð* (Lild s.).

båerk, no. se bark.

båg, no. fho. se bag og smstn.

båge, uo. og smstn. se bage.

båj, no. se bud.

bål, no. *bol* (vestj.); *bul* el. *bol è* [best. *bolt bult*] el. *buləŋ i* (Vens.); *bol* (Hell. h.); *bòl* itk. (S. Sams); *bòl* el. *bwòl èð* (Himmerland) = rgsm.; *eð bwòl il* (Himmerl.) ildbål; *„haj ji sæ te å tèj e stu bul“*, Grb. 137. 10; *„no kam dè jèn røt å muws ètər èn an å ej i buləŋi“*, 12; *„ej åpå bult“*, 17; sml. båling; isl. bál itk.

båld, no. se bund.

båldre, uo. se baldre.

båling, no. *bulən* el. *bolən i* (Vens.) se bål.

bålme, uo. *bålm -ər -ət -ət* (Andst) snakke höjt i vrede; *de wå gråw som han bålmət.*

bån, no., **bån-**, no. se bane, barn.

bånd, no. *boń æn* = flt. (D., Vejr., Mors, Thy); *bǫj* [*ǫ* stødt.] *è* best. *bånc* flt. = ent. best. *bǫjən* (Vens.); *buən eð* = flt. (Hindst. h.; Løgstør, Himmerl.); *boń è* best. *-ə* flt. *boń -ən* (Havbro, Års h., Tåning, Vor h.); *bon et* = flt. (Støvr. h.); *buəń å* best. *-ə* flt. *buəń -ən* (S. Sams); *båń et båń* (Agersk.); *båəń et* (Angel) — 1) = rgsm., også om kvindens pynt. 2) bånd til at binde den høstede sæd med; de kan enten tages af sæden selv, så „bindes med lok“ (Andst), *ðy boń epo æ row* (Mors), *falsk b—* (Varde), *niqəls b—* (Andst), *nijəq b—* (D.), hvor kornets strå på en ejendommelig måde knyttes sammen; eller også kan bindes med langhalmsbånd, jfr. negning; *di slu ət stærk i boń* (Ulvb.) gjorde fast aftale om; *leq boń (!) o nåwət* (Lindk.) lægge beslag på; *han æ guwə te å leq i boń, mæn han for et ðan bońən* (Lindkn.) ɔ: han gör forberedelserne til arbejdet uden at göre arbejdet selv; *leq ət i boń* (Rkb.) sprede ved tækning langhalmen over lægterne færdig til at sys fast; kommer en fremmed tilstede, mens der høstes korn, kan binderen „kaste bånd“ for ham, han må så løse sig med brændevin (vestj.); da han mærkede, at deher tyve vilde blive ham for nærgående, slog han bånd om det tilhobe og så kunde tyvene ikke tage det, Kr. III. 209, ɔ: hindrede ved trolddomskunster nogen i at tage godset. 3) stiver i bindingsværk, dels i udskud (s. d.), hvor de ligger vandret tæt under remmen, dels skråstiver fra bjælken til benet (stolpen); jfr. bindings-, bjælke-, hane-. 4) *bǫj* [*ǫ* stødt.] (Vens.) = 60 tinde i et væverør; røret selv er 30 1/16" el. 31 1/2" langt; et tibåndsrør har altså 10 bånd, 10 × 60 rørtinde; 12 båndsrør 12 × 60; røret kan være 10 el. 12 bånd tæt, men f. eks. gærne 16 bånd langt. 5) i smstn. ister-, lunge-, mos- (Sønderj.) = pølse, jfr. Outzen: Fris. Glos. 279, reepling = pølse. — se daje-, drage-, fistel-, hage-, halm-, hals-, hatte-, hose-, kante-, kilte-, kjæbe-, kjælling-, klas-, klavse-, klinke-, klov-, krelle-, kryds-, lang-, lis-, liv-, lue-, mellem-, midie-, navr-, negelse-, nøgle-, ovs-, piske-, plejl-, ravl-, rebe-, rede-, rokke, sele-, senge-, sime-, skjære-, sko-, sned-, stage-, stand-, sting-.

bånde, uo. *boń -ər -t -t* (Vejr.); *buən -ər -t* (Himmerl.) — göre bånd på marken til det høstede korn; en høstnat gik Christen M. ude på marken og båndede sit korn (Vens.) ɔ: lagde bånd om, Gr. G. d. M. I. 131 = *å bǫj kunt; boń æn spań* (Mors) sætte bånd om.

båndkniv, no. *bońknyw æn -w* (Thy, vestj.); *båńknyw æn -w* (Silkeb., Søvind s.) — til bødkerbrug.

båne, uo. Mb. se bonte.

bånge, to. se bange.

bånk, no. se bank.

bår, to. se bar.

1. bår, no. *bår et* (Agersk.) fordybning, fure i et stykke træ, hul i en rem, *røk et b— læŋər åp, spæń æ rem et bår hyrər.*

2. bår, no. J. T. 59, en plante, præstekrave, chrysanthemum leucanthemum L. (Vens.).

bårager, no. se bårer.

bårbyg, no. *borbyq de* (Mors) grönjordsbyg.

båre, no. *bår æn -ər* (Andst, Hmr.); *bo æn borə* (Søvind); *bor æn -ər* (Vens.; Thy, Lild s.); *bar æn -ər* (Sønderj., Agerskov, Braderup, Angel); *baə æn barə* (Sundv.) — bør, båre; trillebør, ligbåre; jfr. styrte, kåre; se blet-, bære-, djævelens-, drage-, hjul-, klyne-, kritte-, lig-, mergel-, mog-, skottørv-.

bårearm, no. *borarm æn* (Lild s.) = *bårlor* (vestj.), armene, håndgrebene, hvorved trillebøren køres.

bårefuld, no. *borful æn* (Lild s.) = en bør fuld.

bårehjul, no. *borhywəl è* (Vens.; Lild s.) hjul på trillebør.

-båren, se ny-.

bårer, no. *borər* flt. best. *borən* (Vens., Frisenb., Hads h.; Thy, Mors); flt. best. *bårən* (Ning h.); *bor æn borər* (Lild s.) — 1) således kaldes agrene i omdriften, mens de ikke er besåede med korn; første år efter den sidste kornafgrøde: nyland, derefter: *borawər, borjor;* gå i borer (Vens.) om kornet, når

ugræs får magt med det; töjre på sine egne borer Mb., skøtte sig selv; jfr. hegnings-, ny-, nylands-, skind-. 2) *bǫrər* (Sall.) en plante, rødknæ, rumex acetosella L., som i mængde fremkommer på umerglede boragre; man såede fordum aldrig græsfrø i dem, jfr. røde-.

bårgræs, no. *bǫrgres de* (vestj.) græsafgrøden på borer, i modsætning til enggræs.

bårhavre, no. *bǫrhawər* (Mors) grönlandshavre.

bårhø, no. *bǫrhy de* (Mors, Lild s.) markhø, forsk. fra enghø.

bårjord, no. se bårer.

bårk, no. *bårk i* (Vens.) — 1) en vranten, gnaven person; en, der altid giver ondt af sig. 2) gamle folks hoste; jfr. bark, borken.

bårke, uo. *bårk -ər -ə* (Vens.) — 1) *hąj bårkər åp,* hoster op; om gamle folk med svagt bryst. 2) gnave, skænde idelig, Mb.

bårken, no., **bårkne**, uo. se bark.

bårko, no. *bǫrkow æn* (Rkb.) en ko, der nylig har båret, kælvet.

bårmand, no. *bormañ -mæñ* (Thy) Blåhat, Knautia arvensis Coult., kaldes også blåleger, blåmænd, bølpander; jfr. J. T. 119.

bårre, no. *bårə æn -r* (D.); *borə æn -ər* (Rkb.) ituslagne, omdrivende isstykker i hav, å, grøfter, damme; almindelig morskab for drenge er: *o ræñ o b—r,* ɔ: springe fra stykke til stykke; jfr. skolle, skodser.

bårtidsel, no. J. T. 51 (bortissel), en plante, tornstenglet tidsel, carduus acanthoides L.

bås, no. se bos.

bås, no. *bås æn bås* (Agersk.; Bradr., Ballum, Angel); *båəs æn båəs* (Sundv.); *bos æn bos* (Vens., Hindst., Mors, Vejr., Thy, Himmerl.); *buwəs æn buwəs* (Andst, Lyne s., Ølgod, Vejlby ved Fredericia); *boᵃs* (Egebæk) el. *boᵃs,* se Lyngby Sj. Sprogl. s. 41, jfr. s. 80. — 1) staldbygning, hvor heste og kør holdes (Agersk., Fjolde, Ballum); bygningen hedder: *båsrum* el. *kobås,* men: *hæststol* (Angel), rummene i den *bæñ* (Angel), *stål* (Bradr.); når båsrummet (Angel) deles ved foderrummet, skælnes *æ syñərbås* og *æ nörbås,* jfr. kræhus, kjørres, nødhus, stald, øddel. 2) ståplads, om de enkelte rum i staldbygningen til heste og kør, mest da til kør = *stålən* (Bradr.), *stål* (Bylderup, Emmerlev), *ståñ* (Ølgod), *kostol, krestol* (Agersk.; Vens., Mors, Thy, Hindst. h.); „a stoj oop i boset ve hin“, Jyd. I. 7, jeg stod oppe i båsen hos hende (østj.); hvor stærkt ordets betydning svinger kan ses: Fjelstr. v. Haderslev: *stål,* deri *bås;* Ball. Vestslesv.: *bås,* deri *stål; sæt jæn te bos* (vestj.) = magte en. 3) krybbe; i Ølgod sogn hedder kostalden, huset, *körəs,* deri *ståñ* for de enkelte par af kør, i hver *ståñ* en *buwəs,* krybbe (Lyne s.); jfr. fæ-, heste-, kalve-, ko-.

båse, uo. *bås -ər -ət -ət* (Agersk.); *bos -ər -əð -əð* (Thy; Vrads h.); *buwəs -ər -t -t* (Malt) — 1) båse kreaturerne, sætte dem hver i sin bås; sætte kloven, hvorved de bindes, om dem (Vrads h.). 2) om personer, skikke til sæde; *skyñ jær å blyw bost* (Han h.); *han blöw et reqtə buwəsət* (Malt), han kom på fejl hylde; *bos jæn* (Vrads h.) magte en; *di æ star əñ a ka bos əm* (vestj.) om trumfer i kortspil ɔ: stikke, tage hjem.

båsgrob, no. *båsgrov æn -grov* (Sem); *båsgråw æn -w* (Agersk.) — grøften i stalden bag køerne, som optager den faste og flydende gødning.

båslad (?), no. *boslaw è* best. *-lawə* (Vens.; Lild) = bæsning.

båspæl, no. *bospæl i -pæl* (Vens.) halepæl; pælen, som støtter bæsningen ud mod båsgroven.

båsrum, no. *båsrum et* (Ang.) staldbygning.

båtteost, no. se borreost.

C.

c, bogstav, nævnes: *sij̀ə* (vestj.). Ord, der sædvanlig i rgsm. skrives med c og som er optaget i jyske almuesmål, må søges under k eller s; lydtegnet *c* vil der findes oplysning om under g og k.

chaise, no. se skæjse.

chenille, no. *seni·li æn -ə* (Tåning) en art lang smal frakke med flere slag, det ene lidt længere end det andet, af hvilke det nederste og længste kun nåede til midt på armene, J. Saml. I. 309 (Vens.); *gonat i æn slå̦* (et slag), *få seni·li hå̦r a eŋən å̦,* Sgr. III. 169. 918, vestj. rim.

chocolade, no. se sukkerlade.

cinders, no. se sinder.

cirkel, no. se sirkel.

cylinder, no. se sylinder.

Cyprianus, no. den danske almues trolddomsbog; *di ku gi Sepriå̱·nus i ar̦ə te ni̦ mæn̦, dæň ten̲* (tiende) *dæ fek en, ku it blyw skil̦ ve̦ ən; dæň æ skröu̲ən mæ stu̲ə rø̲ boqstaw̲;* om en mand fortælles: *han ku åsə lø̲s i Sepriå̱·nus, mæn de wa han li̦ gåt it så møj døqti te* (Lisbj. Terp); *„dèsuən ha ha̧j mèjstəboqən Seperònus å wijst dèm èn gaməl boq mè røj bòwstawər“*, Grb. 60. 16; *„òl prèjst, i de mȩjst dèm, dèr hò go i dè sowt sku̲l, skal ha i skåk bòqər, å imæl dèm è Seperònus“*, Gbr. 198. 12; der var en munk, som hed Cypri, og en nonne, som hed Anne, der i fællesskab skrev Cyprianus, Kr. VIII. 390. 715; Cyprianus hed en mand, der levede i gamle dage, han havde gjort forfærdelig meget ondt i sin tid, og den bog, der har navn efter ham, har han skrevet og deri lært det onde fra sig til andre; men på sine gamle dage angrede han sin synd, og så skrev han en anden bog, hvori han lærte fra sig, hvordan alt det onde, han havde skrevet om i den første bog, kunde forhindres; somme have den første bog, og göre ondt med den, andre, og det er de gode af de „kloge“, har den anden bog og forhindre dermed det onde (jfr. Sgr. V. 206. 785); kun få have dem begge, J. K. 104. I.; jfr. fortællingen om Cypri bisp, Sgr. IV. 103, der ender: men Cypri bisp har skrevet en bog om alle de kunster og ture, han har haft med „ham selv“, og denne bog hedder Cyprianus; Cyprianus stammer fra fandens søster, Kr. VI. 242. 332; Cyprianus boede på en dansk ø, fór til helvede, men var slettere end djævelen og blev smidt ud igen og kom tilbage til sin ø; der skrev han ni bøger; tre eller ni eksemplarer af hans bog skal være afskrevet af en munk og udbredt over hele verden, Müllenhoff, Sagen s. 192, fra Husum. Den „sorte“ bog er mindre kraftig end C—; C— består i grunden af tre bøger: den egentlige Cyprianus samt Tertullianus og Åbrianus; i Vestfyn hedder det, at C— består af 12 bøger, den ene kraftigere end den anden; kan man læse den sidste, da kan man binde djævelen, men de fleste har ikke magt el. vidskab til at bruge og læse mere end de første bøger; den bog, som kaldes C—, er et stykke af Johannes' Åbenb., men det blev ikke taget med i den alm. bibel, for at onde mskr. ikke skulde fristes til at misbruge det (Østfyn); på Sinai bjærg gav Vorherre den forjættelse til Moses, at alt, hvad han sagde eller skrev, skulde være sandhed og ske som han vilde, og alt hvad han selv bad om og lærte menneskene at bede om, skulde blive opfyldt; men da fristede djævelen Moses, så han foruden de fem Mosebøger (s. d.) skrev en sjette Mosebog, og det er den, som siden er bleven kaldt C—; hvad der står i denne bog har kraft, fordi det er skrevet af Moses efter herrens forjættelser (Langeland), jfr. Cyprianus P. P. P., Kbhvn. 1772. fort.; man kan kun slippe C—, når en præst kaster den i rindende vand og læser over den (jfr. J. K. 28. 30), ellers kommer den altid igen, hvordan man end forsøger at skille sig ved den; har en mand ejet bogen, skal den gives ham med i kisten, når han er død, for hvis hans börn efter ham beholder den, kan de kun vanskelig slippe af med den; nogle mener endog, at de da hører den onde til; når en har C— og vil af med den, kan det hverken hjælpe at give den bort,

brænde den (se Sgr. V. 206. 786) el. kaste den bort, thi den vil altid vende uskadt tilbage til sin ejermand; han kan kun slippe den, hvis han kan sælge den til en anden (Langeland); en fattig almuesmand i Århus fortalte 1872, at han havde fortrudt så skammelig, at han havde solgt C—, som han en gang havde ejet: „for nu har jeg levet i armod al min tid og opfødt mange börn, men sålænge jeg havde denne bog, savnede vi aldrig brød i huset". I gamle dage, da Universitetsbibliotheket var på Rundekirkens loft, gemtes C— også her, men der var en gang en, som læste i den og kom galt afsted. Bogen blev derfor lænket til en stor sten og nedstyrtet til bunden af den hule kærne i Rundetårn, og der ligger den endnu, J. K. 104. 273—91; den, der først gör ondt én gang med C—, kan ikke siden göre godt, Kr. IV. 405. 612; når han læste på den første side af C— blev bogstaverne til fluer, når han læste på den anden, blev de til bier; på den tredie side blev de til slanger og på den fjerde til smådjævle, Kr. VIII. 329; Cyprianus' død Kr. VIII. 390. 716; fortællinger om masker, som ejer C—, se Kr. IV. 183. 256; 205. 287; 237. 335. VI. 148. 212; 199. 273. VIII. 257, 276—79; Gr. Gl. d. M. I. 150. 190; II. 237. 366—67; Thiele, Danmarks Folkesagn (1843) II. 92; Thiele, Danske Almues overtr. Meninger (1860) s. 153; se Henrik Smidt. Til oplysning om, hvorledes det er gået til, at biskop Cyprianus (i Karthago el. Antiokia) er bleven troldmand i folkets forestilling, kan oplyses, at Fausts „Höllenzwang" (Dr. Faustens dreifacher Höllenzwang, opr. trykt i Passau 1407, findes aftrykt i Scheible Das Kloster V.) skal allerede 1559 være trykt under Cyprians navn; i Das Kloster II. 835 findes aftrykt: Cypriani citatio angelorum, Paris 1508; i Chr. Petersens Jærtegns Postil I. s. 338 (Brandts udg.) nævnes: en mand hed Ciprianus som meget forfaren wor i den sorte konst, se Abr. Kall: „Formodning om de hos vor Almue under Cyprians navn forekommende magiske bøger", Vid. Selsk. Skr., Nye Saml. V.; Werlauff. Antegnelser til Ludv. Holbergs Lystspil s. 495; R. Nyerup, Alm. Morskabsl. i Danm. og Norge s. 194 ff.; Cyprianus' Bog ordret optr. efter den gamle Cyprianus, Kbhvn. 1881; Aftryk af en Kunstbog, Kr. VI. 353; svensk hos E. Wigström Folkdiktning II. (1881) s. 355 ff.; Signeformularer og Trylleråd ved M. Lorenzen, J. Saml. IV. 99; jfr. endnu med henvisn. Wuttke Der deutsche Volksaberglaube (1869) s. 157 ff.; Calderons drama Cyprianus overs. af Richter; endelig se rakker-.

D.

d, bogstav; udtales *dijə* (vestj.) af de gamle.

I. isl. -t, rgsm. -δ > -δ: sydlige Jylland, „grænsen mod syd er Kolding fjord og på det nærmeste Kongeåen"; vestpå omtr. Sneum å; eks. *faδ, gåδ* (gade), *boδ* (båd), *kluδ, køδ, ęδ* (æde) osv.; „grænsen mod nord er vanskeligere at bestemme; østpå begynder den mellem Århus og Horsens ved herredsskellet mell. Ning og Hads h.; den vil derpå omtrent følge skellet mellem Hads og Vor h. til Horsensfjord; former med *-δ* har således Nølev, Odder, Hundslund; fra Horsens nærmeste omegn vil grænsen fortsætte sig mod vest og følge Skjern å til Ringkøbing fjord; *-δ* har Rårup, Ut, Uldum, Linde-balle, S. Omme, Lyne, S. Bork s.; det sydlige Djursland, Tved på Mols, Nimtofte n. f. Kolindsund, Himmerland og tilgrænsende egne mod syd samt Mors, Thy (Vest. Hanh.); Falslev og Harritslev mell. Mariager og Randers fjord, vistn. også Rougsø h. og måske hele strækningen til Sønderherred og Mols" (Thorsens lydl.).

II. isl. -t, rgsm. -δ > -r; „en stor del af det vestl. Jyll., neml. strækningen mell. Skjernå og Limfjorden samt Thyholm; former med -r findes i

Salling, Ørre, Skjern og vestligere egne; en del af Øst- og Midtjylland, neml. strækningen Århus—Viborg; i Vejlby (Årh.) siger man *ət far kørmar,* det samme har man tidligere sagt i Viby, men her siger man nu *ət faj købjmaj;* former med -r findes nu i Elsborg, Serup og Lysgård s. f. Viborg; det nordøstlige Djursland (Karleby): *rårən* (rådden), *suwər* (sod), *far* (fad), *går* (gade); ifølge Lyngby findes -r i Kastberg og østligere egne, mod nord og øst til Kattegat, mod syd til Kolindsund" (Thorsens lydlære). Hele Sønderj. fra en linie omtr. syd for Kolding fjord i øst, Sneum å vestpå og Kongeåen midt i landet; om folk i Darum fortælles, at *di hå grør i æ gryr o mar i æ far, o di serər ur o æ går o ærər ət, æ kåkkyləŋər* (el. *smo sparə*) *gor ur o æ mørəŋ o pekər kirək;* i Horsensegnen siges om beboere i andre egne, der har -r: *a ska sto o æ mørəŋ o siþ nær de æ hyw merə* (höj middag); *a ka siþ åp ar æ gårə o niþr ar æ gyrə: dær ær mar i æ far o grør i æ gyrə;* såvel om beboerne n. f. Skjern å som om Sønderjyderne hedder det i Vestj., at de siger: *mar i æ far o grør i æ gryr o æn hwir stur skær ur o æ mørəŋ;* i den vestl. del af Lysgård h. siges: *mør æ stur, æləs lövər ən i æ gårdam å gor i blør i æ plarərigos,* el.: *æ mar i æ far, æ grør i æ gryr, æ skiþr å er mæj; ta mæ æ gryrstek!* Kr. VI. 314. 13. I Viby v. Århus gik de for en menneskealder siden *urən om gorən å åp å gårən mæ klårən* (plagen) *te smiri,* men nu: *uðən om gorən å åp å gåjən mæ klåjən te smiði,* Kr. VI. 313. 7.

III. isl. -t, rgsm. -ð > -j; „en stor del af Østj.; former med -j findes i Gangsted, Ovsted, Dover, Adsløv, Ormsløv, Tilst, Skjørring, Tvilum, Sejling, Sinding, Tønning, Østbirk, Lundum, Hansted, Væhr; Søvind har: *maj* (mad), *gåi* (gade), *flåi* (flad), *søi* (sød), *ui* (ud) osv." (Thorsen); i Hads h. spottes over Vor herreds folk, fordi de siger: *fajət å majət å gryjən å grøjən å gryskiən.*

IV. isl. -t, rgsm. -ð > *-q*; „Malling, Beder og måske Mårslet sogn s. f. Århus: *maq* (mad), *faq* (fad), *måq* (måde), *soq* (sod), *roq* (rod), *fløq* (fløde)" (Thorsen Lydl.); de siger: *faq, maq, grøq, gryq i Beqə, Maləŋ, Pæqhòlt å di stræqə* ɔ: fad, mad, grød, gryde i Beder, Malling, Pedholt og de stræder; når börnene i Malling skole skal skrive: „mit skæg er rød", skrives: „mit sked er røg"; Tkjær fra Virklund v. Silkeborg har: dejemog (derimod) II. 7; kjøg (kjød) II. 9, ssts. lig (lede); bægst (bedst) II. 94; endelig *-q* i S. Herred på Als: *gryq* (gryde), *de veq æ hatər il* (det ved jeg hartad ikke), mulig dog *k* for *q*.

V. isl. -t, rgsm. -ð > *w* på Sams, jfr. i ordb. jyde, skarntyde, skyde.

VI. „medlyden helt forsvunden, Vensyssel (Åby): *fa* (fad), *flå* (flad), *gå* (gade), *cø* (kjød), *hwi* (hvid) osv.; en del af strækningen Århus—Randers: Skader, Voldum, Virring, Halling (Lby)" (Thors. Lydl.).

VII. isl. -ð, rgsm. -ð „falder bort el. bliver til [*-i* el.] *-j*; den største del af Jyll. har *lå* (lade), *skå* (skade, isl. skaði), *spå* (spade); en enkelt vestj. egn har *låj,* måske *låi* (Stadil v. Rgkb.), en østj. egn (Mørke) har *spòj, lòj* (spade, lade); i det mellemste Østj. (Søvind): *blaj, glaj, sajəl;* Himmerland har *brøj* (brød), *nøj* (nød), *døj* (død), *bløj* (bløde), men: *rø* (rød), *ø* (øde), *nø* (nøde)" (Thors. Lydl.); Sønderj. har alm. *lai* (lade), *skai* (skade), *spai* (spade), *blaj, glaj, sajəl,* men: *brø, rø, dø* osv., se de enkelte ord. Mærkes kan endnu, at hvor -ð er bortfaldet, men i böjningen kommer mell. to selvlyd, haves -r-, f. ex. *gry* (gryde) flt. *grøre* (Røgen s.), ligeledes: *spå* (spade) flt. *spårə; re* (en rede) flt. *rerə; kle* (et klæde) flt. *klerə;* også *lu* (lue) flt. *lurə; veri* (vædde); *bòrə* (bindeo. både); „fra begi sire" Tkj. II. 84, fra begge sider; se forøvrigt Thorsens lydlære s. 67 ff.

VIII. Endnu skal blot göres opmærksom på, at i småord, stedord, kendeord, bindeord, hvor rgsm. som forlyd har d-, bevarer forskellige mål *ð-; hon baðæ* (Koed, Mols); *så skul a ða te å fåtøl æn histåriq*, Lyngby (Mols); *æ ðæ nuə ðærən?* (Støvr. h.) er der nogen derinde? *a spørə ðæ om ət* (sts.); ligeså i smsætn. med forholdsord, f. eks. *veðæ* (ved dig), *poðæ, mæðæ, teðæ*, på dig, med dig, til dig (Støvr. o. fl. st.); se under de enkelte ord. Endelig findes for ð- i forlyd i småord *r-* i Gjerrild og omliggende sogne *ræ* der, *ræn* den, *ra* da osv., hvilket har givet anledning til en stor mængde sammenstillinger, hvori der vrænges efter beboerne: *æ re ræ Ras, ræ komə riən po re rø øq?* er det dig, Rasmus, der kommer ridende på det røde øg? *Garəlam, gi mæ nuər a ri Hejsəl pærə*, gadelam, giv mig nogle af de Hessel pærer, Sgr. III. 39. 72; *ro ska go ræ en a ræn put ræ hæn*, du skal gå der ind ad den port port derhenne; *hwem æ re ra, ræn man ræ kåm?* hvem er det da, den mand, der kom? desuden har jeg mærket mig: *ræm*, dem; *ren*, din; *ri*, de; [*rærəs*], deres. — Endnu skal blot nævnes former som: *stuw* el. *stuk*, stud; *uw* el. *uk*, ud, osv. (Vens.); *uc*, ud (S. Sams); *tic*, tid (Vens.).

1. da, bio. — 1) på den tid, den gang: *da føst; de æ da føsti löwn da!* (vestj.); „ve do læ mæ en håen, om do æ tereh? — da vel a åsse de!“ Blich. Bindst.; *som ə da va optø* (Ang.) såsnart som det var optøet. — 2) da, i det tilfælde, i så fald: *da ær ət da möj var; da ær ət slem, de æ ves nåk* (vestj.); *da skal a relə kom ætə dè! da ka ət nåk vè, di morə dæm ve de gil!* (Søvind s.); „*de lam lè sè ålti hør te wåsəl får ènhwa lajplaw, da hwes hon råmə dèm dær i sownt*“, Grb. 174. 2, det lam lader sig altid høre til varsel for enhver landeplage, såfremt den rammer dem der i sognet. 3) altså, efter alt det: *så blöw de da æ gèn å ət! ve do et de da! komər do? — ja, a gör da!* (vestj.); *po dæn måð kam diða løkələ i lan* (Lild s.); „*så blywə de guwl da lèbsk får ham*“, Grb. 5. 11; *så skul a ða te å fåtøl æn histåriq*, Lyngby (Mols); *a næjlət ən da!* (vestslesv.) jeg greb den omsider. 4) dog, alligevel: *de æ da löwn wal! de æ da gråw slem! do må da ænəkən kom; do æ da æn hwalə kål!* (vestj.); „*så ku di da i de mejst brèj te huwsðəhow*“ Grb. 28. 4, så kunde de dog i det mindste brænde (brændevin) til husbehov; *do æ da ət stræn meñəsk! dè si da stræn ui!* (Søvind s.) det ser dog forskrækkeligt ud; *de war æn sølə væjr da!* det var dog et dårligt vejr! (Lønb.); *da æ dær da æn fålə jawt mæ jær!* (Andst), da har I dog farlig travlt; *næj, sijə da!* (vestj.); jfr. isl. þá el. þó.

2. da, bindeo. — 1) dengang da, *a homəð mæ, da hañ traj så nær te mæ* (Lild s.), jeg gik tilbage, da han trådte så nær hen til mig; „om manningi, da de a wohnt“, To Nov. s. 10, om morgenen, da (at) jeg vågnede; „Ja, tintj a ve mæ siel, da de a so Ajes“, s. 20, da (at) jeg så Anders; *da di so ham* (Vens.); jfr. lag. 2) eftersom, på grund af; „kaskisæ haj hellerintj wa we sæ siel så fulkommele, da de døj wa så nær“ To Nov. s. 22, eftersom døden var så nær; isl. þá er, nrsk då; jfr. end-, nu det-.

da, no. se daje.

dab, to. *dað* (Lild s.) det, at næsehulheden er forstoppet ved forkølelse, så udtalen vanskeliggöres; *nær do tår kul, blywər do så dað;* snakke dabt, Mb. snövle (Vens.).

1. dabe, no. *dað æn -ər* (Vens.) kølle til at stampe ler sammen til logulv, jfr. driver, lerstampe.

2. dabe, uo. *dað -ər -ə* (Vens.) stampe ler med en dabe; også: *haj daðər* ɔ: sinker.

dada, no. se dajda.

-dadder, se hjabbre-.

daf, no. se dob.

dag, no. *daw æn daw* (vestj., Sønderj., Kolding, Lild s.), flt. *daw* (D., Gjörding s., Søvind s., Røgen s., Hjelmsl. h.); *da i* best. *dawi* flt. *daw -ən* (Vens.), flt. *daw* (S. Sams); *da æn da* (Øland); *da æn* best. *dawən* flt. *daw* (Hell. h.); *då æn daw* (Hmr. h., Vejr., Agger, Thy, Mors); *daw æn daw* (Ang.) — 1) = rgsm.; *ida* (Vens., S. Sams); *idå* (Mors, Agger); „*jo læŋər åp po æ åå, jo wilər*

fålk!“ *så æ mañ, æ rakər kåm iñ* (Mors); *de ralərər gåt idå* (smsts.) det blæser stærkt idag; *idaw* (D., vestj., Søvind s.); *ædaw* el. *adaw* (Mellemslesv., Angel); *i då tilə* (Sall.), *idå tilə* (Mors, Vejr.), *idaw tijələ* (D., Malt, Andst) imorges; *om daw* (vestj.), *om dawi* (Vens.), *om æ då* (Thy); *hañ skal hå ən skæləŋ o æ då* el. *åm æ då* (Agger); *åm æ då* (Vejr.), hver dag el. også en enkelt dag; *wa de əpo æ då?* (Thy) om dagen; *nèj òp æ daw* (Lild s.) noget op ad dagen, *åp o æ daw* (D.); *òm añən dawən* (Søvind s.) næste dag; *dæñ ǫn daw* (Søvind s.), *dæñ añən daw* (D.), *ina·jən då* el. *inå·n då* el. *i sijst då* (Agger), *dæñ ąn das* (Mellemslesv.) forleden dag; *huñ gèr I å hǫr ət òm dawən?* (Søvind) hvordan går I og har det til jævnshold? *om æ dawər* (Mors) ɔ: daglig; *de æ hans får åp a daw* (Agger) = rgsm.; *sålæŋ æ daw ær ǫ æ heməl* el. *vę æ daw* ɔ: mens det er lyst; *daw uð o daw iñ, daw ætər añən* (Andst) = rgsm.; *dæñ daw idaw ær* (Lild s., vestj.); *imowən dæñ daw* (Søvind s.); *om ən åtəs tij* (vestj.), *åm ən òt dås tij* (Mors) om en otte dages tid; „*haj ha sit dè bruwn fyli dawi föri*“, Grb. 51. 177, han havde set det brune føl dagen iforvejen; *(h)vær daw hær sin plaw* (Ang.); „*dèj da å dèj sårə*“, Grb. 237. 160, *dæñ daw dæñ sårə, dæñ næt dæñ glę* (Lisbj. Terp); „*te jywl è dawi eñc òñc èj to mørk èjər*“, Grb. 242. 265; *vi fæk il æn glaj daw öwə ham de gåŋ* (Sundv.) ɔ: han døde ikke den gang: den glade dag er hentydning til begravelsesgildet; *de æ nåk et hans guwə daw idaw* (vestj.) ɔ: han er vranten; *æ daw ær alər så låŋ, nær æ suwəl gor nijər, så ær ət awtən* (vestj.); *de æ daw te awtən, sin skæŋ æ mǫn* (vestj.); *a hǫ ət så gåt som dawən æ lòŋ* (Silkeborg); *viñər æ daw vær låŋ, vær æ tråi kårt* (vestslesv.) nær dagene længes, bliver tråden kort ɔ: kommer kvinderne kun lidet til sytöj; *ja, æ hær eñda stål ve æ lys daw*, J. M. 57, jeg har endog stjålet ved den lyse dag; *dær æ læŋ te daw i æ òwn* (vestj.), Sgr. III. 44. 167; *æn ka hwærkən si daw ælər dar* (vestj.), hvor der er bælgmørkt; *de hå hwærkən wæj hælər då* (Agger) ɔ: det har ingen art, er uforstandig tale; *de hår eŋən nø, dær komər flijər daw å æ østən* (D.), *dær æ mer daw i æ jøstən* (Hadersl. egn) der er mere dagslys i østen, ɔ: imorgen kommer atter en dag, Gr. Gl. d. M. III. 210. 69; *han kåm sølə, huwəkols a daw* (D.) han kom elendig, hovedkulds af dage, *tæj sæ a daw* (D.); *de ska nåk kom får æn daw, de blöw bråŋən få daw* (D.) ɔ: blive åbenbart; ja, de drok bryllup i dagere fem, Kr. II. 155. 10; de strideres i dager, de strideres i to, den tredie dag til kvælde, Kr. I. 349. 5; de som går til fiskeriet de „første“ dage i ugen, nemlig mandag, onsdag og fredag, kaldes første halvfjerding, og de som går de „sidste“ dage [tirsdag, torsdag og lördag] sidste halvfjerding, J. Saml. VIII. 166 fra sildefiskeriet i Sall.; *stuər daw* (Lild s.) er en helligdag i høhøstens tid, da egnens ungdom indbydes til at slå og rive ens eng, hvorpå der om aftenen göres gilde for dem. Af rim om dagene nævnes:

mañdə æ gesweñt då,
tijəsdə gyjə wi eñt å,
wåjənsdə sijə wi wås let omkreŋ,
tårsdə gyjə wi eŋən teŋ,
fræjdə ær æn hwildå,
søñdə æ sabå·t (Agger);

el. *mañda slor han sliñt,*
tisda bəstel han iñt,
wonsda sir han sæj let omkreŋ,
å tosda bestel han eŋən teŋ,
freda å löwərda gor liqəså,
om søñda han et arbəð må (Vejle).

En vestj. remse om dagene lyder: *a skul hælsən dæ fra Marianə o Per Stærk o mañda, om do vil o tisda kom o wonsda, blyw ve wås o tosda, fo æn skæful te di oñən o fræjda, følə mæ wås te kærk o löwərda, o hør æn awskyələ kòn brujviəls o søñda*, jfr. Sgr. IV. 190. 563; el. fra Ry sogn: *hwi tisdə, åsk wonsdə, tosdə tanəbjèrə, fredə fuwəlòw* (foderkurv), *lòwdə let pæn, syñdə selkitåp, mañdə gulknap;* for bekvemheds skyld hensættes dagenes navne: *syñdə moñdə tisdə wònsdə tosdə frèjə löwərdə* (D.); *syñdə moñdə tisda wonsda tosda frèja luwəra* (Fanø); *søñdə mandə tesdə* el. *tiəsdə wonsdə tåsdə fræjdə löwərdə* (Vejr.); *søndə mandə tiəsdə wojənsdə tåsdə fræjðə luwəðə* (Jølby Mors); *sønda manda tisda wonsda tosda frèja luwərda* (Vens.); *søñda manda tiəsda wojənsda tòsda frèjda luəda* (Lild

s.); *syndə mandə tiəsde wojənsdə tåsdə frejdə luədə* (S. Sall.); *səndə mandə tisdə wònsdə tosdə frèjðə lòwðə, om mandən tisdən* osv. (Løgstør); *sønda manda tisda wònsda tosda freda lòwda* (Røgen s.); *[sønda] mònda tisda wonsda* (N. Sams: *wonsda*) *toəsda frèjə* (N. Sams: *frèjda*) *luəra* (N. Sams: *luərda*), best. *frèjawi luərawi* (S. Sams); *synda munda tisda vonsda tåsda freda löwrda* (Agersk.); *synda monda tisda vonsda tåsda freda löwda* (Sundev., *lawəda* Åbenrå); *söndaw mondaw tisdaw vonsdaw tosdaw fredaw löwərdaw* (Angel); herved må endnu bemærkes, at halvlyden *-ə* regelmæssig træder istedetfor *-a* i endelsen, såsnart der tales hurtig, undtagen vistnok i Angel. 2) i flt.: tid; *gaməl daw, wå daw, dlər i mi daw, dl mi daw, guwə d—, brun* (s. d.) *d—; no om daw* (Agger, alm.); *næj, hwa om do håj sjæt mæ i mi on daw, da kun a nåwəð!* (Fredericia) siger de gamle; *i förə daw* (Ang.) i gamle dage; *goi daw ska goi biən te å bær* (Ang.); *goi daw kåstər pen* (Branderup) Kk. ordspr. 125. 1402; *æ daw ær om* (D.) siges om koen, når de 40 uger af drægtigheden er omme, efter den tid: *gær ən urən daw* (Valsb.), *idå æ ər uð mæ æ kow* (Mors) ɔ: tiden er omme. 3) frist; *be daw* (Vens.) begære opsættelse; „men så bløw Kjesten rint katålsk å hwæll å ba om daw da", Blich. Bindst., men så blev Kirsten rent forstyrret, skreg og bad om opsættelse. 4) endnu mærkes et par udtryk: *æn guwə daw mæ æn hwòl i* (D.), *mæ et gaf i* (Vestslesv.) et toppet stykke hvedebrød med hul igennem, der for en 30—40 år siden alm. solgtes i Ribeegnen; *å, ve do int ha æn goi daw mæ ət gaf øgəməl!* Kok ordspr. 152. 1729 (Mellemslesv.) er hånlig afvisende; *ja, de vel då wår æn daw mæ æn hål i* (Andst) ɔ: længe; *a vel gi dæ æn gowə daw o æn lån awtən* (vestj.) ɔ: jeg vil blæse dig et stykke; — se aften, dags, morgen, mode; Bartholomæi-, bede-, bojle-, brudesengs-, bryllups-, byde-, domme-, døde-, flytte-, fri-, geburts-, hellig-, jule-, knoge-, konge-, lönnings-, maj-, markeds-, mid-, midsommers-, Mikkels-, Mortens-, nyårs-, Oles-, Peders-, pintse-, plis-, Povls-, påske-, rumpe-, Sankt Olufs-, sidst-, sommer-, stad-, sögne-, tamper-, vinter-, års-.

dagbog, no. *dawboq æn* (D.) = rgsm.

dagbrammer, no. *dawbramər æn* (Holmsl. kl.) frisk vind af nordvest, der lægger sig mod aften; *å de æ wal et ant en æn d—;* se brammer, iler.

dagbrækning, no. *dawbrækni i* (S. Sams) = rgsm.

dagbænk, no. Mb. till., skin på himlen i øst.

dagdejlig, to. *dawdæjlə* (Tønder) dejlig som dagen.

dagdriver, no. *dawdrywər i -ər* (Vens.; D., Andst); *dawdrywə i* best. *-drywəri* (S. Sams) = rgsm.

dagdröm, no. Mb. falde i d— (Sønderj.), falde i dybe tanker.

1. -dage, flt. se bejle-, börne-, drenge-, hunde-, ølade-, katte-, kjæreste-, kost-, nuom-, pige-, ung-.

2. -dage, *-daw* (Angel) findes som endelse: *rikdaw, vedaw, sykdaw,* rigdom, smerte, sygdom; jfr. isl. bardagi, spurdagi.

3. dage, uo. *daw -ər* tf. *-ər* (Vejr.; Sall.); *dawəs -əst -əst* (Vens., Agersk.); *dawəs* (Søvind s.) — 1) trans., om solen, der frembringer dagmilde om vinteren, jfr. slåne, dagslåne; *æ suwəl dawər* (Vejr.). 2) *de dawəs* = dages, bliver dag; *de dawə* (Sundv.); *no dawəs de nåk åp* (D.) opdages det; han langede ham en, te han aldrig dagedes mere, Kr. III. 257, kom sig; se be-.

dagetal, no. *dawtal* (Vejr.; D.); *dawərtal* (Thy) — *arbər i d—*, arbejde som daglejer; *de swenər i d—*, det svinder dag for dag (Vejr.); *go i d—* (D.); *gå få dawtal* (vestslesv.).

dagetalsfolk, no. *dawtalsfålk* (vestslesv.) daglejere.

dagetalskarl, no. *dawtalskål æn -kål* (vestj.) daglejer.

dagflod, no. *dawfloð* (Mors); *dawflow* el. *dawflå è* best. *-flåt* (Vens.) — dagmilde, *æ dawfloð hår majt* (Mors), *de æ dawflowən dæ jør ə, de snejə gor å* (Vens.) det er dagmilden, som gör det, at sneen smelter; se dagslåne.

daggejærn, no. *dakəjærn et* (Sundv.) den smalle murske, der bruges til at udfuge med; jfr. plt. dagge, dolk.

-dagger, afledningsendelse; se flas-, hej-, ralt-, skral-, skrolle-, skud-, sloj-.

daggry, no. *i dawgryjən* (S. Sams) = rgsm.

dagjamling, no. se jamling.

dagleje, no. *dawlæj* (D.); *dawli* (Holstebro) = rgsm.

daglejer, no. *dawlæjər æn -ər* (D.) = rgsm.; *rask mæ æ dawlæjərə, wo æjən fålk komə, næə di ka*, Sgr. II. 109. 512 (Fly); *nær æ suwəl æ nijər, så hår æ dawlæjərər djær fåld·w* (vestj.); se dagetal.

daglig, to. *dawlə* (D.); *dawlə* (Vens.) — 1) = rgsm.; *hañ gor i hans dawlə klèjər* (Lild s.); men: *han æ dawlə i æ klæjər* (vestj.) simpel i klæder; *kom te dawlə* (Mors); *vi ær åt dawlə fålk* (D.) ɔ: hver dag otte personer; *te dawle daw* (Malt) hver dag; *dawlə fålk* (Angel) almuesfolk. 2) simpel, dårlig; *de æ möj få dyr o få dawlə* (Malt); *han si så dawlə uð* (Mors) dårlig; *æn dawlə hæst* (vestslesv.) en dårlig hest; *han snakər så dawlə* (Lild s.) ligefrem; men: *dawlə snak* (vestj.) rå, plump tale.

dagligbrug, no. = rgsm.; *„te dawləbrog war hąj ræjti e tålə å fræələ mȩsk“*, Grb. 17. 10, til dagligbrug var han rigtig et tålmodigt og fredeligt menneske.

dagligdags, bio. *dawlədas* (Randers); *dawlədaws* (Ang.): *han kømər d—*, han kommer hver dag.

dagligstue, no. *dawləståw æn* (Mors, vestj.); *dawəlstòw æn* (Vens., Mors, Thy) = rgsm.; *„hąj ȩj è gåŋsdən ijèməl dawləstowən å stæqəst“*, Grb. 30. 37, han ind ad gangdören igennem dagligstuen og stegerset; *æ præstəs dawləstòw* (D.).

dagligt-brød, no. *dawlə-brø* el. *-brøj* (Vens., Himmerl.) en plante, engelskgræs, armeria vulg. Wild., J. T. 25. 285.

daglön, no. *dawlön* (Andst); *dawlön* (Lild s., vestj.) = rgsm.; *dær leqər di dawlön* (D.) til den, som taber noget; den, som ikke river rent ved høslætten, *sæţər hans dawlön o æ æŋ* (D.); *han gor får æn dawlön å seţər i æn husgñ* (Andst).

daglönner, no. *dawlönər æn* (S. Jyll.) = rgsm.

dagmilde, no. *dawmil* (Mors) den tid på dagen om vinteren, da solen har magt.

dagmen, no. best. *dawmæñən* (S. Sams) dagmilde; i Sydsælland: dagmeien, Mb. under dagflod; se dagmejning, -men, -minning Kalk.; dagsmäja Rietz.

dagning, no. *dawnəŋ i* (Vens.; Mors, Agersk., Bradr.); *dawni* hak. best. *-niji* (N. Sams) = rgsm., se dagslyssen; *„andas mòn spør hąj dèm, om di ha non røj kat dè we huws, få sònt i jȩj ha hąj sit dèwə i dawnəŋi“*, Grb. 60. 8, anden dags morgen spörger han dem, om de havde nogen rød kat der ved huse, for sådan en havde han set derved i dagningen.

dagro, no. *dawrow* (Lild s.) ro om dagen; alm. om urolige börn: de giver hverken natte- el. dagro; *æ hå hwærkən nætrow hælə dawsrow fuwər ham, hañ löbər hær o æ dar alstæjər* (altid) (Agger); se nattero.

dags, no. ejeform af dag; *æn das tij får* (Lild s.); *æn das arbəð, gröwt* (gravning), *kåst* (kost), *slæt* (høslæt), *tij* (vestj.); *de æ daws te* (Agger, Vens.) tid på dagen til; *hwa daws hår wi?* (Agger) = *hwa ti daws ær ət?* (D.) ɔ: hvad er klokken? *tilə, silə daws* (vestj.) tidlig, silde på dagen; *no te daws* (vestj.) nuomtider; *ȩj te daws* (Vens.) hidtil; *hwa, hwitər, hwiti, hwitə daws wa de?* (Vens.); *jæŋ ti daws, som ti daws* (vestj.) en tid om dagen, sommetider om dagen; *hwær dawsəns daw* (Lild s.); *hwær ewiqə dawsəns då* (Agger); *hwè jæŋəstə dawsəns da* (S. Sams); *(h)vær æn dawsəns daw* (vestslesv.); *han hår et añt eñ daw o dawsəns kom* (vestj.) ɔ: af hånd og i mund; *di tæŋkər kon o daw o dawsəns kom* (D., Søvind s.), jfr. Kr. VIII. 185; *kom få dawsəns lysən* (Ribe); *dawsəns knöw* (Thy) skön som dagen; *han war så dawsens liq atər mæ* (vestj.) han lignede mig ubeskrivelig; se anden-, daglig-, davre-, drivtid-, herefter-, hugsom-, hverve-, mellemmad-, nadver-, nadvertid-, onden-, ondentid-, røgte-, senge-, silde-, sligtid-, såtid-, tidlig-.

dagsand, to. *dawsañ* (Tønder) klart som dagen; *dè æ ves å dawsan* (Åbenrå); jfr. isl. dagsannr.

dagsfrist, no. *dawsfrest* (vestj.) = rgsm.; *d— æ guwə*, alm. ordspr.

dagsgang, no. *de ær æn hijəl dawsgåŋ hæfræ* (vestj.) ɔ: sålangt man kan gå en dag.

dagsgjerning, no. *dawsǵanəŋ* (vestj.); *dawsjanəŋ* (Vens.) — hvad der er bestilt dagen igennem; *do hå di dawsǵæn ǵòw for iðå* (Mors), mulig også: *dawsǵærəŋ* (Mors, Sall.); *no hå do ǵowr æn guŋə dawsǵən* (Agger), ironisk.

dagsgjerd, no *dawsǵær* (Thy) dagsgerning, se dagskjærm.

dagskilling, no. *dawskæləŋ* (Vejr.) grænse mellem lys og mørke om morgenen, se dagskin.

dagskin, no. *dawsken* (Mors) dagskær morgen og aften.

dagskjær, no. *dawskær* el. *-skar* (Thy; D.); *dawskær* (Lild); *dawskar è* (S. Sams) — 1) dagskær, se dagslyssen; „et pa ståhn ætter, søhn i dawskjaret, så pillred skadronen å“, Blich. Bindst.; *i dawskąərət* (Søvind s.). 2) dagmilde, se dagflod.

dagskjærm, no. *dawskærm* (Vejr.), således findes ordet i Lyngby's samlinger med tilföjelse: en dags pligtarbejde ved kirken; jeg formoder, at det er et misforståēt: dagsgjærd; se dagsgjerning.

dagskjön, to. *dawskön* (Rkb.) skön som dagen, bruges om börns skönhed.

dagskud, no. *dawskåj æn* (Rkb. kl) en fisketur ud på havet om dagen, jfr. havskud, nætskud.

dagslys, no. *dawslyjs* (Agger) = rgsm.

dagslyssen, no. *dawslysən* (Andst) — 1) dagslys: *de ka do möj bæjər ǵår ve dawslysən.* 2) *de skijə i æ d—,* i dagningen (vestj.).

dagslåne, no. *dawslan æn* (Agersk.); *dawslån æn* (D.); *dawslæn æn* (Rkb.) — dagmilde, se dagskjær.

dagsmad, no. i udtr. *dòwər æ dawsmað* (Lindk.); se davre.

Dagstrup, no. „gå i seng i Mørke og stå op i Dagstrup“ (to byer ved Kalø vig) forblommede udtryk med hentydning til mørke, dag, se Nyrop Spr. V. Sk. s. 98; „suelen gor ålle nie i Dawstrup, å den stor ålle åp i Mørke“, el. „di behøwwer ålle lyws i D— å di kan ålle væh dem fåruen i M—“, Kr. VI. 336. 169.

dagsætte, uo. *dawsæt* (Agersk., vestslesv.; Sundev.): *d— æn teŋ,* opsætte, udsætte; *do dawsætər ə nåk lisom æ dræŋ mæ æ grærən* (Sundv.); [*æ dawsætər il, lisom æ mañ mæ æ grærən te æ kun var i æ jor å så kuñ han il*] Kok ordspr. 137. 1532 (Agersk.).

dagvand, no. *dawvañ* (Sundv.) dagsregn; *æn das wañ* (Hovlbj. h.); *de blywər dawswañ* (Malt).

dagvis, to. *dawves* (Sønderj.) Kk., aldeles vist, sikkert.

dagvogn, no. *daw-un æn* (D.) = rgsm.

dajda, no. *dada·* (Agger); *dajdə* (Agerskov) — smæk; der siges til småbörn, der er uartige: *do ska nåk ha dada·* (Agger).

1. daje, no. *daj æn -ər* (vestj.); *da* (Agger) — vugge, også S. Jyll. Mb.; *no ska do nåk i di da* (Agger).

2. daje, uo. *daj -ər -ət* (D., Agersk.), ft. tf. *-əð* (Lild s., Thy, Mors); tf. *dajət* (Søvind) — 1) *daj mæ è bån* (Vens.); *daj æn bår* (Mors, Thy) lede et barn ved at støtte det under armene; „hon hojj dajet hin te hon lah å go“, Jyd. I. 2. 1; *dajə, dajə, lęr å gǫ, føst di stowər å så di smǫ* (Søvind s.; også N. Sams), börnerim; ligeså om voksne: *hañ wå så syg te wi mot daj ham eñ* (Agger). 2) gynge et barn på armen; *a ska daj dæ i söwn* (vestj.). 3) kærtegnende småslå, således som moderen lærer småbörn at göre (Sønderj.).

dajebånd, no. [*dajbuəñ*] (N. Sams) et stykke bånd, som føres under småbörns arme, og hvorved de ledes.

dakkel, no. *dakəl* (vestslesv.) prygl: *han fæk d—.*

dakle, uo. *dakəl -klər* (Andst); *dekəl* el. *dækəl* (Elbo): *a ska d— dæj, de ka do stuwəl ǫ* = prygle (Andst); *dækəl* (Elbo h.); *han æ deklət tę* (Elbo h.), fuld.

1. dal, no. *dal æn* (Søvind s.), flt. *dal* (S. Ho, Agersk., de unge i D.); *dål æn* best. *dål* flt. *dål* (Vens.; D., Mors, Thy); *dal* itk. (N. Sams); *dal i dal* (S, Sams) — 1) = rgsm.; dal i klitterne (S. Ho.), mulig flt. *dalər; dals Kręstən* (Søvind s.) øgenavn til en mand, som boede i en dal; „*de wa nor fålk låñc hèn frå, dè grow törə dèr i dål*“, Grb. 83. 44; det var nogle folk langt borte fra, de gravede tørv der i dalen; „*Cywsdål èr èn smal dòl i Tijs å Tålstrep sòwnskjæl*“, Grb. 167. 1; Kysdal er en smal dal i Tise og Tolstrup sogneskel.

2) dal (vestj.) kaldes et skår, man hugger i lebladet f. eks. på en sten; — jfr. latter-, lav-.

2. dal, udrbso. *dal dal!* (Vens., de ældre; Angel) kaldenavn til gæssene, nu: *dekə dekə!* — i Andst og Malt h. *palə palə!* sommesteder: *ribə ribə!* — se bos, bæ, føl, kalv, gis, rappe; ordet bruges også med navneords böjning: *dal æn* best. *-ən* flt. *dalər* (Vens.) gås.

dalbo, no. i et stedrim: Dørup dalboere, Sgr. V. 25. 51 (Hjelmsl. h.).

-dalder, se hjadder.

daldøs, no. *daldø's* (Fanø) spilles på *æn d— bræt* med terninger, mellem to partier, som har forskellig mærkede småpinde i huller på brættet.

dale, uo. *dål -ər -t* (Vens., Agger) = rgsm.; *„di dålt fli gåŋ får å hwijl dèm“*, Grb. 84. 66.

daler, no. *dalər æn* = flt. (Agersk.); *dålər æn* = flt. (Bradr., vestj., D.; huk. Vens.); *dålə æn -rə* (Søvind s.); *dålər i* = (S. Sams) — 1) en mønt; *æn gaməl d—* (Sønderj.), en daler kurant = c. Kr. 3.27; Mb. anfører et rim: *hærə guj, slå dalər, di småpæŋ æ så småə, uñ æ di å tæl, vær æ di å fåə* (S. Jyll.); se rigs-, slet-. 2) et håndslag, når man leger for börn: *gi no di bror æn guwə dålər* (Agger).

dalgjæs, no. *dalġæs* flt. best. *-ən* (S. Hald h.) kælenavn til gæs for småbörn; se dal.

dalk, no. *dalk æn* (vestslesv.) lavning på marken, jfr. dal, dælken.

dalkeret, to. *dalkərə* (vestslesv.) om marken: fuld af lavninger.

dalket, to. *dalkət* (vestslesv.): *han blöw gåt d—*, gennemblødt.

dalle, uo. *go å dali mæ et bòn* (Røgen) gå og slæbe, dingle, drive med et barn, foragteligt udtr.; Ole sidder med en tøs på knæet og hvipper og daller og har hans löjer med, Kr. VII. 284, ɔ: gynger med hende.

daller, no. *dalər æn* (Agger) smæld, bulder, rabalder; *leq no dalər te!* siges til en, som skal slå noget i stykker; se smalder.

dallerværk, no. *dalərværk de* (D., Malt) om hvad der hænger og dingler.

dalre, uo. *dalər -ər -ət* (Malt, D., Andst, Thy, Mors, Sall.) — 1) gå langsomt (Mors, Thy); drive (Andst); *dalər å*, småtrave, om en hest; *d— wę əð*, drive over et arbejde (Mors); *d— omkre·ŋ*, slentre om (Andst); dingle (Malt, D.); *dalər æ tij væk* (Sall.) drive tiden bort; *Ma-dalər* (Sall.) Maren daller, var øgenavn til en gammel kælling, som drev omkring; se dalle. 2) slå, banke, piske på (Gjern h.).

dalrygget, to. *dalrøqə* (Holmsl.) svejrygget, om ko og hest.

1. dam, no. *dam æn dam* (D., S. Hald h., Søvind s., Agersk.); *dam i dam* (Vens); *dam i dam* (S. Sams); *dam* best. *damt* (Hell. h.); itk. (Øland); *dam è damər* (Havbro s.); *dam æn -ər* (Agger) — 1) = rgsm.; mellem to sådanne höje findes en dyb kløft med en hellig dam, hvorhen folk i forrige tider valfartede St. Hans aften, Kr. VIII. 110; *de æ hal wañ å hal å æ dam* (vestj.) om noget, der er stærkt opspædt; hvad drömte du inat? *a drømt te mi ròw war èn dam å di nejəs war èn añ, å så lo dèñ dejə å snajərət* (Søvind s.); et stykke mark overflydt af vand (Sams); jfr. dæmning, kjær, korre. 2) *dam æn damər* (S. Hald) udhugne steder i rørvækst med åbent vand. 3) „danse om dammen“ (vestj.) börneleg; alle i kreds, pladsen indenfor kredsen er dammen, så danser de rundt og synger:

dammen skinner i aftenglans, på bredden kravler skruptudser,
helt og smelt de går i dans, bagefter kommer karudser,
så kommer brasen, fordi den er bred,
så kommer ålen, fordi den er skred,
finder den ikke hul, så bliver den vred.

Ved det sidste ord løber börnene fra hverandre, søger at gemme sig i krogene i stuen, men der skal altid være en krog færre end der er legende; den, der intet skjulested finder, bliver „ål“; også begyndes: når gamle folk de bliver som börn, så ser de ud som tudser, helt og smelt osv.; — jfr. hav; ande-, fiske-, is-, mølle-, vand-, åle-.

2. dam, no. *dam* (D.); *o spel d—*, et bekendt brætspil; *æn dam*, to ovenpå hinanden satte dambrikker, før hvilken der er særlige regler; tsk. in el. auf der dame spielen; damenspiel — das spiel mit damen.

damageruld, no. borddugen var

af det damageruld, og tallerkenen var af det pureste guld; Kr. I. 226. 15. — ? —

damask, no. et slags blomstret silketöj; „han kled hinni op i silki å damask, de wa no ånt end en røe binntrøww (sic! må være fejl for -tröjj; trøww er en umulig form) å et par stunthueser“, Blich. Bindst.; fr. damas af byen Damaskus.

dambrikke, no. *dambrek æn -ər* (D.) brik til at spille dam med; brættet hedder: *æn dambret -ər.*

dame, no. 1) *dam æn -ə* (Søvind s., S. Sams) = rgsm.: *æn fin dam.* 2) *dam æn -ər* (D., Sundev.); *dam* best. *damən* flt. *damər* (Vens.) damen i kortspil; *klør dam, hjåter dam* osv., de gl. siger *hjåtərfrow* (vestj.); fr. dame af lat. domina, mlt. domna.

damfugl, no. *damfòwl æn* (Sundv.) en lille gråblå fugl med lang hale, en vipstjært; jfr. smiddefugl.

damhest, no. en spøgelsehest, der fører folk ud i vandet, Kr. III. nr. 111. 112.

dammeret, to. *damərə* (vestj.) rude-ret, tærnet, om töj, jfr. dambræt.

1. damp, no. se dump.

2. damp, no. *damp de æn* (D.); *dåmp i* (S. Sams) = rgsm.; deraf: *dampkraft, -møl, -maski·n* (D.).

dampe, uo. *damp -ər -ət* (D.); *damp -ər -ət* (Søvind s.); *de dåmpər* (S. Sams) = rgsm.

damper, no. *dampə æn -rə* (Søvind s.); *dåmpər æn -ər* (Lild s.) = dampskib; se skrue-.

damppibe, no. *damppiv æn* (Søvind s.) dampskorsten.

dampskib, no. *dampskif æn -skivər* (D.); *dampskiƀ æn -skiƀ* (Agger) = rgsm.

damstövet, to. *damstöwət* (vestsl.); om et stykke mark kan siges: *de æ d— om æ viñtər,* når det er overflydt af vand ɔ: opdæmmet til en dam.

1. -dan, ikke blot i smstn. som: hvordan, ligedan, retdan, sådan, men i østjyske målarter opfattes -dan som et tillægsord, der kan sammensættes med forangående ord: *så hæsliq dan, groməsdan, fåləndan* (farligt) (Vens.); *duə hañ nowəj tè dè arbi? — ja, de æ hañ så mèj dan tè!* (Søvind s.) ja, det er han så særdeles god til; i D. har jeg hørt: *de wå så gròwsomdan som a håð værk o ve,* det var så grusomt, som jeg havde værk og ve.

2. dan, no. *fo no dan åpå ə* (Vens.) få skik på; se danne.

dange, no. *daŋ æn* (Agersk.) navnet på et sengebånd til börn.

dangel, no. *daŋəl i* (Vens.) — 1) en dårlig, løs person, kaldes også *daŋəlbasi;* se rangel. 2) itk.? stads, pynt.

dangle, uo. *daŋəl -ŋlər -ŋəlt* (Bradr., Agger, Vens.) dingle; *han gær å daŋlər om* = driver, uden at bestille noget.

danglet, to. *daŋlə* (Agger) dinglende, beruset; *æ murmæstər wa så daŋlə igur.*

dank, no. 1) *o slo daŋk* (vestj.), *å slå daŋk få dör* (vestslesv.): gå og drive. 2) *hål daŋkən ui* (Søvind s.) holde besværligheden ud.

danke, uo. 1) *go o daŋk o æ væj, daŋk å dærom* (vestj., Andst) drive. 2) *ka du daŋk ham?* (Røgen s.) magte, tumle; *hąj ku eñc dåŋk mæ* (Vens.); *å daŋk isən* (Røgen s.) løbe på tynd is så den gynger og brister.

danke af, uo. *daŋk å* (Andst): *æ kåwl æ få gwəj o daŋk å,* kjolen er for god til at give afsked, lægge hen; plt.: afdanken.

dankel to. *daŋkəl* (Sall., Thy) træt, afmægtig af sygdom el. arbejde.

-danket, to. se af-.

Danmark, no. *slo få Danmark* (vestj.) en leg blandt unge karle; en (A) böjer sig med lukkede öjne og strammer bagdelen; en el. flere af de andre giver ham et slag på rumpen; gætter A rigtig, hvem der slog, skal den gættede stå næste gang; se broget.

danne, uo.
dan -ər -ət -nət (D.);
dan -ər -t dant (Vens.);
dan dan dañ dañ (Agersk.);
dan dan danət danət (Braderup) —
1) = rgsm.: *ka do dan mæ sȧən jæn?* forfærdige; *fo let danət ve ət,* omgjort, lappet (vestj. alm.); *hąj æ blèwən dant te è skekələ mejsk* (Vens.); *a ska sti dan dæ!* (Vens.) jeg skal sku få dig til at skikke dig. 2) *dan sæ te,* pynte sig; *d— æ vuən, æ buwər te,* göre færdig til brug; *de æ reŋ danət får æ bǫn,* indrettet; *sijə do ka dan dæ,* skikke dig; *I må dan jær atər hwæraŋər,* skikke

eder (vestj.); *hwes de ka dan sæ* (Vens.) om det er belejligt; jfr. dante.

dannebroget, to. *æn danebròqs klèə* (Mors) rødt og hvidt törklæde; *så danəbròqə som Pæərs hjælmə får* (vestslesv.), el. som *Mætəs føl å Röm* (Römø) Kk. ordspr. 110. 1244; danbroget kaldes endnu på Sønderjyllands vestkyst en rød hest med hvid blis og fire hvide sokker, man har der det ord: den er danbroget osv.; på Rømø skal denne aftegning være alm. og Mette er et slags øgenavn for Rømøs beboere, der som oftest er tilsøs, hvorfor fruentimrene udfører mands gerning og dyrker jorden, S. Grundtv. Gl. d. Folkeviser I. 403 anm. i indledn. til Svend Feldings vise; smukt broget farvet med flere livlige farver, hvor især den røde er den herskende (Slet h.); almuen kalder alt d—, som er farvet el. malet med blændende afstikkende farver; stadselig, pyntelig, nemlig om farvede töjer og silketörklæder (Rinds h.); plettet, om töj, som ved vadsk har mistet el. forandret sin rette farve; Mb. under ordet.

dannebrogsmand, no. *danəbroqsmań æn* (D.) = rgsm.

dannelig, to. *danlə* (D., Vens.) passelig, bekvem; *d— te æn skawt;* det er *danlə* at komme i byen, når jeg ikke har for travlt, ellers er det *udanlə* (D.).

dannelighed, no. *danəlahijəð* (D.), der er ingen d— ved ham, han er uordentlig i sit væsen.

dannemand, no. d— og dannekone: „således kaldes mand og kone, når de have bekommet tilsammen sön og datter", Melsens Saml. fra Vens.; *æn ska gyr æn skår* (skarn) *te guwə fur et å ha uńt å ən å æn danəmań fur å ha gåt å ən* (Mors); brav, hæderlig mand; „i Ohting æ dæ ekke en dannemand udden Knud Hansen, dæn pængkemand", Sgr. I. 31. 109, byremse: Ørting, by i Hads h.; isl. dándi maðr; se Kalk. dande.

dannenfrej, no. i en mørk tale: en mand, som tækkede sit hus: *öjt neər te danənfræj*, ɔ: råbte ned til konen, Fb. Fr. H. s. 145. 22, Gr. Gl. d. M. II. 132. 12.

-danner, se slanner-i-.

dannet, tf. *han æ så swær danət* (Holstebro), velbegavet især legemlig; *haj æ mòj danə* (Vens.) godt begavet; se om-.

danning, no. *danəŋ i* (Vens.) indretning, ordning med noget, *i guwə d—;* „vi gjorde en god d— på studene", Mb. ɔ: handel.

dans, no. *dåńs æn dåńs* (D., vestj., S. Sams); *dåńs* (Øland); *dåjs* (å stødt.) *i dåjs* (Vens.); *dońs* (Søvind s.) = rgsm.; konen sidder hjemme, mens börnene er gået til dans; så syntes hun med et, at hun så stuen, hvor hendes börn og flere dansede; i en krog sad der en sort en og grinede og for hvert trin, de dansende tog, flöj den gloende ild om fødderne på dem, Kr. III. 391. 717; *æ hæst gor i jæn dåńs får æ uən* (D.); *„stakə dańs æ snar sproŋən", soi æ mań, da hai han kon ət fjærəŋkar hauər* (Hadersl.); *dæń dær bəstəl æ dańs ska bətal æ spəlmań* (N. Slesv.); *han gek oba·q å æ dåńs* (D.) det gik galt med ham, han spillede fallit el. lgn.; jfr. bag-, brude-, kalve-, kringel-, ottemands-, prakker-, skaffer-, slagter-.

danse, uo. *dåńs -ər -ət -ət* (D., vestj., S. Sams); *dåjs -ər -jst -jst* (Vens.); *dońs dońs dońst dońst* (Søvind s.); *dans -ə -ə -ə* (Sundv.) = rgsm.; *„swit!" så Guńə, hun dåńst* (vestj.) siges til en, der pludselig falder; *dåńs æ bryŋ åp* (D., vestj.) udtryk om følgerækken i dansene, som bruden danser sin bryllupsaften, inden dansen bliver almindelig; i Darum danser hun først med bydemændene (2), dernæst med brudgommen, så med svigerfaderen, endelig med hendes egen fader, tre danse med hver; i Lindknud først med præsten el. degnen, dernæst med bydemændene (2), så med brudgommen, tre danse med hver; i Lønborg: først danser bruden og en broder eller anden nær slægtning af hende tre danse, derefter brudeparret tre danse og som oftest endnu et par, hvem man særlig vil hædre, efter brudgommens opfordring, hver tre danse med hende, J. Saml. III. 304; S. Omme sogn: Brudefaderen tog bruden og brudgomsmoderen brudgommen og „dansede parret op og sammen". Istedetfor af disse gamle dansedes parret ikke sjælden „op el. sammen" af andre hæderlige mænd el. koner i forsamlingen f. eks. præst og præstekone, degn og degnekone, om de vare tilstede, J. Saml. V. 105; „gulvet fejes" af de to skaffere og for-

gangspiger (se gulv); dernæst danser brudgommen med brudekonen, brudgomsføreren med bruden; derefter fører brudgomsføreren bruden til brudgommen og brudekonen fører brudgommen til bruden, brud og brudgom danser sammen såvel som de to andre; så almindelig dans (Vens.). Man samledes på en höj ved byen for at danse; ... de dansede da på følgende måde: de to piger holdt hver med en hånd fat i et lommetörklæde og gik så så langt fra hinanden som mulig; karlen tog med en hånd i midten af klædet, og således dansede de i en trekant omkring på höjen; det kaldtes at „danse på höje“; Sgr. V. 142. 736 (Samsø) efter klinegilde, ligeså ved midsommersgilder; deraf navnet *dåńsbjèrə* på en af bankerne i S. Sams; *æ ska lær ham o dańs ræt åm* (Agger) ɔ: at lystre.

dansebal, no. *dåjsbal æn* (Vens.) selskabelig sammenkomst med dans.

dansel, no. *dansəl æn* (Agersk.) façon på noget, skabning; se skab.

danselærer, no. *dåńslærər æn* (D.); *dańsəlærə* (Søvind s.) = rgsm.; omvandrende dansclærere drager omkring i byerne og holder en aften el. to om ugen *dańsəskowəl* (Søvind s.), *dåńsskuwəl* (D.) for ungdommen; ligeså i Vestj.

dansestue, no. *dåńsstòw æn -ər* (D.) stue, hvori der danses på marked.

dansetrav, no. *dåjstraw è* (Vens.) let trav for hestene.

dansk, to. *dansk* (D., vestj., Søvind s.); itk. *danst* (Ang., Hag. 131. 140) = rgsm.; *di* (dit) *dansk æ lisəguwə som mi lati·n* (vestj.) siges til en, der fortæller noget utroligt; „snak dansk, I tysk hunn!“ Blich. Bindst.; det ser dansk ud (vestj.) om noget, der er slemt medtaget, Kr. VI. 319. 60; da jeg gik ud for at se til øget, tænkte jeg, at det så vist dansk ud, Kr. VI. 159, ɔ: ilde medtaget; *æ dansk* (Ang.) de danske.

danske, uo. *dansk åp* (D., vestj., vestslesv.) = himle op, bruge meget mund = *gi hals, mon*.

dansker, no. *danskər æn -ər* (D., vestj.); *danskə -rə* (Søvind s.) = rgsm.; „de fåstodd di, så vest di, vi wa danskere“, Blich. Bindst.; det har vistnok været talebrug, at øboerne kaldtes danskere til forskel fra jyder, jfr. Kr. VI. 319. 61; *æn danskər* (vestj.) en snaps dansk brændevin.

dansk Holsten, no. alm. navn på Sønderjylland i århundredets begyndelse (N. Jyll.), se Fb. Fr. H. s. 2 anm.

dante, uo. *de ær om å fo ət reqtə dańtət,* sat ilave, gjort tilrette; *han kań så hærlə dańt ət* (Agersk.), se danne.

dapper, to. *dapər* (D.) — 1) *æn d— kwińfåłk, vær d— įət,* om kvinder, hård, farende og streng mod mand og börn. 2) „dapper“ (Lemvig) trind, buttet, om kvinder; dabbig el. dabbet, J. Saml. VIII. 268, firskåren, om en karl; stærkt bygget, om en hest (Als); isl. dapr betyder: tung i sind; mnt. dapper tung, vægtig; se Kalk. dapper.

dar, se dærme.

dar, no. i en enkelt forbindelse: *de gek dær möį dar a* (Tønder), det gik der megen snak om, ikke i god betydn.

dar, no. se dör.

daring, no. se döring.

darle, no. Mb. — 1) uldtöje til at spinde (Mds. h.), se drilling. 2) høbånd (Horsens).

darlotter, no. se dörlytter.

darreligen, en ed; *a ska darəliqən sæj ət* (Mds. h.).

das, no. Mb. — 1) i tlm. „slå das for döre“ ɔ: gå ledig; dase, uo. drive, gå ledig. 2) hovedsvimmel, S. Jyll. efter Outz., som også anfører: dase og dase omkring, uo.

dask, no. *dask æn* (Vens., D., Lild; itk. Sundev.) — 1) et slag; *gi jæn æn dask* (Andst h.); *æn dask i mòsən* (Vens.); *Nils fæk æn kåq, Marən fæk æn kreŋəl, mæn hwa fæk do? æn dask fo röwən!* (Agger) ɔ: du måtte gå tomhændet; en kjole kan slå dask om kroppen; *„do ji dask i dask, så cèrən hopər å sprəŋər som i i dåjs“*, Grb. 77. 29, du slår dask på dask, så kærvene hopper og springer som i en dans; *„hąj mat ha e stò plæjlwèrk, om di skul få no dask åpå tøski“*, Grb. 77. 35, han måtte have et större plejlværk, om de skulde få noget slag på tærskningen, ɔ: ende. 2) noget, der dasker: en klud, pjalt (Agger). 3) *sluər å dask* (Vens.) sludder og vrövl. 4) *dask æn dask* (Agger) urenlig, pjaltet kvinde; se Kalk. dask; døv-.

daske, uo. *dask -ər -ət* (D., Mds. h., vestj.; Vens.); *dask -ər -əð* (Lild s., Agger) — 1) slå; *dask jæn ve æ huwə* (Andst), også intr. *de hæŋər o daskər* ɔ: slås frem og tilbage; *om ørən kulerən daskət* (Silkeb.); jfr. Aasen: daska. 2) gå dovent og drive (Vens., Hanh.); *kom daskin* (Agger); *hań gor å dryuər å daskər fræ dæń jèn å te dæń ajən* (Lild s.); *„no daskə di å mè hwèrar nir è stjænwåsi“*, Grb. 43. 19, nu daskede de af med hverandre ned ad landevejen; *„hąj kam daski åpå èn arm krek“*, Grb. 117. 18, han kom daskende på en mager krikke; *„hæqsən ha èn kow, dè daskə hèn jit ètəror“*, Grb. 163. 8, heksen havde en ko, der gik bort et efterår; „så daske a hjem“, To Nov. 28; „så den treddi daw dasked a hen te Muotens“, Blich. Bindst.; så dasker smeden af derop og banker på, Kr. V. 246; *dask obaq* (vestj.) drive bagefter; *de ku han så dask aw mæ* (Valsb.); *„tu, læ dask!“ så mańən, da slæbt hans bìən i hywlət* (Skanderb.) ɔ: å, lad stå til. 3) føre løs tale; *se å dask å snak, de hår hwærkən huwə ælər hål* (Vens.); jfr. Kalk. daske.

dasker, no. *daskər i -ər* (Vens.) driver, doven person; *Pjè daskər*, øgenavn til en doven person, som hed Per.

daskevorn, to. *daskwurn* (Vens.) tilböjelig til at drive; *„hąj bəjøńc å blyw no daskwurn“*, Grb. 217. 26.

dasse, uo. Mb. drive skæmt med, lefle med (Ribe stift).

dasyld, no. se dörsyld.

dat, no. *dat æn* (Vens., vestj.) et let slag; *ji jèj æn dat* (Vens.).

dato, no. *datòw æn* (D.); *datòw* (Støvr. h.) = rgsm.; tidsangivelse for en skrivelse, af lat. datum, givet.

datte, uo. *dat* (Råbjærg); *dat* (vestj., Agger) siges til börn: *ka do dat ham?* give ham et let slag.

datter, no. *dætər æn -ər* (D., vestj., Thy, Mors, Agger); *dætər* best. *dætən* flt. *dætrər* el. *dætərər* (Vens.); *dætər æn -ər* (Hell. h., Bradr., Tønder), flt. *dætərə* (Støvr. h.); *dætə æn -rə* (Søvind s., Sundev., Ang.); *dætər* flt. *datərə* (Øst. Alling v. Randers); *datər* flt. *dætərər* (Fjolde); *dåtər* best. *-ən* flt. *døtrə* (S. Sams) = rgsm.; *mi kun hæ fåt sæ æn oŋ dætər* el. *æ komən te lekəń mæ æn* o. d. (Ang.) det sædvanlige udtryk, når et barns fødsel meldes; *„dètən i huwsə ròbər, de di skul ta ètər å hjèlp ham åp“*, Grb. 11. 82, datteren i huset råber, at de skulde tage efter (skynde sig) at hjælpe ham op; *riqmańs dætərer o fatəmańs stuð blywər et gaməl i gor*, jfr. Kk. ordspr. 65. 742; *maŋə dætərər å maŋə höns gir æn arm buń* (Valsb.); *nær æ dætər bəgyńər å skråv, så må æ muwər et æn kåq båq* (vestj.) ɔ: når datteren kan begynde at skrabe i dejgtruget, må moderen lade hende göre arbejdet; skrabi-aske hedder min datter, se Sgr. V. 155, et börnerim; i ældre tid nævnedes altid pigerne med faderens fornavn, hvortil hængtes: datter, dette forkortedes atter: *Marən Ajstər* (S. Hald) M. Andersdatter; *Kjæn Mastər* (vestj.) Kirsten Madsdatter. ligeså: *Pæjstər* Pedersdatter; *Krænstər* Kristensdatter; *Hanstər* Hansdatter osv.; jfr. -ster; bonde-, broder-, konge-, pleje-, præste-, stif-, sviger-.

datterlil, no. *dætərlel* (Agger) = rgsm.

dattersön, no. *dætərsön æn* (vestj.); *dætərsæn* (Støvr.); *dåtərsön* (S. Sams) = rgsm.; *dætərdætər* (vestj.) datterdatter.

dattræ, no. se dörtræ.

dav, no. se dag og smstn.

davn, uo. se dåne.

davnsel, no. se dånsel.

davre, no. *dòwər i* best. *-i* (Vens., Sams, D., vestj., Mellemslesv., Sundv., Ang., Valsb.); *dòwə* (Søvind s.) — 1) det første el. andet måltid om morgenen, det første kaldes mange steder frokost, men kun når det består af søbemad; til davre gives: øllebrød og spegesild (Vens.); spegeål, spegesild el. kogte törre sild, som dyppes i madfedt el. sur fløde, derpå øllebrød el. *skòl* mælk med brødstumper (Mors); varm mælk el. øl og brød, derefter: kød, flæsk el. fisk stegt i panden med kartofler og æbler (N. Sams); på Fanø og nok også i Skagen betyder ordet: middagsmad; på Fanø deles måltiderne: *frokåst, fårmæjas mælmað, dòwər, mælmað, næðər; (h)va æn fær te dòwər, har ən gåt a æ hel daw* (vestslesv.); ligeså: *æn goi dòwər gir æn glaj daw; etvært barn ær ińt sin dòwər liq* (Agersk.) ɔ: barnets udseende røber ikke altid, hvad kost det har fået; se dagsmad. Når

drengene går fra skole, prøver de på at slå huerne af hverandre; får en held til at slå huen af en anden, siger han: *do hår eŋən dòwər fåt idaw;* det samme siger hyrdedrengene, når det lykkes en at slå kæppen fra en anden; det samme siges til en, der taber en ting (vestj.); de dovne kan *sòw fu djæ dòwər å kwæj fu djær ojən* (middagsmad) *å go nætløs* (nadverløs) *te sæŋ!* (Mors); *do ska æjsən fo di dòwər* (Malt) ɔ: din bekomst; jfr. „dowre!" sø han (kosakken); „ve do ha dowr?" sø a, „ja, dessom løgtnanten soe, hudden do sedder mæ din knæer, så vil han nok gi dæ dowr; kahænsæ do fik tewand åsse!" Blich. Bindst., udtrykkets lystighed beror på et ordspil mellem polsk dzień dobry (goddag) og jysk *dòwər.* 2) første el. første og anden gift til kreaturerne: *føst o aňən dòwər* (D.); *„an das mòn, da kòli kam uw i lòən å wil ji èqən dòwər —"* Grb. 225. 29; jfr. isl. dagverðr.

davrebed, no. *dòwərbiјəð* (vestj.) arbejdstiden med hestene fra davre til middag.

davreblok, no. Mb. tiden mellem davre og middag.

davredags, bio. *dòwərdaws* (vestj.) tid på dagen til at spise davre; *no ær ət nåk snår d—.*

davregryde, no. *dòwərgryð æn* (D., vestj.) gryden, hvori davren koges; tlm. *no ær ålt i si årdən o æ huň i æ dòwərgryð* (vestj.), kaldes også: *dòwərpåt.*

davretid, no. *dòwəti* (Søvind s.) = rgsm.; *„drèŋi wa tilə åp, å sin dòwətij kam, ròbər haj alarm",* Grb. 79. 75; også siges: *dòwərtidaws.*

davreål, no. *dòwərol* (Mors, Thy) davreål, store ål; udtrykket stammer fra, at fiskerne, der 4 sammen hører til et vådlag, indkvarterer sig i Thy og på Mors hos bosiddende folk ved fjorden, hvor de for kvarteret foruden betaling giver 4 af de störste ål hver morgen til værten.

davs, se dags.

de, no., uo. se dø, død.

debel, no. [*debəl*] *æn* (Vens.) bæk, lille vandløb; *„så kam dèr èn betə hwij muws lòbi å wil əwə dèhæ smul debəl",* Grb. 145. 20; jfr. bynavnet Debel *(Deþəl)* ved en lille bæk i Lindk. s., Malt h.

debble, uo. *debəl -blər -bəlt* (Vens.) pible, løbe dråbevis.

december, no. *deqsæmbər* (Lild s.) = rgsm.

dedding, no. Mb.; der er ingen d— ved den ting, det duer ikke noget (Vens.); mnt. dedinge, degedinge, Sch. Lübb.; se Kalk. dagting, overenskomst.

deddinge, uo. *deðeŋ -ər* (Åby, Vens.) — 1) mægle stridende imellem. 2) kludre noget sammen, der er gået i stykker.

deg, uo. se dægge.

deg, no. *dek æn* (Fjolde) arne; plt. de herd; *arn æn,* bunden i bagerovnen.

degen, no. „Wolle sprang hen å køst Appeloen, klappet å go degene", Yuelb. 13, gjorde kærtegn ɔ: kærtegnede; se dægge.

degendere, uo. *deqəndi·jər* (D.) afskedige, fordrejelse af: degradere.

degger, no. se dægge.

deghon, no. se dæggehorn.

degn, no. *dæjn æn dæjn* (D., vestj., Mors, Lild s., Søvind s.); *deqn i deqn* (S. Sams); *dèjn* el. *den i den* (Vens.); *den æn den* (Støvr. h., Nordsl.; Sundv., Bradr.); *diən æn diən* (Hell., Rougsø h.); *diən æn diən* (Ang.) = rgsm.; *vi håð eŋən aňər præst eň æn stomphålə hæst, vi håð eŋən aňər dæjn eň æn piň, dær wå swæjən!* (vestj.), gl. remse; *„dèjni ser ham, hons de wa får i røj kòl, brèwə wa te",* Grb. 70. 90; *eŋən æ bæjər te dæjn eň æn awdaŋkət præst* (D.); *de gær frå æ præst å te æ deən* (Valsb.) ɔ: fra Herodes og til Pilatus; *nær de rænər åpå præsti, drepər ə åpå deni* (Vens.); *æ dæjn sjøŋər få bətaləŋ!* (vestj.) siger den, der intet vil göre uden vederlag; *de ær æn mååələ præjst, dær hår eŋən dæjn* (Mors); *æ dæjn ær æ pærməndi·k* (perpendikel) *te æ præstəs röw* (Andst); *han slåp mæ æ dæjns åfər* (D.) ɔ: fik det ene stik af de to i trekort; *gi jæn i æ dæjns æň* (D.) spøgende: vende koppen om og skænke i den hule fod; *fo æ dæjns part* (D.) ɔ: den ringeste del; *„de bətål vi dæjnən få!" så maňən, di spuə ham, hwi han it saŋ i kèrkən* (Skanderb.); *de skels ar som æ dens prerəkən, dæra fæk di ål nåwər* (N. Slesv.); *di æňər ət alti o æ hal, lisom æ dæjn mæ hans prekən* (vestj.); *dæsom a ku wær dyr, så wil a wær dæjnəns hæjst* (Lild s.); „led os ikke i

fristelse!“ *så æ dæjn, di såt dæñ triðə flask øl få ham* (vestj.); et par fladbundede træsko, en lang pibe og en snattet næse kendte man i gamle dage en degn på (vestj.), Sgr. III. 186. 1042; *æn dæjn, æn döwl o æn låqløs krus, de æ træj uñ boskabər i æn hus* (vestj.); *di hår et añt å æ dæjn o æ duər eñ moq* (Mors); *dæñ, dær tæjər æn dæjn, må vær fålæjn* (vestj.); *no søŋər Rål* (Rold) *dæjn* (vestj.), siges til en, der synger dårlig; *æ dęn må søŋ, añtən han æ glai ælər æj* (vestslesv.); *„æ dęns oñən“*, navn på et stykke jord i Fjelstrup v. Haderslev, navnet forklares ved en fortælling Sgr. III. 66. 190; den, der ikke dur til andet, kan blive degn ved Faldborg kirke, J. Saml. IV. 11; kirken er rimeligvis bleven nedbrudt kort efter 1653, jfr. Kr. VI. 326. 100; som tilnavn findes degn ikke så sjælden, hvor personer stammer fra en degnefamilie eller selv have tjent hos en degn, el. nedstammer fra èn, som engang har tjent hos en degn, f. eks. *Jörən deqn* (S. Sams); med hensyn til forskellige af de ovenfor anførte ordsprog, kan mindes om løbedegnene, de ældste disciple i de lærde skoler, der i gamle dage brugtes som degne i de omliggende landsbykirker og som næppe altid havde et godt rygte på sig; tillige må mærkes, at degnen i æventyrene jævnlig er den kloge; ordet stammer fra gr. diakonos; se sogne-.

degnekald, no. *djæŋkal æn* (vestj.; Hetl. h.) = rgsm.

degnekone, no. *dæjnkun‚æn* (D.); *dèjnkon æn* (Lild s.); *dèjnkowən* (Søvind s.) = rgsm.; også: *dèjnmada·m* (Søvind s.); *no ska vi læ æ dæjnkowən hus i næt* (vestj.), ordspil, når man skal bage og dejne, mellem degnekone og en kone, som dejner, Nyrop, Spr. V. Sk. s. 110.

degnegilde, no. et lille gilde, som skolelæreren stedse har gjort lille juleaften for mændene, efterat han om dagen har modtaget furage og kornlön i natura, J. Saml. VI. 279 (Saxild s.).

degnestol, no. *dæjnstuwəl æn* (Agger) degnens stol i kirken.

degnlus, no. *dæjnlus æn* (V. Vedsted, Rkb.) således kaldtes for en 40 år siden nogle små tyske sølvmønter, hvoraf der. såvidt mindes, gik 3 på en lybskskilling (= 6,4 øre); navnet stammer formodentlig fra, at de i ældre tider altid var degnens offer, de hang på degnen; frugterne af en plante, burre snerre, galium aparine L., kaldes degnelus (Thy), J. T. 96; det hedder også: *så arm som æn d—* (vestj.) ɔ: overmåde fattig, jfr. kirkerotte.

dej, no. se dejg, dige, dynd.

deje, no. *dèj æn* (Vens.) løsagtig kvinde, også S. Jyll. Mb. eft. Outz.; ordet findes i en mørk tale: præsten og hans datter [deje], denen og hans dej [datter], de gik på en vej, fandt et viberede med fire æg i, så tog de hver sit, og der blev et liggende (Vens.), præstens datter var degnens (deje) kone; oprindelig betyder det frille, isl. deigja; jfr. rededeje, smadderdeje, spådeje (sebedejesten).

dejg, no. *dej i* best. *dei* (Vens.); *dej i* (N. Sams); *dèj* (S. Sams); *dij de* (Vejr.); *dèj* best. *-ət* (Søvind s.); *dæj de* (D.) = rgsm.; *leq, èlt dèj* (Søvind) alm., lægge, ælte dejg; se sur-.

dejget, to. *dæjə* (Rkb.) klægt, om brød, jfr. dinget.

dejgskovl, no. *dejskòwl æn* (Vens.) redskab, hvormed dejgen skæres i stykker passelige til at danne et brød af.

dejgskraber, no. *dejskrabər i* (Vens.) en skraber til at skrabe dejgen af truget med.

dejgstikke, no. *dejstek æn* (Vens.) et fladt træstykke med håndtag til at stikke dejgen itu med for af stykkerne at danne brød, se dejgskovl.

dejlig, to. *dæjlə* (Malt, vestj.) vistnok mest spottende: *do ær æn d— kål*; rosende, ikke om skönhed, men om personlig elskværdighed, imødekommenhed o. desl.: *de ær æn d— mañ i ham;* „præjsten war elles en dejlig mand“, Blich. Bindst.; „æ skov vår jo da å sa dejele, te de er it å beskryw“, Gr. Gl. d. M. II. 204 = rgsm.; jfr. Kalk. deglig; mnt. degelik Sch. Lübb.; dag-.

dejmål, no. (Salling) hver enkelt hob af en rad afmejet korn; digemål? se dige o. smst.

dejn, no. se degn o. smstn.

dejne, uo. *dèn -ər -t -t* (Vens.); *dæjn -ər -ət* (vestj.; Mors, Thy); *dèjn -ər -t* (Lild s.) — lægge dejg til brød; *go å d— mæ nèj,* sysle med noget uden at holde orden på det (Mors); *de dæjnər gåt o* (vestj.) om regnen, når den slår

hårdt og falder tæt; jfr. degnekone, væle.

dejnekar, no. *dæjnkår æn* (Hmr. h., Lild s.) et kar til at lægge dejg i, bruges endnu af småfolk; deynkar (1683) J. Saml. IX. 240.

dejnekiste, no. *dæjnkist æn* (Thy) = dejgtrug.

dejnelæg, no. *dẹnlæq* (Vens.) varmt vand, hvori dejgen lægges; jfr. knædelæg; sidste del af smstn. er sagtens løg, isl. laug?

dejnetrug, no. *dæjntròw æn* (vestj.); *dẹntròw* el. *dejntròw è* best. *-ụə* flt. *-ụ* (Vens.); *dèjntròw* (Lild s.); *dæjətråw et* (Sundv.) — et trug, hvori dejgen æltes; *slo æn dæjntròw* (vestj.) udtryk fra høarbejdet: hugge således med leen, at den kun rører bunden midt i skåret, der altså bliver hult i midten som et dejgtrug; gåde: *var æ de, dær står i buṅəns klöụ* (s. d.) *mæ stakə arm å eṇə nöụ?* (N. Slesv.), jfr. Fb. Fr. H. 9.

dejnevand, no. *dæjnwaṅ de* (vestj., Røgen s.) vandet, hvormed dejgen lægges.

dejs, no. se döjs.

dejse, uo. *dæjs -ər -jst* (Andst h., vestj., Agger, Vens., Søvind) — 1) falde overende, *å dæjs å kåḷ; hạj dæjst baqòụər* (Vens.); *dæjs oṃ* (Malt); *han fæk jæṇ te han dæjst* (vestj.) et slag, så han faldt; også: *han dæjst åp iṅən a tæṅt əət* (Andst) dukkede pludselig op; *d— nijər* (Elbo h.); gå slentrende (Hovlbj. h.). 2) flakke omkring (Vens.); så dejsede de af det bedste de havde lært, Sgr. VI. 134, drog afsted.

dejsmet, no. se digesmutte.

dejt, no. uo. se digt, digte.

dejter, no. se digetørv.

dekel, uo. se dakle.

dekke, udrbso. *dekə, dekə!* (Vens.) kald på gæssene; se dal, dal.

dekus, no. der var immer sådan en dekus ved, Kr. VI. 243, betænkelighed; på sæll. skal „göre d— ved noget" betyde: anvende fif ved; misforstået fremmedord, lat. decus, pynt?

1. del, to. *dijəl* (Løgst.); *dẹl, dejəl* (Sall.) om madvarer, som mangler salt, jfr. dvalle, hjejn.

2. del, no. *dẹl æn dẹl* (Agersk., Bradr., Sundv.); *dijəl i dijəl* (Vens.; hak. Mols, S. Sams; vestj.; Fjolde, Angel); *dẹl æn dejəl* (Søvind s.) — 1) = rgsm.; *æn del fålk, æn stuụə dijəl* (vestj.). 2) noget passeligt efter det, som behøves, et kar, en skål, et redskab, *gi mæ æn dijəl o tæj ət i, æn dijəl te o træk æ söm uð mæj* (vestj., sønderj.). 3) *han kær sæ eṇən diəl om* el. *ætər,* han bryder sig ingen ting om; *væn æn åḷ diəl vest, ho æn iḷ beho å mest* (Angel); *han smeər òḷ dẹl* (Valsb.) kastede alting; *han ku dræj æ svært som eṇə dẹl* (Valsb.) han kunde drage sværdet som ingenting; *de ær æn diəl va æ ska it bəsteṃ* (Angel) det er en sag, jeg intet skal bestemme om; se part; bag-, halv-, mesten-, neder-, ottende-, sjette-.

dele, uo.
dijəl djẹl dijəl dijəl (D.);
dijəl -ə -t dijəlt (S. Sams);
dejəl dejəl djẹl djẹl (Søvind s., Hads h.);
dijəl dijələr djẹl djẹl (Støvr. h.);
dijəl djẹlər·dijəlt dijəlt (Vens.);
dijəl -ər -t dijəlt (Agger)
= rgsm.; regnemåden: at dividere (Täning).

-dele; se alle-, små-.

deling, no. *dijələṇ æn* (vestj.); *dejələṇ* (Søvind s.) = rgsm.; *„de ska nåk eṅe wæ go ræjti te mè diləṇi å rebsèṇən"*, Grb. 172. 3.

delken, no. se dælken.

-dels, se en-, til-.

delsom, to. *dijəlsom* (vestj., Vens.); *dejəlsom* (Mds.) som er let at dele.

demant, no. *dẹmaṅt æn* (vestj.) en diamant; han bliver var, at hesten er beslået med diamanter indfattede i guldsko; skoene var i orden, og de glimrede som lyn; for de var af diamanter, Kr. VII. 130. 131; bruges af glarmesteren til at skære glas.

demat, no. *dẹmat æn -ər* (D.); *dẹmet et dẹmər* (Brader.) et mål for enge, omtr. = 6 skj. land, strækker sig fra Varde sydpå; ordet er af frisisk oprindelse, betyder såmeget som der kan høstes på en dag; plt. deimet, dêmt; se Richthofen: dimeth; Grimm: demat.

demp, uo. se dæmpe.

den, no. se degn.

1. den, påpegende steo. *dæṅ de di dæm* el. *dæṃ, dæṅ maṅ hans, dæṅ kuṇ hiṅəs, dæṅ ku si, di fålk djæs,* ejeform (D., vestj.); *dæṃ mæṅ, stijən, hus* (Mors);

dæm höwəðər, bön, pæŋ, grøð, viləŋ (vestj.); *hwis æ dæm øq* el. *di øq? dæm øq, dæ stor, hwis æ di?* (Thy); *æ di no koqt, dæm sop?* (D.); *de war ejt deðæ wa we əð*, det var ikke det, som var i vejen; *deði hað fojən*, det, de havde fundet (Lild); hak. huk. *dęj* el. *dæj*, itk. *de*, flt. *di* (Vens.); *ðæn ðe ði* (Ålsø v. Grenå); *ræn re* flt. *ri* (Gjerrild); *han lat ham lek få de gåŋ* (Valsb.); *dæn de di* (Brader.); mærkes kan, at „den" bruges om personer: *dæñ æləst, dæñ æ halañən or* (vestj.); *meləri dæn kå di ent trow* (N. Sams), mølleren, ham kan de ikke tro; *de æ gråw som dæñ lær æ klævər löf* (Agersk.), det er svært, som han lader munden løbe; ham måtte han love hans førstefødte, når den blev i en vis alder, Kr. VII. 115; også særegent: *ta mæ æ dæñ* (Fanø) ɔ: den genstand, som jeg i öjeblikket ikke véd at nævne; *do ǧö nåk ålə hwa dæn sæjə teðæ*, du gör nok aldrig, hvad man siger til dig; „vil du have paraply med?" *ja, dæn ka jo ålə ve, hwa væjrət de ka blyw*, ja, man kan jo aldrig vide, hvad vejret det kan blive; *jæn kan jo it gyər ət bæjər en dæn kan*, man kan jo ikke göre det bedre end man kan (S. Hald); vestj.: siges beklagende: *de sølə stakəl, bån*, men også: *dæñ s. st., bån* osv.

2. den, best. art. — vestj. hedder tillægsordenes bestemte kendeord *æ; æ stuwər hus, æ lilə dræŋ, ål æ stuwər hus, ål æ smo dræŋə* (D.), hos gamle høres: *a hijələ tij; dæn nøj knyw* el. *æ nøj knyw* (N. Sall.); *æ dø fårtöj; æ nar haw; æ søñər æñ; hur ær æ suwət kow hæn? — dæñ suwət? — ja! — dæñ gor dær hæn! — dæñ hwij, hur æ dæñ? — ær æ gaməl kow dær åsə? — dæñ hå gon hær æ hijəl awtən! — træk əm så hjæm!* (Agger); *de æ noðə sam; han ku ejt fo sæ te å ǧøðən* (göre den) *gaməl nòj fò de;* ellers *dæñ gaməl, de sam* flt. *di, teði fræməð* (Lild s.); *dæj* el. *dè fæjl kun, dæj* el. *dè fokiərt maj, de òñc trèj* (træ), flt. *di; dæj* el. *dè rø* hak. huk.; *de rø* itk. (Vens.); *dæñ stöst; de æ ðæn næjsstöst* (Horn. h.); *dæn jæn beqəð kærkən å ðæn kåst* — (Lyngby s., Mols), den ene byggede kirken, og den kostede —; *dæn*, itk. *de*, flt. *di*, men tonløst: *jæn o i stuər* (Støvr. h.) en af de store; *dæn rø kow, di ny hus, æ hel by* (Bradr.).

3. den, 3. pers. pers. steo. *dæñ*, itk. *de*, flt. *di dæm, dæm* (D., vestj.); tonløst *-ən -əm; tæj mæ ən sawt, gimæ əm* (D.); *nuər o əm*, nogle af dem; *glå we əð; fo əm klepəð; fo fat əpo əm, əpoðæñ; æn æŋkəl oðəm; weðə law; snak teðəm; så gaməl te dæ go skitərij we ən*, så gammel, at der går spøgeri ved den; *de æ di stuər røðər, di kalər sånt; hañ hað nær spuər dæm åm; såñtə nòj kaði da hwæ jèn*, sådan noget kan de da hver en; *de bəhòwər di'jt*, det behøver de ikke (Lild s.); *æ wel ek hån, hår, håəm* (Agger) jeg vil ikke have den, det, dem; *snij ər, hæləs ka ər ek pas*, skrå det, ellers kan det ikke passe; den enklitiske form *-ər* (= det) findes også på Mors, ialtfald delvis, i Vestj. nord for Skjærnå; *powən -ər -əm*, på den, det, dem; *wejən -ər -əm*, ved den, det, dem; dem flt. kan sammensættes med hver: *di fæk æn dåler hwæðəm*, hver af dem fik en daler (Agger), ligeså med jer, os (s. d.); hak. huk. *dęj* el. *dæj*, itk. *de*, flt. *di dèm* (Vens.); tonløst og enklitisk hak. *-i*, huk. *-ən*, itk. *-ə*, flt. *-əm; a hòwər ə lisågåt*, jeg husker det ligeså godt; *a wel eñc hòi, hån, hòə, håəm; fròi, fròən, fròə, fròəm*, fra den, det, dem (Vens.); flt. *dom*, dem (Sams); *mæn da i no fæk kadusən å si* (Støvr.) da de nu fik kardusen at se, jfr. du; flt. *dji*, ubetonet *ji*, de (Gjedsted); i Lild s.: *iðæñ, mæðæñ, teðæñ, weðæñ*, men også: *æən* (ad den) *oən fræən iən mæən poən teən weən;* itk.: *æðə oðə fræðə* el. *æəð oəð fræəð;* flt. *æðəm oðəm fræðəm* el. *æəm oəm fræəm; æðæñ* (er den) *moðæñ* (må den) *kaðæñ? moðə æðə kaðə?* flt. *moði æði kaði*, men også: *kañən skalən tørən ærən?* — Støvr. h.: *mæ ən, po ən, ve ən; a so dæm*, om msker; *a so əm*, om dyr, ting (alm. vestj.); *di faĺ å støt dæm; di sluəst i støkər* (Mors); *di slòw dæm* (Thy) de slog sig; *dæñ* el. *dæñ, de, di dæm;* tonløst *-ən -ət -əm* (Sønderj.); *gi mæ ən, gi mæ ət, gi mæ əm; æ så əm* (Bradr.) jeg så dem, om ting, dyr, ellers *dæm;* nu er „de" sædvanligt i tiltale til fremmede, især til personer, der står udenfor bondestanden, i ældre tid sagdes „han" og „hun"; til gamle blandt bønder siges „I"; *di sæjər* (vestj.) man siger = *de vær soi* (Sønderj.); *„dæñ" hjælpər åw*

te æn prekən (vestj.) ɔ: en lille ting kan også komme til nytte; gåde: *lilə mañ, gåt istañ, stæjt i fjæt, hwor stor det i bibəlen?* (Malt), opløsn.: det; *Klus, Nyhus, Båw,* kan du stave det med tre bogstaver? (vestslesv.) ligeså; jfr. Sgr. VI. 62. 580.

den der, påpegende steo. *dæñ dær snak* (Angel); *de dært hok, dæñ dæs, di dæs* (Valsb.); *hæ do de dæət* (Egebæk).

den her, påpegende steo. *dæñhær de hær, di hær* (D.); *de hæ mañ, de hær ævəl, di hær ævəl* (N. Sall.); *så rèjəð aðæñ hær betə stomp* (Lild s.); *„èr ə eñc Batəl, de hæ męsk?“* Grb. 43. 14; *„så luskə di hæ to klørər dèm liq uən te wèjən“*, Grb. 46. 65; *dæñə hær kål, di hær kål,* også: *dæñhærsəns, di hærsəns, dæm hær* (Verst); *dæñ jæs, di jæs* (Vlb.); *dæñ jær, de jæt huəs* (Ang.); *dæn jær,* itk. *dejæs,* flt. *dijær* (Bradr.); *dæñ jæ,* itk. *de jæ,* flt. *di jæ* (Sundv.).

den hin, påpegende steo. *dæñ hin si æ strö̀əm* (Ang.) hinsides strömmen.

dengang, bindeo. bio. = rgsm. *dæñgåŋ* (Mors); *dæjgåŋ* (Vens.); *degåŋ* (Agerskov) = rgsm.; „vi had snakked om ham både degång å degång“, Blich. Bindst.

dengangstid, bindeo. *degoŋənsti* (Silkeb.) dengang da.

dennemand, no. alm. i eder og forsikringer; mulig omdannelse af djævelen ta' mig; *de æ dælə mæ löwn* (Lemvig); *„dønnəmæ“*, Yuelb. 43; *de weð a, dænəmañ tæj dæ o smið dæ i æ wañ, et, de må do dænəmañ* el. *dænəmañən et* (Fanø); *de æ dærəmañ löwn, a ska dænəmañsəns kom atər dæj,* også: *dæmən, dæñəmañs* (D.); *dænəmə* (Andst); *dæmən* (Gjörding v. Vemb); *denən tamæ* (Sall.); *dæñən tåmæ* (Ikast); *dæñən fo* (Mors); *dæñ fo* el. *dænən tamæ* (Rkb.); *de ska dæñ vær i æn fårt; a hår dəñ (tən) et tij* (vestj.); se ed, dæken.

densamme, steo. *dæñsåm* el. *dæñsam* (vestj.) = rgsm.; *„desam nèt“*, Grb. 78. 61; *dèsam maj, kuwən; desam bån, disam* (Vens.); *mæ ær ə å əsam*, J. M. 50, mig er det også det samme; *liq mæðe sam* (Lild s.).

denstund, bindeo. *destån* (Thy, Mors) mens; „de stoens wa a fri få trøk“, Jyd. I. 9. 1; „de stoens han wannet dem, kam pigen nie ow lowtet“, Jyd. I. 63. 1; *tøw æn betə krom, destån wi for wor dòwər* (Mors); *blyw hær destån æ löbər nijə tə æ møl!* (Agger).

dep, uo. no. se dyp, dyppe.

dependere, uo. *depəndi·jər* (D.); *ham depənde·r a et får,* böjer jeg mig ikke for; lat.: være afhængig af; *han måt depəndi·jər!* (D.) blive den lille.

deppels, no. se dyppelse.

1. der, påpegende bio. *dær dær* (D., vestj., Vens., Sønderj.); *dijə, dejə* (Verst, Bj. h., Søvind s., Silkeb., Testrup, Røgen s., Haslund, Støvr., Sporup, Gimming); *dijə* (N. Sams); *dæ, dær* (S. Sams) = rgsm.; *djæ, som han slap* (Silkeb.); *han west, a liqlåmət sku go ðær* (Lyngby, Mols); *som han no dær såt* (Valsb.); *dær å dær* (Angel) hist og her; spörges: jeg har gemt nogle æbler, så kan svares: *howə dejə?* (Søvind s.) hvor der?

2. der, henf. steo. *dæ, dær* (Vens., S. Jyll. alm.) = rgsm.; *deðær æ ǧow* (Randers) det, som er gjort.

3. der, ubest. steo. *dær, dæ* (Vens., S. Jyll.) = rgsm.; *dær wår æn gåŋ æn mañ i æ muwəs* (D.).

derad: *„hąj ber fanən å go uw dærè“*, Grb. 182. 23.

deraf: *dæra·w* (D.).

deran: *han æ grdw il dæra·n* (D.) meget ilde stedt.

derefter: *dæra·tər* (D.).

deres, ejestedord. *djè, djæ* foran konsonanter, *djèr, djær* foran vokaler, forbundet med et navneo.; *djès, djæs* adskilt fra navneordet (D., vestj.); *dær,* itk. *dært,* flt. *dær* forbundet; *dæs,* itk. *dært,* flt. *dæs* adskilt (Brader.); *djèr* el. *djè* hak. huk., *djèt* itk., flt. *djès* (Vens.); *ðiəs* el. *ðiə hus* (Ålsø v. Grenå) = rgsm.; *djæ piq* el. *piqər; piqən* el. *piqərən æ djæs* (Røgen s.); *æ ståk eəl i dæs* (deres) *dæñ bæst tårəlai* (Valsb.); *kom åp o fodjæ påtər slawən uð* (Randers); *jæn oðjè hæjst* (Støvr.); ordet bruges alm. for at danne ejeform flert.: *æ mæñ djèr hat* (Mors) mændenes hatte, *de æ di añəs djès* (smst.) det er de andres; *de ær æ piqər djæ klæjər; æ Darомər djæs* (D.); *æ dræŋ djæs; djæ bål, klæjər; djær arbəð, æblər, ywlbåjl,* drengenes bold, klæder, arbejde, æbler, julebojle; *æ dræŋ djæ hwæðəbrø, hwålər, hjæm* (Agger).

derfor: *dæfå·r* (D.); *dejəfå* (Søvind s.); *dæfå* (Angel).

derfra: *dæfrå·, dærfrå, dærfrå* (D.); *a kam dæfræ·*, men: *dijəfræ ær a komən* (Støvr. h.); *„eñc uən i fjarəŋwæj dèfrǫ"*, Grb. 135. 9.

derhen: *dærhen, dærhe·n, dærhen* (D.); *dijəhæn*, derhenne, men: *dæhæ·n* (Støvr.) derhen.

deri: *dæri·j* (D.); *dè æ dèri ålərе*, men: *hèl wañət dejəri* (Søvind s.).

derigennem: *dæriğæməl* (D.).

derilag, bindeo. *dærilaw* (vestj.) imens; derilag han drikker af bægeret, lader han den halve guldring falde i det, Kr. V. 221.

derimellem: *dærimæl* (D.); *dejərimæl* (Støvr.); *dejərimèl* (Søvind s.).

derimod: *dærimuwəð* (D.); *dejərimoi* (Søvind s.); „dejemog", Tkjær II. 7, se d IV.

derind: *dæriñ, dæri·ñ, dæri·ñ, dær-iñənfår* (D.); *æ dæ nuə ðæren? han to ham ðærən, so ðæren* (Støvr. s.).

derk, uo. se dyrke.

dermed: *dærmæ* (D.); *hon matə frå næjən, å dær foət hon hinəs kyər mæ* (Ang.) Hag. 169, hun tog korn fra for neden og dermed forede hun sine køer.

derned: *dærnijər, dærni·jər, dærni·jər* (D.), *dænèjə, dænèjə* (S. Sams); *„ðl wðr oŋ fålk skul dèni"*, Grb. 51. 160.

derom: *dærom, dæro·m, dæro·m* (D.), se derved.

derop: *dærå·p, dæråp, dærå·p* (D.), *dærap* (S. Sams).

derover: *dæröwər, dærö·wər, dær-ö·wər, han æ dæröwərað frå*, han er fra egnen derovre (D.); *kom do hijərəwə, så skal a kom dijərəwə!* (Ry s.) spøg; *dær-øwər, dærøwər* (Vens.).

dersom, bindeo. *dæsom* (D., vestj., alm.) = rgsm.; „a fek 5 dåle te rejsen å dæms a ku blyw—", Yuelb. 12; „dæms a ska si do blyve te et skåen", sst. 32, dersom jeg skal se du bliver til et skarn.

dersomensind, bindeo. *dæsomənsə·ñ* (Thy glds.), også udvidet: *dæsomənsi·ñənstij* (D.) = dersom, men med höjtideligt forbehold.

dersomenstid, bindeo. *dæsomənstij* (Sall., Hell. h., Mors, Thy); *dæsåməntic* (Vens.) = dersom, men alvorlig forsikkrende; „a lout a vil hol uj, dæmsti a it sku sult", Yuelb. 33, jeg lovede, jeg vilde holde ud, dersom jeg ikke skulde sulte.

dert, no. *diət* (Angel, Mellemslesv.) meget alm. skældsord til dyr, *et galt d—*, en ustyrlig hest; *se de d—!* om en lille bidsk hund; jeg så aldrig et d—, aldrig „et öje", plat. dat dêrte.

dertil: *dæ·rte, dærte·* (D.); *dæ te, han gek dæ te·*; men *dijəte ær a komən* (Støvr.); *dè æ lisə sèkə som dejə tè* (Søvind) ɔ: så sikkert som muligt; *syk, næj han lat sæ rask som dijəte* (Verst); *a wå lisə montər som dærtə* (D.); „di ska sto dæ riæ som diærte", And. Begr., ɔ: rede på pletten.

derud: *dæruð, dæru·ð, dæruð, dær-u·ðənfår* (D.); *dijəuiaj* (Røgen) derudad; *dæruc, dæruj* (S. Sams); *dæruk*, derud, *dæruw* (Vens.).

derunder: *dæroñər, dæro·ñər* (D.).

derved: *dærve, dærve·* (D.); *de æ såðən dæro·m o dæve·* (Malt) ɔ: det er ikke rigtig vist, afgjort.

des, se dys.

des, bio. = rgsm.; *es mijər es bèər* el. *des—des* (Vens.) jo mere jo bedre; *es mijər mè rør we skit, des mijər røqər ə* (Vens.) lugter det; *„får hon ku blyw sämøj es tilə farə"*, Grb. 86. 24, sameget desto tidligere; *„de wa sämo hesbər"*, Grb. 63. 69, det var såmeget desto bedre —; *så möəl əs miər* (Angel).

dese, uo. *des -ər* (Thy) stille törv op, 4—5 ovenpå hinanden, for hurtigere at törre dem.

desentere, uo. *desənti·jər -ər -ət* (D.) desertere, forlade sin plads, alm.

deskaret, to. *deskare·t* (Vens.) om börn, som tidlig kan tale rent, el. om folk, dog især börn, som veltalende kan belægge deres ord; fr. discret, beskeden, tavs.

destød, bindeo. se detstød.

destånd, bindeo. se denstund.

desuden, bio. *desu·ðən* (D.); *dèsu·ən* (Vens.) = rgsm.

desværre, bio. *desvæ·r* (D.) = rgsm.; *a æ frå Nepəl desvæ·r* (Kolding); i Verst hedder det: *a æ frå Bramdrop desvæ·r*; jfr. gud.

1. det, ubest. stedo. *de æ nær ve ət* (D.); *nær ve ər* (Vejr.), *we ər* (Jølby, Mors); *dær ær alms wejər o gi ham nöj,*

der er almisse ved det at give ham noget; *de ær ek tejər o wær bat mæj,* det er ikke til at være tjent med; *næñ tejər o tål åmər* (Agger) nænne (til det) at tale om det; *ka do wåj ət?* (D.) kan du vade det? ɔ: bunde det; *læ ə wær* (Mors); *„da war ə ræqti wal“*, Grb. 63. 70; *„mæn så ha a åsə de får ə“*, Grb. 146. 6; *„får òñc war ə da eñc“*, Grb. 67. 35; *di snakə åm ə sålæŋ,* J. M. 53; *så var ət å it læŋ,* sts. 55; *han spur vuñt ə gek,* sts. 66, han spurgte, hvorledes det gik; *han vår så fågiskə, te jæn alər ka tro ə,* sts. 70, han var så gerrig, at man aldrig kan tro det; *så tåt han, de va olt grön joər, o de ku væl it gyər; så vart ə èt styər,* så varede det et stød; *så so di ə te æ mañ,* så sagde de det til manden; *hañ vil nåk oñərsøk ə* (Ang.) Hag. 168; *så war əð æn daw* (Horn. h.); *di ha sjæt* (set) *əð* (Lyngby, Mols); *di broqər əð* (Lild s.); altid om vejret: *de warmər saməl o æn æl* (vestj.) det trækker sammen til en byge; *de æ jærərkol* (vestj.) det er edderkoldt; *de sofə* (Sundv.) det sagtner, f. eks. om regn; *„di Stjænəm mejər hòr liq te wò daw hat owr får å wæ møj hor ij ə“*, Grb. 165. 9, hårde i det, ɔ: hårde i deres væsen og færd; den samme vending er alm. vestj.; herhen kan også føres udtr.: *no ska vi te ən!* (vestj.) til den, ɔ: afsted; *hwæm ær ət?* (vestj.) i leg: hvem skal gribe.

2. det, bindeo. *te* (vestj.), *de, dedə, deðə* (Vens.) — 1) = at i afhængige sætninger, følge- og genstandssætninger; *han frøs reqtə, te han rest* (vestj.); *han slaw te ham te han vælt* (Støvr.), så at han væltede; *a tiŋkər te han komər iawtən* (Støvr.); *de jèn bæjst ær, te di æ lijq møj rænt imèl fòlk; no tøwəs di, te rawn ka liså gòt ta əð såm kraqər,* Kvolsgd. 22; *han så, teðə war æn stuə skam* (Rander); *hqj lòwə, de hqj wil kom; dær æ såñtən spətakəl, de mæ næstən eñc ka hør è önly* (Vens.) der er sådan spektakel, at man næsten ikke kan høre ørenlyd; *„de wa så dybt ènda, te wòñc jik uwn ej è hans stèwəl“*, Grb. 134. 4; *„hqj bañc hans mur, de hon ha føj sònt i knèslaŋ te warən“*, Grb. 134. 5, han bandede sin moder, at hun havde født sådan en mandsling til verden; „a vild så nøe, de do sku tink ill om mæ, men de vi løvve sammel“, To Novell. 21, jeg vilde så nødig, at du skulde tænke ilde om mig, mens (at) vi lever sammen; „hjællp ham, nærensti de haj ha trablt“, To Nov. 15, hjælpe ham, når (at) han havde travlt; *fòlk west nåk å å sæj, deðə draqən hon wa dær* (Bjærgby, Vens.) folk vidste nok af at sige, at dragen var der; også *de de; „de wa lisom der kam nåed ibag ve woenen å såe, dede a sku hilsen hjemm å sæj, dede Hikke fræ Hakke æ døj“* (Randers); *„dede a trowr!“ så tywen, han sad i hönshwolet“* (Randers), tyven havde lovet at lade være at stjæle, men föjede forsigtig til: *„dede a trowər“*, det jeg tror da; *han håð, te a veð, et mijər eñ jæn skæləŋ* (D.) han havde, det jeg ved, —. 2) = som; *de war o Kjæshålm te dæ bowət æn fru; hun hår æn huñ, te hun hålt så gråw møj å* (Vium, Lysg. h.); *„Sørən hòlc få dön mè èn bəfòrdrəŋ, de en hèrmqj skul skam sè we“*, Grb. 119. 52; *dæj deðə bawnən stor əpo* (Horn. h.); *så war əð æn daw, deðə Wole å mæ wi war uð* (ssts.), mens Ole og jeg var ude. 3) forbundet med for el. over: forat, fordi: *de æ få de te al sku fårøñər si o do sku vær dæñ føst* (D.) for at alle —, afvisende svar, når man spörger, hvorfor en gör noget; *han blöw strafət få de te han hå tåwən æn par stöwl* (vestj.); *de kåm öwər de te a håð eŋən knyw mæ mæ* (vestj.) det skete, fordi jeg ingen kniv havde med mig.

det stød, bindeo. *de støð* (Mors) = denstund, mens.

detj, no. uo. se digt, digte.

deunge, no. se dæggeunge.

dev, uo. se døbe.

di, no. se dejg.

diamant, no. se demant.

diderik, no. *diðərek æn* (S. Hald) dirk til at åbne låse med; plt. diderik; jfr. doven-, drukken-.

die, no. *dij* (Agger), *ji dij* (Vens.), *gi dij* (Vejr.) = rgsm.

die, uo. *dic* el. *dij, dicər* el. *dijər, dij, dicə* el. *dijə* (Vens.); *dij -ər -ər -ər* (Vejr.), ft. *dijəð* tf. *dijəð* (Agger) = rgsm., om börn og dyrs unger; *grisən dicər* (Vens.).

diel, no. to. se del, dæl.

dien, no. se degn.

dier, bio. se der.

dies, steo. se deres.

diest, uo. se dyste.

diesød, to. *dijsøð* (D.) vammelsød.

diet, no. se dert.

dige, no. *diq æn diqər* (D., vestj. Thy, Bjerre h.); flt. *diqər* (Andst); *diqi -ər* (Mors); *diqi* best. *-ət* flt. *-ə* (Røgen, Søvind, s.); *diqi* best. *diqið* flt. *diqər* (Mols); *diqi* best. *diqəð* flt. *diqər* (Hell. h.); *diqə* itk. *-r* (S. Sams, Havbro); *diqi æn diqərər* (Sall.); *dijqə æn -r* (Lild s.); *dik æn dikər* (Bradr.; Sundev.); *dej è* best. *-ə* flt *-ər* (Vens.) — 1) en opkastet vold af jord el. sten, alm.; *lok diq* el. *lok æn diq åp* el. *ǧör æn diq åp* (D.) lukke hullet i et nedfaldet dige; i Jylland findes: Kongsnab dige (Lysgård h.); Margretes dige (Nörvang h.); Ramme dige (Vandfuld h.), der mulig er gamle voldsteder, Nationaltidenden 2805, 23 Febr. 1884, morgen, sp. 9; jfr. gjærde, vold, gård; se hav-, jord-, kaj-, kirkegårds-, kålgårds-, pors-, skanse-, sten-, tofte-. 2) en grøft, enkelte steder i Østj. m. Århus og Randers (Mørke, Væet, Kalø, Rønde); grøft og dige (Mols); jfr. Gr. Gl. d. M. II. 122. 118. 3) i D. findes to former af ordet: *diq*, en jordvold til hegn på marken, *diq* el. *hawdiq* flt. *-qər*, et dige, der hegner mod havet; men det sidste ord har dobbelt betydning, idet en stor, bred grøft hedder *æ væstər diq*, og der siges ligefrem: *uð ve æ diq* ɔ: grøften, jfr. plt. diek, dam og dige; jfr. grob, grøft.

dige, uo. *diq -ər -ət -ət* (D., Andst); *dej -ər -ə -jə* (Vens.); *dik -ə deək dikə* el. *dekən* (Sundv.) — 1) sætte dige; *diq iň*, lukke med dige; *diq åp får*, lukke et hul i et dige: *iňdiqiət* (Søvind s.), inddiget. 2) dige høet, rive det sammen, så det ligger som et dige, der kan strække sig 100 al. el. længere, hvorpå det tømmes sammen (s. d.) til stakke (D.), jfr. hale streng.

digefod, no. *diqfuwəð æn* (S. Ho) agerren.

digegrøft, no. *diqgrov æn -grov* (D.) grøft langs diget; *diqsi*, siden af diget; *diqæň*, enden af d—, alm.

digehjörne, no. *diqhöwn æn -ər* (D., glds.) = rgsm.; se 1. ast, 1.

digekarl, no. *diqkål æn -kål* (D.) en arbejder, som sætter dige.

diger, to. Mb., meget stor; Thyboen vil sige, når han ser et ubekendt stort dyr: „si, hwans for en diger bassi!"

digesmutte, no. *diqsmut æn -ər* (Thy); *diqismut* (Mors); *dejsmet æn* (Vens.); *diqəswat, diswat* (Agersk.); *diswot -ər* (D.) en lille fugl, hirundo riparia: se svitte.

digesrump, no. *diq-* el. *diqsromp æn* (vestj., Vejr., Mors) et stykke nedfaldet gammelt dige.

digesvale, no. siges at overvintre i dyndet, Kr. IX. 8. 59.

digetörv, no. *dejtörə æn* = flt. (Vens., Mors); *dejtər æn -ə* (Thy); *dejtörə* (Lild) törv, hvoraf jorddiget bygges; *han æ som æn dejtörə i æn spaň wdň* (Mors), klodset.

digetørvspade, no. *dejtərəspå æn -ər* (Thy) spade til at grave digetörv med.

digevolding, no. *diqwålən æn -ər* (Lindk.) et gammelt sammensunket dige.

digevælt, no. *diqvælt æn -lt* (D.) = digetørv.

digre, uo. Mb. „han blev ved at digre mig hesten på", nøde, pånøde (Onsild, Gjerlev h.).

1. digt, no. *dæjt* (D.); *deqt* (Søvind); *dec* el. *dæjc è* (Vens.) = rgsm.; *et kön dèjt* (Røgen), men ellers vistnok kun: lögn, opspind, *de bårə dæjc å lòwn* (Vens.); jfr. op-.

2. digt, bio. *diqt* el. *deqt* (Lild s.; Sall., Agger) tæt, nær; *di sejər så deqt we hwærajər såm di kaň sej; min huws leqər deqt òp te kærgorsdijqə* (Lild s.); *deqt åp te æ hus* (Mors); plt. dicht bi.

1. digte, uo. *deqt -ər -əð* (Lild s., Agg.) tætte, göre tæt; *deqt æn boð*, el. trug, kar o. lign. med værk el. klude, jfr. htsk. dichten.

2. digte, uo. *dæjt -ər dæjt dæjt* (D., Andst); *deqt* (Sams); *dec* el. *dæjc -ər -ə -ə* (Vens.); *dèjt -ər dèjt dèjt* (Søvind s., Røgen) = rgsm.: at skrive vers, men især lyve: *han dæjtər åp å æ jowr* (vestj.) om dem, som lyver på stående fod.

digtelse, no. *decəls* best. *-t* (Vens.) opspind, lögn.

dikkedarer, no. *dekədaˑrər* el. *dekəndaˑrər* el. *dekəndariər* flt. (D.); *ǧör d— få jæn*, overflødige buk, bevægelser, jfr. knæfald, kompliment, likomsæs.

dikle, uo. *dikəl -klər -kəlt* (Sall.) kildre, se dakle.

dild, no. se svine-.

dille, no. pige, kæreste; den gamle Stoffer Rakker kom engang med to „diller"

og flere börn til en gård, J. K. 36. 52, tatersprog, jfr. Dorffs Rotvelsk ordb.; en pige, der har haft flere kærester (Sall.).

dilter, no. *dilcər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) det blev til *i sølə d—,* om et mske, der forfaldt til drik og elendighed.

dim, no. [*dim*] (vestj.) tåge, damp af å el. eng sommeraftener.

dimle, uo. *deməl -mlər -məlt* (Vens.); *dympəl* (Ang.) — 1) *de demlə* (Låsby) er tåget; *de demlər fåmæ* (vestj.) bliver uklart, dunkelt for mig; om luftens dirrende bevægelse på varme forårsdage, Mb.; *go å deməl* (Lisbj. Terp) være beruset; jfr. isl. dimmr, mørk. 2) *deməl om ə* (Vens.) formode, ymte om; *sto å deməl owər ə* (Ajstrup) drive over noget; *ka do deməl nuə omə?* (Vens.) danne dig en mening om det; ligeså Angel.

1. dimmel, to. *de æ deməlt* (Låsby), tåget, disigt i vejret.

2. dimmel, no. *wær i deməl om ə* (Vens.) ɔ: formode, jfr. tvivl.

dimmeluge, no. *deməluq æn* (Rkb.) den stille uge; *ha så trånt som fanən i æ d—,* tlmd.; isl. dymbildagavika; dymbil afledn. af dumbi, stum, fordi der i denne uge ikke ringedes med kirkeklokkerne, istedet brugtes et træinstrument, se Kalk., Fritzn. isl. Ordb.[2] under ordet.

dimre, uo. *de demrər fåmæ* (vestj.) der går tåge for mine öjne; jfr. dimle.

1. din, no. se dyne.

2. din, steo. = rgsm.; *di, din* flt. *din* (D., vestj.); *ær ət di huń, ær æ huń din?* (D., vestslesv.), itk. *ær ət dińt?* Braderup har: *din dit* flt. *din;* Vens.: *dej* el. *di hæst, din kuwən, det huks,* flt. *din; hæsti æ dej, kwön æ din, hukst æ det,* flt. *din;* Agger: *di mań, huws, lam; æ de din dæń boq? æ de din dæm bøqər? din* ett. flt.; Løgstør egn: *din* el. *din* itk. *det* flt. *din* el. *din;* Ålsø: *ði* hak., *ðin* huk., *ðet* itk., flt. *ðin* forb. med et navneo.; adskilt: *ðen* hak., *ðin* huk., [*ðet*] itk., flt. *ðin;* Støvr.: *di hat; taðə hat! de æ den, det; æ ət det hus?* flt. *din; æ i biən flöwən hæn?* dine ben; *sæt dæ åp po i hæjst, jæn o i hæjst,* din, dine. I Sødring, Gjerlev h., siger gamle folk: *ska do ha de* (dit) *kleə om de* (din) *hals? do må væ glåə, do håə də mowər;* Røgen: *di piq, din piqə, det hus; ær piqən di,* flt. *din;* ligeså Søvind s., undtagen i skældsord og kælenavn: *din sløŋərt!* hvor „din" vistn. er almindelig i de nordiske sprog: *din kæltrəŋ* (vestj.), men også: *din sødə oŋ!*

ding-dang, således tydeliggöres klokkens lyd for börn:

deŋ daŋ, pot æ bön i sæŋ,
gi vår ko hø, kom smör i vår grør,
gi æ gaməl mań si narə! (N. Slesv.);

el. *deŋ daŋ, præst å dæjn æ liq laŋ!* (Lime);
el. *deŋ daŋ, mus i haŋ,*
gaməl fålk i æ narərgryr,
böən i æ sæŋə!
el. *deŋ daŋ, slo æ præst får æ pań*
mæ hans sølkań!
el. *deŋ daŋ, Klaws æ dø!*
hwiltər dø han? — i gor nat,
vi lo ham o stro,
få han ku et læŋər go (vestj.);

se Kr. VI. 303. 383. b. 384. a. b. c. Når klokken ringer over lig, og det sidste slag er „ding", så bliver det næste lig en mandsperson, er det „dang", vil et kvindfolk i sognet dø først, Kr. VI. 285. 329; Bjærgmanden kunde ikke være i höjen for „dingdang' og kirk'sang'", Kr. VI. 3. 4; de underjordiske *ku et væ dær få di manə deŋdaŋər å så vil di ræjs te Nårə* (Mds. h.).

dingel, no. *deŋəl* (Hmr., Thy; Ang.) — 1) *de stor i æn d—,* kan blive til hvad det skal; *de hæŋər i æn deŋəl, som æ kæləŋ hińə saligheð* (vestj.). 2) *æn deŋəl* (D.) et sengebånd. 3) *i swær deŋəl* (Vens.), *æn deŋəl* (Mors) en lang, tynd, dinglende person; jfr. hvingel.

dingeldangel, no. *deŋəldaŋəl* (D., Vens.) — 1) navn på et sengebånd. 2) flagrende, hængende, upassende pynt (vestj., Vens.).

dingelhovedet, to. *deŋəlhowəðə* (Andst); *deŋəlhwöt* (Vens.) — 1) svimmel (Andst h.). 2) med dinglende hoved (Vens.).

dinget, to. *deŋə* (Holmsl.) klægt, om brød; se dejget, hvædsten.

dingle, uo. *deŋəl -ŋlər -ŋəl -ŋəl* (D., Agersk.); ft. *deŋlət* (Andst), *deŋəlt* (Vens.); *dèŋəl -ŋlə -ŋəlt* (Søvind s.) = rgsm., om hvad der hænger ned og svinger; om msker: rave, alm.; *han kåm deŋləń iń temæ, deŋlət å, deŋlət hæn te* (Andst).

dingleløs, bio. *de stor deŋəlløs* (D.) så løst, at det dingler.

dingleolie, no. *dęŋəlulə* flt. (Andst) *han hår fåt fåmanə d—*, spøgende udtryk for fuldskab.

dingleri, no. *deŋləri·j* (Andst) det at dingle, noget der dingler.

dinglet, to. *deŋlə* (vestj.) *de stor så d—* = dinglevorn.

dinglevorn, to. *dèŋəlwòn* (Søvind s.), *-wòn* (Hundslund s.); *deŋəlvon* (Agerskov) = rgsm.; om hvad der ej kan stå fast, en karl, en pæl.

dings, no. *deŋs i* (Vens.); *deŋk et* el. *æn* (Agersk.) siges om en tung, blød genstand; en ting, som man ikke véd navn på; *deŋsən* (vestj.) tingest, mest om noget påfaldende: *så möj æn særə deŋsən; æn lilə dəŋsən* (D.), om et lille barn; *deŋs æn -ər* (Agger), potte, fad, i regelen af blik el. andet metal, en lille ting til at tage noget i; „folk vild jo tøk sær om, nær vi tou gammel dingsæ gik hen å gyut uos sammel“, Anders. Frieri; *æn deŋs* (Vens.) et løsagtigt kvindfolk; *„de wa jęj gåŋ, lisom tijər, de haj sèñc i fatə huwsmaj dèruw te deŋsən mè bròw om pèŋ“*, Grb. 202. 6, det var en gang, ligesom tiere, han sendte en fattig husmand derud til tingesten (kvindfolket) med brev om penge, jfr. 204. 31; blodpølser skal kaldes „dingser“, mens de er i kedelen for at koges, da de ellers vil revne, Kr. IV. 408. 638; jfr. mnt. dink Sch. Lübb.; ding, dingschen, Schütze.

dink, no. se dings.

dinke, uo. *deŋk -ər -ət* (Andst) slå med små slag på noget, som giver en klingrende lyd; *deŋk o æ glas; æ sæŋəboñ hæŋər o deŋkər*, klingrer; jfr. tinke.

dinning, no. *dinəŋ æn -ər* (Holmsl. klit) dønning.

dintel, no. *deñcəl i* (Vens.) doven person.

dintle, uo. *deñcəl -ər -t* (Vens.) drive, dovne; *skat do sånt go å deñcəl, næ do wè, de ær swə tijən?*

dippedaje, no. *depəda·j æn* el. *dobeda·j* (Als); i forårstiden siges i Sønderborg: *vi skal ur å æ Lajgors Maj å plok vås æn d—*, en grön bøgegren, Ladegårds Maj ligger ved Sønderborg; oplysning om ordet kan jeg ikke give.

dirk, no. *derk æn derkər* (vestj.) = rgsm., se diderik.

dirkefri, to. *derkfrij* (D., vestj.); *direkfrij* (Vens.) = rgsm.

dirle, no. *derl æn -ər* (Mors glds.) uldtöje, ɔ: runde triller, som ulden kartes til for at kunne spindes, se drilling, jfr. tirle, trille.

dis, no. *dijs æn* (Agger, Rkb.) dis, tåge.

dise, uo. *dis -ər -ət* (D.), *æ loft disər*, når luften dirrer i solvarmen, jfr. Jakob Löj, lokkemand.

disig, to. *disə* (D., vestj.) = rgsm., om luften; også om soldis i foråret (D.).

disk, no. *desk æn desk* (Sundv., Ang., Brader.); huk. (S. Sams) — 1) et bord, alm. (Sundv., Als); alm. rim: *esk å fesk de gir hastə ma år æ desk*, esketræ kan nemlig grönt bruges som brændsel; disk i en butik, alm.; jfr. mnt. disch, Sch. Lübb. 2) en lille træskål, især gryndisk, nødvendig ved ethvert fuldstændigt udstyr (Ang.); en træbakke, hvori sennop males (Brader.); jfr. isl. diskr. 3) en kalot til at tage på hovedet (Angel).

diske, uo. *dejsk -ər -əð* (Agger); *desk -ər -ət* (D., Andst, vestj.); *dèsk -ə -ət* (Søvind s.); *o desk åp* (Agger, alm.) for en, til en — 1) sætte megen og god mad frem. 2) han blev ved at d— op til mig (vestj.) skælde ud, komme med bebrejdelser.

diskespringer, no. *deskənspreŋər* (Agger) krambodsvend, hånsord.

diskklud, no. *deskklur* el. *-klut æn* (Fjolde) vidskeklud.

diskurere, uo. *deskuri·jər* (Malt) d— om, samtale, forhandle om.

diskurs, no. *kom i disku·s om ət* (Malt) i samtale, forhandling, strid; fr. discourse.

distance, no. se gestans.

disvat, no. se digesmutte.

dit og dat, i talemåden: *båðə dit o dat o fañən o hans ålәmor* (Malt); *han ku hwærkən fo ham te o sæj dit ælər dat!* (vestj.); se i.

Ditmarsken, no. *æ dytmæsk* (vestslesv.) = rgsm., et landskab i Holsten; eders Dytmærskens land, de dytmærske herrer, Kr. I. 133. 4. 134. 1.

divr, no. se dyr.

djenkald, no. se degnekald.

djæ, djær, steo. se deres.

djælkin, no. *djælkin de* (Vejr., vestj.) hampens hanplante, se dor.

djævel, no. *döwl i* best. *-i* flt. *döwl* (Vens., alm., D., Sønderj.); *dæwl æn dæwl* (Andst, Thy, Agger, Øland); *döl* (Fanø); *dæwəl i* (S. Sams); best. *dæln* i eder — 1) = rgsm.; alm. i eder: *döwlən ta mæ* (Vens.); „a ku dæulen namme got nok li hind; ja, dæulen far hen wel a så! å dævlen skal! ɔ: så skal da pokker, And. Barsel; „så ska dælen føeh (føre) å fløt je hæfræ", Tkjær II. 88; *dæwlən* el. *dælən amə* (Søvind s.) ɔ: annamme mig; „slo do Ras Rask, så ska dællen regiæ dæ", Blich. Bindst.; *dæwli sku ta dæ!* (S. Sams); *no, gi dawlən læk* (slikke) *ət, tæj ət* (Åbenrå); *dæwəls* (Agger) djævelsk; *sæt ən som do hår tån ən, te dæwlən søkər i di lyw*, Kr. VIII. 203; „der fik a, dæwlen fæn, det som a har haft godt af", Kr. VIII. 206; de bandede om kap, det var da villest, hvem der kunde bande stærkest og sætte en djævel, te ingen havde hørt för, Kr. IV. 237; om börn siges: *æn ka baŋk jæŋ döwl a dæm o ti i dæm* (vestj.); *slep æ döwl o ta ve hans åləmor* (vestj.); *slæp jej döwl å ta we inan* (Vens.); *„de wa skönbörlə döwələn, dè søqt åp te cerkən"*, Grb. 88. 61; *„næj, kom da eñc te dè stu boq! robt koŋən, dè sto döwəl i hær"*, Grb. 114. 143; *a trowr de wa klår dæwlən!* (Randers), i en remse; *hwær döwl reğer i si ti* (vestj.) alm.; djævelen fik lov til at regere, når der ingen blade var på træerne, men Vorherre har da heldigvis indrettet det således, at der altid er blade på træerne, om sommeren grönne og om vinteren visne, Sgr. III. 29. 40; djævelens el. fandens huller er hudindkrængninger på mellemfoden af svinenes forlemmer; det var disse huller, fanden fór igennem, da han blev drevet ud af svinene, Sgr. IV. 59. 89 fra Fyn, også jysk; se Kr. IV. 339. 436; flæsk var netop mad, de (djævlene) kunde bruge, siden svinene og djævlene havde boet sammen fra Kristi tid af Kr. V. 207; der fortælles, at djævelen ligger bunden med en stor jærnlænke oppe over det nordre sideskib i Tamdrup kirke ved Horsens, Kr. VIII. 394. 724; *mæ döwəls gəvalt!* (vestslesv.); *et döjvəls gåt krof* (kreatur, Valsb.); *æ dær et æn döwl i ət?* (vestj.) ɔ: en skjult vanskelighed i en sag el. opgave; *dæñ hwið döwl æ war eñ dæñ swòt* (vestj.) den hvide djævel ɔ: en ulv i fåreklæder; *å, de æ jæŋ döwl!* (vestslesv.) å, det er ligemeget, det ene er som det andet; djævelen tager ofte skikkelse som en sort hund, med et öje midt i panden, el. med gloende öjne; hvor han farer igennem efterlader han en styg stank; se f. eks. Kr. III. 288. 387. 89. 92. 93. 96. IV. 240. 338. 40—42. VI. 201. 275; se fanden, satan, den gamle, den onde, den slemme, Erik, dennemand, ed. 2) om særdeles slette mennesker, el. om mennesker, der er udmærket dygtige til et el. andet; *i dæwl* (S. Sams) et skarn; *han ær æn döl te å fesk* (Fanø) ɔ: udmærket dygtig og heldig til at fiske; *han æ så möj æn döwl te o prek* (vestj.) ɔ: en udmærket dygtig prædikant; *„dæñ dær for æn döwl, han hår æn döwl!" så æ mañ, law æ præst så:* den, der får en hustru, han får en god gave; *de ær æn dæwl å it æn duoŋ* (S. Hald h.); *i Riñ dær lövər ål æ dæwl iñ*, byen Rind ved Herning har forhen været et yndet tilflugtssted for rakkere og kæltringer; *han æ fræ Skræ, hur ål æ dæwl koṃər fræ* ɔ: kæltringer, omløbere, Kr. VI. 339. 185. 186; *a ska vær döwl får ət* (Andst) tage skylden, men også: være den strenge; *de ær æn sölə dom döwl!* (vestj.); som skældsord til kreaturer: *din döwl, ve do!* (vestj.); *så so han sin te æ hæst:* „wo stejst do dyvel to!" Hag. s. 169, ɔ: hvordan er det du står, din djævel; til börn og dyr taltes nemlig altid plattysk. Se hovedpande-, hus-.

djæveldom, no. *döwldom* (vestj.) — 1) spøgeri, se advarsel, skidt. 2) djævelskab; betegnelse også for noget ubestemt besværligt el. fortrædeligt; „de gik bestemt gjemmel krat å boski, øue stien å trærøje (-rødder) å dæueldom", Yuelb. s. 18.

djævelens båre, no. *æ döwəls bår* (D., vestj.) æg af hajer el. rokker, der i mængde driver op på stranden.

djævel og jomfru, no. *æ dæwl å æ jåmfrow* (Thy) en plante, plettet gøgeurt, orchis maculata L.

djævelskab, no. *döwəlskab de* (D.) = rgsm.; *wil hąj ælənən påta sè å fådryw òlc döwəlskabə dæ fræ gor å ræj*

djæ sèn, Grb. 61. 23, vilde han endelig påtage sig at fordrive alt dj— der fra gårde og redde deres sön; „hwa æ de få no döwelskab å skidt hæ gåer!" råbte den gamle mand efter det underlige køretöj, Kr. VIII. 305, spøgeri.

djævels kør, no. *dyw̥əls kyj̊ər* (Thy) en plante, kilebladet vortemælk, euphorbia helioscopia L., J. T. 86.

djævle, uo. *döw̥l* (vestj.) *han döw̥ləs o draw̥əs mæ ət* (vestj.) ɔ: har overvættes stor besvær og fortræd med det; „hon dyule jo hwæ dawsens daw mæ den ong", Yuelb. 63, ɔ: lever i ufred og kiv med den unge; *a wel ek dæw̥ləs mæ dæ læŋ̊ər* (Agger) kives; *a ska döw̥l ham* (vestj.) magte.

djævleblændt, to. *dæw̥lblæn̊* (Agger); *dæw̥əlblèn̊* (Søvind s.) = rgsm.; *de wa da æn d— histåri,* ɔ: overmåde fortrædelig; *æ do da d—, dræŋ̊!* (Agger).

djön, no. se dyne.

djöng, no. se dynge.

do, no. *han hå foñən do̜ i ham* (Røgen s.) tiltro til, velvillie imod, som af overordnede mod underordnede.

do, uo. *do̜ do̜ə dȯj dȯj̊* (Røgen s., Hovlbj. h.) ænse, bekymre sig om, regne; han dor ikke, hvad man siger ham.

1. dob, no. *dov æn* [*-vər*] (vestj.); *dåf æn* (Fanø); *dåb æn -b̊ər* (Thy, Agger) — en mærketønde, böje; sænkestenene sidder ved den ene ende af et stykke reb, hvis anden ende har en lille tønde af form som en afstumpet kegle ($^{3}/_{4}$ al. lang) „dåv" eller mere populært „gris", der svømmer på vandet; disse „dåver" skal vise, hvor linen står i det tilfælde, at man på grund af uvejr må forlade den, Fiedl. & Fedders. Tidsskr. f. fiskeri 1869, s. 43; *dob æn* (Vens.) korkflod på en fiskesnöre; se dobber, jfr. mnt. dop eller doppe (htsk. topf), hul runding, ærtebælg, æggeskal; duppe trækar, Sch. Lübb.

2. dob, no. *dov* el. *dof æn dovər* (Rkb); *daf æn* (D.) — en bred lavning i mærskenge, hvor der jævnlig står vand, bredere end en lo, jfr. slade, rønnel; smal indskæring af fjorden (Rkb.); til dette ord hører sagtens også det vendelb. udtryk for en ejendommelig formation, dobber og rimmer: dobber kaldes de 10—20 al. brede engdrag og mosestrimler med en forstyrret vegetation, der gennemskærer hedelandet på den nordligste del af Jylland og langs med den østlige kyst, hvor de fortsættes i lange med kysten jævntløbende linier og adskilles ved de höjere rimmer eller lyngbevoksede strimler af hedeland; Mb. se sanddobber, jfr. mnt. dobbe Sch. Lübb. lavt, sumpet land.

dob, no. se dub.

dobbedaje, no. se dippedaje.

dobbel, to. *dåv̥əl* (D.); *dåvəlt* itk. (Søvind s.); *dåfəl* itk. *dåfelt* (Mellemslesv.) = rgsm.; *dåvəl så möj̊; leq dåvəlt; vi æ dåvəlt swaw̥ərət* (Søvind s.) dobbelt besvogrede.

dobbelthjærte, no. en slags tegngåde, der fremstiller to sammenslyngede hjærter, hvilke det gælder at tegne i et træk; findes fra Midtjylland tegnet på røde lerkar med hvid glasur; J. K. 323. 1 med afbildning.

dobbelt kopatte, no. J. T. 22, en plante, gul rundbælle, anthyllis vulneraria L.

dobbeltlåret, to. *dåvəltlo̜rət* (Mds.) bruges om kalve, en d— kalv = *æn bòwsərkal,* se bukselåret.

dobbelt rakker, no. se rakker.

dobbeltrin, no. *dåbəltren et* (Agerskov) en længde af 3 alen, jfr. skar.

dobber, no. *dòb̊ər æn -ər* (Lild s., Thy, Agger; huk. Vens.) böje, vager; *æn dòb̊ər hèlər æn tryj̊l, dew̥əl sèj æn peñ mæ æn syw o̜t støkər flo̜r* (kork) *əpo̜* (Lild s.), se kranni; floddet på en medesnor, der viser, når fisken bider; jfr. dob, gaj, komave, støver.

dobberline, no. *dòb̊ərlijn æn* (Lild s.) line, der fra hver ende af „bakkerne" (se 3. bakke 3) går op til böjen, når bakkerne er sænkede til fangst; jfr. riber.

dobble, uo. [*dòb̊əl*] (Vens.) spille tærninger eller brætspil (Sønderj.) Mb.; svire og drikke, jfr. mnt. dobelen, Sch. Lübb., spille tærningspil; i Vestslesv. synes udtr. at doble at kunne bruges om at tælle til leg, se ennike.

dobblegilde, no. *dåvəlgil̥ et -ə* (Søvind s., glds.); *dåvərgil̥* (Sams, Støvr.) — gilde, som holdtes, hvor der var sket et uheld for en mand; der blev anskaffet en stor søsterkage til 24 sk., endvidere låntes et sølvbæger og et stort sølvel. blikfad, to alnind. tærninger brugtes;

om kagen blev der da slået tærninger; de mødende gæster fik lov til at göre f. eks. 3 slag for 4 skill., men det stod enhver frit for at betale mere el. at sætte 4 skill. ind flere gange. Den, der fik det höjeste antal öjne i det bedste af sine tre slag, havde vundet. Blev kagen for tidlig vundet, f. eks. ved at en slog lutter sekser, kunde den, som gjorde gildet, købe den tilbage for 24 skill., og så fortsattes; der var fri udskænkning af brændevin og kaffe, men det var ikke fint at drikke ret meget, uden at man også gentagne gange betalte for tærningslag (Søvind s.); bagefter var der dans; istedetfor kagen kunde der spilles om et törklæde el. et andet stykke af ubetydelig værdi; det indkomne tilhørte den skadelidte mand, jfr. Sgr. V. 229. 800.

dobgræs, no. *dofgres* (Rkb.) en græsart, som gror i dobberne, kaldes også klak, mulig = *dontmoq*.

dobtønde, no. *dᴅtøn̄ æn* (Holmsl. kl.) mærketønde, böje.

dodder, no. *dojr* (Agersk.); *døðər* (Strelluf); *dåjə* (Sundev.; Angel); *dor* (Røgen s.) — en plante, camelina L.; dåer (Vens.), dowr, dor, dur syd og øst for Ålborg; i Vestjyll. om græsarterne bromus secalinus L. el. lolium temulentum; se J. T. 47. 133.

dode, uo. *go o dòj* (Vor h.) dorske, dvaske.

dodemikkel, no. *dòjmekəl æn* (Vor h.) dorsk, døsig person.

dodet, to. *dowəðə* (Ulvb. h.); *dowərə* el. *duwərə* (Hmr., Hjerm h.); *dojə* (Silkeborg); *dòjə* (Vor h.) — 1) om får: drejesyg. 2) om msker: tung, ør i hovedet, svimmel; døsig, f. eks. af drik; jfr. doset, dvot.

doere, to. se dodet.

dof, no. se dob, dab.

doffer, no. *dofər æn -s* (Fjolde); *døfə æn* (Angel) — en duehan, se due; jfr. plt. duver.

dofuld, no. se dugfuld.

dog, no. se dug.

dog, bio. *dåq* (vestj.); *dåk* (Fjolde); *dåkəns* (Mellemslesv.) = rgsm.; *tøs dåkəns stel* (Valsb.) ti dog stille; *no skal æ dåkən gi dæ əlet te tak få ma,* J. M. 48.

doggens, bio. se dog.

dogger, no. *dåqər æn* (Mds., Lysg. h.) en tåbelig, sanseløs person.

doggeret, to. *dåqərə* (vestj.; Støvr.) sanseløs, tåbelig; *æ mañfålk æ så d—.*

doggerfærdig, Mb. efter alder, stand og gerning fuldvoksen, jysk eft. Terpager.

doggre, uo. *dåqər -ər -ət* (Støvr. h., vestj.) gå og være sanseløs, torske omkring; *han gek o tåkət o dåqrət omkreŋ* (D.); jeg går jo og dogrer af angst for at vi skal blive skilt ved det, Kr. VII. 84; *o dåqər jæn uð* (Malt) lade en sin dumhed vide.

doggrehoved, no. *dåqərhowəð* (Andst) en sanseløs, tåbelig person.

doggrelæp, no. se doglæp.

doggrevild, to. Mb. till. (toggervild) sanseløs, tåbelig, eft. Terpager.

doggrevorn, to. *dòqərworn* (Vejr.) tåbelig).

dogi, no. *doqi æn* (Fur) en vægeholder af form som en ten med et par tænger af træ til at fæste pråsen i.

doglap, no. *doqlæp æn* (vestj.); *dåqərlæp æn* (D.); *doqlæp et -æəp* (Agerskov) — på køerne den hudfold, der hænger dinglende under halsen mellem forbenene; jfr. dug; eng. dewlap, se Kalk. doglap.

doje, to. uo., se dodet, dode.

dojk, no. *dòjk æn -ər* (Mors) — 1) træprop til at sætte i bunden af et kar, *de lerkər ve æ dòjk* (Ikast), når proppen er utæt i tønden og øllet siver ud, se døk. 2) *law æ va kons æn döjk* (Angel) en lille knægt.

dok, udrbso. *dòk* el. *dòki* (Lild); *dukə dukə* (Hanh.) — kaldenavn til gæs, se dal: *dukədal!* (Gjern h.) også kaldenavn til duer (Sundev., Andst).

1. dokke, uo. *dåk -ər -ət* (D.) om en hemmelig aftale, mest om giftermål, *di dåkət ət öwər mæ hwæranər law di tjænt saməl,* også dog om andre hemmelige planer, jfr. bedatte.

2. dokke, uo. *dòk -ər -ə* (Vens.) magte, tumle en; *a ka nåk dòk dæ, sånt i bælə* (Vens.) jeg kan nok magte dig, sådan en slyngel, du er; *ham kat dåk* (Mds.) ham kan jeg ikke magte.

doktor, no. *doqtər æn -e* (D.) = rgsm.; *„dòqtəri wa iwri i hans èmbə“*, Grb. 23. 31; *„hqj jiər e sleŋər te sijən åp imò dòqtən“*, Grb. 24. 38, han giver

et slinger til siden op imod doktoren; „få tå dogten vild Ajes entj ha te sæ“, To Nov. 20, for doktoren vilde Anders jo ikke have til sig; *a wa ve æ doqtər mæ mi sij, mæ mi bijən, mæ mi jæn yw* (vestj.), ɔ: jeg rådspurgte doktoren om min side, mit ben, mit ene öje; *de ær æn guwə dowtər te sow röw å te kyjər, dæm dær löwər et, di dør* (Mors) foragteligt om en dårlig læge; se hjemme-, spille-.

doktorbog, no. *doqtərboq æn* (D.) lægebog.

doktorhånd, no. *doqtərhåñ* (vestj.) i udtr. *leq oñər d—* ɔ: under lægetilsyn.

doktorkrukke, no. *doqtərkruk æn -ər* (D.) medicinflaske.

doktorråd, no. *doqtərrå æn* (D.) = rgsm., modsat: hjemmeråd.

doktorsager, no. *doqtərsåqər* el. *-saqər* (vestj.) medicin.

doktorskrift, no. *dåqtəskröwt* (Søvind s.) dårlig, ulæselig skrift; *dåqtəskriwlən æ gal, apotekərplaðər war* (Fredericia) vistnok: doktorskriveri er slemt, apotekernes sammenblandede kram værre.

doktre, uo. *doqtər -ər -ərət* (D., vestj.); *dåqtəre·jə -rə -rət* (Søvind s.) — 1) d— på, kurere på, et ben, en arm. 2) at d— en, prygle, kurere med prygl.

dol, to. *dol* (Vejr.); *dål* (Søvind s., Vor h., Vens.); *doᵃl* (Fjolde) — smuk, nok fornemmelig kön i klæder; *æn dål, betə piq* (Vens.); *„sitə to dål duwər!“* Grb. 118. 48, sikke to könne duer; *„å så jęj da, de wa så møj dål i wer“*, Grb. 193. 141, en dag, det var så könt vejr; *si dol ur* (Vejr.) være fint klædt; i Fjolde = smuk; ikke blot kön, men også: elskværdig, rar (Vor h.).

dolde, no. *dål æn* (vestj., Thy) — 1) en fugl, vipstjærten;

nær wi sijər æ star (stær),
må wi tå æ tål å æ dar (dör);
nær wi sijər jåmfru dål,
hår æ wiñtər æñ mæ ål! (Thy);

se vitte, sommer-. 2) *de ær æn swår dål* (vestj.) tøs; pige, som ikke er agtet, se dulle.

dole, no. *duwəl* el. *duwəl æn -wələr* (D., Fanø, vestj.) en el. flere opskårne græstörv, hvormed grænseskel på marker afsættes; *et dwol* (Bj. h.) skel, fremkommet ved, at en håndfuld byg sås mellem tjenestefolkenes små lodder med hørsæd; jfr. sne-; dole Kalk; mnt. dole, Sch. Lübb., en grav.

dole af, uo. *duwəl aw* el. *åp* (D., vestj.): sætte doler.

dole afsted, uo. *dowl* (Mors) drive.

dolehul, no. *duwəlhwål æn* (D.) hullet, hvor en dole-törv er gravet.

dolesten, no. *duwəlstijən* (Fanø) sten sat som dole (s. d.); lægger man glas under den, kan den ikke flyttes.

doling, no. *dowlən æn* (Mors) en driver.

dolk, no. *dålk æn* (Støvr. h.) svampdåse på en pibe.

1. dolle, no. *dålər* flt. (Vens.) markblomster, se dol.

2. dolle, no. *dål æn -ər* (Andst) en stor rødbrændt krukke med ører, til fløde f. eks.; „hun jow hin ploddered hinner nier i e doll for å skyll æ læhwi a dem“, Blich. Bindst., hun jog sine dyndede hænder ned i krukken for at skylle lervællingen af dem; jfr. fløde-, mælke-.

3. dolle, no. *dol æn -ər* (D., Andst) *sæt, svæjs æn d— om*, når smeden svejser en ring om et stykke jærn således, at den kommer til at danne et hoved; *æn d—* på en skuffe til at tage i: ring, knap; *dolər* på kvindestads: slöjfer; se kruse-.

dollebroget, to. *dåləbroqə* (Mds.) sortbroget med små sorte pletter, se dol.

dolleret, to. *dålərə* (Vens.) pjaltet, udslidt, modfalden om msker.

dolme, uo. se dulme.

dolsk, to. Mb. dorsk, uden liv og arbejdslyst (Sønderj.).

dolt, no. [*dolt*] (Sall.); *dålc i* best. *-i* flt. *dålc* (Vens.) — lap på klæder, som er klodset og dårlig sat på (Sall.); pjalt, trevl (Vens.).

dolteret, to. *dålcərə* (Vens.) pjaltet.

1. dom, no. *dom i* (Vens.) kor i kirken, jfr. altergulv; htsk. dom; lat. domus, hus.

2. dom, no. *dom æn* (D.) = rgsm.; *a vel ha dom får ət* (D.); *ujən löw å dåm* (Søvind s.); *„haj komər te å teŋk åpå, de ku kaski wær hans ijn dom, haj jik mè“*, Grb. 69. 88; *æn krom håñ gir æn nåðə dom* (vestj.) en krum hånd ɔ: bestikkelse; *betål ət i dyr dom* (vestj.) = rgsm.; jfr. isl. dómr.

-dom, afledningsendelse, se drengedomstid; alder-, barn-, djævel-, lille-, mø-, pige-, rig-, spå-, stakkels-, stemper-, stodder-, syg-, så-, trold-, ung-, vis-; jfr. -dage.

domfælder, no. dommer; „no vill han gjø knujje, ment hans domfellere“, Tkjær II. 4.

dominere, uo. *æn gråw domini·jrən* (vestj.): larm, råben, kommanderen; „da a kam hjem, domminihr a noh oer kwonn å bönn“, To Nov. 10; larmede, skældte ud.

domkirke, no. *domkærk æn* (D.) = rgsm.; se Ribe-.

domling, no. *domləŋ æn* (Mds., Lysg. h.) en lille tyk dreng, jfr. plt. dumelinck dverg, dume tommelfinger.

dommedag, no. *domdaw* (D., vestj.) *domdås arbəð* el. *wærk* (Mors) svært arbejde; *de ka wår te domədaw* (Andst), endeløst længe; *dær sejər han ino o ska wal sej te domdå* (Hmr.) om den nedmanede; *di ka snak om domdaw te æn komər* (vestj.); „*de gær i æn slirnəŋ!*“ *soi hun Mærət om domdaw* (N. Slesv.) ɔ: det bliver opsat, trækker ud; så skal I være bundne til dommedag, Kr. VII. 122.

dommer, no. *domər è* (Vens., Lild s., vestj.) en buldrende larm, fra havet; også enhver anden stærk drønende lyd; *de ga ən domər o æ lòwt* (D.); *de ga sånt æn dø domər* (Lild s., Agger) en dump larm.

domre, uo. *domər -mrər -ət -ət* (D.), ft. tf. *-ə* (Vens.) *-əð* (Lild); *hår domrər* (Vejr.); *doməl -lər -məl -məl* el. *-mlət -mlət* (Agersk.) — 1) slå hårdt med larm på noget, *domər åpå dön* (Vens.; Agersk.). 2) göre stöj, især om heste i stalden, når de stamper, sparker mod bæsningerne (vestj.). 3) om havets dybe, drønende bulder för el. efter storm; *æ haw domrər, de domrər ve æ haw* (D.); *de hår domrəð hiələ daw, de war nåk tòrən* (Lild s.); „*bjærəmąj slow i lowi så de domər i bakərn*“, Grb. 77. 25. 4) *go o domər* (vestj.) gå og tosse omkring, se dum.

don, uo. se dåne.

don, no. se dun.

donhammer, no. *donhamər æn* (vestj.) en plante, typha, og dens aks; også om eriophorum (Ang.); af andre former kan anføres: donthammer (Haderslev), dolhammer (Als), dunhammerfleg (Sundeved), se J. T. 251. 347; indsamledes i ældre tider og sattes op ved lægterne under taget; når der støbtes lys, blev donhammer-kolberne dyppede i tælle, henlagt og brugt til at lyse op i ovnen med, når brødene sattes ind, idet en antændt donhammer blev fastgjort i det første brød, der så blev skubbet længst ind i ovnen; se dønnehat, Kalk.; jfr. donvol.

1. donnek, no. *donək æn* (Andst) en tyk, klodset person; dum person (Malt); også: *de æ da æn donək, dæn spå!* (Lindkn.) det er da også et klodset, dårligt redskab, den spade.

2. donnek, no. *donək et* (Brader.) = *et donəkslaw* (Fjolde); et donnekhog (Ang.) tordenskrald, nedslag i tordenvejr; jfr. norden-.

donneke, uo. *donək -ər -ət* (Agersk., Mellemslesv., Bradr., Sundv., Ang.) tordne, sjældnere brugt i Nordslesv., alm. i Mellemslesv., jfr. tordne; se dun.

donnemors, no. J. T. 251 = donhammer (Ålborg); donnemosekøller, om akset, Sgr. V. 71. 525; se Kalk. dönnehat, derunder: dønnemars kølle.

donner, no. *donər æn* (Vens., vestj.) — 1) en rus; også *donərt* (Vens.); *han hår æn donər o, gor mæ æn d—;* snakke-. 2) *sæt æn d— o* (vestj.) en ed; jfr. dundre svire, Kr. Gadesproget.

donners, bio. *donər* (D.); *donərs* (Agger) i tlm.: *tål donis te jæn* (Låsby, Røgen, Løgstør), irettesætte, tale hårdt til; „*hąj tal donis te dèm*“, Grb. 27. 54; *tol dònə te* (Søvind s.).

donnis, no. *æn sær donis* (Thy) en löjerlig fyr.

1. dons, no. se dans.

2. dons, udrbso., siger den, som slår, når man leger tagfat (Linde v. Randers).

3. dons, no. Dagbjærg d—, Kr. III. 5, en vældig höj med mange troldfolk, kaldes også dos, se doris, döjs, jfr. Blich. III. 588; Aasen dos, skört, isl. des, høstak, sv. dös.

donse, uo. *dons -ər -ət* (vestj.) dunke, prygle; også: røre i mad, stampe i grød.

donshammer, no. *donshamər æn* (D.) den store hammer på over 1 lispunds vægt, som stenkløverne bruger.

donsk, no. se dörnsk.

donstre, uo. *donstər -rət* (Hmr., Randers) holde hus, være befalende, skænde.

1. dont, no. *dont de* (Rkb.); *dontmoq* (D.); *dontma* el. *dontmår* (s. f. Ribe) — en græsart, alopecurus geniculatus L.

2. dont, no. *dont* (D.); *dont* (Ang.) — 1) *kom i æ gaməl d—* (D.) i den vante arbejdsorden, jfr. sæs. 2) sj. om dont rgsm., derimod: *de ka væ jen dont,* alm. Mellemslesv., det er mig ligemeget; *de æ mæ jen dont; jen dont!* lige meget! *„no æ de jæn dont," soi hon, „var æ grifə te, no ær æ köw a dl teŋ!"* J. M. 66, nu er det ligegyldigt, sagde hun, hvad jeg griber til, nu er jeg ked af alle ting; jfr. Aasen dont, nt. doont; se dovn.

donvol, no. *donəl æn -ər* (Vens.); *donəwòlə* flt. (Røgen, Søvind s.); *donəwòl* (Sams) = donhammer; „no a stagre jo så astej, fann mæ donnewol", Yulb. 77, ɔ: gevær; se donhammer, donnemors.

dor, no. se dodder, dåre.

dor, no. *dor de* (Vejr.) hampens hunplante, se djælkin.

dorg, no. *dårə æn* (Agger, Thy); *dørə i* (Vens.) redskabet til at dørge med, jfr. Aasen, isl. dorg huk.

dorge, uo. *dårə -r -ð* (Agger; Lild s.); *derə* (N. Sams) — fange fisken ved krog, som slæber efter båden, medens den langsomt ros frem; *å dòrə de ær å ği æn betə røk təfram i snörən å så læ ən go təbaq ijèn* (Lild s.); *å dørə makarel* (Vens.); krogen er forsynet med en blank metalfisk.

dorgelod, no. *dørəlå i* (Vens.) lod af bly c. 1 pund tungt, som fæstes til dorgen.

dorgenmarsch, bio. *dårqənmas* (vestj.) fort, fremad uden afbrydelse, se durk, jfr. Aasen dorgen, holl. doorgaand.

doris, no. *doris æn* (Mors) dysse, kæmpehöj; se dons, döjs: lang-.

dork, se durk og smstn.

dorke, uo. *no dårkər e, de æ dårkə* (S. Sams) mildnes, stilles, om smærter.

dorli, to. se dårlig.

dorn, no. *dorn æn* (vestj.) — 1) et stålstykke, der går spidst til for enden, hvorom smeden danner ringe. 2) ubest. betegnelse for en hvilkensomhelst genstand, man intet navn véd på (Sall.); *dörn* (Gjern h.); jfr. mnt. htsk. dorn, torn; Aasen dor; den, dings.

dorsk, to. *dåsk* (Vens. alm.); *dåskə* (D.) — 1) = rgsm., om mskr alm. 2) om får, drejesyg (Thy, Mors, Støvr.); jfr. doset, dvot.

dorske, uo. *dåsk -ər -ət* (D., Mors) — 1) sove, småslumre, dovne, *a vel leq å dåsk let, go å dåsk að, ska vi vær fære, må vi eŋ d—; go å dòsk* (Mors) drive, være doven. 2) herhen hører sandsynlig: *go å doəsk ve et arbər* (Agerskov) gå og drive over det.

dorskefår, no. *dåskfoə et* (Silkeborg) skældsord til en doven og dorsk kvinde, om karlfolk siges: *dåskvèjə æn,* dorskevæder.

dorsker, no. *dåskər æn* (Agger) dumrian, dosmer.

dorskhed, no. *doskhið æn* (Agger) i udtr. *o wæk jæn åp fo d—* ɔ: give én en irettesættelse, så han ikke går og sover over sit arbejde.

dorskhoved, no. skældsord; *å sær dåskhòwe* (S. Sams); *dåskhowi* (Søvind s.).

dorski, no. *dåski æn* (Gjedved) skældso. til en dorsk person: *din d—!*

Dorthea, no. *dårət* el. *dårte* (D.), også *dårtə* (vestj.); *doris* (Mell. Slesv.) alm. kvindenavn; *æ påsklilər skal ægəməl å Dårtəs nat, væn di enda skal ægəməl æn jærnhat* (Bylderup), se Kk. ordspr. 141. 1569; *no skal æ tę əð mæ gal Dårtə* (Thy) ɔ: den store slæberive; se sorte-.

Dortheas lillie, no. en forårsblomst, galanthus nivalis, L. (Andst); jfr. Kalkar.

1. dos, no. *dås* (D., N. Slesv., glds.) æggeøl, sødet med sirup el. honning og som frembares ved gilder i gamle dage.

2. dos, no. se döjs, dåse, dusin.

dose, uo. *duwəs* (D), *han gor å duwəsər að,* med betydn. at gå sansesløs; se dode.

dosel, no. *dosəl æn* (Mors) tosse.

doset, to. *dosə* (Agersk., Sundv.); *duwəsə* (D., Andst) — 1) om får: drejesyg, alm. 2) om msker: svimmel, tung i hovedet, se dvotte, *æn dowsə kal* (vestslesv.) ɔ: sanseløs person. 3) *dosi* (Vens.) om vejret: disigt; dosende?

dosle, uo. *dosəl doslər dosəlt* (Mors) tosse om; *go å dosəl i ər.*

dosme, uo. i udtr. som: *dåsm æ byŋər uð* (D.) skælde ud for dosmer.

dosmerhoved, no. *dåsmərhuwə æn* (D.) skældsord: dum, tåbelig person.

dot, no. *dåt æn -t* (Elbo h.); *dut, dot, dåt, -t* (D.) — 1) en tot; skal alene være brugeligt i Ang. i forbindelsen: en dot silke (Hag.). 2) *dot, dåt* (D.) en prop i en flaske, se flåd-, glas-; *dut* (vestj.) en sut til småbörn, jfr. sukkerpatte. 3) *dåt æn -ə* (Søvind s.) halmvisk, hvormed man tækker hæs: man tager en håndfuld halm, knytter et hoved på topenden og stikker det ind i hæsset.

dotte, uo. *dåt -ər -ət* (Elbo h.) — 1) *å dåt skælfesk,* at plukke hæftetrådene af muslinger. 2) *dot sæ* (Røgen s.) om ilden; *dæñ dotə sæ* ɔ: dølger sig, brænder ikke stærkt.

dov, no., uo. se dug, due, duve.

dovelspande, no. se duelsepande.

doven, to. *dòwn* el. *down* (vestj.); *dòwən* (Vens.) — 1) = rgsm.; om msker og dyr; *„gið a lo møt i mi sæŋ!“ så æ dòwn dræŋ, han soð nåqen o æ sæŋståk* (vestj.); *dòwn swyn komər et lånt i æn frøsən møðəŋ* (vestj.); *jorən ær ålti fråsən få dæñ sow, dèr æ dòwən* (Søvind s.); *di dåwən fær ålti travəlt æmor awtən* (N. Slesv.); *frå suwəl gor nijər o te awtən ve di dòwn hælst arbəð* (D.); *di dòwn æðər te di swæðər o arbəðər te di frys* (vestj.); *dòwən dræŋ fobær sæ hælər eñ han gor tow gåŋ* (Mors); *han æ så dòwən, han gå* (gad) *et o klø sæ sjæl* (Sall.). Sgr. II. 124. 593; *dòwən de æ do som lui i ət kar* (Skanderb.); *tòw dòwən ka ræk lånt* (vestj.); siges: *„a æ dòwən!“* så kan i spøg svares: *„så æ do guwə o leq o!“* med ordspil mellem doven og dun (s. d.); en doven og en duelig skal have hverandre, for kommer to duelige sammen, vil de samle a (altfor) möj, og kommer to dovne sammen, kan de ikke bjærge og ernære dem, Kr. VIII. 368. 2) om drikkevarer som øl, brændevin, der har mistet kraften; *dòwn øl gir duələ fålk* (vestj.) talemåde; jfr. Aasen doven, isl. dofinn; beg-, lud-, marv-, skind-.

dovendiderik, no. *dòwəndiðərək æn* (vestj.) doven person.

dovenkaj, no. (Randers) = dovenkrop.

dovenkrop, no. „Pier de wa no oltir en dowenkrop“ (Rand.) doven person, af en jysk remse.

Doven-Lars, no. *Dåwn-Las* (Agger, Vens.) kommer over folk med dovenskab, som Ole Luköje med sövn; *no æ Dåwn-Las nåk komən øwər dæ! æn Dòwən-Las* (Malt) en doven person.

dovenlig, to. *dòwnlə* (Rkb.) temmelig doven.

dovenskab, no. *dòwənskab è* (Vens.) = rgsm.

dovn, no. se dun.

dovn, no. *dòwn* (D.) *de æ jæn d—* med en syg, ligedan; *de æ mæ jæn d—,* ligemeget, se dont.

dovne, to. se dunet.

1. dovne, uo. *dòwn -ər -t* (Lild s.; Søvind s.) = rgsm., drive.

2. dovne, uo. *dòwn -ər -ət* (vestj.; Vens.) dulme, om smærte; *æ tæñ dòwnər, de d— æ tæñ* (vestj., Agger); *de hår dòwnt nòj i min tæñ* (Lild s.); jfr. Aasen dova, sagtne; slovne.

dovre, no. se davre og smstn.

dovsling, no. dovslinger kaldes de to småpiger, der går foran brudeparret til kirke (Gjøl).

dovvergilde, no. se dobblegilde.

dovt, no., uo. se duft, dufte.

drab, no. *æ fæk drav te ham* (vestslesv.) ɔ: jeg fik ram til ham; *æ fæk drav,* også *dræv, te ət* (sts.) lykke til at göre noget.

drabant, no. *drabañ't æn* (Rkb.; Vens.) bruges som et slags skældsord; *de æ så möj æn særə d— i ham* (vestj.); ital. trabante, livvagtssoldat, skal være dannet af tsk. traben, dsk. trave, se Weyg.

drabe, uo. *draf dræfər, droəf drofən* (Ang., Valsb.) tf. *drafən* (Bradr.); *drab dræbər, drabt* el. *droəb drabt* (Fjolde) — måske mest i overført betydn., *de droəf han gåt* (Ang.) træffe, have held med sig, dr— gode tjenere, dr— den belejlige tid; *væn æn smirər stiən æblañ æ huñ: dæñ e dræfər dæñ pifər* (Ang.); *draf sæ,* hændes; se Lyngby Sj. Spr. s. 60, anm.

draddel, no. *draðəl æn -ər* (Andst, Malt); *draðəl æn -ðlər* (Lild s.) — 1) en töje af kartet uld, jfr. drald. 2) penis (Andst). 3) *de æ de bårə draðəl mæ æ væjr, mæ æ høst, mæ Sören* (Fanø) ɔ: det står helt ilde til med —; jfr. dralre.

draddelsmø, no. en slags elvepige; han mødte en d— og han sagde: „god dag, min kjæreste!“ dermed vendte hun sig og så fik han at se, at hun var hul i ryggen; Kr. VI. 55. 79.

draf, uo. se drabe.

1. drag, no. *draw e* best. *-wə* (Vens.); best. *drawət* (Søvind s., Røgen); *draw* best. *drawəð* flt. *draw* (Hell. h.); *draw æn* (Thy, Mors); *draw æn -w* el. *dryw æn -w* (Vejr.); *dråw* (Rkb., Hmr.); *dryw* (Sall.) — 1) leskaft, se arm-, høle-, klæp-, le-, slå-. 2) *æ dròw o æ slivstijən* (Rkb.) drevet, jfr. drev, vrangel. 3) *dròw æn* (Thy) stykket på hjulploven mellem hjulene.

2. drag, no. 1) *è draw* (Vens.) et hug, slag; se nakke-. 2) *æn dråq* (Holstebro) en dræt, fangst. 3) *go æn dræj* (Andst, D.) hugge et skår helt igennem marken; *de æ stræn, nær æ dræjər æ så lån* (Malt). 4) *han hår æn guwə dræj* (vestj.) en stor byrde. 5) *de gor æ hijələ dræj om* (vestsl.) ɔ: det går hele raden om, hører mulig til dreje no. 7) *han hår æn guwə draw o æn hjöli* (vestj.) en god lempe til at bruge den; *gi dræj!* (Mors) giv tid. 8) *æn dræj* (vestslesv.) et bånd i en løbegang; jfr. lang-, sej-.

3. drag, no. *draw æn* (Agersk.); *draw* itk. (N. Sams); *dræj æn* (Kolding); *dræj æn* (Angel, Als); *draw* (Mors) — 1) *draw*, landtungen ved Thyholm (Mors); jorden der kaldes *æ drawskywt;* den landstrimmel, der mellem Flade sø og Limfjorden forbinder Agger med Vestervig kaldes „æ draw", Geogr. Tidsskr. II. 131; ligeledes ved Oddesund, hvor tungen hedder *æ sundraw,* ved Hilligsø *æ hillisødraw;* ved Langøre, Sams; i Verst v. Kolding hedder en lav kærstrækning *æ skifdraw; dræj* i Angel, landtungen, der forbinder Holdnæs med fastlandet, på Als Kajnæs med øen; *draw -ər* (Agersk.) forklares at være et stykke jord, som hverken er ager el. eng; *æ draw* kaldes åmundingen ved Dragstrup, Mors, ligeledes en rende i Limfjorden ud for Nive. 2) *draw è* best. *-wə* (Vens.) havskellet, hvor bølgerne løber op og drager sig tilbage; dybet mellem den inderste revle og strandbredden, jfr. havsvælg, slug.

1. drage, no. *draqə* el. *draqi* flt. *draqər* (Lild s.); *draqi æn -ər* (Husby); *dråqi æn -ər* (Bur, Hmr., Hjerm, Thy, Mors, Fjends h.); *dråq æn -ər* (N. Horns h.) — andrik; dragien løb uden om tyren og sagde: „sajt, sajt, sajt", Kr. VII. 314; se and, andrik, kok, pævs-; jfr. eng. drake, plt. drake.

2. drage, no. *dråq æn* (vestj.) et fabelagtigt væsen; der boede en drage (i höjen); folk kunde om natten se ham fare op igennem höjens øverste top og han var helt gloende som glødet jærn og så lang som en læssestang, Kr. III. 38. 51; man kan vænne flyvende drager til sig og give dem bryst, så kommer de med penge til en; det kan både mandfolk og kvindfolk göre. Når mandfolk har store bryster, kommer det af, at de har ladet dragerne die dem, Kr. IV. 366. 207; drager og øgler er kokken både fader og moder til, for han ruger dem selv ud og det kan han göre, når han er seks år, Kr. IX. 7. 51; en ildkugle er egentlig en flyvende drage, en ilddrage; en flyvende drage er en ånd, der ruger på skatte, Kr. VIII. 366. 651; kan man være så heldig at kaste stål over den, må den bringe skatten, Kr. IV. 366. 205, 206; *„i Gulbjærə, Wijbsiq bakər å Sqjəlsbjærə leqə dè stu skat å søl å gul å èn draq leqə dèr å rugər øwər ə; . . . . hon è da så glowi som swòl så ilgnistərn sputə frå hær; . . . . hon kam skriji så lån som èn læsstån å ilgnistərn pròst frå hær",* Grb. 135. 2. 6. 15; dragerne har en lang gloende hale, kan man komme til at kaste ild over dem, så falder de ned og så vil man finde penge i halen, Sgr. II. 30. 223; prinsessen skulde gives til dragen, og det var en vanddrage, Sgr. V. 133, jfr. Kr. VII. 116 ff.; fuglen, der i æventyret skulde bære Hans, var den „store verdens drage", Kr. V. 22; der var fred på slottet for dragebesøg og sådant noget skidteri, sts. s. 24, jfr. Fb. Fr. H. s. 36, Hesten står på höjen bundet, dragen haver ham slaget, Thiele Overtro 123. 527 i en besværgelse, Kr. III. 44. VI. 17, 35. VIII. 306. 520. 400. 742; Werlauf, Antegn. s. 152, Wutke 49. 57 o. fl. st.; gr. lat. drako.

3. drage, uo. tosse omkring; *go å dråq så sæət i ət; hwa gor do å dråqər ætər?* (S. Hald h.).

4. drage, uo.

draw -ər drow drawə el. *drawə* (Vens.);
draw -wər drow drawəð (Hell., Horn h.);
draw -ər dròw drawən (Gimming);
draw -ər dròw drawə (Havbro s.);
draw -wər drawət drawət (S. Hald h.).
ft. *dròw,* tf. *drawən* (Støvr. h.);
draw drawə drawt drawt (Søvind s.).

ft. *dròw* tf. *drawət* (Hads h.), ft. tf. *drawt* (Røgen);
draw -wə dròw drawən (Hvejsel);
dròw -ər dròw dròwən (Mors; Thy, Agger), ft. *drow* tf. *dròwəð* (Lild s.);
dråw -ər drow dråwən (N. Sall.);
dròw dråwər drow drowəð (Mols);
dræj -ər dråw dråwən (D., Andst), tf. *dræjən* (N. Farup, Spandet); ft. *dråw*, tf. *dræjən* el. *dråwən* (Agersk.);
draj -ə draw drawən (Åbenrå);
dræj dræjər dråw dræjən (Bradr.);
dræj -ər dråw dråwən (Angel), jfr. Lyngby, Uo. s. 91. 3.
drèj -ər, ft. ett. *druə* flt. *dròw*, tf. *dròwən* (Fjolde) —
1) intr.; rejse tilfods, tilvogns, almindelig; *vi dræjər te Ryrə*, vi flytter til Ryde; *a Lym*, til Lygum (Bradr.); *viňə ska do dræj?* (Sundev.) når skal du flytte? *draw te Rajs* (S. Hald) rejse til Randers; *dræj te mærkəň* (vestslesv.) rejse til marked; *draw òw* (Søvind s.) rejse bort; *a drawət ætə toba·k* (Silkeb.) rejste efter t.; *æ sky dræjər myər* (Brader., Fjolde) skyerne trækker stærkt. 2) opdrætte kalve, lam, føl, börn; *dræj tåw kal i æ or* (N. Slesv.); *dæň dær et dræjər, dæň et æjər* (vestj.) ɔ: den, som ikke opdrætter, ejer intet. 3) trække, om heste el. lign.; *æn dròwər hwot* (Mors) den trækker stærkt; *dròw æn klåk* (Thy), *dròw din klòk, a hår dròwəð klòk* (Lild s.) trække op, alm.; *draw èn slivstin*, også: *dr— i èn sl—* (Søvind s.) trække en slibesten rundt; *dròw fur æ hyli* (Mors) ɔ: dreje slibestenen for at hvæsse høleen, det gör sædvanlig den pige, der binder op; *draw wòj* (Havbro s.) trække vand op af brønd; i særegen betydning: *go hæn å draw kowən åstè·* (Vens.), *ka do et dròw æ höwədər aste·?* (Mors) ɔ: flytte koen, hövederne, skal efter Mb. også betyde: malke (Vens.); ·*draw si òň* (Søvind s.) drage ånde. 4) samle honning, om bier; *æ bij ka tilə kom te å dræj ior* (Malt); mulig hører herhen udtr. *hun æ guwə te o dræj smör, hun dròw möj smör* (D., vestslesv.) glds. om en pige el. kone, som er dygtig til at samle smör. 5) *o dræj:* fiske med våd; tage bakkerne op af vandet (Holmsl. kl.); *dròw wuj* (Mors); *a ska hen o dræj* (D.) ɔ: drage fiskegarnet op; *wi dråw wo wuj, æ klåk wa syw* (Agger). 6) betrække loft og vægge i en lade med lagener til gilde (Als), se dragepige. 7) *de drèjər* (Fjolde) trækker fra vinduet. 8) *dròw sæ* (Thy) vokse, om kreaturer; *dræj sæ* (Andst) slå sig, som træ i tört vejr; *han drow sæ* (Angel) nølede; *han dròw oər* (vestj.) nølede med at sige ja; *dræj sæ a* (Agerskov) afføre sig klæder, ligeså Sundeved, Thy; *draw å* (Vens.), *drèj aw* (Fjolde), *drèj oa* (Svesing); *dræj å si klæjər* (Mors); *dræj sæ o*, iføre sig klæder (Agersk.), *draw i* (Vens.), *draw i si klæjər* (Mors), *drèj oa* (Fjolde), *drèj i* (Svesing), *dræj sæ om* (Agersk.) skifte töj; *æ koŋ fæk sæ omdræjən i æ jæjəs klæər* (Vlb.) kongen fik sig omklædt i jægerens klæder. 9) **dr— af:** *dræj aw* (Brørup s.) rejse afsted, også: besvime; **dr— fra:** *dræj hø, kvon fra:* modtage hø, korn ved høgabet og lægge det i laden (Sundv.); **dr— i:** *de dræjər ij* (vestj.) det trækker ud, varer længe; **dr— i land:** „drau do båre bærrefisket i land te mæ", Andr. Bars., ræk bergfisken op til mig! **dr— i lave:** *draw i law* (Vens.) bilægge tvist; **dr— ind til:** *dræj iň te* (Mellemsl.) ɔ: gifte sig med; **dr— ned:** *draw æn skif nejər* (Fanø) sætte et skib i vandet, lade det løbe af stabelen; **dr— op:** *dræj æn spaň åp å æ kel* (vestj.) alm., trække en spand vand op af brønden; *dræj fålk åp* (Ang.) bedrage folk, holde for nar; **dr— over:** *de drawər òwə* (Søvind) om regn: går forbi; se drages.

dragebånd, no. Mb. — 1) et indhulet, omtrent 1 alen langt træ, som fiskere ved Skagen og i Vensyssel, både mænd og kvinder, spænde om krydset for således ved hjælp af slagtovet, et smækkert tov, som hæftes til enderne af dragbåndet, baglænds at trække flyndervåddet op af vandet (Vens.), jfr. bælte, stagbånd. 2) *dræjboň æn -boň* (D.) en åben jærnring med omböjede ender, hvorigennem en skrue, så ringen kan strammes ved skruen (*æ piň*). 3) *dræjbåň et* (vestsl.) et bånd i en løbegang, til at snöre sammen med; jfr. løber. 4) *drakbòň et -ər* (Fjolde, Angel, Mellemslesv., Sundeved) buksesele.

dragebåre, no. *drawbor æn* best. *-boən* flt. *-borər* (Vens.) tohjulet lille vogn el. bør, der trækkes af msker, til at køre grönt med.

dragedukke, no. *dræjdåk æn* (Malt); *dròwdåk æn* (vestj.) — et hemmeligheds-fuldt væsen, som holdt penge til huset (Malt), og som nytårsmorgen skulde have sin ordre for hele året, hvad det skulde slæbe hjem (Lönb.); en nisse: *dròwdòkər hår nåk tåən əð* (Lild s.) siges, når noget er bleven borte; en mand kunde fange flere laks end alle andre, man skulde tro, „at han havde *dròwdåkər o əm*" (Rkb.) ɔ: havde magt til at drage dem til sig; *dråqdòk æn*, en pige, der pynter sig letfærdig for at trække karlfolks opmærksomhed til sig; *dræjdåk* (D.) en skilling, der altid kommer tilbage og trækker andre med sig; de bor i bakker, Gr. Gl. d. M. I. s. 146. 152. 153; nogle sige, at bønderne kunne have „nisser", husmændene må nöjes med dragedukker, sts. II. 84 fra Falster; jfr. vekseldaler; dragedukke, Kalk., trylle-dukke, der kan drage penge og held til sig; dragdokka, Aasen, vætte som samler rigdom til huset; jfr. mandragora-roden, „heckmändl", Wutke s. 99; Werlaufs Antegn. s. 497; drageskilling.

dragegarn, no. *drèjgarn et* = flt. (Bradr.) fiskegarn, som trækkes af 2 karle ved fire reb, for enden en pose, hvori fiskene samles.

dragehjælp, no. den el. de, som hjælpe til at trække våd; pigerne og belsene, som benævnes drawhjælpi, går med træsko, J. Saml. III. 72 (Råbjærg s.).

dragehom, no. J. T. 233, en plante, spergula arvensis L., se 4. drage 6.

dragehumle, no. J. T. 64. 294, en plante, snerle, convolvulus arvensis L., *drawhoməl* (N. Sams); dråghommel (Mols), kaldes også dragelilie og dragerose (Saxild); fordi den „drager" (se dragehom) med hvide blomster?

dragehæg, no. *dræjhæq æn* (Holmsl. kl.) en kort stang med en krog på, hvormed den mand, som „drager" bakkerne, griber de fangede fisk og kaster dem over i „skolekisten" på båden; der tager „skolemesteren" krogen af fisken og kaster den i „dænden".

dragekiste, no. *drawcist æn -ər* (Vens.) ring og lænke, som forbinder hjulplovens ås med forstillingens hjulakse; se bömkiste; uden at sige et ord, gik manden hen og tog dragkisten af åsen, Kr. VIII. 122. 233; *drawcistpęj* (Vens.) en pind befæstet til lænker, mulig til at stille hjulet med.

dragekjæde, no. *drawkijəð æn* (vestj.) kæde i de gamle træplove, fæstet tæt ved langjærnet; ved hjælp af den trækkes ploven.

drageknude, no. *dròwknuð æn -ðər* (Thy, Mors, Agger); *drèjknur æn -rər* (Agersk., Bradr.); *dræjknuð æn -ðər* (D., Malt); *drawknu æn -ər* (Vens.) — en knude, der kan trækkes op, mods. *hor-knuð, knøtknuð;* slöjfe (Agger).

drageløkke, no. *drawløc æn* (Vens.); *dròwløk æn* (Thy) — slöjfe, der kan løses ved et træk.

dragen, to. i en enkelt forbindelse: *kôð å æn dråwən kal* (Fanø) fedekalv; se føl-, land-, mælke-, op-, på-.

dragepige, no. *dræjpik æn -pikə* (Als) piger, som til gildesfærd „drager" loen med hvide lagener.

drager, no. *dræjər æn* (Nymindegab) drenge og unge karle, som i gabet drage våd og fange sild til es.

dragerive, no. *drèjrywə æn -rər* (Agersk.) en slæberive til stubber, se harke, hungerrive, slæberive.

drages, uo. — slås; „de gång te di ve Kjøvvenhawn mæ amrål Nielsen drowes", Blich. Bindst.; også: *di hår æn syq bår å dròwəs mæ* (Lild s.) ɔ: at trækkes med; drages med døden: *draw -wər -wə -wə* (Vens.); *dròw -ər dròw -wən* (Mors; Thy); *æ kal leqər å dråwəs mæ æ dø* (Hmr.); *æn dròwər* (Thy); *æ kal dræjər* (D.); *han æ begynt å dræj, han lo å dròwəst mæ æ dø; o dråwəs mæ døðən* (Agger); se drage.

drageskilling, no. *dræjskæləŋ æn* (D.) en mønt, som drager penge til sig, se dragedukke.

drageslæde, no. *dræjslę æn -ər* (Andst) håndslæde.

dragested, no. *dræjstè æn* (Lönb.) et sted, hvor man har ret til at sætte garn ude på Ringkøbing fjord.

draget, to. *draqə* (S. Sams) med hvid ryg, om koen; se grå-, kors-, rød-, sort-.

dragetöj, no. *drèjtöj de* (Agersk.) hestesele, bringetöj af hamp el. læder.

drageværk, no. *dråwværk de* (vestj.) nølen.

draggræs, no. *drawgres* (vestj.) rimeligvis flere planter, en sivart, juncus filiformis L.; scirpus cæspitosus L., kaldes også komuler; navnet hidrører fra, at stænglerne kan trækkes op, uden at planten følger med.

dragkiste, no. *drawkijəst æn* (vestj.); *drakist æn -ər* (Fanø); *dræjkest æn* (Andst); *drawkist* el. *-kwist* (Agger); *drawcist æn* (Vens.); *drawkist æn* (Støvr.) = rgsm.; *han hår ət så gåt, som han soð i hans muwərs dræjkist* (Malt) el. *i hans åləmors d—* (Vejle).

dragkistelås, no. se sæt 7.

dragkisteskuffe, no. = rgsm.; „så jawwe hon dæ hæ kaffesage nie i en drawkjeskof", Tkjær II. 91.

dragning, no. *dråqnəŋ æn* (vestj.) såmeget et mske kan bære.

dragon, no. *dragò'wn æn -ər* (D.) = rgsm., en ryttersoldat; jfr. fr. dragon; se røver-.

dragsug, no. *drawsuw æn* (vestj.) drivende tåge, havgus.

dragt, no. *draqt æn* (Vens., Agger, Søvind s.); *drakt æn* (Sundev.) — 1) såmeget, der kan bæres, *æn draqt ræwləŋris* (Lindkn.); en dragt prygl (vestj.). 2) en dragt klæder, alm.; se klæde-. 3) åg til at bære spande i (Sundev., Søvind s.).

drag-tvege, no. [*drowtweqi æn*] (Salling) — 1) når skovboerne, lovringerne (s. d.) fordum bragte vognhjul til marked i den træløse egn, var de befæstet på en dr—, en foreløbig aksel med kløftet stang; se 1. drag 3. 2) skældsord: tværdriver.

dragvand, no. *drowwañ æn* (Hmr.) plaskregn.

draj, uo. se drage.

drajse, uo. se drøse.

dral, to. *dral* (Angel, Mellemslesv.) trind, trivelig, siges om korn, grise, hundehvalpe; jfr. plt. drall.

dralderalal, no. „dier ka folk ikk' fo sæ in dralderalal", And. Begr. ɔ: rus.

dralle, uo. *dral -ər* (Lysg. h., Vens.) løbe raslende ned, som småsten af en vogn, jfr. ralre.

draller, no. *dralər i* (Vens.) — 1) pjalt, revet nedhængende stykke. 2) sendrægtig person; *de tu dralər får ham* (Vens.) ɔ: han blev sent færdig; se traller.

drallerbukse, no. *draləbòws æn* (Løgst.) sen person.

dralleret, to. *dralərə* (Lisbj. Terp) dratfingeret; pjaltet (Vens.).

drallerfingret, to. *dralfæŋərət* (Søvind s.) er den, som lader falde, hvad han bærer.

drallerpil, no. *draləpil i* (Vens.) langsom person.

drallervorn, to. *draləwòrn* (Vens.) sendrægtig.

drallerværk, no. *draləwærk è* (Vens.) — 1) pjalter. 2) sent, dårligt arbejde.

dralre, uo. *dralər -ər -ə -ə* (Vens.) være sen i sit arbejde, *go å dralər òwərə*; *hwa gor do no å dralərər ætər* (Vens.) driver; *læ ðs no dralər å!* (Vens.) komme afsted, jævnt langsomt; *dralə mè nowəj* (Søvind s.) gå ubehændig med noget, så det stadig er i fare for at falde fra en.

dram, no. *dram æn* flt. *-m* el. *-mər* (Vens., Agger, D.); *dram i* (S. Sams); *dram æn* (N. Sams) — en snaps, ordet hører N. Jyll. til, i Sønderj. snaps; *èn kafəpons mè tòw dram i; di hòj fòt dèm nòwə dramə* (Søvind s.); *æn dram i æ kusk æ lisə guwə som æn skral i æ pisk* (vestj.) el. *som æn skip hawər i æ hæst; de ær æn skam o by jæn iñ o æn dram, nær æn eŋən hår* (Malt), ordspr.; *fo æn stuwər dram, æn låŋ dram* (D.), *fo æn dram åwəno æ brænvin* (Malt); *få èn sturacə dram* (Vens.), udtryk for en rus; *jæn dram o tòw dram o let mijər gör æn ful mañ* (Kolding); *han ka ta ve æ dram* (Sall.) ɔ: drikker sig fuld; „drammen ha fåt fåmøh mån"; „drammen fæk a da bout mæ", To Nov. 7; hun vilde sommetider tage sig en jævn god dram; når de så imellem fik en stor dram, Kr. VIII. 130; *do æ nåk frå Jan* (Jærne) *sòwn, dær drekər di syw a jæn dram* (vestj.) spotord mod Jærne sogns folk; *ji jæj æn tør dram* (Vens.) fise, jfr. due; *fo æn dram* (vestj.), også: et slag i ansigtet; se rejse-, snakke-; af gr. drachme.

dramstykke, no. *æ dramstøk*, en gammel dans (Holmsl.).

drank, no. *draŋk* (Agerskov, D.); *dråŋk i, de* (Vens.) — 1) spøl (?), affald ved brændevinsbrænden. 2) meget tynd spiritus, som første gang er løbet fra masken og skal omdestilleres, *æn ka tap æ bår d— uð a hans nijəs* (D.) om en dranker.

dranker, no. *dråŋkər i* (Vens.)

i al-dråŋkər, en som drikker alletider og allevegne.

1. drant, no. *drant æn* (vestj.) — 1) *vi fæk æn guwə dr— pæŋ, skæləŋər, kuwən,* en slump, men der ligger vistnok også det tilfældige, uformodede i ordet, det slumpelige, jfr. slant. 2) *go å slo drant* (Holmsl., Thy) = slå dank, drive; *læ wås no slå drant æn timəs tij!* (Agger).

2. drant, to. *drant* (D., vestj.): *nåwə drant strøər,* enkelte, fjerntstillede, et strå hist og her; *a fæk æn drant dram* (Rkb.) en enkelt med lange mellemrum; *„dær ær æn drant!"* (en enkelt) *så han æ dræŋ om æ lus, da fon di førətyw i hans halsklę* (vestj.).

drante, uo. *drant -ər -ət* (D.), ft. tf. *-əð* (Agger) spilde noget, klatte det bort, drive, *drant si pæŋ hæn* (D.) klatte dem bort; *go å drant mæ ət,* således at man spilder eller taber, *kom drantən båqatər,* komme drivende efter andre; *o drant* (Agger) holde hvil; se dratte, drint.

dranthoved, no. *dranthuwə æn* (D.) en person, der klatter sit gods bort, kaldes også: *drantkræmər, drantkåk.*

-drantlende, tf. se til-.

drarle, uo. *drarəl -rlər -rəl* (Agerskov) falde ned i mængde, f. eks. æbler, når træet rystes; ordet bör mulig staves: dradle, måske omsætn. for dralre, se dralle.

dras, no. *dras* best. *-ə* (N. Sams) uaftærsket rivelse; se drøs, om-.

drasfuld, to. *drasful a lus* (vestslesv.) ɔ: så fuld af lus, at de drysser ned.

drasle, uo. *drasəl* (vestj.); *de begyñər o drasəl* (Malt) regne med enkelte tunge dråber.

drasmoden, to. *drasmǫən* (vestsl.) så moden, at kornet drysser af.

drasse, uo. *dras dras drast drast* (vestslesv.); *dras -ər -ət* (D.); *drasi -ər -ət* (Løgst.) — drysse; *æ snę dras nęr a æ taq; æ kǫən dras q* (vestslesv.); *go o dras a·ð* (D.) være doven, drive; *go o d— mæət* (D.), gå uforsigtig, så man spilder, se drøse.

drasselregn, no. *drasəlræjn æn* (vestj.) = *drasəlwañ* (vestj.) regn med store dråber; se drisle.

drassepind, no. Mb. en driver, doven person, Mb. under dråde.

drassibukse, no. *drasibòws æn* (Løgstør) en driver.

drasvåd, to. *draswǫt* (Sall.) våd, så vandet driver af det.

drat, no. *drat æn* (vestslesv.) en, som lader alt falde; *hañ kòm farən li mèt i dratət* (Søvind s.) ɔ: just som vi sad og intet tænkte på.

dratfingeret, to. *dratfeŋərə* (Andst) som går og taber, spilder, hvad han har i hånden, se drante, dvatte.

drathændet, to. *drathåñə* (D.); *drathañə* (Agersk.); *drathæñc* (Vens.) — som taber, hvad han har i hånden.

dratte, uo. *drat -ər drat* (D.; Agerskov, Vejr., Thy, Mors); *drat dratər dratə* (Vens.) — 1) lade falde (Mors), *drat æn boq* (Lindkn.); *hwañt kañ do sånt' go å drat ǒl teŋ hæn* (Lild s.); *drat o drañt ət væk* (D.) sætte noget overstyr ved at klatte pengene bort. 2) falde, falde om, *han drat om, de drat frå ham* (D.); *„haj faj i sijn å gòdami e gǫsæq, dè wa dratə",* Grb. 74. 3, han fandt i siden af gadedammen et gåseæg, som var faldet (fra gåsen); *de dratə fræ ham, lisəm måq fræ æn træt hælmos,* Sgr. II. 108. 487 (Fly); *go å drat mæ nèj* (Vejr.) gå og spilde el. tabe, hvad man har i hånden; *kom dratən baqætər* (Andst) komme bagefter; også som udråb: *drat, dær fol ət!* (D.); *„drat!" så Ma Rat, hun tapt kiñər åfərpæŋ fąr hun kam te æ åltər* (vestj.), siges når en taber noget; jfr. drante, dvatte. 3) nøle, drive; *go å drat* (Hanh.).

dratteast, no. i ordspr. [*væn al æ fåwl flywər, flywər dratøst mæ*] (Sommersted) el. [*væn al æ fåwl ska skiə* (skide), *ska dratøəst mæ*] (Sundev.), Kk. ordspr. 113. 1275, se drattenæb.

drattehæl, no. *drathæl* (Hmr.) en person, som lader alt falde, hvad han bærer.

drattemikkel, no. *dratmekəl æn* (vestj.) = drattehæl.

drattenæb, no. i ordspr. *nær añər fòwl vel skið o jæn, så vel dratnep mæj* (Ulvb. h.), Sgr. I. 220. 1218, se dratteast.

dratteröv, no. *dratröw æn* (D.) = drattehæl.

dratteskank, no. *dratskåŋk æn* (Lild s.) = drattehæl.

dratvorn, to. *dratvon* (Agerskov; Andst, fl. st.) — 1) en, som lader falde, hvad han bærer. 2) *de komər så dratvon* (Agersk.), lidt efter lidt, i små dele.

drav, no. *draw* (D., vestj.) — 1) spøl, mask; *wød som dr—* (vestj.), våd som dr—. 2) sump, mose (N. Jyll.).

drav, no., uo. se drag, drage.

-drav, se sav-.

dravkar, no. *drawkår æn* (vestj.) kar til svineføde.

dravkule, no. *drawkul æn* (vestslesv.) en gravet beholder til mask.

dravne, uo. se drukne.

dravs, to. *draws* (Agersk.) han er ikke så d—, så ringe, så fejl; eft. Mb. fyrig, ufortrøden (Varde).

dravso, no. *drawsow æn* (Mors) en skidenfærdig kvinde.

dravtønde, no. *drawtøñ æn* (vestj., Mors) svinetønde, hvori alt affaldet fra huset samles til svinene.

dravvåd, to. *drawwuð* (Thy) helt gennemblødt.

drebel, no. se drøbel.

dredden, to. *drerən* (Agerskov); *drerən* (Bradr.); *dræətən* (Ang.); *drærəl* (vestslesv.) — forkælet, om börn (Ang.); tvær, umedgørlig, i Sundv. kun om køer; drilagtig (vestslesv.).

dregge, uo. *dreq gåən* (N. Sams) tjære fiskegarn.

dregges, uo. se dræ.

dregle, no. se drægle.

drejdok, no. se dragedukke.

1. dreje, no. se drag.

2. dreje, no. måske kun i en enkelt talem.: *no ka dær vær dræj å fær* (vestslesv.) nu er der udsigt til en vending i sagen; jfr. 2. drag 5.

3. dreje, uo.
dræj -ər -ət el. ft. *dròw* tf. *dròwən* (D.; Agersk.);
drèj -ə -ət drèjət (Søvind s.);
draj -ə draw drawən (Åbenrå);
drèj -ə dròw drèjə (Sundev.);
dræj -ər dræjə dræjə (Vens.);
træj (Fjolde) —
Formerne i ft. og tf. synes tildels opståede ved sammenblanding med uo. drage. — 1) sætte i omdrejende bevægelse, *dræj æn slivstijən; dræj sæ rojen omkreŋ* (Vens.); *han stær å dræjər sæ som æn løət i æn pespdt* (N. Slesv.); *æ klåk æ dræjən* el. *dròwən* (Plougstr.). 2) frembringe noget ved arbejde på drejerbænk, ft. *dròw*, tf. *dròwən* el. *dræjən* (D.), jfr. svarve; *han dròw mæ æn viñpiñ* (D.).

drejekrans, no. *dræjkråns æn* (D.) på vejrmøllen: ringen, hvorpå hatten drejes.

1. drejer, no. se drager.

2. drejer, no. *drèjər æn* (D., Sundv., Vens.); *drèjər i -ər* (Vens.); *drèjə æn -rə* (Søvind s.); *træjər æn -əs* (Fjolde, plt. *dræjər*) — håndværksmanden som drejer; se ben-, knokkel-, lire-, luren-, rokke-.

drejerbænk, no. *dræjbæŋk æn -ŋk* (Sundev.); *dræjərbæŋk i -ŋk* (Vens.) = rgsm.

drejerlad, no. *dræjlaj æn* (D.); *dræjərlaw è* (Vens.) = rgsm.

drejeskammel, no. *dræjskaməl æn* (Bradr.) stykket over steldet på forvognen, hvori kjæpstokkene (s. d.) ere befæstede.

drejeskive, no. *drèjskyw æn* (Tovstrup) pottemager-skiven.

drejeværk, no. *dræjwærk æn* (Thy) = drejerlad.

drejkest, no. se dragkiste.

1. drejl, no. se drægle.

2. drejl, no. *drèjl de* (D., Andst); *drel de* (N. Slesv.); *dril de* (Angel) — en særegen vævning af lærred til håndklæder og duge; *æn par drèjls bòwsər* (Andst); *èt drèjəls hañklè* (Søvind s.); jfr. tsk. drillich; se byggryns-.

drejle, no. *dræjl æn -ər* (Mds., Støvr.); *drèjləŋ æn -ə* (Lisbj. Terp, Hvilsager) — uldtöje, se drilling.

drejlsvæver, no. *drèjlsvæwər æn* (D.); *drelsvöwər* (N. Slesv.) = rgsm.

drejste, to. se dristig.

drejtelig, to. Molb. trivelig, om börn (Støvr. h.).

drele, uo. Mb.; soen siges at drele, når det bliver kendeligt på yveret, at den snart vil fare (vestj.).

drem, no., uo. se dröm, drömme.

drems, no. *drems i drems* (Vens.); *dræmsi æn* (vestj.) — en langsom person.

dremse, uo. *drems -ər* el. *dræms -ər* (D.; Vens.); *drems -ər -əð* (Mors); *dröms -ər -ət* (Bradr.) — at være langsom i arbejde, i tale, ikke just doven; jfr. drimle, dromse.

dremsehoved, no. *dremshuwə æn* (D.) = *dremskræmər* (D.) langsom person.

dremset, to. *dræmsə* (Varde) *d— i æ snak*, langsom, tung i tale.

dremsevorn, to. *drömsvorn* (Bradr.) langsom af færd.

dremsling, no. *dremsləŋ i* (Vens.) en trevl; *hun sa å kləpə de i jèŋə dremsləŋər.*

dreng, no. *dreŋ* (Fjolde); *dræŋ* (alm. form); *dræŋ æn* (Sundv., Ang.; sydligere end Solt *dræəŋ*); i flertal forsk. former. I. *dræŋ -ŋ* (Thy, Mors, Vens., Husby, Bųr, Vejr., Støvr. h., den största del af S. Jyll., hele vestkysten). II. *dræŋ -ŋə* (Løgst., Hell. h., Uth, Nimtofte, Tørrild, Hvejsel, Vejlby ved Fredericia, Gjørding, Grindst., Jannerup, Nykirke, Lyne, Lemb, Bjært, Sundv., Åbenrå). III. *dræŋ -ŋi* (Randers, Halling, Gimming, Falslev, Rødding, Almind v. Viborg, Sams, Dover, Sporup, Vejlby v. Århus, Bjerre h., Davbj., Sall., Røgen s., Hads h., Vor h., Tåning s.). IV. *dræŋ -ŋər* (D., N. Farup, Ribe, Randers egn, S. Hald h., Egebæk, S. Jyll.). V. *dræŋ -ŋir* (Mols, Ålsø). Enkelte former kan mærkes: *dræŋ* el. *dreŋ -ər* (Haslund v. Randers) [? *-ŋər*]; *dræŋ dreŋi* (Falsl. v. Mariager); *dreŋ -ŋi,* best. flt. *-ŋirən* (Hall. v. Rand.); *dræŋ -ŋi,* best. flt. *-ŋənə* (Gimming v. Rand.); „men drængien wa it så tåsset", Tkjær II. 97. — 1) = rgsm.; modsat pige alm.; *do kat jo, væn do da vet, la jin a din dræŋ hælər pikər, få han hæ byən nåk a bǫi slaw, løf ætər əm* (Ang., Hag. 172); til börn, der rører ved rokken, siges: *dræŋ, dræŋ drevəldræj, hwa vel do ve mi råk å træj, de skal a go hjæm te di muwər o sæj* (Sall.); *æ dræŋ dje bål* (Agger) ɔ: drengenes bold; *de ær æ dræŋər, dær viñər i æ føst* (D.) ɔ: börnene vinder i begyndelsen i kortspil; drenge med røde luer, Kr. III. 26. VI. 1. VIII. 6 ɔ: bjærgfolk. 2) tjenestedreng, i mods. til karl, lærling; *sæjə do dræŋ te mæ, a hå tjæñt koŋən som æn kål!* (Malt); *a ær eŋən dræŋ, de wa mi mowər hælər et,* Sgr. V. 29. 127 (vestj.); *de æ bæjər å wær æn gu dræŋ eñ æn reŋ kål,* Sgr. V. 32. 195 (Himmerl.); *dæñgåŋ do læjət mæ te dræŋ, da glæmt do o gi mæ guspæŋ* (vestj.) siges, når man undslår sig for at göre noget, man anmodes om; *de ær uñt o vær dræŋ, de æ war o vær dræŋs dræŋ* (vestj.), *nær æ mañ æ heŋ, sedər æ dræŋ får æ buræ'ñ* (vestj.); er det en rest af betydningen dreng = karl? drengen hedder i börnerimet: snu i seng, Sgr. V. 150; mug i stald, Gr. Gl. d. M. III. 190; Alat (alert) i gåden, J. K. 38. 10; *kom sölə dræŋ!* (Andst) siger man til en hund, man vil lokke til sig, og som er skamfuld. 3) om voksne; *æn dåwən dreŋ* (Fjolde); ligeså: *æn gaməl dræŋ* (vestj.) glds. en gammel ungkarl; de „Fagsbøl drenge", en familie fra Fausbøl i S. Jyll., der i kampen mod polakkerne vandt en hæderlig navnkundighed, se Fisch. Slesv. Sagn; *de ær æn slem dræŋ i ham* (vestj.) gærne i betydn. voldsom slagsbroder; ligeledes ironisk: *æn rår dræŋ, pæn dræŋ* (vestj.) ɔ: rigtig en slyngel. 4) en lille krog, som spinderskerne bruge til at trække tråden ud gennem tenens öje med (Sundv.), jfr. tendreng, tyvetrækker; „drenge" kaldtes en slags søslinger (s. d.), på hvilke syvtallets præg var lidt forskelligt fra de sædvanlige; man fortalte om dem, at de stammede fra en dreng, der var i kobbersmed-lære; han sultede og gjorde hver morgen en falsk søsling og købte sig et stykke brød for; da det blev opdaget, blev han ikke straffet, fordi han havde gjort det af nød (D.); at slå „drengen" (Viborg) ɔ: meje det sidste korn på marken; høsteren og optagersken skal have flæskepandekage; „drenge" kaldes i Vens. sammenbundne store töjer el. luffer, der teses (s. d.), jfr. drilling. 5) *åldisəs dræŋ* (Søvind s.) ɔ: alle dereses dreng, allemands dreng; *præstəns dræŋ* (Søvind s.) er udtryk for den höjeste grad af dovenskab; *æ slem dræŋ* (Andst) sildesjælen ɔ: sildens svömmeblære; *æ slem* el. *æ gal dræŋ* (Varde) madpiben på det slagtede kreatur, jfr. hvæs, vesel; sorte drenge eller slemme drenge, J. T. 343, meldröjer i rugen; *vræjən dræŋər* (D.) klejner, en slags kager; jfr. isl. drengr; bonde-, bud-, bæls-, hunde-, høst-, ko-, krambod-, lang-, lære-, mel-, mur-, peber-, plis-, plov-, rug-, skole-, skomager-, skræd-der-, smede-, små-, snedker-, stad-, tjeneste-.

drengebarn, no. *dræŋəbån æn -bøn* (Andst); *dræŋəbån è* best. *-bånt,* flt. *-bøn,* best. *bøn* (Vens.); *dræŋibøn et* (Søvind s.) = rgsm.; *å, æn kañ ålər veð, hwa løk æn dræŋəbån ka ha, dær æ föj æn syñda mån!* (Andst).

drengedage, no. *dræŋədaw* flt. (D.) = drengeår.

drengedomstid, no. *dræŋdomstij* (Mors, Thy) *i mi dr—* ɔ: i mine drengeår.

drengegilde, no. et gilde for skoledrenge (Ang.), se Hag. under gilde.

drengehandel, no. *dræŋəhañəl æn* (Andst) en handel, der går tilbage; en handel, som en dreng kunde gjort den; *vi ǧör eŋən dr—.*

drengeknægt, no. *dræŋknæc i* flt. *-knæc* (Vens.); *dræŋəknèt æn -ər* (Randers) — modsat „pigetøs"; *de ær eñc ąjəlɔs mæ di dræŋknæc* (Vens.).

drengerose, no. J. T. 25, en plante, engelsk græs, armeria vulg. Wilden. (Ribe).

drengestreg, no. *dræŋistrèq æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.

drengetal, no. *dræŋtal è* (Vens.) drengenes klasse; *„hąj mat hòl sèlskab mè kòlən, hèlənз ku hąj wæ wes åpå å blyw rènt i drèŋtalt"*, Grb. 16. 24.

drengetid, no. *dræŋtij* (Vejrum); *dræŋətij* (D.); *dræŋtic* (Vens.) — drengeår.

drengetræsko, no. *dræŋitræsku* (Silkeb.) et handelsudtryk = tomlinger (s. d.).

drengevorn, to. *dræŋvorn* (Sundv., Angel); *dræŋwon* (vestj.) — i Sundeved lapset; ellers drengeagtig.

drengeår, no. *dræŋiǫə* flt. (Søvind s.) = rgsm.

drengsvogn, no. *dræŋswoʊn* (Sall.) den lille björn, et stjærnebillede; udtr.'s forklaring se karlsvogn.

drep, no. uo. se dryp, dryppe.

drerren, to. se dredden.

Dres, no. *Drẹs* (vestj.) forkortelse af Andreas (s. d.).

dretten dratten, se drint drant.

1. drev, no. *dröw* (Adelby s., Angel) at plukke dr—, pille tovværk op, jfr. norsk driv.

2. drev, no. *drøw è* (Vens.) — 1) et lille tandhjul i en mølle; også drevet på en slibesten (Andst h.), jfr. vrangel. 2) *æn dröw* (D.) et kløftet stykke træ, hvorpå den gamle hjulplov lagdes, når den kørtes i marken, således at skæret ikke gik i jorden, jfr. træl. 3) drift, gang; *kom i drèw,* i gang; *dèr èr eŋən drèw i ən,* om en hammer el. kølle, intet slag i den; *dær æ gåt dröw ijə* (S. Sams), det samme; *hañ wa komen sǫn i drèw, tè hañ ku it stañs,* ɔ: kommen i fart (Søvind s.); se boghvede-, bækkel-, male-, over-, pille-, plov-.

drevel, no. se drægle, dribbel.

-dreven, tf. se durk-, over-.

dri, no. uo. se dræ.

1. dribbel, no. *drevəl æn* (vestj.); *drebəl æn* (Thy) — 1) en dråbe, en ubetydelig smule; *æn drebəl kafə* (Thy); *tæj sæj æn lilə drevəl, dær ær æn dr— i æ flask* (vestj.). 2) drøv hos drøvtyggerne, *tøq drebəl* (Mors, Agger), ligeså: *tåð æ drebəl,* se drøv; *do står som do hår tabt æ drebəl* (Agger) ɔ: stå som en, der har mistet sans og samling.

2. dribbel, no. *dræwəl* (Agersk.) *dæñ dr—,* om en savlende person: herhen hører formentlig udtr.: *han ær æn drøwl* el. *æn drøwlər* (vestj.) en der går langsomt, sent; se drægle.

dribble, uo. *drevəl -vlər -vəl -vəl* (vestj., Andst); *drebəl -blər drebəlt drebəlt* (Mors, Thy); *dræwəl -vlər -vəl -vəl* (Agersk., vestslesv.); *dræfəl -flər -fəlt -fəlt* (Bradr.) — uvirk. savle; spilde, når man spiser el. drikker, af skeen el. munden; løbe dråbevis; *stǫ å drevəl mæər,* spilde; *de drevlər nijər,* løber dråbevis ned (Vejr.); *de drevəl æfən* (D.) det løb netop; overført *o dr— æ tij hæn* (D.) spilde tiden; se sægle; dribe, drile 1.

dribblemund, no. *drevəlmoñ æn* (D., vestj.) = dribbleskjæg.

dribblepisse, uo. *drevəlpes -ər -ət* (vestj.) lade urinen løbe dråbevis.

dribbleri, no. *drevləri·j de* (Malt) om flydende genstande: tyndt, dårligt gods, dårlig brændevin.

dribbleskjæg, no. *drevəlskæq æn* (vestj.) en savlende person.

1. dribe, no. *drið æn -ər* (Vens., Agger) en dråbe; de vare glade ved at få en dribe at varme dem på, Kr. VII. 77; *hwærkən drið hælər drǫð* (Agger) ɔ: ikke det allermindste; jfr. drevle; tag-.

2. dribe, uo. *drið* (Mors) dryppe; jfr. 2. drive 7, isl. drjúpa.

dribvåd, to. se drivvåd.

driel, no., uo. se dræ.

drift, no. *dröwt æn -wt* (D.); flt. *dröwt* (Bradr.); *dröwt æn -ər* (Vens.); *dröwt et* (Agersk., Angel) — 1) forårsarbejdet (vestj.). derunder indbefattes da de forskellige sædetider: *æ hawəsætij* el. *hawərsẹ, byqsẹ* o. s. v.; ordspr.: *som æ drøwt æ høst; æn gowə dr— gir dlər æn reŋ høst; møj tar i æ dröwt lòwər æn gowə høstløwt,* tört vejr under arbejdet lover en

god høst-løft, byrde; jfr. dræt. 2) gårdens, markens drift, *han hår ət grom i dröwt; æ gọr æ gåt få dröwt* (Malt h.); *i gọi dröwt* el. *bədröwt* (vestslesv.). 3) en flok, der drives med, kreaturer, også om msker; *æn dr— krẹ,* om msker: *di kåm i hijələ dröwt* (D.); *løs dröwt* (vestj.) kreaturernes græssen over alle marker uden at være töjrede. 4) fart i arbejdet, drift til arbejde, *dær ær eŋən dr— i ham* (D.); tyngde i slaget, *dær æ dr— i æ kæp* (vestj.); *slo æ møl i dröwt* (vestj.) sætte møllen i gang; *fo dröwt åpåə* (Vens) få ende på noget, få det fra hånden; *dær ær eŋən dr— i dæn kål, i dæm hæst* (Lindk.); *„di klèmt åsə åpå byqə, å mè jit wa di i ful dröwt øwər hilə falc“,* Grb. 26. 29, de klemte også på byggen, og med et var de i fuld fart over hele tægten; en af bådene mærkede uråd, at der var duvning og „drift“ i søen, Nationaltid. 1884, nr. 3093 aften (Harboøre), bevægelse, ström. 5) *æ dröwt* (vestsl.) fællesmark; marken, hvor kvæget drives ud at græsse (Vens.), jfr. Grb. 5. 8, studedrift; en drivvej, med gærder på begge sider, for at kreaturerne ikke skulde undvige; en sådan har næsten hørt til hver by i Vestj.; der tændtes et stort bål i en drift eller en hulvej, Kr. VI. 205; se pinde-, strege-.

drik, no. *drøk i* (Vens.; Vejr., Mors, Thy, Støvr., Hads h., Tåning s., Skrystr., Agersk., Bradr.); *drek* hak. (Mols); huk. (Sams) = rgsm.: *i drøk øl,* en drik øl (Vens.); *æn drek wań* (S. Sams); *maŋə slas drøk* (Agersk.); *fål i drøk* (Valsb.) blive fordrukken; *èn dram i èn drèk öl* (Søvind s.); Mb. anfører: tage dryk ind (Vens.) fordrive foster; jfr. isl. drykkr; se 2. drikke; lov-, nippe-, sove-.

drikfældig, to. *drekfælə* (vestj.) = rgsm.

1. drikke, uo.
drek -ər dråk dråkən (D., vestj., vestslesv.);
drek -ər drak drokən (Vejr., Sall., Mors, Lild s., Havbro), tf. *dròkən* (Rævs);
drek -ər drak drokən (Vens., Hell. h., Årdestrup, S. Hald h., Støvr. h.; Tåning, Røgen), nf. *drek,* nt. *drekər* (Hvejsel, Almind, Vib.); tf. *dròkən* (Søvind s.);
drek -ər drak drokəð (Mols);
drek -ə drak drokə (Sams);
drek -ər dråk drokən (Rødding [S. Jyll.], Forballum);
dreək drekər drak drukən (Ang.; Sundeved);
drek -ə dråk drokən (Åbenrå);
dreək drekər druk drukən (Valsb., Hjoldelund);
dreək drekər drok drokən (Bradr.);
jfr. Lyngb. Sønderj. Sprogl. s. 36; Uo. s. 74. 95. — 1) = rgsm., nedsluge vand el. flydende ting; *drek ðw bækən, sån ŷö bokən, så blywə do hwærkən ful hælə drokən* (Tåning); *han ku drek mjælk i baliərvis som nuər tyrkal,* Sgr. III. 39. 70; *„no mat Tøjər dræk å de hær“,* Grb. 45. 48; *drek ə i dæ!* (Vens.); *han drekər mæ æ gassi* (vestj.) ɔ: drikker vand; pigen, der drikker af de underjordiskes bæger, bliver bjærgtagen, Kr. IV. 37. 2) indsuge, om livløse ting; *löjs törə kań drek möjr vań* (Agersk.) løse törv kan indsuge meget vand. 3) drikke stærke drikke, være drikfældig; *drek te dæń styw kańt* (Silkeb.) ɔ: drikke sig fuld: *di snakə nåk om te han drekə, mæn di snakə it om, hwa tøst han liər* (Tåning); *han drekər eṭ om* (uden) *jæn dram aδ æ gåŋ* (Fredericia); *drek o sånś o sånś o drek, de æ tåw teŋ* (Lindk., alm.); *dæń teŋ æ ves, dæń dæ drekər, dæń ska peṣ* (vestj.); *„næ mè drækər å flaskən, søkər ə eñc i glast“,* Grb. 249. 414, når man drikker af flasken, synker det ikke i glasset; *drek te di låŋ* (lunge) *ka flyð som æn pøls i æ gryð* (Mors); *drek få løst å il* (*l* stødt.) *få tøst; drek sæ öwərgæń* (vestslesv.); død mands læber sat på brændevin helbreder for at drikke, Kr. VI. 189, el. brændevin, hvori en ål har løbet sig til døde, alm.; se drukken. 4) *dr— et glas ur* (Agersk.); *dr— brulop* (D., alm.), holde bryllup; *kom iń o fo æn gåŋ o drek,* alm. indbydelse til at komme indenfor; *drek dos mæ jæn,* drikke dus; *dr— jæn ońər æ buwər; drek te pèls* (Søvind s.) = rgsm., drikke stærkt, egentlig: drikke til mærket i kruset, der betegnede, at en pægl var drukket; *drek hijəl om hal mæ jæn* (vestj.) ɔ: drikke omkap med; *drek jæn te, drek jæn æn ku te,* når der drikkes lidkøb; „a drikke dæ te løk mæ mi kuenes gujsön“, And. Bars.; fig. drille, *„sin do fèk hestoriən*

om Batəl å dræk mè te mè", Grb. 55. 242, siden du fik historien om Bertel at drille mig med; se bælge-, kolk-, lirp-, lov-, lu-, lunk-, lurk-, pimpe-.

2. drikke, no. *drek è* (Vens., Agersk., Bradr.); *drek* (Vejr, Mors, vestj.) — drikke til dyr, kalve; også nogle steder om drikkevarer, mælk, øl, der tages med i marken, *vi tæjər øl mæ te drek,* men: *æn guwe drøk øl* (vestj.); se drik; kalve-, svine-.

drikkelse, no. *drekəls de* best. *-t* (Vens., Støvr. h., Søvind s.); *drekəls* (vestj., Lild s.) — drikkevárer, se ædelse.

drikkelsevarer, no. *drekəlswår* flt. (vestj.); *drekəlswò* (Søvind s.) = *drekwår* (vestj.), drikkevarer; *vi fæk boðə drekəlswår o trakti·jørəls* (vestj.).

drikkepenge, no. *drekpæŋ* flt. (Rkb.); *drèkipèŋ* (Søvind s.) = rgsm.

drikkeras, no. *drekərå·s* (Agger) el. *drekəri·j de* = rgsm.

drikkeskilling, no. *drekskæləŋ æn* (vestj.); *drøkskæləŋ* (Agger) = rgsm.; „en drøkkiskjelling kam han somti ve", Jyd. I. 48. 1.

drikketing, no. Tirsdagen eft. Helligtrekonger holdes der i Holsted, som er tingstedet for Gjørding og Malt herreder, et marked, der ganske alm. kaldes „drikting", og på Fanø, hvor den første tingdag efter nytår er et slags festdag, kaldes det gilde, som denne dags aften holdes på kroen, også endnu med dette navn, hvorimod det, såvidt jeg har kunnet erfare, ikke mere anvendes om selve tinget, se Kinchs afh. Snapsting, Drikting, Allemandsting, J. Saml. I. s. 69; markedet kaldes endnu: *drekteŋs mærkəñ* (Brørup s.), og når börn i Lindk. s. lege tagfat, lyder remsen, når en „slår" en anden: *sålt o brø, omån ska do dø o dreŋteŋ!*

1. dril, no. se drejl.

2. dril, no. *dril æn dril* (D., Agersk., alm.) et drilbor, både hele redskabet og stålpidsen alene.

1. drile, uo. *drijl -ər -lt* (Vens.) løbe dråbevis; *drijl mæə*, lade flyde over, f. eks øl af en flaske; jfr. dribble.

2. drile, uo. *drijl -ər -t drijlt* (Agger); *dril dril dril dril* (Agersk., vestj.); *drijl -ər drilc* (Vens.) — 1) bore med drilbor. 2) parre sig med, om ænder (Sall.). 3) spille falsk og hvinende på fiolin, *dr— o æn fiol* (vestj., Agger); *spel ka han et, mæn han ka dril æn støk* (vestj.); ligeså Vens.

drille, uo.
drel -ər -ət -lət (D.); *drèl* (Søvind s.);
drel -ər dril dril (Andst); tf. *dril* (Agersk.);
drel -ər drel drel (Rejsby s. f. Ribe);
drel -ər -lc -lc (Vens.)
= rgsm.; *han hår æn pæn howəð å drel fañən mæ* (Andst) tlm. ɔ: er grim; jfr. purre.

drillekasse, no. *drelkas æn* (Agger) = drillepind.

drillekat, no. *drelkat i* (Vens.) = drillepind.

drillepind, no. *drelpiñ æn* (alm. Sundv.); *drèlpiñ* (Søvind s.) — 1) en person, der driller = *drelpiŋ* (vestj.) 2) et stykke legetöj bestående af lutter små træstykker, som driller ved den vanskelige sammensætning, se fidivov, ærrepind.

driller-draller, bio. *de komər drelər dralər* (Vens.) når der spildes; *han er è dr— dr—* ɔ: en ubehændig person.

drilleri, no. *drelərī·j de* (Agger) = rgsm.

drillevorn, to. *drèlwon* (Søvind s.) drilagtig.

drilling, no. *dreləŋ i -ər* (Vens.) uldtöjer, *dær ær stuwə d—ər* og *betə d—ər;* de store samles og dannes til *i tow-pak,* uldpakke, så *plokəs tow,* ulden opplukkes (jfr. tese), og *betə d—* dannes, de spindes; jfr. darle, dirle, drejle, drægle, låd, uld, plt. drall; drile.

drillingkurv, no. *dreləŋkòrə æn* (Vens.) en kurv til at lægge uldtöjer i.

drilre, uo. *drelər drelər* el. *drelrər drelrə* (Vens.) rinde langsomt og lade løbe, *wåñc drelrər å; haj stor å drelrər å spelər* (spilder).

drilsk, to. *drelsk* (vestj., vestslesv.) = rgsm.

drimle, uo. *dreməl -mlər -məlt* (Lild s., Mors) være langsom til arbejde uden just at være doven; *kañ do snår dreməl te· å fo əð ǧow? go å dreməl øwər əð* (Lild s.) se dremse; nok også: stamme i sin tale (vestj.).

drimlebasse, no. *dreməlbasi æn* (Mors) senfærdig person.

drimleri, no. *dremleri·j de* (Mors) sendrægtighed.

drimmel, no. *dreml œn* (Lild s., vestj.) — 1) en langsom person; også en, der lader falde, hvad han har i hånd (vestj.). 2) en person, som stammer (vestj.).

drimmelfinger, no. *dremlfeŋr œn* (vestj.) en person, som lader falde, hvad han holder i hånden.

drint drant, *driñt drañt* (Andst); *dreñt drañt* (Mds.); man siger: *de fål dr— dr—* el. *drit-drat* el. *dret-drat* el. *klit-klat* el. *klet-klat* el. *riñt-rañt*, eller: det kommer *dr— dr—* el. *dretəñ* el. *dratəñ*, ɔ: så et, så et andet, med mellemrum, så hist, så her; se drante.

drintle, uo. *go o dreñtəl* (vestj.) drive, dovne.

drippe, uo. se dryppe.

drisle, uo. *drisəl* el. *dresəl -slər -səl* (D.) regne fint; jfr. eng. drizzle, se drasse.

drisleri, no. *dresləri·j* el. *drisləri·j de* (D., vestj.), *dær komər nòwə smo fin dr—* ɔ: fine regndråber; også om arbejde, der går langsomt fra hånden.

drist, no. *drest œn* (D.) dristighed, mod; *a hår eŋən dr— tę ət*, jeg tør ikke vove det.

driste sig, uo. *drest sæj -ər -ət* (D., Vens.); *drejst -ər -əð*; bydemåde: *drest* (Agger) = rgsm., *dr— sæ teə* (Vens.); *tör do drejst dæ te o skæð aj æ dæjn?* (Agger) vrænge ad degnen.

dristen, to. se dristig.

dristig, to. *drestə* (vestj., Sundv.); *drejstə* (Agger); *dristən* (Ang.) = rgsm.; også i almindelighed modig; *hañ æ slæt it drèstə vę ət* (Søvind s.) ɔ: han gör det kun med betænkelighed; *han æ nåwə dr—* (Sundv.) påtrængende, også Angel; se dum-.

drit, no. skarn (Årh.), se J. Saml. VIII. 269; jfr. isl. drit.

drit drat, se drint drant.

dritte, uo. Mb., forrette sin nødtørft, om börn.

drittel, no. *dretəl œn -tlər* (Ribe) — 1) mønter med præget $^1/_3$ el. $^2/_3$ (kaldtes da „zweidretler"), fra Tyskland (Brunsvig?) = $^1/_3$ el. $^2/_3$ af *œn dålər* (= 3 mk. cour.) 1 rdl. 3 mk. 10 sk. rigsm. = Kr. 3.20. 2) *i dretəl* el. *i dretləŋ* (Vens.) alm. som mål for smör; *œn dr— smör* (D.) ɔ: $^1/_8$ tønde.

1. drive, no. *dryw œn -ər* (D., Angel), huk. (Vens.); *drywi œn -ə* (Søvind s.) = rgsm., sammenblæst bunke af sand el. sne; se dryggi; sne-.

2. drive, uo.
dryw -ər dröw -ən (D., N. Farup, vestj., vestslesv., Ballum, Agersk.), nt. *driw* (Andst, Hvejsel);
dryw -ər drèw -ən (Lødderup), tf. *drèwən* el. *drèwən* (RæVs);
dryw -ər drèw drèwən (Lild s., N. Sall., Hell. h., Havbro s.);
dryw drywər drèw drèwə el. *-wən* (Vens., Sams);
driw -ər dræw dræwən (Törrild, Nörup s.);
driw driwə drew drewən (Rårup s.);
driw driwər drew drewəð (Mols), *drewən* (Grenå);
dryw drywə drèw drèwən (Søvind s., Røgen, Tåning, S. Hald, Støvr. h.);
driw -ə dråw dròwən (Bjært v. Haderslev), ft. *dröw* el. *drew* (Aller);
dryw -ə dröw dröwən (Sundv., Ang., Hjoldelund, Brader.);
dru -ə draw drawən (Åbenrå);
dryw -ər dryᵒw dröwən (Egebek); jfr. Lyngby Sj. Spr. 42; se også Lyngby Uo. s. 93. 103. — 1) støde, slå ind; *dryw œn kil iñ* (Agersk.); *dr— pæl nipr* (Vens.) drive pælen ned; *dryw œn boð* (D., Holmsl. kl.) stoppe revnerne i en båd med hamp; *æ logul blywər dröwən* (Lindk.) ɔ: bliver banket fast; orke, overkomme, om arbejde, mad: *a ka ent driw mer* (Gjerrild, Djursland). 2) føre afsted, drive frem; *dryw æ kre hjæm* (Agersk.); *dr— hjæm mæ hòərn* (Vens.) drive høvederne hjem; *dryw mæ stuð að æ syñən* (Andst); *dryw iñ, uð, fram, təbåq* (D.), *dryw œn kål åp te hjælp* (D.) få fat på; i særegen betydning: køre; *dryw æ hæst* (Ang.) køre hestene som kusk; *a vel koq œn gryð kanmjælkəvæləŋ, dæm ka do dryw te stajs mæ* (Malt); *som Lil Las no dröw te* (Ang.) da Lille Lars nu kjørte til; *hąj drywər i markən, drywər hæn mæ plòwi* (Vens.) kører ud på marken, med ploven; *han hår et o dryw mæ* (vestj.) ɔ: han har intet forspand; *ær I stærk* el. *reŋ drywəñ* (Andst) ɔ: har I mange og stærke heste el. har I få og dårlige? *han æ sjæl drywəñ* (Malt) ɔ: har selv køretöj; i almindelighed: rejse, drage; „a trowwer dje kåel i Knækkeborre war osse drøwwen

dæte", Bl. Bindst.; „lånt om lænng fek vi ådder å dryw hjemad"; „sihn drøw vi te en bøy, di kalt Sestej", sts.; hr. Peders ganger så hastig drøw (løb), den gik langt stærker end fowlen fløw, Kr. II. 42. 12. 3) holde i drift; *han drywər æ gor gåt* (D.) alm., også: *dryw æn gor åp* (Malt). 4) tilskynde, tvinge; *dæn jæn drywər dæn añən; dryw jæn te ət; dæn dur et ən ska dryw te arbeð* (Andst); „de ska, fo mæ skam, a dryw", And. Bars., det skal, få mig skam, jeg sætte igennem; *æ hoŋər dröw jå å,* J. M. 66, hungeren tilskyndede jo; *fɑr han sku læ sæ dryw, da sku han fɑr læ sæ klyw* (Mors) för han skulde lade sig drive, för skulde han lade sig kløve. 5) slå, kaste (Vens.); *a so da, do drøw dit wost po jowrən* (Vens.), jeg så da, du kastede din ost på jorden, jfr. hytte, kyle; *han dröw te ham* (vestj.) ɔ: slog til ham; *æ kæp ska vær sådən te æn drywər* (vestj.) sådan, at der er slag i den; også: *dryw o æn stuð* (vestj.) fede; *de drywər skrap,* el. *drywər et nåk* (vestj.) om foder el. lægemidler: virker. 6) drive for vind el. ström; *æ mål drywər* (Agersk.) skyerne trækker; *de drywər o æ wañ, komər drywən mæ æ flo* (D.); *de drywər nåk öwər får ior* (vestj.) ɔ: det sker ikke; i særegen betydn.: *de drywər* (Ang.) støver. 7) falde, vistn. med betydningen pludselig, hovedkulds; *„de wòr eñc lèŋ in huj wa trèt å drywər øwər ęj",* Grb. 117. 30, det varede ikke længe, inden hunden var træt og styrter over ende; *„liq mè de sam drywər hon baqøwər å wa så døj som èn raq",* Grb. 154. 40; *„drèŋi drywər å hèjsti",* Grb. 160. 14; *„så drywər dèr ijèn e blå* (et kortblad) *nir",* Grb. 181. 14; *æ wañ drywər a ham* (vestj.) drypper, løber, jfr. 2. dribe; *de uñ dröw omin håñ mæðə sam* (Lild s.) smærten, skaden forlod min hånd med det samme. 8) gå frem og tilbage; *dryw omkreŋ; han drywər* (vestj.) ɔ: han bestiller intet; *dryw æ tij hæn* (D.). 9) sysle, arbejde med; *hwa drywər do o?* (D.) hvad sysler du med?

-drive, no. se plov-.

drivebede, no. *drywbeð æn -ər* (Thy, Mors) tværstykker over porte, dörre, med indskåren kant, og som drives ind i en fals; til at danne dem bruges *drywbeðsaw* el. *drywbeðhæwl,* jfr. gradhövl, 6. bede.

driveflöjte, no. „sku han skyh et dyeh, dæ wa lont hænn, son molet wa long, sat han en drywwflöjt få, uejet (vædede) den lit i hans mond, momlet nowwe ufåstoele uwe ow sæ, mens han lajet, å så fejlet skåjet ålle, Jyd. I. 42. 1, forblommet udtryk for en kugle, fordi den flöjter, mens den farer afsted, se drive.

drivegarn, no. *drywgån æn* (Lønb.) et garn, som driver med strömmen og som bruges til laksefangst.

drivejærn, no. *drywjan æn* (Holmslands klit) redskabet, hvormed båden drives, se drive 1.

drivekile, no. *drywkil æn -ər* (Sall.) en dorsk person.

drivekiste, no. Mb. et hul i jorden, hvori en vægtstang el. stiver anbringes op imod et hus for at løfte el. rette det (Sams).

drivekramme, no. *drywkram i* (Vens.) jærnsnudering, der drives om snuden på træsko.

drivekølle, no. *drywkøl æn -ər* (syd f. Ribe), bruges af hyrderne til at kaste efter kreaturerne, når de vil gå til skade; jfr. ringlestav.

drivelön, no. *fo æ drywlön uð å ət* (Lindk.) ɔ: arbejdslön, værdien af det arbejde, der anvendes på at plöje og tilså en mark.

driver, no. *drywər æn -ər* (D.) — 1) en, som driver kreaturer; efter Mb. i Rkb. amt de bønder i kystsognene, der med deres vogne kommer til strandkanten og der køber fersk havfisk, som de igen afhænder, dels omkring på landet og dels i de nærmeste købstæder, stundom endog i Viborg; doven, forsömmelig person. 2) en jærnkile, der drives ind ved egerne på gamle vognhjul og sömmes fast. 3) drivende skyer (Hmr.). 4) = en „jomfru" til at drive brosten med; et fladt redskab, et stykke fjæl med skråt skaft til at jævne lergulve med (Thy, Vejr., D.) se dabe; dag-, gulv-, stude-.

driveri, no. *drywəri'j de* (Agger) = rgsm., dovenskab.

drivering, no. *drywreŋ æn* (Mors, Vejr.) en jærnring, videre i den ene end i den anden ende, der drives om noget,

for at holde det sammen, f. eks. om navet på hjulet.

drivert, no. *dryw̥ərt æn* (Agger) et dovent menneske.

drivesky, no. *drywsky æn -ər* (vestj.) en drivende sky.

drivespor, no. Mb. et hak el. skår el. en rende, hvori en tap drives ind på sin plads (Sams), jfr. drivebede.

drivesti, no. *drywsti æn* (Andst) en sti på heden, som slides af køerne, der går efter hverandre, og bliver grön, idet den bevokses med græs.

drivetorden, no. *drywtårən æn* (D.) et sådant vejr, hvor det ene tordenvejr med korte mellemrum drager forbi efter det andet.

drivetræ, no. *drywtræ et* (Røgen s.) = driver 4.

drivevej, no. *drywvæj æn* (Malt) den gamle, brede, sandede alfarvej, der i Brørup sogn går forbi Hulkær mølle og fortsættes mod nord og syd, en af de veje, ad hvilke kvæget för jærnvejenes anlæg dreves sydpå til markederne i Sønderj. og Holsten; se oksevej; vejen over Vorgod å ved Egeris mølle i Vium s., der blev benyttet af Thyboerne, når de førte deres kreaturer fra Holstebro marked ad Tyskland og kaldes derfor „æ dr—“ el. den slesvigske vej, Kr. IV. 90. 133.

drivning, no. *drywnəŋ æn* (Vens.) plöjetid, se drive.

drivregn, no. *drywræjn æn* (Ribe) regn, der driver for vejret.

drivtiddags, bio. *drywcə-* el. *drywtədaws* (Vens.; Agger); *drøwtədaws* (Vejr.); *drøwtidaws* (Mors); *dröwtidaws* (Thy) — kl. 3 om eftermiddagen, da kreaturerne drives til marks.

drivvand, no. *drywwaṅ* (vestj.) = drivregn; jfr. rog.

drivvåd, to. *drywwòt* flt. *-wò* (Sall.); *drib-* el. *drywwuð* (Agger) = rgsm.; *han ær dr—;* jfr. drypvåd, dribe, 2. drive 7.

droddel, no. *drorəl* (Ball.) slim, jfr. rodle.

drog, no. *droq è* best. *droqə* (Vens.) = rgsm., et skældsord, om en, som er langsom med arbejde.

drollen, no. i en ed: *drålən spliðə mæ* (Agger).

dromle, uo. *droməl* (Løgstør) gå sansesløs ved sit arbejde.

drompert, uo. *drompərt æn* (D.) en doven og dum person.

1. dromse, uo. *droms -ər -t* (Agger, Mors, Thy, Vens.) være langsom i arbejde, gå sansesløs ved arbejde; *de ær ek nöj o droms ow* (Agger) det er ikke noget at betænke sig på; jfr. norsk droma; dremse.

2. dromse, no. *dromsi æn* (Lild s.); *droms è* (Vens.) — en person, som er langsom el. går sansesløst ved sit arbejde.

dromsebasse, no. *dromsbasi æn* (Agger, Lild s.) person, der er langsom til arbejde el. til at tage en beslutning.

dromsebukse, no. *dromsibòws æn* (Århus) klodset, langsom person.

dromske, uo. *dromsk -ər -ə* (Vens.) smøle.

dromsker, no. *dromskər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) træg, doven, langsomt tænkende person.

drone, uo. se drukne.

dronnes, no. *dronəs æn* (Andst) en langsom og tyk person; jfr. drønnik.

dronnike, uo. *dronək -ər -ə* (Vens.) drive og dovne; se drønnik.

dronning, no. *droṅəŋ æn -ər* (vestj.); *dråjəŋ æn -ər* (Vens.) — 1) = rgsm.; dronning nævnes den af hyrdedrenge el. piger, som kommer ud med kreaturerne som nr. to syvsoverdag (D.) el. pintsedag (Grene s.); „kongerne“ ɔ: de, som har taget flest ringe ved ringridningen, vælge sig dronninger (Valsb.), se Feilb. Fr. H. s. 75; *Dråjəluj* (Vens.) Dronninglund, et sogn, Grb. 20. 6; jfr. kongedans, bi-. 2) et slags langagtige hvide kartofler skal være bleven kaldt „dronninger“ i Holstebro egn.

dronningen af Saba, en kommersleg: „se dr. af S.“, el. „knæle for dr. af S.“ (D.); A., der skal se hende, sættes med tilbundne öjne på en stol el. må knæle, dronningen er klædt sort fra top til tå med et sort klæde over ansigtet; når A. har set på hende noget, siger man, at nu kan A. nok ikke tåle det syn længer og törklædet bindes atter for A.'s öjne; dronningen smutter hurtig bort, hyller sig i et lagen, med et hvidt törklæde over hovedet, og så gælder legens morskab A.'s overraskelse, når klædet tages fra öjnene, og han ser et hvidt spøgelse stå for sig.

dronning Margrete, kommersleg (D.); over et bord lægges et lagen, der må hænge således ned, at et mske kan skjules under bordet; på bordet ligger en person el. en udstoppet figur med et lagen over sig, der skal forestille „dronning Margrete, som ligger lig“; den, som kommer ind for at se dronningen, føres hen til bordet for at se; den, som sidder skjult under bordet, skal benytte lejligheden til at kaste ham en skål vand i ansigtet; hermed ender legen.

1. **dront**, no. *droňt æn* (D.) en person, som går langsomt, driver.

2. **dront**, no. *droňt æn* (Agersk.) langsom, tung trav el. gang, *sikən dr— dæň hæst ær i.*

dronte, uo. *droňt -ər -ət* (D., Andst); *dryňt* el. *droňt -ər -ət* (Agersk.; Mds., Lysg. h.); *druňt* (Bradr.); *drøňc* el. *drajt -ər -ə* (Vens.) — 1) gå langsomt, drive; *go å droňt að* (D.); *go å droňt o æ væj* (Andst); *han komər droňtəň* (vestj.); *hwa stor do no dær å drøňcər ætər!* (Vens.); „*så drøňcə gålci å hjèm*“, Grb. 67. 44, så drontede galten afsted hjem. 2) gynge op og ned med bagdelen, når man går (Lysg. h.); jfr. norsk drunta, nøle; Kk. dronte, drynte.

drontebasse, no. *droňtbasə æn* (Agersk.) = *droňtröw æn* (Lindk.) sen person.

drontel, no. *droňtəl et* (Løgstør) *e sær dr—,* en klodset dreng el. pige, også om dyr.

drontemand, no. *dryňtəmaň æn* (Agersk.) = drontebasse.

drontling, no. *droňtləŋ æn -ər* (Lindk.) den mindste slags potter; de pakkes ikke inden i hinanden ved salg, der går 3 stykker til et „tal“, 60 til et „snesetal“.

drorrel, no. se droddel.

drose, uo. se drøse.

1. **drossel**, no. en busk, hæg, prunus padus L., J. T. 186; vrietorn, rhamnus L., Sgr. V. 74. 573 (Ry s.).

2. **drossel**, no. *tråsəl æn -ər* (Agerskov) en fugl, turdus, jfr. norsk trast, isl. þröstr.

drosselunge, no. i talemåden: *gluw som nåwə dråsəloŋ* (Vejle), om en, som stirrer overrasket.

drot, udrbso. køerne fås til at lade være at bisse, når hyrderne råbe: *dròt, dròt!* (Hjörring).

drotte, uo. *drot* (Skagen) = drække; se J. Saml. III. 120.

drotting, no. *dråtəŋ i* best. -*i* flt. -*ər* (Vens.); dr— i et æg: kimen, se dræk, koksprut.

drov, no. uo. se drag, drage, dråbe.

drovdåk, no. se dragedukke.

drovvand, no. se dragvand.

dru, to. uo. se dröj, drive.

dru, to. *dru* (D., Agersk.; Bradr., Ang.) — 1) tung, utilpas, sørgmodig, om msker og dyr; *si dru ui* (Røgen); Elselil kom under kappen så drud; da taler han til den jomfru så drud, Kr. I. 267. 23. 26, se Kalk. dru no. sorg; drud, sörgmodig. 2) tørstig, Sønderj. Mb.

drube, uo. *drub -ər -ə* (Vens.); der siges: plovskæret *drubər få møj* el. *få let,* ɔ: går for dybt el. går for overlig; men grundbetydningen? — *kowənət de drubə* (Røgen s.) kornet bugner (hænger?) af fylde.

drug, to. se dröj.

drukken, to. *drokən* el. *dråkən* (vestj.) beruset; se av-, vand-.

drukkenbolt, no. *drokənbòlc i* (Vens.).

drukkendiderik, no. *drokəndiðərək æn* (vestj.) drukken person.

drukkenskab, no. *drokənskab è* (Vens.) = rgsm.

drukne, uo.
dråwn -ər dråwň dråwnət (D.; vestj., Sundev.);
dròwn -ə -t -t (Søvind s., Tåning s., Havbro s., Sall., Hvejsel);
dròwn -ər -ə -ə (Sams);
drun -ər -t -t (Vens., Lødderup, Agger);
drun -ər -t drunt (Hell. h.);
dron -ər -t -t (Støvr. h.);
dron dronər dron el. *dront dron* el. *dront* (S. Hald h.);
dron dronə dront dront (Røgen s.);
drawn -ə -t -t (Åbenrå);
droŋkən (Ang.);
dræŋk -er -ət (Brader.)
= rgsm. trs. og intr.; *dræŋk æn huň, æ maň æ dræŋkət* (Bradr.); *de ' æ bæjər o go uðənom tòw gåŋ eň dròwn jæn gåŋ* (vestj.); alle druknede kommer i land til Kristi Himmelfartsdag, Kr. VI. 287. 341.

1. **drum**, to. hul, drönende, om lyd; *jer klòk ær så drom i ly* (Lild s.).

2. **drum**, no. *drum* el. *drom* (Lild s.) sang, efterlyd, hul efterklang, som af en klokke; degnen sætter dr— til tonen i kirken (Vens.); *jer kèrkklòk komər mæ sånt nuər sær drom* (Lild s.); en brummende lyd i sövne (vestj.).

-drumme, no. se rør-.

drune, uo. se drukne.

drunken, uo. se drukne.

drut, no. *„så luskə di hæ to klørər* (fyre) *dèm liq uən te wejən å jijər e drut mè påtən“*, Grb. 46. 65, senere (72) rut, en gryntende lyd, grynt.

drutte, uo. se drøfte o. smstn.

dry, to. se dröj.

dryem, no. se dröm.

dryf, uo. se dryppe.

dryfvåd, to. se drypvåd.

dryggi, no. *dryqi æn -ər* (vestj.) dynge, se drive.

dryllik, no. *drylək æn* (?) (Vejle) om hvad der er kort og tykt.

dryn, no. se drøn.

dryn, no. *dryn è -t* (Vens.) lyden, som køerne giver, når de tygger drøv, el. skal kælve.

dryne, uo.

dryn drynər drøn drøn (S. Hald h.);
dryn drynər el. *drynər drynt drynt* (Vens.), nt. *drynər* (Lild s.);
dryni -ər (Thy, Mors);
dryn dryn dryñ dryñ (D., vestj.);
drøn drøn drøñ drøñ (Agersk.);
drèn drèn drèñ drèñ (Søvind s.)

— 1) om køernes sagte bröl, når de tygger drøv, savner føde, el. skal kælve; *kowən drynər ætər hy* (Lild s.); *de ær æn slem höwə, dæ drynə fa dæn hå åpæt* (Fjends h.); kun om køernes bröl under kælvningen (Søvind s.). 2) tale drævende, uforståeligt (Thy, Mors), se dræve; msker kan dryne i sövne; *do gor å drynər* (Vens.) synger med gryntende røst. 3) *dryjn* el. *tryjn* (Agger) halvsove, måbe; *no hå do stajən o tryjnt læŋ nåk hær, go no hjæm o bəstel nöj* (Agger). 4) drøne; „a sto ve dem, da joeren drynn po kiesten“, Yuelb. 39, jeg stod ved dem, da jorden drønede på kisten [i graven]; jfr. norsk drynja, Kalk. drynne; drøn.

drynni, no. *dryni æn* (vestj.) = *drynis æn* (vestj.) en sendrægtig, dvask person.

drynte, uo. se dronte.

drynvorn, to. *drynworn* (Mors) drævende i tale.

dryp, no. *drep æn drepər* (D., vestj.); huk. (Sams); *drep et -ər* (S. Hald) — dryp, dråbe; *æ mon hæŋər te dr—, te drepəñ* (D.) forover, hvilket spår regn; *di nipəs heŋər te drep* (vestj.); *et drep* (S. Hald h.) betyder tagdryp, derimod: *æn drep øl*, en dråbe øl; jfr. dribe; tag-, tap-.

dryppe, uo.

drep -ər dråp el. *drap dråpən* el. *dropən* (D.);
drep -ə drap el. *drepət dropən* el. *drepət* (Hvejsel);
drep -ər -əð (Mors); ft. tf. *drepət* (S. Hald);
drep -ər drap dråpən (Agger);
drep el. *dråp -ər -ə* (Vens.);
drep -ə -ə -ə (Sams);
drep -ə -ət -ət (Søvind s.);
dryf dryfə dryfə (Sundev.) —

1) = rgsm.; jfr. drybe Kalk.; dribe. 2) lude med enden, ligge skråt om et bræt (Mors); *hon drepər mæ ròwən* (Vens.) hænger med bagen.

dryppendes, bio. *drepəndəs wuð* (Agger) drivvåd, ligeså D.

dryprövet, to. *æn dreprèwə kow* (Vens.) om en ko, der er for skrå fra krydset til halen.

drypvåd, to. *drøpvòə* el. *dryfvòə* (Sundev.) så våd at man drypper; jfr. drivvåd.

drysse, uo. *drys -ər -ət* (D., Søvind s.) = rgsm.; stænke töj (D.); norsk drysja; jfr. dryste, drøse.

dryste, uo. *dryst -ə -ət* (Søvind s., Røgen; Bj. h.); *drøst* (Mds. h.) stænke töj; *å dryst tèw* (Bj. h.); *òwədryst markən mæ òl* (Søvind s.) overhælde marken med ajle; se dynke.

dryv, no. uo. to. se drag, drive, dröj.

1. **dræ**, uo.

dræ dræər dræəð dræəð (Thy; Vejr.);
dri -ə -ə (Sundev. Ang.);
dri -ər dri dri (D.);
drèqəs drèqəs -t -t (Vens.);
drè drèə drèət drèət (Søvind s.);
drijəl -ə -t -t (S. Sams) —

blomstre og kaste støv, om kornsorterne; i Andst h. hedder det om rugen, den skal have: *trèj uqər o skri, trèj o dri, o trèj o monəs i; ròwi, hañ drijəl* (Sams).

2. dræ, no. *dræ* (Thy, Agger); *drị* (D., vestj.); *drịjəl* hak. best. -*i* (S. Sams); *drèq* ik. (Vens.) — kornsorternes blomst, *kwənt stor i drèq* (Vens.); *drịjəli òw ròwi* (S. Sams); gåden lyder derom:

dær ær æn lilə grø,
som tjæn hwærkən fålk ælər fæ te fø,
mæn hwis dæn et war,
så war æ hijələ lan ø (vestj.).

dræb, no. Mb. rorpind på fiskebådene, som bygges og bruges i Skagen.

dræffel, uo. se drevle.

dræg, uo. se dræve.

dræg, no. *dræq æn* (Sønderho); *dræq æn* (Agger); itk. (Vens.) — et lille anker; et lille firflenet anker til at drage kroglinen op med, når den er bleven borte (Agger); fiskernes anker med fire flener (Vens.); *wi broqər æn stuər drèq te aŋkər* (Lild s.).

drægi, no. *dræqi æn* (Sall.) en, som dræver i sin tale; jfr. dræve.

1. drægle, no. *dræqəl æn -qlər* (Vejr., Hmr.); *dreqəl æn -qlər* (Mors); *drewəl æn -ər* (østj. [?]); *drèjl æn -jl* (Lysg. h.) — strimmel af klæde, linned, papir; *han klepər ət i jænə dræqlər;* se drejle, drilling.

2. drægle, uo. *han dræqlər ət hæn* (vestj.) ɔ: øder töjet ved at klippe det op i drægler.

dræj, uo. se drage.

-dræk, no. jfr. htsk. dreck, isl. þrekkr, skarn, se dyvels-, dynd-dræk-våd.

dræk, no. *dræk de* (Agger) = drotting.

drække, uo.

dræk -ər -ət -ət (D., Hmr.);
dræk -ər drat drat (Vejr.);
drek -ər drak drokən (Mors, Thy);
dræk -ə -ət -ət (Søvind s., S. Sams);
drèc -ər -ə -ə (Vens.) —

om hannen hos fugle, höns, ænder, der parrer sig med hunnen; *kåki drecər hön* (Vens.);

Pedər Pos, han håð æn gos,
æn ån o æn kywlən,
dæm lu han dræk, te di gor æk
i halm o i rywnən (Rkb.);

se andrik, drotte, drænke; *æ æq æ drat* (vestj.), når man ser kimen deri.

drækkelse, no. *drækəls* (vestj.); *drækəls* best. -*t* (Søvind s.) — kimpletten i ægget; „a kom jo da te å si uj i met hoj ow skal, blomm å drækkels, te a hoj neh ålle fot et ow igjæn", Tkjær II. 87; nok også: semen virile (østj.)

drækvåd, to. [*drækwòð*] (Mors) dyndvåd.

dræm, no. uo. se dröm, drömme.

drænke, uo. se drukne.

drærel, to. se dredden.

dræsel, no. Mb. kamp, strid (Thyholm).

dræt, no. *dræt è* best. -*ə* (Vens.); *dræət è* best. -*ə* (N. Sams); *dræət æn dræt* (Sundv., Ang., Valsb.) — 1) det at drage; *æn swar dræt* (vestj.) noget der er svært at drage; *dær ær æn slem dræt åp å ən lijərgraw* (vestj.) ɔ: en vanskelig opkørsel; *di æ komən i dræt* (Thy), i arbejde; på en lang ager er der *et lånt dræt får æ hest* (vestslesv.); også om tiden: arbejdstid for heste; *stryk met i æ dræət* (Sundv.) stryge leen midt i den tid, det tager at gå vejen gennem agerens længde; *lek æ dræət å de fråhån* (Ang.) ɔ: lægge byrden af trækket på den frahånds hest, ved at give den kort hamle; *tro i æ dræət* (Valsb.) ɔ: tro, pålidelig i arbejdet; *kom lik får (æ dræət)* (Valsb.) komme lige for trækket ɔ: få magt over en byrde, få armod el. små kår overvundet; det er bedst for ægtefolk, *væn di æ jæns om æ dræət,* ens om trækket ɔ: trækker til samme side, hjælpes ad; se å-, ånde-. 2) seletöj (Vens.) glds., nu: *tøwə* best., også Mors, Thy; *wi hår tow sæt dræt te wor øq* (Lild s.), jfr. bringe-, kane-, plov-, vogn-. 3) *dræən te plòwi* (Vens), trækket ɔ: tov el. lænke, hvori de gammeldags hjulplove blev trukket; jfr. harvedræt. 4) en omgang med harven på den plöjede mark; *gi ət æn dræt mijər* (vestj.) ɔ: en tand mere, ligeså Angel; også den strimmel jord, som harven dækker med sin bredde; *harə drèt ow* (Søvind s.) ɔ: stadig lade et dræt uharvet mellem de to sidst harvede, hvilket dræt så tages på næste tur, derved fås bedre vendeplads; se kringel-. 5) arbejdstiden om foråret (vestj.), jfr. drift. 6) fiskedræt; *vi drow i næt mæ wòr selgår å fèk trij snes i jèn dræt* (Lild s.); den store dræt ved Løgested, J. Saml. VIII. 175. anm. (Sall.), jfr. drættested. 7) underfoder i klæder (alm., Vens., Agersk.), se kjole-. 8) opfødning, opdragelse, *æ stud ær a wår*

æjən dræt (Andst, Sønderj.) ɔ: af eget tillæg; se börne- op-. 9) *è dræt* (Vens.) et slag af kjæp f. eks., se 4. drage, nakke-.

dræten, to. se dredden.

dræten, no. en ed; *de æ drætən i mæ it sañ* el. *dræt imæ* (Gjern h.).

drætfør, to. *drætfarə* (Vens.); *drætfærə* (Mors) — om heste, stærke nok til at trække og kørevante.

drætning, no. *drætnəŋ æn* (Røgen) en dragt prygl; se drætte.

drætte, uo. *dræt -ər -ət* (vestj.) ft. tf. *-əð* (Mors, Lild s.); *dræt drætər drætə drætə* (Vens.); *dræt -ər -ət* (Støvr. h.; Søvind s.) — 1) forsyne med underfoder, *æ lu æ drætət mæ silk* (vestj.). 2) gennemprygle (Røgen s.); *fo sin bòwsər drætət* (Støvr.) få sat foder i sine bukser ɔ: få prygl.

drættel, no. *drætəl æn* (Vens.) = dræt 3.

drættested, no. *drætste æn -steər* (Lild s.); *drætstè è* (Vens.) — steder i Limfjorden, hvor der fiskes med sildevåd (Fur, Sall.); fiskerne have deres bestemte „hold“ el. „drættesteder“ med mærker fra land af på is, J. Saml. VIII. 177.

dræv, no. se drab.

dræve, uo.
dræv -ər dræft (Vejr.; Thy, Hvejsel);
dræð -ər -t -t (Vens., Agger);
dræf -ər (Bradr.);
dræq -ər -ər -ər (Sall.) —
1) tale langsomt og drævende, *haj dræðər ə uk* (Vens., alm.); *hør, hur hañ dræðər hwær ur fram* (Agger); se dryne 2. 2) begynde at græde (Vens.); jfr. drægi.

drævevorn, to. *drævvorn* (vestslesv.) langsom og drævende i tale, langsom i arbejde.

drævl, no. se drebel.

drøbel, no. *dreþəl æn* (Randers) = rgsm., se hug; ko-, okse-.

drøfte, uo.
drøwt -ər -əð (Lild s.);
drut -ər -ə -ə (Hellum s.) el. *drøwt -ər -ə -ə* (Hammer s., Vens.);
dröwt -ər -ət (D., vestj.); *drøwt -ər -əð* (Mors);
dröwt (Agersk.);
dröjt -ə -ə -ə (Sundev., Angel) —
slå korn op for vinden i et såld, at støv og avner kan flyve fra det; i gamle dage knækkede man byg på håndkværn, så skulde det bagefter drøftes for at få skaller og mel fra grynene (Mors); for 40 år siden lod man sjælden byggen pille på møllen, derved spildtes for meget; den blev brækket el. grovt gruttet og derpå drøftet, til skallerne var blæst fra (Vens.); tidligere, da pillekværne var sjældne i møller, törrede man byg i ovne og malede det til gryn, som man skilte fra „sojerne“, skallerne, ved at kaste grynene gentagne gange i vejret for blæsten og igen opfange dem på drøftetruget (Lild s.); *å drøwt gryn* (Vens.); fig. *de wel wijs sæ, åm dær æ nöj teows, når de blywər drøwt å rænğowr* (Agger); *no æ de dræwtət o klår* (Lindk.) ɔ: klappet og klart; jfr. norsk dryfta.

drøftetrug, no. *drøwttrow æn* (Lild s.); *dröwttròw æn* (D., vestj.); *dröwttròw æn* (Agersk.); *dröjttråw et* (Sundv., Ang.); *druttòw è* (Hellum s.); *drøwttròw* (Hammer s.); *drywttròw* (Brønderslev, Vens.) — 1) et fladt trug, man bruger til at drøfte med, når man har malet gryn på håndkværnen; stort kødtrug, som slagterne bruger (Vens.); *„ræt giər wås dl nåk!“ så æ mølər, han tålət i æ dröwttròw* (Malt); *de gor åp o nijər lisom wañ i drøwttròw* (vestj.); *hon hår hiñə sågər i æn ask o hiñə smör i æ dröwttròw* (Malt) ɔ: hun er pyntelig på en måde, uordentlig på en anden. 2) *et dròwttròw* (Gjedsted) fremkommer, når karlen, som slår eller høster, lader en flad hulning af stubber stå mellem to skårkamme (s. d.).

drög, no. se drøv.

dröj, to. *dröj* (Agersk.); *dröj* itk. *-t* flt. *-j* (Sundv.); *dry* itk. *-y* flt. *-y* (Bradr.); *dry* itk. *dryt* el. *drøt* flt. *dry* (Angel); *dryw* flt. *-w* (Vens., Hmr., Mors, Agger); *dröw* flt. *-w* (D.); *dræw* (Kolding); *drø* el. *dröw* itk. *-t* flt *-w* (S. Sams); *druq* (N. Sams) — 1) = rgsm., om hvad der er godt forslag i; *dröw kåst* (D.), se sæd-, sætte-. 2) *æn dröw kål*, svær, stærk; *dr— o fo i· sæ*, vanskeligt at spise (D.): *æn dröw støk væj* (Malt) langt, svært overkommeligt vejstykke; jfr. isl. drjúgr; u-.

1. dröje, uo. skal findes i vestj. i betydningen: vente; jfr. svensk dröja.

2. dröje, uo. *dryw -ər -ət* (vestj.) = rgsm.; *temað drywər o æ brø*, sul, pålæg dröjer på brødet.

3. dröje, no. *dröẉ æn* (D.) = dröjelse: *dær ær æn guẉə d— i̦ ət.*

dröjelse, no. *dröẉəls æn* (D., S. Sams); *dryẉəls* (Vens., Hmr., Mors, Agger) forslag i fødevarer; *Wo hærə leqə dröẉəls i ol̦ teŋ, aňən* (undtagen) *kænmjælk, de leqə kwiňfålkən ən i̦* (Tåning) ɔ: de slår vand i.

-dröjer, no. se mel-.

dröjlig, to. bio. *dryẉlə* (vestj.), *de æ d—,* dröjt at tære af; temmelig før, om personer; byrden var dryvelig tung, Kr. V. 283; *han fånam̦ ət så dröẉlə* (Hvejsel) ɔ: så hårdt.

dröjskor, no. se drøskorn.

dröjte, uo. se drøfte.

drøk, nò. se drik.

dröm, no. *dröm̦ æn -m̦* (D., Sønderj., Agger, Hvejsel); *drǫm æn* (Linå v. Silkeborg; Tinglev Sønderj.), *dræm̦ æn -m̦* (Jerne v. Varde, Vejr., Thy; hak. Vens., Øland, Hell. h., Støvr., S. Hald, Vor, Hads h., Tåning, Røgen s.); *dræəm i* (Sams, Ålsø); *dryəm æn -yəm* (Fjolde); *drem̦ æn -m̦* (Sall., Havbro s.) = rgsm.; *i drèm̦* (Søvind s.) i drömme; *de æ fåm̦æ som æn dröm̦* (D.); *dröm̦ o fi̦s, di hår liq̦ möj̦ o vi̦s,* Kr. IV. 262; *un i æn kol̦ dræm̦* (Hmr.) vågne i angst, el. til en ulykke, se Kalk. dröm; hun vågner i en kold dröm, Sgr. IV. 29; man må ikke fortælle onde drömme på fastende hjærte, så går de i opfyldelse (Vens.), jfr. Grb. 144. nr. 14. Kr. VIII. 348; se dag-, höne-, tjogle-.

drömmae, uo.

dröm̦ -ər drömt drömt (D., Gørd. h., Rårup, Bj. h., Linå, Uth., Hvejsel); ft. *drömt* (Bradr., Ang., Åbenrå, Sundv.);

dræm̦ -ər -t dræm̦t (Vens., Øland, Hell. h., Djursland, Støvr., S. Hald, Vor, Hads h., Røgen, Tåning s.);

dræm̦ -ər dræ̦mt dræmt (Nimtofte).

dræəm dræmər dræm̦t dræm̦t (Sams; Ålsø);

drem̦ -ər -t drem̦t (Havbro s.);

drem̦ -ər drem̦t dremt (Sall., Rævs, Thy); ft. *drem̦t* (Lødderup) —

drömə̦sto? drömmer du, *drömtsto?* drömte du (Bradr.) = rgsm.; man skal sige til börn, der græder i sövne: *do dröm̦ər, de ær e̦t saň!* (vestj.); hvad man drömmer første nat, man sover på et fremmed sted, sker (vestslesv.); hvad det betyder at drömme forsk. ting se Kr. IV. 283. 308—12. 286. 334.

drömmebog, no. *drèm̦boq æn* (Søvind s.) en bog, som giver forklaring over drömme.

drømp, no. *drømp æn -ərə* (Sundv.) *do gæə som æn d—,* langsom, drivende person.

drømpe, uo. *drøm̦p* (Sundev.) *do gæə å drømpə,* går langsomt, drivende.

drømpel, no. *drømpəl æn -plər* (Brader., Mellemslesv., Valsb. — 1) dörtærskel, se dör-. 2) i Angel et afsavet rundt el. rundagtigt stykke træ (som er skikket til at „trimles“ ɔ: trilles, rulles), f. eks. en bjælke el. en pumpe; jfr. isl. drepill, plt. drümpel.

drömse, uo. se dremse.

drön, no. *drǫn æn* (Mors); *dryn æn* (D., Andst) klang af klokke, lyd af skud; *di slåẉ i æ buẉər te de ga æn dryn* (D.), også om mskr, som idet de slår hårdt til, giver lyd fra sig; jfr. drum, dryne.

drøne, uo. se dryne.

drønnert, no. *drønərt æn* (Rkb., Agger) sövnig og doven person, se drønnik.

drønnik, no. *drønək i -ər* (Vens.), også *trønək* el. *tronək* — 1) tyk person; en driver; se dronnike. 2) et glas uden fod.

drønte, uo. se dronte.

drøp, no. se drøv.

drøs, no. *drǫs è* best. *drǫst* (Vens.) — 1) rivning ved kornhøsten, *haẉərdrøs* osv. havrerivning, se dras. 2) *drǫs de* (Fanø) små stumper brunkul m. v., der driver ind på stranden, og hvori rav findes. 3) *wi hå lå wå se̦l i drows* (Agger) ɔ: saltet vore sild let, se drøse 2.

drøsdynge, no. *drǫsdøŋ æn* (Vens.) en dynge rivelse.

drøse, uo.

drǫs -ər drǫst drǫst (D.);

drǫs el. *drås drå̦sər -å̦st -å̦st* (Vens.; Hmr.);

dròs dròs dròst dròst (Søvind s.);

drǫs (Ang.);

drajs drajs -jst -jst (Agersk.) —

drysse; *ræ̦nt drå̦sər ni̦ər åpå lòwtə* (Vens.) regnen drysser ned på loftet; om korn, der falder af ved indkørselen, *kunet drå̦sər å̦* (Vens.). 2) *drǫs* (Vens.); *drows -ər -t* (Agger), drysse salt på, om en let saltning; *wi hår drowst wå se̦l;* også: *drǫs tòẉə* (Vens.) stænke töj inden rul-

ning; jfr. norsk drjosa; drasse, drysse, dryste.

drøsebyg, no. *drasbyk de* (vestslesv.), se drøsekorn.

drøsekorn, no. *drajskvon de* (Agerskov); *dröjskuwər* (Sall.), *dråskown* (Røgen) — korn, som falder af ved indkørselen.

drøserug, no. *dråsròw de* (Hjelmsl. h.) rug, som falder af ved indkørselen.

drøsetarre, no. *drostarə de* (Ang.) boghvede, som falder af ved indkørselen.

1. drøv, no. *dròw* (Vens., Søvind s., Sams); *drev* (vestj., Randers); *drøp* (Braderup); *dröq* (Angel) — *tøq drev*, tygge drøv; *tåv æ drev*, når drøvtyggende dyr er syge og de ikke tygger drøv, har almuen den forestilling, at de har „*taft æ drev*", og der kan rådes bod derpå ved at tage *æ drev* fra et får, komme det i et æg og give det syge dyr det ind; se dribbel.

2. drøv, to. *dröw* (Vejr., Mors, Thy, Hell. h., Sall.); *dröws* (D.); *dròw* (Lild s.) — parrelysten, bruges noget forskelligt, et steds kun om hunden, andre steder også om kat, hare (Mors); *huj æ dròw* (Vens.) hunden er parrelysten; jfr. gjæl, hestegal, mjavsk, oksen, vrad.

dröv, no. se drev.

-drøve, uo. se be-.

-drøvelig, to. se be-.

drøvkreatur, no. *dröwkreatu·r æn* (Ribeegn) drøvtyggende kreaturer, kør, får.

drøvs, no. *dröws æn* (Sundev.) = *dröwsəmañ æn* (Agersk.) senfærdig person; se drøv.

drøvse, uo. *dröws -ər -ət* (Agersk., glds.) være senfærdig ved sit arbejde.

drøvset, to. *dröwsə* (Agersk., Sundeved) senfærdig ved arbejde.

drövt, no. se drift.

drövtedavs, se drivtiddags.

drå, bio. *drå* (Ang.); *dråk* (Fjolde) i forb. *så drå som* (alm., Mellemslesv.) = så snart som; plt. drå[de].

dråbe, no. *dråð æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *drov æn -ər* (S. Sams; Søvind s.); *drov æn drowər* (D.), flt. *dròvər* (S. Hald); *dråf æn dråfə* (Sundev., Ang.) = rgsm.; *æn droð* (Vens.) dråbe, om medicin, ligeså Agger, se blank, dribe; blods-, for-, hus-, kobber-, præstedragte-, sølv-, tag-, vand-.

dråde, uo. Mb. være doven, skødesløs, uagtsom i sin gerning; deraf en dråder, en drådhæl (Ribe).

dråg, no. se drag, drage.

drågning, no. se dragning.

dråjing, no. se dronning.

drånk, no. se drank.

drånker, no. se dranker.

dråse, uo. se drøse.

dråsel, no. *dråsəl æn* (Vejr. sj.) en tåbelig person; *go å dråsəl* (uo.) bære sig dumt ad.

du, steo. *do, dæ, dæj, di* (vestj., sønderj., Vens.); *du* findes også her og der; *ðo, ðæ* (Ålsø) = rgsm.; som subject alm. *dæ, dæj;* betonet: *sèj dò tè hiñòn; vèl dò, hèlər a ska; gøjər˙ət doəkons!* gör du det kun; *han vel nåk mèj, vel doət?* han vil nok med, vil du ikke? ubetonet; *du skal, vel du mèj? ka dut hjèlp mæ? gøjər ət dukəns!* gör du det kun; *duəl da mèj?* du vil da med? (Søvind s.); „dok' ett behøw å lied åh lånt", Blich. Bindst., du kan ikke behøve at lede altfor langt; *å hør, lilə du* el. *lilə dæj* (Ribe); i Egå ved Århus, øst for Randers bortfalder d, når ordet er ubetonet; *ka u løs knuðən? ve u mæ? æ u ves pò ət? do ær æn slobərt; ku u it ks mæ et læs ròw in? hwa ka do˙ gyər? hwa ka u gy˙ər? ve u si te u pelər o!* se, du kommer afsted! (Støvr.); *moðo, æðo, kaðo, skaðo, tèðo*, må, er, kan, skal, tör du? *hæn teðæ, æðæ*, ad dig, *oðæ*, på dig, *fræðæ, iðæ, mæðæ, poðæ, teðæ, weðæ, foðæ; ğiðæ*, give dig, *læðæ*, lade dig, *taðæ* (Lild s.); *veðæ, poðæ, mæðæ, oðæ*, af dig, *teðæ, a spørəðæ om ət; a roðæ fræ ət* (Støvr.); *ka a et foðæ te əð?* (Mors); *dæj o så æ kat di æ tòw* (vestj.); *no ska mæ o dæj nåk te ən; hwa dæj, Sörən, veð do et nåwət?* (D.); „a hoeh så manne, te hwærken dæ, hælle di tow do hoeh ska kom te å mangel", Tkjær II. 80; så kan dig og manden gå til kirke, Kr. IV. 97; *a vel snår hen o sijə te di; hør hår a æn knyw, dæñ ka sæj do te din* (D.) ɔ: den er bedre; *ğör do de, så vəl han nåk sæj do te dæ!* (vestj.) ɔ: irettesætte, udskælde; se herr du; du i forbindelse med uo. se Lyngby Uo. s. 107. 108.

1. due, no. *duw æn -ər* el. *duwərər* (Vens., Agger; alm.; huk. Sams); *dur æn -ər* (Fjolde) = rgsm., en fugl, columba;

slep æn duw el. *ji jḙ̀j æn duw* (Vens.) slippe en fjært; *arkəns dṷər* (Haderslev), en plante, aconitum L.; duer kaldes: *dukə, dukə!* (vestj.); når duen kurrer, siger den: *„a wòl rǫ, a wòl rǫ!“* (råde), så siger duerikken: *„wòl du dẹ, wòl du dẹ?“* Sgr. V. 44. 405 (Sams) el. *kluđər-huwə, kluđərhuwə!* (Kalvslund); når duen vasker sig, er det mod regn, Sgr. III. 127. 610; duen er symbol på uskyld: der kom flyvende to duer hvid, de tog lidel Kirstin til himmerig, Kr. II. 127. 15, jfr. Sgr. VII. 99. 30; der sad en hvid due og sang i træet, Kr. V. 52; ved Cyprianus' død sætter en due sig på hans lig, Kr. VIII. 391. 716; se ravn; duen bringer bud mellem elskende, Sgr. VII. 2. 8 flg.; den, der har en due hos sig, kan ingen skade, Kr. VI. 288. 350; i byrim: Darum duer, Sgr. I. 15. 43; Kr. VI. 346. 218; Eskelund duer, Kr. VI. 345. 215; jfr. IX. 127. 333. 44. 46; Haderup kirke kaldes „den blå due“, Kr. IV. 67; jfr. doffer; blå duer, høg, skov-.

2. due, uo.

duw -ər -ə -ə (Vens.);
dṷ -ər -ət -ət (Brader.; Sundev.); *dṷət* tf. (D., Andst);
dow -ər -ət -ət (Rkb.) —

dyppe, vistnok omtr. i betydning og omfang = rgsm. dyppe, dyppe mad i sovs, pen i blæk; dog noget forskelligt i forskellige egne; *å dṷ* el. *døp æ fẹr* (Agerskov) pennen; *dṷ i duwəls, mæn døp i wań; han dòw mi kaskæ't o dṷət ən i æ smađər* (D.), derved betegnes ikke just dyppe under, men slæbe i snavset; *do ska fo smör o dṷ di fesk i* (Andst) = noget at tage vare på jfr. isl. dúfa.

3. due, uo.

duw el. *duk duwər duw duw* el. *duk* (Vens.);
dṷ dṷər duṭ dut (Vejr., Agger);
[*dṷ*] [*dṷər*] *dṷəđ* el. *duṭ dṷəđ* el. *dut* (Thy, Mors);
dṷ dṷə dut dut (Søvind s.);
dṷ -ər dṷər dṷər (Sall.);
dṷ dṷər dåj el. *dåṭ dåj* el. *dåt* (Andst);
dṷ -ər dåṭ dåt (D.);
dòw -wər dåt dåt (Agersk.);
dåw -ə doət doət (Sundv., Ang.) —

= rgsm.; om mskr: *han dòwər il* (Agerskov, alm.) er skrøbelig af helbred, — også: er en dårlig person; *„de duwər a eñc te å wel hæḽər eñc swò jan ha mè å bəstel“*, Grb. 58. 56, det duer jeg ikke til og vil heller ikke synderlig gærne have med at bestille; *no dṷr han nåk it te å væ skwålmæjstə* (Lisbj. Terp) duede, jfr. isl. duga.

duebæger, no. *duwbẹ̀qər è* (Vens.) sovseskål.

duefrø, no. J. T. 196, frøet af agerræddike, raphanus raphanistr. L. (Vens.), af brassica campestris L. (Thy).

duehus, no. *dṷhus æn* (D.) = rgsm.

duekarm, no. J. T. 278, en plante, stormhat, aconitum napellus L. (Silkeb.).

duekok, no. *dṷkåk i -kåk* (Vens.) en duehan, se doffer.

duel, no. uo. se dole.

duelig, to. *duwli* (Vens.); *duwələ* (D.); *dowələ* (Rkb.) — flittig; som står tidlig op om morgenen (Sall. og fl. st.); *hań æ så duwələ om æ mår* (Agger) ɔ: god til at stå tidlig op; *dæń jḙn̥ ær duwələ, dæń ajən æ dòwn; dæń jḙn blywər riq å dæń ajən gor po sòwn* (Lild s.); *æn dåwn å æn dṷəle di fåsåwər dæm aḽər* (N. Slesv.); se doven, morgen-.

duelse, no *dṷəls de* (Thy—D., Agerskov, Sundv.); *dowəls de* (Rkb.) — dyppelse. sovs til mad; se dup; kartoffel-, mel-.

duelsepande, no. *dṷəlspań æn -ər* (D.) en flad gryde til at lave duelse i.

duepande, no. *dowpań æn -ər* (Rkb.) en pande med sovs til at dyppe i.

dues, uo. se dose.

duesorg, no. i ordspr. *ar̥mbowstør* (albustød), *dṷrsårə å kærəstsårə, de go te hjåṭət*, Sgr. II. 59. 312 (Lisbj. h.).

dueunge, no. *dṷoŋ æn -ər* (D.).

duft, no. *dòwt de* (D., Agersk., Mors, vestj., Sall.) støvfint mel, støv; *de fin d— kan æ viń ryq mæj*, støvet på marken; støvet, der strigles af hestene (Vejr.); du sætte din pose på mit loft, den maler jeg så små som doft, Kr. I. 27. 5; mølleren tager deres sække og lægger dem på et lagen og banker to skjæpper duft af dem, for de havde været så forsigtige i en hast at slå lås for poserne, Kr. VII. 87; isl. dupt, støv; se mel-, mølle-.

dufte, uo. *dòwt -ər -ət* (D., vestj., Mors) *dòwt æn bån*, drysse duftemel på hudløse steder, jfr. dunte.

duftemel, no. *dòwtmyjəl de* (D., vestj.) = duntemel.

duftepose, no. *dòwtpuwəs æn* (D. vestj.) = duntepose.

-duftet, tf. se over-.

duftslå, uo. *dòwtslo* (D.) kornet, der bruges til brændevinsbrænding, må *et moləs, så de blywər dòwtslawən,* så det fine melstøv kommer frem, skal kun brækkes.

1. dug, no. *duq æn -qər* (Vejr.); *duq æn* best. *duqən* flt. *duqə* (Søvind); *duq æn* (Mors); *duk æn -ər* (Fjolde); *duk æn duək* (Bradr., Åbenrå); *duk æn duək* (Sundev., Ang.); *doq i doq* (Vens., Lild s., Agger også *duq*); *duq i* best. *-i* flt. *duq* (S. Sams); *dow æn dow* (Thy) — 1) dug til at lægge på bordet, isl. dúkr; *dæn dær eŋən duq 'əl brę, må ålti hå æn fåðkluð* (karklud) *tərę* (D.): *„haj skul fålåŋ i gaməl bəskit doq; nær haj bræ dåj uw o sò: skaf rèt mi doq! så èr haj bəsat mè di dæjlist hèrrètər“*, Grb. 91. 52 ff.; *„doqi fèk haj da“*, 92. 60; *æn bəəduk* flt. *-duək* (Åbenrå). 2) i Sønderj. tillige om et törklæde, sjal; *trekantə duk* (Mellemslesvig) kvindernes halstörklæde, der falder med et hjörne ned over ryggen; *et duk* flt. *duək* (Åbenrå); jfr. höjtsk. tuch, mnt. dôk Sch. Lübb.; se klud, klæde; bryst-, fik-, hals-, lomme-, mund-, næse-, omslags-, over-, skjæv-, snib-, snup-, spilde-, sægle-. 3) se olmer-.

2. dug, no. *doq æn* (Vens.); *doq de* (Vejr., Mors, Thy, Agger, vestj., D., Søvind s.; hak. Mols, Sams); *doq æn* (Agersk.; Fjolde); *dåq* (Øsby v. Hadersl.); *dåk de* (Sundv, [Angel?]); *dok de* (Bradr.); *duk* (Åbenrå) — duggen på græs og blade, isl. dögg; *doqən falə* (Søvind s.); i et rim:

klar op i sky, lad ringel i by,
lad duggen dryww, lad fuglen flyww,
lad himmerigs dör stå åben,

Kr. VIII. 397. 784; — gåden lyder:

a bowər i jæn laŋ o mi kærəst i æn nåən,
wi towər wås i jæn waŋ o tarər wås
i jæn tarklę (vestj.)

ɔ: de vadskede sig i duggen og törrede sig i solen, se også Sgr. III. 184. 988; dug, som helbreder, se Kr. VII. 261; jfr. honning-, nimmer-, sol-, sø-.

dugge, uo.
doq -ər -ət (vestj.);
doq -qər -qət (Agersk.);
dåk -ə -ə (Sundv.)
= rgsm.; *de doqər o æ kråp* (Rkb.) om sved, se sø-.

dugget, to. *doqə* (Søvind s.); *dåkə* (Sundv.) = rgsm.; *de æ fæjt dåkə æmåən* (Sundv.).

dugfuld, no. *doful* el. *doqful i* (Vens.) såmange altergæster som på engang kan få plads om alteret.

dugning, no. Mb. 1) den tid, da duggen falder morgen el. aften. 2) en kort og svag regn, som kun dugger jorden (S. Sams).

dugorm, no. *doqwoŗm æn -woŗm* (Thy, Lild s., Mors) lådne insektlarver, på hvis hår duggen perler.

dugrøde, uo. *dåkrøə -röt* (Sundv.) *dåkröt hö*, hør, som er rødet i dug, for at taverne kunne løsnes.

dugtöj, no. *duqtòw de* (Søvind) töj til duge.

duk, no. se dug.

duk sø, uo. se dy sig.

dukatfrø, no. *dukå·tfrø* (D.) sendes börn med narreærinde i byen efter, se messingståltråd.

1. dukke, no. *dåk æn -ər* (D., vestj., Bj. h., Mors, Agger); *dåk æn -ər* (Vens., Sams); *dåk æn -ə* (Sundev.); *dåk æn* flt. *-ə* el. *-iə* (Søvind s.) — 1) = rgsm., et udklædt billede, börn leger med; en overdreven pyntet kvinde, alm.; mnt. docke, Sch. Lübb.; se drage-, kram-. 2) et knippe hør, ·6—8 lokker sammenbundne (Lild s., alm.); jfr. brud; et fed tråd el. silke (alm.); *èn dåk silki* (Søvind s.); *æn dåk* (Sams) to alen lange snoede halmsimer, der bruges for tækkegarn, *æn dåk tak* (Sundev.) ½ kjærv langhalm, se tag-; *et knep dåkər* (Støvr.) et knippe ½ al. lange tækkesimer. 3) *æ dåkər* flt. (vestj.; Sundev.) opstanderne, hvori tenen på rokken sidder; dværgstolper, de små lodrette tømmerstykker i en bindingsværksvæg (Bj. h.); stængerne lodret på slædemederne, som bærer slædens kasse (Vens.); *æn dok -ər* (Thy) træstykket på et vimmelbor, hvori boret er fastgjort; træstykkerne, hvori savbladet er fastgjort (D.); jfr. dob, pæn-, se htsk. docke, lille söjle.

2. dukke, uo. *dok -ər -əð* (Agger); *dyk* el. *duk -ər -ət* (Søvind s.) = rgsm., dykke; *duk oņə*, dukke under vandet; *duk sè neə* (Søvind s.) bukke sig ned.

dukkebarn, no. *dåkəbån æn* (D., vestj.) = rgsm., et stykke legetöj; kæleord til börn: *mi lilə sødə d—!*

dukkehoved, no. *dåkihòwi et* (Søvind s.) = *dåkəbånshuwə æn* (D.).

dukker, no. *dokər æn -ər* (Agger) dykker.

dukkerbåd, no. *dokərbuwəð æn* (Agger) dykkerbåd; *dokərklæjər* (Agger) dykkernes dragt.

dukkert, no. *dokərt æn* (Støvr.); *dukərt æn* (Søvind); *døkərt æn* (D.) = rgsm.; *gi jæn æn d—*, dukke en under vandet.

dukketöj, no. *dåkitöw de* (Søvind s.) = rgsm.; *dåkətöj de* (D.) legetöj.

duld, no. *dul æn* (Agger) bommer el. bos i keglespil ɔ: forbislag.

dulle, to. se dyllig.

dulle, no. *dul æn -ər* (Andst, Mds., Lysg.) — 1) en foragtelig kvinde; *æn dæjliq dul* (Agger) en skidt tøs. 2) *æn skön betə dul* (Vens.) en lille pige på et par år.

duller, no. *dulər æn* (vestj.), *æn lilə d—*, et lille barn, som går *o dulrər aw*; en lille trivelig kvinde, der er rask i sine bevægelser; se luntetrav.

dullerløb, no. *dulərløð è* (Vens.) luntetrav.

duller-om-bænke, no. andens navn i æventyret Kr. V. 116, jfr. dulre.

dullertrav, no. *dulərtraw* (vestj., Vens.) pimpetrav, luntetrav.

1. dulm, to. *dålm* (Mors, S. Sams) om overtrukken himmel, *dålm wæjr* (Mors); det modsatte af blankt, mat (S. Sams) *kikər swn wa så dålm* (Sall.) matte, dunkle.

2. dulm, no. *dulm æn* (Vejr.); *dålm i* (Vens.) sövn, blund.

dulme, uo. *dulm* tf. *-ər* (Vejr.); *dålm -ər -ət* (D., vestj.; Vens.); *dolm* Sundev.) — 1) sove, slumre (Vejr.); *„a lo i min sèŋ å lisom dålmt“*, Grb. 143. 14, *a wa we å dålm* el. *dålm hæn* (Vens.), jfr. dumske. 2) *æ il dålmər* (D.) ulmer, inden den endnu er blusset op; *æ suwəl dålmər*, når den går ned bag skyer; regn, torden *dålmər* (S. Hald), når skyerne spredes; skyerne dolmer for solen (Låsby); nok også om smærte som rgsm. dulme, *de dålmər* (Vens.); jfr. dovne; norsk dorma, lat. dormire, sove.

dulre, uo. *dulər -ər -ət* (vestj.); *dulər -ər -ə -ə* (Vens.) — gå med små trippende skridt, om börn (alm.); om gæs (Vens.); om heste, trave jævnt; *hon komər duləri* (Vens.) kommer luntende; den løb og dulrede omkring der ved höjen, Kr. VIII. 2. 3; se dåller.

dum, to. *dom* flt. *dom* (D., vestj. alm., Vens., Sams); *dåm* (Agger) — 1) som ikke kan tale; stum; *dæj dom* (Vens.), også Søvind s., se dumme; *æ dom skomaqər, han æ dom* (vestj.), dog måske no.; *han ståj ål dom stel* (vestj.) han stod uden at sige et ord; *æn ka buwəðə blyw döw o dåm a dæñ halarm hær ær* (Agger); se døddumstille. 2) dunkel, om öjne, briller; *mi ywn æ ve o blyw dom* (vestj.). 3) med betydn. af hvad der er øde, vidtstrakt: *uð swər æ dom fywr, mark, hijə* (vestj.), når sneen ligger; *æ dom syjə* (D.) det vilde hav; *æn dom knåq* (vestj.) et tæt, vildsomt snefog. 4) tåbelig; *i dom kål* (Vens.); *han ær et så dom eñda·!* (vestj.) ɔ: han er klog nok; *så dom som i hæst* (Vens.); *som æn for, æn gos*, jfr. Kr. IX. 106. 135, *æn òws* (vestj.), *æn østərs* (Mors), *æn srəð, æn skòwl* (Lønb.); *så dom som æ baqədijəl å æn ku*, el. *æn sòw* el. *æn swin* (Andst), jfr. plt. he is so dumm as en achterviertel vun en schaap, Schütze IV. 17; *så dom te æn ka ræñ veqə iñ mæ ham* (Ribe), el. *ræñ dar åp mæ ham* (Malt), el. *ræñ boðə veqər å dör åp mæ ham* (Vejle); *så dom te han et ka tæl te fæm* (Andst); *så dom te han et kiñər hans æjn kyjər* (vestj.); *så dom te han ver ek añt som hans åləmor gör ek å leqər əm ur i stöwlskawt*, el. *te æ röw gör ek i gaməl stöwlskawt å ruqər oqər ur* (N. Slesv.); *så dom te di ka bel ham en, mån æ ğåw o æn grön wåst*, Sgr. V. 32. 207 og solen af et par røde bukser; *kyjəvər do ham få dom, så ğör do æn skit hañəl* (vestj.).

dumdristig, to. *domdrèstə* (Søvind s.) = rgsm.

dumhed, no. *domhijəð æn* (vestj.); *domhijə æn* (S. Sams) = rgsm.

dumle, uo. *doməl -mlər -məl* (Malt, Andst) tumle, falde; *han kåm domləñ iñ að æ dar* (D.); *d— astèj, d— om* = *sjöw, swir, ğör gal hañlər*, se domre; *la doməl!* (vestslesv.) lad stå til; *æ ka il hål læŋər! — la doməl!* (sts.) lad falde.

dumme, no. *i dom* (Vens.); *æn dom* (D., vestj.); *æn dåm* (Agger) — døvstum person; *hans bror ær æn dom* (D.).

dummerhoved, no. *domərhuə æn*

-hwòđər (Lild s.); itk., flt. *-hwòər* (Vens.); *domərhuwə æn* (D.) = rgsm., dosmer.

1. dump, no. *domp æn* (D., vestj.) — 1) larmen og stødet, som et pludseligt fald frembringer, *de ga æn d—, a fæk æn d—; de æ nåwə slem tårn dær æ trèj domp i,* tlm. 2) Mb. en naturlig fordybning i jorden, et sidt sted (Støvr. h.), ligeså Gjern h.

2. dump, no. *leq dompən po əđ* (Mors) slå svært til; jfr. „lægge damp på en" (Viborg) slå en, lægge hånd på en.

3. dump, to. *domp* (vestj.) = rgsm., *æn d— ly.*

dumpe, uo. *domp -ər -ət* (D., vestj.) falde pludselig; *domp nipər igæməl æ is; han gor o dompər, komər dompəñ*; da det dumpede i jorden, kunde bjærgkonen høre ham og kom ud, Kr. III. 25, om lyden af hestens hovslag; „hwa! hvem æ de, komme hæ dumpend?" Blich. Bindst., det samme.

dumpejagt, no. *dompjawt* (vestj.); *go o d—,* på pigejagt, om løsagtige mandspersoner.

dumpekasse, no. mergelkasse på to hjul til at vælte over (Gjern h.).

dumpet, to. *dompə* (vestj.); *d— te æ æñ,* flad på enden.

dumre ud, uo. *han domrət æ kal ur* (vestslesv.) ɔ: udskældte karlen for at være en dumrian.

dumrian, no. *dåmrian æn* (Andst); *domrian* (D.) — dum person, plt. dummer Jan.

dumse, uo. *doms -ər -t* (Sall.; Thy) = dumske, småsove, også Vejle; a stod og dumsede og gav ikke megen agt på noget, Kr. VIII. 232. 401.

dumsk, no. *domsk æn* (vestj.) slummer; ligge i en d—.

dumske, uo. *domsk -ər hår domskər* (Vejr.; vestj.) småsove, slumre; være tvivlrådig (Vens.); se dumse.

dumskovl, no. *domskòwl æn* (Malt) dum person.

1. dun, no. *dun* (Andst); *dun -ən* flt. (Vens.); *dòwn* (D., Lønb.; Mors også *dun*); *dun æn* (Agersk.); *don di* (S. Hald) — fine fjer til dynefyld; jfr. gåse-

2. dun, no. *dun æn* (D., Agersk.) et stærkt dumpt drøn; *de ga æn d—;* „de sprang mæ et fåfærdelig donn", Jyd. I. 67. 2.

dundre, uo. *donər -nrət* (D.); *dònə -rə -rət* (Søvind s.) — 1) = rgsm.; *han donrət i æ buwər te de limərət*; også overført om höjrøstet, skældende tale; *læ de donər å* (Vens.) ɔ: gå sin egen (skæve) gang; se dun, donneke, donners. 2) svire, se donner.

1. dune, uo. *duwn -ər -t* (Vens.) gennembløde; *haj æ blèwən gåt dunt;* „*så strèmt wòñc nir è hans arm, så haj təgawns blèw duwnt*", Grb. 13. 32; besl. m. plt. duun, beruset?

2. dune, no. *dun, de dun, duñ, duñ* (D.) om en dyb og dump lyd; *de duñ atər,* det gav genlyd; *de dun oñər et par låsk hæst,* løbske h—, *öwər et kòlər,* en kælder (Agersk.); dunte hos Mb. er vist en misforståelse af dette ord, mulig en fejl opfattet fortidsform.

dunet, to. *dòwnə* (D.) = rgsm., fuld af dun.

dungræs, no. *dungræjs de* (N. Slesv.) en plante, kjæruld, eriophorum L.

1. dunk, no. *donk eđ* (Hell. h.) et slag, puf, f. eks. i ryggen; *èt årənli dònk* (Søvind s.).

2. dunk, no. *donk æn donk* (D., alm.; Hell. h.); *donk* hak., best. *donkəñ,* flt. *donkir* (Mols); *dònk æn -ə* (Søvind s.) — 1) en cylindrisk krukke i flaskeform af stentöj, jfr. abraham, lejle, munk, peter, skjæggemand, svanehals, bruges også om en lille trætønde = lejle (Hell. h.), se gråmand. 2) en militærarbejder, overgang fra trainkusk til trankusk, trandunk (s. d.), dunk (vistn. alm.). 3) *de donk* (Røgen s.) cikorie i tutter, se tutte.

dunke, uo. *donk -ər -ət* (D.); *donk* (Agersk.); *dònk* (Søvind s.) — det dunker i en finger, der vil bolne; men: *de boqər i æ hoi* (Agersk.).

dunkel, to. *donkəl* (alm., D.) = rgsm.

dunkelig, to. mat, sløv (S. Hald h.), se J. Saml. VIII. 269.

dunkle, uo. *donkəl -klər -kəl* (Agerskov); *de donklər i æ vær, æ sol d—ər,* bliver dunkel.

dunst, no. *donst æn* (Rkb.); *dònst æn -ə* (Søvind s.) — slem lugt; vistn. også = rgsm. i østj.

dunste, uo. *donst -ər -ət* (D., vestj.) stinke, lugte ilde.

dunt, tf. se sunt og —.

dunte, uo. *doñt -ər -ət* (s. f. Ribe, Andst h.); *duñt* (Braderup) — strø små

börn med bleghvidt på hudløse steder; se dufte, dutte; dynte Mb.

duntemel, no. *doñtmyjəl de* (vestj.) bleghvidt, også: ormemel, el. sporerne af lycopodium clavatum, hvormed hudløse steder på småbörn bestrøs.

duntepose, no. *doñtpuwəs æn* (D., vestj.) pose, hvori duntemel (s. d.), jfr. dutpose.

duntet, to. [*doñtə*] (Slet h.) mat, plettet i farve og udseende; deraf grå-, blåduntet osv.

dunvåd, to. *duŋnwò* (Vens.) dyndvåd, se dune, dyndvåd.

1. dup, no. *dup* best. *-ən* (N. Sams) meldyppelse; se duelse, duppelse.

2. dup, to. *dop* (Andst) = dobbet.

3. dup, no. *dop æn dopər* (D.); *dòp æn* (Søvind s.); *dåəb æn dåbə* (Sundv.) — dup, træstykke, hvori et bor befæstes, for at kunne sættes i vimmelen og drejes rundt; jfr. dukke 3.

dupnæset, to. *dopnęsət* (Silkeborg), handelsnavn til en form af træsko, som går landet over.

dupoddet, to. *dobòjə* (Vens.) om en nål, hvis spids er but el. brudt.

duppelse, no. *dupəls* best. *-ən* (N. Sams) al slags dyppelse (s. d.) undtagen dup (s. d.).

duppet, to. *dopə* (Malt h., vestj.); *dobə* (Vens.) — 1) but; om en nål, syl, hvoraf spidsen er brudt (Malt, Vens.); *dæñ hæl* (töjrestage) *ær så dop, te a dèwər mæ å båŋk æn nìər* (Lild s.). 2) kort, tyk, om ko og hest (Vens.).

dur, no. i enkelte talemåder: *de gør i si gaməl dur* (D., Malt) ɔ: i den gamle orden; „de ka do fåtæll hejer (hende) i gång senn, nær åltj æ goen i sin gammel dur ijen", To Noveller s. 13; „*hạj blèw trowlə ve i sam duwr*", Grb. 197.24, han blev trolig ved i samme tone; jfr. dur, en toneart.

durk, bio. *dork iğæ·məl* (Vejr.) lige igennem; *han ğik dòrgən wæk* (Mors) gik forbi uden at se til dem, der stod; *han ræñ liq dork fåbi·, iğæ·məl* (D., også Sams); jfr. htsk. durch; se også Aasen: dorgen, dör; dorgenmarsch.

durkdreven, to. i udtr. som *æn dorkdrŏwən knæjt* (Tåning) vistn. alm. ɔ: klog, udspekuleret.

durknejet, to. *dorknæjət* (D.) ɔ: gennemsyet, et udtryk for skomagerens arbejde; plt.

1. dus, bio. i udtr. *vè dòs* (Søvind s.) ɔ: sige du til hinanden; *hạj æ dos mæ ham* (Vens.), *dus* (D.).

2. dus, no. *dus* itk. best. *-ə* (Sams) gammel taghalm.

3. dus, to. *duwəs* (Lild s.) alvorlig som god egenskab, modsat: stöjende, kåd (Lild s.); måske kort for hovedet, fornærmet (vestj.); fr. douce?

4. dus, no. *lŏw i suwəs o duwəs* (Agger) ɔ: i svir og drik; også uo.; „næe han wa uh å hen, duhst å drak, bavvelt å kam skit astej", Yuelb. s. 73, når han var ude og borte (fra hjemmet), svirede og drak, bavlede (s. d.) og kom galt afsted.

-dus, no. se sinke-.

dusin, no. *dusi·n è* best. *-t* flt. *dusi·n* (Vens.); *dos æn* = flt. (D.); *dås æn* (Hmr.) — et dusin; fr. douzaine.

dusk, no. *dosk æn -ər* (Vens.; Sams, D., alm.); *dòsk æn -ə* (Søvind s.) — 1) slöjfen på et hovedtöj; se binde 1, hage-. 2) kvast ved en pibe. 3) en buket blomster; se blomster-.

duske, uo. *dosk åp* (Slavs h.); *o dosk jæŋ* (D.) prygle; rankerne af empetrum nigrum, der bruges til koste, skal når de er ruskede, først *doskes åp*, så de nederste ender bliver lige lange, dernæst *broməs de i æ bromòwn*, ɔ: opvarmes over ild til *æ brom*, bladene, går af dem.

dusketöj, no. *doskətöj de* (Lindk.) blomster af alle slags, der står meget d— i et bed.

dusme, uo. Mb., slumre; dusm no. söwn (Varde).

dussirend, no. *dusiræñ æn* (Rkb.) *a lijəv* (løb) *æn lilə d— i æ mørknəŋ*, et lille løb i byen.

dust, no. *dost de* (Valsb.) *dær ær enə d— i mjöl*, fint melstøv, når kornet er malet for groft; jfr. duft, duntemel, dut, dyste.

dustyk, to. *dustyk* (Andst h., D.) tyk som en frugtsommetig kvinde, og kun derom; se trimmeltyk.

dut, no. *dut è* best. *-ə* (Vens.) melstøv; se duft, dust; dunte.

dut, no. se dot.

dutle, uo. *dutəl -tlər* (Andst) *han dutlər tæməliq möj*, lever i drik og liderlighed; jfr. toge.

dutpose, no. *dutpuwəs i* best. *-pòsi* el. *-pwòsi* el. *-pjòsi* (Vens.) = duntepose.

1. dutte, uo. *dut -ər -ə* (Vens.) = dunte.

2. dutte, uo. *dot -ər -ət -ət* (Andst, D.); *dut* (Agger) — 1) sige du til. 2) *o dot jæn nåwət o* (D.), *dwot* (Andst) = pådutte, beskylde for.

dutte, uo. se tude.

duve, uo. *dov* nt. *dovər* (Holmsl.) gynge i søgang, om båd, skib.

dvale, no. *dwål æn* (D., Øland, Sams) = rgsm.; *fål, leq i æn d—*.

dvalg, to. *dwalə* (D., Malt, Andst, Hmr.); *dowəl* el. *dwòl* itk. *-t* (Vens.); *dwål* (Lild s., Mors) — om mad, vammel, på grund af for lidt salt som fed mad, el. for meget sukker; jfr. 1 del, gjæl, hjejn.

dvalsk, to. *dwalsk* (vestj., alm.; Brarup—Agersk.); *dvaləsk* (Sundv., Angel) — om msker og dyr: voldsom, utæmmelig; *dwalskhiəð* jfr. dålsker to. Rietz, isl. dœlskr.

dvask, to. *dvask* (Agersk.) = dorsk.

dvaske, uo. *go o dwask* (Støvr. h.) være doven, dorsk.

dvasse, uo. *dwas -ər* (D.), *seð o dwas* = dvaske, jfr. dorske.

dvatling, no. Mb. en sendrægtig person (Slet h.).

dvatte, uo. *dwat -ər dwat* (D., Malt) falde pludselig, uformodet; *han dwat om ve ət; han dwat som æn skåð* (Andst); udråb, når en falder: *dær dwat Mas Fås!* (Mads Fos, D.); se dratte, svatte.

1. dvine, no. Mb. [*dwin æn*] (Vens.) dråbe, levning på bunden af et kar.

2. dvine, uo. *dwin -ər -t* (Agger); *dwin æn dråb uk* (Vens.) pine en dråbe ud; *dwin hæn* (Holstebro) tæres hen, nok også Gind. h., se J. Saml. VIII. 269; i Agger at dåne, sove ind: *æ dwint i söwn*, faldt i sövn.

dvineonde, no. *dwinuñ de* (Holstebro) tæring.

dvinsyg, to. [*dwinsyk*] (Lemv.) syg med indvortes pine.

dvot, to. *dwot* (Fanø, D.) = dodet 1. 2.

dvothoved, no. *dwothuwə æn* (Fanø) døsig person, skældsord.

dvotning, no. *dwotnəŋ æn* (D.) døsig person, også om dyr.

dvotte, uo. *dwòt* (D.) *han gor o dwòtər að*, er dorsk og døsig.

dvæl, no. *dwæl æn* (Holmsl. kl.) en svaber.

dvæle, no. *dwæl æn -ər* (Lild s., Mors, Thy); *dvæl i* (Vens.) — en stump charpi ɔ: optrevlet linned at lægge på sår = *dwæləŋər* flt. (Vens.); plt. dwele, dweile = tuch zum dwån, håndklæde, serviet, også visker, bestående af gamle töjlapper.

dvælge, uo. så gik jeg ad kirkegården ud, der hørte jeg de klokker, de mon dvælge, Kr. I. 190. 8, ringe?

dværg, no. *dwærə i -rə* (Vens., Sams); *dwæri æn dwærə* (Mors); *dværə æn dværə* (Agersk.) — 1) dværg, et væsen, som hører overtroen til; *„da èŋlərn* (englene), *de wel da sæj i dil å dèm, ha søñc, blèw di stèt nir å hemələn; di dè falc i mark å skòw, kaləs dwèrə .... Dwèrən bowər i hèwən åpå markən å hò stòwərn ful å søl å gul, å månər hòr hèt om awtəni, hwant di hò slo cistər i los nir i hèwən; .... dèr è månə hèw de dè stor ɡ no om daw, sin dè blèw bøqə så månə cerkər å reŋt mè klåkər, få de ka di no slèt eñc usto å fløtər hælər låŋwæjs hèn, ... de è nor uwslə betə knèsləŋər* (puslinger) *mè ròj luwər åpå hwòt, de dè strutə liq i wer* (i vejret); *næ di hòr hær* (luen) *åpå, è di usynlə få mæskywən* (menneskeöjne), *mèn næ di tò dwèrəluwən å, så ka ènhwar sij dèm“*, Grb. 123. 1 ff. 124. 17 ff.; forhen var der mange bjærgfolk el. som de kaldtes dwarre .... det var småfolk med store hoveder, Kr. III. 17. VI. nr. 5. 6. 10; søger kirkegang, nr. 16; vrænger ad msker, nr. 18; volder sygdom, Kr. VIII. 27. 55; en morders börn bliver dværge, Kr. VIII. 184; Gr. Gl. d. M. I. 131. 140. 149. 150. 152. 159; Thiele, Folkesagn I. 109. 123. 314. II. 7. 175—254; Werlaufs Ant. s. 378 anm.; fortællingen om deres oprindelse, Jon Árnason Þjóðsögur I. 5; Wuttke, Aberglaube s. 40. 45 ff.; Grimm, Mythologi (1844) 413 ff. 2) et lille dyr, mske er en ussel *dwærə* (Andst). 3) i bindingsværksbygninger, de lodrette småstykker mellem løsholt og stolpe (Vens., Thy), jfr. hammer.

dværgehammer, no. *dwærihamər æn* (Mors) en oldtids stenøkse.

dværgehat, no. *dwærəhat æn* (vestj.) gör efter folketroen usynlig, Kr. III. 18; *dwèrəluw*, Grb. 124. 26.

dværgfolk, no. *dwærifòlk* (Mors) = rgsm.; *dwèrəcèləŋ, dwèrəkuwən*, best. *-kwòn* (Vens.) Grb. 131. 27. 32.

dværgris, no. J. T. 217, en plante, gyvel, sarothamnus scoparius Koch (Vens.).

dværgstolper, no. flt. *dwarəstålpər* flt. (Hell. h.), *dwər-* og *nèjər dw—*, de små lodrette tømmerstykker i væggens øvre el. nedre halvdel i bindingsværksbygninger, se dværg 3.

dvæsel, no. *dwæsəl æn -ər* (Thy, Vens.) mellemstok mell. selskaft og fodtræ; flade pinde på væverstolen, som forbinder tråddet med springstokkene.

dvål, no. se dvale.

dy, no. se dynd.

dy sig, uo.
dy -ə dyət dyət (Søvind s.);
dy sæ, dyər s., dy s., dy s. (Andst, D., Agerskov), tf. *dyər s.* (Vejr.);
dyw sæ (Støvr.); *dyw sæ* (Mds. h.);
døw sæ el. *døq sæ -qər -qə* (Vens., Hell. h.);
døq sæ -qər -qət (D., de gl.);
duk sæ -ər (Mors)
= rgsm.; *haj ka ålər døq sæ mæ hans kanaləri·strèqər, haj døqə sæ eňc fårə* (Vens.); „men da de wa gawen en timesti, ku han edt dø sæ længe", Jyd. II. 27. 1; *a kut dyw mæ får å li* (Mds.) jeg kunde ikke bare mig for at le; *do ka nåk ek dyj dæ læŋər uđən do skal ha nöj håq* (Agger); *a ka eňc døq min hæjər* (Vens.) bare dem for kulde; også findes formen: *døw sæ* (Vens.); *ka bònt døw sæ å go uw i dæj kul?* kan barnet nære sig ved at gå ude i den kulde; jfr. bare sig, blotte sig.

1. **dyb**, to. *dyv* flt. *dyv* (D., Sønderj.); *dyv dyv* (Andst): *dyjð* (Lild s.); *dyjð* itk. *dybt* flt. *dyjð* (Vens.); *dyjəf* itk. *dyft* flt. *dyjəf* (S. Sams); *dyv* itk. *dyft* flt. *dyv* (Søvind s.); *jyp* (Fjolde, se Lyngb. Sj. Spr. s. 106); comparat. *dyvər*, superl. *dyvəst* (D., vestj.) = rgsm.; *æn dyjð cål* (Vens.) en dyb brønd; *æn dyjð tål* (Vens.) en uforståelig tale; *law di wår dyvəst eň i djæ snak* (vestj.); *han æ så dyv, æn ka et sto təboň i ham mæ æn træjalsståq* (Andst); *hàwt å klyw, hò dyvt å fal* (Årh.); *de dyjð waň hå dæň stel groň* (Agger).

2. **dyb**, no. *dyv æn -ər* (D.); *dyjð è* (Vens., Agger); *dyv et* (Søvind s.); *dyp æn dyəp* (Bradr.) — havdyb; *dyv* (Ribe egn) sejlløbene i havet mellem V. Vedsted og Manø, mellem Darum og Fanø; se dybde; hav-.

dybagge, no. *dybaqən* best. (Ajstrup, Vens.; hak. Hellum, Vens.) svineyveret el. stykket på det slagtede svin, hvorpå dievorterne sidder; se dæl.

dybde, no. *dyvdən æn* (Søvind s.); *dyvən æn* (Agersk.); *dyəf et* (Angel) — dyb, dybde; *kæḷən* (brønden) *hòər it dæn dyvdən, dæn skal ha* (Søvind s.); *dær ær æn gråw dyven; vi sæjl ðwər dæň dyvən, dær ær i æ møḷdam* (Agersk.).

dybe, uo. *dyv ui* (Søvind s.) = rgsm.

dybelig, bio. hun sukkede ligeså dybelig over det, Kr. VII. 340 ɔ: dybt.

dybelse, no. *dyvəls æn* (Rkb.) dybde; formen *dyvəls* findes også.

dybsgarn, no. se rå.

dybsvåd, no. *dyðswò æn -wòər* (Vens.) våd til at sætte på dybet.

dyd, no. *dyð æn* (Ribe alm., vestj.; huk. Vens.); *dij æn* (N. Sams); *dyr* el. *døjr æn* (Agersk., Øst. Lygom); *dyər* (Mellemsl.) — 1) = rgsm.; *„de ku da eňc wæ få djæ dyj skyl"*, Grb. 116. 6; det, der duer, kraft; *æ dyð ær å æ bræňvin, æ dyð drywər å ət* (D., vestj.), ligeledes om kaffe, tobak, krydderier; frosten tager d— af græs, regn d— af sæden (Vens.). 2) „dygd", Ang. [*dyər*] om msker, dygtighed; se u-.

dye, uo. se dø.

dyen, no. se døn.

dyffel, no. *døfəl de* (Agger) = rgsm.; en slags töj.

dygge, uo. *dykə -ə -ə* (Sundv., Ang.) vande blomster, planter, *æn dykə*, en vandkande.

dygtig, to. bio. *døqtiq* el. *dørtiq* (Mors); *dòqti* (Søvind s.); *døqdiq* (S. Sams); *døqtə* (D.); *døktə* (Sundv., Ang.) — 1) to. = rgsm.; *døqti i si hèŋə* (Tåning), håndsløv; „trou, dörti hon æ å i søjen", du kan tro, hun er også dygtig i syning, And. Begr.; „a mit i hinnæ øuen en dørtig trumf ska sæt hind po", And. Frieri; også rask, mods. syg, *haň hò wat døqti i viňtə* (Søvind s.). 2) bio. = rgsm.; *ta døqti fat, døqti stowə* (Søvind s.) dernæst, omtr. svarende til godt, *de ka do døqtə* (D.) godt; kan du se grøften? — *ja, døktə; æ dræŋ ka døktə dryw æ hæst* (Ang.); *han ka døqtə bətal* (vestslesv.); „di drak dørti", Andr. Begr.

dygtighed, no. *døqdiqhijə æn* (S. Sams) = rgsm.; *hans døqtəhər ka leq å æn lilə stæj* (vestslesv.) om den udygtige.

dyhöne, no. *dyhøn æn* (Mors) en fugl, rallus aquaticus; se dynd.

dykke, uo. *døk -ər -ət* (D.; Agersk.) dukke sig, böje sig for at undgå slag; se dukke.

dylle sig, uo. *dyl sæ* (Fjolde, Angel) dy sig; *mæn Knæsbən ku jå it dyl sæ*, J. M. 55; ordet står vist i forb. med plt. dult, tålmod, duldich, tålmodig.

dyllig, to. *dylə* (Bradr. alm., Mellemslesv., Angel); *dulə* (Agersk.) — tålig, tålmodig, föjelig, om msker og dyr; *dæñ som æ skylə, han fær å vær dylə* (N. Slesv.) den, som skylder penge hen, må være tålmodig; jfr. plt. duldich; u-.

dympel, uo. se dimle.

dynd, no. I. *døñ de* (Agerskov, Sundv., Bylderup); *døñ de* (Thy); *dyñ de* (Fjolde); *dyñ de* (Vejlby v. Fredericia, Grindst. Slavs h., Hvejsel, D.); *døñ de* (Angel). II. *daj* best. *døñc* (Vens.); *døj de* (Vejr., Husby, Bur, Solbj., Mors, Sall.); *dòj de* (Randers, S. Hald h., Støvr. h.; Søvind s.); best. *dòjə* (S. Sams); *dyj de* (Bælum, Mors, Rårup, Bj. h.); *dyj* best. *dyjə de* (Vens); *dej de* best. *-ə* (N. Sams, Ålsø) = rgsm.; *træk ku ow dòj* (Søvind s.), *træk i dòj* (Støvr.) en tavleleg, se 3. bløde 1; jfr. dyhöne; kvadder-, lodder, plodder, smadder; klyne-.

dynd-dræk-våd, to. [*døj-drækwuð*] (Mors) forstærket udtr. for dyndvåd.

dyndet, to. *dyñə* (D., Hvejsel); *dòjə* (S. Hald h., Søvind s.); *døjə* (Hmr.; Vens.) = rgsm.

dyndmorads, no. „døjmorasse wa dæ longsinom i Knujælle“, Jyd. I. 9. 2, moradser var der rundt om i Knudelle.

dyndpus, no. den stræber som en ronnevæder i en dyndpus, Kk. ordspr. 52. 580 (vestslesv.) dyndhul.

dyndtrækker, no. i en vestslesv. byremse: *Farup døñtrækərər* (V. Vedsted s. syd for Ribe); efter en anden: *Gesəŋ d—* (Skærbæk s.), et par mil sydligere; jfr. trækning.

dyndtærsker, no. i en byremse: Skovbling dyndtærsker, Sgr. II. 89. 423, Skovbøl i Åstrup s., Gjørd. h.

dyndvåd, to. *døñvdr* (Agersk.); *dywu* (Vens.); *døjuwəð* el. *dyñuwəð* (Rkb.); *dòjowəj* (Søvind s.); *dòjuwə* (S. Hald h.); *dòjwuə* (S. Sams); *dòjwoð* (Havbro s.) = rgsm., våd som dynd, se dunvåd.

dyne, no. *dyn æn dynər* (D., vestj., Agger, Agersk., Bradr.); *dyjn æn* best. *dyn* flt. *dynər* (Vens.); *dyn æn* flt. *dynər* el. *djönər* (Bj. h.; Søvind s.); *dyjən æn djønər* (Herning s.); flt. *djönə* (Hvejsel, Randers); *djön æn -iə* (Hornb. s.); *dyjən æn dønər* (S. Sams); *din æn dinər* el. *denər* (N. Sams); *dyn æn dynə* (Sundv.) = rgsm.; *kåstə di dæ* (dig) *hæn i djönərən, så feñə di dæ nåk i halmən*, Sgr. I. 191. 1170, ɔ: kaster man noget bort i dynerne, finder man det nok i halmen, fordi dynerne er bredt på halm i sengestedet; *kom å æ dyn o i æ halm* (vestj.) komme fra gode kår og i slette; se döjne; brude-, hoved-, mos-, neder-, over-, skindklipnings-, under-.

dynefirsel, no. *dynfisləð* (Lild s.) bolster.

dynekalv, no. ved sommertid, når vi har sengklæder ude, bruger vi en stok til at banke dynerne med. Sådan en kjæp skal der passes nöje på, når den er afbrugt, at en ko ikke skal komme til at slikke den, for ellers vil den ko få en „dynekalv“ og så kan koen ikke leve, Kr. IX. 16. 141 (Horsens).

dynetrækker, no. i en byremse: Øster Vedsted *dyntrækərər*, Sgr. I. 15. 43 ved Ribe; dersom her ikke er en fejl; se dyndtrækker.

dynetöj, no. *djönətöw de* (Hvejsel) = rgsm.

dynevår, no. *dynswur æn* (Mors); *djönwò æn* (Hornborg s.); *dynəwòr* (D.); *dynəwål* (Lindk. s.) = rgsm.; gåde: hvad er det, der går ned til en dam og vasker sig, men glemmer sin mave hjemme? Sgr. II. 129. 673. VI. 56. 526. 61. 574, jfr. pudevår.

1. dynge, no. *døŋ æn -ər* (Vens.; D., Malt, Støvr. h., alm.); *djöŋ æn -ər* (Rkb., Agger); *døŋi æn -ə* (Søvind s., Hads h.) = rgsm.; *saməl te d—* (D.) samle penge; *æn døŋ kuwər* (Mors, Thy) en dynge korn; *æn døŋ mejskər* (Vens.) en flok msker; se roge; drøs-, korn-, lim-, sne-, sten-.

2. dynge, uo. *døŋ -ər -ə* (Vens.; D.) = rgsm.; *o d— åp; o d— jæn te*, skælde ud.

dynke, uo. *dyŋk -ər -ət* (Malt); *døŋk -ər* tf. *-ər* (Vejr.); *dæŋk* el. *døŋk -ər -ə -ə* (Vens.) — stænke töj med vand, *døŋk*

tòw (Sejling); *dæŋk* (Røgen s.); *deŋək* (N. Sams) føre en tynd lerepløsning med en kalkbørste på en klinet væg og jævne den; jfr. drysse, dryste, dyste.

dyp, no. *„mun de dep ka eñc sul hans èmbəsywər?“* Grb. 24. 40, mon det dyp kan ikke svale hans embedsiver.

dyppe, uo.
døp -ər -ət -ət (D., vestj.);
dep -ər -ə -ə (Vens.; Sams, S. Hald h.);
dèp -ə -ət (Søvind s.);
dep -ər -əð (Lild s.), ft. tf. *-ət* (Hvejsel);
dep -ər dap dåpən (Agger)
= rgsm.; „dippes sku di, å doppen bløw di“, Jyd. I. 27. 2; *vi blòw årənli dèpət*, ɔ: blev gennemblødt; *dèp jèn i hans èjən fjèt* (Søvind s.) = rgsm.; se dryppe, dup.

dyppelse, no. *døpəls de* (Sundev.); *depəls* itk. best. *-t* (Vens.); *depəls æn* best. *-ən* (S. Hald, S. Sams); *dèpəls* (Søvind s.); *depəls de* (Lild s.) — sovs til mad, smör i grød, jfr. duelse, dup, mel-.

dyppelsebrikke, no. *depəlsbrek æn -ər* (Sall.) sovseskål.

dyppelsepande, no. *depəlspåñ æn* (Agger) sovseskål.

dypper, no. *depər i* (N. Sams) blåtærnen, sterna nigra, formodentlig = *dèpni·ər*, Sgr. V. 45. 424 (S. Sams).

dyr, no. se dyd.

1. dyr, to. *dyr* = flt. (alm. Vens., S. Sams, Angel); *dyə* (Søvind s.); *dywər* (Ø. Linnet) — *æ smör è dyt* (Angel); *smörə æ dyr ior, dyr hæst* flt. (Vens.); *æn dyr kow; hwæðəmjèlə æ dyr ior* (S. Sams); *gøi rai æ tit dyr* (Ang.); *betər-, knaq-, pevər-dyr* (vestslesv.).

2. dyr, no. *dyr è* = flt. (Vens.); *dyr æn -ər* (vestj., Andst, Sall., Mors); *it dyər* (Bradr.); *diwr et -ər* (østj., Mols); best. *diwrə* (N. Sams); *dywə èt* best. *dywrət*, flt. *dywərə* (Søvind s., Hads h.; S. Sams) — 1) = rgsm.; *æ dyrər hår it añər guj eñ miñəskər; æ dyrər ær uð om æ fø, æ klæjər hår di* (vestj.); især skadelige husdyr, „store dyr“: rotter, „små dyr“: mus (Mors); flt. *diwr* (N. Sams) betyder: rotter og mus; *de gal diwr* (N. Sams) er husmåren; musene plejer man i julen at nævne dyrer, Kr. VI. 270. 161; *sañ nåk, betə får, di grø* (rotter), *dæm æ vi, guj ha låw, eñda fri får, mæn æ dyrər* (mus) *ka misən* (minsandt) *åsə gyr ət uð åljæn, ej o tål om æ bigər* (lus), *sån som di ka plaw di sölə bön* (vestj.); *di skøi èn ræw å tòw dywərə* (Søvind s.) ɔ: rådyr; det går ligesom op ad Dyret og ned ad Bunkeløkken, Sgr. V. 22. 25, D— er en höj banke på S. Sams, B— en afsats på den ene side af den, ɔ: det går op og ned; hovedløse dyr, Kr. VI. 50, spøgelser; se höne-, trampel-. 2) *æn dyjr* (Agger) en kujon, når ordet bruges om et mske: *å, æn dyjr do ær!* hvilken kryster du er!

dyreham, no. *dyjrham i* (Vens.) = rgsm., se Grb. 106. 102.

dyrekat, no. *dyrkat æn* (Mors) musekat.

dyrke, uo. *dèrk -ə -ət* (Søvind s.); *derk* (N. Sams) = rgsm.

dyrken, no. *dərkən æn* (D. de gl., Agersk.) dyrtid, *æn swår d— o æ kuwən*, på korn; *tørkən gir enə dərkən, mæn vañflöj leqər værdən öj* (vestslesv.) el. *vañflöj gir lañöj*, vandfløde gi'r landøde.

dyrkjøb, no. *dyrkyjəv* (Lindk.) om hvad der er dyrt; *de wå æjsən d— o gi huñər dålər få sån æn lilə ronəvær*, spøgende om en stud; *dær æ d— o æ kreaturər idaw, ən ska bodə teq ət o bətål ət.*

dyrlig, to. *dyrlə* (vestj.) *de æ d—*, temmelig dyrt.

dyrlæge, no. *dyrlæqər i* [-ər] (Vens.); *dyrleq* el. *dyrleqər æn* (Rkb., D.); *dyrlèqə æn -rə* (Søvind s.) = rgsm., jfr. kursmed.

dyrtid, uo. *dyrtij æn* (D.); *dyrtij* (Andst); *dyəti æn* (Søvind s.) = rgsm.; det er mod d—, *nær æ bön lijəqər mæ stijən* (vestj.); se ting 1.

dys, *dys* (Malt h.); *des* (D.) — bruges i enkelte forbindelser: *dys jæn* (Malt h.) = mutters ene, om det da ikke er misforståelse; *få dys jæn* = alene for den sags skyld (Forballum); *des jæn* (D.); *får əsen* (Sundv.); *əsen* også Flensb. egn; *æ kam får esjænər* (Als); jfr.: *je kåm fårnsenə* (Hindsholm, Fyn); jfr. seen.

dysse, no. se döjs; sten-.

dysse, uo. *dys dysər dyst* (S. Sams) stænke, se dyste.

dyssebakke, no. Mb. aflange, ovenpå flade, bakker i heden, der synes opkastede ved mskehånd (Vens.).

1. dyst, no. *dyst æn* (D.): *vi ka fø æn dyst ino·* = *æn knus*, siges om foråret, når man venter at kunne få noget af

vinteren endnu en gang at føle; *pröw æn dyst om ət* (vestj.) = rgsm.; se dystes; ronnevæders-.

2. dyst, no. *dyst æn* (Rkb.): *dær kamp liq æn lilə d—,* nogle få regndråber, et stænk; se dust; mel-.

dyste, uo. *dyst -ər -ər* (Vejr.); ft. tf. *-əð* (Mors, Thy; vestj.); *døst -ər døst døst* (Vens.); *dijəst* (N. Sams) — stænke, om vand; især i betydn. stænke töj til rulning (Vens.); drysse bleghvidt på hudløse steder hos börn; jfr. dufte, dunte, dust, dynke; se Mb. duste.

dystes, uo. *dystəs* (vestslesv.) börneleg: drenge folder armene over brystet og løber med korslagte arme imod hinanden; *ska vi pröw å dystəs* el. *ræñ dyst;*

dytken, no. *dytkən æn* (Valsb.); *døtəŋ æn* (D.) — 1) (Valsb.): købe for en d— øl, betød: købe øl, mjød, rom for 1 skill. af hvert (Fb. Fr. Heden s. 8). 2) (D.) = et 6 skillingsstykke ɔ: 6 søslinger = 3 skill. lybsk = 9³/₁₅ skill. rigsmønt = 18²/₅ øre; se döjt; jfr. tsk. dütchen.

dytmæsk, no. se ditmarsken.

dyv sæ, uo. se dy sig.

dyvelsdræk, no. *dywəlsdrèk de* (Søvind; alm.) *dywəlsdræk* (D.) — almindelig bekendt lægemiddel, ferula assa fötida; hænges i en lille pose om halsen på lam, at ræven ikke skal tage dem; mnt. duwelsdreck, Sch. Lübb. ɔ: djævleskarn.

dyvl, no. se djævelskør.

dyvle, uo. *dywl -ər* (Lysg. h.), i en remse til en leg hedder det: *a dywlər mi hywl å trækər mi følər,* jeg sætter nagler (se dövling) i mine hjul og trækker mine fel; legen hedder *å dywl hywl.*

dyvt, no.? har han „dywt“ korn? nej, ikke dywt! (Vens.) ikke sønderlig; der er ikke d— ved ham ɔ: han er en slet person.

dyvu, to. se dyndvåd.

dægeren, no. *dæqərən* (Vens.) navn til djævelen, d— annamme mig; *go* el. *ri te dæqərs* (Vens.), gå pokker i vold, styrte ned; *de æ teqərən sañ* (vestslesv.) el. *tekənhæjt sañ* (Tønder); *teqən* el. *teqərən tæj mæ* (vestslesv.); *de vå da tekənt möjr* (Tønder); jfr. jeg mener, degeren tog han, Per! Kielland, Garman og Worse, 2den udg. s. 29, norsk; se ed; dæken.

1. dægge, no. *kom deqer!* flt. (Vens.) = *kom forən!* et navn til fårene; jfr. dal dal; se kjæle-.

2. dægge, uo.
deq -qər -qəð -qət (D.);
deq -ər ft. tf. *-əð* (Thy);
deq -qər deqə el. *deq -ər -ə* (Vens.);
dèq -ər -t dèqt (Søvind s.);
dek -ər -ət (Agersk.);
dek -ə -ə -ə (Sundv.) —
opføde uden moderens hjælp et lam el. føl med mælk af et horn, hvorpå der kan patles, ej om kalve; *dèq èt lam åp* (Søvind s.); *dèq få jèn* (ssts.) kæle for en, se degen.

dæggeføl, no. *deqføl æn* (D.) opfødes ved en patteflaske.

dæggegris, no. *deqgris æn* (D.); [*dekgriəs et*] (Ang.) opfødes i stuen ved kakkelovnen og mades med ske.

dæggehorn, no. *dèqhon et* flt. *-hwòn* (Søvind s.); *deqhuwən et* (S. Hald h.) — et kohorn el. lignende indrettet til at lade lam patte af; jfr. lamme-, pattehorn.

dæggeklæp, no. *dæqklæp æn* (vestj.) stort forkælet barn, se dæggeplag.

dæggelam, no. *deqlåm æn -låm* (D.); *deqlam è* best. *-lamə* (Vens.; Thy); *deklam æn* [*-lam*] (Agersk.) = rgsm.; opfødes ved dæggehorn (s. d.).

dæggeplag, no. *dæqplaq æn* (vestj.) en forkælet dreng, som altid løber efter sin moder.

dægget, to. *dæqə* (Rkb.); *dèqə* (Søvind s.); *d—* el. *dæqwòn atər æ muwər,* forkælet, kælen, som hænger efter moderen.

dæggeunge, no. *deq-* el. *deoŋ æn* (Andst) en kæle-unge.

dæk, no. *dæk et* (Bradr.) — 1) et klædningsstykke, som kvinder fordum bar i sorg, det nåede helt til knæerne; Mb. anfører efter Outz., at besvangrede kvinder viedes iførte dette „dæk“. 2) skibets dæk, *epo dèkəð* (Lild s.).

dækel, uo. se dakle.

dæken, no. *dækən* el. *dækən fo, d— stjærnə mæ!* (Mors); *dækən* (Han h.) ed; jfr. dennemand, dægeren, ed.

1. dække, no. *dæki et -ə* (Søvind s.) = rgsm.; låg over brønd (Røgen s.); se heste-, ris- (?).

2. dække, uo.
dæk -ər -ət -ət (D.; Bradr.);
dæk dækər ft. tf. *dækə* (Vens., S. Sams);

dæk -ə -ə -ə (Sundv.); ft. tf. *dækət* (Søvind s.); *dæk dækər dåt dåət* (Angel, Valsb.) — 1) = rgsm.; *fo si brø dækət* (Andst) få pålæg, kød, ost; *d— buwər* (alm.); *dæk tè, ætə, ujgywtə* (Søvind s.); se døgge. 2) slå til jorden i brydekamp (Søvind s.).

dækkelse, no. *dækəls et* (vestslesv.) dække over en brønd.

dækken, no. *dækən et* flt. *dæknə* (Søvind s.); *dækən è -ər* (Vens.); *dækən æn -ər* (D.) til heste f. eks.

dækkengjord, no. *dækənğår æn* (D.); *dækənjor æn* (Vens.) — gjord til at holde dækkenet fast med på hesten.

dækkepige, no. *dækpiķ æn -piķə* (Sundev.) pige, som ved bryllupper dækker bordene med eget dækketöj og som „klæder" loen med lagener for at danne gildessalen, se drage.

-dækker, no. se tre-.

-dækket, tf. se til-.

dækne, uo. *dækən -knər dækənt* (Vens.); *d— hæsti*, lægge dækken på hesten.

dækning, no. *dæknəŋ æn* (D.): *leq d— o æ stijən*, ɔ: tildække de brændte mursten i ovnen, medens de afkøles; se døgge.

dæksel, no. *dæksəl æn* (Varde) noget, der dækker, over møllestene, over en lille bro, en brønd; det lille runde jærnstykke, der tilsidst lukker ringene over et komfyr-hul; jfr. döjt.

dæksten, no. *dækstiən i* = flt. (Vens.) en overliggersten ved bygning af stenkiste, jfr. kjæbesten.

dæl, no. *dæl* itk. (S. Sams); *dijəl è* best. *-t* (Vens.) — soens yver, jfr. dæld Kalk., se dybagge, kveg, stål.

dæle, no. *dæl æn* (Römø) naturlig fordybning i enge.

dælen, no. se djævel, dennemand.

dælken, no. *dèlkən et -ə* (Søvind s.); *delkən* (Røgen s.) — fordybning, slået i et bord, i panden på et mske; bugtning på en stang el. gren, som ellers er lige; *dær seðər æn delkən o æ hån* (Hvejsel) en lille udvækst, som ved bullenskab; plt. beslægtet med dal? se dæle.

dælle, no. *dæl æn -ər* (D. glds.) et fjæl, *æn tylt dælər*.

1. dæmme, uo. *dæm -ər -mt -mt* (D.); *dæm -ər -mt -mt* (Vens.; Søvind s.) — sætte dæmning for vand; *dæm iñ* (D.), ved dæmning vinde land fra havet; de går og jævner og dæmmer et helt år, indtil endelig alt bliver slet og ret og tjenligt til ploven, sånær som et bitte hul midt i stykket, det kan de ikke dæmme, Kr. V. 2, fylde ved jordarbejde; dæmme en vej, J. Saml. VIII. 269, forhöje vejen ved påfyldning (Gind. h.).

2. dæmme, uo. *dæm -ər dæm dæmt* (Smidstrup ved Hjörring, Vens.; vestj.) — 1) betydningen er vanskelig at udtrykke med et enkelt ord: göre noget voldsomt, slå med noget tungt, el. med stor styrke; *hąj dæm knywi liq ęj* (Vens.); *„Powl truwə bjærəmąj mè, de hąj wil dèm dè stur uws i hwòt å ham"*, Grb. 78. 48, drive den store økse i hovedet på ham; *„hon leqə te flèəbøtən, limèn hon ku dèm te"*, Grb. 79. 69, hun slår til flødebøtten, alt hvad hun kunde drive til; *dæm æ knyw i ən!* (vestj.) stik uden betænkning med al magt; *dæm æ kakəlon ful a törə; dæm nijər o jæn*, slå med al magt el. med en tung genstand; *dl de han ku dæm i sæ*, stoppe i sig, om den forslugne; *o dæm te*, at slå til; *de dæmər wañ nijər*, det øser vande; *dl de han ku dæm te o bañ* (vestj.). 2) søle sig i drukkenskab og fylderi (vestj.).

dæmmefuld, to. *dæmful* (vestj.) propfuld.

dæmmelæs, no. *dæmlas æn* (vestj.) et svingende fuldt læs.

-dæmmendes, se for-

dæmmeri, no. *dæməri·j de* (vestj.) fylderi; *de æ nåt d— o sej hær o drek fræ awtən o te mån.*

dæmmeslå, uo. *dæmslo* (vestj.) slå af al kraft.

dæmmetrug, no. *dæmtròw è -tròwə* (Vens.) dejgtrug; *„skò piqən i dèmtròwə å eñc i i spreŋdåjs"*, Grb. 243. 288; navnet kan mulig stamme fra den æltende kvindes arbejden i den stive dejg, hvortil også hørte at dejgstykkerne blev slået hårdt ned i truget, for at blive tætte, at der ikke skulde blive huller i brødene.

dæmmevand, no. *dæmwañ æn* (vestj.) øsende regn = *dæməndəs* el. *döməndəs wañ* (D.), el. *dömræjn* (D.), jfr. drivvand, søkvand, øsvand.

dæmmevåd, to. *dæmuwəð* (vestj.) gennemblødt.

dæmning, no. *dæmnəŋ æn -ər* (D.,

Søvind s., hak. Vens.); *dæmələŋ æn -ər* (Fjolde); *dæmni i* best. *-nii,* flt. *dæmniər* (S. Sams) — 1) = rgsm. 2) en dam, et gadekær (S. Sams).

dæmpe, uo. *dæmp -ər -ət -ət* (D.; Brader.) — 1) = rgsm. 2) *d— får æ wañ* (D.; Brader.) = dæmme.

dæmper, no. i tlm.: *a ska leq æn dempər o ham* (vestj.) = rgsm.

dænd, no. *dæñ æn* (Holmsl. kl.); *dæñ æn* (Fanø) — 1) dynge, lag, *æn tåŋ d—,* en tang-dynge; *dær ær æn guwə d— o,* et godt lag græs. 2) det rum i fartöjet, hvori fiskene kastes.

dændåre, no. *dæñor æn* (Holmsl. kl.) den bageste åre på havskibet (s. d.), jfr. pligt.

dæng, no. *dæŋ de* (Vens., Randers) — 1) blanding af ikke sammenhørende ting, korn med ukrudt f. eks.; vrövl, vås Mb. (Vens.). 2) groftmalet, gruttet korn (Vens.).

dænge, uo. *dæŋ -ər -t* (Vens.) — 1) slå voldsomt; *å dæŋ wǫj øwər jęj* (Vens.) slå vand over en; *kom dæŋəñ mæ əð* (Mors) komme farende med det. 2) snakke, vrövle; *var æ de di dæŋər om?* (vestslesv.); *guwə te å dæŋ fålk imæl* (Vens.) ɔ: forlige folk; udføre et arbejde som syning, stopning dårlig (Vens.).

dænk, uo. se dynke.

dænlæg, no. se dejnelæg.

dær, no. se dör.

dærme, no. en ed; *de æ dærmə sañ, de veð a d— et* (vestj.); *a veə dærmə it, hwa a ska sèj tę ət* (Søvind s.); = dærve mig? også: *de æ dar i mæ ves!* (Gjern h.); se dennemand, ed.

dærve, uo. *dærə -r -t dærət* (D., Malt, Hadersl., Rkb.) fordærve; jfr. lise.

dæs, no. se döjs.

dæs, steo. se deres.

dæsme, no. *dæsmə æn* (Lysg. h.) styg lugt, stank; se smsætn. med desmer, Kalk.; jfr. plt. desem, dessem, desen, dessen = bisam.

dætter, no. se datter o. smstn.

dævl, no. se djævel o. smstn.

dævling, no. se dövling.

dø, uo.
dø dør dø dø (D., vestj., Sall., Mors, Støvr.);
døj døər el. *døjər døj døj,* el. *dø dør døə døə* (Vens.);
døj -ər døə døj (Hell.);
dö döə döi döi (Sundv.);
dø døə dø dø (Valsb., Bradr.);
dyjə -r dyjə dyjə (S. Sams);
dę -ər dę dę (N. Sams);
dø dø dyjə dø (Tåning s.);
dø døə døjə dø (Søvind s.)
= rgsm.; *lek sæ hæn å dø* (Åbenrå); *æn ka kon dø jæn gåŋ* (vestj.); *„si di ku eñc narə oən hæ mąj frå, å dèj døjə nåk, dè døj skal“,* Grb. 169. 14, se, de kunde ikke narre åen dens mand fra, og den dør nok, der dø skal; kan en ikke dø, henter man præsten at berette ham, el. en nær slægtning til at tage afsked, Kr. VI. 195; msker kan ikke dø, når der er hönsefjer i sengen, de ligger i, alm.; for at hjælpe et mske til at dø under en hård dødskamp, lægges ild under sengen, eller løftes en törv op på mønningen; tager man nyårsaften en græstörv fra kirkegården på hovedet, kan man se, hvor mange døde der i året føres til kirkegården; tager man juleaften borddugen over hovedet og går udenfor, kan man gennem vinduet se dem, som skal dø i året, sidde uden hovede, Kr. IV. 243; i Mollerup dør ingen mand, Kr. IX. 106. 131, sognet er så fattigt, at alle flytter derfra (Mors); *no da, no dø æ mañ!* (S. Jyll.) siges, når tællelyset går ud; *de dør hæn* (D.) = rgsm.; se død, opskrig, ske, træsko.

døbbel, no. *døfəl* (Angel) dynd, mudder, f. eks. på en vej; den el. det står i én d—; jfr. isl. depill.

1. døbe, uo.
døv -ər døvt døft (D.) tf. *døvt* el. *døft* (S. Hald);
døb -ər døbt døbt (Vens.);
døv -ə -t døvt (Tåning, Søvind s.);
døb -ər døbt døbt (Saksild);
døb -ər døbt døbt (Fjolde);
døf -ər døft døft (Mellemsl., Ang., Bradr.);
døf -ər döwt döft (Davbj.);
döv -ə døvt døvt (Uth);
döv -ə döft döft (Vejlby v. Fredericia);
døv -ər døft døft (Støvr.);
døv -vər døft døft (Falslev);
døf døvər døft døft (Nimtofte);
døb -ər döbt döbt (Thy).
døv -ər døvt døft (S. Salling);
dev -ər devt devt (Ålsø);
døv -ə døvt døvt (S. Sams) —

1) dyppe under vand; *døv æn span* (S. Hald), ligeså Davbj.; „dæ stod en skjönne slant vand i, så møj, di ku magelæ døv en spand i", And. Fiskeri; døbe vand, døbe en grøft af (Ang.) øse, tömme af. 2) døbe = rgsm.; *„dawi ètər blòw Tøjər dèbt omkreŋ å kam te å hjæ Tøjər Petər; .... ètə dḙj da, de Tøjər wa blòwən dèbt om, glèmt hạj òḻ hans gaməl konstər, eñc jèn hạj ku jò sin"*, Grb. 157. 40. 47; en pige, der var bjærgtagen, fortælles der om, at hun slap ud, men var så urolig: hendes fader går da til præsten og beder om hjælp, men han svarer, at han ved ingen råd uden at hun skal døbes om; .... så blev præsten hentet, hun blev døbt om, og siden fik hun ro for bjærgfolkene, Kr. IV. 402. 589. VIII. 20. 263, ligeså VI. 180. VIII. 311; en troldkyndig pige tog præsten med i kirken og døbte hende om igen, og så spurgte han hende, om hun kunde huske noget af det, konen havde lært hende. Det sagde hun nej til og sådan blev hun den lærdom kvit, Sgr. III. 179; døbe et voksbarn (s. d.), se fortællingen: Per Munks kone i Hammelmose, Grb. 212 nr. 50; se dåb, skjævr; hjemme-, inde-.

2. døbe, no. *døf æn* (Ang.) døbefont; *ætər Sibiləs spådəm skal e kom̱ så vit, ... te æ tyrkisk kæjsər ska vañ hans hæst ve de Sjøropər døf*, Gr. Gl. d. M. III. 203. 3, ved døbefonten i Sørup.

døbefont, no. *døvfontən* best. (S. Hald h., Søvind s.); *døffont æn* (Åbenrå); *dövfoñt æn* (Hvejsel) = rgsm.; lat. fons, kilde.

døbekar, no. *dövkar æn* (Hvejsel) bækkenet, der alm. står i fonten.

døbenavn, no. *døbnawn è* (Vens.) = rgsm.; *„frå dḙj da war hạj frèlst frå å blyw wòruwl, fåde de wa blòwən òbənbòr; ar wel min, de wa får hạj som uwl wa blòwən nöwnt we hans døbnawn"*, Grb. 142. 25, andre vil mene, det var fordi han selv var bleven nævnt ved hans døbenavn.

døbeseddel, no. *døvsæðəl æn* (D.); *døvsæjəl æn -sæjəl* (Søvind s.) = rgsm.; i Mellemsl. altid *døfskin;* jfr. taufschein.

døbt, tf. se u-.

1. død, no. *dø* el. *døj i* best. *døi* el. *døji* (Vens.); *dyj i* best. *dyji* (S. Sams); *dę* best. *dęi* (N. Sams); *dø æn* best. *døən* (Søvind s., Vor, Hads, Gjern, Støvr. h.); *dø* (Jølby); *dyj* (Bjærgby, Flade); *døj* (N. Mors); *dø* (D., vestj., sønderj.); *dö* (Sundev.) = rgsm.; *„døji skal ha èn orsaq"*, Grb. 242. 257; *leq få døðən, han ær et døsəns* (D.); *jḙjəs døj èr i anəs brøj"*, Grb. 233. 89; *æ tæñt æ dø gek mæ o* (Valsb.) ɔ: jeg troede, at jeg skulde dø; *dæj syqdom hò lò dø på månə mẹjəskər* (Vens.) ɔ: voldt mange mskers død; *dær gror enə kruj får æ dø* (vestslesv.); *æ dø vel enə næj ha* (ssts.); *dyji æ hor å go po* (S. Sams); *vi ær ålsaməl wò hærə èn dø skylə* (Søvind s.); *de ær æn sin dø å læ sæ trèj ihjæl ow ǧès* (Skanderb., alm.); *de ær æn sijən dø o målk æn huñ* (vestj.) ɔ: det varer længe, inden der kommer udbytte; tlm. *han æ vi oba·q, han for æn læt dø* (Tåning); *„døji jèr en fåskæl åpå hòw å law"*, Grb. 242. 256; *de hjèlpər ejt å krij imòð døən* (Lild s.); *døðən blæjs et i trompe·t, nær ən komər* (Fredericia); *do sir uð som døðən fræ Lybæk* (Støvr.), som forklaring til talemåden kan anføres, at der på dansk er udkommet som folkebog kopier af malerierne af dødedansen i Marie kirken i Lybæk, se Nyerup Morskabsl. for dske Almue s. 305 ff; i Viborg egnen hedder det: *lisom døðən fræ Søslə* (Sjørslev); jfr. Sch. Lübb. under dôt I. 557. 40 ff., se ud: as dę dot van Lübeck og flere udtr., ɔ: ligbleg, usel; om den langsomme siges: *do æst goi å skek ætər æ dø få jin som ǧærn vel löw* (Ang.), el. *han æ guwə o vis hæn atər æ dø* (vestj.); *han gåw æ dø æn skip hawər* (Valsb.) om den dødssyge, der kommer sig, også vestj.; varsel for død se Kr. VIII. 344 flg.; se drukne, engel, fej, hel, hund, hænge sig, ting; ko-, sorte-.

2. død, to. *dø* flt. *dø* (D., vestj.; sønderj.); *døj* (Vens.); *dø* itk. *djèt* flt. *døjə* (Søvind s.) = rgsm.; „nej, såmæj, æ Ajes dyj? hons dyj han å?" To Nov. 19, nej såmænd, er Anders død, hvad døde han af; *så dø som æn sel* (Mors, alm.); *„så døj som i raq"*, Grb. 15. 27. 154. 41, hun var så død som hun kunde blive; *dø o hen* (vestj.) død og borte; *han æ boðə dø o bəgrawət mæ æ skiñ o* (D.), alm. tlm.; *han såw uð som nåwə dø* (vestj.) så ud som en dødning; *de æ bæjər å wær dø eñ wænløs* (Mors); *hwa ən fiñər dø, bəhöwər ən et o slo ihjæ·l* (vestj.); *viñteñ mañ komər jesiñ* (engang), *dø mañ alər*

(N. Slesv.); *do må hælər ei glòwən glø eñ snak uñt om di dø* (Røgen); *dø vepər* (vestj.) svange aks; *dø hawər* (vestj.) havre uden kærne; „et slemme dø hwol æ Knujælle (ɔ: Knudelle); .... et seh djøt å ølet stej wa et dengång“, Jyd. I. 9. 2. 10. 1. ɔ: ensomt, ufarbart; død båd, se båd; *dèr æ så djòt i dæn hejə ti* (Søvind s.) ɔ: så stille, uden at noget sker; *hañ æ så dø i əð* (Agger) langsom, sen i sine bevægelser; barmhjærtighed skal vises mod døde, der i levende live har været gældbundne, og som derfor ingen grav kan få, el. ikke få ro i graven: „når et fattigt mske dør og efterlader sig gæld, må der ikke blive kastet muld på liget, inden gælden bliver betalt, og så skal liget op engang årlig og piskes, inden det sker“, Kr. V. 310; den lönnes ved, at den dødes fylgje følger og hjælper velgöreren, se æventyrene: gåden, den hvide silkedreng, den grönne dreng og de tre hekse, Kr. V. nr. 38. 39. 40. IV. 148; jfr. sangen om Sigdrive v. 33. 34; præsten skrifter de døde og spörger: hviler I vel? Kr. III. 199; spörgsmål til de døde er farlige, Kr. III. 201. 203; de dødes gudstjeneste, Kr. VIII. 378; den døde vågner til livet efter tre dages forløb som et nyt mske med stor klogskab, Kr. IV. 82; den bestjålne døde kommer og klager over, at han er nøgen, Kr. IV. 132; kommer ridende og vil hente sin kæreste, Kr. VI. 246; den levende følges med den døde til himmeriges port, Kr. IV. 331; der skal lægges en sølvskilling i den dødes mund, Kr. IV. 391. 492 (Hads h.), vistn. tidligere alm., jfr. Wuttke s. 434, Grimm Mythol. 791 flg.; der stikkes knappenåle i den dødes fodsåler og lægges liget en mallehægte i munden, Kr. IV. 391. 493; man skal kaste en spand vand efter liget, så går den døde ikke igen, 494; når man lader den dødes hånd røre ved et modermærke el. en kirtel, svinder de, den døde tager dem med i graven, Kr. IV. 265. VI. 169; lyver man et mske død, bliver han gammel, Kr. VI. 287. 337; se fartøj, frugtsommelig, opskrig; pund-, selv-, skin-, sten-.

dødder, no. se dodder.

døddumstille, to. *døðdamstel* (Rkb.) fuldstændig stille, om vejret, jfr. blik.

dødedag, no. *dødaw* (Vium s.) dødsdag; *a ka fo mi fø te mi dødå* (Ulvb. h.).

død-edder, no. er man så uheldig ved et tilfælde at komme til at skrabe i jorden, hvor en hugorm er dræbt, vil man lettelig få edder (s. d.) ved fingrene; men denne kan kun trænge ind ved neglene el. i åbne sår. Denne slags edder kaldes død-edder, Kr. IV. 360. 150.

dødegilde, no. en slags begravelseskasse, der udreder omkostningerne ved medlemmernes jordefærd (Mellemsl.), se Kk. under gilde.

dødelig, to. i en enkelt forb.: *æn par døðəliq hælmosər* (Mors) ɔ: et par helmisser, der er færdige at styrte; han får to elendige dødelige helmisser spændt for vognen, Kr. V. 250.

dødemand, no. *dømañ æn* (vestj.); *dømañ* (Thy) — 1) strandvasker, et opdrevet lig; er tit bleven jordet blandt klitbjærgene; se også Kr. VI. 246. 2) börneleg: *bær dømañ te graw* (vestj.); A. er d—, han bæres af fire börn til graven, mens der synges:

bær dødemand til grav med kjæp og med stav,
med penge i posen, med nöglen i låsen,
læg ham her, læg ham der, læg ham ingen for nær!

el. *bær dømañ te graw, leq æn stijən o hans maw,*
o læ ham dær leq i fjòwtən daw (vestj.);

A. lægges på jorden, en sten lægges på hans mave, börnene står rundt om og samtaler om ham: det var godt, at det skarn døde, han har såmænd da gjort fortræd nok! osv. Pludselig farer A. op og börnene søger til fristedet; den, A. griber, er næste gang d—.

dødemandsbjærge, no. kaldes nogle klitter i Ulvb. og V. Horns h.; *di kålər dæm æ dømañsbjærə, få de te dær æ blöwən kåst dø fålk nijər i əm.*

døde måneder, no. flt. *æ dø monədər* (D.) kaldes: december og januar.

dødfødt, to. *döföj* (Rkb.); *døföj* (D.); *døføj* (Mors) = rgsm.

død havre, no. 1) J. T. 288, avena strigosa, Schreb. (Torsted v. Rkb.). 2) havre uden kærne (vestj.), se 2. død.

dødning, no. *dønəŋ i* (Uggerby); *dønəŋ æn -ər* (Lild s.) = rgsm.; *såm ser, te dæñ dær hå fojən æn dønəŋ əpo stråñ, dæñ for ðlər row fòðən dø, eñən dær æ sørəð fòr å fo ən i jowr; å så*

fòtèlər di, te òḽ de, dæñ dḛ hår we sæ, pæŋ å dæñ slaw̜, de mo dæñ gòt ta, dær hå fojən ham; de skal hañ ha fòr hans omaq (Lild s.); jfr. dødemand.

dødninghoved, no. som tegn på uskyld bliver den henrettedes hoved liggende ufortæret på loftet, Kr. IV. 120. 166—68.

død nælde, no. J. T. 120, tvetand, lamium album L. (Ålborg).

død og krone, glds. ed: *dḛ å krun* el. *kret* (Mors); *„da è dehæ døkrun i dål kwikal“*, Grb. 6. 41, da er dette død og krone en stads kviekalv; *dḛ o kræjn* (vestj.); *„ja, de skal a dèkrən åsə*, Grb. 89. 13; *dḛ o kròwn* el. *kriñtən* (D. glds.); *dḛ å saltə* (ɔ: sante) *krọn* (Søvind s.); „dø å kritte“, Yuelb. s. 78; *dḛ o sæjn* (Malt); se ed, kronedød.

død og pine, ed; *dḛ o pịn* el. *døðər o pịn* (Malt); *dḛ o pjan, dḛ o sålta* (ɔ: sante) *pịn* (vestj.); *„næj, ser èn an, de si pinə eñc wal uw te ə“*, Grb. 8. 21; *„de hò depin hèñc föri hæ we gor“*, Grb. 47. 88, det har d. og p. hændt för her ved gårde; *æ Jakob Pæjsən vẹ o plåw̜ så vel a dåpejn åsə åp å plåw̜*, Kr. VIII. 114; se ed, pinedød, bitterdød.

død og sante Knud, ed; *dḛ å saltə Knụi* (Silkeb.).

dødport, no. *dḛpọrt æn -pọrt* (vestslesv.) porten ved kirkegården, hvorigennem de døde føres ind.

dødssejler, no. en mand i Skovby, Sevel sogn, så en aften et skib svæve i luften. Han antog det for et varsel om, at Vesterhavet engang i tiden vilde bryde ind og erobre sligt et stykke land; men det var jo dødssejleren, Kr. VIII. 196; fiskere har set en hvid båd med hvide sejl, der er gået under, Kvolsgd. s. 60; jeg har aldrig truffet ellers fortællinger om spøgelseskibet; jfr. Thiele, Overtro 188. 742.

død sen, ed; *dḛ sẹ̀n* (Søvind s.); *dḛ o sæjn* (vestj.).

dødsens, to. = rgsm.; *han ær ẹt liq døsəns* (D.).

dødtkjød, no. *dḛkøð* (D.); *døkyð* (Mors) = rgsm.

døffer, no. se doffer.

døföj, to. se dødfødt.

døg sæ, uo. se dy sig.

døgge, uo. *døḳ -ər -ət* (D.) i udtr. *o døḳ æ stijən* ɔ: tildække de brændte mursten, mens de afkøles; også kan høres: *døḳ æ iḽ* (Ribe), se dækning, døve.

dögn, no. *dòw̜n æn -w̜n* (D., vestj.); *døqn è* best. *-ə*, flt. *døqn* (Vens.; Sams); *döjn et döjn* (Støvr. h.; Plougstr.); *döjn et* (Ang.) = rgsm.

døj, uo. no. se dø, dynd.

døj, uo. *døj -ər døj døj* (Hell. h.) flå.

døje, to. se dyndet.

1. döje, no. *dḛ̀w* el. *dèw̜ æn* (Vens., vestj., Sall.; Tåning) noget, som skal döjes; smerte, nød, tit ironisk brugt, *han hår æn stuwə döw̜*, må bære meget (vestj.); *han hår mijə döw̜ mæ dæñ eñ mæ åḽ hans pæŋ* (vestj.); *å heñt əð mæ øq å uwn æðər så møj dèw̜ we, de æjow så stræŋ å kyər i såñəð* (Lild s.).

2. döje, uo.
dèw̜ dèw̜ər dèw̜ə dèwə (Vens., S. Sams);
dèw̜ [-ər] -əð dèw̜əð (Hell. h.; Thy);
döw̜ -ər -ət döw̜ət (S. Hald h.);
dèw̜ -ə -ət dèw̜ət (Søvind s., Tåning, Hads h.);
dèw̜ -ə dèw̜t dèw̜ət (Røgen s.);
dèw̜ -ər -ər -ər (N. Sall.);
döj -ər -ət döjət (D., Andst, Støvr. h.)
= rgsm.; *han hå döjət möj i hans daw* (D.) lidt meget ved arbejde og besvær; *wi ska dèw̜ å fæñc* (Vens.) vi skal lide ilde og fænte (s. d.), siger fattigfolk; *de wa dèw̜əñc mæ å fo kụnt hjèm̜* (Vens.) ɔ: såre besværligt.

döjesom, to. *dèw̜som* (Vens.) er hvad der lides megen besvær med.

döjke, uo. [*dòjk*] (vestj.) tætte et trug el. en båd ved oppillet tovværk.

döjn, no. se dögn.

døjne, Molb. „æ sol døjner“, som gætning fremsættes: dyner ɔ: går ned i dyne; uden sikkert øre for udtalen kunde y gærne opfattes som øj (Sønderj.); jfr. *døjr*, sønderj. form for dyd.

døjr, no. se dodder, dyd.

döjs, no. *dọs -ər* el. *dojs -ər* (Thy); *dojs* (Davbj. s.); *dejs i dejs* (Vens.); *dæs æn* (Løgstør) — höj, dysse af sten, langdysse; „en lång flåd høw — lisom en doss“, Bl. Bindst.; især er Dagbjærg döjs bekendt, over den står altid en blå lue, Kr. VIII. 25. 51; en bondekarl bliver gift med bjærgmandens datter, nr. 37; fra hende nedstammer stærke mænd, nr. 233; bjærgmanden på Fur flytter til D—, nr. 67; trolden i D— kan ikke gætte kong Val-

demars tanke, men viser hen til bjærgmanden i Bovbjærg, denne igen til manden i Rødstenen på Fur, nr. 259; se endvidere nr. 36. 130. 131. 134, Kr. IV. 20. VI. 9. 17; jfr. også Thiele Folkesagn I. 44, II. 224; *„dèr èr i hèw, hòtə* (hartad) *hal som i døs hæłə dejs“*, Grb. 184. 2; *æn stjæn̲ dæs* (Løgst.) en stendynge; tørvestak (Vens.), J. Saml. III. 120; se 3. dons, doris.

döjt, no. *döjt æn* (Thy); *dòc æn* (Vens.) — 1) det lille runde jærnstykke, der lukker ringene i et komfurhul (Thy). 2) en lille skillemønt af sølv; *de bryər a mæ ål̥ər æn dòc om* (Vens.) aldrig en smule; jfr. holl. duyt, htsk. deut; dytken.

døjue, døjvod, to. se dyndvåd.

døk, no. *døk æn døək* (Agersk.; Ballum) en prop, jfr. dojk, dot.

døkkert, no. se dukkert.

döl, no. se djævel.

dølg, no. *døl̲* el. *døl̥* (Vens.; vestj., Agger): *leq døl̥ åpå nuə* (Vens.) lægge skjul på; *de gor døls ḁ̊, han ær døls mœ̨əð* (Mors) om det, som skjules; *de skijə i døl̥* (vestj.).

dølge uo.
døl̲ -l̥ər dølt dølt (Støvr. h.);
døl̲ -ər -l̲t -l̲t (Vens., Thy);
døl̲ døl̥ dul̲ dul̲ (D.);
døl døl̥ døl̲ døl̲ (Agersk.; Fjolde) — 1) = rgsm.; *døl̲ o nåw̥ət* (D.) lægge skjul på; *a døls slæt it öw̥ər å sæj ət* (Støvr.); „wannet renn nie a min kjeve, a døls lyuel it øuer et, få de wa slæit så unlet“, Yuelb. 39, vandet løb ned ad mine kæber, jeg lægger alligevel ikke skjul på det, for det var slet ikke så underligt; *di ka nåk høl̲ å døl̲ mæ hwærq̨jər* (Vens.) skjule og dølge med hverandre. 2) i særegen betydning ved besværgelser: stanse, stille, tage magten fra: dølge vrede, d— en bøsse, ɔ: hindre jægeren i at træffe med den; d— tyvehånd, horkarle, bagvadsker osv., J. Saml. IV. 123. 36. 37. 38. 44. 49. 55.

dølgsmål, no. *dølsmol* [*è*] (Vens.); *dølsmål et* (Agerskov) — holde i d— = skjule; også *døl̥əŋ* (vestj.).

dömme, uo. *döm̲ -ər -m̥t -mt* (D.), ft. *döm̥t* tf. *döm̥t* (Søvind); *dom̲ -ər* (Ang.) = rgsm.; dömme mellem disputerende personer (Ang.), *døm̲ fòlk imèl̲* (Vens.) ɔ: forlige stridende; *a döm̥t nåk om̥ ət* (D.) ɔ: jeg formodede det nok; se konge.

dön, se pippe sig væk.

dön, no. *dö̲n i* (Vens.); *dö̲n æn* (Mors, Vejr., Sall.); *dyən æn* (Fjolde) — slem lugt, stank; *æn fœ̨l dö̲n* (Mors); måske dog også lugt i almindelighed; *fo̲r wi et åṅt å æ bòjl, så fo̲r wi æ dö̲n* (Mors).

dønd, no. se dynd.

1. døne, uo. *døn̲ -ər* (Nørv. Törrild h.) tøve, bie, *ve do døn̲ sålæŋ̲?*

2. döne, uo. *dö̲n -ər -t* (Mds. h., Sall.); *dyən dön dyəṅ dyənt* (Fjolde) — lugte til; *dö̲n te æn teŋ̲* (Mds. h.) snuse til; fig. *a war eṅ̲ å dö̲n te ham,* ɔ: göre ham et kort besøg; *han dö̲nt te pèjtərn* (Røgen s.) snusede til flasken ɔ: var fordrukken; om tyren og andre handyr, der snuser til hunnerne; lugte (Fjolde) trans. og intrans.; se dönse.

døngen, bio. *døŋ̲ən* (vestj., Vens.) *ti ål̥ d— stel̲,* bomstille, se døngen.

døning, no. se dødning.

døning, no. *døn̲əŋ̲ æn* (D., Malt, Ulvb. h.) *de wår i æ d— mæ ham, han leq̨ər i æ d—,* i dødsöjeblikket.

dønk, uo. se dynke.

dønning, no. se dinning, underbæring.

døns, no. se dörnsk.

dönse (Vens.) = döne.

døplet, no. *døplæt æn -plæṭər* (Malt) pletter på døende msker af udtrådt blod.

dör, no. I. *dö̲r æn* best. *dö̲n̲* flt. *dö̲r* best. *dö̲n̲* (Vens.); *dö̲r æn dö̲r* (Malt, Andst, Elbo, Mols); *dör æn -r̲* (Agersk., Skrystr.); *dör æn dö̲r* (Fjolde, Hjoldel.. Ang.); *dör æn dör̲* (Agersk.); *dö æn döə* (Sundev.). II. *da̲r æn da̲r* (D., vestj., Vejr., Mors, Thy, Sall., Bjerre h., Hjarnø, Løgst., Hell. h., Støvr. h., Hjelmsl.); *da̲ æn* best. *da̲rən* flt. *da̲* best. *da̲rən* (Røgen s., Hads h., Låsby); *daə æn* best. *daərən* flt. *da̲* best. *da̲rən* (Søvind s.); *da̲r æn* best. *-ən* flt. *da̲r* best. *-ən* (S. Sams). III. *dæ̨r æn dæ̨r* (nord f. Århr., Mørke, Hornslet, Voldum, Ødum, Sønder h., Mols); *dæ̨ər æn* best. *dæn̲,* flt. *dæ̨ər* best. *dæ̨rən* el. *dæn̲* (Mols, Ålsø) = rgsm.; *ka do æṅt go hæn̲ å lok kow̥husdæ̨rən åp som hon baðæ!* (Mols); *kom te̲ æ dö̲r* (Andst) ɔ: se ind til os; *do ka nåk pot æ huwə iṅ að æ da̲r* (vestj.) det samme = *do ka sawt trin te̲ æ da̲r* (vestj.); *blyw hjèm̲ ve da̲rən,* ɔ: blive hjemme og passe huset; *go fræ da̲ərən* (Søvind s.) = *kom frå æ da̲r!* (vestj.) siges til den indtrædende

gæst; *I ka snår et hål æ dar lot fåmæ* (vestj) høflig undskyldning, når man kommer tit; *vi lævər da et æ hæŋer a djær dör* (Andst) ɔ: vi kommer ikke så tit; *ska vi no et slið æ dar o jæn gåŋ* (vestj.) ɔ: gå samtidig; *a skal uwð te æ dar* (Agger) ɔ: jeg skal ud og lade vandet; *di æ komən iñ a lot dar* (D.) ɔ: i höj grad uventet; *tæj æ dar mæ dæ* el. *o di røk!* (vestj.) til den, som går: luk dören! *læ darən slo ham!* (Røgen) ɔ: han skal gå! *sæt jæn o æ dör* (Andst) kaste en på dören; „få ad æ dör, sætte, rejse ad æ dör", Kr. VIII. 97 ɔ: få, gå afsted; *seð iñən dör* (Andst) om syge msker; *hañ komər ålə ujən èn daə* (Søvind s.); *tæj let oba·q æ dar* (D.) ɔ: få bedre mad end de andre; *„de bre dèr", Grb.* 44. 35, 67. 50, hoveddören; *æn ka ræñ dar åp mæ ham* (vestj.) siges om den enfoldige, se dum; *dær æ manə dær pekər o dæñ dar, di awtər ålər o vel go iñ að* (vestj.); *han hår nåk et lokət æ dar horər eñ han ka lok ən åp igæn* (vestj.); *lè dèj lok dön, dè go sist uw", Grb.* 235. 123; *han æ komən fra æ dör* (vestsl.) ɔ: fra hjemmet; *di sijər bæjst æbå·q æ dar, dær hå sijəl stajən dær* (Mors); *„æ daə æ mæ kærə iñ æ hiəl huəs!" så æ tyw, da di fø ham uə å æ arærst,* Sgr. II. 109. 510; gåden lyder: *hwa æ de, dær gor i æ hus o komər eñda et a si plas?* (vestj.) el. *hwa æ de, dær æ boðe uð o iñ o i hwær mañs hus o fiñ?* (vestj.); hempel tog hampel og put i fussirampel, til det gav et knæp, Sgr. VI. 54. 502, en dör der oplukkes med nögle; *huðən ka ən eð æn mælmað uðənfår hwærmañs dar?* ved at spise den udenfor kirkedören, jfr. A. D. Jörgensen, Bidr. t. Opl. af Middelald. Love og Samf. i Arbøger for Nord. Oldk. 1876. s. 159; se dag, dum; age-, bag-, briks-, brude-, bryggers-, fremmers-, gang-, halm-, halv-, inder-, kakkelovns-, kirke-, kjøkken-, kålgårds-, lade-, lang-, lofts-, mellem-, neder-, nøds-, nörre-, oldemoders-, over-, ovn-, pisel-, port-, revle-, sals-, skabs-, spejl-, stald-, stor-, stue-, sønder-, uder-.

dörbede, no. *darbeð æn -ðər* (vestj.); *darbeð* (Mors) — tværstykke over døren, se bede 6.

dördrømpel, no. *dördrømpəl æn -ər* (Mellemslesv.) dörtærskel, se drømpel.

dörfylding, no. *darfyləŋ æn -ər* (vestj.) = rgsm.

dørgen, bio. *tij dørqən stel* (Vens.) tie bum stille, se døngen.

dörgreb, no. *dögref et -grəfə* (Sundeved); *dargrev æn -grevər* (D.) — grebet på låsen.

dörhage, no. *dörhaq æn* (Vens.) hagen, hvori dörklinken falder.

dörhug, no. *darhoq* (vestj.) skår i underlæben; barnet får det, når den frugtsommelige moder går over et dörtrin, hvorpå der er hugget med økse el. hvæsset kniv, uden først at spytte på det; skåret kan også undgås, når man går tre gange over dörtræet, se Kr. IV. 346. 5; håreskår (s. d.) er i overlæben.

dörhænge, no. *darhæŋ æn -ər* (D.) dörhængsel.

döring, no. *dörəŋ i -ər* (Vens.); *darəŋ æn -ər* (Mors, Thy) — 1) dörkarm (Vens.). 2) dörtærskel (Thy, Mors); *åwərdarəŋ* (Mds.), overstykket i dörkarmen, mods. tærskelen.

dörkarm, no. *dörkarm i -rm* (Vens.); *darkarm æn -rm* (vestj.); *dakarm æn* (Søvind s.) = rgsm.

dörklinke, no. *darkleŋk æn -ər* (vestj.) = rgsm.; se fald.

dörkrog, no. *dörkråq i -kråq* (Vens.) krogen, hvormed dören kan haspes.

dørl, no. *dørəl æn dørəl* (Agersk., V. Vedst.; Valsb.); *dørl æn* (Ballum); *dørəl æn dørlə* (Sundev.) — blommen i et æg, *eqədørəl* el. *ekədørəl* (Agersk.); jfr. mnt. doder, dodder, dudder.

dörlurer, no. i tlm.: *dörlurərə må ən skyr* (skyde) (vestslesv.).

dörlytter, no. i tlmd.: *darlotərər o viñəskiqərər* (vindueskigere, se d.) *hår eŋən ræt* (vestj.).

dörlås, no. *darlos æn* (D.) = rgsm.

dörmåtte, no. *darmat æn -ər* (vestj.) = rgsm.

dörnsk, no. *dörnsk et -ər* (Bradr., Valsbøl, Hjoldelund, Angel, Sundeved); *dörəns et -ər* (Bedsted, Sønderj., Forballum, Tinglev); *dörns et -ər* (Emmerlev, Skærbæk); *döns æn -ər* (Hvidding, V. Vedst., Agersk., Vonsbæk, Rødding); *dåns æn -ər* (Ribe, N. Farup, D., Malt h., Gørding h., Lyne s. i N. Horns h.); *donsk* (Fanø) — opholdsstuen i bondens bolig; i samme gård kan være flere: *dawlə d—,*

lilə d—, stor d—, nör d—, se f. eks. Hag. Angel, under dörnsk, hus; *iñər dǫnsk* (Fanø), nedenfor opholdsstuen. — Ordet synes at tyde på fremmed oprindelse, Schill. & Lübb. anfører som plt. formerne: dornitze, dor(n)tze, dornze, dontze, donze, nyere: dörnse, dönse, dönsk, stue, som kan opvarmes, og henviser til slav. dwernice, russ. gornitza (?); se stor-, tjeneste-.

dörnskbord, no. *dånsbuwər æn* (D.) dagligstuebord; andre sammensætninger: *dörnsdö* (Sundev.); *dånsgul, -låwt, -viñərər* (D.).

dörnögle, no. *dąrnøqəl i* (S. Sams); *dąrløqəl æn* (D.) = rgsm.

dörpinding, no. *dörpiñəŋ æn -ər* (Agersk.) = dörstænger.

dörramme, no. *dąrram æn -ər* (Rkb.) dörkarm.

dörre, no. uo. se dorg, dorge.

dörskru, no. Mb. forklares at betyde forstue, se dog skru.

dörslag, no. *dörslaw è* (Vens.); *dǫrslak et -ər* (Fjolde); *dąrslå æn -åər* (Mors) — en si, plt. dörschlag.

dörsle, no. *dąrslæ æn* (Sall.) dörtrin.

dörspænd, no. *dårspęj* (Vens.); *dąrspæñ* (Løgst.) — noget ondt, som træffer en; når man står og skræver i dören, så får man d— (Løgst.); en frugtsommelig kvinde må ikke gå, hvor der er spændt döre, det volder en vanskelig fødsel. At spænde döre er at stå i en åben dör og sætte en hånd på hver karm .... Er sådant sket, skal der tages en lime og fejes over dören med, inden nogen går ind bagefter, Kr. VI. 253. 10; et barn kan få d—; råd derimod var at føre det nögne barn tiende tre gange gennem tre döre, der stod i rad overfor hinanden; i Asdal er der et gammelt bøgetræ med et selvgroet hul i stammen og det er så stort, at et barn nok kan puttes derigennem, det brugtes i samme öjemed som dörene; börn føres også gennem en skeltørv, der er gravet på et trebundet markskel, el. de blive puttede tre gange igennem en øgpude, og så spyttes der tre gange, for hver gang barnet puttes igennem; det er også gjort ved voksne, Kr. VIII. 326. 556; *blyw dørspèñc* (Vens.), jfr. Grb. 3. 39; J. Saml. IV. 242, J. Saml.[2.] I. 55, skjævr; om oprindelsen til det anvendte middel se Udsigt over det philol.-histor. samfunds virksomhed 1884—85 s. 99 ff.

dörstander, no. Mb. under stander, dörpost (Sønderj.) efter Outz.

dörstolpe, no. *dǫrstålp i -ər* (Vens.); *dąstålp æn -ə* (Søvind s.); *dǫrstølpər æn -ər* (Lindk.); *dąrstålp æn -ər* el. *-stålp* (Mors) = rgsm.

dörstud, no. *dąrstuð æn* (vestj., Thy) studen, der i stalden stod nærmest dören, altid en af de störste, se kongestud.

dörstænger, uo. *dǫrstæŋər æn -ər* (Agersk.) dörkarm, se döring, dörpinding.

dörsyld, no. *dasyl æn* (Søvind s., Vor, Ning h.); *dösil æn -ə* (Sundv.); *dörsyl æn -ər* (Egebæk) — et dörtrin; *æ troə ham iñt öwər æn dösil* (Sundv.), ɔ: jeg mistror ham i alt, så snart jeg ikke ser ham; se syld.

dörtig, to. se dygtig.

dörtremme, no. *dąrtrem æn -ər* (Vejr.) dörtærskel.

dörtrin, no. *dǫrtrin è* (Vens.); *dątrön et* (Søvind s.) = rgsm.

dörtræ, no. *dǫrtrè et -ər* (Agersk.); *dǫrtrèj è -ər* (Vens.); *dattræ æn* (D.); *datrè et* (Søvind s.); *dąrtræ æn* (vestj.) — dörtrin; *sæt dæ o æ dattræ, så ska di æñtənb yð dæj uð ælər iñ* (D.); *„do è nåk så åjor, do ka fal ęj è dön øwə dåtræjə“*, Grb. 78. 56, du er nok så udmattet, du kan falde ind ad dören over dörtræet.

dörtrækker, no. i en byremse: Gesing d—, Kr. IX. 130. 342.

dörtærskel, no. *dąrtæskəl æn -sklər* (Mors); *datæskəl i* (S. Sams) = rgsm.

dörvrider, no. *dąrwrijə i* (S. Sams) = rgsm.

døtting, no. se dytken.

døv, no. uo. se döje.

døv sæ, uo. se dy sig.

døv, to. *döw* flt. *-w* (Vens., D., alm.); *döw* (Ang.); *daw* (Åbenrå) — 1) døv på hørelsen, alm.; *hañ æ så döw, te hañ ær ek tejər o roð åp* (Agger); mulig hører hertil udtr. *æ döw æñ*, rumpen; *döw i æ röw lisom Sijəst* (Sest) *mølərkuwən* (Malt), se råbe-, selv-, stok-, vil-. 2) sløv om leen el. andre skærende redskaber; *knywi æ d—* (Vens.); *döw som æn saw* (Røgen s.); *döw i æ beð* (Malt). 3) *mi årm æ vę o blyw döw* (D.) følesløse; *æn betə o knöw æ bæjər eñ æn*

stuwər o döw (vestj.) ɔ: tung, klodset person; *döw o dåsk, döw o dom* el. *dø o döw* (Agger); tungt og svært jordarbejde er *döw arbəð;* også hvad der er uden klang; et mishandlet dyr bliver d— for hug, mærker dem ikke (vestj.). 4) om korn og frugter: uden kærne; *dæň kal löwər il a döw nørər* (Sønderj.) om en velnæret person ɔ: kærneløse nødder; *æ vep æ döw;* også no. *dær æ döw i æ byq* = brand; *møj döw,* smlgnsnavn = megen brand (Vejr.).

døvbider, no. *döwbiðər æn* (D.) 1) om et redskab, tungt og klodset, der skærer dårligt. 2) om personer: en klods, der står uden mål og mæle; jfr. Nyrop, Spr. v. Sk. 67, stammer fra holl. doodbidder, bedemand, er ved folkeetym. bleven døvbider; se døvnælde.

døvdask, no. *döwdask* (Mors) unyttig snak (Mors); et dovent kvindfolk (Mds. h.).

døve, uo. *döw -ər -ət* (D., vestj.) = rgsm.; *do döwər mæ min ørər* (S. Hald); stille smærte: *döw æ pin* (D.); *ilən ska döwəs* (Silkeborg, D.) ɔ: slukkes; *gǫ å döw tijən hæn* (S. Hald) drive; *go å döw å dåsk* (Hvejsel) gå og drive og dorske; jfr. døgge.

døve-Per, no. *döw-Pæjər* (vestj.) en stor træstage, en klods med en stok på, at sætte på gulvet, deri et lys el. en tranlampe.

døvhed, no. *döwhjè æn* (Vens.); *döwhei æn* (Søvind s.) = rgsm.

dövl, no. se djævel og smstn.

dövling, no. *dèwli i -ər* (N. Sams); *döwləŋ i -ər* (Vens.; Mors, Thy, D., Sundeved); *dæwləŋ æn -ər* (Bjerre h.); måske også formen: *döwrəŋ* (vestj.) — 1) trænagle, hvormed de enkelte fel i hjulets omkreds er forbundne, se dyvle; en dop for bjælkehovedet, der ligger udenfor muren, at bjælken ikke skal forskyde sig (Bjerre h.). 2) = *i föwləŋ* (Vens.) en kejtet person (Vens.).

dövlingnavr, no. *döwləŋnawr æn* (vestj.) navboret, hvormed hullet bores til dövlingerne.

døvlytter, no. flt. Mb. fig. ører; „at tale til ens døvlytter" (Vens) tale alvorligt til uagtsomme.

dövn, no. se dögn.

døvnælde, no. J. T. 120, tvetand, lamium album L., se dødnælde, døvbider.

dövsak, no. *döwsak æn* (S. Hald) en driver.

døvstum, to. *döwstom* (Søvind) = rgsm.; se dum.

då, no. se dag.

dåb, no. *dǫb* el. *dåb æn* (Vens.); *dǫb* (Søvind s.); *doəf æn* (Åbenrå) = rgsm.; *hål jèn bwə dǫbən* (Søvind s.), se døbe; barne-, tör-.

dåbe, uo. *dåv -ər -ət* (Agerskov, Mellemslesv.); *dǫf dǫfə dåft dåft* (Åbenrå) larme, svire, sværme; jfr. plt. doven, daven, htsk. toben.

dåf, no. se dob.

dåg, no. se dug.

dågen, no. en ed; *dågən mæ de!* (Mds. h.) pokker i vold med det.

dåjs, no. uo. se dans, danse og smstn., döjs.

dåk, no. se dukke.

dål, to. no. se dol, dal.

dåler, no. se daler.

dåller, bio. *dålər* (Rkb.) usikkert, vaklende, *æn stor d—,* om et fad på en afrundet fod; jfr. dulre.

dålm, no. to. uo. se dulm, dulme.

dåm, to. se dum.

dåmp, no. se damp.

dåmrian, no. se dumrian.

dåne, uo.
dån -ər -ət (vestj.);
dawn -ər -t -t (Vens.);
dan -ər daň (Agersk.);
dǫn -ə -ət (Søvind s.) —
besvime; *han fæk jæn te han dåň* (D.) et slag, så han dånede; *haň wa farə å dǫn* (Søvind) ɔ: lige ved at dåne; „*Cestən leqər i lowi å è dawnt,* Grb. 35. 24; *Kræjstən blat niər əpo gųəl we sij oðən dø å wa dånt* (Lild s.).

dånehede, no. *dånhijəð æn* (Rkb.) stærk hede, så man dåner.

dånetur, no. *fǫ æn dåntur* (D.) en besvimelse.

dåns, no. se dörnsk, dans.

dånsel, no. *dånsəl* el. *dawnsəl æn* (Vens.); *dånsel æn* (Thy, Hanh.); *dånsəl* (Agger) — *leq i d—, de slow mæ i æn d—,* besvimelse, bevidstløs tilstand.

dånspringe, uo. han kjører imen bæsterne kan dånspringe, Kr. IV. 162 ɔ: så hurtig de kan løbe; jfr. tordenspring.

dåre, no. *dår* (D.); *dor æn* (Rkb.) = rgsm.; *ğør dor a fålk,* göre nar ad; se tåri; bælte.

dårekiste, no. *dorkist æn* (vestj., alm.) sindssygeanstalt.

dåret, to. *dore* (Agersk.) tåbelig.

dårlig, to. *dolə* (Vens.); *dorli* (Søvind) syg, usel; se ringe, sølle, usel.

dårskab, no. i rimet: *de æ bæjər o flyj eñ o dorskab sij* (Mors).

dås, no. se dusin.

dåse, no. *dos æn dosər* (D., Andst, Søvind s.); *dås æn -ər* (Vens.); *doəs æn* (S. Sams); *dòws æn* (vestslesv.) — 1) = rgsm.; de gmldgs tobaksgæmmer af sælskind til at rulle sammen (Salling); *„Jakob to dåsən åp å fekən å beə Jèns å stap pijbən“,* Grb. 38. 21; *æn blekdoəs* (S. Sams), se peber-, rulle-, slabber-, snus-, snæbbre-, snøkke-, spille-, sukker-, svamp-, tobaks-, trimmel-. 2) et slet kvindfolk, *de ær æn reqtə d— hiñ* (D.); ligeså Agger, Vens. meget foragteligt.

dåsk, no. uo. se dorske, dusk.

dåsle, uo. *dåsəl -slər -səlt* (Hmr.): *han gor å dåslər,* går og er dorsk og sanseløs; også no.: *æn dåsəl* (Sall.), enfoldig person.

dåsling, no. *dåsləŋ æn* (Sall., Sønderj.) en stor prop, kludeprop i et stort hul, jfr. dojk, dot.

dåt, no. se dot, tildåt.

dåter, no. se datter.

E.

e, bogstav. *ę æn* (vestj.). — e behandles i hovedtrækkene således, at

kort e = rgsm.;

langt e = rgsm. foran *v,* f. eks. *ręv, gręv, pęv, knęv;*

langt e bliver foran *l, n, r, q; ð* til *iʲə* i en stor del af N. Jyll., mens det beholdes i S. Jyll., f. eks. *dijəl, bijən, sijən, del, ben, sen,* men går ved böjning, afledn., og smstn. over til *je, jè, jæ; pijəq* ft. *pjèqt, bijən, bjænskawt* osv.; i enkelte østj. målarter går langt e over til *į;*

langt e bliver i den störste del af Jylland foran *w* til *ö* el. *æ;* se Thorsens Nörrej. Lydl. s. 49.

e, uo. se æde.

e, kendeo. se en.

1. ebbe, no. *ęv* (D., vestj.) = rgsm.; *o æ groñ ęv,* på lavest ebbe; jfr. vand; se htsk. ebbe, eng. ebb; udfald 2.

2. ebbe, uo. *ęv -ər -ət* (D.); *de ęvər,* ebben kommer.

eben, to. pyntelig i klæder; *„haj wa òlti så èbən å sè“,* Grb. 72. 10, han var altid så pyntelig af sig.

ed, kendeo. se en.

ed, uo. se æde.

ed, no. *ijəð æn* (D., vestj., Agger); *ę* el. *ji* el. *ijə æn* (Vens.); *ęə æn* (S. Sams); *jęi* el. *ięi æn* (Søvind s.); *jęð æn* (S. Hald) = rgsm.; *han håð awlå jęð po bivlən* (S. Hald); *hañ vil gøjə hans jęi åpo, tè dè wa sañ* (Søvind s.); *òl dæm, dæ wa te stę we strånəŋən, di skul leq djèr håñ əpoðəñ dø hans brøst å ğør ij əpo, te di war ejt skyl i hans dø* (Lild s.); *„tesist kam di øwəjèns om, de dèj å dèm, dè ku sèt dè stöjst ji, haj skul wæ prèjst å skrèwt di ar“,* Grb. 195. 6; *ğør falsk ijəð* (D., vestj.) aflægge mened; i sagnene forekommer jævnlig fortællinger om mænd, der tager muld i stövlerne fra deres egen jordlod, står på et omtvistet stykke jord og sværger, at de står på deres egen lod; de får så ingen ro i deres grav, men må gå igen og klage sig, se Kr. III. 147. 205—7, IV. 111. 151, VIII. 204. 343; den, der har gjort falsk ed, hentæres til en benrad, Kr. VIII. 372. 664; jfr. Aasen, eid, isl. eiðr hak.; eng. oath, htsk. eid, mnt. eit el. êt, Sch. Lübb.; når djævelens, fandens og Satans navn overspringes, kan følgende edelige udtryk eller forsikringer anføres: bande, bestemt, bitterdød, —knø, darreligen, denne mand, drollen, dræten, dægeren, dæken, dænd, dærmæ, død og krinten, —krone, —salte pine, —sante Knud, —sen, goeni, gud, gudsmænd, helvede, herren, hille, hillegismænd, hillemænd, je, jejmel, jøsses, Karen, kat, knøkren,

knø og pine, kraft, kraftens, kranket, kronedød, majidi, Maren, Marie, menne, migu, minnedø, minsandt, minskål, minsæl, misyv, Morten, mænd, mænnegi, mænnen, namme, nilleken, nulleken, pens, pinedød, —kat, —skam, pippidød, rakker, ravn, ræmen, røring, salle, san, satemæ, senne, sen og død, skam, skarmen, skiden hund, skål, slemmen, slyre mig, sneven, ste, sygen, sygren, sænnen, søllehed, Sören, så marri, ten, ulen, verden, vorherredød, vorsjæl, ænnede; se endvidere: djævel med henvisninger, fanden, gud, Satan, trumf.

ed, stedo. se 3. den.

edder, no. *jæðər de* (D., Andst); *jèər è* best. *-ə* (Vens.); *jeðər* (Mors); *jiðər* (Thy, Agger); *jèrər* (Vejr.); *jerər* (Agersk., Sall.) = rgsm.; *de smaqt som jèər å fåjywt* (Vens.); gift el. noget ved enkelte dyr, ved jord, stene, vand, træstød, som man tror kan overføres på msker og volde bullenskab, sygdom og død; *dær æ jæðər ve tusər, huwdrm* (Malt); *a hår fåt jæðər ve æn feŋər* siger man, når den bulner; *fo jæðər i sæ;* råd derfor er plaster af tjære og harpiks, Kr. VI. 375. 212; i gammelt tækkelse, lyng o. desl. kan der være *døjæðər* (Malt); har man fået edder el. skarn ved en finger, kan den helbredes, når der læses over den, Kr. VI. 166. 232; *sæjn få jæðər* (Malt), så siges: *jæðər uða jæðərs moñ skal hænswiñ som il o åñ, som doq i dål o som sålt i riñəñ wañ* (Lindk.), el. man kan fri for edder, død el. levende, ved at læse:

der kommer en hjort med takker sine.
— hvorfor hælder du med takker dine?
jeg må vel hælde med takker mine,
den edderkonge haver slaget mig.
— haver den edderkonge slaget dig,
da skal det falde på skel og sten,
eller på død mands ben,
som ligger under muld,
det skal forsvinde som dug i dal eller val,
i tre mænds navn;

Kr. VIII. 400. 742, jfr. VI. 357. 35. 36. 222; Sgr. IV. 122. 299; se Aasen eiter, isl. eitr itk.; htsk. eiter; død-, vand-.

edderblad, no. *jæðərblå* flt. (Lönb.) en plante, bidende skedeknæ, polygonum hydropiper L.

edderfugl, no. = rgsm.; når mange edderfugle ses, bliver det en streng vinter, Sgr. III. 70. 229.

edderkonge, no. se edder.

edderkop, no. *jæðərkåp æn -kåp* (Malt h.); *jiðərkåp* (Thy, Agger); *jeðərkåp -kåp* (Lyne s.); *jærəkåp -kåep* (Mellemslesv.); *jerəkåp æn -kåp* (Gram); *jè-, jèər-* el. *jeərkåp i* best. *-kåpi* flt. *-kåpər* (Vens.) = rgsm., aranea; når en edderkop spinder ned for en og ikke op igen, betyder det uheld; men spinder den op igen, betyder det lykke, Kr. IV. 361. 157; slår man en edderkop ihjel. viser man lykken fra sig, sts. 158; går der en e— på ens klæder, får man ikke skænd den dag, Kr. VI. 267. 134; hyrdedrenge synger, når de ser en edderkop:

jæðerkåp, jæðərkåp, låŋlor,
vis mæ hur mi for gor,
hæjs ska do mest di höwər lor!
Kr. IV. 352. 56;

el. *jæðərkåp mæ di låŋ lor*
vis mæ hur mi kærəst gor!

Kr. VI. 256. 42, hvor følehornene [det forreste benpar] vender hen, findes kæresten; samme kunst bruger unge folk; el. man tager en e— på hånden og siger: *bitə jeðərkåp, wis mæ hwar mi løk komər fræ!* Kr. IX. 5. 35 (Mors); i æventyret får e— ådslets hals og giver til tak manden magt til at blive e—, om han ønskede det, Sgr. VI. 231 ff.; e— sidder på prinsessens næse, Kr. VII. 268: se kongle.

edderkulde, no. *jæðərkul* (vestj.) overmåde bidende kulde; *de ær ən j—.*

eddernælde, no. J. T. 254. 348, en plante, urtica L. (Als, Sundv.); også: edderbrændenælde, „jellebrænnal" (Haderslev).

edderond, to. *jæðəruñ* (vestj.) overmåde arrig; *hun æ så j—, æn ka et kom nær te hiñ;* se edder; også: *uñ som jæðər o fågy'wt.*

edderpose, no. *jæðərpuwəs æn* (Lindk.) — 1) i tlm. *dær komər æ slem dræŋ frå Koleŋ* (Kolding) *mæ æ jæðərpuwəs ve æ röw,* som drenge bruger, når de vil drille hverandre. 2) *jerəpuwəs æn* (Sall.) oliebille, meloe.

edderslag, no. giftigt dyrs bid; i en besværgelse:

hjorten stander på heden og hinker
og heger:
jeg skal fri dig fra drage og edderslag,
i tre mænds navn, Kr. VIII. 400.

edderslagen, to. *jæðərslån* el. *jiðərslåən* (Thy) siges om kreaturer, der pludselig bliver syge, idet man forestiller sig, at de kunde være „slagne“ af en hugorm; om hugormen siges: den slår *jiðər* (Thy).

edderspændt, to. *jæðərspæň* (vestj.) siges om hvad man ingen vegne kan komme med, ofte siges *j— o döwlblæň*.

edderstentegal, to. så vred at man stænker edder om sig, overmåde vred; Kr. VII. 28.

edderurt, no. J. T. 357, en plante, brandbæger, senecio vulgaris & silvaticus (Thy).

eddervold, no. *jæðərwål de* (vestj.) trommesyge, der antages at fremkomme ved noget, dyrene får i sig ved at drikke, f. eks. ved en „grundorm“, en af de store vandkalve; man indgiver det syge dyr skorpionolie, samt skriver på en seddel: amalia amaliaga amaliagafa for jæddervold, Kr. IV. 357. 109, VI. 263. 104.

eddike, no. *eðək di* (D., Andst, Malt); *æðək* (Agger); *erək di* (N. Slesv.); *æk di* (Vens.); *èjək* (Søvind s.) = rgsm.; *så sur som eðək* (D.); jfr. htsk. essig, mnt. etik Sch. Lübb., stammer fra lat. acetum.

eddikebrygger, no. i tlm. *så suə som æn ærəkbrøqə* (Fjends h.).

eder, steo. se jer.

edling, no. du hente mig ind af en anden slags vin, forglem dog ej, at komm' tre edlinger deri, Kr. II. 81. 20; jfr. tre elver 84. 17; tre ellever 85. 10; elverkorn, svarende til andre visers edderkorn, se Kr. 81. anm.; Aasen, elvarkorn, se Landstads Norske Folkeviser s. 444.

effen, to. bio. *æfən* (D.); *æfən* el. *æfəns* (Agger); *ævən* (Ulvb. h.) — 1) to. god, pålidelig, bestemt; *æn æfən maň* (Røgen) en pålidelig mand; *æn ævən jæn* (Skjærn), god, om ting; föjelig, god at komme ud af det med (Vens.); *dæň ær læŋ æfəns* (Agger) god nok. 2) lige i tal (Vens., alm.); *æfən ælər uæfən* (D., Vens., Agger), alm. spil om pebernødder i juletiden; A. tager et vilkårligt antal pebernødder i den lukkede hånd og spörger B. *æfən ælər uæfən?* B. svarer som han vil; er det lige tal, får han dem, om han svarer effen, og gætter han fejl, siger A.: *ğör mæ əm te æfən* el. *uæfən!* (Andst); jfr. J. Saml. X. 78; effen oder uneffen, Schütze I. 294. 3) bio. lige, netop; *de war ævən så gowə* (Staby), det var fuldkommen så godt; *han kåm liq æfən iň að æ dąr* (D.) han kom lige i dette öjeblik ind ad dören; *han kam æfəňt gaŋəň* (Sundv.); jfr. htsk. eben; eng. even; evner, jævn, odde, ulige.

efne, uo. spille „effen eller ueffen“, *ska vi æfənəs? ve do æfən mæ mə?* (Andst); se effen 2.

efter, fho., bio. *atər* (D., vestj.); *ætər* (Thy, Agger); *ætər* (østj., Vens., Sams, Mols; Sundv., M. Slesv.) = rgsm.; om tid og sted: *kårt atər, let, oba·q atər* (D., vestj); *„no skul ə trèf sè så liq, da di sat uw ètər hawə ètər . . .“*, Grb. 84. 71, nu skulde det lige træffe sig, da de styrede deres flugt ud mod havet; ordet bruges i mangfoldige forbindelser med uo., hvorom det nærmere ved de enkelte stamord; af enkelte særegne betydninger kan mærkes: 1) tilbage igen, i den gamle stilling, i smstn., se attergro, *-kastet, -mure. 2) retningen henimod; *æ væj atər Rif* (D.); *„sin di so de nèr ètər“*, Grb. 26. 28, da de, som var nordpå, så det; *vær, kom atər jæn* (D.) være en på nakken, forfølge en med fjendtlig hensigt; *atər ham! han ræňər mæ æn flæsksij* (Fredericia); *go i bløð atər æ knæbən* (D.) gå i mudder til knæerne; *haň ğèr i snèj ætə skræwət* (Søvind s.); *æ væjr ær eţ atər ət* (Andst) ɔ: vejret er ikke passeligt til det; jfr. Aasen atter; agter, atter o. smstn.; fornons gjav, vand; sluk-.

efterabe, uo. *ætərað -ər -abt -abt* (Sejlstr.) = rgsm.

efterast, bio. Mb. at komme eft—, bagefter (Vens.).

efterbegravelse, no. *ætəbəgrawəls è* best. *-t* (Vens.) begravelsesgilde, efter at den døde er jordet; „de var intj bestemmelsen, de dæ sku væ no ættebegravvels“, To Nov. 32.

efterbud, no. *ætəbåj* (Gislum h.) afbud, se afbud, bagbud.

efterdags, bio. *atərdaws* (vestj.); *ætədaws* (Vens., Søvind, Agersk., Fjolde) — efterdags, herefter; *ætədaws vel æ jøst* (høste) *miňt hø å æn aňən mąr* (Agersk.); Lyngby anfører fra Fjolde betydn. lidt efter lidt, også om en forbigangen tid.

eftergive, uo. = rgsm.; *atərgi jæn ndyət* (D.).

eftergjöre, uo. *atərgyjər* (D.) = rgsm.

eftergjöring, no. *atərgøjrəŋ æn* (Rkb.) efterligning.

eftergræs, no. *atərgræjs de* (D.); *ætərgræs* (Mors) — eftergrøde på græsmarken; jfr. ho.

eftergræsning, no. *atərgresnəŋ æn* (Rkb.); *ætərgresnəŋ* (Agger) — græsning på engen efter høhøst.

eftergrøde, no. *atərgrø æn* (vestj.); *æjtgrø* (Brader.) = rgsm.

efterhæng, no. *ætərhæŋ æn* (Mors) overhæng, tryglen.

efterhøst, no. *atərhøst æn* (Rkb.) = rgsm.

efterhånden, bio. *ætəho·nən* (Hjelmslev h., Mols); *atərhå·ṅs* el. *-hå·ṅ* (D., vestj.) = rgsm.; *ve gaməl hus æ dær o sysəl liq atərhå·ṅs* (D.); „neh vi ku ættehohnen sehn peng hjæm te dem", Tkjær II. 11.

efterkorn, no. *ætərkvon de* (Agerskov) = agterkorn (s. d.).

efterkost, no. Hag. eftermad (Ang.).

efterladende, to. *atərlåðəṅ* (D., vestj.); *ætəlåjən* (Søvind s.) — ligegyldig, om personer.

efterladenhed, no. *ætərlåðənhiјəð*, (Thy) = rgsm.

efterling, no. 1) i udtrykket *ætərlæṅs åṅ* (Mors) en slags vildand, krikand; anas crecca. 2) *ætləŋ æn -ə* (Søvind s.) efternøler; se atling.

eftermad, no. *ætəmaj de* best. *-majət* (Søvind s.) = rgsm.; *di æðə ætəmaðət føst lisom dæm i Swålbjærə* (i Tiset s., Hads h.), Kr. IX. 110. 180.

eftermand, no. *atərmaṅ æn -mæṅ* (D., vestj.) = rgsm.

eftermiddag, no. *atərmæjə æn* (D., Sall.); *atərmæjdə* (Vejr.); *ætərmèja i* (Vens.); *ætərmæjdå* (Thy); *ætərmæjdå* el. *-ðå* (Mors); *ætərmerə æn* (Mellemslesv., Sundev., Agersk., Bradr.) = rgsm.; *han wå hær i atərmæjə, vi ska dærhæn i a—* (D.); *de ær o æ atərmæjə mæ ham* (Malt), det går mod enden med ham; se efternon.

eftermiddagsbed, no. *atərmæjəsbiјəð æn* (D., vestj.) plovtid om eftermiddagen mellem to hviletider; se 2. bed.

eftermiddagsfolk, no. *atərmæjəsfålk* (vestj.) sendrægtige, dårlige arbejdere; *di æ nåk å æ a—*.

eftermiddagskarl, no. *atərmæjəskål æn* (D., vestj., Andst, Sall.) simpel, dårlig arbejder; person, som altid er bagefter med sit arbejde.

eftermiddagsmelmad, no. *atərmæjəsmælmað* (D.); *ætərmæjdåsmælmað* (Thy, Mors); *ætəmerəsmæṅmdl* (Sundev.) — måltid kl. 5—6 eftermiddag; jfr. efternon.

efternat, no. *atərnæt* (Holmsl. klit); *ætənat* (Sundv.) — tiden fra midnat til dag.

efternon, no. *atənown* (Mds. h.); *æ·tərnon i* (Sejlstr., Børgl. h.); *æ·tənon* (Røgen, Støvr.) — eftermiddag; *om æ·tərnoni; æ·tərnons mældər* (Vens.) eftermiddags melmad; *æ·tənons mælmað* (Støvr.); „di æ nøssen bløven fålouet i ettenouen", And. Bars.

efternons gjav, no. *æ·tərnons jaw* (Vens.) eftermiddags gift til køerne.

efteronden, no. Kk. under undern = eftermiddagsmelmad (Sønderj.).

efterse, uo. *atərsiјə* (D.) = rgsm.; *„de to tij, få ðlc skul jə ètəsijəs"*, Grb. 112. 95.

efterskrift, no. *æ·təskrõwt æn* (Silkeborg) = rgsm.

efterslik, no. *atərslek æn* (Rkb.) efterslik, *fo æn at—,* få rester fra et gilde.

eftersluk, no. *æ·tərsløk et* (Valsb.) et lille gilde på levningerne fra et andet.

efterslæb, no. *atərslæv* (Rkb., Malt) 1) slid og slæb med arbejde efter tiden (Malt); også: *han ær æn a—,* en, som kommer bagefter. 2) den sidste kærv, som tages efter den regelmæssige omdrift, jfr. udslæb, pinekjærv.

efterslæt, no. *atərslæt æn* (Hmr.) eftergrøde.

eftersmag, no. *ætərsmåq æn* (Agger) = rgsm.

eftersmæk, no. *atərsmæk æn* (D., vestj.); *ætərsmæk* (Agger); *æ·təsmæk è* (Sejlstr.) — eftersmæk; *„dè wil nåk kom ètəsmèk"*, Grb. 69. 75, jfr. 80. 94; *sistə pek o atəsmæk!* siger börn, når de til afsked giver hinanden to smæk; se pik.

eftersmöre, no. *atərsmör æn* (Rkb.) = eftersmæk.

eftersnak, no. *atərsnak* (Rkb., Vejr.);

æṭərsnak (Mors); *æ·tərsnak è* (Sejlstr., S. Hald) = rgsm., *rẹ awtål gir eŋən aṭərsnak* (vestj.).

eftersom, bindeo. *atərsom* (D.); *æṭərsom* (Mors); *æ·tərsom* (Vlb.) = rgsm.; *hañ tò imọ·i dæm æ·təsom di kòm* (Søvind s.) han tog imod dem efterhånden som de kom.

eftersommer, no. *aṭərsomər æn* (Rkb.) = rgsm.

eftersting, no. *æṭəsteŋ* (Lild s.) = attersting.

eftersyn, no. *æṭərsjøn æn* (Mors, vestj.) = rgsm.

eftertale, no. *æṭərtål æn* (Mors) omtale, tale om en fraværende.

eftertid, no. *æṭərtij* (Agger) = rgsm.; *no skal æ håw* (huske) *de for æ—*.

eftervin, no. *aṭərvin* (D.) det sidste som destilleres over af dranken (s. d.) og som sættes tilside for at blandes i næste brænding.

efterår, no. *aṭərọr æn* (D.); *æṭərọr* (Thy); *æ·tərọr è* (Vens.); *æ·tərọə et* (Søvind s.); *æ·tərår it* (Brader., Agersk.); *æ·təråə* (Sundv.) = rgsm.; *i æ æ·tərår* el. *æ·tərårs* (Agersk.) om efteråret.

efterårsfiskende, no. *æṭərorsfejskin de* (Agger) fiskeriet om efteråret.

efterårsgrøde, no. *aṭərosgrø æn* (vestj.) efterårsgræsning på engen.

efterårskorn, no. *æṭəroskọn* (Søvind s.) vintersæd.

efterårsto, no. *æṭərorstow de* (Thy) efterårsuld.

eg, no. og smstn. se æg.

eg, no. *ẹq æn ẹq* el. *ẹqər* (Agersk., Hads h.); *iịəq æn* (D.); flt. *ịəq* el. *ịəqər* (S. Hald); *eək* (Ang.); *iək* (Egebæk); *ịq æn* (Malt); *jẹq æn* (Mors); *jẹq æn jẹqiə* (Søvind s.); *jiq æn jiq* (Thy, Agger); *jiq æn jiqer* (Vens.); *jiịəq æn* (S. Sams) = rgsm.; både træet, quercus, og stoffet: egetræ; i tømmeret göres forskel mellem: *æ hwiðə å æn ịəq* og *æ kaṇ* el. *æ grọ iịəq* (Andst) splinten; et rim siger: *ẹq, bøq, bevəresk; sịli, pịlə, vikwest* (Tåning); *ẹq å æl, de briñər træl* (langsomt, vanskeligt), *bøq å esk, de briñər fresk* (Agersk.); *så sæj såm jiq* (Agger); jfr. Aasen, isl. eik huk.; mnt. eke, htsk. eiche, eng. oak.

ege, no. *jeqər æn -ər* (D., vestj.); *jẹq* el. *jeqər æn -ər* (Mors, Thy); *jiq æn -ər* (Agger); *jẹq, jiq* el. *jiq æn -ər* (Vens.); *jeqər et -ər* (S. Hald h.; fk. Hvejsel); *jịəq æn jiịəqər* (S. Sams); *jeqə æn* = flt. (Søvind s., Hads h.); *jæqər æn -ər* (Gram s.); *jeək æn jəkə* (Sundev.); *jekə æn -r* (Ang.); *jekər æn -ər* (Bradr.) — ege i et hjul, der hører 12 eger til hvert hjul; jfr. Aasen eika, huk.

egebark, no. *jeqibark de* (Randers) = rgsm.

egebjörn, no. *ẹqəbjöṇ æn* (Agersk.) en eghjort, et insekt.

egebul, no. egeplanke, se kviekalv; 2. bul.

egekiste, no. *æn jeqə kejəst* (Vor h.) en egetræs kiste.

egel, to. se ækel.

egen, to. *æjən* itk. *eñt* flt. *æjən* (D.); *hans æjən hæjst, mi æjən hus;* glds. *hans nijən, mi nijən;* flt. *æjən, nijən, nijən* (Mors); *wòr èjən hæjst, mi èjən hus* el. *nèjən* = flt.; sj. *wòr èjən hus* (Thy); *mi ijn hæst, men ijn kow, met ij* el. *ijn fọr, men ijn cyər, hans ijn* el. *ij huws; pas do det ij* (Vens.); *iən* itk. *iət* flt. *iən* (Havbro s.); *min in ku, mit it hus,* flt. *in* (Løgstør); *æjən* itk. *æjət* flt. *æjən* (S. Hald); *èjən* itk. *èjəñt* flt. *èjən* (Søvind, Hads h.); *de æ sin iṇ* el. *si niṇ hæst, de æ hans iñt hus,* flt. *iṇ* (vestslesv.); *in* itk. *iñt* flt. *iṇ* (Bradr., M. Slesv.); *sit æjənt nawn* (Ang.) — 1) hvad der tilhører en selv; *de æ mi èjən saq; a sejər å met èjəñt; po èjən hoñ; stọ si èjən èsart,* løbe sin egen risiko (hazard); *hål sè vè si èjən sị* (Søvind s.) ɔ: ikke göre indgreb i andres ret; *dær ær eŋən, dær ær fålå·* (forlegen) *mæ si nijən uðən æ grydmañ* (Mors) han vil næmlig af med sine potter. 2) sær, vanskelig, om mskr og dyr; *ẹqən, ẹqən* el. *eqən* (D.); *ẹqən* (Løgst.); jfr. Aasen eigen, isl. eiginn; mnt. eigen, egen, Sch. Lübb.

egensindig, to. *æjənsiñə* (D.); *æqənseñə* (vestj.); *ẹqənseñdiq* (Agger); *æjənsiñə* (Sundev.) = rgsm.; tlm.: *han æ sjælråðə o ẹqənsiñə, ål lisom Krestən Vrọ; han æ hwærkən twærə ælər ẹqənsiñə, mæn hwa han vel, de vel han* (Andst).

egenskab, no. *æjənskop* (Angel) „Bønderne have för været under e— (livegenskab), men nu have de deres steder til ejendom“ Hag.

egepind, no. *ẹqəpiñ æn -piñ* (vestj.) = rgsm. se bjærgmand.

egepæl,. no. *jiqəpæl i* (Vens.) = rgsm.; *„hąj drywər i jiqəpæl nir liq we sijn å hywlspurə“*, Grb. 40. 7.

egern, no. *ękən* [*et*] *-ə* (Sundeved) = rgsm., et dyr, sciurus vulgaris; jfr. Aasen ikorn, isl. ikorni hak.

ege sig, uo. *ęk sæ* ft. *ękt sæ* (Fjolde) finde sig i ophold på fremmed sted, jfr. eje sig, ide sig; se ege Kalk. s. 445, holde af.

egeskab, no. *ikəskaf et* (Egebæk) = rgsm.

egeskaft, no. *iqəskawt æn* (Malt); *ijəqəskawt æn* (D.) — skaft af egetræ.

egetor, no. *ijəqətor æn* (Malt) et purrekrat, forkrøblet egekrat, se torreset.

egetræ, no. *jęqitrè et* (Søvind s.); *ęqətræ et* (Hads h.); *jiqətrèj è -trèjər* (Vens.); *jeqitrę æn -tręər* (Mors) = rgsm.; i Bredsten s. står ved præstegården et gammelt egetræ, når det omhugges, brænder gården; så snart grene afhugges, bliver der ildløs, Kr. IV. 263.

egetømmer, no. *jęqitèmə de* (Søvind s.); *jeqtæmər de* (Thy) = rgsm.

egeæble, no. *iqævəl æn -ævlər* (Andst h.) — 1) et agern. 2) galæble på egens blade.

egl, to. *æqəl* (Thy, Holstebro); *èqəl* (Lild s.); *eqəl* flt. *eqəl* (D., Sønderj.); *ęqəl* el. *eqəl* (Agger) — sur, öm ved tænderne af syre, både om mnsker og dyr; *æqəl ve æ tæñ; tykmjælk å tårəbråkər, de æ gåt får eqəl tæñ* (Sønderj.); *min tæñ ær blòwən èql o å eð tranbær* (Lild s.); jfr. Aasen igla, væmmes, føle kvalme.

-egle, no. jfr. htsk. igel, pindsvin, isl. ígull, søpindspin; svin-.

1. egle, uo. *æqəl æqlər æqəlt* (vestj.); *ækəl æklə ækəlt ækəlt* (Sundev.); *æwl -ər -ət* (S. Hald, Andst h., Viborg) — *æqəl sæ iñ o jæn*, vælte sig ind på en for at yppe kiv, jfr. Aasen egla; ilke.

2. egle, no. *æqəl æn æqlər* (vestj., Thy, Sall.); *eqəl æn eqlər* (D.; hak. S. Sams); *èql æn èqlər* (Vens.); *èqəl æn èqlər* (Vejr., Mors, Agersk.); *ekəl æn eklər* (Bradr.); *ikəl* (Fjolde, Kok.) — 1) istap (Vens., D., Sønderj.) *de frysər æqlər ve æ feŋer* (Sall.) ɔ: det fryser overmåde hårdt; *han gor mæ nòwən feŋər lisom eqələr* (S. Hald) ɔ. med iskolde fingre; *do hår æn ęqel ve di nijəs* (D.) ɔ: en dryp ved næsen. 2) angelen af lebladet, som drives ind i skaftet og dèr fæstes med en ring (vestsl., Andst); en lille tap på selve leens angel, der passer ind i et hul, *eqelhwolət*, i skaftet, således boret, at når eglen drives deri, er leen rigtig skæftet (Gjern h.); se Aasen eikel, tange på le; jfr. Aasen jøkul, isl. jökull hak., ikkel, Rietz 290, pig; eng. icicle, istap; mnt. jokele, Sch. Lübb.; hægl; hus-.

eglesöm, no. *eqəlsöm æn* (Andst h.) et söm, der slås fast i skaftet, hvor lebladet fæstes, for under arbejdet at hindre, at græsset samler sig i vinkelen mellem skaft og blad; jfr. hæglesöm.

egltandet, to. *èqəltañ* (Vens.) ömtandet, som ej kan tåle koldt el. surt ved tænderne; se egl.

egn, no. *æjn æn -ər* el. *æjn* (Vens.; D. alm.) = rgsm.; *æn guwə, reŋ æjn* (D.) frugtbar, fattig egn; *guwə æjnər* (Vens.) frugtbare egne; *ræjs òw ejnən* (Silkeb.) rejse bort fra egnen; *dè ær it ræt læŋ sin hañ kòm hejə te èjnən* (Søvind s.); *orhusèjnən* (sts.); *iðən hijə æjn* (Støvr.); *æn ka nåk se i var æjn de vel gå* (vestslesv.) ɔ: man kan nok se, hvad retning, udgang det vil tage; se binde-, lusk-, om-, pinde-, skov-, timians-, tørve-, vester-, øster-; jfr. mnt. jegene, Sch. Lübb.

egne sig, uo. *æjn sæ -ər æjənt æjənt* (Vens.) = rgsm., passe for noget; *de æjnə sæ eŋən teŋ te* (Agger); se egen, to.

egning, no. *æjnəŋər* flt. (D., vestj., Mors) egn; *de ær et skek i di hær æ—, de vil et go i añər æ—.*

egt, to. se ægte.

egt, no. *æjt, jæjt de* (Thy, Rkb.); *æc* (Agger); *èjt æn èjtər* (Lild s.) — byldemoder, *æ æjt i æn byl* (Rkb); *dær bålər æn æjt uð a hans feŋər* (Mors); materie: *vi klæmt så møj æjt ur åər* (vestj.); jfr. egt Kalk. s. 446; mnt. eck Sch. Lübb.

ehvar, steo. se enhver.

ei, uo. se æde.

ej, kendeo. se en.

ej, bio. = rgsm., nægtelse; *æñtən han vel èlər èj* (Søvind s.); ordet bruges som forstærkende efter en forudgående nægtelse i heftige udtalelser, men altid således, at et biord el. en ed går umiddelbart foran; *nęi, a vèl rèjtinåk èj*, ellers:

næj, a vèḷək, a kaṇəki (Søvind s.); *a vel it mèj, de vèḷ a èj* (sts.); jfr. isl. eigi.

ejder, no. flt. i udtr. *han rænər åṃ i æjðər å böjðər* (Mellerup) — ? — siges om en, der strejfer omkring fra by til by; er det: egn, el. har ordet noget at göre med eid (Aasen) landtunge? i Mellerup hedder mejer: *mæjð* flt. *-ər* (s. d.).

1. eje, no. *æj* (Valsb., Vens.) ejendom; *sit iñt ær æ bæst æj* (Valsb.); *„lok åp få met æj, te cerk go min wæj“*, Grb. 97. 21; jfr. gldsk. ege, Kalk. 443.

2. eje, uo. *æj -ər -ət æjət* (D.); *èj -ər -ə èjə* (Vens.); *èj -ə -ət èjət* (Søvind s.); *æj -ər æj æj* — 1) = rgsm., *hañ mèstər åḷ dè hañ èjər å hðə* (Søvind s.); *hañ æjər eṭ læŋər fìr skæḷəŋ* (D., vestj.); „no ejer di dem sjæl, men i æller daww hoer di unne Kjasholm“, Blich. Bindst., ɔ: nu er bønderne selvejere. 2) skylde bort; *vi æjər maṇə pæŋ hen* (Herning, glds.) skylder; også: han kunde gærne eje, at jeg gjorde lidt for ham (Vens.) ɔ: fortjene; jfr. ege, Kalk. 442; Aasen isl. eiga. 3) eje sig Mb. blive hjemme, finde sig til rette på et sted (Sønderj. eft. Outz.); se: ege sig.

ejegammel, to. *æjgaṃəl* (vestslesv.) overmåde gammel, se ejegod.

ejegod, to. *æjguwə* (D., vestj.); *æjəguwə* (Agger); *æjgoi* (Agersk.); *èjəgowə* el. *-gu* (Søvind) — overmåde god; *så æjguwə som æ daw æ låŋ* (vestj.); jfr. isl. æ, altid.

ejen, to. se egen.

ejendom, no. *æjəndoṃ æn* (D., vestj. alm.; huk., Vens.) = rgsm.; se land-.

ejer, no. *æjər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *èjə æn -rə* (Søvind s.) = rgsm.; se gård-, hus-, kirke-, tang-, ud-.

eje-rar, to. *æjrår* (D., vestj.) overmåde elskværdig, kælenavn til et barn; se ejegod.

ejermand, no. *æjəsmąj i* (Vens.); *æjərsmañ æn* (Hmr.); *èjəsmañ æn* (Søvind s.); *æjəsmañ* (Agger); *æjermañ* (D.) = rgsm.; *„dè kam ðlər æjəsmąj sin“*, Grb. 184. 25, der kom aldrig siden ejermand; jfr. eje no.

ejeskarn, no. *æjskån æn* (D., vestj.); *æjskan æn* (Agersk.) — et stort skarn; se ejegod.

ejesød, to. *æjsøð* (D. vestj.) overmåde sød, kælenavn til et barn; se ejegod.

ejland, no. *æjlañ æn æjlañ* (D.); *æjlañ et æjlañ* (Agersk.); *æjlañ et -lañər* (Bradr.) — alm. om øerne i vesterhavet, *öwər te æ æjlañ* (D.); *æn æjlañs miṇəsk* (D.) en person fra vesterhavsøerne, også: *æ— folk, skek;* jfr. mnt. eilant Sch. Lübb., eng. island.

ejle, bio. se endelig.

ejn, no. se egn.

ejomståj, bio. se endomstunder.

ejs, no. se es.

ejse, no. se esse.

ejsen, bio. se ellers.

ejåns, bio. se ijåns.

ek, no. se æg.

Ekernførde, no. by i det sydlige Slesvig; „wo skadron loe i Enkelfyr“, Blich. Bindst.

ekkage, no. *èkkaq æn -kaqər* (Lild s.; Thy); skal også kaldes: *ekåq* el. *eqkåq* (Sennels, Thy) — et stykke bagværk, en „kovring“ i form af et skævt parallelogram, der skal ingen æg være i den.

ekken, steo. se hvilken.

eks, no. i udtr. *han æ guwə te o hål hans fålk i eqs* (Lindk.) ɔ: holde dem i stramme töjler; *sæt i èqs* (Vens.) sætte rask i arbejde.

ekse, uo. *æks -ər -ət* (Agersk.); *eqs -ər -ət* (D., Andst h., vestj.); *èqs* (Vens.) — sætte i rette; *eqs jæṇ* el. *eqs mæ jæṇ* (vestj.) kommandere, tumle med en.

ekstra, to. bio. *eqstra* (D., vestj.) fortrinlig, udmærket; *de æ så möj e—,* også: *e— guwə,* udmærket god; jfr. fr. extra, det samme; lat. extra, udenfor.

ekstradram, no. en dram udenfor regelen; *„i gaməl ståər, de nåk wæst, hwar hąj ku ta hans dawlə fø, mèn eke hwar hąj skuḷ få æqstradramən“*, Grb. 62. 46.

el, no. *æḷ æn æḷ* (Agersk.); flt. *æḷər* (D.), flt. *æḷə* (Søvind s.); *æl æn æḷ* (Vejrum); *æḷ æn -ər* (Vens., Agger) — elletræ, alnus L., også stoffet; se pil; *æḷboñər te klusər, æḷklusboñər* (D.) elletræsbunde til trætøfler.

eldi, no. se elm.

elefant, no. *eləfa·ñt æn* (Lindk.) = rgsm.; et kortspil med fem kort, som mest spilles af to; hver skriver 3 kridt-

kors foran sig = 15 points, korsets midte 1, de fire arme 4; hvert stik en streg; den, som først får sit kors slettet, har vundet; jfr. græsk elephas.

elendig, to. *elæn̄ə* (D., vestj.); *alæn̄diq* (Thy); *èlæn̄di* (Søvind) = rgsm.; vistn. fremmedord; *hun æ så èlæn̄di i hin̄ jæn̦ si̦* (Søvind); også bio. „de klauet sæ så alendig, som de ku vær en bettæ bån“, Jyden I. 43. 2; forstærkende: *elændiq wal* (Sall.) overmåde vel; det var så elendig bitte, Kr. V. 133, overmåde lille; jfr. mnt. elende, elendich, Sch. Lübb., hjemløs, forvist, som er i et andet land.

elendighed, no. *alæn̄diqhiþð æn* (Thy); *elændihjæ æn* (Vens.) = rgsm.; *tesæt* (tilsætning), *ar̦mor̦ å elæn̄əher̦ leqər i æn trekan̄t* (N. Slesv.) siges med hentydning til byerne Tiset i Gram s., Arnum i Höjerup s., Endrupskov i Gram.

el-hus, no. *æl̦huș è* (Vens.) et hus, hvor lade og stuehus er bygget ud i et i en vinkel som et L, jfr. tehus, emstreg, elsted.

eligen, bio. se alligevel.

elke, uo. se ilke.

ellebarn, no. elvebarn; skal fødes over jorden, derfor må folkene i gården gå i seng, at ellekvinden kan få plads, Kr. III. 41. 57.

elleblad, no. = rgsm.; når man hver nat ligger på syv elleblade, kan ingen sygdom komme til en, Kr. IV. 397. 548. 407. 634.

ellebusk, no. *æl̦bosk æn* (Tåning) = rgsm.

ellebut, no. *èləbut æn* (Vens.) en lille fisk, elrits, phoxinus; elbøtte, V. S. Ordb.

elledreng, no. elvedreng; hvor elledrenge danser om natten, kan intet græs gro, Kr. VIII. 44. 80, 43. 78; grönne e—, Kr. IV. 45. 48.

elledrille, uo. *el̦drel̦* (vestslesv.) drille vedholdende og stærkt; er mulig beslægtet med egle 1., ilke (s. d.).

ellefolk, no. *æl̦fålk* (Mors, vestj., D., Vens.) elvefolk, sættes af folket i forbindelse med elletræer; ved bækken, hvor der gror elletræer, bor ellefamilien, som har en rød ko, Kr. VIII. 44. 81; manden ser ud som en gammel mand, med sid hat på hovedet, konen er dejlig men er hul i ryggen, Thiele Folkesagn II. 176, Kr. III. 39. 53, VI. 31. 42; ellekællingerne går i store flokke, men siden 1811 er ingen flere født, Kr. VIII. 40. 72; kvinderne var fortil at se som de gæveste jomfruer; guldkroner havde de på hovederne; men bagtil var de hule som dejgtruge; mændene havde glimrende bælter om livet og hatte på hovedet, Gr. Gl. d. M. I. 154; de er ikke höjere end en bikube, Kr. VIII. 42. 75; de er „folk“ og ikke „mennesker“ og må drage bort, da kristentroen bliver dem for stærk, Kr. IV. 44. 46; ellekonen har et barn på ryggen og bryster så lange, at hun lægger dem over skuldren for at give barnet die, J. Saml. I. 420 (Fur); hun løsker sit barn, Kr. IV. 46. 50, reder börnenes hår, Kr. VIII. 45. 82; ellefruen forfølger en mand, Gr. Gl. d. M. I. 154. 155, Kr. VIII. 45. 83; hun synger dejlig, Kr. VIII. 42. 75, blandt ellebuskene, Kr. VI. 29. 39; danser med karlen under ellene, så det bliver hans død, VIII. 40. 73, I. 47. 113; bjærgtager en pige, som mister forstanden, Kr. III. 52. 70; kommer til kulbrænderen ved milen, men han kaster ild på hende, Kr. VI. 28. 38. 40, III. 38. 52. 53, VIII. 43. 78; forfølger karlen, men kan ikke løbe tværs over den plöjede mark, Kr. VIII. 42. 75; når hun frister en ved sin skönhed, er der det råd at sige: „vend dig om og lad mig se, om du er ibag, som ifor!“ så forsvinder hun, J. Saml. V. 205, Kr. VIII. 40. 73; man kan mane hende og sige:

ellekone, ellekone, est du herinde,
så skal fanden føre dig ud
med femten gloende egepinde!

J. Saml. III. 408. 4, se bjærgmand.; de besøger gården i gårdfolkets fraværelse, Kr. VIII. 45. 82; stjæler i gården, Kr. IV. 43. 45, stjæler fødevarer til bryllup, deres kirkevej fører gennem gårdens stue, Kr. IV. 39. 42; har store skatte, Kr. VI. 27. 37; låner et brød, men hverken det første eller sidste af bægten, låner et kristentöj og lönner långiveren med rigdom, Kr. III. 40. 54. 55; holder bryllup under bondegården og giver bondekonen et fint brød til gave; det er bagt af de spildte kærner fra ovntörret korn, Kr. VI. 26. 36; de råber til høstfolk, Kr. VIII. 42. 76; andensteds omtales, at de skyder kvæget, Gr. Gl. d. M. II. 77 (Falster). Om elle-

folket findes mange henvisninger hos Werlauff Antegn. s. 379 ff.; se Rietz älv, Aasen elv; Fritzner [2.] alfr, Árnason þjóðsögur I. s. 1 flg.; elverhöj; om deres oprindelse se engel 1; edling, elst.

ellehöj, no. elvehöj, ligger nordenfor Vedvad, Kr. VIII. 42. 77; jfr. I. 69. 113.

ellemo, no. se almo.

Ellen, no. *eḷən* (D.); *ѐḷən* el. *æḷ* (Søvind) alm. kvindenavn; stammer fra Helene.

ellepige, no. *æḷpiq æn -piqər* (vestj.) elvepige; hun er klædt i lange grå klæder, hul i ryggen, synger og drikker jule- og nytårsaften om brønden, Kr. VIII. 44. 80; låner en kam hos en kristen pige til at rede en forbyttet bruds hår med, Kr. IV. 38; låner klæder, giver rigdom til lön, Kr. III. 41. 56; danser med en, så han mister forstanden, Kr. VI. 30. 41; giver en pige at drikke, så hun bliver forstyrret (sts.).

eller, bindeo. *hær, æḷər, hæḷər* (D., vestj.); *hæḷər* (Thy); *hæḷər, æḷər, hæjər, hær* (Sem); *ѐḷə, hѐḷə* (Søvind); *hæ, hær* (Gjørding, S. Jyll.) = rgsm., se enten; I fanger mig Daniel Burmand, he'r ow I slår ham ihjel, Kr. II. 175. 2, eller også; *añtər åw* (Bradr.); *æñtər åw* (Fjolde); *de ska væ mjælk æñtər åw de ska væ fløt* (Fjolde); om „eller“ lyder gåden: der bor en mand i Maribo, han hedder hverken grød eller vælling, men midt imellem, Sgr. VI. 25. 331; jfr. Aasen elder, isl. eða, eðr; end, hverken.

elleris, no. *æḷris di* (D.) ellebusk, se ellerunte.

ellers, bio. *hæḷes, hæḷəns, hæḷən* (Vens.); *hæḷərsəns* (Hindst h.); *hæḷəs, hæḷəsən* (Mors); *hæḷəs, hæjs, hæjsən* (Agger); *æjsən, hæjsən* (D., vestj.); *æjsən, æjs, æḷsən* (Lindk.); *hæjs, hæjsən* (Hmr.); *æjs* (Randers); *hæḷəs* (Støvr.); *hæḷəs* (S. Sams); *æḷsən* (Ribe); *ajsən* (Åbenrå); *hѐḷs, hѐḷəs, hѐḷsən* (Søvind); *æjsən* (Agerskov); *æjsən* (Sundev., Bradr., Ang., Valsb.) = rgsm.; „*de wa da hæḷən i luwrkat*“ Grb. 50. 148, det var da ellers en lurendrejer; *do ska mѐj hѐḷəs ǧѐər a it; a måt ta fat i ham, hѐḷsən hòj hañ faḷən neə; næj, hѐḷs tak!* nej, ellers tak; *a ska hѐḷsən lẹ dѐ!* (Søvind), jeg skal rigtignok lære dig = *a ska hæḷəns wis dæ nuə* (Vens.); *Tåsə Hans, væn di æjs iḷ toḷ å*, J. M. 53, Tosse Hans, hvem de ellers ikke regnede; „ejs wa et ringer end begrauels“, And. Begr.; jfr. Aasen elles, isl. ella, med komparativform ellar, elligar; svensk eljest.

ellerunte, no. *æḷroñt æn -ər* (Malt) stage af elletræ, *æḷroñtər o rø skeq, di gror o sur boñ;* andre steder siges *æḷris* (D.); *rø hor å æḷə gròwə ǧæn o skiən groñ* (Tåning) el. *rø skæq å æḷstoƀ* (sts.).

elleskudt, tf. „*prẹjsən wa blѐwən lisom æḷəskòt i hær*“, Grb. 99. 64, elveskudt, ɔ: betagen af lidenskabelig attrå.

ellestang, no. *æḷstòŋ æn* (Søvind s.) = rgsm.; bruges alm. til høstænge.

ellestub, no. *æḷstoƀ æn -stoƀ* (Tåning) se ellerunte.

elletræ, no. *æḷtræ æn -r* (Vejr., D.); *æḷtrѐ et* (Søvind s.) — træet og stoffet; se Else.

elleve, talo. *öḷə* (D., Mors); *òḷə* (Thy, Vens.); *öḷə* (Hell. h.); *òḷu* (Søvind s.); *ѐḷə* (S.Sams); *öḷə, æḷə* (Sem); *æḷå* (Sundev.); *æḷə* (Bradr.); *æḷo* (Emmerlev); *eḷə* (Ang.); *æḷə* (Fjolde) = rgsm., 11; *ѐn fæm ѐñ òḷu stòki* (Søvind) en 5 eller 11 stykker, siges spøgende om et ubestemt tal; *a gor imæḷ öḷə o fæm* (D.) ɔ: i stor uvished om noget, som skal afgöres; *han læwər mæḷ öḷə o fæm o hår eŋənster hjæm* (Lönb.); *syw å ni, de æ riqələ öḷə, å æn skeḷəŋ te toba·k, de ær æn mark å jæn* (N. Slesv.) spøgende ved opgörelsen af et regnskab; jfr. isl. ellifu.

elleve billeder, no. *æḷå beḷərə* (Sundev.), se billede.

ellevesindstyve, talo. *öḷəsiñstyw* (Sall.) = 11 . 20 = 220, se J. Saml. VIII. 168; ti, tyve.

ellevild, to. *æḷəviḷ* (D., Agersk. alm.); *ѐḷəwiḷ* (Vens.) = rgsm.

elligen, bio. se alligevel.

elling, no. se enling, ælling.

ellingen, bio. se endelig.

elm, no. *æḷm æn* (Agersk.); *æḷdij æn* (S. Sams) — et træ, ulmus, somme sige: *æn æḷmt,* kaldes også epern (Sundv., Ang.); hvad er *-dij?* sammenlignes kan: *udij* (N. Sams) udyd.

Elsabe, no. *Æḷsbə* (D.) glds. kvindenavn; stammer fra Elisabeth.

-else, alm. afledningsendelse, se f. ex. begyndelse, bredelse, kjendelse, störrelse o. s. v.

Else, no. *Ælsə* (D., vestj.) alm. kvindenavn;

eq o bøq o ælantre,
de ka sæj Ælse,
sul får ən par skæləŋ hælər trij
de ka sæj Ælsə Mari'j (vestj.);

stammer fra Elisabeth.

elsen, bio. se ellers.

elsk, no. *ælsk* (Holstebro), *å leq æ— o,* lægge vind på.

elske, uo. *ælsk -ər -ət* (vestj.) — 1) ordet er kun lidet brugeligt, undtagen i viser, hvor rgsm. anvendes; i ramsen, når man plukker bladene af chrysanthemum, hedder det: han elsker, med smærte, overmådig, overdådig, *æn lilə betə kuwən, slæt et* (D.); *di ælskə, lisəm huñ ælskə swyn,* Sgr. I. 190. 1122 (Lisbj. Terp). 2) fåret elsker det nyfødte lam, ɔ: slikker det (vestj., Søvind s.); jfr. Aasen, isl. elska; af-.

elst, to. *elst* el. *ælst* (Angel), også *esəlt* (Sundev.); ordet er alm. i Mellemsl. om hvad der er uhyggeligt at høre og se, om ubehageligt vejr, slem røg el. lugt, kun ik.; det var e— at høre el. se; omtr. svarende til nörrej. ølet; „de ær ælst får æ öjn, væn dær æ ield i æ skæg", Gr. Gl. d. M. III. 218. 218, det er slemt for öjnene, når der er ild i skægget; Lyngby anfører hos Hag. begyndelsen af Gutasaga: þa war Gutland so eluist, at þet daghum sanc och natum war uppi; smlgn. eng. elvish af elf; ellefolk.

elsted, no. *ælste æn* (Mors) = elhus, jfr. korshus, kroghus, vinkelhus.

elvte, talo. *ölt* (D., vestj.); *öløt* (Mors); *öløt* (Hell. h.); *èlut* (Søvind s.); *èløt* (Thy); *èlənc* (Vens.); *ölt, ælt* (Sem); *ælåt* (Sundev.); *ælt* (Bradr., Emmerl.); *ələt* (Ang.); *æløt* (Fjolde) = rgsm.

elyvler, elövler, bindeo. se alligevel.

1. em, no. *jæm æn* (Rkb., Hell. h.); *jèm* (Søvind s.); *jæm æn* (D., Agger; hak. Vens.); *iəm æn* (Ang.); *em de* (Agersk.) — æm, damp af mad, af en kogende kedel; jfr. Aasen eim, isl. eimr hak.

2. em, no. *æ wæj løbər i æmər* (Mors), i m-streger, zigzag; *de gor i æmər å peər* (N. Slesv.).

em, bindeo. dersom, se end 3.

em, steo. se 3. den.

embede, no. *æmbəð æn* (D., vestj.) = rgsm.; „skafferer! gjør jer embei!" And. Bars.; jfr. Aasen embæte, isl. embætti itk.

embedsiver, no. = rgsm.; *„mun de dep ka eñc sul hans èmbəsywer?"* Grb. 24. 40, mon det dyp ikke kan svale hans e—.

embedsmand, no. *æmbəsmañ æn* (D., vestj.) = rgsm.

eme, uo. *em -ər -ət -ət* (Agersk.); *jæm -ər -ət* (D.; Vens., Søvind s.); *jæm -ər -ət* (Rkb., Agger) — dampe.

emmedragi, no. flade kager, dannede som ænder (se drage) og som bages i ovn el. emmer; så kommer jeg vel til at stå op og bage nogle emmedragier til dig, Kr. V. 364; se Kalk. ammedrage; knæpkage, vak, vrap.

emmer, no. *æmər* flt. (Vens., Mellemslesv.); *jæmər* flt. (Hell. h.) — glødende aske, jfr. pussel; *gloj æmər* (Vens.); *dær æ hwærkən il eñ æmə* (Søvind) der er hverken ild eller emmer; jfr. Aasen isl. eimyrja.

em-sodden, to. *jæmsöjən* (D. glds.) dampkogt.

emstreg, no. *de gor ur å iñ i æmstræqər* (N. Slesv.) ɔ: går ud og ind i bugter; se 2. em.

emter, no. uo. se æmter, entre.

en, no. se ørn.

1. en, talo. hak. *jèj*, huk. *jæn*, itk. *jit* el. *jet* (Vens.); hak. *jiñ*, huk. *jæn*, itk. *jèt* (S. Sams), men når der tælles: *jæn tòw trèj;* hak. *jeñ*, huk. *jæn*, itk. *jet* (Gjerrild); fk. *jèn*, itk. *jèt* (Søvind s.); fk. *jæn*, itk. *jet* (D., vestj.); fk. *jen*, itk. *jet* (S. Hald); fk. *jen, jin*, itk. *jent, jet, jit* (Ang.); fk. *jæn*, itk. *jit* (Bradr.); fk. *iən*, itk. *iət* (Fjolde) = rgsm. 1) *æ klåk æ jæn; jet a tåw; dær ær et jæn a huñər dær ka gyjər ət* (vestj.); *di æ jen, sånær som i et fað gröð, dær æ di liwal tåw* (Randers); *jæn imoð jæn, mæn tåw om fañən* (D.); *„haj tal donis te dèm å ga åsə jèj-ə-tow èn wældi ørfiqən"*, Grb. 27. 54; „no jæn ow tow, æntən ska I teesk helle ow loen", Jyd. I. 31. 2, nu et af to, enten skal I tærske eller ud af loen; *sæt lys o jæn* (vestj.) sætte lys over et: når fiskerbådene ikke er kommet hjem för det er mørkt, sætter deres venner i land to løgter ud, således, at når de på søen holde lysene over et, træffes et åbent sted i revlen; *jit o de sam* (Agger); *min æ jit,* kan siges i kortspil, når spilleren viser

sine to sidste kort af samme farve og som tager to stik; *de jit hår de añt o bətyj* ɔ: fra det ene kan man slutte sig til det andet; *de komər uwð o jit; jit a tåw ska do gyjər; jit o añt, hwans hañ no ku feñ pow; liq mæ jit,* lige med det samme; *dæñ jæn awðs, aðəm* (Agger); på en ejendommelig måde siges i Sundv., Ang., M. Slesv.: *æn jæn, et jet* ɔ: en til; *de trækər op te æn jæn mål,* det trækker op til en byge endnu; *æ kañ nåk ha et jet kåp kafə* (Sundv.) jeg kan nok drikke en kop kaffe til; *di vil uər et jet gåŋ å se,* J. M. s. 53, de vilde en gang til ud at se; *dær vår an jen* (Ang.) en til. 2) en og samme, uforandret, uafbrudt; *o jæn tij, de komər o jet uð, de æ mæ jet fjèt* (vestj.) det er mig ligegyldigt; *de æ jet å de sam* (Mors); *de løv uð i jet fåmæ;* spøgende: *fir o halfja·r, æ de et jet o jet?* (vestj.). 3) en af de nærmeste el. sidste; *jæn å æ daw* (D.); *jæn a dæm sist or kåm han* (vestj.). 4) nogen, noget; *dær wår jæn dær så ət; a vel sæj dæ jet; jæn vel så, o jæn så; jet o añt* (vestj.); *„jèj støbə kulərn, in an skuə dèm å“*, Grb. 234. 93, en støber kuglerne, en anden skyder dem ud; *èn an* huk. se 94. 96; *hons æ de fòr i jej, æn jæn, è jet?* hvad er det for en, et? *jej te, jæn te, jet te* (Vens.); med stærkt eftertryk: *æ hæst kåm i jæn tårənsprøŋ* (D.) hestene kom i et firspring; *Lilə Mætå* (Mette), *de æ såənt et let næt jet i æ snak* (Valsb.) ɔ: en lille venlig pige i sin tale, itk. fordi det er et barn, jfr. kalv, gris, kylling osv.; *æn an jæn, et añt jət* (Agersk.); *han ær et jæn te de arbəð* (D.) ɔ: han er ikke en, som passer til det arbejde; „du lo hind så blyu øe som et sølle jit po marken“, And. Frieri, det betyder sagtens: du lod hende omkomme som et sygt dyr på marken. 5) med underforstået slag, rus, ed, el. lign.; *sæt æn stòwə jæn pоə* (S. Sams) sætte en stor ed på det, se nogen; *han fæk jæn ve æ huwə te han dåñ* (D.), *jin ve æ hoi* (Ang.), et ørefigen = *jæn på tåski, på kasən* (Vens. altid *jæn*); *han håð æn lilə jæn, æn alworliq jæn,* en rus; *jæn dæ ku nåk beqə ørər* (vestj.) en dram så stærk, at den bragte ørerne til at rokke. 6) *æn fæm, sæjs støkər,* med eftertryk: *jæn f. s. st.* (vestj.); *åp imoð æn halhuñər or* (D.); *æn tre ukər* (Ang.). 7) bestemt form: den ene, en af to el. flere; *dæn jæn daw atər dæn ån* (vestj.); *a hår bræñ mi jæn feŋər* (D.), se 1. 2. 3. den.

2. en, kendeo. hak. *ej* el. *i,* huk. *æn,* itk. *e, è, å* (Vens.); hak. *i,* huk. *æn,* itk. *å* (S. Sams); hak. *eñ,* huk. *en,* itk. *eð* (Tved, Mols); fk. *an,* itk. *at* (Gjern h.); fk. *æn,* itk. *et, è, e* (østj.); fk. *æn,* itk. *eð* (Hindst. h.); fk. *æn,* itk. *æt* (Agersk.); fk. *æn,* itk. *it* (Bradr.); alle tre kön: *æn* (vestj.); med ordenes könsforhold hænger det i de store træk således sammen: Vestj. har kun fælleskön; i Sønderj. kommer itk. frem omtr. ved Skjærbæk i V. Slesv. og strækker sig til sproggrænsen mod syd og følger atter en smal strimmel langs østkysten af N. Jyll. til nord for Horsens (Rårup, Bj. h., har *et lam,* Stouby: *æn lam*), hvor det østjyske mål med efterhængt kendeord begynder, se Thors. Lydl. s. 11. 12; i østj. målarter findes tre kön i Vens., på Mols og i Nörre- og Sønder h. på Djursland, på Sams; *å dyr* (Øster Brønderslev, Skallerup v. for Hjörring), *è dyr* (Hjermslev); *e dyr* (Bjergby); en del af det sydvestlige Vens. har kun fællesk. og itk., således Jetsmark; Saltum har måske heller ikke hak. og huk. skilt, sålidt som Sulsted og Birsted; herom ved jeg dog intet bestemt; mærkes kan: *æn vilt piq, æn gåt stuð, æn gåt kåp kafə* (D.) med to. i itk., hvorved meget stærkt fremhæves den nævnte egenskab; også siges med stærkt eftertryk: *æn særə piq, æn slemə knæjt, æn rårə bån, æn skönə dijəl, æn fulə kwiñ* (vestj.) med stærkt eftertryk på to. for *sær, slem, rår, skön, ful.*

3. en, ubest. steo. *æn ən* alm. som subjekt; *jæn jæn* i andre stillinger, alm.; *jæns* ejeform — man (som vist slet ikke findes i jysk, se mæ), nogen; *æn ku saut sæj ət, om ən vest ət* (D.) man kunde sagtens sige det, om man vidste det; *hwa skal ən no ta sæ får?* (vestj.) hvad skal man nu bestille? *de kan ən et kom aste· mæ,* det kan man ikke få sat i værk; *de kå lisədan som kom jæn fuər* (Mors), det kan ligesom forekomme en; „nær jen ve hjælp jen, å jen ett ve gjør en bette koen, hwa ska så jen blyw te“, Blich. Bindst., ɔ: når man vil hjælpe en, og den, man vil hjælpe. slet intet vil göre

til selv, hvad skal der så blive af ham; „a had unt å ed få hin, men hwa roe (råd) sku jen het epo?“ (sts.); *wel do slo ijən? hwa ska dèr blyw å ijən? de ær ènc gåt får ijən* (Vens.) ɔ: mig, el. den, der tales om; *„næ non ka få e voqsbòn døbt mè jęjəs nawn“*, Grb. 214. 39, når nogen kan få et voksbarn døbt med ens navn; *„jęjəs døj èr i anəs brøj“*, Grb. 233. 89; *æn kan òlər ver va dæ kan blyw a jæn ælər vodan de ka go jæn; va skal ən gør? de kuñ ha folən ner å slån jæn et ben istøkər* (Agersk.); *hwa ska dær blyw a jæn, de ær et gåt få jæn* (D.); *jæns in uløk blåstrər* (Ang.) ens egen ulykke blomstrer; *æn kañ it si* (sige) *ålt var æn tæŋkər* (Ang.); *de æ bilə svaərt å gi hæn, va jæn it hær å mest,* J. M. 47, det er temmelig svært at give bort, hvad man ikke har at undvære; *va dær vær jæn bəskæər må ən gå igəməl* (Valsb.) hvad der bliver en tilskikket, må man bære; se 1. 2. 3. den, 1. en, talo.

4. -en, efterhængt best. kendeo.; findes kun i østj. målarter og kan betragtes som deres særmærke; sydgrænsen mellem øst- og vestj. målarter er Horsens fjord, derfra går grænsen mod nord og vest (Søvind, Agestrup, Gangsted, Torrild, Ring Kloster er østj.), og følger omtrent Skanderborg sø og Gudenåens løb mod nord indtil den böjer østpå mod Randers; nord for Gullev går den over åen, således at Hjermind, Lee, Vejrum, Rødding, Pederstrup er østjyske, Vindum, Bjerring, Mammen, Vinkel, Kistrup, Kjølseng, Havris, Løvel er blandede, Skals sikkert vestj.; dernæst danner Hjarbæk fjord grænse mod vest, se Kr. IX. 161, Thorsen Lydlære s. 10; nord for Limfjorden findes påny skellet på Hannæs: Øster Han h. har *æn bån* best. *bånən;* Tømmerby, Lild: *æn bår,* best. *bårən;* Arup, Vesløs, Øsløs: *æn bår,* best. *æ bår,* altså vestj.; i alle vestj. målarter, også der, hvor der skelnes mell. fk. og itk., er det bestemte kendeo. foransat og hedder *æ* el. *e* i alle stillinger i sætningen, *æ mañ, piq, hus; æ mæñ, piqər, hus* (vestj.); af de gl. i D., og sikkert andre steder, kan man høre: *a piq, mañ* osv.; ejeformen dannes ved omskrivning: *æ mañ hans, æ piq hiñəs, æ bån, æ huñ si,* mandens, pigens, barnets, hundens; *æ mæñ, piqər, bøn, huñ djæs* (D., vestj.) mændenes, pigernes, börnenes, hundenes; dog kan også siges: *di pikərs boək* (Ang.) pigernes bog; kendeordet föjes til måneders navne i Angel, altså: *æ juni, æ juli;* ligeledes bruges i omtale jævnlig korte persons stamnavne med bestemt kendeo., f. eks. *æ Bårk* (Borch), *Kliñt, Bæjər* (Bejer), *Drews, Ul* (Ulv), *Høq, Just* (vestj.), *Dalgast*; jfr. „Jens Liir“: de howed hejsen Liren, Jyd. I. 46. 1 (østj.); *„mèn Rawni wa prèjst“* Grb. 198. 5, mens Ravn var præst; fremdeles nævnes enkelte dyr sædvanlig bestemt, således: *æ röw, stårk, høq; dær komər æ röw, dær flywər æ stårk, æ høq* (D.); endelig sættes det bestemte kendeo. til enkelte stedsnavne, fordi man betragter dem som fællesnavne: *a ska te æ Luñ* (lunden ɔ: Eskelund, Brørup s.); *åp að æ Fælt te ən* (feltet ɔ: Kristiansfelt) (Malt); *æ Bårə* (Ang., borgen ɔ: Flensborg); *æ Nað,* by i Agger s.; østj. former af det efterhængte best. kendeo. er: hak. *-ęj* el. *-i,* huk. *-ən,* itk. *-ə, -t, -c* (Vens.); hak. *-i,* huk. *-ən,* itk. *-ə* (Sams); hak. *-əñ,* huk. *-ən,* itk. *-əð* (Mols); fk. *-ən, -n,* itk. *-ət, -t, -əð, -ə* (alm. østj. former); flt. overalt *-ən*; ejeform: *de æ majs, kwons, piqərəns* (Vens.) mandens, konens, pigernes; for Vens. er herved at mærke: I. i hak. tilföjes regelmæssig *-i* el. *-ęj: hals* best. *halsi; huwəs* best. *hwòsi* osv.; men undtagelser dannes af en del ord, som endes på -l og -n, således: *dòl* best. *dål, syl syl, pèl pæl, hèl hæl, hòl hål, còwl cåwl, nawl nawl, grèn græn, rèn ræn, flèn flæn, sèn* (sön) *sæn, dijəl djèl, stijən stjèn, wæj wæj,* men: *bòli* bolden, *wæni* vennen, *fòwli* fuglen, *bjöni* björnen, *gafli* gaflen, *kwani* kværnen, *kali* kalven; dernæst er uforandrede: *huj* hund og hunden, *maj* mand, *pej* pind; *gor,* gård, hedder best. *gòri,* se fjord; *da,* dag, *dawi; dej,* dejg, *dei; skrœər,* skrædder, *skræən; får,* fader, *fåən; såwnfo,* sognefoged, *-foən.* II. i huk. tilföjes regelmæssig *-ən,* således: *markən, sæŋən, frøən;* ordene, som endes på -l og -n gör atter her en undtagelse: *pil* best. *pil; nol,* nål, *nòl; kol,* kål, *kòl; skòl,* skal, *skål; mil,* mil, *mil; cil,* kile, *cil; tòl,* tale, *tål; sòl,* sål, *sål; skol,* skål, *skòl; nøqəl,* nögle, *nøqəl; suwəl,* sol, *swòl;* men: *sel,* sild, *selən; heməl,*

himmel, *hemlən; pøl,* pøle, *pølən; sæn,* sene, *sæn; swån,* svane, *swån; dyjn,* dyne, *dyn; can,* kærne, *can; hön,* höne, *hön; hjan,* hjærne, *hjan; lön,* lön, *lön;* mærk endnu: *muwər,* moder, *muwən; fur,* fure, *fuən; dör,* dör, *dön; bic,* bi, *bijən.* III. itk. a) *søk,* svælg, *søkə; kit -ə; skomp,* rystelse, *-ə; draw,* drag, *drawə; kår,* kar, *-ə; skab,* skab, *-ə; ejbo,* indbo, *-boə; trèj,* træ, *-ə;* — b) *lam, -t; jan,* jærn, *-t; føl -t; huks,* hus, *-t; cø,* kød, *-t;* — c) *fal,* tægt i en ager, *falc; lañ,* land, *lañc; bòj,* bånd, *båñc.* Samsø har: *i mañ* best. *mañi; i wuən,* vogn, *-i; i peñ,* pind, *-i; æn mus* best. *-ən; æn nø,* nød, *nøən; å fa,* et fad, best. *farə; å lam -ə; å bo,* et bud, *borə; å hus -ə; å bån,* et barn, *-ə; å bryjə,* et brød, best. *bryjə;* flt. best. *-ən;* Horn. h.: *æn man* best. *-ən; æn kuwən -ən; è bån,* et barn, *bånə;* Mols: *æn mañ -əñ; kuwən -ən; eð bån -əð* Hell. h.: *jan,* jærn, best. *-t; sæm,* söm, *-t; hwol,* hul, *hwolt; lat,* lærred, *latəð; hy,* hø, *-əð; træ -əð; blå,* blad, *blåəð;* i adskillige mål kan kendeordet udelades: *se we kakəl,* sidde ved kakkelovnen; *å pek åpå fålkstòwdər;* banke på borgestuedören; *hons æ dæ no i wèj?* hvad er der nu i vejen (Vens.); *niər we fywər,* nede ved fjorden; *di rowəð dæm uwð å eñ əpo dyjb* (Lild s.), de roede sig ud og ind på dybet osv.; kendeordets gamle ejeform: -ens findes i en del ord, således: *alərhælvədəns kål* (vestj.); *bysəns fålk* (vestj.); *dawsəns lysən* (vestj.); *vær døsəns* (D.); *æn fañəns kål* (vestj.); *grawsens brèj* (Vens.); *gusəns væjlə* (vestj.) et guds vejr; *gòsəns fòlk* (Vens.); *hawsəns boñ* (Ang.); *kirkəns boəl* (Ang.); *lañsəns uløk* (Sem); *lywsəns brøj* (Vens.); *løsəns bön* (Vens.) er den alm. ejeform: konfirmander; *löwsəns fø* (vestj.) livsføde, levnedsmidler; *nøsəns tijm* (Vens.) nødens time; *nåsəns brø* nådesbrød (vestj.); *no stasəns nuə* (Vens.) noget stadseligt; vandsidens, Kr. VI. 261. 83, langs vandet; *værsəns miñəskər* (Sem) verdens msker; *osəns tijər* (Vens.).

en, steo. se 3. den.

enanden, steo. se anden, hverandre.

enarmet, to. *jænårmə* (Agger) = rgsm.

enbenet, to. *jænbjænə* el. *-binə* (Agger); *jænbjænt* (Vens.) = rgsm.

enbol, no. *jænbol æn* (Andst); itk. flt. *-bolər* (Agersk.) — ensomt beliggende gård, udenfor byen; *han bor te jænbols* (vestj.) ensomt; *uð o æn j—.*

enbolet, to. *jænbolə* (Agersk.) om mskr: kejtet, forlegen, se enbol.

enbunden, to. i udtr. *jænbohən howəsər* (Ulvb. h.), ensfarvede, modsat afbundet (s. d.).

enbygning, no. *jænbyknəŋ æn* el. *jænbyk et* (Bradr.) et udflyttet sted, se enbol.

end, bindeo. *æj, èj* (Vens.); *eñ, iñ* (vestj.); *æñ* (N. Slesv., Agersk.); [i] (S. Sams) — 1) ved komparativer og sammenligning: *liså stor æñ dæ* (Sem); *stör æñ do* el. *dæ* (Agersk.); *stør eñ ham* (D.); *bèjər, størə iñ* (Søvind s.); *liså stuwər eñ ham* (D.); *„dè ku jan følə mi mè ej gåt èr“,* Grb. 125. 47, der kunde gærne følge mere med end godt er. 2) tilföjer i disjunktive sætninger andet led: *hañ hò hwærkən mæstər eñ mòq,* han har hverken mester el. mage; *di wa hwærkən sur eñ søi, di wa hwærkən hor eñ bløi;* ligeledes i udtr. *èn fæm eñ sèjs stèki* (Søvind) en fem eller seks stykker, også i andre mål; se enten. 3) hvad om; — som indledning til en sætning, der indeholder et spörsmål el. udråb; *eñ han no et komər!* (vestj.) hvad om han nu ikke kommer; *eñ om do skul blyw syk o dø! eñ om do skal mæj i krij! eñ om do ku tjæn manə pæŋ ve ət!* (D.); *eñ de, hwans ska de te!* (Mors) nu det (som der ligger), hvad skal det til! „end huset, hvem købte det!“ *do tøwəs nåk, do dòwər nòj, mæn eñ så dæm, dær æ te søs i sånt wèjr! eñ dæ no kam fræməð! så so əð knøw uwð hær eñ! mæn eñ åm sånt æn kål sku kom əpo sij o boðən!* (Lild s.); *eñ* el. *em æ dæwl no kam!* (Agger) end el. dersom, også: *dæm* el. *eñ dæm.* 4) endnu, *han komər et əñ* (Mors); *„de ær et awtən æñ!“ så Glustə mæñ te djær kwonər, di ruwəst om mæjə å, di håð eŋən håk fåt dæñ daw* (vestj.). 5) endogså; *„de wòr di syw låŋ å di syw sæj, in hon wil te å døj, i hwo næ di èj tøt, de hon wa we ej“,* Grb. 154. 35, det varede syv lange og syv brede (seje), inden hun vilde til at dø, i hvor nær det end forekom dem, at hun var ved enden.

endda, bio. *ènda·,* glds. *ejda·* (Vens.);

eňda· (D., vestj.); *iňda·* (Søvind); *eňda·n* (Ang.); *æňda·* (vestj., Bradr.) — 1) dog, endnu noget foruden det tidligere; *dær wår eňda· flijər eň a tæňt; a håð eňda· spur ham tåw gåŋ om ət* (D.); *æ vi eňda·!* (vestj.) fy dog; *law æ no ho foto·əl ham ə, sir han eňda·n* (Ang.); hvad skal a endda gjöre! Kr. IV. 251; *di hår ful åp o så swåltər di eňda·!* (D.). 2) rigtignok, ganske vist; *stæl han? — ja han ǧör (ǧör) eňda·! di vel fo nåwət o sip — ja di vel (rel) eňda·! da ær ət eňda· saň.* 3) bindeo. skönt; *do ska et spåt mæ æ dø gris, ən ku ǧan sto åp o gryňt, eňda· æn hår lo dø i træj daw* (D.); jfr. Aasen endaa.

1. ende, no. *æň æn æňər* (D., vestj., Sundev., Bradr.); *æj* el. *æj i*, best. *æj* el. *æj*, flt. *æjər* el. *æjər* (Vens.); *æň i*, best. *-i*, flt. *-ər* (S. Sams); *æň æn -ər* (Mors, Lild s., Agger); *èň æn -ə* (Søvind); *eň æn* (Fjolde) — 1) ende i tid, slutning, ophør; *han blöw te æňs u* (Ang.) blev til slutningen; *de blöw æ æň å ət* (D., alm.); *ǧör æň o ət* (vestj. alm.), *kom te æň mæ ət* (sst.); *vi må slo atər æň mæ ət* (D.) ɔ: se at komme til ende med det; *je horər pin, je snarər æň* (Ang.); *„de ska vis sæ i æ æň!“ soi han æ maň, da smer han æ smör i æ el* (N. Slesv.); *„no hå han èň på hans, vi aňə stæ wås få!“ så maňən, han so æn tyw dæ wa hæň* (Tåning); *„hwa æň vel ət tæj!“ så hun æ kuwən, da håð ət tæjən æ væstəræň* (vestj.) nemlig af huset i stormvejret. 2) ende i rum; *we æň o sø* (Lild s.) ved enden af søen; alm.; *han hålt si ålti i æ fårə* el. *fram æň* (D.) han holdt sig altid i den forreste ende; *tæj ət iň frå æn æň aw* (D.) tage noget fra der, hvor det begynder, og så fortsætte; da de nu er blevne beværtede ind ad en ende allesammen, Kr. V. 14, fra den første i rækken til den sidste; „hinne fåræller hoj nåk i åll ænne“, Tkjær II. 1, ɔ: de var rige folk; *wər a æ føst æň* (Ang.) af det allerbedste; *han ær å æ stuwər æň lisom æn kåklowt* (Andst) siges spottende om storsnudede personer. 3) stump, stykke af en lang ting; *„de for hon i èj å“*, Grb. 208. 13, det får hun en ende af el. i enden af, ɔ: får fat på; *de gær op i æňər å knurər* (vestslesv.); *de gor i æňər o tromər fuwər ham* (Agger), det bliver til intet, billedet er taget fra væven; *æ æň biňər æ las* (Ang.) rebenden binder læsset; *ène* flt. (Søvind) de korte trendegarnsender på væverstolen, se trommer; til våddet hører to reb, hvert c. 1000 al. langt, de kaldes „ender“, nordre og søndre ende, J. Saml. VIII. 169 (Sall.); *i daw ær a skit å skån å duə ålər æn æň* (Tåning) ɔ: jeg duer aldrig en smule; herunder kan anføres en række talemåder, hvor billedet er taget fra trækhamlen på vognen: den hest, som har den korteste ende af den, har det sværeste træk; *tæj si æň,* tage sit slid, sit arbejde op; *træk ve (gi jæn) æ kårt æň,* have (sætte en til) det sværeste arbejde; *by jæn æ kårt æň* (Vestslesv.) vise en kort af; *go mæ æ låŋ æň* (D., Malt), også kan vel siges: *go mæ æ len æň* (vestj.) have det letteste arbejde; *han tæjər æ løs æň* (D.) han vil råde sig selv, slår til skaglerne; *fo i æ döw æň* (Malt) ɔ: i rumpen, den har ingen ører, se dog døv; *pas o o vær ve æ hålən æň* (Malt) passe at være der, hvor der er mest fortjeneste; *æ hus wå nærve o sto o dæň aňən æň* (D.) på grund af vældig tummel; *æ lot æň* (vestj.) blindtarmen. 4) bagdel, rumpe; *æ lær mi æň gå te æ bæŋk* el. *po æ stuwəl* (Mors) ɔ: jeg sætter mig ned; *han seðər o hans æň, lisom kön kwonər te gil* (vestj., også Søvind s.); *han æ komən øwər æň* (Vejr.) ɔ: bleven rask efter sygdom; *hål sæ öwər æň* (Agersk.) om et svagt menneske: holde sig oven senge; *dryw øwər èj*, Grb. 117. 31; *bok øwər èj*, 163. 3; *trel øwər èj*, 128. 48, styrte, falde, trille over ende. 5) *èň* (Søvind, Vor h.) bruges om de enkelte rum i ladebygningen, hvor de forskellige kornsorter hensættes; jfr. gulv; havre-, lade-, rug-; se Aasen ende, isl. endir, hak.; smal; ager-, agter-, bag-, blærp-, bord-, finger-, for-, fram-, hus-, kube-, lukt-for-, neder-, nord-, over-, reb-, risp-, rod-, skal-, skranne-, spy-, stræk-, sønder-, tel-, top-, tå-, ud-, vej-, vester-, øster-.

2. ende, uo. *æň -ər -ət æň* (Malt); *èň -ə -ət -ət* (Søvind s.); *æj -ər æňc æňc* (Vens.); *æň -ər æň æň* (Agger) — 1) bringe til ende; *di æňər ət i de guə mæ æ nöwər i æ huə*, Sgr. V. 31. 188 (Skals); *de æňər et möj få ham* (vestslesv.) ɔ:

arbejdet fremmes ikke for ham; *æň a mæ ət* (vestslesv.) afslutte et arbejde; *de æňər a* (sts.) det går rask fra hånden. 2) pass. endes ɔ: dø; *å æjəs* (Vens.) dø; *„haj jijər e sæ jæsp å sè, som haj ku ha wat we å èňcəst*, Grb. 149. 42, han giver et sært gisp fra sig, som han kunde have været ved at dø; „a sku hjelsen frå Maren, de no war Ajes æntjest“, To Nov. s. 21; også: *haň greňəð, te haň wa næ wejər o æňəs* (Agger) han lo, så han var lige ved at dø; *fòlk ka sij æn lyjs øwər dæň plæt, sòm haň æňtəs* (Lild s.); se af-, over-.

3. -ende, endelse for nutidens tf. *-eň* (D., vestj. alm.); *-in* (Agger); *-en* (Randers); fk. *-i*, itk. *-əňc* (Vens.) — *bjøri* bjærgende, *løvi*, løbende, *spreŋi*, springende (S. Sams); *haj komər slæbi, de gor slæbəňc* (Vens.); *strygi*, itk. *strygəňc; lòbi lòbəňc* (Vens.); se ag-, bælg-, bær-, fisk-, flyv-, flöjt-, kjøb-, urlag-, velbekomm-, vent-, værg-, æd-, ørk-.

endelangs, bio. *æňlåŋs* (vestj., vestslesv.); *æňəlåŋs* (Agersk..); *æŋəlåŋs, æŋəlajs, æjəlajs* (Vens.); *æŋəlåŋs* (Mors, Thy); *æŋloŋs* (Stagstr.); *æňlæŋs* (Fjolde) — langs med: *æŋəlåŋs mæ huksən* (Vens.); *stòrkən gor æŋəlåŋs æ* (ad) *møŋəŋən* (Lild s.); *æŋəlåŋs mæ æ fywr* (Thy), langs fjorden; *æŋəlåŋs æ stråň* el. *mæ æ stråň* (Mors) langs stranden; *han gek æňəlåŋs ar ət* (Agersk.) ɔ: fra den ene ende til den anden deraf; *æ gik æ kåpəl æňlæŋs* (Fj.) jeg gik langs ad marken; sengen må endelangs gennem dören (Ang.); se: gå endelangs.

Endelave, no. *Eŋəlaw* (Bj. h.) en ø øst for Horsens fjord; „det sted, hvor jeg er fra i verden“, sa' matrosen, „se, det er nu rent forskelligt fra alt øvrig tilværendes, for det vender enden forud!“ Sgr. I. 156. 625; *di ġær i rað, lisom di Æŋəlaw ġæs, di håð et miə eň tåw*, Kr. IX. 99. 63; jfr. rad.

endelig, bio. *æləŋən, æňdəliq, æňəliq* (Vens.); *èjlə* (Lild s.); *æňələ* (Han h., Agger, D., vestj., vestslesv.); *æňəliq* (Thy); *æňlə, æňdəli* (Søvind s.) — 1) omsider, tilsidst; *„æləŋən fèk jèj å dèm fat i e stawkår“*, Grb. 13. 23, omsider fik en af dem fat i et kar; *„haj lèt sè da æləŋən bəsæj mè“*, Grb. 80. 84, han lod sig da omsider overtale til; formen kan forklares af *æj* ende, deraf endeligen; *ændəli kòm haň da!* (Søvind s.); sjælden i den betydn. i vestj. 2) nødvendig, i indtrængende anmodning: *kom dåq æňələ!* (D.) ɔ: kom dog for guds skyld; *I for èjlə å wær så gwə* (Lild) ɔ: I må dog, jeg beder indstændig, være så gode; *de må du æňdəli it gøjə!* (Søvind s.); heraf dannes atter en forstærket form: *do må æňələst gør ət* (N. Slesv., Agersk.); *pas dåq æňələst æ bøn* (Lindk.); *æňəst* (D.); også: *a kuň æňlə gåt hjèlp dæ let* (Søvind s.) jeg kunde dog, når alt kommer til alt, gærne hjælpe dig lidt; se endeligmål, endelunde.

endelighed, no. *æňəliqhijəð æn* (Rkb.) *kom te æ— om ət*, endelig overenskomst, afslutning.

endeligmål, bio. *æňələmol* (Vejr., Mors, Thy, Sall., Han h.); *èjləmol* (Lild s.), *om de æ— skal wær, de må do æ— gyər, han wil æ— a sku følə*, endelig, nødvendig; *wi skul èjləmol ha te møl* (Lild s.); *do må æňəmol kom* (vestj.); *do mo æňələmol læ mæ fow ən skro* (Agger); se endelig; *a kuň èjləmol nåk* (Lild) jeg kunde, alt vel overvejet, nok.

endeligst, bio. se endelig 2.

endels, *jendiəls* (Angel) — 1) bindeo. dels, på den ene side; vistn. htsk. einestheils. 2) to. *jæŋdiəls jowr* (Mors) ejendom, som ligger udenfor fælledskabet (Mors).

endelunde, bio. *æňəluň* (Andst, Malt h.) *fo ət æ— færə* = endelig (s. d.), *pas dåq æňəluň æ bøn!* (Lindk.).

endepine, no. i tlm.: *æňpijn, læňpijn o tæňpijn de æ di wæst a al slaw pijnər* (Agger) hæmorrhoider?

endes, bio. *æňdəs* (Djursl.) = ikke, sagtens en med „intet“ beslægtet form; *de mo do æ—*, det må du ikke.

endeskalk, no. *æňskalk æn* (Malt, Hmr.; hak. Vens.); *æňskalk -skalk* (Mors); *æňskalk æn -skalkər* el. *-skal* flt. *-skalər* (Davbj.) = endeskive.

endeskive, no. *æňskyw æn* (D., vestj., Agersk.) endestykket på brød, se brudestykke, skalk; det er ikke godt at give en fattig endeskiven af brødet, da det trækker lykken fra huset, Kr. VI. 293. 393.

endest, bio. se endelig 2.

endestue, no. *æňståw æn* (Fredericia, Andst) storstue, se ligstue.

endestykke, no. *ænstøk æn -ər* (D.); *ænstøk æn -ər* (Mors) = rgsm.; stykkerne, hvori tromlens bom drejer sig.

endetarm, no. *æntarm æn* (Sundv.) = rgsm.

endevende, uo. *ænvæn -ər -vænt -vænt* (D.); *ènvèn -ə -vèn -vèn* (Søvind s.) = rgsm.; arbejdsudtr. om korn: tage de to neg, der står opstillede mod hinanden, når det træffer ind med fugtigt vejr, og sætte det höjre tilvenstre og omvendt, for at de kan tørres på den side, de har vendt imod hinanden, se negvende, sidekaste.

endevindue, no. i tlm.: *han kiqər ud å æ ænviñərər* (Lindk.) ɔ: skeler; også: skotte hen til.

endhovlig, bio. *ènhåulə* (D., Nordslesvig); *a komər e—, de skavi e—:* naturligvis, derom er ingen tvivl; jfr. isl. hófligr, passende.

endig, to. *æne* (Nordslesv.) både om den, som kan få ende på noget, og det, som er til at få ende på: *de ær ænə, væn æ vær ær goi i æ jøst,* arbejdet får hurtig ende; *han ær ænə i sin gåŋ* (Agersk.) se endsom.

endnu, bio. *ino·* (Vens., Søvind, D., vestslesv.); *iñno·* (Bradr.); *æñno·* (Agersk.); *æno·n* (Ang., Fjolde) = rgsm.; *han æ hær ino·* (D.), se end; også i forundrede udråb: *næj, a tråwr da ino·!* (D.); *æ troər nåk æno·n!* (Ang.) nej, jeg tror dog, du vil!

endomstunder, bio. *æñåmståñ* (Agger); *æjåmståj* (Vens.) — ligestraks; *skal æ kom no? — de ka ek blyw æñ—.*

endsige, bindeo. = rgsm.; *de war ejt wèjər å ģèn æn huñ uwð i, i sijər te æn meñəsk* (Lild s.), det var ikke vejr at jage en hund ud i, endsige (endsider) da et mske; *æ hår ek te mæ sijəl, isijər æ sku ha nöj te dæ* (Agger); *dær æ månə dæ döwə mæ å staw, sij te løs* (Vens.), det opfattes: „se til“.

endskjönt, bindeo. *iñskö·nt* (Søvind s.); *ènskö·nt* (D.) = rgsm.

endsom, to. *æñsom* (Agersk.); *de ær æñsom,* det er til at få ende på; *han ær æñsom,* det går rask for ham med hvad han tager sig for; se endig.

1. ene, to. *jænər, jænə* (Vens.); *jænəð* (Hell. h.); *jæn, jænə, jænər* (vestj. -r foran vokal); *jæn* (S. Sams) — 1) uden følgeskab; *a såð jænər, han æ jænər i æ ståw, jænər åm əð* (Mors, Thy); *hon wa ki å o sej så jænər* (Sall.); *æ do aljænə hjæm?* (Agger); *ò̜l mosəns jæn* (Agersk.), se mutters, alene; *hañ kañ it go jæn* (Søvind s.), om börn; her stander jeg en kvind' så „jen“, mèn tredive mænd skal mig ikke bind', Kr. I. 2. 16; *hon ær et jæn* (vestj.) ɔ: hun er frugtsommelig; *han komər nåk et jæn, ær et jæn* (vestj.) ɔ: er fuld af lus; *de kan a gøjər ål jæn kål* (vestj.); *æn jænə dram* (Malt) snaps brændevin uden mad, se tördram; *dè jæn* fk., *de jæn* itk.; *jænə hjæm; di go tòw jænə mæəskər å urætə de hijələ; dè jæn kow,* den ene ko; *dæj* (påpegende steo.), *jæn hön, mi dè jæn hæst, men dè jæn kow, met dè jæn for* (Vens.). 2) ublandet, uden indblanding af andet; *jænə råw, bar jænə råw* (Agersk.) kun rug alene; *jænə kantö·flər* (Bradr.); *jænə kane·l, jænə brøj, jænə tòw, jænə bøqər, jænər hæst* (Vens. -r foran h- og vokal); *jænə kane·l, jænər ætər* (Mors); *jænər æwəltræər* (Vejr.); manden går ud i hans ene skjorte for at se efter, Kr. VIII. 144. 255 ɔ: i bar skjorte; *jænər öl, jænə brø* (Agger). 3) bio. *„di ha nåk ènc slopən mæ skrèkən jènər“,* Grb., de havde nok ikke sluppet med skrækken alene; se dys.

2. ene, uo. *de jænər få mi öwn* (Agerskov) det går i et for mine öjne; *å jæn nåwət åp* (D.) tælle op en for en; *jæn æ törə o æ wwən,* tæl törvene op en for en på vognen.

enebeboer, no. *jænbəbowər i* (Vens.) ordet findes i Lyngbys saml. med betydning: eneliggende sted.

eneboer, no. *jænbuwər æn -ər* (Andst) en person, der bor på en *jænbol,* et udflyttet sted; se enbol.

enebær, no. *jænbær et* flt. = ett. (Agersk., alm.) bærrene af juniperus; selve træet kaldes: *jænbærbosk;* „vi tou gammel ka sed innenfå Laust Skalles jænbævæg“, And. Frieri, ɔ: vægge beskyttede ved enebær ris; når alle enebær bliver modne, kan man få alt hvad man vil have, el. så skal tyrken indtage landet, Kr. IV. 405. 621; bærrene behøver to år for at modnes, så der er altid både et- og toårige bær på busken; gåde: lille pekkelmand havde hundred pekkelbörn, di var pekkelsort', sånær som pekkelstjat, han var pekkelgrön: opløsn.: enebær-

busk med bær og nåle, Sgr. VI. 48. 432; se Aasen eine, hak., isl. einir.

enegarn, no. *jænəgən* (Andst), *æn nåls j—*, en nåls tråd af enløbet, utvundet garn, mest hør.

ener, no. *ˈjènə æn* (Søvind s.) = rgsm., se enling.

1. enes, no. *jænəs æn* (D.) en knap, der gælder en; se toes.

2. enes, uo. *jænəs jæñtəst jæñtəst* el. *jænəst jænəst* (Andst); *jænəs jæñtəst jæñtəst* (Agersk.); *jænəs jænəðəs jæñtəs* (Thy) = rgsm.

eneste, to. *jænəst* (vestj., Søvind s.) — 1) = rgsm., *dæn jænəst a hår* (vestj.); *jæn jænəstə skeləŋ* (Agersk.); *jæn jænəstə smòl* (Vens.) en eneste smule. 2) *de ær ejt jænəst for, dæ wel ha klettaqəð* (Lild), det er ikke får alene, der vil have klittaget; kan du løbe i by for mig? — *næj a wel ek! ja, de sku wæ de jænəst, om do wil graw di hæ katøˑflər åp* (Agger) ɔ: jo dog, men alene på det vilkår, at . . .; siger A. med mistvivl til B.'s kræfter: kan du göre det? — kan B. svare: *de sku wær de jænəst!* ɔ: det er mig en let sag (ssts.); se enlig.

enfald, to. *jænfål* (Holmsl. kl.) et fiskerudtryk fra sejladsen i vesterhavet; i stormvejr søges til landgang et sted, hvor der er hul i revlen, *dær ær jænfål haw;* forestillingen, der gås ud fra, er mulig, at søerne kun falder til én side.

enfoldig, to. *jænfålə* (D.); *eñfåldiq* (Agger) — enfoldig; *„de wa møj jènfòldi fålk"*, Grb. 60. 5.

enfur, to. *jinfor* (Ang.), *j— hawr*, havre, som sås efter foregående års havre, hvortil jorden efter gammel skik kun fik én plöjning, én fure vendt; *jænfər kuwər* (Mors) korn, sået efter én plöjning, havre, ligeså Thy; også nok uo.: *å jænfur i bak* (Vens.) plöje en bakke således, at furen altid falder nedad.

eng, no. *æŋ æn æŋ* (Sem, Agersk.; huk. Vens., Sams); *æŋ æn æŋə* (D., Gørding, Lyne, Støvr.); *æŋ æn æŋi* (Røgen, Vor h., Søvind s., Selde), flt. *æŋir* (Ålsø), flt. *æŋər* (Tved); *eəŋ æn* (Fjolde) — 1) = rgsm.; også massenavn: *de æŋ* (Agerskov, alm.); *æŋən røqər* (Vens.) engene damper, se mosekone; *væn æ æŋ æ gul, vær æ lajər ful, væn di æ vir* (hvide), *ær ət skir* (dårligt) (Valsb.). 2) græsmark (Sams); [*æŋstob*] (ssts.) græs- og kløver-stubmark; jfr. Aasen, isl. eng, huk.; made; bolle-, hyrde-, made-, Tis-, åmade-.

engang. 1) *jæn gåŋ* (D.) én gang, i modsætn. til to el. flere gange. 2) bio. med nægtelse: *hañ kañ it èngòŋ hans fadərvor* (Søvind s.) = rgsm., alm.; se etsinde.

engblomme, no. J. T. 248. 347, en plante, trollius europæus L. (Ålborg, Silkeborg).

engel, no. *æŋəl æn æŋlər* (D., vestj. alm.) — 1) = rgsm., om guds engle; *han kañ iñt blyw jolpən, om så æn æŋəl båj* (bad) *får ham;* om uventet frelse fra nød el. sygdom kan siges: *æn æŋəl måst ha båjən får ham* (Valsb.); *iawtən væn i min sæŋ æ gæər, fjutən gus æŋlər om mæ stæər* osv., se Fb. Fr. H. s. 27, Hag. s. 180, Kr. VIII. 398. 736; når småbörn ler i sövne, er det englene, der spøger med dem, Kr. IV. 350. 43; en engel står ved barnets seng som varsel om fare, varsler død i det han kalder på karlen, Kr. III. 325. 442. 43; da djævelen må flygte, kommer englene og henter den døendes sjæl, Kr. IV. 344; en møntörv tages bort, når der er et døende mske i et hus, for at englen kan komme og hente hans sjæl, Kr. IV. 196; bliver der en pludselig stilhed i et selskab, går en engel gennem stuen, Kr. IX. 77. 814; hvad er hvidere end svanen? — Guds engle, Sgr. V. 50. 3. 4; Guds engle synger, Kr. I. 292. 33, II. 125; da englene syndede og blev jaget ud af himlen, faldt nogle i moser og blev til ellefolk, andre på markerne og blev nisser og trolde, andre på höje og blev bjærgmænd og dværge, endelig nogle i havet, de blev havfolk, se dværge, Kr. VIII. 389. 709. 10, Grb. 123. nr. 1. 2) om msker: venlige og milde som engle; *han ær æn æŋəl i hans tål, mæn han hår æn döwl i æ hål* (D.) el. *dær seðər æn röw i hans hål* (vestj.) el. *æŋəl i æ moñ, döwl i æ groñ* (vestj.); *hun ær æn æŋəl uð o æn döwl iñ* (ssts.); *de æ hen-æŋlər o hjæm-döwl* (Mors); *do æ nåk æn æŋəl, mæn de æ nåk a dæm mæ æ b. får,* jfr. Sgr. VI. 13. 211. 3) leg: „blæse engle i land; man kommer noget hakkelse i et fad med vand, en skal så prøve på at blæse hakkelsen op af vandet; imens det forsøges, kaster man en ting i vandet,

som oversprøjter ham, Sgr. VI. 235. 838 (Fly). 4) mandsnavn, Kr. I. 254; ordet stammer fra græsk, angelos, sendebud; se by-, gade-.

engelangs, bio. se endelangs.

engelsk, to. *æŋəlsk* el. *æŋəlst* (D., vestj.); *æŋəlsk* (Søvind, Agger); *æŋəlst* (Bradr.) — 1) om hvad der kommer fra England; det engelske sprog det er lavet af levninger af alle sprog, men når man kan jysk og tysk, kan man også engelsk, Kr. VIII. 376. 678; *ri æŋəlsk* (D., vestj.) ride med korte stigböjler, så man hopper i sadlen. 2) om alt hvad der er særlig udmærket: *æŋəlst i æ tow* (vestj.) siges om finuldede får, ligeledes om alle slags skærende redskaber; *æ knyw ær æŋəlsk i æ beð*, el. *dæñ æ læŋ æŋəlst;* se lang-.

engelskblå, no. *æŋəlblǫ de* (Rkb., vestj., Thy); *æñəlblð* el. *æñəblð* (D., vestslesv.); *eŋəblǫ de* (Vens.); *æŋəlblåt* (Søvind s.) — indigo.

engelsk græs, no. J. T. 25, den dyrkede art af armeria vulg. Willd. (Thy, Ålborg, Angel).

engelskmand, no. *æŋəlsmañ æn* (Malt, D., Agger); *èŋəlsmąʝ i -mąʝər* (Vens.) — 1) en englænder, alm.; Fovlum kirke er bygget af en engelskmand, Kr. III. 95. 130. 2) om hvad der stammer fra England, om le, kniv osv., *de æ nåk æn æŋəlsmañ a dæm frå Bærliŋn* (vestj.) siges f. eks. om tyske knive, der udgives for engelske (ligeså Randers); også spøgende om Vesterhavet (D.); jfr. isl. engilsmaðr; ko, moster, Rasmus, Sønderskov.

engelsk rajgræs, no. J. T. 315, en græsart, lolium perenne, L. D.; vist alm.

engelskrødt, no. en rød farve; „han roh kjæhnrojj (könrøg) å ængelrøt sammel i kjæhnmjelk", Jyd. I. 18. 2.

engelsk syge, no. *æŋəls syq* (Agger); *æŋəlst syqəñ* (Agersk.); *æŋəlst syknəŋ* (Bradr.) — kirtelsyge, rachitis, navnet er vistnok alm. og stammer fra den engelske læge Glisson, der 1660 først beskrev sygdommen; — et barn træffes af sygdommen, når det bliver „overset" (s. d.) af slette msker, Kr. VI. 255. 30; råd mod den er, at barnets moder fæster et lommetörklæde forneden bag i et grönt skört med en knappenål og så går over markerne om morgenen, når duggen er falden; hjemkommen vrider hun duggen stiltiende af i en skål og smörer barnet dermed avet i alle led; derefter skal barnet smöres med en salve af syv slags fedt: heste-, præste-, papegöje-, slange-, hjærtebens-, björne-, hesselfedt; og så skal der stolthendrikker til; — eller man skal smöre alle led med førstdråber el. teglstensolie el. majmånedsvand, Kr. IX. 3. 25. 26, jfr. Sgr. VII. 30. 33. 34, desuden bruges samme råd som for skjævr (s. d.) med at stikke barnet gennem en græstørv, Sgr. VII. 31. 41; se endvidere Kr. IV. 348. 26: barnets afklippede negle puttes i et hul på et groende træ, jfr. dörspænd.

engelsk terne, no. *æŋəlstar æn* (Agger) en havfugl, en art terne.

enggilde, no. *æŋgiḷ et* (Århus) gilde, når engen er slået; se græsgilde.

enggræs, no. *æŋgræs de* (Thy) modsat agergræs, borgræs.

enggård, no. *æŋgǫr æn -gǫr* (Rkb., vestj.) en hegnet plet ved gården, hvor man lader møddingvandet løbe ud; græsset slås og bruges til at skæres med hakkelse til hestene.

enghave, no. *æŋhąw æn* (Søvind s.) eng tæt ved gården; toft, der består af engbund.

enghø, no. *æŋhy de* (Mors); *æŋhyjə de* (D.) = rgsm.; forskelligt fra ager-, bårhø.

engklokke, no. J. T. 101, en plante, nellikerod, geum rivale L. (Thy).

engkone, no. Mb., i udtr. „engkonen brygger" (Varde); se kjærkone, mosekone.

engkys, no. J. T. 324, en plante, troldurt, pedicularis palustris L. (Haderslev).

England, no. *Æŋəlañ* (D., vestj.) = rgsm.; *„cerkəklåkən è stòbt i Èŋəląj"* Grb. 176. 16; E— omtales tit i æventyr; røveren skal rejse til E— og stjæle den engelske krone, Kr. VII. 66; kongens sön af E—, Kr. V. 58, jfr. I. 185. 20; hans datter, VII. 289, V. 96; vise om kongens börn i E— I. 21; E— nævnes fremdeles: Kr. I. 6. 16, 14. 10, 22. 14, 95. 1, 258. 5, 269. 47; Englands klokker II. 75. 4, guld II. 222. 3; kongen af E—, Kr. V. 180. 192; se også J. M. 35; kongen af Danmark sveg sit ord til dronningen af England, så lod hun i 7 år 700 mand

arbejde på at søndergrave tangen, der forbandt England og Frankrig, så kom floden fra Vesterhavet og brød ind over S. Jyllands og Frislands vestkyst. Müllenhoffs Sagen 129, jfr. Kr. VIII. 376. 679; Sybille spår, at Englænderne skal blive så nedslåede, at landet skal blive en kræmmerstat og ikke andet, Kr. IV. 269.

engleger, no. flt. J. T. 46, en plante, kabbeleje, caltha palustris L. (Vestervig s.).

englevinge, no. i tlm., *vi ka et ål samǝl flyw o æŋlǝveŋǝr, nåwǝr awǝs må ståq sæ fram i Guðǝno* (vestj.), jfr. Kr. VI. 330. 129.

engre, uo. *eŋǝr -ǝr hår eŋǝrǝr* (Vejr.) = enneke, tælle til leg.

engskrå, no. *æŋskrå* el. *-skråð* (Thy) plante, skjaller, rhinanthus major, minor; J. T. 199 anfører også formen skrad (Mell. Slesv.); en kløverart, trifolium procumbens L. (Silkeb.) J. T. 346.

engtrold, no. J. T. 136. 163, en plante, trævlekrone, lychnis flos cuculi L. (Ang.); nok også pedicularis palustris L. (Ang.).

engvanding, no. *æŋwaňǝŋ æn* (D., vestj., Søvind s.) = rgsm.

enhornet, to. *jænhwǫ̀niǝt* (Hornb. s.); *jænhuwǝnǝt* (Hveisel); *jænhwǫ̀dnǝt* (Malt); *jænhwonǝt* (Bj. h.) = rgsm.; den enhornede ko kaldes *jænhwǫ̀n* (D., vestj.).

enhver, steo. hak. *ihwǫ·r*, huk. *ænhwǫ·r*, itk. *ẽhwǫ·r* el. *ẽhwǫ·t* (Vens.); hak. *ihwe·*, huk. *ænhwœ·r*, itk. *ẽ-* el. *åhwœ·rt* (S. Sams); fk. *ẽnhwœ·*, itk. *ethwœ·* (Søvind s.); *ænhwœ·r* (D., vestj.); *ænvœ·r*, itk. *itvœ·rt* (Bradr.) = rgsm.; *ihwǫ· maj, ihwǫ·r hæst, ænhwǫ·r æsk* (Vens.); *ål å ẽnhwœ·; dẽ ær it ẽthwœ· ųǝ, ẽn ska swǫ̀r åpǫ·* (Søvind); *de ær et ænhwœ·r si saq* (D.); *ænhwœ·r æ sæ sjæl nœrǝst o åsǝ kœrǝst* (vestj.); *ænvœ·r öwǝr sit å koŋǝn öwǝ Danǝmark* (Sundeved); se hver.

enig, to. *eni* el. *enǝŋ* (Søvind); *enǝŋ* (Vens.) = rgsm.; fremmedord; „de ka vi wol nåk blyw ening i“, Tkjær II. 77; *enihei* no., se ens.

1. ening, no. *jænǝŋ æn -ǝr* (vestj.); *jenǝŋ æn* (Ang.) — 1) overenskomst, ening, *kom te j— om ǝt* (vestj.). 2) *de gǫr i jæn jænǝŋ* (D.), *i jæn jænǝŋǝr* (Rkb., Vejr., Mors) det går ud i et, *de gǫr i jæn jænǝŋ fo djær yųn* (Mors); *de gor uð i jæn jænǝŋ lisom Kjæn Pæjǝrs hiň ævlkaqǝr*, om hvad der således blandes, at det ikke kan skilles ad for synet, træernes grene, kornarter, madvarer, der blandes; han drikker sig fuld i *jæn jænǝŋǝr* (Rkb.) ɔ: i etvæk; to sammenplöjede agre ligger i *jæn jænǝŋ* (Mors).

2. ening, no. *jænǝŋ i* (Vens.) ener, enkelt person, mods. tvilling.

enke, no. *æŋk æn -ǝr* (vestj., Thy); *æŋkǝ æn -r* (D.); *æŋki æn -ǝr* (Mors), flt. *æŋkǝr* (Sall.); *æŋk* el. *æňc æn*, best. *-ǝn*, flt. *-ǝr* (Vens.); *æŋki æn æŋkiǝ* (Søvind); *æŋk æn -ǝr* (Bradr., Agersk., Agger) — 1) ordet bruges alm.: i vestj. ikke blot om kvinden, men ligeså fuldt om manden, *law mi kuwǝn dø o a blöw æŋk* (vestj.); ligeså Ang.: *æ va æŋk, mi kun va jawnt dø;* i Vens. blot om kvinder: *hon seǝr æŋk,* alm. 2) det sidste af noget: *hwæm wel hå æ æŋk* (Thy), det sidste neg ved høstarbejdet (vestj.), jfr. fisekjærv, gamle, høstkarl, rette, stodder. 3) en bekendt leg: *o løv æŋk* (vestj.), de legende er opstillede to og to i en lang række, foran står den, som skal fange, med ryggen til de andre og råber: *æŋkǝpar hæru·t!* (vestj.) el. sidste par herut! el. bagest par spring ud! el. klods! el. *ayǝtǝst å baqǝst spreŋ uk!* (Vens.); el. *æ liðǝr, æ liðǝr swåt* (Thy), se Aasen enkja, isl. ekkja huk; enkeleg.

enkedans, no. *æŋkǝdåňs* (D.); *æŋkǝmaňsdaňs* (Agger); *æŋkǝmąjsdåjs* (Vens.) — en dans, hvor der er umage karle, hvoraf en står i midten, dernæst umage piger, atter en i midten, disse to kaldes „enkemand“ og „enkekone“ og skal med hinanden danse *æ brujdåňs*.

enkefrue, no. *æŋkǝfru æn -ǝr* (Bj. h.) en plante, calendula? kaldes også: fruesblomst.

enkekone, no. *æňckuwǝn* el. *æŋkǝkuwǝn æn -kwęjǝr* (Vens.); *æŋkkuwǝn æn* [*-kwonǝr*] (Thy); *æŋkkuwǝn æn -kwonǝr* (Vejr.); *æŋkikwon -kwonǝr* (Mors); *æŋkikowǝn æn -kwònǝ* (Søvind); *æŋkǝkun æn -kunǝr* (Agerskov); *æŋkkun æn -kunǝr* (Angel); *æŋkǝkun æn -kunǝr* (Bradr.) = enke; man siger: *de ær æn æŋkǝkuwǝn; men: Hans Tomsǝns æŋk* (vestj., alm.).

enkekoneurt, no. J. T. 351, stedmoderblomst, viola tricolor L. (Silkeborg).

enkeleg, no. i udtr. *ræj æŋkǝliŋq*

el. *æŋkəmąjəlijəq* (Vens.), *æŋkemańslijəq* (Agger); se enke 3., kokæg, tut.

Enkelfyr, no. se Ekernførde.

enkelok, no. en hårlok i forhåret, som ikke vil lade sig föje til de andre; den betyder, at man skal blive enke el. enkemand, Kr. IV. 379. 358.

enkelt, to. *æŋkel* (D., vestj.); *æŋkəlt* (Bradr.); *æŋkil* el. *æŋkilt* (Søvind); *èŋkəl* hak. huk. itk. = flt. (Vens.) = rgsm.; *æn æŋkəlt stiənpek*, en enkelt stenpikker; *æŋkəl odəm* (Lild) enkelte af dem; *dær wa nåwər æŋkəl löwəń fålk təbåq* (vestj.); *èn æŋkil jèn, gòŋ; hań ka sæt èn hal skip kantö·flə i hwæ æŋkilt raj* (Søvind); *æn æŋkəlt dəəl* (Bradr.); *i èŋkəlt mąj* (Vens.), ligeså huk. itk.; se mnt. enkel, enkelt Sch. Lübb., jfr. enkede 3; enneken.

enkelt rakker, no. se rakker.

enkeltvis, bio. *æŋkiltvis* (Søvind) = rgsm.

enkemand, no. *æŋkəmań æn -meń* (Agersk.); *æŋkəmań æn -mæń* (D.); *æŋkmań* (Thy); *æŋkimań* (Mors); *æńcmąj* el. *æŋkəmąj i -mæjər* (Vens.); *æŋkimań æn -mæń* (Søvind) — 1) = rgsm.; se enke; *æŋkəmań hår boðə kijəl o kår* (kar), *mæn oŋkål hår æn röw så bår* (Hmr.), glt rim. 2) det sidste af noget, når der tales til kvinder; det sidste neg, når der høstes; *no, to do æ wal ræj får å ta æŋkəmąj!* (Vens.) kan siges til den, som lader det sidste stykke smörrebrød stå.

enkemandsdans, no. **-leg**, no. se enkedans, -leg.

enkemandsspids, no. *æŋkəmańsspes æn* (Malt h.) en fordybning i panden, fra hårranden nedad; den, som har den, bliver enkemand.

enkemandsstykke, no. det sidste stykke mad, som bliver tilbage på en tallerken; se enke 2, J. K. 60. 29.

enkevorte, no. *æŋkiwòt æn* (Søvind s.) vorte, som man har et sted på kroppen, hvor man ikke selv kan se den, og som betyder, at man skal blive enke el. enkemand, jfr. Kr. IV. 378. 352.

enknappet, to. *æn jæŋknapəð wæst* (Agger) vest med én rad knapper.

enkom, to. bio. *jæŋkomən* (Malt, Vejle); *jæŋkom* (Mds. h.) — en enkelt, en ting alene; *a gor liq jæŋkomən ærəń få de sam* (Hvejsel) ɔ: jeg går ene og alene for dette ærindes skyld; *de wa hans jæŋkomən ærəń* (Bj. h.) ɔ: det eneste ærinde han havde; rejse til bys for *æn j— ærəń* (Malt); *a æ gån a jæŋkom atər de* (Mds. h.) ene og alene efter det; jfr. Aasen einkom, isl. einkum.

en korts rakker, no. se rakker.

enlig, to. *jæŋlə* (vestj., Vejr., Andst); *jæŋələ* (Bradr.) — ensom; *æn jæŋlə hus, træ, de stor jæŋlə; et jæŋlə mińəsk; æn jæŋlə skeləŋ, maŋə j— skeləŋər* (Agersk.), enkelte; *di ær it ań èt pa jæŋlə fålk*, de er kun et par enlige folk ɔ: uden börn hjemme; *èn jæŋlə jèn*, en enkelt; *hwò maŋə skal a ta? — å, èt pa jæŋlə stèki!* ɔ: bare et par stykker; *hań hòr it waə hèr ujən jèn jæŋlə gòŋ* ɔ: en enkelt gang; *hań fowərə hans køə mæ jæŋlə hø*, ɔ: alene med hø; *de fal hawə ær it ań jæŋlə tislə*, den havremark er ikke andet end lutter tidsler (Søvind s.); *go jæŋlə* (Røgen) gå alene uden følgeskab; *do vel nåk löw i jæŋlə stań lisom di får o di muwər* (vestj.) spøgende; ligeså: *de ær et gåt får æn jæŋlə kål, de æ fil* (viel) *bæsər* (besser) *væn ən tåw ist* (vestj.).

enligrum, no. *jæŋlə rom* (vestj.) enrum.

enligskilling, no. *jæŋləskæləŋ æn* (Søvind s.); *jæŋəskæləŋ æn* (Vens.) — enesteskilling; se særskilling, jfr. enlig.

enling, no. *æləŋ æn -ər* (Agger); én sprungen maske i et fiskegarn, se tvilling, trilling.

enløben, to. *jæŋløbən* (Mors; Vejr.); *jæŋlövən* (vestj.); *jæŋlöbən* (Vens.); *jæŋlöbin* (Agger) — 1) enløben, utvundet, om garn. 2) höj og smækker, om personer el. dyr; *æn j— jæŋ* (Mors, vestj.).

enne, se ingen.

enneken, to. bio. *æŋəkən* (D., Ang.); *æŋkiń* (Rkb.) — 1) = endelig i indtrængende opfordring, *kom æŋəkən te tij! han kåm o æ æŋəkən stuń* (D.) i yderste öjeblik; *de veð a æ— eţ* (D.) det ved jeg i grunden ikke. 2) *æn æŋkiń jæŋ*, en enkelt (Rkb.); i Ang. vistnok *æŋəkəns; i æŋkəń* (Låsby) i enkelt tal, enkeltvis; jfr. isl. einka, særegen, udmærket; endelig, enkelt.

ennike, uo. *æŋək -ər -ət* (D., Andst, vestslesv.) at fremsige legeremsen, der skal afgöre, hvem der skal tage i leg,

dernæst at tale frem og tilbage om en sag; somme siger: *I æn̲ədər,* andre: *I æn̲əkər nåk om̥ ət.* Remsen lyder i Ribe-egnen: *æn̲əkə pæn̲əkə sokəde mæj, abəl dabəl don̲əridæj, is as olə fas, fantəni fantəti, stikom stakom sti,* du er ude som et lillebitte spansk es; fra Malt h. kan endnu anføres følgende slutning: *is as fioləns kas, æn̲əkə ni, æn̲əkə ti, du est fri,* el. *akədə fakədə bun̆əs knap, ivələn bivələn bof uð;* tælleremsen er i mange varianter kendt i det mindste Jylland over; jfr. et frisisk rim i C. P. Hansen: Uald Söldering Tjalen, Møgeltønder 1858.

enning, steo. se ingen.

enrum, no. *jæn̲rom̥* (Malt alm.) = rgsm.

-ens, best. kendeo. ejeform, se -en.

ens, to. *jæns* (Thy, D., Vens., Søvind s., Valsb.); *jænsən* (Bradr.) — 1) ensdan; *di æ jæns i buwə æn̆ər lisom Spuəlom kwon̲ər* el. *Wutbårə piqər* el. *Romvig kwon̲ər,* Kr. VI. 334. 161, tlm. (Thy), der gives til forklaring, at der var et hus med en familie i hver ende, og begge familierne havde lige mange piger; *di del æ jænsən* (Braderup) de stykker er ensdan; *de æ jæns möj, jæns guwə* (Malt) lige meget, godt. 2) enig; *di wår et jæns om̥ ət* (vestj.); *de æ vi jænsən om* (Bradr.); *blyw jæns = jæn̲əs; å kom te jæns om̥ə* (Vens.); se Jens, enig; over-, u-.

ensdan, to. *jænsdan* (vestj.) = rgsm.

ensom, to. *jæn̲som* (Agger) = rgsm., se ene, enlig.

ensporet, to. *jæn̲sporə* (Malt); *æn æn j— væj,* vej med kun et kørespor.

enspænder, no. *jæn̲spæn̆ə æn -rə* (Søvind s.) — enspænder køretöj; *jæn̲spæn̆əhæst, -stjat* (smst.) enspænderstang; *æn jæn̲spæn̆ər dram̥* (vestj.) en lille dram, spøgende; *han̆ æ kyjərin jæn̲spæn̆ə* ɔ: med enspænder el. *jæn̲spæn̆ə kyjərin; æn j— sæŋ,* enkeltmands seng, *æn j— wæst,* vest med én rad knapper (Agger).

enstedgård, no. *jæn̲stəgor æn* (vestj.) udflyttergård, se enbol.

enster, se ajenster, jenster.

enstersted, no. *jænstə-stæj et* (S. Hald) = enbol.

-enstid, se mon-.

enten, bindeo. *an̆tən — hæl̲ər, æl̲ər* (D., vestj.); *æn̆tən — æl̲ər* (Mors, Vejr.); *an̆tən—hær* (Sem); *an̲̆tən—hær* (Agersk.); *an̆tər—hær, æn̆tər* (Bradr.); *æn̆tən, æn̆cən, ȯn̆c i—hæl̲ər, æl̲ər* (Sejlstrup, Åby); *æn̆tən —æl̲ər* (Gisl., Slet h.); *æntən—hæl̲ər* (S. Hald); *æn̆tər—ælər, æjtər* (Fjolde); *an̆tər* (Ang.); *æn̆tən—hælə* (Sundv.) — 1) = rgsm.; *æn̲̆tən war ət ham, hèlər dsə war ət hans bròwə* (Søvind); „å enten di no drak få let eier møi“, „kuot eier læng“, And. Begr. kort el. længe; *„èn̆cən di no ka jò we ə, de di blywə te sònt non teŋəstnər hælər en̆c, så èr ə liq wes, de fålk hò wat møj båŋ få dèm“,* Grb. 141. 7; også kan andet led tilföjes med: end (s. d.): „enten Buil æ gon te hemmeri end te helvede“, Yuelb. s. 25; jfr. hverken, mere, om. 2) en af to; *han æ da, om an̆tən ska vær, dæn̆ stöst* (vestj.) han er da, om et af to skal være, den största; *a ka et lij an̆tən a dæm* (vestj.) ɔ: ingen af de to; *an̆tən døm hår gor ət* (vestj.) den ene af de to har gjort det; *ve an̆tən æn̆* (D.) ved en af to ender; jfr. Aasen anten; isl. annat tveggja, sv. antingen.

entian, no. *ænsjan* (Thy) plante; mest gentiana campestr. L.

entiddags, bio. *æn̲tidaws* (Salling) engang.

enting, no. *jæntəŋ* (Vens.) nogen, noget; *„è fastəlawns manda skal di oŋ mjæst ha jèntəŋ tisfådryw“,* Grb. 7. 1, på fastelavns mandag skal de unge mest have noget tidsfordriv; *„haj ma ha fåt jèntəŋ skò i ansecə“,* Grb. 8. 25, han må have fået nogen skade i ansigtet; *„så tøt Krestən, de haj skul ha jèntəŋ èn smul liq å dèm“,* Grb. 40. 6, så mente Kr., at han skulde have (noget en smule) en smule fordel af dem; *„i gris, dè leqər i halmstaki å hò fåt jèntəŋ i halsi“,* Grb. 47. 92; *jèntəŋ uløk,* Grb. 136. 4, en ulykke; *hò do en̆c jæntəŋ a ka kom dehær i?* (Vens.) har du ikke noget, jeg kan komme dette i, jfr. del, håndting; „a ska rele nok it nejt jer, te a mangler jo jenting“, And. Bars.; „hår I ett en gammel jænteng, I ku gi mæ?“ Kr. IV. 107 ɔ: noget gammelt noget, et gammelt stykke; de vilde nok have en ting lige (fordel) af jorden, om mulig, Kr. V. 2.

entj, bio. se ingen.

en to, ligestraks.; *no ska do kom, å de ska åsə wæ mæ jæn tåw* (Agger).

entre, uo. *æñtər* el. *æmtər* (Agger) = rgsm.; *do æ nåk fo tån we di röw te o æmtər dær åp;* jfr. mnt. entern, Sch. Lübb.; eng. enter, af lat. intrare.

entrebil, no. *æmtərbijl æn* (Agger) = rgsm.; i gamle dage, da strandtyveri var så alm., førte hver mand en entrebil med sig; den forenede i sig både økse og krog.

en-tråd, no. *jæntraj* (Vens.) glds. navn for „tossel", töj vævet med to sel el. skafter; se tråd, trin, træde.

envis, to. *jænvis* (vestslesv.) selvklog; jfr. Aasen einvis, sv. envis.

enöjet, to. *jænywə* (D.) = rgsm.; *hå æn løk som nåwə jænywə huñ* (vestj.), mulig med hentydning til den lykke, at have beholdt det ene öje; bliver et mske enöjet, har fanden slået öjet ud, Kr. IV. 405. 613.

ep, uo. se yppe.

epistel, no. se evangelium.

epo, fho. se på.

eppern, no. se ypern.

epping, no. se ypping.

er, no. se øre.

-er, afledningsendelse, som betegner egn, landskab, by, hvorfra en person kommer; Darum: *Riwərər* flt. (Ribe), *Faropər* (Farup) osv.; *Wårbagərər* flt. (Lindkn.); jfr. *Röməsər* (Römø), *Fanəkər* (Fanø); *tyskər, swænskər æn.* Braderup: *di Lymər* (Løgum udt. *Lyəm*), *Kalumər* (Karlum, udt. *Kalom*), *Laluñər* (Ladelund, udt. *Laluñ*), *Mælbyər* (Medelby udt. *Mælby*), *Klisbølər* (Kliksbøl, udt. *Klisbøl*), se -bo.

er, steo. se 3. den.

er, uo. se æde, være.

er, udrbso. lyd, hvormed man tirrer hunde: *er! sæjər æn te huñ o et te miñəskər* (vestj.), se 1. erre.

erbier, no. flt., J. T. 117, se ørbyer.

ere, to. se ædru.

eremit, no. er blevet til et skældsord, *æn sær* el. *sølə jerəmi·t* (S. Hald) en sær fyr; således vistnok også i æventyret: „den underjordiske eremit, ham, den trold", Sgr. IV. 36; gr. eremites, eneboer.

erere, to. se ædru.

erfare, uo. *èrfå·r* = nt. ft., *èrfå·r* tf. (Lild); *èrfa·r -ə -ət -ət* (Søvind s.) = rgsm.; jfr. mnt. ervaren, Sch. Lübb.

Erik, no. *Jærək* (vestj., D., Vens., N. Sams); *Jæriq* (Hammerum; *Jerək* (Randers) — 1) alm. mandsnavn; *„de æ få hòwt!" så Jerək, han saŋ* (Randers); drenge, som hedder Erik, drilles med at kaldes: *jèrkåp* (Vens.) edderkop; *Jerk, Jerek, Jerəsən* (Ang.); kong Jerrig, Kr. II. 219. 1, Jerrigsön s. 231. 1. 2) navn til djævelen; gamle Erik, Kr. IV. 166. 319. 324. 343. VI. 172, jfr. æventyret: soldaten og gamle Erik, Kr. V. 221. nr. 19; gamle mester Erik, J. Saml. IV. 245; a er fra hølled, de kalder mig gamle Jerrig, Kr. IV. 341; jfr. Werlauffs Ant. s. 398, hvor der henvises til eng. Old Harry el. Old Nick; norsk Gamle Siur, djævelen. 3) *mæstər Jèrək* (Vens.); *Jæriq* (Agger): tampen; vistn. alm., se Kr. IV. 286; jfr. gldsk. Erik, isl. Eirekr.

-ering, -ring, afledningsendelse, som betegner egn, landskab, by, hvorfra en person kommer: *Silərəŋ æn -ər* (D.); *Silrəŋər* (Braderup s., Lyngby Sj. Sprogl. s. 75), beboer af Sild (s. d.); jfr. -bo, -er.

erkefæ, no. *erkəfæ æn* (Malt h.) overmåde stort fæ; ordets første del stammer fra en græsk forstavelse: archi- med betydningen den første, ypperste.

erkekjæltring, no. *ærkəkæltrəŋ* (Agger) = rgsm.

erkeli, no. *ærkəli·j de* (Agger) stadigt arbejde uden hvile; *læ mæ sij, do ka hål ham i æ—, de hår han gåt å;* se 2. erre.

erkeskjælm, no. *erkəskælm æn* (D.) overmåde stor skælm, se erkefæ.

ernst, to. *ærəns* el. *ærənst* el. *ærənsk* (vestj.) alvorlig, *hål sæj æ—, stel sæj æ— an* (alm.); *æ kat ær åw ærəns, nær ən sijər æ siklud ær uwəd* (D.) ɔ: alvorlig, forventningsfuld, thi når mælken sis op, får den sin part; jfr. htsk. ernst; mnt. ernst, ernest, Sch. Lübb.

erobre, uo. i tlm. *o ərobər si nåwət* (D.) bjærge noget til huse, fortjene noget; jfr. htsk. erobern, mnt. eroveren, Sch. Lübb.

1. erre, uo. *erə -r -t erət* (D., Andst; Agersk.); *ærə* tf. *ærər* (Vejr.); ft. tf. *ærəð* (Mors; Vens.); *ire* el. *ærə -r -əd* (Agger) — 1) drille, tirre, *erə jæn åp*, göre en vred; *e— æn huñ* (vestj.), se 2. er; jfr. mnt. erren Sch. Lübb., samme ord som htsk. irren, kan også betyde: drille; Aasen, isl. erta,

det samme. 2) röre en hest, sætte den i gang; erre benene, når de er kolde; „a ska sue te, løgtenanten ku ærre jens røg", Blich. Bindst., ɔ: muntre ens rygstykker; *dæ̨i hæst hå gawn å å få bjæn ærə* (Vens.) at få benene rört; *a tròw a ku ærə æ uń å mi jæn bijən* (vestj.) ɔ: ved at gå bringe smerten til at ophøre. Er det beslægtet med isl. erja, fare hen over med ublid beröring? jfr. ørke.

2. erre, no. *ærə* (Holstebro, vestj.); *er* (D.) — vedholdende arbejde: *a ska nåk hål ham i æ ærə* (vestj.), se erkeli.

errek, no. se eddike.

errepig, no. *ærəpiq æn* (Hmr.) — 1) = *ærəpiń* (D.), *gris* (Malt h.), et kors eller en anden figur bestående af en stor mængde små træstykker: et stykke legetöj, hvor det gælder at samle alle de enkelte stykker på rette måde. 2) et slags kortspil, brugt af börn (D.), se 1. erre 1.

erstatte, uo. *ærsta·t -ər -ət -ət* (vestj.); *èrsta·t -ə -ət -ət* (Søvind) = rgsm.; deraf *ærsta·tnəŋ* no. (vestj.); jfr. mnt. erstaden.

-es, no. afkortning af hus, se -s.

es, bindeo. se des.

1. es, no. *es de* (Varde); *æjs de* (Vejr., Fjaltring) — mading til fiskekroge, nemlig sandormen, arenicola piscatorum, se 3. bed, blank s. 85. b. 8; jfr. htsk. aass, kreaturfoder, mnt. âs Sch. Lübb.; Aasen aat, lokkemad; mnt. ât Sch. Lübb.; jfr. htsk. essen, isl. eta.

2. es, no. *æs æn* (D.) bogstavet S; se kål-, spansk-.

3. es, no. *æs* (D., vestj.) i tlm. *o vær i si æs* (vestj.), *vèr i set æs* (Søvind) ɔ: ret finde sig veltilpas; stammer mulig fra fr. être à son aise, mulig fra lat. esse, at være, se Nyrop, V. Sk. s. 91; htsk. in seinem esse sein; plt. en ding wedder in sîn esse bringen, Andresen, Volksetymologie s. 211; mnt. so lange dat kloster in esse gewesen, Sch. Lübb. under esse, som forklares: wolsein.

4. es, no. *æs æn -ər* (D., vestj.; itk. østj.) es i kortspil; *æn rø æs, æn swòt æs, klør æs* osv.; se bol 3; jfr. fr. as, eng. ace; lat. as, romersk kobbermønt, enhed.

Esben, no. *esbən* (vestj.) mandsnavn; navnet til den tredie og yngste broder i æventyret, jfr. Peder, se f. eks. Gr. Gl. d. M. I. 225; at den yngste broder bestandig går af med sejren, kan måske forklares af en tidligere „jüngstenrecht", „droit de juveignerie", jfr. Kr. Nyrops afh. om „navnets magt", philol. hist. Samf.s mindre Afh. (1887) s. 120; jfr. gldsk. Esbern, isl. Ásbjörn.

Esbjærg, no. *esbjærə* (D.) stor landsby, vordende købstad, Vardes havn.

ese, uo. *es -ər est est* (vestj.); *æjs* (Fjaltring) — sætte mading på fiskekroge; spidsen af krogen stikkes ind i forenden på sandormen, som krænges ind på krogen, så langt dennes længde tillader; bagenden nappes af som ubrugelig; se om-.

esefjæl, no. *esfjæl æn* (Holmsl. kl.) et fjæl, hvorpå esen skæres i stykker = bedefjæl.

esen, se dys.

esepige, no. *espiq æn -piqər* (vestj., Fanø, Hjerting) pigen, som sætter mading på fiskekrogene til havfiske; til hver båd hører 14 bakker, 6 karle, 7 piger; den 7de pige er „fællespige" og betales af samlaget. Hver pige sörger i reglen for „es" til 7 stik line, eller til omtr. 700 kroge, ofte 2 gange i dögnet. Såsnart hun er færdig med hjemmearbejdet: rede snörerne, skure krogene, smöre dem med bomolie, sætte madding på, skal hun *„te gröwt"* ɔ: grave „es". Foruden sin faste lön, 1 kr. pr. bakke (s. d.), har hun på linen sin egen krog, der har en lap til mærke, og får desuden sin andel af de fangede „bakskulder"; jfr. 3. bakke, bed, omese, tavse.

esk, no. to. se æsk.

eske, uo. se æske.

eske, uo. kun hørt i lideform: „eskes", avles (S. Hald), se J. Saml. VIII. 269.

esse, no. *esə æn* også flt. *esər* (D.); *æsi æn* (Thy); *æjsə æn -r* (Agerskov, Hvejsel) — om ildstedet i smedien (*æ smiðəs*); *åp i æ esər* (D.) oppe i essen; kan i Thy bruges spøgende om skorstenens ildsted; jfr. skorstenssmed; se Aasen eisa, ildsted, isl. eisa, ild; smed-.

essel, no. se øssel.

essing, no. *èsəŋ æn* best. *-ən* (Lild s.); *esəŋ* el. *esnəŋ* (Agger) = rgsm.: bådens ræling: *dæń lat, dæ leqər låŋs mæ de òwəst o boðən.*

et, kendeo. talo. se en.

et, sto. se 3. den, en.

-et, no. i boghvede (s. d.): hvede.

et, nægtelse. se ingen.

etbær, no. J. T. 161, en plante, paris quadrifolia L. (Ålborg).

etsinde, bio. *jesəň* (vestslesv.) — 1) et sinde ɔ: en gang; *væn dær jesəň stæl, ska ålti vær tyw* (vestslesv.); *jesəň jet gåŋ vår dær æn maň* ... (Agersk.); *jesəň o jæn gåŋ* ... (Ribe); *æ har kon væn dær jesəň* glds., nu: *jet jæŋə gåŋ* (Agersk.); *se jesəň!* se engang; *it jeə siň*, ikke én gang; *å jeə siň*, på én gang; *jesəň så möəl*, en gang så meget til (Ang.); ligeledes findes i Ang. formen: *mæ jenskən*, på en gang, hvad er dens sidste del? *de ka jèsi wǫr* (Vens.) det kan med det første ske (vorde). 2) med nægtelse: ikke engang; *han kaň jesəň iňt res sæ åp i æ sæŋ; æ kuň jesəň iňt se æ husə; dær æ så stoər armor te di iňt hær æn ko jesəň* el. *jesəň iňt æn ko* (Bradr.); jfr. Aasen sinn, isl. sinn el. sinni.

etsteds, bio. *jæstər* (Rkb.); *jæ stæjər* (Hmr.); *jistər* el. *jèstər* (Vens.) = rgsm.; *„jistər åpå Wræjlə gòə bowə i fatə gormaj“*, Grb. 65. 1; *a ska jæstər hæn* (vestj.), jeg skal etsteds hen; *hun mo wær jistər aňstər* el. *ajstər hæŋ* (Agger) hun må være et eller andet sted henne; *di mo da wær jistər o feŋ, di mo da wǫr jistǫr* (ssts.), med eftertryk på sidste ord.

ettal, no. *jæŋtal æn* (D.); *jèttal et* (Søvind s.) = rgsm.; tallet 1; „ettals“ gryder, et handelsnavn for sorte jydepotter, af hvilke der gik 1 på tallet, 20 på snesen, se tal.

ev, no. se ebbe.

Eva, no. Adams (s. d.) hustru; gåde: hvad er det, jeg har ingen moder og min fader var min mand? visen om Adam og Eva, Kr. I. 239. 89, Fb. Fr. H. s. 123; jfr. Árnarsons gátur nr. 120; se Lilis.

evangelium, no. *de ær iňt faŋgəlmer ålt, dær ær å epi·stlər, æbləň* (Ang.) ɔ: det er ikke fuld sandhed alt, der er også tvivlsomme ting imellem; *hans moň ær eŋən evaŋgęliebǫq* (Malt), *evaŋǵeləŋbǫq* (vestj.) ɔ: han er ikke troværdig.

eve, no. dette er rimeligvis roden til *evy* (eve-höj), navn på en mark ved bredden af Sørup sø (Ang.); ved Præstø er *Even* en smal flad og muddret vig af fjorden (misforstået af Mb.); Aasen evja, dynd, muddergrund.

eveket, steo. i hvilket, se hvilken.

evig, to. *ęviq* = flt. (vestj.); *ęvi* (Søvind s.) = rgsm.; *„di mat ewi skam dèm“*, Grb. 28. 62, de måtte evig skamme sig; *„da skal a wal lę de kram å hòl ęj mè djær ewi deŋ-daŋ“*, Grb. 133. 11; *hwær ęwiqə daw* (Søvind, vestj.) hver eneste dag, udvidet form; jfr. htsk. ewig.

evighed, no. *ęviqhęi æn* (Søvind s.) = rgsm.

evighedsblomst, no. *ęwiqheðsblomst* (Thy); *ęviqhesblom æn* (Agersk.) — arter af gnaphalium og antennaria L.

evighedsmaskine, no. *ęviqhesmaski·n* (D.) = evighedsuro.

evighedsuro, no. *ęviqhejsuròw et* (Søvind s.) et perpetuum mobile.

evindelig, to. *èviŋələ* (Søvind s.) — 1) = rgsm., om hvad der varer overmåde længe. 2) bio. især; „di ka sajtens kom u å et, *ewenələ* di har rig famili“ (N. Sams) ɔ: især da de har rig familie, også Søvind s.

evingræs, no. J. T. 357, en plante, brandbæger, senecio vulg. (Thy).

evn, to. *öwn* (Lysg. h.); *ǫn* (Årh.) — nænsom, omhyggelig.

1. evne, uo. *öwn -ər öwň öwň* (D.); *æwn* (Andst h.); *æwn -ər -əð æwnt* (Thy) 1) = rgsm.; *a ka eį öwn o fǫ ət* (D.) jeg kan ikke overkomme udgiften at få det kjøbt; *haj ka eňc öwn ə* (Vens.). 2) upers., *de wå mæ eį öwnt te a sku hå ət*, tilskikket, beskæret; er det beslægtet med auden (Aasen) bestemt af skæbnen, isl. auðit? jfr. ødelig.

2. evne, no. *öwn æn* (D.; huk. Vens.); *æwn æn* (Andst h., Vejr., Thy, Mors) — 1) störrelse, vidde, om klæder; *æ kåwl hår eŋən æwn* (Andst), *hår æn guŋə æwn* (Vejr.); *dæň kwol har døqtə öwn i æ skört* (Agersk.). 2) råd til, penge, magt; *han hår ət eį i æ öwn* (Rkb.); med et ordspil mellem de to betydninger kan siges om en rig mand, der er pukkelrygget: *han hår æ öwn i æ røk* (vestj); *de æ gåt nåk atər uň öwn* (vestsl.); også: *dær ær öwn å kraft i ham* (Vens.) ɔ: legemlig kraft; jfr. Aasen emne, isl. efni itk.

evnelig, to. *ö̜ṷnlə* (D., Vens.); *æṷnələ* (Andst) — vid, rummelig, om klæder, også om andet; *æ kåṷl æ æṷnəle* (Andst); *æn guṷə öṷnlə ståṷ* (D.) en god, rummelig stue; se gjæl, rig.

evner, no. *æṷnər et -ər* (Fjolde); *öṷə et* (Ång.) — hammel på vogn, plov, harve; htsk. ebener ɔ: jævner; se effen.

-evnet, tf. se af-.

F.

f, bogstav. — Rigsm.'s -ft er i jyske mål *-ṷt: skaṷt*, skaft; *giṷt* el. *gyṷt*, gift (tf.); *tåṷt*, toft osv.; i Mellemslesv. findes b > f: *grifər*, griber; *knifər*, kniber; *kryfər*, kryber; tysk indflydelse må udelukkes, da platt. i disse tilfælde har -p-; det er „en skærpelse af lyden v til f", se Lyngby Sj. Sproglære s. 37, jfr.' g; bogstavet forekommer i börneremser: Frans førte femten franske fruer fra Fur; för Frans fik fragt, fes fruerne færgen fuld (Vens. alm.); eller: kan du læse f. f. f. f. f. f. d. d. d. d. d. d.? ɔ: fanden fes fedt, fem fade fulde, drik du det, din dumme driste döwl (vestlesv.), jfr. g.

fa, uo. se fatte.

fabel, no. *fabəl æn -ər* (D.) — 1) i udtr. som: *de ær æn, no f—; han fåtæl fabələr*, usandhed, mildere end: lögn; jfr. lat. fabula. 2) = falbelader, garnering på kjoler; *„stas te klær mè ruwr å fablər skul di ha"*, Grb. 96. 7, stads til klæder med rynker og fabler skulde de have; jfr. fr. falbala; htsk. falbel.

fabo, no. se fadebur.

fabrik, no. *fabəri'k æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; *fabəri'ksarbec* fabriksarbejde; jfr. lat. faber, arbejder; fabrica, værksted.

facit, no. *fasit æn* (D.) = rgsm., besvarelsen på en regneopgave; jfr. lat. facit: det gör; façon.

facitbog, no. *fasitbog æn* (D.) bog med besvarelsen af regneopgaver.

façon, no. *fasò'ṷn æn* (D.); *fåsọ'n* el. *fåsọ'n æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.; skabning, skikkelse; måde; *æn guṷə f—, de giər eṷən f—* (alm.); *dæn hòr eṷən fåsọ'n*, er uformelig; *vi kòmə tę å ta ət å èn òn f—*, på en anden måde; *vi hò prøṷət å àl fåsọ'nə* (Søvind s.), på alle måder; *de war åsə æn fasòṷn o knaphuòlər!* (vestj.) spøgende, om hvad der overrasker ved sin form; jfr. fr. façon, ital. fazione; afledt af facere, se facit; dragon, kanon, tone.

fad, no. *fað æn fåð* (vestj., Lem, Lyne—Darum, Andst; Uth, Vejlb. (Fr.); Hvejsel); *fað* best. *-ðət* flt. *fåð* (Saxild, Hads h., Odder); *fa(ð) et få(ð)* (Vonsbæk); *fað* best. *-ðəð* el. *fat*, flt. *fåð* (Mols); *fað æn fað* (Thy, Mors, Agger); *fað et fað* (S. Hald, Støvr., Rødd. (M.), Nørl., Falsl., Ålsø, Davbj., Løgstør, Årdestrup, Havbro s., Hell. h.); *fað* best. *-ðət* flt. *fað* (Gimming, Fur); *fað* itk. *fað* (Nimtofte); *faj et fai* (Røgen, Vor h., Tåning); *faj et far* (Dover); *faj* best. *-jət* flt. *fåi* (Tiset, Viby, Årh.); flt. *fòi* (Søvind s.); *far* best. *-rət*, flt. *får* (Vejlby, Årh.); *faq et* (Malling, Beder); *far æn farər* (N. Sall.); *fa æn fa* (S. Sall.); *far et far* (Agerskov, Skrystr, Emmerl., Medelby, Meolden, Hvidding, Arrild; Almind (Vib.)); *far et fåə* (Bjært); *far et får* (Bjerning, N. Farup); *fa è* best. *fat* flt. *fa* (Smistrup, Vens.); best. *fąə* (Åby); *fa* itk. best. *faðə* flt. best. *faðən* (N. Sams); best. *farə* flt. *fa* best. *farən* (S. Sams); *fa* best. *faət* flt. *få* (Halling); *fa et faə* (Hammelev, Åbenrå); *fa et fa* (Sundv.); *fa et far* (Hjoldelund) = rgsm.; *fal i fat* (Vens.), give sig til at spise; når der spises op, kan siges: *hoj æ faj wǫ som æ maj* (maden), *så hoj æ faj gan* (gået) *mæj æ maj*, Sgr. III. 44. 155 (Skanderb.); *nær vi slekər æ fað om aṷtənər, så for vi gåt væjr o æ daṷ atər* (Lindknud); jfr. Aasen, isl. fat, itk.; mnt. vat, htsk. fass; eng. vat; fedte-, fyr-, gammelmads-, grød-, mad-, mælke-, si-, sladder-, suppe-, vand-, vaske-.

fadder, no. *fajər æn -ər* (D., vestj.; Vens. flt. = ent.; Søvind, Bradr.); *fajər* i

[-*ər*] (S. Sams); *farər æn -ər* (Agersk., S. Resen); *faðər æn -ər* (Agger, Hanherred, Mors, Jebjærg v. Randers) = rgsm., dåbsvidne; *sto fajə a* el. *tè jèn* (Søvind s.); „di må jo skamm dem få åhl di swyen, dæ hojj stoent fajere åpo dem“, Jyd. I. 32. 1; *sto fajər te jæn* (vestj.); *„dær wel pæn te!“ så æ mañ, han ba te faðər* (Mors); i æventyret kan den fattige mand ingen faddere få, Kr. Ævent. 155; bjærgmanden bydes til fadder, Thiele II. 246 flg., jfr. Mhoff 289. 395; jfr. htsk. gevatter, af vater, fader; lat. compater; mnt. vadder Sch. Lübb.; se gudfader, gudmoder; karle-, kone-, kvinde-, lue-, mands-, pige-.

faddergave, no. *fajərgaw æn -ər* (vestj.); *fajəgaw æn* (Søvind s.); *farərgaw æn -ər* (N. Slesv.) = rgsm.; gives nu af alle fadderne, består mest i et stykke töj til barnet (D.); den gamle mand i æventyret giver et æsel og en klædning i faddergave til Tro, Kr. V. 150.

fadderskab, no. *fajəskab è* (Vens.) = rgsm.; *„næ bònt è døj, så è fajəskabə uw“*, Grb. 249. 413; *væn æ ban æ dø, ær æ farəskaf ur* (vestslesv.).

fadderstads, no. *fajəstas* el. *-stòs æn* (Søvind s.) = rgsm.; finere navn på barselgilde.

1. fade, no. Mb. person, som er tåbelig og gantevorn i snak, eft. Moth; jfr. gldsk. fade, Kalk. med henvisn. til Grimms Wb. fade.

2. fade, uo. Mb. [*fåð*] (Randers egn), være tåbelig, tale over sig, eft. Moth.

fadebur, no. *fabur* [*è*] (Vens. glds.); *fabo æn* (Thy) — spisekammer (Vens.); mælkekammer (Thy).

fadeklud, no. *fåðkluð æn -kluð* (D., Andst); *farklur et -klur* (vestsl., Sundv.; Bradr. flt. *-klurər*); *faklu æn* (Ang.) — klud til at afto tallerkener og fade med; *ålmors fåðkluð* (D.), se ærtebælg; du har stjålet hyrdekonens f—, Mb. eft. Outz., siges til den, som har hikke; *hwa æ de, dær æ mjæst bröjt o miñst æstimiørət i æ hus?* svar: *æn fåðkluð* (D.).

fadelig, to. Mb. [*fåðələ*] (Randers egn) tåbelig, fjantet, eft. Moth.

fader, no. *får æn* (D., vestj., Mors, Agger, Hell. h., Støvr. h.); *får i* best. *fåən* (Vens.); *fåə i* (S. Sams); *fòə æn* (Søvind); *far æn* (N. Slesv.); *faə æn* (Sundv.) — 1) = rgsm., men bruges næppe i flt.; *haj hålər mijər å fåən eñ å muwən* (Vens.); *jæn får ka hjælp manə ban* (börn), *mæn manə ban ka et hjælp jæn får* (Herning); *jin faər ka fåsø'rə ti byərn, mæn ti byərn inə faər* (Ang.); *do ska et lær di får o gør bön!* (vestj.); jordemoderen *„fli* (rakte) *bònt te fòr å sò: do è wal nèjst te hær, få do cæjə* (kender) *dè wal få fòr te hær?“* Grb. 2. 19; som afvisende svar til börn kan siges: *do hår hwærkən får ælər muwər, do æ knøgən uð å æn sånə* (sandet) *dig o komən te værdən som æn hjæjl* (vestj.); konen får i æventyret befaling til at adlyde sin fader, ej sin moder, Kr. Æventyr 2. 329, jfr. Sgr. IV. 28; om familieforholdet rimet:

kijəl o kår, de sæjər får;
bæŋk o buwər, de sæjər muwər;
væjər (væder) *o for, de sæjər bror;*
patər o brøstər, de sæjər søstər;
ærtər o bönər, de sæjər sönər;
balər o bøtər, de sæjər døtər (vestj.).

2) glds. titel til præsten, er vist helt gået af brug; *„prèjsti wa nåk eñc be* (bedre) *təpas ... fòr, fòr! hwæskər hon, spreŋ ej i dèj taj“*, Grb. 87. 34, ligeså 84. 78; hvad det angår, så kan får (præsten) stole på mig, når det skal gjælde, Kr. III. 226. 319; „hæ we buerænen ska wo fåer å hans madam sed“, And. Bars., ɔ: præsten og hans kone; kjødet salted vi i ballier og kar [*kår*], foruden en steg, vi foræred vor fa'r [*får*], Kr. II. 331. 6; *da gor wå fåər hæjsən æn dæjliq prekən idaw*, Kr. IX. 200. 36 (Vrads h.). 3) *wå får* (Vens.); *wå får* (vestj.), *wò fòə* (Søvind s.) brugt af manden el. husmoderen betegner: aftægtsmanden; af tjenestefolk el. börn el. konen: manden i huset, alm.; „den tid kaldte tjenestefolkene husbonden fa'r“, Sgr. IX. 76, konen siger om sin mand: *„hwant èr ə fat mè dè, mi sølə fòr?“* Grb. 219. 51; „a wild ønsk do wild kald mæ får no“, And. Begr., ɔ: kalde mig din mand; her må dog mærkes, at mange steder i Vens. siger börnene ikke fader el. moder til forældrene, men nævner dem ved navn; til bedsteforældrene siger de derimod: fader, moder; ligeledes i tiltale til ældre: *å betə könə får!* (vestj.) i indsmigrende bön; også kan siges til smådrenge: *no,*

betə får! (vestj., Løgst.); se moder; *hål, min får!* (Søvind), stop, god karl! *hwa skal a gyjər, betə fåər! ... hjatə, søðə fåər!* Kr. IX. 194. 29 (Hmr.). 4) om gud, men så bruges formen: *fåðər; „guð fåðər gi len!“ så Klaws Klåstər, da bèjst hans kat* (Andst); *guj fådə, fri wòs!* (Søvind s.); *gu fåðə bəwårəs!* (Agger); jfr. Aasen fader, isl. faðir; farbroder, faster, fatter; barsel-, bedste-, (?) blå-, fandens-, fis-, gammel-, gode-, gud-, olde-, oldeolde-, stif-, (?) sul-, sviger-, tidlig-, talg-, tipolde-.

faderløs, to. i en tlm.: *dær ska manə dø iñən hiñ bøn blywər fårløs* (vestj.) om en horkvinde; vist ellers ubrugl., det omskrives.

fadersön, no. i tiltale, glds., og vistnok kun, når man vil sætte i rette, eller taler overlegent: *de gor it, mi fasən! hål, mi fasən!* (Bj. h.); „nej, hwa kaller do de hær, mi fåhrsen!“ Jyd. I. 78. 2; „de æ nojj ant, min farsen!“ Tkjær N. K. s. 6; *„æ do mæ mi faəsən?“* Yuelb. s. 71.

fader vor, no. *faðərwor* (D.); *faðərwor* el. *fåðəwår* (Agger); *fadərvọ'r* (Søvind s.) = rgsm.; *løs set fadərvọ'r* (Søvind s.); *hañ kañ it ėngòŋ hans fadərvọ'r* (Søvind s.) om en, der er meget uvidende; *„haj kuj mir ẹ̀j hans faderwor“*, Grb. 62. 49, ɔ: er troldomskyndig, alm., jfr. Kr. VIII. 235. 408; genfærdene kan ej læse f—, Kr. III. 169. 234; ved at læse f— 3 gange baglænds slipper man for et genfærd, Kr. IV. 133. 191; at læse f— frier fra onde mskers vold, Kr. VIII. 301. 514; den kaldes ogsaa herrens bön og værger mod trolddom, Kr. III. 135. VIII. 300. 513. 266; mod mareridt, Kr. IV. 321; mod spøgeri og genfærd, Sgr. I. 22. 55. VI. 45. 405; mod djævelen, Kr. IV. 236; læse f— flittig og give en tigger en grovkage værger mod bjærgfolk, Kr. VIII. 26. 52; kaldes den store bön, Kr. VIII. 300. 513. 14, jfr. nr. 515, Sgr. VII. 211. 812; djævelen kræver af sin tjener, at han aldrig må bede f—, og bebrejder ham, at han har fyldt himmerige sådan med f—, at der aldrig har været så mange, Sgr. VIII. 98. 100; se Wigstr. II. 88. 368; bruges alm. i besværgelser, tysk Wigstr. II. 377; levninger af et latinsk fadervor, Kr. VI. 250; tlm.: *„de blywər uræ får ham lisom gal Kræns fadəwor“*, Grb. 240. 231; *fatər ons bist en heməl, a ska slå dæ, te do ka treməl*, Sgr. II. 59. 330; jfr. endnu Thiele Overtro og Wuttke registeret; Mhoff. 184. 252.

fadevand, no. vand, hvori fade er aftoede; *fjæt i fåðwañ, de æ bæjər eñ æ bår wañ*, Sgr. III. 106. 431 (Fårup).

fading, no. *faðəŋ æn* (Thy) = rgsm.; kassen på en vogn.

fadlad, no. *fajlaj et* (Tovstrup) hylde ovenover potteskiven, til at sætte de færdige fade på.

fadonter, no. flt. el. fandotter, navn på en slags bjærgfolk, Kr. III. nr. 4. 24.

fad-ri, no. *fåðri æn* (Malt); *fari æn* (Sundv.) — opsats til at sætte fade og tallerkener på, når der er flere hylder; se fadrække.

fadrække, no. *fåðræk æn* (Malt); *fạrek æn* (Sundv.) — hylde til at sætte fade på.

faeton, no. *föjtoŋ æn* (Lundersk.) en slags let vogn, efter Faeton, solvognens kusk.

1. fag, no. *faq æn fåq* (vestj.); flt. *faq* (Agger); *faq et* = flt. (Søvind s.) — 1) = rgsm.; *æn faq hus, viñərər; jọrlå fåq*, de fag i laden, hvor kornet er hensat fra gulvet opad, *hjålfåq*, sådanne, hvor kornet el. høet er lagt på et stænge over stald el. lo; jfr. binding, hjold, jordlagt; hø-, overlige-, told-. 2) *æn faq hus* (D., Vilslev s.), et stort flyndergarn, hvis indgang dannes af tre i en ligesidet △ stillede tynde spær, åbningen omtr. 3 al. höj; mnt. vak, Sch. Lübb., opr. hegn; htsk. fach, smstilles med gr. page, en snare.

2. fag, no. *faq æn* (D., vestj., Agger) = rgsm., hvad man forstår, har lært; *de ær ek i hans faq* (Agger).

3. fag, no. *fạq æn* (N. Sams) en slags store rødspætter.

fag, no. se fad.

fagdreven, to. *fåqdröwən* (D.) siges om sparrerne på et hus, når de ikke står lodret på bjælkerne, men er forskudt i en vinkel under 90° til en af siderne.

1. fage, uo. *fåq -ər -ət* (vestj.); *fåq -ər -ə -ə* (Vens.) — haste, *de fåqər ẹ*, jfr. fige.

2. fage, to. *fåq* (vestj.) hurtig, *så f— ọ ət, så f— i æ væsən; de jaŋər miəl ẹt så fåq*, haster ikke så stærkt; *han komər ves ẹt ijæn så fåq;* jfr. fige.

fagefus, to. *fåqfus* (Glenstrup v. Randers) overilet, som ved hastværk forløber sig; se farefus, samme ord?

fagl, no. Mb. unyttig tale, løs sladder (Ribe st.), eft. Moth; jfr. fable.

fagle, uo. Mb. „fagle" med sin mund, være ustadig i sin tale, snart sige et, snart et andet; „fakle" (S. Jyll.), betænke sig, være uvis; „han fakler int læng" (S. Jyll.), om den, som straks slår til; „fagle" i sin snak; det „fagler" for ham, tale uden overlæg (jysk); *de faqlər få ham* (Lyne s.) ɔ: han fantaserer, om en syg; jfr. gldsk. fagle, Kalk. I. 492 V. S. O.; Rietz fakkäl, fakla; plt. fakkeln, Schütze I. 308, flamme, men også fig.: være uvis.

fagskreden, to. *fåqskræjən* (D.) = fagdreven (s. d.).

fagstykke, no. *fåqstøk æn -ər* (D.) tre alen lange brædder, som kan spænde et fag; se firealener.

fagter, no. *faqtə* flt. (Hads h., alm.), *faqtər* flt. (Agger); *faeər* flt. (Vens.); *faktər* (Bradr.) — gebærder; „så hoeh hon da sohn nowe grem fajte åpo sæ", Jyd. I. 81. 1; jfr. Aasen fagta, Rietz, fakter; fammer, mirreser.

faj, no. se fad.

fajen, no. se fanden.

fajer, no. se fadder.

fajm, no. uo. se favn, favne.

fajse, no. *fajs æn -ər* (Agersk.) top af gulerod og kartoffel, jfr. stamme, visse; *æn gulərо, kantøfəl fajs, ol æ fajs* (Åbenrå); jfr. fase; se mnt. vesene el. vese, Sch. Lübb., trævl.

fakelöjter, no. *fagəlö·jtər æn -ər* (D., vestj.); *fakəlö·jtə æn* (Åbenrå) — ustadig person; lystig fyr, der gærne vil göre spilopper; også: *læ dåq vær mæ di fagəlö·jtər o anstaltər!* tåbeligheder; *han hår manə fagəlö·jtər får* (N. Slesv.): bio. *ræñ, go, kyjər fagəlö·jt* (vestj.) rende, gå, køre, så man bliver til nar; uo. *å fakəlø·jt* (Åbenrå) föjte omkring; ordet kunde mulig stamme fra tsk. vage leute, omvandrende tiggere.

fakle, uo. se fagle.

faks, no. *faqs æn -ər* (Agger) spasmager, fyr; *æn sær, ondəliq f—.*

1. Fal, no. *æ fal* el. *Falbæk* (S. Bork s.) et vandløb til Ringkøbing fjord, J. Saml. VII. 36, derved ligger *æ Falkrowr,* Falkroen; må uden tvivl have haft en betydning, vadested? — jfr. Fjends, fælsted; se U. Blandinger I. s. 230, hvor der henføres til denne stamme: fele; ligeledes navnet på en mose i Bølling h.: *æ Fjal.*

2. fal, no. *fal æn* (Varde egn) *æ f— o æ spå,* er på træspaden, der er beslået med jærnskær, den brede træplade, der danner bladet.

3. fal, bio. *fal* (D., vestj., Søvind s.); *fal* (Lild s.) = rgsm., til købs; *te fal* (D.); *tè fals* (Søvind s.); *æ kuñ it få æn f—* (Agersk.); *by f—* (Bradr., alm.); *stå f—* (Vens.), være tilkøbs; *hòl f—* (Vejr., D., Søvind); jfr. isl. falr; mnt. vêl, Sch. Lübb.; htsk. feil; 1 fale.

fal, no. se falg.

falbelader, no. flt. se fabel.

falbyde, uo. *falby -ər -bø -bø* el. *-bøt* (Vens.); *falbyj -ər -böj -böjən* (Agger) = rgsm.

1. fald, no. *fal æn -ər* (Holmsl. kl.) rebet, hvormed sejlet hejses; jfr. fokke-, klo-, klyver-, pik-, sejl-, topsejls-.

2. fald, no. *fal è* best. *falc* flt. *fal* (Vens.); *fal æn* (Thy, Mors, Vejr.); *fal et* (S. Hald); *fål æn* (vestj.); *fol et* (Agerskov); *fòl et* (Åbenrå) — 1) et fald, nedstyrtning, alm.; *stå fal fuwər* (Agger); ebbe (Hjarnø), se fløde. 2) slagtilfælde; *han fæk æn fal, æ f— tår ham* (Mors), også vestj., Vejr. 3) klinkefald, hvormed dören holdes lukket; på det glds. dörlukke faldt klinken ned i en hage, deraf ordspillet: *dær æ fal fu hwær mañs dør, å tåw fu som djæs* (Mors, alm.). 4) *fal æn* (Mors) en fælde, især en slags fælde til at fange rotter og ildere med, som har sit navn deraf, at et faldbrædt med en klods el. en vægt af sten på falder ned og dræber dyret. Mb. 5) hældning i en vis retning, om marken; *æ mark hær æn fol te jøstər* (Agersk., alm.). 6) tilfælde; *de ær et æ fal å ət* (Lönb.) ɔ: således hænger det ikke sammen. ligeså vestj., D., Malt); jfr. ifald. 7) skade, brøst; *dær æ gon fal o* (Vejr.); *dær æ fal åpå wwn* (Vens.) vognen er i stykker, ligeså Varde, D. 8) en tægt i marken; *dæñ fål ska dær byk i* (D., glds.); *è fal borər* (Vens.); „*mè jit wa di i ful drèwt øwər hilə falc",* Grb. 26. 29; *æn fal aqər* (Lysg. h.); „et stu fald rou", Yuelb. s. 33; *æn fal kuwər* (Vejr.); *et fal kọən* (Hads h.); *et fal ròw*

(Støvr., S. Hald h.); jfr. Aasen, isl. fall, itk.; falds fode; af-, an-, en-, for-, fram-, klinke-, lig-, neder-, over-, sol-, til-, ud-, vand-.

falde, uo.

fal -ər falt falt (Ålsø, Ginnerup v. Grenå), tf. *falən* (Nimtofte, Törring v. Randers);

fal falər falt falən (Mols), ft. *fil* (Bjerring);

fal falə fel falən (Søvind s.), ft. *falt*, tf. *falt* (Dover, Hundslund s., Røgen s.), ft. *falt* (Tåning s., Havbro);

fal falə føl fålən (Uth);

fal falə falt el. *fel falt* (Gylling);

fal falə fel falt, æ falt (Saxild);

fal [falər] falt falən (Hell. h.);

fal falər fal falən (Falslev, S. Hald), ft. *fajl* (Støvr.);

fal falə falt falt, æ falən (Vejlby, Århus);

fal falər falc falc (Vens.);

fal falə fal falən (Fur);

fal falə fiəl falə (S. Sams);

fal falər falt (?) *falə* (N. Sams);

fal -ər fil el. *falt falt, æ falən* (Lild s.);

fal -ər fal falən el. *falən* (Rævs, Agger), ft. *fal* el. *fil* tf. *falən* (Løddereup);

fal -ər falt falən (Mogenstrup);

fål fålər fol fålən (D.), ft. *føl* (Ølgod, Lyne, Hvejsel), ft. *fel* (Lem, Hanning), ft. *fål* (Andst, Ø. Linnet, Hammelev), ft. *fålt* (Skrystrup);

fål fålə fål fålən (Ø. Starup);

fål fælər fålt fålən (Hjoldelund; Ang.);

fål fålər føl fålən (Törrild);

fål -ər fål fålən (Bjerning);

fål fålə el. *fölə fålt fålən* (Sundev.);

fòl -ə fòlt fòlən (Åbenrå);

fol folər fol folən (Brandrup, Agersk., Forballum);

fol folər folt folən (Ladelund, Bradr.; Egebæk);

fol fælər folt folən (Fjolde). —

1) falde, synke til jorden; *jo hyyər æn komər åp, jo dyyər æn hår o fål* (Malt); *han fol o slåw si* (D.); *de æ mørk i awtən! dær æ manə dær fålər öwər æn knål, æn stijən, æn teŋ, mæn a fålər ålər! höj, dær leqər a!* Sgr. III. 39. 69, spøg; *han fil i kòl* (Mors), faldt omkuld; *de folt te gols, niər o^a^ æ golə* (Fjolde); *fål et får! hær ær æn kæp!* (vestj.) kan siges spøgende til den, som snubler; hr. Lave han fejeld for dankongen o knæ, Kr. II. 302. 9; *hur dær eŋən fålər, stor dær eŋən åp* (vestj.), om kornet, der falder for leen; også siges: *di fålər et ål dæm, dær komər i krij* (vestj.) om de strå, der bliver stående efter leen; nu falder nok det halve af Tem sogn! kan siges, når noget falder med stort brag, Kr. VI. 322. 81, mulig en erindring om et jordfald, sænkning, i sognet; *dær æ fålən doq, snę* (D.); *nę do skekər dæ wal, så ka det brø fal* (S. Hald), kan siges, når et stykke brød falder fra en, ordspil mellem, at brød (ɔ: udkomme) tilfalder en og: falde til jorden; fig. lide moralsk skade, blive frugtsommelig ved en, om kvinder; „håd do indda fallen få Sohren", Blich. Bindst., var du endda bleven svanger ved Sören; *hon ska res så we dąj, hon æ falən we* (Vens.) ɔ: ved giftermål med forføreren få sin ære tilbage. 2) synke; *æ wań fålər* (D.); *æ mor folər* (Agersk.) modet synker; *æ smör æ folən i æ pris* el. *æ pris æ folən o æ smör* (sts); *de hiələ fol får ham* (D.) ɔ: alt brast for ham: mod, håb. 3) skråne; *æ lań folər te nör* (Agersk.); *hąj falər i ryqi* (Vens.) ɔ: er svejrygget. 4) falde sig: *do må tæj ət, som de ka fål si* (D.) ɔ: som det kan ordnes, lade sig göre. — **f— af:** *han fålər aw* (vestj.), *hań falə åw* (Søvind s.), tæres hen, bliver affældig; *dær fålər et aw te dæj*, der bliver intet tilovers til dig; *æ blåstər fålər aw* (D.) blomsterne falder af frugttræerne; **f— an:** *fål jæn an* (vestj.) angribe; **f— for:** *dær ka fål möj får*, ske meget; *do må tæj, hwa dær fålər får*, du må tage, hvad der er at få (D.); *de fål ham får æ moń* (Andst), han kom til at sige; **f— fra:** *æ brø æ fålən frå* (D.) skorpen har under bagningen løftet sig fra krummen; man må ikke synge, mens brødet er i ovnen, så falder det fra (Haderslev); *han fål frå* (Andst), han svigtede el. døde; **f— hen:** *fål hen* (D.) — 1) sove ind, om et mske. 2) dø hen, ophøre at omtales; **f— i:** *de fol į mæ ræjn* (D.) der indtraf regnfuldt vejrligt; *de føl dæm į æ moń* (Billum), de kom til at sige; „a fjel i søvn", To Nov. s. 10; *fål i amdam* = *fål i taŋkər* (D., vestj., Søvind s.); **f— ind:** *de fål iń mæ rænə væjr* (Andst), der indtraf regnfuldt vejr; *de fol mæ liq iń*

(D.) det kom mig i tanker; **f— om**: *fål om* (D.) falde omkuld; *hon hæ foln om* (Ang.) ɔ: har gjort barsel, jfr. ligge; **f— opad**: *pas o, do fålər et åpað, de kåstər træj mark æ al* (Malt, alm.) siges spøgende til den, som snubler, også föjes til: *de kåstər pæŋ å kom nęr* (N. Slesv.); **f— på**: *æ grøð ska rørəs jaunlə får et o fål o æ boŋ* (Andst) ɔ: brænde på, svides; *de fælər å jit spår* (Ang.) det falder på et spor, ɔ: kommer ud på ét; **f— sammel**: *æ brø æ fålən saməl o blöwən te klas* (Agger) siges, når brødet ikke hæver sig ved bagningen; **f— til**: *de folər gåt te vært ant* (Agersk.), det slutter godt, f. eks. om afhövlede brædder; *æ mjælk fålər te* (vestj.) om konen, som giver die: mælken samles i brystet; *de fålər æ væstəræjn te* (Ribe), er ejendommeligt for vesteregnen; *fål təföj* (vestj.) = rgsm.; det fild ham ungen Sten til, han skulde hos jomfruen ligge, Kr. I. 223. 7, det tilfaldt ham som vinding; *de æ do faln te* ɔ: det er din tur; *de falə te dæ o gi æn åmgåŋ* (Agger) el. *de æ do te·faln te o ...*; da de kom næsten til krattet, falder deres hunde så forfærdelig til, Kr. VI. 50. 67, ɔ: begyndte at gø; **f— ud**: *huda·n sku moht de fål uð* (Andst); *de fol uð o jet* (D.); *de fælər sæ o jet u* (Ang.), det kommer ud på et; **f— ved**: *de fol gåt se ham* (vestj.) gjorde indtryk på ham, også Thy, Mors; **f— væk**: hun faldt væk inden jul, Sgr. IX. 5, ɔ: døde; jfr. Aasen, isl. falla; for-, over-.

faldefærdig, to. *falfærə* (Agger) nær ved at falde.

-falden, tf. se falde; fra-, hen-, himmel-, kjæbe-, lig-, mis-, mod-, møs-, ny-, sag-, til-.

-faldende, tf. se af-, over-.

faldereb, no. *falərəb æn* (Agger) = rgsm.; *falərebstrap* på et skib.

faldhat, no. *fålhat æn* (vestj.); *folhat* (Agersk.); *falhat æn* (Thy) — en strimmel af tykt töj med mange læg, som gives småbörn på hovedet, at de ikke skal støde sig, når de falder, den er jævnlig uden puld; kaldes også: *falhöl* (Ang.).

faldkorn, no. spildekorn; manden havde fejet noget fåldkorn sammen oppe på loftet, sådan noget rug og byg, og der var ler og sten og skidteri i det, Kr. IV. 326.

faldmoden, to. *fålmoən* (vestj.); *falmuən* (Vens.) — overmoden, om korn, jfr. hængemoden.

falds fode, no. i udtr. *go o fåls fuəð* (Andst); *åpå* el. *få falfuə* (Vens.); „*hans kun jik åpå fal fu*“, Grb. 148. 34, *go po falfuəð* (Lild s.), *hun gær å faln foi* (Søvind s.), *go po faln fuəd* (Agger), om frugtsommelige kvinder: være sin nedkomst nær, jfr. trimle om, trippende tå.

faldvande, no. *falwań* (Sams) ebbe; jfr. voksvande.

1. fale, uo.
fal fal fal fal (Agerskov; Bradr.);
fal -ər -t falt (Vens.; Sall., Lild);
fal -ə -ət -ət (Søvind s.), ft. tf. *-əð* (Agger);
fål fal fål fål (D.);
fal -ə fål fål (Andst) —
byde på noget, spørge om prisen, *f— å nåwər* (Agersk.); *f— əpo* (Sall.); *f— nuə* (Vens.); *wel do fal mæ dæń hæjst? næj, dæń ær ejt fal* (Lild s.); *dæń, dær hår æ hæst, falər æn* (Agger); jfr. Aasen, fala, tinge; mnt. vēlen el. veilen, Sch. Lübb.; 3 fal.

2. fale, uo. *fål -ər -at* (Rkb.); *de fålər hårt o ət*, tager hårdt, slider hårdt, som stormen på taget, el. på takkelagen.

-fale, to. se farlig.

falg, no. *falə* (D., vestj.); *fælə* (Andst h.); *fal æn, de* (Agersk.); *falə de* (Vens.); *falə* (Ang.); *feləŋ* (Løgst.) — 1) den plöjede mark med nogen forskel i bet.; i Ang. om den plöjede rugstub, andre steder om den plöjede mark i alm., hvad enten det er grönjord eller stubber, som ved plöjningen er vendt; *leŋ æ falə* (D.), første pløjning af grönjorden, *vænń æ falə*, den anden; *dær æ no falə, wi ska ha moŋ åpå faln* el. *falərən* flt. (Vens.); *han kom ræńń öwər æ falə* (D.); jfr. htsk. felgen, mnt. falgen, plöje anden eller tredie gang; eng. fallow; rug-, svær-. 2) små kalkstumper, der ikke ere udtværede i mørtel; *dær æ möj fale i æ baŋkərå·t* (vestj.); hører måske ikke herhen.

falge, uo. *falə -r falə fale* (Vens.), også vestj.; *falə -r -t -lət* (D.), de unge siger: *fælə; fælə -r -t fælət*

(Agersk.; Bradr., Valsb.; Thy, Mors) — plöje grönjord; *f— bǫrər, è støc jowr, te row* (Vens.); bruges dog også om stubbens første plöjning; grave et jordstykke i haven om efteråret (Agersk.); jfr. brække.

falghavre, no. [*faḷəhawr*] (Ang.) havre såt i rugstubben.

falgmark, no. *fæləsmark* (N. Sams) græsmark fældet til vårsæd.

falillegenshjat, udråb, kun brugt af gamle; noget forskellige former, *å næj, faliləgənshjat*, el. *fåləndənshjat*, el. *de skal a sæj dæ faliḷənshjærtə* (Malt h.); ordet synes at være farlille-hjærte ɔ: hjærte farlille, også Mors glds.

falk, no. *falk æn falk* (vestj.) = rgsm.; i æventyret: et skib ladet med duer og falke, Sgr. VII. 171; der er ingen fugl, der flyver så höjt, som falken med sine unger, Kr. I. 81; i æventyret skabes drengen til en falk med én fjer af guld, Gr. Ævent. I. 6; drengen giver falken dyrets indvolde og får så magt til at omskabe sig til falk, sts. II. 150. 152, Sgr. IV. 30; stifmoderen skaber barnet om til falk, gisning af Kr. se Sgr. V. 51; i haren er en f—, Sgr. IV. 23.

falle, no. se falg, farlil; to. se fålig.

1. falle, bio. *faḷə* (D., Ang., Bradr.) bruges i en mængde forbindelser: *de blöw f— mæ æ ræn*, tåleligt; *de æ f— mæ ham*, nogenledes; *a ver ət f— il*, el. *f— il reqtə*, jeg ved det ikke rigtigt (Agersk.); *ve do vær faḷə* (vestslesv.) til et uartigt barn: vil du være ordentlig! *æ vær blöw faḷə* (sts.) tåleligt; *di ku it faḷə jæns om æt* (Valsb.), de kunde ikke ret enes om det; *han ka f— ej go öwər æ guḷ* (Malt) næsten ikke; *de kañ æ f—* (Valsb.) sagtens; *æ vañ kåkt iñt f—* (Vlb.) ikke rigtigt; forstærkende tillæg: *f— sy̆ək, fåkøəl, ves, gåt* (Bradr.); jfr. farlig, fålig; ordet synes ikke ret vel at kunne tydes som: farlig.

2. falle (?), uo. *faḷə -r -t* (Rkb.) *f— sæ hæn ve æn sij*, om en fuld mand, støtte sig langs siden af et hus.

3. falle, to. *faḷə* (Dover, Hjelmsl. h.) gusten, bleg; *do siə f— ud!* om en, der har været syg; jfr. isl. fölr, bleggul; sv. dial. fal, Rietz 124; htsk. fahl, eng. fallow.

fallehed, no. *faḷəhe* (Valsb.); *han kañ iñt mæ f— ræjə te stajə*, med orden og sikkerhed for fuldskab.

fallere, uo. tabe sig; rugen falle·rer i kulde og tørke (N. Sams); jfr. ital. fallire, blive bankerot.

fallit, no. to. *fali·t æn* (D., vestj., alm.); *foli·t æn* (Agger); *fåli·t* el. hos gamle *fåli·k* (Vens.) = rgsm.; *gyjər, speḷ f—; fåli·t fåḷəl!* siges til den, hvis gerning mislykkes; *a æ ræn fåli·t* ɔ: jeg har intet; *de æ we å wæ fåli·t* ɔ: det er ved at være opslidt (Vens.); formen er kendelig en folkeetymologi = for lidt, jfr. Nyrop, V. Sk. s. 27; jfr. fr. faillite.

fallitspiller, no. *foli·tənspeḷər æn -ər* (Agger) person, som går fallit; ordet er vist alm.

falme, uo. *faḷm -ər -ət -ət* (D., vestj., Søvind s., Bradr.); *faḷm -ər faḷəmt faḷəmt* (Vens., Agger) = rgsm. 1) om hvad der taber farven; „hun wa som en knækket å falemt blomst", Yuelb. 73. 2) om mnsker og dyr: miste det sunde udseende, også: *mi søjn faḷmər*, svækkes (vestj.); jfr. Rietz falmä, falna; gldsk. falme, falne, se Kalkar I. 501; isl. fölna; 3. falle.

fals, no. *faḷs æn -ər* (D., Brader.), en fuge, hvori noget skal gribe ind; jfr. htsk. falz, hak.

falshövl, no. *falshæwl æn -hæwl* (Thy) til at hövle falser i vinduer og dörre.

falsk, to. *falsk* (D., vestj., Bradr., alm.) = rgsm.; om mnsker, man ej kan stole på; om is, som ikke kan bære; om penge, som ej er ægte; jfr. mnt. valsch, htsk. falsch; gl. fransk fals, lat. falsus.

falskeri, no. *falskəri· de* (Søvind s.); *gi̊ f—*, begå bedrageri, f. eks. i kortspil; *de gǫr mæ falskəri·j* (Agger), med snyderi.

Falster, no., i tlm.: han ser så sur ud, som han havde slugt Falster og skulde ifærd med Lolland (vestslesv.).

fam, no. *fam æn* (vestj., Thy, Mors, Sall.); *fams æn* (Mds.; hak. Vens.) — 1) en dis af varme, solrøg, der lægger sig over egnen. 2) dampen af moser og enge varme aftener. 3) ubehagelig lugt, stank (Mds. h., Vens.); jfr. gldsk. famp, Kalk. s. 503; sv. dial. fam, stank, Rietz; fimset.

familie, no. *fami·ḷə æn* (D. alm.); *fomi·ḷi æn* (Agger); *fami·ḷi æn* (Vens.,

Bradr.) — nært slægtskab, jfr. folkeslag, frændskab; *han æ komən å æn kŏn fami·lə* (D.) ɔ: stammer fra en hæderlig slægt; *de æ trøkənt få fami·lin å drek wañ ow æn træskow, — især næ dæñ æ bånløs* (bundløs); *do stæ dæ bæjst ow hiələ fami·lin,* Sgr. II. 24. 138. 144 (Lisbj. Terp); *di ær i fami·lə, mæn urələ* (vestslesv.); *di ær i fomi·li te hinå·n* (Agger); *di ær i fami·lə saməl, lisom æ klynstak o æ kalgordiŋ* (vestj.); *vi æ så möj i fami·lə, te hans åləfas åləfas tårəklåð ståj uð i wår kalgor,* Sgr. III. 45. 169 (vestj.); jfr. lat. familia.

familieskab, no. *fami·ləskab* (D.); *fami·liskað* (Agger) — slægtskab; *de ær å æ f—; di ær i f— mæ hwæra·nər.*

famle, uo.
faməl -ər -t -t (Agger);
faməl -mlər -məl -məl (D., Andst);
faməl -mlə -mlət -mlət (Søvind s.)
= rgsm.; jfr. isl. falma, se Fritzners isl. Ordb.[2] und. ordet; fimle, fjamle, fomle, fumlet.

famlen, no. *faməlin æn* (Agger) = rgsm., se fomlen.

famme, no. *fam æn -ər* (Vens.) fagter, manerer; *haj hår no sær famər åpå sæ; de ær æn sær fam daj hæst hår,* kan siges om en hest, som har uvaner.

fammel, to. *faməl* (Hors., Århus, Randers) forlegen, forvirret; *a blöw så faməl ve ət* (Røgen); se famle.

famme sig, uo. Mb. skikke sig, föje sig: det vil ikke ret famme og flaske sig for ham (jysk); jfr. famme, Kalk.

fammet, to. *famə* (vestj.) disig.

fams, to. *de æ så fams idaw* (Gjedsted) ɔ: klart frostvejr med en let frostdis; se fam.

fan, tf. se få.

fandask, no. *fandask æn -ər* (Randers) ørefigen; slag i hånden med et törklæde (Lisb. Terp).

fanden, no. *fañən* (vestj.); *fañən* el. *fañən* el. *fajən* (Agger); *fañən* el. *fajən* (Mors); *fanən,* enkelte: *finən,* i eder: *fajən* (Vens.); *fañən* (N. Slesv.) = rgsm. — I. i eder o. lign. talemåder: *fajən* el. *fanən jænsə mæ* (Vens.); *fañəmə* (vestj.); *fanəmə* (S. Hald h.); *fajmə* (Søvind s.), også: *fañənamə; a skøð ən, fajəmə, te æ fijər di røq å ən* (Kolding) ɔ: f— annamme mig; „*fajtomme*“, Yuelb. s. 60, ɔ: f— tage mig; „dæ wa, fölind ta mæ, retskaffens löjer å spas we“, And. Bars.; *a ka, fañən i ət, et fåstọ·* (Lindk.); *å, fañən i hwek!* (Malt); *fajən i hwit* (Thy) ɔ: pokker med det; hvordan flöjtende fanden har du fået fat på disse penge, Kr. IV. 329; gid fanden havde dig, Kr. IV. 342; „*haj ønskə, de fanən skul ta trej å hans sijbjæn å stiq hans sjèl åpå*“, Grb. 195. 8; „*å fañən!*“ *så han æ dræŋ, han sku sæj: får* (D.); „*fañən plawər som!*“ *soj han, æ dræŋ, da meñ han hans mor* (N. Slesv.); da prinsesserne ser ham, tror de, det er den klare fanden og …, Kr. V. 219; den klare fanden var på spil, Kr. VI. 77, de havde med den klare f— at gjöre, Kr. VII. 302; „sidst awten hoj han føst slawnes mæ klår fannen å håd der dieretter wår tow dæwel ætter ham“, Jyd. I. 78. 2; smeden giver præsten ud for den klare fanden, Kr. Æventyr s. 98; „Jerrik trout, te de wa kwolswot fannen sjel“, Yuelb. s. 34; jfr. ed. II. i talemåder; „*di fæk fanden te dåwr dæn daw*“, Gr. Gl. d. M. III. 202. 2, de skete en ulykke; *no æ fañən løs!* (D.) ɔ: nu er det galt fat; *no æ fañən løs ælər åw ær æ læŋkər få låŋ* (vestj.), jfr. Grimm Myth.[2.] I. 224; *han æ så ræj får ət, som fañən får æ kås* (sts.); *haj æ så slem i cafti, de haj ka snak fanən è ør frå* (Vens.); *så tò fañən vè ham!* (Søvind s.) ɔ: så løb han sin vej; *no ska fanən klaw sæ!* (S. Hald) kan siges, når man bliver meget lykkelig ved noget; *de ær æn pæn fåwl, mæñ fañən sku plok ham,* Sgr. VI. 12. 175 (Jælling); *de sku fañən gyjər o et a* (vestj.); *fañən kan et før mijər eñ a fæk o æn skrę isdam* (vestj.) kan siges, når man får mere af noget ondt el. ubehageligt, end man synes om; *han fur astæ·j som fañən i æn fləñərskiñ* (vestj.), om den, som løber i stor fart; *slep fañən å tæj ve æ trål* (N. Slesv.) el. *han fløtər fræ fañən å tę æ döwl* (vestj.), om den, som flytter fra en dårlig tjeneste til en anden; *fañən å æ trål, di ær a jæn kål; Satən å æ döwl, di ær a jæn vröwl* (Haderslev); *de ær et så næm a be fajən ta sæ əpo æn løwn; a ær eŋən ståkəl, fajən ær æn ståkəl, han hår æn skarəð röw* ɔ: øget rumpe, hentydn. til halen; *fajən skiðər*

ålər så' hijəð om æ mår, de ka blyw kǫl iñən awtən (Mors); *væn fañən føst fær jæn feŋər i æ spel, skal han snar få fat mæ æ hel hañ* (vestslesv.); *han æ jæn a di syw, fajən græð fuər å fæk et å* (Mors); *læ fañən græ, han hær stor yən* (Valsb.); *fañən lijər ålti, nær de gor il* (vestj.); *nær æn tål om fañən, så æ han nærəst ve* (Tåning); *fañən hår ålstæjər ærəñ, somti kiqər han iñ að æ kærkdar* (vestj.); *æn må et ræk si, straqs æn hår spist, så takər æn fañən få mað* (D.); *hu fañən et sjæl ka kom, skekər han æn kwiñ* (sts.); *han blæñər* (blader) *i æ boq som fañən i æ biwəl* (vestj.); *„hąj mat go å spęq å jè fanən å sè hwa nèt“*, Grb. 205. 64, ɔ: göre sig til en djævel; *no komər fajən fræ gil, å æ wòñ æ et warm* (Mors), vandet til at skolde ham i, kan siges, når man overraskes ved ens uventede komme; *de sir uð hær, som fañən håð dråkən brålop* (vestj.), hvor alt ligger i uorden og svineri; *han ræjst fañən i wål nar o o eŋənstæj iñ o æ væj* (vestj.); når en siger: *a ska te ən!* ɔ: jeg skal bort, afsted, kan svares: *te ən, de æ nar o, fañən i wål, de æ syñər o* (vestj.); her kan et rim anføres, der spörges: hvor vil du helst hen?

østər, te fañəns trøstər (*kløstər*, Vens.),
væstər, te fañəns mæster,
søñər, te fañəns bøñər,
nar, te fañəns dar?

så skal svares: vester, thi fandens mester er gud, jfr. Kr. IV. 242. 343; *å, fañən mæ heñ å wåhær væ mæ dæ, så komə I hwæ i set riq*, Kr. IX. 245. 7 (Lisbj. Terp). III. „fandens“ bruges som tillæg, når noget går ud over det sædvanlige, både som ros og dadel: *æn fañəns kål, knæjt* osv. (vestj.); *dæj betə fanən! sònt i betə fanən!* (Vens.) siger börn til hverandre, når de kives el. slås; *æn sær fanən* (Agger), en löjerlig fyr, en særling; se ud som Vandel fanden (Randbøl s.) betyder sagtens: at se ræddelig ud; „det er den lille fanden fra Låsby!“ siges om en, man ikke kender; *ær ət et dæj, di kålər Gjælbalə fañən?* siges, når man vil håne en, Kr. IX. 111. 188—90. IV. fandens bedrifter: han er en person i blå klæder Kr. III. 284; han modtager drengen i helvede, Gr. Æventyr I. 42; skal i skoven at plukke nødder lille juleaften, Kr. IX. 74. 780; fanden skælder præsten ud for en katekismusdreng og nedmanes, Kr. VI. 144. 206; bor i kirken, Kr. VIII. 394. 723 ff.; sidder i glamhullet og skriver op, hvem der sover i kirken, Kr. VI. 229. 313; står i kirkedören og opskriver sine på et lammeskind, Kr. IV. 344; sidder i frimurerlogen som en ravnsort mand med kulsort hår og skæg, Kr. VIII. 323. 548; sidder i den kloge mands flaske, går ud, når proppen tages af, og er mandens ridehest, Kr. IV. 185. 259, jfr. fortæll. Wigstr. II. 359; har gloende öjne, Kr. III. 287. 384; farer ud af gården som rød ild, Kr. VIII. 242. 420; i skikkelse som en hund (s. d.), mest sort og pudlet, et öje midt i panden, Kr. III. 282. 378. 88. 89; IV. 240. 338—42, Gr. Gl. d. M. II. 84; kalder sig: pus, Kr. VI. 162; i svineham, Grb. 182. 34, jfr. Thiele Folkesagn II. 20; i skikkelse af en hvid stud, Kr. IV. 119; i hareskikkelse, Thiele Folkes. I. 238. II. 78; er hjul (s. d.) på vognen, Sgr. IV. 186. 550, Kr. III. 289. 390—91, jfr. Thiele Folkes. I. 332, folketro også i andre lande: St. Benedikt (Bonifacius, Thiele Overtro nr. 776) har også tvunget f— til at være fjerde hjul på vognen; hans navn bruges i besværgelser: *„stañs skeməl i fañəns nawn!“ mæn hon så: „spreŋ skemal i wårhærəs nawn!“* Kr. IX. 224. 63; fanden, hold den hest, så giver jeg dig min sjæl! J. K. 142; snedker, smed og skrædder slutter pagt med f— (lokkus), Kr. V. 230; soldaten skal tjene f— i syv år, men må i den tid ikke bede fadervor eller gå i kirke, Sgr. VIII. 97; man forskriver sig til f— ved at gå til våbenhuset nyårsaften, råbe ind ad nöglehullet: a giver mig fanden i vold! Kr. IV. 210, Sgr. IX. 225. 746. 47, Kr. VIII. 269, Grundtv. Æventyr II. 221, Sgr. VIII. 218. 877. 78, jfr. J. K. 415. 1388; Werlauffs Ant. s. 460 flg., Grimm Myth.[2] II. 971, Wigstr. I. 112. II. 349; i fandens navn kan en bøsse bindes, Kr. IX. 75. 793; f— skaffer penge ved at brække sig, Grb. 203. 18: *„fanən sto å råt hals å brè sè, å de di blånkə dòlər, åp i i kåbər cijl“*, jfr. Müllenhoff s. 197. 263 flg.; en mand bliver tagen op at køre med f—, Grb. 219. 55; f— kommer kørende i karet for at hente en, Grb. 208. 6; reder fru Annas hår,

inden han tager hende, Kr. VIII. 154; henter den utro brud, men kan ikke tage hendes brudekrone (der er nemlig et kors i den), Kr. VIII. 319. 541 flg., IV. 233. 329, Fisch. 167, også andre ugudelige mennesker, jfr. Mhoff. s. 165 flg. 192 flg.; djævelskab viger for f—, Kr. IV. 239; henter mølleren, Kr. V. 224; tager dem, som bander, Kr. VIII. 318. 538, Gr. Gl. d. M. I. 128. 135; henter en ond frue, Kr. III. 292. 394; tager ladefogden, Sgr. II. 105. 470; spiller kort med prangere, Sgr. IV. 186. 550; slår en sten efter en kirke, Sgr. VI. 173. 765; tog herren på Palstrup, Kr. VI. 209; Per Ibs på Palsgård, Thiele Folkesagn I. 317; kromanden nr. 288; ridefogden, J. K. 286; selvmordere, Gr. Æventyr II. 228; blæser huden af de msker, som hører ham til, og går selv i den, Kr. VIII. 322. 546; rider en møller, Fischer 248; hælder ågerkarlens penge smeltede i hans mund, sts. 245; vil tage den, som bander, men kan ikke, da præsten står ovenpå ham, mens han læser f— bort, Kr. VIII. 237. 415; kan ikke tage en, som har læst fadervor, Kr. VIII. 300. 513. 14; heller ikke en mand, som har gravet sig ned i en kornmark, Kr. III. 288. 385; kan heller ikke tage en, som har et spædbarn hos sig, Kr. IV. 240. 338, eller en, som lægger sig hos fårene i stien, Kr. VI. 288. 349, el. en, som har været tilalters den dag, Grb. 201. 34. 206. 73, eller gå ind over en dörtærskel, hvor der er en hestesko fastsömmet, Sgr. VIII. 218. 875, eller gennembryde en tryllekreds, Gr. Gl. d. M. II. 187; f— stævnes til at møde på tinge, Grb. 211. 71; følger lig, når en prokurator begraves, Sgr. IX. 190. 582; manden undgår ikke fandens tiltale for sine slette gerninger, Kr. VIII. 319. 540; f— koger folk i kedler, Kr. V. 216; hugger bogen fra præsten, som vil mane ham, Grb. 206. 65 flg.; manden ønskede, at f— måtte plukke hvert hår af hans hoved, om han var skyldig, det skete, Kr. IV. 233. 330; f— kommer, hvor der kaldes på ham, f. eks. ved kortspil: *di èskə fanən an hwat ywblek*, Grb. 181. 4, Fisch. 318, Müllenhoff s. 148 flg.; han kendes på kløerne (s. d.), Kr. III. 285. 382–83, IV. 234. 331—34; man frier sig for ham ved at forlange et arbejde udført, som han ikke formår, Kr. VIII. 277. 469. 72, J. K. 120. 18, Wigstr. II. 164; fanden skal have den sidste, der går ud af den sorte skole (s. d.), Grb. 199. 17, skal have den første, der går over en bro, Kr. IV. 323. 417, men narres; ligeså af studenten, der skulde have en toppet skæppe penge og give en strøget igen, Kr. IV. 340. 438; f— narres i spil, Kr. V. 226, jfr. også Wigstr. II. 163 flg.; narres af smeden, Kr. V. 241. 32, og vil ikke lukke ham ind i helvede, jfr. Kr. IX. 223, Gr. Gl. d. M. I. 228, Sgr. X. 4 flg.; heksene danser for f— Valborg el. St. Hans aften, Kr. VI. 197. 270; f— står bagved og ler: når man skærer brød således, at baghånden vender mod knivsbladet, når man spejler sig selv; man må lukke sin lektiebog om aftenen, ellers læser f— i den; man må spytte på gamle, bortkastede visker, ellers går fanden med dem; man må sætte sig i den bageste agestol, når man kører med to tomme, ellers kører f— med; man må ikke flöjte efter solnedgang, ellers har man f— eller en af hans håndlangere, Kr. IX. 74. 28, J. K. 414; se endnu æventyrene Kr. VII. nr. 46. 47; jfr. Sgr. VIII. 216; Kr. Ævent. s. 302, jfr. *Mhoff s. 303. 415; sagnene Thieles Folkesagn II. 73 flg., 303; Thiele, Overtro nr. 763 flg.; Birket Smith, Studier (1883) s. 40, Djævelen i Skuespillet; Grimm Myth.³ II. 936; Wuttke 35. 40, Strackerjan Aberglaube nr. 188 flg., Müllenhoff s. 155. 203. 272. 364 flg. 300. 412 flg.; Hazlitt Pop. Antiquities III. 50; nævnes i Skåne „Røde Peter“, Wigstr. II. 118. 120. 231. 368, „Nyger“ smsts. II. 357; andre navne, Wärend I. 229; guds og fandens gerninger, Revue d. Tr. popul. I. 202; jfr. Aasen, fanden, isl. fjándinn, fjenden, jfr. dog Nord. Tidsskrift f. Filol. ny række VII. 301, hvor dr. Kock anfører nordfris. fannen (Outzen), som henføres til angelsaks. fandian, friste, gl. fris. fandia, besøge; plt. vannen el. vanden, Brem. Wb.; djævel, ed, Erik, ham selv, gammel karl, Lucifer, Satan, skarris, tysk; de efterfølgende artikler, fåreorm, gjedde; bitte-, halte-.

fandengut, no. f— han vilde ud at fri, Kr. II. 145; forsoren karl, tater? — fantegut?

fandens dige, no. et dige opkastet

ved trolddom i Ikast sogn, se fortællingen Kr. III. 375.

fandens fader, no. Kr. VII. 316, i æventyret om de fordrevne djævle.

fandens finger, no. de nye rodknolde af en orchisart; Kr. VI. 292. 392, se Vorherres finger.

fandens fødselsdag, no. fastelavnsmandag, Sgr. VII. 87. 549; 11. juni og 11. december, terminstiderne, Kr. IX. 74. 79.

fandens garn, no., vinder man, når man vinder avet om; så vinder man fanden til sig, Kr. IV. 404. 604.

fandens halværmer, no. flt. J. T. 64, en snerleart, convolvolus arvensis L.

fandens hest, no. *fañəns hæst* (D.) oliebillen, meloe.

fandens hoved, no. karlen snapper fandens afhuggede hoved og sætter det på pigens hovedløse krop; hun blev levende, derfra stammer alle onde kvinder, Kr. VI. 238. 327.

fandens hånd, no. *fañəns håj* (Vens.) = fandens fingre; jfr. J. T. 156; når gøgeurtens rod skilles ad og kastes i vand, synker f— h—, men Guds hånd (s. d.) flyder, Sgr. VIII. 46. 112, jfr. I. 110. 1; se Vorherres hånd.

fandenskab, no. djævelskab; det er vel lögn og f—, når de fortæller, at han gav et vræl af sig, Kr. IV. 163; alle de døde msker, det f— havde ødelagt, Kr. V. 13.

fandens kjærnemælk, no. J. T. 85. 313, en plante, vortemælk, euphorbia L. (Ålborg); løvetand, leontodon taraxacum L. (Skanderb., Thy).

fandens kjærnestav, no. J. T. 86 = fandens kjærnemælk (Ang.).

fandens klør, no. flt. J. T. 156 = fandens hånd (Ålborg).

fandens lillefinger, no. hesten bærer fandens mærke, for den svamp, der sidder inde på bagbenene, har vi kaldt: fandens l—; den er god at lægge inde ved tænderne, når man har tandpine, Kr. VI. 238.

fandens lærke, no. = frø, tudse; fortællingen derom, Kr. VIII. 393. 721. 22;

fandens moder, no. kommer ridende på en ged, Gr. Æventyr I. 39, kaldes i Skåne „Md. Elin“, Wigstr. I. 140.

fandens mælkebøtte, no. J. T. 313 = fandens kjærnemælk (Skive).

fandens mælkekør, no. flt. J. T. 313 = fandens kjærnemælk (Viborg, Skanderborg).

fandens oldemoder, no. en gammel rynket kælling med røde öjne, der lukker op i helvede, Gr. Gl. d. M. I. 163, Kr. Æventyr 144; hun for til helvede, så ildsluerne stod om hende, sts. s. 38; holder hus for fanden, Gr. Æventyr II. 215; når en fremfører undskyldninger for en forseelse, kan siges: *vo'får slåə fañən sin oləmor ijæ'l? får hun vest eŋən oñskyl̥nəŋ, de ve do'!* (vestsl.); når det sner og solen skinner, har fandens oldemoder sit lærred på bleg, J. K. 415. 1387; des teufels mutter oder grossmutter ist ohne zweifel: Holle, Wuttke s. 37; fru Holle skal atter være = Frigga, ssts. s. 24.

fandens punge, no. flt. J. T. 226, en plante, blære-smelle, silene inflata, Smith (Horsens, Sams).

fandens ridehest, no. *fañəns rihæjst* (Røgen; vestj., Fanø, Mors) et insekt, en stor guldsmed, libellula depressa, jfr. Sgr. III. 48. 21, 144. 21; en lådden, sort orm, på knap en tommes længde (Sams), Sgr. III. 95. 21, jfr. lådorm; en træbuk, cerambyx, Sgr. V. 108. 21 (Kristiansfelt); nok også oliebillen, meloe (Mors).

fandens ridehoppe, no. *fañəns rihåp* (Hors.) = f— ridehest; f—s ridemær (Sall.), Sgr. III. 95. 21, Guldsmeden, libellula; jfr. J. K. 184. 40.

fandens skjorte, no. nogle bevægelser med munden kaldes: at valke f— skjorte, det sker, når man lader læberne gå ud og ind over hinanden, Kr. IV. 404. 605; når man lader spyttet gå ud og ind mellem tænderne, vasker man f— s—, Kr. VI. 289. 356.

fandens spyt, no. gøgespyt, skumcikade, larvens bolig (Sams.), (cercopis spumaria) Sgr. V. 43. 372.

fandens sugepatter, no. flt. J. T. 313 = fandens kjærnemælk (Skanderborg).

fandens trillebör, no. *fañəns triləbår æn* (vestj.) rokfiskens ilanddrevne tomme æggehylstre; kaldes således på grund af deres firkantede form.

fandens ænder, no. flt. en vandbille, gyrinus, Kr. VIII. 393. 721.

fandens öje, no. *fan̄əns øwən* flt. (Hmr.) kaldes hovagtige udvækster på hestens forben; se hest.

fandens öjesten, no. J. T. 350, en plante, en art ærenpris, veronica chamædrys L. (Saxild).

fandotter, no. flt. se fadonter.

fane, no. *fån æn -ər* (D., vestj.); *fawn æn* (Mors glds.) = rgsm.; *han før æ f—*, ledede samtalen; jfr. Aasen, fana; htsk. fahne, mnt. vane, Sch. Lübb., gfris. fona, fana; goth. fana, et töjstykke; favn; rejn-, sankt Hans-.

-fang, no. *-fåŋ* — 1) i smstn., se hånd- mælke-, om-, stål-, vind-, ånde-. 2) *è uj fåŋ* (Vens.) et ondt sind; *dè kam è uj fåŋ øwər ham*, ɔ: han blev vred.

fange, uo. *faŋ -ər -ət -ət* (D.; Søvind s.); *fåŋ -ər -t -t* (Vens.); ft. tf. *-əð* (Agger) = rgsm.; *æ buwər faŋər* i kortspil, ɔ: når man har spillet et kort ud, og det ligger på bordet, må det ikke tages tilbage; lege tagfat (Hundslund s.); *hwa ska vi no faŋ a'n?* (D., vestj.) tage fat på, begynde med; jfr. Aasen, isl. fanga; mnt. vangen el. vân Sch. Lübb.; fisk, gjedde; fege.

fange, no. *fåŋ i -ər* (Vens.; Hell. h., vestj. Agger) = rgsm.; *ta te f—;* „a taw dem te fång å før dem te skadronen“, Blich. Bindst.

fangedag, no. i ordspr. *de æ vær daw feskdaw* (el. *jawdaw*, Lönb.), *mæn iŋt vær daw faŋdaw* (Valsb.) ɔ: man kan hver dag jage, men ikke hver dag få vildt.

fangelig, to. *fåŋələ* (Vens., Mors) om noget, der er at få; *sèj mæ, hwa dær ær i kål f—* (Vens.) hvor der er en karl at få; *de ær it te å gø pæŋ fòŋələ* (Røgen) ɔ: det er ikke muligt at skaffe penge.

fangeline, no. *fåŋəlijn æn* (Agger) = rgsm.

fangelm, no. se evangelium.

fangen, to. *fåŋən* (Agger) = rgsm.; se for-.

-fangenhed, no. se for-.

fangenskab, no. *fåŋənskað æn* (Agger) = rgsm.

fangrådig, to. *faŋråi* (S. Sams); *fòŋrǫən* (Balle v. Odder) — rådvild.

-fangs, se til-.

fangst, no. *fåŋst i* (Vens., Lild s., Agger); *faŋst æn* (D-, vestj., Søvind s.) = rgsm.; se åle-.

fangstre, uo. *faŋstər* el. *fæŋstər -ər -ət* (D.), fange, få fat på, f. eks. får.

fank no. *fåŋk i* [-ə] (S. Sams) — 1) afskåret stykke brød; gldsk: lækkerbid, Kalk.; måske beslægtet med finker (s. d.). 2) „hvad man får til givende“, gave, Mb. eft. Terpager (Ribe).

fannehvid, to. *fanəhwið* (Hmr.) skinnende hvid; se hvid; er ordet beslægtet med Aasens fonn, snehob; isl. fönn, flt. fannir? se Fanø.

fanniker, no. *fanəkər æn -ər* (D., Ribe) beboerne af den nordlige del af Fanø, jfr. Sønderho; de anses for mere sære el. enfoldige end fastlandets beboere og er derfor genstand for drillerier; drengene råber efter dem på markederne i Ribe:

Fanəkər, Fanəkər, suk suk suk!
nårədər, nårədər, kuk kuk kuk!
do tåwər di båws o binər əm åp
mæ rødə silkəslöjfər!

el. for anden linie: *Honəŋər, Honəŋər, bok bok bok!* fannikeren sagde: *a blö så bənaət* (benovet) *å æ döəl* (djævel), *te a krǫəl* (kravlede) *frå Skast kirk å niər te Bresbøl* (D.), da havde han set en hvid hest, som han blev bange for; *„æn vælt et!“ så æ fanəkər om æ hjølas, „æn lǫ bår o æ si!“* (D.); *„å, je ja da, mi låm!“ så æ fanəkər te æ bån* (sts.); Fannikerne vrænger efter S. Honingerne ved at sige: *æ do ræt gaaən hæhæn mæ di træskər ǫ?* — *a blöw fanəkər!* (D.) ɔ: jeg blev narret; *law æ fanəkər wå tompə, wår æ Janə*(Jærne)*mæñ riq* (ssts.), de havde nemlig stor fordel af handelen med fannikerne ; se -bo; fus-.

fannikergang, no. i udtr. *gǫ fanəkərgåŋ* (D.) gå en for en bag efter hinanden, gå gåsegang (s. d.).

fanniker handel, no. *gyjər æn fanəkər hañəl* (D.) göre en handel, hvorved man har udmærket fortjeneste; jfr. præstehandel.

fanniker hat, no. *fanəkərhat* flt. *-hat* (D.) fad af groft, gråt stentöj: *grǫ f—; fanəkər hat* flt., store klodeskyer i vest (Lindk.).

fanniker hoser, no. *fanəkər huwəsər* flt. (D.) fodløse strömper.

fanniker kjælling, no. i tlm.: *nær*

æ faŋəkər kæləŋər bæŋkər dæm om auɂtənər, vel di skæŋk æ daw atər (vestj.) om sorte skyer i den vestre horisont, som spår regn.

fanniker torn, no. *faŋəkər tuɂən æn* (D.) bukketorn, lycium vulgare Dun.

fantasere, uo. „fantasere“ er flere steder i Jylland blevet til at „fjantesere“ med tilknytning til fjante, fjantet, Nyrop V. Skr. s. 12; jfr. gr. phantasia.

1. fante, uo. *stå å faňt mæ æ piŋər* (N. Slesv.) stå og fjase med pigerne; jfr. Aasen, fantast uo.; gldsk. fante, Kalk.; se fanter.

2. fante, uo.
faňt -ər -ət -ət (D., vestj., Hmr., Andst);
faňt -ə -ət -ət (Søvind s.);
fåňc el. *fåňcər -ər -ə -ə* (Vens.);
faňt -ər -əð -əð (Agger) —
1) *fåňc* (Vens.) gribe efter; *faňt atər ǫň* (D.) snappe efter vejret. 2) puste af varme el. efter et stærkt løb, om mnsker og dyr, især om hunde; *han faňtər o bælər som nåɂər gaməl huň i hiɂəð* (Malt); *si hwor hąj fåňcər!* (Vens.) om en overanstrængt hest; man skal også kunne sige: *trèɂərn di fåňcər fòmæ* (Vest. Hassing), træerne svinger for mig ɔ: ses utydeligt; jfr. fænte.

fantegut, no. se fandengut.

fantekniv, no. i tlm. f— er først i smörret, Sgr. III. 188. 1073, ɔ: tiggeren, vant til sulteføde, griber straks efter det fede.

fanter, no. *faňtər* (Rkb.), *æn sœrə f—,* en löjerlig fyr, jfr. Aasen, fant, landstryger; gldsk. fante, Kalk.; isl. fantr, en ung tjener; htsk. fant; sammenstilles med ital. fante, lat. infans, jfr. infanterist;

-fantet, tf. se u-.

Fanø, no. *Fånə* (D.) navn både til øen og til den by, som ellers kaldes Nordby; *a buɂər i Fånə,* „det blæser fra alle kanter, så kommer min mand snart hjem!“ sagde kællingen på Fanø, Sgr. I. 154. 592; har sagtens navn af et ord, der svarer til oldnord. fönn, ejeform fannar, snedrive; det er øens hvide klitter, som har givet den navn, U. Bl. I. s. 179; jfr. fannehvid; se fanniker, Sønderho; hviste.

far, no. i udtr. om soen, *ifąr* (Vens.) med grise, se fare.

-far, se al-, om-.

far, no. se fad, færd; uo. se fatte, færde; bio. se för.

farbroder, no. *faɽbror æn -brǫər* (D., Vens., Bradr.); *faɽbə æn -rə* (Søvind s.); *faɽbròɂə* (Hundslund); *farəbrǫ æn -brö̀ər* (Agersk.); *farbro æn -brǫrə* (Sundv.); *faɽbruər æn -brǫər* (Fjolde) = rgsm.; *Per Nisən faɽbrər* (N. Slesv.), min farbroder P. Nissen; kælenavn til gamle ansete mænd, en mand kan være hele sognets f— (Hmr.); jfr. faster; træ-.

fardag, no. *fårdå i* (Vens.); *fårdaw* (vestj.) = rgsm.; 1. Maj og 1. Novb., da tjenestefolk begynder el. slutter deres tjeneste et sted; *hąj fløtər te f— = te fårǫrə* (Vens.); se Mikkelsdag.

1. fare, no. *får æn -ər* (D.; Vens. huk.); *fǫ æn -rə* (Søvind s.) = rgsm.; periculum; *dær æ får vę ət* (D.); *hwès haň it kòmə tilə nåk, så æ dè hèlər ålə fǫ vę ət* (Søvind s.) ɔ: ingen ulykke på færde; *dæň, wo hærə vèl bewǫ, haň ær uɂən fǫ* (sts.); *dær ær eŋən får wejər,* ɔ: det har ingen nød; *de æ dær eŋən får fuɂər* (Agger), ɔ: i så henseende kan man være uden frygt; jfr. htsk. fahr, gefahr huk.; mnt. våre Sch. Lübb.; isl. fár itk. nød, trængsel; eng. fear; livs-.

2. fare, uo.
får faɽ fuɂər fuɂən (D., vestj.);
får får får får (Andst, Hvejsel);
fåə fåə fǫ fåən (Øst. Starup);
får -ər fuɂər får (Mogenstrup, Ræys), nut. *får,* tf. *fuɂər* (Lødderup);
får -ər får får (Agger);
får får fuɂər fårən (N. Sall.);
får -ər får el. *fuɂər får* (Lild);
får -ər fuɂər fårə el. *får* (Vens.), tf. *fårəð* (Hell. h.), *fårən* (Bjærgby, Vens.);
får -ər fǫr fårəð (Årdestrup); tf. *fårət* (St. h.);
får fårər fårt fårət (S. Hald h.);
få fårə fǫr fårə (Törring v. Randers);
far far fårt fårt (Ginnerup, Grenå);
får får fuɂər får (S. Sams);
får -ər fuɂər fåņ (Alm., Vib.);
fåə fårə fårət fårət (Tåning);
fåə fåə fǫə fårən (Røgen);
fåə få fo fon (Ås, Vor h.);
fåə fårə fårət fårət (Hads h.);
faə farə -t -t (Søvind s.);
fa fa fǫə farət (Gylling);
faɽ faɽ fǫr farən (Agersk.);

fąr far fǫə fǫrən el. *fąrən* (Åbenrå); *fąr far foər forən* (Bradr.) — 1) rejse, færdes, *far te søs, te skibe* (Agersk.); *dæń dær vit fār, dæń vær möj vār! soi æ mań, han haj væt i Rår* (Rådager v. Ribe) (Sønderj.); *hwans hår do mæ å får?* (Mors) ɔ: hvad er dit ærinde; *hań får* el. *fårər* (Agger) ɔ: farer til søs. 2) *de ska do it fąr il ą* (Agersk.) have ondt af; jfr. farvel; f— ilde: abortere (N. Tranders) J. Saml. IV. 242. 3) bevæge sig hurtig; *han får å fąrə* (Ås) ɔ: farer omkring; „Pie fåret jo ow sængen, lisse nogen (nøgen), som han wa", Jyd. I. 15. 2; *dæń dær ær ålstæjər aδ o får, dæń for ańtən fesk ælər röwn gǫr* (garn) (vestj.); *et stǫr støk æņ å far öwər* (Agersk.); *han far astæ·j som han haj stål bodə hæst å vun* (N. Slesv.), *som et tört fårskiń* (Valsb.), el. *han far omkreņ som æn fis i et par skińbåws* (N. Slesv.) med bibetydn. af en forvirret, stundesløs faren om; *som æn tąr pjalt* (Malt), *som nåwər tąrət* (törret) *fǫskiń i blest* ɔ: larmende; *som nåwər skińthuń*, el. *som han sku stöwt*, el. *som dær wår il i æ röw o ham*, el. *som lysən o tårən* (D.), el. *som han vår skǫlət* (N. Slesv.) som han var skoldet; *de far i ham som fjæt i huń* (vestj.); jfr. Aasen, isl. fara; mnt. varen, Sch. Lübb.; for-, over-.

3. fare, uo. *får, hår fårə* (S. Sams) føde grise, om soen; *hwiti ska hun fǫ?* (Vor h.) også Vens; „a har hopper mæ føel å en fårind sou", Anders. Begr.; jfr. sv. dial. fara Rietz, avle; far to. gldsk. Kalk., drægtig; eng. farrow uo. lægge grise; htsk. ferkel, gris; farrig.

farefus, to. *fǫfus* (Balle v. Odder) utålmodig efter at komme afsted, samme ord som fagefus?

faren, tf. *fǫən* (D.); *gåt, bæst, il fǫən mæ; il fąrən* (Åbenrå); *„a war eńc bę fǫrən ęj ǫl di ąr"*, Grb. 14. 40; *„kǫlən* (karlene) *war hǫtə* (hartad) *wę fǫrən"*, Grb. 59. 65; *„di æ bæst fǫən, dær føst æ heņ!" så Per Nilsən om hans væjər, da lo ən dę i æ bøs* (vestj.); *il* el. *wal får* el. *fårin* (Agger); jfr. holden; hjem- vel-.

farend, bindeo. se förend.

farende, tf. = rgsm.; *hań kǫm fąrəń ålt hwa han kuń* (Søvind s.); *så komər han fåδəń uδ mæ piskən*, Kr. IX. 233 (Gjerlev h.), så kommer han farende ud med pisken; se farrig; op-, vej-, vild-.

-farer, no. i smsætn. f. eks. *æn æņlańsfårər* (Agger) skib, som farer på England.

-faring, no. se for-.

farkle, uo. Mb., siges om den, der ikke kan komme afsted med sin gerning el. sine ord; „stå og farkle", efter Moth (Ribe st.).

farlig, to. — 1) = rgsm., hvad der er fare forbunden med; *de æ fǫlət o go dæru·ð, de ka eț bær* (D.); *han æ fąrli å kom te* (Søvind s.). 2) i forbindelser, hvor den oprindelige betydning er glemt: *fǫlə* (D., vestj., Thy, Mors, Vens.); *fǫlə* (Søvind s.); *fąrlə, fąlə* (Åbenrå, Agersk., Bradr.); *æn fąlə hobən pęņ, de vår da nå fąrlə nåwər, de ær it fąrlə værk* (Agersk.) om noget, der er galt fat; *æn fąlə kąl* (Agersk.) udtryk for en vis beundring, der både kan gælde vedkommendes dygtighed i ondt og godt, ligeså: *æn fǫlə jæņ* (vestj.), *æn fǫlə jęn* (Søvind s.), *æn fǫle kǫv* (sts.), en stor mængde; „han wa så stue i hojet te de wa folet", Tkjær II. 95, så stor i hovedet, så det var forskrækkeligt; *fǫlət* (S. Sams); som bio. forstærkende: *æn fąlə stǫr kǫ, fąlə riq mań* (N. Sl.); *fǫlə rǫə* (Søvind s.) overmåde rar; *„de ę da eńc så folə lęņ sin"*, Grb. 202. 1; jfr. falle, fejt, grov, grumme.

farlil, no. *fali·l* (vestj.); *fålel* el. *fåle·l* (Agger); *fålǝl* (Vens.); *fali·l* el. *fəlil*, forkortet: *falə* el. *fǫlə* (Søvind s.); *fali* (Hobro, Røgen s.) = rgsm., i tiltale; „jou så gu sku di wal så, fali", And. Bars.; „di fobannede pæeng gjø manne uløkker i waren, ska a sej dæ, falil!" sts.; „hm! falle, do sie ued te å ha et pa gue stærk arm", Blich. Bindst.; *de gǫr ek, mi få·lel!* (Agger); *håhå, falə, ær ət så reņ!* Kr. IX. 202. 39 (Salling); alm. kælenavn til smådrenge: *næj, hǫl no betə fålǝl!* (Vens.); også til dyr, som til plovhesten (sts.); småbörn, drenge tiltaler alm. hverandre med „farlil" (N. Sams); jfr. falillegenshjat, morlil; kone.

farmosin, bio. forhen, for lidt siden; betydningen er sikker nok; formen er mig tvivlsom; der er opgivet bestemt: *farmosiən sǫ ən dålə söən nöj* el. *f— war ət eț bruq* (Sall.), i gamle dage så man

aldrig sådan noget el. var det ikke brug; *de æ pasi·jərət far mæ sin* (Åsted s.); *dæn lo heər* el. *han war heər farmæsiən* (Fur), den lå her, han var her for lidt siden; fra Sallingegnen er også ligeså bestemt opgivet *farmæsəñ; far* er utvivlsomt för (s. d.); den sidste del af ordet -sinde el. -siden; er det: föromsinde, el. för mig siden?

farre, uo. se farve; to. se færdig.

farrer, no. se fadder, farver.

farres, uo. se færdes.

farrig, to. *farə* (Lönb.) drægtig, om soen; jfr. far, fare 3.

farris, bio.? *faris* (Sams) for ikke længe siden; måske: *i f—,* forgangen dag; beslægtet med för?

farsøster, no. se faster.

fart, no. *fårt æn -ər* (vestj., Agger.; huk. Vens.); *fart æn -ər* (Søvind s., S. Hald, Hvejsel) — 1) = rgsm., hurtig bevægelse, hast; *kom i æn fårt!* (D.); *i æn fårt, i fårt, i æ fårt* el. *i fårtən.* 2) göre en fart, også i flt.: göre slemme farter (Sønd. Jyll.), om den, som i drukkenskab el. på andre uhæderlige måder sætter penge el. ære overstyr; *de tæjər æn gal fårt* (D.) får et slet udfald; *po fårtən* (Agger) = rgsm.; jfr. geje, skeje; gjemmel-, himmel-, Kina-, Middel-, over-, skibs-, slæde-, snegle-.

farte, uo. *fårt -ər -əð -əð* (Agger) = rgsm., farte omkring.

fartöj, no. *fårtəw æn* (Mors, Lild); *fårtəw æn -ə* (Søvind s.); *fårtöj æn* (Agger) = rgsm.; *æn dø fårtöj* (Agger) omdrivende skib uden levende folks medfølge; jfr. htsk. fahrzeug, holl. vaartuig; mnt. vartouwe, Sch. Lübb., „geräth zum fahren".

farvand, no. *di fårwəñ* flt. (Lild s.); *fårwañ æn* (Agger) = rgsm.

1. farve, no. *farə de æn* (D., Agger; Søvind s.; huk. Vens.; Agersk., Bradr.); *færə de* (Sundev.) = rgsm., alm. siges dog nok: kulør (s. d.); se lød, maling; sky-, smör-.

2. farve, uo. *farə -r -t farət* (D.), tf. *farət* (Søvind s.), ft. *farəð,* tf. *farəð* (Agger); *færə færvər færət færət* (Fjolde; Ang.) = rgsm.; *vi ska ha nåwər gån farət te æn skət* (D.); *skörtərən dæm farət di i ælbark å slibstensdəj, de wa jo pæn swåt de føst* (i begyndelsen), *mæn så blöw di båðə rø å gul təsist,* Kr. IX. 222; jfr. htsk. farben, mnt. varwen, Sch. Lübb.; farvet, male.

farvegryde, uo. *farəgryr æn -gryrər* (Agersk.) gryder med gæret urin, hvori kvinderne i gamle dage farvede blåt ved hjælp af indigo; jfr. lødgryde.

farvel, udrbo. *farvæ·l* (Bradr.); *farəvæl* (Sundv.); *farvæ·əl* (Angel); *fårwal* el. *fowa·l* (Agger); *fåwa·l* (vestj., Mors, Søvind s., Vens.); *fårəwal* (D., vestj., de gl.); *farəwal* (S. Sams) — afskedshilsen, af de gl. svares: tak! el.: gud i vold! *får sjæl wal, de æ jær, dær vandrə skal!* (vestj.); *fawa·l, løkliq ræjsə te do komər let hæn, så sin fañən mæ døj!* spøgende (Andst); *no må do ha fårəvæ·l å løk å æ ræjs,* J. M. 48; „no ve vi gi dæ fåwal te æ suel æ wal nier", Blich. Bindst.; der giver de skindkræmmeren farvel, Kr. VII. 294; „fåwal no, Palli, søh hun, da hun gik ham fåbi; han tart hans øwn å vænt sæ å søh: fåwal Mari! Blich. Bindst.; „farvel og tak!" det er Klovtoft betaling, Fb. Fr. H. s. 141. 3, i et byrim.

farvelade, no. *farvəladə et* (Søvind s.) farve i en *farvəladəkag* ɔ: farvelade.

farvepotte, no. *farəpåt æn -ər* (Agersk.) gryde til at farve garn el. klæde i, jfr. farvegryde, lødgryde.

farver, no. *farər æn -ər* (vestj.; hak. Vens.); *farə* = flt. (Sundv.); *færər æn* (Angel) = rgsm., jfr. farvester; *təwə ska te farən* (Vens.); *səñ təw tə farən* (Søvind s.) sende töj til farveren.

farveri, no. *farəri·j æn -ər* (Agger) = rgsm.; sted, hvor der farves.

farvesager, no. *farəsåqər* (Lönb.) farve med tilbehør til at farve i.

farveseddel, no. *farəsæjəl æn* (Søvind s.) garantiseddel for töj leveret til farveren.

farve-spad, no. *farəspaj de* (Bradr.) lud til at farve i, jfr. lødgryde, spad.

farvester, no. *farəstər æn* (Vlb., Brader.); *færəstər æn* (Fjolde) — farver.

farvet, tf. jfr. hen-, hjemme-, om-, op-.

farvetöj, no. *farətəw de* (N. Sams) töj, som skal farves.

1. -fas, no. kun i smstn.: lovter-, luri-, narri-, skidt-, snotte-; jfr. druntefannes, Kalk.; htsk. -fanz und. alfanz, Weig.; isl. fantr, tjener; se fanter.

2. fas, no. *fjås* el. *fås è* (Vens.) krampetrækning; *de gir fas i kråpi* (S. Sams); *ji è fås ætər jẹ̀j* (Vens.) göre et spring efter en, om tyr, hund; *hạj ga è fås* el. *a ga è fås å mæ* (Vens.) det gav et sæt i mig; jfr. fors, gldsk. fas Kalk., angreb, stormløb.

1. fase, uo. *fås -ər -t -t* (Vens.) springe, støde, gyse; *de fåsər imæ,* det farer i mig, om en pludselig stærk smerte; jfr. sv. fasa, ræddes.

2. fase, uo. Mb. „fase nødder ud“, tage nødder af haserne (Ang.) eft. Outzen; jfr. fajse.

fasen, no. se faders sön.

fasle, uo. *faşəl -slər -slət* (Malt) ymte om noget; *ja, vi hår nåk faslət om ət.*

fasler, no. flt. Mb. lader, fagter (Århus).

fasse, uo. Mb. „f— efter noget“, søge efter, bestræbe sig for at få (Hors.).

fassel, no. se færsel.

fast, to. *fast* = flt. (D., Sønderj.); *fast* flt. *fast* (Søvind s.); *fåst* (Hanh., Løgst., Sall., Hell. h.) — 1) = rgsm.; *æn fast kål* (D.); *æn betə fåst kål* (Lild s.); *fåst kål* flt. (Agger), tæt, stærk; *fast lön, söwn; æ jor æ fast* (D.); *de fåst mańskab* (Lild s.); *han kor fast i ət* (vestj.) i sin tale, sit arbejde; *slå æn sæm fåst* (Lild s.). 2) hurtig: *æ klåk æ få fåst* (vestj., Agger), går for stærkt; *nåk ajste', mæn et få fåst* (alm. tlm. Holstebro, Salling); han red langt fåster end fuglen flöj, Kr. II. 156. 19; jfr. Aasen fast, isl. fastr; bibel-, hold-, hånd-, land-, lov-, sogne-, stred-.

fastagtig, to. *fåstacə* (Vens.) altfor tidlig, om ure.

1. faste, no. *æ fåst* (D., vestj., Mors); *fåstən,* best. (Vens.) — fastetiden: de sidste syv uger för påske: når det er mörkt vejr i fasten, bliver rugen ikke god i toppen, Kr. IX. 21. 192; *no fal fåst, så hår wi syw uqər te pwąsk* (Agger); jfr. isl. fasta, huk.

2. faste, uo. *fåst -ər -ət* (D., Hell. h.); ft. tf. *-əð* (Agger); *fǫst -ə fǫst fǫst* (Søvind s.) = rgsm.; *fåstəń* er den, som ingen mad har fået samme dag, *swǫltən* som har fået, men atter trænger; han er god nok, når han er fastende (Vens.) ɔ: ædru; *„pöj fåstəń!“ sǫ ræwən, han ha et syw ğès å dæn åtəń sar i halsən* (Årh.); *pǫ fǫstəń hǫw* (Søvind s.) på fastende hu = på fastende hjærte, ɔ: uden at have spist noget den dag; den gamle skik er: at gå fastende til alters, J. K. 402. 1327; jfr. Aasen fasta; mnt. vasten Sch. Lübb.

fastebås, no. *fǫstbǫs æn* (Søvind s.) bås i kostalden, hvor koen hensættes dagen, för den skal slagtes, og hvor den faster, for at tarmene lettere kan göres rene; indretningen kun enkelte steder.

fastegris, no. en gris, som lægges til i fasten: julekalv og fastegris gör bonden rig og vis, Kr. IV. 369. 253; *ywlkal å fåstgris, di gyər æ bøńər vis; mæn ywlgris å fåstkal, di gy dæm spletərgal,* Sgr. III. 89. 294 (Salling).

fasteknæp, no. *fastknæp æn* (vestslesv.) = fastevinter, en kortere el. længere frosttid ved vinterens slutning.

fastelavn, no. *fastəla'wn* (D., vestj., Vens., alm.) = rgsm.; *fåwa'l værdən, imår komər fastəla'wn!* (Holstebro); *ræń f—* (Thy) blive narret, se fastelavnsnar; til f— har knyttet sig mange skikke: ringridning, slå katten af tønden, slå en potte i stykker, jfr. Sgr. V. 91. 641 flg., VII. 224. 226, IX. 193. 611-13 flg., 208. 635, X. 66. 201 flg.; Grb. 7. 3; efter fastelavn skal man have mellemmad om dagen, Kr. IX. 35. 373; se fastnacht i registeret til Mannhardt, Baumkultus d. Germ.; jfr. mnt. vastelavent, Sch. Lübb., aftenen för fasten.

fastelavnsbal, no. *fastəla'wnsbal æn* (Thy; huk. Vens.) gilde med dans fastelavnsmandag.

fastelavnsbolle, no. *fastəla'wnsbǫl æn -ə* (Søvind s.; Agger) = rgsm.; et stykke hvedebrød, der bages til fastelavn; jfr. hedevig, pomle.

fastelavnsflæsk, no. nævnes af de gle., jfr. Mortens gås, pintse pandekage, påske æg, Steffens ost, se Kr. VI. 274. 206; jfr. fastelavnssöndag.

fastelavnsgilde, no. *fastəla'wnsgil æn -ər* (vestj.) = rgsm.; se Sgr. X. 70.

fastelavnskjæreste, no. i tlm.: *æn fastəla'wnskærəst löwər si væj i æ pǫsk* (vestj.) synes at hentyde til løse, hastig brudte forbindelser i fastelavnstiden, mulig fra ringridningsgildet eller andre gilder, hvor karlene vælger sig en pige.

fastelavnsmandag, no. *fastəla'wnsmońdə* (D.); *-mandə* (Søvind s.) = rgsm., jfr. skomagermandag; *de skijə nåk dæń or, fastəla'wnsmońdə fęl o ən tosdə* (vestj.) ɔ: det er lögn; i Darum og egnen mellem Ribe og Varde stjæler naboer flæsk fra hinanden og gæmmer det, men således, at det i regelen findes af ejeren; skikken at piske op synes lidet kendt i Jylland, derimod alm. i Sælland, jfr. Sgr. III. 124. 577, på Sams V. 91. 641. i Sydsverrig Wigstr. II. 316; andre skikke Grb. 7. 3, J. K. 290. VII. 199. 127, Sgr. V. 52. 91. 641—42. 167. 224 flg. VIII. 154. 647.

fastelavnsnar, no. *fastəla'wnsnar æn* (Søvind s.) = rgsm.; en, som er bleven narret fastelavnsmandag; til den, som er bleven narret, siges: *no æ do blöwən mi fastəla'wnsnar!* (Naur s.); *o löð fastəla'wnsnar* (Agger); skikken kendes i Vestjylland, i Randersegnen, også Vens., Sgr. X. 46. 181, jfr. X. 68. 204.

fastelavnsris, no. *fastəla'wnsris et* (Søvind s.) — rgsm.; ris, hvormed börn fastelavnsmandag (s. d.) pisker de voksne op, jfr. æventyret Sgr. III. 204; se m. h. t. skikken: vastelavent Sch. Lübb., Mannhardt, Baumkultus der Germanen s. 253 o. fl. st.; skikken, at börn banker de ældre op fastelavnsmandagmorgen, synes ikke at være kendt i det vestlige Jyll., se Sgr. V. 91. 621 (Sams).

fastelavnssöndag, no. *fastela'wnssyńdə* (D.) = rgsm.; den dag skal man spise ærter og flæsk til middag, ellers *skal ən ræń að æ skåw* (Andst) el.: for at man ikke skal blive sort, el. for at man ikke skal få kløe og gå og skubbe sig op ad væggene, el. for at ens vægge ikke skal falde ned, Kr. VI. 274. 208; jfr. flæskesöndag.

fastende, to. *fåstəń* (vestj.) = rgsm.; pigen skulde komme til kongen ikke fastende, dog uden at have spist, så bed hun i et løg, Sgr. VI. 152, jfr. Regnar Lodbroks saga k. 4; se 2. faste.

fastende hjærte, no. i udtr. *po fåstin hjat* (Agger) ɔ: uden at have spist noget samme dag, vist alm., se 2. faste.

faster, no. *fastər æn -ər* (Vens., alm.); *fastər æn -ər* (Agger); *fastə æn -rə* (Sundv., Søvind s.) = rgsm.; i Ang. „farsøster", undert. med tonen på ø; af og til hædersnavn for en gammel kvinde, hun kan blive faster for hele sognet (Hmr.); se farbroder; træ-.

-fastet, tf. se ud-.

fastevinter, no. i tlm.: *trij tęŋ ka ęt fæjl: fåstweńtər, pińswæjstən å hælsot* (Thy), el. *de æ trij tęŋ, dær ęt for æń så læŋ wærdən står*, Kr. IX. 21. 193.

fasthed, no. *fasthęi æn* (Søvind s.) = rgsm.

fastland, no. *fastlań* (S. Ho) = rgsm.; kysten i modsætning til Fanø.

fat, bio. *fat* (D. alm.) = rgsm.; *ta, fò fat i* el. *pò jèn, nowəj; hań skriqə, som dè war il fat* (Søvind s.) som om det var galt fat; *„hwant èr ə fat mè dè, mi sølə fòr!"* (fader) Grb. 219. 51; se fatte.

fatte, uo.
fa (Ang.);
far -ər fat [*fat*] (Agersk.);
far -ər -ət el. *fat -ət* el. *fat* (Bradr.);
fat -ər -ət -ət (D., vestj.) —
1) gribe fast, fastholde; *æ huń fat mæ de fęst æ kåm i æ går* (Agersk.); der er intet at fatte ved (Ang.), tage fat i; sömmet vil ikke fatte, f. eks. i råddent træ (sts.); *dær ær il å far ve,* at få fat i, holde sig til; *æ plòw farər gåt i æ joər* (Bradr.), ploven griber godt fast i jorden; ligeledes om farve: fæste sig på töj el. garn. 2) smitte, om sygdom; *æ smeət farər il å ham* (Agersk.), *far å jæn* (Bradr.) smitte; *a ær ęt ræj, de fatər ęt mæ* (D.). 3) rumme (Ang.). 4) fatte, forstå (D., Søvind s.), måske fremmedord; jfr. Aasen fata, isl. feta: mnt. vaten, Sch. Lübb.; htsk. fassen.

fatter, no. *fatər* (vestj., Agger) mest fortrolig el. spøgende, *wå fatər,* fader.

fatterhølle, no. *fatərhøl æn -ər* (Agersk.) om den glds. mandfolkehue, se lue.

fattes, uo. = rgsm., mangle; bruges næppe i vestj.; „han fattedes ett ant. [end] te han ku ett snak", Blich. Bindst.: *wi fatəs smör* (S. Sams); jfr. gldsk. fat, Kalk., manglende; isl. fátt itk. af fár to. få.

fattig, to. *fatə* (D., vestj., Thy, Agger); *fatə* (Søvind s.); *fåtə* (Agersk., Bradr., Ang.) = rgsm.; „de wa kålt å hjappe ujenfå å fattet (itk.) innenfå", Tkjær II. 79; når han koger æg, giver han en fattig suppen (vestj.), om den gerrige; *o dæn ajən då vil dæń hær fåtə mań om å si*

te æ fålk, Kr. IX. 204 (Rødding, Sall.); i æventyret, når skatten deles, får de fattige den ene trediedel, se f. eks. Sgr. VII. 218, Fischer Slesv. Sagn s. 246; jfr. Aasen faatøk, isl. fátœkr, egtl.: som tager lidet; arm, fottig; knas-.

fattigbøsse, no. *fatəbøs æn* (Rkb.) give noget til f—n, fattigkassen.

fattige börn, no. *fatə bön* (Lindk.) blomsterne af „engelsk græs", armeria vulgaris L., sagtens på grund af deres nögne stengler.

fattigfin to. *hun æ fatəfin* (D.) ɔ: pynter sig med uægte glimmer.

fattigfoged, no. = stodderkonge; fortælling om en f—, Kr. VIII. 117. 226, han bærer en morgenstjærne som våben.

fattigfolk, no. *fatəfålk* (D., vestj.) = rgsm.; fattigfolk æder deres ost, når den er værst, deres kød, når det er bedst (Vejle egn) ɔ: de har ikke råd til at gemme noget; *de må ålə væ, hwa fatəfålk sæjə* (Tåning); „natmændene" benævner sig selv „fattigfolk", J. Saml. II. 204.

fattigfornem, to. *fatəfånæ·m* (D.) fattig og hoffærdig; se fisfornem.

fattigforstander, no. *fatəfåsta·ňər æn -ər* (D., vestj.); *fatəfåstą·jər i* (Vens.) = rgsm.; kommunens embedsmand, som forestår fattigvæsenet; *æ fatəfåsta·ňərskab,* de samlede fattigforstandere.

fattiggård, no. *fatəgor æn* (D., vestj., Agger) — rgsm.; gård, hvor sognets fattige forsörges.

fattighed, no. *fatəhei æn* (Søvind s.) fattigdom.

fattighus, no. *fatəhus æn* (D., vestj.); *fatəhus et* (Søvind s.) = rgsm.

fattigkarl, no. J. T. 277, en plante, røllike, achillea millefolium L. (Silkeb.)

fattigkasse, no. *fatəkas æn* (Søvind s.); *fatəkas æn -ər* (Agger) = rgsm.

fattigkone, no. *èn fatə kowən* (Søvind s.) tiggerkvinde; *fatəkons vælən ku rå* (snart) *å* (ɔ: have) *blöwən te gröð* (Randers), hun har kun lidt mælk.

fattigkorn, no. *fatəkuwən de* (D.) kornafgift, som pålignedes og uddeltes til de fattige; se Yuelb. s. 29.

fattigkål, no. J. T. 352, en plante busmækker, ægopodium podagraria L. (Viborg).

fattiglem, no. *fatəlem æn -ər* (D.) = rgsm.; de forsørgedes i ældre tid ved at gå om i mading (s. d.); hun kom til at gå om i sognet som et andet f— og var på et sted i otte dage og andre otte på et andet, Kr. III. 203.

fattigmand, no. *fatəmaň æn* (Varde, N. Slesv.) — 1) = rgsm.; *„no no, ja ja!" de æ fatəmaňs trusəl* (vestj.); *æn fatə maň hår ålər hwil; nær han hår æt, ska han uð o skið* (vestj.), måske om de dovne omdrivende tiggere, spot; *fatəmaňs grøð blywər læt te vilən* (vestj.), han har kun få gryn at komme i mælken. 2) en lille blikkop på et skaft til at sætte ned i en lysestage, hvorpå den sidste rest af et tællelys kan bruges; jfr. pråsekjærte; nok også en løbepråa, tynd oprullet tællevæge til at gå omkring i huset med (D.).

fattigmandsgrød, no. se grød.

fattig Per Eriksen, no. *stǫ som èn fatə Pè Jèrəksən* (Søvind s.) ɔ: være upåagtet, tilovers, tilsidesat, vistnok en person i en danseleg.

fattigskat, no. *fatəskat æn* (D.) afgift til fattigvæsenet.

fattigvæsen, no. *fatəvæsən* (D., vestj.); *fatəvæsən et* (Søvind s.) = rgsm.; fremmedord.

faven, tf. se få.

1. favn, no. *fawn æn* (Samsø); man går el. kører med favnen; den består af en ligesidet trekant, sammenslået af lister, behængt med brogede bånd, skilderier, töj, som bæres på en 5—6 al. lang stang; de, som fører den omkring, samler ind til midsommersgilde; jfr. Sgr. I. 60. 222. 136. 452; ordet betyder vistnok: fane (s. d.).

2. favn, no. *fajm æn fajm* (D., vestj., Agger de gl., N. Slesv.); *fajm et* = flt. (Brader., Fjolde, Ang.); *fawn æn fawn* (Søvind s., Mors; Agger); *fawn è* best. *-t* flt. *fawn* (Vens.) — 1) mål på 3 alen; jeg skal lad' en hus bygg' vel femten fajem i sky, Kr. II. 180. 8; *han ær ur o atən fajm mæ ər* (Holstebro) ɔ: har drevet det så yderligt som muligt. 2) en favn brænde: brændestykker af en vis længde opstillede i en kvadrat på tre alens höjde og tre alens bredde; jfr. Aasen famn, isl. faðmr, hak.; skaft, skar, vånd.

favne, uo. *fajm -ər -ət* (vestj.; Agger de gl.); *fawn -ə -ət -ət* (Søvind s.; Agger); *fajm sim åp,* rinke tækkereb op i

favne; *han fajmər om sæ,* slår vildt omkring sig med armene; *de ær æn brę kål, dær ka fajm træj al* (vestj.); *èt trè, dær æ så tyk, tè èn ka it fawn om et* Søvind s.) ɔ: ikke række om det med udbredte arme.

favnetræ, no. *fawntræ de* (Tåning) brænde, således som det saves i stykker og stilles op til salg; *sæt i f—* (Tåning); „han sat fawntre om vinteren", Tkjær II. 97.

favneved, no. *fajmvèj de* (Ang., Sundv.) favnebrænde; *å slå f—* (Sundv.) kløve favnebrænde.

favnevedstok, no. *fajmvèjståk æn* (Sundv.) et stykke favnetræ.

favor, no. *favo·ər æn* (Vlb.), besvær; *æ haj æn stoər f— mæ de; tæj sæ æn f— öwər;* jfr. plt. favor Schütze I. 310; fr. faveur, gunst.

favr, to. *fawr* (Vens.); *fåwr* flt. *fåwr* (Agger); *fòwr* (Mors) — smuk, liflig; *fawr å hør åpå* (Vens.); *de war nåk ifywr de fòwr væjr war, da manə frøs ihjæ·l* (vestj.); *„de war ifywr i de fòwr wer, da di månə døj frøs ihjæl"*, Grb. 240. 224, svares, når en fortæller noget, man tror er lögn; *æn f— kolø·r* (Mors); *fòwr æ knap fær, skiðən snar twær* (Thy), fager er snart pyntet, skidden snart tilsølet; hør du min broder, fåwer og fin, Kr. II. 126. 3; skjön jomfru både fåver og fin, s. 192. 2; jfr. Aasen fager, isl. fagr; se fejrest.

favrkjær, to. Mb., han har altid været f— ɔ: haft det favre kjært (Lemvig); jfr. fedkjær.

favs, favseri, no. se fövs, fövseri.

favt, no. Mb. en fejl (Vens.); jfr. gldsk. favt, Kalk.; mnt. faute Sch. Lübb., fr. faute, fejl.

favte, uo. *fawt -ər -ə -ə* (Vens.) — 1) hakke, stamme i talen. 2) *de fawtər fåmæ,* siger de gamle, når hukommelsen slår fejl, el. når det går dårlig med arbejdet; „i de stek mossæ deenen altså fautæ", And. Frieri, i det stykke monsieur degnen altså tager fejl.

fe, no. se fed, fæ; uo. se føde.

feb, no. se fip.

feber, no. *fębər æn di* (D., vestj.); *feþər æn* (Vens.); *febərš et* (Fjolde) = rgsm.; feberen er personificeret, se Sgr. II. 120. 560; jfr. htsk. fieber, lat. febris; kolde; gigt-, høle-, skarlagens-.

februar, no. *febrowa·r, februa·r* (D., N. Slesv.) = rgsm., månedens navn; i F— skal der falde sămeget vand, at en hjort kan drikke af en agerren, Kok ordspr. 140. 1562; i F— må man hellere se en hungrig ulv end en plovmand, Kr. IX. 35. 375; jfr. lat. februarius.

februar lilie, no. *februari lili æn* (Thy) en plante, vintergæk, galanthus nivalis L., også Ålborg egn, Himmerland.

1. fed, no. *fer* el. *feð æn* = flt. (vestj.); *fèð æn* = flt. (Lild s.); *fe* el. *fè è* best. *fèə* flt. *fè* el. *feər* (Vens.); *fjèj et* = flt. el. *fjèjə et* (Søvind, Vor h.); *feð et* = flt. (Bj. h.; Hvejsel) — et fed garn, som er haspet af en ten og sammenbundet med en fedtråd; *èt fjèj gòn* (Søvind s.); jfr. Aasen fete, vis del af trådene i en væv el. på en haspe; isl. feti hak, fitja uo.; mnt. fitze, Sch. Lübb.; fidde, fistel, klavse, lod, redebånd.

2. fed, no. smal landstrimmel, som går ud i havet; *æŋ å mowəs, de go hiəl ui te hawət ve æqə* (stednavn) *fjæj*, Kr. IX. 249 (Sjelle, Framlev h.); jfr. Aasen, isl. fit, huk.; se fid.

3. fed, to. *fiəð* flt. *fiəð* (D., vestj., Agger, Hell. h.); *fiəj* flt. *fiəj* (Søvind s.); *fi* el. *fije* flt. *fiə* (Vens.); *fiə* (Ang.); *fer* (vestslesv.) — 1) = rgsm.; *èt fiəj swyn* (Søvind s.); *fiəð flæsk* (D., vestj.); *han æ så fiəð, te han restər* (Andst); *æ soət ko ska gis fiə* (Ang.) gives fed ɔ: fedes; *æn fi sow* (Vens.); han er så fed som en sækfuld træsko, Sgr. VI. 7. 49, ɔ: mager og knoklet; *så fer, æn ku ǧæn kåq æn pât kål å ən* (vestslesv.); *ka æn il ær sæ fer, så ka ən hæļər il slek sæ fer* (sts.); *„slek de fjæəst å bæjst å òl påjər å påtər"*, Grb. 71. 4, slikke det fedeste og bedste af alle pander og potter; *„de fi semər uwn åpå"*, Grb. 240. 227, det fede svømmer ovenpå; *„di fi fo skam i hi, di tər lèŋ før"*, 241. 249; i fortællingen spörges: hvad er det fedeste? den ene svarer flæsk; den, som får ret, svarer: når jorden er bönhørt af Vorherre, så er den det fedeste; thi af den kommer alt, hvad vi fedes med! Sgr. V. 119. 681; i æventyret skal barnet fedes med svedsker, rosiner, hvedebrød og sager, Kr. V. 143. 147. 137. 2) hvad der giver godt udbytte; *èt fiəj stek* (Søvind s.) i kortspel er et indbringende

stik; *fiəð jowr* (vestj.) frugtbar jord. 3) i talemåder tildels bio.: *ja, do ær æn fiəð kål* (vestj.), ɔ: du har store ord, men ingen magt; *òm vi it ka fo ət så fjèt, hwi sku vi da bədrìwəs* (Søvind s.); *de blywər ålə så fålə fjèt, de a ka fiñ o* (Silkeb.) ɔ: ikke synderlig meget el. godt; *de æ liq fjæt o jæns gåt* el. *de æ mæ jet fjæt* (D.) ɔ: jeg er lige glad, hvilket der vælges; *hañ spètə så fjèt* (Søvind s.) spytter store klatter; jfr. Aasen feit, isl. feitr; mnt. vet, Sch. Lübb.; blæver-, bælg-, pommer-, rød-, skjæl-, skrub-, smadder-, smæk-.

fedbånd, no. *fjèjboñ et* (Vor h.); *feðbon æn* (Hvejsel) = fedtråd.

fedde, uo. *feð -ər -ət* (Bjerre h.; Hvejsel) afbinde fed (s. d.) på haspet garn; *no ska dær feðəs* (Hvejsel).

feddel, no. *feðəl* (D., Andst); *ferəl* (Holstb.) — 1) *æ gån ær i jæn f—,* filte. 2) *æn sølə ferəl,* et arbejdsredskab, hølé, greb, fork, der er lille el. ufuldkomment, så man intet kan udrette med det. *Do ka byt o fo æn ferəl får æn fyt* (vestj.), ordspr., en, der intet kan udrette, for en, der er farende og uordentlig. 3) en gal og vild tøs (vestj.); *æn ferəl* (Vejr., Lemvig) en lille hest, sædvanlig en hoppe; *de æ da åw reqtə æn feðəl dæñ hæst* (D.) ɔ: en dårlig arbejder, sen, som fører sig slet i töjet; jfr. htsk. vettel, liderligt kvindfolk, lat. vetula. 4) i gåden om katten hedder det: *fi ferələ* (ɔ: ben) *å æn ferələståk* (halen), *tåw brekə* (öjne), *å jet smörkåp* (rumpen), Sgr. II. 130. 689, IX. 109. 348. 352; hvorfor ben og hale kaldes således, kan jeg ikke oplyse, måske ferle, lineal til at tugte börn med? de anførte betydninger hører mulig til forskellige stammer; jfr. fidde.

feddelbånd, no. *feðəlboñ æn* (Malt); *de leqər i jæn f—,* i en sammenkrøllet dynge, linned f. eks.

feddelmikkel, no. *feðəlmekəl* (Malt) en person, som er sen til arbejde, sen til at komme; se fiddemikkel.

Fedder, no. *Færə* (Ang.) mandsnavn; *Færəsən,* Feddersen; i Valsbøl: *Fætər* el. *Fæjər, Fæjsən.*

feddermikkel, no. se fiddemikkel.

fede, uo.
fiəð -ər -ət -ət (D.); ft. tf. *-əð* (Agger);
fiəj -ə -ət -ət (Søvind s.);
fjèən fjènər fjèənt fjèənt (Vens.);
fiəð el. *fjèðən -ər -t -t* (Lild s.)
= rgsm.; *hqj fjèənt åpå tow cyər* (Vens.); tlm. *fiəðər ət et, så fylər ət* (vestj.) om overflødige, tomme ord f. eks., el. i det hele taget om hvad der giver fyld uden næring; i æventyret: fede med svedsker og rosiner, f. eks. Sgr. IX. 105, Kr. V. 147.

fedekram, no. fedevarer; „han sku holl i goeren mæ fiekrammet en bette tihm", Yuelb. s. 42.

fedel, no. *ferəl æn -ər* (Agersk.) fiolin, foragteligt; „a sætter mi træsker å smidder mi wanter, spel åp o di feddel! Kr. I. 84. 4; han vilde bytte og ha' feddel for ko, Kr. II. 332. 2; en vise om feddelen, Sgr. IV. 129; jfr. Aasen fela, isl. fiðla huk.; eng. fiddle; fr. viole, ital. viola, mlt. vitula.

fedelbue, no. fiolinbue; i udtr. *de gor i jæn feðəlbòw* (Malt) ɔ: det går ud og ind, er krumt.

fedelpose, no. pose el. sæk til at have fiolinen i; der tabt han båd' feddel og feddelpos', Kr. II. 333. 10; feddelesæk v. 9.

fedkjær, to. *fiəðkær* (Holstebro) som holder meget af fedt, vil gærne leve godt, *æn f— dræŋ;* jfr. favrkjær.

1. fedle, uo.
feðəl feðlər feðəl feðəl (D.);
ferəl ferlər ferəl ferəl (Agersk.) —
1) filte, bringe i filte, *a fæk ət feðlət saməl i jæn feðəl* (Andst); *de æ samənferəl, æn ka et fo ət åpræj* (Ribe). 2) tage dårligt og klodset på et arbejde, så man ingen vegne kan komme med det; *han hår feðəl mæ de arbəð liq sin imån* (D.), også Agersk., Mellemslesv., Mors. 3) sinke, drive, *do må et feðəl fålæŋ* (Malt h.); *kom feðələñ* (Mors) komme gående med små skridt; *fiərl* el. *firəl omkre·ŋ* (S. Sams) løbe sanseløs om; se fidde; jfr. isl. fitla, berøre med fingrene; for-.

2. fedle, uo. *ferəl -rlər -rəlt* (Agerskov); *f— å ən fio·l,* spille slet på fiolin.

fedleri, no. *feðləri·j de* (Malt) — 1) noget, som er filtet sammen, garn og desl. 2) noget, som ikke er rigtig ærligt, *dær ær f— ve ət.*

fedsel, to. *fesəl* (Sall.) valen; om fingrene: stive af kulde.

fedseldaler, no. *fæðsel-* el. *fedsəl-*

dålər æn (Rkb.) vender altid tilbage til sin ejer og tager alle penge med sig, den rører ved; jfr. dragedukke, vekseldaler; höjtysk heckthaler, se Wuttke nr. 385.

fedselfinger, no. *feðsəlfeŋər æn* (vestj.) navn til en, som tager galt og klodset på håndarbejde, sytöj el. lign.

fedselværk, no. *feðsəlværk de* (vestj.); *nòj sölə f—,* f. eks. om håndarbejde, noget, der er sent at få ende på; komme i f—, i filteri med, blive indviklet i noget.

fedsle, uo.
feðsəl -slər -səlt (Rkb.);
fesəl -slər -səlt (Vens.) —
være klodset på hænderne, ikke fingernæm; *huðən ær ət du seðər o feðslər?* bringe noget i urede (Vens.); herhen hører sagtens: *fesəl* (Holstebro) skrabe sagte, som mus i sengehalm; jfr. fifle.

fedt, no. *fjat* el. *fjæt* (D., vestj.); *fjèt è* best. *-ə* (Vens.; Hell. h., Søvind s., Sams); *fet de* (Agersk., Gram); *fæt de* (M. Slesv.) — 1) = rgsm.; *ve do et hå æn klat fjæt o tow* el. *båq di ywn i?* (vestj.), el. *ve do il ha fet a æn heql å smör a æn tærkañ?* el. *fet a æ kat* el. *a æn hæsəlkæp?* (vestsl.) el. *å, wel do eñc ha fjèt?* (Vens.), el. *ve do et ha fjæt å fañən å gröwər å æn gaməl hælmos?* Sgr. III. 106. 450, el. *fjet å fañən å æn gaməl hælmos?* Sgr. II. 108. 477, el. *ve do et ha no fjæt o smør di skre pañ i?* (vestj.), hånlig afvisning; *hwa komə dè dæ ve, fjèt kòmər it smö ve; strèv å go, hèlsən trèjər a fjètət òw din hèl!* siges til den, der går umiddelbart foran en; *hañ blywər stèjt i hans èjən fjèt* (Søvind s.); *suwəl* (svale) *jæn i hans æjən fjæt* (D.); *breəs i hans èjən fjèt* (Røgen), ɔ: steges i sit eget fedt, fig.; *æ fæt vel òltir åwənå* (Mell. Slesv.) ɔ: de rige vil altid have magten; *dær æ hwærkən fjæt ælər skit mijər i dæñ støk mark* (vestj.) ɔ: det er yderlig udpint; *dæ wor eñc møj fjèt å brèj å* (Vens.) der vorder ikke meget fedt at smelte af, ɔ: der bliver ingen sønderlig fortjeneste; *vel do it blyw bæjə, så æ do it møj fjæt wåə* (værd), Kr. IX. 246. 29 (Lisbj. Terp); de komme no it de fjet ve", Yuelb. 51, ɔ: det angår nu ikke den sag; spøgende: *de æ skit å it fjèt ha, få så ka æn it smör saməl* (Gjedv.); *go i fjæt* (Thy), om hjul, der bliver ubevægelige derved, at smörelsen stivner; *han fæk æjsən hans fjæt* (Malt) ɔ: sin bekomst, hvad han kunde tåle, jfr. Nyrop Spr. V. Sk. 89, hvor udtrykket udledes af fr. avoir son fait, donner à qn. son fait (t udtales), der omtrent betyder det samme; heksene smörer til deres Bloksbjærgsfart ovnsraften med fedt, Grb. 160. 3 flg.; fedt af en krage bevarer i æventyret mod at brændes, Kr. V. 169; jfr. gåse-, heste-, hunde-, mad-, mølle-, nyre-, pluk-, rokke-, skumme-, stege-, suppe-, svine-, Sønderhoninger-, vibe-. 2) smærte forårsaget på et bestemt sted el. ved et bestemt redskab; se hegle-, hessel-, hæle-, karte-, nydje-, pukkel-.

fed-tarm, no. *fjəðtarm* (vestj.), nok også: *fjættærm* (Holstebro) endetarm.

fedtbeg, no. *fjætpeq de* (Malt) beg dannet af fedtsmörelse.

fedte, uo. *fjæt -ər -ət* (D.) bestryge med fedt; *æ læjər ska fjætəs gåt iñ* (vestj.); i særegen betydning Kr. IV. 292: stryge leen; f— med noget, *go å fjæt omkre·ŋ* (D., Malt) tage uforstandig, klodset på noget, så arbejdet ingen vegne kommer; *f— om* (Andst) færdes omkring, el. under sit arbejde være ude om uærlig vinding.

fedtebrød, no. se fedtogbrød.

fedtefad, no. *fjètfaj* (Søvind s.); *kom i fjètfat* (Vens.), *i fjètfajət* (Søvind) i forlegenhed, alm.; i et byrim: Hygum er et fedtefad, Jælling er en arm stad, Kr. IX. 120. 291, ɔ: et frugtbart sted.

fedtekræmmer, no. *fjætkræmər æn -ər* (D., vestj.) = fedtlap.

fedtelse, no. *fjætəls de* (vestj.) noget, der er fedt, smörelse.

fedtemikkel, no. *fjætmekəl æn* (vestj., Agger) = fedtlap.

fedt-engle, no. flt. J. T. 339, en plante, scorzonera humilis L. (Himmerland).

fedteri, no. *fjætəri·j de* (vestj.) al slags nærighed; *gör f— i æ kårt,* snyde i spillet, jfr. pakke.

fedtet, to. *fetə* (Agersk.); *fjètə* (Søvind, Vens.); *fedə* (Sundv.); *fjætə* (vestj.) — 1) = rgsm.; *æ kaskæ·t æ så fedə, vi ku gæn kåk kåəl å ən* (Sundv.); *cøt æ fjètə* (Vens.) fedtet ɔ: fedt. 2) overført med betydn. af nærighed, tyvagtighed, *han æ så fjætə, æn ku kliŋ ham*

åp te æn vek (Andst); *æn f— huñ, f— brǫr* (vestj.) en nærig person.

fedtfingret, to. *fjætfeŋərət* (vestj.) tyvagtig, jfr. begfingret.

fedtgrever, no. *fjætgröwər* flt. (D.) kødstykker, der bliver tilbage, når fedt af slagtede svin er afsmeltet; se grever.

fedtgris, no. *fjètgrijs i* (Vens.) en fed person.

fedthus, no. tyk, fed person; „a saj skruj imel fjethuus fast", Jyd. I. 9. 1, jeg sad skruet fast mellem fede personer.

fedtkjendst, no. *fjætkænst* (Mors, Thy) gammelt opsamlet fedt, der bruges til smörelse.

fedtkringler, no. *fjætkreŋlər* flt. (Rkb.) fedtöjne f. eks. på kødsuppe.

fedtlap, no. *fjætlap æn* (Malt); *fetlap æn* (vestslesv.) = *fjètpiq* (Han h.) = *fjætsyl* (D.), en nærig person.

fedtlæder, no. *fjætlæjər de* (D., vestj., alm.); *fjètlèjə* (Søvind) — læder til stövler el. sko, som smöres med fedt, forsk. fra blanklæder (s. d.), som vikses; deraf: *fjètlèjestèwəl* flt. (Søvind), fedtlæders stövler.

fedtmelmad, no. *fjætmælmað æn* (vestj.); *fjætəmælmað æn* (Agger) — en skive brød med fedt på for smör; „å æ dåe ahter (efter) fæk æ dræng en hall fjetmelma", Yuelb. s. 47; se sladre.

fedtmund, no. *fjætmoñ æn* (D.) en, som snakker folk efter munden.

fedtmås, no. *fjètmås æn* (Vens.) person, som lever flot og fedt.

fedtogbrød, no. *fetəbrø et* (Vlb.); *fjètəbrèj è* (Vens.); *fjètəbrø æn* (Søvind); *fjætəbrø æn* (vestj.) — brød med fedt på; fidtebrød og knapost det er Stavns frokost, Kr. VI. 332. 138 (Sams); *do vel nåk fåte'n et f—* (Vlb.); *hå do eñc løst te å tiən è støc fjèt å brèj?* (Vens.) siges til sladderhanken; eller han skal have et fedtebrød med tow (uld) på (Thy), Sgr. VIII. 48. 102, jfr. 207. 102; se sladre; *ske fjetəbrø mæ knæərən* (Randers) ɔ: være kalveknæet.

fedt og magert, no. *fet å mawət* (Sundv., alm.); *fæt å mawərt* (Bradr.) — et kortspil; i det efterfølgende spil tager de tre første stik beterne fra det forrige spil og kaldes: *di feə stek;* jfr. nikort.

fed-tråd, no. *fètrò i* (Vens.) tråden, hvormed feddet sammenbindes.

fedtskaffer, no. *fetskafər æn* (vestslesv.) skafferen ved brylluper og andre gilder; jfr. befel.

fedtsmörelse, no. *fjætsmørəls de* (Agger) smörelse, til stövler f. eks., fordi den væsentlig består af fedt.

fedtstikke, no. *fjètstek æn -ər* (Vens.) træstikke til at smöre fedt på stövler med (Vens.); skældsord (Tåning).

fedtsværte, no. *fjètswat de* (Søvind s.) = rgsm.

fedturt, no. J. T. 323, en plante, leverurt, parnassia palustris L. (Mols).

fedtæg, no. et æg uden skal, som hönsene lægger, når de er for fede, Sgr. V. 123. 691 (Thy).

feg (?), to. *fęq* (Levring s.); han var *fęq å ferm,* i ivrig bevægelse, glad ved at modtage gæster; jfr. fige, firme.

1. fege, no. — 1) *kom i fęqi mæ ət* (Røgen), jfr. Tkj. II. 97, Jyd. I. 39. 1, komme i klemme med noget, i fortræd; *få fęqi åpo jæn* (sts.) få en i klemme. 2) *fęqə æn* (Søvind s.) en mistænkelig person.

2. fege, uo. gribe, fange; *fæk do fǫrə fęqit?* (Røgen); „Ul å ane vild dyr . . . drawet u få å fegi dæm nue", Jyd. I. 56. 2 (Lisbj. Terp.); *fęqit* tf. (sts.) klemt; synes beslægtet med fange.

fegelere, uo. se figle

feghue, no. se fæhoved.

fej, to. *fæj* flt. *fæj* (Mors, Ulvb. h., Agger); *fèj* (Agersk.); *de vår il fèj* (Agersk.) ikke bestemt til at dø, om kreaturer; *de vår f—,* om dyr el. msker, der dør af tilsyneladende lidt el. ved ulykkestilfælde; nærved at dø (Thy); *dær ær eŋən fæj fòlk hære'ñ* (sj. Mors) siges, når maden kommer ind og koger på bordet (jfr. Kr. VI. 285. 325), ingen, der står døden nær; *dæn jèn o wòs æ fèj, for a kuñ ejt kəñ dæ* (Lild s.), også Agger, jfr. Kr. VI. 285. 327; *han wå no eț fæj, dæfår slåp han wal fræ ət* el. *fæj mañ gor ət åļti iļ* (vestj.), jfr. J. K. 360. 4; *ær ən fèj, så æ dær eŋə rai* (M. Slesv.); jfr. fortællingen Kr. IV. 249. 358 „fej eller ikke fej": når der er en fej mand på et skib, så skal han afsted, men når han ikke er bestemt til døden, skal han også nok komme tillive igen; jfr. Aasen feig, isl. feigr; mnt. vege, Sch. Lübb.

fej, no. se find, finne, fjende.

fejdom, no. *fæjdom* (Mors); *de æ f—,* om den syge, den visse død; *de æ moð f— mæ ham,* mod døden.

feje, uo. se fjere.

feje, uo. *fæj -ər -et fæjət* (D., Søvind; Bradr., Ang.); *fèj* el. *fèi fèjər fèjə fejə* el. *fèj* (Vens.) = rgsm.; *fæj æ kvon öwər* (Agersk.) feje aks og avner af det tærskede korn; når en pige fejer gulv, må hun ikke feje gulvskarnet ind under dörtærskelen, så bliver hun ikke gift med en ungkarl, Kr. IX. 43. 479; man må heller ikke feje gulvsandet over dörtærskelen, thi så fejer man pengene ud, Sgr. VIII. 179. 719, det skal samles og fejes op midt på gulvet, nr. 721; heller ikke må der fejes i et værksted, thi så fejes søgningen ud, J. K. 394. 1270 flg.; der skal fejes, hvor ligkisten har stået, ligeså i den port, hvorigennem den døde er ført, Kr. IX. 62. 684. 85; se fejemog, gjenganger; jfr. mnt. vegen, Sch. Lübb.

fejeblad, no. = fejetræ, se under dette i ordfortegnelsen, Kr. V. x.

fejekost, no. *fæjkwðst æn* (Andst) = rgsm.; se lime.

fejel, no. uo. se fjæl, fjæle.

fejelse, no. *fæjəls de* (Holstebro, Agger) fejeskarn; en frugtsommelig kvinde må ikke tage f— op i sit forklæde, så bliver hendes börn lusede, Kr. VI. 252. 3.

fejemog, no. fejeskarn; når man gör rent i forgangen, må man ikke feje fejemoget over dörtrinet ud i gården, så fejer man lykkèn ud af huset, men man skal samle det op i sit forklæde el. på fejeskovlen og bære det ud, Kr. VI. 293. 394; se feje.

fejer, no. *fèjər i -ər* (Vens.) en fyr, spradebasse, landstryger; se skorstens-.

fejeskarn, no. *fæjskån de* (Rkb.) = rgsm.

fejeskovl, no. = fejetræ, se fejemog.

fejetræ, no. fejespån; skuffen eller pladen, hvorpå fejeskarnet opsamles og udbæres; Kr. V. 113: hun vilde have fejetræet til at hytte sig med, dersom der skulde komme noget efter hende.

1. fejl, no. *fæjl æn fæjlər* (Agger); *fæjlər* el. *fæjl æn fæjlər* (D., huk. Vens.); *fèjl* el. *fèjlə æn* = flt. el. *fèjlərə* sj. (Søvind); *fæjlər æn* = flt. (Sønderj., Ribe, Malt h.); *fæjl æn -s* (Fjolde, plt. flt. *felər*) = rgsm.; *hwa hår æ for te fæjl?* (D.) ɔ: hvad fejler fåret? *de ær ålti næmər o sijə añərəs fæjl eñ de ær o blyw si æjən war* (vestj.); *fæjl o fål får alə mañ, mjæst få dæñ, dær hår mjæst fåstañ* (vestj.); *dè war èn fèjlə tè hañ gik hæn å kowt dæñ goə* (Søvind), et fejlgreb; „det er der fejler ved“, Kr. III. 160; han kunde nok se, der var fejler ved det, s. 170, ɔ: spøgeri, trolddom i det; fejl og fejler synes ikke at kunne skelnes i betydningen; *de æ hèlər eən fèjl, de ska do ha ræt i!* (Vens.) siges som samtykkende svar; *kom te fæjl* (Malt) komme til skade, gå i ulave; jfr. mnt. feil, Sch. Lübb.; htsk. fehler; skriv-.

2. fejl, to. bio. *fæjl* (vestj., alm.) = rgsm.; *æ fæjl væj; go, grif, ræjn, sijə, slo, tæj fæjl* (D.); *fèjl hat; du ho tò dæn fèjl (!), du sku hòj tò dæn òn* (Søvind s.).

fejlap, no. se finlap.

fejle, uo. *fæjl -ər -t -t* (Agger); *fæjl -ər fæjl fæjl* (D., Agersk.); *fèjl -ə -ət -ət* (Søvind s.) — 1) mangle, *æ klåk fæjlər æn kuti·jr i töl* (D.). 2) *de fæjlər får ham,* el. *fæjlər ham,* el. *han fæjlər,* tager fejl (D.); *de ka it fèjl* (Søvind) ɔ: det må være således; det kan fejle for den bedste, det har så galt fejlet for mig! sagde skrædderen i Holstebro, Kr. IX. 114. 233. 3) skade noget, være syg (?); jfr. htsk. fehlen, mnt. veilen, Sch. Lübb.; fr. faillir; bomre, misse, vante.

fejler, no. se fejl.

fejlfri, to. *fæjlfrij* (D.) = rgsm.; *dær æ læŋ te a æ f—.*

fejlgreb, no. *fæjlgrev æn -grevər* = rgsm.

fejlskrift, no. *fæjlskröwt æn* (D.) = rgsm.

fejltagelse, no. *èn fèjl taqəls* (Søvind s.) = rgsm.

fejltrin, no. *fæjltren æn* (D.) = rgsm.; *èt fèjl trön* (Søvind s.); fig. *han bəğek æn slem f—* (D.); se forkert.

fejm (?), no. *æ fæjm* flt. (Lönb.) remmene, hvori fiskekurvene bæres; har ordet noget at göre med favne (s. d.)?

-fejning, no. se over-.

fejr, talo. se fire.

fejrest, to. fagreste, smukkeste; *nær əð æ fæjrəst å löw, ær əð fæjrəst å dø* (Mors); *no hå vi ræt dæñ fæjrəst ti* (vestj.) den skönneste tid, om sommeren;

han gor i sit fèjrəst (N. Sams) ɔ: er i sin fejreste alder; jfr. gldsk. fager, feyr U. Bl. I. 9, superlat. af fager; isl. fagr; se favr, fekfyr.

fejser, no. *fæjsər æn* (D., N. Slesv.) fyr, person med noget underligt ved sig; *såmöj æn særə f—; hwa æ de får æn f—?*

fejsling, no. se findsling.

fejst, no. uo. se fæste.

1. fejt, to. bio. *fæjt* (Lemvig egn) anseelig, rask, om msker; *æn fæjt kål, piq; han kåm lövəñ nåk så fæjt,* nok så stolt, rask; jfr. mnt. feit, Sch. Lübb., „geschmückt, schön“, fr. fait, lat. factus; se fedt.

2. fejt, bio. *fæj, fæjt* (Bradr.; Ang., Sundv.; alm. Mellemslesv.), forstærkende tillæg: overmåde, særdeles; *æn fæj goi mañ* (Bradr. sj.); *fæjt syək* (sst.); *de ser fæjt uer, de vår da fæjt!* = meget, forbavsende, uden hensyn til om godt el. ilde; undert. to.: jeg har en f— vanslump, er meget uheldig (Ang.); er det: fælt, med overgang af l til j? jfr. ellers; uforskammet.

fejtre, uo. *fèjtər fèjtər fèjtə fèjtə* (Vens.) föjte; *hqj kam fèjtəri,* han kom föjtende.

fekfyr, no. *fekfyr* (Rkb.); *kom i f— mæ,* i forlegenhed med; jfr. htsk. fegefeuer, mnt. vege- el. vegenvûr, Sch. Lübb., skærsild; fegen besl. med fager, fejr (s. d.); måske ·folkeetymologi, se forfikket.

fekle og afledn. se figle.

fel, no. 1) *fel æn* = flt. (D., Læborg, Sønderj.; i Bradr. itk. flt. *felər*); *fæl æn fælər* (Vejr., Salling); *fèl æn* = flt. (Mors); *fæl et* = flt. (Fjolde, Rårup s.). 2) *følə è følədər* el. *følər*, el. *følwo[r] æn* el. *è* = flt. (Vens.) — hjulfælge, 6 til et hjul, 12 til to hjul = en „gang“; 24 = en „sløv“; *hok fel åp* (Sundv.); jfr. Aasen fela 4, fælge til hjul; mnt. velge Sch. Lübb., htsk. felge, eng. felly.

felle, uo. se følge.

felling, no. se fælg.

fel-plade, no. *følwoplå æn* (Vens.) plade tømmer, hvoraf fælger udsaves.

felt, no. *fælt* (vestj.); *fælc* (Vens.) — 1) = rgsm.; *uð te fri f—* (vestj.); *dpå fric f—* (Vens.). 2) *æ fælt*, glds., Kristiansfelt (Nordslesv.); se Borg, Lund; jfr. htsk. feld; glfris. feld, field; eng. field; hekken-, lådden-.

felthat, no. de yngre piger [i Vorbasse] bærer et slags hatte, kaldet „felthatte“ (fra Kristansfelt) af sort taft, Frost, Vorbasse s. 33.

felthue, no. = rgsm.; soldaten i æventyret finder en gammel felthue; i den står skrevet, at hver som snurrede den tre gange rundt på sit hoved, blev forynget, Kr. V. 222.

fel-træ, no. *følətrèj de* (Vens.) træ til fel.

feltråb, no. *fæltrov æn* (vestj.) = rgsm., kendingsord; „feldtrow! søh a; sakkernommedjø! sø di“, Blich. Bindst.

feltskjær, no. = rgsm., kirurg; „så skikket di ham da hen te en feltskærer“, Gr. Gl. d. M. I. 227. 253, se advokat; jfr. feltskærer V. S. O.

fem, to. se fim.

fem, talo. *fæm* (D., vestj., Vens., alm.); *fæm* (Sundev., Ang., M. Slesv.); *fæəm* (Fjolde) = rgsm.; *fæm kronə, ørə, dòlə,* men: *fæm skælən* (Søvind); *æn fæmə sæjs* (D.) fem eller seks stykker; *læ fæm o syw vær liq* (D.) lade stå til; *go imæl ölə o fæm* (D., vestj., alm.) gå i uvished om en afgörelse; *han ær et ve si ful fæm* (D.), *han hær il ål sin fæm* (Sundv.), underforståetː sanser, ɔ: han har ikke sin fulde forstand, er ikke fuldt tilregnelig; ved Risgård Bredning råber fiskerne til kammerater: *Pe Ris,* når de har fanget fem ål; fem er: fingrene på hånden, Kr. Ævent. 306, jfr. Mhoff. 305; Mosebøgerne se Gr. Gl. d. M. II. 68; jfr. isl. fimm.

fem alener, no. *fæm alər* flt. (D.), fem alen lange brædder, se fire alener, måls fjæller; *æn fæm al stòq* (Søvind s.) en fem alens stage.

femfingerbølsurt, no. J. T. 23, en plante, akkeleje, aquilegia vulgaris L. (Ålborg).

femfingerurt, no. J. T. 182. 293. 322, en plante, potentilla reptans L. (Ålborg); kragefod, comarum palustre L., „femfinger“ (Silkeb.); en gøgeurt, orchis maculata L. (Rkb.).

femfieneret, to. se gaffel.

femhjörne, no. et femkantet kors, der trækkes med en streg, J. K. 323. 5,

kaldes i Sydsverrig „Maria vapnet“, Wigstr. II. 376. 405.

femkant, no. *fæmkant æn* (D.) = rgsm.; deraf *fæmkantərə*, to.

. **femkast**, no. *æn fæmkast awər* (D.) en ager på fem såkasts bredde.

femkløver, no. *fæmklöwər æn* (D.) et kløverblad med fem småblade, betyder ulykke; den som finder et sådant, *ska fo æn huwəroŋ* (Andst h.) el. fandens lykke, Sgr. VIII. 181; jfr. Sgr. IV. 91. 45, Kr. IV. 406. 629, J. Kamp 167. 37, se Wuttke nr. 130.

femkort, no. *fæmkårt* (D., Søvind); *fæmkwåt* (vestj., Agger); *fæmkdə* (Sundv.); *fæmkåt, dæn sist stek æn rø,* alm. kortspil; spilles höjt, kan siges: *f—, sist stek æn faq hus* (Malt); *ət slaw* el. *spèl f—* (Søvind s.).

femkorts rakker, no. et kortspil (Randers), se rakker.

femmer, no. *fæmər æn* (Vens.) et kort med fem öjne i spil; jfr. nier, tier.

femsel, no. to. *fæmsəl de* (D., Søndj.); *fæmsəl* (Vejr.); *fæmsləð* (Lild, Hell. h.); *fæmsələð* (Mors); *fæmslə* (Vens.) — töj, som væves med fem „sel“ el. „skafter“; *fæmsləð təw* (Hell. h.) bruges til dynevår.

femsindstyve, talo. ialtfald som ordenstal: *fæmsistywi* (Vens.) = den 90nde.

femskaft, no. *fæmskawt* (vestj.); *fæmskawt* flt.? (S. Sams) = femsel; *de gor i fæmskawt* (Århus) ɔ: er meget indviklet.

femskeret, to. se fimset.

femtal, no. *fæmtal æn* = flt. (D.); itk. (Søvind s.) = rgsm.

femte, talo. *fæmt* (vestj., D., Thy); *fæmt* (Vens., Hell. h., Mors, Agger); *fæmt* (M. Slesv., Fjolde) = rgsm.

femten, talo. *fæmtən* (D., vestj., Thy); *fæmtən* (Mors, Agger); *fæmtən* (M. Slesv., Fjolde) = rgsm.; *stowər å lilə f—* (Rkb.; Valsb., alm.) et kortspil; i keglespil slår man til 24; slår man over 24, går man tilbage til 15, deraf tlm.: *de gek i fæmtən får ham,* ɔ: det slog fejl; *han snakər sæj sjæl i fæmtən, lisom Skyum præst* (vestj.) ɔ: han siger mere end han skulde, fortaler sig; et antal af femten fangede ål kalder fiskerne: „Jeppes halvpægleflaske“, når de råber til kammeraterne (Risgårds Bredning); jfr. isl. fimtán; skure-.

femtende, talo. *fæmtəns* (D., vestslesv., vestj.); *fæmtəns* (Sundev., Ang., M. Slesv.); *fæmtənst* (Fjolde); *fæmtənt* (Vens., Hell. h.); *fæmtənt* (Agger); *fæmtən* (Søvind s.) = rgsm.

femtenstreger, no. *fæmtənstræqər* flt. (D., vestj.; Valsb.) et alm. kortspil, hvor det gælder at få femten stik; derover er vinding, derunder tab.

femtinderet, to. se gaffel.

femtørv, no. „sætte i femtørv“ (Valsb.) et arbejdsudtryk fra tørvegravning: tørvene stilles op i små bunker på fem: to nederst, to retvinklet ovenpå de nederste, en ovenpå, se Fb. Fr. H. s. 6; jfr. borre.

femøre, no. *fæmør æn -ər* (D.) = rgsm., en alm. gangbar mønt; nævnes alm. „björnbakker“, også kan høres „ladegårdsspecie“, der dog nok er sællandsk; „Grönhöj specie“ (Fjends h.), Sgr. II. 90. 433.

femårs, no. *fæmos æn* (D., vestj.); *fæmtos æn* (Vejr.) — hest, som er fem år gammel.

feng, uo. ft. se få.

fenne, no. *fæn æn -ər* (D., Vestsl., Ang.) en indgrøftet englod; jfr. U. Bl. s. 176; se Aasen, isl. fen, sump, mose; mnt. ven el. venne; eng. fen; græs-, marsk-.

fennike, no. J. T. 149, en plante, myrrhis odorata Scop. (Thy, Ålb.).

fente, uo. se fængte.

fep, no. uo. se fip, fippe.

fer, no. to. se fed, fjer.

-ferbandt, no. se blok-, kryds-; htsk. verband.

ferge, uo. *ferə -r -t ferət* (Plougstrup) ved indstændig bön bevæge til; *han ståj o ferət ham får ət; do skal et tròw, han vel ferə dæj tę ət; do vel nåk hælst ferəs tę ət;* jfr. Aasen farga, presse, nyisl. fergja; færge.

ferm, to. *færm* (vestj.) = rgsm.; *æn f— piq* (vestj.), en rask, dygtig pige; *di wa færm imoi mæ, de æ færm fålk* (Gjedved) venskabelig, imødekommende; jfr. Aasen; tsk. ferm, ferm; fr. ferme, lat. firmus.

fermeri, no. *fermərìj* (Holstebro); *han hålər hans hæjst i æn swər f—,* orden, godt huld; jfr. førm.

ferre, uo. se ferge, firre, færge.

ferrel, no. se feddel, fedel.

ferrelstok, se feddel.

ferreve, no. *ferəve·* *æn* (D., Nørv. Tørrild h.); *færəve·* *æn* (Agersk.); i ordet ligger forestillingen om en öjeblikkelig bestedelse, hvor noget indtræffer, der bringer forvirring; *a kåm i en gråų f—* (D.) forvirring, angst; *i dæn̄ f— ær ət et næm å kom i taŋkər om de ræt* (D.); *de vår liq i dæn̄ færəve·, vi skul in̄ te mælmar* (Agersk.), öjeblik; måske beslægtet med fidde (s. d.); jfr. firrevid, Kalk. s. 543.

fers, udrbso. se furs.

fersk, to. *fæsk* flt. *fesk* (Agger); *fæsk* (Vens., D., Søvind s., Hell. h.) — 1) usaltet; *f— sop* flt. (D.), *fresk sop* (Valsb.) suppe kogt på fersk kød; *f— cø* (Vens.), nyslagtet kød, *f— fesk* fisk som nylig er kommet fra havet (Vens.); roden er f— endnu (Ang.), ɔ: frisk, mods. rådden. 2) i særegen betydn.: *han̄ æ fæsk om hans fæðər* (Agger) våd om fødderne; *hans huŋəsər wa fesk* (sst.), hans strömper var våde. 3) et legeudtryk: den, som har leg i langbold, modsat rådden (s. d.), Sgr. VIII. 64. 107; jfr. Aasen fersk, isl. ferskr; frisk.

ferske, uo. *fæsk -ər -ət* (Rkb.); *å f— uð*, udbløde salt kød og fisk.

-fersket, tf. se ud-.

Ferup, no. en by i Koldingegnen, men navnet bruges i tlm.: rejse til Ferup (Vrads h.) gå i seng; jfr. Nyrop, V. Sk. s. 98; Nord. Tidskr. f. Fil. ny række VII. 128.; se sove.

fes, no. *feəs de* (Vlb.) løs mosejord, mnt. vesene, vese, Sch. Lübb., trævl; se fajs, fis, horsekjød.

fesen, to. *fesən* (Lindk., Ang.) bleg, dårlig af udseende; *dæn̄ dræŋ siþər så f— uð* (Malt); se fis.

feset, to. *fesə* (Valsb.) af løs mosejord, om tørv.

fessel, uo. se fedsle, fisle.

fest, no. *fæst æn* (D., vestj., Søvind s.) = rgsm.; *gleðələ fæst!* (Søvind s.), hilsen på kirkelige höjtidsdage; *glæðələ fæjst!* (Mors); *gleðələ fæst!* (Agger); *fæstlə* to. (D.); jfr. lat. festum.

fest, bio. se først.

festel, no. se fistel.

fet, no. se fitte.

fetallie, no. *fəta·li* itk. (Vens.); *fita·li* (Agger) — sul til brød; de kommer jo ind og beder om fetalli, Kr. VIII. 187; jfr. mnt. vitalie Sch. Lübb.; fr. victuaille; mlt. victualia flt. levnedsmidler.

fetalliebroder, no. *fəta·librər i* (Vens.) en person, som spiser meget, (også Løgstør); jfr. mnt. vitalienbrodere, Sch. Lübb. under vitalie: navn på sørøvere, som bragte kong Albrecht, der blev belejret i Stokholm (1392), levnedsmidler.

fettel, uo. se fitle.

fi, no. uo. se fid, fidde; to. se fed; talo. se fire.

fibel, no. *fifel æn -flə* (Sundeved) abc-bog; jfr. htsk. fibel, huk.; lat. fibula, et spænde.

fid, no. *fiþə æn -r* (vestsl.) lavt sted i marsken, hvor vandet går ind; jfr. Aasen, isl. fit, huk., lav engslette; gldsk. fid, Kalk.; se fed.

1. fidde, uo.
fiðə -r -t -t (D., Andst);
fiði -ər -ət -ət (Lönb.; Thy);
firi nt. ft. tf. *-ər* (Vejr.);
fij -ər -ə -ə (Vens.) —
1) flette, med halmsimer stolesæder, el. med ris, f. eks. i de gl. bindingsværksbygninger mellem tømmerstokkene, i hvilket fletværk der klaskedes ler; *fij i stuŋəl, a æ we å fij* (Vens.); jfr. kline; *f— saməl* (Thy) bringe garn i uorden; *fiðə æ pomp* (vestj.) omvikle pompen med halm. 2) *go å f—* (alm. vestj.) være langsom til arbejde, til at blive færdig; *han vel fiði sæ fræ əð* (Rkb.) ved undvigende tale se at komme fra et løfte el. anden forpligtelse; *fij mæ nyə* (Vens.) begynde på noget, uden at det har fremgang; jfr. Aasen fitja, sammentrække en snor i løkker og slöjfer; fed.

2. fidde, no. *fiði de æn* (vestj.); *firi de æn* (Vejr., Agersk.) — 1) vel egtl.: fletning; *fijərn ær åpslet* (Vens.) ɔ: halmfletningerne på stolesædet er opslidt; *de æ gan i fiðə* (Lindk.) det er gået i filte; *firi* (Thy) kurre på en tråd; noget, der er indviklet, forhekset, kæltringeagtigt: *dær æ fiðə ve lǫsən* (Støvr.) ɔ: sagen er ikke ren; *„de dè wa fii we kati ku di nåk skön“*, Grb. 158. 5, ɔ: at det ikke var rigtig fat med katten, kunde de nok skönne, ligeså Grb. 162. 23; *gi fiði får* (Lönb.) komme med vrövlet, undvigende tale; *dær æ firi vę ət* (Agersk.), ɔ: der er kæltringestreger ved det; *dær æ firi*

wejər (Agger), også: *dær æ fiṛi we æ wærk*, når der er vanskeligheder ved en sags gennemførelse; jfr. fidder, 1. fidde. 2) *æn fiṛi* (Vejr.) langsom person.

fiddebasse, no. *fiðəbasə æn* (Ølgod s.) person, som arbejder langsomt og dårlig; = *fiðəbòws* (Malt) fiddebukse.

fiddefut, no. se fillefut.

fiddeknude, no. *fiðəknuð æn* (Lindknud) en sammenfiltret knude.

fiddekræmmer, no. *fiðəkræmər æn -ər* (vestj.) = fiddebasse.

fiddelomging, no. betegnelse for en ting af en aparte façon og ubekendt bestemmelse, jfr. fortællingen derom, Gr. Gl. d. M. II. 202; se fillegimpe.

fiddemikkel, no. *fiðəmekəl æn* (vestj.); *fiði-* el. *fiṛimekəl* (Agger) — 1) — fiddebasse; vrövler, dårlig arbejder. 2) gammeldags dans; der synges eller spilles til, den ligner noget den danseleg, som i vore dage kaldes at væve vadmel; der begyndtes: *iawəs wå fiðəmekəl te wås, iawtən koṃər han hær; fiðəmekəl da, fiðəmekəl da, å hwa viḷ do dær!* (D.); den sidste i kæden var f—; ordene var lidet sömmelige; *ska vi no eṭ hå æ feðəmekəl støk?* det er sagtens = federmikkel, J. Saml. I. 314 (Vens.), også Agger.

fidder, no. *fiðər de* (D.); *de æ bår f—*, om syges meningsløse tale.

fidde-rede, no. i tlm.: det går i *fiðəre* (Fanø), i filte.

fidderi, no. *fiðəri·j* (Fanø) langsomt og endeløst arbejde.

fidde-rædde, no. *fiðəræj æn* (vestj.) = fiddebasse; rædde ɔ: testis.

fiddestol, no. *fijstul i* (Vens.) stol med flettet halmsæde; Grb. 110. 50: *„ôlc de gaməl skraməl blèw byt om mè nyj boskab untaqən mus* (moders) *fiistul“.*

fiddevorn, to. *fiðəwon* (vestj.) indviklet, vrövlagtig.

fiddivave, no. *filiwa·ẉ* (Røgen); *fiwriwa·ẉ* (N. Sams) — 1) *de gọr* el. *koṃər i fiðəwa·ẉ* el. *-wå·ẉ* (Andst, D.), i urede; *å kom i feðəriwa·ẉ mœ əð* (Mors) i forlegenhed, ligeså *feriwa·ẉ* (Vejr.). 2) *æn fiðiwa·ẉ* (Rkb.), en sen person, el. en, i hvis tale der ingen rede kan findes, som ikke kan el. vil give ren besked. 3) *æn fidivå·ẉ* (Sundeved, Gj. h.); *firəwa·ẉ* (vestj.) = drillepind 2, se J. K. s. 323. anm. 6; ordet forekommer spøgende anvendt i Sv. Grundtvig, Danske Folkeæventyr (1876) I. 45; Warming forklarer det som isl. fit i vef: tværtråden mellem rendegarn i en væv; J. Saml. VIII. 277, se vave.

fiddre, uo. *fiðər -ðrər -ðrət* (D.) tale over sig, om syge.

fiddivavestjamp, no. *fiðiva·ẉstamp æn* (vestj.) tåbelig vrövler.

fidibus, no. *fiḷipus æn -ə* (Søvind s.) sammenlagt stykke papir, hvormed en pibe tændes; htsk. fidibus, findes alt i midten af det 17. årh., „studentenausdruck, dessen entstehung bis jetzt nicht sicher ermittelt ist“, Weig.

fidus, no. *fidu·s æn* (vestj.), *a hår eṇən f— tẹ ət,* tillid; lat. fiducia.

fied, to. se fed.

fiel, no. se fjæl; uo. se fjæle.

fier, no. se fjer; to. se fjermer.

fiesk, no. se fisk.

fif, no. *de æ jæṇ dær æ fifər i* (D.) kneb; jfr. htsk. pfiff (af pfeifen), det samme.

fiffa, no. forsangeren råbte: nok en fiffa! og hurra gentoges tre gange; J. Saml. IV. 234 (N. Tranders); lat. vivat, han leve.

fiffelfinger, no. *fjæfəlfeṇər æn* (D.) en famlende og klodset person.

fiffelvorn, to. *fefəlwon* (Malt) som tager famlende usikkert på alt.

fiffelværk, no. *fjæfəlværk de* (D.) klodset, dårligt arbejde; se fisselværk.

fifkam, no. *fifkam de* (Bradr.) = femsel; platt.

fifle, uo.
fifəl -flər -fəl (Agersk.);
fefəl -flər -fəl (Malt);
fjæfəl -flər -fəl (D.) —
1) tage famlende og usikkert på noget; Molb. har fiple; *han gọr så sœr å feflər omkre·ŋ*, driver, klatter med hvad han har i hænderne; dernæst fig. være usikker, famlende i tale og tanke, *de fiflər får ham,* det rabler; *han blöw ve å fifəl omkre·ŋ mœ ət,* vilde ikke rigtig ud med meningen. 2) snyde f. eks. i kortspil, se figle; jfr. isl. fifla el. fipla, berøre med fingrene.

fifleri, no. *fefləri·j de* (Malt), *a ku tøk, dæ wår f— vẹ ət,* uærlighed, jfr. figleri.

fif un dörtig, talo. *slå f— mæ æ bi̯ən* (Malt), gå kalveknæet, sætte benene overkors; ordet er plt., betyder 35, billedet kommer først frem, når det skrives med romerske taltegn XXXV; *han gek å speəl f— u— d—* (Åbenrå), ɔ: lapsede sig, se ben.

fig, no. *fi̯q* (Andst) — 1) hast, il, i tlm. *dær æ wal eŋən fi̯q o far*, ingen il på færde, det haster ikke. 2) i udtr.: *jè fiq æ* (Vens.) göre nar ad; *dæŋən* (dengang) *wi jik te skuwəl saməl, wil wi håtə* (hartad) *jè fiq æ ham, no ku wi pröw ə.*

fige, uo. se fyge.

fige, uo.

fi̯q fiqər feq feqən (Agersk., D.);

fi̯q fi̯qər -ət -ət (Andst) —

ile, haste, *a feq ålt hwa a kuñ får o mø̂ð ham* (Ølgod s.); *f— mæ æ arbəð, han fiqər ət gråw* (D.); *fi̯q ət så!* (D.); skynd dig; *fi̯q å ferm* (Elbo. h., vestj.) være rask i bevægelse; jfr. Aasen fika, også sv.; isl. fikjast.

figearbejde, no. *fiqarbəð* (vestj.) hastværksarbejde; „f— er skidearbejd!“ sagde Uglspil, han havde været henne i syv år efter brændevin til sin mo'r, og da han så kom hjem, slog han flasken istykker i dören, Gr. Gl. d. M. III. 212. 90.

figelig, bio. *fiqələ* (D.) ilsomt, *han gor så f—.*

figen, no. *fiqən æn -ər* (D., vestj.) = rgsm.; jfr. mnt. vige, lat. ficus; øre-.

figentræ, no. i år er du ligesom et figentræ, som bladene er faldne af, Kr. I. 83. 7.

figeværk, no. *fiqværk de* (Malt) hastværksarbejde, alm. tlm. *f— æ skiðværk.*

figl, no. *feql* (Røgen s.); *dær æ f— i ət*, snyderi, uredelighed.

figle, uo.

fekəl feklər fekəl fekəl (D.);

feqəl feqlər feqəlt feqəlt (Vens.);

fèqəl (Lild s.);

fikəl fiklər fikəlt (Brad.);

feqəle·r feqəle·r feqəler feqəle·r (Agersk.) — smigre, sledske; *å fikəl få jæn* (Braderup); *feqəl mæ ə* el. *f— i kòrti* (Vens.) snyde i kortspil; *o fekəl mæ nåwət* (D.) begå kneb på en fin måde; da stjal han i kortene eller feglede, Kr. IV. 233. 330; ordet synes at gå over i fifle: *de fekəl* el. *fifəl får ham;* jfr. Rietz fikkla, anstille sig; der henvises til nedersaks. fycheln, det samme; eng. fickle to, ustadig.

figler, no. *feqlər i* = flt. (Vens.); *feklər æn* (D.) — en bedrager (Vens.); en som sætter ondt for andre (D.).

figleri, no. *feqləri·c de* (Vens.); *fekləri·j de* (D.) — 1) uredelighed, *kom i f— mæ ət*, i forlegenhed med noget på grund af uredelighed (D., Vens.); „så wa de no som de sku veh, å engen fegleri i de mie“, Tkjær. II. 84. 2) også slet og klodset gjort arbejde.

fijuller, no. i udtr. *kom i fiju·lər mæ ət* (N. Slesv.) knibe, forlegenhed.

fik, uo. ft. se få.

1. fikke, uo. Mb. „fikke et barn“, give det ris; „få en fikket øst“, få en riset rumpe (Sønderj. eft. Outz.).

2. fikke, no. *fek æn -ər* (Mors, Hmr.); *fek* el. *fek æn fekər* (Vens.; Agersk., Ang.); *fekə* flt. (Sundv.) — lomme; Agersk., Sundv., Ang., Bradr. det alm. udtr.; andre steder i Jyll. skelnes mell. *kòwllom* og *bòwsfek* (Hmr.; Vens.); jfr. mnt. ficke Sch. Lübb.; htsk. ficke, sagtens oprindelig en i klæderne fastgjort pung; mlt. ficacium, af ficare: hefte fast, se Weig.; bukse-, præste-, ur-.

fikkebog, no. *fekboək æn* (Ang.) lommebog.

fikkedug, no. *fekduk en -duk* (Sundeved) = *fekklur ət -klur* (Agerskov) lommetörklæde.

-fikkelse, no. se for-.

fikkelstjært, no. Mb. person, som hykler for andre (Ribe) efter Moth.

fikkeskilling, no. *fekskæləŋ æn* (Salling) lommeskilling ɔ: lommepenge.

fikkeskrædder, no. *fekskræjər æn* (Hmr.) en dårlig skrædder, der kun kan sy lommer, jfr. bæslingsnedker, klattensmörer, nellikesmed.

-fikket, tf. se be-, for-.

1. fiks, no. *feqs æn* (Agger) fyr; *hwans æ de for æn f—!*

2. fiks, to. *feqs* el. *feks* (D., vestj.) = rgsm.; *du ær feqs, du bur o hi færm* (vestj. alm.); *feqs ær eŋən nar* (Malt h.), siges, når et barn ikke vil lade sig narre; *haj æ feks å fare*, fuldfærdig (Vens.); *feks i klæjərn* (Sams) pyntet, pæn; „diæ mi fisk håd a fiks i behold“, And. fiskeri; jfr. htsk. fix, tør næppe sammenstilles med lat. fixus, se Weig.

fikse, uo. = *feqs jæn åp* (Agger) pynte en op.

fil, no. *fil æn fil* (D.); *fil i* best. *fil* flt. *fil* el. *fėl fæl fėl* (Vens.); *fæl æn fæl* (Rkb., Mors, Agger); *fijəl i* best. *-i* flt. *fijəl* (S. Sams) = „filen skal göre noget!" sagde klejnsmeden, han filede et plovjærn, Sgr. III. 187. 1044; *„æ fil skal dw ǧør nåwət!" så hån æ smæj, da fil han træj puň aw* (D.); jfr. mnt. vile Sch. Lübb.; htsk. feile hunk.; eng. file; grov-.

1. file (?), no. *fæl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) en hore.

2. file, uo.
fil fil fil fil (D.);
fæl -ər -əð -əð (Lönb., Mors);
fil -ər -t -t el. *fėl fælər fėlt fėlt* (Vens.);
fæl -ər -t -t (Agger) —
1) = rgsm., arbejde med fil; fig. arbejde med sløv kniv, jfr. filke; se skam-. 2) køre ganske langsomt gennem sand (vestj.).

filer, no. *filər æn* (Mors) gerrig person; se skov-.

filfugl, no. *filfòwl æn -fòwl* (Tåning) musvitmejsen; den siger: *sli din ti!* Sgr. I. 106. 419 (Tåning); når den „filer" meget, betyder det dårligt vejr, Sgr. III. 104. 411, jfr. IV. 78. 244, 159. 497. 508; jfr. filsmed, savfugl. skovfiler, talgpikker.

filing, no. i tlm. *a fæk filəŋ o ham* (Lönb.) magt med ham, has på ham, også Mds. h.; *fo æn gowə filəŋ å æ moň* (sts.) blive dygtig udskældt; jfr. fil; sne-.

filipus, no. se fidibus.

filipært, no. navnet på en hest i æventyret, Kr. V. 274; den sidste del af ordet kunde ligne plt. perd, hest.

filke, uo. *filk -ər -ət* (Andst, D.); *felk -ər -əð* (Agger) — 1) skære uordentlig, med sløv kniv, filende, jfr. fliske; „Jens Liir sled i fjålen å filleked gruelig åpå", Jyd. I. 46, ɔ: filede med buen på strengene; se od-. 2) *han gor å filkər å* (afsted) *o ka et kom fræm*, flytter benene kort og kommer ingen vegne, ligefrem og figurlig (Andst); med hensyn til ordets afledning jfr. pilke.

filkeret, to. *filkərə* (vestslesv.) hakket, flosset, om hvad der er skåret med et sløvt redskab.

filkeri, no. *filkəri·j de* (D.) slet og uordentlig udført arbejde med skærende redskaber.

filklemme, no. *filklæm æn -ər* (D.) filklo.

filleben, no. se firben.

filledings, no. i udtr. som: *æn sær filide·ŋs* (S. Hald h.) en löjerlig ting.

fillefut, no. *filəfu·t æn* (Andst), måske også: *fiðəfu·t* (Malt); *filifu·t* el. *filifu·t-måqər æn* (Hads, Vor h.), upålidelig person, dårlig fyr, en person, som ej holder ord; „fiddifut", person, som bringer alt i urede, se fidde; grundbetydningen er dog vist: fille-fut, pjaltefoged, norsk, således: „do mo å ta di tamises unneskiøt på, få om nuen sku si do band di huesbond, di så ku si, wi wa ingen filifutter", And. Bars. ɔ: ingen pjaltede personer; jfr. Aasen filla, pjalt; fut, foged.

fillegimpe, no. *filəje·mp æn* (Vens.) — 1) en tosset og fjantet pige. 2) noget, man ikke ved, hvad er, el. et redskab, man intet navn ved på, derom kan siges: *de æ nåk æn f— te æn wərmøl*, jfr. filledings, himphamp, himstergimst.

fillegriker, no. *filəgri·kər* flt. (Ribe-egn) krusedoller.

fillegöjt, no. spøgende navn for: penge; *de ǧælər å få fat å de hær filə-gö·jtər* (vestslesv.).

fillek, no. *filək æn* (Vens.) — 1) en ussel hest, helmis; jfr. krikke. 2) en ung løsagtig kvinde; jfr. feddel 3.

filsben, no. *filsbijən* (Hell. h., vestj.) elfenben; jfr. gldsk. fil, elefant; isl. fíll, af arabisk rod, se Kalk., Aasen.

1. filsk, no. *felsk* el. *felskən de* (D., Fanø), *dær leqər æn felsk* el. *felskən o æ mark* om foråret ɔ: gammelt, filtet, tört, vissent græs fra forrige år; *de æ nåk æn gaməl felsk* (D.) gammelt, vissent græs, der overtrækker mark el. eng; den første plantevækst på enge, der lægges til af havet og som mest består af saltturt, salicornia L. (Fanø); *felsk* (Ølgod) tæt væv af vandplanter; jfr. Aasen feld, pels, hårdække, isl. feldr, sv. fäll; gldsk. fils, hårtæppe, Kalk.; se filt.

2. filsk, to. Mb. underfundig, begærlig (Ribe) eft. Terpager; vistn. htsk. filzig.

filskrue, no. *fėlskru æn -ər* (Vens.); *filskru æn -ər* (D.) = rgsm.

filsmed, no. *filsmėj æn* best. *-smėjən* (Tåning); *filsme i* best. *-smei* (Sams) = filfugl; når f— synger ved huse, bliver

det uvejr, Sgr. III. 126. 602; jfr. V. 45. 406 (Sams); se filfugl.

filsprækker, no. *fėlsprækər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) døv, sløv kniv; jfr. sprække.

filspån, no. *filspǫn de* (D.); *fėlspaw̢n* flt. (Vens.) = rgsm.

(?) **filster**, no. (?) *felstər æn* (Holstebro) — 1) et fed garn. 2) sammenfiltrede vandplanter; se filk.

filt, no. *filt de* (D., vestj. alm.); *felt de* (Agger); *filc* (Vens.) — 1) = rgsm.: tæt væv af hår og uld, alm., se hatte-; fig. *han æ hor i æ filt* (D.) er en grov karl; *„hąj è fijn i felci som Kræn Høwəs hat, de wa jow å swønhor“*, Grb. 231. 38; som Poul Rakkerbys hat, Gr. Gl. d. M. II. 136. 182. 2) om hvad der bliver uredt, garn, o. lign. *de lævər i filt* (D.); *i filcər* (Vens.); *de hæŋər saṃəl i jæṇ filt* (D.); *de æ gon i felt, lisom æ dræŋs mælmar,* Sgr. V. 28. 120 (vestj.); se feddel, filsk, kork, vakke. 3) hatteskygge (Egebæk), se skovl. 4) gjerrig person; jfr. htsk. filz, mnt. vilt, Sch.-Lübb.

filte, uo. — 1) = rgsm.; bringe i filte; *filt saṃəl* (vestj.); *de filcərəs* (Vens.) bliver uredt. 2) *filt -ə -ət* (Søvind); *f— åp:* tilhugge en træstamme firkantet.

filteri, no. *filtəri·j de* (D.); *filcəri·c* (Vens.); *feltəri·j* (Agger) i tlm.: *o kom i f— mæ nåw̢ət,* blive indviklet i noget, man ikke ser udveje til at rede sig ud af, komme i forlegenhed med.

filtet, to. *filtə* (D.); *filtərə* (Agerskov); *filcə* el. *filcərə* (Vens.); *feltə* (Agger) = rgsm., om hår, uld, blår, garn.

filthat, no. *filthat æn -hat* (D., vestj.); *filchat i* (Vens.); *filthat æn* (Søvind s.) = rgsm.

filtpuds, no. *filtpus de* (Støvr.) fin puds, som føres på vægge og glattes med et pudsebrædt, belagt med filt.

-filtret, to. se sammen-.

filtrin, no. se fitriol.

filtsko, no. *filcskow̢ i* (Vens.); *filtsku æn* (Søvind s.) = rgsm.

filtsål, no. *filtsål* el. *-sǫl* (Søvind s. = rgsm.

filur, no. *filu·r æn -ər* (D., vestj., alm.) lumsk person; jfr. fr. filou.

filurendrejer, no. *filu·rendræjər æn* (Lemvig) = filur; jfr. lurendrejer.

filureri, no. *filurəri·j de* (D., vestj.) lumskeri, svig; *„hąj wil hælər eñc swò jan røb høwəris filurərij“*, Grb. 58. 59, han vilde heller ikke ret gærne røbe hyrdens lumskeri.

1. fim, no. *fịm* (vestj., Mors) — 1) fedme; *du må et tå æ fịm ǫ ət,* det bedste, fedtet, også af jorden; når det har regnet, *leqər æ f— å æ jow̢r i æ aw̢ərrèjn* (agerrenen). 2) græsdække på eng (vestj.); se filsk, flom, fæt; jfr. Aasen, feime, fedthinde, eng. foam, skum.

2. fim, to. *feṃ* (Vens., Hell., D.); *fiṃ* el. *feṃ* (Lild s.) — livlig, rask i en vending; pyntet (Vens.), vist mest om kvinder: *hælər æn lilə å feṃ eñ æn stuw̢ər å greṃ* (D., alm.); *„hon è så fem som di fem frå Sèrəslè“*, Grb. 232. 64, ordspil: hun er så fin som de fem fra Serridslev; jfr. Aasen, fim, rask; isl. fimr.

fimet, to. *fịmə* (vestj., Agerskov) fedtet, klæbrigt at føle på, slimet, om kød, der er nærved at være fordærvet; også øl kan være f— (D.).

fimle, uo. *feṃəl -ṃlər feṃəlt feṃəlt* (Lild s.) famle med fingrene; *hañ stǫr å feṃlər å kañ ejt feñ losən; dòqtərən øw̢ərfeṃəlt dæñ biən, a hąð fòt i støkər;* se mnt. vimelen el. vimeren Sch. Lübb. „suchend herumtasten“; fimre; famle, fimmelfjæl.

fimling, no. *feṃləŋ æn* (Hmr.) et lille stykke, af madvarer, kød, flæsk; jfr. 1. fim; penge.

fimmelfjæl, no. *feṃəlfijəl æn* (Ringkøbing) valkefjæl, fjæl til at valke på; se fimle.

fimmer, to. *feṃər* (Grene s.) vims, stundesløs (Bj. h.), jfr. 2. fim, firme.

fimmersk, to. *feṃərsk* (Mds. h., Sejling) vims; *hun ræñər så f— te de æ fålə* (Mds.), se 2. fim.

1. fimpe, no. [*femp*] *æn fempər* (Åbenrå, Jordkjær) lysepind; om opkløvede pinde af fed mosefyr, der bruges som pråser.

2. fimpe, uo. *feṃp -ər -ət -ət* (vestj.); *feṃpər* ft. tf. (Vejr.) — ride småt; ride ranke; „han fimpet hinne bön å hans kneh“, Tkj. II. 82, han lod hendes börn ride ranke på sit knæ; *feṃpə, feṃpə, lirə, hąð vi såðən trèj, firə! feṃpə, feṃpə oṃ ijæ·n, vi hår nåk i dæ åljæ·n!* (vestj.) el. *feṃpə, feṃpə fǫrhål, åp o nipər a bakər o dål;* se fimrehale; *han feṃpər aw̢;* jfr. gldsk. fimp, kort hale, mandligt

avlelem; fimpe uo. logre, Kalk.; fippe, fokke, pimpe.

fimpetrav, no. *femptraw æn* (vestj.) jævnt trav, *vi kor i æn lilə f—.*

fimre, uo. *femər -mrər -mrət* (vestj., Sall.; Vens.), ft. tf. *-əð* (Agger) — 1) logre med halen, bevæge hurtig; *femər mæ æ hål* (vestj.) om lammene, som patter deres moder, se fimrehale; *„så kam hon feməri mè hęjən, akərðt som Pir, nær hąj slo sǫj åpå hans skrywəboq“*, Grb. 1. 9, hun kom farende frem og tilbage med hænderne; jfr. fimle. 2) løbe med raske, lette trin; *han femrər a·w* (vestj.); *dær æ sörn æn femrən o ham* (Holstebro) ɔ: omløben, travl uro; jfr. fim, fimpe, fippe, firme.

fimrehale, no. *feməərhål æn -halər* (Andst) navn til fårene; i et börnerim:
løv, løv feməərhål!
åp að bakər, nijər að dål! (vestj.)
når barnet rider på knæet; se fimre.

fims, no. *fems æn* (vestj.); *fems i* best. *-i*, flt. *fems* (Vens.) — en muggen, styg lugt (vestj.); fis (Vens.).

1. fimse, uo.
fems -ər -ət -ət (vestsl.);
fems femsər femst femst (Vens.) — fise.

2. fimse, uo. vimse; *ræj å fems ǫl stèər* (Vens.) om börn, der vimser omkring og kikker allevegne.

fimset, to. *femsə* (vestj., Agersk., Vens.); nok også *fjamsə* (vestj.); *femsəð* (Thy) — om en styg, muggen lugt; *a tøqəs de låwtər så femsə hæriñ* (D.) om lugt af fise.

fimsket, to. *femskə* (Mors); *femskə* el. *femskərə* (Vens.) — 1) pyntet, glat, om msker (Vens.); se 2. fim. 2) som lugter stygt, muggent (Vens.); *de løjtər så femskə* (Mors); se fims.

fimstre, uo.; *læv å femstər i bèjən* (Hovlbj. h.) løbe travlt omkring uden at bestille noget; se fimre, finstre.

fin, to. *fin* flt. *fin* (D., vestj., Agerskov); *fijən* el. *fiən* itk. *-t* flt. *fijən* (Vens.); *fijn* flt. *fijn* (Agger) — 1) blød, glat at føle på; *de æ fin o føl o; fin i hujən, i køjət* (Søvind) om husdyr; ligeledes: bestående af små dele, *fin sañ* (D.). 2) tynd, smal, om hår, tråd; *fin trǫ, gån; træj teŋ hår a ęt!* sagde købmanden: *gråw fin twest, guwə pevər o mæsəŋ-ståltrǫ* (vestj.) ordspil: meget fin el. grov fin; *de æ gråw fin lisom æ Hærbørbǫ djær speñ* (vestj.) el. *sæjtəbrø*, Kr. VI. 318. 48. 49; fig. *èn fin fånə·wəls* (Søvind) en tynd fornöjelse. 3) om røst el. lyd: höj; om sanser: skarp til at opfatte; *fin i æ snak, æn fin hørəls* (vestj.). 4) net, pyntelig, dog tit med bibetydning af noget overdrevet: *hun æ så fin, hun veð knap, hwa bijən hun vel sæt tę æ jowr* (vestj.); . . . *så hun ku ǧæŋ ær blaŋksvært* (N. Slesv.); *så fijn de hąj læər* (Vens.); *så fin, te hun ęt ka fåne·m te hun fis* (vestj.); *så fin som vår svin, så glat som æ smæjs kat, så kõn som æ skræjərs hön* (N. Slesv.); *vet do vær fiən, så måst do li pin* (Ang.); *æn fin dam* (Søvind s.); *di fin,* de fornemme (Søvind, vist alm.); *snak fiñt* (!) (sts.) tale bogmålet; *fin wæjlə* (Mors) smukt vejr; *fin hajəl* (sts.) net anstalt el. bekvemmelighed; *do æ så fin te de æ gråw*, Sgr. I. 191. 1175, ordspil mellem fin og grov; *så fin som han war* (Løgstør) sledsk, indsmigrende; jfr. Aasen, fin: ordet stammer fra lat. finitus, fuldendt; fattig-, gnidder-, tjaller-.

fin, no. se fjende.

finans, to. *finå·ns* (Thy) nem til håndgerning, f. eks. snedkeri.

finanseri, no. *finå·nsəri·j de* (Mors); *fina·səri·j* (Vens.) — underfundighed, bedrageri; jfr. gldsk. finans med afledn. Kalk.: list, bedrageri; mnt. financie, Sch. Lübb.

finbrød, no. *finbrø de* (vestj.) hvedebrød, småkager; jfr. J. Saml. X. 76, skal bages til jul.

1. Find, no. navn på trolden, som byggede Vind og Ålsø kirker, Kr. III. 92. 93: „ti still', lille bön, i stæj kommen Find, får din, enten mæ sol heller mån, heller kristen mands blod, I ska ha å drikk' te jer nåder!“ Samme sagn se Thiele I. 195, Werlauf Antegnelser s. 406 med henvisninger, Arnason I. 181 „Gilitrutt“; Fischer 273, Mhoff 292. 401. 299. 410. 411. 306. 416, jfr. 412. 578. 594: anm. s. 602, Grimm Märch. no. 55; fortællingen i Gylfaginning k. 42; jfr. isl. Finnr.

2. find, no. *feñ* (vestj.); *fęŋ i* (Vens.) — 1) fornemmelse; *a hår fån f— å ət,* fået det at mærke; *så fæk du nåk æ*

feṅ ḁ ət! — jòẉ tak! (vestj.); jfr. gld. find, Kalk., det samme. 2) *i fẹj* (Vens.) flig, ubetydelig del, især om noget, der ikke dur; se findsling; *hạj fæk i fẹj ọ ə åsə* (Vens.) ɔ: fik sin part af skaden. 3) gå på find (Frederikshavn) søge om orm til mading, Fiedl. Fedd. Tidssk. I. 110; betydningerne hører måske til forskellige stammer.

1. finde, no. *fiṅ æn de* (vestj.) fedme, fedt; *dær æ möj f— o æn fọrsi, nær ən ær fịṅəð* (Rkb.); *de ær eṭ suṅ f—*, om den fordruknes fedme; *han hǫr nåk a fiṅ* (D.); *de ær eṇə gọi fiṅ* (vestslesv.); hun vidste ikke andet, end det var æ finne, der var falden på hende, Kr. VII. 2.

2. finde, uo.
fiṅ -ər foṅ foṅən (D., vestj., vestslesv.), ft. *faṅ* (N. Sall., Mogenstrup, Andst, Ø. Starup), nt. *fiṅər* (Almind, Vib.);
feṅ -ər faṅ fojən (Rævs, Lødderup, Agger, Lild s.);
feṅ feṅər faṅ foṅən (Hvejsel);
fẹj el. *fẹi fẹjər fạj fǫjən* (Smidstrup, Vens.), nt. *fẹjər* (Bjærgby);
feṇ -ər faṇ fuṇən (Hell. h.);
feṅ -ər faṅ fuṅən (Fur);
feṅ feṅər faṅ foṅən (Årdestrup);
feṅ feṅər faṅ foṅən (Havbro s.);
feṇ feṇər faṇ foṇən (Støvr., S. Hald);
feṅ feṅər fåṅ fuṅəð (Tved), tf. *foṅə* (N. Sams); tf. *fuṅə* (S. Sams);
fiṅ fiṅə faṅ foṅən (Søvind s., Tåning, Røgen, Hads h.);
feṇ -ə fåṇ foṇən (Åbenrå);
fiṅ -ər faṅt fuṅən [foṅən] (Angel), ft. *foṅ* (Valsb.);
fiṅ -ər fuṅ fuṅən (Bradr.)
= rgsm.; finde, opdage, træffe på; opsøge, skaffe frem; *fiṅ væj, hjæṃ, rẹ i; fiṅ mæ sawt æn kap!* (vestj.); *dè æ blåwən så rẹn å bǫə hæṇ, tè ẁn ka hwærkəṅ hèt ət eṅ feṅ ət* (Søvind s.); *feṅ we æ haẉ* (Agger) formildende udtryk for: stjæle strandingsgods; *„mè ka sac fẹj de, mè falər øwər“*, Grb. 247. 356; „a mat tjybb hukst ejenensti haj bløw sløw åpå, hons dæ va funtjest“, To Nov. 29. — **f— for godt:** *„fèləsgòs, de hwa ku bənøt dèm å, som di fạj få gåt“*, Grb. 20. 2; *„gọrbụjərn pojslər mè jet å òṅc, hons di fẹjə få gåt“*, 123. 5 = rgsm.; **f— på:** *han æ gråẉ te o fiṅ ọ ət* (vestj.); *fiṅ ḁ* (Agersk., alm.) hitte på noget: udvej, optöjer; **f— sig i:** *fiṅ sè i noẉəj* (Søvind) = rgsm.; **f— til:** *fiṅ te Håsəns* (Søvind s.), finde vejen til Horsens; **f— ud af:** *fiṅ ụj òẉ* (Søvind) = rgsm.; jfr. Aasen, isl. finna.

findelön, no. *fiṅlöṇ æn* (vestj.); *fiṅəlṇ æn* (Søvind s.); *fẹjlön æn* (Vens.) *feṅlöṇ æn* (Agger) = rgsm.

findsling, no. *fẹjsləṇ i* (Vens.) afflænget stykke, som et stykke, når kødet flænges af marsvin, mest om, hvad der gives bort; *„èləṇən gribə Riq-brọr i knyẉ å flèṇər i fẹjsləṇ å te ham“*, Grb. 89. 11.

finelse, uo. *fịnəls* (vestj.); huk. (Vens.) finhed; *æ f— ka ǧǫn go an*, f. eks. om mel el. andet, der males el. knuses.

finen, no. se fanden.

finger, no. *feṇər i* best. *feṇən* flt. *feṇər* best. *feṇən* (Vens.); *feṇər æn feṇər* (D., vestj., Agger, N. Slesv., Agersk.); *fæṇə æn fæṇə* (Søvind, Røgen s.); *fèṇər æn fèṇər* (Støvr.); *feṇə æn feṇə* (Sundv.) 1) = rgsm.; finger på mskets hånd; *„hon sa dèr åsə gåt nåk mè feṇən i hwol“*, Grb. 202. 50; *fo feṇər ị* (D.) få fat på; *så skal å da òså sæt fæṃ feṇər iðæ å kyẉl dæ så lånt i wèjər, te do ska sulṭ ihjèl eṇən do koṃər te joẉr* (Lild); henlægge „fem fingre fulde“ af tobakspungen til Nissen, Fischer 72; *vafən æn feṇər æn birer i gör ve* (Ang.) hvilken finger man end bider i, så gör det ondt, ordspr.; *hans feṇər klǫər ætər ət* (Valsb.) ɔ: han er begærlig efter at få fat på det; *a vel bǫər hiṅ o mi feṇər* (D.) ɔ: på hænderne, omgås hende varsomt og kærligt; *leq æ feṇər imæḷ* (vestj.) afværge slag, stød, fortræd fra nogen; *do må nåk snak, mæn it pjeq feṇə*, Sgr. I. 191. 1177 (Lisbj. Terp); *hwæṃ dær vel ha djær feṇər i aṅər djær bröẉ, ska ha djær nijəs i aṅər djær röẉ* (vestj.); *sijə do ka hål æ feṇər ḁ æ faö!* (Malt) passe dig selv; *tị feṇər æ vesər som æn båshạq* (N. Slesvig); *mi feṇə gor po krykər* (S. Hald), *mi feṇər æ så krøẉəl, di kryẉər o æ knǫæ* (Andst) ɔ: fingrene er så kolde, man intet kan tage med dem, ikke rette dem ud; han tager det med fingrene, ligesom de Gjøl drenge, ɔ: opfører sig råt og uddannet; *biṅ ẁwə fæṇə* (Søvind s.) den alm. måde at strikke på, jfr.

kastebinde; *ǧör si feŋər brę, låŋ* (Vejle, alm.) småstjæle; *„hąj ha jor hans feŋər få brę“*, Grb. 39. 30; *han hår låŋ feŋər* (vestj.) ɔ: er tyvagtig; *leðə feŋər ska ha nåŋət o bəstel* (vestj.); *do hå nåk fåt æn søl̥ə feŋər* (D.) ɔ: fået bånd om fingeren, ring på, er bleven forlovet; *du ǧör ət mæ di sȯstəs fæŋə* (Søvind) ɔ: dårlig, klodset; fingrene nævnes: Vens.: *toməltåt, slek æn påt* el. *slek i bøt, låŋmąj, il̥əbrąj* (*ą* stødt.), *betə Pjè nåk* el. *dæj betə Pjè nåk ska bær åskən uk;* Thy: *toməltåt, slekəpåt, laŋəmań, il̥əbrań, betə Pędər spel̥əmań;* Mors: *toməltåt, slekbøt, låŋlas* el. *laŋəmań, stakəð Mas* el. *il̥əbråń, betə peń for æ lådar* el. *bete Per Nòt, dær bær åsk uwð;* Salling: ... *låŋ Las, stakə Mas, betə piń få lådar;* Holstebro: *toməltåt, slek æn påt, låŋ Las, stakə Mas, lilə piltər i æ aŋərfur* el. *lilə Per Spelmań;* Darum: *toməltåt, slekəpåt, låŋ Las, stakət Joha'n, lilə Pæjər baq æ lådar;* Røgen s.: *toməltåt, slekəpåt, lòŋ Las, stakət Mas, bete peń få lådaə;* Gjedved: *toməltåt, åfərigåt, eməriǧæl, Taməs i fæl̥, lilə piń får æ lådaə;* Vindblæs, Gjerl. h.: tommeltot, slikenpot, langemads el. langemand, lillemads el. stangemand [el. Hildebrand (S. Hald)], bitte Pier epo låedaren el. bitte Pier i åeskkrogen; S. Sams: *toməltåt, slekəpåt, laŋəmań, gul̥əbrań, lilə Pędər Spel̥mań;* Døstrup, Vestslesv.: *doməldåt, slek i påt, laŋəmań, stakə Joha'n, lilə Per Nelkən ve æ laidör;* Angel: *doməldåt, slek i påt, låŋ mań, stakə Jəhan, lil Pæər ve ær œń,* se Hag. 184. 17; Bradr.: ... *lil Perəvep ve ær œń;* Fjolde: *doməldøt, slekəbøt, låŋmań, stakə Jəhan, lil Peər ve ær œń;* Haderslev:

tommeliden faldt i vandet,
slikkepot tog ham op,
langemand bar ham hjem,
guldbrand lagde ham i seng,
lille Per Spillemand gik hjem og sladdrede, jfr. Sgr. IV. 190. 561. —

lisȧ manə feŋə, dæ knas, lisȧ manə bruə (Sundv.), hvert knæk, det giver i fingrene, når man trækker i dem, betyder en kæreste, Kr. IV. 376. 328, J. K. 57. 10; lange, spidse fingre tyder på, at vedkommende er gerrig; fingre, der er brede på enden, spår rigdom; hvide pletter på neglene er ligeså mange lögne (vestslesv.); folketro om finger og hånd, se J. K. s. 56. 1 flg.; i fortæll. betyder én finger én gud; to, de to parter i skriften; tre, de tre personer i guddommen osv., Kr. VII. 230; i æventyret skal der skæres en finger af drengen, el. han skal stikke den ud, for at man kan se, om han er fed nok til at slagtes, Kr. V. 137. 144. 147, J. K. 100; gåde: fem jomfruer gik på samme tid ind ad én dör, men gik dog hver i sit kammer, Sgr. II. 77. 393, VI. 64. 598, ɔ: fingrene i handsken; i æventyret får en mand fingeren af en hængt tyv (s. d.) sat på istedetfor sin egen, Sgr. V. 4; jfr. bælte-, drat-, drimmel-, fandens-, fedsel-, fiffel-, fommel-, læge-, pege-, pil-, prege-, slege-, slikke-, tommel-, tyve-, Vorherres-. 2) på fiskernes bælte (s. d.) en 8" lang pind, hvis yderste ende krummer op (Sall.). 3) mejered på leen af en bestemt form (Emmerlev, vestj.); jfr. buk, krog, spjarre, spryd; se Aasen finger, isl. fingr, hak.

fingerbjærg, no. *feŋərbjèrə è* (Vens.), måske også: *feŋərbår* (Hjörr.), flt. *-bjærər* (D., vestj.); *fæŋəbjèrə et* (Søvind s.) — hvad der bjærger fingeren, fingerbøl (s. d.); *æn feŋərbjærə ful̥* (Agger) en ubetydelig smule; gåde: hvad er det, tynd og tæt, lille og let, mange huller, men dog ingen igennem? Sgr. II. 129. 671, III. 183. 981, VI. 46. 411; Gr. Gl. d. M. II. 131. 3; jfr. Aasen fingerbjörg; isl. fingrbjörg.

fingerbøl, no. *feŋərbøl æn -bølər* (Thy); itk., best. *-bølt* flt. *-bøl* (Vens.); *fèŋərbøl et -bøl̥ər* (Støvr. h.) — 1) = rgsm., se fingerbjærg. 2) navn til forskellige planter, klokke, campanula, J. T. 47. 49. 289, fingerbøl, fingerbjærg, fingerhat (Varde, Rkb., Årh., S. Jyll.), digitalis L. (Ålborg) J. T. 73; entian, gentiana amarella, J. T. 98 (Rkb.); se blå fingerbøller; jfr. isl. bœli, leje for msker.

fingerende, no. *feŋərœń æn -œjər* (D., Ang.); *fæŋərèń* (Søvind s.); *feŋərœj i -œjər* (Vens.) = rgsm.; *a ka mi læjs o mi feŋərœńər* (D.) = på fingrene; *bær jæŋ o æ f—* (D.) på hænderne; *læ æ pæŋ flyð o æ f—* (Lindk.) ødsle; se hjul.

fingerhandske, no. *feŋərhåńsk* = flt. (Malt); *feŋərhańsk* (vestsles.) strikket, ulden handske med fingre, forsk. fra: loveker, posehandsker; *æ hål a ga kiń*

te æn kråṅs, æ grər te æn par feŋər-hånsk, gl. rim (vestj.), se forældre, læderhandske, snuppe; „gjöre fingerhandsker" (Vens.) snyde, være utro.

fingerhat, no. *feŋərhat æn -hat* (Malt, N. Slesv.); *fiŋərhat it -haət* (Bradr.) = fingerbøl; navn til forskellige planter, se fingerbøl; også akkeleje, aquilegia vulgaris L., J. T. 285.

fingerhatblomme, no. J. T. 298, en plante, fingerbølle, digitalis purpurea L. (Als).

fingerhytte, no. *feŋərhyət æn -hytər* (Agersk.) en afklippet handskefinger el. lign. til en dårlig finger.

fingerhåndklæde, no. *feŋərhaṅklər et* = flt. (Fjolde); *feŋərhaṅklər* flt. (D.) = fingervante.

fingerkløere, no. flt. en plante, bladhoved, circium lanceolatum Scop., Sgr. V. 72. 542 (Tåning).

fingerlektie, no. en skindlap, skolebörn holder mellem tommelfingeren og bladene i bogen, hvori de læser; befæstet ved en snor tjener den tillige til bogmærke, J. Saml. VIII. 269 (Årh.).

fingernem, to. *feŋərnæm* (vestj.) nem til at bruge sine hænder, håndsløv.

fingerring, no. *feŋərreŋ i -reŋ* (Vens., D.) ring, som bruges for fingerbøl, når man syr, jfr. syring.

fingersbredde, no. *feŋərsbrẹ æn* = flt. (D. vestj); *feŋərsbrẹ æn* (Agger) — mål: så bred som en finger.

fingerspids, no. *fæŋəspès æn* (Søvind s.) = rgsm.; *a hår hywl po dḷ mi feŋər!* siger en, hvis gårer (striber) på fingerspidserne løber helt rundt, tegn til lykke; menes også at kunne udtydes til, at vedkommende skal blive kørende, Kr. IX. 50. 548; se fingerende.

fingervante, no. *fèŋərwantər* flt. (Støvr.); *feŋərwòṅtər* flt. (Lild s.); *feŋərwåṅc i -wåṅc* (Vens.) — handsker med fingre i, modsat: posehandsker; *èn pa fæŋəwaṅtə* (Søvind s.).

fingre, uo. *feŋər -ər -ət* (D., vestslesv.; Vens.) gribe fat på med fingre, fange; *o feŋər jæṇ* (D.); *„hąj feŋər hans gaməl skẹjbòwsər ijeməl bådə i lomər å lèplæəkər"*, Grb. 84. 60, gennemlede.

-fingret, tf. se beg-, draller-, drat-, fedt-, fommel-, funsel-, lang-, ryste-.

finhed, no. *finhẹi æn* (Søvind s.) — 1) = rgsm. 2) fornemhed; *dè æ swært mæ dæṅ f— å stoŋəhẹi* (Søvind s.); *finhiŋəð o skit* (D.).

finke, no. *fæŋk æn -ər* (Vens., Sams); *feŋk æn* (Holstebro) — en ildeberygtet kvinde; ugift kvinde, som har fået barn (Vens., N. Sams); rask, groft kvindfolk (S. Sams); en næsvis tøs (vestj.); oprindelig er det navn på en fugl, jfr. bog-, guld-, sule-; htsk. der fink el. die finke; eng. finch.

finkebur, no. Mb. under bur; fig. om fængsel (Sønderj.) eft. Outz.

finkelrut, no. en vånd, ved hvis hjælp man kan se skjulte skatte i jorden, mskers skjulte tanker; den er et årsskud af en pil, skåret St. Hansnat, mens klokken slår 12, i den hellige trefoldigheds navn; kommer der en hvirvelvind i det öjeblik den skæres, har den kraft, ellers ikke, Kr. VI. 202; kaldes „spåstikke", Sgr. X. 82, se slagvol; stammer sagtens fra htsk. wünschelruthe; jfr. Wuttke s. 105, Grimm Myth.^{2} I. 126. II. 926, Strackerjan I. 98, Mhoff 204. 600, Wigstr. I. 195. 224.

finker, no. *feŋkər* flt. (vestj.); *feŋkər* flt. (Vens.; Mors, Agger); *fèŋkə* flt. (Søvind s.) = rgsm.; en ret mad; *feŋkər i fårs hat å øləbrø i mowərs low* (vestj.), svar til börn, der spörger om, hvad de får til middagsmad; er mulig samme ord som fuglenavnet finke; jfr. Sch. Lübb. under vinke, s. 256. 48: geplückte vinken, „ein gericht von zerhacktem fleisch"; jfr. hekkenfjeld, kål, Pommer; hovedmad; plukke-.

finlap, no. *fẹjlap i -ər* (Vens.) = rgsm.; beboer af Finmarken; de antages for at være kyndige i trolddom; *„di hæ fẹjlapər hòr òrdèntli skulər, di gor i å lær tròldom, som wi lær krestəndom i wò skulər"*, Grb. 147. 1 flg.; om finlappernes trolddomskunster se Werlauf s. 386 flg., Thiele, Folkesagn II. 110; for Sydsverrig se Wigstr. I. 217, II. 187. 400; jfr. Fritzner^2 under finnr.

finlig, to. *finlə* (vestj.), *de æ f— nåk,* temmelig fint, om mel f. eks.

finne, no. *fiṅ æn -ər* (D., vestj., Søvind s.); *fẹj* el. *fẹj æn fẹj* (Vens.) — 1) = rgsm., på en fisk, alm.; *han ku hwærkən rør hḍl hælər feṅ* (Agger) ɔ: han var magtesløs af sygdom el. træthed; opstående skarp kant på et stykke træ

(Vens.); se bug-, hale-, hvals-, ryg-. 2) *fińərən* flt. best. (Søvind) vingerne på tenen; se rokke-; jfr. htsk. finne huk.; mnt. vinne, Sch. Lübb.

finniklyng, no. *feŋəkljøŋ* el. *-ris* (Lindk.) klokkelyng, erica tetralix L.

finsk, to. *fensk* (Mds. h., Glenstrup v. Randers) knibsk, stolt om piger.

finskindet, to. *finskińə* (Lindk.) = rgsm.

finsnedkeren, no. *han gåw sæ te å lær æ finsnerkərən*, J. M. 65, ɔ: møbelsnedkeri.

finster, no. *fenstər æn* (vestj., Agger); *fenstrər i* (Vens.) — en person, som finstrer (vestj.); øretuder (Vens.).

finstertud, no. *fenstərtuw* (Vens.) person, som sladrer.

finstre, uo.

fenster nt. ft. tf. *fenstrər* (Vejr., vestj., Lild);

fenstər -ər -əð -əð (Agger) —

1) løbe og vimse omkring i småærinder; *fenstər omkre·ŋ* (Lild). 2) sladre, bagtale, *go å fenstər få jęj* (Vens.) være öjentjener; snuse omkring, *hwans gor hań hær o fenstərər ætər* (Agger); se fistre.

finte, uo. *feńt æn -ər* (Agger); *fińt æn -ər* (D.) — 1) *gi fińtər*, skoser, stikpiller. 2) *gør fińtər*, begå halvt uærlige handlinger; jfr. htsk. finte, huk., et fingeret fægterstød; fr. feinte, ital. finta, lat. fingere uo. opdigte.

finutlig, to. *finu·tlə* (Hovlbj. h.) snild; *finu·ðən* (Malt) pertentlig, vanskelig; se pertentlig.

1. fiol, no. J. T. 265. 351 = rgsm. viola odorata (Ang., Tønder); fiolen blå (Saxild); scilla maritima L., J. T. 219 (Sams); jfr. U. Bl. s. 44, nat-.

2. fiol, no. *fiol æn -lər* (Agersk., D., vestj.; Agger); *fjol* (Hmr.); *fjǻl æn* best. *fjål* flt. *fjål* el. *fjålər* (Vens.) — 1) fiolin; ordspr.: *va æ hæ vuńən å æ fioəl, hær æ taft å æ bas* (Ang.) ɔ: hvad der er vundet ad én vej, er tabt ad en anden; „ryu å fiolern, Chresten å Søren!“ And. Bars., ɔ: spil op! *„dèr è månə stecər i fjòlən, hvèm dè bòrə ku ljæ* (lede) *dèm uw“*, Grb. 238. 177, ordspr.; *han spel føst fioli·n* (Åbenrå) tlm., ɔ: han fører an; *læ fjålən sårə* (Vens.) lade fiolen sørge = rgsm.; i æventyret er fiolen en dværgegave, som kalder dværgen til hjælp, Gr. Gl. d. M. II. 9; bringer alle til at danse, der hører dens toner, sts. III. 75, Gr. Æventyr II. 39, J. K. 332, Sgr. VIII. 84; jfr. Asbjörnsen II. nr. 37, Grimm Märchen I. nr. 56, II. nr. 110. 114; gåde: hvad er det, der indeni er hult, men udentil frydefuldt? Sgr. IX. 173. 522; ... det, der er hult som en trow, hoggen i æ skow og synger så dejlig ind' i æ stoww, sts. nr. 535; jfr. fedel; spille-. 2) kvindens könslem (Vens.). 3) en hore (Vens.).

fiolbue, no. *fiolbòw æn* (D.) fiolinbue; gåde: *a håpər o håpər o hår fir væj o håp o; hwekən a håpər o, gör a æ piger o kål glå* (vestj.); jfr. Sgr. III. 183. 986.

fiole, uo. *fjòl -ər -t -t* (Vens.) fjase, bedrive utugt.

fio·l matrona·l, no. J. T. 105. 307, en plante, aftenstjærne, hesperis matronalis L.; fjolens matrinader, fjolmagnat (Thy).

fiolskind, no. *fjålskiń* (vestj.) = spejlskind; huden af en ufødt kalv, bruges til fiolinpose.

fiolstræng, no. *fiolstræŋ æn* (D.); *fjålstræŋ i* (Vens.); *fjolstræŋ æn* (Agger) — fiolinstreng.

1. fip, no. *fep* [*æn*] (Randers) hastværk.

2. fip, no. *fep æn* (D., Malt) — 1) en snip, en flig af noget, *a röw æn lilə f— å ən* (D.); *æn lilə fep* (vestslesv.) en lille uanselig person; hale-. 2) et kortspil (Rkb., Sundv., Vlb.); kaldes også *ruðərfep* (Rkb.) = elleve billeder; jfr. Rietz febb, hale; fimpe, fippe.

fiphale, no. *fephål æn* (vestj.) navn til et angliseret får med afhugget hale.

fiphalet, to. *fephålə* (D.) spids i halen, om en hest.

fipkjole, no. *fepkòwl æn* (vestj.) spidskjole.

fippe, uo.

fep -ər -ət -ət (Andst, Agersk.);

feb -ər -ə -ə (Vens.) —

1) trave småt, om heste; *no ka do læ əm fep ve·* (Kolding) nu kan du lade hestene trave; *kom fepəń* (Andst) komme ridende el. kørende i jævnt trav; se fimpe; når börn rider ranke, synges: *fep, fep, forhål, gasi, gasi, goshål; ðæðər*

læver i æ kalgor o efter ål wå kol å (vestj.); jfr. Sgr. VIII. 201. 819. 840. 2) haste, uden at komme nogen vegne (Agersk.); *feb omkre'ŋ, ræj å feb* (Vens.) vimse om; *han læver o feper* (vestj.) farer stundesløs om; *haj feber å får å for ænstèr we* (Vens.) det samme.

-fippelse, no. se be-, for-.

fipperi, no. *feperi'c de* (Vens.) jageværk, travlhed.

1. -fippet, tf. se be-, for-.

2. fippet, to. *fepə* (D., vestj.) om et får: med kort, spids hale.

fippetravle, no. *feptrawl æn* (Jærnved) stundesløs travlhed.

fippevorn, to. *febworn* (Vens.) stundesløs.

fips, no. *feps æn* (vestslesv.) kort frakke, spottende.

fipskjæg, no. *fepskæq* (Agger) spidst hageskæg; „fepskegget gemmeret som po en gie, dæ bræge", Yuelb. s. 24.

fipskrædder, no. *fepskræər i* (Vens.) en person, der uden at göre noget færdig, løber fra det ene til det andet.

fiptrav, no. *feptraw æn* (vestj.) = fimpetrav.

fiptröje, no. *feptröj æn* (vestj.) tröje, der går spids ned bagtil; „di smo jegere ve annen jysk regimint, di wa i di hæer røe feptrøjer", Yuelb. s. 16.

1. fir, udrbso. *fir* (Angel) tilråb til hestene for ploven; se frire, her, hot.

2. fir, udrbo. *fer* (Silkeborg) udråbsord, hvori der rulles stærkt på r for at efterligne bræmsers skurrende lyd, og som hyrdedrengene bruger for at få kreaturerne til at bisse; de synger:

fer, fer, stek i fer, galå'p,
hølən i det vildə væjr,
bræmsən i det tykə læjr,
fer, fer, stek i fer, galå'p;

jfr. besekors.

3. fir, no. i udtr. *gi fir* (Søvind) fire, give los, også Agger.

firben, no. *firben æn -ben* (Agersk.); *fiəben et -ə* (Sundv.); *firbijən æn* = flt. (vestj.); *fiəbijən* itk. (S. Sams); *fijbin æn* (Agger); *firbjèn è* best. *-t* flt. *-bijən* best. *-bijnən* (Vens.); *filəben et* (Vlb.) — 1) moseøgle, salamander, lacerta; *han löwər ve håbət lisom fibenət* (Låsby); kaldes i Fyn „ølkoner", se Sgr. IX. 43. 154. 2) i gåder betegnelse for: ko, ulv, ræv, hund; se f. eks. Sgr. VI. 63. 595, Sv. Landsmålstidskr. II. 8 nr. 83 (Värend); jfr. Mhoff. 507. 18; Meier, Kinderreime s. 76; Rochholz, Kinderlied s. 256; Halliwell Nursery Rhymes s. 74; se endvidere Ant. Tidskr. 1849—51, s. 319 nr. 47; Z. f. M. I. 156, 364. III. 129; toben, treben, toldfår, malkepige.

firbenet, to. *fibinət* (Søvind s.); *fibjènt* (Vens.); *fijbjænə* (Agger) = rgsm.; se Grb. 72. 19.

firbuk, no. bukkeblad (menyanthes) med fire småblade for tre, bringer endnu mere lykke for finderen end et firkløver, se Sgr. V. 109. 45.

1. fire, talo. *fir* (vestj., Vens., alm.); *fi* el. *fiə* (Søvind); *fiə* el. *fir* (Bradr.); *fi* el. *fir* (Ang.); *fèj* (Fjolde) = rgsm.; *æn fir* (vestj.); *et fir* (Vlb.) en firskilling; *æn firə fæ'm* (D.), *èn fi-fæ'm* (Søvind s.); *fiə krənə, fir ørə; fiə skæləŋ*, men *èn fi skæləŋ*, ɔ: omtr. 4 skilling (sts); ved Risgård bredning råber fiskerne til kammerater: „frisk op", når de har fanget fire ål; „fire" er hjulene under en vogn, Kr. Ævent. 306, Mhoff. 305; f— evangelister, Gr. Gl. d. M. II. 69, se Grimm R. A. 211; jfr. Aasen, fjore, isl. fjórir, sv. fyra; smær-.

2. fire, uo.

fijr -ər -ə -ə (Vens.);

fijr fijrər fijr fijr (Thy); ft. tf. også *fijrəð* (Agger) — 1) fire på en line (Vens.). 2) holde op (Thy). 3) give efter for, *f— fuər jæn* (Thy); *f— te jæn* (vestj., Agersk.). 4) give gode ord; søge gunst, hjælp hos; *fijr mæ jèj* (Vens.); *han lat sæ læŋ fir* (Bradr.) lod sig længe bede; *de ær iŋt vær å fir te ham* (Sønderj.) tigge ham om noget; *a vel dlər fir dæ æn uwər* (vestj.) give dig et godt ord; *han måt te å fir* (vestj.) til at give gode ord; *dè ær it vaər å fir tè ham, vi ka gåt sjèl; a firə it te skit, få skit firə it tè mæ* (Søvind) tlm.; „al verden skal fire mig!" sagde manden; „å, herregud, lad det blive ved Almind sogn!" sagde konen, Sgr. I. 156. 617. 5) bekende i kortspil; *dæŋ, dæ firər i fæmkwòt, ka stek hans nejəs i æn huŋlot* (vestj.); jfr. mnt. viren, Sch. Lübb.

fire alener, no. *fir alər* flt. (D.) navn til fire alen lange brædder, se fagstykke, fem alener.

firedobbelt, bio. *fidåvəlt* (Søvind s.) = rgsm.

fireknækker, no. *fiknækərə* flt. (Åbenrå) en slags runde kager, som, når man brækker dem, falder i fire stykker.

firen, no. nøden, tiggen; i tlm.: *vel do il, så ka do læ vær, de æ dæñ firən, do fær* (vestslesv.).

fireogtyveben, no. *firotywəbijən* (vestj.) i gåder: et bindingsværkshus med 24 stolper; *tobijən* (manden) *stòw o f— o ropt nijər te Hærmalən* (konen): *dryw swakəst uð, æjsən komər swerpsyl* (ræven) *o tår jomfru ğækəbijən* (gåsen); se firben 2.

fireslået, to. *firslån* (Vens.) f—reb; reb snoet af fire „totter", se tot.

fire snese, no. *fi snęs* (Sønderj.) glds. alm. betegnelse for 80; *han æ to te di fi snęs* ɔ: 82.

firetomssöm, no. *firtomssöm æn* (vestj.); *fitòmsəm et* (Søvind) = rgsm.

fireårs, no. to. *firos* (Vens.) *èn firos* (Søvind s.) en fire år gammel hest, alm.; da den er munter og kåd, også om en overgiven pige; *èn firos dræŋ* (Søvind) en dreng på fire år; se fjerdeårs.

firfod, no. *firfæt æn -ər* (Mors, Thy) = firben.

firgalop, no. firspring; så hestene i f— efter hjemmet til, Kr. VI. 193.

firk, no. *ferk æn* (D.); *æn f— i æ töj, i æ traw*, om en hest, langsom, som kun kan udrette lidet; *å, do ær æn ferk, do står å ær rèj for å ta we; hañ wil nåk, mæn han ær æn betə ferk* (Lild s.); *han ær æn f— te æn hjölə* (D.), bruger en le langsomt og dårlig; også om et lille el. dårligt arbejdsredskab, fork el. le, som der intet kan udrettes med (D., Mors).

firkant, no. *fi-* el. *firkañt* (D., alm.); *fijkañt æn* (Agger); *fikañt æn* (Søvind s.); *fijrkåñc æn -ər* (Vens.) — 1) = rgsm.; se Grb. 178. 18; *slo æn støk jan i fikañt* (D.) hamre et stykke jærn firkantet; jfr. spidskant. — 2) *fikañt æn* (Emmerlev, Bradr.) gårdsplads.

firkantet, to. *fikañtə* (D.); *fijkañtə* (Agger); *firkåñcə* (Vens.); *fikañtət* (Søvind s.) = rgsm.; *dæn ær eį så firkañtə* (Malt) ɔ: klodset, ueffen.

firke, uo.
ferk -ər -ət -ət (vestj., Mors, Thy);
ferk -ər -ə -ə (Vens.), ft. tf. *-əð* (Lild s.)
— 1) *han ferkər å, no wel han te å ferk ijæ'n*, gå med små skridt, som gamle folk (Thy, Mors). 2) være sen i sit arbejde, ingen vegne komme (D., Vens.); *han ferkər o perkər o ka eį kom tefra'm* (D.); *do står å ferkər å for ejt nèj po grębən* (Lild s.); *no ska do ferk we* (Vens.) tage rask fat. 3) *ferk æn kal åp* (Støvr.) klatte en kalv op, opføde den med affald, som småfolk gör.

firkel, no. synes at have været navnet på en slags småfolk, husmænd med jord, i Galten: *vi ferklə* el. *småferklə*; en mark, som kaldes *ferkəllòjən* (-lodden), er til endnu; se firkle.

firkende, no. i udtr. *kom i ferkəñ mæ* (vestj.) i forlegenhed med.

firkeri, no. *ferkəri'į de* (vestj.) dårligt og langsomt arbejde.

firkle, uo. *go å ferkəl mæ* (Bj. h.) være sen med arbejde.

firkløft, no. *firklöwt æn* (D., vestj.) en kløvning, af træ, i to retninger lodret på hinanden, se tokløft.

firkløver, no. *firklöwər æn* (D., vestj.); *fiklòwə æn* (Søvind s.) = rgsm.; betyder lykke, også i kærlighed, men må ikke kastes bort, når den er funden, J. K. 79. 106, 167. 37, Sgr. IV. 45. 45, 91. 45, V. 109. 45, VIII. 181. 751; hvad et firkløver fæstes til, kan ikke forgöres, Kr. IV. 400. 579, J. K. 167. 38, jfr. Asbj. Æv. III. 355; har man det hos sig, kan ens syn ikke „hverves", Kr. IV. 406. 627, J. K. 167. 39, fortælling derom J. K. 143. 4, jfr. Mhoff. 556. 563, Grimm März. II. nr. 149; samme tro i Sydsverig, Wigstr. I. 165, II. 141. 224; fører man det ubevidst med sig i kirke, kan man för St. Hansdag kende heksene, som der samles, J. K. 167. 40; spises mod feber, Sgr. IV. 16 (Sæll.); jfr. Wuttke nr. 130, Z. f. M. I. 330.

firkort, no. *firkårt* (Rkb.), *æn slaw f—*, et alm. kortspil.

firløben, to. *firløbən* (Mors), *f— rəð*, reb lagt af fire strenge.

firme, uo. *ferm -ər -ət -ət* (D., Andst, Elbo); *ferəm* nt. *fermə* (S. Sams) — bevæge sig hurtig og med forstyrrelse og uorden, *f— mæ æ drm, han fermər o vermər*, løber hid og did i travlhed; *han fermət gròw law han fol i æ wañ; som fermər omkre'ŋ te æn sku tròw, di bestil æn gròw dijəl* (Andst); *di fermər mjæst,*

dær for miñst bəstilt (vestj.); *han fermər omkreŋ som æn skiǒ* (fjært) *i blest* el. *i æn par læjərbǫwsər* (Herning); jfr. fimre; fige, pirme, stræbe.

firmentj, to. se fjermer.

firmet, to. *fęrmə* (Vor h.) forvirret; *han blǫw så fęrmə vę ət;* se for-.

firmetravlt, to. *fęrmtrawlt* (vestj.), *han fæk sǎ f—,* så travlt, at han firmede.

firre, uo. *fęrə fęrə -t -t* (Røgen) have travlt; *han gor å feriər omkre'ŋ* (S. Hald); se Aasen firra, vimse omkring; isl. firra, bortfjærne; firris.

firri, uo. no. se fidde.

firris, no. [*firis*] *i* (Vens.) — 1) den bagerste i væddeløb el. arbejde; *æn fęris* (vestslesv.) forklares som: en sær fyr og jævnføres filefut. 2) *fo æn fęris* (Mds., Hads h., Hvirring) få pludselig og stærkt travlt med noget; forlegenhed; jfr. fidde.

firs, talo. *fis* el. *fisəñstyw* (vestj.); *fįs* (Hell. h.); *fįrs* el. *fįrsiñstyw,* glds. *fis* el. *fisəñstyw* (Søvind); *fis* el. *fisiñstyw* (Thy); *fįjs* el. *fįjsənstyw* (Agger); *fis* el. *fis* (Mors); *fis* el. *fijs* el. *fijəsistyw* el. *fisistyw* (Vens.); *fijs* (Lild s.) = rgsm., 80; i Mell. Slesv. er den platt. form *takəntik* indkommet (Emmerlev—Sundev.); se fis; tiog-.

firsel, no. *fįrsəl* el. *fisəl* (D., Bradr., alm.); *fisəlǝǒ* (Mors); *fisləǒ* (Thy); *fislə* (Vens.); *fisələ* (Havbro s.) — et slags töj vævet i fire „sel" el. „skafter", *æn støk fisəl* el. *æ töj æ væwər i fisəl* (Vejr.); se femsel, fifkam, kiper, stribet, tosel, treskaft; dyne-, spring-.

firsindstyve, talo. se firs.

firsindstyvende, talo. *fijsənstywin* (Agger); *fisistywi* (Vens.) = rgsm.

firskaft, no. *fįrskawt* (Bradr.) = firsel.

firskilling, no. *fijskæləŋ æn -ər* (Agger) — 1) = rgsm.; når en fortæller, hvad man antager for en usandhed, kan siges: *dæñ må dær nåk æn fįrskeləŋ mæ* (vestslesv.), sagtens til frimærke; „klippe firskillinger" (Hundsl. s.), sövnig glippe med öjnene. 2) en plante, skjaller, rhinanthus crista galli L., J. T. 333 (Århs).

firskillings Peter, no. *fijskæləŋs Pętər* (Vens.) en bekendt markedsgøgler, også kaldet „mælk og grød", fordi han var så overmåde svær.

firskåren, to. *fijrskorn* (Vens.); *fiskårət* (Sundev.) — *f— fijəl* (Vens.) kantskårne fjæller; også om msker: bred, fast af bygning; jfr. rafte, udskyver.

firspring, no. *fįrsprøŋ* (vestslesv.); *fisprèŋ* (Søvind s.) = rgsm.; *i æ fuļ f—,* galop.

firstage, no. *fįrståq* (Holsteb.): *o ta f—,* en leg, hvor fire börn står i fire hjörner, f. eks. af en gårdsplads, en i midten, som griber, når de fire skifter plads; stedet kan også mærkes af ved fire stager el. sten og én i midten; stedet ved mærket kaldes: bod (se 1 bod 4), leg, stav; når man slår den grebne, siges: *pøs!* el. *tåən!* eller *jæn, tǫw, træj, stoñt, no æ do tåən!*

firstuge, no. *fįrstuq æn* (Rkb.) en tørvestak opsat med fire tørv i bunden ▢, over hjörnerne lægges atter fire, jfr. trestuge.

firstuget, to. *fįrstuqə* (vestj.) *æn lilə f— kwiñ,* firskåren.

firtal, no. *fital et* (Søvind s.) = rgsm.

firtottet, to. *fįrtætət* (vestj.); *fijtåtə* (Vens.) i udtr. *fįrtåtət rev* (Andst) reb lagt af fire strenge.

firtur, no. *fįrtur æn* (vestj.) glds. dans, alm.; jfr. J. Saml. I. 314.

1. fis, no. *fis æn fis* (D., vestj. alm., Sønderj.); *fijs* el. *fics i* best. *-i* flt. *fijs* (Vens.) = rgsm.; *læ æn fis gǫ* (vestj.) slippe en vind; *far om som æn fis i æn par skiñbǫws* (vestj.), el. *i æn balə wañ* (Malt) ɔ: fare sanseløs omkring; *de fåslo'r eţ mijər eñ æn fis i æn lañsbydæjn* (D.); *ğør æn fis te æn tårənskraļ* (vestj.) ɔ: göre en myg til en elefant; *han hår wåt ur å slå æ fis fræ sæ* (Sall.) ɔ: ude at lufte sig; ordspil: *a bø ham fijs få kowən, de wæ a, de war eñc wǫnbøə* (Vens.) ɔ: firs (s. d.) el. fise; gåde: *hwa æ de, æn dræŋ ka bær åp o æ låwt o tį kål ka eţ bær niər ijæ'n?* Sgr. VI. 50. 463; jfr. hvad er det, der kommer hovedløs og blodløs, armløs og tarmløs til verden og endda kommer rumlende og skrumlende? Sgr. IX. 190. 588 (Fyn); jfr. plt. fiest, Schütze; fjært, skid; ulve-.

2. fis, no. *fis æn fis* (Søvind; Sundv.); *fis i* (N. Sams) — 1) visne rester af bægeret på den modne undersædige frugt,

æble, pære, ribs osv.; synes også at kunne betyde: kærnehus på frugter (N. Sams); se knag-. 2) *i sølə fijs* (Vens.) en gerrig person; et forkælet barn (Agger); jfr. aske-, bleg-, busse-, kjæle-, nås- (?), sleg-, tin-.

fisansigt, no. *fijsansec è* (Vens.) blegt ansigt.

fise, uo.
fis fis fijəs fjèsən (D.);
fis -ər fes fesən (vestj.), nt. *fis* tf. *fèjsən* (Agersk.);
fis fis fes fèjsən (Andst), tf. *fèsən* (Søvind s.);
fijs -ər fes fest (Vens.) —
1) = rgsm., slippe en vind; *han fijəs di bår gluəñ æmər* (D.); *heru't huñ, do hår fèjsən* (Andst); *dær fes mi hælməs!* (vestj.) spottende svar på en trusel. 2) når noget mislykkes, et söm krummer sig, kan siges: *dæñ fes o dröw nar o* (Malt) el. *de fijəs o flöw væstən om* (D.); *de fijəs får ham* (D.) det slog fejl; jfr. isl. físa, htsk. fiesten; mnt. visten, Sch. Lübb.; dram, due, fugl, træsko; lummer-, lu-.

fisebrudt, to. *fisbröt* (Rkb.), *f— i æ röw,* hudløs i bagdelen.

fisely, to. *fisly* (D.) *de ær et ængåŋ f—,* så varmt som en fis, lunkent.

fisentere, uo. se visitere.

fiset, to. *fisə* (Andst, Malt) — 1) *han ær et så f—,* så ringe til arbejde, ingen dårlig karl. 2) *hè* (her) *lòwtə så fisə* (Søvind s.) ɔ: efter fise, fimset (s. d.).

fiseværk, no. *fisværk* (Holmsl.; Vens.), *de ær et f—,* om töj, ikke løst og dårligt kram, men solidt og godt.

fisfader, no. 1) i tlm. *fisfår (-muwər) rovər føst* (D.); *fisəns får blywər føst fisən wår* (vestj.); *ficsis får løcər føst* (Vens.); det jyske udtr. for qui s'excuse s'accuse. 2) den pige, der bandt den sidste kærv, blev *fismor* og gjorde sin høster til *fisfar;* folkene gik i optog hjem, fisfader og fismoder foran bekransede, de skulde sidde på skorstenen og drikke en dram (Maugstrup); jfr. Sgr. III. 28. 38.

fisfornem, to. *fisfånæm* (Søvind s.) uægte fornem.

fisk, no. *fesk æn* = flt. (D., vestj., Agger, Sønderj.; hak. Vens.); *feəsk æn* = flt. (Fanø); *fèsk æn* — flt. (Søvind s.); *fijəsk æn* (Harboøre) = rgsm.; *tæj æn fesk uð* (D.) skære en fisk op og tage indvoldene ud; *i fesk* (N. Sams) er en fladfisk; alle slags bløddyr, søstjærner, muslinger, havsnegle osv. kaldes fisk, torsk ikke (N. Sams); samlingsnavn: *pryjn ol o aiit fesk* (Agger); *uwð å sæl feskəð* (Lild s.); „a ska lou for te fesked wil prål po de blank kakkelfad“ (kakelovnsfad), And. Bars.; *jæn fesk po æ lañ æ bæjər eñ tòw po æ wòñ;* „æ fesk er åller så bette, en bær i (jo) æ hånd te æ mund (Mors); *de ær iñt får æ fesk, mæn får æ duəls* (vestj.) ɔ: han tog pigen for medgiften; *de æ værkən fesk ælər flæsk* (vestslesv.) hverken det ene eller det andet; *a hår æn fesk o skywt mæ dæ* (vestj.) en höne at plukke; *sårən ska vi il ha vå fesk stæjt* (N. Slesv.), afvisende svar, jfr. lege, kort, rug; *æ fesk vel flyð* (vestj.) ɔ: der skal skænkes en dram til fisken; når börn spörger om, hvad de skal have til middag, kan svares: fisk og flæsk, fårekød og hakkelse og bakkelse og pølse (Støvr.), Sgr. VIII. 63. 100; såsnart en fisk er gjort ren, skal man törre kniven förend sine hænder, ellers får man fisk strax igen, Sgr. IX. 44. 167; man skal knække ryggen på fisk, når man har spist kødet af den, ellers kan hekse sætte ens eget kød på den, Sgr. X. 12. 18 (Randers); i mands minde har der hængt et par törrede fisk på Vindum-Overgård, Kr. IV. 116. 116, de måtte ikke flyttes; trolden skabte drengen om til en fisk i æventyret, Kr. VII. 20; drengen forvandles til en fisk, Gr. Ævent. I. 28, kongesönnen II. 46; jfr. Grimm März. I. nr. 68. II. nr. 141; fiskene skal finde et knippe nögler i havet, Kr. V. 158, Gr. Ævent. II. 12; fisken hjælpes i vandet og lover hjælp til tak, Kr. Æventyr 247, jfr. Grimm März. I. nr. 17. II. nr. 126; fiskene bliver spurgt om slottet, men kender det ikke, Gr. Æventyr II. 30. III. 170, Gr. Gl. d. M. II. 189; jfr. Asbj. Æv. I. 294. 298; en fisk med sølv- og en med guldhoved fanges, J. K. 134; en talende fisk drages op ude på havet, Gr. Ævent. I. 81; drages op af brønden, sts. I. 118, Sgr. I. 170, jfr. Grimm März. I. nr. 85; prinsessens tabte ring (s. d.) er i fisken, Gr. Gl. d. M. II. 13. Gr. Ævent. III. 134, Fisch. s. 350; sømænd tænder ild på ryggen

af en stor fisk i den tro, det er en ø, Kr. IX. 255; i gåden: en fisk var min fader, en dreng min moder, en ravn mig fødte, en lind mig klædte, en hest en mand mig gav, Gr. Ævent. II. 120: gåde om fisken: vandet er min moder, jorden er min broder, jeg kan løbe vidt omkring, ingen kan mig spore, Sgr. III. 184. 989. 2) *faŋ èn fèsk* (Søvind); *fo sæ æn gu fèsk* (Bj. h.); *han hår faŋəð æn guwə fesk* (vestj.) ɔ: er plumpet i og har fået våde fødder; jfr. gjedde, løsk, lorgjedde, vasku. 3) om mnsker; *æn sær fesk* (vestj.), *i undərliq fesk* (Vens.) en löjerlig fyr; *do ær æn slem fesk* (Lisbj. Terp); *do ær æn fin fesk, nær æ skæl blywər tån a' dæ* (vestj.); en börneleg kaldes: koge fisk. De, som skal være fisk, lægger sig fladt ned på jorden; A. går og træder på dem, indtil de bliver kogt nok; det prøves ved at ryste deres hænder, er håndledene stive, er de endnu ikke møre, og der må atter trampes på dem (D.); jfr. Aasen fisk, isl. fiskr hak., gfris. fisk, lat. piscis; bred-, brændevins-, brød-, føde-, gammel-, grå-, guld-, hval-, kors-, næse-, pluk-, skade-, skjæl-, spege-, spil-, stor-, sølv-, tadder-, tal-, tobaks-, vejr-.

-fiske, no. se fjord-; fiskende.

fiske, uo.
fesk -ər -ət -ət (D.), ft. tf. *-ə* (Vens.);
fèsk -ə -ət -ət (Søvind s.);
fesk -ər -əð -əð (Lild s.; Lemvig), nf.
fejsk (Agger) —
1) = rgsm., søge at fange fisk; *„de æ maqələ nåk å fesk åpå tør laj“*, Grb. 238. 190; *fesk får æ ev, æ flo* (D.) gå ud mod ebben el. floden og fiske; *di bloər po sø nær di feskər* (Lild). 2) søge at få fat på; *han feskət ater ət* (D.) søgte ved udfritning at få at vide; *fejsk* (Agger) lange ud efter noget; *hań fejskər åm hans hals* (sts.) klør sig på halsen efter utöj. 3) börneleg: alle de legende står rundt om et klæde, som de holder i; A. kører rundt på klædet med sin hånd og siger: *a feskər, a feskər i mi fårs dam, nær a sæjər: hål! skal I slep, nær a sæjər: slep! skal I hål!* den, som så forser sig, må give pant (D.).

fiskebanke, no. *feskbåŋk æn* (Lild s.) grund i havet, hvor der fiskes.

fiskeben, no. *feskbijn de* (D., vestj.) = rgsm.; opkløvede hvalbarder, der indsys i klæder for at give stivhed; *ìt fèskbin* (Søvind), *fejskbijən* (Agger) ben af fisk, men: *fèskəbin* (Søvind), *feskəbin* (Agger) hvalbarder; jfr. hvalsfinne.

fiskeblade, no. *feskblai* (N. Slesv., Sundev.) en art vandaks, potamogeton L.

fiskedag, no. se fangedag.

fiskedam, no. *feskədam æn -dam* (D.) = rgsm.

fiskeføde, no. *fejskfø* (Agger) = rgsm.

fiskegarn, no. *feskəgån æn* = flt. (D.); *feskəgarn et* = flt. (Bradr.); *feskəgan et* = flt. (Agersk.); *feskəgår æn* = flt. (Mors); *fèskəgån et* = flt. (Søvind s.) = rgsm.; *biń feskəgån* (vestj.) forfærdige fiskegarn; en frugtsommelig kvinde må ikke gå over et fiskegarn, så bliver barnet uroligt, Sgr. VII. 36. 58; jfr. brajle, garn, glib, kry, net, ruse, våd.

fiskeglover, no. *feskgloər de* (vestj.) fiskeslim.

fiskehjeld, no. *feskəhjèl* (Vens.) stillads til at törre fisk på.

fiskekonge, no. i æventyret Kr. VII. 263. 277.

fiskekrog, no. *feskəkroq æn -kroq* (D.); *fèskəkroq æn -kroq* (Søvind s.) = rgsm.

fiskekurv, no. *feskkòrə æn* (Silkeb.) fiskeruse.

fiskende, no. *fejskin* (Agger) — 1) *han leqər te feskəń; dær æ gowə feskəń iər* (Holstebro) fiskeri; *bruq æ feskəń* (Lemvig); *hår I ğoər æn guwə fejskin iər? æ fejskin slap wal tilə åp* (Agger). 2) fisketiden, der varer fra påske til St. Hans; se efterårs-, forårs-, mikkelsmesse-, silde-.

fiskendes-mand, no. *æn feskəńsmań* (D.) en mand, som kører om og sælger fisk.

fiskepris, no. *æ fejskprijsər* flt. (Agger) = rgsm.

fisker, no. *feskər æn -ər* (D.; Vens. hak.); *feskər æn -ər* (Lild s.); *feəskər æn -ər* (Fanø); *fèskə æn -rə* (Søvind s.); *fejskər æn -ər* (Agger) — 1) = rgsm., se ruse-. 2) fyr, person; *æn sær feskər* en löjerlig fyr; æventyr om en fisker se Sgr. VIII. 209.

fiskerbåd, no. = rgsm.; *dær war æn feskərbowð frå Hærbør* (Harboøre),

dæ wa yð o æ haw æn gåŋ å fesk, Kr. IX. 170. 3 (Harboøre); se Peders-.

fiskerhæg, no. *feskərheq i* (Vens.) spidst redskab med en modhage, hvormed fisk gribes i stedet for at tage dem med hænderne.

fiskeri, no. *feskəri·j de* (D. alm.); *fèskəri·j* (Søvind) — 1) = rgsm.; *skøtəri·j o feskəri·j, de æ narəri·j* (vestj.). 2) fangsten, alle de fangede fisk (N. Sams).

fiskerkjælling, no. *fèskəkæləŋ æn* (Søvind s.) = *fèskəkowən* = rgsm.

fiskerredskab, no. *feskərrèskaƀ* (Lild) = rgsm.

fiskersæt, no. *feskərsæt æn* (D.) = garnsæt, plads ved en å med ret til at udsætte et garn.

fiskesejler, no. *fesksæjlər æn -ər* (Holmsl. klit) kaldes de, der sejler med fisk fra klitten til Ringkøbing og sælger den der.

fiskeslæber, no. *feskslæwər æn -ər* (Holstebro) mand, som kører omkring til markeder med saltet og fersk fisk.

fiskesuppe, no. *fesksop* flt. (Lild s.) = rgsm.

-fisket, tf. se op-.

fisketillie, no. Mb. under pigtelt, de sammennaglede bundbrædder bag masten i fiskerbåden (Skagen); Mb. har -telt, hvad der sagtens må tydes -tel, se tillie.

fiskeörn, no. havörnen, Sgr. III. 156. 872 (Tåning).

fiskjærv, no. *fiskæŗə* (Malt; Als) den sidste kærv, der bindes; den smykkedes med dannebrogsflag i toppen (Kristiansfelt, Vonsbæk); jfr. Sgr. X. 125. 396; når fiskærven kom ind, kom „knapmageren“ (s. d.) ud; jfr. enke, fisfader, -mand, -neg, fissemand, fok, gamle, stodder.

fisle, uo.
fesəl -slər -səlt -səlt (vestj.; Lild s., Vens.);
fisəl -slər -səl -səl (Malt h.; Ang.) —
fesəl åm jæŋ (Mors, alm.) sladre, om börns sladren til forældre og lærere; om sød, indsmigrende, falsk tale, *go å fesəl* (Holstb.) smigre; hviske, sladre om andre; *hun gor eñ te heñər muər å wel fesəl* (Lild s.); jfr. gldsk. fisle, Kalk.; Rietz fessla; Grimm Wb. fetzeln.

fisled, no. se firsel.

fismand, no. *fismañ* (Brørup s., Åbenrå egn) = fiskjærv.

fismoder, no. se fisfader.

fisneg, no. *fisneq* (Bjering, Taps) = fiskjærv.

fisselbøtte, no. *fesəlbøt æn* (vestj.) sladderhank; se fisle.

fisselkræmmer, no. *fesəlkræmər æn* (Holstbr.) en person, der er indsmigrende og sød i tale.

fisselsnak, no. [*fisəlsnak*] (Ang.) sladder.

fisseltuder, no. *fesəltuðər æn* (Mors); *fesəltuwð æn* (Lild s.) — sladderhank, om börn, som sladrer; kaldes også: *fesəltåsk* (D.); *fesəltuðər å samənsætər ka slek djær muwərs röw te nætər* (nadver) (Mors); der må have været en fidseltuder, der lå her neden for, Kr. V. 372; jfr. brevbærer.

fisseltudse, no. *fesəltus æn* (Fanø) = fisseltuder.

fissemand, no. *fisəmañ* (Malt) en udpyntet figur med en rive i hånden, der af den, der får først ophøstet, sættes over i naboens lod, gerne med et skriftligt tilbud om för god betaling at hjælpe med i høstarbejdet, kaldes også „bedemand“, jfr. Sgr. IX. 206. 626. X. 45. 173; måske også om sidste neg, jfr. gonnis, høstkarl; fisfader, -kjærv, -mand, -neg.

fissenstrå, no. i tlm. *o træk fisənstrǫ* el. *fisəstrǫ om ət* (Fanø) kaste lod, jfr. stak, strå.

fissibroder, no. *fisibrǫr æn* (Mds.) = fissibrok.

fissibrok, no. *fisibråk æn* (Mds. h.) slesk person.

fissie, uo.
fisi -ər -ət (Lysg., Mds. h.);
fisi -ər -ə -ə (Vens.) —
1) gnide frem og tilbage; „f— et sår“, klø, Mb.; polere f. eks. messingtöj; „a hå fissiet dem mæ swonfiet i oet samful dau“, And. Bars.; gnide støv af (S. Hald h., Løgst.). 2) undskylde sig fra noget; „f— sig“ fra noget, göre noget arbejde således, at man slipper så overfladisk og let som mulig; *a fisiət nåt mæ ət* (vestj.); læreren „fissier“, når han ser gennem fingre med börnenes forsömmelser; man fissier, når man ved skattens ligning ikke vil vedgå sin formue; *fisi omkre·ŋ få jæŋ* (Røgen) smigre, sleske, for en, ligeså Vens. 3) løbe omkring uden at kunne få ende på noget (S. Sams).

fissilinke, no. *fisile·ŋk æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) utugtig kvinde, jfr. fiol, fissie.

fissilæder, no. *fisilæjər de* (Mds. h.) vidskelæder.

fissipind, no. *å, do ær æn fisipiň* (D.) ɔ: den ringeste til noget, siges til börn.

fist, no. *fist è* (Vens.) en ubetydelighed, et stænk; *è betə fist sålt; no fèk wi è fist ræn;* en kort tid, et öjeblik; *de wår kon è fist;* se fust.

fiste, uo. *fist -ər -ə -ə* (Vens.), *f— mæ hål,* slå med halen, om kør, der vil bisse i varmt vejr; vifte med et törklæde; fare hurtig og let afsted; *„skræən fistə fåruw øwər halsi å de guwl“*, Gr. 5. 16, skrædderen for forud over halsen på den gule; også trans., kaste: *„hwar hælc, dè kam å wil åp è, tow haj å fistə øwə steňc“*, Grb. 171. 9, hver helt (fisk), der kom og vilde opad, tog han og kastede over stenten, jfr. Grb. 26. 24.

fistel, no. *festəl æn -ər* (D., Malt); *fistəl æn -ər* (Rkb., Elbo h.) — når garn haspes op, deles en „klavse“ el. et „lød“ ved f—bånd i „fisteler“; båndet om hele klavsen kaldes „redebånd“; jfr. plt. fissel el. fessel, Quickborn, det samme.

fistelbånd, no. *festəlboň æn -boň* (Andst; Angel) se fistel; jfr. plt. fisselband, Quickborn.

fisten, to. Mb. bleg, falmet (Sønderj.) eft. Outzen; se fis.

fistle, uo. se fistre.

fistre, uo. *fistər -strər -strə -strə* (Vens.), ft. tf. *-strət* (Agersk.) — 1) snuse omkring, kikke nysgerrig; *han læwər o fistərər* (Lindk., Malt) han snuser om; ligeså Hvejsel, Mds. h.; den løb og fistrede og dulrede omkring der ved höjen, Kr. VIII. 2; *han gær å fistrər, om han il ku få dæň piq* (Agersk.); *fistəl omkre·ŋ* (Lönb.). 2) *go å fistər mæ jæŋ* (Mds.) snakke en efter munden, smigre. 3) *å fistər åp i stòwərn* (Vens.), *fist òp* (Lild s.), pynte op, også Plougstrup; jfr. finstre.

fit, no. et nu, öjeblik; *liq mæ et fit, så pjeqt djè biŋ i æ vèjə* (Silkeborg); jfr. fist, fut.

fitle, uo. *fetəl -tlər -təlt* (Vens.) være gnieragtig; trygle; *haj hår fetəlt sæ nuə te* (Vens.); *go å fetəl åm pæŋ* (Randers); *han gor å fetlə* (Røgen) går og tigger, ligeså Hovlbj., Mds. h., Mors; se fitte, fedte.

fitorre, no. *fito·r̩ æn* (vestslesv.) fortræd, forlegenhed; *æ kåm dåq i æn gråw f— mæ ham.*

fitriol, no. *fitri·l̩ de* (D., vestj.); *fitri·l* best. *-t* (Vens.); *feltri·jl de* (Agger) — svovlsyre; der var filtrin i flasken, Kr. VII. 67; jfr. mlt. vitriolum.

fitte, uo. se futte.

1. fitte, no. *fiț æn -ər* (D., Sønderj.); *fit* el. *fet æn -ər* (Vens.); *feț æn* (Vejr., Agger, Han h.) — 1) hunnens könsdele hos kør, får, svin, heste; gåde: *dær gor æn dyr i gröndål mæ træj fetər o jæŋ hål, mæ sæjs øwn å træj moň, hwæm ka dæň spösmol urgro·ň?* (vestj.) el. *dær gek æn dyr i dybən dål, mæ træj fitər o jæŋ hål, mæ sæjs ørər o sæjs öwn, mæ træj rompər o træj moň, ka do de udgro·ň?* (vestj.), jfr. Sgr. II. 42. 258, IX. 140. 472, 176. 560, 191. 590, ɔ: en hoppe, som to kvinder rider på, jfr. Gest's gåde i getspeki Heiðreks konungs v. 61: hverir eru þeir tveir er til þings fara? Þrjár hafa þeir sjónir saman, tíu fœtr ok tagl eitt báðir; jfr. Sv. Landsmålstidskr. II. 8. s. 5. 5 (Värend); Mhoff s. 508. 22, Rolland, Rimes 128. 12; af fetten der gjorde vi skrædder ring, Kr. II. 331. 16, Sgr. IV. 99. 11. 2) karrig person (Vens.); sidste del af smsætn. i mangfoldige skældsord, mest om kvinder; jfr. Rietz fitta; platt. fot el. fotse; kusse; Mads fos; fåre-, hunde-, karrig-, klister-, klæbbre-, knav-, kår-, sludder-, sur-.

2. fitte, uo. *fet -ər -ə -ə* (Vens.) vise sig karrig.

fitten, to. *fitən* (Vens.), *haj æ så f—,* knap, karrig; også: *fitwòn.*

fitter, no. narrestreger; *han hæ manə fetə* (flt.) *få* (Åbenrå).

fivrivav, no. se fiddivave.

fjag, no. se fjog.

fjalet, to. *fjalə* (D., Vejr., Andst, Ulvb.); *fjælə* (Thy, Skodb. h.) — om börn: undseelig, om voksne: tåbelig; se fravorn, skalu, skul; *do æ da eț f— o tròw sdən æn læwn* (Andst); se fjæle.

fjalethed, no. *fjaləhipð* (vestj.) tåbelighed.

fjamlet, to. *fjamlə* (Bradr.): *æ feŋər æ så f—,* valne, følesløse, rystende at gribe med; se famle, fomle, funslet; for-.

fjammelhåndet, to. *fjaməlhånə* (Ribe) om den, som tager famlende på grund af alder el. kulde.

fjammelvorn, to. *fjaməlwon* (vestslesv.) usikker på hænderne, famlende.

fjamsket, to. *fjamskə* (D.) forjasket, tilsølet; jfr. jamset.

fjandbo, no. se fjendsbo.

1. **fjante**, no. *fjanc è* (Vens.); *fjant æn -ər* (Agger); *fjant æn* (D.); *fjant æn* (Randers) — tåbeligt, vildt kvindemske, jfr. Rietz s. 127 fante, fjante; flante; flöjte, fjolter, hjante.

2. **fjante**, uo.
fjant -ər -ət (D.);
fjanc -ər -ə (Vens.) —
bære sig tåbelig, vildt ad, om kvinder; *f— omkre·ŋ, að* (D.); *de fjantər få dæ* (vestslesv.) det slår fejl for dig, fifler; jfr. gldsk. fjante, Kalk. rave, være usikker.

fjantebasse, no. *fjantbasi æn* (Randers) = fjante.

Fjanterup, no. jeg er da, gudskelov, hverken født i F— eller døbt i Tosserup (Sams), Sgr. V. 23. 31, ɔ: ingen fjante el. tosse; jfr. Nyrop, Forbl. ord, Nord. Tidsskr. f. Fil. ny række VII. s. 121.

fjantesere, uo. se fantasere.

fjantet, to. *fjancə* (Vens.); *fjantə* (Bj. h., Agger); *fjantə* (vestj.) = rgsm.

fjantevorn, to. *fjancworn* (Vens.); *fjantvorn* (Agersk.) = fjantet.

fjar, talo. se fjerde.

fjarring, no. se fjerding.

fjarril, no. *fjarəl et* (Støvr.), et f— smör, fustage smör; = fjerding (s. d)., se fjerdingspund; jfr. øl-; Kr. I. 336. v. 18 hedder det: hans hoved var slagen i fjarriller ni og samlet udi en ble, stykker?

fjas, no. — 1) vistnok kun i en enkelt forbindelse: *bruq æ pæŋ te fjås o stås* (D.) = rgsm., til fjas og stads. 2) *fjås è* (Vens.) fjasende person, en töjte; se fas; jfr. Aasen, fjaas; Rietz, 2. fjas.

fjase, uo. *fjås fjåsər fjåst fjåst* (Agger) — 1) = rgsm. 2) fare afsted; *hon fjåst åste·ən*, hun fór afsted; *å hon te fjåsəns!* og hun afsted.

fjaske, uo. *fjask -ər -ət* (Agersk.; Vens.), *å fj— sin klær te* (Agersk.) tilsøle; *do fjaskər din klæər hæn* (Vens.); se fjamsket.

fjasket, to. *fjaskə* (Malt, D.) snavset, våd, tilsølet, jfr. pjasket.

fjat, no. se fedt, fjært.

fjedden, uo. se fede.

fjeffel, uo. se fifle-.

fjej, no. se fed.

fjemske, uo. *fjemsk -ər -əð* (Thy) fjase.

fjende, no. *fęj æn fęjər* (Vens.); *fiŋə* flt. (Søvind, Tyrst. Vr. h.); *fiŋ æn -ər* (vestj., Mors); *fjæŋ æn -ər* (Agger); *fin æn fenər* (S. Hald h.) = rgsm.; *han rððt te di ajər, te dæ wa feŋər i æ laŋ* (Thy); *„Sebe·lə hò spo, de fęjərən skal kom så lånc, de di ska wǫj djær hæjst we Kwanbæk“*, Grb. 164. 7; „diæ wa såmanne finner, te den jen ku ett spøtt få den åhn“, Blich. Bindst.; *han vil tæj sæ å å slå æ fiŋərs genərdål dø*, J. M. 79; *wå fålk kåst ju æ wål åp får å fåswår dæm får æ fjæŋər å dærdw hår æ grǫw fåt dæŋ nawn: æ fjæŋkåst*, Kr. IX. 173 (Vandfuld h.); en besværgelse mod fjender: „vi skal vandre idag!“ sagde St. Peder; „der er fjender i vejen!“ sagde Mikael, engelen; „da skal jeg dem binde!“ sagde Jesus; „hvormed?“ sagde St. Povl; „med mine ti fingre og mine tolv gode guds ord, under de himle så blå, under de stene så grå, med det hårde stærke jernbånd, alle mine fjender og uvenner skal böje sig for mig i knæ som løv på træ; i navn osv., Kr. VIII. 401. 744; jfr. vrede; *go dlə fåbi· di væn; åm do åsə hå lånt dærhæ·n, så ær ət da eŋən siŋ så lånt som te· æn fiŋ, om han å di nobər ær!* (Fredericia); jfr. Aasen, fiende; isl. fjándi hak.; fanden.

Fjends, no. *Fjaŋs hærət* (vestj.) et herred; når fjendsboen kommer til Skive for at sælge sæderug, er han kry på det og siger: „a æ fræ Fjends herred!“ men skal han om foråret købe sin sædehavre, klynker han og siger: „a æ så mænd fræ Fjahnds herred!“ Kr. VI. 309. 394; *Fjaŋs hærər*, Kr. IX. 192. 27 (Ginding h.); ordet sættes i forb. med fjende, Thiele I. 50; afledes af fal (s. d.), U. Bl. s. 231.

Fjendsbo, no. *fjaŋbo* (vestj.). Fjends herred er magert, derfor spottes med dets beboere: „uha, hvor a skal æde!“ siger Fjendsboen, når han går til gilde, Kr. VI. 314. 16; Fj— siger: „vi hår et

öl i då, få vi ska brygg i måhn!" men Sallingboen siger: „drek I kuns, vi hår öl nåk, vi hår brøgget i guer!" Kr. VI. 318. 52; men Fj— samler penge: når Fj— kommer iført én kjole og sætter penge i sparekassen, så kommer Sallingboerne i tre kjoler og låner dem, Kr. IX. 98. 53; *fjañbo* er derimod en mand fra *Fjañ* i S. Nissum s.; se Kr. VI. 346. 246.

fjendsk, to. *fiñsk* (D.); *fjęjsk* (Vens.) = rgsm.

fjendskab, no. *fjęjskab è* (Vens.) = rgsm.

fjer, no. *fjèr æn* best. *fjèn* flt. *fjèr* best. *fjèn* (Vens.); *fjèðər æn* (Hell. h.); *fjæðər æn* = flt. (Rkb., Mors, Thy, Agger, Lild, Løgstør; Støvr. flt. *fjæðər*); *fjær æn fjærər* (Sall.); *fijər æn* = flt. (D.); *fęə æn* = flt. (Søvind, Hads h.); *fęr æn* flt. *fęr* el. *fęr* (Agersk., Bradr.); *fiər æn fiəðər* (Fjolde); *feə æn feə* (Sundv.) — 1) fjer på fugle, alm.; „a æ kon en fatte fowl, a håer ikke annet end fjaeren", Blich. Bindst., fjerene; *så læt som èn fęə* (Søvind s.); *stowər owr å fjæðər, di ær læt te las* (Mors); *å æ fęr skal æn kiñ, va fųl de ær* (N. Slesv.); *fjæðərn* (flt.) *i æn dyn* (Løgst.); *fælə fjæðər* (Støvr.); der sidder under vingen på alle fjerkreaturer „urolige fjer", de må ikke bruges til sengklæder, ingen kan dø rolig på dem, Sgr. VII. 55. 235—37. VIII. 155. 654 flg.; man rykkede i gamle dage fjer af fjerkreaturers vinger og hængte dem op i skorstenen for at få dyrene til at blive ved stedet, Kr. VI. 206. 284; pigen i æventyret, som er forvandlet til and, kaster fjerene af sig og står nøgen, da kongen tager dem, Kr. V. 124; æventyret: den gyldne fjer, Kr. V. 149; Gr. Ævent. II. 4; kongesönnen skyder en fjer af guldfuglen, J. M. 3, jfr. Asbj. II. 112, Grimm Märch. I. nr. 57. 60, R. Tr. pop. I. 205; ørnen giver ham en fjer af sin hale, denne skal bringe hjælp, Gr. Æv. II. 46; han skal pille fjer hos heksen, Gr. Æ. I. 53; konen råder sin datter til at holde mange fjer på møddingen, Sgr. VII. 212. 814, jfr. VIII. 82, ɔ: höns, se fortæll. Wigstr. I. 275; i skæmtesagnet dyppes konen i tjære og fjer for at forestille kukker, Kr. Ævent. 192, jfr. 165; præsten straffes dermed og udgives for fanden, Gr. Ævent. III. 32, Kr. Ævent. 98. 235, jfr. Grb. 87. 39; jfr. fugle-, guld-, hale-, hönse-, krage-, penne-, skralde-, skranne-, storke-, suge-, svine-, vild-. 2) pennefjer til at skrive med, alm. glds.; se penne-, skrive-, stål-. 3) en springfjer af jærn el. stål, under vogn, i ur, lås, alm., flt. *fijrər* (D.), *fęr* (Agersk.), *fejərə* (Søvind s.); *fjæðərən oñər æn ųn* (Løgst.); se krølle-, ur-. 4) den ophöjede fals, som föjes ind i noten på brædder, som er sammenplöjede (D., Søvind, alm.); jfr. Aasen fjøder, isl. fjöðr huk.; htsk. feder, mnt. vedder Sch. Lübb.; eng. feather.

fjerbuk, no. *fjæə-* el. *fjærbok i* (Vens.) legetöj af 6 fjer, de fire sammenbundne i et kors, de to lodret på de fire; den kan løbe for vejret hen ad marken.

fjerbøsse, no. *fijərbøs æn -ər* (D.) plaffert, pennepose med ladestok, den lades med stykker af en skive kartoffel.

fjerde, talo. *fjær* (Sem, Bradr., Sønderj., Agger); *fær* (Ang., Fjolde); *fææ* (Sundv.); *fjar* (D., vestj., Vens., Hell. h., Thy, Mors) = rgsm.; *dæn fja, hwæ fjar ǫə* (Søvind s.).

fjerdedel, no. *fjærəndęl æn* (Søvind s.) = rgsm.; *a fæk dè fja dįəl å eñc noteŋ* (Vens.) jeg fik fjerdedelen af intet ɔ: jeg fik intet; se fjerdepart.

fjerdepart, no. *fjær-* el. *fjarpart æn -partər* (D.); *færpart* (Mell. Slesv.) = rgsm.; *æn f—s gǫr* (vestj.); *æ f— byñər*, gårdmænd, som ejer fjerdeparten af en gård.

fjerdeårs, to. *fjaros* (D., vestj., Vejr.); *færårs* (Valsb.) fireårs hest, *de ær æn fjaros*, fig. om msker; *så læt som nåwə f—, si ųð som æn fjaros* (vestj.) se lystig og let ud; se fireårs.

fjerding, no. *fjarəŋ æn -ər* (vestj.; hak. Vens.); *fjari i* (N. Sams); *fjærəŋ æn -ər* (Sønderj.); *fjærəl æn -ə* (Søvind s.) — 1) $^1/_4$ af noget; $^1/_4$ tønde, *æn fjarəŋ smör* (vestj.); „vil I skek mæ en wost, å et pa fåsloer, å så en bette fjarril smör", Blich. Bindst.; et ølanker, der rummer $^1/_4$ tønde (Søvind s.). 2) på Sams et eget jordmål, der omtrent udgör to tønder hartkorn, c. 30 td. land; enhver bys jorder er delte i et vist antal fjerdinger, hvoraf $1^1/_2$, 2 el. 3 udgör en fuld gårds jord (Molb.); han

er lige så god som en halv fjerding jord på Tanderup mark (Sams), Sgr. V. 22. 29, siges om en, der er god til at tigge; se lutning. 3) ¹/₄ time; *æ klåk vaṅtər æn fjæ̱rəŋ i ti* (Bradr.; alm. D., vestj.); se bag-, for-, neder-, over-, silde-, smör-.

fjerdingkar, no. *fja̱rəŋkår æn* = flt. (Rkb.); *fjæ̱rəŋkår* (Agger); *fjæ̱rəŋkar æn* (D., N. Slesv.); *fja̱rəŋə* el. *fjarəŋgə et* (Søvind s.) = rgsm.; *han vel mæj mæ hans f—, han hår eŋən skip* (Rkb.) siges spottende, når en snakker med uden at forstå, hvorom talen gælder, se alsted.

fjerdingvej, no. *fjærəŋ-* el. *fjarəŋvæ·j æn* (vestj., D.); *fjærəŋvæ·j æn* (Sønderj.); *fjarəŋvè·j æn* (Søvind s.) = rgsm.

fjerdingspund, no. *fja̱rəŋspuṅ æn* = flt. (D.); *fjæ̱rəlspuṅ et* (Søvind s., Silkeb.) = rgsm. ¹/₄ ℔.

fjerdingstund, no. *fja̱rəŋstuṅ æn* (vestj., D.); *fjæ̱rəŋstuṅ æn* (sønderj.) = ¹/₄ time.

fjerdingår, no. *fjarəŋo·r è* (Vens., vestj.); *fjarəŋo·ə et* (Søvind s.) = rgsm.

fjere, uo.
fiər -ər -ət -ət (D., vestj.);
fjèr -ər -ə -ə (Vens.);
fe̱r -ər -ət -ət (Agersk.);
fejə -rə -rət -rət (Søvind s.) —
1) = rgsm., give efter i fjerene, om vogn, sofa (Vens., alm.). 2) skifte fjer, jfr. fulhår; *æ ǧes fe̱rər* (Agersk.; også D., vestj.). 3) om et skud: træffe så fjerene flyver? han skulde lægge en sølvknap for bøssen, så skulde skuddet nok fjedre, og det vilde da vise sig, hvad beskaffenhed haren var af, Kr. IV. 197.

fjereken, no. *fje̱rəkən et* (Fjolde) overdyne.

fjeret, to. *fiərət* (vestj.) oversåt med fjer, fuld af fjer; se fuld-.

fjerham, no. = rgsm.; fortælling om søster i *fjæərham*, Grb. 101. 7; det var Lok å Lirmand satt' sig i fjederham, Kr. I. 86. 7; tre jomfruer hver i sin fjerham, som de trækker af, Kr. V. 17. 24, Gr. Ævent. II. 23; den grönne ridder kommer i f—, Gr. Ævent. I. 167.

Fjerholm, no. i tlm.: *ræjs te Fjèðərhålm* (Årdestrup); *Fiərhålm* (vestj.); *ve do mæ te Fe̱rhålm?* (Mell. Slesv.) ɔ: hen at sove (s. d.); jfr. Nord. Tidsskr. f. Fil. ny række VII. 128; Fjerholt.

Fjerholt, no. man rejser til Slumstrup og tager Fjerholt over sig, når man går i seng; Sl— og F— er to byer i Rind sogn, Sgr. III. 57. 179; jfr. sove.

fjerhövl, no. *fjæðərhæṷl æn* (Thy) hövl til at danne fjeren på fjæller, der skal bruges til loftskud.

fjerkræmmer, no. *fiərkræ̱mər æn -ər* (Lindk.) = rgsm.

fjerløs, to. *fiərløs* (vestj.) = rgsm.; *han ræṅər om lisom æn f— kat*, skaber sig tåbeligt, somme siger *fæðərløs* (Rkb.) ɔ: fodløs; se sne, sol.

fjermadras, no. *fejəmadras æn* (Søvind s.) = rgsm.; madras med stålfjere.

fjermer, to. *fi̱rməṅc* el. *fjæ̱rməṅc* el. *fjærməṅc* (Vens.); *fiər* (Århus, Hvilsager, Øst. Alling) — udtryk om hesten for vogn el. plov: frahånds (s. d.); *de f— ạq; dạj gor fjæ̱rmeṅc* (Vens.); se nærmer, tilhånds; jfr. Aasen, fjerr, isl. fjarr, fjarri, firr.

fjernæset, to. *fjèrə-* el. *fjènjèst* (Vens.) om en blisset hest, der har en smal hvid stribe ned over næsen.

fjerpen, no. *fiərpæn æn* (D.) = rgsm.; gåde:

de skærer mit hoved af med en kniv,
de river min indvold af mit liv,
de giver mig ind den sorte saft,
deraf får jeg den store kraft,
jeg bruges både af fattig og rig,
jeg kan både fyrster og herrer forlig.
Sgr. IX. 134. 411.

fjersinstyve, talo., ialtfald som ordenstal: *fjæsistyṷi* (Vens.) = 70nde.

fjertab, no. *fjæðərtåb* (Thy, Agger, Mors); *fjæ̱rətạv* (Sall.) — hönsene er el. går i f—, er ved at skifte fjer, se fjere; fig.: *di gor nåk i fjæ̱rətạv* (Sall.) ɔ: bliver fattige.

fjertønde, no. *fjæətạj æn* (Vens.) tønde til at gemme fjer i, jfr. Grb. 87. 39.

fjervinge, no. *fjèə-* el. *fjèrweŋ i* (Vens.); *fjæ̱rveŋ æn* (Sall.); *fiəveŋ æn* (D.); *fjæðərweŋ æn* (Agger); *fejəveŋ æn* (Søvind s.) — vinge af gås el. anden fugl, der bruges til støvekost.

fjervogn, no. *fjæðeruṷn æn -uṷn* (Rkb., Lild s.); *fiəruṷn æn -uṷn* (D.); *fejərun æn* (Søvind); *feəvun æn -vun* (Sundev.) = rgsm.

fjesle, uo. *fjesəl -slər fjesəl* (Rkb.); *fjæsəl -slər -səlt -səlt* (Vens.); *go å f— ve ət,* tage famlende på, jfr. famle; pusle, *a ku hør dè war æn muos, dè fjæsəlt i halmi* (Vens.); jfr. fedsle.

fjet, no. *fjæt æn* (Lemv.) spark.

fjette, uo. *fjæt* (Lemvig) sparke; er det beslægtet med fjøtt, Aasen, i forb. få f—, blive bortjaget?

fjis-fjas, no. *sekə fjes-fjas* (vestslesv.) vrövl, sladder.

fjog, no. *fjaq* el. *fjåq* el. *fjoq è* best. *-ə* flt. *-q* (Vens.); *fjoq æn* (Agger); *fjåq* (vestj.; Agersk. itk.); *fjåk et* (Sundv.); *fjåq et* (vestsl.) — 1) et tåbeligt, halvtosset mske. 2) *è fjaq* (Vens.) et stort stykke af noget, jordejendom, klædebon; jfr. mnt. vocke, Sch. Lübbe; fok.

fjoget, to. *fjoqə* (vestslesv.); *fjåkə* (Sundev.) tåbelig, tosset.

fjoghoved, no. *fjåqhoi et* (vestsl.) = fjog.

fjollet, to. *fjålət* (Røgen s.) = rgsm.; jfr. Aasen, fjolla, fjase, spøge; halv-.

fjolter, no. *fjålcər è -ər* (Vens.) — 1) en pjalt töj; *haj tu è f— swər sæ.* 2) et tåbeligt, halvgalt, fjantet mske, om mænd; men nok især om meget leende, lette kvinder; *fjålcərworn* to. om kvinder; se klæber.

fjoltre, uo. *fjålcər, fjålcər* el. *-ər, fjålcə* el. *fjålcərə* (Vens.); *haj fjålcər åstè·,* farer om som en fjante; *haj kam fjålcəri,* han kom farende på en tosset måde; *haj fjålcər mæ piqərn,* fjaser med pigerne; måske også: ryste i feber (Kjær h.).

fjoltret, to. *fjålcə* (Vens.) — 1) pjaltet; *„så tòr haj èn døj kraq å swøbər hèr ej i è fjålcə klæj“*, Grb. 41. 22. 2) fjantet; *do æ nåk fjålcərə å de gro for,* alm. tlm., du er nok fjantet af det grå får, bruges når en kommer fjantet farende.

fjor, no. se ifjor; jfr. Aasen fjor; isl. fjorð, se Fritzn.[2]; mht. vert.

fjord, no. *fyωr i -ər* (Vens., Hell. h.); flt. *fyωr* (Rkb., Vejr., Mors; Agger); *fjöωər æn* best. *-ən* (S. Sams); *fjor æn* best. *fjån* flt. *fjor* (Støvr., S. Hald); *fyωr æn* best. *fyωðən* (Havbro s., Løgst.); *fjoə æn fjoə* (Åbenrå) = rgsm.; *æ fyωr* er Ringkøbing fjord i Ringkøbing egnen; Limfjorden på Thy og Mors, Sall.; *æ jæ fålk te fyωs?* (Agger) ɔ: ude på fjorden; *niər we fyωər, møt imè·l fyωr å haω* (Lild s.); *æ fyωr æ lå* (Mogenstr.) ɔ: tillagt med is; *fjån æ lå, nær ve fjån* (Støvr. h.); jfr. fure, gård, jord; *fyωðən ær i skòtærmən* (Løgst.) ɔ: fjorden bærer hvide bølger, se gås; *Rajs fjor* (S. Hald h.); *fjöωərən* ved Stavns (S. Sams); „de æ da fajen te wuj!“ sa' Pjer Kræn, han kjør i æ fywr (Limfjorden), Sgr. I. 159. 669; jfr. Aasen fjord, isl. fjörðr hak.; eng. firth.

fjordand, no. *fyωrån æn* (Mors) anas scandiaca Gm.

fjorddyb, no. *fyωrdyjb è* best. *-dyjbə* (Vens.) dyb på fjorden; *„fyωərdyjbə, de hon druωnt ul i, hå di sin kalc uωldyjbə“*, Grb. 163. 21.

fjordfiske, no. fiskeri på fjorden; *læ dær åså wæ let søfeskən å slæt ejt fyωrfeskən* (Lild s.).

fjordgrøde, no. *fyωrgrø de* (Lönb.) vandplanter i fjord og å.

fjordlanding, no. *fyωrlanəŋ æn* (Rkb.) den del af det faste land, der grænser op til fjorden.

fjordlæg, no. *fyωrleq* (Vens.) islæg på fjorden; *„dè wa da fyωərleq, mèn da slap haj nir mè øq å wuωn å blèω ø“*, Grb. 226. 49.

fjordrimme, no. *fyωrrimə æn -r* (Lönb.) randen, hvortil vandet i fjorden når ved jævn vandstand, jfr. ovre, stenvold.

fjordside, no. *fyωrsij æn* (Rkb.) = fjordlanding; *ve æ fyωrsij* (Mogenstr.) nær ved fjorden, forsk. fra: *po æ strån,* på strandbredden; *„dèr è så manə flèjstin åpå Jøl å dær omkreŋ we fyωərsijən“*, Grb. 134. 20.

fjordskib, no. Mb. [*fyωrskiv æn*] (vestj.) båd til at sejle på fjorden med.

fjordsogn, no. *æ fyωrsdωn* flt. (Lönb.) sognene langs fjorden.

fjords-ovre, no. *fyωs-* el. *fyωrsdωər æn* (Rkb.) en forhöjning af landet langs fjordbredden.

fjordstrand, no. *fyωstrån æn* (Agger) strandbredden ved fjorden.

fjords-ør, no. Mb. und. ør, småsten, grus, taget af fjorden (Mors, Slet h.).

fjordtang, no. J. T. 267. 351, zostera marina L. (N. Sams, Sall.).

fjordål, no. *fyᵾrǫl æn* = flt. (Lb.) ål fra fjorden, en bestemt slags ål.

fjorgammel, to. *fyᵾgamᵊl* (Agger) = rgsm., gammel fra ifjor.

floringgræs, no. J. T. 9. 10, en hveneart, agrostis alba L. (Sams); a. vulgaris With. (Ålb., Sams).

fjorten, talo. *fjåᵾtən* (D., Thy); *fjòᵾtən* (Vens., Hell. h., Mors, Agger, Søvind s.); *fjutən* (Ang.); *fjǫtən* (Bradr., Sundev.); *fjǫrtən* (Sem, Emmerlev, Gram) = rgsm., 14; *nåᵾə æ syᵾ, maŋə æ fjøᵾtən* (Lisbj. Terp), Sgr. II. 60. 343: „nogle“ det er syv, „mange“ fjorten; når fiskerne i Risgård Bredn. har fanget 14 ål, og kammeraterne spörger, hvormange? — råber de: „det gale tal, som man inte ka si'e“ el. „de gale sæt, som jæ inte ka si'e“, sagtens efter en sællænder, der ikke kunde udtale 14.

fjortende, talo. *fjåᵾtəns* (vestj.); *fjǫrtəns* (Sem, Gram); *fjutəns* (Ang.); *fjǫtəns* (Bradr., Sundv.); *fjutənst* (Fjolde); *fjòᵾtənt* (Vens., Hell., Mors, Agger); *fjåᵾtənt* (Thy) = rgsm.; *hwæ fjåᵾtəndəs då* (Agger).

fjot, no. *fjåt* (vestj. Mds.) tåbelig, idiotisk person, se tratte, tumpe.

fjothoved, no. *fjåthuᵾə æn* (vestj.); *fjåthoᵾəð et* (Randers); tosse, tåbe.

fjottet, to. *fjåtə* (vestj., Agger); *fotte* [*fåtə*] (Ang.) — tåbelig, tosset; jfr. Hag. s. 140 nederst; se fottig s. 25 sts.; halv-.

fjotting, no. *fjåtəŋ æn -ər* (Agger) fjottet person; se halv-.

fjusleri, no. *fjusləri· de* (Brader.) = fövseri.

fjutten, talo. se fjorten.

fjæder, no. se fjer.

fjæen, uo. se fede.

fjæfle, uo. se fifle.

fjæl, no. *fiəl et* = flt. (Hell., Røgen); *fejəl æn fejəl* (Søvind s.); *fiəl æn* best. *fjæl*, flt. *fiəl* best. *fjæl* el. *fjælərn* (Vens.); *fjæl æn fjæl* (Mors, Vejr.); flt. *fjæl* (Thy, Agger); *fiəl* (N. Thy); *fjæl* (S. Thy); *fjæl æn fjælər* (D.); flt. *fjæl* (Agersk., Brader. itk.) *fjæl æn fjælə* (S. Sams) — 1) = rgsm.; *mǫls fjælər* (D.) seks al. lange fjæle; *kańt fj—*, kantskårne; *hað æ huᵾə et van i æ væj, så ku do ha van guᵾə te å bær fjælər* (Andst) om en bredskuldret, dum fyr; *fejələn* flt. best. (Søvind s.) fadingen på vogn. 2) gangtræ over bæk uden rækværk (Vens.); jfr. Aasen fjøl, isl. fjöl huk.; bræde, bræt, dælle; age-, bede-, ese-, fimmel-, gang-, gisten-, gryde-, gulv-, mog-, muld-, mælke-, møn-, måls-, mangle-, pande-, ryste-, senge-, side-, sko-, skylle-, spejl-, spække-, stakkels-, stille-, stryge-, suge-, sæde-, valke-, vindskede-, vogn-.

1. fjæle, uo. *fejəl -ə -ət -ət* (Søvind s.); *fejəl åp*, beklæde med brædder, f. eks. en gavl.

2. fjæle, no. *fjæl æn fjælər* (Thy, Agger, Sall.) en hylde, *æn bleń fj—*, hylde ved bjælken, som ikke ses; se hylde.

3. fjæle, uo.
fiəl -ər -t fiəlt (Vens.);
fejəl -ə -ət el. *fjèl, -ət* el. *fjèl* (Søvind s.);
fjæl -ər fjål fjål (Stagstr.; Mors);
f— sæ, skjule sig; *haj fiələr sæ* (Vens.) om et undseeligt barn, der skjuler sit ansigt, jfr. fjalet; *„spreŋ ej i dèj taj, dæ leqər, å fil jær“*, Grb. 87. 35; *„di war eńc gu får å fej dèm, så gåt lo di filt“*, Grb. 185. 12; *ska wi fiəl?* (Vens.); *fiəl sæ* el. *fåfi·əl* (Vens.); *fiəl å feń* (Lild s., Thy); *ta fiəl å lèj åp* (Røgen s.); *put i fejəl* (Søvind s., Hads h.); *ska vi te å ta fiəli åp* (Røgen, Hjelmsl. h., måske en flt.'s form: fjælede) lege skjul; se forfjæle, forvare, kuk, ta forput el. put; jfr. isl. fela, skjule.

fjæle, to. se fjalet.

fjælested, no. *fiəlstè è* (Vens.); *fjælste æn* (Mors) skjulested.

fjællebro, no. *fjælbroᵾ æn* (Vens.) bro over å af tømmer; jfr. Grb. 166. 28.

fjællebund, no. bund af brædder; *æn kòrə, dær æ fiəlboń i* (Lild s.).

fjællegulv, no. *fjælguᵾəl æn* (Agger); *fjèlgwòl* (Hell. h.); *fjælgwòl æn -gwol* (vestj.); *fjælgwòl* (Lönb.); *fjælgwòl è* (Vens.); *fejəlgwòl et* (Søvind s.) = rgsm.

fjællehav, no. *fjælhaᵾ æn* (Vens.) sidefjæl i en rejsevogn, er 2¹/₂ fjæls bredde; jfr. sæd, vognsæt.

fjællehæk, no. *fjælhæk i* (Vens.) sidefjæl i en arbejdsvogn, er 2 fjæls bredde.

fjællevogn, no. *fjælwᵾən æn -wᵾn* (vestj., D.); *fejəlwn æn -un* (Søvind s.) = rgsm.

fjælsomt, bio. *fjælsomt* (Søvind s.) fælt; se fæl.

fjæne, uo. se fede.

fjærrel, no. se fjerding.

fjærrelspund, no. se fjerdingspund.

fjært, no. *fjat æn fjatər* (D.; hak. Vens.); *fjært æn* (Søvind s.); *fjåt æn fjåt* (S. Hald h.) = rgsm.; *han æ lisom æn fjat o æn glø* (D.) ɔ: forvirret, omtrippende; gåde: *hwa æ de, jæn kål ka bær ət o æ låwt, ti ka et bær ət nijər igæ·n?* (vestj.); jfr. Sgr. II. 41. 250; smlgn. fortællinger, hvor fanden sendes efter en fjært, Thiele II. 96, Wigstr. II. 164; jfr. fis, fort, skid.

fjærte, uo.
fjat -ər -ət -ət (D.);
fjat -ər -ə (Vens.);
fjært -ər -ət -ət (Søvind s.);
fjåt -ər -ət -ət (S. Hald h.)
= rgsm.; når en kommer til at fj— under måltidet, siges: *tak få skæŋkən!* (Randers), el. *do prisər di maðmåwər*, el. *di hålər gil dærin, di komər søŋən uð* (sts.); jfr. Aasen fjarta; htsk. farzen; eng. fart.

fjæs, no. *fjæs æn* (vestj.) ansigt, foragteligt; se ge-.

fjæsing, no. *fjæsəŋ i -ər* (Vens.) en fisk, hvis finner kan tilföje giftige stik, trachinus; så ond som en f—, tlm.

fjæsle, uo. se fjesle.

fjæt, no. se fedt.

fjø, udro. med råbet: *fjø, fjø!* kaldes på et føl.

fjöver, no. se fjor, fjord.

fjövten, talo. se fjorten.

fjål, ft. tf. se fjæle.

fjåssel, no. *fjåsəl æn* (Hanh.; itk. best. *-t* Vens.) — 1) en dårlig klædt person, jasket og uordentlig; hun så et stort sort fjåssel, Gr. Gl. d. M. I. 136 ɔ: skræmsel. 2) et pjaltet klæde (Lild, Vens.).

fjåsle, uo. *fjåsəl -slər -səlt -səlt* (Hanh., Vens.) — 1) bevæge sig sagte med raslende lyd; *æn muws fjåslər i halməð; hon kam fjåslən i huəsfæðər* (Lild s.); *haj ha sit no skitəric* (spøgeri), *dæ jik å fjåsəlt å spøqt åpå cærgəri* (Vens.). 2) jaske i sit arbejde, være uordentlig; *do fjåslər əð hæn* (Lild s.); jfr. hjavse, hjaske.

fjåt, no. se fjært.

flab, no. *flab æn* (D.); *flaf æn* (Hell. h.); *flav* el. *flab æn* (Andst, Agerskov); *flað i* el. *è* (Vens.; Lild); *flab* el. *flav æn*, best. mest: *flabən* (Søvind s.) — 1) bred mund på hund og svin; „mund" siges om gabet på ko og hest, får (vestj.); *lok flab!* (D.), *flav* (Andst), hold mund! „*hòl det flab, di tølpər, sò hèrən te bujən*", Grb. 232. 57; „hvissomensti do ett holler flav, så skal a kyll dæ nier ow hæjsten", Blich. Bindst. 2) skældsord; *din flab* (D.), *flab* (Andst), *flaf* (Lönb.); *flav* (Søvind s.); *flað è* (Vens.); jfr. Aasen flabb, hak.; mnt. vlabbe el. vlebbe, Sch. Lübb.; flebber, fløs, goffel; gab-, torske-.

flabe, uo. *flað -ər flaðt flaðt* (Vens., Lild s.), ft. tf. *flaðəð* (Agger) — 1) bröle, råbe höjt, føre store ord; *dæñ kal står å flaðər ætər å blyw wòñt; hañ gor å flaðər å sjèŋər* (Lild s.); føre en slem mund (Agger). 2) når liget sys til et sejl og det ikke göres akkurat, kan sejlet enten komme til at „snerpe" el. „flabe" eftersom liget er for stramt el. løst (Agger); jfr. eng. to flap.

flabet, to. *flaðə* (Agger) = rgsm., dum, vigtig.

flabhals, no. *flaðhals æn* (Søvind s.) skældsord, = flab.

flabhoved, no. i en byremse: Hørning flabhoveder, Sgr. V. 25. 51 (Hjelmsl. h.) skældsord, = flab.

flabmund, no. *flabmoñ æn* (D.) skældsord = flab.

flabop, no. *flaðå·p æn* (Vens.; Elbo) du skal få en f—, lussing; se kjæbop.

1. flad, to. *flåð* flt. *flåð* (D., Lönb., Agger, Rårup, Davbj., Hell. h., Nimtofte); *flår* flt. *flår* (Vejr., Kobberup); *flåə* flt. *flåə* (Vonsbæk); *flò* itk. *flåt* flt. *flå* (Vens.); *flòi* flt. *flòi* (Søvind s., Viby, Årh.); *flar* flt. *flar* (N. Slesv.); *fla* itk. *flat* flt. *flåə* (S. Sams); *flåð* itk. *flat* flt. *flåð* (N. Sams) = rgsm.; *it flaər far* (Brad.); *slo jæn så flåð som æn pañəkåq*, el. *som æn tuş* (D.); *è flò støc; de føst ær òltiər de flåəst* (Vens.); i særegen betydn.: *mi hjøli æ få flår* (Lemvig) ɔ: jordlig, går for tæt til jorden; bio. *haj lo lisəwal flåt uw åpå òqə som haj kam lèbi baqtər hèr*", Grb. 11. 76; jfr. Aasen flat; isl. flatr; flak, plat, slet.

2. flad, no. *flaj* el. *flaj æn* (Holstebro, vestj.) en fladlus.

fladbunde, no. *flaðboñ æn -ər* (Agger) en stor fladbundet fiskerbåd, som i ældre tid brugtes ved havfisket.

fladbundet, to. *flådboṅət* (D.); *flòibåṅət* (Søvind s.) = rgsm.; *æn f— bọð; et par flạboṅə træsk,* J. M. 59.

fladbuk, no. *flådbok æn* (Andst); *flajbok æn* (Rkb.) — fladlus.

fladbåd, no. *flòbo i* best. *-bọi* (Vens.), bruges til at bjærge strandingsgods.

fladdre, uo. Mb. snadre, slubbre, om ænder i vandet, el. om heste i et vandingssted (Sønderj.) eft. Outz.

flade, uo. se rande, uo.

flade, no. *flạð æn* (Løgst.) = rgsm., fladt sted på marken.

flade Anders, no. i tlm.: *wet do bæ åm flạð Ajs?* el. *haṅ mot bæ åm flạð Ajs* (Agger), forblommet udtryk: om forladelse.

flading, no. *æn stuụər flạðəŋ mark* (Løgst.) en stor flad mark; se fladning.

fladlag, no. *æ flạðlaụər* flt. (Andst) de flade (ɔ: vandret liggende) lag af tørvene, når de er stillede op for at törres, til forskel fra rejselagene (s. d.), de lodret stående.

fladlus, no. *flajlus* (D.) = rgsm.

fladning, no. *flanəŋ æn* (Mds. h.); *flạnəŋ æn* (Hanh., Lild s.) — 1) *haṅ hår plòụət æn goụə fl— idaụ,* et stort stykke, jfr. flamme, flænge. 2) *flạðni* (N. Sams) en i træ udskåren fals.

flad-ret, to. [*flòirœt*] (Gjern h.) vandret, mods. lodret.

fladskift, to. *flạrskyụt* (Lemvig) = flad.

fladtørv, no. *flạðtòrə æn* (Hanh.); *flattòrə æn* (Thy, Lild s., Agger); *flạrtörə æn -törə* (Vejr.); *flajtörə æn* = flt. (Mors; Vind s.) — flade, runde hedetørv (Lild s.); store gröntørv til dække (Vind); se tørv.

fladtørvstak, no. en stak af fladtørv; gåde: lep (lap) po lep å hunder law lep, endda et såmøj lep a ka fo å sæt po mi skenndbowwser, Sgr. IX. 134. 410.

1. flag, no. *flạq æn* = flt. el. *flaqər* (D., vestj.; Djursl., S. Herred, Åle, Tem); *flåq æn flåq* (Agger); *flạq i* best. *-i* flt. *flạq* best. *-ən* (Sams); *flaq et* = flt. (Søvind s., Århus); *flaq et* = flt. (Todbjærg ved Århus, Skader, Borris, Rkb. egn og nordligere), best. *flaqə* (Vens.); *flak et flak* (Åbenrå) = rgsm.; et flag må ikke hænge ude efter soldnedgang; thi så flager man for troldene, Kr. IX. 74. 788 (Kolding); i æventyret syr pigen et flag ud med mange bogstaver, J. M. 24; et flag, under hvilket han kunde sejle frit ud og ind i England, Sgr. IX. 180; jfr. htsk. flagge huk.; eng. flag; split-.

2. flag, no. *flaq è* (Vens.); *è flaq tørə,* en plads belagt med tørv; Mb. henviser til engelsk og skotsk dialekt ord: flag, græstørv, grönsvær; Aasen: flak, en skive med henvisn. til flekkja.

1. flage, uo. *flaụ -ər -ə -ə* (Vens.); klæderne fl—r om ham, sidder åbent og løst; jfr. Aasen, flaka, gå med åbne klæder; isl. flaka, gabe, åbne sig.

2. flage, uo.
flạq -ə -ət -ət (Søvind s.);
flaqər -ər -ət -ət (D.);
flåq -ər -əð -əð (Agger) —
sætte flag op; *hufår mon æ præst flaqər ida·ụ?* (D.).

3. flage, no. *flåq æn -ər* (Mell. Slesv., Fjolde) en byge, jfr. kule, skure, æl; Aasen flaga, stød, angreb, byge; holl. vlaag; mnt. vlage Sch. Lübb. byge; plt. flage, uvejrssky; Rietz 150 flaga, vindstød.

4. flage, no. *flåq æn flaqər* (Malt; Testrup); *flạq æn flạqər* (N. Sams) — 1) flade, dannet ved fletning af vidier, hvorpå malt törres i køllen, eller hvorpå strömper el. andet uldent töj valkes; risfletninger, der bruges ved ålegårde; gennembrudte træ- el. jærnplader i maltkøller (N. Sams); jfr. kølle-, skibs-, valke-. 2) *flạq* [*flak*] *æn* (Lejrskov v. Åbenrå) havelåge; se kålgård-. 3) *flak* [*æn*] (Als) hus af lægter til at skærme hyrder mod uvejr. 4) *flåq æn flaqər* (Agger) store snefnugge, gnister; *æ snẹ komər i stuụər flåqər* (D.); jfr. Aasen flake, isl. flaki hak.; eng. flake; mnt. vlake el. vleke Sch. Lübb., fletværk af grene; brand-, is-, sne-; vrag-.

flagetørv, no. *flaq-* el. *flaqtòrə æn* (Vens.) — 1) tynde og brede tørv til at dække tørvestakke med. 2) *flaụtörə* (Malt, D.) = mantørv; se flave.

flagger, no. *flaqər æn* (vestj.) en vild tøs.

flaggermus, no. *flaqəmus æn* = flt. (Søvind s.); *flakəmus æn -møs* (Sundv.) = rgsm.; vespertilio; får man hjærtet af en fl— tørret, syet ind i en klud og bærer denne under venstre armhul, så kan man vinde fra alle dem, man spiller

kort med, Kr. IX. 18. 165; jfr. trolddomskunsterne, Wigstr. I. 122. II. 140. 414; se frø; uglen har ingen lunge, storken har ingen tunge, og flaggermusen giver sine unger die (vestj.); jfr. Rochholz Kinderlied s. 226. 18; dens oprindelse Revue d. tr. pop. I. 120.

flagre uo. *flaqər -qrər -qrət* (D., vestj); ft. tf. *flaqərt* (Agger); *flaqə -rə -rət -rət* (Søvind s.) — 1) = rgsm.; *o flaqər tę ən,* fare afsted med noget; *dær ær sån æn flaqrən o dæm,* om börn, der gör megen stöj (vestj); se flage 2.; jfr. isl. flögra. 2) föjte omkring (Agger); se flagger.

flagreblæst, no. *flaqərblæst æn* (Malt) kaldes det, når vinden stadig springer om, som i tordenvejr.

flagrehat, no. *flaqərhat æn -hat* (Andst, Agger); *flaqəhat* (Søvind s.) — kvinders sommerhat, især under markarbejdet om høsten; den er i regelen syet af sirts på et skelet af spanskrörsböjler (Søvind); *æn flaqrə hat* (Rkb.) glds. mandshat med bred skygge; så smider han af sig æ pøger (pjalterne) og tager den store flagrehat af, Kr. VII. 100; Peder Svinedreng slog ud hans flagrehat, forinden var den med guldperler besat, Kr. I. 185. 19.

flagrehæl, no. *flaqərhæl æn* (vestj.) navn til en, som farer stöjende afsted; jfr. galflöjte.

flagrehætte, no. *flaqərhet æn* (D.) = flagrehæl.

flagret, to. *flaqərə* (vestj., vestslesv.) — 1) *æn gaməl fl— hat,* med bred skygge (vestj.). 2) vild, forflöjen, om piger: *du æ så fl—* (vestj., vestslesv.).

flagrevorn, to. *flaqəwòn* (Søvind s.) tilböjelig til at flagre, om klædningsstykker f. eks.; også figurlig: som har et flygtigt sind.

flagspætte, no. se flækspætte, -stær.

flagstang, no. *flaqståŋ æn* (D.); *flåqståŋ æn* (Agger); *flaqstòŋ æn* (Søvind s.) = rgsm.; stang til at hejse flag på; snoren: *flaqsnowə æn -rə* (Søvind).

flaj, no. se flad; uo. se flanre.

1. flak, no. *flak* (Vejr., Sall.) en ting har f—, når den sidder løst, hvor den skulde sidde fast, f. eks. et hjul i et navn; jfr. slop.

2. flak, to. *flak* (Agersk., Bradr., Holmsl.) = flad; træsko, klodser er *flak* (D.), når bederne er slidte af; *de leqər liq flak henað æ jor* (Malt), ganske fladt langs jorden; *flak wań* (vestslesv.) lavt vand; jfr. mnt. vlak, htsk. flach.

1. flakke, no. *flak* flt. (Fanø); *æ fl—,* de törre steder i havet ved ebbetid; se 2. flak.

2. flakke, uo. *flak -ər -ət -ət* (D.; Vejr.); ft. tf. *-əð* (Agger) — 1) = rgsm.; *han leqər å flakər gròw om* el. *omkre·ŋ.* 2) en ting *flakər* (Vejr.), når den har flak (se 1. flak). 3) vifte frem og tilbage, om flammen i et lys (vestj.); jfr. isl. flakka.

-flakkende, tf. se om-.

flakning, no. 1) flad grund; på ebben *blywər æn stuwər flaknəŋ tør* (D.); den flade strand (Agger). 2) *flaknəŋ æn -ər* (Lindk.) kaldes de störste pandesætter (s. d.), en slags sorte lerpotter; af dem går 2 til et tal, 40 til et snesetal; se flakring.

flakring, no. en slags sort jydepotte, afbildet Nyrop Dsk. Pottemageri s. 15 nr. 13 = flakning (?).

1. flamme, uo. *flam -ər -ət* (vestj.) = rgsm.

2. flamme, no. *flam æn -ər* (Vens.; vestj.) — 1) flamme af ild; stribe i træ (Vens.). 2) *æn gròw flam hiþ* (vestj.) stor udbredt hedemark; *æn flam så stowər, æn kan eț fo æn løst* (vestj.) om en stor avis; jfr. flænge, skrolle. 3) flammet sky (?): *syñjø·st flamər å kwiñklamər å får-ræsəl de æñəs mæ wań* (N. Slesv.); jfr. lat. flamma.

flammeret, to. *flamərə* (Agger) flammet, spettet.

flamsk, to. *flamsk* (Thy, Vejr., Rkb., Lild), også *flomsk* (vestj.) — 1) plump, grov, rask i munden (Rkb., Thy); kåd, om heste og drenge (Lild); rask til arbejde, mad, en karl kører for fl—, for hurtig (Thy); skære fl— i noget, d. e. uordentlig el. således, at man tager store flænger. 2) no. *i flamsk* el. *flamskər* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) grov, ubehövlet person; jfr. plumsk.

flamske, uo. *flamsk -ər -ə* (Vens.) at være flamsk el. göre noget fl—; det modsatte af at færdes adstadig (Lild); flamske med hovedet, om hesten, slå hid og did med det (Mors).

flamsker, no. se flamsk.

flamsket, to. *flamskə* (vestj.) plump, klodset; *æ spå æ så fl—.*

flamskning, no. *flamsknəŋ æn -ər* (vestj.) stort stykke; *han röw æn hijəl fl— a mi tröj;* også et stort stykke mark.

flandrik, no. *flandrek i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = flamsker.

1. flane, no. *flån* el. *flåni æn -ər* (Thy, Agger, Mors, Vejr.); *flani et* (Bj. h.) — 1) uformelig, skæv, uskön genstand, et skævt lerkar, en styg bred kvindehat. 2) flane, fjante, om kvinder; både om mand og kvinde (Holstbr.), *et sær flani* (Bj. h.); jfr. Aasen flan hak. el. flana huk., nysgerrig, tåbelig person; flanre.

2. flane, uo. *flòn -ər flònt flònt* (Vens.), *o flån uð* (vestj.) stå ud til siderne på en uskön måde, f. eks. om en tröje; *hun flònər òltir ætər di majfòlk* (Vens.), søger ved letfærdigt væsen at drage mandfolk til sig; *„haj rèñc å flòñc mæ Ælən“*, Grb. 6. 37; *ser å flån* (S. Sams) sidde og grine usömmeligt; jfr. Aasen, flana, løbe blindt hen; flannie, flanre.

flanehoved, no. *flånhòwə* itk. (S. Sams) grinebider.

flanevorn, to. *flåniwòrn* (Vejr.); *flañəvon* (Agersk.) — flanet, fjantet.

flanne, uo. se flanre.

flannehors, no. *flanəhås æn* (vestslesv.) en grinebider, om kvinder.

flanner, no. *flañər æn* (vestj.), *de æ reqtiq æn fl— i hiñ,* en flanet person; også to. (Sall.).

flannergås, no. *flañərgos æn* (vestj.) et forfængeligt kvindfolk.

flannerhorn, no. *flañərhwòn* (vestj.) alm. konavn til dyr, som har udstående horn; *flañhwònət, flañərhwònət* el. *-hwònərə* (D.); *flajhwònt* (Vens.); *flanhwònə* (Horn.), *flanərhuwənət* (Hvejsel), se flanre, krimmelhornet.

flannerhöne, no. *flañərhön æn* (Andst) en flanet kvinde, jfr. flarris.

flannerpotte, no. *flañərpåt æn* (vestj.) = flannerhöne.

flannie, uo. *flani -ər -ət* (Rkb.); *flanə -r -t* (vestslesv.) — le på en kåd og vild måde, om kvinder.

flannigrinne, uo. *flanigriñ -ər -ət* (Rkb.) = flanni.

flannike, uo. *flanek omkre·ŋ* (D.) = flante 2.; jfr. vannike.

flannikræmmer, no. *flanikræmər æn* (Rkb.) en person, som flannier.

flannipose, no. *flanipowəs æn* (vestj.) = flannikræmmer.

flanre, uo. *flañər -ñrər -ñrət* (D., Malt, Agersk.); *flaj -ər* [*flañc flañc*] (Vens.) — 1) stå skråt ud fra, som staverne i et kar, når åbningen ved bunden er mindre end ved mundingen; om vognfjæl, hjul, siderne i et trug, hornene på køer; *æ moqhawər flañərər få möj* (Andst); *æ von flañərər* (Agersk.), hornene. 2) *hun flañərər gråw om* (D.) = flanter; se 2. flane.

flanret, to. *flañərə* (Agersk.) — 1) om trug, vognkasse: med udstående sider; *ræt æn grem flanərə hat* (S. Hald) med bred, udstående skygge. 2) *æn flañərə tøs* (Hmr.) fjantet og overgiven.

1. flanse, uo. *flañs -ər -t* (Holstebro) om hovedtöj især, brede sig, stå ud; *dæñ kap sejər så sær å flañsər.*

2. flanse, no. *flañsi æn* (Holstbr.) — 1) en farende og skødesløs kvinde. 2) et stort uformeligt kar, el. en stor hat.

1. flante, no. *flañt æn -ər* (Agersk.); *flañt æn -ər* (Andst); *flanti æn -ər* (Holstebro) — flane, vild tøs; se gal-.

2. flante, uo. *flañt -ər -ət* (D., Andst); *go å fl— mæ nåwət,* daske om med det, uden at man tænker på, hvad man har i hænderne; *hun flañtər gråw om* (Andst) dadlende: færdes på en vild, upassende måde; *sej o flañt* (Rkb.) sidde og skabe sig; jfr. flanre.

flantehæl, no. *flañthæl æn* (Agersk.) en flanet person.

flantepotte, no. i tlm. *fo tiñtgrød i flañtpåt* (vestj.), egl. få lattergrød i töjtepotte, om en kvinde, som fniser usömmelig; se tintegrød.

flantet, to. *flañtə* (D., Andst); *flañtə* (Agersk.) — fjantet, flanet; *flañterij,* no.

flappe, uo. *flap* nt. ft. tf. *-ər* (Sall.) slobre, om for stort fodtöj; jfr. flabe.

flar, to. se flad.

flarris, no. *flaris æn* (Holmsl.) = flanner, sluske.

1. flase, no. *flås -ər -t* (Lemvig) være udtrådt, om skotöj, slobre om fødderne.

2. flase, uo. Mb. [*flas flas flast*] (Søndj.) være kåd, overgiven i latter el. anden adfærd, eft. Outzen; jfr. Rietz flasa, „vara

yr, lättsinnig, kåt"; flas no. Aasen, letsindigt mske.

flashæl, no. *flashæl æn* (D.) person, som går med slæbende fodtöj.

flask, no. *flask æn -ər* (Agger) en plask (s. d.) vand, pyt regnvand; *æ Hunflask* kaldes en lavning i Agger, der om vinteren står fuld af vand.

1. flaske, no. *flask æn -ər* (Vens., D., vestj., Sønderj.); *flask æn -ər* (Mors, Thy, Agger) = rgsm.; *nær æ flask æ tåm, hår a sjæl row* (vestj.): *æ flask snakər om ət* (sts.) ɔ: klukker; *„flaskən ìr i gu tjænər, mèn i skit håsboj"*, Grb. 246. 339; *„dèr wa en, dè be ku bòwt di hæ stej kòl ìj flaskən"*, Grb. 186. 15, der var ingen, der bedre kunde tumle disse stive karle end flasken; *slò sè tè flaskən* (Søvind) blive fordrukken; *de æ tar ålt, sånær som håsbons flaskər* (Thy); det anses som en styrkeprøve at kunne slå en trepægleflaske i stykker på et rugbrød (vestj.), det skal sjælden lykkes; „man kan ikke slæbe en flaske over gulvet uden at blive ked deraf", Sgr. VI. 236. 843: flasken bindes ved en meget fin tråd til vedkommendes blottede hals, så det volder smærte at slæbe den; i æventyret har duen en flaske med levendegörende vand under sin vinge, Kr. Ævent. 121; i æventyret er en flaske vin, som aldrig tømmes, Kr. V. 183, Kr. Æv. 266; jfr. Grimm März. II. nr. 93, Asbj. II. 160; en fl—, hvis indhold giver styrke, Kr. VII. 139, Kr. Æv. 336. 353, Thiele II. 229, Sgr. IX. 155, Asbj. I. 9. 24. 118. 140. II. 52, Arnason II. 285, Mhoff. 434, 439, Grimm März. I. nr. 60; når karlen har drukket af de tre flasker, kan han svinge sværdet, Gr. Gl. d. M. I. 213. II. 172, Sgr. VI. 84 flg.; en flaske kastet bagved frembringer et hav, Sgr. III. 203, jfr. Asbj. I. 57; jfr. htsk. flasche, mnt. vlaske Sch. Lübb.; mlat. flasca, ital. fiasca; glarvogn, lærke, pluddermund, skjæggemand; brændevins-, bæk-, kluk-, olie-, patte-, pægle-, sladder-, sten-, stolpe-, å-.

2. flaske, uo.
flask -ər -ət (vestj., Søvind s.);
flask -ər -əð -əð (Agger) —
å fl— bòn åp, opføde dem ved kjælp af patteflaske.

3. flaske, uo. *flask -ər -ə -ə* (Vens.; Andst) — 1) kløve, splitte, om træ el. töj; *de wel enc flask sæ* (Vens.) kløves lige. 2) *de flaskər et mæ hans arbe*, det lider ikke; *de vel et flask sæ*, ikke lykkes, falde i tråd (Andst); se 5. flaske.

4. flaske, uo. *flask -ər -ət* (Mds., Lysg.) flagre, slå med vingerne af udmattelse, når fuglen ikke kan flyve; *de henər å flaskər om æ kråp* (Holstbr.) dasker; jfr. Aasen flagsa, sv. flaxa, flagre.

5. flaske, no. *flask i -ər* (Vens.); *flask æn -ər* (Mors, Agger) — 1) bred splint af træ, som kløves ud; se 3. flaske. 2) kjortelflig (Mors), frakkeskød (Agger); *„rift!" så han, Nils Kås, di traj æ flaskər fræ hans kåwl* (Thy); jfr. htsk. flatsche hak., et stort stykke af noget; mhtsk. flatsche, sværd med bred klinge; Aasen flask, den brede side af noget; Rietz flask, åre i træ; kjole-.

flaskebarn, no. *flaskbòn è* (Vens.) barn, som er opammet med flaske; se 2. flaske.

flaskeæble, no. *flask-èvəl et -ə* (Søvind) = rgsm., et slags æble; [*flaskæfəl*] en agurk, cucurbita pepo, J. T. 296 (Tønder).

1. flasse, uo. *flas -ər -ət* (vestj.) — 1) *de flasər onər æ fæðər o ham* (D.) når i sølet vejr snavset kvasende giver efter; gærende dejg *flasər uð*, løfter sig over krukken; *han flasər te*, farer lige til, siges, når man i skynding spilder el. støder an. 2) *flasi -ər -əð* (Lild), le, fjase på en fjantet måde; *di halgal tøsər sejər å flasiər å griñər* (Lild s.).

2. flasse, no. *flas æn* (Holstbr.) en person, som farer lige på og derved volder fortræd, kaldes også: *flashæl* no., *flaswòn* to.

flatte, no. *flat æn -ər* (Løgstør) flad kurv el. kasse, hvori dejgen efter at være æltet i dejgtruget, slås op til brød; bruges også som kramdisk på markeder (Fleskum, Slet h.); nævnes J. Saml. VII. 73 „wdi spiiszkammerit"; jfr. flad.

flatting, no. [*flatəŋ æn*] (Mors) fladt land, flad grund i fjorden; se flad.

flav, to. se flov.

flave, no. *flaw æn* = flt. (Vlb., Agerskov, Bradr.) — 1) flade hedetørv; en våd fl— brænder bedre end en tör sten (Sønderj.) Mb.; en kalveknæet, skævbenet person *grawər flaw mæ de jæn bean å hokər he mæ de ant* (Vlb.) jfr. fifundørtig,

flagetörv. 2) ulden kartes op i *flawər* (Døstr. s.) store töjer, jfr. losser, skrupper. 3) *flawər* flt. klid; *tems flawər frå* (Vens.) sigte klid fra melet; *æn flaw*, enkelt klidskal, se hvede-; jfr. Aasen flogga, tyndt dække, hinde, isl. flaga, lag.

flavemåde, no. *flawmar et* (Vlb.) et mål at skære fladtørv efter, som man sender drenge i byen efter som narreærinde; jfr. messingståltråd.

flaveret, to. *flawərə* (Vens.) fuld af klid; *mipəlt æ fl—*.

flaveskytte, no. *flawskøt æn* (Thy) en person, der ivrig farer på (?).

flavespade, no. *flawspåi æn* (Andst) spade til at grave hedetørv med.

flavn, to. *flawn* (Lejrsk. v. Kolding) uden læ; *æn flawn gor, æ gor leqər fl—;* jfr. Rietz, flaken, åben, blottet; Aasen: gaa flakebringaa, gå med nøgent bryst; flaka uo., gå med åbne klæder.

1. flavs, no. *flaws i* (Vens.; Mors) en skødesløs og uordentlig arbejder.

2. flavs, no. Mb. el. flåjs, et uldskind el. den afklippede uld, sålænge den holder sammen (Sønderj.) eft. Outz.; jfr. htsk. flaus.

flavse, uo. *flaws -ər -əð* (Thy; Vens.) være uordentlig, jaske; *flawsəri·ʒ de* no.

flavseværk, no. *flawswærk* (Mors) skødesløst arbejde; den, som gör det, er *flawswðn* (Vens.).

flavske, uo. *flawsk -ər -ə -ə* (Vens.) være uordentlig i arbejde.

flavt, no. se flugt.

flavte, uo. *flawt -ər -ət* (Mds. h.) fare pludselig op, om heste; „flavte til", Mb. fare tankeløs på; jfr. flugt; nok også no. *æn flawt* (Sall.) vild pige.

flavtebasse, no. *flawtbasi æn* (Gjern h.) ustadig person.

flavtet, to. *flawtə* (Hovlsbj. h.) sky, farende, om heste.

flavtørv, no. se flagetørv.

fle, no. se føl.

flebber, no. *flebər è* best. *-ə* (Vens.) sludder, vås, vrövl; *wet do ehc hå æn skæləŋ får å hål det f—!* jfr. flab.

1. fledder, no. *de sluw fler* el. *flerər* (Holstbr.) det slog fejl.

2. fledder, no. *flerər æn* (Holmsl.); *æn lilə flerər smör,* så lidt smör, man kan skrabe over brødet.

fledderet, to. *flerərə* (Holmsl.); *fl— om æ moñ,* fedtet.

fleddertaske, no. *fleðərtåsk æn* (Agger) sladdertaske.

flede, no. *flę æn -ər* (Mors) flodholt på fiskegarn; jfr. Rietz fla, det samme; Aasen flaa el. flæa; flode.

fledføre, uo. i udtr. *læ sæ flækfør te jæn* (vestslesv.) ɔ: overgive sin ejendom til en for derfor at få livsvarigt underhold; jfr. gldsk.: i fled og fællig ɔ: i husstand, fællesbo med, se Kalk.; mnt. fletforink Sch. Lübb. „von flet (domus) ahd. flezi".

fledig, to. *flęrə* (Agerskov); *flörə* (Brader.) — om genstande, arbejdstöj, i mods. til plump: let og smuk, smal, fin; (alm. i Mell. Slesv.); jfr. plt. fledig; flödi gloss. til Quickborn, fleden uo. flyde.

fledre, uo. *flerər -ər* (vestj.) — 1) *de ska vær så let som æn ka flerər öwər,* om smör, så lidt som der netop kan kendes. 2) *fleðər -ðrər -ðrəð* (Thy, Agger, Mors) sladdre.

fleg, uo. se flæge.

fleg, no. *fleq* (Agger); *fljèq* el. *fleq è* = flt. (Vens.; Thy, Mors, også *flæq*); *fleq æn* = flt. (D.); *flè di* flt (Søvind); *flærər* flt. (N. Sams); *fleq æn* = flt. (Agersk.); *flæk æn* = flt. (Rkb., Vejr.); *flek æn fleək* (Brader.; Ang.) — forskellige bredbladede vandplanter nævnes sål.: Acorus, Sparganium, Iris, Typha; jfr. Rietz flä, blad af sparganium; S. Sverrig flägg, N. Sverrig flä, fläk, J. T.; se flæde Kalk.; pæk; blad-, gal-, guld-, stok-.

flegblomst, no. *flærblomst æn* (N. Sams) haveblomsten iris.

flegbusk, no. *æ fleqbosk* (Agger) en samling fleg, der for en menneskealder sider var på tangen sydfor Agger, hvor nu kun sparsomt klittag findes.

flege, no. *fleq æn -ər* (D.) = 4. flage 1.

fleglilie, no. J. T. 310, en plante iris pseudacorus, flælilie (Saxild), flæglilie (Ålb.).

flegrod, no. J. T. 278 = fleg (Tønder).

flegrose, no. *fleqrosər* flt. (D.) iris som haveplante.

flegskammel, no. *flèskaməl æn* (Søvind s.) sivskammel.

flegsko, no. *flèsku æn* (Søvind s.) sivsko.

flegtig, to. se flittig.

flej, uo. se flinne, fly.

fleje, to. se flere.

flejn, no. se flen.

flejstin, no. se flintesten.

1. flen, no. *flæn i* best. *flæn* flt. *flæn* best. *flæn* (Vens.); *flæn æn -nər* (Mors, Agger, Thy, Sall.); *flèjn* el. *flæn æn flænər* (Rkb.); *flen æn flænər* (Vejr.); *flin æn flin* (D.); *flen æn flen* (Agersk.) — gren på en gaffel, fork, greb, pen, ålesaks; den vinkelrette skærende kant på tørvespaden; de to krumböjede arme på ankeret; *„di swò, de war i flæn å fanən“*, Grb. 136. 8, de svarede, at det var en gren af fanden, jfr. Grb. 128. 52, U. Bl. I. s. 336, flen i smstn. af stednavne; jfr. isl. flein hak., modhage; gren, tand, tang; gaffel-, greb-, tørve-.

2. flen, no. *flen de* (Søvind s.) flint, kollektivt.

-fleneret, to. se fem-.

flens, no. *flens æn flens* (Thy); *fleňc i* (Vens.) — splint, i fingeren f. eks.; jfr. flis; også afhugget stykke træ, spån (Vens.); dybt sår (Agger).

1. flense, uo. *fleňs -ər -ət* (Rkb.; Agger) skære med store snit i noget, *fl— ij ət;* jfr. Aasen flinsa, flænge, rive el. skære noget op; mhtsk. flinse no. lap, som bliver tilovers ved tilskæring.

2. flense, no. *fleňs æn -ər* (Rkb.; Hanh.); *flæns æn -ər* (Thy) — et langagtigt sår (Rkb.); jfr. flire, flænge.

flensning, no. *fleňsnəŋ æn -ər* (Holstebro) — 1) et stort afskåret stykke. 2) et dybt sår.

flenspade, no. *flenspai æn -spajər* (Bradr.); *flinspåi æn -ər* (Andst); *flinspå -ər* (D.) tørvespade med vinkelstillet flen.

fler, se 1. fledder.

flere, to. *flijər fljæst* el. *fleəst* (Vens.); *flèjə flijəst* (S. Sams); *flijər fljèst* (Hmr.); *flijər flest* (Gisl. h., Hell.; D., *di flijəst*); *flejə flèst, di flejəst* el. *flèst* (Søvind s.); *flijər, fljæst* el. *fjæst, di fljest* (Agger) = rgsm.; *flejər eň; flejə gòŋ* (Søvind s.) ɔ: adskillige gange; *dèr æ flèst dræŋi,* men: *di flejəst òw dæm æ dræŋi* (sts.); *hår do et flijər kol?* (vestj.) mere kål; *di fljæst sò* (Vens.); jfr. isl. fleiri, flestir; mere.

flere, to. se fledig.

1. flerpe, no. *flærp æn* (Vens. — 1) instrument til at blæse i, der dannes af forskellige plantestengler, som rugstrå, skarntyde, fandens mælkebøtte el. lign. 2) en person, som har let ved at græde; 3) *lok mæ di flerp!* (Andst) hold mund!

2. flerpe, uo.

flerp el. *flærp -ər -ət* (vestj.);

flærp -ər -ə -ə (Vens.) —

1) blæse i en flerpe (s. d.) (Vens.). 2) smågræde, om börn, *hwa flerpər do får?*

flerrer, uo. se fledre.

flese, no. *fles æn -ə* (Tåning) unge af nat- el. skovuglen.

flest, to. se flere.

flete, no. *flet æn* (Holmsl. klit) en båd spids til begge ender.

fletning, no. *flætəŋ i -ər* (Vens.); *flæətni i* (S. Sams); *flætnəŋ æn -ər* (D.); *flætəŋ æn -ər* (Agger) — 1) = rgsm.; alm. 2) halmvisk, flettet, til træsko (Vens., S. Himmerl.). 3) den glds. hovedpynt, hvormed bruden smykkedes, bestod af en sort hue med påsyede perler (Sams); se mar-.

flette, uo.

flæt -ər -ət (D., vestj.);

flæt -ər flæt flæt (Agger);

flèt -ər -ə -ə (Vens.);

flèt -ə flèt flèt (Søvind s.)

= rgsm.; *flèt èn pisk, sit hoə* (hår), *èt pa syviskų; fl— mæ tow, trèj, fiə totə* (Søvind s.) flette med 2, 3, 4 strenge; fig.: tale, men vistnok kun om stygge ord; *„hąj bəjøňc å flèt åp òlc de lit war“*, Grb. 195. 11, han begyndte at tale, alt det, som ledt var; de flettede nogle slemme nogle af dem, Kr. IV. 230 ɔ: fremførte stygge eder; jfr. Aasen, isl. fletta, htsk. flechten; kneble, splidse.

fli, uo. se fly, flyde.

flibbe, uo.

fleb -ər -ət (D., vestslesv.);

fliv fliwər [*fliəv*] *flewə* (N. Sams);

fliəv flivə flijəv flevə (S. Sams);

fliv flivə flev flèvən (Søvind s.) —

flæbe, smågræde; jfr. Aasen, flipa, smågræde.

flid, no. *fliδ æn* (D.); *flir* (N. Slesv.); *fli æn* (Søvind s.); *flijδ æn* (Agger) = rgsm.; *han hå ģor sæj æn gråw fl— mæ ət,* alm.; se flittig; jfr. htsk. fleiss; mnt. vlit, Sch. Lübb.

flier, to. se flere.

-fliet, tf. se af-.

flig, no. *fliq* el. *fliq i fliq* (Vens.);

fliq æn (Søvind sj.) — den yderste spids af noget, *còwl-, skòwtfliq* (Vens.); jfr. isl. flík huk.; Rietz flik 1; pjag, flip; kjole-, tröje-.

flig-fleg, no. et navn i en besværgelse, Kr. VIII. 400: hjorten stander på heden og råber så såre: „flig-fleg haver slaget mig!“ det var ikke flig-fleg, men Hul-Karls broder.

1. flikke, no. pige; „flicken hun vred sine hændær ydi blod“, Sgr. III. 5. 2 (Sundv.) må være indkommet fra flicka, svensk.

2. flikke, no. [*flek*] *æn flekər* (Thy) neglerod; se skamflikker; jfr. htsk. flech.

-flikker, no. se kjedel-, sko-; flække; jfr. htsk. flicken, lappe, „einen fleck (lap) aufsetzen“.

flimre, uo. *flemər -mrər -mrət* (vestj., Agger) glimre, blinke, f. eks. om guldstads el. andet blankt; *flemərin* (Agger) flimren.

flims, no. *flems i* (Vens.) — 1) skind på mælk el. fløde; *dær æ månə flems i mjèlkən.* 2) en kælen person, flødeskæg.

flimsk, no. *flemsk i* (Vens.); *flimski æn* (Thy) — letsindig, fjasende person.

flimske, uo. *flemsk -ər* ft. tf. *-ər* (Vejr.) — 1) skære uordentlig med store flænger, i fødevarer, töj; jfr. flense, fliske, flæske. 2) *flemsk -ər -ə -ə* (Vens., Mors) fjase med pigerne.

flimskning, no. *flemsknəŋ æn* (Vejr.) et stort afskåret stykke af noget.

flin, no. se flen.

flin, no. i tlm. *de ær æn̈tən fliṇ hælər grịn* (vestj.); *fleṇ hælər greṇ* (Vejr.) latter el. grin; „*èn̈cən skal hon flèj hælə grèj, hælər hon (ròwən?) skal sto pijbòbən*“, Grb. 229. 10, siges, når alle kræfter sættes ind på noget; *æn̈tən ær ət flen̈t ælə gren̈t* (Røgen); meningen er: det er enten over eller under det normale; Kalk. har under flin tlm. stundom er det latter og flin, stundom gråd og grin; se flinne, grine.

flink, to. *fleŋk* el. *fleŋk* (vestj., D.); flt. *fleŋk* (Agger); *fliŋk* flt. *fliŋk* (Bradr.) = rgsm.; jfr. htsk. flink.

flinne, uo.
fliṇə -r -t -t (Agersk., D., Andst);
fliṇər -ər -ət -ət (vestslesv.);
flèj -ər flèn̈c flèn̈c (Vens.) —
le råt, utidig for at göre nar; *han serər ålṭir å fliṇər å tiṇər* (Agersk.); jfr. Aasen flina, le ad noget; flin.

flinse, uo. se flense.

flint, no. *flin̈t æn* (vestj.); *flæn̈t* (Agger); *flen̈c æn* (Vens.) — 1) flintesten, el. stoffet, hvoraf den er dannet; *så hoə som flin̈t* (Søvind); *flyw i flin̈t* (D.) blive overmåde vred, se flintesten; *så gaḷ som fyịr o flæn̈t* (Agger). 2) en bøsse, oprindelig de glds. med flintestenslås (alm.); jfr. mnt. vlins Sch. Lübb.; eng. flint.

flintegal, to. *flin̈təgaḷ* el. *flin̈trəndəs gaḷ* (vestj.); *flæn̈tə* el. *flæn̈təndəs gaḷ* (Agger) overmåde vred.

flintelås, no. *flin̈tlọs æn* (D.) glds. bøsselås med flintesten.

flintesten, no. *flin̈tstijən æn -stijən* (vestj.); *flèjstjèn i* best. *-stjèṇ* flt. *-stijən* best. *stjèṇ* (Vens.); *flin̈t-* el. *flin̈stin æn* (Søvind); *flæn̈tstijən æn* (Agger) = rgsm.; „3 tønne å $^{1}/_{3}$ pæl joe, æ o gu bonitet, wal dørket å gåt gjørr (gødet) mæ flinnstiæn“, Yuelb. s. 30, af en vrövleremse; „*så blywə Jølboi da så gal, de hàj spraŋ hèn i jènə flèjstiṇ*“, Grb. 134. 19; bjærgmanden blev så gal, te han sprang i ene flintestene, og det er dem, vi nu går og skærer vore fødder på, Kr. V. 287, jfr. VI. 39, Sgr. IV. 37, IX. 106, Gr. Ævent. I. 36. 40. 213, II. 92, J. K. 102, J. M. 10, Kr. Ævent. 57. 128. 184. 217, Gr. Gl. d. M. II. 185. III. 66; konen får fl— i betaling af bjærgmanden, de bliver til sølvpenge, Kr. IX. 227; når man har næseblod og tager en lille flintesten stiltiende op fra jorden og holder den i venstre hånds lille finger, så stanser blodet, J. K. 408. 1348; *dær ær iḷ i flin̈tstijən, mæn føst nær æ stoḷ komər* (vestj.); jfr. mnt. vlintstên, Sch. Lübb.

flintestensfrø, no. börn sendes i byen med det narreærinde at købe fl—, se messingståltråd.

flinthård, no. *flin̈thọr* (D.) = rgsm.;

flintomflæng, bio. i tlm. det kommer *flen̈c om flæŋ* (Vens.) klit klat; så lidt, så meget, uden orden.

1. flip, no. *flep* (Vens., Djursl.) drik, tilberedt af varmt øl, rom, æggeblomme, sukker; eng. flip.

2. flip, no. *flep i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *fleəp æn flepər* (Agersk.); *flep æn flepər* (Agger) — flig, hjörne af noget;

flip, halskrave = rgsm. (Agger); jfr. Aasen flipe hak.; hage-.

flir, no. *flir æn* (vestj.), *gi æn fl—*, fnise, småle.

1. flire, no. *flir æn -ər* (vestj.; huk. Vens.) en brasen. Aasen har med (?): flira, en fisk af brasenslægten; flitting.

2. flire. uo.

flijr -ər -ə -ə (Vens.); ft. tf. *-əð* (Thy, Agger, Mors, Lild s.);

[*fliri*] (Gjern h.) —

småle lumsk; *flijr è jèj; haj flijrə så swønt tçə* (Vens.); *flir i æ skæk* (Hmr. h.) le i skægget; jfr. Aasen, flira, småle; flinne, grinne, grine, skranne; små-.

3. flire, no. *flir æn* (Vens., Andst) et langt dybt sår, *skær æn fl—* (Andst); jfr. flense, 2. flirre.

flireskjæg, no. *flirskæk æn* (Hmr. h.) grinebider; = *flirbasi* (Mors).

firing, no. *flirəŋ æn* (Holstebro) — 1) en stor humpel mad. 2) et dybt sår; se 3. flire.

flirmes, no. *flirməs æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = flire.

flirom, no. *flijrəm* el. *flijrom æn* (Vens.) = 3. flire.

flirp, no. *flerp æn* (Holstebro) en snip af et törklæde el. töj.

1. flirre, uo. *fler -ər -ət flerət* (Agerskov, Brader.) om hvad der hænger løst og flagrer, bånd, hudstrimler, underklæder, der hænger ud; *di bån di hæŋər å flerər å flaqərər, æ skin de serər å flerər å dæn feŋər* (Agersk.); jfr. htsk. flirren, „lichtblitzen, auf und ab schweben“.

2. flirre, no. *fler æn* (D.) — 1) lang rift el. sår. 2) = fitte. Mb. henviser til plt. flirre el. flarre, Brem. Wb., et stort ar; Aasen flerra, huk.

flirris, no. *fleris æn* (Mors); *flèri æn* (Sall.); *flèris æn* (Vens.); *fløris æn* (Røgen s.) — tvær person, som vil drille; sluske (Mors, Thy, Sall., Røgen); måske også: lumsk person, Mb.

flis, no. *flics* el. *flijs i* flt. *flijs* (Vens.); *flis æn flisər* (Lild s.), flt. *flis* (Thy); *flis æn flisər* (Agersk.; Sundev.) — splint af træ; *a hår föt æn flis i min feŋər* (Lild s.); *han æjər it æn flis a æ går* (vestslesv.); *dæj, dær èr ålstèns å slek, fo flijs i sen tåŋ* (Vens.). 2) en slesk person (Vens.); jfr. Aasen flis, isl. flís huk.

flise, no. 1) *èn flis -ə* (Søvind s.) en flænge; skære en fl— i sin finger, rive en fl— i sin kjole. 2) *flis æn -ər* (D., vestj. alm.) firkantet stenplade; *han fæk æ flisər ilo'i* (Valsb.); *hålansk flisər* (Ribeegn) er porcellæns fliser til indlægning i vægge; jfr. htsk. fliese el. flinse, beslægtet med flis; gulv-. 3) flt. *flisər* (Rkb.) små brasener, se flire.

fliseret, to. *flisərə* (Vlb.); *flisərə* (Vens.) — 1) *æ gol vå flisərə* (Valsb.) belagt med fliser. 2) fuld af splinter (Vens.) om træ; se flis, flise.

flis-flas, bio. *fles-flas* (Holstbr.) *han komər f—*, når det nedtrådte fodtöj slobrer om hælene = floppende.

flisk, no. *flisk æn -ər* (Andst) et stort stykke af noget, måske mest om madvarer, *skær æn fl—*; jfr. flense, fløsk.

fliskbov, no. se flitsbue.

fliske, uo. *flisk -ər -ət* (Andst) — 1) skære uordentlig eller med en sløv kniv; *hwoda'n ær ət do fliskər i dæn bøst? Æn kan et fl— æn støk brø å mæ dæn knyw*; jfr. filke, flimske, flense, flæske, fløske. 2) göre kneb (?), se Kr. VIII. 288.

flisken, no. *fliskən æn* (Vrads h., Søvind s.) flig, skød på en kjole; se kjole-.

fliski, no. en som gör rævestreger, kneb (?); men han var en fl—, det var Djørup, Kr. VIII. 288.

flismælket, to. *flijsmjælkə* (Vens.) er en ko, hvis enkelte patter malker flere stråler.

flisneglet, to. *flisnæjlə* (Randers) med flis i neglene.

flisse, uo. i udtr. *han komər flisən* (D.) klaskende med fladt fodtöj; jfr. flasse, flis-flas.

flistre, uo. Mb. *flistər* (Haderslev egn) fnise (Sønderj.) eft. Outz.

flite, no. se flitting.

flitsbue, no. *flis-* el. *flisbòw i* (Vens.); *flisbòw æn -ər* (Rkb.); *fliskbòw æn -ər* (D.); *flisbòw æn* (Søvind s., Løgst.) = rgsm.; jfr. htsk. flitzbogen; mnt. flitz el. flitsch Sch., Lübb., pil.

flitting, no. *flitəŋ æn -ə* (Ry s.) en lille art brasen, lysere og med rødligere finner end den almindelige, se flire; Mb. har flite.

flittig, to. *flitə* (D.); *fleqtiq* (Agger); *fliti* (Søvind s.); *fletələ* (Bradr.) = rgsm.

fliue, to. se flydevåd.

fliv, uo. se flyve.

fljest, to. se flere.

flo, no. *flo* el. *fluwə æn* (vestj., S. Ho); *flòw æn* (Søvind s.); *floj æn* (Lemvig) — sted på hede, mellem klitter, hvor der står vand om vinteren, men om sommeren er grönt; pyt, dam (Lindknud, Mols); *flòw i* best. *-i* (N. Sams) kaldes de store vandhuller i Nordby bakker: Kastflo, Putflo, store og lille Flo; sammenstilles kan familienavnet Fløe i Vestj. (Hmr. h.); en vig af Horsens fjord mellem Vorsø og Haldrup mark hedder: *Dowəjflòw* (Søvind s.); i andre stednavne se U. Bl. I. 232; jfr. Aasen floe, isl. flói hak.; flod, flyd, fløde; ajle-, mødding-.

flo, no. se flod, flode, flåde; uo. se flå; gejr-.

flod, no. *flo æn floər* (D.); *floi æn* (vestslesv.); *fluwə æn* (Rkb.); *flòw æn* (S. Hald); *fluw æn* (Mols) — 1) flod i havet, modsat ebbe; *æ flo ær öwər, åp, iñ, komər, vəñər; æ flo stor ve æ lañ,* når bredden; *stor i æ lañ,* er over bredden; *slor o æ breŋkər,* er ved at løbe over; *ær hyw; de ær o æ flo,* ved flodtid (D.); også fig. *no lævər æ flo nåk öwər!* til den, som begynder at græde; spådom om en stor kommende flod, Sgr. VI. 184. 776, jfr. Mhoff. 129. 132 flg.; se ebbe, flo, flyd, flædevand, fløde, hav, vand, vesterhav; dag-, is-, spring-, synd-. 2) *flo* el. *flow* (Lindk.), *fluwə* (Rkb.) om oversvømmelse af åer el. ved regnskyl: *dær wå gråw flo, æ æŋ stor oñər flo* (Lindk.); *dær æ fl— fræ dæn jæŋ lañ å te dæñ nån* (Rkb.), når hele ådalen står under vand. 3) *floj* (Agger) den del af havbølgen, der skyller op på stranden; *hañ gik hijəl nijər i æ floj; dær leqər æn fjæl i æ floj, slæð dæñ åp;* jfr. Aasen flod; isl. flóð itk.; mnt. vlôte Sch. Lübb.; flåd.

flod, no. se flåde.

flode, uo. *flo -r* (D.); *floj -ər -əð -əð* (Agger) — 1) *de flor ve æ klåk sæjs, de bəgøñər o flo,* floden kommer; se fløde; *de æ ve o floj* (Agger) höjvandet er ved at komme; *æ haw flojər swær i då* (sst.) havet skyller langt op på stranden idag. 2) lade strömme over, bruge overflødig, frådse; *do skat da hælər eñc almejələ* (ligefrem) *flòj mæ ə* (Vens.).

flodfri, to. *flofrij* (D.) sted el. mark, som floden ikke kan nå.

flodgået, to. *fluwəgòwn* (Rkb.) siges om græs, som floden er gået over.

flodmog, no. *fluwəmåq de* (Rkb.) flodskarn; jfr. brøg, teg.

flodsid, to. *flò·si* (Vens.) om mark: flad, lavlændt.

flodskarn, no. *flojskør de* (Lemvig); *flåskån de* (S. Hald) = rgsm.

flodsted, no. *flòstè æn* (Rkb.); *flostè æn* (S. Ho) — et sid sted på eng eller hede, hvor vandet står; se flo.

flodvand, no. *flowañ* (D.) havvandet, som kommer ind ved flodtid.

flodvrag, no. *fluwəvraq de* (Rkb., Holstbr.) = flodmog; se vrag.

floj, no. uo. se flo, flode.

flojskør, no. se flodskarn.

flok, no. *flåk æn flåk* (D.; hak. Vens., Sams); flt. *flåkər* (Agersk., Fjolde); flt. *flåkə* (Søvind s.) — 1) = rgsm.; *æn flåk kyjər* (D.). 2) kuld börn; men især: et læg kyllinger (Agersk.); jfr. Aasen flokk, isl. flokkr, hak.; fåre-, røver-.

flokkes, uo. *flåkəs* ft. *-t* (Søvind s.) = rgsm., samles i flok.

flokkevis, bio. *flåkvis* (vestj.); *flåkəvis* (Søvind s.) = rgsm.

flom, no. *flom de* (Vejr., Thy, Mors, Sall.) — 1) frøhuse med frø i af hø, kløver, spergel; *hjøf—, kløwərf—* (Vejr.); jfr. brom. 2) totter af levnede græsbuske på marken (Holstebro); tæt græs el. moslag på mark el. mose (vestj., Thy); se fim. 3) skum på den kogende gryde, skummet på havet, den sydende brænding, se hav- (Agger); er det beslægtet med htsk. flaum, dun; fr. plume, lat. pluma?

flomme, no. *flom æn -ər* (vestj., Agersk., Elbo h.); *flòm æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.; ister i svin; i D. haves formerne: *blom, flom, plom; fjæt o flom* (Agger); jfr. mnt. vlome, Sch. Lübb., nyrefedt; flykke.

flonder, no. se flynder.

flopgræde, uo. *flopgræð -græðər -græð -græt* (D., Malt) hulkegræde.

floppe, uo. *flop -ər -ət* (Andst, vestslesv.); *æ træskər flopər,* slubrer om fødderne, når de er for store; også: *flop mæ əm; kom flopəñ; go o flop i æn par stuwər træskər* (Lindk.); „a græræ

så de floppe, Yuelb. 23 ɔ: tudskråler; jfr. flakke, florpe, slob.

flor, uo. se flode, no. flåde.

1. flor, no. *flǫr* flt. *di* (Vens.); *flǫə et* (Søvind s.); *flǫr et* (Agersk.) = rgsm.; et slags fint töj; jfr. htsk. flor hak.; måske af fr. fleur, blomst, lat. flos, har oprindelig været blomstret fint töj, se Weig.

2. flor, no. *stǫ i ful flǫr* (D.) = rgsm.; i fuld blomstring; jfr. fr. fleur, blomst, lat. flos.

flormel, no. *flǫrmejəl de* (Søvind s.) = rgsm.

florpe, uo. *flǫrp -ər -ət* (D.); *de flǫrpər om æ fæðər,* om for stort fodtöj, slubrer; se floppe.

flos, no. se flosse.

flosnål, no. *flåsnål æn* (Kalvslund, vestslesv.) stoppenål, jfr. uldnål.

flosse, uo. *flås -ər -ət* (vestj.; Vens., Andst); intrans. *de flåsər,* om træ, jærn, töj, hvad der lader sig slå el. løse el. slide i trævler; trans. *o flås æn lu,* strikke en hue således, at der dannes løkker ved hver maske, dette kaldes *æn flås* eller *flåsnəŋ* (vestj.); kante ved flosning (Vens.); jfr. Aasen flus, avner, skal, skæl på fisk; Rietz flåsa; isl. flosa, skal, skæl.

flosset, to. *flåsə* (vestj.); *flåsəre* (vestslesv.) om hvad der ved slid el. på anden måde begynder at trævles op; et reb kan være *fl— i æ ęñ.*

flossing, no. *flåsəŋ i -ər* (Vens.) en flosset kant om noget, f. eks. om en rød lue; jfr. flosse.

flot, to. *flåt* (D., vestj.) = rgsm.; som kan svømme; fig. *æn flåt kål* (D.) person, som pynter sig stærkt, giver mange penge ud; *de føst ær ålti de flårəst,* Sgr. I. 85. 327 (Lisbj. Terp), det første er altid det overflødigste, — om det hører herhen; jfr. htsk. flott, mnt. vlot Sch. Lübb.; vleten uo. flyde; flådig.

flov, no. se flo, flod, flue.

flov, to. *flaw* flt. *flaw* (D., vestsl.); *flòw* flt. *flòw* (Søvind s.) = rgsm.; *æn flòw smǫq* (Søvind s.); *flaw i æ pris* (D.) i dårlig pris; *flaw o skit təpa's* (D.) sulten og utilpas; *blyw flaw vę ət* (D.) blive beskæmmet, undseelig; *de wå flaw får ham* (D.); *de wa flòwt* (Søvind s.); *så flaw som æn huñ, dær ska ha pryql* (vestj.); se skide; jfr. htsk. flau.

flove, uo. *flaw -ər -ət* (D.); *æ væjr flawər aw te awtən,* om vinden, der lægger sig.

floven, tf. se flyve.

flovs to. se flugs.

1. flovse, no. Mb. und. flous; „kalkunske flouser" kaldes de velhavende sønderj. bønder, jfr. P. Foersom om Saml. af Dsk. Landskabso. s. 16.

2. flovse, no. *flòws æn -ər* (Agersk., Andst, Røgen s.); *dær gør do æn fl—* (Agersk.) en dum streg; *ha flòwsər i æ huwe* (Andst), *dær æ flòwsər i ham* (S. Hald, også Agger); jfr. htsk. flause huk.; kikser, kneb.

flovt, no. se flugt.

flue, no. se flo, flod.

flue, no. *flu æn -ər* (D.); *flow æn -ər* (Vejr.); *flòw æn -ər* (Fjolde, Sundv., Agersk., Andst, Mors, Søvind s., Hell. h., Hald h.; huk. Sams); *flyw æn -ər* (Vens., Thy, Agger) = rgsm., musca; *så tyqt som flywər* (Vens.); *drek sålæŋ wi ka si æn flòw epo æ wèq* (Mors); *a ska nåk hål æ flòwər å mæ, a ær eŋən atərmèjəskål* (Andst); *pas pǫ, flåwərn flywər et i di hals!* (Himmerl.) kan siges til den, der gaber, Sgr. X. 108. 294; *æ flywər sætər i æ kyð* (Thy) lægger spy; *bleñ flòwə* (Sundv.) kobræmser, jfr. anderser; *dær æ flywər i æ huwə o ham* (Agger) ɔ: underlige griller; spansk flue i gåden om rokken: *de lævər roñt i æ stòw som æ spansk flòw* (N. Slesv.); *var æ de dristəst i æ kirk? æn flu å æ præst si næjs* (Valsb.); jfr. Z. f. M. III. 194. 88; i æventyret er en flue, som ikke vil lade sig jage bort fra hendes næse, mærket på en af prinsesserne, Kr. VII. 268, J. K. 7; heksens døtre er i flueskikkelse, Kr. Æven̄t. 139, jfr. Asbj. I. 190; mange fluer om sommeren spår streng vinter; få fluer om sommeren dårlig rugavl næste år, Kr. IX. 20. 178—79; *Flòw ǫəs* nævnes et bakkestrøg (N. Sams); „Vinum fluer" i et stedrim, Sgr. VII. 237. 888 (N. Slesv.); vise om bræmsen og fluen, Sgr. I. 119; jfr. Aasen, isl. fluga huk.; blå-, bom-, gåse-, sommer-, spy-.

flueben, no. J. T. 32. 288, en havreart, avena sativa L. (Vens.).

flueklapper, no. se fluesmækker.

fluesmækker, no. *flusmækər æn* (D.) — 1) redskab til at slå fluer ihjel med. 2) = *fluklapər* (Valb.), en lille

kæp med et stykke pjalt i enden, hvortil er bundet et håndklæde, en pibe, lidt tobak og et stykke flæskesvær (Valsb.); tit medfølger et vers, f. eks.

„Stønner, puster, tærsker, sveder,
efter mus i stejlen leder!
vogt dig vel for fluer især,
fluesmækken har du her!"

el. „Nu bliver dagene törre,
så skal I plejlen smöre,
så skal I ta' en dram,
for så kan I ta 'et nok så stram!
Møs har vi ingen af,
ellers vi jer dem gjærne gav,
som kunde hjælpe jer lidt;
thi det kunde gjærne gjöres behov,
for nu skal I snart ud med æ plov!"
(vestslesv.)

fl— bringes af den, der får først optærsket, til naboen, at han kan törre sveden af sig med håndklædet, ryge i hviletiden og smöre plejlen, at den kan gå lettere; bliver overbringeren fanget, puttes han i vandtruget; se Feilb. Fra Heden s. 89; skikken kendes også i D.

fluesop, no. *flywsåp de* (Vens.) fluesvamp, amanita muscaria.

fluespy, no. *flywspij de* (Agger) spyfluens æg, der aflægges på kød.

fluevinger, no. J. T. 288 = flueben (Viborg amt).

flugs, to. bio. *floqs* (vestj., Agger); *flòws* (Vens.) — forstærkende tillæg, med betydn. altfor stor, altfor meget, hurtig, rask, *de gor fl—, han tal fl—, æn fl— kål* (Malt); *gi fl— får å æ kuwən,* altfor meget; *de ær få fl—,* for meget; *de æ fl— möj,* altfor meget (vestj.); *flus møj* (Lild s.); *haj lòbər så flòws,* så hastig; *haj æ flòws stuwər* (Vens.) altfor stor, *flòws tilə,* altfor tidlig (sts.); *„så flòws ha ə eñc go te får hær i betəbåns tij",* Grb. 109. 47, så overflødigt havde det ikke gået til for hende i hendes barndomstid; jfr. htsk. flugs; mnt. vloges Lübb. Walth.; Aasen har flus som bio. dygtig, rigelig; flugt; smlgn. flugt 1.

1. flugt, bio. hurtig; *han tål gråw floqt* (D.).

2. flugt, no. *floqt æn* (vestj.); *flòqt æn* (Søvind s.); *flòwt æn* (Vens.); *flòwt æn* (Hads h.); *fløwt* (Lønb., Agger); *flòwt eð* (Hell. h.; Løgst.); *flöwt æn* (D.); *flawt æn* (Åbenrå) — 1) flyven (alm.); *skyð æn fåwl i æ fløwt* (vestj.), også fig.: *a skøð ət i æ flöwt* (D.) ɔ: gjorde sagen af i en fart; *a tåw ham liq i æ flöwt* ɔ: ligesom han var ved at gå; *dær ær æn gråw fløwt o æ swanər* (vestj.) ɔ: der flyver mange svaner, de trækker stærkt; *han tow ætər hans hat, da æn war i fløwt* (Agger); *ska do no te fløwt ijæ·n?* (sts.) skal du nu på farten igen; også om heste: *sekət flöwt dæñ taw!* (Tåning) ɔ: et pludseligt spring; *i æn stuwər flöwt* (Havbro s.) i stor il; *de æ svær dæj flòwt dær ær å jær, I ojər* (Vens.) hastværk; se aften- mørknings-, måne-, pommer-, sand-, ud-. 2) flöj på hus (Vens.). 3) *flokt æn* (Valsb.) fjervinge; jfr. flunk. 4) et hurtigt tag i et arbejde; *han kam å ga è swær flòwt* (Løgst.). 5) *han tò floqtən* (Røgen) ɔ: løb sin vej. 6) i flugt med ɔ: i samme retning som; *de ær it i floqt* (S. Hald; Hvejsel). 7) den svange del af kornet, skaller o. desl., som viftes bort i møllen (D., Varde), se boghvede-; jfr. htsk. flucht, mnt. vlucht Sch. Lübb.; flygtig; sand-.

flugte, uo. i tlm. som: *de floqtər it* (S. Hald) ɔ: det er ikke i samme retning som noget andet.

flugtebasse, no. *flòwtbasi æn* (Tåning) om heste: en, som gör pludselige spring.

1. flunk, to. *æn floŋk jæn* (S. Sams) en stadselig klædt pige; se funk.

2. flunk, no. *flòŋk i* (S. Sams); *æn fl—* (N. Sams) en stor mellemmad.

3. flunk, no. *floŋk æn -ər* (Fjolde) fjervinge; jfr. flugt 3; plt. flunk, vinge Schütze I. 325.

flunke, uo. *floŋk -ər -ət* (D.; vestj.) — 1) blusse stærkt op, om ilden; *æ il floŋkər* (vestj.); skinne stærkt, om smykker. 2) *floŋk sæ* (Vens.), om arbejde, flaske sig, lykkes; jfr. gldsk. flunke, Kalk.; plt. flunkern Brem. Wb.

flunkende, to. i udtr. *spliñər floŋkəñ nyj* (D.); *floŋkəñ nèj* (Hmr.); *floŋkəndəs* el. *floŋkəri nyc* (Vens.); *floŋkə nyj* el. *floŋkə fyjrə nyj* el. *floŋkəndəs nyj* (Agger); = ganske ny; *floŋkəñ stås* (gld. D.) glimrende stads.

flunkere, uo. *floŋki·jər -ər -ət* (Lindknud s.); *de ka et nøt o blyw ve o fl—, æ pæŋ ka et slo te,* slå stort på.

flurre, uo. *flur -ər -ət* (D.) blusse,

om ilden, vel egentl. om den lyd, den blussende ild frembringer; se flå.

flus, bio. *fluws* (Vens.) [vælde] strömmende, spröjtende frem; *de kam så fluws;* se flugs, fluse.

fluse, uo.

fluws el. *flus flusər flust flust* (Vens.);
tf. *flust* (Thy);
flus flus flust flust (D.) —

strömme ud med fart, som vand af en åbning, blod af et sår; *de flust uw som mæ ku ta tapi å æn tąj* (Vens.) det susede ud som man kunde tage tappen af en tønde; *wåńc kam fluwsi* (sts.) vandet kom strømmende.

flusmælket, to. *fluwsmjælkə* (Vens.) om koen, som slipper mælken hastig og i store stråler.

fluster, no. Tidsskr. for Fiskeri 1869. IV. I. p. 49 anm., ubekendt fisk.

fly, uo. no. se flyd, flyde, flyve; no. se flöj.

1. **fly**, uo. = flygte; *„di mat wėj təbaq å flyj åp è Aqəsbårə te“*, Grb. 166. 15, sagtens fremmedord.

2. **fly**, uo.

flyj -ər flyj flyj el. *flyjð,* også: *flij -ər flij flij* el. *flijð* (Agger);
flyj -ər flyr flyn (Vejr.);
fly -ər fly fly el. *flyən* (vestj.; Elbo);
fly el. *flyəð* (Mors);
fly -ər fløjəð fløjəð (Hmr.);
flėj flėjə flėjət flėjət (Silkeb.);
flij -ər el. *flicər flij* el. *flæj flij* el. *flæj* (Vens.), også: *flyj -ər flyj flyj;*
fli fliər fliəð fliəð (Thy, Hell. h.);
fli -ər fli el. *flit fli* el. *flit* (Agersk.; Bradr.);
flėj -ər flėjər flėjər (Fjolde); tf. *flėjən* (v. f. Ang.);
fli -ər fli fli (Ang.) —

1) fly (vestj.), fli (Vens., Thy, N. Slesv.) at række; *fly mæ æn dålər, fl— jæn hån,* række hånd; i Sønderj. bruges i stedet at lange el. række; *fly mæ æ fårk* el. *fly mæ vę æ fårk* (Andst) ræk mig; *„jormorən fli hæ te fòr“*, Grb. 2. 20, jordemoderen rakte hende til fader; *„di skul flis no å bəstel“*, Grb. 93. 81, de skulde skaffes noget at bestille; *fly hyjəð òp* (Lild s.) stikke høet op. 2) *fly jæn hen,* udstyre en brud; *fl— jæn uð,* berede en død til jorde (vestj.). 3) lave, sætte istand, reparere; *fli æ væj, æ klæər* (M. Slesv.), også om åndeligt arbejde; *flėj æ ęr* (Fjolde) tilberede maden; *han flėjər o^a^ æ vuən* (sts.) han reparerer vognen; *de æ gråw som di fli ham* (M. Slesv.) tilredte ham, tog hans penge, især i kortspil. 4) fly sig, tilsøle sig; *flöj sæ; do flöjə det pōən tòw* (S. Sams) du tilsøler dit pæne töj. 5) *fli jæn aw* (N. Slesv.) tilrede en ilde; *han æ slem fli aw,* ilde tilredt, f. eks. af sygdom; *fli jæn aw mæ æ moń* (D.) skælde en ud; *han flėjər sæ hæslə aw* (Fjolde) tilsøler sig stygt; afjaske, medtage f. eks. om heste; *flėj ywər styr* (Fjolde) sætte overstyr; jfr. Aasen fli; mnt. vlien el. vligen, Sch. Lübb., ordne; plt. fleen, fleien, Schütze.

flyd, uo. se fløde.

1. **flyd**, no. *flyr æn* (syd f. Ribe) et kort vandløb, der går ud i havet, med brak vand (Hvidding s.); en vandpyt, mosehul på marken (Emmerlev); *æ fly* nævnes i Lyngb. saml. som navnet på en eng i Bovlund, som jævnlig står under vand, når vandfløde indtræffer; *æ fly* (vestslesv.) lav mark, eng, hvor vandet flyder over; jfr. flo.

2. **flyd**, no. [*fly*] (Råbjerg, Vens.) tran, som brugtes i de glds. tranlamper; se flåd.

1. **flyde**, no. *æ flyðə,* vistn. flt. (Andst); *æ flyðərə* (Hveisel) — tangen, hvori langvognen fæstes med nagle.

2. **flyde**, no. *flyð æn* (Thy) sluseværket, hvorigennem vandet flyder ind under hjulet på vandmøllen; jfr. flødgyde, omløb.

3. **flyde**, uo.

flyð flyðər fløð fløt (D., Andst, vestj., Hvejsel, S. Hald h.);
flyr flyrər flør fløt (Vejr., Sem, Agerskov, vestslesv.);
flyð flyðər fløð flöt (Mors);
flyjð -ər fløð flöt el. ft. *flöt* tf. *flöt* (Agger);
flyr -ər flør flöt (N. Sall.);
flyð -ər flöð flöt (Ræys, Lild s.);
fly flyər flö flöt (Vens.);
flyð flyðər flöð flöt (Støvring h.);
fli fliər fleəð flåt (Tved s.);
fli fliər fleə flåt (N. Sams);
fly flyə flyə flåt (S. Sams);
fly flyə fløə flåt (Ginnerup ved Grenå, Halling);
fly flyə el. *flyðər fløə* el. *fløəð fløt* (Gimming);

fly flyə fløi flåt (Søvind s., Linå, Tåning), tf. *flåt* (Røgen); måske *flåjən* (Ås);
flyð flyðə fløð flåt (Gylling, Hads h.);
flyə flyrə flø fløt (Åbenrå);
flyt flyðər flyər flåt (Fjölde), se Lyngby Sj. Sprogl. s. 106. —
1) svömme på vand, drive, alm.; *de leqər o flyðər o æ wań* (D.); fig. *æ pæŋ flyðər iń te dæm a lot dör* (Lindkn.); *læ æ pæŋ flyð o æ feŋəræńər* (sts) være ødsel; *skamlər å træsku å knyw lo å fløi rdńənom å gwdlət* (Søvind s.) ɔ: lå i broget forvirring; *dè lèqə å flyə te dl lań* (sts.) ɔ: ligger i uorden; også: *æ mai flyər mæ vań* (Sundv.) engen er oversvömmet af vand; *flyjðin* (Agger), flyden. 2) strömme ud af et sår, om blod, materie; *æ blo flyðər* (Lindk. alm.); *de flyər dw sørət* (Søvind s.) om materie (pus); jfr. flåd; se Aasen, isl. fljóta; mnt. vleten Sch. Lübb., htsk. fliessen.

flydegræs, no. *flyðgres de* (vestj.; Thy, Mors) — *flògrèjs de* (Vens.) navn til græsarter, som vokser i vand, især mannasvingel, glyceria fluitans M. K.

flydevåd, to. *flywuə* (S. Sams); *fliuwə* (N. Sams) — drivvåd.

flyding, no. se fløding.

flydvalle, no. se flødevalle.

flygji, no. se flødgyde.

flygtig, to. *fløwtə* (Rkb.) hurtig og farende i sit væsen; *flyqtiq i hińə wæsən* (Løgst.); se mnt. vluchtig, Sch. Lübb.; flugt; fram-.

flyhus, no. se flöjhus.

flykke, no. *fløk* flt. (Rkb.); *fløkər* flt. (Vrads h.); *flæk* flt. (Holstbr.) — flommen i svin, jfr. isterflække, nyrefedt; se Aasen flykkja huk., skinke; isl. flikki, kødstykke, eng. flitch; mnt. vlike Sch. Lübb.

flykkie, uo. *hun flykiə ham sd il* (Røgen) kradse, rive huden i stykker; *han æ liq dwəflykit* (sts.) han har fået huden revet i stykker; ligeledes Århus egn; = flå, flække?

flynder, no. *flønər æn* (Hell. h.); *fløńər æn* = flt. (Vejr., Thy, Mors, Agger); huk. (S. Sams); *fleńər æn* (N. Sams); *flqjər æn* = flt. (Vens.); *flońər æn* = flt. (Rkb.); *flońə æn -rə* (Søvind s.) — en art fladfisk, Rhombus; *trèj flońərə* (Søvind s.) ɔ: fange flyndere på lavt vand ved at sætte foden på dem; jfr. Aasen flundra huk., ligeså sv.; eng. flounder, isl. flyðra; bakkeskulde, skulde; sand-, skrifte-, thing-.

flynderbyg, no. *fløńərbyq* (Thy) en bygart, hordeum zeotricon L., se byg.

flynderhæg, no. *fløńərhæq æn* (Vejr.) en kort stang med en krog på enden, hvormed fisken gribes fra garn (el. krog) og kastes hen i båden.

flyndernet, no. *flońərneð æn* (Lönb.) = rgsm.

flynderpig, no. Mb. under prikke; = flynderpregl.

flynderpregl, no. *flońərpreql æn* (Rkb.) et redskab med flere spidser til at stikke og således fange flyndere; jfr. pigalk, prege.

flynderskind, no. i tlm. *han far astè'j som fańən i æn flońərskiń* (Rkb.); se verden.

flynderslæb, no. *fløńərslæð de* (Agger) flynderslim; se slæbber.

flyndervåd, no. *fløńərwouj æn* (Agger) = rgsm., garn til at fange flyndere i.

flyr, no. se flyd; uo. se flyde, fløde.

flyring, no. se fløding.

flyt, uo. se fløde.

flyt, no. *fløt æn* (Andst) = *fløtnəŋ*; *hwomańə fl— for di om daw?* hvor tit bliver de flyttede, om kreaturer; *vi gor æn guwə fløt* (vestj.) fik en god ejendom, plads, da vi flyttede; *fo æn guwə fløt* (vestj.) om døden: blive salig; boskab, som flyttes, *for æn støð i hwær fløt o tåw i som* (vestj.); *hań fæk fløt ewər æ boń* (Agger); *haj fæk fløt åjə sæ* (Vens.) ɔ: han kom afsted i en fart (s. d.); om en, der har tykke kinder, kan siges: *haj hå jor è fløt* (Vens.), forblommet udtryk, hvormed menes: han har flyttet rumpebalder til kinder; se mandags-, natte-.

flytte, uo.
fløt -ə fløt fløt (Søvind s.);
fløt -ər -ə fløt (Vens.);
fløt -ər fløt fløt (D., Agger) —
1) trs. lade noget forandre plads, *fl— kre, kyjər, for, hæst* (vestj.); *do fløtər ndk!* forblommet udtr. til den, der enten skultrer sig el. føler om sin hals efter utöj; i Vens. siges: *ja, fløt di stuwər, de di betə ka kom te!* — *bliw fløt o æ boń* (Andst) om kreaturer: flyttes andensteds hen; i trusel: *vel do et fløt å før dæ væk, så — !* (Andst); *do ka æjsən tråw,*

te a ska fløt dæj! (vestj.); *a ær et te o fløt mæj* (D.) siger gamle; *a æ te å fløt mæ uden å skil að*, Kr. IX. 247. 2; *fløt æ handel* (D.) forlade den købmand, man tidligere har handlet med, og gå til en anden; *fløt jæn åp* (vestj.) sætte en på en höjere plads. 2) intrs. rejse bort, skifte, om tjenestefolk; *fløt i* el. *å æ tjænəst* (vestj.); *a ska fløt te majdaw* (sts.); man skal ikke flytte på en mandag (s. d.); ankommen i en ny tjeneste, skal man som det første arbejde lægge en tørv til ilden, så skal det gå en godt; man skal ikke flytte i tjeneste, mens det forrige tyende endnu er der, der skal være et slip imellem, Kr. IV. 386. 433-35; *fløt in* el. *uð* (vestj.) flytte ind el. ud af en bolig; *fløt frå æ smæj* (D.) gå fra smeden med sit arbejde; ofte om døden (Sall.); jfr. Aasen, isl. flytja; plt. flütten, Schütze.

flyttedag, no. *fløtdaw æn* (D., vestj.); *flòtdaw æn* (Søvind s.) — den dag, tjenestefolk flytter i el. fra tjeneste, 1ste Maj, 1ste Novb.

flyttefærd, no. *fløtfar* el. *-fårt* (D., Andst) i tlm. *han fæk fl—,* blev jaget bort = *fløtsjåw* (Andst).

flyttegilde, no. *fløtgil æn* (D.) = *fløthòtə* (Malt, S. Jyll.) gilde, som göres for dem, der hjælper til ved flytning; gildet, som en tilflyttet mand gör for sine nye bysfolk, kaldes også således.

flyttegods, no. *flòtgòs*, glds. *-gwòs de* (Søvind s.) = rgsm.

flyttehyrde, no. [*fløthjor æn*] (vestj.) hyrde, som er antaget til at flytte töjrede kreaturer; jeg tjente der i gården for fl—, Kr. VI. 130, Sgr. III. 191. 41.

-flytter, no. se ud-.

flyttesager, no. *fløtsaqər* flt. (Vens.) flyttegods.

-flyttet, tf. se om—.

flyv, no. se flue.

flyve, uo.

flyw -ər flöw flöwən (D., vestj., Agger, Mogenstrup, vestsl.), tf. også *flöwən* (Skyum, Lødderup, Ræws);

flyw -ər flòw flòwən (N. Sall.), tf. *flòwən* (Lild s., Hell. h.);

flyw flywər flòw flòwə (Smidstrup, Bjærgby, Vens.), tf. *flòwən* (Åby, Vens.; Havbro s.);

flyw -ər fløw fløwən (Fur);

flyw flywə fløw flòwə (?) (Ginnerup v. Grenå);

flyw flywər flöw flöwən (S. Hald h., Støvr., Falslev, Bjerring, Rødding, Nörl. h.);

flyw flywə flöw flöwə, æ flöwən (S. Sams);

fliw fliwər flew [*flewən*] (N. Sams);

fliw fliwər flew flåwən, æ flewəð (Tved, Mols), tf. *flowən* (Ålsø);

fliw -ə flew flewən (Uth);

fliw fliwə flæw flæwən (Vejlby v. Fredericia);

fliw -ə flew flewən (Øst. Starup);

flòw flòwə flòw flòwən (Søvind s.), tf. *flòwən* (Saxild, Linå, Dover, Røgen, Tåning);

fløw (!) *fløwə fløw flòwən* (Gylling, Hads h.);

flyw -ə flåw flåwən (Bjært);

fly flyrə (?) *flöj flöjən* (Åbenrå);

fly flywər flöj flöjən (Ang.), nt. *flyər* (Emmerlev, Østerlygum, Rapsted, Bradr.);

fly flyər fləj flöjən (Egebæk);

flyw -ər flyəw flåwən (Fjolde) — 1) bevæge sig i luften, alm. = rgsm.; *dær flöw æn fåwl åp* (D.) en fugl flöj af reden; „di kuler fløw så tyk som smol“, Blich. Bindst.; ingen fugl kan flyve om dig, Sgr. IV. 31 ɔ: forbi dig; når man drikker hjærteblodet af tre frugtsommelige kvinders fostre, kan man flyve, Kr. III. 121; der behøves tolv, Kr. VI. 109. 2) göre noget ilfærdig, bevæge sig hurtig; *haj flywər ij ə som haj wa gal* (Vens.); *flyw!* løb i en fart! *han flywər ij əð som æn huň i hijəð grøð* (Mors); *han flywər omkre'ŋ som nåwər tar pjalt* (Andst); *han flyər ront som æn loərt i æn pegpåt* (Åbenrå); *de flywər i' ham som æn lot i æn såwndæjn* (vestj.); han hugger skrald te hele slottet rystede og så flyver de forbi som et stjærneskud, Kr. V. 304 ɔ: kører i flyvende fart; *han skøi aqəhŏnsən li tè di flòw* (Søvind s.) ɔ: både: med voldsom virkning og: uden at træffe. 3) *flyw åp* (D.) börneleg: alle sidder rundt omkring et bord og banker i det; A. råber op; når A. nævner et flyvende dyrs navn med tilföjelse: „flyv op!“ f. eks. *kråq flyw åp!* skal alle slå hænderne i vejret, men er det et firføddet el. krybende dyr, må ingen göre det, f. eks.

ku, flyw åp! tuš, flyw åp! den, som forser sig, giver pant; jfr. Aasen, isl. fljúga.

flyve-af-rik, no. *æn flyw a' rek* (vestslesv.) ungt, løst kvindfolk.

flyvefærdig, to. *flywfarə* (Vens.); *flyfærə* (Agersk.); *flywfærə* (vestslesv., Agger) — 1) om fugleunger, også om börn, der er store nok til at forlade hjemmet. 2) om en person, der er ved at gå fallit, jfr. flådig.

flyvegal, to. *flywgal* (vestj., Thy, Vens.); *fliwgal* (Andst); *flygal* (S. Jyll.; Vlb.) — 1) om en, som let og voldsomt bliver vred. 2) skal også være navnet på en galop, en dans (vestj.).

flyvegalopper, no. *flywkalopę'r* (D., Andst) — 1) bitterost, „den flyver af brødet, når den er på mellemmaden med tilmarks". 2) = Rendsborger marsch (s. d.), d. e. diarrhé.

flyvegigt, no. *flywjæqt de* (Malt); *flèwjèqt æn* (Søvind s.) — farende gigtsmærter.

flyvehast, no. *flywhast æn* (Rkb.), *de gor vi i æn fl—,* vi skyndte os med at göre det.

flyvehjort, no. Mb. et insekt, eghjort, lucanus cervus (Sønderj.).

flyvehul, no. *flywhwòl æn -hwòlər* (D.) på bikuben, se flöjtehul.

flyvehæl, no. *flywhæl æn* (D.) farende, föjtende person.

flyve-iling, no. *flywileŋ æn -ər* (vestslesv.) byge, som driver hurtig forbi.

flyvekat, no. *flywkat i* (Vens.) en person, som er rask til arbejde, vel også som er farende i sit væsen.

flyvekuller, no. *flywkulər* (S. Hald) en hestesygdom.

flyvemol, no. *flywmål æn -målər* (vestslesv.) = flyveiling.

flyvende, tf. *vær flywəñ i ət* (vestj., Mors) være farende, fremfusende.

flyvende rytter, no. „den fløwin rytter" er et genfærd, der rider med en død mand i sækken foran på hesten; den døde er en krybeskytte, der blev truffet på fersk gærning og skudt af skytten på Mattrup, „den røeh hund"; se fortællingen derom, Jyd. I. 39. 1; jfr. Odins jæger.

flyvende tækkemand, no. *flèwəñ tækimañ* (Søvind s.) kaldes tækkemanden, når han under sit arbejde står på en tækkestol, der ved hager kan hænges fast på lægterne og flyttes; sædvanlig bruges et lad, jfr. vagt; se flyvetækker.

flyvemyre, no. *flywmyr æn -ər* (vestslesv.) myre med vinger.

flyvenyt, no. bysladder, i tlm. *flywnyt æ tit lywnyt* (vestj.).

flyvepølse, no. *flywpøls æn -ər* (Mds. h., Støvr. h.), pølse af lever, lunge og hjærte; hvoraf navnet? jfr. lungepølse, mosbånd, tønderpølse.

flyverend, no. stærk kørsel; „i de hæ flyurænd æ wi da rå (snart) we kerken", And. Bars.

flyverön, no. en rön, som er grot ud i toppen af et andet træ, den er særlig virksom mod forhekselse; da den ikke vokser på jorden, har heksene ingen magt over den; skal den ret være virksom, må den afskæres Kristi Himmelfartsdag, J. K. 172. 65 flg.; den sættes over dören for at hindre hekses adgang, Kr. VI. 380. 262; sættes som told i et hul, Kr. IV. 358. 122; hindrer forgörelse, II. 123. 2. IV. 400. 479; indsat i kærnestaven skaffer den smör, Thiele Overtro nr. 242; med flyverön i hånden signede bonden sit hus Valgborgdag, sts. nr. 133; bindes sammen med kirkegårdsmuld på forheksede kreaturer, J. Saml.[2] I. 47; jfr. Andersen Fra Planternes Verden s. 93 flg., Wigstr. I. 178. 200. II. 411; se rön, Valborgdag.

flyvesand, no. *flywsåñ de* (vestj., Lild s.) = rgsm.; *næ woeñ for fat i flywsåñəð* . . . (Lild s.); hvorledes fl— er opstået ved skovenes ødelæggelse og ved en tyrs (s. d.) roden se Thiele II. 36 flg. 257; jfr. Mhoff. s. 127. 168.

flyveskaft, no. *flywskawt æn* (Thy) = flyveskytte 2.

flyveskytte, no. *flywskøt æn* (vestj.); *flywskyt æn* (Thy); *flywskøt i* (Vens.); *flèwskøt æn -ə* (Søvind s.) — 1) = rgsm.; brugelig ved væven, alm. 2) en farende person; et uroligt barn (vestj., Thy, Vens.).

flyvespring, no. *flywspreŋ è* (Vens.); *flywsprøŋ æn* (Lönb.) — galop; *„haj kam lèbi baqètər hær i jit flywspreŋ å ha i hål"*, Grb. 11. 76; han sætter sig på hesten, vinker farvel med hånden og sætter afsted i flyvespring, Kr. VII. 131.

flyvespringe, uo. *flywspreŋ -ər -spraŋ*

-sproŋən (Vens.) ride i galop, fare afsted i stor hast.

flyvespringende, bio. i tlm. *hąj riər flywəspreŋənc* (Vens.) alt hvad hestene kan løbe, i galop.

flyvetækker, no. *flywtæḳər æ* (D.) navn til stormen; se flyvende tækkemand.

flyve-æl, no. *flywǫl æn -ǫl* (D.) = flyveiling.

flyvtil, no. *flywte' æn* (Andst) navn til småbörn, som er rivende og farende i deres væsen.

flyvue, to. se flydevåd.

flæ, no. se fleg, føl.

flæbe, uo.

flæ̨b -ər flæbt flæbt (Thy), ft. *flæbt* (Agger);

flæ̨b -ər el. *flæbər flæ̨bt flæbt* (Vens.);

flæ̨v flæ̨fər flævt flæft (Salling) — græde (s. d.); „ja, seer haj, muer flæber, å der æ bo ætter præjsti, så de æ nåk ræhn galt; å så ga haj sæ osse te å flæhb“, To Nov. 20; også Randers, Grenå; jfr. flibbe; se Kalk. flæb, mund; Rietz fläbb.

flæbekande, no. *flæ̨bkąj æn* (Vens.) kaldes også: *flæ̨bpåt æn* (Vens.) en person, som er grædenem.

flæbekjæbe, no. *flæ̨bkæ̨v æn* (Mors) = flæbekande.

flæben, no. *flæ̨bi è* (Vens.); *flæ̨bin* (Agger) = rgsm., græden; Grönb. har: „*dæ blèw èn flæbən*“ (117. 24), dette er dog sagtens enten skriv- el. trykfejl; se flæbe.

flædevand, no. *flæ̨wań* (N. Sams) höjvande, flod; jfr. flæ V.S.O., flod; flæ, flø Kalk.

flæg, no. se fleg.

1. flæg, no. 1) i udtr. *hæq o flæ̨q ær a jæŋ læ̨q* [*leq*] (vestj., Mds.) løs tale og sladder er af én slægt, se hægom. 2) *æn flæq* (Holstebro) driver, doven person; jfr. flagre; 1. flæge.

2. flæg, no. itk. Mb. visse dele af stimmelen i dybsgarnet, el. den ydre hoveddel af bundgarnet, som bruges til havfiske (Læsø).

1. flæge, uo. *flæ̨q -ər -ət* (Holstbr.); ordet synes at indeholde forestillingen om noget, der göres ligegyldigt, dovent, uordenligt; *go o flæ̨q*, være uordentlig i klæder, skabe sig som halvtosset; *sto å flæ̨q*, stå og drive, bære sig uordentlig ad med sin påklædning; *sej å flæ̨q*, sidde og døse; måske er grundbetydn. gabe: *æ skusǫl flæ̨qər fræ* (Lönb.) skosålen gaber fra på et par slidte sko; i egnen omkr. Lemvig skal det hedde: *flæḳər fræ*.

2. flæge, no. *flæ̨qi æn* (Holstebro) en dvask kvinde.

3. flæge, uo. *flę̨q -ər -əð* (Thy) være slesk, jfr. flægre.

4. flæge, no. *flèqər* flt. (Vens.) striber fremkomne på töj ved ujævn farvning.

1. flægger, no. *flæqər æn* (vestj.) — 1) sladder, *kom eţ hæ̨r mæ di fl—!* 2) personen, som sladrer el. sledsker.

2. flægger, to. i udtr. *fiņ å flæqər* (Mors), venlig og falsk, også vestj.; *hań wel gy sæ flæqər* (Agger) ɔ: indsmigre sig.

flægre, uo.

flæqər -qrər -ət (vestj.; Vejr., Mors, Agger, Sall., Han h., Vens.);

fleqər -ər -əð (Thy; Løgstør) — sladre, sledske; *fl— fu jæņ* (Mors) smigre; *dær ær sørn æn flæqrən o' dæm* (vestj.); *hań gǫr å flèqrər fòr hans hòsboń* (Lild s.); *flæqər sæ eņ mæ jæņ* (Fjends h.) indsmigre sig hos en; fra Vejr. anføres betydn.: slynges frem og tilbage, om ledeløse ting, se flagre; jfr. Aasen flæka, smidske, smigre.

flægrebukse, no. *fleqərbòws æn* (Løgstør) = *fleqərgr æn*, indsmigrende, falsk person.

flægrepotte, no. *flæqərpåţ æn* (vestj.) i udtr. *gi æn skæləŋ i æ fl—*, om den, som sladrer (s. d.).

flægreröv, no. *flæqərröw æn* (Agger) person, som vil indsmigre sig.

flægret, to. *flèqərə* (Lild) farvet i striber, om garn; ujævnt farvet; *hąj war i è par flèqərə huŋəs* (Vens.) stribede strömper, se 4. flæge.

flægretaske, no. *flæqərtåsk æn* (vestj.) en sladderagtig og sledsk person.

flæg-øre, no. *flæ̨qør æn* (Holstbr.) en person, klæderne hænger uordentlig om.

1. flæk, no. *flæḳ æn -ər* (D.); *flæk* el. *flæḳ æn* (Agger) — 1) lap, sagtens kun om læderlapper på fodtöj; *æ skal hå æn flæḳ oňə mi skow* (Agger). 2) flis, lille stykke; *dær æ gon æn flæk å æ kåp* (Agger).

2. flæk, no. *flæk æn* (Vens.); *flæḳ* (vestj.) — 1) plet, sted, *a vel eţ viq uð å æ flæḳ* (vestj.); *æn flæk i æ glas*, en

blære, plet; *han rø̣ə sè ålə òw flækən* (Søvind s.). 2) stenskærve (Søvind s.); jfr. htsk. fleck el. flecken, plet.

3. flæk, no. *flæk æn flæḳ* (Thy) en stål-pen uden skaft, ligeså Hors.

flæk, no. se fleg, flykke.

flækføre, uo. se fledføre.

flækgrøft, no. Mb. hegnsgrøft i skellet mellem to mænds lodder, med et på hver side af grøften opkastet dige (Thy).

1. flække, uo.
flæḳ -ər -ət (vestj.; Agersk.);
flæk -ə -ət (Søvind s.) —
1) spalte, kløve; *fl— æn støk træ; fl— æ dı̣ẉər aẉ,* afskrælle græstørven på mosen for at komme til tørvejorden; *æn skæl̥ flækər aẉ,* en flis springer løs; „huowal te mi hjat do ha flækked“, And. Begr., omend du har knust mit hjærte. 2) *flæk di bòẉsər åp* (Elbo h.) smöje op; jfr. tryne; flå, folde, lægge, stølpe; jfr. Aasen flekkja, sv. flăka; 1. flæge.

2. flække, no. *flæḳ æn* (vestj.) noget, der er flækket, *æn flæḳ i æ træ* (Malt) en løs flis, en splint, jfr. skjæld; *æ fleḳ* (Thy) neglerødder, jfr. ildnagler; *æ kuẉər står i æ flæḳ å ka eṭ skri ijæṛməl,* om kornet, lige inden akset viser sig; se flæk.

3. flække, uo. *flæḳ -ər -ət* (Malt); ft. tf. *-əð* (Agger) sætte lap på; *flæḳ æn par stöẉəl; flæḳ o æ taq* (vestj.) reparere taget; jfr. htsk. fleck hak., lap; bag-.

flækken, no. best. i udtr. *a gor eḳ a flækən* (Agger) ikke ud af stedet; jfr. 2. flæk.

flækkeret, to. *flækərə* (Vens.), plettet blommeret, om töj; se rød-; jfr. flægret.

-flækket, tf. se af-.

flækspætte, no. *flækspeṭ æn -ə* (Silkeb.) fugl, flagspætte, picus, se flækstær.

flækstær, no. en fugl, flagspætte, picus major el. medius, Sgr. III. 157. 877 (Tåning).

flæn, no. se flen.

flæng, no. når der ingen markfred er, men kreaturerne går overalt, kan man sige: *de go̤r i flæŋ, de hijlə* (D.); *æ de nu skö̤n fålk o wæ̤ we? — å̤, de æ så̤n i flæŋ!* (Agger) ɔ: å ja, somme tider; *hon te flæŋ* el. *flæŋəns* (Vens.) hun afsted, se flænge; flint-om-, Peder-.

1. flænge, uo. *flæŋ -ər -ət* (Hmr.) være fælles om noget, *a vel eṭ fl— a fað mæ dæ,* spise af fad sammen med.

2. flænge, no. *flæŋ æn -ər* (Vens.; vestj. også *fleŋ*) en rift i noget, *æn fl— i æ feŋər, i æ træ̤* (vestj., Thy), jfr. flire; et stort stykke af noget, *de ær æn stuẉər flæŋ mark o kom ǒẉər,* jfr. flamme, flense.

3. flænge, uo. *flæŋ -ər -t flæŋt* (Vens.) — 1) flå i stykker, rive en flænge; *hạj flæŋər i ə̣qən* ɔ: saver dem med bidselet i munden; „flænge i arbejdet“, tage uordentlig på det. 2) *hạj flæŋər åstè,* han kører rask; *hạj cør å flæŋər; hạj komər flæŋi,* kører uforsvarlig rask; jfr. Aasen flengja, flå, rive; isl. flengja, piske, hudstryge; Rietz flänga.

flænger, no. *flæŋər i* (Vens.) en person, som ved at køre for rask mishandler sine heste.

flængsarbejde, no. *flæŋsarbæc è* (Vens.) arbejde, som göres af flere i fællesskab uden at hver har sit, som f. eks. når en by gör vejarbejde.

flænse, uo. se flense.

flæri, no. *flæ̣ri æn -ər* (Sall.) tvær person.

flærp, uo. se flerpe.

flæsbækker, no. *flæsbækər æn* (Agersk.) musvitmejse, parus major, jfr. tællepikker; ordet kan mulig tydes: flæskepikker.

1. flæse, no. *flæ̣s æn* (vestj., Sall.; huk. Vens.) et bredt, overfladisk stykke, *han skor æn flæ̣s a hans feŋər;* jfr. flæse, flase, Kalk. gabende sår.

2. flæse, uo. *flæ̣s -ər* (vestj.) skære dybt; jfr. flense.

3. flæse, uo. *flæ̣s -ər* (Holstb.): træsko el. sko *flæ̣sər* om hælene, når de ikke passer; *o flæ̣s æn ja̤nbo̤n̈* (S. Ho) göre båndet rigere i den ene kant end i den anden; jfr. 1. flasse, flis-flas.

flæsk, no. *flæsk de* (alm.) = rgsm., fedt kød; *æn si̤ flæsk* (Søvind) en flæskeside; *è swens flæsk* (Vens.) et svins flæsk; *han sẹr ætər æ flæsk, laẉ han æṛər æ kål* (Agersk.), også nörrejysk, se Sgr. V. 30. 165; *æn skal eṭ ryẉ sæ o de flæsk æ bijən ær å̤* (vestj.); „*ji dè te flèskə, mèn kòl syjər*“, Grb. 234. 97; „det kommer igen!“ sagde manden, han gav sit gris, el. sin so flæsk el. tre sider flæsk og fik kun to igen, jfr. Kok Ordspr. 125.

1393; *næi håļ! sǫən stijəqər vi eį wå flæsk o lær æ fjèt ræň į æ iļ* (D.) el. *te æ fæt læwər į æ ąsk* (vestslesv.) ɔ: det vil jeg ikke vide noget om, sligt indlader jeg mig ikke på; *stiq flæsk* (Åndst) ɔ: fise (s. d.); *Åwsby flæsk* (Fanø) kaldes røget, uflækket hvilling; i æventyret skal der tages 12 sider flæsk med til 12 ulve, Kr. V. 154; den fattige broder bærer flæsk til helvede, Grb. 90. 25; Karl Pølses flæsk hænger endnu ufortæret på Asdalgård, Thiele I. 292, og vidner, at han havde ret; *skær flæsk nijər* (Lönb.) er en **behændighedsleg**: man lægger en genstand på en bjælke, slår et reb over bjælken med en løkke i den ene ende; så træder man med venstre ben i løkken, hejser sig ved hjælp af hænderne og den anden ende så höjt op, at man med den höjre fod kan sparke ned, hvad der er opstillet på bjælken; også kan en stage lægges på skuldrene af to karle, i stagen er slået et söm, hvorpå der hænger en nögle, nu lægges rebet over stagen i nogen afstand fra nöglen og alt går til som ovenfor beskrevet, det gælder at sparke nöglen ned, Sgr. IV. 92. 253; stjæle flæsk, se fastelavnsmandag; i blindebukslegen råbes: flæsk! når den blindede er ved at røre, hvor han ikke må, el. kan komme til skade; jfr. Aasen, isl. flesk itk.; htsk. fleisch; mnt. vlês, vlêsch el. vlêsk Sch. Lübb., eng. flesh, kød; hamme, spæk; fastelavns-, guld-, spege-.

1. flæske, uo. *flæsk -ər -ət -ət* (D.) — 1) *flæsk æn höwəð åp,* fodre et kreatur rigelig, så det får kød på kroppen. 2) spise flæsk og fede sager (Agger); *flæsk i sæ,* æde med grådighed (vestj.).

2. flæske, uo.
flæsk -ər -ət (vestj.; Mors, Agersk.; Vens. også: *fløsk*);
flęsk -ər -əð (Thy);
flęsk -ər -əð (Agger) —
skære dybt og voldsomt i noget, *fl— į əð* (Mors); *hwðən. æ ər do står o flęskər i dæň lor?* (Agger); *fl— nòwə gròw støkər a* (Agersk.); *fl— åpå* (Vens.) tage voldsomt fat på; *fl— ət aw* (D.) hugge således med leen i engen, at man hugger i jorden og tager små stykker grönsvær med; jfr. fliske, fløske.

flæskeaften, no. *flæskòwtən* (Sundeved) den aften, da brudesengen (s. d.) redes med skinker.

flæskebøste, no. *flæskbøst æn -ər* (D., vestj.), itk. (Søvind s.) skinke; „hun morket ow å te, neh hon sku ... ræhn mæ brøknywen ålt få tit ve flæskbøøstet ...“ Jyd. I. 2. 1.

flæskekjød, no. *flæskkøð de* (Lild s.) det magre kød på svinet, det fede kaldes flæsk (s. d.); jfr. spæk.

flæskekræmmer, no. *flæskkrę̈mər æn* (vestj.); person, som gærne spiser flæsk.

flæskepandekage, no. *flæskpaŋəkåq æn -kaqər* (D.); *flæskpaŋka æn* (Vens.); *flæskpaňəkaq æn* (Lild); *flęskpaňəkåq æn* (Agger) = rgsm.; han havde lavet en fl— og boghvedegrød til hendes nadver, og det ved vi jo allesammen er den bedste mad, en kan få, Kr. VII. 343.

flæskeside, no. *flæsksij æn -ər* (D.) = rgsm., en side flæsk.

flæskesuppe, no. *flæsk sop* flt. (Lild s.) svinerygsuppe.

flæskesvær, no. *flæskswǫær* (Mors); *flæskswąr æn* (Vens., Vejr.); *flæskswąr de* (Lild s.); *flæsksuwər de* (D., vestj., Bj. h.); *flæsksuð de* (Elbo h.); *flæsksǫr de* (Bradr.); *flæsksoə de* (Sundv.); *flæsksǫə de* (Søvind s.) = rgsm.

flæskesöndag, no. *flæsksyňda* (vestj.) fastelavnssöndag, således kaldet fordi man den dag skal spise flæsk, om man vil undgå ondt i ryggen; gör man det ikke, kan man ikke holde sig ren hele året (D.); man må den dag give sine tjenestefolk flæsk, ellers er der fare for, at de løber af tjeneste, Kr. IX. 34. 366; se Kalkar; Troels Lund Danm. og Norges Hist. VII. 142; fastelavnsmandag.

-flæsket, tf. se op-.

flæsketyv, no. tavleleg; man skriver på tavlen tallene:

1.	2.	3.
4.	5.	6.
7.	8.	9.

og i nogen afstand derfra tegner man et lille hus med skorsten; nu trækker A. fra huset linier til alle tallene, begynder fra skorstenen og går tilbage til huset, alt eftersom B. opgiver; A. må bestandig trække således, at han ikke overskærer el. berører en tidligere trukken linie, mens B. bestandig søger at lægge

trækkene således, at dette er umuligt at undgå; jfr. 3. bløde 1. (Thyholm).

flæskning, no. *flæsknəŋ æn -ər* (Agersk.) afskårne store stykker af madvarer.

flø, no. uo. se fløde; no. se flöj.

-fløđ, no. se af-.

flød, no. [*flè*] (Vens.) tran, se flåd.

flødde, to. se flådde.

1. fløde, uo.

flè el. *flø -ər flè* el. *fløt fløt* (Vens.);
flyð -ər flèt fløt (glds. Mors);
flyð -ər flyt flyt (Lild s.);
flyj -ə -ə -ə (S. Sams);
flyr flyrər fløər flöt (Bradr.); nf. *fly* (Ang.);
flyə flyrə fløə flåt (Sundv.);
flyt flyðər flyər flåt (Fjolde) —

1) skumme mælk; *hæst do væt nęr å flyr* (Bradr.); *flåt mjælk* (Sundv.) afskummet mælk; *dæn, dær flyðər mæ æ moń, ska kan mæ æ röw* (D.); i ft. bruges omskrivning: *a hår van fram o flyð; fly mjèlk* (Søvind s.). 2) tage ved sældning aks og stråstumper fra: *flè kuwən* (Vens.); jfr. Rietz flöta; Aasen fløyta, isl. fleyta; mnt. vloten Sch. Lübb., findes under vlot V. 283. 29; 3. flyde; af-.

2. fløde, no. *flø æn* (D.); *flöj æn* (Agersk.) — 1) en oversvømmelse forårsaget af regn; vand-; *fal å fløð* (Hjarnø) ebbe og flod. 2) *læ wåńc kom i flè* (itk. Vens.) i løb; *è flè* (Vens.) kan også betyde noget, der flyder på vand. 3) *æn flø -ə* (Hvejsel) vandpyt, f. eks. ved en mødding; se flo.

3. fløde, uo. *flöj -ər -ət -ət* (Agersk.); *de flöjər*, om regnvand, der samles og stiger uden afløb (Agersk.); *de flèər* el. *wåńc flèər* (Vens.) vandet, floden stiger; *no fløər, no falər æ wań* (Hjarnø) ɔ: floden stiger, det bliver ebbe.

4. fløde, no. *fløð* flt. (D., Agger); *flør* flt. (S. Jyll., Bradr.); *flèðər* flt. (Lild s.); *fløðər* flt. (Mors); *flè* el. *flèər* flt., best. *flèən* (Vens.); *fløi* flt., best. *fløjən* (Søvind s., Røgen); *fløq* flt. (Malling); *flèə* flt., best. *-n* (S. Sams); *flöð* flt. (Rårup); *flöə* flt. (Sundv.); *fløt* flt. (Fjolde) = rgsm., det fede af mælken; *di fløðər ruwsər sånt i kan* (Lild s.); *manə fløi* (Søvind s.); fra Løgstør egnen er opgivet: *guwə fløə* flt.; best. *fløðən ska skoməs, di æ sur; han hår skomət æ fløð* ɔ: taget fordelen, fået det bedste udbytte; *de sætər et fløð* (vestj.) ɔ: giver ingen fordel; når fløden er forhekset, se Sgr. X. 28. 60. 61; jfr. Rietz s. 152 flöter flt.; isl. flautir flt. pisket surmælk; mnt. vlot Sch. Lübb.; plt. flötmelk Schütze.

flødebøtte, no. *fløðbøt æn -ər* (Malt, D.); *flèəbøt æn -ər* (Vens.); *fløibøt æn* (Søvind s.); *flöəbøt æn -ə* (Sundev.) — 1) bøtte til at samle fløde i; gåde: *hwa æ de, mawər fåru·ðən o fijəð fåri·ŋən?* (vestj.); se flødegryde. 2) en flødeskæg (D., Malt).

flødedolle, no. *fløðdål æn* (Andst) en flødekrukke, se dolle.

flødegryde, no. *fløðgryð æn -gryðər* (Lindk.) gryde af sort lertöj, som brugtes til at samle fløde i; da man lod fløden stå længe og blive sur, var der i bunden af gryden et hul med tap, til at tappe vallen fra; fl— bliver i æventyret sat i sengen, hvor bjærgmanden slår den i stykker i den tro, at det er tjenestedrengen, Kr. V. 258, Grb. 79. 64; jfr. flødebøtte.

flødekande, no. *fløðkań æn -ər* (D.) = rgsm.

flødekop, no. *fløðkåp æn -kåpər* (D.) kop til at sætte fløde i.

flødekovs, no. *flyðkòws æn* (Lild s.) krukke, hvori fløden kommes, når den er skummet.

flødekrukke, no. = rgsm.; i et byrim: Hyllesteds flødekrukker Kr. IX. 133. 356 (S. herred v. Grenå).

flødekumme, no. *fløðkom æn -ər* (D.) = rgsm.

flødepotte, no. *fløðpåt æn -ər* (D.) flødekrukke.

flødeske, no. — 1) *fløiskę æn* (Søvind s.); *fløðskijə æn* (D.) ske til at tage fløde med. 2) *flyðskiə æn* (Lild s.); *flyskę æn* (Søvind s.); *flyskeə æn* (Sundv.) ske til at skumme mælk med.

flødeskind, no. *fløiskiń de* (Søvind s.) = rgsm.

flødeskjæg, no. *flèəskeq i* (Vens.); *fløðskek æn* (Andst); *fløiskæq æn* (Søvind s.); *flørskek æn* (Vlb.); *fløskæk et* (Åbenrå) — et barn, som slikker i fløden; en ung uerfaren person; i Mellemslesv. i et rim, når börnene tigge påskeæg: *nalkdəl å flørskek*, se Feilb. Fr. H, s. 66; se sladderpotte; også i en byremse, Kr. IX. 129. 341.

flødespand, no. *flø̀əspañ i -spañ* (S. Sams) = rgsm.

flødestikke, no. *flø̀stek æn* (Vens.) spån til at røre i fløde med.

-flødet, tf. se af-.

flødevalle, no. *flyʋwal* flt. (Søvind s.); *flyðwal* (Hads h.) — en ret mad; efter at have gjort sødmælksost, kogte man vallen, kom deri et fad sødmælk el. to, også et fad surmælk; så kogtes det hele 2—3 timer og spistes som grød med mælk til; se 1. fløde.

flødevæder, no. *fløðvèjr æn* (Nørv. Tørrild h., Han h.) en flødeskæg.

flødgyde, no. *flø̀-djyw* el. *-jyw æn* (Vennebj. h.); *flø̀j æn* (Vens.); *fløðgyð æn* (Løgstør); *flyği æn* (Mors) — sluseværket, hvorigennem vandet strömmer ind under møllehjulet; også den anden ledning, hvorigennem det overflødige vand slippes ud.

flødning, no. *flyðəŋ de* (Thy, Mors, Agger); *flø̀nəŋ i* (Vens.); *flyrəŋ de* (Vejr.); måske også *flyrnəŋ* (Lemvig) — aks og stråstumper, som skummes ovenaf, når kornet sældes; jfr. hælmter, sælde; af-, op-.

fløg, no. se fløde.

fløg, to. *fløk* flt. *fløk* (Angel) flyvefærdig, om fugleunger, også et stærkt udtryk om hestens raskhed; jfr. plt. flügge, Schütze; mnt. vlugge, Sch. Lübb.

fløgræjs, no. se flydegræs.

fløi, no. se 4. fløde.

flöj, no. se 2. fløde, flødgyde; uo. se fly.

1. **flöj**, to. Mb. er fejllæsning for slöj, se dette.

2. **flöj**, no. *flöj æn flöj* (Vens., Mors); *flǿw i* (N. Sams); *fløw i* (S. Sams); *flø̀w et* = flt. (Søvind s.); *flyj æn -ər* (Thy, Agger, Salling); *flø æn* (Holmsl. klit) — flag på et hus til at vise vindretningen; *flø,* vimpel, jfr. 2. flugt 2; se Aasen fløy, sv. flöj el. flöjel; Rietz 150 flög; mnt. vlogel, vlugel, Sch. Lübb.

flöjel, no. *flǻjəl de* (Søvind s., alm.) = rgsm.; en slags töj; *æn flǻjəls væst* (Søvind s.); „do ska stræv å fo ... di flyvls lu åpo“, And. Bars., „flyvlsboend“ sts.); i æventyret bliver jorden beklædt med silke og to rader flöjel, en ved hver side af silken, som kongesönnen skal gå på, Kr. V. 199; jfr. Aasen fløyel; holl. fluweel; mnt. fluwel, Sch. Lübb.

flöjelsblomst, no. J. T. 136. 344, navn til forskellige planter, trævlekrone, lychnis flos cuculi L. (Rkb.), Sgr. III. 189. 1104; tagetes patula L.; dyrkede arter af iris L., Sgr. V. 75. 586 (Lindk.).

flöjelsblød, to. *flø̀jəlsblø̀* (Vens.) = rgsm., blød som flöjel.

flöjelsgræs, no. J. T. 307, en græsart, holcus lanatus L. (Saxild).

flöjelsgrød, no. *flǻjəlsgrøi* flt. (Søvind s.); *flø̀jəlsgrø̀ð* (Lild s.) — kartoffelmelsgrød, jfr. *amdamsgrød.

flöjelspote, no. „*flø̀jəlspojti*“, Grb. 71. nr. 2. hak. best., navn til en slesk kvinde, hak. fordi kat er hak.

fløjer, no. se flynder.

flöjhus, no. *flöjhus æn* (vestj., Thy); *flyhus æn* (Sall.) — sidebygning, modsat sals el. råling; tilbygning til en lade (Sall.).

flöjl, no. *flöjəl æn* (Bradr., Sundv., Ang.) — 1) = flöj (s. d.). 2) *flöjəl æn* = flt. (Sundv.) skydedör for alkovesengen, jfr. skudflöjl. 3) den fremstående kant på brættet, som dannes ved plovhövlen, fjeren (s. d.) (Ang.); jfr. htsk. flügel; mnt. vlugel, Sch. Lübb.

flöjstang, no. *flystån æn* (Agger) stang, som bærer et flöj.

flöjt, no. *gi èt flø̀jt* (Søvind) frembringe en enkelt flöjtelyd.

1. **flöjte**, no. *flöjt* el. *fløc æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *flöjt æn -ər* (D.); *flø̀jt æn -ə* (Søvind s.); *flöjt æn -ər* (N. Slesv., Agersk.); *fløwt æn -ər* (Lönb.) — 1) = rgsm.; flöjte til at spille på; *fløc* (Vens.) betyder barneflöjte; *stek piwən iñ å gøjər ən flø̀jt ðw ən* (Søvind s.) tlm. ɔ: slippe de store ord og begynde på en beskeden måde; *å, we do ehc blæs i fløcən!* (Vens.) afvisende svar til den påtrængende; i æventyret bringer flöjten grisene til at danse, Gr. Ævent. II. 105, Kr. V. 91; påkalder hjælp i nød, J. M. 14, Gr. Gl. d. M. II. 6, Gr. Ævent. I. 40. 177; jfr. Asbj. II. 24, Grimm Märch. II. nr. 91. 126. 181; alle dyr adlyder den, J. M. 48, jfr. Asbj. I. 293; lindormene, Thiele II. 291; den samler harerne, Kr. V. 76, Sgr. IX. 162, jfr. Asbj. II. 195, Mhoff 433. 2) spøgende: en tobakspibe; *hår do iŋ o æ flöjt?* (vestj.). 3) et redskab, skomagerne bruger, se puds-. 4) et skældsord, se gal-; jfr. Aasen flöyta, huk.; htsk.

flöte, mnt. vlote el. vleute, Sch. Lübb.; ital. flauto; lat. flatus, blæsen; drive-, nynne-, rön-, side-, trold-.

2. flöjte, uo.

flöjt -ər flöjt flöjt el. ft. tf. *flöjtəð* (Agger);
flöjt -ər -ə -ə (Vens.);
flöjt -ər -ət -ət (D.);
flòjt -ə -ət -ət (Søvind s.)

= rgsm.; *æ viṅ, æ fåwl flöjtər; fl— o æ huṅ;* man må ikke flöjte i mörke, så flöjter man fanden til sig; den, der flöjter under tag, han har fanden på sin bag, Kr. IV. 404. 607, IX. 74. 789-90; jfr. VI. 289. 355; ligeledes må man ikke flöjte på havet, så flöjter man stormen til sig, jfr. J. K. 412. 1373 (Bornholm) Sgr. VI. 224; Thiele Overtro nr. 94. 189; troen udbredt, se Liebrecht Volkskunde s. 332. 172 (Norge); Temme Volkssagen v. Pommern s. 348 anf. i Mélusine II. 186; Wuttke, pfeifen i registeret.

flöjtegal, to. *flöjtəgal* (vestj., Thy) pludselig og voldsomt vred, også: *flöjtəndəs gal,* se gal.

flöjtehul, no. *flöjthwδl æn* (D.); *flöjthål æn* (Malt) = *flöjtgav æn* (Malt), flyvehullet på bikuben; skorstenen på en teglovn (D.); *a gijər mæ et, om a så ska liq dø får æ flöjthål* (Malt).

flöjten, bio. i tlm. *no ær ət flöjtən de hijələ* (D.) = rgsm., det er gået tabt; htsk. hedder tlm.: flöten gehen; plt. fleuten gân, af et jødisk-tysk udtryk „pleite gehn", løbe sin vej, der stammer fra et hebr. ord, som betyder flugt; se Weig. Wb.

flöjtende, bio. i udtr. *de gọr flöjtəṅ, de vår flöjtəṅ* (Agersk.); *de gọr flöjtəṅ* (D.) rask fra hånden; også Thy, Vejr.; jfr. fyrende.

flöjter, no. navn til forskellige fugle; i Brørup, Malt h. sagtens regnspoven, Sgr. III. 159. 896; i Fredericiaegnen: stæren, Sgr. III. 174. 11.

fløk, no. se flykke.

flør, no. se fløde.

flöre, to. se fledig.

fløs, no. *fløs i* (Vens.; vestj.) — 1) *lok fløs* el. *hål fløs* (vestj.) hold mund, jfr. flab, 1. flerpe, flås. 3) en uopdragen vigtig person (Vens., vestj., Røgen). V. S. O. har fløs, åbenstående mund; plt. flözze el. flozze, Schütze, flab.

fløse, uo. *fløs -ər -t -t* (Vens.) — 1) hjaske (Vens.). 2) *du sku ha nåj o fløs får* (Holstbr.) at tude, græde.

fløsk, no. *fløsk æṅ -ər* (Vens.) en dyb flænge, jfr. flisk.

fløske, uo. *fløsk -ər -ə -ə* (Vens.) = 2. flæske, skære dybt.

fløskjæbe, no. *fløskæv æn* (Holstbr.) en person, som græder meget.

fløte, no. *fløt æn -ər* (Vlb.) en byld; er det beslægtet med mnt. vlote, flod?

fløv, uo. se flyve; no. se flöj.

fløvt, no. se flugt, 1. flöjte.

fløvte, to. se flygtig.

1. flå, uo.

flọ -er flåj flåj (D., vestj., Agger, vestslesv.);
flọ -ər flọə flọə (Vens.);
flọ flọər floð floð (Törring v. Randers);
flọ flọə flåj flåj (Søvind s.);
flọ flọə flåð flåð (Bj. h.);
flå -ər flåi flåi (Agersk.);
flåə flæər flåi flåi (Ang.), nt. *flåər* (Bradr., Sundev.) —

1) = rgsm., drage, krænge skindet af et dødt dyr, alm.; *æn flåj fuwər* (Agger); rakkeren måtte flå døde heste og hunde og alle slags selvdøde husdyr, endogså nøgterne kalve; han måtte ikke alene flå disse „uærlige" dyr, men tillige ophænge skindene til törring i bondens gård; men da ærlige folk ikke måtte berøre slige „bælge", skænkede bonden dem som oftest til rakkeren; når natmanden krængede skindet af „uærlige" dyr, kaldes det at flå; ærlige folk derimod „toge huden af" ærlige dyr, J. Saml. III. 126 anm.; *dæṅ, dær hålər ve', æ brøstfælə mæ dæṅ, dær flọr* (glds. D.) ɔ: den, som hjælper rakkeren, er ikke bedre end han selv; også: rive voldsomt; *„hqj floər ham så gåt, de hqj for ham å cåwəl",* Grb. 6. 31; også fig.: berøve en hans penge: *flọ jæṇ te æ skiṅ hæṇər om hans ørər* (vestj.); øget bliver i æventyret flået og huden omvendt sat til kroppen, så bliver det en prinsesse, Sgr. III. 211; se hoved. 2) herhen hører sagtens udtr. *flo ærmə åp* (Søvind s.), *han hòj bòwsərən flåj åp* (sts.); så flåede hun hendes ærmer op, Kr. V. 93; *flø æ bòwsər åp,* böjes: nt. *fløə,* ft. *floð,* tf. *flòð, flòt* el. *fløð* (Bj. h.); *flò bòwsərn åp* (s. f. Randers), böjes: nt. *flòə,* ft. *flòə,* tf. *flòt,* smøge, krænge op; jfr. Aasen flaa, isl. flá.

2. flå (?), uo. *æ iḻ flǫ̊ər* (Malt) ilden brænder med bragende lyd.

flåbo, se fladbåd.

flåd, to. se flad.

1. flåd, no. *flåð æn* (vestj.); *flår et* (vestslesv.) — fjællerne, der er fastgjorte under møllehjulet, som en rende for vandet, at dette ej skal slå hul.

2. flåd, no. *flåð et* best. *flåð̥ət* (S. Hald) korkstykke på en medesnor, der viser, hvor krogen står; se flod, flode.

3. flåd, no. *flåð de* (D., Rkb., Mors); *flåð et* best. *flåð̥ət* (Støvr., Hads h.); *flår de* (Sønderj., Vejr.); *flòj de* (Vor h.) — 1) udflåd af sår, *sekən flòj dæ wa* (Vor h.); også nok: *et flòj å hans bin* (sst.) et åbent sår; kirtelsyge med åbne sår, også Sall.; *hans anseqt war i jæn flåð øwə de hiḅlə* (Agger) et åbent sår af udslæt. 2) skummefedt (Horsens) Mb., se fløð. 3) flodskarn af åen på engen (Vejen s.). 4) *æ flåj* (Sall.) afløb af møddingvand; se flåde; fra-.

flådde, to. *flåð̥ə* el. *fløð̥ə* (vestj.) om båden, når den kan flyde; om leen, den er for fl— ɔ: er således skæftet, at den går for overlig; fig. *han æ snår fl—*, færdig til at sejle afsted, fallit; *æn fl— kål*, en flot fyr; *de gọr eṭ så fl— te mæ æ pæŋ; æ køjər æ fløð̥ə te mjælk*, give meget; *æ æŋ æ fløð̥ə*, oversvømmet.

flåddehed, no. *flåð̥əhiḅəð* (vestj.) flothed i levemåde og væsen.

1. flåde, no. *flọð* el. *flòð de* (Rkb.); *flọr* (Thy, Mors, Lild); *flǫ̊r de* (sydf. Ribe, nordf. Rkb.); *flo* (Vens.); *flọ de* (Agger) — korkstykkerne, som holder fiskegarnene oppe; kork i alm.; *æn peṅ mæ æn sywət støkər flọr əpọ* (Lild s.); *flo po æn wu* (Vens.); jfr. Aasen flot itk., flydholt; mnt. vlote, Schill. Lübb., tømmerflåde; flede, flåd; garn-.

2. flåde, no. *flọð æn* (D., Agger) kasse, som dannes af 4 tylter fjæle til at øse tørvedynd op i og bearbejde det (D.); tømmerflåde (Agger); jfr. Aasen flote, tømmerflåde, isl. floti hak.; mnt. vlote Sch. Lübb.; htsk. flotte.

3. flåde, uo. *flọð øwər* (vestj.) føre over vand ved hjælp af en tømmerflåde.

flådedot, no. *flọðdåt æn -dåṭer* (D.) korkprop.

flådetold, no. *flọrtǫḻ æn -tǫḻ* (Vejr.; Thy, Mors); *flåtåḻ æn* (Agger) korkprop.

flådig, to. *flọðiq* (Agger) som kan flyde, flot; *no ær æ buwəð fl—*.

flådmælket, to. *flåðmjælkə* (Hmr.) siges om en ko, som giver megen mælk, jfr. flådde, gysmælket.

flåg, no. uo. se flage.

flågt, no. se 2. flugt.

flån, no. uo. se flane.

flån, no. *flǫ̊n æn* (Andst), *din stuwər fl—*, skældsord til en karl, flab; se flane; samme ord?

flåni, no. se flane.

flåning, no. se fladning.

flånk, no. se flunk.

flår, no. se 3. flåd.

flås, no. *flås æn* (Vens.); *hòl flås, do får jèṇ på flåsən* = fløs, kjæft; jfr. fløs.

flåse, uo. se flase.

flåsi, to. se flodsid.

flåskåen, no. se flodskarn.

flåt, tf. se 3. flyde, 1. fløde.

fnat, no. *fnat de* (Vens., alm.) = rgsm.; hudsygdom forårsaget af fnatmiden (sarcoptes); jfr. Rietz, fnatt; klø, skurv.

fnatild, no. en slags natild (s. d.), Kr. VIII. 324.

fnattet, to. *fnaṭə* (D., vestj.); *fnatə* (Vens.) = rgsm., besat med fnat; man bliver fn— af at spise lådne stikkelsbær, Sgr. VIII. 46. 110 (Vens.).

fnise, uo. *fnis fnisər fnist fnist* (Vens.); nt. *fnisər* (Løgst.); nt. *fnis* (D.) = rgsm., le småt; se fnyse.

fnyse, uo. *fnys fnys fnøs fnyst* (D.) = rgsm., næppe meget brugeligt; *fnysəndəs gaḻ* (Gjørding s.), overmåde vred; herhen hører sagtens: *æ hæst fnus i æ waṅ* (vestslesv.) når den puster i vandet, mens den drikker; jfr. Aasen fnøsa, pruste; isl. fnýsa el. fnœsa, Rietz fniosa; fnise.

fo, no. se fure; uo. to. se få.

1. fod, no. *fuwəð æn fæð̥ər* (D., Andst, vestj., Mors, Agger, Thy), flt. *föð̥er* (Rådvad, Almind v. Kolding), *föṛə* (Vejstrup, Sest.), best. *fuwəð̥ən*, flt. *fæð̥ər* best. *-n* (Hell., Støvr. h., Årdestrup); *fuwəð i* best. *-i* flt. *feð̥ər* best. *-n* (N. Sams); *fuwə i* best. *fuwi* flt. *förər* best. *-n* (S. Sams); *fọə* el. *fuwə i* best. *fwọi* el. *fọi* flt. *fọər* best. *fọən* (Vens.), ett. best. *fọən* (Åby); *fuwər æn færər* (Vejr.), flt. *færər* (Sall.); *fụð æn fæð̥ər* (Mols); *fụᵘð* (Ålsø); *fụəð* (Nimtofte, Linå); *fụᵘ* (Halling); *fụə* (Gimming);

fųr (Vejlby v. Århus); *fǫq* (Malling), flt. [*fæqər*]; *fuẉ æn* best. *-ən* flt. *fæər* best. *-ən* (s. f. Randers Fjord); *fuẉə æn* best. *fuđən* flt. *fæđər* best. *-n* (Løgst.); *fǫi æn* best. *fǫjən* flt. *fæjə* best. *-n* (Søvind s., Vor h., Røgen, Dover, Tiset); *fųđ æn fæđə* (Bj. h.); *fǫđ æn fæđər* (Saksild); *fǫr æn fæṛər* (Agersk.), flt. *föṛər* (Bjerning, vistn. den alm. fltalsform i Sønderj., N. Slesv.); *foə æn föṛə* (Sundv.; Ang.); *foər æn föṛər* (Brader.); *foər æn fætər* (Fjolde), ett. *fuər* (Egebæk) — 1) = rgsm.; lem på msker og dyr; Vens. i smst. *-fu,* se gåse-, menneskefod; jfr. *„Fwòstihøw“,* Grb. 136. 13, fodstihöje; *„kowən* (koen) *ha wrẹ fwòi“,* Grb. 58. 43; *„hąj ryuər hans jèn stomphwòs a fwòi“,* Grb. 20. 54; *di ræñ ųi i hiən mæ di bårəstə fæjə,* Kr. IX. 222 (Linå); *di stoj å snakət om hujən* (hvordan) *di sku kom öẉə mæ tą fæje,* sst. 249. 88 (Galten); *„hąj to no fèən mè sè“,* Grb. 139. 18, skyndte sig bort; *di skul hèlst ta ðjè fųəđ i ðjèr håñ* (Lild s.), ɔ: skynde sig; *„hans kųn jik åpå fal fų“,* Grb. 148. 34 ɔ: var sin nedkomst nær; „hun ho sat furen ennen fo Jenses dar“, Jyd. II. 35. 2; *slo græjs mæ dæñ jæņ fuẉəđ o skær törə mæ dæñ ańən* (Lindk.) om en, som er kalveknæet og skævbenet; *no æ han ræjn om hans fæṛə* (Sall.) ɔ: han har aflagt rigtigt regnskab; *sæt æ stuẉər* el. *æ lå'ŋ fuẉəđ fåra·ẉ* (vestj.) gå rask til; *a vel åḷər ǥør mi fuẉəđ lå'ŋ atər ət* (D.) ɔ: gå for at få noget; *æn vẹđ ẹt, hwa fuẉəđ en vel ha tẹ· æ jǫr* (vestj.) om den hovmodige, el. ubestemte; *li̮quđ, lisom fuẉəđ i huẉəs, nær æ hæl seđər i æ vrest* (vestj.) alm. talemåde; *de æ bæjər o møst dæñ hwiđ fuẉəđ eñ dæñ lå'jən* (vestj.) ɔ: det er lettere at overkomme, om et mske dør end om en hest dør, Kr. IX. 42. 466; *hun ga ham æ fuẉəđ fąr æ håñ* (vestj.) ɔ: ydede ham samleje, inden de blev gift; *din fæjə æ nåk kåḷ* (Røgen) ɔ: du er nok i dårligt humør; *di æ beqə te jæņ fuẉəđ* (D.) ɔ: er ligegode, den ene er som den anden; *få æn vår fǫr* (vestslesv.) blive fuld; *de fæk fuẉəđ o gǫ ǫ* (D.), *fæk fǫr å gå å* (vestslesv.) = rgsm.; *de æ komən o æn ańən fuẉəđ* (vestj.); *do ku snår fåḷ o fo æ fuẉəđ i æ ǥr* (Andst) kan spøgende siges til den, som snubler; *o ståñəñ fuẉəđ* (D.), *po ståñin fuẉəđ* (Agger), *po stǫñən fǫi* (Søvind s.); *han æ te fuẉəđs* (D.), *tè fǫis* (Søvind); *læt te fòs* (Vens.); *kom o fuẉəđ* (D., Agger); *löẉ po æn stuẉər fuẉəđ* (Agger); *kyjər fuẉəđ få fuẉəđ* (D.); *hun vær yñər förər triən* (Valsb.) ɔ: bliver ringeagtet, mishandlet; han har fødder som Kalundborg hyrde, Sgr. V. 22. 23 (Sams) store? — noget spøgeri „stak en grim rød og tillige håret fod ud af kirkedören“, Kr. VIII. 229. 395; det opdages, at gæstens fod er lådden og har hesteskabning, ɔ: at det er djævelen, Kr. IV. 236. 333; en forvreden fod skal signes i en skæppe, som drejes stiltiende tre gange rundt med solen ved solnedgang, mens foden er i den, Kr. IX. 67. 37, se vrid; „sætte foden først på et klæde“: A. siger til B.: „du må stå ved siden af klædet, som vi breder ud på gulvet; jeg vil stå i forstuen og skal endda først sætte min fod på klædet!“ — det sker ved, at A. sætter sin blottede fod på klædet, mens B. sætter strømpe el. sko, Sgr. VI. 235. 840; i æventyret holder løberen sin ene fod i hånden, J. K. 5. 2) spor; *gi hals o æ fuẉəđ* (Malt) om hunden, der gør, når den har fundet sporet af vildtet; også fig. forfølge én skarpt. 3) længdemål, 12 tommer, alm. 4) støtte under noget; fodremmen, hvorpå husets stolper er rejst, og som ligger på sylstenene; *fǫ̀i* (Vens.) best.; fod på ploven (Sall.). 6) *æn foər* (Valsb.) en fjerdedel af en slagtet ko; jfr. Aasen fot, isl. fótr; mnt. vôt Sch. Lübb.; falds fode, fæs, fæsling, fødde, fødder, føddre, fødle; bag-, bord-, dige-, fir-, fram-, føl-, glas-, glød-, gåse-, hare-, heste-, hose-, ko-, lukt-, skage-, skidt-, skive-, slu-, storke-, tre-, åle-.

2. fod, udrbso. *fuẉəđ!* (D.) til ko og hest, som skal flytte foden, også *fot dæj!* (D.); *fuẉə!* (Vens.); *fǫi dæ!* (Røgen); *fųt!* (Malt).

fodbalde, no. *fuẉəđbaḷər æn -ər* (Andst); *fuẉəđbåḷ æn -ər* (vestj.); *fuẉəđbaḷ æn -ər* (Agger); *fǫ̀jbaḷ æn -ər* (Søvind s.) = rgsm.

foder, no. *fuẉər de, æn* (D., Andst, Sall.); *fuẉr è* (Vens.; Lild s., Løgstør); *fujər de* (Thy, Agger): *foə et* (Søvind s.); *foər et* (vestslesv.); *foər de* (Bradr.) — 1) *de fuẉer,* foder, næring for dyr; *æ fujər æ tąr* (Holstebro); *æn fuẉər,* en

enkelt fodergift, som davre, mellemgift, onden, nadver, kvældsnadver; jfr. Aasen foder, isl. fóðr, eng. fodder; bede-, kraft-, nøds-, skjære-, stald-, strå-. 2) foder til klæder, almindeligere dog: dræt; jfr. Aasen foder, isl. fóðr; uo. fóðra: stikke sværd i skede; mnt. voder Sch. Lübb. i begge betydninger; hatte-, under-.

foderas, no. *fodərå·s de* (vestj.; Vlb.); *fòdərǫs* el. *furą·si* (Søvind s.) — foder, især om det foder, halm og hø, som leveres degnen (Søvind s.); jfr. fr. fourage.

foderbetryk, no. *fuwərbətrøk æn* (D.) *o vær i f—,* mangle foder til kreaturerne.

foderbås, no. *fuwərbǫs æn* (Lild s.) bås til at fodre fra.

foderdröj, to. *fǫrdry* (vestslesv.); *fuwərdröw* (D.) dröj at fodre af.

fodergulv, no. *foəgol et* (Sundev.) = foderlo.

foderhår, no. *fuwərhòr* (Rkb., Hmr.) = fulhår (s. d.).

foderkasse, no. *fuwərkas æn* (Løgstør) = foderløb, men af træ.

foderkop, no. *fuwərkåp æn* (D., vestj.) = *fuwərløv æn* (Rkb.), den lille halmkurv, hvormed hakkelse og havre bæres for hestene.

foderlo, no. *fuwərlòw æn* (D.) rummet i el. ved stalden, hvor hakkelsekisten i regelen står, og foderet kastes ned fra hjålden, og hvorfra foderet i favnfulde el., når det er hakkelse, i foderkoppen, bæres ud i stalden; *æ kuwən ska rą te æ fuwərlòw dąr, mæn et læŋər* (D.) alm.

foderløb, no. *fujəløv æn* (Holstbr.) se foderkop.

foderpenge, no. *fuwərpæŋ di* (D., Lindkn.) penge, der betales som vederlag for et kreaturs fodring.

foderskaffer, no. *fuwərskafər æn* (Lindk.) kaldtes hoveddriveren, der rejste forud for studedrifterne og bestilte foder og kvarter til dem på rejsen sydpå.

fodersæk, no. *fuwərsæk æn* (vestj.); *fujsæk æn* (Agger) — pose med foder, som man tager med på rejser.

fodesæt, no. stedet, hvor sporet af hestens fod står på vejen, Kr. VIII. 286; han stjæler sömmet fra dem, og så stikker han det ned i æ fodesæt, hvor det ene söm var synt, og straks stod strandriderens hest med den ene fod ved æ liv.

-fodet, to. *-fuwəðəð* (Malt); *-fowð* (Hmr.); *-foə* el. *-fædə* (Vens.); *-fuwəð* (Thy, Sall., Løgst.); *-fuðə* (Agger); *-fuðət* (Bjerre h.); *-foəj* (Framlev h.); *-fòjət* (Søvind s.); *-fæðərət* (Bj. h.); se bar-, fuld-, hose-, hul-, plat-, poj-, pold- öm-.

fodfæste, no. *fo fufæst* el. *fofæst è* (Vens.); *fuwəðfæjst* (Thy, Løgst.); *fuwəðfæst* (D.); *fofast* (Agersk.) = rgsm.;

fodgang, no. *cø fo·gåŋ* (Vens.); *fuwəðgåŋ* (D., vestj., Agger); *forgåŋ* (vestslesv.) = rgsm.

fodgjænger, no. *fǫrgæŋər æn -ər* (vestslesv.); *fòjgæŋə æn* (Søvind) = rgsm.

fodhilde, no. *fòjhæl æn* (Søvind s.) hilde (s. d.) til at sætte på foden af kreaturer.

fodkast, no. *fuwəðkåst æn* (vestj.); *æn hår æn guwə f—* el. *fuwəðskywt;* om en hest.

fodlalle, uo. i nissens mål = fod, Kr. III. 70, „skow mæ mi foddelaller".

fodled, no. *fo·læj et* (Sundv.); *fuwəðlæj æn* (D.); *fu·le* el. *fò·le è* best. *-lęə* el. *-let* (Vens.) — ankel; kode hos hesten (Sundev.).

fodpose, no. *fuwəðpuwəs æn* (D.); *fòjpuwəs æn* (Søvind s.) = rgsm.

fodrasier, uo. se furagere.

fodre, uo. *fuwər -ər -ət* (D.); *fujər -ər -əð* (Thy, Agger, Holstbr.); *fuwr -ər -əð -əð* (Lild s.); *fowə -rə -rət -rət* (Søvind s.); *for -ər -ət* (S. Jyll., Ang.) — 1) give dyr deres næring; *de gir et næt forən å ful spañ* (Ang.) ɔ: man kan sagtens fodre, hvor der er nok at tage af; *fuər* (Fjolde) at bede med hestene; *å fur a·w* (D.) give sidste foder, *fowə o·w* (Søvind s.); *fuər te næts* (Ry); se stald-. 2) også: sætte foder under klæder, sål. Løgstør og vel flere steder, jfr. drætte, foder.

-fodret, tf. se over-, til-.

fodring, no. *fowərəŋ æn* (Søvind s.) = rgsm.; *fuwrəŋ æn* (Lild s., Thy, Fanø) en blanding af græs, halvgræsser, siv, rør, lyng, rensdyrmos, gråris osv., der slås i klitterne til kvægfoder; se knaj; klit-, stald-.

-fods, no. se til-.

fodsav, no. *fuwəðsaw æn* (Lindk.) stor sav, som bevæges lodret under arbejdet.

fodsbredde, no. *æn fors brę* (vestslesv.) = rgsm.

fodskammel, no. = rgsm.; *dronəŋ Magre·ət brukt ham te sin fo·skaməl,* Gr. Gl. d. M. III. 202. 2 (Ang.).

fodskifte, no. *fuwəðskywt æn* (D.); *fuwəðskywt* (Agger); *fòjskywt et* (Søvind s.) = rgsm.; se fodkast.

fodslag, no. *fuwəðslaw æn* (D.); *fòjslaw et* (Søvind s.); *foðslaw et* (Støvring h.) — 1) spor (Støvr. h.), trin, lyd af trin; „Hans høeh fojjslav ow en hæjst", Jyd. I. 42. 1. 2) måde at sætte foden til jorden på; trit; *hål fòjslaw* (Søvind s.) holde trit; se fodkast.

fodspor, no. *fo·spor et* (Brader.); *fo·spå et* (Sundv.) = fodtræ, tråddet på væven.

fodsten, no. se føddersten.

fodstykke, no. *fo·støc è -ər* (Vens.) hele remmen, som ligger på sylstenene; se fod.

fodstøde, no. *æ fuwəðstø* (D.) et lille ben i fodleddet, der støtter foden.

fodsvend, no. *fo·svæn æn -svæn* (Agersk., Bradr.) politibetjent.

fodsæk, no. *fuwəðsæk æn* (D.) = fodpose.

fodsål, no. *fuwəðsǫl æn* (D.) = rgsm.

fodtrin, no. *foðtren et* = flt. (Støvr.) = rgsm.

fodtræ, no. 1) *fuwəðtræ* (Thy) tråd på rokken. 2) *fuəðtrer* flt. (Lild) tråd på væverstolen, også Thy, se fodspor.

fodtråd, no. *fuwəðtråj æn* (vestj.) = fodspor.

fodtöj, no. *fuwəðtöj de* (D.); *fòjtøw de* (Søvind s.) = rgsm.; *æ smæjs hæst o æ skomaqərs kun hår dlti de reŋəst fuwəðtöj* (Malt).

fodværk, no. *fæərwærk è* (Vens.) ben; „a va så let åpå fæerværke som i bæls", To Nov. 29, jeg var så let på fodværket (ɔ: til fods) som en dreng.

foe, tf. se føre.

fog, no. se fod.

1. fog, no. *foq è* (Vens.) øgenavn, stygt tilnavn; somme siger også: *è foqs* best. *-ə* i samme betydning.

2. fog, no. *fǫq i fǫq* (Vens.) et halvt års gammelt svin; *i sær f—,* en löjerlig fyr; *de ær i rèjti f—,* tølperagtig, kejtet person; jfr. gris, svin; galt-, so-.

3. fog, no. *fåq æn* (Agger); itk. (Søvind s., Tåning, Røgen); *fåk et* (Sundv., Bradr.) — snefog, *æn slem fåk å knåk* (Agersk.); jfr. Aasen, isl. fok itk., fygen; fyge, knog; himmel-, jord-, rende-, sand-, sne-.

foged, no. *fòwər æn* (Sønderj.); *fowəð æn -ər* (Agger); *fåwəð æn* (D.); i smstn. *-fo,* best. *-foən* (Vens.); alm. i sammensætninger; *æ fåwəð* (Fanø) birkedommeren; *go fåwə frå Sljasvi·əq* (Ang.) herredsfogeden fra Slesvig; fogeden i helvede, se Sgr. II. 51. 280; se Aasen fut; isl. foguti hak.; mnt. voget, voit el. vaget; lat. advocatus; brand-, bud-, by-, fattig-, grande-, gård-, lade-, pind-, prakker-, ride-, skov-, sne-, sogne-, strand-, vide-.

fogen, tf. se fyge.

fogs, no. se 1. fog.

fogt, no. se fugt.

foi, no. se fod.

foj, to. udrbso. se föj.

1. fok, no. *æ fok* (vestj., Lild s.) et sejl på båden foran; jfr. mnt. fock, Sch. Lübb.; htsk. focke huk.

2. fok, no. *fok æn* (Rkb.) et stød; *nær dæ ska fjowtən fok o æn røk o æn grin te hwær tǫrə, så ær əð slem å graw,* siger man, når der graves tørv i „horsekjød" med porsrødder, el. om andet svært arbejde; se fokke.

3. fok, no. *å slå æ fok* (Sundv.) slå det sidste korn; *å kø fok* el. *kør æ f—iñ* (Sønderj., Sundv., Flensb.) at køre det sidste læs korn ind (jfr. kvædelæs). I regelen bindes flere neg sammen og gives skikkelse helst som et kvindfolk, også kan løvkviste sættes i negets top; der må forøvrig, når der køres med fokken, kun være „*et law öwər æ hawə*" på vognen ɔ: et lag sæd over vognens fjæl; hestene er også pyntede, og nu køres så rask, som de kan løbe, hjem, mens karle og piger, der sidder på vognen, råber: „*fok, fok, hurrą!*" det kaldes: *å øf* (råbe) *mæ æ fok;* ofte køres ind til naboerne, hvor der bliver skænket hvert sted; skikken at „køre med fok" skildres i Fortæll. af Dr. H. (1860) s. 154; jfr. Mannh. Myth. Forsch. s. 328; mnt. vocke, Sch. Lübb. V. 291. 2. 44, nar; enke 2.

fokke, uo. *fok -ər -ət* (D., vestj.) = jykke, støde, som på en spade, for

at få den i jorden, *fok o æ spå, mæ æ spå;* dernæst i obscön betydn. *leq å fok o æ kwinfålk,* jfr. gldsk. nonneføger; mulig ligger den sidste betydning i den mørke tale: søster gik til søster sin: *vel do et lån mæ agidagi* (smörkærne) *din, de stån a donfokər* (kærner) *min!* (vestj.); jfr. Rietz fokk, penis; fokka, coire; fonnike.

fokkefald, no. *fokəfal æn -ər* (Holmslands klit) tovet, hvormed fokken hejses.

fokkelad, no. *foklaw è* best. *-lawə* (Vens.) et vippelad til en drejerbænk.

fokkemast, no. *fokəmast æn* (Agger) = rgsm.

fokkemos, no. *fokmuəs* [*de*] (Vens.) mos, som er opfyldt af rødder, og som tørvespaden ikke let går igennem; se fokke.

fokkeri, no. *fokəri·j* (Malt) *de ær no f—,* liderligt levned.

foksav, no. *foksaw æn* (Lindk.) sav til at save de sammenstødende flader på vinduer og dörre med.

-fol, no. se ifol.

fold, no. — 1) *fol æn folər* (D.); *fål æn fålər* (Agger); *fol æn fòlər* (S. Sams); *fòl æn fòlər* (Vens., Løgst., Hell. h.) fold på klæder; jfr. bølge, læg; pung-. 2) fold af korn; *ti fol* (D.). 3) *fol æn fol* (D.; Søvind); *fòl æn fòl* (Vens., Thy, Mors) indhegning på marken til at drive kreaturer ind i; man strøede gærne rigelig med halm, om man havde det, ellers med lyng eller tørv i folden for at skaffe gødning tilveje; gødningen kørtes i gl. dage til belejlig tid ud på marken, blandedes med hakkede foldtørv og sattes op i en firkantet dynge; en sådan kaldtes også en fold; *dæ war è swærə law kun dæ, hwa fòlən hò war* (Vens.); jfr. Aasen fald, kantsöm; falda, omböje kant på söm; i smstn. tvifald, trifald el. -feld; isl. faldr. hak.; gldsk. folde, Kalk.; htsk. falte; mnt. valde el. volde, Sch. Lübb., plica, men også: „eingezäunter bezirk, hofplatz"; eng. fold, plica, fold til kreaturer; 2. bøgle, bøngel; by-, fåre-, gåse-, kvæg-, mark-, markmands-, stude-.

1. folde, no. *føl è følər* (Vens.) dige af tørv, lagt på fladen med siderne nær hinanden, på dette lag et andet, tredie osv.; se ryngel.

2. folde, uo. *fol -ər -ət -ət* (D., vestj.); *fol -ər -əð* (Mors); *føl* (Thy, Davbj.); *fål -ər -əð -əð* (Agger) — 1) = rgsm.; *føl si ærmər åp* (Thy, Mors) smøge op; *føl æ bòwsər åp* (Lemvig); *fol æ huwəs,* krænge; *fol sæ å· si huwəsər* (Malt) krænge dem af = *fol æn huwəs aw* (D.); se fold, flå; fylte. 2) *føl tòrə* (Vens.) lægge tørv i en folde (s. d.).

foldebænk, no. *folbæŋk æn -bæŋk* (D.); flt. *-bæŋk* (Agerskov); *fòlbæŋk i -bæŋk* (Vens.); *fòlbæŋk æn* (Søvind s.) — slagbænk, til at rede seng i; kaldes således, fordi den kan foldes el. lukkes sammen til en bænk.

foldekniv, no. *folknyw æn -knyw* (Agersk.) = rgsm.; jfr. ledhæftekniv, omlæggekniv.

foldeseng, no. *fòlsæŋ æn* (Thy) = foldebænk.

foldeskår, no. *folskår æn -skårər* (Rkb.); *folskar æn* = flt. (D.) — *slo, hoq f—,* hugge græsset på engen således, at huggene side om side kommer til at ligge modsat ◡◠, istedetfor ◡◡; jfr. halse.

-foldig, to. se en-.

-foldighed, no. se tre-.

foldjord, no. *fòljowr* (Vens.) sted passeligt til at grave foldtørv.

foldmødding, no. *fòlmøŋ i* (Vens.) mødding i og ved en fold på marken.

foldtag, no. foldtaget ett. best. = det i folden indtagne kvæg, J. Saml.[2] I. 66. 6.

foldtorn, no. J. T. 107, en plante, sand tidse, hippophae rhamnoides (Jyll.).

foldtørv, no. *fòltörə æn* = flt. (Vens.) græstørv, som graves af og kastes i fold og mødding; jfr. vestj. træk; se fold 3.

1. fole, uo.
fowəl -ə -ət -ət (Søvind s.);
fuwəl -ər fuwəl fuwəl (D., vestj.); ft. tf. *fuwəlt* (Vens.);
føl -ə -ə -ə (Sundv.);
fol -ər -ət -ət (N. Sams) —
om hoppen, få føl (s. d.); også få killinger, om katte (N. Sams); fig.: *no hòlər haj dær å fuwələr å komər æn wèj* (Vens.) om en, som giver sig gode stunder og gör ophold under kørselen.

2. fole, no. *fol æn folər* (Agersk., Bradr.) — plag af hankøn, hesteplag; *æn klatə fowəl* (føl med klatter af snavs på lårene) *ka blyw hæst, o æn snatə dræŋ ka blyw præst* (vestj.); *så dræjər*

æ æ bælər a dæn̄ gam̲əl fǫl, så fær min man̄ æ ny kamisǫ·l (Valsb.) af en vise, Fb. Fr. H. s. 135 ned.; jfr. Aasen fole, isl. foli, ung hest; htsk. fohlen, føl; eng. foal; ifol.

folet, no. se forlad.

foling, no. *foẉə-* el. *fuẉələŋ* (Rkb.) *æ ǫq tu skå̧ i æ f—* ɔ: da den folede.

folk, no. *fålk* (vestj., Sønderj. alm.); *fǫlk* (S. Herred, Mols), Kr. IX. 242. 81; *fǫəlk* (Stjær, Framlev h.), Kr. IX. 251. 1) msker i alm., folk, *man̲ə fålk* (Søndj.), også: *möl f—*, samlingsn.; *de ær in̄t å tal o·m, vo fålk ska sån̲kəs* (Vlb.), hvor msker skal samles; det er godt f—; det havde givet dødt folk, dersom .... (Angel), også: *syẉ fålk* (Vens.) syv personer; *et gåt fålk* (Gjerrild s.) en god person, om karl el. kvinde; nok også Vens.; *fòlk, ål̦ fòlk sèjə* (Søvind s.); *de wa da fålkəs mẹnəŋ*, Kr. IX. 248. 87; *fǫr fòlk* (Lild s.) voksne folk; *fòlk å fẹ* (sts.) folk og fæ; *føst fålk å siən fæ* (Århus.); *guskəlåw vi kåm i tar fålkəs hus* (D.) kan spøgende siges, når man kommer ind et sted i regnvejr; *sikə fålk æn hår o leq o fyl̂ ǫləbrǫ i!* (vestj.) halvt fortrædeligt udråb, når de folk, man har med at göre, kun kan udrette lidet; *hwæm̲ æ de? — de æ smǫ fålk i stu̲ə træ·skoẉ; fålk æ lisom di blywə om̲gån̲əs te*, Sgr. II. 59. 331. 370 (Lisbj. Terp). 2) beboerne på en gård, tit med forestillingen om agtværdighed: *de leq̲ər i di Nargors fålk*, i folkene, som bor på Nörregård. 3) slægt, pårørende, forældre, tyende; *de æ nǽj å̧ æ fålk* (Vejr.) noget af slægten; *de æ mi fålk* (Sem) kan betyde både tyende og slægt; *gǫi, troẉ f—* (Agersk.) tyende; *hun æ jæm̲ ar* (*ve*) *vårt fålkəs, jæm̲ å sẹ te sin̄t f—*, familie (Agersk.); *ål̦ æ fålk* (Bradr.) hele slægten; *di kǫr aw mæ Krysjan sit f—* (Vlb.) familie; sönnen rådfører sig med sit f—, forældre; manden får hjælp af sit svigerfolk (Angel); *wòr fòlk* (Lild s.) vore forældre; *te̖ wòr fòlkəs* (sts.) ɔ: hjemme; *a skal uẉå te wòr fòlkəs* (sts.) ɔ: hjem; *wå fålkəs* (Vens.) mands el. kones forældre; *„så kam Seəl en̄c hjèm å sij te djæ fålkəs dèj gån̲“*, Grb. 118. 50, så kom S. ikke hjem at se til deres slægt den gang; *möj̦ å æ fålk* (Lindk.) ɔ: nær beslægtet; *let å̧ æ fålk* (sts.) fjærnt beslægtet; *di hå vąn te wå fålkəs idaẉ*, skal betyde: har været til kros (S. Ho); *fòlkən* flt. best. (Søvind s.) tjenestefolkene, især de mandlige; *wò fòlk* (sts.) vore tjenestefolk; *æ jæ fålk hjæm̲?* spörges, når man f. eks. træffer et af börnene i huset = *huẉsəns fålk;* folkene, der hører til et bådlag: *wå fålk æ komən i lan̄ for æn tijm sijn, hwitə mon jæ fålk kom̲ər?* (Agger). 4) soldat; *han ær in̄ ve æ fålk* (M. Slesv.) ɔ: han ligger inde som soldat; vistnok alm. i Sønderj. i det mindste. 5) *klap fålk sam̲əl* (vestslesv.) en leg; de unge satte sig par ved par, pigen på karlens knæ; A. går omkring med en grydske i hånden og spörger karlen: *voda·n æ do təfræj mæ di kun̲?* og pigen: *voda·n æ do təfræj mæ di man̄?* — er begge parter tilfreds, går han videre; er den ene part (B.) ikke tilfreds og fører klagemål, spörger han B.: *væm̲ vel do ha i æ stæj?* han vil have D.s kone; så udspinder der sig en ny forhandling, f. eks.: *D. ve do skyẉt kun̲ mæ Sörən? — Næj! —* så kommer A. med grydskeen, først får D. et slag for at opgive sin modstand, vil han ikke, får dernæst B. to slag, D. fire slag, B. otte, indtil en af dem giver tabt og bytter. Jfr. Aasen; isl. fólk; htsk. mnt. volk; gfris. folk; barsel-, bede-, bjærg-, bonde-, bordgangs-, brude-, dagetals-, dværg-, eftermiddags-, elle-, fattig-, forgangs-, færge-, føre-, gabs-, gilde-, godt-, grande-, gård-, hest-, hus-, hyrs-, høst-, karl-, kirke-, kjøkken-, kvind-, leje-, mand-, nat-, omgangs-, råds-, små-, sogne-, stad-, stjærne-, sviger-, syssel-, sø-, tjeneste-, tørve-, unge-.

folkeart, no. *fål̦kå̧ət æn* (N. Sams) det, som er ejendommeligt i en slægt, en arvelig svaghed el. lign.

folkefærd, no. *de leq̲ər i dæn̄ fòl̦kfær* (Mors) = folkeslags; *fòlkfǫr i* (Vens.).

folkefærder, no. *fål̦kfǣrər* (Thy) kaldes lægen i et skæmtesagn fra Thy, den som færder, d. e. istandsætter, lapper på folk; se færde uo.

folkehold, no. *fål̦khål̦ æn* (Agger) = rgsm., *wi kinər ek̲ te f—* ɔ: vi holder ingen tjenestefolk.

folkelön, no. *fål̦klön̲ æn* (vestj.); *fålklön̲ æn* (Søvind s.) — tjenestefolks lön.

folkemarked, no. *fål̦kmærkən̄ æn*

(Ribe, Kolding) et slags marked, som holdes først i Juni måned i Ribe, og ved Novb. tide også i Kolding og byerne på vestkysten, Varde og Ringkøbing, hvor tjenestefolk møder og byder sig til. De, som behøver tjenestefolk, indfinder sig også, og så tinges der om lön og arbejde. Markedet beskrives i Thyregods Historier og Sagn I. 33 (1886). Noget lignende finder el. har fundet sted i Skotland, se Brand. Pop. Antiq. II. 454 flg. under artikl. fairs; bemærkningerne derom er udeladt i Hazlitts udg.; et billede af et sådant findes: Über Land u. Meer 1872 nr. 3 s. 48 fra Elsass; i forklaringen hedder det: „an den Nordmarken Deutschlands bringen die Dienstboten sich selber zu Markt"; det samme sker i Elsass „alle Jahre zu Anfang Oktobers"; der henvises desuden til Flotows Opera „Martha" og byen Richmond i England; jfr. Meier, Ostfriesl. s. 68.

folkens, no. flt. en flertalsdannelse, sagtens efter plt. mønster, af folk, i fortrolig tale, el. fra husbonden til arbejdere, tjenestefolk; *kom iṅ, fålkəns, te oṅən!* (D., alm. vestj.); *go iṅ, fålkəns, å fo nu maj!* (Søvind s.); *næj hęr, fålkəns!* (N. Sams) nej hør, godtfolk!

folkesky, to. *fålkskyj* (Agger) = rgsm.

folkeslag, no. *fålkslaw* (Vejr.); *fålkslaw* el. *-slaws* el. *-slas* (Agersk.); *fålkslaw æn* (Fjolde); *fålkslaw æn* (D.; vestj.) — *han ær a dæṅ f—, de ær i æ f—* (vestj.) slægten; *haṅ ær ek a dæṅ fålkslaw, de slaw fålk æ dæ fo fǫ å* (Agger).

folkestue, no. *fålkstòw æn* (Agerskov); *fålkstòw æn -ər* (Vens.); *fålkståw æn* (vestj.) = borgestue; stuen, hvori tjenestefolkene på större gårde opholder sig; jfr. svendestue.

folket, to. *fålkə* (Vens.) i udtr. som: *di æ gåt f—,* ɔ: de holder mange tjenestefolk.

fomle, uo. *foməl -mlər -mlət* (Andst); ft. tf. *foməlt* (Vens., Lild, Agger) — tage med valne hænder, el. ubehændig fat på noget; *do fomlər som do ku ha è par stuwər lofwåṅər på* (Vens.); *haṅ stǫr å fomlər å kaṅ ejt fo dæṅ knuwð løst òp* (Lild); jfr. Aasen fumla, eng. fumble.

fomlen, no. *foməlin æn* (Agger) famlen.

fommel, no. *fomel æn* (Lild s.) person, som tager famlende og usikkert; deraf to.: *gaməl fòlk blywər nøj foməlwòrən.*

fommelfinger, no. *foməlfeŋər æn* (Andst) om en person, der tager famlende el. klodset på sit arbejde; *de æ it gåt å ha få maŋə foməlfæŋə,* Sgr. II. 58. 309 (Lisbj. Terp).

fommelfingret, to. *foməlfeŋrə* (Andst, Sall., Agger) som har valne fingre.

fommelhåndet, to. *foməlhanə* (Åbenrå) som taber alt ud af hænderne.

fomp o. afledn. se fump.

fon, no. uo. se forn, forne.

fonnie, uo. *gǫ å foni* (S. Hald h.) gå og sysle klodset med et arbejde; pusle med et arbejde, uden at det fremmes (Røgen).

fonnik, no. *fonək i* (Vens.) tyk, klodset person, se tronnik.

fonnike, uo. *fonək -ər -ə -ə* (Vens.) om handyrets bevægelser, når det parrer sig med hunnen; jfr. fokke, ronne.

fonni-kodde, no. *fonikåð æn* (S. Hald, Mds., Lysg.) person, som ingen vegne kommer med sit arbejde; se kodde.

fonni-tokki, no. *fontåki æn* (Sall.) dum, klodset person.

fonse, uo. *fons -ər -ət* (Timring) trimle.

fonsig, to. *ve do vær fonsiq* (Lemv.) rolig, skikkelig.

fonstre, uo. *fonstər -strər -strət* (Hovlbj. h., Lysg. h.), nf. *fønstər* (Løgstør) — lystre, adlyde; „å nætt (når) do ett vild fonster ret, så spårt a ett å bank dæ", And. Frieri; også fig.: *de vel eț fonstər,* om et arbejde: det vil ikke skride.

font, no. *font i font* (Vens.) døbefont; jfr. lat. fons, kilde; døbe-.

fonte, uo. *foṅt,* nt. ft. tf. *foṅtər* (Holmsl.) passe ting sammen, som er gået istykker, lave istand; *vi foṅtər saməl ǫ ər; vi fæk ət sörn foṅtər,* vi fik det således aftalt; *vi foṅtər vę ət,* vi lavede det istand; Mb. har funde (Mors); f— sig, lave sig til, göre sig færdig; måske også: småsysle med arbejde (vestj.); jfr. Aasen fundra, sysle med noget i stilhed; om-.

fontenelle, no. *fańtənæ·l̦ æn* (Agger) et åbent sår, som kunstig frembringes for at aflede; jfr. ital. fontanella, lille brønd.

-fontet, tf. se af-.

for, no. se fod, foder, får.

for-, partikel, hvormed en stor mængde sammensætninger dannes; denne forstavelse har tonen, når den betyder, hvad der er foran, men er tonløs, når den svarer til htsk. ver-, mnt. vor-, ght. far-, fir-, fer-; got. fra-, fair-, faur-; henføres til lat. per, fho. igennem.

1. for, bindeo. *får få* (D., vestj., alm.); *fu̯ər fur* (Mors) — 1) i forb. forat; *han trak əm dærhæn fur å ku wåŋ̇ əm* (Mors) for at kunne vande dem; *han æ heŋ får o sijə te· ham* (D.); mærkes kan udtr.: *di skul̦ får å beŋ̇* (Lild) ɔ: de skulde til at binde. 2) fordi; *få de te han et vil̦; hufår ǧör do ət et? får a vel et; får a ska sæj wås — ; får æjs tæjər a əm sjæl̦* (D.); *fu de mi fæðər æ smo* (Mors); *a æ vre å ham, få dè (tè) han hò narət mæ* (Søvind s.); *æ ka ek kom, for æ skal aj æ byj; hań komər ek fo de do weð nåk; hań wel ek! — hwans fuwər? fo de hań mo ek* (Agger).

2. for, bio. — 1) altfor; *få stuwər, lil̦ə* (D.); *fo* el. *fu mèj* (Mors, Thy); *få gaməl* (Søvind s.); *få let å få mèj, de fådæ·rəål̦ teŋ* (Tåning). 2) i mange sammensætninger f. eks. *dæfår, fræmfår, hæfår, hufår,* hvorfor (D.); jfr. ifor; inden-, midt-, norden-, over-, spring-, sønden-, uden-, vesten-, østen-. 3) foran; *bo får å baq* (Agersk.); *sijə sawt får i æ boq!* (D.); *får i boqən* (Vens.) foran i bogen, også: *får om i æ boq* (D.); *får we dar, får te kakəl, får i wèj,* i forvejen (Lild s.). 4) i forbindelse med en stor del uo., f. eks. *sijə, hør, spør, sæt si får* (D.); *de kam mæ fu̯ər* (Mors, Thy) det forekom mig; *han tåw sæj et nåwət får; hwa hår do får?* (vestj.); *skè få* (Søvind s.), skære for.

3. for, fho. *får får få* (D.; Vens.); *fu̯ər fu̯ə fur, fu fo fò* (Mors, Thy, Sall.); *får* ubetonet, *får* betonet, *få* foran medlyd (D., vestj.) — 1) foran, om sted; *de lo får æ fæðər o ham; nuwərən får æ byj* (D.); han kommer i land for en stor skov, Kr. VII. 288; *kèr få dørən,* køre for dören; *go få plòwən* (Søvind s.); i denne betydning har ordet i sammensætning lang vokal i Angel således: *fårsomər,* forsommer; *fårstyk,* forstykke, krave; endnu kan mærkes, at det bruges i forb. med verdenshjörnerne: *fono·rən, -sø·nən, -wæ·stən, forøj·stən i æ ståw* (Agger) nord, syd, vest, østpå i stuen. 2) for et omfang, en tid af; *får æ hijəl lań, nåwə fo daw, får æ tij, får æ hån æ dær et o gyjər, få læŋ sin, uńt får æ bryst* (D.); *få trèj ɡə sin; få let, få læŋ, får èn ti sin* (Søvind s.). 3) til gengæld, lön for, til en pris af; *de fæk han få hans o·maq; han sol ət får æn kron; hwa ska do ha fårəm?* (D.); *han hå gin tåw dålər fu̯ər ən, fur æ stək* (Thy); *så mèj få tajən* (Vens.). 4) i egenskab af; *tijən får ubpiq, di hålər ham får æn riq mań* (D.); *de æ få få-nø·wəls, få mørskav* (Søvind s.). 5) i nærværelse af, med henvendelse til; *læs får æ præst* (D.). 6) i forhold til; *de æ få stuwər få mæ; få möj få jæn, få let te tåw; de wå smot få dæm; de wår et möj få ham* = det kunde han let overkomme (D.). 7) til gavn el. skade for; *te stuwər hjælp får æ bön; de blöw gråw sijən få wås; de æ blöwən heŋ få mæ; swår får æ bror* (D.); *han gik æn ærəń fu̯ə mæ* (Thy). 8) stemt for, tilböjelig til; *„sin hon ehc wa fu de, så ...“* Grb. 52. 196; *„de war Nijls Kræn ehc mjæst får, mèn ...“* Grb. 66. 30; *a ær æjsən et möj får ət* (D.) ɔ: jeg har ikke synderlig lyst til det. 9) med hensyn til, hvad angår; *han æ ræj få hans klæjər, få mæ ka han ǧan, få dæń saqs skyl kań ət vær mæ liqmöj, får ålt de,* til trods for (D.). 10) på grund af; *vi ku et kyjər få ræjn o væjr, han måt et får æ fər, de dröw får æ væjr* (D.); *få wånwår* (Vens.) af vanvare; her kan anføres udtr. „ikke for det“: „han er vist noget ondskabsfuld ... *it få dè, hań hòr ålə gøə mæ nåwə fåtræ·j, mæn a hò hoə bårə* (både) *dè jæn å dańt* (det andet) *òm ham* (Søvind s.) ganske vist! han har aldrig ... 11) til værge eller betryggelse imod; *dær wår æn guwə lyj får æ væjr; rå får æ jeqt, får æn bål feŋər* (D.). 12) som et slags udråb: *aw, föj får æn uløk! få skam da!* ɔ: fy dog! *„får æn hańəl o gyjər!“ så knawərə Batəl, han vil̦ byt træskər* (vestj.)

ɔ: å hvad, det er altid en handel! ...; også: *„nær haj fèk èn tæm i hǫj, war haj glǝs får i kòl ǫj nær haj fèk boqǝn i hǫj“*, Grb. 81. 18 ɔ: en ganske anderledes karl; „da låer a te gåt øl å brænwien æ beier få tøw“, And. Bars., ɔ: er nogle ganske anderledes gode sager; *hwa få nåwǝt, hwa får æn slaw, hwa få fålk; hwa æ do· får æn kål!* hvad slags karl er du! (D.); jfr. Aasen for, fyre; isl. fyrir, fyri; sv. för, före; mnt vor, vore, Sch. Lübb.; fram-.

foraf, bio. se iforaf.

forafne, uo. *fåra·fǝn -a·fnǝr -a·fǝnt* (Mds., Hovlbj. h.); *å blyw fårafǝnt,* blive overanstrengt af arbejde.

forager, no. *få·rawǝr æn* (D.); *få·r-aqǝr i -aqǝr* (Vens.); *få·raqǝr æn* (Agerskov, Hundslund s.); *få·rakǝr æn* (Bradr.); *få·rakǝ æn* (Sundv.) — forplöjning, vendeplads for ploven ved enden af ageren; jfr. 2. andet, hovedager.

foragt, no. *fåra·wt æn* (D.) = rgsm.

foragte, uo.
fåra·kt -ǝ -ǝ -akt (Sundv.);
fåra·wt -ǝr fåra·wt fåra·wt (D., vestj.);
fåra·c -ǝr -ǝ -ǝ (Vens.)
= rgsm.; jfr. mnt. vorachten, Sch. Lübb.

-foragter, no. se kost-.

foragtet, to. *fåra·c* (Vens.); *fåra·wt* (vestj.) = rgsm.

for alle, bio. *får ål* (Mell. Slesv.) fremfor alt.

foramplet, to. *fåra·mpǝlt* (Agersk., vestslesv.) forpustet, forkommen efter stærk anstrengelse, om msker og dyr; jfr. ampel, ample.

foran, bio. i udtr. *vær fåra·n* (Ang.) ɔ: undvære; jfr. isl. án, uden.

-foranderlig, to. se u-.

forandre, uo.
fåra·ṅǝr -ǝr -ǝt (D.);
fåra·jǝr -ǝr -ǝð (Lild);
fåra·ṅǝ -rǝ -rǝt (Søvind s.)
= rgsm.; *a tæŋkǝr ǫ o fåra·ṅǝr mæ* el. *fåra·ṅǝr mi ståṅ* (vestj., vistn. alm.) gifte mig; „a no vil mæ foranner“, And. Frieri; jfr. mnt. voranderen, Sch. Lübb., i samme betydn.; om-.

-forandret, tf. se u-.

forandring, no. *fåra·ṅǝrǝŋ æn* (D., Søvind s.); *fårą·jrǝŋ æn* (Vens.); *fåra·jrǝŋ æn* (Lild) = rgsm; *de æ gåt o fo f— ǫ ǝt* (D.); *de ka vè gåt tè èn fåra·ṅǝrǝŋ* (Søvind s.) til en afveksling; *wi for nåk fora·jrǝŋ ǝpo wèjr* (Lild s.); *fåra·ṅǝrǝŋ o æ maj de gir abǝti·t* (Tåning).

forarbejde sig, uo. *fåra·rbǝð si* (Lindk.) overanstrenge sig ved at arbejde; jfr. mnt. vorarbeiten, Sch. Lübb., i samme betydn.

forarge sig, uo. *fåra·rǝ sæ* nt. ft. *fåra·rǝ sæ* tf. *fåra·rǝ sæ* (Vens., S. Hald); *fåra·rǝ sè* nt. *fåra·rǝ sè* ft. *fåra·rǝ sè* tf. *fåra·rǝ sè* (Søvind s.) — blive fattig, mager om msker og dyr, skæmme sig; *hǫǝrn hò fåra·rǝ dæm i dąj sist tij* (Vens.); jfr. mnt. vorargeren, Sch. Lübb.

forarmet, to. *fåræ·rmǝ* (Fjolde); *fora·rǝmt* (Vens.); *fåra·rmǝt* (Søvind s.) — mager, om et kreatur.

forasne sig, uo. *fårå·sǝn sæ -ǝr -t -t* (Vens.) arbejde sig overtræt.

forasnet, tf. *fåra·snǝt* (Søvind s.) forpustet, overanstrengt; *hąj wa såmąj så fårå·sǝnt å så ampǝl, da hąj kam hær, de hąj mat go te sæŋǝn* (Vens.).

foratres, uo. *fora·trǝs* (Holstebro) forringes, om slagtekvæg, især får, når hulden tager af; se agter; jfr. mnt. vorachten, Sch. Lübb., „zurückbleiben“.

forbandet, to. *fåba·ṅǝt* (D., Agersk.) = rgsm.; *dịn fåba·ṅǝdǝ knæjt! de wå da f— !* (D.) udråb; *æn fåba·ṅǝdǝ bæst* (Agger); jfr. mnt. vorbannen, Sch. Lübb., sætte i band; bands.

-forbandt, no. se krys-; jfr. htsk. verband, forbindelse; se forbind, -ferbandt.

forbarme, no. *fåba·rm -ǝr -ǝt -ǝt* (vestj.; Søvind s.) = rgsm.; jfr. mnt. vorbarmen, Sch. Lübb.

forbavse, uo. *fåba·ws* (Vium) = rgsm.; jfr. mnt. vorbasen, Sch. Lübb., „von sinnen bringen“.

forbavset, to. *fåba·wst* (Vens., Lild s.); *fårbå·wsǝt* (Bradr.) — 1) = rgsm.; studsende, forundret (Lild, Vens.), også: ræd (Bradr.). 2) *fåba·wst* (Vens.) tyk, forædt, jfr. baws; forpustet, *a blèw så fòbawst å så træt ǫ å bær dæṅ sèk* (Lild s.).

1. forbede, no. *få·rbịǝj æn -ǝ* (Silkeb.) den forreste bede på træskoen; se 6. bede, bagbede.

2. forbede, uo. *fåbæ·j -bæ·jǝr -bå·j -bæ·jǝn* (Agersk.; Bradr., Valsb.) værge imod, beskytte; *han fåbå·j sæ dåk* (Vlb.); *de fåbæ·jǝr il,* værger ikke, om

et hegn (Agersk.); *æ hær svaərt ve å fåbæ·j min sön får æ tyskər* (Ang.); *æ vif vel fåbæ·j ålə mark å kań iñt fåbæ·j sin in rę* (M. Slesv.); *æ ska nåk fåbæ·j dæ få· ham* (vestslesv.), også nok: *han fåbå·j ham*, værgede, beskyttede ham; i en gåde: *fåbæ·j mæ få jær höns!* (Hadersl.), se regnorm; jfr. plt. verbidden, Schütze I. 102; Aagaard, Törninglen s. 224; mnt. vorbidden, Sch. Lübb., „beschützen, vertheidigen, vertreten".

forbedelse, no. *fåbæ·jəls æn* (V. Vedst., vestsl.) et kodsted (s. d.); *de ryqər som a nåwər fåbæ·jəlsskåstən* (vestslesv.) tlm., når noget ryger stærkt.

forbedre, uo.
fåbę·r -ər fåbę·r fåbę·r sæ (Vens.);
fåbæ·jr -ər -ət -ət sæj (D.);
fåbè·jə sæ -rə -rət (Søvind) —
komme sig efter sygdom, om msker og dyr; jfr. mnt. vorbeteren, Sch. Lübb.; grund-.

forbedring, no. *fåbæ·jrəŋ æn* (D., Rkb., vestj.); *fåbę·rəŋ æn* (Vens.) — 1) reparation (Vens.). 2) bedring med helbred (D.), *a ønskər dæj æn guwe f—*.

forben, no. *få·rbęn et* = flt. (Agerskov); *få·rbijən è* = flt. (Vens.); *få·rbin et* = flt. (Søvind s.); *fårəbijən æn -bijən* (D.) = rgsm.; se framben.

forberedelse, no. i tlm. *„de ær æ få·rbərędəlsər dær kåstər!" sǫi han æ dræŋ, da skul han ha ris* (N. Slesv.); sagtens fremmedord.

forbi, bio. *fåbi·j* (Vens., D.); *fobi·j* (Agger) = rgsm.; *go fåbi·j* (Vens.); også om tiden: *no æ de hijələ fåbi·j* (D.); jfr. mnt. vorbi, Sch. Lübb.

forbidslet, to. *fåbjè·səl* (D.); *f— ǫ ət* el. *mæ ət*, udmattet, forslæbt ved et svært arbejde.

forbidt, tf. *fåbjè·t* (D.); *a hår fåbe·t mæ i fæsk sop*, el. *æ blöwən fåbe·t į ət* (Malt h.) ɔ: har spist såmeget af det, at jeg er bleven ked deraf.

forbie, uo. *fåbį· -ər -bæ·j -bæjən* (vestj., vestslesv.) bie for længe, *a ska pas ǫ, a fåbį·ər mæ ęt.*

forbier, no. *fåbi·jər æn -ər* (D., Vens.) et skud, som ikke træffer; se bommer, by, puddel.

forbind, no. *fåbi·ń* (D.) — 1) *sæt klyn, vælt i f—,* sætte tørv, græstørv således over hverandre, at en rækker over åbningen mellem to: ‗‗‗‗. 2) *så wå de bətål, å di wår ęt læŋər i f—* (vestj.) bunden ved akkord el. aftale; jfr. forband.

forbinde, uo. — 1) *fåbi·ń jæn* (D.) lægge forbinding på et sår. 2) *fåbę·j sæ te* (Vens.) forpligte sig til; „a tørr fohrbinn mæh te å law en hwidtoppet andrik, desomensti . . ." Jyd. II. 3. 2; jfr. mnt. vorbinden, Sch. Lübb.; forbunden.

forbistret, tf. = rgsm.; både: *a blöw fåbi·strət o ham i mi huwə* ɔ: blev vred på, og: *de æ så möj æn fåbi·strət kål, væj* (D.) ɔ: ravgal; jfr. mnt. vorbistern, Sch. Lübb., gå vild; bister, vildfarende.

forbjærger, no. *få·rbjærər æn -ər* (Lönb., vestj.) = rgsm.; han udtages ved valg og varetager ved strandinger bjærgernes interesser; han stod som f— ved havet, Kr. IV. 34.

forbjærget, tf. *a blöw hijəl fåbjæ·rət* (D.) udaset, udmattet ved svært arbejde. Herhen hører sagtens: *„di ą tjænəstfålk sto hil fåbærə å hət te"*, Grb. 195. 12, de andre tjenestefolk stod helt betagne og hørte til; *„så fåbærə wa hąj . . . de hąj smijə paki mè papijrər å brèw åpå bowrə å spreŋər i sèŋ"*, Grb. 218. 47, så medtaget, forkommen var han, at . . ., jfr. Grb. 78. 57, 109. 38.

forblande, uo.
fåblą·ń -ər -blą·ń -blæ·ń (D.);
fåblæ·ń tf. *-blæ·ń* (Sall.) —
sammenblande.

forblinde, uo. *fåblę·j -ər -ble·ńc -ble·ńc* (Vens.) = rgsm.; *„de èr eńc òńc èj betə Nils hò fåbleńc ywən å dè"*, Grb. 225. 34; jfr. mnt. vorblinden, Sch. Lübb.

forblæst, to. *fåblę·st* (D.); *fåblæ·st* (Vens.); *foblęst* (Agger) = rgsm.

forbløffe, uo. *fåblø·f -ər -ət -ət* (D., vestj.) = rgsm.; *„drèŋi lèt sè eńc ènda fåbløf we de"*, Grb. 183. 17; jfr. mnt. vorbluffen, Sch. Lübb.; nedert. bluffen: indjage frygt ved geberder, se Weig. Wb.

forbom, no. *få·rbom æn* (D.) brystbom på væverstolen; se bag-, rövbom.

forbore-naver, no. *fårbənawə æn* (Silkeb.) det bor, hvormed udboringen af træsko begyndes.

forborkenet, to. *fåbå·rknət* (Agersk.) om hvad der er kommet skorpe på, *æ døń å æ hirdræŋəs bęn æ så f—, te di snąr il ka få ət ą;* se bork, borken.

forbotlet, tf. *fåbo·təl* (vestj.); *fåbu·təlt* (Vens.) — forhutlet, fordærvet; om ting, der er så ofte gjort istand, at det ikke mere kan göres.

forbov, no. *fårəbåw æn -ər* (D.); *få·rbåw i* best. *-båwi* flt. *-båw* (S. Sams) = rgsm.; på svinet, se frambov.

forbrand, no. *få·rbrąń* (D.); *få·rbrąń* (Agersk.; Angel) — i udtr. *æn hus stor i få·rbrąń* (vestj., vist alm.) ɔ: man ser et hus, en gård brænde forud, tit længe förend den virkelige brand indtræffer, en overtroisk forestilling, som er overmåde alm. over hele Nörre- og Sønderjylland; såsnart man kommer brandstedet nær, forsvinder ilden; fortællinger om f— findes Sgr. I. 23. 56, II. 34. 235, 75. 386 flg., 104. 467 flg., 204. 793, III. 11. 10 flg., 73. 253 flg., 87. 266 flg.; Kr. III. 307. 412, VIII. 177 ned., 361. 638 flg.; Fb. Fr. H. s. 45 flg.; J. K. 383. 1220; Folkevennen, 8. årg. s. 2 flg., 11. årg. s. 384. 113. 114 (Norge); Liebrecht, Volkskunde 311, ildtegn (Norge); Müllenhoff, Sagen 246. 338, s. 570, „feuer vorgewarnt", „vorbrennen"; Wuttke nr. 323. 359. 422, jfr. nr. 49 (Tyskl.); troen skal også findes hos andre folkefærd, Englændere og Italienere (prof. Molkte Moe); den varslede brand kan afværges, „sættes hen", i en gammel rød lue, som hænger i forstuen, Kr. III. 308. 414; sålænge konen i gården lever, eller en pige er ugift, Sgr. III. 12; i et træ, som ej må fældes, Sgr. II. 104. 468; i en tjörnestok, Kr. VIII. 363. 643; i en bøg, nr. 644; i en ældgammel eg i Felsted er indsat propper og bag dem hamp o. lign., hvormed ildebrand er sat hen, Müllenhoff s. 570; branden er sat hen i en bæk, Kr. VIII. 363. 642, i en sten, Fb. Fr. H. s. 38; ser man et hus i f—, kan man sinke begivenheden ved at rykke en håndfuld strå af taget, ligesåmange strå man tager, ligesåmange år varer det, inden huset brænder, Sgr. II. 104. 469, Kr. IV. 367. 213, VI. 284. 315.

forbrudt, tf. *fòbrò·đən* (Lild s.) voldsom; *de war æn f— wèjər*, en voldsom stor og svær væder; *de blęst f— i næt*, det blæste svært i nat.

forbryde, uo. [*fåbry· -bry·ə -brøi·*] *fåbrå·t* (Søvind s.) = rgsm.; i en legeremse: *hwa hò du syńət, å hwa hò du fåbrå·t?* se bælte, s. 153. 5 b; forbrudt.

forbud, no. *få·rbåj æn* (Rkb., vestj.) *å ģör f— ǫ ət* (D.) bud för nogen anden; *å ta f— o jæņ si lön* (vestj.) lægge beslag på ens lön.

forbunden, tf. *han æ så fåbǫ·jən* (Vens.) ɔ: har ej sin rette frihed.

forbundt, no. *sto i fåbo·ńc te jęj* (Vens.) stå i forbindtligheds-, afhængighedsforhold til en; jfr. mnt. vorbunt, Sch. Lübb.

forbussiet, tf. *fåbu·siət* (Hovlbj. h.) overanstrengt af arbejde; se bussie.

forbyde, uo.
fåby· -ər -bå·j -bå·jən (Vlb.; Ang.);
fåby· -by·ər -bø· -bø·ə (Vens.);
fåby· -by·ə -bø·i -bå·jən (Søvind s.)
= rgsm., jfr. htsk. verbieten.

forbygge sig, uo.
fåby·q -by·qər -by·qt sæj (D.);
fåbø·q -ə -bø·qt -bø·qt sæ (Søvind s.)
= rgsm.; bygge over evne.

forbytte, uo. *fåby·t -ər -by·t -by·t* (D., vestj.) ombytte, nok især om underjordiske, der ombytter mskebörn med deres egne; *„di fåtal om e bòn, dè wa blèwən fåbyt å dwèrən"*, Grb. 3. 41; troldfolk forbyttede barnet ved nattetide, tog det bort med sig og lagde et af deres egne i stedet, Kr. III. 48. 65; et ravhjærte om halsen på det nyfødte barn, to synåle overkors på brystet, en salmebog, el. arvet sølv, el. et vættelys i vuggen hindrer, at barnet forbyttes, Kr. IV. 349. 28—29, jfr. Sgr. I. 52. 211, IV. 82. 35; se skifting.

forbære sig, uo. *fåbæ·r sæj* (D.); *fobæ·r fobæ·r* ft. tf. *fobǫ·r* (Agger) — bære over evne og derved komme tilskade; *a hår fåbǫ·ən mæ*.

forbæret, to. se forbjærget.

forbævret, tf. forfærdet; *a blöw så fåbe·vrət te de wa gråw* (vestj.).

forbøgret, tf. *han æ så fòbø·qrət* (Røgen) udaset, overanstrengt.

forbøste, no. *få·rbøst æn -ər* (Malt, Randers) boven af svinet.

forbövlet, tf. *han æ blöwən fåbö·wl* (vestj.) udaset, overanstrengt; *de æ blöwən f—*, forkludret.

fordage, no. *få·rdaw* (Vens.) forår; *hąj wel te Amèrika te f—*.

fordankelet, tf. *fåda·ŋkələt* (Søvind s., sj.) udaset, se dank.

fordans, no. i udtr. „tage sin for-

dans“ (S. Omme) ɔ: danse nogle gange alene med sin pige rundt på gulvet, uden at andre par danser med; det var den karls ret, som bestilte og betalte dansen hos spillemanden, når der var legestue, se J. Saml. V. 114; jfr. mnt. vordans, Sch. Lübb.

fordaret, tf. *fådạ·rə* (N. Sams) forkommen, f. eks. af kulde.

fordejne sig, uo. *fådæ·jn si* (D.) tage for meget vand til melet, så dejgen bliver for lind.

fordel, no. *fò·rdjæl æn* (Vens.); *få·rdijəl æn -dijəl* (D.); *få·rdẹl æn* (Søvind) = rgsm.; vinding; forreste del af noget; jfr. mnt. vordêl, Sch. Lübb.

1. fordele, uo. *de få·rdelər il möjr å stå å sẹ å et ar̥bər* (vestslesv.) ɔ: bringer ingen stor fordel, fremmer ikke, se fordel.

2. fordele, uo. *fådi·jəl -dje·l -di·jəl -di·jəl* (D.) = rgsm.; dele ud til hver især; jfr. mnt. vordêlen, Sch. Lübb.

fordi, bindeo. se forri.

fordrag, no. i tlm. som: *hạj lær gən teŋ go te fådra·w* (Vens.) el. *a wel eñc ha de te fådra·w* (sts.) ɔ: anstød, begrundet i opsættelse, smøleri, jeg vil ikke have det siddende på mig, som om jeg havde drevet; jfr. fordrag Kalk. opsættelse.

fordrage, uo. *fådrè·j* (Fjolde; Andst) tåle, udholde; *hañ kuñ ek f— de; de ku hañ il fådræ·j* (Ang.); *han ku ẹt fådræ·j hans kuwən* (Andst) lide; jfr. mnt. vordragen el. -dregen Sch. Lübb.

fordragen, tf. *fòdrò·wən* (Lild) — 1) *han æ f—* ɔ: er ligegyldig med sit arbejde, lader det gå i langdrag. 2) *fådrå·wən* (Sundv.) forkælet opdragen, jfr. plt. vertogen.

fordre, uo.
fòjə -rə -rət -rət (Søvind s.);
foðər -ðrər -ðrət (D.);
får̥ðər (Agger);
før̥ə -r -t -t (Valsb., alm. M. Slesv.)
fordre; *han foðrər et möj, han foðrət gråw åp* (D.); *han førət æn snaps* (Vlb.) forlangte en dram; „straffes sku han, de fojeret jo lowen“, Tkjær II. 4; jfr. mnt. vorderen 4. Sch. Lübb., htsk. fodern el. fordern.

fordring, no. *fòjrəŋ æn -ə* (Silkeb.); *fo·ðəri i* (N. Sams); *få·rdri i* (S. Sams) = rgsm.; i Søvind: *hañ stèlə stowə fò·rdreŋə.*

fordriste sig, uo. *fådrə·st -ər -ə -ə* (Vens.) = rgsm., driste sig til; „*hạj fådrestə sè te å trèk àqe ẹj*“, Grb. 139. 9 jfr. 210. 58; jfr. mnt. vordrîsten, Sch. Lübb.

-fordriv, no. se tids-.

fordrive, uo.
fådry·w -ər -drö·w -drö·wən (Ribe);
fådry·w -dry·wər -drè·w -drè·wn (Søvind s.)
= rgsm.; en alm. leg kaldes: *å fådrywəs* (V. Vedst.); börnene el. de unge karle deler sig i to partier, en keglekugle trilles frem og tilbage imellem dem, modparten søger ved alle midler at møde den og bringe den til standsning så tidlig som muligt og sende den med al kraft tilbage; partiets plads bestemmes af det sted, hvor den standses; det kaldes andre steder: at slå trille (Vlb., se Fb. Fra Hed. s. 69); se trille 2; *o fådry·w hwæraňər* (D.) en lignende leg med boldte; jfr. mnt. vordriven, Sch. Lübb.

fordriver, no. [*få·drywər i*] (Vens.) kaldes foderskafferen, opsynsmanden, der førte studedrifterne i begyndelsen af århundredet gennem Nörre- og Sønderjylland til Husum; han bestilte kvarter og havde tilsyn med driverne.

-fordriver, no. se avls-.

fordrukken, to. *fådrò·kən* (D.) = rgsm.; *æn f— swyn*, om mænd, *f— sow*, om kvinder; jfr. mnt. vordrunken, Sch. Lübb.

fordråber, no. *få·rdrowər* flt. (D.) = kobberdråber, den første spiritus, som ved brændingen destilleres over.

fordum, no. *få·dom* (D.) = rgsm.; i tlm. *i få·doms tijər*, i f—s tid; jfr. isl. forðum bio.

fordækt, bio. *fodæ·k* (Agger), i udtr. *leq* el. *vəñ æn kårt fådæ·qt* (D.); *lèq fådæ·k* (Søvind s.) lægge et kort med billedfladen mod bordet; „a mått spil fådæk i næ (nogle) dau i mi seng“, And. Fiskeri ɔ: måtte sige: pas! holde mig tilbage; når man lagde kortet omvendt på bordet, betød det, at man ikke kunde bekende kulør; jfr. vordecken, Sch. Lübb., tilhylle med tæppe.

fordæmmende, to. „*di mat sto å hèfəl åpå ham i de fådèməndəs mørkən*“, Grb. 168. 17, de måtte stå og slæbe på

ham i det ravende mørke; hertil må føres: så støder de på en fordæmsens stor kiste med ører at gribe i, Kr. VIII. 367, Sgr. IX. 4; se dæmme.

fordærve, uo. *fådæ·rə -dæ·rə -dæ·rət -dærət* (Søvind) = rgsm.; se fordærvet.

fordærver, no. = rgsm.; i ordspr. *ætər æn fåvæ·rər komər æn fådæ·rər* (M. Slesv.) efter en forhverver (samler) kommer en sön, der øder; i et byrim: „di Fåvrvråer fådærrer", Kr. IX. 132. 351; „di Kjællstrop fordærver", Sgr. VII. 237. 891 (Hadersl.); se avls-.

fordærvet, to. *fådè·rə* (Vens.); *fådæ·rət* (D.); *fådæ·rət* (M. Slesv.) — 1) = rgsm.; *„fålk trowə, de hąj ha slawə sæ fådèrə"*, Grb. 11. 82; *fådæ·rə* (S. Sams) om mad, fordærvet. 2) venerisk (Vens.); se dærve; jfr. mnt. vorderven Sch. Lübb.; fordaret.

fordöje, uo.
fådå·j -ər -ət (D.);
fådò·j -ər -ə (Vens.) —
han ka fådå·j möj, bruge, fortære meget af penge el. desl.; sætte overstyr; jfr. fordöjre; se htsk. verdauen.

fordöjre, uo. *fådò·jr -ər*, tf. *fådò·jr* (Vens.) — ødelægge, især ved svir og drik; *hąj ka fådòjr òlc de hąj ka fo; hąj æ rænt fådòjr*, er rent forkvaklet; sagtens en udvidet form af fordöje.

fordølge, uo. *fådø·l* (Fjolde) = rgsm.; *ska de go fodø·l å?* (Agger) skal det gå skjult for sig? — om forhekselse: „når bøssen er fordulgt", J. Saml. IV. 128. 49 ɔ: forhekset, se dølge 2.

fore, no. *for æn -ər* (Mellemslesv.) kørsel, alm. om ægtkørsler; jfr. mnt. vore, Sch. Lübb.; htsk. fuhre.

foredrag, no. *fo·rədraq et* (Søvind s., vestj.) = rgsm.; tale, der holdes om et el. andet æmne.

foregive, uo. *forəgi* (Agger) = rgsm.

foregå, uo. *fo·rəgo -gèə -gik -gon* el. *gon* (Søvind s.) = rgsm.

forekomme, uo. *fo·rəkòm -kòmə -kòm -kònən* (Søvind s.); *fo·rəkom* (Agger) = rgsm.; kun upers. *dè forəkòmə mè* el. *dè kòmə mè fåə* (Søvind s.).

forekommende, to. *i få·rkomən mąj* (Vens.); *fòrəkomən* (D.); *fåəkomən* (Sundv.) = rgsm., imødekommende.

for-ende, no. *fårərən æn* (D.); *få·rèn æn* (Søvind s.) = rgsm.; se framende.

-forening, no. se miste-.

foreseende, Mb. se dys.

foreslå, uo. *fo·rəslǫ -slǫ·ə -slò·w -slǫ* (Søvind s.) = rgsm.

forestille, uo. *fo·rəstèl -stèlə -stil -stil* (Søvind s.) — 1) fremstille; *de bèlət ska fo·rəstèl ìt gil.* 2) fremstille for sig i tanken; *a ka it fo·rəstèl mæ, hun* (hvordan) *dè vèl go, nèə han æ væk;* jfr. htsk. vorstellen.

forestilling, no. *fo·rəstèləŋ æn -ə* (Søvind s.) — 1) idé, begreb; *de hòr a èŋən f— om.* 2) tegn, gebærder; *a so nåk, han stò å go fo·rəstèləŋə, mæn a ku it blyw klǫq ǫ, hwa han mint.*

forestå, uo. *forəstå* (Agger), i udtr. *han hår gråw möj o få·rəsto* (vestj.) have tilsyn med; jfr. mnt. vorstån, Sch. Lübb.

1. forfald, no. *æ huəs æ komən i fåfa·l* (M. Slesv.) huset er blevet forfaldent; jfr. mnt. vorval, Sch. Lübb.; vorvallen uo., falde ned.

2. forfald, no. *få·rfal æn* (D.), *fo f—, dær komər f—* = rgsm., der indtræffer hindring for at møde; jfr. mnt. vorval, Sch. Lübb.

forfalde, uo. *fåfa·l -fa·lə -fe·l -fa·lən* (Søvind s.) = rgsm., om bygninger; *han æ fåfå·lən te brænvin* (vestj.); *de fåfå·lər si tit* (D.) sker ofte; jfr. mnt. vorvallen, Sch. Lübb.

forfangen, to. *fåfå·ŋən* (vestj.) syg af forfangenhed, betændelse i hoven, om hest; betændelse i haseleddet, om koen; jfr. mnt. vorvangen Sch. Lübb., skade.

forfangenhed, no. *fåfå·ŋənhijəð* (Malt) sygdom hos hesten og koen; helbredes ved stiltiende at grave en jordtørv og atter stiltiende smække denne tørv med al sin magt ind mod koens rumpe tre gange, Kr. IX. 13. 118.

forfare, uo. *fåfå·r* (vestj.; sj. Vens.) = rgsm.; *a ska fåfå·r, huðən de hår sæj* (vestj.) undersøge, søge at få at vide; *a wel føst fofå·r, far a wel trów əð* (Mors); jfr. Aasen, forfara, isl. fyrirfara; mnt. vorvaren Sch. Lübb. bringe i erfaring.

forfaring, no. *fåfå·rəŋ* (Vens.) erfaring, især en, som er vundet ved en uventet opdagelse.

forfedle, uo. *fåfe·ðəl -ðlər -ðəl* (Plougstr.) forkvakle.

forfikkelse, no. *fåfe·kəls æn* (D.);

fåfe·kəls et (Lisbj. Terp); *fåfe·kərəls æn* (Søvind s.) — forfippelse; *a kåm i æn gråw f—,* blev meget forfippet.

forfikket, to. *fåfe·kət* (D.); *fåfe·kər* (Vejr.); *fåfè·kərət* (Søvind s.) — forfippet; *o blyw f—,* jfr. befikket, fikfyr.

forfippelse, no. *fåfe·pəls æn* (Støvr., Vens.) = rgsm.; *„i hæ fåfepəls wæst hon eñc, hons hon sku swòr ...“,* Grb. 161. 16.

forfippet, to. *fåfe·pət* (Agersk.); *fofe·pəð* (Mors); *fåfe·pə* (Vens.) = rgsm.; *„Maren lu, te hon blèw hil fåfepə“,* Grb. 87. 31, M. lod, som hun blev helt forfippet; se forfikket.

forfirmet, to. *fåfe·rmət* (Vor h.) forvirret; *han blèw så f— vę ət.*

forfjamlet, tf. *mi muwərs hiñər æ blöwən hipəl fåfja·məl* (D.) magtesløs; se famle.

forfjerding, no. *få·rfjarəŋ æn* (Søvind s.) = rgsm.; f. eks. af en kalv.

forfjæle, uo. *fåfi·jəl -t -fi·jəlt* (Vens.); *fofjæ·l,* tf. *-fjæ·lt* (Mors) — lege skjul, *ska wi te å f—?* jfr. fjæle 3.

forfra, bio. *få·rfrå* (D.) = rgsm.; *bəgyñ f—.*

forfriske, uo. *fofre·jsk -ər -əð* (Agger) = rgsm.; se friske.

forfristelse, no. *fåfræ·stəls æn* (Holmsl.), *a kom iñ i æn slem f—,* knibe.

forfrossen, to. *fåfrø·sənət* (D., vestj.); *fåfrö·jsnət* (Agersk.); *fåfrå·sən* (Søvind s.); *fåfrø·st* (Vens.); *fofrø·sən* (Agger) = rgsm., forkommen af kulde; se gjemmel-.

for fulde, bio. *tæj ət få ful* (M. Slesv.) tage det til fuld værdi.

forfyldt, tf. i ordspr. *dæñ fåfølt sow veð et, hu·får dæñ hoŋrə grøñtər* (vestj.) ɔ: overfyldt, mæt.

forfærdelig, bio. = rgsm.; „a trouet oller a håd turt sei et te dæ, hwo grusselig å forfærdele mød a holler å dæ“, And. Bars.; *han wa fåfæ·rdəliq stærk, æn fåfærdəliq plaw,* Kr. IX. 166. 1.

forfærde sig, uo. blive angst; *han fåfæ·r sæ sådt, law han så hiñ, te han haj nær soŋkən i æ joər mæ de səm,* J. M. 64; *no fåfæ·r dæñ sæ å vil pardu· gå,* Gr. Gl. d. M. III. 221.

forfærdet, to. *fåfǫ·r* el. *fåfa·r* (Vens.); *få·far* (vestj., Vens.); *fåfa·ə* (Søvind s.) — skræmt, kyst; jfr. gldsk. forfære, Kalk.; Aasen forfærd; henføres til fare no. periculum.

forfødde, uo. *fåfæ·jə -rə -rət* (Søvind s.); *fofæ·ðər* (Agger) = rgsm.; sætte ny fødder i strömpe- el. stövleskafter.

forföje, uo. *fåfö·j -ər -ət* (D.) = rgsm.; *ve do sijə do ka f— dæj uð!*

forfølge, no. *fåfø·lə -r -fu·lə* (D.) = rgsm.; *han blöw fåfulə* (D.); *æ krið ka et skå æ jowr, nær wi fofølər mæ måq* (Mors) ɔ: følger efter med gødning; jfr. mnt. vorfolgen, Sch. Lübb.

forfør, no. Mb. ulempe, ulejlighed (Ribe st.).

forfået, tf. *hañ æ fåfò·t mæ ìn kǫl, hañ it ka blyw lèjə* (Søvind) han er forlegen med en karl, som han ikke kan blive ledig, ɔ: blive af med, han har har fået en karl for mange; *han æ få·få·t mæ ət* (D.) ɔ: det er ham over hånden; *fofo·t* (Agger) misfornøjet.

forgabet, to. *fåga·ft* (D.); *fågò·ət* (Søvind s.) = rgsm.; „hon bløv fågåbet i en long åplåben knejt mæ brille“, Tkjær II. 75.

forgang, no. forstue; et gammelt tov, der ligger ude i forgangen, Kr. V. 197.

forgangen, to. *fågå·ŋən* (Bradr.); *fåga·ŋən* (Sundv.) = rgsm.; også *fågoŋən oᵃr* (Fj.).

fo·rgangsdreng, no. navn til de to drenge, som stod for gildet, se forgangskarl; når St. Hans blusset var slukket, samledes alle drengene med „forgangsdrengene“ i spidsen, vandrede byen om fra dör til dör og stak „gråboner“ (bynke) op i tagskægget over dören og afsang majsangen:

her komme vi øgdrenge store og små,
Maj er velkommen, osv.;

de bar også Sankt Hans fanen, se J. Saml. IV. 236—37 (N. Tranders).

forgangsfolk, no. *få·rgåŋsfålk* (vestj., Andst h.) de, som foruden el. med brudesvende og brudepiger varter op ved bryllupper; hver af bydemændene valgte sig en kløgtig pige til hjælp ved indlånet og behandlingen af det indlånte [sølv-, messing-, kobber-, tintöj, lerkar, knive, gafler], disse fire kaldtes også „forgangsfolkene“ og ansås for ansvarlige for det lånte, hvilket de så meget bedre kunde være, som de tillige var de vigtigste opvartere under gildet, J. Saml. 5. 101 (S. Omme);

opkom der rangstrid, var det bydemændene, som nu hed „forgangsfolk“, der skulde dömme i sagen; ved de lavere borde hjalp „forgangsmændene“ også at indbære mad og skifte fade, og de tillige med „albuesvendene“ hjalpes alle fire at holde flasker, bægere og kruse vel forsynede; „forgangspigerne“ var behjælpelige i køkkenet, J. Saml. V. 104 (S. Omme) ved bryllup.

forgangskarl, no. *få·rgåŋskål æn* (Hanh., Vens.) den, der går forrest i arbejdet; navn til de to karle, der forestår pintsegildet, J. Saml. IV. 235; jfr. Adamsleg, forslætter.

forgangsmand, no. se forgangsfolk.

forgangspige, no. *få·rgòŋspiq æn* (Søvind s.); *fu·ərgåŋspiq æn -piqər* (Mors) går foran brudeparret (Mors); to „forgangspiger“ står for ordningen af legestuen, J. Saml. IV. 236; *få·rgåŋspiq æn* (Vens.) pigen, der går forrest i arbejdet; „å An Jensder å Sessel Dåret, trou mæ, di wil swands som forgångspiger“, And. Bars.; „a hå uot forgångspig te et skårregild i Læm“, And. Frieri, opvartningspige; se forgangsfolk.

forgare, uo. *fågq·r* (Fanø), *wå dæ nåyər o f—*, noget nyt at opleve; ordets betydning er mig dunkel; jfr. mnt. vorgadderen, Sch. Lübb., holl. vergåren, samle, forsamle sig.

forgaring, no. *fågq·rəŋ æn* (Fanø), *dæ wå slæt eŋən f— idq i æ krqər*, der var intet nyt; jfr. mnt. vorgadderinge Sch. Lübb., forsamling.

forgerhage, no. *foge·rhåq æn* (Thy) = germål; redskab, hvormed en vinkel på 45° afsættes af snedkrene; af plt. vergeeren, skære i germål.

forgift, no. *fågy·wt* (D., Agersk.); *fåjy·wt de æn* (Vens.) — gift, venenum; *så wå som jæðər o fågy·wt* (vestj.); *dær æ fågy·wt į ət* ɔ: det er giftigt; jfr. mnt. vorgift.

forgisket, to. *fågi·skə* (Vlb.) gerrig; *han vå så fågiskə te jæn alər ka tro ə*, J. M. 70.

forgive, uo.

fågi· -gi·ə -ga· -gi· (Søvind s.);
fåji· -ji·jər -ji·j -ji·j (Vens.) —

1) = rgsm.; *de ku snqr fågi· bårə råtər å møs* (vestslesv.) kan siges om en afskylig stank; jfr. mnt. vorgeven, Sch. Lübb. 2) omdele forkert, „*korti è fåjij, a hòr en tromfər*“, Grb. 235. 114, kortene er omdelt forkert, jeg har ingen trumfer; også vestj. 3) tilgive (M. Slesv.); jfr. htsk. vergeben.

forgiven, tf. *a æ så fåji·j mæ kul* (Vens.) ilde plaget af forkølelse; *æn fågi·ən gålt* (vestj.) en overmæsket galt.

forgjemt, to. *fåğæ·mt* (D.) = rgsm.; overgemt.

forgjet-mig-ej, no. J. T. 148, en plante, myosotis, især palustr. With; forgismig-nig (Thorsted v. Rkb.); *foğæ·tmiqæj* (Thy), jfr. forgjæde, forheks-mig-nig.

forgjort, tf. *fåğo·r* (vestj.); *fåjo·w* (Vens.) — forhekset; „*haj belc dèm ej, de knæci wa fåjow*“, Grb. 60. 8; jfr. Fischer 182; *a tròwr, æn æ fåğo·r* (D.) kan siges om, hvad man slet ikke kan komme tilrette med, et redskab, et dyr o. lign.; barnet var forgjort eller forskiftet, Kr. IV. 32; Kr. Æv. 150. 179; se forgjöre.

forgjæde, uo. *foğæ -ğæ·rər -ğe·t -ğe·t* (Angel); [*fåjæ·*] *-jæðər -jå·ər -jæ·t* (Fjolde) — glemme (s. d.); *de foğæ·s ðlər*, men: *æ hæ foglæ·mt min pæŋ jem* (Ang.); jfr. mnt. vorgeten, Sch. Lübb.

forgjæden, to. *foğæ·ən* (Ang.) glemsom; jfr. mnt. vorgetenen el. vorgeten to. Sch. Lübb.

forgjældet, to. *fåğå·lət* (D.); *fåğæ·lət* (Søvind s.) = rgsm.

forgjæng, no. *fågæ·ŋ æn* (D., Andst) *dær ær eŋən f— į ət* el. *o ət*, det forgår aldrig.

forgjængelig, to. *fågæ·ŋlə* (Sundv.) som let ødes, går til grunde.

forgjæves, bio. *fåğö·ws* (D.) = rgsm.; *o læv te f—*, at gå med uforrettet sag; *gò te fåğæ·wəs* (Søvind s.); *foğæ·wəs* (Agger); også: *de æ fåğö·ws* (D.); jfr. mnt. vorgeves Sch. Lübb.; htsk. vergebens, ejeform ett. af vergeben, tf. af uo. vergeben, bortgive.

forgjöre, uo.

fågø·jər (Rkb.);
fågø·jə -ğò· -gq· -gq·ə (Søvind s.);
fåjò·r (Vens.);
fogy·jər ft. *foğowər* tf. *foğowər* (Agger)

— 1) göre noget forkert; lide tab, skade ved hvad man gör; „*mè ka enc fåspò sè, mèn nèmt fåjò sè*“, Grb. 246. 349, også vestj.; *de æ fåğor* (Lindk.) ødelagt, for-

spildt; *do hår gon hen o fåǧor dæj* (vestj.) gjort noget galt, arbejdet for strengt. 2) forhekse; imeld godlag han er henne, forgjör P. hans bøsse, Kr. VIII. 288, jfr. dølge, forgjort.

forgjörelse, no. det at blive forhekset; for at hindre, at køer blev forgjort, malkedes St. Hans aften tre stænk af hver ko på en lille glød, der var lagt i mælkespanden, J. Saml.² I. 48. d.

forglemme, uo. *fåglæ·m -ər -glæ·mt -glæmt* (D.; Vens.) = rgsm.; *o Söwrən eț o fåglæ·m* (D.) alm. vending, når man ønsker at omtale noget i forbigående; *„hon gne pojtərn i hweflawər, eåc å fåglèm“*, Grb. 72. 12; se forgjæde.

forglemmelse, no. *fåglæ·məls æn* (D., vestj.) = rgsm.

forglemmigej, no. *foglæ·mmiqæj æn -ər* (Thy) en plante, myosotis palustris With (vestj., Vens.); se forgjet-mig-ej; jfr. U. Bl. I. s. 103, imperative former af sammensatte plantenavne.

forgrast, tf. *fogra·st* (Agger) mishandlet; se grase.

forgrenet, tf. *fogræ·nt* (Agger) = rgsm.

forgrinnet, to. *fågri·ṅət* (D.); *fogre·ṅəð* (Agger) — betagen af latter; *f— å ət;* jfr. forlét; *de ær æ just ek så möj fogreṅəð aį* (Agger) kan siges om hvad der ikke huer en.

forgrædt, tf. *fågrè·it* (Søvind s.); *fågræ·t* (D.) = rgsm.

forgøde, no. *få·rgrø æn* (D.) græsset för det slås, mods. *atərgrø*, det græs, som vokser efter slætten: *han hår grest aw båðə f— o atərgrø.*

forgulv, no. *få·rgolə æn* (Fjolde) forstue, se gulveken; jfr. frammers.

forgylde, uo. *fågy·l* (D.); *fågy·l -ə -ət -ət* (Søvind s.) = rgsm.; *dæsom de eț sæðər, vel a læ dæj f—,* stærk bekræftelse; jfr. htsk. vergolden.

forgyldning, no. *fågy·lnəŋ æn* (vestj., Søvind s.) = rgsm.

forgyldt, to. *fågy·lt* (vestj., Søvind s.); *fåjy·lc* (Vens.) = rgsm.; *fågulə* el. *fåjylc* Grb. 153. 11; *a vil it ha dæ, om do så wa fågy·lt*, Sgr. II. 59. 318 (Lisb. Terp).

forgå, uo.
fågo· -ər -ji·k -go·ə (Vens.);
fågo· -ǧèə -gi·k -gò·n el. *-gò·n* (Søvind s.) = rgsm.; alm. sønderj. tlm. *òl del fåǧæ·s, mæn òlər få ǧæ·s træsk* (M. Slesv.); *dl teŋ fågos, mæn dlər fågo·s træskər* (vestj.) ordspil mellem: forgås ɔ: går til grunde, og: får en gås el. gæs træsko; *æ skif æ fåga·wənst* (D.); *æn stensyl fåǧæ·əs òlər* (Ang.) en stentærskel er uopslidelig; *de hæ fågå·nəs* (Ang.) er gået over, om legemlige svagheder f. eks.: jfr. mnt. vorgân, Sch. Lübb.

-forgåen, se guds-.

forhaget, to. *fåha·wəð* (Han h.); *fåha·wə* (Vens.) — forjasket; forfalden, om en bygning (Vens.); *dlteŋ si så fåha·wnt ui* (Hovlbj. h.) forkomment, slemt medtaget; *huwsən sijə så fåha·wə* (Vens.) bygningerne ser så forrevne ud; jfr. Aasen, isl. forhaga, fordærve, misbruge.

forhammer, no. *få·rhamər æn* (Vens., vestj.); *få·hamə æn* (Sundv.) — smedens store hammer, jfr. håndhammer.

forhandle, uo. *fårha·ṅəl -ṅlər -ṅəl -ṅəl* (D.) afsætte ved handel; jfr. mnt. vorhandelen, Sch. Lübb.

forhaste sig, uo. *fåha·st sæj -ər -ət* (D.) el. ft. tf. *fåha·st* (Søvind s.) = rgsm.; jfr. mnt. vorhasten, Sch. Lübb.

forhave sig, uo. *hun ka døqtə fårha· sæ mæ di stor* (Agersk.) omgås med, skikke sig blandt; *de æ gråw, som han ka fårha· sæ ve ət* (sts.) skikke sig; jfr. Aasen, isl. haga, ordne, lempe, se havlig.

forhavet, tf. se forhaget.

forhedet, to. *fåhjè·təð* (Holmsl.); *fåhjè·t* el. *fåhi·jəðət* (Lønb.) — varm og svedig.

forhekse, uo.
fåhæ·qs -ər -ət (D., vestj.);
fåhè·ks -ə -ə (Søvind s.; glds. nf. *-hè·qs*) = rgsm.; et kongerige er bleven forvandlet ved hekseri til en ørk, Kr. VII. 35; om forheksede kreaturer se Sgr. X. 15. 37; for at bibringe bonden tro på hekseri, bestrøg heksemesteren græsset med grön sæbe, så stod skummet køerne om munden og de vilde ikke æde.

forheks-mig-nig, no. J. T. 320 = forglemmigej, forgjetmigej (Als); om det da ikke er en misforståelse af det i Mell. Slesv. alm. tyske navn: forge·s-minich.

forhilde, no. *få·rhel æn* (vestj.) en hilde, hvormed begge forben på et kreatur sammenbindes; se hilde.

forhildret, tf. forsinket; hun bliver

da noget forhildret ved ham og bier vel sildig, Kr. IV. 319.

forhindre, uo. *fåhi·ṋər -ər -ṋrət -ṋrət* (D.); *fåhi·ṋə -rə -rət* (Søvind s.) = rgsm.; jfr. htsk. verhindern.

forhindring, no. *fåhi·ṋərəŋ æn* (D., vestj.) = rgsm.

forhippet, to. *fåhi·pət* (Søvind s.) = rgsm.; begærlig efter; sml. Kalk. forhibe sig, hibe (tragte efter); hipa, Aasen, Rietz.

forhjanet, to. *fåhjå·ṅ* (Fanø); *a æ ræjn f—, hun sijər så möj f— uð*, modløs, forsagt, forjasket, uordentlig.

forhjappe sig, uo. *fåhja·p sæj -hjapər -hjapət* (vestj.); *fohja·p sæ* (Agger) — forhaste sig, forsnakke sig, i hastværk göre noget tåbeligt, fortale sig; *a kom te o fåhja·p mæ* (vestj.); *gi dæ no ståṅ, do skal ek fohja·p dæ!* (Agger) fortale dig.

forhjappelse, no. *fåhja·pəls æn* (Randers) forvirring; „i ene f— klemte han dören til“.

forhjappet, to. *fårja·pət* (Agersk.); *fåhja·pət* (vestj.); *f— i et støk arbər*, om den, som ved uorden el. uforstand er kørt fast i noget; jfr. hjappe.

forhjavse, uo. *fohja·ws -ər -t -t* (Agger) skynde sig for stærkt, så arbejdet bliver uordentligt; *no ska do ek fohja·ws dæ! de æ så fohja·wst*, det er så forpjusket.

forhjul, uo. *få·rhjul æn* (D.); *få·rhywl et* (Søvind s.) = rgsm.; se framhjul.

forhjörne, no. se kegle.

forhold, no. *få·rhål æn* (D.) = rgsm.; *dær ær ˉeŋən guwə f— imæl dæm*, f. eks. om ægtefolk.

forholde, uo. *fåhå·l -ər -hå·lt -hå·lt* (D.); *a vel et f— ham ət*, nægte, afslå at give ham det; *å fåhål jij frå è arbec* (Vens.) sinke en i et arbejde; *„skælmi wa så fårhòlc mè å lij, de hąj wa farə te å sprut“*, Grb. 43. 18, skælmen var så betaget af at le, at han var færdig at sprutte.

forhoved, no. *få·rhoi et* (Agersk.); *få·rhoi et -hoi* (Bradr.); *få·rhåwər et* (Fjolde) — pande på msker.

forhudet, tf. = rgsm.; *æn wor fåhu·jət mæ mæsəŋ*, Kr. IX. 177 (Hind h.); se kobberforhudet.

forhutlet, tf. *fårhu·təl* el. *-ho·təl* (vestj.); *fårhu·təlt* (Vens.) — ilde mishandlet, slet og dårlig gjort.

forhverve, uo. *fåhwæ·rə -r -ət* (Malt); *fåhwè·rə -r -hwè·rə -hwè·rə* (Vens.) — 1) erhverve, *f— sæ nuə* (Vens.); *hwa æ Ka·lsluṋər ka fåhwæ·rə, ka æ Fa·rupər dærə* (D.); jfr. Kr. VI. 342. 200; *jæn ka fådæ·rə, de ti ka fåhwæ·rə* (Andst); *hwa dæn jæn fåhwæ·rə, ka dæn ån fådæ·rə* (Tåning). 2) *de hår hąj fåhwè·rə* (Vens.) afvendt, se hverve.

forhverver, no. se fordærver.

forhverving, no. *fåhwæ·rəŋ æn* (Hanh.) erhverv; gå på f—; *hąj ær uw åpå fåhwærəŋən* (Vens.) giver sig af med al slags ulovlig handel, stjæler; en tigger går *o æ fåhwæ·rə* (D.); *vær uð o æ f—*, erhverv (Andst); jfr. bjærge.

forhæng, no. *få·rhæŋ æn* (D.); *få·hæŋ et* (Søvind s.) = rgsm.; se omhæng.

forhöje, uo. *fåhö·w -ər* (Ang.) hæver sig, *æ laəṅ fåhö·wər.*

forhöjning, no. *fåhy·wnəŋ æn -ər* (D.) = rgsm.; *diə ve siən åw de kąə æ dæ en lelə fåhö·wnəŋ*, Kr. IX. 248. 87 (Framlev h.).

forhør, no. 1) gå i f—, gå til konfirmationsundervisning (Sønderj.), ligeså: „vi gik jit vinter behgi te præjsten i fåhøer“, Blich. Bindst. 2) = rgsm.; *kom i fåhø·ə* (Søvind s.) for retten; jfr. mnt. vorhôr, Sch. Lübb.

forhøre, uo. *fåhø·r -ər -hø·r -hør* (D.) — 1) = rgsm., tage i forhør. 2) høre forkert; *æn ka lætər fåhø·r sæj som fåspø·r sæj* (vestj.).

forhørt, tf. *fåhørt* (Sall.), *blyw f— æpo jæn*, blive ærgerlig ved at høre, se forhøre 2.

forhånd, no. *få·rhąṅ* (Agersk.), *å vær i f—*, at være forud med noget, arbejde f. eks.; *vèr i få·rhǫnən* (el. *få·-*) (Søvind s.) have ret til at spille ud, i kortspil.

forhåndet, tf. *fåhą·ṅət* (vestslesv.) forjasket ved beføling.

forinden, bio. *fåri·ṅən* (D.) = rgsm.; *æ hus wå mål* (malet) *båðə fåruðən å f—*, udenpå og indeni; *„hwesom di ku få məlstjæn lo ęj fårən“*, Grb. 40. 19, ɔ: inden den tid; se foruden.

forivret, tf. *fåi·frə* el. *fåjö·wrə* (Sundv.), *han æ fæjt f—*, meget ivrig.

forjage, uo. *fåja·w -ər -ət* (D.), *han skal et f— sæj,* ile over evne; se sindighed.

forjager, no. se pintse-, Sankt Hans-.

forjaget, tf. *fåja·wət* (D., vestj.); *fåja·ət* (Fanø); *fåja·wə* (Vens.); *fåja·wət* el. *-ja·wt* (Søvind s.) — som har stærkt hastværk; forslæbt, forjasket, om mnsker og dyr.

forjukket, tf. *fåjo·kə* (Vens.) forhutlet, fordærvet; se jykke.

forjusket, to. *fåju·skət* (D.) = fortuslet.

fork, no. *fårk æn fårk* (D., vestj., Agger); *fuərk i* = flt. (?) (S. Sams); *fårk æn fårk* (Agersk.); *fårk æn fårkə* (Søvind S.) — 1) i Nörrejyll. rimeligvis kun redskabet med to eller tre tener til at løfte hø el. kærve på vogn el. i hus; i Bradr., M. Slesv. også greben; gåde: „hwa æ de, de venne e huon imud e by, næ de go fræ æ by?“ Gr. Gl. d. M. I. 233. 2, thi høforken ligger i vognen med tenerne bagud, når bonden kører til marks; i en byremse: *Fa·bjærə fårk,* Sgr. VII. 176. 781 (Lemvig). 2) en plante, en art brøndsel, bidens tripartita L. (Rkb.); jfr. Aasen fork, kæp, knippel, ligeså sv.; isl. forkr hak. bådshage; mnt. vorke, „gabel jeder art, besonders die grosse“ (feuer-, heu-, mistgabel), Sch. Lübb.; eng. fork., lat. furca, gaffel; hjåld-, hø-, kjærve-, klyne-, lade-, mog-, ovn-, sprede-, strø-, tre-, tørve-.

forkalde, uo. *fåkå·l* (Holmsl.) nævne noget galt, læse galt, om börn.

forkarl, no. *få·rkål i -kål* (Vens.; vestj.) = forgangskarl; avlskarl; „mæ å annenkålen hålt sammel, å soeh te vi ku put [et] et stej son fårkålen ku it fin et“, Tkjær II. 86.

forkast, no. *få·rkast* (Malt); *få·rkåst* (Hmr.) — 1) i smstn. *æ få·rkast bövl,* böjlen, der holder hammelstokken ved plov og harve; *æ få·rkåst* (Lönb.) lænken, hvormed hammelstokken er fæstet til harven. 2) det første rivekast, når man river stubber. 3) det første kast i tærningspil; *vi skul ğæn bəhol æ få·rkast* (vestslesv.) ɔ: forspringet, det at kunne være de første.

forkatten, to. *han ær et fåka·tən,* forknyt (Elbo h.); sagtens: for katten.

forke, uo.
fårk -ər -ət -ət (D., vestj, Andst), ft. tf. *-əð* (Agger, Thy), også: *førk* (Billum s.);
fårk -ə -ət -ət (Søvind s.) —
1) stikke hø og korn op med fork, *fårk o,* på vognen; *fårk aw,* fra vognen i laden; *ve do las, skal a fa·rk* (Andst); hvis den, der forker, lader forken rykke fra sig, idet den bliver siddende i et neg, el. om han kommer til at stikke „fratageren“ i benet, skal han give brændevin (Søvind s.). 2) *fårk æ klæjər åp* (Andst, Thy) om kvinder, løfte klæderne op.

forkegen, tf. *ja, Nes, han æ no så fæjt fåke·kən i Katri·n* (Ang.) forgabet, indtaget af; se kige.

forker, no. *fårkər æn -ər* (vestsl.) den, som forker på vognen.

forkert, to. *fåki·jərt* (vestj.); *fåki·ər* (Ang.) = rgsm.; *trin fåki·jərt o æ fuwəð,* træde fejl, se fejltrin; *foki·jərt* (Lild s.) om dans f. eks., er at danse, idet man drejer sig til venstre om sig selv og om gulvet; se avet, ret; jfr. mnt. vorkêren, Sch. Lübb., fordreje.

forkfuld, no. *fårkful æn* (vestj.) så meget, der kan tages på en fork ad gangen, se forkning.

forkile, no. *få·rkil æn* (Vejr.) en af kilerne, som på ploven holder langjærnet i stilling; jfr. sidekile.

forkippet, to. *fåki·pət* (Andst); *fåki·pət* (Hovlbj. h.) — *blyw f— i ət,* træt, åndeløs, afmægtig; „Pie bløw så fåkippet i føstningen, te han vest ålle, hue han sku gjø ow sæ sjel“, Jyd. I. 8. 1, forvirret; *„så fåcipə som i gal kat i torən“* Grb. 49. 122; jfr. Kalkar forkippet, Rietz s. 321 förkippad, udmattet; kippa, rykke.

forkjælet, tf. *fåkæ·lər* (Vejr.); *fåki·jələt* (Støvr. h.) = rgsm.

forkjællinge, uo.
fåkæ·ləŋ -ər -ət (Agersk.; Søvind s.);
fåcæ·ləŋ -ər -ət (Vens.);
tf. *fåka·ləŋət* (D.) —
forkæle et barn; *i fåcæ·ləŋt hwalp* (Vens.).

forkjære, uo. *fåkæ·r* (vestj.) anklage, forklage.

forkjøb, no. *få·rkyjəv* (D.) = rgsm.; *kom jæn i f—.*

forkjørt, tf. *fåkø·r* (Lindkn.) om hest: ødt, overanstrengt ved kørsel.

forklage, uo. *fåklạ·w -kla·wə -klạ·wt -klạ·wt* (Søvind s.); *fåkla·w -ər* [*klạ·i -klạ·i*] (Agersk.; Bradr.; Fjolde); *-kla·wə -kla·wə* (Sundv.) — *f— jæn*, klage over en til foresatte; mest om börn; *do ma ælenən eñc fåkla·w mæ te· ham* (Vens.); han er henne at f— djævelen, Mb., ɔ: han er til skriftemål (sønderj. tlm.); jfr. mnt. vorklagen, Sch. Lübb.; forkjære.

forklare, uo. *fåklå·r -ər -ət* (D.); *fåklǫ· -rə -rət -rət* (Søvind s.) = rgsm.; jfr. mnt. vorklaren el. -kleren, Sch. Lübb.

forklaring, no. *fåklå·rəŋ æn* (D.) — 1) = rgsm.; *ka do gi æn f— får ət!* (D.). 2) hos de ældgamle, katekismusbogen (Balles el. Balslevs); navnet stammer fra den tidligere brugte: Pontoppidans Forklaring; *fåklå·rəŋs læjs* (Holmsl. kl.) lektie i lærebogen; også D.; se grund.

forklog, to. i tlm.: *de æ bæjər o vær få·rkloq eñ båqkloq* (vestj.) ɔ: klog i forvejen; *va do få·rkloq som ba·qkloq, skul do ha van profe·t* (Fredericia).

forkludre, uo. *fåklu·ðər -ðrər -ðrət* (D.) = rgsm.

forklumret, tf. *haj æ så fåklom·rə* (Vens.) forjasket, forslæbt.

1. **forklæde**, uo. *fåklę· -ər -klæ·j -klæ·j* (vestj.) = rgsm.; *æ kål ræj fåklæ·j omkre·ŋ*.

2. **forklæde**, no. *få·rkle æn -r* (D.; Agger); *få·rkle* el. *få·rkəl et* (Søvind); *få·rklæj è -ər* (Vens.) = rgsm.; *ta èt fåkəl få* (Søvind s.); *wå få·rkleər wa stribət mæ let grönt å gult, hwa vi no ku fo å strib ət å mæj, å de gul wa farət i jæwnəŋər*, Kr. IX. 222 (Gjern h.); *di få·rkle æ løs, di kærəst slor dæ fæjl* (Rkb.); jfr. Kr. VI. 278. 245; *hun sęər òpå hè röw å jör te de stakən få·rklæj* (Vens.) = hun er frugtsommelig; når man hægter sit forklæde af og vender det avet, så taber hekseri og öjenforblændelse magten over en, se Kr. VI. 191, nr. 264; har en pige brændt hul på sit forklæde, bliver hun lokket, inden året er omme, Kr. IX. 52. 571, jfr. IV. 375. 319; bærer en frugtsommelig kone barn, må hun have to forklæder på (M. Slesv.); pigen løser sit forklæde og drejer det om på ryggen; da spøgelset griber det løse forklæde, slipper hun selv bort, Thiele II. 134; jfr. hosebånd.

forklædebånd, no. *fårklebǫñ æn* (D.) = rgsm.

forklædelinning, no. *fårklelenəŋ æn* (D.) = rgsm.; øverste omfældede söm om forklædet.

forklædetöj, no. töj, passeligt til forklæde; „så kam der jen i søhn no pæhn tawlered fårklætøw mæ æn hjøllistrygh i hans håhn", Blich. Bindst. om harlekin.

forklæk, no. forslag i noget (Sønderj.), Pontoppidan.

forknag, no. *få·rəknaq æn* (D.); den forreste krykke på leen, se framknag.

forknast, tf. *fòknå·st* (Lild s.) knust af træthed; se forknåsen.

forkneben, to. *fåkne·wən* (D., Andst); *I seðər gråw f—,* knebent, tæt på hverandre.

forkning, no. *fårknəŋ æn -ər* (D.) så meget, som på én gang kan tages med en fork.

forknoffen, to. *fåkno·fən* (Andst, Lindkn.), *han ær et så f— æn kål,* forsagt, forknyt.

forknyt, to. *fåknø·t* (Vens., D., Søvind s.) — 1) = rgsm.; *et så f— į ət;* også i betydn.: forsat i væksten, f— dreng, træ (Vens.). 2) forknyt på (Gind. h., Sall.); vred på.

forknåsen, to. *hañ ær it så fårknå·sen* (Søvind s.) forknyt, spøgende; se forknast.

forkommelig, to. *få·rkoməlɘ* (Vens.) fremmelig; *hon hår ålstęəns wa så f— te gåŋi,* om et barn.

1. **forkommen**, to. *få·rkomən* (D., Malt) velhavende.

2. **forkommen**, to. *fåko·mən* (D., Malt); *fåko·mən* (Vens.); *fåkò·mən* (Søvind s.) — 1) stærkt medtaget, f. eks. af kulde. 2) *de æ fåko·mən fåmæ* (Malt) blevet borte for mig.

forkommenhed, no. *få·rkomənhiəð* (Rkb.) velstand, gode kår; *dær ær f—;* jfr. bagslod.

forkorte, uo. *fåkå·rt -ər -ət* (D.) = rgsm.; *f— æn brøk;* jfr. mnt. vorkorten, Sch. Lübb.

forkrop, no. *få·rkråp æn* (D.) = rgsm.; se forprans.

forkrympet, tf. *fåkre·mpə* (vestj.) forfrossen; *do æ da æn f— skræjər*.

forkrøben, to. *fåkrø·vən* (Hovlbj. h.) tvær, uvillig.

forkrøblet, to. *fåkrø·vəl* (D.) = rgsm.

fåkröjt, to. *fåkrö·jt* (Støvr.) forknuget, maset.

forkrø(n)glet, to. *fåkrø·ŋəl* (D.); *fåkrø·ŋəlt* (Vens.) — krøllet.

forkråst, tf. *fåkrå·st* (Vens.) forkrammet.

forkuet, tf. *fåku·kə* (Vens.) = rgsm.

forkulderet, to. *fåku·lərət* (Fanø); *foku·ləð* (Mors) — forkølet; jfr. mnt. vorkulden, Sch. Lübb.

forkumret, to. *fåko·mərə* (Vens.) forfrossen.

forkvakle, uo. *fåkwa·kəl -kwa·klər -kwa·kəl* tf. (D.) = rgsm.

forkyle sig, uo. *fåky·l sæj* (vestj.) kaste med noget, således at man får skade deraf; bjærgmanden gottede sig over, at han nu skulde komme til at forkyle sig, efter at han havde ædt så meget, Kr. V. 261.

forkynde, uo. *fåkø·n* (Silkeborg) = rgsm.; „da dommen bløw fåkønnet få ham, wognet han føst ow hans sløwhej", Tkjær II. 4; jfr. mnt. vorkundigen, Sch. Lübb.

forkyst, to. *fåcy·wst* (Vens.); *fåkø·sən* (vestj.); *fåkå·sənt* (Hovlbj. h.) = rgsm.; *„di wa fåcywst òl trej å tur òlə rər ham"*, Grb. 21. 24; *a blöw så fåcy·wst, met hjat flöw te men röw å pipə uw*, Sgr. X. 111. 368.

forkøle, uo. *fåkø·l -kø·l -kø·l -køl* (D.) = rgsm.; *f— sæj*.

forkølet, to. *fåkøl* (D., Andst); *fåkø·əl* (Sundv., Bradr.) = rgsm.; *a æ möj f—*.

forkøling, no. *fåkø·ləŋ* (D., Malt, Sundv.) = rgsm.; *æ hær mye f— iŋhøstə* (Vlb.); jfr. kuld.

forkår, no. *fåkå·r* (D., Fjolde) forskel; *de æ dær stuwər f— o*, også uo.: *de fåkår myl* (Fjolde).

forlad, no. *få·laj et* (Søvind s.); *folet et* (N. Slesv.) — et arbejdsbed med hestene, se 2. bed; måske også i formen: *få·rlaw* (Torrild s.).

forlade, uo. nf. *fålò·i* tf. *fåla·t* (Søvind s.) = rgsm.; men næsten kun i udtr. *guj fålò·i dæ ət!* som siges til den, der har ladet en ond el. styg, letsindig ytring falde; jfr. mnt. vorlåten, Sch. Lübb.

forladelse, no. *fåla·əls* (Vens.); *fåla·dəls* (D.); *føla·ðəls* (Lild s.) = rgsm.; *„om fålaəls! həw hərər! ser haj"*, Grb. 10. 58.

-forlader, no. se vin-.

forladet, to. *fåla·j* (D.); *fåla·jt* (M. Slesv.), *a æ blöwən f—*, er kommen til at bære mere end jeg evner, bleven overlæsset.

forladning, no. *få·rlajnəŋ æn* (Søvind s.); *få·rlånəŋ æn* (D.) = rgsm., stopningen foran skuddet i bøssen; *di tåw mæ te få·lajnəŋ å skør mæ uər i æ haw, dæ blöw æ slåkən a æn valfesk*, J. M. 67.

forladt, to. *fåla·t* (Agersk.); *de ka do vær f— o*, ɔ: forlade dig på, stole på.

forlag, no. *få·rlaw æn* (D., Agersk.; Søvind s. itk.); *han ka saut, han hår f—*, har oplag af hvad det nu kan være: varer, korn, penge; *å ha nåwər i f—* (Agersk.).

forlagt, to. *få·rlå* el. *få·rlo* (vestj.); *fo·lå* (Thy); *følø·ð* (Hors.) — 1) i tlm. *dær wår ham et læŋər lyw få·rlå* el. *få·rlæjən* (vestj.) beskikket. 2) *a blöw fålo· o ham* (Rkb.) vred på; *o blyw fålo· mæ* (Rkb.) komme i forlegenhed med, f. eks. arbejde; *do ær altir så folå·* (Agger) misfornöjet; *han æ så folå· mæ altæŋ* (sts.) er så misfornöjet med alt; se forlundet.

forlam, to. *få·rlam* (D.) lam på et forben, jfr. hjåltet.

forland, no. *få·rlan de* (vestsl., Ball.) landet udenfor overet (s. d.) el. digerne ved havet.

forlange, uo. *fålå·ŋ -ər -lånt -lånt* (Vens.) = rgsm.; *de ær et o fåla·ŋ; få möj o f—* (D.); *„haj skul fålåŋ i gaməl bəskit doŋ, dè lo i bèŋkhönt"*, Grb. 91. 52; jfr. mnt. vorlangen, Sch. Lübb.

forled, no. *få·rle è -lər* (Vens.) ankelkode på hest og mnker.

forleden, to. *fålè·dən* (Vens.) = rgsm.; *æ so ham f— daw;* se lide, uo.

forlegen, to. *fålæ·jən* (D., Bradr.; Vens.) — 1) = rgsm.; i forlegenhed med, betrængt, *han stò å wa fålè·jən å vest it, hwa han sku sèj* (Søvind s.);

han ær åļti f— mæ hwa han komər te, ɔ: han kan nok arbejde, men gider ikke; *a wå gråw̥ f— mæ dæñ kal,* den voldte besvær, da der ingen foder el. lejlighed var til den. 2) stærkt begærlig efter, forhippet på; *hañ æ så fålèjən får å kòm mæ tè markəñ; æ du f— får å kòm òw mè din pèŋ, så ka du ju la mæ fò nòwə* (Søvind s.); jfr. mnt. vorlegen, Sch. Lübb. „müde geworden".

forlegenhed, no. *fålæ·jənhìəð æn* (D.); *fålæ·jənhjæ æn* (Vens.) = rgsm.; se penge-.

forlét, to. *fåli·jə* (D.); *fålę·* (Søvind s.), *a wår gråw̥ fåli·jə å ət,* ɔ: jeg har lét meget af det; se le.

forletning, no. *folæ·tnəŋ æn* (Thy, Mors) lettelse m.h.t. arbejde, afgifter o.lgn.

forlibelse, no. = rgsm.; „de æ jost ikki å næ (nogen) stur fålivels a beilæ no", And. Frieri.

forlibt, to. *fåli·ft* (D., Søvind) = rgsm., forelsket; *de æ war å vær f— som bəskit, æ skit ka ən da tuwə aw̥* (D.); *fåli·vt som æn råt i æn grön wåst* (Andst); jfr. mnt. vorlêven uo., Sch. Lübb.; verliebt htsk.

forlidt, tf. i udtr. *de ka do wær foli·t po* (Mors) ɔ: det kan du stole på.

forlig, no. *fåli·q æn* (D.); *fåli·k et* (Ang.); *fåli·q et* (Søvind s.) — 1) enighed; *di hår æn sølə f— imæl dæm,* de forliges slet indbyrdes. 2) *a ska te fåli·q* (D.) på tinget, for øvrighed; *æn mawər fåli·q æ bær som æn fęr prosæ·s* (vestslesv.). 3) sammenligning: *dær ær enə fåli·q no framst fōr* (Sønderj.) det, som nu er, tåler ingen sammenligning med det forbigangne.

forliges, uo. *fåli·qəs* (Vens.), nf. nt. *fåli·qəs* ft. *-t* tf. *fåli·qəst* (Søvind s.) = rgsm., blive enige; *vi fåli·qəs wal om ət;* ft. *di fålæ·jtəst da omsiər* (Andst); *fåli·qtəs* (D.); *fåli·qəs, huñ o kat, imån skal I o jawt!* (Andst) til börn, som slås, el.: *fåli·qəs, I hwalp, I blywər eñc flijər æñ I ær!* (Vens.); *foli·qs knæc* (knægte), *I hår ek o kom tə ræt åm* (Agger); *di fåli·qəs lisom huñ o kat* (vestj.) om msker, der ligger i evig ufred (alm.); *di ka et fåli·qs öwər æn dattræ* (vestj.) ɔ: forliget, freden varer ikke sålænge, de kan gå ud af huset; jfr. mnt. vorliken, Sch. Lübb.

forligge sig, uo. ligge sig til skade, se forstå.

forlis, no. *fåli·s è* best. *-t* (Vens.); *fålæ·s æn* (D.); *fålö·js* [*et*] (Agersk.) — 1) tab; *æn gråw̥ fålæ·s* (D.). 2) = rgsm., et skibs stranding.

forlise, uo.
fåli·js -ər -t fåli·jst (Vens.), nt. *fåli·s* (Søvind s.);
fålæ·s -læ·s fålæ·st fålæ·st (D.), nt. *fålæ·s* (Andst);
fålö·js -lö·js -lö·jst -lö·jst (Agersk.);
fålø·s -lø·s -lø·st lø·əst (Bradr.);
fåli·s -le·s -le·st -le·əst (Ang.);
fåly·s -ly·s -lø·s -lå·sən (Fjolde) —
1) miste, tabe; *a fåli·jst min påŋ åpå Sujby markej* (Vens.); *a hå fålæ·st ål mi pæŋ; æ råw hår fålæ·st gråw̥ möj i æ stårm* (D., vestj.); *do hå fåli·rət (!) dæ stærk* (S. Hald) du har tabt dig. 2) = rgsm.; om skibes forlis; *„flir ha wat næ we å fålijs få de sam skyl",* Grb. 204. 45; *æ šib hæ fålå·sən* (Fjolde). 3) i en ejendommelig betydning i leg; når man ikke længer vil være med, siger man: *a fòli·sə mæ niər!* el. *ptèj* el. *pèj, a fòlijsə mæ;* jfr. frifra; vil man atter med i legen, siges: *a fòli·sə mæ òp ijè·n!* (Lild s.); jfr. mnt. vorlêsen el. -lisen, Sch. Lübb.; lise.

forloddet, to. Mb., bestemt af skæbnen (Hors.), jfr. forlagt.

forlods, bio. *få·rlås* (D., Vens.); *fårəls* (Holstebro); *få·rlåəst* (mell. Årh. og Randers) = rgsm.; se lod; forlængs.

forlokke, uo. *fålå·k* (vestj.) lokke, forføre; „da e herremand ett ku fålokh hin ve nowwn meddel, så taw han hin te kuen i tugt å ehr", Blich. Bindst.

forlonne, uo. se forlunde.

forloren, to. *fålo·rən* (D., Søvind) om msker, der er gåede tilhavs og blevne borte, *di æ f—;* han kaldte den plet mark „den forlorne ager", Kr. V. 14. 2; jfr. mnt. verloren, htsk. verloren.

forlov, no. *fålå·w* (D., vestj., M. Slesv.) — 1) tilladelse; *bæj om fålå·w,* bede om lov til; *de hå do f— te;* ligeså Bradr., Ang.; *mæ fålå·w —, så ka æn stæl æn hæst* (vestj.); *„di faj ə ure·mələ, de kong Knuw ku leq dèm sònt i skat åpå uən djæt fålòw",* Grb. 166. 10; også alm. høflighedsformel: *mæ f— o spør, hwr æ dæñ pærso·n, dæm hæst fræ?*

(vestj.), bruges når man kommer i samtale med en fremmed, gående el. kørende, efter den første hilsen; *mæ f—! a æ Jæpəs kuwən* (vestj. tlm.) skæmtende, når man tager noget. 2) frihed, tilladelse til at gå hjem; *gi æ skolbön tilə fålå·w* (Agersk.); *gi jæn hans f—* (vestj.) afsked; enten vil jeg have min forlov, eller også får I det ikke at vide, Kr. VIII. 44, ɔ: afsked fra hendes tjeneste; i leg: *a ber mi f—!* (vestj.) ɔ: frifra; jfr. 3. buk, daglejer, tagfat; fri-.

forlove, uo. *fålå·w -ət* (Bradr.); *fålò·w sè -ə -ət -lò·wət* (Søvind s.) — 1) f— at drikke brændevin, give løfte på ikke at ville —. 2) *æ bår æ så fålò·wəð te å rol* (Mors) barnet er rent besat til at græde. 3) forlove sig til ægteskab; *han gor lisom di fålå·wət mæər, dær eŋən kærəst hår* (vestj.) siges til en, der ikke véd, hvad han går efter; jfr. mnt. vorloven, htsk. verloben.

forlovelse, no. *fålò·wəls æn* (Søvind s.) = rgsm.

forlovelsesgilde, no. *fålò·wəlsəsgil et* (Søvind s.) = rgsm.; jfr. jagilde, lovnsøl.

forlovelsesring, no. *fålò·wəlsəsrèŋ æn* (Søvind s.) = rgsm.

forlover, no. *få·låwər i* = flt. (Vens.); *få·rlòwə æn* (Søvind s.) = rgsm.; ved giftermål = *få·rlåwənəŋsmań* (Thy).

forlunde, uo. *folo·ń -ər -əð* (Agger) forfordele, göre uret ved deling.

forlundet, to. *fålo·ńəð* el. *-lo·ńiəð* (Hmr.; Sall.); *fålø·ńc* (Vens.); *så æ do et f—,* forurettet, når det er en handel; med arbejde: ilde faren, overlæsset; *hwans æ de, do æ folo·ńəð mæj? no ær hań u·folońəð* (Agger), nu er han ikke sket uret; utilfreds (Vens.); jfr. forfået, forlagt, forrasket, foråget.

forlyde, uo. = rgsm.; *han lo si fåly· mæ,* ɔ: han ytrede; *a hå hør atər fåly·əń* (Lindk.) ɔ: efter hvad man siger; jfr. htsk. sich verlauten lassen.

forlynt, to. se forlundet.

forlyste, uo. *fålỳ·st -ə -ət -ət* (Søvind s.) = rgsm.

forlæder, no. *få·rlæjər* (D.) = rgsm.; på vognen.

forlægge, uo. *fåle·q -le·qər -lọ· -lọ·* (D.) lægge, hvor man ej kan finde igen, så det bliver borte for en; *o fåle·q æn dijəl* (D.); jfr. mnt. vorleggen, Sch. Lübb.

forlæng, no. i udtr. *æn få·rlæŋs tåw* (S. Ho), rebstykke, der medføres bundet under vognen, at bruge, når noget brister.

forlængs, bio. *få·rlqjs* (Vens.); *tæj ət fårləńs uð frå* (D., Andst) tage noget forlods (s. d.) ud; *fårləńs væjr* (D.) er hørt en enkelt gang i betydn.: medvind; *fårləńs* (Søvind s.) = rgsm. forover.

forlæs, no. *få·rlæs è* best. *-t* (Vens.) læs foran på vognen; jfr. baglæs.

forlæsse, uo. *fålæ·s -læsər -læst -læst* (Vens.); *folę·s -ər -t -lęst* (Agger); tf. *fåla·sət* (D., vestj.) — overlæsse; når man kører om natten, kan man blive f—, ɔ: få noget (djævelen) op at køre, så hestene ikke kan trække det, Kr. VI. 288. 348.

forløbe, uo. i udtr. *han fåli·jəv* (ft.) *sæj* = rgsm.; *æ blọ fåli·jəv ham* (D.) ɔ: han døde af blodtab; jfr. mnt. vorlopen, Sch. Lübb.

forløber, no. *få·rlævər æn -ər* (D.) spejder, der gik forud for smuglerne i ældre dage, da der smugledes stærkt langs Kongeåen.

forløfte, uo. *folø·wt -ər -lø·wt -lø·wt* (Agger); *fålöwt sæj -ər -lö·wt -lö·wt* (D.); *fålu·t sæ -lu·tər -lu·t -lu·t* (Vens.); nf. nt. ft. *fålø·wt* tf. *fålø·wt* (Søvind s.) — løfte over evne og derved få skade; *hon hò fålu·t sæ* (Vens.) er bleven besvangret.

forløse, uo. *fålø·s -lø·s -lø·st -lø·st* (Søvind s.); nt. *fålø·s* (D.) = rgsm.; om barselkvinder; *æ doqtər måt fålø·s hiń, hun blöw fålø·st* (D.).

forlå, tf. se forlagt.

forlåne, no. *få·rlån æn* (Hmr.) dobbelt lægn (s. d.) på et fåretöjr.

form, no. *fårm æn* = flt. (D., Søvind s.) bruges om rammeværket, hvori formtørv, klyne og andet dannes; om en hest: *de wå jæn, som wår æn støft i æn fårm* (vestj.) ɔ: fuldendt smuk og god; jfr. lat. forma, skikkelse; klyne-, knap-, kugle-, lys-.

formad, no. *få·rmaj de* (Søvind s.) = rgsm.

formand, no. *få·rmań æn* (D.) = rgsm.

formanterere sig, uo. *fårmańtørę·r sæ* (Vlb.) hjælpe sig tilrette; han kan godt f— sig blandt folk.

formedelst, bindeo. fordi; så rejser han hjem til hans kone, f— han tænkte ved sig selv . . ., Kr. VII. 229, vistnok et forsøg af fortælleren på at benytte et fint udtryk.

formejret, tf. se formægret.

formenes, uo. nægtes; *„jèntəŋ lòwènc dè frå gǫr ku hąj ènc fåmi·nəs“*, Grb. 182. 29, noget levende der fra gården kunde han ikke nægtes; *æ do fåmjæ·nt å ęð i dæwləns nawn, så ęð no de i gus nawn*, Kr. IX. 228 (Hornum h.).

formet, no. *fu·ərmət et* (Fjolde); *få·rmət et* (N. Slesv.); *få·rmok et* (Bylderup); *få·rməŋ* el. *få·rmak et* (Emmerlev); *få·rmåk et* (Bradr.); *få·rməŋ et* (Sundeved) — alm. om en sirtses undertröje, som mænd går med under skjorten. Mb. har foerhemmet, mulig plt. foderhemd, overstykke at tage på, når man fodrer; hvilket navnet „foerskjorte“ Dagen 1814 no. 47 tyder på; J. Saml. VIII. 269 anføres „formed“ (Als), et skørt, om det er pålideligt; se nat-, under-.

formiddag, no. = rgsm.; *få·rmæja æn* (D.); hak. (Vens.); *åp å få·rmæjawi* (S. Sams) op på formiddagen; *òm få·rmèjən* (Søvind s.); „et støk hæn åpo fåmejeren kam værshushålleren sjel åp“, Jyd. II. 35. 1; *få·rmæjdə* (Vejr.); *få·r-* el. *fu·ərmæjdå* (Thy); *åm fòrmèjdan* (Lild s.); *fu·ərmæjdå* (Mors); *få·rmera* (Agerskov, N. Slesv.); *få·rmera* (Bradr.); formen: *om få·rmæjərn* (Andst) kan mærkes i en vestj. egn, se middag, morgen; *dǫ æ ves a dæn slas fålk, dær ęt gǫr læŋər hen o æ få·rmæja, en do ka go hjæm o æ atərmæja* (vestj.) siges til langsomme personer; *møt* (midt på) *fò·rmèjda æ dòwərdaws* (davretid); *nær fòlk skul ha fò·r-mèjdasmèlmað, lå di èlər dæm tę å fo øjèr dòwərsòwn* (Lild s.); jfr. fornon, eftermiddag.

formiddagsbed, no. *æn få·rmæjasbipəð mæ æ hæst* (vestj.) en bed om formiddagen, se 2. bed.

formidlertid, no. omtr. = tid; i samme f— går han i armod, Kr. III. 279. 375; i al f— var kongens skatmester bleven opmærksom på, Kr. VII. 75, ɔ: imidlertid, ligeså s. 173 ned.

formindske, uo. *fåmi·nsk -ə -ət -ət* (Søvind s.) = rgsm.

formodende, uo. i udtr. *æ var it fåmo·jəns* el. *-jən* (Ang.) jeg ventede, formodede ikke; se bølk.

-formodet, tf. se u-.

formon, no. *få·rmon* (Hmr.); itk. (S. Sams, Vens.) — forspring, det at være forud for en anden, også m. h. t. penge el. kundskab; *han hår æ f— fræmfå dæn nån, æ kuwər hår fåt æn guwə f—* (Vejr.) kornet har fået en rask vækst; se formål.

formoslet, tf. *fåmå·səlt* (Vens.) ilde medhandlet, forjasket; *a blèw så fòrmå·səlt o å måsəl mæ de gaməl måsəl* (skrammel) (Lild s.).

formue, no. *få·mu æn* (vestj., Sønderj. itk.); *få·mòw æn* (Søvind s.; huk. Vens.) = rgsm.; „stor how (hu, sind) å bette fomow, de ka så ild tesammen drow“ (Mors); jfr. middel; se mnt. vormoge, Sch. Lübb.

formuende, to. *få·mòwən* (!) (Søvind) = rgsm.

formueskat, no. *få·mòwskat æn* (Søvind s.) = rgsm.

formumme, uo. *sejər I hjær å tò fåmo·mə?* til msker, der sidde sammen i mørke, ɔ: lege blindebuk (østj.), se blind-, jfr. htsk. mumme, maske.

formynder, no. *få·rmynər æn -ər* (D.); *få·rmynə æn -rə* (Søvind s.) = rgsm.; jfr. mnt. vormunde, Sch. Lübb.; ghtsk. munt, beskyttelse, hånd.

formægret, tf. *fòmè·qərəð* (Lild), i höj grad afkræftet ved anstrengelse; *dæn sølə gaməl stakəl war blèwən ræn f— o å go òp æ* (ad) *bak;* „formejret“ angives fra Lemvig.

formærke, uo. i udtr. som: *han læt si et fåmæ·rk mæj* (Lindk.) = mærke; jfr. mnt. vormerken, Sch. Lübb.

formæsse sig, uo. *fomæ·s -ər -t -mæst* (Agger, Mors) forspise sig; *æ trowə, do fomæ·sə dæ* (Agger); jfr. forpæst.

formövret, tf. *fåmö·wrət* (vestj.) forkommen, træt af svært arbejde; mad kunde han nok trænge til, så f— han var bleven, Kr. VIII. 244.

formå, uo. *fåmo· -ər -mo· -mo·* (Vens.) = rgsm.; *„di skul wu* (vorde) *tò imwò de bèjst, de huwsən fåmo“*, Grb. 186. 9; „hun vill gø et så gåt få ham, hun fåmoj“, Tkjær II. 84; jfr. mnt. vormogen, Sch. Lübb.

formål, no. *få·rmol è* (Vens., vestj.)

— 1) = formon, forspring. 2) *de æ gowə å fo får·mol få si dø* (vestj.) = tid til forberedelse.

forn, no. *fon de* (D., Mors glds.); *fon* (Støvr.); *fuən* (Gjerrild); *fòn* el. *fon æn* best. *fon* (Vens.); *fon* (Højrup s., Sønderj., Andst, Røgen) — gave af levnedsmidler, der bringes til gilder, ligeså om konfirmandernes gaver af madvarer til præsten; *bær fon* (Vens); „a håed et tent (tænkt), do håed fot så manne kokkers fon, Karen“, And. Bars., ɔ: så mange haner til forn; som forn gaves fra et gårdsted: et lam, 20 æg, en ost, 2 ℔ smör samt mælk og fløde (Gjerrild); en gås, en and, et par höns, et fårelår, 6—12 stykker tykke tællelys, to snese æg, fløde gildesdagen eller dagen før, mælk til bagning (Thy); et lispund smör, en snes æg, en flæskebøste (Testrup); ydelsen af forn blev til gilderne alene udredt af de unge piger, der var nærmest beslægtet med de indbydende, en sådan pige kaldtes „omgangspige“, fordi hun måtte gå om og sørge for gæsterne, Fra alle Lande 1879. II. 24; hun måtte medbringe en bægt fint og grovt brød, 1 td. øl, 1 anker brændevin; 1 sengsklæder tillåns, samt gafler, knive, dug, langbord o. s. v.; var hun længere ude beslægtet med familien, gav hun kun det halve eller en fjerdedel af, hvad de nærmeste måtte udrede, hvilket kaldtes „halvt“ eller „kvart“ forn, J. Saml. II. 91 (Vens.); jfr. foræring, føring, send, sending, sendelse, skjön; Aasen forn; isl. fórn huk. tempelgave; fórna uo. bringe gave.

fornaglet, tf. *fåna·wəl* (Holmsl.); *a blöw f— ve dæn dijələŋ*, skete uret, fik for lidt; *a æ f— mæ ət*, det er til byrde for mig; *han blöw et fåna·wəlt* (Lemvig) ɔ: han fik den bedste del; nok også: *o fåna·wl jæn* (vestj.) göre en uret i deling.

fornast, to. *fåna·st* el. *fåna·sə* (Sundev.); *fanå·st* (Vens., Himmerl.) — *se f— uə, f— i æ hoi*, skiden, tilsølet (Sundv.); forkommet, træt (Himmerl.); dette er dog mulig to forskellige ord, idet det mellemslesv. ord sagtens er beslægtet med htsk. nass, plt. nat; *fånå·st* (Himmerl.); *fònå·st* (Lild) er sagtens udviklet af *fòknå·st* (Lild s.) knust af træthed; se knase.

fornat, no. *få·næt æn* (Holmsl. kl.) tiden fra aften til midnat.

fornavn, no. *få·rnawn æn -nawn* (D.); *få·r-* og *få·nawn et* (Søvind s.) = rgsm.

forne, uo. *fòn -ər -t -t* (Vens.) give forn, jfr. J. Saml. I. 306.

forneden, bio. *fånæ·jən* (D., vestj.); *fånè·jən* (Søvind s.); *fonæj·ən* (Agger) = rgsm.

fornem, to. *fånæ·m* flt. *-m* (D.) = rgsm.; *di fånæ·m*, folk udenfor bondestanden, embedsfolk (alm.); „kom å fo dæ en pi tubak te en dram og en to got gammel øl mæ nød å de bejst mjø i, som di fånem, dæ et ka drik brænwien mæ vi aier, ska ha“, And. Bars.; *di fånæ·mən, han snakər fånæ·mən* (glds. D.), siger „jeg“ til sig selv; *snak fånæ·mt* (Søvind s.); *æn gråw fånæ·mən mañ* (D.) en meget fornem mand; jfr. mnt. vornamen, Sch. Lübb.; fattig-, fis-.

fornemme, uo.
fone·m -ər -na·m -nå·mən (Agger);
fåne·m -ər -no·m -no·mən (vestj.);
fåne·m -ər -na·m -no·mən (Vens., Lild s.);
fånèm -nèmə -na·m -nòmən (Søvind s.);
fånø·m -nø·mər -nå·m -no·mən (Agerskov);
fåne·m -ər -no·m -no·mən (Bradr.) — 1) føle, mærke, *a ka et f— ət* (Malt) høre det; *hañ slöw nåk, mæn a ku dio fånè·m ət* (Søvind s.); *fåna·m du nowəj tè, hañ kòm hjæm ia·wis? hò do fånò·mən nowəj tè, òm dè snòə ska vè val?* (sts.). 2) *de ska nåk fåne·m te fòlk* (Malt) folk skulle få det at føle, det skal komme til at svide til dem; *a fåna·m ætər, om hun wa mæ kal* (Søvind s.) jeg undersøgte ved at føle, om koen var med kalv; jfr. mnt. vornemen, Sch. Lübb.

fornemme, no. *fåne·m æn* (Malt) *a hår eŋən f— i æ feŋər*, følelse (s. d.)

fornemmelse, no. *fåne·məls æn* (Malt, Søvind s.); huk. (Vens.) = rgsm., følelse; *de ær æn slem f— o ha tæñpin* (Lindk.).

forngilde, no. *fongil et* (Randers) gilde, som göres, når der bringes forn.

fornimstret, to. *hun æ så fåne·mstrət* (Røgen s.), hun er så sminket, oppudset.

fornkage, no. *fonkåq æn -kaqər* (Vejle egn) brød, som gives til forn.

fornon, no. *få·ɼnon* (Mds. h.); *få·-noɰn* (Ålsø, Rougsø; Øland); *få·non i* (Vens.); *fòndɰən* (Hell. h.); *få·non* (Støvr., Røgen) — formiddag; jfr. efternon, non, mnt. vornones Sch. Lübb., „vor der none, vormittag"; eng. forenoon.

fornons gjav, no. *fånons jèɰ* (Vens.) formiddags gift til køerne.

fornons mellemmad, no. *få·nons mælmað* (Støvr. h.); *fånəns mældər* (Vens.) formiddags mellemmad.

fornorket, tf. *fånå·ɼkə* (Vens.) om heste, overanstrengt ved kørsel, forslidt.

fornuft, no. *fåno·ft æn* (D., vestj.; Søvind s.) = rgsm.; jfr. mnt. vornuft, Sch. Lübb.

fornuftig, to. *fåno·fti* (Vens.); *få-nò·fti* (Søvind s.) = rgsm.; se u-.

fornummen, to. *fornå·mən* (Agger); *fåno·mən* (Vens.; Lild s.); *å blyɰ f—*, betaget, forfærdet; magtesløs, forkommen af arbejde; *f— ætərə* (Vens.) betagen af noget, sorg, skræk, arbejde; *di sęər så f—, som di wa nys komən* (sts.); *hañ* (barnet) *sejər så fònomən sɰər òl di fræməð* (Lild s.); *æ blöɰ så sær fond·mən wejər* (Agger); „i de Laust no wa bløen hielt fånommen, jauer han sæ om å sæhte sæ i æ smørtrou", Yuelb. s. 48; folkene blev så fornummede over det, men da de kom sig af deres angst, var der ingen ting at mærke, Kr. III. 31. 37.

fornylig, bio. *fåny·lə* (D.); *fånø·lə* (Søvind s.) = nylig.

fornys, bio. *fåny·s* (D., vestj.) nylig.

fornærme, uo. *fånæ·ɼm -ər -ət -ət* (D., Søvind s.) = rgsm.; *hañ æ læt få-næ·ɼmət* (Søvind s.) ɔ: er pirrelig; *„de fąj skwòlmèjstər sè møj fånèrmt we"*, Grb. 197. 15; *a skal et fånæ·ɼm æ præst-gor* (D.) ɔ: göre gården uret ved at göre arbejdet slet.

fornöje, uo.
fåny·ɰ -ər -ət -nyɰət (D.);
fånè·ɰ -ər -ə -nèɰə (Vens.);
fånè·ɰ -ə -ət -ət (Søvind s.);
fåny· -ə -ə -ə (Ang.);
fånö·j -ər -ət (Gram, N. Slesv.) —
1) = rgsm.; *let ka fony·ɰ æn bǫr* (Mors) lidet kan fornöje et barn; *hañ ær et gåt bǫn, hañ ka fånè·ɰ sè sjèl* (Søvind s.), talemåde. 2) give en frivillig gave som vederlag for bevist tjeneste, *a vel få-ny·ɰ dæj få·ɼ ət*, el. *fåny·ɰ dæj te dǫ tak*, glds. (D.); „ka a it i en hast fo ham te å gjør mæ et pa wæs? a ska fånøu ham pæent få et", And. Bars.; jfr. Aasen, fornøgd to., htsk. vergnügen, af genug, nok.

fornöjelig, to. *fåny·ɰələ* (D., vestj.); *fånè·ɰələ* (Vens.); *fåny·lə* (Ang.) — 1) = rgsm.; se u-. 2) som let lader sig tilfredsstille; *hañ æ såmən fony·ɰlə nåk* (Agger), let nok at stille tilfreds.

fornöjelse, no. *fåny·ɰəls æn -ər* (D.); *fånè·ɰəls æn -ər* (Vens,, Søvind s.); *fånö·jəls æn* (Gram, N. Slesv.) = rgsm.

fornöjet, tf. *fåny·ɰət* (vestj.) = rgsm.; *han wår hijəl f— vę ət*; se mis-.

foronden, no. *få·ruñərn æn* (Bradr.) formiddags mellemmad.

fororde, uo.
fåru·ɰər -ər -ət (D.);
fårǫ·r -ər -ət (Agersk.) —
lægge godt ord ind for noget; besmykke hvad man har gjort galt; *fåru·ɰər nåɰət* (D.).

foroven, bio. *fårå·ɰən* (D.); *får-òɰən* (Søvind s.) = rgsm.

forover, bio. *fål få·röɰər* (D.) forlængs.

forpagte, uo. *fåpa·qt -ər -ət* (D.; Søvind s.) = rgsm.; jfr. pagte.

forpagter, no. *fåpa·qtər æn -ər* (D., vestj., Vens.; Søvind s.) = rgsm.; best. ett. Vens. *fåpa·qtən*; *„fåpaqtən å lòkòli* (ladekarlen) *baq ètər"*; *„fåpaqtən truwə dèm"*, Grb. 26. 31. 37; *„fåpaqtərən"*, 27. 50; jfr. fader, foged, skrædder.

forpagtning, no. *fåpa·qtnəŋ æn* (Søvind s.) = rgsm.; *hañ hǫr èn gǫr i f—*; men også: *hañ hǫr èn stoɰə f— å swǫ* ɔ: forpagtningsafgift at svare.

forpasse, uo. *fåpa·s -ər -ət* (D.) om skomageren: f— et par stövler, sy dem, så de ikke passer.

forpest, tf. forkommen, udmattet; *a blöɰ så fåpi·jəst i dæñ hær aɼbəð te a ka snǫr hwæɼkən vri ælər vęñ mæ* (Lindk.); afledt af pes (s. d.)? se forpjast, forpæst.

forpikket, tf. *fåpe·kət ǫ ət* (vestj.) stærkt opsat på.

forpint (?), tf. gerrig; *hon wa så få-pe·ñt, te nærənsti dæ kam et fatə meñisk å vil tæq mjælk, så hælt hon ət i æ tøñ te heñə swyən*, Kr. IX. 200. 37 (Vor h.); forpindet?

forpippe, uo. *fåpi·p sæ -ər -ət* (Vlb.) skjule sig, lege skjul; *hon fåpi·pət sæ oñər æn risbosk,* hun skjulte sig; *han fåpi·pə sæ i æn lai te æ slaw vå teæñs,* J. M. 80.

forpippelse, no. i udtr. *lek fåpi·pəls* (Åbenrå), lege skjul; se fjæle, forput.

forpisket, to. *fåpi·skət* (D.) udpint, om jorden.

forpjast, tf. *fåpja·st a arbər* (vestslesv.) udmattet; se forpest.

forplejning, no. *fåplæ·jnəŋ æn* (Vens.) = rgsm.; *„ji småkrætərən djæ fåplæjnəŋ“*, Grb. 159. 8.

forplov, no. *få·rplòw æn* (Agersk.) forstillingen på den glds. hjulplov; forbindes med ploven ved bömkisten (s. d.).

forplusket, to. *fårplo·skət* (vestj.) om et tag: oprevet af storm; en höne, som fjerene strutter på, en person, som har håret stående til alle sider, klæderne forrevne.

forplöjning, no. *få·rplåwnəŋ æn* (Mds. h.) forageren, hvorpå ploven vendes.

forpløk, no. *fåplø·k* (Hvirring s., Nim h.) *ta f—*, lege blindebuk; *fåply·k* (Hvejsel).

forponset, tf. *fåpo·nsət* (Silkeborg) forstødt af en væder.

forprans, no. *få·rprans æn* (Rkb.) *æn guwə f— ve æ hæst,* forpart, bringe.

forproge sig, uo. *fåpro·q sæ* (Vor h.) anstrenge sig over evne.

forproslet, tf. *fåprò·sәlt* (Vens.) medtaget af brug og mishandling; *ålc djæ saqər wa så fårha·wə å fåprò·səlt.*

forprukken, tf. prikket over hele kroppen; *„så fåprokən å fåstokən“*, Grb. 129. 63.

forprygle, to. *fåprø·qəl -prø·qlər -prø·qəlt -prø·qəlt* (Vens.) medtage, mishandle; *mæ wo* (vorder) *så fåprø·qəlt å ål di jyulјilər mæ ska te,* man bliver så udaset af alle de julegilder, man skal til.

forpustet, to. *fåpu·st* (D.); *fåpu·stət* el. *fåpu·st* (Søvind s.); *fåpu·st* (Støvr. h.) = rgsm.; *hon ku jo hø mæ loñt hæn, så fåpust wa a å aŋəst,* Kr. IX. 253 (Hads h.).

forput, no.? i udtr. *ta fåpu·t,* lege skjul (Vor h.).

forpæst, tf. *fåpæ·st* (Sall., Mors) forperset ɔ: forædt, propmæt.

forrakket, tf. *fåra·kət* (vestj.) forjasket; *si f— ud.*

forrakt, to. *fora·t* (Agger) rakt for langt ud; *fårå·t o fåstrå·t* (D.), forrakt og forstrakt ved overanstrengelse; se oversprængt.

forraske, uo. 1) *han skal et f— sæj,* giver sig god tid. 2) *f— jæn,* göre en uret; *a skal eñc fåra·sk dæ, mi dræŋ* (Vens.); *han håj gin får, te han wa blöwən fåraskət å æ sañfløwt,* Kr. IX. 175 (Ulvb. h.); jfr. forlundet.

forre, no. se fure.

forre, to. *æ fårə hjul* (D.); *de fårə hywl* (Søvind s.) hjulet længere foran, ɔ: det forreste (s. d.), jfr. for; fram o. smtn.

forreb, no. *fårəf æn* (D.); *fårreb è* (Vens.); *fu·ərrev æn* (Sall.) — rebet, hvormed læssetræet fastgöres foran på den læssede høstvogn.

1. forrede, no. *a we fårə te; de we a eñc no fårə te* (Vens.) det ved jeg ikke rede på, besked om; jfr. Kalk. forrede; færd.

2. forrede, no. *fòr-rèj eð* (Himmerl.) vognens forreste halvdel, stelde med hjulene; se bagrede.

forregne sig, uo.
fåræ·jn sæj -ər -ræjñ -ræjñ (D.);
fåræ·qn sè -ə -ət -ət (Søvind s.)
= rgsm.; regne sig til tab.

forrelig, to. *fårələ* (vestj.) fremmelig; pigen var så forrelig, at hun allerede havde fået finker lavet, Kr. VIII. 97; se for.

forrendt, tf. *fåræ·ñ* (D., vestj.) åndeløs, træt af at løbe; hva æ der ved det? a tykkes, du er så forrendt! Kr. VIII. 360.

forrente, uo.
fåræ·ñt -ər -ət (D.);
fåri·ñt -ə -ət (Søvind s.)
= rgsm.; også: *fåræñt sæj* (D.); jfr. mnt. vorrenten Sch. Lübb.

forrest, to. bio. *fårəst,* bio. *dæñ fårəst* (D., vestj., Søvind s.) = rgsm.; superlat. se for, forre.

forresten, bio. *fåræ·stən* (D., vestj.) = rgsm.; *„djæ sèn* (søn) *skul kom te å leq åpå sèŋən i flir or å fårèjstən blyw i stakəl òl hans daw“*, Grb. 61. 19, jfr. 120. 87; *de veð a fåræ·stən et* (D.) det véd jeg i øvrigt ikke; betyder: næsten (Søvind s.) *dær æ fåræ·stən it nowəj i flaskən* ɔ: næsten intet.

forrestue, no. *æ få·rəståɥ* (Vejlby v. Fredericia) den forreste stue, opholdsstuen.

forretning, no. *fåræ·tnəŋ æn -ər* (D., vestj.) = rgsm.; *gøjər èn goɥə, skit, fin fåræ·tnəŋ* (Søvind s.); i Vestslesvig kan *æ fåræ·tnəŋ* siges om bryllupsgildet.

forrette, uo. *fåræ·t -ər -ət* (D.); *fårè·t -ə fårè·t* (Søvind s.); *fåræ·t -ər -ət fåræ·tət* (Støvr. h.) = rgsm.; *a hår nåɥət o f— føst*, at udrette, bestille.

-forrettet, tf. se u-.

forreven, to. *fårö·ɥən* (D.) = rgsm.

forri, bindeo. *fåri* (Søvind) derfor; men bruges kun i spidsen af en sætning; *fåri war ət åsə dè gik galt*, derfor var det også, det gik galt; jfr. Kalk. fordi; isl. fyrir því.

forrider, no. *få·rriər æn -ər* (D.); *få·rriə æn -rə* (Sundv.) — de, som rider foran brudeskaren til kirke; *ve brøløp ska dær ǧan vær nåwə få·rriərər, såðən æn fir oŋ kål, hælə sæjs, lisom æ gil ska vær stuər te; dæm tåɥ, dæ ska ri får æ bruj, di riər hæn te æ brujs un* (vogn) *å hålə dær sålæŋ, te hon kåmər o· ən, å dæ hålə di såðən, te æ huɥə å djær hæst væñər imu·ɥəð æ bruj; næə de hiələ så æ lasət å·p, så riə di æn tur, te di kåmə, læ wås sæt, æn pa bøsskåð fræ æ gor, å da væñə di å riər imuɥəð æ bruj å ta djæ hat aɥ; næə di hå ǧoə de, så riə de að æ kærkvæj, mæn dæsom æ brøqom ska dæñ sam væj, mo di så tiələ astæ·j, te di ka kåm imu·ɥəð ham å væñ få ham åsə. O dæñ måð kåmər de imu·ɥəð dæm o æ væj, dæ riə får æ brøqom, oñta·ɥən di blywər tawən uð fræ jæn gor, få så føləs al æ riəñər* (de ridende) *að; næə no di fir riəñər æ blöwən saməl dær o æ væj, så tæjər di að æ kærk te ən* (ɔ: begiver sig til kirken); *næə di så kåmər te ən, så riə di təbåq ijæ·n å ǧö dær æn væñəŋ å hatər få· dæm å təbåq ijæ·n te æ kærkstæt. Hjæmað fræ æ kærk gor et akərå·t li·sədan te*, Kr. IX. 187. 20 (Nörvang h.).

forrig, to. = rgsm.; *i fåriqə tiər stoð æn åp, mæn no hå ði jo grawəð we ən te æn æ falt* (Hell. h.), Kr. IX. 230.

forrimpet, tf. *fore·mpəð* (Agger) om strömper, der er stoppet mangfoldige gange.

forringe, uo. *fåre·ŋ -ər -ət* (D.) = rgsm.

forrivende, to. se forrygende.

forrost, tf. *fåru·ɥst* (D.) = rgsm.; rost over måde.

forrummes, uo. få rum; *ka I få-ro·ms o æ bæŋk, i æ sæŋ?* (D.); hun stoppede en kage (et brød) til ned, den kunde også forrumme der, Kr. V. 204, ɔ: få plads.

forrygende, to. i forb. *è fårø·qəndə* el. *-ry·ɥəndə wer* (Vens.) et overmåde slemt vejr.

forrykt, to. *fårø·qt* (D.) = rgsm.; *f— i æ huɥə.*

forrå, no. *få·rro æn* (Vens.) = forrede; jfr. agterrå, som er huk.

forråd, no. Mb. Till. — 1) udvej, råd for; der bliver vel f— for (Slet h.). 2) *„fårro è bør èj èterro“*, Grb. 245. 335, forråd er bedre end efterråd, ɔ: det er bedre at tænke forud end bagefter.

forråde, uo.

fårå· -ər -råi -råi de gl., *-rai rai* de unge (D.);

fåra·i -ra·jər -ra·i -ra·i (N. Slesv.);

fårå· -ər -ra·j -ra·j el. *-rå·r* (Vejr.);

fåro· -ər -rò·i -rò·j (Vens.) —

overtale en til noget slet; forføre en pige (Vens.); jfr. mnt. vorraden, Sch. Lübb.

forråden, to. *få·rrajə* (Agersk.); *få·rrən* (Røgen); *få·rrån* (D., vestj.) — 1) *få·rrajə mæ siñt bræñsəl* (Agersk.) forsynlig, den, som sørger for forråd. 2) måske også: rede med råd (Røgen).

forrolen, tf. *si fårå·lən uɥð* (Thy) forgrædt, se role.

forrumple, uo. forryste, forskumpe; *mæ* (man) *wo* (vorder) *så fåro·mpəlt, næ mæ sånt ska cyr i hiəl da* (Vens.).

1. fors, no. *fås* (Agersk.) kraft, magt; *dær æ f— i ham* (Agersk.) ɔ: arbejdet går rask for ham; *æ vel låɥ får, dæ kom f— oñər ham; de ær æn gråɥ f— dæñ komər mæ* (vestsl., Bradr.) fart; fransk force; jfr. mnt. forse, fosse, Sch. Lübb.; skidt-.

2. fors, to. *fås* (Vens., Mors, Andst) stolt, egensindig, overmodig, grov; jfr. bof; „do ær ålti så fos! såh Mouens“, Blich. Bindst.; *vær fås i ət* (D.) være hastig, voldsom; *hañ æ så fås o så styɥ* (Agger); jfr. platt. og allerede mnt. fors, nordfr. foss.

forsagt, to. *fåsa·qt* (D., Agersk.) = rgsm.

forsamle, uo. *fåsa·ṃəl -ṃlər -ṃəl* (D.), ft. tf. *fåsa·mlət* (Søvind s.) = rgsm.; jfr. mnt. vorsamelen, Sch. Lübb.

forsamling, no. *fåsa·ṃləŋ æn -ər* (D.) huk. (Vens.) selskabelig forsamling, gilde, med el. uden dans; jfr. bal, gilde, legs.

forsanger, no. i tlm.: *do sku hæn i Nåbøl* (Nagbølle) *skåw o vær få·rsaŋər får æ broṃəlbi* (humler), Kr. IX. 110. 173, siges til en, som synger falsk.

forsanke, uo. *fòsà·ŋk -ər -əð -əð* (Lild) forsamle; *jèn daw wa wi æn hiəl hjowər* (hjord, flok) *fòsà·ŋkəð*.

forsanse, uo. *fosa·ǹs -ər -əð* (Thy) — 1) göre istand; *ja, a ska swåə te, a hå reqtiq fosa·ǹst əð* (Mors); også fig. *f— jæṇ*, prygle en; måske også: undersøge. 2) *han ska fosa·ǹs əð* (Thy) få det at føle.

forsat, to. *fåså·t* (D., Agersk.); *fåsa·t* (Vens.) — *han æ f— mæ ət*, med arbejdet, stillingen, ɔ: det er ham over hånden, han går i armod; *f— i æ væjst* (D.), *fåsa·t i grøən* (Vens.) standset i væksten.

forsbre, no. se fodsbredde.

forsé, uo.
fåsi·jə -r -såw -sjè·t (D.);
fåsi -siə -so· -si·t el. *-sè·* (Søvind s.)
— 1) forsé sig, ɔ: begå en overtrædelse (D., alm.); *de æ dær eŋən teŋ fosi·t we* (Agger); *dær ær eǹc no fåsi·t i å jè de* (Vens.). 2) se med overmåde stor interesse på noget: enhver var bleven så forsét, da hun gik op til alteret, Kr. IV. 205. 3) se på noget, således at man selv el. andre får skade af det; *fåse· sæ å nåwə* (Sundev.), om en frugtsommelig kvinde, hvis foster får mærker af, hvad hun ser på; tappen på øltønden kan blive forsét, så den ikke kan løbe, ligeså en bægt brød, så den bliver ødt, derved at onde öjne ser på dem; se Kr. VIII. 292. 501. 2; jfr. öje, öjesyn.

forseelse, no. *fåsi·əls æn* (Søvind; vestj.) = rgsm.

forsegl, no. *fåsè·jl et* (Søvind s.) et segl på brev el. lign.

forsegle, uo.
fåsæ·jl -ər ft. tf. *-sæ·jl* (D.);
fåsè·jəl -ə -ət -ət (Søvind s.)
= rgsm.; fig. *a ska f— dæj di røk*, ɔ: prygle dig, se forsåle; jfr. mnt. vorsegelen el. -seilen, Sch. Lübb.

forsét, to. *fåsi·t* (Vens., Sall.); *fåsjè·t* (vestj.); *han blöw nåt f— o de* (vestj.) så på det og blev lysten efter det; *a æ blöwən f— o· ham*, har set mig vred på ham, også Sall.

forside, no. *æ få·rəsij* (D.); *få·rsi æn* (Søvind s.) = rgsm.

forsige, uo. *fåsæ·j -ər -so·i -soi* (Agersk.) — 1) nægte; *a vel et fåsæ·j ət* (D.); *han hær foso·i å ìl drek brænvin* (Agersk.) ɔ: frasagt sig at ville drikke. 2) ved heksekonster hindre en bøsse i at træffe målet, J. Saml. IV. 128. 45. 46; *fåsi· æ əl* (Valsb.) ved heksekonster hindre ild i at brede sig, se Fb. Fr. H. s. 37; jfr. mnt. vorsaken el. -seken, Sch. Lübb.

forsigtig, to. *fåse·qtə* (D.; Vens.); *fåsè·qti* (Søvind s.); *få·rsektə* (Vlb.) = rgsm.; *„sin haj so, hwò fåsèqti hon ha wat . . .“*, Grb. 129. 57; *få·rsektə, lisom æ deəns køər, di vår iǹ ti daw för æ ræən* (Vlb.); jfr. mnt. vorsichtig, Sch. Lübb.; u-.

forsigtighed, no. *fåse·qtəhijəð æn* (D.); *fåse·qtihjè æn* (Vens.); *fåse·qtihei æn* (Søvind s.) = rgsm.

forsikre, uo.
fåse·kər ft. tf. *-krət* (D.);
fose·kər -ər -əð (Agger);
fåsè·kə -rə -rət (Søvind s.) —
1) forsikre mod brand- el. anden skade, assurere (Søvind s.). 2) påstå, erklære bestemt; *a fåsè·kərə dæ få, tè a hò il gor ət* (Søvind s.).

forsikring, no. *fose·krəŋ æn* (Agger) = rgsm.

forsindet, to. *fåse·ǹc* (Vens.) tvær; *æn lijə f— tøs*.

forsindethed, no. *fåse·ǹchjæ æn* (Vens.) tværhed, *hon fæk kramp å jænə f—*.

forsinke, uo.
fåse·ŋk -ər -ət (D.);
fose·ŋk -ər -əð (Agger) —
1) volde at en kommer forsilde; *æ blöw fåsi·ŋkət ve· ham* (Bradr.). 2) særegen måde, hvorpå snedkeren sammenföjer træstykker.

forsinkelse, no. *fose·ŋkəls æn* (Agger) = rgsm.

forskaffe, uo. *fåska·f -ska·fər -ska·fət* (D.) = rgsm.; jfr. mnt. vorschaffen, Sch. Lübb.

forskalning, no. *fåska·lnəŋ æn* (Søvind s.) belæggelse på loft eller væg med tynde brædder: *fåska·lnəŋfejəl èt*, vistn. alm.; se skal.

-forskammet, to. se u-.

forskanse, uo. = rgsm.; *„så fåskåjst hąj sè sąjən få gòri i carə* (kjæret) *om Toshòw“*, Grb. 178. 17; jfr. mnt. vorschanzen, Sch. Lübb.

forske, uo.
fosk -ər -ət (D.);
førsk -ər -ət (Mellemslesv.)
= rgsm.; *o fosk atər*, jfr. htsk. forschen.

forskiftet, tf. se forgjort, skifting.

forskikke, uo. *fåske·k -ər -ət* (Lindk.) sende; *æ pæŋ blöw ham fåske·ket*, ɔ: sendt til ham.

forskive, no. *få·skyw æn* (Søvind s.) urskive.

forskjel, no. *få·skæl æn* (D.; huk. Vens.); *fo·skæl æn* (Agger); *få·skèl æn* (Søvind s.); *fo·skel æn* (Mors); *få·šəl et* (Fjolde) — 1) = rgsm.; *dær ær et stuət få·skæl o kuŋ Så·lomo å Jörən Hatmakər* (Ang.); i Vestj. hedder det samme ordsprog: der er forskel på Timgård (en stor herregård i Tim) og Skjoldmose (en lille gård i Stadil), Sgr. V. 23. 41; *de æ mæ uðən få·skæl* (D.) ɔ: det er mig ganske det samme; se kong Salomon. 2) mening, anskuelse; *do kat dåk si dit fåskæ·l!* (Ang.,Vlsb.); *å de fåše·l* (Fjolde) i den mening, hensigt, også Ang.; jfr. mnt. vorschêl, Sch. Lübb.; forkår, kår, skjel.

forskjellig, to. *fåskè·li* (Søvind s.) = rgsm.

forskjænker, no. skænker; om dem, som fylder glassene ved gilder; „få·skjænkerer, pas jer håntiering!“ And. Bars.

forskjærer, no. *få·rskærər æn* (Agger) den, som skærer for ved gilder.

forskjøster, no. *få·rskøstər æn* (Emmerlev egn) den, som går forrest under høstbarbejdet med segl; når han har skåret til et neg, siger han: *biñ!* så binder alle samtidig; når et vist antal neg er færdige, sætter skærerne sig og stryger seglen og tager tobak, så er en *baksblåk* færdig; jfr. blok.

forskjøt, to. *foskø·t* (Mors, Sall.); *æn f— knæjt*, kåd, uartig, skødesløs.

forskrannet, tf. *fåskra·nət* (D.) forlét (s. d.).

forskregen, to. *fåskre·qən* (D.) forgrædt, om et barn.

forskrift, no. *få·skrèwt et* (Søvind s.; D., vestj.); det, som er foreskrevet; forskrift, hvorefter börn skriver; *„i honkat nöwnə wi åsə mè hąj, èñcən de så èr ètər fåskrèwtən hèlər eñc“*, Grb. 72. 8.

forskrive, uo.
fåskry·w -ər -skrö·w -skrö·wən (D.);
fåskru· -ə -skra·w -skra·wən (Åbenrå)
= rgsm.; *æ hæə fåskra·wən mæ te æ tròl* (Åbenrå); jfr. mnt. vorschriven, Sch. Lübb.

forskræbt, to. *fåskr·æbt* (Vens.) forskrålet, forgrædt.

forskruet, tf. *foskru·wəð* (Agger) = rgsm.

forskrækkelig, to. *fåskrè·kəlet* (Søvind s.) = rgsm.

forskrækkelse, no. *fåskræ·kəls æn* (vestj.) = rgsm.; se fåre-.

-forskrækker, no. se luse-.

forskud, no. *få·skåð æn* (D.) — 1) = rgsm.; *gi jæn f—*. 2) *få·skåð fram får æn añən*, raskere vækst, forspring, se formon; jfr. htsk. vorschuss.

forskyde, uo. *fåsky·ð -sky·ðər -skø·ð skø·t* (D.) — 1) = rgsm.; *di hå fåskø·t hiñ*. 2) *æ ku hår fåskøt sæj i æ eðen*, slugt sin føde så hurtig, at den har ondt af det.

forskylde, uo. i udtr. som: *a ska fåsky·l dæj ət* (vestj.), jeg skal gengælde dig det; „a vel ælles gjahn fåskyll dæ de hær støk“, Blich. Bindst.; *„a ska wal sij å lön* (at lönne) *dè som fåskylc“*, Grb. 128. 52; jfr. mnt. vorschulden, Sch. Lübb.

forskåne, uo. *fåsko·n -sko·n -sko·ñ sko·ñ* (D.) = rgsm.; jfr. mnt. vorschonen, Sch. Lübb.

1. forslag, no. *fåsla·w æn* (D., vestj., Søvind s.); *fosla·w* el. *foslå· æn* (Agger) — den egenskab hos noget, at der er dröjelse i det; *dær ær eŋən fåsla·w i ət* (D.); *dær ær eŋən foslå· i pæŋ no åm daw* (Agger).

2. forslag, no. *få·slaw æn* (D., vestj.); *få·rslaw et* (Søvind s.) — 1) plan, betænkning; *no ska do hør mi f— !* (D.).

2) *æ få·slaw* (D.) forstykket på svin, bugstykket, jfr. slagterstykke. 3) jærnbeslaget på hammelen med 3 huller til at forkorte el. forlænge trækket med for den enkelte hest (D.).

forslidt, to. *fåsle·t* (D.); *fåslè·t* (Søvind s.) = rgsm.; jfr. mnt. vorsliten, uo. Sch. Lübb.

forsluge, uo. *fåslu·q si -slu·qər -slu·qt -slu·qt* (D.), tf. *fåslå·kən* (Valsb.) = rgsm.; „koen har forslugt sig“ (Røgen) ɔ: fået trommesyge; *han meñ te hun væl haj fåslå·kən sæ i æ pøls,* J. M. 64; jfr. mnt. vorsluken, Sch. Lübb.

forslæbe sig, uo.
fåslæ·v sæj -ər slæ·vt -slæft (D.);
fåslè·v sè -ə -slè·vt -slè·vt (Søvind s.)
= rgsm.; bære, arbejde, så man har skade deraf; *æn søle fåslæ·ft jæn* (D.).

forslæng, no. i udtr. *han ær eŋən fåslæ·ŋ i* (D., vestslesv.) ɔ: tvivl, usikkerhed.

forslætter, no. *få·rslætər æn -ər* (Sem s.) den karl, som går forrest ved høsletten.

forslå, uo.
fåslo· -slo·r -slå·w -sla·wən (D.);
fåslò· -ə -slo·w -slò· (Søvind s.)
= rgsm.; strække til; *de fåslo·r et mijər eñ æn pevərnøð i æn dæjntråw* (D.), el. *eñ æn låp i æn tom lå,* el. *eñ æn fjarəŋspuñ smör i æn stuwər hushålnəŋ* (vestj.); se björn 2; jfr. mnt. vorslån, Sch. Lübb.

forsmag, no. *få·rsmåq æn* (D.) = rgsm.; *fo æn f— aw;* jfr. htsk. vorschmack.

forsmædelig, to. = rgsm.; „no blywwer han nok ifra daeren!“ såh den fosme·ddele kwinn“, Blich. Bindst.; jfr. mnt. vorsmadelik, Sch. Lübb., foragtelig.

forsmæk, no. *få·rsmæk* el. *-smæk æn* (D., Andst); *få·rsmæk æn* (Vens.); *få·smæk et* (Sundv.); *få·-* el. *få·rsmæk æn* (Søvind s.) — 1) modsat bagsmæk på vognen. 2) = stalddör, klappen foran på mænds bukser (Andst); se framsmæk.

forsmå, uo. *fåsmo· -r -små·j -små·j* (D.) = rgsm.; *no må di væ-sə-goi å tæj ve· å iñt fåsmå· ət* (Valsb.) siges som indbydelse til at spise.

forsnablisere sig, uo. *fåsnablisi·ər sæ* (Hovlbj. h.) forsnakke sig, göre dumheder; *„såmti jo di gu trèk å såmti fåsnabənsijr di dèm“,* Grb. 45. 55, somme tider gjorde de gode træk og somme tider gjorde de dumheder; „die wa a hejsen nær å fåsnavelsiered mæ“, Jyd. I. 45. 2, der var jeg ellers nær ved at have fortalt mig; ordet stammer sagtens fra snabel, i betydn. mund.

forsnak, no. *få·rsnak æn* (vestj.), i tlm.: *f— ær eŋən atərsnak,* forord bryder ingen trætte.

forsnakke sig, uo. *fosna·k sæj -ər -əð* (Agger, D., vestj.) = rgsm.

forsommer, no. *få·rsomər* (D.); *få·rsomər* (Ang.) = rgsm.

forsoren, tf. *fåsu·wərən* (Vens.) = rgsm.; *æn fåsu·wən kål* (D.) en karl, der intet frygter el. agter; *fåso·rən tèŋ skeə snòrəst* (Søvind s.) det, hvis umulighed man har svoret på, sker snarest; *„fåsur saq go snòrest få sè“* Grb. 245. 336; jfr. forsværge.

forspildt, to. *fåspi·lt* (D.) = rgsm.

forspring, no. *få·rsprøŋ æn* (D.) = rgsm.; *tæj f—* (vestj.) tage tilløb.

forspringe sig, uo. *fåspre·ŋ sæj* (vestj.) springe, så man får skade af det; han tænkte, om drengen ikke kunde enten forspringe sig eller springe i bækken og drukne, så var de af med ham, Kr. V. 261.

forspringer, no. *få·rspreŋər æn* (vestslesv.) den mand, der på hvalfangerskibet under robbefangsten slår *æ huñ,* sælhundene, ihjel med en kølle; (fra en matros på et sønderj. hvalfangerskib).

forsprækker, no. den, som taler for en anden; „tær han et siel, så wil a wæ hans fo·rsprækker, å de strax“, And. Bars.; jfr. mnt. vorspreker, Sch. Lübb.

forsprængelse, no. *fåspræ·ñəls æn* (D.) forvridning af en fod el. andet lem.

forsprængt, to. *fåspræ·ñ* (D.); *fåspræ·ñ* (Thy) = rgsm.; *a hår f— mi hañlæj* (D.).

forspænd, no. *få·rspæñ* (Thy) to heste, foruden kørehestene, til at skifte med el. til at hjælpe at trække; *ri i få·rspæñ* (D.), som ved kongerejser el. hvor to heste ej kan trække læsset, men der er dobbelt forspænd med en rytter på en af de forreste heste; *„kuski, dè wa bòjə te fåspèj, sètər èqən i skarp traw“,* Grb. 23. 17, kusken, som var tilsagt til forspand, sætter . . .

forspændt, tf. *få·rspænt* (D.) = rgsm.; *hår I få·rspænt?* (D., vestj.); også fig.: har I brillerne på? se: spænde for, kjöre med fire.

forspøg, no. *få·rspøq æn* (D.) forvarsel for bryllup, begravelse, osv., også fig.: *dær æ ġor f— får ət,* tilberedelserne ere gjorte; jfr. mnt. vorspôk, Sch. Lübb.

forspörge, uo. se forgjöre.

1. **forstand**, no. *få·rstån æn* (vestj.) plads i kirkestolen nærmest ved midtergangen, se atterstand.

2. **forstand**, no. *fåstå·n* (D., vestj.); *fåsta·n æn* (Søvind s.); *fåsta·ən æn* (M. Slesv.) = rgsm.; også forståelse; *ætər mit fåsta·ən* (itk. M. Slesv.); *do hær li·sə möj fåsta·n å ət som æ ko å æ synda* (N. Slesv.); *mi fåsta·n æ gowə nåk, når a et sjæl vil slið æn sköw* (Lemvig), Sgr. VI. 12. 169; „dem, han fåtål de te, øwebegrinnet ham å mint, hans fåstan saj i hans træskuhehl“, Jyd. I. 55. 2; „dje fåstan saj vis i dje træskuhehl, helle støwelhehl wa et a mint, få di hojj lejetøw åpo“, Jyd. II. 35. 2; *do hår enc din fåstq·j å döw mæ* (Vens.), Sgr. X. 109. 328 ɔ: du döjer ikke ondt med din forstand (?); han har ikke mere forstand en man kan købe af en død höne for en gal toskilling, Sgr. III. 132. 636 (vestj.); *han hår brojt så möj fåstå·n, dæfår hår han så let* (sts.); „de go øwe mi fåstand å moskisæ met end i prejstens“, Jyd. I. 52. 1; forstanden og lykken vandrer i æventyret ud sammen, Gr. Ævent. III. 137; jomfruen havde set såmeget i kirken, at hun havde mistet forstanden, Kr. III. 203; jfr. mnt. vorstant, htsk. verstand; fåreheste-, menneske-, nød-.

forstander, no. *få·rstqjər* el. *få·stqjər i* (Vens.) ophavsmand; *hwæm hò wa f— får å jò de?* derimod: *fåstq·jər,* fattigforstander (s. d.).

forstanderhund, no. *få·stånərhun æn* (Rkb.) hønsehund; jfr. skydehund.

forstanderskab, no. *fåstq·jəskab è* (Vens.) sogneråd; *fò·stanəskabəð hèlə sòwnråðəð, såm di ska wal kaləs no åm daw* (Lild s.); „fåstanneskabet, mæ præjstens navn åfårr, ga så en ansøgning in“, Tkjær II. 12; „do va jo i fåstajeskabbe dæj gång“, To Nov. 23.

forstandig, to. *fåsta·ŋə* (D., vestj.); *fåstaŋ·di* (Søvind s.) = rgsm.; jfr. mnt. vorstandich el. -stendich, Sch. Lübb.

forstandskiste, no. *fåsta·nskèst* el. *-kejəst* (Søvind s.) hoved, hjærnekasse, bruges kun bestemt: *-kèstən* el. *-kejəstən.*

forstelde, no. *få·rəstæl æn* (D.) forvogn, se framstelde.

forstemp, no. *få·rstæmp æn* (D.) smedens stålspids til at mærke af, hvor der skal bores.

forstikke sig, uo. *fåste·k sæj -ər -stå·k -stå·kən* (D.) = rgsm.; skjule sig; jfr. mnt. vorsteke no. Sch. Lübb., skjul.

forstille sig, uo. *fåste·l -ər -sti·lt -sti·lt* (D.) = rgsm.; *han æ guwə te o fåste·l sæj.*

forstilling, no. *få·rsteləŋ æn* (Vejr.) en gaffel, som går om den forreste del af plovåsen på de glds. hjulplove, er forsynet med huller, så ploven kan hæves og sænkes ved den.

1. **forstoppe**, uo. *fåsta·p -ə -ət -ət* (Søvind s.) tilstoppe, stoppe for fast, f. eks. en pibe.

2. **forstoppe**, uo.
fåstå·p -ər -ət (D.);
fårsto·p -ər -ət (Agersk.) —
forstuve; *f— æn feŋər, fuwəð; fåstò·pət* (Søvind s.) forstuvet; jfr. stoppe.

forstoppelse, no. *fårstå·pəls æn* (D.); *fåstò·pəls æn* (Søvind s.); *fåsta·pəls æn* (Vens.) = rgsm.; bindsel; råd derimod er: fem el. ni muselorte, kogt i nysmalket mælk, Kr. IX. 66. 723; *få·rståpəls* (Ang.) bruges f. eks. om forladning i en bøsse.

forstronniset, tf. *fåstro·nist* (Vens.) udaset ved slæb og mishandling, om heste.

forstrække, uo. *fåstræ·k -ər -strå·t -strå·t* (D.) = rgsm.; strække noget, et lem, så det får skade, se forrakt.

forstue, no. *få·ståw æn -ər* (D., vestj.); *få·stòw æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.; se framgulv.

forstuve, uo.
fostǫ·ð -ər -əð -əð el. *-sto·ðəð* (Thy);
fåstu·p -ər.-et (Andst)
= rgsm., jfr. 2. forstoppe.

forstykke, no. *få·rstyk et* (Vlb.); *få·rstyk* (Ang.) — 1) løs krave til mandsbrug med indlæg for brystet. 2) *fu·ərstøk æn* (Sall.) forstykke til en vest. 3) *æ få·støk* (D.) det stykke flæsk, som

skæres ned fortil, fra hoved til hale på et slagtet svin, se forslag.

forstyrre, uo. *fåsty·r -sty·rər -sty·rət* (D.) = rgsm.; jfr. mnt. vorstoren, Sch. Lübb.

forstyrrelse, no. *fåstø·rəls* el. *-sty·rəls æn* (Vens.) = rgsm.; *„så kam dè fåstørəls i wèrkə“*, Grb. 165. 4.

-forstyrrer, no. se freds-.

forstyrret, to. *fosty·rəð* (Agger); *fåstø·rə* (Hell. s.); *fåsty·rə* (Hørmested s., Vens.) — forvirret; *„ni te Pjæ-Kræns komər hąj da så fåstørə som i gal kat i torən“*, Grb. 49. 122; *„drèŋi blöw så fåstørə i tåŋkərn, de hąj glèmt hans løkəseq“* (lykkeæg), Grb. 75. 18; jfr. mnt. vorstort, Sch. Lübb. V. 464. 10; u-.

forstå, uo.
fåstǫ· -r -stö·j -sta·ñən (D.);
fåstǫ· -stę·ə -stǫ· -sta·ñən (Søvind s.)
= rgsm.; „a fåstæe it regti, hwa do seje“, Jyd. I. 52. 1; A. siger: *„ja, de fåstæə sæ!“* B. svarer: *„mæn hwa fåle·ǫə sæ? — æn hèn på råjən eq!“* (Tåning), en vittighed, nok temmelig alm.; jfr. mnt. vorstân, Sch. Lübb.; se böjningsmønstrene under stå; mis-.

forståelig, to. *fåstǫ·əlә* (D., vestj.) = rgsm.

forsulten, to. *fåsu·lcə* (Vens.); *fåswò·lt* el. *-swò·ltən* (D.); *fåsu·lt* (Søvind s.) = rgsm.; *„hąj wa bòrfu å bòrbint å så fåsu·lcə, de hąj òlnapəst ku heŋ saməl“*, Grb. 192. 123.

forsvar, no. *få·rswar æn* (D.); *få·swa et* (Søvind s.) = rgsm.; *hąj kalər dèm saməl får å hør djæt få·swòr“*, Grb. 27. 52.

forsvare, uo. *fåswå·r -swa·r -swå·r -swår* (D.) = rgsm.; *de ka do ålər fåswå·r o gyjər* (D.).

forsvend, no. *få·rsvön æn* (Bradr.) avlskarl.

forsvinde, uo.
fąswę·j -swę·jər -swą·j -swòjən (Vens.);
fåswi·n -swi·nə -swa·n -swònən (Søvind s.)
= rgsm.; *„karetən mè hilə løbərijə* (liberiet) *wa fåswòjən“*, Grb. 218. 43; jfr. mnt. vorswinden, Sch. Lübb.

forsviret, to. *fåswi·rət* (D.). = rgsm.

forsværge, uo.
fåswœ·r -swœ·r -su·wər -su·wən (D.); kun ft. *fåsǫ·* tf. *fåsǫ·ə* el. *-sǫrən* (Søvind s.);
fåswœ·r -swœ·r -su·wər el. *-so·wər -swǫ·rə* el. *-su·wər* (Vens.) — ved ed fralægge sig; *hañ fåsǫ·r ət* (Søvind s.) nok kun om ved ed at fralægge sig at være et barns fader; *hąj hå fåsuwər å drek bræwən* (Vens.) ɔ: lovet edelig ikke at ville drikke; „nej, a fåsoer dej gång, de der, hwa (hvor) hon war, skul a ålle komm, å a fåswærr e ino“, To Nov. 27; *a vel et fåswœ·r ər, de hår a fåswœ·r* (Mogenstr.); glds. *de vel a fåswø·* (Hads h.); *æn skal eŋən teŋ fåswœ·r urən o bej si æjən nijəs å* (vestj.); „det forsvorne fald“, en tægt i marken, erhvervet ved falsk ed, Kr. VI. 118. 171; jfr. mnt. vorsweren, Sch. Lübb. forsoren.

forsværm, no. *få·rswarm i* (vestj.) første sværm af kuben = jomfrusværm.

forsyne, uo. *fåsy·jən -ər -sy·jəñ -sy·jəñ* (D.) = rgsm.

forsæde, no. *få·rsœð æn* (D.) sædet i gildestuen med ryggen ud imod stuen, på de løse bænke; *seð te f—.*

forsæt, no. *få·sæt è -ər* (Vens.) — 1) løs bænk el. løse fjæller lagt som bænk foran bordet; den indre faste, som ikke kan flyttes, kaldes: bænk; „dæj stohr sa åpå fossætte å glove på sageren med to øvn så stohr“, To Nov. s. 11; jfr. skammel. 2) forsæt, beslutning (D., alm.); jfr. mnt. vorsat, Sch. Lübb.

forsætlig, bio. *fåsæ·tələ* (D) = rgsm., med forsæt; jfr. mnt. vorsetlik, Sch. Lübb.

forsætte, uo. *fåsæ·t -ər -så·t -så·t* (Lindk.) — 1) sætte tilbage, om formue, vækst el. lign.; *han blöw nåwət fåså·t ve dæñ u·hæl* (Lindk.); *de fåsè·tə mæ, blyw fåsa·t* (Røgen) sinket, opholdt. 2) hensætte, mane ved trolddom; præsten forsatte bjærgmanden ned i sumpen, Kr. VI. 19; i M. Slesvig forsættes ilden, når man har set et sted i forbrand (s. d.) i et træ el. en sten (Valsb.); sålænge stenen el. træet er urørt, brænder huset ikke; jfr. mnt. vorsetten, Sch. Lübb.

forsøg, no. *fåsø·q æn* = flt. (D.) = rgsm.; *æn f— war* (værd).

forsøge, uo. *fåsø·q -ər -sø·qt -sø·qt* (D.) = rgsm.; jfr. mnt. vorsoken, Sch. Lübb.

forsølve, to.
fåsø·l -ə -ə -ə (Sundev.); nf. *fåsø·lə* (Ang.);

fåsø̀·l̥ -ə -ət -ət tf. *fåsø·l̥ə* el. *fåsø·lt* (Vens.) = rgsm.; jfr. Grb. 153. 10; htsk. versilbern.

forsömme, uo. *fåsö·m̥ -ər -sö·m̥t -sö·mt* (D.) = rgsm.; *„djær ijn awlət̥ blywə så tit fåsemt får hòwgòri“*, Grb. 24. 2; jfr. htsk. versäumen.

forsömmelse, no. *fåsö·m̥əls æn -ər* (D.) = rgsm.

forsørge, uo. *fåsø·r̥ə -r -t -sø·r̥ət* (D.); *fåsö·r̥ə -sö·r̥ə -sö·r̥ət -sö·r̥ət* (Søvind s.) = rgsm.; skaffe næring og underhold.

forsørgelse, no. *fåsø·r̥əls æn* (D.) = rgsm.

forsåle, uo. *fåso̜·l -sò·l̥ -so̜·l̥ -so̜·l̥* (D.); nf. *fåso̜·l* el. *-sål̥* (Søvind s.) = rgsm.; sætte ny sål under; *fo æ røk gåt fåso̜l̥* (D.) få et livfuld prygl.

forsåt, tf. *fårså·i* (Agersk.) såt dårlig.

1. fort, no. *fo̜rt æn fo̜rt* (N. Slesv.; Lindkn. s.); *få̜ət æn få̜ət* (Sundv.) — fjært (s. d.); *æn fis gir træ̜, æn få̜ət gir glæ̜* (Agersk.), vel sagtens fordi man skænds om ophavsmanden til den første, mens den anden vækker latter og letter vedkommende; *han håpər som æn fo̜rt å æn glöj* (vestslesv.); jfr. mnt. vort, Sch. Lübb.; htsk. furz.

2. fort, to. *fort* (Vens.); *fårt* (Agger) — hurtig; *„ha̜j å fålkən skønc sè hjèm lisə fort“*, Grb. 189. 73; jfr. Aasen sv. fort; spring-.

forta·b, no. = fortabelse (S. Himmerland).

fortabelse, no. *fåtò·vəls æn* (Søvind s.) = tab; *hañ hòr il a̜ñ f— òw ət.*

fortabt, tf. i udtr.: *ve do gi dæj fåta·ft?* (D., vestj.) ɔ: give tabt overfor løsningen af en el. anden opgave; *de vå da åtə ke̜wt* (altfor kedsommeligt), *te di såñt sku gi fåta·ft,* J. M. 53.

fortage, uo. *fåtæ·j -tæ·jər -tå·w -tæ·jən* (D.); *fåta· -tå·r -tuw -tæjən* (Rkb.); *fåta· -tå·r -tu·w -tå̜ə* (Vens.); *fota· -tå·r -to·w -tå·n* (Agger); *fåta· -tò·ə -tò· -tò* (Søvind s.) — 1) fortage sig på noget, forløfte sig; *fåtæ·j si o nåwət* (D.); *han hår nåk fåtæjən si o æ ar̥bəð* (Lindk.). 2) bortage; *grö̜n sijəv ka fåtæj æ u̥ñ* (smerten) *å æn so̜r, nær æn hår bræ̜ñ si* (Lindk.); *æ mo̜n fåtæjər æ ræjn* (D.). 3) *fåtæ·j si* (D.) sagtens alm., svinde bort; *æ u̥ñ ska nåk fåtæ·j si;* se fortaget.

fortaget, tf. — 1) *fåtå̜·ə* (Vens.) taget forud af den, som kommer først; hun var f—, en anden havde fæstet hende. 2) udslæbt af arbejde, overanstrengt (Vens.); *han so̜ nöj fåta·wən u̥,* (Fjends h.) betaget.

fortale, uo. *fåtå̜·l -ta·l̥ -tå̜·l̥ -tå̜l̥* (D.); tf. *-tal̥* (Vejr.); nt. *fåtå̜l* (Andst); *fåtå̜·l -tå·lər -tå̜·lt -tå·lt* (Vens.); *fåto̜·l -to̜·l -tå·l̥ tå·l̥* (Søvind s.); *fåta̜·l -ta·l̥ -ta̜·l̥ -ta̜·l̥* (N. Slesv.) — 1) bagtale; *de ær æn skit kwiñ, hun go̜r o fåtå̜·lər fålk* (vestj., vist alm.). 2) sige mere end man bör; *æn ka ålər lætər fåtå̜·l sæj som mæ si moñ* (Malt); *væn æn tiər, fåtal̥ æn sæ il* (N. Slesv.); *nær æn sæjər et, så fåtå̜·lər æn sæj e̜t* (vestj.); *æn ka lætər fåta̜·l sæ som fåræ̜·r sæ i æn lær̥ə* (tom) *far gr̥ør* (vestslesv.).

fortaler, no. *få·rtålər æn* (vestj.) en, der fører ordet for en anden, *a hår æn guwə f— i ham;* „di low a mæ, å holdt få min mun, — søhn æ ed å ha gue fortålere“, Blich. Bindst.

fortand, no. *få·r̥tæñ æn* = flt. (Agersk., Vejr.); *få·tæñ æn* (Søvind s.); *få·r̥ta̜j æn -tæ̜jər* (Vens.); *få·rtæñ æn* = flt. (D.) = rgsm.; også: *jæn å æ få·r̥ətæñ* (D.); se framtand.

fåtaret, tf. se fortörret.

1. forte, no. *fowt æn -ər* (Rkb.); *fowət æn* (Søvind s.), nok også vestj.; *fwot æn -ər* (Andst); *fu̥rt æn* (S. Sams); *fo̜rt æn fortər* (Agerskov); *foət æn* (Ang., Sundev.) — 1) hegnet vej, som fra landevejen fører ind til en gård (alm. i Mell. Slesv.); drivvej til kreaturerne (Agersk., Andst); indkastet vej til kreaturdrift (S. Sams); indkørsel til en gård, især mellem to stengærder, idet på glds. gårde abildhaven ligger mellem gården og gaden og indkørselen går gennem den (Søvind), en snæver gennemgang mellem to huse af gårdens bygninger (Andst); jfr. gade, gyde. 2) græslod bestående af græsmark, eng, kær; ved Staby findes *Pal̥əsbjær̥ə fowət;* en mark kan udlægges som *fowət* (Holstebro), omtrent = overdrev;

norden og østen for „æ kloster" er der en fote, som kaldes Klosterkjær, Kr. III. 3, forklares: höj mosejord, der bruges til græsning; jfr. Kalk. fortå; Aasen fortaag; isl. tá, vej; Rietz 770 tå, tã bygade; (?) smbl. med mnt. vôrde el. vôrt, Sch. Lübb., ej blot vadested, men hver gennemgang, pas, vej overhovedet.

2. forte, uo. *fort -ər -ət* (N. Slesv., Lindk.) fjærte (s. d.).

3. forte, uo. *fårt -ər -ət* (D.); *furt -ər -əð* (Lild s.) — fremme; vinde, om klokken, se sage.

fortelom, no. *fortəlo·m æn* (Vens.) overhaling, lussing, kolbøtte; *haj ga ham æn orənliq f—,* d. e. han slog til ham, så han trillede langt bort.

fortie, uo. *fåti· -ər -tæ·j -tæ·jən* (D.) = rgsm.; *de æ bæjər o fåti· sæj eñ o fotå·l sæj* (vestj.), det er bedre at tie med, hvad man burde sagt, end sige, hvad man burde fortie.

fortigget, tf. i tlm. som: *mi fålk hai ət il så fåte·qət* (vestslesv.) ɔ: ikke så fattigt, knapt.

fortinge, uo. *fåti·ŋ -ər -t* (Bradr.) — 1) sætte til licitation. 2) *vær [fåte·ñ]* (vestj.) have gjort en dårlig akkord.

fortinne, uo. *fåte·n -ər -ət* (D.) = overtrække med tin; om sövntunge öjne kan siges: *di æ fåte·nət i kanmjælk.*

fortjene, uo.
fåti·jən -tjæ·nər -tjæ·nt -tjæ·nt (Vens.);
fåti·n -tin -ti·ñt -ti·ñt (Søvind s.);
fåti·jən -tjæ·n -tjæñt -tjæñt (D.)
= rgsm.; jfr. mnt. vordênen, Sch. Lübb.

fortjeneste, no. *fåtjæ·nəst æn* (D., vestj.; Søvind s.) = rgsm.; *fo æn smal f—,* en ringe fortjeneste; jfr. mnt. vordênst, Sch. Lübb.

fortold, no. Mb. en trætold, som udenfra drives ind i bjælkehovedet for at stive huset (Sams).

fortop, no. *få·rtåp i* best. *-i* (Vens., Malt) hestens og mskets pandehår.

fortorsken, tf. se fortærsket.

fortrin, no. *få·rtren æn* (D.) = rgsm.

fortrine, uo. *fåtri·n -tri·n -tri·ñ -tri·ñ* (D.) træde fejl på, *f— æ fuwəð.*

fortrodden, to. *fåtrå·jən* (Søvind, Tåning, Gjedved) tvær, trodsig, sagtens en analogidannelse fra: at træde, til fortrædelig.

fortrolde, uo. *fåtrå·l* ft. tf. *-ər* (Vejr.) forhekse.

fortrolig, to. *fåtro·lə* (D.) = rgsm.

fortrolighed, no. *fåtro·wlihjæ æn* (Vens.) = rgsm.; *„di sər* (sidder) *no i djæ gu fåtrò·wlihjæ",* Grb. 38. 22, ɔ: i god forståelse, under fortrolig samtale.

fortrudt, tf. *fåtrø·t* (Vens.) sørgmodig, skuffet, angerfuld, vred; *haj sicər så f— uk; „hèrən blòw fåtrøt å klawər ham uw får i stusi knæc te håsboj",* Grb. 69. 71; „a va bløvven så harmt å så fåtrøt åpå mæ siel", To Nov. s. 14; „maj (manden) va så fåtrøt å så fåtommelt", sts. s. 24; se fortryde.

fortryde, uo.
fåtry·ð -try·ðər -trø·ð -trø·t (D.; Hvejsel, Ø. Starup);
fåtry·r -try·rər -trø·r -trò·t (N. Sall.);
fotry·ð -ər -trò·ð -trö·t (Rævs);
fotry·jð -ər -trø·ð el. *-tröt -trö·t* (Agger);
fåtry·jð -ər -trò·ð -trò·t (Lild s.);
fåtry· -try·ər -trò -trò·t (Vens.);
fåtry· -try·ðər -trø·ð -trò·t (Havbro s.);
fòtry·ð ? -trø·ð -trò·t (Hell. h.);
fåtry·ð -try·ðər -trø·ð -trò·t (S. Hald, Støvr. h.);
fåtry· -try·ə -trø· -trò·t (Ginnerup v. Grenå);
fåtri· -tri·ə -tre·əð -trå·t (Tved, Mols, N. Sams);
fåtry·i -tryjə -try·jə -trå·t (S. Sams);
fåtry· -try·ə -trø·i -tråt (Søvind s., Vor h., Tåning);
fåtry·ð -try·ðə -trø·ð -trå·t (Hads h.);
fåtry· -try· -trø·i -trò·t (Røgen);
fåtry·r -try·rər -trø·r -trø·t (vestslesv.);
fåtry· -try·rə -trø·ə -trø·t (Åbenrå);
fåtry·r -try·rə -trø·ər -trø·t (Valsb.), tf. *-trö·t* (Bradr.);
fåtry·t -try·ðər -try·ər -tråt (Fjolde) — = rgsm.; *æ hær rektə fåtrø·t ət får hiñ, såmanə gåŋ som æ hær feŋər o mi hiñər å tæər o mi förər* (Valsb., også vestj.); *a fåtrø·ð gråw o ət* (vestj.) jeg var inderlig bedrøvet over det; se fortrudt; jfr. mnt. vordreten, Sch. Lübb.

fortrydelig, to. = rgsm.; *di blöw så fåtry·rələ öwər ət* (vestslesv.).

fortrydelse, no. *fåtry·ðəls æn* (D.); *fåtry·əls æn* (Vens., Vor h.); *fåtry·ðəls æn* (Støvr.) = rgsm.

fortrykt, to. *fåtrø·t* (D.); *fotrø·t* (Agger) = rgsm.; *o seð f— ve ət, i ət.*

fortræd, no. *fåtræ·ð æn* (D.); *fåtræ·j æn* (Søvind s.) = rgsm.; „hon trowwet it, te han vill sehn hin jæn, de vill gjø hin fåtræj“, Tkjær II. 81; jfr. mnt. vordrêt, Sch. Lübb.; negl, nål.

fortrædelig, to. *fåtræ·ðələ* (D.) = rgsm.; se fortrodden.

-fortrællet, tf. se u-.

fortumlet, tf. *fåto·məl* (D.); *fåto·mlət* (Silkeb.) = rgsm.

Fortunatus, no. en person i middelalderens folkebøger, der har en uudtömmelig pengepung; „fåttenåsens pung“ Sgr. VIII. 209; hvorledes den fåes, se Z. f. M. III. 330; en tegngåde fra Østfyen, J. K. 323. 2, kaldes F—'s pung; jfr. Nyerup, Morskabsl. s. 157; forsk. udgaver, se Clouston, Fictions & Tales I. 72 flg.; pung.

fortusket, uo. *fåtu·skət* (Vlb.) — 1) *f— a di ynərjorsər*, forbyttet (s. d.) af de underjordiske, om börn, se skifting. 3) *fåtu·skət* (D.) = fortuslet.

fortuslet, to. *fåtu·səl* glds. (D.); *-tu·səlt* (Bradr.) — forjasket, forkommen, om msker og dyr; uordentlig, forpjusket; se forjusket, fortusket, tusle.

fortussiet, to. *fåtu·siər* (Vejr.); *fåtu·siəð* (Hern.) — fortumlet i hovedet.

fortvint, tf. *fåtwe·ň* (Hads h.) forgrædt.

fortvivlet, to. *fåtwi·lt* (Vens.) = rgsm.

fortyde, uo. *fåty·j -ər -ə -ə* (Vens.) tydeliggöre, forklare.

fortykke, uo. synes ilde om; min stifmoder det fortytte [*-tøt*], jeg havde så gode lykke [*løk*], Kr. II. 86. 3; fortykte, s. 87. 3; jfr. isl. fyrirþykkja, mishage.

fortynde, uo. *fåty·ň -ər -ty·ňt -ty·ňt* (D.) = rgsm., opspæde.

fortælget, tf. forskåret; *hon ær eňc fåtæ·lə* (Vens.) siges om et fedt kvindfolk.

fortælle, uo.
fåtæ·l -tæ·l -to·l -to·l (vestj.; Sønderj.);
fotè·l -ər -tò·l tò·l (Lødderup);
fotæ·l -ər -ta·l -ta·l (Agger);
fåtæ·l -tæ·lər -ta·l -ta·l (Vens.);
fåtè·l -tè·l -tå·l -tå·l (Søvind s.), nf. *fåte·l* (Hundsl.);
fåtæ·l -tæ·lər -tå·l -tå·l (Støvr.);
fåtø·l, Kr. IX. 242. 81 (S. Herred, Mols) = rgsm.; *kårt o fåtæ·l* (D.) kort sagt; nf. *fòtè·l* (Lild s.); *så skul a ða te å fåtø l æn histå·riq* (S. Herred, Mols); *di gaməl hår ålti fåto·l å, te dæ hå wat æn kærk imæl Husby å Fjaň* (Ulvb. h.); ved gæstebuddet fortælles historier, Sgr. VIII. 163; jfr. mnt. vortellen, Sch. Lübb.

fortælling, no. *fåtæ·ləŋ æn -ər* (D.; Søvind s., huk. Vens.); *fåtæl·əŋ æn -ə* (Silkeb.) = rgsm.; *de ær et sær, hon serər å grenər æ mi fårtæ·ləŋ*, Kr. IX. 203. 41 (Sall.).

fortænke, uo.
fåtæ·ŋk -ər -tæ·ňt -tæ·ňt (D.);
fåtæ·ŋk -ə -tæ·ňt -tæ·ňt (Søvind s.) = rgsm.; *a vel et fåtæ·ŋk dæj i ət* (D.); jfr. mnt. vordenken, Sch. Lübb.

fortænkt, tf. *fòte·ňt* (Lild s.) tavs af forundring, mest om börn.

fortære, uo. *fåtæ·r -tæ·r -tæ·r -tæ·r* (D.); nt. *fåtæ·r* (Andst) = rgsm.; jfr. mnt. vorteren, Sch. Lübb.

-fortærende, tf. se små-.

fortæring, no. *fåtæ·rəŋ æn* (D., vestj.) = rgsm.; *fo fri f—, sålæ·ŋ æn lövər* (vestj.) ɔ: komme i tugthuset på livstid.

fortærsket, tf. *fåtå·skən* (Vens., D.); *foto·skən* (Agger) om halm, der er tærsket for stærkt (D.); forslået; „*drèŋi blywə så fåtåskən i hwòt, de hąj gor ræn frå snøqsi*“, Grb. 160. 13, se tærske.

fortöjr, no. *få·rtyr æn* (D.) stykket på et kotöjr fra grimen til lægnet; jfr. mellemtömme, halsbånd.

fortømre, uo. *fotæ·mər* (Mors) = rgsm.

fortörret, tf. *fåta·rət* (D., Søvind s.) = rgsm.

fortørst, tf. *fåtò·st* (Søvind s.) meget tørstig.

-fortøvet, tf. se u-.

forud, bio. = rgsm., om tiden, *a vel sæj di ət få·ruð* (D.), se iforaf, forved.

foruden 1) bio.; *boðə fåru·ðən o fåriŋən* (D.) både udenfor og indenfor; *husət ska kalkəs bårə fåru·jən å fåri·ŋən* (Silkeb.). 2) udenad; *à ka ət fåru·ðən; han reməl ət åp fåru·ðən* (D.) han remsede det op udenad. 3) uden; *han kåm hjæm fåru·ðən jæn jænəstə skæləŋ* (vestj.); „han ka åse gåt hjælp sæ fåruren“, Jyd. I. 51. 2 (Lisb. Terp); *vi ka nåk löw de fårujən; vi kå lisə gåt si i mørki som fåru·jən lyws* (Silkeb.), spøg.

foruden ved, bio. desuden, når alt

det øvrige er fraregnet; *vi hår æn såw-kamər fåru·ðən ve* (D.); „så hår do foruenve i ven i mæ", To Nov. s. 13.

forun, no. se forvogn.

forunde, uo. *fåro·n̄ -ər -oñt -oñt* (D., gld.) — 1) unde. 2) misunde; *a fåro·ñt ham ət et, han måt nåk fo ət* (D.).

forunder, bio. *fåro·ṅər åp* (S. Ho) nedenfra opad.

forunderlig, to. *fårò·ṅələ* (Søvind s.) = rgsm.; *„di kalc ə de fårundəli slåt mè di təl gulspirər"*, Grb. 112. 91.

forundre sig, uo.
fårò·nə -rə -rət (Søvind s.);
foro·ṅər -ər -ət -ət (Agger);
fåro·ṅər sæj -o·ṅrər -o·ṅrət (D.);
nf. nt. *fòrå·jər* ft. *fòrå·jəð* (Lild s.);
nf. nt. ft. *fårą·jər*, tf. *-ą·jər* (Vens.)
= rgsm.; *som han ku bañ, de skul ən fåroṅər sæj öwər* (D.); *fòlk fòrå·jəð dæm øwər əð* (Lild s.); *hwafå gè du dè?* — *få dè tè dl nar ska fåro·ṅə sè òwər ət* (Søvind s.); vestj. föjes jævnlig til: *o do ska vær dæñ føst*, et alm. svar til en nysgerrig spørger; jfr. mnt. vorwundern, Sch. Lübb.

forundring, no. *fårò·ṅərəŋ æn* (Søvind s.); *fårą·jərəŋ æn* (Vens.) = rgsm.; *o fal i foro·ṅərəŋs stöwər* (Agger) falde i forundrings staver ɔ: blive overmåde forundret ved noget.

forundringsstol, no. i udtr. „sidde på f—", alm. leg; folk sidder som de vil, A. i midten på forundringsstolen, B. går rundt til hver og spørger: *hwa seðər do o fåro·ṅrər dæj öwər?* — der svares hviskende, og når B. har gået kredsen rundt, går han hen til A. og siger: *a hår såmanə fåroṅdreŋər te dæ!* og fortæller nu op, hvad den ene og den anden har forundret sig over hos A.; denne skal gætte, hvem der har fremsat en af de enkelte „forundringer" og må forsøge sin lykke tre gange; slår det fejl for ham, skal han atter sidde; træffer han den rette, skal denne sidde; jfr. Blichers Novelle: Juleferierne, Saml. Nov. III. (Hansens udg.) 153.

forundt, tf. *fåru·ñt* (Mellemslesv.) misundt; f— brød bliver også ædt; se forunde 2.

forurette, uo. *fårurœ·t -ər -ət* (D.) = rgsm.

forvadet, to. *fåwa·i* (Fanø), *f— i ət* er man, når man har så meget om hånde, at man ikke kan komme igennem.

forvakke, uo. *fåwa·k -ər -ət* (Hmr., Vejr.); ft. tf. *-wa·kəð* (Mors); nf. *fåwa·k* (N. Sams); *de æ blöwən fåwa·kət få mæ*, forlagt, så man ikke kan finde noget.

forvakle, uo. *fowa·kəl -klər -kləð* (Mors, N. Sams) kaste bort; *mi boq æ blòwən fowa·kləð fuər mæ* (Mors).

forvalter, no. *fåwa·ltər æn* (D.); *fåwa·lcər i* best. *-walcən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; bestyrer af en ejendom; *„fåwalcən"*, Grb. 21. 19, 65. 9; *„fåwalcəns"*, ejeform, Grb. 75. 13; i et rim: „sammel-æ-pjalter hied mi forvalter", Sgr. V. 150 ned.; jfr. htsk. verwalten, bestyre.

forvar, to. *fåwò·r* (Vens.) uvillig, som undslår sig for at hjælpe til.

forvare, uo.
fowå·r fowå·r fowå·r fowå·r (Agger);
fåwå·r -wa·r -wå·r -wå·r (D.);
fåwò·r -wò·rər -wò·r -wò·r (Vens.);
fåva· -va·ə -va·ə -va·ə (Åbenrå) —
1) gemme; *de æ wal fåwå·r* (D.); *sån æ gåt fåva·ər* (Vlb.) om døde; *„dè lo èn gåt fåwòr mè graw å wòl ruñcən omkreŋ bårəgòri"*, Grb. 177. 1; *å fåwå·r* (Sall., Mors, Hmr., Sir) lege skjul; *wi ska hæn å fowå·r wås* (Mors) skjule os; *ska wi ek tejər o fowå·r?* (Agger) lege skjul. 2) tage sig i agt (Vens., alm.); *de ska do fåwå·r dæ får* (Lb.); *„får, får, fåwò·r kòwsi!" så haj dræŋi, haj skul ha hoq* (Vens.) fader, fader, tag dig i agt for ølpotten! sagde drengen, han skulde have hug; jfr. mnt. vorwaren, Sch. Lübb.

-forvarende, to. se u-.

forvarlig, to. *fåwå·lə* (Hmr.); *fåwò·lə* (Vens.; Vejr.); *fårva·rlə* (Agersk.) — 1) forsigtig; *ta əð no liså f—! vær no fåwå·lə mæ ət!* (vestj.); *fåwò·lə òwər* el. *mæ hans klæər* (Vens.). 2) uvillig til at hjælpe af frygt for at miste noget; *fowå·le mæ å ta we·* (Thy) om den, som vil unddrage sig for arbejdet; *haj æ så møj fåwò·lə* el. *fåwa·rlə* (Vens.).

forvarsel, no. *få·rvasəl et* (Ang.); *få·vasəl æn* (Andst); *få·rwasəl æn* (vestj.) — varsel forud for noget, spøgeri; se Kr. VIII. 346. 606; brudeskare, forbrand, ligskare, vare, varsel, varstand; jfr. Wuttke nr. 319, Strackerjan I. s. 117 flg.

forvasset, to. *fåwa·sət* (Fanø), *f— i ət* = forvadet.

forved, fho. forud, om stedet; *di æ få·r ve wås* (D.); *haj riər få·rwe* (Vens.).

forvej, no. *få·rvæj* (D.), *go do no i æ f—*, i forvejen; *i æ få·rvæj* (Ang.) for det første, indtil videre, jfr. foraf.

forvejr, no. *få·rvær* (vestj.) medvind; bio. i udtr. *væň få·rvær om* (Holmsl. kl.) kovende, vende båden med vejret; se vende.

forvendt lilie, no. en blomst, kejserkrone, lilium martagon L.; [*fårvæ·ň lilə*] (Hadersl.).

forveser, no. *få·rvesər æn* (M. Slesv.) formand; jfr. mnt. vorweser, Sch. Lübb. beskytter.

forviden, to. *få·rwèən* el. *får·wèjən* lysten efter at fritte ud; *dæm, dær æ få·rwèən, di skal ha lòwn,* de nysgerrige skal man lyve for; nok også om en, der véd noget forud; jfr. Aasen forviten, isl. forvitinn.

forvildet, to. *fåvi·lət* (D., Andst, Søvind s.) = rgsm.; *f— som æn uləntorə;* også: vild i opførsel; jfr. mnt. vorwilden uo., Sch. Lübb.

forvinde, uo. *fåvi·ň -ər -wo·ň -wo·ňən* (D.) = rgsm.; „den fåwan hun it så møj snoeh“, Tkjær II. 82; jfr. mnt. vorwinnen, Sch. Lübb.

forvindelig, to. *fowe·ňələ* (Agger) som kan forvindes; *de ær æn f— skå.*

forvisset, to. *fåve·sət* (D.) = rgsm.; *o vær f— om.*

forvogn, no. *æ få·ruwn* (D.) den forreste halvdel af vognen.

forvokse, uo. = rgsm.; deraf: *han hår fåvæ·jst sæj* (D.).

forvolde, uo. *fåwå·l -wå·lər -wå·lt -wålt* (D.) = rgsm.

forvorken, to. [*fowo·rkən*] (Mors) om hvad der er slemt at komme tilrette med.

forvorpen, to. = rgsm.; *„de war jèj awten, dè sa non fåwò·rpən kråbòtər“*, Grb. 180. 3; jfr. mnt. vorworpen tf. til vorwerpen uo., Sch. Lübb., vorworpenheit sts., lumpenhed.

forvoven, to. *fåwå·wən* (D., Vens.); *fåwò·wən* (Søvind s.) — 1) = rgsm., som vover meget. 2) overmåde stor; „nowwe fåwowen kræfte hojj han“, Jyd. I. 39. 2; „å a hivæ te mæ, de villest (bedste) a kan, di støste, fåuovneste pryglæ i land“, And. Fisk.; jfr. mnt. vorwegen, Sch. Lübb.

forvride, uo.
fåvri·j -ər -vræ·j -vræ·jən (D., vestj.);
fåvri· -vri·ə -vre·i -vrè·jən (Søvind s.)
= rgsm.; se fod, vrid.

forvænt, to. *fåvæ·ňt* (D.) = rgsm., ɔ: *få gåt wån.*

forværk, no. *fo·rværk et* (Mellemslesv.) — 1) et køretöj; også som et fig. udtr.: *de ær æn sær fuwərværk, sådən o bær si að,* el. *de ær æn sær f—, hwa ska de te?* (D.) ɔ: det er noget löjerligt noget! hvad skal det til? jfr. mnt. vôrwerk, htsk. fuhrwerk; stad-. 2) bygning, som er opført ved et hus ud over vandet (Ribe) Mb.

forvåget, to. *fåwa·qt* (D.) = rgsm.

forøde sig, uo.
fåre·ð si -e·ðər -o·ð -æ·t (D.);
fåre·i sè -è·jə -o·i -è·t (Søvind s.)
= rgsm.; *så fåræ·t som æn gijən gålt* (D.) ɔ: en fed galt; *de æ så gåt å vær fåræ·t, få lisom æn går, så lenər at let* (vestslesv.); *å fåreð sæ, de æ lywsstraf,* Sgr. V. 33. 225 (Hind h.) ordspil mellem liv (vita) og liv (mave).

forældre, no. *fåræ·lər* flt. (D.); *få·rælə* (Silkeb.); *få·rələr* glds., ellers: *fåræ·lər* (Vens.); *foræ·lər* (Agger); *få·ræ·lər* og *fåræ·lər* (Mellemslesv., Als); *få·ræ·lər* (Rkb.) — 1) = rgsm., parentes; se sviger-. 2) lufvanter, posehandsker, nok alm.; jfr. Aasen foreldre, isl. forellrar flt., forfædre.

forære, uo. = rgsm.; *„haj traf prejsèsən å ga sè i snak mè hær å fåræ·r hæ så dè nyj klænəŋ,* Grb. 110. 62; se foræring; jfr. mnt. voreren, Sch. Lübb., ære ved gave.

foræring, no. *fåræ·rəŋ æn -ər* (Vens., Fjends h., Lødderup) = rgsm.; *de tu haj åmo· som æn f—* (Vens.) siges f. eks., når en stiltiende tager imod en irettesættelse; også gildesgave, se forn; jfr. mnt. vorerenge, Sch. Lübb. ære, ɔ: gave.

foræslet, to. *fåræ·sel* (D.) forkommen, udslidt efter arbejde.

forøde, uo. *fårø· -ər -ö·j -öj* (D.) = rgsm.

foråget, to. *fåro·qət* (Holmsl. kl.) *f— mæ æ waň,* besværet, ilde faren med vandet; jfr. åg.

forår, no. *få·ror æn* (D.); *få·ror è* (Vens.); *få·rår et* (Agersk.); *få·rå et* (Sundv.) = rgsm.; *fårårs* (Agersk.) = *i æ få·rår;* jfr. mnt. vorjår, Sch. Lübb.

forårsfiskende, no. *få·rorsfejskin* (Agger) forårsfiskeri.

forårstegn, no. = rgsm.; *de sku wær guə fòrostèjn å sij stòrk stå å sèmań so, hèlər moqun go, wijbən flyw å plòwən dryw* (Lild s.); jfr. Kr. IX. 54.

forårstid, no. bruges som to.: *æn få·orsti ku* (D.) en ko, som kælver til foråret.

1. fos, no. i tlm.: *„dær leqər Mas få·s!“* (D.) siges til et barn, der falder; jfr. Aasen fud, isl. fuð, se Fritzner[2] under ordet; Rietz fod, fö; mnt. fut Sch. Lübb. cunnus; Schütze har fot, fotse; Matzfotz vun Dresden I. 332, forklares: „weibischer kerl“; Kalkar har fotse; ordet betyder kvindeligt könslem, nok oprind.: sprække; betydningen synes rent glemt i jysk.

2. fos, no. *fos æn -ər* (Søvind s., nok alm.) kort, som ikke er trumf; fr. faux, bruges i samme betydn.

3. fos, no. *fos et* best. *fosət* el. *fost;* kaldes også: *foshus et* (S. Hald h.) fårehus, fåresti.

fosdör, no. fårehusdör, Kr. VIII. 81.

fosk, uo. se forske, fuske.

fospå, no. se fodspor.

fosrad, no. *fosraj æn* best. *-rajən* (S. Hald h.) fåresti.

foste, no. se fåresti.

fostre, uo. = rgsm.; hun fastred ham i vintrer fem, Kr. II. 164. 12; jfr. Aasen, isl. fóstra.

fostermoder, no. *få·stəmor æn* (D., Andst, vestj.); flt. *-ər* (Agersk., Bradr., Sundv.) — jordemoder (s. d.); hendes mand kaldes *æ få·stəmor mań* (D., vestj.); jfr. bademoder.

fot, no. se forte; tf. se få uo.

fotensier, uo. se furagere.

fotjens, no. *fotjens æn -ər* (Bradr.) æbleskive; jfr. på Bredstedter fris. futjens, htsk. förtchen, pandekage, æblekage.

fotte, uo. se fødde.

fottig, to. *fotə* (Ang.) fjottet (s. d.), tosset, enfoldig; også en enkelt gang = fattig; jfr. fåd.

fov, uo. se fuge ud.

fover, no. se foged.

fovl, no. se fugl.

fra, fho. bio. *fra fra fra* (Sønderj. syd f. Ribe, Agersk., Harlev v. f. Århus); *frå frå frå* (D., Malt, Andst, Brande s., Vens., Hvejsel, Bryerup syd f. Silkeb., Elbo h., Mols, Sundev., Valsb., Ang.); *fræ fræ fræ* (Skast s., Rkb., Hmr., Lemv., Thy, Agger, Lild s., Mors, Sall., Løgst., Gisl., Horn., Hell. h., Slet h., Åle s., Støvr., Randers, Horsens, Gjedved, Søvind, Vor, Hads, Ning h.; også glds. Fanø). — 1) om stedet, tiden, oprindelse: formerne med lang vokal: *frå* osv., udtrykker hvilen; de andre, *frå, frå* osv., bevægelse: *frå* osv. har tonen, *frå* osv. er tonløst: *frå Darum aw* (D.); *a æ frå Hjærmslə* (Vens.); *do ska wær fro mæ* (Vens.); *frå æ møl å te æ køl*, börnerim (Ang.); *æ skod æ frå, frå si hjæmən, frå æ samləŋ, hun ġek frå ət o te ət* (D.); *frå ən aw kåm hun* (Vlb.) hun kom bort fra den [hunden]; *frå dæń føst daw, gåŋ; frå føst aw, frå æ groń aw* (D.); *hwar ær I fræ? go fræ dar!* gå bort fra dören; *a æ dær fræ* (Lild) ɔ: borte derfra; *„næ skit fåļk ha tò ə frå dèm“*, Grb. 62. 52; *„ek lånc hæ fro“*, 35. 2; *„så hun let fro war hil smok“*, 104. 62; *frå å te* (Vens., Sams) af og til; *fræ frè frè* (Søvind s.); *fræ hòńən*, fra hånden; *go fræ mə*, gå fra mig; *han æ frè samləŋən; hwər æ dò frè? hań ġè hè frè aj*, ɔ: han går bort herfra; *fò nowəj frè*, ɔ: få noget tilovers; *bèəstərən æ frè* (Søvind s.) hestene er fraspændte. 2) i forbindelse med mangfoldige uo., se disse; holde, være. 3) *ræjn i æ frå* el. *fra* (D.) regne i subtraktionsregning; se og, i, trækfra; — jfr. Aasen fraa; isl. frá, glsv. fram, eng. from, se Fritzn.[2] under frá; der-, for-, fri-, henne-, her-, hjemme-, hvor-, i-, ibag-, ifor-, inde-, langt-, langtom-, neden-, nord-, oven-, slå-, sønder-, vester-, ud-, uden-, øster-.

frafalden, to. *frå·fålən* (D.) siges om brød, når det er således bagt, at skorpen har løftet sig fra krummen, se fraløftet.

fraflåd, no. afløb; søen har ingen fra·flod nogen steder, Kr. VI. 78.

frag, to. *fraq* (S. Sams) fremmelig, vel udviklet, om småbörn; jfr. Aasen frak, Rietz frak; isl. frakkr; Kalk. frag; fragtelig, frakkelig, frakkes.

frage, uo. *fråq -ər -ət* (vestj., D.,

Rkb.); *fraq* (S. Sams); *fròq -ə* **fròqt* *fròqt* (Hads h.) — spørge, nok mest om kreaturer og deres pris; *dær ær eŋən fråqən om ət iqr* (vestj.); også i kortspil: *a fråqər,* ɔ: spurgt (vestj.); *fròq om æn tjænəst* (Hads h., Søvind s.); jfr. Aasen, Rietz frega, isl. fregna; mnt. vragen el. vregen, Sch. Lübb.

fragesolo, no. *fråqsolo æn* (Rkb.) et alm. kortspil.

fragt, no. *fraqt æn* (Søvind s.) = rgsm., ladning, betaling for at føre; jfr. mnt. vracht, Sch. Lübb.

fragtbrev, no. *fraqtbröw æn* (D.); *fraqtbræw et* (Søvind s.) = rgsm.

1. fragte, uo. *fraqt -ər -ət -ət* (Søvind s., vestj.) = rgsm.; også i alm. flytte, føre, transportere.

2. fragte, uo. *fraqt -ər -ət -ət* (S. Hald) fremme; *de fraqter it mèj.*

fragtelig, to. *fraqtələ* (S. Hald h.) fremmelig, se frag.

fragterisere, uo. føre, fragte; „huwen trower I, te han fragterisiret e smör nier te e kjøwmann?“, Jyd. II. 4. 1.

fragtgods, no. *fraqtgòs de* (Søvind s.) = rgsm.

fragtvogn, no. *fraqtuwn æn -uwn* (D., vestj.) store, mest overdækkede vogne, der forspændte med 2, 3 el. 4 heste besørgede varetransporten på de store landeveje fra by til by, för jærnbanen blev bygget.

fragående, bio. det var ikke fragåendes, Kr. IV. 90 ɔ: det var ikke til at gå fra.

frahånd, to. *fra·hań* (Agersk.); *frå·håń* (D., Bradr.); *frå·hań* (Ang.); *fra·hæń* (Øst. Lyg.); *fræ·håń* (Thy); *fræ·håńs* (Lild s., Mors); *frè·hoń* (Søvind s., Gangsted); *fræ·håń* el. *-håńs* (Agger) — *dæń frå·håń hæst* (D.) deń, som går tilhöjre for kusken, se fjærmer; modsat: tilhånd, nærhånd; *æ hæst gær fra·hań* (Agersk.); *æn ka go fræ æ håń* (Thy) om hesten; bøje frahånds af (Ang.) dreje tilhöjre med hestene; *dæń fræ·håńs hæjst, å go fræ·håńs* (Lild s.); *dæń frahəń* (Andst); *fræ·håńə* (Sall.); *dæń hæst, dær gor fræ æ håń* (vestj.); *hwans fo jæn å əm gor fræ·håń* (Agger); jfr. Rietz: frå dej! tilhöjre, se frå 2.

frakke, no. *frak æn -ər* (Mors); flt. *-e* (Søvind s.); *frak æn -ər* (vestj.); *frak æn frak* (Agger) — mandsklædning, *hænskor frak* (Hannæs) ɔ: afskåren frakke, spidskjole; frakke, som gör en usynlig, se Kr. Ævent. 45, jfr. hat, lue, kjole, tröje; gåde: hvad er det, der hænger på bondens væg og har arme, men ingen tarme? J. K. s. 40. 18; jfr. htsk. frack hak.

frakkelig, to. *frakələ* (S. Sams) = frakkes (s. d.); fremmelig, trivelig.

frakkes, to. *frakəs* (Mors); *frakə* (S. Sams) — fremmelig, livlig, munter, om msker og dyr; *de ær æn frakəs bår* (Mors); se frag.

frakkeskjøde, no. *frakskøi et* (Søvind s.) = rgsm.

frakommen, tf. kommet fra: „*wæ do da slèt eńc, hwa do è føj å frå·komən?*“ Grb. 144. 37.

fralle, no. *fralər* flt. (Lemvig) fregner (s. d.).

fralleret, to. *fralərə* (Holstbr., Herning) fregnet; jfr. fregneret.

fraløftet, to. *frå·lòwt* (D.) = frafalden (s. d.).

fram, framme, bio. *fram* til stedet, *fram* på stedet (D., vestj., Vejr., Agger, Mors, Lild, Søvind s., Agersk.); *fram* til st., *fram* på st. (Vens., Thy) — 1) = frem, rgsm.; *træj fram* (Agger); *kør fram* (Agersk.) køre for døren; *han komər gåt fram* (vestj.) gör gode fremskridt; *atər å fram* el. *fram å təbå·q* (Mors); „*de æ lońt fram!*“ *så æ mań, han sò sæ təba·q* (Klakring), Sgr. XI. 123. 287; *fram å təba·k æ li låńt* (Ang.); *fram* er utvivlsomt den gamle vestj. form; i nogle forbindelser i betydningen: frem hedder det nu: *fræm, go liq fræm, han ståj fræm o tål, kom fræm mæ ət* (D.); med påvirkning af „tilbage“ kan høres: *a tåw bilæ·t tefra·m o tebå·q* (D.) ɔ: hen og hjem. 2) i særegen betydning: ud i køkken, forstue, stald; *fram* (Vens.) = *uk i cykənt; go fram* (vestj.) ɔ: gå ud et af de nævnte steder, ligeså Agger; *han æ fram,* ude i stalden, også Ang.; *fram i æ kykən, brøqəs* (Mors); *fram ar æ kökən, båəs* (Bradr., Fjolde); *hwa æ de, dær leqər iń o for si mað fram?* (vestj.) gåde om bilæggerovnen, der bliver fyret i den fra køkkenet; „da hun gik fram ve stållen, hwo Palli Krænsen stued“, Blich. Bindst., da hun gik ud ved stalden . . .; jfr. Aasen, isl., svensk fram;

frammen, frammer, frammest; frams, tilframme, viderefram i; lige-.

framad, bio. *framaj* (Silkeb.) fremad; *kom fr—* ɔ: vinde formue, kræfter eller lign.

frambede, no. *framber æn -berər* (Vejr.) på træsko, den forreste forhöjning, klampe, under dem, den bageste ved hælen hedder bagbede.

framben, no. *frambiȷən è* best. *-t* flt. *-biȷən* (Vens.; Vejr., Agger); flt. *-biȷən -bjæn* (Mors); flt. *-biȷən* (D.) — forben, også: *de framə biȷən* (Vens.).

frambesætning, no. *frambəsætnəŋ æn* (vestslesv.) alt, hvad der hører til gårdens ydre drift, kreaturer og avlsredskaber.

frambov, no. *frambåw æn* (Agger); *æ frambåw* (D.) forbov på dyr.

frambøste, no. *frambøst æn -ər* (Rkb.) skinken ved forbenet på svin, mods. bagbøste.

framdör, no. *framdör æn* best. *-dön* (Vens.); *framdar* el. *framdar æn* (Agger) — køkkendör.

fram-ende, no. *framæñ æn* (vestj.); *framəræñ æn* (Lild, Agger) — forreste ende, for-ende på en vogn, et dyr; *no skal I tå ər fræ æ framæñ* (Agger).

framfald, no. brokskade; et barn kan få fr—, når den frugtsommelige moder går over et dige og der falder en jordklump ned efter hende, og hun forsömmer at lægge den op, Kr. VI. 253. 11.

framflygtig, bio. *framfløwtə* (Rkb.) for tidlig på veje med sit arbejde, ikke i rosende betydning.

framfod, no. forben; i tlm.: *haj kam wal framələ mæ hans framfèər* (Vens.) ɔ: han var næsvis.

framfor, fho. fremfor; *fræmfår ålt* (D.); *fram fuwər*, men: *de tår æ fram fo de åñt* (Agger).

framfusende, to. *fræmfusəñ* (D.) — rgsm. frem-.

framfører, no. *framførər æn* (Vind s.) forlover, brudefører.

framgang, no. *fræmgåŋ æn* (D.); *framgåŋ æn* (Rkb.) = rgsm. frem-.

framgangsmåde, no. *framgåŋsmåð æn* (Agger) = rgsm. frem-.

framgulv, no. *framgol æn -ər* (Agersk., Brader., Sundv.); *fra·ŋgol æn* (D.); *framgolə* [*et*] (Ang.) — forstue; *æ sæək stær å æ framgolə* (Angel) sækkene står i forstuen; jfr. husgulv.

framgulvsdör, no. *framgoldar æn* (Lyne s.) døren fra forstuen til opholdsstuen.

framhjul, no. *framhywl è* best. *-t* flt. *-hywl* (Vens.); flt. *-hywl* (Vejr., Mors); *framhjul æn* = flt. (D.) — forhjul.

framhus, no. *framhus æn* (Vejr.) køkken, bryggers.

framkjærner, no. *framkænər* flt. (Lindk.) = framkorn.

framkommelig, to. *framkomələ* (Agger) fremmelig; *hañ hår alti wæt så fr—* ɔ: dygtig fremfor de fleste.

framkorn, no. *framkuwən* (Andst, Rkb.) mods. agterkorn, er det vægtigste korn, som flyver længst frem ved kastningen — *de framəst kuwər* (Thy).

framkrop, no. *framkråp æn* (D.) forkrop.

framme, bio. se fram.

frammelig, to. *framələ* (D., Vejr., Agger, Bradr., Vens.) fremmelig, temmelig langt fremme; *fr— mæ æ arbəð, æn fr— dræŋ* (vestj.); „lave fr— til barsel“ (Vens.), være nærved at føde, jfr. faldsfode; ofte i nedsættende betydning: vidtgående (Salling).

frammen, bio. forfra ɔ: gennem køkkenet; *go framən ęj* (Vens.); *sæt dæñ gryjð framən te· əpo pal* (Lild s.) sæt den gryde foran på palden (ildstedet); *framən te dar, framən eñ* (sts.); jfr. Aasen framan.

frammer to. komp. af fram (s. d.); *dè framər aqstol* (Vens.); *de framər bęən* (M. Slesv.), det forreste ben; se smsætn. *frambiȷən, -æñ* osv.

frammers, no. *framəs è* best. *-t* (Vens., vestj.; Rkb., Thy, Mors, Sall., Lild); *framəls et* (glds., Søvind, Vær) — køkken (vestslesv., vestj.); men vistn. også glds.: bryggers (sål. Søvind, Vær), idet bryggers og køkken i gamle huse har været ét rum; store fr—, bryggers; lille fr—, køkken, Kr. VIII. 221. anm.; se mellemdör; *de næjər framəs* (vestj.?) bryggers; *jèn guəl* (fag) *te framəs* ɔ: *kykən å brøqəs* (Lild s.); jfr. Mejborg s. 90; se forgulv; uder-.

frammersdör, no. *framəsdar æn* (Thy) dör fra køkken til opholdsstuen.

frammersgulv, no. *framəstgwòl eð* (Himmerl.) køkkengulv.

frammerst, to. superl. af fram (s. d.); *dæń framəst i æ flåk* (vestj.); *de framəst kuwən,* se framkorn; *tejər o drek bræńwin, dær æ hań jæn a dæm framəst; føst o framəst* (Agger).

framrå, no. *framrå æn* (Vejr., Mors) = forrå; forrede af vognen uden hjul; se framstelde.

framsagn, to. *framsawn* (Søvind s. sj.) skal betyde: forudseende, forsynlig (Søvind s.); er betydn. pålidelig, må henvises til „savne over" ɔ: betænke, overveje; er fra Torrild opgivet i betydn.: stærkt fremtrædende i ord og væsen, fræk; jfr. framsigende.

framsigende, to. *framsæjəń* (D., Spentrup); *framsåqən* (S. Hald) — om msker, den, der er for rask til at sige sin mening; „I æ no olti så framsågin", Yuelb. s. 11; se framsagn, framtalende.

framskud, no. *framskåð æn* (D.) fremgang, vækst, om korn, kreaturer; *æ kuwən hår fåt æn guwə fr— i dæń hær tij.*

framsmæk, no. *framsmæk æn* (D.) forsmæk på vognen.

framsom, to. [*framsom*] (Ang.) om alt, hvad der bringer noget til at fremmes; det er f—t at tage en bred fure med ploven; en stor spade er fr— at grave med; gamle folk er ikke så framsomme til arbejdet som unge.

framst, bio. *frams fö·r, frams no·* (Ang.) fremfor, i sammenligning med för, nu; *de æ möj bæjər no frams* el. *framst før* (D., vestj.).

framstand, no. *æ framståń* (Holmsl. kl., Lönb.) kaldes afstanden mellem fiskegarnets tragt og den forreste „kalv" (s. d.); jfr. ruse.

framstelde, no. *framstæl* (Rkb.) forrede på vognen.

framsværm, no. *framswarm æn* (Vejr.) = forsværm.

framsynt, to. *framsynt* (Vens.) *hąj æ fr—* ɔ: han kan se tilbage i tiden, om kloge mænd; se framtid; *framsynət* (Søvind s.), som kan se ind i fremtiden; det bliver man ved at fortære et stykke af en kongesnogs krop, se Thiele, Folkesagn II. 31, jfr. hugormekonge.

framtalende, to. *framtålən* (D.); *fræmtåli* (Vens.) = framsigende, udsigende; jfr. brev 1.

framtand, no. *framtæń æn* (Thy, Mors) fortand.

framtid, no. *framtij* (Mors) den forbigangne tid; tiden, man er kommet igennem for at nå nutiden, jfr. frammers.

framtöj, no. *æ framtöj* (D.) fortöjet ɔ: bringe og forben på hesten; *æ fr— æ guwə o æ hæst.*

Frands, no. *Fråńs* (D.); *Fråjs* (Vens.) — alm. mandsnavn; *Hans Fråńsən;* jfr. htsk. Franz, af fr. François; röv; gal-.

frank, to. frimodig, nok især i udtr. *fri o frank* (vestj.); „dærfor gor a frånk huer manne æ fåknyt", And. Begr.; jfr. htsk. frank, af fr. franc; jfr. isl. frakkr, se frag.

Frankrig, no. *Fraŋkriq* (vestj.) = rgsm.; Fr— forekommer i æventyret, Kr. V. 184. 329; VII. 283.

fransfus, no. *frańsfu·s* (vestj.) et kortspil = fus (s. d.).

fransk, to. *frańsk* (D., vestj., Agger) — 1) = rgsm.; *„hwèm dè klę dèm åpå frąjsk, di ma fryjs åpå dansk",* Grb. 233. 76. 2) vigtig, særlig om den, der er fornem i mål (Agger). 3) *frąjsk* (Vens.) er den, som går stærkt udad med tæerne.

franske, uo. *frańsk -ər -ət -ət* (D.; Vens.); *fr— o æ bijən,* gå med stærkt udadvendte ben, om heste, msker; en hest, som gör det, kaldes en „franskmand" (D.); *æ hæst frańskər gråw slem* (Andst); *hąj frąjskər åpå bjæn* (Vens.).

franske træsko, no. *fransk træ·sku* flt. (Silkeb.) træsko med træbunde og læder-overstykke.

franskkarl, no. hun var af de her franskarle, Kr. VIII. 264. 449, af fransk herkomst.

franskmand, no. *frańskmań æn* (D.) = rgsm.; se franske, fransoser.

fransoser, no. *franso·sər* flt. (Sønderj.) — 1) franskmænd. 2) syfilis (Rkb.); da Vestindien var opfundet, blev den syge, som man kalder „pokker" el. „fr—", bragt derfra og hid over til Europa, J. Saml. II. 75; sygdommen kaldes htsk. frantzosen el. das bös frantzôs og er kendt under navnet fra 1493, se Weig. Wb.; jfr. fordærvet, beskidt.

fraråde, uo. *fræ·rå* (Agger) = rgsm.

frasige, uo. *fræ·sæj* (Agger) = rgsm.

frasprukken, to. *fråsprokən* (Sundeved); *æ taw æ f—*, siges om hør, når det efter rødningen har været lagt til törring, og man ved at gnide på det mærker at taverne løsner sig.

frasser, no. *frasər* flt. (Valsb) optöjer, om börn; jfr. htsk. fratze, der sammenstilles med fr. frasque, löjer.

fratræk, no. *fråtræk æn* (D., Andst) handelsudtryk, ingen fr— på stude osv., afsætning; også om maden, *dær ær eŋən f— læŋər* (Andst) folk er mætte; jfr. trække fra.

fratrækker, no. *fråtrækər* (Lindk.) den, som i høgabet tager mod det afforkede hø og korn; spøgende: *æ f— æ stöwt om*, appetiten er dårlig; jfr. vækslæber.

fravn, no. se fregne.

fravorn, to. *fræworn* (Thy, Mors); *frœwårn* (Agger); *frœwårən* (Lild s.) — undseelig, om börn; jfr. fjale, skalu.

fre, no. uo. se frede, frø.

fred, no. *fræj æn* (D., Malt, Sønderj.); *fræð* (Agger); *frèj* (Hell. h.); *fræ æn* (Vens.; Søvind s. også *frèj*); *fre* (Silkeborg, S. Sams); *freð æn* (Støvr.) = rgsm.; *i fræð o row* (Agger); *freðəns liŋə*, grænse mellem sandflugt under offentligt tilsyn og andre jordlodder, den afmærkes ved *freðəns duwələr* (Vester Horns h.); *di ku iǹt vær mæ fræj få hiǹ* (Ang.), i fred; *gus fræ·j!* (vestj.) alm. hilsen; *hol fræj* (Agersk.); „våhere gi ow hans frer wos let, så glaj vi da om en frere", Jyd. I. 48. 2 (Lisb. Terp); *„hąj teǹc åpå fræ å en fòr"*, Grb. 13. 26; *„i do fræsəns"*, Grb. 88. 53, udråb; *tè frès* (Søvind s.); jfr. Aasen fred, isl. friðr hak.; mnt. vrede Sch. Lübb.; guds-, hus-, lande-, mark-, tyr-, u-; -freds, frifra.

fredag, no. *fredə* (Søvind); *fræjðə* (Agger); *fræja* (D.) = rgsm.; *òm frèdən; å frèdə*, på fredag; *sist frèdə*, i fredags; *hwa daw ær ət? — de æ fræjda* (el. *fræja*) *få dæǹ, dær eŋən håk for* (vestj.) ordspil mellem fredag og freds-dag, jfr. Nyrop, V. Sk. s. 110; negle (s. d.) skal skæres om fredagen (Søvind, vist alm.), jfr. Thiele, Overtro nr. 130; Grimm Myth.[2] II. 1092; Wuttke nr. 71; Busch 16. 97; fredags vejr er næste uges vejr; som vejret er om formiddagen, bliver det i ugens første halvdel; som det er om eftermiddagen, i sidste halvdel, Kr. IX. 25. 245, jfr. Junge 256; Wigstr. I. 127; jfr. Aasen fredag; isl. frjádagr, egentlig friggjardagr, Friggs dag; Grimm Myth.[2] s. 112 flg.; dag; bede-, hellig-, lang-.

Fredag fugleast, no. se hvide Tirsdag.

1. frede, no. *fre* (Rkb.), *no hår vi håð æn gowə fr—*, frihed for arbejde.

2. frede, uo.
frèj -ər -ət frèjət (Agersk.);
fræj -ər fræj fræj (Andst);
fre -ər fræj fræj (Rkb., Agger); nf. *fræ* (Mors);
fre fre frèj frèj (Søvind s.);
fre frerə el. *fræjər frèjə frèj* (Vens.)
= rgsm.; frede korn for kvæg (Agersk.); *han hår æn guwə fræj kråp* (Rkb.) fredet ɔ: frisk til arbejde; *han æ fræj te æ arbəð* (Rkb.) ej overanstrengt; *æ hæst stor å ær fræj*, sparet for arbejde; *fre æ klæjər, æn hat, æn aŋər* (Rkb.); *du skal et fre o tål om ət*, spare; *de ær et å fre te* (vestj.) spare på; *fre o æ klæjər* (Sall.); *hwa skal ət freəs o får?* (Sall.); *hąj fræjər ham eǹc* (Vens.) taler ham hårdt til, sparer ham ikke; jfr. Aasen freda, isl. friða; frifra, førm.

fredegræs, no. *æ fræjgræjs* (D.); *fre-* el. *fræjgræs* (Agger) — græs, som fredes til høslæt.

fredegård, no. lille hegnet plads foran gårdens vinduer, vinduesgård (Kolding egn).

fredeklæder, no. *freklæjər* flt. (vestj.); *fræs-klæjər* flt. (Agger) — stadsklæder.

fredekløver, no. *fræjklöwər* flt. (Malt) første års kløverafgrøde.

fredelig, to. *fræjələ* (Malt, D.); *fræələ, frelə* (Vens.); *fræðələ* (Agger); *frelə* (Silkeb.); *frəðələ* (Støvr.); *freələ* (S. Sams); *frèjlə* (N. Sams) = rgsm.; *„e tålə å fræələ mesk"*, Grb. 17. 11; *frælə mæ hans klær*, skånsom over dem; *fr— mæ hørn*, nænsom (Vens.); se u-.

fredelighed, no. *fræjləhi·jəð* (Malt) = rgsm., fredsommelighed, fred; *de æ rår mæ fr— i wå nåbolaw.*

Fredericia, no. by i Østjylland; *kø te Fredəri's mæ kænvæləŋ* (Randers) ɔ: snorke; jfr. horke, torsk (Århus).

Frederik, no. *Freðərek* (vestj.) ikke meget alm. mandsnavn;

Freðərik ær æn köŋə bår,
Haŋs de ær æn slæmə skår;
Freðərek æ føj obənhuwə (skaldet) *å bårfuwəð,*
mæn Haŋs æ føj i hans træskur!

(Mors), jfr. Sgr. I. 30. 107; kong Fr. den Sjette indkommen i æventyret, Sgr. V. 185; jfr. isl. Friðrekr, htsk. Friedrich, betyder: fredsfyrste.

fredestue, no. *freståw æn* (vestj.; Ginding h.) stadsestue; jfr. Mejborg s. 96.

fredesæng, no. *fresæŋ æn* (vestj.; Sall.) gæstesæng; opsattes i storstuen i Salling, se J. Saml. IX. 345; kræmmeren fik anvist en fredesæng i gæstekammeret, Sgr. IV. 142. 58.

fredløs, no. J. T. 221, en plante, blå skjolddrager, scutellaria galericulata L. (Ålb.).

-freds, no. se til-.

fredsens, no. i udråb: *„I, do fræsəns! ser hèrmaj“*, Grb. 88. 53; gl. ejeform af fred (s. d.) med underforståelse af: gud.

fredsforstyrrer, no. *fræsfosty'rər æn* (Agger) = rgsm.

fredsklokke, no. klokkeringningen aften og morgen, se J. Saml. IX. 272. 33 (Asferg og Bjerregrav Videbog).

fredsted, no. *frestæj æn* (vestj.) fristed i leg, jfr. fulle; i legen klapud råbes: *a skåvər dæj te o ta frestè, jæn tåw træj!* (Ølgod); se bo, frelsted, knæle.

fredstid, no. = rgsm.; *i frestijər* flt. (D.), *i fræstij* (Agger); „di slår kun i frejstier“, Blich. Bindst.

fregat, no. *friga't æn -ər* (Agger) — 1) et slags fuldrigget skib. 2) höjt, stolt kvindfolk; jfr. fr. frégate, ital. fregáta, opr. lille skib, som drives frem ved årer.

fregne, no. *frawn æn -ər* (D., Agger, Bj. h., Gjedved); *fræŋ æn -ər* (s. f. Randers); *fræjn æn -ər* (Rkb., Hornb. s.); *fraŋ æn -ə* (Søvind s., Støvr.); *fræn æn frænər* (Agersk.); *fræn æn -ər* (Vens.); *frænə æn* = flt. (Sundv.) — fregne; i Sundv. en filippens; råd mod fregner er at vaske sig i frøslæbber (s. d.), Kr. IV. 392. 502; „hun hae wal manne franne øue hinne nies“, Yuelb. s. 10; spiser man spættede, vilde fugleæg, får man fregner, Sgr. VIII. 118. 508, se Wigstr. I. 125; jfr. Aasen isl. frekna, huk., han anfører også formen fraknor flt.; sv. fräkna; fralle, sommerspotte.

fregnet, to. *frawnərə* (D., Agger, Bj. h., Gjedved); *frænərə, frænt, frænə* (Vens.); *fræjnət* (Hornb. s.); *franərə* (Støvr., S. Hald, Søvind s.); *frænərə* (Agersk.) — fregnet; jfr. fralleret, hornspætteret.

frej, no. uo. se fred, frede.

frejlig, bio. ganske vist; kan høres nu og da: *de gør han da fræjlə!* (Malt); så rejser knægten da frilig af igen, Kr. IV. 293; jfr. htsk. freilich, plt. frilig.

frejslinger, no. flt. se frislinger.

frejst, no. uo. se frist, friste.

frelse, uo. *fræls -ə -t frælst* (Søvind s.; Vens.) = rgsm.; *„frå dæj da war haj frèlst frå å blyw wòruwl“*, Grb. 142. 25; jfr. Aasen isl. frelsa.

frelser, no. *frælsər æn* (vestj.), best. *frælsərən* (Søvind s.), i religiøs betydn. om Jesus.

frelsted, no. *frelste* (Grimstr.) frelsested, fristed (s. d.).

frem, bio. se fram og smsætn.

fremmed, to. *fræmə* (D., Vens.); *fræmət* (Andst, Røgen) — 1) = rgsm.; *imæl fræmə* (D.); *i æ fræmər* (M. Slesv.) i det fremmede ɔ: blandt fremmede; *guj nåi fræmə mań i fræmə lań!* (vestj.); *de komə mæ ek fræmə fuwər* (Agger); ɔ: jeg undres ikke derved; se vild-. 2) bly, tilbageholdende; *no må do et vær fræmət, do ska vær som hjæm* (Andst), høflig indbydelse til gæster; *hań lòə så fræmət* (Søvind s.) om den, der anstiller sig uvidende om noget. 3) brugt som no.: gæst; *„dè wa stu frèmə i gor“*, Grb. 9. 51, der var fornemme gæster i gårde; *ta tè båńən, I fræmət, få dejə lèqə klompərən* (Søvind) tag til bunds, I gæster, thi der ligger bollerne, nemlig når man spiser suppe af fad; ordet bruges undertiden i navneords form: *æ fræmətən kòmən?* fremmederne ɔ: de fremmede (sts.). 4) gæster i særegen betydn. = lus (vestj., Vens., vist alm.); *han hår fræmə i æ huwə, dær æ fræmə i æ sæŋ* (D.); jfr. Aasen framand; isl. framandi (eft. Haldorson), sv. främmande; htsk. fremd.

fremmedstue, no. *fræməðståw æn* (Thy) skænkestue.

frepbuer, no. se fritbor.

frer, no. se fred.

frest uo. se friste.

fret, no. se fritte.

1. fri, to. bio. *frij* = flt. (D., vestj.; alm.); *frij* el. *fric* = flt. (Vens. hak. huk. itk.); *frij* el. *frit* (alm.); *frèj* (Klakring se Sgr. XI. 125. 316, ligeså Skader) — 1) ubunden, uafhængig, *a ær æn frij mañ; i frij* el. *fric maj, de æ frit, wi æ frij* el. *fric* (Vens.); *så frij som æn fåwl* (vestj.); *vær o frij fuwəð, ha frij hiñər* (D.); også: *hun wå hiəl frij ve ət* (D.) ɔ: hun lod sig ikke forbløffe el. kyse. 2) rask; *do må go ndwər frijər!* (vestslesv.) noget raskere; *do ka tæj əm lisă frij som di komər* (D.) ligeså rask som de kommer. 3) uskyldig, sagesløs; *„a· veð mæ frij!“ så han æ dræŋ, di spur ham om, hwæm dær hăð skabt værdən* (vestj.); i lign. betydn. upersonligt: *de ær et frij* (vestj.) ɔ: det kan ikke nægtes; *de wår et frij, te han blöw let skalu· ve ət* (D.) det kan ikke nægtes, at han blev noget skamfuld derved; *ka do gy måq te de·? — ja, de ka æ sajt! — næj, do æ frij!* (Agger); også: *de æ do frij fuwər o ka gyjər;* — *„æ do vre?“ „de ær et så frij!“* — også: *„de ka a· gyjər!“ „næj hål, do æ frij!“* (vestj.) nej holdt, du magter det ikke; — *„hår do nèj?“ „tu, a ær et frij!“* (Mors) ɔ: jo, jeg har. 4) sikker, tryg, jfr. brand-, dirke-, flod- osv.; *hål jæn frij får, kyjəv sæj frij* (D.). 5) ledig, fri for arbejde; *gi æ bön frij*, give börnene fri fra skolen; *a hår ålər æn frij tim* (D.); her kan også nævnes udtr.: *vi hår da æn frij uq te ywl ino·* (vestj.) ɔ: en hel uge, der ikke berører julen, og som man endnu ikke er inde i; *hañ gik frij o æ sesjo·n* el. *hañ trak sæ frij* (Agger). 6) uhindret tilgængelig; *do ka frit go iñ* (D.). 7) frit tilstået uden særskilt betaling; *do ka fo frij husnəŋ ve mæ i viñtər* (vestj.) frit husly; jfr. Aasen fri; mnt. vri, Sch. Lübb.; htsk. frei, eng. free; brand-, dirke-, fejl-, flod-, plet-, rane-, skatte-, sorg-, svide-, tjeneste-.

2. fri, uo.
frij -ər frij frij (D., Andst; Agersk., Ang., Bradr.);
frij frij·r frij frij·ð (Agger);
frij -ər frijə frijə (Vens. sj.);
fri -ə -ət -ət (Søvind s.) —
1) = bejle (s. d.); *fr— mæ hiñ* (Bradr.) være forlovet med; „de frier sammen“ (Ang., Vlb.) er forlovede; „fri sig ind til“ pengene, stedet (Ang.) ɔ: få ved giftermål; „fri med“ 1000 daler ɔ: have så meget at byde en pige; „det friende“ har N.N. gjort ɔ: det parti har han bragt i stand; „det friende er forbi“ ɔ: det parti er hævet (Ang.); alm. *frij te jæn* (D.); *æ əl frij te· dæ* (Gram); hvorledes karlene i Handbjærg ved Struer frier, se Sgr. VII. 174. 770. 2) börneleg: *ska vi leq: o frij!* (D.); börnene deler sig i to partier; de, som forestiller friere, går udenfor; inde i stuen sætter et vist antal piger sig på rad, alm. tre el. fire, og aftaler indbyrdes, hvem hver skal have; så kaldes frierne ind, en for en; han kommer, bukker for en af pigerne: er han den rette, rejser hun sig og nejer for ham eller giver ham hånden, er han den urette, rejser hun sig og vender ham ryggen; den modtagne bejler får lov til at blive inde i stuen, de uheldige må vedblive at gå om igen, til de træffer den rette; se bejler; legen kaldes: *hal iñ o hal uð* (Plougstrup), se kattehale; jfr. Aasen fria, isl. frjá; htsk. freien; mnt. vrien el. vrigen, Sch. Lübb.; goth. frijôn, elske, se Weig. Wb.

3. fri, uo. udholde, synes kun brugt i nf. og nt. *a frijər et å go læŋər* (Mors) jeg kan ikke udholde at gå længere, el. *a ka et fri əð å go; a ka et fri å go bårfuð* (Lild) udholde for kulde at gå med bare fødder; *a skul uwəð, mæn a kañ ejt fri əð* (sts.), jeg kan ikke udholde det.

4. fri, uo.
frij -ər frij frij (D.);
frij frij·r frij frij·ð (Agger);
fri -ə -ət -ət (Søvind s.) —
göre fri; *han frij mæ får æn slem ræjs* (D.); *guj fri wòs* el. *friwəs!* el. *guj fri wòs da wal!* (Søvind) med endnu stærkere eftertryk.

friaf, no. på Fanø siges: *ska vi så ha æn frija·!* udtr. betyder: en pons; den, der i kortspillet får det sidste stik, drikker frit.

fri at stå, no. *fri å sto* (Støvr.)

en leg på is; den, som tager, A., slår og siger: *stǫ!* så må vedkommende blive stående; den utagne kan løse den, som står, ved et slag med ordet: *frį!* sejren er først vunden af A., når alle står.

fri begravelse, no. *frį bəgrawəls æn* (Mors) begravelse, hvortil der ikke er udgået særlig indbydelse, men hvor venner samles, som de lyster, alt efter kundgörelse i avisen (Jølby).

fribojle, no. *fribǫjl æn* (Mors) frigilde, omfatter fribegravelse og fribryllup (s. d.); jfr. 2. bojle.

fribonde, no. *fribuń æn* (Als) person i et kortspil, måske svinepisker (s. d.).

fri bryllup, no. *frį brəlǝp* (Mors) bryllupsgilde, hvor gæsterne møder uden indbydelse, se fri begravelse (Jølby).

fridag, no. *frįdaw æn* (Søvind s., D.) = rgsm.

frier, no. *frijər æn* (D.); *friə æn -rə* (Søvind s.); *fristər æn -ər* (Valsb.) = bejler (s. d.): gåde om nødden: *law æ vår oŋ å viər ... enə fristərər hai æ, mæn law æ blöw mərkəbruən, mane fr— fæk æ* (Vlb.); fortællinger om friere, Sgr. XI. 15. 18. 19. 20. 23. 35. 36. 33. 56-63. 66, Gr. Gl. d. M. III. 45, Sv. Landsm. VII. 8 nr. 1; jfr. bejler, kjæreste.

frierbrev, no. *friəbræw ət* (Søvind s.) = rgsm.; *så skröw dæń dansk koŋ sin sön et friəbröw te· hiń*, J. M. 65.

frieri, no. *friəri·į æn* (vestj., Søvind s.) = rgsm.; indledes tit med en handel, jfr. Fb. Fra H. s. 91, Gr. Gl. d. M. III. 42; også fig.: *a ær uð o fr— ida·w* (Lindk.), når bonden går ud om en daglejer.

fri forlov, udro. *fri fålå·w* (Lemvig) i leg = frifra (s. d.).

frifra, udro. *frifra·* (Ribe) siges af börn, der leger, når de vil gå ud af legen = *a bęr mi frihęr* (Vejr.), *fræj!* (D., Mellemslesv.); *fræj sålt, a æ eț į mæj* (D.); *a fræjər mæ, a bəfrеər mæ* (Mors), *a frеər mæ* (Lyne), *ty frè* (Øst. Starup); når alle deltagerne vil afbryde legen, råbes: *pį pǒj, frę mæ stǫl, hwar a stǫr å hwar a gǫr;* [når man melder sig til leg igen, siger man: *fræj ær åp-gin* (Års h.)]; *a frajə* (Åbenrå); *pəfrå!* (Vlb.); *swifrį* (Lindkn.); jfr. ptöj, tyrfred.

frihed, no. *frihipəð æn* (D.); *frihei æn* (Søvind s.); *frihęr* (Vejr.); *frihjè* huk. (Vens.) — 1) = rgsm.; *no æ vi öŋər æ frihipəð,* glds., sagdes, når Sønderjyllands grænse var overskreden nordtil, der fandtes nemlig syd for Kongeåen större frihed i handel og vandel end nordfor; *æn friheismań* (Søvind s.) = rgsm. 2) en fælled nær ved en by (Vens.), „gjenne kreaturerne ud i friheden“, Mb.

frikirke, no. *frįkirk æn* (Søvind s.) valgmenighedskirke.

frilig, bio. se frejlig.

frilod, no. *frįlåð æn* (D.) lod, som trækkes ved sessionen og som frigör den værnepligtige; et sådant kan man trække, når man medtager en seddel, hvorpå står skrevet: filibum strit maso franco, Kr. IX. 391. 55.

frilærer, no. se friskole.

frimurer, no. *frįmurər æn* (D., vestj.) = rgsm.; almindelig er forestillingen om grufulde ting, der bedrives af frimurere; en fr— er et afskyet og frygtet mske; „bonden frygter lige så meget for paven som for Satan og frimurerne“, Junge 238; han har solgt sin sjæl til fanden (s. d.) og bærer dennes billede på sit bryst; fr— må i et mørkt rum underskrive pagten med djævelen med deres blod, kan derfor ikke finde ro i graven, men går igen, Sgr. X. 189. 467; de har penge nok, som djævelen giver dem, på pengekisten ligger en sort, skummel hund og holder vagt, Kr. VIII. 323. 548, VI. 228. 312; de véd forud, når de skal dø, Kr. IX. 77. 818; ingen kan stjæle sig til at overvære deres møder, de kan straks mærke, „når der er et öje for mange“; de går ikke til alters, Sgr. V. 206. 787; de skal levere menneskekød til tryntyrken (s. d.), og derfra får de deres mange penge, Kr. IV. 407. 635; de slagter msker og sælger kødet til Hottentotterne og får en tønde guld for hver tønde mskekød, Junge 184; i Sall. har man endnu forestillingen om, at formanden for lavet tegner med blod et billede på væggen af den, der optages i samfundet; den optagne sværger på ikke at røbe hemmelighederne og ikke at ødsle for svært med pengene; bryder han sin forpligtelse, falmer billedet, og formanden kan så dræbe den mensvorne ved at stikke et spyd i billedet, J. K. 415. 1389; de har et hjærte,

der svømmer i en skål blod, når man stikker i hjærtet med en knappenål, kan man dræbe hvemsomhelst (Ribe); se endnu Sgr. II. 12. 9, jfr. Z. f. M. I. 242. 21; den her fremdragne overtro findes også i udlandet; en person fra Norge har fortalt mig om et svært opløb, der fandt sted i Kristiania, og som medførte, at pøbelen stormede frimurerlogen, da der var kommet et rygte ud, at frimurerne havde slagtet og saltet en ung pige for at sælge hende til tyrken; lignende forestillinger i Tyskland, se Wuttke nr. 387, Strackerjan nr. 205 flg., Knoop 60. 117, Kuhn N. S. 400. 116; se voksbillede.

frimærke, no. *frimærk æn* (vestj.) = rgsm.; *de ska vi ha æn fr— o o læ læf* el. *go viər* (D.) siges spøgende om noget og til noget, man betragter som lögn.

fripas, no. *fripas æn* (D.) attest for at have aftjent sin værnepligt el. være kasseret ved sessionen; fribillet til rejse på jærnvejen, således som den udstedes til handelsmænd eller funktionærer.

friplads, no. *frij-* el. *fricplas æn* (Vens.) fristed i leg, jfr. fredsted, fulle.

friplov, no. navn til en gård i Bollerslev sogn ved Åbenrå; den var fri for alle skatter, se Thiele I. 323.

Friser, no. *fris æn* = flt. (Bradr.); *freš æn* (Fjolde) = rgsm., et folkenavn; *ur i æ Fris, ur ve di Fris* (Bradr.); *it fris oər*, frisisk ord; *snak fresk,* tale frisisk (Bradr.); *æn Freš, snak frest, ur iblaňt di Freš* (Fjolde); *han ær ud i æ Fris o slo* (D.) ɔ: i det frisiske; jfr. mnt. Vrêsch, Sch. Lübb., Frisland.

Frising, no. *frisəŋ i* (Vens.) en mand fra *Fristrop* i Vens., se 4. -bo.

1. frisk, no. i udtr. *pò èn frèsk* (Søvind); *əpo æn fresk* (Lild s.) ɔ: på ny.

2. frisk, to. *fresk* = flt. (D., vestj.); *fresk* flt. *fresk* (Lild s.); flt. *frejsk* (Agger); *frisk* [*fresk*] itk. *frist* [*frest*] flt. *frisk* [*fresk*] (Ang.); *frèsk* = flt. (Søvind s.) — 1) ufordærvet; *kom uð i fresk loft* (vestj.) 2) sund, karsk; *no ær a fresk o suň iġæ·n* (D.); *frèsk å rask* (Søvind s.); *de æ eŋən saq, næ fålk æ fresk, di ka eňda tøk, dær æ nåk i væjən,* Kr. IX. 245. 14. 3) rask, stærk til arbejde; *„jęj å di freskəst bøjəňc å go ròən ijè·məl“*, Grb. 16. 17, en af de stærkeste begyndte at gå raden igennem; *„a hòr fresk kòl uw i gòri“*, 23. 23, ɔ: raske, stærke karle; *„de war i freskə knæc te å tèsk“*, 80. 1; *„jęj å dèm stårkə fresk åstæ· fåran di ąr“*, 30. 36, en af dem gik rask foran de andre; *„han wil jan wæ, hons nyt de war, di pròtə så fresk om“*, 98. 48, han vilde gerne vide, hvad nyt det var, de pratede så rask om; ligeså Lild s.; *i fresk arbecər* (Vens.) en dygtig arbejder; jfr. Aasen frisk; mnt. vrisch Sch. Lübb.; htsk. frisch, gl. eng. fersc, eng. fresh; fersk, 1. fire; inde-.

friske, uo. *fręsk* nt. ft. tf. *-ər* (Holstebro); *frejsk -ər -əð -əð* (Agger) — 1) göre frisk, forny; *de ska freskəs uð* (D.) om hvad der er ved at blive muggent; se for-. 2) et spilleudtryk: *a vel fręsk,* el. *vel ha fręskər (t),* el. *fåfrę·skər (t)* ɔ: forlange et nyt sæt kort, hvilket tillades, når man ikke har *tiər hyw* ɔ: det höjeste kort er under ti; se for-, op-.

friskne, uo. göre frisk; „a tøt, a sku u i loften å fresknes“, Yuelb. s. 64, jeg tænkte, jeg skulde ud i luften og opfriskes.

friskole, no. *friskowəl æn* (Søvind s.); *frijskuwəl æn* (Agger) = rgsm.; en skole, som ikke styres eller holdes af kommunen, men som oprettes af flere el. færre familier, der selv vælger sig en lærer til deres börn; læreren kaldes: *friskowəllærə* el. *frilærə*.

fri-skud, no. få fr— ɔ: lykke til at træffe alt, hvad man skyder efter; det fås, når man ved altergang beholder brødet i munden, spytter det ud og klistrer det op på kirkemuren el. andensteds og så skyder efter det; eller ved at skyde mod billedet af Jesus på korset, el. når man skærer barken af et træ på nordsiden og dernæst med en messingknappenål ridser en åre og så med blodet på knappenålen skriver sit navn på det afbarkede sted og skyder tre gange i djævelens navn derefter, se Sgr. VI. 167, Kr. IV. 229. 324, VIII. 289. 495 flg., Thiele Folkesagn I. 204, II. 112, sættes i forbindelse med Odins jæger, I. 320; Fischer 196; jfr. friskytte, frisnit; den samme overtro findes i Tyskland, se Wuttke nr. 382, 714, 741; Müllenhoff, Sagen s. 366. 549; Wolf,

Z. f. deutsche Mythol. II. 28. 5, IV. 126; Grimm, Sagen nr. 257. 258; Busch, Volksgl. 31; Töppen, Abergl. aus Masuren s. 13.

friskytte, no. *friskøt æn -ər* (D.) — 1) skytterne, stigbordet ved den del af åløbet ved vandmøllen, hvor det overflødige vand, *æ friwañ*, føres bort. 2) skytte, som rammer alt, hvad han skyder efter, se Kr. VIII. 286. 491 flg., Gr. Gl. d. M. II. 98. 65, se friskud; jfr. Wigstr. I. 144 flg. 162, II. 364 flg.

frislinger, no. *fræjsləŋər* flt. (Lindk.); *frisləŋər* flt. (Vens.) = rgsm.; en hudsygdom; jfr. htsk. friesel; mht. vriesen uo., fryse.

frisnakker, no. person, som har frisprog (s. d.); „han wa frisnakke, hue han kam“, Yuelb. s. 72.

frisnit, no. have fr— betyder at have magt til at helbrede ethvert sår, når man kan få redskabet, der har voldt såret; en mand i Hvejsel, som ejede den magt, havde altid en række pinde siddende oppe ved loftet; de var indsvøbte og forbundne som lemmer, der havde taget skade. Den magt fås kun ved pagt med djævelen, se Kr. IV. 228. 322.

frispiller, no. *frispelər æn -ər* (D., vestj.) kaldes den soldat, der trækker sig fri ved sessionen.

frisprog, no. *frisprâq æn* (D.); *frij-* el. *fricspròq è* (Vens.) = rgsm.: *o ha si fr—;* „de wa jen, dæ had hans frisprâk ve ham“, Blich. Bindst.; *„hèrər å narər hò djæt frijspròq“*, Grb. 232. 53; *hañ hår hans frijsprâq dær o law* (Agger).

frist, no. *frèjst* (Vens.) = rgsm.; *„dæ wa stakə frèjst, få dè war eñc uən tow daw å løb åpå“*, Grb. 81. 7; jfr. Aasen frest hak.; isl. frest itk.; dags-.

-frist, tf. se u-.

friste, uo.
frest -ə -ət -ət (Søvind s.);
frest -ər frest frest (Bradr., Agersk.; Ang.);
fræst -ər fræst fræst (Rkb.); tf. *fræst* (Agger);
fræjst -ər [*fræjst*] *fræjst* (Mors, Thy);
frest -ər -ə -ə (Vens.) —
prøve, friste (Thy, Mors); *a hå siəl fræjst əð*, prøvet, lidt det (Mors); *f— sæ siəl*, presse, anstrenge sig; *f— ajər*, anstrenge sig for at overgå andre (Thy); *do mo ek fræst ham øwər hans æwn* (Agger) ɔ: nøde ham til at spise mere, end han magter; *blyw fræst får ət* (Rkb.) blive plaget for; *a hå fræst möj uñt i mi daw* (Rkb.) prøvet; *de æ dær flijər frest mæj* (D.) det har flere måttet prøve; *æn veə it, hwa ən ska frest fræ muənstoñ å te awtəns-æñ*, Sgr. II. 26. 195 (Lisbj. Terp); *fræst mañ tålər a ærfa·rənher* (Sall.); udspørge stærkt (Bradr., Ang.); *nær òlt æ fræjst, æ hjeŋən bæjst* (Lild s.); i betydningen: lokke til at göre noget ondt, hedder ordet: *frejst* (Agger); jfr. Aasen, isl. freista.

fristelse, no. *frestəls æn* (Søvind s.) = rgsm.; *do sætə mæ i fræstəls* (Agger) omtrent = i forlegenhed; i religiøs betydning hedder ordet *frejstəls* (Agger), jfr. friste, slutn.; se for-.

frister, no. se frier.

fritbor, no. *fretbor æn* (D.); *frepbuwər æn* (Agger) = 3. fritte; jfr. U. Bl. I. s. 44.

fritid, no. *friti æn* (Søvind s.) = rgsm.

1. fritte, no. når man vil afvise en nysgerrig spörger, der vil vide, hvor man er fra, kan svares: *a æ frå Fret, o do kiñər mæ et* (vestj.); eller: *„hwår æ du fræ?“* — *„a æ fræ Hærnəŋ!“* — *„no do æ fræ Hærnəŋ.“* — *„ja, a æ, mæn hwår æ do fræ?“* — *„de ska a såmæñ sæj dæ: a æ fræ Spæqərbur sown, å a buwər i æn lelə böj, dær hir Fret, liq uð i æ sylæñ“*, Kr. IX. 118. 279, her er et ordspil mellem: fritte ɔ: fritte ud, være nysgerrig, og fritte ɔ: et lille håndbor, samt spigerbor ɔ: et stort svingbor.

2. fritte, uo.
fret -ər fret el. *frətət fretət* (vestj., Andst; Agersk.);
fret -ər fret fret (Agger);
fret -ər -ə -ə (Vens.);
frit -ə -ə -ə (Sundv.) —
spørge, udspørge; *han hår fretət ət uð, fr— får å fo ət o veð; han fret mæ gråw; fret jæn uð* (D.); jfr. Aasen fretta, isl. frétta.

3. fritte, no. *fret æn -ər* (D., Agersk.); *freət et fretə* (Sundv.); *fret* el. *fret æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *frèt æn -ə* (Søvind s.) — et vridbor; jfr. mnt. frit, Sch. Lübb. „nagelbohrer“, se 1. fritte; læder-.

4. fritte, uo. *freət fretər fretət fretət* (Bradr.) bore med fritbor.

fritten, to. *fretən* el. *fritən* (Vens.) spørgesyg.

frittesyg, to. *fretsyq* (Vens.) = *fretworn* (smsts.) spørgesyg.

fritænker, no. *fritæŋkə æn -rə* (Søvind s.) = rgsm.

frivand, no. se friskytte 1.

frivillig, to. *frivilə* (D.) = rgsm.

fro, to.? se år-.

fro, frod, no. se fråde.

frokost, no. *frokåst æn* (Agger, Mors, Søvind, D.); *frowkòst æn* (Hell. h., Øland); *froqəst æn* (Ringgive, Nörv. h.) — nævnes fra Mors og Lild s. som dagens første måltid, för davre; her i D. vilde det kunne siges, når mand og kone får en kop kaffe om morgenen for sig selv, mens tjenestefolkene får øllegrød eller mælkegrød; også: *vi ska ha frokåst liq i æ lysnəŋ, så dåwər, nær vi hår tæskət æn stuñ* (D.); brød og kaffe, mens søbemad som morgenkost hedder davre (Søvind s.); davre (Agger); *æn gu fråwkåst æ bæjər eñ eŋən dåwə*, Sgr. I. 86. 353 (Lisbj. Terp) vittighed; jfr. mnt. vrokost, Sch. Lübb.; htsk. to. früh, se kost; gammelmands-.

from, to. *from* (D., vestj., alm.) = rgsm.; *„de ĝæ dlti ui öwə di fròm!“ så trålən, han hæñ fast i et twònĝa* (tjörnegærde) *ve hans skiñbòwsə* (Tåning); *æn from dyr, hæst* (D.) ɔ: tålig; *ja, sin do bę mæ så fromt* (Røgen s.) ɔ: så inderlig; jfr. mnt. frome, frame, Sch. Lübb., dygtig; htsk. fromm; isl. frómr i smstn.; ræveunge.

fromme, no. = rgsm., gavn, held; *de ska et blyw dæ te from* (vestj.); *gyjər nåwət o løkəns from* (D.) ɔ: göre noget på puf, slump; *po løk o from* (Agger); jfr. htsk. fromme, huk.; mnt. vrome, vrame, vromen, Sch. Lübb.

fromprædiken, no. *fromprękən æn* (Vens.) gudelig forsamling, spottende; *a wa te fr— hæn te Las Krènsəns;* kan også bruges om et sladderselskab; sagtens fordrejelse af froprædiken.

frons, no. se frynse.

fronsk, to. som har den evne at kunne se syner, høre varsler; „norsk, høres også i Jylland“, Mb.

frontespice, no. *froñtspes æn* (Røgen) gavlside, folkeetymologi, jfr. Nyrop V. Sk. 37; fr. frontispice; ital. fronte, lat. frons, pande; spicere se.

frontle, to. se fryntlig.

frossen, to. *frøsən* (D.); *frøsən* flt. *frøəsən* (Mors); *fråsən* (Ang.); *fröjsən* (Andst) — forfrossen; *de ær eŋən f— kål* ɔ: han er ikke bange af sig; *æn swålṭən o æn frøsən æ næm køsən* (D.), se fryse; blå-, bund-, for-, gjemmel-, inde-, stiv-.

frossenpind, no. *frösənpiñ æn* (Rkb.) en forfrossen person; *de ær eŋən fr—*, også fig. om en uforsagt person; da manden vidste, te den anden var ingen fr—, og det kunde ikke hjælpe at få enten en el. to efter ham, så sender han en halv snes af Horsens kyrasserer på jagten, Kr. VIII. 124.

frost, no. *fröst æn* (D., Hvejsel, Agger); *fròst i* (Vens., Hell. h.; Havbro s.); *frøst* (Mors); *fråst æn* (Sundv., Søvind s., Tåning, S. Hald, Støvr., Sams) = rgsm.; om frostvejr og om frost i lemmerne, *æn knakəñ fråst* (Sundv.) stærk frost; *frøst væjr* (D.) flt. frostvejr; *èn hoə, èn klèŋrəñdə fråst* (Søvind s.); *hañ stow hæruwð o tow så möj fröst o kuļ* (Agger); vasker man hænder og fødder i den første sne, der falder om vinteren, er man beskyttet mod frost, J. K. 373. 1165 (vestj.); huden af gåsefødder er god at lægge på hænder i frost, Sgr. VIII. 140. 598; i æventyret har en gammel kjælling over frosten at befale, Kr. Ævent. 4, jfr. J. K. 5; *i Heñbjærə beñə di djæ stejən å læ djæ huñ go løs i fråstvæjr*, Sgr. IX. 130. 373 (Levring s.); jfr. Aasen isl. frost itk.; mnt. vrost, Sch. Lübb.; bar-, binde-, knag-, natte-.

frostugle, no. *fråst òqəl æn* (Lisbj. Terp) navn til en person, som fryser.

frost-ur, no. *fråstur æn* (Randers; Mds.) frosttåge.

frostvejr, no. *fråstvèjə et* (Søvind s.) = rgsm.; se frost.

frostvejrlig, no. *frøstwæjlə æn* (Agger) frostvejr.

frov, no. se frue.

frovkost, no. se frokost.

frovst, tf. se fryse.

frue, no. *fru æn -ər* (D., Støvr., Agersk., alm.); *fròw æn -ər* (vestj., Mors; glds. D.); *frow æn -ər* (Agger) — damen i kort, glds., f. eks. *hjåtər frò·w* (D.),

nu: *dam;* tiltale til embedsmænds og lignende folks hustruer og da mest i best. form, begynder selv i vesteregnen at blive alm.: *de æ ræt nåk, fruən!* ɔ: De har ret, frue! *næj hør, veð di hwa, fruən!* (D.); i et vers, formodentlig fra en leg, hedder det:

a tæqər te mi fatə fròw,
gi mæ let i mi rø el. *löjən lòw!*
gir do mæ let, så komər a tit,
gir do mæ möj, så komər a ålər mijər (vestj.),

altid anvendeligt, når man beder om at få noget; *dær ær ålər æn fru så riq, hun ær jo heñə ku liq* (vestj.) ɔ: hun går, som koen, 40 uger med sit foster; spottende: *do ær æn næt fròw!* (vestj.) til en kvinde; i byremser: „Jedsted fruer", Sgr. I. 15. 43, Kr. VI. 346. 218 (Vilslev s., Ribe); Estrup fruer, Kr. VI. 345. 215; Assersbøl fruer, sts. nr. 219; i gåder om fruens navn: „nederlagt", „nu", Sgr. IX. 218. 691. 715; leg: se fruens penge; jfr. Aasen fru, frua; isl. frú, sv. fru; mnt. vrouwe el. vruwe, Sch. Lübb.; glfris. frowe; ordet sammenstilles med Freya, og er i mange smstn. gået over til at betyde Jomfru Marie, se frue aften o. fl.; jfr. Grimm, Myth.[2] 1145; dame, frøken, jomfru, madamme; enke-, hav-, morgen-, sø-, spar-.

frue aften, no. *fròw* el. *fru awtən* (D., vestj.) aftenen för frue dag; frue aften skal man så kålfrø, så kan planterne stå sig for orm og frost, Kr. IV. 371. 274; skal man rykke de pile op, der er plantet juleaften, og sætte frugttræer istedet, de skal vokse hurtig og bære megen frugt, Kr. IV. 371. 273; skal man gå i seng uden lys, Kr. VI. 276. 226; *fr— a— flywər æ stårk öwər æ rø haw* (D.).

frue dag, no. *fròw* el. *fru daw* (D., vestj.): *wo fru daw* (Søvind s.) — den 25. Marts, Maries bebudelse; fr— skal *æ for ta si lam ve si lor å tak si håsbən fur æn gwoə or* (Mors), så behøver fåret ikke mere staldfoder; se stork.

fruekåbe, no. J. T. 281, en plante, alm. løvefod, alchemilla vulg. L. (Rkb.).

frue nat, no. *fròw* el. *fru nat* (D.) natten för frue dag; fryser det frue nat, vil det fryse tredive nætter derefter, Kr. IV. 371. 277; andre siger: atten nætter derefter, Kr. VI. 275. 222 [*fròwər næt*]; fyrretyve, Kr. IX. 29. 304; Kok Ordspr. 141. 1580; frue nats tø gavner bonden mange hundrede læs hø, Sgr. VII. 89. 575.

fruens, no. *fruəns* (Silkeb.) ordet er en ejeform af frue og er et handelsnavn til kvindetræsko (s. d.).

fruens penge, no. *fruəns pæŋ* (D., vestj.) en leg; de legende sidder f. eks. i kreds; A. deler fruens penge ud, lader, som han giver hver noget, og siger:

din frue sender dig en daler,
pas på, du den kontant betaler,
men du må hverken sige: sort, hvid, ja, nej!
for det tillader din frue dig ej!

el. *a sæñt dæj æn gaw,*
a fruəns haw,
do må kyjəv får ən hwa do vel,
udən hwið, swòt, låŋ, kårt, næj o ja,
de vel fruən et ha!
hwa hår do så köwt?

B. må så fortælle om sit indkøb, det gælder at lokke ham til at sige et af de forbudte ord, så skal han give pant; legen kaldes også fruens daler (vestj.), fruensleg (Als), jfr. Sgr. IV. 108. 280, og er alm. udbredt.

fruens æbler, no. flt. (Als) en slags røde æbler, der er røde i kødet.

fruentimmer, no. *fruəntemər æn -ər* (D., vestj.); *fruəntèmə et -rə* (Søvind s.); *fròwəntemər* itk. (S. Sams); *frowəntemər* el. *-təmər æn* (Agger) = rgsm.; jfr. mnt. vrouwentimmer, Sch. Lübb., opr. fruerstue; kvinde.

fruentimmerskind, no. se kvindeskind.

fruepige, no. *frowəpiq æn* (Vens.) pige, som tjener en frue; *„frowəpiqən skul bæ bònt å stowpiqən følə mæ ə"*, Grb. 214. 43.

fruerhund, no. *fròwərhuñ æn* (Mors, glds.); *frowərhuñ æn* (Agger) = rgsm.; kaldes alle hunde, der holdes kun til lyst (Mors); „han skahvt sæ søhn ... te æ frouhund sprang hæn å napper ham i de jæn bien", Jæger, I Ferien. s. 42.

fruerstue, no. *fròwərstòw æn* (vestj., glds.) = rgsm.; stalt Mettelil går over froverstov-gwol, hun fælder de modige tår', Kr. II. 197. 3.

fruesblomst, no. *fruəsblomst æn* (Barrit) vistnok calendula officinalis L.;

det fortælles, at når en sådan fandtes i en mands have el. på hans mark, skulde han göre gilde for sine naboer, et sådant kaldtes: *fruəsgil*; om efterretningen er pålidelig, er det så for at få disse planter udryddede som skadeligt ukrudt?

frugt, no. *froqt de* (D., vestj.); *fròqt æn* (Søvind s.) = rgsm.; *möj froqt, froqtawl* (D.) om træfrugt; gåde om en frugt, Sgr. IX. 222. 732; jfr. Aasen frukt; mnt. vrucht, Sch. Lübb.; lat. fructus.

frugtbar, to. *froqtbar* (D., vestj., S. Sams) = rgsm.

frugtsommelig, to. *froqtsò·məli* (Søvind s., sj.) = rgsm.; andre udtr. bruges alm.: *hon æ sjæla·ňən, eṭ jæṉ, tyk, lawər te basəl, ska ha smọ, hår smọ bijən i æ maw, ska hạ̊ æn liḷə, hår æ lyẉ fuḷ* el. *åpǧọr* (vestj.); når man vil vide, om en kvinde er fr—, så skal man plukke en fjer af en höne, når hanen har trådt den, men inden den skudrer sig, og sætte den fjer op et steds, hvorunder kvinden må gå; er hun fr—, vil hun skudre sig som hönen, Sgr. XI. 93. 166 (Hoven); den fr— kvinde, som dør, skal have börnetöj, saks, synål, tråd og noget linned at klippe af med i kisten, Kr. IV. 132, VIII. 212. 362-63, 341; Thiele II. 135; jfr. Wigstr. I. 102. 149, II. 322; skal have penge med i graven at ofre på alteret, Thiele Overtro nr. 700. 701, Junge 193; for at få utugtige piger fr— lader man dem gå til og fra karlene imellem de adskilte stykker af en hjulbør, hvorefter man igen sammensætter denne, Sgr. IV. 70. 166, jfr. sts. 62. 124, se også Wigstr. I. 188. II. 133; om alt, hvad frugtsommelige kvinder skal göre el. undlade at göre, findes megen folketro, se Kr. IV. 264. 381. 384, 346. 446 flg., VI. 252. 341 flg., IX. 1. 1 flg.; Sgr. III. 94. 15, IV. 66. 131 flg., VII. 35. 46 flg.; J. K. 367. 1129 flg. 1147; Kjær, Stavnsb. s. 369; Thiele Overtro nr. 179. 360 flg.; lignende folketro i Tyskland, se Wuttke nr. 571 flg.; Ploss, das Kind in Brauch u. Sitte I. 10; Busch, Volksglaube s. 158, Z. f. M. III. 314. 62-66, NB. pagineret galt! IV. 1; i Sydsverig se Wigstr. I. 97. 228, II. 126. 139. 156. 161 flg., 219. 274 flg.; i æventyret loves den frugtsommelige moders ufødte barn bort, Kr. Æventl. 25. 37. 307, IV. 324, Gr. Æventl. I. 2. 52, II. 79, III. 164; J. M. 25; Gr. Gl. d. M. II. 171. 186, III. 22; Sgr. VII. 21, X. 192. 472, jfr. Wigstr. II. 240, Asbj. I. 38, Grimm K. M. nr. 12, Mythologie[2] 977, anm.; en kvinde bliver fr— af at spise en ost, Gr. Ævent. I. 67, kravestykket af en fisk, sts. s. 87; en knop, s. 143; en rose, Gr. Gl. d. M. I. 173; drengen bliver frugtsommelig af at spise en spegesild, Gr. Ævent. II. 113; prinsessen bliver fr— af den unge karls ønske, Sgr. I. 172, Gr. Gl. d. M. II. 308, jfr. Gervas. s. 73; af hans dröm, Kr. Æv. 80; Z. f. M. I. 39; jfr. Wigstr. I. 243 (et løg); Völsunge Saga k. IV. Rafns Overs., (æble) se Ark. f. Nord. Fil. ny følge I. 36, Bugge om Iduns æbler med henvisn.; Arnas. II. 424. (fisk), ligeså Grimm K. M. nr. 85; Asbj. I. 279 (blomst), Z. f. M. IV. 191 (urt), I. 207 (tårer), Grimm Myth.[2] 977 (spyt), ligeså Liebr. Volksk. 79, se endnu Busch 236; jfr. boghvede, flyve, føde, hjærte, jordemoder, knude, lue, mare, pisse, tyvefinger, usynlig.

frugttræ, no. *froqttræ æn -ər* (D., vestj.) = rgsm.; når frugttræerne beskæres på Abelons dag (Abdon 30. Juli), vil de gro bedst, Kr. IX. 75. 795; de skal rystes juleaften og ombindes med halmbånd for at få megen frugt, Sgr. V. 6. (Sydfalster), Sgr. VII. 72. 428, jfr. Wuttke nr. 668, Busch 34; i æventyret forlanges, at fr— skal bære guld- og sølvæbler, Gr. Gl. d. M. II. 192; el. hjælpes til at bære frugt, Sgr. IX. 151.

frunt, no. se frynt.

fruse, uo. *fr̲us frus fr̲ust fruəst* (Bradr.) skumme, om fløde i kærnen, jfr. 2. bruse, fråde, prose.

fryd, no. = rgsm.; „fry å glæi få de di bløu narred“, And. Bars.; jfr. isl. frygð huk. frugtbarhed, pragt; hjærtens-.

fryde sig, uo. grönnes, trives, om korn og græs [*kuṛənət fryðə sæ; gresət stạ̈r så fryðəfult*] (S. Himmerl.); ligeså N. Sams; jfr. Aasen frygda.

frydefuld, to. se fryde sig.

frye, no. se frø.

frygt, no. *frøqt æn* (D.); *fröqt æn* (Malt; Søvind s., Støvr.); *frøc æn* (Vens., Agger); *frøkt æn* (Bradr.) = rgsm.; *de bær a frøqt får* (D.); jfr. mnt. vruchte el. vorchte, Sch. Lübb.; glfris. fruchte; guds-.

frygte, uo.
frøqt -ər frøqt frøqt (D.);
frøkt -ər frøkt frøkt (Bradr.);
fröjt -ər -ət -ət (Malt);
fröjt -ə -ət -ət (Søvind s.);
frøc -ər frøc (stødt. *c*) *frøc* (Agger);
frøc -ər -ə -ə (Vens.);
fröjt -ər -ət fröjtət (Støvr.)
= rgsm.; „få Måten sku snap hind, de frøjter a ej", And. Begr.; se ræd, bange; jfr. mnt. vruchten, vrochten el. vorchten, Sch. Lübb.

-frygtig, to. se guds-.

1. frynse, no. *frǫjs æn -ər* (Vens.); *frøns æn -ər* (D.); *fröns æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.; jfr. htsk. franse; fr. frange, ital. frangia, der henføres til lat fimbria.

2. frynse, uo. *frøns -ər -ət* (Rkb.); *fr— æn klę,* sætte frynser om.

frynt, no. *frønc è* (Vens.) slægt; *frunt æ frœn væst* (D., glds.) ɔ: frænde er frænde værst; *de æ nue å met frønc* (Vens.); jfr. Kalk. frynt; mnt. vrunt, vrent, vrint, Sch. Lübb.; gfris. friond; se frænde.

fryntle, uo. flette; *se å frøntəl simər,* flette halmreb; *han sęər å frøntlər mæ ət,* sidder og piller med det, f. eks. ved en knude (syd for Randers).

fryntlig, to. bio. *frøncələ* (Vens.); *frontlə* (Holstebr.) venlig, indtrængende, af og til med en bibetydn. af falskhed (Vens.); *do plæjər ęt å vœr så frontlə,* så imødekommende; *hąj bęr så frøncələ om ə,* påtrængende (Vens.); „godau, djerres Videværdihie! sejer a nåk så fryntle", Jæger, Fer. s. 42; *„ståls* (stolt) *må ən vœr!" soi Johan Ol, „mæn dœrve frynllə å nœt!"* (Ang.).

fryntskab, no. *frøncəskab è* (Vens.) nærmere el. fjærnere slægtskab, *å met fr—,* i svogerskab med mig.

fryse, uo.
frys frys frøs frøsən (N. Farup, D., vestsl., Hvidding, Ballum); tf. *frösən* (Grindsted); *fröjsən* (Plougstr.);
frys frys frøs fröjsən (Andst, Ø. Starup); tf. *fröjsən* (Skodborg), *frøsən* Hvejsel);
frys -ər frøs frösən (Vejr., Mogenstrup, Hell. h., Havbro s.); tf. *frøsən* el. *frøsən* (Ræｖs); *frøsən* (Lødderup, Agger);
fryjs -ər frøs frøsən (Lild s.);
fryjs fryjsər el. *fryksər* el. *frycər frøs frøst* (Smidstrup, Bjærgby); tf. *fròsən* (Åby, Vens.);
frys frysər frøs fråsən (Støvr. h., S. Hald, Vejlby, Årh., Rårup); tf. *frøsən* (Bjerring, Linå, Halling, Falslev, Törring ved Randers, Fur); nut. *frys* el. *frysər,* tf. *fråsən* (Nimtofte);
fris fris freəs fròwst (Mols);
frys frys frøs fròwst (Ginnerup, Grenå);
fris fris fręs frosə (N. Sams);
frys frys fryəs fròsə (S. Sams);
frys frys frøs fråsən (Søvind s., Tåning, Saxild, Dover, Gylling); nt. *frysə* (Røgen); nt. *fryəs* (Uth);
frys frys frøs fröjsən (Branderup, Agersk., Aller, Haderslev, Hammelev, Bedsted);
frys frys frøəs fråsən (Åbenrå, Sundv., Ang., Hjoldelund);
frys frøs fryəs fråsən (Fjolde, Egebæk) —
= rgsm.; 1) upers. *de frys* (D.) det er frostvejr; *de frys håt* (Søvind s.); *de fryjsər* (Vens.); *de frysər, te æ wårm pipər i æ jowr* (vestj.); *de frys så hårt, te de frys imæl mań o kun* (D.); *de hår nåk fråsən hårt i nat* (M. Slesv.) siges spøgende, når man hilser uden at få genhilsen, ɔ: vedkommendes mund er frossen til; begynder det at fryse 1ste söndag i advent, bliver jorden ved at være frossen i 18 uger (vestslesv.). 2) føle kulde; *frys som æn skræjər, æn huń* (D.); *bǫn å gaməl fålk frys, vor æ smör ka breəs* (vestslesv.); *værm kǫl frys ålə* (Søvind s.); *a frys min fæjə, min hæńə* (Søvind) ɔ: fryser om fødder, hænder, også vestj. 3) stivne af kulde, *jǫrən æ ålti fråsən få dæń sòw, dèr æ dòwən* (Søvind s.). 4) *han ær ęt frøsən fast o æ stæj* (Malt) ɔ: ikke forknyt; *hąj æ frøst* el. *fròsən ihjæ'l* (Vens.); *frys iń* (vestj.) hindres ved frost i at komme ud; *frys i støker* (D.) briste af kulde; fiskegarnet skal spredes på sne el. is for at fryse tört, J. Saml. VIII. 181; jfr. Aasen frjosa, isl. frjósa, mnt. vrêsen el. vreisen, Sch. Lübb.; htsk. frieren; mht. vrisen, glhtsk. friosan; henføres til lat. pruina; se frossen, frost; knag-, knalder-, knobbre-.

fræ, no. se frø; fho. se fra og smstn.

fræd, no. se fred.

fræde, uo. *fræ̨ -ər* (Ang.); *frær fræðər frår fræt* (Fjolde) — om dyr: æde; dyret fr—, mon sket æder; jfr. mnt. vreten, Sch. Lübb.

fræele, to. se fredelig.

fræg, to. *fræ̨q* (Vens.) kejtet af undseelse; også no.: *è fræ̨q*, en kejtet person.

frægvorn, to. *fræ̨qwurn* (Vens.) = fræg.

fræk, to. *fræk* (Sønderj., D., alm.) — 1) i god betydning: rask, uforsagt (Mellemslesv., N. Sams). 2) i N. Jyll. vistn. altid i ond betydn. = rgsm.; *æn fræk tøs* (D.); jfr. Aasen frek, grådig, begærlig, isl. frekr; nærmer sig i betydning til htsk. frech, der også oprindelig har betydet: dristig, modig.

fræn, no. se fregne.

frænde, no. *fræ̨ň æn* (D., glds.) = rgsm.; vist kun gemt i et enkelt udtr., se frynt; *„frèj e frèj wèjst! sò röwi, hąj so di røj hųj“*, Grb. 246. 340; „godaw! åll I gue venner å frænner“, Blich. Bindst.; jfr. Aasen frende, isl. frændi hak.; eng. friend, goth. frijonds, af frijon, elske.

frænke, no. = rgsm.; i en vise: „ær ænkefru æj frænken din“, Gr. Gl. d. M. III. 223. 4.

fræst, uo. se friste.

frævorn, to. se fravorn.

1. frø, no. *frø̨ æn -ər* (D., vestj., Brande s., Åle, Lemvig, Mors, Thy, Agger); *frøj* el. *frø̨ æn* best. *-ən* flt. *frø̨ər* (Vens., Hjelmsl.); flt. *frøər* (S. Hald); *frø̨ æn* (Hell. h.) = rgsm., rana; frøerne klurker, knurrer, kurrer, kvækker, skræpper el. synger; en frø gives koen levende ind for at råde bod på forstoppelse, Kr. VIII. 293; kaldes: Maren af storken, Kr. VI. 295; frøerne siger: længe har vi levet i verden, altid bliver det værre, værre, værre! Kr. IX. 85. 64; Sgr. VII. 231. 856 (Sundeved); jfr. Frischbier, Volksreime 71, Rochholz. 94. 190 flg., Grimm K. M. nr. 7; de sår havre, når de synger (s. d.), Kr. IV. 360. 145, IX. 36. 387; det er i foråret godt at se *æn frø̨ fræ sæ*, Kr. IX. 54. 584. 88, ɔ: til höjre for sig; det er godt første gang, man hører frøerne synge, at trille sig på ryggen, så slipper man for rygsmerter, Sgr. VIII. 107. 455; se også J. K. 185. 45 (Sælland), Sgr. VIII. 121. 541 (Langeland); råd for en bollen finger er det at sprætte en gul frø levende op, stikke fingeren ind i den og binde et klæde om, Sgr. VIII. 140. 601 (Randers); jfr. forestillingen om, at frøen suger sygdom til sig, Wigstr. II. 282, Wuttke nr. 155, Busch 75; tudser og frøer kaldes fandens lærker, Kr. VIII. 394; i æventyret skal pigen: *„lij å græ̨ frøjər å tusər“*, Grb. 103. 39, jfr. Grimm K. M. nr. 13; almuen antager, at hunfrøen hersker over hannen, J. K. 59. 19; *hå æn frø̨ i æ hals* (D.) være hæs, se kukkemand; der er et ben i frøen (se gilliekrog), som kan vække elskov, J. K. 75. 90, Sgr. VIII. 87. 243, se Ingemanns ævent. „Frøbenet“, jfr. Wigstr. I. 188, II. 283, hvor det samme siges om flagermusen, Wuttke nr. 550, Z. f. M. III. *328; en talende frø i æventyret, Sgr. VIII. 103; prinsen forvandlet til frø, Sgr. IX. 106, jfr. Grimm K. M. nr. 1; se hoppentaje, padde, tudse. 2) *kør mæ frø̨ən* (Støvr.) ɔ: køre det sidste læs el. rest af korn ind; den, der får sidst indhøstet, *fọr frø̨ən* (sst.); *vi komə mæ frø̨ən* (Røgen s.). 3) *æn frø̨ o sæt æ kijəl ọ* (D.) et lille træstativ at sætte kaffekedlen på, således hængt, at det giver efter for trykket, så man uden at løfte kedlen kan skænke; jfr. Rietz fröa, Aasen frosk, isl. froskr hak.; sjældnere norsk form er fraud; htsk. frosch; eng. frog.

2. frø, no. *frø̨ è* (Lemvig, D., Husby, Bur, Agger, Brande, Åle, Mols, Elbo; Sønderj., Bradr.); *frò è* best. *frə̀ə* (Vens.); *fræ̨ et* (Hjelmsl., S. Hald, Hell. h., Vor, Hads h.); *frẹ dæm* (Mors, Lild s.); *frè et de* (Søvind s.); *fryə* itk. (Fjolde); således findes formen *frø̨* i Sønderjylland, det sydlige N. Jylland, syd for en linje fra Horsens fjord til Struer og Agger samt hele Vens.; *fræ̨* i det nordøstlige Jylland, undtagen Vens., Thy, Hannæs, Himmerland medregnet; = rgsm.; semen, *a skal ha dæm frẹ søəð* (Mors); spergelfrø (Rkb.), J. T. 234; i æventyret kastes nogle frø på løver og tigre, så bliver de uskadelige, Kr. Ævent. 9; jfr. Aasen fræ, isl. fræ el. frjó itk.; almanak-, bar-, brægen-, byg-, due-, dukat-, flintestens-, fugle-, gjer-, glinder-, græs-, have-, hø-, hør-, kløver-, korn-, kål-, orme-, pil-, sletkåls-, specie-, spir-, sten-, strø-, stub-, tudse-.

frøavl, no. *frøawl æn* (S. Hald) = rgsm., fremmedord, se frø.

frøgor, no. *frøgor de* (Jælling, Herning, Ikast) frøæg.

frøham, no. = rgsm.; frøen i æventyret bliver stukket til blods med en nål og forvandles til en dejlig prins, mens frøhammen farer op gennem skorstenen, Sgr. IX. 108.

frøhandel, no. *frøhanəl æn* (S. Hald) = rgsm.; fremmedord.

frøj, no. se frø, fråde.

frøjs, no. se frynse.

frøjsen, tf. se frossen.

fröjt, no. uo. se frygt, frygte.

frøken, no. *frøkən æn -ər* (D., vestj., alm.) titel til ugifte kvinder udenfor bondestanden, finere end jomfru, som det synes at skulle fortrænge; *æn fin fr—;* de andre to døtre derimod blev opklædte så det var mageløst, de var som nogle frøkener at se til, Kr. V. 51. ned.; se U. Bl. I. s. 41; jfr. frue.

frøkløver, no. *frækløwərə* flt. (Søvind s.) kløver, som står for at bære frø.

frøkorn, no. *frøkuwən æn* (D.) = rgsm.; et enkelt frø.

frøkræmmer, no. *frøkræmər æn -ər* (Lindkn.) omvandrende frøhandler.

frø-kvadder, no. *frøkwarər de* (Ikast) = frø-læg.

frøkål, no. J. T. 176 flg., forskellige arter pileurt, polygonum aviculare, lapathifolium, persicaria L. (Sall.).

frø-læg, no. *frølijəq de* (Rkb.) frø-æg.

frømad, no. *frømað de* (D.) forskellige arter af vandplanter, deriblandt lemna L., se frøspy.

frøsen, tf. se frossen.

frøslæbber, no. *frøslævər de* (Lemvig) frøslim, ɔ: frøæg; fordriver fregner, når man vasker sig deri, Kr. IV. 392. 502.

frøspy, no. *frøspij de* (Thy, Mors, Lild s.) = rgsm., hvad frøer har spyet; forskellige vandplanter, andemad, lemna min. L. (Mors, Thy, Himmerl.); vandhinde, ulva L. (Sall.); grönne tråd- og slimalger i fersk vand; *dær æ så møj frøspij i wòr kåəl* (Lild s.) i vor brønd; jfr. grøde.

frøst, no. se frost.

frøtj, no. uo. se frygt, frygte.

frøyngel, no. *frøøŋəl* (Lönborg) frøæg.

frøæg, no. *frøæk* (Varde); *frøèq di* (Vens.) = rgsm.

frå, no. se fråde; fho. se fra og smstn.

1. fråde, no. *froð,* de gl. *fror* flt. (D.); *frå* (Varde); *fråi* (Andst); *fro* (Rkb., Vrads h.); *frår* (Kalvsl.); *fråə æn* (Vens.); *fråjr di* (Agger); *fråj* (Hell. h.); *fro* el. *fråj* flt. (Søvind) = rgsm.; *dær æ fror o æ wań* (D., de gl.); *fro* (Søvind s.) skum om munden, *fråj* på mælk; *hòq fråj* (sts.) hugge fråde, ɔ: skumme, om dyr; se Thiele I. 183; jfr. Aasen isl. fraud huk., sv. fradga; mnt. vratem, Sch. Lübb.; pjæs, pras, skum.

2. fråde, uo.
froð -ər -ət -ət (D.);
froi frojər frojət frojət (Agersk.);
fråj -ə -ət -ət (Søvind s.); ft. tf. *-əð* (Agger) —
sætte fråde; *æ øl froðər;* jfr. fruse.

frådse, uo.
fròs fròs fròst fròst (Søvind s.);
fråş -ər -t -t (Vens.);
frås -ər -t -t (Agger)
= rgsm.; *frås o brås* (D.); *å è brøj te mjælkågrè de ær å frås, mæn flæsk te smòråbrøj, de ær å lòw gåt* (Vens.) vittighed; *de ær eqən saq o frås o brås, hur dær æ ful hus* (vestj.); jfr. mnt. vråssen, uo.; vrås el. vråtz no. Sch. Lübb.; bråse, vråse.

frådser, no. *fråsər i* (N. Sams); *fråsər i* (S. Sams) = rgsm.; „nej tak, a er ingen fr—!" sa' jyden, da havde han ædt 19 spegesild og de bød ham den 20de, Sgr. I. 152, 568.

fråg, uo. se frage.

fråsen, tf. se frossen.

fued, no. se fod.

fuel, no. uo. se fole.

fuer, no. se foder, får; uo. se fodre.

1. fug, no. *fuq* el. *fuq* (Vens.) støvregn; jfr. Aasen fuke, hak., støvregn.

2. fug, no. *fuq de* (D.); *fuq è* best. *fuqə* (Vens.); *fuq de* (Agersk.) — fnokken på frø af tidsel og løvetand (D., Vens.), fnug på klæder (Agersk.); jfr. Rietz fjuk, „dun, fjäderartade frön"; 2. fuge, fyge.

1. fuge, no. *fuq æn -ər* (Vens., Støvr.); *fuk æn fukər* (Bradr.) en fuge, revne; når en mur udfuges, kan det ske med: *roń fuqər,* fugen står da som en rundstav, el. med: *glat fuqər,* så er muren

ganske jævn og glat afpudset, el. med *trekantət* el. *skårən fuqər,* da danner fugen en opstående stav, hvis gennemsnit danner en trekant (Støvr.); jfr. htsk. fuge.

2. fuge, uo. *fuq -ər -ə -ə* (Vens.) støvregne, også om sne, *de fuqər nuə;* jfr. fug; futte, fyge, råge.

fugejærn, no. *fuqjan è* best. *-t* (Vens.); *fuqjærn et* (Gjern h.) = daggejærn, det lille redskab, murerne bruger til at udfuge muren med.

fugeske, no. *fuqskiə æn* (Støvr. h.) = fugejærn.

fuget, to. *fuqə* (D.) dunet.

fuge ud, uo.
fuq -ər -ət -ət (Støvr.);
fåw a·w -ə -ə -ə (Sundv.) —
fylde murens fuger med mørtel af kalk el. cement.

fugevejr, no. *fuqwer è* (Vens.) vejr med støvregn.

fugl, no. *fåwl æn fåwl* (D., Vejr., Mors, Thy, Gram; itk. Agersk.); *fòwl i* best. *-i* flt. *fòwl* (Vens.; S. Sams best. *fòwəli*); best. *fòwlən* (Støvr., Søvind s.); *fowl æn fowl* (Agger); *fåwl æn fåwl* (Sundev., Fjolde, Ang.); *ful et ful* (vestslesv.); *fawl æn fawl* (Åbenrå); *fukəl et* = flt. (Vodder); *fuəl et fuəl* (Brader.) = rgsm.; i mangfoldige billedlige udtryk, talemåder, ordsprog; *fòwlən hår kleən, di gor om føən, vi anər ska vær om beqi diəl* (S. Hald h.); *flywəń fåwl for nåwət, seðəń fåwl for et* (D.); *sjalən blywər dæń fòwl fiə, dæ hå manə oŋə* (Lisb. Terp); *„tow fòwl såŋkə be tə re èj jèj“*, Grb. 242. 270; *de ær it reŋ ful, som besmör sin æjən re* (vestslesv.); *„de smaqər ætər fåwl!“ soi hun æ kæləŋ, hun kåqt dæń piń æ kraq haj set å* (N. Slesv.); *æn ka nåk si po æ fòwl, hwa fjæðər dæń bær* (Mors); *de ær et så stuwər fåwl, som æ fiər brus te* (D.) om en vigtig person; *han hår æ bur, mæn han wańtər æ fåwl* (D.), har huset, mangler konen; *dær flöw æn fåwl åp få mæ* (vestj.) ɔ: jeg fik en pludselig idé; *a hå hør æn fåwl søŋ om ət* (D.) ɔ: jeg har fået et lille nys om det; jfr. Grimm Myth.² 1082 og de mange fortællinger, hvor fuglens sang advarer el. giver råd; fuglen advarer pigen mod at gå ind i røvernes hus, Kr. IV. 302, jfr. Asbj. II. 28, Grimm K. M. nr. 40; Mhoff 344. 353. 427; *æn ska søŋ mæ di fåwl æn ær imæl* (D.); *hwær fòwl søŋər mæ set næəv å Gawsluń* (Gaverslunde) *dæjn som et æsəl,* Sgr. II. 91. 440 (Fredericia); *nær ańər fowl vel skið o jæn, vel dratnep mæj,* Sgr. I. 220. 1218; *dæń fòwl, dæ søŋə glaj om muwənən, vel katən ta ińən awtən* (Tåning); *læ dæń fòwl flöw å pas de, do æ· ve* (Tåning) ɔ: lad de planer, tanker fare . . .; *de ær æn pæn fòwl, mæn fańən sku plok ham,* Sgr. VI. 12. 175; *mijn øq ær æn fowl, å dijn ær æn slæðskåŋk* (Lild s.) ɔ: min hest er fuglelet; *do kænə et ańə fòwl eń wo kat, å dæń ka do et kæn o æ fjerə* (Fjends h.); *haj sprenər så læt som dèj fòwl, di kalə kowən* (Vens.); *dæ flöw i fòwl å hans èsk, fåŋ mæ dèj!* (sts.) ɔ: han fiser; om andre flyvende dyr: *biər æ no rår fòwl* (N. Sams); forskellig overtro om fuglene findes: Kr. IV. 352. nr. 449-50, VI. 257. nr. 344-5, IX. 6. nr. 4. 5; Sgr. I. 106. 414, III. 68. 192 flg., 92. 360 flg., 103. 399 flg., 154. 852 flg., IV. 73. 204 flg., 152. 418 flg., V. 35. 269 flg., 76. 603 flg., 105. 655 flg., 122. 683 flg., VII. 50. 178 flg., 233. 874; det, som fugle har hakket i, kartofler o. lign., må ikke spises; fugle giver årlig tiende af æg, de kaster et ud af reden, Kr. VI. 258. 50. 73; tager sig mager på frue dag, Sgr. VIII. 156. 660; når man står op af sin seng, må man lægge dynen tilrette; en ond fugl kunde ellers flyve over huset, så bliver et mske vanvittigt, J. K. 185. 47; fuglen siger til plovmanden: sæt dig ned og hvil lidt! Sgr. VII. 230. 853; hver fugl kalder på sit eget navn, Sgr. VIII. 159. 682; jfr. Grimm Myth.² 634; da trolden lugter kristent blod, siger pigen i æventyret, at det er en fugl, som har tabt et ben, Kr. V. 36; fuglen, der bærer gyldne fjer, V. 153; Gr. Ævent. III. 104, Grimm K. M. nr. 57. 60; den talende fugl, V. 171. 23, Sgr. VII. 165, Kr. Ævent. 105. 229; jfr. l'oiseau de vérité i det bretonske æventyr, Mélus. I. 206; fogel Grip svensk Wigstr. I. 267, Arnason II. 497; det dræbte barn bliver til en fugl, Kr. VII. 383; engel i fugleskikkelse, Sgr. III. 193. 4, V. 68. 4, VII. 5. 3, Gr. GdF II. s. 568, III. 900; sjælen, Gr. Gl. d. M. I. 7, Wigstr. II. 340, Faye 227, Grimm K. M. nr. 21. 47. 92, Myth.² 788, se due;

kongen over fuglene, Gr. Ævent. III. 170, Gr. Gl. d. M. II. 189; konen, som råder over alle fugle, Gr. Ævent. II. 31, jfr. Asbj. I. 41. 294; i æsken, som skulde hentes i Hekkenfelt, var en fugl, Gr. Ævent. I. 208; fuglene synger om, at deres blod kan helbrede prinsen, Gr. Gl. d. M. II. 195; fuglene samler det sæde korn i tønden, Sgr. VI. 117, flyver bort med manden, Sgr. VI. 35; æder den hængtes kød, Kr. Ævent. 253; en hvid fugl fisker rødder op af havet, J. M. 25; æventyr om en fugl, Sgr. VIII. 20. 27; såsnart nogen rører ved slæden el. kanen, siger fuglen bagpå: pip! Gr. Gl. d. M. II. 201; en stor fugl i skæmtesagnet, Sgr. VII. 198; gåde om fuglen: *læt å læt å læt, de håpət öwər æn stræət* (stente), *de vår så rut* (låddent) *som et fåər, mæn haj dåk dlər et håər,* Fb. Fr. H. 144. 21; *vinər flyər æ fuəl ar æ væstən?* — *væn æn hær ær aəs* (rumpen) *i ær østən* (Valsb.), se halmknippe, kål, tørvestak, hvis gåder også udlægges: en fugl; jfr. endnu legen: rig fugl kommer susende, Gr. Gl. d. M. II. 145. 6. 2) kvindelig könsdel (Sønderj., vestj., vist alm.); *pas o, han tæjər et di fåwl* (vestj.); *læ æ kål et sijə di fåwl* (D.); ja, hør du skjön ridder, du forvarer din hånd, den fugel den haver så hvasse en tand, Kr. II. 230. 2; jfr. fortællingen Sgr. VIII. 77. 224; höne; se Fritzner[2]: gás. — Jfr. Aasen isl. fugl hak., sv. fågel; htsk. vogel; mnt. vogel el. vagel, Sch. Lübb., gfris. fugel; eng. fowl; bi-, brok-, bævre-, dam-, edder-, fil-, Gjertruds-, guld-, hav-, hvidlings-, hvitte-, hår-, kanarie-, kirsebær-, knarke-, kokke-, krams-, pirre-, præste-, på-, sang-, sav-, skurve-, smidde-, smör-, små-, sne-, sommer-, spille-, spå-, træk-, turr-, ur-, vand-.

fugleast, no. se hvide tirsdag; fredag-.

fuglebur, no. *fòwlbur* itk. (S. Sams, Søvind s.); *fåwlbur æn* (D.) = rgsm.

fuglebær, no. [*fåwlbær*] (Ang.) et træ, rön, sorbus aucuparia L. (Ang.); snebolletræ, viburnum opulus (Sundev.), se J. T. 232. 350; jfr. htsk. vogelbere.

fuglefjer, no. *fåwlfijər æn* = flt. (D.) = rgsm.

fuglefrø, no. *fòwlfrè de* (Søvind s., Støvr. h.) = rgsm.; frø til burfugle; kæmper, vejbredens frugtstande (Støvr.).

fugleføde, no. *fåwlfø* (D.) i udtr. *dær ær et f— o ham,* ɔ: han er meget mager.

fuglegræs, no. J. T. 238, en plante, stellaria media Sm. (Thy).

fugleham, no. *fòwlham i -ham* (Vens.) = rgsm.; *„hon ha wat i òl di dyjr- å fòwlham, de hæqsərn hò rådihjæ owər“*, Grb. 106. 102.

fuglehøg, no. *fåwlhøq æn* (Vorbasse) = kukkemanden (s. d.), Sgr. III. 157. 876.

fuglekløer, no. [*fåwlkløər* flt.] (Ang.) en lille bælgplante, hvis frugtstand ligner en fugleklo, ornithopus perpusillus L. J. T. 158 (Ang.).

fuglekone, no. en fugl, engpiberen (Brande s.), Sgr. V. 105. 659.

fuglekōje, no. *fåwlkåj æn* (Fanø) sted indrettet til fangst af vildænder og andre havfugle; fra en dam fører en kanal el. grøft, der bestandig bliver smallere, indtil den ender i et garn; derhen lokkes de vilde fugle ved tamme.

fuglelæg, no. *go o fullek* (Vlb.) gå ud ved aftenstid at skyde vildænder fra et skjul; *leq te fåwls* (vestslesv.).

fuglemog, no. *fulmok de* (Valsb.); *fòwlmoq è* (Vens.) — fuglegødning, hønse-, duemøg; guano (Valsb.).

fuglenavn, no. *gi fåwlnawn* (Plougstrup), börneleg: börnene stiller sig i en række, f. eks. op til en mur, hver antager et fuglenavn; A. er købmand, B. ejer fuglene; såsnart A. kommer og vil købe, begynder B. at tinge om prisen; bliver de enige, flyver den fugl ud, som bærer det forlangte navn, og skal løbe et vist stykke, inden den må vende tilbage. B. får prisen betalt ved slag i i den flade hånd af A., imens har fuglen forspring, nu må A. fange den, mens de andre fugle bliver ved at råbe: *fåwl, kom igæn!* bliver fuglen fanget, er den ude af legen; fanges den ikke, får den et nyt navn; der fortsættes, til alle er fangne (D., vestj.); jfr. Sgr. V. 127.

fuglenæb, no. *fåwlnef et* (Sundv.); *fåwlnep æn -ər* (D.) = rgsm.

fuglerede, no. *fulrę æn -ər* (Bradr.); *fåwlrę æn -ər* (D.); *fowlrijə æn -ər* (S. Sams); *fòwlrèj è -ər* (Vens.); *fòwlrę et* (Søvind s., Tåning, Århus) — 1) = rgsm.;

finder man en fuglerede, må man vogte sig for at lade sin skygge falde over den, så vil fuglen ikke kendes ved den, Sgr. V. 38. 322 (Sall.); se hestehoved. 2) afblomstret skærm af guleroden, daucus carota L., J. T. 72 (Ålborg).

fuglesang, no. *fòwlsaŋ æn* (Søvind s.); *fowlsaŋ æn* (Agger) = rgsm.; om kærestefolk siges: *di lævər* (lever) *ve fåwlsaŋ, loft, blomstər å kærliqhijəð* (Fredericia).

fugleskræmsel, no. *fòwlskræmsəl è* (Vens.) = rgsm.

fuglesnare, no. *fåwlsnår æn* (Andst) hestehårssnare til at fange småfugle.

fuglespyt, no. [*fòwlspøt*] (Sams) = fandens spyt (s. d.).

fugletiende, no. [*fòwl-teñ*] (Mors, glds.) tiende af fjerkreaturer.

fugletræ, no. J. T. 329, en art kræge, prunus avium L. (Als); jfr. veichselbær.

fugletråd, no. *fòwltrå* (Vens.) fuglespor, sml. fugls-tråd.

fugleunge, no. *fuloŋ et -ər* (Vlb.); *fòwlòŋ et -ə* (Søvind s.); *fowloŋ æn -ər* (Agger) = rgsm.

fuglevikke, no. J. T. 350, en vikkeart, vicia cracca L. (Saxild).

fugleæg, no. *fåwlek. æn* = flt. (D.) = rgsm.; man må ikke ånde på fugleæg og unger, så vil fuglen ikke mere kendes ved dem, Sgr. IV. 154. 438.

fugleært, no. J. T. 263. 316. 322, fællesnavn til forskellige bælgplanter, vicia cracca L. (Ang.); lotus corniculatus L. (Lyngby, Mols); fladbælle, lathyrus macrorrhizus Wimm. (Silkeb.).

fugl fjerløs, no. se sne, sol.

[**fugl Gam**], no. en sagnfugl, der med sine vingeslag kastede sand ind i løbet til Vildmosen, så den blev en sø og mose istedetfor vandløb; den kommer yderst sjælden frem, ja med århundreders mellemrum. Den tager da gærne en bytyr at göre sig tilgode med og tænder et stort bål af huse og tørvestakke for at stege oksen ved; så synker den atter ned i havet og ligger i lange tider og sover som brokken; Kr. IV. 66. 89, Bondesen, Æventyrets Dyreverden s. 190; isl. gambr el. gammr, jfr. fugl Dam, Asbj. I. 11, Grif, Grimm K. M. nr. 165.

fugls-tråd, no. fugls spor; i tlm.: *dè war òlə fòwls-trå å sij, så mørk war ə* (Vens.).

fugregn, no. *fuqræn è* (Vens., Hanh., Lild s.) stövregn.

fugregne, uo. *fuqræn -ər -t -t* (Vens.) støvregne.

fugt, no. *foqt æn* (Rkb., D., Agger); *fòqt æn* (Søvind s.) — fugtighed; *de æ blòwən fådæ·rət òw fòqt* (Søvind s.); *eñ i dæñ nakamər* (nörrekammer) *blywər da åsə altəŋ glå a foqt* (Agger); jfr. htsk. feucht to., holl. vocht, mht. viuhte no., henføres til isl. fjúka, fyge, se Weig. Wb.

fugte, uo.
foqt -ər -ət (D., vestj.);
foqt -ər -əð -əð (Agger);
fòqt -ə -ət (Søvind s.) —
væde, regne; *de fòqtə lèt* (Søvind s.) det regner lidt.

fugtig, to. *foqtə* (D., Rkb.); *foqtiq* (Agger); *fòqti* (Søvind s.) = rgsm.; *de æ f— i æ væjlə* (Rkb.); fig.: drikfældig; *han æ nèj foqtiq* (Sall., vist alm.).

fuj, udrbso. se föj.

fujer, no. se foder, fure; udrbso. se furs.

fuks, no. *foqs è* (Vens.) stygt tillægsnavn, øgenavn; se fog, rang; har ordet noget at göre med htsk. fuchs, ræv?

fuksfanius, no. navnet på en hest i æventyret, Sgr. V. 181; se hest.

ful, no. se fugl; tf. se føle, følge.

ful, to. *ful* (D., Rkb., Thy, Sall.; Vens., Vlb.) = rgsm.; styg, slem; *æn f— kwiñ* (D.); *æn fulə kwiñ* (Rkb.); *din fulə knæjt, I fulə oŋər, de fulə kram* (Rkb.); *nèj ful nèj* (Thy) noget grimt noget; *„så ku bespən si te, hwant haj ku få còwəl åpå dè fuwlə kråp ijèn“*, Grb. 6. 33; *de æ rektə æn fuel pik* Åbenrå), en slem, ond pige, se fulhår, fulig; *dæñ, dæ hær æn fuəl moñ, skal ha æn stærk røk* (Vlb.); jfr. Aasen ful, harsk, modbydelig; isl. fúll.

fulagtig, to. *fulawtə* (vestj.) grim, styg; *hun so f— uð* (Vejen).

fuld, no. uo. se fyld, fylde.

-fuld, se sam-; Aasen feld, isl. feldr.

1. fuld, to. *ful* flt. *ful* (D., vestj., alm.); *ful* itk. *fulc* flt. *ful* (Vens.) — 1) opfyldt, som ikke rummer mere; *han hår beqə næwər ful a skit; hun hår æ lyw ful* (D.) er svanger; *i ful kåp* (S. Sams);

få ful sæjl (D.); *fulər fuləst* (D., vestj., Vens.); *karə wa fulc* (Vens.). 2) hel, fuldstændig; *æn ful tim, mæ ful ræt* (vestj.); *de æ ğor å æ ful öjən* (vestj.) ɔ: der er intet forsömt el. sparet; *han ğör ət u·ð få ful kål*, voksen kal; *o æ ful mon* (vestj.) ved fuldmåne; *o æ ful wañ* (D.) ved flodtid; *de æ fult mål* (S. Sams); *ta fat mæ ful hoñ* (Søvind s.) ɔ: med al kraft; *ful bǫrm* (sts.) fuld byrde ɔ: nok at bære. 3) behæftet, befængt med; *a hår æ hiñər ful a sprøŋər; æ huwə æ ful a u·töj* (D.); se sælde-, vrimmel-, vryl-. 4) beruset; *i ful maj, ì ful mǫəsk, ful fålk* (Vens.); *så ful som æn åq* (sagtens = *åv*) (vestj.); *som æn åv* (abe) el. *ek* (Malt); *æn il* el. *iləŋ* (ælling); *han æ ful, han kan sijə hans uðkom* (Andst); *så ful, de hąj eñc ka sput frå haqən* (Vens.); „så full som et swiin å så willd som en araber", Jyd. I. 78. 1; *så ful, te han et ka sijə æn flåw o æ vek* (D.); *ful mañ rawə* (Årh.); *gi jæn ful* (D., vestj.) give en såmeget, at han bliver fuld; drömmer man, at man ser fisk spille i en balle, vil man snart blive fuld, Kr. IX. 57. 625. 5) bio. *a æ ful o fast ves o; de komər mæ ful o fast få·r; han hår ful åp i æ hus; de ær et ful mo, et ful så stuwər, han ær et ful voqsən* (D.); *papi·rə wa skrèwə fulc mæ jænə kraqtær* (Vens.) = rgsm.; „fuldt op!" er Bredballe ret, stedremse. 6) i sammensætninger, hvor første del af sammensætningen betyder det, som er fuldt af noget: a-, arm-, ast-, børig-, båre-, fork-, greb-, gryde-, hånd-, karte-, kjæbe-, liv-, mund-, næve-, pose-, ske-, skind-, spade-, spand-, sæk-, øse-; i andre smstn. er sammensætningens første led det, hvoraf der er fuldtop: fryde-, hade-, harm-, have-, jammer-, lune-, nåde-, pine-, skam-, sorg-; jfr. Aasen full, isl. fullr; htsk. voll, henføres til lat. plenus; agle-, balle-, balpe-, bas-, beg-, bi-, bimpel-, bladder-, blas-, bovn- bred-, brille-, bro-, bælg-, bælp-, bævl-, dras-, dæmme-, gry-, halv-, knag-, knippel-, lov-, mål-, oven-, perse-, perte-, pis-, pladder-, plakat-, plæbber-, pære-, prop-, rag-, skid-, skum-, slubber-, slære-, smæk-, spille-, sprøjte-, stegle-, stop-, stryge-, styrte-, stød-, sælde-, vrimmel-, vryl-.

fulde, no. *o æ ful å æ mon* (Lindkn.) ved fuldmåne; *han ğör ət uð få ful* (vestj.) ɔ: gör voksen karls arbejde; *de ær ət te ful* (D.) fuldt ud.

fuldelig 1) bio. *fulelə stuwər* (vestj.) temmelig stor; *hąj æ fulələ di tic or* (Vens.) han er rigelig 10 år. 2) to. *fulələ* (Vens.) før, fyldig, om msker; *i f— mąj*, en føragtig mand.

fuldfjeret, to. *fulfiərt* (Årh.): *blyw f—*, få alle sine fjer; „di bete fowelonge foe øwnen åp å blywe fulfiert å ka flyw høwt åp i loften", Jyd. I. 56. 1.

fuldfodet, to. *fulfuəðe* (D.) platfodet, om mskr; om heste, når hornet gror ud over „randen" på foden, så de træder på hornet, når de går.

fulding, no. se fuld.

fuldkommen, to. *fulkomən* (D.); *fulkòmən* (Søvind s.) — om fodtöj, klæder, hvad der er rigelig stort; *æn f— kǫl* (Horsens) voksen og dygtig til sit arbejde; forældrene døde, da börnene blev så fuldkomne, at de kunde overtage deres arvegods, Kr. IV. 307, ɔ: voksne; *æn æ fulkomən stuwər nåk* (D.) = rgsm.

fuldlabe, no. *ful-lað* [*i*] (Vens.) drukkenbolt.

fuldmagt, no. *fulmawt æn* (D.) = rgsm.

fuldmægtig, no. *fulmèqt* el. *fulmèqti æn* (Søvind s.) = rgsm.; *æ fulmæqtər* (vellyds r) *o æ konto·r* (D.); „skylle! soeh fulmegten", Tkjær II. 4.

fuldmåne, no. *fulmån* (Agersk.); *fulmon æn* (Søvind s.) = rgsm.; *do æ nåk föj o æ ful mon* (D.) siges om den, der tager alt flot, skænker glassene bredfulde; det år, da der bliver to gange fuldmåne i én måned, skal blive overmåde frugtbart (vestsl.); plukker man gæs i f—, er der ingen blodpigge, Kr. VI. 258. 58; jfr. Grimm Myth.[2] 677; se höjfylde.

fuldsnude, no. *fulsnui æn* (Søvind s.) drukkenbolt, skældsord.

fuldso, no. *fulsòw æn* (Vens.) en kvinde, som drikker el. frådser.

fuldsom, to. rugen er fuldsom, ɔ: har fyldige kærner; han er mere f— end hans broder, höjere og fyldigere (Ang.).

fuldvoksen, to. *fulwòksən* (Søvind s.); *fulwust* el. *-wust* (Mors) = rgsm.

fuldtakke, uo. = rgsm.; *wi ka*

alər fultak Wårhæ·rə nåk fo de han løst åp fo wå gaməl muwər (Agger).

fule, no. se fodled.

fule, uo. 1) [*fuwl*] (Thy) gå i forrådnelse. 2) „fule hår“ (Mors) skifte hår; Mb.

fuler, no. flt. [*di skydər æ fulər*] (Mors), om kreaturer: fælder hår, se fulhår.

fulhår, no. *fulhår* flt. (Agersk.); *fulhor* flt. (Andst, Lb., Mors); *smið, tåv æ f—* (Andst); *skywt æ f—* (Mors) — de hår, som heste og kør skifter om foråret; i Rkb., Hmr. h. kaldes de *fuwər-hòr*, foderhår; jfr. fjertab.

fulig, bio. *do må fulə* el. *fulikən skam dæ* (Åbenrå), skamme dig fult, ɔ: ret for alvor; jfr. mnt. vuliken Sch. Lübb. „auf eine vule weise“.

fulle, no. *fulə æn -r* (Agersk., D.) — 1) fristed i leg; *han ær i æ f—, ham må do et klenk* (D.); man kan også sige: *han ær i hans f—* (D.) ɔ: han er bjerget. 2) et kys (Agersk.); jfr. fule 1, Kalk., mål ved boldspil, også V. S. O.

fulskage, uo. *fulskak -ə -ə -ə* (Sundeved) skætte det grove af hörren af.

fump, no. *fomp* el. *fompər i* (Vens.) klodset, ubehjælpsom person; jfr. 2. fumpe 2.

1. fumpe, uo.
fomp -ər -ət (D., vestj., Lindk.);
fomp -ər -ə -ə (Vens.) —
give elastisk efter ved stød el. slag; lille Esben, jeg tykkes, det fumper og fumper under mig, Sgr. VII. 13, ɔ: jorden giver efter som blød mosklædt mosebund; *„næ di så fompə åp å nir imæl di stu tuwər, så wæst di, hwa di war“*, Grb. 138. 7; måske også = fokke; jfr. sumpe; gldsk. fumpe, Kalk.

2. fumpe, no. *fomp æn -ər* (Ribe, glds.) — 1) fumper kaldtes runde rugsigtemels småbrød til 1 søsling stykket af form som en tvebak, inden den blev gennemskåret; Mb. har: „at give en en norsk f—“ ɔ: et stød med knæet i bagdelen; *fompər* flt. (vestj.) løse tørv. 2) fed, lasket person, Mb.; jfr. fump, Grimm Wb. „kurz u. dick“; pfumpfen: „stopfen, stossen“.

fumperi, no. *no fompəri·i* (Malt) løs, dårlig mosejord.

fumpet, to. *fompə* (D.) om hvad der er elastisk, give efter, *f— klyn, törə*, løse mostørv; om dejg siges: *dæn æ gåt lövtəns, fompə å snæl* (D.); *æ puð æ f— o føl o* (Malt); *de æ så fompə* at have tykke klæder på (Vens.) besværligt, uformeligt.

fund, no. se fynd.

fund, no. *foj è* [best. *fònc*] (Vens.) = rgsm.; hvad der findes; *„haj blèw hil kòl* (karl) *we dehæ foj“*, Grb. 74. 3.

fundats, no. „en gammel knarris, dær it æ no fåndå·es ve, hverkin hæn ind hjem, Yuelb.“ s. 72, en gammel fyr, der ikke er nogen dygtighed, anseelse ved, hverken ude eller hjemme; „engen fålk, dæ wa no fondåhs ve, ku di ha“, Jæger Fer. s. 22; ordet betyder: dokument, hvorved en stiftelse grundlægges, hvilken betydning rent er borte i de givne eksempler.

funde, uo. se fonte.

fundere, uo. *fonde·jər* (S. Sams) *f— æn saq*, behandle en sag; jfr. lat. fundare, grunde.

-fundet, tf. se op-.

funke, no. se fænke.

funke, uo.
fonk -ər -ət (D.);
fonk -ər -əð -əð (Agger) —
1) *æ il fonkər*, når den brænder klart med sprudende gnister; *de fonkər får æ öwn o mæ*, gnistrer for mine öjne; *de wel eñc fonk* (Vens.) blusse, om ild; *no fonkər hun* (Agger), nu brænder ilden rask; fig.: nu går det lystig. 2) lykkes, om arbejde; jfr. mnt. vunken uo. Sch. Lübb.; htsk. funke hak. no. gnist.

funkende, bio. i udtr. *splentə fonkə nèj* (S. Hald); *fonkə nèj* (Hads h.) ɔ: splinter flunkende ny.

funsel, no. *fojsəl è* best. *-t* (Vens.) person, der er omtrent ligeså tyk som lang og uordentlig indpakket; *i fojsəl huj*, en tyk, kvabset puddelhund.

funselfingret, to. [*fyñsəlfeŋrə*] (Åbenrå) valen om fingrene.

funslet, to. *fuñslə* (Bylderup, Sønderjyll.); *fyñslə* (Åbenrå) — valen om hænder og fingre; se famle, fjamlet.

funtus, no. *fontus i* (Vens.) patron, fyr; *de ær i undəli f—*, det er en löjerlig fyr.

fur, no. se fod; ft. tf. se føre.

-fur, to. se en-; fure.

1. **fur**, no. *fur æn -ər* (Vens.); *fur æn* (N. Sams, Hell. h.); *fur de* (Thy, Agger, Vejr.) = *è furtrèj -ər* (Vens.), *furtræ* (Vejr., S. Sams) fyr (s. d.); *tenərə ær å fur* (Vens.); *æn støh fur* (Thy); jfr. Aasen, isl. fura; sv. fura, furu; htsk. föhre, eng. fir.

2. **Fur**, no. *Fuwr* (Sall.) øen Fur, kaldes sædvanlig „Furland“, ved Sallings kyster i Limfjorden; trolden i Borbjærg havde en tipoldefader på Furland i Rødstenen, Kr. VIII. 146. 259; [*tu, dæn sijər eŋ nar lañ eñ Fuwrlañ*] (Mors), om en, der ser höjt, er fornem i sit væsen; har navn af fur = fyrretræ, se U. Bl. I. s. 175.

furagere, uo. *fotənsi·ər* (Røgen s.), *a skal uð o fodrasi·jər* (D.) skaffe føde; i udtr. *gǫ å f—*, gå og småsysle; søge efter noget (Hovlbj. h.); *han forasi·jərər så möj* (Bj. h.) går urolig; jfr. fr. fourrage, halm og hø som foder; fourrager uo.: gå at søge foder.

Furbo, no. *Fuwərbo æn* (Sall.) beboer af øen Fur (s. d.); *de ær eŋ å æ hus få de·!“* sagde Furboen, han lagde sig ned på gulvet og drak den spildte puns (vestj.), jfr. Sgr. I. 159. 607; når en Furbo kommer fra gilde, bliver han spurgt: hvem drak mest? se Sallingbo, Kr. IX. 98. 49.

1. **fure**, no. *fuwr æn* best. *fuwən* el. *fukən* flt. *fuwrər* (Vens.); *får æn* best. *fårən* flt. best. *fårən* (Sams); *fur æn furər* (D.); *fujər æn -ər* (Thy, Vejr.); [*fur*] *æn* best. *fån* (S. Hald); *forə æn -r* (Agersk., Bradr.); *fo* el. *fuə æn* flt. *furə* (Sundv.); *får æn* (Ang.) — en fure på marken, skure, rende; *å bræk æn fo op* (Sundv.) plöje en fure; *følə fuwən!* (Vens.) råbes til plovhesten; *de legər i fånən* (glds. S. Hald) synes at måtte tydes således, at den best. form *fån*, furen, påny har fået artiklen; det er ikke al tid heldig at følge den fure, sin fader har plöjet, Sgr. III. 132. 639; *dær gror mjæst kuwən o dæn skæw fur* (Andst), thi den er længst; også om hvad der ligner en fure; jfr. Aasen, isl. for huk., sv. fåra, Rietz får; htsk. furche huk., mnt. vare el. vore Sch. Lübb., ghtsk. furuh; eng. furrow, henføres til lat. porca, jorden mellem to furer; land, landside; grönfurebyg; mellem-, om-, vand-.

2. **fure**, uo.
fur -ər -ət -ət (D.);
fuwr -ər -ə -ə (Vens.);
fujər -ər -əð (Thy; Vejr.);
fyri (Søvind s., Bj. h.);
forə -r -t (Agersk.) —
1) plöje fure; *no skal a fur æ aqər, så ka do plåw ən* (Andst), plöje den første fure, hvormed agrene inddeles, kaldes også *o fyr i æn aqər* (D.; Thy, Vens.); *fur æn auwr åp* (D.; Vens., Agersk.) plöje den sidste fure. 2) hertil hører sagtens plovmandens råb i Ang.: *fri!* tilhöjre! ɔ: fur i! jfr. 1. fir; *fur får æ præst* (D., glds.) göre spor foran præstens vogn, når han kører til annekset om vinteren i snevejr; dette skete ved, at en eller flere af bøndernes vogne kørte foran præstens gennem snedriverne.

3. **fure**, uo. i alt fald i udtr.: *fur jæn væk* (D.) jage en bort; henføres hos Krist. Gadesproget til det franske ord: four: mørkt hul, i tlm. envoyer sur le four, ɔ: jage en bort.

furehest, no. *furhæst æn* (D.); *fujərhæjst* el. *-øq* (Thy); *furəhæst* (vestslesv.) — den hest, der går i furen ved plöjning, mods. landhest.

furehövl, no. *fujərhæwl æn* (Thy) = plovhövl, hövlen, som plöjer den indskårne not i fjællets kant, mods. fjerhövl.

furelukt, tf. *fånlut* (S. Hald); *de æ knap f— i or*, om kornet: det dækker knap furen.

fureløb, no. *få·rlåv æn* best. *-låvən* (N. Sams) den rende, som den ene fure danner med den anden, og som sæden falder i.

fureside, no. *fuwrsijən* (Vens.) ved plöjningen, mods. landsiden: den side, hvor den uplöjede jord ligger.

fureskovl, no. *fuwrskåwl æn* (Vens.) en lille, smal skovl, som bruges til at skovle furer op ved en vandledning.

fureskåret, to. i udtr. *fuwərskorən jowr* (Vens.) jord, som forhen har været under plov; *furskøt* (N. Vium); også Mors.

furing, no. se fodring.

-furing, no. se om-.

Furland, no. se Fur.

furleger, no. flt. J. T. 355, en plante, visse, genista anglica og tinctoria L. (Thy).

furlue, no. *furluw æn* (Vens.) fórværks hue; *„haj feh e blo kləs hatslaw*

å èn furluw åpå hwòt", Grb. 51. 166; jfr. eng. fur, pelsværk; foder.

furre, udrbso. se furs.

furs, udrbso. et tilråb til hestene, når der plöjes, = tilhöjre, mods. „hid!" = tilvenstre: *furə, furs!* (D.); *fujər!* (Thy); *fujər!* (Vejr.); *førs!* (Andst, Agerskov); *fers!* (Løgstør); se **2.** fure **2.**

furt, no. se fort.

1. fus, no. to. i kortspil: *fus kårt* = udenvelts kort, foser (s. d.); *fus stek*, stik, som man får på ikke-trumfer; *a ska nåk stek di fus* (Andst h.), tumle dig.

2. -fus, to. farende i sit væsen: se fage-, fare-, splitte-; jfr. Aasen fus, fyrig, ivrig, isl. fúss.

3. fus, no. *fus æn* (vestj.) fart, stød; *gi æn f— atər* (vestj.) fare til, jage efter; *æ il gir æn fus, fut* el. *fust, sd ær ət uð* (vestj.), et blus, glimt; *han kåm mæ æn fus*, med en fart; jfr. 1. fors, fust, fut.

4. fus, no. *fus* (D.) et glds. kortspil; to spiller med ni kort hver, der er trumf og der meldes: ters, når man har tre kort i rad; kvart, når man har fire; fus, når man har fem; hundrede konger, damer, esser, når man har fire, men to hundrede knægte; se frans-.

fuse, uo. *fus fus fust fust* (D., Agersk.); *fusər* nt. (Vens.) — strömme stærkt ud, om vand, blod o. l.; *æ bloi fust ur a æ sår* (Agersk.); fig. *haj fust åp å blèw gal* (Vens.); *å fus astèj* (vestj.) fare afsted; *han fus te ət, fus ət ðwər; æ törə fus hastə uð* (D.) brænder hurtig ud; jfr. fase, fustæl, 1. fors, juse; over-.

fuselvorn, to. se fusvorn.

fusende, tf. farende; *hon kåm fusən imowər mæ* (Lemvig); *kom fosən* (Lönb.); fram-.

fuset, to. *fusə* (Mors, vestj.) svampet, løs om tørv; jfr. Aasen fos; holl. voos.

fusfanniker, no. *fusfanəkər æn* (D.) = *fuskræmər* (Rkb.), en, der er fremfarende i alt.

fusivorn, to. se fusvorn.

1. fusk, no. *fusk æn -ə* (Sundv.) et bredt bånd, knyttet i en slöjfe, som bæres i nakken til „hølle" og „hovedklæde".

2. fusk, no. *fusk de* (D.) — 1) kulstøv, som flyver op af ilden i smedien. 2) arbejde, der göres underhånden på værkstedet, ialfald af smede.

fuske, uo. *fosk -ər -ət* (D.); *fowsk -ər -əð* (Agger) — 1) = rgsm.; göre dårligt arbejde. 2) begå svig (N. Slesv.) Mb.; jfr. htsk. pfuschen, göre uberettiget arbejde på værkstedet.

fusker, no. *fowskər æn -ər* (Agger) = rgsm.

fuskeri, no. *fuskəri·j de* (D.) = rgsm.

fuskeværk, no. *fowskwærk de* (Agger) = fuskeri.

fusle, uo. *fusəl -slə fusəlt* (Tåning) — 1) gå sagte, pusle (s. d.); *å fusəl astè·j; kom fusləñ*, gå med slæbende skridt i hosesokker (Tåning, Mors); *go å fusəl* (Mors), gå og pusle; kjællingen kunde ikke se ham, og hun stod og famlede og fuslede ved ham for at få ham lagt, Kr. V. 138; der mærkede han sådan en fuslen inde, og han hørte øgkobler rasle, Kr. 2) begå svig (N. Slesvig), Aagaard, Törninglen s. 224; jfr. Rietz fussla, sysle hemmelig med, der henvises til plt. funsselen, hemmelig drive et håndværk; fusvorn.

fusselværk, no. *fuselværk de* (Mds. h.) hvad der står stærkt ud til siderne, vanskelig lader sig lægge tilrette.

fussi, no. *fusi i* (V. Hassing s., Vens.) — 1) = *i döwl, dè sør i cèrkən*, hvormed börn skræmmes, jfr. bussemand, bömand, græk, kildemand. 2) *et fusi* (Randers) langsom person, der ikke kan komme tilende med sit arbejde, skældso., se fussie.

fussie, uo. *fusi -ər -ət* (Mds., Hovlbj. h.) pusle; *kom fusiəñ i huwəsfæðər* (Mds. h.) gå med slæbende gang; se futte.

fussiværk, no. *fusiwærk de* (Agger) fine, dunlignende smådele, som slides af tvist, når det vindes, også om andet lignende.

fust, no. *fust è* (Vens.) — 1) slag; *ji jèj è gåt fust*, en god lussing (Vens.). 2) *æn fust* (Holstebro) glimt, blus af lys, ild; *æ il ga æn fust* (vestj.); „a holdt lyuset, te de ga en herlig fust", And. Frieri; jfr. fus, fut. 3) stænk, byge; *è fust ræn, weñcər* (Vens.). 4) når man tager et barn på armen og svinger det frem og tilbage, siger man: *fustə, fustə!* (Vens.).

fuste, uo. *fust -ər -ə -ə* (Vens.) fare; *„haj løb å fustə rujən om“*, Grb. 7. 11; *„så snòt di hòlə de te tøli, så fustər haj uw“*, 223. 23, så snart de holder det (bladet) til tolden, så farer den ud; *fust åp te låwtə* (Vens.) til börn, som man svinger med; jfr. fuse; plum- (?).

fuster, no. person, som farer omkring; *„i gaməl lòjli fustər, de wa så rånk i røqi, de haj wa hòtə we å go baq øwər“*, Grb. 7. 8.

fustet, to. *fustə* (Vejr., Vind s.), *f— tòrə*, løse, lette tørv, som brænder hurtig ud; se fuset.

fusthammer, no. *fusthamər æn -ər* (D.) smedens lille hammer med fire rektangulære sider, flad på begge ender, kun den ene ende stålsat, bruges til at smede söm med; jfr. mnt. vûsthammer Sch. Lübb. stridshammer; faust htsk. næve.

fust-sel, no. *fustæl æn* (vestj.); *fusæl æn* (D.) — lille byge.

fussel, no. se fustæl.

fusvorn, to. *fusworn* (D.); *fusiworn* (Mors); *f— iləŋ*, brændsel, som hurtig brænder ud (Mors, Vejr.); *han æ f—* (D.) fremfusende; om fjer eller fyld i dyner, *fusiwòn* (Holmsl.), *fusəlwon* (Lindknud): som løfter, breder sig godt, ikke klumper sammen.

fut, udrbso. se fod.

1. -fut, no. se fille-, kej-, jfr. Aasen fut, foged; endnu kan henvises til Knud Fut, Kr. IX. 149 ned., Sgr. I. 125. 444.

2. fut, no. *fut æn* (D., vestj., Mors, Thy); *fyt et* (Agersk.) — 1) glimt, blus, om ild, se fus; *gi æn f—*, blusse hastig op og slukkes (Vejr.); *de slåw fut* (Malt), *de slo fyt* (Agger) slog klik, mislykkedes (Malt); *et lilə fyt i æn pif* (Agersk.); det er kuns et fut, ligesom verdens glæde (N. Slesv.), Kok Ordspr. 134. 1497; Jesper giver et flöjt i hans pibe og fut! så var haren væk, Kr. V. 80; fyt! så flöj haren ud af forklædet, s. 78. 2) *vi gør ət i æn fut* (D.) i en fart; *æ håsbon kømər uð o gør æn lilə f— æn gåŋ imæl* (Lindkn.) en vending for at se til folkene; *han kam liq mæ æn f—* (Vejr.); *vær i æ fut* el. *vut* (Sundv.) skynde sig. 3) *dær ær eŋən f— i ham*, åndelig fart. 4) *et lilə fyt* (Agersk.) en lille snebyge. 5) *fut è* (Vens.) melstøv, som går gennem sigten i møllen; ligeså fnug ved vævning og spinding.

1. futte, no. *fyt æn* (vestj.) farende person, se bytte, feddel.

2. futte, uo.
fut -ər -ə -ə (Vens.);
fut -ər -ət (D., Thy);
fyt -ər -ət (vestj.);
fyt -ər fyt fyt (Agger);
fyt -ər -ət (Agersk., Bylderup, Ø. Lyg.);
fit -ər -ət (Bradr.) —
betydningen i de ovenstående former slår uafladelig over. 1) om krudt el. andet, der giver et hurtigt glimt og slukkes; *de futər a·w* (D.) om løst krudt, jfr. fus, fust, fut; manden, som tiggede om brandhjælp, sagde om sin gård: *æn ær et brəñ ino·, mæn, vel guj, ska hun fyt aw om æn pa daw* (vestj.); *hans huws æ fyt å* (Agger) brændt. 2) om sne, knyge, *de fytər mæ æ snø, æ snø fytər eñ* (Vejr.); *æ snę futət iñ å æ hwål* (D.); *de bəgønər å fyt æn let* (Åbenrå); *de fitər e let sne neər* (Bradr.); *guj ha låw, vi hår nåt å bej å nåt å breñ, læ hiñ så fyt æn pa daw* (vestj.); *æ snę fytər om æ hushjönər* (vestj.). 3) bevæge sig rask, *fut væk* (Vejr.); *han ræñər å fytər* (Rkb.); *fut frå de jæn o te de añt* (Lindk.); *hañ hår hans sågər i æn kluwð, lisəm hañ gør, så futər ər uwð* (Agger); *haj futər ęj æ dön som i gal kat i tørən* (Vens.), ligeså Mors; se skam-.

futtegal, to. *futgal* (vestslesv.) opfarende hidsig.

-futtelig, to. se skam-.

futtle, uo. *futi -ə -ət -ət* (Søvind s.) gnide på en buddipotte.

futtipotte, no. *futipòt æn* (Søvind s.) = buddipotte; jfr. rumlepotte.

fwoi, no. se fod.

fvot, no. se forte.

fy, udrbso. se föj.

fyffer, no. se fyrfad.

fyge, uo.
fyq -ər -ə -ə (Vens.);
fyjq -ər føq fòqən (Lild s.); ft. *föq*, tf. *föqən* (Agger);
fyq -ər føq fòqən (Havbro);
fyq fyqə føq fåqən (Gylling, Tåning, Søvind s.); tf. *fòqən* (Røgen s., S. Hald);

fiq fiqər feq foqəð (Tved s., Mols), tf. fåqə (N. Sams);
fyq fyqə føq føqən (Hvejsel, D., Agersk.);
fyk fykə føək fåkən (Sundev., Ang.), tf. fökən (Bradr.) —
1) = rgsm.; *de fyqər mæ æ snę* (Agerskov); *de fykər å knykər* (Bradr.); *fyq æ·ə*, fyge til; *fyq i·n*, nødes af snefog til at holde sig inden dörre; *stræŋ weŋtərər i gamәl daw, nær fålk fåq ræn e·n* (Lild s.). 2) fare løs; *fyq i hoərən å hwæra·nə* (Søvind s.) fare i hårene på hverandre; „så komme gohrhunnen ind å fygger å jormowerens hund“, Jyd. I. 80. 1; „Jøren Stjån føget å mæ å ga et stuer hop“, Jyd. I. 45. 2; jfr. Aasen, isl. fjúka; futte, knyge; jord-.

fyha, udrbo. *fyha* (vestj.) siges, når man puster af hede; *fy hat! så manən te hans rø lu* (Randers) er sagtens et ordspil mell. hat og lue.

fylaks, no. *fyla·ks* (Andst) et hundenavn, alm. siges: *gal som æn f—* (vestj.) el. *gal som filhrr o fila·ks* (S. Omme); *æn ręjtiq f—, æn sær f—* (Løgst.) et løst, utroværdigt mske; se ond.

fyld, no. *fyl de* (D., Søvind s., Agerskov); *føl de* (Agger); *ful* = flt., best. *-ən*, el. *fuləŋ* (Vens.) — noget, der skal fylde op, *fyl* i en dyne; *kom f— i æn dyn* (vestj.); grus og sand til huller i vejen; *å kør f—* (vestj.); *no gåt ful* el. *no gųə ful* (Vens.); men: *de ka skå fulən*; kornlaget på læsset, hvorpå læssetræet lægges (Andst) = *binlaw* (D.); fyld i höns og ænder; *de ær ęt så möj te fyl* (vestj.), det tager ej synderlig plads; jfr. fuld; greb-, gåse-, pude-, vej-.

1. **-fylde**, no. *-ful* (Vens.); *-føl* (Mors, Vens.); se höj-.

2. **fylde**, uo.
fyl -ər fylt fylt (D.); ft. *fylt* (Agersk., Vlb., Bradr.);
ful -ər fulc fulc (Vens.);
fyl -ə fylt fylt (Søvind s.);
føl -ər føl el. *følt følt* (Rævs);
føl -ər følt følt (Grindsted); ft. *følt* (Rårup, Bj. h.);
føl -ər -t føl (Agger)
= rgsm.; *de, dæ fulər, de fjęnər* (Vens.), *de dæ følər, de fjøðər* (Agger) det, som fylder, feder; *ǫl hwa dæ fylə, de fjøjə, uhta·wən piŋ i hø å waŋ i kæŋmjælk* el. *piŋ i hø å stin i brø fylə mijə eŋ fijəjə* (Tåning); jfr. Sgr. I. 14. 42; *fyl måq* (vestj.) læsse møg; *wi følər ǫr sam då* (Agger); jfr. Aasen, isl. fylla; for-.

fyldebøtte, no. *fylbøt æn -ər* (D.) = rgsm., skældso.

fyldegreb, no. *fylgręf æn -gręf* (Holstebr.) greb til at læsse møg eller andet med, jfr. ladegreb.

fyldehest, no. *følæst æn* (Agger) tenstol til at sætte håndtenen i for at vinde garnet af den: et bræt med to opstandere; i den laveste går öjet ikke helt igennem, deri støtter tenens ene ende sig, i den øverste drejer tenens hale sig; den står altså skråt.

fyldelig, to. *fylələ* (Søvind s.) fyldig.

fyldemad, no. *fylmað de* (D.) fyldekalk, overflødige ord.

fyldevogn, no. *fylwon æn -wŋn* (D., Søvind s.) den vogn, som læsses med jord, korn, møg, når der køres med flere vogne og et par heste.

fyldevår, no. *fulwår è* (Løgstør) en fyldebøtte.

fylding, no. *fyləŋ æn* (D., Sundv.) — 1) = rgsm., til en dör. 2) fyldjord el. grus til veje; „knap æte sæeti wa vi ve å kjø fylling“, Yuelb. s. 33; jfr. mnt. vullinge, Sch. Lübb.; fyld; dör-, tvær-.

fyldingsdör, no. *fylənsdør æn* (D.) = rgsm.; se spejldör.

fyldingshövl, no. *fylənshöwl æn* (Malt) en art hövl, snedkere bruger.

-fyldt, tf. se for-.

fylle, no. se føl.

fylli, no. *fyli æn fylər* (Vens.) — 1) 2—5 års gammel hoppe; når den har folet, kaldes den *øq*. 2) *følə!* (Vens.), *fylə!* (Elbo), kælenavn til hest og føl.

fylte, uo. f— ned, krænge, folde ned, om et stövleskaft, se folde; J. Saml. VIII. 172 (Sall.); jfr. brette, stylpe.

fylæ, no. se føl.

1. **fyn**, no. *fön de* (Andst, Åbenrå; Mellemslesv., Ang.); *fyn de* (Rkb., Vens.) — planten kæruld, eriophorum L.; *fön i æ mos gir tarə i æ pos* (Ang.), når mosen er hvid af kæruld, bliver det et godt boghvedeår; Hag. anfører også formen: *förn; nær dær æ manə fön, blywər æ boqət gåt* (Malt); *manə fyn i æ mųwəs gir manə gryn i æ puwəs* (vestj.), se Kr. IX. 76. 810, IV. 374. 307; *fön i æ mos gir förər te hos* (vestslesv.).

hvilket tydes således, at de varsler om mange barnefødsler, hvad nok passer med, at de varsler et godt boghvedeår, se boghvede s. 100. 18; mange fön skal enten flyve bort eller flyde bort (vestj.) ɔ: de spår blæst el. regn, Kr. VI. 273. 196; *æ fōn skal æġə·ṃəl å kyṇəmæ nat, om di å skal æġə·ṃəl æn jærnhat* (Agersk.); jfr. sv. fjun, dun; Aasen har navnet: fivel; se kjærdun.

2. **Fyn**, no. *Fyn* (D.) = rgsm., en stor dansk ø; „Fyn de æ et godt lelle land, få dier for en nåwed få nåwed, Sgr. II. 90. 437; se Sjælland; *de æ nåk gal i F—* (D.) kan siges om en pige, der er frugtsommelig; *de æ gal i F—, di vel il ha æ lybsk skeləṇər* (vestslesv.) siges, når der er noget galt på færde; *hur vel do han?* — så kan svares afvisende: *a vel te Fyn å skyð sparə, vel do mæj o saməl åp?* (vestj.); om navnets betydn. se U. Bl. I. s. 180—83, der henvises til det norske ønavn Føjen, oprindelig Fjon el. Feøy.

fynbo, no. *fyṇbo æn -ər* (vestj.); *fyṇbòw æn -ər* (S. Sams); *fyṇboər æn [-ər]* (Fjolde); tlm. *di føle lisom di fyṇ·bor te galə* (Vlb.) som fynboer til galge, jeg kender ingen forklaring; *„dæ ska vær måj mæ slekəri·!“ så fyṇboən, han haj æt fæmtən skaṇbasiə*, Sgr. III. 105. 421 (Ås); „vil I have god fynsk humle?“ siger fynboen, „min kone har brygget på den tre gange og den er lige god endnu!“ Sgr. V. 24. 48; man siger, at fynboere er danskere, der gået i vandet, Kr. IX. 94. 1; i det hele gör jyden altid nar ad fynboen, hvad disse da gengælder; jyderne siger, at f— koger boghvedegrød, der er så hårde (grød er flt.), at man kan slå katteöjne ud med dem, når de bliver kolde; når f— om morgenen går til marks at lede efter deres heste, tager de grødene af fadet, gjör et hul på midten og hænger dem på armen; så går de og bider af grødene, og når de kommer til en mand, siger de: „kan du finde mig mit öj, ska du få en bid af min gröj!“ — „det må være brambær!“ sagde f— om skjelderbasser, han havde hørt, de var sorte; f— siger: jeg kan al slags bondearbejde, undtagen høste og slå, plöje og så, — men plukke humle, det kan jej; f— siger: „hunni sprang på katti, å katti sprang på kakkelovni å væ1dt sætti (fadet) ned i skitti“; eller „röwwe böwwe höwwe nöwwe, göwwe löwwe!“ Sgr. III. 105. 428, rug og boghvede har vi nok af, gud være lovet; f— siger hun til alt, undtagen til præsten og tyren, han til en særk og hun til en skjorte; „natten er vor egen!“ siger de fynske piger; fynboerne er slemme til at bande: da St. Peder sparkede til en hestepære og sagde: „Fynbo kom herud!“ sagde fynboen: „det skal fanden pine me jej!“ Sgr. I. 222, XI. 108. 215; sællænderen siger: Jyden han er stærk og sej; fynboen, han er ussel og fej! Sgr. IX. 130. 379.

fynd, no. [*fuṅ*] (Mors) = rgsm.; især i tlm. *sæj nåwət, dær æ fyṅ o klæṃ i* (D.); jfr. Aasen fynd.

-fyndig, to. se u-.

fynsk, to. *fynsk* (D., vestj.) — 1) fra Fyn (alm.). 2) småtosset; *a troʊər do blywər fynsk; æ do ræn fynsk?* (Lild) har dette noget med Fyn at göre? se fysk.

fynslet, to. se funslet.

1. **fyr**, no. *fyr æn* (D., Agersk., Søvind s.) et fyrretræ, også *de f—*, materialet; jfr. fur; blå-, rød-.

2. **fyr**, no. *fyr i -ər* (Vens.; D., alm.) — 1) om personer; *æn fleṇk fyr*; også nedsættende: *de æ no reqtiq fyrər, dæṃ* (D.); *de ær i fålə fyr mæ komər·s, hans rèw æ ful å gnistər* (Vens.). 2) en hankat, i Hornum h. 3 år gl., i Vens. 7 år gl.; jfr. Aasen fyr, isl. firar flt. mænd; spring-.

3. **fyr**, no. *fyr de* (vestj., Vens., Søvind, alm.) — 1) ild; *ha fyr o æ piv* (vestj.); *haj hår kòl fyr i pìbən* (Vens.) om drenge, som ryger af en utændt pibe. 2) „*så jik haj får èn fyjr frå Hwilsə te Suj̇by*“, Grb. 217. 14 ɔ: han gik ilsomt; udtrykket kan sammenstilles med svensk: hä gikk på fyrn, det gik i galop, Rietz fyr 1, nr. 3; jfr. Aasen fyr, ild, bål; han henviser med ? til isl. fúrr; mnt. vûr Sch. Lübb., gfris. fiur, fior, eng. fire; henføres til græsk pỳr, ild; flint, flunkende; fek-, kold-, skal-.

fyraften, no. *fyraʊtən* (D.) tiden om aftenen, når dagens arbejde er tilende; hyppigere bruges helligaften (s. d.); jfr. htsk feier-abend; den første del af smstn. stammer fra lat. feria, hviledag.

fyrbækken, no. *fyrbækən æn* (vestj., Malt) et stort messingbækken med låg, hvori der kommes gløder, til at varme senge med.

fyre, uo. *fyr -ər -ət* (vestj.) — 1) fænge ild, brænde; han bakker jo, men de törre aske (flt.) vil ikke rigtig fyre, Kr. V. 226. 2) *fyr i æ kakəlåwn, oñər æ kijəl* (D., vestj., Søvind) tænde ild, holde ilden vedlige i kakkelovnen; se 3. fyr.

fyrende, bio. i tlm. *de gọr fyrəñ* (Vejr.) rask fra hånden; se 3. fyr 2; jfr. flunkende, flöjtende.

fyrfad, no. *fyfað æn -fåð* (D.); *fyfər æn -ər* (Mors); *fyfar et -fạr* (Agersk.) — lille fyrfad af kobber el. messing, som sattes på bordet med gløder til at tænde piben ved, inden fosforstikkerne kom i brug; „æ dæ ingen gløer i fyrfadt, sien do kommer hier ud å tænd di piv?“, And. Bars.; se fyrpande.

fyrhul, no. *fyrhwōl æn -hwōlər* (D.) hullerne, hvorigennem der fyres i teglovnen; de fører ind til *æ riñər*.

fyring, no. *fyrəŋ i* (Vens.); *ji jạj i rèjti f—*, dragt prygl; nu skulde kornet have en rigtig fyring af blæsten for at blive rigtig godt, Kr. VIII. 369, ɔ: hård behandling, omgang.

fyrjærn, no. *fyrjạn æn* (D.); *fyrjan è* (Vens.) — 1) fyrstål; „næ (noget) egstoel ær ikhejæ (ikke heller) å kassier, en knyw, et fyrjan, hvis en et hå mier“, And. Frieri. 2) er opgivet = fyrbækken (Vens.).

fyrkik, no. *fyrkiək æn* (Ang.) fyrfad, som kvinder, husmødre varmer fødderne på, el. den ene fod, mens den anden træder rokken; jfr. „feuerkieke, gehäuse für einen feuertopf“, Sch. Lübb. IV. 421. 38 under stove.

fyrpande, no. *fyrpạj æn* (Vens.) = fyrfad.

fyrre, talo. *fòrə* (Hell. h., Søvind s.); *førə* (Thy, Mors, vestj.); *förə* (Agger); *førə* el. *fẹrdiq* (Emmerlev, Medolden) = rgsm. 40; i Mellemslesv. begynder man fra 40 at tælle på plattysk; enere nævnes både på dansk og plattysk ved siden: *fæm å fẹrdik* (Ang.); *fif, sös, söfən, akt, nækən on fẹrdik* (Bradr.); *huñər å ẹn on ferdik; fẹrdikst*, ordenstal (sts.); se Lyngby, Sj. sprl. s. 54 f., J. Saml. VIII. 176; jfr. Aasen fyrti, isl. fjórir tigir; tiog-.

fyrreplanke, no. *fyrplaŋk æn* (D.); *furplaŋk æn -ər* (Agger) = rgsm.

fyrretyve, to. *førətyw* (Vens.); *fòrətyw* (Søvind s.); *förətyw* (Agger) = rgsm. 40; snes, uge.

fyrretyvende, talo. *førətywi*, itk. *-tywəñc* (Vens.); *førətywəñs* (vestj.); *förətywin* (Agger) = rgsm.

fyrretyve riddere, no. flt., den 9. Marts; regner det den dag, skal det regne 40 dage derefter, J. K. 409. 1357.

fyrsted, no. *fyrstèj et* (Søvind s.) ildsted, komfur.

fyrsten, no. *fyrstijən æn* (D.) flintesten at slå ild ved.

fyrstikke, no. *fyrstek æn -ər* (D.) = rgsm.; fosfor-tændstikke.

fyrstål, no. *fyrstọl è* (Vens.); *fyrstọl æn* (vestj.) stålstykke til at slå ild med.

fyrtöj, no. *fyrtöw è* best. *-töwe* (Vens.); *fytøw et* (Søvind s.) — redskab til at skaffe ild ved, om sten og stål el. andre apparater; det gammeldags fyrtöj bestod i en kasse med forkullede klude, i denne opfangedes gnisterne fra stål og flintesten; man havde så 10—12“ lange fyrrepinde, tit forsynede med svovl på begge ender, de blev tændt ved gløden i kludene, jfr. Sgr. III. 101. 395; fyrtöj i æventyret, Kr. V. 198; såsnart Hans slår ild med fyrtöjet, kommer en tjenende ånd, stålmanden, Kr. V. 335; slå ild med fyrtöjet og tænde skoven i brand, Kr. Æv. 261.

fyrtønde, no. *fyrtøñ æn -ər* (D.); *fytøñ æn* (Søvind s.) — en lille bliktønde, hvori forkullede klude, til at slå ild i med stål og sten; *„Jakob to dåsən åp å fekən, å beə Jèns å stap pijbən, mèn hạj reñkə fyjrtạjən åp“*, Grb. 38. 20, mens han vikler fyrtønden op; jfr. tønderkrukke.

fyrtårn, no. *fyrtòrn* itk. (S. Sams) = rgsm.

fyrværk, no. *fyrværk æn* (Malt) — 1) en støbt skorstensindretning, komfur. 2) redskab til at tænde ild med, Sgr. IV. 29.

fyrværkeri, no. *fyrværkərị de* (Søvind s.) = rgsm.

fysikus, no. *fisikus æn* (Agger) =

rgsm.; i lægernes rangfølge: den, som er overordnet distriktslægen.

fysk, to. [*fysk*] (Vens.) halvgal, forstyrret; se fynsk.

1. fyt, udrbo. pyt, hånlig afvisende partikel; kongen skulde jo kjøre æfor af, men Per tykte, det gik vel stille (langsomt) for kongen, hvorfor han hug skrald og kjørte om (forbi) ham. „Fyt!" sagde Per til kongen, Kr. III. 114. 166; jfr. pyt.

2. fyt, no. *fyt de* (Vens.) menneskeskarn, snavs.

fyt, no., udrbo. se fut.

fytte, no. se feddel; no., uo. se futte.

fytte, uo. *fyt -ər -ə* (Vens.) om börn: forrette sin nødtørft.

fyvr, no. se fjord.

fæ, no. se fed.

fæ, no. *fæ* (Agersk.); *fæ* el. *fæj è* best. *-ə* (Vens.); *fèj* best. *-əð* (Hell. h.; Søvind); *fę æn* (Lyne s., Lild s., Agger) — 1) kreatur i almh.; *føst fålk, så fæ* (Agersk.); *fålk o fę* (vestj.); *han hår hwecən fər hælə fæj* (Vens.); *„uw è èŋən å heňc fæjə hjèm"*, Grb. 156. 16; *„di komər, lisom fæj bæjsə te by"*, Grb. 241. 240; „han kjøbe borre foeh å fej, de salte han nie å sehle", Tkjær N. K. 10. 2) skældsord, alm.; se erke-; jfr. Aasen fe, isl. fé; mnt. vê, Sch. Lübb., htsk. vieh; får, ung-.

fæben, no. *febiən æn* (vestj.) koben, ben af en slagtet ko.

fæbås, no. *fæbọs æn* (Thy) plads til et par køer i stalden.

fædder, no. uo. se fødder, føddre.

fædderet, to. se -fodet.

fædle, uo. se fødle.

fædreland, no. i udtr. „slå for fædrelandet" (Randers); „slå fædrelandsslag" (D.), en karleleg; A. böjer sig med lukkede øjne og strammet rumpe, den ene efter den anden af forsamlingen giver ham et slag med flad næve på måsen; han må blive stående, til han gætter, hvem der slår; se Danmark.

fædrift, no. en vej, hegnet med store jorddiger, hvorigennem kvæget blev drevet ud i fællesskabets tid, Sgr. X. 144 (Sams); jfr. fægang, Kjær Stavnsb. s. 113; 1. forte.

fæen, no. se fødder.

1. fæg, no. sladder (Ribe) Mb.; se Kalk. føg, det samme; er det beslægtet med fyge?

2. fæg, no. *fæq æn, de* (Mds. h., Røgen, Randers) *dær seðər æn f— i di yw,* en lille klump materie.

fæge, no. *fæq æn* (Holstbr.), *æn stoẉər f—,* et stort stykke af fødevarer, flæsk, kød; *mi betə kælə fæq,* om börn, der er kåde (Mors, vestj.).

fæger, no. *fæqər æn* (Andst); *fæqərt æn* (Agersk.); *æn sgrə, oŋərlə fæqər* (Andst) löjerlig fyr; på Als skal siges: *var æ de får æn fekə!* i samme betydn.

fægte, uo.
fækt fæktər fæktə fæktə (Ang.);
feqt -ər .-ət -ət (D.) —
1) = rgsm., bruge blanke våben mod hinanden; *di feqtəst* (D.); fig. *de fæktə mæ kår it an* (Ang.) ɔ: det volder mig ikke bekymring, gör ikke indtryk på mig. 2) gå fra hus til hus for at tigge føde, penge, især om håndværksfolk; det blev grumme småt for dem, de måtte til at fægte for føden, Kr. V. 230; *„do fecər å fòr å for en stæ wè"*, Grb. 242. 255, du fægter og farer og får ingensted fat; jfr. htsk. fechten gehn, stammer mulig fra den tid, da der især i Nyrnberg og Breslau var fægteskoler for håndværkere, til hvilke disse rejste frem og tilbage, se Weig. Wb.; eng. fight.

fægtegevær, no. af vingerne gjorde jeg fægtegevær, som æ piger de bruger i solskinsvær; Sgr. VII. 20. 6 i visen om kragen; s. 18. 11 hwöwte-gevær; s. 21. 6 kysepapir; ordet må jo betyde: parasol.

fæhoved, no. *fehuẉə* el. *feqhuẉə* (D.); *fæhuẉə æn* (Agger) = rgsm.; *din f—;* skældsord.

fæhund, no. *fehuŋ* (vestj.) = rgsm.; til den, som nyser, siges spøgende: *prøs, din fehuŋ!* og svares: *tak, din nøståq!*

fæhus, no. *fæhuks è* best. *-t* (Vens.); *fæhus et* (Søvind s.); *fæhus æn -hus* (N. Horns h.); *fèhuẉs æn* (Lild) — stald til køer, stude, kalve; se bås, kjørres, nøs, stald.

fæhusdör, no. i tlm. *no fal mi fæhusdər!* (Agger), siges i kortspil, når man mister sin bedste trumf.

fæhyrde, no. hyrden, som skal passe køerne, J. Saml.[2] I. 68. 2.

fæhöved, no. *fæhöẉəð æn -ər* (Mors, Thy, Agger); *fæhöẉər æn -höẉrər* (Vejr.);

fæshø è best. *hø* flt. *-hør* (Vens.); *fèshòvəð æn -ər* (Lild) — et enkelt stykke kvæg, se höved.

fæj, no. se fæ.

fæjsel, no. se fændsel.

fæk, uo. ft. se få.

fækjær, no. *fæcør è* (Vens.) kærmark, hvor enghöveder græsser.

fækrybbe, no. *fækrøb æn -ər* (Thy) krybbe i kostalden.

fæl, no. uo. se fel, fil, file.

fæl, to. bio. *fœl* flt. *fœl* (Lönb., Vens., Agger); *fèl* flt. *fèl* (Søvind) — styg; *æn fœlə speta·kəl;* også blot forstærkende: *æn fœl guþə stuð,* en overmåde god stud; *fèlt* bio. (Søvind); jfr. Aasen fæl; fjælsomt.

fælade, no. *fæla æn* (Fjolde) kostald.

1. fæld, no. *fæl* (D., Andst, vestslesv., Agersk.) pels, låddent dække; *æn hår æn guþə fæl* (D.) om et får, et godt lag uld; *dær ær æn guþə f— o æ jopər* (Lindk. s.), et dygtig lag græs; *dær æ gaməl f—, æ graþə ska snår kom,* om foråret: et lag vissent græs; se hom; jfr. Aasen feld, isl. feldr hak. hårdække; græs-.

2. -fæld, no. se hav-, jord.

1. fælde, no. *fæl æn -ər* (Vens., Agger, D.) — 1) = rgsm.; redskab til at fange noget i; se muse-, rotte-. 2) hvad der er fældet, se vind-; jfr. Aasen fella huk.; htsk. der fall el. die falle; afledning af: falde (s. d.).

2. fælde, uo.
fæl -ər -ət -ət (vestj., Thy);
fèl -ə -ət -ət (Søvind s.);
fæl -ər -c fælc (Vens.);
fæl -ər fæl fæl (Agger) —
1) intr. = rgsm., bringe til at falde, om træer, hår, se skifte. 2) *æ huŋ fælər hårt* (Hmr. h.) går stærkt løs på folk; han rejser sig for at se efter, hvad hundene fældede så skrapt for, Kr. VIII. 144. 255, IV. 129. 180. 3) trs. föje sammen, ind i, om træstykker ved tap el. skarving (Thy); *fæl æn hjul* (D.), er et hjul løst i eger el. nav, så saves det i nesterne (s. d.) med en sav, der gör bredt snit, ind til dövlingerne (s. d.) fra begge sider, så klemmes hjulfælgerne sammen påny og kiles; dette kaldes at fælde. 4) intr. være sammenföjet sål., at noget passer nöje i forbindelsen; *di fælər gåt saməl,* om tilhövlede brædder (Malt); hatten *fælər snært te æ huþə* (D.) passer nöje; jfr. Aasen fella.

fældehår, no. *fælhø* (Røgen) = fulhår.

-fælder, no. se dom-.

fældespån, no. *fælspøn æn -spøn* (Silkeb.) de store spåner, øksen hugger af træet, som fældes.

-fældet, tf. se ud-.

-fældig, to. som falder el. forfalder til; af-, brøst-, drik-, jord-, sige-; jfr. htsk. fällig; mht. vellec.

fælding, no. *fæləŋ i* best. *-i* flt. *-ər* best. *fæləŋən* (Vens.) — 1) stedet, hvor to fel på hjulet er samlede med en dövling; se nest. 2) *æ fæləŋ* (Hvejsel) koden på hestens fod; også Vens. 3) klove af böjet eg til at binde køer med på stalden (Mds., Lysg. h.). 4) når kreaturer hildes, lægges om deres ben en jærnring, *i kòvəsəŋ;* denne er atter, for at skåne dyret, udfodret med en ring af rebværk, *i fæləŋ* (Vens.); jfr. Aasen felling.

fældingsted, no. *fæləŋste æn* (Thy, Vejr.); *fæləŋstæj* (D.) — koden på hestens fod.

fæle, no. se file.

fælge, no. = hjulfælge, se fel.

fælger, no. *fælgər æn -ər* (Agersk.) en garver, er ved at gå af brug; af htsk. fell, skind?

-fælget, tf. se vinter-.

fælle, uo. *fælə -r -ð -ð* (Agger), *ska wi fælə åm æn pæl?* ɔ: fællige, dele en pæl i fællesskab; se be-.

fælle, uo. se falge.

fællebunden, to. *fæləbòjən* (Vens.), *wi wa f— om ə* ɔ: gjorde det i fællesskab.

fælles, to. *fæləs* (Mors, Agger, Agerskov, Søvind s.) = rgsm.; *wi wel wæ f— åm əð* (Mors); *f— hę,* hedelod, der ejes af byen i fællig (Agersk.), se samtlig; *ha nyə te fæləs* (Vens.); *fæləs skå æ fæləs træst* (vestj.); jfr. Aasen felag, sameje; isl. félag, fællesskab; den danske form er en oprindelig ejeform; til-.

fællesdrift, no. *fæləsdröwt æn* (D., glds.) det gammeldags fællesskab i jordens drift.

fællesgods, no. *fèləsgòs è* (Vens.) (Vens.) = rgsm.; *„frå ælə tij å· wa fålk wånt te å bətraqt skòw, mųs å hį*

hòtə som fèləsgòə", Grb. 20. 1, fra ældre tid af var folk vant til at betragte skov, mose og hede hartad som f—.

fællesskab, no. *fæləsskav et* (Søvind s.); *fæləskaꝺ æn* (Agger) = rgsm.

fællestur, no. *hwæm hår fæləsturən* el. *fælət te Rajs?* (Støvr.) ɔ: hvem skal køre til Randers for hele byen? hver uge kørte en gårdmand til R. fra Mellerup og tog ærinder med fra de andre.

1. fællig, to. *fælə* (Thy), *di æ f— dm əð, wær fælə mæ*, være fælles om, i fællig med; se fælle.

2. fællig, no. *fælə* (D., Vens.); *fælə* (Vejr., Thy) = rgsm.; *vi hår ət i fælə* (D.); *de fælə* (Vens.) om fællesejendom, som byen har, f. eks. en sandgrav; *æn fælə* (V. Thy) en fælles mark; *fæle æ sælə* (Vejleegnen) ɔ: fællesskab duer ikke; *„nær i stu maj ku få e stæc å fèlə hòwə ej te hans ijn jowr mè èn smul gròb å dej"*, Grb. 172. 9, når en stor mand kunde få et stykke af fællesmarken kastet ind til hans egen jord med en smule grøft og dige..."; *de gaməl fælə, hèlə fælərət* (best.), det gamle fællesskab, hele fællesskabet (Galten); *kyjərn ska i fælən* (Søvind s.) fælleden, fællesmarken; jfr. kaffe, fælles; se have-, gilde-, plov-, øgs-.

fællige, uo.

fælə -r fælə fælə (Vens.);

fælə el. *fæləs fæləst fæləst* (Thy);

fælə -rə -rət -rət (Søvind s.) —

å fæləs mæ, å f— dm (Mors, Thy), at være i fællig med, om; når to samtidig bryder af et stykke brød, kan siges spøgende: *vi fælər om brø, ska vi dæ fælə om å fø wår bòn åp?* (vestj.); *fælə dm ə* (Vens.); *fæl te Rajs* (Støvr.) have vognlag (s. d.) til Randers; *I ska ju dæ te Håsəns i mowən, ska vi så it fælə?* (Søvind s.); se fælles.

fælligkjær, no. *fèləkar* itk. (Gjedsted) mosestrækning som er fælles.

fælligmark, no. *fèləmark* (Valsb.) fællesmark; se fælligt.

fælligt, no. *fèlət* (D., Agersk., vestslesv.); *de leꝗər i f—*, i fællesmark; *hwæm hår fælət?* (Støvr.), se fællestur; 2. fællig, fælles.

fælsted, no. *fèlste* (Rkb., Sall.); *æ fèl* kaldes overkøringsstedet i S. Lem vig, der går ind syd for Lem og Husum i Salling og ved sin munding i Venø bugt danner grænsen mellem Ringkøbing amt og Salling; i Ringkøbing fjord er der et lignende overkørselssted, som kaldes *æ fèl* el. *æ fèlste*, ligeledes kaldes strækningen på korteste bredde af Nissum fjord *æ fèlste*, fra Nissum land til Gjørding land. Kendeo. tyder hen på, at ordet har en betydn., se fal, vadested? „Fæl Krog", Kr. VIII. 256. 432.

fæløb, no. *fæløwət* (S. Hald) kreaturvejen, der fører til engene, særlig om gennemskæringen af bakken ned til engene, således kaldet fra fællesskabets tid.

fæmarked, no. kreaturmarked; „dawen ætte kam hon te mæ åpå fæmarkinet igjæn", Jyd. I 7. 1.

fæmon, no. *fèmen et* (Søvind s.) = rgsm., et stykke kvæg, bruges nok kun som skældsord.

fæ-møg, no. *femòꝗ de* (Mors), komøg.

fæn, bindeo. se förend.

fændsel, no. [*fæjsəl*] (Vens.), „fæjsel" J. Saml. III. 83; trolovelsesgilde: de forlovede kørte med lige så stort følge til kirke som senere til bryllup, sædvanlig 2den juledag, og gik med deres førere, mand og kone og 4 brudepiger, ind til præsten för gudstjenesten; han trolovede dem så höjtidelig og holdt en tale til dem; næste efterår ved mikkelsdagstid blev så bryllupet holdt (Råbjerg).

1. fænge, no. fangst; i et rim: med fisk udi vor fænge, og smukke piger i senge; Gr. Gl. d. M. III. 166. 5.

2. fænge, uo. *fæꝗ -ər -ət -ət* (Andst) = rgsm.; gribe fat i, om ild, smitte; se befængt.

fænger, no. se finger.

fænghul, no. *fæꝗhwòl æn* (D.) = rgsm., på en bøsse.

fængkrudt, no. *fæꝗkryj de* (D.) = rgsm.

fængsel, no. *fæꝗsəl æn -ər* (D., vestj., alm.) = rgsm.; almindeligere bruges: gab, hul.

fængt, no. *fæꝗt æn* (Thy, Mors, Sall.); *feꝗt æn* (D.); *æn f— ol* (D.) såmange ål der fanges ved en fisketur; en fangst.

fængte, uo.

fæꝗt -ər -əð -əð (Lild s., Agger);

fæꝗt -ər -ət -ət (vestj., Sall.); ft. *fæꝗtəð* (Mors, Thy);

fæn̄t -ər -ət -ət (Agersk.);
fæn̄t el. *fen̄t -ər -ət -ət* (D., Andst);
fæn̄c -ər -ə -ə (Vens); nf. *fen̄t* (S. Sams),
fæn̄t (N. Sams) —
1) fange, om fisk, ål; *te haws o f— skul* (D.). 2) ikke om at tigge el. om tiggere, nok om småfolk el. andre, som kommer i forlegenhed og beder om noget som en tjeneste; *æ röw ska fæn̄t om sin föj; ur å fæn̄t om fọr* (Agersk.) bjærge foder; *fæn̄t nàj halm* (Mors); *f— sæ fram, f— sæ tę ət, f— æn plåwbejəð, f— si arbəð ģọr* (vestj.); *fen̄t fęən* (S. Sams); *fæn̄t te å fo djèr arbəð ģòw* (Lild s.); jfr. Aasen fengta, Rietz fängta, indsamle i små dele fra forskellige steder; fange.

fængtebid, no. [*fæn̄cbæ è*] (Vens.), i tlm.: f— er snart fortært, ɔ: hvad man får ved tiggeri, er der intet forslag i.

fængtekande, no. sort lerkande, hvori den fattige fængter sig en tår mælk; *æ fæn̄tkan̄ æ snår søben* (Mors) det er snart fortæret, der fås for en bön.

fængteværk, no. *no fæn̄cwærk* (Vens.) tiggeri, måske også: hvad der er sammentigget; kludderværk.

fænke, no. se finke.

fænker, no. se finker.

fænte, uo. se fængte.

fænød, no. *fænò è* best. *-nòt* = flt. el. flt. *fæsnòər* best. *fæsnòən* (Vens.) — 1) et stykke kvæg. 2) skældsord, en dum, klodset person (Sall.).

fær, uo. nutid se få; talo. se fjerde; bio. se för.

fær, to. vist kun i enkelte tlm., *fær te søqn gor skiðən i kèrk* (Thy) pyntet til søgn går skiden i kirke; se favr; jfr. Kalk. fær, høvisk, sömmelig; færde.

færd, no. — 1) virksomhed; *vær i æ fạr* (D.); *wær i fạr* (N. Sams) ɔ: være oven senge, i virksomhed; *ja, do ska gøjər mæ æn fạr!* spottende: ja, du skal göre mig noget! *no ska vi fo æn fạr o ham* ɔ: spille ham et puds; *han ģor æn slem fạr vę ət!* ironisk: han bestilte intet (vestj.); *fọ æn fan̄əns fạr* ɔ: ske skam, også: *æn skam fạr* (sts.) ɔ: blive mishandlet, lide skade; *te dawlə fạr, jawnsfạr* (D.) til dagligdags, jævnshold; med betydning af at være den første, den stærkeste i en virksomhed: *hå æ fær mæ æ snak* (Holstbr.) ɔ: føre an i samtalen; *hå æ fær* (sts.) være den første; om den, som skal spille ud i kortspil; *a ska fo fạr o· dæ* el. *mæ· dæ* (vestj.) få magt med dig. 3) forbundet med fho., **i færd**: *a wår i fạr mæ· ham om ət; han ær i fạr mæ ət; gi si i fạr mæ ət* el. *tę ət* (D.); *i fạə mæ* (Søvind s.); *i fær mæ ər* el. *wej ər; hwans æ de I æ no i fær we* el. *mæj?* (Agger); **på færde**: *han ær àlti o fạr* (D.), *på fạr* (Vens.) ɔ: i virksomhed; *hwạ æ dær o fær* el. *fạr?* (vestj., Vejr.); *å fạ* (Søvind s.); *po fạr* (S. Sams); **til færds**: *altir te fạs,* altid på færde; *han bøgyn̄ər å wær let te fæs* (Mors); *hurən æ han te fạs?* (Vejr.) ɔ: hvordan befinder han sig? *voda'n æ do te færs* (Agersk.) hvordan færdes du: kørende, ridende, gående? bjærgfolk er mest til færds ved nattetid, Kr. III. 24. 27. 3) i tlm. *si fạr te nàj* el. *si nàj fær te, hør fær te* (Thy); *hør, sij fạr tę əð* (Hanh.); *si fạ* el. *fạə te* (Vens.) blive var, komme til at høre; „*mèn di ku eñc hø fa te nòtęŋ*“, Grb. 48. 115; jfr. 174. 4 „*hø fạ te*“; *a sọ, hęt ęŋən fær tel* (Mors); *a wel uð å si te fæs* (sts.) ɔ: se til, hvorledes alt står sig; *de weð æ ęŋən fær te* (Agger) besked om; jfr. forrede. 4) gildesfærd; *æ tæjər kon æ gulręŋ å, væn æ ska te ət fær* (vestslesv.) ɔ: barsel, begravelse, bryllup; jfr. Aasen ferd, isl. ferð huk. af fara; aftens-, barsel-, brude-, flytte-, gjen-, jævns-, hen-, lig-, polter-, skam-, u-, vel-.

færde, uo.
fạr -ər fạr fạr (Vens.);
fær fær fær fær (Mors, Thy, Agger);
færə -r -t færət (Agersk., D.) —
reparere, istandsætte, lappe; *fạr wę əð* (Hanh.); *færə æn teŋ, f— æ vun* el. *vę æ vun* (Agersk.); *fạr è par bòwsər* (Vens.) lappe et par bukser; *han ku snạr færə ət aw* (D.) ɔ: göre det færdig; også klæde sig på, pynte sig (Vens.); jfr. Aasen ferda, sætte i stand; fly, kjere, stande; fær.

-færdelig, to. se for-.

færdenskab, no. *færənskab* (N. Slesv.) færsel; megen f— på en vej.

færdes, uo. *fạrəs* ft. *-t* (vestj., Søvind s.); *fårəs* (Vejr.); *færəs færəs færət færəst* (Agersk.) = rgsm.; *o f— ve natətijər, mæ lòwn* (D.); *han færəs möjr* (Agersk.), han rejser meget; *voda'n æ do*

farəsəñ? (Agersk.) er du kørende, gående, ridende? — *han hær it å farəs mæ* (Ang.) intet at virke med.

-færde sig, uo. se for-.

-færder, no. se folke-.

-færdet, tf. se for-.

færdig, to. *farə* el. *færdiq* (vestj.); *farə* el. *farə* (Vens.); *farə* (Lild s.); *færə* (Vejr., Agger, D., Sønderj., Ang.); *farə* (Røgen, Søvind, Vor h.) — 1) stor, stærk, velvoksen, rask til sit arbejde; *æn færdiq kål* (vestj., Agger); *i farə kål* (Vens.); *han æ færə å æ ålər* (D.) han er stor af sin alder; kræmmeren var en stor færdig mand, Kr. VIII. 117. 226; *æn swær færdiq jæn* (Hornborg s.) en fremtalende person. 2) *farə* el. *færə* (syd for Nissum fjord) ustyrlig, vild, om börn; *så möj æn støk farə dræŋ; æ haw æ få farə* (Lönb.) vildt, uroligt, farligt; *æ wæjr æ få farə o kom uð i* (vestj.); *dæñ gåŋ en så kam hæröwər, blöw æ stårəm jo få farə*, Kr. IX. 177 (He); *do må et vær så farə* (vestj.) så uartig, til börn; fjorden blev ham for farre, Kr. III. 4, for nærgående; *do blywər mæ wal farə no!* (vestj.) siger pigen til karlen: altfor nærgående. 3) = rgsm., færdig, rede til; *wi ka ek blyw færə i då* (Agger); *farə mæ nyə, te å go* (Vens.); *„di blèw farə we bowrə“*, Grb. 3. 48; *„haj wa farə te å sprut“*, 43. 18, nærved at sprutte; *„di wa farə te å splet ham lèwi è“*, 45. 50; *farə tę å go, farə tę å stèwt* (Søvind) rede til at gå, nærved at styrte; *bèstərən wa farə sto å halsən* (!), ɔ: nærved at stå på hovedet (sts.); *æ hyjə æ færə te hjæmkyjərəñ* (D.) høet er skikket til at kjøres hjem; *han æ færə te å slir sæ fådæ·rət* (N. Slesv.) nærved at slide sig fordærvet; *hañ wa færə we o splet sæ sijəl aj* (Agger); „de ukru wa så uhen (ond) som en tuhen (torn) å fåre å ret rele eh mæ løuin“, Yuelb. s. 12, og færdig til ret redelig at æde mig levende; *do æ jo færə, imæn æ for snøt å båjən* (N. Slesv.) mens jeg får snydt næsen (som indledning) og afleveret min indbydelse, ɔ: i en fart; i særegen betydn. om hingsten: som har udskaftet avlelemmet, rede til at bedække; derfra den alm. vittighed: A. *„no· ær a færə!“* — B. *„så ka do ræjs te æ nar lañ o gør følər“* (vestj.); *wil hañ mæj i byj?* — *ja, de war hañ færə te* (Agger) ɔ: det vilde han gærne; *ka do gyjør dæñ konst?* — *ja, de trowr æ nåk!* — *næj, do æ færə!* (sts.) ɔ: du kan ikke; jfr. Aasen ferdig, beredt, istandsat; mnt. verdich Sch. Lübb.; htsk. fertig, holl. vaardig, afledet af fahrt; drætfør; age-, bage-, blu-, brøst-, dogger-, falde-, flyve-, gifte-, græde-, hjem-, høst-, ind-, kalve-, let-, leve-, mund-, ren-, rejse-, ret-, rive-, sejl-, skiden-, skjælle-, skjön-, slagte-, stege-, stil-, styrte-, sy-, synke-, sølle-, tjenst-, tung-, tve-, vinter-, yde-.

-færdige, uo. se ud-; jfr. htsk. fertigen; færdig.

færdighed, no. *farəhipð* (vestj.) — 1) mest om drenge, overmod, umedgörlighed. 2) *hañ kam, o de wa mæ færdiqhið* (Agger) ɔ: meget rask.

færdsel, no. *fasəl* (Hmr.); *fæsəl* (D., Agger) = rgsm.; *dær ær æn swær fæsəl aj de hær wæj* (Agger); jfr. færrenskab.

føre, uo. se færde.

1. færge, uo. *ferə -ər -ət ferət* (D., Agersk.; Vens.); nf. *fèri* (Hell. h.) — 1) = rgsm.; *ka do ferə mæ öwər i daw?* (D.), se færgemand. 2) *go o ferə mæ æ årm* (D., Andst, også Vens.) slå ud med armene, som den, der falder i vandet, svinge med armene. 3) „færge over“ = „sætte kage i ovnen“, almindelig börneleg i høet; en lægger sig på ryggen med hænderne fladt udstrakte bag sit hoved, en anden står på hans hænder og lægger sig på livet over hans samlede oprakte fødder; han, som ligger ned, kaster da med et rask sæt den anden langt bort; legen kaldes også: „kyste til Fanø“ el. „k. t. Sønderho“; *di fèrəð hwòra·jər øwər Suñste* (Lild s.) det samme; se ferge.

2. færge, no. *færə* el. *ferə æn -r* (Vens., D.); *færi æn -ər* (Mors); *færə æn -r* (Agger); *fèri æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.; *„de traf sè, de færən wa we wæjstə laj“*, Grb. 134. 2, det traf sig, at færgen var ved det vestre land; jfr. Aasen isl. ferja, huk.; htsk. fähre; mnt. vere, Sch. Lübb.; eng. ferry; uo. isl. ferja, sætte over med færge, afledes af fare.

færgebåd, no. *færəbuwəð æn* (Agger); *fèriboi æn* (Søvind s.) = rgsm.

færgefolk, no. *færəfålk* (Agger) = rgsm.

færgehus, no. *fer̥əhus et* (Sundv.) = rgsm.

færgekarl, no. *fer̥əkål æn* (vestj.); *fær̥ikål æn* (Mors) = rgsm.

færgemand, no. *fer̥əmań* el. *fer̥əmań æn -mæń* (D., Agersk.); *fer̥əmaj i* (Vens.); *fèr̥imań æn* (Søvind s.) = rgsm.; *dær æ komən æn nyj fær̥imań te æ suń* (Mors) ɔ: sundet er bleven islagt; i sagnene må færgemanden om natten færge underjordiske o. a. over, se Sgr. IV. 170. 179. 203. 582, Kr. IV. 22. 30. 40. nr. 43-45, VI. 25. 35, 56.80, VIII. 36. 67. 68, J. K. 18, Gr. Gl. d. M. III. 131. 32, Thiele II. 250. 52; jfr. Asbj. III. 228. 17, Grimm Myth.[2] I. 253. 428. anm., II. 791 flg., Sagen nr. 153. 54. 276, Mhoff 317. 575, Z. f. M. II. 143. 432; i æventyret vil færgemanden være fri, Sgr. IX. 151, Gr. Ævent. I. 134, Kr. Ævent. 144, Gr. Gl. d. M. I. 163. 171, Grimm K. M. nr. 29, Asbj. I. 24, jfr. Cosquin, Contes pop. de Lorraine I. 215; f— forlanger venstre, höjre arm, hoved i færgepenge, J. M. 39.

færgepenge, no. *fèripèŋ* (Søvind s.); *fer̥əpæŋ* flt. (Sundv.) = rgsm.

færing, no. *fær̥əŋ æn -ər* (Agersk.) fjeren (s. d.) på et fjæl, den fremstående kant, som drives i noten på sidefjællet for at danne loftskud, mods. fals.

færkne, uo. *fær̥kən -knər -knət* (Agersk.) søge at skaffe, *f— ætər* el. *om fålk te å jøst kvon; æ aŋoŋər fær̥knər ætər æ föj*; jfr. fængte.

færre, no. uo. se farve.

færre, to. se færdig.

færrer, no. se fødder.

fæs, no. *fæs i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) fod, i börnetale, nævnes også: *pæs*.

fæse, uo. Mb. stikle på en, give gloser (Mds. h.).

fæsling, no. *fæsləŋ æn -ər* (D., Andst, N. Slesv.); *fæsəl æn fæslər* (Thy, Mors, Lild s.) — et bånd, mest en rem, der går under foden på stumphoser, at de ikke skal glide op; se fod, øl.

fæsning, no. *fæsnəŋ æn* (Åby, Vens.); *fæsom i* (Vens. Grbs. Saml.), også *fèsəŋ i*; — den øverste omgang på en løb el. kube, forfærdiget af kviste, som dèr kaldes *təŋəŋər*; bort på en strikkeströmpe, på strikket töj.

fæsnø, no. se fænød.

fæssel, no. se fæsling.

fæssom, no. se fæsning.

fæstald, no. *fæ-stàl̦ æn* (Thy); *fè-stàl̦ æn* (Lild s.) — kostald.

1. fæste, uo.

fæst -ər fæst fæst (vestj., Agersk., Vejr., Hvejsel, S. Hald);

fæjst -ər fæjst fæjst (Mogenstrup, Støvring, Hads h.); tf. *fæjst* (N. Sall., Rævs, Lødderup, Hell. h., Törring ved Randers, Røgen s.);

fest -ər fest fæst el. *fæst -ər fæst fæst* (Agger);

fæst -ər fæst fæstənt (Vens.);

fèst -ə fèst fèst (Søvind s., Tåning);

fæst fæstə fæst fæst (Sams) —

1) göre fast, en nål, en töjrestage; *fèst èn tyræstaq* (Søvind s.); *fèst həŋət åp* (sts.) med nåle; *fæst æn æń, æn kraw* (D.); töjre, *åm sàmərən ær ål̦ fòlkəs həŋəðər fæjst; fərən ska fæjstəs* (Lild s.). 2) fæste folk, *fæst sæ hen*, jfr. leje, stede; *do hår fjæt om æ moń, do ska nåk vð å fæst fålk* (vestj.); også: *a sku just mæ fæst æn bryj, jæŋ tåw fir* (vestj.), gl. vise. 3) fæste en gård til en el. af en; se hyre; jfr. Aasen, isl. festa; fæstne, gotte; hæl-, kapitel-.

2. fæste, no. *fæst æn* (Mellemslesv.) — 1) fæstested; *å tæj æ f—* siges om fæstearvingen, alm. den ældste sön, der for fæstebrevs meddelelse betaler en lav, en gang for alle fastsat, indfæstning, *fæstpæŋ*, se derom Kok under fæste. 2) *fæjst* (Mors) skærpning under fødderne. 3) *fæst è -ər* (Vens.) fangeline ved båden; sten eller anker, hvormed rækken af bakkerne, „iden“, fæstes; *bræk æ i o æn fæst* (Holmsl. kl.) rive bakkernes (se 3. bakke) række over på en fast genstand; se fod-.

fæstebløde, no. *di soð i fæstəbløð* (Lönb.) i et börnerim ɔ: de sad fast i bløde, se 3. bløde.

fæstebonde, no. *fæjstbuń æn* (Thy) bonde, som har et fæstested.

fæstebrev, no. *fæstbröw et* (S. Jyll.) dokumentet, hvorved en ejendom overdrages en fæster, se fæste.

fæstebrødeting, no. *fæstebrøtəŋ* (Fjolde): *han šal te f—*, møde at dömmes i mulkt, især om krybskytter; jfr. brøde.

fæstebånd, no. *fæstbåj è* best. *-båŋ̓e* (Vens.) en jærnkrampe i bæsningen, hvori bindselet til koen fæstes, se knæbbing.

fæstegård, no. *fėstgǫə æn -gǫ* (Søvind s.) = rgsm., gård, der ikke er selveje.

fæstehus, no. *fǫsthųs æn* (D.) hus, som er fæste.

fæstemand, no. *fæjstmań æn* (Løgst., Thy, Støvr., Røgen) brudgom.

fæstemø, no. = rgsm.; måske kun i et börnerim, som begynder: *saw, draw, musəmaw*, deri hedder det: *tǫ te lilləbetə fæstəmø* (vestj.).

fæstensgave, no. *fæstənsĝaw æn* (Agersk.) gave, som forlovede giver hinanden, et ur f. eks.; hvormeget hun kunde få i fæstensgave? — du kan få tolv tønder guld, Kr. V. 155.

fæstens pant, no. [*fæjstəns pånt*] (Mors) = fæstensgave.

fæstepenge, no. *fǫstpęŋ* flt. (Agerskov, Brader.; Vejr., Vens.); *fæjstpæŋ* (Mors); *fėstpèŋ* (Søvind s.) — indfæstning, som betales ved overtagelsen af en fæstegård, se indfæstning; „gi hin fæjstpæng! så staeren, så komme di gammel jow wal å rænne dæ sjæl epo daeren“, Blich. Bindst. ɔ: søg samleje med hende; jfr. gudspenge.

fæstested, no. *fǫstste̜j et* (Ang.) kaldes en gård, som formodentlig en gang har stået i rent fæsteforh. under kronen el. en herremand; gården er nu (1851) fuldstændig ejendom, kun må hver ny ejer svare en lille kendelse, indfæstning, til kongen, men gården skal gå i arv til den ældste sön, mens de andre börn erholder en ubetydelig udbetaling; bygninger og besætning betragtes som familiens fulde ejendom, jorderne ikke; der må ikke let sælges parceller fra den; ejeren er arvefæster el. en slags majoratsbesidder, Hag., se Kok Dsk. Folkespr. Sønderj. under fæste; fæste.

-fæstet, tf. se bul-, klunt-, land-, skage-, sky-.

fæsteøl, no. *fǫstəl et* (Agersk., Sundeved, Åbenrå) trolovelsesgilde; jfr. Aasen festaröl.

fæstne, uo. *fǫstən -ər -t -t* (Vens.) gøre fast; jfr. m. h. t. formen: gotte, glatte, lette, rette, støtte.

fæsuppe, no. [*fesop* flt.] (vestj.) kødsuppe, se Kr. V. 322.

fæsyge, no. kvægsyge; *„de wòr eƞ lèŋ, föri de stų fæsyq kam“*, Grb. 175. 7.

fæs-ænder, no. *fǫsæńər* flt. (N. Sams) toppede skalleslugere, mergus serrator.

fæt, uo. se fødde; no. se fedt.

fæt, no. *fæt ə* (Vens; Thy, Vejr., Lild s.) såmeget uld, som der på en gang klippes af et får; bagtow og låruld regnes ej med dertil (Vens.); *tow fætər tow* (Thy) to klipninger, en forår, en efterår, af et får; *dær ær æn gowə f— ǫ ən* (vestj.), kan også siges; *æn gowə f— o æ æŋ* (vestj.) ɔ: græslag; dragen åd om dagen græs og fæt, og gnavede af trækorsene på gravene, Kr. III. 87; *de ær æn søļə fǫr, dær ę̄t ka bǫr si æjən fæt*, ordspr. (vestj.); *de ær ə wæq fǫr, dær eƞ ka bǫr set ij fæt* (Vens.), *et reŋ fǫər, dær it ka bǫr fæ̨ətən* (S. Hald); *wo ær æ fæt ą̇ ham* (vestj.) ɔ: det bedste, han er klippet; jfr. Kalk. fæt, Rietz fätte, uldpels.

fætle, uo. se føddre.

fætråd, no. *fetråj* (Ulvb. h.) spor af kvæg.

fættekande, no. *fætkań æn* (Rkb.); den dag, brændevinen klaredes, mens bonden selv fabrikerede til eget forbrug, fik hver af karlene en flaske deraf, og denne kaldtes *æ f—*; „den første kande, som man smager og prøver øllet på“, Mb.; jfr. plt. vatelkanne, Sch. Lübb., det forud fratagne stærkeste øl af brygningen, som brugtes til at føre bort i kander.

fætter, no. *fætər i* (Vens., alm. i mange egne) — 1) om slægtskabsforholdet, kommer i brug sammen med kusine for søskendebörn. 2) *i ą̇rti f—* (Vens.), en löjerlig fyr; jfr. htsk. vetter.

fævorn, to. *fæwǻrn* (Agger) tåbelig, uforstandig.

fø, uo. se føde.

fødde, uo.

fæt -ər -əð (Thy);

fǫt -ər -ət (vestslesv.) —

fæt eń, vende fødderne indad; *æn fǫtər mæ dæń uræ't fǫr* (vestslesv.) sætter den urette fod til jorden; se for-.

fødder, no. flt. *we fǫən* (Vens.) ved fodenden af sengen, flt.; *æ fæðər* (Mors, Agger); *æ førər* (Vejr.); *fuwəði ðw sæŋən* (N. Sams); *ve fæðərən o sæŋən* (Støvr. h.); *fæjəstəkæ ðw sæŋən* (Røgen s.); jfr. fod, hvoddum; vugge-.

-fødderende, no. se senge-.

fødderløs, to. *føðərløs huŋəsər* (Mors,

Lild, Agger) stumphoser, *fæðløs* (Thy), *færəløs* (Vejr.); *han ræñər om som æn f— kat;* se fjerløs, fod, vakkerlig.

føddersten, no. *æn fæðərstiən te å ta mæ sæ i sæ'ŋ.å warm sin fæðər əpo* (Lild s.), sten til at varme sengen med.

-føddet, to. se ind-; fod.

føddre, uo.
fæðər -ðrər -ðrət (D.);
fætəl -tlər -tləð (Mors);
föðər -ðrər -ðrət (Andst) —
1) *fæðər æn par huɥəsər åp* (D.) strikke fod i; om stövler: forfødde. 2) *han fæðrər gåt* (Mds.) han går rask = *de æ swær som haj ka fæər å'* (Vens.); *„haj fèər som maj, dèr åfər i støthwðsən“*, Grb. 232. 48, han flytter fødderne som manden, der offrede i stunthoser; *som haj da fèər å'!* (Vens.) ɔ: hvor han skynder sig! *fætəl omkre'ŋ* (Mors) trippe omkring, om småbörn.

1. føde, uo.
fø -ər föj föj (D., vestj., Agger, Skodborg; Hvejsel), ft. tf. *fèj fèj* (Mogenstrup, N. Sall. Hell. h., Rævs);
fø -ər føj føj (Lild s.);
fø el. *føə føər fèj fèj* (Vens., S. Sams), ft. også *fèi* (Vens.);
føð føər føð føð (Törring v. Randers);
fø -ər føət føt, æ fèð (S. Hald);
føð -ər føð føð (Støvr., Falsl.);
fę -ər fęt el. *fèj føət* el. *fèj* (Ålsø); nf. *fę* også Tved;
fęə -r fęt fèj (N. Sams);
fø -ər føð føt, æ føð (Bjerring);
fø -ər føt føt, æ føð (Rødding, Nörl. h.);
fø -ə føəð føð (Uth);
fø -ə føt føt, æ föð (Halling), *æ föj* (Sporup);
fø -ər fø føt, æ föð (Gimming);
fø -ər för för (Vejlby, Århus.);
fø fø föj föj (Søvind s.), ft. *føj* tf. *føj* (Røgen s.);
fø føə föð föð (Gylling);
fø føə föi föj (Tåning);
fø el. *föj -ər -ət föjət* (Sem; Agersk.);
föj -ər -ət föj (Hvidding);
föj -ə -ə -ə (Sundv.);
fø -ə föjt föjt (Åbenrå; Valsb., Bradr.), *æ fø* el. *föjt* (Ang.) —
1) give næring, opføde, opfostre; *fø kal åp* (alm. vestj.), jfr. 4. drage 2.; *så månər höər hår haj øɥəfèj, så månə wel haj fø øɥər ior; hwòmånər cyr ka do fø i weñcər, græjs om sòmərən?* (Vens.); *han æ föj å'p vè hans mårbøs* (Søvind) han er opdraget hos sin morbroder; *ha jèn å fø ò* (sts.). 2) bringe til verden, alm.; *væm æ dø å iŋt föjt?* (Vlsb.) gl. gåde, Adam; taterkvindens börnefødsel, Sgr. IX. 27; i Danmark er jeg fød og båren, Kr. II. 80. 18; i havet er jeg f— og b—, 83. 25; den, som er født en hellig nat, søndag-, jule- el. nyårsnat kl. 12, kan se, hvad ingen anden ser, Gr. Gl. d. M. II. 242. 380, Kr. IV. 388. 460, VI. 288. 346, VIII. 5, 346. 607, 349. 611, 360, IX. 257. 98; man kan undgå at føde börn, Gr. Ævent. II. 197, ved at pigen tager syv stene, fire sorte, tre hvide, og kaster dem over sit hoved nyårsaftenen, men så mister hun sin skygge, Sgr. IV. 3, jfr. Wigstr. I. 193 flg.; kvinden blev forhekset, så hun ikke kunde føde, Sgr. I. 73. 234, jfr. viserne, Kr. II. nr. 35, börnene fødes otte år gamle; jfr. Aasen føda, isl. fœða; fostre; bære, fole, hav, jordemoder, kalve, lamme, syv; mare, varulv.

2. føde, no. *fø æn* (Vens., Lild s., D., Søvind s., alm.); *föj æn* (Agersk.); *fø æn* best. *-ən* el. *førən* (S. Sams) = rgsm.; *han hår ræn låð føən o* (Hanh.) mistet appetiten; *bræð i æ fø* (Agger) rode i føden; *tin føən* el. *få føən* (Søvind s.) tjene føden; *di fær æn gòi föj* (Gram s.); *æ fø skå' ən ha, om ən så sjæl ska eð ən* (vestj.) spøg; *„få føn lawə te“*, Grb. 79. 77; *hañ ær it føən vaə* (Søvind s.); *haj sa å fæk nuə te føən* (Vens.); *hañ såð o fæk nöj te hans fø* (Agger) ɔ: sad og spiste; *hon war ejt wòn te å kom skit i heñər fø, hwærkən møj hèlə let* (Lild s.), i hendes mad; jfr. Aasen, føda huk.; fiske-, fugle-, hunde-, höne-, knirke-, livsens- (se levnedsmidler), onden-, skalle-, sulte-, svine-, vinter-.

fødeby, no. *føbyj æn* (D.) = rgsm.

fødefisk, no. fisk, der bruges til føde, J. Saml. III. 81 (Råbjærg s.).

fødeegn, no. *føæjn æn* (D.) = rgsm.

fødegård, no. *føgor æn* (D.) = rgsm.

fødekorn, no. *føkuɥən de* (D.); *föjkon* (vestslesv.) = rgsm.

fødenød, no. *føno æn* (D.), itk. (Vens., Søvind s.); *føngi et* (Vor h.) — skældsord til en, som intet gider bestille.

fødestavn, no. *føstawn æn* (D.) = rgsm.; *han skul ha æ føstawn* (Valsb.), stedet, gården, hvorpå han var født; jfr. hjemstavn.

fødevarer, no. *føwò* flt. (Søvind s.); *føwår* flt. (Lindk.); *føwuwr* flt. (Vens.); *föjvar* flt. (vestslesv.) = rgsm.

fødle, uo. tage korte skridt, trippe, Mb.; se føddre.

fødning, no. 1) *i æ føneŋ* (Malt) i fødselen. 2) i smstn.: hjemme-, sen-, silde-.

fødsel, no. *føsəl æn* (D., vestj., Agger) = rgsm.

fødselsdag, no. *føsəlsdaw æn* (D.) = rgsm.; se fandens-; gebus.

fødselsmærke, no. *føsəlsmærk æn* (Lindk.) modermærke.

født, tf. *føt* (Bjerring, Rødding Nörl. h., Sporup); *föt* (Vejlby Fredericia); *føt* (Halling, Gimming, Nimtofte); *føð* (Uth, Falslev); *fæj* (Smidie, Hell. h.), Kr. IX. 231. 70; *föð* (Saxild, Hundsl.); *för* (Vejlby v. Århus, Skjærbæk Vestslesv.); *föj* (D.); *føj* (Ræys); *föjt* (Hammelev, Medelby, Rapsted) — 1) = rgsm., bragt til verden; *föj om nætən klåkən töl*, Kr. IX. 232 (Øst. Hurup, Hell. h.); *han ær et bawlæns föj* (Malt) ɔ: han mangler ikke forstand el. snuhed = *han ær it föj igo·wə* (Søvind s.); *han æ nåk löwən föj*, om et lystigt mske; *han æ föj mæ æn pæŋskrın, æn gor o æ nak* (D.), om den rigtfødte; „a æ hwærkind føj mæ en smörrebrø i monnen, helle en tejenbog i lommen“, Tkjær I. 11; kræmmeren var ikke født i aftes og törret ved kakkelovnen i nat, Sgr. IV. 42, ɔ: karlen var hverken dum el. uforsagt; se barne-, bonde-, ind-, med-, ny-, stad-, u-. 2) opfødt, ernæret; *han ær et föj mæ halmbrøŋ* (Mors) ɔ: ikke sultefødt; „a æ slæt it føj få fjæt·åp ow kalbøwlen“, Tkjær I. 11; de var, hvad vi kalder godt fødte, Kr. VIII. 314, ɔ: havde spist og drukket tæt; se 2. føde; korn-, op-.

føgen, tf. se fyge.

föj, tf. se født.

föj, udro. *foj* (Agersk., Sundeved); *fuj* (vestj.), *fy* (Vens.) — 1) irettesættende, bebrejdende til msker og dyr; *fuj få Satan, få skam!* (vestj.); *foj dæ an, foj dæ enda·!* (Silkeb.); *I, mæn föj da! föj fo skam* (Lild s.); föj, endda, hvor ondt det gjorde, Kr. V. 320; *fy! fy fo skam! fy dæ* el. *fyðə! fyj dæ! föj, foj! næj fy inda!* (Agger). 2) *han blöw så foj* (Agersk.) så flov, også Holstbr.; *han bløw så föjə wę əð* (Lild s.) så skamfuld; jfr. Kalk. foj; Aasen føy; Rietz fåj.

föje, no. i udtr. *fål tə föj* (D.; Agger) = rgsm., opgive sin modstand.

föje, uo.
föj -ər -ət föjət (D.);
føj -ər -ət føjət (Søvind s.);
föj -ər föj föj el. *föjəð* (Agger)
= rgsm.; *föw sæ ætər hinð·n* (S. Sams); jfr. htsk. fügen; mnt. vogen el. vugen, Sch. Lübb.; for-.

föjelig, to. *föjlə* (Agersk., Agger, D.) = rgsm.

føjst, bio. se først.

föjt, tf. se født.

föjte, uo. se fövte.

föjtong, no. se faeton.

føl, uo. se fole, fylde.

1. føl, no. *føl æn* (D.) følelse, evne til at kunne mærke berøring, smærte el. sl. i lemmerne: *æ f— ær å mi feŋər, a hår eŋən føl i æ bijən;* dertil hører sagtens udtr.: *de vel do fo følər aw* (flt.) (D.) det vil du komme til at mærke.

2. føl, no. *føl æn føl* (D., Lyne s., Agersk., Bradr.), flt. *følər* (Vejr.); *føl æn* = flt. (Andst h.; Fjolde itk.); *føl æn føl* (Mors, Thy, Agger); *føl et -ə* (Røgen); *føl et* = flt. (Søvind s.); *føl* best. *følə* el. *følt* flt. *føl* (Vens.); *fyl* (Brovst.); *føl eð* best. *følt* flt. *følər* (Hell. h.); *fel* itk. best. *felə* flt. *fel* best. *felən* (N. Sams); *føl* itk. best. *følə* flt. *føl* best. *følən* (S. Sams) = rgsm.; *dær æ føl i æ ọq, hun æ mæ føl* (vestj., Vejr.); *æn ka fuwər æ føl å æ ọq* (vestj.) ɔ: bringe hoppen til at kaste føllet ved for stærk fodring, Kr. VI. 262. 90; *do ska et tròw, te a æ føl, få de· mi færər æ smọ*, ordspr.; *sęl føl o kal, de gir pæŋ di hal* (vestj.); *æn klatə føl ka blyw æn hæst, å æn snatə dræŋ ka blyw æn præst* (vestslesv.); *æ tij gor law æ føl patər* (N. Slesv.); *dæň, dær vel ǫør følər i aňər djær ọq, di for nåwər i djær æjn* (vestj.); „*følt è fôn liq*“, Grb. 246. 338, føl er fader ligt; „han har stukket et føl ihjel“, (Sønderj.) Mb. ɔ: han er løben af sin tjeneste; når der spörges: hvor er han? og man ikke ved det, kan svares: *han*

ær o æ nar lañ el. *i Saləŋ o ǧør følər* (vestj.); *vår do i Føl igå·r? — ja! — vodan føl fæk do?* (N. Slesv.) ordspil mellem landsbyen Fol og ifol ɔ: drægtig; når man på en el. anden måde berører øget, der springes af hesten, får føllet mærke deraf, se Kr. VIII. 332. 567; det er et godt forårstegn at se *æn føl te· sæ,* Kr. IX. 54. 584, el. *æn føl, dæ vrenšər ǫ ən* nr. 588, hvad der sagtens betyder: til venstre; hyrdedrengen skal se *følt gåŋ* (Vens.) nr. 590; i börnerim:

hyk te mål mæ tåw føl,
hyk tebaq mæ tåw plaq (Søvind s.);

man kalder på føllet: *fylæ·!* (D.); *fylə, fylə* el. *fyløn!* (Bj. h.); *flæ, flæ!* (vestj); *fle, fle!* (Vens.); se følhoppe, lef, lyve; føllet kaldes i börnerim: grönhale, se Gr. Gl. d. M. III. 190 anm., Sgr. V. 147. 8; et spøgelse-føl uden hoved, Kr. IV. 147. 212; i æventyret et gråt hjælpende føl, Gr. Gl. d. M. II. 47; hvidt spøgelse-føl, Sgr. III. 65. 188; hvor et toårigt føl trimlede sig, skulde findes vand, Sgr. IX. 127; i Sydsverig ligger der et føl på skatte, Wigstr. II. 194. 302; et hvidt føl, som ingen kendte, mødte på kirkevejen, da morderen fulgte sit offer til jorde, Fisch. 149; når der fødes et hvidt føl med rødt hoved og hale, varsles Holger Danske, Kr. VIII. 384. 694; Sybille har spået, at der skal fødes et hvidt føl med røde ben, og at det skal komme til at vade i blod så höjt på benene, som de er røde, Kr. VI. 234; såmegen jord, herremanden kunde omride på et spædt føl, mens præsten stod på prædikestolen, skulde være hans, Thiele I. 300. 327; jfr. Aasen isl. fyl; htsk. füllen; henføres til gr. pølos, føl; se fole, græde, klod, plag, åring; dægge-, heste-, horse-, mar-, vorherres-, øg-.

følbasse, no. *fyləbasə æn* (Øst. Starup) kælenavn til føllet (s. d.).

følbider, no. øgenavn til folkene fra Bøl s., Ang.; plt. de falenbiters flt., se fort. derom Mhoff 91. 106.

føldragen, to. *føldræǧən* (D.) opdraget som føl, også spøgende om mnsker, *a ær f— i Dørom,* født og opvokset; *gåt f—* (vestj.) ɔ: godt opfødt.

føle, uo.

føl følər følt følt (Tolstr. s.), ft. tf. *føl* (Åby, Vens.);
føl -ər ful ful (Agger);
føl følər ful ful (Fur);
føl følər føl føl (Hell. h.);
føl føl föl föl (Søvind s.);
føl føl føl føl (Gylling);
føl føl ful ful (Andst), nt. *føl* (D., N. Slesv.);
føl föl føl fuəl (Bradr.);
(m. h. t. böjningen jfr. følge)

= rgsm.; *føl tę ət, ǫ ət* (vestj.); *føl sæj får lisom bliŋ mañ te kuŋən* (Andst); *de ka æn da føl o æn vek* el. *o æn ljèrvek* (D., vestj.); „de fåhl a såmanne steje"; „pisksnerten fåhl a no slaw i slaw", Jyd. I. 13. 1. 2; „hwem der æ den ringest ow vi tow føle a ålt få gåt, å ålle hoeh a fål et hore in no", s. 11. 1; „somtih fåll hon ve sæ sjel", Tkjær II. 83; „a folt mæ som a ku ha vaht (været) i bete knetj", To Nov. s. 12; også kan siges om et uår f. eks.: *sǻən æn ǫr føl te fålk* (D.) ɔ: sådan et år føler folk svien af; „de fål håt nåk te hin åpo flie moje", Tkjær II. 79 ɔ: det fik hun hårdt at mærke på flere måder; jfr. fornemme; se htsk. fühlen, mnt. volen, Sch. Lübb.; eng. feel; henføres til lat. palma, den flade hånd; op-.

følelse, no. *føləls æn -ər* (Vens., vestj., Søvind s., alm.) = rgsm.; se 1. føl.

følfod, no. *følfuǫəð æn -fæðər* (Mors; Angel—Thy) en plante, tussilago L.;

følfør å bokblai, da ær æ dræŋ glai,
mæn komər di i vąn å stærk æŋ,
da gær æ kal fra æ dræŋ (vestsl.);

ved høslæt går leen let igennem følfod og bukkeblade, mens hvene og tæt marskgræs gør stor modstand.

følge, uo.

følə -r folə el. *folc folə* el. *folc* (Vens.);
følə -r fulc fulc (Bjærgby, Vens.);
følə -r fulə fulə (Havbro, Hvejsel, Agger, Lødderup, Andst, D.); ft. *fulə,* tf. *fulə* (Törring, Ginnerup, Grenå, S. Sams);
følə -r fulə ful (Støvr.);
følə følər fulə fulə (S. Hald h.);
følə -r fult fult (N. Sams);
følə følə fulə fulə (Søvind s., Røgen s., Tåning);
følə følə fult fulə (Hads h.);
følə -r ful ful (N. Sall.); ft. *ful* tf. *ful* (Hell. h.); ft. *fulə* tf. *fulə* (Mogenstrup);
følə -r ful ful (Vejr., Ræv s);

følə -r fyl ful (Agersk.); tf. *fuəl* (Ang., Bradr.) — 1) gå med; *følə jæn å væj, følə ætər jæn* (Agersk.); „a folt så småt bag ætter", To Novell. s. 15; „*di spowr dòqtən, om de ēk wa bèjst di folc dèm gåt uw å byj*", Grb. 24. 42; *følə æn par hæst* (D.) ɔ: arbejde med et spænd heste; fig.: *de ka il følə* (Søvind s.) det stemmer ikke med sandheden. 2) lede; *følə æn bån, æn bliŋ* (D.). 3) gå, færdes i retning af noget; *følə æ stuwər væj* (vestj.). 4) udføre sit stykke af et arbejde ligeså hurtigt som andre det tilsvarende, *ka do følə å tril uð?* (D.) udtrille tørvene på liggepladsen, mens en anden graver. 5) **f— efter:** *a ka il følə ætə* (Søvind s.) jeg kan ikke vinde med; **f— hen:** *følə jæn hen* (vestj. alm.): følge en til jorde; jfr. Aasen isl. fylgja: htsk. folgen, mnt. volgen, Sch. Lübb.; eng. follow; følges; for-.

2. følge, no. *følə è* (Vens.; alm.) = rgsm.; *et fòlə* (Søvind s.); *å stowə følə* (S. Sams); „*brujegomən mæ hans følə blèw hèn*", Grb. 117. 14; *wær i følə mæ* (Vens.) følges med; *wi war i følə, æn stuwə følə* (Agger). 2) hvad der følger af noget; *de ær æ følər* (vellyds-r) *å ət* (D.) det er følgen deraf; *de ær æn ves følə* (Valsb.) ɔ: en afgjort sag; jfr. Aasen fylgje, fylgja.

følgeagtig, to. *føləawtə* (D.), *ve do vær f—?* følge godvillig med.

følgebåd, no. *følə boð æn -boð* (D.) skibsbåden, der, fastgjort ved et tov, slæber efter fanøskibene.

-følgen, no. se hen-.

følgeplag, no. *do æ nåk æn lilə føləplaq* (vestslesv.) kælenavn til et lille barn, der altid løber efter moderen, ordspil med følplag (s. d.).

følges, uo. tilbagevisende former er: nt. *føləs* ft. *foləst* tf. *foləst* el. *følcəst, hòr fulcəst* (Vens.);
føləs fuləst · fuləst (Hell. h., S. Sams);
føləs fuləs fuləs (N. Sall., Hvejsel, Vejr.);
føləs fuləs fuləs (Støvr., S. Hald);
føləs fuləst fuləst (Lødderup);
føləs fuləs el. *fuləst fuləst* (Rævs);
føləs fuləs fuləs (Agger);
fòləs fuləst fuləst (Søvind s., Tåning);
føləs fultəst fultəst (Øst. Starup);
føləs el. *føls fuləst fuləst* (Andst);
føləs el. *føls fuləst fuləst* (D.), nt. *føləs* (Agersk.) = rgsm., *føls að* (D.); *de wa æntəs gåt å feləs mæ*, Kr. IX. 242. 81 (S. Herred, Mols) det var ikke godt at følges med.

følgeseddel, no. *føləsæðəl æn* (D., Agger); *føləsèəl æn* best. *-sèl* (Vens.) — 1) sendes med et skolepligtigt barn, der forlader én kommuneskole for at indmeldes i en anden. 2) barneble (Vens.).

følgesen, tf. i udtr. som: *di kom fòləsən* el. *i fòləsən aj* (Søvind s.) ɔ: de fulgtes ad; *å wær føləsən mæ* (Vens.) at følges med; *wi war føləsin aj* (Agger) vi fulgtes ad.

følgeskab, no. *føləskað è* (Vens., Agger; Andst) = rgsm.; *tak få f—!* (Vens., Andst), se følgest; *gò hwæra·ŋə fòləskav* (Søvind s.).

følgest, no. *føləs* (D., Andst); *føləst* (V. Vedsted); *føləst* (Agersk., Bradr.) — følgeskab; *ska vi gör føləs; i føləs mæj* (D.); *a håð fån æn sölə føləs* (Lindk. s.) følgesvend; *haj do enə føləst, et gåt f—* (Agerskov); *tak få føləst* (V. Vedsted) siges ved afsked, når man har fulgtes med en, se følgeskab.

følgesvend, no. *føləswæn æn* (D., Agger); *fòləswæn* [!] *æn* (Søvind s.) = rgsm.

følgulv, no. *føləgòl* itk. best. *-ə* (S. Sams) rummet, hvori hoppen går med sit føl.

følhale, no. kælenavn til barnet: *får o muwər o fø·lhål* (Vejleegn).

følham, no. *følham æn* (D., vestj.) hinde, hvori føllet fødes; se rede; mare, varulv.

følhave, no. *følhaw i* (Vens.) er et marknavn.

følhoppe, no. *følhop æn -ər* (D., vestj., Agger) = rgsm.; den karl, der er slem ved hestene, især følhoppen, vil blive slem ved sin kone, Kr. IX. 46. 503; *fylhåp* (Søvind s.) kæleord til føllet.

følhors, no. *følhås æn* (Thy, Vejr.) = føløg.

følklod, no. *feləklòj i* (N. Sams); *føləklòj i* (S. Sams) = følplag.

følle, uo. se folde, fole, følge; no. se fel.

føllehei, no. se førlighed.

føllest, no. se fyldehest, følgest.

følløs, to. *føllès* (Vens.) følesløs, *mi hæjər æ f—*.

følplag, no. *følplaq æn* (vestj.); *følplaq i* (Vens.) — årsgammelt føl; se åring; følgeplag.

følrede, no. *følre æn* (D.) moderlivet hos hoppen, se følham, rede.

følsyge, no. *følsyqən æn* (D.) en betændelsesagtig sygdom, som dræber nyfødte føl.

føltand, no. *føltæn* flt. (Malt, Agger) føllets mælketænder; *han hår et smet æ føltæn,* han er en grönskolling; *han hår slet si føltæn* ɔ: er vokset fra barnet.

følvo, no. se fel.

føløg, no. *fø·løq æn -øqər* (D.); *føløq et -øq* (Agersk.); *føləq* (Bradr.); *føløq æn* (Mors) — følhoppe.

føn, no. se fyn.

fønster, uo. se fonstre.

för, tf. se født.

1. Før, no. *Før* (D., vestj.) øen Før i Vesterhavet.

2. för, bio. fho. bindeo. *far* (D., vestj., Husby, Bur, Gimming, Sams, Hell. h., Törrild, Rårup); *fa* (Søvind s., Dover); *fær* (Halling, Ålsø, Mørke, Hornslet, Voldum, Ødum); *fær* (Øst. Alling); *för* (Ballum, vestslesv.); *för* (Aller, Vens., Lindk.) — 1) bio. *hwærkən far hær sin; jo för, jo hælər; dæn jæn kam för, dæn anən atər* (D.), hvor de ældre bruger: *far,* bruger de yngre: *för; för i væerən* (Agerskov); *jet gån för, de hær di ålti gør för* el. *i föər ti* (Valsb.); *fræ far aw* (vestj.) fra gamle dage af; *hå Nijls wæt hær? — ja, han war hæ far* (Agger); trænger en på og vil have mere, talér en gæst om at gå straks, kan svares trevent el. afværgende: *ja, ja, de è stakə sin för* (Vens.), det er kort tid siden för. 2) fho.: *för* el. *far hælət,* för helgen; *far æ slæt,* för høslætten (D.); *a kåm för dæ* (Agersk.); *æ ka ek kom far awtən* (Agger). 3) bindeo.: *a kåm, far han dø* (D., alm.); *Jørən kam ek, far Mas wa gon* (Agger); jfr. Aasen fyre, fyrre; for, farmosin.

3. før, no. *før æn* (D., Agersk. itk.); *før æn* (Vejr., Vens.) — håndelag, lempe på arbejde, brugen af et redskab; *ha et gåt før å sint arbər* (Agersk.); *hå æn ren f— o ət* (D.); *haj hår enc no før på de* (Vens.); *han hår æn guwə før o ət mæ· dæm* (Rkb.) lempe til at få fordel af omgangen med; jfr. isl. færð (?); for-.

4. før, to. *før* (Vens., vestj., Mors, Thy, Agger, Agersk.) — 1) arbejdsdygtig, *f— te hans arbər;* til drenge: *do ær æn før kål* (Ulvb. h.), en dygtig dreng. 2) voksen, stor og stærk; *æn f— minəsk; bar* (börn) *æ da et som før fålk* (Holstb.); *hon æ før piq no* (Vens., Vejr., Mors, Thy); *a tjænt få før kål, piq* (D.); *før kåls arbec, lön* (Vens.); *djèr bar ær blöwən før* (Lild s.). 3) sund, rask; *æ kow æ f—,* efterbyrden er kommen (Holstebro, Slet h., Vor h.); *han hær hans fyər læj* el. *lemər* (Ang.) sine sunde lede el. lemmer. 4) fed, svær af krop og lemmer (D., Agersk., Mors, Thy, Vens.); *æ tøqəs, do æ blöwən så før i dæn sijst tij* (Agger); jfr. Aasen før, isl. færr; færdig; arbejds-, dræt-, gang-, hård-, leve-, rejse-, tal-, tung-, van-.

1. føre, uo.

før før før før og glds. *föwr* [*før*] *föwr föwr* (D.);
før før før før (Agger, Vens.);
fø føə fo foə (Søvind s.);
før før fur fur (Bj. h.);
før førər før før (Lild, Ræys);
før førə for el. *føət for* el. *føət* (S. Hald);
før för fur fuər (Bradr.) —

1) føre, bringe hen til et sted, transportere; *før jem* (Brader.) føre hjem hvad der er lånt, alm.; *de før et gåt mær sæj* (D.); „di föwr hende om og de föwr hende ind", Sgr. VII. 4. 33. 2) fremføre et ærinde; *før klaw öwər jæn* (D.). 3) styre, holde i gang, *før æn skif* (D.). 4) **f— an**: *æ do kål får o før a·n, så vel a følə* (D.) ɔ: være den første; **f— frem**: *før fram* (vestj.) om brudgomsføreren, der fører brudgommen frem i kirken, også: *han før ham, hon før hejər* (Vens.) ved bryllup, ligeså Lild; **f— hen**: i erindringen udfinde, hvor et mske er fra; *a kinər dæj, mæn a veð et ræt, hur a ska før dæj hæ·n! — de ska do ålər bry dæ om, a hår bilæ·t te Kolən* (Malt), vittighed, når man træffes i toget; „a fehl i amdam (faldt i tanker) øue, hue a ska føer ham hæn, å seje hiel stillfarre: hue æ den hie mand fræ?" Yuelb. s. 60; **f— i**: *fer i* (N. Sams) klæde lig på; **f— på**: *før jæn o æ lest* (D.) anbringe ens navn på listen; **f— sig**: *æ hæst før dæm gåt i æ töj* (Malt)

ɔ: viser sig smukt, når de er forspændte; *hañ fåstẹ·r å fǫ sə* (Søvind s.) ɔ: han har et belevent væsen; **f— sig op:** *æ dræṇ før sæj gråw reṇ åp* (D.) = rgsm.; kan også bruges om dyr, agermark, eng, *æ ku, æ mark, æ æṇ hå før sæj gåt* el. *reṇ åp* (Malt) ɔ: giver meget el. ringe udbytte; også Ang.; **f— ud:** *han ku eṭ før ət uð* (vestj.) om talen: kunde ikke fremføre, hvad han havde at sige, fordi han stammede el. af andre grunde; jfr. Aasen føra, isl. fœra, egentl.: få til at fare; mnt. voren, Sch. Lübb.; fled-, ud-.

2. føre, no. *fǫr æn* (D., vestj.); *fǫ et* (Søvind s.) — vejens beskaffenhed; *et reṇ fǫr* (Støvr. h.); *æn sølə fǫr* (D.); *et gåt, slèṃ fǫ* (Søvind s.); jfr. Aasen, føre; bryde-, kane-, slæde-, søle-, tve-, u-.

førefolk, no. *fǫrfålk* (N. Slesv.), se bestillingsfolk.

førekone, no. *fǫrkụn æn -kuṇər* (vestslesv.) = brudekone.

førelod, no. *fǫrløð æn* (Holmsl. kl.) et halvt lod i fangsten, som havskibets fører får foruden sit hele lod.

førelse, no. *fǫrəls æn* (vestj., Røgen s.) — 1) tykkelse, dröjde; *æ f— gor nå·k an* (vestj.). 2) helbred (Røgen s.); se 4. før.

føremand, no. *fǫrmañ æn* (Holmsl. kl.) — 1) føreren, ej altid ejeren, af et havskib; *så sæjər æ førimañ: də Jöjəs!* Kr. IX. 171 (Harboøre). 2) *førmæñ* (vestj.) brudgomsførere, svarer på brudgommens side til brudekonerne på brudens, også vestslesv.

förend, bindeo. *fǫr əñ* el. *fǫ̈r əñ* (D.); *fǫr əñ* (Søvind s.); *fèn* (Sams); *föri* (Vens.); *faðən* (Dalby Nedre, Gjerlev h.) = rgsm.; *han kạm fèn mæ* (S. Sams); *„ham so wi eñc fa* (se færd) *te föri wi kam frå bowrən“*, Grb. 5. 22; *„de ha ðlə wat i broq dè föri“*, s. 7. 5, det har aldrig været i brug der för; *æn gdṇ faðən markən blöw skyṇt*, Kr. IX. 234. 73.

förend sinde, bindeo. *farənsiñ* (vestj.) = förend; *no wel wi ek ow* (på) *æ haw, farənse·ñ de gir reqtiq gåt wæjlə* (Agger); jfr. farmosin.

fører, no. se brude-, brudgoms-, fram-, humle-, kjedel-, mands-, sag-, ungkarls-.

1. føring, no. *fǫrəṇ i -ər* (Vens.; Thy, Agger, Mors, Lild s., Vejr.); *fǫrəṇ æn -ər* (Sall.) — et læs, synes kun at kunne bruges om høstet korn el. hø på vogn (Mors, Thy, Vejr., Sall.); om korn (Vens.), se Sgr. X. 120; et „læs“ er 180 neg, men en *fǫrəṇ* efter omstændighederne större el. mindre (Lild s.); *fǫrəṇ æn* (N. Nissum) så mange tørv, man kan køre, et „læs“ er 21 snese. 2) *fǫrəṇ* [*æn*] (Mols, Randersfj., Hammel, Århus, Samsø) = forn; jfr. Aasen, føring.

2. Føring, no. *fǫrəṇ æn -ər* (Malt, D.) person fra øen Før i Vesterhavet.

føringsbåd, no. *fǫrəṇsbǫð æn -bǫð* (Rkb.) fladbundet båd, der bruges til at føre last på.

førkarl, no. *fǫrkål æn* (Mors, Thy); *fǫrkǫl i* (Vens.) — avlskarl, mods. *ajən k—; fǫrpiq* (sst.) den overordnede pige.

førke, uo. se forke.

førlighed, no. *fǫlihijəð* (Mors); *fǫrləhẹr* (Agersk.); *fǫlhjeð* (Thy); *fǫrlihjæ æn* (Vens.); *fǫləher* (Vejr.); *fǫləhẹi æn* (Silkeb.); *han hår hans f—*, helbred og kræfter; „æ frow håed en søhster, som wa hinne førlihie formint“, Jæger, Ferie s. 9 ɔ: som manglede sin førlighed.

førm, no. *fǫrm æn* (D., vestj., Agersk.) i udtr. *hål f— öwər sin hæst, hål siñt hus i f—*, omgås skånsomt med, bevare orden i noget, *hål f— öwər si töj* (D., Elb. h.); jfr. Kalk. førm.

-førme, uo. se u-

førpige, no. se førkarl.

förri, bindeord. se förend.

førs, bio. se furs.

førsk, uo. se forske.

først, bio. *føst* (D., vestj., Mors, Thy, østj., S. Sams, Sønderj.); *fest* (N. Sams); *føst, dæñ føjst* (Agger) = rgsm., *dæñ fǫst, añən, triðə* (D.); *vi hò bəgyñt føst o iǫæ·n*, ɔ: forfra; *„no bəgyñə vi fø·stǫ!“ så tyṇən nèjəsmuṇən* (nyårsmorgen) (Tåning); *əpo føst* (Randers); *æ ska føst astæ·j* (Agersk.) 1) forrest, 2) förend nogen anden; *få føst* (Bradr.) for det første; *frå æ fǫst aw* (Hmr.), *frå føstən an* (N. Slesv.), *frå føst å bəjǫj å* (Vens.) ɔ: fra begyndelsen af; *mæ æ fǫst* (Ang.); *„mæ de fǫst“, de ær om træj uṇər* (Vejleegnen) siges, når håndværksfolk lover noget arbejde færdigt, spøgende; *i føjstən* el. *i æ føjstən* (Agger); *føst* el. *i æ fǫst* (Ang.) i begyndelsen,

derefter følger: siden . . .; *i æ føst, o æ sist* (Andst); *føst—sist* (D.); *de føst håð vi et un fir kyjər* (vestj.) ɔ: i begyndelsen; *de fest blew hon baŋ får əð,* Kr. IX. 242. 81 (S. Herred, Mols); i æventyr, sagn og folkeskik får den første jævnlig betydning: bjærgmanden, som bygger kirken, skal have den første brud, Kr. IV. 29, VIII. 21. 44. 45; fanden skal have den første, der går over broen, han bygger, Kr. IV. 323. 417; jfr. Asbj. II. 184, Grimm D. S. nr. 337, Myth.[2] s. 746. 972. 976; for at fries fra trolddom skal man give den første tigger et helt brød, Kr. VIII. 26; våge den første nat ved et lig, på en grav, efter at den døde er jordet, Kr. VIII. 194. 379. 685; bortgive det, som først kommer en imøde ved hjemkomsten, Kr. Æv. 328, Gr. Gl. d. M. I. 101; hånden visner på den, som brækker den første sten ned, Kr. VIII. 82; hyrden, der først får køerne ud syvsoverdag, får hædersnavn konge (s. d.); jfr. Aasen fyrst, isl. fyrstr.

førstedråber, no. *føstdròwər* flt. (D.) den første spiritus, som destilleres over; bruges mod kirtelsyge, se Kr. IX. 4. 26.

førsten, no. se først.

førstested, bio. [*føstəste*] (Mors) for det første.

førstning, no. *føstnəŋ i* (Vens.; vestj.); *føstnəŋ æn* (Lild s.) = rgsm.; *frå føstnəŋən aw* (Lindk.); *i føstnəŋi* (Vens.); *i føstnəŋ* (Lild s.).

først prædiken, no. *føst prebəkən æn* (D., vestj.) — 1) prædiken til höjmesse, hvor der er to kirker i et pastorat. 2) legeudtryk fra „at slå munk“ (s. d.).

førsttid, bio. *fø·stij* (D., Malt, vestslesv.); *dær æ da f— træj snes* (Lindk.) — i det mindste, også Ang., hvor ordet førsti·, også førstensi·, betyder: for det første, med følgende: dernæst; *de gö han da fø·sttij!* (Malt) det gör han da i hvert fald.

-ført, tf. se op-.

føt, tf. se født.

föv sæ, uo. se föje.

fövle, uo. *föwl -ər -t -t* (Vens.), *haj stor å föwlər mæ ə,* kan ingen vegne komme med arbejdet, tager kejtet på det; jfr. bövle.

fövling, no. *föwləŋ i -ər* (Vens.) en kejtet person, jfr. fövting.

fövr, uo. se føre.

føvs, no. *föws de* (Agersk.) skægget el. fanen på en fjer; jfr. fajse. Mb. har: faus (Vens.) slet kvægfoder, mos, tört løv, stift mosegræs; se tålig-.

fövseri, no. *föwsəri·j de* (Agersk.) trævler, hår, spindelvæv o. lign., der kan hænge ved klæder, udtales også: *faws-*; jfr. fjusleri.

fövte, uo.

fòwt -ər -ə -ə (Vens.);
föjt -ər föjt el. *föjtəð, föjt* el. *föjtəð* (Agger) —

1) gå med skæve ben; jfr. skövle. 2) *læv å føwt* (Lönb.) föjte omkring, også Agger. 3) stanse i sin tale, fordi man ej kan finde ord (Vens.).

fövting, no. *fòwtəŋ i -ər* (Vens.) en kejtet, langsom person, jfr. fövling.

føvu, føvå, no. se fødevarer.

få, uo.

fọ fọr fæk fåt (vestj., Lyne, Salling), tf. *fawən* (Andst);
fo fọr fèk fòt (Lødderup, Ræys), tf. *fot* (Skyum), også undertiden ft. *fæt* (Thy);
fo fowr fæk fot (Agger);
fo fọə fæk fåt (Hvejsel);
fo fọr fèk fòt (Lild s.);
få fọr fæk fåt (Vens., Havbro s., Törring v. Randers), nt. *fọə* (Ginnerup v. Grenå), nf. *fo* (S. Hald, Støvring);
fo [*fọr*] *fæk fòt* (Hell. h.);
fo fọr fik fot (Nimtofte);
fo fær fæk fåt (Tved på Mols);
fọ får fæk fåt (N. Sams);
fo fuə fæk fot (S. Sams);
fo fọr fæk fåŋ (Rødding, Nörl. h.);
fò fọə fæk fòt (Søvind s.);
fọ fọ fæk fot (Saxild);
fo foə fek fòt (Linå);
fò fòə fæk fåt (Gylling);
fo fọ fæk fot (Røgen, Tåning);
få fær fek fån (Hammelev), tf. *fåwən* (Hvidding), tf. *fån* (Ballum, Spandet);
fåə fæər fæk fåt el. *fåwən* (Øst. Lygum), tf. *fawən* el. *fån* (Gjenner);
fọ foə fæk fan (Bjært);
fåə fæər fæk fån (Ang.);
få fæə fæk fåt el. *fawən* (Åbenrå);

få̊ fæ̊r fæk el. *fæŋ* el. *feŋ fåt* (Valsb.), ft. *fæk* (Bradr., Fjolde), ft. 3 pers. flt. *feŋ* (Fjolde); *foᵉ fæ̊r fæk fåt* (Egebæk) — 1) modtage, erholde; *f— æn stuᵤə lön* (D.); også passiv bruges: *dær hår tit fotəs guᵤə seł te dæň prijs* (Agger) ɔ: man har tit kunnet få gode sild til den pris, nt. *foᵤəs* ft. *fækəs* (sts.); *f— tæň, oᵤər, æn bån; maŋə fræmə* (D.); *f— sit iňt* (Valsb.) selv få hus og hjem; *fo oŋən* (alm.); *f— te gjəns* (Agersk.) til givende; på spörgsmålet: *hur hå do fåt de?* kan afvisende svares: *sdən spör di tyᵤ* (D.); *di før nøi, dæ ka vær om ət* (Tåning); *fo æn kåp kafə mijər!* (D.) høflig indbydelse; alm. om giftermål: *han fæk jæŋ frå Rif* (D.) ɔ: en pige fra Ribe blev hans hustru; „den ser mig ikke, som ha' mig skal, den får mig ikke, der nødig vil!" (vestj.), undskyldning for skødesløs påklædning; *fo æn gormaňsdætər* (D.) blive gift med. 2) møde, træffe noget, *få stårm, ræn, wiňt i æ lyᵤ* (Agersk. alm.). 3) med et uo. i nævnef., komme til, få lejlighed til; *f— o sijə, o hør, fo nåᵤət o ęð* (D.); også: *a før wal o gyjər ət*, nødes til; i Vens.: *kąj a fò ąqi, riji mæ?* agende, ridende = komme til at age, ride med. 4) skaffe, bringe, formå til noget; *fo æ hyjə iň, fo yᵤ ǫ, fo ham te o gyjər ət* (D.); *få nåᵤər nęr a æ låᵤt* (Agersk.); *f— fat ǫ* (D.); *fo æ råᵤ mòlən, æ arbəð ģør* (D.); *a fæk ham æ hat o æ huᵤə* (vestj.); *fo æn sæk åp o æ låᵤt, nijər å æ låᵤt* (D.). 5) række, levere, nok mest i Sønderj.; *få mæ mi kųəl, æn knyᵤ* (Agersk.) skaf mig. 6) gribe, få fat på: *han fæk į æ ręf, han fæk i· ham o hålt ham* (vestj.). 7) i forsk. talemåder: *han fæk ət mæ æn te·fåł* (D.) ɔ: han blev syg og sygdommen ytrede sig som krampe; *a fæk ət mæ æn nysən, mæ æn gråᵤ pin i æ sij; a fæk ət i æn bijən, i æ lyᵤ* ɔ: blev syg, smærtefuld i et ben, i maven; *a fæk ət i æ bryst, öwər ålə kråp, i æ huᵤə, i æ maᵤ* (D.) lutter alm. betegnelser for sygdom; *han fæk ət å æ blǫ* (D.) ɔ: blodet voldte hans sygdom; *do ka æjən tråᵤ, te do ska fǫ* (D.) ɔ: få prygl eller skænd; i eder, alm., *a ska saᵤən* el. *döᵤlən fǫ, gi dæ jæŋ ve æ huᵤə te do ska tęrl!* (vestj.); endelig bruges ordet i eder, uden at man egentlig kan göre betydningen klar: *de æ faňən fǫ saň* (Agger, vestj.). 8) **få af:** *fo æ kåᵤl aᵤ* (vestj.) få kjolen trukket af; *fo æ stöᵤl å æ væj* (D.) få stövlerne tilside; **f— fra:** *fo frą* (vestj.) ɔ: få hestene spændt fra; *bi do te a for frå; a ka ęł fo ham frå ət* (D.) jeg kan ikke få ham til at opgive sin beslutning; **f— ind:** *fo æ kyjər iň* (D.) få køerne på stald; *fo nåᵤər doqtərsåqər iň* (sts.) indtage noget medicin; **f— op:** *fo aqən òp* (Vens.) få ageren plöjet færdig; **f— til:** *a ka så gråᵤ læt fo ham te ət* (D.) ɔ: bevæge ham til at göre det.

2. få, no. i tlm.: *æ gik po mǫ o fǫ* (Agger) ɔ: jeg lod tilfældet råde.

3. få, to. *fǫ* (D., vestj., Andst h., Søvind s.); *få* (Agersk.) = rgsm., pauci; *kon få hæst, dær vår kons få, nåᵤə få fålk* (Agersk.); *dær war æn lilə fǫ* (Borris) ɔ: nogle få; det var ene guld undtagen en lille få ædelstene, Kr. V. 328; se fålig.

fåd, no. se fade.

fådele, to. se fadelig.

fåden, tf. se farende.

fåen, to. se faren.

-fået, tf. se for-.

fåg, no. se fag; to.· uo. se fage.

fåjövre, to. se forivret.

fåknåst, tf. se forknast.

fåkyndelig, to. *få·kyňələ* (Vlb., Agerskov, Bradr.) enfoldig, ikke ret ved sine fem; Kok har også formen *fåkyňə*; jfr. Aasen faakunnig, isl. fákunnigr, som kun véd lidt.

fål, ft. tf. se føle.

fåle, to. se farlig.

fålendenshjat, no. se falillegenshjat.

fålet, to. se farlig.

fålig, to. *fålə* (Bradr., Ang.); *falə* (D.) — få (s. d.); *nåᵤə f— fålk*, nogle få personer; jfr.·falle, farlig.

fålle, no. se farlil.

fålses, uo. se forlise.

fåløntj, to. se forlundet.

fåløs, uo. se forlise.

fålåsen, tf. se forlise.

fån, no. se fure; uo. tf. se få.·

fång, no. uo. se fang, fange.

fånk, no. se fanke.

fånlut, to. se furelukt.

fåntj, uo. se fante.

Fånø, no. se Fanø.

færgehus, no. *ferəhus et* (Sundv.) = rgsm.

færgekarl, no. *ferəkål æn* (vestj.); *færikål æn* (Mors) = rgsm.

færgemand, no. *ferəmań* el. *ferəmań æn -mæń* (D., Agersk.); *ferəmąj i* (Vens.); *fèrimań æn* (Søvind s.) = rgsm.; *dær æ komən æn nyj færimań te æ suń* (Mors) ɔ: sundet er bleven islagt; i sagnene må færgemanden om natten færge underjordiske o. a. over, se Sgr. IV. 170. 179. 203. 582, Kr. IV. 22. 30. 40. nr. 43-45, VI. 25. 35, 56. 80, VIII. 36. 67. 68, J. K. 18, Gr. Gl. d. M. III. 131. 32, Thiele II. 250. 52; jfr. Asbj. III. 228. 17, Grimm Myth.[2] I. 253. 428. anm., II. 791 flg., Sagen nr. 153. 54. 276, Mhoff 317. 575, Z. f. M. II. 143. 432; i æventyret vil færgemanden være fri, Sgr. IX. 151, Gr. Ævent. I. 134, Kr. Ævent. 144, Gr. Gl. d. M. I. 163. 171, Grimm K. M. nr. 29, Asbj. I. 24, jfr. Cosquin, Contes pop. de Lorraine I. 215; f— forlanger venstre, höjre arm, hoved i færgepenge, J. M. 39.

færgepenge, no. *fèripèŋ* (Søvind s.); *ferəpæŋ* flt. (Sundv.) = rgsm.

færing, no. *færəŋ æn -ər* (Agersk.) fjeren (s. d.) på et fjæl, den fremstående kant, som drives i noten på sidefjællet for at danne loftskud, mods. fals.

færkne, uo. *færkən -knər -knət* (Agersk.) søge at skaffe, *f— ætər* el. *om fålk te å jøst kvon; æ aŋoŋər færknər ætər æ föj;* jfr. fængte.

færre, no. uo. se farve.

færre, to. se færdig.

færrer, no. se fødder.

fæs, no. *fæs i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) fod, i börnetale, nævnes også: *pæs.*

fæse, uo. Mb. stikle på en, give gloser (Mds. h.).

fæsling, no. *fæsləŋ æn -ər* (D., Andst, N. Slesv.); *fæsəl æn fæslər* (Thy, Mors, Lild s.) — et bånd, mest en rem, der går under foden på stumphoser, at de ikke skal glide op; se fod, øl.

fæsning, no. *fæsnəŋ æn* (Åby, Vens.); *fæsom i* (Vens. Grbs. Saml.), også *fèsəŋ i;* — den øverste omgang på en løb el. kube, forfærdiget af kviste, som dèr kaldes *tønəŋər;* bort på en strikkeströmpe, på strikket töj.

fæsnø, no. se fænød.

fæssel, no. se fæsling.

fæssom, no. se fæsning.

fæstald, no. *fæ-stål æn* (Thy); *fè-stål æn* (Lild s.) — kostald.

1. fæste, uo.
fæst -ər fæst fæst (vestj., Agersk., Vejr., Hvejsel, S. Hald);
fæjst -ər fæjst fæjst (Mogenstrup, Støvring, Hads h.); tf. *fæjst* (N. Sall., Ræv s, Lødderup, Hell. h., Törring ved Randers, Røgen s.);
fest -ər fest fæst el. *fæst -ər fæst fæst* (Agger);
fæst -ər fæst fæstənt (Vens.);
fèst -ə fèst fèst (Søvind s., Tåning);
fæst fæstə fæst fæst (Sams) —
1) göre fast, en nål, en töjrestage; *fèst èn tywəstąą* (Søvind s.); *fèst hoərət åp* (sts.) med nåle; *fæst æn nåĺ, æn kraw* (D.); töjre, *åm såmərən ær ål fålkəs hånəbər fæjst; førən ska fæjstəs* (Lild s.). 2) fæste folk, *fæst sæ hen,* jfr. leje, stede; *do hår fjæt om æ moń, do ska nåk uð å fæst fålk* (vestj.); også: *a sku just mæ fæst æn bryj, jæn tåw fir* (vestj.), gl. vise. 3) fæste en gård til en el. af en; se hyre; jfr. Aasen, isl. festa; fæstne, gotte; hæl-, kapitel-.

2. fæste, no. *fæst æn* (Mellemslesv.) — 1) fæstested; *å tæj æ f—* siges om fæstearvingen, alm. den ældste sön, der for fæstebrevs meddelelse betaler en lav, en gang for alle fastsat, indfæstning, *fæstpæŋ,* se derom Kok under fæste. 2) *fæjst* (Mors) skærpning under fødderne. 3) *fæst è -ər* (Vens.) fangeline ved båden; sten eller anker, hvormed rækken af bakkerne, „iden", fæstes; *bræk æ i o æn fæst* (Holmsl. kl.) rive bakkernes (se 3. bakke) række over på en fast genstand; se fod-.

fæstebløde, no. *di soð i fæstəbløð* (Lönb.) i et börnerim ɔ: de sad fast i bløde, se 3. bløde.

fæstebonde, no. *fæjstbuń æn* (Thy) bonde, som har et fæstested.

fæstebrev, no. *fæstbröw et* (S. Jyll.) dokumentet, hvorved en ejendom overdrages en fæster, se fæste.

fæstebrødeting, no. *fæstebrøtəŋ* (Fjolde): *han šal te f—,* møde at dömmes i mulkt, især om krybskytter; jfr. brøde.

fæstebånd, no. *fæstbąj è* best. *-båŋc* (Vens.) en jærnkrampe i bæsningen, hvori bindselet til koen fæstes, se knæbbing.

fæstegård, no. *fèstgǫə æn -gǫ* (Søvind s.) = rgsm., gård, der ikke er selveje.

fæstehus, no. *fǫsthus æn* (D.) hus, som er fæste.

fæstemand, no. *fæjstmañ æn* (Løgst., Thy, Støvr., Røgen) brudgom.

fæstemø, no. = rgsm.; måske kun i et börnerim, som begynder: *saw, draw, musəmaw*, deri hedder det: *tǫ te liləbetə fæstəmø* (vestj.).

fæstensgave, no. *fæstənsğaw æn* (Agersk.) gave, som forlovede giver hinanden, et ur f. eks.; hvormeget hun kunde få i fæstensgave? — du kan få tolv tønder guld, Kr. V. 155.

fæstens pant, no. [*fæjstəns pånt*] (Mors) = fæstensgave.

fæstepenge, no. *fǫstpæŋ* flt. (Agerskov, Brader.; Vejr., Vens.); *fæjstpæŋ* (Mors); *fèstpèŋ* (Søvind s.) — indfæstning, som betales ved overtagelsen af en fæstegård, se indfæstning; „gi hin fæjstpæng! så staeren, så komme di gammel jow wal å rænne dæ sjæl epo daeren“, Blich. Bindst. ɔ: søg samleje med hende; jfr. gudspenge.

fæstested, no. *fǫstståj et* (Ang.) kaldes en gård, som formodentlig en gang har stået i rent fæsteforh. under kronen el. en herremand; gården er nu (1851) fuldstændig ejendom, kun må hver ny ejer svare en lille kendelse, indfæstning, til kongen, men gården skal gå i arv til den ældste sön, mens de andre börn erholder en ubetydelig udbetaling; bygninger og besætning betragtes som familiens fulde ejendom, jorderne ikke; der må ikke let sælges parceller fra den; ejeren er arvefæster el. en slags majoratsbesidder, Hag., se Kok Dsk. Folkespr. Sønderj. under fæste; fæste.

-fæstet, tf. se bul-, klunt-, land-, skage-, sky-.

fæsteøl, no. *fǫstəl et* (Agersk., Sundeved, Åbenrå) trolovelsesgilde; jfr. Aasen festarøl.

fæstne, uo. *fǫstən -ər -t -t* (Vens.) gøre fast; jfr. m. h. t. formen: gotte, glatte, lette, rette, støtte.

fæsuppe, no. [*fesop* flt.] (vestj.) kødsuppe, se Kr. V. 322.

fæsyge, no. kvægsyge; *„de wòr ehe lèŋ, föri de stų fæsyq kam“*, Grb. 175. 7.

fæs-sænder, no. *fǫsæñər* flt. (N. Sams) toppede skalleslugere, mergus serrator.

fæt, uo. se fødde; no. se fedt.

fæt, no. *fæt è* (Vens; Thy, Vejr., Lild s.) såmeget uld, som der på en gang klippes af et får; bagtow og låruld regnes ej med dertil (Vens.); *tow fætər tow* (Thy) to klipninger, en forår, en efterår, af et får; *dær ær æn gowə f— ǫ ən* (vestj.), kan også siges; *æn gowə f— o æ æŋ* (vestj.) ɔ: græslag; dragen åd om dagen græs og fæt, og gnavede af trækorsene på gravene, Kr. III. 87; *de ær æn søłə fǫr, dær æ̨ ka bær si æjən fæt*, ordspr. (vestj.); *de ær è wąq fǫr, dær ehe ka bær set ij fæt* (Vens.), *et reŋ fǫər, dær it ka bær fæ·tən* (S. Hald); *no ær æ fæt å kam* (vestj.) ɔ: det bedste, han er klippet; jfr. Kalk. fæt, Rietz fätte, uldpels.

fætle, uo. se føddre.

fætråd, no. *fetråj* (Ulvb. h.) spor af kvæg.

fættekande, no. *fætkañ æn* (Rkb.); den dag, brændevinen klaredes, mens bonden selv fabrikerede til eget forbrug, fik hver af karlene en flaske deraf, og denne kaldtes *æ f—*; „den første kande, som man smager og prøver øllet på“, Mb.; jfr. plt. vatelkanne, Sch. Lübb., det forud fratagne stærkeste øl af brygningen, som brugtes til at forære bort i kander.

fætter, no. *fætər i* (Vens., alm. i mange egne) — 1) om slægtskabsforholdet, kommer i brug sammen med kusine for sødskendebörn. 2) *i ąrti f—* (Vens.), en löjerlig fyr; jfr. htsk. vetter.

fævorn, to. *fæwårn* (Agger) tåbelig, uforstandig.

fø, uo. se føde.

fødde, uo.

fæt -ər -əð (Thy);

fot -ər -ət (vestslesv.) —

fæt eñ, vende fødderne indad; *æn fotər mæ dæñ uræ·t fǫr* (vestslesv.) sætter den urette fod til jorden; se for-.

fødder, no. flt. *ve fæən* (Vens.) ved fodenden af sengen, flt.; *æ fæðər* (Mors, Agger); *æ fæðər* (Vejr.); *fuŋəði òw sæŋən* (N. Sams); *ve fæðərən o sæŋən* (Støvr. h.); *fæjəstəkət òw sæŋən* (Røgen s.); jfr. fod, hvoddum; vugge-.

-födderende, no. se senge-.

fødderløs, to. *fæðərløs huŋəsər* (Mors,

Lild, Agger) stumphoser, *fæðløs* (Thy), *fæṛəløs* (Vejr.); *han ræñər om som æn f— kat;* se fjerløs, fod, vakkerlig.

føddersten, no. *æn fæðərstiən tę å ta mæ sæ i sæ'ŋ å waṛm sin fæðər əpǫ* (Lild s.), sten til at varme sengen med.

-føddet, to. se ind-; fod.

føddre, uo.

fæðər -ðrər -ðrət (D.);
fætəl -tlər -tləð (Mors);
föðər -ðrər -ðrət (Andst) —

1) *fæðər æn par huwəsər åp* (D.) strikke fod i; om stövler: forfødde. 2) *han fæðrər gåt* (Mds.) han går rask = *de æ swær som hąj ka fæər å'* (Vens.); *„hąj fèər som mąj, dèr åfər i støthwòsən"*, Grb. 232. 48, han flytter fødderne som manden, der offrede i stunthoser; *som hąj da fèər å'!* (Vens.) ɔ: hvor han skynder sig! *fætəl omkre'ŋ* (Mors) trippe omkring, om småbörn.

1. føde, uo.

fø -ər föj föj (D., vestj., Agger, Skodborg; Hvejsel), ft. tf. *fèj fèj* (Mogenstrup, N. Sall. Hell. h., Ræves);
fø -ər føj føj (Lild s.);
fø el. *føə føər fèj fèj* (Vens., S. Sams), ft. også *fèi* (Vens.);
føð føər føð føð (Törring v. Randers);
fø -ər føət føt, æ fèð (S. Hald);
føð -ər føð føð (Støvr., Falsl.);
fę -ər fęt el. *fèj fęət* el. *fèj* (Ålsø); nf. *fę* også Tved;
fęə -r fęt fèj (N. Sams);
fø -ər føð føt, æ føð (Bjerring);
fø -ər føt føt, æ føð (Rødding, Nörl. h.);
fø -ə føəð føð (Uth);
fø -ə føt føt, æ föð (Halling), *æ föj* (Sporup);
fø -ər fø føt, æ föð (Gimming);
fø -ər föṛ föṛ (Vejlby, Årh.);
fø fø föj föj (Søvind s.), ft. *føj* tf. *føj* (Røgen s.);
fø føə föð föð (Gylling);
fø føə föi föj (Tåning);
fø el. *föj -ər -ət föjət* (Sem; Agersk.);
föj -ər -ət föj (Hvidding);
föj -ə -ə -ə (Sundv.);
fø -ə föjt föjt (Åbenrå; Valsb., Bradr.), *æ fø* el. *föjt* (Ang.) —

1) give næring, opføde, opfostre; *fø kal åp* (alm. vestj.), jfr. 4. drage 2.; *så mångər hǫər hår hąj søəfèj, så mångə wel hąj fø swər iǫr; hwòmångər cyr ka do fø i weñcər, græjs om sòmərən?* (Vens.); *han æ föj å'p vè hans mårbəs* (Søvind) han er opdraget hos sin morbroder; *ha jèn å fø ǫ* (sts.). 2) bringe til verden, alm.; *væm æ də å iñt föjt?* (Vlsb.) gl. gåde, Adam; taterkvindens börnefødsel, Sgr. IX. 27; i Danmark er jeg fød og båren, Kr. II. 80. 18; i havet er jeg f— og b—, 83. 25; den, som er født en hellig nat, søndag-, jule- el. nyårsnat kl. 12, kan se, hvad ingen anden ser, Gr. Gl. d. M. II. 242. 380, Kr. IV. 388. 460, VI. 288. 346, VIII. 5, 346. 607, 349. 611, 360, IX. 257. 98; man kan undgå at føde börn, Gr. Ævent. II. 197, ved at pigen tager syv stene, fire sorte, tre hvide, og kaster dem over sit hoved nyårsaften, men så mister hun sin skygge, Sgr. IV. 3, jfr. Wigstr. I. 193 flg.; kvinden blev forhekset, så hun ikke kunde føde, Sgr. I. 73. 234, jfr. viserne, Kr. II. nr. 35, börnene fødes otte år gamle; jfr. Aasen føda, isl. fæða; fostre; bære, fole, hav, jordemoder, kalve, lamme, syv; mare, varulv.

2. føde, no. *fø æn* (Vens., Lild s., D., Søvind s., alm.); *föj æn* (Agersk.); *fø æn* best. *-ən* el. *førən* (S. Sams) = rgsm.; *han hår ræn låð føən ǫ* (Hanh.) mistet appetiten; *brœð i æ fø* (Agger) rode i føden; *tin føən* el. *få føən* (Søvind s.) tjene føden; *di fær æn gǫi föj* (Gram s.); *æ fø ską' ən ha, om ən så sjæl ska gø ən* (vestj.) spøg; *„få føn lawə te"*, Grb. 79. 77; *hañ ær it føən vąə* (Søvind s.); *hąj sa å fæk nuə te føən* (Vens.); *hañ såð o fæk nöj te hans fø* (Agger) ɔ: sad og spiste; *hon war ejt wòn tę å kom skit i heñər fø, hwærkən mąj hèlə let* (Lild s.), i hendes mad; jfr. Aasen, føda huk.; fiske-, fugle-, hunde-, höne-, knirke-, livsens- (se levnedsmidler), onden-, skalle-, sulte-, svine-, vinter-.

fødeby, no. *føbyj æn* (D.) = rgsm.

fødefisk, no. fisk, der bruges til føde, J. Saml. III. 81 (Råbjærg s.).

fødeegn, no. *føæjn æn* (D.) = rgsm.

fødegård, no. *føgǫr æn* (D.) = rgsm.

fødekorn, no. *føkuwən de* (D.); *föjkon* (vestslesv.) = rgsm.

fødenød, no. *fønø æn* (D.), itk. (Vens., Søvind s.); *føngi et* (Vor h.) — skældsord til en, som intet gider bestille.

fødestavn, no. *føstawn æn* (D.) = rgsm.; *han skul ha æ føstawn* (Valsb.), stedet, gården, hvorpå han var født; jfr. hjemstavn.

fødevarer, no. *føwò* flt. (Søvind s.); *føwår* flt. (Lindk.); *føwuwər* flt. (Vens.); *föjvər* flt. (vestslesv.) = rgsm.

fødle, uo. tage korte skridt, trippe, Mb.; se føddre.

fødning, no. 1) *i æ føneŋ* (Malt) i fødselen. 2) i smstn.: hjemme-, sen-, silde-.

fødsel, no. *føsəl æn* (D., vestj., Agger) = rgsm.

fødselsdag, no. *føsəlsdaw æn* (D.) = rgsm.; se fandens-; gebus.

fødselsmærke, no. *føsəlsmærk æn* (Lindk.) modermærke.

født, tf. *føt* (Bjerring, Rødding Nörl. h., Sporup); *föt* (Vejlby Fredericia); *føt* (Halling, Gimming, Nimtofte); *føð* (Uth, Falslev); *fæj* (Smidie, Hell. h.), Kr. IX. 231. 70; *föð* (Saxild, Hundsl.); *för* (Vejlby v. Århus, Skjærbæk Vestslesv.); *föj* (D.); *føj* (Rævs); *föjt* (Hammelev, Medelby, Rapsted) — 1) = rgsm., bragt til verden; *föj om nætən klåkən töl*, Kr. IX. 232 (Øst. Hurup, Hell. h.); *han ær et bawlæns föj* (Malt) ɔ: han mangler ikke forstand el. snuhed = *han ær it föj igo'wə* (Søvind s.); *han æ nåk löwən föj*, om et lystigt mske; *han æ föj mæ æn pæŋskrın, æn gor o æ nak* (D.), om den rigtfødte; „a æ hwærkind føj mæ en smörrebrø i monnen, helle en tejenbog i lommen", Tkjær I. 11; kræmmeren var ikke født i aftes og törret ved kakkelovnen i nat, Sgr. IV. 42, ɔ: karlen var hverken dum el. uforsagt; se barne-, bonde-, ind-, med-, ny-, stad-, u-. 2) opfødt, ernæret; *han ær et föj mæ halmbrøŋ* (Mors) ɔ: ikke sultefødt; „a æ slæt it føj få fjæt·åp ow kalbøwlen", Tkjær I. 11; de var, hvad vi kalder godt fødte, Kr. VIII. 314, ɔ: havde spist og drukket tæt; se 2. føde; korn-, op-.

føgen, tf. se fyge.

föj, tf. se født.

föj, udro. *foj* (Agersk., Sundeved); *fuj* (vestj.), *fy* (Vens.) — 1) irettesættende, bebrejdende til msker og dyr; *fuj få Satan, få skam!* (vestj.); *foj dæ an, foj dæ eṅda·!* (Silkeb.); *I, mæn fòj da! fòj fo skam* (Lild s.); föj, endda, hvor ondt det gjorde, Kr. V. 320; *fy! fy fo skam! fy dæ* el. *fyðə! fyj dæ! föj, foj! næj fy inda!* (Agger). 2) *han blöw så foj* (Agersk.) så flov, også Holstbr.; *han blòw så fòjə wę əð* (Lild s.) så skamfuld; jfr. Kalk. foj; Aasen føy; Rietz fåj.

föje, no. i udtr. *fål tə föj* (D.; Agger) = rgsm., opgive sin modstand.

föje, uo.
föj -ər -ət föjət (D.);
fòj -ər -ət fòjət (Søvind s.);
föj -ər föj föj el. *föjəð* (Agger)
= rgsm.; *föw sæ ætər hinð'n* (S. Sams); jfr. htsk. fügen; mnt. vogen el. vugen, Sch. Lübb.; for-.

föjelig, to. *föjlə* (Agersk., Agger, D.) = rgsm.

føjst, bio. se først.

föjt, tf. se født.

föjte, uo. se fövte.

föjtong, no. se faeton.

føl, uo. se fole, fylde.

1. føl, no. *føl æn* (D.) følelse, evne til at kunne mærke berøring, smærte el. sl. i lemmerne: *æ f— ær å mi feŋər, a hår eŋən føl i æ bijən;* dertil hører sagtens udtr.: *de vel do fo følər aw* (flt.) (D.) det vil du komme til at mærke.

2. føl, no. *føl æn føl* (D., Lyne s., Agersk., Bradr.), flt. *følər* (Vejr.); *føl æn* = flt. (Andst h.; Fjolde itk.); *føl æn føl* (Mors, Thy, Agger); *føl et -ə* (Røgen); *føl et* = flt. (Søvind s.); *føl* best. *følə* el. *følt* flt. *føl* (Vens.); *fyl* (Brovst.); *føl eð* best. *følt* flt. *følər* (Hell. h.); *fel* itk. best. *felə* flt. *fel* best. *felən* (N. Sams); *føl* itk. best. *følə* flt. *føl* best. *følən* (S. Sams) = rgsm.; *dær æ føl i æ øq, hun æ mæ føl* (vestj., Vejr.); *æn ka fuwər æ føl å æ øq* (vestj.) ɔ: bringe hoppen til at kaste føllet ved for stærk fodring, Kr. VI. 262. 90; *do ska et tròw, te a æ føl, få de· mi færər æ smo,* ordspr.; *sęl føl o kal, de gir pæŋ di hal* (vestj.); *æn klatə føl ka blyw æn hæst, å æn snatə dræŋ ka blyw æn præst* (vestslesv.); *æ tij gor law æ føl patər* (N. Slesv.); *dæṅ, dær vel ğør følər i aŋər djær øq, di fǫr nåwər i djær æjn* (vestj.); *„følt è fòn liq"*, Grb. 246. 338, føl er fader ligt; „han har stukket et føl ihjel", (Sønderj.) Mb. ɔ: han er løben af sin tjeneste; når der spörges: hvor er han? og man ikke ved det, kan svares: *han*

ær o æ nar laṅ el. *i Saləŋ o ġør følər* (vestj.); *vår do i Fǫl igå'r? — ja! — vodan føl fæk do?* (N. Slesv.) ordspil mellem landsbyen Fol og ifol ɔ: drægtig; når man på en el. anden måde berører øget, der springes af hesten, får føllet mærke deraf, se Kr. VIII. 332. 567; det er et godt forårstegn at se *æn føl te' sæ*, Kr. IX. 54. 584, el. *æn føl, dæ vrenər æ ən* nr. 588, hvad der sagtens betyder: til venstre; hyrdedrengen skal se *følt gåŋ* (Vens.) nr. 590; i börnerim:

hyk te mål mæ tåw føl,
hyk tebaq mæ tåw plaq (Søvind s.);

man kalder på føllet: *fylæ'!* (D.); *fylə, fylə* el. *fyløn!* (Bj. h.); *flæ, flæ!* (vestj); *fle, fle!* (Vens.); se følhoppe, lef, lyve; føllet kaldes i börnerim: grönhale, se Gr. Gl. d. M. III. 190 anm., Sgr. V. 147. 8; et spøgelse-føl uden hoved, Kr. IV. 147. 212; i æventyret et gråt hjælpende føl, Gr. Gl. d. M. II. 47; hvidt spøgelse-føl, Sgr. III. 65. 188; hvor et toårigt føl trimlede sig, skulde findes vand, Sgr. IX. 127; i Sydsverig ligger der et føl på skatte, Wigstr. II. 194. 302; et hvidt føl, som ingen kendte, mødte på kirkevejen, da morderen fulgte sit offer til jorde, Fisch. 149; når der fødes et hvidt føl med rødt hoved og hale, varsles Holger Danske, Kr. VIII. 384. 694; Sybille har spået, at der skal fødes et hvidt føl med røde ben, og at det skal komme til at vade i blod så höjt på benene, som de er røde, Kr. VI. 234; såmegen jord, herremanden kunde omride på et spædt føl, mens præsten stod på prædikestolen, skulde være hans, Thiele I. 300. 327; jfr. Aasen isl. fyl; htsk. füllen; henføres til gr. polos, føl; se fole, græde, klod, plag, åring; dægge-, heste-, horse-, mar-, vorherres-, øg-.

følbasse, no. *fyləbasə æn* (Øst. Starup) kælenavn til føllet (s. d.).

følbider, no. øgenavn til folkene fra Bøl s., Ang.; plt. de falenbiters flt., se fort. derom Mhoff 91. 106.

føldragen, to. *føldræjən* (D.) opdraget som føl, også spøgende om mnsker, *a ær f— i Dørom*, født og opvokset; *gåt f—* (vestj.) ɔ: godt opfødt.

føle, uo.

fǫl fǫlər fǫlt fǫlt (Tolstr. s.), ft. tf. *fǫl* (Åby, Vens.);
føl -ər ful ful (Agger);
føl følər ful ful (Fur);
føl følər føl føl (Hell. h.);
føl føl föl föl (Søvind s.);
føl føl føl føl (Gylling);
føl føl ful ful (Andst), nt. *føl* (D., N. Slesv.);
føl föl føl fuəl (Bradr.);
(m. h. t. böjningen jfr. følge) = rgsm.; *føl tę ət, ǫ ət* (vestj.); *føl sæj får lisom bliŋ, maṅ te kuŋən* (Andst); *de ka æn dæ føl o æn vek* el. *o æn ljęrvek* (D., vestj.); „de fåhl a såmanne steje"; „pisksnerten fåhl a no slaw i slaw", Jyd. I. 13. 1. 2; „hwem der æ den ringest ow vi tow føle a ålt få gåt, å ålle hoeh a fål et hore in no", s. 11. 1; „somtih fåll hon ve sæ sjel", Tkjær II. 83; „a folt mæ som a ku ha vaht (været) i bete knetj", To Nov. s. 12; også kan siges om et uår f. eks.: *sådən æn ǫr føl te fålk* (D.) ɔ: sådan et år føler folk svien af; „de fål håt nåk te hin åpo flie møje", Tkjær II. 79 ɔ: det fik hun hårdt at mærke på flere måder; jfr. fornemme; se htsk. fühlen, mnt. volen, Sch. Lübb.; eng. feel; henføres til lat. palma, den flade hånd; op-.

følelse, no. *føləls æn -ər* (Vens., vestj., Søvind s., alm.) = rgsm.; se 1. føl.

følfod, no. *følfuəð æn -fæðər* (Mors; Angel—Thy) en plante, tussilago L.;

følfør å bokblai, da ær æ dræŋ glai,
man komər di i vęn å stærk æŋ,
da gær æ kal fra æ dræŋ (vestsl.);

ved høslæt går leen let igennem følfod og bukkeblade, mens hvene og tæt marskgræs gør stor modstand.

følge, uo.

følə -r folə el. *folc folə* el. *folc* (Vens.);
følə -r fulc fulc (Bjergby, Vens.);
følə -r fulə fulə (Havbro, Hvejsel, Agger, Lødderup, Andst, D.); ft. *fulə*, tf. *fulə* (Törring, Ginnerup, Grenå, S. Sams);
følə -r fulə ful (Støvr.);
følə følər fulə fulə (S. Hald h.);
følə -r fult fult (N. Sams);
følə følə fulə fulə (Søvind s., Røgen s., Tåning);
følə følə fult fulə (Hads h.);
følə -r ful ful (N. Sall.); ft. *ful* tf. *ful* (Hell. h.); ft. *fulə* tf. *fulə* (Mogenstrup);
følə -r ful ful (Vejr., Rævs);

følə -r ful ful (Agersk.); tf. *fuəl* (Ang., Bradr.) —
1) gå med; *følə jæn å væj, følə ætər jæn* (Agersk.); „a folt så småt bag ætter“, To Novell. s. 15; „*di spowr dåqtən, om de enc wa bèjst di folc dèm gåt uw å byj*“, Grb. 24. 42; *følə æn par hæst* (D.) ɔ: arbejde med et spænd heste; fig.: *de ka il følə* (Søvind s.) det stemmer ikke med sandheden. 2) lede; *følə æn bån, æn bliñ* (D.). 3) gå, færdes i retning af noget; *følə æ stuwər væj* (vestj.). 4) udføre sit stykke af et arbejde ligeså hurtigt som andre det tilsvarende, *ka do følə å tril uð?* (D.) udtrille tørvene på liggepladsen, mens en anden graver. 5) **f— efter**: *a ka il følə ætə* (Søvind s.) jeg kan ikke vinde med; **f— hen**: *følə jæn hen* (vestj. alm.): følge en til jorde; jfr. Aasen isl. fylgja: htsk. folgen, mnt. volgen, Sch. Lübb.; eng. follow; følges; for-.

2. følge, no. *følə è* (Vens.; alm.) = rgsm.; *et fèlə* (Søvind s.); *å stowə følə* (S. Sams); „*brujegomən mæ hans følə blèw hèn*“, Grb. 117. 14; *wær i følə mæ* (Vens.) følges med; *wi war i følə, æn stuwə følə* (Agger). 2) hvad der følger af noget; *de ær æ følər* (vellyds-r) *å ət* (D.) det er følgen deraf; *de ær æn ves følə* (Valsb.) ɔ: en afgjort sag; jfr. Aasen fylgje, fylgja.

følgeagtig, to. *følaætə* (D.), *ve do vær f—?* følge godvillig med.

følgebåd, no. *føləboð æn -boð* (D.) skibsbåden, der, fastgjort ved et tov, slæber efter fanøskibene.

-følgen, no. se hen-.

følgeplag, no. *do æ nåk æn lilə føləplaq* (vestslesv.) kælenavn til et lille barn, der altid løber efter moderen, ordspil med følplag (s. d.).

følges, uo. tilbagevisende former er: nt. *føləs* ft. *foləst* tf. *foləst* el. *følcəst, hòr fulcəst* (Vens.);
føləs fuləst fuləst (Hell. h., S. Sams);
føləs fuləs fuləs (N. Sall., Hvejsel, Vejr.);
føləs fuləs fuləs (Støvr., S. Hald);
føləs fuləst fuləst (Lødderup);
føləs fuləs el. *fuləst fuləst* (Ræys);
føləs fuləs fuləs (Agger);
fèləs fuləst fuləst (Søvind s., Tåning);
føləs fultəst fultəst (Øst. Starup);
føləs el. *føls fuləst fuləst* (Andst);
føləs el. *føls fuləst fuləst* (D.), nt. *føləs* (Agersk.)
= rgsm., *føls að* (D.); *de wa æntəs gåt å feləs mæ*, Kr. IX. 242. 81 (S. Herred, Mols) det var ikke godt at følges med.

følgeseddel, no. *føləsæðəl æn* (D., Agger); *føləsəl æn* best. *-səl* (Vens.) — 1) sendes med et skolepligtigt barn, der forlader én kommuneskole for at indmeldes i en anden. 2) barneble (Vens.).

følgesen, tf. i udtr. som: *di kom fèləsən* el. *i fèləsən aj* (Søvind s.) ɔ: de fulgtes ad; *å wær føləsən mæ* (Vens.) at følges med; *wi war føləsin aj* (Agger) vi fulgtes ad.

følgeskab, no. *føləskað è* (Vens., Agger; Andst) = rgsm.; *tak få f—!* (Vens., Andst), se følgest; *ðð hwæra·ñə fèləskav* (Søvind s.).

følgest, no. *føləs* (D., Andst); *føləst* (V. Vedsted); *føləst* (Agersk., Bradr.) — følgeskab; *ska vi gör føləs; i føləs mæj* (D.); *a håð fån æn sölə føləs* (Lindk. s.) følgesvend; *haj do enə føləst, et gåt f—* (Agerskov); *tak få føləst* (V. Vedsted) siges ved afsked, når man har fulgtes med en, se følgeskab.

følgesvend, no. *føləswæn æn* (D., Agger); *fèləswæñ* [!] *æn* (Søvind s.) = rgsm.

følgulv, no. *føləgòl* itk. best. *-ə* (S. Sams) rummet, hvori hoppen går med sit føl.

følhale, no. kælenavn til barnet: *får o muwər o fø·lhål* (Vejleegn).

følham, no. *følham æn* (D., vestj.) hinde, hvori føllet fødes; se rede; mare, varulv.

følhave, no. *følhaw i* (Vens.) er et marknavn.

følhoppe, no. *følhop æn -ər* (D., vestj., Agger) = rgsm.; den karl, der er slem ved hestene, især følhoppen, vil blive slem ved sin kone, Kr. IX. 46. 503; *fylhåp* (Søvind s.) kæleord til føllet.

følhors, no. *følhås æn* (Thy, Vejr.) = føløg.

følklod, no. *feləklòj i* (N. Sams); *føləklòj i* (S. Sams) = følplag.

følle, uo. se folde, fole, følge; no. se fel.

føllehei, no. se førlighed.

føllest, no. se fyldehest, følgest.

følløs, to. *følløs* (Vens.) følesløs, *mi hæjər æ f—*.

følplag, no. *følplaq æn* (vestj.); *følplaq i* (Vens.) — årsgammelt føl; se åring; følgeplag.

følrede, no. *følrę æn* (D.) moderlivet hos hoppen, se følham, rede.

følsyge, no. *følsyqən æn* (D.) en betændelsesagtig sygdom, som dræber nyfødte føl.

føltand, no. *føltæn̄* flt. (Malt, Agger) føllets mælketænder; *han hår et smet æ føltæn̄*, han er en grönskolling; *han hår slet si føltæn̄* ɔ: er vokset fra barnet.

følvo, no. se fel.

føløg, no. *fø·løq æn -øqər* (D.); *føløq et -øq* (Agersk.); *føləq* (Bradr.); *føløq æn* (Mors) — følhoppe.

føn, no. se fyn.

fønster, uo. se fonstre.

för, tf. se født.

1. Før, no. *Før* (D., vestj.) øen Før i Vesterhavet.

2. för, bio. fho. bindeo. *far* (D., vestj., Husby, Bur, Gimming, Sams, Hell. h., Törrild, Rårup); *fa* (Søvind s., Dover); *fær* (Halling, Ålsø, Mørke, Hornslet, Voldum, Ødum); *fær* (Øst. Alling); *för* (Ballum, vestslesv.); *för* (Aller, Vens., Lindk.) — 1) bio. *hwærkən far hær sin; jo för, jo hælər; dæn jæn kam för, dæn̄ an̄ən atər* (D.), hvor de ældre bruger: *far*, bruger de yngre: *för; för i værən* (Agerskov); *jet gån för, de hær di ålti gør för* el. *i föər ti* (Valsb.); *fræ far aw* (vestj.) fra gamle dage af; *hå Nijls wæt hær? — ja, han̄ war hæ far* (Agger); trænger en på og vil have mere, talér en gæst om at gå straks, kan svares trevent el. afværgende: *ja, ja, de è stakə sin för* (Vens.), det er kort tid siden för. 2) fho.: *för* el. *far hæləlt*, för helgen; *far æ slæt*, för høslætten (D.); *a kåm för dæ* (Agersk.); *æ ka ek kom far awtən* (Agger). 3) bindeo.: *a kåm, far han dø* (D., alm.); *Jørən kam ek, far Mas wa gon* (Agger); jfr. Aasen fyre, fyrre; for, farmosin.

3. før, no. *før æn* (D., Agersk. itk.); *før æn* (Vejr., Vens.) — håndelag, lempe på arbejde, brugen af et redskab; *ha et gåt før å sin̄t arbər* (Agersk.); *hå æn ren f— o ət* (D.); *haj hår enc no før på de* (Vens.); *han hår æn guwə før o ət mæ· dæm* (Rkb.) lempe til at få fordel af omgangen med; jfr. isl. færð (?); for-.

4. før, to. *før* (Vens., vestj., Mors, Thy, Agger, Agersk.) — 1) arbejdsdygtig, *f— te hans arbər;* til drenge: *do ær æn før kål* (Ulvb. h.), en dygtig dreng. 2) voksen, stor og stærk; *æn f— min̄əsk; bar* (börn) *æ da et som før fålk* (Holstb).; *hon æ før piq no* (Vens., Vejr., Mors, Thy); *a tjæn̄t få før kål, piq* (D.); *før kåls arbec, lön* (Vens.); *djèr bar ær blöwən før* (Lild s.). 3) sund, rask; *æ kow æ f—*, efterbyrden er kommen (Holstebro, Slet h., Vor h.); *han hær hans fyər læj* el. *lemər* (Ang.) sine sunde lede el. lemmer. 4) fed, svær af krop og lemmer (D., Agersk., Mors, Thy, Vens.); *æ tøqəs, do æ blöwən så før i dæn̄ sijst tij* (Agger); jfr. Aasen før, isl. færr; færdig; arbejds-, dræt-, gang-, hård-, leve-, rejse-, tal-, tung-, van-.

1. føre, uo.
før før før før og glds. *föwr* [*før*] *föwr föwr* (D.);
før før før før (Agger, Vens.);
fø føə fo foə (Søvind s.);
før før fur fur (Bj. h.);
før førər før før (Lild, Ræws);
før førə for el. *føət for* el. *føət* (S. Hald);
før för fur fuər (Bradr.) —

1) føre, bringe hen til et sted, transportere; *før jem* (Brader.) føre hjem hvad der er lånt, alm.; *de før et gåt mæ· sæj* (D.); „di föwr hende om og de föwr hende ind", Sgr. VII. 4. 33. 2) fremføre et ærinde; *før klaw öwər jæn* (D.). 3) styre, holde i gang, *før æn skif* (D.). 4) **f— an**: *æ do kål får o før a·n, så vel a følə* (D.) ɔ: være den første; **f— frem**: *før fram* (vestj.) om brudgomsføreren, der fører brudgommen frem i kirken, også: *han før ham, hon før hęjər* (Vens.) ved bryllup, ligeså Lild; **f— hen**: i erindringen udfinde, hvor et mske er fra; *a kin̄ər dæj, mæn a veð et ræt, hur a ska før dæj hæ·n! — de ska do ålər bry dæ om, a hår bila·t te Koləŋ* (Malt), vittighed, når man træffes i toget; „a fehl i amdam (faldt i tanker) øue, hue a ska føer ham hæn, å seje hiel stillfarre: hue æ den hie mand fræ?" Yuelb. s. 60; **f— i**: *fer i* (N. Sams) klæde lig på; **f— på**: *før jæn o æ lest* (D.) anbringe ens navn på listen; **f— sig**: *æ hæst før dæm gåt i æ töj* (Malt)

ɔ: viser sig smukt, når de er forspændte; *han fåstę̀r å fø sə* (Søvind s.) ɔ: han har et belevent væsen; **f— sig op:** *æ dræŋ før sæj gråw reŋ åp* (D.) = rgsm.; kan også bruges om dyr, agermark, eng, *æ ku, æ mark, æ æŋ hå før sæj gåt* el. *reŋ åp* (Malt) ɔ: giver meget el. ringe udbytte; også Ang.; **f— ud:** *han ku eṭ før ət uð* (vestj.) om talen: kunde ikke fremføre, hvad han havde at sige, fordi han stammede el. af andre grunde; jfr. Aasen føra, isl. fœra, egentl.: få til at fare; mnt. voren, Sch. Lübb.; fled-, ud-.

2. føre, no. *fər æn* (D., vestj.); *fø et* (Søvind s.) — vejens beskaffenhed; *et reŋ før* (Støvr. h.); *æn sølə før* (D.); *et gåt, slèm fø* (Søvind s.); jfr. Aasen, føre; bryde-, kane-, slæde-, søle-, tve-, u-.

førefolk, no. *førfålk* (N. Slesv.), se bestillingsfolk.

førekone, no. *førkųn æn -kunər* (vestslesv.) = brudekone.

førelod, no. *førløð æn* (Holmsl. kl.) et halvt lod i fangsten, som havskibets fører får foruden sit hele lod.

førelse, no. *førəls æn* (vestj., Røgen s.) — 1) tykkelse, dröjde; *æ f— gor nå·k an* (vestj.). 2) helbred (Røgen s.); se 4. før.

føremand, no. *førmań æn* (Holmsl. kl.) — 1) føreren, ej altid ejeren, af et havskib; *så sæjər æ førimań: də Jöjsəs!* Kr. IX. 171 (Harboøre). 2) *førmæń* (vestj.) brudgomsførere, svarer på brudgommens side til brudekonerne på brudens, også vestslesv.

förend, bindeo. *fər əń* el. *för əń* (D.); *fər əń* (Søvind s.); *fèn* (Sams); *föri* (Vens.); *fəðən* (Dalby Nedre, Gjerlev h.) = rgsm.; *han kam fèn mæ* (S. Sams); *„ham so wi eńc fa* (se færd) *te föri wi kam frå bowrən“*, Grb. 5. 22; *„de ha ðlə wat i broq dè föri“*, s. 7. 5, det har aldrig været i brug der för; *æn gåŋ fəðən markən blöw skywt*, Kr. IX. 234. 73.

förend sinde, bindeo. *fərənsiń* (vestj.) = förend; *no wel wi ek ow* (på) *æ haw, fərənse·ń de gir reqtiq gåt wæjlə* (Agger); jfr. farmosin.

fører, no. se brude-, brudgoms-, fram-, humle-, kjedel-, mands-, sag-, ungkarls-.

1. føring, no. *førəŋ i -ər* (Vens.; Thy, Agger, Mors, Lild s., Vejr.); *førəŋ æn -ər* (Sall.) — et læs, synes kun at kunne bruges om høstet korn el. hø på vogn (Mors, Thy, Vejr., Sall.); om korn (Vens.), se Sgr. X. 120; et „læs“ er 180 neg, men en *fərəŋ* efter omstændighederne större el. mindre (Lild s.); *førəŋ æn* (N. Nissum) så mange tørv, man kan køre, et „læs“ er 21 snese. 2) *førəŋ* [*æn*] (Mols, Randersfj., Hammel, Århus, Samsø) = forn; jfr. Aasen, føring.

2. Føring, no. *førəŋ æn -ər* (Malt, D.) person fra øen Før i Vesterhavet.

føringsbåd, no. *førəŋsboð æn -boð* (Rkb.) fladbundet båd, der bruges til at føre last på.

førkarl, no. *førkål æn* (Mors, Thy); *førkǫl i* (Vens.) — avlskarl, mods. *ajən k—; førpiq* (sst.) den overordnede pige.

førke, uo. se forke.

førlighed, no. *følihipð* (Mors); *førləhęr* (Agersk.); *følhjeð* (Thy); *førlihjæ æn* (Vens.); *føləher* (Vejr.); *føləhei æn* (Silkeb.); *han hår hans f—*, helbred og kræfter; „æ frow håed en søhster, som wa hinne førlihie formint“, Jæger, Ferie s. 9 ɔ: som manglede sin førlighed.

førm, no. *førm æn* (D., vestj., Agersk.) i udtr. *hål f— öwər sin hęst, hål sińt hus i f—,* omgås skånsomt med, bevare orden i noget, *hål f— öwər si töj* (D., Elb. h.); jfr. Kalk. førm.

-førme, uo. se u-

førpige, no. se førkarl.

förri, bindeord. se förend.

førs, bio. se furs.

førsk, uo. se forske.

først, bio. *føst* (D., vestj., Mors, Thy, østj., S. Sams, Sønderj.); *fest* (N. Sams); *føst, dæń føjst* (Agger) = rgsm., *dæń føst, ańən, triðə* (D.); *vi hò bəgyńt føst o iġæ·n*, ɔ: forfra; *„no bəgyńə vi fø·sto!“ så tyʷən nèjəsmuwən* (nyårsmorgen) (Tåning); *əpo føst* (Randers); *æ ska føst astæ·j* (Agersk.) 1) forrest, 2) förend nogen anden; *få føst* (Bradr.) for det første; *frå æ føst aw* (Hmr.), *frå føstən an* (N. Slesv.), *frå føst å bəjəj å* (Vens.) ɔ: fra begyndelsen af; *mæ æ føst* (Ang.); *„mæ de føst“, de ær om træj uqər* (Vejleegnen) siges, når håndværksfolk lover noget arbejde færdigt, spøgende; *i føjstən* el. *i æ føjstən* (Agger); *føst* el. *i æ føst* (Ang.) i begyndelsen,

derefter følger: siden . . .; *i æ føst, o æ sist* (Andst); *føst—sist* (D.); *de føst hådð vi et un fir kyjər* (vestj.) ɔ: i begyndelsen; *de fest blew hon baŋ får əð*, Kr. IX. 242. 81 (S. Herred, Mols); i æventyr, sagn og folkeskik får den første jævnlig betydning: bjærgmanden, som bygger kirken, skal have den første brud, Kr. IV. 29, VIII. 21. 44. 45; fanden skal have den første, der går over broen, han bygger, Kr. IV. 323. 417; jfr. Asbj. II. 184, Grimm D. S. nr. 337, Myth.² s. 746. 972. 976; for at fries fra trolddom skal man give den første tigger et helt brød, Kr. VIII. 26; våge den første nat ved et lig, på en grav, efter at den døde er jordet, Kr. VIII. 194. 379. 685; bortgive det, som først kommer en imøde ved hjemkomsten, Kr. Æv. 328, Gr. Gl. d. M. I. 101; hånden visner på den, som brækker den første sten ned, Kr. VIII. 82; hyrden, der først får køerne ud syvsoverdag, får hædersnavn konge (s. d.); jfr. Aasen fyrst, isl. fyrstr.

førstedråber, no. *føstdròwər* flt. (D.) den første spiritus, som destilleres over; bruges mod kirtelsyge, se Kr. IX. 4. 26.

førsten, no. se først.

førstested, bio. [*føstəste*] (Mors) for det første.

førstning, no. *føstnəŋ i* (Vens.; vestj.); *føstnəŋ æn* (Lild s.) = rgsm.; *frå føstnəŋən aw* (Lindk.); *i føstnəŋi* (Vens.); *i føstnəŋ* (Lild s.).

først prædiken, no. *føst predəkən æn* (D., vestj.) — 1) prædiken til höjmesse, hvor der er to kirker i et pastorat. 2) legeudtryk fra „at slå munk“ (s. d.).

førsttid, bio. *fø·stij* (D., Malt, vestslesv.); *dær æ da f— træj snes* (Lindk.) = i det mindste, også Ang., hvor ordet førsti·, også førstensi·, betyder: for det første, med følgende: dernæst; *de gö han da fø·sttij!* (Malt) det gör han da i hvert fald.

-ført, tf. se op-.

føt, tf. se født.

föv sæ, uo. se föje.

fövle, uo. *föwl -ər -t -t* (Vens.), *haj stor å föwlər mæ ə*, kan ingen vegne komme med arbejdet, tager kejtet på det; jfr. bövle.

fövling, no. *föwləŋ i -ər* (Vens.) en kejtet person, jfr. fövting.

fövr, uo. se føre.

føvs, no. *föws de* (Agersk.) skægget el. fanen på en fjer; jfr. fajse. Mb. har: faus (Vens.) slet kvægfoder, mos, tört løv, stift mosegræs; se tålig-.

fövseri, no. *föwsəri·j de* (Agersk.) trævler, hår, spindelvæv o. lign., der kan hænge ved klæder, udtales også: *faws-*; jfr. fjusleri.

fövte, uo.

fövt -ər -ə -ə (Vens.);

föjt -ər föjt el. *föjtəð, föjt* el. *föjtəð* (Agger) —

1) gå med skæve ben; jfr. skövle. 2) *læv å føwt* (Lönb.) föjte omkring, også Agger. 3) stanse i sin tale, fordi man ej kan finde ord (Vens.).

fövting, no. *föwtəŋ i -ər* (Vens.) en kejtet, langsom person, jfr. fövling.

føvu, føvå, no. se fødevarer.

få, uo.

fo for fæk fåt (vestj., Lyne, Salling), tf. *fawən* (Andst);

fo for fèk fòt (Lødderup, Ræys), tf. *fot* (Skyum), også undertiden ft. *fæt* (Thy);

fo fowr fæk fot (Agger);

fo foə fæk fåt (Hvejsel);

fo for fèk fòt (Lild s.);

få for fæk fåt (Vens., Havbro s., Törring v. Randers), nt. *foə* (Ginnerup v. Grenå), nf. *fo* (S. Hald, Støvring);

fo [for] fæk fòt (Hell. h.);

fo for fik fot (Nimtofte);

fo fær fæk fåt (Tved på Mols);

fo får fæk fåt (N. Sams);

fo fuə fæk fot (S. Sams);

fo for fæk fåŋ (Rødding, Nörl. h.);

fò foə fæk fòt (Søvind s.);

fo fo fæk fot (Saxild);

fo foə fek fòt (Linå);

fò fòə fæk fåt (Gylling);

fo fo fæk fot (Røgen, Tåning);

få fær fek fåŋ (Hammelev), tf. *fåwən* (Hvidding), tf. *fåŋ* (Ballum, Spandet);

fåə fæər fæk fåt el. *fåwən* (Øst. Lygum), tf. *fawən* el. *fån* (Gjenner);

fo foə fæk fan (Bjært);

fåə fæər fæk fån (Ang.);

få fæə fæk fåt el. *fawən* (Åbenrå);

fåə fæər fæk el. *fæŋ* el. *feŋ fåt* (Valsb.), ft. *fæk* (Bradr., Fjolde), ft. 3 pers. flt. *feŋ* (Fjolde); *foᵃ fəər fæk fåt* (Egebæk) — 1) modtage, erholde; *f— æn stuŋə lön* (D.); også passiv bruges: *dær hår tit fotəs guŋə seł te dæń prijs* (Agger) ɔ: man har tit kunnet få gode sild til den pris, nt. *foŋs* ft. *fækəs* (sts.); *f— tæń, oŋər, æn bån; maŋə fræmə* (D.); *f— sit iňt* (Valsb.) selv få hus og hjem; *fo oňən* (alm.); *f— te giəns* (Agersk.) til givende; på spörgsmålet: *hur hå do fåt de?* kan afvisende svares: *såən spör di tyŋ* (D.); *di for nøi, dæ ka vær om ət* (Tåning); *fo æn kåp kafə mijər!* (D.) høflig indbydelse; alm. om giftermål: *han fæk jæŋ frå Rif* (D.) ɔ: en pige fra Ribe blev hans hustru; „den ser mig ikke, som ha' mig skal, den får mig ikke, der nødig vil!" (vestj.), undskyldning for skødesløs påklædning; *fo æn gormańsdætər* (D.) blive gift med. 2) møde, træffe noget, *få stårm, ræn, vińt i æ lyŋ* (Agersk. alm.). 3) med et uo. i nævnef., komme til, få lejlighed til; *f— o sijə, o hør, fo nåŋət o æð* (D.); også: *a for wal o gyjər ət,* nødes til; i Vens.: *kaj a fò aqi, riji mæ?* agende, ridende = komme til at age, ride med. 4) skaffe, bringe, formå til noget; *fo æ hyjə iň, fo yŋ o, fo ham te o gyjər ət* (D.); *få nåŋər nør a æ låwt* (Agersk.); *f— fat o* (D.); *fo æ råw mòlən, æ arbəð gor* (D.); *a fæk ham æ hat o æ huŋə* (vestj.); *fo æn sæk åp o æ låwt, nijər å æ låwt* (D.). 5) række, levere, nok mest i Sønderj.; *få mæ mi kuəl, æn knyŋ* (Agersk.) skaf mig. 6) gribe, få fat på: *han fæk i æ ref, han fæk i· ham o hålt ham* (vestj.). 7) i forsk. talemåder: *han fæk ət mæ æn te·fåł* (D.) ɔ: han blev syg og sygdommen ytrede sig som krampe; *a fæk ət mæ æn nysən, mæ æn gråw pin i æ sij; a fæk ət i æn bijən, i æ lyŋ* ɔ: blev syg, smærtefuld i et ben, i maven; *a fæk ət i æ bryst, öwər ålə kråp, i æ huŋə, i æ maw* (D.) lutter alm. betegnelser for sygdom; *han fæk ət å æ blo* (D.) ɔ: blodet voldte hans sygdom; *do ka æjsən tråw, te do ska fo* (D.) ɔ: få prygl eller skænd; i eder, alm., *a ska satən* el. *döwlən fo, gi dæ jæŋ ve æ huŋə te do ska tørl!* (vestj.); endelig bruges ordet i eder, uden at man egentlig kan göre betydningen klar: *de æ fańən fo sań* (Agger, vestj.). 8) **få af:** *fo æ kåwl aw* (vestj.) få kjolen trukket af; *fo æ stöwl å æ væj* (D.) få stövlerne tilside; **f— fra:** *fo frå* (vestj.) ɔ: få hestene spændt fra; *bi do te a for frå; a ka et fo ham frå ət* (D.) jeg kan ikke få ham til at opgive sin beslutning; **f— ind:** *fo æ kyjər iň* (D.) få køerne på stald; *fo nåwər doqtərsåqər iň* (sts.) indtage noget medicin; **f— op:** *fo aqən òp* (Vens.) få ageren plöjet færdig; **f— til:** *a ka så gråw læt fo ham te ət* (D.) ɔ: bevæge ham til at göre det.

2. få, no. i tlm.: *æ gik po mo o fo* (Agger) ɔ: jeg lod tilfældet råde.

3. få, to. *fo* (D., vestj., Andst h., Søvind s.); *få* (Agersk.) = rgsm., pauci; *kon få hæst, dær vår kons få, nåŋə få fålk* (Agersk.); *dær war æn lilə fo* (Borris) ɔ: nogle få; det var ene guld undtagen en lille få ædelstene, Kr. V. 328; se fålig.

fåd, no. se fade.

fådele, to. se fadelig.

fåden, tf. se farende.

fåen, to. se faren.

-fået, tf. se for-.

fåg, no. se fag; to.· uo. se fage.

fåjövre, to. se forivret.

fåknåst, tf. se forknast.

fåkyndelig, to. *få·kyŋələ* (Vlb., Agerskov, Bradr.) enfoldig, ikke ret ved sine fem; Kok har også formen *fåkyŋə;* jfr. Aasen faakunnig, isl. fákunnigr, som kun véd lidt.

fål, ft. tf. se føle.

fåle, to. se farlig.

fålendenshjat, no. se falillegenshjat.

fålet, to. se farlig.

fålig, to. *fåłə* (Bradr., Ang.); *fałə* (D.) — få (s. d.); *nåŋə f— fålk,* nogle få personer; jfr. falle, farlig.

fålle, no. se farlil.

fålsøs, uo. se forlise.

fåløntj, to. se forlundet.

fåløs, uo. se forlise.

fålåsen, tf. se forlise.

fån, no. se fure; uo. tf. se få.

fång, no. uo. se fang, fange.

fånk, no. se fanke.

fånlut, to. se furelukt.

fåntj, uo. se fante.

Fånø, no. se Fanø.

får, no. se fure.

får, no. *fo̦r è* best. *-ə* flt. *fo̦r* best. *fo̦ən* (Vens.); *fo̦r æn* = flt. (D., vestj., Mors); *fuu̦ər* el. *fu̦ər æn* = flt. (Thy, Agger); *fò̦ər* itk. best. *-ə* flt. *fò̦ər* best. *-ən* (S. Sams); *fo̦ər* best. *fo̦rəð* flt. *fo̦ər* best. *fån̦* (Tved, Mols, se fjord); *fo̦r* best. *fo̦rəð* flt. *fo̦r* best. *-ən* (Hell. h.), best. *fo̦rət* (Støvr. h.); *fo̦r* best. *-ən* flt. *fo̦r* best. *-ən* (Lild s.); *fo̦ə et* = flt. (Bjært, Søvind s.); *få̦r æn* = flt. (Sem); *få̦ər et* = flt. (Branderup); *fåə et* = flt. (Sundeved); *foᵃr et* = flt. (Fjolde, Egebæk) — 1) = rgsm.; *a skal ha fo̦ən stæn̆c e̦j* (Vens.) jeg skal have fårene indelukt; *om som̦ərən malket vi fo̦rən, å de mjælk de skålət vi, å så kam vi let byqmejəl å et æq i fomjælkət å jawən̆t ət mæ de, ja æqət blöw jo piskət å ror u̦ð mæ mæ mejələt, så tøt vi de wa noj gåt noi å få opo brøət i stæjət få smör*, Kr. IX. 222 (Linå); *gal̦ fo̦r for gal̦ lam̦* (Mors); *næ̦r jit få̦r gær te van̆s, så gær di ål̦* (N. Slesv., alm.); *æn ka blyw ve å snak̦ mæ æn fo̦r, sålæ·η æn vel, de sæjər en̆da mæ̱ te au̦tən* (vestj.); *„de æ mæ!“ (mæ̱) soi æ fo̦r* (N. Slesv.); *hun æ lisom de hæḻə fo̦r fræ Ran̆bøl hijə, te æ roṉəvær war åḻər å̱*, Kr. VI. 328. 119; *næ̦r æn sæn̆ər æn fo̦r hen, ka æn e̦t vin̆t mijər en̆ æn væjər hjæm̦; jæn̦ skabə (?) fo̦r ka dæṟə æ hijələ flåk* (vestj.); når en render på hosesokker, kan siges: *di fo̦r hår nåk fåt tåu̦ lå̱m* (D.); *de gal̦ fo̦r sprenər öwər bækən, næ̦r di tåḻə sprenər met i̦* (Himmerl.); *han æ som syu̦ fo̦r i jæn̦ lå̱n* (vestj.) om den urolige, stundesløse; se om bondens fårehold i ældre tid, Kjær, Stavnsb. s. 163; får skal mærkes fredag morgen, inden de slås løse om efteråret; man mærker dem ved forsk. klip i øret, og så skal man sige til hvert får: „kom hjem til dit øre!“ så kommer de trolig hjem hver aften, Kr. VI. 264. 110; el. man skal trykke fåret baglænds ind ad fårestiens dör, stiltiende, så løber det ikke bort, Kr. VI. 362. 83; frugtsommelig kvinde må ej gå over et sted, hvor et får er slagtet, at ikke hendes barn skal få slag, Kr. VI. 253. 8; et får, som heksen solgte og som døde, blev kastet ned i et markskel; såsnart det rådnede, gik huden af heksen, Kr. VIII. 268; fårene skal læmme på julemøget, Kr. VI. 264. 111, se fåresti; d. 25. Marts siges til fåret: *no ka do ta di lam̦ ve di lo̦r å tak̦ di hosbon̆ å sæj tak får io̦r* (Sall.), Kr. IX. 17. 146 ɔ: fåret behøver da ikke længer foder i hus; vil fåret ikke kendes ved sit lam, skal man kaste en hund på det, el. lade en kat rive det på snuden med sine klør, J. K. 183. 32. 33; hvorledes man skal få får til at trives, se J. Saml. IV. 161; Sibylle spår, at får skal blive så sjældne, at börn skal spörge deres forældre, hvad får er for skabninger, Kr. VIII. 385; når himlen ser ud som et klippet får, kommer der snart regn, Kr. VI. 271. 169; jfr. agerhöne, fårevom; når fårene hoster, har det ingen nød, sålænge de kender bogstaverne og siger: *„ö, ö, ö!“* efter andre: *„æfå· æfå·!“* Kr. IX. 85. 59, men begynder de at stave og siger: *„ö—ef öf!“* så dør de, Kr. VI. 301. 377; fåret råbte, da det faldt i vandet: *a hål̀ər åḻər u̦ð!* Kr. VI. 303. 282; om får og deres tale se Kr. VI. 300. 377, Sgr. II. 122, IV. 59. 90, 76. 78. 242, VI. 191. 797, VII. 46. 163 flg., XI. 143. 437. 38; jfr. Wegener, Volksth. Lieder nr. 227; Frischbier, Volksreime nr. 243; Rochholz, Kinderlied 97. 202; Simrock, Kinderb. nr. 782 flg.; gåde: *rut i rut* (låddent), *var æ de?* Flb. Fr. H. s. 148. 59, ɔ: får i sit skind; fire fisselinkere, to gutteblinkere (el. stinneblinkere) og en vadmelsstjært, Sgr. IX. 141. 474; „hvidt får“ i gåden sts. 189. 571, (det skal være *fåə*) = hvid uldströmpe; *hwa fo̦r æ dær mjæst tòu̦ o̦?* svar: *di hwi̱ð, dæm æ dær fljæst au̦* (vestj.), jfr. to; om fåret, ulven og kålen, der skal sættes over færgen, se Sgr. IX. 141. 480: fåret kaldes alm. Mette (s. d.); i en gåde: *hwið fjæt*, se ulv; agerpiller, Sgr. III. 182. 970; rantelfet, VI. 63. 595; i börnerim: bræghals, låddenlår, tripitrå, tripitå, brægiby, trampigård, musk-i-mund, Sgr. V. 146 flg.; stampijord, tripitrug, triptrap, plukihø, mælimæk, brægomby, fimmerhale, bæbæ, Gr. III. 190 anm.; i æventyret skal jomfru Klaröje ud at passe får, Kr. V. 112; manden går på jagt med sit får, J. M. 30; bjærgmanden fører får og geder ud, Kr. V. 278, Kr. Ævent. 216; prinsessen ser store fåreflokke i et af æventyrene om den dødes genkomst, Kr. V. 306; pigen skal vaske et sort får hvidt, Kr. VII. 328; i lögnehistorier for-

tælles om får med så store haler, at den skal køres på et par hjul efter dem; et led af halen bespiser 150 mand; 16 tømmersvende hugger ulden af med skarøkser, Kr. VII. 249; spøgeriet, som bringer hestene til at stå, pusler som en flok får, der løber over vejen, Kr. VIII. 234. 407, jfr. Grimm D. S. nr. 153; et mske forvandles til et får, Kr. IV. 288; pigen forvandler sig til en flok får, Sgr. X. 195. 2) skældsord, alm.; *så dom som æn for* (D., vestj.); *„kwon ga døqti åpå ham, hwetə e sølə gutrowən for hąj war“*, Grb. 91. 46, konen skældte ham dygtig ud, hvilket sølle godtroende får han var; *han ær et fọr i æ tål, mæn æn ræw i æ hål* (Fredericia); *tråkworn war hąj ehc, mæn hąj wa nyə kon åpå fọəns sij* (Vens.) tåbelig var han ikke, men han var noget (korn) på fårenes side ɔ: lidet kløgtig; i en byremse: *Homlombo fọr,* Sgr. VII. 176. 781 (Lemvig); remser, der tæller fårene ind og skælder, J. K. 43. 9, Sgr. IX. 62; se f. eks. guds-, klokke-; jfr. Rietz fåra, hunfår, isl. fár, fær; bede, buk, fimrehale, gjeldvæder, gråben, lam, rọnnevæder, væder, to, uld; brød-, dorske-, gjæv-, halvt-, lamme-, leve-, lokke-, oldemoders-, slagte-, told-, tægte-, ung-, vorherres-.

fåreangst, no. se sydvestvind.

fårebider, no. *forbejər æn -ər* (vestj.) „dyr med pæne bælter tværs over kroppen, med lang næse og snabel; dem træder hyrderne ihjel, at de ikke skal bide fårene“, Kr. VI. 267. 135; sagtens en art snudebille.

fårebjælde, no. = fåreklokke.

fårebrokke, no. *forbråk æn -ər* (V. Vedst.); *fåəbråk æn -ə* (Sundv.) — fåregødning, se fåreknebel, bagerbrokker.

fårebræger, no. J. T. 155. 157. 175. 327, forsk. arter af orchis L. (Jylland).

fårebøgl, no. *forböwl æn* (Lild s.) aflukke til får, se bøgl.

fåredreng, no. *fodræŋ æn* (Søvind s.) dreng, som vogter får.

fårefitte, no. hunfårets könslem; når slægtskab søges yderlig, kan siges: *ja, mi fæmt åləmors forfit wå nåk di muwərs dåwərpåt* (vestj.).

fåreflok, no. *forflåk æn -flåk* (D.) = rgsm.

fårefold, no. *forfol æn* (vestj.); *fuərfol æn* (Mors) = rgsm.

fåreforskrækkelse, no. *forfåskræ'kəls* (vestj.), se vand 3.

fåreforstand, no. i tlm.: *han hår æn gu fofostań i hans vèjəpań* (væderpande), Sgr. V. 35. 265 ɔ: han er dum.

fåregrime, no. *fuwərgrijm æn* (Agger) = rgsm.

fårehandel, no. *forhańəl æn* (D.) = rgsm.

fårehjade, no. *forhjåð æn* (Mds. h.) fårekrybbe.

fårehokken, no. *forhåkən et* (Bj. h.) fåresti.

fårehoved, no. *forhuwə æn* (D.); *fåəhoj et* (Sundev.); *fuwərhuwə æn* (Agger); *forhuwə æn* (Lild s.); *fohòwi et* Søvind) — skældsord til tåbelige msker; i en byremse: „Fælding fohrhåwder“, Kr. VI. 345. 213. 14; et kortspil, den, som tilsidst får alle kortene, er f— (D.), nok det samme som sjavs (s. d.).

fårehund, no. *forhuń æn* (D.) = rgsm.; en hund, der er afrettet til at vogte får.

fårehus, no. *fòrhus* itk. (S. Sams) = fåresti (s. d.), jfr. fos.

fårehyrde, no. *forhjöwər æn -ər* (D.); *forhjor æn* (Støvr. h., Hids h.); *fårhir æn -ər* (Valsb.); *forhøwər i -ər* (Vens.); *fohjo æn -rə* (Søvind s.) = rgsm.; se i æventyret Kr. VII. 80; fårehyrdens lön, se J. Saml.[2] I. 68. 69, jfr. Feilb. Fr. H. s. 54; den kloge f—, Sgr. VI. 153. 752, IX. 142, svarer for biskoppen.

fårehytte, no. *fohyt æn -ə* (Søvind s.) = fårehus.

fårehække, no. *forhek æn -ər* (Mors); *fuərhæk* (Thy); *forhæk æn -ər* (Vejr., Bj. h.); *fohæk æn* (Søvind s.) — krybben med tremmer, hvoraf fårene æder.

fårehöved, no. *forhöwəð æn -höwðər* (Mors); *fuərhöwəð æn -ər* (Thy); *fohòwi et -ə* (Søvind s.) — et enkelt får, se höved.

fårekjød, no. *forköð de* (D.) = rgsm.

fåreklokke, no. 1) klokke, som bindes om halsen på får, for at man lettere skal kunne finde dem; kaldes også fårebjælde; gåde derom: *hwa æ de, dæ ser* (siger): *a ko! å ka ehc wǫj* (vand) *no?* (Vens.) el. hvad er det,

som gaber i vandet og kan ikke få det? (sts.), se Sgr. III. 183. 984, VI. 31. 388, IX. 16. 65, 46. 179, 172. 515; jfr. Värend nr. 60, N. Vadsbo nr. 40, Z. f. M. III. 348. 47, Landstad 812. 44, Simrock Räthselbuch s. 35, Rochholz Kinderlied 222. 363. 2) en plante, eng-nellikerod, geum rivale L. (Hadersl.), pulsatilla vulg. og nigric., opret og nikkende kobjælde (Århus), J. T. 306. 330.

fåreknebel, no. *forknævər æn -ər* (Rkb.); *fårknøvəl æn -knøvlər* (Agersk.); *forknævleŋ æn -ər* (Malt, Vrads); *forknebəl æn -kneblər* (Vens.; Vejr., Brusk h.); *fuərkneblər* flt. (Thy); *foknævl* (Søvind); *forkneblənər* flt. (Vens.); kaldes også: *forkoræjər*, fårekorender (Vens.); *forpævlər* (Kalsl. s.) — 1) fårelort, alm. 2) tavlelegen: trip trap træsko (Søvind s.).

fåreknyst, no. *forknyst* flt. (Malt) fårehoste; *do hår nowər slem forknyst, fo do ræwskiδ, så dør do,* Sgr. V. 30. 158.

fåreknæ, no. *forknæ* (Vens.) har det mske, som har sorte, skidne pletter på knæerne.

fårekok, no. *fårkåk æn* (Ang.) fårekylling, kaldes også *fårkrit,* se kritte.

fårekorender, no. flt. se fåreknebel.

fårekreatur, no. *forkretər æn* = flt. (Lild s.); *forkretər è* = flt. (Vens.) — får, lam, vædere, beder.

fårekrybbe, no. *forkrøb æn -krøbər* (Vens.; Mors); *forkrøv æn -krøvər* (D.) = rgsm.

fårekylling, no. *forkyləŋ æn -ər* (D.); *fåəkyləŋ æn -ə* (Sundev.); *fårkyləŋ et -ər* (Agersk.) = rgsm.; et insekt, acheta; også i et byrim: Lustrup fårekyllinger, Kr. IX. 130. 343, se Sgr. IX. 13. 25; gåde: hvad er det for kyllinger, der ingen fjer har? Sgr. IX. 91. 279; jfr. stjabe.

fårelade, no. *fåəlai æn* (Sundv.) fåresti.

fåreleger, no. fl., en plante, engelsk græs, armeria L. (Thisted, Lemvig), se lammeknap.

fårelever, no. *forlèwər* (Lild s.) = rgsm.

fårelort, no. *forlot i -lot* (Vens.) = rgsm.; se fåreknebel; trip trap træsko.

fårelus, no. *folus æn* (Søvind s.) = fåretæge.

fårelykke, no. lykke med får: [*dæň, dær hær æn låjən hals, hær goi fårløk*], (M. Slesv.), se Kok, Ordspr. 169. 1957.

fårelyng, no. *fuərljöŋ de* (Thy) rensdyrmos, cladonia rangiferina L.; i Thys klitegne, hvor det på mange steder i forening med calluna vulg. danner et næsten kvartertykt lag, kaldes det da ringmusljøng, og når det slås til vinterfoder for fårene: fårelyng; småt og stakket fårelyng, blandet med græs, kaldes ved Sennels i Thy: furing og knaj, se J. T. 292. 314; også: erica tetralix L., J. T. 82 (Varde).

fårelægn, no. *forljèqəl è* best. -*e* (Vens.); *forleqəň æn* (D.); *fårlæqəň* (vestslesv.) — et tredelt lægn på et töjr, hvori får töjres.

fårelår, no. *foslor æn* (D.); *folə et* (Søvind s.); *forlor æn* (Andst) = rgsm.; „a ha flesk po mi lowt, wal fiir finger tyk, å foerlor wal got et par tylter“, And. Begr.; at sidde med et fårelår mod brystet og skære af det, kalder soldaterne i Fredericia: *o spel.*

fåremave, no. *formaw æn* (Andst); *nær æ heməl sir uδ som æn formaw, så for vi ræjn iňən tåw daw* (vestj., også vestslesv. alm.) ɔ: når himlen er bedækket med små makrelskyer; jfr. hjejlemave.

fåremog, no. *formoq* itk. best. *-moqə* (S. Sams) fåremøg.

fåremælk, no. *formjælk de* (D.) = rgsm.; „at malke fåremælk“, en leg: börnene står i kreds, A. går udenfor kredsen og gentager:

„a leder om en sow mæ kniplinger po,
a fende hende wal i hue hun ær“,

og giver pludselig en (B.) i kredsen et slag på ryggen og siger: „der er hun!“ og løber i det samme rundt om kredsen, fulgt af B., tre gange; bliver A. indhentet, inden han når B.'s plads, fortsætter han, ellers B.; se Sgr. I. 60. 221.

fåremærke, no. *formærk æn -ər* (D.) mærke til gårdens får, hver gård har sit, der bevares fra slægt til slægt; jfr. Fortegn. over Fåremærker på Færøerne med vedföjet Afrids af Mærkerne, Kbh. 1879.

fåreorm, no. *forwårm æn -wårm* (vestj.; Thy) rimeligvis en sommerfuglelarve, larven til gastropacha quercus (vestj.), til bombyx caja (Hvejsel); den har stride, sorte hår, er c. 2" lang, findes

i moser og heder; fanger man en af dem, skal man sige, idet man giver den en uldtrævl:

lilə forwårm, a klęər dæ iọr,
klę du så mæ te æn don or! (Rkb.),

jfr. Kr. IV. 351. 54, VI. 256. 40, IX. 5. 37; når man gör det, bliver der meget uld på fårene næste år; den har sagtens sit navn, fordi den er lådden som et får; skal vestsæll. kaldes: fandens klokkefår, J. K. 184. 39; se lådorm, uldorm.

fåreost, no. *forwòst æn* = flt. (D.) ost af fåremælk.

fårepebler, no. flt. se fåreknevl.

fårepenning, no. *forpęnə* flt. (S. Sams); *forpænər* flt. (N. Sams) — runde fåreexkrementer; også om harers.

fårepige, no. *forpiq æn -piqər* (vestj.) pige, som er fårehyrde, se Kr. VIII. 119. 228.

fårepoge, no. *forpoq æn -ər* (Lindk.) fåresyge; se poge.

fårepølse, no. *forpøls æn* (D.) pølse af fåreblod, rullepølserne af fårekød hedder ligeså.

fåres, uo. se færdes.

fåresaks, no. *forsaws æn* (Vens.) saks til at klippe får med.

fåreside, no. i tlm.: *do tøqər nåk te æ forsij* (Malt) ɔ: skævt, ligesom fårene.

fåreskind, no. *forskiń æn* (D.); *forskeń æn* (Vejrum); *foskiń et* (Søvind s.); *fåəskiń et* (Sundev.); *fòskęj è* best. *-skeńc* (Vens.) = rgsm., jfr. Grb. 8. 32; „hun løv jo dæhæn, men kam strax tebåhg som et tae foeskind“, Yuelb. s. 27; „Pe Smej sto som et tae foeskind“, Jæger Ferie s. 6 ɔ: slukøret; *far astæj som et tört fåəskiń* (Valsb.) fare om med spektakkel; *de gor uð o iń, lisom æn forskiń i blest* (vestj.).

fåreskulder, no. kun i tlm.: *sijə iń te mæ i æ jul, så ska do fo pevərnøðər som forskålərər* (Andst h.).

fåreslagt, no. *forslawt* (D.) kød af slagtede får; jfr. kræslagt.

fåresti, no. *foste æn* (D.); *fostə* Kr. IX. 255 (Jerlev); *fosti æn* (Mors); *fuərsti æn* (Thy); *fosti* el. *fostic æn* best. *fostjən* flt. *-stiər* (Vens.); *fuwəsti æn* (Agger); *fosti æn,* glds. *fåsti* (Søvind s.); *fòsti æn* (Havbro s.) = rgsm.; *a æ mąj i fostjən, næə węri ær u,* Kr. IX. 209. 10 (Vens.); man må ikke bruge skovl i fårestien, når man muger den, thi så skovler man lammene ud på møddingen, el. man må slet ikke muge fårestien, mens fårene er drægtige, Kr. IV. 359. 124, IX. 17. 153; i æventyret skal en fåresti göres ren hos trolden, Gr. Ævent. II. 84; se 3. fos, fosrad.

fåresyge, no. *forsyqən* (D.) = rgsm.; se fårepoge.

fåret, to. *fårə* (vestslesv.), *se f— ųr,* se dum ud.

fåretavl, no. i udtr. *træk fotawl* (Søvind) ɔ: spille trip trap træsko på tavlen; se fåreknebel.

fåreto, no. *fotòw de* (Søvind s.) fåreuld.

fåretyv, no. *fortyw æn* (D.) person, som stjæler får.

fåretæge, no. *forteq æn -ər* (D., Vejr.); *foərteq æn -teqər* (Fjolde); *fåətæk æn -tækə* (Sundv.) = rgsm., en snylteflue, melophaga ovina.

fåretöjr, no. *fotywə et* (Søvind s.) = rgsm.

fårevom, no. fåremave; *nær dær æ forwomər o æ heməl, vel ət gi ræjn* (D.); se fåremave.

fårevorn, to. *forworn* (Vens.); *forwòrən* (Lild s.) — enfoldig, tåbelig.

fårre, no. se forrede; to. se færdig.

fårrels, bio. se forlods.

fårreval, no. se farvel.

fårsen, no. se fadersön.

fårt, no. se fart.

fårtøv, no. se fartöj.

fåråt, tf. se forrakt.

fås, no. se fas, fors, fos; uo. se fase.

fåsind, bio. *fåsəń* (Agersk.; Sundv.); *få·sińt* (Bradr.) — få gange, sjælden; *han komər gròw f—;* jfr. sjælden.

fåst, to. uo. se fast, faste.

fåtte, to. se fattig.

fåtåsken, tf. se fortærsket.

G.

g, bogstav; i forlyd = rgsm.; skönt der i jysk som i rgsm. i udtale lyder *sgal, stagəl, stag, steg* = skal, stakkel, stak, stik (rigsm.) er her skrevet k, altså: *skal, stakəl* osv. — gj er i de fleste jyske landskabsmål bevaret, altså *ǵa̤n* gærne, *ǵæm̤* osv.; overgang til dj- el. j- i Vensyssel: *ja̤n* el. *dja̤n* gærne; *jæm̤* el. *djæm̤* gemme. — gn- i forlyd taber i vestj. målarter g, således: *nij, nist, nal̤, neđər* = gnide, gnist, gnald, gnidder, eller også hærdes g til k, f. eks. *knaw̤* = gnave, *knal̤* = gnald, *knisəl* = gnisle, *knask* = gnaske. — Af enkelte ord, som begyndes med g-, synes der at være dobbeltformer, f. eks. *gow̤ər = how̤ər; ǵaws = hjaws.* — g i efterlyd, hvor isl. har -k el. tildels -gg- bliver regelmæssig *-q*, f. eks. *åq, saq, leq* = age, sag, ligge, i Nörrejylland og den nordligste del af Sønderjylland, derimod har Mellemslesvig *a̤k, ba̤k, sak, lek* = tysk ch-lyd, jfr. Lyngby Sj. Sproglære s. 37, jfr. f, k; i forlyd forekommer *k* i Mellemslesvig kun i ord, der er optagne af plattysk, f. eks. *kəli·k* = htsk. gleich; en del af Vestjylland har dog: *byk, ek* el. *æk, håk, myk, røk, skek* el. *skæk, syk* = byg, æg, hug, myg, ryg, skæg, syg. — -g efter rgsm.'s a, o, u bliver jysk *-w*, f. eks. *slaw, hawl, mawr, swawər, råw, fåwl* = slag, hagl, mager, svoger, rug, fugl; -gt i rgsm. bliver -wt: *awt, mawt, sawt, trawt* = agt, magt, sagtens, tragt (sydvestlige N. Jylland, N. Slesv.); ˋ -jt: *ajt, majt, sajt, trajt,* (en del af Vestj., nordostl. Jylland, S. Omme, Koldingegn); -c: > *ac, mac, sac, trac;* ligeledes f. eks. *røc, slac,* rygte, slagte (Vens.); såvidt vides forekommer den samme el. lignende udtale i lignende forbindelser i Agger: *ac, mac; sec* sigte, *rac* rakte, *plæc* pligt i båden; > -t: *mat* magte, *mat* magt, *sat* sagtens, *trat* tragt, *løt* lugte, *hèt* hægte (Rær i Thy); se om dette nöjere Thorsens Lydlære s. 62. 73, jfr. **i. k. t.** — Som bogstavremse bruges: *guđ gi gaməl grǫ ǵæs gåt grön gåđ gres* (Lönb.) el.: *gaməl Gjatrəts grǫ gǫs giđər ǵa̤n gnawət grön gaməl gåđ gres* (vestj.); gåde: *hwa ær æ æ̃n a ål̤ə værdəns mowliqə teq?* Sgr. III. 111. 541, svar: bogstavet g i ting.

ga, no. se gade; uo. ft. se give.

gab, no. *ga̤đ è* best. *-ə* flt. *ga̤đ* (Vens.); *gav* itk. best. *gavə* (S. Sams; Randers); *gađ et* (Gjern h.); *gaf et ga̤f* (Sønderj., Bradr., Ang., Fjolde); *gaf* el. *gåv æn* (D., Andst); *gav* el. *gǫv et* (Søvind s.) — 1) hul, åbning, i alle betydninger af ordet; *et gaf å æ hǫs* (Sønderj.); åbning mellem et par huse (Vens.), i et dige; jfr. bi-, hals-, knap-, led-, løgle-, muse-, ovn-, rende-, rine-, rotte-, rulle-, sluge-, spuns-, stavre-, surre-, svik-, söm-, talg-, vand-. 2) *æ gav,* Nymindegab, udløbet af Ringkøbingfjord i Vesterhavet; selve mundingen kaldes *æ uđərgav,* jfr. Kr. VIII. 108. 206, hvor en bortskyllet by, Årgab, nævnes; når det blæser, så man kan høre havet, siger man: de koger garn idag ude i „Gabet", Sgr. VII. 175. 774; se gabsfolk; *Hja̤nø gav* (Søvind s.) farvandet mellem Hjarnø og fastlandet sydfor. 3) luge på et hus til at forke hø eller korn ind ad eller til andet brug; i Ribe, Malt, Gørding h. bruges her formen *gaf; ær æ gaf ǫvən?* (D.); jfr. akkeneje, vindue; arkens-, hø-, klokke-, lade-, loft-, luge-, stand-, stang-, ugle-. 4) gab på dyr og mşker; hak. (Vens.) *i ga̤đ de mæ ka cyr ęj i båđə mæ hæst å wun* (Vens.); *dær æ sån æn gåđ o ham,* han har sådan en stor mund; *lok di gåđ!* (Agger) hold mund; i Ribe, Gørd. Malt h. bruges herom formen *gåv; gǫv* (Søvind s.). 5) fig. fængsel; *kom i* el. *ar æ gaf* (Sønderj.) komme i hullet ɔ: i fængsel, *han serər i æ gaf,* er i fængsel; også: *Tynər ær et bəskit lilə gaf* (N. Slesv.) byen Tønder er et lille skident hul ɔ: by; jfr. Aasen, isl. gap itk., åbning, hul; ligeså Rietz; flab.

1. gabe, uo.
gåv -ər gavt gavt (D., Andst, Lönborg);
gåf gåvər gavt gaft (Vejr.);
gåđ -ər gađt gabt (Agger);
gǫv -ə -t gǫvt (Søvind s.);
gǫđ -ə -ət gǫđt (Gjern h.);
gåv -ə -t gåvt (Randers);

gab̄ -ər -t -t (Vens.); *gaf -ər gaft gaft* (Sønderj.) — 1) lukke munden op, alm.; *han gåvər så hiwt, æn ku jaw æn træsk i æ hals o ham* (Vejle); *ka do et sijə, så ka do gåv, så æ di moñ star eñ beqə di ywn* (vestj.); *ve do spij, så glæm et o gåv; de ær eŋən saq o gåv, nær æ moñ stor ǫwn* (sts.); „han grinnet, te han ku næm (h)å gabt hans mund ow saws", Jyd. II. 31. 1, gabet sin mund af led; *de ær et gåt o gåv öwər åwns moñ* (D.) siges om den, som vil göre, hvad han ikke magter; *hun ka værkən gaf ælər ġaf*, J. M. 64, hun kan hverken gabe eller gø, om en, der er kvalt i en stor mundfuld. 2) gabe af sövnighed el. ildebefindende, sv. gäspa; til den, som gaber höjt, kan siges: *tak få dè, du sluqt mæ il!* så svares: *tak få dè, du farət il i mə!* (Søvind s.); *gåv æ moñ å æ hæŋər* (vestj.) ɔ: gabe overmåde höjt; *han gåvər så hjamsk* (D.) siges om den, der er utidig, utilpas; når en gaber, smitter det, se Kr. IV. 381. 382; Thiele I. 372, Sgr. VI. 123. 719, Kr. IV. 310, fortællingen derom. 3) stirre, glo, måbe sanseløst, alm.; *han stær å gafə* (Åbenrå); *Pæər å Påwl ståw å gaft så fåtə*, J. M. 61, stod og gloede så fjottet. 4) føre höjrøstet tale; *hañ bejər ek, som hañ gåb̄ər te* (Agger) han bider ikke, som han gaber til, ordspil mellem betydn. 1 og 4. 5) *å gab̄ mæ* (Vens.) snakke om noget på en dum made; *gab̄ åpå* (sst.) idelig stöje og skænde; *hwæm hår eñda gavt det uð?* (Lönb.) hvem har sladret det ud? — jfr. Aasen, isl. gapa; mnt. gapen, Sch. Lübb.; eng. gape, se sig forundret om.

2. gabe, no. *gavi æn* (Holstbr.) en vrövler.

3. gabe, no. det at gabe af sövnighed; *„di cyr omkreŋ i skåw, lisom gåb gor omkreŋ i ståw"*, Grb. 241. 248; *de æ nåk bæst, do gor te Narbow, fo do hår så möj mæ gåb̄* (Agger) Nörbo, en gård i Vestervig sogn; forblommet udtryk for sengen, som er ved husets nörre væg; får A. „sövnige gabe" og B. kommer til at gabe med, er B. ikke vred på A., Kr. VI. 278. 251.

gabearbejde, no. *gåvarbər* (Holstebro, vestj.), *a ka gøjər æ g—*, stå og se til, mens andre arbejder.

gaben, no. höjrøstet tale; *dær ær såən æn gåb̄in a ham* (Agger); nok også: gloen, gaben: *a stor å ġö gòbənt* (Gjern h.); se gabestok.

gabenar, no. *gab̄ina·r i* (Vens.); *gavina·r æn* (Rkb.) — 1) göre en til g—, stå som g—, tosse, enfoldig stakkel; løbe som g— for nissen, Kr. VI. 125. 2) en vrövler, sludrepose (Rkb.).

gabenejstreg, no. *gavənæ·jstræqər* flt. (Malt) optöjer, nok kun om börn, at göre g—; er det beslægtet med sv. gavernikk, Rietz 189, forgæves?

gabestok, no. *gåvståk æn* (Malt); *gafståk æn* (Agersk.) — 1) = rgsm.; *hqj stor i gab̄ståki* (Vens.); en jærnring ved kirken i höjde med et mskes hals, hvori kvinder, der havde født udenfor ægteskab, blev udstillede (Thy); lignende indretning fandtes endnu til 1864 på flere klokkehuse ved kirker i M. Slesvig og på et af Flensborgs torve; endnu 1851 sås g— på Nordbys bytorv (Sams), mange mindes, at den blev anvendt, ikke som straf for forsømmelse ved markleddenes lukning, men for tyveri, der blev straffet af beboerne uden øvrighedens mellemkomst; de skulde til alters to gange om året, ellers kom de i gabestokken på Spøtrup, Kr. IX. 325. 102, jfr. S. Kjær, Stavnsbånd s. 344; se vråne. 2) om en person, der står og gaber, jfr. stjabe; hvad købte du på markedet? — *a köjt æn gafståk* (Sønderj., Malt) ɔ: jeg stod og så til.

gabflab, no. *gåb̄flab̄ æn -flab̄* (Agger) = rgsm.

gabmund, no. *gåvmoñ æn* (D.); *gavmoñ æn* (Valsb.) — 1) åbenmundet person; jfr. gjæbling. 2) person, som står og gaber og glor.

gabmundet, to. *gåvmoñə* (D., Rkb.) åbenmundet, sladderagtig; „neh kwinfålken komme te å sejj ve hværanne mæ dje kaffe, så blywe di nojj gåbmonnet", Jyd. I. 31. 2.

Gabriel, no. i visen: G— engel blev udsendt til jomfru Marie den rene, Kr. II. 124.

gabęfolk, no. *æ gavsfålk* (Lönne, Bork s.), folkene, som bor ved Nymindegab; se gab 2.

-gabt, tf. se for-.

Gabøl, no. *Gavəl* (N. Slesv.) en

landsby i Nustrup sogn, Nordslesvig; dens beboere var N. Slesvigs Molboer; *Gavəl grañ* er berömt for sine idrætter; folkene vilde hugge en tornebusk om natten, så kunde tornene ikke se at stikke, men en spøgefugl flyttede deres mærke på busken til en pilebusk, den huggede de så istedet; „se, hvor den gaber, den vil gjærne ha'et!“ sa' Gabøl bymænd, da hejsede de koen op på smedjens tag, at den kunde æde græsset, dér var, Sgr. I. 169. 698; ellers er det alm. udtryk om en, som gaber höjt: *han gavər lisom Gavəl bol* (N. Slesv.); jfr. Müllenhoffs Sagen s. 93. 109, hvor Gabøllerne køber en kat; se Molbo.

gad, no. se gaj.

gade, no. *gåð æn gaðər* (D., Rkb., Mors), flt. *gåðər* (Støvr. h.; Hell. h., Haslund, Øland, Gimming, Tved, Agger); *gå æn* best. *-ðən* flt. *gåðər* (N. Sams, Havbro s.), best. *-rən* flt. *gårər* (S. Sams), best. *-ən* flt. *-ər* (Randers egn); *gòi* best. *gòjən* flt. *gòjə* (Søvind s., Linå, Dover, Sporup, Gjern h.); *gò* el. *gå æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *går æn* [*-ər*] (Holstebro, Kobberup, Selde, N. Farup); *gar æn garər* (Gram, Branderup, Braderup); *ga æn -ər* (Angel) — 1) = rgsm., bred gade, forskellig fra slippe, stræde i byerne. 2) vejen, som fører igennem landsbyen (D.), sagtens alm.; de unge *go te gòis* (Søvind s.), *go əpo gåðən* (Havbro s.), *go po gåən om aųtənən* (Randers), *han ær ųð åpo gåðən* (S. Hald), *ska do po gòjən iaųtən?* (Røgen) er udtryk for: at gå på gadesjov (s. d.); de gamle i Viby, se s. 168. 40; *gå te gas* (Flensb., Holebøl, Medelby, Hanved s.) gå til gadestævne, om bymændene; jfr. grande, nabo, vide. 3) al den bymark, der lå indenfor det gamle bydige (N. Slesv.); udyrket fælled ved gården i byen, dog kunde udflyttergårde også stundom have en stump jord, der strakte sig fra gården hen til mark el. kær, og som kaldtes *gåən* (Vens.); den jordstrækning, der ligger mellem de søndre og norde huse i Hellum (Vens.), kaldes *gåən*, man taler om *Kræn Piəsəns gå, Kræməgos gå* efter de personer el. gårde, som gaden hører til; i Lyngbys saml. nævnes, at *gåð* (Mors) bruges om lav, sumpet jord tæt ved et hus el. en gård inde i landsbyen; *æ går* (Staby) er en marklod ved gården; *et gar* (Agersk.) er navn på et stykke agerland. 4) enhver indhegnet markvej eller bivej, aldrig om landevej eller åben markvej; bruges i mange sammensætn.: Bulbergholtgade, Kirkevadg-, Klokkemoseg-, Ottrupg-, Rebbergg- (Ång.), jfr. gjennemfart, overfart; *han lær sin foər gå te gas* (Ang.) han lader sine får søge føde langs vejen; jfr. Aasen, isl. gata; htsk. gasse, grönne-, krøbbel-, sortebrødre-, vold-.

gadebasse, no. *gåibasi æn -ə* (Tovstrup, Gj. h., Skandb.); *gåðbasi æn -ə* (Mols); *gåðbasə* (S. Hald); *gårbasə* (Støvring (?); Avning v. Randers); *gåbasi* (Rougsø h.) — den karl, som af lagets andre karle vælges til at være fører [på gaden] og at forestå årets legestuer; valget sker i forskellige egne til forskellige tider og på forskellige måder ved lodtrækning eller derved, at karlen under dansen i legestuen gribes af de andre og løftes op mod loftet; g—n vælger sig atter en „gadinde“, der modtager og anvender de indkomne gaver til beværtningen. Det er også hans bestilling at bytte „gadelam“ ɔ: uddele til hver karl i laget en af byens piger, hvad der gærne sættes i forbindelse med Valborg- el. Midsommernattens gadeild el. blus; jfr. Mundelstrup: Specimen Gentilismi etiamnum superstitis (Hafnia 1684) cap. 2; Molbechs Dialektlexikon under Gadebasse, som andre steder kaldes majgreve; S. Kjær, Stavnsb. s. 378, Grimm, Myth.² 736; Mannhardt, Baumkultus d. Germanen I. hele kap. V. f. eks. § 7 følg. s. 447. 509; Revue d. Traditions Populaires III. 115. 329 (1888); gade, præsentant.

gadebygger, no. *gå-* el. *gòbøgər i* (Vens.) beboeren af et jordløst hus; daglejer.

gadedam, no. *gåðdam æn* best. *-ən* (S. Hald) = rgsm.; *„i lelə drèŋ faj i sijn å gòdami e gosæq“*, Grb. 74. 1; jfr. korre.

gadedreng, no. *gåðdræŋ æn -dræŋər* (D.) = rgsm.

gadedæmning, no. *gådæmni i* (S. Sams) = gadekjær (s. d.).

gadedör, no. *gådər æn* (Agger) = rgsm.

gadeeng, no. *garæŋ æn -æŋ* (Agerskov) „er i Villerup land-eng“ Lyngby;

[et engstykke ikke ved åbredden, men på sid bund i agermarken].

gadeengel, no. *gǫ̊dæŋəl æn* (D.) siges om en kvinde, som udenfor hjemmet er blid, *g— o husdövl*.

gadehus, no. *gǫ̊-* el. *gǫ̀hus è* best. *-t* (Vens.) et jordløst hus, jfr. gadebygger; *„ìn fatə kun, dè sa i è gǫ̀hus“*, Grb. 74. 1.

gadehusmand, no. *gǫ̊husmaj i* (Vensyssel) ejeren af et gadehus.

gadehusstodder, no. *gǫ̀husstǫ̊ər i* (Vens.) fattig person, som sidder i et gadehus (s. d.), foragteligt udtryk om en husmand, se Grb. 37. 29, 203. 9.

gadeild, no. *gǫ̀i-il æn* (Tovstrup, Søvind s.); *gǫ̊ðil* (Åle s.); *gaṛel* (Agersk.) — blus Valborgaften; *vi skal ui å bræn gǫ̀i-il* (Søvind s.), ligeså Agersk., hvor det også kaldes: *svi hæks å* el. *bræn æ tröl å;* der brændes blus eller gadeild Valborg aften for at hindre heksene i at komme for nær, når de den aften rider til Troms kirke, Kr. VI. 290. 369; jfr. „Fædrelandet“ 1876 nr. 17; Mannhardt, Baumkult. d. Germanen s. 450 flg.; Mhoff. 167. 228; maj-ild, vækild.

gadejord, no. *gǫ̀ijǫə* best. *-rət* (Søvind s.) = rgsm.; han fik et stykke gadejord lige syd for byen at bygge på, Kr. VI. 175. 241; se gade 3.

gadekilde, no. *gǫ̊kal æn* (Randers, Favsing) bybrønd i fællesskabets tid, fællesbrønd.

gadekjær, no. *gǫ̀-* el. *gǫ̊car è* (Vens.); *gǫ̊kær è* (S. Sams) = rgsm., dam ved bygaden.

gadeklokke, no. [*gǫ̊klåk*] (N. Sams) klokken på bytorvet, hvormed der ringes morgen og aften.

gadelam, no. *gajəlam et* (Tovstr., Gj. h., Søvind s.); *gaðəlåm et* (Mols); *gaðlam et* (S. Hald); *gajlam* (Rougsø h.); *gaðəlam et* (Støvr. h.) — hver karl i bylaget får ved pintsegildet eller ved Valborgblusset en af bylagets piger, hun kaldes hans g—; somme steder (Thorsager, Søvind s.) bruges udtrykket om begge parter, karl og pige er hinandens g—; „hun bløw mi gajilam å a hin nøjorsgaw da, degång te di djelt kjærster ud i kål- å pigilaw da“, Blich. Bindst.; jfr. gadebasse; se Kalk. und. ordet.

gadelamsgilde, no. *gaðlamsgil et* (S. Hald h.), således kaldes pintsegildet, som holdes af bylagets karle og piger under forsæde af gadebassen og hans gadinde (s. d.); jfr. Sgr. V. 142. 735; der trakteredes med gadelamsøl, som blev brygget af gadinden og hvortil hver pige bragte malt.

gadelamsurt, no. J. T. 51, kaldes i Horsens-egnen en tidselart, carduus arvensis, Curt.; „således kalder pigerne i skæmt tidslerne blandt kornet“, Molb. under gadebasse.

gadelamsæble, no. *gailamsævəl et* (Rougsø h.) et æble, så stort og smukt som mulig, og som pigen skænker sit gadelam (s. d.) til 2den dags gilde i fastelavn.

gadelamsøl, no. se gadelamsgilde.

gadepart, no. *gǫ̊rpǫ̊t æn* (Staby s.) hver mand har sin g— ɔ: hjemmemark.

gadesjov, no. *gǫ̀isjǫ̀w* (Røgen): *go te g—,* udtryk om de unges færd på gaden, især lördag aften; tiden blev tilbragt med syngen og legen, og morskaben strakte sig tit til langt efter midnat og må sikkert betegnes som en styg uskik, se gade 2, vistn. alm. i Østjyll.

gadestads, no. *gǫ̀istǫ̀s æn* (Søvind s.) = gadesjov; de unge kaldtes ud med råbet: *hǫ̀w g—!* glds.

gadestævne, no. *gǫ̊istæwn* (Haslev) bymændenes møde, hvortil de kaldtes ved tromme, jfr. Kjær, Stavnsb. s. 300; se grande.

gadeøg, no. *gǫ̊ðøq æn* (vestj.) et løsagtigt kvindfolk.

gadinde, no. *gǫ̀iiṅ æn -ə* (Tovstr. Gj. h., Skanderborg); *gaðeṅ æn -ə* (Mols; S. Hald) — den pige, som gadebassen (s. d.) vælger sig til sin medhjælp ved årets legestuer.

gaf, no. uo. se gab, gabe.

gaffel, no. *gafəl i* best. *gafli* flt. *gaflər* (Vens.; vestj., D., Rkb., Gjern h., alm.) — 1) gaffel til at spise med; *spis mæ di køvəṅhawnsk gaflə* (Søvind) ɔ: spise med fingrene, = *haṅ bruqər hans fæmflænərə gafəl* (Agger); *læ wås brǫq æ fæmteṅərə gafəl, dę æ dæṅ vesəst!* (D.), jfr. Junge s. 174; når en gaffel falder og bliver stående på spidsen, spår den lig, Sgr. IX. 232. 776, jfr. nr. 759; se Z. f. M. IV. 29. 12 (Østerrig); ske. 2) forsk. gaffeldannede genstande, sål. g— på ploven, hvori hjulet er befæstet; *æ gafəl* (Holmsl.

kl.) på storsejlet, den øverste bom; se gik; bærejærnet for overliggeren på en håndkværn (D.); jfr. mnt. gaffele el. geffele, Sch. Lübb., htsk. gabel; isl. gafl betyder gavl; klyne-, mad-, meje.

gaffelben, no. nöglebenet på hönen; en styrkeprøve er det at rive en hønes g— i stykker med fingrene: når der i et selskab kommer stegte höns på bordet, tages det sporedannede ben på hønens bryst, således at de to små benplader på dets ender fattes med hver hånds tommel- og lillefinger, så skal benet rives isønder i kløften (vestj.).

gaffelflen, no. *gafəlflæn æn* (Agger) flen på en gaffel.

gaffelkniv, no. *gafəlknyw æn* (Malt) bordkniv.

gaffelkål, no. grön langkål (Ribe).

gaffelmad, no. *gafəlmað de* (D.) mad, som spises med gaffel, se skemad.

gaffelrövet, to. som har spids rumpe; i udtr.: *do træŋə wes tę å blyw skröwə i tomləŋsrölən te di gafəlröwə*, Sgr. X. 110. 336 (Vens.?) du trænger vist til at blive indskrevet i tumlingsrullen blandt de gaffelrövede ɔ: staklerne.

gaffeltöj, no. i udtr. *æn sæt gafəltöj* (Lindk.), ... *-tǫw* (Rkb.) en kniv og en gaffel; *æn dos gafəltöj* (Lindk.) et dusin knive og gafler.

gafle, uo. i udtr. *å gafəl åpå syl* (Vens.) gafle på syllene (sulerne) ɔ: stå på hovedet; på et fiskehjeld (se hjeld) kaldes de lodrette stænger i flt. best. *syl*, de ender i en gaffel, hvori tværtræerne, som bærer fiskeknipperne, hænges; dette billede ligger sagtens bag udtrykket.

gaj, no. *gaj i* best. *gaj* flt. *gaj* (Vens.; Mors, Thy, Lysgd., Hell. h.); *gåj æn gåj* (D., vestj., Grindsted); *gaj æn* (Agerskov) — 1) brod; söm uden hoved til at brodde træsko med (Vens.); herhen hører sagtens de spøgende udtryk: *de wa æn slem gaj! åp mæ gajən, Wålə Bak!* Sgr. II. 58. 288-89. 2) tandstump i munden (Vens.); filippens, lille spids byld (sst.), se vi-. 3) kort pibe (Vens.), se kridt-, stodder-. 4) pisk, som er hjemmegjort, således som hyrderne bruger den, ikke om en „kjøbens" (D., Grindsted, Thy, Mors, Sall., Agersk.); jfr. Sgr. IX. 206. 628; se svøbe; kjøre-. 5) medestang (Mors, Lysgd., Hell. h., Dover s.); „no fæk a gesvindt mi gaj oppo nakken", And. Fiskeri; se mede-. 6) kegleformig tønde, som af fiskerne bruges som vartegn for deres udsatte kroge (Agger); böje ved marsvinsgarn (Blåvand); se stjært-. 7) fig. en person, der ikke er let at bides med (Agger); se brod 7; jfr. Aasen, Rietz gadd, isl. gaddr hak.; eng. gad el. goad.

gaje, uo. *gaj -ər -ət* (Holstb.) — 1) piske på, *han gajər ǫ æ hæst;* også upers. *de gajər ǫ,* om regnen. 2) *de gajər!* kan siges, når et barn har fået meget af noget: det giver dygtig!

gajelam, no. se gadelam.

gajling, no. *gajləŋ æn -ər* (Holmsl. kl.) en snor af tredobbelt kajl (s. d.), 20 favne lang, ved den ene ende er *æ dovtøn̄*, ved den anden *æ gajləŋstiən*, sænkesten, fastgjort; jfr. gaj, gajsime, tvikke.

gajlingssime, no. *gajləŋssim de* (Holmsl. kl.) reb, hvoraf gajlinger göres.

gajsime, no. *gajsim* (Nissum) strikken fra sænkestenene på bunden til gajsimstønden, mærket på fiskernes garn, disse sten kaldes *gajsimsstiən;* se gajling.

gajsimetønde, no. *gajsimtøn̄* (Nissum) = dobtønde, böjen, der viser, hvor garnet står; jfr. gaj.

gajstage, no. sagtens: medestang, kunde vel også betyde piskeskaft; i et byrim: „Hvælplund gåjstag", Sgr. II. 88, VII. 192. 790, Kr. IX. 133. 355.

1. gal, to. *gal* itk. *galt* flt. *gal* (Vens., alm.); flt. *gal* (Agger); *gal* itk. *galt* flt. *gal* (Sønderj.) — 1) fra forstanden, afsindig (Agersk., Vens.); *gal fǫlk hår eŋən pas bəhǫw, di ka pas dæm sijəl* (Mors), ordspil mellem at fremvise pas og passe i betydn.: tage vare på; *han æ så gal, te han tròwər, han æ klǫq* (vestj.); *a vest it, mań wa gal, fa han saŋ met i målti* (Skanderb.); *a tròwə do æ gal* (Søvind s.); *hwærkən klǫq hælər gal* (Agger); se halv-. 2) om vejret og hav: voldsom, rasende, *de ær æn gal væjr ida·w* (D.); *æ haw æ swår gal* (Holmsl. kl.), mods. *slæt; nær haw blywər gal* (Lild s.). 3) vred, hidsig (alm., Vens., Angel); *han æ gal ida·w, g— i æ huwə, g— o· mæ, g— öwər ət, han så ət liså gal* (vestj.); *gal som æn mølər* (Valsb.), *som æn vif få to æk* (Åbenrå); *gal som æn tyskər* (Løg-

stor, Åbenrå); *så gal som i majrolm tyr we æn ræj aqdör* (Vens.); *han blöw så gal, te han snar ku ha sprotøn i flint* (vestslesv.), se flint; *så gal, te di ku ha slån il a hans öwn* (vestj.); *„gal war haj, så ywøn gnistrø i hwòt å ham“*, Grb. 207. 91; prokkeråteren wa så gal te han hog fråjj, Jyd. I. 26. 2, huggede fråde, ɔ: frådede; *æ æ gal we, te do sku go te fogæ'wøs* (Agger) jeg er ærgerlig over, at du skulde gå forgæves; *smo pankakø gir gal kal, gal kal gir gal kwin, gal kwin gir bråtøn påtør* (Valsb.), se paryk; hertil hører en stor mængde forstærkende udtryk om vreden: binde-, edderstente-, flinte-, flintrende-, flyve-, flöjte-, fnysende-, futte-, halv-, himmel-, hjappe-, hjærne-, hunde-, hvimmel-, hving-, hvirvel-, hviskende-, knas-, knus-, knusende-, morgen-, pine-, rav-, ravruskende-, rive-, skjenne-, skrue-, splinte-, splitter-, sprutte-, stente-, stjadder-, stjærne-, tompet-, torden-, vinde-. 4) vild, ustyrlig, töjlesløs, alm., *æn gal kål, tøs* (vestj.); se bræmse-; også med begreb af lyst el. begærlighed; *han æ gal atør æ brænvin* (D.); *øqø ær enc gal* (Vens.) (se hestegal) vil ikke lade sig bedække; se ast-, hale-, heste-, hvepse-, kaffe-, karle-, mand-, ronne-, tyre-, væder-; hertil kunde föjes betydningen vild, yppig, om plantevækst (Angel). 5) ufornuftig, tåbelig (Agersk., Vens.); *o gör gal hanlør* (Malt); *de ær æn gal spel* (vestj.); *di drekør så möj gal* (D.) så stærkt; *få gal ær åw få gal, å tyr æ kat i så møj gres*, Sgr. III. 106. 439 (Fårup). 6) fejlagtig, urigtig, dårlig, falsk (Agersk., Bradr., Vens.): *jær klåk æ gal i æ slå* (Agger) ɔ: forkert i slaget; *æn gal skèløn, fo nåwøt i æ gal hals, de ær æn gal væj, do æ komøn o,* (D.); *de æ nåk gal mæ dæ igæ'n; de æ no gal nåwøt; de gor et galør en gal, et galør en vælt* (vestj.); *de æ galt mæ dæn tørken* (Agersk.); *de æ lisø galt som te Knåltamøs* el. *Pøltamøsøs, di wa syw om å slajt æn høn å blöw et farø dæn daw,* Sgr. X. 108. 291 (Himmerl.); *„de æ nåk galt, mæn de ær enc rænt galt!“ så Pjæ Lor, haj ha tabt påsttåskøn,* Sgr. X. 111. 362 (Vens.); *han kam gal ætør ør* (Agger) ɔ: galt afsted. 7) syg, om et lem (Agersk., Bradr., Vens., Lild, vestj.): *æn gal stæj o æn bijøn, mi yw æ bløwøn gal, æn gal hån, feqør* (vestj.), *gal øwn* (Søvind) dårlige öjne; også om syge kartofler (N. Sams); jfr. Aasen galen, isl. galinn, „afsindig, vel egentlig forhekset (ved tryllesang) og således particip. af gala (Rydqv. Sv. Spr. L. I. 172).“

2. gal, no. *gål æn* (Holstbr.): *dær æ sårøn æn g— i ham,* siges om den, der har en stærk, klar sangrøst; *I hò wol træføt å hoø et gòl somti fræ mæ fa* (Silkeb.) ɔ: det har vel truffet sig, at I har hørt min røst för; se natter-; jfr. gjæle.

galan, no. i et byrim: de Vissing gala'ner, Kr. IX. 127. 331 (Horsens egn); beslægt. med galant (s. d.).

galant, to. *gala'nt* (Hanh., Vens., Søvind s.); *gila'nt* (Vejrum, Agger); *glant* (D., Malt, Rkb., Andst, Sønderj., Agersk., Bradr., Ang.) — 1) om mskr, dannet, elskværdig, forstandig (Vens. og Hanh.). 2) i de øvrige dele af landet, hvor ordet bruges, anvendes det om alt, hvad der er tiltalende, elskværdigt, passeligt, behageligt, *æn glant man* (D.), *gl— minøsk, boq, hus,* godt indrettet (Agersk.); *æn gl— prekøn,* en smuk og god prædiken (Rkb.); *de æ glant o fo æn ny kòwl* (Andst); *dè si glant ui* (Søvind) elegant; jfr. fr. galant, ital. galante, fin, smagfuld, opmærksom.

galbær, no. J. T. 228. 287. 316, fællesnavn til forsk. planter og deres bær; en natskygge, solanum dulcamara L. (Ålborg); galnebær, atropa belladonna (Hammelev); en art gedeblad, lonicera periclymenum L. (Saksild, Hvirring s.), se Sgr. V. 73. 552; bær af hægen, prunus padus L., Sgr. V. 75. 588 (Skanderb.); se 1. galde; gallbær, V. S. O.; galleknop.

galbærtræ, no. J. T. 333, en busk, vrietorn, rhamnus catharticus L. (Øst. Linnet).

1. galde, no. *gal* (vestj., Søvind s., alm.) = rgsm., galde i msker og dyr; også: galdeblære; *æ gal læwør öwør o' ham* (vestj.); *så grön som gal, de smaqør så bjèsk såm gal* (Lild s.); jfr. Aasen isl. gall; htsk. galle, der også betyder en bittersmagende giftplante, så at mulig smstn. galbær, galleknop, hører hertil; eng. gall.

2. galde, no. *gal* (D., vestj.) en hestesygdom, svulst på hestens ben; jfr. mnt. htsk. galle, eng. gall.

3. galde, no. *æ gålər* flt. (Andst; Tåning); *ġælər* flt. (Mors); *gǫlər* flt. (Hell. h.); [*jilər*] flt. (Vens.) — hanplanterne i hampen; *de hær galər* (S. Sams); jfr. Aasen, galde, sv. gallhampa; „synes at støtte sig til et gammelt gald, ufrugtbar, sv. gall, dansk gold"; se gjelde to.

galdre, uo. *gålər* (Andst); *ġælər -ər -əð* (Mors): *å ġålər æ hamp,* luge hanplanterne op af den; *a galər hǫmp* (S. Sams).

1. gale, uo.
gål gålər gålt gålt (Vens.);
gål gålər gål gål (Lønb.);
gǫl gǫlə gål gål (Røgen);
gǫl gǫl gål gål (Søvind s.);
gǫl -ər -t -t (Thy, Mors, Agger, Lild); også: *gǫl -ər gål gål* (Agger);
gål gal gål gål (D., Gjørding);
gål gål gål gål (Andst h.);
gal gal gal gal (V. Vedsted, Sønderj.)
= rgsm.; om hanens lyd; *kåkən stǫ æpo møðəŋən å gål å slåw mæ veŋən* (Rougsø h.), Kr. IX. 238; *kåkən gǫl* (Søvind s.) hanen galer; fig. *do ka klyw åp å gǫl å fal niə å skrǫl* (Lisbj. Terp), Sgr. I. 87. 375; *de ær et wǫr o gål, fǫr do æ komən ǫ æ skål* (vestj.) kan siges til den overmodige unge; dernæst: *han gǫlər* (Thy) om den, der har hoste, se galehoste; *æ dræŋə gål o æ gåð* (Malt) larmede og hujede; *han gål öwər dæm,* el. *baŋət o gål öwər dæm* (Andst) skældte ud med eder; jfr. den alm. vestj. ed: *faŋən gålə mæ!; a sto å gål a· ham* (Søvind s.) ɔ: jeg stod og råbte efter ham alt, hvad jeg kunde; jfr. isl. Aasen, gala; gal, gjæl, gjæle, gol; øbe.

2. gale, no. *gal æn* (Agger) vrede; *æ blęsər aj hans gal,* jeg blæser ad hans vrede; *de wa ġowr i gal; sæt dæ no nijər o som dæ let o di gal, får!* (Agger); *æ gal komər öwər ham* (D.); *de hår han ġǫr å jæŋə gal; han vist æ gal uð å æ iwn* (Andst).

3. gale, uo. være gal, bære sig vildt ad, *o læv o gal* (D., vestj.) løbe og stöje, huje og skrige; *hwi læwər I hær o galər?* til börn, som gör stöj; *skal I no uð te galən,* også no. *te galərij* (D., vestj.); jfr. 1. gal 3.

galehals, no. *gålhals æn* (Randers) skrålhals; se galhans.

galehoste, no. *gǫlhǫst* flt. (Mors, Lild s., Agger); *gǫlhǫst di* (Thy) — kighoste, jfr. gale; kinkhoste.

galej, no. *galæ·j æn* (Agger, vist alm.) sjov, optöjer, farter, som gærne får et uheldigt udfald; *skal I no o galæ·j ijæ·n? war I mæj po dæn galæ·j?* jfr. fr. galère, ital. galéra, skib, som drives ved årer: sml. Molière Fourb. de Scapin II. 11.

galen, no. *ǝn skriqən å gǫlən* (Søvind s.) ɔ: en råben og skrigen.

galeri, no. se 3. gale.

galerumpe, no. *gålromp i* best. *-i* (Vens.) et skrålende barn; også et barn, som råber og skriger af glæde.

galflante, no. *galfla·ŋt* el. *galfla·ŋər æn* (vestj.) — en vild, stöjende pige; jfr. galgjed.

gal fleg, no. J. T. 233, en plante, pindsvineknop, sparganium L. (Salling).

galflöjte, no. *galflö·jt æn* (vestj.; Agersk.) en vild pige; *æn gal flöjt* (D.); se galgjed.

galfrands, no. *ga·lfraŋs* el. *galfra·ŋs æn* (Agger) en person, som let bliver hidsig.

galge, no. *galə æn -r* (D.; Rkb.); *gali æn -ər* (Hmr., Hell. h., Agger); *gali* el. *gal æn -ər* (Vens.) — 1) = rgsm.; han ser ud som han var nedstyrtet af galgen, tlm. (Sundeved), Kok Ordspr. 57. 648; komme i galge og gren, om tyv, Kr. IX. 153. 34; lad din sön klæd' galli for mig, Kr. II. 58. 7; vejen til g—, Gr. Ævent. III. 118; under galgen, Sgr. VIII. 23, IX. 127, Kr. V. 368; rejse en galge, Sgr. X. 53; miste sit liv i galgen, Gr. Ævent. II. 58; klynges op i en g—, sts. III. 43; hænges i en galge ved hans store tå til fuglene åd hans krop, Kr. Ævent. s. 253; höjeste galge, J. M. 33, Kr. V. 146, Sgr. VII. 172; hænges med en krog i hagen, samt beskrivelse, Kr. V. 192, Sgr. IX. 182; jfr. Grimm R. A. 682. 1. 2) galgelignende opstilling, gymnastikapparat, *galin* best. (Lisbj. Terp); *ǝn gali* flt. *-ə* (Søvind s.); *han ku hwærkən læ dæm å klyw i galin hælə ġə kromspreŋ* (Lisbj. Terp), Kr. IX. 243. 83; støtterne, hvorimellem ringen ved ringridningen hænger (Als, M. Slesv.); se net-; „den store galge rummede 7 personer; hver af de tre tværbjælker på de i trekant oprejste tre pæle bar hver to; i

midten var et höjere stillads med en æresplads til mestertyven, der var dömt til at hænges i den höjeste galge"; jfr. mnt. galge, Sch. Lübb.; htsk. galgen; Aasen galge, isl. galgi hak.

galgebakke, no. et ikke helt sjældent navn på banker i nærheden af byer og tingsteder; nord for Ribe; på Årup mark, Kr. VI. 70; syd for Fovlum kirke, sts. s. 76; *„galibak hàw, få dæ skal dèr i ælə tijər, mèn teŋ hòlcəs dèwe, ha sto èn gali te å heŋ tyw å skælmər i"*, Grb. 182. 4; se også Kr. VII. 59, Grundtv. Ævent. II. 217; jfr. galgehöj, Kr. IV. 114. 166, Thiele I. 93. 370; galgebakke, sts. I. 269; galgenberg, Mhoff 140. 188.

galgebjærg, no. = galgebakke; Store og Bitte G—, navne på höje ved Fly, Kr. VIII. 9. 22.

galgehöj, no. se galgebakke.

galgejærn, no. *galəjan æn* (Plougstrup) den indretning, som sidder foran på ploven, og hvormed furens tykkelse og bredde bestemmes.

galgeklamp, no. *galəklamp æn* (D.) et åg til at hænge på halsen af stude, for at hindre dem i at springe over grøfter; det består af 4 lægtestykker, samlede i en rektangel, så at det nederste tværstykke bestandig slår dyrene over forbenene, når de går; jfr. hilde.

galgeknop, no. *galəknop it -knoəp* (Bradr.) = galgeklamp.

galgetræ, no. en pige var ikke „ræd for at gå ud til galgetræet, for der var en galge rejst ude i skoven, hvor der var en bleven rettet", Kr. IV. 307.

galginte, no. *galgi·ňt æn* (vestj.) en vild, stöjende pige; jfr. galgjed.

galgjed, no. *galgi·þð æn* (vestj., Brande s.) en vild pige; jfr. galflante, galflöjte, galginte, galrus.

galhans, no. ris gi'r g—, og rutten smalhans, vestj. talemåde, må vel betyde, at ris bringer til at skråle eller gör vred.

galhed, no. *galhiþð æn* (Andst); *galhið æn* (Agger); *galhjè æn* (Vens.) — hidsighed, vrede; *han gi nåk gåt får, nær æ galhiþð føst æ gan æwə* (Andst).

galhovedet, to. *galhuwə* (Gjørding); *galhuðt* (Vens.); *galhoþə* (Agersk., Sundv., Bradr.) — hidsig; jfr. hastig.

galhund, no. *galhu·ň* (D., vestj.) spar-otte i kortspillet brus (s. d.).

galing, no. *gåləŋ i* best. *-i* (Vens.) store anstalter, stort selskab, stort læs, spottende; *dæ lå hiələ gåləŋi!* f. eks. om et stort læs, der vælter.

galion, no. *galio·ŋn æn* (Agger) = rgsm.; deraf: *galio·ŋnsfigu·r æn* (sts.); jfr. fr. galion, ital. galeone, stort skib, som drives med årer; mnt. gallion, Sch. Lübb. forstævn på skib.

galjagte, uo. [*galjawt*] (Sønderj.) løbe vildt omkring, om börn; „gallejagte", Mb. eft. Outzen.

galkej, no. [*galkə·j æn*] (Randers) = galfrands.

gal kommen, no. J. T. 21. 284, en plante, anthriscus sylvestris, Hofm. (Ålborg, Vens.).

galku, no. *galku·* [*æn*] (Vens.) hidsigt og galt kvindfolk; om den sidste del af smsætn. er ko, er vist tvivlsomt, se ku.

galkutte, no. *galkut æn -ər* (Vens.) hidsigt og galt kvindfolk.

galle, no. *gal æn* (Rkb.); *gål æn* (D.) — stump af en regnbue, som antages at varsle uroligt vejr; også: *æn g— ve æ sowəl*, en bisol (vestj.); der siges: det er en mild mand, som går forved solen, men et skarn, der kommer bagefter (Holstbr.), jfr. Kr. VI. 272. 189; g— v. solen på dens søndre side eller bagved tyder på langvarig tørke; på den nordre side el. foran derimod på langvarig regn, Kr. IX. 23. 220; jfr. Aasen, gil, gjell, bisol, stump af en regnbue; htsk. galle i smstn. regen-, wasser-, wind-; solulv, vejrstok, vejrulv; regn-, vand-, vejr-.

galleknop, no. J. T. 235, en plante, en art mjødurt, spiræa filipendula L. (Ålborg); se galbær, 1. galde.

galleras, no. *galərå·s* el. *galərą·s dę* (Agger) lystigt gilde, sviregilde.

galli, no. se galge.

Gallus, no. en helgendag, 16. Oktober; *nær Galus æ tar, så ka di so råw i mosər o kąr* (Ribe, vist alm.); se Hedevig.

galm, no. *galm æn* (vestj., Mors); *gålm æn* (Holmsl.); *galm* el. *gålm* (Thy) — 1) en trykkende varm vind, især en sådan, som blæser för torden (vestj.); vedvarende stærke vindstød, som gennem en portåbning (Lysgd. h.); i Pont. Sønderj.

ord nævnes: gjelm, en stor storm; Mb. gjalm (Varde). 2) *de gòlm* el. *dæn gòlman,* råben og stöjen (Thy); da præsten hørte den galm, gik han ind, Sgr. X. 94. 169, höjrøstet tale, larm; jfr. Rietz s. 228, gallm, skrig, råb; mnt. galm, Sch. Lübb. höj, skarp lyd; med ordet sammenstilles Hvergelmir, N. M. Petersen, Mythologi s. 65.

galme, uo. *galm* (Hanh., Rkb.); *gòlm -ər -əð* tf. *gòlmt* el. *gòlməð* (Thy). — 1) blæse varmt (Rkb.); *de gòlmər i æ hus* (Thy) vinden tuder i husene. 2) stöje, larme (Hanh., Mors); skrige, huje (Thy).

galmsted, no. *gålmstè æn* (Holmsl.) et sted, hvor vinden farer igennem.

galop, no. *galå·p æn* (alm.) — 1) hestens springende løb; jfr. firspring, flyvespring, tordenspring; *ræn i kårt galå·p* (Malt); *galå·p! så skræən, haj rę på kati* el. *på törəstaki* (Vens.). 2) en alm. dans; jfr. htsk. galopp, fr. galop, provençalsk galaupar uo., af glsachsisk gihlôpan, jfr. htsk. ge-laufen (?); fir-, skrædder-, spille-, svine-, torden-.

galoppere, uo. *galopi·jər* el. *kaləpi·jər* (D., vestj., Agger) = rgsm.; så jow a å par aje træhskor åpå fæen å kallepihr de bæst a kuj, To Nov. 20; se flyvegalopper.

galosche, no. se kalosere.

gal Palle, no. *gal-Pali æn* (Tyrsting Vrads h.) hidsig person.

galpe, uo. *galp -ər -ə -ə* (Vens.) kagle, om höns, om ørnens lyd, ligeså om kragens, J. Saml. IV. 246: om msker: skælde ud; også: *a fiəl nejər te de galp i mæ* (Sams) om lyden, som et fald frembringer i en; jfr. Rietz gallpa, skrige af fuld hals; mht. galpen, larme, gø, om hund og ræv; eng. yelp; se garpe, gjælpe.

galrante, no. *galra·nt æn* (Rkb.) en vild, letsindig pige; jfr. galgjed; Rietz, galratta, s. 229, under gallraja.

galrus, no. *galru·s æn* (vestj., Agerskov) vild, stöjende pige, nok mest om börn; jfr. galgjed, galrante.

galside, no. *din gal si* (S. Hald) skældsord, du hidsige knægt.

galsindet, to. *galsinət* (D., Malt); *galsinc* (Vens.); *galsenəð* (Lild s.); *galsenə* (Agger) — hidsig, hurtig til at blive vred.

galskab, no. *galskað æn* (Vens., Agger) vrede.

galskipper, no. *galskipər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = galfrands.

gal skråd, no. J. T. 324, en plante, pedicularis palustris L. (Thy).

galslagen, to. *galslawən* (vestj.): *æn slem g— kål,* hidsig, galhovedet; *æn g— sin,* hidsigt sind.

galster, no. *galstər æn -ər* (Agger) person, som fører höjrøstet tale, gabflab.

galstre, uo. *galstər -ər -t -t* (Agger) före höjrøstet tale, se gjælstre.

galstret, to. *galstrə* (Valsb.) harsk, om smör og flæsk.

galt, no. *gålt æn gålt* (D., vestj.); flt. *gålt* (Agger, Ang.); *gåltə* (Søvind s.); *gålt æn gålt* (Hell. h.); *galt æn galt* (Støvr. h.); *golt æn golt* (Agersk., Bradr.); *gålc* best. *-i* flt. *gålc* (Vens.); *gåəlt* best. *gåltən*, flt. *gåəlt* best. *gåltən* (Tved på Mols); *gåəlt i* best. *-i* flt. [*gåəlt*] (S. Sams) — 1) gildet hansvin; *så fåræ·t som nåwər giən gålt* (D.); *så fiəð som æn gywəð gålt* (Agger); *han stən som æn giən gålt* (vestslesv.) ɔ: en fedet galt; börnerim: *dær war jæn gåŋ æn gålt, dær skul åp æpo· æ kakəl å rør æ målt, så bran en si snuð, å så æ dæn histå·ri uð* (Mors); *„så drøncə* (traskede) *gålci å hjèm, å wil di a swøn enc kom ètèr, så wre hèwəri èn smul i hål, så rut* (gryntede) *gålci, å mè jit kam så hilə flåki i jit flywspreŋ",* Grb. 67. 44; de er på stuen ligesom Fasmeli galt, Kr. IX. 112. 199, den havde nemlig sin plads i storstuen; i et byrim: *Mjöləŋ gålt,* Sgr. VII. 237. 888 (N. Slesv.); fig. *æn reqtiq gålt* (vestj.) en tyk og fed mand; i æventyret: en g— med hveranden børste af guld, hveranden af sølv, J. K. 96; hvert trin, galten går, falder en side flæsk fra den, smsts. s. 135. 2) *gålt* flt. (Thy, Mors) forskellige tidselarter, carduus acaulis og lanceolatus L., se J. T. 51. 52. 290*; bakke-. 3) *gålt* flt. (Staby), sammenbrændte sten ved brænding af mursten. — jfr. Aasen galt, isl. göltr hak.; mnt. gelte Sch. Lübb., en ufrugtbargjort so; gjæv-, grå-, hav-, orne-, pludder-, rode-.

galtebær, no. J. T. 307, en plante, sandtidse, hippophae rhamnoides L. (Thy).

galtebærtorn, no. J. T. 107 = galtebær.

galtfog, no. *gålcfoq i* = *gåltgris æn* (vestj.) en skåren gris.

galvorn, to. *galwon* (Hovlbj. h.; Mors) vild og ustyrlig.

galvråne, no. *galvråni æn* (Hern.) hidsig, arrig kvinde.

galæble, no. *galæpəl æn -æplər* (D., N. Slesv.) = ganæble.

-Gam, no. se fugl-; jfr. gammur, Arnason II. 336.

gammel, to. *gaməl* flt. *gaməl* (D., vestj.); *gaməl* itk. *-t* flt. *gaməl* (Vens.); *gaməl* = flt. (Agger, østj., Sønderj.); böjes i sammenligningsgr. *ælər ælst* el. *gamlər gamləst* (D., vestj., Gjern h., Vens.); *ǻlər ælst* (Hell. h.); *ælər æləst* el. *gamlər gamləst* (Bradr., Ang.) — 1) = rgsm.; *æ gaməl mań, æ mań æ gaməl, di gaməl; tåw or gaməl; æ gaməl un*, den gamle vogn, til forskel fra den ny; *de ær ålt i æ gaməl skek; i gaməl daw* (D.); *nyt å gamølt*, men: *hukst æ gaməl* (Vens.); „*næ di gaməl blywə gal, så blywə di gal təgaməns*“, Grb. 236. 151; *gaməl o styw o sloŋkən i æ lyw* (vestj.); *gaməl o swåq o nijərfålən æbå·q* (vestj.); *a ær eńc så gaməl som a ær grem te* (Vens.), Kr. IX. 209. 24; *æn ær ålər få gaməl te o lær* el. *te o blyw skorə* (skurvet), (N. Slesv.); *di gaməl æ di ælst, mæn di oŋ æ di kloqəst* (Tåning, nok alm.); *di gaməl skal ən ǫər, di oŋ skal ən lær* (D.); *di gaməl ska dø, di oŋ ka dø* (vestj.); *di gaməl gǿr, di oŋ kör* (N. Slesv.); *lisom di gaməl di sjoŋər, så tudər djær oŋər* (Mors); *så gaməl som Metu·saləm, som æ væj* (Sønderj., vestj.); som træ udi skov, som mos opå træ, som sandet ved strånd, Kr. II. 333. 13-15; *så gaməl, han kan eį hans röw saməl* (Mors); „*grijsi kam ijèn å da war haj så gaməl, de haj ha mus åpå røqi*“, Grb. 228. 83; *hwæm dær eį hålər a de gaməl ka eį nyj saməl* (vestj.); *han æ blöwən få tilə gaməl o få sil kloq* (vestj.); afvisende svar på spm.: „*hu gaməl æ do?* — *lisəgaməl som mi stuwər to* el. *så gaməl a fåvi·hər ət ålər* (vestj.); om de gamle hos taterne fortælles: når en ikke længere kan følge med troppen, så går vi ud i skoven, og der graver vi et hul, så danser vi med den gamle rundt om hullet, og dernæst skyder vi ham eller hende derned og kaster muld på, idet vi siger: far nu op til din himmelske fa'r og mo'r! Kr. VIII. 191. 317; jfr. Wärend II. 294. 440, Mhoff 537. 530, Z. f. M. II. 112, jfr. III. 305, Grimm R. A. 486 flg., Gervasius s. 84 flg. — 2) klog, snu; *hań æ gaməl, dæń kål* (Agger) om en, der ikke let lader sig narre. 3) den gamle, kaldes faderen tit af voksne börn, vist alm.; *min, dæń gaməl* (vestj.), også Ang.; *wòt, dæń gaməl* (Søvind) ɔ: vor gamle aftægtsmand el. kone; Gammel er familienavn i Angel. 4) *dæń gaməl* (Søvind s.) den rådne moderkartoffel til hele yngelen, når kartofler graves op. 5) den gamle ɔ: Gud, jfr. Gr. Gl. d. M. I. 35; vist alm. 6) den gamle i sagn og æventyr ɔ: djævelen, Gr. Ævent. III. 178, Kr. III. 116, V. 234. 237. 251. 253, VII. 314, VIII. 278. 309, Sgr. II. 110. 549; jfr. Mhoff 265. 254, Grimm Myth.[2] II. 941. 952, jfr. 1016, Z. f. M. II. 313, se fanden, Gammel Erik, g. karl. 7) det sidste neg, når der mejes korn; „få den gamle, den gamle mand“, siges om den pige, der tager det sidste neg op; det betragtes somme steder som noget, der er stor skam ved, så man gör alt for at undgå det (Silkeb., Hors., Mds. h., Elbo h. o. fl. st.); se byggonnis, enke 2, havrehvæs, hvedetrold, rug-rette; den gamle får den høstkarl, som gör sidste hug med leen (Hundslund s.), se Sgr. II. 223. 17, X. 125, Kr. IV. 378. 351; gammelmand 3; jfr. Mannhardt, Baumkultus I. 196, samme forfatters Mythologische Forschungen s. 328, samt i registeret Ale; Busch, Volksgl. s. 111. — Jfr. Aasen, isl. gamall; ældre; eje-, fjor-, halv-, höne-, æld-.

gammelagtig, to. *gaməlatə* (Agger); *gaməlawtə* (D., vestj.); *gaməlajtə* (S. Hald, S. Sams, Søvind s.) = rgsm.; også: temmelig gammel.

gammeldage, no. alderdom (Mellemslesv.), Kok.

gammeldags, to. *gaməldas* (Rkb., D.); *gaməldås* el. *gaməldəs* (Agger) = rgsm.

Gammel Erik, no. djævelen; se Erik; foruden de der anførte steder kan endnu henvises til Thiele II. 83. 90. 100, Sgr. III. 221. 1132; Anders. Plant. Verden s. 112; Kr. V. 254, VI. 243, hvor også hans søster nævnes; jfr. Asbj. II. 34. 180, III. 115. 366, Daae I. 41; Grimm Myth.[2] 955; jfr. gammel 6.

gammelfader, no. *gaməlfår æn* (Mors, Thy, Agger, Himmerl., Vens.) bedstefader, således kaldes jævnlig aftægtsmanden af de unge i huset; *„mèn haj å gaməlfår hoq Ugərby brow“*, Grb. 37. 3, mens han og aftægtsmanden tømrede U. bro; *„dè jèn komər i gaməlfòs dè blo trèj“*, sts. 51. 164; se godefader.

gammelfisk, no. *gaməlfesk* (Silkeborg) bergfisk; „di fek die (deres) grøi å die gammelfesk“ til juleaftensnadver, Tkjær II. 84. 95.

gammelforældre, no. *gaməlfòrèlər* flt. (Lild s.) bedsteforældre.

gammel karl, no. *dè gaməl kòl* (Vens.) djævelen, Grb. 90. 23; *„haj wa så ejlo mè dè gaməl kòl, de haj ehc rænt ə få stut, om haj jo Wòr Hèr imwò“*, Grb. 204. 38; 153. 9 *„dè gaməl kòl, ham sil, — de li da —“*; jfr. gamall karl, Arnas. II. 490; gammel 6.

gammelkjendt, to. *gaməlkæn* (D.) kendt med en fra gammel tid, *vi æ gaməlkæn*.

gammelklog, to. *gaməlkloq* (D., vestj.) = rgsm.; om börn og unge msker.

gammelmad, no. *gaməlmar de* (Vejrum); *gaməlma* (Vens.) — 1) salte og røgede kødvarer, som, efter at være kogte, bæres kolde frem på et stort tinfad, *gaməlmasfa è* (Vens.). 2) gammel forgemt mad; fig. gamle forgemte sager (Agger); jfr. gammelmat, Sch. Lübb.

gammelmadsfad, no. *gaməlmasfar æn* (Vejr.) se gammelmad; ordet synes også at have fået formen: *gaməlmajsfa* (Vens.); *gaməlmańsfað* (Mors).

gammelmadsfrokost, no. traktemente anden bryllupsdag med kogt, koldt saltmad, flæsk, kød, pølse med sennep, dertil varmt øl med pind og smör, J. Saml. IV. 233 (N. Tranders v. Ålborg).

gammelmand, no. *gaməlmań* (Hanh., Thy) — 1) udbuget lerdunk til drikkevarer (Thy, Mors, Sall. Ginding h.); se Kr. IV. 298; jfr. abraham, kone, skjæggemand, svanehals. 3) fællesnavn for flere plantearter; røllike, achillea millefolium L. (Fur), J. T. 3; torskemund, linaria vulgaris Mill. (vestj., Sir), Sgr. III. 189. 1100; blåhat, knautia arvensis Coult. (Sall., Viborg), J. T. 119. 312; scorzonera humilis L. (Himmerland), J. T. 339; en art brandbæger, senecio vulgaris L. (vestj.), J. T. 224. 357. 3) udpyntet dukke, der opstilles på naboens mark i høsttiden af den, som har ophøstet (Hanh.); jfr. fissemand, høstkjælling. 3) det sidste neg (Vejle, Horsens), se J. K. 60. 30, Sgr. II. 185. 764; se gammel 7.

gammelmandsgilde, no. *gaməlmańsgil æn* (Rkb.) gilde kun for gifte folk.

gammelmoder, no. *gaməlmuwər* (Mors, Thy, Agger; Vens., S. Himmerl.); *gaməlmòwər* (Mellerup, Støvr.) se Kr. IX. 236. 75 — bedstemoder; jævnlig kaldes aftægtskonen således af de unge i huset; se gammelfader, godemoder.

gammelt øl, no. *gaməl öl* (Agger) = rgsm.; *gaməl öl mæ èn piń i* (Søvind s.) kaldtes forhen kop el. krus med gammelt øl med pind i stedet for theske til at røre sukker om med, og som man drak i kroen el. på visiter, ligesom nu bajere; *dra dra dra drøń, imår ska wi ha huwəl o wå gaməlölstøń* (Agger) stump af et rim, der brugtes til at danse efter.

gammeltølpons, no. = kaminade (s. d.); stærkt øl med brændevin (østj.).

gammel Valborgdag, no. d. 11. Maj (Valsb., M. Slesv.); jfr. sv. gamle midsommar = 1. Juli, Wigstr. II. 174, må stamme fra kalenderens forbedring 1700.

gammen, no. *gamən* (Vens.) = rgsm.; *„wòt nyj par sam* (svømmede) *i glę å gamən“*, Grb. 73. 30; ordet er vist fremmedord; jfr. Aasen, isl. gaman.

gams, no. *gams* el. *goms è* best. *-t* (Vens.; Thy) — 1) et snap efter noget med munden; *de war alər un æn g—* (Thy) om maden, der var ikke nok, kun hvad der kan snappes i en mundfuld; *dær ær eț un æn gams te· ham* (Mors) ɔ: kun en mundfuld; jfr. grams. 2) *gams i* best. *-i* (Vens.) en rå, ondskabsfuld person, der river til sig, bider om sig; en brudgom kaldes spøgende: *i brujəgams; i sør gams,* en löjerlig fyr, farende, uordentlig i væsen; *i hærliq gams,* en spasmager; skal også kunne betyde sladderhank (Vens.).

gamse, uo. *gams -ər -t -t* (Vens.) at snappe efter noget, *å g— ætər nøə,* om hunden, der snapper efter en uden at bide; også om et mske: skælde ud uden at magte noget med det, snærre, bide ad en; skal også kunne betyde at

sladre; jfr. Aasen gamsa, spøge, fjase, isl. gemsa; norsk også i betydn. gramse; Rietz 183 gams no. letsindig tale, sladder.

gan, no. se garn.

gandelig, to. *gaṅələ* (Agersk., Bradr., Ribe, vestj.); *garlə* (Angel, Fjolde) — tjenlig, passelig, brugbar, om alt muligt; *æn g— spå; de æ ham g—, g— te de;* slgnes kan mnt. gadelik, Sch. Lübb.

ganding, no. *gaṅəŋ* (Sønderj., Agerskov, Bradr., D., vestj., Vejr., Thy, Mors, Lysg., Andst h.); *garnəŋ* (Ang., Mell. Slesv.); *garəŋ* (Fjolde) — 1) bruges om alt, hvad der er bekvemt, brugbart, passende, om livløst og levende: tømmer, gård, sten, hest, ko, tjenestekarl, kæreste kan være en mands *gaṅəŋ; de wå liq æ ryw gaṅəŋ* (D.) netop hvad jeg helst ønskede; *di æ væra·ṅərəs gaṅəŋ* (Agersk.) passer for hinanden; *nòwə smo gaṅəŋs gryrər; nèj gaṅəŋs nèj* (Vejr.) noget, som rigtig passer; *æn gaṅəŋs kål* (sts.) spøgende, om et barn, der er klogt; *de vår æn garnəŋ! soj æ maṅ, han så i æ rakərs pos* (N. Slesv.) ɔ: det var noget, jeg gad haft; bruden blev modtaget af sin mands farbroder i brudegården med: *ka do il ha mjølgrør, ska do il ha vo gaṅəŋ* (Agersk.) ɔ: yndest. 2) ligemand (Sall.), Per el. Povls g—; *de ær hans g— å di ær åsə omtræ·ṅt o jæṇ haṅəŋ,* omtrent lige store; *de æ ræt æn par gaṅəŋər* (Agger) et par, som passer til hinanden; jfr. Aasen, gaaning, isl. gáningr, hvad der behager en; mnt. gadinge, Sch. Lübb.; se rive-, smadder-.

1. gane, no. *gån æn -ər* (D., vestj., Agger, Hell. h.); *gòn æn -ə* (Søvind); *gån* (Lild s.) — 1) = rgsm. 2) fiskegæller; *tòskgån*, torskegæller; *tar gån*, törre gæller; *lòwər å bòwsər* (rogn) *å hwə å gån blywər tån o di tòsk dæ ska sàltəs* (sts.); jfr. Aasen gan, gæller i fisk; gan, Rietz s. 184; gab.

2. gane, uo. *gòn -ər -t -t* (Vens.); *gan* [*-ər -ət*] (S. Sams) — række halsen lang, stirre efter (Vens.), stikke næsen i vejret, om heste (S. Sams); jfr. Aasen, gana, strække halsen; se ganne.

gang, no. *gåŋ i* best. *-i* flt. *gåŋ* (Vens., Thy, Agger); *gåŋ æn* = flt. (D., Thy; Vejr.); *gåŋ* el. *gåŋ et* (Agersk.); *gåŋ et* (Bradr.); *gåŋ* flt. *gåŋ* (Angel); *gòŋ æn* flt. *goŋi* (Gjern h.; Bj. h.); flt. *gòŋ* (Søvind s.); *goŋ æn* best. *-ən* flt. *goŋ* best. *-ən* (s. f. Randers) — 1) gang, gåen; *han komər i æ gåŋ iġæ·n* (D.), *komər te gåŋs* (M. Slesv.) kommer til at gå, kommer på benene efter sygdom; *no æ di da i æ gåŋ* (vestsl.) ɔ: opstået, i arbejde; *han hår hans gåŋ dær; a kiṅər ham o æ gåŋ* (D.); *æn guwə, æn sölə gåŋ i æn par sku* (vestj.); *i waq gåŋ* (Vens.) en dårlig gang på en vej, i noget fodtöj; *haṅ æ sölə te gåŋ* (Agger), *æ gåŋ ær eț guwə* (D.) han går dårlig; *haj æ gon å gåŋi, waq te gåŋi* (Vens.). 2) føre; *dær ær æn sölə gåŋ idå·; de æ bæst o hål sæ iṅ i de hæ gåŋ* (!) (Agger). 3) græsgang, *å ha før på gåŋ we jęj* (Vens.) have får på græs hos en; *vi hår æn guwə gåŋ te wår før* (vestj.). 4) indgang, forstue (Vens., Vejr., Agger), se gangdör. 5) en gang i en have, *æn gåŋ i æ kalgor* (D.; Vens.), flt. *gåŋ* (D.); jfr. sti. 6) fart, fremskriden; *fo æ un i gåŋ, de gek si jawn gåŋ* (D.); *han æ guwə te o sæt slaḍər o gåŋ* (Lindk.); *de ær o gåŋ* (vestj.) det er i gang; *fo æ moṅ o gåŋ* (D.); *kom, vær, sæt, hål i gåŋ;* han slog møllen i gang, Kr. V. 208; *slå æ klåk te gåŋ,* sætte i gang, *dæṅ ær i gåŋ* (Agger); *fo guwə goŋ o ət* (Täning) om kornet, når det er lejesæd: komme til at høste, så at kornet ligger bekvemt for arbejdet; fig. *fo gåŋ åpå* (Vens.) overvinde, magte; *de wa po gåŋ* (Agger) på moden; *de war il kòmən å gòŋ inò·* (Søvind) ikke blevet skik. 7) hjulfælge: *æn gåŋ* flt. *-ər* (Thy); den enkelte fælge hedder: *æn støk gåŋ* (Lild s.); *fo gåŋ te æn hywl, nøj gåt g—* (Mors) mængdenavn; 12 stkr. hjulfælger, hvoraf kan göres omkredsen til to hjul, kaldes *æn g—* (D.), 24 stykker kaldes *æn sløv,* ligeledes betyder g— den af hjulets flader, hvorom hjulringen ligger: *æ hjul hår æn gråw g—* (D.) ɔ: brede fælger; *i gåŋ skawlər* (Vens.) et sæt skagler; *æn gåŋ skawlər* (Mors, Thy) ɔ: 4 stykker, to til hver hest i tospand; ligeså *æn gåŋ seltrær* (Mors), se gange. 8) enkelt tid eller tilfælde: *jęj gåŋ, flijə gåŋ, i gåŋ åmæ·l* (Vens.); *jæṇ, tåw, maṇə gåŋ* (D.); *jit gåŋ* (Bradr.), slgn. jessind, tøs; *de gåŋ, dejè·t gåŋ* (Ang.); *jet gåŋ för* (Vlb.); *de æ no jæṇ gåŋ så, han fæk eț æn g— tak, jæṇ g— mijər; tåw aò æ g—, så*

må I kom æn g— imæ·l, æn æn̄kəl g—, de wå dæn̄ g—, jæn g— får ål (D.); *så manə gåŋ som æ hær feŋər o mi hin̄ər a tæər o mi förər* (Vlb.); *de æ no jæn gåŋ ves* (Malt) ɔ: den sag er sikker; *hyt do dæj sjæl fo dæn̄ føst gåŋ, så skal a hyt dæj får ål di an̄ər* (vestj.); *æn gåŋ imæ·l æ hwæra·ŋən daw,* Sgr. II. 60. 342 (Lisbj. Terp); *„jèj gåŋ ska føst wær“,* Grb. 234. 90, en gang skal være den første; *„haj skul ji ham e ræjti gåt aqi i gåŋ om orə“,* Grb. 88. 51, en rigtig god køretur en gang om året; *de wa dèjgåŋ mi muwər dø, da a enc wa hjæm, de ska ålər ski mijər* (Vens.); *de wa wal de gaŋ, da æ min̄əskər ino· war abəkat å æ diwrə ku snak* (Fredericia) om det utrolige; *dæn̄ gòŋ* el. *dæn̄ gòŋ da,* også *dè gòŋ; dant gòŋ* (Søvind) den anden gang; særlig mærkes udtr. *kom in̄ å fo æn gåŋ o drek* (vestj.), meget alm. brugt som indbydelse til at komme indenfor; fra Hors.-Århe.-egnen haves: *de òləføst goŋ* (Røgen); *liq dæn̄ føst gåŋ* (Løsning) straks; *imå·ŋəs dæn føst g—* (sts.) imorges tidlig; *vi ska ui å sæt saməl imu·ən tilə de føst goŋ iŋæ·n* (Vor h.) ligestraks igen; *doŋəwoləron ska taləs dæn̄ oləføst goŋ* (sts.) ɔ: ligestraks; *de føst goŋ a komər åp* (sts) ɔ: straks jeg kommer op; *imå·ŋəs de føst gòŋ* (Ry) imorges ligestraks; *liq de føst gòŋ han wa dø* (sts.) ɔ: ligestraks da han var død; i denne forb. altid el. mest itk. — Jfr. Aasen gang, isl. gangr hak., mnt. gank Sch. Lübb.; af-, alter-, by-, dags-, den-, en-, fanniker-, fod-, for-, fram-, gjemmel-, græs-, gåse-, heste-, himmel-, hjul-, hænde-, i-, ind-, kirke-, krebs-, kræmmer-, løs-, med-, mod-, om-, over-, pimpe-, præste-, skole-, skule-, slamper-, slange-, svik-, tudse-, ud-, under-, vand-, øre-, å-.

gangarbejde, no. *gåŋarbəð de* (Holmsl. kl.) alt ikke kørende arbejde ved strandinger; se kjørearbejde.

gangbar, to. *gåŋbor* (Vens.); *gåŋbår* el. *gåŋbər* (Agger); *ģæŋbar* (Rkb.) = rgsm.; *de tøw æ så gåŋbər no* (Agger) så stærkt i mode.

gangbro, no. *gåŋbrow æn* (Thy) over en å, jfr. spang, stok.

gangbånd, no. *gåŋbån̄ et* (Agersk.) et bånd, der lægges om småbörns bryst og under deres arme, og hvormed voksne leder dem.

gangdör, no. 1) *gåŋədör æn* (Agerskov) dören til at gå ind ad ved siden af *æ gåŋəport,* også kaldet *jawport,* indkørselsporten. 2) *gåŋsdör æn* best. *-dön* (Vens.); *gåŋdar æn* (Agger) — indgangsdör; *„haj ej è gåŋsdèn ijèməl dawləstowən å stæqəst å lut èn brøqəsdèr åp“,* Grb. 30. 37.

1. gange, no. *gåŋ æn -ər* (Lild s.) — 1) bórt om et törklæde. 2) krans af fjælle uden om en klinkbygget (s. d.) båd; jfr. gang 2. 3.

2. gange, uo. *gåŋ -ər gåŋt* tf. (Vens.) — 1) *gåŋ è hywl åp,* sætte nye fælger på hjulet. 2) *gaŋ et ban* (N. Slesv.) lede et lille barn til at gå; også intr. *si følt gåŋ,* se føllet gå. 3) udføre den regningsart, som kaldes: multiplikation (Tåning).

gangel, no. *gåŋəl æn* (Thy); *gåŋil æn* (Agger) — gangvogn til börn; se ganger.

-gangen, tf. se for-

gangende. *goŋən̄* (Rårup); *goən̄* (Tved); *gåŋən̄* (Agersk., Hmr., D.); *gonin* (Agger); *gawən̄* (D., Lyne s.); *gåən̄* (Bylderup); *gåən̄* (Bradr.) — 1) tf. af gå; jfr. Lyngby Uo. s. 86; *han æ skit gåŋən̄,* han går dårlig; *han sætər ålər æn gåŋən̄ fuwəð te æ jor* (D.) ɔ: går aldrig tilfods; han var både krumböjet og ringe gangende, Kr. VI. 216; *ål bæst som a kòm gòŋən̄, så ...; æ æ komən gòŋən̄ hèlè* (hertil); *gòŋən̄ fræmət, fålk,* i mods. til kørende, ridende; *et gòŋən̄ arbit,* et arbejde, som man udfører gående; *han̄ æ skit gòŋən̄* (Søvind s.) han går dårlig; *dær komər æn gawən̄* (Lindk.) en gående person; *æn gonən̄* (Thy) en gående person; *kom gonən̄,* komme gående (sst.), men: *wal gåŋən̄,* som går godt; *kom goin* el. *gonin, æn goin* el. *gonin* (Agger); *han vå gåŋən̄* (Ang.) han var tilfods; *æ jæ får rask? — ja, han̄ æ da gåŋin* (Agger) ɔ: han er på benene; *gåt gåən̄ æ bæər som reŋ akən̄* (Ang.) ɔ: rask gang; *et reŋ akən æ bæər som et stoərjartə gåən̄* (Valsb.) ɔ: at køre selv med en simpel lejlighed er bedre end at være stolt og gå; pigen måtte i æventyret ikke møde gående, Sgr. VI. 152, X. 170, jfr. Asbj. II. 33, Grimm K. M. nr. 94. 2) no., føre; *de ær et gåt gåŋən̄* (Agerskov); *et gåt gaŋən̄* (Åbenrå); *et gåt, svaər, reŋ gåən̄* (Bradr.) et let, tungt, dårligt føre.

ganger, no. *gåŋər æn -ər* (Thy) gangvogn (s. d.); jfr. gangel, ramme; gjen-.

gangfjæl, no. *gåŋfjæl æn* (Rkb.) spang over en å; se holdtræ.

gangfod, no. i udtr.: lade hestene gå gangfod, Kr. IV. 8. 13 ɔ: gå i skridtgang.

gangfør, to. *gåŋfør* (Thy, Mors, Vejr.) som endnu kan gå, el. igen kan gå, om gamle og syge; *æ jæ gaməlfår gåŋfør ino·?* (Agger).

ganghandel, no. *gåŋhañəl* (vestj.) føre, vejr til at gå i, *de ær et g— idå·! de ær i sålə gåŋhañəl, wi hår i di hæ daw* (Vens.) dårligt føre.

gangkjæp, no. *gåŋkæp æn* (vestj.) spadserestok, se Kr. V. 247.

gangklokke, no. *gåŋklåk æn* (Lild s.): *æn g— mæ ən tri fijr trèhywl i,* ɔ: et stueuhr, der kan gå, forsk. fra slåklokke.

gangklæder, no. *gåŋklæjər* flt. (Rkb., Aggèr); *gòŋklèjə* flt. (Søvind s.) = rgsm.

gangport, no. se gangdör.

gang-slag, no. spor, dannet ved trin af gående, Mb.; se slag.

gangsti, no. *gåŋstæj æn -stæjər* (D.) = rgsm.

gangstid, no. i forb. *de gaŋənstij* (Lejrskov, glds.) den gang, da —; *de gòŋənstij* (Ry).

gangstol, no. *gåŋstol i* best. *-stwòl* el. *-stòl* flt. *-stuwəl* el. *-stòl* (Vens.); *gåŋstuwəl æn -stuwəl* (vestj.) — til at sætte små börn i; se gangel.

gangtræ, no. *goŋtræ et* (Røgen) spang over en å, jfr. gangbro.

gangvej, no. *gåŋwæj i* (Vens.) føre; *de ær i guwə g— ida·.*

gangvogn, no. *gåŋuwn æn -uwn* (Lild s.); *gåŋᵘn* el. *gåŋən æn* (Mor, Thy); *gåŋun æn* (Fanø); *gòŋwon æn -won* (S. Hald); *gòŋərun* (Søvind s.) — en slags gangstol med hjul under til at sætte småbörn i; se gangel.

ganne, uo. *gañ -ər -ət gañət* (D., Lyne s., Andst h.); ft. tf. *-əð* (Thy, Mors, Agger); *a gañət ət et* (vestj.) jeg lagde ikke mærke til; også no.: *o gi gañ te jæn* (Lindk.) lægge mærke til en; *å g— te jæn* (Mors, Thy) se til en syg; *gañ hæn te mæ!* (sst.) besøg mig! *a ska hjèm å gañ te æ höwðər* (Thy) passe dem, se efter dem; se 2. gane; be-.

gannie (?), uo. *gani* (Lisbj. Terp) opgivet at betyde: drive kvæg i fællig; tumle, magte; er det beslægtet med gjenne?

gant, no. *gåñc* (Vens.); *gañt* el. *gåñt* (Mors) = rgsm.; *dær ær òlər de gåñc, dær ær jo alər* (alvor) *iblå·ñc* (Vens.); jfr. abe-, aberi-.

-gante, no. se Peder-.

ganteri, no. *gañtəri·j* (D., vestj.); *gåñcəri·c* (Vens.) — gant, spøg, gammen; „a håd noj gjanteri mæ hin ind i æ møllstow we æ si å æ kakkelown“, Jyd. I. 77. 2.

gantes, uo. *gañtəs* (D., Rkb.); *gåñcəs* (Vens.) = rgsm.; *di gåñcəst mæ hwærajər* (Vens.); *gañt mæ æ piqər* (Hvejsel); *„di wa jø åsə wånt te å gåñcəs mè ham“*, Grb. 68. 60; *han ær et o gañtəs mæj* (vestj.) ham kan man ikke spøge med; jfr. Aasen gantast; nyisl. ganta; Rietz 183. 84 gant no., ganta uo.

ganæble, no. *ganæwəl æn -æwlər* (Rkb.) kartoffelplantens frugt; jfr. hunde-. æble.

gar, bio. *kår* (Ang., Valsb., Egebæk, Fjolde) med en nægtelse *kår ek* (Fjolde), *kår iñt* (Egebæk), slet ikke; *di vil kår it føləs mæ ham et gåŋ,* J. M. 57; jfr. htsk. gar nicht, slet ikke, også to. færdig, mør; se garve.

gar, no. se gade.

-gare, uo. se for-.

garderobeseng, no. (Gjern h.) = himmelseng, forsk. fra alkoveseng (s. d.); jfr. fr. garderobe, kammer til klæder.

gardin, no. *gardi·n æn -ər* (D., Rkb.) = rgsm.; komme under de grönne gardiner, Gr. Gl. d. M. II. 195 ɔ: dø; jfr. ital. sp. cortina, sengeforhæng.

-garing, no. se for-; ganding.

garkner, no. se gartner.

garlig, to. se gandelig.

garn, no. *gån æn de* = flt. (D., vestj., Gjern. h., Hell. h.); *gån* best. *-ə* (Sams), best. *gånt* flt. *gån* (Vens.); *gòn et de* best. *-ət* flt. *gòn* (Søvind s.); *går æn de* (Mors, Thy, Agger, Vejr., Øland); *ğår de* (Salling); *gan et de* (N. Slesv., Agersk., Skrystrup, Bedsted, Forball.); *gaərn et de* (Bradr.) — 1) spundet garn, især uldgarn, når ordet bruges usammensat; se tråd, gjörn; *èt nòqəl gòn* (Søvind s.); dårlig spundet garn er *som stæjər som æn hæŋəñ hor o som stæjər*

som æn kåklor (vestj.), se rumleri; holder man garn for en, må man rive den sidste ende af, at den, som vinder, ikke skal vinde lykken fra en, Sgr. VIII. 178. 710, Kr. IV. 377. 339, alm.; af to ender garn forlanger kongen, at pigen skal lave ham et helt sæt klæder, Sgr. X. 169; jfr. blår-, bomulds-, brøde-, ene-, fandens-, hver-, hør-, kabel-, kniple-, maskin-, rende-, segl-, sel-, single-, sløbe-, strikke-, trende-, trævle-, uld-. 2) *viñ gån* (vestj.), en börneleg, se hjul. 3) et udtryk fra rebslagerhåndværket: *dær ær træj gån i hwær stræŋ*, således at trestrenget reb kaldes *nigånsrev;* er rebet firstrenget, kaldes det *tölgånsrev* (vestj.). 4) et fiskergarn, silde- el. flyndergarn (Agger); *o skyð* el. *sæt æn gån uð* (Rkb., D.); *o dræj mæ æn g—,* fiske med våd (Rkb.); *dræj æn g—,* trække det op (D.); *biñ æn g—,* (D.) filere; også overført: *o ha si g— vit uð* (Andst), få efterretninger, støtte fra mange sider; jfr. Aasen isl. garn itk., htsk. garn, eng. yarn; al-, bag-, bund-, drage-, drive-, dybs-, fiske-, grund-, krog-, net-, om-, puls-, rad-, silde-, skud-, skyde-, stav-, stemme-, veje-, våd-.

garn-ende, no. *gånæñ æn -æñər* (D., vestj.) = rgsm.; „vi had ålsammel fåt wo gånænner øwwer æ kroeg i o lowt øwwer e skyww“, Blicher Bindst.

garndröjt, no. *garndröjt æn* (Fjolde) et udtakket redskab til at vaske garn på (Lyngby).

garnflåde, no. *gårflo* (Agger) korkstykkerne, som bærer garnets kant op, se 1. flåde.

garning, no. se ganding.

garnkjølle, no. *gåncøl æn -ər* (Vens.) kølle til at banke garn med; *„nær hqj sò: rytər uw å min cøl! så kam dèr e hil rægimèñc rytərər uw å [gån]cøl“*, Grb. 93. 79.

garnkrabbe, no. taskekrabbe (Frederikshavn), Fiedl. & Fedders. Tidsskr. f. Fisk. I. 111.

garnnögle, no. *gånnoql æn -noqlər* (Rkb., D.) = rgsm.; se nögle.

garnnål, no. se garnsynål.

garnpose, no. er fangsten [af fisk] tömt ud og talt op, føres den til land i garnposerne; hver pose skal tage 10 ol, og den fisker er ikke rigtig myndig, som ikke kan bære sine 10 ol; J. Saml. VIII. 181 (Sall.).

garnsynål, no. *gånsynol æn -nol* (Rkb.) stoppenål = *gårnol* (Hmr. h.).

garnsæt, no. *gånsæt æn* (D.) et sted ved en å med ret til at sætte garn; jfr. fiskersæt.

garntelle, no. *gårtæl* (Agger), se telle.

garnvinde, no. *ganviñəl æn -ər* (Agerskov, vestslesv.; Tåning); *garnviñ æn -ər* (Bradr.); *gånwęjəl i -węjlər* (Vens.); *gårweñər* el. *-weñəl æn* (Thy, Agger, Mors); *gårveñəl æn* (Vejr.); *gånveñəl æn* (Gjern h.); *gånviñ æn* (D., Rkb.) = rgsm.; *æn kås te æn gånviñ* (Rkb.), dens arme; en g— må ikke efter brugen blive stående med en pind i hver arm, der skal sidde to pinde i den ene, ellers bruger de underjordiske den, Sgr. X. 30. 80; jfr. haspe, herve-træ, strangle; guld-.

garpe, uo. *garp -ə -ət -ət* (Søvind s.) glo, gabe, være uvirksom; *hwa stè du å garpər ætə?* jfr. Aasen garpa, skryde.

gartner, no. *gårnər æn -ər* (D., Sønderj., Bradr.); *gartnər i -ər* (Vens.); *garknər æn -ər* (Støvr. h.); *gartnə* el. *garnə æn -rə* (Søvind s.); *kartnər æn* (Fjolde) = rgsm.; se podemester, gård 2; jfr. htsk. gärtner; mnt. garde- el. gerdenere, Sch. Lübb.; eng. gardener, fr. jardinier.

gartnerere, uo. *gartnəre·jə* (Søvind s.) göre havearbejde.

gartneri, no. *gartnəri· et de* (Søvind s.) — 1) gartnererhverv. 2) havearbejde.

garve, uo. *garv -ər -ət* (Rkb., Agerskov) = rgsm.; jfr. htsk. gerben, afledes af gar (s. d.), mør; mnt. gare Sch. Lübb., garveri; se 4. bede.

garver, no. *garvər* (Agersk. alm.) = rgsm.

-gas, no. se senge-.

gas, no. *gas* (Skanderb.) kaldenavn til gåsen, jfr. brikke, dal, pylle, svik, tippe, tup, vak; se Sgr. V. 46. 432.

gasse, no. *gasi i* best. *gasi* flt. *-ər* (Vens.; Vejr.); *gasi æn gasjər* (Thy, Agger); *gåsi i -ər* (S. Sams); *gasi æn -ə* (Gjern h.; Linå s., Hell. h.); *gasi æn gasər* (Støvr.); *gasə æn -ər* (D., Rkb., Agersk., Bradr.); *gåsə æn* = flt. (Sundv.) — hannen til gåsen, jfr. gås, gjæsling; *dæ wa òlə æn gasi, dæ hwæst a mæ*

(Tåning) om en person, som kom ind etsted, uden at blive bemærket; *guj bəwǫr mæ få mašhwålm gasiər!* Kr. IV. 345. 444; *hon drekər mæ æ gasi,* ɔ: drikker vand; *han gǫr som æn spansk gasi* (Mors) fører sig strunk; *hąj ær i trę* (trætte) *mæ gasi* (Vens.) siges om unge mænd, der vil lægge sig skæg til. St. Pedersdag (22. Febr.) begynder gassen at drænke; om morgenen bliver en gasse lukket ind til den pige, der gör vejr (s. d.) den dag; hun skal sætte „avlerør ved gåssi", hedder det (Sams), Sgr. V. 42. 370; gassens tale, Sgr. I. 91. 409 (Fyn); gasser tirres til tvekamp, Grb. s. 14; i byremser: Brasted gassier, Kr. IX. 129. 340 (s. f. Nibe); Fjaltring gassi, Kr. VI. 348. 227, Sgr. VII. 176. 781; Harboørebo gassier, Kr. VI. 321. 72; spøgelse gasse, Thiele II. 164; plukker i æventyret i folk, Kr. VII. 319, Gr. Gl. d. M. I. 225; der bindes kalveløbe på gassens ben i lögnehistorien, Kr. VII. 253, se gås; ræven, der har fået halen afhugget og ørerne studset, fremstilles som en spansk gasse, Sgr. VIII. 83; i börneæventyret: gassebasse, skoven vil falde! Gr. Ævent. III. 22; gås og gasse, leg i julestuen, Gr. Gl. d. M. III. 182 (Falster); et börnerim, „gassi, gassi, hvih veng", Jæger, Ferien s. 39; gåde:

min fader var en sejlende mand,
kommen ud af gejstlig stand;
af koner havde han altid tow,
men aldrig i seng han med dem sow;
börn havde han mange af,
men aldrig de kunde hans lig begrav',

Sgr. IX. 217. 686. — Jfr. Rietz s. 187 gasse; vinge; hav-, hjabbre-.

gassebær, no. J. T. 205. 207, frugten af brombærarter, rubus cæsius L. og plicatus Whe (Ålborg).

gassemod, no. mod som en gasse; i et spotrim om skrædderen hedder det: *stowər owr o gasimǫr, de æ de jænəst di æjər* (vestj.).

gasserad, no. i udtr. *gå i gasəraj* (vestslesv.), gå i rad, en efter en.

gasserede, no. *gasirę æn* (Salling, vestj.), *han leqər i g— i dæn hœr tij,* el. *seðər o gasərę* (D.) bruges om manden, når konen ligger i barselseng el. er bortrejst; *i gasirèj* (Vens.); *sej i gasirę* (Lild s.) ɔ: knæle på gulvet og med knæer og fødder imod jorden, således at sædet rører gulvet.

gasse sig, uo. *gasə sæj -r -t* (Ribe), *leq o g— sæj i æ suwəlsken,* i en varm seng, ved god mad og drikke: göre sig tilgode; jfr. Rietz, gassa sej i samme betydning.

gassesæde, no. *han sejər i gåsisæð* (Holmsl.) siges om den, den der sætter sig i en krog, lavt nede for sig selv; også nok = gasserede.

gassetyv, no. *gåsətyw æn* (Hadersl.) en leg, se læder.

gassevin, no. *gasiwijn* (!) (Agger) vand.

gast, uo. ft. se gide.

gast, no. *gast æn gąst* (Agersk.); flt. *-ər* (Thy, Mors, Vens., Holstbr., Rkb., Malt) — 1) *æn gråw gast* (Lindk.), *i gromə g—* (Vens.) en forsoren karl til svir og drik, gale handler, optöjer; jfr. svire—; *æn slem g—* (Rkb.) en dårlig person; *de æ ræt æn ariq g—,* om et uartigt, skrigende barn; også i venlig tiltale til drenge: *de ka dæn lelə g— gøjər* (Holstebro); om ting: *æn sær gast* (Rkb.) en sær tingest; *æn betə g—* (Thy) en tingest, man ej ved navn til; jfr. Aasen, gast, svær karl, vild person; Rietz gast, spøgelse; hav-, strand-, svire-. 2) en byld (Agersk., vestj., Mors); *de blywər te æn g—, æn slemə g—;* jfr. byld, kjönne.

gat, no. *gat æn* (Vens.; hak. N. Sams) — 1) åbning på et gærde (Vens., N. Sams); snæver åbning mellem to huse, smallere end gyde (S. Sams). 3) skåret hul i et stykke læder f. eks. (N. Sams). 3) fals i et stykke træ, hak, især i vinkel (Hanh.). 4) udførselsåbning for excrementer hos fisk (Vens.). 5) agterenden af skibet; „sejle plat for i gat" (N. Sams) ɔ: plat for vejret; fig. *de hår a ğǫr o mi æjən gat* (Fanø) ɔ: på egen regning, efter egen tilskyndelse; jfr. Aasen, isl. gat itk., smalt hul, fals; ligeså Rietz; mnt. gat, Sch. Lübb.; Aasen gaatt, isl. gátt huk., döråbning.

1. gav, no. *gaw* (Mds. h., Gjern h.), *a ga eț g— ǫ ət* el. *ætər ət,* lagde ikke mærke til; *gi gaw ǫ* (Holmsl., Rkb.); se Kr. V. 344, VI. 180; jfr. Kalk. give gav på; Aasen, gaae, agtsomhed, opmærksomhed; isl. gá huk.; 1. gave.

2. gav, bio. *gaw* (Ballum); *gåwt, kåwt* (Valsb., Ang., Brader.) — snart, straks (Ballum); nemt, hurtig; det går gåwt,

det går hurtigt; det er g— til, ɔ: en ulykke kan let ske; *æ vær mõəl gåu̯ər fæ̣rə*, hurtigere færdig; *i æn gåu̯hèjt,* i en skynding (Ang.); jfr. mnt. ga, gouwe gauwe, Sch. Lübb., gouwichheit no., skynding, se gavtyv.

gav, no. se gab.

1. gave, uo. *gav̧ -ər -ət* (Mds. h.) forstå, fatte, *a gau̯ət ət ę̣t;* folkene gavede jo snart, hvem der stod for det, Kr. VIII. 135; jfr. 1. gav, Aasen, gaa, mærke; ganne, gavse.

2. gave, no. *gau̯ æn -ər* (Vens., Lild s., Agger, Randers, Viborg, Hell. h.); *gąw æn -ə* (Gjern h., Søvind s.); huk. (N. Sams); *ǧaw æn ǧau̯ər* (Ang., vestslesv., Agersk., Bradr., Sundev.) — 1) = rgsm., gave, som gives; *dæń gau̯ wår så møį antån* (Lild s.) kærkommen; *æn må ę̣t ta si gau̯ər ijæ'n, så for ən swdt bąn* (vestj.); grå börn, J. K. 60. 28, alm.; nogle tilföje: med røde öjne, jfr. give 2; *fo te gaws* (Vens., Agger); *fo te ǧæws* (Randers), se givende; ikke'om gaver, som gives tiggere, se almisse; pigen skulde i æventyret medbringe en gave, som ingen gave var, Sgr. X. 170; *æn ǧaw håķ* (vestj.) en dragt prygl. 2) begavelse; *hąj hår guu̯ə gau̯ər* (Vens.) er godt begavet; *han hår it di gau̯ər som hans får* (Støvr. h.); *ja, hòi a no gąwə te viļi a hòə* (Silkeb.); *gou̯ə gau̯ə* (Søvind s.); *hans gau̯ər klęər ham ę̣t iļ, da han eu̯ən hår,* Sgr. III. 170. 927 (vestj.); *æn hår sæ̣r gąvər,* kan siges om en halvfjollet person; *de ær ę̣t kön gąvər, han hår o' sæj* (D.), ɔ: stygge gebærder. — Jfr. Aasen gaava, isl. gáfa huk.; sv. gåfva; mnt. gave, gifte, Sch. Lübb., htsk. gabe; se gjav, gjavends; brude-, fadder-, fæstens-, guds-, guld-, helligdags-, helligånds-, jule-, kost-, markeds-, morgen,- nyårs-, sjæle-.

gavestol, no. i udtr. *wær po si gau̯stuu̯əl* (Mors, glds.) ɔ: være villig til at give meget bort.

gavinar, no. se gabenar.

gavl, no. *gòu̯l i* best. *gòu̯l* flt. *gòu̯l* (Vens., Hell. h., Gjern h., Søvind s., alm., vestj.) — 1) trekantet plade til at lukke enden af et hus over loftet, senere muren, som træder istedet (Lild s.); gavl på et hus (alm.); *èn gǫə mæ tòw gòu̯l* (Søvind s.) spøgende: et husmandshus. 2) bagsmæk på vogn (vestj., Lild, Vens.); *no fǫr fòlk djèr uu̯n lau̯əð sånt, te dær ær guə plas bąq te gòu̯l* (Lild), tvetydigt udtryk: bagi ved bagsmækken, el. bag ved b— ɔ: udenfor vognen (s. d.); se vognkurv. 3) bagdelen på msker; „hun steggelt om å slow gowlen i vejret", Jyd. I. 45. 2; „de kun gjenn hænd sæ, te do ku fo æ gowl i æ veje å kom te å sto o den åen ænd", sts. II. 14. 2. 4) *gau̯l* (Gjesten v. Kolding) knortegåsen, Sgr. III. 160. 902; hører måske ikke herhen. — Jfr. Aasen gavl, endefjæl i en kiste; isl. gafl hak., endevæg på hus; gavl i stedsnavne, se U. Bl. I. 331; hus-, mellem-, polsk-.

gavlende, no. *gåu̯lęń æn -ęńər* (vestj.) = rgsm.; se sladder.

gavlvindue, no. *gòu̯lviņi et -ə* (Søvind s.); *gåu̯lviņər æn -ər* (vestj.) = rgsm.

gavmild, to. *gau̯mel* (Agger) = rgsm.; se gave.

gavn, no. *gau̯n è* best. *-t* (Vens.; vestj., Søvind s., Sønderj., alm.); *gåu̯n* (Hell. h.; Valsb.) = rgsm.; *han hår ąlər ǧǫr stuńs gau̯n; de æ te di æjən g—; ǧør tou̯ i gau̯n,* anvende uld ved kartning, spinding, vævning (vestj.); *dè wa gau̯n, òm vi hòi jèn hæst te* (Søvind s.) det var gavnligt, om —; jfr. se til gavn, slå gavn; til-, u-, van-. Ordet betyder i en mængde sammensætninger nærmest arbejde, se aften-, haggi-, inde-, indendörs-, karle-, kvinde-, løbe-, morgen-, mund-, mørknings-, nottel-, pinde-, plis-, ponni-, rende-, siddende-, slud-, tøde-, ud-; jfr. Aasen, isl., sv. gagn itk.

gavne, uo.
gau̯n -ər -ət el. *gau̯ń gau̯ń* (D., Andst);
gau̯n -ər -t -t (Vens.);
nt. *-ə* ft. *-ət* (Søvind s.)
= rgsm.

gavnlig, to. *gau̯nlə* (vestj.) = rgsm.

gavns gjerning, no. i udtr. *hań ǧou̯ər ąlər gau̯ns ǧarən* (Agger) ɔ: gjorde aldrig noget nyttigt.

gavntræ, no. *gau̯ntrę de* (Rkb.); *gau̯ntrę̀ de* (Søvind s.); *gau̯nəņstræj è* (Vens.) = rgsm.; om alt, hvad der kan bruges til redskaber, bøg, esk, eg, elm, fyr, gran, derimod ikke om pil eller el (Vens.), jfr. Grb. 21. 9.

gavse, uo. *gau̯s -ər -t* (S. Hald) lægge mærke til, *a gau̯st ət it;* enkelte siger: *gau̯t* ft.; se 1. gave.

gavsom, to. *gawsom* (Gjern h.) opmærksom.

gavstreg, no. *gawstræqər* flt. (D.) gavtyvestreger.

gavstrik, no. *de wå ræt æn gawstrek i ham* (D.) = rgsm.

gavtyv, no. *gawtyw i* (Vens., Sønderj., alm.) ikke i ond betydning: lystig fætter; jfr. htsk. gaudieb, se 2. gav; himmel-; ausbundt, spalt.

gavtyvestreg, no. *gawtywstræq æn -stræqər* (D., vestj., alm.) = rgsm., se streg.

gebommerlig, to. *gibo·mərliq* (Agger); *gebo·mərlit* (S. Sams) — forstærkende udtryk: vældig, stor; *æn gibomərlit stuwər löwn* (Agger) en vældig stor lögn; *de æ g— såən såm hañ ka lyw* (sts.); se gebommerlig, Kr. Gadesprog.

gebrøklig, to. *gibræ·qliq* (Andst—Varde); *gibræ·kələ* (Agger); *gebræ·kələ* el. *-lit* (S. Sams) — 1) som mangler noget på kroppen, vanfør, alm. 2) forstærkende udtr.: *gibræ·kələ stuwər* (Agger) overmåde stor, ligeså S. Sams; *de låwtər så möj g—*, det lugter stygt (Andst); jfr. htsk. gebrechlich, vanfør.

geburtsdag, no. *gəbu·sdaw æn* (vestj., D.); *gibu·ws* el. *gibu·wsdå æn* (Agger); *gəbus æn -ər* (Salling, Gjerrild); *gibuð æn* (Lönb.); *ǧibu·wsdaw æn* (Lild s.); *gəbo·sdaw æn* (S. Hald h.) — fødselsdag (s. d.); *hål gibu·ws* (Agger); se buse 2; årsdag; *gibu·wsdåsgaw* (Agger) fødselsdagsgave; jfr. htsk. geburtstag.

gebærde, no. *gibæ·rdər* flt. (Agger) fagter; jfr. htsk. geberde; mirres.

-gedank, no. se over-.

gedigen, bio. *gədi·qənt* (Sams) stygt, grimt; jfr. htsk. gediegen, ren, ægte.

gedulgt, to. *gədu·lt* (D.); *han æ g— a· sæ*, hemmelighedsfuld; *de ska go g— aw*, el. *håləs g—* (Lindk.) holdes hemmelig; jfr. dølge; ordet er dannet med tysk forstavelse; se Kr. Gadesprog.

gefare, no. *kəfå·r æn* (M. Slesv.) bruges alm. for: fare, der kun sjælden høres; jfr. htsk. gefahr.

gefjæs, no. *gəfjæ·s æn* (vestj.) ansigt; hun får en maske lavet, som hun får sat på gefjæset af hende, Kr. V. 115; se Kr. Gadesprog; sammensmeltning af gesigt og fjæs.

gefyt, no. se gemyt.

gefær, ′no. „om en gife·hr en hiel ohr ather“, Jæger, Ferie s. 42, ɔ: omtrent et helt år efter; jfr. htsk. ohngefær, ungefähr.

gefærlig, to. bio. *gəfæ·rliq* (vestj.); *gi·færliq* (Agger); *gəfæ·rlit* (S. Sams) — farlig; *æn g— kål*, spøgende: en farlig karl; *g— stuwər* (Lindk.); *de æ da ek så gifæ·rliq!* (Agger); htsk. gefärlich, farlig.

gegre, uo. *geqər* (Vens) ryste af kulde, se govre.

gehel, no. *gəhi·jəl æn* (D.): *såðən i æn g— = i æn samtləhijəð*, i det hele; ordet er dannet med tysk forstavelse af hel (s. d.).

gehæng, no. *gəhæ·ŋ æn* (D.); *kəhæ·ŋ it* (Bradr., M. Slesv.) — noget, hvori noget andet bæres; buksesele (M. Slesv.); når fiskerne kommer hjem fra havet og har fiskene hængende i en snor over den ene skulder skrås over brystet, siges de at komme med *æn gəhæŋ* (D.); udtrykket stammer vel fra soldaternes bandoler, der har været kaldt g—; jfr. htsk. gehänge, gehenk; se röv-.

gehør, no. *gihø·r* (Agger, alm.) hørelse, musiksans; *han hår eŋən g—*, ingen musiksans; *de hår eŋən g—* ɔ: det er uden mening, om en tale f. eks.; *de æ nöj, dær æ gihø·r we*, ɔ: det er noget, man kan forstå, som når en taler med myndighed (Agger); „et gåt øuentur de æ dæ no gihør ve“, Yuelb. s. 39, ɔ: et godt æventyr er værd at høre på; „hun ku sej 'en såhn, dæ wa no gihøhr ve 'en“, Jæger, Ferie s. 39; jfr. htsk. gehör.

gei, no. se gjed.

gej, no. se gjedde.

geje, no. *gèj æn* (Agersk.): *sikən æn gèj de tåw* (Agersk.) hvilket udfald det fik! jfr. fart, skeje.

1. **gejl**, no. *gæjl de* (Agersk., Hmr.); *gæjl* (Fjolde, Ang.); *ǧæjl de* (Holstebro, Vejr.); *gel de* (Vejle) — gyvel, en plante, sarothamnus scoparius, Koch; *æn bosk gæjl* (Fjolde); *maŋə ǧæjl* (Holstb.); „gejl“ Lyngby, på Mols = artimisia campestris L., „gil“ (Silkeb.), se J. T. 286; jfr. gyvel; atter-.

2. **gejl**, to. *gæjl* flt. *gæjl* (Andst) — 1) om piger: karlelysten, sj.; jfr. gjel. 2) yppig, groende over alle grænser, om korn og græs; jfr. htsk. geil, d. s.

gejlevorn, to. *ǧæjluərən* (S. Sams)

om hvad der langt og smalt, om msker, og som derfor vakler; jfr. Aasen geil, vej med gærde på begge sider, smalt rum mellem to huse; isl. geil huk.

gejlrod, no. i tlm. *dær gror gul oñər gæjlrǫ* (Lindk.) ɔ: der er frugtbar jordbund, hvor gyvel vokser.

gejrflo, no. et redskab, som bruges ved Skagen til søfugles fangst. Det består af 6—7 stykker små kroge, der bindes i en klynge med alle spidserne udad og påsat fiskelever som lokkemad. Fra krogene går en line, hvortil er heftet et stykke flo el. flydholt af störrelse som en flaskeprop, hvorved gejrfloen holdes flydende, den drages i land ved linen (Mb. med henvisn. til Olavius om Skagen s. 236. 37); jfr. isl. geirr hak., spyd.

gek, uo. ft. se gå.

gel, no. se gjelle.

gel. to. se gejl, gjel.

gelaksen, to. *gəla·ksən* (D.), *æn g— kål,* smidig; sagtens misforståelse af htsk. gelassen, rolig, uforstyrret.

geled, no. *gəle·ð æn -le·ðər* (D., vestj.); *gile·ð æn* (Agger) = rgsm.; *va hæŋər o æ vek i to kəle·r?* (Valsb.) svar: en saks; jfr. htsk. glied; se mnt. gelit, Sch. Lübb. forkort. udg.

gelegen, to. *kəlẹ·kən* (M. Slesv.) bekvemt liggende, passelig; *de vå så k— å töm sin fek uər,* J. M. 70, det var så bekvemt at tömme sin lomme ud; jfr. htsk., mnt. gelegen.

gelenk, no. *æ gəlæ·ŋk* flt. *-ə* (D.) på en sko: stedet, fordybningen, mellem hæl og sål.

gelik, bio. *gəli·k* (Sønderj., Varde, Kold.); *kəli·ks* el. *kəli·k* (M. Slesv., Ang., Valsb.); *gile·k* el. *gili·k* (Agger) — straks, snart, rask; *de gik gili·k* (Agger) det gik rask; *de skal æ gyjər g—,* det skal jeg göre straks; *kom no g—!* (sts.) kom straks, rask; *må a bẹ òm trẹ̀j askəbakə* (punse) *å dè gəli·k!* (Søvind); Visti ... spøtted hans skroe ued å tow we gilik, Blich. Bindst.; *„hąj tøt, de de wil go gilik",* Grb. 160. 7, han tænkte, det vilde gå rask; jfr. plt. gliek el. glieks, Schütze II. 38; htsk. gleich; mnt. gelik, Sch. Lübb.

gelmjælket, to. se gjeldemælket.

gelænder, no. *gilæ·ṇər æn* (Agger) rækværk; jfr. htsk. geländer; mht. lander, lægtehegn.

gemen, to. *gəmi·jən* (vestj.); *jəmi·jṇ* (Mors); *jəmi·jn* (Vens.); *gəmæ·jn* (D.); *gimi·jn* (Agger) — 1) nedladende, venlig, i god betydning om den overordnede mod den underordnede, vistnok hele landet over: *æn gråw gəmæ·jn mañ* (D.); *æ dåwtər war hiəl gimi·jn idå·* (Agger). 2) *æn gəmæ·jn tøs* (D.) derimod: en liderlig kvind. 3) *de ær ek fo gimi·jn mañ* (Agger) småfolk; *han hær æn lẹr mẹr som gəmẹ·n* (Sønderj., alm.); jfr. htsk. gemein; mnt. gemeine el. gemên, Sch. Lübb.

gemenlig, bio. *jəmi·jnle* (Vens.) næsten altid, sædvanlig.

gemenskab, no. *jəmi·jnskað* [*è*] (Vensyssel) holde g— med, venskab, samkvem.

gemyt, no. *å fo jæŋ te gəmyt,* bringe en vred el. stolt person til at være rimelig; *han kåm da te g— igæ·n, no kañ æn da ha mæ ham å gøjər; o kom te g—,* også at komme i bedre humør (Lindk., D.); *dær ær eŋən gimyt i ham idå·* (Agger) ɔ: han er tvær; i Eskelund, Malt h. bruges istedet: *gəfyt; dær ær æn skit gəfy·t i ham* (Malt); usædvanlig forekommer mig udtrykket: „hun wa såen en bløt gemyt", Yuelb. s. 73; jfr. htsk. gemüth.

gemytlig, to. *gimy·tlə* el. *-liq* (Agger) = rgsm.; *de gǫr nåk så g—;* vistnok alm.

gemæ·gt, no. mands avlelem, Kr. VI. 360. 70; jfr. mnt. gemechte, Sch. Lübb., både om mænds og kvinders könsdele.

gene, uo. *gẹn gẹn gẹñ gẹñ* (Agersk.) smågræde, om börn.

general, no. *gènərą·l æn* sj. *-rǫ̀·l* (Søvind s.); *genərą̀·l æn -ər* (D., vestj., alm.); *ginərą̀·l* (Agger); *jenərą̀·l i* best. *-i* el. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — 1) = rgsm., hærfører; *„a wè eñc miər* (om) *hąj æ jenərą̀·l hælə kapərą̀·l, hælə råls rål, — hąj æ da de, dæ rålər mjèst!" så hun cæleŋən om hè sæn* (Vens.); i Venge, Hjelmsl. h. kaldes et af de udklædte börn fastelavnsmandag: general, se kejser: pigen, han danser med, hedder: generalinde. 2) i smstn., vist kun med ukvemsord, betyder det noget ypperligt i sit slags, f. eks. *han æ da æn genərą̀·lkæl-*

trœŋ o æn æjskẹn (vestj.); jfr. fr. général; lat. generalis, almindelig.

generalsk, to. *genərǫ·lsk* (Søvind s.) som gærne vil råde; om kvinder, bydende, umedgörlig.

geng, no. se gjænge; uo. ft. se gå.

genere, uo.
sènè·jə -rə -rət (Søvind s.);
sini·jər -ər -əð (Agger) — 1) = rgsm.; *I skal ek sini·jə jær!* (Agger); *sène·jərə du dæ ve å føləs mæ ŋə?* (Søvind s.); „de wa jo ne ve å ku sinier ham i hans æmbed", Jyd. I. 75. 2, volde ham besvær i hans embede. 2) overfuse, chicanere; *do wel nåk sini·jər fålk* (Agger), ligeså Søvind; jfr. fr. gêner; no. gêne, gfr. gehene, stammer fra hebr. gehenna.

gengs, to. se gjængs.

geni, no. *sini·j de* (Agger); *seni·j* (D.), *dẹr æ s—!* siges om en person, der har et pænt væsen; jfr. fr. génie; lat. genius.

genre, no. „så, får å holl sjangen, slou Jens ind po å indskrænk mejeridreften", Jæger, Ferie s. 22, ɔ: arten, fortsætte den tidligere levevis; jfr. fr. genre.

gensdarm, no. *skanda·ər æn skanda·rər* (M. Slesv.); *siñdạ·m æn -ər* (Gram); *skandạ·m æn -ər* (vestslesv.) = rgsm.; jfr. fr. gendarme, egl. gens d'arme, bevæbnede folk.

1. geret, to. med hvid stribe, om kreaturer; jfr. Kalkar, se Rietz gerig, som har hvid lyske.

2. geret, no. *gərẹ·t æn -ər* (D.) skomagerens navn til hans værktöj: *æ gərẹ·tər;* jfr. htsk. geräth, redskab.

gerigt, no. *gəri·qt æn -ər* (D., alm.); *giri·qt* (Agger); *kəre·kt* (M. Slesv.) — dörkarm, som pålægges dörstolpen, sagtens tysk.

gering, no. se gjerding.

gering, no. *gijərəŋ æn* (vestj.); *gịr æn -ər* (M. Slesv., Kok) — håndværkerudtryk, navnet på ½ ret vinkel = 45°; at sammenföje i g—, om rammer, karme osv.; brædder passer godt i *æ gịr* (M. Slesv.); jfr. isl. geiri hak., vinkel el. vinkelformet stykke, der har lighed med bladet på geirr, spyd; Aasen, geire, strimmel, kile; sv. giring, Rietz 191; mnt. gere, Sch. Lübb., kileformigt stykke; htsk. gehre; eng. gore.

germål, no. *ǵærmol* (Thy); *gijərmạð æn* (Malt); *jiərmọl è* (Vens.); *i ǵ—* = i geringsvinkel; redskabet, hvormed en sådan vinkel afsættes; jfr. Rietz s. 191, gäringsmått; forgerhage, svaj.

Gert, no. *Gịrt* el. *Jịrt* (Vens.) mandsnavn; udledes af htsk. Gerhard, „der speerharte", se Weig. und. ger; Gjertrud.

gesigt, no. *gise·qt æn -ər* (Agger; vist alm.) ansigt; jfr. htsk. gesicht.

gesims, no. *gəsi·ms æn -ər* (D.); *gisæ·ms æn* (Agger) = rgsm.; jfr. htsk. gesims; der el. das sims, fremstående rand som ramme om bygninger.

gesimshövl, no. se messingståltråd.

gesinde, no. i udtr. *hijələ huʊəsəns gise·ṇdə* (Agger) alle husets folk; jfr. htsk. gesinde, tyende.

geskjæftig, to. *gəskæ·ftiq* (Ribe); *giskæ·ftiq* (Agger) — rask, hurtig, travl; *dær ær æn giskæ·ftiq kæft o· ham* (Agger); *dæñ ska vẹr gəskæ·ftiq i kæftən, som ka sæj trẹ gaŋ urən å dræj si añ: leq feskən på deskən får bespən* (N. Slesv.) jfr. htsk. geschäftig, travl, virksom.

geskri·psen, se Kr. III. 38. 52: ellekvinden siger: „hudden yndt' du g—?" kulbrænderen kastede så en skovlfuld emmer på hende og svarede: hudden yndt' du gesopsen? ordene synes meningsløse; er historien vandret ind fra Tyskland?

geskójt, to. *gəskǿ·jt* (D.) klog, som forstår at sno sig, om msker; jfr. htsk. gescheidt, gescheut.

gesla·ven, to. smidig og g—, Sgr. IX. 180; må jo sagtens betyde: med slebent væsen, se gesleben.

gesleben, to., snild, snu; „do æ no olstejens en gisle·ven karnalli te å sky dæ fræ et," Yuelb. s. 72; ordet er vel tf. sleben med tysk forstavelse.

gesnedig, to. *gəsnẹ·diq* (Tåning) snu, *æn g— kompən;* ordet er sagtens snedig med tysk forstavelse.

gessen, uo. se gistne.

gest, no. *gẹst* (N. Slesv.); *ǵæst* (Holstebro); *gæst* (D.) — det höjere og törrere land i modsætn. til marsken; jfr. mnt. gêst, gast, Sch. Lübb.; gfris. gêst, gâst; ordet udledes af nordfris. gâst, ufrugtbar; se Kl. Groth, Quickborn, s. XIV; gisten, gyst.

gestans, no. *gəsta·ṇs æn* (D., vestj.) distance, afstand.

gestby, no. *gæstbyj æn -ər* (D.) by, som ligger østenfor marsken.

gest-eng, no. *gæst-æŋ æn -æŋ* (D.) höj eng, som havet ikke kan gå over, udenfor marsken; eng i en ådal.

gesthø, no. *gæsthyjə de* (D.); *ǧæsthøjə* (Holstebro) — hø, der gror på gestenge.

gesvint, to. *gəswi·ňt* (D., vestj., alm.); *giswe·ňt* (Agger); *jeswe·ňc* (Vens.) — rask, hurtig; *æn g— kål, kom no g—;* „no fæk a geswindt da mi gaj (medestang) oppo nakken", And. Fiskeri; „*lisə jisweňc war hąj nir ijèn*", Grb. 38. 10; Gesvindt-vær-svindt, Sgr. VI. 211; jfr. Kr. VII. 126, hundenavn; se glabberisvint; jfr. htsk. geschwind, hurtig.

getræffenhed, no. *fåtę·l æn gətræ·fənhijəð* (Vejen) ɔ: en træffende historie.

gevaldig, to. *giva·ļdi* (Søvind s.); *giwa·ļdiq* (Agger) — vældig; *æn giwa·ļdiq luwsnəŋ* (Agger) en vældig lussing.

gevalt, no. *giwa·lt æn* (Andst h.) vold; *han ǧǫr, rovt g—* (Andst); *haň råbt fo giwa·lt* (Agger) ɔ: han råbte alt, hvad han kunde; *haň wil mæ dæwəls giwa·lt tweŋ mæ tej ər, haň tow ər mæ dæwəls giwa·lt* (sts.) ɔ: med vold; jfr. htsk. gewalt, magt.

gevaltkop, no. *gəva·ltkåp et* (Valsb.) en kop kaffe, som gæsterne ved gilder, sommetider næsten efter håndmænge, tvinges til at drikke, se Fb. Fr. H. s. 81 anm.

gevigt, no. *kəve·kt æn* (Bradr.) den vægt, som en ting har; vægt (s. d.) at veje med hedder: *væt;* jfr. htsk. gewicht.

gevind, no. *gəvi·ň æn -ər* (D., vestj.) gænger på skrue, se snire; jfr. htsk. gewinde.

gevinst, no. *gəve·nst æn* (vestj.); *giwe·nst* (Agger) — vinding, fordel; *de hår han ek möj gewe·nst we* (Agger); jfr. htsk. gewinn; mnt. gewinst Sch. Lübb.

gevorben, to. hvervet; så var han jo der som gevoren soldat, Kr. VIII. 178; jfr. htsk. geworben.

gevækst, no. *gəvæ·qst æn -ər* (D.) udvækst på dyr el. msker; jfr. htsk. gewächs.

gevær, no. *gəvæ·r æn -ər* (vestj., alm.); *giwæ·r æn -ər* (Agger) = rgsm.; jfr. htsk. gewehr; bøsse, flint; fægte-.

geværge, no. se hoved-; jfr. htsk. gewehr.

gevørts, no. *gəvø·rts de* (Agersk.) kryderier; *gəvø·rtskrǫmər* (Bradr.) urtekræmmer; jfr. htsk. gewürtz; krudenerer.

gi, se gid, sgu; uo. se give.

gibbernakker, no. *gibərnakər æn -ər* (D.) snaps, spøgende udtr.; jfr. hibenkradser.

giblok, no. *gijblåk æn -blåk* (Agger) = rgsm.; V. S. O. henviser til et tysk ord: geien, trække.

gid, *giw* (Fjolde); *gi* (Bradr., Agger); *gið de wa så wal* (Rkb.); *gir han wil kom* (Agersk.); *ǧit* (Hell. h.); *git* (Søvind s.) ɔ: give det [gud]! gid du sad i Ravnholt mose! Kr. VI. 322. 78, ɔ: gid du var pokker i vold; R— m— er en stor mose i Bording s.; jfr. Bovbjærg.

gid, no. se gjed.

gide, uo. nt. *jir* ft. *ga* tf. *ji* (Vens.); *gið giðər gðð gin* (Ølgod s.); nt. *giə* ft. *ga* tf. *gin* (Randers);
gið gið ft. *goð* el. *gåst* tf. *gin* el. *git* (Verst); nt. *giðər* ft. *gast* (D.);
gið kun ft. *gað* (Thy);
nt. *gijər* ft. *ga* el. *gað* tf. *git* el. *ga* el. *gað* (Agger); nt. *ǧiðər* ft. *gað* (Lild s.);
gir gir ft. *går* el. *gåst* el. *gist* tf. *gåst* el. *gist* (Agersk., Bradr.);
gir nt. *gist* ft. *gåst* (Valsb.);
gir nt. *gist* ft. *gast* tf. *gist* (Ang.);
nt. ent. 1. 3. pers. *gir,* 2. pers. *gist;* ft. 1. 2. 3. pers. *gast* (Fjolde), se Lyngb. Uo. 107;

= rgsm.; *gðj du hði ət,* gad du haft det? *a æ hwærkəň syq hèlə dðwən, mæn a æ son ðwə hejələ mi kråp, tè a gðj il rǫə mə* (Søvind) jeg gad ikke rørt mig, ɔ: gider ikke røre mig; *a gði il* (sts.) jeg gad ikke; *a jir eňc jèr ə* (Vens.); *gi ðu haw əð* (Rougsø h.) gider du haft det? *han æ så dowən, han gå et o klø sæ sjæl* (Fly), Sgr. II. 124. 593; *a hår sðmæň alər gað ǧowr mæ dæň ulæ·ļiqhið!* (Agger); *han æ så dåwən, han gið et klø sæj* (Andst); *a gið et væn ðwər ət* (sst.) ɔ: gider ikke göre det; *a gåst nåk li ət* (sst.); *fo nåwət æn gið håð, de gið a lij, hør* (D.); *han gað et gon* el. *go hjæm* (Thy); *han gir iňt ræjən ar Lym* (Bradr.) gider ikke ride til Lygum; *han gir iňt arbərət; æ gir il gør ət,* af

undseelse f. eks.; *han gir il löjst* (Agerskov); *æ gist nåk ha bykgryn; han gast it gyr,* intet bestille; *æ hær ålər gist li ham* (Angel); *tæj do kon, gist do!* (sts.) tag kun, om du gider; *æ gi lit dæ, å de var jet, vofå·r æ ǵærn vil ha· dæ* (Vlb.); *dæn jæŋ gist lit æ moər, dæn an æ dætər, så vær di båj gyʊt* (Sønderj.); *„de går æ sę!" sǻi han, æ dræŋ, da bałət hans moər fałən tæj sæ* (N. Slesv.); er vel beslægtet med isl. geta; Aasen, gita; se git.

-gidelig, to. se u-.

gied, no. se gjed.

giel, uo. se gjelde.

giem, uo. se gjemme.

gien, tf. se given.

giens, no. se givende.

giermåd, no. se germål.

1. gift, no. *gyʊt et* (Gjern h., Søvind s.); *jyʊt è* (Vens.) — giftermål; *han fæk æn söľə gyʊt* (Malt h.); *gør et gåt gyʊt* (Agersk.), *æn guųə ǵyʊt* (Mors).

2. gift, no. = rgsm., venenum, er vistnok fremmedord, hvor det findes; *gyʊt de* (Agger, glds.), nu *gift;* to. *giftiq;* jfr. htsk. gift; edder; for-.

3. gift, no. *ǵaʊt æn ǵaųt* (D.); *ǵaʊt* el. *ǵæʊt æn -ųt* (Thy), flt. *ǵæųt* (Hanh., Mors, Agger, Årdestrup, Havbro s.); *gyʊt æn gyųt* (D.); flt. *gyųt* (Agersk.; Angel); *giʊt æn giųt* (Andst); *gyʊt æn gyųdə* (Sundv.) — en gift foder til kreaturer, *æn guųə ǵaʊt hyjə* (D.); *fęst ǵæʊt, ajən ǵ—* (Thy); *æn gyʊt hy* (Støvr. h.); jfr. Aasen gift, noget, som gives; aftengjæft, gave, gjavs, gjøbing, ville; af-, gjen-, med-, mellem-, til-, ud-.

gifte, uo.

ǵyųt (Grindsted, Lyne, Husby, Bur);
ǵyųt (Rødding, Nörl. h., Linå, Dover, Falsl., Halling, Gimming, Nimtofte, Hundborg, Øland, S. Sams, Havbro s., Hjoldelund, Egebæk);
ǵiųt (N. Sams);
gyųt (D., Skodborg, Skrystr.);
gyųt (S. Sams, Vejlby, Århus, Saksild, Tiset, Tåning, Hell. h., Hammelev, Branderup, Agersk., Bradr.);
giųt (Törrild, Vejlby ved Fredericia, Andst);
giųt (Uth, Rårup; Ålsø);
jyųt (Vens.);
ǵuʊt (Åbenrå);
gyųt -ər gyųt el. *-ət gyʊt* (D., vestj., Mogenstrup, Ræys);
gyųt -ər gyųt gyʊt (N. Sall., Agger, S. Hald, Törring v. Randers, Ginnerup v. Grenå, Støvr., Hads h., Søvind s.);
ǵyųt -ər ǵyųt ǵyʊt (Hundborg, Hell. h., Branderup, Hjoldelund);
jyųt -ər jyųt jyʊt (Vens.);
giʊt -ə -əð giʊt (Ålsø);
ǵiųt -ər ǵiųt ǵiʊt (N. Sams);
giųt -ə giųt giʊt (Hvejsel, Ø. Starup);
ǵuʊt -ə ǵuųt ǵuʊt (Åbenrå)

= rgsm.; *han gyųtəð hans dætęr fræ· sæ* (Hmr.) bortgiftede sin datter; *vi gyʊt wås saməl* (Silkeb.); *nær fålk ska gyųtəs, blyʊər di lastət; nær di dør, blyʊər di ruųəst,* jfr. Sgr. XI. 127. 369 (vestj.); *gyʊt dæ, mæn do sǻňsər!* (vestj.) siges til den, der glemmer, hvad han går efter; *di liə it dį i oə, dæ blöw gyʊt ifjö·ųə* (Årh.); *hań æ gyʊt iŋ å Saųsəl mark å hǫr ən hæst* (Søvind s.) han er gift inde på Saksild mark og har ejendom, hvorpå kan holdes en hest; når et par skal giftes, spörger Holmboerne: „er di skjönn?" Rindomboerne: „er di kjönn?" Vellingboerne: „forstår di nöj?" Stavningboerne: „hår di nöj?" Kr. IX. 108. 148; *hwæm dæ ǵyųtə dæm fu pæŋ, di fotry·ðər əð i æ læŋ* (Mors);

„gywter do dæ fu løst, du fotryder 'et alleføst;
gywter do dæ fu gor, de fotryder do inden or;
gywter do dæ fu gudsfrygt å dyd, så for do altid fryd" (Thy);

å ja, sǻmæń ja, hwæm mon a ska ha,
hwilti mon a ska gyųtəs, huwe mon a ska buųə,
de ka a ræt ęt fåstǫ! (vestj.);

vil man drille en ældre pige med hendes ugifte stand, kan hun svare: *ska æ fǻ ət gåt, kań æ nǻ ət ino·; skal æ il fǻ ət gåt, kań æ saʊt tilə nåk blyʊ gyʊt* (N. Slesv.); *de æ stræŋ å væ gyʊt å ålə væ glǻ, mæn de æ wąr å ha æn kærəst å ålə fǫ ət kys* (Støvr.), el. *de æ wąr o vær gyʊt o eŋən mań* el. *koŋən ha* (vestj.); *de æ stræŋ å væ gyʊt i trèį kuti·jər å ålər hǫ ən glaj tim* (Vor h.); *hon æ jyʊt te knąən* (Vens.) om en forført pige (se bedrage, lokke); „han var gift halvanden formiddag" (Gjedsted) siges

om et hastig opløst ægteskab; indenfor dören til himmerig hænger der en side flæsk; alle de, der kommer til himmerig, og som har været gift og aldrig fortrudt det, må tage en bid af denne flæskeside, Sgr. XI. 119. 241; jfr. Brand, Pop. Antiq. (Hazlitt) II. 118: a custom is still occasionally observed of giving a flitch of bacon to any married man or woman who would swear, that neither of them, in a year and a day, either sleeping or waking, repented of their marriage; går man med havrehalm som visker i sine træsko, bliver man ikke gift i såmange år, som man tager trin med dem; heller ikke i såmange år, som man går trin med én sko på benene, Sgr. VIII. 51. 118-19; helligtrekongersaften (s. d.) kan man få sin tilkommende ægtefælle at se, Kr. VIII. 365. 648; jfr. Liebr. Volksk. s. 325. 92 flg. (Norge); en pige ventede med at gifte sig til hun var 49 år, så fik hun syv börn på engang, Kr. VIII. 376. 49, Fb. Fr. H. s. 26; vil den dødsdömte ægte en kæltring el. skarpretteren, bliver hun fri, Kr. III. 159. 222, VI. 106, jfr. Liebrecht, Volkskunde s. 433, med en mængde henvisn. til skikkens forekomst i forsk. lande; jfr. Aasen gifta, isl. gipta, gifta; gipt, gave.

gifteblind, to. må vel betyde: den, som blindt hen søger ægteskab, Kok Ordspr. 14. 136 (Sommersted).

giftefærdig, to. *gywtfarə* (D., vestj.); *gywtfarə* (Søvind s.); *gywtfærə* (Agger); *gywtfærə* (vestslesv.) = rgsm.; *„i møj walhawi maj ha trej jywtfarə dètərər“*, Grb. 116. 1; når en pige kan vinde et stykke urede garn, er hun giftefærdig, Sgr. VIII. 55. 159.

giftekniv, no. *gywtəknyw* (vestj.) i forb. *Ma-* el. *Marən-g—* ɔ: en kvinde, der giver sig af med at stifte ægteskaber; han sagde tit til sin kone: „Ma Gywteknyw, Ma Bæjler, du hå stållen mæ!“ Kr. IX. 336. 126.

giftende, no. giftermål: *de war æn sølə gywtən* (Lindkn. s.); *et gywtəń* (Agerskov); *e gåt jywti* (Vens.); *browp* (brug) *di taŋkər, de mestər do eṭ di gywtən å* (vestj.).

gifteri, no. = giftermål, men noget foragteligt, „en histårri om mæ ejen sens (söns) gyuteri“, Yuelb. s. 10.

giftermål, no. *gywtəmol æn* (D., vestj.); *gywtəmol et* (Støvr., S. Hald); *gywtəmol et* (Gjern h., Hads h., Søvind s.); *giwtəmol æn* (Hvejsel); *giwtemol è* (N. Sams); *jywtəmol è* (Vens.) = rgsm.; jfr. Sgr. IV. 123. 303 flg.

giftermålstanker, no. = rgsm.; *go i jywtəmolståŋkər* (Vens.) ɔ: gå i tanker; *han gor i gywtəmolstaŋkər lisom æ ferəmańs kat, æn grev kyvləŋər istæ'j få mes* el. *lisom æ ferəmańs kow, hun fil i æ o,* el. *lisom Pe Dals væjər, han gek fræ Dalsgor te Maŋən te lijəqstów* (vestj.); *do serə i gywtəmolstaŋkə lisom di fålò'ywt møə, dær eŋən kærəst hòə* (Århus); jfr. amdam, hönedröm, kost, stav.

giftesyg, to. *gywtsyk* (D.); *gywtsyq* (Agger) = rgsm.; *giwtsyq kaləŋər æ lisom bræmsər, jo mijər æn jaŋər atər dæm, jo galər bliwər di* (Fredericia).

giftetanker, no. *gywttaŋkər* flt. (Rkb.); *gywttaŋkə* flt. (Søvind s.) = giftermålstanker.

giftig, to. *gywtə* (D., Andst); *gywtlə* (Ang.) — som yder megen frugt, *de støk jor æ g—, æ råw æ g— å æ traw.*

giftskarntyde, no. J. T. 62, en plante, conium maculatum L. (Thy).

gig, no. *giq æn* (Agger); *jik æn* best. *-ən* (Vens.) — en tohjulet vogn; jfr. eng. gig, sættes i forb. med ital. giga, fr. gigue, htsk. geige, fiolin.

gigt, no. *jiqt æn* (Vens.); *jeqt* el. *jæqt de* (vestj.; Mors de yngre: *ǧiqt*); *jeqt de* (Agersk.); *jèqt æn* (Søvind s.); *giqt de* (Agger) = rgsm.; fig. *han hår jæqt* (Lemvig) ɔ: han er doven; anvisning til at signe for gigt, J. Saml.[2] I. 59; jfr. Wigström I. 101, II. 385. 413, Mhoff. 513. 16 flg.; Z. f. M. I. 198. IV. 107; Busch, Volksgl. s. 179; Grimm Myth.[2] 1108; andet råd er at bære et stykke svovl, en kastanie, en kartoffel i lommen, vist alm., jfr. Harl. & Wilkinson, Lancash. Legends s. 226 nederst; jfr. Aasen, Rietz ikt huk.; gdsk. ict; htsk., mnt. gicht; flyve-, stiv-.

gigtblomme, no. J. T. 194. 95, navn til flere ranunkelarter, ranunculus acris og flammula L.; jegtblomme (Sundeved).

gigtdråber, no. *giqtdrobər* flt. (Agger) = rgsm.

gigtfeber, no. *giqtfebər æn* (Søvind

s.); *giqtfeþər æn* (Agger) = rgsm.; se stivgigt.

gigtknude, no. *jæqtknuð æn -knuðər* (Lindk.) = rgsm.

gigtring, no. *jæqtreŋ æn -reŋ* (vestj.) ring, som man tager på for at skærme mod gigtsmerter; den laves af bly, som er stjålet fra en kirke torsdag nat kl. 12, og bæres på venstre hånds langfinger, J. K. 374. 1172; eller den dannes af et ligkistesöm, som dog ikke må komme i ilden, Kr. IV. 396. 541.

gigtstål, no. *giqtstǫl de* (Agger) hesteskoformet magnet, der bruges mod gigt.

gigturt, no. J. T. 332, en plante, ranunculus acris L. (Silkeb.).

gik, ft. uo. se gå.

gikke, no. *gik æn* (Holmsl. kl.) bom på storsejlet agter; *giksæjl*, storsejl, modsat *sprøðsæjl*.

gil, to. se gjel.

gild, to. *gil* flt. *gil* (Agersk., vestslesv., Darum—Rkb., Mors; Valsb.); *jil* flt. *jil* (Vens.) — artig, beleven, godsindet, dygtig; om börn: *æn gil kål, knæjt, dræŋ; æn gil kwińfålk* (D.) godsindet; *g— o ğöw*, god og dygtig; *ve do vær gil!* (Plougstr) vil du være skikkelig; *de æ da så möj ət lilə gil baən* (vestsl.); se g— ud, endnu mere end mild og god; tit spottende: *do ær æn gil kål, swæn*, om den, som bærer sig slet el. dumt ad; jfr. Aasen, gild, gyldig, gældende; isl. gildr, sv. gill.

gilde, uo. se gjelde.

1. gilde, no. *gil æn -ər* (D., vestj., Hmr., Vejr., Andst); *gil æn -ər* (Agger); *gil et* best. *-ət* flt. *-ə* (Søvind s., Gjern h.); *gil eð* best. *gilt* flt. *gilər* (Hell. h.); *jil è* best. *-c* flt. *-ər* (Vens.) — 1) selskabelig sammenkomst med god mad, dans og lystighed; i Mors og Thy synes ordet sjælden brugt uden i smsætn.; i Vens. nok ligeså: *è betə jil* er tit uden dans; *„sil ha di dèj fòrdjæl, de* (at) *we jilc, dè fòlc ètər, lòwə di frit åpå di a djæ pâŋ“*, Grb. 9. 42; til et villele gilde hører der fisk, flæsk og fårekjød, ål, kål og gåsekjød, hvilling, sild og pandekage, Sgr. V. 33. 218; *„de ær æn sølə gil, hu dær et gor nåwət istø·kər!“ så æ kuwən, hin maň brækət æ hals* (vestj.); *gilə å slèjfərə skal ən pas, nè di æ* (Vor h.); *næ ən it komə te gil dæň daw ən æ båjən, så skal ən blyw hjæm* (Århus), Sgr. II. 60. 338; *ska dær vær gil, så læ dær vær gil, — så æ dęr æn skæləŋ få mæ å mi muwər!* el. — *så læ wås fo jæŋ fað sur mjælk te·!* el. — *så æ kæləŋ, hun stæjt dæň nåən sil*, el. — *så æ maň, han o hans kål skywt æn dram ywlawtən* (vestj.); *do ær æn stås kål te gilər, mæn do blywər sjælən bòjən* (sts.); hyrderne fra de to byer Urup og Hvorup ved N. Sundby samledes hvert år i de sige (lavninger), som ligger mellem byerne, og holdt der et vældigt gilde; de opslog en hytte og spillede og legede og drak dygtig, Kr. VIII. 107. 205; fig. *de æ mæ, dær ska bətå·l æ gil* (Malt), jfr. Kr. Ævent. s. 35, gildet var gjort for hans skyld, ɔ: det skulde gå ud over ham; i Sams, Silkeb., Horsens betyder gilde kun bryllupsgilde; „å kjørmesdaw hoj di gill“, Tkjær II. 84; *skek te gil* (Sams) sende forn til bryllup; jfr. bal, besøg, bojle, forsamling, höjtid, værsågod, øls; barsel-, begravelses-, binde-, bomre-, bryllups-, brøde-, byg-, bøste-, degne-, doble-, drenge-, eng-, fastelavns-, flytte-, forlovelses-, forn-, frues-, gadelams-, gammelmands-, græs-, gåse-, hakke-, høst-, igangs-, indgangs-, ja-, jule-, kalve-, karte-, kjørmesse-, kline-, knoge-, kone-, konfirmand-, korn-i-hus-, kvinde-, maj-, midsommers-, muse-, ophøst-, par-, pintse-, rejse-, ride-, rug-, rutten-, skage-, skyde-, skår-, slagte-, slæt-, smede-, spante-, svende-, svire-, tale-, tiende-, tromme-, tyre-, tørve-, venne-, vindues-, øg-. 2) i Ang. og for en del Sønderjyll. „kaldes hverken bryllup, barsel eller begravelse gilde, men et sluttet selskab, som ved sammenskud af gildesbrødrene søger fælles fordel el. fælles fornöjelse (se betydn. 1)“, Hag., jfr. Kjær, Stavnsb. 346, se: brand-, døde-, heste-, ko-, møbel-. 3) i enkelte smstn.: afgift, se land-. — Jfr. Aasen, gilde, sammenkomst til fornöjelse; isl. gildi itk., betaling (jfr. gjalda), drikkelag, broderskab; htsk. mnt. gilde, Sch. Lübb.

2. gilde, uo. holde gilde; *di håð giltət trę daw i træk* (Bj. h.).

gildebrødre, no. *gilbrøər* flt. (Fjolde) medlem af et gilde, en forening, se gilde 2.

gildefolk, no. *giləsfålk* (D.) = rgsm.

gildefællig, no. *gilfælə et* best.

-fælərət (Røgen s., S. Hald) bydelag, gildelag; *å vær i g— mæ hinå'n;* „hie æ vi arbisfålk it i gilfælle mæ goehmannen, ahn (uden) neh di trænge få å fo let bestillt å så te bassele å son tih, neh de kåste nojj å kom mej“, Tkjær. II. 92.

gildegrød, no. *gilgröð di* (Randers) grød, der trakteres med ved gilde; „hår a et wot mæ å lau gilgrød faer i dau?“ And. Bars.

gildegård, no. gården, hvor gildet holdtes; i g—en tilberedtes det fornødne forråd af grovbrød, sigtebrød, kringler og gildesøl; mjøden købte man i nabolaget hos de enkelte, der i efterårene gav sig af med at tillave denne drik; kaffe, sukker og andre kolonialvarer købtes i købstæderne, J. Saml. V. 100 (S. Omme).

gildehus, no. *gilhus et* (Silkeborg) hus, hvor der holdes gilde; jfr. pintsebod.

gildelag, no. *giləlaw et* (Søvind s) = rgsm.; vi er i g—, siges, når man kommer til hinandens gilder, se gildefællig; sognene havde afdelt sig distriktvis, mest efter byerne, til „gildeslag“; denne laginddeling, som tildels består endnu, bærer præg af höj ælde, J. Saml. V. 99 (S. Omme).

gildemad, uo. *gilmaj de* best. *-majət* (Silkeb.); *gilmað de* best. *-maðət* (Randers) = rgsm.

gildenstikke, no. J. T. 340, en plante, St. Hansurt, sedum telephium L.

gildevogn, no. vogn, som kører gæster til gilde; „der wa gillwown i den hiele goer å towten fulh åw hæister“, Blich. Bindst.

gildeøl, no. øl, som brygges til gilde, se gildegård.

gillie, uo. bejle til en pige, søge elskov; jeg tykker, det er sært, du skammer dig ej, du vild' sådan en skjön jomfru gilli, Kr. I. 339. 1, jfr. 283. 2, II. 71. 1, 250. 12, 296. 3; jfr. Kalk. gilje; isl. gilja; Fritzner[2] under ordet mener, at det danske mulig er forskelligt fra det gl. nordiske, som betyder at have samleje med en kvinde, og at det er indkommet fra tysk, jfr. mnt. gilen, Sch. Lübb., tigge; mht. gilære, tigger.

gilliekrog, no. — 1) kravebenet af en frø (s. d.), dermed kunde en mand drage en kvindes villie til sig, når han rykkede med krogen i hendes halsklæde og sagde: min gillekrog kaster a i dæ, for at do skal hold ad mæ! eller han kunde støde hende fra sig, når han med den tykke ende af benet gav hende et lille stød og sagde: med min gillekrog a støder dæ, for do ska blyw rywgal på mæ! J. Saml. IV. 243; jfr. J. K. s. 76 anm., Ingemanns ævent.: Frøbenet. 2) en dobbelt, S-formig krog; binderne (s. d.) hægtede deres strikkenögle på den ene krog og fæstede den anden på venstre side af brystet, når de arbejdede.

gillieurt, no. J. T. 175, en orchidé, platanthera solstitialis Drejer, og pl. chlorantha Custor, Ålborg.

giløs, to. se gjædløs.

gimmer, no. *gimər æn -ər* (Vejr., Thy. Agger); *gemər æn gemrər* (D.); *ğimər æn -ər* (Mors, Lild s.); *gømər et -ər* (Daler, Sønderj., Bradr.); *gømər et gømrər* (Agersk.); *jimər* el. *jemər æn* best. *jimən* el. *jemən* flt. *jemrər* el. *jimrər* (Vens.); *gèmə et* (Søvind s.) — 1) et årsgammelt hunlam; *de gømər fæk to lam* (Agersk.): *æn òrs, æn hala'jənòrs ğimər* (Lild s.): *no'da, no slåp æ hål å æ gimər!* (Ølgod s.) udbrud af overraskelse, når noget går i stykker f. eks.; fig. *de æ nåk æn hælə gemər, a dæm, æ væjər ålər ær å* (vestj.) om en hykkelsk og utugtig kvinde; i byremser: Jensgård gimmer, Kr. IX. 133. 356 (Sønderh. v. Grenå); se Kristen. 2) ordet synes også at bruges som navn på en art bekassin, scolopax gallinago (Mors?), se Sgr. III. 159. 898; jfr. Aasen gimber, isl. gymbr huk., ungt får; sv. gimber, Rietz, eng. gimmer; ållam, åring.

gimmerbænk, no. *gimərbænk æn* (Holmsl.); *du sejər nåk o æ g—* siges spøgende til den, som sætter sig på pigernes plads, bænken nederst ved bordet.

gimmerlam, no. *ğimərlåm æn -låm* (Lyne s.; Andst); *ğimərlam æn -lam* (Mors); *gimərlam æn* (Thy); *gèməlam et* = flt. (Gj. h., Søvind s.); *gømərlam et -lam* (Agersk.; Emmerl.); *jemərlam è* best. *-lamə* flt. *-lam* (Vens.) — 1) = gimmer (s. d.). 2) lam af et årsgammelt får (Agersk.); se ållam.

gimmerkrykke, no. *gimərkrøk æn* (Holmsl.) spøgende navn til et røget fårelår.

gimmerskulder, no. *gemərskålər*

æn -ər (Lemvig) røget skulderkød af et ungt får.

gimp, no. *gemp æn* (vestj.) ved en pludselig smærte giver det et g— i en, sæt, stød.

1. **gimpe**, no. *jemp æn* (Vens.) en fjantet pige; se fille-.

2. **gimpe**, uo. *gemp -ər -ət* (Andst); *gempəl -plər* (D.) — 1) vippe, gynge, om båd el. fjedervogn, også: *do skå blyw gempət; æ boð gemplər* (D.). 2) om en pludselig trækning af smærte, når et ömt sted røres: *du må et gemp såðən* (vestj.); jfr. Aasen, gjeppa, vippe; sv. gippa, Rietz.

gimpelægte, no. *gimplat æn* (Sall.) to lange fjæl eller lægter, der lægges over høstvognen, forbundne med tværstykker, „hovedstykker"; i hvert hjörne en pind, opstående, tilspidset, *æ gimppiñ -piñ*, i alt fire; det hele, for at vognen, derved gjort bredere, kan rumme mere hø og sæd; jfr. skrave.

gimre, uo. bevæge sig rystende op og ned; „fepskegget gemmeret som po en gie", Yuelb. s. 24 fipskægget rystede som på en ged.

gims, no. *gims æn* (Åbenrå) tingest, genstand, man ikke i en fart véd navn på; se himster-.

ginning, no. *giñəŋ æn* el. *geñəŋ -ər* (Andst; Elbo h., Søvind s.) gedehams, humlebi; *ot giñəŋər ka stek æn hæst ihjæl* (Hvejsel).

ginneret, to. *geñərə* (Brandstrup) tvær i træet, med knaster og modløbende trævler; *dæñ fjæl vel a et ha, æn æ så g—*.

gint, to. *giñt* (D.), *å vær g—*, hastig, ikke let at omgås, om kvinder.

1. **ginte**, no. *geñt* (Holstb.) — 1) pige, tøs, *æn oŋ geñt;* jfr. nordmandens tale, Kr. VIII. 120. 229, „kan jeg så ikke også sige du til sådan en ginte som du?" — et hastigt kvindfolk, jfr. visen: en bommerut, en gintemær; se Aasen gjenta, pige; isl. genta, se Fritzn.[2]; Rietz gänta; gal-. 2) om dyr, som er smalle, magre, se smal-.

2. **ginte**, uo. *ǧeñt -ər* (Brande s.), *å ǧ— atər mijər,* kræve kraftigt og vedholdende; er det beslægtet med isl. ginna, ved overvældende indflydelse sætte noget i en tilstand, der for samme ikke er naturlig?

gintet, to. *giñtə* (D.) om dyr og msker: smal i livet; *si g— uð;* se ind-, op-.

gip, no. i udtr. *åp mæ gipən* el. *jipən!* (Vens.), der siges, når der løftes på noget, el. som opmuntrende tilråb til den forsagte.

gippe, uo. *gip -ər -ət* (Holmsl. kl.) kovende, sømandsudtryk; nok egentlig at tage storsejlet fra den ene side af skibet til den anden, mens skibet løber for vejret.

gir, no. se gering; gid.

gire, to. se gjerrig.

1. **gire**, no. i udtr. *å tæj girər* (M. Slesv.) om en fuld mand, der svingler i gangen; måske hører også hertil udtr.: *de tåw æn fålə giər få ham* (Lyne s.) ɔ: det tog en gal ende, fik et dårligt udfald; jfr. sømandsudtr. gire, afvige fra kursen, og Rietz gira, stå vaklende.

2. **gire**, uo. *gijr -ər -əð -əð* (Agger): *æ tåw gijrər,* tovet skrider frem over hjulet i giblokken.

gireblomst, no. J. T. 136, en plante, trævlekrone, lychnis flos cuculi L. (Vestervig s.).

gisk, to. *gisk* (N. Slesv.) nærig, vindesyg.

giskeri, no. *giskeri· de* (M. Slesv., Valsb.) gerrighed, se J. M. s. 75.

-gisket, to. se for-.

gislipper, no. se skjærsliber.

Gislum, no. *Gislom* (Gisl. h.) et herred i N. Jylland; langt og smalt, ligesom Gislum herred, tlm. efter herredets figur, Kr. VI. 323. 85; af mandsnavnet Gisli og heimr (dr. Nielsen).

gispe, uo. se gjæspe.

1. **gissel**, no. — 1) stråle, skin, skær (Slet h.), Mb.; jfr. isl. geisli hak., stav, stråle. 2) *æ ræn har kon blöt et lilə gisəl* el. *gesəl* (vestslesv.), vistnok: dråbe.

2. **gissel**, to. om vejret: *et gisəlt vær* (vestslesv.) råt, koldt regnvejr.

-gissing, no. se sol-.

gissig, to. *gisə* (Bradr.) gjerrig; se gisk, gist.

1. **gist**, to. at være „giist" [*gist*] på en ting, Mb., at være begærlig efter; der henvises til Moth (jysk).

2. **gist**, no. *jist æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) kreatur, som er smalt og slunkent, jfr. gisten, gyst.

gist, uo. ft. se gide.

gisten, to. *ǧestən* (D., Vejlby v. Fredericia); *ǧæstən* (Hmr., Vejr.); *gijstən* (Thy); *gistən* (Sall.); *ǧistən* (Mors, Hell. h., Lild s.); *gæstən* (Åndst); *gèstən* (Søvind s.); *jistən* (Vens.) — 1) utæt, om bødkervarer, kar, tønder; *æ spaň æ ǧestən,* men: *æ wask æ læk* (vestj.); *æ kår æ gijstin* (Agger); *è jistən kår* (Vens.); fig. *hun æ så tæt som æn ǧistən kår* (Mors), *hans moň æ ǧæstən* (Herning) ɔ: er sladderagtig; jfr. lagn, rag, rar, stavrasiet; bönse. 2) fig. om sladderagtige msker. 3) om koen, der skönt løben, ej kan blive med kalv, Mb. 4) mager, indfalden om msker, ej om dyr (Avning v. Randers); gusten (S. Hald h.); *do sijə så jistən* (Vens.) du ser bleg, ilde ud. — Jfr. Aasen gisen, gistent, utæt; isl. gisinn eft. Aasen, Rietz gisna, blive utæt.

gistenfjæl, no. se gistne.

gistmjælke, to. se gysmælket.

gistne, uo. *gestən gestnər* (Agersk.); *ǧestən* (D.); *gesən gesnər* (Ballum) — brødene, som er slåede op, overstryges med klister, bestående af mælk og mel, el. af æggehvide, el. råmælk, og sættes så ind i ovnen, mens ilden brænder i lue, på et fjæl (*æ gestənfjæl,* også kaldet: grissel, glit, grittel el. hervel), for at overfladen skal blive blank; dette arbejde kaldes at gistne; jfr. mnt. gerstel, gestel Sch. Lübb., kost, som bagerne bruger til at „fernisere“ brødenes øverste side, arbejdet kaldes også „gasseln“ uo.; gredle, smide, væde.

git, se gid; uo. se gjætte.

git, to. (?) *wær git əpo əð* (Mors), være opsat på, se gide.

giv, se gid.

give, uo.

gi giər ga giən (D., vestj., Lødderup); tf. *gywən* (Lönb.); *giwən* (Andst); *giəð* (Tved s.); *giən* (N. Sall., Mogenstrup); *ǧèň* (Almind v. Viborg);
gi giə ga giwən (Hvejsel);
gi giər el. *gir ga giən* el. *gin* (Rævs);
gi gijər ga gijən el. *gijn* (Agger);
ǧi ǧijər ga ǧijn el. *ǧijəð* (Lild s.);
ji jijər ga jij (Åby, Brønderslev);
dji djijər ga djijən (Bjærgby);
gi -ər ga giən (Fur);
ǧi [*ǧijər*] *ga ǧin* (Hell. h., Årdestrup s., Havbro s.); tf. *ǧin* (Bjering);
ǧi ǧiⁱ ga ǧi (Linå); tf. *ǧin* (Halling), *ǧiəð* (Saksild);
gi giər ga gin (S. Hald h.);
gi -ə ga gin (Törring v. Randers);
gi giə ga giə (Ginnerup v. Grenå);
ǧi ǧiər ga ǧijə (N. Sams);
gi giər ga gijə (S. Sams); tf. *gi* (Vejlby v. Århus);
gi giə ga gi (Søvind s.); tf. *giəð* (Gylling s., Hads h.);
gi gir gåw giən (Sem v. Ribe, Spandet);
gi gir gåw gin (Emmerlev);
gi giər gåw gåwn (Ladelund);
giw gir ga giən (Fjolde);
gi giər gå giən (Agersk.);
gi giə gå gåwən el. *gåən* (Åbenrå);
gi giər ga gi (Angel);
gi giər gåw giən (Bradr., Bylderup);
nf. *ǧi* findes foruden i de anførte böjningsmønstre i Husby, Bur, Rødding (Nörl. h.), Falslev, Halling, Gimming, Nimtofte, Øland, Dover, Sporup, Davbjærg, samt Hjoldelund i Sønderj.; om formen *ǧyw* el. *gyw* se: give på. — 1) lade få, overlade; *han ga ham æn knyw te o stek æ swyn mæj* (D.). 2) bortgive til ejendom; *a fæk ət få snak o tak, han ga mæ ət* (D.); *dæň, dær gijər o tår ijæ'n, fo suwət bar* (Agger); *„hwèm dè jijər å tor ijèn, hąj fo sowt bèn“*, Grb. 233. 74; jfr. gave 1; *hwæm dæ giər te di teqər, ska slås te di leqər* (Mors); Dannerkonning han lod lagater skryw' og dem vilde han Fredensborg gyw', Kr. II. 208. 6; *dè æ blèwən mæ gi* el. *a æ blèwən ət gi* (Søvind s.) det er blevet mig skænket; *do æ nåk föj i Skyw* (Skive), *do wel hælər ha in gyw* (Agger); jfr. Kr. VI. 340. 188. 3) uddele; *gi kårt* (D.); *æ gijər; hwæm ska gi? de ær ek mæ, æ ga sist* (Agger, alm.); *do må sawt gi æ kyjər ida'w, a blywər et hjæm* (D.) ɔ: give køerne deres foder; *gi å æn bəskit kæw* (Lönb.) skælde ud, bruge mund; *gir do kæb?* (Agger). 4) betale; *a gir ti dålər i skat; a hår gin sæjs mark får ət* (D.); i drengehandler, når den ene part spørger: *hwa vel do gi får ən?* kan svares: *jæn mark o æn spark o æn dø gris o æn uləfis o ti slaw å æn unkæp* (D.); *æn mark, et spark, et las grå törə, et ræp a æn vunkæp* el. *tre trætriləŋər å æn båwsknap* (vestslesv.). 5) afgive, frembringe; *æ kuwən gir kons*

let å æ traw io·r; dæn tåwt gir da plomsk (D.) ɔ: giver stor afgrøde; *han ga æn spjat mæ æ bijən* (vestj.) han gav et spark med benene; også upers.: *de ga æn skroməl* el. *æn skral*, der frembragtes, lød en larm, et skrald; *de ga æn sæt i· ham* (D.) = rgsm.; *hwa giər ət? — æn pons?* ɔ: hvad får man? en puns? *de ka nåk vær, no giər ət nåwət* (D.) ɔ: der kommer stærk regn f. eks., el. marken frembringer yppig afgrøde. 6) prygle; *a ska gi ðæ, skal a* (Løgst.); „hun ga ham mie in han ku håll te“, Jyd. I. 71. 2, hun pryglede ham stærkere end han kunde tåle; vist alm. 6) lade ske, tillade, i udtr. *guj gi* el. *wå har gi!* (vestj.) gud, Vorherre give! *guj givə!* (Søvind s.); *guj gi, de wa så wal!* (Agger), se gid. 7) upersonligt: 1. *hwa ka de gi dæ?* el. *de ka et gi* (Lønb.) hvad kan det skade, det kan ingen fortræd volde; *hwans ka de gi, de gijər eŋən teŋ!* (Agger); „nej, det gav ikke!“ sagde drengen, Kr. V. 295, ɔ: det betød ikke noget; 2. om vejret; *no gir ət blest, tø, ræjn, gåt væjr* (D.) ɔ: nu får vi; jfr. nr. 5. 8) ordet bruges i forbindelse med mangfoldige navneord, se f. eks. agt, hals, kjøb, lyd, mund, patte, tid, vand osv.; af forbindelser med forholdso. og bio. kan nævnes: **g— af:** *æ kuwən gir kon let a· sæ io·r* (D.), *gi ð·w sə* (Søvind s.) ɔ: yder kun ringe udbytte; *de gir möjr a· sæ* (Agersk.) yder stort udbytte; *gi uňt a· sæ* (D.) skælde ud; *gi å æ moň* (Agger) skælde ud; **g— an:** *gi jæn an* (D.) angive en; **g— efter:** *a hwærkən vel hæləər ka gi atər* (D.) ɔ: vise eftergivenhed; **g— fed:** *gi fijəd* (vestj.) fede; dér skulde drengen stå inde og gives fed, Kr. V. 147; **g— for:** *haj mat ji gåt får* (Vens.); han begynder at give godt for, Kr. V. 223 ɔ: gode ord; „han ga gåt for, å han bøj hinne pænng“, Blich. Bindst., ɔ: smigrede, gjorde gode tilbud; *gi löwn får* (D.) lyve; *så gir a toňtə sluðər får o så lijər di* (D.), så fremfører jeg tåbelig snak ...; så finder han på at give for, Kr. VII. 141, ɔ: foregive; **g— hen:** *æ hår eŋən teŋ o gi· hæn* (Agger) bortgive, alm.; *di æ dø, dær gir hen, di ær åpstaňən, dær vel ha iğæ·n* (Plougstrup); *di gir let hen o de såm biðər di aw* (vestj.) om karrige msker; jfr. helligdagsgave, helligdagsost, mad, sødmælksost; slgn. han giver ikke så meget bort [hen] som der kan fjæles under et öjelåg, Sgr. III. 109. 508; *haň gijər ek æn æbəl hæn, un haň for æn pær ijæ·n* (Agger); **g— i:** „*stedètərən ga hon i åjham*“, Grb. 104. 64, stifdatteren gav hun i andeham ɔ: forvandlede hun til en and; **g— igjen:** *gi iğæ·n* (D.) alm., give tilbage, når man ved betaling får for mange penge; *de hær æ il gin iğæ·n* (vestslesv.) det har jeg ikke lagt mærke til; *de kaň æ il gi iğæ·n* (sts.) det kan jeg ikke huske; *var ən hær låən, skal æn gi iğæ·n* (Valsb.) hvad man har lånt, skal man bringe tilbage; **g— ind:** *gi iň* (D.) indgive, f. eks. om lægemidler; *gi æn a·nsøqnəŋ iň* (sts.) indsende en ansøgning til øvrigheden; søsteren gjorde som moderen havde givet hende ind, Kr. V. 115 ɔ: som moderen havde indgivet hende; „vi gi Mekkel ind, han ska bejl te Berret“, And. Bars.; **g— løs:** „*så ga di løs å de tijər èj jèj gåŋ*“, Grb. 64. 90 ɔ: så gav de sig til at le, og det tiere end én gang; *gi løs o* (D.) slippe; **g— med:** *de ka do sawt gi mæ mæ·j* (D.) det kan du sagtens medgive mig; **g— ned:** *de æ gråw, som de gir nijər* (D.) det er svært som det regner (el. sner); *gir ər nijər?* (Agger) sner (regner) det? *æ ko gir æ mjælk ner* (Agersk.) slipper mælken, holder den ikke tilbage; *no ska do gi nijər* (Agger) nu skal du spendere noget; **g— om:** *gi om* (D.) i kortspil: omdele kortene påny, når der er sket en fejl; **g— op:** *gi åp* (D., vestj., Mors, Agger) brække sig; *hwæm ska gi æ båļ åp? Mas ska gi åp* (Agger) kaste bolden i legen, langbold, til den, som skal slå til den med boldtræet (vestj., D.) bruges også = rgsm: opgive, slippe med tanke eller forsæt; *gi æ åň åp* (Agger) ɔ: dø; **g— over:** *gi ət öwər* (vestj.) opgive; „Europas lande er følgende ... *a trowr, a gir ət öwər!*“ sagde drengen fra Ringkøbing, han skulde høres i sin geografi, Sgr. V. 23. 40; hun gav det over at få den ny kjole, Kr. IV. 243 ɔ: opgav at få (1 er trykfejl); **g— på:** *wi hår è par grijs, wi jir åpå* (Vens.) ɔ: vi feder; *de ka ek hjælp o gi opo· dæ, fo do æ lij mawər* (Agger); *vi hår bəgy·ňt o gi o æn swyn, æn ku* (D.); *gi å et gris* (Agersk.); i denne be-

tydning bruges en særegen form af uo. sål. *ǧyw* (Mors), *gyw -ər -əð* (Thy), se given; *de æ gråw, som de gir o·* (vestj.) kan siges om øsende regn; *„haj jir åpå ham de bėjst, de haj ha lær"*, Grb. 55. 239 ɔ: skælder ud, jfr. 91. 45; *han gir gråw å* (Agersk.) han skynder sig stærkt; **g— sig:** *gi sæj* (D.) give tabt over for modstand; *hań mot gi sæ* (Agger), f. eks. når sövn eller død tager en; *sto dæj, stuwər! gi dæj et, lilə!* (vestj.) således ægges kæmpende; *han ga sæj gråw ve ət* (vestj.) han jamrede sig meget derved; *ga hań sæ möj?* (Agger) våndede han sig meget? nu rolte hun igjen og gav sig elendig, Kr. V. 326; *hon gråə å gåw sæ*, J. M. 66; *æ bjælk gir sæ* (D.) böjer sig, giver efter; jfr. stund, tid; **g— sig af:** *de ær ek nöj, æ gir mæ å mæj* (Agger) = rgsm.; **g— sig efter:** *do ka kon gi dæ siňə atər ət* (D.) du behøver kun at tage jævnt, sindig, fat på det; *gi dæ atər ət mæ klør fæm* (D.) tag fat med de fem fingre; **g— sig fortabt:** *gi sæ fota·bt* (Agger) give tabt, opgive sagen; **g— sig fra:** *gi sæj frå æ mølər i·j* (D.) opgive møllebedriften; **g— sig hen:** *gi sæj hen te ət* (D.) hengive sig til; **g— sig i:** *gi sæj i· ət* (D.) indlade sig på noget; se lag, vej; **g— sig til:** *læ wds gi wds siňə te ən* (D.) rejse, gå langsomt; *no vel a gi mæ te ət* (D.) nu vil jeg begynde på arbejdet; „gi dæ stell te't! såh hin fåer", Blich. Bindst. ɔ: tag det med ro; „gi dæ no stell te en, mi pigh", Jyden I. 89. 2, samme betydn.; *gi dæ no tålə tej ən!* (Agger) ɔ: vær nu lidt tålmodig! **g— sig ud:** *gi sə ui* (Søvind s.) vide sig ud, trønne; *gi sæj uð få nåwət ən fåsto·r et* (D.) udgive sig for at forstå noget, man ikke forstår; **g— sig ved:** *tö do gi dæ we· ham?* (Agger) ɔ: give dig i hans vold; **g— til:** *æ de gåt te å ji te, kuənt?* (Vens.) ɔ: skæpper kornet godt, giver det mange fold? *„de ka ji te puwəs!" så drægi, haj teqə sðjər* (Vens.) det kan fylde! sagde drengen, han tiggede skaller; *a vil gi möj te, te dæň uløk et håð skijə* (D.) = rgsm.; **g— tilbage:** *gi pæŋ təbå·q* (Agger, alm.) = rgsm.; **g— tilovers:** *gi nöj tøə·ws i æ hajəl* (Agger) give overskud i handelen; **g— ud:** *gi pæŋ uwð* (Agger, alm.) = rgsm.; *gi æn bəfa·əl uər* (Valsb.) lade en befaling udkomme; kongen skal have givet ud, at den, som ..., Kr. V. 75 ɔ: ladet göre bekendt; *ka do gi nåwət uð* (D.) kan du give en puns, traktere med noget? **g— under:** omsider måtte de give under, Kr. VI. 101 ɔ: give tabt. — Jfr. Aasen giva, isl. gefa, sv. gifva; htsk. geben, mnt. geven, eng. give; gave, gjavends; af-, an-, efter-, fore-, for-, op-, til-, tro-.

-givelig, to. se grand-.

given, tf. — 1) *de ær æn giən teŋ* (D.) en afgjort sag. 2) *æn giən sow, kow* (D., vestj.) fedet; *hań sir uwð såm æn gijn* el. *gywəð gålt* (Agger); *æn gywəð swin* (Mors); *guə ǧuwəð ǧės* (Lild s.) gode fedede gæs; jfr. give på; se foræde, forgiven, overgiven; an-, anger-, hen-, ud-.

givende, tf. i udtr. *fo nåwət te giəns* (D., vestj.); *te gywəns* (Gjedved); *te giwns* (Søvind s.); *te giəns* (Åbenrå) ɔ: få noget som gave; jfr. Rietz s. 195 tell gevess.

-giver, no. se gjæst-.

givkone, no. [*æ giwkuən*] (Vrads s.) en kæmpekvinde, som ligger jordet på Vinding mark; hun var så svær, at hun kunde slå begge sine bryster op over skuldrene, og så kunde begge sönnerne løbe bag efter og patte hende, Kr. VI. 40; jfr. ellefolk, s. 241. 14.

giv-lin, no. et slags udråb: *dk, kærə gi-le·n! de wår gråw o hør o* (Vejen s.); se lin no., linne uo.

givve, no. se gyde.

gjaf, no. *ǧaf æn* (D.) et bjæf; *æ huń ga æn ǧ—;* jfr. gof.

gjaffe, uo.
ǧaf -ər -ət -ət (Ribe, Sønderj.; Sundeved, Vlb.);
ǧæf -ə -ət -ət (Gjern, Elbo, Fredericia—Egebæk);
ǧef -ər -ət -ət (Andst h.);
jæf -ər -t -t (Vens.; Fjolde) — bjæffe, gø; også om msker: hoste (D.); *han tur å ǧafər* (Tønder) han tuder og gør ɔ: skælder og smælder; *hun ku værkən gaf ælər ǧaf*, J. M. 64, hun kunde hverken gabe eller gø ɔ: ikke få vejret, var død; Aasen har gaua; jfr. bjaldre, bjalstre, gjælstre, gjø, guffe, søge, vuffe.

-gjaffen, no. se hunde-.

gjal, no. se gjæld, gjælle; uo. se gjaldre.

gjalder, no. se gjelder.

1. gjalder, to. *ǧålər* (Agersk.; vestslesv.); *ǧalər* (Rkb.); *ǧalt* (Holstbr.) — klinger; som giver genlyd; *æ kirk æ ǧålər* (Agersk.); gulvet i tærskeloen bliver *ǧ*— af underlagte hestepander; jfr. klinger, loftes; gjæle.

2. gjalder, no. *ǧålər æn* (Agersk.) genlyd, ekko.

gjaldre, uo. *ǧålər -ər -ət -ət* (Agersk., D.; Sundv.); *ǧal -ə ǧal [ǧal]* (Gjern h.) — give stærk lyd, så det klinger igen; *hañ robt te de ǧal* (Røgen s.); *de ǧålərət i æ kirk* (Agersk.); sækken smider han fra sig i kakkelovnskrogen, ret te de gjaldt i tarmene på pigen, Kr. V. 285; „de wa da et grou hwæl, den knæjt slov å sæ, de gælder i hiele kerken", And. Bars.; jfr. Aasen gjella, isl. gjalla; se Rietz gälla; gjæle.

gjalster, no. uo. se gjælstre.

gjalt, to. se gjalder.

gjan, bio. se gjærne.

gjanning, no. se gjerning.

gjar, no. se gjær, gjærde; bio. se gjærne.

gjares, uo. se gjæres.

gjaring, no. se gjerning.

gjas, uo. se gjæres.

gjasel, no. se gjærdsel.

Gjatret, no. se Gjertrud.

gjav, no. uo. se jage.

gjavends, to. *ǧawəñs* (D., Agersk.) gavmild; *æn ǧ— mañ, han æ ǧ— a· sæ.*

gjav, no. *ǧæw* el. *ǧæw æn -ər* (Vejr.); *ǧaw æn* (vestj.); *ǧæw æn* (Vrads, Vor h.); *ǧæw æn -ə* (Søvind s.); *ǧöw æn* (Hmr., Nes s.); *jèw æn* best. *-ən* flt. *jèw* (Vens.) — 1) en gift foder til kreaturer, *gi føst, añən ǧaw* (Rkb.); *månjèw, fånons jèw, ætənons jèw* (Vens.); *silə ǧæw* (Vr. h.) sidste gift til køer; *silǧöw, sistǧöw* (Hmr.); *fårmæjasǧaw, atərmæjasǧaw* (Varde); se efternons-, fornons-, kvælds-, morgen-, silde-. 2) en rigelig gave af noget, da man bærer for kreaturerne i favnen: *gi jæn æn ǧaw håk, æn fålə ǧaw pæn, do fæk æn guwə ǧaw, dær ær æn swær ǧaw o æ boñ* (vestj.), en rig afgrøde. 3) *sköwl et ǧaw* (Elbo h.) skovle sneen bort til en åben plet, hvor man strør korn for at lokke fugle til; han *dönər o æ ǧaw* (sts.) snuser, ɔ: tøver ved gildet; *ǧaw* er stedet, hvor noget gives; mulig er her to ord *ǧaw* og *ǧaw*; jfr. Aasen gjæv; Rietz s. 194 gev, giv, gjäv; isl. gjöf huk. el. gæfi itk.; gave.

gjavendsgod, to. *ǧawəñsguwə* (Andst) mest nægtende: *han ær et ǧ—,* gavmild.

gjavlig, to. *ǧawlə* (Holstbr., Rkb.) rundhåndet.

1. gjavs, to. *ǧaws* (Agersk., sj.) gavmild: jfr. Aasen, gjæv, gavmild.

2. gjavs, no. *ǧaws æn* (D.) en lille gift, en tot hø el. halm, uld el. lign.; jfr. hjavs.

gjavsket, to. *ǧawskə* (Valsb.) gavmild, mods. styg (s. d.).

gjavsti, no. sted, hvor svin fedes (Varde), Mb. se give på; gjav.

gjavt, no. se gift.

1. gjed, no. *gijəð æn gijəð* el. *ǧeðər* (Andst), flt. *gijəðər* (D., Gjørding), flt. *ǧæðər* (Rkb.), flt. *ǧèðər* (Bj. h.); *gið æn -ər* (Agger); *geð æn geðər* (Støvr. h.); *ǧeə æn -r* (S. Sams); *ǧei æn ǧejə* (Søvind s.); *jè æn* best. *jèən* flt. *jèər* (Vens.); *jeər et jerər* (Fjolde); *giə [et]* (Ang.) — 1) = rgsm.; malkepigen hun sad ved geder og sang, Kr. II. 186. 1; den ene ged siger i tordenvejr: „no kommer fanden å ta-a-a-e dæ!" en anden svarer: „æ han næ-æ-ær?" — „Ja-a-a, no kommer han stra-a-ags!" Kr. IX. 85. 60, Sgr. XI. 143. 439; se om den gl. jyske gederace, J. Saml. IV. 249; sorte gjeder med guldringe om halsen græsser på søens bund, Thiele II. 9; i börnerim:

fipə fipə forhål, gasi gasi goshål!
æ ǧeðər löpər i æ kalgor
å æðər ål æ kol åp,
så nær som æn lilə kåltåp;
dæñ ska [Sörən] ha te natər (Vejle),

Sgr. VIII. 205. 840; fig. *hwar dær æ ǧæðər i æ hus, dær æ bok o æ taq* (vestj.) ɔ: hvor der er piger i huset, er der bejlere på taget; i æventyret er bjærgmanden til marks med får og geder, Kr. V. 278, jfr. lokkemand; fandens moder kommer ridende på en ged, Gr. Æˈvent. I. 39, jfr. Grimm K. M. nr. 148, Z. f. M. II. 65; gjeder, fortabte msker i mods. til får, se Wolle Pejrsens prædiken, Nyerup Morskabslæsn. s. 280; sagn om geder se

Liebr. Volksk. s. 97. 2) skældsord til en vild, løsagtig pige; se gal-, rille-, torden-; jfr. Aasen geit, isl. geit huk., Rietz get; htsk. geisz, henføres til lat. hædus, gedebuk; skronne-.

2. gjed, no. i tlm.: *han ka nåk, nær han for hans ǧæðər saməl* el. *saməl hjæm* (vestj.) ɔ: når han får sine tanker samlede; sammenlignes kan: inte ha alla gettera hemma, Rietz s. 192 under get 2, ged s. 231; Aasen ged, sind, tanke; isl. geð itk.; gjædløs, gås.

gjedde, no. *gæj æn -ər* (D., Malt); *gej æn -ər* (Hell. h.); *ǧæj æn -ər* (Vejr., Thy, Lild, Gjern h.); *ǧej æn -ər* (Mors); *gæjr æn -ər* (Egebæk); *gæjt æn -ər* (Agerskov); *gæjt æn -ər* (Bradr., Vlb.); *jej* el. *jèi æn* best. *jèjən* flt. *jèjər* (Vens.) = rgsm., fisken esox Cuv.; *å slo ǧæjər* (Thy) at stange gjedder; *å fesk æn ǧæj* (Vejr.), *ta æn ǧ—* (Rkb.), *faŋ æn gæjt* (Agersk.) betyder at træde i og få våde fødder = *faŋ* el. *træk æn gæj* (D.), el. man kan sige: *„a hår tråt* (trukket) *æn guwə jæn ida·w!“ — så ær ət wal æn lorgæj!“* (D.); *a fæk tåw gæjər i æ træsk* (Kolding); *a fæk æn ǧæj, da æ war uwð o skrij igu·wər* (Agger) det samme; udtrykket findes også på Falster og er vel alm.; jfr. fisk, lurgjedde, vasku; *dæsom æ ǧæj ku så wal hør, som æn ka si, så gik æn hwær mań fobi·* (Mors); gjedder fanges af „kjæltringerne“ med hænderne, idet de klør dem under bugen, Sgr. IX. 17; i Vigs å er der en gjedde så stor, at den ryster Gullestrup by, når den vender sig i åen; der gror mos i dens pande, Kr. IV. 75, jfr. gjeddekongen på Møen, Sgr. II. 190; g— er en hellig fisk, den har korsben i hovedet, Kristus bespiste de 5000 med gjedder; djævelen kan ikke omskabe sig til en g—, Kr. VIII. 375. 672; en opskyllet g—, som drengen hjælper i vandet, bringer ham senere kongens ring, Gr. Gl. d. M. II. 21, Gr. Ævent. III. 147. 150, jfr. Asbj. I. 42; skæmtesagn om en g—, som druknede, Sgr. III. 179. — Jfr. Aasen gjedda, isl. gedda huk., sv. gädda; horn-.

gjeddekjæbet, to. *ǧæjkæbə* (Thy, Agger); *ǧèjkæbəð* (Lild s.) — som har underbid, underkæben rager frem over overkæben; også fig.: *hań blöw hijəl ǧæjkæbə* (Agger) ɔ: fornærmet, surmulende.

gjeddemundet, to. *ǧæjmoŋə* (Rkb.) = gjeddekjæbet.

gjedde-net, no. *ǧæjneð æn* = flt. (Rkb.) garn til at fange gjedder i.

gjeddestikker, no. *gæjtstekər æn -ər* (Agersk.) stang med jern på til at stikke gjedder.

gjedeblad, no. J. T. 134, en busk, lonicera periclymenum L. (Ålborg, Angel).

gjedebryge, no. J. T. 3, egentl. gedesmörrebrød, navn til en røllikeart: achillea millefolium L. (vestj.), se 2. bryge 2.

gjedebuk, no. *ǧæðəbok æn -bok* (Andst h.); *gijəðbok æn -bok* (D.); *ǧèjbòk æn -bòkə* (Søvind s.); *ǧebok æn* (S. Sams); *jèə-* el. *jæəbok i -ər* flt. (Vens.) = rgsm.; *„i jæəbok mè låŋ skeq å raqə hor“*, Grb. 73. 35; *han hår æn hurə* (hoved) *som æn ǧerbok*, Sgr. II. 124. 581 (Fjends h.); hvor der kommer smitte i en stald, er det et alm. råd at sætte en gedebuk ind blandt køerne, det fordriver smitten (vestj.); jfr. on prétend qu'un bouc assainit l'étable et qu'il empêche le sorcier d'y jeter un sort, Mélus. I. 371; bjærgmanden kører i æventyret med to gedebukke, Kr. IV. 281; drengen rider til helvede på en gedebuk for at kræve rentepenge, Gr. Ævent. I. 39; stanger trolden, Sgr. XII. 8 flg.

gjedebukkeskjæg, no. = rgsm.; *è liə jèbokskeq* (Vens.).

gjederag, no. *ǧæðəraq de* (Andst); *jèəraq [de]* (Vens.) gedehår; jfr. rag; er det samme ord, der J. T. 329 anføres som gjærrerak (Hammelev) og er navn på primula officinalis Jacq.?

-gjedet, tf. se op-.

gjef, uo. se gjaffe.

gjej, no. se gjedde.

gjejl, to. se gejl.

gjəjluren, to. se gejlevorn.

gjel, to. *ǧæl* (Agersk., Hanh., Sall.); *jæl* (Vens.); *gil* (Søvind s.); *gəl* (Hadersl.) — parringslysten, om hund og kat, alm., men noget forskelligt i brugen; i D. kun om hunden, jfr. mjaws; i Lyne s. om hunkatten, ligeså Søvind s.; i Vens. om hankatten, jfr. 2. dröv; slgn. hæstet, vrad, øksnet; jfr. Rietz gel el. gäl, ør, glad, kåd, ukysk, smstilles med gejl (s. d.).

Gjelballe, no. *han sir uð lisom han håð van i ǧælbalə*, el. *som ǧælbalə faŋən* (Andst h.) han ser vred ud; Gj—, bynavn fra Kolding egn.

gjelbjælke, no. *ǧẹlbjælk i -ər* (Sams) hanebjælke eller måske rettere en lille bjælke over hanebjælken i husgavlen; ordet kan mulig sammenstilles med Aasen, gjelja: tyk, kort bjælke, som strækker sig frem over arnestedet og tjener til fæste for kedelkrogen; isl. gelgja, Fritzn.², i den opr. betydn. forklares det om stok el. stang i alm., jfr. galge.

gjelbjælkestige, no. *ǧẹlbjælksstẹ̀j æn -ər* (S. Sams) stige, som når til hanebjælken, lang stige.

1. gjelde, uo.
gẹl -ər -ət -ət (D.);
ǧæl -ər ǧæl ǧæl (Thy); ft. tf. *-əð* (Agger, Mors); ft. tf. *-ər* (Vejr.);
giəl -ər -ət -ət (Lindkn. s.);
ǧæl -ər -t -t (Søvind s.);
jæl el. *jǫ̀l -ər -c -c* (Vens.);
ǧǻl [*-ər*] *-əð ǧǻl* (Tved på Mols, Hell. h.);
gæl -ər gæl gæl (Agersk.), ft. tf. *-ət* (Bradr.) —
gilde, kastrere; jfr. Aasen gjelda, isl. gelda, sv. gälla, egentl.: göre gold, ufrugtbar; eng. geld; jfr. 8. bede, binde af, live, skjære.

2. gjelde, to. *ǧæl* (Holstbr.); *gæl* el. *ǧæl* (D.) — gold, om koen, når den går udrægtig over ½ år; *æ ku gọr* el. *læṿər ǧæl*, el. *æn ǧæl ku* (vestj.); jfr. Aasen gjeld, isl. geldr, sv. gall; htsk. gelt se Weig., mht. gelde.

gjeldebuk, no. *ǧẹlbok æn* (Ang.) = gjeldevæder.

gjeldekat, no. et tilnavn til en rakker: Thomas Gjeldkat, Kr. IV. 107 ɔ: kattegilder.

gjeldeko, no. *ǧælkoẉ æn* (Rkb., Holstb.) en ko, som i længere tid går uden kalv.

gjeldemælket, to. *ǧælmjælkəð* (Mors); *ǧælmjẹ̀lkət* (Søvind s.); *ǧælmjælkə* (Thy); *-mjælkərə* (Sall.); *jǻlmjælkə* (Vens.); *ǧẹ̀lmjẹ̀lkəð* (Lild s.); *gælmælkə* (Agger); *ǧẹ̀l-*, nok også: *ǧeṇmijəlkə* (S. Sams); *gẹlmjælkə* (Sundv.); *gælmjælkəs* (Agersk.); *gælmjælkəs* (Bradr.); *gæjmjölkə* (Ang.); *æn ǧælmjælkəs ku* (D.); *hon æ ǧælmjæls* (k høres ikke) (Vejr.) = gjelde, gjeldeko; jfr. gyst.

gjelder, no. *jǫ̀lər i -ər* (Vens.); *ǧælər æn*, måske *ǧalər -ər* (Lime s., Midtjyll.) — person, som gilder grise, kalve, hunde, katte; *„dè gaməl Abraham jǫ̀lər i Tijs wa bæcẹ̀j nåk ǒl wæjən hær omkreṇ, får hạj jik jè om i månər or å sko plaq få fålk“*, Grb. 221. 1, den gamle A— gilder i T— var bekjendt nok alle vegne her omkring, for han gik jo om i mange år og skar (gildede) plage for folk; overs. er urigtig hos Grb.

gjeldeskure, no. *ǧæləskuṛ æn -ər* (Lindk.) mærke på koens horn, for hver gang den „løber over“.

gjeldet, to. *æn giəl lǻm* (Lindk.), flt. *ǧæl lǻm* = gildet.

gjeldevæder, no. *gæləvær æn* flt. = ett. (Agersk.); flt. *-ər* (Bradr.); *ǧæləvər æn -væjr* (Lyne s.); *ǧælvæ æn -værə* (Andst) — 1) en skåren, gildet væder, bede; alm. vittighed er at spörge et barn el. købstadboer: hvormange gjældevædere fødes om året hos eder? Sgr. IV. 12. 13. 2) en slags store pebernødder, der bruges ved juletid (D.); jfr. konge 4. 3) *slo gæləvæjr* på engen (D.) = „wåsseler“ (se hoseøl), kamme af græs, der bliver stående efter hvert hug med leen; *å ha æn gæləvær oplajt* (Valsb.) alm. udtryk for at have en rus.

1. gjelding, no. *ǧæləṇ æn -ər* (Hmr.) = gildet dyr.

2. gjelding, no. [*jǫ̀ləṇ*] *i* (Vens.) levning af garn, mest af garnnögler.

gjeldstrinte, no. *ǧælstriṇt æn -ər* (Lindk.) = gjeldstrippe.

gjeldstrippe, no. *ǧælstrep æn -ər* (Randers); *ǧælstrep æn -ər* (Hovlbj. h.) — gold ko.

gjeldstrippet, to. *ǧælstrepət* (Lisbj. Terp) goldmalket, om køer.

gjeldstrup, no. *æn ǧælstrop* (Gjern h.,, vestj.) = en gjeldko; der nævnes *ǧælstrop* marked i Randers, ɔ: et marked, hvor der handles med golde kør.

gjellespire, no. J. T. 228, en plante, bredbladet mærke, sium latifolium L. (Ålb.).

gjelm, no. se galm.

gjelster, to. = gjeldstrippet (Århus amt), Mb.

gjem, no. *ǧæṃ* (Agersk.): *de gå æ il i ǧ—* = det lagde jeg ej mærke til.

1. gjemme, uo.
ǧæṃ -ər ǧæṃt ǧæmt (D., vestj., Mogenstrup, Hvejsel, Thy);
ǧeṃ [*-ər ǧæṃt*] *ǧæmt* (N. Sall.);
ǧæṃ -ə -t ǧæmt (Søvind s., Gjern h., Törring, S. Hald, Hell. h.; Åbenrå);
giem -ə ǧæṃt ǧæṃt (Ginnerup v. Grenå);
jæṃ -ər -t jæṃt (Vens.)

= rgsm.; *ǧæm hæn* (Søvind) hengemme; *„jèmt èr eṅc glèmt“*, Grb. 50. 157; *hwa vi sæjər som fålk, de æ lisə gåt ǧæmt som waṅ i sol* (sålde) (vestj.); om en hemmelighed kan siges: *de æ ǧæmt i æn stejən å dæṅ æ ǧæmt i æ jowr* (vestj.) ɔ: hemmeligheden bliver ubrødelig bevaret; *dæṅ, dæ ǧemə te æ nat, dæṅ ǧemə te æ kat*, Sgr. XI. 123. 277; jfr. Aasen gøyma, isl. geyma; forvare, vare.

2. gjemme, no. *ǧæm et -ə* (Vor h., Søvind s., S. Hald h.); *jæm è -ər* (Vens.) = rgsm.; *„så stor òl huwsdèr å jèmər ås òbən“*, Grb. 223. 25; *hò i jæm* (Vens.) have i hukommelsen, huske.

gjemmel, fho., bio. gennem; ligeså i de følgende smsætn; se igjemmel.

gjemmelbagt, to. *ǧæməlbaqt* (D., Ringkb.; Vens.); *ǧæməlbòqt* (Søvind s.); *ǧæməlbåqəð* (Agger) gennembagt, se gjemmelsoget.

gjemmelbanke, uo. *ǧæməlbaŋk -ər -ət* (Rkb.).

gjemmelblæst, to. *ǧæməlblest* (Rkb.).

gjemmelblødt, to. *ǧæməlblöt* (Thy, Agger); *-bløt* (D., vestj.); *jæməlblèt* (Vens.); *ǧæməlbløit* (Søvind s.).

gjemmelbrud, no. *ǧæməlbrøð æn* (Rkb.) brud på en dæmning.

gjemmeldalket, to. *ǧæməldalkət* (vestslesv.) våd helt igennem.

gjemmelfart, no. *ǧæməlfårt æn* (Rkb.) færdsel el. kørsel igennem; „gjennemfart“ (Ang.) en åben, uhegnet markvej.

gjemmelforfrossen, to. *ǧæ·məlfåfrò·sən* (Rkb.) forkommen af kulde helt igennem.

gjemmelfrossen, to. *jèməlfrøst* (Vens.); *ǧæməlfrøsən* (D., vestj.).

gjemmelgang, no. *ǧøməlgåŋ æn* (Agersk.); *ǧeməlgåŋ æn* (Bradr.) — 1) gennemgang, åbning gennem et dige f. eks.; fig. siges om en arbejder ved høslætten: *han ær ǧæməlgåŋs* (vestslesv.) ɔ: han skal nok holde arbejdet ud, gå det igennem; *do æ gøməlgåŋs i ət, lisom æ skomakərdræŋ i æ ørfik* (Åbenrå) ɔ: du går det nok igennem, er vant til det. 2) diarrhé, bugløb, jfr. livløb; *han håð såðən æn ǧæməlgåŋ te de ståj åp te æ triðə lat* (D.) så det stod op til den tredje lægte (på huset) ɔ: overmåde stærk.

gjemmelgod, to. *ǧæməlguwə* (D., Agger); *gøməlgoi* (M. Slesv.); „en gjennemgod“ karl, et rigtig godt menneske (Angel); *æn ǧ— øq* (D.) en hest, der tilgavns er god.

gjemmelgravet, to. *ǧæməlgrawət* (vestj.).

gjemmelgå, uo. *ǧæməlgo* (D., vestj., Søvind)., om sorg, smærte.

gjemmelhegle, uo. *ǧæməlhæqəl* (Søvind s.)., fig. irettesætte hårdt.

gjemmelkjørsel, no. *ǧæməlkørsəl æn* (Rkb.).

gjemmelkogt, to. *jèməlkoqt* (Vens.).

gjemmelkold, to. *ǧæməlkol* (Rkb.) kold helt igennem.

gjemmelkomst, no. [*gøməlkomst æn*] (Sønderj.) det at komme igennem; Kok.

gjemmellede, uo. *ǧæməllijəð -ər -ljèt -ljèt* (Rkb.) gennemsøge.

gjemmelplove, uo. *ǧæməlplòw -ər -ət -plòwət* (Rkb.), gennemplöje.

gjemmelprygle, uo. *ǧæməlpryql -ər -pryql -pryql* (vestj.); *jæməlprøqəlt* tf. (Vens.).

gjemmelregnet, to. *ǧæməlræjnət* (vestj.).

gjemmelrodet, tf. *jèmelròt* (Vens.); *„hwa kròq i hilə huwsən blèw jèməlròt“*, Grb. 33. 82.

gjemmelrådden, to. *jèməlrøən* (Vendsyssel).

gjemmelsaltet, to. *jèməlsålcə* (Vendsyssel).

gjemmelse, uo. *ǧæməlsijə* (Rkb.) = rgsm.

gjemmelslag, no. *ǧæməlslaw æn* (Rkb.) et udtr. fra kortspillet skervinsel: *o fo æn ǧ—* = tage alle stikkene.

gjemmelsoget, to. *ǧæməlsoqəð* (Hmr., Agger); *-sowət* (D.); *jèməlsoqt* el. *-soqə* (Vens.) — gennemtrukket af fugt, varme, damp; gennembagt, om brød; *de hæ kåq ær ek reqtiq ǧæməlsoqəð* (Agger); fig. *han ær et ǧ—*, ikke rigtig klog; *do ær nåk eṅc rèjti jèməlsoqə* (Vens.); jfr. kage.

gjemmelstegt, to. *jæməlstjèqt* (Vens.); *ǧæməlstæjt* (D., vestj.); *ǧæməlstèjt* (Søvind s.) = rgsm.

gjemmelstærk, to. *ǧæməlstærk* (Rkb.) stærk helt igennem, om heste, vogne osv., jfr. rodstærk.

gjemmelsvedig, to. *ǧæməlswæðə* (Rkb.) gennemsvedt.

gjemmelsyg, to. *jèməlsyq* (Vens.) syg helt igennem.

gjemmelsyrket, tf. *jèmalsyrkə* (Vens.) gennemblødt, om töj; *a war hiəl j—.*

gjemmeltorsken, to. *ǧæmaltoskən* (Rkb.); *jèmaltåskən* (Vens.) — pryglet igennem; se gjemmeltærske.

gjemmeltrukken, to. *ǧæmaltrokən* el. *-trat* (Rkb.) gennemtrængt; fig. *æ ær så gømaltrokən a sårə* (Valsb.) betagen af sorg.

gjemmeltræk, no. *ǧæmaltræk* (Rkb.) gennemfart, også om trækvind gennem en åbning.

gjemmeltrådt, tf. *ǧæmaltråjən* (Silkeborg) = rgsm., trådt igennem.

gjemmeltærske, uo. *ǧæmaltèsk* (Søvind s.) gennemprygle.

gjemmelung, to. *jæmaloŋ* (Vens.); *è j— bån*, helt ungt barn.

gjemmelvradet, to. *ǧæmalvrat* (Andst) gennemrodet (s. d.).

gjemmelvåd, to. *ǧemalvår* (Bradr.); *ǧæmaluwəð* (D.); *ǧæmalowəj* (Søvind s.); *ǧæmalwuð* (Agger); *-wuð* (Mors); *-wåt* (Sall.) gennemvåd.

gjemm-eløle, uo. *ǧæmaløl -ər -t* (Andst); *å ǧ— jæn*, gennemprygle, jfr. øl, en rem.

gjemmested, no. *ǧæmstæj æn -stæjər* (vestj.); itk. (Søvind s.); *ǧæmste æn -steər* (Agger) = rgsm.

gjemmeæble, no. *ǧæmèvəl et* (Søvind s.); *ǧæmæbəl æn -æblər* (Agger) = rgsm.; æble, som kan gemmes; se vareæble.

-gjemt, tf. se for-, hen-.

gjen, no. se gjörn; bio. se igjen.

gjenbo, no. *ǧænbow i* (S. Sams) =

gjenfærd, no. *jènfær* el. *jènfår è* best. *-ə* (Vens.); *ǧænfær æn* (Agger); *ǧænfæə et* (Søvind s.) = rgsm.; „dje gjænfæ blywe ve å dryw spøg den daw i daw", Jyd. I. 39. 1; se gjenganger.

gjenganger, no. *ǧængåŋər æn -ər* (Agersk., vestj., Agger, Års h.); *jèngåŋər i -ər* (Vens.) = rgsm.; *„hans stöjst løst war å kom ilaw mè spøqəlsər å jèngåŋər å ålc sònt skitərij"*, Grb. 199. 2; forestillingen om dødes genkomst er såre almindelig, jfr. visen om den døde moder:

den døde gik for Vorherre at stå:
„og må jeg mig til jorderig gå?"
„ja vel må du til jorderig gå,
men ingen onde du göre må!"

Kr. I. 209. 11. 12, slgn. Gr. DgF. nr. 89, jfr. Kr. V. 123, Cavall. Steph. nr. 7, Grimm K. M. nr. 11 slutn., Liebr. Gervasius s. 66, Volksk. s. 56; Cosquin nr. XXI, La biche blanche; den døde opholder sig den 3dje nat efter sin død i det gamle hjem, Sgr. VIII. 189. 795. 96; jfr. Wuttke nr. 747; den, som har gjort usonet uret i livet, kan ej. få ro i graven, Kr. III. 234. 324, 241. 328, IV. 168. 234, VIII. 218. 375, jfr. Thiele II. 56; heller ikke den, der er gjort uret imod, Kr. VI. 139; især ikke den, som har flyttet skel, Kr. III. 242. 329, 246. 333, IV. 151. 216, VIII. 199. 330. 332 flg.; jfr. Thiele II. 124 flg., Müllenhoff 189. 260 flg., jfr. Wuttke nr. 761; Fischer s. 250; lygtemand; heller ikke en barnemorderske, Kr. III. 247. 334, VIII. 210. 357, 238. 417; ikke den, som har givet falsk vægt, Kr. IV. 125. 173; el. morderen, Kr. IV. 124. 172; el. den, som har gjort uret ved stranding, Kr. IV. 168. 234; eller den, som i levende live har skjult penge, Kr. VIII 206. 349 flg., J. K. 22. 18, jfr. Wigstr. I. 148, Grimm K. M. nr. 154; eller den, som er myrdet, Kr. VIII. 214. 366 flg.; ligeså lidt selvmordere, jfr. Wuttke nr. 756; heller ikke et barn, som er begravet hemmelig med sin moder uden at have fået sin egen jordpåkastelse, Kr. IV. 164. 230; den levende er fortabt, der ser sin medskyldige som genganger, Kr. IV. 165. 231; får g— løst kraven af præsten, går det ham ilde, Kr. IV. 154. 219; den, som skælder en g—, knuses af ham, Kr. VIII. 219. 377; man må ikke kige efter et genfærd over skulderen, så bliver man skævhovedet, Kr. IX. 62. 692, jfr. Jutulen og Johannes Blessom, Asbjörnsen, Norske Huldre Eventyr (1870) s. 124 flg.; ser man en g— lede efter noget, skal man kaste greb eller spade til ham, så sætter han dem som mærke, hvor det er gemt, han søger, Kr. IX. 62. 693; g— kan ikke røre en mand, som ligger under kirkeklokken, Gr. Gl. d. M. III. 148. 15; g— kan ikke komme over rindende vand, Kr. IV. 165, VIII. 255, vil han forbi, må han bryde jorden under vandet; heller ikke, hvor der er rug, Kr. IV. 152. 217; g— forlanger at komme i kristen jord, Kr. III. 144. 201; løses ved tiltale, f. eks. Kr. III. 135. 137. 191, Fischer s. 17; en død hindres i at gå igen, når den, der løfter hans ben over i kisten,

tager i de to store tær, når man kaster én håndfuld hørfrø, en spand vand, en skó efter den døde, når han bæres ud; når man strør hørfrø omkring huset, Fischer 143, straks lukker dören efter liget og kusken på ligvognen vender hestenes kobler på den første korsvej, Sgr. VIII. 189. 789 flg., III. 234. 42. 42; ligeledes, når kisten føres gennem muren og hullet tilmures, J. Saml. IV. 246, J. K. 389. 1242, jfr. Liebr. Volksk. s. 414, se ligport; el. når der fejes, hvor kisten har stået, og porten fejes, hvorigennem den døde er ført ud, Kr. IX. 62. 684. 85; præsten læser i hatten ved graven og kaster jord på for at hindre den døde i at gå igen, vist alm., jfr. Wille, Norsk hist. Tidskr.² III. 204; den, der har hængt sig, skal have de træsko, han gik i, og strikken med sig i graven, for ej at gå igen, Kr. VIII. 215. 370, IX. 62. 683; gjenfærdet snorker i kirken under gudstjenesten, Kr. IV. 113. 154; sejler på et halmknippe, Kr. VIII. 181. 299; river skindet af den ene præst, vrider munden skæv på den anden, Kr. VIII. 251; den døde rejser sig om natten på sit leje og kyser dem, som våger, Kr. III. 168. 233, VIII. 193 flg., jfr. Arnason II. 354. 441, Quigst. Lapp. Æv. s. 94; æventyr om prinsessen, der er genfærd, Kr. Æv. s. 220; om troen på g— se Kristensens forsk. bøger: sagn om genfærd og allehånde spøgelser; Gr. Gl. d. M. I. 61 flg., 137. 157; Fischer s. 3. 131. 150. 255; „gjenfærd“ i registeret i Thieles Folkesagn, Cavall. Wärend I. 464. 470. 478, Skytts h. 175; Arnasons Þjóðsögur I. s. 222 flg., Faye s. 72 flg., Asbj. III. 348; Storaker, Folkesagn, I. Till. s. 10; Liebr. Volksk. s. 341. 3; kaldes på isl. aptrgangr, draugr; Aasen, draug; sv. gengångare, genfärd, vålnad; tsk. wiedergänger, på Sild: gongers flt., Müllenhoff Sagen I. 183, jfr. 164. 224, 175. 190. 261; i Tyskland bruges udtrykkene om døde: umgehen, spuken, schweben, waizen, se Wuttke nr. 754 flg., jfr. Grimm Myth.² II. 866 flg., Z. f. M. IV. 259 über Vampyrismus; se død, frugtsommelig, gjenfærd, gjenkalding, hoved, hund, hængelås, lygtemand, mane, opskrig, pæl, skidteri, skole, spøgelse, student, ufødt.

gjengift, no. *ǧæṉgyωt æn* (vestsl.) en sum af én el. to daler kurant, som husmændene betaler gårdmændene ved mortensdagstider af deres jordlod, der ellers ingen skatter svarer, jfr. forbedelse, kod.

gjengjæld, no. *jènjål* (Vens.); *ǧæn-ǧæḻ æn* (Søvind s., Agger) = rgsm.; jfr. Grb. 42 nr. 17 *„jènjål èr eṅc å·lo“*.

gjenkalding, no. et mske, der er grædt tilbage til livet, hvilket efter almuens tro sker, når de efterlevendes tårer falder på den dødes öjelåg; smlgn. kæmpevisen om dronning Dagmar, Gr. DgF. III. 213, jfr. i visen om ridder Aage:

for huer en gang du greder for mig,
din hu giøris mod:
da står min kiste for inden fuld
med leffret blod, DgF. II. 495. 17. 18;

Helges genfærd siger til Sigrun: du græder guldsmykkede grusomme tårer ... hver en blodig tåre faldt på kongens bryst iskold. indtrængende, svulmet af harm, i Kvad om Helge Hundingsbane II. 43, se Mhoff. 144. 196. 97, Wuttke nr. 728; de efterlevendes trøstesløse gråd volder den døde smærte, se græde; andre udtryk for det samme ere gjenskrig, opskrig (s. d.), jfr. gjenganger.

gjenkjende, uo. *ǧænkiṉ -ər -kæň -kæň* (Rkb.) = rgsm.

gjenløben, tf. som skyder genvej; herr Jon han red med den gjenløben stej (sti), Kr. I. 173 anm.

gjenne, uo.

ǧæṉ -ər ǧæṇt ǧæňt (Andst);
ǧæṉ -ər ǧæň ǧæň (Rkb.; Mors, Thy, Vejr.);
ǧæṉ -ər -t ǧænt (Lødderup, Agger);
jæṉ -ər el. *jæṇər jæṉt jæṇt* (Vens.);
ǧæṉ ǧæṇər ǧænt ǧænt (Løgst.);
ǧæṉ ǧæn ǧænt ǧænt (Sams) —

drive, jage på, *jæṉ mæ höərn, jæṉ höərn hjæṃ* (Vens.); *han hår ǧæň æ höωəðər hjæṃ* (Rkb.); *ǧæṉ a ðəm* (Andst); *ǧ— fọr i mark* (Han h.); *læ æ fuụər gọ! hωansfuωər gor do sån o ǧæṉə mæ əm? ǧæn dæň huň hæṇ!* (Agger); ordspil: *ka do kiṉ æn koω fræ ən ωæjrmøḻ? — næj, mæn æ ka ǧæṉ ən dæfræ·* (sts.) ɔ: bort fra møllen; *ka du gå hæṇ å jæn we cyən* (Vens.) drive køerne bort fra kornet, møde dem, vende dem fra; *ǧ— å· æ ωæj* (Thy), jage bort; *ǧ— æ kụ å*

æ haw (Andst); fig. *a ska ǧæn ər i ham ijæ'n* (Holstbr.); ordspr.: *han vęr nåk hwis ǧæs han ǧæŋər* (vestj.); *„di jènər òltir åpå di wili øq“*, Grb. 241. 236; om vejret: *de ǧænər nijər* (Sall.) det jager (regn, sne) ned; jfr. Aasen gjegna, isl. gegna; gannie, gås, hverve, jage.

gjennem, fho. se gjemmel-, igjemmel.

gjennest, to.: *dæj jæŋəstə wèj* (Vens.) den korteste; bio.: *a trowr ǧænst de hjælpər* (Sall.) = snart; *jænst* el. *ǧænst* (Mors); *komər do eț ǧænst?* er ved at gå af brug, istedet: straks, snar; *a ǧænstər*, fho. usikkert, brugtes 1810 af de gl. (Hell. herred), ej længere af de yngre (Lyngby); *å ǧænstən* (Søvind s.) lige straks; *li ǧænst* (Blegind), lige straks; jfr. sv. genast; Aasen gjent; agjenst, vedgjenster.

gjenskrig, no. *ǧæŋskreq æn* (Vejen s.) = gjenkalding; *si uð som æn ǧ—*, ɔ: som en dødning.

gjenskyde, uo.

ǧæŋskyð -skyðər -skøð -skòt (D.);
ǧænskyr -skyrər -skør -sköt (Agersk.)

— skyde genvej; *han ǧæŋskøð ət; dær ær æn sti, vi kan ǧæŋskyr mæ* (Agersk.).

gjenst, se gjennest.

gjenstand, no. *ǧænstaň æn* (D., Søvind s.) — 1) i udtryk som: *dè ær èŋən ǧ—*, det er ikke værd at regne; *dè kåstər il ujən* el. *òm tį grə, dę æ da èŋən ǧ—* (Søvind s.) ɔ: ingen stor sag; *åm do åsə ga ham æn krown tej ər o mor sæ fuwər, de wa eŋən ǧænstaň* (Agger). 2) på offentlige steder, jærnbanestationer o. lign. høres nu *æn ǧ—* jævnlig som fællesnavn for forsk. mest stærke drikke: *læ wås fo æn ǧ—* (D.); jfr. htsk. gegenstand.

gjensti, no. genvej; sti, som skyder genvej, Kr. VII. 185: det første råd var, at han skulde blive ved at følge den store landevej og ikke tage ad gjenstier, jfr. J. K. 278.

gjentage, uo.

ǧænta -tǫə -tò -tǫ (Søvind s.);
ǧæŋta -tår -tow -tån (Agger)

= rgsm.; overfor spøgelser skal man vogte sig for at gentage stik, skud el. lign., se Kr. IV. 140. 240, Sgr. XI. 109, jfr. dog Kr. VIII. 379. 684; jfr. Nicolaisen, Nordland I. 9, Qvigstad, Lapp. Æv. s. 158; se Liebr. Volkskunde, s. 333. 179.

gjenviser, no. i æventyret sætter manden et skilt op: her bor mester Gjenviser over alle Gjenvisere, Kr. Æv. 366 ɔ: person, som kan vise stjålne el. tabte sager igen.

gjenvordig, to. *ǧèŋwòrə* (Lild s.) om små börn: arrig, vanskelig at passe, urolig; *dæň betə bår æ så møj ǧèŋwòrə, dæň sølə muər hår snår hwærkən næțrow hèlər dawrow;* jfr. Kalk. genvordig: genstridig, fjendsk; gjenvorn.

gjenvordighed, no. = rgsm.; *do skal eț klaw dæ få ǧænwo'rdiqhęðər, dæm ka do fo nåk aw* (Lönb.) kan siges til en, der klager uden grund.

gjenvorn, to. *ǧæŋworn* (Mors) urimelig gnaven.

1. gjer, no. *ǧer de* (vestj., Agersk.); *ǧær de* (Vejr.); *gær de* (Bradr.) — en plante, spergula L., kaldes også: hom, paj, pajgræs, pajlokker; vand-.

2. gjer, to. *ǧær* (Rkb., Holstb., Agger); *ǧ— o*, begærlig efter, især efter mad, om dyr og mskr; også: *ǧær o æ pæŋ; di æ ǧær, dær let fær*, de er sultne, begærlige efter at få noget, der lidet får (vestj.); *haň ær ek så ǧær o arbeð* (Agger); *æ æ mijə ǧær ætər flæsk in fesk* (sts.) jeg holder mere af ...; jfr. Aasen gir no., stærk lyst, lidenskab; gl. sv. gire, Rietz gir to.; htsk. gier, mnt. ger, Sch. Lübb.; begjær, gjerrig; have-.

gjer, no. se al-, åle-; Gjertrud; uo. se gjöre.

gjerd, no. — 1) i udtr. *dær æ nuə i jar* (Vens.); *i ǧar* (Støvr,); *dær æ nöj i ǧær, wi mo pas ow* (Agger) = rgsm.: der er noget i gære. 2) se dags-; jfr. Nyrop, Spr. V. Sk. s. 68; Aasen gjerd, isl. gerð, görð, gjörð; gjerning.

gjerding, no. *i ǧærəŋ* (Agersk.) i færd med at komme; *dær ær æn mål i ǧ—*, der er en regnbyge i færd med at komme; måske bruges også formen: *gerəŋ;* jfr. mnt. gere, Sch. Lübb., „bereitung“; gjerd, gjerning, gjöre.

gjerfrø, no. *ǧærfrø de* (Viborg) spergelfrø.

gjerning, no. *ǧaŋəŋ æn* (Hell. h.); *ǧarəŋ æn* (Holstbr.); *ǧarəŋ æn* (Agger); *jaŋəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) — 1) = rgsm.; *i guwə jaŋəŋ* (Vens.); „e kjerk sku rywwes nier få de hæ grusselig gjanning“, Blich. Bindst.; *„skat do ha dè røj trèj åpå, så èr ə da eňc få non skòns*

janəŋ", Grb. 69. 82; [*ġọr ġænəŋ hår eŋən væṅəŋ*] (Viborg) ɔ: gjort gerning står ej til at ændre; *dawlə gærnəŋ gör kyṅə mæstər; takløs gærnəŋ æ svạr å bær* (vestslesv.); „Elle ha ve hinne hænnes gjænning rot (rykket) gåt i rehven (rebene)", Yuelb. 65. 2) arbejde; *de ær i janəŋ, i guwə j—*, ɔ: arbejdet er godt begyndt; *awtəns j—, daws j—*, aftens-, dagsarbejde (Vens.); *vi hår ət i ġarəŋ* (vestj.) siges f. eks. om ulden: vi har den i arbejde, ɔ: den kartes og spindes for at få væv i stand; ordet afløses af *ġærnəŋ* (Agger); jfr. isl. gerningr hak., gera uo.; dags-, hose-, kirkedags-, ved-.

gjerningsmand, no. *gærnəŋsmaṅ æn* (vestsl.); *ġærnəŋsmaṅ æn* (Agger) = rgsm.; ophavsmand til noget ondt.

gjerrig, to. *ġærə* (D.; Gjern h., Søvind s., Lild s.); *ġerə* (Andst, Agersk.); *girə* (Bradr.); *jèrə* (Vens.) — 1) = rgsm.; *så ġærə, te han ku su o æn lort få tøst*, el. *te han gir et æn lus hæn, uðən han for æn låp i æ stæj* (Malt h.); el. *te han ku læ sæ slæv o hans bår röw hæfræ o te Selkibårə få fi skæləŋ* (Herning), el. *te han æ farə ve o eð de, han sjæl ġör* (vestj.), el. *te han tạr ål de, han ka rev o skrạv* (vestj.) alt, hvad han kan ribbe og skrabe; jfr. gjer, gissig; fortællinger om gerrige, Sgr. II. 213. 803 flg., Gr. Gl. d. M. II. 212. 239, Gr. Ævent. II. 67; gjertrudssmutte. 2) ivrig med arbejde, *ġærə te å hæŋ i* (Røgen); ihærdig, stræbsom (Lild). 3) om ploven og leen, når de er stillede således, at ploven tager for stor fure og leen for stort skår: *æ plåw æ få ġerə* el. *il ġerə nåk* (Agersk.); se karrig; jfr. Aasen girug, Rietz gerig; hævn-, jord-, land-, lus-, møgl-, nys-, penge-.

gjerrige, uo. *ġærən -ər -ət* (Holstb.) stille ploven til at tage meget, göre den gerrig.

gjerrigguf, no. *ġærəgof æn* (Hmr.) en gerrig person.

gjerrighed, no. *jèrəhjè æn* (Vens.); *ġèrəhei æn* (Søvind s.); [*girəhæjt*] *æn* (Ang.) = rgsm.

gjerrigpig, no. *jèrəpiq i* (Vens.); *ġærəpiq* el. *-piq æn* (Mds. h.) — gerrig person.

gjerrigpurk, no. *ġærəpork æn* (Andst) = gjerrigpig.

gjerrigskab, no. *ġærəskað æn* (Agger) = gerrighed; *dær ær eŋən æṅ o djær ġærəskap* (vestj.).

gjerrigtage, uo. *ġærəta* (Rkb.) tage lige for ens öjne, i mods. til hemmelig at stjæle; *a hår et stål ət, a hår ġærətạən ət.*

Gjertrud, no. *Gjatrət* (D.); *Gjardrə* (S. Sams); *Gjatrə* el. *Gjætrə* (Agger); *Gjatro* (Lild s.); *Gjatri* glds., nu: *Gjærtru* (Søvind s.); *Jatrə* (Vens.) — alm. kvindenavn; *Gjatrə å Bèn di røkkəs om æ èṅ* (Skanderb.), Gjertruds dag er den 17. Marts, så rykkes hun og Benedikt om vinterens ende, se Benedikt, jfr. Sgr. VII. 88. 572-74; sner det G—s dag, siges, at Gjertrud spinder til Benedikt en kjole; den gale Gjertrud drager til gilde den 17. Marts og kommer tilbage den 22de, Kr. IX. 29. 298-300, det er gærne ondt vejr de dage; Freja sammenstilles med G—, Gr. Myth. I. 54. 282, II. 797; jfr. Aasen Geirtrud (Gjertru) under geir; htsk. Gertraud, Gertrude, ghtsk. Kerdrut, „speer-drude", spydjomfru, Weig. under ger, kastespyd.

Gjertrudsfugl, no. = gjærdesmutte, sylvia troglodytes, Sgr. V. 165. 658 (Skanderborg); jfr. Asbj. I. nr. 2, Cavall. Wärend I. 326; Grimm Myth.[2] II. 221. 400. 639. 1221, Halliwell, Pop. Rhymes & Nursery Tales s. 167.

Gjertrudssmutte, uo. = Gjertrudsfugl; legenden om konen, der for sin gerrigheds skyld blev forvandlet til en fugl, Kr. VIII. 370.

gjesling, no. se gjæsling.

gjesp, no. uo. se gjæsp, gjæspe.

gjessing, no. *ġèsəŋ æn* (D., Elbo), grundbetydn. er sagtens: opfattelse, gjætning; *atər mi ġ—*, efter min forståelse; *de hår hun eŋən ġ— o* (D.) ingen forstand på; *de fæk a æn ġ— aw* el. *om* (D.) nys om, anelse om; *o ha ġ— o* (Andst) lempe til; jfr. Aasen, gisse, gisning; gissa uo. gjætte; sv. gissa, mnt. gissen, Sch. Lübb., ligeså holl.; eng. guess.

gjesten, to. se gisten.

gjester, no. flt. se gjæst.

-gjet-mig-ej, no. se for-.

gjit, uo. se gjætte; gid.

gjor, uo. ft. se gjöre.

gjord, no. *ġọr æn ġọr* (Malt, Andst, Randers, Havbro s.); *ġår æn ġår* (D.); *ġöwər æn* (Holstebro); *gywr æn gywr*

(Lönb.); *ǵowr æn -ər* (Agger); *ǵoə æn* best. *ǵorən* flt. *ǵo* best. *ǵorən* (Røgen, Søvind); *ǵoə æn ǵoə* (Sundv.); *jywr, juər* el. *jor æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *ǵuər æn* (Hell. h.) — 1) en gjord om en tønde, et kar, en træsko; af og til forstås herved kun jærnbånd; om et glas siges: *dær æ kon jæn ǵor om ət* (Andst) ɔ: det springer let, jfr. bånd; i Sundeved siges: en træskogjord af jærn el. en saddelgjord, derimod en „ring" om et kar, en „træböjle" om en otting. 2) saddelgjord (Søvind o. fl. st., sål. Agger). — Jfr. Aasen gjord, isl. gjörð huk.; gyrða el. girða uo.; htsk. gurt, mnt. gorde, Sch. Lübb., eng. gird uo., girdle no.; gjort, gjørtler; bug-, dækken-, jærn-, lug-, næse-, træsko-, tå-.

gjorde, uo.
ǵor -ər -ət (Malt);
ǵo -rə -rət (Søvind s.);
juər juər -ə -ə (Vens) —
lægge gjord om kar, træsko osv.

gjordjærn, no. *ǵårjən de* (D.); *gywrjan de* (Rkb.) — båndjærn.

gjordkjæp, no. *ǵårkap æn -kap* (D.) en stang, hvoraf bånd udkløves til kar m. m., kaldes også *ǵårståŋ* (D.).

gjordstang, no. se gjordkjæp.

gjort, no. *ǵort de* (D.) det til seletöjsgjorder af tyndt hysom vævede lærred; se gjord.

-gjort, tf. se af-, for-, halv-, hjemme-, om-, op-, selv-, til-, ud-.

gjost, ft. se gjæres.

gjov, uo. ft. se gjöre.

gjoven, no. se gjøbning.

gjusten, to. se gusten.

gjuved, to. se given.

gjy, uo. se gjø.

gjyv, uo. se give på.

gjyve, no. se gyde.

gjyvt, no. se gifte.

gjæble, uo.; **gjæbling**, no. se gjævle, gjævling.

gjæbing, no. se gjøbning.

gjædder, flt. se gjed.

-gjæde, uo. se for-.

-gjæden, to. se for-.

gjædløs, to. *ǵæløs* (Thy); *jiløs* (Vens.); *gæløs* (vestslesv.); *gærlöjs* (Agerskov); ordet bruges: Thy, om en ko, som ikke kan blive med kalv; V. Slesv.: kåd, uvoren, om börn; Agersk.: = *bilöjs*, som ikke kan oppebie tiden; Vensyssel: skødesløs; Mellemslesv.: urolig, ustyrlig; Mb. anfører geiløs (Ribe): letfærdig, og gieløs (Vens.) ustyrlig, töjlesløs; jfr. Kalkar: gejløshed, uagtsomhed; Rietz s. 223, gealöser, gärlös, gälös; han sætter ordet i forb. med isl. geð: sind, vellystig lidenskab; isl. geðlauss, uden fasthed i karakteren; se gjed.

gjæf, uo. se gjaffe.

gjæffel, no. uo. se gjævle.

gjæk, no. — 1) synes at have betydet formand eller fører i selskabslege (vestslesv.); jfr. bælte s. 153. 19. 2) *ǵæk æn ǵæk* el. *ǵækər* (Agger), en plante, galanthus nivalis L., „gæk" (Sundeved), J. T. 95, vinter-.

gjække, uo. såvidt vides kun i én betydning: man skal vogte sig at blive gækket af gøgen, ɔ: komme til at høre dens sang på fastende hjærte første gang; sker det, vil der følge ulykke efter; det undgås, når man, straks man rejser sig af sengen, spiser en bid mad (se gjækkebrød), J. Saml. IV. 247 (N. Tranders), J. K. 186. 54 flg., Kr. IX. 10. 89, jfr. Quigst. Lapp. Æv. s. 113; bliver husmoderen gækket, bliver hendes ost mugne, Kr. IV. 354. 77; bliver pigen gækket, skal hun vogte sig for at blive gækket af karlfolk, sts. 78, eller hun bliver slem til at slå istykker, Sgr. III. 68. 200; se gjækre.

gjækkebrev, no. *ǵækbröw æn* (D., vestj.); *jækəbröw è* (Vens.) — brev, der sendes med en indlagt vintergæk og et lille vers; får man adressaten til at modtage og aabne brevet, bliver han afsenderens gæk: „nu er du min gæk, tre gange udi træk, gæk gæk gæk"; han skulde som ved et bindebrev løse sig med et lille gilde: „nu skal du mig traktere med kaffe, vin og kage og noget dertil mere!" el. „og hermed skal du bunden stå, indtil du dig opløser og svedsker og rosiner små udi min lomme øser"; og så endte det gærne: „det er er digtet udi Ribe og skrevet i Rom, kan du nu gætte, hvorfra det kom; brevet er færdigt og sagen er klar, da du tog brevet, da var du min nar". Skikken er sikkert alm., se Sgr. X. 47, hvor et g— er aftrykt.

gjækkebrød, no. skal man tidlig ud en sommermorgen, må man først tage en bid gj—; thi får man ikke så-

dan en bid mad og bliver „gjækket“ af kukkeren på fastende hjærte, skal man ikke leve et år tilende, Kr. VI. 259. 61.

gjækre, uo. om gåsens lyd; en gjækren og snævren som af en stor flok gæs, Sgr. IV. 203. 581 (Fredericia egn).

1. gjæl, no. *ǧæl æn* (Holstebro); *dær æ sårən æn ǧ—* el. *ǧælən o· dæm,* hujen, skingrende råb; *dær æ sårən æn ǧ— i· ham,* om en, der har en klar, stærk sangrøst, også siges *gål,* ɔ: gal, se gale; jfr. gjalder; Kalk. gælde, skrige, give lyd.

2. gjæl, no. *ǧæl æn* (S. Hald); *jæl è* best. *-t* (Hjörring) — soens yver; se dæl.

3. gjæl, to. *ǧæl* (Agersk., Thy, Mors); *ǧælə* (Rkb.) — når et stykke töj er videre i kanten end midtpå, er kanten *ǧælə;* er et kar videre foroven end forneden, må båndene være *ǧælə; ǧæl i æ eq* (Mors), om töj, der ved stampningen er krympet mere i midten end i randene, æggene; ligeså om tøndebånd, vognhjul: videre i den ene side end i den anden; jfr. evnelig, flanre, rig.

gjæl, no. se horn-.

gjæld, no. *ǧæl æn* (Thy, Søvind s.); *ǧål* el. *ǧèl æn* best. *-ən* (S. Sams); *ǧål* glds. el. *ǧæl* (Vejr., Lb., D., Mors, Agger); *ǧål* huk. (Tved s.; Hell. h.); *ǧal æn* (Røgen); *ǧal æn* (Hundslund s.); *ǧål æn* (Hadersl.; N. Sams); *ǧal æn* (vestslesv.); *ǧaəl æn* (Ang.); *jål æn* de gl., *jal* de unge best. *-ən*. (Vens.); *jaəl æn* (Fjolde) = rgsm.; *seð o træk ǧål o· sæj* (Malt h.); *rest æ ǧal ur,* betale gælden (Agersk.); *nöj ǧæl* (Vejr.); *han ǧor ǧæl* el. *søt möj ǧål* (D.); *han hår æn guwə howən ǧål o æ bår kråp* (vestj.) ɔ: uden at have noget at betale med; *ǧal ska ǧaləs, viňər vænskab ska holəs* (vestslesv.) gæld skal betales ...; *han wåjər sörən i ǧål, te han ka et sij laň* (Sams); *sæt sæ i bårə o ǧål* (Agger); se gjælde, gjælding; stor hårdhed mod gældbundne er et træk i æventyr og sagn; den gældbundne konge skal halshugges, Kr. VII. 21; liget af den gældbundne skal have 25 slag af riset, Sgr. VII. 156; graven var gravet, men liget hængt op i røg, til der var betalt, Sgr. IX. 178; den gældbundnes lig kan ikke blive begravet og få kastet muld på sig, Kr. V. 289; skal en gang årlig piskes, sts. s. 310, jfr. Wigstr. I. 263; stod over jorden ubegravet, Gr. Gl. d. M. I. 77; skulde graves op af skyldnerne, sts. I. 105. 108; skulde graves op og hugges istykker på grund af gæld, Kr. Ævent. 214, Gr. Gl. d. F. I. 105. 108, jfr. Kr. V. 301: den fattiges lig kan ikke blive begravet på kirkegården, ingen vil betale for et gravsted; den kristne døde er i Tyrkiet henslængt uden at være begravet, J. M. 23; manden, som havde bandet de døde, som skyldte ham penge, kan ikke komme ind ad kirkedören, præsten hjælper ham tilrette mod at eftergive de døde deres gjæld, Kr. IV. 148; se Liebrecht, Volkskunde s. 428, hvor der henvises til et tysk sagn: der gute Gerhard u. die dankbaren todten (Simrock s. 89), og peges hen på kreditorers ret over deres skyldneres lig; død s. 228. 10 flg.; jfr. endvidere Asbj. II. 200. 204, Arnas. II. 474, Qvigstad, Lapp. Æv. s. 55, Meier Schw. M. nr. 42, Strackerj. nr. 623, Z. f. M. II. 367. 373; mange henvisn. hos Cosquin, Contes Pop. de Lorraine: Le petit bossu I. 214; jfr. gjen-, immer-, klat-, pante-, skvat-.

gjælde, uo.
ǧæl ǧælər ǧælt ǧælt (vestj.), også tf. *ǧalən* (Agersk.);
ǧal ǧalər ǧalt ǧalt (Bradr.);
ǧæl ǧælə ǧælt ǧælt (Røgen, Søvind s.);
jål el. *jål* el. *jæl jælər jælc jælc* (Vens.);
ǧèl -ər -t -t (Lild s.) —

1) *ǧal* (vestslesv.); *ǧål -ər -t* (Holstebro, Mors); skylde, *a ǧalt ham nor pæŋ* (Mors): *ǧål manə pæŋ hæn* (Holstebro); betale, *ǧal ska ǧaləs* (vestslesv.); *ǧål* (Sams) betale, gengælde. 2) koste, have et vist værd, *æ höwəðər ǧålər et* (Mors), måske glds.; *humöj ka dæň ǧæl?* (D.) være værd; *dæň ka ǧæl får æn dalər* (Agersk.); *„hąj wil så ęj, i hwa de så skul jål“*, Grb. 44. 36; *haň wil hå ər, i hwans de så sku ǧæl* (Agger). 3) være gyldig; *dæň sam slas* (slags) *pæŋ ǧælər ino·* (D.); *„wil hąj jål få kòl, så mat hąj hòl sèlskab mè kòlən“*, Grb. 16. 24; *dè jælc eňc nuə* (Vens) ɔ: det stod ikke ved magt. 4) angå, komme an på; *de ǧælər æ lyw* (D.); *de ǧalt iňt så nyw* (Bradr.); *læ de ǧæl æn dålər* (Agger) siges i væddemål f. eks. 5) være nødvendig; *no ær ət jawn, de ǧælər o tæj ve·* (D.); jfr. Aasen gjelda; isl. gjalda, sv. gälla; htsk. gelten. 6) tumle, banke:

pattegrisen *boqər å jålər* soen, når den dier; *a ska jål dæ!* jeg skal tumle dig; *hạj hò da jèn å leq å jål mæ,* om en, der bruger løse kvindfolk (Vens.), måske er *jål* en anden stamme = jula (Aasen)?

gjældende, tf. = rgsm.; *„a skal åsə sij å jè min lòwlə rèt jæli“*, Grb. 31. 47.

gjælder, no. se galde.

-gjældet, tf. se for-.

gjælding, no. *jålən i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = gjæld; *no hòr a bətal ål men jålŋər,* al min klatgæld.

gjældsbevis, no. *ǵælsbəvis et* (Søvind s.) = rgsm.

gjæle, uo.
ǵæl -ər -t ǵælt (Rkb.);
ǵæl -ər -t -t (Vejr.);
ǵæl -ər -t (Lönb.) —
huje i vilden sky, tudskråle; *dær æ sörn ǵælən o ham;* jfr. gjaldre.

gjælhals, no. *ǵælhals* (Rkb.) en skrålhals.

1. gjælle, to. *ǵælə* (Rkb.); *gèl* (Lild s.); *jèlə* el. *jèlən* el. *jèlər* itk. *-t* (Vens.) vammel, om altfor fed el. sød mad; jfr. dvalg, hjejn, vammel.

2. gjælle, uo. *ǵæl -ər -ət* (vestj.) banke ud, f. eks. en jærnring, så den er videre i den ene side end i den anden og altså passer om noget kegleformigt; se 3. gjæl.

3. gjælle, no. *ǵæl æn -ər* (D., Vejr., Agger); *jæl æn -ər* (Vens.); *gel æn -ər* (Agersk.); *ǵal æn -ər* (Røgen) — gjælle af en fisk; *uð å fo fresk loft i æ ǵælər* (D.) om msker, trække frisk luft; *å få jæn rəqtə gåt i æ gelər* (Agersk.) = *få gåt hol å· jæn,* få godt fat på en; *fo viñ i æ ǵælər* (vestj.) fig. få medbør; *blyw rø i æ ǵælər* (Malt, D., vestj.); *hañ blöw rø i æ ǵæl* (Agger) belv rød i hovedet, af fuldskab el. anden grund; se lue; jfr. sv. gäl, eng. gill; gane.

gjælle, uo. *jæl -ər -t jælt* (Vens.); *å jæl sel,* rense sild, tage gjæller og indvolde ud.

gjællelåg, no. *ǵællåq æn -låq* (Agger) = rgsm.

gjællepige, no. *jèlpiq æn* (Vens.) pige, som „gjæller“ fisk.

gjællesød, to. *ǵæləsøð* (vestj.) vammelsød.

gjælmjælket, to. se gjeldemælket.

gjælpe, uo. *jælp -ər -ə -ə* (Vens.) gø stærkt, om en hund; løbe så det g— i livet på den, om hesten; drikke så det g— i ham, klukker; *ǵælp* (S. Sams) hikke; *„så hoqər hạj tywi åp imò èn weq, så de jèlp i ham“*, Grb. 20. 59; jfr. galpe, gylpe.

gjælstre, uo.
ǵælstər -strər -ət (Agersk.; Mors, Thy, Agger, Vejr., Hmr., Hjelmsl.);
ǵelstər (Andst);
ǵalstər (Malt);
jælstər -strər -strə el. *jælst -ər -ə* (Vens.);
ǵèlstər -strər -strəð (Lild s.) —
1) bjæffe, göre larm, om småhunde; *„så møj wæ blèw di te å træ te· å jèlstər è ham“*, Grb. 226. 45, så meget værre blev de til at fare løs og bjæffe ad ham; jfr. bjaldre, bjalstre. 2) skænde idelig og larmende, *ǵ— aj nöj, öwər nöj, o· jæn* (Vejr.); *dær æ såðən æn ǵælstrən o· hiñ* (Lindk.) ligeså Hanh. 3) kræve påtrængende, trygle, *o ǵælstər o får* (vestj.); *æ bar ǵælstər for å kom uð* (Mors); *læ dæñ ǵælstərin wær!* (Agger); jfr. gjaldre, gjælte, 1. alstre.

gjælte, uo. *ǵèlt -ə -ət* (Søvind s.) i udtr. *ǵèlt o* el. *åpo·*: 1) gø vedholdende, om hund; 2) trænge vedholdende på, om msker; *drænən blèw ve å ǵèlt åpo· så læn tè a måt go hæn å gi ham de, hañ vil ha;* jfr. gjælstre; Kalk. gælte, bede heftig.

gjæn, bio. se gjærne.

gjænet, to. *gænə* el. *ǵænə,* forsk. former fra Horsens—Vejle egn; *ǵènə* (Søvind s., Hvejsel) — kåd og uartig i forening; næsvis, påtrængende, skarnvorn, om börn, og værre end kjælen (s. d.).

gjænethed, no. *gænəhejə* (Nörvang-Törrild h.) næsvished, kådhed.

-gjæng, no. se for-.

gjængbar, to. se gangbar.

gjænge, no. *geŋ æn* (Agger) — 1) = rgsm.; *wi mo hå ər i æn ån geŋ* (Agger); se kjæltringe-. 2) *geŋər* flt. (Lönb., Agger); *giŋər* (Thy) skruegænger; jfr. gevinder, snirer; gang; skrue-.

-gjængelig, to. se for-, om-.

-gjænger, no. se gang, gå; fod-.

gjængs, bio. *geŋs* (Agger) = rgsm.; *så gæŋs som stoñthuwəsər i æ væstən* (vestj.).

gjæntet, to. [*gænˊtə*] (Mellemslesv.), Kok, naragtig; se gant.

gjær, to. se gjer.

gjær, no. *ǧar dæm* (D., Malt, Andst, vestj., Sall., Havbro s., Støvr., Hell. h.); *ǧar* sædv., også *ǧar di* el. *de* (Thy); *ǧar* el. *ǧær* (Agger); *ǧaə di* best. *ǧaərən* (Røgen, Testrup, Søvind s.); *ǧar æn* (S. Sams); *ǧær* el. *gær di* (vestslesv.); *ǧår æn* (S. f. Randers); *gæər de* (Bradr.); *jar* best. *-ən* flt. (Vens.) = rgsm.; *ålət tå ve ǧaərən* (Røgen); *manə ǧaə* (Søvind s., alm.); *Søn̈ər Honəŋər ǧar* (Ribe) det lerede, slimede skum, der driver ved havbredden ind med floden, og som nok i udseende ligner gær [S. Ho, den sydligste by på Fanø]; når man har været ude at låne gær, må man vogte sig for at lade vandet på hjemvejen (Vens.); om øllets gæring se Fb. Dsk. Bondeliv s. 80, Cavallius Wärend I. 383. — Jfr. Aasen gjær; Rietz gär; htsk. gähre, mnt. gere el. gore Sch. Lübb., løftelse; gjerd, gjæres uo., gjörning; top-, under-.

1. gjærde, no. *ǧær æn -ər* (Øst. Linnet, Sem, Mors); *gær æn -ər* (Agersk., Bradr.; itk. S. Hald h.); *gæə et gærə* (Sundv.); *ǧa et ǧarə* (Røgen, Søvind, Gjedved); *ǧår* itk. (Helgenæs); *ǧar æn -er* (Malt, Andst, Lönb.; itk. S. Sams); *jar è* best. *-ə* flt. *jar* best. *-ən* (Vens.) — et flettet risgærde; *han æ hen å slo ǧær*, flette risgærde; *æn slawən ǧær* (Øst. Linnet) flettet risgærde; *di vel åltejə ewə, huə æ ǧar æ lawəst*, Sgr. XI. 124. 296 (Bj. h.); fadervor danner *et ǧaə* om ham, *dæ noə fræ jorən te hemlən* (Skanderb.), Sgr. VII. 211; moderen råder sin datter at sørge for, at gærdet kunde skinne som sne, ɔ: hun skulde have meget linnet på bleg, Sgr. VII. 212. 814, Gr. Gl. d. M. III. 73; gærdet siger i æventyret til pigen: vil du brede dit forklæde og springe over mig? Sgr. VII. 152. — Jfr. Aasen gjerda itk., gard hak., isl. gerði itk., garðr hak., smstilles med htsk. garten, have; dige, gård, hulgrøft, vold; gjerd; have-, kålgård-, lykke-, Peder-i-, skov-, sten-, tand-, Thomas-i-, torne-, vindel-, vændre-.

2. gjærde, uo.
ǧar -ər -ət (Andst);
ǧa -rə -ət (Søvind s.);
gæə gærə gærə gærə (Sundv.) — flette gærde; *ve do ǧar, skal a stawr* (Andst) vil du flette, skal jeg slå staverne i; *han ǧarət om æ kalhaw*; „gjærdede vægge“ (Ang.) vægge, dannede af stavrer, vænder og ler, brugtes i ældre tider på huse.

gjærdehandsker, no. *ǧarhånˊsk æn* (Andst); *gæəhanˊsk* flt. (Sundv.) — stive læderhandsker, som skærmer hænderne mod torn, når man fletter gærde.

gjærderis, no. *ǧarris* flt. (Andst) ris, hvormed der flettes gærde; sml. gjærris.

gjærdeside, no. „altså løber han af ved en gjærdeside“, Sgr. IV. 31, ɔ: ved siden af et gærde, jfr. fjord-, havside.

gjærdestavr, no. *ǧarstawr æn* [*-stawr*] (Andst); *ǧastawə æn -stawər* (Søvind s.) stavene, som drives i jorden og hvorom risene flettes; jfr. gårdstavr.

gjærdsel, no. *ǧæsəl de* (Andst), *ǧasəl* (Ry s., Søvind s.); *gæsəl de* (Sundv.) — ris til at gærde med, el. til pindebrænde.

gjærdselhugst, no. *ǧasəlhòq* itk. (Søvind s.) = rgsm.

gjæres, uo. *ǧørəs -t* (Andst), *de ǧøs, sæt æ øl te ǧøsən; de ǧost et gåt; de hår et ǧost* (D.); *æ ål ǧarəs, æ ǧarəð, sæt ət te gøjəsen* (Lönb.); *de ǧarəs* (Lindknud, Havbro s.); nf. nt. *ǧørəs*, ft. *-t*, tf. *ǧòrəst* (Søvind s.); *de hår oǧòst* (Lild s.) har afgæret; *de ǧøs* el. *ǧas* (Thy); *de ǧarər* ft. *ǧarət* (Støvr.); *de gyjərəs gåt, de ǧårədəs stærk* (s. f. Randers); *ålət ǧaərəs* el. *ǧørəs*, ft. *ǧørtəs* (Røgen s.); *æ ål ǧös, de kam fræ æ ǧösən* (Holstebro); *de gyəs* (Lyne s.); *de æ swær som æ öl ǧös* (Agger), ligeså ft. tf.; *de jarəs* ft. *-t*; el. *jös, juərəst juərəst* (Vens.); *de gøs* ft. *-ət* (Vestslesv., Braderup); *de gös* (Ang.); hertil kan endnu föjes udtrykket: *æ byk ǧørəs* (Lindk.) når det maltes og begynder at spire; jfr. kom, kommes, løbe, tages ved; *ja, I ka hæjsən trow, de ǧøs, de rust åp imuər viniər o dar*, i rimet om ølbrygningen, Sgr. I. 195. 11; fig. *no ær ət i dæm kår* (kar), *de ska nåk ǧøs* (vestj.) kan siges f. eks. om en proces, ɔ: nu er sagen ved at komme til afslutning; „gæres er egtl. gõres uo., i denne betydning ændret til gæres ved tilnærmelse til no. gær (oldn. gerð), idet man ikke længer forstod udtrykkets oprindelse“, U. Bl. I. s. 17; Aasen gjær: „kunde

opfattes som gjerd af gjera, men falder dog nær sammen med det tyske gähre no., gähren uo., se Weigand"; Rietz gäras; mnt. geren, Sch. Lübb.; se gjær.

gjæring, no. se gjerding.

gjærkar, no. *ǵarkår æn* (Thy, Agger) kar, hvori øllet gæres.

gjærmol, no. se germål.

gjærne, bio. *ǵar* (Mors, Thy, Agger, Vejr.); *ǵen* (N. Sams); *ǵæn* (Vor, Gjern h., Vejle, Linå, Saxild, Tiset; østl. Sønderjyll., Sem, Vitsted, Hoptrup); *ǵan* (D., Bur, Sall., Rårup, Hell. h., Havbro s., S. Sams); *ǵærn* (Arild, Forball., Emmerlev, Ladelund, Lygum Kloster); *ǵærən* (Medelby, Tinglev, Hjoldelund, Øst. Lygum); *jærn* (Fjolde); *jæn* el. *jan* (Vens.); *jan* (Hanh.); *ja, jar* (Lild s., Lemvig); *ǵar hælər hælst* (Vejr.) den sædvanlige gradsböjning; *a ka ǵar ǵyr əð* (Mors); *di gaməl hus fòlər il gæn om i blèjst* (Agersk.); *æ bön blywər ǵæn twærə te awtən* (sts.); *få mæ' ǵan* (D.); *a vil ǵan hå æn flask brænvin* (D.); *de ka jar skiə* (Lild) ɔ: det er gærne troligt; „*kaski jan haj ha hat dnc broq får ə*", Grb. 32. 80, han havde kanske gærne haft anden brug for det; „de vil a grou jænn, Pier", To Nov. 8; *hèlər eñ ǵæn, du ka ǵæn væ fri, du kuñ ǵæn hjèlp mæ lèt, hañ komə ǵæn å sèjə hèr òm awtənən* (Søvind s.); jfr. Aasen gjærne; isl. gjarna; htsk. gerne; beslægtet med gjer to. (s. d.); hjærtens-.

gjærrerak, no. se gjederag.

gjærris, no. J. T. 119, navn til enebærtræet, juniperus L. (Rkb.); sagtens: gjærderis.

-gjæs, no. flt. se gås; hvide-.

gjæsel, no. se gjærdsel.

gjæsling, no. *ǵæsləŋ æn -ər* (D., Søvind, Røgen, Randers); *gæjsləŋ æn -ər* Lb., Hmr., Andst); itk. (Elbo h.); *ǵæjsləŋ æn -ər* (Thy, Vejr.); *ǵesləŋ æn -ər* (Agger); *ǵesləŋ [et] -ər* (Agersk.); *ǵæsləŋ et -ər* (Bradr., Åbenrå); *jæjsləŋ i -ər* (Vens.); *ǵæjsli i* (N. Sams); *jæsloŋ et -oŋər* (Fjolde) — 1) = rgsm.; gåsens unge; *di tår uð o djær æjən håñ* el. *tårər dæm sjæl lisom di stuwər gæjsləŋər* (vestj.). 2) blomsterstanden på pilearter (Vens.—Malt h., Sønderj.); jfr. palme; pil kaldes mulig sommesteder „gjæslingetræ", se J. T. 212. 3) ordet bruges om de røde pletter på huden ved flere börnesygdomme: *du hår nåk ruqət ǵæsleŋər uð* (D., Uldum); *jæjleŋərn* best. flt. (Vens.) = mæslingerne; *hañ ruqər ǵesləŋər uwəð i dæñ hæ tij* (Agger) har mæslinger; *fo gæjsləŋər* (Hvilsted) få börnekopper sat på. 4) en börneleg hedder: *sveŋ ǵesləŋər om* (Agersk.); se gås; navle-.

gjæsp, no. *ǵæsp æn* (Agger); *jæsp è* (Vens.) = rgsm.; „*knap ètər jijər haj sönt e sæ jæsp å sè*", Grb. 149. 42, kort efter giver han sådan et sært gisp af sig.

gjæspe, uo.

ǵæsp -ər -ət (Andst, Gjern, Rkb.);
ǵesp -ər -əð -əð (Agger);
gæsp -ə -ə -ə (Sundv.) —

gispe; *han ka hwærkən ǵæsp hær gåv; så ful, så hijəð te han ǵæspət* (vestj.); *ǵæsp ætər æ væə* (Sundeved), *atər æ åñ* (Lindk.); *ǵesp ætər loft* (Agger); *ǵespin* (sts.) gispen; jfr. Aasen, isl. geispa, gabe; sv. gäspa.

gjæst, no. se gest.

gjæst, no. *ǵæst æn -ər* (Lönb.; Søvind s.); flt. *ǵestər* (Agger); *gæjst æn -ə* (glds. Røgen); *ǵæjst æn ǵæjstər* (Lild s.); *gæst æn -ər* (vestslesv.) = rgsm.; *ubåjən ǵæjst ska ser åpo datrəət* (Lisbj. Terp), Sgr. II. 60. 337; „han begyndt å gjor øvn runden om, som han vild så (siddet) å slugt åll vi ander gjejster", Jyd. I. 45. 1; *æn trirə daws gæst stjyŋkər* (Ang.); *kom te gæst ve* (M. Slesv.) kom i besøg hos; på sine steder kun i smsætn.; jfr. Aasen gast, hak., sv. gäst; htsk. gast hak., ligeså mnt.; betyder opr. fremmed og henføres til latin hostis, fjende; se besøg, fremmed; hæders-, kro-, mølle-, snylte-, stege-.

gjæste, uo. *ǵest -ər -əð -əð* (Agger) = rgsm.

gjæstebud, no. = rgsm., fremmedord; „han slow den jen a di tow anner ihjel ve et gjæstboj", Blich. Bindst., jfr. bojle, forsamling, gilde.

gjæstekammer, no. *ǵæstkamər æn -ər* (vestj.); *ǵestkamər æn* (Agger); *jæstkamər è -ər* (Vens.); *gèstkamə et -rə* (Søvind s.) = rgsm.

gjæsten, to. se gisten.

gjæsterere, uo. *ǵæstəri·jər* (D., vestj.) göre mange selskaber, føre selskabeligt liv.

gjæsteseng, no. *ǵæstsæŋ æn* (vestj.) seng i gæstekammeret.

gjæstestald, no. *ğæststål̦ æn* (D., vestj.); *ğeststöl̦ æn* (Agger); *ğȩststål̦ æn* (Søvind) — stald til at modtage fremmede heste, især om rejsestald i en kro.

gjæstgiver, no. *ğæstgivər æn -ər* (Lb.) = rgsm.; se gjæstkniber.

gjæstkniber, no. *ğæstknivər æn -ər* (vestj.) spøgende el. hånligt udtryk for: gjæstgiver.

gjæte, uo. *ğæt -ər -ət* (Vlb.); nf. *gæət* (Bradr., Ladelund); *jæt -ər jæt jæt* (Fjolde); *jæjt* (Øst. Linnet); *å ğæt kre,* vogte kvæg; jfr. Aasen gjæta, isl. gæta.

gjætmål, no. en juleleg, hvor antallet af pebernødder, en holder i den lukkede hånd, skal gættes af en anden, Mb., se hjortes.

gjætte, no.
git -ər git git (Lb., Agger);
git -ə git git (Søvind s., Røgen); ft. tf. *-ət* (Randers);
ğæt -ər -ət -ət (D.);
ğit -ər ğit ğit (Hell. h.);
ğet -ər ğet ğet (Agersk.);
jit -ər -ə -ə (Vens.)
= rgsm.; *git æn gåð* (Lb.); *haj jit åpå ə* (Vens.); *„hwårmånə di jit åpå, så wa di ènda liq nær, hælə liq låñc frǫ ə“*, Grb. 8. 35; kan forbryderen, der er dødsdömt, gætte kongens tanke, bliver han fri, Kr. III. 333. 458; kan pigen gætte puslingens navn, bliver hun fri for at tage ham, Gr. Gl. d. M. II. 165, se også Storaker, Folkesagn s. 100. 138-40, Grimm Myth.[2] 515. 977; Kr. Nyrop, Navnets Magt s. 177, Gonzenbach nr. 84 med anm., Cosquin nr. XXVII; jfr. Find; kan karlen gætte, hvad hus, borddug, lysestage er, er hàn fri, Kr. V. 232; se Aasen gita, isl. geta; råde.

gjættelse, no. *ğætəls æn -ər* (D.); *ğætəls et -ə* (Sundv.); *gætəls et -ər* (Agerskov) — gåde; *ska vi ğæt ğætəlsər? sæt jæn æn ğ— får;* bliver i æventyret fremført, Gr. Æv. II. 120, Kr. V. 297; jfr. Grimm K. M. nr. 22. 94. 114. 124. 160; i visen Sgr. II. 97. 457, 154. 724; om gådeviser se Gr. DgF. I. 237; jfr. også Íslenzkar Gátar ved J. Árnason, Kbhvn. 1887; jfr. gåde, rådelse.

gjætteværk, no. *gitwærk de* (Agger) = rgsm.

1. gjæv, to. *ğæw* (Hanh., Sall., Mors, Thy, Sams, Søvind); *ğöw* (D., Ringkb., Gjern h.); *jöw* (Vens.) — 1) kostbar, *æn ğæw hæjst* (Mors); *de æ ğöw saqər* (vestj.); *de æ ğöw o kom te* (vestj.): dyrt at få; *æ stuð æ ğöw iǫr* (vestj.); om sygdom, *han sö, te de wa it så ğæwt* (Randlev) ɔ: ikke så slemt, Kr. IX. 253. 2) god, fortræffelig, dygtig; *ğæw mañ, dræŋ, piq; æn ğ— kål o æn ğ— støk arbəð* (Malt h.; Sams, Søvind, alm.); *æn jöw kow te å malk, è jöw wer, è jöw bån* (Vens.); *dæñ tij wå de ğöw* (D.) rigt og smukt; *Sowrən vel et vær ğöw* (Gjern h.) artig; *do ska wær æn ğæw piq!* iron.: *de æ nu ğæw dræŋ!* (Agger); *et ğæw gåt kal̦* (Randlev); *æn ğæw prekən* (Mårslet); „så gæu som en rues“, så smuk, And. Begr. 3) pyntet i klæder (Vens.). 4) kær, dyrebar; *mi ğöw dræŋ* (vestj.); *han æ ğ— få hiñ,* hun holder af ham; *han æ ğ— mæ mæ,* jeg holder af ham; *a æ ğ— mæ· ham,* han holder af mig; *de æ ğ— mæ· dæm* (vestj.) de holder af hinanden, om kærestefolk; tegnebogen var ligegodt gjævere med kongen, Kr. V. 95; fjeren var så gjæv med kongen ɔ: kongen så kær, sts. s. 153; hun var så gjæv med dem selv, VIII. 159 ɔ: husbondfolket så kær. 5) *dè jöw håj* (Vens.) den höjre hånd, ligeså Mors; jfr. Aasen gjæv; isl. gæfr; dål, gild, kjön.

2. gjæv, no. *æ ğæw* kaldes i Agger den flade, nu næsten nøgne, stenede og sandede landstrimmel mellem hav og fjord fra Agger sydpå over til Thyborön kanal, se Geogr. Tidsskr. II. 129; jfr. Aasen gauv, drivende støv; guva, ryge, støve; tydningen af ordet kunde være: landtunge, som overstænkes af havet (Dr. Nielsen).

gjæv, no. se gjav.

-gjæver, no. se horn-.

-gjæves, bio. se for-.

gjævfår, no. *ğæwfǫr et* (Støvr.) får, som går på godt græs for at slagtes til efteråret.

gjævgalt, no. *ğæwgalt æn* (Lisbj. Terp) galt til at slagte, som trives godt af føden.

gjævhed, no. *ğæwhið æn* (Agger) det at være gjæv (s. d.).

gjæving, no. se gjøbning.

gjævke, uo. *gæwk* (Fjolde); *æ jes gæwkər* = rabbe, om gæssenes lyd.

gjævl, no. *gæfəl æn* (Bradr.); *æn oŋ g—,* en vigtig, næsvis person, se gjævling.

gjævle, uo.
gæṿl -ər -ət (D.);
gæfəl gæflər gæfəl̥ (Valsb.);
gæṿəl gæṿlər gæṿəl̥ gæṿəl̥ (Agersk.) — 1) gjæble, om börn og dyr, være kåd; *stǫ å ǧæṿl* (D.) narres, gantes, snakke höjt i munden på hinanden; *æ bön di gæṿləs* (D.); *æ kal stær å gæṿlər mæ æ piqər* (Agersk.). 2) give mund, skælde ud: *do gor hær å ǧæflər* (Hmr.); jfr. gab.

gjævlet, to. *gæṿlə* (Plougstr., D.); *gæṿələ* (Agersk.) uopdragen, kåd, *æn g— knæjt;* også om dyr.

gjævlevorn, to. *ǧæṿlworn* (Malt); *gæṿəlvon* (Agersk.); *æn ǧ— knèjt,* en fyr, som gærne vil gantes.

1. gjævling, no. *gæṿləŋ æn* (D.); *gæfləŋ æn* (Vlb.) — grönskolding, gabflab; *va fåstæ'r dæñ, de æ jo kon æn gæfləŋ* (Valsb.).

2. gjævling, no. *ǧæwləŋ et -ə* (Rårup); *göwləŋ æn -ər* (Fanø) — et hul i gavlen, til at forke hø og korn ind ad; det kaldes *gæwləŋlǫq* (Hadersl.), *ǧæwləŋhdl* (Elbo h.), *ǧæwleŋshwòl et* (Hornb. s., Vor h.), *ǧæwləŋgaf* (D.), *ǧöwləŋgaf* (Plougstr.); *gywləŋ gaf æn* (Hmr.); jfr. gavl, akkeneje, arkensgab, gab.

gjævr, no. smal vig af Limfjorden, som går ind i landet (Thy) Mb.

gjæve, no. se gave 1.

gjævt, no. se gift.

gjø, uo.
jyj el. *jyc, jyjər jyj jyj* (Vens.);
ǧyj -er ǧyjə ǧyjə (Løgst.);
ǧy (Hell. h.);
gyj -ər gyj gyjəð (Agger);
gy -ər ǧøð gyð (Støvr.);
gø -ə göj göj (Søvind s.);
ordet bruges næppe meget i vestj. sprogarter, istedet siges gjaffe, søge; *„djæ bejhuj blèw så slem te å jyj å træ te“,* Grb. 220. 16; *de ka du gøjə, ujən dær ær ən huñ, dè gøər å· dæ* (Søvind s.); spøgende om at hoste; *gyjin* (Agger) gøen; jfr. Asen gøya; isl. geya; guffe.

gjøbne, uo. øse ud med næver (Mellemslesv.) Kok (göbne).

gjøbning, no. *ǧöwnəŋ æn -ər* el. *ǧöveŋ æn -ər* (vestj.); *ǧæbəŋ æn -ər* (Mors, Agger); *ǧæwəŋ æn -ər* (Thy), også *ǧæwnəŋ; ǧæṿnəŋ* el. *ǧæwəŋ -ər* (Vejr.); *ǧøvəñ æn -ər* (Andst); *ǧövəñ æn -ə* (Søvind); *ǧøbəŋ æn -ə* (Røgen); *ǧøvəñ æn -ər* (Agerskov, Sem); *gøfnəŋ æn -ər* (Ladelund); *gøvən æn -ər* (Emmerlev); *gøfən æn -ər* (Bradr.); *gøbən æn -ər* (Fjolde); *jøŋ æn* el. *jøbəŋful* el. *jøbənful* el. *jøŋful* el. *jòqəŋful i; jöəŋ i* (Lyngb. Saml.) (Vens.) — såmeget, der kan rummes i begge sammenlagte hule næver; *æn ǧ—* af korn, mel, sand osv.; *å gi i ǧøvəndəvis* (D.) i håndfuldevis = rigelig; *han tæñt å fo gul̥ i ǧöwnəŋər, da fæk han skit i hañfulər* (vestj.); *grið ætər æn jøŋful gul̥ å få hæjən ful̥ å skit* (Vens.); *„hąj gor uən wijər hèn å tòər i gu jøbəŋful å cil å stekə te sè“,* Grb. 203. 21, han går uden videre hen og tager en god nævfuld af kedlen og stikker til sig; jfr. Kalk. gøben, isl. gaupn huk., den hule hånd.

Gjøddel, no. *æ Gjøðəl* ved Nymindegab, jfr. J. Saml. VII. 36, er navn på en vig, hvori Aner å løber ud; „gyddel“ sted, hvor en å udgyder sig i havet, Mb. efter Moth; jfr. Aasen gøyl, strömning i vandet (Dr. Nielsen), jfr. Gjøl.

gjødden, to. *ǧøðən* (Lild s.); *gåðən* (D., Hvejsel) — i forbindelsen: *ǧöðən måq* (Lb.) = frisk gødning; *de bårə gåðən moq* (D.) ren, ublandet, også Hvejsel; ordet kunde mulig være en tf. af at gjøde (s. d.) udtrykket altså betyde „gødet mög“; også fig. *de æ no ǧöðən skit* (Lönb.) noget, som intet duer til; i skældende tale: *din gåðən oŋ* (Andst) din uartige, kåde unge! *æn gòðən huñ* (Lild), stiv, tvær, ondskabsfuld person.

1. gjøde, uo.
gø -ər göj göj (D.; Sundv.);
gyjə -r ǧöj ǧöj (Andst);
gyj -ər [gyj] (Mors, Thy, Sall.);
gyj -ər ǧöj ǧöj (Agger);
gøi gøjə gøj gøj (Røgen); nf. *gøjəj* (Søvind s.);
göj -ər -ət göjət (Agersk.);
jyə -r jöj jöj el. *jøə -r jøə jøt* (Vens.);
gyə -ðə ǧøð ǧøð el. ft. *gyət* tf. *gyət* (S. Hald); *ǧyj* (Lild s.)
= rgsm.; virkende og uvirkende, *æ ku gyər* ɔ: kaster gøde; også om msker (Agger); *å gyə æ mark* ɔ: at give marken gødning; fig. *do komər eñc suə månə stęər, do fo den mèlmaər sònt jöj* (Vens.) ɔ: sådant pålæg på dit smörrebrød; jfr.

Aasen gjøda, isl. gœda, egtl.: göre god; klat-.

2. gjøde, no. *gø æn* (Malt; Sundev.); *gy æn de* (Sall.); *gyə æn de* (Hmr., Andst, S. Hald h.); *jyə æn* best. *-n* (Vens.); *göj æn de* (Agersk.) — 1) gødning; *no gåt jyə* (Vens.); *de fæk æn guə jyə te haværi* (sts.); *å kö gø* (Sundv.) at køre gødning ud; *æ mark fær æn goi göj* (vestslesv.); se mog; pose-. 2) den gødede tægt i marken; *dær ska row i de os jyə* (Vens.) der skal rug i det års gødede tægt; *è os ǧyə* (Havbro s.); se Gyde.

gjøde-ler, no. *gylijər de* (Thy) = blåler, anses for kalkfattigt, men rigt på humus.

gjøderug, no. *gørdw de* (D.); *göj-rdw de* (vestslesv.) — første kærv rug, som såes i gødet mark, den påfølgende anden kærv toges uden gødning.

gjødning, no. *ǧènəŋ de* (Røgen); *gènəŋ* (Søvind s.); *jènəŋ i* (Vens.) = rgsm.

gjødsle, uo. *gøsəl* (vestslesv.) forrette sin nødtörft, om småbörn, glds.

gjøg, no. *jøq* el. *jyəq i* best. *jøqi* el. *jyqi* flt. *jyəq* (Vens.) = rgsm., cucculus canorus, men tiere kaldt kuk (s. d.) og kukkemand; *dæ skò do hæləns i jøq* (Vens.) siges ironisk til den, som jog efter fordel, men intet opnåede; jfr. Aasen gauk, isl. gaukr, hak.; htsk. gauch, opr. gøg: enfoldigt, dumt mske; horse-, hummer-, noddre-, nord-.

gjøgeleger, flt. J. T. 290, en plante, springklap, cardamine pratensis L. (Rkb.).

gjøgemad, no. J. T. 159, en plante, skovsyre, oxalis acetosella L. (Ålb.).

gjøgespyt, no. den vandagtige, skummende vædske, hvoraf skumcicadernes larve (cercopis spumaria) er omgivet; navnet er kommet af den tro, at gøgen spytter, når den kukker, Sgr. III. 232. 29, IV. 46. 29; kaldes også hekse-, troldspyt.

gjøgl, no. *jøqəl de* (Vens.); *gøql de* (D.) — 1) troldgøgl, öjensforblændelse (Vens.), se skitteri. 2) uartighed, uro, om börn (D.). 3) kludderværk; om alt redskab, boskab, bygning o. lign., når det er dårlig gjort; *de wo nåk te jøqəl*, om noget, der ikke vil gå i rigtighed, en plan, der ikke bliver udført (Vens.); se gjøgle.

gjøgle, uo. *gøkəl -klər -kəlt* (Bradr.); *jøqel -qlər -qəlc* el. *-qəlt* (Vens.) — 1) = rgsm.; *j— få fålk* (Vens.) om taskenspillere; *jøqəl å pråŋ* (Vens.) være uærlig i handel. 2) lege, göre löjer (Bradr.), ej om skuespillere el. lign. 3) måske opr. betydn. *se å jøqəl* (Vens.) sidde og være nær ved at falde ned; *bowrə stor å jøqlər* (Vens.) bordet står og vipper. 4) kludre, göre noget slet og uordentlig; *di jøqlər mæ ə* (Vens.); jfr. htsk. gaukeln uo., gaukel no.; isl. kukl itk. blændværk, ordet henføres af nogle til mlatin cauculus, tryllebæger; spådom ved bægere nævnes 1 Mos. 44. 5; jfr. Grimm Mythol.² II. 990; gjøngle.

gjøglekrukke, no. *jøqəlkrok æn* best. *-krokən* flt. *-krokər* (Vens.) sjusket kvinde.

gjøgler, no. *gyqlər æn -ər* (Holstebro); „gyngler“ (Thyholm) Mb. = dårlig person, driver.

gjøgleri, no. *jøqləri·c de* (Vens.) noget, som ikke dur, kludderværk.

gjøglevorn, to. *jøqəlworn* (Vens.) dårlig, nærved at gå itu el. falde ned o. desl.

gjøgsbid, no. J. T. 174, en plante, fladknap, platanthera Rich.

gjøgsgrød, no. *göjskrø de* (Angel) fællesnavn for forsk. arter af orchis L.; smlignes kan gjøgsgrød (Falster), gjøgensgrød (Sæll.), se J. T. 155, jæjsen el. jøjsen grø, Sgr. III. 237. 41. 1 (Møen); Kalk. har også form. gjøgsgråd.

gjøgstam, to. *jyq-* el. *jøqstam* (Vens.) målløs, siges om en person, der bliver så ivrig i sin tale, at munden slår klik for ham; *haj blè rèn j—*.

Gjøl, no. [*Jøl*] (Vens.) en ø i Limfjorden; „*i maj wa cø te Jøl èta sèt*“, Grb. 141. 10; i „*Jøl bjærə*“ boede en vældig kæmpe, Grb. 133. 7; „i Valdemars Jordebog Gyol, ordet genfindes i det norske gøyl, strömning i vandet, beslægtet med oldnorsk gaula“, U. Bl. I. s. 78; se gjøddel, Gjølbo.

Gjølbo, no. *jølbo i -ər* (Vens.) person, som bor på Gjøl; „*jølboi blywə da så gal, de haj spraŋ hèn i jènə flejstin*“, Grb. 134. 18. Beboerne betragtes som lumske, kivagtige, feje, fordrukne msker, rå i deres færd; han tager maden med fing-

rene ligesom Gjøl drenge, Kr. VI. 329. 123; Vorherre har skabt Gjølboerne af svinelorte, Kr. VI. 238. 328; da borgmesteren ved et forhør spurgte Gjølboen, om han var kristen, svarede han: *næj, a· ær ən Gjølbo*, Kr. IX. 98. 52; har Gjølbøen fisket godt, sætter han piben i vejret; hænger den, har han gjort en dårlig fangst, deraf tlm.: *de stor i wer lisom jəlboərns pið* (Vens.).

gjön, no. se gjörn.

gjøngle, uo. drive, dovne; *seð å gøŋəl* (Thy) er sagtens beslægtet med gjøgle el. gunge?

gjøngler, no. *gøŋlər æn -ər* (Thy) driver, doven person.

gjøngleværk, no. *gøŋəlwærk de* (Thy) el. *gøŋləri·j*, narreværk, tåbelighed.

gjöre, uo.

gyjər ǧör ǧor ǧor (D., Grindsted; Hvejsel, S. Hald);
gyjər gyjər ǧor ǧor (Lönb., Vejr., Husby, Bur); tf. *ǧon* (Ølgod);
nf. nt. *gyjər* el. *ǧyjər* ft. *ǧðw* tf. *ǧðw* (Lødderup, Mors);
gyjər gyjər ǧåw ǧåw (Hundb., Rævs, N. Salling, Mogenstrup); ft. *ǧowr* tf. *ǧowr* (Agger);
ǧðr ǧðr ǧow ǧow (Lild s., Havbro s.);
ǧör ǧör ǧor ǧor (Kobberup);
ǧör ǧör ǧor ǧor (Andst h., Vejlby, Fr.);
gyə ǧø go goə (Vejlby, Årh.);
gøjə ǧð go goə (Søvind s.);
ǧyə ǧø ǧo [*ǧoə*] (Dover);
gðr ǧðr ǧðw ǧðw (Hell. h.);
jðr jðr jor el. *jow jor* el. *juər* el. *jow* (Vens.);
ǧyər ǧör ǧåw ǧåw (Falsl.);
gyə ǧö go go (Halling, Røgen);
gyər gyər ǧor ǧån (Gimming);
ǧøə ǧð ǧoə ǧoe (S. Sams);
ǧø ǧø go el. *ǧo go* el. *ǧo* (Rårup);
ger ger gor gor (Tved, Ålsø);
ǧer ǧer ǧor ǧor (N. Sams);
gør gör gør gør (Sem);
gør gör gør gør (Hvidd., Ballum, Agerskov, Medelby);
göə gör guwə guwə (Bjært);
gøə gör gøə gör (Hammelev);
gör gör goər goər (Vonsbæk);
gøjə gö gøə gøə (Åbenrå);
gør gör gør gøər (Hjoldelund, Bradr.);
gyər gör gyər gyər (Egebæk);
gyr gyr gyr gyər (Angel) —

1) forfærdige, tilvirke; *han ka gyjər ålt, hwa hans ywn sijər* (vestj.); *o ǧör töj, wańməl, lat, målt, wost* (D.); *han ǧor æn væs, æn vis* (D.); *æn bröjsåŋ, æn grawvæs* (Lb.), også holde en tale: *g— æn tål, præjkən* (Lb.); avle börn: *g— æn bån o æn piq* (vestj.); ordspr.: *dær æ låńl te syw sönər, nær dæń føst ær uǧor; skal a· ha skyl får ålə swåt bar, dær blywər ǧor?* (vestj.); *som ǧör əm, o som for əm, o som for skyl får əm, som ålər hår ror əm* (vestj.); *de æ lætər o gyr fæðər te træskor, in de ær o gyr træskor te fæðər* (Agger); *æ hön gyjər æk* (Lb.) lægger æg, alm.; *gyjər æn ek uðən æ re* (D.) = göre i nælderne; jfr. persille. 2) foranstalte, indrette; *g— æn brålop, basəl, gil, bal* (D.); *gyjər te vöw* (vestj.) forberede til væven, omtr. = *ha i ǧarəŋ*, se gjerning. 3) forårsage, påføre, tilföje: *g— jæn beswær, skå; hwa hå do ǧor ham?* (D.); *hon trowəð, de wil gæ hiń fåtræ·* (Mols), Kr. IX. 242. 81; *æ ǧowr ham eŋən teŋ* (Agger) ɔ: gjorde ham ingen fortræd. 4) virke, udrette noget, godt el. ondt: *de ǧor eŋən skå; de ǧor et nåwət, hwærkən frå ælər te* (D.); *de ku væl it gyr* (Ang.) det kunde vel intet ondt göre; *dær ær il* (*l* stødt.) *å gør* (vestslesv.); *de gjər a dæ, dæsom do vel ǧör ət* (Vium); *ær ət il ǧor, så ær ət wal bətål* (vestj.); *de ðər æ ǧðw, æ hal fåswa·r* (Randers). 5) få til at blive (med to.): *ǧör fast; ka do ǧör mæ rask?* (derimod: *ka do gyjər mæ æn knyw*); *ǧ— sæ løs får* el. *frå; ǧ— sæj vre, gal*; ofte med bibetydning: anstille sig som man var; *ǧ— jæń guwə iǧæ·n* (D.); *de ǧör gåt, uńt; han ǧor ət klår få mæ* (vestj.); „gjø så old flaskern fuld mæ brænwien å mjø", And. Barsel, ɔ: fyld! — 6) fremvise, sætte op en vis figur: *han ǧor stuwər ywn te ət* (D.). 7) bære sig ad, handle på en vis måde: *såən ska do gyjər; sijə atər, huðən hun ǧör ət! de ǧor han ræt; han ǧor ham tepa·s, te vilə* (D.); *væn æn gör sit bæst, ka så nåwən fåla·ŋ bæt* (Vlb.). 8) foretage sig, bestille, sysle med noget: *go o eŋənteŋ gyjər; hwa hår do o gyjər? a vel et ha mæ ham o gyjər* (D.); *di søð å ǧow fö dæm siəl* (Lild) ɔ: arbejdede for sig selv. 9) være i færd med noget, ofte med en vis almindelig betydning; *leqər han?* —

ja, han ǧör; a tråw han såwət, mæn de ǧör han et; dåwən æ han o drek ǧör han (D.); *stræpt ǧor han, arbəðət ǧor han, språŋ ǧor han gråwsom!* (D.); *a· hår gåt o ǧör* (Andst) jeg kan sagtens; *„hwant haj snakə få dèm å hwant haj jow ehc"*, Grb. 61. 18; *a hår uht o gyjər mæ ət* (vestj.) besvær og fortræd af det. 10) forrette sin nødtörft; *hań hò goə i hans bòwsə, i sæŋən* (Søvind); *hań ǧowr hans bəhå·w i æ sæŋ* (Agger); *han hår ǧor i æ nalər* (vestj.); *„de æ gåt ǧor!" så han, æ dræŋ, da skeð han i æ håń o tåw ət åp o låwt te et* (D.); *haj jò de haj ka, lisom bònt i woqən, wi ajər jò de, wi skal* (Vens., alm.); *han ǧör hwa han vel, lisom æ bån i æ uq*, el. når en siger: *ǧör, hwa do ka!* kan svares; *næj, gu· vel a et, såðən ǧör æ bån i æ uq* (vestj.). 11) leve: *han ǧör ət et læŋ* (D., vestj.) han lever ikke længe. 12) i mange talemåder, f. eks. *jər mèja* (Vens.) holde middag; *ǧər sań* (Lild s.) göre orden i stuerne; *gør sæŋ* (M. Slesv.) rede seng; *de ǧowəst hèlər ejt bəhò·w* (Lild s.); de vil findes under de forskellige no. **g— af:** *hwo hå do ǧor a mi knyw, ǧor å ət* (D.) = rgsm.; *han veð et, hur han ska ǧör a· sæ sjæl* (vestj.) = rgsm.; *ǧör ət aw mæ jæn* (vestj.) slå en ihjel, tage magten fuldstændig fra ham; *vi ǧor ət aw mæ de sam* (D.) afgjorde gælden, sagen; *de æ åǧòw* (Mors) afgjort; *fèk I åǧòw?* (sts.) fik I arbejdet færdigt; *de æ wa·l åǧòw* (sts.) det er godt gjort; *ǧò taq òw* (Søvind) tilberede tækkehalm ved at ryste småhalmen af; *hań ǧòr ət òw få kòl* (sts.) ɔ: gör karls arbejde; *a we ehc de a hå jor dæ nuə o ə* (Vens.) har gjort dig noget af det ɔ: har gjort dig fortræd; *han gik o ǧo dæwl a· sæ* (Agger) ɔ: skabede sig; *han ǧor mæ få möj å ət* (D.) ɔ: han gjorde for mange ophævelser el. omstændigheder ud af sagen; *hå do jor dæ o mæ dè røj øq* (Vens.) har du skilt dig ved at det røde øg; *a wè ehc, humø dær æ jor å· te bön* (Vens.) ɔ: hvormeget af arven er tillagt börnene; **g— for:** *a ka et ǧör får ət* (D.) ɔ: det skete uden min villie; **g— hen:** *a hår jor ə hæn* (Vens.) jeg har kastet det bort; *do gor åsə å jər òlteŋ hæn* (sts.) kaster alt bort; **g— med:** *a ka et ǧör mæ ət* (D.); *hons skal a mè òlc de, de ka a ehc jò nuə mæ* (Vens.) ɔ: jeg kan ikke bruge det, sætte skik på det, magte det; *hań hòr il nowəj å gøjə mèj* (Søvind) intet redskab til at arbejde med, ikke midler til at udrette noget med; **g— mere:** *do ka jər mijər, do wel ha grò ælər paŋka; så ka a jər mijər, a wel de ælər de* (Vens.) råde for, vælge, om ...; **g— om:** *ǧör æn kåwl om; han ǧor æ stöwl om te æn par tåfəl* (vestj.); *a ǧör gåt om ət* (D.) ɔ: jeg hygger om det, plejer, passer det, som f. eks. et træ, en blomst; *de æ mæ om o gyjər* (D.) det ligger mig på sinde at få udrettet; **g— op:** *ǧör æn grov åp*, rense og uddybe en grøft; *ǧ— æn stak åp*, sætte en stak op; *ǧ— æn ræjnəŋ åp*, afgöre et mellemværende; *hun hår æ lyw åpǧor*, er frugtsommelig, om den ugifte kvinde; *ǧör åp* (Lindk.) danne den første form til gryden af lerklumpen; når pigerne med bare fødder har æltet det en vinter over opbevarede ler, „göre de karrene op" på deres skød, idet de med hænderne tildanner en på et stykke bræt (grydefjælen) anbragt stump ler, Nyrop Dsk Pottemageri s. 13; *jər åp på lòən* (Vens.) ɔ: samle med rive el. kost halmstumperne fra det tærskede korn; **g— på:** *di gor å jər åpo· ə* ɔ: sysler med noget, danner el. laver på det, fig. forhandler om det; *wi hår i dretləŋ smør, wi hò juər åpå i æn fjåwtən daw, a teŋkər wi ka fo i fare te imò·ən* (Vens.) vi har en drittel smör, vi har samlet på i 14 dage ...; *familiən əpo beqə sijər hå ǧow əpo· əð* (Lild s.) ɔ: har arbejdet for sagen; **g— sig til:** *ǧò sè tè·* (Søvind s.) 1) skabe sig, 2) hovmode sig, bryste sig (alm.); *„haj rèhc å hopə å spraŋ å jow sè te"*, Grb. 6. 39; den gamle gjorde sig grimt til, Kr. V. 234, VII. 133; gjorde sig ilde til, Kr. V. 318, skabe sig ilde; *æ de nöj o gy sæ te·l aj, åm do åsə sku wask dæ i kål wań*, er det noget at krympe sig ved, om ...; *de ær ek nöj o gy sæ te·l å*, at göre sig vigtig af; *... o· gy sæ te·l øwər*, at skabe sig over; *jər sæ təbijəns* (Vens.) göre sig studs; *ǧör sæ sjæl te tyw, te æn skit får ət* (D.) göre sig selv til en tyv, til et slet mske for noget; *gy sæ te guwə* = rgsm.; *æ wel gy mæ guwə wæn mæ· dæ* (Agger); jeg vil forlige mig med dig;

æ ka ek gyjər jær ər te måð (sts.) jeg kan ikke göre eder tilpas, osv.; **g— til:** *ǧör lijər, kalk te·* (D.) tilberede kalk, ler, så det kan bruges; *ǧör fesk te·* el. *ve·* (sts.) göre fisk rene; det gör intet til svarelsen (Ang.) ɔ: bidrager ikke til tyngden; **g— tilbage:** *„hąj jik hèn å fèk hąlən jo təbaq ijèn“*, Grb. 225. 38, han gik hen og fik handelen til at gå tilbage igen; **g— tilside:** *ǧör wå sågər tesij* (Thy) 1) sysle af om aftenen, 2) göre orden i huset (Vens., Lild); **g— ud:** *vi ska ha wår ræjnəŋ ǧor uð* (vestj.) afgjort og udslettet; *do ka ǧör ət uð få wå·s* (D.) afgöre sagen for os; *gyr ət uð få kål* (vestj.) göre karls arbejde; *ka do gyr ər uwð?* (Agger) er du i besiddelse af kræfter og forstand nok til at varetage gerningen? *han ǧor ət uð få tåw* (vestj.) gjorde to mands arbejde; han beslutted at göre det ud til enden, Kr. V. 30 ɔ: holde ud med det; *ǧör jæn reŋ uð* (D.) nedsætte en ved ufordelagtig omtale; *ǧör ət gåt uð få jæn* (sts.) tale godt for; *hår do nåwət o ǧör uð aw?* (D.) ɔ: noget, som du kan göre i penge? *han ǧör möj uð a hans smör* (sts.) tjener mange penge ved sit smör; *æ dæjn ǧo gråw möj uwð a mæ, da æ gik te skuwəl; de ær æn ste, hun lijər o kom, fo dæ blywər hun ǧor nöj uwð å* (Agger) vise opmærksomhed, kærlighed; *wi ska ǧèr uwð o wò får* (Lild) vi skal holde af vor fader; *gyr do nöj uwð å, te æ bruqər di luw?* (Agger) ɔ: er det dig imod, bryder du dig om, at ...; *æ præst gyr möj uwð å, te bar ær höfliq* (sts.) præsten sætter pris på, at börn er høflige; **g— ved:** *de kań a il gør ve·* (Agersk.), *hań ka ek gy wej ər* (Agger) = rgsm., det er sket uden hans gode villie (alm.); *han ka ǧör nåwət ve· ət* (D.) ɔ: udrette noget ved arbejdet; *„kòlən* (flt.) *tøt ehc ènda, de wa war, dè blèw jo[w] så wit we ə“*, Grb. 57. 40, ... gjort såmeget ved det; *dær ær et ve· o gyjər* (D., vestj.) = rgsm.; *gy we fesk* (Agger) göre fisk rene; få hunden gjort ved, Kr. VII. 158, få hunden gjort istand til kogning eller stegning; alle fårene blev gjort ved, Kr. IV. 215. 302 ɔ: beskyttede el. rensede ved trolddom; „göre ved et kvindfolk“ (Vens.) have samleje med; „han slor om sæ å banne å gjy ve i en fole ti“, Jyd. II. 27. 1 ɔ: skaber sig; *de æ ǧor ve· ham lisom æ hål ve æ huń* (D.) ɔ: han er skabt med det, kan ikke lade det være (alm.), også: han er ved trolddom tvungen til det; „de hæ stehlen wa nohanne gjor ve ham“, Blich. Bindst, jfr. Kr. VI. 167. 233; jfr. Aasen gjera, isl. gera, sv. göra; gjæres; efter-, for-, op-, ren-, sort-, stor-.

gjörebrev, no. *gørbröw æn* (Nordslesv.) det stykke læder på kniplingskrinet, hvorpå kniplepindene ligger.

-gjörelse, no. se for-.

gjörende, tf. se god-, til-, ud-, ved-.

gjörepind, no. *gyjər-* el. *gøjərpiń æn* (vestj.) den femte pind ved strikketöjet, som går om, mens de andre bliver siddende.

gjøres, uo. se gjæres.

gjöresyg, to. *gøjərsyq* (Holstebro) forstilt syg; *gøjərsyq æn* no. gjöresygdom.

gjörevild, to. *görvil* (vestslesv.) forvirret, fuldstændig i urede med, hvad man skal göre.

gjöreværk, no. *göjərværk æn* (Staby), *de ær et ańt eń gøjərværk*, forstillelse.

gjöreæg, no. *gyjərek æn* (Malt, D.); *gyərek et* (Valsb.) — ægget, der bliver liggende i reden for at lokke hönsene til at göre; jfr. vrimmelæg, vrøvleæg.

gjöreærinde, no. *gyjərærəń æn* (D.); *görærəń et* (vestslesv.) — et ærinde, man gör sig et steds hen, uden at have det: *å, de æ nåk bår æn g—;* jfr. snylteærinde.

gjöring, no. se gjörn.

gjöring, no. *gyjərəŋ æn* (Agger) arbejde; *hwæm hå lawəð dæm stuwəl? — de ær a Hans snækərs* (snedkers) *hans g—; de war æn sær gøjərəŋ* (Holmsl.) det var noget löjerligt arbejde; se af-, efter-.

gjörn, no. *jöŋ* flt. (Vens.); *ǧørən de* (Mors); *ǧörəŋ de* (Vejr.); *ǧørən de* (Thy); *ǧöŋ* best. *-ən* (S. Sams); *ǧeŋ* best. *-ən* (N. Sams) — fint uldgarn, som købes, ikke hjemmegjort; det skal være tvundet og kaldes saa *ǧår* (Sall.); enløbet nævnes det *gån* (Vens.), *går* (Sall.); *ta mæ jöŋ, jöŋ æ guə* (flt.) garnet er godt (Vens.); *læ mæ fo non flijər jöŋ* (sts.); jfr. Kalk. görn, ligeså Rietz; garn, tråd.

gjörlig, bio. *gyərlə* (Thy, Vejr.); *ǧyərlə* (Løgst., Lindk.); *gøjələ* (Hmr.); *jørli* (Ven-

syssel) — 1) høre, se noget g—, tydelig, klart; *de æ gyjərlə o sijə* (vestj.); *„så høt hąj jørli, de owrən „ölə go dè te gu-u-u“ fur wèjstər è klæti“*, Grb. 131. 34, så hørte han tydelig, at ordene: „aldrig gå dig til gode“ fór vesterpå ad klitten. 2) *gyjərlə* (Agger); to., som kan göres; se u-; jfr. gldsk. gør, gørle, gørlig, Kalk.; isl. gerr, görr, gjörr, fuldkommen, beredt.

gjörning, no. *görnəŋ æn* (vestslesv.), *æn görnəŋ målt* er en dynge byg, der ligger til spiring, efter at det har ligget i støb; se gjær, gjæres.

gjörnnål, no. *jönnol æn* flt. *-nol* best. *nolən* (Vens.) — stoppenål; jfr. garnsynål, uldnål.

gjörtler, no. *jøtlər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *gytlər æn -ər* (Agger) = rgsm.; en håndværksmand, som forfærdiger støbte genstande af messing og tin; Hovmanden sprang over dyben kær, der stod to gjøtteler og flåede en mær, Gr. Gl. d. M. III. 57. 5; ordet bruges i Vens. om enhver metalarbejder, her brugt om kedelflikkere, der er samme slags folk som rakkere; oprindelig en, som fabrikerede bælter; jfr. htsk. gürteler; gürtel, bælte; mnt. gordel Sch. Lübb.; se gjord.

gjøs, uo. se gjæres.

gjöv, no. se gjav; to. se gjæv.

gjövling, no. se gjævling.

gjövning, no. se gjøbning.

gjövr, no. se gjord.

gjål, no. uo. se gjelde, gjæld, gjælde.

gjålder, to. se gjalder.

gjår, no. se garn, gjord, gjær.

gla, to. se glad.

glabber, no. *glabər è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.) mundrap kvinde; er det beslægtet med glap (s. d.)?

glabberhoved, no. *glabərhuə è* best. *-hwòt* (Vens.) sludderhoved.

glabberisvint, no. *glabərìswe·ǹc æn* (Vens.) = glabberhoved; smstn. af glabber-gesvint.

glabberröv, no. *glabərrèw æn* best. *-ən* (Vens.) = glabberhoved.

glad, to. *glå* flt. *glå* (D., vestj., Sall., Davbj., Bjerring, Rødding, Nörl. h., Hell. h., Støvr.); *glaj* el. *glåi* flt. *glai* el. *glåi* (Plougstr.); *glaj* flt. *glai* (Andst, Søvind, Røgen, Törrild, Linå, Sporup, Lisbj. Terp, Viby Århus, S. Hald, Halling, Nimtofte, Ålsø); *glai* (Vodder), *glaj* (Gram, Valsb.), flt. *glai*, disse former veksler i Sønderj.; *gla* (Rårup, S. Sams) — 1) = rgsm., fornöjet, veltilfreds; *præjstən sæjə nåk så glað* (Hads h.), Kr. IX. 252; *a wel gi jær æn guwə då o æn glå awtən* (Agger, alm.) ɔ: å, gå pokker i vold, jeg bekymrer mig ikke om jer; *glaj ve* — det, man har; *glaj te* — det, man venter (Søvind s.); *hań wa så glå we hans søjstər* (Agger); *hań ğor sæ æn glå då* (sts.) ɔ: holdt sig lystig, drak sig fuld, jfr. dag s. 170. 5; *„æ ær lik glaj!“ soi han, æ dræŋ, hań gek å gråər* (Valsb.); *a· æ liq glå* (D.) det er mig ligegyldigt; *han vå slæt iŋt glaj te öl de hok, han feŋ* (Valsb.) . . . ikke glad ved alle de hug, han fik; *lamt æ glò* (Vens.); „mi kuæn å min bøn vil blyu glaj te dæ“, Yuelb. 38; *di ær il nåk så glå wę å broq rænəŋsboðən såm å ta ðjər ijn hawboð næ ðər æ ŋèj haw* (Lild) ɔ: de er mindre glade ved at bruge redningsbåden end ved at tage deres egen havbåd, når der er nogen søgang; *han wår ęt mijər glå eń te sæ sjæl* (vestj.) ɔ: han havde ondt ved at bevare frimodigheden; *de æ sær, do ka vær så glå, do æ så pjaltə; do ka sawt vær glå, do hår ęt ròw o sæl* (vestj.), hvorfor? — jeg ved det ikke; for at udtrykke glæden findes mange udtryk: *så glå som æn nyslawən toskæləŋ; så glå som sæjstən* (vestj.); jfr. Sgr. XI. 41; *så glò som è mas* (marts) *jemərlam* (Vens.); *så glaj som dijəte!* (Vejle) som dertil ɔ: overmåde glad; *di blöw så glai, te di hopət* (N. Slesv.); *han æ så glai som han vå kilərət i æ röw mæ æn tæləknyw* (Vodder); *så glò som hąj wa floə i hans ròw mæ i dèw tæləknyw* (Vens.), *som han wå filkət i æ röw mæ æn tæləknyw* (D.); *som han blöw skoə i rèwən mæ æn tæləknyw* (Vor h.); *så glå som syw tar sil i æn puwəs, som syw for i æn fawn sim*, Sgr. V. 32. 204-5 (Himmerl.), el. *som træj* el. *fæm* el. *syw fuwər i æn lån* (Thy), el. *som fæm for i jæn tywr* (vestj.), el. *som syw talær·kənər i jæn puwəs* (Lönb.), el. *som æn mus i målt* el. *som æn råt i æn sur wåst* (vestj.), el. *så glaj som æn fis i æn pa stomphwosə* (Vejle); om overstadig glæde bruges udtr. *han æ så glå, han vęð ęt hwa bijən han vel stǫ ǫ*, el. *hwa fuwəð han vel sæt*

vę æ jowr, el. *te han eḍ vęð, huðən han vel vœn sœj,* el. *te han slor åp o slor spelskið* (vestj.); enken siger om frieren: *han wa så glą ve æ bąr, te han wa fœrə vę ər å ęr əm* (vestj.), Sgr. XI. 120. 249. 2) lysende, klar; *æn glą il, låwil briṅər glą* (D.); jfr. Aasen glad, isl. glaðr; glat, glæde; hjærte-, kiste-, sjælden-, sjæle-.

1. gladder, to. *glaṛər* (Holstebro); *de war så gl— fræ æ mår aw, æ sowəl skœnər så gl—*, klart, lyst.

2. gladder, no. lördags gl— gir söndags bladder (vestj.), klart vejr om lördagen giver rusk og regn söndag, også: *æn glaðər lowrda gir æn skromlə syṅda,* jfr. Kr. VI. 271. 173.

glædelig, bio. *glajələ* (Lb., D.) = rgsm.; med glæde; *de ġowr han så glålə* (Agger); *de gek så glajələ*, om et arbejde, der går let fra hånden; *de smot gl—* el. *wal så gl— nijər* (D.) om mad, der ej smagte godt.

glaffe, uo. *glaf glafər glafəð* (Agger; Mors) — 1) gø iltert, om hunde. 2) bruge mund, om msker.

glaj, to. se glad.

glajs, no. uo. se glans, glanse, glas.

glam, no. *glam æn* (Røgen) gøen af hunde; jfr. Aasen isl. glam, itk. larm, bulder; hunde-.

glamhul, no. *glamhwòl è* best. *-hwòlt* flt. *-hwòlər* (Vens.; ligeså vestj., Thy, Vejr., Hovlbj. h.) lydhul på kirketårnet.

-glammer, no. se morgen-; jfr. gladder.

glams, no. [*glams æn*] (Slet h.) pludselig griben fat med tænderne, hundebid.

glamse, uo. [*glams*] (Slet h.) bide efter en, snerre, om hund; fig. tiltale en hårdt og vredt, om msker, se gamse.

glamvindue, no. *glamwęjə è* best. *-weṅc* flt. *-węjər* (Vens.); *glawəṅ æn -ər* (Mors, Thy) = glamhul.

glamvinduehul, no. *glawəṅhwål æn -hwålər* (Lönb., Ulvb. h.) = glamhul.

glane, uo.

glån -ər -t -t (vestj., Thy, Agger, Vens.);

glan glan glaṅ glaṅ (Agersk.) —

glo efter, stirre höjt efter; *hons æ de do glònər ætər?* (Vens.); jfr. Aasen glana, stirre, kige; isl. glaðna? — klare op.

glans, no. *glajs i* best. *-i* (Vens.); *glaṅs æn* (vestj.); *glans æn* (Agger) = rgsm.; *glajsi æ goən å· ham* (Vens.); *glanslærəð* (Agger) = rgsm.; jfr. Aasen glans hak., htsk. glanz.

glanse, uo.

glaṅs -ər -ət -ət (Thy); tf. *glaṅst* (Vejr.; Mors);

glans (Agger);

glajs glajsər glajst glajst (Vens.) —

glinse, som blankt metal, når solen skinner på det; jfr. glinse, glise.

glap, to. *glap* (Malt, Andst, D., Agersk.) ubroddet, om hesten i glat føre (Agersk.); *de æn glap før* (D.) et føre, hvori man kan køre rask; *di æ gl— körəṅ* (D.) rask kørende; *de ġek eṅda gl—* (D.) gik let og rask; *glap o æ såkər* (D.) rask tilbens; *de æ få glap* (Holmsl.) om hvad der ikke slutter stramt, men går for glat, f. eks. låget på en æske osv.; se glabber.

glapmundet, to. *glapmoṅə* (Holmsl.) om den, som ej kan tie med hvad han skulde.

1. glar, no. *glar æn* (Agersk.); *æn gròw gl—*, stor glathed, som når der er islag.

2. glar, to. *glar* (Agersk.) glat, blank, *æ is æ glar;* jfr. glet.

3. glar, no. *glar è* best. *glarə* (Vens.); *glar de* (Lönb.; Gjern h.); *glar de* (Vejr., Lild); *glår de* (Mors, Thy) — 1) glas som stof, se glas. 2) timeglas; „hui stændig så wænder do glarred?“, And. Begr., hvorfor vender du så stadig timeglasset? jfr. Aasen, Rietz glas (s. d.); isl. gler itk.; glaar, glar gldsk., se U. Bl. I. s. 41, Kalk.

glarbjærg, no. *glarbjærə æn* (Lb.) i æventyrene, glasbjærget; den forladte hustru kan ikke komme over glasbjærget og nå frem, hun må have hænder og fødder beslået hos smeden, Gr. Gl. d. M. II. 41, får jærnsko med brodde, Gr. Æv. I. 200, bliver skærpet, Kr. VII. 345 flg., får kløer af jærn, J. K. 298; prinsessen er af trolden ført ind i et gl—, Gr. Æv. I. 212; sidder på et glarbj., hvor hun skal vindes af bejlerne, der skal ride op ad det, Gr. Gl. d. M. I. 215, med et sølvæble i hånden, Kr. Ævent. 176, et guldæble, J. M. 43, Kr. Æv. 280, Sgr. VI. 140; dronningen er af en trold ført op på et gl—, Sgr. VIII. 194; prinsessen føres op på et gl— for at tages af trolden, Kr. VII. 128; på flugten kastes et havrekorn

bag dem, Gr. Gl. d. M. II. 48, en glasperle, Gr. Ævent. I. 43, som bliver til et gl— og stanser trolden; heksen bor på et gl— syd for sol, vest for måne, Kr. Æv. 330; jfr. Gr. GdF. 15 flg., Asbj. I. 184. 262; Müllenhoff s. 386. 445. 457. 473; Strackerj. nr. 621; Grimm K. M. nr. 20. 93. 117. 193, Z. f. M. II. 384, III. 313, Nederl. Volksk. I. 121 anm., Bartsch I. 493, Panzer, Bayerische Sagen II. 468 flg., Grimm Myth.^{2} 781, 796 anm.; Liebr. Gervasius s. 151 flg. med mange henvisn., Liebr. Volksk. s. 100. 191; Sv. Landsm. Smärra Meddeland. h. 31 s. CVIII Lindormen ock glasbärget.

glardör, no. *glardar æn* (vestj.) glasdør; der var en dör med en stor rude, sådan en gl—, Kr. V. 235.

glarkiste, no. *glarkejəst æn* (Lb.) glarmesterens glaskiste; i ældre tider gik alm. „kjeltringerne“ med en sådan, se f. eks. Sgr. IX. 20: en glarkiste, der havde form af et skatol, bar Skjelle-Simon på ryggen, han var nemlig glarmester; jfr. glaskiste i betydn. rumpe, Sgr. X. 164. 453 (Sælland).

glarkrus, no. *glarkruws æn -kruws* (Lild s.) glaskrus.

Glar-Maren, no. brændevinsflaske; i udtr. „lirke ved Gl— M—“ (Asdal, Vens.).

glarmester, no. *glarmæstər æn -ər* (Lönb., vestj., Vens.); *glårmæstər æn -ər* (Agger) — 1) = rgsm.; *di får hår eŋən guwə gl— van* (vestj.) kan siges til en, som står i lyset for en anden, ofte föjes til: *får så håð han såt viŋiər i di röw,* alm.; *hwæm hå wæt glårmæstər te dæn ruwð?* (Agger) ɔ: har slået den ud; se ruder. 2) en natmand (Vens.), Kr. IV. 105. 145, VIII. 192. 320, Sgr. III. 228; jfr. blikkenslåer, glarkiste, glaser, kjeltring.

glarsko, no. i æventyrets slutning: jeg havde også et par glarsko, men da jeg kom ud, stødte min fod på en sten, og jeg måtte gå på mine bare ben, Kr. VII. 256; vi kom ind i en hæslig stor stue, der stod gl— runden om ved siden, sts. s. 78, se glartræsko.

glartold, no. *glartǫl æn* (Lild s.) glasprop.

glartræsko, no. i æventyret: de gav mig et par gl— på mine fødder ... da jeg kom ud på stenbroen, gik træskoerne i smadder, Kr. V. 82, jfr. *brød, papirskjole, smörhat, øl; se glarsko.

glarvogn, no. *glarwuwn æn* (Lönb.); *glårwuwn æn -wuwn* (Agger) — 1) *kyjər mæ æ gl—,* gå til kros med sin flaske, el. lade brændevinsglasset gå rundt. 2) flt., briller (Agger), se glaröjne.

glaröjet, to. *glårywət* (D.) = glasöjet (s. d.).

glaröjne, no. *glarywn* flt. (Lönb., vestj., glds.); *glaröwn* flt. (S. Sams, Søvind s.) — briller; heksen tog hendes gl— på, de var 18 alen lange, Kr. Ævent. 139; jfr. Kalk. II. 51 glarøgen, Rietz glarauen.

glas, no. *glas è* best. *glast* flt. *glas* (Vens.; Hell. h.); *glas æn glås* (D., Ølgod, Andst); flt. *glas* (Vejr.); *glas æn glas* (Thy, Agger); *glajs æn glasər* el. *glajs* (Mors; Øst. Sall.); *glas et glas* (Sundv.; Agersk., Bradr.); flt. *glås* el. *glåsər* (Fjeldstr.); flt. *glas* el. *glasər* (Daler); *glaəs et glas* (Fjolde); *glas et glasə* (Røgen; Søvind s.) — 1) = rgsm.; både stoffet, *glas de* (Agger), og hvad deraf er forfærdiget, *glas æn* (Agger): ølglas, rude osv.; *læ wås sijə hwa do hår i æ glas!* siger den, som en dram bydes, når man forsömmer at drikke ham til (Andst); tre glas, et med vand, et med øl, et med brændevin, stiller pigen på bordet, når hun vil se sin tilkommende kæreste (s. d.), Kr. VIII. 365. 648. 2) et vejrglas (Søvind s.). Jfr. Aasen glas, htsk. glas; lat. glesum el. glessum, germ. låneord, rav; glar, glise; bord-, brille-, brænde-, brændevins-, snapse-, spejl-, stunde-, time-, ur-, vand-, vejr-, vindues-, vin-, øl-.

glasben, no. udtryk om kirtelsvage börns ben ved 14—15 års alderen med hentydning til, at de brækkes let, Kr. IX. 3. 25.

glasbjærg, no. se glarbjærg.

glasdot, no. *glasdåt æn -dåt* (D.) glasprop.

glasdör, no. *glasdaə æn* (Søvind s.) = glardör.

glase, uo. *glås -ər -ət* (Lb.); *o gl— æ påtər,* frembringe blanke streger på de sorte lerpotter; dertil bruges en buttet, glat sten, der trykkes fast mod potten, mens denne drejes rundt; stenen, *æ glåstijən,* er afbildet Sehested Jydepotteindustri s. 9 „glasursten“, arbejdet

beskrevet s. 10; *glås è eq* (Vens.): *hon glåst èqən te ðs* ɔ: pillede de hårdkogte æg med skidne fingre og rensede dem i munden.

glaser, no. *glåsər æn -ər* (Andst); *glasər æn -ər* (Sem, Agersk.); flt. *glasərs* (Fjolde); *glasə æn -rə* (Sundv.) — glarmester; jfr. htsk. glaser.

glasesten, no. se glase.

glasfod, no. *glasfuwəð æn* (Agger) = rgsm.; foden af et brændevinsglas f. eks.

glashård, to. *glashor* (D.) = rgsm.; hård som glas.

glaskare't, no. = glarvogn (vestj.).

glaskrukke, no. *glåskruk æn -ər* (D.) apothekerflaske; bliver i æventyret hængt på svaleungen, at den kan deri hente „kjönheds vand", Kr. V. 160.

glasmur, no. i æventyret udenom slottet, Sgr. XII. 124.

glasperle, no. *glaspal æn -ər* (D., glds); nu *-pærl; glaspærəl æn -pærlər* (Agger) = rgsm.

glaspil, no. J. T. 338, en pileart, salix viminalis L. (Silkeb.).

glasse, uo. *glas -ər -ət -ət* (Agersk.) sætte ruder ind; uden obj.

glassepons, no. *glasərpons* (Lönb.) en bolle pons.

glassere, to. *glasi·jər* (D., vestj., Agger) sætte glasur på; *glasi·jərət gryðər, pätər* ɔ: emaillerede; *han æ glasi·jərət iñəni·* (D.) kan siges om den, som kan tåle stærke sager.

glassering, no. *glasi·jərəŋ* (vestj., Agger) glasur, emaillering.

glasskab, no. *glasskav et* (Søvind) skab med glasruder i dören.

glasslot, no. står i æventyret på bunden af havet, Gr. Ævent. I. s. 28.

glastag, no. i tlm.: *dæñ, dær hår glastaq o si æjən hus, ska et smið stijən o añərəs* (vestj.).

glasöjet, to. *glåsywət* (D.); måske: *glajsywə* (Vens.); *glasywə* (Agger) — om en sygdom ved hestens öjne, der viser sig i mangel på farvestof i regnbuehinden; jfr. mnt. glasseoge, Sch. Lübb. „ein auge mit glasähnlichem ringe um den stern."

glat, to. *glat* (Vens., Thy, Agersk., Bradr.); *glat* el. *glat* flt. *glat* bio. *glat* (Søvind s.) — 1) = rgsm.; *æ is ær glat* (Agersk.); *så glat som æn spæjl* (vestj.); jfr. glar, gledder, glej, glinder, skred, smut. 2) fin, pyntelig: *hon æ så glat som æ smæjs kat (å dæñ vår jærngrå) å kön som æ skræjərs hön* (N. Slesv.), næppe i god betydning; *„så glat å snøq som i slekə kat"*, Grb. 96. 6; fig. *så glat som æn slekət kat* (D.); *„så glat, mè ka skri okå·l åpå· ham i è pa skowə træskur* (Vens.), Kr. IX. 209. 12; „sv. glatt, dsk. glat er kun den htske form af glad", Aasen under glad; mht. glat, ghtsk. klat, betyder glinsende, jævn; isl. glaðr, lys, blank, skinnende, klar; glide; smadder-.

glathåret, to. *glathorə* (D., vestj., Agger) = rgsm., f. eks. om hårlaget på velrøgtede kreaturer.

glatskoet, to. *glatskuwə* (D.) om heste, der i glat føre ej er broddede.

1. glatte, no. *glat æn* (Agger) glat føre; *æ ka ek go i de hæ glat;* jfr. Aasen gletta.

2. glatte, uo.
glat -ər -ət (vestj.); ft. tf. *-əð* (Agger);
glatən -ər -t (Vens.);
glat -ə -ət -ət (Søvind s.) —
göre glat; *glat sæ å·p* (Vens.) pynte sig; *hun wa wej ər o glat sæ* (Agger) ɔ: ved at sætte sit hår, det blev glattet med øl for at kunne holde sig længere; *o glat uð o ət* (D.) udjævne noget, der er gjort galt; se gotte.

glattelse, no. *glatəls æn* (Mds. h.) glat føre, se glatting.

glatting, no. *glatəŋ i* best. *-i* (Vens.) glathed, om føret, som når der er is om vinteren; *mæ ka hötə èñc kom huws åmæ·l, sån i gl— ær ə.*

glatvæk, bio. *glatvæk* (Søvind s.); *glatwæk* (Agger, Vens.) = rgsm.; jfr. Grb. 27. 50.

glaven, no. se glamvindue.

glavse, uo. *glaws glawsər glawst* (Vens.); nt. *glawsər* (Lild, Mors) — æde med grådighed, *hwant ær ə, do ser å glawsər i føən!* (Vens.); om svin: smaske; jfr. Aasen isl. glefsa, snappe efter noget.

glavsevorn, to. *glawswòrən* (Lild) hengiven til frådseri.

gle, no. uo. se glæde.

gled, no. = rgsm.; *de wår læŋ eñən wi fæk ham o gle* (Agger) på gled; *kom i glèj* (Vor h.); se glide; skred, slid.

gledde, uo. *gleðə -r -ət gleðət* (Andst): *ska a gleðe dæj?* om börn: tage under armen og føre; jfr. 2. daje.

1. **gledder**, to. *gleðər* (Plougstr., Malt, Andst); *glerə* (D.); *gleərt* bio. (Vens.) — glat, om is og glat føre; *de æ så gleərt i da, mè æ we å skri åkå·l* (Vens.) det er så slibrigt idag, man er nær ved at skride omkuld; *æn æ pæn gleðər* (vestj.) om ko el. hest, der har glat, blankt hårlag.

2. **gledder**, no. *gleər de* (Vens.); *gleðər æn* (Agger) — glat, slibrigt føre (Vens.); *de war i jæn gleðər* (Agger) f. eks. om en skrivebog, hvor alt blækket er tværet ud over bladet.

gleddersort, to. *gleṛswòt* (Holsteb.) glinsende sort, kaldes også *glis swòt; han ræj o æn gleðə swåt* (el. *-hwij, -rø*) *hæst* (Agger), se glejsort.

gledderværk, no. *gleðərwærk de* (Agger); *gleərwærk de* (Vens.) — om hvad der er udtværet, skrift f. eks.

gleddre, uo. *gleðər -ər -t -t* (Agger); *gleər gleər gleər gleər* (Vens.) tvære flydende, især tykflydende, vædsker ud, om klister el. lign.; *hans skrywboq wa hiəl øwəgleðərt; de æ nöj skit blæk, fo de gleðrər uwð* (Agger); jfr. gloddre.

gleert, bio. se gledder.

1. **glej**, no. *glèj* (Lild) den oprindelige betydn. er sagtens: blankhed; *nær swəl skønt å fywər stow i glèj; de hå trofən æn sjæļən gåŋ te haw hår stån i glèj* ɔ: ligge rolig med spejlblank, skinnende flade.

2. **glej**, to. *glèj* (Ang., Fjolde) — 1) glat, *så gl— som æn oəl* (Ang.); jfr. glet, glat. 2) mild, varm, om solskin: *æ sol æ få glæj* (Gram); se glad; jfr. plt. glei, glat, Schütze.

glejning, no. *glæjnəŋ æn* (Ang.) et glat sted; *å æn gl— ær æ reənt i nø, får æ hær ðlər kuñ skur* (glide på is) *i min daw.*

glejsort, to [*glèjswot*] (Mors) glinsende sort; se gleddersort, glindsort.

1. **glemme**, uo.
glæm -ər glæmt glæmt (D.); ft. *glæmt* (Agersk., Bradr.);
glæm -ə -t glæmt (Søvind s.);
glæm -ər -t glæmt (Agger, Lild s.);
glèm -ər -t glèmt (Vens.)
= rgsm.; *di glæmər nåk, dær lok skal, mæn di glæmər et, dær stæl vel* (vestj.); *hañ glæmər ek hans moñ hjæm* ɔ: han snakker meget; *do glæmər da, guwəlåw, ek dæ siəl* (Agger) du glemmer da, gud være lov, ikke dig selv, siges til den, der nævner sig selv først; når man glemmer noget i det samme, man vil sige det, hedder det, at man har spist det, Kr. IX. 77. 820; i æventyret glemmer manden sin elskede, når han tager skjorten af, hun har givet ham, Sgr. VI. 136, når han drikker el. spiser, Gr. Æv. I. 57, Kr. Æv. 313, Sgr. VI. 118; når hans hund slikker ham, Gr. Ævent. II. 93; jfr. Arnas. II. 419, Qvigst. Lapp. Ævent. s. 101, Mhoff s. 400; kysse, spise; en glemselsdrik, Wigstr. I. 259; se endnu: Asbj. I. 234, Arnas. II. 438; Liebr. Gervasius s. 159, Grimm Myth.[2] 888, anm.; jfr. Aasen gløyma, isl. gleyma; sv. glömma; for-.

2. **glemme**, no. *glæm* (D., vestj.) i udtr. *de æ gon mæ a glæm* (Agger, alm.), det er gået mig ad glemme, ɔ: blevet glemt.

glemmebog, no. *glæmboq* (D., vestj.) = rgsm.; *skryw ət i æ gl—,* ɔ: lade noget gå i glemme.

glemmen, to. *glæmən* (Thy, Lild); *glèmi* el. *glèmən* (Vens.) — glemsom; *di gaməl æ møj glæmən* (Lild); *næ mè* (man) *wo gaməl, wo mè åsə glèmən* (Vens.).

glem-mig-ej, no. J. T. 320, en plante, myosotis L., se for-.

glems, to. *glæms* (Mellemslesv.) = glemsom.

glemsom, to. *glæmsom* (D.); *glæmsom* (Agger); *glæmsòm* (Søvind s.) = rgsm.; du er nok gl—, ligesom Skinderholms hest, den kunde ikke huske at vende, når den kom til æ ende, el. den kunde ikke huske, når den sidst fik hug, og så fik den endda af pisken fra morgen til aften, Kr. VI. 329. 124.

1. **glene**, no. *glen æn -ər* (Agersk., Bradr.); huk. (N. Sams); *glijən æn* (S. Sams) — en lys åbning blandt skyerne; *dær ær æn glen om æ sol* (Gram); jfr. Aasen glina uo., have en vis glans; Rietz glena uo. lyse, skinne; glena no. lys rand ved horisonten; glenne, glinning.

2. **glene**, uo. klare op; *de glijən i wæstər* (S. Sams).

glenne, uo. *gleni -ər* tf. *-ər* (Vejr.), *de gleniər i æ skyj,* om lynglimt, om klare steder i skyerne, når himlen er overtrukken; se glene.

glente, no. *glent æn* (vestj.) = rgsm., en rovfugl, falco milvus, vistn. fremmed-

ord, se glæde; jfr. Sgr. III. 155. 855, VII. 220. 820 kaldes: fiskerumpe (Sælland), se Sgr. V. 78. 629; Nyrop, Navnets Magt s. 128.

glerre, to. se gleddre.

glerrias, no. det er en sur gl—, om den falske, Kr. Ordsp. s. 90.

glersvot, to. se gleddersort.

glet, uo. se glitte.

glet, to. *glet* el. *gletə* (Bradr., Agersk.) glat, om føret; *de ær så glet it gåən* (Bradr.) el. *et gletə gåən*; jfr. glat.

glib, no. *glijb* el. *glicəð i glijb* (Vens.); *glijb æn glijb* (Mors, Thy, Agger, Rkb.; Sall.); *gliv et* (Søvind); *glið* (Hundsl. s.); *glif æn glif* (syd f. Ribe; Agersk.) — et fiskeredskab af forsk. former i forsk. egne; syd f. Ribe et garn i en kvadratisk ramme, man skyder foran sig til flynderfangst; vestj. et garn, udspændt over en aflang, firkantet ramme og således støttet, at det danner en figur, som et afløftet tag af et hus, med den åbne ende ud mod fiskene, som drives ind i det ved pulsning med en rive (kröje), også til ålefangst (Agger); *jèn gik uwð mæ glijð å æn najən fulə mæ ham mæ æn kròjər, sånt æn slaw rèskað, som hañ gik å ragt mæ i ræəð* (tangen) *əpo boñ fòr å jæn olən i glijbən* (Lild s.); *glib* (Andst h.) beskrives som et fiskegarn udspændt på en böjle og fæstet til enden af en stang; jfr. Kalk. glim, der mulig er trykfejl; Aasen glip, garnruse med bred åbning; Rietz glip med henvisn. til glipa, gabe; plt. glipe el. glipp, Schütze; glippe no., fælde; glippen uo. glide; stryge-.

glibe, uo.

gliv glivər glivət glivət (vestj.);

glijb -ər -əð -əð (Agger) —

fange fisk i glib; *gliv ol* (S. Hald).

glibmand, no. *glivmañ æn* (Fanø) en af fiskerbådens besætning, se præst.

1. glide, uo.

glij -ər glæj glæjən (Andst, Agger);

glij -ər glèj (?) glèjən (?) (Lild);

gli gliər el. *gliðər glæj glæjən* (Hornum h.);

gli glirə glę glet el. *glæjən* (Åbenrå);

gli -ər glæj glæjən (Ang.);

gli glirə gleə glæjən (Sundv.) —

= rgsm.; ordet er ikke alm.; *mi hån, mi fuwəð glæj* (Andst h.); i et rim fra Malt h.: *nær æ hawər vel skrij, vel æ ol glij; no gliə do nåk a' æ piñ!* J. M. 59; jfr. Aasen glida, lidet brugt; htsk. gleiten, mnt. gliden, Sch. Lübb., besl. m. glat (s. d.), gled, gledder; skride.

2. glide, no. *glið æn -ər* (D.) et forslidt eller åbent sted i „rørene“ (s. d.) på væverstolen; slige steder må undgås, da der medfølger tynde steder på det vævede töj.

glidebane, no. *glijbån æn* (Lindk.) = rgsm.

glien, no. uo. se glene.

glime, no. *glim æn glimər æn* (S. Hald) udhuggede åbninger i rørene på sø, hvorigennem man skyder ænder; jfr. Mb. efter Blicher; se eng. gleam, solstråle.

glimmer, to. *glemər* (vestj.) glimrende; så gl— som kobber, Kr. V. 40.

glimmerløv, no. i gåden om himlen: et lagen fuldt af gl—, Sgr. III. 182. 962, ɔ: stjærner.

glimmeröje, no. stjærne, se himmel 1; jfr. Sgr. IX. 48. 197.

glimp, no. se glimt.

glimre, uo. *glemər -mrər -ət* (vestj.); ft. *glemərt* (Agger) = rgsm.; kun lidet brugt; *de glemrər som katskit i monskæn* (vestj.) el. *lisəm katskit po wæq* (Agger), spottende, om noget, der skal tage sig stort ud; *„de præqtiqst å mjæst glemri slåt“*, Grb. 111. 87; sædvanlig bruges glanse, glise, skinne; jfr. Aasen, Rietz glim, glimt, ligeså glsvensk; Aasen glima uo., eng. gleam; htsk. glimmen, glimmern.

glimt, no. *glemt è* (Vens., Gjern h.); *glemt* itk. (S. Sams); *glemp æn* (Andst, D.); *glemt* el. *glemp æn* (Agger) = rgsm.; *a so æn glemp a' ham* (D.); et lyn (S. Sams); jfr. eng. glimpse no., htsk. glimmen el. glimpen uo. gløde, skinne; skimpe; öje-.

glimte, uo.

glemt el. *glemp -ər -ə -ə* (Vens.);

ft. tf. *-əð* (Agger);

glemp -ər -ət (Andst) —

skinne, blinke; *æ lysən glempər;* guldslottet glimpede derude på havet, Kr. V. 168; *lysənər ət? — ja, de glemtər te nar* (Agger); men: *do ska nåk hæn i di sæŋ, æ tøqəs do sejər o glemper* ɔ: klipper med öjnene; *hañ glempəð aj mæ,* blinkede ad mig (Agger); jfr. Aasen glimta, sj.; se glimre.

glinderfrø, no. *gliṅərfrø* (Vorbasse) frø af forsk. pileurter, polygonum L.; betyder vel oprindelig: glinsende, glat frø; jfr. gnidesten.

glindre, to. *gliṅər* (Agersk.; V. Vedsted) glat, om is, om føret på vejen; betyder sagtens opr. glinsende; jfr. glat, gledder.

glinds, no. *glens æn glens* (Agger) en slags dorg; men medens man bruger madding til dorgkrogen, er krogen, der her bruges, dobbelt (el. trekløftet), forsynet med en skinnende blank metalfisk, der lokker makreler til; ved ryk i linen søger man at hage krogen i makrelerne. Når fiskerne ved nattetid driver med sildegarnene, bruger de jævnlig glindsen.

1. glindse, uo.
gleṅs -ər gleṅst gleṅst (Vejr.; Mors);
glęjs glęjsər glęjst glęjst (Vens.);
gliṅs -ə -ət (Søvind s.);
glens -ər -t (Agger)
= rgsm.; „da glinsed hun øwr hiele hinner ansigt", Blich. Bindst.; bruges næppe meget; *glensəndəs* (Agger); jfr. htsk. glinzen; glanse, glise.

2. glindse, uo. *glens -ər -t -t* (Agger) fiske med glinds.

glindser, no. fanden vilde skabe ænder, men de blev til glindsere, Sgr. V. 39. 323, gyrinus; se hvirvler.

glindskjole, no. *gleṅskǫ̀ɥl æn* (Gjern h.) regnkappe, se gliskjole.

glindsort, to. *gliṅswot* (Mors) glinsende sort; se glejsort.

glinning, no. *gliṅəŋ æn -ər* (D.); *gliṅər æn -ər* (Lb.) jærnplader, gennemhullede til fire söm, til at slå under træskobederne istedetfor hover; tremmeværket i en laksegård; jfr. glene, hove, stamp.

glint, no. *gliṅt æn* (D.); *gleṅt æn* (Lb.) — en fin stråle, et stænk; *gi æn gl—* (vestj.); jfr. gldsk. glint Kalk. urin.

1. glinte, no. *gleṅc æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) en kvinde med frække öjne og indsmigrende væsen; jfr. Rietz glänta, no., hvor det sammenstilles med fuglen glente; gldsk. glinte, Kalk., pige med skinnende öjne, letfærdig kvinde.

2. glinte, uo.
gleṅt -ər (Lb., Vejr.);
gliṅt -ər -ət (D.);
gleṅc -ər -ə -ə (Vens.) —
1) kaste sit vand stødvis, om msker og kreaturer (vestj., Lönb.); udkaste i en fin stråle (D.). 2) *stǫ å gleṅt, lęv å gl—,* løbe, stå med vand og ryste eller støde, så der spildes (Holstebro). 3) *gleṅt* (Vejr.) i uhøvisk betydning løbe efter mandfolk; *gleṅc æ jęj* (Vens.) komme med indsmigrende, forførende, men falsk tale.

glintevorn, to. *gleṅcwòrn* (Vens.) om kvinder: med indsmigrende, frækt væsen.

glint-orm, no. *gleṅtwårm æn* (Mds. h.) Sankt Hansorm.

glintpisse, uo. *gliṅtpes -ər -ət* (D., vestj.) lade vandet stødvis.

glip, to. *glep* (D., vestj.) — 1) glat, om føret; om hesten: sky, slem til at løbe løbsk; også om msker: *han ær ę̇ så möj glep a' sæj.* 2) bio. svarende til rgsm. gå glip af: *jen dær ol diəl ve, dæṅ gær ęŋən diəl glęəp* (Ang.); jfr. nfris. gleppe, Outzen, glide; eng. glib.

glippe, uo.
glep -ər -ət (D., vestj.);
glep -ər -ə (Vens.) —
1) glippe med öjnene, om den sövnige; *han sǫð o glepət mæ æ yɥn* (D.). 2) slå fejl; *de glepət får ham* (D.); jfr. Aasen gleppa, glide ud, slå fejl: glepp no., det at noget glider; mnt. glippen Sch. Lübb. glide; glippa, Rietz s. 199: ofte åbne en dör, med henvisn. til glip, gab, åbning.

glipskrede, no. *glepskrę æn* (Vind s.) glathed af is og sne på mark og vej.

glisbukser, no. *glisbòws* (D.); *æn par gl—,* bukser af olietöj.

glise, uo. *glis glis glist glist* (Malt); nt. *glisər* (Lb.), nt. *glis* (Søvind s.) glinse, om alt, hvad der er blankt, poleret; jfr. glinse, glanse; Aasen, glisa, ligeså Rietz; mnt. glissen, Sch. Lübb.; htsk. gleissen.

gliskjole, no. *gliskǫ̀ɥl æn* (Malt, Søvind s.) regnkappe, se glindskjole.

glissort, to. *glisswòt* (Lb., Mors) glinsende sort, jfr. gleddersort.

glit, no. *glit* [*æn*] (Jordkjær s.) brættet, hvorpå brødene sættes ind i ovnen for at gistnes; jfr. gistenfjæl, grejsel, hærvel.

glitte, uo.
glet -ər (Mds., Lysg. h.);
glet (Hell.);
glit -ər -ə (Vens.);
glet -ər -əð (Lild s.) —

skinne, give småglimt i mørke; katten *gletər*, når man stryger den i mørke; *de gletər som katskit i mørki* (S. Hald); *heñər trẹskokramər war så blaŋk, te di gletəð* (Lild); jfr. Aasen glitra, glimre; isl. glita, glitra, glimre, skinne; sv. glittra; eng. glitter.

glitteorm, no. *gletworm æn* (Skanderborg) lysende insektlarve, St. Hansorm, lampyris noctiluca, splendidula.

glo, uo.
glow -ər glowə glowə (Vens.; Hell. h.); ft. *glowəð* tf. *glowəð* (Mors); ft. tf. *glowər* (Vejr.);
glow -ər glow glowəð (Agger);
glòw -ə glòwət glòwət (Søvind s.);
glọ -r glòj glòj (D.);
glọ glọər glọi glọi (Agersk.);
glow -r glọi glo (Bradr.);
gluw el. *gluwə -ər glụi* el. *gluwə glụi* el. *gluwə* (Andst);
glo -ə glọi glọi (Sundv.) —
1) skinne, lyse, i mørke eller ved afstikkende klædedragt; *dær leqər æn støk glas å gluwər æwər o æ mark* (Andst); *de glowər låñc* (Vens.) om afstikkende farver; trøske, rådne fisk glor i mørke; *de æ nöj, dæ glowər!* (Agger); *de glowər som katskit po wæq* (Mors) el. *som æn bår ạst i æn ọbən dạr* (sts.). 2) glo, stirre på; *glọ ạ, ætər* (Agersk.); *gl— åpå jẹ̀j* (Vens.); *de æ mjæst hinə skik o stå o glow we djær huwshjørən* (Agger); *han gluwər lisəm æn lus o æn flöjəlspuð* (Andst); *han glåwə lisom æn ku å æn rẹ powət*, Kr. IX. 248. 23 (Ning h.); ... *som han håð nys fåt ywn* (vestj.); ... „som nouen lenkhund“, And. Bars.; ... som en tudse i tordenvejr, Sgr. IX. 8. 4 (Randers); ... *som nåwər marḱiḷən i tårn* (vestslesv.); *do glowər såm æn mañhwdləm tyjr* (Agger); ... *lisom i hạjkat* (Vens.); *som æn höwlbæŋk, dær bræñər i beqə æñər* (vestj.); „dæ sto en svot ronniveje å glout po ham mæ øuen som glouen kvol“, Yuelb.; *som glowər å som gåvər, di ær åḻ gowə, wdhæ·ṛ skåvər*, Sgr. I. 25. 77 (Egtved?). 3) *glowəs* (Vens.) en slags leg: to sætter sig ligeoverfor hinanden og stirrer hinanden ind i öjnene, til den ene blinker. — Jfr. Aasen gloa, lyse, tindre; isl. glóa, være gloende, lyse; Rietz gloa, lyse, stirre; mnt. gloien el. glogen Sch. Lübb. trs. & intr.; htsk. glühen uo., glüh to.; eng. glow.

globe, uo. *glov* (N. Sams) stemme hul i et stykke tømmer; jfr. Aasen glop no., hul, åbning; glopa, spærre munden op.

globning, no. *glovəni i* (N. Sams) — 1) hul i et stykke tømmer til en tap, dertil svarer bladning (s. d.). 2) et kikhul.

gloddre, uo. *gloðər -ðrər -ðrət* (Rkb.) første overgang med lervælling over en lervæg, når den er klinet, bagefter pudses den af; arbejdet gjordes med en gloddreklud (Hors.), jfr. lævvi; „hun vænt e røgh te, få hun wa ve å glodder en væg“, Blich. Bindst.; jfr. gleddre.

glodig, to. *glọdiq* (Mors) ivrig i arbejde; jfr. mnt. gloiendich, glodich, Sch. Lübb. gloende.

gloende, to. *glạj* (Vens.); *glowin* (Agger); *glòwəñ* (Holstebro, Søvind s.; Angel); *glụəñ* (D., Agersk., Bradr.) — 1) glødende, *glạj jạn, lòw* (Vens., alm.); *æ bløw glụəñ ve æ hoi* (Vlb.) stærk rød i ansigtet; dragen er *„så glowi som swòl“*, — *„i döwəl så glowi, som kam hạj frå hị hèlədi“*, Grb. 135. 6. 8; Thiele I. 290; ansigtet på spøgelset er gloende, Kr. III. 193. 270; gloende personer, Kr. IV. 135. 196, Thiele II. 143, jfr. Strackerj. nr. 179. 181 a. 182 flg. 194, Grimm S. nr. 332, Wolf N. S. 526, Kuhn N. S. 264, stammer vel fra forestillingen om skærsild og helvede; hundens tunge gl—, Kr. III. 193. 271, Thiele II. 114, dens öjne, Gr. Gl. d. M. I. 187. 225; gl— karle, Kr. III. 169. 234; jægeren farer afsted på en kulsort hest med gloende öjne, efterfulgt af sorte hunde med gl— öjne, Kr. III. 175, IV. 241. 340, VI. 131. 188, VIII. 213. 365; spøgelsets tænder er gloende ild, Kr. IV. 130. 182, 135. 195; en gloende mand, nr. 196; en drage med gloende öjne og tunger, Kr. Æv. 377; satan gloende som en lue, Gr. Gl. d. M. III. 130. 4, Kr. III. 287. 384; Satans gloende gab, Thiele II. 169; gloende svin, Sgr. X. 98. 261; hest, Thiele II. 171, Kr. VIII. 105. 198; gl— karét, Sgr. X. 113. 381, jfr. Grimm S. nr. 278; hjul, Kr. VIII. 256. 434, 317. 535, jfr. Kuhn W. S. I. 67; gl— hoved, Kr. VIII. 226. 390; hus, Kr. VIII. 154; port, Kr. VI. 142. 202; gl— höj (s. d.), Kr. VI. 25. 34; gl— jærnstang, Kr. IV. 49. 55, VIII. 9. 23, 359. 632, Sgr. XII. 202, Kuhn W. S. I. 68; gl— murske, Kr. VI. 25. 34; gl— skilling, givet

af et genfærd, Kr. IV. 174; noget gloende noget, Kr. VIII. 61. 118, Gr. Gl. d. M. III. 95. 10; jfr. gloende krigshær, Z. f. M. IV. 84 (Frankr.), gloende nögle, Grimm S. nr. 160. 2) ivrig og dygtig til arbejde; *æn glòwən kål* (Holstb.) en kraftkarl til arbejde; *han fur gluən i ət* (Lindk.); *gl— å ət* el. *tę ət* (Sønderj.) ivrig i arbejdet; *glòwən te å bań* (vestj.) svær til at bande; *æn gl— miñəsk,* en gudsforgåen krop (vestj.); *sijə gluən uð å æ yun* (D.); *hilə dæn gluən!* (D.); jfr. Aasen gloande; rød-.

gloende vand, no. *gluən vań* (Agerskov; vestj.) sure og skarpe opstød, kaldes ogsaa: *hjatwań, iltwań, mońwań* (vestj.).

glohed, to. *glowhijəð* (Agger) = rgsm.; *glowhijəð æn,* no. glohede.

gloi, to. se gloende.

glomme, uo. gløde, begynde at brænde el. lue (M. Slesv.), Mb. eft. Outz.

glo-orm, no. *gluwwòrm æn* (Andst h.) St. Hans orm, jfr. glintorm, löjorm.

glorød, to. *glowrø* (Agger, Vens.) glødende, gloende rød; *æ heməl æ gl—.*

glose, uo. *glòws -ər -t* (Vens.); *glows* ft. tf. *-t* (Agger) give én spottegloser; *hań glowst ham årənliq* (Agger).

glose, no. *glòws æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *glows æn -ər* (Agger); *glǫs æn -ər* (vestj.; Søvind) — skose, spotteglose; *de war æn glows te mæ·* (Agger); *glǫsər kań a fo nåk ǫ å stręqər kań a skryw siəl* (Lild s.); *di saj å ga hwæra·ńə glǫsə* (Søvind s.); et bekendt alm. rim lyder:

a ska sèj dæ æn glowəs:
dær æ hwòl å di howəs;
a ka sèj dæ nu mejə:
dæ ka blyw nòwə flejə;
a ka sèj dæ èt rǫ,
du ka stap ət saməl mæ æn nǫl å
æn trǫ (Søvind s.);

jfr. Sgr. I. 89. 395, III. 47. 172 (Ørslev); se isl. glósa, forklaring; gldsk. glose Kalk.; htsk. glosse; lat. glossa, et fremmedord, som trænger til forklaring; gr. glōssa tunge(mål); jfr. flovse, glunte, skamflikke, streg, stykke.

glotræ, no. *gluwtræ de* (Andst) trøsketræ, som lyser i mørke.

glov, uo. se globe.

glovven, to. *glovən* (Mors) grisk, grådig (Salling) Mb.; *æn gl— huń* (Mors) kan siges om en karl: rask i arbejdet; de blev på en studs glåven rige folk, Sgr. IX. 9, ɔ: overmåde rige; se glubbe.

-glover, no. se fiske-.

glubbe, uo. gl— i sig, Mb., tage grådig til sig af mad og drikke, være slugen; se glovven; jfr. Rietz: „glupa i sej“ under gliopa; Aasen glupa, gabe, gribe med munden; gluffe, glovven.

glubsk, to. *glupsk* (Bradr.); *glopsk* (D.); *æn glopsk huń far gluən o· fålk* (D.) = rgsm.; *æn gl— hæst* (D.) ivrig til arbejde, god egenskab; *æn gl— kål* (D.) til at køre, ride, arbejde = ivrig, rask, hård; *gl— stærk* (Bradr.) om en hest; bande gl—, Kr. IV. 234; jfr. mnt. glupesch, glubesch, Sch. Lübb. „heimtückisch, hinterlistig“; glupen uo., tilkaste en et hemmeligt, lurende blik.

glue, uo. se glo.

gluend, to. se gloende.

gluf, no. *glof æn* (Vind s.) — 1) ornens hule grynt. 2) et hastigt vindstød, der tit ledsager regnskyen (Holmsl.).

gluffe, uo. *glof -ər -ət* (Vind s.) om ornens grynten; *æn glofər a mæ;* jfr. Kr. IV. 194; se Rietz s. 199 gluffa; glubbe.

glug, no. *glǫq i glǫq* (Vens.) en glug, hul gennem en væg, til at se ud af el. for at skaffe luft; „*sèt gråbuwnər awə hwa glǫq*“, Grb. 154. 26; jfr. Aasen glugge, isl. gluggi og gluggr hak.; sv. glugg; kjæltringe-.

glughul, no. *glǫhwòl* el. *gluqhwòl è* best. *-hwòlt* (Vens.) = rgsm.; trækhul ved bagerovn, kikhul i en mur (Vens.).

glum, to. *glom* itk. *-t* (S. Hald) grufuld, forfærdelig; *de ser glomt uð;* jfr. glumende to., Sch. Lübb. „tückisch, bösartig“; eng. gloom, no. mörke; Weig. har glum, uklar om vædsker; glum to. eng. fortrædelig.

glumre, uo. lade genlyde; klare sig, fuldføre (Ginding h.), J. Saml. VIII. 270; jfr. isl. glumra, give lyd fra sig.

glumsk, to. nærgående, angribende, brugt om en so, Kr. IV. 194.

glumso, no. se gravso.

glunte, no. — 1) ringe og ulærd discipel, Mb. 2) *o gi glońtər* (D.) glds. = gloser. Jfr. Aasen glunt, drengebarn, Rietz ligeså; Rietz s. 202 glyta el. gluta, spotte, håne.

Glückstadt, no. en by i Holsten, se krymp.

glyne, uo. *glyn -ər -t -t* (Vens.; Mds., Lysg., S. Hald; Vejr., Mors, Agger) stå og gabe, som man havde tabt næse og mund; *glyn å gåv* (Vejr.) et grovt udtr.; Mors og Thy synes udtr. høfligere = at stirre, se nöje på; *hwans står do å glyjnər ætər?* (Agger); den unge gløner over til kvindestolene, Sgr. VIII. 78; jfr. glane, glo.

glyner, no. *glynər i* (Vens.) en gabende, gloende person.

glynskarp, to. *glynskarp* (Vind s.) overmåde skarp, om skærende redskaber.

1. glæde, no. „det sted, hvor en å el. bæk har sit udløb i havet og hvor der er en vejle, som snart er opfyldt med grus og sand, at man kan køre derover, snart aaben, i hvilket sidste tilfælde man siger: glæen er udløbet", Mb.; i Gjerrild s. sagdes *æn glæ* best. *-ən* af de gamle, derimod syntes yngre at sige: *glæət;* ordet brugtes om udløbet af en bæk i sognet, hvor mange stene kastes op, så at man kan gå derover törskoet; jfr. bynavnene *Glę* (Lild s.) Glæde og Glæ i Salling.

2. glæde, no. *glę æn -ər* (Vens., Søvind s., østj.); *glęi æn glęjən* (Hjelmsl. h.), se Sgr. V. 46. 429 — glente, en rovfugl, falco milvus; den ene var en høg, den anden var en gled', de vilde gjærne have noget at æd', Sgr. VI. 226. 4 i fuglevisen; for at glenten ikke skal tage kyllinger el. gæslinger, synger börnene:

glę glę glentə, ifjö'wə fæk do entə,
io'ə ska do ha et foloə (fårelår),
te næst oə ska do nåwəs mæ et pådskoə,

Sgr. III. 156. 873 (Tåning); jfr. Sgr. V. 63. 480 (Falster); VI. 67. 628 (Fyn); J. K. 186. 57 (Hornsh.); Thiele Overtro 284 flg.; Wigstr. I. 314. 15, Skåne; Cavallius Wärend I. 214, Skytts härad s. 181, jfr. Kuhn N. S. 453. 397; ligeledes sang börnene: *glę glę glu, kom å ta me rø lu!* (S. Hald h.), sålænge de var små gik de nemlig med rød lue, når de blev store, lagde de den; jfr. sv. glada; isl. gleða huk.; eng. glede.

3. glæde, no. *glę æn* (D., Lb., Agger, Mors, Gjern h., Bjering, Haslund, S. Hald, Harridsl., Sporup, Davbjærg, Søvind); *glę̀ æn* (Mors, Rødding i Nörlyng h.); *glæj æn* (Ålsø; Valsb.); *glęə æn -r* (Vens.) = rgsm.; *han hår et mijər glę en som han sjæl hår bəhåw* (Malt) om et mske, der er ilde stædt; *æ hår ek mijər glę en te mæ sijəl; de war æn fatə glę* (Agger); han fik ikke mere glæde end jævnt hen, Kr. V. 254; der var sådan en glæde på hende, Kr. VII. 240; *hår æn enən glę å əm, så hår æn enən sårə å əm* (vestj.) kan den barnløse sige om börn; *„dæ blåw glę i gor"*, Grb. 119. 64; „ywlen gi småbönen mane glere (flt.), Jyd. I. 48. 2 (Lisbj. Terp) i en stedremse: *i Snę hår di glę,* Kr. VI. 338. 180 ɔ: N. Snede; jfr. Aasen gleda, isl. gleði huk.; glad.

4. glæde, uo.
glę -ər glæj glæj (D., Lb.);
glę glę glę̀j glę̀j (Søvind s.);
glę -ər glęə glęə (Vens.);
glę -ər gleð gleð (S. Hald, Støvr.)

= rgsm.; *æ glęər mæ we, te æ hår snår tjænt mi tjænəst uwð; hwans æ de, do glęər dæ øwər? æ glęər mæ te æ markin i ywəmår* (Agger); „glæde sjæle", Mb., jysk talemåde, som bruges, når en ægtefælle nedsætter sin nærværende mage ved at rose den afdøde (Thy); se glad.

glædelig, to. *glęlə* (vestj., Vens.); *glęðeli* (Søvind s.); *glęlə* el. *glęðələ* (Agger) = rgsm.; *æn glęlə dø;* i ønsker: *æn gl— jul, fæst!* (alm.); *glęðeliq ywl, nyjor, posk, pensda!* (Lild s.); jfr. gladelig.

glæj, no. uo. se glæde.

1. glød, no. *glø æn* best. *-ən* flt. *gløər* (Vens., Gjern h.); flt. *glø* (Søvind s., Støvr.); flt. *glø* el. *gløər* (S. Hald); *glø æn -ər* (D., vestj., Agger, Mors); *glöj æn* [*glöjə*] (Sundv.) = rgsm.; *ka do gi mæ æn glø po min pib?* (Mors); en gløđ er et tryllemiddel, kommes i det første læs gødning om efteraaret; i mælkespanden St. Hans aften, så malkes der tre stænk over gløden af hver ko, det skærmer mod uheld, J. Saml.[2] I. 47. a. d. (Vens.); frugtsommelig kvinde må ej gå over gløder, så bliver barnet hudløst, Sgr. VII. 35. 48; en gløđ føres igennem færdigsyet linned, 3 gange igennem en ny kjole, inden man tager den på, Kr. IV. 384. 408-9; jfr. Cavallius Wärend I. 404; kommes i masken, hvergang der brygges, Kr. VI. 291. 381; under kærnen, Sgr. X. 28. 64, jfr. Liebr. Volksk. 315. 28. 30. 34. 45 (Norge), 360. 4 (Skotl.); springer der en gløđ ud af kakkelovnen,

betyder det fremmede, Kr. IV. 385. 430; *han kwet* (kunde ikke) *dø, far jæn het opo' å sæt gløər uňər sæŋən, å så dø han,* Kr. IX. 261. 102, jfr. Sgr. X. 13. 27-28, Grb. 154. 38; gløder og svovl i en træsko mod sygdom hos husdyr, Thiele Overtro nr. 261; trægløder råd mod gulsot, sts. nr. 485-6; gløder kastes foran barselkonen, når hun første gang går hjemmefra til kirke i Skåne, Wigstr. I. 235; kastes efter en formodet heks, der har tigget mælk, Sgr. X. 16. 45; jfr. Cavallius Wärend I. 15. 180. 379, Qvigst. s. 147, Strackerj. nr. 240; overtro med gløder jfr. Wuttke nr. 343. 544. 591. 676. 704; i æventyret har havmandens hest gløder i krybben, Gr. Gl. d. M. II. 172, jfr. Wigstr. II. 210, Asb. I. 56; gløder bliver til guld, Mhoff 356. 477; Vorherre lægger en glød i halmen og ryster så kornet ud, Kr. IV. 334; se glo, ild; ild-, tørve-.

2. glød, to. 1) gloende; *æ jar æ glø* (Mors); *glöj il* (vestj.) ɔ: gløder; *do ska ta nöj glöj il o kom ij' æ kakəl, hæləs røqər ər* (Agger); *æ æq war hijəl glöj* (sts.) ɔ: gloende hede. 2) strålende, nok også pyntet; *sårən æn lilə glöj jæn* (Holsteb.) ɔ: en lille pige med tindrende öjne.

gløde, uo.

glø -ər glöj glöj (D., Andst, Agger);
glø glø glòj glòj (Søvind s.);
glø -ər glòð glòð (S. Hald)

= rgsm.; *glø ui* (Søvind s.); *glø æn støk jan uð, a hår ət uðglöj* (D.); *ær æ il glöj?* (vestj.) er ilden brændt til gløder; fig. *di glöjət æ hus uð sjæl* (vestslesv.) ɔ: de sved huset af.

glødfod, no. *gløfuð* el. *-fur æn -ər* (Mors) fyrfad, sammentrukket af *glø-fuwəð*, jfr. ildpande.

glødsaks, no. saks og tang, hvormed tobaksrygere tog gløder af fyrfadet at tænde piben med (Vens.); jfr. Mejborg, Borgerl. Huse.

gløg, no. se glug.

glöj, no. uo. se glød, gløde.

gløne, uo. se glyne.

gløtte, uo. *gløt -ər* (Løgst.) spidse øre efter; på Læsø skal udtrykket bruges: en dör står på gløt, ɔ: på klem; jfr. Aasen glytta, kige efter; glytt, åbning at se igennem.

glå, to. se glad.

glån, uo. se glane.

glår, no. se glar.

glåse, uo. se glasse.

glåser, no. se glaser.

gnaddre, uo. *gnaər gnaər -ə -ə* (Vens.) knurre, være gnaven; jfr. Aasen gnadra, knurre, mukke, isl. gnadda.

gnaddret, to. *gnaərə* (Vens.) gnaven, knarvorn; „*haj war no gnaərə som sònt hansər jan è mè småfålk*“, Grb. 218. 34; se knatteret.

gnaere, to. se gnaddret.

gnald, no. *gnal æn* (vestj.) et lille stykke af noget; se knald, nald.

gnalding, no. *gnaləŋ æn -ər* (Andst) lille stykke af noget; *æn gnaləŋ sokər;* se gnald.

gnaldre, uo. nt. ft. tf. *gnalər* (Vejr.; Vens.) gnave, om mus; også om börn: smågnave mad i sig = gnildre.

gnaske, uo. *gnask -ər* ft. tf. *-ər* (Vejr.); *gnask -ər -əð* (Thy, Agger) — gnave småt på noget, tygge med en lyd, som når noget knuses, smaske; *hwa æ de, do gnaskər ij?* (Agger); *gnask i' sæ* (sts.); „da han så wa færi mæ å gnask i sæ“, Jæger, Ferie s. 52; jfr. Aasen knaska, naska, Rietz gnaska; se knaske; om-.

gnat, no. *gnat æn* (Ølgod s.); måske også *gnat* (vestj.); *gnat* el. *gnet* el. *gnet i* el. *æn* flt. *gnat* (Vens.); *gnet æn* (Holmsland) — en lille smule af noget, smör, flæsk, brød; et gran i öjet, ej om flydende ting; jfr. Aasen, gnetta uo. rokke; gnett no. liden el. næsten umærkelig flytning; gnald, gran, grat, klat.

gnatting, no. *gnateŋ æn -ər* (Vens.) = gnat.

gnav, no. *gnaw æn* (Vens.); itk. (Søvind) — 1) tot græs, noget, som afgnaves; *de æ fo tilə o træk æ kow eň, læ æn go hæ we æ huws o fow ən gnaw* (Agger). 2) gnaven person; *æn gaməl gnaw* (Agger; Søvind).

gnave, uo.

gnaw gnawər el. *gnawər gnawə* el. *gnow* el. ft. *gnòw* tf. *gnawə* (Vens.); ft. *gnawət* tf. *gnawət* (Støvr.); ft. tf. *-əð* (Agger, Thy, Mors); ft. tf. *-ər* (Vejr.);
gnaw gnawə gnawt gnawt (Søvind s.)

— 1) gnave med tænder, afgnave; *huňən gnawər et bin* (Støvr.); „*wusti* (osten) *løb haj uw mè hèn te baki å gnow å ən*“, Grb. 75. 4; „*mè ka gnaw no* (noget) *å*

bin, mèn eńc å stin, sts. 246. 346; som prøve på tungefærdighed bruges: *grijsi gnòw i dèjtròw* (Vens.). 2) skrabe, slide, ved gnidende berøring, jfr. nage, skave; *dær æ nöj, dær gnawər mæ* (Agger). 3) være gnaven, utilfreds, vranten; *han gor å gnawər* (Støvr.); også skælde. Jfr. Aasen isl. gnaga; se knave, hvormed gnave dog ikke helt falder sammen i betydning.

gnaven, no. *gnawən* (Vens.); *gnawən* (Røgen s., Søvind s.); *gnawə* (Elbo h.); *gnawin* (Agger) — 1) no. spisen; *læ no jær gnawin wær, no ska wi uwð o bəstel nöj* (Agger). 2) to. = rgsm.; vranten, om msker.

gnavhoved, no. *gnawho et* (Lisbj. Terp) gnaven person.

gnavpande, no. *gnawpań* (vestslesv., Elbo h.) = *gnawpǫl* (Røgen); *gnawpǫl i* (Vens.) en gerrig eller vranten person; = *gnawpęj i* best. *-pęj* flt. *-pęj* (Vens.) gnavpind, gnaven person.

gnavser, no. *gnawsər æn* (Malt) gerrig person; jfr. htsk. knauser, det samme.

gnavvorn, to. *gnawwurn* (Vens.) gnaven, vranten.

gnedder, no. se gnidder.

gnerrie, to. se gnidderet.

gnet, no. se gnat, gnit.

1. gnidder, no. *gneðər de* (vestj.); *gnęər de* (Vens.); *neðər de* (Lindk., Hmr. h.); *nerər* el. *ner* (Vejr.); *neð æn* flt. *-ər* (Agger, Lild s.); *nið æn* (Hundsl.); flt. *nèjə* (Søvind s.); *nirər* (Ang.) — luseæg, som sidder i hår på msker og dyr; *hań war så ful o neðər å luws å mòq å skit, te dær war snår eŋən rå te å ğør ham ræn* (Lild s.); *så smot som neðər* (Lindk.) kan siges om, hvad der er bitte småt; fig. *hań sku løskəs æ neðər å* (Agger) ɔ: han skulde have en ordentlig overhaling; jfr. Aasen gnit flt. gniter, sv. gnet; mnt. nete el. nit Sch. Lübb., htsk. niss, eng. nit, henføres til græsk: konis genit. konidos, luseæg.

2. gnidder, no. *gneðər de* (Agger) fin, utydelig skrift; jfr. Aasen gnitra uo. göre noget for småt, gnitr no. yderst små figurer i skrift el. tegning; 2. gnide, gnilder, gnit.

gnidderet, to. *gnęərə* (Vens.); *gneðərə* (D., Agger); *gneriə* (Låsby) — 1) tæt besat med luseæg. 2) om hvad der er meget fint, ulæselig fin skrift (D., Låsby).

gnidderfin, to. *neðerfin* (D.) fin som gnidder, om sand el. støv f. eks.

gnidderi, no. *gneðəri·j de* (vestj.) fin, ulæselig skrift.

gnidderværk, no. *gnəðərwærk* (Agger) = gnidderi.

1. gnide, uo.
gnij el. *gnij* el. *gnic*; nt. *gnijər* el. *gnicər*; ft. *gnęə* el. *gnèj* el. *gnijə* tf. *gnęə* el. *gnèjən* el. *gnijə* (Vens.);
gnij -ər gnæj gnæjən (Andst, vestj., Agger, Rævs); tf. *gnæjən* (N. Sall., Lild s., Hell. h., Havbro); nt. *gnijə* (Hvejsel);
gni gniə gnèj gnèj (S. Sams);
gni gniər gnèj gnèjəð (Tved s.);
gni -ər gnęə gnèjən (Törring v. Randers);
gni gniə gne gnęə (Ginnerup v. Grenå);
gni -ər gnèj gnèjən (Støvr.); nt. *gniðər* (S. Hald);
gni gniə gnei gnèjen (Søvind s., Hads h.); nt. *gniə* (Tåning); ft. *gnę* (Røgen);
gniə gnirə gneə gnet (Åbenrå);
nij -ər næj næjən (D., Lönb., Agersk., vestslesv.);
ni -ər næj næjən (Bradr., Ang., Bylderup);
— her må dog mærkes, at formerne med og uden g findes samtidig i Vejr.: *nij* el. *gnij;* ligeså tf. *nèjən* el. *gnèjən* (Søvind s., S. Hald h. og sagtens flere steder) — 1) = rgsm., gnide istykker, gnide småt; *ni krið te å pus i, ni bönər; han gnèj hans hænər* (S. Hald); *han begyńər o nij i hans ywn* (vestj.); *han næj ət hiəl smo* (sts.); *gnijin* (Agger) gniden; *øqən ska gnijəs mæ halm* (Lild s.). 2) være gerrig (Vens., Agger). Jfr. Rietz gnida, Aasen gnida, isl. gniða, mnt. gniden, Sch. Lübb.; gnave, skave.

2. gnide, no. *gnij* (Tåning); *han fæk g—* = prygl; når tømmermanden hugger en ringe spån af en fjæl, tager han „en gni“ af (Mors); se 2. gnidder.

gnidepind, no. *gnijpiń æn* (D. [sic]); *gnijpęj i* (Vens.) = gnier.

gnidepæl, no. *nijpæl æn* (vestj.) kløpæl til kreaturerne.

gnideri, no. *niəri· de* (Angel) gnidning.

gnidesten, no. *nijstijən æn -stijən* (D.) — 1) gldgs. navn på runde, flade

håndstene, der lå på kakkelovnene og som brugtes til at knuse kaffebönner med, til at gnide røgtobak til snus på en læderlap; de kunde også være af grönt glas og bruges som strygejærn. 2) *pel nijstijən a taṛəgryn* (vestj.), frø af forskellige arter pileurt, polygonum L., således kaldt på grund af deres form; jfr. mnt. gnidelstên, Sch. Lübb., glat sten el. rund, glat glasklump til at glatte linned med; jfr. gniedelsteen, Schütze: et rundt stykke hårdt træ, fladt underneden, forsynet med håndtag til at gnide linned glat med.

gnier, no. *gnijər æn -ər* (Agger) = rgsm.; *„hąj war i gnijər“*, Grb. 89. 5, se gnide.

gnievorn, to. *gnijwårn* (Agger) gnieragtig.

gnilder, no. *gneḽər de* (Agger) fin, ulæselig skrift; se gnidder.

gnilderet, to. *gneḽərə* (Agger) = gnidderet (s. d.), om skrift.

gnilderi, no. *gneləri·j* itk. (Vens.) fin skrift; andre små ting, f. eks. små kartofler.

gnilderværk, no. *gneḽərwærk de* (Agger) = gnilder.

gnildre, uo. *gneḽər gneḽər gneḽər gneḽər* (Vens.); *gniḽər* (Hanh.) — gnave; *muwsən gneḽər i wusti* (Vens.), se gnaldre.

gnirk, no. *gnerk i* (Vens.) gnier.

gniske, uo. gnide; han nåede ikke videre end til at gnidske et korn bark af træet, Kr. Ævent. s. 26; se rask.

gnisle, no. *gnisəl -slər -səlt -səlt* (Vens.) om hundens sagte piben, når den længes; *hør, hur huj hąj gnislər!* (Vens.); Aasen har gnista i samme betydn.; om den lyd, der fremkommer, når der er sandskorn i brødet, man tygger på, *de gnislər we æ tæn̄* (Agger), el. når man træder på et sandstrøet gulv; se knisle.

gnisse, uo. se knisse.

gnist, no. *nist æn -ər* (D., vestj., Mors, Ang., Sønderj.); *gnist æn gnijst* el. *gnijstər* (Agger); *gnist* el. *nist æn -ə* (Søvind s.); *gnist æn -ər* (Hell. h.); huk. (Vens.) = rgsm.; *fålk ka brin̄ dæm ve dæn̄ nist, di eṭ ka waṛm dæm ve* (vestj.); *aḽər ær æ kæləŋ så gaṃəl, hun spreŋər dåq får æ nistər* (N. Slesv.); *æn liḽə nist ka gi æn stoṛ bran̄* el. *eḽ* (sts.); jfr. Aasen gneiste og neiste, isl. gneisti hak., ild-.

gniste, uo. *gnijst -ər gnijst gnist* (Agger) = gnistre.

gnistre, uo.
gnistər -strər -strə -strə (Vens.; Agger, Sundev.);
nistər -strər -strət (vestj.)
= rgsm.; *de ræt nistrət frå ət* (vestj.); jfr. Aasen isl. gneista.

gnistrende, bio. i forb. *gnistrəndə gaḽ* (D., vestj., Agger).

gnit, no. *gnet æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); flt. *gneṭər* (Agger) — grand, lille stykke af noget; jfr. mnt. gnitte, Sch. Lüb., en art små myg, eng. gnat, det samme, se 2. gnidder.

gnitte, uo. i udtr. som: *de gnetər å snęr* (Vens.) ɔ: der flyver fine snegrand.

gnitteret, to. *gnetərə* (Vens.); *gneṭərə* (Agger) fuld af grander.

gnubbe, uo. *gnop sæ*, nt. ft. tf. *gnopər sæ* (Vejr.) klø sig ved at gnide sig opad noget hårdt; jfr. knuppes.

gnufle, uo. *gnofəl -flər -fəlt* (Vens.) — 1) gnide; *bön̄ gnoflə djè goṃər; a ska gnofəl dæ åp imo węqən.* 2) gumle på noget hårdt; *gnofəl i· sæ*, æde grådig.

gnurpe, uo. *gnoṛəp -t* (Fjolde) kvække, om frøerne; *æ pajtər gnoṛəp.*

go, uo. ft. se gjöre; nf. se gå; to. se god 11.

god, ft. se gide.

god, to. *gowə* itk. *gåt* flt. *goẉə* (Mds.); *gowə* el. *gų* flt. *goẉə* (Søvind s., Bj. h.); *guwə* flt. *guẉə* (D., vestj., Mors, Thy, Agger, Salling, Løgstør, Framlev, Hell., S. Hald); *gų* el. *guwə* flt. *gų* el. *guẉə* (Vens.); *gų* flt. *guẉə* (Ålsø, Saxild, Vejlby [Årh.], Halling); *gowə* flt. *goẉə* (Hmr.); *guəj* flt. *guəj* (Andst; Egebæk) *guð* (Taulov); *goəj* flt. *goəj* (Jordrup); *gui* flt. *gui* (Als); *goi* flt. *goi* (Sønderj.); itk.s form alm.: *gåt*. — 1) behagelig for sanserne, *guwə småq, loft* (D.). 2) heldig, lykkelig, gunstig; *guwə væṛ, æn guwə oṛ* (D.); *han æ guə å vis ætə faŋən, han koṃə it fo snåə mæ ham,* Sgr. V. 35. 261; der er noget, der er „godt“ el. „ikke godt“, se Fb. Fr. H. s. 52; jfr. fortæll. Gr. Ævent. III. 57, hvor udtr. „det var jo godt“ og „det var jo slemt“ skifter. 3) venlig, mild, kærlig; *æn guwə viḽə, uwər; vær guwə ve jæŋ; han wår eṭ guwə öwər ət,* ɔ: han var vred (D., vestj.); *så goi som æ daw æ låŋ* (N.

Slesv.); „di æ hejsen gwoe venne“, Jyd. I. 69. 1; købmanden sagde, at han førte ikke tre ting: *guᴜə* (mild) *pepər, gråᴜ fin twest, o mæseŋståltrọ* el. *ræjn skit, bår* (magert) *fjæt o guᴜə pepər.* 4) let, magelig, bekvem; *dœr ær eŋən guᴜə te'komst; han ær eṭ guᴜə o fiṅ* (D., vestj.). 5) nyttig, fordelagtig, tjenlig; *æn guᴜə byṭ, gọr, rå;* også: *han tjæṇ guᴜə pæṇ* (D., vestj.) ɔ: mange; *dæm rðᴜrolkənər* (rugrølliker) *di æ guᴜə får æ bryst* (D.). 6) fuldkommen, fuld dygtig, som er i sin rette stand; efter en reparation, *så ær æ uᴜən* (vogn) *guᴜə iǧæ'n; æn guᴜə boð, hæst; han æ guᴜə te o tål* (D., vestj.); *haj æ guᴜə får å wælc i stijən* (Vens.) ɔ: han har kræfter til; *haṅ æ guᴜə tej ər; æ do guᴜə ter o løs?* (Agger); *„di war eṅc gu får å fęj dèm“*, Grb. 185. 12 ɔ: ikke i stand til; *do ka blyw gu nᴜə do blyᴜə ǧæmt let*, Sgr. I. 191. 1167 (Lisb. Terp); *æn goᴜə hæst, et gåt føl, føḷət æ gåt* (Søvind s.), eneste to. med itk. form brugt som to. 7) rask, smærtefri; *a ær eṭ guᴜə ida'ᴜ* (vestj.); *huḍən ær ət? — å, de ær eṭ bæjər eṅ guᴜə!* (D.); *han æ goi iǧæ'n* (M. Slesv.) er rask påny; *han hær iṅt væn goi i æn fir ukər* (Ang.) ɔ: han har været syg i fire uger; det er godt med barselkonen, når barnet er født (D.). 8) betydelig, dröj; *æn guᴜə kål*, et langt stykke vej; *æn guᴜə mil* (D., vestj.); ironisk: *de æ nåk æn guᴜə jæn!* (D.) underforstået: lögn. 9) gyldig, som har værd; sikker, pålidelig; *guᴜə groṅ; de tæjər a eṭ få guᴜə a dæ'j; så guᴜə som tåᴜ aṅər; I æ liq guᴜə beqə tåᴜ; a vel sæj guᴜə får æ pæṇ, få dæj,* gå i borgen for; *æ maṅ æ guᴜə nåk få dæm pæṇ; de ær æn guᴜə by*, velhavende, rig. 10) ædel, ærlig; retsindig, from, billig, ædelmodig; *æn guᴜə miṅəsk, saq;* også med en vis bibetydning af enfold: *å, de ær æn sölə guᴜə jæṇ* (D., vestj.); *hun sijər så guᴜə uᴜð* (Agger); *vær guᴜə, så blyᴜər do gamәl!* (D.); *vår vi gọi nåk, vår vi sawt gamәl nåk* (N. Slesv.). 11) endelig kan anføres den ikke ualmindelige brug, måske hyppigst i spøgende el. ironisk truende tale af et tonløst udtr., *go, gu, guðən, gutən, gotən*, tonløst: *gotən dræṇ, kål; gu kål, gutən knæjt* (Lönb.; Hmr.); *hwa vel do, gu kål? hør, gu kål! di fæk fat o gu tyᴜ* (Andst); *go kål, go maṅ* (sj. Vejr.); *go kål!* (S. Hald); *gu* el. *gutən kǫl* (Søvind s.); *go kål* (Vens.); *no kaṃ æn, æ guðən kål!* (Agger) f. eks. om en splint, man får trukket ud af et barns finger; især alm. i Mellemslesv.: *de ska go nø nåk lœr ham; som go sön no kam mæ de, fek han jen ve æ hoi;* også: *va hær it go væj lit ve go kri å go furværk!* ɔ: hvad har ikke vejen lidt ved krigen og forværket (kørselen); *go kalæ's*, kaleschen; *go fårvasəl*, forvarselet (Angel). — Jfr. Aasen god, isl. **góðr** itk. gott; htsk. gut; gode, godt; imidlergodlag, -tid; eje-, gjavends-, gjemmel-, grund-, hjappe-, jævn-, skjels-, tarv-, tåls-, værså-.

godaften, udrbso. *gua'ᴜtən* (D., vestj.); *gua'ᴜtən* (Agger); *goa'ᴜtən* (S. Hald); *goja'ᴜtən* (Andst); *goją'tən* (Fjolde); *gojå'ᴜdən* (Sundv.); *goja'ᴜtən* (Mellemslesv.) = rgsm.; *go auᴜtən dæj, hwo blyᴜər di aṅər?* Kr. I. 83, jysk vise; til enhver hilsen svares efter gammel skik: tak!

goddag, udrbso. *guda'ᴜ* (D., Andst, Agger, Søvind, alm.); *goda'ᴜ* el. *godå'* (Mors) = rgsm.; alm. hilsen om dagen; *„godå' i æ stòᴜ!“* — så svares: *„tak, walkomən!* (Mors); *guda'ᴜ o gu hjæ'lp!* (D., alm.) hilsen til arbejdende msker; *dæṅ fęst stæj a kam te, sæjər a goda'ᴜ; koᴜənən sæjə: tak!* Kr. IX. 217; *a månəlt è huᴜjə krọnər te men ræṅcpæṇ, så jik a hæn te Wolə Pąhjè* (Pajhede) *å wil löᴜn* (låne) *əm, — haj leqə da ðlstęəns å moᴜər mæ sðmanə pæṇ —, ja, guda'ᴜ, men luᴜ! næj haj ha da ęən . . . de liə teṇ!* (Vens.) siges, når man lader hånt el. tvivlende om noget; ligeså Randers.

goddagkjæp, no. *guda'ᴜkæp æn* (Søvind s.) spadserestok, dog måske kun brugt af enkelte familier.

godden, to. se gjødden.

Goddik, no. *Gòjək* (Lild s.) mands navn.

gode, no. (D., vestj., Agger) — 1) i forb. med et forholdsord: *gy sæ te guᴜə; do for o si dæ sijəl te guᴜə* ɔ: se på din egen fordel; *de kam eḳ mæ' te guᴜə; de æ gåt o ha nöj te guᴜə så nær såm håq* (vestj.), i D. derimod: *o ha nåwət te gåt; de æ bæjər o ha nöj te guᴜə såm o ha aḷteṇ åᴜtən; a så ər te' ham i guᴜə* el. *i æ guᴜə* el. *i de guᴜə*, mods. *i gaḷ*, i vrede; *tå ər mæ de guᴜə, mæ*

æ uwn komər do ennən wæj (Agger, alm.); *„de skal òlə go dè te gu“*, Grb. 131. 33, det skal aldrig blive dig til gavn. 2) gavn; *de gör ennən guwə*; *de hår æn ennən g— aw* (vestj.); *de jör haj ekc no guwə mæ* (Vens.); *han for ènnən gowər òw ət* (Søvind s.). 3) formue, gods; noget, som har værd; *a hår giən dæm dl mi guwə; gål o guwə*, gjæld og formue; *han hår møj boðə pæn o gowə;*

jæn uð mæ æn lagən öwər æ huwə
jæn in mæ æn kist ful a guwə (vestj.)

siges, når en mand gifter sig 2den gang; *„de æ nåk wal mèj a de guwə!“ så æ dræn, hans hüsbon ga ham frij tåw daw åm yul* (Thy); *„æn ka dəə fo få mèj òw de guwə!“ så bunən, han fæk et las mòq öwər hòwjət* (Tåning); *de goi var alti så kårt* (vestslesv.). 4) kraften af noget; *æ guwə ær å əð* (Mors; Vejr.); jfr. dyd.

godefader, no. *guwəfår æn* (Hmr., Sall., Hell. h., Andst); *gowəfðə æn* (Søvind s.) — svigerfader, i omtale.

godeherre, no. titel, hvormed herremanden nævntes; godeherren på Kjærsholm, Kr. VI. 112.

godemoder, no. *guwəmuwər æn* (Hmr., Sall., Hell., Andst); *gowəmowə æn* (Søvind s.) — svigermoder, i omtale.

goderåd, no. *guwərò di* (Vens.); *guwərå di* (D., Malt); *guwərå* flt. *-ər* (Thy); *goirai di* (Bradr.) — en slags flade kager, der ligesom vafler bages i et jærn over ilden; dette kaldes *guwərå jan* (D.); *gurə jan* (Andst h.); *guwərå jar* (Thy).

gode tidender, no. *guwə tijən* (D., vestj. glds.) = konebarsel (s. d.); når barnet var født, bødes mand og kone fra hvert sted i nabolaget til g— t—; det skete för barselgildet.

godevenner, no. 1) = rgsm., i venlig forståelse med; *vi æ bləwən mejə gowəvænə en vi hòə wòə* (Søvind); *hun æ gowəvæn mæ hinər mon, hun ka fo ən te å sæj, hwa de ska vær* (vestj.). 2) kærester; *de wa far vi blöw gowəvæn* (vestj.).

godgjørende, to. *guwəgyjərən* (D.); *gowəgøjərən* (Søvind s.) = rgsm.

godhed, no. *guwəhijəð æn* (vestj.); *guwəhið* (Agger); *gohæjt æn* (Ang.); *goiheə æn* (Åbenrå) = rgsm.

godlag, no. i tlm. *i sam* el. *i de sam gula·w* (Agger); *i sam gula·w* (Vens.), Grb. 13. 25, 161. 6; „i de samm golaw bowwed der en fråww“, Blich. Bindst., alm. ɔ: samtidig med de skildrede begivenheder.

godmiddag, udrbso. *gu mæ·jðə* (Agger) hilsen om middagen, vistnok kun brugelig i enkelte egne, f. eks. Stagstrup (Thy).

godmorgen, udrbso. *gumå·n* (D., Lb.); *go må·n* (Skærbæk); *gomå·rən* (L. Kloster); *gomå·rn* (Andst); *gomu·ən* (S. Hald); *gu mo·wən* (Søvind s.); *gumå·r* (Agger); *gomå·r* (Mors) = rgsm., alm. hilsen om morgenen; *gomå·n!* — så kan svares: *gomå·n, æ suwəl seðər i æn hån!* (vestj.); *gomå·n, gomæ·ja, go met o æ daw!* spøgefuld hilsen til bekendte; *gomå·n sæjər di stuwər te mæja* (vestj.), fordi fornemme folk står silde op; *gomå·r! så æ hun te æ hår* (Mors); *ja, gomå·n!* (Malt) ɔ: nej tak, min ven! afvisende svar.

godnat, udrbso. *guna·t* (D., Lönb., Agger, Søvind, S. Hald); *gona·t* (Vens.) = rgsm., alm. hilsen til afsked om aftenen; *-nat* er alm. også i egne, hvor der siges: *næt; guna·t, Kræn siq!* (Agger) siges til den sövnige; *så ønskət a dənən æn ro gona·t* (Støvr.);

guna·t, gana·t, såw wal ve æ kat;
ve do hå ət bæjər, ka do leq ve æ wæjər;
ve do hå ət war, ka do leq ve æ kwar,

börnerim (vestj.) el. istedetfor sidste linie:

ve do såw uð, så ka do såw ve æ stuð,
ve de såw en, så ka do såw ve æ gaməl kwen, Sgr. XI. 176.

godnok, no. bruges ved afvisende svar, når der spörges om ens navn: *a hijər guwə nåk, do hijər walkåk!* (vestj.).

gods, no. *gòs de* best. *-t* (Vens.; Søvind s.); *gås de* (Agger); *gos* el. *gwos* (N. Sams); *gos* (S. Sams) — 1) = rgsm., eje; *rikt fålk hær gåt gos* (Mellemslesv.); *riq fålk hår gåt gos, mæn ståklər hår kon re pæn, o når di vel hælst hå əm, æ di lænst hæn* (vestj.); *å las gos* (Sams) betyder altid: et læs korn. 2) et gods, en herregård; *gwòs et* (Søvind s.); *„Wræjlə gos“*, Grb. 65. 1; „den ungest ejed slet ett nød, hverken å e goer eller å e gwos“, Blich. Bindst.; „en stærkæ kål på guosset do nappele ual hettæ“, And. Frieri; jfr. Aasen, gods, isl. góðs, góz; sv.

gods; arve-, flytte-, fragt-, fælles-, gribs-, helgen-, hitte-, låne-, markeds-, styk-.

godsindet, to. *guwəsińət* (D., Lindk.); *gowəsińət* (Søvind s.); *gosenə* (Åbenrå) = rgsm.

1. godt, no. *gåt* (vestj., alm.) — 1) = rgsm.; *æ dær nåwət gåt i ham, så seðər ət iňərlə* (D.); *dær mo wær möj gåt i ham, få dær komər så let a· ham* (Agger); *dær æ gåt i· dæ, mæn de ær ōwən få det hǫ å næfən få den træskow* (Årh.); *let gåt skal æn höt sæt å sjælən se te* (vestslesv.); *han æ komən ·a gåt* (N. Slesv.) ɔ: af god familie; *de æ nåk et imor gå·t* (Vejr.) ɔ: det bebuder ikke godt; *hwa gåt?* el. *hwans gåt hår do o får mæj?* spörsmål til fremmede: hvad nyt? — *hwans sæjər do· fo gåt?* dertil kan svares: *æ sæjər tak fo gåt, da hwis do wel gi mæ nöj* (Agger) ordspil; *„mèn hons gåt skat do hæləns?"*, Grb. 161. 16 ɔ: men hvad er ellers dit ærinde? — *ji gåt får* (Vens.) give gode ord; *æn ska et nø gåt i uňt* (D.). 2) kager, lækkrerier; *I skal ha nöj gåt hjæm te æ bǫr* (börnene) (Agger); når man spottende vil rose nogen, der ikke fortjener det, kan siges: *I skal ha manə tak får æ bǫr, I wa guwə we, I ga dæm gåt o ǫð ər sijəl* (Agger); små kager, der føres med hjem fra gilde, J. Saml. I. 314 (Vens.); *„de æ gåt, æn æ ǧor aw!" så hun, æ kun, om hin sur wåst* (D.); se bojle-, bryllups-, hvede-, jule-, lidt-, markeds-.

2. godt, to. bio. *gåt* el. *guwə* (D., vestj.) — 1) itk.'sform af god, bruges også alm. som bio.; *de æ gåt!* men dog også, især hos ældre: *de æ guwə!* (D.); itk. bruges alm. i vestj. ved samlingsnavne: *gåt brø, smör, wust, waň, papi·jr; æn guwə wust, nöj gåt wust* (Agger); *de æ gåt wæjlə idå·* (sts.); *høət æ så gåt, te æn husman ku eð ət* (S. Hald); *„hær æ lyst o gåt!" så han, æ maň, han fol nijer i həlǝt* (D.); da tyskeren kom i helvede, udbrød han: „ach, herre gott!" hvorpå jyden svarede: *æ hær gåt, så mo do wær reŋ wån* (vestj.); på en egen måde bruges itk. i D. og måske i videre kredse om noget med særligt eftertryk: *de ær ən gåt miňəsk! æn gåt stuð, æn gåt kåp kafə, leq æn gåt uwər iň få jæn, æn gåt støk kōð; æn gåtə bån!* (D.) kælenavn. 2) bio. i lignende betydninger som god (s. d.); *han hår ət gåt, sir gåt uð, æ höwəð tæjər si gåt; do hår et gåt å ət* (D., vestj.); iron.: *do sir gåt uwð, din grem dræŋ!* (Agger); *haň kam gåt tej ər,* f. ex. ved en god arv el. et godt giftermål, ɔ: han fik en god stilling; *di æ gåt wej ər* (sts.) ɔ: det er rige folk; *de ka blyw gåt* (D., Malt) ɔ: det er mig ligegyldigt; *de ka gåt blyw,* det kan gærne undværes; *de mo do gåt,* det må du gærne; *de wå gåt o ve·ð,* det var let at mærke (D.); *de ka gåt vær saň; de ka gåt vær te æn aňen gåŋ; a vel gåt kom, nær do vel hå ət,* ɔ: gærne; *a håð gåt o wal ti dålər* (D.); *så möj æ dær gåt o wal* (D.) ɔ: rigelig; tegnebogen var ligegodt gævere med kongen, Kr. V. 95, ɔ: kongen holdt alligevel mere af tegnebogen; det vilde Mette godt, Kr. V. 61, jfr. 242, gærne; i en ejendommelig betydning kan siges: *de æ guwə, di et hår skekət båj atər æ dåqtər* (Lönb.) ɔ: det er mærkelig, påfaldende; se godtnok; grund-, ilige-, lidt- lige- mund-.

godtfolk, no. = rgsm.; *„hur gåtfålk ær, komər gåtfålk te!" så æ maň, da kom æ rakər iň* (vestj. alm.).

godtkjøbskram, no. *gåtkyvskram de* (D.) = rgsm.

godtnok, bio. *gåt nåk* (vestj.) ganske rigtig; *„prèjsti kam gåt nåk"*, Grb. 86. 118; *„hon sa dèr åsə gåt nåk mè feŋən i hwol"*, Grb. 202. 50, hun sad der også rigtig nok med fingeren i hullet; *„let ètər kam jæsən* (gæssene) *gåt nåk dèrhèn"*, Grb. 84. 63; han finder tudserne godt nok, Kr. VII. 48; spörger A.: tykkes du ikke, det er godt? og B. svarer: det er godt nok, kan A. fornærmet sige: *gåt nåk — de èr hal fådæ·rə!* (Vens.); ligeså Lild s.; jfr. Sgr. XI. 125. 330.

godtroende, to. *guwətròwəň* (D.); *guwətrowin* (Agger) = rgsm.; *„è sølə gutrowən for"*, Grb. 91. 46.

godtøls-tønde, no. *guðlstąj æn -ər* (Vens.) = rgsm.; tønde med stærkt øl, se Grb. 202. 47.

godtår, no. *gutọ·r* (Lönb., Holstbr.); de gamle siger: godtår! til den, som drikker (jfr. sengot); se Junge s. 173; efter en gammel optegnelse af Fogtmann fra Ribe amt sagde A.: godtår! B. svarede: singgot! el. A. sagde: krik! B.: krak! A.: godtår! B.: tak! når flere

efter hverandre drak af samme glas, jfr. Søegaard, I Fjeldbygderne s. 94; en lystig måde at drikke til på var: *gutọ·r flạð, we do ha, så gạ̊ð!* (Mors, glds.); ordet bruges i tlm.: *do ska fọ ət,* el. *de skijər, nạ̈r· g— fålər dæ· te,* el. *nạ̈r g— fålər ijæ·n* (vestj.) d. e. til ubestemt tid; ordet er en forvanskning af: godt år! hvilket man ønskedė hinanden ved drikkelag; Aasen, svensk, gutår; „forklaret som godt år, dog noget dunkelt“, Aasen; jfr. Skytts h. s. 50.

godvillig, to. *guəwiḽəð* (Lild s.); *guwəviḽət* (S. Hald); *gowəvilit* (Søvind s.); *gọiviḽə* (vestslesv.); *gọvilə* (Åbenrå) — *han æ g—,* tjenstvillig; *han ǧọr ət g—* = rgsm., uden tvang; *han ǧọr ət guwəviḽə å glajələ* (D.); *„di ga guwilli djæt mẹj te ə“*, Grb. 23. 28; *æ følər ek mæj guwəwilə* (Agger); *de ȅr ȅ sølə guəwili fjȍlcər, mȅ* (man) *ka fo ȍlc de hon hȍr* (Vens.), hun er en stakkels godhjærtet tosse ...; gavmild (Lild s.).

goe, no. se gård; to. se god.

goeni, udrbso. en ed, som skal bruges i Hads herred; *de æ gọəni* el. *gạ̊əni sañ!* jfr. Junge s. 326 ned.; se Kalk. gonds blåm; Rietz gånn, se Skytts h. s. 124; Sch. Lübb.: games, gans, fordrejelse af gades ɔ: gottes.

goer, no. flt. i et byrim: „Vejsig goer, Bolding kroer“, Sgr. II. 89. 423, fra Åstrup s., Gjørding h.; betydning? gård?

gof, no. se guf.

goi, to. se god.

goj, uo. ft. se gide.

gojavten, udrbso. se godaften.

gojmor, no. se gudmoder.

gol, uo. se gale.

gol, no. *goəl æn* (Sundv.) røst, om msker; *han hær æn goi goəl; dær ær æn gråw gọl i ham* (Hadersl.) se gale.

gold, to. se gjelde; no se galle.

golde, no. *gȍḽ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) person, som bærer sig sært og avet ad, om kvinder.

golder, no. se galde.

golm, no. se galm.

golp, uo. se gylpe.

golt, no. se galt.

-gom, no. se brud-; jfr. Aasen gumi, isl. gumi, mand; -gumme.

goms, no. se gams.

gonend, tf. se gangende.

gong, no. se gang.

gonnis, no. *gọnis æn* (Holstebro) en udstoppet figur, der sendes fra hus til hus, til dem, som ikke er færdige med deres arbejde; *de ær æn sær gọnis* (Lb.) en löjerlig fyr; byg-; jfr. fissemand.

gontj, uo. se gunte.

gople, no. se vable.

gor, no. se gård.

gor, no. *gọr* el. *gọrə de* (Mds., Herning) slimet, dyndet stof; jfr. Aasen gor, dynd, søle, isl. gor, halvfordöjet føde; Rietz går, sv. gorr, materie, tarmenes indhold; eng. gore, levret blod; fra-, tørve-.

gorre, no. se gor.

gorrel, uo. se gurgle.

gos, no. se gås.

gosse, uo. se gasse.

gosten, to. se gusten.

-gott, no. se sen-; htsk. gott; gu, gud.

gotte sig, uo.
gåṭ -ər -ət sæj (D., Lb., Thy, Agger);
gåtən gåtnər gåtənt (Vens.)
= rgsm.; göre sig tilgode; se god; m. h. t. formen se fæste, glatte, lette, rette, slette, støtte.

gottre sig, uo. der kom et helt, kogt svinehoved ind på bordet, de skulde have at gottre dem med, Kr. VI. 103, ɔ: gotte sig ved.

govl, no. se gavl.

govre, uo. *gowər gowrər gowrət* (Lb.); ft. *gowərər* (Vejr.); ft. tf. *-əð* (Hell. h.); nf. nt. ft. *goðər* tf. *goðər* (Vens.); *goðrəð* (Mors) — ryste af kulde; *han guviə* (Lisbj. Terp); jfr. bevre, gegre, hovre, ryste.

govn, no. se gavn.

govt, bio. se gav.

govter, no. *gȯwtər i -ər* (Vens.) klodset, kejtet, men morsom person.

gra, no. uo. se grav, grave, græde.

grabbe, no. *grapər* flt. (Holstebro); *de æ nåwər årdəntliq gr—,* store hænder med lange fingre; jfr. Rietz grabbur flt., grove hænder.

grable, uo. *grafəl graflər grafḽət* (D., vestslesv.) rode med fingrene i noget; *å gr— mæ æ feŋər i æ smör*; jfr. eng. grapple; holl. grabbelen, mnt. grabben, „schnell fassen“, Sch. Lübb.

grabse, uo. *graps -ər -ət* (vestslesv.) rive el. ruske i noget, rive af sig el. til sig; jfr. plt. grapsen, Schütze; gripse.

grabsskalle, no. *grapsskalə æn* (vestslesv.) person, som river alt til sig, om börn, se rapskalle.

1. grad, no. *grat æn* (Thy) i et stykke træ el. metal en flad fordybning, videre forinden end foruden, til at drive et tværstykke, en bed, ind i for at stive; hövlen, hvormed en sådan fordybning saves, kaldes *grathæwl* (Thy), også haves en *gratsaw* (Thy), hvormed der göres spor til beder på dörre, borde osv.; jfr. htsk. grat, spids; grathobel, gratsäge; se drivebed.

2. grad, no. *gråð æn gråðər* (D., vestj., Agger); *grai æn grajə* (Søvind s.) = rgsm., om varmegrad og styrken af spiritus; *åt gråðəs brænwin*; *de hålər ek te mangə gråðər*, kan siges fig. om töj, der er dårligt til slid; også om en svagelig person: *hań hålər ek* osv.; *hań hår tån gradən* (!) ɔ: er fuld (Agger); jfr. lat. gradus, trin.

1. grade, uo. *grat -ər -ət* (Lindk.) sammenföje træstykker således, at det ene griber ind i det andet med en fremstående liste, en „svalehale“ (s. d.).

2. grade, uo. *gråð -ər -əð -əð* (Agger); *grai grajə grajət* (Søvind s.) — måle varmegraden, sagtens også måle styrken af spiritus; *muwər, æ kafə æ fo warəm! — ja, no skul ən wal gråð ər te ðə* (Agger).

gradestok, no. *gråðståk æn -ståk* (D., vestj., Agger); *graiståk æn* (Søvind s.) et thermometer.

gradhövl, no. se grad.

gradsav, no. se grad.

grai, no. uo. se grad, grade.

gram, to. *å blyw gram òw sæ* (Røgen) = hård, rå, vild; *di slåsət ræt å æ gram* (Sall.) = i vrede; *mæ gram hòw* (Vens.) med gram hu; „*di gribə fat i hwèrar å gramən hòw*“, Grb. 126. 10; jfr. Aasen gram, isl. gramr.

grams, no. *grams æn* (vestj., Hell. h.); *gi æn grams atər*, om hunde og heste, snappe; *få et grams å æ hań a æ huń*, blive revet på hånden af hundens tænder (Agersk.); man kan også få et gr— af en le (vestslesv.); jfr. gams, glovse.

gramse, uo. *grams -ər -ət* (Andst, D., vestj., Agger; Vens.) — gribe efter, kradse på, tage usömmelig på; *æ huń gramst atər mæ* (D.) snappede efter; *hań hår hiəl øwəgramst mæ i mi anseqt* (Agger) kradset mig med neglene; *sånt som do gramsər icə* (Vens.) i det; *go o grams i mørk* (D.) gribe for sig for at finde noget; *hwa leqər do å gramsər ve mi skørtə ætər?* (Andst); også i betydn. småstjæle (Agersk.); jfr. Rietz gramsa, „taga med fulla handen“; plt. grapsen, Schütze.

gran, no. *gran æn de* (vestj.); *graən æn gran* (Fjolde) — grantræ; også om stoffet: *de gr—*; jfr. Aasen gran, isl. grön, ejef. grannar, sv. gran; rosen-.

grand, to. se granner.

grand, no. *gråń æn gråń* el. *grånər* (D., Malt, vestj., Vejr., Thy, Agger, Mors); *gròj* (*ǫ* stødtonet) *i* best. *gråj* flt. *gròj* best. *gråjən* (Vens.); *grań et grań* (Agersk., Ballum); *graən, graən* (Åbenrå); *groń æn groń* (Røgen, Søvind s.); *gran* itk. (Sams) — en ringe del af noget; *dær æ gråń i æ mjælk* (D.) grand af støv, snavs, hår o. desl.; *dær ær et får wę əð, æ gråńər søkər tę æ röw* (Mors), kan siges, når der er noget snavs i mad el. drikkevarer, ligeså vestslesv.; *dær æ nåk gråńər i di kafə! — de gijər eqən teq, de æ bæjlərər*, det gör ikke noget, det er b— (Agger); *fo et grań i æ y* (Agersk.); *gi mæ æn lilə gråń i gus naụn* (vestj.); *eńc è gròj* (*ǫ* stødtonet) *å sic, hør* (Vens.), ikke en smule at se, høre; *ålər æn gråń* (vestj.) aldrig en smule; *bi æn betə sańəgråń!* et sandskorn, om tiden; *han komər om æn lilə grań* (vestslesv.); *føl mæ mæ æn lilə gråń* (vestj.) om vejlængden, et kort stykke; jfr. Aasen grand hak., isl. grand itk.; sv. grand; bitte, gnat, greddel, gryssen, krumme, smitten; kjende-, pille-, öje-.

1. grande, no. *grań æn* (V. Vedsted, vestslesv., Hadersl., D., vestj., Lild, Agger); itk. (Agersk.); *gråj* el. *graj* el. *graj i -ər* (Vens.) — 1) nabo; „*i èstimijrə maj å grajər å nòbòər*“, Grb. 95. 114; „*di ska dèm sil rus, dèr hòr uj grajər*“, Grb. 241. 244; *dæń ska ruwəs sæ sjæl, dær hår uń grańər* (vestj.); *mi grań* (Ølgod s.) min nabomand; [*grań fińər nåk gaf*] (Åbenrå egn), Kok Ordspr. 15. 149; nabokone, især i börns tale: *go åm te di grańəs o læn æn nist il* (Agger). 2) bymændenes forsamling = grandestævne (D., vestslesv.); *vi ska ha grań ia·ụtən; go tə grań*; også bydelag: *di hør et te æ grań, mæn vi bòjlər da mæ· dæm*

(Lönb.); fig. *a ka et veð, hwa di tåw stor o hålər grañ om* (Lindk.) ɔ: samtaler, forhandler om; jfr. Aasen, sv. granne; isl. granni, nabo; Mikkels-, Mortens-, sogne-.

2. grande, uo. *grañ -ər -ət* (Agersk.) samles til grandestævne om en sag, *vi grañət om ət.*

grandebrev, no. *grañbröw·et* (Agerskov) — 1) brevet, hvormed bymændene sammenkaldes til møde. 2) byskråen, brevet om byens vide og vedtægter; se vide.

grandedör, no. *grañdar æn* (Agger) nabodör; *I ær åsə nu gråw bar, æn ka ek go tej ən gr—, un I ska sæt æ huws o dæñ jæn æñ.*

grandefolk, no. *grañfålk* (S. Ho) naboer.

grandefoged, no. *grąjfo i* best. *-foən* (Vens.) sognefoged; sagtens opr. grandelagets foged; grandefogderne skal med hosbøndernes fuldmægtige i det mindste en gang om ugen efterse alle byens lukker og diger, J. Saml.[2] I. 76. 20.

grandekone, no. *grañkuwən æn -kwònər* (Lönb.) nabokone.

grandelag, no. *grañlaw æn* (vestj.); *grajlaw* (Thy); *grañələ æn* (D.); *grañəlaw* el. *grajəlaw æn* (Agger) — de bymænds lag, som møder ved samme grande; jfr. nabolag.

grandemand, no. *grañmañ æn -mæñ* (Lb.) nabomand.

grandepind, no. *grañpiñ æn* (D., Agersk.) budstikke, hvorpå sedlen eller brevet, der sammenkaldte bymændene til grandestævne, bandtes; jfr. thingvol, stok, nabostok.

1. granderet, to. *gråñərə* (vestj., Agger); *groñərə* (Røgen s.) — fuldt af grander; *æ sop æ gråñərə* (Agger); se grand.

2. grande-ret, no. = grandebrev, Mb., se grande.

grandeseddel, no. *grañsæðəl æn* (Malt) = grandebrev 1; jfr. videseddel.

grandested, no. *grañste æn -steər* (vestj.) nabosted.

grandestævne, no. *grañstæwn et* (Søvind s.); *grañstöwn* (vestj., Agersk.); *grąjstòw* el. *-stöwn è* el. *gråjstaw* el. *-stòw* (Vens.); *grañstaw æn* (Lild s.) — 1) bymændenes rettelig indvarslede forsamling, i hvilken alt angående jordens drift og byens sager afgjordes; *såŋk fålk saməl te grañstaw* (Lild s.); *mæ te gr—, wi war æ grąjstöwn* (Vens.); jfr. S. Kjær Stavnsb. s. 178. 302; ordet er i Vens. ved at glemmes; *o wær te grąjstöwn* siges spøgende om en sladreforsamling under åben himmel; den sidste del af smstn. i *grąjstòw* synes at være stue; se om gr— de mange i J. Saml. og andensteds offentliggjorte byvedtægter og videbreve. 2) *grañstaw æn* (Lild s.), navnet på de to fripladser i boldspil.

grandeøl, no. trakteredes der med ved grandestævne, J. Saml. IV. 214 anm. (Vens.).

grandgivelig, bio. *grañgiwələ* (vestj.); *grañgywələ* (Agger); *grąjgiwələ* (Vens.); *grañgiwəli* (Søvind s.) = rgsm.

1. granding, no. *grañəŋ æn* (Thy) = grandelag.

2. granding, no. *grañəŋ æn -ər* (Tyrst. Vr. h.) lille stykke af noget; se grand.

grandkok, no. *gråñkåk æn* (Thy, Mors) kogekonens medhjælper ved gilder til opvaskning, skal pille granderne (s. d.) af maden.

grandstav, no. se grandestævne.

grane, uo. [*grån*] (Thy) se nöje efter noget, stirre höjt op, Mb.; jfr. kråne.

granner, to. *grañər* (D., vestj., Vejr., Thy; Agersk., Ballum); *grañ* (Mors, Thy, Agger, Elbo h.) — 1) rask og livlig i bevægelser (D.). 2) livlig og skarp af sans el. fatteevne; *æn grañər bån, kål, knæjt, dræŋ, piq; a hår æn par grañər øwn* (Holstebro); *æ dæjn hår æn par grañ øwn; æ ær ek så grañ ter o sij såm æ hår wæt* (Agger); *han æ grañər o ər* (Holstebro); *grañ epo· əð* (Mors), kyndig på det, se grant. 3) Mb. anfører eft. Terpager betydn.: meget begærlig (Ribe st.). Jfr. Aasen grann, tynd, smal, fin; isl. grannr; Rietz granner; se grant, u-.

granske, uo. *gransk -ər -əð* (Agger) = rgsm.; jfr. Aasen granska, grenska; sv. granska; mnt. granschen, Sch. Lübb. ud-.;

granspir, no. *granspijr æn -ər* (Agger) lille, afkvistet grantræ.

grant, bio. *grañt* (Agersk.; Angel); *gròj* (*ò* stødtonet) itk. *gråñc* (Vens.); *han hör* el. *ser il så grañt,* skarpt; *æ so æ lys grañt* (Ang.); *hąj sijər gråñc* (Vens.); ordet er itk. af granner; sagtens hører

herhen udtr. *no gròj* (*ǫ* stødt.) *skit* (Vens.) om noget, som aldeles ikke duer.

grante, uo. smågræde, klage sig, om börn (M. Slesv.) Mb. eft. Outz.

granthøret, to. *granthørə* (Agersk., Bradr., vestslesv.); *granthyərə* (Angel); *granhørə* (Elbo h.; Sundv.) — som hører skarpt.

gran-træ, no. *grantræ æn -ər* (D., vestj.) = rgsm., abies L.

grantseende, to. se grantsynet.

grantsynet, to. *grańsyńt* (Røgen); *grańsjønt* (Elb. h.); *gråjsynt* (Vens.); *grańtsyńtə* (vestslesv.) — som ser klart og skarpt; hedder *grańsijən* (Agger).

granæble, no. grankogle (N. Slesv.), Sgr. V. 71. 531.

gras, no. *gras* (D., vestj., Vejr., Mors, Thy); *grås* (Vens.) — *de gor i gras, liq uð i jæn gras* (D.) i små stykker, som glas el. skøre ting; *spæjlt falc niər å sluəst i grås* (Vens.); *„hąj wil ha cèr hær i grås“*, Grb. 23. 20, han vilde have kjørt den i smadder; *dæń talæ·rkən gik i jènər smaðər å gras* (Lild s.); også om fødemidler, f. eks. kartofler, som koger ud; *de æ blöwən te såmøj nøj sölə gras; de gras* (Vejr.) småstumper, f. eks. af brød, kager; også fig. småpenge: *æ hår æn krowən foru·ðən æ gras; nöj sölə gras* kan siges om svagelige småbörn, om småfisk uden salgsværdi el. lign. (Agger); jfr. Aasen kras, smuler, småstykker; grot, smadder; murrigras.

grasat, i udtr. løbe el. køre *gresǻ·t* el. *i gr—* (Mors) ɔ: uden at udrette noget; *„hąj ræ i grasò·t få dèm åpå gålci“*, Grb. 68. 60, må sagtens betyde: red i galop; *go i grasǻ·t* (Agger), gå i besøg, især om kvinder, der ikke gider bestille noget hjemme; *kør i grasǻ·t mæ hans kuwən* (S. Hald) køre i besøg; jfr. htsk. gassaten gehn Weig., drive om på gaden; af höjtysk gasse er lavet et bio. med lat. endelse: gassatim el. gassatum (supin. form) gehn; mnt. grassatum gån, Sch. Lübb.

grase, uo. *gras -ər -t grast* (Thy); tf. *grast* (Agger, Lild, Holstebro); *grås gråsər gråst gråst* (Vens.) — slå i mange små stykker: *æ ska gras dæ så smǫ som do wa mølmǫlt; hurən ær ət, do stor o grasər mæ ər!* (Holstebro) kramme, tage meget i hænder, mishandle; *di ku gras hwòra·jər* (Lild s.) smadre, klemme istykker; *æ bar wel gras wal möj mæ æ kiləŋ; hań hår grast æ lyw å hans muwər* (Agger); jfr. Aasen krasa, knuse, ligeså Rietz.

graseri, no. se grasværk.

graset, to. *grasə* (Holstebro) om hvad der er småt el. udklemt, tilhjasket: *de æ så gr—*.

grassmå, to. *grassmǫ* (Agger) overmåde små; *æ fløńər æ så gr— idǻ·*.

grassere, uo. *grasi·jər -ər -əð* (Agger) — 1) optræde hærgende, om sygdomme; *„de war èn stur elèndihjæ, dèj gåŋ bönprekərn* (börnekopperne) *gråsijrə əwər hilə lańc“*, Grb. 22. 1, alm. 2) larme, stöje, færdes, være idelig i virksomhed; jfr. lat. grassari, færdes.

grasvorn, to. *graswòrən* (Lild s.) som ser tilsølet ud.

grasværk, no. *graswærk de* (Mors; Salling); *graswærk de* (Thy, Agger) = *grasəri·j* (Mors); om det, som er hjasket og uordentligt; mad, altfor fin skrift; *de blywər te gr—*, når man ej kan overkomme sit arbejde og derfor gör det uordentligt; *de æ gr— mæ· ham*, om en mand, der går i armod; *de æ nöj graswærk* (Agger) kan siges om småbörn el. unge personer, der er forkomne som følge af vanrøgt el. mishandling.

grat, uo. se 1. grade.

grat, to. *grat æn* (Ølgod s.) = gnat; noget, der er småt, et grand.

gratis, bio. *gratis* (Agger); *gratisk* (D., vestj.) = rgsm., for intet; jfr. lat. gratis (ɔ: gratiis) for tak.

gratost, no. *gratwòst æn -ə* (Søvind s.) knapost, lille surmælksost.

gratosthylde, no. *gratwòsthyl æn* (Søvind s.) knaposthylde, ɔ: fremskudt underlæbe.

gratte, uo. *grat -ə -ət -ət* (Søvind s.) kradse, rode, ælte, med pind, ske el. andet, især spidst redskab; se kratte.

grattelhoved, no. *gratəlhǫ et* (Lisbj. Terp) person, som gör uordentligt arbejde.

grattelig, to. *gratlə* (Røgen s.) ujævn, uordentlig; *de æ gr— plòwət;* også: *æn gr— pańkǫq.*

gratteri, no. *gratəri·j* (vestj., Agersk.) om hvad der er småt, fin skrift, små kartofler osv.

grattet, to. *gratə* (D., vestj.); *gratərə*

(Lysg. h.); *gratə* (Agersk., vestslesv.; Sundeved) — om gnidret, fin skrift; *gr— skröwt* (Lb.); om hvad der har ujævn overflade, f. eks. kartofler (Agersk.); *də sijər nåwət graṭə uð* (D.) om smörrebrød, fuldt af sand el. tørvesmul, om et uordentlig hus; *æn betə graṭə jæṇ* (vestj.) en person, som er grå og grimet i ansigtet; *æn gradə ti, et gr— væə* (Sundv.) et regnfuldt og uroligt vejr; se grade.

grav, bio. se grov.

grav, no. *graw æn graw̥* (Sønderj.); itk. (Bradr.); best. *graw̥ən* (S. Hald); flt. *grạw* (D., Røgen, Søvind s.); *graw̥ æn* best. *-ən* flt. *graw̥* (Vens.; Mors, Almind, Vib., Støvr.); *gra æn grạ* (Fanø) — 1) = rgsm.; ethvert större hul, der er kastet i jorden; graven, hvori potterne brændes (vestj.); grav til døde; når graven aftenen för jordefærden er kastet, ringes (s. d.) der over den (D.), jfr. Skytts h. s. 176; *kåst æn graw* (D., vestj.), *graw̥ æn graw* (Bradr.); *åpå grawsəns brèj* (Vens.); „*sto do kon no, Pie, no stææ do reṅt å gåt!*“ *sån sø Ma Påls, da di sat heṅə maṅ i graw̥ən*, Kr. IX. 247. 19 (Tiset, Ning h.); [*dæṅ hælə graw æ væl fåva·ər*] (Sundv.) ordsprogl. talemåde; en bekendt hestehandler, Grabow, kaldtes i Vens. altid: *Graw̥bo;* den døde, som har gjort uret i levende live, kan ikke få ro i graven, Kr. III. 146. 204, IV. 115; graven kan ikke holdes vedlige, fordi genfærdet farer op, Kr. IV. 113; der lyder klage fra graven, Kr. III. 192. 268; der er på kirkegården dannet sti imellem venners grave, Kr. III. 161. 225; præsten står rede ved graven for at mane spøgelset, Kr. VIII. 240; graven var længst gravet, den døde kunde ikke komme i den for gæld (se gjæld), Sgr. IX. 178; manden skal sove i en åben grav på kirkegården en nat for at slippe for hekseri på gården, J. Saml.[2] I. 48 (Vens.); pigen skulde lægges i en grav, jord kastes på hende, man skulde plöje, så og harve over hende, tage hende op igen, så mistede hun evnen til trolddomskunster, Kr. VIII. 261; jfr. Kr. VI. 353. 2. 9, døbe om; skjævr; for at mane, kryber præsten baglænds rundt om en grav, Kr. VIII. 255. 56; graven vil ikke modtage hr. Limbeks lig, Thiele I. 125; blade med en hemmelig skrift vokser op af den dødes grav og vidner, at han har fundet nåde, Sgr. XI. 75; frugtsommelig kvinde må ej sætte sig på en grav, så får hendes foster slag, Kr. VI. 253. 12, Sgr. IV. 67. 134; ikke se i en tom grav, så bliver barnet umætteligt, Sgr. IV. 70. 168; muld af en frisk grav brugt til trolddom, se J. Saml. IV. 152. 103, jfr. Wuttke nr. 117, Black 95; også hos vilde folk, Folkl. Rec. II. 43. — 2) en fold, som skal kunne findes i milten på slagtede svin, og som varsler dødsfald, Kr. IV. 359. 138, Sgr. IX. 234. 804; jfr. lig, -skovl, spade; aske-, grev-, grud-, grus-, hjærte-, hør-, jordmalle-, kjæmpe-, kjøre-, klyne-, kridt-, kritte-, kul-, ler-, lim-, mergel-, ovn-, pyt-, ræve-, sand-, tørve-, ulve-.

gravand, no. *graw̥åṅ æn -æṅər* (vestj., Agger) = rgsm., anas tadorna.

gravbakke, no. *graw̥bak̥ æn -ər* (Lindk.) digesvale, hirundo riparia.

grave, uo. tf. se gribe.

grave, uo.

grạw -ər -ət graw̥ət (D.; vestj., Andst);
grạ -ər -ət grạət (Fanø);
graw̥ -ər -əð graw̥ən (Ræys); ft. *grow̥* (Agger);
graw̥ -ər grow̥ grow̥ən (Mors, Løddерup);
graw̥ -ər grụə grụə (N. Sall.); nt. ft. *graw̥ər* tf. *grụə* el. *graw̥ər* (Mogenstrup);
graw̥ -ər grow̥ el. *graw̥əð graw̥əð* (Lild s., Hell. h.);
graw̥ -ər el. *graw̥ər grow̥* el. *graw̥ə* el. *graw̥ə* (Vens.);
graw̥ graw̥ər grau̥əð graw̥əð (Årdestrup); nf. *grå* (Læsø);
graw̥ -ər gròw̥ graw̥ə (Havbro s.);
graw̥ graw̥ər graw̥ət graw̥ət (S. Hald, Hvejsel); ft. *gròw̥* el. *graw̥ət* (Støvring h.);
graw̥ graw̥ə gròw̥ graw̥ə (Ginnerup v. Grenå); tf. *graw̥ət* (Törring);
graw̥ -ər grow̥ el. *graw̥əð graw̥əð* (Tved);
grạw grəw̥ər [*graw̥ə*] *graw̥ə* (N. Sams); ft. *graw̥ə* el. *gròw* tf. *graw̥ə* (S. Sams);
grạw grạwə el. *graw̥ə grawt grawt* (Søvind s.); tf. *graw̥ət* (Røgen), *grạwən* (Tåning);
graw̥ -ər grại grại (Sem, Agerskov, vestslesv.; Braderup, Ladelund); tf. *graw̥ət* (Spandet);
graw̥ -ə -ət -ət (Åbenrå); ft. tf. *graw̥ə* (Valsb., Sundev.);

graw grawər [*gråw grawə*] (Ang.); jfr. Hag. s. 151. 8.
= rgsm.; „*di ga dèm te å wil graw cålən åp å grow rujən om hær*", Grb. 76. 20, de gav sig til at grave brønden op og gravede rundt om den; om store tørv kan siges: *di æ hwarkən grawət få snak ælər tak, mæn få las o stak* (vestj.); *om så a mit ræt åp òw jorən sku graw* (Silkeb.); *han måst ha æ brænvin, om han så skul graw ət wər a æ juər* (Vlb.); *æ lyk ska skilagrawəs* (Ang.) marken skal deles i to ved en grøft (skilt ad graves); jfr. Aasen grava, isl. grafa; htsk. graben, mnt. graven, Sch. Lübb.; ordet henføres af Weig. til gr. graphein, indridse, skrive; se greve, griffel; grob, grøfle, grøft; be-, kritte-, kule-, pyt-, under-.

gravearbejde, no. *grawarbit* (Silkeborg) = rgsm.

gravejærn, no. *grawjan æn -jan* (Andst); *grawjæn et* (vestslesv.) — jærnplade under træskoene, for at spaden ved gravning ej skal slide hul.

gravelæs, no. *grawlas et* (vestslesv.) et læs på 20 snese lyngtørv; 2 gravelæs regnes for en halv dags arbejde.

graven, no. *grawən* (D.; vestj.); *grawin* (Agger) = rgsm., det at grave, gravning.

graver, no. *grawər æn -ər* (Lindk.); *grawstər æn -ər* (Vlb.) — 1) = rgsm.; den person, der er ansat til at grave graven til de døde og som tillige tit besørger kirkeklokkens ringning; „graweren kom å sku te å ring føøst gång", Tkjær II. 12; se kilde-, kule-. 2) flt. *grawərər* (Holmsl. kl.) esepiger (s. d.) glds. 3) *æn grawə* (Søvind s.) grøftegraver.

Graves, no. *Grawəs* (D., vestj.) og *Grawəsən* som stammenavn, ikke sjældne navne; må udledes af formen *Gragorius, *Gragers, *Grags; Grauers alm. i 15de årh. (dr. Nielsen), se Gregers.

Gravesdag, no. *Grawəsdaw* (Lb.) d. 23. April, Georgios; *o Gr— skal æ stårk öwər æ haw o æ howwdrm å æ graw* (vestj.); storken kommer Gr— med formiddagsmelmad, Kr. VI. 275. 216, ɔ: fra den dag af begynder man at spise mellemmad om formiddagen; dette passer ikke med rimet: Graves med sit lange skjæg lokker småbörnene ud til væg, Kr. IX. 28. 291, hvor Gr— synes at være Gregorius (s. d.); der er et *Grawəsdawsmarkən* i He.

gravespade, no. *grawspåi æn -spåjər* (Andst) alm. spade; se grøffel.

-gravet, tf. se gjemmel-, op-, ud-.

gravet tørv, no. *grawə törə* (Vens.) tørv, gravet ud ved hjælp af en spade, forsk. fra æltede tørv; *growən tèrə* (Mors) tørv, som er fremstillet derved, at den sammenæltede tørvemasse udbredes på lejestedet og skæres i tærninger med en spade.

gravgrönt, no. [*grawgröənt*] (Als) en plante, singrön, vinca minor L.

gravgås, no. = gravand, Sgr. V. 46. 426 (Sams).

gravhund, no. *grawhun æn* (D.); *grawərhuj i* (Vens.) — grævlingehund.

gravhöj, no. *grawhèw i -hèw* (Vens.) kæmpehöj; se Grb. 178. 21; jfr. Mhoff 373. 501. 2.

gravkors, no. *grawkås æn -ər* (D.) = rgsm.

gravminde, no. *grawmin æn -ər* (D.) = rgsm.

gravrust, no. *grawròst de* (Søvind s.) rust, som æder sig ind i metal; fig. *dær æ grawråst i hans ørər* (Agger) ɔ: ørerne er skidne.

gravskrift, no. *grawskröwt æn* (D.); *grawskrèwt et* (Søvind s.); *grawskrøwt æn* (Agger) = rgsm.; indskrift på en grav; men også: et prentet og med tegnede blomster prydet mindeskrift over en afdød; det er indfattet i en ramme og ophænges i stuen som prydelse og minde (alm. i Vestj., Agger; sjældnere i Vens.), se ligvers; en gr— med en kort levnedstegning af den afdøde samt nogle vers, i regelen forfattet af degnen, slås på kisten og gives den døde med i graven; en kopi deraf ophænges i glas og ramme (Søvind s.).

gravso, no. *grawsow æn* (Sall.; Agersk.) — 1) overmåde skidenfærdig kvinde; dertil svarer *grawswyn* om en uordentlig mand. 2) *grawsòw æn* (Søvind) et spøgelse-dyr; jfr. Gr. Gl.. d. M. II. 89 (Falster) skattevogter; genfærd af en levende begravet so, Thiele Folkesagn II. 296 (Ærø); i anm. nævnes den glumso, se Junge s. 304. 327, sagtens sællandsk navn; jfr. grafso, Wigstr. I. 232, genfærd

af et myrdet barn, som uopdaget har ligget 100 år i jorden; ligeså gluffesugga I. 221; gluggso I. 151, gloso II. 90. 148 skal have offer af hvert stykke dejg, som lægges i julen; Rietz s. 202 gloso'n; beskrivelse af den Hyltén Cavallius, Wärend I. s. 240, jfr. VII.; Wärend II. XI., Skytts h. s. 159.

gravsted, no. *grawstæj æn -stæjər* (D.); *grawste æn -steər* (vestj., Agger) = rgsm.

gravsten, no. *grawstijən æn -stijən* (D., vestj., Agger); *grawstin æn* (Søvind s.) = rgsm.

gravster, no. se graver.

gravstål, no. *grawstol de* (vestj.) jærn, som opgraves på kirkegården, gamle ligkistesöm og andet; deraf lavedes fordum fingerringe, som var gode for gigt, krampe og mareridt, Kr. IV. 396. 539, jfr. Wuttke nr. 186.

gravsvale, no. = digesvale, Sgr. III. 158. 884 (Hansted), XII. 153. 527; se gravbakke.

gravsvin, no. se gravso.

gravt, no. se grøft.

gravtræ, no. *grawtræ æn -ər* (vestj.) flækket egestamme, tit med indskåret skrift, der som gravminde lagdes på graven; nu (1888) findes der vist kun få af dem tilbage; „huem wed, nær wo grawtræ ska skæres“, Andr. Begr.

gravvers, no. *grawvæs æn -ər* (D.) = rgsm.

gravøl, no. *grawøl è* (Vens.) i tlm. *di hålc è gåt gr— òwər ham* = drak dygtigt (Vens.); i Haksted s., Mellemslesv., bødes ved jordefærd „gravøl“, ɔ: varmt øl med smör [og brændevin] i; „gi kånden herhit, så grauøl å jaøl vi drikker“, And. Begr.

gravål, no. *grawå·l æn -ər* (Vens., Thy, Støvr.) stor fure el. rende, frembragt ved regnskyl; *sikə grawå·lər ræjnən hår lawət* (Støvr.); en stor, dyb grube, frembragt ved mskehånd, uregelmæssig, större end en grav; *bön hå lawə så månə grawå·lər hær østən te i breŋkən* (Vens.); *grawå·lər i ansecə* (Vens.) = kopar.

gre, no. se grød.

1. greb, no. *grev æn grev* (D., Lönb., Støvr.); *greð æn greð* (Vens., Mors, Røgen s.) — redskab med tre el. fire tener til at grave med, læsse el. sprede møg osv.; *de ær ek sån o bruq skowl o greð fo hwæm dær ek æ wån tej ər* (Agger); *fo æ grev oŋər ət* (vestj.) få magt med; gåde om greben, Sgr. IX. 140. 470 (Møen); en trold-greb, der selv arbejder, i æventyret, se Sgr. VIII. 35 (Østfyn), X. 179. 459, jfr. Asbj. I. 251; se Aasen isl. greip, huk., fork, jærntyv, trefork; gribe; brække-, fylde-, klyne-, lade-, mog-, sprede-, stål-, træ-.

2. greb, no. *grèð è* best. *grèðə* (Vens.); *gref æn grevər* (D.); *græv æn* (Lb.); *græð æn* (Agger); *grev æn -ər* (Andst h., Vor); *greəf et grefər* (Bradr.); *gref et* = flt. (Sundv.); *gref æn grevər* (vestslesv.) — 1) håndtag på spand og ballie; jfr. dör-, hånd-, kiste-. 2) *et grèv* (Søvind) = rgsm.; *gøjər èt grèv i pòŋən*, göre et greb i pungen. 3) lempe, forstand på noget, *haj hòr ehc så reŋ è grèð åpå· ə*, (Vens.); *de hår hañ eŋən guwə græð ow* (Agger); jfr. lempe, magaj, smed; fejl-, mis-. 4) *it gref* (Bradr.) et stykke skarpt stål, der sættes fast i næsen på hestens sko, for at skærpe dem i glat føre; jfr. Aasen grev, hage på hestesko, isl. gref. 5) *æn grev* (Lönb.) en indretning, sammensat af 4 pinde, der tilsammen danner en kvadratisk figur med udløbende endestykker, og som lægges om tapstangen på halmen, når man brygger, kaldes også *brow*. — Jfr. Aasen isl. greip huk., mnt. grepe el. gripe, håndtag, også „mistgabel“, Sch. Lübb.

grebflen, no. *greðflæn æn* (Agger) flen på en greb.

grebfuld, no. *greðful æn* (Thy) så meget som på engang tages med en greb.

grebhorn, no. *grevshown æn* (Mds. h.) en tand på en greb; jfr. 1. flen, tind.

grebing, no. *greðəŋ i -ər* (Vens.) böjlen på en spand; se greb.

greblag, no. *greðlaw æn* (Agger) et tykt lag; *hañ tår æn gr— smör o hans mælmað*.

grebning, no. *greðnəŋ æn* el. *græwəŋ* el. *grewəŋ* (Mors); *grəðəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *græðəŋ -ər* (Stagstr.); *grevəni i* (Sams.); *grèðəŋ* el. *grèðnəŋ* el. *grèðrəŋ æn* (Lild s.); *græðəŋ æn* (Agger); *græwnəŋ æn* (Harboøre; Sall., Vejr., Lønb.); *græwləŋ æn* (Lindk. s., Lemvig); *grevnəŋ æn* (Andst, Støvr.) itk. (Elbo h.); *grèvnəŋ* el.

grèləŋ æn (Søvind s.) — 1) grøften i stalden, hvori køernes gødning opsamles (Lild s., Mors [*græwəŋ*], Lemvig, Lönb., Elbo h., Andst, Vejr., Vens., Hanh.); fig. kan siges om den, der ikke kan få plads ved bordet, at han må sidde i grebningen (Søvind s.); jfr. kogrob, moggrob, staldgrob, øddelgrob; greb. 2) gulvet imellem de to rækker af køer i stalden (Mors [*grebnəŋ*], Sall., Stagstr., Støvr.); jfr. Rietz 219, grevning, det samme.

grebpotte, no. *greəfpåt æn -pådə* (Sundv.); *grefspåt æn -ər* (D.) potte af ler med hank.

grebskyde, uo. *grefskyð -skyðər -skøð -skøt* (D.); *han grefskyðər ət et*, ɔ: han gøder ikke tykt; *dæn awər blöw ènda grefskøt = fæk æn sköwllaw a moq*, ɔ: blev gødet med et tykt lag mög.

grebstykke, no. [*grebstøkər* flt.] (Mors) „jordstykker, som graves med greb, uden i forvejen at være afstukket med spade“, Schades Saml., se grobstykke.

grebsæt, no. *grefsæt æn* (Holstebro) så meget man ad gangen kan tage med greb.

gred, no. se grød.

greddel, no. *greðəl æn -ər* (D., Lb.); *græðəl æn* (Mors, Thy, Agger); *grerəl æn de* (Vejr.); *greəl de* el. *grel* best. *-ən* el. *grel* (Vens.); *grel æn* (Lild s.) — en tynd hinde, skind på kogt mælk (alm.); tynd is på vand; når mælken er skummet første gang, kan den sætte en gr— fløde senere; vejen fik kun en tynd gr— ler, den skulde haft et tykt lag; en lille gr— smör på brødet (D.); *æn lilə greðəl* (Lindk.) en lille smule; man bliver vanskelig af at spise gr—, mælkeskind (Hanh.); *do ka et tol æ gr—*, så løber du efter pigerne (vestj.); jfr. Aasen grisla uo., udsprede tyndt; sv. grädda, fløde; 2. fledder, flims, grand, skinkel; grejsel, grittel.

gredig, to. *gredi* el. *greə* (Vens.); [*grejə*] (Silkeb.); *greðə* (Mors, Øland) — grådig, ivrig, forhippet på, ivrig i arbejde, *greə som i sulcən maj pò wèləŋ* (Vens.); måske hører hertil udtr. *æn grəə həq* (Sall.), et spøgende udtr. om en forslugen spiser; jfr. Aasen, gridug, flittig, travl; grådig; eng. greedy.

gredle, uo. i udtr. *de greðlər æ wañ* (vestj.) frosten lægger en tynd ishinde på vandet.

gree, to. se gredig.

gref, no. se greb.

greffel, no. se griffel.

Gregers, no. *Græjs* (D., vestj., Agger); *Gres* (Vens., Lild s.) — alm. mandsnavn; *Græjsən*, familienavn, stammer fra Gregorius; se Graves.

Gregorius, no. en kalender-dag, d. 12. Marts; *Gregå·rius tø æ bæjər eñ huðər lasər hø*, Kr. IV. 370. 259; *ve Gregå·rii ti, så æ næt å da liq vi* (jfr. Hildebrand, Antiq. Tidsskr. f. Sverige VII. nr. 2 s. 39. 9; Sæve, Åkern Sagor s. 30); *ve Gregå·rii ti, da ska dl skiv skri å dl ðæs ðör æq; Gregorius dæñ bli, dæñ ka ðæn plåw å skiv te å skri;* den dag får alt liv, tuen går itu, da skal bierne og den dovne plov ud, Sgr. VII. 88. 561-71; får vi ikke Gregoriusvæde, vil lawnieren (lavningerne) wind' å båneren (de höje marker) tab' (Sams); *æ Gregå·ri då tar, wel di kom te å so row i kar* (Mors); kan en krage skjule sig i rugen på Gr—, vil det blive et godt kornår; ligeså, om det er tøvejr, se Kr. IX. 28. 289-95; Gr— må der ikke længer lægges i kakkelovnen el. tændes lys om aftenen, Kr. VI. 275. 225.

greje, to. se grådig.

grejer, no. *grèjər* flt. (Lild s., Agger, Mors, Lönstrup) redskaber; særlig fiskeredskaber: *hår do din gr— i òrðən;* alt tilbehør til båd (N. Sams); jfr. Aasen, greida huk., rede, orden, men også: redskab; isl. greiði, hjælp; eng. dial. graith, forsyning; Aasen greida uo. rede.

greji, no. se grinnen.

grejn, no. se gren.

grekke, uo. se grikke.

grekker, no. se griker.

grel, no. se greddel.

gren, no. *gren æn gren* (Bradr., Sønderj., Røgen, Søvind s.); *græjn æn græjn* (D.); *græn i* best. *græn* flt. *græn* (Vens.; Mors, Agger) — 1) en gren på et træ; en flen på en greb el. fork, gaffel, en grinde (s. d.), jfr. flæn, tind; *„bèw grèn, mèn haj è smèkər“*, Grb. 248. 392; se Skagen; bynavnet Grene forekommer ved forgrening af åer, U. Bl. I. s. 331; kaste grene som offer (s. d.) på en afdøds grav, Junge 323, Gr. Gl. d. M. I. 57;

J. Saml. III. 53 med henvisn. til Annal. f. Nord. Oldkyndighed 1862 s. 28; jfr. Cavall. Wärend I. 161, Liebr. Volksk. s. 267 flg. 2) art eller afart af noget: *æn græjn å æ tærsyq* (D.); *æ mjælk hår æn gren a blåsərhejər* (vestj.) er noget blåsur. Jfr. Aasen isl. grein, huk.; rosen-, skalde-.

grenader lue, no. plantenavn, blomsterne af stormhat, aconitum napellus L., Sgr. XII. 156. 585 (Hjerm).

greneret, to. *grænərə* (Agger) grenet.

-grenet, tf. se forgrenet.

grenner, no. flt. se grind.

Grenå, no. *Grøn*[d] (Djursl.) en by; „a kjørt' te Grenå me grin (gryn) å kom hjem me latter (lægter)", sa' manden fra Djursland, „å samm' daw fik mi hejst ni (ny) sko, å mi hön killinger" (kyllinger, Sgr. I. 158. 646, y udtales i egnen som i).

1. grer, no. *grer æn* (Lysgd. h.) en spinkel, ubetydelig person.

2. grer, to. i udtr. *greər hawər*, grönlands havre; *greər laəň*, jord, som ligger til græs og skal pløjes (Bradr.); jfr. mnt. grêt Sch. Lübb., glfrisisk gred, eng, græsland.

grerrel, no. se greddel.

Gres, no. se Gregers; græs.

gresk, to. se gridsk.

gresk, to. *gresk* (Bradr.); *nåwər gr— nåwər*, el. *et gr— dyər*, græsselig, jfr. mnt. gresen uo. Sch. Lübb. gyse; greselik to.; græsig.

gret, no. *gret æn -ər* (Agger) en fisk, en slags rokke, en lille sletskade, raja batis?

Grete, no. *Gret* (D., vestj.); *Grèjt* (N. Sams) — alm. kvindenavn, forkortning af Margrethe (s. d.); navnerim:

Gret, hun skeð i æ karet,
hun baňət o så, hun ku et ǧör ve ət,
få di håð narət hiň te ət (D.);

Gret kaldes klør dame i skjervinsel (s. d.); dronning Grete sejrer med en hær af mænd over 40 og drenge under 16 i Salling, Kr. III. 114. 165, se potte; i Mellemslesvig er sagn om „sorte Grete", som har bygget Dannevirke, se Mhoff 157. 205, 275. 371, 342. 459, 585. 605; navn til kragen, Sgr. V. 78. 629 (Sæll.), Nyrop, Navn. M. 128.

Grete i det grönne, no. J. T. 321, en plante, nigella damascena L. [*Griət i æ grön*] (Als), jfr. plt. Gretjen int gröne, Schütze.

grev, no., uo. ft. se greb, gribe.

greve, no. *gröw æn -ər* (D., vestj., Sall. alm.) = rgsm.; *de ær it hwær daw, gröwən jawər, somti jawər hans hun* (Randers), ordspr., også Vens.; *aňtən do æ buň ælər gröw, ka do ek skið, ka do ek hælər löw* (vestj.); *grew, grewskåp*, J. M. 79; jfr. htsk. graf, ghtsk. kråvio, sættes i forb. med gothisk gagrefts, befaling, Kluge; se grave; tosse-.

greveni, no. se grebning.

1. grever, no. flt. ved udtr. *sæt æ fewər i æ gröwər* (Andst) betegnes et fægtekneb: den, som i brydning ligger underst, klemmer med al magt sine fingre ind i hulingen under modpartens øreflipper; jfr. talggab.

2. grever, no. *gröwər* flt. (Vens. alm. Sønderj.) fedtegrever, kødstumper, som bliver tilovers, når tælle el. fedt smeltes fra; *„gröwər èr hèr-rètər"*, Grb. 235. 111, ordspil mellem greve og fedtegreve; i et byrim: „Læmbo gröwwer", Sgr. VII. 176. 781 (Lemvig); jfr. mnt. greve, gribe, Sch. Lübb., htsk. griebe; se også Nyrop V. Sk. s. 62; fedt-, ister-, talg-.

grevgrav, no. I afd. provst Schades saml. forekommer dette ord i et rim fra Mors:

dòwn høwər gir låŋ møŋ,
låŋ møŋ gir træt bijən,
træt bijən gir grewgraw,
grewgraw gir manə sårəful daw.

Efter velvillig meddelelse fra past. Lillelund i Tæbring oplyses det, at ordet nu næsten er forsvundet; en ældre mand har meddelt, at gr— var navnet på de ujævnheder, der tidligere fandtes i heder, når den ene vej løb ved siden af den anden med dybe spor, hvor der var brinker imellem, eller sådanne steder, hvor der var gravet lyngtørv og hvor hul var ved hul; mulig kan ordet tydes: greb-grave.

greving, no. se grebning.

grevning, no. se grebning.

grevt, no. se grøft.

gri, no. se gryde.

gribbes, no. *gribəs æn -ər* flt. (D.) noget, der kan gribe og fastholde, f. eks. noten, hvori en fals el. fremstående kant passer.

1. **gribe**, uo.
grif grivər grẹv grevən (D., Sem, Andst, Hvejsel, Lem); tf. *grævən* (Lyne s.);
grif grivər grẹf grèvən (Husby, Bur);
griv -ər grẹv grèvən (N. Salling);
grijb gribər grẹb grèbən (Thy, Lild); tf. *grèbən* (Lødderup);
grijb -ər græb græbən el. *græben* (Agger, Rævs);
grib gribə grẹb grebən (Linå, Røgen, Hads h.); tf. *grèbən* (Dover);
griv grivər grẹv grevən (Bjerring, Hell. h.);
grijb gribər grẹb grèbə el. *grèbən* (Vens.);
griv grivər grẹv grevən (Falsl., Tørring, Støvr., S. Hald, Gimming, Års); tf. *grèvən* (Søvind s.);
griv grivər grẹəv grovəð (Tved), jfr. Lyngb. Uo. s. 85;
griv grivər grẹv grawə (N. Sams);
grijəv grivə grijəv grevə, æ grevən (S. Sams);
griw griwə grẹw græwən (Bjært);
grif grivər grẹv grevən (Agersk.); ft. *grẹf* (Hammelev, vestslesv., Emmerlev);
grif grifər greəf grefən (Bradr.; Øst. Lyg.; Rapsted, Åbenrå, Valsb.); nt. *grifə* ft. *greəf* (Sundv.);
grib -ər griəb grebən (Fjolde);
grif grifər griəf grefən (Egebæk) — 1) gribe, tage fat på, alm.; *griv æn bul* (D.) gribe en bold; *gr— æn tyw; griv i· jèn* el. *griv fa·t i jèn* (Søvind s.); *o griv* (vestj.) börneleg: lege tagfat, se gribes; blind-; fig. *æ græb mæ i jər,* jeg greb mig i det; *hwans ska wi no grijb o gyjər i* (Agger, alm.) ɔ: hvad skal vi gribe til, som udtryk for stor rådvildhed. 2) fatte om; *a ka il griv om ət* (Søvind s.). 3) gribe an; *griv jæn an* (vestj.) angribe; *no vest hon il, va hon sku grif an mer,* J. M. s. 66, foretage sig. 4) i forb. gribe til: foretage, forsøge; *a ver il, hwa a ska griv tè·* (Søvind s.). Jfr. Aasen, isl. grípa; htsk. greifen, mnt. gripen, Sch. Lübb.

2. **gribe**, no. legeudtryk: *ta æn griv* (Søvind s.) gribe bold el. pind i flugten.

gribelse, no. i udtr. *lèk grifəls* (Valsb.) lege tagfat; se gribes.

-griben, to. se be-.

griber, no. *grivər æn -ər* (Lindk.) den, som tager i leg.

gribes, uo. i udtr. *leq grifs* (Agerskov) = lege tagfat.

gribs, to. [*gribs po*] (Mors) grisk efter.

gribsgods, no. *gribsgos è* best. *-t* (Vens.) gods, som ingen ejer har; — alt, hvad der er til fælles afbenyttelse (Holstebro); *de gær te gribsgos å lànsəns bæst* (vestslesv.) talemåde.

gribsjord, no. *gribsjowr* (Vens.); jord, som indtages af fælledmarken, eftersom man har arbejdskraft og evne til; „et stykke jord, som ej er rebet, og hvoraf enhver kan tage", Kalk.

gribsmutter, no. *gribsmotər æn* (D., Andst, Sønderj.) jordemoder, et spøgende navn; jfr. bademoder, riveskind, urmager Mørk.

gridsk, to. *grisk* (D.); flt. *grijsk* (Agger); *gresk* (Røgen); *vær gr— o ət* (D.); *åpo ət* (Røgen) stærkere udtr. end begærlig; ivrig på arbejde (Als) J. Saml. VIII. 270; se Aasen gridsk, gresk; Rietz grisker; gril, grådig, penge-.

griffel, no. *grefəl æn greflər* (D., alm.) = rgsm., til at skrive med på tavle; jfr. htsk griffel; ghtsk. kriphil el. craf, afledet af græsk graphein, Weig. Wb.; se grave.

griffelhus, no. *grefəlhus æn -hus* (D.) gemme til grifler for skolebörn.

grik, no. [*grik*] (Mors) latter, grin, Mb.

griker, no. *grẹkər* el. *griəkər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) tvær person.

1. **grikke**, uo. *grek -ər -ə -ə* (Vens.) gruble, gå i tunge tanker; „*de grekə hqj nq øwər*", Grb. 70. 92; „*hqj wa så undəli, som hqj ku go å grek åpå jèntəŋ*", sts. 193. 135.

2. **grikke**, no. *grikər* flt. (Agerskov, Sundev.) småkroge, *kom gåt iǹ i ol æ gr—,* f. eks. ved rengöring; Mb. anfører efter Outz.: göre mange gr— i noget, skære el. klippe ud i mangehånde figurer; mundvig (Sundev.); jfr. Aasen, krike hak.; eng. creek, lille vig; krig, fille-.

grikkelere, uo. *grikəli·jər* (Vens.) = 1. grikke.

grikkemovser, no. *grikəmò·wsər* flt. (D.) grimasser.

gril, to. *gril* (Lild s., D., Lindk.); *grøl* el. *gril* (Lb.); *grylər* (Elbo.) — begærlig, higende efter noget; som har mod på; *han æ gryl idaw, han əl* (han vil)

nåk reqtə vis hans døqtiqhiįəð (Andst); *do skal ejt wǫ̈r så gri̯l epǫ å kom uwəð å tjèn* (Lild); *grəl̯ ǫ ət lisom Per Mekəlsən o æ niįənyẃn* (Lb.); *æn gryl̯ər knæjt* (Tyrst. Vr.) person, som er ivrig, rask i arbejdet; jfr. gridsk, grin, ivrig, jöver.

grile, uo. *griįl -ər -t* (Vens.) fortrække munden til latter.

grille, no. *gre̯l æn -ər* (vestj., Agger, alm.) = rgsm.; *do seðər nåk o fan̯ər grel̯ər* (D.); *gal̯ grəl̯ər* (vestj.) tilfælde af arrigskab el. afsindighed; *apre·l̯ ær æ ko te gre̯l* (Vlb.) volder koen bekymringer; *„får å fådryw di grelər, ðbənt hą̈j brðwə"*, Grb. 70. 105; ordet henføres til htsk. grille, græshoppe; lat., græsk gryllus; jfr. guse, skrue.

grilre (?), uo. *grel̯ər* (Vens.) smulre; usikkert ord.

1. grim, no. *griįəm de* (Agger) grov sod, der danner skorpe på kogekar (også Vens.) Mb.; det temmelig tykke lag „grihm", som lamperne afsatte på loftet, J. Saml. X. 76; sort snavs; *do hår nöj griįəm i di pañ, siį dæ i æ spæjl* (Agger); jfr. Aasen grima 6, streg el. stribe over ansigtet; isl. gríma; eng. grime, smuds.

2. grim, to. *grem̯* flt. *grem̯* (Vejr., Vens., Agersk. alm.); *grèm̯* flt. *grèm̯* (Søvind s.) = rgsm., styg, grim, både om det ydre og indre; *æn grem̯ kwęj* (Vens.) en grim kvind; *de wå da æn grem̯ə hōwəð, knæjt* (vestj.); *hun wa grem̯ we hinə bǫ̈r* (Agger) hun var slem ved sit barn; *æn grem̯* el. *grem̯ə dræn̯* (sts.) slem, uvorn, bruges også om voksne personer: *èn grèm̯ on̯, èn grèm̯ə tøs, bè sè grèmt aj* (Søvind s.); *grem̯ wæjlə* (Mors); jfr. Aasen, grem; hjærte-.

grimasse, no. *gri-* el. *grama·s̯ æn -ər* (D.) = rgsm.; fr. grimace; jfr. grimet 2; isl. gríma, maske, hjælm.

1. grime, no. *gri̯m æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., Sams); *gri̯m æn grim̯ər* (D., Thy, Agger), flt. *gri̯mər* (Agerskov), *grim̯ə* (Røgen); *gröm̯* el. *grem̯ æn grem̯ər* (Braderup); *griəm æn grim̯ə* (Sundv.) — 1) = rgsm.; grimen til en hest; *sæt æ gri̯m ǫ ən;* bruges også til får; jfr. hornreb, klaptræ; *fo æ gri̯m ðwər æ g̯rər o jæn̯* (vestj.) magte en; *æn mawər hæst ær ålti bǫ̈ər som æn tåəm gri̯m* (Vlb.); i æventyret skal man nöje agte at tage grimen af dyret, som sælges, ellers mister det evnen til at blive mske pány og kommer i køberens vold, se Sgr. VII. 189 (se *bidsel, hestesko), jfr. Asbj. I. 297, Nicolaissen, Nordland I. 43; Grimm, K. M. nr. 68; — Wigstr. I. 111, II. 195. 371; Faye s. 50, hvor bækhesten tæmmes og tvinges ved grimen, jfr. W. Gregor s. 66. 188, Folkl. Rec. IV. 109 (Irland); ved at se igennem den venstre grime kan man opdage spøgeri, Thiele Sagn I. 362; heksen lægger bidsel og grime på karlen, så forvandles han til hest, Kr. IV. 322, VI. 199. 272, Thiele II. 102, Arnas I. 111; Øverland, Fra en svunden Tid, s. 24; Bartsch I. 121. 142; Strackerj. I. 383; Wolf N. S. 473. 389, jfr. anm.; Henderson s. 191 flg.; Grimm Mythol.[1] Beschwörungen nr. XVI. 2) et fiskegarn af bestemt art, se togger (Thy); grime, Kalk.: maske på et fiskegarn. Jfr. Aasen grima 5 huk.; sv. grimma; fåre-, heste-, klap-.

2. grime, no. i udtr. han har grimen el. liggrimen (Sams) kan siges om den, som ligger for døden og har dødens blålige ansigtsfarve, Mb.; jfr. isl. gríma, maske, hjælm.

grimepenge, no. *gri̯mpæn̯* flt. (vestj.) penge, der gives som lidkøb ved hestehandel, eller som drikkepenge til karlen, der leverer den købte hest; jfr. hornpenge.

grimeskaft, no. *gri̯mskawt è* best. *-ə* flt. *skawt* (Vens.); *æn gr—* flt. *-skawt* (vestj.); *griəmskawt et -skawdə* (Sundv.) — rebet, der er bundet i hestens grime; *han tæ̜r å æ gr—* (vestj.) ɔ: han har intet at leve af; *han tøqər å æ gr—* (vestslesv.) ɔ: har intet at bestille; *de ær e̯t næm o vær boñən i tåw grimskawt* (vestj.); *han kåm i æ toqthus! — hufå·r? — han foñ æn gr—, mæn dær wå jo wal æn hæst boñən vę ən* (vestj.), jfr. fortællingen hos Clouston Pop. tales & fictions I. 60, også i Kina.

grimet, to. *gri̯mə* (D., Vens., S. Sams); *gri̯məð* (Mors); *gri̯mət* (Søvind s.) — 1) stribet el. sort i ansigtet af snavs; *han æ hiįəl gri̯mə i æ huwə* (vestj.) = *grim̯əkə* (Ballum); *do gǫr mæ æn griįmə niįəs; æ æ nåk blöwən griįmə, da æ stow uwəð we æ gryįð* (Agger); jfr. grattet, sølkenet 2) om køer, *æn gr— ku,* med striber ned ad panden, når dyret ellers er rødt

el. sort, jfr. hjælmet; *Grimə* (vestj.) alm. navn til en grimet ko; *do trækər nåk mæ Grimə idaw,* ɔ: du er snavset i ansigtet; se grimmis, 1. grim, grims; jfr. Aasen, grima, streg el. stribe i ansigtet; isl. gríma, hjælm.

grimme, uo. „alle de små hunde grimmer udi sky", Gr. Gl. d. M. III. 129. 5 (Vens.) gør.

grimmeket, to. se grimet.

grimmert, no. *gremərt æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = grimrian.

grimminatus, no. *gremină·tus i* best. *-i* flt. *-ən* (Vens.) uskön, grimet person.

grimminikke, no. *gremine·k æn -ər* (Agger; Lisbj. Terp) snavset, uskön mandsperson.

grimminille, no. *griməne·l æn* (vestj.; Åbenrå); *gremine·l* (Agger) — grim og gammel arrig kvinde, der „puster og æder" om sig; opr. form: gribbenille, se Kalk., Kristiansen Gadespr.; jfr. Aasen, gribba uo., fordreje ansigtet.

grimmis, no. *æn grimis* (Åbenrå) en ko, der er grimet (s. d.).

grimmiskovkat, no. *gremiskå·wkat i* best. *-i* (Vens.) = grimminatus.

grimrian, no. *gremrian æn* (Sundv.) grim person; jfr. grobian.

grims, no. en grimet ko hedder *Grims* (Andst); se grimet, grimmis; jfr. grobian.

grimset, to. *grimsə* (Andst); *grimsərə* (Malt); *do æ så gr— i æ huwə,* til börn, snavset.

1. grin, no. *grin æn* (Lindk., vestj.) vistnok i to betydninger: 1) en forvrængning af ansigtet, jfr. grine. 2) et simpelt udtr. for latter: *do ka fo æn gr— får ət, de ær dåti æn gr— var* (Lindk.); *han ga et betə grin* (Silkeb.); jfr. grinne.

2. grin, to. *grin* (vestslesv.) begærlig, som attrår stærkt; *di æ grin å ət;* se gril.

grind, no. *grenər* flt. (Holstebro) dörre med spoler ved åleværker; „når som ywel den er omm', så begynder æ lags å komm', tre og fir' i hver en grind', det skal bonden få at find'", Kr. IX. 157. 14; jfr. Aasen sv. isl. grind huk., gitterport, led.

grinde, no. *griñ æn -ə* (Søvind s.) gren el. tand på fork el. greb.

grindet, bio. i udtr. „hun fåtohld da både grendet å grandt", Jyd. I. 51. 1, ɔ: klart og tydelig, se grinde no.

grindle, uo. *grenəl* (Fjends h.); *å gr— æ påtər,* törre pottetöj ved svag ild, fyre under de rå, ubrændte potter en 5—6 timer, indtil de får en bestemt varme og inden de kommer i „æ graw"; se Nyrop, Dsk. Pottemageri, s. 13; ildne.

grine, uo.
grin grin griñ griñ (Andst); nt. *grin* (D.);
grin [*-ər*] *-t -t* (Vejr., Agger);
grin grin gren griñ (Agersk.) —
1) skære ansigter, vrænge med åben mund el. fordreje ansigtet; bruges om ræv, hund og hest, om den sidste, når den vil bide; *sijə hur æ hæst grin, æn æ nåk uñ!* (Lindk.); om msker er udtr. fornærmeligt; *hañ grijnər aj mæ,* han vrænger ad mig; *hañ grijnər aj æ fø,* rymper næse ad føden (Agger); *ve do hå ər, så tå ər o sej et o grin å ər* (Holstebro); *grijn som æn dø ræw* (Agger, alm.); *som æn höwlbæŋk, dær æ skruət uð* (vestj.), Sgr. II. 232. 845, værre end en hængt kat, Sgr. III. 108. 496; *han æ hen, hur di grin a fålk* (D.) ɔ: han sover. 2) *grin grinər grin grin* el. *grint* (S. Hald) le. 3) græde (S. Ho, Fanø; S. Hald h.); se J. Saml. VIII. 270; jfr. Aasen, Rietz grina, isl. grína, fortrække munden, så tænderne ses, se Fritzner[2] under ordet; htsk. greinen, mnt. grinen, „den mund verziehen zum knurren, winseln, heulen oder lachen", Sch. Lübb.; grinne.

grineskjæg, no. *grinskek æn* (D.); *grinskæk æn* (vestslesv.) = grinebider.

1. grinne, no. *griñ* flt. (Andst; vestj.); *græj* el. *grèj è* (Vens.); *greñ æn greñ* (Holstebro, Mors, Lild); *griñ* (Søvind) — latter; *„wi fèk e gåt grèj è skrœən",* Grb. 5. 20; *„sitə grèj dè blòw è dehær",* Grb. 11. 85; *no skal ə eñc go we jænə græj å gað* (Vens.) ɔ: med lutter narrestreger; *hañ slow æn greñ* (Lild), slog en latter op; *hun håi sårən sölə greñ* (Holstebro), om en vanvittigs latter; *håð do dær væt mæ, vil do nåk ha fåt sölə griñ* (Andst) ɔ: kommet til at græde; *hun gå æn greñ aj ər* (vestj.) et foragteligt smil; *hañ gor ət få griñ* (Søvind) ɔ: for löjer; se aftengrin; morgen-, nøde-.

2. **grinne**, uo.
griñ -ər -ət -ət (D.; Andst, Lyne s., Søvind s.);
greñ -ər -ər -ər (Vejr.);
greñ -ər greñt el. *greñəð* el. *greñ, greñt* el. *greñ* (Thy), ft. *greñt* tf. *greñt* (Lild s.);
greñ -ər -əð -əð (Mors);
greñ -ə -ət -ət (Røgen s.);
græn -ər -t -t el. *græj -ər grænc grænc* (Vens.);
grijən grijən griñ griñ (N. Sams);
griñ grin griñ griñ (Gram); nt. *griñər* (Vodder) —
le, det alm. udtryk om latter uden bibetydning; til den, som ler uden grund, kan siges: *do sku ha grøð o griñ aw* (vestj.); *ryw å skrað, sto ejt å greñ å gað* (Lild s.); *som greñər o som gåvər, di ær ål guwə Wårhær skåvər* (vestj.); om stærk latter siges: *griñ mæ æ hel hoi* (vestslesv.), *griñ æ moñ åp te beqə si grər, griñ sæ fådæ·rət, æn pokəl te, griñ si træskər, si maw istø·kər* (vestj.); *„di grèñc è dehær, så de knðst i djæ wåmpranisər“* (maveseler), Grb. 68. 51; *hañ greñər som æn gaməl höwlbæŋk* (vestj.), om latter med stor åbenstående mund; om en rigtig spasmager kan siges: *hañ ka fo dø fålk tej ər o greñ* (Agger); også om heste: åbne munden for at bide (Søvind s.). 2) stå med stor indbyrdes afstand; træerne *græjər* i skoven (Vens.). Jfr. grind, grine; flinne, flire, le, skranne; flanni-, skralder-, skranne-.

grinnebider, no. *grijnbejər æn -ər* (Agger); *grinbiðər æn* (D.); *græjbiər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm., også: person, som sætter et stygt grin op.

grinnebøtte, no. *greñbøt æn -ər* (Thy) = grinebider.

grinnehul, no. *griñhwðl æn -hwðlər* (D.) smilehul.

grinnen, no. *grèji è* (Vens.) latter; *haj hèt sònt èn alarm å sònt e grèji“*, Grb. 83. 41.

grinnemundet, to. *griñmoñə* (D.) lattermild.

grinnenem, to. *griñnæm* (D.) lattermild.

grinnepøt, no. *griñpøt æn -pøtər* (D.) smilehul.

grinner, no. i et stedrim: *di Klæluñ griñərər* (Lindkn.) Kr. IX. 132. 350.

-grinnet, tf. se for-, inderfor-.

grinnet, to. *greñə* (Mds. h.) om heste, bister af udseende.

gripse, uo. *grips* (vestslesv.) = grapse, se gribbes; jfr. grine.

gris, no. se græs.

gris, no. *grijs i* best. *grijsi* flt. *grijs* (Vens.); *gris æn gris* (D., vestj., alm.); *et gris* (Sønderj.; Angel); *gris* best. *grisəñ* flt. *grejs* (Tved); *gris i* best. *-i* flt. *grijəs* (S. Sams) — 1) unge af svin (s. d.), alm.; dyret kaldes „gris“ i Vens. til 8—10 ugers alder, derefter fog (s. d.); *mjælk å hawər gir kårt gris, wañ å hawər gir låŋ gris* (vestslesv.); *de ska wær æn betə grijs, dær ek ka krøl mæ æ hål* (Agger) spottende om små personer, der gör sig vigtige; *do ska et spåt mæ æn dø gris, æn ku ðan sto åp o gryñt, eñda æn hår van dø i træj daw* (D.); *dær wår eŋən, dær vil grœð, nær di da et ku fo æ gris tę ət* (D.), når man ikke selv kan græde, kan man næmlig *tæj æ gris i æ hål, te æn pipər* (vestj.); sætte en gris på spid, for han vilde have en stads aftensmads, Kr. VII. 158 i et æventyr; alm. opfordring var i M. Slesv. om efteråret, når folk havde slagtet: *kom iñ ar æ pisəl å sie vår griəs!* den var nemlig ved bagbenene ophængt i den store stue; fig. *æ gris vel bið* (D.) ɔ: ved grisehandel kan man lide store tab, jfr. hest, stud; *æ gris spør et om hwa æ flæsk kåstər i Hambårə* (D.) ɔ: der er intet bestemt forhold mellem pris på grise og flæsk; *mè ska hòl sæki òp, mèn grijsi wel iji* (Vens.); *leq gris* (vestj.) siges om soen: få grise; når der kaldes på grisen, siges: *gris, gris!* el. *gys, gys!* når grisen slagtes, skal drengen i huset holde ved dens hale (Sundv.); *barən* (börnene) *fèk lòw å hòl i hål o grijsən* (Lild s.); i börnerimet Sgr. V. 145 flg. hedder soen el. grisen: „grynt for dör“, „grynt i grå“, „grynt om grynt“; et andet börnerim se Sgr. III. 238. 49 (Møen); i en vise Kr. II. 230. 8 møder ridderen „en kwolsort gris“; i stedremser: *Tijs grijs* (Vens.), Kr. VI. 346. 217; Ørting grise, Kr. IX. 127. 330 (Gylling s.); *mi gris æ lövən ǫ æ skow,* Sgr. X. 67, pebernøddeleg, se svin; svigermoderen lægger i æventyret en nyfødt gris for barn i dronningens seng, Kr. Ævent. 228, se hunde-

hvalp; æventyr om tre dansende grise, Gr. Ævent. II. 105, Kr. V. 89 nr. 12; fortælling om salg af grise, Kr. VII. 206; en gris kaster en side flæsk ved hvert trin, Kr. Ævent. 361, se guldsvin; en død gris lægges i vuggen til skiftingen med de ord: der har du en pølse, Kr. VIII. 23. 47; af talemåder kan mærkes: *sej te grisən* (Nibe) ɔ: sidde efter i skolen, Sgr. III. 239. 18; *fåwə'r di röw, te do et komər te o leq rø gris* (vestj.) ɔ: få ris, så din rumpe bliver blodig; om den fulde, som kaster op, kan siges: *han lo gris, mæn han beð et æ hål å əm* (vestj.); gåde til livsfrelse: *öj för a blöw föj, æt åp i trætåp, ohər jor o öwər wań* (Plougstrup); opløsn.: en gris blev ihjelslået (ødt) i moders liv; da den blev født, tog en mand den, bar den op i en trætop, som hældede ud over vand; der åd han den op, idet han havde en græstørv på hovedet; jfr. Sgr. VI. 53. 492, 57. 528, IX. 109. 347, 174. 545, 192. 610, 218. 692, XI. 158. 517; jfr. IX. 14. 35 ... ædt op under trætop, under sol, under måne, under den sorteste jord; IX. 189. 569: höjt oppe, under jorden, jeg sad og åd det kød, som ej var født ɔ: en pige sad på et bjærg med en græstørv på hovedet og spiste fugleunger; slgn. Wärend nr. 88, N. Vadsbo nr. 150; Z. f. M. III. 193. 81, Urdsbr. II. 198, Simrock Räthselb. s. 35. Jfr. atten; dægge-, faste-, fedt-, galt-, gylte-, jule-, kjølle-, orne-, patte-, pinds-, pose-, slagte-, so-. 2) øgenavn, skældsord el. kælenavn; som skældsord om uordentlige personer, mindre stærkt end svin; jfr. kjællinge-, pintse-, snaller-. 3) rummet i en maltkølle, hvorover malten spredes og hvorigennem røgen trækker, se kjølle-. 4) rendebuk, redskab til at drive pæle ned (Malt). 5) brændevinsanker; *han daskət aw te kros mæ æ gris* ɔ: med et brændevinsanker i en sæk, jfr. Feilb., Bondeliv s. 218; *a ska hen o hå æ gris sprotən* ɔ: have ankeret fyldt med brændevin (D., Gørding), jfr. „en farken“ (Sydslesv.) se Urdsbr. II. 100. 6) frugterne af en plante, pragtstjerne, melandrium vespertinum & diurnum Fr., J. T. 318 (Thy). 7) et filte på fiskeliner (Hostrup v. Varde). 8) mærketønde for et fiskegarn (Fanø), jfr. 1. dob. 9) bygmelsbudding (vestj.); jfr. melbydel, melskud, satkuk, sættekage. 10) blindtarmen, når den er skåren fra ved slagtning (Sundeved). 11) et lidet fartöj, mindre end en pram, större end en båd, Mb. efter Terp. (Ribe). 12) *spel gris* (D.) et kortspil, kaldes måske også: *swyn;* kortene lægges i en uordentlig bunke med billedfladen nedad; tre tages, det ene (A) lægger man uden at se det ovenpå bunken, de to andre rejser man skråt op derpå, så de står over ende; så trækkes efter omgang et for et af kortene af bunken ud, indtil de opstillede kort falder; den, for hvem det sker, skal have de tiloversblevne kort, hver beholder ellers dem, han har trukket; A. er så trumf, hver spiller med de udtrukne kort; den som har udspillet, lægger to parrede (B B*) kort ud med en følgesvend (C); den, som stikker alle de udlagte kort, spiller ud påny; men må han tage et eller flere af dem ind, eller han stikker f. eks. B med B* eller C, hvad undertiden nok kan göres, skal den næste spille ud; den, som sidst kommer af med sine kort, er „gris“ el. „svin“ (D., vestj.); måske er det to lignende spil, som kaldes *betə grijs* og *stuər grijs* (Lild s.). Jfr. Aasen gris, ligeså Rietz, isl. grís hak.; pold, so, svin.

grise, uo.
gris -ə -ət (Søvind s.);
grijs -ər -t (Agger) —
1) svine til, være urenlig med sit arbejde. 2) føde grise; *vår so har griset* (vestslesv.).

grisebasse, no. *grisəbasə æn -ər* (D., Fanø, vestj.); *grisəbasi i* (Vens.); *grijsbasi æn* (Agger) — börnenavn til gris og svin, også et halvt kælenavn til börn, i så fald: *grisibasi* (Agger).

grisebøgle, no. *grisbøwl æn -bøwl* (Lild s.) grisesti.

grisehale, no. *grishål æn -halər* (Lb., Agger) = rgsm.; findes i en alm. tlmde: *han hår æn moń så låŋ, te æn ku snær æn å mæ æn grishål* (Lb.).

grisehans, no. [*grijs-Hans*] (Vens.) skidenfærdig person.

grisemikkel, no. *grijsmekəl æn* (Agger) skidenfærdig person.

grisen, no. se gryssen.

grisepold, no. *grispål æn* (Røgen) en lille gris, som ej vil trives.

griserede, no. *grisrę æn* (D., vestj.) ost erlejet hos soen.

griseri, no. *grisəri·j de* (D., vestj. alm.) = rgsm.

griseso, no. *grissòẘ æn -sęər* (vestj., D., Søvind s.); *grissø æn -sęə* (de gl. Røgen); *grijssoẘ æn -sęər* (Agger) — en so, der har grise, el. som holdes for at få grise.

griset, to. *grijsə* (Agger) skiden; *di nijəs æ gr—; de smajt så grisəð* (Stagstr.).

griseurt, no. *grisöẘt æn -ə* (Tåning) en konvalart, convallaria multiflora L., Sgr. V. 71. 529.

grisevejer, no. i et byrim: „Balle grisvejere", Sgr. II. 71. 377 (Fredericiaegn).

griseværk, no. *grijswærk de* (Agger) = griseri.

griseöjne, no. små plirende öjne; „han wa en gromme føer mand ... hae et pa smo griesøuen", Yuelb. 51.

griseøre, no. *grisør è* (Vens.) — 1) en slags kager, klejner. 2) skældsord, skidenfærdig person.

grissel, no. [*grisəl æn*] (Hadersl.) *grèjsəl æn -slər* (Agersk., vestslesv.) = gistenfjæl, grittel; se Sgr. X. 92. 244 (Falster); jfr. Aasen, grisl huk.

gritte, uo. *grit -ər* (Vlb., Bradr.) = gistne, oversmöre brødene med melvand, inden de sættes i ovnen.

grittel, no. *gretəl æn -ər* (Vlb., Bradr.) = gistenfjæl; kluden, hvormed melvandet smöres på brødene, kaldes: *gretəlklur;* se grissel.

gritten, to. gridsk (s. d.), begærlig (Slet h.) Mb..

griv, uo. se gribe.

grivn, no. se gryn.

gro, to. se grå.

gro, uo.
grǫ -ər gråj gråj (D., Sem, Lb., Lyne, Skodborg, Hvidding);
grǫə -r grǫə grǫə (Lemb); nf. *groẘ* el. *grụəj* (Vejr.);
gruẘ -ər grụəj grụəj (Andst); ft. *grụəð* tf. *grụəð* (Ø. Starup);
groẘ -ər gruẘə gruẘə (Mogenstr., N. Sall.);
groẘ -ər groẘəð groẘəð (Skyum, Rævs, Agger); ft. *groẘ* (Lødderup);
groẘ -ə gråẘ gråẘ (Rårup);
gròẘ -ə gròẘət gròẘət (Linå; Saxild); tf. *gròẘən* (Tåning, Søvind s.);
groẘ -ər groẘəð groẘəð (Rødding, Falslev, Tved, Hell.);
gråẘ -ə gråẘ gråẘ (Uth; Törrild);
groẘ -ə groẘ groẘ (Ginnerup v. Grenå);
gråẘ -ə gråẘət gråẘt (Dover, Törring v. Randers, Gylling);
groẘ el. *gròẘ -ər gròẘə gròẘə* (Vens., Havbro s., Sams);
grǫ -r grǫi grǫi (vestslesv., Agersk.; Åbenrå, Vlb.);
gro -r gråi gråi (Rødding, Slesv.);
gro -ər grǫi groj (Ang.);
grow -ər grǫi groi (Bradr.);
grụə -r gruəj gruəj (Egebæk);
groə groə grǫəj groəj (Sundv.) — 1) skyde spire, f. eks. om korn i akset i et regnfuldt efterår (alm.); *æ kuẘən æ gråj i æ vepər io·r* (D.). 2) vokse, om græs og planter, således vistnok i alle vestj. landskabsmål, til forskel fra „vokse", der bruges om msker og dyr (alm., Sønderj.); *„hwar hon jik å hwar hon stow, skul dè grow rusər å liliər ètər hær"*, Grb. 102. 18, 103. 40. 3) vokse, om msker og dyr (Vens. og i østj. målarter); *hon æ groẘə nụə åpå læŋən, mæn ekc åpå træqə* (Vens.) hun er vokset i længden, men ikke i tykkelsen; *do æ gròẘən möj de sist ọr* (Gjedved); *smò bǫn græẘə mijə eň jen al hwær nat,* Sgr. XI. 126. 358 (Bj. h.) sagtens tvetydighed: mere end en alenstok gror; **gr— efter**: *gro atər* (vestj.) gro til; *gròw ætə* (Søvind s.); **gr— fra**: *gròw fræ sit tèw* (Søvind s.) vokse fra sit töj; **gr— igjen**: *„dèr è e hwòl, de dè ka ekc grow ijèn"*, Grb. 171. 3, gro til; *di wa we å grow ijæ·n i jæŋə måq å skit* (Vens.) om skidenfærdige msker; **gr— nedad**: i tlm. *haň gròwə nęəraj lisom èn kụhǫl* (Søvind s.); *då* (du) *græẘə ni að lisəm æ kæẘhål,* Sgr. IX. 123. 289 (Bj. h.); **gr— sammen**: se lind, træ. Jfr. Aasen gro, isl. gróa; grön; atter-.

grob, no. *grǫf æn grǫv* (D., Sem, Vejr., Sall.); flt. *grǫf* (S. Jyll.); *grǫð æn grǫð* (Thy, Lild s.; Søvind); *gråð æn grǫð* (Mors); *grǫð* el. *grǫð æn* best. *-ən* flt. *grǫð* (Vens.); *grǫv æn grǫv* (Elbo, Bj. h., Hvejsel); *gråẘ æn gråẘ* (Agersk.; Angel); *groəf æn grǫf* (Sundv.); *grụv* best. *grụvəň* flt. *grụvir* best. *grụvərn* (Tved); *grup æn* best. *-ən* flt. *-ər* (N. Sams) — 1) en grøft ved landevejen,

hvorsomhelst: *o graw* el. *kąst æn gr—; o ġör æn gr— åp* (D.) rydde den; staldgrøften (Sundv., Ang.); en halv alen bred rende mellem englodder (S. Ho); *gruv* (Tved) betyder en stor grøft. 2) i Sall. og Års h. betyder grob (*grọv*) både grøft og dige; vil man skelne, siges om grøft: hulgrob. 3) *grop æn -ər* (Bradr.), møggrøft i stalden; se grebning. 4) *æ grọv* (Lönb.), på væverstolens bom, er rillen, hvori stokken, som bærer trendegarnet, nedlægges. Jfr. Aasen graup, grop, udskaaren fals; gropa uo. opgrave, udhule; isl. gróf huk. vildbæk; mnt. grope Sch. Lübb. = ajlegrob; ajle-, bås-, hul-, ko-, mog-, pil-, pip-, skjel-, stald-, vase-, vold-, øddel-.

grobe, uo.
grọv grọvər grọvət grọvət (D., Andst, Elbo h.); tf. *grọvər* (Vejr.);
grọð -ər -əð -əð (Thy, Lild s.);
grọð -ər grǫðt grǫðt (Vens.);
gråw -ər -ət (Agersk.) —
1) udhule f. eks. en ske; *å grǫð træskor* (Vens.). 2) kaste grøfter, *vi hår van hæŋ o grọv* (D.); *o grov æn fæŋ iṅ* (D.) kaste grøfter rundt om fennen som hegn; *han hår æ mark ụrgrọvər* (Vejr.) udgrøftet; *å gråw et støk laṅ* (Agersk.) kaste grøfter, som behøves i det; jfr. grob, grøfte.

grobe, uo. *grọð* (Thy) at give plovskæret en nedadvendt krumning; deraf *grọðəð* tf. om plovskæret, når det hvælver ned med spidsen, *grụðət* (Røgen); *grụ* el. *grụw* to. (Agersk.); jfr. Aasen gruv, ludende, fremadböjet; grude; 1. grue.

grober, no. *grọðər æn -ər* (Thy) en grøftegraver.

grobespån, no. *grǫðspån i* best. *-spån* flt. *-spån* (Vens.) spån, der fremkommer ved udhuling, f. eks. af træsko.

grobfyld, no. *grǫðfuḷ de* best. *-ən* (Vens.) hvad der graves af grobens bund og sider, når den ryddes.

grobian, no. *grọbian* el. *glọbian* (Tåning); *grobiån æn -ər* (Agger); *grọbrian æn* (D.) grov person; ordet er dannet af htsk. grob, grov, med lat. endelse -anus, se Weig. Wb.; el. er det: grober Jan? jfr. dumrian, grimrian.

grobing, no. *grǫðəŋ i* best. *-i* (Vens.) = ajlegrob i stald.

grobkramse, no. *grọfkrams æn* (Holstebro) = grobrydder.

groblang, no. i udtr. som: *han gær ve growloŋ* el. *ve æ gr—* (Ang.) ɔ: langs med grøften.

grobmund, no. *åp i æ grọvmoṅ* (D.) oppe ved stedet, hvor grøften udmunder i bæk el. hav.

grobrydder, no. *grọvryjər æn -ər* (D.) grøfterydder, et redskab omtrent som en treflenet greb, men hvis flener er böjede omtrent i en ret vinkel til skaftet, og hvormed man fisker al slags græs og klumper op af grøfter, når de ryddes; jfr. grobkramse, mudderkrog.

grobstykker, no. flt. „jordstykker, som man, uden at afstikke dem med spaden, graver med en jærngreb af det slags, som bruges til at grave møddinger op o. desl.“ Mb. (Mors); misforståelse af grebstykker (s. d.)?

grobvold, no. *grọvwåḷ æn* (D.) = *grọvwåḷəŋ æn -ər*, grøftevold, det af grøften opkastede jord, der danner en lille forhöjning; *gr— hyjə* (D.) høet, som gror på grøftevolde.

-groen, no. se på-.

-groet, tf. se kjød-, lever-, mos-, på-, sammen-, selv-, sene-, skulder-, til-, under-.

groffenbrad, no. kun i smsætn. *gròfənbrosòp* el. måske *gròfəlbro-*, oksekødsuppe; *gròfənbrokèj*, oksekød (Søvind s., glds.); retten beskrives fra Falster som en blanding af fedt flæsk, fedt kød, stærk suppe, kryderier, især safran, samt tör frugt; jfr. mnt. gropenbrade, Sch. Lübb., „fleisch, das im topfe gebraten oder gekocht wird“, modsætningen er „spetbrade“, hvad der steges på spid; „gropenbrade van dem rynde mit kruden u. saffrane gesoden“; grope no. gryde.

groi, to. se grådig.

grom, no. uo. se grømme.

gron, no. se grand.

gron, no. *grọn æn* (Lb.); *grọn æn* (Holstebro) — en stønnen af koen, der tygger drøv.

grone, uo. *grọn -ər grọṅ grọṅ* (Lb.); *grọn -ər grọṅ grọṅ* (Holstebro); [*grọn*] (Sønderj.) Mb. — sukke, stønne; om køer, der tygger drøv, også stønne i smærte, *æn wår så fåræ't, æn grọṅ* (vestj.); jfr. eng. groan, stönne; plt. gröhnen; dryne.

grop, no. se grob.

gros, no. *grås æn* = flt. (Agger),

betegnelse for et antal af 12 snese; mnt. betyder gros egentlig: dusin, fra fransk se Weig.

grose, uo. *growə -ər -t* (Agger) — 1) slå i småstumper, se grutte. 2) føre grus på en vej.

grosig, bio. *grǫsiq* (Agger) vældig, stærkt; *hañ lywər så gr—;* jfr. höjtysk: grausig; grovsom, græsig.

groske, uo. *gròsk -ə -ət* (Søvinds.) især i udtr. *gr— i sè,* fortære umoden frugt, især æbler; jfr. Rietz s. 214 groska, det samme.

grosserer, no. *grosi·ṛərər æn* (D., vestj.) = rgsm., alm. spøgende betegnelse for småhandlende, f. eks. klude- og ben-kræmmere; se luse-.

grot, no. uo. se grut, grutte.

grov, to. bio. *gråw* el. *gròw* (hele landet over); *graw* (Åbenrå, Ang.) — 1) to. = rgsm., grov, grovkornet, bestående af store dele; *æ gan æ gròw* (Agersk.) garnet er grovt; *æn gråw sǫl* (vest.) et såld med store huller; en grov salmebog, en storstilet; en grov hest, sværlemmet (Ang.); også: *wi lõwər we gröð o gråw kåst* (Agger) ɔ: tarvelig mad. 2) dyb, om røsten; *æn gr— røst* (vestj.) et grovt mæle. 3) storartet, mægtig; *dẹ ær æn gr— lõwn* (vestj.) en vældig lögn; *èn gròw hǫv* (Søvind s.) en stor mængde; *æn gr— væjr, knåq,* strengt vejr, snefog; *de æ no gråw nåwət* (D.) noget forfærdelig noget; *I æ nu gråw bạr* (Agger) nogle slemme börn. 4) fræk, uhøvisk, ublu; *de ær æn gr— kål i ham* (vestj.) ɔ: en tølper, uartig person, dog også: en svær karl til at tage fat; *dær ær ən gråw moñ ve· ham* (D.) ɔ: han fører rå tale. 5) bio., forstærkende tillæg; *de ka a gråw gåt* (D.) overmåde godt; *de æ gr— sòm de ræn* (Agersk.) det er svært som det regner; *æ gạn æ gr— fịn* (sts.) ordspil, se Sgr. XI. 85. 144; jfr. god 3.; *hạj æ gråw guwə* (Vens.); *æn gråw stuwə kow, dær ær ek så gråw möj foskæl o djær ålər* (Agger); *it gròwt stoər baərn, æn gròwt riək mañ* (Bradr.); *hon klæpə gråwt å* (Sundv.) ɔ: hun snakker forfærdelig; som forstærkende tillæg afløses det alm. af en række andre udtr.: fejt, grosig, grovsom, gruelig, grumme, gryv, græsig, svær, ufornuftig, urimelig. Jfr. Aasen grov; htsk. grob, mnt. grof, Sch. Lübb.; fin.

grov, no. se grob, grue; uo. ft. se grave.

grovbrød, no. *gråwbrø de* (D., Thy; Søvind); *gròwbröį è* (Vens.); *gråwbrø et -brøər* (Støvr.) — rugbrød; jfr. brød, kage.

grovelere, uo. se grublisere.

grovfil, no. *gråwfịl æn -fịl* (D.) = rgsm.; *gi jæn å æ gr—* (D.) give en en dygtig overhaling.

grovhed, no. *gròwhẹi æn* (Søvind s.) = rgsm.

grovkage, no. *gråwkåq de* (Mors, Thy, Agger, Hmr.); *gròwkaq æn -ər* (Vens., Hanh.) = grovbrød; bjærgmanden får af bonden en grovkage for at styrkes i kampen, Kr. IV. 10; Tro forlanger af kongen tolv grovkager, hver til seks lispund, Kr. V. 154.

grov maling, no. *gròw mǫləŋ* (Søvind s.) det, at korn males grovt, det grovmalede korn.

grovmellemmad, no. *gråwmælmað æn* (D.); *gròwmælma i* (Vens.) — rugbrødssmörrebrød, modsat *kåq mælmad,* smörrebrød af sigtebrød.

grovregn, no. i tlm. *ståwræjn* (støvregn) *ka blyw te gråwræjn* (vestslesv.).

grovsmed, no. *gråwsmæj æn -smæj* (D., Søvind s.); *gråwsme æn -smẹ* (Agger) = rgsm.

grovsom, bio. *gråwsom* (D.); *a ka gr— gåt lij ham,* overmåde; såmange smådjævle, at det var da grovsomt, Kr. V. 251; jfr. htsk. grausam, måske med tilknytning til grov, to. bio.

grovvel, uo. se gruble.

gru, uo. se gro; to. se grobet.

gru, no. *gryw æn* (Vind s., Agger) = rgsm.; *æ gọr æ så stowər å swær te de ær æn gryw* (vestj.); *så maŋə te de wår æn gru å sijə* (D.); *de war æn gryw o sij ər* (Agger); se grue 2., gryv.

grubegryn, no. *grubərgryn di* (Agerskov) byggryn; jfr. htsk. graupe, afskallet bygkorn; plt. gruben, Mi Wb.

grubemel, no. *grubərmæl de* (Andst) bygmel.

grubevælling, no. *grubərvæləŋ di* (Agersk., Sundev.) byggrynsvælling.

gruble, uo.
grovəl grovlər grovəl Lb.);
grubəl grublər grubəlt (Agger)
= rgsm.; jfr. htsk. grübeln, egl. grave ved at bore; grublisere, grunde.

grublisere, uo. *grublisi·jər* (Agger); *grovəli·jər* (D., vestj., Randers) = gruble (s. d.).

grud, no. *gruð de* (Thy, Mors, Agger, S. Hald h.); *grur de* (Vind s., Vejr.); *gruj de* (Røgen s.); *gruj de* best. *-ə* (N. Sams) — grus; *di ku sij, hwikə stuwərə grawə·lər* (huller) *hań hað skaðt i gruwðəð* (Lild s.); jfr. grutte, Kalk. grud; Aasen, isl. grjót, itk.; Rietz grut, småsten; hav-.

grude, uo. *grur* tf. *grurər* (Vejr.); *gruð* (Mors); *å gr— æ plòwjar* = grobe, danne det, så at det synker med spidsen; *æn æ få möj grųət* (D.); *æ plåw grųər få möj* (N. Slesv.) ploven går for meget på næsen, se grue 1.

grudet, to. *grurə* (Vind s.); *grujə* (Røgen s.) — 1) gruset, belagt med grus, *æn grujət væj* (Røgen). 2) *grurə* (Vejr.) om plovjærnet = grobet; se grude.

grudgrav, no. *gruðgraw æn* (Thy); *gruwðgraw æn -graw* (Agger); *gruigraw æn* (Søvind s.); *grugraw æn* (S. Hald) = grusgrav.

grudmine, no. *gruðmin æn -ər* (Thy) et gruslag, således som det findes aflejret i jorden.

grue, uo. ft. t. se grave.

1. **grue**, no. i udtr. *leq o æ gru* (Lb.) på maven; *a lo mæ o æ gru* (D.); se Aasen gruva, nedböjet el. nedadvendt stilling; jfr. næsegrus; isl. á grúfu; Rietz, gruva; ligga å gruve, med henvisning til skotsk: on grufe, „flat, with the face towards the earth“; grobe, grude.

2. **grue**, uo.
gryw -ər -əð (Agger);
gryw ft. *-əð* (Hmr.);
gruw nt. *gruwə* (Røgen; Lindkn.);
gry -ər gry gry (Andst) —
ordet bruges sædvanlig kun i nt. og ft. og i mange vekslende former, *a gryəs ve· et,* ft. *gryəst* (D.); *a grøwər ve ət* (Lb.), *gröwər* (Stadil); *a gruwə får ət* (Røgen, Randers); *a gryər får ət, a grųət öwər ət* (Lindkn.); *a grukə får ə,* ft. *gruwə* (Vens.); *a grywər får æ weńtər, de grywər i mæ* (Agger); *de gröws rektə i· mæ* (Vlb.); de begynder jo at grysse over det, Kr. V. 18, grues ved det; jfr. Aasen, gruva, sv. grufva sig; mnt. gruwen el. growen, Sch. Lübb., htsk. grauen; gru, grusse.

3. **grue**, no. *gru æn* (Andst, Åbenrå) dyb, snæver dal (Andst, Sundev.), jfr. J. M. s. 6; hullet, hvori „løbbeserne“ kastes el. trilles; enhver lille fordybning i jorden (Åbenrå).

4. **grue**, no. *gruw æn -ər* (Lild s.); *gruwð æn* (Agger); *gru æn -ər* (D., Andst, Vejr., Søvind, Agersk., Åbenrå); *grow æn* (Hmr.); *gruw* el. *gruð æn* (Vens.) — indmuringen, hvori gruekedelen sættes; den indmurede kedel med ildsted og alt; *sæt æn gry i gruw* (Vens.) indmure én gryde; *il oņər æ grow* (Hmr.); se kjedel-; jfr. Aasen gruva huk., ildsted og mur, som omfatter det; gruva Rietz s. 219.

gruegryde, uo. *gruð-* el. *gruwgry æn* best. *-gryən* flt. *-gryər* (Vens.); *gruw(ð)-gryð æn* (Agger) — indmuret gryde.

gruekjedel, no. *grukijəl æn* (D., Andst, Thy, Agger, Mors); *grukil æn* (Vejr.); *gruwcil i -ər* (Vens.); *growkijəl æn* (Hmr.); *gruwkiəl æn* (Lild s.); *grukèjl æn -kèjl* (S. Hald); *grukèjəl æn* (Søvind s.) — indmuret kedel.

gruelig, to. *grulə* (Vens., Vejen); *grywələ* glds. el. *gruwələ* el. *gruwəliq* (Agger); *grylə* el. *grylt* (Valsb.) = rgsm.; *grulə stærk, de gor grulə te* (vestj.); *de æ grylt å se o* (Valsb.).

grui, no. se grud.

gruj, no. uo. se grund, grunde.

grum, to. *grom* (Thy, vestj., Sønderj.); *gròm* (Søvind s.) — 1) om msker og dyr, farlig, rå, uvane, *æn gr— tyr.* 2) vestj. alm. om alt hvad der er ud over det almindelige, fortrinligt, udmærket: *gr— væjr, stås, sals; æn gr— ku, kuwən; de ær æn gr— jæn,* en person, fin i klæder, et ypperligt dyr; *de ska vær så gr—,* om noget, der slår stort på; *gromər, groməst* i sammenligningsgraderne; *dè hòr ålti wąə så gròmt mæ· dæm, dejəfå spèlt di ju åsə fålè·t; èn grom goə, nòwə gròm hòwiə* (Søvind s.); jfr. Aasen, grum, stolt, prægtig; Rietz grum, grumma, sv. rgsm. grym, isl. grimmr.

grumme, to. *gromə* (Vens., vestj., Thy, Mors); *gròmə* (Søvind s.) — 1) to. om hvad der er ud over det alm., nok mest i slet betydning; *æn gr— væjr,* slemt vejr; *æn gr— kål,* rå person, som svirer og spiller kort og slår svært tilside; *i gromə jįj* (Vens.) en slem fyr; *æn gromə dræŋ* (Agger) det samme. 2) bio.; *æn gromə stuwər, guwə*

jœn, overmåde (alm.); se grov, grum, grummende.

grummelig, bio. = grumme, overmåde; „do æ it så grommeli lompen“, And. Begr.

grummende, bio. *gromən* (Andst); *gròmən* (Søvind s.) = grumme, storlig, i höj grad; *de ka gromən gọ* (Andst) det kan ypperlig gå; *han vèl gròmən bəgyn å kiq, nęə han komə* (Søvind s.); „hiele den familli hå olti won grommin hårdnjesset“, Yuelb. s. 62; se grum.

grummige, bio. = grumme, overmåde; *hon håð så gromiqə traplt,* Sgr. IV. 194 (Skals).

grums, no. *groms de* (Vens., D., alm.) = rgsm., bundfald; *spọ i groms* (Agger); jfr. Aasen gurm, mudder, grums, bærme; Rietz s. 225, gorm, gromm, f. eks. kaffe-gromm; kaffe-.

grumset, to. *gromsə* (D.); *gromsəð* (Mors) — fuld af grums; *do sir no gr— uð* (Mors) skiden, jfr. grimet; *de vunərt' dæm, te æ honə smakt så gråmsə,* J. M. 58.

1. grund, no. *groṇ æn groṇ* (D., Lb., Røgen); *gråi* el. *grọi* el. *gruị æn gruị* (Vens.); *groṇ æn groṇ* (Støvr.); *grun æn* [*grun*] (Agersk.) — 1) grund, bund i vandet, jorden; *æn gråi* (Vens.) fiskeplads, så nævnes: *de gul, de rę gr—* osv.; *åp o æ groṇ* i modsætn. til: *uwð o æ dyjð,* flt. *groṇər; æ buwəð war o groṇ* (Agger); *dær ær mèj wan i gròṇən, leq gròṇ tè èt hus, køjəv èn gròṇ, gọr å gròṇ* (Søvind s.); byggeplads (Vens.); *hær ær eṇən guwə groṇ* (vestj.) jordbund; fig. *han wår eṭ guwə i æ groṇ* (D.); *dær hår ðlər wat no rætən gowə groṇ imæ'l dæm* (Lb.) om uvenner; *de stel van hær dæn dyf groṇ* (Mellemsl.); *dær ær èn gowə gròṇ i ham; i gròṇən* (Søvind s.) egentlig; *de ær æn skąən i æ gruən* (flt.) *lisom Bærəndəs gris, di vælt æ svintrđw* (Gram), ellers: *groṇ; de ær æn skit i æ groṇ* (sts.); *de ær æn skitəŋ i boṇ o groṇ* (Agger); *go te groṇ* (sts.); jfr. lufvante. 2) jordejendom, *mi groṇ, wå gr—* (vestj.); *æ står o mi æjən groṇ* (Agger). 3) en kort fremstilling af et bestemt indhold, foredrag osv., hovedsum af noget: *fåtæ'l mæ æ gr— å ət* (vestj.), særlig om katekismus el. lærebog i skolen: *o spreŋ mæ æ bön i æ groṇ; han ka eṭ lęs, mæn han æ guwə te å swår å* (af) *æ groṇ* (vestj.). 4) årsag, grund til noget: *hwa groṇər hår han i de? — de hår a mi groṇər i! — gi groṇər få di snak!* (Lb., alm.); *hðə do nðwə gròṇ får ət?* (Søvind s.). Jfr. Aasen grunn hak., itk.; isl. grunn itk., grunnr hak., grund huk.; htsk. glfris. grund, ordet henføres til angels. grinda uo., eng. grind, male småt (?); mose-, ud-, under-.

2. grund, to. *groṇ* (D., Thy, Agger; Agersk.); *gråi* itk. *grønc* flt. *gråj* (Vens.) — hvor vandet er lavt; *è gråi stè, gråi wðj, de æ grønc* (Vens.); *dær æ groṇ van* (Agersk.), også: *groṇ wåṇ* flt. (Mors), *groṇ wan, kæl* (Agger); plöje *grønc* (Vens.) for lidt dybt; *dær æ gråj jọr* (sts).

grunde, uo. *groṇ -ər -ət -ət* (D., Mors, Søvind, Agersk.); ft. tf. *groṇt* (Lild s.); *gruj -ər gruṇc gruṇc* (Vens.) — 1) = rgsm.; *å groṇ å* (Agersk.) tænke på; *æ groṇəð ow* el. *øwər, hwa de sku bətyj, te han gik så hastə* (Agger); når A. spörger: *„hwa groṇər do' ọ?“* kan B. svare: *„a groṇər ọ, huma'ṇə gris wå nåbo fæk i fywr!“* (vestj.); *han groṇər lisom Eskils gris, dæṇ groṇət i tåw daw o lø hen dæn triðə* (vestj.); *kowən grujər åpå sin ðlər* (Vens.) kan siges, når den er gammel; *„hèrən sto å gruṇc e kwon å så ser hąj . . .“,* Grb. 66. 27; jfr. gruble. 2) *å groṇ æn plåw* (vestj.) stille den således, at den ikke går dybt.

grundejendom, no. *groṇèjəndom æn* (Søvind s.) = rgsm.

grundforbedre, uo. *groṇfåbejə* (Søvind s.) = rgsm.; *-fåbejərəŋ æn* no.

grundgarn, no. se rå.

grundgod, to. helt igennem god; *de æ moṇgåt, mæn il groṇgåt imæ'l dæm; hans hælən* (helbred) *ær il groṇgọi* (vestslesv.).

grunding, no. *gråjəŋ i* (Vens.); *groṇəŋ* (N. Slesv.) — et sted, hvor der er grundt vand, grundt sted i fjord el. hav (Vens.); *æ groṇəŋ æ få hy urən æ hus* (N. Slesv.) ɔ: jordsmonnet er for höjt.

grundis, no. *groṇiįs de* (Mors) is, som vandet er sunket fra.

grundlag, no. *groṇlaw æn* (D.) grundvold under en bygning.

grundmur, no. *groṇmur æn* (Søvind, D., alm.); *groṇmuwr* (Agger) = rgsm.; *groṇmurət* to.; *„a kam te e stu*

grujmuwre slåt", Grb. 146. 36; *gruñmuwr -ər -əð* uo. (Agger).

grundorm, no. *groñwårm* (Lönb., Holstebro) en af de store vandkalve; man antager, at køer får trommesyge af sluge dem i sig ved vandingen, og tror, at når koen væltes på ryggen, dør „ormen", jfr. kvolster; se grundvrövl.

grundplov, no. *groñplòw æn* (Søvind s.) = undergrundsplov.

grundsk, to. *gruñsk* (Bradr.) om ploven: som går for dybt; fig. om msker: som grunder formeget, tungsindig, Kok.

grundskat, no. *groñskat æn* (Søvind s.) = rgsm.; skat på byggegrunde i byer.

grundsted, no. *groñste æn* (Mors) byggeplads i købstaden.

grundsten, no. *groñsten æn -ər* (Egebæk); *groñstin æn* (Søvind s.) sylsten.

grundvand, no. *groñwañ de* (D., Søvind s.) = rgsm.

grundven, no. i tlm. *moñvænər, mæn et groñvænər* (Lb.), se grundgod.

grundvold, no. *gruñvol æn* (Bradr.) bruges om husets sylsten.

grundvrövl, no. *groñvröwl æn -vröwl* (vestj.); *grøñvrøwl* (Galten h.) — en stor vandkalv, dytiscus; når et höved får en „grundel" el. „grundwårm" (el. „grundvrövl", J. K. 226, 277) i sig, mens det drikker, skal det væltes om på ryggen i fårestien, ellers dør det, Kr. IV. 357. 111, jfr. Sgr. III. 191; se Kalk. grundvrovl = grundpuge.

grundvrövling, no. *groñvrøwləŋ æn* (Søvind s.) tangloppe, gammarus.

grunker, no. *groŋkər* flt. (Agger, Vens., Tåning) hemmelige eller skjulte gemmer eller pakker med hvad deri er gemt, en gammel henlagt pengesum (Vens.); *han hå groŋkə, dæñ swæŋ* (Tåning); *„di tebø ham gul å gaməl groŋkər"*, Grb. 80. 83; *„får å wær sekər åpå å ha hans gul å groŋkər i bəhòl få tyw"*, Grb. 95. 121; jfr. Rietz grunker, d. s.; grunka, uo., samle.

-grunt, se basse-.

grunthövl, no. *grunthæwl æn* (Thy) bruges til at regulere fordybninger, der skæres med gradsav; htsk. grundhobel?

grup, no. se grob.

grur, no. se grud.

grus, no. *grus de* (D., Søvind s., alm.); *grus* el. *gruks è* best. *-t* (Vens.); *grus* itk. best. *-ə* (S. Sams) = rgsm.; jfr. Aasen, grus; mnt. gries, Sch. Lübb., plt. gruus, Schütze; grud, grutte.

gruseret, to. *grusərə* (Åbenrå) fuld af grus.

grusgrav, no. *grusgraw æn -graw* (D.; Lb., Randers, alm.) = rgsm.

grusharpe, no. *grusharp æn -ər* (D.; alm.) redskab til at skille sand og grus.

gruskarl, no. *gruskal æn -kal* (vestslesv.) karl, som arbejder grus op.

grusse, uo. *de grusə mæ får ət* (Røgen) jeg grues for det; se grue.

grusselig, to. *grusələ* (Vens.; Sall., Mors, Agger, Vejr.); *grysələ* (Malt, Andst; Sønderj.) — gruelig, græsselig; mest forstærkende tillæg; *gr— hyw*, overmåde höj; *de wå grysələ som de ræjnət* (Lindk.) det var svært som ...; *æn gr— kål*, en vældig karl; „en wa så grusselel såh Kjen Muotes", Blich. Bindst., om en vise; „a trouet oller a håed turt sei et te dæ, hwo grusselig å forfærdele mød a holler å dæ", Anders. Bars.; jfr. Rietz s. 217 und. gryad: gryselig; plt. grislick, Bremisches Wb.; grov, gryv, gru; ryslig.

grustöj, no. *grustèw de* (N. Sams) udtryk om grusede agermarker.

grut, no. *grot de* (vestj., Andst, Sams); *grøt è* best. *-ə* (Vens.) — 1) *slo i grot* (vestj.) knuse i små stykker; *de æ gawən i grot* (Andst); *de gik ræn i grot* (Agger). 2) = grutning.

grutning, no. *grotnəŋ* el. *grotəŋ* (Thy); *gråtəŋ* (Sall.); *grøtəŋ de* (Lild s.); *grøtnəŋ de* (Mors); *grøtəŋ i* best. *-i* (Vens.); *grotni i* best. *-niji* (S. Sams); *gròtnəŋ* (Søvind s.) — knust el. brækket korn; *„èn swøntaj mè no grøtəŋ"*, Grb. 31. 60.

grutningskorn, no. *grøtəŋskuwən de* (Vens.) blanding af grovtmalet rug, byg, havre til svin.

1. grutte, uo.
grot -ər -ət (D., Andst); tf. *grotər* (Vejr.), nf. *gråt* (Sall.);
grøt -ər -əð -əð (Thy, Mors);
grøt -ər -ə -ə (Vens.);
gròt -ər -ət (Søvind s.);
grot -ər -øt (Røgen) —
knuse til smul, slå i små stykker; brække korn på møllen; jfr. smadder, kvas; også: *å grot æn feŋər* (Vejr.); *no hår han grot*

wås dæn spå (Hmr.); *han æ så stærk, te han kun ræn grøt dæ* (Lild s.); *a ska grøt dæ så smo som do wå mølmolt* (Mors) en trusel; *å galsinət æ do, a trowət do håj grot mæ* (Silkeb.); *han hå fåt hans bijən grotət* (S. Hald); *„dè jèn kalc di Grøt-Græt“*, Grb. 116. 4, den ene kaldte de Grutte-Grete, må vel betyde en pige, der slår meget i stykker; jfr. Aasen, grjot no. grus; Rietz grut; htsk. gries, eng. grit; grose, grud, grus, grød; kvadder-, lemme-, marv-, mel-, smadder-.

2. grutte, no. mave; „de er alle gode, der fylder e grotte“, Kok Ordspr. 33. 353; skrutte, sællandsk; Aasen, skrott, krop.

gruttel, no. i udtr. *go i grotəl* (D) gå i lutter små stykker; også nok uo.: *o grotəl* (vestj.) slå i små stykker.

gruttelbonker, no. *grotəlbonkər æn* (Mds.); *æn gowə gr—,* en rigtig kluddermads.

gruttemikkel, no. *grotmekəl æn* (Thy) en stor og stærk karl; sagtens afledet af grutte, knuse, og med bibetydning af klodset person.

grutteslagen, to. *grotslawən* (vestj.) knust til grut; *så öm i mi kråp som a wår gr—.*

gruttestærk, to. *grotstærk* (Agger) ualmindelig stærk, om personer.

gruttesølv, no. *grotsøl de* (Gørding ved Vemb st.); *grotsøl* (Tåning) småskillinger.

gruv, no. se grob.

-gry, no. se dag-.

gry, uo. se grue; no. se gryde.

1. gry, uo. *gryi gryr gry gryi* (Agersk.) = rgsm.; *de gryr a æ daw* (Agersk.); jfr. sv. gry, uo.; htsk. grauen, af grau to., grå.

2. gry, uo.
gryi -ər gryjə gryjə (Vens.);
gryi -ər -əð -əð (Mors) —
vrimle, mylre; *de gryər å worm, wormən gryər uk o ə* (Vens.): *æ heməl æ så ful å stjanər te di gryjər,* også: *æn gryjər å stjanər* (Mors); jfr. Aasen, krya, vrimle, mylre; kru no., mangfoldighed, vrimmel; nyisl. krú.

gryde, no. *gryð æn gryðər* (D., Andst; Agger, Hell. h.); *gryj æn* best. *-ən* flt. *gryjər* best. *-n* (Vens., S. Sams); *grij æn* best. *-ən* flt. *-ər* (N. Sams); *gry æn* best. *gryðən* flt. *gryðər* (S. Hald, Havbro); *gry æn grørə* (Røgen), flt. *gryə* (Søvind s., Tåning), *gryrə* (Ry); *gryr æn gryrər* (vestslesv., Agersk., Sem); *gryq æn gryqər* (Als); *gryə æn gryrə* (Sundv., Hjoldelund) = rgsm.; når gryden står på ilden, siger den: *pløt, pløt!* (Vens.); *swåt gryðər* (D., vestj.) jydepotter; *hans muwərs dæn slem gryð* (D.) = lødgryden (s. d.); *æ gryð met o æ buwər, så ka di smo åw lan ve!* (vestj.), Sgr. I. 16. 46; *nær dæn it foə, dær gryən røə, så foə dæn hælə it dæ plòwən kyə* (Tåning); *de hò war i gryj, föri de kam i påt* (Vens.) siges om börn, der genfortæller, hvad de har hørt af ældre; *smo gryrər hær o yrər* (Ang.); *smo gryðər hår åsə grər* (Agger, alm.) om börn, der lytter til ældres tale; *a æ tefre's, om I så kalə mæ gryj, bårə enc I wel sæt mæ åpå ilən å syj* (Vens.); *vi hår kon jæn gryð te wå's* (Andst) ɔ: husbonde og tyende spiser sammen; *de wår uht åpøst o wər i æ gryð* (Malt s.) tlm. om hvad der var ondt i gerning, værre i tanke; når gryden synger med maden i på bordet, er der ingen „fejge“ folk el. hekse i huset, Kr. VI. 295. 325, 292. 383; når det synger i gryden, mens den koger, varsles lig, Sgr. IX. 231. 766; en mand så en stor sort gryde komme hoppende over trætoppene i skoven, bag efter fulgte torden, Kr. III. 195; en gryde i kanten af en bakke med to lysestager og en forskrækkelig mængde penge, s. 304; i æventyret henter gryden mad og penge, Kr. V. 202, Sgr. VII. 181, XI. 200, Gr. Gl. d. M. III. 79; Molboernes gryde, der kunde koge af sig selv, Fausbøll Molboerne 1887 s. 56; gåde: „a kinner en sølle swot jen, den hår tri bien å ka ett gå, den hår tow ører å ka ett hør, å den hår en stuer mond å hår ett å kom i en“, Gr. Gl. d. M. II. 126; *sworten tal te rø: brestər mi röw, så æ do dø* (N. Slesv.) ɔ: gryden med vand i talte til ilden: du slukkes, om jeg brister, Gr. Gl. d. M. II. 132. 10, Kr. VI. 22. 289; jfr. Revue d. Trad. pop. I. 54: „si mon fond s'effondrait, tu serais bien penaud“, Rolland Devinettes 77. 160. 61; Rimes 209. 61, Mélus. I. 262. 57 flg., IV. 446; *æn hoəl moər, æn krokət faər, å tre små fåbræ'n byərn* (Mell. Slesv.), *æn kroqə får, æn bempəl muwər, træj skorə oqər* (vestj.), alm. med mange varianter: krum,

rundrygget, skrutrygget fader ɔ: hank; rund, sidbuget, bumplet, bughulet, hulvommet, hul, skurvet moder el. kone ɔ: gryden; tre skurvede börn, tre börn på bålet, tre skaldede unger, tre horeunger, el. hornede unger ɔ: tæerne; jfr. Gr. Gl. d. M. II. 132. 10, J. K. 329. 6, Sgr. I. 30. 97, II. 129. 667, III. 182. 959, VI. 26. 337, 48. 438, 57. 537, IX. 47. 190, 190. 584, Fb. Fr. H. s. 147. 38; Antiq. Tidsskr. 1849—51 s. 318. 31. 33 (Færøerne); Haukenæs II. 177. 15; Värend nr. 68; N. Vadsbo nr. 56; Wolf, Zeitsch. f. deutsche Mythologi II. 434 (Wetterau, Hessen) med henvisn. til en lign. hollandsk i Mone's Anzeiger 1838 sp. 267; III. 130, 191. 66. 67; Joos Raadsels nr. 92; Simrock, Deutsches Räthselbuch s. 60, slg. Ehlers Räthselb. 6. 25, Rochholz Kinderl. 258. 469, Strackerj. II. 145. c, Chambers s. 109, Halliwell 142. — Se Aasen sv., isl. grýta, huk., „har vel fra først betegnet det slags gryder, som er tilhugget af sten, altså af grjot"; grud, grus; blose, potte; bold-, davre-, farve-, fløde-, grue-, grød-, jyde-, jærn-, kakel-, kjød-, klare-, ler-, lød-, mellem-, nadver-, nætte-, onden-, pimpe-, smör-, stege-, store-, støbe-, stål-, suppe-, tomlings-, trot-i-, tvillings-, vælling-.

grydeegn, no. *gryðæjn æn* (vestj.) Vardeegnen, hvorfra de sorte potter kom, se Sehested Jydepotteindustrien, Kbhvn. 1881, Nyrop Dansk Pottemageri, Kbhvn. 1882; Begtrup, Agerdyrkn. i Jylland I. 152. 60.

grydefjæl, no. *gryðfjæl æn* (vestj.) pottekonen arbejder siddende, hun lægger en fjæl, „grydefjæl", af form som en halvmåne, 1 al. lang og 1/2 al. bred, på skødet, væder den godt med vand og sætter på den en „stok", en lerklump, på enden, Sehested, Jydepotteindustri s. 7, jfr. Nyrop, Dsk. Pottem. s. 13.

grydefuld, no. *gryðful æn* (vestj.) = rgsm.; „*èn ġryful warm grò*", Grb. 33. 6.

grydekakkelovn, no. *gryðkakəlòwn æn* (Mds. h.); *gryðkakələn* (Lb.); *grydkakəl i* (Vens.) = pottekakkelovn (s. d.), den sidste fandtes i Fårup for 47 år siden (ɔ: 1835) (E. T. Kristensen); i Darum findes endnu (1888) enkelte såkaldte gr—, der består af en stor indmuret jærngryde, der har bunden i vejret.

grydekone, no. *gryðəkuŋən æn* (vestj.) kone, som forarbejder gryder; jfr. Sehested, Jydepotteindustri s. 14, se pottekone.

grydekrog, no. *gryðəkroq æn -kroq* (D.) krogen, hvori gryden hænges over ilden, se kjelske.

grydelåg, no. *gryðlåq æn -låq* (Andst); flt. *-låqər* (D.); *grylåq et* (Søvind s.) = rgsm.

grydemand, no. *gryðəmań æn* (D., vestj.) mand som kører om med pottetöj; „de sorte potter, som går øster på landet til udførsel, vognes af grydemænd til Horsens, Kolding, ja indtil Flensborg, hvorfra de føres til Kbhvn., Roskilde og adskillige steder i Østersøen; til Fyen vognes potterne af gr—; man har haft eksempel på, at en gr— er med sine potter kørt lige til Dresden, der har han solgt hest og vogn og er gået tilfods hjem", Begtrup, Agerdyrkn. i Jyll. I. 153 (1808); *dær ær eŋən, dær æ fålð' mæ si æjən uðən æ gryðəmań* (vestj.), han vil næmlig gærne af med sine potter snarest mulig.

grydepige, no. *gryðəpiq æn -piqər* (vestj.) pige, som forarbejder sorte gryder; gårdmanden lejede en sådan pige for frit hus, hendes lön var så halvdelen af de potter, hun gjorde; hun gik kun til marks enkelte dage i rughøsten, æltede leret på gulvet med fødderne; hun kunde göre indtil tre snese potter en dag, i en sommer indtil 10 læs potter à 15—16 „gl. dalere" (à 3 ℔ lybsk); af et læs ler kunde blive et læs potter, se Begtr. Agerd. i Jyll. I. 153.

grydepyt, no. *gryðəpøt æn -pøtər* (vestj.) flere steder i hedesognene findes grave, hvor der i gamle dage har været taget ler til potter, disse huller kaldes gr—.

grydeske, no. *gryske æn -skijər* (D., Andst); flt. *-ske* (Ågersk.); *gryskə æn -skeər* (Vens.); *gry-* el. *gryske æn -skeə* (Søvind s.); *gryskiə æn -skiər* (S. Hald) — en stor ske til at røre i maden med, en slev; klap gryske (vestslesv.) en leg: karle og piger parredes, pigen sad på karlens knæ; A. gik omkring med en gr— og spurgte først karlen: er du tilfreds med din kone? dernæst pigen, om hun var tilfreds med sin mand; var de

begge tilfredse var sagen dermed færdig, klagede de over hinanden og vilde bytte, kom sleven igang; er C. parret med c., og D. med d. og c. vil have en anden mand D., men C. vil ikke slippe c., D. ikke d., så får D. og C. af sleven, C. et slag, D. to, C. fire, D. otte slag o. s. fr., indtil byttet gaar i orden; legen kaldes også: *å klap fålk samәl* el. *leq væl tәfræ·j;* frugtsommelig kvinde må ikke spise af en gr—, så får hendes barn en stor mund, Kr. VI. 252. 4.

grydeskille, no. *gryðskil æn -әr* (Fanø) en muslingskal, cyprina islandica, der brugtes til at skrabe skover af gryden med.

grydeskover, no. *gryðskåwәr* flt. (vestj.) den brændte skorpe af grød og vælling, som bliver siddende på bunden af gryden; kvindfolk må ikke spise gr—, så bliver de arrige, derimod skal hunden have dem, Sgr. VIII. 222. 911, Kr. VI. 265. 117.

grydeskraber, no. *grydskråvәr æn -әr* (Andst.); *gryrәrskraf æn* (vestslesv.) — en rund, flad jærnske med kort skaft til at skrabe gryderne med; *æ gr— komәr ålәr te hemәriq* (Andst) ordspil mellem personen, som skraber, og redskabet, alm.; i en byremse: Tandrup grydeskrabere, Kr. IX. 134. 357, Sgr. XII. 143. 368.

grydeskår, no. *gryðskor æn -skor* (vestj.) = skår af pottetöj; *han hår aht i æ huwә eñ gryðskor* (vestj.) kan siges om en klog mand, el. om den, som har andet at tænke på end bagateller.

grydesteg, no. stegt oksekød (Sønderjyll.); se Pontopp.'s Sønderj. Ord i Vdsk. Selsk. Skr. I. 74—76 (1745).

grydestikke, no. *grystek æn -әr* (Vens.) træpind med flad brikke til at røre i gryden med.

grye, no. se grød; uo. se grue.

gryende, bio. *gryәndәs ful* el. *gryful* (Vens.); *hèr huwә va så gr— a luks* hendes hoved var vrimlende fuldt af lus.

gryfuld, to. se gryende.

gryg, no. se gryde.

gryl, to. [*gryl*] (Vardeegn) grædenem, klynkevorn, Mb.

grylle, uo. vrimle, mylre (Middels. h.) Mb.

grylle, to. se gruelig.

gryllekok, no. = gryllemand no., „lille fugl, der opholder sig i sumpe, på grund af dens korte, klagende sang", Mb. efter Outzen: „das greinerlein".

gryller, to. se gril.

gryller, no. *grylәr è* (Vens.) smuld, billing, brokke, Mb. (Slet h.); vrimmel af små ting (Vens.).

grylleret, to. *grylәrәt* (S. Hald h.) smulleret, om ost; som ej vil samles, om smörgryn i kærnen.

grylre, uo. *grylәr* (Thy) smågræde, om börn; synge, om fårekyllinger; jfr. plt. grölen, Schütze, larme.

grylt, to. se gruelig.

grylte, uo. græde, klynke, om börn; Kok.

gryltes, uo. se kryltes.

gryn, no. *gryn* el. *grycәn è di* (Vens.); *gryn di, et* (Røgen, S. Hald); *æn gr—* (D., vestj.); *griwn dæm* (Andst); *grin* itk. (N. Sams); *gryjәn* itk. (S. Sams); *gryәn di* (Sundeved); *gryjәn æn* = flt. (Agger) — 1) = rgsm.; *hiәl å swærmolt gryjn* (Lild s.) hele og brækkede gryn; hvorledes der i gamle dage maledes gryn på håndkværn, se Sgr. X. 95. 257 (Falster); *i awtәn ska vi nåk te å swöm atәr æ gryn* (D.), når der kun er få gryn i vællingen, ligeså: *kuñ æ bar få dæñ føst gryn, skul æ fañәmæ* (se fanden) *nåk lær әn te å bәki·ñ, vo di añәr ær* (vestslesv.); *dæñ, dæ snakәr möjr om gryәn, gi ğærn haj grøә* (Felsted); *nær æ Kwarbjærә mañ mol gryn,* så giver det dårligt vejr (Thy) ɔ: når havet buldrer ved Kværnbjærg banke; *añtәn skal et gi gryn, ælәr kåst æ pos* (Agersk.) ordspr., ɔ: ejendom skal give udbytte eller også mister man den; „a kjørt te Grenå me grin (gryn) å kom hjem me latter (lægter)", Sgr. I. 158. 646, ordspil, se Grenå; jfr. Nyrop, V. Sk. s. 109 flg.: „de kere te Os (Århus) å fo latter få grin"; når grynene males, siger de til hverandre: *huðәn hår do әt? no ær æ skål å mæ!* (vestj.); når grøden koger, siger grynene: *„I skopәr mæ, I skopәr mæ!"* el. „du skrupper mig, pyh!" el. *„a træwәr mæ fram!"* i vællingen siger de: *„hær æ a, hur æ do?"* se Kr. VI. 304, jfr. Sgr. IV. 77. 238; i æventyret bindes en pose med gryn på prinsessen, for at man kan spore hende, der er skåret hul i posen, Kr. V. 338; pigen strør gryn for at vise

vej til røverkulen, Sgr. IV. 183, jfr. Storaker s. 92; frugtsommelige kvinder må ikke spise [rå] gryn, så bliver barnets næse grynet, Sgr. VII. 36. 56; fanden samler en td. udrystede gryn op, Kr. IV. 237, jfr. s. 326. 2) *tøw æn betə gryn* (Mors), en lille smule. 3) penge; *hår do nåwər gryn idaw?* (D.). Jfr. Aasen isl. grjón itk.; helgrynsgrød, byg-, Peder nitten-, boghvede-, grube-, pølse-, risen-, rulle-.

grynbing, no. *grynbeŋ æn* (vestj.) grynkasse.

grynbænk, no. *grynbæŋk æn* (Sundeved) en kasse til gryn; *hiñ fæk han te å lek sæ næn* (ned) *i æ grynbæŋk,* J. M. s. 63.

grynbøsse, no. *grynbøs æn* (V.Vedst., D., vestj.) rumpe; i udtr. *skyð mæ æ gr—* ɔ: fjærte.

grynbøtte, no. *grynbøt æn -ər* (vestj.) = rgsm.

gryneret, to. *grynərə* (D.); *grønərə* (Agger) = rgsm.

grynke sig, uo. krympe sig (Onsild, Gjerlev h.), Mb.

grynkjærne, no. *grynkan æn* (vestj.) et enkelt gryn, i tlm.: *de bæjrər sæ æn gr— o æ daw lisom Glustə vælŋ;* i Vens. siges det om Sejlstrup v—, jfr. Kr. VII 327. 107.

grynkop, no. *grynkåp æn -kåpər* (vestj.); *et gr—* (Sundv.) trækop til at tage gryn af bøtten.

grynkube, no. *grynkoḃ æn -ər* (Thy); *gryjnkuḃ æn -ər* (Lild s.) — en kurv til gryn, bundet som en bikube af langhalm og vidieskinner, se målekar.

grynløb, no. *grønløð æn -løð* (Agger) halmkurv med låg til at opbevare gryn i.

grynløs, to. se poseløs.

grynmøller, no. *grynmålə æn -rə* (Sundv.) = rgsm.

grynmåde, no. *grynmår æn* (Holstebro) = rgsm.

grynne, uo. el. grynnie (Sall.) vrinske, römme sig.

grynte, uo.
gryñt -ər -ət (D., vestj.);
grøñc -ər -ə -ə (Vens.);
grøñt -ər grøñt grøñt el. *-əð -əð* (Agger) = rgsm., om svinets lyd; *æ sdw gryñtər mjælk te æ gris* (Lindk.), når den lægger sig ned og grynter; jfr. htsk. grunzen, afledt af mhtsk. grinnen (nhtsk. greinen) og sammenstillet med lat. grunnire; se grine.

gryntebasse, no. *grøñtbasi æn* (Agger) person, som taler utydelig.

gryntæller, no. *grøntælər i -ər* (Vens.); *gryntələr æn -ər* (Mors) — en pernittengryn.

grynvejr, no. *grynvæjr æn* (D.) apparat til at blæse grynene rene på møllen.

gryr, no. se gryde.

gryske, no. se grydeske.

grysneret, to. *grysnərə* (Andst) fuld af smågrand, *æ smör æ så gr—.*

grysse, uo. se grue.

gryssellig, to. bio. se grusselig.

gryssen, no. *grysən æn* (Lindk., D., Lb., Agersk., Ball.); *grysəŋ* el. *grysəl æn* (Thy); *grèsən æn* (Røgen, Søvind s.); *grøsəl æn* (Mds. h.); *grisən* (N. Sams) — 1) krumme, gran af noget: *saməl dæm grysənər åp* (D.); *dær æ grysənər i æ kænmjælk* (Andst) smågran; *do spilt æn grysən smör o æ duq* (sts.); *dær ær æn lilə grysən gryn təbå·q* (Malt); *alər æn grysən* (V.Vedst.) ikke det mindste; *gi mæ æn lilə grysən! — æn sañe grysən* (Lb.); *æn grysən flæsk* (Agger). 2) en lille tid: *töw æn lilə grysən!* (Lindk.); *æn betə grysən* (Vejr.), *æn betə grysəŋ krom* (Thy) et öjeblik; jfr. grand, korn, krumme; se Rietz 216 gryssen, med henvisn. til plt. grüsseln, grüsselwerk, små stumper, Bremisches Wb.

gryv, uo. se grue.

1. gryv, to. *gryw* el. *gryw* (vestj.); forstærkende ord, *æn gryw hopən* (Lönborg) en stor mængde; *æn gryw dræŋ te å løs,* svær dygtig; *de war swær så gryw, som de war* (Vind. s) ɔ: overvættes stadselig; jfr. grov, grusselig, ryslig; grue uo.

2. gryv, no. *gryw* (Holstebro); *dær war æn swær gryw,* en stor mængde, f. eks. af mskr, jfr. gru no.

gryvele, to. se grulig.

græ, uo. se græde.

græb, no. se greb.

græbing, no. se grebning.

græbning, no., **græbring**. se grebning.

græddel, no. se greddel.

græde, uo.
grǫ̈ð græðər grǫ̈ð græt (D., Lb., Andst, Törring); nt. *grǫ̈ðər* (Lild s.);
grǫ̈ð græðər grǫ̈ð grǫ̈t (Støvr., S. Hald, Hads h.);
grǫ̈ð -ər -græt grǫ̈t (Agger);
grǫ̈r grǫ̈rər grǫ̈r græt (Vejr.; Rårup);
grǫ̈ grǫ̈ər grǫ̈ græt (Vens.);
grǫ̈ græðər grǫ̈ græt (Havbro);
grǫ̈ græðə grǫ̈ə græt (Ginnerup);
grǫ̈ græðər grǫ̈ grǫ̈ət (N. Sams);
grǫ̈ə grærə grǫ̈ græt (S. Sams);
grǫ̈ð græðər græt græt (Törrild, Hvejsel); ft. *grǫ̈ð* (Hell. h.);
grǫ̈j græjə grǫ̈i græt (Røgen); ft. *grǫ̈jət* tf. *græjət* (Tåning);
grẹ̀i græjə grẹ̀i grẹ̀it (Søvind s.);
grǫ̈r grærər grǫ̈r græt (Sem, Spandet, Gram);
grǫ̈r grærər grǫ̊r græt (Agersk.; Bradr., Valsb.);
græə grærə gråə græt (Åbenrå); ft. *græə* (Sundv.);
græə græər gra el. *grå græt* (Angel);
grǫ̈t græðər gråər græt (Fjolde), jfr. Lyngby, Sj. Spr. s. 106: „måske i nt. ð bör forandres til d";
= rgsm.; *han græðər mæ tạr yụn lisom æ swyn* (D.); *dæň, dær vel ha ål de si søụn sijər, dæň mo grǫ̈ð, når di aňər lijər* (Vejr.); *hun grǫ̈ð, te de fløð om hiň* (Herning); folk græd, så det løb ned i træskoene, Sgr. X. 214. 496; *han gra som ət føl* (Ang.) ɔ: ynkelig; *han græə sin sålt tårə* el. stærkere: *di saltə tårə* el. *sin mǫjə tårə* (Sundv.); *„de hòr hans kun fåta'l månə gåŋ mè hæ græi tọr"*, Grb. 131. 41; til den, som græder, kan siges: *hwar ska wi ha ụòr höns i næt? fò så ska do ða wǫ̈r i hönshus!* el. *dæsom do wel grǫ̈ð låŋ wòň, di ka sæt æn skrok* (kyllingehöne) *i tyjr i, så wel a tjèn dæ fòr əð po di bòjəldaụ mǫ̈ æn gafəl å æn knyụ å æn sultən lyụ!* (Lild s.); *han græðər mæ dæň jæn iụ o griňər mè de aňt (!)* (Vejle); når en græder, kan spottende siges: du synger nok på den melodi, man i Norge synger døde køer hen med, el. han synger nok over de døde køer i Norge, el. det er vist den sang, de synger over deres lig i Norge, når de tager dem med hjem igjen, Kr. IX. 96. 26-28; barn, som græder i kirken, bliver lærenemt og en god sanger, Kr. IV. 349. 35, Sgr. IV. 132. 352; den døde moder kærtegner den, der er god ved hendes grædende barn, Kr. III. 162. 266; det barn, som græder længe døbedagen, dør tidlig, Sgr. VII. 39. 92; *„så græ hon, å få hwa gåŋ hon low å få hwa gåŋ hon græ, så skywt hon ham"*, Grb. 106. 100 ... så skiftede hun ham; i æventyret græder 12 prinsesser vand til en stor drage, Sgr. I. 102; jfr. Liden Kirsten tog de sølvskåler tow, dem græd hun fuld i mørkesten stow, Sgr. I. 166. 10; den ene pige *„skul lij å græ søl å gul"*, den anden *„frøjər å toər"*, Grb. 101. 17, 103. 39, Gr. Gl. d. M. III. 113 flg., jfr. Grimm K. M. nr. 179, Grimm Myth.[2] 1054, Liebr. Volkskunde s. 143; småbörn kan græde i graven, Sgr. I. 67. 42, Kr. IV. 127. 177, 135. 197, VIII. 209. 355-56; börn græder deres døde moder op af graven, Sgr. I. 113. 8, III. 114. 8 flg., VI. 219. 823, X. 132. 2, Kr. I. 54. 2, 208. 10, jfr. Thiele Overtro nr. 679, Grundtv. Gl. d. Folkeviser II. nr. 89, Moderen under mulde; se gjenkalding; også kan henvises til Kr. I. 153. 26, visen om dronning Dagmar, jfr. Grundtvig, Gl. d. Folkeviser III. nr. 135; i sagnet fortælles, at præstekonen og pigerne løb rundt om huset og græd over det døde barn, som da kommer til live, Kr. VIII. 382. 690; jfr. Müllenhoff, Sagen s. 144; Z. f. M. I. 62. 240. 7, II. 251. 16, IV. 4. 36; Urdsbr. VI. 154. 120, V. 163; Urquell I. 10; Grimm K. M. nr. 109; Myth.[2] 884; Gervasius s. 197; Mannhardt, Götter s. 290; Wuttke nr. 728; Folkl. Record I. 60, jfr. W. Gregor s. 69; Smärre Meddeland., Sv. Landsm. Tidsskr. VI. CXXII. 15. — Jfr. Aasen graata, isl. gráta, sv. gråta; gråd; flippe, flirpe, flæbe, fløse, grine, hyle, pjæbe, pylre, råle, skrige, skræbe, skråle, snyle, tude; höns, mus, misundelse; flop-, hjærte-, huj-, råle-, skråle-, slubbre-, snövs-, tulli-.

grædefærdig, to. *grǫ̈ðfare* (D., vestj); *grǫ̈ðfærə* (Agger); *grẹ̀ifarə* sj., alm.: *farə grẹ̀i* ɔ: færdig [til at] græde (Søvind) = rgsm.; nær ved at græde; *„hąj lu te, de hąj wa grǫ̈farə få kowən"*, Grb. 57. 35, han var gr— for koen.

græden, no. *grǫ̈ðin* (Agger); *grǫ̈ðən* (D., vestj.) = rgsm.

grædenem, to. *grǫ̈ðnǫ̈m* (D.) som er let til gråd.

grædepose, no. *græðpuμəs æn* (vestj.) person, som græder let.

grædeynk, no. i udtr. som: *de ær da ræt æn grærøŋk* (vestslesv.) ɔ: noget, man har grund til bitterlig at græde over.

grædig, to. *grèjə* (Søvind s.) tilböjelig til at græde; se skriget.

-grædt, tf. se for-.

grædöjet, to. *grærγə* (Bradr.) med tårer i öjnene, ogsa: med rindende öjne; jfr. vandöjet.

græj, uo. se grinne.

græje, to. se grædig.

græjs, no. se græs.

Græjs, no. se Gregers.

græk, no. *græk æn* (Vejr.) en grævling; den bruges i egnen om Holstebro til at kyse börn med som bussemand; jfr. mnt. grevink (?), grævling.

græmme sig, uo. *græm -ər -ət sæj* (D.); ft. tf. *-əð* (Agger) = rgsm.; „ja Kresten ka nok te si dø sæ ha græmt få olt de hæ wæsen om hans fåer“, And. Begr.; jfr. Aasen, isl. gremja; htsk. sich grämen; gram.

græn, no. se gren; to. se grön; uo. se grinne.

grænse, no. *greñs æn -ər* (Lönb.); *græñs æn -ər* (D.) = rgsm.; *nijər ve æ gr—*, også uo. *græñs* = rgsm.; jfr. htsk. grenze: ordet hed i 15 årh. grenicze og henføres til polsk grań, hjörne; russ. og glslavisk graniza, grænsesten, grænse, se Weig. Wb.

grær, uo. se græde.

græs, no. *græjs de* (D., Agersk., vestslesv., Gram, Bylderup); *gres de* (Lönb., Mors); *grès de* (Hundsl. s.); *græs de* (Thy, Agger); *grèjs de* (Hellum h., Søvind s.); best. *grèjst* (Vens.); *gris de* (Angel), vestligere: *græjs* = rgsm.; *græjst èr eñc gåt, de è få næ we jyən* (Vens.); *slo græjs* (vestj.) omhugge græs til høslæt; *hok gres* (Bradr.) d. s.; *smir æn græjs mer får* (Sem) tage raskere fat med at slå græs; *gi jæn æ græjs* (D.), *kyl grèjs å· jèn* (Søvind s.) udtr. fra høsletten, når den, som følger i arbejdet med at slå efter en anden, vinder ind på sin formand, så han kaster det afhuggede græs ind i hans skår og derved hindrer ham i arbejdet; *bræk æ græjs* el. *slo ǧæməl hijəl græjs* (D.) er at slå det første skår, *æ reskar*, der skiller to mænds lod fra hinanden; *slo å æ græjs* (D.) slå græsset således, at leen fører sin byrde ud fra det græs, som endnu ikke er slået; *slo i æ gr—* (D.) således, at leen fører græsset ind mod det, som står, der må da efter hver slætkart *æn aμryμər*, for at den efterfølgende kan komme til at slå; *di mot slå te· grèsəð, så skul æn pijq go mæ ən ryμ baq ætər hwær slåkål å krat fræ, mæn mjèstəndiəls slow di fræ· grèsəð* (Lild s.); *blyw sølə å æ gr—* (D.) kaste op under høslætten, hvad der jævnlig sker med unge og uøvede, jfr. hølekalv; *fo æn koμ i græs ve· jæn* (Vejr.) leje græs til en ko hos en; *æ gres æ stròqən*, siges i Skjernådalen, naar det på grund af oversvømmelser lægges langs jorden; *æ græjs gror te æn ku ǧan hør ət* (D.) når det gror stærkt; *law æ græjs gror, dør æ ko* (N. Slesv.); *dær æ så let græjs o æ aμrer te æn ku ǧæn traμ. æn skælə-basə* (vestslesv.); i gåden kaldes løv og græs: „to vel stående“, Sgr. IX. 172. 520, se ting; hvor heksen er begravet, gror ingen græs, Kr. VIII. 304; vel i det hele gror græs ikke på det sted, hvor der er sket en udåd, Daae, Bygdesagn I. 42; Haukenæs I. 157, IV. 308; Strackerj. I. 43; Folkl. Rec. I. 17 (Engl.) se grön. — Jfr. Aasen, isl. gras itk.; htsk. gras, mnt. gras el. gres, Sch. Lübb.; agerhönse-, blå-, bund-, bævre-, bår-, dob-, drag-, dun-, efter-, eng-, engelsk-, evin-, fjoring-, flyde-, flöjels-, frede-, fugle-, hare-, havre-, heste-, hjærte-, hop-i-, hugorme-, hul-, hvene-, hönse-, igle-, kanarie-, kjær-, kjærligheds-, knytte-, knæ-, krølle-, kvik-, kvolster-, led-, Lokes-, made-, manna-, marsk-, messing-, mose-, nysling-, padde-, pig-, raj-, rød-, sabel-, salting-, sand-, segl-, sene-, skav-, sløver-, sne-, so-, sommer-, spænd-, star-, sur-, svine-, svingel-, sylt-, totte-, vand-, vej-, åle-.

græsbidt, to. *græjsbet* (Andst; Bj. h., Vens.; Angel); *no ær æ køər græjsbet*, vant til græsset, om foråret; om kvæg, som har fået huld på græsgangen (Slet h.) Mb.

græsbænk, no. *gresbæŋk æn -bæŋk* (Lb.); *grèjsbæŋk i* (Vens.) bænk af græstørv.

græsfenne, no. *græjsfæn̰ æn -ər* (D.) en fenne, som bruges til græsning.

græsfrø, no. *græjsfrø de* (D.) = rgsm.

græsfæld, to. *græjsfæl̰* (Andst); *grèjsfèl̰* (Søvind s.) — et udtr. om leen, når den hugger bunden for nær; jfr. jordet, jordgjerrig.

græsgang, no. *græjsgåŋ i* (Vens.) = rgsm.

græsgilde, no. *græsgil̰* itk. (Sams); *græjsgil̰* (Bj. h.) — enggilde, når græsset er slået; jfr. Sgr. X. 122.

græsgrön, to. *græjsgrön̰* (Andst) = rgsm.

græsgård, no. *græsgoᵃr æn* (Fjolde) en toft.

græshoppe, no. *græjshåp æn -håpər* (D.); *greshop æn -ər* (Agger); *græjshop æn -ər* (Vens.); *græshåpər æn* = flt. (Fjolde); nok også: *greshopər æn* (Lild s.) = rgsm.; et insekt, hørende til grylli.

græsig, to. bio. *kræsik* (Vlb., Bradr., Emmerl.); *de vår it kr— støk,* frygteligt, forfærdeligt, *it kr— væər;* han *hær kræsik man̰ə pæŋ,* overmåde; *öwərmade kræsik stærk* (Vlb.); *han kåm eðø·məl æn kræsik stoə skåw,* J. M. 55; se grov, gresk.

græsjord, no. *græjsjor de* (Agersk.) jord, som ligger ud til græs.

græsko, no. *græjsku æn -kyjər* (D.) gold ko, som sættes på græs for at fedes.

græsland, no. *græjslań* (D., vestj.) jord, som ligger ud til græsning.

græsle, no. *græjsle æn -ər* (Agersk.; Sem), le til at slå græs med, jfr. kornle, lyngle.

græslukke, no. *greslok æn -ər* (Lb.); når græspletten ved gården er hegnet, kaldes den *greslok,* den slås jævnlig til hestene, og holdes i grøde ved mødding-vandet.

græslæg, no. *græjslæq* (vestslesv.) navnet til Mortensgrandet, sagtens fordi der ved dette bestemtes, hvilke marker i omdriften skulde ligge ud til græs.

græsløg, no. *græjsløq dæm* (D.); *græsløq dæm* (Thy); *gresløq* (Lild s.) — purløg, allium schoenoprasum L.; når græsset står tæt, siges: *æ æŋ stor som æn græjsløqə bosk* (D.); jfr. purløg.

græsmark, no. *græjsmark·æn -markər* (D.); huk. (Vens.); *gresmark æn -markər* (Vejr.) = rgsm., den mark, som i omdriften bærer græs; jfr. bårer.

græsnellike, no. J. T. 298, dianthus deltoides L. (Århus).

græsning, no. *græjsnəŋ æn* (D.); *gresnəŋ æn* (Agger); *græjsəŋ i* best. *-i* (Vens.) = rgsm.; se efter-.

græs-orm, no. nålefisk, syngnatus ophidion L., kaldes også vejrfisk (Thy) Molb.

græspenge, no. *græjspæŋ* (Lindk.) penge, som betales for kreaturers græsning.

græspile, no. *græjspil æn -pilər* (D.); *grespijl æn -pilər* (Agger, Lild) — græsspire, *dær ær et æn gr— o æ mark; dæń føst græjspil æ lisə guwə som æn hawərkan* (vestj.).

græspind, no. *grespeń æn* (Røgen) eglesöm på leen, sömmet, der er slået i leskaftet og som hindrer græsset i at sætte sig fast i vinkelen mellem skaft og blad.

græsplet, no. *gresplæt æn -plætər* (Lb.) = rgsm.; jfr. græslukke.

græsreb, no. *græjsrop* (S. Ho) tovværk af kokostrævler; sagtens eng. grass-rope.

græsrytter, no. *gresrytər æn -ər* (Lb.); *græjsrytər i -ər* (Vens.) = rgsm.; i udtr. *blyw gr—,* falde af hesten.

græsræ, no. J. T. 267 tang, zostera L. (Thy).

græsse, uo.

græjs -ər -t græjst (D.); tf. *græjst* (Vens.); nt. *græjs* (Agersk., Bylderup);

gres -ər -t grest (Mors, Lönb.); *græs* (Thy);

gres grèsə grest grest (Røgen); *gres* (Ang.) —

1) trans. give græs; *han ka græjs tyw höwəðər* (D.); *dæń fæn̰ græjsər gåt* (sts.) yder godt græs; *do ka græjs æ ku* (sts.) lade koen græsse, f. eks. langs vejkanten, mens man holder i töjren, jfr. 3. bede, s. 56. 19. 2) intr.: *æ køər di græjsər dær* (Hadersl.) går på græs. 3) *o græjs aw* (D.) en måde at sætte skæl på i enge, som ejes af flere; skællet er afmærket ved doler; midt i, lige langt fra begge ender, sættes en rive med en tot halm, en mand i hvert endepunkt retter linien; såsnart den er funden, løber den ene af mændene, langs linien med en tot græs, hvoraf han strør, så slås rede-

skåret (s. d.) i linien; *o gres åp* (Holmsl.) at føre slået græs op af vandet til den höje eng, så det kan törres, se afgræsse; *græs uc* (Sams) sprede græsset i skåret efter leen; en enkelt pige kan „græsse ud" efter fire slættere (Vilstr. s., S. Jyll.).

græsselig, to. bio. *græsəlә* (vestj.); *grislә* (Brader.) = rgsm.; *et grislә dyər; nåyər grislә nåyər*, noget gruelig noget; *di gər æn grislә opvartnәŋ får æ priňs* (Vlb.); jfr. mnt. grese no. gysen, greselik to., Sch. Lübb.; htsk. gräsen no., grässlich to.; grov 5.

græsset, to. *græjsә* (vestslesv.) opfyldt af græs; *æ kuən æ så gr—*.

græssmör, no. *grèjssmö de* (Søvind); *gressmör* (Agger) = rgsm.

græsstrå, no. *grèjsstro æn -stroə* (Søvind s.) = rgsm.

græssæt, no. husmandslod på 1—5 skp. land og derunder (Læsø) Mb.

græs-tang, no. J. T. 267 = græsræ.

græstot, no. *græjståt æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.

græstyv, no. *græjstyw æn* (D.); hak. (Vens.) — person, som lader sine kreaturer græsse på anden mands mark (Vens.); øgenavn til den hyrde, som får køerne sidst ind om middagen d. 27. Juni (vestj.); til ham siges: *gr— for uňt i æ lyw!* se tjener.

græstørv, no. *græjstörə æn* (Agersk.); *græstårə æn* (Bjært); *grèjstörə æn* (Vens.) = rgsm.; jfr. flage, sadde; i æventyret skærer studenten en gr— på kirkegården, graver et hul på galgebakken, stiller sig selv deri og tager tørven over sit hoved, der hører han fuglenes samtale, Gr. Æv. II. 217; jfr. Asbj. II. 6, III. 120; tager man en gr— på sit hoved, kan man, selv usynlig, se heksene danse, Thiele II. 100; jfr. Kuhn, W. S. I. 374: „alle, som er under jorden, kan kende hekse og spøgelser i deres sande skikkelse"; slgn. Cavall. Wärend I. 412, kirkegårdsmuld; i en græstørv skæres skurer, så mange, som den syge har haft feberanfald, J. Saml. IV. 112. 7, se også skjæver.

græsæg, no. *græjsek æn* = flt. (Andst) ulvefis, en svamp, lycoperdon bovista.

græt, no. *græt æn -ər* (Vens.) — 1) en tørvegrav; hullet som opstår, hvor der er gravet dige- el. andenslags tørv; „få de føst tøt a, te de var 'n grou stoh sot døngg, de dæ kravlt nier i grætten", To Nov. 23. 2) *i das græt*, en dags gravning af tørv; se grave; tørve-.

græt, uo. se græde.

græving, no. se grebning.

grævling, no. *gröwlәŋ æn -ə* (Sundv.) = rgsm., meles taxus; det almindelige navn er brok; se også græk; jfr. mnt. grever, grevel, grevink Sch. Lübb.; sand-.

grævling, no. se grebning.

grø, no. se grød, grøde.

grøbbel, no. *grøfəl æn* (D.); *gröwl æn* (Røgen) = *grøfəlspå æn* (Lindk.), *grøwəlspå æn* (Lb.), almindelig arbejdsspade, lige i skaft og blad, modsat den krumme; jfr. plt. grüppel, gripp el. gröpp, pilgrøft; grüppeln uo., grave pilgrøfter, Schütze.

grøbbelsadde, no. *grøwəlsoj di* (Lb.) firkantede græstørv til at opføre diger af, jfr. vælt.

grøbing, no. se grebning.

grøble, uo. *gròpəl gròplər gròpəl* (vestslesv.); *grøwəl grøwlər grøwəl* (vestj.); *å gròpəl æ mark* betyder: kaste render i sur mark el. eng og sprede den opgravede jord (vestslesv.); grave hedetørv (vestj.).

grød, no. *grøð dæm* (D., Andst, Mors, Rårup); *grò* best. *-ən æn di* (Vens.); *grøə* (Halling); *gròð* flt. (Lild s., Agger, Hell. h., Randers); *gryjə i* best. *gryji* (S. Sams); *gre i* best. *grei* (N. Sams); *greð* (Ålsø); *grør dæm* (Vejr., Sønderj.); *grøi di* (Røgen, Linå, Dover, Sporup, Søvind); *grøər* flt. (Hjoldelev); *gröə* (Sundv.); *grøq* flt. (Als); *gryə* (Ang.) — 1) = rgsm.; ordet er i vestj. målarter vist overalt flt.; *søð grøð* (D.); *fo, manə gròð* (Lild); „hue ska vi no fo en stuer gryd' te så manne grød?" And. Bars.; *i æn fað grøð ka æn eð sæj iŋæ·məl* (vestj.); *„grò å gròw kåst pasə bèjst få bujən"*, Grb. 235. 110; *grøð ær æn dæjliq fesk, dær ær eŋən bijən i ən*, Sgr. III. 110. 529 (vestj.); *dæsom vi fæk grøi, så fæk vi löwnəŋərn om mowənən ætə i ələbrøət*, Kr. IX. 221. 60; *æ gryə vu svæjə* (Ang.) grøden blev sveden; om tynd grød siges: *de æ nåk fatəmaňsgrøð ælər dw riqmaňs væləŋ* (Plougstr.); i Lild nævnes: flöjels-, hvid-, kjærnemælks-, mel-, rød-, sødgrød og spøgende siges: der skal tre gryn til en grød; *han rywər it skinət å gröðən* (Randers) kan siges

om den magelige; om stiv grød kan siges: *di æ så styw te æn ku skyð spurə mæ əm*, el. *te æn ku bræk æ skijə i əm* (Lönb.), jfr. katteöjne; når grøden er spist op og man vil have mere, kan spøgende siges: *vi ka et kom te æ grøð får æ boñ o æ fað* (D.); jfr. „rør i mig!“ sa'e sødgrød; „smör i mig!“ sa'e surgrød! „skvit, skvat!“ sa'e vandgrød; „py-y-t!“ sa'e melgrød, Sgr. VII. 227. 832 (Fyn), se gryn;

grød er landets bedste grøde,
som æ sur å som ær sødə,
om di åqså æ let swæjən,
derved er vi ikke vræjen;
thi vi véd, at somme gryder
gærne haver disse lyder;
de kan få det af så lidt,
dette har man hørt så tit (Branderup);

börnerim:

pof pof py,
mi muwər koqt grøð,
fåər de fåtrø·ð;
hår I så kæñ måq!
hun koqt əm i luð,
o sålt əm mæ kruð; —
a vil ålər småq əm!“ Sgr. XII. 186. 735;

juleaften lægges en skefuld grød for hver person efter nadveren ned til katten; det mske, hvis grødklat katten først tager, skal først dø, Sgr. I. 26. 87 (Sall.); nyårsaften og kongeaften, når man har spist en god nadver, sættes et tomt fad el. en tallerken på bordet, derpå en ske med en klat grød i koppen; de tilstedeværende stiller sig rundt om bordet, en giver et rask slag til skeens skaft, så den snurrer rundt; den, udenfor hvem skaftet stanser, skal spise grøden, denne leg kaldes: *å hwerl i grò* (Vens.); se snurregrød; „give én grød“ (Agger): spænde hånden om kinderne på en og således vriste munden op; i sagnet trakterer bjærgmanden med grød kogt på lyngbrum, Kr. III. 17; i æventyret triller konen mælk og grød til gæsterne med en trillebør op i et hul i bordet, Kr. Æv. 297; grøden, som pigen ikke har spist, råber, da heksen spörger: „hvor er du?“ — „under sengen!“ — „under bænken!“ — „på maven“, Sgr. XI. 191, jfr. læderpose. 2) en festlig sammenkomst, hvor der trakteres med grød, se binde-, korni-huse-, opskjær-, skår-. — Jfr. Aasen graut, isl. grautr hak.; htsk. grütze, groft malet, afskallet korn, mnt. grutte el. grütte, Sch. Lübb.; eng. grit, klid, af samme rod som grutte (s. d.); se nisse, 1. grönning, pind; amdams-, barsel-, boghvede-, brude-, byg-, flöjels-, gilde-, gjøgs-, gåse-, gåsehals-, helgryns-, hvede- hvid-, jule-, kartoffel-, kjærnemælks-, kneble-, kommen-, mel-, mælke-, pis-, pose-, præste-, risen-, rugmels-, rød-, skranne-, storbenet-, storegryns-, stunte-, sur-, sød-, tinnie-, tinte-, vand-, vælling-og-, ølle-.

grøde, no. *grø æn* (D., Lb., Agger, Røgen, Søvind, Hads, Vor, Hjelmsl., Støvr.); *gròə æn* (Vens.); *grę æn* (N. Sams); *gröj æn* (Agersk.) — 1) årsvækst, afgrøde; *kuənt stor gåt i gròə* (Vens.); *æ grø lætər sæj* (D.); *dær æ grø i æ loft, i æ jouwər* (Lb.); *æn gu grø* (Hjelmsl.) afgrøde; *de vel ha æ grø å æ jouwər jæn gåŋ i æ or* (Malt); *næə dæ komə grø i væjrət, så komə dæ klø i læjrət* (læderet), Sgr. VIII. 88. 248 ɔ: om foråret, når grøden kommer i luften, begynder mennesker at længes efter at begynde arbejdet, også vestj.; køerne *ka lòwt grøən* om foråret og bliver urolige i stalden (Søvind s.); *æ katö·flər æ gåt i grø* (Agger); *dær æ grø i ham* (vestj.) han vokser godt; *hañ æ gon å æ grø* (Agger) han vokser ikke mere; jfr. efter-, efterårs-, for-, høst-, op-. 2) andemad og andre vandvækster; *de grøə* (Mors) = frøspy; *æ o æ ful a grø* el. *grøər* (Lindk.); chara J. T. s. 56; conferva Agard s. 293; lemna s. 123. 313; sphagnum s. 343; jfr. pajk; fjord-, sten-, å-, åle-. 3) sygelige udvækster på msker og dyr; *grø æn -ər* (Andst, Malt, Hmr.); *grø æn grøər* (Sall.); *gröj æn -ər* (Agersk.); *æn grø i æ hals* (Lindk.); jfr. tadder; se lever-. 4) en uordentlig ophobning af sager: *dær æ da æn foskræ·kələ grø hær, æ ka ek fostå·, hwitə wi ka fo ǧo nöj reliqhið ow ər* (Agger); jfr. Aasen grøda, grøde, grode, isl. gróði hak.

grødet, to. *grøjə* (Søvind s.); *gròərə* (Vens.) = rgsm.; *sij gròərə uk* (Vens.) — 1) om en, som har grødlevninger om munden. 2) om en hjemmefødning; se små-.

grødetöj, no. = grøde 2; Sgr. V. 71. 526, om lemna.

grødevejr, no. *gròəwer è* (Vens.);

grøvæjr (vestj.); *grøwæjlə* (Agger) — vejr, som er gunstigt for vækst af græs og sæd; *gröjə vǫr* (Agersk.).

grødeår, no. *grøǫə et* (Søvind s.) år, hvor græs og sæd gror godt; *nęə de tårnə òm viñtərən, dę̀ æ tèjn tè èt gåt gr—.*

grødfad, no. *grøfað æn -fåð* (D.); *gròfa è* best. *-fąə* (Vens.); *grøifaj et* (Søvind s.) = rgsm.; i gl. dage altid af træ, det lå på den nedre bordende med bunden ivejret, jfr. Kr. V. 382; *di æ som jæn, sånæ'r som i æn grøfað, dær æ di tåw* (vestj.).

grødgryde, no. *grø-, grør-* el. *grøðgryð æn -gryðər* (D.); *gröðgryð æn* (Agger); *grògry æn -ər* (Vens.); *grøigry æn -grørə* (Røgen; Søvind s.); *grøgryə æn -gryrər* (Sall.); *gregrij æn -ər* (N. Sams); *grøgryj æn -ər* (S. Sams) = rgsm.; *nær gròðgryðən wa gòt stapəð niər i hyj, ku di* (grøden) *nåk wæ wę å hòl dæm warm te mèjda* (Lild s.) om høkogning; Aggerboens gr— er en sølle fattig en, der har to ører og ikke kan høre, tre ben og ikke kan gå, en stor mund og intet kan komme i den, se Kr. VI. 247. 337, Sgr. VI. 22. 293; en gr— er i Frisernes våben, de fik den, da deres kvinder i slaget kastede kogende grød i hovedet på danskerne, mens deres mænd flygtede, se Müllenhoff, Sagen s. 73. 75, Hansen, Tialen s. 32 anm.

grødhoved, no. *grøho et* (Årh., Lisbj. Terp) skældsord til en dum person.

grødhøg, no. *grøðhǫq æn* (Vejle); *gròhǫq i -hǫq* (Vens.) — grådig person; i en byremse: *di Gràwlə grøðhǫq,* Sgr. III. 56. 178 (Gravlev, Djursland), vældige grødspisere.

grødliv, no. *grøðlyw æn* (Malt, D.); to. *grøðliwət* (Læborg s.) — frådser; en tykbuget person; i byremser: *di Gröbəl grölyw,* Sgr. VII. 237. 891 (Haderslev); *Ånbårə gröðlyw,* Kr. VI. 345. 214 (Arnborg); *Snæjbjærə gröðlyw,* Kr. IX. 133. 353; *Stawnəŋ gröðlyw,* Sgr. XII. 142. 366 (Rkb. egn).

grødpæser, no. den, som ved grødfadet blev sidst færdig (Sams), Sgr. V. 191. 41.

grødralle, no. *grøðral æn* (vestj.) en trææske, som hedeboerne førte med sig fuld af grød til marks, når de drog ud at grave flager.

grødske, no. *grøskijə æn -skijər* (D.) = rgsm.; se atten.

grødskover, no. *gröðskåwər* flt. (Agger); *gròskòwər* (Vens.) — skover (s. d.) på bunden og siderne af grødgryden; se Grb. 35. 12.

grødspejl, no. *grøðspæjl æn* (Vardeegn) = grødstik.

grødstik, no. *gròstek æn -ər* (Vens.) en flad ske til at røre i grødgryden med; jfr. madstok, spejl, spjarre.

grødulk, no. = grødpæser, Sgr. V. 191. 41 (Sams).

grødvom, no. *gròwåm æn* best. *-ən* flt. *-wåm* (Vens.) = grødliv.

grødværk, no. *gròðwærk* (Lild s.) grødet is; *fuļ o kwarə å gròðwærk ka haw nåk blyw;* se kvadder.

grøe, to. se gredig.

grøffel, no. se grøbbel.

1. grøft, no. *gröwt æn* (D., vestj.); *æn das gr—*, en dags gravning klyne; i ældre tider lejedes tørvejord ud i dagsgrøfter; en dygtig karl kunde grave 4 læs om dagen, jfr. demat, græt; tørve-.

2. grøft, no. *gròwt æn -ər* (Vens., S. Sams; Søvind s.); *gröwt æn gröwt* (Elbo h., Hindst h., Sundv.); *gröwt -æn -ə* (Røgen, Hads h., Årdestrup); flt. *gröwt* (Viborg egn); *grewt æn* (Tved, Mols); *grawt æn* (Åbenrå) — 1) grøft (Vens., Røgen, Hindst h.); en pludselig fordybning i havbunden henad mod Listerdyb kaldes: *æ gröwt* (Fanø); grøften taler i æventyret til pigen, Kr. Æv. 179. 27. 2) et opkastet dige (Elbo, Mols, Sall., Hørning s.); grøft og dige (Tved); jfr. grave, grob; isl. gröftr, gröptr; dige-, flæk-, vej-.

grøfte, uo.
gròwt -ər -ə -ə (Vens.);
gròwt -ə -ət (Søvind s.);
gröwt -ə -ə -ə (Sundv.);
å gròwt æn gròð åp = rense en grøft; *gròwt æn æŋ uk,* kaste grøft tværs igennem den; *gr— æn ęi,* kaste grøft på alle fire sider (Vens.; alm.); *de ær et fæj gröwtəñ do gö* (Sundv.), stort grøftearbejde; jfr. grobe.

grøfteline, no. *gròwtlin æn* (Vens.) snor til at sætte grøfter af efter.

grøftepige, no. *gröwtpiq æn -piqər* (Fanø) en pige, som graver es til fiskerne; jfr. espige, graver 2.

grøfter, no. *grøwtər i -ər* (Vens.) en grøftegraver.

grøi, no. se grød, grøde.

grøj, no. se grund.

grøjing, no. se grunding.

grøl, to. se gril.

1. grømme, no. *grøm də* (Braderup); *grom də* (Fanø) — 1) indvolde af fisk. 2) vognsmörelse, som koges af trannede fiskeindvolde (Lemvig).

2. grømme, uo. *grøm -ər -ət* (vestsl., Agersk., Bradr.); *grom -ər -ət* (Fanø) — skære fisk op og tage indvoldene ud; *gr— æ fesk* (Agersk.), sts. også: *å grøm æt æwəl ur*, udhule det.

grøn, no. uo. se grone.

grön, to. *grön* flt. *grön* (D., vestj., Agger, Hell. h., Søvind s.); *grøn* flt. *grøn* (Hundsl. s., Røgen, Lisbj. Terp; Agersk.); *grön* el. *grön* flt. *grön* el. *grön* (Sem); *græn* itk. *-t* flt. *græn* (N. Sams); *gröən* itk. *-t* flt. *grön* (S. Sams); *gröən* itk. *-t* flt. *gröən* (Åbenrå) = rgsm.; *så grön som græjs* el. *som æn purløq* (D.); „så grön som en løg, en eng", Kr. I. 290. 14, II. 92. 2, 234. 20. 21, 249. 8; *de æ grøn, at grøn hus, do hò så møj grønt ve di blomstə* (Røgen); *grön lañ* (Agersk.); *æ at æ grön* (vestj.) ɔ: umodne; *grön æwəl*, æbler; *æn grön wòst* (Søvind s.); *lëq ģør si hugəsər grön ve jæn* (vestj.) el. göre sine hæle grönne (sts.), Sgr. VI. 137, indynde sig hos; i sagnet fremkommer en grön plet på dens grav, som har lidt døden uskyldig, Kr. VIII. 182; jfr. Sgr. X. 188, græs; i æventyret spörger trolden på havet, om hans öjne er grönne, Gr. Gl. d. M. I. 198; komme under de grönne gardiner, sts II. 195, komme i graven, jfr. grönhöj, grön ridder; smlgn. om underjordiske: en dreng med grönne klæder bor i en stendysse, sts. III. 94 (Sælland); en grön mand sidder på en höj, sts. II. 74. 27 (Falster); jfr. I. 15. 16, 81. 84, III. 99; huldrefolket i Norge, Haukenæs I. 128. 142, V. 241. 244; Liebr. Gervas. 118. 121 (Engl.); Grimm. Myt.[2] 451. 1016; Wolf N. S. 571; W. Gregor 59. 63; se jæger; jfr. registeret under grün i Mannhardt Baumkultus d. Germanen; en grön stol, hoppe, et grönt sværd i ævent. Sgr. XI. 220, jfr. grön ridder. 2) umoden, for ung til at tale med; *din grön dræq!* (vestj.); *do æ fo grön om æ nijəs te o snak mæj* (sts.); *de æ do nåk fo gröən te!* (Åbenrå); *grön knokər* (Mellemslesv.) kan siges om et barns uudviklede knokler. Jfr. Aasen grön, isl. grœnn; htsk. grün, mnt. grone, Sch. Lübb.; eng. green; beslægtet med gro (s. d.); nåde; gravgrönt, Grete i det grönne, jomfru i det grönne; blå-, græs-, immer-, kål-, mørke-.

grönagtig, to. *grænajtə* (N. Sams); *grönajtə* (S. Sams); *grönaœtə* (D.) = rgsm.

grönfurebyg, no. *grænforbiq* (N. Sams); *grönforbyq* (S. Sams) — byg, som sås i grönjord.

grönhale, no. navnet til føllet, Sgr. V. 147. 8, se føl.

grönhat, no. heltens navn i æventyret, Gr. Æv. I. 4, han bliver nævnet gr—, idet han bliver dyppet i en kilde og må ikke døbes på anden måde.

grönhöj, no. *grönhyw* (vestj., Mors) graven, i udtr.: *do hår et sijə gr— eå!* ɔ: du er endnu ikke kommet til dit livs ende, også siges: *løqhyw* (s. d.); Gr— er det gamle navn for Frederikshöj på Alheden, Gr— hyrdes aftenbön anføres Kr. VIII. 399. 738.

grönjord, no. *grönjowər də* (vestj.); *grönjoə* (Søvind s.); *grön jor* (Agersk.) — jord, som er udlagt til græs; *læq grönjoə* best. *-joərət* (Søvind s.) ɔ: plöje gr— til brak; *grönjors byk, boqət, hawər* (vestj.) byg, boghvede, havre, der sås i omplöjet grönjord.

grönkål, no. *grönkol æn* (Vens.) plante, brassica acephala L., også maden, der er lavet af den; tlm.: *atən hukər o hwikol, da dæ grönkol*, Sgr. V. 29. 136; se kål.

grönladen, to. *grönlarə* (Bradr.); *grönlåðə* (D.) = rgsm.

grönland, no. *grönlañ də* (vestj.); *grönlañ* (Agersk.) — den jord, som lige er omplöjet efter at have været græsgroet; *grönlañs hawər, byk*, havre og byg, som deri sås; se sværland, sor-.

grönlig, to. *grönlə* (vestj., Agersk.) = rgsm.; *han swiər ət, mæn grönlə*, el. *få nær æ heməl* (D.), spøgende: han tager græsset ved høslætten meget nöje med, men således, at bunden står grön.

grönmand, no. *Rivər grönmañ* (Lindk.) en slags simpel tobak, som købtes i Ribe.

grönne, no. *grön de* (Thy, Mors, Vejr.) jord, som ligger ud til græs; mest fugtigt, stedsevarende græsland; *de leqər i grön* (Vejr.) om jord, som ikke er under plov; *vi skal ha de støk grön iñ te atərǫr* (sts.) ɔ: det skal plöjes til efteråret; en strøplet til hø ved huset (Fanø); *de skær i æ grön få' dæm* (Staby) om msker, som man venter, men som bliver længe borte; billedet er taget fra den plöjede mark, der overløbes med græs, om den bliver liggende urørt; *kom iġæ'ṃəl æ grön* (Thy) ɔ: græstørven.

grönne Anders, no. *grǫn Añəs* (vestslesv.) brændevinsflasken.

grönnegade, no. i tlm.: *han slǫr åp a grönəgąr* (Ribe) ɔ: han tager under høslætten ikke græsset nær nok med; gr— er en gade i Ribe; se grönlig, Mikkel grön.

grönnegård, no. et lille vænge ved husmandens hus (Sams); se Mb. under standsvend.

grønnere, to. se grynneret.

grönnes, uo. *grönəs* (vestj.); *grænəs* (N. Sams) = rgsm.; *no grönəs ət öwər dḷ;* se nåde.

1. grönning, no. *grönəŋər* flt. (Stagstrup); *grönəŋ dæm* (Mors) '— grødning? — en ret bestående af sødgrød, hvori, når den er halvkogt, kommes „grever“ (se 2. grever), som derefter koges og spises i grøden (Thyholm); *gröwərn ku koməs i grönəŋər, de war sòðəgròð mæ swenfjèt å gröwər i, å di kam eṇ te mèḷmað pǫ æn talæ'ṛkiñ å skul ęðəs mæ æn gafəl* (Lild s.).

2. grönning, no. *grönəŋ æn* (Agersk.); *grönəŋ i* (Vens.) — et lavt sted i græsmarken (Agersk.); en græsmark, som ikke slås, grönsvær (Vens.); *„grönəŋi wa skor å de jan-borhywəl hilə wæj“*, Grb. 21. 15, grönsværet var skåret af trillebörens jærnhjul hele vejen; *„ægə swat uw è grönəŋi“*, Grb. 75. 20, ægget skvat ud på grönsværet; en grön plet i heden (Lindk.) = flo.

grön ridder, no. i æventyret, måske døden, se J. M. 17; prinsessen vil have den grönne ridder, en hyrde vogter, efter fortællingen sammesteds, 100 grönne får, en anden 100 grönne kør, en tredie 100 grönne stude; jfr. Gr. Ævent. I. 162, den grönne ridder, bortgiver en grön bog s. 166·, se Asbj. II. 118.

grönsager, no. *grönsąqə* flt. (Søvind s.) grönt til køkkenbrug.

grönsaltet, to. *grönsåltət* (D., vestj.) = rgsm.; også siges: *vi hår et leqəñ i grönsåḷt* (D.), grönsalte no.

grönskolling, no. *grönskòḷəŋ i -ər* (Vens., alm.) = rgsm.

grönstykke, no. *grönṭstøḳər* flt. (Mors) stykker af grönsvær, plöjede og afgravede furer f. eks., som køres i møddingen.

grönsvær, no. *grönswąr de* (Lb.); *grönsuwər de* (D.); *grönswær de* (Mors); *grönsǫə* (Søvind s.) = rgsm.; når gr— stiltiende vendes, hvor en ko, som har blodpis, har kastet vandet, og man dernæst springer derover, helbredes dyret, Sgr. IV. 55. 61 (Fyn).

-grönt, no. se spansk-, vinter-.

gröntørv, no. *gröntörə* (Mors) tørv af grönsvær.

grön vælling, no. *grǫn væḷəŋ di* (Sundev.) spotnavn til maden: kål.

grøssel, no. se gryssen.

grøt, no. uo. se grut, grutte.

gröv, no. se greve, grever.

grøver, uo. nt. se 2. grue.

grøvl, no. se grøbbel.

grövling, no. se grævling.

grøvt, no. se grøft.

grå, to. *grǫ* = flt. (D., Lb., Røgen); *grǫ* itk. *gròt* flt. *grǫ* (Vens.); *gråə* itk. *gråt* (Sundv.) — 1) = rgsm.; mørkegrå (Silkeb.); *de æ grǫ, at grǫ hus* (Røgen); *grǫ hǫə, de æ gråt i vèjrət* (Søvind s.); *de ka sijə gråt, å eñda blyw gåt* (D.); *så grǫ i æ huwə som æn törə* (hedetørv), el. *som æn tuş* (D.); *æqtə grǫ faḷmər eṭ,* Sgr. II. 126. 641 (Fly). 2) *di grǫ* = lus, jfr. basse; *di smǫ hår eṭ åḷtį di grǫ* (D., også Vens.). 3) „de grå, små grå“ skal mus kaldes i julen, „de store grå“ rotter Kr. VI. 270. 161; Sgr. III. 122. 560, 152. 840-41, VII. 66. 373; jfr. Nyrop, Navnets Magt, Philol. Hist. Samf.s mindre Afh. (1887) s. 125; se gråben, mus, rotte, utöj. Jfr. Aasen graa, isl. grár; htsk. grau, eng. grey; blakket; abild-, blå-, hvid-, morgen-, muse-, muske-, mørke-, sorte-, trane-, tudse-, ulve-.

gråagtig, to. *grǫajtə* (Søvind s.); *gråacə* (Agger) = rgsm., grålig, noget grå; — også: temmelig grå.

gråand, no. en art vildand, Sgr. V. 45. 425 (Sams).

gråb, no. se grob.

gråben, no. *gråbijən æn* (vestj.) — 1) når fårene går, hvor de ikke må, råber hyrden efter dem: *haj dæ, gråbijən!* = et får; jfr. fimrehale. 2) gråben [en?] (Sundev.) en lus (s. d.); jfr. gråbider. 3) ulvene kaldes „gråben“, Kr. IV. 408. 638; se grå 3.

gråbider, no. *gråbiðər æn* (Hornum h.) = lus

gråblisset, to. *gråblæjsə* (Vens.) om en hest: grå af farve med blis.

gråblå, to. *gråblo* (Agger) = rgsm.

gråbo (?), no. *gråbòwə* flt. (Sundev.) store grönne vinteræbler, jfr. J. T. 331.

gråbone, no. *grobo·n æn -ər* (D.); *grabuw·n æn -ər* (Vens.); *grobå·n æn -ər* (Thy) — 1) en plante, bynke, artemisia vulg. L.; hos J. T. s. 19 anføres også angelica archangelica med dette navn (Rkb.), hvad der synes lidet troligt; planten er et virksom middel mod trolddom; med en kost af grönne gråboner, fejes ovnen, inden brødet sættes ind (Randers); den sættes over fårestien mod forgörelse, Kr. IV. 211. 400. 579; St. Hans aften skal tre stilke deraf sættes over hver dör i huset, så kan heksene intet øde inden dörre, J. K. 162. 8; *„di hæt åpå* (hittede på) *å lok djæ kat ęj hwa Sin Hans awtən å sèt gråbu·wnər øwə hwa gløq å hwa dèr i huws“*, Grb. 154. 25; *di sòt gròbå·nər å skrèpər øwər hwær hwòl, te hèqsən skul ęjt kom en* (Lild s.); der synges under omgangen St. Hans aften, mens der stikkes gråboner op i tagskægget over dören:

Gråbounen bær så grön en top,
ja, nu har vi vort blus brændt op.
Vi sætte gråbouner over jer dör,
at ikke djævelen skal komme jer nær;
vi sætte gråbouner over jert lej',
I ligge og sove i herrens frej (fred),

J. Saml. IV. 236 flg. 239 jfr. rön; køerne skal have gr— ind, når man ej kan få smör af fløden, Kr. IV. 406. 628; se 1. boner; jfr. Anders. Pl. Verd. s. 191 flg., Grimm Myth.[2] 1161 „beifuss“, Preller, Pflanzensagen s. 122, Z. f. M. I. 331 m. henvisn., II. 172. 2) en fugl, bomlærken, emberiza miliaria (Holmsl.).

gråbonnis, no. at tage *gråbo·nis*, Sgr. IV. 85. 40 (Fly) en leg, se klafonnes.

gråd, no. uo. se grad, grade.

gråd, no. *grå æn* (Vens.); *gråi æn* (Søvind s.); *gråð* (Hads h.) = rgsm.; tlm.: *latər å grår hæŋər i jæn pos* el. *sæk* (Agersk.); se græde.

grådig, to. *grådiq* (Røgen); *gråðə* (Mors); *gråðiq* el. *groðiq* (Agger); *gråjə* (Agersk.); *groi* (Andst); *grårə* (Sundv.) = rgsm.; begærlig efter noget; jfr. Aasen graadug, isl. gráðugr; gredig, sköjen, tidig, ådig.

grådonne, no. *grædo·ŋə* (Agger) alm. navn til grå katte; grådonner, navn på en gråklædt mand i æventyret, Gr. Gl. d. M. III. 1 (Sønderj.), jfr. gråmunter.

grådraget, to. *grodraqə* (N. Sams) grå ko med hvid ryg.

gråfisk, no. *grofesk de* (Thy, Mors) fisk af forskellig art, flynder, ålekvabber osv., som tages i sildegarn og ålepulsvod; *gråfesk* (Agger) små fisk især flynder, som ikke har salgsværdi; når der fiskes efter ål i snurrevåd, kommer der også andre fisk i våddet, de kaldes da gr—.

grå galt, no. *gro gålt æn* (Mors) et insekt, dødningeuret, anobium pertinax.

grå gås, no. en vildgåseart, anser cinereus, Sgr. V. 46. 426 (Sams); når gr— kommer, bliver det forår, Sgr. III. 127. 613 (Sams); *„i dawnəŋi kam dèr i flåk gråjæs å sat dèm i dami dè we sijn å“*, Grb. 83. 58.

gråhjælmet, to. *grohjælmə* (Vens., vestj.) om en ko med grå krop og hvidt hoved.

gråhåret, to. *grohorə* (D.); *grå·hårə* (Agger); *gråhorət* (Søvind s.) = rgsm.

gråi, no. se gråd.

grå-irisk, no. *grå·irisk æn* (Sundv.) en fugl, sagtens fringilla cannabina.

gråj, no. se grand, grande; bio. se grant.

gråje, to. se grådig.

gråjs, no. se gråris.

gråjsynt, to. se grantsynet.

grå Karen, no. se Karen.

gråkjælling, no. *grokælŋər* flt. (Thy, Mors) store grå natsværmere.

gråkrage, no. *grokråq æn -kraqər* (D., vestj.) krage, corvus cornix.

grålig, to. *grålə* (Agersk.) = rgsm.

grålår, no. *grålor æn -ər* (Agger) kalder folk i sognene omkring Agger beboerne af dette sogn, fordi de næsten

altid gik i „selvsorte“ klæder ɔ: töj vævet af blandet sort og hvid uld; *æ awbogrolorər,* ɔ: Aggerbo grålår, se kamp; jfr. grålår V. S. O. ɔ: bonde.

gråmand, no. *gromań æn* (Hmr.) en dunk, jfr. Kr. III. 156; se dunk.

gråminke, no. *gråme·ŋk æn* (vestj.) person, som er grå i ansigtet, mest spøgende.

gråmis, no. i udråb af forundring: *å, du levəndə gråmi·s!* (Thy).

gråmunter, no. *gråmo·ntər* (Agger) alm. navn til puddelhunde, se grådonner.

grån, no. se grand.

gråne, uo. i udtr. *de grånə sa·məl* (Sundv.) vejret bliver gråt.

grånille, no. lus, i en gåde: *lilə gronel, do vil mæ pel; i stelər a lo, i stærkər do pelərət o* (vestj.).

gråplettet, to. *gråplætərə* (Agger) = rgsm.

gråre, to. se grådig.

gråris, no. *gråris* (Vens., Thy); *gråris* el. *gråjs* (Agger) — vistnok forskellige pilearter, f. eks. salix caprea og repens, hvis ris bruges til staldkoste; *grøris å pøs* (Lild s.), gråris og pors; salix cinerea L. (Lemvig) J. T. 337; salix repens, fusca, arenaria L. (Thy), J. T. 338. 356.

grå ronnevæder, no. *gro ronəvær* (D.) et kortspil, hvor man gentager ramsen, idet man lægger kortene op: *koŋən o jawt, damən o fraqt, knæqtən baqæ·ftər, tiðən* (ɔ: tien) *ær komən, vælkomən gro ronəvær!* (esset).

grås, no. uo. se gras, grase.

1. **grås**, no. *gråəs æn gråsə* (Sundv.) gråspurv.

2. **grås**, no. *grås* (vestj.) almindeligt navn på en grå ko.

grå sand, no. *gro sån de* (D.) købes på apotheket for at strø i hovedet på börn for lus, er pulvis pelliculosus, blanding af sabadillefrø og andet.

gråsejd, no. [*gråsèj*] *æn* (Vens.); *gråsæj* (Agger) — en fisk af torskeslægten, gadus virens.

(?) **gråsi**, no. yndest (?); *han ær reqtiq i gråsi dær; a ær et i gråsi ve· ham* (Lysgd. h.); lat. gratia?

gråskjægget, to. *gråskæqə* (Agger) = rgsm.

gråspink, no. se gråspurv.

gråspurv, no. (Lild) *gråspari æn -ər* (Lild s.): *gråsparə æn -ər* (Vens.); itk. (Bradr.); *gråsparə æn -sparə* (D., Lyne s., Søvind s.); itk. (Agersk.): *gråspa* [*et*] *-sparə* (Sundv.); *gråspår* [*et*] (Ang.); *gråspårə et* (Bradr.) = *gråspeŋk æn -ər* (Egebæk) = rgsm., en fugl, fringilla domestica; *håp o o aw lisom æ grå·sparər* (Malt) skynde sig med noget, fare fra det ene til det andet; *jæn åw di Sørən gråsparə* (Galten), en mand fra Sorring (Framlev h.); holder en hvid gråspurv til ved et hus, betyder det lig, Sgr. III. 127. 614 (Sams); dens tale se Sgr. IX. 213. 653. 659.

gråspætte, no. *gråspæt æn* [*-spætər*] (Agger) en fugl; hvilken?

grået, to. *gråə* (Hanh.); *gråsi* (Agger) — grålig i farven.

gråsivorn, to. *gråsiworn* (Thy) = gråagtig.

gråsten, no. *gro·stiən æn -stiən* (D., vestj.) — 1) kampesten; *de ær æn gro stiən i ham* (vestj.) ɔ: han er en tavs, tvær person. 2) *Gråste·ən,* en by i Sundeved; deraf det bekendte navn på en fortrinlig slags æbler: *gråste·nə æfəl,* i Kbhavn nævnede efter byens af tyskerne omdannede navn: gravenstenere; jfr. Hagerup, det dske. Spr. i Ang. 2. udg. s. 161 anm.; Feilb. Fra Heden s. 59 anm.

gråstribet, no. *grostrivərə* (D.); *gråstribərə* (Agger) = rgsm.

grå svend, no. *gro swæn* flt. (Lindknud) lus.

grå Sören, no. navn, som hvalfisken nævner sig med i æventyret, Kr. V. 152.

grå Thomas, no. *gro Taməs i æ gar* (Ølgod) gjerdesmutte, sylvia troglodytes, Sgr. III. 158. 889.

grå torsdag, no. se hvide tirsdag.

gråtot, no. J. T. 296, en plante, (corynephorus canescens Beauv. (Hvejsel).

gråtting, no. se grutning.

gråv, no. se grob; uo. se gro.

gråvejr, no. *gråvèjə* (Århus egn); *gro væjr* (D.) — gråt, mørkt vejr; *de trækər åp te gr—,* kan siges om et barn, der er ved at græde.

gråvidie, no. J. T. 215 = gråris.

gu, to. se god 11.

gu, no. forkortelse af gud (s. d.) bruges i eder: *ja gu· ær ət så, næj gu·*

ær̨ ət et̨ (D., vestj.), også: *gu̜ ər ət så!* — *æ de dijn, dæn̄ hat? ja, gu̜ ær ə så!* (vestj.); *sij, han̄ skæbər* (vrænger) *aj hans mu̜wər! ja, så gu, æ wel gåt trow ər* (Agger); *æjsən, gu misæl, håð a fåt låw te̜ å blyw dær,* Sgr. IV. 194 (Skals); jfr. gud, sku; mi-, så-.

gubberne, no. *gubərən* flt. best. (Vens.); *sæt set hu̜wə nijər i g—,* ned mellem skuldrene; grundbetydning?

gud, no. Mb. se gut.

gud, no. *gu, guj* (D., vestj., alm.); *gu* (Vens.); *guð, guj* (Hell. h.); *gu, gur* (Vejr.; Sønderj.) = rgsm.; *i guj en̄da!* (vestj.) udråb; *guj i hem̲əri!* (Valsb.) udråb; *a frøqtər guj, føl̲ər æ lan̄væj o pasər mi stu̜ðhan̄əl* (vestj); *kafəcil, de èr hè gu å a̜n a̜st* (Vens.) kaffekedlen er hendes gud og anden rumpe, ɔ: hendes kæreste tilflugt; om guds navn se Nyrop, Navn. M. s. 154. — **gud bedre!** alm. beklagende udråb; *gu be̜r mæ stakəl!* (Vens.); *gu bæjr ə* (N. Sams, Ang.); *„gu bæjər ət!“ så̜ han, væjərən, han ku it føl̲ə fo̜rən* (Randers); „a æ fræ Dejret,“ sa' manden, „gu' bejr 'et!“ Sgr. I. 158. 650, „a æ fræ Almind, gu bejr' et!“ Sgr. I. 156. 618 (Kolding); vognene knirker, når de kører til Århus: „a æ fræ Blirup, gud bej'r 'et! (Vær s. ved Horsens), Sgr. VI. 198. 816; udtrykket bruges også om Bjærgby på Mors; **gud bevares**, udråb: *gu bəwå·rəs!* (Agger alm.); **gud for alting**, talemåde; *ta mæ mi kæp, mi sön, guj får ål̥teŋ, a ska ha Marən* (konen) *gi̜ən æn væn̄əŋ, får a ka et̨ fåswå·r o læ hin̄ go te ål̥tərs mæ så̜ən æn sin̄; hun hår et̨ fåt i tåw daw, o de æ jæn̨ få möj, guj får ål̥teŋ!* (vestj.) et skæmtesagn; **gud forbyde**, ønske: *guj fåby·!* (vestj.) *blywə a gal, — som guj fåby! — så æ a ət men̄əsk, som eŋən ka styr,* Kr. IX. 245. 22 (Lisb. Terp); **gud forlade mig**, udråb: „do ska, fannen ta mæ, — guj faloeh mæ! — fo noj (få noget), Tkjær II. 80; **gud fri**, ønske: *gu frij wås!* (Agger); *næj, guj fri̜ wås wal, da!* (vestj.); **gud give**, ønske: *gu gi, de wa så wal!* (Agger, alm.); *guj gi̜ ət!* (D.); *gu ji, ha̜j wil kom̲* (Vens.); **gud glæde**, udråb: når en afdød ægtefælle nævnes, kan tilföjes: gud glæde hans el. hendes sjæl i himmerig! Mb. eft. Outz., vist alm., glds; spøgende ønske: *gu gle̜ di sjæl i æn træsko hæl å di nyr i æn kow̲ ty̲r å di hja̜t i æn kow̲ blat* (Mors, glds.); **gud ha' lov**, udråb: *guj ha låw̲* (Agger, alm.), også: *gujəlåw̲ o tak* (vestj.); *„gujhalåw få så·vit!“ så̜ han, æ man̄, da vest han et̨, hwor han wår* (Lindk.); *gujəlåw te vår hæ̜r løst å·p få· hin̄* (Valsb.); **gud hjælp**, udråb, ønske: *gu hjæ·lp!* (vestj.) den sædvanlige hilsen til arbejdende msker, derpå svares: *tak!* også: *gu hjèlp jè* el. *dè!* (Søvind) spøgende til den, som dovner; *„no jælp mæ guj, æ min næjs læŋər en̄ beqə mi a̜rm!“ so̜i han, æ man̄, da ræn̄ han æ a̜rm ægə·məl æn læ̜r* (stige) *å æ næjs å æn spo̜l* (Nordslesv.); *de æ, gu hjælp mæ, san̄!* (vestj.) forsikring; **gud høre**, ønske: *gu hø̜r de!* (Agger); *ja, guj i hem̲əriq hør ət!* (D., vestj.) siges, når f. eks. et godt ønske udtales for en syg; **gud i vold:** *guj i wål̥* (vestj.) alm. afskedsønske, når nogen går bort; börn tilråber hverandre, når de skilles: *guj i wål̥! go̜ et̨ o fål̥ öwər æn lil̲ə knål̥, dæn̄ stuwər ka do sijə o hy̲t dæj får!* (vestj.); den onde kan ikke tage en mand, han er „gud i vold“, thi han har samme dag været til alters, Kr. VIII. 302; *gu i wål̥; no wel æ gi jær gu i wål̥* (Agger) ved afsked; **gud lade:** *guj læ̜ wos löw̲ læŋ å li wal!* Sgr. II. 110. 540, udråb; **gud lönne:** *fårəwal! guj lö̜n dæ, a· ka et̨!* (D.) som udtryk for taksigelse fra den, som intet har at göre gengæld med; **gud med:** *gu mæ· dæ* el. *mæðə!* (Vens. glds.), svar, når nogen byder goddag i stuen; **gud nåde:** *guj nå̜ mæ a̜rm stakəl!* (D., vestj.); ønske; **gud sende:** *gu, sæn̨ mæ hunər dål̲ər, ræjstər dæ jæn̨, så tår a əm et̨,* Kr. IX. 229 (Hornum h.); **gud ved:** *guj ve̜i, a træŋə håt får ət* (Silkeb.), udråb; *gu we·ð, åm han̄ kom̲ər?* — *hwitə mon æ wen̄tər for æn̄?* — *ja, gu weð ər!* (Agger); *guð i hem̲əriq ve̜ð ət* (vestj.); **gud velsigne:** *gu wælse·qn dæ!* (Agger) siges til den, som nyser (alm.); **gud vil:** *om guj da vel* (D., vestj. alm.) forbehold ved aftaler; *om guj vel o æ töj må hål̥, så kom̲ər a!* (Malt); *om guj vel å men træ̜skostøw̲l ka hål̥* (Lisbj. Terp), Kr. IX. 245. 13; spøgende: *om guj vel o a må· få mi ku̲n* (vestj.); **gud være:** i ønsker: *gu wæ̜r mæ dæ·* el. *gu wæ mæðə!* (Agger); *gu wæ låw̲* el. *guwə-*

låw! gud være lov (sts.); **guds ånd (?)**: *næj, gu sån,* var der ikke, Kr. VIII. 116. Jfr. Aasen gud, isl. goð, guð itk. hak.; htsk gott, eng. god; godt, -gott, gu; herre-.

guddommelig, to. i tlm. *vær æn gudo·mləstə daw* (Ang.) = hver eneste.

guddommelighed, no. virvar, uorden; *dè lò ålsaməl i jèt gudò·məlihei* (Søvind s.) ɔ: i en broget uorden; *de gor i jæn gudo·məlihjə få ham* (Vens.) ɔ: det går i urede.

gudelig, to. *guðələ* (Agger, alm.) = rgsm.; *æn g— boq;* se u-.

Gudenå, no. *Gujənọ* (Silkeb.) stor å i Østjylland; stammen har i oldnorsk form heddet Goðn; der forekommer Goðnarfjörðr om Randersfjord, se U. Bl. I. s. 184; kaldes alm. „den store å“, Kr. VI. 119.

1. **gu·dfader**, no. *gu·jfar æn -ər* (D.; Hell. h.); *gu·jfår æn -ər* (Mors, Thy); *gujfər -ər* (Agger); *gu·jfar æn* (Agersk., Bradr.); *gu·jfa æn* (Sundev.) — navn til den el. de mandspersoner, der står fadder, el. til den, som bærer barnet ved dåben; *mi Pæjər gu·jfar* (D.) ɔ: Peder, min gudfader; skal også bruges om mosters mand og slægtning i almindelighed (S. Sams); *gujfår* (N. Sams) svigerfader.

2. **gudfa·der**, no. = rgsm.; i visen:
de styrede skibet fra land,
men de glemte tilbage gudfader og sön
og gud den helligånd, Kr. I. 323. 6, jfr. 17. 6; i udråb: *guj få·ðər bəwårəs* el. *fri wås!* (D.); *guj fådə, kom te wås! iguə wa han i Gjejve* (Gjedved), *mæn dæ wa ènda trèj dæ so ham it* (Tåning) en vittighed, som skal udtrykke forbavselse.

gudfrygtig, to. *guðfrö·jtə* (Lb.); *guðfrø·qtiq* (Agger) = rgsm.; se gudsfrygt.

gudmoder, no. *gu·jmor æn* (Andst, Mors, Vejr.; Agersk.); *gu·jmur æn* (Thy); *gujmər æn -ər* (Agger); *gu·ņmor æn* (D.; Hellum h.); *gu·lmor æn* (Lindk.); *gulmə æn* (Søvind); *go·jmor æn* (Vens.); *gu·m-mor æn* (Bradr.); *gu·jmo æn* (Sundv.) — alm. om den kvinde, som bærer et barn over dåben, enkelte steder om enhver kvinde, der står fadder (Agersk.); *mi Aņ guņmor* (D.) ɔ: min gudmoder Ane; jfr. Sgr. V. 189. 765 (Møen); barnet kommer til at ligne gudmoder ligesa meget som moder, Kr. IV. 350. 36; den, som bærer barn, må ej selv være frugtsommelig, Sgr. IV. 69. 165, med mindre hun har to forklæder på, ellers dør et af börnene, Fb. Fr. H. s. 50; herhen hører sagtens også: den pige, der første gang følger pigebarn til kirke, skal skjult have et forklæde under sin kjole, ellers bliver hun moder, inden hun bliver gift, Sgr. VIII. 57. 189; gudmoder må ej ryste barnet under dåben, så bliver det slemt til at slide klæder, Sgr. IV. 132. 350; barnet bliver lærenemt, når gudmoder eftersiger præstens ord, Sgr. VII. 37. 70. 71 (alm.); se patte-.

Gudmund, no. en kalenderdag, d. 16de Marts; sålænge G— og Gjertrud (s. d.) ikke har rystet deres hale, skal man ikke af vinteren prale, Kr. IX. 29. 299; jfr. Benedikt.

gudsbarn, no. i udtr. *de æ nåk æn gus bån, æn sijər så næjlə!* (D.) spottende.

guds beskjærmelse, no. i tlm.: *dær wår æn gus beskærməls i ət!* (D.) hvor der er tale om frelse fra overhængende fare.

gudsbord, no. *gu·sbor* (Vlb.), *go te g—,* gå til alters; *gu·sborsfålk,* altergæster; *„trej kòl ha go te gusbor jèj hælə da“*, Grb. 195. 2; også: *gu·sborhat* (Agersk.), höj sort hat; „gudsbordsklæder“, bryllupsklæder, der senere bruges ved altergang, J. Saml. I. 306 (Vens.); *hå dær nuər å jær wæt te gusbor i då?* (Agger), jfr. gud i vold, vin og brød.

gudsdød, no. i eder (s. d.): *gus dø o kræjn!* (vestj.); *gus døj å pin!* (Vens.); *no hår a, gus dø å pin, et hat stoñ* (tid) *te å si ætə,* Kr. IX. 257.

guds engel, no. *de æ ræt æn gus æŋəl!* (vestj.) kan siges om et smukt barn; i en aftenbön: *hwær awtən a te sæŋə går, fjowtən gus æŋlər om mæ står,* jfr. Gr. Gl. d. M. II. 153. 300, Sgr. I. 19. 12, Hagerup Angel s. 180. 8 samt Lyngbys fortale s. VIII flg.: han henviser til Pontoppidans Everriculum fermenti veteris 1736 s. 64; Cavall. Wärend I. XI; Bugge, Gl. Norske Folkeviser 1858 nr. XXVIII s. 132; Dansk Kirketidende 1855 sp. 854; har nogen lighed med „kredda þrándar“ (Thrands credo) Færeyinga saga k. 56, jfr. s. IV; R. Köhler, ein altes kinder-

gebet, Pfeifer, Germania V. (1860) 448-56, XI. (1866) 435-45; Mhoff 520; Woeste 4; Stöber s. 34. 135; Zingerle, Kindersp. 63; Harl. & Wilkins. Folkl. s. 69; la Patenôtre blanche, jfr. Folkl. Record I. 151 flg., II. 127, IV. 271, Mélusine I. 308. 527. II. 220. 224. 500.

gudsforgåen, to. *gusfågawən* (D.) = rgsm.; ugudelig, forsoren, *æn g— kråp*.

gudsforskrækkelig, to. *gusfoskræ·kəle* (Mors, glds.) overmåde forskrækkelig.

guds fred, no. *gus fræ·j!* (vestj.) er den gamle hilsen ved et møde, derpå svares: *tak! — gus frè·* (Vens.); *gusfre· å guhjæ·lp!* (Silkeb.); „Gusfre, Lahs! — Gusfre, Pier!" To Nov. 7. 19; *„Jakob sijr ham å ròbə te ham: gusfræ, gusfræ mi bror!"* Grb. 38. 16; *gus fræ·ð* (Agger); *gus fre· å goda·w i jær ståw*, Sgr. XI. 63. 105 (N. Sall.).

gudsfrygt, no. *gusfrøc* (Agger) = rgsm.; se gudfrygtig.

guds får, no. *æn gus fuwər* (Agger) et overmåde enfoldigt mske; *de æ da reqtiq et gus får!* (vestslesv.), jfr. klokkefår.

guds gave, no. vist kun brugeligt i flt.: *gus ga·wər* (Agger) mad og drikke; *do mo ek smið æ brø ow ə jowr, de æ gus gawər!* jfr. Z. f. M. I. 449, Grimm S. nr. 234. 240; *hær æ gus gawər!* ɔ: overflod på alt; *manə gus gawər!* (D.); *gus gawər å òl teŋ* (Vens.); *di hår gus gawər o æn slañt te* (vestj.) ɔ: stor overflod; *wi hår gus gawər å ər* (deraf) (Agger).

guds hus, no. *gus huws æn* (Agger) = kirke.

guds hånd, no. J. T. 156, den rodstok af forskellige orchideer, som skal bære næste års blomst og som er lys, til forskel fra „fandens hånd" (s. d.), jfr. Sgr. III. 237. 41. 1, Kr. IV. 407. 632, Grimm Myth.[2] 198; mnt. godeshant, Sch. Lübb.; se Judashånd.

gudsjammerlig, bio. = rgsm.; *han klawət sæ så möj gusja·mələ* (Silkeb.) ɔ: så overvættes meget.

gudskelov, udrbso. alm. udtryk for glæde over noget; *gu ski låw* (Agger); *guskəlòw* (Søvind s.); *gu skə låw, vi hålər et ve Lushøw mæ æn par træt hælmosər o æn par hyw hawfejəl* (vognfjæller) *o æn par æm albuər*, Kr. VI. 329. 122, Lushöj ligger på heden i Vejrum sogn; *gu skə låw å tak, vi oð å et sprak*, Sgr. II. 237. 940; *„gu skə låw få hær!"* (el. *såvit!*), *soj han æ mañ, da vest han il, vo han vår* (Mellemslesv.); „guskelov mi mand æ dø! no hår a fåt stur glede, nu ka a drek mi kaffe i row å såww haldas medde! (halve dagen til middag), Sgr. I. 89. 398.

guds lykke, no. stor uventet lykke; *de war æn gus løk, te de gik ek war* (Agger); *„sikən gus løk!" så æ dræŋ, æ kow skejəð o hans mælmað å æ smör væñ nijər að*, Sgr. I. 221. 1233.

guds lön, no. *gus lö̀ən* (Valsbøl) tjener den, som giver en fattig almisse; fattige takker og siger: *manə gus lön!* jfr. plt. väl dusent gottsloen! Mhoff. 186. 255.

gudslån, no. overflod af fødevarer til msker og dyr; formerne af ordet (om det er „lån"?) er forskellige; *han fek gus lån å æn slomp te* (Agersk.) ɔ: stor overflod; *di hår gus lawn* (el. *låwn*) *a fuwər* (Andst) overflod af foder; *guslawn òw ə* (Sams) overflod af noget; „vi håd da guslauen å føen å ædels", And. Fisk. overflod af føde og spisevarer; *gus låwn o mijr te* (D.); *vi hoə gus lòn* (Søvind s.); *hær æ gus lån* (flt.?) *å eð* el. *vi hår gus lån å eð* (Mors); jfr. Aasen, gudslaan, guds gaver; „laan", også gave, om næringsmidler, afgrøde, fiskeri, isl. lán; Rietz 220 guds-lån; udslogn.

gudsmænd, no. ed (s. d.); *de æ gusmæ·j saj* (Vens.); *gusmæ·ñ* (Agger); *de ka a gusmæ·ñ et* (Mors), se mænd.

guds navn, no. = rgsm.; „kom så i guds navn!" er løsenet, hvorpå et gudfrygtigt mske kan kendes fra spøgelser og trolde, Sgr. IV. 4; så i guds navn lader a mæ dumpe, Kr. III. 294. 397; mod det navn magtede djævel og spøgelser intet, se Kr. IV. 131, VI. 140; *han så te hæjstən: æ du fåmjæ·nt å eð i dæwləns nawn, så eð no de i gus nawn*, Kr. IX. 228; når en skal rejse, siger han til dem i huset: *no gor æ!* der svares: *go i gus nawn!* også som udråb: *no, i gus nawn! hwa æ dær no wej ər?* (Agger) ɔ: hvad er der i vejen; udtr. *go i gus nawn* (vestj., alm.) betyder: at gå om og tigge; *„a wil jar bè åm æn betə loq tow i gus nawn!" „a gor åm æn betə èq*

i gus nawn!" *sęr di, å di kålər əð å gǫ i gus nawn, nær di gǫr å teqər; i daw gǫr a ejt i gus nawn* (Lild s.) ɔ: idag tigger jeg ikke; *gǫ u* (du) *i gus nawn i daw ijæ'n?* — *næj, idaw sælər a limər,* Sgr. IX. 90. 267 (Lisbj. Terp); *a bæjər om let i gus nawn!* el. *gi mæ let i g— n—* (vestj.) er den sædvanlige tiggerbön; *hon èr hèləns eňc så gusina'wns* (Vens.) ɔ: ikke så stilfærdig, from.

gud-skabt, to. i udråb: *i òļ men guskåptiqə daw* (Vens.) ɔ: mit liv igennem el. lign.

guds ord, no. = rgsm.; *æn hør ålər æn gus wǫər* (D.) ɔ: man hører aldrig gudelig tale; *de glier væk som gujs wər i æn stodæ'ňt* (Ang.); også om blade med trykte gudelige ord, bibel, salmebog, prædiken; han tykte, det var synd at göre ild ved guds ord, Kr. V. 295 ɔ: blade af bibel og salmebog; da præstens prædiken var faldet fra ham i en pande med fedt, snappede hunden den og åd den, og derefter bad præsten menigheden tage tiltakke med hvad han kunde huske udenad; ti „det rene guds ord var nu i hundeast", Kr. IX. 278, Sgr. X. 210. 486. 87. 89, J. K. s. 32; samme forestilling Wigstr. II. 139, Sagor s. 80, Asbj. II. 106, Haukenæs IV. 428.

gudspenge, no. *guspæŋ* (D., Bradr., Agersk., vist alm.); *guspæŋ* (Sundv.; Angel) — fæstepenge til et tyende; jfr. J. Saml. II. 154 ned.; Kalk. II. 95, guds penninge, s. 205 helgenspenning; Rietz guss-penning; Z. f. M. III. 52, mnt. godespennink, Sch. Lübb. „handgeld, insofern es ursprünglich gottesdienstlichen zwecken od. den armen zu gute kam, denarius sanctus; beim abschluss von kauf- u. miethkontracten ist es noch jetzt an manchen orten üblich dieselben durch einen gottespfennig zu bekräftigen, jfr. Kuhn W. S. II. 63. 192; også kaldes det: godes geld el. des hilgen geistes pennink; eng. god's penny, fr. denier de Dieu, denier à Dieu, fordrejet til dernier adieu, ital. denario di dio; se fæstepenge.

guds rige, no. i tlm. *de ǧæ it sǫən te hijə som i gus riqə* (Tåning); *de gor ę̧ sǫənt tel i gus riq, te hwær fǫr æn kòwləŋ (kowrəŋ?) å ræň mæj,* Sgr. XII. 136. 289 (Thy).

guds røring, no. *kots ryərəŋ* (Valsb.) ed (s. d.).

guds skyld, no. i indtrængende bön: *do må da få gus skyļ æňələst* (endelig) *gyjər et!* (D., vestj.).

guds tak, no. i talemåden: *maŋə gus tak!* (D.) vel mest fra fattige, der får en almisse.

gudstjeneste, no. *gustjæŋəst* (vestj., alm.) = rgsm.; jfr. s. 228. 27, de dødes gudstjeneste; Thiele II. 133; N. M. Petersen, Isl. Færd IV. 312; Asbj. III. 80; Storaker Till. s. 13; Nicolaiss. Nordl. I. 31; Hagemann s. 80; Cavall. Wärend I. 491. 176; Jonsson s. 22; Renvall s. 22; Arnas. II. 389; Qvigst. 142. 187; jfr. Mhoff 170. 233; Grimm S. nr. 176; Kuhn N. S. 5. 5; Wolf N. S. 666; Strackerj. I. 228; Urdsbr. II. 72. 4 (1884), IV. 60 (jødisk leg.), VI. 90; Revue d. Tr. Pop. I. 86; m. h. t. forestillingen, at genfærd sønderriver og splitter, jfr. Sgr. XII. 133. 260, Wigstr. II. 327; messe.

guds under, no. = rgsm., en uventet, mærkelig og lykkelig begivenhed; *de wår da æn gus oňər, te han slåp mæ æ lyw!* (D.).

guds vejr, no. *æn gus væjr* el. *gusəns væjlə* (vestj.) et forfærdeligt vejr; *ka do kom uwəð i sǫn æn gus wæjlə?* (Agger); *„no war ə jèj awtən e gromə gus werli"*, Grb. 161. 3, ligeså 190. 79.

guds velsignelse, no. = rgsm.; *a øŋskər dæj gus vælseqnəls* (D.), spottende kan tilföjes: *o æn slaňt te* (Lönb.) og en slump til.

guds villie, no. = rgsm. *gus viļə, dæň ska' skijə o dæň ve'l skijə!* (D.)

gudsön, no. *gu'sön æn* (Braderup) således nævner gudmoderen den dreng, hun har båret over dåben.

gud være lov, udrbso. = rgsm.; *do glęmər da, guwəlåw, ek dæ sijəl* (Agger).

gue, to. se god.

guel, no. se gulv.

guf, no. *gof æn* (Mds., Agger); itk. (Vens.) — 1) *æ huň ga æn g— a' sæ,* et bjæf; også om undertrykt hosten (Agger); jfr. gjaf, bjæf, vof. 2) *de æ löwn i di gof* (Vind s.), *gåf* (D.), i din hals; se gjerrig-.

guffe, uo.
gof -ər -ə -ə (Vens.);
gowf -ər -əð -əð (Agger) —
gø småt med mellemrum; også om msker:

hoste, *han gor o gowfər o gyjər* (Agger); jfr. Kalk. guffe, give stikpiller; gjaffe, søge.

guffel, no. *gofəl æn* (Andst); *hål di gofəl!* hold mund; jfr. flab, kjæft, muffel.

guffepotte, no. *gufəpåt æn* (Harlev v. f. Århus) = buddipotte, rumlepotte (s. d.), et legetöj, som börn bruger ved nyårstide; se vokkepotte.

guj, no. se gud.

gul, to. *gul* flt. *gul* (D., vestj., Søvind, alm.); *gukəl* el. *guwl* itk. *guwlt* flt. *guwl* (Vens.); *guwl* flt. *guwl* (Agger); *guəl* flt. *gul* (Sundev.) = rgsm.; *de gul wa farət i jæwnəŋər* (s. d.), *de æ nåwə øwtə, dæ growə i hejən,* Kr. IX. 222 (Gjern h.); *guwl som æn skræp* (Agger); jfr. Aasen gul, isl. gulr; htsk. gelb, mnt. gel, Sch. Lübb.; eng. yellow; beslægtet med lat. helvus, gul; bleg-.

gulbuk, no. *guləbok æn -ər* (Vlb.) gulspurv.

guld, no. *gul de* (vestj., Vens., Røgen, Sønderj., alm.) = rgsm.; *så tråw som rø gul; låw gul o grön skåw,* el. *gul o rø tromər* (vestj.); *han låwər gul i göwəŋər å gir skit i hanfulər* (Lb.); *de æ it olt gul, va dæ skin som gul* (Ang.); *de ær iŋt ålt gul, va dær glis* (vestslesv.); *„de èr enc òlc gul, dè glemrər, de ka åsə wær e påtskòr“*, Grb. 239. 201; *„gul èr òlə så røj, de ma i spreŋ få brøj“*, 234. 107; *æ gul ær ålər så rø, de mo uð få brø,* Sgr. XII. 78. 192 (vestj.); *å han tjæn gul te æn swyntråw* (vestj.) ɔ: tjener uselt; når nogen spörger, hvoraf dette el. hint består, kan svares: *dè ær òw søl å gul ro* (rørt) *saməl mæ ən tweq* (Søvind s.); *do ku ek fow ər, åm do så wil gi mæ gul fuwər ər* (Agger); g— drysser i æventyret fra pigens hår, hver gang hun reder det, Sgr. III. 197, jfr. Asbj. I. 285; karlen får en skæppe g— i fæstepenge, en tønde guld i lön, Sgr. IV. 19; pigen vil have syv tønder g— i lön, Kr. I. 26. 5; vi kan væv' o spinde g— i rør, s. 96. 10; g— øges, når det ligger i jorden (D.); sadeltöj, hestesko er guld hos kong Dan i höjen, Kr. VIII. 10. 27; alm. er forestillingen, at bjærgmænd, spøgelser, trolde betaler udviste tjenester med hövlspåner, kul, potteskår el. lign., som næste dag er guld, se Thiele II. 117. 200, se også Gr. Gl. d. M. I. 133. 146.; jfr. Grimm Myth.[2] s. 246. 253. 905, K. M. nr. 100, Busch Volksgl. s. 71, Z. f. M. I. 296, Liebr. Volksk. s. 100 (Indien); omvendt Grimm Myth. 1023: guld er snavs; guld nævnes: „skinnende“, Thiele II. 117. 138, Overtro nr. 227. Jfr. Aasen, isl. gull; htsk. gold, mnt. golt Sch. Lübb.

guldagern, no. i æventyret leger barnet med et g—, Kr. Ævent. 331.

guldbord, no. nedgravet som skat, Kr. IV. 65.

guldblad, no. et træ med g— i æventyret, Kr. V. 271, Sgr. V. 179. 761.

guldborg, no. i visen: jeg giver dig mine guldborge, de er alle så rød' som en lu'! Kr. I. 11. 15.

guldbrand, no. se finger s. 290. 23.44.

guldbryllup, no. *gulbrålop æn* (Lb.); *gulbrölop* (Agger) = rgsm.

guldbæger, no. i æventyret, svømmer på havet, Kr. V. 28; se *bæger.

guldbørste, no. i æventyret: et svin med g—, Kr. V. 139.

guldbøsse, no. bøsse af guld til penge, Kr. V. 90.

guldbånd, no. i sanglegen: det røde g—: A. midt i kredsen er „jomfru“ el. „ridder“ og har et bånd i hånden, rundt om danser kredsen og synger:

Skön jomfru (ridder), han (hun) drager det røde guldbånd,
det binder han (hun) om sin allerkærestes hånd.

A. binder båndet om armen på sin udvalgte (B.) i kredsen, denne synger:

„av, av! skön jomfru, binder ikke for hårdt,
jeg agter slet ikke at løbe bort!“

kredsen danser atter rundt og synger:

nu løser skön ridder det røde guldbånd,
og kaster det langt udi skoven så grön!

han kaster båndet udenfor kredsen, som fortsætter:

i skoven han var en dag eller to,
indtil han blev sulten, så lod han sig se!

under første linie går han ud af kredsen, under anden vender han tilbage; kredsen synger:

der triller en tåre på ridderens kind,
fordi han har mistet allerkæresten sin.

B. fortsætter:

„og vil du mig noget, så har du mig her,
og vil du mig intet, så kan du la' vær'!“

så danser A. og B. indenfor kredsen, som synger:

og se nu, hvor lystig de danser, de to,
alt som de havde stjålet både strömper
og sko!
og silkeströmper, baldyrede sko,
det fik han, skön ridder, for sin ære
og tro!

se Gr. Gl. d. M. III. 180. 3 (alm.); jfr. Arwidsson III. 204 flg.

gulddrage, no. i visen: gulddragen, som ligger under Nordenhald, skal for dig af landet bortflyve, K. I. 70. 8.

gulddue, no. i æventyret, Kr. Æv. 257.

gulddukat, no. springer i æventyret ud af pigens mund, hver gang hun spytter, Kr. V. 112.

guldfisk, no. i æventyret, Kr. Æv. 257. 361, jfr. Mhoff 431.

guldfjér, no. tre höns med g— i æventyret, Kr. V. 141; se guldfugl;

hr. Jon han drog til smidde i dag,
en guld-fjederham lader han beslag',

Kr. I. 161. 2; i et æventyr, Mhoff s. 396, er „goldfeder" et mandsnavn.

guldflæsk, no. sidder i æventyret på guldsvinet, Kr. V. 143.

guldfugl, no. i æventyret; kongen af Spanien ejer en g—, Sgr. V. 179 flg.; den synger, Gr. Ævent. III. 105; sidder på en pind og sover i slottet, sts. II. 10; æder guldblade el. guldæbler af træet, Kr. V. 271, J. M. 3, jfr. Asbj. II. 110, Grimm K. M. nr. 57. 60, Z. f. M. II. 389.

guldgarnvinde, no. i ævent. bortgiver Per Rødhat en g— for at ligge i prinsessens seng, Kr. V. 97 flg.; pigen for at være i prinsens kammer, Gr. Gl. d. M. II. 41, jfr. Sgr. I. 105, Asbj. I. 207, 221. II. 118.

guldgave, no. gaver bestående af guldstads i visen:

gid jeg mått' leve så liden en tid,
at jeg kunde bytte mine guldgaver ud!
Kr. I. 263. 19.

guldgård, no. en gylden gård, males på kværnen, Kr. V. 212.

guldharpe, no. i visen: den ungersvend legt' på g—n så læng', det hørte dankongen i sin seng, Kr. II. 58. 16, jfr. Sgr. III. 99. 16.

guldharve, no. *gulharə æn* (Hmr.) i ordsproget: *nårvæ'stblest i kvånhøst æ bæjər eñ koŋəns gulharə*, jfr. Kr. IV. 367. 217, nordvestblæst giver tört vejr.

guldhaspe, no. i æventyret forlanger datteren, at hendes fader skal købe hende en g—, Gr. Gl. d. M. III. 125, Kr. Ævent. 327; tiggeren giver en g— for at sidde el. ligge hos prinsessen, Kr. V. 97, VII. 350, Gr. Gl. d. M. III. 3, Gr. Ævent. III. 63; pigen for at være i prinsens kammer, Gr. Gl. d. M. II. 41; jfr. Sgr. I. 105, se guldgarnvinde.

guldhest, no. helten i æventyret kommer ridende på en g—, Sgr. VI. 222; troldens g— skal hentes, Gr. Ævent. III. 109.

guldhjort, no. soldaten i æventyret bliver gæmt i en g—, Gr. Ævent. III. 158.

guldhorn, no. i sagnet fandt Svend Felding et guldhorn, som en ellekvinde havde tabt, Kr. III. 111. 160.

guldhår, no. i æventyret havde pigen to g— og et sølvhår under armen, J. M. 34; kæmpen havde et g— midt i panden, Kr. VIII. 68.

guldkalv, no. „konen måtte frem med en g—, som hun sagtens havde bjærget ved en stranding", Kr. IV. 212; en skipper ejede en g—, sts. 81. 122.

guldkam, no. i visen: din moder skal have min g— i hår, for hun græd for mig såmangen modig tår, Kr. I. 263. 21, jfr. 147. 21.

guldkaret, no. i æventyret kommer bruden susende i en g—, Kr. V. 18; kongelige kører i g—, Sgr. VII. 150, Kr. Ævent. 151. 212, Kr. VIII. 376. 679, jfr. Wigstr. Sagor s. 10; der skal skaffes en g—, der kan gå på ét hjul, og det både på land og vand uden at vælte, Kr. VII. 276.

guldkarm, no. i visen: den gang de kom foroven bro, da sprang kongens bedste g— i to, under den skyldige kvinde, Kr. I. 201. 2.

guldkarte, no. pigen giver i æventyret en g— for at ligge hos prinsen, Kr. VII. 347.

guldkjæde, no. karlen drömmer i æventyret om en g—, som kan nå tre gange om kongens slot og endda komme i sin lås, Kr. Æv. 79, jfr. Asbj. I. 246, Thiele I. 10; opgave: at skaffe den længste guldkæde, Sgr. VI. 104.

guldklap, no. storken siger til frøen,

som vil skjule sig: „kik op, lille g—!“ Kr. VI. 295.

guldklædning, no. drengen får i æventyret en guldsabel og en g—, Kr. Ævent. 107.

guldknap, no. J. T. 332, en plante, ranunkelart (Als); se mandag-.

guldkors, no. *gułkås æn -ər* (D.) = rgsm., til smykke.

guldkost, no. *gułkåst æn* (Ang.) guldbryllup.

guldkrog, no. i sagnet trækker åmanden studen ned i vandet med en g—, Kr. IV. 57. 72.

guldkrone, no. *gułkrown æn* (Lb.) = rgsm.; lidel Kirsten hun fulgte de kongens mænd til strand, med g— på hoved og sin herre ved hånd, Kr. I. 308. 24.

guldkrukke, no. skal i æventyret kræves til livets vand, Kr. V. 160.

guldlue, no. *gullu æn* (D.) kvindernes gld. hovedtöj, udsyet med guld, også kaldet en storre.

(?) **guldlærke**, no. [*gullærk æn*] (Sams) = gulspurv (?), se Sgr. V. 45. 412.

guldlögle, no. i ævent. har hajen slugt et bundt guldnögler, Kr. V. 169; helten skal skaffe en g—, der ligger på havsens bund, Kr. Ævent. 139.

guldmundering, no. bærer helten i ævent., Sgr. VII. 149.

guldmundharpe, no. skal skaffes tilveje af helten i æventyret, ellers skal han miste livet, Kr. V. 142.

guldmåne, no. i æventyret er der tre prinsesser, den ene sidder i en sal med en guldmåne, den anden med en guldsol, den tredie med en guldstjærne, J. M. 12. 13, jfr. Mhoff 437. 14.

guldnegl, no. efter æventyret findes trolddatterens guldnegle, da hun er kogt, i gryden, Kr. V. 145.

guldnød, no. i æventyret leger barnet med en g—, Kr. Æv. 331.

guldpenge, no. *gułpæŋ æn* = flt. (Lb., vestj., D.) = rgsm.

guldperle, no. g—r bliver i æventyret puttet i udhulede agurker, Kr. V. 178.

guldport, no. er i æventyret indgang til slottet, Kr. Æv. 40; findes i troldens bo, Sgr. VII. 148; jfr. Asbj. I. 131.

guldportræt, no. et g— af prinsessen sidder efter ævent. i træet, Kr. V. 161.

guldpæl, no. slottet står i ævent. på guldpæle, Kr. V. 167.

guldregn, no. J. T. 297, et træ, cytisus laburnum L. (Als).

guldring, no. *gułreŋ æn -reŋər* (D.); *gułərеŋ æn -reŋ* (Agger) = rgsm.; i æventyret skaber manden sig om til en g—, Kr. VII. 32, Sgr. VII. 191, Gr. Gl. d. M. I. 230. 32, jfr. Asbj. I. 298, Mhoff s. 467; jomfruen binder en g— i håret på sin frelser, Sgr. VI. 87 flg., Gr. Ævent. I. 98, II. 173, jfr. Asbj. II. 71; kaster g— i glasset til brudgommen, Sgr. IX. 149; guldringen, som er tabt eller kastet i havet, skal skaffes tilveje, J. K. 49, Kr. Ævent. 249; en guldring brydes over, hver beholder sit stykke til kendingsmærke, Kr. V. 220, Sgr. VIII. 99, J. M. 23; pigen sætter sin ven en g— på fingeren til fæstensgave, Kr. V. 4. 17; ridderen på sin døde fæstemøs arm, Sgr. I. 131. 15; pigen får den gave at spytte g—e, Kr. V. 119; i visen: min fader haver de guldringe, ja mere end ni eller ti; når jeg vil i dansen træde, så låner jeg alle di, Kr. I. 11. 14; røverne brækker jomfruens finger med guldringen på af, Kr. IV. 304.

guldrok, no. i ævent. giver tiggeren for at sidde i prinsessens kammer om natten en g—, Kr. V. 97, jfr. Asbj. I. 220, Z. f. M. II. 443; ligeså også en guldten, Gr. Gl. d. M. III. 3 flg.; giver pigen for at sidde om natten i prinsens kammer el. ligge hos prinsen, Kr. VII. 348, J. K. 300 flg., Gr. Gl. d. M. II. 41; datteren forlanger, at hendes fader skal købe hende en g—, sts. III. 125, Kr. Ævent. 327, jfr. Sgr. I. 105, Asbj. II. 118.

guldrur, no. *gułruwr de* (Lild s.) guldmor; *g— åm kwònərnəs selkəluwr*.

guldsabel, no. se guldklædning.

guldsadel, no. i visen: I lægge på den guldsadlen så rød, og jeg skal drage ud for at frelse en mø, Kr. I. 14. 14; jævnføres kan: Mhoff 436 i æventyret.

guldsager, no. *gułsåqər di* (Lb.) = rgsm.

guldsaks, no. i visen: hun tog op hendes gode g— og ringed djer hår omkring, Kr. I. 91. 16; se guldskrin.

guldskib, no. er begravet i Hjælpensbjærg, Gjettrup s., Thy, så stort, at dets

værdi kan i hungersnød ernære hele landet, Sgr. IV. 164. 512.

guldsko, no. i ævent.: *„tjænərər mè gulskow å selkiklær“*, Grb. 97. 31; *„hąj lèt urbb, de hwecən piq, de ku pas de hæ gulskow, hon skul blyw hans kun“*, sts. 100. 71; pigen taber en guldsko, Kr. Æv. 64, Gr. Gl. d. M. II. 34; hver dans slider prinsessen et par g—, sts. III. 13; hesten skal beslås med g—, de skal være 3 tommer tykke og 1½ tomme brede, og der skal være femten guldsöm i hver sko, Kr. Æv. 18, jfr. Kr. V. 304; i visen: fire g— og tredive guldsöm, Kr. I. 304. 9, 250. 6, II. 80. 13; bjærgmanden lægger g— under bondens hest.

guldskov, no. i æventyret Kr. Æv. 61. 334, Gr. Gl. d. M. II. 31 flg., jfr. Asbj. I. 84, Z. f. M. II. 286, III. 311 (Ungarn).

guldskrin, no. i visen: Liden Kirsten hun kylt' guldsaks, så den ringled' i guldskrin, Kr. I. 163. 1.

guldskål, no. en plante, fællesnavn til ranunkelarter, Sgr. V. 73. 563 (Vens.).

guldslot, no. prinsessen i æventyret bor i et g—, Kr. V. 164.

guldsmed, no. *gulsmæj æn -smæj* (D., N. Slesv.); *gulsme i* best. *-smęi* (Vens.); flt. *-smęər* (Mors, Thy) — 1) = rgsm.; beslår i ævent. hesten med guldsko. Kr. V. 303. 2) mariehöne (s. d.), coccinella, Kr. IX. 6. 41. 42, Sgr. III. 79, V. 63, 481. 483 flg., 80. 74, 96. 21 (Hors. Skanderborg egn); börn sætter den på hånden og siger: *gulə, gulə, guləsmèj! flèw te hwekən si mi kærəst æ vèj!* (ved) (Søvind), i den retning den flyver, findes kæresten. *flyw, flyw, gulsme, hwor a ska vę!* (Hjarnø); ordet bruges måske også om libellen; se kokkefugl, vor herres höne. 3) en stor kobberbrun løberbille, carabus, Sgr. XII. 154. 547 (Vejle).

guldsnekke, no. i visen: jeg haver ikke guldsnekke, så lang en vej kan skrid', Kr. I. 237. 10, 310. 6.

guldsol, no. se guldmåne.

guldspangelue, no. *gulspanlu æn* (vestsl.) navn på brudens guldsyede hue.

guldstads, no. *gulstås de* (Lb.) = rgsm.

guldstjærne, no. i æventyret skal dronningen få en sön med en g— på brystet, Kr. Æv. 80. 135; jfr. Dunlop-Liebrecht s. 285. a, Straparola IV. 3, Grimm K. M. nr. 96, Myth.[2] s. 364, Z. f. M. I. 39. 453, II. 283. 436, Folkl. Record III. 180, Mélus. I. 207, se guldmåne.

guldstol, no. = rgsm.; i kirken, Kr. VIII. 151: biskoppen sidder på en g—, Sgr. XI. 46. 75; i udtr. *bær jæn i gulstuwəl* (D.) siges, når to bærer den tredie, således at de rækker hinanden begge hænder og holder fast, og han sidder over deres arme; se oldemoderstol.

guldstreng, no. i visen: så skar de af hendes gule hårlok, deraf gjorde de guldstrengere nok, Kr. I. 254. 11.

guldsvin, no. se guldflæsk.

guldsöm, no. se guldsko.

guldtaffel, no. i visen: der spilled' en hind med guldtaffel i mund", Kr. I. 304. 7 = guldtavl, se Gr. DgF. II. 68. 13.

guldtand, no. se bentand.

guldten, no. giver i ævent. tiggeren for at sove udenfor prinsessens dör, Gr. Æv. III. 62; se Wigstr. Sagor s. 38; jfr. guldrok.

guldtrefork, no. begravet som skat i jorden, Kr. VI. 73.

guldtrug, no. bjærgkonen sejler på et g—, Kr. VIII. 35.

guldtyr, no. i guldskoven er en g—, Kr. Ævent. 61.

guldtæppe, no. i visen: I slå et guldtæpp' over den (ɔ: sengen), Kr. I. 50. 6.

guldtærning, no. i visen: de spillede g—, Kr. I. 4. 2, 316. 1, jfr. 17. 8, 323. 9; i æventyret hed den yngste prinsesse g—, Kr. Æv. 240, Gr. Gl. d. M. II. 24.

guld-ur, no. i æventyret: et g— så blankt, at det kan oplyse en hel gård, Kr. V. 106, jfr. lyseblyne.

guldvinde, no. i æventyret bortgiver pigen en g— for at sidde i prinsens kammer om natten, J. K. 300 flg.

guldvogn, no. i sagnet hænger bjærgfolkenes sengklæder og töj på en g—, Kr. IV. 13, to muldvarpe spændte for en g—, Kr. VIII. 60.

guldæble, no. i æventyret: bærer abilden 3 guldæbler årlig, J. M. 3, jfr. Asbj. II. 110, Wigstr. Sagor 11, Z. f. M. I. 45, II. 389, III. 315; et g— forlanger den yngste datter af sin fader, Gr. Gl. d. M. III. 125; prinsessen på glarbjærget (s. d.) giver sin ven et g—, Kr. VII. 132, Sgr.

VI. 140, J. M. 43, Gr. Æv. I. 183, Kr. Æv. 176, jfr. Asbj. I. 262 flg., Z. f. M. II. 446; helten kaster et g— i prinsessens skød, Gr. Gl. d. M. I. 218; helten forlanger af prinserne de guldæbler, kongen gav dem, Kr. Æv. 356; tager fra slottet guldæblet med sig, Sgr. XI. 230; pigen får et guldæble, der kan lægge bro både på land og hav, Sgr. III. 197, jfr. Asbj. I. 207; barnet leger med et g—, Kr. Ævent. 331, Gr. Æv. I. 177, jfr. Asbj. I. 278, II. 58; helten kaster tre guldæbler til tre jomfruer, Kr. V. 194; prinsessen vælger en mand ved at give ham et g—, Sgr. VIII. 165, jfr. Wigstr. Sagor s. 46; hun kaster et g— ud, det skal gribes på et spyd, Sgr. VI. 221; bjærgmanden giver pigen et g—, det falder fra hende og plettes med blod, Kr. V. 278, Kr. Ævent. 52, Gr. Gl. d. M. II. 183; et g—, der skinner sålænge pigen er jomfru, Sgr. X. 197, se pige; drengen gav den et g—, som var hans fader, Gr. Æv. I. 120, Sgr. XI. 199; et g—, som man kan ønske sig hen med, hvor man vil, Sgr. V. 133; et g— skal hentes ved verdens ende, Sgr. VIII. 148; jfr. Wigstr. Sagor s. 69; börneleg: grave el. bore guldæble: en dreng sidder med hænderne knyttede over knæet, en del andre lægger deres knyttede hænder ovenpå hans og en af dem, som har den ene hånd fri, bliver ved at sige: „pirre, pirre guldæble, synk længere ned!“ el. *bor œvəl, bor œvəl, bor bæjər nijər!* imens han river den ene knyttede næve ned efter den anden, indtil han kommer til den siddendes knæ, så svarer denne: *a ka et! — hufår? — får œ œvəl! — hwor œr œ œvəl? — dæn tåw œ mus! — hwor blöw œ mus å? — dæn tåw œ kat! — hwor blöw œ kat å? — dæn lijəv að œ skåw! — hwor blöw œ skåw å? — dæn hoqət œ yws! — hwœm smœjət œ yws? — de ǥor œ smœj! — hwor blöw œ smœj å? — ham tåw œ rawn o œ kraqər! — hwor blöw œ rawn o œ kraqər å? — nåwər flöw te østər, nåwər te væstər, nåwər te søñər o nåwər te nar, o nåwər hen te mi ålməmors dar!* — legen er kendt i mangfoldige varianter, ender på forskellig måde med at der lides straf el. gives pant af hvem der taler, ler eller viser tænder først; se huset, som Jakob bygte; jfr. Sgr. II. 231. 830, III. 233. 37, Gr. Gl. d. M. II. 142.

guldæg, no. i æventyret: höns, som gjorde g—, Kr. V. 141; jfr. Grimm K. M. nr. 60.

guldåre, no. i visen: femten guldårer i hver en krog, og skibet fra landet skred, Kr. I. 290. 15.

gule leger, no. flt. J. T. 113. 193, en plante, alm. kongepen, hypochæris radicata L. (Rkb.); fællesnavn for arter af ranunklernes familie (Rkb.); når engene bliver fulde af gule ljæggere, så er åerne (?) fulde af skaller, Sgr. VIII. 43. 92.

gulerod, no. *guləruwəð œn -röðər* (D.); flt. *-roðər* (Mors); *guləråð œn -ər* (Agger); *guləruwər œn -rörər* (Vejr., Bur); *gulror œn -rörər* (Agersk.); flt. *-rörər* (Braderup); *guləroə œn -rörə* (Sundeved) = rgsm.; daucus carota L., jfr. morrod; se atten; gåde: ru ru rip, gjærenste pip, sårinste sæk, gjærenste mestin ind stik, Sgr. IX. 223. 735, sagtens forvansket, originalen synes at være: rue rue rippel, gêl is der zippel, schwarz ist das loch (plt. sack) wo de rue, rue rippel inkroch, Z. f. M. III. 182. 16 (grafsch. Mark); Ehlers Räthselb. nr. 17, Urquell I. 132. 7, 171. 2, Tuxen, Platt. Folkespr. Angel s. 68, Wegener Volksth. nr. 392, Niederd. Correspondenzbl. VII. s. 85; Rochholz s. 240. 410, jfr. N. Vadsbo nr. 176.

gulerose, no. konavn; i et hyrderim: *guləruwəs o reŋyw*, jfr. besekors s. 65, 12, kunde måske også tydes: *guləruwəs*, guldrose.

gulfinke, no. [*gulfeŋk œn*] (Ang.) = gulspinde.

gul flæg, no. J. T. 115, en plante, iris pseudacorus L. (Ålborg).

gulfugl, no. *gulful œn -ər* el. *-fòwl -fòwl* (Mors) en vipstjært, motacilla flava; gøgen lægger æg i dens rede.

gul havre, no. J. T. 288, den alm. dyrkede havre, avena sativa L. (Skive).

gulhåret, to. *gulhorə* (D.) = rgsm.

gul kløver, no. *gul kløwər* flt. (Thy) = gul smære.

gulladen, to. *guwllåðin* (Agger) = rgsm.

gulles, no. *guləs* (N. Slesv., Åbenrå) alm. navn til en gul ko.

gullig, to. *gulə* (vestj., alm.) = rgsm., altfor gul.

gullin, to. gylden, også fig. „du er en g— [*gulən*] unge“, en sød unge (Slet h.), Mb.

gulmor, no. se gudmoder.

gul mælk, no. [*guəl mjælk*] (Als) en plante, svaleurt, chelidonium majus L., J. T. 292.

gul nellike, no. [*gul nelkən æn -ər*] (Haderslev) en plante, guldstjærne, gagea lutea, Schult., J. T. 304.

gulpe, uo. se gylpe.

gul pæk, no. J. T. 115 = gul flæg (Als).

gul smære, no. *gul smærər* flt. (Thy), en plante, humleagtig sneglebælle, medicago lupulina L., måske også en kløverart, trifolium agrarium L., J. T. 245.

gulsot, no. *gulswåt* (vestj.); *guwlsåt* (Vens.); *gulsot* (Søvind s.) en sygdom, icterus; den, hvis hår kommer i en fuglerede, får gulsot, Sgr. III. 239. 34; sygdommen er fortsættelsen af modsot (s. d.) som begynder med brødlede og ender med tæring; rådet derfor er at måles (s. d.), Kr. VI. 184, el. gå imod en kirke tre torsdag morgener og sige, når man ser kirken: hjælp du mig, så vist jeg nu ser dig, i navn osv., J. Saml. IV. 113. 8, hvilket også gælder for modsot og svindsot; el. spise tre lus (s. d.) bagt i en pandekage og fanget på en person af andet kön, Kr. IV. 395. 526, VI. 281. 281, samme råd i Skåne, Wigstr. II. 137, i Norge, Nicolaiss. Nordl. III. 3; en levende edderkop i smör, Folkl. Rec. I. 45. 153 (Engl.); eller spejle sig hver morgen fastende i tjære, J. K. 372. 1155 (vestj.), eller sætte noget af den syges urin stiltiende op i skorstenen, Sgr. VIII. 120. 529-31, el. hænge en udhulet gulerod op i skorstenen, Sgr. VI. 69. 653, jfr. Mélus. I. 402. 457 (Frankr.); se endnu Thiele, Overtro nr. 482-86, Cavall. Wärend I. 323. 401, Wigstr. II. 270, Grimm Myth.[2] 1125, Wuttke nr. 531, se også registret, Strackerj. II. 120. 429; fig. *de hò guwlsåtən hèr lent* (Vens.) hendes linned har g— ɔ: er gult.

gulspink, no. *gulspeŋk et* flt. *-speŋk* (Agersk.); *æn g—,* flt. *-speŋk* (D.) — gul vipstjært, motacilla flava; dens sang Ndl. Volksk. I. 83. 19; jfr. gulbuk.

gulspurv, no. *gulsparə æn -r* (Vens.); *gulspari æn -ər* (Lild); *gulsparə æn -sparə.* (Søvind s.) = rgsm.; emberiza citrinella; den synger, mens den stikker næbet mod jorden; *lek lek lek ski-i-it,* Kr. VI. 300. 375 ɔ: slik skidt; samles gulspurve i gårde om vinteren, er strengt vejr i vente, Sgr. V. 43. 386 (Sams).

gulstribet, to. = rgsm.; „no ska do å stræv å fo . . . de pæen gulstrivret skjøt . . . åpo“, And. Bars.

gulv, no. *guwəl* el. *gòl è* best. *guwəlt* flt. *gòl* best. *-ən* el.: *gwòl è* best. *gwòlt* flt. *gwòl* best. *-ən* (Vens.); *gwòl æn gwòl* (Mors, Vejr., Himmerl.); *guwəl æn guwl* (Thy, Agger; Lild s.); *gwål* el. *wål æn -l* (Hmr., Grindst.); *gwol et gwol* (Røgen, Rårup, Hell. h.); *gwòl et gwòl* (Søvind s.); *gòl* itk. *gòl* (S. Sams); *gul æn gul* (D., Malt); *gol et gol* (Agersk.); *gol æn* (Bradr., Vlb.); *golə æn* (Fjolde, Angel) — 1) = rgsm.; gulv i en stue; *æ betə kål gor o duldrər o æ wål* (vestj.) går og tripper om på gulvet; det svared den tærne, som på volven hun gik, Kr. I. 65. 9; en guldblommed kjortel hun over sig slog, vel hundrede løkker på volven stod, Kr. II. 64. 8; *dær æ pekəð guəl* (stenbro) *i gåŋ, liərguəl i dawləstòw* (Lild s.); *å fèj gwolət* = danse de officielle danse med bruden ved bryllup (Røgen, Randers), med pigen på gården ved legestue (Tåning); skaffere og lånepiger „fejer gulv“ ved bryllup, (Tørslev v. Randers); *dæñ löwər nåk, dær skå fæj gwål mæ mæ'* (vestj.) ɔ: som skal danse bryllupsdans med mig; *skafərn å bowrpiqərn for dæñ føst dåns (!), de kaləs, te di ska fèj guələn* (Lild s.); en spøg er at påtage sig „at gå over gulvet, så ingen ser det“, det udføres ved at gå hen over loftet ovenover stuen, Sgr. VI. 235. 841; se fjælle-, frammers-, kirke-, ler-, lo-, mellem-, papirs-, sten-, stue-. 2) et fag; *wi ska hå jèn guəl te framəs* ɔ: *kykən å brøqes* (Lild s.); *sæt stèjl i guwəlt,* sætte det nederste lag korn i laden; *hwomåŋər gwol kuwən hòr I i lòən?* (Vens.) hvormange gulve med korn har I i laden? *å stek i gòlən* (sts.) forke korn el. hø af; *æn gul ròw, tow gul hawər, så manə pæŋ, såm dær kuñ wær iə æn guəl i lå; dæñ wæjstəst guəl* (Lild s.); se age-, byg-, bygkorn-, foder-, føl-, hø-, kjøre-, korn-, kove-, rug-, tørve-. 3) i smstn. bruges det om forskellige rum i huset, se alter-, for-,

fram-, hus-. — Jfr. Aasen golv, isl., sv. golf; 1. ende 5, fag, lad.

gulvdriver, no. *gwoldrywər æn -ər* (Vejr.) et redskab til at stampe lergulvet fast med; jfr. dabe, driver.

gulve, uo.
gwol -ər -əð (Mors);
guwəl -ər -ət -ət (Thy);
gwòl -ər -ər -ər (Vejr.; Lb., Vens.);
gølə -r -ət (Vlb.; Angel) — sætte det første lag korn i laden (Vlb.), jfr. stejl, eller i almindelighed sætte korn el. hø i lade, *å gwòl kuwən* (Vens.); gulve leret i en dæmning (Ang.), lægge det første lag ler i dæmninger; *æn gòl stak* (Agersk.) en gulvet stak ɔ: en tørvestak, der omhyggelig er bleven opbygget, se kykkelstak.

gulveken, no. *goləkən et* flt. *goləkər* (Fjolde) forstue, jfr. forgulv.

gulvfjæl, no. *gwòlfejəl æn -fejəl* (Søvind s.); *gwòlfjæl æn* (Agger) = rgsm.

gulvflise, no. *gwòlflis æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.

gulvisse, no. *gulveˑs* (Ang.; vestj. alm.) en plante, genista tinctoria L. (?); Hag. sammenstiller med dette navn bynavnene: *Ves, Vesris, Vesby* i Munkbrarup og Hyrup sogne i Angel; også: gyldenris, solidago virga aurea L., J. T. 230 (Rkb.).

gulvklud, no. *gwòlklui æn -klui* (Søvind s.); *gulkluð æn -kluð* (D.) = rgsm.

gulvlejre, no. *gollèjr æn -ər* (Agerskov); *gulleər æn -ər* (D.) gulvleder, bjælken under gulvet, som bærer gulvfjællerne.

gulvmåtte, no. *gòlmat æn -ə* (S. Sams) = rgsm.

gulvsand, no. *gwòlsån de* (Lb.; Agger); *gwolson de* (S. Hald h.); *gulsån de* (D.) = rgsm.

gulvskarn, no. *gulskån de* (D.); *gwòlskòn de* (Søvind s.); *goləskaən de* (Ang.) — fejeskarn; frugtsommelig kvinde må ej bære det ud i sit forklæde, se fejelse, jfr. Sgr. IV. 67. 143, 70. 169; det skal kastes udenfor tagdryppet, ellers får man uheld indenfor (Djursl.); loppe, lykke.

gulvskruppe, no. *gwòlskrop æn -ər* (Lb.); *gwòlskròp æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.

gulvsonet, to. *gwolsownt* (Sall.) siges om kornet i laden, når den fugtighed, det medbragte fra marken, er fordampet.

gulvstand, no. plads ved midtergangen i kirken, se atterstand 2.

gulvsætter, no. den, som sætter det aflæssede korn hen i laderummet, se Kr. IV. 83.

gulvtræ, no. *gwoltræ et -ər* (Støvr.) leder under gulvet.

gulvtæppe, no. *gwòltæp et -ə* (Søvind s.) = rgsm.

gulvtör, to. om sæd: tör af at ligge i gulvet, laderummet (Ginding h.) se J. Saml. VIII. 270.

gulvvarm, to. *gwòlwarm* (Mds. h.) om korn og hø: som har taget varme, efter at det er indkørt, jfr. bræmme.

gumle, uo.
goməl -mlər -məl -məl (D., Thy, Røgen, Agersk.); ft. tf. *-məlt* (Vens.);
gòməl -mlə -mlət (Søvind s.)
= rgsm.; tygge med besvær; *han seðər o gomlər o ka et bið æ reŋ* (skorpen) (D.), se kjomle.

gumlepotte, no. *gomalpåt æn -ər* (Agger) et lille gumlende barn.

gumlestok, no. *goməlståk* (Andst, D., Lindk.) om den, som længe tygger sin mad; om de gamle, der mangler tænder; til den, som bliver sidst færdig med maden, siges drillende: *goməlståk for dlər nåk!* så svares: *jòw, goməlståk for jæn gåŋ nåk, men sluqknyw for dlər lyw!* den forslugne får ikke liv, huld, d. e. godt af sin mad, jfr. Sgr. IV. 47. 41, VIII. 160. 41.

gumling, no. *gomləŋ æn* (Lysgd. h.) en hård bid af noget, så stor at den kan rummes i munden.

1. gumme, no. *gom æn -ər* (D., Andst, Agger); huk. (Vens.); *gomər* el. *gomrər* flt. (Thy); *gomər* flt. (Lild s.); *gòm æn -ə* best. *-ərən* (Søvind s.) — 1) gane (Thy). 2) = rgsm., alm.; *de jàr unc i min gomər* (Vens.); *do ska dlər smör di skre gomər* (Andst) du må ikke vente at få noget, om du end er lysten; *do ka føl ham o æ gomər o skön, om han vel bið* (vestj.); *wel do ha nuə åpå gomərn* (Vens.) ɔ: en dragt prygl; jfr. Aasen gom, isl. gómr hak. tandkød; htsk. gaum el. gaumen, mnt. gume, Sch. Lübb.

2. -gumme, no. betyder mulig: kvinde (vestj.), jfr. sv. gumma, se heglegumme;

ord, hvori forekommer en lignende sammensætn., er horsegumme, smidegumme, smilgum, dog mulig helt forsk. stammer: -gom, gummi.

gummegø, no. en fugl, dobbelt bekkasin (Skanderborg), Sgr. I. 111, III. 159. 898, se skronnehors.

gummer, no. flt. (?) smuld, hakkelse, brokkemad (Slet h.), Mb.

gummi, no. *gomi æn* (Staby), *æn fålærvən g—*, en lang, smal fisk, f. eks. laks, der har skudt rognen fra sig; fig. om en lang, tynd person.

gumor, no. se gudmoder.

gump, no. *gomp æn* (vestj.) bagdelen af en höne, and el. gås; jfr. Aasen gump, isl. gumpr hak.

1. gumpe, uo. *gomp -ər -ət* (D.), *seð o gomp mæ æn bån,* gynge op og ned på armen med et barn; jfr. 2. gunte.

2. gumpe, no. *gomp æn* (S. Sams) mergelkasse.

gumpekasse, no. = rgsm.; „en bælsklåd (halvvoksen knægt) sku kyer æ stuer (studene) få æ gompkas“, Jæger Ferien s. 7.

gumse, uo. *goms -ər -t* (Vens.) gumle; *„dè gaməl kòl gomst så småt è dè hæ flèskhalər“*, Grb. 90. 23, ɔ: rympede næse ad; jfr. isl. gumsa, have til nar, spotte; Rietz gumsa, tygge sagte.

gumår, udrbso. se godmorgen.

gun, no. en drengeleg, som består i, at „to drenge hver på sin side går med en kæp i hånden og slår til en sten, et lidet stykke ben eller træ på jorden, som den ene stræber at drive bort fra den anden, ellers kaldet klode; at lege g—, „at sætte g— til bænk med en“, få magt med ham“, Mb. efter Terpager (Ribe).

gund, no. *guñ de* (vestj.) materie i öjet; jfr. Aasen, gund; eng. dial. gound; se fæg.

Gundal, no. en enkedronning i Norge, der hed G—, og det var såmeget en allerhelvedes trold, Kr. IV. 79; (Gunild?) Frederik den 4de frier til hende.

gundelig, to. *goñəlɔ* (Holstebro) om kvinder: før over lænderne.

gundeløvblade, no. flt. J. T. 101, en plante, korsknop, glechoma hederacea L. (Sundeved); de københavnske urtekoner kalder den „gundermand“, se J. T.

Gunde(r), no. *Goñə* (D.) mandsnavn; *Goñəsən* (D.); jfr. gld. Gunni, se Nielsens Navneb.; *Goñər* (D.) kvindenavn, jfr. gld. Gunwor, isl. Gunnvör, se Nielsen.

gunmoder, no. se gudmoder.

1. gunge, uo.
goŋ -ər -ə -ə (Sundv.);
goŋər goŋər [*goŋrə*] (Vens.) — gynge; *de goŋər* (Vens.) når man går på gyngende bund; jfr. junge, gynge.

2. gunge, no. *goŋ æn -ər* (Vens.; Mds. h.); *goŋ æn -ə* (Sundv.) — 1) hængedynd, gyngende engbund (Vens., Mds.); jfr. gynge, junge, parti, vungkule, vældgunge. 2) en gynge (Sundv.).

gungestol, no. *goŋstoəl æn -stol* (Sundv.) gyngestol.

gungle, uo. *goŋəl -ŋlər -ŋəl* (Andst), *g— æ hals* = gurgle; *de goŋlər i æ hals,* giver en gurglende lyd; jfr. gurgle.

gunst, no. = rgsm.; i tlm.: *et gøjər nåt få gonst o gaw* (Lb.); jfr. htsk. gunst, ligeså mnt.; herre-.

1. gunte, no. *guñt æn* (vestj.); *goñc æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — tæt, fed, fastbygget, lidet klog, voksen kvinde; *guñtə* to. fed og fastbygget; se hjonte.

2. gunte, uo. *goñt -ər -ət* (vestj.), *o g— mæ æn bån,* gynge med det på armen, jfr. gumpe; *o g— høje* (Vind s.) stampe høet fast i laden, det sker ved at to og to tager hinanden i hænderne, springer op og ned og således stamper det sammen.

gupping, no. klump, i tlm.: *di komə sònt i gopəŋər, liəm Wòrgòs grø* (Vens.), de kommer klumpevis ligesom Vorgårds grød.

gur, no. se gud, gåre.

gurgle, uo. *gorəl gorlər gorəl* (Andst), ft. tf. *gorəlt* (Agger) = rgsm.; se gungle; jfr. htsk. gurgel, madrør.

gurk, no. *gork æn* (Hmr.); *han tòw ham i æ gork,* struben; jfr. kolk, kværk.

gurket, to. *gorkə* (Lindk.), *æ jowər blywər g—* = tör, fast; sagtens samme ord som gurken, Mb. sur, kold, om jord; vranten, sur, om msker (Slet h.).

guse, no. *guws æn -ər* (Vens., Agger); *gus de* (Thy); *guws æn -ər* (Lild s.); *gusi -æn -ər* (Ulvb. h.) — 1) gysen, feberrystelse; *dær kam æn guws øwə mæ* (Agger); *dær kam gal guwsər øwər ham* (Vens.) gale nøkker, jfr. grille; en siges at have *guwsər* (Vens), når han til

enkelte tider er forstyrret i hovedet el. ustyrlig; der kom ligesom en gussi over ham, Kr. IV. 125; „vi kinne nok hans guse“ (*gusə*), Tkjær II. 74. 2) vesterhavståge, havguse (s. d.); måske også regnbyge (Hammel); jfr. ravs.

gusinavns, to. se guds navn.

guslavn, no. no. se gudslån.

gussi, uo.

gusi -ər gusi gusi (Vens.);

gusi -ər -ət -ət (Ulvb. h.; Sall.); ft. tf. *-əð* (Agger, Mors);

guwe -ər -t -t el. *gusi -ər -əð -əð* (Lild s.);

gysi -ə -ət -ət (Søvind s., Tåning)

om febergysen og rysten, *de gusiər ham sòm hạj ku ha kòlən* (Vens.); også: *de guwsər i mæ* (Lild s.); *hubaw, de æ wej ər o gusi mæ!* (Agger); f. eks. om hvad der volder stærk væmmelse; *de gysiə i mə* (Søvind s.); når det gussier en, går en person over hans grav, Kr. IV. 390. 482; jfr. Cavall. Wärend I. 455; Liebr. Volksk. 352. 18 (tysk); Henders. s. 113; jfr. gyse, skuddre; Aasen, isl. gjósa, eng. gush.

gusten, to. *gustən* (Vens., Hell. h.); *guwstin* (Agger); *gostən* (Andst, Sundv.); *gjustən* (Ang.) = rgsm.; *si g— uð* (Andst); *guwl o guwstin* (Agger).

-gut, no. se haben-; jfr. htsk. gut, gods.

gut, no. *gut i -ər* (Vens., Lb., D., Malt, alm.) en rask karl, som der er lystighed og mod i, også med bibetydning af vildskab; *æn reqtiq gut* (Lb.); *tow braw gutər* (Vens.); *do ær æn gut* el. *æn gut får æ lañ!* rosende og opmuntrende til en rask dreng; *æn rask gut, æn hor gut* (Agger); „gud“ Mb. fra Mellemslesv. er sagtens dette ord med tysk stavning; jfr. Aasen gut, dreng, drengebarn; fanden-, hej-.

guten, to. se god 11.

guvelov, udrbso. se gud være lov.

guvvi, uo. se govre.

gvol, no. se gulv.

gvos, no. se gods.

gvæg, no. se 1. kvæg, kvæk.

gvål, no. se gulv.

gy, uo. se gjø, gjøde; no. se gyde.

Gyddel, no. se Gjøddel.

1. Gyde, no. *Jyə* (Vens.) gammeldags kvindenavn, ogsa vestj.; manden kunde køre *„hans jyə uw mæ jet læs“* (Vens.) ordspil mellem hans kone: Gyde og gødning, se gjøde no.; jfr. gldsk. Gytha, isl. Gýða, Niels. Navneb.

2. gyde, no. *gyð æn gyðər* (Lb., D., Malt, Andst), *gyj æn -ə* (Røgen); *ǵyð æn -ər* (Løgstør); *ǵywə æn* = flt. (S. Sams); *giwə æn -r* (N. Sams); *gyq æn* (Als); *jyə æn -r* (Vens.) — 1) smal, inddiget vej (D., Andst). 2) lille snæver gade el. smal gennemgang mellem gårde; *nå swåt nåð . . . bultərət niər å gyðən*, Kr. IX. 237 (Støvr. h.); *Mañø gyð* (D.) et løb mellem grundene ved Manø; se flød-.

-gydig, to. se over-.

gye, no. uo. se gjøde.

gyer, uo. se gjöre.

gyeres, **gyes**, uo. se gjæres.

gygler, no. se gjøgler.

-gylde, uo. se for-.

-gylden, se guld; tusind-.

gyldenlak, no. *jylənlak æn -ər* (Vens.); *g—* (alm.) en plante, cheiranthus cheiri L.; jfr. htsk. goldlack.

gyldenstikker, no. J. T. 223, en plante, St. Hansurt, sedum telephium L. (Als).

gyldig, to. *gylə* (vestj., Sønderj.); *gyldi* el. *gylə* (Søvind s.); *gyldiq* (Agger) = rgsm.; se gjælde; lige-.

-gyldning, **-gyldt**, se for-.

gylp, no. *gølp ət* (Agersk.) — 1) en klukkende lyd i halsen, i flasken, i livet på en hest. 2) *golp de* (Thy, Agger), opkastning, spy.

gylpe, uo.

gølp gølpər -ət -ət (Agersk., Bradr.);

golp -ər -ə -ə (Vens.); *gølp* (Andst);

golp -ər -ər -ər (Vejr.);

golp -ər -əð -əð (Thy, Agger);

gålp -ər -əð -əð (Mors) —

1) give en klukkende lyd, af en flaske, i halsen på msker, der drikker el. kaster op (Vens.), i livet på en hest, der løber (Vens.), om krybbebidere (Bradr.); *han ræñ no åpo· ham mæ søn et pons, ja liq te de gwolpət i lywət* (Silkeborg); „de gwolpet i hans tyk mav“, Tkjær II. 99. 2) gylpe føden op, om køer, som tygger drøv (Andst); kaste op, om msker (Andst, Vejr., Thy), jfr. brække sig, give op, spy; *han golpər åp* (Vejr.); *golp i· sæ* (Thy) sluge i sig; jfr. Kalk. gulpe; Rietz gylpä.

gylpedrikke, uo. *golpdrek* (Vens.) drikke, så det klukker i halsen på en; jfr. kvolkdrikke.

gylte, no. *gylt æn -ə* (Søvind s.) — 1) so, der første gang får grise; se galt. 2) *gylt æn -ər*, også kaldet *begylt æn -ər* (Agger) en sølvskallet fisk, læbefisk, lahus berggylta; sten-.

gyltegris, no. *gyltgris æn* (Bj. h.) galtgris.

gynge, no. *gòŋ æn -ə* (Søvind s.); *gøŋ æn -ər* (Agger); *jøŋ æn -ər* (Vens.) — 1) vippe; vippen, som bruges ved smörkærnen (Vens.); en gynge, som går rundt, karussel (Søvind s., Gjedved); se slynge. 2) *gøŋ æn -iə* (Tåning) gyngende grund, se vældgunge; jfr. gunge, junge.

gynge, uo. *jøŋ -ər -t jøŋt* (Vens.); *gøŋ -ər -əð* (Agger); *gòŋ -ə -ət* el. *gòŋə -rə -rət* (Søvind s.) = rgsm., vippe op og ned, om en sagte gyngende bevægelse, f. eks. om gyngende grund; jfr. gunge, hjonte, junge, junte, slynge.

gyngehest, no. *jøŋhæst i* (Vens.) *gøŋhæst æn* (Agger) = rgsm.

gynge-le, uo. le, så hele personen ryster; „hun gønglou, så de knågt i røgbienen å hin", Yuelb. s. 67.

gyngestol, no. *jøŋstol i* (Vens.); *gòŋstol æn* (Søvind s.); *gøŋstuwəl æn* (Agger) = rgsm.

gyngeværk, no. *jøŋwærk è* (Vens.); *ǵøŋværk et* (Silkeborg) — en karussel.

gyngler, no. se gjøgler.

gynk, no. rystelse, gyngende bevægelse, „de ga mænddi 3 stuere gønk", Yuelb. s. 6.

gynkebygsæd, no. en fugl, den gule vipstjært, motacilla flava, Sgr. XII. 156. 571 (Skanderborg).

gynkehavresæd, no. en fugl, den grå vipstjært, motacilla alba (?), Sgr. XII. 156. 571 (Skanderborg).

1. **gys**, no.; kaldenavnet på gris (s. d.), jfr. Hansen, Tialen s. 28.

2. **gys**, no. *juwəs è* best. *-t* (Vens.) = rgsm., en gysen.

gyse, uo.
ǵyjs -ər ǵøs ǵyjst (Lild s.);
gys gys gøst el. *gyst gyst* (Andst);
gysən gysnər gysəñ (D.);
juwəs el. *jywəs jywəsər jywəs* el. *jywəst jywəst* (Vens.);
gys gys gyst gyst (Agersk.; Sundeved, Bradr.);
gys gys gyst gyst (Søvind)
= rgsm.; *de gys i mæ* (Vens.); *de gysəñ mæ* (D.); se gussi.

gyselig, to. kun i remsen ved „put i bælte" legen: *dæñ æ fåwəˈr så gyslə gyslə wal* (vestj.); se bælte s. 153. 13.

gysmælket, to. *gysmjælkət* (Røgen); *-mjælkə* (Thy); *ǵysmjælkəð* (Mors); *gijstmjælkə* (Agger) — om koen, som let slipper mælken i store stråler (jfr. blødmælket); fig. om msker, gavmild, ødsel; det bruges tit nægtende: *han ær ę så möj g—*; jfr. Aasen gjosa, vælde, styrte frem; flådmælket, gest, gist, gisten.

gyssi, uo. se gussi.

gyst, to. *gyst* (D.); *gøst* (Agersk., Valsb., Bradr.) — om koen, som er sen og ingen mælk giver, jfr. gjeldemælket; også om en kvie, der ingen kalv er i; *æ ku ær åt* (allerede) *gøst* (Valsb.); jfr. mnt. gust Sch. Lübb. ufrugtbar om dyr og mark; se 2. gist, gisten.

gyste, uo. i udtr. *æ ku gystər åˈp* (Vlb.), slår af på mælken, bliver sen.

gytler, no. se gjørtler.

gyv, uo. se give på.

gyved, tf. se given.

gyvel, no. *ǵywəl də* (Mors) kaldes også *ǵywəlris*, en plante, sarothamnus scoparius Koch; jfr. gejl.

gyvens, no. se givende.

gyvling, no. se gjævling.

gyvr, no. se gjord.

gyvt, no. uo. se gift, gifte.

gyvtle, to. se giftig.

gæfling, no. se gjævling.

gæjmjölks, to. se gjeldemælket.

gæjsling, no. se gjæsling.

gæjst, no. se gjæst.

gæjt, no. se gjedde.

gæl, uo. se gjelde.

gær, no. se gjer, gjær, gjærde.

gær, uo. nt. se gå.

gærlöjs, to. se gjædeløs.

gæst, no. se gest, gjæst.

gæsten, to. se gisten.

gø, uo. se gjø, gjøde.

-gø, no. gjøg (?), se gumme-.

gøben, no., **gøfning**, no. se gjøbning.

gøggel, no. se gjøgle.

gøi, uo. no. se gjøde.

gøjer, uo. se gjöre.
-göjt, no. se fille-; mødding-.
gølle, uo. se gulve.
gølp, no. uo. se gylp, gylpe.
gømmel, fho. bio. se igjemmel.
gømmer, no. se gimmer.
gøngel, uo. se gjøngle.
Gørret, no. *Gørət* (Lönb.) kvindenavn, Gyrithe; jfr. Gyrith, Nielsen, Oldd. Personnavne.
gøs, uo. se gjæres.
gøst, to. se gyst.
göving, no. se gjøbning.
gövling, no. se gjævling.
gå, no. se gade.
gå, uo.; som böjningsmønstre kunne anføres:
go gor ǧek gawən (D., N. Farup); ft. *gik* (Grindsted, Lemb); *ǧæk* (Lyne);
go gor gik goən (Husby, Agger); tf. *gawən* (Törrild), *gawən* (Davbj.);
go gor ǧik goən (Hundborg, Lild s.), tf. *goən* (Lødderup);
go gor gik goən el. *goən* (Rævs);
go gor jik goən (Vens.), tf. *goə* (Åby);
go gor gik el. *gi gawən* (N. Sall.), tf. *gon* (Mogenstrup);
go goə gek gawən (Hvejsel);
go gor ǧik goəð (Øland);
goə -r ǧik gòn (Havbro);
go gor ǧik gòn (Hell.), tf. *gån* (Rødding v. Mammen, Bjerring, Nimtofte);
go ǧæ ǧik goən (Saksild); tf. *gon* (Vejlby, Årh.);
go gor gik gån (Støvring, Törring), tf. *gòn* (S. Hald);
go -ə ǧik gòen (Ginnerup v. Grenå);
go go gek gòn (Røgen);
go ǧæ gek gon (Tåning);
go ǧèə gik gòn el. *gon* (Søvind s.);
goə goə ǧik goən el. *gon* (S. Sams);
go goər gèk goə (N. Sams);
go gær ǧæk goən (Tved); tf. *gon* (Ålsø);
gå gær gek gåwən (Sem, Rødding Sønderj., Hvidding, Emmerlev), tf. *gåən* (Agerskov);
go goə gek gawən el. *gaən* (Skodb.), tf. *gan* (Bjært);
gå går gek gån (Hammelev), tf. *gåət* (Aller), *gòwən* (Skrystr.);
gå gåə el. *gæə gek gawən* (Vonsbæk);
gå gæər gek gåwən (Øster Lygum); tf. *gåən* (Branderup);
gå gæə gek gawən (Åbenrå);
gåə gæər gik gòn (Ang.);
gå gæər gek gåwən (Braderup);
gåə gæər ǧik gåwən (Hjoldelund);
go^a gèər gik gån (Egebek);
go^a go^ar el. *gæər* el. *geər gik* el. *geŋ goŋən* (Fjolde);
i Fjolde böjes nt. ett. 1. 2. 3. pers. *gæər*, flt. 1. 2. 3. pers. *go^a*; ft. ett. 1. 3. pers. *gik*, 2. pers. *gikst*, flt. 1. 2. 3. pers. *geŋ*, jfr. Lyngby Uo. s. 113; ft. ett. 2. pers. *gikst* (Egebæk), se Lyngby Uo. s. 106; nt. *gæə* el. *gær* el. lign. former med omlyd findes i Tved, Ålsø, Saksild, Tåning, Hads, Vor h., Balle, Dover, Vol ved Silkeborg, Sem, syd for Nibså, Rødding (N. Slesv.), Branderup, Hvidding, Emmerlev, Øst. Lygum og vel hele M. Slesv. til sproggrænsen; det hedder sig også, at de gamle i Malt sogn skal have brugt rimet: *nær æn bətal de æn fær, så ær æn klår nær æn gær;* — ft. *gi*, jfr. „hon gi hæn å pynt sæ", And. Bars.; „såen gi da oltiens lejsen", And. Begr., således gik da altid lektien. — 1) bevæge sig fremad med fødderne, om msker og dyr, også om fisk; *han æ gawən æn hijəl mil; go å· æ væj* (D.); *go ar æ by* (Agersk.); *go et təbåq, så hår do eŋən nøt a di gåŋ!* (Andst); *„a gor!"* — derpå kan svares: *„så bətal a æ unlæj"* (vestj.), el. *„så rijər do eŋən ihjæ·l"* (vestj.); *æn må hælər go æn hal mil a· si væj eñ sej æn hal daw i bløð* (vestj.); pigen får af sin fader såmegen jord, som hun på én dag kunde gå omkring, Thiele I. 179; *æ laqs gor å·p i æ o* (D.); i mere afledede betydninger: *æ for æ gon te skå* (vestj.) fårene har gået i kornet og gjort skade; *hun gor hjæm* (Thy) ɔ: opholder sig i sin hjemstavn; *go husəkræmər, påst* (vestj.) ɔ: erhverve sig livsophold ved at gå som hosekræmmer, post, se ride; *hun gor swòt få hiñ muwər* (D.) går i sørgeklæder, fordi hun har mistet sin moder; *dæñ dær gor kön te dawlə, ska go skiðən te syndəs* (D.); jfr. 1. bold; også trs. *hañ ku ek go hans æjən ærin* (Agger) ɔ: ikke knappe sine bukser; færdes på en vis måde: *go o skæwl* el. *flop i æn par stuwər træskər, slark i æn par gaməl sku; go o təfəl, stamp, slæv, slið, snøk o·m; go o fjæt omkre·ŋ, o spel hæjgut* (Lindk.); *hun gor urən daw* (N. Slesv.) er frugtsommelig og nærved at føde; *æ ku gor mæ æ kal,*

no ær æn snår halgawən (Lindk.); *a hår gawən mæ æn feŋər, æn bijən æn hal or* (vestj.) ɔ: med en dårlig finger, et dårligt ben; *læ jæn go* (vestj.) ɔ: slippe en fjært; fig. *haj gor åpå fir frå mån å te aŋtən* (Vens.) ɔ: drikker sig fuld. — **2**) glide afsted på grund af tyngde, tryk el. drivende kraft; *hål no let, no gor ət!* (D.) kan siges, når byrden begynder at skride; *de gæər så læt som æn fuəl flyər* (Valsb.); *no skal ət go, añtən de så gor i hör ælər blor* (vestj.) ɔ: nu skal sagen sættes igennem, hvordan det end går. — **3**) være i bevægelse, om maskiner, mølle, ur; *æ møl, æ klåk, æ dar gor* (D.), hertil kan henføres udtrykket: *æ hijələ tij ǵek æ kano·nər gråw* (vestj.) tordnede kanonerne; *æ skåð ǵek* (D.) skuddet gik af; *læ go* (D.) lad så være, oprindelig sømandsudtryk; „*læ go!*“ *så Pe To, han håð et un jæn, o dæñ hompət han o* (vestj.). — **4**) skride fremad, om tid, sol og måne, et arbejde: *æ tij gor* el. *skrijər hijəl læt få·r ham* (D.); om en melodi: *dæñ gor kön* (vestj.) ɔ: den lyder smukt; fig. *hans pæŋ æ gon* (Agger), hans penge er tilsatte. — **5**) gå på en vis måde, föje sig, lykkes, løbe af; *il ǵek ət o gåt wår ət* (D.); *de gær sent* (Agersk.); *de ǵek hiñ hwærkən war hælər bæjər* (vestj.); *de gor som de kañ o et som de skul* (D.); *de gær som tre daw för jul, å da ståj ət hel stel* (Hadersl.) hentydn. til solhvervsdagen; *de gor som huñ slekər bøtər* el. *som syw nöwər i jæn röw,* el. *som kæp i hjul* el. *som fañən skul ha dæn sist* (vestj.) ɔ: rask, således at der er fart i sagen; *de gor som æn hywl, hwærañən fel ær aw* (vestj.) ɔ: kun med stor forsigtighed el. uselt; *jæn mestər, æn ån for, a· æ təfræj huðən ət gor* (vestj.). — **6**) gælde, være gangbar; *dæñ rø ku ǵek få sam pris som dæñ añən* (D.). — **7**) strække sig, nå; *æ flo ǵek hijəl iñ i æ hus* (D.); *æ vañ gek ham åp te æ knæben* (Agersk.). — **8**) komme i en anden stilling, forandre sig; *æ viñ æ gawən om te nar; de ǵek i støkər få·r ham; dær ǵek hwåd o æ puwəs* (D.). — **9**) gå bort, forsvinde, blive forødt; *æ pæŋ ǵek liså hastə som di kåm* (D.), jfr. gå til; *han æ gawən mæ Kleŋk Lenəs tåq* (Askov) ɔ: løbet bort; *de ǵek hæn* (vestj.) gik over, om sygdom. — **gå ad:** *hwa gor dær a· dæj?* (D.); *hwans go dær a· ðæ? hwans gik dær aj æ spelmañ, blöw han gal?* (Agger) = rgsm.; *æ pæŋ gor að* (vestj.) går med; **g— af:** *æ knap æ gawən å æ kåwl; æ bøs, æ skåð ǵek aw; a æ ræj, han gor aw få mæ* (D.) ɔ: dør; kreaturer dør ikke, men: *gor å* (Lönb.); *dær gær möjr a,* f. eks. i en stor husholdning (Agerskov) ɔ: der spildes, mistes meget; *ska de go fodø·l å* (Agger) skal det gå skjult til? *go a æ væj, no komər Hamələ præst!* (N. Slesv.) talemåde; **g— an:** „*de gær a·n!*“ *soi Spañə præst, da bår di ham te kroəs* (Valsb.) alm. kendt talemåde; præsten skal have lovet aldrig at „gå“ til kros, så blev han båren; også siges . . . *di bår ham a æ kro å i æ kirk å et laŋtræ* (vestslesv.) el. . . . *di bor ham te kros o slæyt ham dærfræ·* (vestj.); også hedder det: „det går an!“ sa' Skanderup præst, Sgr. I. 154. 598, X. 217; „*de gær så jawnt an!*“ *soi han æ mañ, da kør han mæ æ hoi åwən æ wañ* (N. Slesv.); *de gær it mæ· an!* (Sundv.) det angår ikke mig; **g— bag:** *go baq frå ət* (D., vestj.) f. eks. fra en ejendom, et arbejde ɔ: spille fallit, ikke kunne gennemføre noget; „*haj wa hötə* (hartad) *we å go baq øwər*“, Grb. 7. 9, udtryk for stor overraskelse; man må gå bag efter spøgelset, Sgr. X. 97, Thiele II. 142, se g— foran; **g— baglængs** må börn ikke, så rykker de deres forældre i graven, Sgr. VII. 38. 84; **g— dobbelt:** blive set i levende live andensteds end man er, se Kr. VIII. 258. 437; **g— efter:** *go hæn ætər æ kow* (Agger) hente koen; *hwa gor do atər?* ɔ: hvad søger du? så kan med et ordspil svares: *atər mi nijəs* (vestj.); karl og pige kan *go ætər hind·n* (Røgen) søge hinandens selskab, göre kur; *æ sil gær ætər* (Agersk.) ɔ: tilstoppes; **g— endelangs:** börn kan *go æñəlåŋs að djær muwər* (Vejle egn) langs med deres moder ɔ: göre med hende, hvad de vil, ligeså vestslesv.; **g— fejl:** *go fæjl i byj* (Agger) fig. f. eks. blive selv til nar, når man vil holde andre for nar, alm.; **g— for:** *hwa gor hær få· sæj?* ɔ: hvad sker her? *han ær et dæñ, han gor får* el. *hår gawən får* (vestj.) ɔ: den, som man har anset ham for; **g— foran:** den levende, som spiller spøgelse, forlanger, at genfærdet skal gå foran, alle döre springer

op for det, Sgr. IV. 229 flg., jfr. Ndl. Volksk. I. 125 ned., se **g—** bag; *de sir uð te, hun ğan ku go ofå·r ve Taməs* (D.) ɔ: dø för T.; **g— fra:** *a vel et go frå ət* el. *frågo ət* (D.) nægte det; *go frå æ fåstå·n* (D.) miste forstanden; *go fra siñt or* (Agersk.); „de wel åller go fræ· ham" (Mors) han vil aldrig glemme det; *de æ gon mæ fræ* (Agger), jeg har glemt det; „han gik nok ett fræ· ed", Bl. Bindst. ɔ: han døde; *så möjr går fra* (Agersk.) såmeget skal drages fra, f. eks. ved en beregning; **g— fram:** *go fra·m* (Søvind) göre fremskridt; *go framað* (Bj. h.) trives; **g— hen:** *de gor hen* ɔ: det går over; *de gor hen i æñər o knuðər* (D.) ɔ: når alle fradrag medregnes, bliver der intet tilbage, billedet er vist taget fra væven (se trommer); *haj jik hæn å jor ə* (Vens.); *han ğek hen å ğor æn uløk o si sjæl* (D.) ɔ: hære sig uforstandig el. syndig ad ved at göre noget; **g— i:** *di gor i de bæjst di hår, lisom æ Holstbrow piqər*, Kr. VI. 330. 130 ɔ: er klædt i det bedste; „*haj ku eñc wal kom te hujər, föri talt jik i jit får ham*", Grb. 108. 14 ɔ: förend tallet løb sur for ham; *go i sæn, i skuwəl, i kærk, i ståñ* (i stå), *i kri; dær gor möj i swån* ɔ: tilspilde; *dær ğek il i æ hus* (D.); **g— igjen:** *go iğæ·n* (D., alm.) om spøgelser; *haj jik ijè·n* (Vens.) i mangfoldige sagn, se gjenganger; **g— igjennem:** *hun ğek gråw möj iğæ·məl* (D.) ɔ: gennemlevede tunge tilskikkelser; **g— imellem:** *han ğek imæ·l* (D.) lagde sig imellem, mæglede, hindrede strid; **g— ind:** *go iñ o jæn* (D.) gå en tillivs; går kvinder fodtöj skævt indad, søger de karlegunst, går karle skævt ud, søger de kvindeyndest; *æn gor uð atər æ kwiñfålk, mæn iñ atər æ kål*, J. K. 65. 59, Kr. IV. 375. 324 (vestj., også vestslesv.); *de gor eñ i tar lisom Fjærisle fei*, Kr. IX. 118. 275, ordspil imellem betydningerne: „krympe sig sammen" og „søge ly"; den, som går indad på benene, går lykken til sig, Sgr. VIII. 95. 332; **g— inden i:** *go ean i jèi* (Vens.) lokke ens hemmeligste tanker ud; **g— med:** „*hò mè* (man) *let, så slor ə te, hò mè møj, så gor ə mè*", Grb. 232. 62, sml. g— til; *æ då gor mæ·j* (Agger) = rgsm.; **g— nedenom:** *go næjənom o hjæm* (D., vestj.) vist alm., drukne, dø, gå ud af spillet, stammer fra en bekendt Molbohistorie, se Fausbøl, Molboer s. 20; **g— om:** *han ğek om o teqət* (D.) gik omkring og tiggede; *han gor åm i æ såwn* (Thy) om fattige: modtages efter omgang i gårdene og får deres kost, se mading; *a vel et go om ət mijər* (D.) ɔ: gå for at udrette et ærinde, for at erholde noget; „*de ğæ så hastə om!*" *så fanən, han spelət kåt mæ sæ sjæl* (Tåning) ɔ: omgangen er så hurtig forbi; gå om ad Vinkel for de Rinds hunde, Kr. VI. 326. 102, ad Ring for Alling hunde, Sgr. II. 90. 427, ad Gram for Obbekjær hunde (N. Slesv.) ɔ: være overvættes forsigtig, göre urimelige omsvøb; **g— op:** *de ğek liq åp* (D.) om et regnestykke, d. e. der fremkom ingen brøk ved divisionen; *de ğek åp få mæ* ɔ: jeg forstod det; *æ huwəsboñ æ gawən åp*, strömpebåndets knude har løsnet sig; *æ øl æ gawən åp*, øllet er sluppet op (D., vestj., Andst); „*de gor liq åp!*" *så maj haj lå åpå røqi å brø sæ* (Vens.); *de gor åp o nijər lisom Wro mark* (Kolding egn), el. ligesom de Tindbæk mænd danser, Kr. VI. 327. 111 (Skjern), Sgr. III. 41. 92; **g— over:** *de ğek mę öwər* ɔ: gik istykker på midten; *de æ gawən öwər i æ tæñ* ɔ: smærterne i tænderne er ophørt (D.); *gå öwər i ət* (M. Slesv.) ɔ: være forstyrret i hovedet; *de æ ålər gawən mæ öwər far* (vestj.), det er aldrig sket mig för; det gik hende over, Kr. VI. 105. 152 ɔ: hun blev overbevist om en forbrydelse; *go öwər te æ tyskərər* (D.) desertere til t—; *go öwərhuwə* (Malt) slå kolbøtte, se bagkurv, bukke; „*di ji·k øwə mil å gryjn*", Grb. 129. 2 ɔ: havde tilsyn med, rådighed over; **g— på:** *go o ja·wt* (D.) gå på jagt; *æ dø, æ swim gek ham o·* (Valsb.) døden, en besvimelse overfaldt ham; *han gek dæm o hwæ jæn* (vestj.) ɔ: magtede dem alle; *haj gor ham åpå·* (Vens.) er hans overmand; *de gor ham o, lisom* „alleneste gud i himmerig" *gek Nawr dæjn o* (vestj.); *de gor mæ əpo, lisom ywlawtən əpo kuənən* (Randers); *de æ wej ər o go mæ ow* (Agger); **g— sammen:** „*dær æ hwålər o mi såkər!*" — „*blyw do bår ve o go mæ əm, så gor di nåk saməl* (D., vestj.) ordspil mellem betydningerne: „fyldes" og „blive til et eneste hul"; **g— sig:** „*dęj gu læjlihjæ lèt haj eñc go sè fåbi·j*",

Grb. 86. 19, han lod ikke den gode lejlighed gå sig forbi; **g— til:** *dær gor möj te' ve sđən æn brålop* (vestj.) ɔ: forbruges; *de slåw te o ǧek te* (D.); *gor ət tel, så slor ət tel, o skam fo dæń, som sørqə vel* (vestj.); *hår ən möj, så gor ət te, hår æn let, så slor ət te* (Malt); *go te bəkinəls* (Agger) = rgsm.; *sđən ǧek de' te* (D.) således skete det; *de gær eŋən stæjər galər te' som i værən* (verden) *å sin å Brāropmærkən* (marked) (Ang.); det går stort til til Lasses, idag syr de poser, imorgen skal de ud at tigge, el. de bagte æbleskiver i vand, og de blev endda gode (Vejle egn); *æn stuð gor te æ pæŋ, æn hæst frå əm* (vestj.) ɔ: en stud vinder i værdi, en hest taber, mens årene går; *æ ær nær ve å gå te'* (Agersk.) ɔ: ødes, f. eks. ved overvættes arbejde; *æ wa nær wej ər o go te'* (Agger) nær ved at sætte livet til; *æ lyəs gær te'* (Valsb.) opbrændes; *a gek te' o blöw sultən* (vestj.) ɔ: det kom over mig, at jeg blev sulten; **g— tilbage** = rgsm.; man får ingen held af sin gang, når man går tilbage for at hente noget (D., alm.); jfr. Wuttke nr. 291, Folkl. Journ. VIII. 53 (Skotl.); *de gor təbåq få'r ham* (D.) = rgsm. ɔ: han bliver fattigere; **g— ud:** *ål mi plańt æ gawən uð,* alle mine kålplanter er visnede; *æ lamp, æ lys æ gawən uð,* er bleven slukket; *de ǧek bår uð o narəri'j* (D.); *læ nåt go uð* (vestj.) sætte et rygte i omløb; *de æ gawən uð öwər ham sjæl* (D.) ɔ: han har selv måttet lide for det; *de gær uər å iń, lisom åws* (okse) *pes i saəń* (Ang.), se gå ind; tyven skal gå ud, som han er gået ind, M. Skrædder s. 27; **g— ude:** *æ kyjər gor uð om æ daw* (D.) ɔ: køerne går om dagen på marken; **g— under:** *æ skif æ gawən ońər* (D.) ɔ: er forlist; „go unner om å hjæm", Jæger, Ferie s. 33 ɔ: nedenom; **g— ved:** *de vil han et go ve'* (D.) ɔ: ikke tilstå; *de jik we' sæ* (Vens.) ɔ: blev åbenbaret; *de mått et go ve' sæ* (Lönb.) ɔ: komme ud, blive vitterligt; **g— væk:** *de ǧek væk imæl æ hińər o' ham, få mæ* (D.); *æ haəń gik mæ væk* (Ang.) ɔ: jeg mistede hånden. — Jfr. Aasen isl. ganga; htsk. gehen; mnt. gân Sch. Lübb., eng. go; gangende, -gjænge, -gjængeligt, gjængs; guds navn; af-, fore-, for-, gjemmel-, over-, und-, vej-; omgås.

gåd, no. se gade, gård.

gåde, no. *gåð æn -ər* (Lb.); *gåi æn gåjə,* de gamle; *gådə* = flt., de unge (Røgen) = rgsm.; opløse tre gåder og derved fries fra djævelen, Sgt. XII. 42; en fortælling, der samler sig om en gåde, se Kr. VI. 247. 337, jfr. grødgryde, Kr. Æv. 337 flg., 269 flg.; sammenlignes kan Mhoff s. 390, Kr. Æv. 302, jfr. Mhoff s. 303. 415, Grimm K. M. nr. 94 anm., Gesta Roman. nr. 124 anm., Hahn Märchen nr. 17 anm., Ndl. Volksk. II. 108; R. Köhler, das Räthselmärchen v. dem ermordeten Geliebten hos Pitré og Sabatani, Rivista di letteratura popolare, Roma 1887, Fb. Fællesskab bl. folkene i skik, æventyr og leg, Nord. Månedsskr. 1887, Grimm Myth.[2] 862, Vedels Saxo s. 89 nederst; gådevise, Sgr. II. 97. 457, 154. 724; jfr. Aasen gaata, isl. gáta, huk.; gjættelse, rådelse, spörsmål.

-gåelig, to. se und-.

-gåen, to. se halv-.

-gående, tf. se gangende, gå; fra-, nær-, små-.

-gået, tf. se flod-, ind-, ud-.

gå-for-borde-pige, no. *go-fð-bo'wər-piqər* flt. (Lild s.) opvartningspiger ved bryllup.

gåi, no. se gade, gåde.

gåj, no. se gaj.

gåkjald, no. se gadekilde.

gål, no. uo. se gal, gale, gjæl.

gålp, uo. se gylpe.

gålt, no. se galt.

gån, no. uo. se gane, garn.

gång, no. se gang.

gångend, tf. se gangende; no. se gangvogn.

gångun, no. se gangvogn.

gånt, no. se gant.

gånvejel, no. se garnvinde.

går, bio. se gar; no. se gade, garn; uo. se gide.

-går, no. jfr. Aasen går, isl. i gær el. i gjár, se andendags-, i-, over-.

gård, no. *gor æn gor* (D., vestj., Thy, Mors); *gor i* best. *gåri* flt. *gor* best. *-ən* (Vens.); best. *gori* flt. *gor* (N. Sams, S. Sams); *goər* best. *gåń* flt. *goər* best. *gorən* (Tved, Mols); *går* best. *gån* flt. *gor* best. *-ən* (Falsl., Lisbj. Terp); *gor*

best. *gåṇ* flt. *gọr* best. *-ən* (Harridsl., Haslund, Sporup, Årdestrup, Hell. h.); *gọr æn* best. *-ən* flt. *gọr* (Støvring, S. Hald h.); *gọ æn* best. *gọrən* flt. *gọ* best. *gọrən* (Røgen); *gọə æn* best. *gọrən* flt. *gọ* (Søvind); *gåð æn* best. *gọən* flt. *gọð* best. *gọðən* (Havbro s.); *gḁ̊r æn gḁ̊r* (Agersk., Emmerl., Rapsted); *gåə æn gḁ̊ə* (Sundv.); *goᵃr æn gọᵃrər (? gọᵃðər)* (Fjolde); i Syd Himmerland, Als s., skal siges: *hiələ gḁ̊lən* ɔ: altsammen, hører dette herhen? *gåṇ* best. også i Udbynedre, Gjerlev h., Glenstrup, N. Hald h., Kr. IX. 233. 260 — **1)** gærde; *æn gæət gåə* (Sundv.) et flettet risgærde; *di gær æ miəst ti öwər, vor æ gåər æ lawəst* (Ang., Mellemslesv.); en gård modsættes dige el. vold af jord el. sten; „gård" stengærde, Nordby bylov § 17, se have; jfr. dige, gjærde; bund-, ris-, sten-. — **2)** et indhegnet sted, have (alm. Mellemslesv., Sundv., Ang.); en græsplads, toft (Fjolde); i Nørrejyll. kun i smsætn.; jfr. gårde; abild-, bi-, blomme-, frede-, græs-, grönne-, hav-, hø-, hør-, kirke-, kring-, krudt-, kål-, made-, orme-, rug-, vindues-. — **3)** en plads, omgivet af bygninger, gårdsrum (Agersk., Sem, Nörrejylland, Thy, Vejr.); *han fæjər gåṇ* (Stövring) han fejer gården; — best. *gọrən* gårdspladsen; best. *gåṇ* gaden el. pladsen udenfor gårdens bygning (Vivild s., Djursland); jfr. bro, firkant, plads, gårdsrum; borge-, bro-, lade-, lukt-. — **4)** en bondegårds bygninger (alm. Nörrejyll.); i Sønderjyll.: stavn, sted; dobbeltgård, som har to ejere, Kr. VI. 121. 176; *gọrən* el. *gåṇ brœṇ; han wa hjæm̥ i gåṇ* (Støvr.); *gåsəns fòlk* (Vens.); *gåsəns fålk* (vestj.), måske dog mest om herregårdens beboere; *vær få gam̥əl i gḁ̊r* (vestslesv.) = rgsm.; *nò ær ət trèj ọə sin a kòm hejər* (her) *i gọ* (Søvind); *„dèr blåw èn swòr hurlomhœj i gọr"*, Grb. 29. 11; *„hwant de jik te· we gọr"*, Grb. 36. 6; *„hạj mat go frå gòri"*, Grb. 131. 39; *byt gọr* (Vens.) bytte gårde, en slags tagfat leg, se trold 3; lege gård (Himmerland) lege tagfat; se smsætn. ved artiklens slutning. — **5)** hvor der er en herregård i sognet, nævnes den gerne bestemt *æ gḁ̊r* (Sønderj.), *æ gọr* (N. Jyll.); *„gòsəns stuw skul sloəs åp"*, Grb. 12. 3, herregårdens stude skulde årelades; *gọrən* el. *gåṇ*, best. om herregården (S. Hald). 6) en bondegårds lod; *hun hḁ̊r æn guwə gọr* (vestj.); „da a kam te goer å gronn", Jæger Ferie s. 42; *han æ föj mæ æn gọr o æ røk* (D.) om en gårdmandssön; 6 td. hartk. = gård; 3 td. h. = ½ gård, under 3 td. bolsted (Galten h., Frisenb. gods); alm. er dog nok beregningen, at 1 td. hartkorn er en gårdslod; gården skal i ævent. kaldes „det hellige høhof", Sgr. VII. 108, se navn. — Jfr. Aasen gard, isl. garðr hak., Rietz gardr; htsk. garten, oprindelig et hegnet sted; mnt. garde, Sch. Lübb., eng. garden; henføres til lat. hortus, en have; se have, otting; afbygger-, barsel-, bojle-, bonde-, ensted-, fattig-, fæste-, føde-, gilde-, guld-, halv-, hede-, hel-, herre-, hov-, lade-, nabo-, præste-, stude, tolvtønders-, tvilling-.

gårdbo(nde), no. *gòṛbo æn* (Lild s., Jebjærg, Sall.); *gọrbụj i* best. *-bụji* flt. *-bụjər* (Vens) — gårdnisse; blandt de forstødte engle (s. d.) var der nogle, der faldt *„i bụjər å gọr"*, og dem kalder de *„gọrbụjər"*, jfr. Grimm, K. M. nr. 180 anm.; *„gọrbụjərn gor i gọrən å stḁ̊ stæər å pọjslər mè jit å òñc, hons di fẹjə få gåt* osv., Grb. 123. 3 flg., Thiele II. 175; se sødgrød; *„i Sålcəm* (Saltum) *prèjstgòr ha di i gaməl daw i gọrbụj, dè jik å past to hèjst å di war åsə smèkfi"*, Grb. 126. 1 flg.; *„i gọrbụj, betə Nils, hons di no kalər ham, ha hans tehòl dèr i gọr"*, Grb. 224. 4; dette vendelbonavn synes at måtte tydes: gårdbonde, der findes som „gardsbonde" Haukenæs VI. 259; „gårdbo" findes også Kr. VI. 46. 40, VIII. 51. 94, IX. 204. 42, Sgr. I. 40. 124; jfr. goanisse, Wigstr. I. 108. 138. 199, II. 114, se Rietz 207, Faye s. 44; gardsvor, Haukenæs VI. 233; se Thiele II. 175; nisse.

gårdbonde, no. se gårdbo.

gårdbonisse, uo. *gọrbonẹs æn -ə* (Tåning, Silkeb.) = gårdbo (s. d.), jfr. Thiele II. 268.

gårdbuk, no. *gọrbok i* (Vens.), Gr. Gl. Gl. d. M. I. 126. 155. 203-5, = gårdbo; jfr. Aasen, bokke 2, se også under nisse.

gårddör, no. *gọdạə æn* (Søvind s.) dör, som vender ud til gården, forsk. fra f. eks. bryggers-, havedör.

gårde, no. *gḁ̊r æn -ər* (Emmerlev) risgærder, sat i havet til flynderfangst; se lakse-, skulde-, åle-.

gårdejer, no. *gọrèjə æn -rə* (Søvind

s.) = rgsm.; ordet er ved at trænge sig ind for „gårdmand".

gårdfoged, no. = ladefoged, J. K. 24 anm.

gårdfolk, no. *gǫfålk* (Søvind s.) gårdmandsfolk.

gårdhandel, no. *gǫrhańəl æn* (D.) = rgsm.; *di æ ræjst uð o gǫrh-*.

gårdjærn, no. *gåəjæn et* (Sundv.) en segl med længere skaft til at afskære levende hegn med.

gårdkone, no. *gǫrkuwən æn -kwoŋər* (vestj.); *gǫrkyn æn -kuŋər* (D.); *gǫkowən æn -kwoŋə* (Søvind s.) — konen på gården, se gårdmand.

gårdmand, no. *gǫrmań æn -mæń* (vestj.); *gårmań æn -miń* (Agersk.); *gǫrmąj i -mæjər* (Vens.); *gǫrmań æn -mæńər* (Lild s.); *gǫr-* el. *gårmaŋ æn -mæŋ* (S. Hald); *gǫmań æn -mæń* (Søvind s.) = rgsm., se gårdejer; *gǫmańskowən, gǫmańssön, gǫmańsdætə* (Søvind s.), Peder-.

gårdner, no. se gartner.

-gårds, no. se Maren Huje-, Maren Lund-.

gårdskarl, no. *gòrskål æn -kål* (Lild s.); *gåskål* (Agger) = rgsm.

gårds-led, no. *gòsle æn -lęər* (Vejr.; Angel) leddet ind til gårdspladsen; *„håsbǫj tow imwò ham we gòsleə"*, Grb. 59. 72.

gårdsplads, no. *gåsplas æn* (D., vestj., Søvind s.) = gårdsted.

gårdspurv, no. „en lille grå fugl, som om vinteren er i gårdene ved spurvene", Sgr. XII. 153. 505, sagtens bomlærken, emberiza miliaria.

gårdsrum, no. *gòsrom è* (Vens.; Angel) = rgsm.; pladsen, omgiven af gårdens bygninger.

gårdstavr, no. *gåəstawə æn* (Sundeved); *gårstawr æn* (Agersk.) = gjerdestavr; man kan klæde en gårdstavr ud (Agersk.), Kok Ordspr. s. 56. 630.

gårdsted, no. *gåste æn* (Lb.) et sted, hvor der er spor af en gammel beboelse, kaldes *æn gaməl g—*.

gårdvippe, no. *gåəvep æn -ə* (Sundeved) en fugl, gjærdesmutte.

gårdål, no. *gǫrǫl* (Lb., Agger) en slags ål.

gåre, no. *går æn -ər* (Agersk., Bradr.); *guwr* el. *gǫr æn -ər* (Vens.); *gǫr æn -ər* (vestj.; Hmr., Vejr.); *guwr æn -ər* (Lild s., Thy, Agger, Mors) — stribe, som årsringene el. marvstrålerne frembringer i træ; ligeså om striber i töj, blade, blomster; *gråw i æ gårər* (Bradr.); *æ gǫrər gor å låŋs* el. *o twat* (vestj.); jfr. Aasen gaara huk., åre i sten, gaare hak., årsring i træ; isl. gári, sprække; Rietz 226 gåra.

gåreret, to. *gårərə* (Agersk.); *guwrərə* (Agger) — forsynet med gårer; *æ tøw æ guwrərə* (Agger).

gårner, no. se gartner.

gårvennel, no. se garnvinde.

gås, no. se gods.

gås, no. *gǫs æn ǵæs* (D., Andst, Vejr., Thy, Agger, Sall., Hell. h., Havbro s., Ålsø); *gǫs æn* best. *-ən* flt. *jès* best. *-ən* (Vens.); *gǫəs æn* best. *-ən* flt. *ǵæs* (S. Sams); *gǫs æn* best. *-ən* flt. *gès* (Støvr.), flt. *ǵès* (Søvind s.); *gås æn ǵès* (Agersk.; Tinglev); *goᵃs æn ǵès* (Egebæk), flt. *jes* (Fjolde) — 1) fuglen gås (anser); hedder i tiltale Kirsten, Gr. Gl. d. M. II. 121 (Vens.); på Bornholm har gæssene hver sit navn, Sgr. V. 47. 440; kan blive 30 år gammel, Sgr. VIII. 157. 669; har urolige fjer (s. d.) under vingen, Sgr. IV. 159. 492; i julen skal der sættes en saks i havren til gæssene for at få lykke med dem, Gr. Gl. d. M. I. 14; Mathias dag (24 Febr.) skal en god gås have tre æg i reden, Thiele Overtro nr. 292; andre siger Peders dag (22 Februar) Sgr. VII. 55. 238; skal begynde at ligge 1 Marts, J. K. 185. 49; lægges på 11 el. 13 æg, Sgr. IV. 156. 459, Kr. VI. 258. 57, men må ikke lægges ved østenvind; skal lægges i en kreds af langhalm, Sgr. V. 124. 699 (Varde); alle slags foder skal lægges i reden samt en hovedløs knappenål el. en stoppenål, Sgr. II. 111; af gåsens brystben, når den slagtes om vinteren, tages varsel: mørkt brystben betyder hård snefri vinter, klart sne og frost, el. klart brystben klar frost, mørkt sne og mørkt vejr, Kr. IV. 355. 97, IX. 9. 71, Sgr. III. 93. 380, V. 47. 441 (Bornh.), VII. 52. 197, Thiele Overtro nr. 53; jfr. Wigstr. II. 285, Grimm Myth.[2] II. 1067—68, Strackerj. I. 25. 10, Wuttke nr. 277: Aubrey, Remains s. 93 ned., Folkl. Record I. 179, Folkl. Journ. II. 369. — Ordet bruges i mange talemåder; *de æ lisom o slo wań o æn gǫs* (vestj.) ɔ: frugtesløs gerning; *sdån gik dæń gǫs te gil* (Agger) ɔ: således gik det til, altid

med bagtanken: så galt; thi gåsen slagtes til gildet; *de ka do bil ǧæs iṅ, di hò hòwi å bæ̣r ət i å fæjər å træj ət mæj* (Tåning); *hun snakər som æn gǫs, æ så dom som æn gǫs* (vestj., alm.); *a hår æn gǫs å plok mæ' dæ* (Vens.) el. *æn gǫs uplot mæ dæ* (Vejr.) ɔ: en tvist at afgöre, jfr. höne; *han vęð nåk, hwes ǧæs han ǧænər* (vestj.) tlmde; til et selvklogt mske kan spottende siges: *ka do feṇ æ patər å æn gåəs?* el. *ka do målk æn gåəs?* (Åbenrå); når man vil afvise et påtrængende spörsmål om, hvorfra man er, kan svares: *a æ dæ̣rfrå, hwor æ hus stor uð o æ ǧæs gǫr mæ bår fæðər* (vestj.); *han seə så höt som æn gåəs i tånræən* (Sundev.) om den, der bliver forskrækket el. ser forundret ud; *alteṇ fågǫ's, mæn alər for gǫ's træsk* (N. Slesv.) ordspil mellem forgår ɔ: går tilgrunde og „får gåsen træsko"; gåsen er en dårlig fugl, for meget til en, for lidt til to, Sgr. XI. 49. 77; „lokkemand (s. d.) driver med sine gæs" siges om luftens flimrende bevægelse om foråret; *hun hår et hiṅ ǧæs hjæṃ* (vestj.) ɔ: hendes tanker samlede (se 2. gjed). — Gåsen kaldes: *tåkə, tåkə!* (Han h.); *dukə, dukə* el. *dukə dal!* (Gjern h.) el. *palə palə!* (Torrild s.); pille, pille, Sgr. V. 46. 431 (Sams); dalder, dalder! Sgr. XII. 156. 573 (Randers) el. *dal, dal!* (Sundeved), de skræmmes af kornet, når man med stigende stemme råber: *rai!* (Vens.); gæssene siger, når de får korn: *ta do de, så tår a de!* Sgr. I. 106. 417, XI. 144. 447; når de er indelukkede, siger de: „du står, som a skulde stå, av av av, du treer mæ!" el. *gak, gak, gak! do sejə som a ska sej, a sejə som do ska sej! aw, do træjə mæ,* Kr. IX. 81. 19 flg., Sgr. XI. 159. 523; el. gås lås, sikke vås, sikke vås, gås lås! Sgr. I. 91. 409, jfr. Sgr. IV. 75. 220 (Bornholm); 158. 487 (Sall.); V. 76. 607 (vestj., Hors.); se også Wigstr. II. 173. 273; Strackerj. II. 85 a; gåsen nævnes i börnerim: langhals, skrævhals, gabrigane, kækikæk, gæk, gæk, tjittjat, Gr. Gl. d. M. III. 190 anm.; rokhals; strækhals, kjæggerikjæk, bask i dam, pladder i mos', ringenhals, Sgr. V. 146 flg., jfr. Strackerj. II. 82; i mørke taler: jomfru Hejdelin, Sgr. IX. 47. 183; jomfru Hejlben, Sgr. VI. 48. 436; jomfru Sortast, Sgr. II. 41. 243; jomfru Gjækkeben, se fireogtyveben; Marrika, Sgr. VI. 31. 383; jomfru To, J. K. 38. 10; sladdertaske, Sgr. IX. 175. 550; i utrykte gåder: gjækkeben (vestj.); halepig (Viborg); platfod (Vens.). — En bekendt börneremse begynder: *grǫ gǫs mæ di veṇ, hur vel do sweṇ* (vestj.), Gr. Gl. d. M. II. 305. 445, Sgr. V. 63. 482, VI. 125. 726; jfr. Wigstr. I. 313; i sagn og fortælling: „*de blåw èn skek, de di sèṅc prèjsti èn gos, dè skul løs får i* [è] *løsənbòn* (konfirmand), *dèr ha læ* (lært) *få let*", Grb. 85. 84; en rød gås, Sgr. VIII. 10; i lögnefortællingen: vi havde 3 gæs og 13 gæs og 1300 gæs, og der bandt vi løbe på hver gås sin fod, og så sejlede de ud omkring i dammen og løbede mælken, Kr. VII. 245; *hjæṃ læ vi æ ǧes go o ęlt i æ fløð te dæ blywə smör,* Sgr. XII. 127. 250 (Vejle); i en anden lögnehistorie flyver gæssene med manden, som havde fanget dem, Grb. 83. 58 flg., jfr. Qvigst. s. 137, Mélus. III. 138 samt Münchhausen; fanden eller troldmanden forvandler sig til en gås, Gr. Gl. d. M. I. 230, Kr. VII. 32; spøgelse gæs, Kr. III. 32, IV. 61. 79; en gås omskabes til en pige, derfra stammer de dumme koner, Kr. IV. 336; jfr. Såby, En lystig Traktat om S. Peders trende Døttre (1881); i ævent. om spøgelsehuset sidder gåsen på bordet og antages af trolden for en skrædder, der klemmer ham om næsen med saksen og slår ham om ørerne med skindbukserne, Sgr. XII. 219, to gæs ager med til Rom, Kr. VII. 322; pigen kommer på rejsen til Hækkenfeld til en stor flok gæs, som hun fodrer, Gr. Æv. I. 205, Wigstr. Sagor s. 35; drengen opremser alt, hvad han kan få for gåsens æg, Grb. 74; i vesteregnen holdt de mange gæs og når kornet var kommet i hus, lejedes der en til at drive dem østerpå, sådan en flok blev forvandlet til sten, Kr. VIII. 307; når har gåsen tandpine? — når ræven snapper den (alm.); hvad ligner mest en stegt gås? — svar: en stegt gasse, Sgr. XI. 156. 497, jfr. Wuttke nr. 157, Strackerjan II. 99 nr. 387. — 2) fig. om en tåbelig kvinde; *de ær æn gǫs i hiṅ* (vestj.), hun er en gås; *nær æ ǧæs komər te mærkən, får æ kræ̣mərər pæṇ* (vestslesv.); de sidder på rad ligesom Endelave gæs, der var kun to, Sgr. V.

21. 17; den Gangsted ræv er altid efter de Ås gæs (Ås); de snakker med for selskabs skyld, ligesom de Ejsing gæs, Kr. VI. 324. 92; *Hærbær ğæs,* Sgr. VII. 176. 781, Kr. VI. 348. 272; Hjeds gæs, Kr. IX. 129. 340, Brande gæs, Kr. VI. 345. 214, Ordspr. 520, Gosmer gæs, Kr. IX. 127. 330; se flanner-, pjatte-, pludder-, stöje-, tratte-. — 3) om gås bruges som isl. gás, se Fritzn.², om cunnus, ved jeg ikke sikkert (jfr. fugl), ialtfald bruges ordet om kvinde; se visen om Mikkel ræv, der tager bondens gås, Sgr. II. 193, XII. 68. 138, Kr. II. 324, Gr. Gl. d. M. I. 24. 2, jfr. den falstringske skik og legen: gås og gasse, Gr. Gl. d. M. II. 104. 73, III. 182; fortællingen om gåsegang, Skytts h., s. 52; ungkarlen siger: *a skal føst ha rèjə* (reden) *å sin gọsən* (Vens.) ɔ: først hus og hjem og siden konen; bytte gæs, Sgr. V. 224 ɔ: dele piger ud til karlene; „hver havde sin gås, han skulde danse med"; se de mange henvisn. hos Fritzn.² under gás, hvortil endnu kan föjes Mélus. II. 51, Vie d'Abba Yohanni, med fortællingen om ynglingen, der aldrig havde set kvinder og fik at vide, at det var „gæs", Decamerone IV. indledn.; Crane Jacques de Vitry nr. 82 med anm. — 4) skumklædte bølger i havet; *ğæsən di skåtər* el. *æ stuwər* (Løgstør) gæssene leger el. er store (se bølge), om skummende søer; *dær æ ğæs i æ haw* (Agger) hvide bølgetoppe. — 5) kopper; *fo ğæs* (S. Hald) blive vaccineret (Randers egn, Århus), se gjæsling. — 6) börneleg: *o nep æn gọs o tæj æn gasi* (vestj.), börnene står i kreds med ryggen udad; A. går udenom og siger: *a nepər gọs, a nepər gasi, a nepər åsə dæ, do ka dlər ta mæ!* imens slår han en af kredsen, B., på ryggen, B. og A. løber så rundt om kredsen i modsat retning; når de mødes, skal de tre gange bukke el. neje for hinanden og tre gange tage hatten af, inden de løber videre; den, som sidst kommer til den åbne plads i kredsen, fortsætter legen, jfr. Sgr. V. 127. 726, se ræv. — Jfr. Aasen gaas, isl. gás huk.; htsk. gans, mnt. gôs el. gûs, eng. goose; ordet henføres til lat. anser; rede, tokke 2.; gasse, gjæsling, hvide gjæs, hav, måge, hvippeskrædder; dal-, grav-, grå-, hjarde-, knarre-, knorte-, Mortens-, planner-i-, raj-, spring-, stubbe-, vild-, vralle-.

gåseattest, no. *gọsatæ'st æn* (Randers egn) vaccinationsattest, se gås 5.

gåseblomme, no. *gåsblom æn -ər* (Agersk.) tusindfryd, en plante; bellis perennis L., se gåselege.

gåsebryst, no. *gọsbrøst æn* (Lild s.) = rgsm.; *ær kåmən əpo æn gọsbrøst rø, ska wi fo æn stræŋ wentər,* se gås s. 527. 40.

gåsedun, no. *gọsdǻwn de* (Lb.) = rgsm.

gåsefedt, no. *gọsfjèt de* (Lb., vestj., Lild s.) = rgsm.; jfr. Jyd. I. 22. 2.

gåseflue, no. *gọsflåw æn -ər* (Malt) den lille oldenborre, junibillen, se gåsepiner.

gåsefod, no. *gọsfuwəð æn -fœðər* (vestj.) = rgsm.; huden af gåsefødder er god at lægge på hænderne i frost (Mors, Thy), Sgr. VIII. 140. 598; *„Sebe'lə skal ha hat jǻj gọsfu å in ạn mẹjskfu"*, Grb. 164. 2, Kr. IV. 268. 388; hun har en andefod, Kr. VIII. 384, se Grimm Myth.² om Bertha, s. 258, jfr. anm. s. 1212; s. 400; ligeså om dværge s. 419, djævelen s. 1023; i Frankrig: reine pédauque, afbildet Mannhardt, Götterwelt s. 296, jfr. Scheible, Kloster VII. 74, Rev. d. Tr. pop. I. 243, Mélus. IV. 33. 272. 345, Folkl. Journ. VI. 163. 228.

gåsefold, no. *gọsfǫl æn* (Thy); *gọsfǫl æn* (Vejr.) — en flyttelig fold til gæs på marken, se gåsehække.

gåsefyld, no. *gọsføl de* (Agger) fyld til dyner af gåsefjer.

gåsegang, no. *gọsgåŋ* (Vens.), *go g—* (Vens.) vralte; *go gọsgåŋ lisom æ faŋəkər* (D.) gå den ene bag efter den anden i en række; de går g— ligesom flatmændene, Sgr. III. 137. 747; *„de blåw hòtə gọsgåŋ tesist"*, Grb. 114. 131; se fannikergang, stregedrift.

gåsegilde, no. *gọsgil et* (Støvring) gilde Mortensaften med gåsesteg; jfr. Sgr. V. 224.

gåsegrød, no. en ret mad; i gryden kommes gryn, mælk el. vand og en del stykker gåsekød, undertiden kommes flæsk el. andet kød i istedet, det koges, se Sgr. X. 89. 230, jfr. s. 96. 259: grød, kogt i sådet af en gås, krydret med timian, spises til gåsesulet (Møen).

gåsehalsgrød, no. *goshalsgrèð* flt. (Lild s.) grød kogt i gåsehalse; *skenəð blèw tròkən o halsən å blèw følt mæ wòŋgrèð mæ komən å fliər slaw krønsk* (krydderi) *i, å så blèw dær syjəð fò beqə æŋər å tesist blèw di betə pølsər òsə kòqt i sopən, å de kalt di goshalsgrèð.*

gåsehavre, no. *gòshawər de* (Lb.) blomstrende stængler af græsarten agropyrum repens, Beauv.

gåsehoved, no. *goshuwə è* (Vens.); *goshòwi et* (Søvind s.) — gåsens hoved; *„de ruwst så stèrk i hans sølə goshu“*, Grb. 14. 8; alm. skældso., tossehoved; jfr. tumlepil.

gåsehyrde, no. *goshøwər i -ər* (Vens.); *goshjöwər æn -ər* (Lindk.) — dreng el. pige, som passer gæs, jfr. Kr. Ordspr. 514. 779.

gåsehække, no. *goshæk i* (S. Sams) firkantet indelukke af lægter til at lukke gæs ind i på marken; se gåsefold.

gåsekagl, no. *goskæql æn* (Malt) gæssenes kækkėn.

gåsekjær, no. i udtr.: vil du med til g—, Kok ordspr. 150. 1694, ɔ: vil du med i seng? se fjerholm, sove.

gåsekjød, no. *gosçø* best. *-çøt* (Vens.) rgsm.; blåfrosne steder med nobber på arme, hænder, i ansigt.

gåsekonge, no. [*goskoŋ i*] (Læsø) = gåsehyrde; jfr. snekonge.

gåsekrav, no. gåsekro; *nær æ heməl sir uð som æn goskraw, så for vi waŋ iŋən træj daw*, Kr. IV. 367. 215 (vestj.).

gåsekrås, no. *goskrås è* best. *-t* flt. *-krås* (Vens) krås af gåsen; i flt. vinger, hals, fødder, krås af gæs.

gåselege, no. *gosljæqər* flt. (vestj., Mors, Agger) = gåseblomme; tillige anvendes navnet om anthemis cotula L., chrysanthemum leucanthemum L.; en pige kan få sin tilkommende mands stilling at vide, når hun ét for ét plukker bladene af gåseurten (chr. leucanthemum) og siger: herremand, æremand, ridder, beskidder, gårdmand, husmand, stodder; det navn, der falder på sidste blad, bliver hendes mands stilling; ligeledes hvor höjt han elsker hende, kan erfares ved på samme måde at sige: han elsker, af hjærte, med smærte, overmådig, overdådig, *æn lilə bətə kuwən, slæt et;* ligeledes, om et ønske går i opfyldelse, ved at veksle: ja, nej, til det sidste blad; se gåseurt, Kr. IV. 406. 623, Sgr. VI. 67. 617, VIII. 85. 232; jfr. Z. f. M. IV. 176. 13. 16, Busch Volksgl. s. 128, Ndl. Volksk. I. 196, Urdsbrunnen 1882 nr. 7 s. 19, nr. 8 s. 16, Meier, Kinderreime s. 94, Zingerle Sitten s. 111. 959 flg., Folkl. Record IV. 124 (Irland), Mélus. I. 453 (Frankr.); ovf. s. 5: a elsker dig, brudeseng.

gåselort, no. = rgsm.; til en, som hikker, kan siges: *di ræstər* (mangler) *dæ åpå Læsø te å stabəl gosluwət* (Vens.); der findes mange gæs på øen.

gåselus, no. *goslus æn* (Varde) = gåseflue.

gåsemalken, no.; til den selvkloge, vigtige person kan siges: *do ær kloq å gåsmålkən, væn do barə vest, vor æ patər sår* (Hadersl. egn).

gåsemog, no. = rgsm.; du kan rejse til Pelvorm og stable g—, Kr. Ordspr. 530, afvisende svar.

gåsenæb, no. „en lille fugl, den gamle mand kaldte g—, kom, da Jesus hængte på korset og vilde, med sit næb trække sömmene ud, den arbejdede sålænge, til dens næb blev krumt; men da den ikke kunde få sömmene trukket ud, flöj den omkring Jesu hoved og törrede sveden af det med sine fjer, derfor har den de røde fjer om halsen, Kr. VIII. 374. 669, se rødkjælk.

gåsepige, no. *gospiq æn -piqər* (Andst) pige, som passer gæs.

gåsepiner, no. *gos-pijənər i* (N. Sams) = gåseflue, phylloperda horticola.

gåserad, no. *gòsraj æn* (Lb.) gåseskrog.

gåseralle, no. *gòsral æn* (Lb.) den udskårne gåsestrube (s. d.).

gåsespad, no. *gåsspaj de* (Sundv.) suppe på affaldet fra gåseslagtningen, fødder, hals osv.

gåsesteg, no. *gosstijəq æn* (vestj.); *gossteq æn* (Søvind s.) = rgsm.

gåsesti, no. J. T. 284, en plante, gåseblomme, anthemis cotula L. (Saksild).

gåsestjabe, no. *gåsstjaf æn -stjawər* (Agersk.) = gåseflue.

gåsestrube, no. *gosstrub æn -strubər* (Lild s.) = rgsm.; *gosstrubərn kam di æn par atər* (ærter) *i å bokəð əm saməl å hæŋ əm we kakəl, di sku broqəs te weŋsəlsr* (vist alm.).

gåsestær, no. *gåsstær æn* (Agersk.) = gåseflue.

gåsetavl, no. *gostawl* (Lild s.) et brætspil; *di trak tawl, gostawl, nær atən jès sku beñ æn ræw møt əpo brètən;* jfr. tavl.

gåsetoft, no. *goståwt æn* (Andst) et hegnet stykke mark til gæs.

gåsetorre, no. *goᵃstor æn* (Fjolde) gåsebille, et insekt, htsk. johanneskäfer, er sagtens rhizotrogus solstitialis.

gåsetræk, no. *gòstræk* (Lb., Vens.), *leq o g—,* ligge på lur for at skyde de forbidragende vildgæs, i en grøft, el. i en dertil af ris og græstørv bygget hytte.

gåsetyv, no. börneleg, se nip en gås under gås nr. 6: den (A.), som går udenfor kredsen pikker hvert barn i ryggen, idet han siger: gås, gås, gås . . . gåsetyv! Den, han siger „tyv“ til, løber strax ud i modsat retning af A. omkring kredsen; den, der først når den åbne plads, beholder den.

gåseurt, no. *gosot æn -ə* (Søvind s.); *gosùwtə* flt. (Tåning); [*gåsywdə* flt.] (Als) — fællesnavn for flere planter, okseöje, chrysanthemum leucanthemum L. (Grenå, Als), J. T. 58. 292, jfr. gåselege; potentilla anserina L. (Als), J. T. 328; bellis perennis (Mols, Als), J. T. 288; anthemis cotula L. (Grenå, Als).

gåsevinge, no. *gosveŋ æn -ər* (D., vestj.); *gosweŋ i* best. *-weŋi* flt. *-weŋ* (Vens.) = rgsm.

gåsevorn, to. *gosworn* (Vens.) tåbelig.

gåsevrövl, no. *gåsvröwl æn* (Agerskov; D.) — 1) gåserede, alm. 2) steder i engene, hvor kreaturerne har trådt bunden op.

gåseværk, no. det at holde gæs; „min mand vilde ikke vide af det g—“ (Ang.), se Hag. under værk.

gåseæg, no. *gosæq è* best. *-æqə* flt. *-æq* (Vens.); *gosek æn* = flt. (D., vestj.) = rgsm.; af et stort g— bliver et drengebarn, Kr. Æv. 31; drengen med gåseægget, Grb. 74. 1.

gåseöjne, no. *gosyŋn* (D.) — 1) öjne på gæs. 2) et slags lærred, der væves med mønster af skæve firkanter i hver en lille knop; det kan væves i *hal* el. *hijəl g—.* 3) en plante, gåseurt, anthemis arvensis L., J. T. 19 (Rkb., Ribe).

gåseørn, no. *gosörn æn* (Kolding) hvidhalet havørn, aquila albicilla (?), se Sgr. III. 156. 872.

gåsse, no. se gasse.

gåst, uo. ft. se gide.

gå-tjar, no. se gadekjær.

gåv, no. uo. se gab, gabe; uo. ft. se give.

gåvl, no. se gavl.

H.

h, bogstav. I N. Jylland udtales h i forbindelsen *hj-, hw-,* i Sønderj. haves istedet *j-, v-* el. *w-,* det sidste i den nordlige del af Vestlesv. vel omtrent til Emmerlev s. (se Lyngby, Sj. Spr. s. 33); sydgrændsen for udtalen af *h* foran *j* og *w* vil omtr. være en linie mellem Darum, N. Farup og Kolding, *hjåt* (Jærne), *jåt* (N. Farup); jfr. Thors. Lydl. s. 61, Lyngb. Sj. Spr. s. 10, se også Hagerup s. 128. 14; parallelle former med forlyd *h-* el. *k-* er:

hwaŋkəlsiñət — *kwaŋkəlsiñət,*
hweᵛər — *kweᵛər,*
hwist — *kwist, kyst,*
hjat — *kat,*
hjaws — *kaws;*

former med forlyd *hj-* el. *tj-* er:

hjalər — *tjalər,*
hjask — *tjask,*
hjap — *tjap,*
hjat — *tjat,*
hjaws — *tjaws;*

af skiftende former med h- el. s- til forlyd kan mærkes:

hweməl — *sweməl,*
hweŋəl — *sweŋəl,*
hwöwt — *swəwt,*
hylər — *sylər.*

h- forekommer i börneremser:

Hær hålər hær Haŋs,
han hår huñər hwið huñ,
hwær hwið huñ hår huñər hwið hwælp,
hwær hwið hwælp hår huñər hwið halər,
hwær hwið hål hår huñər hwið hål-
hor (D.);

el. også begyndes: *hæ hålə hæŋ Håsəns Haŋs* osv. (Randers egn) el. *Hans hæsthaŋlər, han håð huŋər hwið hæst* (Andst); eller der endes: *hwæ hol hå huŋə hwið hwesə, hwæ hwes hå huŋə hwið hor* (Randers; jfr. Nordlander, Barnvisor s. 135. 237, Meier, Kinderreime s. 87. 357 flg., Rochholz s. 27. 10 flg., Stöber 58. 251.

-ha, udrbso. se hu-, hum-.

ha, uo. se have; steo. se hvad.

Habakuk, no. i udt. *han stor som æn sølə* el. *stakəls Habaku·k!* (D.) ɔ: som en sanseslløs stakkel; hvorledes har profetens navn fået denne betydning? jfr. spådeje.

habengut, no. eje, gods; *han kåm mæ hans hijələ habənguˑt; væk mæ hijələ habənguˑtən!* (D.) ɔ: bort med alt krammet! også kan høres: *habəngut;* jfr. htsk. habe und gut; pikpak.

had, no. *håð* (D., Agger); *har et* (Agersk.); *hå* itk. (Vens.) = rgsm.; *æn må et bær håð* (D.); *bær håð* (Lb. flt.?); *bær hað*, de gl. *haj* (S. Hald); „så war et Soren fek haj te åll menneske", Tkj. II. 4, se hade.

hade, uo.
håð -ər -et (D., Agger); ft. *-əð* (Lb.);
håð -ər hat hat (Andst); ft. *håət* tf. *håət* (S. Hald); *hòi* nf. (Søvind s.);
håə -ər håi håj (Vens.);
har -ər haət hat (Agersk.)
= rgsm.; også om at mishandle planter: *æ græjs blywər håðət få möj* (D.); *hyl æ nåwə rår træər, jo mijər æn håðər əm jo galər di gruwər* (Andst); jfr. Aasen hata uo.; isl. hata; mnt. haten, Sch. Lübb.; htsk. hassen, eng. hate.

hadefuld, to. *håðful* (Agger) = rgsm.

hadelig, to. *håðələ* (Andst); *hajələ* (Holstb.) = rgsm.; *han slæŋ æ kwdt så hajələ* (Holstebro) foragtelig; *han æ mæ så håðələ* (Andst) hadsk.

hadeplet, no. *hòiplæt æn* (Søvind s.) et stykke jord, der er meget udsat for at ødelægges af kreaturer el. på anden måde.

hader, bio. se hartad.

hader, no. *håðər æn* (Malt) = rgsm.; *a æ ræt æn håðər a di stuwər fåsaˑmləŋər* (D.); i byrimet: *di Håwbårə sjælhærər, di Asərsbøl fruər, di Liŋknuð ståðərər, di Vitrop håðərər*, betyder det vel hadefulde, indbildske personer; jfr. Dr. O. Nielsen, Malt H. s. 151; Kr. VI. 346. 219; *Gjætrop håðərər*, Sgr. II. 89. 483.

Haderslev, no. *Håərslə* (D.); *Hærslə* (N. Slesv.) by i Nordslesvig; ældre dansk Hathærslef, se U. Bl. I. 82, af mandsnavnet Hathær, isl. Höðr.

hado, no. se hør du.

Hads herred, no. et herred nord for Horsens fjord; når Vor herreds bønder så en af Hads herreds folk komme kørende, sagde de: *de æ nok jæn a di Has hærəs pinakərə mæ di fæm unkæpə*, Kr. IX. 99. 65, jfr. s. 290; H— h—s „Jenser", „drenge", Kr. Ordspr. 507, jfr. Kr. VI. 313. 8; folkene i herredet har været bekendte slagsbrødre; ordets gamle form er Harzhæreth, se f. eks. O. Nielsen, Sysselinddelingen s. 60.

hadsk, to. *hask* (Mds. h.); *håsk* (Vens., Løgst.) = rgsm.; *æn hask kwəlŋ* (Mds.) hadefuld, hevngerrig; også om dyr, en ko er h—, når den vil stikke (Vens.).

hadskhed, no. *håskhjè* (Vens.) = rgsm.

hael, no. se handel.

haft, no. *hawt* itk. (Agersk.); *haft* (Emmerlev) en öjensygdom, der består i, at en hinde vokser fra öjenkrogene ud over öjet på heste, kør og svin; *tæj æ haft å æ yŋn* (D.); jfr. haft, Kalk., også V. S. O.

-haftig, to. se mand-; jfr. htsk. -haft, -haftig, som holder fast ved; haft hak. no. redskab til at holde fast med, smstilles med lat. captus; capere uo., gribe, fange.

hafæller, Mb. se havefællig.

hag, no. *haq è* best. *-ə* (Vens.); *håq æn* (D., vestj., Thy); flt. *håqər* (Vejr.) — 1) en huk el. krog i et hus; en fordybning i træ, indskåret i vinkel; hagen på det glds. dörlukke, hvori klinken falder, se 2. fald 3 (Thy); *do hå klepə è haq ijə* (Vens.); jfr. hage. — 2) *æ håq* (D.), en hage, krog, som på stjerten hindrer kobbellænken i at gå tilbage, jfr. hold 1; *do sku jawn hå æn håq o hæŋ di hat ə* (D.) fig. en anledning til klage; jfr. Aasen, sv. hak., skår el. skure; klinke-, ri-.

1. hage, no. *håq æn haqər* (D., vestj., Davbj., Agger, Thy, Mors); best. ett. *håqiñ* (Tved); *haq æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., Hell. h., Øland); hak. best. *haqi*

(S. Sams); *hǫq æn -ə* (Søvind s.); *haq æn haqər* (Agersk.); *hak æn hakə* (Sundeved) — 1) krog, hage; også om skurer i træ, der går spidst ind: skære hager i bordet (Hell. h., Vens.); fig. *de æ dær mijər eñ jæṇ hǫq ve* (D.). — 2) redskab, forsynet med en hage, se brand-, båds-. — 3) *hǫq -ər* (Thy), jærn under bederne på træsko, sagtens af form som en hage, se hagelæbe. — 4) hage på mnsker, mentum; *ha tòṷ hǫqə* (Søvind s.) have dobbelt hage; *haj hǫr toṷ haqər å samlər te dǫj trẹə* (Vens.) ɔ: han er dygtig fed; *„dèhæ kòl mè fjæər åpå kråpi frå haq te hæl“*, Grb. 88. 60; når hagen klør, vil man spörge lig, Kr. IV. 380. 375; Sgr. VIII. 93. 298, jfr. Wärend I. 357; barn med kløftet hage bliver ikke tyve år gammelt, Sgr. IV. 131. 337 (Fyn). — Jfr. Aasen, sv. hake hak. hage, krog; htsk. haken, mnt. hake, Sch. Lübb.; eng. hook; isl. sv. haka huk. mentum; hag; bro-, dör-, forger-, holde-, is-, kante-, pig-, spær-, svej-, under-, ør-.

2. hage, uo. *hǫq -ər haqt haqt* (Andst; vestj., Agger) — 1) hage noget sammen, f. eks. en vogn. — 2) løfte hagen, *hǫq ȧ'p, æjsən kañ a'ṭ beṇ di halsklẹ* (Andst); *hun ka lịq hǫq æ boṷər* (Holmsl.), nå bordet med hagen.

hagebånd, no. *haqbǫj è* best. *-bǫjè* flt. *-bǫjər* (Vens.) snor under hestens grime bagved kæberne, jfr. kjæbeøl.

hagedusk, no. *hǫqdosk æn -ər* (D.) en slöjfe på kvindernes gamle hovedtöj (s. d.), den blev fæstet under hagen.

hagefalden, to. *hǫqfålən* (Holmsl.); *haqfalən* (Vens.) — nedslået, modfalden, om mnsker.

hageflip, no. yderste spids af hagen, i en börneremse: *moṅəlep, haqəflep* (D.), også siges hagetip, jfr. lign. remser: Mélus. I. 126, Folkl. Journ. V. 211; se pandeben.

hagehat, no. *hǫqhat æn* (Malt, D.) et stykke af det glds. hovedtöj (s. d.); dengang gik pigerne med de gammeldags hagehatte og sniptöj, Kr. IX. 289.

hagekappe, no. *haqkap æn* (Mellerup) linet på det glds. kvinde-hovedtöj: *lẹ å klẹ*.

hagel, no. *haqəl æn -ər* (Agger) stort kvindetörklæde, sjal; jfr. hagel Kalk. messehagel; isl. hekla huk., hökull hak., overklædning el. kappe til at kaste udenpå de øvrige klæder, glht. hachul, mht. hackel, se Fritzn.[2] under hökull.

hagelue, no. *haqlụ æn -ər* (S. Sams) kvindehue, som bindes under hagen.

hagelæbe, no. *hǫqlep æn -ər* (Thy) jærn under bederne på træsko, se brohage, pighage.

hagerem, no. *haqrem i* (Vens.) rem under hestens kæber, når den er i seletöj og har hovedlaget på.

hageskarpet, to. *hǫqskarpət* (D.) udtr. om hesten, når hagerne af skoene er skærpede i glat føre; jfr. broddet.

hagesmæk, no. *hǫqsmæk æn* (Søvind s.) = rgsm., jfr. sæglesmæk.

hagestykke, no. *haqstøk æn -ər* (Sall.) snoren under koens hage, hvormed klaptræerne (s. d.) holdes fast.

hagetip, no. se hageflip.

hageøl, no. *hǫqøl æn* (Vor h.) kæberebet på klaptræerne (s. d.).

haggen, no. i tlm.: *de æ haqən te maqən å søstər te wår soṷ* (Hind h.), Sgr. V. 32. 211, el. hakker til prakker . . ., Sgr. III. 108. 476; rimord uden betydning? sammenstilles kan mnt. hack unde mack, Sch. Lübb., ligeså Schütze II. 92; jfr. broget, mage.

haggi, no. *haqi æn* (Holmsl.) mest om kvinder: *de ær æn sær h—*, uordentlig, sjusket person; se plump-.

haggigavn, no. i udtr. *du hår ḡør nåt gåt haqigaṷn* el. *haqigaṷns værk* (Holmsl.) skødesløst, uordentligt arbejde.

hagl, no. *haṷl è* best. *-t* flt. *haṷl* (Vens.; vestj., alm.); *haəl* (Fanø); [*hål*] (Læsø); *hòwl* [*et*] = flt. (Sundv.) — 1) en frossen vanddråbe, som falder ned fra skyerne; derom gåden: *hwa æ de, som komər reṇləñ o skreṇləñ iñ i buñəns gọr, lisǻ maṇə i flåk, som buñəns hæst hår bodə hor o låk?* (Ribeegn). — 2) *èn haṷl* (Søvind s.) haglvejr; *dè kǫm èn fǫlə haṷl.* — 3) *et haṷl* (Søvind s.) et blyhagl til at skyde med, alm.; *hañ fæk et skǻj haṷl i bịnən* (benene) (Søvind s.); se bøsse-. — Jfr. Aasen isl. hagl itk., htsk. hagel, mnt. hagel; eng. hail.

haglblåne, no. *haṷlblǫn æn -blåṇər* (vestj.) haglbyge.

hagle, uo.

haṷl -ə -ət -ət (Søvind s.); ft. tf. *haṷlt* (Agger);

hawl -ər hawəlt hawəlt el. *haqəl haqlər haqəlt* (Vens.); *hawl -ər hawəl hawəl* (D.); *hòwl -ə hòwəlt hòwəlt* (Sundv.) = rgsm.; også fig. *æ sweð hawlər a· ham* (vestj.); *se å haqəl i læjsən* (Vens.) sidde og stamme i lektien.

haglet, to. *hawəlt* (Vens.; Søvind s.) spættet; *æn hawlət hṇn* (Søvind s.); jfr. haglet Kalk., „guttatus".

haglkorn, no. *hawlkuwən æn* (D.) = rgsm.

haglkule, no. *hawlkul æn -kulər* (D.; Agger, Søvind) = haglblåne.

haglmol, no. *hòwlmål æn* (Sundv.) = haglblone.

haglpung, no. *hawlpåŋ æn* (D.) pung til at føre blyhagl i.

haglskure, no. *hawlskur æn -ər* (Sem) = haglblone.

haglvejr, no. *hawlvèjə et* (Søvind) = rgsm.

haglæl, no. *hawlæl æn -æl* (vestj., D.) haglbyge.

hagre, uo. *så kål te han haqrər* (Thy), ryster; jfr. govre, hovre.

hagse, uo. *haqs -ər -ət* (Holmsl.) give mund, skælde, irettesætte, *hun gor å haqsər o· dæm æ hijələ daw; o haqs atər æ æṇər*, slå, vifte, bruge mund for at drive dem hjem.

hagte, uo. [*hakt*] (Angel) nære sig, hytte sig, iblandt folk, for kulde; er sagtens plt. hachten; jfr. hacht no. beskyttelse, Mi Wb.

haha, udro. *de æ så warm, həə həə!* (Løgst.), udtr. for velbehag.

hai, uo. ft. tf. se have.

haj, steo. se han.

1. haj, udro. til får: *ha·j dæ, gråbijən!* til hesten: *hoj* el. *ho·j dæ!* når den ej vil stå, mens den skos; *haj haj!* el. *ha·j dæ!* udråbsord til gæs, der vil gå i korn (Vens., Agger).

2. haj, no. en alm. bekendt rovfisk, squalus, se hå; en gammel grå haj har i æventyret slugt et bundt guldnøgler, Kr. V. 169; en haj hjælpes i vandet og er taknemmelig, Kr. Æv. 119; skældso.: du lyver, din haj! Sgr. X. 159. 431; se lud-, pumpe-, om smstn. høre herhen.

hajel, no. se handel, håndvol.

hajele, to. se hadelig.

hajs, no. se has.

1. hak, no. *hak è* best. *hakə* flt. *hak* (Vens.) en møgdynge, der aflæsses på ageren, 3 el. 4 af et læs; jfr. 4. hakke, råge.

2. hak, no. *hak æn hakər* (Lb., vestj.; Agger); også *hjak* (D.); *hak æn* (Vens.); *hak et* = flt. (Søvind s., S. Sams); *hjak et* (vestslesv.) — 1) skår i et skærende redskab, kniv el. le, *et hak i knywən* el. *hjöløn* (Støvr. h.), også om marken, *dæm gor uð i æn hak* (vestj.) en kile el. spids; jfr. skår; smal strimmel græs, lille skår på engen. — 2) når man blander kort, kan siges: *di ska hå æn hjak mijər* (D.) ɔ: man skal endnu engang göre den stødende bevægelse, som sker, når de blandes; jfr. 3. hakke, hækle.

1. hakke, no. *hak æn -ər* (Fanø) stor töje, som ulden først kartes i, når den skal blandes, se tese; *hak -ər -ət* uo.: karte uld i store töjer.

2. hakke, no. *hak æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., S. Sams; Søvind); *hak æn -ər* (vestj.) — 1) en hakke, jfr. hyppejærn; mergel-, mog-, muld-, rydde-. — 2) et hakke-es (Fanø), se 2 es; jfr. hakker.

3. hakke, uo. *hak -ə -ət* (Silkeborg) en slags hækling med nål hedder: at hakke; „en pigh vil no brodie å hak, ha horet ful ow ruese", Tkjær N. K. s. 30; ligeså (Vens.), se hege.

4. hakke, uo. *hak -ər -ət -ət* (vestj.); ft. tf. *-əð* (Agger); *hàk -ər -ə -ə* (Vens.); ft. tf. *-ət* (Søvind s.) — 1) at hakke med hakke, *å hak å wun* (Vens.) hakke møg af vognen; hakke med en hakkekniv (vestj.). — 2) stamme, tale stødende, *vi hakət let i wò læjsə* (Tåning); *seð å hjak i ət* (Bj. h.); *haj hakər å stamər icə* (Vens., alm.); *di kåm iḡæ·məl såðən liq mæ hakən o kwæḷən* (Malt) med nød og næppe; jfr. Aasen, hakka; htsk. hacken, ligeså mnt.; hagle, 2. hak, hugge, huje, snorke; stam-i-hjak.

hakkebræt, no. *hakəbret æn -ər* (D.); *hakbrèt et* (Søvind s.); *hakəbret et* [*-ə*] (Sundv.); *hakəbræt è* (Vens., vestsl.) — et bræt til at hakke kål på.

hakkebælg, no. den tomme æggehinde af en havsnegl, kongen (fusis), kaldes i Agger „hakkebæller", se Geogr. Tidsskr. II. 138; jfr. ærtebælg.

hakke-es, no. *hak-æs æn* (D.) = kål-es, en S-formig kniv befæstet på et

skaft, hvormed kål hakkes i en spand, *hak æn* (Fanø) glds.

hakkegilde, no. *hakgil æn* (Fanø) selskab, hvor unge samles til uldens foreløbige behandling, jfr. 1. hakke; kartegilde.

hakkekniv, no. *hakəknyw æn -knyw* (D.); *hakknyw æn* (Søvind s.); den krumme kniv, hvormed kål hakkes.

Hakkelmand, no. navn, som djævelen giver sig, Kr. VI. 162. 229; sammenlignes kan, m. h. t. navnet, Hackelmann Wuttke nr. 16, jfr. Grimm, Myth.^{2} II. 875, Grimm Sagen I. nr. 172, der wilde jäger Hackelberg; se fanden, hund, pus.

hakkelones, no. *hakəlo'nəs, de, möjr* (Agersk.) en ret kødmad, sammenblandet med kartofler.

hakkelse, no. *hakəls di* (D., vestj., Agger); *hakəls* flt. best. *-ən* (Vens.; Søvind, Agersk., M. Slesv., Ang.) — 1) = rgsm.; hakkelse, skåret af halm; *di hakəls smækər ræt æ hæst* (Angel); *vi gjør il kørən halmət, lisom de æ, mæn vi skèr ət i hakəls tè dəm* (Søvind s.); „*håsbòj stekə hwòt ej è krøbhwòl å bøjəjər å pust å blæs i hakəlsən*“, Grb. 56. 12; *de blèw te hakəls få'r ham* ɔ: der blev ingen sammenhæng i hans tale; *de legər som hø å hakəls* (Vens.) ɔ: strøet omkring uden sammenhæng; *han skær hakəls te æ höns* (vestj.) ɔ: bestiller intet el. gör unyttigt arbejde; når man har skåret h—, må man passe at sætte kniven bag mulejærnet (s. d.), ellers vil den blive brugt af andre, Sgr. X. 30. 83; når småbörn sidder på skødet, trykker man deres hoved ned i takt, mens man siger: *skæ hakəls, skæ hakəls, skæ hawər imæ'l!* (Århus.) el. *skær hakəls, skær hakəls te Bron* (se bronne), *gi bles æn let, gi bles æn let* (lidt) (vestslesv.); el. *skir hakəls, skir hakəls, skir fut, fut, fut!* (Lild s.); i lögneæventyret danner karlen en kæde af hakkelse og firer sig dermed ned fra månen, Kr. Æv. 256; af boghvedeavner Kr. VII. 254, se reb. — 2) *æn hakəls* (Vens.) den enkelte afskårne stråstump, se hakkelsekop, stæle; — jfr. htsk. häcksel el. häckerling.

hakkelsebing, no. *hakəlsbeŋ æn -beŋ* (D., Mors, Thy); *hakəlsbeŋ i* (Vens.) — en stor kiste til hakkelse; de to sider dannes af væggen, låget bruges til håndkværnen, glds. (Thy).

hakkelsehus, no. *hakəlshus* (Silkeborg) rummet ved stalden, hvori der skæres hakkelse; *så lò di dæm i hakəlshusət ve bæstərən,* Kr. IX. 256. 96 (Gjern h.), Jyd. I. 15. 2; manden kryber ind ad hakkelsehusgabet, Kr. VII. 97, lugen ind til h—; jfr. foderlo, rystehus.

hakkelsekammer, no. *hakəlskamər* [*et*] (Bradr.) foderlo.

hakkelsekiste, no. *hakəlskist æn -ər* (D.); *hakəlscist æn -ər* (Vens.); *hakəlskèst æn* (Søvind, sj.) = rgsm.; gåde derom se 1. ast s. 34. 37, Sgr. IX. 224. 740; jfr. skjærekiste.

hakkelsekniv, no. *hakəlsknyw i* (Vens.; Søvind s., sj.); *hakəlsknyw æn* (D.) = rgsm.; se skjærekniv; man må stryge h—, inden man forlader den, ellers bruges og ødes den af spøgelser, Kr.. IX. 73. 776.

hakkelsekop, no. *hakəlskåp æn* (Andst) — 1) en kop el. en lille flad kurv til at tage hakkelse med. — 2) et med hakkelsekniven afskåret c. 1/2" langt stråstykke, se hakkelse 2.

hakkelselo, no. *hakəlslo i* (Vens.) foderlo.

hakkelseløb, no. *hakəlsløb æn* (Lild s.) halmkurv til at tage hakkelse med.

hakkelsemand, no. et spøgelse, der skærer hakkelse, se Sgr. XI. 69. 115 (Nibe).

hakkelsemaskine, no. *hakəlsmaskin æn -ər* (D., vestj.) = rgsm.; for tiden et ganske almindeligt redskab på bøndergårde; den siger, når man trækker for langsomt: „*do trækər få let!*“ trækkes den hurtigere: „*dom, didəlo'm!*“ Sgr. VII. 230. 851.

hakkelse-rassel, no. *hakəlsrasəl* (Vens.) hakkelsetöj; redskaberne, som bruges til at skære h— med.

hakkelseskjærer, no. mus, *di bær dæm ar, lisom æ hakəlskærər å Tråjbårə, di ærər æ krom å gör i æ reŋ* (skorpe), (vestslesv.), se brevbærer.

hakkelseskovl, no. *hakəlsskòwl i* (Vens.) foderkop.

hakkelsestæle, no. *hakəlsstæl æn -ər* (Sem) = hakkelsekop 2; se stæle; *dær ær et æn hakəlsstæjl* (Malt) ikke et strå.

hakkelse-sæk, no. *hakəlssæk æn -sæk* (D.) fodersæk.

hakkemad, no. *hakmaj de* (Søvind s.); *hakmar de* (vestslesv.) = rgsm.

hakkemos, no. *hakəmos de, məj* (Vens.) fårefinker, ret af lever, hoved, ben af får; fig. dårlig læsen, stammen.

hakkenyser, no. i udtr. *sekə hakəny·sər han lauər* (D.) noget ubrugbart, en mand stiller an, som tilmed er dyrt; *de æ da æn sær h—* ɔ: en löjerlig ting; *ve do eț ha let hakəny·sərfjæst?* ɔ: prygl; jfr. fillegimpe.

hakkepige, no. *hakpiq æn -piqər* (Fanø) pige, der går til hakkegilde (s. d.).

hakker, no. *hakər æn -ər* (Agersk.) et hyppejærn (s. d.); jfr. 2. hakke, talg-.

hakkeret, to. se hakket.

hakket, to. *hakə* (vestj., Mors, Salling, Hanh.); *hakəð* (Thy); *hakərə* (D., Lb.); *hakərə* (Gisl. h.); *hakən* (Vens.) — om skærende redskaber, som der er skår el. hakker i; om huden, sprukken og ru; *æ hąñ, æ bijən æ hakəð* (Thy); jfr. arperet, harkeret.

hakketærne, no. [*hakətąr æn*] (vestj.) en søfugl, hvilken? jfr. Sgr. V. 36. 285.

hakketöjer, no. *haktöjər* flt. (Fanø) store kartede uldtöjer.

1. hal, no. tempel, sal, i udtr.: *dæn* (man) *kan it bąðə vær i hal å hør prękən å hjæm å koq kǫl* (S. Hald), findes også i S. Jyll.; se Gr. Gl. d. M. II. 139. 223; jfr. Aasen hall, stue, stort værelse, isl. höll, huk.; htsk. halle, eng. hall.

2. hal, no. J. T. 357, hyldemarv (Thy).

3. hal, no. *hǫl æn* (D., vestj.); *hǫl æn* (vestslesv.) — om hurtigt og voldsomt løb, *æ hæst tåw te hǫls* (D.); om afstande, *dær ær ehda· æn h— dæruð* (D.) et temmelig langt stykke vej; om vinding, fangst, *vi ġǫr, fæk æn æn gowə h—* (vestj.), *æn gǫi hal* (vestslesv.) fangede meget, tjente meget; jfr. hentning; ud-.

hal, to. se halv og smstn.; no. se halve.

halarm, no. *hala·rm* (Himmerl.) = alarm.

halbær, no. *halbær æn* = flt. (Andst) bærrene på hvidtjörn.

hald, no. uo. se hæld, hælde.

hald, no. øverste ende af landsby el. mark (Vens.) Mb.

halden, to. *haləñ* (Mds., Lysg. h.); *halən* el. *hjalən* (Randers) — frønnet, om træ; fig. et møke ser h— ud, pjaltet, forkuet; *se halən uð i klæjərn* (S. Hald); se halde.

halde sig, uo. forringes i værdi; forværres, om sygdom (Hors) Mb.; jfr. isl. halla, hælde, udvikle sig, så noget bliver til skade for nogen; halden, hælde.

1. hale, uo.
hǫl hǫlər hǫlt hǫlt (Vens.);
hǫl hal hǫl hǫl (D.);
hǫl hǫl hǫl hǫl (Andst);
hal -ə -ət -ət (Søvind s.) —

1) hale, som i et tov, *ka do hǫl ət te· dæ?* (vestj.), også fig. *han hǫlər te· sæ dǫ de han kañ* (vestj.) skraber sammen; *dær blywər eț nåt o hǫl* (vestj.) der bliver intet at få; *dæ wa ehc nuə å hǫl* (Vens.). — 2) være i stærk bevægelse; *de æ gråw, som han hal uð* (D.); *han lijəv, mæn han ku hǫl uð* (vestj.) løb så stærkt, han kunde; *haj hǫlər åstè, lisom dæ wąr ij i röwən o· ham* (Vens.); *a hǫl ætər ət, liq mæn remər o töj ku hǫl* (Andst); *ræñ ålt hwa du ka hal! hal jèn iñ,* indhente en, også: *ka du hal ham? hwæm æ dè, dejə komə haləñ?* (Søvind s.), *komər hǫli* (Vens.) kommer farende. — 3) *de hal gråw læŋ i, iñən vi fǫr æ ræjn* (D.) trækker ud, tager tid. — 4) *hǫl sæ, hǫl sæ, hǫl sæ, hǫl sæ* (Agersk.) komme sig, om syge; blive federe, om magre kreaturer; *de hǫlə sæj* (Bj. h.) om korn, dyr ɔ: vil ikke trives el. gro. — Jfr. Aasen hala; htsk. holen, mnt. halen, Sch. Lübb., ligeså hollandsk, plt. haalen Schütze; inhaalen, indhente; eng. haul; gfris. halia, henføres til lat. calare, sammenkalde.

2. hale, no. *hǫl æn halər* (D., vestj., Vejr., Agger, Thy, Mors, Hell. h., Andst, Aller, Vonsbæk); *hǫl i* best. *hǫl* flt. *hǫlər* (Vens.), best *hǫli* (S. Sams); *hǫl æn hǫlə* (S. Hald, Søvind s., Galten, Bj. h.); *hal æn halər* (Nustrup, Skrydstrup, Agersk. Branderup, Ang., M. Slesv.) — 1) = rgsm., hale på dyr, *kuhǫl, röghǫl* osv.; i mange talemåder: *di ska te æ hǫl, dær æjər æ ku* (vestj.) ɔ: den skal til det skidne eller besværlige arbejde, som har ejendommen; *dær slåp æ hǫl a Kura·s!* (Andst) ɔ: der gik der hul på hemmeligheden, K— er et hundenavn; *no slåp æ hal a æ gömər* (vestslesv.) det samme; *han ska maj får å hǫl æ hǫl åp* (vestj.) ɔ: som overflødig person; *han skal ha jæŋ dįtijər te å hǫl hans*

hål åp (Mors) ɔ: til at göre opvartning for ham; *blyw we mæ! — ja, do sku wal han jæn te o hål æ hål åp* (Agger); *han lætət å æ hal få di fånæ'm* (N. Slesv.) ɔ: var indsmigrende for de f—; *æn aåən hår åw kuñ veskət mæ si' hål* (D.) ɔ: været ung og rask; *hañ tət ejt, dæ wa nèj å ğèr sin hål låŋ ætər* (Lild s.) ɔ: tøve efter; *æ ska svar te, hun fæk hiñ hal sweñ* (N. Slesv.) ɔ: fik danset meget; *kom mæ æ hål imæ'l æ bijən* (D.) ɔ: forsagt, slukøret; *dær ær i hǫl we ə* (Vens.) ɔ: der stikker noget under; *no ka do ta i hål* (Vens.); *a tow i hålən* (Mors) til el. om den, der kommer for silde; *hun sluw hål i wañ mæ' ham* (vestj.) ɔ: hævede forlovelsen, hvad hentyder udtrykket til? jfr. Kalk. under hale, færøisk: sláa hálin i vatn, Antiq. Tidsskr. 1849—51 s. 305. 10 ɔ: ikke stå ved sit forsæt; *hun slåw æ hål imæl æ bijən* (D.) det samme; *lǫv mæ æ hål o æ røk, i æ vəjr* (Vejle). fare stundesløs omkring, lignelsen er taget fra en bissende ko; *hąj ha nyə ǧjər hans hǫl* (Vens.) om den, der har en ræv bag øret; *hąj mdŋlər eñc dñc ǧj hål* (Vens.) om den, der er ræveagtig; *æn ska go tej ə huwə o ek te æ hål* (Agger); *mè ska go te hwòt, eñc te hål* (Vens.) ɔ: til den øverste, ej til underordnede; *halö'j, stomp, tøj æ hål mæ' dæ!* (vestj.) kan siges, når et barn farer afsted i stor travlhed; *de ka æjsen nåk vær, han fæk æn klæm o æ hål* (vestj.) ɔ: kom i forlegenhed, blev hindret i sin færd; *de' kriləð i hans hål* (Mors) ɔ: det yndte han; *do ka ta i æ katəs hål o kyjər, så hår do nåt o gyjər* (vestj.) kan siges til börn, der spörger om, hvad de skal bestille; i æventyret fremvises halen af soen istedetfor drengens finger, Kr. V. 137; karlen stikker halerne af svinene ned i dyndet og siger, at svinene ere sunkne, Sgr. VII. 9, jfr. Gr.Æv. III. 87, Arnas. II. 487. — **2)** om hvad der kan lignes ved en hale; håndtaget på bægeret (s. d.), et fladt lerkar, som bruges til dyppelse (Vens.), se halepande, -söm; angelen på lebladet, hvormed det fæstes til skaftet, ligeså på greben, jfr. hus (D.); et spidst stykke eng, som går ind i plöjemarken (Hell. h.); jfr. O. Nielsen, Jyske Tingsvidner 84. 4. 14, Rowen maye hale, Royhale, marknavne, se hali, Fritzn.[2] I. 708; enden af håndtenen (s. d.); af fiskerusen; lange sammenrevne høstrimler, hvoraf stakkene dannes, *həjə æ slawə åpå skor å strøj i kålər å hålər* (Vens.); *ryw, saməl, kyjər æ halər iñ* (vestj.); *ryw æn hal iñ* (N. Slesv.); *ryw høət i hålə* (Sævind s.), se holme; *a ska nåk beñ dæj æ hål åp!* (vestj.) siger pigen, der tager korn op, til høstkarlen: han skal ikke kunne gå fra hende, så kornet, han slår, bliver liggende ubundet; „do ka ta hålen a den willele pøls dier legger", And. Bars. ɔ: endestykket; *hañ hår æn låŋ hål ætə sæ* (Agger) ɔ: et langt følge. — Jfr. Aasen hale, isl. hali hak.; salt; bjærg-, fimre-, fip-, føl-, grise-, grön-, heste-, hunde-, høle-, kalve-, kampeslege-, katte-, kløft-, ko-, lamme-, lang-, lunde-, mær-, padde-, pind-, rotte-, ræve-, stoje-, strande-, svale-, tudse-, vand-, åle-.

halefinne, no. *hålfeñ æn -ər* (Agger) = rgsm.

halefip, no. *hålfep æn* (Mds. h.) halespids.

halefjer, no. *hålfijər æn* (Malt); *hålfjæðər* (Agger) = rgsm.; i udtr. *tåv æn h—* ɔ: blive skamfuld, skæmme sig.

halegal, to. *hǫlgal* (Vens.) om en hest, som bliver gal, når tømmen kommer under halen.

halehår, no. *hålhǫr æn* = flt. (D.) = rgsm.; man må ikke rykke halehår af et øg, som er med føl, så vil føllet komme til at æde reb, heller ikke skære halen af en drægtig ko, Kr. IV. 357. 114. 15.

-halende, tf. se ind-.

halepadde, no. *halpar æn -ər* (vestslesv.); *halpa æn -ər* (Angel); *halpaj æn -ər* (Dalby); *halpajt æn -ər* (Agerskov) — haletudse (s. d.), se tysk.

halepande, no. *hålpañ æn -ər* (Varde egn) lille sort lerkasserolle med skaft til at koge fløde i; af dem skal der 4 til et tal (s. d.), 80 til et snesetal (s. d.)

halepenge, no. *hålpeŋ di* (vestj.) drikkepenge, lidkøb, som gives ved salg af får el. svin, jfr. hornpenge.

halepæl, no. *hålpæl æn -pæl* (D., Mors); *halpæl æn* (vestslesv.) — den bagerste pæl ved bæsningen, skillerummet mellem to kobåse, hvortil jævnlig om sommeren koens hale bindes af malkepigen, jfr. hovedpæl, hårpæl; den bagerste pæl ved „halen" af rusen (Lb.).

halerem, no. *haəlrem æn -rem* (Sundv.); *hålrem æn -rem* (D.) — rumperem på seletöj.

hales, to. *håləs* (D.); *han æ så h—, æn h— minəsk*, en person, der haler sit arbejde længe ud.

halestrikke, no. *hålstrek æn -ər* (vestj.) rebet, hvormed rusens bagerste ende er fæstet til søgestang og halepæl.

halestykke, no. *hålstøk æn -er* (Agger) = rgsm.; f. ex. af fisk.

halesöm, no. *hålsöm æn* = flt. (D.) et söm, som fæster „halen“ af greb el. le til skaftet; jfr. hus, tip.

-halet, tf. se ud-.

-halet, to. se fip-, kort-, krøl-, lang-, rep-, rotte-, rump-, rut-, ræve-, stump-, våd-.

haletagl, no. *hǫltawl et* (Randers) halehår på heste, se tagl.

haletom, to. siges koen at være, når dens hale er kold, en rygmarvslidelse; som middel derimod bruges terpentin, Sgr. VII. 67. 383, jfr. Kr. IX. 13. 117; se horntom.

haletudse, no. *hǫltos æn -tosər* (Vens.); *håltǫs æn -tǫsər* (Thy); *håltus æn -tusər* (Vejlby v. Fredr.) — frø- el. tudselarve; *håltǫsər ska tab djèr hål sæn Hans næt* (Lild s.); jfr. halepadde, paddehale, kohale, tudsehale.

haling, no. *håləŋ æn* (vestj.), *han gǫr æn gowə h—*, fangst, træk; se over-.

halke, uo. *halk -ər -ət* (D.) om heste, *di halkər gröw får å kom təfram*, gå, arbejde med besvær i sne el. mudder; mennesker *halkər i·* el. *ve·* ɔ: er udholdende i besværligt arbejde; „han hojj neh ålle hjalket dæfre igjæn“, Jyd. I. 11. 2, han havde nær aldrig aset sig derfra igen; se alke, vistnok kun en aspireret form deraf, jfr. halarm; halke, Kalk.; hjalke.

halkeret, to. om korn kan siges: *de stær så halkərə* (vestslesv.), når stænglerne er knækkede af stormen; ordets grundbetydning?

halle (?), uo. *halə -r halə halə* (Vens.) kæle for; *skal a halə dæ?* (Hjörring, Bjærgby); også to.: *i halə dræŋ*, en forkælet dreng.

halleluja, no. i udtr. *søŋ halę·luja mæ klæpə(r) å* (Jordkjær ved Åbenrå) larme, synge höjt med megen stöj; *„hal æ luw aw!“ så æ mań, han sku sæj: halę·luja* (vestj.); opfattes af Aggerboen i skæmtesagnet som: *ta jær læjər-low aw!* Gr. Gl. d. M. II. 128; *„å ja, gu ja!“* sagde drengen, han skulde sige h—, jfr. Wigström, Sagor s. 133; se Nyrop V. Sk. s. 13. 25; *„huhahəja!“ så æ kæləŋ, hun sku sæj halęluja* (D.), jfr. Sgr. X. 232. 548; ordet er hebraisk, betyder: lovet være gud!

hallen, to. se halden.

halles, bo. se halvvejs.

hallessem, halletsæm, no. se halvlagssöm.

hallig, no. *halə æn -rər* (Braderup) fællesnavn for nogle småøer ved den sønderjyske kyst i Vesterhavet; jfr. ejland.

hallings, bio. se halvings.

hallo, udro. *halå·w* (Andst); *halo·*, el. *halå·w* (Agger) — opmuntringsråb til hunden: *pus halå·w! æ fǫr ær ǫ æ råw!* — *hun æ ræt o henə halå·w* (Ulvborg h.) hun er ret i sit æs; *sikən halo· dær blöw* (vestslesv.) ɔ: spektakkel, uro; jfr. htsk. hallo, eng. halloo; ordet udledes af mht. halen (nyhöjtsk. holen) med et tilhængt ô, oprindelig â, hvormed ordet er øget for at kunne lyde længere i råb; analoge dannelser se Weig. under feuerjo.

hallöj, udro. *halö·j* el. *halö·j* (D., vestj., Agger, alm.) råbes, når man vil kalde på en i frastand, når en falder; jfr. hallo, hej, kosak.

hallöj-karl, no. *halö·j kǫl i* (Vens.) en rigtig gut, lystig fyr.

halm, no. *halm də* (vestj.); best. *halmə* (Vens.) = rgsm.; *halməð ska weñələs saməl i betə bröŋər* (Lild s.); om en person kan siges: *blywər han heŋ få dæm i æ klæjər* (sengklæderne), *så fiñər di ham nåk i æ halm* (vestj.); *məð mæ ræjn h— i æ stöwl* el. *i æ hat* (vestj.); *ha ren halm i stèwlən* flt. (Søvind s.) have en ren fod at stå på; *han sefər o æ hyjə å rækər atər æ halm* (D.) han har det godt og længes efter forandring, som må give slettere kår; *han ka ęt fo ət å æ halm* (vestj.) ɔ: er magtesløs, lignelsen taget fra tærskningen; *gaməl halm å haməlrev* (vestj.), *gåt gaməl halm* (Agger) skal man sige gentagne gange hurtigt, uden at løbe vild i bogstaverne; man må ikke brænde halm (se dog lighalm).

der kunde være kærner imellem, Kr. IV. 399. 573; jfr. Aasen halm; isl. halmr hak.; höjtysk, eng. halm, henføres til lat. calamus, rør; kalmusrod, halmstrå, stak, strå; hav; bænke-, boghvede-, havre-, krum-, lang-, mare-, poler-, rug-, røst-, senge-, små-, stiv-, tag-.

halmbober, no. höj stråkurv, som bruges til mel m. m. (Sæby egn) Mb.

halmbrodning, no. *halmbrønøŋ æn -ər* (Hmr.); *halmbrøŋ* (Vejr.) — et knippe tærsket halm, hvorfra tagstrået er skilt; *haj ær eñc føj mæ i halmbrøjøŋ* (Vens.), *mæ æn halmbrøŋ* (Mors) ɔ: han er ikke opfødt med aftærsket halm, der er krummer i ham.

halmbånd, no. *halmboñ æn -boñ* (D.); itk. (Søvind s.); *halmbǫj* (*ǫ* stødt.) *è* best. *-bǫñc* flt. *-bǫj* (*ǫ* stødt.) (Vens.) — halmbånd i to strås længde til at binde korn på marken med; når en ko var til tyrs, skulde et h— løses og lægges udslået, således at koen blev trukket over det; derefter blev det knyttet, så blev koen med kalv, Kr. VI. 262. 95, se knude, vogn.

halmdör, no. *halmdar æn -dar* (D.) en dör, der flættes af halm og om vinteren sættes foran stalddören for at lune.

halme, uo. *halm -ər -ət* (D.) overstrø med halm; *å halm å·p*, binde halm op efter tærskeren, også (Vens., Mors) i betydn. at ryste halm op med en halmtyv (s. d.); *å råw halmər gåt* (vestj.), giver megen halm; *han ka et halm æ høwəðər* (Mors) ɔ: tærske så hurtig, at hövederne kan holdes med halm; jfr. hælme.

halmeri, no. *halməri·j de* (Malt, D.) dårligt gods, om korn; *de leçər i jæn h—* (D.) i én uorden, om korn el. lign.

halmet, to. *halmə* (D.) fuld af, overstrøt af halm; *æ møðəŋ æ h—*, se over-.

halmhytte, no. *halmhyt æn -ə* (Søvind s.) skjul af halm til stenhuggere f. eks.

halmhæs, no. *halmhesə æn -ər* (D.); *halmhèjs æn* (Søvind s.) = rgsm.

halmklæpling, no. *halmklæpləŋ æn -ə* (Søvind s.) = halmknippe.

halmknippe, no. *halmknep æn -ər* (D., vestj.) = rgsm.; *han ær et blest te værdən i æn h—* (D.) ɔ: han er ikke tabt bag af en vogn; en genganger sejler over sundet på et h—, Kr. VIII. 181. 299, Thiele II. 152; jfr. møllesten; gåde: *læt å læt å læt, di håpə öwər æn stræt, de vår så rut* (loddent) *som ət fåər, mæn haj dåk ålər ət håər* (Valsb.); den udlægges dog også: fugl (s. d.).

halmkurv, no. *halmkårə æn -kårə* (D., Søvind s.) = rgsm.; jfr. løb.

halmlime, no. *halmlim i -ər* (Vens.) halmkost til at feje i laden med.

halmmåtte, no. *halmmåt æn -ər* (Vens.); *halmmat æn -ər* (D.) = rgsm.

halmskagle, no. i tlm. [*de æ løəs dræət å dræj mæ halmskakəl*] (M. Slesv.), se Kok Ordspr. 73. 830, jfr. Kalk. und. ordet.

halmskrædder, no. *halmskræjər æn* (D.) spøgende udtr. om tækkemanden.

halmskump, no. *halmskomp æn -skompər* (D.) et halmknippe.

halmslid, no. *halmslè* el. *-sle è* (Vens.) glds. for kjærv i betydn. af et års afgrøde af en tægt i marken; jfr. Mb. slade.

halmsløve, no. *halmslöw æn -ər* (Lysgd. h.) et vredet halmbånd; „hun fik hendes ben i en halmsløve, så hun faldt og spildte hendes mælk“, Kr. VIII. 28. 56.

halmstak, no. *halmstak, æn -stak* (D.; hak. (Vens.) = rgsm.

halmstrå, no. *halmstrǫ æn -ər* (Rkb.); itk. best. *-strǫə* (Vens.) = rgsm.; *haj ær eñc å ræn får è halmstrǫ*, el. *eñc è h—wår* (Vens.); *de æ nåk bæst a hålər æn halmstrǫ imæl jær!* siges spøgende til börn, der trættes el. slås, for at stille trætten (alm. vestj.); er heri et dunkelt minde om et gammelt retssymbol? se Grimm, R.A. s. 121 flg.; spøg: 1) A.: *do ka et spreŋ ewər æn halmstrǫ!* B. siger, at det kan han let; så lægger A. halmstrået lige klods ind til en væg, se Sgr. II. 141. 710, VI. 238. 859, el. han siger: *ta så ve di stuər tæər å prew ət så,* Sgr. IV. 13. 19; 2) „du kan ikke bære et halmstrå ud af stuen uden at lade dit vand el. blive sulten!“ strået skæres i bitte små stykker og spredes i stuen, Sgr. VI. 236. 848; halmstrå, der ligger over kors udenfor sengen om morgenen, er varsel om død, Kr. IV. 389. 465, Sgr.

IX. 232. 773; pigen lægger i ævent. et halmstrå over troldhestens ryg, så står den stille, Gr. Æv. II. 86; prinsessen skjuler sig i et h—, sts. II. 12; brugt til trolddom, Kr. VI. 169. 236.

halmtigger, no. *halmteqər æn* (D.) en, som om foråret går om og tigger halm, jfr. hungervogn.

halmtræ, no. *halmtræ* itk. (S. Sams) = halmtyv.

halmtyv, no. *halmtyw i* (Vens.) en træfork, som bruges til at ryste den tærskede halm op med.

halmvisk, no. *halmvesk æn -ər* (D.); *halmvèsk æn -ə* (Søvind s.); *halmwesk i -ər* (Vens.) en halmsål i fodtöj, træsko, stövler.

halmvrider, no. *halmvri æn -ər* (Lemvig); *halmwriər æn -ər* (Mors) — halmbånd, der snos i hænderne.

1. Hals, no. by ved Limfjordens udløb, se U. Bl. I. s. 254 anm., betyder snevring; *dær æ fir mil fræ Hals å te Skals å eñda ka fålk i Skals hør, te æ kåk gølər i Hals,* Kr. VI. 333. 153, også siges: stå i Als og høre kokken gale i Hals, jfr. Sgr. V. 23. 39, ordspil mellem byen H— og hanens hals, se middag; spörger man i omegnen af Hals et barn, hvor gammelt det er, svarer det, hvis det er født udenfor ægteskab: „jeg bliver [6] år til Hals marked!" Der skal føres et ryggesløst levned der, jfr. Vorbasse, se Kr. Ordspr. s. 499; samme ord som 2. hals.

2. hals, no. *hals i* best. *-i* flt. *hals* (Vens.); *hals æn hals* (D., vestj., alm., Sønderj., Fjolde); flt. *-ə* (Søvind s.) — 1) = rgsm.; *„a wriər halsi om åpå dè"*, Grb. 93. 88; *fo nåwət i æ hals, i æ gal hals* (D.) i vrangstruben; *a hår uñt i æ hals* (vestj., alm.); *ræñ mæ tòwən ui a halsən* (Søvind s.); *hañ skrçq sòm hañ hòj èn knyw i halsən* (sts.); *„de kuñ eñda ha blöwən vær, haj han å brækət arm å been!" soi æ kun om hiñ mañ, han haj brækət hans hals* (Ang.), Gr. Gl. d. M. III. 208. 30; *de æ gåt, di hals æ så vij, te do ka væñ o ky təbåq ijæ·n* (vestj.) om den, som tager sine ord tilbage; *glę dæj no, mi gamlə hals, no komə dær snår æn skølendəs ræjn* (D.) siger den, som er ved at drikke en pons; *æ kåwl æ få låq i hals* (D.); *gi hals* (D., Søvind s.): 1. gø, om hund, 2. kaste op; *wår huñ gyjər å gør hals* (Lild s.); *„fanən sto å råt hals å brè se"*, Grb. 203. 18; *han gir å æn gråw hals* (vestj.); *han ga å æn slem hals* el. *ga æn slem hals* (Elbo, Nörv. h.), skælde ud, give ondt af sig; *rov a ful hals* (vestj.) råbe af alle kræfter; *dær æ såðən æn hals o· ham* ɔ: han har en slem mund; *I håłər såðən æn hals, bøn!* (vestj.) I gör sådan et spektakel; *håł hals!* (Søvind); *håł di hals!* (vestj.) ɔ: hold kæft; *han hær æn goi hals* (Ang.) ɔ: han synger godt; *de æ løwn i di hals!* (Søvind); *ræñ öwər hals o huwə* (D.); *wi kam ajste· øwər hals o huwə* (Agger); *òwə hals å hòwi* el. *hals òwə hòwi* (Søvind s.) ɔ: i stor skynding, uforberedt; *di ko, te bèstərən wa farə* (nærved at) *sto å halsən* (Søvind) ɔ: overmåde stærkt; *go o mæ krom hals* (Malt) komme voldsomt farende, billedet er taget fra køreheste; *de frys snår æ hals istøkər* (vestj.) om streng kulde, der ej varer; *fo wi ər ek færə, æ wi åm æn hals* (Agger) ɔ: ilde stedt; *do ær om æn hals mæ ət* (vestj.); *spel o æ hals* (Plougstr.) ɔ: vove sig yderlig; *dæñ jæn knækər æ hals öwər dæñ añən* (D.) ɔ: den ene drages med i fallit af den anden; *de gek twat i æ hals o· ham* (D.) det kom ham på tværs i halsen; *de ær æn hor hals i ham* (vestj.) ɔ: han er en hård person; har man ondt i halsen, skal man tiende vende vrangen ud af den höjre hose og binde den om halsen, så hælen kommer på det dårlige sted, Sgr. VIII. 119. 519, Kr. IX. 66. 722, jfr. Liebr. Volksk. s. 339. 209 (Norge); i ævent. rækker trolden sin hals så lang, at ilden stod ham ud af munden, Kr. Æv. 39; ordet udgör sidste del af mange skældsord, se slutn. — 2) opkørselen ved en lergrav, *i krap hals* (Vens.) en snæver opkørsel (også D.). — 3) *leq nòwət oñər te hals,* el. *te o hals ę* (D.) bruges, når man ved en vægtstang vil løfte en tung byrde, og den er løftet så höjt, den kan, så lægges en sten, et stykke tømmer „til hals" under stangen, for at kunne løfte byrden endnu höjere; *æ hals* er den korte ende af vægtstangen, den lange hedder *æ ståq* (D.). — 4) slidstykke i öjet på en møllesten, se 3. bos. Jfr. Aasen, isl. hals hak.; htsk. hals; m.eng. hals, henføres til lat.

collum; 1. Hals; bjaldre-, bjæfle-, bravle-, brøl-, flab-, gale-, gjæle-, hjadre-, hjalder-, kluk-, kritte-, lögn-, knæk-, pjæbbre-, pral-, ring-, skrig-, skræb-, skrål-, skud-, slug-, stop-, svalder-, svane-, tryk-, vove-, vræl-.

halsben, no. *halsbịn et* (Søvind s.) = rgsm.

halsbind, no. *hal̦sbiñ æn* (D.) = rgsm.

halsbrækkende, to. *hal̦sbrækən* (D.); *hal̦sbrækin* (Agger) = rgsm.; *h— arbəð* (D.).

halsbrænde, no. *halsbræñ de* (Agerskov); *halsbryñ* (Hvejsel); *halsbriñ de* (D.); *hal̦sbrøñ* (Agger); *halsbrøn* (S. Hald); *halsbrạj* flt. (Vens.) — sure, brændende opstød, jfr. vand; når man spiser den første hvidkløver el. stifmodersblomst, man finder, får man ikke h— det år, Kr. IV. 394. 524, VI. 281. 279, jfr. Sgr. XI. 120. 243.

halsbånd, no. *hal̦sbọñ æn -bọñ* (vestj.); itk. (Søvind); *halsbǫ̀j* (*ǫ* stødt.) *è* best. *-bǻñe* flt. *-bǫ̀j* (Vens.); *halsbǻñ et -bǻñ* (vestslesv.) — 1) = rgsm. — 2) på et fåretöjr: rebstykkerne fra det dobbelte lægn til fårenes halse; stykket fra töjrepælen til lægnet kaldes töjr. — 3) skråstiver fra bjælken til en pæl, der støtter den, i lader (vestslesv.).

halsdug, no. *halsduk æn -dụk* (Sundv.); *halsduk et -dụk* (Åbenrå) = halsklud, jfr. dug.

halse, uo.
hal̦s -ər -ət (Malt; Agersk.);
hal̦s -ər -t -t (Agger) —
1) give hals, gø, om hunde (Agger). — 2) sluge, om hunde, *hals i· sæ* (Agerskov); løbe af yderste evne, *han hal̦sər* el. *halsər uð* (Lindk.); se også 2. hals 3; *di halst gȧt ej åpȧ· ə* (Vens.) ɔ: tog godt for sig af maden. — 3) *han hal̦sər ət aw* (vestj.) udtryk fra høhøsten, når den, som slår, hugger inde fra græsset udad, og når man har „gået et skår" atter begynder, hvor man endte, så man kan hjælpe sig uden afriver; modsat at „odde det ind"; det fremkomne skår kaldes foldeskår; jfr. hugge, hægle, nakke. — 4) *hal̦s* (Holmsl. kl.) = kovende; sømandsudtryk, jfr. gippe.

-halset, tf. *-hal̦sə* (D.); *-halst* (Vens.), se bar-, höj-, kat-, knæp-, kort-, krap-, kruk-, krum-, lang-, raj-, rap-, rat-, skjæv-, smal-, stiv-, tyk-.

halsgab, no. *halsgaf et* (Sundev.) i tlm.: det er godt at have et vidt h—, siges om den, der tager sine ord tilbage, Kok Ordspr. 41. 458, se 2. hals.

halshugge, uo. *hal̦shoq -hoqər -hoqət* (D.); *halshǫ̀q* (Søvind s.) = rgsm.; *æ koŋ læt ham halshok å sål̦t*, Gr. Gl. d. M. III. 202. 2 (Ang.).

halskjæde, no. *hal̦skæð æn -ər* (D.) = rgsm.; drengen skal i ævent. finde prinsessens halskjæde, Kr. V. 314.

halsklove, no. *hal̦sklåw æn -ər* (Lindkn. s.) trækloven, der går om halsen på kreaturerne, og hvormed de bindes i stalden.

halsklud, no. *hal̦sklur et -klụr* (Agersk.) tørklæde om halsen, se klud.

halsklæde, no. *hal̦sklẹ æn -ər* (Malt); *halsklè et* (Søvind s.); *hal̦sklèj è -ər* (Vens.); *hal̦skle æn -r* (Lild s.) = halsklud.

halsknøk, no. *hal̦sknøk* flt. (Vejr.) forkølelse, forbundet med lidt hoste.

halskobbel, no. *halskåbel è* (Vens.; vestj.) på seletöjet: de stærke remme, hvori hestene bærer vognstangen op.

halskore, no. *halskor æn -ər* (Hmr.); *halskuwər* (Lindk., Bj. h.); *halskurəŋ æn -ər* (Varde); *halskowrəŋ æn -ər* (D.) — halslinning, på skjorte f. eks.; jfr. kore.

halskrave, no. *halskraw æn -ər* (D., Søvind s.); *halskra æn -ər* (Fanø) = rgsm.

halsrem, no. *halsrem æn* (Sundv.); *halsrem æn* (D.) — på seletöjet.

halssyge, no. *hal̦ssyqəñ* (Malt, Søvind s.) det i de senere år almindelige navn på diphteritis.

halstarm, no. *halstarm æn* (Sundv.) madpiben på dyr.

halsvåg, no. *halswǻq æn* (Kalvsl.) bjælken, der ligger over en å og støtter en dæmning og hvortil skytterne fæstes.

hals-åre, no. *halsǫr æn -ər* (vestj., Nissum, Agger) næstforreste (?) åre på havbåden, jfr. Aasen, hals 4: „forreste del af en båd nærmest stavnen", se åre.

halt, to.; **halte**, uo. se hjålt, hjålte; lam, lamme.

haltefanden, no. æventyr om ham, Gr. Gl. d. M. II. 49, Gr. Æv. III. 174.

haltig, no. se halvtig.

haltlanger, no. *hal̦tlåŋər* (Salling) medhjælper ved sildevoddet, se skipper; jfr. håndlanger.

halunk, no. *halu·ŋk æn* (D.) skældsord; jfr. htsk. halunke, henføres til et bøhmisk ord.

halv, to. *hal̦* flt. *hal̦* (D., Vens., alm.); *hǫl* flt. *hal̦* (Fanø) — 1) som udgör halvdelen af noget; *to hal̦ gör æn heal* (Valsb.); *vi tæjər æ hal̦ å ət* (D.); *i hal̦ høs*, et halvt svinehoved, *è hal̦ støc, støcə æ hal̦, di hal̦ støcər* (Vens.); *æn hal̦ aŋkər, ǫr*, — men: *hwær hal̦ ǫr*, — *klę, mǫn, gǫr; æn hal̦ das arbeð, æn hal̦ huñər; hal̦ uļən* (vestj.); *neə dæn jæn̦ sèjər èn pèl, så sèjə dæn ǫn èn hal̦ påt* (Søvind) om to, især mand og kone, der begge er forfaldne til drik; *dær æ sån æn språgin* (brovten) *o· ham, te de hal̦ ku ǧar uær nåk* (Agger); *hal̦ så guwə, stuwər, möj* (D., vestj.); *wi hår ər te hal̦s* (Agger) ɔ: vi skal have halvdelen hver; *sǫ tè hal̦s* (Søvind s.) ɔ: så hver får hælften. — 2) ufuldkomment, om løfte, svar, arbejde o. a.; *han æ hal̦ dø; de æ kon halǧor arbeð; han wår kon hal̦ i æ klæjər* ɔ: halv påklædt; men: *a ær kon hal̦ i æ klæjər ida·w* ɔ: utilpas (D.); „*i dyjb møŋsput, dè sto hal å wǫj*“, Grb. 24. 39, en møddingpøl, der stod halv fuld af vand; „de swar, do giæ mæ dier, æ hal nok“, And. Bars. ɔ: er næsten tilstrækkeligt; herlig kan jeg danse og halv langt fejrer' kvæd', Kr. I. 281. 8 ɔ: endnu langt fejrere; kan de kloge ikke passe på, kan nok de galere halv mindre. Kr. V. 3, VII. 244 ɔ: endnu mindre; fremdeles kan mærkes udtrykkene om klokkeslættet: *æ klåk æ hal̦ fir, fæm* osv. ɔ: en halv time over tre, fire. — 3) i tlm. *de æ sådən hal̦ om hal̦ mæ· ham* (D.) ɔ: han vil og så vil han dog ikke; *han æ sådən hal̦ om hal̦* (D.) ɔ: ikke rigtig klog; *drek hijəl om hal̦* (vestj.) ɔ: drikke to eller flere af samme kop; *han lor halt om ər* (Lemvig) ɔ: lod hånt om det. — Jfr. Aasen halv, isl. halfr; htsk. halb, eng. half; 2. fri s. 370. 30; halvt; mellemmad, midt.

halvaldrende, to. *halålərə* (D., vestj., Agger) halvgammel; *æn h— kwiñfålk*; „æn halålleret mand mæ noj swot skeg“, Tkjær II. 79.

halvanden, to. *hala·ñən* (D.); *halǫ·n* itk. *halò·ñc* (Vens.); *hala·jən* (Mors) = rgsm.; således fremdeles: *haltri·bə halfjǫ·r* osv. ɔ: $2^1/_2$, $3^1/_2$.

halvandet-tals, no. et udtryk fra pottemagerarbejdet: potter, hvoraf $1^1/_2$ udgör tal-enheden, se snesetal, tal, jfr. Nyrop, Dsk. Pottemageri s. 14.

halvbagt, to. *hal̦baqt* (D.); *hal̦boḱən* (Sundev.) = rgsm., fig. *han æ kon h—*, enfoldig, tåbelig; jfr. kage.

halvblods, to. *halblòs* (Søvind s.) udtryk om heste: *æn hal̦blås* (D.) = rgsm.

halvbol, no. *haltbool et* (Sundeved) gård, hvorpå der kan holdes to heste; se 2 bol.

halvbroder, to. *hal̦bror æn* (D.); *halbròwə æn* (Søvind s.) = rgsm.; også: *a hår æn hal̦ brǫr, søstər* (D.).

halvbrændt, to. *hal̦bræñ* (D.); *hal̦bræñc* (Vens.) — udtr. bruges om mursten, h— sten kaldes blegsten; se helbrændt, mellem-.

halvdel, no. *hal̦dijəl æn -dijəl* (D.); *haldjèl i* best. *-djèl̦* flt. *-djèlər* (Vens.) = rgsm.; et stykke reb så stort som til et halvt töjr (Vens.); „*kræsən war haj i òlc, sònt åsə i å wæl hans nan haldjæl*“, Grb. 72. 19 ɔ: ægtefælle; se halvpart.

halvdör, no. *hal̦dǫr æn -dǫr* (D.) = rgsm.; *æ dwər o næjər h—*, brugelige i stalde; nu næsten forsvundne som indgangsdöre til forstuer.

halve, no. *æn hal̦* (vestj.) en halvdel, halvager; *a vel nåk ha dæn jæn̦ hal̦ å æ ku* (D.).

halvesen, bio. halvvejs, halvt om halvt, næsten; væderen bukkede ham, til han som halvesen trimlede ind ad stuen, Kr. VII. 317; han sad og var som h— kommen til at sove, Kr. IV. 136. 199.

halvfems, talo. *halfæ·ms* (D., vestj., alm., Sønderjyll.); også: *halfæ·msistyw* (Vens.); *halfæ·m̦s* (Søvind s.) = rgsm., 90, halvfemte sinds tyve; i M. Slesv. bruges plt. former: *nęḱəntiḱ* (Braderup); *nęḱənti* (Ang.), jfr. halvfjers, fyrretyve; *nęḱəndiḱst*, ordenstal (Fjolde); se femsindstyve.

halvfemtetur, no. *hafæ·m̦ttuwr æn* (Lild s.) gammeldags dans.

halvfjerding, no. „de folk, der hører til et vådlag, deles i to halvdele, den første og sidste —“, J. Saml. VIII. 166 (Sall.), se dag s. 170. 12 flg.

halvfjers, talo. *halfjæ·s* el. de gl. *halfi·s* (D.); *halfjæ·s* (Søvind s., Vens.,

Thy, Mors, Hell. h.); også: *halfja·sistyw* (Vens.); *halfjæ·rs* (Emmerlev) = rgsm., 70, halvfjerde sinds tyve; i Mellemslesv. bruges plt. former; *söfəntik* (Bradr.); *sövənti* (Ang.); *sövəndik* (Fjolde); *sövəndikst*, ordenstal; se Lyngby, Sj. Sprogl. s. 54, Hag. Ang. s. 143; fyrretyve; fjersindstyve.

halvfjolling, no. *halfjòleŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) halvtåbelig person.

halvfjottet, to. *halfjåtə* (Vens.) halvtosset.

halvfjotting, no. *halfjåtəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) halvtosset person.

halvfuld, to. *halful* (D.) = rgsm.

halvgal, to. *halgal* (D.) = rgsm.; *æn halgal kål; æn skal et læ halgal fålk sijə halğor arbeð* (vestj.).

halvgammel, to. *halgaməl* (D.); *halgaməl* (Agger) = rgsm.; se halvaldrende.

halvgjort, to. *halğor* (D.) = rgsm.; *de ær et gåt å vis tońtə fålk* el. *bŏn o gaməl fålk halğor arbeð* (D.); *halğor æ galğor* (Malt); se halvgal.

halvgåen, to. *halgawən* (D.); *halgòn* (Vens.); *halgon* (Ang.); *halgon merə* (Angel) frokosttid; om frugtsommelig kvinde, der har gået den halve tid af svangerskabet, ligeså om ko og øg; *æ klåk æ halgawən ni* (vestj.); *klåkən war halgoən tow* (Vens.) ɔ: halv to; *værdən ær et halgawən iñən imuwən* (Elbo h.) trøst til en forsagt person.

halvgård, no. *halgor æn* el. *æn hal gor* (D., vestj.); *halgoə æn* (Søvind s.) = rgsm.

halvhejring, no. se halvhænding.

halvhellig, to. bruges om dagene mell. jul og nytår, i ældre tid dagene mellem jul og kongedag, *æ halhælə daw* el. *æ halhælə jul* (D.).

halvhjamsk, to. *halhjamsk* (Mors) halvtosset; *nåt sær halhjamsk nåt* (vestj.) noget, der skal se fint og stort ud, men intet duer, f. eks. pynt.

halvhundrede, talo. = rgsm.; *a æ gåt o wal æn hal huñər or* (D.) ɔ: lidt over de halvtreds; *a ær öwər æ hal huñər* (sts.); *et halt huńə* (Sndev.).

halvhænding, no. to. *de æ sån æn halhæńəŋs* (Andst, Lindkn.) en person, der hverken er bonde el. herremand, kaldes også *halhæjrəŋs* (Andst); *nåt halhæńəŋs töj, kram* (vestj.) noget, der hverken er fint el. grovt; *han æ halhæńəŋs* (D.) hverken rigtig klog eller rigtig gal, hverken bonde el. kjoleklædt, også siges *æn halhæńə; æn halhæńəŋs knæjt* (Lönb.) en person, der hverken er dreng el. karl; talem.: *halhæńəŋ tål hår hwærkən huwə ælər hål* (vestj.); jfr. halvlænds, halvskratting, hændig.

halvhænds, bio. *haj æ halhæjs we å ska jyŋtəs, we å wæ ful* (Vens.) nærved at skulle, at være; *de æ h— saj*, det er halvt om halvt sandt; se halvhænding.

halvings, bio. A. spörger om, hvad klokken er; så kan B. afvisende svare: *hon slu haləŋs får è betə kon seŋ* (Vens.) den slog halv for lidt siden.

halvkande, no. *halkań æn* (Elbo h.) = rgsm.; halvkandemål el. hvad det rummer; tlm.: *de wå satəns* (el. *bańs*) *Kjæstən, æ dæń hal kań no aw?* (D.; vestslesv.) forundringsudråb; fig. *han æ kon æn h—*, en halvvoksen karl.

halvkant, no. i udtr.: *å gå halkańtə ur a æn dŏr* (vestslesv.) ɔ: gå med siden ud af dören, når den er smal; se kante.

halvkarl, no. *halkål æn* (Andst) en halvskåren hingst, kun berøvet den ene testikel; jfr. halvskåren, halvtig.

halvkarte, uo. *halkår* (Hanh.); *halkar -ər -ət* (Agersk.); *halkaə* (Sundeved) karte ulden i store töjer; jfr. helkarte.

halvkast, no. *halkast et* (Støvr.) en halv løkke, et halvt „stik" på et reb.

halvkiste, no. *halkijəst æn* (Andst); *halkejəst* el. *-kèst æn -ə* (Søvind s.) et stort skrin, kiste med hvælvet låg; jfr. helkiste.

halvklog, to. *halkloq* (D.) = rgsm.

halvklæde, no. *halklè æn -ə* (Søvind s.) et trekantet sjal.

halvkodde, no. = halvkarl (Århus) Mb.

halvkogt, to *halkoqt* (D.) = rgsm.

halvkorri, no. *halkåri æn* (Vejr.) = halvkarl; synes ikke at kunne sammenstilles med halvkodde, se kodde, korrie.

halvkvæden, to. *halkwæjən* (D.) = rgsm.; *fåstǫ· æn halkwæjən vis, tål.*

halvlagssöm, no. *hallawssæm æn* = flt. (Hmr.) nævnes også: *haləssæm*; i Nes sogn: *halət sæm*; Salling: *haləwt sæm*; Thy: *halotsæm* — 3" söm; ordet forklares i øvrigt: söm, som vejer ½ lod

stykket, hvilket dog kun dårligt passer til formerne; se hellags.

halvlodskarl, no. *halløskål æn* (vestj.) en af besætningen på en fiskerbåd, han har 1/2 lod i udbyttet af fangsten; jfr. hellodskarl.

halvlødet, to. *hallöj* (Vens.) om koen, når den har „lødet" (s. d.) i 14 dage.

halvmåne, no. *halmǫn æn -ər* (D., vestj.) — 1) = rgsm. — 2) *æ hal mǫn* (Bradr., vestslesv.) et halvmåneformigt stykke ovenpå plovens ås, ved hvis hjælp langjærnet stilles.

halvpart, no. *æ halpǫrt* el. *-pǫt* (vestj.); *æ halpart* (D.); *halpǫt æn* (Søvind s.) = halvdel.

halvperse, no. *halpæs* (D.) udtryk om den måde, hvorpå hjemmegjort töj perses hos farveren.

halvpægl, no. *æn hal pæl* (D., vestj., alm.) i udtr.: at drikke en halv pægl ɔ: brændevin; se Jeppes-.

halvpæglskarl, no. *halpælskål æn* (Agger) en simpel dranker.

halvrund, to. *halroṅ* (D.) = rgsm.

halvrådden, to. *halröðən* (D.) = rgsm.; i udtr. *hælər halråṛən, som hęl opæt* (vestslesv.).

halvsilke, no. *halselki* (Agger); *halsilkə* (D.) = rgsm.

halvskjorte, no. *halskǫwt æn -ər* (Lild s.) = rgsm.

halv-skratting, no. *halskratəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); om noget, der er hverken det ene el. det andet, hverken hund el. kat, hverken bonde el. herremand; også sjældnere brugt i betydn.: tvetulle; jfr. halvhænding, skrat.

halvskåren, to. no. *halskor* (Thy, Mors, vestj.) en halvskåren hingst; jfr. halvkarl, halvtig.

halvslidt, to. *halslet* (D.) = rgsm.

halvstorris, to. *halstoris* (Mors) halvvoksen; *æn h— knæjt*; jfr. storris.

halvstund, no. *æn hal stuṅ* el. *æn halstuṅs ti·j* (D.) en halv time; *æn halstǫjsti·j ètər* (Vens.).

halvsvart, bio. halvsværtet; i udtr. *han æ komən halswat frǫ ət, han hår skiļ sæj h— vę ət* (D.) ɔ: han er kommen for simpelt fra noget, har skilt sig for ringe ved et arbejde; jfr. midtmål, sværte.

halvsyg, to. *halsyk* (D.) = rgsm.

halvsøskende, no. *halsøskəṅ* flt. (D.); *halsøski* flt. (Vens.); *halsøskin* (Agger) = rgsm.

halvsøster, no. *halsøstər æn* (D.) = rgsm.; se træsøster.

halvt, bio. = rgsm.; *wi djèlər halt åm halt* (Vens.); *vi hår ət te halt* (D.) f. eks. om bier, får o. a.; *a vel vær halt mæ· dæj* (vestj.); *ska vi vè halt òm ət? dær æ halt òw hwæ slaw; halt så mèj, så stowə* (Søvind s.); *æ ræw dilt halt mæ wås åm wå kyglər* (Agger); *di bjèrəð fugrəŋ te hals, nær di fèk halt fòr halt å bjèrə* (Lild s.).

halvtag, no. *hal taq* (D.); *hal taq et -taq* (Agerskov; Søvind s.); *sæt æn hal taq o æn lǫ* (D.) bygge et udskud til tørv el. lgn.; kan også være et fritstående skur (Agersk.).

halvte, uo. dele halvt; i udtr. *vi haltər om ət* (vestj.) vi er halvt om noget, f. eks. i kortspil; *di haltər lisom faðən o æ döwl.*

halvtfår, no. *haltfǫr æn* (D.) får, man har til halvt med en anden; jfr. tægtefår.

halvtid, no. i udtr. *æ halti waṅ* (D.) flodbølgen i havet, når der er gået den halve tid imellem lavest ebbe og höjest flod; se vand.

halvtig, no. *haltiq æn* (Mors; Vens., Hell. h.); *haltiq æn* (Randers, Søvind s.) — klaphingst, halvskåren hest, jfr. halvkarl; „kam nowwen ham få nær, så skroll han, — få di vild ha te, han war en haltigh", Blich. Bindst.; kan også siges om en kvie, der ikke kan blive drægtig, se kvanne, el. om en höne med stor kam (Mors); en tvetulle (Søvind s.).

halvtjokket, to *haltjåkə* (Verst) halvtosset.

halvtomling, no. *haltomləŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) halvtosset person.

halvtontet, to. *haltoṅtə* (D.); *haltoṅtə* (Agger); *haltoṅcə* (Vens.) — halvtosset.

halvtosset, to. *haltåsit* (Søvind s.) = rgsm.

halvtredie, talo. *haltre·j* el. *-tre·ði* (Agger); *haltri·ðə* (D.) = rgsm.

halvtrediehundrede, talo. = rgsm.; i tlm.: *dè gèr i di haltri·huṅə* (Søvind s.) ɔ: det bliver så vidtløftigt, at ingen kan finde rede deri.

halvtreds, no. *haltre·s* (D., vestj., alm.); *haltrè·s* (Søvind s.) = rgsm. 50, havtredie sinds tyve; i M. Slesv. findes plt. former: *föfdi* el. *föfdik* (Bradr., Ang.); jfr. fyrretyve, halvfems, halvfjers; halvthundrede.

halvtuet, to. *haltuə* (D.) halvtosset: Mb. anfører under haltig efter Outz. „de ær kun en haltugen jen" i samme betydning; måske burde ordet skrives -*tuqəñ* = dugende (?).

halvtønde, no. *haltyñ æn -ər* (D.) = rgsm.

halvtøndesæk, no. *haltyñsæk æn* (D.) sæk, som rummer ½ td. korn.

halvtåbelig, to. *haltåbələ* (Agger) = rgsm.; tlm.: *de ær et rask lyw å væ haltovlə,* Sgr. V. 35. 258 (Gjedved).

halvulden, to. *halwulən* (Agger); *halulən* (D.) = rgsm.

halvvejs, bio. *ha·lvèjs* el. *halvis* (Søvind s.); *halərs* el. *haləs* (D.); *halwèjs* el. *halbəst* (Vens.) = rgsm.; *vi leqər haləvæj!* siger hyrderne, når de vil mødes, for at lægge sig og lege; *de ær omøntræ·ñt halvæjs* (D.); *vi hår så haləs låwət ət* (Tarm); *de æ haləs et te o ha mæj o gøjər, haləs awğor, færə* (vestj.); *de æ haləns nåk* (D.); *æ hå haləs låwəð ham o kom* (Agger); *han låwəð mæ ər haləs bæjst* (Mors) ɔ: såfremt han kunde; *a ha halbəst wehcə, de I wil ha war hèr hislə aptəni* (Vens.).-

halvvejs-middag, no. *haləsmèja* (Vens.); *haləs mæjðå* (Mors) — midt på formiddagen.

halvvoksen, to. *halwoksən* (D.) = rgsm.

halvværgende, to. *halværəñ* (D.) om halvvoksen dreng el. pige, som kan göre halvt arbejde mod en voksen.

halvværre, bio. i tlm.: *laŋfræ·jdas vær for manə fatə bar te æ grær, mæn skætå·sdas tar, de æ hal war* (vestj.) en halv gang værre.

-halværme, no. se fandens-.

ham, steo. se han.

1. ham, no. *ham i* best. *-i* (Vens.); *ham æn* (D., Mors, Agersk., Ang., Bradr., Fjolde) — 1) hinderne, hvori kalv og føl fødes; se føl-; når noget findes, man ikke ret ved, hvad er, kan i spøg siges: *de æ nåk æ ham a Klawsəs føl* (Lindkn.), bruges også vestslesv., hvor der endvidere siges: *så låŋ i æ hoi som æ ham a Klawsəs føl;* se den holstenske overtro, Schütze II. 96 under hamen, at koens efterbyrd ikke maa ædes af hund og derfor hænges op i et træ; spøgende kan siges af den, som skifter klæder: *no skyðər a liq æ ham* (vestj.) hammen; også: *æ råw ær a æ ham sköt* (Bradr.), ligeså om byg og havre: skredet, akset skudt ud af svøbbladet; *æn ham* (Herning) et tykt lag skind på mælk. I æventyrene om dyrehamme, når de brændes, befries msket: Kong Lindorm skyder ni gange ham, Gr. Gl. d. M. I. 176, II. 194; Sgr. XI. 165; jfr. Wigstr. I. 246, Skytts h. s. 42, Arnason II. 379. 391. 412. 427. 451. 453. 470; Vølsunga S. kap. 8; Grimm K. M. nr. 108. 144; Gervasius s. 169. 1052, Grimm Myth.² 1052, Wolf N. S. s. 602; andre hamskydninger se Kr. V. 125, VII. 32 med varianter, osv.; se endvidere: varulv; ande-, dyre-, fjer-, frø-, fugle-, svine-, trold-. — Jfr. Aasen ham, isl. hamr hak., se Fritzn.²; mnt. ham, Sch. Lübb., dække, især: efterbyrd; glfris. homa, hame, hylsterbladet om kornakset, inden dette skyder frem; hemt, legeme.

2. ham, no. en vænge, mindre end toft (Ang.); jfr. mnt. ham, i de frisiske egne et ved grøfter hegnet jordstykke [= fenne (Ribe)], svarende til kamp på gesten, Sch. Lübb.

hambed, hamben, hambolt, no. se hambugt.

Hamborg, no. *Hambårə* (vestj., alm.) — 1) den bekendte tyske handelsby; har i ældre tider noget nær været Vestjyllands hovedstad og den by, der for vestjyden rummede al storhed og rigdom; *æ brø småqər lisågåt hær som i H—* (vestj.); på Hamborg port havde en skjælm skrevet: Majbøl, Röjbøl, Stursbøl, Terp, Åbøl, Gabøl, Nustrupbæk, så troede Hamborgerne, at det var et fejdebrev fra syv stormagter, men opdagede med glæde, at det kun var syv småbyer i Haderslev amt, Kr. IX. 121. 302; se Kr. Ordspr. s. 473. — 2) = hamborgerskotsk, en dans; *å, we do ehc blęs æn hambårə mæ fæmtən repətisər!* Sgr. X. 107. 289, foragtelig afvisning.

Hamborglås, no. *Hambårəlos et* (Søvind s.) en figur, der fremkommer mest

som tavlebillede, når börn först sætter et antal prikker ⁘ på tavlen og så ad ét træk fører vandrette og skrå streger imellem dem; jfr. Hamborg port.

Hamborg natvægter, no. se natvægter.

Hamborg pimp, no. *Hambårə pemp æn* (Sall.) en dans, polka.

Hamborg port, no. *Hambårə port* (Vens.) = rgsm.; *ska wi eñc te å go ijæ'məl H— p—?* (Vens.) ɔ: lege sol og måne legen; „låsen“ og „nöglen“ til H— p— er to tegngåder, afbildede, se J. K. 323. 3.4 med henvisninger.

Hamborg rakker, no. *Hambårə rakər* (D., vestj.) et slags kortspil, se rakker.

Hamborgrejse, no. i udtr. *de æ da eŋən Hambårəræjs* (Ribe egn) om et kort stykke vej.

Hamborgskilling, no. *Hambårə skæləŋ æn -ər* (vestj.) = lybskilling; en lille hamborgsk, för 1848 i Vestj. alm. brugt skillemønt.

Hamborg skotsk, no. *Hambårə skåsk æn* (vestj., Agger) en tidligere meget alm. dans i ²/₄ takt.

hambred, no. se hambugt.

hambugt, no. I. *hambòwt et -ər* (Hell. h., Randers, Vejlby v. Fredericia, Tovstrup, Hanh.); *hamböwt æn -ər* (Andst, Bj. h.); *hambòwt æn -ə* (Søvind s.); *hambokt et* el. *hamböjt* flt. *-boktər* el. *-bøktər* el. *-böjtər*, måske også: *hambøk -ər* (Braderup, Valsb.); *hambøjt et -bøjdə* (Sundv., Agersk.). — II. *hambult* el. *-bujt* (Angel). — III. *hambeð æn -ər* (Tarm); *hambòrə* (Vejr., Agger); *hamber æn -ər* (Rkb.). — IV. *hambrèt è -ər* (Vens.); *hambreð æn -ər* (Mors, Thy); *hambre æn -ər* (Sall.). — V. *hambijən æn -bijən* (D.) — knæled, haser; for at lette oversigten har jeg samlet de mig bekendte former under et; mærkes kan, at *hambòwt* (Vejlby) betyder hulningen mell. ribben og hofteled; den første del af smstn. er isl. höm, htsk. hamme, mnt. hame eller hamme, Sch. Lübb., eng. ham, der sammenstilles med lat. camurus to., krum, fr. jambe, ben; det sidste led er I. = bugt; II. synes at være bolt; i III. kan formen *hambòrə* sammenstilles med norsk hombot (se Aasen); bót, Fritzn.² forklares som den indre hulhed ved albue- og knæled, og der henvises til hamalsbót, som dog ikke findes i ordb.; er -bed denne ordbogs 6 bede? — i IV. kan -bret henføres til brette op (s. d.); V. = ham-ben.

1. hamle, no. *haməl è* best. *-t* flt. *hamlər* (Vens.; alm.) — **1)** hamlestokken alene, eller hammelstok og svingler med ét navn, omtr. = *æ haməltöj* (D.); *et pa haməl* (Søvind s.); når to heste ikke trækker lige stærkt, siges den ene at trække den anden *i hamel* (Søvind s.); *o liq haməl mæ* el. *o jæn h— mæ* (vestj.) fælles i kår el. alder, jævnsides med; „å do å hun I sku nohinne væhr epo jens hammel“, Blich. Bindst.; *slæv i æ haməl* (D.) komme for langsomt afsted; *gi jæn æ låŋ h—* (D.) el. *han gor får æ låŋ h—, får æ lenhaməl* el. *æ leñ haməl* (jfr. linne) (vestj.), el. *mæ æ låŋ æñ,* have det letteste træk, fig. det letteste arbejde, de lempeligste kår; *han vel slo öwər æ haməl* (vestj.) ɔ: er kåd, overmodig; *æ dræŋ æ ryt ur a æ haməl* (Sønderj.) ɔ: vild og uregerlig, også forstyrret i hovedet; *æ hæst gek təbaq i æ haməl* (vestslesv.) ɔ: de forspændte heste gik tilbage i seletöjet; *han slor æ haməl o mjæn æ hæst* (vestj.) tlm.; *a vil ğan löw så læŋ, a ku fo di smo i æ haməl* (D.) ɔ: så længe indtil börnene kunde blive store nok til at gå i arbejdet. — **2)** = springstok (Thy), de små træstykker under sellene på væverstolen, der ved snore forbindes med fodtræerne og ligner en hamle. — **3)** en stang, hvortil enderne af „stav-rebene“ bindes under fiskeri på isen, se J. Saml. VIII. 179 (Sall.). — Jfr. Aasen, humul hak., „hammel i plov“; se ende 247. 10; harve, lang-, led-, lige-, lin-.

2. hamle, uo. *haməl hamlər hamlət* (Andst) — **1)** göre hamlestokkens ender ulige lange; den hest, som får den korte ende, er *hamlət* og må trække sværest: *do ka go o haməl dæñ nærhåñ, dæñ frahåñ hår så uñt ve å kom mæ; haməl åp mæ jæn,* fig. holde en anden stangen, ikke „slæbe i hamlen“ (s. d.); *han ka nåk haməl sæ sjæl* (vestj.) om den karl, der af egen drift tager sin fulde andel af arbejdet. — **2)** han går og hamler om i det (Angel) ɔ: kludrer, maser.

hamlehul, no. *haməlhwol è* (Vens.) hullet, hvorigennem *i haməlnagəl,* der

fæster hamlestokken til vognstjerten, stikkes.

hamlekappe, no. *haməlkap æn* (D., Thy) jærnöjet med jærnkappen, hvorved svinglen befæstes til hammelstokkens ende.

hamlenagle, no. se hamlehul.

hamlereb, no. *haməlrev æn -rev* (Andst, D.; Sønderj. itk.) skagle, rebet, der er fæstet til svinglerne, og hvori hestene trækker vognen; *æn sæt haməl-ref* (Vejr.); når en, A., binder sine heste, og B. siger: *vel do't ha haməlrevən tan o,* kan A. svare: *næj, vel di löv, så skal di ha wonən mæ; a ka da bæjə löv æbaq ætə dæm mæ tæmən eñ mæ wonən,* Kr. IX. 40. 431 (østj.); se messing-.

hamleslag, no. *haməlslaw et* (Agerskov) en bolt, hvormed hamlen gennem et hul fæstes på vognstjerten, jfr. overslag.

hamlestok, no. *haməlståk æn -ståk* (D., Andst, Mors); hak. (Vens.); flt. *-ståək* (Agersk.), også kaldet: *haməlståŋ* (Sall.) — stokken, fæstet til vognstjerten ved en bolt, og hvori de to svingler er fastgjorte ved hammelkopper; se tre-.

hamletöj, no. se hamle.

hamlevorn, to. (Ang.) kludrevorn, besværlig; det er h— at gå i halm.

1. hamme, udro. almindeligt udråb, hvormed småbörn kyses fra noget, de ikke må: *ham!* (Vlb.); *ham pus, gu dræ'ŋ! — ham pus, læ æ flæsk hæŋ! — ham briñ!* (vestj.); se Outz. Glossar, hvor anføres, at ordet bruges bl. Friserne; det sættes i forbindelse med „ham" (se 2 ham), en hegnet mark, hvor intet må røres; smlignes kan: *a lysər i hæn* (Vens.), se hegn; plt. hamm, Mi Wb. „halt!"

2. hamme, no. *ham æn -ər* (D., Bradr.) en ruse til at fange fisk i; jfr. ålehamme; htsk.' hamen; mnt. hame, Sch. Lübb; henføres som fremmedord til lat. hamus, fiskekrog; se hemme.

hammel, to. *haməl* el. *haməl* itk. *-t* (Vens.; Rkb., Thy, Mors, Sall.); *hamər* (D.) — vægtigt i kærnen; rigt, fuldkærnet, om korn; *kuant æ haməlt* (Vens.); *æ kuwən æ hamər i æ tåp* (D.); *nèj kuər æ haməl å nèj æ swåŋ* (Lild s.); dröj, tyk i gennemsnit: *han æ hamel omkreŋ* (Vens.) fed, vel ved magt; også om kvæg; *haməl* (Vens.) om en kvinde, der er höjt frugtsommelig, jfr. tyk; også billedlig: *han æ haməl o hor* (vestj.) om den, som ikke let giver efter; *haməl i æ tål* (vestj.) mest om kvinder: kæbestærk, arrig og höjmælt; „tyskern skød lig ud ow den hammel end'; de ræne ud ow den h— end'" (S. Himmerl.) ɔ: stærkt, heftigt; se hammelkorn.

hammelkjærne, no. *æ haməlkanər* flt. (Mors) de største kærner af hver kornsort.

hammelkorn, no. *haməl kuwər* (Mors, Vejr.) rug og byg i samling, nok også om hvede, de tre kornsorter, som tjener til mskeføde; *a skal å mæ så manə tøñər h— k— te di gaməl; no hår wi da de h— k— eñ;* jfr. Aasen, hummelkyrne, akskorn, rug og byg i mods. til havre; hummelt to., blandet af byg og havre; isl. hamalkyrni, korn uden stak, rug el. hvede, se Fritzn.[2] under ordet, hvor der henvises til ghtsk. hamal, skotsk homyll, kullet om ko.

hammer, to. se hammel.

1. hammer, no. *hamər æn hamərər* (D.; Mors, Hell. h.); flt. *hamər* (Thy); huk. (Vens.); *hamər æn* = flt. (Bradr., Fjolde) = rgsm.; *tæj mæ mi hamər, æn lçqər ve mi træsk!* (vestj.) kan siges for at spotte den dovne; fig. *slo mæ æ stuwər hamər* (D., alm.) prale; også kan siges: *han wår får æ stuwər h—;* vi har kast hen vor hammer af guld, derfor vi er kommen her, Kr. I. 85. 1. 4, om Thor af Hagensgård, jfr. Grundtv. G. d. F. nr. 1, Faye s. 4, Grimm Myth.[2] 165, R. A. 64. 162, J. K. Ævent. 13; i en „bön", Kr. IV. 345. 444, VIII. 399. 738 hedder det: *gu bawdr wos få hamər å håwtåŋ,* sagtens hentydning til, at heksene skulde bruge msker til rideheste og lade dem beslå, se hestesko; smeden lader ikke om aftenen hammeren ligge på ambolten, der vil ellers blive smeddet om natten (D.), jfr. Sgr. VIII. 184. 775, Kr. VIII. 364. 645; hammer i ævent., Sgr. XII. 112; ved auktionshammer tilslås noget den höjstbydende, jfr. Henr. Petersen, N. Gudetro s. 121; Maurer, Isl. S. s. 100 flg.; se Aasen, hamar, isl. hamarr hak., oprindelig en sten; htsk. hammer, mnt. hamer Sch. Lübb., eng. hammer; økse; bille-, don-, dons-, dværge-, for-, fust-, hare-, hånd-, nit-, pik-, pille-, stenpik-, svik-, sæt-, söm-.

2. hammer, no. *hamər æn* (Thy) kal-

des i bindingsværk tværstykkerne, som forbinder stængerne, benene, midt imellem rem og gulv, fra hammeren er et à to tværstykker til remmen: dværge; tværbjælken over en port (vestj.); på skorstenshammeren (tværbjælken, som bærer røgfanget) stod ofte mandens og konens navn at læse, samt årstal, Jesu navn og bibelsprog; sådanne hamre findes endnu i stort antal på Samsø, Mejb. s. 99. — 2) i Vestslesvig, Emmerlev: gavlmuren, når den er höjere end sidemurene, *dæn hus har æn hamər* (vestslesv.); jfr. Kalk. hammer 2, tværbjælke for enden af stolpen, se også Rietz hammer 2; mur-, port-, skorstens-.

hammerbjælke, no. *hamərbjælk æn -ər* (Andst) bjælken ved en sluse, som støtter stigborene over vandet, også kaldet: *æ hamərstøk* (D.), ligeledes den tværbjælke, som bærer møllehjulets akse (D.), jfr. halsvåg; tværbjælken over den åbne skorsten, hvorpå efter gammel skik ejerens navn er indhugget, og som flyttes med den ny bygning, når den gamle nedbrydes; tværbjælken, som hviler på endemuren og sidemurene i en gavlende; se 2. hammer.

hammerende, no. *hamərœn æn* (vestslesv.) endegavl på et hus, når den er bygget op over sidemurene.

hammerskaft, no. *hamərskawt æn -skawt* (D.) = rgsm.

hammerskjæl, no. *hamərskæl de* (D.) = rgsm.; smedeskæl.

hammerslag, no. *hamərslaw æn* (D.) = rgsm.; også om stærk hjærtebanken: „met hjået slou hammeslaw innen få vesten“, Yuelb. s. 18.

Hammerum herred, no. kaldes spottende Jammerum eller Jammerfuld herred, Kr. Ordspr. s. 520.

hamp, no. *hamp de* (D., vestj.); *håmp i* best. *-i* (S. Sams); *håmp i* best. *-i* (Vens.) = rgsm.; cannabis sativa L.; jfr. Aasen hamp, isl. hampr hak.; htsk. hanf, henføres til lat. cannabis.

-hamp, se himp-.

hampeblok, no. *hampblåk æn -blåk* (vestj.) et stykke hampereb på c. 4 favnes længde, se blok 5.

hampeblår, no. *håmpəblor* (Vens.) = rgsm.; *„skywt å håmpəblor è ber ẹj de bòr lor“*, Grb. 243. 291, skjorte af h— er bedre end bart lår.

hampehegle, no. *hamphægl* (Hmr.) [*hamp-*?] = rgsm.; fig. kaldes således en hampen kvinde: person, som er grov og hvas i munden; han fik en kone, sådan et stort stykke h—, Kr. V. 255; østjyderne udskældes af vesterboerne for hampehegler, Kr. VI. 321. 73.

hampel, no. *hampəl æn* (Mors) rappenskralde, om kvinder? samme ord som hjampel?

hampen, to. *hampən* (D.) om kvinder, skarp, grov i munden.

1. hamper, no. *hampər æn* (Holmsl.), *ræt æn stuwər, swær h—,* om en kvinde; *de blywər ræt te æn hijə-hampər,* om en, som bliver tyk og før af lemmer; se hede-.

2. hamper, bio. *å, de ær hampər te stampər!* (vestj.) et og det samme, sagtens kun rimord.

hampereb, no. *hamprẹv et* (Søvind s.) = rgsm.

hample, uo. stanse, blive stående i sin tale el. gerning; stamme (Bj. h.) Mb., som henviser til ample.

hamplöj, no. *hamplö'j æn* (Agger) beskæftigelse; *han hår eŋən h—,* fr. emploi.

hamre, uo. *hamər hamrər hamrət* (D.) slå med hammer.

ham selv, steo. se han selv.

han, steo. *han* er den sædvanlige form; *han* (Tved, Hårup, Törrild, Nörup, Dover, Søvind s., Agger, Lild s., Fjolde); *haj* (Vens.); — *ham* (alm.); — *hans* (alm.); *hajs* nok enkelte steder Vens. (Tårs), jfr. sin. — 1) = rgsm.; om personer af mandkön; i trekönsegnene (Vens., Djursland, Sams), også om grammatikalsk hak.; brugen i sidste tilfælde er dog nok vigende i Djursl.; *feŋəri haj æ stakən* (Vens.) fingren den er kort; *„i honkat nöwnə wi åsə mè haj, èncən de så èr ètər fåskrèwtən hælər enc“*, Grb. 72. 8; hans bruges alm. for at danne genitiv: *æ man hans hat; hwæns æ de? de ær æ fræmət man hans* (vestj.); tæt ved Jens Korsgård i Vemb hans lade, Kr. III. 100; *Mas hans luw; hwis æ dæn pijb? de æ Jæns hans* el. *Jænsəs* (Aggèr); *æn mans hat* el. *æ man hans hat* (Mors); derimod i Bradr. *dæn mans går; dæ ær æ kaəls hat;* i N. Jyll. som regel altid reflexivt, hvor rgsm. har sin: *han tåę*

hans hat o gek (vestj.) han tog sin hat; *ham* bruges jævnlig som subjekt, måske dog som regel kun med følgende relativ sætning; *ham, dè æjə swøn, mat go met i èŋən*", Grb. 140. 32 ɔ: han, som ...; „*ham, hąj lo hos, hjalp te*", Grb. 19. 47; ham, der gjorde det ud, var en birkedommer, Kr. VI. 118. 171; „vill ham, helle nowwe ow hans familli, besøgg mæ", Tkjær N. K. 22, vilde han ... — **2)** bruges i omtale om dyr af hankön, hingst, tyr, stud osv.; også om enkelte dyr uden hensyn til kön, f. eks. ræv, stork, høg, hund: hunden, han har fået hvalpe, Kr. Ordspr. 513 (Ry). — **3)** i tiltale til dyr, også til mnsker, mest i vrede, eller som irettesættelse: *ka hań dy se! howə ska hań nò hœn? ka hań stọ!* (Søvind s., vist alm.). — **4)** i hæderstiltale til gamle folk udenfor bondestanden, til fornemme folks, præstens börn (Vens., vestj., vestsl., Ang.), dog nu vistnok omtrent gået af brug; *han ka nåk ha et let kåp bæt!* (Ang.) ɔ: De kan nok drikke en kop til; tlm.: *sæjər do han te mæ? de ka do sæj te di gaməl gålt* (vestj.); jfr. Aasen han, isl. hann; spotnavnet til danske under krigen 1864 fra tyskerne: „hannemann", skal skrive sig fra stedordet han; se han selv.

han, no. *hań æn* best. *hanən* flt. *hanə* (Søvind s.); *hań æn hanər* (Agger) — en han, et handyr.

hand, no. se hånd.

handel, no. *hańəl æn hańlər* (D., vestj., S. Sams, Sønderj.); *hajəl æn -ər* (Thy, Agger, Mors); *hąəl* el. *hąjəl* best. *-ən* flt. *hąjlər* el. *hąjələr* (Vens.) — **1)** = rgsm.; *slò èn hańəl òw, kom te hańəls* ɔ: blive så vidt enige, at de kan handle; *løk mæ hańələn!* (Søvind s.); *kom te hąjəls om ə* (Vens.); *de ær æn gal hajəl* (Thy, Mors); *han ær ųð o æ hańəl* (vestj.) ɔ: ude i handelsærinder; *smæk æn hańəl* (Vejen) göre en rask handel; *hajəl o wajəl* (Agger) handel og vandel; *hælər tąv æn dalər som å la æn hańəl stå stel* (vestslesv.) siger prangeren; *æ hańəl ska nåk stọ* (vestj.) ɔ: der er ingen fare for, at h— skal gå tilbage; *køvər do ham får æn stjamp* (tosse), *så gör do æn gal hańəl* (M. Slesv.); for handelsmanden er det et godt varsel at få en handel gjort det første sted, han kommer ind, Kr. VI. 283. 305; der skal altid tinges i en kreaturhandel; er der den overtro ved, at man ingen lykke får med dyret, om der ej pruttes noget af? jfr. Strackerj. I. 46. 44; om handel se Fb. Bondeliv s. 146 flg.; handel om bruden anden dags bryllup, se Fb. Fællesskab bl. Folkene, Nord. Månedsskr. 1887 s. 261, jfr. Søegaard, I Fjeldbygderne s. 62; jfr. hornpenge, håndslag, lidkøb, opslag. — **2)** ordet bruges især nordpå i en stor mængde forbindelser, der udtrykker: — **a)** sted, plads; *han hår hans hańəl dær* (Vejr.) opholdssted; *dær ær eŋən hajəl te å dåns,* ingen plads; *de wa så skönt, diə ku hon reqtə leq å ha hinə hajəl* (S. Himmerland) om en død, der lå i en stor stue; *dær æ eŋən gowə hańəl te o kom te* (Hmr.) plads, lejlighed; *æn gowə hańəl te höwəðər* (vestj.) plads; *dær ær æn guwə hajəl tę əð* (Thy, Mors) god huslejlighed; *dær æ guwə hąjəl te å ha fọr* (Vens.); det kunde være det samme, hvordan handelen var, når de blot kunde blive, Kr. VII. 316; — **b)** ophold, opholdssted; *dær hòr a men hąjəl; wi hòr eŋən hąjəl* (Vens.) intet opholdssted; *ha si hajəl we jæn* (Thy) ɔ: have sit opholdssted hos en, el. komme tit hos en; *i ål wæjstər æń o rålaŋən hår di gaməl djèr hajəl* (Lild s.); *di gọr om hąjəl te di oŋ* (Vens.) ɔ: søger efter et sted (at købe) til de unge, der skal sætte bo; *di hår djær hańəl saməl* (D.) ɔ: ulovligt samkvem; se leje-; — **c)** tilstand, orden, skik, omstændighed; *de war æn slemə hajəl a kam et far; de war æn søl̦ə hajəl mæ dæm fålk, dær sku söðən kom å mæ æ lyw* (Mors); *fo æn ån hąjəl åpå ə,* få bedre skik på; *de æ guwə nåk ètər dèj hąjəl,* efter de omstændigheder; *de æ jawn hąjəl mæ ham* (Vens.) ɔ: det er stadig det samme; „de er en sølle hajel å vær inkimand", And. Frieri; „hans kjærlihieds hajel", Anders. Begr.; *de æ æn gal hańəl* (Ang.) ɔ: en slet tingenes tilstand; *de ska nåk gi æn an hańəl* (sts.) ɔ: bringe sagen i en bedre orden; *di hòr æn søl̦ə hąjəl åpọ ə* (Vens.) de har en dårlig skik på deres sager, el. et dårligt forlig, om mand og kone; *tąr hajəl* (Lild) tört vejr og føre; *wọ hąjəl* (Vens.) vådt vejr og føre; *i mańs meń hår dæ wæt tąr*

hajəl imèl søərən (Lild s.) ɔ: tört land; jfr. sulte-; — **d)** uro, forvirring, smærte; *di ğdw œn gromə hajəl* (S. Himmerl.) ɔ: de gjorde stor forvirring; *jər hąjəl pǫ* (Vens.) göre skade på; *æ hår æn sær hañəl i mi arm* (Agersk.) ɔ: smærte; se mellemgulvs-; — **e)** om hvad der er ønskeligt, fordelagtigt: *de wå liq æ hañəl* el. *de wå jawn mi hañəl* (vestj.) ɔ: det, som var mig passeligst (jfr. ganding); *pas husəns hañəl* (Hmr.) ɔ: husets sager; *du må hèlə sjèl gøjər ət, få de ka dæñ dræŋ ily·wl il gøjə tè nòwə hañəl,* ɔ: udføre, så det dur noget; *de hòr eŋən hañəl mæ nowəj, neə mañən il sjèl æ tè stè* (Søvind s.) ɔ: intet fremmes ret, når ...; — **f)** forstand, dygtighed; *dær ær enə hañəl ve ham* (Ang.) ɔ: han er upålidelig, el. om en syg: uden samling; ligeså vestj.; — **g)** sind, natur; *få to hwæə minəsk hå jo si iən hajəl* (Støvring); — **h)** byrde, besvær; *leq æ hañəl å dæñ jæn hæst* (Agersk.) ɔ: lægge byrden af at trække vognen på den ene hest, se hamle. — Jfr. Aasen handle uo., håndtere, behandle; isl. handla; htsk. handel no., handeln uo., af hand, hånd (s. d.); hånde, stud; bog-, bonde-, brændevins-, bytte-, drenge-, fanniker-, frø-, fåre-, gang-, gård-, helligdags-, helmisse-, heste-, hive-, hunde-, hyrde-, jage-, jævn-, klokke-, knappe-, kniv-, kom-, konge-, korn-, kræmmer-, levende-, markeds-, pibe-, præste-, skifte-, slumpe-, små-, stude-, studs-, svine-, to-, tusk-, tømme-, øg-.

handelig, to. *hañələ* (D., vestj., Agerskov) — **1)** som let og bekvemt falder i hånden (s. d.); om redskaber, *æn hañələ spǻ; æn hañələ stijən* (vestj.) sten, som let kan håndteres; *de ær et hañələ* (vestj.) om redskaber: i ubrugelig stand; fig. *han æ ve· o blyw h— ijæ·n* (Holmsl.); rask efter sygdom; jfr. gandelig, håndsom; det er kun en hændelig kvie (Ang.) middelmådig; se u-. — **2)** fremmelig: *æ bǫn æ så h—, di kañ gǻ sjèl; vor h— ær I? — de ær vi h— mæ* (Agerskov, også Andst). — **3)** *de ær æn par liq hañələ knæjt* = jævnstore, som godt passer sammen.

handelsbetjent, no. *hañəlsbətjæñt æn -tjæñtərər* (D.); *hañəlsbətiñt æn* (Søvind s.) = rgsm.

handelsblod, no. *æ dær hañəlsblǫ* (*hañəlsblǫi* vestslesv.) *i ham?* (D.) ɔ: er der lyst og dygtighed til handel hos ham?

handelshus, no. *hañəlshus æn* (D., alm.) = rgsm.

handelskarl, no. *hañəlskål æn -kål* (vestj.) person, som driver handel, vel især kvæghandel; han blev omsider til en stor h—, han tog ad æ sønden både med stude og svin og heste, Kr. V. 346, se også VIII. 184. 306.

handelsklokke, no. *hañəlsklåk æn -ər* (D.) dårligt ur, som karlene handler med, især i fastelavn.

handelskram, no. *hañəlskram de* (Lönb.) handelsvare; *hwa h— hår do ida·w?* (Lb.) siger drengene til hverandre.

handelslære, no. *hañəlslær æn* (D.): *hañəlslè æn* (Søvind s.) = rgsm.

handelsmand, no. *hąjəlsmąj i* flt. *-mèjər* (Vens.); *hañəlsmañ æn -mæñ* (vestj.); *hajəlsmañ æn* (Agger) = rgsm.; ofte om en omrejsende kræmmer (s. d.), jfr. kjøbmand.

handelsplads, no. *hañəlsplas æn* (D.) = rgsm.

handelsrejsende, no. *hañəlsræjsəñ æn* = flt. (D.) = rgsm.; jfr. probenröjter.

handelsvare, no. *hañəlswår æn* = flt. (D.); *hañəlswǫ æn* (Søvind s.) = rgsm.

handelsvæsen, no. = rgsm.; *fo æ hañəlsvæsən lær* (vestj.).

handing, no. *hañəŋ æn* (Sall., Holstebro, Thy), *di ær o jæn hañəŋ,* ligestore med hinanden, om börn på samme alder; *a tråf ham sårən o æn hañəŋ te æ gor* (vestj.) omtrent ved gården; *dær ær eŋən h— we· ham* ɔ: ingen fasthed, orden, han er ustadig; *dær ær eŋən h— we æ wæjlə* ɔ: det er ustadigt (Mors).

handle, uo.

hañəl hañlər hañlət hañlət (D., vestj., Sønderj.);
hąjəl hąjələr hąjəlt hąjəlt (Vens.);
hajəl hajlər hajlt hajlt (Agger, Thy, Mors) —

1) tage på, handle godt el. ilde med; *hajəl gåt, il mæ* (Thy); *do må et hajəl mæ æ kat* (sts.) ɔ: tage katten i hænderne, tumle med den; *hañəl sæ* (S. Sams), tilsøle sig; *hañ hò hañlət hans bòwsə da så möj* (Søvind s.) ɔ: tilsmudset el. iturevet sine bukser; *å hąjəl mæ kwąjfålk* (Vens.) tage usömmelig på. — **2)** føre, drive

handel; *hañəl mæ hæst* (D.), *hañəl hæst* (Lönb.) handle med heste; når drengene indleder en handel, kan begyndes: *ve do hañəl, ve do byt, ve do hå æn hælməs får æn krik; ve do rifəl, ve do rafəl, ve do hå æn knyw får æn gafəl?* (vestj.); „så hannelt Såren Wollesen ejendom å kam et pa mihl væk“, Yuelb. 37 ɔ: solgte sin ejendom; *hajl o wajl* (Agger) handle og vandle; *hañəl aw mæ jæn* (vestj.) få en sag, et mellemværende afgjort; *hañəl om nowəj* (Søvind s.) være i handel om noget; *han hañlət hijəl uð å ət* (Vejen) ɔ: tilsatte alt, hvad han ejede ved handel; se om handelen Feilb. Bondeliv 146 flg.; jfr. aile uo., frieri, handel, vandel, be-, for- mis-.

-handler, no. *-hañlər* (vestj.) se handel; bog-, heste-, korn, kræ-, kul-, land-, øg-.

-handlerinde, no. se mode-.

-handlet, tf. se ud-.

handsel, no. *hañsəl* (vestj.), *gi mæ h—!* siger købmanden: giv mig lejlighed til at sælge, en første handel; det giver h— at købmanden spytter 3 gange på de første penge, han får; det er heldigt at få h— af börn, J. K. 396. 1283; jfr. Folkl. Rec. V. 37 (Indien), slgn. Folkl. Journal I. 219 (Grækenl.); jfr. Aasen, handsel; isl. handsal, håndslag; eng. handsel, første salg; sidste del af ordet egl. = salg, sml. Aasen selja, isl. selja, give, overdrage, overlade.

handske, no. *hañsk æn -ə* el. *hòñsk æn* = flt. (Søvind s.); *hâñsk æn* de gl., *hañsk æn* de unge, flt. *-ər* (D.); *hâñsk æn -ər* (Støvr.); *hañsk æn -ər* (Agger, Sønderj.); itk., flt. *hañsk* (Bradr.); *håjsk i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) — 1) mest skind-handske; *ta i hâñsk po* (Støvring) tag din handske på; *hañsk*, om fine handsker, *hòñsk*, om høsthandske (s. d.) (Søvind s.); *så blöw han som et smuə hañsk* (Sundv.) ɔ: myg; jeg skal give dig handsker at drage på din' hænder små, du kommer ret aldrig i den strid, at du jo sejr skal få, Kr. I. 42. 26; jfr. Gr. DgF. no. 70; da var det skik, at bruden altid modtog en handske i kirken og den skulde hun levere fra sig, inden hun måtte komme ad senge til hendes mand, Kr. V. 72, jfr. Gr. Gl. d. M. II. 26. 160, Kr. Æv. 242, Sgr. IX. 187 jfr. Asbj. I. 87; Arnason II. 324; mulig kan her henvises til Grimm RA. 152. L., Grimm Sagen nr. 565; en h— så kostbar, at den opvejer et halvt kongerige, J. M. 35; kong Hans mistede sine handsker ved at vælte engang i Brusk h., stedet fik navn af Tyvkjær, Thiele I. 173; når man tager handsker på ved forårstide, skider gøgen i dem, Sgr. VII. 57. 258 flg. (Fyn, Sæll.); gåde: *fæm brøər* (el. *jomfruər*) *gor iñ a jæn dar, o nær di komər iñ, gor di hwær að djær kamər* (vestj.); se forældre, håndklæde, lovveke, lufvante, snuppe, vante; finger-, gjærde-, høst-, læder-, pose-. — 2) *o draw hañsk* (vestj.), *dròw hâñsk* (D.), *o træk h—* (Andst), *draw i håjsk* (Vens.) alm. börneleg; A. lægger sin flade hånd på bordet og siger: én, B. sin ovenpå og siger to, og således fortsættes af to el. flere til man når 20; den, som får 20, er „konge“ el. „dronning“, de andre begære så deres dom:

allernådigste konge med ære!
så sort som beg og tjære,
hvad skal min bestilling være? (Thy);

eller også:

koŋ, hær! (herre)
hwa ska mi bəsteləŋ vær?

kongen svarer:

— *kaṭ o kræŋ,*
huñ o hæŋ,
hælməsər o flo,
sim o snow! —

de vel a eṭ gøjər, de ka koŋən sjæl gøjər! mæn hwa skal a så gøjər? (vestj.); der opgives så et el. andet tåbeligt el. urimeligt, el. en sædvanlig pantelegsdom, kige stjærner, osv.; i Vens. svares, når dommen er afsagt: „hwa herren bör å by, de skal tjeneren aly, åntj end lyw' å stæl, de ka haj siel bestel“, se Sgr. IV. 94. 265-66; jfr. Kalk. II. 157, handskeleg, „basilinda“; jfr. Aasen, handske; isl. hanzki hak.; htsk. handschuch; mnt. hantsche, Sch. Lübb.

hane, no. *hån æn* (!) best. *hån* flt. *-ər* (Vens.); hak. best. *hâni* (S. Sams; Agger); *hån æn* flt. *-ər* el. *hanər* (Lb., D.); *hòn æn -ə* (Søvind s.) — 1) en hane på en tønde; bruges hist og her om den indskruede hane med lodret tap (Vens.); en troldmand *ku skruw æn hån eñ i hån* (hjörne) *o òjè bowr å tèp òl fòlkəs bræñmən uwð o dæñ* (Lild s.); jfr. hannek; øl-. — 2)

hanen på et gevær (Vens., vestj.). — Jfr. Aasen hane, fuglen, også genstande, udskaaret i form af en hane, isl. hani, hak.; htsk. hahn, henføres til lat. canere, synge; hanens navn er i dyrefabelen chanteclers, den, som synger klart; kok (s. d.) er fuglens jyske navn.

hanebjælke, no. *hånbjælk æn -ər* (D., vestj., Davbj.; Bj. h.); *hånbjælk i -ə* (S. Sams; Randers); *hawnbjælk i -ər* (Vens.); *hanbjælk æn -ə* (Sundv.; Galt h., Vejlb. v. Fredr.); *honbjælk æn -ə* (S. Hald; Vrads h. [?]); *hònbjèlk æn -ə* (Søvind s.) — tværbjælke mellem to sparrer; [er der to, den ene under den anden, kaldes den nederste *honbjælk,* Vrads (?)]; jfr. mnt. hanenbalke Sch. Lübb., hanebånd.

hanebånd, no. *hånbuən æn* (Sall.) *hånboň æn -boň* (vestj., Hanh.); flt. også *-boňər* (Mors); *haňboň æn -boň* (Vejr., Agger); *hawn-* el. *hån-* el. *håjbåj è* best. *-båjə* el. *-båňc* flt. *-båjər* (Vens.); *haňbåň et -båň* (Agersk.); *hanbåň et -ər* (Bradr.); *hawnboň et -ə* (Sundv.); *haňbom æn* = flt. (Fjolde) = hanebjælke (s. d.); *i gaməl huws wa haňboň så låňt òp, te æn kål sku dèw mæ å kryb dèr ìgè·məl* (Lild s.); *æ kåk flöj åp å såt sæ å æ haňbåň,* J. M. 69; i de forskellige ordformer gör sig uden tvivl folkeetymologier gældende: hånd-, havn-, [han-, hun-?]; jfr. binding, spænde; endnu findes formen: *haňbomstræ et -ər* (Fjolde) = hanebånd, plt. *hånəbalk;* mnt. hanebant, Sch. Lübb.

hanekam, no. *hanəkam* (Agerskov) en plante, musevikke, vicia cracca L.; primula officinalis & elatior Jacq. (Thy), J. T. 184; mnt. hanenkam, Sch. Lübb., sandsynligvis: verbena officinalis.

hang, to. *haŋ* (D., glds.), *å vær h— atər,* være lysten, begærlig efter, som frugtsommelige kvinder; jfr. hænge, hængs.

hange, no. kirkeklokken siger om aftenen: *deŋ daŋ, mus i æ haŋ,* Kr. VI. 303. 384; rimord? betydning?

hanhare, no. i en tlm.: *hæ do enə hanharə set få kåtəns* (for kort siden), *a dæm mæ æ hal opboňən!* (Sundv.) afvisende svar.

Han-herred, no. *Han hærət* (vestj.); Øster og Vester Hanherreder kaldes de to herreder mellem Thy og Vensyssel; *Hanəslaň leqər møt imèl Hanhærəð å Tyllaň,* Kvolsgd. 1; dets beboere kaldes: *Hanəsboər;* folkene i Han h. kaldes *Hånəŋər* (Lild), måske også *Hånəŋər* (Slet h.): „vi bor midt mellem ulven (vendelboerne) og ræven (thyboerne)“, siger de i Hanherred, Sgr. I. 160. 678; Hanshæreth 1231 (Dr. Nielsen).

hanhund, no. *hanhuň æn -huň* (vestj.); *haňhuň æn -huň* (Agger) = rgsm.

hanjordemoder, no. *æ haňjowmor* (Agger) kaldes jordemoderens mand spottende.

hank, no. *haŋk æn -ə* (Galt.); flt. *haŋk* (Sem); *håŋk æn håŋk* (Han h.); hak. (Vens.); *håəŋk æn* (S. Sams); *hanək æn -ər* (Ang.) — 1) greb på spand, øre på potte; *o ha håň i haŋk mæ* (D.), ellers greb; jfr. greb, hale, øre. — 2) en stang af træ el. jærn, til hvilken koen er bunden således, at bindselet kan glide op og ned (Ang.), se hannik; slgn. Aasen, honk huk. el. hanke hak.; isl. hönk huk., hanki hak.; htsk. henke, mnt. henge, Sch. Lübb., henføres til: hænge; brude-, krus-, sladder-, støde-.

hankat, no. *håjkat i -kat* (Vens.); *hankat æn -kat* (vestj.); *hankat æn -ər* (Fjolde) (plt. *kåtər*); *haňkat* (S. Thy), *hankat* (N. Thy) = rgsm.; hankatten siger: „Maren Jörgens, Maren Jörgens!“ hunkatten svarer: „Jörgen Lavsen, Jörgen Lavsen!“ Sgr. VII. 229. 847 (Ribe), el. hankatten: „*Marən Lawst!*“ hunkatten: „*a vel ğan!*“ Kr. IX. 85. 62; kommer en hankat til at labe af et fad mælk, og dens öjne rinder ned deri, da avles der i mælken et fælt uhyre, Kr. VI. 265. 119; i en stedremse: de Bjærager hankatte, Kr. Ordspr. 512.

hankattestorm, no. *håjkatstårm i* best. *-i* (Vens.); hvor der er mange piger i et hjem, kan der være rend af unge karle, dette kan kaldes h—; også om simple legestuer; *å spel te h—,* gör spillemanden, når han spiller til dans, hvor det ikke går sömmeligt til; jfr. hundebryllup.

hankel, hankling, no. se håndklæde.

hankepotte, no. *haŋkpåt æn -ər* (Malt) potte, som bæres i en hank.

hankespand, no. *haŋkspaň æn*

(Vejr.) spand uden böjle, men med en forlænget stav.

-hanket, to. se to-.

hankjælling, no. *hankæləŋ æn* (D.) arrig, mandfolkeagtig kvinde; kaldes også: *hankwiň* (Malt).

hankjænst, no. *hankænst* (Mors) en person af mandkönnet, jfr. kjenst.

han-muskat, no. et lægemiddel, semen myristicæ.

Hanne, no. *Hanə*, i smstn. *Hane Mari'j* (D., Lild s.) alm. kvindenavn, forkortet af Johanne (s. d.).

hannel, no. se håndvol.

hanner, no. flt. se hjörne.

hannet, no. se håndved; to. se håndet.

hannet, to. i udtr. *de ryqər så hanə* (vestj.) om den stramme lugt, der er ved tyre, væddere, gedebukke.

hannik, no. *hanək æn -ər* (D., Malt, Agersk., Bradr., Fjolde, Angel); *hanəŋ æn -ər* (Andst) — 1) en hane på en tønde, til at tappe af; jfr. hane, tap, tud og tap, svik. — 2) en stang af træ el. jærn, til hvilken koen er bunden således, at bindselet kan glide op og ned (Ang.); måske hører denne betydning til hank, efter den sædvanlige angelske udtale, der skyder en hjælpelyd ind mellem 2 endemedlyd: *bjæląk, hjæląp* for bjælke, hjælpe, jfr. Hag. s. 129.[19]. — 3) *hanəkər* flt. (D., N. Farup) et halvgræs, scirpus maritimus L. — Jfr. mnt. haneken, Sch. Lübb.

hanning, no. se hannik.

Hannover, no. *Jo-* el. *Jehano'vər* (D., glds.) = rgsm.; benævnelsen er sagtens fremkommet ved støtte til mandsnavnet: Johan; *dæň tij a lo o æ haňəl åp i J—*.

hanrakker, no. skældso.; du giver dig af med at slå börn, din lange h—! Sgr. IX. 24, ɔ: mandsperson blandt rakkerne (s. d.).

hanrej, no. *hǫnrę æn* (Røgen, Søvind s.); om den, som taber i det noksom bekendte börnespil, til ham siges: *fit, fit, fit, hǫnrę!* (Røgen s.); *rakər å hǫnrę* (Lild s.) kortspil; i en vise, om manden, som konen gör til hanrej = rgsm., Sgr. XII. 105. 4; jfr. htsk. hahnrei, mnt. hanerei, Sch. Lübb; hanrede Kalk., kaldes en mand, hvis hustru er ham utro; ordet afledes af mhtsk. reyen. nhtsk. reihen, parre sig, om fugle, se Weig.; rakker, tosse.

hans, steo. se han.

Hans, no. *Hans* (D., vestj., Vens.); *Hans* (Agger); *Håns* (S. Sams) — alm. mandsnavn; *Hans Pæjərsən* (D.); *Håns Pæjərsən* (S. Sams); *Per Hansən* (D.); *Mæt Mari Ha'nstər* (vestj.) Mette Marie Hansdatter; Hans Hængsi Allængsier Konsti Pinistie Kalfjæs, det er et mandfolkenavn fra Idum, siges i Holstebro egnen, Sgr. VII. 174. 771; navnerim:

Hans Vip, Hans Vap,
Hans tårənskrap,
Hans uňt i æ lyw,
Hans paňəkåqstyw (D.);
el. *Hans Wost å Bråk,*
han år å dråk
han kuň alər få nåk!
el. *te hans kåk språk!* (V. Slesv.)
Hans Wåst å Wal
han flywər öwər al! Kr. VI. 348. 231;

no, do Hans (Vens.) ɔ: nå, din klodrian; ordet er sidste del af smstn. i en del skældsord, se nedenfor; mnt. under Hans, Sch. Lübb., lignende sammenstillinger også hos Weig.; i æventyret er der tre hunde (s. d.): Hans snild, H— stærk, H— snar, Sgr. VIII. 6. 6; lynilden slår ikke ned i et hus, hvor en hedder Hans, Thiele Overtro nr. 139 (Sælland); Hans er en forkortelse af Johannes, jfr. U. Bl. I. 227; se Frederik, Jens, Peder; bukse-, gal-, grise-, plæbbre-, pral-, Sankt-, skotte-, smal-, stram-, sulten-, tosse-.

hansbær, no. *hansbær æn* = flt. (Bradr., alm. Sønderj.; D.) ribs, frugten af ribes rubrum, L.; jfr. tysk johannisbeere.

Hansdag, no. se sankt H—.

hanse, no. *hans i -ər* (Vens., vestj.), *stowər hansər, nåwə fålə hansər* (Rkb.) store karle; folk, der vil være mere end andre, også fornemme folk i almindelighed; *han vel ğæn i mæ di stor hansər* (vestslesv.) ɔ: de fornemme; *„di hæ stur hansər grèňc è dehær“*, Grb. 67. 51; *„hąj war no gnaərə som sònt hansər jan è mè småfålk“*, sst. 218. 35; også navn til store flyndere (Frederikshavn); mnt. grote Hanse, Sch. Lübb.; jfr. hönse, Jens, kjole-karl, knabe.

han-selv, steo. — 1) *ær hamsjæ'l hjæm?* (D., vestj.) husbonden, manden på gården; bruges på större gårde af tjenestefolkene om husbonden, såvelsom af fremmede; om kongen: „hvem full te grawen? — ham sjæl, han kåst 'em hen . . . å hiele Kjøvvenhawen full dem te grawen“, Blicher Bindst. — 2) djævelen, se Sgr. IV. 104, Kr. VIII. 154; gammel karl; vistnok også om gud i himlen.

Hans Mangel, no. forblommet udtryk i tlm.: [*de ær iṅt gåt, væn Per Knap ær i æ køkən å Hans Maŋəl å æ framgol*] (M. Slesv.), Kok Ordspr. 71. 809.

Hanstholm, no. et distrikt nord for Thyland; *Håṅshòlm fyjr* (Lild s.); Hanst = Hanæstath, der mulig engang har været hovedstedet i Hanæland; se Han herred (Dr. Nielsen).

hanstork, no. = rgsm.; han skal være h— på Bisgård, Kr. IX. 113. 221.

Hans-weiss-von-nichts, no. et lægemiddel, Ungv. Helleborat.

hantidsel, no. J. T. 290, carduus lanceolatus L. (Århus).

hanting, no. *è liə hajteŋ* (Vens.) et grimt handyr; også om et usædeligt mandfolk.

hap, no. uo. se hop, hoppe.

har, uo. se hade; hærde.

har, no. Mb. anfører: „æ har drywer“ (sønderj. tlm.), om luftens dirrende bevægelse varme forårsdage; straks efter skrives: „æ hiard dryver“, Ribe egn efter Outz.; dette sidste må være rigtig: hjorden driver, se lokkemand, hjord.

Harbo, no. beboer af Har syssel (s. d.), se harboskræp.

harbopund, no. 10 harbopund smör, J. Saml. V. 34; 1 ℔ = 24 harbomark = ¹/₉ tønde, se Kalk. II. 163.

Harborön, no. *Hårborön* (Agger) den del af Rön, som hører til Harsyssel, til forskel fra Thyborön, sædvanlig kaldet *æ Rön.*

Harboskræp, no. *hærbəskræp* (D., Brørup s., de gamle) i udtr.: *han fæk hans h— dær* el. *ve ət* ɔ: sin bekomst f. eks. ved en gal handel; også helsot; ordet bruges i ældre tid om en juleleg „hos bønder og gemene mand, hvor de dunker hverandre i ryggen eller støder hverandre i rumpen med et knæ“, Jakobs. Saml. efter Moth; „det slags runddans, som ellers kaldes suderdans eller tospring; en meget brugelig dans mange steder her i landet, i synderlighed i Nörre h., i S. og N. Bork sogne, hvoraf den også kaldes børkind-dans, fordi børkinderne eller Bork folk excellerer i at træde denne dans; deraf prov.: børkinderne kan både træde en dans og løfte en kwaj; thi denne dans trædes efter adskillige gamle gammenskvad med sine bikvad og omkvad“, Mb., som henviser til Moth ordsaml. Ribe st. 1699; under „astsæl“ har Mb. den bemærkning: „er et meget gammelt ord, som bønderne bruge i deres herbergskrep-qvad“; „er een hoffærdig dands i Jylland, i een lang rad, som haver et håndklæde imellem sig. Charudum [?] saltatio, qvando ducunt restim“, Rostg. Ordbogss. H. 21; hos P. Syv forklares: dans i en lang rad hos Harboerne; dette fører tanken hen på, at denne dans mulig til den nyeste tid har været i brug i Lönborg s. og sagtens flere steder som en dans 2den bryllupsdag: når de nygifte har danset sammen, manden med hat på hovedet for at vise, at han er herre, begiver alle sig ud for at danse tospring (s. d.), spillemændene først, de går baglængs og gnider på fiolen; gamle og unge stiller sig op i en lang række, hånd i hånd, en ældre mand med bruden på höjre flöj, derefter brudgommen og siden som man kan bedst, dog sædvanlig de ældre på höjre, de unge på venstre flöj. Tospring udgör 6 forskellige trin, af de ældre udføres dansen meget alvorligt og ikke uden ynde; der synges tit til: *tåw spreŋ, Pe lirəmaṅs kat, Jerəmiasəs huṅ, kom faladeral!* eller: *Kræ Lauwsəns tåp i Kyrləŋ!* hvad der mulig er en stump af et gammelt omkvæd; se Fløes skildring med vedföjet melodi, J. Saml. III. 305, Fb. Bondeliv s. 301; jfr. Kjær, Stavnsb. s. 390; her synes at være en rest af den glds. form for dansen, de deltagende bevægede sig i rækker, jfr. Steenstrup Folkeviser s. 9 flg., Mhoff XXI flg., Handelmann, Kinderspiele s. 49; Skytts h. s. 120; „langedans“ ved bryllupper, Sundblad 101; Haukenæs III. 165, IV. 369, herhen hører vel: *han fæk æn årdəntliq hærbəskræfəl a' hiå* (D.) en overhaling med stygge ord, udskælden; *gi jæŋ æn hærbəskræp* (D.) ɔ:

give en sin afsked på gråt papir, måske dog under en spøgefuld form; „Harboskrep“ kaldes i Jylland, i Harsyssel, når gode venner i forsamling af lystighed dunker hinanden i ryggen“, Rostg. Ordbogss. H. 21.

Harboøre, no. *Hærbør* (Agger) den nordligste spids af Har syssel, hvor tangen, der forbandt landet syd og nord for fjorden er bleven gennembrudt; det var tider at leve i, da man kunde gå til H— og slå hø og få en daler om dagen, Sgr. VII. 174. 764 (vestj.); han ser langs ned ad næsen og tvært over munden, ligesom de H— svin, Kr. IX. 99. 60.

Harboørebo, no. *Hærbørbo æn* (Agger); *Har-* el. *Hærbørəbo æn* (Lemvig) — beboer af Harboøre; de hører til Jyllands Molboer; der skal syv Harboøreboer til et mske; H—n forlanger hos købmanden: grov fin (se s. 288. 1) messingståltråd (s. d.) at ringe en hanorne med for fire skilling, Sgr. III. 41. 78-79, Kr. IX. 98. 55; når en H— frier, siger, han: *hør do, mi piq, tøqəs do et te wå bar, di sku wær søjskən?* Sgr. I. 155. 608 el. *æ di hjart som min, så kryst mi hån*, Kr. VI. 318. 44: el. *nær do wel gi mæ di wili å di wænskab, så æ wi ewiqə wænər i wærdən*, Kr. IX. 101. 77; eller: *west du, hwa di sæjər hær öjstən? — di sæjər, te æ ska ha dæ', å do ska ha mæ', å wi tåw ska ha hinå'n*, Kr. Ordspr. 522; istedetfor at ofre juledag, siger han til præsten: *kwit, får, får æ tåjsk!* mens han blot slår knips med fingrene ved degnestolen; når H—n må ride for anker på havet og vente på fangst, siger han: *wi kåst æn kroq i heñ* (ɔ: havet) *iqs æ klåk ti å så ræj wi o heñ te då;* om fisken: *Öjsəs* (Jesus) *ha låw å tak få de dælə fejsk å få hwæ fejskbejn dær ær i ər;* og konerne siger: *ka du git, hu mane åjst* (ost) *æ hår i mi råñ, så ska du sågu' fo əm ål ni!* Kr. VI. 317. 39-44; „nej tak, a er ingen frådser!“ sagde Harboøreboen, han havde ædt 19 hvillinghoveder, da de bød ham det tyvende; „de æ de væst mæ æ söm å få!“ siger H—, når han skal bygge et hus, for tømmeret og stenene kan de sagtens stjæle, Kr. Ordspr. 522; fortællinger om H—erne, Kr. VI. 247. 336. 37, J. K. 51. 97, 288. IV, Efterslæt 68. 34. 36. 72, 215. 181. 183-84. 187-88. 190. 204, 240, Nyrop V. Skr. 24. 25; i landskabsmål, Kr. IX. 170; spotnavn til mændene er *Hærbør gasiər*, Kr. IX. 101. 83, se gasse; til kvinderne: *Hærbørbo traliər* (s. d.), Kr. VI. 321. 72; jfr. havbo, havgasse; femørestykker kaldes vesterpå: Harboøreboere, Kr. Ordspr. 522, jfr. ladegårdsspecie, penge.

hare, to. se hærdet.

1. hare, no. [*har et*] (vestslesv.) i udtr.: der kunde nemt komme et harde for, Kok Ordspr. 164. 1884, må betyde: et knæk; hårdt, svidende vejr; noget, der hindrer fremgangen; jfr. mnt. haren uo; hart no. = harje, Sch. Lübb., se hark.

2. hare, uo.

hår -ər -ət (D., Hmr., vestj., Vejr., Agger, Andst, Thy, Mors, Hell. h.);
hår -ər hår hår (Agger);
har -ər -ət (vestslesv.; Ang.) —

skærpe leen ved at udbanke dens æg med pennen af harehammeren; *hår æn hyli* (Agger); leen bankes også ud på Bornholm, Sgr. III. 22, i Rusland, se Sv. Landsm. Tidsskr. Smärra meddel. VI. CXCVI.; jfr. mnt. hår no., Sch. Lübb. „werkzeug zum schärfen der sense“; se pikke; hærde; hul-.

3. hare, no. *hår æn -ər* (D.); *hår i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens., N. Sams); *hå æn hårə* (Søvind s.); *har æn -ər* (Sønderj., Fjolde); *haə æn harə* (Sundev.) — 1) = rgsm., lepus timidus; *ræj som æn hår* (vestj.); jeg rist' ligesom en hare, Kr. II. 184. 10; er dog i et dyreæventyr med til at kyse trolden, Sgr. XII. 9; *spreq så læt som nåwər hår;* om den langsomme siges: *han ær et guwə o ta hårər mæj; han slåp som æn har få huñ* (vestj.); *manə huñ ær æ har sin dø* (Ang.); *„æn ku ålər veð, hur æ hårər ku læv!“ så han æ mañ, han såt æ snår i æ stårkre* (Andst), ... *i æ skåstən* (Ribe); *hon ku jan si ætər hårərn, di skul enc go te kol, mæn haj wa wæk*, Kr. IX. 213. 51 (Vens.); når det sidste skår korn mejes, siges: *no ska vi hå æ hår grevən* (vestj.), jfr. Strackerjan II. 78. 362, Mannhardt Baumkultus I. 212, W. Gregor s. 129; haren kan se både frem og tilbage, Kr. IX. 19. 166; den kaldes af jægere: mis, Morten, mus; i gåder: „rannikat“, Gr. Gl. d. M. I. 237. 34; „uku“, sts. I. 237. 38, Sgr. XI. 158. 514; „urkur“, Sgr. IX.

135. 415, 220. 710; „kukuen“, Sgr. IX. 138. 444; „vejskåd“, Gr. Gl. d. M. II. 132. 139; „rapfod“, i en utrykt gåde; „ragi“, Sgr. IX. 133. 393; „rajen“, se smalben; „hvidskaftet kniv“, Sgr. IX. 189. 572; „tordenskyl“, Sgr. III. 110. 533; „hvirvelvind“, Sgr. IX. 217. 684; „bejler“ 216. 676; „hare hoppentå“, i en fortælling, Sgr. VII. 183. 786; „harespare“ i fortæll. om den trillende kage, Sgr. XII. 221; haren synes at stå i et særligt forhold til onde magter; fanden i hareskikkelse, Thiele I. 238, II. 78; bjærgmanden Gr. Gl. d. M. II. 182, jfr. Mhoff 141. 191, 467. 27; heksene, Thiele II. 103 flg., 178; J. K. 262. 10; Kr. III. 255. 262. 345 flg., 282. 378; IV. 163. 229, 197. 276 flg., 223. 316; VI. 172. 238, 176. 242, 194; VIII. 261. 444 flg. 447, 268. 455, 272. 461 flg., 299. 511; Sgr. VI. 45, IX. 67. 243, 239. 832, X. 190. 468; Efterslæt 196. 137, 199. 142; herhen kan sagtens henføres udtr. i den gamle bön: *guj bəwår wås få hårər å mårər å mañwålm tyrər*, Kr. III. 263. 346; jfr. IV. 345. 444; se endnu Thiele, Overtro nr. 586, Skougaard, Bornholm s. 111; Jonsson, Möre s. 9; Wigstr. I. 139, II. 120. 146 flg., 222 (mælkehare), Mhoff. 229. 315, Mannh. Germ. Myth. s. 409, Strackerjan I. 327. 220, 333 flg., II. 93. 380; Kuhn N. S. nr. 101 anm.; W. S. II. 31. 84 anm.; Wolf, N. S. s. 472. 387; Wuttke nr. 82. 171; Henderson, Folklore s. 201. 204; W. Gregor 71. 128. 189; Folkl. Journ. II. 258, V. 161, VII. 284. 285; Hartland Tales 172. 194; Mélus. IV. 474. 486; Liebr. Gervasius s. 63 ned.; en trebenet hare, Sgr. X. 84, Gr. Gl. d. M. II. 227, jfr. Strackerjan I. nr. 194 (djævelen), Wuttke nr. 217 (hekse); Birlinger, Volksthüml. aus Schwaben I. 108. 154 (djævelen) med henvisning til andre trebenede kreaturer, se helhest; genfærd af fredløse afdøde i hareskikkelse, Kr. III. 153. 213, 190. 262; IV. 60. 77, VI. 165. 231, J. K. 391. 1255, jfr. Strackerjan I. 234. o., II. nr. 550 a.; at møde en hare betyder uheld, J. K. 187. 58-60; Sgr. VIII. 223. 916, J. Saml.[2] 48. 54 a.; Thiele Overtro nr. 586, jfr. Z. f. M. IV. 30. 24, Grimm Myth.[2] 1079, Strackerj. I. 24. 8, Ehlers, Räthselb. 17. 118; W. Gregor s. 129 (Skotland, Frankrig); Folkl. Rec. IV. 98 (Irland), Folkl. Journ. VI. 271, VII. 23. 47; i æventyret skal kongens mange harer vogtes, Kr. V. 73. 10, 86; Sgr. IX. 161, J. M. 48, jfr. Asbj. II. 192, Mhoff. 432. 15; flöjte; i haren gemmes troldens liv, Sgr. IV. 23, XII. 94, Efterslæt s. 116, Grundtv. Æv. II. 161, jfr. falk, æg; trolden har harer i sin stald, Gr. Æv. I. 25; en hare lokker prinsen ind i skoven, Kr. Æv. 137; vise om haren, Sgr. XII. 98, Efterslæt s. 171. 122, se krage, hjælpende dyr, Efterslæt s. 121; alm. folketro om haren se Urdsbr. 1882 nr. 9 s. 13, Mélus. III. 265, Folkl. Journ. V. 263; gåde: *væm æ de, dæ sæjə: „fåbæ'j mæ får æ huñ, æ kat la mæ nåk gåə!* Sgr. IX. 220. 711 (Sundv.); jfr. regnorm. — 2) börneleg; *tæj huñ atər hår* (D.); *ta huñ få hò* (Søvind s.); *ta hår* (Vejr.) en alm. tagfatleg, en er skytte; de, han tager, er hans hunde, der hjælper ham at gribe harerne. — Jfr. Aasen, Rietz hare, isl. heri hak.; htsk. hase, mnt. hase, Sch. Lübb.; holl. haas; henføres til et sanskrit ord, som betyder at springe, se Weig., hvad Kluge benægter; han-.

hareansigt, no. *håransəqt æn* (Andst) får barnet, når den frugtsommelige moder går over et haresti, er vel sagtens noget lignende som hareskår (s. d.); *law håransecər* (Vens.) skære ansigter, göre grimaser.

hareblok, no. *hårblåk æn -blåk* (Andst); kaldes også *hårskaməl æn* (Andst h.); *hårstowəl* (vestj.); *hårstul* (Thy); *harknop æn* (Agersk.); det stykke tømmer, hvori haresteden (s. d.) er slået fast.

harefod, no. *hårfuwəð æn* (D.) = rgsm.; *far ət öwər mæ æn hårfuwəð* (vestj.) tage løst og let på noget.

haregræs, no. *hårgræs de* (Thy) en græsart, aira cæspitosa J. T. 280 (Thy); grenede stengel af equisetum el. en art padderokke, equisetum arvense J. T. 79. 299 (Thy); jfr. paddelok.

harehammer, no. *hårhamər æn* (D., vestj., Andst) hammeren, hvormed leens æg udbankes på haresteden; mnt. hårhamer, Sch. Lübb.; et kast med harehammeren forekommer i middelalderens love som vedtaget mål, jfr. Grimm, R. A. 56. 8 flg.

harehest, no. *hårhæst æn* (vestj.) en støtte til at lægge leskaftet på, mens bladet hares, se harestede.

harehjærte, no. *hårhjåt æn* (D.) rgsm.; en pige tog et h—, nævnte sin utro kærestes navn, stak så i djævelens navn en hel mængde knappenåle deri, ønskende karlen så mange ulykker, som der er dage i året, Kr. IV. 376. 330; jfr. hjærte; hjærtet af en hare, brændt og strøet på ild, bringer den pige, som har mistet sin mødom, til at forråde sig ved straks at måtte lade vandet, Kr. IV. 220. 310, se pisse.

harehår, no. *hårhor de* (D.) = indgivet en ko, som har kælvet, gör den ren, Sgr. IV. 54. 54 (Fyn); deraf: *æn hårhorshat* (D.).

harejagt, no. *hårjawt æn* (D.); *hòrjawt æn* (Søvind s.) = rgsm.

harekamp, no. *hårkamp æn* flt. *-kamp* el. *-kampər* (vestj.) hareskæg (?), en sivart, junc. squarrosus L., måske også en luzula art; dunkelt om ordet er smsætn. af hare, jfr. isl. kampr, skæg; det høres næsten udelukkende i flt.; „katteskjæg og hårkamper kan man hugge af med en bøgelægte; men bukkeblade og kragetær er noget, der fornemmer til knagerne!“ siger vestjyden spottende efter østjyden, Sgr. III. 105. 427; se kamphare.

harekilling, no. *hòrcæləŋ i -ər* (Vens.); *hårkiləŋ æn -ər* (D.); *hòkiləŋ æn -ə* (Søvind s.) — en hares unge; pigen forvandlede sine handsker til et par h—er, Grb. 155. 8; en h— var at se i heksens öje, Kr. VIII. 299. 511.

hareklöver, no. J. T. 346. 357, en kløverart, trifolium arvense L. (Thy, Skive).

hareknebel, no. *hòrknebəl æn -knebələr* (Vens.) haremøg; *så hor som hårknævərər* (vestj.).

hareknop, no. se hareblok.

harelad, no. *harlaj et* (vestslesv.) lad, hvormed leen støttes, mens den hares, se harehest, -stede.

hareleje, no. *hòrlè æn -ər* (Vens.); *hårlæj æn -ər* (vestj.) = rgsm.; *æn warm hòrlè* (Vens.); *„slaarə kam i gåŋ åm bòn mè hòskòr i lepi, få mun ha føst go øwər e dòtræj, de war hoqə i mè èn uws, hælər èn warm hòrlè“*, Grb. 3. 36; jfr. Sgr. IV. 67. 141, Black, Folk Medicine s. 31; W. Gregor s. 129; se hareskår.

haremål, no. *hårmol æn* (D.); *harmål et* (vestslesv.) — den del af leens bid, som hamres tyndt ud, hares; er dette for smalt, kan det stryges af i første „strygemål“; er det for bredt, krummer eller lægger leens æg sig.

hareskammel, no. se harestede.

hareskikkelse, no. *hårskekəls æn* (Rødding, Sall.) hareham; *syw kwånər, dær war i dæñ bøj, di war bəskylt får å ku gør hæqskonstər, di ku go i hårskekəls*, Kr. IX. 203. 41, se hare.

hareskind, no. *hòrskęj e* best. *-skeñc* flt. *-skęj* (Vens.); *hårskiñ æn* = flt. (vestj.); *harskiñ et* (Sønderj.; Angel) = rgsm.; *han hær et harskiñ får baksmæk* (Valsb.) el. *æ h— òlti får æ måəs* (Angel), om om den fejge, der løber.

hareskår, no. *hòrskòr è* (Vens.); *hårskòwər* el. *-skywər* (vestj., Lild s.); *hårskør* (Andst); *hårskår æn* (Lindkn.); *harskør et* (vestslesv.); *hòskòə et* (Søvind s.) — en misdannelse (labium leporinum) ved mund og gane hos msker; barnet får det, når moderen, mens hun er frugtsommelig, går over et varmt hareleje (s. d.); men der kan rådes bod på skaden, når hun 3 gange gar baglængs over samme sted; jfr. Kr. IV. 346. 4, VI. 253. 15, VIII. 332, Sgr. VII. 36. 61; Thiele, Overtro nr. 364—65; W. Gregor s. 129; se dörhug; er den norske og svenske forestilling, at når frugtsommelige kvinder ser harens kløftede mund, får deres barn hareskår, bekendt? jfr. Sgr. IV. 69. 154 (Fyn); Cavallius, Wärend I. 318. 336; Jonsson, Möre s. 3; Nordlander, Barnvisor nr. 300, Liebr. Volksk. s. 314. 27 (Norge); Haukenæs V. 232; Folkl. Rec. IV. 104 (Irland), Folkl. Journ. II. 26. 258; harens læbe er kløvet af latter, Ndl. Volksk. II. 68. 8.

hareslag, no. *hårslaw æn* (Rkb.) harespor.

haresnare, no. *hårsnår æn -ər* (D., vestj.); *hårsnær æn -ər* (Lönb.) — en snare af messingtråd til at fange harer med.

harespod, no. se harestede.

harespor, no. *hårspwår æn* (Andst); *hårspor æn* (D.) = rgsm.; se haretråd.

harespænd, no. bagben af en hare; pulveriseret h— fremmer fødslen hos fødende kvinder, Mb. eft. Olavius (Skagen).

harestede, no. *hårstèj* el. *hårste æn* (Lb., Andst); *hårste æn* (Vejr.); *harstèj et -stèj* (Agersk., Ang.); *harstæk* [*et*]

-*ər* (Bradr.) — den lille stålambolt, hvorpå leens æg hares (s. d.); den kaldes også *hårspeð æn -speðər* (D.); *harsper et* (vestslesv.); jfr. for den sidste forms vedkommende mnt. hârspet, Schill. Lübb. under hâr, jfr. haarspitt, Strackerj. I. 311; ambolten kan slås fast i jorden og har da et tværstykke, der hindrer den i at skride ned under arbejdet, eller den kan slås fast i en langagtig trebenet stol: hareblok, -skammel, -stol, mens leskaftet imens hviler på en harehest el. et harelad; se harestol.

haresteg, no. *hårstijəq æn* (D.) = rgsm.

haresti, no. *hårsti æn* (Andst) en sti, hvor haren plejer at løbe.

harestol, no. se hareblok, harestede.

haretavl, no. *hårtawl* et tavlspil, hvor tre hunde skulle fange haren, *å træk h—; di trak tawl, hårtawl, nær trij huṅ sku fåŋ æn hår* (Lild s.).

haretråd, no. *hòrtrå æn* (Vens.) harespor.

haring, no. *harəŋ æn -ər* (Lönb., Holstbr.) en vis tid; *de wår da æn lilə h—; han lo i låŋ* el. *maŋə harəŋər*, mange tider; jfr. stød; se hærde el. -hære.

1. hark, no. *hark de* (Thy, vestj.); *hjårk i* best. *-i* flt. *-ər* el. *hjårk* (Vens.) opspyttet slim, slimklat; se slårk.

2. hark, no. *hark i* (Vens.; vestj.); *harkən æn* (S. Sams) — 1) tørke, mest om foråret med kold blæst; *de ær æn fålə hark* (Vind s.); *æn swær harkən* (S. Sams) tørke med blæst og kulde. — 2) *hark* (Jæll.) revnet hud på hænder og fødder, se hakket; jevnføres kan mnt. haren, Sch. Lübb. „vom scharf u. trocken wehenden winde; spröde werden von der haut“, egentl. være el. göre skarp.

1. harke, no. *hark æn* (Vens.) en hårdbundet tör eng; mager, med lyng og ris bevokset hede og kær; herhen hører sagtens i byremserne: Hoed hark (S. Herred v. Grenå), Kr. IX. 133. 356; i Gullestrup er ikkun hark og knark, sts. s. 158. 25.

2. harke, uo. *hark -ər -ət* (Agersk., Malt) — 1) rive stubberne med en harke, stubrive. — 2) *å hark ǫl* (Brabrand) hugge ål med en harke.

3. harke, no. *hark æn -ər* (Agersk., vestsl., Malt); *hark æn -ər* (Varde) — 1) stor rive til at rive stubber med, jfr. slæberive; helmis 4; hunger-, luse-. — 2) riveformigt redskab med skarpe tænder til at hugge ål med (Brabrand). — Jfr. Aasen harka; ligeså Rietz s. 246 „stor, grov rive med jærntænder“; mnt. harke, Sch. Lübb.

4. harke, uo.
hark -ər -ət (vestj., Vejr., vestslesv.);
ft. tf. *-əð* (Agger);
hark -ər -ə -ə el. *hjårk -ər -ə -ə* (Vens.; Hanh.; Agersk.) —
hoste slim op; *hark å spøət* (Agersk.): *han harkər dawər låŋ* (vestj.); *mæ harkən o kwælən kom di igæ·məl* (Malt) ɔ: med den yderste besvær; kan her henvises til Rietz, hark 1, besværlighed, möje, isl. hark? — *han gær i jet harkən* (vestslesv.); *læ wæ mæ dæṅ harkin!* (Agger); jfr. blorke; Aasen harka, ralle, give en rallende lyd, Rietz hark 2, hoste slim op; plt. harken, Schütze II. 105; horke.

harkeret, to. *harkərə* (Andst h.) om hænder, fødder og ansigt, ru, fuld af revner, se 2. hark; jfr. harpet, hakket, harreret.

harkeværk, no. *hjårkwærk de* (Vens.) opspyttet slim; *huha, sitə no liə h—!*

harkne, uo. *harkən harknər harknət* (Agersk.); *de harknər* (S. Sams) törres stærkt, se 2. hark; *de harknər et sår*, törrer skorpe på et sår.

harkning, no. *harknəŋ de* (Malt) rivningen, det strå, som efter at marken er høstet og kornet hjemkørt, rives sammen på stubberne, sålænge den ligger sammenrevet i lange rader på marken; på vogn el. i lade kaldes det derimod rivning (s. d.); jfr. 3. harke.

Harlemmer olie, no. *Harlemər ulə di* (D.) et tidligere alm. brugt lægemiddel, officinelt, består af hørfrøolie 4, svovlblomme 1, terpentin 15.

1. harm, to. *harəmt* (Vens., Mors, vestj.); *harəmt* (Thy, Hanh., Vejr.); *harm* (D., Lönb.) — *harəmt få nuə, swær nuə* (Vens.) bedrøvet, nedslået; *a blöw så harm* (vestj.); *hwans æ ə, do ær harəmt fuwər?* (Agger); dog findes også betydn. af ærgerlig, fortrædelig, men vistnok mest bl. yngre (Andst).

2. harm, no. *harm æn* (Vens., vestj.); *harm æn* (Hell. h.); *æn stowər h—* = sorg; *æn ku spræk i harəm wej ər o*

hør ər (Agger) man kunde briste af sorg . . ., spottende; *nær harm komər te hus, skal æn lijəð om trøst* (Vind s.) ordspr.; [*væn æ harmt ær öwər, så æ min væn skæəň*] (Sundev.), Kok Ordspr. 113. 1270, jfr. Gr. Gl. d. M. II. 135: når vreden er endt, er vennen skændt; jfr. Aasen harm, isl. harmr hak.; htsk. harm, ligeså mnt.

harme, uo. *harm -ər -ət* (Andst, vestj.); *harməs* (Agger) = rgsm.; *a harmər mæ öwər ət* (vestj.) jeg sørger over det; *do skal eňc harəm dæ!* (Vens.) ɔ: det skal du ikke sörge over, jeg skal passe mit eget; *de harmər mæ, te a ku rør så dom* (vestj.).

harmfuld, to. *harmful* (D.) — 1) sorgfuld. 2) ærgerlig.

harmelig, to. *harmlə* (Andst); *harmələ* (Agger) — ærgerlig, fortrædelig, som vækker vrede; *de æ h— te æn ska læ sæ trin o æ tæər a dæň maň* (Andst).

harmonere, uo. enes, forliges; *wi ka ek harmoni·jər saməl* (Agger).

harmonika, no. *harmo·nika æn* (D.) et på landet meget alm. musikalsk instrument, hvori tonerne frembringes, idet man trækker luftbælgen ud eller trykker den sammen; jfr. græsk-lat. harmonia, velklang, deraf harmonica to. huk.

harmslagen, to. *harmslawən* (D.); *-slawən* (Vens.); *harmslåð* (Hanh.); *harmslån* (Vejr., Mors) — sørgmodig, mismodig, gråden nær, stærkere end 1. harm; også nok hos yngre, harmfuld (Andst); *de ær eňc i harəmslawən kål* (Vens.).

harmstilt, to. *harmstilt* (D.); *-stil* (Andst) bedrøvet, *han wå gråw h— öwər ət*, således at bedrøvelsen er forenet med sorg og savn; jfr. vant.

harnisk, no. — 1) = rgsm., i Kr. Æv. s. 375, et kobber-. — 2) *harnisk* (Ulvb.); *harnis* (Thorsted) øverste frosne snelag, ell. islag; *de sætər h—;* jfr. htsk. harnisch; gfr. harnas, eng. harness, henføres til walisisk haiarn, jærn.

harp, no. *harp de* (Bj. h.; vestslesv.) ujævn hud (Bj. h.); udslæt med skorpe i hovedet (vestslesv.).

1. harpe, no. *harp æn -ər* (vestj., Agger); *harp æn -ər* (Vens.) — 1) = rgsm., et musikalsk instrument, den siger: harputiklingklang, Efterslæt s. 173. 3; han gav mig en h— af guld; jeg skulde spille på den, når jeg var sorgefuld, Kr. II. 73. 12; se den talende strengeleg, Sgr. IV. 162, jfr. Gr. DgF. nr. 95; Grimm K. M. nr. 28 med anm.; Folklore Record II. 110, Folkl. Journ. II. 216, Mélus. I. 424; guld-; guldmund, mund-. — 2) et skråtstående såld med jærn- el. træspiler i bunden, til at skille grovere og finere genstande fra hinanden, f. eks. sand fra grus; se grus-, korn-, potato-. — Jfr. isl. harpa, se Fritzn.[2] und. ordet.

2. harpe, uo. *harp -ər -ət* (vestj.), ft. tf. *-əð* (Agger); *harp -ər -ər -ə* (Vens.) — 1) skille sand og grus fra hinanden ved harpe; *harpət grus, sån.* — 2) prygle; *hqj harper ham gåt ijæ·məl* (Vens.); se dog hærpe.

harpeslæt, no. slag, spillen på harpe; det er slet ingen h—, det er malkepigen, der kvæder så let, Kr. II. 186. 3.

harpet, to. *harpə* (Bj. h.) med ujævn, ru hud, se harkeret, harveret.

harpiks, no. *harpəs de* (D.); *harpiqs* (Vejr., Agger); *harpy·s* (S. Ho); *hårpes è* best. *-t* (Vens.); *hòrpəs de* (Søvind s.); *harpøs de* (Agersk.); *harbəls de* (Braderup) = rgsm.; jfr. mnt. harpois, Sch. Lübb. „gemenge von pech, theer u. harz."

harpiksplaster, no. et lægemiddel, empl. citrin.

harrest, no. se harvest.

harrevold, no. i udtr. *å tå harəwål* (Samsø) lege bjergmand (s. d.); ordet betyder?

harrild, no. *haril de* (D.) en sivart, juncus Gerardi, Lois.; måske også om junc. campestris L.; i N. Ditmarsk. er harl navn på armeria vulgaris Willd.

harrild, no. Mb. se hærrel.

harsellere, uo. *hasəli·jər* (S. Sams) göre spektakel, drille; jfr. htsk. haselieren: fr. harceler, gfr. herce, en harve.

harsk, to. *hask* (Vens., D., Søvind s.); *harsk* flt. *hask* (Agger) — 1) = rgsm.; om flæsk, smör, salt kød; om fisk derimod bruges *ram*. — 2) *hask i æ tål* (vestj.) som fører styg tale. — Jfr. htsk. mnt. harsch; eng. harsh.

Har syssel, no. *Har sysəl* (vestj.); *Hasøsəl* (Mors); *Hasøsəl* (Thy) kan endnu høres som navn for det gamle Harthesysæl, der omfattede landet mellem Limfjorden og Skærn å; se Gr. Gl. d. M. II. 200; O. Nielsen, Sysselinddelingen s. 64;

til en god melmad skal der brød fra H—, Kr. VI. 318. 50, se ost, smör.

Harsysselbo, no. *Ha'søsəlbo æn* (Mors); *Hasøsəlbo æn* (Thy) — en, som bor i Har syssel.

hartad, bio. *hadə* (Sundv., Als); *harta* (Angel); *håtə* (Hmr., Søvind s., S. Hald); *hårtə* (S. Sams); *hòtə* (Vens.) == rgsm.; virkelig, næsten; *de æ hòtə we å wæ få möj*, el. *de æ hòte nǫstən snår æn skam* (Vens.); *de æ håtə wal stræŋ* (Hmr.); *ja, de æ hårtə stræŋt* (S. Sams); „en bitte histårri, der æ håtte lissom e vihs", Blich. Bindst.; „den ua ham håti miæ hengyven ind hans eien kuen", Jyd. I. 43. 2; A. *a ku hòtə ...*, B. *ja, ha „hòtə" eñc war, så ha cælənən bèt ul; mæn no war „hòtə", å så bę ul cælənən* (Vens.); se hård.

hartkorn, no. *hårkuwən de* (D.); *hårtkuwər de* (Agger, Lild); *hårkǫn* (Søvind s.); *hårt-* el. *håtkuwər* (Vens.) — rug og byg, i mods. til havre, som er blødt korn; den alm. skattenorm; „di håæ bo skou å eng å letaite hårkon", Jyd. I. 43. 1; *slå i hårkǫn* (Søvind s.) ɔ: slå sammen med andet; hartkornsskat (sts.), jfr. Kjær, Stavnsb. s. 224; se hård.

1. harve, no. *harə æn -ər* (D., Mors, Agersk., alm.); huk. (Vens.); *harəq æn* (Fjolde) = rgsm.; de gldgs. harver var tolvbuls træharver og havde 60 tænder; træstykkerne, der sammenholdt harvens to halvdele, kaldtes „samleskede", og de træstykker, som gik igennem og sammenholdt bullene, hed „harveskeder" (vestj.); jfr. Kjær, Stavnsb. s. 144; *gǫ ætə harən, følə, køjə harən* (Søvind s.) ɔ: göre harvearbejde; *æ hawərlañs harə ska flyð, æ byqlañs harə ska ryq* (Lindk.) ɔ: harven skal helst nedharves i fugtig jord, byggen i tört; *nær dær komər harər o æ hus, komər dær fesk i æ rus* (vestj.) ɔ: i stormvejr, da man jævnlig nødes til at holde tækkelsen fast ved at lægge et par harver på taget; vil man se heksene, må man St. Hansnat på en korsvej krybe ind under to kantstillede harver, der har tænderne udad, Sgr. IX. 239. 833, XI. 136. 395, jfr. Mhoff 214. 290, hvor der nævnes „erbeggen", arvede harver, Wuttke nr. 376, Strackerj. I. 312, Kuhn N. S. 69, Buschs Volksgl. s. 59, Grimm Myth.[2] 961, Mélus. IV. 281; at se *æn skæñəñ harə* er godt forårsvarsel, se Kr. IV. 387. 448, IX. 54. 586, Sgr. XI. 93. 165; gåde: hvad er det, *dær leqər om daw som æn laqən o stǫr om nat som æn hus?* (vestj.), ... *dæ gor i markən såm æn laqən, mæn komər hjæm såm è hujhuws?* (Vens.), jfr. J. K. 244. 6, Sgr. III. 182. 960, VI. 57. 533; er ikke funden andensteds; h — kaldes „zerrissenes bettuch" Z. f. M. IV. 377. 63 (Mähren); el. ... *gǫr som æn flåk kywlənər om æ daw* ... (sts.), det sidste med hentydning til tænderne, om natten stilles harverne skråt sammen /\; en horn harve, Feilb. Fra Heden 147. 37 ɔ: neglene på fingrene, i en gåde; en vise om en stjålen harve, Kr. IX. 152. 394; i lögnehistorien fiskede manden en harve, og der hang et knippe sild ved hver tand, Sgr. VII. 204. — Jfr. isl. harfr hak., Aasen horv. Rietz harv, hørive; eng. harrow, angelsaks. hearge; jfr. harke, harsellere; guldhavre-, hunger-, led-, luse-, svensk-, træ-.

2. harve, uo.
harə -r -t harət (D.; Sundv.); fl. *harəð*
tf. *harəð* (Agger); nt. *harə* (Søvind s.);
harə -r harə harə (Vens.) —
at harve; *harə i kròq* (Vens.) lade harven gå i siksak, *h— te kròqən æ lut*, harve i modsatte vinkler, så harvens gang først bliver /\/\/, dernæst \/\/\; *d tuŋt harəñ* (Sundv.) et svært harvearbejde; *harə nęə* (Søvind s.); *æn ka harə æ ròw fræ o hawər te* (vestj.) ɔ: rugen tåler kun lidt harven, havren megen; *no ka do pröw o harə de a hår plåwət* (vestj.); *næ do fo harə de a hò plòw, så ka do sic, hons a hò dòwə* (Vens.) kan den gamle sige til den selvkloge unge; se krybe; kryds-, slange-, sned-, tvær-.

harvebed, no. *harəbijəð æn* (D., Thy) så lang tid, som man, uden at fodre, harver med et par heste; se 2. bed.

harvebul, no. *harəbol æn -bol* (D., vestj.); flt. *-bolər* (Vejr.); itk. (Sundv.); *harəbol æn -bol* (Mors) — de træer, hvori harvens tænder ere fæstede.

harveböjle, no. *harəböwl æn* (Andst) hvori krogen fæstes, som holder harven til lænken.

harvedræt, no. *harədræt æn* (Andst, D.) — 1) såvidt harven tager for på ageren (Andst). — 2) lænken, hvori den slæbes (D.).

harvehamle, no. hamlen, hvori harven trækkes; ordet bruges som tungeprøve, man skal hurtig gentage: *ǝ̀t pa halgamǝl harǝhamǝl* (Søvind s.); som afslutning af et æventyr kan siges: *ǝ̀l harǝhamlǝr å ǝ̀l kèrkskamlǝr ska reŋǝl å deŋǝl fo ðiń niǝs, eń te do fòtèlǝr jèn lisǝ̀ lån å lisǝ̀ brę, mæn ejt dæń siǝl sam!* (Lild s.).

harvekalv, no. *harǝkal æn -kal* (D.); *harǝkal et* (Sundev.) — fosterkage, placentula foetalis, ejendommelig dannelse på årehinderne om koens foster; fosterkagerne svarer i deres leje til børknuderne, — under drægtigheden udviklede til børkager, — og er forsynede med indtil 6 linier lange trævler, der passer ind i børkagernes skedeformede kirtler.

harvelænke, no. *harrǝqleŋk* (Fjolde) = harvedræt 2.

harveret, to. *harǝrǝ* (Holmsl.); *a æ harǝrǝ öwǝr hiǝ̀lǝ mi kråp*, ru, knoppet, se harkeret.

harveskede, no. *harǝskiǝ̀ æn -r* (Vejr.); *harǝskær i* best. *-i* flt. *-skær* (Vens.) — tværstykkerne på harven, hvormed bullene stives, = *harǝskeǝn æn* (Sundev.) harveskinne.

harveslag, no. *harǝslaw æn* (Lindk.) såvidt i bredden, som harven når; se harvedræt.

harvest, no. *harǝst æn* (Sønderj., Ang., Fjolde) høst (s. d.), efterår, sagtens kun som tidsbestemmelse; *han komǝr ængåŋ i h—* (S. Jyll.); jfr. htsk. herbst, mnt. hervest Sch. Lübb.; plt. harst, harvst, Quickborn; eng. harvest; ordet henføres til lat. carpere, plukke frugt.

harvest-lyssen, no. *harǝst-lysǝn* (Ang.) kornmod.

harvetand, no. *harǝtæń æn* = flt. (D.); *harǝtęj i* best. *-tęj* flt. *-tęj* (Vens.) tand på harven; se tind.

1. has, no. i udtrykket *fo has ǫ* (Hmr., Hanb., D., Thy, Andst, vestj.); *fo hås ǝpo* (Hell. h.); *fo hajs ǝpǫ* (Mors); *fo hajs ǫ* (Vejr.); *fo hås* el. *hǫs* el. *hæs åpå*; *a fèk da nuǝ kon hǫs åpå· ham* (Vens.); *få has* el. *hasǝn öwǝr* el. *ǻ* (Agersk.); *få has ǻ* (vestslesv.); *få hæs å* (Bradr.) = få ende på f. eks. arbejde, der er besværligt, få magt med el. göre det af med en; *a fèk æńda· has ǝpo ham* el. *ǝpo de støk arbǝð* (Lild s.); den hæs fik han da på hende i æ tid, Kr. IV. 198; jfr. Rietz has 2; V. S. O. hads; færd.

2. -has, no. se nødde-; jfr. Aasen, Rietz hams, skal, hylster på frø el. frugt; isl. hams hak.

3. -has, no. sę skræbe-, snot-, vind-; jfr. Kalk. has, nar; bönhas, ko-, pip-, pære-, stræk-.

hasard, no. *ǝ̀sa·rt æn* (Søvind s.), alm. *asa·rt* el. *hasa·rt* (vestj.); *di fæm dǫlǝr ska sto i ǝ̀rsa·qt* el. *ǝ̀sa·c* el. *esa·cs* (Vens.) ɔ: på vilkår f. eks. om jeg bliver tilfreds; *„a stǫr mi æjǝn asa·rt!“ så han, Per Rygor, om æ åltǝrsgåŋ* (vestj.) el. „han ka sto hans ejen hasard lisom smejens datter i Skibböj“, Kr. Ordspr. 511 (Harlev s. v. Århus); jfr. fr. hazard, vovespil.

1. hase, uo.
hås -ǝr -ǝt (Andst, Hell. h.);
hǫs -ǝr -t (Vens.) —
1) tærske akseskæget (arista) af byggen, før den kastes; efter kastningen „kjörnes“ den (s. d.) (Vens.); *byq skal føst håsǝs mæ æn plèjǝl, fąr de blywǝr kåst* (Lild s.). — 2) bide el. brække haser af nødder, *hås æ nøðǝr* (Andst, Hell.). — 3) „det kaldes at „hase“, når man går ud på helleflynder-fangst“ (Vens.), Nationaltid.

2. hase, uo.
hås -ǝr -ǝt (Bradr.);
has -ǝr -ǝt (D.) —
vende bagbenene udad, om heste, idet haserne sættes sammen; en fejl ved gangen, *æ hæst hasǝr* (D.).

3. hase, no. *hås* el. *hǫs i* flt. *hås* (Vens.); *hås æn -ǝr* (Hmr., Vind, Staby); flt. *hasǝr* (Andst); *has æn -ǝr* (D.); *has æn -ǝr* (Thy); *hajs æn -ǝr* (Mors, Vejr., Holmsl., Nes s., Sall., Agersk.); *has et -ǝ* (Søvind s.) — akseskæg på byg, havre; også skallerne af bygkornets ydre beklædning, som timses fra i timset mel; hasen på nødder, frugten af corylus; jfr. Aasen, Rietz, hams no., hamsa uo.; byghaser.

4. hase, no. *æ hasǝr* flt. (D.); *has æn* (Thy, Agger); *hajs æn -ǝr* (Mors, Vejr.); *hǫs* el. *hås i* best. *-i* flt. *hås* el. *håsǝr* (Vens.); *håǝs æn* (?) *håsǝr* (Bradr.); *håjs et -ǝr* (Agersk.) — haseleddet på bagben af heste og kør; om msker se hambugt; på forbenene se knæ; i udtr.: *smør håsǝr* (Vens.) om msker: skynde sig stærkt, løbe bort; *stræń hasǝr* (Malt) det samme; jfr. Aasen, hase, sv. has; htsk. hächse,

mht. hahse; mnt. hesse, Sch. Lübb.; henføres til lat. coxa, hofte.

hasebinde, uo. *hå̧sbiṅ -biṅər -boṅ -boṅən* (vestj.); *håjsbeṅ -ər -båṅ -boṅən* (Agersk.) — binde et stykke reb stramt over haseleddet på unghøveder og stude, for at hindre dem i at springe over grøfter eller løbe af fennen, se havbinde.

haseled, no. *has-* el. *hasle æn -leər* (Thy); *håsle è -leər* (Vens.) — leddet på hestes og køers bagben.

hasen, no. se has.

hask, to. se harsk.

1. **haspe**, no. *hasp æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.; D., Malt, Søvind s., Agersk.); flt. *haspə* (Sundv.); *hasp æn -ər* (Agger); *hå̧əsp æn -ər* (S. Sams) — krog til at lukke en dör med, *sæt æ hasp o æ dar* (D.); krogen, hvormed hamlen fæstes til stjærten på vognen el. til ploven (Vens.); i fattige egne hasper af træ til at lukke dörene med, Kr. VIII. 115. 223; se storm-, vindues-; jfr. Aasen, isl. hespa huk.; htsk. haspe, mnt. hespe, haspe, Sch. Lübb.

2. **haspe**, uo. *hasp -ər -ət* (D., Malt) sætte krog på dören; *a hår haspət æ dar* (D.).

3. **haspe**, no. *hæsp æn -ər* (Staby); *hasp æn -ə* (Søvind s.) — en garnhaspe; jfr. Aasen, isl. hespa, huk.; htsk. haspel, mnt. haspe, haspel, Sch. Lübb.; hervetræ, strångle; guld-.

4. **haspe**, uo.
hæsp -ər -ət -ət (Agersk., vestsl., D.);
hæsp -ə -ə -ə (Sundv.);
hasp -ə -ət (Søvind s.) —
vinde garn op på en garnvinde; *hæsp æn tijən* (vestj.); *hasp èn tịn* (Søvind s.); *hæsp o æn hærətræ* (D.).

haspetræ, no. *hæsptræ et -ər* (Agerskov, vestslesv., Bradr.); *hæsptræ et -træə* (Sundv., Ang.) — garnvinde (s. d.); jfr. hervetræ; sølv-.

hasping, no. *hèspəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* el. *hesp æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — et fed garn; *i i lè gån è dè fliər hespər*, i en klavse garn er der flere fed (s. d.).

hasse, uo. overkomme, fuldføre (Mors) Mb.; se has; *hasə ætər æ for* (Lysgd.) = jage (?).

hasselvorn, to. *hasəluərən* (S. Sams) knurvorn, vranten; som ej kan give sig tid.

hassen, no. se hessel.

hast, no. *hast æn* (D., alm.) = rgsm.; *haj kam hærhæn i æn gal* el. *tørəngal hast* (Vens.) ɔ: i stor skynding; *i èn hast*, i en skynding; *dè hòr èŋən hast* (Søvind); *do ska kom, o de ska wær i æn hast* (Agger); jfr. Aasen hast; htsk. mnt. hast, nholl. haast; flyve-, jage-.

haste, uo.
hast -ər hast hast (D., Andst);
hast -ə -ət (Søvind s.);
hast -ər hast hast (Agger)
= rgsm.; *de haster da eṭ horər eṅ de plèjər* (Andst; alm.) upers.; *ær ət nowəj, dè hastər mèj?* (Søvind s.); sjældnere: *haṅ hastər il mẹ ət* (Søvind s.); se forhaste sig; jfr. travle.

hastig, to. *hastə* (D., Agersk., alm.); *hastə* (Agger, Lild s., Hanh.); *haəstə* (Fanø). — 1) i en fart; *han kåm gråw hastə təbåq* (vestj.); *de fæk æn hastə gṅ* (D.); *hastə bətiṅt æ låŋsom fåtrø't* (Randers) om overilet giftermål f. eks; *de komər eṭ o dæn hær sij så hastə* (vestj., vestslesv.) tlm. ɔ: det sker ikke så snart; *dæṅ skul ejt blyw kòl fòr hastə* (Lild s.). — 2) hidsig, let vred, om mskr; *haṅ blöw hastə, haṅ ær hastə* (Agger); se gesvint, gov, snejdig.

hastighed, no. *hastəhẹi æn* (Søvind) = hast; bruges med nægtelse: *haṅ komər il i h—* ɔ: ikke med det første.

hastigsindet, to. *hastəseṅəð* (Lild s.) ilsindet, hidsig.

hastmodig, to. *hastmoðə* (Holmsl.); *hastmorə* (Holstbr.) — ilsindet, befippet; jfr. Aasen, hastmodig.

hastmodighed, no. *hastmoðəhejəð æn* (Hmr.); *hastmorəhejər æn* (Holstbr.); *hastə-* el. *hastəmolhijəð* (Agger) — ilsindethed, farende hast; *han ğor ət i hans h—; h— dòwər eṭ uðən te å griv lapər.*

hastværk, no. *hastværk æn* (D., alm.); *hastwærk æn* (Agger) = rgsm.; *„hastværk æ lastværk!“ så han æ dæjn, da håð han van syw daw om o hiṅt æn pæl brænvin, o så fol han iṅ að æ dar o slåw æ flask istøkər* (vestj.), se figearbejde; *èt hastværksarbi* (Søvind s.).

ha suj, udrbso. *ha suj!* (Lindk.) kyseråb til svin; se suj.

hat, bio. se hårdt; uo. ft. se have; udrbso. se hot.

hat, no. I. *hat æn* flt. *hat* (vestj.; D., Gørding h., Grindst. s., Andst, Hvejsel,

Vejr., Agger, Snedsted, Løgstør, Havbro s., Almind, Vib.; Skodborg, Hvidding, Nustrup, Skrystrup, Sem); flt. *hatə* (Rårup). — II. *hat i* flt. *hat* (Vens.; Vejlby v. Fredericia, Øland); *hat æn* flt. *haət* (Emmerlev, Forball., Vonsbæk, Hammelev); *hat æn hat* (Åbenrå). — III. *hat æn -ər* (Tved, Ålsø, Harridslev, Haslund, Horn. h., Gimming, Nimtofte, Støvr. h., S. Hald h., Aller, Fjolde). — IV. *hat i* best. *hati* flt. *hatə* best. *-n* (Sams); *hat æn* flt. *hatə* (Törrild, Nörup, Bjerring, Linå, Uth, Dover, Sporup, Tåning, Røgen, Halling, Vejlby v. Århus., Saksild, Tiset, Bjert); *hat æn* flt. *hadə* (Sundeved) — 1) mands- el. kvindehat; *di hað æn hat əpo huə, dæ ku jar rom æn skip katə'flər, mèn a trowər hèlər ejt, di hað ånt eṅ djè lomkle å woṅtər ij ən* (Lild s.); jfr. Kjær, Stavnsb. s. 139; *hat o lin* (Fanø) bruges af börn: når en pige konfirmeres, bærer hun sort hat og hvidt lin med kniplinger fortil, ligeså får de døde det med ved ligklædning, jfr. pandestykke; *mårn hat, fin* el. *stas hat* (Skærbæk) er forskellige kvindekapper; *ål, væn dær gæər mæ hølər å haət* (Ang.) ɔ: både kvinder og mænd, se hølle; „a ha flyvlsboend å sølspænd' po den gjæv hat", And. Bars.; — i en byremse: „Pe Hies hat", Sgr. II. 87. 419; man kan kende en Skalsinger på hans hat, Kr. VI. 327. 112, folkene fra Skals bærer nemlig hovedet höjt og sætter hatten på snur; Lygumgårds höje hat, Kr. IX. 126. 327 (N. Lygum); Stavnager hatte, Kr. IX. 130. 343; — *sæt æ hat o træj hor o æn lus* (Malt h.) lystigt eller spottende udtr.; *ve do et hå æn gaməl hat?* el. *do ka hå æn g. h.!* (vestj.) el. *han fæk æn g. h.* (Valsb.) foragteligt og afvisende svar, når en kræver noget, jfr. bese, hægte, skid; *haj æ kòl får hans hat* (Vens.) ɔ: htsk. kerl für seine hut, karl for sin post, se Nyrop V. Sk. 91; *do ka gi tij, dær flywər eŋən hat i stel væjr* (vestj.) ɔ: det har ingen hast; *æ dær hat i fløwt?* (vestj.) ɔ: haster det? *han skal ha nåwət o hæŋ hans hat o* (Lindk.) ɔ: noget at udsætte, give til undskyldning; *æn skal il tæj æ hat a för æn sər æ maṅ* (vestslesv.); *dær ær eŋən, dær ka sæj, hwa dær ku blyw å æn gaməl hat, iṅən æn æ vəṅ siw gåŋ* (Andst); *håj hat o påj hat, o Jæpəs gaməl grò hat,* el. *mi hat, de æ træj hat* (vestj.) tlm.; „da di håd drukken så møj, som di kund', te nap di ku bær ed i hatten, så slingred di hjem", And. Begr.; „han havde lidt under hatten", J. M. 44, ɔ: en lille rus; *håð æ ek hat dæṅ hat, så håð æ eŋən hat hat* (Agger) ordspil mellem haft og hat, jfr. Sgr. XI. 116; — kvinderne, der kommer fra konegilde, river hatten af hvert karlfolk, de møder, se Fb. Fr. H. s. 99, jfr. Skytts h. s. 149 ned.; har hatten her været et juridisk symbol? se Grimm R. A. 148, Mélus. III. 214; når præsten på kirkegården ved graven læser i hatten, maner han den døde, Kr. IV. 391. 497; i æventyr og sagn: hatten skaffer krigsfolk tilstede, når den drejes, Kr. V. 333; jfr. Grimm Märch. I. nr. 45; hatten gör usynlig, Thiele II. 211—12, Gr. Gl. d. M. II. 268. 4, Gr. Æv. II. 28, Kr. IV. 13. 19, VI. 11. 15, Sgr. VII. 24, VIII. 212, XII. 208, J. K. Ævent. s. 76. 224. 227; jfr. Wigstr. I. 135, II. 204; Cavallius Wärend I. 16. 271. 394; Faye s. 29; Asbjörns. I. 42, II. 207, III. 46; Fritzn.[2] huldarhöttr, huliðshjalmr; Sjurðar Kvædi s. 95. 39; Maurer, Isl. S. s. 314; Urdsbr. VI. 169; Z. f. M. II. 144. III. ned. (Rygen); Grimm Myth.[2] 431. 1227, jfr. s. 607; Kuhn W. S. I. 352; se frakke, Kr. Æv. 45; kappe (s. d.), sts. s. 88, Mhoff. 333; endnu kan nævnes Mélus. I. 17 ævent. fra Bretagne; je possède un chapeau, qui me rend invisible; Clouston, Tales & Fictions I. 72, hvor der er mange henvisninger; „Hades's hjælm", Iliaden V. 845; hatten opfylder ønsker, Sgr. VIII. 199, Kr. Ævent. 15; J. K. Ævent. 181; når man får dværgehatten på hovedet, ser man det skjulte: Gr. Gl. d. M. III. 133; Kr. IV. 40. 44; Sgr. IV. 170. 526; Efterslæt 279. 248, jfr. Hofberg s. 86; Kuhn. W. S. I. 298, jfr. Kr. III. 3. 1. 5, hvor der bliver slået et tæppe tilside, smlign. Mhoff 312. 425; Z. f. M. II. 143. V. (Rygen); i et skæmtesagn betaler hatten, Kr. Æv. 287, Sgr. II. 36. — 2) forskellige genstande, der har större el. mindre lighed med en hat: en filtpose til at filtrere brændevin igennem, kaldes også: *æn brænvinshat* (vestj.); ligeså kaldes låget med piberne på destilleringsapparatet til brændevin *æ hat;* toppen på vejrmøllen, hvorpå vingerne sidder, og som kan drejes efter vinden; stråhatten, som sættes over en

bikube; en mave hos drøvtyggerne: *koṇəns hat,* jfr. vom; *æn hat i æ lys* (vestj.), *å æ snåf* (Valsb.) på væggen; sort hat i lyset betyder „hattefremmede" ɔ: en el. flere personer med hat; de kommer fra den side, hvorhen hatten vender, J. K. 397. 1294; Kr. IV. 385. 427; Sgr. VIII. 224. 926, alm.; der er hatte i lyset, der kommer penge i huset, Kr. VI. 283. 303; klokken i slaguret, hvorpå hammeren falder, se kop; et overtræk af mug el. skimmel på fødevarer: *dær ær ålə så liḷər æn slat, så bær æn si hat* (Gjedved); se fanniker-, finger-, hør-, lyre-, løfte-, mølle-, padde-, puge-, rokke-, skjæg-, skurve-, trold-. — 3) en rus, alm.; *han håð æn lilə kön hat ǫ* (vestj.), se blyhat. — 4) store mørke tordenskyer, *dær æ haṭ åp i æ væstən* (vestj.), slgn. nu tager Tranberg sin grå hat på, Kr. Ordspr. 520, om regnskyer, der vestfra hæver sig over Lönborggård, familien Tranbergs ejendom (Skjærn); jfr. Cavallius, Wärend I. 231, se kjælling, tordenhat. — Jfr. Aasen hatt, isl. hattr el. höttr, hak.; eng. hat; det htsk. navn er hut hak., mnt. hôt, hût, Sch. Lübb., som er en forsk. stamme; hætte; bi-, bly-, blå-, brudgoms-, dværge-, fald-, felt-, filt-, flagre-, grön-, hage-, klygre-, knald-, kongens-, kurve-, ler-, ligge-, menneske-, pöj-, puld-, rakker-, siv-, skygge-, sne-, sol-, sommer-, spån-, strå-, vinge-.

hatte, uo.
haṭ -ər -ət (D., vestj.); ft. tf. *-əð* (Agger);
hat -ər -ət (Agersk.) —
tage hatten af; *de æ tilə nåk o haṭ nær æn sijər æ mañ,* ordspr.; *do skal haṭ a·j ham* (Agger) ɔ: tage hatten af for ham = *hat aw* (vestj.); *di ha·tə å fò ṃæ* (Vens.).

hattebredder, no. *haṭbræjər* flt. (D.) hatteskygge, jfr. skygge.

hattebånd, no. *haṭboñ æn -boñ* (D.) — rgsm.

hattefilt, no. *hatfiḷt æn* (Søvind s., Fjolde) = rgsm. (Søvind s.); hatteskygge (Fjolde).

hattefoder, no. *haṭfuwər de* (D.) = rgsm.

hattelue, no. *haṭlu æn* (N. Sams, Varde, glds.) en hue, som bæres under hatten og bliver siddende, også når hatten tages af; ved 2den dags bryllup trådte den unge mand frem med „hattehue" under hatten, hvilken hue han som andre gamle mænd beholdt under måltidet, endog under begyndelsen af dansen; den lignede nutidens strikkede bomuldshuer og brugtes alm. af mændene til stads under hatten, J. Saml. V. 106 (S. Omme); se stillesidder.

hattemager, no. *haṭmåqər æn* (D.); *hatmaqər i* (Vens.) = rgsm.; se Jörgen-; spøgende: en kromand, som skænker ponse el. brændevin ud; se hat 3.

hattepuld, no. *haṭpåḷ æn* (D., vestslesv., Søvind s.) = rgsm.; *„haj sa nir i Øndål å taḷ di stålən pèṇ åpå hans hat pål",* Grb. 221. 12.

hattepynt, no. *haṭpyñt æn* (D.) besætning og pynt på kvindehatte.

hatteskygge, no. *haṭskyq æn -skyqər* (Vejr.) = rgsm.

hatteslag, no. *haṭslaw è* best. *-slawə* flt. *-slaw* (Vens.); *hatslaw et* (Vor h.) — til mænd, glds., vistnok = hætte (s. d.), knygehætte; se snak; jfr. lue.

hattesør, no. *haṭsløṛ æn* (D.) slør, der befæstes på kvindehatte.

hattet, tf. *hadə* (Sundev.), *væ hadə* ɔ: have en rus, se hat 3.; jfr. be-.

hattetar, no. se hætteterne.

hatteæske, no. *haṭask æn -ər* (D.); *haṭæsk æn -ər* (Han h.) = rgsm.

hauk, Mb. und. voel; er det ikke trykfejl el. fejllæsning for haut? se haft.

1. hav, no. *haw* (vestj., Agger, Vens.) i udtr.: *si sæ haw te,* se lejlighed til (Holmsl.); fra Holstebroegnen er opgivet formen *hawt,* brugt på samme måde; *hañ wiḷ da stæl, når hañ ku si sæ haw te* (Agger); jfr. isl. hagr hak., fordel.

2. hav, no. best. *æ haw* (D., vestslesv., vestj.); *æ haw* (Ulvb.); *æ ha* (Fanø); *haw è* best. *hawə* (Vens., S. Sams); best. *hawət* (Søvind s.); *hawəð* (Djursl.) — 1) rgsm.; *dær uð får ve æ haw, — æ haw hår jo skor eñ, — dær hå wat manə kampstejən,* Kr. IX. 175. 7 (Ulvborg h.); *æ haw æ gaḷ* ɔ: oprørt, *slæt,* jævnt; *æ haw ær ek tej ər o læñ* (Agger) havet er så oprørt, man kan ikke lande; *nær haw æ slæt, ka wi sij boñ; nær haw æ gal, kañ wi òså hør haw; haw ær uñ, ær ejt å lijð əpo; hañ rest sæ å løtəð te haw; han tur go əpo haw, nær eṇən ajər tuwr, hañ hað òlər ǧow haw nèj fòtrè·ð, hwafòr skuḷ haw*

så ğèr ham fòtrè·ð; dær æ nèj haw (Lild s.) der er nogen søgang; *æ haw gor imoð æ bjærə* (klitterne) i storm; *hyw haw, æ haw gor te møt stjæñəl* (Holmsl. kl.), til midt på stenvolden; *leq te æ haw,* drive fiskeri; *bruq æ haw,* være fisker (Holmsl. kl.); *di mo o ste, dæ broqər haw* (Lild s.); *hawsəns buj* (Vens.); *hawsəns boñ* (Ang.); *„hąj blèw we, te hąj kam te de wilə haw“,* Grb. 107. 11; *wet do eñc blęs i hawə,* el. *skij i hawə, hwa de è dyjbəst!* (Vens.) afvisende svar; når noget falder på gulvet, kan spøgende siges: *de fil da et i æ haw* (vestj.); *nò lèqə dè gòt! — ja, dè lèqə da't i hawət* (Søvind) tlm.; *de æ lisə umuli sòm hawət ka blyw tąə* (sts.); i lögnehistorien: *dær flöw æn gnist i æ haw o tæñ il i ən, så tåw a æn tåt hör o slot mæj,* Gr. Gl. d. M. I. 27, jfr. s. 29; *a hår hør te æ væstərhaw war bræñ aw, å di slot mæ byqhalm,* sts. III. 196; jfr. Kr. Ordspr. 524. 961; Efterslæt 225. 221; — når havet ruller på Nörresandet, er det mod godt vejr, ruller det mod Søndersandet er det mod regn og uroligt vejr (Skjærbæk); jfr. gryn 1, s. 496. 33; — de gamle fiskere siger altid „hun“ (s. d.) til havet (vestj.); — i Angel bruges hav om stranden, søen; *æ huəs lekər ve æ haw, ær Østərhaw,* Østersøen; levere korn te havs ɔ: til stranden; være til havs ɔ: til søs. — Havet griber ind i folkets forestillinger: kaffekedlen koger over, når havet stiger, kalve og börn fødes (D.); sår må ikke vadskes ved stigende men ved faldende hav, Kr. IX. 63. 699; jfr. quand la mer baisse, lavez votre plaie et elle guérira bien, Mélus. II. 138 (Basse Bretagne); når floden går ud, dør de gamle el. syge mennesker, jfr. Aristote ajoute, qu'aucun animal n'expire si ce n'est au reflux, ce fait a été objet de beaucoup d'observations dans l'Océan des Gaules, et il ne s'est verifié que sur l'homme, Plin. Hist. natur. II. 101, anført Mélus. II. 182; forestillingen herom synes at have stor udbredelse; „Falstaff parted (døde) even just between twelve and one, e'en at turning o' the tide, Shakespeare Henr. V. act. II. scene 3; også i Dickens David Copperfield, kap. 30, slutn.; „people can't die along the coast, except when the tide is pretty nigh out; they can't be born unless it is pretty nigh in, — not properly born till flood. He is going out with the tide“; jfr. Black, Folk Medicine s. 127, Henderson s. 58, Folklore Record I. 182, death at turn of tide; Folkl. Journ. V. 217, VI. 243. 277 ned. (Ny Seeland), Mélus. II. 182. 454 ned. (Spanien); endnu kan anføres Íslenzk Fornkvæði II. s. 138. 15. 16, jfr. fra Bretagne: assurgente fluctu mares concipiuntur, recedente autem frustra laboraveris, feminæ tantum procreantur, Mélus. II. 138; tordenvejr følger den stigende flod, adspredes eller går bort med ebben; — havet kræver sit eje tilbage, den døde havmand, der var begravet på kirkegården, Gr. Gl. d. M. III. 139, Kr. III. 78. 107; i havet findes alle slags kreaturer ligesom på landet, man kan se havtyren forfølge de græssende landkøer, Kr. VI. 294. 406; jfr. Liebr. Gervasius s. 30. 134 med henvisninger; Folkl. Journ. II. 351, III. 183, IV. 17 (Skotl.); — i visen: stalten Adeluds lærte ham havet at stille, Kr. I. 310. 8; — i æventyr følger manden med stormen over et stort hav, Sgr. VIII. 213, jfr. Kr. V. 35; storken (s. d.) flyver frueaften over det røde hav (s. d.); i ævent. nævnes det røde hav, Gr. Æv. II. 44; det blå hav, Wigstr. II. 236, er helved; du skal med dit bryst gennembryde jorden til du når de elleve indhave, J. K. 266; om det æventyrlige „Lefverhaf“, Grundtv. Løsningsst. s. 125 med anm., kendes, véd jeg ikke; ildsø, J. K. Ævent. 228; — gåde: en vej foruden støv, Gr. Gl. d. M. II. 133. 24; *æn dam mæ manə hwijð ğès i, ka ðo ğit hwans de ær?* (Lild s.); en lås af vand, Sgr. VI. 27. 348, jfr. løgle; — havet får øge- el. kælenavne: engelskmand, oldemoder, Rasmus, *æ Syñərskåw* (D.), *Kræ Wæjstər* el. Kristen Vestergård (vestj.), Store Maren (Agger); den blå ko (Vens.); „en mand fra Nordvest, indsvøbt i en blå kappe“, Thiele I. 282; jfr. blanke Hans, Mhoff. 130. 173; ågryden, Sgr. VII. 142. 692 (Sæll.); havet er salt fordi et skib ladet med salt er sunket i det, Sgr. VIII. 79, se Mélus. IV. 309, kværn, salt, jfr. Animisme de la mer, Mélus. III. 153. — 2) hav om månen (Ang.), en ring; det betyder uvejr; jo mindre ring, jo större

uvejr og omvendt, se hjul. — Jfr. Aasen hav, isl. haf itk., se Fritzn.[2], mnt. haf, Sch. Lübb.; Aasen henfører ordet til hevja, løfte; Weig. sammenstiller det med hafen, havn; bråd, gås 4., marehalm og andre smstn. med mare- i betydn. sø; ebbe, fald, flod, fløde, vand; værn; ind-, jord-, krelle-, nord-, røde- verdens-, vester-, øster-.

hav-and, no. *hawæn̂ər* flt. (Lönb.) trækænder, fællesnavn.

havari, no. *hawəri·j de* (Agger) skade på hus el. redskab; *dær æ nåk ski h—,* kan siges, hvor noget, vogn, plov el. lign., er gået i stykker; *hawəri·jərəð* uo. tf. om varer, der har taget skade ved havet; *hawəri·st æn,* skib, som har taget skade af sø og storm (alm., vestj.); jfr. htsk. havarie, holl. avarij, havarij, fr. avarie, mlat. avaria, der henføres til et arabisk ord.

havbinde, uo.

hawben ft. *-ban* (Hell.);

hawbej -bejər -baj -bajən (Vens.)

— binde en stærk snor stramt om haserne på et dyr, for at hindre det i at springe og løbe, og derved holde det i fennen; også: *bònt wa hòtə hawbajən* ɔ: bundet så stærkt ind, at det havde taget skade, om svøbelsebörn.

havbjærg, no. *hawbjærə æn -bjærə* (Rkb.) sandklit.

havbo, no. *hawbo æn hawbər* (vestj.) klitbo ved Vesterhavet; *dæ wa jæn gån æn hawbo fræ Wårəpør* (Vorupøre), *han sku te dåwtər, få han wa eht rætən rask; tåw hawbowərə,* Kr. IX. 169. 170. 171. 4; når Sallingboerne laster havboens fisk, siger denne: *ta så æ tåjsk, å eð så æ tåjsk, å æ så æ tåjsk et gowə nåk, så mo I gi mæ mi tåjsk ijæ·n!* — kommer havboen efter en urolig fiskefangst i land, siger han: *de war et mejər eǹ wi kuǹ ri heǹ aw;* driver en strandingsmand levende i land, siger havboen til ham: *hwa wel do ha, æhtən æn pek å æ øws ælər æ slaw å æ køl, få do ska dø, löw ka do, Kårən wæltə mæ, et!* Kr. VI. 317. 36-38, jfr. Efterslæt 78. 66, Aggerbo, Harboørebo; *æ skåwbo tår et te bårəs å æ hawbo* (vestj.) ɔ: sne, slud vesterfra kommer tilbage med østenvejr; jfr. Kr. IV. 373. 298, VI. 273. 195, jfr. W. Gregor s. 154 ned., se skovmand.

havbopige, no. havboens datter el. pige; *wi löwər ve håv* (håb) *lisom æ hawbopiqər,* Kr. IX. 99. 61.

havbrygge, no. *hawbryq æn* (Agger) ophobning af sten og sand ved stranden.

havbund, no. *hawboǹ æn* (D.) = rgsm., se hav 1.; *de sir uwð såm hawboǹ war øwərsøəð mæ stjanər lisåm heməl* (Lild s.); havsbund, Kr. V. 165. 197.

havbær, no. *hawbæ et* = flt. (Sundv.) frugterne af hvidtorn, cratægus oxyacantha L.; havbærtorn (Als) hvidtorn (s. d.); jfr. havtorn.

havbærtorn, no. *hawbærtoon* (Als) = havtorn 1.

havbåd, no. *hawboð æn -boð* (Lild, vestj.); *hawbuwəð æn -buwəð* (Agger) = fiskerbåd ved vesterhavet; *æn flaq hår a ølər sit əpo æn hawboð* (Lild s.); alle havbåde er sprødesejlere (s. d.); se havskib.

havdige, no. *hawdiq æn -diqər* (D.) = rgsm.; se dige 3.

havdyb, no. *hawdyb æn -ər* (D.) de dybe render mellem vadderne i det flade indhav syd for Grådyb.

1. have, no. *haw æŋ* best. *hawən* flt. *haw* (Vens.); *haw æn -ər* (Vejr., Sall.); *haw æn haw* (D.) — sidestykke i vognkassen, 2½ fjæl bred (D.); *hawən è får höw* (Vens.); jfr. have Kalk., Rietz have, håvar, „vagnshäck“; fjæl, lærring, sæd, vognsæt; fjælle-, hø-, høst-, mog-, vogn-.

2. have, uo. *de hawən* (D.) havgåen for at fiske.

3. have, no. (?) *haw æn (?)* (Hovlbj. h.) en stadig hundegøen.

4. have, uo.

ha hår håð håð (D., Nykirke, Jannerup, Grindsted, Lemb, Lyne, Hvejsel; Uth, Bj. h.);

ha hår håð håð (Törrild, Nörup);

ha hår håð hat (Ræys, Lødderup, Agger);

ha hår håj håð (Hundborg s.);

ha hår håi hat el. *håi* (Vejr.), tf. *håð* (Gjørding), *hat* (Davbj.);

ha hår hår hat (Mogenstr., N. Sall.);

ha hår håð hat (Hell. h.);

ha hås hås hat (V. Horn. h.);

ha hòr ha hat (Vens.);

ha hår hað hawəð el. *hat* (S. Hald);

ha hår haj hat (Støvr.);

ha hår ha hat (N. Sams);

ha hą̊ə hą̊ð hat (Gylling);
ha hą̊ə haḏ hat (Hads h.);
ha hǫə hǫi hǫi el. *hat* (Søvind s.);
ha hą̊ə hąi hat (Dover);
ha hą̊r hą̊i hą̊i (Vejlby ved Fr., Vonsbæk); nt. *hą̊ə* (Skodborg, Bjært);
ha har hąi hai (V. Vedsted—Forball., Emmerlev, Agersk., Hammelev);
ha hær hąi hai (Bradr., Valsb.); nt. *hæ* (Sundeved);
ha hær ho ha el. *hai* (Ang.);

nt. *hąr* (Øst. Vedsted, Møgeltønder, Øster Linnet, Brandrup, v. for Tinglev); nt. *hær* (S. Lygum, Medelby, Tinglev, øst for Tinglev, Als); — nf. *ha,* nt. ett. *hær* flt. *ha,* fort. *hąr* flt. *hąr,* tf. *hąn* (Fjolde); nt. 2. pers. ett. *hæsto?* (Bradr., Ang.); — *hañ skuḻ hǫj hat, viḻ hǫj wąə* (Søvind s.); — i Angel bruges i en del forbindelser: have for rgsm.'s være: *æ huəs hæ foləṇ om,* huset er faldet om; *æ væər hæ gån te syñər; hun hæ vurn köw,* han er bleven ked af det, fortrædelig; *han hæ vurn slan,* han er bleven slået; — have forkortes sommesteder til *å: di ku rą̊* (snart) *·å* (have) *komən åp æ skæṇəs; di ku rą̊ å faŋət ham; hun ku læt å komən tę ət å slawən glasət i stikər;* men: *di sku sną̊r ha ət ǥǫr* (Mellerup). — 1) have hos sig, holde, bære; *a hą̊r ət i æ hą̊ñ, o æ å̧rm, o æ rø̨k, mæ ŋæ* (D.); have i huset: *vi hå̊r fræmər idaw* (D.). — 2) eje, besidde, *di hå̊r boðə gǫr ˌo pæŋ* (D.); *han hå̊r æn bån mæ hiñ* (vestj.); *han hå̊r de, di aṉər liədər om i væstloṃərn,* Sgr. II. 235. 899 (Grenå egn); — få til eje, erholde: *skaṃ ska do ha! — tak ska do ha o gåt ska do fo, mæn do ska sjæḻ wær uḏ om ət! vi hå̊r hå̊ð æn guwə liq* (gavn) *ą̊ ət; no ka do ha de få̊r ət!* (D.) ɔ: til gengæld, som hævn; *la ham no ha dè!* (Søvind) ɔ: lad ham beholde den straf, han har fået, straf ham ikke mere! *koŋən mo jo hå haw nåwən te å hjælp sæ* (S. Hald); *no ka do ha de, no bløjə di nijəs!* (Tåning); *„sðən ska di ha tiə!“ så dræŋən, han viḻ it ha hans oñən* (sts.); *no må do ha gona't, fåwa'l!* (D.); *sðən ska do hą̊ ət, din huñətamp!* (vestj.): — være gift med: *han hå̊r Lasəs dætər frå Skå̊lbå̊rə* (Skodborg) (D.); *dæñ jæṇ vel hælst ha muərən, dæñ non dætərən, så blywə di gywt åḻsaṃəl* (Silkeb.); „han vild et ha hend, om hon så wa fågyldt te henne nawel“, Jyd. I. 81. 1. — 3) fornemme; vederfares noget, godt el. ondt; *di hǫr hat gåt frå møḻ i månə ǫr* (Vens.) ɔ: nydt godt fra møllen; *a hå̊r værk, pin, så̊rə; han hå̊r ət grå̊w gåt* el. *grå̊w iḻ* (D.); *hurən hå̊r do ə? — ą̊ søən åp ą̊ nęə, mæ röwt å sle å elæṇdiqhiə,* Sgr. III. 169. 917; *han hå̊r ət lisom æn jæṇywə huñ, æ hå̊l ær aw* (D.) ɔ: overmåde dårligt; *do hå̊r ət nåk lisom æ mañ, dær ljęt om hans hæst, o så sǫð han o æ rø̨k ǫ ən,* el. *som æ rakər, dær ljęt om hans knyw, o så sǫð han mæ ən i æ moñ* (vestj.), Sgr. V. 27. 96, til den tankeløse el. glemsomme; *han har ət lisom æ dåwən dræŋ, han viḻ hæḻər bəstęḻ nåwər añt* el. *hælst gǫr de, han kuñ iḻ* (vestslesv.); *di hå̊r ət som smǫ ǫl i moðər* el. *som æn huñ i æn hæḻməs* (Malt h.) ɔ: udtryk for stort velvære; — om legemligt befindende, især ildebefindende, smærte; *hur hå̊r do ət? — a hå̊r ət i æ lyw o få̊r æ bryst o hijəl åp i dæn jæṇ sij* (D.) ɔ: jeg lider smærte i maven, brystet og den ene side; hvem der har det i tænderne, får det snart i hænderne, Sgr. V. 26. 63 (Sams), om frugtsommelige kvinder: efter smærter i tænderne følger börnefødsel; *han hå̊r ət mæ æn te'få̊ḻ* (vestj.) ɔ: han lider af krampeslag; *ha uñt* (D.) om koen, som er i fødselssmærte; — synes om, tåle, udholde; *ka do hą̊ æn pons?* (D.) synes du om at drikke en pons? *„a ka nåk sjæḻ hą̊ ət!“ så̊ gaṃəl Jæspər om æ bræñvin* (vestj.); *æ gi ǥæṇ hąi ət* (vestslesv.) om mad: jeg synes godt om det; *æ kañ iñt gåt ha de klarərən* (Agersk.) jeg kan ikke godt tåle, at man klatrer; *han ka nåk ha et kåp bæt!* (Angel) De kan nok drikke en kop til; *vi kuñ nåk ha tõrvær no!* (Valsb.); *de kañ æ læət ha* (sts.) det kan jeg let tåle, om noget ildesmagende; *dæñ snak kañ æ iḻ ha* (Ang.) kan jeg ikke tåle. — 4) forefinde, træffe; *ha gåt væjr, guwə fǫr, muwədviñ* (D.). — 5) bruge, anvende; *hå̊r do mjælk nåk te æ dåwər? hå̊r do nåk ą̊ ət? dæñ las ska vi ha te æ hæst; de vel vi ha te juḻ* (D.); *a vel eŋən rǫ katø'flər ha, a vel hą̊ əm stæjt* (vestj.). — 6) finde forelagt til behandling og udførelse; *de hå̊r vi nåk o gyjər mæj; a hå̊r møj mijər o sæj, a hå̊r ęt o ˌbəstęḻ* (D.). — 7) i forsk. tlm.: *a vel ęt hą̊ ət, de vel a ęt ha!* (D.)

det vil jeg ikke finde mig i; *de vil a et ha få dæn bæst a mi höns!* (vestj.) spøgende beklagelse af et uheld; „di ku et ha ham dier få fem hejer (eller) syw“, Jyd. II. 6. 2 ɔ: de kunde på ingen måde lade ham opholde sig der; *di har djært få dæm sjæl* (vestslesv.) ɔ: de ere sære personer; *do hår et så stel fo dæ siəl som dæm østən Tistə,* Kr. VI. 327. 113 ɔ: du har det ensomt; *hwæm dær eñ ka hå ə i hwòt, di ska hå ə i fæən* (Vens.); ɔ: den som ikke husker, må løbe efter, hvad han har glemt; *„hai“ æ manə mañs skai* (vestslesv.) ɔ: tomme ønsker øder msker; der hentydes til udtryk som: „havde“ det blot været godt vejr, „havde“ jeg blot haft penge osv.; *haj „hai“ il væt te˙, så haj æ væn koŋ!* (vestslesv.). — 3) hjælpeverbum med biform af det følgende uo.; *a hår tåən, ǧør* osv. — **h— af:** *ha sdrə, glę, få˙r-dijəl aw* (D.); **h— for:** *do hår gråw möj får* (vestj.) ɔ: har meget om hånde; **h— imod:** *de hår a et imuwəð* (D.); *æ hær iñt æmo˙ər ə* (Valsb.) = rgsm.; **h— med:** *han hår ət mæ ham* (vestj.) ɔ: er i forståelse med ham, måske mest om at udføre noget uhæderligt; hun havde det så ilde med sig selv, Kr. V. 149 ɔ: var ilde stedt med sig selv; **h— på:** *ha klæjər o,* være påklædt; *„de hår et o˙ si!“ så æ piq, da fæk hun æn nåqən bån* (vestj.) ordspil mellem: det har ikke noget at betyde, og: det har ingen klæder på; *ja, de hòr åpå˙ sæ mæ ə, — sowən slekə sæ!* (Vens.) kan siges spottende, når skidenfærdig person roser sig af sin renlighed; **h— sig:** *a ka et ha mæ mæ ət* (Holstebro) være tjent, tilfreds med det; *huðən hår de˙ si?* (D.); *huñ hòr ət sè mæ …?* osv. (Søvind s.) hvorledes forholder det sig med? **h— til:** *han vil ha te˙, te Söurən wa komən* (D.) ɔ: påstå at … *di vil ha te˙, han vår åtə* (altfor) *tysk* (Bradr.); **h— ved:** *han hår så gråw læt vę ət* (D.) ɔ: kan let overkomme noget. — Jfr. Aasen, hava; isl. hafa, sv. hafva; htsk. haben, mnt. hebben, Sch. Lübb.; eng. have; „kommt, wenn man stockung der lautverschiebung annimmt, mit dem gleichbedeutenden lat. habere überein“, Weig.; ital. avere, fr. avoir; for-, om-.

5. **have**, no. *haw i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *haw æn -ər* (D.); flt. *hawə* (Søvind s.); hak. (Sams); *haw æn -ər* (vestj., Mors); *ha æn -ər* (S. Ho) — 1) gærde, jorddige (Sams), se gård. — 2) hegnet plet; *æn stomp, dær hå wæt eñkåst æn gåŋ, kaləs haw* (Lild s.); et större stykke land, hegnet med grøfter, hvor kreaturer kan gå (Vens.); samme steds nævnes som stedsnavne: *hawsiq, hawhjæən* (Holte s.); på Læsø skal göres forskel på *hå* best. *-i,* indmark, og *haw,* en have; i Ang. i stedsnavne: Horshave ved St. Solt; Kalvehave ved Havetoft; *Hèsthawən, Hås-hawən,* to skovstrækninger i Søvind s.; se eng-, føl-, hæsse-, kalve-, stak-, svine-; havbær, -bærtorn, -fald, -gård, -land, -torn. — 3) = rgsm.; ordet bruges vist sj. i Vestj.; præst og degn kan eje en have, så må der være træer i den; også når en bonde får *si kalgor kön awlo,* bliver den til en have, se kålgård; havedige, -frø, -gjærde, -låge-, -spade. — Jfr. Aasen hage isl. hagi hak.; htsk. hag, „umfriedigendes gebüsch“, mnt. hage el. hagen, Sch. Lübb., hæk; nordfr. håg, eng. haugh el. haw, indhegning; hække; humle-, kål-, pode-, pors-, urte.

havedige, no. *hawdiqi et* (Søvind s.) = rgsm., se gjærde.

havefrø, no. *hawfrø de* (vestj., Agger) frø til haveurter.

havefuld, to. *hawful* (Andst) forslugen, umættelig ved måltid; hun har altid været havefuld, imens hun levede; vil hun til at æde hele høveder nu, hun er død, så er der jo ingen råd til hende, Kr. V. 377; jfr. havendes, havegjer.

havefæld, to. *hawfæl* (Hmr., Holstb.) i udtr. *åltəŋ ær hiñ* el. *ham h—,* alting er hendes el. hans begærlighed tilpas; han kan benytte alt, hvadsomhelst; se 1. hav.

havefællig, no. jord, som flere ejer i fællesskab (Læsø), Mb. „hafæller“ efter Bing; jfr. have.

havegjer, to. *hawǧær* (Andst) = havefuld, jfr. havendes.

havegjærde, no. *hawǧa et* (Søvind s.) = rgsm.

havelåge, no. *hawloq æn -ər* (Andst); *hawloq æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.

-havende, tf. se vel-.

havendes, to. *hawəns* (Agersk.) begærlig, *han æ så h—* efter mad el. penge;

hawəñsher no., jfr. havefæld, havefuld, havegjer, havlsk.

havesager, no. *hawsaqə* flt. (Søvind s.) = rgsm.

havesløs, to. [*hawəsløs*] (Sønderj.) er den. som har fortæret alt sit forråd; Pontopp. Sønderj. Ord.

havespade, no. *hawspå æn -ər* (Lb.) en sædvanlig spade, med lige skaft og blad, jfr. grøbbel.

-havet, tf. se for-.

havevogn, no. *hawwuwn i* best. *-wun* (Vens.); *hawun æn* (Horn h.); *hawwoən* [*i*] (S. Sams) — kassevogn, vogn med sæt (s. d.); se 1. have.

1. havfald, no. *hawfalc* best. (Vens.) hegnet agerland; jfr. 5. have, havgård, havland, havtorn.

2. havfald, no. *æ hawfål* (Holmsl. kl.) strandkanten, hvor søerne brydes; mellem *æ h—* og *æ bjærə*, klitterne, ligger *æ stjæñəl*, stenvolden (s. d.), se 2. hav.

havfalden, to. *hawfalən* (Vens.) slukøret; *haj blèw da nuə h— we ə;* jfr. forhavet.

havfiskende, no. *hawfejskin* (Agger) havfiske.

havflom, no. *æ hawflom* (Agger) den sydende brænding.

havfolk, no. *hawfålk* flt. (Vens.) fællesnavn for havmænd og havfruer; de engle, der havde syndet, blev udstødt af himlen, *„å di, dè falc i hawə, kalə di hawfålk“*, Grb. 123. 4, 124. 27 flg., Thiele II. 255, jfr. Grimm K. M. nr. 180 anm.; når havfolkene færdedes udenfor deres boliger, var de altid iført sælhundebælge, J. Saml. IX. 355.

havfrue, no. fabelagtig kvinde, som bebor havet i sagn og æventyr; hun er dejlig og hendes sang lokker, J. K. 331, Sgr. IV. 171. 530; *„hawfrowərn è så dæjli, de de èr òlər å bøskryw; polisk ywn å rømwòsə cæbər, e låŋ hor, dè go ni te djæt bælstæ, å to nystər* (smukke) *hwij brøstər hò di, lisom de dæjlist kwęj-męsk; mèn frå nawl å nir è di akərò't som i fesk mè hòl å skæl. I gåt wer seə di tit i stų hjor uwn åpå wòñc mè hål baquw å jompər åpå bølərn; så søŋə di så øndit å så søt, de dèm, dè hør ə, glèmər òlteŋ å dèm sil mè å jènər hènrøkəls; så èr ə eñc mòwlə, de di ka lè wær mè å spreŋ uənboə te dèm; dæfå broqə søfålkən åsə å stap djær ərər“* ... Grb. 125. 31; jfr. Arnas. I. 131: hún hafi gulleit hár ok sé i mannslíki niður að beltistað, en þar fyrir neðan sé hún fiskur ok hafi þar með sporð, se Konungsskuggsjá, Kria 1848 s. 39, Maurer Isl. S. s. 30. 281; hon såg ut på ryggen och hela baksidan som om hon hade varit öfverdragen med klart skinande guld, Wigst. II. 218; har en fiskehale, som slæbes langs gulvet, sts. II. 248; hun har „lange, gelbe haare u. zwei weisse brüste wie schnee“, Mhoff. 338 (Ditmarsken), jfr. Kuhn N. S. 11. 12, 426. 241, Wolf N. S. 319. 609; hvordan hun blev til, se havfolk, Hofberg s. 45; hun har kvæg, Sgr. III. 217; Thiele II. 257, jfr. Wigstr. I. 136, II. 250, Cavall. Wärend I. 246, II. XII., Arn. I. 135; kaster sövn på dem, der ved nattetid sætter sig ved bækken og fører dem bort, Kr. VIII. 46. 86; fanges og spår dronningen, Kr. I. 148, II. 281, jfr. Gr. DgF. nr. 42, Efterslæt s. 185. 130; spår Kr. IV.'s fødsel, Thiele I. 56; hun sætter sig på ridderens sengestok, Kr. I. 250, jfr. II. 79, Gr. DgF. nr. 45. 43; Wigstr. II. 248; fører ridderen til sit slot, Gr. Æv. I. 18, jfr. Sgr. I. 104; hendes sön, hvis fader er et mske, Kr. Æv. 298, J. K. Æv. s. 118, havkvindesönnen, Gr. Æv. II. s. 51; Thiele II. 225; lader Esben patte sig, så får han 12 mands styrke, Gr. Gl. d. M. III. 140; sidder på stene i havet med et barn ved brystet, Thiele II. 255, jfr. Kuhn W. S. I. 54. 41 a; hun kan ikke slippe gennem isen, Wigstr. II. 218; forfærdes, synker i søen, som bliver blodrød, Thiele II. 256; jfr. Mhoff 338. 3: havmandens hustru er i barnsnød og hjælpes af kaptajnens kone; hendes barn fiskes op på skibet, hun genkøber det, Kr. VII. 147, Sgr. X. 18; en mand mødte en flok havfruer, der søgte ud i Vesterhavet; de forfølges af Uns jægere, Gr. Gl. d. M. III. 57. 1, jfr. Thiele II. 116. 120; Liebr. Gervasius s. 204; Kuhn, N. S. 99. 115; Wolf, N. S. s. 349. 258; advarer fiskerne mod uvejr, J. Saml. IX. 355 (Mors), jfr. Mhoff 339. 2, Wigstr. II. 246; lover lykke, når hun får det første, som fødes, Sgr. I. 99, jfr. Wigstr. II. 240, Grimm März. nr. 181. Endnu kan henvises til Renvall s. 12, Cavall. Wärend I. 244 flg., II. 63; Faye s. 55, Antiq. Tidsskr. 1849—51

s. 197 flg. (Færøerne), Urdsbr. IV. 167 (Ditm.), Mhoff 339. 4, hun kommer som hjælper til fødende kvinder (Helgoland); kaldes: hafgýgur, haffrú, margýgur, meyfiskur, Arn. I. 131; merwîp, merfrouwe, Grimm Myth.[2] I. 404, 455. 462, Folkl. Journ. V. 98. 190 (Cornwall), VI. 165, VII. 313, Folkl. Rec. IV. 62 (slavisk), Strackerj. I. 419; se Yeats, Irish Fairy T. „Merrow"; Mélus. II. 280 Les génies de la mer, sirènes; havmand.

havfugl, no. *hawfåwl æn -fåwl* (D.; Søvind s.) fællesnavn for de store måger og terner, der i uroligt vejr søger til land og varsler storm.

havgalt, no. *hawgålt æn -gålt* (Thy) plante, mandstro, eryngium maritimum L., kaldes også på vestkysten havtidsel (s. d.).

havgasse, no. *hawgasi æn -ər* (N. for Rkb.) — 1) en slags søfugle, Sgr. V. 36. 285; se höns. — 2) kalder indlandsfolk alm. fiskerne ved strandkanten; folkene i N. Nissum kalder Harboøreboer for havgassier, Kr. IX. 101. 82; se gasse s. 425. 16 flg., havgast, klæghæl; *æn sær hawgasə* (Andst) er mig opgivet at være en person med sære lader, rap i munden, mest om kvinder.

havgast, no. *hawgast i -ər* (Vens.) — 1) fællesnavn for fiskerne ved Vesterhavskysten (Vens.), *de æ ndk jęj å hawgastərn.* — 2) personer, der løber langs strandkanten og søger rav (Fanø).

hav-grud, no. *hawgruwð de* (Lild s.) havgrus; *h— æ di smo roñ stiən, dæ leqər i stuər ræmpər* (strimer) *i strån å æ bløwən skølt òp o haw.*

havguse, no. *hawgus æn -ər* (Vens., Hell. h.); *hawguws æn* (Hanh.) — en tæt og kold tåge, som ofte om sommeren efter en varm dag vesterfra kommer op over kysten et par timer för solens nedgang; se havsug.

havgård, no. *hawgor æn* (Holstb., Agersk.) navn på et indhegnet stykke jord nær ved gården; havgårde fandtes i ældre tid ved hver gård, man slog køerne løse derind et par gange om dagen, gerne før middag og aften, af og til ligeledes hestene; pladsen blev aldrig plöjet, den var tit fuld af lerhuller, hvor man havde taget leret til de klinede vægge; nu opdyrket, men navnet kendes endnu: *sæt æ hæst om i æ hawgor* (Lb.); i Malt s. er der: *Østər, Nör, Væstər hawgor* (flt.) hegnet småskov, hvor kreaturerne går; se have.

havgås, no. *hawgos æn -gæs* (vestj.) = rgsm.; når havgæssene (måger og terner) flyver hen over egnen, bliver det storm, Sgr. V. 36. 282.

havkarl, no. *hawkål æn -kål* (Rkb.) fælles betegnelse for fiskerne, jfr. Kr. VIII. 137. 247.

havkat, no. *hawkat æn -kat* (D.) — 1) en slags fisk med „kattehoved" (Vardeegn). — 2) kvinder og mænd, der om sommeren går ude i strömmen på vadderne og fisker, kaldes havkatte (D.).

havklæder, no. *hawklèjər* flt. (Lild) søklæder, til at gå til havs med.

havko, no. kaldes havfolkenes kvæg, kan komme i mskers eje, Kr. III. 78. 106, jfr. Thiele I. 15, II. 36 ned., 255. 257; Cavall. Wärend II. XII; Renvall s. 15; Antiq. Tidsskr. 1849—51 s. 200; Grimm S. nr. 59; Z. f. M. I. 353; deres kvæg er blakket el. hvidt, J. K. 347. 34; jfr. sækýr, Arn. I. 135, der er søgrå, har en blære på snuden, når den sprænges, kan de blive på landjorden; slgn. blæresælerne, cystophora, bl. hvilke hannen har ovenpå snuden en løs hud, der kan pustes op som blære (klapmydsen); Maurer, Isl. S. s. 173; „sønød" Vedel, Saxo s. 119: flyvesand, tyr.

havkok, no. *hawkåk æn -kåk* (Vardeegn) en slags fisk, der har hoved som en „hane og som kan gale".

havkrukke, no. *hawkruk æn -ər* (Lönb.) stort sneglehus, som findes ved havet, fusis?

havl, no. se hagl, hövl.

havland, no. *hawlañ* (Thy) udmark ved byerne, hver gård har sit h—; se have.

havlanding, no. *hawlæñəŋ æn* (Rkb.) et sted, hvor fiskerne lettest kunne sætte båden på land.

havlangs, bio. *gọ hawlåŋs om* (D.) gå langs med havet et sted hen.

havlig, to. *hawlə* (Malt, Andst, Agersk.) i udtr. *de æ hværkən h— hær lawlə* (Malt) ɔ: det er slet ikke i orden, tilpas; *de æ hværkən h— h— l— mæ ham* ɔ: han er hverken rigtig klog el. rigtig gal; *de vår ham værkən h— h— l—* (Agersk.), det var ham ikke på nogen

måde tilpas; måske forekommer også formen: *auwlə* (Malt); jfr. Aasen, hagleg, bekvem, passende, isl. hagligr; 1. hav.

havlsk, to. *hauwlsk* (Braderup) begærlig, havesyg, se havendes.

havlæg, no. *hauwlek* (vestj.); *hauwleq* (Sams); *hauwleq* (S. Hald); *dær ær hauwleq* (S. Hald) ɔ: havet er tillagt med is.

havmalurt, no. en plante, artimisia maritima L., Sgr. V. 75. 591 (Sams).

havmand, no. 1) fabelagtigt væsen, som bor i havet, jfr. havfolk, havfrue; *„hawmèjərn è non li skeqə teŋəstnər, mèn no gromə nor te å spel. Di gaməl wəl fåtæl å* (af, om) *nor èŋkəl spelmèjər, de dèr hò lær hawmqjsspel å dèm, å di hò ku jo fòlk løsti hælə gal, lisom di wil, mè djæt spel“*, Grb. 124. 27; *„hawmqj hælə hawtrèl, hons di no kaləs“*, sts. 108. 15; tre havmænd er brødre til tre bjærgmænd, Sgr. VI. 86; havmanden tager Agnete med sig, Kr. I. 251, II. 75, Sgr. III. 17, XII. 65; jfr. Gr. DgF. nr. 38; Steenstrup, Folkeviser s. 89. 195; harpespillet bringer havmanden op af havet og tvinger ham til at give bruden tilbage, Kr. I. 304. 13 flg.; han kræver kongedatterens liv som løsepenge, Kr. Æv. 107. 307, Gr. Æv. II. 171, Gr. Gl. d. M. II. 171, jfr. Sgr. XI. 221, Qvigstad s. 99; kongedatteren bor i havet hos havmanden, Sgr. II. 137; pigen lader tre havmænd drikke af sin krukke og de ønsker godt for hende, Sgr. III. 196; drengen tager tjeneste hos havmanden, Grb. 108. 15; fiskeren giver havmanden en hose og advares mod storm, J. K. 20. 16; jfr. Wigstr. II. 217; Nikolaissen, Nordland I. 14, II. 48, III. 22; havmanden kræver bondens kør som offer, J. K. 19. 15; han ejer kvæg, se havko; havet kræver havmanden, der er begravet på kirkegården, tilbage, Gr. Gl. d. M. III. 139, Kr. III. 78. 107; *hawmaŋən* (Søvind) bruges undertiden som bussemand; *æ hauwmaŋ sor hauwər* (Mogenstrup) om luftens flimrende bevægelse varme forårsdage, se lokkemand; han kaldes marmennill el. marbendill, Arn. I. 131; Aasen, havmand, marmæle, jfr. Grimm S. nr. 51 flg. 405; jfr. endnu Fischer 60; Asbj. I. 114; Nicolais. Nordl. II. 53, Strackerj. I. 419, Renvall s. 3 ned. — 2) *æn hauwmaŋ* (Lild s.) er en strandvasker, ilanddrevet lig, jfr. dødemand; *dæŋ dæ feŋər æn h— sərər fòr å fo ən kyr òp te străŋfòwdən, å så blywər ən bəgrauwəð i krestən jouwr* (Lild s.); se sten. — 3) havbo (s. d.); *hauwmaŋ* (Randers egn) er et alm. slægtnavn; *æn råŋ* (række) *kletbakər, dæ kaləs hauwmaŋ (!)*, (Lild s.); se skovmand.

havmandsspil, no. se havmand.

havmandstro, no. *hauwmaŋstrouw æn* (Lild) en klitplante, mandstro, eryngium L.

havmarokkes, no. *hauwmarå·kəs æn -ər* (D.) = havmåge.

havmorres, no. *hauwmorəs æn -ər* (D.); *hauwmor æn -ər* (vestj.) = havmåge; jfr. Aasen, havmåse.

havmåge, no. *hauwmoq æn -ər* (D., vestj.); *hamò æn -mòər* (Fanø); *hawmåk æn -måkə* (Sundv.) = rgsm.; kaldes *æ bjærəmaŋs höns*, J. K. 214. 204.

havn, no. uo. se hævn, hævne.

havn, no. *hauwn i* (Vens., alm.); *haən æn* (Fanø) = rgsm.; uo. *hauwn -ər -t* (Agger) komme i havn; jfr. Aasen, sv. hamn; isl. höfn huk.; htsk. hafen, hak.; mnt. havene, have, Sch. Lübb., se hav; Kjøben-.

havne, uo. se havn.

havnebjælke, no. se hanebj—.

havnlig, to. se hånlig.

havpyt, no. *hauwpøt æn* (vestj.) stort hul indenfor selve stranden, som dannes af havet i stormvejr, Kr. IV. 116.

havrag, no. *hauwraq æn* (Lild s.) havguse; se rog.

havravs, no. *hauwraws de* (Thy) = havgus.

havre, no. *hauwər è* best. *hauwrə* (Vens.; vestj., Sønderj., Ang., Fjolde); best. *hauwən* (Asdal, Uggerby, Hørmested); best. *hauwəri* (Hellum s.); *hauwərəð* (Lild s.); *hauwri* (S. Sams); — *hawər de* (D.); hak. (Tved); *hauwə de* best. *hauwərət* (Søvind s.); *hòwə* (Sundev.) = rgsm.; kornsort, avena sativa L.; *èt støk hauwə* (Søvind, alm.) en mark med havre; når frøerne begynder at kvække, *sor di hauwər*, og det er klogest at göre som dem (vestj.); når skoven er halv grön, halv grå, da skal bonden havre så (Sæll.), J. K. 164. 21; *æn ka et so æ hauwər få tyk, uðən ən da fålər mæ æ seløv*, Kr. IV. 374. 310 (vestj.); om havrens sæd hedder det i Mell. Slesv.:

plåw mæ dyft,
så mæ tykt,
harə mæ slæt,
så kömər æ ræt å tæt (Vlb.), jfr. harve; havren kan, når den begynder at gro, *ğòr trij markinsrəsər åm fòrør, de wəl sèj, de ku snår blyw ræn hæn, å så kuň əð ænda blyw gòt kuər* (Lild s.); *hawər ka dræj te Wår* (Varde) *mærkəň træj gåŋ o eňda kom si; mæn dræjər ən te Uwərbasə* (Vorbasse), *så ər ət öwər,* el. *så blywər ən ræj får æ heməl* (Lönb.); havren kan rejse til Trust marked én gang og til Skive marked tre gange og endda komme igen, men rejser den for fjerde gang, kommer den aldrig mere, Kr. IX. 36. 390-91; jfr. J. K. 164. 20, Rom; som tidsbestemmelse: *òm fårørən, — di wa we' å so hawər — blèw Lowisə fèj* (Vens..), vist alm., se havresæd; man kan godt tromle havren, om den end er så lang, at den svøber sig om tromlebommen, Kr. IX. 36. 389; *æ hòwə tæjə føst te å gro, væn ən hør æ le søŋ* (Sundev.); om den grå havre i hedeegnen siges, at den er så bjennere (benet), at man kan drive den æfor ved sig med en svøbe, jfr. Kr. Ordspr. s. 497; *høst æ hawər trångrø, så før do di stuwər mæ di smø* (vestj.); *æn ska høst byk i rø råň o æ hawər i si grön tröj* (vestj.), jfr. Kr. IX. 37. 398, 340. 134; *æ hawər røkər æ las* (Ang.), *æ hòwə dræjər æ las* (Sundev.) ɔ: den hest, der er fodret med havre, er stærk; *ser å tar hawər* (Arh.) om piger: sidde over ved en dans; tager man en håndfuld havre og kaster på karl el. pige, såmange korn som der bliver hængende i deres klæder, såmange kærester får de, Kr. IX. 44. 487, J. K. 73. 82; *skir hawər* (Lild s.) alm., en sangleg:

skære skære havre, hvem skal havren binde?
det skal allerkæresten min, i hvor jeg ham kan finde;
jeg så ham i aftes i det klare måneskin.
Hver ta'r sin, så ta'r jeg min, så bli'r der ingen tilbage;

jfr. Thiele[1.] III. 142, Arwidsson III. 254, Skytts h. s. 117; en anden alm. sangleg er: „at så havre“; börnene går rundt i en kreds og synger:

og ville I nu vide og ville I forstå,
hvordan en bondemand sin havre monne så?

så standser kredsen og synger:

han såede, han såede,
og græsset, det groede,
han klappede i hænderne,
og vrikkede med lænderne,
han stampede med fødderne
og drejede sig rundt!

Ordene ledsages hele tiden af tilsvarende bevægelser, Gr. Gl. d. M. III. 185. 9, Thiele[1.] III. 145, Arwidsson III. 326; havmandens (s. d.) hest har i ævent. gløder (s. d.) i krybben, havre for bagen, Gr. Gl. d. M. II. 172, jfr. Asbj. I. 298. — Jfr. Aasen havre, isl. hafri hak.; htsk. haber el. hafer, mnt. haver Sch. Lübb., henføres til isl. hafr, en buk, og kunde så tydes bukkekorn, se Weig.; Grimm, Gesch. d. deutsch. Spr. s. 66; Hehn, die Kulturpflanz.[2] s. 477 flg.; **byg**, rigle, rusme; enfur; broget-, bår-, død-, falg-, grön-, gul-, gåse-, hunde-, hvid-, knokkel-, Lokes-, marsk-, puk-, ronnevæders-, røde-, Salling-, skafte-, strand-, stub-, svær-, vikke-, vild-.

havrebing, no. *hawərbeŋ i* (Vens.) en stor kiste til aftærsket havre.

havrebojle, no. *hawərbòjl æn* (vestj.) gilde, som karlen skal göre, når havren er høstet, se boghvede-, bygbojle.

havredreng, no. kaldes den, som binder det sidste havreneg på marken (Fjends h.).

havre-ende, no. *hawərèň æn* (Søvind s.) rummet i ladebygningen, hvor havren sættes, se 1. ende 5.

havregræs, no. J. T. 288, en græsart, avena strigosa, Schreb.

havrehalm, no. *hawərhalm de* (vestj.) = rgsm.; lig skal lægges på h—, noget deraf medgives den døde i kisten, resten skal brændes i ovnsmunden, ellers bliver der snart lig i gården igen, J. K. 164. 18.

havreharve, no. hesterive; i gåden: en h— går langs op ad en lædergade, sår sukker og høster peber, Sgr. VI. 50. 457: de ti fingre på ryggen, når man klør sig.

havrehvæs, no. *hawərhwæs æn* (Mds. h., Lysgd. h.) det sidste havreneg, der bliver bundet, jfr. gamle, rette.

havrehælme, no. *hawərhælm* (Sall.)

avner, aks og halm, som rives af den tærskede havre; *gi æ før dæm h—.*

havrekage, no. *hawərkaq æn* (Vens.) havrebrød; *„hæ mælma, de war ehc òhc èj èn suwr sel å hawərkaq“,* Grb. 101. 10.

havrekjenst, no. *hawərkænst æn* (Mors) levninger af havre, som bliver stående, f. eks. i en løb; også en blanding af havregryn og mel til at jævne kål med, jfr. kjenst.

havrekjærne, no. *hawəkæn æn* (Søvind s.) = rgsm.

havrekjærv, no. *hawərkærə æn -kærə* (D.) = rgsm.; *hawəkærəhakəls* (Søvind s.), havrehakkelse.

havreklapning, no. *hawərklapnəŋ æn* (Andst) et knippe havrehalm.

havrekorn, no. *hawərkuwər æn* (Agger) = rgsm.; *hań æ syq fo byq o ka ek pek æn h—,* siges om den indbildte syge, se byg.

havrekån, no. [*hawərkån*] (Mors) en græsart, avena elatior L.

havremalt, no. *hawərmålt de* (D.) brugtes i ældre tid sammen med bygmalt til ølbrygning.

hav-rending, no. *hawrænəŋ æn -ər* (Rkb., Lb.) kaldes det, når havbølgen i stormvejr gennembryder klitten og løber höjt op på land, og derved tit forårsager stor skade.

havrepig, no. *hawərpiq i* best. *-i* (Vens.) — **1**) det sidste neg af havren; *dæń sijst niəq kalt di æn dwærə, å dæń skul əð wær æn skam å beń òp; såm stər kalt di ən æn stòðer, å de war ejt så ræn gal å fo æn rowstòðər, hèlər æn byqstòðər, mæn de wa ræn gal å fo hawərpiqən, å piqərn ku wær we æn græðən, åm di skul ha dæń, så fèk di jawn hæn æn gaməl høstkuən te å tå ən å hon bań ən ejt fò betə, fò dæń mot hon ta mæ sæ hjèm* (Lild s.); jfr. Sgr. X. 45. 174; byggonis, fissemand, gammel 7., hvedetrold, rugrette. — **2**) en fugl, den blå vipstjært (motacilla) (Vens.), måske huk.; kaldes også havrestætte (Kolding egn); jfr. Sgr. V. 78. 631; se dolde, havrepikker, -sæd. — **3**) en gniepind (Vens.).

havrepikker, no. *hawərpekər* el. *-pek æn* (Vens.) den hvide vipstjært, motacilla alba.

havrerette, no. *hawərret æn -ər* (Løgstør) sidste havreneg, der bindes, se havrehvæs, havrepig.

havrerigle, no. *hawərreql æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) havrens frugtstand, se aks, vippe.

havrerivning, no. *hawərrywnəŋ de* (D.) havrestrå, som rives sammen på marken, efter at kornet er negbundet.

havrespink, no. *hawərspeŋk et -speŋk* (Agersk.) = havrepikker.

havrestodder, no. det sidste havreneg (Vens.); den pige, der bandt h—, kunde ikke slippe for at danse med ham, se Sgr. X. 121; havrepig, rette.

havrestub, no. *æ hawərstovər* flt. (D.); *hawərstobər* (Agger) = rgsm.

havrestætte, no. [*hawərstæt æn*] (Ø. Starup) vipstjærten, se havrepig, jfr. Sgr. V. 78. 631, *-stæt (?).*

havresuppe, no. *hawəsòp de* (Søvind s.) = rgsm.

havresæd, no. *hawərsæ æn* (D.); *hawərse æn* (Lönb.) — 1) = rgsm.; da man gærne vælger stille vejr til sæden, bruges h— om en pludselig tavshed i et selskab: *no ær et æn stel hawərsæ, æn ku gåt so katə·flər* (D.) el. *hörfrø* (Ribe), jfr. Kok, Ordspr. 163. 1870; tidsbestemmelse: *han blöw jawn föj i æ hawərsæ* (D.); en kold h— og en varm bygsæd skal bringe kornet til at vokse, så det pirrer sædemanden i rumpen, Sgr. VIII. 39. 47. — **2**) motacilla alba, den hvide vipstjært, jfr. bygsæd, havrepikker; den siger: „til smirre (smedie), til smirre; lad plovjærn slii, så havre, så havre, nu er det tii“, Kr. IX. 81. 28, Sgr. VI. 190. 788; oat seed bird, Swainson s. 44 om motacilla melanope (Yorkshire), se gynke-, pimpe-.

havretag, no. tækkehalm taget af havre, brugtes til at tække husenes nordside med (Mors) se Mb. und. tag; rugtag.

havretip, no. *hawərtip æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = havrepig 2.

havretvilling, no. *hawərtweləŋ æn -ər* (Holstbr.) en havrekærv med to neg i: *a köwt æn hælməs får æn skæləŋ, æn bjæsəl får æn hawərtweləŋ;* i den gamle vise: *A sku just te mærkəń draw,* se Berggreen Folkesange[2] nr. 193.

havruf, no. *hawrof de* (Mors) ruskvejr med tåge og fin regn.

havsand, no. *hawsåń de* (D.); *hawsåj de* best. *-såńc* (Vens.) = rgsm.

havside, no. *hawsij æn* (Lb., Agger) strandbred, kyst; *o bow we æ h—* (Agger); jfr. ovre.

havskal, no. *hawskål æn -skålər* (S. Sams) muslingeskal.

havskib, no. *hawskib æn* (Thy); *hawskiv æn -skivər* (vestj.) — en båd til havfiske (vestj.); jfr. kog.

havskud, no. *hawskåj æn* (Lb.) en fisketur til havs.

havskum, no. *hawskom de* (Agger) = rgsm.

havslange, no. en h— gik ind i fængslet og åd en forbryder, Kr. VIII. 192. 318.

havsnapper, no. i en stedremse: Sandal havsnappere, Sgr. II. 71. 377 (Fredericiaegn); betyder?

havsnød, no. *hawsnø æn* (vestj.) = rgsm.; *„hąj blèw ræjtinåk hjålpən å hawsnøj“*, Grb. 148. 26; for frelse i h— bygges en kirke (s. d.), Kr. VIII. 76. 147, 87. 169, jfr. Nicolaiss. Nordl. III. 70; *hawsnø o pølstøst æ hor* (vestj.) tlm.; løfter i havsnød, Kr. VI. 247. 336 flg., VIII. 99. 395. 727 flg., Sgr. X. 192. 472, Gr. Gl. d. M. II. 125. 122, jfr. Olaf Tryggvesons S. kap. 119; Efterslæt 73. 47, 224. 211.

havso, no. *hawsow æn -swin* (Mors, Sall., Agger) en fisk, havtasken, lophius piscatorius.

havspalter, no. „så kam han, den hawspalter, mæ en katskjæg å æ hue å en hwerrestien om æ hals“, Gr. Gl. d. M. II. 129 om præsten; betydning?

havstok, no. *hawståk æn* (Thy, Mors) strandbredden, hvor bølgerne bryder sig; *æ boð stor i æ h—; dæn brat kånt, dæ kaləs hawståkən; haw skelər òp uwn te hawståkən* (Lild) ovenfor h—; jfr. strand.

havstövle, no. = rgsm.; *han gor iə æn par hawstöwl, dær æ bojən* (bunden) *i bèlste* (Lild s.).

havsug, no. *hawsug æn* (D.); *hawsuw æn* (Lb., Vejr.); *hawsuq æn* (Agerskov) = havgus; vindstød fra hav (Agger).

havsvælg, no. *hawswælə* (Rkb.) dybet mellem den inderste revle og strandbredden ved Vesterhavet; jfr. drag.

havt, no. se haft.

havterne, no. *hawtan æn -tanər* (D.); huk. (Vens.) en søfugl.

havtid, no. *æ hawtij* (vestj.) fisketiden fra tidlig i foråret til St. Hansdag.

havtidsel, no. *hawtisəl æn* (Lild s.) klitplante = havmandstro.

havtorn, no. *hawtuwən æn -tuon* (Andst); *hawtuwər æn* = flt. (Thy); *hawtvon æn* = flt. (Angel); *hawtvon æn -tvon* (Agersk.) — 1) hvidtorn, cratægus oxyacantha L. (Angel, Sønderj., Andst, Sams); *Hawtuən* (Randers) er et ikke ualm. slægtsnavn; jfr. 5. have; havbær. — 2) = sand tidse, hippophae rhamnoides L. (Thy); *hawtuən* (Lild s.), se hav.

havtrold, no. *hawtrǫl i* best. *-i* (Vens.) fabelagtigt væsen, se havmand: har krævet kongens sön el. datter som løsepenge, Gr. Æv. I. 87, Kr. Æv. 307. Sgr. VI. 212, VII. 148, X. 192. 472; kræver ved Isefjord et mskeliv som told af hvert skib, der sejler ind, men bliver til sten ved at se pave Lucius's hoved, Thiele I. 186; jfr. endnu Grb. 113. 18, Sgr. XI. 169; drage, vanddrage.

havtröje, no. *hawtròj æn -ər* (Lild s.) = rgsm.; tröje, der er del af søklæderne, *æn sij h—*.

havtørv, no. = maretørv, se Geogr. Tidsk. II. 129 (Agger).

havvable, no. gople, vandmand (Mols).

havvand, no. *æ hawwan* (D., vestj.; Søvind s.); *hawwån* best. *-əð* (Lild s.) = rgsm.

havvejr, no. *hawvər æn* (vestj.) vejr til at gå ud på havet med fiskerbådene; *måq syðvæ'st de æ hawvər bæst;* modsat opblæst; fiskerne i Fjand siger: når Møborg bakke ligger höjt, så får vi h—; men når di maler gryn på Hovvig, får vi opblæst, Kr. IX. 102. 95.

havål, no. *hawǫl æn* = flt. (Lb.) ål, som fanges i havet.

he, steo. se hende; uo. se hedde; no. se hede, hø.

hebraisk, to. i skæmtesagnet, Kr. VII. 170, finder den anklagede præst h— ord til bispen; på den dødes grav gror blade op med h— indskrift, Sgr. XI. 75; jfr. Wigstr. II. 358 anm., Storaker, Sagn Till. s. 1; taler kvæget julenat (s. d.); se latin.

hed, no. uo. se hæd, hæde.

1. -hed, no. *-hijəð, -hejəð, -hejər* (vestj.); *-her* (N. Slesv.); *-hjèð* (Lild s.); *-hið* el. *-hið* (Agger); *-hjè* el. *-hjæ* (Vens.); *-hei* (Hors.); *-hæjt* (Ang.), se Hag. s. 153;

jfr. sv. -het, norsk -heit, htsk. -heit, plt. -hêt, måde, tilstand; henføres til isl. heiðr, ære, værdighed, Weig.; se dog Aasen heit, beskaffenhed.

2. hed, to. *hijə* itk. *hjèt* flt. *hijə* (Vens.); itk. *hjèt* (S. Sams); *hijəð* flt. *hijəð* (D., vestj., Agger); *hijəð* itk. *het* flt. *hijəð* (Randers); *hiəj* flt. *hiəj* (Linå); *hejəj* itk. *hjèt* flt. *hejəj* (Søvind s.); *hịð* flt. *hịð* (Andst); *hẹr* flt. *hẹr* (N. Slesv.); komp. superl. *hjèər hjèəst* (Vens.); *hijəðər hijəðəst* (vestj.); *hẹrər hẹrəst* (N. Slesv.) = rgsm.; *a æ så hejəj i hòwiət; dè æ så hjèt i daw* (Søvind s.), som to. vist kun om legemlig varme; „*Swèj* (Svend) *blèw ènda hòtə som nọ hi we dehær*“, Grb. 225. 37, ɔ: heftig, angst; *han blöw hịð law han sọ æ ịl stdị uð å æ skåstin* (Andst); *de æ så hjèt mæ əm* (Vens); *de æ så het, te kọl wañ ka il sløk ət* (vestslesv.), om varmt venskab; gengangeren siger, hvergang bryggerkedlen varmes: „pyha, de æ så hjæt!“ Kr. IV. 156. 221, jfr. Aasen heit, isl. heitr; htsk. heisz, mnt. hêt, Sch. Lübb., eng. hot; henføres til gr. kaiein, brænde; hits no., hjettet to., glo-, kog-, lummer-.

hedde, uo. ordet har været særdeles vanskeligt at opfatte sikkert; nedenfor følger böjningsmønstre I. vesteregnens; II. østeregnens; III. Sønderjyllands:

I. *hijə(ð) hijər hijəð* el. *heð hijə(ð)* (D.);
hejəð hejər hejəð hejəð (Jannerup);
hejə hejər hijəð hjæt (Nykirke);
hjeð hjeðər hejəð hjet (Ølgod);
heð el. *hið hijər hijəð* el. *heð hijəð* (Lyne);
hejə hejər họð (!) hejə (Lemb); ft. Husby kl. angives bestemt *huwə*, de gl.;
hej -ər hijəð hijəð (Skyum, Thy);
hij -ər hij hijəð (Agger);
hij -ər hijəð el. *hið hijəð* el. *hið* (Ræevs);
hij hijər hið het (Snedsted);
hij hij hijəð het (Stagstrup);
hijə hijər hijəð hijəð (Lødderup, Mors);
hij -ər hij hij (Mogenstr., N. Sall.);
hijə hjèər hjèt hjèt (Smidstr., Vens.);
hij -ər hijəð hijəð el. *hjèð -ər hjèð hjèt* (Lild s.);

II. *hejəð hejə hejəð het* (Uth);
hejəð heð het het (Vejlby v. Fredericia);
hijəð hijəð hijəð hijəð (Hvejsel);
hij hijə hẹi el. *hij hij* (Tåning, Røgen);
hij hi' hir [*hit, hir?*] (Vejlby v. Årh.);
hij hijə hið hið (Saxild);
heð heðə hẹð hjet (Ø. Starup);
hij hi' hẹi hi el. *hi* (Dover);
hi hiə hi el. *hẹi hi* (Søvind s.);
hij hijər hijəð hijəð (Falslev);
hijə (?) hijə hijə (Halling);
hið heðə heð hit (Støvr.);
hi hiər hið hið (S. Hald h.);
heə (?) hijə hijə (Gimming);
hi hijər hijəð het (Ålsø);
hij hijər hij el. *hi hij* (Tved);
heð heðər heð het (Nimtofte);
hijəð hijə hijəð hit (Hell. h.);
hijəð hjeðər hijəð el. *hjeð hjet* (Horn h.);
hijə -r hijə hijə (Havbro s.);
hi hijə hijə hijə el. *hij* (S. Sams);

III. *heə heə het het* (Skodborg);
he heər het het (Sem, Hvidding);
her herər het het (Forballum); ft. *heət* (Emmerlev);
jer jerər jet jet (Braderup);
heə heər heət het (Hammelev);
heər (?) he (?) (Aller);
herə he het heə (Åbenrå);
her her heət het (Agersk.);
heə jerə jeət jet (Sundev.);
je jerər jet jet (Valsb., Angel);

1) rgsm., have navn; *hañ her Pær* (Agerskov); *va jerəsto?* (Bradr.), hvad hedder du; *han hjeð Anəs, de hijəð han* (Horn. h.); *hwa hijər do?* (vestj.); *hwans hijə do?* (Agger); derpå kan afvisende svares: *a hijər „guwə nåk“, do hijər pajkåk!* (Lindkn.); pjadderkok, Sgr. II. 127. 662; *æ hijə „walnåk“, o do hijə sparikåk* (Agger), jfr. Sgr. I. 181. 923; se hjemme, Hjemstok; *ja, de jerər da ætər di gaməl pæŋ* (Valsb.) ɔ: det vil da sige ... — 2) hedde sig ɔ: siges, omtales, nævnes; *dè ska hi sə, hañ hòi øwəranstrèŋt sè,* det skal se ud som om ...; *dè hiə sè, hañ æ komən hjæm* (Søvind), der siges, at ...; *de her sæ* (Agersk.), der siges; *de hiə sæ noi å kal æn lus, Eski!* (Silkeborg) ɔ: der nævnes noget, man kan kalde en lus! kan siges til storsnudede folk; jfr. Aasen, heita, ligeså isl.; htsk. heiszen, mnt. heten, Sch. Lübb.

1. hede, no. *hijə æn -ər* (D., Malt); hak. (Tved); *hijə æn* best. *hijən* flt. best. *hijən* el. *hijərn* (Vens.; S. Sams); *hejə æn* = flt. (Søvind s.); *hijə æn -r* (Vejr., Mors, Thy, Randers; Fjolde); *he æn -ər*

Agersk., Egebæk, Bradr.; Sundv., Angel); *hei æn -ər* (Ladelund) — 1) et med lyng bevokset jordstykke; så kommer der heder og steder fra, Kr. VII. 296 ɔ: rundtom fra; på den jyske hede har man god rug, godt vand og godt fnat, Kr. Ordspr. 496. — 2) i Mellemslesv., Ang. *di he* = lyng. — Jfr. Aasen heid; isl. heiðr huk.; htsk. heide, mnt. ligeså; eng. heath; lyng-.

2. hede, no. *hijəð æn* (D., Rårup, Mors, Randers); hak. (Tved); *hijə i* best. *hjèi* (Vens.); *hiəj æn* (Linå); *hejəj æn* (Søvind s.); *hijər æn* (N. Farup, Vejr.); *heər æn* (Branderup, Bjerning); *he* el. *hei* (Braderup); *he* (Egebæk); *jetək* [*æn*] (Fjolde) — varme, opglødning; *sæt hijəð o, swæjshijəð,* udtr. fra smedens arbejde, *slo æn söm a jæn hijəð* (D.); *vi hår æn gråw hijəð ida'w* (D.) overmåde varmt vejr; *han hær er mæ æ kol å mæ æ jetək* (Fjolde) han har det med kulde og hede; *di tyk o di fijəð hår ət uñt i hijəð!* kan siges til en før person en varm dag; han svarer: *mæn di mawər o di tar hår ət möj var* (Malt h.); når en sættes i pinlig forlegenhed, kan siges: det er dog en forfærdelig hede i Jeksen kirke idag! forklaringen se Kr. VIII. 86. 168. — Jfr. Aasen heita, hita, hite; isl. hiti hak.; 2. hed; brand-, brank-, bræm-, dåne-, il-, livver-, stege-, svejs-.

3. hede, uo.
hijəð -ər -ət (D.); ft. tf. *-əð* (Agger);
hijə hjèər hjèt hjèt el. *hjèən -ər -t -t* (Vens.);
hiə -r -t -t (Ang., Als)
— 1) hede, varme, *de ær om o gøjər te de ka hijəð nåt* (vestj.) om brændsel; *æ sowəl hijəðər da gråw ida'w* (vestj.). — 2) brygge, vi har hedet igår (Ang., Als).

hedebol, no. *hijəbol* (Holmsl.), *å bowə te hijəbols,* at bo i hedeegnen.

hedebrand, no. *hijəbråñ æn* (D., Malt); *hebrañ æn* (Agersk.) = rgsm.

hedegnaver, no. i et stedrim: Sjørup hedegnagere, Kr. Ordspr. 503 (Viborg st.).; se hedeknager.

hedegård, no. *hijə-* el. *hejəgor æn -gor* (vestj.) en gård beliggende på heden, el. bygget på hedejord.

hedehamper, no. *hijəhampər* (Holmsland) kvinde, stor og grov af legemsbygning; se hamper; forklaring?

hedejord, no. *hejor de* (Agerskov); *hijəjowr de* (Agger) = rgsm.

hedeknager, no. i en stedremse fra Løgstøregnen: Sjørup hedeknagere, Sgr. XII. 143. 368, trykfejl? jfr. Kr. IX. 134. 357: hvedeknagere; jfr. hedegnaver.

hedeknak, no. *hijəknak æn -knakər* (vestj.) en lille tör, sandet banke; *di hår æn hus o æ hijəknak.*

hedekone, no. i udtr.: „hedekonen brygger“, siges, når der ligger tåge over heden, Kr. VI. 293. 402, jfr. mosekone.

hedekrut, no. lyng; i den remse fra Valsb., som er meddelt i Fra Heden s. 19:

va ska di ha te dåwər?
herkrut, hakəls å håwər;

htsk. heidekraut.

hedeland, no. *hijəlañ de* (D.) = (D.) = hedejord.

hedemark, no. *hemark æn* (Angel); *hiəmark æn* (Fjolde) — hede, jord, begroet med lyng.

hedemos, no. J. T. 314, islandsk mos, cetraria islandica (Rkb.).

heden-ast, no. person, som har varm rumpe; „god dag, jomfru H—!“ — „Å“, svarede prinsessen, ikke er den hedere idag end igår, da min fader skoldede syv galte ved den“, Sgr. VII. 201.

hedensk, to. = rgsm.;

„nej, förend jeg skulde en hedensk dronning vær',
nej, för skal jeg lade min hvide hals omskjær';
nej, förend jeg skulde en hedensk konge tag',
nej, för skal jeg lade mig levendes begrav'!“
— „Da förend jeg skulde den jyske pige mist',
nej, för skal jeg lade mig døbe og krist'“, Kr. I. 308. 20-22;

ordet har jeg hørt bruge i Mellemslesv.; når faderen overgav det lille barn til gudmoderen, sagde han: *hær breŋər æ dæ et heañt baarn, breŋ mæ et krestənt təbaq* (Medelby s.), jfr. Fr. H. s. 101, Wigstr. I. 170; jfr. Aasen heiden, også om en kone, der ikke har gået i kirke efter barselseng; isl. heiðinn; htsk. heide, mnt. heidene, heiden, Sch. Lübb.

hede-nød, no. rodknold af en plante, tormentilla erecta L. (Davbj. egn, Silkeb.); se hedeöje.

hedepirre, no. *hijəðper æn -ər* (D.) spotnavn til de såkaldte udejere, der bor på gesten og ejer marskenge; de, som pirrer i heden? el. af pirris? jfr. rævlinge-brændevin.

hedepytte, no. *hijəpyt æn -ər* (vestj.) fig. en person, som bor på heden ligesom brokfuglen, Sgr. III. 155. 865; se pytte.

hede-ræbe, no. *hijərǣb æn -ər* (Vens.) hedefår; skæo. til en mager kvinde.

hede-skratte, no. se snurrebasse.

hede-spink, no. *hespeŋk et -speŋk* (Agersk., vestslesv.) en lille fugl, i hvis rede gøgen lægger æg, = mosespink.

-hedet, tf. se for-, op-.

hedethe, no. J. T. 86. 301, en plante, öjentrøst, euphrasia officinalis (Sall.).

hedetöj, no. *hejətòw de* (Søvind s.) udslæt på huden, især på halsen, fremkaldt ved varme.

hedetørv, no. *hijətörə æn -törə* (Vejr.) = rgsm.

hedevej, no. *hijəvæj æn -væj* (D., vestj.) = rgsm.; mangen gang var sporene skårne så dybt, at den ene vogn ikke kunde vige tilside for den anden; det letteste køretöj måtte løftes ud, se f. eks. Stolts Opt. s. 138.

1. Hedevig, no. et kalendernavn; *ær Heðəviq uwəð o Galus tar, så ka vi so råw i mosər o kar* (vestj.), Kr. IV. 372. 286, 15. Oktober; jfr. htsk. Hedwig, ssætn. af ght. Hadu (?), isl. Höðr, krigslykke, og ghtsk. wîc, kamp.

2. hedevig, no. *hedəvik æn -ər* (Valsb., alm. Mellemslesv.); *hedəviq* el. *herəviq æn -ər* (Agersk.) — fastelavnsbolle; jfr. Aasen, heitevegg, sv. hetvägg, fastelavnsbrød; jfr. Strackerj. II. 35. 300, Korrespondenzbl. I. 75, III. 7, IV. 25. 8, Urquell I. 130; Schütze, heetweege; hos Schambach heidewek; htsk. weck, kile, kileformet hvedebrød; deres udseende og tilberedelse se Bartsch II. 254. 1325; pomle.

hedeöje, no. J. T. 345, en plante, tormentilla erecta L.; se hedenød.

hedeål, no. *hejol æn* (Mds. h.) navn på hugorme og snoge, især de første.

hedlevret, to. [*hijəðlöwrə*] (Ikast) som let bliver varm.

hedning, no. *heðnəŋ æn* (D., Mors): *henəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm., et udøbt barn; *dær æ komən æn lilə heðnəŋ i nat* (D.); jfr. Thiele, Overtro nr. 396. 682, Junge s. 290, Sgr. XI. 124. 297, Skytts h. s. 154, Kuhn M. S. s. 366; Hartland, S. F. T. s. 100; *åpdròw sin bön som henəŋər* (Vens.); se hedensk, tysker.

heent, to. itk. se hedensk.

heftig, to. i alt fald i udtr.: *han tåw sæj ət gråw hæftiq* el. *hæftə* (Lindk., D.); jfr. htsk. heftig, der henføres til mht. haft, som sidder fast, blivende.

heg, no. se hæg, høg.

heg, no. *heq è* best. *-ə* (Vens.) vane, kun i forb.: *wi è komən å heqə mæ ə,* vi er kommen ud af vane med det.

hege, uo. — 1) *heq* nt. *-ər* (Vens.) en særegen måde at hækle på, kaldes også: hakke. — 2) i en besværgelse: hjorten stander på heden og hinker og heger, Kr. VIII. 400. 742, betydning (?).

1. hegle, no. *heqəl i* best. *heqli* flt. *heqəl* (Vens.); *heql æn -ər* (vestj.); *hæql æn hæql* (Agger); *hæql æn -ər* (D., Andst, Agersk.; Søvind s.); *hækəl æn hæklə* (Sundev.) — 1) = rgsm.; en hørhegle; i æventyret omskabes et mske til en h—, Kr. V. 36, Gr. Æv. I. 135; havmanden kløs på ryggen med en h—, Kr. Æv. 309; gåde: hvad er det som hænger på væggen med stålskæg? Sgr. II. 129. 669; *hwa æ de, dær hår lisåmanə tæñ som ål wå bymæñ?* (vestj.). — 2) *hèql* [*i*] (Hjörring) egennyttig person. — 3) *hæql de* (Agger) vås, sludder. — Jfr. Aasen, hekla; htsk. hechel huk., mnt. hekele, Sch. Lübb.; hægl; hampe-, hør-.

2. hegle, uo.
heql -ər heqəlt heqəlt (Vens.);
hæqəl -ər -t -t (Agger);
hæql -ər hæqəl hæqəl (D., N. Slesv.);
hæql -ə -ət -ət (Søvind s.);
hækəl hæklə hækəlt hækəlt (Sundv.)
— 1) = rgsm.; bruge hegle til at forarbejde hør med; fig. i udtr. *de æ så re som hæqəl smör* (D.), man brugte nemlig i ældre tid at føre en kniv på kryds og tværs gennem nykærnet smör for at slæbe kreaturhårene ud af det, se knive; *hæql jæn gåt iğæməl* (D.) give en en svær irettesættelse, el. bagtale en; *leq å heql icə* (Vens.) om arbejde: ingen

vegne komme med det; se gjemmel-. — 2) våse, vrövle (Agger).

hegleblår, no. *hækəlblåə de* (Sundv.) heglet blår, jfr. skageblår.

heglefedt, no. *hæqlfjæt* (D., vestj.); *hæqlfet* (vestslesv.): *a fæk nåk h—!* siger den lille pige, når hun under arbejdet kommer til at rive sig på hegletænderne; jfr. hessel-, hæle-, karte-, nydjfedt.

heglegumme, no. *hæqlgom æn* (vestj.) sladresyg gammel kvinde.

heglestol, no. *hækəlstol æn -stol* (Sundv.) laddet el. stolen, hvorpå heglen hviler, mens den bruges.

hegletand, no. *hæqəltæñ æn* = flt. (Søvind s.); *heqəltej* [*i*] (Vens.) = rgsm.; tand på en hegle; jfr. Grb. 37. 6; tind.

hegn, no. *hæjn æn* = flt. (D.), itk. (Agersk.); *hæn è* best. *hænt* flt. *hæn* (Vens.; Agger); *hèn et* — flt. (Søvind s.) = rgsm.; *a lysər* [*mi bosk*] *i hæn* (Vens.) el. *i hænəs frèj*, i hegn el. hegns fred, er et udtr. som drenge bruger, når de finder noget, de vil selv beholde, en god busk blåbær f. eks.; *de ska vær i hæjn i somər* (vestj.) om en græsmark som skal fredes; *hål hæn* (Agger) ɔ: holde sine kreaturer på egen mark; „hejneden" best. (N. Sams), navn til et stykke af bymarken.

hegne, uo.
hæn -ər -t -t (Vens.); tf. *hænt* (Agger);
hèn -ə -ət -ət (Søvind s.);
hæjn -ər hæjñ hæjñ (D.)
= rgsm.; *æ gres ska hæjnəs* (vestj.) fredes; *hæjn æn awər åp* (D.) plöje den sidste fure, jfr. 2. fure; *di wel hæn for ajər djæs å ka et hæn djær æjən re* (Mors); når drengen har fundet en god busk blåbær f. eks., kan han sige: *a hænər mi bosk!* så må ingen røre den (Thy); jfr. Aasen, isl. hegna.

hegningsbårer, no. *hænəŋsbårər* flt. (Hanh.) agre udlagt til høslet.

hegningsgræs, no. *hænəŋsgræjs è* best. *-t* (Vens.) græs, som står til høslæt; jfr. fredegræs.

-hegns, no. se u-.

hegnsret, no. *hæjnsræt æn* (D.) = spade-ret (s. d.).

hegnsynsmand, no. *hènsynsmañ æn* (Søvind s.) = rgsm.

hei, no. se hede.

hej, no. se hinde; uo. se hæde.

hej, udrbso. *hæj, hæj, hæjda* el. *höj, höj!* (Agersk., vestj.); *hòj* el. *hòj* (Vens.); *höj, höj!* (D.) råbes, når man vil vække ens opmærksomhed, kalde ham tilbage; *höj så!* når en falder; „spel op o di feddel! å hej, mosikanter!" Kr. I. 84. 4; oldermanden, der kaldte til møde af bymændene, råbte: *höj, te vi, te vi!* (Mds. h.); også: *höj, æ stöt wal te ðæ!* (Agger) ɔ: om forladelse; jfr. Aasen hei, høy; htsk. hei, hei da! mht. hei, hey! provençalsk hahi, hai, hay; lat. heia, eia; gr. eia; se gråben, haj; hop-, hurlum-.

heja, no. sjov, tummel, i udtr. som: *hur hår I no wæt hæn o hålt jær hæjå?* (Agger); *å hål hæja i nætər å daw; hąj ræñc om nætən å hòlc hæja, mæn så om månəŋi så war hąj eñc så tiə* (Vens.) sjov, lystigt gilde; „*orə ètər de stur hæja war hąj omskabt te i jæəbok mè låŋ skeq*", Grb. 73. 34; jfr. Aasen, heia, råbe hej, give glædesråb; heia no. kvinde, som stöjer, snakker meget.

hejbej, no. i udtr. *hål hæjbæj mæ væra·ñər* (Agersk.) ɔ: have utugtig omgang med hverandre; *de æ sluðər o preðək o h—* (D., vestj.) = urimelig snak, vrövl; ligeså: *de wår æ bar hæjbæj* (vestslesv.); jfr. parabel.

hejda, no. se hej.

hejdagger, no. „et fruentimmer, som gærne vil pynte sig, men ikke forstår det el. ikke har noget at göre det med" (Viskum), efter Mb.

hejdukke, no. *hæjdåk æn -ər* (D., Andst) om kvinder, om en overmodig, skabagtig person (D., Århus); tåbelig pyntet kvinde (Mors); „mæ anner hun dåhnst som en hejdåk", Jæger, Ferie s. 48; se heigut; jfr. htsk. heiduck, tjener i ungarsk dragt; oprindelig fodsoldat i Ungarn; i Slavonien: røver; hejgut.

-heje, no. se vej-.

heje, uo. se hedde, hæde; bio. se heje.

hejed, no. se hejre.

hejel, to. se hel.

hejellet, se hellags-.

hejer, uo. se hindre; steo. se hendes; bio. se heller, hellere.

hejes, to. se hædes.

hejgut, no. *hæjgut* (Malt, Gjern, Vrads h.), *di spelər h—*, driver og holder sig lystige; *spel h— mæ jæn* (Vrads, Gjern h.) holde en for nar; *spel hæjgut*

el. *nar mæ æn piq* (vestslesv.); omdannet af: spille hejdukke (s. d.) med en, se Nyrop, Sprogets v. Skud s. 88; se trekant.

hejklæde, no. *hæjklæ* (Læsø) det store, hvide klæde, som Læsøkvinderne bruger at binde omkring hovedet, med brede bånd, som hænger ned bagtil.

1. hejle, uo. *hæjl -ər -ət* el. *hæjr -ər -ət* (D.); *hæjr* (Lemvig, Helgenæs); *hjæjl* (N. Slesv.); *tæjl* (Mors) — være utilpas, syg, skrante; om kreaturer: stå stille uden at æde; „wa dæ en dau, a gik å hejelt å dur it, wa de ukru så uhen som en tuhen", Yuelb. 12, var der en dag, jeg gik og skrantede og duede ikke, var det ukrudt (skældsord) så ond som en torn; *leq å hæjl* (S. Hald), ligge og hive, være utilpas; *gọ o hæjr o vær syk* (Herning) om msker og dyr; *æ ku stor o hæjrər, do må hå ən fløt* (D.), modsat hvege (s. d.); *stọ o hæjl öwər æn spå* (D.) stå og drive; *uha', hur hun hæjlər a!* (vestslesv.) hvor hun løber rask; jfr. Aasen, heirun to., om kør: lidt sygelig, ked af græsset.

2. hejle, no. *hæjli i -ər* (Vens.) en slags stor langbenet skræddermyg (tipula); man sætter den på venstre hånd og tager fat i dens höjre ben, idet man siger:

„hejle, hejle, høwerlor,
ka do wis' mæ, hvor mi kjærrest boer,
helles ska do mest di høwer lor!"

myggen løfter så et af de forreste ben og peger frem for sig; ad den kant, den peger, er kæresten, J. K. 70. 72 (Vens.), Kr. VI. 256. 42; helle höjelår, Sgr. VI. 127. 735. 732, jfr. Liebr. Volksk. 330. 149 (Norge), Urdsbr. II. 163; Kuhn, W. S. II. 79. 240, Ndl. Volksk. I. 141. 7, Mélusine I. 498 phalangium; se höjlår, langlår, møllemand, Ole væderlår, Peder-.

3. Hejle, no. *Hæjli* (Vens.) ikke ualm. mandsnavn (Vens.), se Sgr. X. 175.

hejn, no. se hegn.

hejnlig, to. *hæjnlə* (Holmsl.), *æn h— miñəsk,* fredelig.

hejnsøl, no. *hèjns-yəl* (Fjolde) en fest, som „gildet" i Ahrensfjolde, Sydslesvig, holder ved midsommer med skiveskydning; de, som står for det, kaldes: *hèjns-miñ*.

1. hejre, no. *hèjr æn -ər* (Vens.); *hèjə æn -rə* (Søvind s.) — 1) en hejre, fugl, ardea cinera; berhen hører mulig udtr. *æn gråw hæjr* (D.) en stor lang karl. — 2) myg (?) = hejring, se hjonte-; jfr. Aasen hegre, isl. hegri, hak.; skide-.

2. hejre, no. *hèjr æn -ər* (Vens., Thy, vestj., Bradr.); *hæjə de* (Sundv.; Søvind s.) — en græsart, bromus secalinus L.;

hæjr o kliñt æ bæjər eñ iñt,
mæn ras o sløs ǧör buñən kwonløs, glt. rim (D.),

el. *hæjr å klet æ bèər ęj eñc,*
mæn swe̜ŋəl å skrå̧ wel bǫjən hå̧ (Vens.),

el. *ma̜nə hæjr å ma̜nə skråð*
de gir let brø å möj gråð, Kr. IX. 38. 416,

el. *hæjr å kliñt de skai æ mañ iñt,*
mæn rasəl å køjs, de ǧör æn mañ brølöjs (M. Slesv.),

el. *klet å hæjr*
de ka æ buñ hans kowər fårmer,
mæn skråð å kys, de ǧör æ buñ kowərløs (Mors);

lignende rim Urdsbr. II. 198 (Holsten).

3. hejre, uo. *hæjr -ər -ət* (vestj.); ft. tf. *-əð* (Agger, Thy) tilhugge løselig med økse; *begø'ñ o hæjr o nåt* (Lønb.) begynde at arbejde rask på; *hæjr å'p* (Thy) tildanne et stykke træ grovt; *hæjr nåt te'* (vestj.) det samme; *hæjr æn stak a'w* (D.) opføre og tildanne en høstak løselig, bagefter kan den så „pyntes af"; *hæjr jæn å'* (vestj.) skamme en ud; *hañ hæjrəð ham uwð for al de skit, dæ war* (Agger) ɔ: han skældte ham ud for det værste, der var til; *hun hæjrər sæj gråw uð* (vestj.) ɔ: ugler sig ud med lidet passende klæder; *o hæjr ve' ət* (vestj.) bedre ved det, lave noget bedre tilrette; *hæjr he'n o ət* el. *hæjr let ve ət* (vestj.) jævne på noget, slå noget hen, man ikke gerne hører; se 1. hejle, hæde.

4. hejre, no. *hæjr æn* (vestj., Thy); *hæjəð æn* (Hmr.) — 1) mængde, masse af noget, *æn gråw, swær, fålə hæjr å ət* (vestj.); *di håð æn gråw hæjr å pæŋ* (Lönb.); den havde en hel hejre af fugle med sig, Kr. V. 53; jfr. mulle. — 2) i udtr. *han ǧør æn sölə hæjr o ər* (Holstb.) bragte forvirring, urede, uorden i, f. ex. i uld, halm osv.; *di ka eŋən hæjr gyjər o ət* (Lönb.) ɔ: ingen orden skaffe på det; *de leqər i jæn hæjr* (vestj.) ɔ: uorden.

hejrende, i udtr. *kom te hæjreñ* (Malt) begynde at komme sig, både m. h. t. sundhed og formue; se kjering.

hejreværk, no. *hæjrwærk de* (vestj.); *de æ nåt sær h—,* noget dårligt og klodset arbejde.

hejring, no. *hæjrəŋ æn* (vestj., Mors, Agger); *hèrəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *hæjrəŋ* el. *hæjləŋ æn* (D.). — 1) et løselig, grovt tildannet stykke, f. eks. gavntræ; *æn hæjrəŋ te æn spåskawt* (Thy); stor, tyk mellemmad, se halv-, skovl-, spade-, van-. — 2) om personer, dyr og ting, hvad der ser ufærdig, klodset, vanskabt ud, *dæñ hæst ær æn sær hæjrəŋ* (Lönb.), *æn sèlə h—* (sst); *nòwə kön hæjrəŋər* (vestj.) slet skrevne bogstaver; *æn låŋ hæjrəŋ* el. *hæjləŋ* (D.) lang, tynd person; *do ær i rèjti hèrəŋ!* (Vens.) klodset fyr; se hængestork, herring; skide-. — 3) *hæjrəŋ æn -ər* (Sall.) myg, culex; se hjonte-.

hejs, bindeo. se ellers.

hejse, no. se hæs.

hejse, uo.
hæjs -ər -t hæjst (Agger);
hèjs -ə, -ət el. *hèjst, -ət* el. *hèjst* (Søvind) = rgsm.; jfr. Aasen hissa; htsk. hissen, ligeså plt.; holl. hijzen; hisse.

hejsel, no. se hessel.

hejsen, bindeo. se ellers.

hejseværk, no. *hæjswærk æn* (Agger); *hèjsværk et* (Søvind s.) = rgsm.

hejt om dejt, bio. i udtr. *de jik hæjt om dæjt* (Vens.) det gik hulter til bulter, som det bedst kunde.

hejtre, uo. nf. nt. ft. *hæjtər* el. ft. tf. *hæjtə* (Vens.) hviste med et barn; *hæjtər mæ è bån;* se fiste.

hekbær, no. se hægebær.

Hekkenfelt, no. *Hækənfæl* (D., vestj.); *Hèkənfæl* (Vens.); *Hekənfæl* (S. Hald); *Hækənfælt* (Bj. h.) — helvede; i sagnet tager djævelen Per Ibs og fører ham til Hekkenfjeld, Thiele I. 317; et hovedløst skibsmandskab henter bager Herman til H—, sts. II. 174; i æventyret skal pigen til Hekkenfeld at hente et brudesmykke, Kr. VII. 329, Grundtv. Æv. I. 204; alm. udtr. er: *ræjs do að Hækənfæl!* (D.) ɔ: gå pokker i vold, se Bloksbjærg, Hobro; jfr. plt. na Hekelvelde varen, Mhoff 605; *„de arme stempər trowə, de di fur liq te Hèkənfæl mè ham“*, Grb. 150. 65; når et barn spörger: *hur æ muwər?* kan afvisende svares: *hun ær i Hækənfæl o ğör tærmər ræjn!* (vestj.); se Grimm Myth.[2] II. 953. 1005; Werlauff Ant. 394; Cavall. Wärend I. 225; mnt. Hekelvelde, Sch. Lübb., af Heklufjall ɔ: fjældet med kappe, se Fritzn.[2] under hekla; vulkaner tænktes i middelalderen som fordømte sjæles pinested, jfr. Otia Imp. s. 108; Arnas. II. 518; Maurer Isl. S. 56 ned.; helvede, Hekelbjærg, Troms kirke.

heks, no. *hæqs æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *hæqs æn -ər* (vestj., alm.); *hèqs* el. *hèks æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.; *„uj war hon som ðl hæqsər; dèr èr en gu, ja ehc i gåŋ dèm sil gu“*, Grb. 101. 4; når solen skinner og det regner, brænder der en heks i helvede (Ang.), se Mb. under ræne; jfr. *bådsmand, skrædder; — at hekse kan bedst læres det år, man går til præst, Kr. IV. 397. 553, se mus; pigen skal ved midnat sætte sin fod på en pæl, der står på en korsvej, og sige:

jeg sætter min hæl
på denne pæl,
og så giver jeg fanden min sjæl!

Sgr. IV. 9. 8; jfr. Mhoff. 210. 287, Veckenstedt Volksk. I. 225, II. 19. 65; eller heksen lægger sin höjre hånd på pigens hoved og sin venstre under hendes venstre fod, således må pigen påkalde den onde, J. K. 419. 1398, så lærer hun at hekse; som afslutning på lærdommen følger drengen nyårsaften heksen rundtom kirken og skal råbe ind ad nöglehullet på våbenhusdören: a giver mig fanden i vold, Kr. IV. 210, IX. 71. 753; jfr. Strackerj. I. 294. 206 flg., Grimm Myth.[2] 1030 anm., Mélus. V. 61. 93, Folkl. Journ. V. 198 (Cornwall); — skærtorsdag går h— til alters, vinen spytter de ud over skulderen, oblaten beholder de i munden for at göre ondt med den, J. K. 403. 1328, Kr. VI. 150. 216, jfr. Cavall. Wärend I. 429; de går til alters skærtorsdag hos den onde og spiser skadelorte, Sgr. I. 79. 244; *„Sin Hansawtən samləs ðl hæqsərn å så rijə di åpå uwnsrawt å lijmskawt, åpå huj å kat i jit flywspreŋ øwə mark å mus, øwər haw å laj te Nårə“*, Grb. 153. 4; jfr. Asbj. III. 116; Kr. VIII. 108, Z. f. M. I. 300; Kuhn N. S. 133. 192. 286 flg.; de danser St. Hansdag, Gr. Gl. d. M. I. 60. 24; de rider til Bloksbjærg (s. d.) for at få lön af den „Gamle“, Sgr. II. 110. 549; rider Valborg aften til Troms kirke (s. d.),

Sgr. VII. 240. 113; til Brede Sten, Sgr. IV. 91. 45; jfr. Folkl. Rec. IV. 53 (slavisk), III. 143 (Ital.), Mélus. I. 500 (Frankr.), Folkl. Journ. IV. 237, V. 44 (Cornwall); — mens h— er borte, ligger en ovnsrage i sengen hos manden, Kr. III. 282. 378, jfr. J. K. 419, Cavall. Wärend I. 352, Haukenæs IV. 491, Strackerj. I. 313. 341, Urquell. I. 166, Mhoff. 563. 570, Folkl. Record I. 214: legemet er sanseløst tilbage, mens sjælen er borte, se mus; h— rider på karlen, Thiele II. 102, Grb. 213. 5 flg.; dette hindres, når man skærtorsdag aften går iseng med kniv el. stål, J. K. 419, jfr. 1. grime, hestesko; — der brændes blus St. Hansdag for at skræmme heksene, Sgr. IX. 239. 834; i Agerskov tændes Valborg aften gadeild for *å svi hæks a* el. *æ trål a;* skærtorsdag sættes en økse i møddingen, for at modvirke dem, J. K. 417. 1393 (Sæll.); — man kan usynlig selv se heksene, når man har en kirkegårdstørv over hovedet, Kr. IV. 192. 268; en græstørv, Thiele II. 100; de kan ses på deres fart, når man på en korsvej sætter sig under en ledharve (se harve), som vender tænderne ud; men man må vogte sig for at gå ud fra den för solopgang, for så vrider „heksenes karle" halsen om på en, Sgr. VII. 240. 113; II. 110. 549, IV. 91. 45, IX. 239. 833; — h— ifører sig ulveham, Kr. III. 264. 350, IV. 210. 296; kommer i skikkelse af en mus, Sgr. IX. 78. 253; som hare, höne, kat, tudse, Sgr. IX. 239. 832; Kr. VI. 176. 242 flg.; Grb. 158. 19; som ulv, björn, løve, Kr. Æv. 150; som ræv, Kr. VI. 177. 244; rotte, Kr. IV. 213. 298; and, Grb. 159. 4; tudse, Sgr. II. 13. 11; har fanden hos i hundeham, Kr. VI. 162. 229; — kan „lægge noget" for en, Sgr. I. 138. 458; J. Saml. IV. 240; kan intet ondt göre sin uven, Kr. IX. 70. 749; — kan ikke göre fortræd, når man kaster ild på hende uden hun véd det, J. K. 418. 1396, Grb. 158. nr. 19; når man får hende til at sige noget, för hun hilser; når tre strå er trukket ud af taget over en mands dör, Kr. IX. 70. 749 flg.; når man hilser hende først, J. K. 417. 1394, Thiele Overtro nr. 729; — når man slår hende, så hun bløder, J. K. 418. 1396, jfr. Harl. & Wilkinson Lancash. Folklore s. 69, se *blod; når man dristig skylder hende for at have gjort ondt, sts.; når der er gjort korstegn, Sgr. X. 12. 22. 27; når man spytter, slår kors el. vender sit forklæde, Thiele Overtro nr. 730; når man strør bregnefrø el. en håndfuld rug udenfor dören, sts. nr. 728, jfr. hørfrø; ligeledes hindrer gråbone (s. d.) og stål (s. d.), heksenes magt, Kr. IV. 211. 296; — h— kan kendes på, at hun ikke kan rejse sig fra en stol, når der under sædet er lagt et firkløver, kniv el. fyrstål, J. Saml. IV. 241; når et barn sig selv uafvidende har et æg i lommen og kommer i kirke, ser det heksene sidde med skæpper eller gryder på hovedet, Kr. IV. 397. 555; Sgr. IX. 240. 843; Z. f. M. I. 406 ned., Strackerj. I. 342. 223; den, som uafvidende har et „hönnike"-æg i lommen, og kommer i kirke skærtorsdag, ser heksene sidde med sibøtter på hovedet, J. K. 201. 135, Efterslæt 235, Thiele Overtro nr. 720, Grimm Myth.[2] II. 1032 flg.; Vernaleken Mythen s. 336, Wuttke nr. 85. 373, Busch Volksgl. s. 47. 138, Kuhn N. S. 377. 43; har man kirkegårdsmuld i lommen, mens kvinderne går til alters, kendes heksen på, at hun har en tyk tåge om hovedet, Thiele Overtro nr. 719; ser man gennem et hul i et stykke læder, taget af en ligkiste, på folk i kirken, vender heksen rumpen til præsten, Kr. VI. 354. 8, det samme nås, når man tager femfingerurt med rod og lægger den i sin hat, Kr. VI. 360. 68; heksen kendes på, at man i hendes höjre öjesten ser noget, der ligner en hund, Thiele Overtro nr. 721; el. en hare- el. kattekilling, Kr. VIII. 299. 511, jfr. Mélus. IV. 81; hun svømmer ovenpå, når hun kastes i vandet, Thiele Overtro nr. 722, jfr. Mélus. IV. 185, Urdsbr. VI. 187; h— kan ikke tåle at se et brød ligge på tværs på bordet, men flytter det, Kr. IV. 398. 556; h— må lette skørterne, når hun går over hørfrø, Kr. IV. 398. 557; kan ikke forlade stuen, når brødet ligger på overskorpen, J. K. 417. 1395; kan ikke gå over en riskost el. et limeskaft, der ligger over dörtrinet, Sgr. X. 12. 20-21, Kr. IV. 199. 278; ikke over en synål på dörtrinet el. salt, Sgr. X. 12. 22. 23, jfr. Folkl. Journ. VII. 279; — magter at hindre smörkærning, Sgr. IX. 238. 828, Kr. VI. 181. 251; kan malke (s. d.) køernes mælk i frastand ud af syles skafter, Kr. VI. 179. 249, jfr. Harl.

& Wilkins. Lancash. Folkl. 207; kan kærne (s. d.) smör i en grøft, Sgr. II. 74. 382; kan göre fortræd, når hun har fået tre ting fra et hus, Kr. VIII. 262. 445. 446; — tvinges til at møde, når man sætter den forheksede fløde over ilden (s. d.), Sgr. IX. 238. 828, Thiele Overtro nr. 246, jfr. koge; når man ilder ovnen for låsede döre, Kr. IX. 70. 751, jfr. Kr. IV. 181. 253, VI. 178. 247; — kan ikke dø, för et lys el. ild sættes under sengen, Thiele Overtro nr. 723, Sgr. X. 13. 27. 28, J. K. 417. 1395; såsnart hun er død, sætter en ravn sig på sengen, Grb. 154. 32 flg.; hun dør ikke, för en møntørv lettes, Kr. VIII. 274, Sgr. X. 13. 29; el. för der lægges halm under stolen, hun sidder på, Thiele II. 109; el. når der er fjer af vildand i sengklæderne, Kr. IV. 200. 279; — en heks fører ulven bort, Grb. 162 nr. 23; hekse er i æventyret prinsessens veninder, Kr. V. 313; heksen i glasbjærget, Efterslæt 35; æventyret om heksens datter, sts. s. 25; hekse brændes, Thiele Overtro nr. 735; Kr. VI. 164. 177. 245, VIII. 271. 459, J. K. 265. 17, se Wolf N. S. 477. 393 flg.; — jfr. endnu Sgr. II. 73. 381 flg., Kr. IV. 199. 277; Gr. Gl. d. M. II. 244; Wigstr. I. 113. 143. 163, II. 145. 257. 349; Haukenæs IV. 486, Nicolaissen III. 25. 36, Øverland s. 22; Maurer Isl. S. 107, N. M. Petersen, Danmarks Historie i Hedenold III. 218, Isl. Færd IV. 299; Mhoff. 211. 288 flg., 224. 558. 565; Grimm Myth.^{2} II. 992 flg., Wuttke Hexe med tilhørende sammensætninger i registeret, ligeså Bartsch; Z. f. M. II. 62, III. 113. 17, IV. 158; Birlinger Volksth. registeret, Grimm S. no. 120. 251 flg., Harl. & Wilkinson, Lancash. Folklore s. 176. 182: Lancashire witches; Kuhn, M. S. 375, W. S. I. 74. 64, II. 28. 75, Urdsbr. V. 132 flg.; se arvesølv, Bloksbjærg, Cyprianus, *danse, finlap, hare, hestesko, hund, kat, kjærne uo., klog kone, klog mand, limeskaft, låne, malke, Nordmand, rugkjærne, salt, salve, Sankt Hansaften, sild, sorte skole, sølvknap, Troms kirke, ulv, Valborg aften, öje, öjesyn. — 2) börneleg: heksen står ved sit „mål“, alle de andre i en lang række foran ham; de går frem imod ham og synger:

jeg går op til heksemål;
heksen er ikke hjemme;
han er udi Frankerig
at tælle sine penge.

Når heksen kan slå en, siger han: heks! og den slagne går om bag hans ryg. De andre søger at befri de fangne og siger: frelst! hver gang de kan røre ved en; således fortsættes til alle er tagne (Vestslesv.); heks i börneleg, se Folkl. Journ. V. 54 (Cornwall), Amer. Folkl. III. 139. — Jfr. htsk. hexe huk., mht. hegecisse, ghtsk. hagazussa, angels. hagtesse, eng. hag; henføres til ght. hac, busk, se have no., altså oprindelig vel: skovkvinde, „wildes weib“, jfr. Grimm Myth.^{2} 992; pulver-, trold-.

hekse, uo. *hæqs -ər hæqst hæqst* (Vens.); *hæqs -ər -ət* (vestj.) = rgsm.; øve trolddom; han kunde hekse: han kunde binde en orm, stille blod, læse over bulne fingre, vise væld, Kr. VIII. 276; spøg til börn: *ka do hæqs? — næj! — de ka a hæjər ẹt!* svares ja, fortsættes: *så behöwər a ẹt o lær di ət* (vestj.); jfr. Sgr. II. 73. flg., Ehlers Räthselb. 44. 338 med anm.; *dẹ ær æn kål tẹ o hæqs æ grøð å æ fað* (vestj.) ɔ: han spiser meget: se heks; forheks-mig-nig; for-.

heksefedt, no. salvekrukker med h— kan Valborg aften findes på husremmene, Kr. IV. 397. 552; karlen smörer plejlen med h— og farer så oven ud af skorstenen, Kr. IV. 209. 294, Grb. 159, nr. 21. 22; til heksens salve skal have hørt bulmeurt, hyoscyamus L. og med sandsynlighed også mandragora Tournef., (beslægtet med kartoffelen) og datura stramonium, pigæble, se Wuttke nr. 212: andre opskrifter Perger, Pflanzensagen s. 5; kogt af udøbte börns kød, Wolf N. S. nr. 284; jfr. Kuhn N. S. nr. 71, Strackerj. I. 315 d, Tylor, Anf. d. Cultur II. 420; jfr. heksesmör, salve.

heksekonst, no. *hæqskonstər* flt. (vestj.) = rgsm.; *„a wel ẹǹc swò jan hå mè sònt hæqskonstər å bəstel“*, Grb. 58. 57.

heksemester, no. *hæqsmæstər æn -ər* (vestj.); *hæqsmèjstər i* best. *-mèjstən* el. *-mèjstərən* (Vens.) = rgsm.; fort. om en h—, Kr. IV. 193. 271; J. Saml. IV. 240; jfr. klog mand; *„ot das tij ètə de hær komər hæqsmèjstərən ijè'n“*, Grb. 63. 67.

heksepulver, no. = rgsm.; består af kirkelav, dyvelsdræk, pulveriseret pandeskal af en afdød, ligkistepulver osv., J. Saml. IV. 240.

hekseremse, no. *hæqsrams æn* (Vens.) = rgsm.; remse, hvormed der udføres trolddom.

hekseri, no. *hæqsəri·j de* (vestj.); *hæqsəri·c* el. *-rij è* (Vens.); *hèksəri de* (Søvind s.) = rgsm.; se fortæll. om hyrdernes h—, Kr. VIII. 280. 478 flg., jfr. Grb. s. 60 nr. 19.

heksemör, no. ovntræet bliver smurt ind med h—, så tjener det til ridehest for heksene, Kr. VI. 198. 271; se heksefedt.

heksespyt, no. = gøgespyt, hvori skumcicadens larver lever; det hidrører fra heksene, der om natten spytter i græsset, for at skade kreaturerne, Sgr. IV. 46. 29; jfr. norsk troldkjærringspyt.

1. hel, to. bio. *hijəl* itk. *hijəl* flt. *hijəl* (Vens.); *hijəl* flt. *hijəl* (vestj., Agger); *hel* itk. *-t* flt. *hel* (Agersk.); *hel* flt. *hejəl* (Søvind s.) — 1) hel, sammenhængende, ikke splittet el. revnet, om klæder, kar, glas; *æ kruk æ hijəl, æn hijəl gor; hon hålər hijəl ino·* (Vens.) om den frugtsommelige, som ej har født; *æn hijəl feŋər*, usåret; *hañ ka ek gåt ha hijəl kyð* (Agger) siges om en slagsbroder; *a vèl il ha dæñ, dèr ær i stèki, a vel ha dæñ hejəl* (Søvind). — 2) fuldstændig, hvori intet mangler: *æ hijəl gor, æ hijəl daw, væj; hijəl iŋæ·ŋəl* (vestj.); *a tåw ham hijəl o hålən mæ låp o tåp; hijəl ulən; hijəl værdən* (D.); *a ær il fånè·wət mæ dè hal bw ət, a vel ha dè hejələ; i dæñ ti ka hañ hwærkən blyw farə mæ dè hal eñ dè hejəl; hejələ værdən, hejələ tiən; ka du ei* (æde) *hejələ dæñ mèlmaj?* hele det stykke smörrebrød; *skit mæ dè hejələ!* med det altsammen (Søvind s.); *i de hijələ* (Agger) = rgsm.; *ve öwər æ hel kråp* (Agersk.), jfr. 4. al; *æ hel hus, by* (Agersk.); *i de hijələ* (D.); *dæj hijəl da, haj tu hijələ klati; haj jik hijələ turən ejæ·ŋəl* (Vens.); *de æ hijəl fjåwtən daw sijən* (Agger), en forstærket form er: *dæj hijələstə tic, hijələstə tijən* (Vens.) hele tiden. — 3) stor, betydelig, dygtig: *èn hel del* (Søvind s.), *æn hijəl flåk, han war hijəl kål å ər* (Agger, vestj.), *æn h— dijəl* (D.), *dæñ hæst blywər hijəl, de ær æn hijəl hæst* (D.), handelsudtryk = fuldstændig, fortrinlig i alle måder. — 4) bio. *a blöw hijəl sær ve ət* (D.) helt beklemt, betagen; *ål hel* (Sem); *hejəl få möj* (Hmr.) altfor meget; *hañ blöw hijəl syq; ær ən hijəl dø? drek hijəl åm hal* (Agger) svire; jfr. mnt. bi den beerpotten to sittende unde half unde heel to drinkende, Sch. Lübb. II. 230. 18; *de ka a hijəl gåt*, rigtig godt (D.); han bliver ved at væde öjenhullerne til han er helt ud seendes, Kr. V. 369; *de gèə hel gåt; hañ æ hel kølə* (Søvind) helt modig; jfr. Aasen heil, isl. heill; hele, hjelt; ge-.

2. hel, no. — 1) døden; *han ær goi å skek ætər æ hæl te jæn, som vel nørə dø* (M. Slesv.) om en senfærdig person; se ud som en hel (vestj.), en dødning; för der kommer pest i en by rider hel igennem gaderne på en trebenet hest, der klaprer med en løs sko, som om man hørte tærskere (Sønderj.) Mb.; jfr. Mhoff. 244. 335: grå el. hvid, trebenet hest, nogle siger, en sortklædt gammel kone sidder derpå (Tønder). — 2) = helhest (s. d.); *han ga hæl æn skip hawər* (vestj., glds.) kan siges om den dødssyge, som kommer sig; el. han har købt sig fra hel for en skæppe havre (M. Slesv.) efter Outz.; han har for denne gang købt a med æ hel, Mhoff. 244. 335; se 1. død s. 227. 32 flg.; jfr. Thiele II. 58: et hjul med ild kom ind i laden, det var en buk på tre ben, som hoppede omkring, og de kaldte den hel, så kom pesten; dens „vare“ var en hvid hest, der gik fra by til by; jfr. Grimm Myth.[2] 799. 804; Wuttke nr. 35, Z. f. M. IV. 425, Gervasius s. 92; Mannhardt, Götterwelt s. 318. — 3) kirkevare; Gjellerup kirkes hel er en rød kalv, Kr. III. 93, det lignede et får og var altså intet andet end kirkens vare el. hel, som i den egn kaldes „æ heldt“, Sgr. III. 30. 41 (Ginding h.) [?]. — Jfr. Aasen, isl. hel huk. død, Fritzn.[2] hel, Grimm Myth.[2] 288. 760. 1135; hjæl, trebenet.

helbefaren, to. *hijəlbəfårin* (Agger) = rgsm., om en sømand.

Helbo, no. *Hælbow æn* (Randers) mand fra Helgenæs; folkene kaldes de „gale Helboere“, Kr. Ordspr. 507.

helbred, no. *hjèlbrec e* best. *-ə* (Vens.); *hælbre æn* (vestj.); *hælbreð æn* (Agger,

Hvejsel); *hælbrè et* best. *-brèjən* sj. *-brèjət* (Søvind s.) = rgsm., se hellen; jfr. Aasen heilbrigd to. isl. heilbrigðr, sund; brigð no., forandring af tilstand.

helbrodde, uo. *å hiəlbrèj kuərəð* (Lild s.) ɔ: uden at løse kærvene at slå noget af kornet af med en plejl.

helbroder, no. *hejəlbròwə æn* (Søvind s.) = rgsm.; *vi æ hijəlbrøər* (D.).

helbrændt, to. *hijəlbræñ* (D., vestj.); *hijəlbræñc* (Vens.) — om mursten, se halv-, mellem-; blegsten; også som no.: *huma·nə hijəlbræñ hår do?* — „helbrændte", spøgende navn til kobberpenge (Framl. h.).

held, no. *hæl æn* (D., vestj.), best. *-ən* (Vens.); itk. (Agersk., M. Slesv.); *hèl et* (Søvind s.) — 1) lykke; *te ål go hæl* (Andst); *løk å hèl mè ət* (Søvind s.); „de wa hel i uhel! soeh mannen, han brækket hans bihn, men huesen (strömpen) bløv hiel", Jyd. I. 42. 1; *„haj hòr hælən mæ· sæ* (Vens.); *te hæl o løk mæ ər! do hår æn guwə hæl* (Agger); *„de war æn hæl!" så æ mañ, hans kow gyə po æ mørən,* Sgr. II. 232. 834 (vestj.); tit med et ordspil på hæld, skråt sted på en vej; *dèr æ hèl ve ət* (Søvind) om noget, der er skråt; *han hai enə hæl, soj han æ mañ, da haj han vælt tre gån* (N. Slesv.); *„a hår eŋən hæl håð o dæñ tur!" så æ påtmañ, da håð han vælt træj gån* (vestj.); *„dær æ hæl ve ət!" så æ mañ, hañ vælt* (vestj.). — 2) uheld; *èt sælə hèl* (Søvind s.) en stor ulykke; *han håð hæl te o fål om o bræk hans jæn årm* (D.); *han fæk hæl te å bræk hans bijən* (Thy); *han fæk hæl te å kom gal æste·* (Mors); jfr. isl. heill itk. lykke; -hjap; mund-, slud-, slumpe-, u-, van-.

-heldelig, to. se van-.

heldig, no. *hældiq* (D., Agger); *hældi* itk. *-t* (Vens.); *hèldi* (Søvind s.) = rgsm.; *„de spelt eñc så hældit å får ham"*, Grb. 112. 102; alm. i betydningen: passelig, ønskelig (vestj.); sagtens fremmedord ligesom: *hèldivis* (Søvind s.); se van-.

heldsom, to. *hælsom* (D.) heldig, lykkelig.

hele, uo.
hejəl -ə -ət (Søvind s.);
hijəl -ər -t hijəlt (Vens.) — vistnok alm.; *de hijələs* ft. *-t* (vestj.); ft. *hijəltəs* tf. *æ hijəltəst* (Vens.); *de hjæləs* (Hell. h.); *hejələs* (Søvind s.), om sår: læges, kommer sig.

hele penge, no. *ka do læ mæ fo dæm ti dålər i hijəl pæŋ?* ɔ: i store sølvpenge, ikke i småmynt.

heleste, to. se hel 2.

helgen, no. *alle Hælgəns knøt,* Sgr. XI. 104. 200, alle helgens knytte el. knude, må vel være kalenderdagen d. 1. Novbr., se Mikkelsdag.

helgengods, no. i tlm.: jeg giver ikke mit helgengods bort, uden at sækken følger med, Sgr. III. 132. 629; betydning?

helgrynsgrød, no. *hijəlgrynsgrøð dæm* (D.) byggrød af uknækkede korn, kogt i kærnemælk, jfr. pisgrød, storegrynsgrød.

helgt, no. *hælət* (D., Andst, Søvind s.); *hælənt* (Elbo h.); *hælət* (Vlb., Ang.) — festtid, især nok om juletiden, *de reŋər te hælət* (Andst) kimer til fest; *håł hælət* (Søvind s.) være ledig på en helligdag, overført også om at være ledig andre dage; *vi ska sørə får o fo baqən te hælənt* (Lindk.); „der er længe til helligt!" siger de Stavns piger, når der er hul på hoserne om mandagen, Sgr. II. 90. 428 (Sams); *bådə hèlt å sèqənt* (Vens.); *hælənt (!) o søqənt* (Andst) både helligdage og hverdage; ordet er sagtens en intetkönsform af hellig, jfr. Aasen, heilag; isl. heilagr, jule-.

helgård, no. *hejəlgoə æn* (Søvind s.) = rgsm.

helhest, no. *hælhæst æn* (D., vestj.) = rgsm.; et fabelagtigt dyr, som varsler død; på en ny kirkegård blev i gamle dage för noget menneskelig en levende hest begravet, den er bleven til h—, Thiele II. 293; under kirkens grundvold er et levende dyr begravet, hest el. lam, J. K. 420. 1400; jfr. Grimm Myth.[2] 1095; se kirkevare; en sort hovedløs hest på tre ben, somme siger, at den rides af en mand uden hoved, J. K. 384. 1222; en stor hvid hingst, Sgr. I. 76. 239; en meget stor firskoet sort hest, der går midt ad gaden, Gr. Gl. d. M. II. 257; jfr. Junge s. 198, Skytts h. 174;

„po trej bien humper e hælhejst astej,
få de te han hår ikke flier,

mæn hwem dæ ska mød ham epo si vej, humper snår i e kjerrgor nier!“ Blich. Bindst.; msker har sat sig op at ride på den, Gr. Gl. d. M. II. 227. 339, Sgr. III. 219; den varsler pest, Gr. Gl. d. M. III. 107. 27; en hest på tre ben, hvoraf de to var af kobber, varsler pest, Kr. VIII. 333. 570, jfr. Grimm Myth.[2] II. 804; mærket på helhesten, de tre ben, har hesten, de underjordiskes høvedsmand rider på, Thiele II. 194 (Bornholm); bäckahästen, Wigstr. II. 181; en tyr, som varsler kvægpest, Mhoff 239. 328 (Husby), jfr. Liebr. Gervasius s. 92; se hel; smlignes kan: djævelen rider på en trebenet hest, Vernaleken Mythen 35 flg.

helkarte, uo.
hijəlkår (Han h.);
hęlkar -ər -ət (Agersk.) — karte ulden færdig i små töjer; jfr. halvkarte.

helkiste, no. *hijəlkijəst æn* (Andst) dobbelt så stor som en halvkiste; et låg dækker hele åbningen på begge, de er uden skuffe, men med læddike.

helkjærv, no. en kjærv bestående af tre neg, til forskel fra en, hvori kun to neg er sammenbundne (Mors) eft. Mb.; se toneg, treneg, tvilling.

hellagssöm, no. *hijəllawssæm æn* = flt. (Lönb., Hmr.); *hejələwtsæm* (Sall.); *hijəllot sæm* (Thy); *hejəllet sæm* (Nes s.) firetommers söm; tilsvarende former til „halvlagssöm“ (s. d.) findes utvivlsomt og ordet forklares: hellodssöm (?) (Thy, Mors).

Helle, no. *Hælə* (nörrejysk) et glds. kvindenavn, jfr. Kr. IX. 168; i D. slægtsnavn; „til Helena måske Hela el. Hella, dog uvist“ Aasen, Navnebog.

helled, no. *hælə* [*et*] (Vestslesv.); *helə æn -rər* (Brader.) — en fold, hvori markmanden sætter kreaturer ind, når han har fanget dem løsgående, se byfold, afbildn. Feilb. Bondeliv s. 178; ordet er sagtens = helvede; mnt. helle, Sch. Lübb., krog bag kakkelovnen; Outz. anfører i Fris. Gl., hej vant sijn helle gebroken, han fandt det sted brudt, hvor han var indespærret.

helledi, no. se helvede.

hellefisk, no. *hèləfesk æn* = flt. (Lild s., Agger) = helleflynder (s. d.); jfr. Aasen, hellefisk, „skal egentlig være heilagfisk, nyisl. heilagfiski hak.; sv. helgflondra.“

helleflynder, no. *hæləflǫjər æn* (Vens.) en fisk, hippoglossus, se hellefisk.

hellen, no. *hælən æn* (D., Ølgod, Andst) helbred; *æ h— ær et guwə; han hår ålər æn hæləns daw;* jfr. isl. heilendi itk., helbred; helsen.

heller, bio = rgsm.; *hèlər il; de vèl a èk hèlər* (Søvind s.); *hælər* el. *hæjər ek; ek hæjər* el. *hælər* (Agger); *ek hæjər et* el. *hælər et* (D.); *a ga ham sin hælər il æ han* (Ang.); *hælər ent* (Åbenrå); i spörgende sætninger; *han ær il komən hjæm inò·, æ han hèlə?* ɔ: er han vel? *du vèl ålə gøjər ət mejə, vèl du hèlə?* (Søvind), vil du vel? se hellere; ikke-.

hellere, bio. *hèlə hèlst* (Søvind s.; Vens., alm.) = rgsm.; *hèlər en gæn* (Søvind s.); *hælər en gan* (D.); *hælər in gar* (Agger); *jo far jo hæjər; sådən vel a hælst hå ət* (D.); *hwæm* el. *hwa* el. *hwans såm hælst* (Agger); jfr. Aasen, helder; isl. heldr; eller, ellers.

hellerop, bio. *hæ·ldərop* (Agersk.); *hæ·ldəråp* (Lb.); *hælərop* (Andst); *hænəråp* el. *hæntəråp* (D.): *o löw h—*, leve lystigt; *löw hældəråp i fjòwtən daw o honər å swålt i fjòwtən* (Lb.); *löw hældər åp i fjòwtən daw, å sulc i fjòwtən, så æ de mònt fåbi·c* (Vens.); *han tur å gafər å de gor hældər op* (Hostr. s. ved Tønder), han tuder og gør ɔ: han skælder og smælder og det går lystigt; *de gær hæltər op mæ sirop å* (Gram s.) det går flot til, Kok ordspr. 591; *å löw hælər op en skank* (Andst) at leve lystigt på ingenting; *de gor hænər* el. *hæntər åp* (D.), det går lystigt og overdådigt; ordet er udentvivl htsk. hellauf leben, jfr. Grimms Ordb.; se Schütze II. 107 øverst: da geit et heller up min hart!

hellers, bindeo. se ellers.

hellersens, bindeo. se ellers.

hellig, to. *hælə* el. *helə* flt. *hælə* el. *helə* (D., vestj.); *hèli* flt. *hèli* (Søvind) = rgsm.; *dæm hælə* (vestj.) pietister, er msker, som menes at bære kristendommen mere end almindelig tilskue; *hærmanən han wa hælə, han gik i kærk hwæ sønda,* Kr. IX. 229. 68 (Horn. h.); oftest spotnavn; *han æ blöwən hælə, mæn de æ nåk imæl æ skin o æ bælə*

(vestj.); *de hælə fo̜r, we̜ri war ðl̥ər o̜* (Vens.); *de ær æn hælə gemər, æ væjr ðl̥ər ær å̜* (vestj.) spottende om en skinhellig kvinde; han er så hellig, som Gudum el. Ullerup munke, Kr. Ordspr. 523; hr. Jens Kampmann skal have været så hellig en mand, at han ikke kunde forrådne i sin grav, Kr. VI. 154; *æ hælə tij* (vestj.) tiden i kirkens festdage; *æn hælə (!) daw* (Søvind s.) en hellig dag; *no ær æ hælə laəñ åt å siə* (Ang.) kan siges, når flasken er næsten tom og knasten i bunden at se; jfr. Aasen heilag, isl. heilagr; htsk. heilig, plt. mnt. hillich, Sch. Lübb.; eng. holy; helgt, hille; halv-, höj-, skin-.

helligaften, no. *hæl̥əawtən æn* (vestj.); *hælawtən* (vestslesv.) — friaften, når arbejdet er ophørt, *hår I e̜t snår h—?* — *han læŋəs atər h—* (Lb.) efter at udfries ved døden; *han hår fåt h—* (Malt) er død; *hæl̥əawtən* (D.) aftenen på en festdag; *æn hæl̥ə awtən* (Agger).

Helligbæk, no. en bæk i M. Slesvig; i den er Harald Blåtand døbt; når kreaturer drikker af dens vand, hævnes det, Thiele I. 21; Helligenbæk, som Thiele har, er vist plt.; se kilde.

helligdag, no. *hæl̥ədaw æn* (D., vestj.); *æn hæl̥ə då̜* (Agger) = rgsm.; *atər æ hæl̥ədaw* (flt., D.); *„nær haj om hælədaw kam e̜j i cerkən“*, Grb. 85. 4; når kalken ikke er ret udtværet i sandet, så mørtelen er fuld af små kalkkorn, kan siges: *dær æ maŋə · hæl̥ədaw i̜ ət* (vestj.); *de ær eñc war å jè så månə hælədaw åpo̜ ə* (Vens.) ɔ: det er ikke værd at göre så mange formaliteter; se falg 2.

helligdagsgave, no. i tlm. *æn rutəs kål, ham! — næj, hañ gijər ek hans hæl̥ədasgawər hæn* (Agger) ɔ: han er ikke rundhåndet; på Mors skal det hedde: hans „helligåndsgaver“, isåfald med hentydning til Apg. 8. 20.

helligdagshandel, no. *hæl̥ədashajəl* (Agger) helligdagsbrug; *æn sæt klæjər te h—,* se handel 2 c.

helligdagsost, no. i udtr. om kvinder: *hun æ knap, hun gir e̜t hiŋə hæl̥ədəs wòst hæn* (vestj.), helligdagsosten er den bedste, ɔ: hun er karrig; *hun gir e̜t hiñər hæl̥igenswòst hæn* (Holstebro); *hun jir eñc hær hæl̥ədaswust hæn* (Vens.).

hellig fredag, no. *hæl̥ə fre̜da* (Malt); *hælə fræja* (D.) — langfredag.

hellighed, no. *hæl̥əhið æn* (Vejen) religiøs opækkelse, gudelige forsamlinger; *vi snakət ga̜n om, hwoda'n æ h— tåw æwərhåñ hist o hær.*

helligmandag, no. i tlm.: *„gumòn* (godmorgen) *te mæja, å hæləmanda te fræja skul mè wal ta luwən å får“*, Grb. 234. 109 ɔ: frimandag til fredag.

helligskab, no. *hæl̥əskav* (vestj.); *hæl̥əskað* (Agger) — foragteligt, om et gudfrygtigt væsen: *a bryr mæ e̜t om djær h—.*

helligting, no. *hæləteŋ* (Rødding, Sønderj.); *hæləte'ŋ* (Ang.) — en sygdom, rosen (s. d.), erysipelas, zona (?); røde skjolder i huden (Ang.); også *h— i æ öwn* (N. Slesv.); jfr. mnt. dat hillige dink, Sch. Lübb.; Schütze II. 138, dat hillige ding, Kuhn, N. S. s. 440. 323, Urdsbr. II. 80. 95; jfr. helvedesild.

helligtrekongelys, no. *hælitrekoŋlyws et* (Røgen); *hèltrèkòŋəlyws et* (Søvind s.) — et lys med tre grene på én stamme, som støbtes til at sætte på bordet helligtrekongersaften; *æn hèlətrekoŋərlyjs hað trij flæn, å dær, som di saməltəs, blèw dær såmtir sòt æn krom kruwð* (Lild s.); jfr. Werlauff s. 211; Kjær, Stavnsb. s. 374, Fb. Bondeliv s. 251.

helligtrekonger, no. = rgsm.; deres navne forekommer i en besværgelse, J. Saml. IV. 110. 5, Caspar, Melchior, Baltazar te sanent, amen! jfr. Wuttke C. + M. + B. nr. 74. 201. 618; deres navn på bægere i Norge, Hartl. Sc. F. T. s. 151 anm.; se forøvrigt helligtrekongersdag.

helligtrekongersdag, no. *hælətrè̜koŋda* (Vens.); *hèltrèkòŋədaw* (Søvind s.) — en kalenderdag, 6. Januar; om natten taler dyrene, Sgr. III. 154. 847 (Sæll.); se julenat; når en pige helligtrekongersnat går tre gange avet om gården el. stiller sig med et lys i hver hånd foran spejlet el. går baglængs i seng el. står med det ene ben i sengen, det andet på gulvet, og siger:

hellige konger tre!
lad i nat mig se,
hvis brud jeg skal være,
hvis navn jeg skal bære,
hvis seng jeg skal rede,
hvis dug jeg skal brede!

el. jeg beder, I konger, I hellige tre,
om I udi drömme vil lade mig se,

hvis seng jeg skal rede,
med hvem jeg skal leve,
med hvem jeg skal dø;
så kan hun få sin tilkommende brudgom at se, Sgr. III. 125. 587. 590, V. 11, VIII. 59. 206 flg., Kr. VI. 226. 308, VIII. 365. 648, IX. 34. 360, 45. 491; J. K. 71. 76; Gr. Gl. d. M. II. 242. 388; jfr. Junge s. 242; Sgr. VII. 208. 806, hvor det samme omtales ved nytårsaften; i Tyskland Andreasaften, se Wuttke nr. 360; jfr. Strackerj. II. 34. 299; Harl. & Wilkinson Lancash. Folkl. s. 140; Hazlitt, Pop. Ant. I. 19; Revue d. Tr. Pop. III. 109; Liebr. Gervas. 232. 155; jfr. *Agate, julenat, kjæreste, kongedag, stjærnefolk; efter h— længes dagen et kokketrin hvert dögn, Sgr. VII. 79. 490 (Randers), jfr. Z. f. M. IV. 47. 2, Folkl. Rec. IV. 127 (Engl., Ital.); se endnu Gr. Gl. d. M. III. 165. 1, Helligtrekongersråb; Efterslæt 234. 255.

helligåndsgave, no. se helligdagsgave.

hellodskarl, no. *hijəlløðskål æn* (vestj.) karl, som får helt lod i udbyttet på fiskerbåden; se halv-.

helme, no. *hælm di* (vestj., V. Vedst.) en plante, elymus arenarius, L.

helmisse, no. — 1) *hèlməs æn* best. *-ən* (Vens.) = helligmesse, en kalenderdag, 1. November, allehelgensdag; *hèlməs, da falər dær møj wòj i jorən* (Vens.), thi mange flytter og græder; *we hèlməstij* (Vens.); „de wa ve Helmestier Mari hun skull astej", Blich. Bindst.; *nær hèlməsən komər, så rèsər ku* (sku) *a'; de hèlməs orə föri* (Vens.) ɔ: forrige års helligmesse; konen siger: *no ær ət snåə hælməsknøt* (helligmesseknude), *no skal dl hæqs å knorklər fløt!* hvorpå manden svarer: *ja, så mæn, betə mowər, de ær æn gaməl skik å sæwå'n, di ska fløt fræ dæn jæn dæwl å te æn ån*, Sgr. XI. 98. 175, jfr. nr. 199 flg. — 2) *hèlməs* el. *hèlmos æn -ər* (Vens.); *hæləmus æn -ər* (Mors); *hæləmos æn -ər* (Thy, Agger); *hælməs æn -ər* (D., vestj.); itk. (Agersk., Vestslesv., Søvind s.); formerne: *-mus, -mos, -məs* skifter; — navn til en gammel, mager, udslidt hest; de købtes til efterårets plöjetid og blev så, når arbejdet var gjort, slåede ihjel ved Novembertide; „helmisse kalder de jyske bønder et gammel øghöved, som de ej vil føde over, men ved Allehelgens tid udjager till at gå på marken, indtill det dörr af sult", Rostg. H. 34; jfr. Fb. Fr. H. s. 5; *gi æn hælməs får æn krik* (D.) handle således, at man køber ligeså slette varer, som man sælger; *no, æ knyw i æ hælməs!* (Malt) ɔ: lad os få ende på sagen; *dær ær ålər så skorə æn h—, dær æ liså sånə æn diq* (D.) el. *æn skorə hælməs o æn sånə diq, di finər alstæjər hwæra'nər* (vestj.) ɔ: krage søger mage; *mè ka res æn gaməl hèlməs om månəqi, å så ka hun ènda' ræj løbsk əən awtən* (Vens.), jfr. Sgr. XII. 76. 144 (Mors); ordet bruges også som skæo. til yngre, magre, dårlige heste; vise om en helmis, Sgr. XII. 56, Berggreen, Dsk. Folkesange[2] nr. 193; jfr. kamper, kankel. — 3) en berygtet kvinde; især om ældre ugifte kvinder, der gentagne gange er blevne besvangrede (vestj.). — 4) slæberive (D.), se Dorthea, harke.

helmissealder, no. *æ hæləmos-ålər* (Agger) 50 års alder, kun om kvinder; *hun æ wej ər o go en i æ h—.*

helmisseben, no. *hælməsbijən æn* (vestj.) ben af en gammel hest; karlens høle (s. d.) er et h—, Kr. IV. 293, jfr. Storaker, Folkesagn s. 108, Arnas. I. 11 kaupmaðurinn, Maurer Isl. S. 150.

helmissehandel, no. *hælməshanəl æn* (D.) handel med usle udslidte heste.

helmissehud, no. *hælməshwuj æn -hwuj* (D.) hud af en gammel hest; bruges af den Onde i ævent. til borddug, Kr. V. 232, jfr. Urdsbr. V. 131 ned.; se hestehud.

helmissehul, no. hul, hvori ådsler af døde dyr kastes, Kr. III. 312. 421.

helmisseko, no. *hælməsku æn* (vestj.) gammel dårlig, mager ko; det kan aldrig rave så vidt med sådan et stykke h—, som jeg har, Kr. V. 203.

helmisseleger, no. J. T. 321, en plante, krageklo, ononis spinosa, L. (Mors).

helmissemarked, no. *æ hælmosmarkən* (Viborg) kaldes et marked i ugen för 1. Novb.

helmissemåned, no. *hælməsmonət* (vestj.) Oktober måned; andre nævner September ɔ: den måned, hvori man sled ved dårligt foder og mishandling de sidste kræfter ud af de gamle heste, indtil de styrtede, se helmisse.

helmissepande, no. *hælməspan æn*

-ər (vestj.) hovedskal af en gammel hest; i ævent. har den onde bygget et hus af en h—, Kr. V. 232.

helmisseplager, no. *hælməsplawər æn -ər* (Malt) person, som er ond ved heste.

helmissepranger, no. *hælmosprånər æn -ər* (Thy) en person, der rejser omkring og handler med dårlige heste.

helmisserad, no. *hælməsraj æn* (Andst) en hestebenrad.

helmisseranger, no. *hælməsrånər æn* (Agersk.) omtr. = h—pranger, men næppe om ærlig handel.

helong, no. se hilong.

helsen, no. *hælsən æn* (vestj., Hmr., (Agger); *hèlsən et* el. *en* (Tåning); *hèlsən* el. *hjèlsən* (Vens.) — 1) sundhed; *ær I ve æ hælsən?* — *løk o hælsən* (vestj.); *wi hå da æ hælsən* (Agger); jfr. sv. helsa, sundhed; se helbred. — 2) skal kunne betyde: brokskade (Mols).

hel-seng, no. *hælsæn æn* (Thy, Mors) dødsleje; *leq epo si h—*.

hel-skid, no. i udtr. *æn slow si hælskið* (Mors) om et døende høved, der lader møget gå; *no slor han hans h—* (vestj.) ɔ: nu giver han tabt.

hel-skindet, to. *hijəlskinə* (D.); *hijəlskinə* (Agger); *hejəlskenət* (Søvind s.) = rgsm.; *o kom h— frå ət* (D.).

helsom, to. *hejəl-* el. *hijəlsom* (D., vestj., Sall.); *h— plastər* ɔ: plaster, som læger godt; *hijəlsom cè* (Vens.) kød, som let læges efter at være såret.

hel-sot, no. *hælsuwət* (Lysg. h.); *hælsot* (Thy, Agersk.) = rgsm.; sygdom, som medfører døden; *æ bæjər ålti om oət daws hælsot, æn hastə də ær il goi* (Ang.); *som di fæk djær hælsot, o som lo syk æn or* (vestj.) gl. rim; „a gillet si helsot han tåer", And. Begr.; se fastevinter; jfr. Aasen, helsott, isl. helsótt huk.

helst, bio. se hellere.

hel-søskende, no. *hejəlsøskən* (Søvind s.); *hijəlsøskin* (Agger) = rgsm.

hel-søster, no. *hijəlsøstər æn -ər* (D.); *hejəlsøstə æn -rə* (Søvind s.) = rgsm.

1. helt, no. *hælt æn* = flt. (vestj., Agger); *hælc i hælc* (Vens.) — en fisk, corregonus lavaretus; *„dlər i hælc ku kom fåbij", „te nyòsda lòbər hælcən* (flt.) *åp frå fywəri"*, Grb. 170. 1. 5; legeremse:

helt og smelt de går i dans,
derefter kommer alle karudser,
så kommer brasen, for hun er vred,
så kommer brasen, for hun er bred;
søg i hul, søg i hul, søg i hul! (Vens.).

2. helt, no. *hælt æn hælt* (Agger) = rgsm.; tapper mand; *hælt öwə hælt, soi han æ dræn, da tusə han æ kat* (Sundv., Als); helt over helt og hyrde over Jarlund får, Kr. Ordspr. 530 (N. Slesv.); *„hælc øwər hælc"*, Grb. 232. 55, ɔ: høg over høg; jfr. htsk. held hak.

helvede, no. *høləð* (Lönb.); *hølər* (Holstebro); *hælwədə* el. *helədi* (Vens.); *hølədiq* (Mors); *hølət* (D.); *hælət* (Bradr., Bylderup); *hèlvədə et* (Søvind s.; Agger) — 1) = rgsm., pinestedet efter døden; *æn skal et fåswæ'r hølət, iñən æn æ komən i heməri* (Lindk.) el. *far æn æ ves o hemənq* (Tåning); *do må et bañ, så komər do te hølət!* (Andst); *han bañər si låñt nijər i hølət* (vestj.); *dæñ ka sajt kom te hælət, dær hær fañən te mårbro* (N. Slesv.); — h— ligger nord på, Kr. VIII. 394. 723; jfr. Arnason II. 518 øv.; hvorhen går vejen den brede? til helvede går vejen den brede! Sgr. V. 50. 5 flg.; *„hær æ lyt o gåt!" så han æ mañ, han kom iñ* el. *fol nijər i hølət* (D.); *„helədi è pekə mè prèjstpajər"*, Grb. 232. 56, h— er brolagt med præstepander; under *hølədəs kèjl* fyrer djævlene, i den kommer de slette mennesker (Tåning); manden kiger ind og ser: *„hans frow ha di i i gromə stur kåbər-cijl, dè skolpkoqt* (skrupkogte), *å hæ skropə di hær å å cèmt hær mæ stu jan-kåm, så bløwə* (blodet) *drepə å hwa tæj"*, Grb. 210. 59, jfr. Kr. V. 214, Thiele II. 88; sammenstilles kan Isl. Fornkv. I. 70, Rafn Oldn. S. I. 125, Olaf Tryggv. S. k. 76, Grimm, Märch. II. nr. 100, hvor „die höllenbraten" sidder i kedlerne; Birl. Volksth. I. 262. 269. 418, Vernaleken, Myth. 178. 11, Grimm Sagen nr. 52; Strackerj. I. 408 p. Urdsbr. VI. 148 (slavisk); et to al. dybt hul kaldes helvedes kjedel, Sgr. III. 221. 1132; *nær han kuñ, så måñ han dæj låñt nijər i hølətə awgroñ* (D.); — djævelen råbte: „te høls, te høls, te Hekkenfelt mæ Per Yvs, mæ Per Yvs, den grou synder, den grouselig herre!" J. Saml. IV. 52, Thiele I. 317; nu ligger den rige i helvedes pine og lider både angst og nød, Kr. II. 32. 12, Sgr. IV. 228. 12; jeg

vil gaa mig udi helvede ind for Signelilles synder og mine, Sgr. I. 162. 8; jeg vil ønske, du må brænde i helvedes ild! Kr. IV. 113; den sjæl skal i h— brænd', Sgr. V. 98. 10; mundheld: hellere en brand i h— end en stodder på jorden, Kr. VIII. 317. 536. 543; manden ser helvedes ild under sig, J. K. Ævent. 173; mine sko: den ene er fuld af mandeblod, den anden udaf helvedes ild, Sgr. I. 164. 5; i en besværgelse: lige så stille som det dyr står for dig, lige så stille skal din sjæl brænde i helvede, Kr. IV. 229; de fordömte i helvede, Grundtvig DgF. nr. 100; fort. om Thorstein Skelk i Olaf Trygvesöns saga, se Rafn Oldn. S. III. 176 flg., Z. f. M. I. 321; Maurer, Isl. S. 198, Grimm S. nr. 283. 451. 467. 533. 534. 536. 560; Strackerj. II. 10. 272, Ndl. Volksk. I. 14, Wolf N. S. 304, Folkl. Journ. II. 37 flg.; — i ævent. rejser en til helvede med en side flæsk, Kr. V. 206, Efterslæt s. 126, Gr. Gl. d. M. I. 110, Grb. 89. 12, jfr. Asbj. I. 254, Wigström Sagor s. 63; for at låne en skæppe penge, Kr. V. 252; en sæk penge, Kr. Æv. 301; for at hente en kiste nederst i h—, Kr. V. 7; brudestads, Sgr. XII. 214; for at kræve skat, Gr. Æv. II. 64, jfr. Asbj. I. 231, II. 180; hente rentepenge, Gr. Æv. I. 38; hente tre af de ældste brande indenfor helvedes port, Gr. Gl. d. M. II. 23; en brand af helvedes ild, Gr. Æv. III. 150; for at hente en kontrakt, Gr. Gl. d. M. I. 34; hente spillemænd, sts. I. 103; jfr. endnu Grimm, Märch. I. nr. 29: tre hår af djævelen, og Asbj. I. 22: tre fjer af dragens stjært; Wigstr. Sagor s. 35; — i skæmtesagnet siger præsten: den rige mand gik til helvede! — drengen svarer: jeg må afsted, han kørte med mine hoser og træsko, Efterslæt 217. 192, jfr. 78. 66; have løfte på den bedste seng i h—, Gr. Æv. III. 178, Gr. Gl. d. M. II. 50; en stol i h—, sts. I. 162, II. 186; Gr. Æv. III. 165, Kr. Æv. 142; Kr. III. 152; herremanden er i helvede, Thiele I. 287, Grb. 209. 33; ridefogden i en hovvise: han rider med galoner om sin hat nede i hølled og kræver skat, Kr. IX. 158 øv.; præsten ventes der, Efterslæt s. 80, Wigstr. Sagor s. 130, jfr. møller; de vil ikke have smeden i h—, Kr. V. 245, Sgr. X. 5, jfr. Asbj. I. 97, Grimm Märch. I. nr. 81. 82; — om en mængde byer hedder det: den, der kan gå gennem den by uskjændt, kan gå gennem helvede ubrændt, således om Vrensted, Kr. Ordspr. 499; Amtoft, Ljørslev s. 500; Voldum, Kristrup, Råby, Ajstrup s. 508; Torrild, Assendrup s. 511; Åle s. 514; Tåning, Sgr. III. 181. 944, jfr. uflået, og sikkert mange flere; om helvede se endnu Rochholz, D. Glaube I. 209; O. Delepierre, l'Enfer, London 1876, se Mélus. I. 152; trou de St. Patrice fører derned, Mélus I. 13; forestillingen om helvede sattes i middelalderen i forb. med vulkanerne, jfr. Gervasius s. 108, Tylor, Anf. d. Cultur II. 37, smlgn. Grimm S. nr. 384, jfr. nr. 469 anm., el. det findes i havet, Gervas. s. 18. XVIII med anm.; se Hekkenfelt, Naboskrog; hav, mogkjøren. — 2) i udråb og talemåder; *ve do eį res að hølǝð te!* (Hmr.) ɔ: gå pokker i vold; *go så te heləd̲i mæ ə!* (Vens.); „*hwetə da nòr hælwədəs sæj skowər è de!*“ Grb. 34. 10; *a hèlvədə tè! så te hèlvəde!* (Søvind s.); *han bant* (bandede) *jo i æn hælwədəs tį* Kr. IX. 229. 68 (Horn. h.); „*no hò di hælwədəs knæc wat dèr å jo spelå·pər*“, Grb. 39. 34; *æn aləhæ·lvədəns knæjt* (Sem) ɔ: en pokkers karl; *æn hèlvədəs* el. *aləhèlvədəs bròň* (Søvind); *æn hælwəðəs stuwə löwn* (Agger); — *gå I te hælə mæ jær bar aəs, så brænər I iňt jær båws!* J. M. 70 ɔ: pokker i vold med jer! *di leqər som slaqtəð fọr i hølədiq* (Mors) ɔ: fladt ned på jorden; fig. *di byqər o hølər mæ hwæra·ňər* (vestj.), om uforligelige ægtefolk; *di tæjə huəs i hælə* (Sundev.); *æ ska nåk gør·ham hælət så het, te han ska kom te å kröwl ụr ạ ən* (vestslesv.) ɔ: jeg skal göre ham stillingen så utålelig, at han giver tabt. — 3) navn til en plet i en börneleg, se himmerige 2. — 4) stedsnavn; i Tise sogn, Vens. findes *di helədis æŋ;* gården hedder *helədi;* manden f. eks. *Pje Helədi;* „Hellas name haftet noch an vielen ortsnamen bes. von hölen u. schluchten, „hölle“ genannt, von tiefen sümpfen od. düstern wasserlöchern“, Wuttke nr. 35 (Tyskl.); eksempler se Z. f. M. II. 291 fra Nordtyskland. — Jfr. Aasen helvite, isl. helviti itk., se vide; htsk. hölle, jfr. Grimm Myth.[2] 290. 764 flg., mnt. helle, Sch. Lübb., eng. hell.;

Hekkenfelt, Høkkelbjærg, Naboskrog; helled; præstepande, ravn.

helvedesild, no. *hèlvədəsil de* (Søvind) en hudsygdom, vistnok zona; jfr. helligting.

Helvig, no. *Hèlwiq* (Lild s.) kvindenavn.

heløret, to. i tlm. *a kom da hijəlørə frå ət* (Malt) ɔ: uden at have lidt tab el. skade.

hemme, uo. — rgsm.; engang imellem kan høres: *han hæmət nåwət o ət* (D.) sagtens fremmedord; jfr. Aasen, isl. hemja, htsk. hemmen; hemsel.

hemmelig, to. *jimlə* (Ang.); *hæmlə* (vestj., Agger, alm.) = rgsm.; jfr. htsk. heimlich, mht. heimelich, som hører til hjemmet (s. d.).

hemmelighed, no. *hèmləhjæ æn* (Vens.) = rgsm.

hemsel, no. *hæmsəl æn* (Holmsl.); *æn fålə h—,* om noget, der hemmer.

Hemstok, no. se Hjemstok.

hemt, no. *hæmt i* best. *-i* flt. *hæmt* el. *hæmt* (Vens.) bluse, jakke; gammel el. pjaltet tröje; jfr. htsk. hemd itk., ght. hémedi, lang underklædning at bære hjemme, antages beslægtet med ham (s. d.); formet.

hemtre, uo. *hæmtər hæmtrər hæmtrə* el. *hæmt -ər -ə -ə* (Vens.) — 1) løfte med besvær på: *haj hæmtrər åpå i sæk*; løfte sig i sædet: *haj hæmtər sæ let; do è nåk eñc gåt tepa·s; a tøkəs, do ser å hæmtər dæ* ɔ: sidder urolig i sædet; *hæmt!* siges til hesten, når den træder på skaglen ɔ: løft foden. — 2) *å h— sæ åp,* arbejde sig frem til bedre kår.

hen, no. se höne.

1. hen, no. *hen æn* (Vind s., glds.) en hvæssesten; jfr. isl. hein huk.

2. hen, bio. *hen* (D., Lb.); *hæn* (Hmr., Thy, Mors, Vens, Agersk., Bradr.); *hæn* (Søvind, Agger); *hæjn* (Hyllested) — 1) hen; *dær hør de hen* (D.); *howə ska du hæn? kòm hæn tè mə!* (Søvind s.); *hær hæn, dær hæn; hur hæn?* (Agger); på spörsmålet: hvor skal du hen? kan svares afvisende: til Ry at hente fløde el. „a skal te Ry og skyde sparre, vil du med at samle?“ Kr. Ordspr. 513; el. hen at fange haletudser i skoven el. *a ska væstər o mæ beñtöw.* — 2) bort; *dryw æ tij hen; de dør hen; kåst hen; leq æ båws hen få mæ; han tørrəs hen, de væjrəs hen* (D., vestj.); *æ hår kåst mi pæŋ hæn* (Agger); *a hò kòst nowəj hæn* ɔ: jeg har mistet noget derved, at jeg har tabt det, kastet det bort; *de ær il få gåt å kyl hæn* (Søvind) ɔ: kaste bort med villie. — 3) om bortgang, død, begravelse; drengen går hen hver dag (Ang.) ɔ: til skole; *hañ skal hæn te ætərør* (Agger) ɔ: i kongens tjeneste; *a wil ha hat Kræn åpå arbəc, mæn a hø wal, haj gor eñc hæn* (Vens.) ɔ: går ikke ud på arbejde; *ka do kom o hjælp mæ o kår o löwdə awtən? — næj, æ æ låwəð hæn* (Agger) ɔ: jeg har givet en anden løfte om at komme; *du ku go hæn o kom gal ajste·! æ bår æ falən hæn* ɔ: i sövn (sts.); *han måt fak hæn* (M. Slesv.) ɔ: måtte tidlig dø; *haj blèw sat hæn igo·r* (Vens.) ɔ: blev begravet; også: *do gor å mòqə dæ hæn* (Vens.) ɔ: griser dig til. — 4) bort, således at noget gemmes, opbevares; *koq hen* (D.) koge noget, så det kan gemmes; *do ka leq æ pæŋ hen* (vestj.) lægge tilside; den syge kan ikke få maden hen (Ang.) ɔ: ned; jfr. htsk. hin, plt. hen, Schütze; Aasen, hedan; isl. héðan, herfra; henne, væk; her-, jævn-, langt-, lige-, noget-.

henad, bio. = rgsm.; *du ka kòm i ètəmèjə, hæn aj,* du kan komme ud på eftermiddagen; *vi hò bèjə vèjə hjæmaj, eñ vi hòi hænaj* (Søvind s.); *hañ æ nöj hæn aj* (Agger) ɔ: noget tilårs.

henad vejen, bio. *sådən hen að æ væj* (D.), *sdən hænəwæj* (Agger) ɔ: og så videre, så fremdeles; *han sæ, te a wår æn stuwər kæltrəŋ o sådən hen að æ væj* (D.).

hende, pers. steo. *hiñ, hiñ* (D., vestj., Fjolde); *hæ* el. *hær* (Vens.) jfr. eksempler; *hin* (Agger); *hiñ* (Søvind s., Bradr.); *heñ* (Thy, Vejlby, Århus, Nimtofte); *heñər* (Falslev, Harridslev) — som objekt: *han tåw hiñ ve æ håñ, han gåw hiñ æn kəs* (D.); *di fèk hær åp* (Vens.); *de løbər hær i hwòt* (sts.); *„haj wa cèrəst mæ piqən, hər dè døə sin blèw hans kun“*, Grb. 18. 21; *haj tòr fat åpå hær* (Vens.); *„a for èn gos, he leqər a te“*, Grb. 74. 5; [*go saqər te hejər; åpå hejər å böŋ*], To Nov. 11; [*ta de go hoð frå hèr no*], sts. 13; *haj hò fåt aj te hèr* el. *hejər*; *a fæk hejər*

bðə i ạj å mẹj (Vens.); hende bruges som subj. alm. når en relativ sætning følger: *så komər hiñ, dær skul ha håð Hans; hiñ, dær skul ha håð æ skomaqər, hun kom ræñəñ* (vestj.); så sidder hende, a har, i en krog og griner, Kr. VIII. 243; også dog uden rel. sætn.: en aften, da de sad og talte sammen, P. V. og konen og hende, så siger Ane . . ., M. Skrædder s. 61; jfr. isl. gf. hana, hf. henni, ejef. hennar; hendes, hun.

hendes, ejesteo.; i forbindelse med et no. ett. flt.

hiñ ubetonet *hiñ*, adskilt fra no. ett. flt. *hiñəs* (D.);
heñə — — *heñə* (Vejr.);
heñə el. *heñər* — — *heñəs* (Thy);
hinə el. *hinər* — — *hinəs* (Agger);
hak. huk. ett. flt. *hẹjər, her, hær, he, hæ* ett. itk. *hæt* — — hak. huk. ett. flt. *hẹjəs* el. *hẹr* itk. *het* (Vens.);
hak. huk. *hiñə* — — *henəs*,
itk. *hiñət* — — *henət* (Løgstør);
heñə — — *heñəs* (Saksild, Tiset);
hiñ — — *hiñəs* (Søvind s.);
hiñ el. *hiñ* — — *hiñəs* (Bradr.);
hiñə — — [*hiñəs*] (Ang.); —

har du ikke set en lille pige *mæ henə pik å henə pak, henə puəs əpo 'nə nak, å henə gulståk i 'nər hon?* (Randers); „hon sod we diget i dje hau, no nøssen vi kjor fåbi hinneses", And. Bars.; [*hun takə gu så mẹjələ, de hạj ha jij hèr hè gaməl mạj ijæ'n*], To Nov. 11; *hon æ hwèl mæ heñər heñər* (Lild), dygtig med sine hænder; *heñə bowr, heñər æŋ* (Thy); *hon tuw hiñə hat* (Vejr.); *hon tåw hiñ hat* (Bradr.); — ordet danner alm. ejeformen: *æ kuwən hiñ klẹ* (Lönb.); *æ kuwən hinər huwə, årm, ilklæm*; *æ kuwən hinə dræŋ; hwis æ dæñ klẹ? — de ær æ fræmə kuwən hinəs* (Agger); *kwòn hæ dræŋ, hær ąrəm* (Vens.), se hende, hun; eng. „her" er opr. af anden dannelsesmåde.

henfalden, to. *henfålən* (Malt) — 1) forfalden, *h— te drek.* — 2) pjaltet, usel; *h— i æ klæjər o mawər* (vestj.). — 3) *æ ku æ snår h—* (vestj.) ɔ: den vil snart kælve = *hon bəjąjər å blyw hænfalən åbą'q* (Vens.), jfr. hensunken. — 4) *å vær h— i dyv taŋkər*, betaget, optaget af; *a blöw hijəl h— ve å sijə ham så sølə* (Malt).

henfart, no. *hæ'nfårt æn* (Vens.; vestj.); *hæ'nfòrt æn* (Søvind s.); — *so do hans hæ'nfårt?* (Agger) ɔ: afrejse; *a ğor hans he'nfårt* (vestj.) begravelse; *fo æn slem h—* (Vens.) blive smidt ud; *dær fæk di føst hæ'nfart* (N. Slesv.) det samme; *hañ fæk æn fålə hænfårt* (Agger) ɔ: han fik et stød, slag, så han flöj langt bort.

henfærd, no. *henfar æn* (vestj.) ligfærd.

henfølgen, no. *henfølən* (D.), *o by te h—*, indbyde til at møde i lighuset og følge med til kirke, hvor da de budne efter jordefærden skilles ad; jfr. Gr. Gl. d. M. III. 172, begravelse, jordfølge.

heng, uo. se hænge.

hengiven, tf. *hængi* (Søvind s.); *hengijən* (D.) = rgsm.; *hañ æ så hængi tè drèk, kårtspèl* (Søvind s.); *hañ æ hængijən te bræñwin* (Agger).

hengjemt, tf. *hænğæmt* (Søvind s.); *henğæmt* (D.) = rgsm.

hengsel, no. se hængsel.

henholde, uo. *henhål -hålər -hålt -hålt* (D.) = rgsm.; *a henhålər mæ tẹ ət*, sagtens fremmedord.

hening, no. se hedning.

henjordet, tf. begravet; efter at han var bleven h—, kunde han ikke finde ro, Kr. VI. 209. 288.

henkladret, tf. *æ tij æ hænklaðərət* (Hmr.) tiden er klattet bort; spøgende kan også siges: *hun æ h—* ɔ: forlovet.

henkogt, tf. *hænkoqt* (Søvind s.); *henkoqt* (D.) = rgsm.

henlovet, to. *hænlåwəð* (Hmr.) om den, som har lovet sig bort til anden mands arbejde; *æ ka ek hjælp dæ i mår, fo så ær æ hænlåwəð* (Agger); *dæñ piq hun æ h—* (Hmr.) forlovet, ligeså (Agger).

1. henne, bio. *hen* (D., Lönb.); *hæn* (Hmr., Mors, Thy, Agger, Braderup, Agerskov) — 1) = rgsm.; *de leqər hen ve mæ'* (D.); *howər æ mañən hæn?* (Søvind s.). — 2) borte; *de æ hæn* ɔ: kastet bort; *de æ låñt hæn*, langt borte (Vejr.); *lèqlən æ blèwən rẹn å bðə hæn* (Søvind) ɔ: rent borte; *de æ blöwən hen få mæ* (D.). — 3) om borteværen; *når hæn æ frest, æ hjæm bæst* (Vens.), se trist; *han blywər hen* (D.) han bliver borte; *dø å hæn* (Hmr.) død og borte; på spörsmål: hvor er han henne? kan svares: *han*

ær o æ låwt mæ mæl i el. *i hans skåwt* (Andst); *han ær i hans båwsər* (Agger), se Hekkenfelt; *haj ær hæn* (Vens.) ɔ: besvimet; *mi sön æ hen i or* (vestj.) ɔ: i kongen tjeneste; *a fæk skå, law a wår hen* (vestj.) ɔ: i krigen, ligeså (Agger); *æ jæ fålk hæn mæ æ wuj ijo·r?* (Agger) ɔ: borte fra hjemmet på fiskeri; *hun ær hæn åm bær* (sts.) ɔ: borte for at plukke bær; fig. *æ rywər æ raj hæn ol* (Ang.) ɔ: riverne er næsten ødelagte alle; *a hå jor met saqər hæn* (Vens.) jeg har kastet mine sager bort, tabt, forlagt dem; *hañ blöw ræn hæn ij ər* (Agger) ɔ: blev borte i det, f. eks. om en, der stammer; jfr. hen, væk.

2. henne, uo. *hæn -ər -ət* (Andst h.) kaste bort: *hwæn hår hænət mi skarəæws?*

henne-engel, no. *hænæŋəl æn* (Agger) i udtr. *æn h—, mæn æn hjæmdæwl,* om en kvinde: venlig blandt fremmede, arrig hjemme; jfr. Sgr. XII. 78. 196; se engel 2.

hennefarvet, no. *henfarəð* (Lb.); *henfarət* (D.); *hænfarət* (vestslesv.) — *h— klæjər,* klæder farvede hos farveren, udenfor huset, mods. hjemmefarvet.

hennefra, bio. *hur æ do henfrå?* hvorfra er du; *han æ hen frå ær østəræjn* (D.).

hennegjort, tf. *hængör* (vestslesv.) forarbejdet udenfor hjemmet; se hjemmegjort.

henne-smedet, tf. *hænsmæjət* (vestslesv.) smedet udenfor byen, forarbejdet på fabrik el. desl.

henne-spundet, tf. *hænspoñən (!)* (vestslesv.) spundet udenfor huset.

hennesyet, tf. *hænsy* (vestslesv.); *hensyj* (D.) syet udenfor huset.

hennesæret, tf. se hjemmelært.

hennik, no. *hænək æn -ər* (Agger) et magert, ranglet mske el. dyr; hest el. hund.

hennikvorn, to. *hænəkwårn* (Agger) meget mager og ranglet.

henpå, bio. = rgsm.; *hwat såmər, knap hèn åpå* (Vens.) ɔ: lidt hen på sommeren; *„hèn åpå kam haj"*, Grb. 34. 7 ɔ: hen på aftenen kom han; *„jèj awtən, no hèn åpå"*, sts. 139. 12 ɔ: en aften noget sent.

henrette, uo. *hænræt -ər -ət* (vestj.) = rgsm.; fremmedord; hun blev henrettet for den falske ed, hun havde aflagt Kr. V. 241; for tyveri, Kr. VIII. 392; for ildspåsættelse, sts. s. 182; henrettelse no. = rgsm.; flere gamle koner havde været med til at slå kreds om höjen under henrettelsen; thi der skulde møde én fra hvert ildsted, at henrettelsen kunde være advarsel for alle, Kr. p. a. st. s. 182.

Henrik, no. *Hændrek* (D.) ikke ganske alm. mandsnavn; jfr. htsk. Heinrich, ght. Heimirîch, smst. af ght. heim, hus og rîh, goth. reiks, fyrste; det henføres til lat. rex, konge; se stolt-.

Henrik Smidt, no. har udgivet en lægebog, der er lige så god en trolddomsbog som Cyprianus, især tillægget til den; dette findes dog ikke i de alm. udgaver; hans „Urtegård" er udkommet i Malmø 1546, Rostock 1599. se N. M. Petersen, Bidrag til d. danske Litt. Hist.[1] II. s. 137 flg.; Donslund møller skal for en del år siden have betalt et exempl. af bogen, som endnu står höjt blandt almuen, med $^1/_2$ td. rug, jfr. Kr. VIII. 277. 469; i kvindeklæder forløste han dronningen, men blev røbet, da han slog knæerne sammen for at gribe en saks, der faldt fra ham, Kr. VIII. 148. 263, så blev hans öjne stukket ud; se endnu Thiele, Overtro nr. 421.

henrykkelse, no. *hènrøkəls æn* (Vens.) = rgsm.; *„di glèmər òltəŋ, å dèm sil mè, å jènər h—"*, Grb. 125. 381, sagtens fremmedord.

henrykt, tf. *hænrøt* (Agger) stærkt optaget; *hañ ær så h— i hans bestelən, te æn ka ek fo uwər a· ham.*

henskyldig, to. *henskylə* (vestj.) som skylder bort, *han æ manə pæŋ h—; do ka gar bårə mæ, a æ flijər stær henskylə* (vestj.).

henskåren, tf. i udtr. *æn hænskor frak* (Hanh.) spidskjole = *hænskor còrl* (Vens.); se frakke.

henstand, no. *henståñ æn* (D.); *hænstañ æn* (Søvind s.) = rgsm.; *do må gi mæ h— mæ ət.*

henstævnet, to. om smeden siges: *han æ så hænstæwnt, te wi ka et fo əð* (Mors), optaget af fremmed arbejde, se stævne; hentinget.

hensunken, tf. *dæñ ær hel hæn-*

soŋkən (vestslesv.) siges om en ko, der løder (s. d.) og er nær ved at kælve; jfr. henfalden 3.

hensyn, no. *hensyjən æn* (D.) = rgsm.; *de tæjər a eŋən h— te*; vistnok fremmedord.

hentagen, to. *hentåən* (vestj.); *hentæjən* (D.); *blyw h— ve ət*, betagen af noget.

hente, uo.
hiňt -ər hiňt hiňt (D., vestj., Vejr., Mogenstr.);
heňt -ər heňt heňt (N. Sall., Havbro s.);
heňt -ər heňt heňt (Rævs);
hint -ər hint hint (Agger), nf. *hiňt* (Lødderup);
heňc -ər heňc heňc (Vens.);
hint -ər hint hint (Hell.);
hent -ər hent hent (S. Hald);
hint -ər hint hint (Støvr.);
hiňt -ə hiňt hiňt (Søvind s., Gylling);
hiňt -ər hiňt hiňt (Ang., Bradr.);
hint -ə hint hint (Åbenrå)
= rgsm.; *o hiňt jæn iň* (vestj.) indhente en; *hint æ kow hjæm, hint əm hære·ň!* (Agger); i eder: *dæwlən hæňtə mæ!* (sts); jfr. Aasen hemta, henta; isl. heimta, bringe hjem; hid-.

1. henten, to. *heňtən* (Lild s.); *hintin* (Agger); *heňcən* el. *hiňcən* (Vens.) — nærig, begærlig; *så heňcən ætər i skic som fanən ætər æn sjæl*; *haň æ så hintin ætər æn dram, såm faňən ætər æn sjæl*; også grådig, om msker og dyr.

2. henten, nf. af uo., spøgende kan siges (vestj.) når en kommer: *de æ gåt får æn hiňtən o æn viňtən!* ɔ: så behøver man ikke at hente ham.

hentenhed, no. *heňcənhjæ æn* (Vens.) nærighed.

henter, no. *hiňtər æn* (vestj.) en lille ståltråd med krog på enden til at trække tråden ud igennem tenöjet; jfr. tyveknægt; ud-.

hentevejr, no. *heňcwer è* (Vens.); *hiňtvæjr æn* (Lb.) — „vejr, der henter andet frem“, således som stille lummervarme, der henter torden, jfr. lurevejr; *de æ hen o lijəð atər nåt aňt ver* (vestj.); *i da ær ə nåk heňcwer* (Vens.) siges f. eks. når om eftersommeren spindelvæv flyver i luften, thi de skal vaskes af.

hen-tinget, to. *hæntəň* (Thy) = henstevnet.

hentning, no. *heňcnəŋ i* (Vens.); *hiňtnəŋ æn* (vestj.) — såmeget en mand kan bære; *han fæk æn guwə, æn gråw h—* (vestj.), også om fangst f. eks. af fisk; *dær æ nåwə hiňtnəŋər ino·, iňən vi for ət hjæm* (Hvejsel); se hente.

hentære, uo. = rgsm.; *de ær hæntærəst* (Agger).

henved, bio. *hænve* (M. Slesv.); *henve* (D.) = rgsm., op imod, omtrent.

henvej, no. *henvæj æn* (D., vestj.) = rgsm.; *po hænvèjən* (Søvind s.), jfr. hjemvej.

henvende, uo. *henvæň -ər -væňt -væňt* (D.) = rgsm.; *hænvèň sə* (Søvind s.) fremmedord.

hep, se hippe, hyp.

heppe, uo.
hep -ər -ət (vestj., Lb.);
hæp -ər -əð (Thy) —
holde tilbage, *dæn kow hæpər æ mjælk* (Thy) ɔ: vil ikke slippe mælken; sagtne, om ondt vejr; jfr. hikke.

heppen, to. *hepən* (Vens.); *hepən* el. *hæpən* (Thy); *hæpən* (D., glds.); *hæpən* (Agersk., vestslesv.) — 1) *hepən åpə* (Vens.) forhippet på noget, opsat på at få det. — 2) kræsen (vestj., Thy, Agerskov); jfr. Aasen, hipen, fuld af forventning; hipa uo., vente med længsel; -hippet, hækkevorn, vammelkråset.

her, no. se hyrde, hør; uo. se høre; to. se hed; steo. se hende.

her, bio. to. *hær, hær* (D., vestj., Agger, Thy, Mors, Lild, Vens., S. Sams, Halling, Sødring, Kjær); *her, her* (Testrup, Frisenborg); *hijə, hijə* (Silkeborg egn, Ø. Starup, Bj. h., N. Sams, Randers, Gimming, Harridslev, Haslund, Sporup, Råbys Hede); *hejə* (Søvind s.); *hjær hjær* (Randbøl, Nörup, Kolding egn); *jær jær* (N. Slesv.) — 1) = rgsm. bio.; *skal a hær seð? skal a seð hær?* (D.); *hær ka do et seð jæn* (vestj.); *hær ve dæň hjær æň* (vestj.); *te· de hær* (denne tid) *hår ət eňda· van falə* (D.); *hjær o æ æjn* (Andst); hvor er det? — *hijər!* el. *hæ ræ· ət!* (Støvr.); *de blywər ek hær o law, haň for låw tej ər o gyjər hans konstər* (Agger); man kan ikke være både her og der og i Råby kjær, Kr. Ordspr. 508 (Randers egn); når der siges: *hær ær a!* kan svares: *så æ do et i mi röw!* (vestj.). 2) to.; *dæň hær tij* (D., vestj.); *dæň*

hejə ti (Søvind s.); *dæn jær ti* (Agersk.); *dæn hær* el. *hær* (Sem) ɔ: denne person el. ting; *dæn jær, de jær* (Bradr.); *dæn jæ gåŋ* (Valsb.); *han kæn mæ de hiə ro* (Skals), Sgr. IV. 194, han gav mig dette råd; hvor skal du hen, siden du færdes denne her tid dags, Kr. V. 206; *dæn hæ mañ, dæn hær yws, de hæ mjælk, de hær il, dæm hær åsk, dæm hæ fålk* (Agger); se den her. — Jfr. Aasen, her, isl. hér; htsk. hier; hist, hot, klisklas.

heran, bio. *hæra·n* (D.); *no ska do hæra·n, gu dræ·ŋ!* nu skal du holde for; *han kom il hæra·n* ɔ: han kom galt afsted; *hąj wa så il hæra·n* (Vens.) han var ilde tilpas, tilfreds, jfr. Grb. 137. 5, 208. 15.

heraus, bio. *hærå·ws* (D., Agger, vist alm.) = ud; *hañ mot h—!* (Agger); *hærå·ws mæ· dæ!* (vestj.), jfr. htsk. heraus; herud.

herberg, no. *hærbærə et* (Søvind s., Djursland, Bj. h.); *hærbær* itk. best. *-bærə* (S. Sams); *hærbærə è* (Vens.) — 1) karlekammer; jfr. Mejborg s. 112 anm. — 2) gæstekammer ɔ: stakkelskammer, hvori omvandrende tiggere finder gæsteseng på gårdene; jfr. Aasen, herbyrge, sv. herberge; isl. herbergi el. herbyrgi itk.; ght. heriperga, mnt. herberge, smstn. af ght. heri, hær og berga el. perga bjærge ɔ: lejr; ordet Harboskræp (herbergskræp, Molb.) har intet hermed at göre.

herbergekammer, no. *hærbærkamər et* (Testrup) = herberge.

herbergeseng, no. *hærbærəsæŋ æn* (Søvind s.) = karlekammer-seng.

herbergevindue, no. *hærbærəvini* best. *-vinjət* (Falling, Hads h.) karlekammervindue.

herefterdags, bio. *hæra·tərdaws* (vestj.); *hærætədaws* (Søvind s.) = rgsm.

herfor, bio. *hæfår* (D.) = rgsm.

herfra, bio. *hæfrå, hæfrå·, hæfrå* (D.); *hejəfrè, hèfrè, hèfrè* (Søvind s.); *hijəfræ, hæfræ, hæfræ* (Støvr.) = rgsm.

herhen, bio. *hæhen, hæhe·n, hæhen* (D.); *hijəhæn, hæhæn, hijəhen* (Støvr.) = rgsm.

herhid, bio. = rgsm.; *„så robə di è baja·s, de hąj skul kom hèrhit“*, Grb. 9. 52; *kom hærhi·t!* (Agger) befalende.

heri, bio. *hæri, hæri·* (D.); *hejəri, hæri·* (Søvind s.) = rgsm.

herigjemmel, bio. *hær-* el. *hærigæməl* (D.); *hèrəmjæ·məl* (Vens.) = rgsm.

herimellem, bio. *hær-* el. *hær-* el. *hærimæl* (D.); *hèrimæ·l* (Vens.) = rgsm.

herind(e), bio. *hæri·ñ, hæriñ, hæriñ*, til stedet; *hæri·ñ, hæriñ, hæriñ* (D.) på stedet = rgsm.

herindenfor, bio. *hær-* el. *hær-* el. *hæriñənfår* (D.) = rgsm.

herindenfra, bio. *hær-* el. *hær-* el. *hæriñənfrå* (D.) = rgsm.

hering, se klam-.

herkomst, no. *hæ·rkomstər* flt. (D.) i tlm. *dær fæk han hans h— å veð* = hans synderegister; *han reməl dl hans hæ·rkomstər åp får ham;* ordet bruges ialfald her næppe i rgsm.'s betydning; jfr. mnt. herkumpst el. -kompst, Sch. Lübb.

herlig, to. *hærliq* (D., vestj., Randers); *hærli* (Søvind s.) — 1) = rgsm.; *han wår hæjsən æn hærliqən mañ!* (Vejen s.) en flink mand; tiest dog nok spottende: *ja, do ær æn hærliq kål!* — 2) pudsig, löjerlig (Randers). — 3) formildende, om vanvid: han er ved at blive h— ɔ: småtosset (Randers). — Jfr. Aasen herleg; htsk. herrlich, beslægt. m. hehr, ophöjet, stor.

herlighed, no. *hærlihei æn* (Søvind s.) — 1) noget, man sætter megen pris på; det vilde være en h—, om han kunde få fuglen, Kr. V. 153. — 2) *hærliqheðər* flt. til en gård (Randers); dertil kan f. eks. tørveskær, skov el. lignende regnes.

herliltorn, no. herrens lidelses torn, kristtorn, ilex aquifolium L. (Mols).

herme, uo. se hærme.

hermelin, no. kostbart pelsværk: „hun gor i silke å moer å hermelien“, Blich. Bindst.; jfr. htsk. hermelin, diminutivform; mht. harm hak., ght. haramo, væsel.

herned(e), bio. *hæ-* el. *hæ-* el. *hænijər*, til stedet; *hæ-* el. *hæ-* el. *hænijər*, påstedet (D.) = rgsm.

Herodes, no. i tlm. *o ræñ frå Hero·dəs o te Pila·tus* (vestj.) vist alm. ɔ: løbe fra den ene til den anden; betydningen stammer fra Jesu lidelseshistorie.

herom, bio. omkring: *„hærom mæ æ ra·lt!“ så æ dræŋ, han dåñst mæ hans muwər* (vestj.); *hun æ hærom* (D.) på stedet; *de ær æn an hær·om* (vestslesv.) ɔ: det går anderledes til.

heromkring, bio. *hærromkren* (D.); *hjær-* el. *jæromkren* (Kold.) = rgsm.

herop(pe), bio. *hær-* el. *hær-* el. *hærăp*, til stedet; *hær-* el. *hær-* el. *hærăp*, på stedet (D.); *hærap* (S. Sams); *hijərăp* (N. Sams) = rgsm.

herover (-ovre), bio. *hær-* el. *hær-* el. *hæröwər*, til stedet; *hær-* el. *hær-* el. *hæröwər*, på stedet (D.) = rgsm.

herre, no. *har æn* (glds., vestj.); *hærə* best. *hærən* (Søvind s.); *hær æn hærər* (Støvr.); *hær* el. *hær hærər* (M. Slesvig) — 1) = rgsm.; *„haj jik no te hèrən ăpă Börmklèstər“*, Grb. 66. 25, han gik nu til herremanden på Børglumkloster; se flab, frisprog; ridderens titel, ofte i den bestemte form med en udvidelse: herresten Peder, Kr. I. 278. 2. 7. 8, II. 62. 1, 197. 2; herresten Alland, Kr. I. 298. 3, II. 205. 3; præstens titel i M. Slesvig både i tiltale og omtale; *ær æ hær iñ?* (Valsb.) er præsten inde, hjemme? Hr. Mikkel i Hovlbjærg, Kr. III. 226. 319; jfr. fader 2; i stedremser: de Tyrstrup herrer, Kr. IX. 132. 351 (Kristiansfelt); Skovbølling herrer, Kr. Ordspr. 526 (Haderslev); Omm' herrer, Kr. VI. 347. 221; Hammerum herrer, Kr. IX. 128. 337; Åssendrup herrer, Kr. VI. 346. 217, IX. 134. 358; Tårup herrer, Kr. IX. 127. 332; Omvrå herrer Sgr. VII. 192. 790 (S. Omme); *Tweð hærər*, Sgr. I. 15. 43 (Ribe); Birk herrer, Kr. VI. 344. 212 (Hmr.); *Sawsəl hærər* (Hads h.); Hanning herrer, Sgr. XII. 142. 366 (Rkb. egn); Vostrup herrer, Kr. Ordspr. 520 (Tarm); jfr. Måre herrer, Sgr. IX. 132. 390 (Nyborg); gldgs form i en remse i pantelege: *kòn, hè! hwa ska mi bèstèlən vè?* (Søvind s.), se handske; i udråb og tlm. om gud; *de æ hærən tæj mæ sañ!* (D.); *hærən ta mæ!* (glds. Agger); „heren hand wed, hvem de spøgels ha wot“, And. Bars.; *æn takər hærən i æ kañt* (Malt), kan siges om en slidt kjole, der er flosset i kanten; *de æ mi brøgomshat, dæñ hår a stañən hærən blaŋk i* (Andst) ɔ: for alteret med; jfr. jænki; *få manə hærəns tiə sin* (Søvind s.) ɔ: for overmåde længe siden; jfr. Aasen herra, isl. herra; htsk. herr, af ght. hêr, htsk. hehr, se herlig; gode-, kammer-, nådig-, selv-, vor-.

herrebrud, no. „at fordrive ict og herrebrod, som sætter sig i öyet“, J. Saml. IV. 113. 9 — bygkorn? hørbrode? se Kalk. II. 359, affald fra hørarbejde; brode, sts. I. 281.

herrebud, no. = rgsm.; i tlm. *hòwt æ hærəbòj, hòwər æ skibòj* (Silkeb.), se rövbud.

herred, no. *hærət æn -ər* (D., Søvind s.); *hærə* itk. best. *hærə* (S. Sams); *hærəð* (Agger); *hærət et* (M. Slesv.) = rgsm.; *senər harə* (N. Sams), den sydlige del af Sams herred; jfr. Aasen herad, sv. härad; isl. herað, itk.; Bövling-, Hammerum-, Han-, Hvitting-, Nörre-.

herredag, no. i udtr.: *di har hærədaw!* (vestslesv.) ɔ: kronede dage, dage, som herrer, jfr. brun.

herredsboer, no. beboer af Har syssel til forskel fra Harboøreboer, se Ribe Folketid. nr. 216. 1884.

herredsfoged, no. *hærəsfåwəð æn -ər* (D.); *-fowəð* (Agger); *hærəsfòwi æn* (Søvind s.); *hærəsfo i* best. *-foən* (Vens.) = rgsm.; *de' war ət, o et æ röw å æ hærəsfåwəð!* (vestj.).

herredskontor, no. *hæ·rəskontọ·r æn* (D., alm.) = rgsm.

herrefolk, no. *hærəfålk di* (Søvind s.) billedkort, konge, dame, knægt.

herre gud, no. i forundrende, beklagende udråb: *mæn hærə guj da! hwa ska vi gyjər!* (vestj.); *„hærə guj!“ såj æ te mæ sjæl, da vår æ jæn jæm i atən faq hus å æn tårəlai* (vestslesv.); *Harə guj å Hjærk præjst, hwitən å dæm øñər du bæjst?* Kr. VI. 336. 167, Sgr. III. 89. 299, ordspil mellem herre gud og Harre gud; Harre er et sogn ligesom Hjerk.

herregunst, no. i tlm. *hærəgonst o kælənros kåstər pæn* (D.).

herregård, no. *hærgor æn -gor* (D.); *hærəgor æn* (Agger); *hærəgoə æn -go* (Søvind s.) = rgsm.; *di fæk da ean hærəgor mæ røqhat åpå·* (Vens.) ɔ: de blev ikke så rigt gifte; Ulstrup er den smukkeste herregård i Jylland, Kr. IX. 103. 96; *hærəgorsmör de* (Agger); se stumlings-.

herregårdskost, no. *hærgoskåst æn* (D.) der får de h— = bestemt mad hver dag i ugen.

herrekål, no. J. T. 121. 278, en plante, lampsana L. (Ang., Sundev.); busmækker, ægopodium podagraria, L. (Sundeved).

tog hingsten; *æ hæst fol mæ mæ* (D.) styrtede; *æ swåt hæst* (Malt) lokomotivet; *stærk som i hæst; ræj som i hæst* (Vens.) løbe stærkt; *dom som æn hæst* (vestj.), dog kan også høres: *æn hæst æ kloq som æn miñəsk; do ær i ræjti hæst!* (Vens.) ɔ: et dumt asen; *skæl jæn te hæst* (Valsb.) skælde en vældig ud; se kjælling-, mossel-, rende-; *han serər å æn hæst som han vår kret* (kørt med trillebør) *åp å ən* (N. Slesv.), el. *som æn ilklæm å et svin* (vestslesv.); *de ær æn sølə hæst, dær et ka bær si sku* (vestj.), el. *dær iñt ka bær æ sajəl* (M. Slesv.), el. *dær kañ il bær sæ sjæl* (N. Slesv.), el. *dær et ka bið o æ mil jæn daw* (D.) ɔ: arbejde en dag med dårligt foder; *æn ka klæp æn hæst fer* (vestslesv.) man kan kæle en h— fed; *ve do no te hæst ijæ'n?* (Vens.) ɔ: vil du nu på spilopper igen? *han æ komən åp o dæñ gal hæst o rij* (vestj.); *dæñ hæst, dær fåtjæ'n æ hawər får æn sjålən* (N. Slesv) el. *fær miñst dæra'w* (Ang.); *dæñ, dær hår æ hæst, låwər ən* (vestj.), den, som ejer hesten, byder den fal; *dæñ, dær hår æ hæst, falər ən* (Agger); grimen (s. d.) skal i handel altid følge med hesten; *nær hæsti ær wæk, så ka grimən gåt følə mæ* (Vens.); *buñəns hæst i buñəns hawə, ğö hwærkən skð hælər gawn* (Tåning), jfr. Kr. IX. 41. 449; *æn viər* (hvid) *hæst ska gåt strøəs* (Ang.); *dæñ dær hær et par vir hæst å æn fiən kun ær alər sårə fåru'n* (Valsb.); en gammel hest og et ungt føl, de trække ej både tillige: den ene den anden vil svige, Gr. Gl. d. M. II. 137. 190 (Thy); *de æ nyt som sjalən skijər te gaməl hæst for føl* (vestj.); *„i hèjst ka fal åpå fijr bin, hwafå så eñc e mesk åpå tow?“* Grb. 230. 19; *æn ka bæjə löf æbå'q atər æ hæjst mæ æn tæm eñ mæ æn wåwn,* Sgr. II. 124. 590 (Fly); *æ hæst vel slo* (vestj.); *æ hæst hær slawən ham te æ joər* (M. Slesv.) ɔ: han har lidt store tab i hestehandel, se hesteslag; jfr. om hestene S. Kjær, Stavnsb. s. 147 flg.; — i **æventyret**: den siger: gode gerninger bliver ilde lönnet, Gr. Æv. II. 188, Gl. d. M. II. 124, jfr. Asbj. II. 172; der nævnes: en sort, grå, hvid h—, J. M. 42; sort, rød, hvid, J. K. Æxent. s. 103, Efterslæt s. 49. 209; brun, rød, gul hest, Sgr. VIII. 193; rød, blå, guldgul hest, Kr. VII. 128; brun, hvid, gul h—, Kr. Æv. 375, jfr. Wigstr. Sagor s. 44; brun, hvid, rød h—, Kr. Æv. 354; 12 abildgrå heste, Kr. V. 158; en rød, gul, hvid h— hos bjærgmanden, Gr. Gl. d. M. III. 121; en grå h— med fire guldsko, Gr. Æv. I. 63, jfr. Wigstr. I. 265; en h—, der taber en guldsko hver gang den sætter fod til jord, Kr. V. 131; h— med klokker, der klingede, når den gik, Kr. Æv. 123, Gr. Gl. d. M. I. 207; en grå h—, der kunde tage fire mil i hvert trin, Sgr. III. 202; en talende, hjælpende h—, Gr. Gl. d. M. I. 213, II. 4; Gr. Æv. II. 13. 89, J. K. Æxent. s. 139, Kr. Æv. 353, Kr. V. 194; jfr. Mhoff 422, Grimm März. II. nr. 89. 126, Myth.[2] 364, Liebr. Gervasius s. 154, Folkl. Rec. III. 44 (Ital.), Gonzenb. I. 199, slgn. hesten Tatos i ungarske æventyr, se Prince Mirko med anm., Magyar Folktales s. 59; jeg skal give dig hesten, den ganger såvel på det blanke dyb, som på den törre sti, Kr. I. 42. 24, jfr. Maurer Isl. S. 104. 147, Gr. DgF. II. 190 nr. 12; en h— kommer ud af træet, Sgr. VIII. 14; knæler for sin ejerinde, Kr. Æv. 242; h— bedre end alle andre, J. K. Æxent. s. 224; kongedatteren taler til sin hest, mens hun rider til kirke, Kr. V. 64; hesten dræbes af giften i hornet og ædes af kragerne, Kr. V. 291; hesten skal passes, der skal lægges ild foran den og havre ved bagen, Gr. Gl. d. M. II. 172, jfr. Sgr. III. 201, Asbj. I. 56. 298, II. 182; Wigström II. 210, Wigstr. Sagor s. 68. 75; ride på troldens gale hest, Sgr. X. 194; hesten styrter for bryllupsvognen, rød kalv spændes for i stedet, Efterslæt s. 30; prinsen forvandles til en grim h—, Gr. Æv. III. 129, Gr. Gl. d. M. II. 10; lærlingen omskaber sig til hest, grimen skal tages af, når han sælges, Gr. Gl. d. M. I. 229. 232, Sgr. VII. 190, Efterslæt s. 135, jfr. Asbj. I. 297, Mhoff 466, Grimm März. I. nr. 68, Folk. Journ. III. 222. 224; hesten tæmmes ved bidslet, Asbj. I. 230; iblandt 6 heste skal faderen kende (s. d.) sin omskabte sön, Gr. gl. d. M. I. 228, jfr. Kr. VII. 27; man skal ikke vælge troldens smukke heste, men det grå øg, Kr. Æv. 264; ævent. om skönheden og hesten, Kr. VII. 335. 51; pigen lægger er halmstrå over hestens ryg, så står den stille, Gr. Æv. II. 86; den af

sönnerne, som kommer hjem med den pæneste hest, skal have gården, Sgr. IV. 198; heste fremtrylles af ris, Kr. IV. 285, jfr. Grimm Irische Elfenm. s. 101 (af siv), Yeats s. 86, Maurer Isl. S. s. 161 (af et helmisseben); Vorherre tager et ben af hesten og skor det, Sgr. X. 2, jfr. Mélus. V. 100. 171, legenden om St. Eligius, se også Maurer, Isl. S. 104, troldmanden tog hovene af hesten, spyttede på dem og red op ad det stejleste fjæld; hesten går på rejse med andre dyr, Gr. Gl. d. M. I. 225, Sgr. XII. 8, Efterslæt s. 42; djævelen har skabt hesten, Kr. IV. 338. 434-35, VI. 237. 326, se fandens lillefinger; hvor manden råder i huset, får han en hest til gave, Gr. Gl. d. M. II. 125. 121, se æg; mestertyven (s. d.) skal stjæle tolv heste ud af stalden, Gr. Gl. d. M. III. 69. — i folkesagnet: troldfolket har heste, som de vander ved bondens brønd, Kr. VI. 6. 8; jfr. Søegaard, I Fjeldb. s. 106; heksen forvandler karlen til hest ved at ringle med bidselet og rider på ham, Kr. IV. 320, Grb. 213, Øverland s. 23, Asbj. III. 117, se hestesko; en spøgelsehest, Kr. IV. 72. 102, VIII. 353. 618, 379. 684, jfr. Wigstr. II. 102; Strackerj. I. 230. 186 flg.; Harl. & Wilkins. Lancash. Folkl. s. 59. 91, se kalv, stud; åmanden som hest, hvid hest med sort hoved, Sgr. VI. 45. 408; J. K. 118. 9, Kr. III. 80. 111, IX. 249. 88, Gr. Gl. d. M. I. 12. 8, II. 227. 339, Thiele II. 292; vatnahestur, Arnason I. 135 flg., Maurer Isl. S. s. 148; Antiq. Tidskr. 1849—51 s. 173. 200, jfr. sv. bäckhäst, Wigstr. I. 110. 153. 226. 236, II. 105. 241. 280. 314. 371, Cavall. Wärend I. 211. 259. 264, Skytts h. s. 87, Asbj. III. 375, Faye s. 49, Mhoff 233. 321, Grimm S. nr. 203, Grimm Myth.² s. 458, Kuhn N. S. nr. 61 og anm.; W. S. I. 344. 381; Wolff N. S. nr. 214 flg.; Ndl. Volksk. I. 74. 11; i Skotland: River Horse el. Water Kelpie, se Liebr. Gervasius s. 132 flg., Henderson 263. 272 anm., W. Gregor 38. 66. 130; Folkl. Rec. IV. 109, Journ. II. 61 (Irland), Folkl. Journ. I. 292. 293, VI. 247, VII. 199 (Skotl.); jfr. Kr. Æv. 311 flg. havmanden omskaber sig til hest; mandens luftridt bag på troldens hest, Gr. Gl. d. M. III. 131. 134, Kr. III. 9. 6. 7, IV. 22. 30. 31, VI. 26, VIII. 37; jfr. Vedels Saxo s. 11 beg. af Haddings hist., Wigstr. I. 133. 239, Hofberg s. 110, Maurer Isl. S. s. 101, Cavall. Wärend I. 215, Daae Bygdesagn II. 119, Haukenæs IV. 432, Søegaard, I Fjeldb. s. 107, Asbj. III. 125, Grimm S. nr. 130, Strackerj. I. 192 a, 382 g, Kuhn N. S. s. 34, Yeats s. 53; hesten graver med fødderne et dige op under omridtet, Kr. III. 280, VIII. 309; hestene kan med al anstrengelse ikke trække vognen med liget eller gå frem, Sgr. I. 22. 55, 36. 116, 59, II. 200. 785, IV. 188. 555; VI. 43. 401, XI. 70. 116 flg., 76. 127; jfr. Thiele I. 237. 261, Gr. Gl. d. M. I. 65. 191, Kr. III. 135. 189, IV. 114. 156, VIII. 222. 382, 242 øverst, 257; Renvall s. 21, Sv. Landsm. V. Sm. M. s. CXXXII; Storaker, Sagn I. 103. 142, Peters. Isl. Færd IV. 188 i Eyrbyggja S., jfr. Harl. & Wilk. Lancash. Folklore s. 90, W. Gregor s. 32, Hartland F. F. T. s. 169, Qvigst. s. 175, Strackerj. I. 140. 190. 197. 202 flg. 207. 284 flg., Mélus. I. 406 (om okser); kong Dan jordet ridende på en opsadlet hest, Kr. VIII. 10. 27, jfr. Grimm Myth.² 796; hovedløse spøgelseheste, Kr. III. 151. 192. 269-70, IV. 147. 212, VI. 32. 51. 132. 134, VIII. 56. 198. 222. 226. 229, IX. 192, Sgr. IV. 166. 171, M. Skrædder s. 33, jfr. Grimm Myth.² s. 881, Folkl. Journ. V. 107 (Cornwall), Hartland F. F. T. s. 174. 209, se hoved; en genganger rider på en hvid hest, Kr. VI. 87; på en hest med ildsko, Kr. VIII. 80; den bjærgtagne dreng rider på en trebenet hest, Sgr. XI. 79. 130, jfr. Grimm Myth.² 887; Sagen nr. 314; helhest; kong Albrecht skjuler sig i livet på en slagtet hest, Sgr. I. 9. 6; ridderen binder pigen ved hesten og slæber hende afsted, Kr. I. 263. 11, Sgr. II. 72, V. 18. 12; jfr. sønderrives af heste, Sgr. IV. 170, J. K. Ævent. s. 74, Svanhildr i indledn. til Guðrúnarhvöt, Vedels Saxo s. 180, Völsunga S. kap. 40, Z. f. M. IV. 324, II. 377; af okser, Grimm Märch. I. nr. 60, Sagen nr. 538, R. A. s. 692. 8. 9, Wolf N. S. 244, Folklore I. 168; trædes ihjel af heste, Liebr. Volksk. s. 144, Yeats s. 286, Folkl. Journ. IV. 40 (Mongoliet); dreng slæbt ihjel i halen på en hest, Kr. VIII. 134. 245, jfr. Vedels Saxo s. 178. 179, Grimm S. nr. 513, Daae Bygdesagn II. 18; mand

bundet i hestens hale, Kr. VIII. 168. 292; er det et dunkelt minde om hestekampe, når bjærgmanden siger: vil du lade din hest slås med min? Thiele II. 237, J. K. Ævent. s. 143; tre heste skal udruges af dueæg mod verdens ende, Kr. VIII. 383. 694; en hvid hest skal vade i blod op over koderne i den sidste store kamp, Kr. VIII. 386; — i overtroen: hesten spår død, når den skudrer sig i töjet for vognen, Thiele Overtro nr. 379, Kr. IV. 389. 476, el. ryster sig i stalden, Kr. VI. 285. 326; når hestene slås i stalden er det dødsvarsel, Sgr. IX. 230. 759 (vestslesv.); gøder de samtidig for brudevognen under kirkefærden, er det ondt varsel, J. Saml.[2] I. 56; trimler hesten sig, varsler det blæst, Sgr. VII. 94. 642; varsel af heste jfr. Grimm Myth.[2] 1061. 1067. 1081. 1089; hesten kan se spøgelser, Kr. VIII. 338. 589, Cavall. Wärend I. 333 flg., Arnas. I. 381 ned., jfr. Urquell. I. 50 (Ditmarsk.), Busch Volksgl. s. 325, Strackerj. I. 140. 163, Henderson 330, Nicholson s. 80; løbske (s. d.) heste kan standses ved trolddom, Kr. IV. 189. 265, VIII. 282. 483, IX. 303. 58, Sgr. IV. 120. 293, 123. 302, VIII. 219. 880, X. 33. 94; J. Saml.[2] I. 57, jfr. Liebr. Gervasius 253. 417 (Frankr.); ved trolddom kan hesten hindres i at blive træt, J. Saml. IV. 160; den kan göres lam ved at slå et söm el. ligkistesöm (s. d.) i dets spor, Sgr. III. 71. 245, Kr. IV. 187. 261, VIII. 286, Gr. Gl. d. M. II. 112. 100. 101, jfr. Grimm Myth.[2] 1047, slgn. Myth.[1] Abergl. s. CLIII nr. 978; se også Kr. VIII. 284. 486, J. Saml. 146. 85 160. 135, W. Gregor s. 216; Folklore I. 157: Pythagoras forbød at slå et söm el. stikke en kniv i et mskes fodspor; hesten tager ingen skade af at jages, når det er efter jordemoderen, Thiele Overtro nr. 377, vist alm. J. K. 187. 61; når et par heste kører en ligvogn til kirken, spændes de hurtig fra og drejes om med hovederne mod kisten, Thiele Overtro nr. 258; se om alt dette J. K. 187. 61, Kr. IV. 391. 495, Thiele Overtro nr. 253—58; Storaker, Overtr. Forest. som knytter sig til Hesten, Kria. 1871, Liebr. Volksk. 314. 20 (Norge), Strackerj. I. 23. 5, II. nr. 369; Wuttke, pferd og smstn. i registret; hesten skal først skos på det fråhånds forben, Kr. IX. 40. 427; om hesten i sagn og æventyr se Grimm Myth.[2] 621, Folkl. Journ. II. 106 (Skotl.); endnu må anføres, at barnet, som skal døbes, sættes af faderen først op på hestens lænd, når de skal køre til kirke, med de ord: ser du! Sgr. VII. 38. 82; første gang en hest skos, skal smeden stiltiende kaste det første stykke horn over dens ryg, så bliver den god at sko, Sgr. VII. 41. 116 (Sælland); — i börnerimet:

skow æ hæst; hwæm ka bæst?
de ka æ præst! — næj, ka han æj!
de ka æ smæj, han hår boðə hamər
o håwtån;
plok æ næjlənər aw!
el. *hur manə sæm ska dær i?*
sæjs, syw, åt, ni,
slo əm i! plok aw, plok æ væjnənər
aw! (vestj.);

se Sgr. I. 45. 184, VIII. 205. 841; Hag. 184. 14, Fb. Fr. H. s. 104, jfr. W. Gregor s. 15, Folkl. Journ. IV. 143; „sko heste" er en behændighedsleg: to stole stilles i nogen afstand fra hinanden, så ryggene vender ud ad: på stolesædernes fire indvendige hjörner stilles fire trætallerkener; over stoleryggene lægges en stang, og på den tager en karl plads med udstrakte, korslagte ben; han får et kosteskaft til at støtte sig ved; med dette skal han slå tallerkenerne ned, Sgr. IV. 92. 252; *ka do hål di fårs hæst?* siger A. til B., idet han rask med den flade hånd slår forbi B.'s öjne, B. må i så fald ikke blinke (vestj., vestslesv., vist alm.); *kør i hæst* (Søvind s.) lege kudsk og hest; når et 8 punds brød koster to mark, hvad skal man så have for et læs hø? svar: et par heste, alm. vittighed: — hesten nævnes i börnerim: stampistald, piskistald, vrinskistald, skringeljærn, springlet, rapfod, Gr. Gl. d. M. III. 190 anm.; Skringelijærn, sts. II. 147. 287; trampistald, lange på stærte, opistald, erben snerben, snærte pært, ryk i pæl, trippergum, Sgr. V. 148 flg.; stå i stald, (vestslesv.); i ævent. med sære navne: Filipave, Sgr. V. 200; pilleripave, Gr. Gl. d. M. III. 47, Kr. VII. 378, Sgr. XII. 7; pintel, Kr. Æv. 170; hestenavne i æventyr: Burmand, Fuksfanius, Sgr. V. 181. 182; Bucefalus (s. d.); Filipært (s. d.), Tremelång med syv føl i lögnehistorien Gr. Gl. d. M. I. 187; Lise og Lotte er

nu særdeles alm. hestenavne; jfr. Falada, Grimm Märch. nr. 89; hestene kaldes: de lange ansigter, Sgr. X. 120; — i gåden: *hwa̧ æ de, dær go̧r ålti mæ æn få'ŗkle* (halen) *få si rötv* (vestj.) el. *go̧r i æ mark o væn̈ər æ få'ŗkle hjæm̧?* (sts.); jfr. Sgr. VI. 46. 416, Gr. Gl. d. M. I. 233. 5; *får som æn ywə, møt om som æn mjølsæk, æbå'q som æn tåqnijəq?* (vestj.); jfr. Ehlers, Räthselb. s. 15. 91, Simrock Rb. s. 103, Woeste Volksüberl. s. 14. 20, Stöber s. 92. 387; hvad er det, som kommer fra Havrum, går til Davrum og bær sine 100 pund? Sgr. II. 41. 245; låddent mod låddent og en stiv stang imellem? Sgr. VI. 58. 543 — vognstang mellem to heste, jfr. Z. f. M. IV. 370. 16 b (Mähren), Rolland Devinettes s. 14. 32; når bliver hesten til et andet dyr? — når den bliver lam, Sgr. IX. 138. 440; *hu blötv dæn̈ føst hæst sajl i værdən?* — *o si røk* (vestj.), Sgr. II. 77. 391; hvad går til vands med 25 hoveder, men drikker kun med det ene? Sgr. IX. 91. 269; de 24 er sömhovederne i skoene, jfr. Vadsbo nr. 104, se hestesko; i Gr. Æv. II. 120: en hest en mand mig gav, se fisk 297. 2, jfr. Värend nr. 92. Om hesten i almindelighed se Strackerj. II. 83. 369. — 2) den store bjælke, der for hver ende af loen bærer stænget. — 3) snorene på væverstolen, hvori sellene hænger: *æ hæst* (Sundev.). — 4) *o træn̈ æn hæst* (D.), når garn trendes til væv: springe en rad over; ligeså: *hærə æn hæst* (D.) springe en af haspens arme over, når man hasper garn, også Thy, jfr. Wigstr. Sagor s. 115 „væve en hest“; se strænte-, trende-. — 5) best. *hæjstən* (Hads h.) stangen, hvormed væverbommen drejes. — 6) navn til en del redskaber med såre forskelligt brug; en udskåren hest danner næsten altid manglebrædtets håndtag (D., vestj.); se fylde-, hare-, ravl-, sel-, senge-, tælge-. — Jfr. Aasen hest, sv. häst; isl. hestr hak., se hingst, bæst, føl, hors, klod, mær, mårføl, perd, plag, vallak, vrinsker, ænter, øg; rytter, usne, vogn; arbejds-, bonde-, dam-, fandens-, fure-, guld-, gynge-, hel-, hov-, hum-, hænge-, hå-, kjællinge-, kjæp-, kjærne-, kjævle-, kjøre-, klap-, klæg-, kobber-, land-, mangle-, mellem-, mølle-, pib-i-röv-, plov-, ride-, spring-, stod-, strand-, sølv-, træ-, ur-, vand-.

heste, uo. *hę̈st -ə -ət* (Søvind s.) bedække; sagtens især brugeligt i passiv om et øg (Søvind); *fo æn ǫq hæstər* (Vejr.); *han hæstər gåt, dæn̈ hæst* (sts.); øget skal *hæstəs å* (Vens.) ɔ: føres sidste gang til hesten; se hestet; af-.

hestearbejde, no. *hę̈starbi et* (Søvind s.) = rgsm.

hestebider, no. *hæstəbijər i* best. *-bijəri* (S. Sams) skarnbasse (s. d.); om den sidste del af smstn. er -bider, er mig uklart.

hestebojle, no. *hæjstbǫjəl æn* (Mors, Thy) gilde, som hingstens ejer gör for sine kunder den dag, han får betaling.

hestebræmse, no. *hæstbræms æn -bræmsər* (D.) = rgsm.

hestebusk, no. *hæstbosk æn* (D.) lille tot græs, der fremkommer på græsmarken efter hestens gødning.

hestebönne, no. *hæstbön æn -bönər* (vestslesv., D.) = rgsm., vicia faba L.

hestebås, no. *hæstbås æn* (Emmerlev) stalden, hvori hestene står.

hestedribbel, no. J. T. 322, en plante, „hæjstdrebbel“ (Saxild), orchis maculata.

hestedække, no. *hæstdæk æn -ər* (D.); *hæstdæk et -dæək* (Sundv.); *hę̈stdækən et -ə* (Søvind s.) = rgsm.

hestefedt, no. *hæstfjæt de* (D., vestj.) = rgsm.; som lægemiddel, Kr. IX. 4. 25.

hestefod, no. *hæstfuwəð æn* (D.) = rgsm.; h— har djævelen, Gr. Gl. d. M. I. 128. 135, Sgr. XII. 140. 352, Thiele Overtro 765, Fischer s. 318; hans ene fod er lådden som en hundefod, Kr. IV. 235; er lådden og har hesteskabning, Kr. IV. 236. 333, jfr. Storaker, Sagn, Till. s. 1, Renvall s. 17, Grimm K. M. nr. 120, Myth.[2] s. 480. 946. 977. 1002 flg., Kuhn M. S. 160, N. S. s. 19. 23, Urdsbr. VI. 90. 23. 26, Strackerj. I. 184 v. 249 a. b. 310, Ndl. Volksk. II. 178, Wolf N. S. s. 565, Aubrey Remains 113. 19, Hartland Fairy T. s. 174, Folkl. Rec. IV. 105 (Irl.), Folkl. Journ. VII. 289 (Skotl.), Mélus. III. 62, IV. 111 (Bretagne), 252 om hekse (Böhmen), V. 90; se fod s. 328. 9 b., klør.

hesteforstand, no. *hæstfåstå'n̈ æn* (D.) forstand på heste.

hesteføl, no. *hæstføl è* best. *-følt* (Vens.; Agersk.) et hanføl, jfr. marføl.

hestegal, to. *hæstgal* (Vens., vestj.); *hèstgal* (Søvind s.); *hæjstgal* (Han h., Tved s., Thy, Mors) — parringslysten, om hoppen.

hestegang, no. *hèstgòŋ æn* (Søvind s.) = rgsm., ved hjælp af den drives en maskine ved hestekraft.

hestegilde, no. *hæstgil et* (Sønderj., Brader., Angel) en gensidig assuranceforening for heste.

hestegrime, no. *hæstgrijm æn* (Agger) = rgsm.

hestegræs, no. J. T. 327, en art skedeknæ, polygonum aviculare L. (Thy).

hestehale, no. *hæsthål æn -halər* (D., Agger); *hèsthål æn* (Søvind s.) = rgsm.

hestehandel, no. *hæsthañəl æn* (vestj.); *hæsthqjəl æn* (Vens.) = rgsm.

hestehandler, no. *hæsthañlər æn* (vestj., Agersk.); *hèjsthajlər i* (Vens.) = rgsm.; se hestekjøbmand, -pranger.

hestehov, no. J. T. 250, en plante, petasites L. (Ålborg), se følfod.

hestehoved, no. *hæsthuwə æn -huwə* (D.) = rgsm.; *„æ juwər æ så roñ, så roñ ... som æn hæsthuwə!“ så æ præst; „næj som æn pespdt!“ så æ dæjn. „Dæ'-får æ vi tåw, få de vi ska hjælp hwæraňər!“ swar æ præst,* se jord; om en mand fortælles, at han havde såmange asenskjæfter og hestehoveder hængt op på de gjærdestaver, der var huset nærmest, Kr. IV. 199; jfr. Cavall. Wärend I. 442, Mhoff. s. 239, Grimm K. März. II. nr. 89, h— nagles over porten; Myth.² 42. 624. 747. 831. 1002, Z. f. M. IV. 77 flg., Wuttke nr. 420. 439, Kuhn W. S. II. 60. 178, Rochholz Argauer S. II. nr. 249. 427, Krauss Volksgl. 147, Jahn Opfergebr. s. 18 flg., Amer. Folkl. III. 20, Andree, Parall. I. 127 flg., smlgn. Asbj. III. 193, han satte hovederne udenfor med gabende kjæft; se hestepande; i gåden:

jeg gik mig om ved Emmaus vand,
seks åd udaf det døde land,
di seks di gøe den syvend fri;
gætter nu, I herrer ti;

Sgr. IX. 135. 418, en fuglerede med seks unger, bygget i et hestehoved, var. jfr. II. 42. 265, VI. 28. 353, 50. 453, 59. 556, IX. 14. 36. 38, 45. 172, 176. 557, 216. 675. 77, 218. 694, J. K. 254. 71, Fb. Fr. H. s. 145. 28, Värend nr. 88;. Runa 1848. nr. 53, 1850. nr. 24, Vadsbo nr. 151; Urdsbr. II. 173. 3. 5, III. 64. 5, Korrespondenzbl. VIII. 23. 2, XI. 55. 31, Ehlers Räthselb. 14. 74, 47. 355, Strackerj. II. 96. 383 a, Simrock Räthselb. s. 170, Z. f. M. III. 6. 354. 108. 109, 193. 79. 80, Knoop s. 86. 182, Vernaleken, Kinderreime 136. 48; Rochholz Kinderl. s. 203, Peter Volksth. I. 129. 387, Mhoff. s. 504 nr. 2, Ndl. Volksk. II. 36, Joos nr. 308; en variant er: *låŋər o gåŋər å tōl tåŋər sâŋ i jæn huwə* (Varde), opløsn.: tolv frøer i et hestehoved; jfr. rund.

hestehud, no. *hæsthuuj æn -huuj* (D.); *hæsthuj æn -hujər* (Vens.); *hæsthuj æn -huj* (vestj.); *hæjsthuð æn -huð* (Bj. h.) = rgsm.; „hestehuden flås af af rakkeren, men beredes af bonden“, glds. (Mors); se 4 bede; karlen iſører sig en hestehud for at kyse pigen, han rives isønder i kirken, Kr. IV. 143; i æventyr ser hestehuden på bordet ud som en fin hvid dug, Kr. Æv. 271, eller som tæppe, Gr. Æv. II. 219; se helmissehud.

hestehår, no. *hæsthor æn* = flt. (D., vestj.) = rgsm.; bruges af drenge til at sno snarer af, hvormed der fanges fugle på sneen; alm. handelsæmne i småhandelen på landet.

heste-igle, no. *hæstil æn -ilər* (D.) = rgsm.; hirido sangvisuga.

hestekalv, no. *hæstkal æn -kal* (vestj.) en slags monstrøse kalve, der skal ligne et føl, se bukselåret.

hestekastanie, no. J. T. 279, et bekendt havetræ, æsculus hippocastanum L. (Saxild).

hestekjøbmand, no. *hæstkəmañ æn* (vestj., N. Slesv.) hestehandler, jfr. Kr. IV. 89. 132.

hestekjød, no. *hæstköð de* (D.); *hæstkyð de* (Agger) = rgsm.; *bøñərn ku et li o eð hæjstköð dæñ gåŋ lisâ let som no,* Kr. IX. 224 (Himmerl.); h— hører til hedenske måltider, jfr. Arnas. I. 160. 194. 212, II. 414, Faye s. 114, Olaf Tryggv. S. kap. 23. 70, jfr. kap. 70 „de svenske hesteædere“, Rafn Old. S. I. 32. 33. 114, II. 273; tillades kristne på Island, Olaf Tryggv. S. kap. 229, Rafn II. 215; Mhoff. 444, Z. f. M. I. 338, Grimm Myth.² 1030; *dær gor et fröst i hæjstkör,* Sgr. II. 110. 532 (Fly), 236. 908 (Grenå); hvad kan det betyde?

hestekodde, no. en plante, en art gøgeurt, orchis L., Sgr. XII. 159. 662 (Sams), se kodde.

hestekraft, no. *hæstkraft æn* (D.) = rgsm., til forskel f. eks. fra menneske- eller maskinkraft.

hestekratte, no. *hæstkrat æn -ər* (Vejr.) hesterive; *æn stuər krat å spæn æn hæjst fòr* (Lild s.).

hestekrybbe, no. *hæjstkrøb æn -ər* (Mors, Thy); *hæstkrøf æn* (D.) = rgsm.

hestelort, no. *hæstlot* el. *-luət i* (Vens.) = rgsm.

hestelykke, no. *hæstlyk æn -ər* (Valsb.) en lykke, hegnet mark, hvor hestene om natten passedes af en øgdreng; Fb. Fr. H. s. 63; have.

hestelæder, no. *hæstlæjər de* (D.) (D.) = rgsm.

hesteman, no. *hæstman æn* (D.) hestemanke.

hestemarked, no. *hæstmærkən æn* (D.); *hèstmarkən et* (Søvind s.) = rgsm.

hestemellemmad, no. *hæstmælmað æn* (Andst) et overmåde tykt skåret stykke smörogbrød.

hestemog, no. *hæstmoq de* (D.); *hèstmåq de* (Søvind s.); *hæstmok de* (Sundv.) = rgsm.; de underjordiskes penge eller gaver ser ud som h—, Kr. III. 36. 47, 41. 56; omvendt Mhoff. 216. 293.

hestemælk, no. *hæstmjælk de* (vestj.) = rgsm.; giver man et nyfødt barn h— at drikke, bliver det stærkt og velvoksent, J. K. 188. 65 (vestj.).

hestemåltid, no. i udtr. *hål hæstmålti* (Vens.) ɔ: sidde længe ved maden; *no skal I eñc se hær å hål h—, mæn kom u å ta ætər ə* ɔ: skynde eder med arbejdet.

hestenatur, no. *hæstnatu·r æn* (Malt) et overmåde stærkt helbred.

hestepande, no. *hæstpañ æn -ər* (vestj.) pandeskal af et hestehoved; de lagdes i ældre tider alm. under leret i logulvet, og det forklares nu således, at gulvet blev derved mere klingert, når man tærskede; sommesteder kan findes en jærngryde med hullet nedad lagt i stedet; J. K. 190. 78, Kr. IV. 358. 120, IX. 77. 821, Sgr. V. 95. 82, 192. 82, VI. 96. 82, 224. 82, slgn. Sgr. XI. 136. 396; jfr. Grimm Myth.[2] II. 626; hestehoved; i æevent. er guldstolen Kr. Æv. 271, opsatsen på bordet Gr. Æv. II. 219, en hestepande; se hestehoved, -hud.

hestepasser, no. *hæstpasər æn -ər* hak. (Vens.) = rgsm.; jfr. Kr. VII. 80.

hestepomle, no. *hæstpoməl æn -pomlə* (Valsb., Sundev., Agersk.) hestepære; *han het æn h—, dæ låi å røk*, J. M. 55.

hestepranger, no. *hæstpråŋər æn -ər* (D.); hak. (Vens.); *hæstpraŋər æn* (Sundev.) = rgsm., jfr. hestekjøbmand.

hestepude, no. *hæstpuð æn* (vestj.) sivpude, der sættes over hestens hals og hvortil trækket er befæstet ved det glds. stavtöj, se studepude, øgpude; karlen får hestepuden om halsen for at ligne en præst overfor spøgelset, Gr. Gl. d. M. I. 64, jfr. Grb. 195. 11.

hestepære, no. *hæstpær æn -ər* (D., Andst) = rgsm.; om de enkelte runde klumper af hestenes gødning; man bliver syg, når man på marken går over en frisk h—, Kr. IX. 63. 695.

hesterad, no. *hæstrå æn* (Vens.) hestebenrad.

hesterive, no. *hæstryw æn* (Vens.) stor rive, brugelig til at rive stubber, slæbes af en hest.

hesteranger, no. *hæstråŋər æn* (Agersk.) en, som handler med heste, med bibetydning af uærlig handel.

hesterumpe, no. i en stedremse: Studsdal hesterumper, Sgr. II. 70. 376 (Tavlov s.).

hestesko, no. *hæstsku æn* = flt. (D.); *hèstsku æn* (Søvind s.); *hæjstsko æn* = flt. (Thy); *hæstskow æn* (Agger); *hèjstskow i* (Vens.) = rgsm.; *æn hår hør så gal fór te æn buñ hå foñən æn hæstsku* (D.); en funden hestesko med 9 huller bringer lykke, Thiele Overtro nr. 150, Kr. IV. 387. 446, J. K. 395. 1280, jfr. Aubrey, Remains s. 104; bruges til trolddom, J. Saml. IV. 118. 22; den fundne hestesko skal slås over dören el. på dörtrinet med rundingen ind ad mod stuen, så bringer den lykke, holder fanden, hekse og genfærd ude, Thiele Overtro nr. 708, Kr. VI. 293. 395, IX. 12. 108, 58. 640, 75. 792, Sgr. VIII. 181. 744 flg., 218. 875, 221. 903, jfr. Wigstr. II. 248, Z. f. M. III. 311. 27, IV. 48. 17, Grimm Myth.[2] 1091, Buschs Volksgl. s. 159, Strackerj. I. 354. 233, Harl. & Wilkins. Lancash.

Folkl. 18. 53. 63. 72. 139. 154, Henderson s. 193, Aubrey Remains 27. 123, Folklore Record I. 24. 85, IV. 102 (Irland); en slidt sko er bedst; thi inden spøgeri kan gå over den, må det have været alle steder, hvor skoen har været, og hver nat begynde forfra, Kr. VIII. 227. 391; på bunden af kornladen hindrer en h— kornet i at blive forgjort, Kr. IX. 72. 763; lagt i kærnen giver den smör, smsts. nr. 770, se kjærne, mælk; fortællingen om den lykke, der er ved en hestesko, er særdeles udbredt, se Mélus. I. 457 (Frankrig), Yeats Irish F. T. s. 160; fæstes på dörtrin, Folkl. Journ. VI. 264 (Skotl.), IV. 226 (Cornwall); i minerne V. 187 (Cornwall); nagles til fiskerbådens mast, VII. 47, III. 307 (Skotl.); på dörtrinet I. 194 (Persien), II. 43 (Turkomanner), VI. 77 (Indien), Amer. Folkl. I. 129, IV. 126; konen rider til Troms på karlen, som får hende forvandlet til hoppe og beslået med h—, Kr. VI. 199. 272, Grb. 213. 24, Gr. Gl. d. M. I. 148, J. Saml. I. 214, Arnas. I. 441. 583, jfr. hovtang; smlgn. Z. f. M. II. 33. 180, III. 314. 60, jfr. nr. 86 „eine pfaffenmagd“ er djævelens ridehest; ugudelige præster III. 340; Strackerj. I. 382 h. i.; Bartsch I. 122; Henderson s. 191 flg.; Folkl. Journ. V. 162 (Engl.), I. 354 (Ungarn); Magyar T. s. XLI; Ralston Songs s. 393; Krauss, Hexensagen 25 a. 26 a. 27 a.; Amer. Folkl. IV. 292; grime, hest; jfr. Kr. VII. 291 kællingen har en h— på det ene ben; Palne Jæger henter årlig 3 hestesko hos en smed og lægger guldsko i stedet, Thiele II. 121 jfr. Sgr. I. 8; skoene vendes med hagerne fremad på hesten, Thiele I. 41. 53, Kr. VIII. 148, jfr. Z. f. M. II. 413. 415, Grimm S. nr. 129. 573, Kuhn W. S. hufeisen regist., Folklore I. 319; Hofberg s. 127, Arnason II. 413; Olaf Helliges S. kap. 137; Rafn, Oldn. S. IV. 307; Magyar T. s. XXXI; bondekonen trækker en hestesko i stykker for sin mands öjne, Thiele II. 224, Kr. IV. 276, VI. 15, VIII. 16. 17, Sgr. I. 41, Storaker Sagn s. 42, Søegaard, I Fjeldb. 121, Haukenæs VI. 244, Hofberg s. 79, jfr. Grimm S. nr. 318; ræven skal se efter et söm i hestens sko, Gr. Gl. d. M. II. 122; narrespörsmål: kan du række en hestesko ud mellem dine hænder? — opløsn.: man tager hestekoen mellem hænderne og rækker den frem, Sgr. II. 141. 711.

hesteskonæjling, no. *hæjstskonæjləŋ æn -ər* (Thy) afkneben spids af hestesköm, se nellike.

hesteskosöm, no. *hæstskosøm æn* = flt. (D.) = rgsm.; smeden siger til sin dreng: *pas o o fo æ rø kåwl å əm!* (D.) sömmene skal nemlig være blå, når de er færdige; smedes de for langsomt, bliver de røde, hvad der er tegn til, at de er for stive; gåde: hvad er det, der ringler og skringler og går til vands på hovedet? Sgr. VI. 20. 263, IX. 109. 344. 173. 523, 191. 599; jfr. Värend nr. 63, Z. f. M. III. 349. 60 (svensk), W. Gregor s. 82, slgn. Joos. nr. 231; hvad ligner en h— mest? — svar: en øgsko, Sgr. VI. 48. 441.

hesteslag, no. *hæstslaw æn* (vestj.) slag af en hest, se studestik.

hesteslagter, no. *hæstslawtər æn -ər* (D.) = rgsm.

hestestald, no. *hæjststol æn* (Davbj.); *hæststål æn -stål* (D., vestj.; Agersk.); *hæststål æn -stål* (Sundev.) — snart bygningen, hvori hestene står (D.), snart den enkelte bås, hvori hesten står; *di stor åpå hæststal* (Vens.) om aftægtsfolkene på gården; jfr. bås.

hestestand, no. *hæststån æn -stån* (Lyne s.); *hæststå è* best. *-ståə* flt. *-ståər* (Vens.) — bås, hvori en hest står.

hestestyrke, no. = rgsm.; i tlm. *han hår hæststørk* (Vens.).

hestet, to. *hæstə* (D., Bradr., Agersk., Sundv.) parringslysten, om hoppen; også spøgende: *han æ blöwən hæstə* (Lindk.) ɔ: han begynder at holde hest; jfr. 2. dröv, gjel, hvinsk, vrad, mjavs, øksnet.

hestetråd, no. *hæsttråj* (Ulvb. klit) hestespor.

hestetyv, no. *hæsttyw æn* (D., vestj.) = rgsm.; i en stedremse: der er kun én ærlig mand i Langbjærg, og han er endda en hestetyv, Kr. Ordspr. s. 527 (Hanved s. ved Flensborg).

hestetöj, no. *hæsttøw æn* (Lönb.); *hæstty de* (Bradr.) — seletöj.

hestetöjr, no. *hæsttyr æn -ər* (D.) = rgsm.

hestevåd, no. *hæstwò æn -wòər* (Vens.) et fiskeredskab; jfr. F. & F. I. 38.

hestfolk, no. *hæstfålk* flt. (D.); *hèstfålk* (Søvind s.) — soldater til hest.

hestre, uo. *hæstər* el. *hæst ər -ə -ə* (Vens.); *hèjstər* (Røgen) — trænge på; *hon stor hær å hæstər får å kom te marki; sto å hæst òwər nuə,* stå og hænge over; *dèr è sønt è hæsti å· hèr,* hun plager så forskrækkelig på (Vens.); jfr. gjælstre.

het, steo. se hendes; uo. se hitte; no. se hætte.

hevre, uo. *hèvər hèvrər* (Løgst.); *å h—* efter en, vente, give sig tid.

hi, no. se hide; uo. se hedde; udrbso. se hid, hot.

hib, no. i udtr. *gi jæn æn hib* (D.) ɔ: en skose; måske hører herhen udtr. *han håð æn lilə hib* (vestj.) en rus; jfr. htsk. hieb, afledn. af hauen uo., hugge.

hiben, uo. se hive.

hibenkradser, no. *hybənkrasə æn* (Søvind s.); *hibənkrasər æn* (Ulvb.) — snaps, stærk kaffepons; folkeetymologi, jfr. kradse; mnt. hippokras, ippenkras, Sch. Lübb., krydret vin; eng. hippocras, fr. hippo- el. hypocras; mlat. vinum Hippocraticum, et lægemiddel af krydret vin, som antoges tillavet efter Hippokrates' forskrift.

hid, to. se hed.

hid, bio. *hi* (vestj.); *hi* (Søvind s.) — 1) her hen; *kòm hi lèt* (Søvind s.), glds.; *hist å hi* (Ang.) hist og her; *de kømər hi frå* (M. Slesv.) det stammer fra. — 2) tilvenstre; tilråb til plovhestene: *hål hi* (Tåning) holde tilvenstre; *hi!* (Søvind, Hmr.); *hið!* (Hads h., Bj. h.); *hi hær!* (D.); *hahi·!* (S. Hald, Århs.); *hi!* (Lindk.); *hir!* (Bradr., Agersk.), se furs, hørs, hot; her-.

hide, no. *hij æn* (D.); *hij æn* (Agerskov, vestslesv.); *hej æn* (Lb.) — hinde, f. eks. på mælk, tyndere end skind; *de sætər æn hij å æ mjælk* (vestslesv.); også: *æn hij òwər æ yw* (D.); jfr. eng. hide, se hud, hinde; hugorme-, kalve-.

hidindtil, bio. *hiəntè* (Søvind) hidtil.

hidhente, uo. *hi·hint -ər -hint -hint* (Ang.) hente til et sted, *vi måst ha æ præst hi·hint.*

hids, no. *hes æn* (D., vestj.) — 1) i udtr.: *de ær æn sølə huň, dær et ær æn hes var* (vestj.) ɔ: ikke er den ulejlighed værd, at man hidser ham på noget. — 2) travlhed, det at være stærkt optaget; *han wår i æn fålə hes* (D., vestj.).

hidse, uo.
hes -ər -ət (D.);
hes -ər -t -t (Vens.) —
1) trs. pudse på, om en hund, *å hes huj åpå jèj* (Vens.); *hes æ huň atər mæ, o mæ* (D.). — 2) jage omkring med, *hes omkre·ŋ mæ* el. *hes mæ æ tjænəstfålk* (D.). — 3) intrs. være tørstig; *han hesər gråw* (D.) om febersyge; jfr. htsk. hetzen, jage, besl. m. hast.

hidsig, to. *hesiq* el. *hesəq* (D.); *hesiq* (Vens.); *hisiq* (Agger, Han h., Lild s.); *hèsi* (Søvind) — 1) tørstig som i feberhede (D., Vens.); *haň ær så hisiq, te haň kaň ejt blyw slot* (Lild), få tørsten slukket. — 2) = rgsm., let til at vredes (Vens.); også: *hèsi pò nowəj* (Søvind s.) som stærkt attrår noget.

hidsige, uo. *hesiq -ər* (D.); *han hesiqər gråw,* er overmåde tørstig i feberhede.

hidsighed, no. *hèsihei æn* (Søvind s.); *hisiqhið æn* (Agger) = rgsm.

hidtil, bio. = rgsm.; „de hå hid te ingen smei tur uouet", And. Frieri; „hite hoj han wo bløjj", Tkjær II. 4.

hidtildags, bio. *hitədaws* (vestj.) = rgsm.; *„ètəsom di wa wånt hitedaws",* Grb. 25. 12.

hie, to. se hed; uo. se hedde; no. se hede.

hie, uo. snyde, bedrage; *han hiər dæ* (Ang.); jfr. Rietz, hia; nfris. heie el. heye, Outz., det samme; hieri.

hied, no. se hede.

hiej, to. se hed.

hiel, to. se hel.

hielav, no. se hilong.

hielløvt, no. se hellags-.

hier, no. se hæder; no. se hæde; bio. se her.

hieri, no. [*hiəri*] (Ang.) bedrageri, se hie.

hiesk, to. se hæs.

hiffel, no. *hifəl* el. *hifləŋ æn* (vestj.), *æn h— brø,* et stort stykke brød, en humpel; jfr. Rietz häffel, stort og tykt stykke; häfflå uo., afskære et stort og tykt stykke.

hifle, no. *hifəl hiflər hifəl hifəl* (D., vestslesv.) — 1) få fat på; *a hifəl da*

nåwət (D.); *a hifəlt ət* (Lönb.). — 2) arbejde anstrængt; *di må hifəl gråw ve* (el. *o*) *får o blyw farə te awtən;* jfr. plt. hibbeln, Schütze, have travlt uden at få noget udrettet; hæfle.

hifling, no. se hiffel.

hiftuen, no. se hyben.

hige, uo.
hiq -ər heq heqən (Vejr.);
hiq -ər -ət, også: ft. *heq* tf. *hiqt* (Andst);
hiq -ər hiqt hiqt (Vens.); ft. tf. *-əð* (Thy, Agger);
hiq hiqər hiqət hiqət (Agersk.) —
1) snappe efter, i udtr. *hiq ætər åj* (Vens.); *han hiqər ætər hans åň* (Thy) snapper efter vejret, også Mors. — 2) attrå noget begærlig; *hiq ætər aňərəs* (Agersk.) efter fremmed gods; *hiq ætər æ qeň* (Mors), om syge, længes efter døden. — 3) *go å hik* (Bradr.) om et kreatur, som går med en sygdom, gå og hive (s. d.). — 4) *hiq təfram* (Lindk.) lude forover, se huge; jfr. Aasen, hika; Rietz, hikja; higne, hæge.

higen, to. *hiqən* (Mors, Thy, Agerskov); *iqən* el. *hiqən* el. *heqən* (Vens.) — som attrår noget inderlig, begærlig, stræbsom; *iqən* el. *hiqən i tèwə* (Vens.) ivrig i töjet, om heste; *hon wa så iqən ætər å wo farə* (Vens.) ɔ: stræbte at blive færdig.

higne, uo. *iqən iqnər iqənt* el. *iqnər iqt iqt* (Vens.) — hige (s. d.), stræbe; *haj iqt ætər å kom təfram,* stræbte at komme fremad, fig. nå velstand.

hi ja, udrbso. *„hi ja! se kwon“*, Grb. 161. 21, „ak ja!“ sagde konen.

hik, udrbso. se hyp.

1. hik, no. J. T. 197, en busk, vrietorn, rhamnus catharticus L. (N. Slesv.).

2. hik, no. *hek æn hek* el. *hekər* (Holstebro), *dær war æn lelə h— i ər,* om regn, snefog, storm: ophold, standsning; *dær æ træj hekər i æn æl o træj dram i æn pæl,* tlm. (vestj.).

1. hikke, uo.
hek -ər -ət (Andst, D., vestj.); ft. tf. *-əð* (Agger); ft. tf. *-ər* (Vejr.);
hek -ər -ə -ə (Vens.);
hæk -ər -əð -əð (Thy, Lild s.);
heək hekər hekə (M. Slesv.) —
1) *hek ætər åň* (Andst) snappe efter vejret; jfr. hige. — 2) = rgsm., hikke, (alm.); *a æ blèwən så slæm te å hèk* (Lild s.); jfr. slukke; se Aasen, hikka, isl. hixsta; plt. hukup Mhoff s. 512. 13; eng. hickup.

2. hikke, no. *hek dæm* (Andst, vestj., Agger, Agersk.); *hèk manə* (Lild s.); *hek è* best. *-ə,* også flt. (Vens.); *heək* flt. (Ang., Bradr.) = rgsm., singultus; *nåwə slem heək* (Ang.); *a hår såmanə hek* (Andst); *sånt no slem hek* (Vens.); til en, der hikker, kan siges: *no ræstər di dæ på Røslæt te å ræns djè swentròw* (Vens.), jfr. Sgr. XII. 137. 310, gåselort; for at stanse hikke, skal man tænke på en god ven (Andst); tænke på den, man sidst har kysset, Sgr. VII. 31. 39, J. K. 64. 52, el. sige til ham: *do hår stålən!* (Thy); hikker man, taler de om en i byen, gætter, man hvem det er, hører hikken op; „hvad er det endda, de siger om dig i byen!“ kan man sige til den hikkende; jfr. Cavall. Wärend I. 357; Jonsson, Möre s. 19, Folkevennen XI. 390. 174 (Norge); bøtteslikker, køks; man siger: „er du min ven, så kom! er du min uven, så bliv borte!“ er det så en uven, der taler, bliver h— borte, Sgr. VIII. 119. 520 flg.; man kan dyppe en gaffel tre gange i ølpotten og hver gang stikke den i munden, derefter drikke tre gange af potten og hver gang se under bunden på den; el. lægge en gaffel således, at spidserne vender hen imod den, som hikker, og sige: *hek no, om do ka!* det går også over, når man kan bilde den hikkende en lögn ind, som han tror, se Sgr. IV. 134. 366 flg., 139. 403, VIII. 141. 609, Kr. IV. 381. 381, VI. 282. 290, J. K. 356. 1065 (Sælland); Gr. Gl. d. M. II. 245. 409; Folkevennen XI. 466. 385. 86 (Norge); eller:

a sætər di hek o di kærəstəs knæ,
hår hun dæ kær, så tår hun dæ əm fræ;
hår hun dæ ek,
så lær hun dæ hek, hek, hek! (vestj.).

går så hikken ikke bort, er kæresten utro, Kr. IV. 394. 522 flg., Sgr. IV. 135. 370, Thiele Overtro nr. 454; slgn. Wigstr., Folkseder s. 90, Arnas. II. 61. 15; Rochholz, Kinderlied s. 343. 956, Mhoff. s. 512. 13, Z. f. M. IV. 104, Bartsch II. 364. 1707 flg., Urquell II. 19. 37, 108. 165, Strackerjan I. 76. 93, Wuttke nr. 502. 537, Kuhn W. S. II. 188. 526, Grimm Myth.[2] 1091, Ndl. Volksk. I. 11. 162. 205, Liebrecht Volkskunde 349. 13 (Sicilien), Black Folk Medicine

s. 85, W. Gregor s. 49, Folklore Record I. 44, F. Journ. V. 202 (Cornwall).

3. hikke, uo. *hek -ər -ət* (vestj., Hmr., Ulvb. h., Mors); *hæk*, nt. ft. tf. *-ər* (Salling; Thy); *hek* el. *hekən -ər* el. *heknər* ft. *hekənt* (Vens.) — om regn, holde op, tage af, *de hekənər nuə* (Vens.), *no hækər əð mæ æ ræn* (Thy); nok også: *dæn kow hækər æ mjælk* (Thy) ɔ: holder mælken tilbage; jfr. hækkevorn; heske, hælme, hæppe, hætte, hofte, linne.

hikne, uo. se 3. hikke.

hild, no. se hjåld.

1. hilde, no. *hel æn -ər* (D., vestj., Vejr., Ang.); *hæl æn -ər* (Mors, Thy, Agger, Søvind, Bradr.); *hæl æn* (S. Hald); *hæl æn hèlər* (Agersk.; Fjolde); *hæl æn -ər* (Vens., Sall., N. Sams) — 1) et redskab, hvormed dyr hildes; måden, hvorpå dette sker; *sæt æn hel o əm* (vestj.); *go i hel i æ tyr* (D.) blive hildet i töjret; *leq i hæl* (Mors); *læ əm i hæl* (Thy); *cyən ska læəs i hæl klåkən nic* (Vens.); *sæt æn kòw i hæl* (S. Hald h.); *sæt i hæl* (Søvind s.) el. *lèq èn hæl åpo*; dette sker på forskellig måde: *få·rhel* el. *håphel* (Andst; Vens.): begge forbenene sammenbindes med et reb; *baqhel* (Andst): begge bagben; *kryshel* (Sønderj.), *kåshel* (Andst): det höjre forben og venstre bagben el. omvendt sammenbindes; *nekhel* (Andst) et ben og hovedet forbindes med reb, udtrykket kommer af, at dyret nødes til at nikke, mens det går; *sijhel* (Andst) når ben på samme side forbindes; *spreŋhæl* (Vens.) = *nekhel*; se forøvrigt sammensætningerne; også overført: *kom, go i hel i, mæ nåwət* (vestj.) komme ind i noget, man ikke kan rede sig ud af; *de æ komən i æ låŋ hel* (vestj.) trækker i langdrag; *æ trowr, wi gor i hæl ij ər* (Agger) ɔ: kommer til at sidde fast; *di gor i hæl ic ə; ja, do hòr æn hæl, næ bårə non wil læ dæ ic ən!* (Vens.) siges spottende til den, som klager uden grund; jfr. Kjær, Stavnsb. 150. — 2) læderremmen, el. snarere læderkappen, som forbinder håndvollen og slagvollen på plejlen og fæstes med en pig til håndvollen, med en øl til slagvollen, og for at denne øl da ikke skal glide op, er der atter to huller borede over og under stedet, hvor den er ombunden; derigennem trækkes springølen. — 3) et lille stykke jærn, som på den glds. plov forbinder den bagerste del af ållingen (s. d.) og „skreden“ (s. d.) (vestj.). — Jfr. Aasen helda, Rietz hälla under halldur s. 237; mnt. helde, Sch. Lübb.; mht. halte; nfris. hield; kobbel 2; bag-, fod-, for-, hoppe-, klæbber-, kors-, kryds-, lang-, nik-, plejl-, sej-, side-, spring-, sprøde-, øre-.

2. hilde, uo.
hel -ər -ət (D.);
hæl -ər -ət (Agersk.);
hæl -ər -əð (Mors);
hæl (S. Hald h.);
hæl -ə -ət (Søvind s.);
hæl -ər -t (Vens.) —
hilde, sætte i hilde, om kreaturer; også Angel; jfr. hælstre.

hildebinde, uo. *helbiñ* (vestj.) binde hilde på kreaturer.

Hildebrand, no. se finger s. 290. 29.

hildelæder, no. *hællæjər de* (Mors) det læder, som befæster slagvol og håndvol på plejlen.

hilder, no. *hilər* el. *helər* (Holstbr.) — 1) *a ǵor æn lelə hilər dær* (vestj.), et lille ophold, sinkede lidt. — 2) hindring, sinkelse af noget, som f. eks. et stød el. slag; de skred ind ad kirkedören uden nogen hilder, Kr. IV. 259; jfr. VII. 139.

hildre, uo. *hilər* el. *helər -ər -əð* (Lb., Holstbr.) vente efter, sinke; *a vel et hilər ida·w* (Lb.) tøve; *hilər atər jæn* (vestj.) bie på; *hwa ka de hilər!* (Lb.) sinke.

-hildret, tf. se for-.

hille, udrbso. i udråb af forbavselse og overraskelse; ordet er en omdannelse af hellig (s. d.) og kendeligt nok i flere af smstn.; „hilli all uløkker!“ Andr. Begr.; *hilə betər dø!* (D., Vens.); *hilə dæñ!* (vestj.); *hilə dæj glowi!* (Vens.); *hilə dæñ gluəñ, slem!* (D.); „hilli den flöjtendes morjån!“ (morian); „hilli den suet jød'!“ And. Begr.; *hilə dø* (Vens.); „hilli en uløk!“, „hilli Marri!“; *hilə gus dø å pin!* (Vens.); „hillegismænd!“ Mb. (Bj. h.) ɔ: hellige guds mænd: *hilə mæj å så min luw!* (Vens.); *hilə mæñ!* (D., vestj.); *hiləmiñ!* (Agersk.); *hilə pinədø!* (Vens.); *hilə skam!* (D.); *hilə påkər å dæwl!* siger hanen, når den løber sin vej for høgen, Kr. VI. 297; se ed, røring.

hillegismænd, no. se hille.

hilong, no. *hijəloŋ i* el. *heəloŋ -ər* (Vens.); *hijəlaw æn -ər* (Han h.) — en fugl, brokfuglen, hjejlen, charadrius pluvialis; *æn flòk hijəlawər* (Lild s.); jfr. Aasen heid-lo, hede-lo; lo isl. ló huk., brokfugl.

hilse, uo.
hæls -ər -t -t (Thy; Lødderup);
hèls -ər -ət (Andst, D.);
hjæls -ər hjælst hjælst (Vens.);
hæls -ə hælst hælst (Røgen, Søvind s.);
hels -ə -t -t (Åbenrå);
jels -ər -t -t (Vlb., Ang.) —
hilse på en, dog også enkelte gange: bringe hilsen; *h— epo jæn* (Røgen); *a hælst pȧ· ham* (Støvr.); *a hèlsət o· ham* (Hvejsel); *a hælst ȧ· ham igo·wə; a hò lar ȧ hæls i tjænəstən* ɔ: soldatertjenesten (Søvind s.); *hjæls te· jèj* (Vens.); „*di hælsə: guawtən! hąj hælst ijèn*“, Grb. 43. 11; „a hjelst te præjsti å jik mi wej“, To Nov. s. 21; *a wel ęj ȧ hjæls te· ham* (Vens.); *go hen o hels o· ham!* (D.); *jels a· mæ jæn* (Vlb.) tage afsked med; *han jelst goda·w* (Valsb.); *vet do jels dit fålk! — de skal æ bəstel* (Ang.); *æ ska jels möəl gåt* (smsts.) mange gange; i ældre tid hilste man i julestuen: „guda å hjels Krist å gledeli jywl i jer jywelstow!“ J. Saml. X. 81 (Vens.) ɔ: hil se Krist, hil være Krist; den, som i julen forsömmer at hilse: „gus fre å gleele fæst!“ skal have sit navn skrevet på bjælken, Sgr. VII. 71. 415 (Vens.); når folk går til kirke og kirkeklokken begynder at ringe sammen, hilser de gamle ved at løfte hatten, ligeså når solen ringes op og ned; jfr. Wigström, Seder s. 30; præsten og degnen, der venter ved kirken, tager til hatten, når bærerne kommer til kirkegårdsporten med den døde (D., vist alm.); om man har hilset på banker eller stene som Nordlændingerne i Norge på Vågekallen, Faye s. 12, Drangey, Arnason I. 210 (Island), kan ikke oplyses; om hilseskikken i alm. se Fb. Bondeliv s. 336 flg., Stolt Optegn. s. 107; går man i hemmelige ærinder med trolddom el. sympathi, må man ej hilse, J. K. 365. 1115. 1120, jfr. Arnason I. 568, Wuttke nr. 342. 653. 671, 2 Kongernes Bog 4. 29; møder man en heks, skal man hilse først, J. K. 417. 1394, Thiele Overtro nr. 729; man skal få heksen til at tale för hun hilser, Kr. IX. 71. 760; jfr. Aasen helsa; isl. heilsa; hilsne.

hilsen, no. *hælsən æn -ər* (D., vestj., Hmr., Støvr., S. Hald, Bradr., Agersk.); *hjèlsən æn -ər* (Vens.) = rgsm.; *a hår æn hælsən te· dæ frå di hjæmən* (D.); se hilse, hilsne; kan-.

hilsne, uo.
hèlsən -ər -ət (Lødderup, Mors);
hælsən -ər -t (vestj., Hvejsel, Thy, Salling);
hælsən el. *hælsən -ər -t* (Agger);
hjèlsən -ər -t -t (Vens.);
hælsən hælsnə hælsənt hælsənt (Tåning, Røgen, Søvind s.);
hèlsən -ər -ət -ət (Agersk.);
hælsən -ər hælsəñt hælsəñt (Bradr.);
jelsen -ər jelsəñt jelsəñt (Vlb.) —
bringe hilsen fra en el. til en; *hælsən di fålk; a ska hælsən dæj frå di får; a sku hælsən o sæj* (D.); *a ska hælsən dæ fræ di bròwə, hælsən hjæm!* (Søvind s.); „*i drèŋ kam lèbi mè i betə pak . . . ȧ skul hjælsən frå hans mur*“, Grb. 41. 35; I hilsner mig dankongen, Kr. I. 309. 25; spøgende kan siges til den, der forlanger altfor nöje besked om, hvad han skal sige, når han hilser: *ȧ, do ka helsən fræ bəskæjən te bəskit æ dø* (vestj.); jfr. med hensyn til formen Kalk. s. 201 a, helsne, bringe hilsen; Aasen har under helsing formen helsning, ordsending; hilse.

him, no *him æn de* (D., Thy, Agger, Mors) muggenhed, hvid skimmel på madvarer, slim af råddenhed, jfr. fim, fimet.

hime, uo. *him -ər -ət* (D., Mors, Thy) — 1) bedække med skimmel, el. en rådden slim, om madvarer, jfr. mulet, muggen. — 2) om vejret: *de himər i æ syñən* (D.) der trækker lette grå skyer op; *de himər i æ loft = de sijər nåwət löjən uð i æ væjr* (D.); jfr. Kalk. hime, rådne.

himet, to. *himə* (D.); *himəð* (Thy) — 1) overtrukken med rådden slim, om fødevarer (Thy). — 2) om himlen, overtrukken med skyer; *æ loft æ så himə, de æ så himə i æ vær, de vel vest gi ræn* (Agersk.).

himle, uo. *heməl hemlər hemlt hemlt* (Vens.—Agersk.) — 1) *han hemlət* (Malt) han døde; udtr. bruges ikke i alvor; måske også: lægge sig og himle

(Viborg egn) ɔ: se op i vejret. — 2) *heməl å·p* (alm.) bruge mange og hæftige ord; *så heməl han åp, te de da wå gråup!* (D.); se danske, jfr. himmel.

himmel, no. *æ heməl* (D., vestj., Mors, Thy, Agger, alm.); huk. (Vens.); *hèməl æn* best. *hèmlən* el. *hèmələn* (Søvind s.) — 1) = rgsm.; himlen, der hvælver sig over jorden; *leq ohər gvən heməl* (vestj., D.) kan siges, når man ligger i et hus uden dörre, som ved nybygninger, se takkel; *nær æ heməl sir uð som æn goskraw, så for vi wan iñən træj daw*, Kr. IV. 367. 215, også siges *æn hjæjlmaw*, Kr. IX. 25. 255, el. *agərhön kraw*, el. *æn klepət for; nær æ heməl æ som plokə tow, så vel ət ræjn eñən daw tow*, Kr. IX. 25. 256; om kort og dårligt korn kan siges: *de æ blöwən ræj får æ heməl* (vestj.); *dæñ, som plåwər nær æ heməl, ska høst nær æ jowr* (sts.); ɔ: den, som plöjer grundt, høster kort korn; *han æ vil o æ heməl lisom æ smæjs ilənər* (D.) siges om en, der er meget forstyrret; *hañ stèə, som hañ wa falən neə fræ hèmlən* (Søvind s.) ɔ: som han var himmelfalden; *de ka vær, te do tròwr, te æ heməl hænər i træj kathalər!* (vestj.) kan siges til den unge og uerfarne; *han hår ræt æ heməl o æ hwånər* (Andst) er overmodig af lykke; *han fur te heməls* (D.) ɔ: døde, dog ikke i alvorlig tale; unge piger, der er 20 år, synger: fra himlen höjt vi kommer her! (vestj.), bliver de ældre, synger de: hjærtelig mig nu længes! stedrim: *fra hèmlən höjt kam di Honənər ner, å di vår manə, mæn di vår a ler*, Kr. IX. 118. 280 (Arild s., Sønderj.). — „sprække himmel med", Kr. VII. 138, „lege himmelspræt med"; — krybe op til himlen på en nøddebusk i lögnehist., Sgr. XII. 211, Kr. VII. 246, Efterslæt 192. 213. 175, J. K. 11, jfr. Jack and the beanstalk, Hartland Folk. T. s. 35, Science of F. T. s. 285, Tylor Urgeschichte s. 441; — gåde: hvad er det: höjere end höjt, videre end vidt, J. K. 39. 13, Sgr. III. 182. 961, el. hvad er det for et lagen, som er fuldt af glimmerløv? sts. nr. 962, IX. 190. 580, el. *glemər iwn*, Sgr. IX. 48. 197, slgn. Joos nr. 2, Ndl. Volksk. I. 18. 6, Rolland Rimes s. 196 b, Devinettes s. 4. 9; Sébillot, Devinettes nr. 1. 2; se ting. — 2) de saliges opholdssted; han red ret aldrig så langt ud fra land, han hørte de to börn i himmelen sang, Kr. II. 249. 3; fort. om et öjeblik i himlen se himmerig; *hærə guj i hèmlən!* (Søvind s.) udråb. — 3) *heməl æn hemlər* (Vens.); *heməl æn* (Mors, Thy, Davbj.) himmel over en seng; ligeledes om pulpitur i kirken (Vejr., Viborg, Mors, Thy). — 4) forstærkende tillæg til flere smstn. f. eks. himmelbetændt, -fog, -gal, -gavtyv, -hund, -knog, -rendefog, -storm, -syn, -vejr. — Jfr. Aasen, himmel, isl. himinn hak.; htsk. himmel; opr. samme ord er måske mnt. heven, Sch. Lübb., eng. heaven, se Weig.; himmerig.

himmelbetændt, to. forstærkende tillægsord; *heməlbətæñc rèjfoq* (Vens.) overmåde stærkt snefog.

himmelblå, to. *heməlblo* (D.) = rgsm.

Himmelbo, no. *heməlbo i* (Vens., (Thy) en person, som bor i Himmersyssel, kaldes spøgende *i heməriqsbo* (Vens.); „der skal ni Vendelboer til en Himmelbo og tre Himmelboer til et menneske!" siger Sællænderne, Kr. IX. 95. 16, el. tre Sallingboere til at være ligeså kloge som én Himmelbo, Kr. Ordspr. 498.

himmelbrev, no. *heməlbröw æn* (vestj.); *heməlbröw æn* (Agger); *hèməlbræw et* (Søvind s.) — brev, „skrevet med guldbogstaver af gud selv", som antages at beskytte huset og dets beboere mod lynild, ildsvåde og andet ondt; medtaget i krigen gör det soldaten hård (s. d.); hos J. K. s. 314 flg. 5 stykker, Sgr. III. 30. 42, 74. 257 flg., Kr. VI. 210. 289, Kjær Stavnsb. s. 371, jfr. Arnason II. 53, himna bréf, Maurer Isl. S. s. 207; Wuttke nr. 243, Strackerj. I. 59. 65 flg., Bartsch II. 341 flg., Schulenburg, Wendische Sagen s. 221.

himmelfalden, to. *heməlfålən* (D.) = rgsm.; stå som h—.

himmelfartsdag, no. *heməlfatsdaw* (D.); *heməlfåsda* (Vens.) = rgsm.; se Kristi-.

himmelflugt, no. fart op imod himlen; sådan en himmelfløvt var just ikke efter deres sind, Kr. V. 345.

himmelfog, no. *heməlfåq* (Agersk., vestslesv.) et svært fygevejr, således at det tilmed sner.

himmelgal, to. *heməlgal* (vestj.); *hemləndəs gal* (Lemvig) overmåde vred.

himmelgang, no. i tlm. det går en höj h—, hårdt til, der spilles höjt spil (?).

himmelgavtyv, no. *heməlgaᵾtyᵾ æn* (D., Andst) en rigtig forsoren gavtyv og broder lystig.

himmelhund, no. *heməlhuṅ æn -huṅ* (Malt) — **1)** flt. = knortegås, bernicla torquata, se Sgr. II. 45. 7; de trækker skrigende forbi, og efter folketroen er de gamle ugifte kvinder, der hyler over de ufødte slægter, de ej bragte til verden (Malt), se pebermø; — i Vestj. troldanden, anas fuligula, jfr. Gr. DgF. III. s. 44 anm. jfr. s. 909. 121 e; den sættes i forbindelse med sagnet om kong Valdemars jagt, se Odins jæger, Sgr. II. 44. 7 flg., VII. 60. 285; en lyd i luften som når tre forskellige hunde halser, kaldes også: kong Faraos jagt (Hadersl.); — navn til den dobbelte bekkasin, scolopax gallinago (Hors.); den lille h— er storanden, den store h— flöjelsanden (Fredericia), Sgr. III. 159. 898. 903. — **2)** *reqtiq æn heməlhuṅ* 1) en gavstrik, en, der kan finde på tusinde optöjer (alm.), 2) en ualmindelig höj hest, el. stor person (D.).

himmelhvælving, no. *heməlhwæləŋ æn -ər* (D.) = rgsm.

himmelhöj, to. *heməlhyᵾ* (D.) = rgsm.; *hǫj løst heməlhøᵾt* (Vens.) ɔ: overmåde höjt, måske også: *è heməlhøᵾ huks;* spøgende: *heməlhyᵾ som æ bikuv* (vestj.), se trimmeltyk.

himmelkiger, no. *heməlkijqər æn -ər* (Agger) person, som går strunk, ser höjt, se kig-höjt.

himmelknog, no. *heməlknåq æn* (Andst, D., Mors, Hmr.) om vejret, når det sner med blæst: stærkt, forrygende snevejr; „*et æn mǫn å et æn stjǫn, mæn æn h—*“, *så han æ maṅ, han pesət i æ mæltəṅ* (Andst), han var fuld og troede, han var ude; også kan siges: *æn hemləndəs knåq* (vestj.).

Himmelland, no. se Himmerland.

himmelrendefog, no. *hemələræṅfòq* (Lild); *hemələrèjfòq è* (Vens.) — forrygende snefog.

himmelråbe, uo. råbe himmelhöjt; „jen ku ålle fo et uer ført ind, mæ minder jen sku himmelroev“, Jyd. I. 44. 2.

himmel-se, no. *hemələsijə* (Andst) se noget op imod himlens lyse baggrund i skumringen, *æn ka h— æ hus.*

himmelseng, no. *hemələsæŋ æn* (D.); *hèmələsæŋ æn* (Søvind s.) = rgsm.; jfr. Kjær, Stavnsb. s. 127; se *bue-, ramme-, topseng.

himmelspring, no. J. T. 158, en plante, en art fuglemælk, ornithogalum nutans L. (Sams).

himmelspræk, no. i udtrykket *slo hemələspræk:* man lægger en sten (drengene bruger en tudse) på et lille bræt, understøttet i midten, således at den ende, hvorpå stenen ligger, er ved jorden, man slår så med en kølle eller en anden tung genstand på den modsatte ende af brættet, så slår stenen *en hemələspræk* (Malt); som trusel: lege himmelspræt med, J. K. 131; om denne leg se Korrespondenzbl. VI. 36 flg. med mange henv., deriblandt til Don Quixote I. 17, Svetonius Otho k. 2, Martial Epigr. I. 4. 7. 8.

himmelstorm, no. *hemələstårm i* (Vens.) forrygende storm.

himmelsyn, no. *hemələsøjən æn* (vestj.) et overvættes smukt syn.

himmeltegn, no. *hemələtæjn æn* (vestj.); *hèmələtèjn et* (Søvind s.) — et luftsyn; *dær æ skijə æn h—, æn h— ær åp;* da barnet var født, skulde manden gå ud og se, om der var ingen h—, Kr. VII. 49. 7.

himmelvejr, no. *hemələvęr æn* (Holstebro) et forrygende vejr.

himmerige, no. *hemərìq è* (Vens.; vestj., D., alm.); *hèmərìq* el. *-riqi* el. *-ri* (Søvind s.) — **1)** = rgsm.; I giver os aldrig tre riddere så rige, der er langt bedre i himmerige; der er langt bedre i himmerig at bo end her på jorden i røde guldsko; det er langt bedre i himmerig at være, end her på jorden guldkroner at bære, Gr. Gl. d. M. III. 130. 13-15; nu sidder den fattige i himmerig og har både hvile og ro! Sgr. IV. 228. 12, jfr. IV. 226. 8, se helvede; — et træk, der tit forekommer i folkeviser, er at duer el. engle henter den dødes sjæl til himmerig, mens ravne bringer forbryderens til helvede, se f. eks. Kr. II. 127. 15, Sgr. VII. 99. 30, Gr. DgF. II. 548. C. 10, 551. 14. 15, 587. 25. 26, Isl. Fornkv. I. 79. 335; sjæl; *di*

stuwər hår djær hemərıq hær i wærdən (Mors); himmeriges engler, de længes efter dig, Kr. II. 283. 19; himmerigs klokker, de ringe efter mig, Kr. I. 55. 12; himmerigs port stander åben for dig, Kr. II. 283. 17; — *æn hemərıqəs væjr* (D.) smukt, frugtbart grødevejr; *i æ hemərı* (Ang.); *hun liqnər hemərıq, får hun ær som æn pærl, dær æ pot* (skjult) *i æn møðəŋ* (vestj.) kan siges om den skidenfærdige; „det går ikke sådan til her som i h—, der får de hver en lille pandekage at rende med" (vestj. tlm.), Sgr. III. 107. 472; *dæn dær skær æ huwə å æ kåq, komər ålər i hemərıq* (vestj.) ɔ: brødkniven, se grydeskraber; — fortælling om husmanden, som kom til himmerig og blev tilsidesat for herremanden, Sgr. I. 12. 11; i æventyret råber manden i sækken (s. d.): jeg skal til h—, Sgr. X. 57, jfr. Asbj. I. 276, II. 224; præsten puttes i en sæk og slæbes til himmerig gennem torne, Efterslæt s. 181; smeden må ikke komme ind i h—, Sgr. X. 5, Kr. V. 245, jfr. Asbj. I. 97, Grimm l. nr. 81. 82; vejen til himmerig, se Gr. Gl. d. M. I. 6, jfr. Arnas. II. 34 flg., Maurer S. s. 198, Magyar T. s. 92, Gonzenb. II. nr. 88; Schleicher, Litt. Märchen s. 71; et öjeblik i h— er hundrede år på jorden, Gr. Gl. d. M. I. 8. 108, Kr. VI. 244. 333, VIII. 380. 686, se tid, jfr. Wigstr. I. 284, Cavall. Wärend I. 497, Haukenæs II. 288, Qvigstad s. 179 flg., Liebr. Gervas. s. 89 anm., Volksk. s. 27. 28 med mange henvisn., jfr. Strackerj. I. 163, Kuhn N. S. 196, Wolff N. S. 230. 148, Folkl. Journ. VI. 184, jfr. 192; med hensyn til den folkelige forestilling om himmerig el. paradis jfr. Odáinsakr, Rafn Nord. Fort. Sag. begyndelsen af Hervörs saga, Müller Sagabibliothek III. 249, Troværdigheden af Saxos kilder s. 44; „Undensakre" Saxo IV. s. 68 under Viglet; Rafn, Oldn. S. I. 124, Olaf Tryggv. S. k. 76, slgn. endnu Arnas. II. 33, Bäckström III. 119 flg., Maurer Isl. Sagen s. 198 flg., Liebr. Gervas. s. 62, Z. f. M. I. 64; pays de l'éternelle jeunesse, Mélus. IV. 7; — gåde: hvor holdes den fejreste jul? Sgr. IX. 132. 391, jfr. gåderne i Svend Vonveds vise, Gr. DgF. nr. 18. — 2) börneleg: *kåst løk te hemərıq*, el. *slo knyw* (D., vestj.). Der laves ni små huller i jorden i en rad; i det første, „helvede", sættes to pinde, en for hver medspiller. Ved den anden ende af raden ridses et kors med et hul i spidsen af hver gren og et hul, hvor grenene skærer hinanden, „himmerige": den, som først nåede derind, havde vundet; en kniv blev kastet i vejret, den ene spiller flyttede sin pind frem, hvergang han fik stemplet eller et andet mærke op, den anden hvergang han fik den umærkede side, og således fortsattes til en nåede „himmerig", se Sgr. IV. 112. 61, 208 61, V. 79. 61; „at gå til h—" er en behændighedsleg; A. stiller sig med hælene så nær op til en væg som muligt og har en trætallerken i hver hånd; ude på gulvet, så langt borte som hans hele længde evner at række, sættes en syl løst ned i gulvet; nu skal A., støttet alene på tåspidserne og trætallerkenerne på kant, uden at falde til siden, gå ud og slå sylen om (vestj.); *kyst Pæjər te hemərıq* (D.) alm. behændighedsleg, = hviste (s. d.) til Fanø; se himmel, salig.

himmerigsbo, no. se Himmelbo.

himmerigsløgle, no. se Maries-.

himmerigsmundfuld, no. *hemərıqsmoñful æn* (vestj.) den sidste mundfuld af noget rigtig godt og lækkert; en lækkerbidskén.

himmerigsnögle, no. *hemərıqs nøwlər* flt. (Thy), en plante, primula officinalis & elatior Jaqu.; se Mariesløgle.

Himmerland, no. *Hemәlląj* (Vens.) Himmersyssel; dets beboere kaldes af naboerne: Himmerlandsrøvere, Kr. Ordspr. 502, jfr. Himmelbo.

himphamp, no. i udtr. *å, de ær æn hemphamp te æn væjrmøl* (vestj.), om noget, man ikke ved at nævne, som ser kunstigt eller löjerligt ud; *de ær æn hemphamp te æn væjrmøl å stempstamp te æn stampmøl* (Åbenrå); *han gör æn hemphamp te æ væjrmøl å grimər te møs* (M. Slesv.) om en, der tager sig unyttige ting for; jfr. fiddelomging, Gr. Gl. d. M. II. 202. 317 (N. Slesv.), Kr. Mosekonen s. 90, holde ved; *å, de ær æn hejəl hemphamp* (Røgen), en lang historie; *dæ blèw sdån æn hemphamp i bòjən om ət* (Hovlbj. h.); *dè blèw èn hemphamp wę ə* (Vens.) ɔ: der kom en streg i regningen; jfr. himphamp, Schütze, „grosses weitläuftiges gestelle"; Quickborn Glossar:

„was von losem, wirrem od. weitläftigem zusammenhang ist“; Mi Wb.: „mischmasch“; holl. hoepentoep, Ndl. Volksk. II. 158. 3; se Grundtvigs Glossar til udgaven af Palladius's Visitatsbog: hiffgippe, hvor meddeles, at i Sæland bruges ordet „himpegimpe“ om ethvert underligt spilleværk . . .; i Fyen har man det mundheld: „hun ligner himpegimpen fra Gærup“ om en sært udseende person; jfr. himsterigems; *dikspasser; fiddivave, fillegimpe, hakkenyser, hopperikik.

himsterigems, no. *hemstərigems* (Malt); *hemstərigemstər* (Lb.) — i udtr. „sidde hjemme og lave en himsterigemst til en vejrmølle“ ɔ: foretage sig unyttige ting istedetfor at gå ud og fortjene noget; en himstergimster, Efterslæt s. 44, en löjerlig ting; se hiffgippe i ords. t. Palladius' Visitatsbog; himphamp, hogife.

hin, steo. *hin* (Søvind, glds.) = rgsm.; *dæn hin æn* (Ang.); *dæn hen æn, ve hen æn, de hen huəs, dæn hen man, ve hen si* (Bradr.) den anden ende; huset, manden, siden hist; *æ hen das* (Agersk.), *i hen dəs* (Sem) ɔ: en af de foregående dage, forleden; *æ hen æn* (Sundev.) — *dæn an æn; dæn hyn si æ vol,* på hin side af volden; *dæn hyn en ve æ huəs* (Fjolde) den anden ende af huset; *dè sai èn staə* (stær) *vè hin si a vèjən* (Søvind s.); jfr. Aasan, hin, isl. hinn.

hinanden, steo. *hinā·n* (D., vestj., Agger; S. Hald, Hell. h., Røgen); *hinòn* (Søvind s.); *hina·jən* (N. Sall., Holstbr.); itk. *hina·nt* (Hmr.); *hinā·ən* el. *hina·ən* (Vens., sj.); *æna·n* (Agersk.); *æna·n* (Braderup, Valsb.) = rgsm.; *di stèə skòws få hinòn* (Søvind s.); *di pasər te hinā·n som æ kal o æ ronəvær* (vestj.).

hind, steo. se hende.

hind, no. *hej æn* best. *-ən* flt. *hejər* (Vens.) hjortens hun; „der spilled en h—“, Kr. I. 225. 9, 304. 7; de væved hjorte og de væved hind, sts. 22. 11; fig. om en pige: der kom en h— til mig i kammeret, Kr. V. 298; en h— stod og brændte i lys lue, Sgr. VI. 36, en omskabt prinsesse, jfr. Gr. Æv. II. 75; en hvid hind lokker jægeren ind i skoven, Kr. Æv. 39 flg., jfr. Grimm Märch. I. nr. 60, Myth.[2] 1093; en hvid hjælpende h— går ivejen for manden og deler hans mad, Kr. Æv. s. 257, jfr. Arnason II. 334 hjartarkolla, s. 360 hind; en h— med guldkæde om halsen er kongens fylgje, Thiele I. 8; jfr. Aasen, isl. hind huk.; htsk. hinde, ght. hinta, se hindbær.

hindbær, no. *hinbær æn* (D., vestj., Mors, Thy, Bradr., alm.); *henbær* (Agger); *hinbæ et* best. *-bærət* flt. best. *-bærən* (Søvind s.); *henbær è* = flt. (Vens.); *henbæ et* = flt. (Sundev.) — en plante og dens frugt, rubus idæus L.; „hingbær“, J. T. 206 (Birkelse Vens.); — busken: „hindbærtræ“, J. T. 335 (Tønder); *hinbæbòsk æn* (Søvind s.); *hinbærris* (Mors); *hinbæsaft de* (D., Søvind s.) = rgsm.; jfr. htsk. himbeere, ght. hintperi, „beere, welche die hinde gerne frisst“, Weig.

hinde, no. *hin æn -ər* (Bradr.); flt. *hinə* (Bj. h., Søvind s.); *hen æn -ər* (Agger); *hej æn -ər* (Vens.) — tynd hinde, skind på mælk, jfr. flims, greddel, hide, hindselværk; også om hviden i ægget (Agger); jfr. sv. isl. hinna huk.; hugorme-, ister-.

hinder, no. flt. se hånd.

hinder, no. *hinər* (D., vestj.) = rgsm.; *hå do h— å ət?* — skader det dig, vel især mht. sundhed, arbejdskraft; *han gør ènən gawn, han ær il an tè* (andet end til) *hinə* (Søvind s.); *de æ dær ek nöj te hinər fuwər* (Agger).

hindre, uo.
hinər -ər -ət (D., Malt);
hejər -ər -ə -ə (Vens.);
hinə -rə -rət (Søvind s.) —
forekommer sædvanlig i overført betydning, især i spörgende og neg. sætninger: *de ka et hinər ham* (Malt) det kan han ingen skade have af; *de hinərət et te ham* (Lindk.) om noget ondt, der træffer en: det var godt til ham; *hwa ka de hinə! de ka il hinə nowəj; dè hinərə il ham; a ka il fosto·, hwa dè ka hinə dæ!* (Søvind s.) ɔ: genere dig; jfr. Aasen, isl. hindra; htsk. hindern, ght. hintarôn, afledes af htsk. hinter, bagved; for-.

-hindring, no. se for-.

hindselværk, no. *hinsəlwærk de* (Agger); *dær æ nöj toq fuwər, nöj h—, te æ ka el* (*l* stødt.) *sij,* der er noget tåge, noget hindeværk for, så jeg ikke kan se; afledning af hinde?

hingbær, no. se hindbær.

hingel, no. se hængel.

hingst, no. *henst æn henst* (Agersk.):

hengst æn -ər (Bradr.) — hanhest; den, der holdt hingst, fik betalt af hver drægtig hopppe en tønde havre, Kr. Almuesl. I. 64. 220 (vestj.); jfr. htsk. hengst hak.; ght. hengist, gildet hest; gfr. hangst, hengst, hingst = hingst; isl. med udstødt -ng- hestr; springhest, urhest, vrinsker, halvkarl, -kodde, -skåren.

hink, no. *henk è* best. *-ə* (Vens.) et sting, hold i ryggen; *a fèk è h— i met jæn lor,* en stikkende smærte.

hinke, uo.
henk -ər -ət (vestj.);
henk -ər -ət (Agersk.); ft. tf. *-əð* (Agger) — hoppe på et ben, *h— öwər æ gål* (Agersk.); *læ dæn henkin wær!* (Agger); jfr. Aasen hinkra.

hinkel, no. se hængkel.

hinkel, no. *henkəl æn* (D.); *henkəl è* best. *-t* flt. *-ər* (Vens.); *henkəl et* (Agerskov); *hinkəl et* (Bradr.) — **1)** et uformeligt stykke, mest af fødevarer, *æn h— brø, wòst; do fæk æn guwə h—;* også om et stykke træ (D., Sønderj.); et dårligt stykke klædemon, kåbe, tröje, sjal (Vens.), jfr. humpel. — **2)** et svagt menneske (Vens.).

hinkelben, no. *henkəlbijən æn* (Agger) øgenavn til den, som hinker.

hinkepot, no. *henkəpåt* (Valsb.) en börneleg, paradis.

hinnes, steo. se hendes.

hint, uo. se hente.

hintin, to. se henten.

hip, no. se hyp; udrbso. se hyp.

1. hip, no. i udtr. *de æ hip som hap* (Vens., alm.) ɔ: det ene er ligeså godt som det andet.

2. hip, no. *hep è* (Vens.) — **1)** en lille rask flytning; se hyp. — **2)** et snap efter ånde; *haj ga è par hep, så war ə fåbi·c!*

hippe, uo. *hep -ər -ə -ə* (Vens.) flytte sig kun ubetydelig af stedet: *hep dæ let!* se hyp, måske samme ord, jfr. yppe; *„haj lo å hepə å wrepə å ku ènc fal i söwn“,* Grb. 203. 12; snappe efter vejret (Vens.).

-hippet, tf. se for-; heppen, hyppig; jfr. Aasen, hipen, fuld af forventning, spændt.

hirme, uo. (Sønderj.) Mb. = helme (s. d.).

hir, no. se hyrde.

hirre, uo.
her -ər -ət herət (D., Agersk.);
hèrə -r hèrə hèrə (Vens.);
hijr -ər -əð (Lild s.; Løgst.) — *de herər i æ hals, får æ bryst* (vestj.); *de herər så, væn æ hostər* (Vlb.) om den rallende lyd af slim i luftvejene ved åndedrættet; jfr. Kalk. hirle; hire, gabe.

his, bio. se hist.

hise, uo.
hijs -ər hisəð el. *hijst* [*hisəð* el. *hijst*] (Thy);
hijs -ər -t -t (Agger);
isən -ər isənt isənt (Vens.) — snappe efter vejret (Thy); *han hijst ætər hans ån* (Agger); *kom hijsin,* komme pustende; *haj isənər ætər hans åj* (Vens.); formen *his* forekommer nok også (Thy og Sall.), se hige; — føle en gysen i kroppen (Sønderj.) Mb. efter Outz.

hiske, uo. *hijsk -ər -əð -əð* (Agger) i udtr.: *de wa nöj, dær hiskəð nöj,* ɔ: det var noget, som battede, som forslog.

hisse, uo. *hes -ər -ət* (D.) heise; *h— åp, nijər;* se hejse.

hist, bio. = rgsm.; men forekommer vistnok kun i forbindelse med andre småord; dog: ja his ser jeg segl, Kr. II. 156. 15. 16; „no, hes hå vi dem oldsammen“, And. Bars.; *hest å hær* (S. Hald h.); *hes å hijə* (Ry); *hest å hijə* (Hornb. s.); *his å hær əpo stråñ* (Lild s.); *hist å hi* (Ang.); *hijs o hær, hijs åp o hænijər* (Agger); *de leqər bodə his å hær* (Lemv.); *de lo sån histən få hær* (D.) ɔ: i uorden; *han hò snakət åp å nijə å hes få de hijə* (Gjern h.) ɔ: op ad vægge og ned ad stolper; „hun wa jo så møj fåle begauet . . . å hes fä de hie“, Yuelb. 40. 77 ɔ: og mere af den slags; *hèshæn* el. *-hæn* (Søvind s.) histhen, -henne; *hèsneə* (sts.); „hisop å hæhnier“, Blich. Bindst.; *hèsåp* (Søvind s.); „no wa di samled hesoop åll trej“, Tkj. II. 12; *his-* el. *histöwər, -öwər* (D.).

historie, no. *histå·rə æn -r* (D.) = rgsm., fortælling, æventyr, tit: lögn; *wel do sej o hør o flijər a hans histå·riər?* (Agger) lögne; også: *de blywər ham æn kåsbar histå·rə* (vestj.) ɔ: det bliver ham en dyr sag; et æventyr sluttes: *dær wår æn mañ, dær håð æn par kal; no hår a fåtol de hal!* — en anden fortsætter: *mæn no æ di blöwən æn par stowər stuð, å no æ dæñ histå·rə uð!* eller: *snep snap*

snuð, no æ dæn̄ histå·rə uð, tep tap tøn̄, no ka do bəgøn̄ jæn lisð låŋ, o lisð tråŋ, mæn et sjæl dæn̄ sam! (vestj.); i sagn og æventyr forekommer ikke sjælden det træk, at en person ved at fortælle en historie (en dröm) i et selskab røber den tilstedeværende udådsmand, se således Kr. IV. 305, Sgr. XII. 123. 176, Gr. Gl. d. M. III. 117, Efterslæt s. 54, J. K. 335, jfr. Asbj. II. 30, Urdsbr. V. 172, Folkl. Journ. IV. 324, Gonzenb. I. 27. 132, Magyar Tales s. 129, jfr. gr. historia; fortælle; bibel-, jule-, røver-.

historiebog, no. *histå·rəboq æn* (D., vestj.) bog med fortællinger; *æn kön h—.*

-hit, no. se på-.

hits, no. *hets æn* (D.) i udtr. *sæt æn h— o æ jan,* et smedeudtryk, göre jærnet hvidglødende, når der skal svejses; jfr. htsk. hitze; hed; sveise-.

hitte, uo.
het -ər -ət (D., vestj.);
hæt -ər hæt hæt (Agger);
hæt el. *het -ər -ə -ə* (Vens.);
heət hetər het het (Vlb., Ang.);
het -ər heət het (Agersk.);
hèt -ə hèt hèt (Søvind s.) —
1) finde, alm. i Sønderj.; vistn. sjældnere i N. Jyll.; *a ka et het ət* (D.); *å int kun̄ di het ən* (Valsb.); *a ka il hèt hjæm* (Søvind s.) finde hjem; *a ka hwærkən het ət en̄ fin̄ ət* (sst.) stærkt udtryk: det er blevet helt borte! — 2) overført: *het å* (Agersk.); *het o* (D., vestj.); *hæt åpå·nuə* (Vens.) finde noget, som man har søgt i tankerne; *han ka h— o gråw möj* (D.) udfinde, göre mange knuder; *han̄ ka nåk hæt ow ər, dæn̄ kål! de æ dæn̄ stöst löwn, do ka hæt å·p; a ka ek hæt uwð å ər* (Agger). — 3) i Vens. også i betydn.: træffe; *haj het ham,* han traf ham (med bolden); — Jfr. Aasen isl. hitta, finde, træffe; eng. hit.

hittegods, no. *hetgos de* (D.) = rgsm.

hittevægge, no. Mb. se hedevig.

Hittum herred, no.. se Hvitting.

hiv, to. se höj.

1. hive, uo. *hiv -ər -ət* (Lindk.); nt. *hivər* (D.) — hige, attrå stærkt; *han hivər atər o fo ət* (D.); *æ kyjər stor å hivər! — hwa hivər di atər? — atər o kom hen æn an stæj* (Lindk.); *han hivər gråw atər æ gen̄* (D.), også: *hiv atər æ ån̄* (D.) snappe efter vejret; *de hivər får æ bryst o· ham* (D.); jfr. hige, hirre, hise.

2. hive, uo.
hiv hivər [*hev hevən*] (D.);
hif [*hivər*] *hef hèvən* (Vejr.);
hijð -ər hæð hæðən (Agger);
hijð -ər -t -t el.
hijðən -ər -t -t (Vens.);
hiv -ə hev [*hèvən*] (Søvind s.);
hif hifə heəf hefən (Sundev.) —
1) rykke, flere samtidig, i et tov, hale i et reb, trække stærkt; *hiv åp, in̄; hivə hålə, raskə kålə* (vestj.) opsang; når flere arbejdere slår med en rendebuk eller jomfru, kan synges ud: *hiv å·p, jæn! hiv åp, tåw! ... hiv åp, töl!* et slag for hvert tal og derefter tilsidst: *höt åp, o sæt!* (Malt), så hviles der lidt; jfr. Fb. Bondeliv s. 364; *hijðən no i sæki!* (Vens.) hiv nu i sækken; *a fæk ham hiðənt å·p* (smsts.); „a hivæ te mæ de villest a kan“, And. Fisk.; *hiv sæj åp ve æ årm* (D.) løfte sig op. — 2) kaste; *hiv mæ di nejəğe* (neg) *hærå·p!* (Søvind s.). — Jfr. Aasen hiva; eng. heave; beslægtet med hæve, isl. hefja.

hivehandel, no. i udtr. *de vær* (vorder) *te hivhan̄əl* (Agersk.), om en sygdom, som bliver langvarig, se 1. hive.

hiver, no. *hivər æn* (D., vestj.) — 1) *vi håð æn stowər h— å æ norvæ·st, vi kåm mæ æn stærk syn̄ən h—, vi for æn h—,* stærk blæst, storm, forøvrig klart vejr. — 2) en lusing. (Malt).

hivert, no. — 1) slag; *„hon ga ham èn wældi hibərt mè grebən øwər naki“*, Grb. 128. 47. — 2) *han̄ hår æn wældiq hiðərt* (Agger) ɔ: en rus; også vestj. alm.; jfr. Krist. Gadespr.; afledt af hive? se hib.

hivl, no. se hjul.

hivning, no. *hivnəŋ æn* (Holmsl.) *vi fæk æn gowə h—* el. *hivəŋ,* såmeget man kan slæbe til sig.

hiöje, no. Mb. se kalvehöj.

hjab, to. *hjað* (Vens.) forhippet; *do è så məj hjað åpo· ə; haj kam så hjað å trow, de haj skul hat i ænəŋ,* en lækkerbidsken; se hjag.

hjabber, no. *hjavər æn* (vestj.); *hjeðər* el. *hjaðər æn -ər* (Agger); *hjævər æn* (Mds. h., vestj.) — megen, tåbelig og utydelig tale, *dær ær såðən æn hj— o· dæm* (vestj.) de fører såmegen dum

sladder; *æn ka et hør få hjævər o knævər* (vestj.) ɔ: for megen tale, som føres af alle i munden på hverandre, jfr. Kr. I. 83. 2; også om personen: *de ær æn hjavər i hin* (vestj.); *è hjabər* (Vens.); *ham ka æn ek sæð ætər, de ær æn hjèbər* el. *hjabər* (Agger) = hjabreskaft, -gasse; se hjobber.

hjabberistunt, no. *hjavəristo·nt æn* (vestj.) = hjabreskaft.

hjabberske, no. *hjabərsk æn* (Løgstør) en kvinde, som fører megen og løs tale; også to.

hjabe, uo. *hjåv* el. *hjåq -ər -ət* (S. Hald) gabe, drive; *hwa stor do å hjåqər ætər?*

hjabet, to. *æn hjåvə knæjt* (S. Hald) dum, fjollet fyr.

hjabmundet, to. *hjåvmunət* (S. Hald) åbenmundet.

hjabre, uo.
hjavər el. *hjævər -ər -ət* (vestj.); nt. ft. tf. *hjavrər* (Vejr.);
hjabər hjabrər hjabrəð (Mors, Thy);
hjèbər -ər -t -t el.
hjabər -ər -t -t el. ft. tf. *-əð* (Agger);
hjabər hjabər hjabər hjabər (Vens.);
hjavə -rə -rət (Søvind s.) —
snakke meget og utydeligt, *o hjavər å·p*, føre megen og tåbelig tale; læse utydeligt og jasket; *de ær æn fålə on tej ər o hjèbər å·p* (Agger); *dær æ sådən æn hjavrən o dæm* (vestj.) såmeget vrövl og sludder ved dem; jfr. hjadre, hjafle, hjaldre, hjappe, hjover, hvibbre.

hjabredadder, no. *hjavərdaðər* (Andst) el. *hjalərdalər*, en uordentlig, hjappet person.

hjabregasse, no. *hjavərgasə* el. *-gos æn* (vestj.) = hjabreskaft.

hjabresaks, no. *hjavərsaws æn* (Lindk.); *hjævərsaws* (D.) kvinde, som fortæller løst og fast.

hjabreskaft, no. *hjavərskawt æn* (vestj.) en person, som fører megen og dum tale.

hjabreskank, no. *hjabərskånk i* (Vens.) = hjabberskaft.

hjadder, no. *hjaðər æn* (vestj., Agger); *hjaər* best. *-ə* (Vens.) — 1) pjat, tåbelig snak, jfr. by-, hjidder-, kvinde-. — 2) åbenmundet sladderhank, *nær a sər de a weð, så ær a da enən hjaðər* (Lild s.).

hjade, no. — 1) *hjåð æn* (Mds. h.); [*jæð*] (S. Hald h.); *jòi æn* (Røgen); *jæə æn* best. *-ðən* (N. Sams); *jar et* (Agersk.) — en fårekrybbe med fire ben og spoler, som sættes i fårestien, at fårene kan komme til fra begge sider. — 2) *hjåð æn* (Thy); *jai æn* (D.) et langt, smalt kvindfolk, med bibetydning af at være lidet pyntelig i klæder (Vens.); skidenfærdig kvinde (D.). — 3) *hjå æn* (Vens); *hjåə æn* (N. Sams); *hjåi* el. *hjåð æn* (Lindk.) en fjantet, tåbelig person (Hors.); et fjog (Lindk.); *„hærdm mæ æ hjaj!“ så æ dræn, han dånst mæ hans muwər* (Fly), Sgr. II. 124. 589. — Jfr. Aasen jøta, isl. jata huk. krybbe, foderhæk; Rietz s. 121 eta, jeta; er mulig beslægtet med: æde; om betydn. 2. 3. hører til dette ord, er mig usikkert.

hjadet, to. *jajə* (D.) skidenfærdig i klæder, om kvinder.

hjadevorn, no. gå h— (Vens.) uordentlig i klæder.

hjadre, uo.
hjaðər hjaðrər hjaðrət (vestj.); ft. tf. *hjaðrəð* (Lild s.);
hjaər nf. nt. ft.; tf. *hjaər* (Vens.) —
pjatte, føre tåbelig snak; *å hjaðər å·p* (vestj.); *„wi sa å hjaərə å ha ə gåt“*, Grb. 49. 140, vi sad og snakkede og havde det godt; jfr. hjabre.

hjadregås, no. *hjaərgos æn* (Vens.) sladderkælling.

hjadrehals, no. *hjaðərhals æn* (D.) sladdertaske.

hjadrehoved, no. *hjaərhuə è* (Vens.) vrövlende person.

hjadrekar, no. *hjaərkår è* (Vens.) = hjadregås.

hjadrevorn, to. *hjaðərwòrən* (Lild s.) sludder- og sladdervorn.

hjaer, no. se hjadder.

hjaffel, no. *hjafəl æn* (Holmsl., Thy, Mors) sjusket person, sladderkælling; se hjampel.

hjafle, uo. *hjafəl hjaflər* (Thy, vestj.) — 1) sladdre op, *o hjafəl å·p* (vestj.). — 2) *han ka hjafəl æn swær hòbən æste* (Thy) rive en hel mængde arbejde fra sig, men det er dårligt; *han hjaflər å* (Thy) går rask.

1. **hjag**, no. *hjaq è* (Vens.) et angreb, stik med hornene efter en; se hjage.

2. **hjag**, to. *hjaq* (Vens.); *hjåq* (Mors);

hjaq el. *hjav* (Hmr.); *hjåq i əð* (Mors) om hesten, der er for ivrig i töjet; *hål, do æ så hjav* (Hmr. h.) du er for ivrig, har for travlt; *haj æ hjaq ætər ə* el. *åpo ə* (Vens.) lysten efter; se hjab, hjovethed.

hjage, uo. *hjaq -ər hjaqt hjaqt* (Vens.) om tyre, stude, køer, gasser: fare på med hornene el. næbet, gassen *hjaqər æ kati; å hjaq i,* kaste omkring med fodret; også om msker: slå efter; se jage.

hjaget, to. *hjavə* (Århus egn) halvtosset, flyvegal; jfr. hjovethed.

hjagger, no. *hjaqər æn* (Vens.) en slusket person, om kvinder.

hjak, no. uo. se hak, hakke; stam-i.

hjald, no. se hjåld.

hjalde, no. *hjal æn* (Lb., vestj.) en mager gammel ko; et slet kvindfolk, en sluske; *„hæro'm hjal!" så dræqən, han dånst mæ hans mowə* (Gjern. h.), se hjade, hjolde; i stedrim, „Kråwslund hjald", Kr. IX. 128. 337 (Herning egn).

hjaldepæn, to. *hjælpæn* (vestj.) iført gode klæder, men på en uordentlig måde.

hjalder, no. *hjalər æn* (Lønb., vestj., vestslesv.); itk. (Vens.) — 1) klynken, klagen, megen tale; *dær æ sådən æn hj— o' hiñ* (vestj.); vrövl (S. Hald, Vens.). — 2) tåbelig person, fjog (Vens). — 3) *hjalər è* (Vens.) pjalt, tyndslidt klædningsstykke; *è hjalər klæj* (Vens.) en pjalt klæde; *hwans æ de for æn sölə hjalər, hun hår øwər æ huwə?* (Agger) påhængt, ilde passende stads (S. Hald, Vens.) — 4) stor kvinde med pjaltede klæder (Kolding); en pjaltet el. vrövlende kvindeperson (alm., vestslesv.); se hjaldre.

hjalderdaller, no. se hjabredadder.

hjalderhæl, no. *hjalərhæl æn* (Andst) en person med uordentlige, pjaltede klæder, om kvinder, *sekən æn h— hon ær, æ træwl slævər om æ hæl o heñ.*

hjalderkjæbe, no. *hjalərkæb æn* (Mors) en sladderhank; også: *hjalərhals* (Mors).

hjaldervorn, to. *hjalworn* (Mors) sladdervorn, som intet kan betros.

hjalderværk, no. *hjalərwærk è* (Vens.) påhængt stads, der ikke pynter, men ligner pjalter; *go klæj i no h—,* ussel tyndt töj.

hjaldre, uo.
hjalər -ər -ət (vestj., vestslesv.); ft. tf. *-əð* (Agger);
hjalər hjalər hjalər hjalər (Vens.) —
1) klynke og klage og være påtrængende med sin klagen; *hun stor å hjalrər; han hjalrər o æ kål,* driver på karlene; *hjalər å'p* (Vens.) snakke op; føre sladder (Thy, Agger). — 2) *go å hjalər i ət* (Lindk.) gå skiden og slusket i sit arbejde; *hun gær å jalrər i jet skørt* (vestslesv.). Jfr. Aasen, hjala, huje, skråle; isl. hjala, tale. hjalder, våbenklang, se Egilson; bjaldre, pjaldre, svaldre.

hjaldret, to. *hjalərə* (vestj., Andst, Gjern h.); *jalərə* (Agersk.) — uordentlig påklædt; *han gor så h—, te de ær æn skam* (Andst); *se h— uj* (Låsby s.); *æ klæər hæqər så jalərə om hiñ* (Agersk.).

hjalke, uo.
hjalk -ər -ət (Malt h., Ribe);
jalk -ər -ət (Agersk., vestslesv.) —
1) *gå å jalk i æ døñ* (Agersk.) ælte, træde igennem den tynde jordskorpe; jfr. alke, hølke. — 2) *hjalk i ət,* arbejde med besvær uden at man kan komme igennem; slå urent skår, om leen (vestslesv.); også: hakke og stamme i sin tale, uden at kunne få ordene frem; se halke. — 3) *jalk -ər -ət* (Elbo h.), æde forslugent; *han jalkət i' sæ som æn stårk,* se holke.

hjallen, to. se halden.

hjalp, uo. ft. se hjælpe.

hjalt, to. se hjålt.

hjalte, no. se hjålte.

hjamme, uo. betænke sig; sid nu ikke og hjam ved det! Kr. Ordspr. s. 115.

hjampe, no. — 1) håndelag, alle de bevægelser, man gör ved at arbejde; *han hår æn sølə sær hjamp o ət* (vestj.) ɔ: et dårligt håndelag, han tager löjerlig på det. — 2) *hjampi æn* (Vejr.) en halvtosset el. uordentlig kvinde.

hjampel, no. *hjampəl æn* (Mors, Lysg. h.) en, der går klodset; et klodset, udygtigt kvindfolk; person, som er uordentlig i klæder; som spotteord: de Sønderherreds hjampler, Kr. IX. 101. 85; se hampel, hjaffel, hjompel.

hjampelig, to. *hjamplə* (vestj.); *hjampələ* (Mors) — uordentlig; *kom h— fræ ət; hun sir h— uð.*

hjamper, to. *hjampər* (Løgstør) farende, uordentlig.

hjamperhovedet, to. *hjampərhuwəðə* (Løgst.) om en farende og uordentlig person.

hjamperi, no. *hjampəri·j de* (D.) dårlig, klodset arbejde.

hjamperskank, no. *hjampərskaŋk æn* (Løgst.) en farende, uordentlig person.

hjampling, no. i udtr. *æn hjampləŋs jæŋ* (Mors) en slusket person.

hjamse, uo. *hjams -ər -t* (Vens.) = hjamske.

hjamset, to. *jamsə* (N. Slesv.) om mad, der ej er ret behandlet, sejg vælling, blød [klumpet] grød; se hjamsk, vamset.

1. **hjamsk**, to. *hjamsk* (D., Vejr., Agger); *jamsk* (Agersk., Bradr.) — 1) utidig, upasselig, når man er kommen for tidlig op, ingen mad har fået, eller dagen efter et gilde; mindre stærkt udtr. end ølsyg (D., Sønderj., Thy, Mors, Lysgd. h., Andst); *æ ær så jamsk som æ·hai såwət ve æn stodæ·ñt i nat* (vestslesv.); *do æ hjamsk får æn køs o fo* (vestj.) siges til den, som gaber; „no ka I nåk tænk, te a bløw lidt hjamsk øwwe de hie", Tkjær II. 87 ɔ: utilpas over det, kjed af det; ligeledes om maden: *de smaqər så jamsk* (vestslesv.) flovt, usaltet, jfr. nordfris. jamsk, Outz.; dvalg, hjein; halv-. — 2) halvtosset (Holstbr., Mors).

2. **hjamsk**, no. to. *hjamsk i* (Vens.) — mundfuld, bid, som rives til sig; *kowən tu è hjamsk å kuənt* ɔ: rev en mundfuld til sig af kornet; se 1. hjamske uo. — 2) en person, der er ilsindet, kort for hovedet; en sluske; også to.; *hon ær è rèjtə sølə h—,* slem til at slå istykker, flyvende, farende.

1. **hjamske**, uo. *hjamsk -ər -ə* (Vens.) spise slugvornt og svinsk = hjamse; *haj hjamskər i· sæ,* sluger i sig; *haj hjamskər ij ə,* jasker med arbejde; jfr. Rietz, gamsa, hvor også former, jamska, jomsä findes, eller skal det sammenstilles med Aasen, hamsa? se hjavse.

2. **hjamske**, uo. *hjamsk -ər -ət* (D.) gabe og være utilpas.

hjamskvorn, to. *hjamskwòrn* (Vens.) begærlig, som vil have alt, hvad han ser; gøre noget h—, slusket uordentligt.

hjan, no. se hjærne.

hjane, no. no. se hjari.

-hjanet, tf. se for-.

hjangel, no. *hjaŋəl et* (Bj. h.) sludsket, uordentlig kvinde, *et sæ hj—.*

hjanglehoved, no. *hjaŋəlhòwi* [*et*] (Hornb. s.) uordentlig kvinde.

hjank, no. *hjaŋk æn hjaŋkər* (D., vestj., Malt; Vrads h., Løgst.); *hjåŋk i* best. *-i* flt. *hjåŋk* (Vens.; Han h.); *hjaŋk æn -ər* (Thy); *hjaŋk æn -ər* (Mors) — 1) en tjavs af levret blod, en nedhængende kødtrævl; kan vel også bruges om mælk og øl, når det er slimet og klumper sig; *blòwə løbər i hjåŋk* (Vens.) i levrede tjavser; *i hjåŋk cø·* (Vens.) en kødtrævl. — 2) *æn hjåŋk* (Vens.) et langt kvindemenneske, som klæderne hænger hjasket om; *i hjåŋk* (Vens.) en lang dreng; *i* el. *è sølə hjåŋk,* en skrantning, om msker og dyr (Vens., Han h.); *æn syqələ hjaŋk* (Agger) sygelig person; *æn hjaŋk* (smsts.) spærlemmet person.

hjanke, uo. *hjåŋk -ər -ə* (Vens.) *hjåŋk å·p,* hoste slim op.

hjanner, no. se hjærne.

hjannie, uo. *hjani -ər* (Mds. h.) om kvinder: grine, fjase på en usömmelig måde; jfr. 2. hjante.

1. **hjante**, uo. *hjañt -ər -ət* (D.; Sall.) *go å hjañt mæ ət; huðən ær ət, do gor o hjañtər a·ð?* (D.) gå uordentlig med hvad man har i hænde, sjuske, spilde; *hun stor å hjantər te ən, we əð* (Thy) bærer sig uordentlig ad; se fjante.

2. **hjante**, no. *hjañt æn -ər* (D.); *hjañti æn -ər* (Thy, Sall.) — fjante (s. d.), kåd tåbelig kvinde.

hjanteri, no. *hjañtəri·j de* (Mors) fjaseri og uorden, om kvinder.

hjanteröv, no. *hjañtröw æn* (D.) = *hjañtskalə æn* (D.) alm. skældsord til en sjusket person.

1. **-hjap**, no. findes kun i en enkelt smsætn. vanhjap, og betyder: lykke; jfr. Aasen heppa, isl. happ, held, lykke; eng. hap, happy.

2. **hjap**, no. *hjap æn* (Thy, vestj.); itk. (Sams, Vens.) — en mindre del af noget, tit om tynde el. flade genstande, en h— brød, papir (Thy); *haj tòr è hjap å føən* (Vens.) han tager en mundfuld mad; *han tuw æn gowə h— å ət; han hår æn h— pæŋ* (vestj.) en slump; en forkfuld hø (Sams); *æn hjap højə* (vestj.) en tot hø,

også Mors, Bj. h.; han *ga æn hjap te əð* (Mors) om arbejdet: tog rask fat på det, men forlod det atter; trækker det op til regnvejr i høsten, *komər dær æn gråw jap å' fålk* (vestslesv.) ɔ: travlhed; jfr. happen, Mi Wb., „bissen“.

3. hjap, to. *hjap* (Vens., Han h.) farende, rask i grebet, ubesindig; den ene hest er h—, når den rykker för den anden; se hjip-.

hjap-i-kjær, no. *hjap-i-kar æn* (Mors) = hjappekræmmer.

hjap-i-lort, no. *hjapiluət i -luət* (Vens.) = hjappekræmmer.

hjap-i-stage, no. *hjapiståq æn* (Thy) = hjappekræmmer.

1. hjappe, uo.
hjap hjapər hjapə (Vens.; Sams);
hjap hjapə hjapət (Søvind s.);
hjap hjapər hjapət (D., vestslesv.); ft. tf. *-əð* (Agger, Lild s.);
jaəp japər japət (Agersk.) —
jage og jaske med arbejde, tale, hvadsomhelst, med pludselige indskydelser, uden villie og tanke; *han hjapəð te å så əð gal* (Lild s.); *hun hjapəð te' o så ər* (Agger) det fór hende ud af munden; *hjap te å gøjə nowəj; a hjapət te å hèlt èt hal faj mjèlk i gryən* (Søvind s.) ɔ: jeg gjorde det på slump; *han hjapəð te əð å ğðw æn skit hajəl* (Thy); *han hjapər mæ ət* (vestj.); *han gæər òltiər å japər å' fålk* (Agersk.) skynder på; *han hjapər hans pæŋ hen* (vestj.) klatter dem bort; *å hjap te' mæ ət* (vestj.) göre noget uden overlæg; *å hjap i' sæ* (D.) spise maden skyndsomt og uordentlig, ligeså Søvind s.; de hjapper midt i det, ligesom de Sorringer, Kr. Ordspr. 511 (Gjern h.); *do ma eňc se sånt å hjap ic ə; a wel eňc ha de', do sånt hå sat å hjapə i* (Vens.); ɔ: det du har siddet og jasket i; — så hjapper jeg et af dine får i mig, Sgr. VII. 194, sluge, ligeså Støvr.; se for-; er mnt. japen el. jappen, Sch. Lübb., snappe, beslægtet hermed? — se hjoppe.

2. hjappe, no. *hjap æn hjapər* (vestj.); *hjap æn -ər* (Agger); *hjap* el. *hjapi æn* (Vejr.) — hjappende person; se hjip; i en stedremse: de Villersø „hjabbine“, Kr. Ordspr. s. 509 (N. Herred, Randers), er sagtens en form heraf.

hjappearbejde, no. *hjaparbəð* (D.) uordentligt hastværksarbejde.

hjappegal, to. *hjapgal* (Thy); *jap-gal* (Agersk.) — opfarende, hastig til vrede.

hjappegod, no. *hjapguwə* (vestj.); *hjapguəj* (Andst); *japgoi* (vestslesv.) — gavmild på en tosset måde.

hjappehugge, no. *hjaphoq* (Andst) siges om den, der ikke „holder hug“, når der slås græs.

hjappekræmmer, no. *hjapkræmər æn -ər* (vestj.) hjappende person.

hjappelig, to. *hjaplə* (vestj.), *han kåm så h— fræ ət,* pjanket, uordentligt.

hjappelighed, no. *hjapəlihejəð* (vestj.) i udtr. som: *a så ət i mi h—,* ubetænksomhed.

-hjappelse, no. se for-.

hjappenakke, no. *hjapnak æn* (vestj.) = hjappekræmmer; den sølle hj—, Kr. V. 384, person, som forsnakker sig.

hjapperi, no. *hjapəri'j de* (vestj.); *japəri'j de* (Agersk.) — uordentligt hastværk.

hjapperöv, no. *hjapröw æn* (vestj.) = hjappekræmmer.

hjappeskaft, no. *hjapskawt æn* (Salling) = hjappekræmmer.

hjappeskalle, no. *hjapskalə æn -r* (Sall.); *japskalə æn -r* (Agersk.) = hjappekræmmer, se hjanteröv.

hjappeskjön, to. *hjapskön* (vestj.) pyntet på en sjusket, uordentlig måde; jfr. hjaldepæn.

hjappeskrædder, no. *hjapskrèər i* el. *æn* best. *-skrèən* (Vens.) = hjappekræmmer.

hjappesnak, no. *hjapsnak de* (vestj.) pjat, vrövl.

hjappet, to. *hjapə* (vestj.); *japə* (Agersk.) — uordentlig, farende, fremfusende; skiden (?), „de wa kålt å hjappe ujenfå“, Tkjær. II. 79; se for-.

hjappetravl, to. *japtrawəl,* bio. *-trawlt* (vestslesv.) om den, som har travlt på en sanseløs måde.

hjappetrug, no. *hjaptråw* el. *hjapitrå'w æn* (vestj., vestslesv.) = hjappekræmmer.

hjappevorn, to. *hjapworn* (Thy, Mors; vestj.); *hjapiworn* (Vejr.) — som ikke ved hvad han vil, pludselig forandrer beslutning, som ikke giver sig tid til sit arbejde; ubetænksom i tale; *hjapwornhejəð* no. (vestj.) = hjapperi.

hjappeværk, no. *hjapværk de* (vestj.) jasket, slet arbejde.

hjar, no. se hjadder, hjord, hjærne.

hjari, no. *hjåri æn* (Holstbr., Mors, Agger); *hjòn æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = *hjåli* (Hlmsl.), *hjåni* (Vind s.), om kvinder: fjantet, slusket, uordentlig; også som uo.: *gọ å hjåri i ət* el. *mæ ət,* se hjante; mulig burde ordet opføres som hjarne; jfr. formerne: *bån, bår,* barn; deraf *hjòn-worn* (Vens.) uordentlig i klæder, om kvinder.

1. **hjarm**, no. *jarm* [*æn*] (Vlb.) en flok, *æ fåər gæər mæ æ jarm;* se hjørm, hjørme.

2. **hjarm**, no. *hjarm æn* (Malt, Andst) klage, stöj, allarm.

hjarmbatte, no. *jarmbatə æn* (Agerskov) en, der jamrer meget og intet duer til.

hjarme, uo.
hjarm -ər -ət (Malt);
jarm -ər -ət (Agersk.) —
1) *æ kwinfålk hjarmər å·p; sådən som di hjarmər* (Malt) rejse höjrøstede klager, göre stöj, allarm, skænde meget (Malt, Agersk., vestslesv.). — 2) i travlhed, forhaste sig; omsætning af jamre? jfr. Rietz, jarma, „vråla, skrika“; Aasen, jerma, bræge, isl. jarma, det samme, se sjarme.

hjarmstilt, to. *jarmstilt* (vestslesv.) stedt i vånde, jamrende; se jammerstilt.

hjarne, no. uo. se hjari.

hjarre, se hjorde.

hjart, no. se hjærte.

hjask, no. *hjask æn* (vestj.), også formen *tjask* skal forekomme. — 1) en tjavs af sammenløbet blod, af skind på mælk og fløde, jfr. hjank; *dè lò nòwə stowə hjaskə skiñ i vèləŋən* (Søvind s.); *o spøt æn h—,* en stor slimet klat; *dær flywər æn h— hyjə å,* når man kører læsset hjem; *læ mæ fọ æn h— o tar å·p mæj,* en pjalt; *hun tò æn gaməl hjask å tarət bọərət ow mèj* (Søvind s.) ɔ: en våd, skiden pjalt; *„hon skul næ sè mè di hjask, di a tow hyt å“,* Grb. 96. 10, hun skulde nære sig med de pjalter, de andre to kastede af. — 2) *hjåsk æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *hjask æn -ər* (vestj.); *hjaski æn -ər* (Løgstør) en urenlig, skiden kælling; i en byremse: di Adsersbøl brasker, de Hyldelund hjasker (Lindk. s); *Twil hjaskər,* Sgr. II. 89. 423 (Gjørd. h.). — 3) *de ær æn fålə h— ida·w,* regnvejr og sølet føre. — 4) *hjask æn -ər* (Vens.) et dårligt, forslidt, ilde medhandlet klædningsstykke.

hjaske, uo.
hjask -ər -əð (Agger);
hjask -ər -ə (Vens.; vestj., alm.);
hjasi -ə -ət (Vor h.) —
1) omgåes uordentlig med, tiljaske, afjaske; *jask sin klæər te* (M. Slesv.); *hun ær æn fòlə jèn te å hjask klèjər ò·w sè* (Søvind s.); *gọ å jask* el. *hjask i ət* (vestj.) gå uordentlig påklædt, el. være uordentlig med arbejde; *å hj—* med pigerne (Vens.) om usömmelig omgang; *sijə no, I jaskər ve·, I ka blyw færə!* (D.) ɔ: skynder eder, dog med betydn. af, at det er det samme, om arbejdet ikke bliver gjort ordentlig. — 2) göre skiden; *a hò fòt min bòwsə hjaskət så grèmt nèjənòm* (Søvind s.); om vejret: *de hjaskə niər* (Vens.) ɔ: der kommer tøsne, slud. — 3) færdes idelig; *han leqər ålti o hjaskər omkre·ŋ o æ lañvæj* (vestj.); — jfr. Rietz, jaske, „gå matt och långsamt; göre något i hast“; nordfr. jaske, juske; i ordlisten i Tauchn. udg. af Robert Burns Poetical Works: forjeskit, „jaded with fatigue“.

hjaskehoved, no. *hjasihòwi et* (Vor h.) uordentlig, hjasket person.

hjaskeri, no. *hjaskəri· de* (Søvind s., alm.) = rgsm.; uordentlig færd.

hjasket, to. *hjaskə* (Søvind s.) skiden, sølet, om føret; *de sir jaskə uð* (D.) om urenlig mad, skident hus; se af-, til-.

hjaskevejr, no. *hjaskwæjr* (Han h.); *hjaskwer de* (vestj.); *hjaskwæjle æn* (Agger) — tøsne, slud.

hjaskevorn, to. *hjaskwòrən* (Vens.) skiden, uordentlig; *de siə så hjaskwòrənt* det ser så uordentlig ud; *de è såmə· è hjaskwòrən wer ida·* ɔ: sludfuldt vejr.

hjask-i-trug, no. *hjask-i-trå·w æn* (Løgstør); *jask-i-trå·w* (vestslesv.) uordentlig kvinde.

hjaskværk, no. *hjaskwærk æn* (Agger) = hjaskeri.

hjaskøre, no. *hjaskør et* (Randers egn) skæo., uordentligt kvindfolk, se Sgr. XI. 214.

hjasse, uo. *hjasi* (Vor h.) fare stundesløs omkring uden at få noget udrettet, *hañ hjasiə ve·;* småskænde; ordet usikkert, se hjaske-.

hjassel, no. *hjasəl æn* (Han h.) — 1) en sluske, også to. *hjasləð* i klæder; om kvinder. — 2) *æn hjasəl klę* (Lild s.) töj, som er forjasket og hænger slattet om en.

hjasselværk, no. *nèj sølə tøn̄ hjasəlwærk* (Lild s.) om töj, dårligt, uordentlig vævet.

hjat, no. se hjærte.

hjat, no. *hjat è* el. *æn* flt. *-ər* el. *hjat* (Vens.) — 1) et lille lempeligt slag; give en et h— på øret, jfr. fust, tjat. — 2) *i hjat* best. *-i* flt. *hjat* (Vens.) et lille, halvt læs; *trèj las o æn lelə hjat* (vestj.).

1. **hjatte**, no. *hjat æn -ər* (Mds., Lysg., Agger); *hjat æn -ər* (Vens.) — en skidenfærdig kvinde; en, som taber alt, hvad hun har i hænderne; se hjante; mog-.

2. **hjatte**, uo.
hjat hjatər hjatə (Vens.);
hjat -ər -əð (Agger) —
slå lempelig, mere i spøg end for alvor; gå og tabe hvad man har i hænderne; se kjatte, tjatte.

hjattet, to. våd, slap; deraf: hjatteri no. våde, smudsige ting (Søvind s., Brøchn. Saml.).

hjatting, no. *hjatəŋ i* best.- *i* flt. *-ər* (Vens.) en ubetydelig smule, lille læs; jfr. hjask, hjavs, tot.

hjav, to. se hjag.

hjavhed, no. se hjovethed.

-hjaldet, tf. se op-.

hjavl, no. *hjawl æn* (Mds. h.) en kvinde, der er sjusket i sin påklædning.

hjavle, uo. *hjawl -ər* (Mds.): *hun gor å hjawlər i ət,* er uordentlig i hus og klæder, om kvinder.

hjavn, no. *hjawn et* (Gjerrild) tjenende ukonfirmeret dreng; el. måske: ikke fuld voksen og arbejdsfør person.

hjavs, no. *hjaws i* best. *-i* el. itk. best. *-t* flt. *hjaws* (Vens.); *hjaws æn hjaws* (vestj., Agger) — 1) en ubestemt, ikke stor del, hø, halm, uld (Vens.); et uordentlig klip ind i et stykke töj (vestj.); *i hjaws hø, halm, tòw* (Vens.), jfr. hjask. — 2) en person, der er farende og skødesløs i sit arbejde = *hjawsi æn* (Mors); *hjaws æn* (Løgstør) om kvinder; itk., *sij te hèr, hjawst!* (Vens.) se til hende, den skødesløse tøs!

hjavse, uo. *hjaws hjawsər hjawst* *hjawst* (Vens.; Hanh., Mds. h.) gribe usikkert, snappe efter, som et barn (Mds. h.) *hwa seðər do å hjawsər ætər? — hjaws i ər* (Holstbr.) gribe uordentlig, så her, så der; *æ kyjər hjawsər i æ gres* (Holmsl.); en dårlig slåkarl *gor å hjawsər i ət* (vestj.); totterne, som bliver stående, kaldes *hjawsər; hjaws føən i· sæ, h— i fat* (Vens.); göre sit arbejde uordentlig; *hjaws mæ əð* (Mors; Han h., Vens.); *hjaws te· o gyjər æn følə håþən* (Agger); jfr. norsk jafs, mundfuld, ordlisten Asbj. II., fjåsle; for-.

hjavseri, no. *hjawsəri·j de* (Mors) uordentligt arbejde.

hjavsevorn, to. *hjawswårən* (Agger) rask, men uordentlig i sin gerning, ligeså Vens.

hjavseværk, no. *hjawswærk de* (Agger) hastværksarbejde; *de blöw te nöj h—, fo wi håð så trån̄t* (travlt).

hjavt, no. se jagt.

hjavver, no. uo. se hjabber.

hjed, uv. se hedde.

hjejl, to. se hjejn; uo. se hejle.

hjejle, uo. se hejle.

hjejle, no. *hjæjl æn -ər* (D., vestj., Agger, Mors) brokfugl, charadrius pluvialis, se hilong; skriger hjejlen ved strand, varsler det skibbrud, Sgr. III. 126. 607; dens skrig er tydet på mange måder; når den sidder, siger den: *tæn̄ di pic!* når den flyver: *sæt hyt åpo!* Sgr. I. 106. 420, XI. 159. 524. 25, jfr. fortællingen sts. I. s. 139. 460 (Sall.), XI. 64. 106; den siger: *swåt hijə!* (Al, Henne); *kyr hyjə* el. *kyv hijə!* (Ringgive, Hals); *stakəls Piər, cyr i hijən* (Bindslev); *Sörən Pedər o æ hijə* (Strelluf), Sgr. V. 77. 617; i godt vejr siger den: *sæəl hy,* i dårligt: *kyrr hy,* Kr. IX. 82. 34 flg., jfr. Sgr. III. 93. 371; den har tre skrig: *pyt! kyr hyjə! fi skæləŋ får æ las!* Kr. VI. 299. 369; *„klek!“ så æ bøg; „pyt!“ så æ hjæjl!* (vestj.); den siger om foråret: „kjyr i hien, men få· wår min æg!“ Sgr. IX. 212. 650, el. også: *tæq hyjə!* jfr. Kr. IX. 82. 34-40, el.: *lelə pi-i-q, go hjæm o malk æ kow!* Sgr. I. 107. 424 (vestj.); når det vil regne, skriger den: *kør i løj!* Kr. VI. 261. 81; når hjejlerne om efteråret hugges af viberne, siger de: *æ-æ-vi-i-f!* Sgr. IV. 78. 243; til Jesus på korset råbte den: hyt ham! Sgr. V. 77. 618; når et barn spörger om

fader el. moder, kan siges spøgende: *do hår hwærkən får ælər muwər, do æ knøqən uð å æn sånə diq o komən te værdən som æn hjæjl!* (vestj.); se sølle Peder; hvorfra brokfuglen stammer, se Arnas. II. 2.

hjejlemave, no. i udtr. *nær æ heməl æ sæ broqəð som æn hjæjlmaw, wel əð ræn eñən fir daw* (Mors), jfr. Sgr. III. 103. 401, se himmel.

hjejn, to. *hjæjn* flt. *hjæjn* (vestj., Mors, Thy, Vejle), måske findes også: *hjæjl* (Vejleegn) — 1) om madvarer, uden salt; *æ depəls æ få h—, de småqər hj—; læ mæ fo nöj sålt te de hæ fesk, de småqə mæ så sæ hjæjn!* (Agger); se dvalg. — 2) fig. ilde tilpas af mangel på sövn el. mad efter en svir, jfr. hjamsk; *a æ h—, sijər h— uð; han ær et så h—* (vestj., Vejle), ej så flov en karl, uforsagt; sål. mest med en nægtelse.

hjel, no. kun i tlm. *tæj æ jæl a ət,* tage livet af et dyr (Agersk.); *ta æ hjæl a· ham* (Vejr.) tiest i spøg, ligeså D.; *tæj æ hjæl a· jæn* el. *hjælp jæn aw mæ æ hjæl;* er det en misforståelse af ihjel? se dette og 2. hel.

hjeld, no. *jèl* el. *hjèl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); flt. *hjèl* (Lild s.); *hjæl æn* [*-ər*] (Agger) — et stillads af stolper, der er nedgravede i jorden med vandrette stænger imellem til at törre fisk på; jfr. Aasen, hjell hak., rækker af jævnsides liggende stænger på höjt underlag, isl. hjallr; hjåld; fiske-.

hjelde, uo. *hjèl* el. *jèl -ər* [*-e*] (Vens.): *hj— sil,* hænge sild til törring på hjeld.

hjeldtræ, no. *hjæltre æn -r* (Agger) de lodrette, i jorden nedgravede stolper, der bærer hjeldstængerne.

hjelle, to. *hjèlt* itk (Vens.); *hjèlə* (Mors) en form af hel (s. d.) som bruges adverbielt el. adskilt fra sit no.; *få tòwə hjèlt ijæ·n; è hijəl sor, sorə æ hjèlt* (Vens.); *de sir et så møj hjèlə uwð* (Mors) helt, uskadt; *æn par hjælə bòwsər,* ɔ: bukser, der er pæne og kan bruges til helligdage; *war hañ pæn i klæjər? — ja, hañ so da nöj hjælə uwð* ɔ: nogenlunde godt ud; *æ ğowr ər a mi hjælə ståñ* ɔ: jeg gjorde det, fordi jeg havde tid tilovers: *æ gik hæni·jər a mi hjælə ståñ,* fordi jeg havde god tid (Agger); hel i klæder; *hjèlə o pæn* (Mors); vistnok samme ord i udtr. *æ hijə æ hjælə* (Lb.) heden er hel, ikke afgravet i tørv; *hjèlə törə* (Mors), hele tørv; se hjettet.

hjelmholt, no. „en ved Skagen hos bådebyggere brugelig benævnelse på en vis del af tømmeret i fiskerbåde (se Olavius om Skagen s. 294); måske overdelen af agterstevnen, hvori åbningen til styret el. rorpinden er anbragt (?)“ Mb.; jfr. helmholt, Sch. Lübb., rorpind.

hjelmtræ, no. *hjælmtræ æn* (Holmsl. klit) = hjælmvol.

hjelmvol, no. *hjælmwol æn* (Nissum fjord) rorpind; jfr. Grimm RA. 62. 52, hyalmerwol (Slien); se Kalk. hjælmer, det samme, isl. hjalmvölr hak. Fritzn.[2]; gldsk. hjalmervol, Slesv. Stadsret § 71; mnt. helm, Sch. Lübb. håndgreb, også htsk.; eng. helm.

hjelt, no. J. T. 108, bygklid, Skagen.

hjelt, bio. se hjelle.

1. **hjem**, no. *hjæm æn* = flt. (D., vestj.); *hjèm è* best. *-t* (Vens.); *hjem et* (Bj. h.); *hjæm* itk. best. *-ə* (S. Sams) = rgsm.; mindre alm. end hjemmen (s. d.); *hjæm ær alər så tar, te æn ek æ kær får æ bar* (börn) (vestj.); jfr. Aasen heim, isl. heimr hak., sv. hem; htsk. heim, hus, by; mnt. heime Sch. Lübb.; eng. home; sammenstilles med gr. kome, by; Henrik, hente, hjemme; hus-, Trond-.

2. **hjem**, bio. *hjæm* (D., vestj., Ullits); *hijəm* (S. Sams); *jem* (Ang.) = rgsm., til hjemmet; *bær hjèm* (Vens.) bære lånte ting tilbage; afvisende kan siges, når en fremfører sin mening: *å, go do hjæm o leq dæ!* (D., alm.); *do ska et lyw ham hjæm, så æ han vre, nær han komər* (vestj.) ɔ: sige om en, at han er hjemme, når han ikke er det; *hæn o hjæm* (Agger) frem og tilbage; *„hqj wil eñe jan go næn mè hjèm“*, Grb. 148. 24 ɔ: nedenom hjem, drukne; jfr. fortæll. om Molboen, se Fausbøl, Molboerne[3] s. 20; du skal da vel ikke hjem og samle hø! kan siges, når en bryder op førend andre, se Kr. Ordspr. s. 115.

hjemad, bio. *hjæmaj* (Agger) = rgsm.; *vi ska te ən o hjæm að* (D.); *han sər så jæmar* (vestslesv.) ɔ: han ser fortabt ud.

hjemefter, bio. = rgsm.; *sto o sijə hjæmatər* (D.): *hjæmætər* (Agger).

hjemfaren, to. i udtr. *gywt å hjæmfårən* (Lb.), *hjæmfuwən* (D.), *jæmfarən* (vestslesv.) = rgsm.

hjemfærdig, to. *hjæmfærə* (vestj.); *hjæmfarə* (Silkeb.) — færdig til at gå ell. rejse hjem fra marken el. fra et fremmed sted.

hjemkommen, to. *hjæmkomən* (vestj.); *jemkomən* (Ang.) = rgsm.

hjemle, uo. *hjæməl hjæmlər hjæməl* (D.) = rgsm.; *o h— jæn nåwət;* se hjemmel.

hjem-lede, no. *hjæmliə æn* (Thy, Vestervig) lede til hjemmet; *hañ hå h—* ɔ: er ked af at være hjemme.

hjemlig, to. *hjæmlə* (Agger) = rgsm.

hjemlingssted, no. hjemsted, se Kr. VI. 15 (N. herred, Sall.).

hjemlov, no. *hjæmlåw* (Agger) lov til at rejse hjem.

hjemlys, to. *hjèmlys* (Vens.; vestj.); *hjæmələs* (Agger) — klar, lys, om dagen; *„en tu go ijèməl skòwi uən we hèw hjèmlys da“*, Grb. 185. 9; *de blöw ġowr we hyw hjæmələs klår då* el. *we æ hyw hjæmələs klår då* (Agger); konen var om hjemlys dag plaget af dette genfærd, Kr. III. 258, VIII. 22.

hjemløs, to. *hjæmløs* (D.) = rgsm.

hjemme, bio. *hjæm* (D., vestj. alm., S. Sams); *hjæm* (Ullits); *jæm* (Agersk.); *jem* (Ang.) = rgsm.; i hjemmet; *æ do hjæm i awtən?* (D.); *„nær æn et ka vær añərstæjər, ka æn vær hjæm!“ så han æ mañ fræ Sir, dæñ gåŋ han kom hjæm, wå hans gor bræñ* (vestj.); når der spörges: *hur hår do hjæm?* kan afvisende svares: *imæl æ heməl o æ jowər, hur æ græjs growər* (vestj.), jfr. hedde, Hjemstok; *hun æ sjæl hjæm, nær hun ær ve æ hus* (D.) ordspil mell. betydn.: være i hjemmet og være rådende, også kan siges: *han æ sjæl hjæm, som æ kat jula·wtən* (vestj.); *dæñ snak hår eŋənstæj hjæm* (vestj.); *a ær eñc ræjti hjèm* (Vens.) ɔ: er uden penge; *haj hòr eñc månə hjèm* (sts.) ɔ: han har ikke mange penge, el.: er ikke af de klogeste, eller: er døden nær, har ikke meget liv tilbage; *de ka do sæj te di sjæl, nær do ær jæn hjæm!* (vestj.) om fornærmelig tale; *„hærə guj!“ så a te mæ sjæl, da wår a jæn hjæm i søtən faq hus mæ trætən gal kæləŋər* (vestj.), jfr. Kr. Ordspr. s. 116.

hjemmearbejde, no. *hjæmarbəð* (D.) = rgsm.; mods. udearbejde.

hjemmeavlet, tf. *hjæmawlt* (Agger) = rgsm.

hjemmebagt, to. *hjæmbaqt* (D.); *hjæmbòqt* el. *-bòqən* (Søvind s.); *hjæmbåqəð* (Agger) = rgsm.

hjemmedjævel, no. *hjæmdæwəl æn* (Agger) person, som er arrig og ond i hjemmet; se henne-engel.

hjemmedoktor, no. *hjèmdoqtər i -ər* (Vens.; vestj.) kvaksalver; *„dè skul nu bwò ètər i hjèmdoqtər“*, Grb. 57. 39.

hjemmedøbe, uo. *hjæmdøv* tf. *-døft* (D.); tf. *hjæmdøvt* (Søvind s.) = rgsm.; jfr. indedøbe.

hjemmefarvet, tf. *hjæmfarət* (vestj.); *hjæmfarə* (Vens.) = rgsm.; se hennefarvet.

hjemmefra, bio. *hjæmfrå* (D.); *hjæmfræ* (vestj.); *hjemən fræ* (Hell. h.) = rgsm.; *æ ka ek gåt kom hjæm fræ* (Agger) ɔ: komme fra hjemmet.

hjemmefødning, no. *hjæmføn əŋ æn -ər* (D., vestj., Agger); *hjæmfènəŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *hjæmföjnəŋ æn -ər* (vestslesv.) = rgsm.; „de ær æn hjæmføjning, dæ ændes (ikke) hå wår i Growle mell“ (mølle), Kr. Ordspr. 510 (Æbeltoft).

hjemmegjort, to. *hjæmġor* (vestj.; Agger); *jæmgör* (vestsl.); *hjèmjor* (Vens.) — om alt, hvad der er forarbejdet hjemme, tit med bibetydning af simpel, tarvelig; *jæmgör töj* (vestslesv.).

hjemmel, no. *hjæməl æn* (Agger) = rgsm.; *fålk sæjə så möj uðən hjæməl o uðən mijn*, uden hjemmel og uden mening; jfr. isl. heimild.

hjemmelavet, to. *hjèmlawə* (Vens.); *hjæmlawət* (D.); *hjæmlawt* el. *-lawət* (Søvind s.); *hjæmlawəð* (Agger) = hjemmegjort.

hjemmeles, to. se hjemlys.

hjemmelært, tf. i udtr. *sånt, som haj æ hjæmlær, ær haj hænær* (Vens.) ɔ: man får ære blandt fremmede som man er oplært hjemmefra.

hjemmemark, no. *hjæmmark æn* (D.) modsat udmark, om marken, der ligger ved gården.

hjemmen, no. *hjæmən æn* (D., vestj., Vejr., Thy, Andst); *hjèmən è* best. *-t* (Vens.; Mors); *hjemən et* (Bj. h.); *jæməñ et -ər* (Agersk., Fjolde); *jeməñ et -ər* (Bradr.)

— det sædvanlige udtryk for rgsm.s: et hjem, *et gåt jæmən* (vestslesv.); *de hår a håð mæ mæ frå hjæmən å* (vestj.); *„skul hąj no ðlər få hjèmənt å sij mir?“* Grb. 70. 104; *hań æ fræ æn stuwə hjæmən; hwitər gik do fræ hjæmən? — når ålt æ fræst, æ hjæmən bæst* (Agger); se hjemmefra, hjemming.

hjemmeråd, no. *hjæmrå æn* (D.); *jemrai et* (Vlb.) — et husråd, modsat doktorråd; *hær ka æn hjæmrå hjælp* (D.) kan siges, når börn er uartige ɔ: prygl; se hjemmedoktor.

hjemmeslagtet, tf. *hjæmslawtət* (D.) = rgsm.; huder af hjemmeslagtede höveder nævnes til forskel fra indført læder, se bindesål.

hjemmespunden, to. *jæmspońən* (vestslesv.) spundet hjemme til forskel f. eks. fra kjøbens (s. d.).

hjemmesvin, no. [*hjæmswyn æn*] (vestj.) navn til vesteregnens store svinerace, Mb. med henvisn. til Begtr. om Agerd. i Jylland III. 102.

hjemmesyet, to. *hjæmsyj* (D.); *jæmsy* (vestslesv.) syet i hjemmet; se hennesyet.

hjemmetysker, no. *hjæmtyskər æn -ər* (Sønderj., vestj.) alm. udtr. om indfødte danske nörre- el. sønderjyder, som i fred el. krig sveg deres fædreland for at tjene de tyske interesser, se slesvigholstener.

hjemming, no. *hjæmnəŋ* el. *hjæməŋ æn -ər* (Støvr. h.); *jemən* [*et*] (Ang.); *hjæməni* itk. (S. Sams) — hjem.

hjemrejse, no. *hjæmræjs æn -ər* (D.) = rgsm.

hjemstand, no. [*hjæmstån æn*] (vestj.) = hjemstavn; nu har jeg besluttet og vil til min hj—, Kr. VII. 195.

hjemstavn, no. *hjæmstawn æn* (D.) = rgsm., jfr. fødestavn.

Hjemstok, no. når man spörger: *howər æ do frę?* kan afvisende svares: *ą æ fræ Hjæmståk, så kińə do mæ nåk!* (Søvind s., alm.), se f. eks. Sgr. I. 157. 637, V. 23. 36; måske et ordspil med Hemstok, landsby i Dover sogn ved Ry, Kr. IX. 108. 150, VI. 340. 189; jfr. gås s. 528. 14, hedde, hjemme.

hjemvej, no. *hjæmvæj æn* (D.) = rgsm.; se henvej.

hjenni, no. se hjörne.

Hjerting, no. *Hjætəŋ* (D.) en landsby, fiskerleje, på Jyllandskysten overfor Fanø; forblommet siges: *han kom frå Hjætəŋ te Kǫləŋ*, med et ordspil mellem Hjerting og hjærte, Kolding og kold ɔ: fra et sted, hvor folk var gode mod ham til et sted, hvor de var onde, jfr. Kr. IX. 118. 272.

Hjerting tal, no. en norm for beregningen af antallet af jydepotter ved salg, jfr. Nyrop, Dsk. Pottemageri s. 14, se tal.

hjet, to. itk. se hed; uo. se hedde.

hjettet, to. hed, en slags udvidet tf.; *I ka trow, hań blöw hjætə åm hans ørər, da hań hött ət* (Agger), se hjelle.

hjidder hjadder, udrbso. i udtr. *å hjeðər hjaðər!* (Løgst.) = snik snak; *„mèn hąj swór, de war eńc ðńc ęj hjeə hjaər de hilə“*, Grb. 156. 22, se i, bogstav.

hjip hjap, no. — 1) *få ti ørər hjep hjap*, læbepomade (Tarm), cerat. ad labia, vistnok: ungventum ægyptiacum. — 2) *å, de æ hjip* el. *hjep hjap* (vestj.) snik snak.

hjo, no. se hyrde.

hjobber, no. *hjoɋər æn* (Lb.) tåbelig og uforståelig tale; se hjabre.

hjobær, no. se hyben.

hjod, no. se hjord.

hjodderet, to. ujævn (Thy).

hjof, no. se hyben.

hjofel, no. *hjofəl æn -ər* (Hmr.) et stort stykke af noget, en klump.

hjofle, uo. *hjofəl hjoflər hjoflət* (Hmr.): *o h— i· sæ*, sluge grådig.

hjog, no. *hjoq i* best. *-i* (Vens.) slughals.

hjoge, uo. *hjoq -ər -t* (Vens.), også siges *hjòk -ər -ə -ə* (Vens.) sluge; *hjoq* el. *hjòk i· sæ* = sluge; se hjoppe.

hjok, no. se hjoge.

hjolde, no. *hjål æn* (D.): *æn gråw stuwər h—*, et stort skrummel, mske el. dyr; se hjalde.

hjolpen, tf. se hjælpe.

* **hjomp**, no. *hjomp æn* (vestj.) et hop el. en halten, som deres, der går dårlig, *han ga hwær hjomp så stowər.*

hjompe, uo.
hjomp -ər -ət (vestj.);
jomp (vestslesv.);
hjåmp -ər -ət (Andst) —
humpe, gå dårlig på benene; *han gor*

å hjåmpər; æ vuən hjåmpər (Andst) støder; ride stødende (vestslesv.); jfr. eng. jump; humpe.

hjompel, no. *hjompəl æn* (Hmr.) et stort klodset kvindfolk; se hjampel, hjumpling.

hjomple, uo. *hjompəl hjomplər hjomplət* (Vejr.) — **1**) løbe således, at det støder under løbet. — **2**) *hjompəl* (Lindk.) være uordentlig med arbejde.

hjompleri, no. *hjomplərí·ị de* (Lindk.) uordentligt arbejde.

hjompling, no. *hjompləŋ æn* (Lysg., S. Hald) et tykt stykke brød, jfr. humpel.

hjonsel, no. *hjoñsəl æn* (vestj.) — **1**) en lang trævl, pjalt; *dær heŋər æn hjoñsəl o slævər atər dæj,* ligeså om en lang kødtjavs = *hjoñsləŋ*. — **2**) en uordentlig og skidenfærdig kvinde, omtr. = hjari (s. d.), også bio. el. to. *go hjoñsəlwòrn.*

hjonsle, uo. *hjoñsəl hjoñslər* (vestj.) *go o h— ị ət,* gå skiden og uordentlig i sit arbejde.

hjonsling, no. se hjonsel.

1. hjonte, uo.
hjoñt -ər -ət (vestj., Thy);
hjoñt -ər -ət (Mds. h.);
jøñc -ər -ə -ə (Vens.) —
om en gyngende, vippende, hoppende bevægelse, næppe rosende; gå med rokkende gang (Malt); *o hjoñt a·ð* (D.); *„løcmạj hopər å jøñcər får å låk wæjwåris fålk frå rèt wèj“,* Grb. 137. 2, også: *jøñc mæ ə* (Vens.) gynge, ryste med noget; *hjoñt mæ æ bår i æ årmər* (Vejr.) på en klodset måde gynge barnet; *sto å hj— mæ ət;* se gynge, hvippe.

2. hjonte, no. *hjoñt æn* (Holstb., Thy) — **1**) en tohjulet mergelkærre, en gig. — **2**) *hjòñt et* (Søvind s.) tåbeligt kvindfolk; se hjontet.

hjontehejring, no. *hjoñthæjrəŋ æn -ər* (vestj., Thy, Mors, Sall.); *hjoñthæjər æn* (Thorsted, Thy) — **1**) stankelben, tipula, en slags store myg; ordet må udledes af hejring: noget, der er klodset gjort, og hjonte, der hentyder til dyrenes gumpende bevægelse under flugten; i formen fra Thorsted er sikkert den sidste del af smstn. fuglen hejre, hvis lange ben bliver sammenligningspunktet. — **2**) et pjanket påklædt mske (Sall.).

hjontet, to. *hjòñtə* (Søvind s.) småtosset, se tontet.

hjoppe, uo. *hjop hjopər hjopə hjopə* (Vens.) spise grådig; *hjop* el. *hjòp i· sæ* = hjappe, hjoge (s. d.).

hjor, no. se hyrde.

hjord, no. *hjår æn* (D., vestj.); *hjor* i best. *-i* (Vens., Hanh.; Støvr.); *hjowr* el. *hjåwər æn -wr* (Thy, Agger); *hjowr æn* (Mors, Lild s.); *hjoð æn hjoð* (Løgstør); *hjar æn* best. *-ən* (Sams); *hjaə æn* (Søvind s.); *jar et jar* (Agersk.) — flok af dyr, og, brugt om msker, mest i ringeagtende betydning; *han hår æ for i æ hjår* (D.) ɔ: i byens flok; *go mæ hjarən* (S. Sams) med fåreflokken ɔ: vogte får; *et jar krẹ, får* (Agersk.) en flok kreaturer, får; *æn fålə hjår bøn* (vestj.); *dè æ rọt* (rart) *å ha nòwə fræmət, mæn neə dè kòmə sọn èn hẹl hjaə, så vær ən ålə hwa ən ska ġø vè· dæm* (Søvind s.); *æn hiəl hjowər o sånt nur smọ fòlk* (Lild s.); *æn hjåwr oŋər* (Agger); jfr. isl. hjörð huk.; htsk. herde, eng. herd; hyrde.

hjorde, uo. *hjar* el. *hjarə -r -ət hjarət* (Andst; N. Sams) jage, drive; *do må et hjarə mæ æ krẹ frå dæñ jæŋ añ o æ mark te dæñ añən;* „a löv øver te nåbo Povls sålæng, imens bæsteren sjel gik å hjaret“, Jyd. I. 45. 1, ɔ: mens hestene passede sig selv; *æ køər jarər,* løber urolig omkring; *han gor å jarər i æ by* (Elbo h.) ɔ: løber omkring fra sted til sted i byen; se hjord, hyrde.

hjore, no. se hyrde.

hjort, no. *hjort æn hjort* (D., Thy); *hjårt æn hjårt* (Gjørding, Agger); *hjòwt* i best. *-i* flt. *hjòwt* (Vens.); *hjòwt æn hjòwt* glds., nu: *hjårt* (Søvind s.); flt. *hjòwtə* (Vrads h.); flt. *hjòwt* (Hornb. s.); *hjòt æn -ə* (Silkeb., Røgen s.); *jåət æn jåət* (Sundv.) — **1**) = rgsm., cervus; der var den tid mange hjorte og de gjorde megen skade på kornet om sommeren, især rendte de om natten og gjorde kredse og sølede ned rundt omkring, Kr. Æv. s. 90; ude på Alheden, inden den blev bebygget, har min fader set mange flokke hjorte og dyr, ulve og hinder, der rendte omkring, Kr. VIII. 141; *spreŋ* el. *får som nàwə hjort* (D.) om den, som farer rask afsted; i et stedsnavn: *Hjòwtəls stråñ,* Hjortedals Strand (Lild s.); der har en hjort fået van' i vor kål, bider af de overste blåd', Kr. II. 197. 1; pigerne vævede hjort og de væved hind, Kr. I. 22. 11;

i den grønne rosenslund der spiller en hjort med guldtaffel i mund, Kr. II. 12. 2; skipperen skal rulles i en pigtønde af to vilde hjorte, J. M. 26, jfr. vildsmakke; i æventy.: gartnersönnen skal skaffe en hvid hjort, J. M. 4; to hjorte, enhver större end en herregårdslade, Gr. Gl. d. M. II. 4; prinsen omskabt til hjort, hjorteprinsen, Gr. Gl. d. M. III. 62. 37; Grönhat omskabes til en hjort med én tak af guld og én tak af sølv, Gr. Æv. I. 6; prinsen forfølger en hjort med guldtakker ind i skoven, Kr. Æv. 277, jfr. Mhoff s. 105, en hvid hjort med gyldne takker; med et kors mellem takkerne, sts. s. 110 nr. 134; lokker jægeren, Grimm Sagen nr. 534, Märch. nr. 85, Strackerj. I. 371, Kuhn W. S. I. 315. 317, Bartsch I. 322. 432-33, se Grimm Myth. s. 1093, Liebr. Volksk. s. 195; hjort med guldkæde om halsen, og som har tilhørt kong Frode, fanges af Kristian IV, Thiele I. 16, jfr. Grimm Sagen nr. 445; hjorte giver pigen gaver, Kr. Æv. 90; i en besværgelse mod hugormeslag (s. d.) kaldes nymånen den himmelske hjort med sine takker to, J. Saml. IV. 110, J. Saml.[2] I. 59; i en anden besværgelse hedder det: der kommer en hjort med takker sine. Hvorfor hælder du med takkerne dine? Jeg må vel hælde med takkerne mine, den edderkonge haver slaget mig, Kr. VIII. 400. 742, VI. 357. 35, J. K. 192. 88, jfr. Thiele Overtro nr. 526, hvor der står „hjorden“; hjorten stander på heden og hinker og heger, eller: og råber så såre, sts., jfr. Kr. IX. 390. 50, Urdsbr. V. 126; et ben i hjortens hjærte er et lægemiddel, når det udtages mellem begge Fruedage d. 15. Aug. og 8. Sept., Thiele Overtro nr. 539; se guld-. — 2) et insekt, se flyve-. — 3) börneleg: *o dijəl æn hjort* (Plougstr.), A. deler hjorten ud og siger f. eks.: B., du skal have hovedet! C., du skal have ørerne, E. tarmene osv.; A. fortsætter så og kan sige: *dær ær il i mi tæñ!* de øvrige skal så sige efter: *dær ær il i mi huwə, mi ørər, mi tarm* osv.; den, som kommer til at le, skal give pant. — Jfr. isl. hjörtr hak., Aasen og sv. hjort; mnt. herte, harte Sch. Lübb.; nht. hirsch; hind, hjortes.

hjorte, uo. *hjòwt -ər -ət* (Andst) skrige i nød: *a ku dlər veð, hwa dæ var i æ væj, sån som han ståj å hjòwtət.*

hjortelungeurt, no. herba pulmonaria (M.).

hjortes, uo. *hjotəs* (Andst); *ska vi hjotəs:* en alm. börneleg med pebernødder; A. tager et antal i sin lukkede hånd, B. skal gætte, hvormange; legen er udbredt vist over hele landet. A. *jår te;* B. *huñ spre;* A. *raj, vo fo* el. *vo manə dær ær i min re!* (Braderup). — A. *jår te;* B. *huñ spre;* A. *ğet, vomanə dær ær i min re!* B. *alər mÅt ət mæ så il gå, så mÅt æ da [fir] få!* A. *dæm ska do fo, di añər ska do mæ bətal!* (Agerskov, omtr. ligeså Sundeved); — *hjårt spreŋər öwər hus, dærær·tər kom te pelərimus, pelərimus å piñ, oñər* hvilket træ *leqər hjortən iñ?* (Døstrup); der skal man gætte, under hvilken finger en enkelt pebernød findes. — A. *gete!* B. *gespre!* A. *ğæt æpå, hwo manə do ka få!* B. *[syw].* A. *[syw] ska do få, dæm añər ska do mæ bətål!* (Strelluf s.). — A. *hjòt te!* B. *huns fre!* A. *git opo jæn, git opo tòw, git op hwa do vel!* B. *[syw!]* A. *[syw] ska do fo, di añər ska do mæ bətål!* — har A. ikke såmange i hånden, hedder det: *ğør ət te·!* d. e. fyld tallet (Lønb. s.); se 1. agne, nødder i hænde; jort.

hjortetaksalt, no. *hjårttaksålt de* (D.) kulsur ammoniak; *hjòwttak æn,* men: *hjårttaksalt* (Søvind s.).

hjorting, no. J. T. 205, frugten af rubus chamæmorus L., multebær, navnet til de halvmodne bær (Viborg stift, Alborg); se sorting.

hjot, no. se hjort.

hjottes, uo. se hjortes.

hjov, ft. se hugge.

hjover, no. se hjord.

hjovethed, no. det at være fortumlet, åndsfraværende; „i jenne hjovetheæ å i hiel fåbløffet toen sæjer a“, Yuelb. s. 7; vistnok samme ord som andre steder hedder: *hjawhjè* (Vens.); *hjavhijəð* (Viborg egn), se hjag.

hjovstre, uo. *hjowstər hjowstrər hjowstrət* (Andst h., Grene s.) tumle, jage med en, skælde ud.

hjovt, no. uo. se hjort, hjorte.

hjul, no. *hjul æn hjul* (D.); *hywl è* best. *-t* flt. *hywl* best. *-ən* (Vens.); *hywl eð* best. *hywəlt* flt. *hywl* (Hell. h.), flt. *hywl* (Mors, Vejr., S. Sams), flt. *hywl*

Røgen, Søvind s., S. Hald h.); *hiwl* itk. [*hiwl*] (N. Sams), flt. *hiwl* (Bj. h.); *jukəl æn juəl* (Gram s.); *jul et jul* (Agersk.); *jywl et jywl* (Braderup); *jul et* = flt. (Fjolde); *juəl* el. *jywl et juəl* el. *jywl* (Sundev., Ang.) — 1) = rgsm.; *æ baqə, æ fram hjul* (D.) det bagerste, forreste hjul; *vær æ fæmt hjul o æn uwn* (D.); *hywlt æ weñc* (Vens.) hjulet er vindt; *haj får åste' som è wej hywl* (sst.); *„haj wa som e wej hywəl hèn we wun"*, Grb. 7. 15; *æn viñ hjul knæpər skælәbasər* el. *æ hjul læwər uð o iñ atər æ skælәbasər* (D.) siges om et hjul, der er forslidt i navet; *sæt di hèw hywl òfå·r* (Vens.) være storsnudet, men nok også: at trumfe sin villie igennem; *nær mè æ hèwəst på hywl, æ de snårəst we å trel om* (Vens.); *hun ær altir po æ stowər hywl, de sku vær sær, sku ən et vælt åm mæ hiñ* (Sall.) om en overmodig kvinde; „kjøre på tre hjul" (Hobro) ɔ: køre meget hurtig; *han ær åltir po hywl, så løbər æn gar åm mæ ham somtir* (Mors) ɔ: han er altid på spil ...; *hål æ hjul i æ fur* el. *spår* (vestj.) ɔ: holde en sag gående; *mæ hujən o skriqən hålt wi æ hjul i æ spår* (Brørup s.) ɔ: med yderste besvær slog vi os igennem; *han trilrər mæ æ hjul* (Elbo h.) ɔ: han er fuld; *de jæn eq sætər de åñc i hywlən* (Vens.) den ene hest tager magten fra den anden; *et jul, dær knarkər, hålər læŋ* (vestslesv.); — Vendelboerne kom i gamle dage kørende med lange rækker hjul, bundne bag efter vognen for at sælge dem, de løb på akser fastgjorte tværsover en bjælke, som lå bagud af vognen, se Kr. Almueliv I. 61; — for at kyse börn siges: *„wò dè få de røj hywəl å få Berə mè lenhati"*, Grb. 170. 8; bliver vognen om natten tung at trække, kan man tage et hjul af og lade den slemme bære akselen; man kan også sætte en kniv i vognstangen, så kan vognen atter trækkes, Kr. IV. 400. 578; især kastes det frahånds el. höjre baghjul op, se Sgr. I. 22, IV. 39. 168. 523; Sgr. IX. 70. 247, XI. 70. 116, 133. 389; Kr. III. 212. 298, 220. 311, 250, 290, IV. 150. 154. 155. 160. 161. 163. 170. 238-39, VI. 144, VIII. 235. 408, 236. 412, 241. 242. 254, 323. 549, Kr. Holmsl. s. 23, Gr. Gl. d. M. I. 64, M. Skrædder 23, J. K. 156. 10, 417 øv., Thiele I. 332. 362, II. 166, Overtro nr. 776 med henvisn. til en ital. legende om den hellige Bonifacius, der bandt fanden i hjulets sted; det venstre forhjul, Kr. III. 226. 319; jfr. Wigstr. I. 151, II. 102. 234. 323; Cavall. Wärend I. 431, Hofberg s. 103, Mhoff 194 flg., Strackerj. I. 286 aa.; på et væggebillede i kirken i Bielenhofen fremstilles djævelen flettet ind i et vognhjul, så han danner både fel og eger, se Panzer, Bayrische S. I. 116. 140, slgn. Rochholz, Aargauer S. I. 181 anm.; — et spøgelse farer afsted i et gloende hjul, J. K. 33, Kr. III. 251, IX. 234, Sgr. II. 62, Gr. Gl. d. M. I. 129; jfr. Wuttke s. 52, Kuhn W. S. I. 37, Folkl. Journ. VI. 126; underjordiske i skikkelse af gloende hjul, Gr. Gl. d. M. III. 134; et gammelt vognhjul nedgraves i porten for at hindre djævelskab i at komme ind el. komme igen; såmange gange, hjulet har løbet rundt, såmange år skal det vare, inden spøgelset kommer igen, el. såmange gange skal spøgelset rundt om gården, inden det kommer ind, Sgr. X. 99. 262; et gammelt hjul ophængt i porten, Gr. Gl. d. M. III. 164 3; jfr. Skyíts h. s. 175, Wuttke s. 43. 268, Mhoff 338, Grimm Myth.[2] 1091, Strackerj. I. 357. 236, se hestesko; — prinsessen i ævent. skabte Hans om til et hjul, Gr. Æv. I. 138; på engen løb fire hjul og legede, Sgr. VII. 204, i lögnehistorien; et vognhjul trilles juleaften øster ind i byen (M. Slesv.), Mb. under „juul" efter Outzen; dette er vel med hentydn. til solhjulet, jfr. Wuttke nr. 11; i julen må intet hjul dreje sig, intet gå rundt, alm., jfr. Wuttke s. 61; — det tilhånds forhjul skal først smöres, når man vil undgå at vælte, Kr. IV. 373. 297, andre siger: det frahånds; lægges på hjul og stejle, dødsstraf, se f. eks. Sgr. X. 188, jfr. R. A. 688; lægge et hjul på engen og slå græs derom som et midtpunkt, se Kr. IV. 292; hvad usmurte hjul siger, se under vogn; *„a hår hywl po ål mi feŋər!"* siger den, på hvem striberne i huden på fingerspidserne løber rundt, det betyder lykke, Kr. IX. 50. 548. — 2) ring om sol og måne; *et jul å æ mån, sol* (Agersk.), Kr. Anholt s. 111. 269. — 3) spinderok (Fanø), se spinde-. — 4) börneleg: *trel* el. *tremәl* el. *ræj hywl i naw* (Vens); *slo hjul* (D.) = trimle tå; barnet sætter sig ned på toppen af en bakke, lægger benene over-

kors, griber med venstre hånd höjre fods store tå, med höjre hånd venstre fods, böjer hovedet ind mod brystet og triller ned ad skråningen; *sløv hywl* (vestj.) kaldes også: *viň gån;* „dreje hjul" (Valsbøl), börneleg; börnene opstilles i en kreds med ansigterne indad og holder hverandre i hænderne, så krænges kredsen, så ansigterne kommer udad; nu snurres hastig rundt, så kredsen sprænges og en del nødes til at slippe taget: *„no stæňt dær æn fæl å æ hywl“* (vestj.), de tilbageblevne danner et nyt hjul, som bliver fast tilsidst (vestj.); når en 5—6 bliver tilbage i Valsb., tager de hver en kæp i hånden, stiller sig op i to rækker og lader de øvrige løbe spidsrod; gåde om hjul se rokkehjul. — Jfr. Aasen hjul, isl. hjól itk.; en anden form hos Aasen er kvel itk., isl. hvel itk., se Fritzn.[2]; mnt. wêl, Sch. Lübb., eng. wheel; fingerspids, jul; bag-, båre-, for-, fram-, ild-, knag-, mølle-, plov-, rokke-, stjærne-, styrte-, træ-, vand-, vogn-.

hjulben, no. i tlm.: *hąj gor åpå tow hywlbiən* (Vens.) siges om den hjulbenede

hjulbenet, to. *hjulbijənət* (D., Andst); *julbenə* (Agersk., vestslesv.); *hywlbjænət* (Mds.); *hywlbjænə* (Thy, Agger); *hywlbjènt* (Vens.) = rgsm.; *di hjulbijənət ær et gusj te å griv swin;* el. *æn hiwlbijənət æ gusj te o griv swin, di fijəð blywər, di mawr lævər igæ'məl* (Andst); se Sgr. III. 136. 718.

hjulbåd, no. *hywlboi æn* (Silkeb.) båd, som drives med hjul; „hywelbojj, de æ skibb, dæ goeh framaj, neh di dreje røjenom mæ nojj, lisom neh vi anne dreje mæ en slibstien", Jyd. II. 35. 2.

hjulbåre, no. *hywlbor æn* best. *-ən* flt. *-ər* best. *-ərn* (Vens.); *hywlbo æn -bòrə* (Røgen s., Søvind s.); *hywlbor æn -ər* (Thy, Lild); *höilbor* el. *hywlbor æn -borər* (Mors) = rgsm.; flad trillebör til tørv; *dær wa jæn gån æn maň, dær tuw hijəl værdən o æn hywlsbor å kor iň ar æn myqfet* (vestj.); *do æ nåk föj ohər æ hywlbor si tæjn, do gor et læqər eň æn skyðər dæj* (vestj.); jfr. båre, styrte, sluppe.

hjule, uo.
hjul -ər -ət (D., S. Ho);
hywl -ər -t (Vens.; Mors, Hell. h.);
hywl -ə -ət (Søvind s.);
hiwl (N. Sams) —
1) køre på en hjulbør; *hywl tårə* (Søvind s.) køre det æltede dynd derhen, hvor tørvene formes (S. Ho o. fl. st.). — 2) *hywl òw* (Søvind s.); *da haň hòj fòt hans dram, så hywlət haň òw igèn dè bèst, haň kuň,* ɔ: tøflede han afsted; *han hywlər swær o, stræv o hywl o* (vestj.) skynde sig, fare afsted over stok og sten; *han hjulət gråw aw* (D.). — 3) stadig bruge mund (Hovlbj. h.). — 4) *a trowr, do hywlər* (Vejr.) kan siges af kvinde til mand, der er nærgående i sin opførsel mod hende.

hjul-ege, no. *hywljèq æn* [*-jèqə*] (Søvind s.) = rgsm.; se rokkehjul.

hjuler, no. *hywlər æn -ər* (Hmr.); *hjulər æn -ər* (D.); *julər æn -ər* (Agerskov); *jolə æn -rə* (Sundv.; Ang.) = *julmaqər* (Fjolde); hjulmand, jfr. Sgr. XI. 101. 187.

hjulfælge, no. *hywəlsfèl æn* (Mors); *hjulfel* el. *hjulsfel æn* = flt. (D.) = rgsm.; se hjultel.

hjulgang, no. *hywlgåq æn* (Mors) hjulfælger til et helt hjul = *æn støk hywlsgåq* (Thy).

hjulmand, no. *hywlmaň æn* (Søvind s.); *hywlmąj i* best. *-mąj* flt. *-mæjər* (Vens.) = rgsm.; „gud give, den nu vilde blive rund!" sagde hjulmanden, da han var ved at lave et hjul, Sgr. III. 108. 490, se hjuler; spøgende: en sten i hjulsporet, der truer med at slå hjulet istykker (Vens.); vise om hjulmanden, Sgr. I. 125. 444, Kr. IX. 149. 391.

hjulnav, no. *hjulsnaw æn -naw* (D.); *hywlnaw et* (Søvind s.); *hywlsnaw è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; *hąj è så tąj, de mè ku put ham ijæ'məl è hywlsnaw* (Vens.); man piner en heks ved at tage hendes smör i fandens navn, smöre det i et hjulnav og köre rask bort med det, Kr. VI. 359. 54; bylder helbredes ved, at noget af materien trykkes i et hjulnav, så kører vognen bort med dem, Kr. VI. 281. 277.

hjulplov, no. *hjulplåw æn -plåw* (D.); *hywlplåw æn -plåw* (Agger, Lild s.) = rgsm.; *di gaməldas hywlsplòw wa snår o jènər tæmər* (tømmer), *boðə laňstryjq əpo eňərsij å mòlfiəl å stryjq əpo*

udərsij (Lild s.); hjulene sagde, når de løb rundt: *a kañ eț mejər!* Kr.VI. 308. 392; de skulde smöres juleaftew, det gav lykke, Sgr. II. 28. 214; fire til seks heste spændtes for dem, Kr. Almueliv II. 9. 20.

hjulrok, no. *hyulrok* (Læsø) spinderok.

hjulskinne, no. *hjulskeņ æn -ər* (D.); *hyulskèn æn -skèņə* (Søvind); *jyulskeən æn -skeņə* (Sundev.) — en skinne, hvormed hjulene i ældre tid besloges, i stedet for som nu med ringe.

hjulspor, no. *hjulspår æn* = flt. el. *-spårər* (D., vestj., Agger); *hyulspor* el. *-spur* el. *hylspor* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.); *hyulspoŗ et* = flt. (Søvind s.); *julspår et* = flt. (Agersk.) = rgsm.; — en barselkvinde, der har en sön, må ikke gå over et hjulspor, inden hun går i kirke, så vil drengen til søs, Sgr. VII. 36. 54 (Flensborg), jfr. Sgr. IV. 132. 355 (Fyn); ånder færdes i venstre hj—, dette må man undgå, når man ikke vil på hovedet i grøften, Sgr. X. 34. 107, Kr. VIII. 216. 371; gåde: *hwa ær eț viər eñ æn spañ å kañ eñda nọ te Hambårə lañ?* Sgr. IX. 48. 191, el. hvad er det, der går ind under hver mands port? sts. 95. 313, el. hvad er det, jeg kan med en hånd omspænde, skönt det række over hele Jylland? sts. 172. 518; se slag, hedevej.

hjulstol, no. *hyulstuuəl æn* (Thy) redskab til at fastholde navet, mens hullerne stemmes til egerne.

hjultel, no. *hyultèl et* (Søvind s.); *hyultæl et* best. *-tæļət* flt. *-tæl* (Randers; N. Sams); *hyultel et* best. *-teļət* flt. *-tel* (S. Hald h.) — hjulfælge (s. d.).

hjultude, no.; „satte man et vognhjul fra sig i gården, måtte der altid stikkes et stykke træ el. en större pind i navet; thi hvis dette ikke observeredes og en ko el. andet drægtigt dyr kom og dönede (snusede) dertil, dannedes der en „hjultude“ for fosteret, så det ikke kunde fødes; en bortkastet træskofletning, der ikke var opløst og spyttet på, havde samme virkning, idet der dannedes en uigennemtrængelig fletning for fosteret i dyrets fødselsdele“ (Redstrup, N. Tranders), J. Saml. IV. 242.

hjun, no. se hynde.

hjytte, uo. i et börnerim: *(h)jytər å, (h)jytər å, la di fị stu̯ smækər gå!* Hag. s. 182 (Ang.), pisker på, lader de fire store heste gå.

hjæbre, uo. se hjabre.

hjæer, hjæest, to. se hed.

hjælle, to. se hjelt.

1. hjælm, no. en lade, som står på stolper, noget opløftet over jorden, for utöj at holde af kornet (E. Pontoppidan, sønderj. ord); jfr. Mejb. Gl. Dske Hjem s. 116, Bygningsskik I. 29 (Ang., Sundv.); se Kalk. hjælm, skur til at gemme hø el. korn i; Aasen, hjælm 3; isl. hjálmr se Fritzn.[2]; Cavallius, Wärend II. 93; ordet forekommer sagtens i bynavnet Hjalm, Siversted s. (Ang.).

2. hjælm, no. *hjælm* (vestj.); *jælm æn* (Agersk.); *jalm. æn* (Ang.). — 1) en stor hvid plet over koens hoved (Agerskov, Ang.). — 2) navn til en hjælmet ko (vestj.); *æ måst nåk ur å se te æ jalm* (Ang.) ɔ: den hjælmede ko; se 1. hjælm.

hjælmet, to. *hjæļmə* (D., Lindk., vestj., Vens.); *hjæļməð* (Mors, Thy); *hjæļmət* (Søvind s.); *jæļmə* (Agersk.); [*jalmə*] (Angel) — om hest, ko, stud, når hovedet er hvidt, den øvrige krop anderledes farvet; folk ser „hjælmet“ ud efter en svir (Lb.); jfr. blisset, grimet, stjærnet; blak-, grå-, rød-, sort-.

hjælp, no. *hjèlp æn* (Søvind s.); *hjælp æn* (Vens., N. Sams, vestj., Gjern h.); *jæləp et* (Ang.) = rgsm.; *di fæk hjælp å æ sdụn* (Agger); i Ang., Vlb. er den gamle ejeform bevaret i udtr. til hjælper, tiggeren beder om noget til hjælper [*te jælpər*]; også Agger: *æ fæk nöj te hjælpər te æn nyį huụs; „e let jælp ær å et jælp!“ soj æ myk* (*æ myr*, vestj.) *så pesə dæñ i æ haw* (Ang.), jfr. Sgr. III. 107. 453 (vestj.); *„de wå da æn hjælp!“ så han Per Frø om æ haļ skæļəņ te æ hijl byį* (D.); *de gọr nåk mæ gus hjælp* (Agger); *liļə hjælp de ær åsə æn hjælp; do ær æn guụə hjælp, nær vi eņən bəhöụər* (vestj.); se brand-, drage-, karle-, med-.

hjælpe, uo.

hjælp -ər hjålp hjålpən (D., vestj.);

hjælp -ər hjalp hjòlpən (Rævs), tf. *hjålpən* (Almind ved Viborg), *hjolpən* (Hvejsel);

hjæļp -ər hjalp hjålpən (Agger), tf. *hjolpən* (Mors, Mogenstrup);

hjèlp -ər hjalp hjòlpən (N. Sall., Lild s., Hell. h.);
hjælp -ər hjalp hjålpən (Vens.), tf. *hjolpen* (Havbro, Årdestrup, Fur);
hjælp -ər hjalp el. *hjalp hjolpən* (S. Hald h.);
hjælp hjælpər hjalp hjòlpəð (Tved s.);
hjælp -ər hjalp hjolpə (N. Sams);
hjælp hjælpər hjalp hjolpə (S. Sams);
hjèlp -ə hjalp hjålpən (Søvind s., Tåning, Røgen, Hads, Ning h.);
jælp -ər jålp jolpən (vestslesv.);
jælp -ər jålp jolpən (Agersk., Åbenrå), ft. *jolp* (Bradr., Valsb.), ft. *jalp* tf. *jålpən* (Ang.) —
1) understøtte, medvirke, arbejde med; *ka do hjælp wås idaw mæ iŋkyjərən?* (D.); *jælp jæn ve et arbər* (Agersk.); *hjèlp mæ' tę å fò dè hejə las òw! kòm hæhæn å hjælp tè'! hòr I nowəj, a ka hjèlp tè' mèj?* (Søvind s.); *hjælp jęj å còwl* (Vens.) fig. flå en; *Vår Hęr jælp mæ æjå'r, så skal æ nåk jælp mæ sjæl et aňt år* (N. Slesv.); *gu hjælp!* (D., vestj.), *gu hjè'lp* el. *gu hjè'lp jè!* (Søvind s.) alm. hilsen til arbejdende mennesker; *gu hjæ'lp di riq, di fatə di ka teq!* (vestj.); præsterne *ska hjælp smo bǫr te dǫð, æqtəfålk te gr, å dę fålk te jowr* (Mors); *ve do hjælp mæ o fø mi bǫn åp?* (vestj.) kan siges til den, der uforvarende tager et stykke brød, man har skåret til sig selv; også: *vi æ gåt hjålpən mæ wò arbi* (Søvind s.) ɔ: vi har rigelig arbejdskraft. — 2) fri af nød og fare, bjærge, frelse; *dæň, dær hjælpər hastə i nø, hjælpər dåvəlt* (vestj.); *dæň dæ hjælpə, næ fålk træŋə, dæn hjælpə tåw goŋ*, Sgr. II. 61. 362 (Lisbj. Terp); „den, der hjælper i trang, hjælper tøs' gang'", Kr. Ordspr. s. 118 (Mors); *nę æn hjælpə tį gåŋ å it ka dæn ölət, hår æn lį gu tak får ət*, Kr. IX. 244. 3 (Lisbj. Terp); *hjælp jæn å æ åsk o į æ il* (D.); *hjælp dæ sjæl, så komər u fram, stǫl po di nabo, å do fo skam!* (Randers). — 3) forsyne, skaffe midler: *a ku ġan hjælp dæj mæ nåwə skælenər* (D.). — 4) nytte, være til fordel, også virke, forslå, göre forandring: *hwa ka de' hjælp* (D.); *hęr hjælpər hwærkən lön ælər bön* (vestj.); *nò bəgyňər ət å hjèlp pǫ ət* (Søvind s.) ɔ: at lide med arbejdet. — 5) tjene til undskyldning el. som grund til at unddrage sig; *de fǫr eį å hjælp, om de ġör unt* (D.). — 6) reflex. *vi ka nåk hjælpəs að om ət* (D.); vi hjælpes ad, ligesom Tandrup plovhjul; når de skal op ad bakke, så hytter hver sig selv, Kr. IX. 111. 195; *ka do hjælp dæj mæ ət?* slå dig igennem med, være tjent med, nöjes med det; *æ kaň il jælp mæ mæ snak å tak* (vestslesv.); *a ka gåt hjèlp mæ mæ dè hal* (Søvind s.); *å jælp sæ mæ jet par hęst* (Agersk.); *o hjælp sæj, de æ huňfø, mæn å ęð te æ lyw sprækər, de ær å fo mað nåk* (D.). — Jfr. Aasen hjelpa, isl. hjalpa; htsk. helfen, mnt. helpen, Sch. Lübb.; eng. help.

hjælpelærer, no. *hjèlpəlęrə æn* (Søvind s.); *hjælpəlęrər æn* (Agger); *hjælpəlęrər æn* (D.) = rgsm.

hjælpeløs, to. *hjèlpløs* (Søvind s.) = rgsm.

hjælpende, no. *hjælpi è* (Vens.) person, som hjælper; *hąj war os è gåt hjælpi i høst å dæj gaŋ, wi wa syq* (Vens.); „to hjælpi", en voksen karl og en pige, J. Saml. III. 72 (Råbjærg).

hjælper, no. *hjælpər i -ər* (Vens.); *hjælpər æn -ər* (vestj.) — 1) = rgsm.; *wi hår månə hjælpərər i høstən* (Vens.). — 2) et helgennavn, St. Hjælper i Kliplev, se Mhoff s. 105. 123, jfr. anm. s. 594; St. Hülpe, Strackerj. II. 212, Kuhn W. S. I. 20. 25.

hjælperede, no. *hjælprę æn* (D.) en halv besked, som overbringeren selv hjælper på: *de ka a eį ræį mæ ætər, de æ jo kon h—* (D.); jfr. mnt. helperede, indvending, udflugt.

hjælpeøl, no. *hjælpøl æn* (Sall.) en af remmene på det gamle stavtöj til heste.

hjælpitrang, no. *hjælpitråŋ* [*i* el. *æn*] (Vens.) en, man tager tiltakke med, når andre er ej at få.

hjælpsom, to. *hjèlpsom* (Søvind s.); *hjælpsom* (D., vestj.) = rgsm.

hjæls, uo. se hilse.

hjælsen, uo. se hilsne.

hjæmmeltj, no. se jamling.

hjæn, no. se hjærne.

hjær, bio. se her.

hjærm, uo. se hjørm.

hjærne, no. *hjan æn hjanər* (D.); *hjan æn -ər*, også: *hjęrnər* (Vens.); *hjærən æn*, de gl. *hjar -ər* (Mors); *hjar æn -ər* (Thy, Agger, Vejr.); *hjan æn hjanər* (Lønb., Hell. h.); *hjènə* kun flt. best. *-rən* (Sø-

vind s.); *hjanə* flt. (Bj. h.); *hjæn æn* best. *-ən* flt. *-ər* (S. Hald); *jærn æn -ər* (Bradr.) = rgsm.; men synes i mange egne kun at bruges i flt., i det mindste i figurlige udtryk; *o leq si hjanər i bløð* (Andst); *han brøi si hjænə* (Ry); *„hwetə èn hjan haj ha, hon swosprèjtə hilə kamərə å hę mè“*, Grb. 79. 72; jfr. Aasen hjerne, isl. hjarni; htsk. hirn itk., mnt. herne el. harne, Sch. Lübb., smstilles med lat. cerebrum.

hjærnebetændelse, no. *hjanbətæñəls æn* (D.); *hjærənbətæñəls æn* (Agger) = rgsm.

hjærnegal, to. *hjærəngal* (Andst); *hjargal* (Thy, Mors); *hjærnəñdəs gal* (Vejr.); *hjangal* (Gjørding); *hjærnəgal* (vestj.) — overmådig hidsig og opfarende.

hjærnekiste, no. *hjankist æn -ər* (D.) hovedskal.

hjærneskal, no. = rgsm.; en af murerne væddede med sine kammerater, om at han vilde hente en af de dødes hjærneskaller, men hver gang, han tog en, råbte en af de døde: det er min! J. K. 31. 35; stilk af en bönne, som er groet i en hj— med muld i, gör, når den sættes i en hat, at den, som bærer den, træffer alt, Kr. VI. 356. 29, jfr. Kr. IV. 403. 596; afskrabede spåner af en hj— i brændevin helbreder for drikkesyge, Kr. VI. 379. 247, el. brændevin siet gennem huller i en hjærneskal, J. K. 374. 1170; hj— af hængt mand kan helbrede for slag, Thiele Overtro nr. 503; jfr. Liebr. Gervas. 244. 311. 312 (Frankr.); ved hjælp af en hj—, taget på et rettersted, og et æg el. et ravnehjærte kan man blive usynlig, J. Saml. IV. 164. 154. 156, vise igen, sts. nr. 158.

hjærnesyge, no. *hjansyqəñ æn* (D.) = hjærnebetændelse.

-hjærnet, tf. se skjør-, tynd-.

1. hjærte, no. *hjdt æn -ər* (D.); *hjat æn -ər* (Lönb., Andst, Vejle, Hornb. s.); *hjæt æn -ər* (Mors); *hjat æn -ər* (Agger), best. *-ən* (Lild s.), itk. (Hell. h., Øland, Linå, Søvind, Bj. h., Støvr. h.); *hjat è* best. *-ə* flt. *-ər* best. *-ərn* (Vens.; N. Sams); *hjart* itk. *-ə* flt. *-ər* (S. Sams); *hjdt et* best. *-ət* flt. *-ər* (S. Hald h., Tved s.); *jart et -ə* (Åbenrå); *jaət* el. *jæət et* flt. *jadə* el. *jædə* (Sundev.); *jat et -ər* (Ang.); *jart et -ər* (Bradr., Gram) — **1)** = rgsm.; *æ jat vu i klapən* (Ang.) hjærtet begyndte at banke; *hans hjdt pekər lisom æn lot i æn gråsparə* (vestj.); *„hans hjat falc i strajən liq uw få Klætgòr; dæ leqər i èno, å hwèm cejər eñc de stu sèlstin?“* Grb. 134. 20, om kæmpen; *hon hær så uñt får æ jat* (Ang.) ɔ: trykken for hjærtekulen; *åpå fòsti hjat* (Vens.) ɔ: fastende; *æ wañ lòðə fræ mi hjat* (Agger) ɔ: jeg har sure opstød; — ordet bruges i en stor mængde forbindelser med figurlig betydning; om stærk medicin kan i sygdomstilfælde siges: *de ka ryw ət frå æ hjdt* (D.), nemlig bespændthed, smærte; *di ka eð læn a mi ròw, iñən di nor mi hjat* (vestj.); *haj blèw så fåcy·wət, de hans hjat de flèw te hans ròw å cikə uk* (Vens.); *hans hjdt sånk nijər i æ båwə* el. *søð i æ båwə o· ham* (D., vestj.) ɔ: han blev modløs; modsat: *han skøð æ hjdt åp i æ lyw* (D.) ɔ: fattede mod; *æ hjdt sedər dwərlə i hans hals* (vestj.) ɔ: han er en pralhans; også kan siges: *æ hjdt søð næjərlə i· ham* (Lindk.) ɔ: han var forsagt; *„èñcən hòr haj jit stu hjat hælə tow betə“*, Grb. 229. 9, ɔ: han er overmodig; *han hår æn stuwər hjdt*, el. *dær sedər æn stuwər hjdt i· ham* (D.) det samme; *hwa æ hjdt æ ful aw, læwər a moñ òwər aw*, el. *de, dær leqər iñəst i æ hjdt, leqər uðəst o æ tån* (D., vestj.); *de, dèr èr çjəst åpå hjatə, èr wəst åpå tånən* (Vens.); *de gik ham te hjat* (Agger) = rgsm.; *han hår eŋən hjdt i æ lyw* (D.) ɔ: er hjærteløs; *lok di moñ, æjsən blywər di hjat kol* (vestj.) ɔ: tal ikke for meget, dit hjærtelag kølnes derved; *dær æ gowə rom alstæjər urən i æn uñ hjat* (Sall.); *dær ær alər så sort et jart, så æ dær æn vir plæt å ət* (vestslesv.); *de hjdt æ nåk kañtət mæ ræwskeñ* (Århus.) om en lun person; *dær skal et læt jart te å væj åp æmo·r æn tåm mag* (N.Slesv.); — ejeformen hjærtens bruges også: *hjdtəns ğan, glå, guwə; a hjdtəns groñ, løst; di wå hjdtəns wænər; de æ mi hjdtəns mjænən* (D.); *hjatəns guwə, glå, ğar; a hjatəns groñ* (Agger); *hjdtəns gu, syq* (S. Hald h.); *hjdtəns fry å dæjlihęə, Marən ta mæ flaskən! it dæñ betə, mæn dæñ stuə, hælə do fo jæn åpo taskən*, Sgr. I. 87. 386 (Lisbj. Terp); — hj— i sang, sagn og æventyr: den tredie drik hun af sølvkanden drak, så hendes

hjærte i livet det sprak, Sgr. III. 149. 17; de tog hr. Fredensborg hans hjærte så fin, den kogte de op udi eddik og vin, Kr. II. 208. 8, Sgr. I. 33. 8, jfr. Olrik DgF. nr. 305; se Marbachs Volksbücher I. Gesch. v. d. Dame von Roussillon, welche ihres Geliebten Herz zu essen erhält; Bocaccio Dekam. 4 dag I., fort. om Ghismonda; Hagen, Gesammtab. nr. 11 med anm., Grimm Sagen nr. 506; Mabinogion s. 251; smlgn. endnu Grimm Myth.² 1034, Atlakviða v. 36, Atlamál v. 80, Vølsunga S. kap. 38; — et mskes hjærte og tunge skal sendes som tegn på hans død, se Kr. V. 187, Sgr. VII. 171, XI. 231, Gr. Ævent. I. 69, J. K. Ævent. I. s. 66, jfr. Wigstr. Sagor 8, Folkl. Journ. IV. 316; — troldens hjærte el. liv er i et æg, Gr. Ævent. II. 161, J. K. Ævent. I. 192, Sgr. I. 104, IV. 23. 32, VI. 234, XII. 93. 108, Efterslæt 116, slgn. Thiele I. 8 i en hind; jfr. Asbj. I. 179; i broderens pande, Sgr. XI. 178; i en fisk, Gr. Ævent. I. 31, Kr. VII. 25; med denne forestilling jfr. Maurer Isl. S. s. 279, Arnas. II. 433 „fjöregg", I. 172 „fjörsteinn", Bondeson Sv. Folksagor s. 90 nr. 22, Campbell Tales nr. 1, Mhoff 404. 7, Veckenstedt Volksk. II. 26, det ægyptiske ævent. Z. f. M. IV. 235. 250, Maspéro, Contes Égyptiens s. 14; forestillingen synes alm. i indiske æventyr, se Steel and Temple, Wide awake Stories (1884) s. 404, samt registret under: life index; Baring-Gould, Curious Myths II. 301, Cosquin Contes I. s. LXIV. nr. 15. 50, Folkl. Journ. II. 292 flg., Frazer Gold. Bough. II. 327 flg., Tylor Anfänge II. 153, Lang, Custom & Myth. s. 17, Benfey Pantschatantra II. 128. I. § 71, Orient u. Occident II. 100, Liebr. Volksk. 122, Gervas. s. 114; Gonzenb. I. 35. 139, II. 215, Curtin, Myths s. 61. 74, Jacob's Celtic Fairy Tales s. 154, Ralston Songs 165. 167, Magyar Tales s. 71. 135. 199. 202. 205. 400, Urquell. II. 134. 135 (Siebenb. Zigeuner); Mélus. II. 211 (Irokeser), Folkl. Journ. II. 298 (Samojeder), III. 128; — drengens hund farer ind i dragens hunde og tager hjærtet ud af dem, så de alle lå døde, Kr. Æv. 376; hvis en forbryder kunde inden 24 timers forløb få et ufødt barns hjærte at spise, skulde hans synd vorde ham eftergiven, således lød en gammel lov mellem sköjerne, Sgr. VI. 172, jfr. Nicolaissen, Nordland I. 40, se flyve; „syv mandshjærter indsyede i skjorten" gör skudfri, Daae Bygdes. I. 171. 181, Øverland s. 34. 64, Urdsbr. II. 99; spise ufødt barns hjærte gör usynlig, J. K. 411. 1366, jfr. Urquell II. 184; se også: Köhler: das lied von der verkauften müllerin, Z. f. M. IV. 180, Thomasson, Visor nr. 21, Urdsbr. 1881 nr. 1. 16, Grimm Myth. II. 1031. 1034; varulv fortærer det ufødte fosters hjærte for at løses, Thiele Overtro nr. 754; — den andre steder alm. trolddom at gennemstikke et dyrs hjærte med nåle se f. eks. Veckenstedt, Volksk. III. 233, Mélus. I. 399. IV. (319) 320. 322. 323; Folkl. Journal I. 91. 331, III. 378, V. 199, VI. 116 synes kun at kendes i et enkelt tilfælde med et harehjærte (s. d.), et menneskehjærte se frimurer s. 371. 54, jfr. Efterslæt s. 199. 142; — der er mælk og blod i dragens hjærte, Gr. Gl. d. M. II. 198; — et hjærte af flaggermus giver lykke i spil, Kr. IX. 18. 165, friskud Kr. VI. 382. 281; hjærte og pandeben af lam bruges „for en foerfald", (?) Kr. VI. 360. 62; af mår for kolik, Kr. VI. 358. 44; af ravn gör usynlig, J. Saml. IV. 165. 156, giver frit skud J. K. 218. 226; af svale gör en elsket, J. K. 224. 262, jfr. Arnas. I. 622, ternens hjærte; helbreder blindhed, Kr. VI. 372. 180; af ugle giver frit skud, Kr. VI. 355. 21; — brænder hjærtet af forgjort dyr, så brændes heksen, Kr. VI. 360. 69, 364. 106; den, som spiser fuglens hjærte, finder hver morgen en pose penge i sin seng, Sgr. VIII. 21, Efterslæt s. 120. 99, se hugormekonge, jfr. Z. f. M. II. 446; se endnu Strackerj. II. 118. 422; — når Harboøreboen (s. d.) bejler, siger han: „æ di hjat som mi hjat, så krøjst i mi hånd!" J. K. 159. 392; gåde: hvad slår stærkere end lærkevinger små? Sgr. V. 50. 6, ɔ: hjærtet. — 2) hjærteformig kage, som alm. med navnetræk el. trykt påklistret vers købes på markeder og som karle og piger giver hverandre; *di oŋ sku hæn te æn hwèðəbrøkas å kyð hjatər, bòlər å honənkagər* (Lild s.). — 3) hjærteskuddet på en plante, alm.: *var æ de, dær hær æ jart i æ hoi?* (Valsb.) en gåde, opløsn.: en kålstok. — Jfr. Aasen, isl. hjarta, itk.; htsk. herz, mnt. herte, Sch. Lübb.; eng. hart, smstilles med lat. cor., gr. kardia; Hjerting, hjærter; dobbelt-, fastende-, hare-, kvinde-, rav-, ræve-, sten-, svale-.

2. hjærte, to. = hjærtenskær, har sikkert tidligere været alm. brugt, kendes vel nu kun af de gamle; „go dau, hjate Berret!“ And. Bars.; „hjate Knuj Fut“, Sgr. I. 125. 444; *hjåtə får, fåle·l* (D.); *hjatə mowər, mole·l!* (vestj.) hjærtenskære fader, moder; *hjatə kowən, man* (Hmr.); *mi hjatə bån, bånle·l* (vestj.); *å hjatə bön, git a no da ku snak søn, I it sku søw* (Silkeborg); *hjatə, søðə får*, Kr. IX. 194 ned.; *hjatə Marən!* (Søvind s.); forundringsudråb: *i, hjåtə kom hja·sk! no hår vi dæm ålərę!* (S. Hald), også siges: *i, hjåtə komfå·q!* (sst.); se falillegenshjat.

hjærteangst, no. *hjåtaŋst æn* (D.) = rgsm.

hjærtebanken, no. *hjåtbaŋkən* (D.); *jaərtbaŋkən* (Åbenrå) = rgsm.

hjærtebarn, no. *i, hjatəbår!* (Vejr.) ɔ: ih, kære barn! tiltale til börn og kvinder, el. af forældre til voksne börn, glds.; se 2. hjærte.

hjærtebeklemt, to. *hjatbəklæmt* (Vens.) bedrøvet, f. eks. af kærestesorg.

hjærtebensfedt, no. et stof, som bruges mod engelsk syge, se Kr. IX. 4.

hjærtebensolie, no. oleum lauri express. et ol. anthos (M.): oleum hyoscyami inf. (P.).

hjærteblod, no. *hjåtblo de* (D.) = rgsm.

hjærteglad, to. *hjåtglå* (D.) = rgsm.; da bliver den jomfru ret hjærteglå, at hun dog der sin kjærest så, Kr. II. 149. 17.

hjærtegrav, no. *hjatgraw æn* (Søvind s.) hjærtekule.

hjærtegrim, to. *jartgrem* (Åbenrå) overmåde styg.

hjærtegræde, uo. [*hjåtgræə*] (Frisenb. egn) græde hjærtelig; „a stak ret rele i å hjåtgræe“, Yuelb. s. 37.

hjærtegræs, no. *jæətgræjs de* (Sundeved) en græsart, briza media, L.; også Thy, J. T. 291.

hjærtehånd, no. når börn rækker den venstre hånd frem for den höjre, kan siges: *de ær æ hjåthåñ* (Lindk.).

hjærtekammer, no. *hjåtkamər æn* (D.) = rgsm.; *go do eñ i di æjən h— o sijə huþən de æ dęr te·væñt* (D.).

hjærteklemme, no. uo. *hjåtklæm æn* (D.); *jartklæm æn* (vestslesv.) — 1) trykken for brystet, hjærteondt; også to. *a æ så hjåtklæmt* (D.). — 2) *hjatklæm æn* (vestj.) en ildklemme, hvis ben er böjet hjærteformigt. — 3) *hjætklæm* uo. (vestj.) gennembanke.

hjærteklems dråber, no. tinctura balsamica arom. (M. P.).

hjærtekule, no. *hjatkuwl æn* (Agger) = rgsm.; se hjærtegrav, -pyt.

hjærtelag, no. = rgsm.; har man hjærtelag, har man nok håndelag (Vejle).

hjærtelig, to. *hjatələ* (Vejr.); *hjåtələ* (D.); *hjåtələ* (S. Hald); *hjatələ* (Bj. h.); *hjartəli* (S. Sams) = rgsm.; *han war så hjatələ bədröwər; de ğor ham så hj— uñt* (Vejr.); [*dær æ hjatələ hajəl i huwst*] (Vens.) en sørgelig tilstand.

hjærtelil, to. [*hjatəlil*] (Vens.); *mi hjatəns* el. *hjatəlel* (Vejr.) — hjærtenskær; „An, hans så hjatelild wen“, And. Begr.; kæleord til kvinder og börn (Vens.) Mb.

hjærteløs, to. *jartløs* (Vlb.) flov, mat efter sygdom.

hjærtensalve, no. ungventum nervinum.

hjærtensfryd, no. — 1) = rgsm.; i en remse: *hjatənsfryjð o dæjliqhijəð! Marən, ta mæ flaskən* (Agger) se hjærte. — 2) en plante, melissa officinalis L. (Sundeved), J. T. 144.

hjærtensfryds dråber, no. = hjærteklemsdråber; —olie, oleum viride c., ætherol. cedro (P.).

hjærtensgjærne, bio. *jatənsğærn* (Ang.) = rgsm.

hjærteonde, no. *hjåtuñ æn* (D.) kardialgi, trykken for brystet; *hjatuñt* (Agger) hjærteondt.

hjærtepyt, no. *hjåtpøt æn* (D.); *hjatpøt æn* (Lb.) — hjærtekule (s. d.).

hjærter, no. *hjåtər* (D.); *hjatər æn -ər* (Vens.); *hjåtər* [*æn*] *-ər* (S. Hald); *hjartər* [*æn*] *-ə* (S. Sams); *hjatə et -rə* (Søvind s.); *hjatər* el. *hjætər æn -ər* (Agger); *jartər æn -ər* (Agersk.); *jadə æn -rə* (Sundev.) — hjærterkort i spil; *hjåtər koŋ, dam, knæjt, æs* (D.); *hjatə knæjt*, (Hornb. s.); *hjartə dam, koŋ, knæjt, æs, trèj hjartərə* (S. Sams); *hjætər æs, hjætə koŋ* (Agger); når man i kortspil spiller hjærter ud, kan siges: *hjåtə båən, slek flø, it di sur, mæn di sø*, Sgr. I. 191. 1157 (Lisbj. Terp) el. *hjatər, betə muwər, slek fløð!* (Agger, alm.); fortæll. om præsten, der indgik et væddemål, at han på prædikestolen skulde

nævne kortene og så sagde: dersom fanden nu kom ind ad disse „ruder“ og kastede sine „klør“ i eders „hjærter“, da vilde I vist råbe: „spar“ os! Sgr. III. 102. 396, IX. 87. 261, X. 218. 505, Kr. IX. 292; jfr. plt. harten; se hjærte.

hjærter halvblods, no. navn til „manilla“ i l'hombre, se Blicher, Saml. Nov. IV. 506.

hjærterum, no. = rgsm.; *hwo dær æ hjåtrom, dær æ åw husrom* (D.)

hjærteskudt, tf. *hjåtskøt* (D.) forelsket; *„hąj wa blèwən hjatskòt i hær“*, Gr. 110. 56.

hjærteslagen, to. *hjątslawən* (Vens.); *jąrtslawən* (Vlb.) — beklemt, urolig.

hjærtesorg, no. *hjątsårə æn* (Søvind s.) = rgsm.

hjærtespandsalve, no. ungventum cardiacum, navn af planten hjærtespand, leonurus cardiaca L., se G. & D. s. 20, jfr. Kr. VI. 360. 64; der udleveres: ungventum altheæ (P.).

hjærtespringsalve, no. oleum lauri (P.).

hjærtespænd, no. *hjątspąj* (Vens.) sygdom for hjærtet; *hjątspæňc* to., hjærtespændt.

hjærtestensolie, no. oleum hyperici (M.).

hjærtes testament, no. species theriacale (P.).

hjærtestikke, uo. *hjątstek* (Vens.); *jąrtstek -ståk -ståkən* (vestslesv.) siges om dyr, der slagtes, når de stikkes så dybt, at livet altfor hastig udslukkes, inden blodet er udtömt.

hjærtestyrkende dråber, no. tinctura balsami arom. (P. M.).

hjærtestød, no. *hjątstøð æn* (Agger) = rgsm.

hjærtesuk, no. *hjątsok æn* (Agger) = rgsm.

hjærtesund, to. *hjåtsoň* (D.) = rgsm.

hjærtesyg, to. *hjątsyq* (Vens., Søvind s.); *hjåtsyk* (D.); *jąrtsyk* (vestslesv.); *jartsyk* (Åbenrå) — alvorlig syg.

-hjærtet, to. se blød-, höj-, höne-, stor-.

hjærtetinctur, no. tinctura balsami arom.

hjærtevand, no. *hjątwaň de* (Mds.) også kaldet gloende vand, sure opstød; se 1. hjærte s. 630. 9; iltvand, mundvand.

hjærteve, no. *hjåtvę æn de* (Malt); *jąrtvę de* (Vlb.) = hjærteonde.

-hjærtig, to. se barm-.

-hjærtighed, no. se barm-.

hjæt, no. se hjærte.

hjævver, no. uo. se hjabber.

hjø-, no. se hø- i smsætninger.

hjøggel, no. se høgulv.

hjön, no. se hjörne.

hjörm, no. *hjörm* el. *jörm æn* (Randers egn); *jörm et* (Lisbj. Terp) — flok; jfr. hjarm, hjord, jømmel.

hjörme, uo.
hjørm -ər -əð (Mors, Hanh.);
hjærm -ər -ət (Andst, Malt, Hvejsel);
jörm -ər -ət (D., Mds. h., Sall., Løgst., Lisbj. Terp)
— 1) vrimle, om kryb; *di jörmər imæ·l̥ hwæra·ňər* (D.); *dæ wa såmanə mus, te de jörmt* (Mds. h.); *de hjærmət ræt mæ fålk, te de båwnət* (Malt). — 2) om luftens hvirvlende bevægelse; *de hjörmər om æ hushanər* (Herning; Hvejsel); *de kå jærm om kakəluni* (S. Sams) om luftens bølgende bevægelse over en varm kakkelovn. — 3) være urolig, om sindet; „det jörmed i ham“ (Slet h.), det kogte i ham, ɔ: han blev hidsig, Mb.; jfr. jørre uo., jøssel to.; jømle, hørme.

hjörmen, no. i tlm.: *dær ær æn jærmən a stærmən lisom i Darom prąstgor, nær di brøqər æn fjærəňkar mål̥t* (N. Slesv.), en løben og stimlen ɔ: vældig travlhed.

hjörne, no. *höwn æn -ər* (D.); *hön æn -ər* (Fanø); *hån æn hanər* (Hmr. h.), flt. *hånər* (Hanh.); *hjørən æn -ər* (Agger); *hjörən æn hjörnər* (Thy, Mors), ett. *hjörən* (Vejr.); *hèn* el. *hjèn è* best. *-t* flt. *hènər* el. *hjènər* (Vens.); *hjön è* best. *-ə* flt. [*-ər*] (Havbro s.); *hjeni* itk. (N. Sams); *hjönə* itk. best. *hjönə* flt. *-r* best. *-rn* (S. Sams); *hjèn et -ə* (Søvind s.); *hjön æn -ər* (Hovborg, Lindkn.); *jön et -ər* (Agersk., Gram); *jörn æn -ər* (Bradr.); *hyrn et hyrnər* (Fjolde); *vörn* el. *hyrn et -ər* (Ång.) — 1) = rgsm.; kun må mærkes, at det i regelen er vinkelens udadvendte spids, som kaldes hj—, ikke den indadgående, se krog (vestj.); hjörne i stuen, flig af en kjole (Fjolde); *i nòrwæjst hån* (Lild s.) i det nordvestre hjörne; *hon komər eňc i hènərn* (Vens.) om en skidenfærdig kvinde; fig. *wi traf ham i æn skit hjørən* (Agger) ɔ: han

var i dårligt humør; sidder en pige for hjörnet af bordet, bliver hun ikke gift de første syv år, J. K. 63. 47 (Sælland). — 2) hjörnekegle i keglespil, vist alm., se kegle. — Jfr. Aasen, isl. hyrna huk.; sv. hörn itk., se horn; aske-, bag-, bænke-, dige-, fem-, for-, hus-, klæde-, otte-, regn-, seks- side-, tre-, ud-, verdens-, vinter-.

hjörne, uo. *hjòn -ə -ət* (Søvind s.) — 1) skotte; *a so nåk, han stò å hjònət mæ.* — 2) *hjòn òw,* tage hjörner af, f. eks. af et bræt.

hjörnebørren, no. *hjörnbørən æn -ər* (D., Sneum) = hjörneville.

hjörnehus, no. *æ höwnhus* (D.) husvinklens udgående spids, jfr. kroghus.

hjörnekegle, no. *hjònkèjəl æn* (Søvind s.) = rgsm.

hjörnekuld, no. *hònkul* (Lb.); *hjərənkul* (Agger); *hjönkul* (Lindk. s.) — i udtr. *o ta hj—,* ɔ: blive forkølet ved at stå ude ved hushjörnet og tale med kæresten; udtr. vistnok alm.

hjörnereb, no. *jönrev et* (vestslesv.) et reb foran og et bagved tværs over hølæsset for at holde det.

hjörneskab, no. *hjònskav et* (Søvind s.); *hjòrənskåb æn* (Agger); *jönskaf et* (Sundev.) = rgsm.

hjörnesparre, no. *hònspar è* best. *-ə* (Vens.) en sparre, befæstet i hushjörnet.

hjörnesten, no. *höwnstijən æn* (D.) = rgsm.

hjörnestolpe, no. *höwnstålp æn -ər* (D.) = rgsm.; kaldes i æventyret: guntelstage, Kr. Æv. 170.

hjörnetand, no. *höwntæn* = flt. (D.); *hjòntæn æn* (Søvind s.); *hjərəntæn æn* = flt. (Agger) = rgsm.

hjörnetrekant, no. se trekant.

hjörneville, no. *sæt hånwilər* (flt.), sætte hjörnebundterne på hølæsset (Lild s.).

Hjörring, no. en købstad i Vens.; efter en ring i kirkedören kaldtes byen *„Höjrəŋ“*, men det navn er senere forandret til *„Hjörəŋ“*, Kr. IX. 213.

hjöv, **hjöven**, tf. se hugge.

hjövn, no. se hynde.

hjövver, no. se hyrde.

hjåb, uo. se hjabe.

hjåd, no. se hjade.

hjåg, no. se hjag; uo. se hjabe.

hjåld, no. I. *hjål æn* (Andst, Lyne s., Hmr., D.); *hjal æn* (Holstbr., Hornb. s.); *jål æn* (vestslesv., Agersk., Bylderup); *jål æn* (Sundv.). — II. *hil æn hil* (Agersk.; Bradr., V. Vedst., Sem); *hil æn* (Emmerlev) — 1) a. **hjåld**, loft af løse stænger over tærskeloen (Agersk., Angel, Sundev.); over lo og lade (Andst); over loen (Fjolde, Bylderup); stænge, hølad (Holstbr.); loft over stald, lo, fåresti (Lyne s.); over stalden (Hmr.). — b. **hild**, loft af løse stænger over stalden (Agerskov, V. Vedst., Bylderup, Emmerl., Sundeved); over udhuse (Bradr.). — 2) *hjal [et]* (Hors.) hönserik; hönsene flyver *te hjals;* jfr. hjeld; mnt. hilde, hille, helde, Sch. Lübb.; hilge, Schütze; høhylde, lad, slyde.

hjålde, uo.
hjål -ər -ət -ət (Andst, D.);
hjal -ər -ər -ər (Holstbr.) — at lægge loft af stænger i udhuse; fig. *ka I no blyw hjalər* (Holstb.) kan I nu komme til sæde på vognen!

hjåldfag, no. *hjålfaq æn -fåq* (vestj.) fag, hvor kornet lægges ind over stald og lo, mods. jordlagt (s. d.).

hjåldfork, no. *jålfårk æn* (Sundv.) en fork, som bruges på hjålden.

hjåldlejre, no. *jållæə æn [-lærə]* (Sundv.) en stige, som man sætter til for at komme op på hjålden.

hjåldskraber, no. *hilskravər æn* (Agersk.) sendes börn et narreærinde i byen efter; jfr. messingståltråd.

hjåld-slyde, no. *hjålslyð æn* (D.) alleslags ronter og stænger, hvormed der lægges hjåld i udhusene.

hjåldstang, no. *hjålstaŋ æn -staŋ* (Andst) en enkelt stang af dem, som danner hjåld; jfr. slyde.

hjåli, no. se hjari.

hjålp, uo. ft. se hjælpe.

hjålt, no. *hjålt de* (Mors) spatknuder på bagbenene, om heste; jfr. Aasen hjølt d. s.; spat.

1. **hjålte**, no. *jolt [et] -ər* (Bradr.) tværtræ, håndtag på et spadeskaft; jfr. isl. hjalt, mht. helze, håndgreb på sværd.

2. **hjålte**, uo. *hjålt* (D.); *hjålt* (Mors) lamme på et af bagbenene; „si ænle kam a da hjaltin hjæm“, Jyd. I. 14. 1.

hjåltet, to. *hjålt* (vestj., Vejr., Mors); *hjåltəð* (Thy); *hjåltə* (D.); *hjaltə* (Søvind s.); *hålc* flt. *hålc* (Vens.) — lam (s. d.) på et af bagbenene; *hjålt o æ bågbijən*

(vestj.); *„hjalt, si de bløw a ve å veh"*, Jyd. I. 14. 1; jfr. Aasen hjøltad; krebbel.

hjåmp, uo. se hjompe.

hjån, no. se hjari, hynde.

hjåni, se hjari.

hjånk, no. se hjank.

hjår, no. se hjord.

hjåri, no. se hjari.

hjårk, no. uo. se hark, harke.

hjås, no. *è rèjti hjås* (Vens.) skæo.: en skiden kvinde; = hors?

hjåsk, no. se hjask.

hjåt, no. se hjærte.

hm, udrbso. = rgsm.; *„hm, hm!" sęər di gaməl cæləŋər, di kaṅc* (kan ikke) *løs å di ma eṅc bąj* (Vens.), Sgr. X. 109. 325: *„hæm!" så Pe Tæm, hans nijəs soð i klæm* (vestj.) tlm., når noget går galt.

ho, uo. ft. se have; ft. tf. se høre; no. se hå; bio. se hvor.

1. Ho, no. *Huwə* (D., Varde) et sogn og en by vest for Varde, hvis kirke, som nu er nedbrudt, havde stråtag; se Hobo; hoved; Sønder-.

2. ho, no. *ho de* (Hmr., vestj.) eftergrøde, den første slæt hedder hø (s. d.); „a war udh ad æ kjaer a sie ætter e hoe", Blich. Bindst.; jfr. Aasen haa, isl. há.

3. ho, udro. *ho!* (Sundv.) siges til hesten, når man nærmer sig den, eller stryger den på benene; „hohoho! søh Messingjens (en hest). — de ær uer nok! søh a", Blich. Bindst.

1. hob, no. *hǫf æn* (Malt) et vandhul, rest af et fordums åløb i en eng; jfr. hop. 2, Aasen, en smal vig af søen, isl. hóp itk.; mnt. hôp, Sch. Lübb. II. 296. 49 flg., eng. hoop, ring, kreds; 1. hove.

2. hob, no. *hǫv æn hǫv* (Søvind s.); *hǫf æn hǫf* (Agersk.); *hoəf æn hǫf* (Sundeved, Ang.) = rgsm.; en dynge f. ex. af jord, sten, mög; fig. „a vedd jo ual, hun hår en hovv å munden", And. Frieri ɔ: hun er mundrap; *awəlt æ gåt ijǫ'r åwər hǫð* (Vens.) ɔ: avlen er god iår over det hele; jfr. Aasen hop; isl. hópr hak., htsk. haufe el. haufen hak., mnt. hôp, hoppe, hope, hupe, Sch. Lübb.; — hobe, hoben; mog-, pismyre-.

-hobe, no. böjningsform af hob; jfr. Aasen, til hopes; over-, til-.

hoben, no. *hovən æn* (D., vestj.); *håvən æn* (Vejr.); *hoðən æn* (Thy, Mors); *hoðən i* (Vens.); *hobən æn* (Agersk., Ang.); *håbən æn* (Bradr.) — hob (s. d.), mængde, *æn gråw hovən pæŋ, krę, miṅəskər* osv.; *„i Snorən i Ålbårə, dè sa i hòbən jèj awtən å spelt kort"*, Grb. 150. 56, i „Snurren" i Å— sad en aften en mængde og spillede kort; *dæ war æn fålə håðən, æn fålə håbən fålk* (Agger); jfr. mnt. hopinge, Sch. Lübb., sammenstimlen af mennesker, er af samme stamme; stor-.

hobetal, no. *i hǫbtal* (Agger) = rgsm.

Hobo, no. beboer af Ho sogn; *æ Hoḅo kuṇər* (Varde egn), mørke regnskyer i vest, jfr. hat, kjælling.

hoboist, no. *hopəgi'st æn -ər* (Malt); *hapəgi'st æn -ər* (Mols); „hoboister, — hoppegister kaldte man dem den gang", J. Davidsen: Fra det gamle Kongens København (1880) I. 83; en af mine naboer spurgte mig, om det var sandt, at kongen havde gjort mig (Bredahl) til trompeter ved hoppegisterne, O. Borchsenius, To Digtere 1886 s. 44. Slige folk hørte i gamle dage til musiken; dette er næsten glemt, derimod bruges ordet nu om en person, en kvinde, der er påfaldende i sin dragt: *a tæṅt de wår æn fin hopəgi'st, da wår ət Sörəns kuwən*; jfr. htsk. hoboist: person, som spiller på oboe el. hoboe; fr. haut-bois, et blæseinstrument af træ, der i tonen når „höjt", nl. til et trestrøget g.

hobre, uo. *hovər hovrər hovrət* (vestj., Hmr.); [*hoðər*] (Vens.) — fryse, så man ryster, ryste af kulde; jfr. govre.

Hobro, no. by i Østjylland, skal nævnes *Abro'w* i Mariageregnen; betyder mulig: broen over åen Ho, se U. Bl. I. 185; gid han var langt norden for Hobro! kan siges i Sydjylland, Kr. Ordspr. 502 ɔ: gid han var pokker i vold, se Bovbjærg, Hekkenfelt.

hod, uo. ft. se hedde.

hodan, bio. se hvordan.

hodderet, to. *æ wust æ nöj hoðərə* (Mors) ujævn i skorpen.

hode, no. J. T. 204, [*hoðər*] flt. (Varde); [*höjər*] flt. (Ålborg) — en plante, rosa spinosissima.

hodum, no. se hvoddum.

hoel, to. se hul.

hof, no. se hob.

hof, no. = rgsm.; *„hąj war hwa da we hòfə“*, Grb. 111. 76, fremmedord; jfr. htsk. hof; isl. hof itk. tempelbygning; ordet smstilles (?) med gr. kepos, have; se hov.

hofjæger, no. fandens h—, se i ævent. Kr. V. 217.

hofte, no. *håwt æn håųtər* (D.); *hòwt et -ər* (Agersk.); *hòwt i* best. *-i* flt. *hòųt* el. *hòųtər* (Vens.); *howt æn -ər* (Mors); *håwt æn håųtər* (Agger); *hòwt æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.; hofte på msker og dyr; jfr. Aasen hoft, sv. höft; htsk. hüfte, ght. huf, eng. hip; bag-.

hoftelam, to. *håųtlam* (D.) = rgsm.; se hjåltet.

hofteled, no. *håųtle æn* (Agger) = rgsm.

hoftepude, no. *hòwtəpuų æn -puər* (Vens.) brugtes i ældre tid af kvinder under skørterne.

hofteret, to. *håųtərə* (D.), f. eks. *æn h— hæst* el. *ku*, dyr med fremstående hofteknogler.

hofteskade, no. *hòwtskò æn* (Søvind s.) = rgsm.

hofteskreden, to. *håųtskræjən* (D.); *hòųtskræjən* (Agersk.) — om ko el. hest, hvis ene hofte er lavere end den anden; jfr. hoftestrøgen.

hofteskunk, no. = hofteled, se Kr. VI. 184.

hoftestrøgen, to. *howtströgən* (Mors); *hòųtstrøgən* (Thy); jfr. hældhoftet.

-hoftet, to. se hæld-.

hof-tur, no. *hòftuųr æn* (Lild s.) glds. dans.

hog, no. se 2. 4. hug; uo. se hugge.

hoggentörre, no. se hugtørv.

hogife, no. [*hogifẹ*] *æn* (Holstebro) „bogstol, bestående af en skråplan (pult) til at skyde op og ned ad en stang på en korsfod; findes i somme kirker til brug for kirkesangeren, når han ved messefaldstjeneste må læse en prædiken“, jfr. Frølunds Beskr. af Holstebro 1871; muligvis er ordet hiffgippe, se P. Plades Visitatsbog, Gr.s udgave s. 11: „prædickestolen skal icke være en bogstol el. en hiffgippe nedre på jorden“; jfr. J. Saml. VIII. 270; Kalk. und. hivgippe tilföjer: kunde man antage ordets første del for at være nedertysk hip (se Sch. Lübb.), htsk. hippe (se Grimm Wb.) og hele ordet for at betyde en kagebod, gav det god mening; se himpegimpe.

hoi, no. se hoved.

hoj, uo. se høde.

hoje, no. se hovedet.

hok, no. *håk æn håkər* (D.); *håk æn -ər* (vestslesv.) — navn til de små stakke, hvori boghvede el. andet kort korn sættes sammen, når det er høstet, for at eftermodnes; *sæt æ håk te røk* (D.) sætte stakkene ned langs agerens midte; lille knold på marken (Agersk.); herhen hører måske: *håkər* flt. (S. Sams) en plante, malva sylvestris L.; *høk æn* (Ang.) en lille høstak på engen, jfr. htsk. hocken; Schütze hokke, kjærv bundet af tre el. fire neg; hot; boghvede-.

1. hokke, uo. *håk -ər -ət* (D., vestslesv.) — 1) *o håk æ boqət* (D.) sætte boghveden i hokker; *håk æ tarə a* (vestslesv.) det samme; se kokke. — 2) *sèð o håk a·ð mæ ət* (D.) sidde i armod og slå sig småt igennem; jfr. holke, høkke, hølke.

2. hokke, no. *håk æn -ər* (D.); *håk æn -ər* (Agersk.) — 1) et indhegnet stykke jord ved gården, mest brugt til kålhave el. blegeplet. — 2) et lille usselt værelse: *æ fåstæ·r iņt, vo di manə miņskər ka få plas i de lilə håk* (Agersk.); *æn usəl håk* (D.) hytte; *han hår kon æn håk* (sts.).

hokken, no. *håkən et* (Bj. h.) sti til får el. kalve; se fåre-, kalve-.

hokkenren, to. se håkenren.

hokkeret, to. *håkərə* (Agersk.) — 1) fuld af knolde, om marken. — 2) prikkeret, nobberet om töj.

hokus pokus, no. i tlm. *gör hokəs pokəs* (vestj.) göre narrestreger, taskenspillerkunster; udtr. skal stamme fra den romerske præsts ord, når han indvier hostien: hoc est corpus meum, dette er mit legeme; andre sætter det i forbindelse med Ochus Bochus, en eng. troldmand, se Weig.Wb., Webster; Ndl.Volksk. I. 198: formel, hvormed gøglere begynder deres kunster.

hol, no. se hale.

hold, no. *hǫl* el. *håļ æn* (D.); *hǫl æn* (Agersk., Sønderj.); *håļ* (Agger, Thy); itk. (Vens., vist alm.); *håļ et* (S. Hald) — 1) holden, fastholden; *fo håļ o æn par hæst, ha håļ ǫ əm; han hår eqən*

hål o hans moñ (D., vestj.), *hol* (S. Jyll.); *fo hål i æ skræjər, i æ pæŋ, o æ gor* (vestj.) få fat på; *a hår fòt hål åpå· ham* (Vens.) ɔ: fået hånd i hanke med ham; „di greb hål i ham“, Tkjær II. 3, ɔ: de greb fat på. — 2) noget, som holder fast: *æn hol* (S. Jyll.) en krog, hage, at hænge noget på, *æ hol o æ stjat* (D.) krogen på vognstjærten, den hindrer at kobbelringen skal glide ind på stjærten, se holde 2; pæle, som nedrammes i Gudenå for at hindre ulovligt fiskeri, kaldes „et hold“, se Ribe Folket. 1885 nr. 200. — 3) Underholdning, ophold; *go åm i hòl* (Mors) om fattige el. andre, der får deres kost på omgang i sognet; *a hår ham i hòl, å wær i hòl, go po hòl* (Mors, Thy); se mading; *han hå bøqəð sæ fræ æ hòl* (Mors) ɔ: bygget så stort, at han går fra sin ejendom; et særligt handelsudtryk er: *o kyv stuð o hol* (vestj.), *o æ hål* (D.) ɔ: købe således, at den sælgende skal beholde og fodre studene en længere tid; et års *hol* (Agerskov) at fodre et par stude året rundt; *æn guwə hol* (vestj.) et studehold, som der har været god fortjeneste ved; se fodre; *klatğål o låŋ hol, de ær ålər gowə* (vestj.). — 4) varighed og styrke til at holde; *dær æ gåt hòl ic ə* (Vens.) f. eks. om töj: det er godt at slide af; *dær ær eŋən hål i ət* (vestj.); også fig. *dær æ hål i· ham* (D.) det er en stærk karl. — 5) ophold, stansning; „bæsteren wa skekkele å ga hold“, Ferien s. 4; *haj to hòl uənfår* (Vens.) ɔ: stansede, om en kørende. — 6) sting (s. d.), smærte; *fo æn hol i dæn jæŋ sij* (D.), *è hòl* (Vens.). — 7) fiskegrund; fiskerne har deres bestemte „hold“ eller „drættesteder“ (s. d.) med mærker fra land af, J. Saml. VIII. 177. — 8) afdeling; *di kom i flijər hol* (D.); *vi hò djèl dæm i tòw hål* (Søvind s.); *å tow jiñ i månə hol wañ* (S. Sams); *de blöw skyl i flijər hål wañ* (Agger); *èt hål klèjə* (Søvind s.) et sæt klæder. — Jfr. Aasen hald, hold itk.; af-, bag-, be-, folke-, for-, husbonde-, ind-, jævns-, kobbel-, kro-, med-, op-, rive-, stavn-, svine-, til-.

holdbar, to. *hålbar* (D.) = rgsm.

1. holde, uo.

hål hålər hålt hålt (D., vestj., Jannerup, Nykirke, Hvejsel); tf. *hålən* (Lemb, Lyne); *hålt* (Rødding [M.]);
hol -ər holt hålən (Davbj.);
hòl -ər hòlt hòlt (Lødderup, Lild s.; Hell. h.); ft. *hòlt* (Ræves, Vejr.);
hål -ər -t hålt (N. Sall., Mogenstr.);
hòl hòlər hòlc hòlc (Vens.);
hòl hòlər hòlt hòlt (Havbro s.);
hòl hòlər hòlt hòlt (Falslev, Harridslev, Haslund);
hål hålər hålt el. *hålt hålt* (S. Hald, Nimtofte, Ålsø); ft. *hål* (Støvr.);
hål hålə hųəl hålə (S. Sams); ft. *hoəl* (N. Sams.);
hål hålə hol el. *hålt hålt* (Søvind s.);
hol holə hol holt (Vejlby [Århus]); tf. *hålt* (Linå);
hål hålə hålt hålt (Tåning); tf. *hålən* (Vejlby [Fr.]); ft. *hålt* tf. *hålt* (Røgen);
hol holər holt holt (Skodborg); tf. *holən* (Ballum);
hol hålər hålt hålən (Sem, Hvidding);
hol holər holt holən (Bradr.);
hål holər holt holən (Hammelev);
hòl hòlə hòlt hòlən (Åbenrå);
hol holə hålt hålən (Sundev.);
hol hælər hålt hålən (Ang.) —

1) holde, omfatte, have i hånden; *hål i æ håñ; æ kat hålt æ mus i æ moñ; ka do hål æ æñ å æ bjælk?* (D.); *væm ska hol æ ban?* (Agersk.) ɔ: bære barnet til dåben; *ve do sijə, do ka hål ræt o æ plåw!* (vestj.); *„de ær et gåt o hål de æn et hår i si hiñər!“ så han æ mañ, di så, han fęs* (vestj.). — 2) afholde, hindre, stanse; *ka do hål di hiñər ve dæj sjæl! hål æ hæst,* ɔ: hindre den i at løbe; *han ku et hål sæj frå o griñ; hål æ åñ; hål moñ, kæft!* ɔ: ti stille! *a hålt ham gråw læŋ frå æ brænvin; ka do hål di frå ət?* (D.); *hon hòlc è betə kon i æj o ə* (Vens.) ɔ: holdt igen, at det ikke skulde glide for rask, f. eks. om lækkerier; *æ ku hålər æ mjælk* (Lindk.) ɔ: vil ikke slippe mælken; *så kömə dær æn skæsvun* (chaise) *å hælər stywt får æ dör* (Ang); *hañ hår hålən we æ krowr æ hijəl ætəmæjðə; mon hañ wel blyw hålin?* (Agger), *„prèjsti be kuski å blyw hòli dær å pas wal åpå hèjstən“*, Grb. 201. 26; se holdt. — 3) lade forblive i en vis stilling; *hål æ ywn, æ moñ låt; hål æ hus ræjn* (D.); vedblive at udføre; „diæ mått di håll i ni dau å kyør ud ow di døe“, Blich. Bindst., ɔ: blive ved at køre. — 4) sætte i en vis stilling:

hål æ huwə åp! hål æ skol oṅər æ tap, æ hjul i æ fur (D.); *do ka hol æ pisk ur te æ si!* (Agersk.). — 5) opholde, underholde; *hål tjænəstfålk, kyjər, for, hæst, awvisər, blå* (blade); *hål jæn mæ toba·k*, forsyne en med tobak, såmeget han bruger; *han æ hålt gåt* (D.) ɔ: ser godt ud; *han holər sæ sjæl*, ɔ: ernærer sig selv; *hol æ hæst gåt; holər I kør hær stur?* (Agersk.); *do hålər dæ gåt*, ɔ: ser godt ud; *haṅ hålər hans hæst gåt; haṅ ka hål trej kyjər o æn hæst* (Agger); se holden; alm. vittighed: *humanə kyjər ka dær håləs o dæṅ gor? — gråw manə, nær æn hår æn støk gåt, nyj rev!* (vestj.); „hvormange køer kan du holde?" — „Jeg kan holde dem allesammen, undtagen i bissevejr, så har jeg ondt ved at holde én", Kr. Almueliv II. 7. 10; *no ka ət hål sæ sjæl, lisom æ piq i Æjstrop*, Kr. IX. 113. 213, siges om noget, der er gjort godt fast. — 6) beholde, vedligeholde: *a ka et hål æ lyw ve ət, æ warm i æ fæðər; hål fræj*; overholde: *hål styr o, måð mæ; hål uwər* (D.), også: *han låwər möj o hålər let* (D.); *va Sibi·l hæ spåi, de hælər*, Gr. Gl. d. M. III. 203, hvad Sybille har spået, går i opfyldelse; *di ku eṅc hol* el. *eṅc hol få· dæm* (Vens.) ɔ: de kunde ikke klare sig med penge. — 7) udføre en forretning, iagttage en vis skik, helligholde; *hål rå, məð om; hål hælə i æ jul; hål mərknəŋ, mæja, hæləawtən; hål brulop, basəl* (D.); *hol teŋ, æn daw hælə, merə* (middag) (Agersk.); *hål sjåw, hæjå, moløːr* (Agger), holde sjov, spektakkel, lystighed. — 8) vurdere, agte, anse; *a hålt ham få guwə te· ət, får æn riq maṅ* (D.); *hål dæ få dæj do ær å ta dæj nèjər mælma* (Vens.) ɔ: vær beskeden! — 9) udfylde, göre tilfulde; *de hålər gåt mol* (D.). — 10) være stærk, om tråd, töj, redskaber, tåle slid; *æ tro hålər gåt o viṅ; sålæ·ŋ de knas, så hålər ət* (D., alm.) børnevittighed om isen; fig. *haj ka wes eṅc hol* (Vens.) ɔ: han kan vist ikke klare sine udgifter, må gå fallit; *haṅ hålər ek te ræt möj* (Agger) ɔ: han er svagelig el. fattig; *di sæjər haṅ ska wæ præst; mon hans huwə åsə ka hål tej ər?* (sts.). — 11) vedblive at vare: *di hær guwə væjr hålt sæj ət læŋ* (D.). — 12) trænge ind på: *a hålt et mæ· ham, te han sku go dærö·wər* (Andst). — 13) styre en vis vej, om kusken: *hol fra sæ, ar sæ* (Agerskov) tilhöjre — tilvenstre; *hol te syṅər* (sts.); — *hål a· dæ, hål fræ· dæ, hål te· æ håṅ, hål fræ· æ håṅ, hål hørs, hål hi, hål por, hål ski! — da lo di i væjgröwtən*, (Tåning) spøgende; *hål frå· sæ, æ· sæ* (Vens.) höjre, venstre; om en pejling tilsøs: *haṅ ku hål Tæmərby kirk igèməl hans ijn gor* (Lild s.) ude fra havet kunde han se T— kirke igennem hans egen gård. — 14) vædde, göre indsats til et væddemål: *ska vi hål om ət?* (S. Hald h.). — 15) i passiv i en særegen betydning, *håləs* ft. tf. *håləst: de vel håləs, te do når ət* (vestslesv.) ɔ: være vanskeligt, at ... — **h— ad:** *hål a· sə* (Søvind s.) holde til venstre side, når man er kusk; fig. *haṅ hålər heṅ a· sə* (sts) ɔ: gör kur til hende; *do ska hål aj dæ!* (Agger). — **h— af:** *hål åw jèn* (Søvind s.): 1) holde af, elske; *haṅ hålər a· hans muwər; hwæm wa ər haṅ hålt å?* (Agger); *di danskə piqər, di æ tro, de hælər æ aw, å de vår to, vofå·r æ ğærn vil ha· dæ* (Sønderj. vise), se Fb. Fr. H. s. 132. 2; *di hålər a· hwærañər lisom huṅ o kat* (D.); *kun hålər a· ham som æn såw å æn unkap* (vestj.). — 2) kærtegne, især: holde om livet; *haṅ saj å hålt ow heṅ hæn vè venjərn* (Søvind s.). — 3) styre i en vis retning; han „holder båden af", at den kan holde stavnen lige mod søgangen, J. Saml. VIII. 167. — 4) udholde; *a ka et hål dæṅ speta·kəl aw!* (D.). — **h— an:** *a hålt gråw læŋ a·n mæ ham om ət* (D.) ɔ: jeg vedblev at trænge ind pa ham: *do ka sawt hål a·n får æ kror* (Andst) standse ved kroen. — **h— fast:** se holde ved. — **h— for:** *de ka nåk vær, te han måt hål få·r* (D.) ɔ: være den, der betalte, den, det gik ud over; *skal æ· no hål fuwər?* (Agger) ɔ: er det nu min tur? — *de rænər ijæ·n! — ja, de ka æn ek hål fuwər* (sts.) ɔ: forhindre; *a hålər få·r, te de æ de bæst* (D.) mener, antager; *a hålt ham ət få·r* (D.) jeg foreholdt ham det. — **h— fra:** *hål fræ· sə* (Søvind s.); *hol fra sæ* (Agersk. alm.) holde tilhöjre. — **h— frem:** *hål æn bån fram* (vestj.) til at forrette dets nødtörft; fig.: støtte et ungt mske med penge, skaffe opdragelse, undervisning; *haṅ hår*

it ro tę å hål hans sön fram (Søvind s.). — **h— hen:** sinke, trække i langdrag; *han hålt ham he'n mæ snak; han hålt at gråw læŋ he'n mæ æ bataləŋ* (D., alm.); *de hålər læŋ he'n mæ æ ræjn* (Lindk.) ɔ: det varer længe, inden regnen kommer. — **h— her:** *hąj mat hòl hèr* (Vens.) ɔ: holde pinen ud; *hål hejə* (Søvind s.). — **h— hid:** *ve do hål hi't?* (Andst) ɔ: vil du bie, mens jeg taler til dig! *han måt hol hi·* (Ang.) ɔ: betale gildet. — **h— i:** *„hąj ha jèn uw i Ålbårə, de hąj lo å hòlc i· mè"*, Grb. 202. 5, han havde et kvindfolk i Å—, som han stod i forhold til. — **h— igen:** *a hålt læŋ iğæ'n mæ ham* (vestj.) ɔ: holdt ham længe tilbage. — **h— med:** *hål mæ· di stuwər* (D.) være på de stores parti; *hąj hòlə mæ· dæm får å slæp ə næmt* (Vens.); *hwæm a wås hålər do mæj? — ja, æ hålər da ek mæ dæ!* (Agger), se skrile; *a vel hol ət mæ· ham* (Agersk.); *a hålər ət mæ· ham fræ mowən te aptən* (Søvind s.) trænger vedholdende og stærkt ind på. — **h— op(pe):** *de hålər a mæ et åp mæj,* ɔ: det giver jeg mig ikke af med; *han hålər si åp ve Kræn Toməsəs,* ɔ: har sit midlertidige ophold hos, forveksles aldrig med: bo; *de ær æn døqtə smæj, han ka bådə skuwə o hål åp* (D., vestj.) ɔ: løfte hestens ben i vejret til skoning; *hål æn sæk åp,* når der skal hældes korn i den; *hål æ huwə åp,* bevare modet (D., vestj.); *hål si øwn åp,* holde sine öjne åbne; *hań sɒ̊ð o hålt wås åp,* holdt os oven senge (Agger); *hål å·p mæ dæm narəstræqər!* (D.); *mè ska hòl åp, ęən skehc ræwnər* (Vens.) ɔ: høre op med at spise; *hol jæn op* (Bradr.) sinke en; *han hålər si åp mæ æ piqər* (D.) ɔ: holder sig til pigerne, søger deres selskab. — **h— over:** *hål öwər* (D.) sörge for, at noget vedbliver at ske. — **h— på:** *hål å æ skeləŋ* (Agersk.) være påholdende; *a hålt o mæ· ham* (vestj.) trængte ind på ham. — **h— sammen:** *hål saməl o æ stompər* (D.) ɔ: sørge for, at resterne holdes samlede; *hań ka ek hål saməl o hans pæŋ* (Agger); *hol sæ saməl* (Agersk.) forblive i hinandens selskab. — **h— sig:** *do ka hål dæj hen ve æ mur,* du kan støtte dig ved muren; *do ka hål dæj ve æ sań, de stor bæst iğæməl; a hålər mæ ve di gaməl,* jeg bliver hos de gamle; *hål si te· jæn* el. *atər jæn,* søge ens selskab; *a ka et hål mæ få griñən* (D.) bare mig for at le; *vi vel hen o søŋ æn salm o hål wås let løstə* (vestj.) spøgende. — **h— til:** *hål te· mæ ålə bysəns kæltreŋər* (D.) slutte sig til, have omgang med; *I ka hål jær te· hwæra·ñər!* (sts.) ɔ: I kan blive sammen, følges ad; *ær æ øq hålt te· iqr?* (Lindk.) ɔ: er hoppen bedækket; *de è 14 daw sen hon* (koen) *blèw hòlc te·* (Vens.) ɔ: var til tyrs; også spøgende: *ka a fò de hær flask hòlc te· ida·?* (sts.) ɔ: kan jeg få brændevinsflasken fyldt? — **h— ud:** *æ bår ska håləs uwð* (Agger) ɔ: for at forrette sin nødtörft; fig. *hań ka hål æ præst uwð* (sts.) ɔ: magte præsten; *a ka et hål ət uð* (D.) ɔ: vedblive at tåle det; *a ska nåk hål uð mæ æ kæltrəŋər te daw* (D.) spøgende: jeg giver ikke tabt. — **h— ved:** *hål ve æ kåp få mæ!* (D.) hold fast på koppen; *hær ær et o hål ve; kom sawt o hål ve·! ka do hål ve ət?* (D.); *æ bån hålt gråw læŋ ve· mæ o græð* (vestj.) ɔ: vedblev længe at græde; *hål gåt ve ət, hèlsən falər ət fræ· dæ* (Søvind s.); *hål ve· mæ jæn om ət* (D.) udholdende trænge ind på en i en sag; helten siger: „hold ved!" i ævent. Efterslæt s. 45, Gr. Gl. d. M. II. 200. nr. 316. 317, Gr. Æv. III. 35, jfr. Asbj. II. 125, Hofberg s. 35, Bäckström III. 148 guldgåsen, Arnason I. 184. 531. 560. 563, II. 228. 382. 418, Grimm K. M. nr. 64, Veckenstedt Volksk. II. 308, Rev. Tr. Pop. II. 85, Magyar Tales s. 14. 204. 400, Amer. Folkl. II. 69. 136 (Nordam. Indianere), så hænger alt fast, slgn. Bragaræður k. 56; se fiddelomging, himphamp. — **h— vedlige:** *hål æn gor veli·q* (D.) = rgsm., vedligeholde i brugelig stand; *a tæńt, dæń gor ğan ku ha hålt ham veli·q* (D.) ɔ: ernæret ham; *hol sæ siəl toba·k weli·q* (Vens.) ɔ: skaffe sig selv tobak. — Jfr. Aasen, isl. halda; htsk. halten, eng. hold; be-, for-, hen-, knude-, kram-, op-, under-.

2. holde, no. — **1)** *hol æn* (Ulvb. h.) skal hos enkelte gamle være navnet til en hestekrybbe; dermed passer talemåden: *„de gor te jæn hol!"* (el. *jænhol*), *så æ mań, da oð han æ kun hiń dåwər* (Lindk., alm. vestj., Sønderj.) ɔ: det går til samme

gæmme. — 2) *æn hǫl* (Hvejsel) på plov og harve, böjlen, hvormed de slæbes.

holdefast, to. *hòl̦fåst* (Mors) som der er styrke i, en karl, en vogn; *æn hål̦fast man̦* (Randers) er en stærk mand med svære lemmer.

holdehage, no. *hǫlhaq æn* (vestslesv.); *hål̦haək æn -hakə* (Sundev.) — jærnhagen, hvormed snedkeren holder loftsbrædderne fast over bjælkerne, mens han driver dem sammen; *hål̦hǻq æn* (Agger) noget, man kan holde sig ved, f. eks. et kort, der kan redde den spillende, en stor pengeseddel; fig. *æ har fån æn hǫlhaq* (vestslesv.) ɔ: noget, der holder mig hjemme, f. eks. et barn.

holdekrog, no. *hål̦krǫq æn* (Randers) noget, der holder fast, holder tilbage; moderen kan sige: *a hår æn hål̦krǫq hjæm̦*, når hun taler om et lille barn.

holdelig, to. *hòl̦ələ* (Vens.) — 1) om kreaturer: let at føde. — 2) bio., temmelig; *dè æ li̦ hål̦ələ møj̦* (Søvind) der er netop temmelig meget.

holden, to. *hål̦ən* (D., vestj.); *hål̦ən* (Søvind s.); *hòl̦ən* (Vens.) — 1) bevaret uskadt, urørt; *ær æ kǫ hål̦ən æno·?* (N. Slesv.) er koen endnu i behold, usolgt? *han kom hijəl o hål̦ən frå̦ ət* (D.); der er kun én tønde korn holden, ɔ: ubrugt; det værste er holden, ɔ: tilbage (Ang.); med et ordspil: *pryql æ hål̦ən wår* (D.) ɔ: varer, som man beholder. — 2) opholdt, næret; *gåt, waqt hòl̦ən* (Vens.). — 3) som holder sig godt; *è hòl̦ən ǫq* (Vens.) en hest, som holder sig fed; *æn lilə hǫl̦ən hæst* (Agersk..) en hest, som er let at holde; se holdelig; *æn hål̦ən kål̦* (D., vestj.) en velhavende mand; *èn hål̦ən mań* (Søvind s.); *han blywər ve æ hål̦ən æń* (D.) ɔ: han holder fast på pengene. — 4) hjulpen, tjent med; *o vær gåt* el. *il̦ hål̦ən mæ nåwət* (D.); *de kań æ il vær hǫl̦ən mæ* (Agerskov) det kan jeg ikke være tjent med; *a ka eńc wè, åm de æ møj̦ hą̦j hår hòl̦ən wę ə!* (Vens.) ɔ: om hans fortjeneste bliver synderlig stor derved; se holde; ord-, på-, tilbage-, vel-.

-holdende, tf. se sammen-, ved-.

holdeplads, no. *hål̦plas æn -ər* (D.) = rgsm.

-holder, no. se bog-, hus-, penne-, værtshus-.

holdereb, no. *hǫlręv et* (vestslesv.) et reb, fastgjort til læssetræet, hvori kusken holder igen, når vognen hælder.

holdestang, no. *hål̦ståŋ̦ æn* (Agger) = holdetræ.

holdetræ, no. [*hål̦træ æn*] (vestj.) stang til at holde sig ved, når man går over et gangbræt; jfr. Kr. VIII. 140.

-holdning, no. se hus-.

-holdt, tf. se ind-, over-.

holdt, udrbso. bydemåde af holde, se holde 2; „nej hold, a lywwer!“ Blich. Bindst.; *nèj, hål̦ nò lèt, sǫ̀n spøqə vi il̦!* (Søvind s.); *hòl̦ dræŋ̦!* (Vens.); *hòl̦, bic æn smol̦, wi we åsə mæ!* (Vens.); *hål̦ æn let!* (vestj.) tøv lidt.

Holger Danske, no. *Hålgi Dan̦sk* (Silkeb.), Tkjær II. 75, en mythisk helt; han skal komme i nødens stund på en hest, udruget af et dueæg, samle 12års drenge og 80årige mænd og frelse Danmark; når der fødes et hvidt føl med rødt hoved og hale, er det hans hest, og når der på engen kommer en ukendt blomst frem, nærmer den store afgörelse sig, se Kr. VIII. 383. 694-700, jfr. s. 70, M. Skrædder s. 35. 37, Gr. Gl. d. M. III. 137. 97; „*Olgər Dansk ska wun åp i Øndål i Øsbjærə bakər, få dæ seər haj å blųjər å̦jər i rijsbusk, dèr è grön blåə weńcər å såmər*“, Grb. 164. 12 flg., så skal slaget stå mellem Østbjærg bakker; han sidder og venter under Kronborg eller Havrebjærg, Thiele I. 18 flg., jfr. Gr. Gl. d. M. II. 265, Efterslæt s. 43, se hule no.; i et bjærg ved Møgeltønder, Mhoff 374. 504, 378 flg.; en jætte el. H. D. i Skåne, Wigstr. II. 211, Hofberg s. 95, Cavall. Wärend II. 39 ned., jfr. Liebr. Dunlop, anm. 167 se dog Gervas. s. 159 anm.; sagnet er udbredt i vide kredse, om Karl den Store, se Grimms Sagen nr. 22. 26. 28; Frederik Rødskæg nr. 23. 297; jfr. nr. 144. 147. 292. 315; Kuhn, N. S. s. 217 nr. 247, jfr. anm.; Z. f. M. I. 189. 2 (Mosel), II. 348. 42 (Tyrol), II. 146 (Rügen); Urquell II. 42 (Holsten), jfr. Grimm Myth.[4] 366; Guckenberg s. 905; Holger D. s. 913; ritter Tels s. 881; Folklore Record IV. 66 flg., III. 163, Folkl. Journ. I. 193, VI. 164, Liebr. Dunlop s. 93, Hardwick s. 165, Yeats Fairy Tales 264. 295, Hartl. Science 170. 204; endnu kan nævnes en vold: Olgersdige, Antiqu. Tidsskr.

1846—48 s. 274—79, 1849—51 s. 55, Trap, Slesvig s. 161, Mhoff s. 374. 504 (Tinglev s., Sønderj.); om Ogier le Danois se Nyrop Oldfr. Heltedigtn. s. 169 flg., jfr. Grundtv. DgF. nr. 30, slgn. I. s. 87. 41; m. h. t. navnet Holger se Nielsens Navnebog: Odger, isl. Oddgeirr, Udgerus Danus, kaldes Olger Danske ofte i Krøniker, se Grundtvig DgF. IV. 781—82; se jærnstang.

holk, no. *hålk æn hålk* (Holmsl. kl., Agger, Thy; Vens.; Sundev.); flt. *-ə* (Søvind s.) — 1) noget hult: a) ringen, der holder bladet fast til skaftet på leen, tenene på forken (Randers, S. Hald h., Søvind s.). — b) hullet, hvori boret indsættes på et spigerbor (Vens.). — c) et vandhul, kildevæld på marken, indrammet af en nedsat hul træstamme, således nævnes i Vissing by „smedeholken“, andensteds „skoleholken“ (Gjern h., S. Hald), jfr. Kr. Almueliv I. 43. 137-138; i Sydsverig et kar af et udhulet stykke træ, se Stolts Opt. s. 88; jfr. trunde. — 2) svøbet, hvorigennem kornet skrider; *byqən ær i hålk* (S. Hald) står i svøb ɔ: er ved at skride. — 3) modhage på en fiskekrog, nok også krumningen på et anker (vestj., Agger, Thy). — 4) *i hålk* (Vens.) klodset person; jfr. hælker. — Jfr. Aasen holk, ring, isl. holkr, hak., kort metalrør, hvis ene ende er lukket; Rietz hålk, brøndramme, svøb, „storätare“; ordet er beslægtet med hul.

holke, uo. se hulke.

holke, uo. *hålk -ər -ət* (D.) sluge grådig, „han holked i sæ som en stork“, Blich. Bindst.; *han måt hålk får å følə mæ'j*, arbejde strængt og med besvær; fig. *æ kuwən stor å hålkər a'ð o ka ryənstæj kom;* jfr. Rietz hålka, drikke uden måde; hølke, høkke, hokke.

holla, udrbso. *hola, Blakə!* (Vens.) beroligende tiltale til heste, selv om de ej er blakkede; se hoppen-.

Holland, no. *Hållañ* (D., vestj.) = *æn ka træk æn stuð te H— o hjæm ijæ'n, de blywər eñda dæñ sam stuð* (vestj.); fort. om et reddet bådsmandskab, der blev ført til Holland og derfra kom vandrende hjem til Holmsland, Kr. VIII. 111. 217, Jylland (1892) s. 253; „hoppe til H—“, der skal være en by i det sydl. Vens. (?) = paradislegen (?); tidligere har der været jævnlig forbindelse mellem Vestjylland og Holland; i Pontop. Atlas IV. 45 nævnes, at piger søgte tjeneste i Holland; i selskabslegen hedder det: *dær kåm æn skif sæjləñ frå H—;* se skib.

hollandsk, to. = rgsm.; *hålañs klåkər,* et slags stueure, *h— væjrmøl* (D.); ordet forekommer sagtens også i: „holles“ fad (Sams), porcellæns fad; *„èn hålqjs tolèrkən“*, Grb. 2. 29; se flise.

holles fad, no. se hollandsk.

Hollænder, no. *Hållæñər æn -ər* (D., vestj.) en beboer af Holland; *han tår o ham som æ Hållæñərər tuw o æ döwl* (vestj.); en anden form: som fanden tager imod Hollænderne, Kr. IX. 96. 25; han er skabt i æ röv som en H—, el. har skabelon som en H—, sts. nr. 23. 24; [*han æ liså røə som æn Hållæñər i æ röw*] (Sundev.), Kok Ordspr. 56. 639, Kr. Ordspr. s. 475; skæo.: „kye, din Hollænde, a seje kye!“ Yuelb. s. 33; i D. egn er H— et ikke ualm. slægtsnavn; befolkningen på S. Sams skal stamme fra Hollænderne, der kom til øen efter pestens ophør, Kr. VIII. 334. 572. Det var i de tider, Hollænderne førte en kost i stortoppen til tegn på, at de kunde feje farvandene, Kr. Anholt 6. 6 anm., ɔ: havde magten. På Island synes Hollænderne at have haft særlig slet rygte, de anfalder kvinder og slagter rødhårede börn, se Arnas. I. 339. 375, se Sams, legen under skib.

holm, no. *hålm i* best. *-i* flt. *hålm* el. *hålmər* (Vens.; Ribe, Agersk.); *hwålm æn hwålm* (Holstb., Vind s.) — 1) = rgsm.; et stykke agermark, om sommeren omgivet af eng, om vinteren af vand (Vens, Agersk.); et lille stykke markjord omgivet af grøfter el. vand på alle sider (Vejr.); en lille holm i stranden; *æ hwåləm* (Agger) en holm, der ved höjvande er omflydt af havet; *„Haməlmwǫ̀s è bøqə åpå i hålm i Ryjo'“*, Grb. 177. 1; i Jedsted sogn findes som marknavne: *æ strañhålm, mølhålm* (D.); *æ hålm* er Ribe holme; *a hår mi stuð o æ hålmgræjs* (D.) i græs på Ribe holme; ordet fandtes også i marknavne i Angel: „Disholm“ (Store Solt). — 2) *æ høj́ə leqər o hålm* (vestj.) spredt i store pletter på engen; *dær ka blyw trèj las a dæñ*

hwǻlm = *hwǻlmstè æn -stèjər* (vestj.). — Jfr. Aasen, holm; isl. holmr og holmi, hak.; mnt. holm, Sch. Lübb.; fjer-, Hanst-, hvege-, hø-, rende-, Thy-, vonke-.

Holmblads katekismus, no. et spil kort (vestj.), vist alm.; navnet efter fabrikanten Jakob Holmblad.

Holmbo, no. *Hwǻlmbo æn* (vestj.) beboer af Holmsland.

holmbolege, no. J. T. 59. 293, en plante, okseöje, chrysanthemum segetum L. (Rkb.).

holme, uo. *hwǻlm* el. *hǻlm -ər -ət* (vestj.; Gjern h., Søvind s.); *hǻləm hǻlmər hǻləmt* (Agger) — sprede det slåede græs efter slåkarlene; *æn døqtə piq ka nåk hǻlm ætər træį slætərər* (Andst); *å h— grest* (Røgen s.), også vestj.; rive høet sammen i tykke strenge, som bagefter „tømmes" sammen i stakke (Plougstrup); grundbetydn. er vistnok: at rive hø sammen el. sprede det slåede græs på holme, höje steder i lave enge.

holmens ret, no. fiskernes navn til en fangst på 27 stykker (Risgd. Bredn.).

holmested, no. se holm 2.

holmesyge, no. *hǻlmsyqəñ* (Ribe) = fuldskab, som erhverves på traktørstederne, der under høsletten holdes på de englodder, der kaldes „Holmene" ved Ribe.

holmesöndag, no. *hǻlmsyñda* (Ribe) kaldes de første tre söndage efter at høslætten er begyndt på Ribe Holme; da holdes der dans og lystighed derude, hvor hele byens unge og gamle i ældre tider samledes til fest.

Holmsland, no. *Hwǻlms-* el. *Hwǻlmənslañ* (vestj.) ø mellem Ringkøbing og Stadil Fjord, også Thyholm, den søndre ende af Thy, der ved en smal landtunge forbindes med fastlandet.

hols, i udtr. *han gor hols te bols å skiðən te kærk* (Jæll.) er vistn. en fejl; man har glemt ordets betydning og har på slump søgt efter et rim, det skal sagtens hedde: hun går bold til fold, *bol te fol*, pyntet til folden, til malkning, og må derfor gå skiden til kirke, se 1. bold.

holsrod, no. radix inulæ (M.); holser sagtens holz-.

Holstebro, no. *Hǻlstəbråw* (D.); *Hǻlstbrow* (vestj., Sir) — by i Vestjylland; *hala·ñən mil səñwæ·st få Hwolsbrow* (Haderup s.).

Holsten, no. *Hǻlstən* (D., vestj.) = rgsm.; *ræjs åp að H—*, alm. navn i ældre tid til Sønderjylland, se Kr. III. 165 anm.; „en kro deroppe i H— tæt ved Tønder", Kr. VII. 210; „hvor jeg kom frem i det selskabelige liv, blev jeg modtagen som en lille dreng, der nylig var kommen fra Holsten. Uagtet at jeg sagde, at jeg var fra Flensborg, nyttede det intet. Slesvig var efter den herskende forestillingskreds gået op i Holsten" (1817), H. Martensen, Af mit Levned s. 8. — se römme; Dansk-.

Holstener, no. *Hǻlstənər æn* (D.) en person fra Holsten; jfr. Grimm, Sagen nr. 415; se Slesvig-.

holstensk, to. *hǻlstənsk* (vestj.) som er fra Holsten; Holstens-kræmmer, Sønderjyde, der handler med manufakturvarer, Sgr. VI. 204; de glds. „holstensk-vogne" havde stærktbuede sidefjæle, forsmæk af læder, höj flettet bagsmæk, agestolene hængende i læderremme (vestslesv.).

holsurt, no. folia farfaræ (M.); holssagtens = holz-.

-holt, no. se holte; fjer-, hjelm-, iben-, krum-, løs-, ret-, rund-, stab-.

holte, no. *hǻlt eð* (Hindst. h.); *hǻlt æn -ər* (Løgst.); *hǻlt æn -ər* (vestj.) — 1) en forhöjning i en eng, en stor holm, (Løgst., Hmr.), en åben plads i en skov (Hindst. h.); *dær æ døqtə græjs o æ hǻlt iər* (Holstbr.); *i Gjæləróp præsgor æŋ leqər æn fikañtəð hǻlt, hæler hwǻlm, som di kǻlər Nesəs Hǻlt* (Hmr. h.); der samledes såmange taner (terner) på Holterne, Kr. VI. 69; „holte" (Ang.) en lille samling af (större) træer, levning af skov; alm. smstn. med stedsnavne i Vens., f. eks. *Kåshǻlc, Knæphǻlc, Tåphǻlc, Cærkhǻlc;* et hus i Hellum s. hedder *Hǻlcə*, Holtet. — Jfr. Aasen itk. skovstykke; isl. holt itk., ufrugtbar stengrund, som hæver sig over den anden grund, og er bevokset med træer; sv. hult; mnt. holt Sch. Lübb., ligeså gfris., træ, skov; htsk. holz, træ, som materiale; det plattyske ord holt går så ind i smstn. løsholt osv., se -holt.

hom-, se hum-.

hom, no. *hom de* (Ulvb. h., Lysg., Silkeb.) — 1) spergel, spergula arven-

sis L., jfr. gjer, paddelokker; — dodder, camelina sativa L. (Saxild), J. T. 289; se drage-. — **2**) et lag mos el. gammelt græs på engbunden; *dær æ sånn æn hom o æ boñ* (vestj.), jfr. fæld.

hon, no. se horn, hånd; steo. se hun.

hond, no. se hund.

hongen, tf. se hænge.

-Honing, no. se Ho, Sønder-.

honne, no. se honning.

honnet, to. *honæ't* (Agger, Vens., D., alm.); *æn h— mañ*, en mand, der i færd og fremtræden er ulastelig; *de war è lelə jil, wi hòlc, mæn honæ't* (Vens.) ɔ: det gik pænt til; *„hąj so uw te å wær i møj honèt mąj“*, Grb. 19. 38; jfr. fr. honnête, lat. honestus.

honning, no. *honə de* (vestj., Lemvig, Bj. h., Hornb. s.); *honə* best. *honərə* (Sams); *hònə* best. *hònərət* (Søvind s..); *honə de* (Åbenrå, Ang., Bradr.); *honəŋ de* (D., Gram); *hånəŋ è* best. *-t* (Vens.); *honəŋ* el. *honər de* (s. f. Randers) = rgsm.; *bi do, te a for bij, så ska do fo honə o slek* (vestj.); jfr. Aasen, huning, isl. hunang itk. se Fritzn.[2]; htsk. honig, mnt. honnic, Sch. Lübb., eng. honey; mjød; bi-, lække-.

honningblomst, no. J. T. 305, en plante; snerre, galium verum L. (Viborg).

honningbrød, no. honningkage; *stæl ǫl o honəŋbrø* (Agger) skal være navn på en gl. dans.

honningdug, no. *honəŋdoq* (D.) en sygdom i rugen, det første udviklingstrin af meldröjesvampen.

honninggræs, no. J. T. 336, en skræppeart, rumex acetosa (Feldsted v. Sundev.).

honningkage, no. *honəŋkåq æn -kaqər* (D.); *honəkaq æn -kaqə* (Bj. h.); *hònə-* el. *honəkaq æn* (Søvind s.) = rgsm.; de store h—, som solgtes på markederne både i Vest- og Østjylland, kom fra Kristiansfelt.

honninglikker, no. = honningslikker; et smædeord i Ang. til beboerne af Sørup sogn er: *de Sjörəp sawns honəlekərə;* fortællingen derom går ud på, at Sørupperne, når de kørte til Flensborg, stak deres piskeskafter ind ad flyvehullet på nogle bikuber, de kom forbi; men ejeren hævnede sig ved at forrette sin nødtørft i en tom kube; deraf slikkede de næste gang, se Hag. s. 173. 6; „die Sörupper heissen in Angeln „de Honiglickers“ wegen einer geschichte, die sich nicht wohl erzählen lässt“, Handelmann, Topogr. Volkshumor s. 48. 173.

honningmarked, no. et marked, som holdes i Ålborg om sommeren.

honningpotte, no. [*honəpåtə* flt.] (Sundev., Als) frugten af hybenrosen, se hyben; J. T. 203. 334.

honningspætte, no. modermærke, mørk plet i huden (Thy).

honningsuger, no. J. T. 336, en busk, gedeblad, lonicera periclymemum L. (Als); blomsten har et honninggemme.

honning-urt, no. J. T. 305 = honningblomst; „honningöwt“ (Silkeb.).

hons, steo. se hvad.

honsfor, bio. se hvorfor.

honspjættere, to. se hornspætteret.

honsyvs, no. se håndøkse.

hont, bio. se hvordan.

honte, uo. se hunte.

1. hop, no. *håp æn* = flt.; *håp et* (Søvind s.); *hap æn* (Holstbr.); *hop æn* = flt. (Agger); itk. best. *hopə* flt. *hop* (Vens.) = rgsm.; *han tuw ər i æn hap* (Holstebro) i en fart; *læ æn tå æ hap* (sts.), *æn tåw æ hop* (D.) satte i galop; *ræñ i æ hop,* løbe i galop, om heste (sts.); se hoppe uo.; krage-, ride-, skade-.

2. hop, udro.; *håp håw!* drivernes råb til studeflokken (vestj.); hyrderne råber: *„håp, håw! hjæm o dryw, Guləruwəs o Reŋyw!“* (vestj.); *hòp, hòp, hǫp!* (Vens.) hyrderåb; *håp hwæl! tòw par i jæn pa træsk!* (Andst) udråb af forundring; se hope, hoppe.

3. hop, bio. *hop* (Valsb.); *hap* (vestj.); *hop* el. *håp* (Ang.) — alm. i Vestslesv., Mellemslesv. i betydn. overrasket, vistnok jævnlig med bibetydning af: nedslået el. skamfuld, *å blyw h— ve ət;* formodentlig henhører til samme ord udtr. *han ku snår blyw hap,* vred; *han æ hap ǫ ər* (Holstb.) rask på det.

hope, uo. skyde tilbage; *hop æ wwən təbą'q* (Tåning), skyde vognen tilbage, vist glds.; som udrbso., imperativ af uo.: *hop!* (Ang.); *hòp, hòp dæ!* (Søvind) til hesten: gå tilbage! vist temmelig alm. (Kolding egn o. fl. st.); jfr. Aasen, isl. hopa, Rietz happa.

hophej, no. i udtr.: *dær æ [hop-*

hæj] *te Hansəs* (Vejleegnen), ɔ: gilde, lystighed hos Hanses.

hop-i-græs, no. *håp-i-græjs æn -ər* (Rømø) en græshoppe; „hoppes-i-græs", (Ang.), se Gr. Gl. d. M. III. 222. 6.

hop-i-kurv, no. *håp-i-kårə æn* (N. Slesv.) et ungt letsindigt kvindfolk.

hopmand, no. *håpmañ æn* (Årh.) hovedmand, anfører; ordet kan nu og da høres, jfr. htsk. hauptmann, mnt. hovetmann, Sch. Lübb.

1. hoppe, no. *håp æn -ə* (Als) reje, jfr. hoppekrabbe; se græs-.

2. hoppe, no. *hop æn -ər* (D., Agger); *håp æn -ə* (Søvind s., sj.); *hop æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., sj.) — hunhesten; det alm. navn til den er øg (s. d.); når hoppen har været hos hingsten, må karlen nöje passe på at sætte sig op fra venstre side, ellers bliver den ikke med føl, Sgr. IV. 56. 71 flg.; køres et lig til jorde med hopper, spændes de fra, mens ligkisten tages af vognen; de vendes i en rundkreds og spændes pány for; sker det ikke, vil de aldrig blive med føl, Blich. Vium s. 211 ned., Kr. IX. 12. 107, jfr. Strackerj. I. 48. 48, drægtig hoppe må ej spændes for ligvogn, ligeså Ralston, Songs 319; hoppen valgte efter rævens forslag det „korte år" at gå med sit føl, Kr. VIII. 375. 674, se ræv, måned; hopperne nejer sig for bruden, da hun kører fra kirke, Kr. V. 71; en grön og en rød hoppe, Sgr. XI. 222; karlen ringler ad troldkvinden med bidselet, så bliver hun til en hoppe, Grb. 213. 22; i börnerimet: „*ætəl bætəl*" *hiər mi håp*, Sgr. V. 149 E; se hest, øg; føl-, karm-, kjær-, ride-.

3. hoppe, uo.
hop -ər -ət (D.); ft. tf. *-əð* (Agger);
håp håpə -t (Åbenrå);
hap -ər -ət (Lb., Holstbr.);
håp -ə -ət (Århus, Saxild, Tiset, Søvind s.);
hop -ər -ə -ə (Vens.)

= rgsm.; *læ ən ət hap sdən* (vestj.) om hesten: løbe i galop; *kòm håpəñ ò* (Søvind s.), komme uventet, om msker, begivenheder; *ka do hop o jæn bijən?* (D.); *a hòr hopə åpå jet biən i månə daw; hæj war hopən (!) òp åpå bowr; hæj blèw så fåcywst, hæj hopə hèwt i wer; hæj è så glò, de hæj è farə å hop uwn øwər sè sil; hæj gor å hopər å sprenər å jò sè te,* om börn, der farer omkring (Vens.); *de vår lisom æ så, te, min fæmt ålǝmor kåm håpəñ å æn pølspiñ* (N. Slesv.) el. *mi sjuən ålǝmo kåm håpən i et pa flabonə træsk* (Åbenrå), når man vil omtale, at man har set noget overmåde löjerligt; *hop o spreŋ, lilə Jeŋ, læ mæ sijə, do ka di teŋ!* (D.) börnerim; *han hopər, som æn skið i æn par læjərbåws* (D.), se 1. fort: *hop aw* (D.) om fugleunger: flyve af reden; *hop öwər æn grov*, hoppe over en grøft; *sånt æn knåt* (pog) *ka jow ejt hop di stuər krekər* (Lild s.), springe op på de store heste; svenskeren sagde: „jag hoppar til herran ...", jyden svarede: *ja, håpər do, så lövər misæ'l a!* Sgr. X. 163. 448, Efterslæt 80. 71; jfr. Aasen isl. hoppa; htsk. hüpfen, mnt. hoppen, se Weig.

hoppegist, no. se hoboist.

hoppehilde, no. *håphæl æn* (Vens.); *hophæl æn* (Thy, Mors); *håphel æn* (Jordkjær, Sønderj.) — en særegen hilde til et kreatur, se hilde.

hoppekrabbe, no. *håpkrab æn -ə* (Sundv.) en reje; jfr. purre, hoppe.

hoppemand, no. *håpmañ æn -mæñ* (Rømø) en frø.

hoppemælk, no. *hopmjælk de* (vestj.) = rgsm.; får et nyfødt barn først h— at drikke, trives det godt og bliver stærkt.

hoppen, no. *håpən æn* (D.); *hopin æn* (Agger) — det at hoppe.

hoppenholla. ordet har været mig, hvad oprindelse angår, dunkelt; *no for do dæm dålər, å så dærmæ håpənhå'la*, el. *håpənhå'lå*, el. *håpən te Hålañ*, el. *håpən hål* (D.); *dijəmæ håtən hål å!* (S. Omme) ɔ: hermed basta! du får ikke mere! — et nedertysk jagtudtryk: hop unde holla? — Weig. har: und damit holla! ɔ: dermed færdig; Schütze IV. 318 kunde mulig give tydningen: „un damit up un holla! ɔ: aus, abgethan ist damit die sache"; fr. holà! ital. olà!

hoppentaje, no. *hopəntaj æn* (Nimtofte, Randers egn, Rougsø h., nok også Helgenæs) frø; se Sgr. VII. 232. 864.

hopper, no. *håpər æn -ər* (Fredericia egn) græshoppe, se Sgr. III. 175. 20; jfr. Aasen hopp hak. græshoppe, frø.

hopperekik, no. *håpərəki'k æn* (Læborg s.) et selvlavet ord om noget kun-

stigt, man ikke ved navn til = himphamp (s. d.).

hopperend, no. *hopræn̄ æn* (Mors); *hopræn̄ æn* (D.) — et løb nær indtil galop; *han ræn̄ hopræn̄* (Mors), så stærkt han evnede.

hopperende, uo. *hopræn̄ -ər -ræn̄ -ræn̄* (D.); ft. *-ræn̄əð* (Mors); *hopræj* (Vens.) — om heste, et løb, som galop el. nær derved; jfr. spring.

hopperyste, uo. *hoprest -ər -rest -rest* (Lild s.) ryste stærkt; *øqən stow å hoprest.*

hoppes, no. se hop-i-græs.

hoppesak, no. *hopsak æn* (Lild s., Agger) en dans = hopsa (s. d.).

hoppeskjælm, no. *hopskælm æn* (D.) en spøgefugl: *å, di æ ræt æn h— lisom wår gaməl præst!*

hoppeskrædder, no. *hopskræjər æn* (vestj.; Fanø); *håpskrerə æn* (Åbenrå); *hopskrær i* (Vens.) — 1) græshoppe (Fanø). — 2) skældsord til en urolig dreng (Fanø); skældsord til en skrædder (Åbenrå); skæo. til en fin klædt skrædder (vestj.); skæo. til en person, som ikke kan sidde rolig (Vens.).

hoppespring, no. *hapsprøŋ æn* (Lb.) galop; *han ræj i æ h—.*

hoppespringe, uo. *hapspreŋ -ər -språŋ -sproŋən* (Vejr., Lb.) galoppere; *„ja, lè go! se maj; — næj, lè hopspreŋ! sè Wulə“*, Grb. 217. 14.

hoppetudse, no. *håptus æn -ə* (Søvind s.); *håpətdəs æn [-ə]* (S. Sams) — frø (Søvind s.); tudse (S. Sams).

hopsa, no. *hòpsa* el. sj. *hòpsisa æn* (Søvind s., alm.) en art dans; *å, wet doñc blæs èn hopsa* (el. *hambårə*) *i hèl å mej træsko?* (Vens.) afvisende svar; jfr. htsk. hopser, det samme, se hoppesak.

hop-skop, no. *håpskåp* (Årh.) börneleg: paradislegen; jfr. eng. hop-scotch, det samme.

hor, ft. tf. se høre; to. se hård; no. se hår.

1. hore, no. *huər æn* (Vens.; vestj., Agger) = rgsm.; „tyw tænker, hvæ mand stel wil, å hor' tænker ingen pig der æ tel“ (Mors); kjæltringernes kvinder kaldtes „horer“, Kr. VIII. 190. 316; i en stedremse: „Agersbøl horer“, Sgr. XII. 143. 367 (Føvling s., Gjørding h.); utugtige kvinder synes i visse måder at bringe lykke, det er heldigt, at få handel af en sådan, Kr. IV. 387. 452, el. få en sådan til at kærne, sts. nr. 453, jfr. mens ethvert kvindemøde synes ondt, er mødet med en hore lykkeligt, se Grimm Myth.[2] 1077 (Sverrig), Liebr. Volksk. s. 359; se horekvinde, sköjesét; lön-.

2. hore, uo.
huwər ər -ət (vestj.); ft. tf. *-əð* (Agger);
howə -rə -rət (Søvind s.);
huər -ər -ə -ə (Vens.)
= rgsm.; *o h— de ær æn ærlə saq* (Andst); *huwər æ fåbå·jən, mæn et awlo* (vestj.); markedet i Vorbasse, som var ilde berygtet, kaldtes i D. med et ordspil *Huwərbasə mærkən̄*, idet Vorbasse udtales *Uwərbasə;* jfr. Aasen hora, isl. hóra; htsk. huren; eng. whore.

horeagtig, to. *huwəraωtə* (vestj.) ukysk, løsagtig; om den, som har let ved at kærne smör, siges, at den er h—, Kr. VI. 278. 249; jfr. 1. hore.

horebuk, no. *huwərbok æn -bok* (Andst); *huərbok i* best. *-i* (Vens.); *hoəbok æn [-bokə]* (Sundev.) — horkarl.

horeløs, to. i en stedremse: når Nybøl bliver horeløs, skal verden forgå, se foder-, sladder-, tadderløs (M. Slesv.).

horen, bio. se hvordan.

horeunge, no. *huwəroŋ æn -ər* (vestj.); *huəroŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *howəroŋ æn -ə* (Søvind s.) — 1) et barn født udenfor ægteskab; den, der kan tåle at se på solen, er en h—, Kr. IV. 380. 367, J. K. 123. 1; studenten i ævent. vil ikke drikke en horeunges skål, Kr. VII. 160, jfr. Hamlet i Engelland, Vedel Saxo s. 58 slutn. 3. bog, Steph. 52. 30, Veckenst. Volksk. II. 250, Mélus. II. 516, Magyar Tales s. 121. 22. — 2) fig. et lille umage neg, for enden af et skår, kaldes *horoŋ* (vestslesv.); en bét, man pådrager sig i „svinepisker“ og sagtens i andre kortspil, udenfor de vedtagne (Ribeegn), jfr. Urquell I. 74. 6; *spel huwəroŋ* (Mors): efter de legendes antal dannes en række huller i jorden; A. triller en bold fra et mål langs rækken; bliver den liggende i et hul, får hullets ejer en lille sten i det, en *huwəroŋ,* og triller bolden forbi dem alle, får A. en h— i sit eget hul.

horevise, no. *hurəwijs æn* best. *-ən* (Vens.) vise med utugtigt indhold.

horfugl, no. se hårfugl.

1. hork, no. *hork æn* (Vejr.); *hårk æn -ər* (Agger) — en lille dreng; kælenavn: *æn betə horək* (Mors); jfr. hork, Rietz s. 245 „tjock pojke“.

2. hork, no. *hòrk æn* el. *hòrkən æn* (Vens.) hoste, *æn slem hòrk;* „gifte sig med hoste og horke“, ɔ: med en gammel mand el. kvinde; sagtens samme ord som 1. hark no. (s. d.).

1. horke, uo. *hòrk -ər -ə* (Vens.) hoste, harke, se 4. harke.

2. horke, no. *hårk i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *hork æn -ər* (Lb.) — 1) en lille aborre lignende fisk, som för gennembruddet ved Agger var alm. i Limfjordens vestl. del; *di dròwər horkər i laň* (Thy, vestj.) = snorker; jfr. Aasen hork, perca cernua, også opgivet som navnet på den danske art; torn. — 2) måske hører herhen udtr., der mest bruges som skæo. til börn: *din slem hork, de æ da æn lijə, æ ro hork, dæň dræŋ* (vestj.) om et vrantent og uartigt barn; i en byremse: Ammelhede *hork,* Kr. IX. 127. 332 (Virring s., S. Hald h.), se 1. hork; Hod hork, Sgr. II. 88. 421, jfr. s. 176 (Sønderherred, Randers).

3. horke, no. *hork* (D., vestj., Bj. h.) — 1) i udtr. om dyr især; *æn gor i hork* ɔ: bliver forsat i væksteň, *ær i h—* ɔ: trives därlig; også: *han æ ren i hork* (Vejr.) er bleven fattig. — 2) om dyret: *de ær æn hork* (vestj.); *æn kalhork, studhork:* kalv, stud, som ikke trives; er ordet beslægtet med hark, svaghed, skrøbelighed, Aasen?

4. horke, uo. *hork -ər -ət* (D.) om et dyr siges: *de horkər a·ð,* når det trives dårligt under væksten.

horkeri, no. *horkəri·j* (D.); *de æ h— mæ dæň kal* ɔ: den er forsat i væksten, trives ikke.

horkeskure, no. *horkskurər* flt. (vestj.) mærker på kalvens horn efter en tid, hvor væksten har stået i stampe.

horket, to. *horkə* (D.) forsat i væksten; også „klaset“ om brød, som ikke er lykkedes (Plougstr.).

horknude, no. *huwərknuð æn -knuðər* (D.) en falsk knude, der går op, når der trækkes i den.

horkvinde, no. *huwərkweň æn -ər* (Thy); *huwərkwiň æn -kwiň* (Andst); *hoəkviň æn -kviň* (Sundv.) = rgsm.; *æn dryŵər si gor bæjst mæ loðsk oq o huwərkweňər* (Vestervig), så går arbejdet nemlig rask; fra Vens. haves: *hwanæ·r so mæ* (man) *èn dòwən huər?* derpå kan kun svares: aldrig!

horl, no. se hurl.

horn, no. *hwån æn -ər* (D.); *hwon æn* = flt. (Grindsted); *huwən æn huwən* (Mors, Thy), flt. *huwənər* (Agger), *hwon* (Kobberup, Århus); *huwər æn hwor* (Salling, Vejr., Bur), flt. *huwər* (S. Sall.); *hwor æn hworər* (Lemvig); *hwòn è* best. *-t* flt. *hwòn* (Vens.); *huən et* best. *-t* flt. *huən* best. *-ən* (Tved, Halling, S. Hald h.), flt. *hwòn* (Støvr. h.); *huwən è* best. *-ə* flt. *huwən* best. *-ən* (Årdestrup); *huwən* itk. best. *-ə* flt. *huwən* (S. Sams); *hon et -ət* flt. *hwòn* (Søvind s., Hads h.), flt. *hwon* (Saxild, Tiset); *hun et hwon* (Bj. h., Elbo h.); *huən et* flt. *huən* best. *hwonən* (Gimming); *howən æn* (Mds. h.); *vån æn vånər* (Sem), flt. *vån* (Gram); *vårn et* [*vårn*] (Øst. Lygum); *hon et* (Hoptrup); *von et von* (Agersk.); *våən et våən* el. *vånə* (Sundv.); *vorn et vorn* (Åbenrå, Bradr., Emmerlev); *von et* [*von*] (Angel); *huərn et* = flt. (Fjolde) — 1) = horn på et dyr; *o vis huwən* (Malt); *o by huwən* (Andst); *by æ vån* (Gram) om kreaturer, som vil stange, også fig.: byde en spidsen; *kom kon a·n, vis huwən!* (Malt) opfordring til slagsmål; *gaməl stud hår styw huwən* (Mors) ordspr.; *kom hjæm mæ smör* el. *fjæt om æ hwånər* (Brørup s.) komme hjem efter at have gjort en god stude- el. kreaturhandel; *wet doňc ha no fjæt i det hwòn?* (Vens.) afvisende; om kør siges: *di skrywər åp o æ hwånər* (D.) ɔ: på hornene læses deres alder, jfr. horkekalveskure; kan også siges fig. om piger, der bliver gamle; *do ær et snöwər imæl æ hwån* (vestj.) ɔ: du synes godt om dig selv; *han hår stokən hans howən å,* Sgr. XII. 77. 173 (Mors) ɔ: har løbet hornene af sig; sammensætn. i stedsnavne i Angel: Hornskov [*Vonskå·w*], Hornskrup [*Vonskrop*] Oversø sogn; [*Vornhoi*], navn paa en gård i Uge sogn ved Åbenrå, er det Urnehoved? se Antiq. Tidsskr. 1849—51 s. 49; djævelen har i folkeforestillingen horn (alm.), jfr. Grimm Myth.[2] 946; hos slaviske folk har også heksene horn, Krauss Volksglaube s. 112, Yeats Fairy T. s. 165 (Irland), se hestefod;

den onde pige får i ævent. et horn i panden, Efterslæt s. 105; se bukke-, flanner-, kalve-, ko-, ronnevæder-, sluk-, væder-. — **2**) et horn, tildannet som redskab; *æn huwən te å tuð i* (Mors); oldermanden sammenkaldte mændene ved byhornet (s. d.), jfr. Kr. Almueliv I. 7. 15, se J. K. 273 ned.; ligeså tudede byhyrden (s. d.) i et horn for at give folk tegn til at lukke kreaturerne ud, se Kr. Almueliv I. 15. 40. 41. 43. 47. 48, 21. 53, 84. 314, jfr. lur, drainsrør brugt istedet, Jyll. I. 46; — et drikkehorn: hornen han af stalten Ingeborg nam, Kr. I. 333. 15; du hente mig ind den horn med vin! Kr. II. 152. 19, jfr. 275. 6; elverpigen byder et horn med en drik, se Thiele I. 54, en kande II. 185; jfr. Olaf Tryggvesöns S., kap. 213, Rafn Oldn. S. II. 166—67, Storaker s. 16. 18. 38, Faye s. 26, Haukenæs IV. 294, Øverland s. 7, Urdsbr. VI. 79. 4, Grimm S. nr. 547, Myth.[2] 391, Strackerj. I. 400, Liebr. Gervas. s. 128 ned., Kuhn N. S. 27. 33, 280. 314, 298. 337, Nicholsson Yorksh. s. 83, Hartl. Science s. 145; et bæger el. glas, krus nævnes Sgr. I. 34. 114, Kr. III. 6. 2. 3. 4, V. 291, VIII. 15. 36. 38, J. K. 113. 1, 276. 41, 339. 1, Kr. Sagn I. 206—28; fanden skænker de ved Troms kirke forsamlede hekse af et horn, Kr. IV. 209; — i ævent. blæser et horn krigsfolk frem, Kr. V. 354, Efterslæt s. 37. 22, jfr. Grimm K. M. nr. 25, Liebr. Volksk. s. 471; by-, dægge-, guld-, kjærne-, klap-, krudt-, lamme-, patte-, pølse-, sko-, tude-. — **3**) horn som materiale, *huwən de* (D., vestj., Thy, Nörv. Törrild h.; Støvr., Sønderh. h., Sams); *hwòn* (Vens.); *hun* (Elb. h., Bj. h.); *vån* (Gram); *vorn* (Åbenrå); om hestens hov; „den hest har godt el. stærkt horn" (Ang.). — **4**) hvad der i skikkelse ligner et horn: hornet på en ambolt (Thy); det opstående greb på en skovsav (Sundeved); en flen på en greb (Mds. h.); *de mælər hwòn, de yər* (Vens.) den mellemste, yderste flen, se greb-; håndtagene på ploven (Søvind s.), Kr. Almueliv II. 179. 413. 415; se gåden under plov; en plante, agersennep, sinapis arvensis „vårn" (Sundev.), J. T. 227, sagtens på grund af frugtens form; jfr. kink, krudt-, male-, Revs-. — **5**) musikalsk instrument af form som et horn; se klap-, vald-. — **6**) i langboldlegen: *a gi æn huwən* (Andst), med boldtræet at slå en tave; legen kaldes *å lek horn* (Åbenrå); når kun tre spiller, kaldes den *gaməl horn*, over tre: *ny horn; å gi et horn.* — **7**) *han ğòw mæ æn huwən* (Mors) snød mig på en fiffig måde; *ha æn huwən i æ si te jæn* (D.) = rgsm., jfr. pik. — Se Aasen, isl. horn itk.; htsk. horn, henføres til lat. cornu.

hornbede, no. *hwånber æn* (vestj.) hornhov under træskoers bede (se 6. bede 2); i ældre tider, da de mange udslæbte heste styrtede (se helmisse), brugtes jævnlig udblødte stykker af hestehove til at slå under træsko, se 2. hove.

hornblæser, no. *hornblèsə æn* (Søvind s.) = rgsm.

hornet, to. *-hwånə* (D.); *-hworə* (Lemvig); *-hwònt, hwònə* (Vens.); *-huwənət* (S. Hald h.); *-hwòniət* (Hornb. s.) = rgsm.: forsynet med horn; *dè ku du il gøjə, òm du så war hwònət i beqi èñə* (Søvind s.) stærkt udtr. for, at noget er umuligt; *hąj so så hwònə* (Vens.) ɔ: så vred ud; *a trowr, do è hwònə!* (Vens.) . . . at du er gal; mest i sammensætn., se en-, flanner-, knebbel-, knold-, krimmel-, kringel-, krum-, krummel-, krølle-.

hornfisk, no. *hwònfèsk æn* (Søvind s.; Bj. h.); *hworfesk æn* (Lemvig); *huwənfesk* (Agger, S. Hald); *hwònfesk i* best. *-i* (Vens.) en fiskeart, der står makrelerne nær, belone rostrata; se horngjedde; hænges hoved af h— op i skorstenspiben, slår lynilden ikke derned, J. K. 191. 80 (Sæll.). Hornfisken kommer fra Persien, som ligger i varmen, den gnaver kobber af skibe, de sorte striber på den er menneskekød, den har ædt, og som havde sat sig der, Kr. Anholt s. 19.

hornhæfte, no. *hwånhöwtər* flt. (Lönborg) hornskaft f. eks. på kniv; *æ knyw æ hwånhöwtərə*, to.

horngjedde, no. *hwånğeð æn -ər* (D.); *hwongivə æn* (Bj. h.); *hwånğævər æn -ər* (vestj.); *huəñğelər* flt. (Lild s.); *huwənğæl æn -ər* (Agger) — **1**) = hornfisk; navnet fra Lild skal sagtens tydes: horngjæller; i æventyret fandt en lille fisk, som kaldes „horngjæver", prinsessens nögler; de lå imellem to store sten, og den sled og rykkede således i dem for at få dem løs, at den rykkede sin

nedermund af, og derfor er dens overmund længere end den nederste endnu, Kr. V. 158, jfr. Gr. Ævent. II. 12. — 2) *hwåŋgef æn,* et fladbundet fiskefartöj med sværd (Fanø, Hjerting). — 3) *æ hwåŋgævər* (Lönb.) kaldes i spøg folkene fra Horne ved Varde; *æn hworğæv* (Lemvig) skal være udtryk for noget grimt, skæo. om ting; til oplysning om den sidste del af smstn. kan henvises til Kalk. geb, som på holl. hedder geep, hundestejle; Krøyer, Danmarks fiske har: horngiepe, horngiebe (læs: gj-).

hornkam, no. *hwåŋkom æn -kom* (D.) = rgsm.

hornløgte, no. *hwåŋlöwtər æn* (D.) løgte med ruder af hornplader i.

hornpenge, no. *hwånpæŋ* (vestj.) penge, der gives til lidkøb ved stude- og kohandel; jfr. grimepenge, halepenge.

hornreb, no. *hwåŋrev æn* (D.); *hworref æn* (N. Sall.) — den løkke af töjret, som er fæstet om hornene på køerne, når de töjres ved hornene; det samme kaldes nok *hworəboñ æn* (Lemvig); i h— skal en stoppenål sættes, når man om foråret trækker koen ud, nålen skal blive siddende hele sommeren, så kan ingen trolddom skade dyret, Kr. IX. 13. 115.

Hornsjæger, no. se Odinsjæger.

hornskaft, no. *hwåŋskawt æn* (vestj.); *hwòŋskawt è* (Vens., Horn. h., Støvr.); *huwənskawt æn* (Thy); *hworskawt æn* (Lemvig); *hoŋskaəft* itk. (S. Sams); *vornskawt et* (Åbenrå) = rgsm.

hornske, no. *hwòŋski æn* best. *-ən -skiər* (Vens.); *hwåŋskijə æn -skijər*(Andst); *huənskijə æn [-skijər]* (Mors); *-skijə* (Agger); *hworskijə æn -skijər* (Vejr.); *huwər-skijə æn -skijər* (S. Sall.); *hwoŋski æn* (Halling); *hwoŋskiə æn* (Gimming, Støvr.); *hoŋskejə æn* (S. Sams); *hwòŋskę æn* (Søvind s.); *hwoŋski æn* (Bj. h.) = rgsm.; bruges alm. til at spise søbemad med; h— industrien i Nes s., Skodborg h., se Rom, Husflid s. 424, jfr. træ-ske; „give sin kjæreste en hornske“ (Hornb. s.) ɔ: slå op med hende; „gjöre en en h—“ (Mors, Vens.) ɔ: spille en et puds; se hornske, Kalk. II. s. 268, kurv; hvorledes skal udtrykket forklares?

hornspætteret, to. *hoŋspjætərə* (S. Sams) fregnet.

horntom, to. *hwåŋtom* (D.) om en rygmarvslidelse hos hornkvæg, som man mener gör hornene tomme; den kendes på kolde horn og slaphed i de yderste haleled og helbredes ved at bore et hul i hornene, hælde terpentin ind, hvorpå hullet atter lukkes med en prop; se haletom; fig. om personer: spag, slukøret; jfr. solskudden.

horntræ, no. *hwåŋtræ æn* (D.); *wåŋtræ æn* (Sem) — træstykket for tyrens pande, hvortil töjret er fæstet; jfr. pandetræ.

hornugle, no. *hwòŋoql æn -ə* (Tåning) = rgsm.; sagtens strix bubo.

horre, no. [*hor de*] (Fjaltring s.) snot, slim; usikkert ord.

horreret, to. *horərə* (Fjaltring) fuld af slim, rusten i halsen, utilpas; hjamsk; *han æ horərə lisom di Damsgor swin, di håj læjən ur o æ næt o æ morəŋ,* jfr. Kr. IX. 110. 174, Ordspr. s. 521; se isl. horr, snot; kroddel.

hors, no. *hås è* best. *håst* flt. *håsər* (Vens.; Hmr., Davbj., Vejr., Mors, Thy); flt. sj. *håsər* (Agger); *hås æn hås* (Fjolde, Braderup) — 1) hundyret til hesten, jfr. hoppe, øg; flt. *håsər* (Mors), heste i almindelighed; *ka do sæj: grọ hås i dæj!* når barnet siger det efter, fortsættes: *stek di nejəs i hiñə röw å kør hiñ te bøj* (vestj.), drengevittighed; i Søvind s., hvor ordet ellers er ubrugeligt, findes skovnavnet: *Håshawən* best. — 2) løsagtigt kvindfolk, *de èr è hås!* (Vens.), se hjås; mog-; jfr. Aasen hors, løsagtig kvinde: horsa, hoppe; isl. hross; htsk. ross, eng. horse; hest, hoppe, mær, øg; flanne-, føl-, noddre-, ronne-, skronne-, åle-.

horseføl, no. *håsføl æn -føl* (vestj.; Randers); *hòsføl æn* (Lild s.) — hunføl.

-horsk, no. se sten-.

horsegjøg, no. = horsegumme; forgjort pebersvend (s. d.), deres skrig se Sgr. I. 151. 557; skoggrer den om aftenen, får vi godt vejr næste dag, Kr. IX. 11. 99; jfr. Hofberg s. 144, Grimm Myth.[2] 168, Z. f. M. III. 221; isl. hrossagaukr, Arnas. I. 623; horse-gowk (Shetlands øer) se Swainson, Birds s. 192.

horsegumme, no. *håskgom* el. *håsəgom æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *håsgom æn -ər* (vestj.; Sall.); *håsgom æn -ər* (Mors); *håsgom* el. *håsgomər æn -ər* (Thy);

håsgomər æn -ər (Viborg egn); *håsəgomə æn -gomərə* (Støvr.) — en bekkasin, scolopax gallinago; varsler regn el. tørke: horsgom over land giver vand, h— over kjaen (moserne) giver taen (tørke), Sgr. III. 103. 403; når regnspoven siger: *vi fo ræn!* spörger hjejlen: *hwi tiər?* (når?) og h— svarer: *i mår daw!* Kr. VI. 299. 371; når rylen sidder på tørvestakkene og siger: *ky te'!* (kør til!), svarer h— advarende: *turr!* Kr. IX. 82. 31, jfr. VI. 260. 72; i Fyen siger den: „gå til!" og når folk sidder i bløde, ler den: „hå hå hå!" Sgr. IV. 77. 237, VI. 190. 792. 93; skrannier h— over en gård, varsler den ulykke, Sgr. V. 38. 313 (vestj.); gamle pebermøer omskabes til h—, se horsegjøg, vibe; jfr. endnu vibe, Kr. Anholt s. 112. 274; smsætn. under hors: noddre-, skronnehors, horsenodder, tinksmed.

horsehus, no. skjul for de i gl. dage løsgående heste, se Kr. Almueliv I. 104. 398.

horsekjød, no. *håsköð de* (Lindk.) det øverste løse græs og moslag i mosen, gennemvævet af porsrødder, hvoraf der graves „skumper", løse tørv; jfr. hundekjød.

horsekreatur, no. *håskretər è -ər* (Vens.) en hoppe.

horsemynte, no. J. T. 145, en mynteart, mentha arvensis L. (Rkb.).

horsenodder, no. *håsnåðər æn -ər* (Fjolde) = horsegumme; se Outz. Gloss. s. 227 under nöggre; noddregjøg, -hors.

Horsens, no. *Håsəns* (vestj. alm.) den smukkeste kjøbstad i Østjylland, se Kr. IX. 103. 96; „a bløw tawn te di Håssens hæjstfolk", Blich. Bindst.; H— skal forgå en juleaften ved at en so roder en vandåre op, Sgr. XI. 135. 392.

horseplag, no. *håsplaq æn* (Thy); *hòsplaq æn* (Lild s.) — et årsgammelt hunføl.

horseskarn, no. törrede kokasser, der af småfolk på Sams bruges til brændsel; se Mb. under hosseskarn; kassen.

Hortensia, no. en plante, må ej stå i stuen hos syge, Sgr. VIII. 45. 107, se Bonaparte.

horvendel, no. se hårvendel.

hos, to. se hæs; steo. se hvad.

hos, fho. *hwòs* (Hell. h.); *hos hòs* (Vens., Egå, Væt, Randers egn) = rgsm.; „*èn sələ fatə knot piq tjænt hos èn hæqs*", Grb. 160. 1; „a fæk æn umærket plas hos Søren Wollesen", Yuelb. s. 36; „huos Berret ku a ønsk mæ å søg mi plas", And. Bars.; *trowə do, do ka kom knaphæñə? — jo, no skal u wær ho's dæ!* (Agger); alm. bruges istedet: ved (s. d.) i de fleste landskabsmål.

hose, no. *huwəs æn -ər* (D., vestj., Vejr., Thy, Mors); *hus* el. *huwəs i* best. *hwòsi* flt. *huwəs* el. *-ər* (?) best. *hwòsən* (Vens.); *huwəs æn* best. *-ən* flt. *-ə* best. *-ərən* el. *-ən* (Randers); *howəs æn* flt. *-ə* el. *hwòsə* (Søvind s.); *huwəs æn hwòsə* (Bj. h.); *hos æn hos* (Sem; Agersk., Bradr., Forballum); *ho^a^s æn* flt. (Fjolde); *hoəs æn hoəs* el. *hosə* (Sundev.) — strömpe; *liq te, lisom fuwəð i huwəs* (D.); *de è så liqfram som fu i hus, nær hèl sęər i wrestə* (Vens.); *è par huwəs,* men: *tre huwəsər* (?) (Vens.); *leq æn huwəs åp* (D.), *kåst æn åp* (Sall., Vens.) begynde på en strömpe; *færələs huwəsər* (Vejr.) stumphoser med afklippet fod, se fødderløs; *ǵyr heñər howəsər grön vę å law møj öl å let målt,* Kr. IX. 202. 39 (Salling); *så læt som fuwəð i huwəs* (vestj.); höjre hose vendt vrangt og taget om halsen helbreder for halspine, Kr. IX. 66. 722, J. K. 373. 1161, Sgr. VII. 31. 37; venstre jfr. Liebr. Volksk. s. 339. 209 (Norge), Strackerj. I. 83. 106, Wuttke nr. 537; når man står op, skal man først trække den höjre hose på, se Sgr. VIII. 143. 623, jfr. Strackerjan nr. 27. 73; Black, Folk Medic. s. 187, W. Gregor s. 31; trækker man venstre hose af og tager den atter vrangt på, har trolddom ingen magt, se Kr. IV. 211, VI. 288. 347, jfr. Strackerjan nr. 245; el. skal man blive vred inden aften, Kr. VI. 283. 304, jfr. J. K. 80. 114; stikker en pige sin finger, mens hun stopper sine hoser, skal hun i de hoser „få kærlighed", Sgr. VIII. 55. 160 (Randers); trækker man om morgenen hosen på, så hæl vender frem, kommer der fremmede, Kr. IX. 56. 611; endnu kan anføres, at en moder ikke må binde det første par hoser til sit barn, Sgr. IV. 133. 356 (Fyn); kan man stå på ét ben og trække hoser på, så kan man gifte sig nårsomhelst, J. K. 80. 114 (Sæll.); en række henvisninger findes Strackerj. II. 139. 482; — i visen:

alle andres mand havde sig et par
nye hues,
undtagen min mand,
så havde jeg en gammel maltepues,
deraf gjorde jeg min mand et par
hues, Sgr. I. 167. 685;
el. *añən mań hœr ny hos,*
så tæjər æ æ gaərn ura æ pos,
så syr æ min mań ny hos,
Fb. Fr. H. s. 135. 5;

fiskeren giver havmanden (se s. 571. 36) sin hose, J. K. 20.16, Æv. II. 188, Kr. Anholt 72. 161. — Jfr. Aasen isl. hosa huk. „oprindelig et klædningsstykke, som dækker benet fra vrist og til knæ“, Fritzn.[2]; htsk. hose, bukser; plt. hase, Schütze, mnt. hose, hase, Sch. Lübb., eng. hose; strömpe; potato; fanniker-, klap-, knytte-, lang-, pinde-, pløs-, pregle-, stakket-, stump-, stunt-, vade-, vand-.

hosebind, no. *howəsbeń de* (Hmr.) strömpestrikning.

hosebånd, no. *hwòsbòj è* best. *bdñc* flt. *-bdjər* el. *-bòj* (Vens.); *huwəsboń æn -boń* (D., vestj., Agger); *huwəsbon et* best. *-bont* flt. *-bon* (Støvr.); *howəsboń et -boń* (Søvind s.); *huwəsboń æn -boń* (Mors); *hosboń et* (vestsl.); *hoəsbdń et -bdńə* (Sundv.); *hosbań et -bdń* (Agersk.) — strömpebånd; *di huwəsboń æ løs, di kærəst ær æn tøs,* el. *di kærəst ær atər æn nđən tøs* el. *di huwəsboń æ løs, di kærəst lævər hen,* el. *di kærəst slævər atər dæj,* el. *di huwəsboń æ løs, di kærəst æ dø* (vestj.), el. *do tabər din kèrəst* (Vens.) siges til karl el. pige, når strömpebåndet er gået løs el. tabes; jfr. Mélus. I. 457, slgn. Folkl. Journ. V. 215 (Cornwall); tabes det höjre strömpebånd, er kæresten på gale veje, se Kr. IV. 376. 329, VI. 277. 241, J. K. 62. 37, Sgr. IV. 124. 313, VI. 70. 668 (Fyn), VIII. 56. 182 (Falster), jfr. Strackerjan nr. 42, Z. f. M. III. 310. 11 (NB. galt pagina), W. Gregor s. 87; fanden måtte vente med at tage manden, til han havde fået sit hosebånd bundet, Kr. IV. 169. 236, VIII. 279. 476; om heksemestre, som har været på den sorte skole, fortælles, at de ej bandt hosebåndet på det ene ben, Thiele I. 338, Overtro nr. 623, Gr. Æv. II. 220, Kr. IV. 168. 235; en præst bruger en stump uldgarn for h—, Kr. IV. 183. 256, jfr. Daaè, Bygdesagn II. 101, Haukenæs I. 172, Strackerjan I. 266. 294, Mhoff s. 193, se vest; h— brugt til trolddom, Kr. VIII. 284. 486: løse venstre h— for at vinde i kortspil, J. Saml. IV. 129. 50; frugtsommelig kvinde må ikke veje i et h—, Kr. IV. 266. 384, VI. 253. 13, så trives hendes barn ikke, men der er det råd: at give et fattigt mske barnets halve vægt i brød; et hosebånd, stiltiende bundet om et træ, frier for koldfeber, Kr. IX. 65. 717; at tage höjre h— på venstre ben, er uret, men ikke synd, J. K. 266; glds. kvinder bruger tit et h— når de skal hælde mælk el. lign. ud af et fad, idet de holder det således på kanten, at det danner en tud, ligeså på strippen, når der tylles øl (Vens.); se spjæld, strömpebånd.

hosebåndsted, no. *howəsboństæj æn* (vestj.) *æ h—,* stedet, hvor strömpebåndene bindes.

hosefod, no. *huwəsfuwəð æn -fæðər* (D.); *huwəsfuwə* [*i*] flt. best. *-fæən* (Vens.) — sok; *go i huwəsfæən* (Vens.), *i huwəsfuð* (S. Hald), *mæ sin howəsfæjə* el. *ræj pò howəsfæjərən* (Søvind s.); *i æ huwəsfæðər* (D.), gå på hosesokker; *de kań ejt go an å go i huwəsfæðər, så wil folk nåk spør dæm åm, åm djè for hað fà tow lam* (Lild s.); også fig.: *de gik å i huwəsfæðər* (Agger) ɔ: det gik af i stilhed; se hosesok.

hosefodet, to. *howəsfowəð* (Hmr.), *go h—,* i strömpefødder; også nok: *huwəsfuð* (S. Hald h.).

hosegjerning, no. *huwəsġarəŋ* (Thy, Agger) strikketöj.

hosekrave, no. randen af strömpeskaftet, strömpeskaft (?); hun havde puttet en guldring ned i hans hosekrave, og den måtte kunne findes, Sgr. VIII. 195; han gemte sine penge i „gammel huskrawer å træskow i e seng å onner e seng“, Jyd. II. 3. 1.

hosekræmmer, no. *howəskrèmə æn -rə* (Søvind s.); *huwəskræmər æn -ər* (vestj.); *huskrèmər i* best. *-krèmən* flt. *-ər* (Vens.); *hoskræmər æn -ər* (Agersk.) — omvandrende handelsmand, som sælger uldtöj, især fra Hammerum h.; *go h—,* vandre om som h—; hans stilling i Hmr. h. var i ældre tider anseelig, han skulde være *krambokål,* d. e. handelslært, hvormed han tillige fik ret til at sætte en bod op, når der var marked. Han stod i for-

bindelse med en grosserer i Kbhvn., der én el. flere gange om året sendte en smakke til Horsens, hvor han selv mødte og modtog hosekræmmerens varer, der altid blev betalt kontant forud, ikke blot med rede penge, men også med tjære, salt, træsko, hør, jærn, undertiden vel også med krydderier. Kræmmeren fik 9 p. c. avance af grossereren for indkøb og levering. En nulevende mand meddeler, at hans bedstefaders udlæg på Horsens rejserne, syv mil frem og syv tilbage, regelmæssig beløb sig til 2 lybskilling (c. 13 øre). Kræmmerne kunde også handle for egen regning og drog så med deres varer „op ad Holsten" ɔ: til Sønderjyll. og Als; jfr. Begtrup, Agerdyrkn. i Danmark VII. 113, Blicher S. Nov. II. 275; skæmtesagn om en h—, Sgr. II. 168. 747; jævnlig findes sagn om myrdede hosekræmmere, se f. eks. Kr. III. 177. 249, 189. 261, IV. 124. 172, VIII. 227. 392, jfr. Strackerj. I. 168. 175, 211; om hosekræmmerne se Fb. Bondeliv s. 110. 220.

hosepind, no. *hus-* el. *huwəspęj* best. *-pęj* flt. *-pęj* best. *-pęjən* (Vens.); *huwəspeñ æn -peñ* (Mors, Agger, vestj.) — strikkepind.

hoseskaft, no. *hus-* el. *huwəsskawt è* best. *-ə* flt. *skawt* (Vens.); *huwəsskawt æn -skawt* (vestj., Vejr.); flt. *-skawt* (Agger); *howəsskawt et -ə* (Søvind s.); *hosskawt et -skawt* (Agersk.) strömpeskaft; i dem gæmtes i gamle dage penge (s. d.).

hosesok, no. *huwəssåk æn -såkər* (D.); hak. flt. *hussåkər* (Vens.); *hossåk æn -såkər* (Agersk.) — 1) strömpesok; *do gor o huwəssåkər, do æ nåk guwə væn mæ æ ronəvær* (vestj.), el. *do sliðər nåk te halt mæ æ ronəvær* (Andst), se hosefod; *ræñ pò howəssåkərən* (Søvind s.); også: *do må atər ət i æ huwəssåkər!* (Malt) ɔ: du må ile, fordi man kaster træsko og trætøfler, når man skal skynde sig; når börn spörger om middagsmaden, kan svares: vi skal have grönsaltede hosesokker og opstuvede komfuttifødder, Sgr. VIII. 64. 100. — 2) en plante, stormhat, aconitum napellus L. (Årh.) se J. T. 278.

hosestikke, no. *huwəsstek æn -ər* (Kalsl. s.); *hoəsstek æn -stekə* (Sundv.) — strikkepind.

hose-øl, no. *wåsəl* el. *wasəl æn -ər* (D., vestslesv., Sem): *vosəl æn voslər* (Agersk., Bradr.), i Bradr. findes måske også formen *hosəl*. — 1) skorem af læder (Sønderj.); se -hoslende; læder. — 2) den halvrunde græsrand, der betegner grænsen for hvert enkelt hug med leen på marskengene (D.), vist også vestslesv., se skårbalk.

-hoslende (?), se til-; er vist en afledning af hose-øl (s. d.).

hospital, no. *huspitå·l æn* (Agger); *hospitå·l* (D.); *hospətòl è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; fattighus (Agger, Vens.); jfr. middelald. lat. domus hospitalis, herberge; se hotel, spedalsk.

hossegom, no. se horsegumme.

hoste, no. *hwòst* el. *hwòst* flt. (Vens.); *host di* (D., vestj., Agger); *hoəst di* (Mellemslesv., Ang.) = rgsm.; *a hòr sòənt no slem hwòst* (Vens.); *manə slem host* (vestj.); *nòwə slèm howəst* (Søvind s.); *huwəst* flt. (Støvr.); jfr. Sgr. XI. 120. 245; se knyst; gale-, kink-, knyste-, knøkke-, strube-.

hoste, uo.
host -ər host host (D.);
host -ər el. *håstər host håst* (Agger);
hwòst el. *hwòst -ər -ə* el. *hwòst, -ə* el. *hwòst* (Vens.);
howəst el. *hwòst -ə -ət* (Søvind s.);
huwəst -ər -əð (Støvr. h.)
= rgsm.; *hañ hostər,* men: *hañ håstər å·p; de æ da æn foskræ·kələ hostin o harkin, dær ær a dæ!* (Agger); jfr. Aasen hosta uo., isl. hórsti el. hósti no. hak.; htsk. husten, mnt. hôsten, Sch. Lübb.; knyste.

1. hot, udrbo. *håt* (Ang.); *hat* (Sundeved) tilråb til hestene for ploven: til höjre! (Ang.); jfr. plt. Schütze: hott, ho! til höjre, venstre; i Ejdersted: haiz, til höjre; ferrig, til venstre; se endvidere Korrespondenzbl. III. 63 „hot un har", rechts—links alm. i N. Tyskl.; Tylor, Anfänge I. 180; 1. fir, furs, hørs.

2. hot, no. *hot æn hotər* (Malt h.); flt. *hot* (Andst); *hot æn -ər* (D.); *håt æn -ər* (Agersk.) — 1) en jordknold, en lille dynge; *æ dræŋə slåwəst i hotər* (D.), *op ve æ hotər* (Lb.) ved knoldene på heden; *saməl ål æ klæjər saməl i jæn hot, han kryvər saməl i jæn hot* (Andst), jfr. hok, knold, knot. — 2) kælenavn el. skældsord til et barn: *din lilə hot!* (Malt), også om dyr; jfr. Aasen, hott hak., tue på jorden.

hotel, no. *hotæ·l æn* (vestj.) = rgsm.; men også spøgende navn til arresthuset; „*Knusəns h—*" kaldes fortiden arresthuset i Varde; fr. hôtel af samme stamme som hos(pi)tal (s. d.).

hotle, uo. se hutle.

hotteret, to. *hotərə* (D.); *håtərə* (Agersk.) — fuld af knolde, om marken, f. eks. når grönsværet ikke ret er blevet skørnet; *æ mark æ h—*.

hov, no. uo. se håb, håbe; 1. hug, huge; to. se huget; uo. se hugge.

1. hov, udrbso. *hòw!* — 1) siges til svinet, når det får æde; — 2) omtr. = undskyld, om forladelse! når der stødes til en, kan denne sige: *how! how!* ɔ: se dig for (Vens.). — 3) for at berolige hestene siges: *hòw hòw!* når man går op til dem; er de kåde under arbejdet, kan siges: *hòw* el. *hòw hòw, plaq!* el. *ho ho* (Vens.); *hòw* el. *hu!* (Gjern h.) er udråb når noget falder, el. forundringsudråb, f. eks. når der fortælles en stor lögn; „die kam en årdelig tampe! — how! die kam jæn, den æ inda större!" Jyd. I. 28. 1; *håw sæt! a ska swår te, hun æ fin* (vestj.); *håwdaw!* (Hovlbj. h.), udråb, når man støder sig; bliver man så overrasket og råber: *håw!* kan svares: *Håw, de leqər ve Gjestroplun!* Hovhavn er en ladeplads ved Gersdorfslund i Hads h., — el.: ved Hov, der fanger de fisk! Sgr. V. 23. 38, el. Hov, det er vestenfor Lemvig! Kr. IX. 117. 271 ɔ: Houe, en by i Vandfuld h.; i et börnerim: „how, how, how, Per Fisker slog hans froww", Kr. Almueliv III. 118. 15; se 2. hop.

2. hov, no. *hòw i* best. *hòwi* flt. *hòwər* el. *hòw* best. *-ən* (Vens.); *håw æn* best. *håwən* (Randers); *håw æn -ər* (D., Malt, Mors; Bradr., Sundev.); flt. *håw* (Vejr).; *håw æn håw* (Lyne s., Bj. h.); *hov æn [hov]* (Fjolde) — 1) neglen, hoven på hestens fod; jfr. horn, klov, kløve; heste-. — 2) et træstykke, sat under bederne (se 6. bede) på træskoene til at slide på; navnet kommer fra den gamle skik at beslå træskoene med slidstykker af de mange i gamle dage selvdøde hestes hove; jfr. Aasen, hov, isl. hófr hak.; htsk. huf, mnt. hove Sch. Lübb., eng. hoof; helmisse, hornbede, 2. hove, klop; træsko-.

3. hov, no. *håw æn* (Mors, Thy, Agger) — en pose, rusen, anbragt på midten af sildevåddet, hvori sildene samles; også på pulsvåddet (Thy), se snurrevåd; om rusens ene åbning er bundet en strikke, ved den atter fastgjort en pind, som der skal skæres visse kors i og indslås visse söm i, for at forgörelse kan forebygges. I hver fiskerby er der i reglen kun én mand, der forstår at göre disse kunster, se Kr. IX. 73. 775; jfr. Aasen, haav, fiskekube; isl. háfr, hak.

4. hov, no. *hòw i* best. *-i* flt. *hòw* (Vens.). — 1) et stort trug, udhulet af et stykke tykt træ til at sætte flæsk og kød i. — 2) tragten over kværnen i møllen, hvori kornet hældes; se sko. — 3) blålig kreds omkring öjnene (Vens.). — 4) tågering om sol og måne (Vens.); jfr. Kalkar II. 273, Rietz ho 2.

5. hov, no. *håw* (D.), *o go, vær te håw* (D.); *go tè hòw* (Søvind s.) gå, være i hovtjeneste, hovarbejde; *de wa, mèn de wi jo te hòw i Dywå* (Vens.), mens vi gjorde hovtjeneste i Dybvad; når pigerne går til hov om morgenen, er de raske på det, bærer riverne höjt, og når man spörger: „*hur skal I hen, lilə piqər?*" svarer de: „*vi ska te Kastrop o ryw!*" — om aftenen derimod slæber de med riverne på hjemvejen: „*hur komər I frå, lilə piqər?*" — „*frå de fårbañədə håw!*" (D.), eller: „*vi ska te håw, dær håpər æn frø!*" om aftenen: „*vi hår wån te håw, dær kryvər æn tus!*" (Lb.); eller om konerne: „*a ska te håw å ryw!*" — om aftenen: „*a ska hjæm å gi æ bår æ pat!*" (Sall.); jfr. Kr. Almueliv II. 3 flg.; *war et Glomstrop håw, så ku æ Aqərbo bəslå mæ gul djæ plåw* el. *hæsthåw*, Kr. Almueliv II. 8. 14; *vær te hòw* (Agersk.) besørge pligtarbejde ved skolen; på Holmsl. klit bliver *bòjət te håw* ved strandinger ɔ: tilsagt til at göre det fornødne arbejde; hovtjenesten udførtes på sine steder efter lav, se Kr. Almueliv I. 4. 8; ordet stammer sagtens fra htsk. hof, se hof; jfr. mnt. hoveman, Sch. Lübb., „der zu einem ‚hofe' gehörige bauer"; hoveri.

hovarbejde, no. *håwarbəð æn* (D.); *hòwarbæ è* (Vens.); *håwarbər et* (Agersk.); *hòwarbi et* (Søvind s.) = rgsm.; pligtarbejde ved skolen (Agersk.); gamle folk kan fortælle om, hvordan börnene et sted i Hug blev bundne i bindsler ligesom kreaturer, når manden og konen var på hov-

arbejde, for at de ikke skulde løbe bort og göre skade, eller selv komme til skade, Sgr. II. 106. 471 (Hind h.), se hovdag.

hovbarg, no. *håwbarg et* (Vlb.); *hun vå komən te et stuər h— møt i æ skåw;* en stor gård el. slot; jfr. plt. haubarg, den frisiske bondegård i marsken; Mejborg, Slesv. Bøndergårde s. 50 nævner formerne: heuborg, hauborg, hauberg, ordet betyder: hø-gæmme, nfris. hau, hø; plt. bargen, htsk. bergen, gæmme, se Schütze I. 69 „heu- el. haubarg"; Outzen s. 21 „hauberg".

hovbonde, no. *håwbuň æn -byňər* (D.) bonde, som gör hoveri; *dæ kam æn håwbuň, dær sku bətål hans laňgil,* Kr. IX. 206. 44 (Salling); *„hąj tòwər eňc mè å klaw te håsbǫj øwər hòwbąjərn",* Grb. 27. 51, jfr. Kr. Almueliv II. 10. 22; hovbondens vise, Kr. I. 28.

hovbud, no. *håwbòj æn* (vestj.); *hòwbu* el. *hòwbwò è* best. *-ə* (Vens., Vrensted, Thise) — bud, hvorved bønderne kaldtes til hoveriarbejde, se budfoged; *„do skal!" de æ håwbòj; de æ da eŋən håwbòj,* siges, når noget kan opsættes; jfr. lovbud, skidebud.

hovbænk, no. *håwbæŋk æn -bæŋk* (Agersk.) forhöjningen under træskoene, hvorpå hovene slås; jfr. 2. hov, 6. bede.

hovdag, no. *hòwdaw æn* (Søvind s.); *hòwda i* best. *-dawi* flt. *-daw* (Vens.) = rgsm., dag, da der göres hovarbejde; først skulde en husmand göre 52 hovdage om året, men herren kunde da råde sig selv med, når han vilde tage dem ... Senere bestemtes hovarbejdet til én dag om ugen, Kr. Almueliv II. 4. 5.

hovdige, no. *håwdiq æn* (vestj.) dige, som omslutter hovgårdens lod; der er nu beboelse, om der ikke er to, på den plet inden æ hovdige, for det hører jo til Kås ejendom, Kr. VIII. 118. 227.

hove, no. se havre; uo. se huge, hugse.

1. **hove**, no. *håw æn* (Agger, Thy) en ved dige el. grøft hegnet mark på 2—3 skj. indtil 1 td. land, som hver bonde kan have (Thy); se hob.

2. **hove**, uo. *håw -ər -ət håwət* (vestj. alm.; Sundv.) sætte hover, klodser, under træskoene; *han kaň il håw sin æjən træsk* (Ang.) ɔ: er udytig til at bruge sine hænder; se 2. hov, loppe.

hoved, to. se huget.

hoved, no. *hu* el. *huwə è* best. *hwòt* flt. *hwòðər* best. *-n* (Åby, Smidstrup, Vens.); best. *hwot* flt. *hwoðər* (Jetsmark); *huwər æn hwòðər* (Lild s.); *huwə æn hwoðər* el. *hwòðər* (Mors); flt. *hwòðər* (Thy, Hundborg); flt. *hwòjər* (Thyholm); flt. *huwər* el. *hwåðər* (Agger); *huwəð è* best. *-ə* flt. *hwòðər* (Løgst.); *huwəð eð hwoðər* (Hell. h.); *hòwəð et* best. *-ət* flt. *-ər* (Støvr. h., S. Hald); i omegnen af Randers nok også: *et how* best. *-ət* flt. *-er* best. *-ərn; howəð* best. *howt* flt. *howðər* best. *-n* (Tved s.); *howə* best. *-rə* flt. *-rə* (S. Sams); *hòwi et hòwiə* (Søvind s.); *hòwəð* best. *-ət* flt. *hòwəðər* (Hads h.); måske *höwi et* (Barrit, Bj. h.); *huwə æn huwə* (D.); *huwəj æn huwəj* (Andst h.); *howə* el. *huwə æn howə* el. *huwə* (vestj.); *huwə æn -rər* (S. Sall.); *hoi æn hoi* (Sem, Gram); itk. (Agersk., vestslesv.); *hoi et hoi* (Mellemslesv.); *håwər et* = flt. (Fjolde) — 1) = rgsm. i ligefrem betydning, hoved, ansigt; *„hon wa så rø i heňə huwə som åm hon håð slån æn gryð istøkər* (Thy); *få jin ve æ hoi* (Ang.) ɔ: få en på øret; *höw æ hoi, æ præst komə!* (sts.) siges opmuntrende; *dær seðər æn gåt (!) huwə få dæň kål* (D.); *han hå et gåt hui, næ han fæk ət omlå mæ paňkaqə å fæk han niəs i æn kluð,* Sgr. V. 35. 267 (Gjedved); *grǫ i æ huwə; huðən ær et, do sir uð i æ huwə!* (D.) ɔ: i ansigtet; *ha uňt ve æ howə* (Herning); *„a hår uňt i æ huwə!" — „Veð do hufå·r de ær?" — „Næj!" — „de æ fåde· te do et hår röw i beqə æňər!"* (vestj.); *hun griňət mæ æ hijlə huwə* (D.) ɔ: lo over hele ansigtet; *æ hoi gær å ham såm æn værəl å æn svinsti dör* (vestslesv.); *„hæt hu jik i jęj flywi dåjs",* Grb. 1. 8, ɔ: hendes hovede vaklede frem og tilbage; *„så fåtrè hąj ə nåk, de hąj ha wræ hwòt om åpå kowən",* sst. 127. 22; *hun stor gåt·boðe i huwə o hals* (vestj.) ɔ: hun knejser; *ve do et hå æ piv stapət, Hans? — nęi, æjsən tak, a potər ət i æ gaməl huwə* (D.) ɔ: i munden; en smidighedsprøve, der øves af unge karle, er *å stå əpo huə å trèk o ǫjæ wæst* (Lild s.); ordspil: *mąj wa dø, å hujən ræňc mæ hwòt* (Vens.) ɔ: med deres eget, ej den dødes, se pølse; *hans huwə wår i Metby, law hans röw wår i Nargraňələ*

(D.) om en lang person; ordet bruges i en stor mængde halvt eller helt billedlige udtryk, af hvilke anføres: *lisǻ manə hwoðər, lisǻ manə seṅ, lisǻ manə pəlsər, tøs sǻ manə peṅ!* (Mors); *de ær iṅt gǻt ǻ fǻ manə hoi oṅər jæṇ hat* (N. Slesv.); *hąj wel ijèṃəl mæ hwòt* (Vens.) ɔ: han vil have sin villie frem med magt; *dær ær eŋən tærmər i æ huwə əpo ham* (Mors) ɔ: han har ingen forstand; *bryj si huwə mæj; leq si huwə iblø·ð fǻr* = rgsm.; *ha möj i æ huwə* (D.) have meget at tænke på; *han hǻr aṅt i æ huwə eṅ pǻtskor* (D.) el. *skupiṅ* (vestj.); *han hær mer i æ hoi som u·ty* (Mellemsl.) ɔ: det er en klog fyr; *æ hær i æ hoi, te æ vel* (Ang.) ɔ: jeg har isinde; *han hǻð nǻwət i æ huwə* (D.) ɔ: var noget beruset; *hun hǻr sǻ möj i æ huwə, te han ka et hǻl æ hiṅər ǻ ən* (vestj.) ɔ: lus, utöj, men også fig.; *hwæm dær it hǻr ət i hoət, di hǻr ət i færərən,* Sgr. II. 25. 169 (Lisbj. Terp); *„hwèm dèr eṅc hòr ə i hwòt, di ma hò ə i bjæn“,* Grb. 233. 80, *dæṅ dær et hǻr ət i æ hæwəð, mo hǻ ət i æ fæðə,* Sgr. XI. 125. 327 (Bj. h.); *han ær il breər i æ hoi som et par skirən feŋər* (N. Slesv.), sagtens med underforståelse af, at han er lang i ansigtet; *gal i æ huwə* (D.) ɔ: vred; *kǻrt fǻr æ huwə* (D.); *kǻrt fǻr æ hoi ǻ plat fǻr ær aəs som jet a di Jylaṅs gris* (Valsb.) ɔ: som giver kort og vred besked; også: *kǻrt fǻr æ huwə, som æn ronəvær fǻr æ röw* (vestj.); *sǻ lǻŋ i æ hoi som Mas Rawns føl* (N. Slesv.), el. *som Mas Rowərəs føl* (vestj.), el. *som æn fjaros føl* (vestj.) ɔ: flov beskæmmet; *han ær et ræt i æ huwə* (D.) ɔ: sindsforvirret; *han blöw sǻ stor i æ hoi som æn ævəlkun i æ röw* (vestslesv.) ɔ: overmåde flov, se byllityr; *han hǻr æn stuwər huwə o æn lilə fǻstǻṅ* (D.); *bið æ huwə a· jæṇ* (vestj.) fare løs på en med hvasse ord; *bok öwər huwə* (Sall.) slå kolbøtte; *a ka et fo ət i· mi huwə* (D.) ɔ: komme til at forstå; *de ær dǻti bæjər o go te æ huwə eṅ te æ hǻl* (vestj.) ɔ: at gå til den øverste fremfor til de underordnede; *de hò hwicən hu hælə hǫl* (Vens.) ɔ: er meningsløst; *de gor ham te æ huwə* (D.) om stærk drik: stiger til hovedet; *hąj gor pǻ hwòt* (Vens.) om den fulde: han falder; *go jæṇ atər æ huwə* (D.) föje en; *han hǻr ət i æ huwə som æ skræjər hǻð æ lus* (vestj.): *de ær et dǻti læt o hǻl æ huwə ǻp* (D.) ɔ: bevare modet; *hǻl æ huwə ræjn* (vestj.) ɔ: holde sig ædru; når en gör en tåbelig bemærkning, kan siges: *han seðər nǻk mæ æ huwə — æ kat ræṅ frǻ·* (D.) ɔ: er et torskehoved; *dær serər et gǻt hoi fǻ·r ham* (Ang.); *dær seðər æn guwə huwə ve· ham* (D.) ɔ: han er klog; *de slǻw ham fǻr æ huwə* (vestj.) ɔ: han kom i tanker om; *han slǻw ət ǻ æ huwə* (D.) ɔ: slap tanken derom; *stek æ huwə saṃəl* = rgsm.; *støð jæṇ fǻr æ huwə* (D.) fornærme en; *dær stǻj wal eŋən o æ huwə!* (vestj.) udråb, når en kommer farende; *tǻv æ huwə* (vestj.) ɔ: miste besindelsen; *tæj nǻwət ǻ æ huwə* (vestj.), i mods. til at læse noget i bøger; *do ka tæj di öwər æ huwə* el. *tæj di æ lönt öwər æ huwə o koṃ æn gǻŋ* (D.) ɔ: beslutte dig til; *han tæjər sæ eŋən diəl te hois* (Angel) ɔ: bekymrer sig ikke om sine sager; *de ær et atər mi huwə* (D.) ɔ: det er ikke efter mit ønske; — i visen: hans hoved afhug han over sengestok, Sgr. I. 69. 8; han hug hr. Blæsmands hoved af og gav det til jomfruen, Sgr. III. 177. 3; i folkesagnet hugger pigen røverens hoved af, da han vil krybe ind i huset, se Kr. IV. 297, Grb. 191. 97, jfr. Arnas. II. 170. 238, Molboerne vidste ikke, om manden havde haft hovedet med hjemmefra, Fausb. Molb. s. 19, jfr. Urquell III. 29 (jødisk). Krauss, Märchen II. 144; i æventyret har trolde og drager mest 3, 6, 9, el. 4, 8, 12 hoveder, dog også 2, 5, 7. Kr. Ævent. 354. 363. 377, Sgr. IX. 155, XI. 179. 223 flg., Efterslæt s. 119. 122, Gr. Ævent. l. 88, Gl. d. M. I. 39, III. 122 flg., J. K. Ævent. I. s. 143; jfr. Asbj. I. 8. 40. 82. 103. 118, II. 38. 39. 52. 55; Færøiske kvæder I. 208, Arnason II. 388. 414. 429. 440. 455. 466; dr. Nägenkopp Mhoff s. 450, Grimm Märch. I. nr. 60, Z. f. M. II. 113 (Vallakiet), 283 (Ungarn): Magyar Tales s. 196, Grimm Myth.[2] 360. 494, Liebr. Volksk. 72 (Japan), Folkl. Journ. I. 171 (Madagaskar), IV. 38 (Mongoliet), Hartland Fairy T. 7. 9; hugormekongen har 9 hoveder, Sgr. VIII. 109. 468; hovedet, som hugges af trolden, vokser straks fast, J. K. 7, Ævent. I. s. 24, hvilket hindres ved at strø salt på såret, Sgr. IX. 156, jfr. Veckenst. Volksk.

I. 32. 233 ved ild; et hoved falder ned gennem skorstenen, Sgr. XII. 171; vilkåret for at se de hjælpende dyr i æventyret få mskeskikkelse, er at deres hoved hugges af og sættes til rumpen, således om asen, hest, hind, løve, hund, hugorme, ræv, kat, frø, krage, jfr. Kr. V. 170. 201. 339, VII. 10, Sgr. III. 211, VI. 105, VIII. 9. 31. 104. 200, XI. 192, XII. 121, Kr. Æv. 178. 212. 262. 280, Gr. Æv. I. 44, II. 18, III. 123, Gl. d. M. II. 10. 34. 181, J. M. 6. 59, jfr. s. 54; J. K. Ævent. I. 54. 96, Mhoff. 422, Wigstr. I. 268, Sagor I. 10. 74; Asbj. I. 61. 85. 131. 140, II. 58. 117. 182, Nicolaissen Nordland I. 65, Gonzenb. I. 365, Hartland Science 241, Grimm Märch. I. nr. 57: hugge hoved og poter af, smlgn. Z. f. M. II. 442 (Ungarn), Krauss Hexensagen s. 45 b; skære frøen op, Ndl. Volksk. I. 50; ihjelslå og flå, Folkl. Record II. 188 (irsk), Folkl. Journ. III. 201, Folkl. I. 58; mærkes kan, at trækket med at sætte hovedet til rumpen kun synes at forekomme i nordiske æventyr; — et afhugget menneskehoved ligger på loftet i en gård og må ikke flyttes, Kr. III. 152. 212, IV. 120. 166-68, jfr. Sgr. II. 72, Thiele I. 59, Kuhn N. S. s. 292; en meneders hånd, Strackerj. I. 168 a; et menneskehoved opfiskes i et garn og må atter kastes ud, Kr. VI. 108. 154, se Strackerj. I. 165, II. 263. 600, Kuhn N. S. s. 292; et hoved, med smæltet bly i, opgraves på kirkegård, Kr. IV. 88. 131; — hovedløse dyr: heste: „*dè jik hulès hèjst der, å di wil jèr uhc*“, Grb. 168. 24; „Niels Lång hå manne sit ve minnatstier, hwodan han po en houdløs pillik rier“, And. Frieri; jfr. Kr. III. 303. 336, IV. 147. 212, VI. 4. 51. 71, 132. 191, VIII. 198. 329, 222. 383, 226; Sgr. II. 200. 784, XI. 71. 118. 120; Kr. Almueliv I. 29. 88, Sagn. I. 179. 651, Gr. Gl. d. M. I. 61. 63, 130, J. K. 261. 8, 345. 29, se helhest; et hovedløst føl, Kr. IV. 147. 212; en hane, Kr. VIII. 11. 28, se kok; en kalv, Kr. VIII. 59. 111; en so, Kr. IX. 218. 56; jfr. Henderson s. 326. 327, Folk. Rec. I. 20. 77, Folkl. Journ. VII. 265; — hovedet af et kreatur kan findes i gårdene, henlagt i en krog på loftet, hvorfra det ikke må flyttes, således i D., Møller, Bornholm s. 46, jfr. Jahn, Opfergebr. s. 18 flg. „offer til at afvende kvægpest“, se Kr. IV. 116. 160, hvor der nævnes gamle fisk; — et gloende hoved rejser sig op af jorden, Kr. VIII. 226. 390; et genfærds halve hovede bliver over jorden ved nedmaning, Kr. IV. 158. 223; hovedløse genfærd af msker ses på veje, ved broer, alm. hele landet over jfr. Thiele II. 146; person med hoved under armen, Thiele II. 132. 119, Sgr. IV. 235. 726, Gr. Gl. d. M. II. 96. 61, jfr. Asbj. I. 267, Arnas. I. 347. 558, Nicholson Yorksh. s. 78. 79, Yeats Irish Fairy T. s. 81. 108, Andree Parall. I. 77 (Borneo); hovedløst skibsmandskab Thiele II. 174, se skib; hovedløs mand: Gr. Gl. d. M. I. 124. 127, Sgr. X. 188, Cavall. Wärend I. 464. 491, II. XLIX. 118; Nicolaissen, Nordl. I. 7; rytter Gl. d. M. I. 88; skygge (s. d.); jfr. Renvall s. 16, Folkl. Rec. I. 19. 74, Folkl. Journ. I. 254 (Yucatan), 282. 284 (Afrika), Folklore I. 131, Wolf N. S. s. 643. 658, Urdsbr. IV. 60; — hovedet af en henrettet forbryder lægges ved ligets fødder, så kan den døde ikke gå igen, lægges det derimod ved siden, tager den døde det under armen, se J. K. s. 391. 1257; smstilles kan skikken i sagatiden at afhugge genfærdets hoved og sætte det til hans bag for at røve ham magten, se Grettes Saga k. 18. 35, Olaf Helliges S. kap. 16, Rafn Oldn. S. IV. 26, flere eksempler se Fritzn.^{2} s. 165 a under höfud; Saxo I. 13 (ed. Steph.), Vedels Overs. s. 13 øverst, om Methothin jfr. s. 177, Steph. s. 155. 14, Oldenburg Om Gjenfærd (1818) s. 66 flg., Junge s. 322, Kr. VI. 95. 139. 145, Cavall. Wärend I. 472. Arnason II. 167, se Mannhardts afh. om Vampyrismus Z. f. M. IV. 260, jfr. s. 150, med mange henvisn.; Andrée, Parallele I. s. 80 flg., Strackerj. I. 185 flg., Henderson s. 327, ligeså Liebrecht Volkskunde s. 414 anm., Grimm Myth.^{2} 883. 887. 901. 932. 1136; — hoved udhugget på kirke, Kr. IV. 141, Thiele I. 205; fire stenhoveder på et kirketårn, Gr. Gl. d. M. II. 71, jfr. Fb., Levende begravet i P. Bjerges Årb. f. Kulturhist. II. s. 54, Liebr. Volksk. 291; — kiger man jule- el. nyårsaften med borddugen over hovedet, el. gennem hullerne på et såld, ind gennem vinduet udenfra, ser man de msker, som i årets løb skal dø, sidde uden hoved, Thiele Overtro nr. 645. 46, Kr. IV. 243. 345, VI. 285. 330, VIII. 381, Sgr. VII. 77. 471. 474, XI. 205. 564, jfr. Cavall. Wärend I. 291. 355, Nicolaiss.

Nordl. III. 4, Liebr. Volksk. s. 323. 76. 96 (Norge); Vernaleken, Mythen 338. 25, Rochholtz, D. Glaube I. 105; — börn må ikke bære skæppe el. såld på hovedet, så vokser de ikke, Kr. IX. 48. 526. 27; hovedet af en aftenbakke, bundet om en mands arm, gör ham sövnløs, Kr. VI. 361. 74; se hugorm; et spøgelse drejer præstens hoved om i nakken, Kr. III. 200. 245, jfr. gjenganger s. 443. 7, se tilbage, spøgelse; *va får et hoi hær dæň könəst pik i vå by?* svar: *sit iňt,* se Fb. Fr. H. s. 14; i et skæmtesagn kaldes hovedet: nyrekølle, Kr. Æv. 170; dyrene sætter deres herres afhuggede hoved forkert på, Efterslæt s. 123; jfr. Grimm K. M. nr. 60, Arnas. I. 275; se hjærneskal, skifting, skjød; bag-, brækken-, dukke-, fandens-, for-, heste-, kalve-, kokke-, kroppe-, mande-, menneske-, over-, skabilken-, svine-. — **2)** forskellige ting, der kan ligne et hoved: hoved på hammeren (Vens.); på køllen (vestj.); på riven = bullen, hvori tænderne sidder (Thy); en stang, der går fra skæret på glds. plove og er skruet fast til sulen og håndvollerne (vestj.); den spidse ende af skyerne, der „skiber“, se ark, og hvorfra vinden kommer (S. Ho); se bjælke-, blår-, brun-, hvidkåls-, hør-, kjølle-, knappenåls-, munke-, nydje-, okse-, orme-, pibe-, plov-, rive-, rokke-, vise-, åkåls-. — **3)** *èt hòẉi* (Søvind s.) et lille stykke skov; jfr. U. Bl. I. 232 „fremspringende odde, især skovbevokset“; *Huẉə,* et sogn vest for Varde; *Syňər Huẉə* på Fanø; se Ho, skov-. — **4)** hovedgærde i sengen; *we æ huẉə i æ sæŋ* (Agger); *we hwòjən* (Jetsmark): *hwoḏən å sèŋən* (Vens.); *hwòjər å fæḏər i sæŋən* (Lild s.); se hvoddem. — **5)** den sidste del af smsætn. i mangfoldige skældsord eller kælenavne, se bladder-, blat-, bof-, bolme-, bommer-, brus-, buse-, bøgle-, doggre-, dorsk-, dosmer-, drant-, dremse-, dummer-, dvot-, fjog-, fjot-, flab-, flane-, fæ-, fåre-, glabber-, gnav-, grattel-, grød-, gåse-, hjadre-, hjangle-, hjaske-, hænge-, jejtre-, kimse-, kjød-, kjæbbre-, klods-, kludder-, klummer-, klump-, klæbbre-, klæp-, knokkel-, knub-, koddre-, krontel-, kyllinge-, kål-, lut-, mog-, muffel-, murke-, narre-, nød-, pjatte-, pjave-, pjæbe-, proge-, prossel-, puffel-, skoggre-, slubber-, sludder-, snode-, snyle-, stage-, stude-, torden-, torske-, tosse-, tronni-, tryk-, tørve-, tåri-, tårkel-, ugle-, vrövle-, æsel-, åle-. — Jfr. Aasen. hovud, sv. hufvud, isl. höfuð itk.; htsk. haupt, mnt. hoved, Sch. Lübb., eng. head; henføres til lat. caput, se hvoddem, hvoddet, höved; lyske, menneske.

hovedager, no. *hu̱-* el. *huẉəaqər i* el. *hwòaqər i* best. *hwòaqəri* flt. *-aqər* (Børgl. h.), best. *hwòaqən* (Hellum s.): *hoẉaẉər æn* (vestj., Lemv.); *huẉəaqər æn* (Mors, Thy); *huẉəjaqər æn* (Andst) — tværplöjningen for enden af agrene, se forager, hvoddem.

hovedbrud, no. *hu̱brò è* (Vens.): *huẉəbröð* (Agger) = rgsm.; *æn for hwið hor a huẉəbryj* (Lindknud s.); „hovedbrud giver sved!“ sagde bonden, han så studene svede, de trak med hornene (Malt).

hovedbryderi, no. *huẉəbryðəri·j de* (Lindk.) = hovedbrud.

hovedbrøken, no. i udtr. som: *de wòlər ham månə huẉəbrọkənər* (Vens.) ɔ: volder ham meget bryderi.

hovedbund, no. *huẉəboṇ æn* (D., Agger) = rgsm.

hoveddyne, no. *ho̱idyn æn -dyṉər* (Agersk.; Sundv.) hovedpude; se hvoddem.

hovede, upers. uo. få isinde; *væn de ho̱jər hiň, kaň hon nåk* (Vlb.); *de ho̱jər ham il* (vestslesv.) han har ikke lyst til det.

hovedet, to. *ho̱jə* (vestslesv., Agerskov, Bradr., Ball.); *hoẉəðə* el. *hoẉəriq* (Hmr. h.); *huẉədiq* (Mors) — **1)** *æn h— knæjt,* en fyr, som har et godt hoved. — **2)** -hovedet i smsætn., *-hwòt* (Vens.); *-hwåḏə* (Agger); *-huẉə* (D.); *-huẉəj* el. *-huẉəðət* (Andst); *-ho̱jə* (Sundv., Bradr.); *-huẉəðə* (Løgstør); *-hoẉədət* (Bj. h.); se hvoddet; bar-, dingel-, gal-, hjamper-, hver-, hvid-, hvimmel-, hvingel-, hæld-, krøl-, plat-, puddel-, rød-, skal-, skjæv-, skjør-, sort-, stor-, svild-, svingel-, tummel-, tyk-, tynd-, vind-, åben-.

hovedgeværge, no. *hòẉigivèṛi et* (Søvind s.) spøgende = hovedbedækning.

hovedguld, no. hovedsmykke;

de satt' på hende det hovedeguld,
det skinned som brændendes low',
det var besat med ædelstene,
det sömmed den skjönne jomfrow'.
Kr. I. 296. 21.

hovedhår, no. *huwəhor æn* (D.) = rgsm., se spinde.

hovedig, to. se hovedet.

hovedkjød, no. i udtr.: stå og sælge h— (Mors) ɔ: stå og måbe.

hovedklud, no. *huwəkluð æn -kluð* (D.) et törklæde til at tage om hovedet.

hovedklæde, no. *huwəðklæ æn* (Thy); *huwəkle æn -r* (Agger); *huwəkle æn -ər* (Malt); *hòwəðkle et* (Hads h.); *höwikle et* (Barrit s.) — rgsm.; mørktfarvet törklæde, som gamle kvinder brugte det (Thy); se hylle.

hovedkulds, bio. *huwə-* el. *howəkåls* (vestj.); *huwəkåls* (Agger, Vens.); *hòwəkuls* (Sall.); *hòwkåls* (S. Hald h.); *hòwkuls* (Støvr. h.); *hoikuls* (N. Slesv.) = rgsm.; *hąj falc huwəkåls åkå·l*, omkuld på hovedet; *bok huwəkål* (!) (Vens.) slå kolbøtte = *hwist howəkuls, bok øwər howə* (Sall.); *fol holkols* (sj. Bradr.); *a kam så huwə o kòl o ste, te a glæmt min melmað* (Lild s.); jfr. bagkurv, krage.

hovedlag, no. *huwəlaw æn -lawər* (D., vestj.); *hoilaw et -ər* (Sønderj., Braderup; Sundv.); *huwəlaw æn* (Mors, Thy, Agger, Lild s.); *hwòlaw è -ər* (Vens.); *huwəjlaw æn -law* (Andst); *hòwilaw et* best. *-lawət* (Søvind s.); *hòwlaj et* best. *-lajət* (S. Hald h.) = rgsm., hovedlag til heste; også rebet, der går fra det ene klaptræ til det andet (Søvind s.); *fo æ huwəlaw öwər æ ørər* (Malt), fig. komme i klemme, blive magtet; jfr. klaptræ, sele.

hovedlagreb, no. *huwəlawrev de* (D.) = hysom, tyndt reb.

hovedlagstrikke, no. *hòwilawstrèk æn* (Søvind s.); *hòwlajsstrek æn* (S. Hald h.) = hovedlagreb.

hovedlod, no. *huwəlåð æn -låðər* (Malt); *hòwilåj æn* (Søvind s.) = rgsm.

hovedløs, to. *huwəløs* (Agger) — 1) uden hoved, om forskellige sagndyr, se hoved s. 655. 34. — 2) fig. *hań ær ek huwəløs* ɔ: ikke dum.

hovedmad, no. *huwəmað* el. *howəmað de* (Lb., vestj.); *huwəmar de* (Vejr.); best. *hwòmaən* (Vens.) — indmad, de udtagne, rengjorte indvolde (Lb.), = finker (Thy); fig. *knaw huwəmað* (D.) = kysse, jfr. inder.

hovedmand, no. *huwəmań æn -mæń* (D.) = rgsm.

hovedmaske, no. *huwəmask æn -ər* (Holmsl. kl., Agger) den ydre maskerand omkring et våd: de øverste masker, dobbelte og sværere end de andre, hvormed garnene fæstes til „tællene“.

hovedpande, no. *huwəpań æn -ər* (D.) et dødningehoved, se hjærneskal.

hovedpandedjævel, no. *huwəpańdöwl* (Borbjerg s.) den, som skal være hovedet i et foretagende og sætte andre i rette: *han æ mæ* (med) *som h—.*

hovedpandekarl, no. *huwəpənskål æn* (Thy) om den, som får fortrinnet, når flere kappes i løb eller arbejde; også hovedmand, snu person; den, som kan drive en sag igennem; skal også nævnes: *huwəpriñskål* (Mors).

hovedpine, no. *huwəpin æn* (Vens., vestj.); *hòwəðpin æn* (Støvr. h., Bj. h.); *hòwipin æn* (Søvind s.); *hòwpin æn* (S. Hald h.); *hòwəpin æn* (Hornb. s.); *höwipin æn* (Barrit s.); *hoipin æn* (vestslesv.) = rgsm.; i reglen siges: *a hår uńt i æ huwə* (D., alm.); fig. „det er ikke min hovedpine“, Sgr. VII. 12. 185 ɔ: det angår ikke mig; h— kan komme af, at „issen er sunken“, så skal den „trækkes op“; det sker ved, at man måler fra det øverste af panden den lange fingers længde ind over håret og der giver et hurtigt ryk opad i en lille tot hår, Sgr. VIII. 141. 607, jfr. hug; råd mod h— se J. Saml. IV. 142. 74, 152. 102; bindes et neg for höjt, kan spøgende siges: *de har nåk haj hoipin* (vestslesv.), se hovedve.

hovedpude, no. *huwəpuð æn -puðər* (D.; Agger); *howəpuj æn -ə* (S. Sams); *hoipuə æn -purə* (Sundv.) = rgsm.

hovedpynt, no. *huwəpyńt de* (D., vestj.) = rgsm.

hovedpæl, no. *hoipæl æn -pæl* (Agerskov; Bradr.) pælen i bæsningen ved koens og hesten hoved, mods. halepæl.

hovedreb, no. *huwərev æn* (D.) rebet, som går bag dyrets nakke på klaptræerne; se hovedlag.

hovedregning, no. *huwəræjnəŋ* (D., vestj.) = rgsm.

hovedrem, no. *huwərem æn* (Mors, Thy) bjælken, hvorpå tagets bjælkeværk hviler; se höjrem.

hovedrig, to. *hòwiriq* (Søvind s.); *huwəriq* (Agger) = rgsm.

hovedsag, no. *huwəsaq æn* (Malt);

hòwisaq æn (Søvind s.); *de ær æ h— å ət* (D.) = rgsm.

hovedslagen, to. *huwəslawən* (vestj.); *æn h— kål,* en, som har hovede og dygtighed, forslagen person.

hovedsogn, no. *huwəsdȯwn æn -sdȯwn* (D.) sognet, hvor præsten bor.

hovedstad, no. = rgsm.; i forskellige byremser:
Ørbæk (ə) ær ən lilə bòj,
Tòwtom lèqə let i lòj,
Søñ (Søvind) *ær æn hòwistaj,*
Brèqsti ær ən mawə raj (Søvind s.);
„Swönballe er en howedstad“, Kr. VI. 343. 208 (Hundslund s.); Gantrup, Kr. IX. 122. 313 (v. f. Skanderborg).

hovedstykke, no. *howəstøk æn* (Sall., vestj.); *howəstek* itk. (S. Sams) — 1) på gimpelægterne (s. d.), de to tværstykker for enderne; *hòwistøkət* (best.) *òw sæŋən* (Gjern h.) den del af sengen, hvor hovedet hviler. — 2) i katekismusbogen en af de fem hovedafdelinger; præsten: *huma·ŋə huwəstøkər hår do?* drengen: *mæ hat o kabu·sər, så hår a jawn syw!* (D.) el. „en ny hat og en gammel hat, en kaskjet, en lue og en kabuds! Kr. IX. 370. 198.

hovedstæg, no. se stag.

hovedsum, no. *hwòsom æn* (Vens.); *hòwisòm æn* (Søvind s.); *huwəsom æn* (Agger) = rgsm., i modsætn. til renter; *hañ fæk da æ huwəsom, mæn ræñtər so hañ nåk eŋən å* (Agger); spøgende = hovedtöj (Søvind s.).

hovedsvend, no. *håwərsvæn æn* (Fjolde) avlskarl, jfr. busven.

hovedting, no. *hòwitèŋ æn* (Søvind s.) = hovedsag.

hovedtov, no. *huwətåw* flt. (Holmsl. klit) vantet på masten.

hovedtræ, no. *huwətre æn -ər* (Mors) = hovedstykke 1.

hovedtöj, no. *huwətöj æn* (vestj.); *huwəðtèw æn* (Thy); *huwətèw è* best. *-tèwə* (Vens.); *hòwitèw et* (Søvind s.); *hòwəð-töw* (Bj. h.) — det gammeldags sæt, som kvinderne bærer, og som nu næsten er forsvundet, består af 1) korsklæde, som dækker forhovedet, derpå en kruset linning, *æ storər* = kruser, dannede med kniv på det stivede töj; 2) en flöjels lue, som dækker baghovedet; 3) hagehatten, et stykke fint lærred fæstet til luen, hvorpå udstående vinger; endelig hørte dertil en dusk ɔ: en slöjfe (D.); jfr. skjæggehat; også om, hvad man har på hovedet i almindelighed: *de ær æn sölə huwətöj do hår* (Lindk.) ɔ: hat, kasket o. desl., se hovedstykke, høflighed.

hovedvand, no. *hòwiwañ de* (Søvind s.); *huwəwañ de* (Agger) — alm. salmiakspiritus, solut. ammon. ps. 1., nu sagtens også: eau de Cologne; se ungersk vand.

hovedvandsflaske, no. = rgsm.; „*ta din huwòjsflask mè!*“ Grb. 35. 25.

hovedvandskrukke, no. *hoiwañs-kruk æn* (N. Slesv.) flaske med eau de Cologne el. salmiakspiritus.

hovedvandsæg, no. *huwəwòjseq è* = flt. (Vens.); *hòwiwañsæq et* (Søvind s.); *huwəwañsæq* (Agger); *hoiwañsek et* = flt. (Bradr.) = rgsm.; i gamle dage fæstensgave fra karl til pige, det gik rundt i kirken, Kr. Almueliv III. 87. 303, Fb. Bondeliv s. 314; jfr. ungersk-æg.

hovedve, no. *hoive æn* (N. Slesv.; Valsb., Angel, Sundv.) = hovedpine; *riəkmañs hoive å fåtəmañs drek spørs òlti vit* (M. Slesv.).

hovedvej, no. *huwəvæj æn -væj* = rgsm.

hovels, no. se hugelse.

hoven, to. se huget, hugen.

hoven, to. *håwn* (Andst h., Agger); *håwən* (Vens.); *hòwən* (Søvind s.) — 1) = rgsm.; opsvulmet. — 2) fig.; *æn håwn kål, h— i æ pæls, h— a· sæ* (D.); jfr. Aasen, hoven.

hovenhed, no. *håwnhið æn* (Agger) — 1) opsvulmen. — 2) brøsighed, hovmod.

hover, to. se huget; bio. se hvor.

hoveri, no. *hòwəri·j* el. *-ric de* (Vens. alm.) = rgsm., jfr. Kr. VI. 310. 398 flg., IX. 92. 109 flg.; se f. eks. Kjær, Stavnsb. s. 238, også om et modbydeligt el. meget tungt arbejde: *de è liqfram hòwəric də hær!* (Vens.).

hovfolk, no. *hòwfålk* flt., best. *-fålkən* (Vens.) personer, der gör hovarbejde.

hovfri, to. fri for at göre hovarbejde; mændene i Galten sagde, at de blev aldrig h—, inden slottet (hovedgården Löjstrup) skred i åen, Kr. Almueliv II. 40. 110.

hovgård, no. *hòwgòr i* (Vens.)

gård, som der ydes hovarbejde til, jfr. Grb. 24. nr. 10 flg.; *de wa i dæn ti, di gik te håw, så hað di æn betə fåwa'ltər po gorən, vi plæjə no å kal ən håwgdn,* Kr. IX. 246. 85 (Ning h.).

hovhejst, no. se humhest.

hovhest, no. hest, som bruges til hovarbejde; hver to gårde lagde vognlag, og der var gærne en brølendes stærk hest, som de kaldte hovhesten, og så havde de nok én til, så der blev et ordentlig forspænd, Kr. Almueliv II. 4. 7.

hovklemme, no. *håwklæm æn* (D.) en hestesygdom, der består i, at hovens horn er for trangt til foden.

hovkniv, no. *håwknyw æn* (D.) kniven, hvormed smeden afhugger hestehovens kanter, forsk. fra virkejærnet (s. d.).

hovkommels, no. se hukommelse.

hovkost, no. kost, som hovarbejdere fik; den sædvanlige kost, de fik med til hove, var til hver mand en tör sild med brød, øl fik de på gården. Ellers var den sædvanlige kost vandgrød og især surt øllebrød, undertiden spegesild, kun sjælden spiste man sødgrød, Kr. Almueliv II. 6. 9.

hovkurv, no. madkurv, som toges med til hovarbejde, Kr. Almueliv II. 12.

hovl, no. se hagl.

hovlade, no. lade på hovgården, se f. eks. Kr. VIII. 126. 237, 130. 239.

hovlam, to. *hòwlam* (Vejr.) om hesten, lam på grund af en fejl i hoven.

hovle (?), uo. drikke smaskende, boblende som kalve (Årh. egn).

hovlig, to. *hòwlə* (Vens., Nørv. Tørrild h.), *hqj æ nuə h—* (Vens.) noget bedre; *de gor h—* (N. Tørrild h.) tålelig; *de æ håwlə gåt væjr ida'w,* nogenledes godt; *no vær ət håwlə* (vestslesv.) nu bliver det tåleligt; *dær æ håwlə mèj,* rigelig meget; *han hår ət gåt? — ja, så håwlə!* så særdeles (S. Hald); *ær ət no it no fålə knèjt? — jòw, de æ så hòwlə!* det er det rigtignok (Støvr.); „mi hjat de så houele banker", And. Begr., mit hjærte banker så stærkt; *a tøkəs, de èr hòwlə mø, do wet ha i lön* (Vens.); jfr. Aasen hovleg, passende, rimelig; isl. hóflegr; end-.

hovlspink (?), no. *howlspeŋk æn* (Agersk.) vipstjært.

hovmand, no. Visen om ham, Gr. Gl. d. M. III. 56, Sgr. IV. 147. 411, Dania I. 307; ordet er alm. i folkeviserne og betegner en mand, der er i kongers el. høvdingers tjeneste; i senere viser misforstået og sat i forbindelse med hoveri; jfr. Daae, N. Bygdesagn I. 27: fuldmægtig hos en øvrighedsperson, se Aasen, hovmann, isl. hofmaðr.

hovmandstag, no. *hòwmaństaq* (Mors) kraftigt tag med hænderne; *„o—hòj! hi—hòw! hio—hòp! ta hòwmaństaq!" å såntə nèj robə di,* når båden slæbes op (Lild s.).

hovmark, no. *håwmark* (Ribe, Malt h.; Søvind s.); huk. flt. *-ər* (Vens.) — mark, på hvilken der er gjort hovarbejde; et ikke ualmindeligt navn på marker.

hovmod, no. = rgsm.; i udtr. *håwmor æ tit æmo'r et fål* (Ang.); jfr. htsk. hochmuth.

hovn, no. se horn; to. se hugn.

hovn, no. „de brædder på siden af båden, som rækker over den virkelige ræling" på fiskerbåden ved Skagen (Vens.), Mb. efter Olavius s. 294. 95.

hovne, uo. *håwn -ər håwnt* (Vens., Agger); ft. tf. *håwń* (D.) = rgsm.; *hans feŋər håwnt åp o blöw så stuwər som æn kopat* (Agger); også: *deji èr håwnt* (Vens.) dejgen er hævet, gæret; jfr. puse, rise, tinde.

-hovnet, tf. se op-.

hovning, no. — 1) „hovmål el. det mål af jord på hovmarken, som en bonde efter hans hartkorns störrelse skal dyrke i hoveri" (Sams, Årh.), Mb. — 2) hovarbejde, se Kr. Almuel. II. 8. 13, 24. 62.

hovnkrovner, bio. hovedkulds; en mand kom bussende håwnkråwner ind i stuen til hende, Kr. VIII. 220. 380.

Hovns jæger, no. se Odins jæger.

hovport, no. herregårdsporten, hvorigennem hovfolkene gik ind; *næə bønərən no kam te håw om mowənən, så sku ði sto ve håwpowətən klåkən sæjs præsi's, å nærənsti etasråðən han wa gal, så sto han mæ ripiskən i powətən å så tål han əm en,* Kr. IX. 233. 72 (Gjerlev h.); jfr. Kr. Almuel. II. 7. 11.

hovpose, no. pose, hvori bønderne havde fødevarer med til hovarbejdet, se J. Saml. IV. 18.

hovre, no. uo. se hugro; uo. se hobre.

hovrejse, no. *hòwræs æn* best. *-ən*

flt. *-ræsər* = rgsm.; *gormę̀jərn skul jò weș hòwræsər te Sųjby hwat or* (Vens.).

hovs, uo. se hugse.

hovseddel, no. seddel, som gives på hovarbejde, kørsler, som skal udføres; en h— lød på 3 tønder rug at køre til Varde, Kr. Almuel. II. 35 øv.

hovsk, uo. se huske.

hovsk, to. *höwsk* (Bj. h., Barrit) storagtig; *vær h— o ət;* jfr. *höwi* = hoved s. 653. 16.

hovskisnovsen, to. *håwskisnåwsən* (Vens.) storsnudet, brøsig.

hovskjæg, no. *hòwskę̀q* (Mors); *hòwskęq è* (Vens.); *hòwskæq* el. *-skæk* (Vejr.) — hårene om hoven på hestens ben.

hovsmör, no. smör, der ydedes som hovafgift af bonden, det tilsmudsedes ofte med villie. Jens kom brødkrummer og grød udenpå smörret. Da det ikke så meget appetitligt ud, spurgte fruen Jens, hvordan det kunde være, at smörret var så urent. Han svarede: „mi kowen véd, te a arberer stræng', å dæfår vel hun und' mæ æn gowe fø', hun gir mæ smör o æ brø å såmti åsse i æ grør, men a skråver æ smör å æ brø å tår er å æ grør å gjæmmer er, få de te frowen ka fo hendes!“ Så lod fruen Jens beholde smörret, se Kr. Almueliv II. s. 25 ned. 26 ned.

hovsom, to. *håwsom* (D., vestj., Andst, Vens.(?), Sønderj., Ang.) tålelig god, skikkelig, rimelig: *æ væjlə blöw da h—* (vestj.); *no hå wi da fot nèj håwsåm wæjlə ijæ'n* (Agger); *æn h— kal,* tålelig god kalv; *vær let h—!* (Andst) ordentlig; *han ær it håwsom* (Randers) om et barn: ikke artig; *i h— tij,* i ordentlig tid; *no ær han h— iğæ'n* (vestj.) om et sygt mske, der kommer sig (ligeså Ang., Lild s.); *æ do no rask? — ja, så håwsåm hæn* (Agger) så nogenlunde; *h— æ bæst* (S. Jylland) ɔ: middelvejen er den bedste; *de ær h— gåt byq* (Mors); *vel do vær æn h— goi dræn?* (Agersk.); *h— gåt istań,* tålelig ved helbred, *de gær æńda h—* (Agersk.); *de æ h— mæ mæ* (Andst) jeg har det nogenledes; jfr. Aasen hovsam; hovlig, hugsom; 1. falle.

hovsomdags, bio. *hòwsomdaws* (Mors) betimelig.

hovsomhed, no. i udtr. *de war sårən te håwsomhejər* (Holstb.) til ordentlighed.

hovspind, no. „en vis del hør eller blår, som hovbønder måtte spinde for herskabsfruen uden betaling“ (Vens.), Mb. jfr. Sgr. VIII. 174. 691, Efterslæt s. 237. 261, se spinde.

hovsted, no. *håwstæj et* (Sundev.) stedet, hvor træsko hoves, se 2. hove.

hovster, no. i udtr. *han hòlər è swær hòwstər mæ ham* (Horn. h.) holder styr med, tumler med; jfr. hjovstre.

hovstok, no. *håwståk æn* (Holmsl. kl.) en korkbøje, der er midt i våddet ligeover posen, „hoven“, se 3. hov.

hovt, no. se hofte; bio. se hårdt.

hovtang, no. *hòwtån æn* (Lild s.; Mors); huk. best. *-tånən* flt. *-tånər* (Vens.); *håwtån æn* (vestj.); *håwtån æn* (Thy); *håwtån æn -ər* (Agger) — smedens store knibtang; jfr. „bewår mæ . . . få hammer å håwtång“, Kr. IV. 345. 444, slgn. hestesko s. 604. 22.

hovtrænge, no. *hòwtræn æn* (Vens.), *dær ær æn swær h—!* siges, når mange vogne på engang trænger sig sammen for at få aflæsset ɔ: trængsel som af vogne, hvis kuske er i hovarbejde.

hovtöre, no. se hugtørv.

hovven, no. se hoben.

hovver, uo. se hobre.

hovvi, no. se hoved.

hovvise, no. vise om hoveriets trængsler, se Kr. I. 28. nr. 12, IX. 155. 395.

hovvogn, no. vogn, som kører i hovarbejde; *„hąj ku hæt jènten spelè'p åp, te hòwwun kam təbaq“*, Grb. 40. 17, han kunde finde på nogle löjer til hovvognen kom tilbage.

hovvorm, no. se hugorm.

hu, no. se hud; 4. hug; 2. hug 8. — bio. se hvor, ihu.

hu, udrbo. — 1) udtrykker alm. forundring, overraskelse; *u* el. *huw!* el. *huwha!* el. *huha!* (Agger); *huha mada'mən!* (sts.); *„huw!“ sò Jæp, hąj drak å wålən* (Vens.); *hu!* el. *hòw!* (Røgen) kan siges, når noget falder; *næj, huha' da!* el. *huha'həja da!* (D.) udråb af forundring el. forfærdelse; *ja, huha, de ær ehda!* (Hadersl. egn); *hu hæj!* (vestslesv.) glædesudråb; *„så jik hon i huw-hæj frå Hjèrən å hjèm“*, Grb. 243. 275, så gik det i en fart fra H. og hjem; *di liər a huha ælər fyha!* (Lönb.) ɔ: af kulde el. hede. 2) *huw baw!* el. *huw ha baw!* (Lild s.);

hubaw! (Agger) udråb, når man gyser el. væmmes ved noget; den døde begyndte at sige: „hu baw! hu baw!“ — „fryser du?“ sagde Hans, „så put dig bedre ned!“ Sgr. VII. 218; se gussi; *hu, få rakən!* (Vens.), se halleluja.

hubav, udrbso. se hu 2.

hubink, no. hovedsæt, som brugtes af kvinder i Hads h., Mb.; kunde være smsat af hoved-bindike, se 1. benneke.

hubær, no. se hjobær.

hud, no. *hwuj æn hwuj* (D.); *hwi æn* best. *hwiən* flt. *hwiər;* yngre: *huð* best. *huðən* (S. Hald); *hwy æn* best. *hwyən* flt. *hwy* (Støvr. h.); *huj æn huj* (Malt, Hornb. s., Sønderj., Ang., Bradr.); flt. *hujər* (Harridslev, Haslund, Sporup, Falslev, Dover, Linå; Lild s.); *huj æn -ər* (Lönb., Vejr., Agger, Skyum, Mors); *huj æn* best. *hujən* flt. *hujər* (Hell. h.); *huj æn* best. *-ən* flt. *hu* el. *-hujər* best. *-ən* (Vens.); *huð* el. *huj æn* flt. *huðə* el. *hujə* (Bj. h.); *huc* (ɔ: *-dj*) *æn* best. *hujən* flt. *hujə* (S. Sams); *hu æn huər* (Fjolde) — skindet af store dyr, heste, hornkvæg; se helmisse-, heste-, ko-, robbe-, øg-; *mæ huj o hor* (D.); *æn støk huj* (Lild s.); fig. *vi sliðər et æ hwuj a djær stjænbro* (D.) ɔ: vi overløber dem ikke; *han fæk hujən ful* (Sams); *do skal ha noə på hujən* (Vens.) ɔ: prygl; skindet på kartofler og kogt mælk (Ang.); i sagnet forekommer det træk, at djævelen el. spøgelser flår huden af et lig, Sgr. VII. 215, Kr. IV. 232. 327, VIII. 380. 685; „han sér Gl. Erik flå et mske på kirkegården“, Gr. Æventyrregistr. 11 c, jfr. Wigström II. 191. 339, Mhoff 198, Z. f. M. I. 246 (Hessen), Strackerj. I. 269; el. af levende msker, Kr. VIII. 251. 322. 546-47; jfr. Qvigst. 64. 66: „Stallo“ flår msker; vilde flår fjender, Mélus. III. 94. 8; djævelen flår en mand så hår og negle følger huden, som findes i Lund kirke, Sverig, Kr. IV. 233. 328, jfr. Z. f. M. II. 355 (Tyrol), Gonzenbach II. 95; bukser af mskehud, Maurer Isl. S. s. 91, Arnas. I. 428; töjle og hovedlag, Maurer s. 102, Arnas. I. 440; sko af menneskehud, som aldrig opslides, Arnas. I. 443, II. 389; iføre sig et andet mskes skind som forklædning, Folkl. Journ. IV. 317. 318, jr. Grimm K. M. nr. 179; et spøgelse ræddes og farer ud af sit skind, dette kryber sammen i sollyset, Thiele II. 130, jfr. Folkl. Journ. VI. 225; spøgelset bliver til „a small lump of jelly“ (Skotl.); kaste et hudstykke mod væg, se smatte. — Jfr. Aasen hud, isl. húð huk.; htsk. haut, henføres til lat. cutis; bælg, ham, skind, skindlap; menneske-.

hudden, bio. se hvordan.

huddre, uo. gyse, ryste af kulde (Hors.) Mb.; se hovre.

-hudet, to. *-hwujət* (D.); *-hwyət* (Støvr.); *-hujə* (S. Sams); *-hujət* (vestj., Lild s.) = rgsm.; for-, kobber-, tyk-.

hudløs, to. *hujløs* (Malt, Agger); *hujløs* (Søvind s.); *hwujløs* (D.); *hwyløs* (Støvr. h.); *hwiløs* (S. Hald h.) = rgsm.

hudløshed, no. er et barn hudløst, skal man tage bleerne, som barnet skal have om sig om natten, gå stiltiende op med dem på kirkegården, ind i våbenhuset og slå dem tre gange mod kirkedören, se Kr. VIII. 325. 555.

hudmager, to. se skindmager (Slet h.) Mb.

hue, uo. fort. se hedde; no. se hoved.

-hue, no. = rgsm., jfr. Aasen huva, isl. húfa huk., se lue; felt-, pur-.

huebærris, no. se hybenris.

huei, bio. se hvori.

huel, no. se hul.

huen, no. se horn, hånd; bio. se hvordan.

Huens jæger, no. se Odins jæger.

huer, no. uo. se hore; no. se horn.

hues, no. se hose.

huflattik, no. et lægemiddel, folia farfara (P.), htsk. huflattich, er en plante, tussilago farfara L., følfod.

hug, to. se huget.

1. hug, no. *hòw æn* (Vens.; Thy) — 1) sind, hu; „a kinne dæ, Berret, læng i mi hou“, Andr. Begr.; der al min hov lå o, Kr. I. 305. 2; hende kom ålder sorg i how, Kr. II. 57. 1; det leger mest udi tanker og how, Kr. II. 95. 3; *hans hàw stor te'; ha h— aj nøj* (Thy); *stowər how å betə fomow, di ka så il təsamən drow* (Mors); *kom i hòw, de ær æn gu teŋ, næ de it æ få silə* (Århus.); *de ka æ ek kom i hàw* (Agger) huske; *nær de æ swòt öwər æ haw o hwið öwər æ skåw, så æ dær viñtər i håw* (D.) ɔ: i vente; el. *mørk haw, lyst skåw, de hår viñtər i håw* (Rkb.); *han står hòw ætər əð* (Thy) ɔ: hans hu, lyst står dertil; *dæn står hòw*

ætər o kom hjæm (sst.) ɔ: higer efter; *han har enə reqtə hâw a* [*å*] *de arbər* (Agersk.) ɔ: han gör ikke ret alvor af det; *po fòstañ hòw* (Søvind s.) på fastende hjærte; *mæ vrę hòw* (Hundsl.) med vredt sind; „hojj a fat i en kål ow vre howw, wa et sjællen a slow“, Jyd. I. 24. 1; „*di gribə fat i hwèrar å graman hòw*“, Grb. 126. 10, med gramt sind. — 2) hukommelse; *de kam ålər i mi hòw* (Vens.). — Jfr. Aasen, hug; isl. hugr hak.; hygge.

2. hug, no. *hoq è* best. *-ə* flt. *hoq* best. *-ən* (Vens.); *hoq æn* = flt. (vestj., Mors, Lild s.); itk. (N. Sams, Støvr., S. Hald); *hòq et* = flt. (Søvind s., Hads h.); *æn h—* (Thy); *håq æn* = flt. (Agger, Vejr.); *hoq æn* = flt. (Hvejsel, Andst); *how* el. *huw æn* = flt. (Sall.); *hoq et* = flt. (Agersk.); *hok it* = flt. (M. Slesv., Brader.) — 1) et enkelt hug med økse; „*nåskəri hoqər fijr hoq i hans skow liq ijèməl bådə èwəler å sòl å de så nèt imèl òl fèm tæən, de eňc hujən wa skrefəlt åpå jèj å dèm*“, Grb. 179. 7; fig. „*mè søstərn jik ə hoq i hoq dè hjèm hwa da*“ (dag), Grb. 121. 97. — 2) hug med leen i græs el. korn; *kålən skul i gòt kuər ta tę æn niəq i trij hoq* el. *han sku ta lisâ lâňt i trij hoq, som han siəl wa lâŋ* (Lild s.); *hål hoq* (D.) hugge samtidig med andre, jfr. hjappehugge; efter den vinkel, leens blad danner med leskaftet, kan det være fæstet *i hoq* ɔ: i den fordelagtigste stilling; el. *oňər hoq*, så er vinkelen for lille, el. *öwər hoq*, så er den for stor og skårene bliver större, og arbejdet stiller store krav til slåkarlens kræfter (vestj.); *øwər æ hoq* el. *oňər æ hoq* (Mors); *uðən hoq, iňən hoq* (D.); jfr. Nord. Månedskr. 1878 s. 17, se ligge ind; *ja, vi gir ət æ hoq o æ tren* (D.) spøgende om arbejdet med leen, også som udtryk for en skødesløs slåkarls arbejde: *de hâr jo fåwən æ hoq o æ tren* (trin). — 3) såmeget græs el. korn, som der slås i ét hug, skår (Agersk.). — 4) indsnit, skår; *haň hå set o ǧowr så manə håq i æ bowr* (Agger). — 5) det sted, hvor lebladet har sin største krumning indvendig, kaldes *æ hoq* (Agersk.). — 6) prygl, bank; *hoq* (vestj., D.); *hòq* (Thy); *håq* (Agger); *håk* (Lönb.); *myər hok* (Bradr., Agersk.); *håk* (Ang.); *han fæk hoq som tar brø* (vestj.); *fo hoq, gi hoq* (D.); *do ku nåk træŋ tę ən væiŋ håk* (Lönb., Vejr.); *èt krèvəl hòq* (Søvind s.), en dragt prygl; *æn guwə krøvəl hok* el. *ǧaw hok* (Hvejsel); *et gåt krøvəl* el. *kåvəl hoq* (S. Hald h.); *do skul ha è gåt skęjful hoq* el. *no guuə hoq; hwèm fèk hòqən? tör hoq æ hålən wur* (Vens.); *nöj håq* (Agger); *håk, de æ tar kåst; di for håk som tar brø o skæn som sød mjælk* (vestj.), se hakkenyser. — 7) en måde at fiske på, pilkning; *fesk te hoq: mæ æn snör i ðəň jèn håň står wi òp i boðən å hoqər atər å fram mæ snörən* (Lild s.); *ta uk te hoq; dæ blywə fiər hoqə eň dæ biər* (Vens.), se huggelod. — 8) uldmøllets larve; *dær æ manə hoq* i klæderne (Thy); *dær æ hoq i de tøw* (Mors); *dær æ gon håq i mi wulənklę* (Agger); *huw* (Vens.) — se af-, bag-, dör-, inden-, kårde-, skår-, sæd- (?), uden-, økse-.

3. hug, no. i udtr. *ser å huq* (Agerskov) sidde i böjet stilling; *haj sa åpå hoq* (Vens.).

4. hug, no. *huq i* el. *huq huqi* (Vens.; D.); *hoq æn* (Mors, Hanh.); *håw*, måske også *håq* (Thy); *hu* el. *huq æn* best. *huqən* (Hell.); *huq æn* (Vejr., Andst); *huw æn* (Agersk.); *hu æn* (Braderup); *huk æn* (Fjolde) — drøbelen, uvula, i halsen; om en vis slags forkølelse, måske angina, bruges udtr. [*hiňə*] *hoq æ faļən* (Hanh.), *æ huw æ foļən* (Agersk.); *haj hò skræt hans huq niər* (Vens.) ɔ: mistet stemmen ved at forskrige sig; visse kloge koner forstår: *å sæt huqi åp* (Vens.), *læt æ hoq* (Mors), *sæt æ huq åp* (D.), det sker derved, at hovedhåret bindes stramt tilbage med en snor, som fæstes i loftet (Han h.) el. man fører på skaftet af en theske, f. eks., noget stødt peber ind i halsen, så det rører ved hugen, og giver med det samme et rusk i håret, så er den „sat op“ (D.); fortæll. derom, Kr. VIII. 260. 441, jfr. Liebrecht 339. 207: ist das zäpfchen im halse gefallen, so zieht man plötzlich und heftig das haar auf dem schädel; dort befindet sich nämlich ein einzelnes haar, welches mit dem zäpfchen in verbindung steht, u. trifft man dieses, geht d. zäpfchen wieder auf (efter Folkevennen, Norge); Hagemann s. 102, Urquell III. 69, Strackerjan I. 82. 104, Revue d. Tr. Pop. V. 413 (Frankr.), Journ. of Am.

Folkl. I. 139; besværgelse til at løfte h—, Wigstr. II. 403; Frischbier, Hexenspruch s. 64; „dei huk uptrecken", Bartsch II. 36. 16 b, 123. 488; se hovedpine; Aasen anfører huk med (?) fra Nordland; mnt. hûk, Sch. Lübb.

hugastet, to. om kvæg: som hænger med bagdelen; se 2. huge (Varde), Mb.

1. huge, uo.

håw -ər -ət (D., vestj., Andst, Agersk.; Bradr., Ang.); ft. tf. *-əð* (Lild s., Agger);
hòw -ər -əð -əð (Thy), nok også i nf. *hòw* el. *hu;*
hòw -ə -ət hòwət (Søvind s.);
håw -ə -ə -ə (Sundev.) —
1) synes om, hue, elske; *a håwər et dæń kål* (Malt); *de håwər æ il* (Agersk.) det synes jeg ikke om; *de håwər mæ ejt* (Lild s.; Thy); også Randers egn; *han hæwər å hæ sæ sjèl, han hæwər å ræń i æ hål å di stuwə,* Sgr. XI. 123. 280. 305. — 2) *han håwət gròw il te ve ət* (Malt h.) blev meget ilde tilmode derved (Andst, Ang.); de huer godt el. ringe til med den ny degn (Ang.) er godt el. ilde tilfredse med. — 3) *a håwər et te han komər* (D.) jeg tror el. venter ikke at ..., ligeså Bradr. — 4)
hòw -ər -ə hòwə (Vens.); nt. tf. *hòwi,* som husker godt;
håw -ər -əð -əð el. *håwəð* (Agger, Thy, Lild);
håw -ər -ər (Nes, Vejr.);
hòw -ə -ət hòwət (Røgen s.);
huske, se hugen; *do ka nåk et håw fræ di nijəs o te di moń* (vestj.); *de kat* (kan jeg ikke) *håw!* derpå kan svares: *kathåw, di æ guwə o læp træsku mæj* (sts.) ɔ: kattehove, ordspil, se 2. hov 2; *a ska nåk håw əð mæ' ham* (Mors) ɔ: huske ham det; *a skal håw dæ po di brølopsdå mæ æn gafəl å æn knyw å æn sultən lyw,* Sgr. XII. 77. 151 (Mors); *a skal nåk håw dæ, når mi höns komə te å gyr æq* (Thy); *a hòwə eńc ætər ə; haj ka hòw månər or föri haj blòw fèj* el. *de* (at) *Israəls bèn jik øwər de røj haw* (Vens.), el. *haj è så gaməl, haj ka hòw Noas ugån å arkən* (Vens.) om en gammel hest, hvis alder er ubekendt; *„a hòwər ə lisə gåt, som hons a bəstelt igor",* Grb. 42. 6; også: huske en på noget (sts); se hugse, huske.

2. huge, uo.

huq -ər -ə -ə (Vens.; D., Malt, Andst, vestslesv., Agersk.);
huk -ə (Åbenrå) —
lude forover; *huq təfram* (Lindk.); jfr. Aasen sv. huka, isl. húka; 3. hige, 4. hug, krukke uo.

hugelse, no. [*hòwəls æn*] (Randers egn) hukommelse; „sånt a wil ønsk mæ mi houels", And. Begr.

hugen, to. *hòwən* (Thy, Mors, Sall.) som husker godt; *a è så let hòwən* (Vens.) jeg husker så dårlig; *de èr i gromə hòwən drèq* (sts.), sml. 1. huge 4.

huget, to. *hòwəð* (Mors); *håwəð* (Agger); *howər* (Vejr.); *hòw* el. *hòwən* (Sall.); *huq* (Vens.) — som er lysten efter, attrår; *de ær a et hòwəð fuər,* det har jeg ikke lyst til; *æ do håwəð o flæsk? — næj, flæsk ær æ ek håwəð ow, mæn fesk, kom bårə mæ fesk!* (Agger); *grør, dæm ær a hòwər o* (Holstebro); *howər o nöj* (Vejr.); jeg mente, at jeg ikke var hower på det, Sgr. IX. 22, jfr. Kr. VIII. 137; *haj èr huq åpo ə* (Vens.) lysten efter det; *vè hòwən ve set arbit* (Røgen) være ivrig med, jfr. higen.

hugge, uo.

hoq hoqər hoqət hoqət (D., Jannerup, Lyne), el. ft. tf. *hjöw, hjöwən* de gle. (D.), se Rårup;
hoq hoqər hoq håqən (Lemb);
håq -ər håq håqən (Agger);
hoq -ər -əð -əð (Skyum);
hoq -ər hoq hoqən (Snedsted); ft. *hòq* tf. *hòqən* el. *hòqən* (Ræves);
hoq -ər hoq hoqəð el.
how -ər how howəð (Lild s.);
how howər how howən (N. Sall.); tf. *howən* (Mogenstr.);
hoq hoqər hoqə el. *hoq hoqə* (Smidstrup, Bjærgby, Vens.); ft. *hoq* (Jetsmark); men: *hoqən stin,* hugne sten.
hoq [*hoqər*] *hoq hoqəð* (Hell. h.);
huq huqər huqə huqə (Havbro s.);
hoq hoqər hoq hoqən (Støvr. h.); ft. *hoq* tf. *hoqən* el. *hoqən* (S. Hald);
hoq hoqər hoəq el. *hoqəð hoqən* (Ålsø); ft. *hoq* (Tved s., Törring v. Randers), ft. *hoq* (Falslev);
hoq hoqər hoqət hoqət (Nimtofte);
hoq hòqər hoqə hoqə (S. Sams);
hoq hoqə hoq hoqən (Dover, Røgen, Tåning, Linå, Vejlby, Århus, Tiset);

ft. *hoq* (Rødding, Nörl. h.), nt. *hoq* (Saxild), *hoq* (Vejlby Fr.);
hòq hòqə hoq hòqən (Søvind s.);
hoq hoqər hoq hoqən (Davbj.);
hoq hoqə hjäw hoqən (Rårup);
hoq hoqə hjəow hoqən (Uth, se D.);
hoq hoqə hoqət hoqən (Bj. h.);
hoq hoqər hoqət hoqət (Hvidding, Emmerlev, Agersk.); tf. *hoqən* (Forball., Ballum); ft. *hoq* el. *hoqət,* tf. *hoqən* (Skodborg);
hoq hoqə hoq hoqət (Hammelev);
hok -ə -ət -ət (Åbenrå);
hok -ər -ət -ət el. *-ən* (Braderup);
hok hökə hokə hokən (Sundeved);
håk håkər el. *hökər håk* el. *håkt håkən* (Angel) — ⁂

1) hugge med økse, *hoq æn gren a, et fjæl te* (Agersk.); alm. *han ær et ræt hoqət å æ træ* (vestj.) han er ikke ret klog, jfr. bage, halvbagt, kage; *æ hoqən tere·* (vestj.) ɔ: tilberedelserne. — **2)** tømre, *„mèn hąj å gaməlfår hoq Uqərby brow“,* Grb. 37. 3; *„jęj gåŋ war hąj i prèjstis møl å hoq“,* 38. 14, jfr. 39. 1, se Kr. Almueliv III. 19 flg.; *Tems Kræn hòr hoqə Pjæ Kræns lǫ, hąj ska hoq wò nǫbos te såmən* (Vens.). — **3)** hugge med le, mest alm. om høsletten; *dæń fæn skal vi hæn å hoq* (Agersk.); *hoq å æ gres,* slå græsset således, at det føres ud af skåret og lægges, hvor der alt er slået, jfr. hægle; *hoq ij æ gres* (Lb.) føre det med leen ind mod det græs, som endnu er uslået; *hok gres, hok i æ kuərn* (Braderup) slå græs, høste korn; *hoq få beqə föðər,* hugge for hvert skridt, man tager, først for venstre, så for höjre fod; *hoq få jæn fuwəð,* kun for den ene; *hoq jæn uð,* hugge ham forbi; *hoq lańt iń,* tage store skår; *han hoqər et læŋər təfram eń hans træsk æ låŋ* (Andst) han tager små skår; se 2. hug 2, halse 3, hægle; meje, nakke, odde. — **4)** slå til en el. til noget med en el. anden genstand; *hoq te· jæn, te æn terlər* (vestj.) slå til en, så han snurrer rundt; *han hjöw gåt te ət* (D., de gl.); *„di hoq jò nåk frå dèm“,* Grb. 187. 28, ɔ: forsvarede sig; *hòq jæn neə* (Søvind) slå en til jorden; *a hoq te· ham, de hąj tremslt øwər hans ęj* (Vens.) ɔ: stødte til ham, se 2. hug 7. — **5)** *hoq i· sæ* (vestj., alm.) spise hurtig, gerne med bibetydning af grådighed: *stræv no å hoq i· jær, lilə dræŋə!* (D.); *hoq i· sæ som æn stårk* (vestj.); *slaəcèləŋər hòr òltə løst te å hoq i· fålk* (Vens.) ɔ: bagtale; *hąj hoqər i· sè, som hąj kuńc (ku eńc) ha fåt fø i fjowtən daw* (sst.); *di go sǫnt å hoqər å tèskər ic ə,* om msker, der aldrig kan blive færdige; endnu kan mærkes: *òqən rèńc òle de di ku hoq å strèk uk è jowrən* (sst.) om løbske heste. — **6)** *hoqəs -t -t i knyw* (Vens.) hugge knivs-ægge imod hinanden, for at prøve, hvilken er hårdest, drengeleg; ligeså (D.); se mund-. — Jfr. Aasen, hogga, isl. höggva, ft. hjó; htsk. hauen, mnt. houwen, howen, hoggen Sch. Lübb.; hø; hals-, hjappe-, kron-, skjøl-, skump-.

huggeblok, no. *hòqblåk æn* (Thy); *hoqblåk i* (Vens., S. Sams; vestslesv.); *huqblåk æn -blåk* (Havbro s.) = rgsm.

huggebuk, no. *hoqbok æn -ə* (Silkeborg) et redskab ved træskoarbejdet.

huggehus, no. *hoqhus æn* (Lyne s., D.); best. *hoqhusət* (Støvr.); *hòqhus et* (Søvind s.); *howhus æn* (Lild s.); *hoqərhus è* best. *-t* flt. *-huws* (Vens.) = rgsm.; „håghusloutet“, Yuelb. s. 35, loft over huggehus; se tømrestue.

huggejærn, no. *hoqjan è* best. *-janl* flt. *-janər* best. *-n* (Vens.); *hoqjan æn -jan* (D.); *hòqjan et* (Søvind s.); *hòqjar æn -jar* (Thy; Agger); *hokjæn et* [*-jæn*] (Sundv.) = rgsm.; jfr. betel.

huggeklods, no. *hòqklås æn* (Thy) = huggeblok.

huggeknold, no. *hoqknål æn* (vestslesv.) = huggeblok.

huggeknub, no. *hoqknop i* best. *-i* flt. *-knop* (Vens.); *hoqknòb æn -ə* (Silkeb.); *hòqknòv æn* (Søvind s.); *hoqknåv i* (S. Sams); *'hoqknop æn -knop* (Vejr.); *hokknop et -knoəp* (Agersk., Bradr.) = huggeblok.

huggelade, no. *hoklai æn* (Sundv.) = huggehus.

huggelege, no. *hoqlijəqər* flt. (N. Farup), en plante, engelsk græs, armeria vulgaris L.; se manødreng.

′ **huggelod**, no. *hoqlåj* el. *hoqlåð æn* (Holmsl. kl.) en pilk; en lang ende snor med 3 kroge og et lod ved; *hoqlåj hwiləŋ usər i æ dæń,* tlm., hvidlinger, som fanges med huggelod, vokser i dænden (se dænd 2) med hentydning til, at manden, som kaster hvidlingerne i dænden, har ret til at tage som sin part de störste efter tal, se 2. hug 7.

huggenak, no. sort skovmyre (Fredericia, Kristiansfelt) se Sgr. II. 79. 8, 175. 8, III. 174. 8, V. 107, men andre steder i landet: „hugorme med andenæb“, se Sgr. VIII. 108. 467, 107. 461, jfr. Sgr. II. 45. 8, 46. 8 (Fyn).

hugger, no. *hoqər æn -ər* (Davbj., S. Ho) — 1) manden, som i gruberne hugger kalkstenen løs (Davbjærg). — 2) en lille håndhakke med 1 alens skaft, skarpsleben, den ligner en alm. turnipshakke, kvindernes redskab til at hugge lyng og pil af i klitten (S. Ho), se ruskeøkse; af-, klamp-, plump-, sten-.

huggerum, no. *håkrom et* (Ang.) = huggehus.

huggespån, no. *hoqspǫn æn* = flt. (Skanderb.) spån, som falder ved hugning med økse; h— fyldes i en sæk og skal forestille bøger, se Efterslæt s. 242. 271.

huggestok, no. *hoqståk æn -ståk* (Lyne s.; Andst); *hòqståk æn -ståkiə* (Søvind s.) — 1) huggeblok. — 2) skældso.; *din stuwər hoqståk!* (Andst); dum karl, rå person (D.).

huggestol, no. *hoqə-* el. *hoqstul i* best. *-stol* el. *-stwòl* flt. *-stul* best. *-stol* el. *stwol* (Vens.) = rgsm.

huggetand, no. *hoqtąj æn* best. *-ən* flt. *-tæjər* (Vens.); *hòqtæñ æn* = flt. (Søvind s.) = rgsm.

huggetorsk, no. *hoqtåsk æn* = flt. (Thy, Mors) en mindre torskeslags, som pilkes.

hugn, no. — 1) lyst, interesse; *han hår eŋən hòwən o set arbəð* (S. Hald); ingen lyst til; *han hå hòwən o ət* (sts.) ɔ: lyst til, glæde ved, om den, som arbejder flittig, spiser med god appetit; *æn ska ha hòwən a sit maj å ywət å darən* (Søvind) ɔ: man skal spise med god appetit og have öjet på dören, om arbejderen: spise, men være rede straks til at gå ud igen; *ha et gåt hòwən o ət* el. *höwən te ət* (Bj. h.) have lyst til. — 2) lykke, held; *hwes a ka fo hòwən o ət* (S. Hald). — 3) hu (s. d.), sind; *kom i hòwən om* (Randers) komme i tanker om.

hugorm, no. *how-* el. *hoqworm i* best. *-i* flt. *-worm* best. *-ən* (Vens.); *huwårm æn -wårm* (D.); *howårm æn -wårm* (Lb., Lyne); *hoqwòrm æn -wòrm* (Thy); *howworm æn -worm* (Mors); *håwwårm æn -wårm* (Agger, Vejr.); *hòwwòrm æn -wòrm* (Søvind); *höwwòrm æn -wòrm* (Barrit, Bj. h.); *hokvorm æn -vormər* (Bradr.; Agersk.); flt. *-vorm* (Sundv.); *hoqorm æn -ormər* (Fjolde) = rgm.; *howwòrmər, di slår mæ tow låŋ tæñ å baq ætər stekər di mæ dæñ låŋ bròj mæ tow flæn, som di hår i djè moñ; næ di hå ğòw de, tår di ætər djè nawl, å di ser, te hwis wi ka fo fat əpo howwòrmən eñən dæñ kañ no sin nawl, så ğør əð ejt, åm wi òså æ blòwən howwòrmslåən* (Lild s.); i visen:

Stalt Mettelil hun ganger til lindebusk,
hun sanked' de how-worm' store og små, Kr. I. 332. 7, Sgr. V. 85;

den henter gift fra sin navle, Sgr. VIII. 108. 462, jfr. Grb. 222 nr. 54; slikker den giftige dug af græsset, Sgr. VII. 68. 384 (Skanderb.); henter en lægeurt og et blad, der bringer et tilstoppet hul til at aabne sig, Grb. 222 nr. 54, jfr. Grimm Märch. nr. 16; der er altid to hugorme i følge, Sgr. VIII. 108. 465; det er farligt at slå en h— ihjel; så bliver man forfulgt af de andre, Sgr. II. 29. 216, VIII. 108. 463. 469, J. K. 192. 86, jfr. Wigstr. II. 284, Jonsson s. 11, Folkl. Journ. V. 153 (Formosa); selv om man gör forsøg på at dræbe en h—, dør den ikke för solnedgang, J. K. 192. 85, slgn. sts. 217. 223, Sgr. VIII. 108. 464; jfr. Cavall. Wärend I. 321, Jonsson s. 11, Urdsbr. VI. 62 ned. (Hamb.), Folkl. Record I. 15. 62 (Engl.), Folkl. Journ. V. 207 (Cornwall); I. 296: dør aldrig (Spanien); bliver man slået af en h—, gælder det at komme för den til vand, Sgr. II. 29. 216; jfr. Grimm Myth.[2] 553 anm.; den bider i sin hale og triller som et hjul, Kr. IX. 19. 171 (alm.); jfr. Wigstr. II. 120, Cavall. Wärend I. 329; barnet siger til h—: fred du mig og mine, så freder a dig og dine! Kr. VI. 257. 44; at møde en h— er lykkeligt, Kr. VI. 282. 294, IX. 55. 597, jfr. Liebr. Volksk. 328. 129 (Norge), hos Krauss, Sreca s. 32, forklares det ved slangedyrkelsen; hugormene synger om aftenen, Sgr. VIII. 109. 470 (vestj.); sætter man en levende h— ind i et hul. på et stykke træ og lægger den i bihaven, flyver bierne ikke bort, Kr. VI. 358. 47, 363. 94; den nedgraves levende i en ny potte under stalddörens dörtrin og frier da fra sygdom i stalden, J. K. 193. 89, Kr. IV.

216. 303, Almueliv I. 82. 307, Sgr. VI. 224. 92, Thiele Overtro nr. 262, jfr. Jonsson, Möre s. 8; under grubekedlen, J. K. 193. 90; nede i Thyland brugte de, når de byggede et nyt hus, for at forebygge uheld at få fat på en hugorm og komme den i en gryde og så komme tre håndfulde af hver slags fødevarer af, hvad der var i gården, ned ved ham, og så blev der lagt et stenlåg over den. Den gryde skulde så graves ned i huset. De kunde høre den synge dernede i jorden 10 år efter, Kr. Almueliv III. 17. 39; når en bøsse er forgjort, lister man en hugorm ind i piben og skyder bøssen af, Thiele Overtro nr. 328, jfr. J. Saml. IV. 163. 150, Blichers Nov. I. 267 P. Hansens udg. 1882, Asbj. III. 223, Cavall. Wärend I. 330, Mhoff 229. 315, Strackerj. l. 98, Liebr. Volksk. s. 332. 167; har en h— grebet en levende mus, og man kan tvinge den til at slippe musen levende, behøver man kun at lægge sin hånd på en fødende, så bliver hun forløst, Kr. VI. 376. 224, jfr. Cavall. Wärend I. 332, Liebr. Volksk. 333. 178; drömmer man om en h—, vil man blive forfulgt af onde msker, Kr. IV. 360. 149, bliver man rig, J. K. 193. 91; en h—, der fanges af en stork, løber to gange igennem den, men må blive den tredie, Sgr. V. 36. 286 (vestj.), J. K. 222. 248; hugormen kan bindes og løses ved besværgelser, Thiele Overtro nr. 525, Kr. IV. 402. 593, J. Saml. IV. 122. 32 flg., jfr. Grb. 196. 5, Urquell I. 18. 2, Mélus. III. 218 flg.; h— som hjælpende dyr, ved at hugge dens hoved af forvandles den, Sgr. XII. 121; en h— kryber ind ad den sovendes åbne mund, Kr. VI. 59. 84, jfr. J. Saml. IV. 162. 145, Møller, Bornholm s. 45, Wigstr. II. 329 flg., Jonsson s. 11, Busch Volksgl. s. 243, Campbell, Highl. Tales II. 382, Magyar Tales s. LXI, Folkl. Record I. 237. 4, IV. 119 (Irland), Hyde, Beside the Fire s. 67 flg., Journ. of Am. Folkl. IV. 187; svælge h— som straf, Olaf Tryggvesens S. kap. 211; en „klog mand“ ødelægger alle hugorme i Rold skov, Kr. VI. 60. 85; jfr. Daae, Bygdesagn II. 100, Grimm Sagen nr. 247, se Liebrecht Gerv. s. 105, lindorm, ulv; i en stedremse: „Æjstrop håvvårm“, Kr. VI. 345. 214; jfr. endnu Strackerj. II. 108. 403, hugormekonge; i visen er hornet fyldt af hugormens gift, Sgr. V. 85; æventyr om hugormens frelse af revnen, hvori den var fastklemt, Gr. Æv. II. 187, Gl. d. F. II. 124, jfr. Asbj. II. 171, Haukenæs II. 201, Ndl. Volksk. I. 283, Gesta Rom. k. 174 anm., Gonzenbach nr. 69 anm., Crane Ital. Folkt. s. 354, Tylor Urgeschichte s. 13; en h— med ni unger koges som lægemiddel, Gr. Æv. I. 172; pigen i hugormeham, Grb. 106. 105, jfr. Grimm Sagen nr. 223, Z. f. M. IV. 36; h— forvandles til et gråt æsel, Sgr. VIII. 164; hoved af hugorm, båret ved skulderen i ulden klud, helbreder for koldfeder, Kr. VI. 367. 133; moden frugt af ært, sået i en hugorms hoved, som nedgraves, gör skudfri, Kr. IV. 403. 596; se huggenak, hugormekonge, orm, slange, snog.

hugormebidt, to. *hòwwårmbet* (Holstebro); *håwwormbet* (vestslesv.) = rgsm.; se hugormslagen.

hugormebo, no. *hòwwårmbuwə æn* (vestj.) hugormens bolig; i senge, Kr. Almueliv III. 39. 113, se snog.

hugormebrod, no. *hòqwòrmbrèj i -brèj* (Vens.) = rgsm.; den kløftede tunge hos hugormen; når en karl, der har en h— under tungen, kysser en pige, kan han tvinge hende til at elske sig, Kr. IV. 401. 581, VI. 190. 263, J. Saml. IV. 242; J. K. 76. 92. 93; det samme om en snogebrod, Sgr. VIII. 86. 240, jfr. Wigstr. II. 320; nedgravet under bitræ bringer den lykke, J. Saml. IV. 161. 141; kan også bruges som amulet, J. Saml. IV. 247; en h— i enden af kærnestaven hindrer mod smörrets forgörelse, Kr. VI. 356. 27; jfr. Strackerjan I. 66, Folkl. Journ. IV. 185, Mélus. III. 218 ned.

hugormegræs, no. en ulvefodart, lycopodium (Thy); fordriver møl; vil øl ikke gæres, lægger man h— i karret, J. K. 176. 82.

hugormehide, no. *howwårmhej æn* (vestj.) = hugormeskind (s. d.); lagt på smörrebrød er den råd mod modsot, Kr. VI. 355. 16.

hugormekjole, no. = hugormeskind, se Kr. VI. 266. 126.

hugormekonge, no. *howwòrmkoŋ æn* (Lild s.) = rgsm.; *de bæjst war å fo æn h— å ęð får å blyw sjènsk; — dæ ka'jt uðən jèn blyw sjènsk ǫ ən; əpo grönəŋən lå dær øwər huŋər howwòrmər*

å møt eñ i flòkən wa ðər æn guwl jæn mæ æn kruwn əpo huə, de mot nåk wær æn koŋ (Lild s.); den er en forskrækkelig stor orm med en manke som en hest, tyk som en mands arm, hvid, med en guldkrone på hovedet; den første, som spiser noget af dens fedt, el. den mad, der er lavet af den, bliver synsk og klogere end alle andre, se Kr. IV. 62. 82. 83, 186. 260, 360. 151, VI. 57. 82. 83, 266. 127, VIII. 65; J. K. 191. 81-84, Gr. Gl. d. M. II. 113. 114, III. 163, Thiele Overtro nr. 641; Schade, Mors s. 202 anm.; jfr. fort. om Erik og Roller, Saxo V. 86, Vedels overs. (1858), Steph. 72. 10; Fafnirs stegte hjærte, Fafnirsmál 31; Vølsunga S. kap. 19. 26, Diderik af Berns S. kap. 146, Færøiske Kvæder I. 151, Grundtv. Minder fra Tjust s. 21, Libr. Gervasius 155 anm., jfr. Folkl. Rec. IV. 13. 18. 35. 36. 37, Campbell Highl. T. II. 382 (keltisk); Folkl. Journ. VI. 230 (Skotl.), Curtin s. 211, Krauss Hexensagen s. 41 b, jfr. Mélus. IV. 270. 271; Peter, Volksthüml. II. 32; har ni hoveder med krone, Sgr. VIII. 109. 468 (Hadersl.); der bor en sådan i en höj i Gjellerup s., Kr. III. 83; jfr. Wigstr. „den hvite ormen" I. 176, II. 122. 141, Sundblad, Gldgs. Bruk s. 208. 220, Cavall. Wärend. I. 330, Mhoff 355. 474. 75, se anm. s. 605; Bartsch I. 278; Z. f. M. I. 191. 9 (Trier), IV. 287 (Schweiz), Grimm Sagen nr. 132. 221, K. M. nr. 17, Myth.[2] 554 anm., 637. 934, Kuhn N. S. s. 199; Friis, Lapp. Myth. s. 120; V. Boye, Naturen og Msket, Maj Juni 1892 s. 275; Sande, Segner (1892) s. 73; se snogekonge.

hugormekrop, no. = rgsm.; *æn howårmkråp, fąr maj, tąrəs o spęqəs i æ suwəl å leqəs o brø* (vestj.) bruges for sting; kroppen af en hugorm, dræbt og flået för Valborgsdag, er modgift mod hugormeslag og edder, Kr. IV. 394. 518. 519, VI. 188. 260, J. K. 191. 87; dens krop törres, dernæst støbes tælle om den; når den så antændes i en stue, vil både vægge og borde og mad, kort alt krybe med ene hugorme, Kr. IX. 19. 173.

hugormkål, no. *howormkǫl æn* = flt. (Mors); *howwårmkǫl æn* (Hmr.) = flt. — fællesnavn til flere bregnearter; pteris aquilina, nok også: polypodium vulg. (Mors), aspidium filix mas, J. T. s. 29 (Rgkb.); Sgr. V. 70. 516; lagt i en seng frir den fra lopper, Kr. VI. 292. 391, jfr. J. K. 162. 6; se hugormeurt.

hugormeris, no. J. T. 138 = hugormegræs (Mors).

hugormeskind, no. *howwòrmskeñ* (Lild s.) = rgsm.; *h— æ gòt å leq imæl klèjər iə æn kijst, så gor dær ejt møl i ðəm* (Lild s.), jfr. Kr. VI. 266. 126, IX. 52. 565; Sgr. VIII. 143. 631; om snogeskind gælder det samme, Kr. IX. 52. 565; frir fra sygdom, når man bærer det i lommen, Sgr. VIII. 109. 471, jfr. Folkl. Journ. VII. 43 (Skotl.), el. den, som bærer det hemmelig hos sig, bliver afholdt af alle, J. K. 76. 94 med henvisn. t. Friis, Lapp. Myth. s. 121; smlgn. også Z. f. M. II. 332, se hugormehide.

hugormeskindspulver, no. et lægemiddel; der udleveres: brændte østersskaller, conchæ præparata (Vens.); se hundebær.

hugormeslag, no. *huwårmslaw æn* (D.) bid af hugorm; signe for h—, J. K. 192. 88, Thiele Overtro nr. 526, J. Saml.[2] I. 59, Wigstr. II. 397, s. 625. 25, se hjort.

hugormeslagen, to. *how-* el. *hoq-wormslawə* (Vens.); *howårmslawən* (Lb.); *hòwwòrmslån* (Vejr.); *huwårmslawən* (D.); *håwvormslawən* (vestslesv.) — såret af en hugorm; se kjørmis.

hugormestukken, to. *how-* el. *hoq-wormstokən* (Mors) = hugormeslagen.

hugormeurt, no. J. T. 179, en bregneart, polypodium vulgare L. (Mors); se hugormekål.

hugormeæg, no. *huwårmæk* (D.) = frøæg.

hugro, no. *håwrə* (D., Andst, Vestslesv., Agersk., Bradr., Valsb.); *hòwrow* (Thy); *hòwròw æn* (Søvind s., S. Sams, Bj. h.) — glæde, morskab; *de æ gåt, nær æn ka ha h— a si bøn* (Andst) glæde af; *de ær æn kǫl h— å hål uðənfår æ kærk ida·w* (D.); *de war æñda æn guwə hòwrow fuər ham*, at det gik således (Thy) ɔ: trøst; ofte brugt i ejeform: *æn håwrəs mañ* (Agersk., Sundv.); *de ær æn håwrəs dræŋ* (Andst) en, som bringer morskab med; *no ska vi hå ət let håwrəs* (Andst) lidt morsomt; *ida·w ku han slæt snak håwrə* (D.) ɔ: spøge; i Ang. to., han el. det er howre, morsomt; jfr. ro, roskab.

hugro, uo. *hòwròw -ə -ət* (Røgen,

Søvind s.); *hȧwruwe -ər -ət* (Andst); *hòwrə -r -t -t* (Agersk.) — more, underholde; *sij ȧ hòwròw mæ*, se at du kan more mig, *di hòwròwə hinḍ·n* (Røgen); *æn ska hȧwruwə jæn, dær hȧr ət sȧ kiwsom* (Andst); *vi hòwròwə wos sjèl*, vi underholder os selv; *kòm ȧ hòwròw wos i awtən, vi æ jæn hjæm* (Søvind s.); *han hȧwrər æ hel sælskav* (vestslesv.).

hugrosom, to. *hòwròwsom* (Hornb. s.) morsom.

hugse, uo.
hȧws -ər -t hȧwst (D., Malt; Støvr.);
hȧws hȧws hȧwst hȧwst (Andst);
hȧws -ə -t -t (Sundv., Ang.);
hȧws hȧws -t -t (Bradr.)
= rgsm.; huske; *han ka et hȧws sȧ lañt hans næjs æ lȧŋ; huñ ȧ dræŋ, di hȧws læŋ; de skal a hȧws dæj, om et för, sȧ o di brȧlapsdaw; de ka do ha o h— mæ ve* ɔ: til erindring; *hȧws ham o ət!* (Andst); *do ka il hȧws læŋər eñ di næjs æ lȧŋ* (vestslesv.); *a ska hȧws dæ, om it fa, sȧ i di liqprekən*, Sgr. II. 26. 188 (Lisb. Terp); *han ka hȧws, de wȧ syñən stȧrm træj daw, far han blöw föj* (vestj.); jfr. 1. huge 4, huske, hukommelse; mindes, sanse.

hugsekage, no. *hȧwskȧq æn -kaqər* (Andst); *hòwskòq æn* (Søvind s.) — lussing; jfr. sansekage.

hugsom, to. *hòwsom* (Vens.) som har en god hukommelse, *a æ hòwsom a mæ* (S. Hald); jfr. hugen, hovsom.

-hugst, no. se hugge; gjærdsel-.

hugtørv, no. *hòqtörə æn* = flt. (Vejr.); *hoqəntørə æn* = flt. (Lild s.; Mors); *hȧwtörə æn* = flt. (Lemvig, Thy); *hȧwtörə* (Agger) — store, firkantede $^1/_2$—$^3/_4$ al. lange, lidt smallere, et par tommer tykke tørv, der skrælles af mosens el. hedens overflade til brændsel; hugne tørv, Kr. III. 19. 19; jfr. stiktørv.

hug-ædt, to. *hoqæt* (Thy) mølædt, se 2. hug 8.

huha, udrbso. se hu, halleluja.

huj, no. se hud, hund.

huj, no. *huj æn* (Lb.) råb, bröl; *gi æn huj o· ham!* — råb efter ham; som udrbso.: *som Lil Las no dröw te, sȧ soi han æğæ·n: huj ol min!* (Ang.) opmuntringsråb til plovstudene; se hvy, hyp.

hujbröle, uo. bröle voldsomt; i Vrold der slog de fanden i *knȧl, sòn te hañ hujbrȧl*, Sgr. V. 23. 34 (Skanderb.).

huje, uo. *huj -ər -ət -ət* (D., Andst, Bradr.); ft. tf. *-əð* (Agger); *huj -ər -ə hujə* (Vens.); *hwuj* el. *huj* (Holstbr.) — skrige og larme, skrige op i angst; *hon hujə sæ snḁə hon sijər æn huñ* (Kolding); göre noget *mæ hujən o skriqən* (Fanø) med yderste besvær; *han hujət grȧw* (D.) tog svært på; *„di hæ smȧkòl lòbə djæ wæj ȧ hujər ȧ skrolər"*, Grb. 188. 49; *huj i skarpən skyj* (Lb.) skrige i vilden sky; *huj o tuwð, hujin o tuwðin* (Agger); *a ka et huj ham ȧ·p* (vestj.) råbe ham op; *sȧm han æn dȧ stor dær ȧp o æ hyw ȧ hujər o æ bjærəmañ . . .* (Haderup s.) råber på b—; han får karlen hujet op, Kr. VIII. 144. 255; lege voldsomt og larmende med et barn (Bradr.); *hąj blèw hujə u·w* ɔ: jaget ud i en fart; *wet do huj* (el. *huj*) *dæ, do kat! — ȧ sȧ war ə ènda è for* (Vens.), ordspil mellem *huj*, væk! og *huj*, hund, hvis udtale svinger mellem *huñ, huj, huj*; jfr. Aasen hua, isl. hóa; hujeskråle, hvy, sjuje.

Hujegårds, no. se Maren-.

hujen, bio. se hvordan.

hujgræde, uo. *hujgræ -græər -græ -græt* (Vens.) græde voldsomt.

hujsel, no. se hundesild.

hujskrige, uo. *hujskriq -skriqər -skreq -skreqən* (vestj.; Vens.) skrige og græde voldsomt.

hujskråle, uo. *huj-* el. *hujskrol -ər -t* (Vens.; Lild s.) = hujskrige.

huk, no. se 4. hug.

hukke, uo. i en ed: *dæwlən huk mæ!* (Agger); *hun wil læ sæ huk* ɔ: beligge; er det engelsk hook, hug uo. el. dansk hugge?

hukken, steo. se hvilken.

hukommelse, no. *hȧ·wkoməls æn* (Hmr., Holstebro, Agger); *hò·wkòməls æn* (Vens.); *huko·məls æn* (Lindk., Røgen s., Støv. h.); *hȧ·wkom* el. *-koməls* (D.) = rgsm.; *æ æ kȧrt a æ hu·koməls lisom æ snerkərs møs, di løf i æ limpȧt ȧ glæmt ȧ løf a ən* (Nordslesv.); *hañ hȧr æn guwə hȧ·wkoməls* ɔ: han husker godt; det er jo för min h—, Kr. VI. 115 ɔ: för jeg kan huske; *de è sąj, de hąj ska blyw we bojarbecə mè dąj hò·wkoməls hąj hòr* (Vens.) omtrent enstydigt med forstand,

åndelig begavelse; *hañ skul hå æn guwə hå·wkoməls* (Agger) ɔ: en på øret, jfr. huskekage; den, som årelades den 3die el. 25de Juli, dør el. mister hukommelsen, Thiele Overtro nr. 421; jfr. hug, huge, hugse.

hul, uo. se hyle, hylle.

1. hul, no. *hwôl æn hwôlər* (D., vestj., Sall.); *huwəl æn hwolər* (Thy, Mors); flt. *hwålər* (Agger); *hwôl è* best. *-t* flt. *hwôlər* best. *-n* (Vens.); *hwôl* itk. best. *hwålt* flt. *hwålər* (Tved s.); *hwol* itk. best. *hwolt* flt. *hwolər* (Hell. h.; S. Sams); best. *hwolət* (S. Hald h., Halling, Gimming, Saxild, Tiset, Hads h.); *hwôl et* best. *hwôlət* flt. *hwôlə* (Søvind s.); *hål et hålər* (Elbo h., Gram, Bjært, Agersk.); i Lindeballe siges: *hwål*, syd derfor: *hål*, Kr. IX. 101. 81. — 1) = rgsm.; *vi skor hwôl o dæñ sist kåq; dær æ gawən hwôl o mi huwəsər; dæñ jæn hwôl råt atər dæñ añən* (vestj.) det ene hul rækkede efter det andet ɔ: der var mange; *hår I tån huwəl o æ kåq, æ wust?* (Agger); *gi ən æn hwôl ælər tåw, a ka nåk tæj æn hwôl får ham* (D.) ɔ: påtage mig noget arbejde, besvær for ham; talemåden peger hen til hamlen (se 1. ende s. 247. 10 flg.) el. til hullerne i en rem, som spændes; *de ka nåk vær, han hår foñən hwôl te hans pæŋ!* (D.) ɔ: fået sat dem overstyr; *hå wi åsə fot nu skæləŋər, så hår wi åsə hwålər nåk tej əm* (Agger) ɔ: så har vi også gældsposter nok; *no wel a go wèstən uk å stap i tèt halm i hwôl* (Vens.), kan siges, når man bliver skoset, også snakkes bagvendt: *tèt i stap halm i hwôl; lijəð hwôlər i æ jowr atər* (vestj.) søge ivrig efter; *hañ wil ha språnən lijq i'n huəl, fo de te hañ kuñ et ha fot ståñ o feñ æn støk reð o heŋ sæ i* (Vestervig s.); *we do ha de firkåñcə hwôl å sic, så skal a wis dæ ə* (Vens.), ɔ: dören; *pot i hwôl får æn dansk skæləŋ* (vestj.) siges til småbörn, når de skal stikke armene gennem ærmet; trolddom øvet ved at prikke huller i sand, Kr. IV. 288 flg.; et hul i krummen af et sigtebrød kaldes en „begravelse“ og varsler død (D.); alm. er i sagn fortællinger om et hul, en åbning, på en bygning, hvorigennem djævelen el. et spøgelse er faret ud og som aldrig kan lukkes, jfr. f. eks. J. K. 268, Thiele I. 269, II. 81. 273, Kr. III. 97. 134, 258; i et dige, Kr. IV. 111. 151; en rude, Kr. VIII. 229, Kr. Sagn I. 7. 228, jfr. Arnas. I. 137. 153. 191. 195. 518, Krauss Bauopfer s. 20, Wolf N. S. s. 553. 455, Rochholz D. Glaube II. 97; hul til en nagle aldrig fyldt, Sgr. I. 109; et hul bores i vinduesblyet (s. d.), hvorigennem fanden udjages, se Kr. III. 282. 378. 381. 383, se 245. 332, slgn. Cosquin II. 255; hul, hvor en kirke er sunket, Thiele II. 202, en klokke I. 161, en høstak II. 14; frugtsommelig kvinde må ej kige gennem et hul, så bliver hendes barn skelöjet el. tyvagtigt, Kr. IV. 347. 9, J. K. 368. 1132; gåde: *jo mijər æn tår fræ ət, jo star de blywər, jo mijər æn leqər te ət, jo miñər ət blywər* (vestj.), se J. K. 245. 11, Sgr. III. 111. 542, 184. 997, VI. 46. 420, jfr. Haukenæs VI. 195. 17, Sv. Ldmålstidskrift VII. 4 nr. 166 (N. Vadsbo h.), den findes også i Tyskland, Simroch Räthselbuch s. 86. 101, Rochholz, Kinderlied s. 265. 151 (Schweiz), Stöber 89. 167, Joos Raadzels nr. 325, Zingerle 277. 70, Peters Volksth. I. 128. 385, Mélus. I. 262. 54 (Frankr.). Hvad er det, en mand går og leder efter, men ikke ønsker at finde? Sgr. IX. 224. 742, et hul på sit hegn; hvad tid er der flest huller på marken? svar: om høsten, når kornet er afhugget, Sgr. VI. 48. 435, 54. 496, IX. 138. 446, 173. 524, Fb. Fr. H. s. 148. 75, jfr. Z. f. M. III. 196. 112 (Westphal.), Urquell III. 73. 65 (Østpreuss.), Gillhoff nr. 492, Schleicher, Litt. M. s. 200. 209. — 2) fængsel, arresthus; *di hår fåt ham pot i æ hwål* (D.) ɔ: de har fået ham sat i arrest; *blåt di war ij' huwəl hwæjæn! de æ dæm stöst skorkər, dær ær ij ən lañ* (Agger) ɔ: i noget land, se hus; *de suət hwôl* (Vens.) et rum i husene, hvor der ingen vinduer er, der har *busimąj* sin plads; når en bonde forså sig, skulde han i det sorte hul i kælderen, Kr. Almueliv II. 76. — Jfr. Aasen, isl. hol itk., sv. hål; hul to., høl, vinduesbly; ajle-, arm-, aske-, ast-, dole-, flyve-, flöjte-, fyr-, fæng-, glam-, glamvindue-, glug-, grinne-, hammel-, helmisse-, hunde-, höne-, kakkel-, katte-, kig-, klov-, klæg-, knap-, krybbe-, kuk-, lade-, ler-, luft-, lyd-, lyre-, løgle-, mose-, munke-, muse-, mælke-, mødding-, nagle-, naverbor-, næse-, os-, pussel-, put-i-, rendestens-, rinde-, rotte-, rumle-, single-, skud-

tørv-, slyd-, smile-, smut-, smör-, sot-, spigerbor-, spuns-, spy-, stage-, stang-, stryge-, sule-, svale-, svik-, tappe-, tone-, tyve-, tårn-, vand-, væld-

2. hul, to. *huəl* itk. *-t* flt. *huəl* (Vens.); *huwəl* flt. *huwəl* (vestj., Sall., Agger, S. Hald); *hul* flt. *hul* (Davbj.); *howəl* flt. *howəl* (Søvind s.); *hoəl* flt. *hoəl* (vestsl., Agersk.; Bradr., Sundev.); *huəl* (Fjolde) = rgsm.; *han æ huwəl iñəni, lisom æ rakərs lir* (D.) om en lun person; *æ hol o æ foə* (Emmerl.) det hule under foden; jfr. Aasen hol, isl. holr; htsk. hohl, gfris. hol, er henført til gr. koilos (?); ryg.

hulbo, no. to. *a ka et veñ æ hwòlbo* (Lysg. h.) den første del af garnnøglet, som vindes om vindepinden, se sno; *mi sàkər æ hwòlbo* (vestj.) hullede.

hulboret, to. udtr. bruges om forskellige ting, der er hul igennem, *hwòlborə stijən* (Rkb.) sten med hul igennem, *h— træsk*, træsko med hul i bunden; især høres det mellem Ribe—Varde—Kolding af börnene: *hwòlborə kuw* flt. *kyjər*, stene med hul igennem, som töjres af börn ved en strikke, og som i deres lege forestiller køer = *hwòlbokow* (Ulvborg h.), *æn hwòlərə kow* (Vens.); tre h— kør lægges i vandtruget, køerne drikker af, for at de ikke skal kaste kalv (D.), Kr. Almueliv I. 82. 306; hængt i fåresti hindrer de drejesyge, Kr. IX. 17. 151, jfr. Gr. Løsningsten s. 105, Nyrop, Kludetræet, Dania I. 28, Wuttke nr. 111, Hazlitt Pop. Antiq. III. 329, Nicholson Yorksh. s. 87, Folkl. Journ. VII. 55, råd mod mareridt (Engl.); at finde et stykke rundt jærn med hul i varsler lykke, Kr. IV. 387. 446.

hulbåre, no. *hwòlbor æn* (Galten h.) trillebør.

huld, no. se hyld.

huld, no. *hul* (Agersk., Hornb. s.); *hyl æn* (D.); *høl æn* (Thy) = rgsm.; *ve æn guwə hyl* el. *gåt ve h—, han håð æn pæn lilə hyl* (D.); *tav æ hul* (Agersk.) blive mager, om kreaturer; jfr. Aasen hold, kød, fyldighed; isl. hold itk.; hylde uo.

huldet, to. *hølə* (Vens.) trivelig, som har god huld.

1. hule, uo.
huwəl -ər -l huwəl (D.; Andst); ft. tf. *-t* (Agger);
howəl -ə -ət (Søvind s.);
hol hol hol hol (Agersk.)

= rgsm.; udhule: *han ståj å huløt træsk* (Andst) teknisk udtryk for træskoarbejdet; *de ær æn kål te o huwəl æn grøbfað* (Malt h.), se balde-, skrub-, ud-.

2. hule, no. *huwəl æn -ər* (Andst) hulvej: *Hålgə dansk ska seð i Almeñ h—*.

hulespån, no. *huwəlspon æn* = flt. (Skanderb.) spåner, som falder, når træsko udhules; fyldes i sække og skal gælde for bøger i æventyret, se Eftersæt s. 242.

hulestok, no. *huwəlståk æn -ståk* (Andst) en blok på fire ben, der bruges til at slå træsko fast i, mens man huler dem.

hulestol, no. *huwəlstol æn -stol* (Ry s.) en blok, hvori fastkiles to træsko i skrå stilling, mens de bores; sagtens = hulestok.

hulfodet, to. *huəlfoə* (Vens.) det modsatte af platfodet.

hulgrob, no. *huwəlgrof æn -grof* (Sall.) grøft; også nok „hulgrøft" (S. Hald h.); jfr. dige 2.

hulgræs, no. J. T. 81, en art paddерokke (Thisted, Lemvig).

hulhare, uo. *huwəlhår* (vestj.); *holhar* (vestslesv.) — banke lebladet, så at æggen bliver hul opad; se 2. hare.

huling, no. *huləŋ i* (Vens.) et hult sted, i en brink f. ex.; se ud-.

Hul-Karl, no. i en besværgelse: det var ikke Flig-Fleg, men det var Hul-Karls broder, Kr. VIII. 400. 742; betydning?

hulke, uo. *hòlk -ə -ət* (Søvind s.) = rgsm., græde sagte.

hulkel, no. *huwəlkel æn -ər* (Thy); *huwəlkèl æn -ər* (Malt) — en forsiring på træarbejde, dertil bruges *æn huwəlkelhæwl* (Thy); *æn huwəlkèləlest* (Malt) en karnis.

hulleret, to. *hwòlərə* (Vens., Agger) med hul igennem, *dèj còwl è så h—;* se hulboret.

hulmåge, no. *hwòlmoq æn -ə* (Sams) en stor gpårygget mågeart, Sgr. V. 46. 428.

hulrygget, to. *huwəlrøqə* (D.) = slejrygget, om kreaturer.

hulröv, no. *huwəlröw æn* (Kousted. N. Hald h.) navn til den, som ingen ringe får ved ringridning, jfr. munkestikker, simekonge.

hulskovl, no. *huwəlskåwl æn -skåwl*

(Andst); *hwòlskòwl æn -skòwl* (S. Hald h., Søvind s., Bj. h.) = rgsm.

hulter, i udtr. *de leqər hultər te bultər* (Agger; Agersk.) el. *te pultər, roñənom i ålə kroq* (D., Andst); *holtər te boltər* (Bradr.) ɔ: uordentligt, blandet imellem hverandre; jfr. htsk. holter die polter; plt. hulder de bulder, se Weig.

hul-urter, no. flt. et lægemiddel, herba veronica (P.).

hulvej, no. *hwòlvèj æn* (Søvind s.); *hwòlwæj æn* (Agger) = rgsm.; *„twat øwə hwòlwæj“*, Grb. 185. 5.

hul-öjet, to. *huwəlywə* (Agger) = rgsm.

1. hum, no. „slim, som til en vis tid findes på engene“ (Jysk), Mb.

2. hum, udrbso. = rgsm.; *„hm, hm!“ sęə di gaməl cælənər, di ka eñc løs å di ma eñc bąj* (Vens.), jfr. Sgr. XII. 137. 318; *„hm, hm!“ sæjər gaməl fålk, nær di ka ęt sijə o bañ,* Sgr. II. 108. 497 (vestj.).

humha, udrbo. i udtr. *„hwa så han?“ — „han så kon hom ha tę ət“* (vestj.) lod hånt om det, el. gav et svar, så den spørgende blev lige klog; *de wå sådən homha,* el. *de ģek sådən h—* (D.) ɔ: ej videre heldigt.

humhest, no. *homhæjst æn* (Århegn) skæo. til en galsindet, vanskelig person; „Jens wa indda let resonle, men hun wa olti som noue homhejst“, Yuelb. s. 12; i Silkeborg egnen siges i samme betydn. *håwhæjst: æn slem h—,* om en hidsig og mandhaftig kvinde

1. humle, no. *homəl æn* best. *homlən* flt. *homlər* (Vens.; D., vestj., alm.) en humlebi, et insekt, bombus; *fo æn homəl i æ ør* (vestj.) blive beruset; „Laust gik uhr i æ bøj å fæk „æ hommel i æ øer“ å wa hiel kolhøgen“, Yuelb. s. 46; jfr. Aasen, humla huk., ligeså sv.; htsk. hummel; jfr. hveps, jetlong.

2. humle, no. *hòməl* flt. (Søvind s.); *homel di* flt. (D., Vens., Agersk., Sundv.) = rgsm., en plante, humulus lupulus L., samt dens frugtrakler; *manə guwə homəl* (D.) megen god humle; *di homəl* best. *homlən* (Vens.); *myl homəl* (Fjolde); humlen skabes St. Hans nat, Sgr. V. 71. 534; Fynboerne sælger brugt humle, Sgr. I. 149. 533, III. 41. 83, V. 24. 48, se Fynbo, jfr. Fb. Bondeliv 79; *„no komər homlən!“ sǫ Pjæ Brask, hąj skį i ålt* (Vens.); *å syw tyñər øl ku vi nåk få, vi hąi enə homəl å sæt dærå* (Vlb.) gl. vise; *dær æ homəl o æ pons,* el. *æn æ gåt homəl* (D.) den er stærk; *de ær æ h— ą ət* (vest.) hovedsummen; „de æ netop homlen ve de hiele“, Yuelb. s. 25; afbrugt humle brugtes til fyld i puder i vugger og ligkister, Kr. Almuel. III. 96. 335, se pissepude; jfr. Aasen, humle, isl. humli hak.; øl; drage-, jord-, krog-, vild-.

humlebi, no. *homəlbiį æn* = flt. (Agger; D., vestj.) = 1. humle, bombus; humlebien i lejlen, Gr. Gl. d. M. II. 127.

humleblæst, to. i udtr. han er noget h—, Sgr. III. 138. 778 (vestj.) beruset (?).

humlebo, no. *homəlbow æn -ər* (Vens.); *homəlbuwə æn* (D., vestj.); *homəlboi æn* (Sem) — humlerede; jfr. mosebo.

humlebrum, no. *homəlbrom de* (vestj.) blade og affald blandt humlens rakler.

humlebygge, no. *homəlbøq æn -bøqər* el. *-bøqər* (Vens.) = humlebo.

humleflue, no. *homəlflyw æn -flywər* (Agger) = humlebi; se brumbi.

humlefører, no. *homəlførə æn* (Gjern h.) en mand, som rejser om og sælger humle, mest fynboer; jfr. Kr. VI. 312, se Fynbo; humle; = *æn homəlmañ* (D.).

humlehave, no. *homəlhąw æn* (Søvind s.) = rgsm.

humleknop, no. *homəlknop æn -knop* (D.) en enkelt blomsterrakle på humleplanten; *dær kåm teflyəñ tre homəlknop, di gør de øl så skræklə gåt* (Vlb.), gl. vise, Fb. Fr. H. s. 134; jfr. humlekop.

humlekop, no. *homəlkåp æn -kåp* (Vens.) — humleplantens blomsterrakle; „hommelkåp“, „-kåk“, Sgr. I. 196; se ølbrygning.

humlemand, no. se humlefører.

humleranke, no. *homəlrańk æn* (Søvind s.) = rgsm.; se humlestreng.

humlerede, no. *homəlrèi è* (Vens.) = humlebo.

humlerose, no. [*homəlruwəs æn*] (Varde) en plante, torskeflab, antirrhinum Linaria L., J. T. 22.

humlestage, no. *homəlståq æn -staqər* (Andst) = rgsm., jfr. slovser.

humlestang, no. *hòməlstòŋ æn* (Søvind s.) = humlestage.

humlestreng, no. *homəlstræŋ æn*

(Lild s.) humleranke; *hwær såmər blywər dær stræñtəð sijm òp æ* (ad) *gòwl te homəlstræŋən å ræñ i wèjər æ.*

humlestærk, to. *hòməlstærk* (Søvind s.) = rgsm.; *æ öl ær homəlstærk* (Agger).

humlesæk, no. *homəlsæk æn -sæk* (D.) = rgsm.; *så tyk som æn h—.*

humlet, tf. *homəl* (D.) se 2. humle.

humleurt, no. *hòməlut* (Søvind s.) afkog af humle, som sættes på øllet.

1. humme, uo.
hòm -ə -ət (Søvind s.);
hom -ər -t -t (Vens.);
hom -ər -əð -əð (Lild s.) —
1) lade gå baglængs: *hom wun* (Vens.) rykke vognen baglængs; *hom* = *røk!* (Vens.) gå baglængs! til hesten; *wel I hom jær* (Vens.) ɔ: gå tilbage; *a homəð mæ, da han traj så nær te mæ* (Lild s.); *hom dæ! hom sæ!* (Agersk.) stå tilside! til kvæg; *hom dæj!* (vestj., vestslesv.) til heste og kreaturer: gå tilside! *homp dæj, grås!* (D.); *hom dè!* (Søvind s.); *„hom dæj!“ så Pæjər te æ gasə* (D.); *hom dæ!* (Sundv.); *„hom je!“ så Pæjə te æ ğæs, da traj di ham,* Sgr. XI. 123. 274; fig. *hąj homt sæ* (Vens.) ɔ: trak sig tilbage, fra et foretagende f. eks., en strid, en fare; jfr. 2. fod, løft, rimme, skip dig. — 2) gå til höjre (Mds. h.), se J. Saml. VIII. 271. — 3) *hom dæj no!* (D.) skynd dig. — Jfr. Aasen, homa, gå baglænds; Rietz, homma sej.

2. humme, uo. *hòm -ər -t -t* (Vens.), *stọ å hòm* (Vens.) om hesten: stå uden at ville æde; jfr. Aasen, homa, måbe, stå ørkesløs; se humte.

3. humme, uo. — 1) i udtr. *han homər gråw mæ ət* (D.) om klæder, arbejdstöj: jasker og øder; mulig er det en anden stamme, andre sige: *han womər,* jfr. vomme. — 2) *han homər mæ ham om ət* (D.) bringe noget idelig frem i omtale, f. eks. drille en forlovet; se humre.

hummegjøg, no. *homəğøq æn* (Silkeborg) = skronnehøg; se horsegjøg; jfr. Aasen, humragauk.

1. hummer, no. *homər è* (Vens.) lille værelse.

2. hummer, no. *homər æn -ər* (Vens., Agger) et bekjendt krebsdyr, homarus; Aasen, hummar, isl. humar hak.; htsk. hummer; smstilles med lat. gr. cammarus, havkrebs.

hummerkasse, no. *homərkas æn -ər* (Lild s.) kasse til at føre hummere i.

hummerklo, no. *homərklåw æn* (Agger, Lild s.); *homərklòw æn* best. *-ən* flt. *-klòw* (Vens.) = rgsm.

humpe, uo.
hompər el. *homp -ər -ə -ə* (Vens.);
homp -ər -ət (vestj.);
homp -ər -ət (Agersk.) —
halte, om msker og dyr; færdes med en besværlig gang; *„så jik hon å hompərə dè hjèm we huwsən“*, Grb. 57. 27; „po trej bien humper æ hælhæjst astej“, Blich. Bindst.; jfr. htsk. humpeln, humpen.

humpel, no. *hompəl æn* (vestj., Lild s.); itk. (Agersk.) — 1) et uhandeligt stykke, *æn h— træ* (Andst h.), *æt h— brø, træ, sokər* (Agersk.) et stort stykke; *sekən æn hompəl!* (Lindk.) et stort uformeligt dyr; jfr. hinkel, klump. — 2) *æn håmpəl* (Lild s.) blandt kvinder, hvad en klods er blandt mænd; jfr. Aasen, hump, bjærgknold, kødstykke; holl. homp, stort stykke; plt. humpel, se Jahn, Opfergebr. s. 163.

humpelig, to. *hompələ* (S. Hald) som er ujævn, vanskelig at færdes på; *vi ær öwər di h— stæjər,* også fig. vi er over de vanskelige steder, f. eks. terminen.

humpelsmæk, no. *hompəlsmæk de* (Vens.) ret af opstuvede kartofler, flæskestumper, kødlevninger, som tyendet får på herregårde og andre store steder.

humple, uo.
håmpəl -plər -pləð (Lild s.);
hompəl -plər -plət (vestj.) —
gå klodset og uordentlig: *han komər òltiər håmpləñ så sær* (Lild); *o hompəl astæ'j* (vestj.) humpe afsted; se humpe.

humpling, no. *hompləŋ i -ər* (Vens.; Løgstør); *håmpləŋ æn* (Lild s.); *hòmpləŋ æn -ə* (Søvind s.) — en tyk skive brød, ost el. lign.; se humpel.

humre, uo. *homər -ər -t -t* (Agger); nf. nt. ft. *homər* tf. *homər* (Vens.) — 1) skænde; *hun gọr o homərər o æ bąr* (börnene) *fræ mår o te awtən* (Agger); *hål homrən mæ jæn* (vestj.) skælde en ud. — 2) *han homrər að ət* (vestj.) ler småt; *hon stor å homər æ ə* (Vens.) især om kvinder; jfr. Aasen humra, gnægge sagte; isl. umra, kumra; 2. humme.

humstre, uo. *å homstər mæ jæn* (S. Hald) tumle med en; *bæstərn stor å homstrər* (sts.) hestene står og larmer.

humtre, uo. i udtr. *di stor å hòmtər* (Vens.) om hestene: står uden at æde, løfter på benene og er ilde tilpas; se 2. humme, humstre.

humør, no. *humø'r æn* (D., vestj., alm.) = rgsm.; jfr. fr. humeur, lat. humor, fugtighed; krigs-, perle-.

hun, no. se horn; bio. se hvordan.

1. hun, pers. steo. *hon* (Tved, Tårs, Alstrup, Lild s., Søvind s., Bj. h.; Sønderj.); *hun* (Mors, Thy, Agger, vestj.) — 1) = rgsm.; om kvinder og kvindelige væsener; med eftertryk: *no æ hunət!* (vestj.) ɔ: hun, som der peges på, skal gribe i legen; om det grammatikalske hunkön i trekönsegnene (se 4. -en); *„de war eñc mowlə får ham å fo cèpən å ijèn, så gåt war hon* (kæppen) *stokən ej“*, Grb. 82. 38; *„ha hąj ènda hat boqən, mè no wa hon* (bogen) *åsə hèn“*, Grb. 113. 116. — 2) i omtale til dyr af hunkön (alm.); til katten siges som regel: hun (Silkeb.). — 3) i tiltale til dyr og msker, mest i vrede: *ka hun sto!* (vist alm. vestj.). — 4) som hæderstiltale til gamle kvinder udenfor bondestanden, til fornemme folks pigebörn (Vens., vestj.) har vist været alm., men er nok gået af brug, jfr. Museum 1892 s. 143. — 5) om havet; *hun æ gal ida'w* (vestj.), hvilket kan synes påfaldende, da havet ellers nævnes *Kræ Wæjstər*, Kristen Vestergård (s. d.); om vejr og vind: *læ hiñ kon fyt æn par daw!* (vestj.) lad det kun sne et par dage; *hun kuwlər åp, hun blęsər, hun æ nöj u'rolə* (Agger); også i andre forbindelser, hvor rgsm. har: det: *hun slaw te' ham, liq te hun* el. *de swopət* (S. Hald); *„no jik hon* (ɔ: det), *som de ku bèjst“*, Grb. 9. 48; *„di stow å teŋkər əntəŋ åpå, föri hon* (det) *jijr e rut wənte wejən“* (vinduerne), sts. 46. 72; *„sin hąj blèw gaməl å stoməwurn, så jik hon* (det) *eñc så stryqi får ham*, sts. 217. 21, jfr. 243. 275; et bröl, te hun skingrede i hele gården, Kr. IV. 235; høres kan: *hun* (vinden) *drywər hiñ* (vandet) *uð å æ ǫ* (D.). — Jfr. Aasen ho, isl. hon, hun; han, hende, hendes, krog.

2. hun, no. *æn hun* (vestj., Søvind s., vist alm.) et hundyr.

hund, no. *hųj i* best. *hųj* flt. *hųj* best. *-ən* (Vens.); *huñ æn huñ* (D., vestj., Syd Thy, Søvind s., Sams); *huṇ æn huṇ* (Støvr.); *hoṇ æn hoṇ* (Nord Thy); *huən æn huṇ* (Åbenrå); *huñ æn huñ* (Agersk., vestslesv., dog også *huñ*); *huəñ æn huñ* (Bradr., Ang.) = rgsm., canis; i Silkeborg egnen skal hunden i omtale altid nævnes „han“, også i udtr. som: hunden, han har fået hvalpe; hunden „gjaffer“, „gjør“, el. „søger“; der bruges om den parrelystne hund „dröv“, „gjel“; i Valsbøl kunde høres: *et let huəñ*, en lille h—; itk. har sin forklaring i, at unger af dyr er itk., se hvalp, kylling, kalv osv.; *ve do hæru't huñ!* (D.) siges, når man jager h— ud; *wet do hųj!* (Vens.), når man vil skræmme hunden fra noget. Hund er navn på en taterslægt, Sgr. III. 229. — *Swåltən, mawər, sloŋkən som æn huñ; han frys som æn huñ* (vestj.); *skaṃ sæ som æn h—* (Agger); *han gluwr som æn huñ* (Andst); *han swæðər som gaṃəl huñ, nær di skiðər* (vestj.); *di gǫr o æ sij, lisom æ huñ te bråḷəp* (Malt); *do må eṭ ræk̦ dæj som æn h—* (D.), formaning til börn, der rækker efter noget ved bordet, se stud; *di löwər som æn h— i æn hæḷməs* (vestj.) ɔ: overflødig og godt: hunden æder sig ind i det døde dyr; *fåli'qs som huñ o kaṭ* (D.) ɔ: leve i ufred; *de gǫr som huñ slekər bøṭər* (Vejle) ɔ: det går rask; *han flywər i ət som æn h— i hijəð grøð* (vestj.); *a æ så boñən, som æn huñ i æn læŋk* (vestj.); *å wa ət så æn goŋ, te a sǫ te æn kåḷ, så wa do som æn huñ, te di rut* (rykkede) *i si hǫl!* (Tåning); når kærestefolk el. ægtefæller ikke kan forliges, siger man: *di ska hå æ h— lot iñ te' dæm* (D.), man lukker nemlig en hund ind til fåret, når det ikke vil holde af sit lam, jfr. J. K. 183. 32; *dær æ nåk añtən æn huñ ælər æn gröw får te' dæj!* kan siges til den, der går ud af en dör uden at lukke den; også kan siges: *è do hųj hælər hèrəmąj?* (Vens.); *æ gul huñ æ nåk aṭər dæj!* Sgr. III. 108. 482 (vestj.) skal siges til den dovne, se Niels; *såw do eṭ wå h—!* el. *såw do eṭ wå blesə h—, dær kåm å æ nuwərən o ræñ syñərǫ!* (vestj.) afvisende svar, når en fortæller noget utroligt; jfr. frimærke, hægte, kattehale, pisse, skide; når et barn siger: *hwa skal a gyjər?* kan sva-

res: *do ka ta i æ h— si hål o kyjər, så hår do nåt o gyjər!* (vestj.); *å, do ka go hjæm o pat æ h—!* (Andst) hånlig afvisende svar, se hundehvalp; når en måler fejl, kan siges: *æ h— hår nåk sket o æ mol få· dæj!* (D.); *a ræn liq i æ læŋk te æ huñ* (vestj.) ɔ: lige ind i faren; om noget rigtig slemt kan siges: *de æ vær eñ å målk æn h—, om ən sku å sjæl drek mjælkən,* Sgr. II. 59. 315 (Lisbj. Terp); om ondt vejr kan siges: *de æ gåt vær å hæŋ huñ i, væn æn har æ strek iñənfår* (N. Slesv.) el. *de èr eñc wer te å jaw i huj uk i* (Vens.); *han mæət* (målte) *mæ æ huəñ å ga æ hal te* (Sundev.) ɔ: rigelig; *hær vi bətal æ huñ, ka vi bətal æ hal mæ* (N. Slesv.); *iñən æ h— fæk skit, wår æ har i æ skåw* (vestslesv.); i mangfoldige talemåder og ordsprog, af hvilke anføres: *de ær æn slemə h—, dær et vel ha brø* (vestj.); *de ær æn sær huñ, dær ek wel ha brø* (Agger); *dæñ, dær æ komən òw h—, wel ǧæn gø* (Tåning); *nær æ huəñ iñt ka ǧaf, år æ præst iñt ka prerik, så ska di skyrəs* (M. Slesv.); *no gøə huñən, no kåmə tywən, no kåmə wå fåə mæ æn si flæsk,* Sgr. II. 58. 302; *læwəñ huñ for nåwət, leqəñ huñ for et* (D.); *han hålər æ huñ frå æ dar!* (vestj.) ɔ: han passer sine egne sager; *ka æn hål di stuwər huñ frå· si, så skam mæ di smo!* (D.); *„huj sijə nåk, hwes skęj haj ska ryw i“,* Grb. 60. 7; *de· ær et så sær, te dæñ h— æ mawər, dær hår manə fijəð låpər* (vestj.), el. *dær hå manə hwælp* (Agger); *betə huj è lèŋ hwalp* (Vens.); *do ka biñ pøls te h—, añtər h— te pøls, de· æ liq fjæt* (vestj.); *hår æ h— bet mæ, så hår ən da et æt mæ* (vestj.); *jæn h— skal et hå æn fijəð bijən o knaw* (D.); *dær æ manə, dær ǧör sæj te h— får æn bijən o knaw* (vestj.); *dær ær oltir beən i æ huəñ sit styk* (Sundeved); *do ka læ dæñ huñ leq* (el. *såw*), *som leq* (el. *såw*) *vel, så blywər do et bet å ən* (D.); *æn ka træj æn h— o æ hål, sålæ·ŋ te æn biðər* (vestj.); *han æ så glå som æn jænywə huñ, æ hål ær aw* (D.); *læ do æ huñ sørə, dæñ hår fir fæðər o eŋən sku te· dæm* (vestj.); *dæñ huñ æn ska dryw* el. *slæv te æ skåw, biðər eŋən hår* (vestj.); *hær æ nåk æn huñ bəgrawət,* kan den sige, der har uheld mens han spiller kort, se Kr. VI. 293. 399; *dæñ h—, dær æ værmañs væn, ær il sin hærəs* (vestslesv.); *hwæm dær gor i sæŋ mæ æ huñ, stor åp mæ æ låpər* (vestj.); *de ær æn gaməl h—, han æ kæñ mæ æ låpər* (D.); *huñ å dræŋ, di håws læŋ* (vestslesv.); *æn komər et låñt mæ dæñ huñ, dær ska bærəs i by,* Sgr. XII. 136. 286 (S. Hå); *i Heñbjærə, dær beñər di djær stejən å læ djær huñ go løs,* Sgr. IX. 130. 373 (Levring), vel at mærke: i frostvejr; *æ huñ ær alti hjæm riqəst* (Agger); *ænvæ·r huñ ær alti væst jæm* (vestslesv.); *æ huñ ǧafər bæst, ro di æ jæm* (M. Slesv.); *jo mer huñ, jo tyñər slap* (Valsb.) ɔ: jo flere börn, jo fattigere kår; *æn ka væñ æn huəñ te å ær skåwæfəl* el. *sårkrat* (skovæble) (M. Slesv.); *fåli·qs hun a kat, æmå·ən skal I å jawt!* (Åbenrå); *æn ska tu mæ di huñ, æn æ ve; dæñ huəñ, som kömər føst i æ sæk, ska sist dæru·* (Ang.); *de wå bæjər te ål fålk wå dø eñ te ål huñ wår ø* (vestj.); *wår æjən huñ ska ha wår æjən bijən* (vestj.); *gal huñ fær röwən skeñ* (vestslesv.); *dær ær eŋən huəñ, dæ löfə syw år gal, te dæñ il vær möt ælər stöt* (M. Slesv.); *de ær iñt gåt å lær gaməl huñ konst* (Valsb.); *hastə huñ ǧör bliñ hwælp* (vestj.) ɔ: hastværk er lastværk; *do ær æn hor huñ i bløð måq, do ka eð syw las uðən å bræk dæ,* Kr. IX. 247. 10 (Ning h.) om en stortalende person; *han gik norən om Gram få di Åvəkær* (Obbekjær) el. *Harəby huñ* (N. Slesv.) om en, der går lange, tåbelige omveje; tlm. er alm., der siges også: gå om ad Resse for Tofte hunde, ad Ring for Østeralling h—, ad Bygholm for Åkjær h—, ad Höje Ware for Mols h—, se Kr. Ordspr. 508. 509. 510. 514; *wår di få di smo huñ, di stuwər biðər et* (vestj.); *de ær æn səl h—, dær et ær æn hes var* (vestj.); *hò do sit èn huñ mæ èt kalhòwi?* (Søvind), vittighed, der underforstås: i munden; *do hò wat òlstər, nærə som i hujs ròw, dæj stò dæ obən!* (Vens.) til den, som praler af at have været alle steder; *haj ka jèr òlteŋ untaqən i lòwi huj mè e glar ròwhwòl* (Vens.) om den nævenyttige; når der spørges f. eks.: *„hwar è Gretə hèn ida·?“* kan afvisende svares: *„hon èr i hujs ròw å krat mårər* (gule-

rödder) *åp!"* (Vens.); *mè skal eňc skuw huj åpå hoən hælə maj åpå còwl* (sts.); *haj fo lòw å hål hans huj ej* (sts.) ɔ: at beholde sin mening for sig selv; — i visen: du skal hverken ligge for hund eller ravn, men du skal ligge i din egen grav, Kr. I. 120. 28, jfr. II. 299. 34, Sgr. III. 178. 15; om ridderen: de hunde løb bagefter og slikked op hans blod, Kr. II. 293.25; — hunden får i Salling navn efter træer: gran, kvist, lind, så mener man, at den kan ikke „bindes" ved trolddom; den kaldes i gåder og mørke taler: Altså, Sgr. VI. 28. 361, jfr. Urquell. I. 132. 11, 172; Benbrud, Fb. Fr. H. 145. 22; Blis på bakken, Sgr. IX. 137. 432; Bommert, Sgr. IX. 217. 684; bribbert, J. K. 38. 10; Fidele, Fb. Fr. H. 146. 29; Fillemand, Gr. Gl. d. M. I. 237. 33; Firben, Sgr. I. 48. 206, VI. 63. 595, IX. 47. 183, 219. 698. 717; jfr. Mhoff 507. 18; Z. f. M. IV. 375. 50 (Mähren); Hejmeråd, Sgr. II. 41. 243; Himpelbimpel, Sgr. IX. 223. 753; Hjulben, Gr. Gl. d. M. I. 237. 34; Hun (hvordan), Sgr. IX. 220. 708; Hvad, Sgr. IX. 159. 494, jfr. Mhoff 507. 20, Z. f. M. III. 185. 29-31. 26, 354. 106, Urdsbr. II. 122, Korrespondenzbl. XI. 55, VIII. 23; Hvidskaftet kniv, Sgr. IX. 189. 572; Hvilken, Spörg ham ad, Ti stille, Sgr. XI. 38. 65; Låddenfår (s. d.); Nu, Sgr. II. 41. 240, IX. 220. 707. 709, jfr. Fritzn.[2] I. 675 b.; Pommer, Sgr. III. 110. 533; Ragi, Sgr. IX. 133. 393; Rykbråd (rygbrud?), Sv. Gr. Gl. d. M. II. 132. 12; Skjön Tanker, J. K. 37. 2; Skygge, Sgr. VI. 28. 362, IX. 220. 714; Skådenbejen (Skadeben), Sgr. IX. 138. 447; Slak-ast, Sgr. VI. 31. 383; Sort Aj, Sgr. VI. 48. 436; Spareben, Sgr. IX. 222. 726; Svartnak, Sgr. VI. 63. 594; Sven Jøntæjen, Sgr. IX. 175. 550; Tanke, Sgr. VI. 29. 368; Troknægt, Kr. VII. 378; Vagtmand, Sgr. VI. 27. 352; Visitter, Sgr. IX. 159. 493; Væder-Pimp, Sgr. VI. 32. 392; i andre utrykte gåder kaldes hunden: Bommerut, Filtrin, Gjedeben, Gjælben, Låddenfår; i et börnerim: „slik-om-mund, hied min hund", Sgr. V. 150; jfr. m. h. t. disse mørke taler Mannhardt, Germ. Myth. s. 331; endvidere i Pitré & Sabatanis, Rivista di letteratura populare, Roma 1877, dr. Köhlers afh.: das Räthselmärchen v. d. ermordeten Geliebten; Nord. Månedskr. 1887 s. 266 flg.; Knoop, Volksagen s. 87 anm. 4; Z. f. M. III. 10 med henvisninger, 184. 27. 28, 355. 112 flg., Urdsbr. II. 172, Korrespondenzbl. VIII. 23, IX. 55. 33, Gillhoff nr. 624. 797. 880; den kaldes i skæmtesagn og æventyr: Lorens, Kr. V. 274; Strængbassi, Kr. Æv. s. 170; Makafejer, Gr. Gl. d. M. III. 47; Skinnebænke, Sgr. VI. 99; Piller under bænke, Kr. V. 123; Hollahej, Kr. VII. 380, J. K. Ævent. I. s. 155; Snap hid, Kr. VII. 116; Grimond, Sgr. XII. 4; Rask, Sgr. XII. 7; Blårød, Røderød, Spring-i-sten-død, Efterslæt s. 118; Griban, Begjær, Pistolgesvindt, Efterslæt s. 43; Gesvindt, Pedevindt, Bræk jærn og stål, Kr. VII. 126, jfr. Wigstr. Sagor s. 5, Z. f. M. II. 440; Gesvindt vær svindt, Bræk stål og jærn, Riv alles ned, Sgr. VI. 210 flg.; Snap ta', Stærk hold, Rus ihjel, Kr. Æv. 363; Hans Snild, Hans Stærk, Hans Snar, Sgr. VIII. 6; Persille, Sgr. VII. 180, Kr. Æv. 186. 190; Kongen af Fil, Sgr. V. 200; Aggerføl, Sgr. VII. 108, jfr. Kisæ, navn; gåder: *hwa æ de, dær gor mæ æn hywl o æ røk* eller *æn fårklə får æ röw iň að æ kærkdar?* (vestj.), jfr. Sgr. VI. 50. 464, IX. 91. 268, 141. 476, 176. 556, jfr. hest s. 601. 4; hvorfor holder hunden benet i vejret, når den pisser? — fordi den tror, den har bukser el. strömper på (Vens.); — hundegøen udtrykt i ord: den store h— på gården siger: *„hjælp, hjælp!"* den anden svarer: *„hå do mæ bəhå·w?* den lille tilföjer: *„a vel ğör de, a ka!"* Sgr. II. 91. 444, jfr. VII. 233. 868, Kr. IX. 85. 63; el. den lille: *hjælp mæ, hjælp mæ, hjælp!"* den store: *hò do mæ bəhò·w hòw hòw?"* el. den store siger: „nu kommer han!" den lille: „hwæm, hwæm?" den store: „svoger, svoger!" den lille: „lad ham ind!" Sgr. VI. 197. 810, jfr. Sgr. IX. 212. 648. 49, Nordlander, Barnrim s. 161. 279, Cavall. II. XXIX; — i sagn og overtro: hunden er skattevogter, Thiele I. 352. 356, II. 182; Sgr. IV. 174; J. M. 72; Kr. III. 301. 403; IV. 48. 49, VI. 6. 8, 33. 45, VIII. 12. 31. 32, IX. 191. 25, Kr. Sagn I. 380. 386 flg., jfr. Hofberg s. 42, Wigstr. I. 148, Haukenæs III. 193, Mhoff 354. 473, Strackerjan I. 256 flg., 261; Kuhn W. S. I. 173. 180, Wolf N. S. s. 378; Grimm Sagen nr. 13. 160. 319; Z. f. M. I. 192. 318; Folkl. Journ. VII. 313 (Skotl.); Grimm Myth.[2] 923. 929. 949; Magyar Tales s. XXXI, Hartl. Science s. 236; — i hundeham færdes spøgelser

og genfærd, især som sorte hunde med gloende tunger, Thiele I. 283, II. 142. 146. 166, Kr. III. 158. 221, 189. 193. 271. 273, 219. 309, 251. 268. 336. 313, IV. 223. 315, VI. 50. 68. 69. 70, 113. 162, 123. 178, VIII. 58. 109, 84. 219. 378. 79, 224. 388, 230. 397-404, 395. 726, Sgr. XI. 71. 118, J. K. 344. 25; med öjne som tallerkener, Sgr. IV. 174; med gloende öjne, Kr. Almueliv III. 128; jfr. Wigstr. I. 196, Mhoff 190. 262 flg., 348, Strackerj. I. 176. 180 flg., 182 flg., 186. 203. 207. 214. 232, II. 4. 260; Grimm K. Märch. I. nr. 4, Harl. & Wilkinson, Lancassh. Folkl. s. 51. 54. 91, Hartl. Fairy T. s. 234; — Odins jæger (s. d.) har hylende hunde i følge, Thiele II. 114, Gr. Gl. d. M. III. 60. 61, J. K. 262. 11, 346. 30, jfr. Wigstr. I. 171, Cavall. Wärend I. 216, Z. f. M. I. 100. 1 flg., Folkl. Journ. VI. 219; bliver en hund bidt af Odins jægers hunde, bliver den gal, Kr. VI. 265. 118; spøgelset får såmegen plads som en hund, Kr. VI. 144. 207, 147. 210, jfr. Kuhn N. S. s. 36. 7, Hofberg s. 15; en sort hund er kong Volmer, Thiele II. 115, J. K. 348. 37; en h— hindrer folk i at grave Gorms höj op, Thiele I. 350; trebenet hund forfølger en kvinde, Kr. Sagn I. 35. 157; en slæde, forspændt med 6 spøgelsehunde, Kr. IV. 134. 193; en h— løber ud af bjærgmandens höj, Kr. IV. 4. 6; 12 sorte hunde skraber herremandens lig op, Kr. IV. 232. 12; hunde vælter diger op for at hegne et stykke jord, mens præsten prædiker, Kr. IV. 240. 339, Kr. Sagn I. 34. 149; en død h— forvandles til penge, Kr. III. 302. 404; sålænge spøgelsehunden følger pigen, gør ingen hund ad hende, Gr. Gl. d. M. I. 184, med henvisnning til Finn Magnusen: den ældre Edda IV. 333, „hunde angriber ikke troldmænd el. guder i menneskelig skikkelse, se Grímnismál indledn. Munch s. 27. 23; — djævelen især som sort pudel, Thiele II. 85-87, Kr. III. 283. 379, 289. 294, IV. 230. 325. 26, 240. 338. 340-42, VI. 162. 229, 201. 275 flg., 222. 301, VIII. 322. 545, Gr. Gl. d. M. II. 84, J. K. s. 13; sort h— med öje midt i panden, Kr. III. 282. 278, 291, jfr. Asbjörnsen III. 213, Nicolaiss. Nordl. III. 26. 43 flg., Wigstr. I. 126. 218 II. 243. 325, Cavall. Wärend I. 226. 363, Renvall s. 19, Maurer Isl. S. s. 191, Fritzn.[2] II. 94 a. ned., Mhoff 207. 349. 562, Strackerj. I. 250 flg., 283. 291. 293, II. 23, Mélus. IV. 290. 477, V. 109, slgn. Isl. Kvæder I. 79, Grimm Sagen nr. 203. 205, Folkl. Journ. VII. 287 (Skotl.); — hekse, Kr. VIII. 305; nissen, Kr. VI. 2; hekse rider på hunde, Kr. IV. 322, VIII. 262; forvandler msker til hunde, Kr. IV. 288, Sgr. XI. 189, jfr. Asbj. II. 11; — msker farer i hundeham, Kr. III. 260. 264. 350, Efterslæt s. 135, jfr. Maurer Isl. S. 317, Hofberg s. 34; en hund gör en skuffe fuld *a jæn̥ə blaŋk spe̥siər,* Kr. IX. 207; en stor, sort h— fortæller præsten alt, Kr. IV. 184. 258; en sort h— ligger ved heksens seng, Kr. IV. 198; jfr. Arnas. I. 352, Asbj. III. 114, Burns Tam o'Shanter; fanden, som bortmanes, tager bindehunden med sig, Kr. IV. 235, VIII. 312. 316; bondens hund gør ad bjærgfolk, hindrer dem fra at komme til brønden efter vand, Kr. Sagn I. 94. 149. 551; hunden løses mod bondens villie hver nat og må udføre en bestemt vandring, Kr. Sagn I. 163. 595; — hunde ser (s. d.) varsler og genfærd, er synske, jfr. J. K. 196. 110. 111, Urquell I. 50 (Ditm.), Folkl. Journ. VI. 263 (Skotl.) når de tuder, og så varsler de tillige dødsfald, Kr. III. 142. 198, 195. 277, IV. 157. 223, 391. 490, VI. 135. 196, 219, IX. 59. 653. 663, Sgr. IX. 233. 789-90. 801, Thiele I. 285, Overtro nr. 672, J. K. 196. 107 flg., jfr. Cavall. Wärend I. 333 flg., Liebr. Volksk. s. 23; un chien ... „hurle à la mort", Mélusine I. 455 (Frankrig); Z. f. M. I. 408 (Elsass), IV. 30. 15 (Østerr.), Kuhn N. S. s. 452. 392, Grimm Myth.[2] 804, Rochholz D. Glaube I. 158 flg., Strackerj. I. 23. 6, 140 flg., Henderson s. 48, Aubrey, Remains s. 53, W. Gregor s. 126, Folklore Record I. 56. 184 (Engl.), IV. 53 (slavisk), III. 286 (Indien), Folkl. Journ. I. 355 (Ungarn), Magyar Tales s. LXII; Folkl. Journ. I. s. 217 (Grækenl.), II. 24 (New Engl.), Mélus. III. 93. 1 (Indianere), IV. 353, V. 85 (Irland), Amer. Folkl. II. 5. 31 (Indien), Tylor Anf. II. 198 (Jøder, Muham.), Lang Mythologie s. 205 (Ostind.); ser man en tudende hund i öjnene, dør man, Sgr. VII. 70. 408 (Ålborg); når hunde tuder ved midnat, er de døde hjemme i besøg, Sgr. VIII. 190. 798; Lidel Ellen (død), hun gik sig så sagte gennem by, så alle de små hunde, de gøde udi sky, Kr. I. 206. 4, jfr. Urdsbr. VI. 154; Og når de hørte hundene fnys', så tændte

de for de börn vokslys, Kr. I. 208. 29, 210. 26 flg., Gr. Gl. d. M. III. 129. 5; man kan opdage genfærd ved at sætte sig på ryggen af hunden, Kr. III. 222. 313; ved at holde spidsen af deres ører sammen og se (s. d.) gennem den derved fremkomne åbning, Kr. III. 195. 277, IV. 129. 180, VIII. 218. 374, J. K. 196. 111; hund varsler strandinger, Kr. Anholt 87. 206; spor efter et spøgelse, som om en h— havde ligget i sengen, Sgr. I. 133. 2, Thiele I. 285, jfr. J. K. s. 24. 22 om nissen; — man kan hindre genfærds gang ved at nedgrave en levende (s. d.) h—, J. K. 197. 113-14; kvægmist afhjælpes ved at nedgrave h— i bås el. foran dör, Kr. Sagn I. 164. 598; jfr. Grimm Myth.[2] 1095; en h— skal først føres ind i et nybygget hus, Sgr. VIII. 177. 706, jfr. Grimm Myth.[2] 973 anm., Bjerge, Årbog 1892 s. 17 flg., Krauss Bauopfer s. 19, se höne, kat; den første, der jages over den af djævelen byggede bro, er en hund, Kr. IV. 323. 417; — den har kun én nyre, derfor løber den på siden, Sgr. VII. 47. 173, el. kun én lever, Sgr. VII. 70. 409; skal, når den købes, betales med ulige penge, J. K. 193. 93; den vænnes til at følge sin nye herre, når han lægger et stykke brød under sin armhule og giver hunden det, når det er gennemtrukket af sved, Sgr. VII. 47. 172, Kr. IX. 18, J. K. 75. 88, el. når man tager et hår af den og fæster det på sodstangen i skorstenen (vestslesv.), el. når man skraber noget af sit skinneben og giver hunden det i brændevin, J. K. 193. 94; h— skal have sin part af alt, der er på bordet juleaften, J. K. 195. 101. 106; giver man hunden den sidste mundfuld mad, bliver den ens død, Sgr. VII. 47. 175, 70. 410; — anfaldes man af h—, skal man stikke begge tommelfingre ind i hænderne og gå stiltiende, så er den magtesløs, J. K. 194. 97; eller også skal man fortælle den, hvorfra man kommer og hvorhen man agter sig; somme kan „dølge" hunde, ɔ: ved trolddom tage magten fra dem, Sgr. IX. 117, se også: J. Saml. IV. 162. 144, jfr. Z. f. M. IV. 122 (Schweiz); dette hindres ved at give hunden et stykke brød, når man lukker den ud om aftenen (Malt h.), jfr. Kuhn M. S. 381. 42 ved at give den det stykke af et brød, hvorpå korsmærket står; hunde bliver gale, når de drikker af døbestenen fra St. Theocari kirke; den blev ført til gården, Nybøl, og brugt til hundetrug, Mhoff 127. 166; glemmer pigen at give hunden æde, får hun prygl af sin mand, J. K. 194. 99; er man god ved hunden, får man godt vejr til sit bryllup, Kr. IV. 359. 130, Thiele Overtro nr. 332; slår karl hund, så den piber, får han regn sin bryllupsdag, J. K. 63. 45; spiser man selv et stykke brød, der var bestemt for hunden, kan man aldrig spise sig mæt, J. K. 194. 96, Sgr. VI. 71. 680; det er godt at lade en hund slikke sår, det læger (alm.), jfr. Black, Folk Medic. s. 148 (Skotl.); man må vogte sig for at gå over et sted, hvor en h— har væltet sig, thi så får man lændeværk, Sgr. VII. 66. 367 (Verst?); man må passe under ildsvåde, at lænkehunden ej brænder inde, thi så vil det nybygte hus også brænde, Sgr. VII. 160. 742; bliver man bidt af en hund, har det været alm. skik at forlange, at hunden skulde skydes, Sgr. V. 203. 778 (Fyn), jfr. Henderson s. 159, Black 52, Folkl. Journ. III. 282; alm. siges, at der skal hundehår (s. d.) til at læge hundebid, jfr. Tylor, Anf. I. 84, rigtigheden af henvisningen til Hávamál v. 138 er dog vist tvivlsom, se beiti hos Fritzn.[2]; hår, afrevet af sort hund og kat, som man pudser sammen i fandens navn, kastet imellem kærestefolk, skiller dem ad, J. Saml. IV. 119. 23; rører udøbt barn h—, får det godt lægekød, J. K. 194. 95, Sgr. IV. 131. 344, VII. 40. 100, Kr. IV. 350. 40, Thiele Overtro 389, jfr. Wigstr. I. 230, Jonsson s. 7, Skytts h. s. 150; se ko; herregårdsfruen førte sine hunde med ind i kirken og sidder efter sin død som genfærd med hund på skødet, J. K. 23. 19; bliver h— over 10 (12) år gammel i gårde, tærer den på sin husbondes liv, J. K. 191. 112, Kr. IX. 18. 159, Sgr. I. 26. 84, VII. 47. 171, Thiele Overtro nr. 249; andre siger 7 år, Sgr. IV. 59. 96; jfr. Grimm Märch. nr. 176, 12 år; Harl. & Wilkins. Lancassh. Folklore s. 142; h— begraves med jordspåkastelse, Sgr. IX. 88. 264, Kr. VIII. 150. 270, IX. 195. 30, J. K. Æv. II. 166, se Sgr. XI. 52. 86, jfr. Mhoff 127. 167, Bartsch I. 519. 28, Cent Nouvelles Nouvelles nr. 96, Liebr. Dunlop s. 297; h— må ikke nævnes juleaften, J. K. 195. 102, jfr. Nyrop, Navn. Magt s. 128; sidder man i uheld

i kortspil, kan det afhjælpes, når man spytter i sædet og siger: *hær æ nåk æn huṇ̀ bəgrawət* (D.), jfr. Kr. VI. 293. 399; den er et varselsdyr: at møde h— er lykkeligt, Sgr. VIII. 222. 913, Kr. IX. 55. 598; gør den, når et tyende flytter i tjeneste, varsler den kort tjenestetid, Sgr. VIII. 177. 202; æder den græs, varsles regn, J. K. 164. 22 (alm.), el. død, Thiele Overtro nr. 670, Sgr. VII. 94. 633 flg., jfr. Skytts h. 155; den varsler ondt vejr, når den ligger på siden og strækker sig, Thiele Overtro nr. 102; ligger h— vendt mod dören med snuden på forbenene, el. ligger den foran dören med hovedet på tærskelen og ser ind i stuen, varsler den dødsfald i huset, Sgr. IX. 234. 799-800, Thiele Overtro nr. 671; gør h— under måltidet nyårsaften, varsles død i årets løb, J. K. 195. 103; lægges en klat grød for hver på nyårsaften og det bydes h—, da dør den, hvis grød den først tager, J. K. 195. 104-105, el. når grødslatterne lægges for kornsorterne, så trives den slags korn bedst, hvis klat h— først tager, Thiele Overtro nr. 617, jfr. Z. f. M. I. 184 (Bukowina), slgn. Mélus. IV. 285 ned.; kat; se Wuttke, Bartsch og andre saml. i registeret, mange henvisn. Strackerj. II. 87. 374; hvorfor hundene snuser til hverandre, Ndl. Volksk. II. 65. 3, Revue d. Fr. Pop. III. 97; i æventyr til Amor og Psyke gruppen er hunden brudgom, Gr. Gl. d. M. I. 100, Kr. Ævent. 1, Kr. VII. 326. 341, Sgr. XI. 189, Eftersl. s. 137, jfr. Mhoff 395, Wigstr. I. 254; andre mænd i hundeham, Kr. VII. 27, Gr. Gl. d. M. I. 228, Gr. Æv. II. 151, jfr. Grimm März. nr. 68. 76. 92; prinsesser og jomfruer, J. M. 36, Sgr. IV. 22, VII. 23. 110. 656, Kr. VII. 33, Gr. Æv. II. 103, jfr. Asbj. I. 8; den omskabte h— får mskeskikkelse, når hovedet hugges af og sættes til rumpen, Sgr. VIII. 200, se hoved; — hjælpende hunde, Gr. Æv. II. 8. 150, J. K. Æv. 90. 139. 186, Kr. V. 45. 62 flg., 163. 274, VII. 119. 311, Sgr. VI. 83, XII. 91, Efterslæt s. 117, Wigstr. Sagor s. 33, jfr. Mhoff 434 flg., 452, Folkl. Journ. I. 294 (Skotl.); af træet kommer hund, hest og høg ud, Sgr. VIII. 14; rød, gul, hvid h— følger drengen, Gr. Gl. d. M. III. 121, jfr. Kr. Æv. 375; dreng skal passe 4 hunde, J. K. Ævent. I. s. 75; i hundens pande sidder en ønskesten, Sgr. VI. 121. 718; — h— er portner i helvede, Grb. 89. 16, Gr. Æv. I. 205, jfr. Sgr. XII. 214, Kr. VIII. 329, jfr. Z. f. M. I. 43. 380, IV. 421, Landstads Folkeviser s. 75. 27, 77. 35; — h— fødes af kongedatteren, Gr. Æv. I. 71; af nonnen, Thiele I. 239; dronningen beskyldes for at have født en hundehvalp (s. d.), Gr. Gl. d. M. I. 178, jfr. Wolf N. S. s. 175; bruden binder en h— til strikken, som hun var bundet i sin bryllupsaften, Sgr. X. 56; skrædderen fungerer som bindehund, Sgr. XI. 111, jfr. Liebr. Volksk. s. 130; guds ord (s. d.) går i hunden, Kr. IX. 277, Anholt 116. 307, Efterslæt s. 203, J. K. s. 32; pigen fortæller hunden om røverkulen, Thiele I. 376; hund genkender en morder, Sgr. VI. 172; manden kalder björnen, der jager troldene ud juleaften, sin hund, Kr. IV. 312. 411, Sagn I. 434. 00. 03, Møller, Bornh. 27, Schaldemose, Fynske Sagn s. 146; jfr. Mhoff s. 257. 346; Hagen, Gesammtabent. nr. LXV; Mone, Unters. z. Geschichte d. deutsch. Heldens. s. 281, Haupt, Zeitschr. f. d. Alterth. VI. 174; karlen maa i ævent. ej gå hjem, för h— løber hjem, se Gr. Registr. nr. 55 d. e, jfr. vred; tossen sælger kød til hunden, Kr. VII. 241; fabel om h— og hane, Gr. Gl. d. M. II. 117; et par h— ager til Rom, Kr. VII. 322, jfr. Sgr. XII. 8; bagvendt tale om hunden, Sgr. XI. 153. 473. 75. 78. 84; i en stedremse, „Rings hunde“, Kr. IX. 131. 345 (S. Hald h.); en berygtet person hedder: hundesadelmageren, Kr. IV. 87. 130; se endnu Bondesen, Æventyrets Dyreverden s. 62 flg. — 2) om personer, både som skældso. og udtryk for beundring; *de ær æn löjən huṇ̀ i ham* (vestj.) ɔ: han er en snu person; til en smigrer kan siges: *skal a eṭ føl i dæṇ̀ huṇ̀ atər löjən tæṇ̀?* (vestj.); *de ær æn sleq h—, mæn dær ær æn röw iṇ̀* (vestj.), Sgr. VI. 12. 174; *de ær i sæj huj* (Vens.) person, som ingen vegne kommer med sit arbejde; *i lį jæ̱rə huj* (sts.) en led gerrig person: *æn sliṉ̀ə huṇ̀ te æ lijə* (D.) person, der er dygtig til at føre en le; *de ær æn ræjn h— o æ prekstowəl* (vestj.) om en præst, der er en dygtig taler; *din peqə huṇ̀* (D.) skæo.; *hèru·t dęj huj, do hò skit hèręj!* (Vens.) til en, der bliver jaget ud. — 3) = sælhund; *æ huṉ̀* flt. (vestslesv.); jfr. Hundested, navn til et fisker-

leje ved indløbet til Roskilde Fjord. — 4) i en ed: *skiðən huň i ət!* (Malt) ɔ: pokker med det! — 5) en rus i udtr.: *han hår æn slem huň* el. *æn h— i rebət* (Gjern h.); *han æ nåk blöwən bjèt å æn h—* (Malt); også Vens. — 6) stenen, der hænger som vægt over væverbommen, *wi ska sæt skèlwðlərn i å fæjst æn huň i ðæm, de ær æn stiən hèlər sånt æn teŋ, dær heŋər niər baq we wæwən* (Lild s.). — 7) et slæb, en bremse på et vognhjul (Vejle), dertil sigter ordsproget: „det var godt gjort!“ sagde manden, da gjorde han en hund, jfr. Kr. Ordspr. 465. 1172. — 8) krog under høstvognen til at binde bagrebet ved (Havbro s.). — 9) „hund“ kaldes i trekort de kort, der henlægges som en „kaske“ og kan tages af en af spillerne som så s k a l spille, se mand. — 10) et kortspil, omtr. som skidtmads, man trækker fra hverandre, og den, som får 4 kort af samme værdi, er ude af spillet, se 1. Ane, bö 2; den, som sidst beholder kortene, er *huň* (D.). — 11) „hund efter hare“, alm. börneleg; tagfatleg, en er skytte; de, han fanger, er hunde, som hjælper ham, og holder deres bytte fast og råber: *skøtər hæj!* til skytten slår dem (Ribe egn, vist alm.); *pus huň atər hår* (D.) navn til en gammel dans. — Jfr. Aasen hund, isl. hundr hak.; htsk. hund, eng. hound, jagthund, henføres til lat. canis, gr. kyôn; hundedag, hvalp, se, sik, tæve; varulv; hujeskråle; binde-, brok-, forstander-, fruer-, fæ-, fåre-, gal-, grav-, han-, himmel-, hun-, hyrde-, hönse-, jage-, jagt-, kjøter-, lig-, Mads-, mynde-, pind-, port-, puddel-, rakker-, rotte-, sav-, skibs-, skiden-, skint-, skyde-, slagter-, snøkke-, stue-, svine-, sæl-, torden-, tæve-, vagt-, vand-, øl-.

1. **hunde-**, som første del af nogle sammensætninger, forstærker sidste del, se hundearm, -gal, -kold, -kulde, -mager, -vejr, også: hundemog, -skidt; jfr. lignende smsætn. isl. f. eks. hundmargr, overmåde talrig; hundvíllr, aldeles vildfarende; hundvíss, overmåde kløgtig; se Aasen under hundgamall: „dette hund, som altså betyder „i höj grad“, sættes af nogle i forbindelse med hundrad.“

2. **hunde**, uo. i udtr. som: *di blèw hųjə uw* (Vens.) ɔ: de blev smidt ud som hunde.

hundearm, to. *huňarm* (vestj.); *hųjarm* el. *-arəm* (Vens.) — overmåde fattig, *di è så mø hųjarəm* (Vens.), også: = hundemager.

hundeas, no. *huňas æn* (vestslesv.) hunderumpe; skæo. *sikən h—!*

hundebidt, to. *hųjbèt* (Vens.) bidt af hund.

hundebo, no. *huňəbow æn* (S. Sams) = hundehus.

hundebryllup, no. *hųjbrèlop è* (Vens.) stygt sviregilde.

hundebær, no. *huňbær æn* (vestj.) bæragtige dannelser, fremkomne ved stik af nematus saliceti på *huňbærris*, en pileart, salix repens L., jfr. hybenris; hundebærpulver no. (Vens.), lægemiddel; der udleveres brændte østersskaller, conchæ præparatæ, se hugormeskind.

hundebönner, no. i udtr. *han løs huňbönər* (Andst h.) ɔ: bander.

hundedag, no. *huňdaw æ* flt. (D.); *huňdaw* flt. (Agger, vestj., alm.); *hųjdaw* flt. (Vens.) = rgsm., tiden fra 22. Juli til 23. August; *viňər æ huňdaw gær vår iň, gær di tör ur* (vestslesv.); *som æ huňdaw tæňəs, ska di å æňəs* (M. Slesv.); også: *næ de rænər ej è hųjs gåð, så drepər ə u æ hål* (Vens.); er der i h— mange hvide skyer i luften, får vi megen sne om vinteren, Kr. VI. 269. 152; *i hųjdawən ka mè eňc ha no mej å werə* (Vens.) ɔ: man kan ikke tage mærke af vejret; se kattedage; jfr. htsk. hundstage, d. e. tiden, da solen står op sammen med Sirius, der kaldtes lat. canicula, mht. der hunt, senere nht. hundstern.

hundedreng, no. *huňdræŋ æn* (D., Agger) om en meget afhængig person, der altid skal stå til tjeneste; *a vel ej vær di h—!*

hundefedt, no. *huňfjæt de* (D.) = rgsm.; lægemiddel mod forkølelse og brystsyge.

hundefitte, no. *huňfet æn -ər* (Agger, Mors, Salling) — 1) könsdelen på en tævehund; jfr. hundepette. — 2) muffediser, som bruges ved fiskeri, især grå, strikkede af uldblandet hundehår. — 3) en plante, torskemund, linaria vulgaris Mill. = hundekutte. — 4) skæo., *din huňfit* (D.); *huňsfæt* (Lild s.).

hundefrø, no. [*huňfrø de*] (Sundv.)

en plante, dodder, camelina foetida Fr., se J. T. 289.

hundeføde, no. *huñfø æn* (D.); *huȷfø æn de* best. *-ən* (Vens.); *huñföj æn de* (Agersk.) = rgsm.; *di löwər ve huñföj* (vestslesv.) ɔ: ved sulteføde; i udtr. *bjærə sæj* el. *hjælp sæj, de æ h—* (D., vestj.); se hjælpe s. 629. 10.

hundegal, to. *huñəgal* (Andst) overmåde vred, jfr. hundetamp.

hundegjaffen, no. *huñǵafən* (Malt) hundegøen; *vi ku et hør få h—.*

hundeglam, no. *huñglam* (Røgen s.) = rgsm.

hundehale, no. *I huñhalər!* flt. (Vejen s.) skældsord.

hundehandel, no. i talemåden: *de gor åp o nijər lisom æ huñhañəl* (Malt), også Sønderj.

hundehavre, no. *huñhawər* (Andst) en græsart, bromus mollis L., blød hejre.

hundehul, no. *huñhwòl æn -hwòlər* (D.) = rgsm.; om en usel bolig; *de æ ræt æn h—* (D.); arresten (vestj., Agger); „hundhwollet æ stue nok te je begi tow“, Jyd. I. 42. 2; h— på Lerkenfelt, Kr. Almueliv II. 54. 137; på S. Vosborg, sts. II. 105. 257; jfr. 1. brumme, hotel, 1. hul 2., snothul.

hundehus, no. *huñhus æn* (D., vestj.); itk. (Søvind s., østj.); *huñəhus* itk. (S. Sams); *huȷhus è* best. *-t* flt. *-huws* (Vens.) = rgsm.; *de ær et gåt ó ǵæm pøls i huñhus* (vestj.); således kaldtes spøgende de gamle cheniller med mange slag, der, brede forneden, mens de gik spidst op, kom til at ligne et hundehus (N. Slesv.); folkene i Linå skulde have et h— på deres kirketårn, fordi de nægtede herremanden i Silkeborg en villighed, Kr. Almueliv II. 123. 300.

hundehvalp, no. *huñvælp et -vælp* (Sundv.); *huñhwælp æn -hwælp* (D.); *huñhwalp æn* (Søvind s.); *huȷhwalp i* best. *-i* flt. *-hwalp* (Vens.) = rgsm.; *smo dræŋi å huñhwalp, di ka håw læŋ,* Sgr. II. 108. 493; *æn kan dræj æ huñhwælp åp, te æn sjæl blywər bet å ən* (vestj.); når der er tale om noget vanskeligt at udrette, kan man sige: *de ka a gyjər; kuñ a et, måt a hå patət mi muwər som æn huñhwælp* (vestj.); om øsende regnvejr, *de ræn huñvælp å væra·ñt birə* (Sundev.) det regner h— og hveranden bider; sagnet fortæller, at en jomfru fødte 2 h— og blev straffet ved at indmures, Sgr. II. 198. 781, se hund; i ævent. beskyldes dronningen for at have født h—, Kr. Ævent. 81. 227, Kr. V. 172, Sgr. V. 186, VII. 163, Gr. Æv. II. 116, jfr. Kr. Æv. 137, Arnas. II. 376, Wigstr. I. 248, jfr. Liebr. Volksk. s. 21 slgn. 395, se hund, kattekilling; tre nyfødte hundehvalpe kogte som lægemiddel, Kr. VI. 379. 246.

hundehår, no. *huñhor æn de* (vestj.) = rgsm.; *huñhors huwəsər,* hundehårs strömper; *a vęd et, hwa dær æ væst, fjæt i mjælk hær h— i vælən* (Malt), tlmåde; „der vil h— til hundebid“ (vestj.); hår af bidende hund, lagt på sår, helbreder, Thiele Overtro nr. 528, *dær ska huñhor te o leq huñsor* (D.), se hund; jfr. Strackerjan nr. 104 „wunden von hundebissen heilt man durch auflegen von hundehaaren“; Wuttke s. 302, Black s. 50.

hundekiste, no. *huȷcist æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) et sted på plöjemarken, hvor furen ikke er væltet over; *dȷj, di ska te å lœr å plø, lawə jan i hòbən huȷcistər; lè mè no sij do lawər æn huȷcistər!* siges til begynderen; jfr. hundetrug.

hundekjød, no. *huñköð de* (Hmr.) = horsekjød; *sæj såm huñkyð* (Agger).

hundeklog, to. *huñkloək* (Valsb.); *huñkloq* (Malt) er den, der ikke *ær kloḱər som æn huəñ* (Valsb.); dum, indskrænket (Malt).

hundeknude, no. *huȷknu æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) en knude, slået til forkert side, så den lader sig trække op; *slå æn huñknur* flt. *-knurər* (vestslesv.).

hundekold, to. *huȷkòl* itk. *-kòlt* flt. *-kòl* (Vens.) overmåde kold; *de æ huñdə kålt* (Søvind s.).

hundekommen, no. *huȷkomən* (Vens.) en art mjødurt, spiræa L.

hundekorn, no. i udtrykket: *seð å mol huñkuwən* el. *huñpepər* (D.) mukke, småknurre; jfr. mnt. hundekorn, Sch. Lübb. „zehntkorn zur atzung der herrschaftlichen hunde“; muselort.

hundekulde, no. *huñəkul æn* (vestj.); *huȷkul æn* (Vens.) — overmåde stærk kulde.

hundekutte, no. *huñkotər* flt. (Lb.)

en plante: torskemund, Linaria vulg. Mill.; se hundefitte.

hundeleje, no. *hun̄læj æn -ər* (vestj.) sted, hvor en hund har sit leje; *de æ sjalən æn fiñər brø i hun̄læj, un nær æ huñ æ syk* (vestj.).

hundeliv, no. *hųjlyw è* (Vens.); *huñdə lyw et* (Søvind s.) — et overmåde besværligt liv; *de è da è hųjlyw å go hær å en mæjsöwn få* (Vens.).

hundelort, no. *hun̄lot æn* (D.) = rgsm.; en hvid h—, stødt, indgivet i kogt, sød mælk, helbreder halssyge, Kr. VI. 379. 252

hundemager, to. *hun̄mawər* (D.); *hųjmawər* (Vens.) = skindmager, jfr. hund.

hundemeje, no. [*hun̄mæj*] (Sundev.) hundepis, en plante, bulmeurt, hyoscyamus niger L.; se J. T. 111.

hundemog, no. *hun̄mòq* (Thy) — 1) = rgsm.; om hvad der er yderlig slet kan spøgende siges: *de è da no sølə hųjmoq* (Vens.); *də æ nöj hun̄moq, de æ snår reŋər, de æ nöj, snår lisom swot pøls* (vestj.), Sgr. III. 170. 929; *de æ blöwən te de bårə hun̄mòq lisom Las Sællæñəs kåq* (vestj.); *è betə hųjmòq* (Vens.) om et ubetydeligt mske, et barn; også: *hon è sònt è hųjmòq* (Vens.) ɔ: hun har så dårlig helbred.

hundeneg, no. [*hun̄neək et*] (Sundeved, Als) det sidste neg, når høsten er tilende, det pyntes med blomster; se fisneg, gammel 7; jfr. Sgr. IX. 205. 624, X. 125. 396.

hundenosse, no. *hun̄nås æn -ər* (vestj.) — 1) hundens testikel. — 2) navn til rodstokken på en gøgeurt, orchis latifolia; spist i frisk tilstand vækker den lyst til samleje, i tör derimod afholdenhed, Sgr. V. 95. 1.

hundenæse, no. *hųjnis èn* best. *-njæsən* flt. *-njæsər* (Vens.) = rgsm.; i talem.: *hųjnjæsər å kweįrèw å kòlknæ* (karleknæer) *èr òltə kòl; din hèjər è så kòl som hųjnjæsər* (Vens.).

hundepande, no. *hun̄pañ* (D., vestj.) — 1) hjærneskal af hund; som afvisende svar på spörsmålet: *hwa ska han bəstel?* kan svares: *han ska knus hun̄pañər o rasp tyrhæl o tæsk hyjə te smofålk* (vestj.); *å, han tæskər hun̄pañər,* er også det spøgende udtryk for: han bestiller intet, driver; også kan siges: han skal til Før og tærske hundepander, Kr. Ordspr. 473 se hundesnude. — 2) skældso. (D.); også: „hundepandeknægt“, se Kr. Almueliv. I. 14. 37.

hundepeber, no. *hun̄pewər* (S. Omme s.); *mol h—,* knurre, småskænde, jfr. hundekorn.

hundepette, no. *huñspetər* flt. (Lb.) — 1) hanhundens avlelem. — 2) muffediser, jfr. hundefitte, hvoraf ordet sagtens er en misforståelse.

hundepisk, no. *hun̄pisk æn* = flt. (D.) = rgsm.; *„òlc de Nijls Kræn fèk war no sleq å hųjpeski“,* Gr. 66. 22; brugtes af herremændene mod hovbønder, Kr. Almueliv II. 51. 132, 61. 152, mod kvinder, sts. 181.

hundepuller, no. *hun̄puwlər æn -ər* (Agger) horkarl, se pulle.

hunderakker, no. *hun̄rakə æn* (Åbenrå) den person, som fanger løsgående hunde.

hunderose, no. *hun̄rosər* flt. (Haderslev egn) plante, en art høgurt, hieracium L.; *hun̄rosblai* bruges som lægemiddel i „modsot“, man spiser af stengelbladene første dag et, anden dag to, og således fortsættes stigende til ni, hvorpå man går tilbage igen.

hunderöv, no. hunderumpe, i tlm.: *æn for eŋən guwə tuðhuwən å æn hun̄röw* (vestj.); det træk i lögnehist., at karlen faldt ned fra himlen 15 alen el. lignende ind i hunderöv, forekommer vist også i Danm., jfr. Wigstr. Sagor s. 25.

hundesaft, no. et lægemiddel, tinct. pectorale (P.).

hundesalme, no. *huñsalm æn -ər* (D.) i udtr. *han søŋər æ huñsalm,* græder, bröler; *søŋ huñsalmər* (vestj.) gabe höjlydt.

hunde-sild, no. *hųjsəl* el. *husəl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) en lille fisk, hundestejle (s. d.).

hundeskidt, no. *hųjskit è* (Vens.) hundemøg; *è betə h—,* et ubetydeligt mske, også om et barn, men nok mest om en person, som altid skranter; dernæst om hvad der er værdiløst: *de è da no sølə hųjskit!* ɔ: duer slet ikke; også to.: *di è bų toẉ så hųjskit, di hòr eñc no hjèlbrec* ɔ; de går og skranter.

hundeskind, no. *huñskiñ æn* = flt. (D.); *huñskin æn* = flt. (Agger); *hųjskęj è* best. *-skeñc* flt. *-skęj* (Vens.) = rgsm.

hundeskog, no. „hvis barnet havde indvortes smerter, der yttrede sig ved gråd el. faren op af sövne med skrig, da var det påført „hundeskoeg" og kureredes ved enten at kaste en lille hund på barnet eller tage hundens forpoter og dermed skrabe det", J. Saml. IV. 239 ned.; hvad betyder ordet? hundeskåv ɔ: hundeskab(en)?

hundeskridt, no. sålangt som en hund træder i et skridt; gengangeren spurgte, om han måtte nærme sig gården et h— hvert år, Kr. VIII. 249, se kokketrin.

hundeslik, no. slik af en hund; *huṅslek o væjblå* (plantago) *æ leqsom få sor* (vestj.).

hundesnude, no. *huṅsnuð æn -ər* (D., vestj.) = rgsm.; [*væn dær iṅt gist tåskən kvoərn, ska tæsk huṅsnurər*] (Sundeved) ɔ: gå og tigge; se hundepande; også skældsord.

hundestag, no. se hundestejle.

hundestejle, no. *huṅsteqəl æn -steqlər* (D., Ribeegn); *huṅstæql æn* [*-stæqlər*] (Holstebro); *huṅstèql æn* (Søvind s.); *huṅstèql æn* (Hundslund s.); *huṅstekəl æn -steklə* (Sundev.) — en bekendt lille fisk, gasterosteus; den kaldes: *huṅstaq æn -staq* (Elbo h.); *huṅstiṅt æn -stiṅtər* (Malt, Andst); også et skældso.

hundestinte, no. se hundestejle.

hundestjærne, no. = rgsm., Sirius; når hundestjærnun var nærved månen, især bagved den, varsledes storm, Kr. Anholt s. 111. 269; se hundedag.

hundesår, no. se hundehår.

hundet, to. *huṅə* (Andst); *de wå huṅə* el. *gråw huṅə ɡ̊or* ɔ: lumpent; *h— kram, pak, moq, skit,* lumpent kram osv.

hundetamp, no. *huṅtamp æn* (Malt) skældsord, også med stærkt eftertryk: *huṅdətamp* (Malt, vestj.); jfr. hundegal, -kulde, -vejr.

hundetidsel, no. J. T. 290, en tidselart, carduus lanceolatus L. (Århus).

hundeto, no. *huṅtow de* (Agger); *huṅtòw de* (Søvind s.); *hųjtòw è* (Vens.) — hundeuld, er brugt til strömper og luffer, se hundefitte.

hundetrav, no. i udtr. *hąj kam i jet hųjtraw* (Vens.) ɔ: i stærkt løb.

hundetrug, no. *huṅtråw æn* (Andst) — 1) = rgsm. — 2) et sted på marken, hvor ploven er gået af jorden; jfr. balk 2, hundekiste.

hundetråd, no. *hųjtrå æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) hundespor; *nèj, de èr eən hǫrtrå* (haretråd), *de èr èn h—*.

hundetud, no. J. T. 228, en skærmplante, sium latifolium (Vens.).

hundetunge, no. *huṅtåŋ æn -ər* (Malt; Thy) — 1) = rgsm. — 2) fællesnavn til flere plantearter; et vandaks, potamogeton natans, L. (Malt, Thy); cynoglossum officinale L. (Als), J. T. 70; løvetand, leontodon taraxacum L. (Als), J. T. 124; jordbærspinat, blitum bonus Henricus, Meyr. (Saxild) J. T. 290; en polygonum-art, Sgr. III. 189. 1093 (vestj.). — 3) en slags fladfisk (D., Fanø), solea vulgaris (?). — 4) *din huṅtòŋ!* (Søvind s.) et skældso.

hundetungefrø, no. et lægemiddel, semen staph. agriæ.

hundetyrk, no. *huṅtørk æn* (Mors) et fabelagtigt væsen, halvt dyr og halvt mske, *han ka snøqər som æn huṅ*, feder msker som svin, skærer et skår i en finger på dem for at se, om de er fede nok; man må for at undgå ham vade over vand, der kan han intet spor følge; „der er mange slags tyrker, der er både hundetyrker og tryntyrker (s. d.); hundetyrken har et hoved som en hund, og tryntyrken som et svin; den sidste er den værste; thi han lever af mskekjød", J. K. 422. 1407 (Salling); jfr. Veckenst. Volksk. III. 207, hvor de kaldes Pesjani: „fabelhafte wesen, mit einem hundskopfe, einem einzigen auge gerade über der nasenwurzel u. einem einzigen fusse, mit dem sie so schnell hüpfen können, dass ihnen ein mensch selbst im raschesten laufe nicht gleich kommt" (Kärnthen); Bonaparte er ikke død, men er kommen til nogle msker, der kaldes hundetyrker, de sover aldrig, men ligger i dvale to timer hver middag, Kr. VIII. 389. 711; jfr. Wigström II. 130, „en köpman, som slagtade folk och dref handel med menniskokött till hundturken"; Skytts h. s. 15, Fritzn.[2] II. s. 93 b. ned.; „hund-tyrkinn", Arnas. I. 643, Grimm Sagen II. nr. 380: im mittelalter glaubte man, die Hunnen u. Türken, die für ein volk galten, wären ungethüme, von einem zauberer mit einer wölfin zusammen erzeugt, se frimurer; ordet fore-

kommer fremdeles i et bulgarisk ævent., se Gonzenb. II. 245; Hahn, Griechische Märchen nr. 19 der hundkopf, II. 74. 286; the dogheaded tartar, Magyar Tales s. XX. 118 el. blot Doghead s. 70; i Lapp. Æv.: Badnag-njudne ɔ: hundesnude, se Magyar T. s. 340, Poestion Lapp. Märch. s. 80 nr. 19, Friis p. 43; som forklaring af udtrykket netop om tyrkerne anføres, at middelalderlige rejsende nævner Storkhanen i Tatariet som „Magnus Canis“, se Lorenz. Mandeville s. XX; i en gammel tysk oversættelse af Mandevilles rejse nævnes han „der grosse Hund“, se Magyar Tales s. 377, Lorenz. Mandev. s. III; jfr. Kong Hundehoved J. K. 344. 26; „teth falk, som ther fødess, hafuæ hofuith som andræ hundæ; tee hetæ in greco Cynophaly“, Lorenzen Mandevilles Rejse s. 104. 2, derimod „then storæ Kand“, sts. s. 140. 4.

hundetæge, no. *hųjtiq æn -ər* (Vens.) et insekt, en græshoppe (?).

hundeurt, no. *huñòwtə* flt. (Tåning) en plante, pragtstjærne, melandrium Fr., Sgr. V. 74. 568.

hundevejr, no. *huñəver æn* (vestj.) overmåde slemt vejr; da bliver det sådan et vande og hundevejrlig . . ., Kr. V. 88,

hundeæble, no. *huñævəl æn -ævlər* (vestj.) frugten på kartoffelplanten.

hundeæg, no. *huñæk* (vestj.), fortælling om en hund, som gör h—, se Sgr. I. 9. 8.

hundeærinde, no. *huñærəñ æn -ər* (Malt, D.) et ærende, man ikke selv gider udrette, el. med næsvist påtrængende formål: *de ær et var å læv hans huñærəñər* (Malt); *han hår såmanə huñærəñər* (vestj.) ɔ: løber så mange steder omkring, hvor han intet har at göre.

hundeøre, no. *huñør æn* (Lb., Andst) — 1) = rgsm. — 2) en til fejl side bunden knude: en knude på et törklæde bindes i *æn huñør* (Andst). — 3) *æn huñør* (Thy) en neglerod. — 4) *huñerər* flt. (N. Sams) en plante, iris L.

1. hundre, uo. *huñər -ər -ət* (D.) i udtr. *huñər stijən åp*, sætte mursten op i stabler på 100; *æ di åphuñərət?* (D.); jfr. 2. ene.

2. hundre, uo. måske kun i en enkelt forbindelse: *o huñər nåwət uð* (D.) ɔ: få noget udfundet, udstuderet.

hundrede, no. talo. *huñə* (Søvind); *huñər* (vestj., Agger alm., Sønderj.); *hųjər è* best. *-ə* flt. *hųjər* (Vens.) = rgsm.; *hųjərə fulc* = 100 fuldt; *jæn huñər, flijər huñər* (vestj., Agger); *èt huñə* (Søvind s.); *jet hųjər dǫlər, è hal hųjər; i hųjərdil*, $^1/_{100}$; *èn hųjəkrǫnəsèl* (Vens.); *atən huñər å jin* (Ang.); *huñər å jæn, tåw*, osv.; *huñər å en on fertik* ɔ: 141 (Bradr.); jfr. Aasen, isl. hundrað; htsk. hundert, ght. hunt, henføres til lat. centum; atten, hundre; halv-, halvtredie-.

hundrede og en, no. *huñər o jæn* (vestj., Agger) et alm. glds. kortspil; den vandt, der først nåede 101 points; der er 4 spillere, 2 og 2 makkere; der er trumf, öjnene tælles i stikkene, sidste stik gælder ekstra 10; es = 11, 10 = 10, konge = 4, dame = 3, knægt = 2, de andre kort tælles ikke og styrvolterne er fratagne, tien gælder mellem es og konge; bliver trumf ti stukket af trumf es, „får man briller“; når det ene parti ikke har mindst 30 points, kan de ikke spille med og *„ær i æ puwəs“*; har de ikke 50, *„æ di i æ bal“*; når hver part har 65, *„æ dær stañtòw“*; har ingen af parterne 101, fortsættes til *huñər å jæn ær uð*; i hele kortspillet er der 130 points + sidste stik; „ska vi no it ta wos lig et jænle spel „hunne-å-jet“ en timesti?“ Tkjær II. 100; deraf tlm.: *da æ bəgyn o før i snak, te hañ skylt mæ pæŋ, så war huñər o jæn uwð!* (Agger) ɔ: så var alt forbi, gode råd dyre.

hundredetal, no. *hųjətal* (Vens.) hundredevis; *„di lo dèr i markən i hųjətal“*, Grb. 25. 19.

hundredevis, bio. = rgsm.; i udtr. *i hųjəwics* (Vens.).

hundsbøtte, no. *huñsbøt æn -ər* (Lindk.) en art sorte jydepotter; se Nyrop Dsk. Pottem. s. 13; den er afbildet s. 15. 6, jfr. bredpotte, flakring.

hundse, uo. *huñs -ər -ət* (D.); ft. tf. *-t* (Agger); *hųjsk -ər -ə* (Vens.) — behandle som en hund, *o h— jæn* (D.); *hąj hòr hųjskə sǫnt mè hèsti, de hąj* (hesten) *èr hòtə ræn wil* (Vens.).

hundsk, to. *hųjsk* (Vens.); *huñsk* (D.) = rgsm.; *æn huñsk bəhañləŋ* (D.); *kǫlən è så hųjsk mè dèj sølə drèŋ* (Vens.) ɔ: hadefulde, ondskabsfulde imod, se hundse.

Hundslev, no. er det gamle navn

res: *do ka ta i æ h— si hål o kyjər, så hår do nåt o gyjər!* (vestj.); *å, do ka go hjæm o pat æ h—!* (Andst) hånlig afvisende svar, se hundehvalp; når en måler fejl, kan siges: *æ h— hår nåk sket o æ mol få· dæj!* (D.); *a ræn liq i æ lænk te æ huṅ* (vestj.) ɔ: lige ind i faren; om noget rigtig slemt kan siges: *de æ vær eṅ å målk æn h—, om ən sku å sjæl drek mjælkən,* Sgr. II. 59. 315 (Lisbj. Terp); om ondt vejr kan siges: *de æ gåt vær å hæŋ huṅ i, væn æn har æ strek iṅənfår* (N. Slesv.) el. *de èr eṅc wer te å jaw i huj uk i* (Vens.); *han mæət* (målte) *mæ æ huəṅ å ga æ hal te* (Sundev.) ɔ: rigelig; *hær vi bətal æ huṅ, ka vi bətal æ hal mæ* (N. Slesv.); *iṅən æ h— fæk skit, wår æ har i æ skåw* (vestslesv.); i mangfoldige talemåder og ordsprog, af hvilke anføres: *de ær æn slemə h—, dær et vel ha brø* (vestj.); *de ær æn sær huṅ, dær ek wel ha brø* (Agger); *dæṅ, dær æ komən òw h—, wel ǧæn gø* (Tåning); *nær æ huəṅ iṅt ka ǧaf, år æ præst iṅt ka prerik, så ska di skyrəs* (M. Slesv.); *no gøə huṅən, no kåmə tywən, no kåmə wå fåə mæ æn si flæsk,* Sgr. II. 58. 302; *læwəṅ huṅ for nåwət, leqəṅ huṅ for et* (D.); *han hålər æ huṅ frå æ dar!* (vestj.) ɔ: han passer sine egne sager; *ka æn hål di stuwər huṅ frå· si, så skam mæ di smo!* (D.); *„huj sijə nåk, hues skęj haj ska ryw i“,* Grb. 60. 7; *de· ær et så sær, te dæṅ h— æ mawər, dær hår manə fijəð låpər* (vestj.), el. *dær hå manə hwælp* (Agger); *betə huj è lèŋ hwalp* (Vens.); *do ka biṅ pøls te h—, aṅtər h— te pøls, de· æ liq fjæt* (vestj.); *hår æ h— bet mæ, så hår ən da et æt mæ* (vestj.); *jæn h— skal et hå æn fijəð bijən o knaw* (D.); *dær æ manə, dær ǧör sæj te h— får æn bijən o knaw* (vestj.); *dær ær oltir bean i æ huəṅ sit styk* (Sundeved); *do ka læ dæṅ huṅ leq* (el. *såw*), *som leq* (el. *såw*) *vel, så blywər do et bet å ən* (D.); *æn ka træj æn h— o æ hål, sålæ·ŋ te æn biðər* (vestj.); *han æ så glå som æn jænywə huṅ, æ hål ær aw* (D.); *læ do æ huṅ sørə, dæṅ hår fir fæðər o eŋən sku te· dæm* (vestj.); *dæṅ huṅ æn ska dryw* el. *slæw te æ skåw, biðər eŋən hår* (vestj.); *hær æ nåk æn huṅ bəgrawət,* kan den sige, der har uheld mens han spiller kort, se Kr. VI. 293. 399; *dæṅ h—, dær æ værmaṅs væn, ær il sin hærəs* (vestslesv.); *hwæm dær gor i sæŋ mæ æ huṅ, stor åp mæ æ låpər* (vestj.); *de ær æn gaməl h—, han æ kæṅ mæ æ låpər* (D.); *huṅ å dræŋ, di håws læŋ* (vestslesv.); *æn komər et låṅt mæ dæṅ huṅ, dær ska bærəs i by,* Sgr. XII. 136. 286 (S. Hå); *i Heṅbjærə, dær beṅər di djær stejən å læ djær huṅ go løs,* Sgr. IX. 130. 373 (Levring), vel at mærke: i frostvejr; *æ huṅ ær alti hjæm riqəst* (Agger); *ænvæ·r huṅ ær alti væst jæm* (vestslesv.); *æ huṅ ǧafər bæst, vo di æ jæm* (M. Slesv.); *jo mer huṅ, jo tyṅər slap* (Valsb.) ɔ: jo flere börn, jo fattigere kår; *æn ka væṅ æn huəṅ te å ær skåwæfəl* el. *sårkrat* (skovæble) (M. Slesv.); *fåli·qs huŋ a kat, æmå·ən skal I å jawt!* (Åbenrå); *æn ska tu mæ di huṅ, æn æ ve; dæṅ huəṅ, som kömər føst i æ sæk, ska sist dæru·* (Ang.); *de wå bæjər te dḷ fålk wå dø eṅ te dḷ huṅ wår ø* (vestj.); *wår æjən huṅ ska ha wår æjən bijən* (vestj.); *gal huṅ fær röwən skeṅ* (vestslesv.); *dær ær eŋən huəṅ, dæ löfə syw år gal, te dæṅ il vær möt ælər stöt* (M. Slesv.); *de ær iṅt gåt å lær gaməl huṅ konst* (Valsb.); *hastə huṅ ǧör bliṅ hwælp* (vestj.) ɔ: hastværk er lastværk; *do ær æn hor huṅ i bløð måq, do ka eð syw las uðən å bræk dæ,* Kr. IX. 247. 10 (Ning h.) om en stortalende person; *han gik norən om Gram få di Åvəkær* (Obbekjær) el. *Harəby huṅ* (N. Slesv.) om en, der går lange, tåbelige omveje; tlm. er alm., der siges også: gå om ad Resse for Tofte hunde, ad Ring for Østeralling h—, ad Bygholm for Åkjær h—, ad Höje Ware for Mols h—, se Kr. Ordspr. 508. 509. 510. 514; *wår di få di smo huṅ, di stuwər biðər et* (vestj.); *de ær æn sølə h—, dær et ær æn hes var* (vestj.); *hò do sit èn huṅ mæ èt kalhòwi?* (Søvind), vittighed, der underforstås: i munden; *do hò wat òlstər, nærə som i hujs ròw, daj stò dæ obən!* (Vens.) til den, som praler af at have været alle steder; *haj ka jèr òlteŋ untaqən i lòwi huj mè e glar ròwlwòl* (Vens.) om den nævenytige; når der spørges f. eks.: *„hwar è Gretə hèn ida·?“* kan afvisende svares: *„hon èr i hujs ròw å krat mårər* (gule-

rödder) *åp!*" (Vens.); *mè skal eňc skuw huj åpå hoən hælə maj åpå còwl* (sts.); *haj fo lòw å hål hans huj ej* (sts.) ɔ: at beholde sin mening for sig selv; — i visen: du skal hverken ligge for hund eller ravn, men du skal ligge i din egen grav, Kr. I. 120. 28, jfr. II. 299. 34, Sgr. III. 178. 15; om ridderen: de hunde løb bagefter og slikked op hans blod, Kr. II. 293. 25; — hunden får i Salling navn efter træer: gran, kvist, lind, så mener man, at den kan ikke „bindes" ved trolddom; den kaldes i gåder og mørke taler: Altså, Sgr. VI. 28. 361, jfr. Urquell. I. 132. 11, 172; Benbrud, Fb. Fr. H. 145. 22; Blis på bakken, Sgr. IX. 137. 432; Bommert, Sgr. IX. 217. 684; bribbert, J. K. 38. 10; Fidele, Fb. Fr. H. 146. 29; Fillemand, Gr. Gl. d. M. I. 237. 33; Firben, Sgr. I. 48. 206, VI. 63. 595, IX. 47. 183, 219. 698. 717; jfr. Mhoff 507. 18; Z. f. M. IV. 375. 50 (Mähren); Hejmeråd, Sgr. II. 41. 243; Himpelbimpel, Sgr. IX. 223. 753; Hjulben, Gr. Gl. d. M. I. 237. 34; Hun (hvordan), Sgr. IX. 220. 708; Hvad, Sgr. IX. 159. 494, jfr. Mhoff 507. 20, Z. f. M. III. 185. 29-31. 26, 354. 106, Urdsbr. II. 122, Korrespondenzbl. XI. 55, VIII. 23; Hvidskaftet kniv, Sgr. IX. 189. 572; Hvilken, Spörg ham ad, Ti stille, Sgr. XI. 38. 65; Låddenfår (s. d.); Nu, Sgr. II. 41. 240, IX. 220. 707. 709, jfr. Fritzn.[2] I. 675 b.; Pommer, Sgr. III. 110. 533; Ragi, Sgr. IX. 133. 393; Rykbråd (rygbrud?), Sv. Gr. Gl. d. M. II. 132. 12; Skjön Tanker, J. K. 37. 2; Skygge, Sgr. VI. 28. 362, IX. 220. 714; Skådenbejen (Skadeben), Sgr. IX. 138. 447; Slak-ast, Sgr. VI. 31. 383; Sort Aj, Sgr. VI. 48. 436; Spareben, Sgr. IX. 222. 726; Svartnak, Sgr. VI. 63. 594; Sven Jøntæjen, Sgr. IX. 175. 550; Tanke, Sgr. VI. 29. 368; Troknægt, Kr. VII. 378; Vagtmand, Sgr. VI. 27. 352; Visitter, Sgr. IX. 159. 493; Væder-Pimp, Sgr. VI. 32. 392; i andre utrykte gåder kaldes hunden: Bommerut, Filtrin, Gjedeben, Gjælben, Låddenfår; i et börnerim: „slik-om-mund, hied min hund", Sgr. V. 150; jfr. m. h. t. disse mørke taler Mannhardt, Germ. Myth. s. 331; endvidere i Pitré & Sabatanis, Rivista di letteratura populare, Roma 1877, dr. Köhlers afh.: das Räthselmärchen v. d. ermordeten Geliebten; Nord. Månedskr. 1887 s. 266 flg.; Knoop, Volksagen s. 87 anm. 4; Z. f. M. III. 10 med henvisninger, 184. 27. 28, 355. 112 flg., Urdsbr. II. 172, Korrespondenzbl. VIII. 23. IX. 55. 33, Gillhoff nr. 624. 797. 880; den kaldes i skæmtesagn og æventyr: Lorens, Kr. V. 274; Strængbassi, Kr. Æv. s. 170; Makafejer, Gr. Gl. d. M. III. 47; Skinnebænke, Sgr. VI. 99; Piller under bænke, Kr. V. 123; Hollahej, Kr. VII. 380, J. K. Ævent. I. s. 155; Snap hid, Kr. VII. 116; Grimond, Sgr. XII. 4; Rask, Sgr. XII. 7; Blårød, Rødérød, Spring-i-sten-død, Efterslæt s. 118; Griban, Begjær, Pistolgesvindt, Efterslæt s. 43; Gesvindt, Pedevindt, Bræk jærn og stål, Kr. VII. 126, jfr. Wigstr. Sagor s. 5, Z. f. M. II. 440; Gesvindt vær svindt, Bræk stål og jærn, Riv alles ned, Sgr. VI. 210 flg.; Snap ta', Stærk hold, Rus ihjel, Kr. Æv. 363; Hans Snild, Hans Stærk, Hans Snar, Sgr. VIII. 6; Persille, Sgr. VII. 180, Kr. Æv. 186. 190; Kongen af Fil, Sgr. V. 200; Aggerføl, Sgr. VII. 108, jfr. Kisæ, navn; gåder: *hwa æ de, dær gor mæ æn hyųl o æ røk* eller *æn fårklə får æ röw iň að æ kærkdar?* (vestj.), jfr. Sgr. VI. 50. 464, IX. 91. 268, 141. 476, 176. 556, jfr. hest s. 601. 4; hvorfor holder hunden benet i vejret, når den pisser? — fordi den tror, den har bukser el. strömper på (Vens.); — hundegøen udtrykt i ord: den store h— på gården siger: *„hjælp, hjælp!"* den anden svarer: *„hå do mæ bəhå·w?* den lille tilföjer: *„a vel ǧör de, a ka!"* Sgr. II. 91. 444, jfr. VII. 233. 868, Kr. IX. 85. 63; el. den lille: *hjælp mæ, hjælp mæ, hjælp!"* den store: *hò do mæ bəhò·w hòw hòw?"* el. den store siger: „nu kommer han!" den lille: „hwæm, hwæm?" den store: „svoger, svoger!" den lille: „lad ham ind!" Sgr. VI. 197. 810, jfr. Sgr. IX. 212. 648. 49, Nordlander, Barnrim s. 161. 279, Cavall. II. XXIX; — i sagn og overtro: hunden er skattevogter, Thiele I. 352. 356, II. 182; Sgr. IV. 174; J. M. 72; Kr. III. 301. 403; IV. 48. 49, VI. 6. 8, 33. 45, VIII. 12. 31. 32, IX. 191. 25, Kr. Sagn I. 380. 386 flg., jfr. Hofberg s. 42, Wigstr. I. 148, Haukenæs III. 193, Mhoff 354. 473, Strackerjan I. 256 flg., 261; Kuhn W. S. I. 173. 180, Wolf N. S. s. 378; Grimm Sagen nr. 13. 160. 319; Z. f. M. I. 192. 318; Folkl. Journ. VII. 313 (Skotl.); Grimm Myth.[2] 923. 929. 949; Magyar Tales s. XXXI, Hartl. Science s. 236; — i hundeham færdes spøgelser

216. 303, Almueliv I. 82. 307, Sgr. VI. 224. 92, Thiele Overtro nr. 262, jfr. Jonsson, Möre s. 8; under grubekedlen, J. K. 193. 90; nede i Thyland brugte de, når de byggede et nyt hus, for at forebygge uheld at få fat på en hugorm og komme den i en gryde og så komme tre håndfulde af hver slags fødevarer af, hvad der var i gården, ned ved ham, og så blev der lagt et stenlåg over den. Den gryde skulde så graves ned i huset. De kunde høre den synge dernede i jorden 10 år efter, Kr. Almueliv III. 17. 39; når en bøsse er forgjort, lister man en hugorm ind i piben og skyder bøssen af, Thiele Overtro nr. 328, jfr. J. Saml. IV. 163. 150, Blichers Nov. I. 267 P. Hansens udg. 1882, Asbj. III. 223, Cavall. Wärend I. 330, Mhoff 229. 315, Strackerj. I. 98, Liebr. Volksk. s. 332. 167; har en h— grebet en levende mus, og man kan tvinge den til at slippe musen levende, behøver man kun at lægge sin hånd på en fødende, så bliver hun forløst, Kr. VI. 376. 224, jfr. Cavall. Wärend I. 332, Liebr. Volksk. 333. 178; drömmer man om en h—, vil man blive forfulgt af onde msker, Kr. IV. 360. 149, bliver man rig, J. K. 193. 91; en h—, der fanges af en stork, løber to gange igennem den, men må blive den tredie, Sgr. V. 36. 286 (vestj.), J. K. 222. 248; hugormen kan bindes og løses ved besværgelser, Thiele Overtro nr. 525, Kr. IV. 402. 593, J. Saml. IV. 122. 32 flg., jfr. Grb. 196. 5, Urquell I. 18. 2, Mélus. III. 218 flg.; h— som hjælpende dyr, ved at hugge dens hoved af forvandles den, Sgr. XII. 121; en h— kryber ind ad den sovendes åbne mund, Kr. VI. 59. 84, jfr. J. Saml. IV. 162. 145, Møller, Bornholm s. 45, Wigstr. II. 329 flg., Jonsson s. 11, Busch Volksgl. s. 243, Campbell, Highl. Tales II. 382, Magyar Tales s. LXI, Folkl. Record I. 237. 4, IV. 119 (Irland), Hyde, Beside the Fire s. 67 flg., Journ. of Am. Folkl. IV. 187; svælge h— som straf, Olaf Tryggvesens S. kap. 211; en „klog mand“ ødelægger alle hugorme i Rold skov, Kr. VI. 60. 85; jfr. Daae, Bygdesagn II. 100, Grimm Sagen nr. 247, se Liebrecht Gerv. s. 105, lindorm, ulv; i en stedremse: „Æjstrop håvvårm“, Kr. VI. 345. 214; jfr. endnu Strackerj. II. 108. 403, hugormekonge; i visen er hornet fyldt af hugormens gift, Sgr. V. 85; æventyr om hugormens frelse af revnen, hvori den var fastklemt, Gr. Æv. II. 187, Gl. d. F. II. 124, jfr. Asbj. II. 171, Haukenæs II. 201, Ndl. Volksk. I. 283, Gesta Rom. k. 174 anm., Gonzenbach nr. 69 anm., Crane Ital. Folkt. s. 354, Tylor Urgeschichte s. 13; en h— med ni unger koges som lægemiddel, Gr. Æv. I. 172; pigen i hugormeham, Grb. 106. 105, jfr. Grimm Sagen nr. 223, Z. f. M. IV. 36; h— forvandles til et gråt æsel, Sgr. VIII. 164; hoved af hugorm, båret ved skulderen i ulden klud, helbreder for koldfeder, Kr. VI. 367. 133; moden frugt af ært, sået i en hugorms hoved, som nedgraves, gör skudfri, Kr. IV. 403. 596; se huggenak, hugormekonge, orm, slange, snog.

hugormebidt, to. *hòwwårmbet* (Holstebro); *hâwowormbet* (vestslesv.) = rgsm.; se hugormslagen.

hugormebo, no. *hòwowårmbuwə æn* (vestj.) hugormens bolig; i senge, Kr. Almueliv III. 39. 113, se snog.

hugormebrod, no. *hòqwòrmbrèj i -brèj* (Vens.) = rgsm.; den kløftede tunge hos hugormen; når en karl, der har en h— under tungen, kysser en pige, kan han tvinge hende til at elske sig, Kr. IV. 401. 581, VI. 190. 263, J. Saml. IV. 242; J. K. 76. 92. 93; det samme om en snogebrod, Sgr. VIII. 86. 240, jfr. Wigstr. II. 320; nedgravet under bitræ bringer den lykke, J. Saml. IV. 161. 141; kan også bruges som amulet, J. Saml. IV. 247; en h— i enden af kærnestaven hindrer mod smörrets forgörelse, Kr. VI. 356. 27; jfr. Strackerjan I. 66, Folkl. Journ. IV. 185, Mélus. III. 218 ned.

hugormegræs, no. en ulvefodart, lycopodium (Thy); fordriver møl; vil øl ikke gæres, lægger man h— i karret, J. K. 176. 82.

hugormehide, no. *howowårmhej æn* (vestj.) = hugormeskind (s. d.); lagt på smörrebrød er den råd mod modsot, Kr. VI. 355. 16.

hugormekjole, no. = hugormeskind, se Kr. VI. 266. 126.

hugormekonge, no. *howowòrmkoŋ æn* (Lild s.) = rgsm.; *de bæjst war å fo æn h— å ẹð får å blyw sjònsk; — dæ ka'jt uðən jèṇ blyw sjònsk ọ ən; əpo grönəŋən lå dær øwər huŋər howowòrmər*

å møt eñ i flòkən wa ðər æn guwl jæn mæ æn kruwn əpo hu̯ə, de mot nåk wær æn koŋ (Lild s.); den er en forskrækkelig stor orm med en manke som en hest, tyk som en mands arm, hvid, med en guldkrone på hovedet; den første, som spiser noget af dens fedt, el. den mad, der er lavet af den, bliver synsk og klogere end alle andre, se Kr. IV. 62. 82. 83, 186. 260, 360. 151, VI. 57. 82. 83, 266. 127, VIII. 65; J. K. 191. 81-84, Gr. Gl. d. M. II. 113. 114, III. 163, Thiele Overtro nr. 641; Schade, Mors s. 202 anm.; jfr. fort. om Erik og Roller, Saxo V. 86, Vedels overs. (1858), Steph. 72. 10; Fafnirs stegte hjærte, Fafnirsmál 31; Vølsunga S. kap. 19. 26, Diderik af Berns S. kap. 146, Færøiske Kvæder I. 151, Grundtv. Minder fra Tjust s. 21, Libr. Gervasius 155 anm., jfr. Folkl. Rec. IV. 13. 18. 35. 36. 37, Campbell Highl. T. II. 382 (keltisk); Folkl. Journ. VI. 230 (Skotl.), Curtin s. 211, Krauss Hexensagen s. 41 b, jfr. Mélus. IV. 270. 271; Peter, Volksthüml. II. 32; har ni hoveder med krone, Sgr. VIII. 109. 468 (Hadersl.); der bor en sådan i en höj i Gjellerup s., Kr. III. 83; jfr. Wigstr. „den hvite ormen" I. 176, II. 122. 141, Sundblad, Gldgs. Bruk s. 208. 220, Cavall. Wärend. I. 330, Mhoff 355. 474. 75, se anm. s. 605; Bartsch I. 278; Z. f. M. I. 191. 9 (Trier), IV. 287 (Schweiz), Grimm Sagen nr. 132. 221, K. M. nr. 17, Myth.[2] 554 anm., 637. 934, Kuhn N. S. s. 199; Friis, Lapp. Myth. s. 120; V. Boye, Naturen og Msket, Maj Juni 1892 s. 275; Sande, Segner (1892) s. 73; se snogekonge.

hugormekrop, no. = rgsm.; *æn howårmkråp, fər maj, tarəs o speqəs i æ suwəl å leqəs o brø* (vestj.) bruges for sting; kroppen af en hugorm, dræbt og flået för Valborgsdag, er modgift mod hugormeslag og edder, Kr. IV. 394. 518. 519, VI. 188. 260, J. K. 191. 87; dens krop törres, dernæst støbes tælle om den; når den så antændes i en stue, vil både vægge og borde og mad, kort alt krybe med ene hugorme, Kr. IX. 19. 173.

hugormkål, no. *howormkǫl æn* = flt. (Mors); *howwårmkǫl æn* (Hmr.) = flt. — fællesnavn til flere bregnearter; pteris aquilina, nok også: polypodium vulg. (Mors), aspidium filix mas, J. T. s. 29 (Rgkb.); Sgr. V. 70. 516; lagt i en seng frir den fra lopper, Kr. VI. 292. 391, jfr. J. K. 162. 6; se hugormeurt.

hugormeris, no. J. T. 138 = hugormegræs (Mors).

hugormeskind, no. *howwòrmskeñ* (Lild s.) = rgsm.; *h— æ gòt å leq imæl klèjər iə æn kijst, så gor dær ejt møl i ðəm* (Lild s.), jfr. Kr. VI. 266. 126, IX. 52. 565; Sgr. VIII. 143. 631; om snogeskind gælder det samme, Kr. IX. 52. 565; frir fra sygdom, når man bærer det i lommen, Sgr. VIII. 109. 471, jfr. Folkl. Journ. VII. 43 (Skotl.), el. den, som bærer det hemmelig hos sig, bliver afholdt af alle, J. K. 76. 94 med henvisn. t. Friis, Lapp. Myth. s. 121; smlgn. også Z. f. M. II. 332, se hugormehide.

hugormeskindspulver, no. et lægemiddel; der udleveres: brændte østersskaller, conchæ præparata (Vens.); se hundebær.

hugormeslag, no. *huwårmslaw æn* (D.) bid af hugorm; signe for h—, J. K. 192. 88, Thiele Overtro nr. 526, J. Saml.[2] I. 59, Wigstr. II. 397, s. 625. 25, se hjort.

hugormeslagen, to. *how-* el. *hoqwormslawə* (Vens.); *howårmslawən* (Lb.); *hòwwòrmslån* (Vejr.); *huwårmslawən* (D.); *håwvormslawən* (vestslesv.) — såret af en hugorm; se kjørmis.

hugormestukken, to. *how-* el. *hoqwormstokən* (Mors) = hugormeslagen.

hugormeurt, no. J. T. 179, en bregneart, polypodium vulgare L. (Mors); se hugormekål.

hugormeæg, no. *huwårmæk* (D.) = frøæg.

hugro, no. *håwrə* (D., Andst, Vestslesv., Agersk., Bradr., Valsb.); *hòwrow* (Thy); *hòwròw æn* (Søvind s., S. Sams, Bj. h.) — glæde, morskab; *de æ gåt, nær æn ka ha h— a si bön* (Andst) glæde af; *de ær æn kol h— å hål uðənfår æ kærk ida·w* (D.); *de war æñda æn guwə hòwrow fuər ham*, at det gik således (Thy) ɔ: trøst; ofte brugt i ejeform: *æn håwrəs mañ* (Agersk., Sundv.); *de ær æn håwrəs dræŋ* (Andst) en, som bringer morskab med; *no ska vi hå ət let håwrəs* (Andst) lidt morsomt; *ida·w ku han slæt snak håwrə* (D.) ɔ: spøge; i Ang. to., han el. det er howre, morsomt; jfr. ro, roskab.

hugro, uo. *hòwròw -ə -ət* (Røgen,

Søvind s.); *håwruwe -ər -ət* (Andst); *hòwrə -r -t -t* (Agersk.) — more, underholde; *sij å hòwròw mæ,* se at du kan more mig, *di hòwròwə hinå'n* (Røgen); *æn ska håwruwə jæn, dær hår ət så kiwsom* (Andst); *vi hòwròwə wos sjèl,* vi underholder os selv; *kòm å hòwròw wos i awtən, vi æ jæn hjæm* (Søvind s.); *han håwrər æ hel sælskav* (vestslesv.).

hugrosom, to. *hòwròwsom* (Hornb. s.) morsom.

hugse, uo.
håws -ər -t håwst (D., Malt; Støvr.);
håws håws håwst håwst (Andst);
håws -ə -t -t (Sundv., Ang.);
håws håws -t -t (Bradr.)
= rgsm.; huske; *han ka et håws så lant hans næjs æ lån; hun å dræn, di håws læn; de skal a håws dæj, om et før, så o di bråləpsdaw; de ka do ha o h— mæ ve* ɔ: til erindring; *håws ham o ət!* (Andst); *do ka il håws lænər en di næjs æ lån* (vestslesv.); *a ska håws dæ, om it fa, så i di liqprekən,* Sgr. II. 26. 188 (Lisb. Terp); *han ka håws, de wå synən stårm træj daw, far han blöw föj* (vestj.); jfr. 1. huge 4, huske, hukommelse; mindes, sanse.

hugsekage, no. *håwskåq æn -kaqər* (Andst); *hòwskòq æn* (Søvind s.) — lussing; jfr. sansekage.

hugsom, to. *hòwsom* (Vens.) som har en god hukommelse, *a æ hòwsom a mæ* (S. Hald); jfr. hugen, hovsom.

-hugst, no. se hugge; gjærdsel-.

hugtørv, no. *hòqtörə æn* = flt. (Vejr.); *hoqəntòrə æn* = flt. (Lild s.; Mors); *håwtörə æn* = flt. (Lemvig, Thy); *håwtörə* (Agger) — store, firkantede $^1/_2$—$^3/_4$ al. lange, lidt smallere, et par tommer tykke tørv, der skrælles af mosens el. hedens overflade til brændsel; hugne tørv, Kr. III. 19. 19; jfr. stiktørv.

hug-ædt, to. *hoqæt* (Thy) mølædt, se 2. hug 8.

huha, udrbso. se hu, halleluja.

huj, no. se hud, hund.

huj, no. *huj æn* (Lb.) råb, bröl; *gi æn huj o' ham!* — råb efter ham; som udrbso.: *som Lil Las no dröw te, så soi han æğæ'n: huj ol min!* (Ang.) opmuntringsråb til plovstudene; se hvy, hyp.

hujbröle, uo. bröle voldsomt; i Vrold der slog de fanden i *knål, sön te han hujbrål,* Sgr. V. 23. 34 (Skanderb.).

huje, uo. *huj -ər -ət -ət* (D., Andst, Bradr.); ft. tf. *-əð* (Agger); *huj -ər -ə hujə* (Vens.); *hwuj* el. *huj* (Holstbr.) — skrige og larme, skrige op i angst; *hon hujə sæ snåə hon sijər æn hun* (Kolding); göre noget *mæ hujən o skriqən* (Fanø) med yderste besvær; *han hujət gråw* (D.) tog svært på; *„di hæ småkòl lòbə dja wæj å hujər å skrolər",* Grb. 188. 49; *huj i skarpən skyj* (Lb.) skrige i vilden sky; *huj o tuwð, hujin o tuwðin* (Agger); *a ka et huj ham å'p* (vestj.) råbe ham op; *såm han æn då stor dær åp o æ hyw å hujər o æ bjærəman . . .* (Haderup s.) råber på b—; han får karlen hujet op, Kr. VIII. 144. 255; lege voldsomt og larmende med et barn (Bradr.); *haj blòw hujə u'w* ɔ: jaget ud i en fart; *wet do huj* (el. *huj*) *dæ, do kat! — å så war ə ènda è for* (Vens.), ordspil mellem *huj,* væk! og *huj,* hund, hvis udtale svinger mellem *hun, huj, huj;* jfr. Aasen hua, isl. hóa; hujeskråle, hvy, sjuje.

Hujegårds, no. se Maren-.

hujen, bio. se hvordan.

hujgræde, uo. *hujgræ -græər -græ -græt* (Vens.) græde voldsomt.

hujsel, no. se hundesild.

hujskrige, uo. *hujskriq -skriqər -skreq -skreqən* (vestj.; Vens.) skrige og græde voldsomt.

hujskråle, uo. *huj-* el. *hujskrol -ər -t* (Vens.; Lild s.) = hujskrige.

huk, no. se 4. hug.

hukke, uo. i en ed: *dæwlən huk mæ!* (Agger); *hun wil læ sæ huk* ɔ: beligge; er det engelsk hook, hug uo. el. dansk hugge?

hukken, steo. se hvilken.

hukommelse, no. *hå'wkoməls æn* (Hmr., Holstebro, Agger); *hò'wkòməls æn* (Vens.); *huko'məls æn* (Lindk., Røgen s., Støv. h.); *hå'wkom* el. *-koməls* (D.) = rgsm.; *æ æ kårt a æ hu'koməls lisom æ snerkərs møs, di løf i æ limpåt å glæmt å løf a ən* (Nordslesv.); *han hår æn guwə hå'wkoməls* ɔ: han husker godt; det er jo för min h—, Kr. VI. 115 ɔ: för jeg kan huske; *de è saj, de haj ska blyw we bojarbecə mè dèj hò'wkoməls haj hòr* (Vens.) omtrent enstydigt med forstand,

åndelig begavelse; *hañ skul hå æn guwə hå·ukoməls* (Agger) ɔ: en på øret, jfr. huskekage; den, som årelades den 3die el. 25de Juli, dør el. mister hukommelsen, Thiele Overtro nr. 421; jfr. hug, huge, hugse.

hul, uo. se hyle, hylle.

1. hul, no. *hwòl æn hwòlər* (D., vestj., Sall.); *huwəl æn hwolər* (Thy, Mors); flt. *hwdlər* (Agger); *hwòl è* best. *-t* flt. *hwòlər* best. *-n* (Vens.); *hwòl* itk. best. *hwdlt* flt. *hwdlər* (Tved s.); *hwol* itk. best. *hwolt* flt. *hwolər* (Hell. h.; S. Sams); best. *hwolət* (S. Hald h., Halling, Gimming, Saxild, Tiset, Hads h.); *hwòl et* best. *hwòlət* flt. *hwòlə* (Søvind s.); *hål et hålər* (Elbo h., Gram, Bjært, Agersk.); i Lindeballe siges: *hwål*, syd derfor: *hål*, Kr. IX. 101. 81. — 1) = rgsm.; *vi skor hwòl o dæñ sist kåq; dær æ gawən hwòl o mi huwəsər; dæñ jæn hwòl råt atər dæñ añən* (vestj.) det ene hul rækkede efter det andet ɔ: der var mange; *hår I tån huwəl o æ kåq, æ wust?* (Agger); *gi ən æn hwòl ælər tåw, a ka nåk tæj æn hwòl får ham* (D.) ɔ: påtage mig noget arbejde, besvær for ham; talemåden peger hen til hamlen (se 1. ende s. 247. 10 flg.) el. til hullerne i en rem, som spændes; *de ka nåk vær, han hår foñən hwòl te hans pæŋ!* (D.) ɔ: fået sat dem overstyr; *hå wi åsə fot nu skælənər, så hår wi åsə hwdlər nåk tej əm* (Agger) ɔ: så har vi også gældsposter nok; *no wel a go wèstən uk å stap i tøt halm i hwòl* (Vens.), kan siges, når man bliver skoset, også snakkes bagvendt: *tøt i stap halm i hwòl; lijəð hwòlər i æ jowr atər* (vestj.) søge ivrig efter; *hañ wil ha språnən lijq i'n huəl, fo de te hañ kuñ et ha fot ståñ o feñ æn støk rèb o heŋ sæ i* (Vestervig s.); *we do ha de firkåñcə hwòl å sic, så skal a wis dæ ə* (Vens.), ɔ: dören; *pot i hwòl får æn dansk skæləŋ* (vestj.) siges til småbörn, når de skal stikke armene gennem ærmet; trolddom øvet ved at prikke huller i sand, Kr. IV. 288 flg.; et hul i krummen af et sigtebrød kaldes en „begravelse“ og varsler død (D.); alm. er i sagn fortællinger om et hul, en åbning, på en bygning, hvorigennem djævelen el. et spøgelse er faret ud og som aldrig kan lukkes, jfr. f. eks. J. K. 268, Thiele I. 269, II. 81. 273, Kr. III. 97. 134, 258; i et dige, Kr. IV. 111. 151; en rude, Kr. VIII. 229, Kr. Sagn I. 7. 228, jfr. Arnas. I. 137. 153. 191. 195. 518, Krauss Bauopfer s. 20, Wolf N. S. s. 553. 455, Rochholz D. Glaube II. 97; hul til en nagle aldrig fyldt, Sgr. I. 109; et hul bores i vinduesblyet (s. d.), hvorigennem fanden udjages, se Kr. III. 282. 378. 381. 383, se 245. 332, slgn. Cosquin II. 255; hul, hvor en kirke er sunket, Thiele II. 202, en klokke I. 161, en høstak II. 14; frugtsommelig kvinde må ej kige gennem et hul, så bliver hendes barn skelöjet el. tyvagtigt, Kr. IV. 347. 9, J. K. 368. 1132; gåde: *jo mijər æn tår fræ ət, jo star de blywər, jo mijər æn leqər te ət, jo miñər ət blywər* (vestj.), se J. K. 245. 11, Sgr. III. 111. 542, 184. 997, VI. 46. 420, jfr. Haukenæs VI. 195. 17, Sv. Ldmålstidskrift VII. 4 nr. 166 (N. Vadsbo h.), den findes også i Tyskland, Simroch Räthselbuch s. 86. 101, Rochholz, Kinderlied s. 265. 151 (Schweiz), Stöber 89. 167, Joos Raadzels nr. 325, Zingerle 277. 70, Peters Volksth. I. 128. 385, Mélus. I. 262. 54 (Frankr.). Hvad er det, en mand går og leder efter, men ikke ønsker at finde? Sgr. IX. 224. 742, et hul på sit hegn; hvad tid er der flest huller på marken? svar: om høsten, når kornet er afhugget, Sgr. VI. 48. 435, 54. 496, IX. 138. 446, 173. 524, Fb. Fr. H. s. 148. 75, jfr. Z. f. M. III. 196. 112 (Westphal.), Urquell III. 73. 65 (Østpreuss.), Gillhoff nr. 492, Schleicher, Litt. M. s. 200. 209. — 2) fængsel, arresthus; *di hår fåt ham pot i æ hwål* (D.) ɔ: de har fået ham sat i arrest; *blåt di war ij' huwəl hwæjæn! de æ dæm stöst skorkər, dær ær ij ən lañ* (Agger) ɔ: i noget land, se hus; *de suət hwòl* (Vens.) et rum i husene, hvor der ingen vinduer er, der har *busimqj* sin plads; når en bonde forså sig, skulde han i det sorte hul i kælderen, Kr. Almueliv II. 76. — Jfr. Aasen, isl. hol itk., sv. hål; hul to., høl, vinduesbly; ajle-, arm-, aske-, ast-, dole-, flyve-, flöjte-, fyr-, fæng-, glam-, glamvindue-, glug-, grinne-, hammel-, helmisse-, hunde-, höne-, kakkel-, katte-, kig-, klov-, klæg-, knap-, krybbe-, kuk-, lade-, ler-, luft-, lyd-, lyre-, løgle-, mose-, munke-, muse-, mælke-, mødding-, nagle-, naverbor-, næse-, os-, pussel-, put-i-, rendestens-, rinde-, rotte-, rumle-, single-, skud-

tørv-, slyd-, smile-, smut-, smör-, sot-, spigerbor-, spuns-, spy-, stage-, stang-, stryge-, sule-, svale-, svik-, tappe-, tone-, tyve-, tårn-, vand-, væld-

2. hul, to. *hu̯əl* itk. *-t* flt. *hu̯əl* (Vens.); *huw̥əl* flt. *huw̥əl* (vestj., Sall., Agger, S. Hald); *hu̯l* flt. *hu̯l* (Davbj.); *how̥əl* flt. *how̥əl* (Søvind s.); *ho̜əl* flt. *ho̜əl* (vestsl., Agersk.; Bradr., Sundev.); *huəl* (Fjolde) = rgsm.; *han æ huw̥əl iṅəni, lisom æ ra̜kərs li̜r* (D.) om en lun person; *æ ho̜l o æ fo̜ə* (Emmerl.) det hule under foden; jfr. Aasen hol, isl. holr; htsk. hohl, gfris. hol, er henført til gr. koilos (?); ryg.

hulbo, no. to. *a ka e̜t ve̜ṅ æ hwòl̥bo* (Lysg. h.) den første del af garnnøglet, som vindes om vindepinden, se sno; *mi sdḁ̈kər æ hwòl̥bo* (vestj.) hullede.

hulboret, to. udtr. bruges om forskellige ting, der er hul igennem, *hwòl-borə stiə̯n* (Rkb.) sten med hul igennem, *h— træ̜sk*, træsko med hul i bunden; især høres det mellem Ribe—Varde—Kolding af börnene: *hwòlborə ku̯w̥* flt. *kyjər*, stene med hul igennem, som töjres af börn ved en strikke, og som i deres lege forestiller køer = *hwòlbokow̥* (Ulvborg h.), *æn hwòlərə kow̥* (Vens.); tre h— kør lægges i vandtruget, køerne drikker af, for at de ikke skal kaste kalv (D.), Kr. Almueliv I. 82. 306; hængt i fåresti hindrer de drejesyge, Kr. IX. 17. 151, jfr. Gr. Løsningsten s. 105, Nyrop, Kludetræet, Dania I. 28, Wuttke nr. 111, Hazlitt Pop. Antiq. III. 329, Nicholson Yorksh. s. 87, Folkl. Journ. VII. 55, råd mod mareridt (Engl.); at finde et stykke rundt jærn med hul i varsler lykke, Kr. IV. 387. 446.

hulbåre, no. *hwòl̥bo̜r æn* (Galten h.) trillebør.

huld, no. se hyld.

huld, no. *hu̯l* (Agersk., Hornb. s.); *hy̯l æn* (D.); *hø̯l æn* (Thy) = rgsm.; *ve æn guw̥ə hy̯l* el. *gḁ̊t ve h—, han hḁ̊ð æn pæn lilə hy̯l* (D.); *ta̯v æ hu̯l* (Agersk.) blive mager, om kreaturer; jfr. Aasen hold, kød, fyldighed; isl. hold itk.; hylde uo.

huldet, to. *hø̯lə* (Vens.) trivelig, som har god huld.

1. hule, uo.
huw̥əl -ər -l̥ huw̥əl (D.; Andst); ft. tf. *-t* (Agger);
how̥əl -ə -ət (Søvind s.);
ho̜l ho̜l ho̜l ho̜l (Agersk.)

= rgsm.; udhule: *han stḁ̈j å hulət træ̜skə* (Andst) teknisk udtryk for træskoarbejdet; *de ær æn kḁ̊l te o huw̥əl æn grø̜ðfað* (Malt h.), se balde-, skrub-, ud-.

2. hule, no. *huw̥əl æn -ər* (Andst) hulvej: *Hḁ̊lgə da̜nsk ska seð i Al̥meṅ h—*.

hulespån, no. *huw̥əlspo̜n æn* = flt. (Skanderb.) spåner, som falder, når træsko udhules; fyldes i sække og skal gælde for bøger i æventyret, se Efterslæt s. 242.

hulestok, no. *huw̥əlstḁ̊k æn -stḁ̊k* (Andst) en blok på fire ben, der bruges til at slå træsko fast i, mens man huler dem.

hulestol, no. *huw̥əlsto̜l æn -sto̜l* (Ry s.) en blok, hvori fastkiles to træsko i skrå stilling, mens de bores; sagtens = hulestok.

hulfodet, to. *hu̯əlfoə* (Vens.) det modsatte af platfodet.

hulgrob, no. *huw̥əlgrof æn -gro̜f* (Sall.) grøft; også nok „hulgrøft" (S. Hald h.); jfr. dige 2.

hulgræs, no. J. T. 81, en art padderokke (Thisted, Lemvig).

hulhare, uo. *huw̥əlhḁ̊r* (vestj.); *ho̜lha̜r* (vestslesv.) — banke lebladet, så at æggen bliver hul opad; se 2. hare.

huling, no. *hu̯ləŋ i* (Vens.) et hult sted, i en brink f. ex.; se ud-.

Hul-Karl, no. i en besværgelse: det var ikke Flig-Fleg, men det var Hul-Karls broder, Kr. VIII. 400. 742; betydning?

hulke, uo. *hòlk -ə -ət* (Søvind s.) = rgsm., græde sagte.

hulkel, no. *huw̥əlkel æn -ər* (Thy); *huw̥əlkè̜l æn -ər* (Malt) — en forsiring på træarbejde, dertil bruges *æn huw̥əlkelhæw̥l* (Thy); *æn huw̥əlkèləlest* (Malt) en karnis.

hulleret, to. *hwòl̥ərə* (Vens., Agger) med hul igennem, *dè̜j còw̥l è så h—;* se hulboret.

hulmåge, no. *hwòl̥mo̜q æn -ə* (Sams) en stor grårygget mågeart, Sgr. V. 46. 428.

hulrygget, to. *huw̥əlrøqə* (D.) = slejrygget, om kreaturer.

hulröv, no. *huw̥əlröw̥ æn* (Kousted, N. Hald h.) navn til den, som ingen ringe får ved ringridning, jfr. munkestikker, simekonge.

hulskovl, no. *huw̥əlskḁ̊w̥l æn -skḁ̊w̥l*

(Andst); *hwdlskdwl æn -skdwl* (S. Hald h., Søvind s., Bj. h.) = rgsm.

hulter, i udtr. *de leqər hultər te bultər* (Agger; Agersk.) el. *te pultər, roñənom i ålə kroq* (D., Andst); *holtər te boltər* (Bradr.) ɔ: uordentligt, blandet imellem hverandre; jfr. htsk. holter die polter; plt. hulder de bulder, se Weig.

hul-urter, no. flt. et lægemiddel, herba veronica (P.).

hulvej, no. *hwdlvèj æn* (Søvind s.); *hwdlwæj æn* (Agger) = rgsm.; *„twat øwə hwdlwæj"*, Grb. 185. 5.

hul-öjet, to. *huwəlywə* (Agger) = rgsm.

1. hum, no. „slim, som til en vis tid findes på engene" (Jysk), Mb.

2. hum, udrbso. = rgsm.; *„hm, hm!" seə di gaməl cælənər, di ka eñc løs å di ma eñc bqj* (Vens.), jfr. Sgr. XII. 137. 318; *„hm, hm!" sæjər gaməl fålk, nær di ka et sijə o bañ,* Sgr. II. 108. 497 (vestj.).

humha, udrbo. i udtr. *„hwa så han?" — „han så kon hom ha te ət"* (vestj.) lod hånt om det, el. gav et svar, så den spørgende blev lige klog; *de wå sådən homha,* el. *de gek sådən h—* (D.) ɔ: ej videre heldigt.

humhest, no. *homhæjst æn* (Årh. egn) skæo. til en galsindet, vanskelig person; „Jens wa indda let resonle, men hun wa olti som noue homhejst", Yuelb. s. 12; i Silkeborg egnen siges i samme betydn. *håwhæjst: æn slem h—,* om en hidsig og mandhaftig kvinde

1. humle, no. *homəl æn* best. *homlən* flt. *homlər* (Vens.; D., vestj., alm.) en humlebi, et insekt, bombus; *fo æn homəl i æ ør* (vestj.) blive beruset; „Laust gik uhr i æ bøj å fæk „æ hommel i æ øer" å wa hiel kolhøgen", Yuelb. s. 46; jfr. Aasen, humla huk., ligeså sv.; htsk. hummel; jfr. hveps, jetlong.

2. humle, no. *hòməl* flt. (Søvind s.); *homel di* flt. (D., Vens., Agersk., Sundv.) = rgsm., en plante, humulus lupulus L., samt dens frugtrakler; *manə guwə homəl* (D.) megen god humle; *di homəl* best. *homlən* (Vens.); *myl homəl* (Fjolde); humlen skabes St. Hans nat, Sgr. V. 71. 534; Fynboerne sælger brugt humle, Sgr. I. 149. 533, III. 41. 83, V. 24. 48, se Fynbo, jfr. Fb. Bondeliv 79; *„no komər homlən!" sq Pjæ Brask, hqj ski i ålt* (Vens.); *å syw tyñər øl ku vi nåk få, vi hai enə homəl å sæt dærå* (Vlb.) gl. vise: *dær æ homəl o æ pons,* el. *æn æ gåt homəl* (D.) den er stærk; *de ær æ h— å ət* (vest.) hovedsummen; „de æ netop homlen ve de hiele", Yuelb. s. 25; afbrugt humle brugtes til fyld i puder i vugger og ligkister, Kr. Almuel. III. 96. 335, se pissepude; jfr. Aasen, humle, isl. humli hak.; øl; drage-, jord-, krog-, vild-.

humlebi, no. *homəlbij æn* = flt. (Agger; D., vestj.) = 1. humle, bombus; humlebien i lejlen, Gr. Gl. d. M. II. 127.

humleblæst, to. i udtr. han er noget h—, Sgr. III. 138. 778 (vestj.) beruset (?).

humlebo, no. *homəlbow æn -ər* (Vens.); *homəlbuwə æn* (D., vestj.); *homəlboi æn* (Sem) — humlerede; jfr. mosebo.

humlebrum, no. *homəlbrom de* (vestj.) blade og affald blandt humlens rakler.

humlebygge, no. *homəlbøq æn -bøqər* el. *-bøqər* (Vens.) = humlebo.

humleflue, no. *homəlflyw æn -flywər* (Agger) = humlebi; se brumbi.

humlefører, no. *homəlførə æn* (Gjern h.) en mand, som rejser om og sælger humle, mest fynboer; jfr. Kr. VI. 312, se Fynbo; humle; = *æn homəlmañ* (D.).

humlehave, no. *homəlhaw æn* (Søvind s.) = rgsm.

humleknop, no. *homəlknop æn -knop* (D.) en enkelt blomsterrakle på humleplanten; *dær kåm teflyəñ tre homəlknop, di gør de øl så skrækla gåt* (Vlb.), gl. vise, Fb. Fr. H. s. 134; jfr. humlekop.

humlekop, no. *homəlkåp æn -kåp* (Vens.) — humleplantens blomsterrakle; „hommelkåp", „-kåk", Sgr. I. 196; se ølbrygning.

humlemand, no. se humlefører.

humleranke, no. *homəlrañk æn* (Søvind s.) = rgsm.; se humlestreng.

humlerede, no. *homəlrèi è* (Vens.) = humlebo.

humlerose, no. [*homəlruwəs æn*] (Varde) en plante, torskeflab, antirrhinum Linaria L., J. T. 22.

humlestage, no. *homəlståq æn -staqər* (Andst) = rgsm., jfr. slovser.

humlestang, no. *hòməlstòñ æn* (Søvind s.) = humlestage.

humlestreng, no. *homəlstræñ æn*

(Lild s.) humleranke; *hwær sâmər blywər dær stræñtəð sijm òp æ* (ad) *gòwl te homəlstræŋən å ræñ i wèjər æ.*

humlestærk, to. *hòməlstærk* (Søvind s.) = rgsm.; *æ öl ær homəlstærk* (Agger).

humlesæk, no. *homəlsæk æn -sæk* (D.) = rgsm.; *så tyk som æn h—.*

humlet, tf. *homəl* (D.) se 2. humle.

humleurt, no. *hòməlut* (Søvind s.) afkog af humle, som sættes på øllet.

1. humme, uo.
hòm -ə -ət (Søvind s.);
hom -ər -t -t (Vens.);
hom -ər -əð -əð (Lild s.) —
1) lade gå baglængs: *hom wun* (Vens.) rykke vognen baglængs; *hom = røk!* (Vens.) gå baglængs! til hesten; *wel I hom jær* (Vens.) ɔ: gå tilbage; *a homəð mæ, da han traj så nær te mæ* (Lild s.); *hom dæ! hom sæ!* (Agersk.) stå tilside! til kvæg; *hom dæj!* (vestj., vestslesv.) til heste og kreaturer: gå tilside! *homp dæj, grås!* (D.); *hom dè!* (Søvind s.); *„hom dæj!" så Pæjər te æ gasə* (D.); *hom dæ!* (Sundv.); *„hom je!" så Pæjə te æ ĝæs, da traj di ham,* Sgr. XI. 123. 274; fig. *haj homt sæ* (Vens.) ɔ: trak sig tilbage, fra et foretagende f. eks., en strid, en fare; jfr. 2. fod, løft, rimme, skip dig. — 2) gå til höjre (Mds. h.), se J. Saml. VIII. 271. — 3) *hom dæj no!* (D.) skynd dig. — Jfr. Aasen, homa, gå baglænds; Rietz, homma sej.

2. humme, uo. *hòm -ər -t -t* (Vens.), *sto å hòm* (Vens.) om hesten: stå uden at ville æde; jfr. Aasen, homa, måbe, stå ørkesløs; se humte.

3. humme, uo. — 1) i udtr. *han homər gråw mæ ət* (D.) om klæder, arbejdstöj: jasker og øder; mulig er det en anden stamme, andre sige: *han womər,* jfr. vomme. — 2) *han homər mæ ham om ət* (D.) bringe noget idelig frem i omtale, f. eks. drille en forlovet; se humre.

hummegjøg, no. *homəĝøq æn* (Silkeborg) — skronnehøg; se horsegjøg; jfr. Aasen, humragauk.

1. hummer, no. *homər è* (Vens.) lille værelse.

2. hummer, no. *homər æn -ər* (Vens., Agger) et bekjendt krebsdyr, homarus; Aasen, hummar, isl. humar hak.; htsk. hummer; smstilles med lat. gr. cammarus, havkrebs.

hummerkasse, no. *homərkas æn -ər* (Lild s.) kasse til at føre hummere i.

hummerklo, no. *homərklåw æn* (Agger, Lild s.); *homərklòw æn* best. *-ən* flt. *-klòw* (Vens.) = rgsm.

humpe, uo.
hompər el. *homp -ər -ə -ə* (Vens.);
homp -ər -ət (vestj.);
homp -ər -ət (Agersk.) —
halte, om msker og dyr; færdes med en besværlig gang; *„så jik hon å hompərə dè hjèm we huwsən",* Grb. 57. 27; „po trej bien humper æ hælhæjst astej", Blich. Bindst.; jfr. htsk. humpeln, humpen.

humpel, no. *hompəl æn* (vestj., Lild s.); itk. (Agersk.) — 1) et uhandeligt stykke, *æn h— træ* (Andst h.), *æt h— brø, træ, sokər* (Agersk.) et stort stykke; *sekən æn hompəl!* (Lindk.) et stort uformeligt dyr; jfr. hinkel, klump. — 2) *æn håmpəl* (Lild s.) blandt kvinder, hvad en klods er blandt mænd; jfr. Aasen, hump, bjærgknold, kødstykke; holl. homp, stort stykke; plt. humpel, se Jahn, Opfergebr. s. 163.

humpelig, to. *hompələ* (S. Hald) som er ujævn, vanskelig at færdes på; *vi ær öwər di h— stæjər,* også fig. vi er over de vanskelige steder, f. eks. terminen.

humpelsmæk, no. *hompəlsmæk de* (Vens.) ret af opstuvede kartofler, flæskestumper, kødlevninger, som tyendet får på herregårde og andre store steder.

humple, uo.
håmpəl -plər -pləð (Lild s.);
hompəl -plər -plət (vestj.) —
gå klodset og uordentlig: *han komər òltiər håmpləñ så sær* (Lild); *o hompəl astæ'j* (vestj.) humpe afsted; se humpe.

humpling, no. *hompləŋ i -ər* (Vens.; Løgstør); *håmpləŋ æn* (Lild s.); *hòmpləŋ æn -ə* (Søvind s.) — en tyk skive brød, ost el. lign.; se humpel.

humre, uo. *homər -ər -t -t* (Agger); nf. nt. ft. *homər* tf. *homər* (Vens.) — 1) skænde; *hun gor o homərər o æ bør* (börnene) *fræ mår o te awtən* (Agger); *hål homrən mæ jæn* (vestj.) skælde en ud. — 2) *han homrər að ət* (vestj.) ler småt; *hon stor å homər æ ə* (Vens.) især om kvinder; jfr. Aasen humra, gnæggesagte; isl. umra, kumra; 2. humme.

humstre, uo. *å homstər mæ jæn* (S. Hald) tumle med en; *bæstərn stor å homstrər* (sts.) hestene står og larmer.

humtre, uo. i udtr. *di stor å hòmtər* (Vens.) om hestene: står uden at æde, løfter på benene og er ilde tilpas; se 2. humme, humstre.

humør, no. *humø'r æn* (D., vestj., alm.) = rgsm.; jfr. fr. humeur, lat. humor, fugtighed; krigs-, perle-.

hun, no. se horn; bio. se hvordan.

1. hun, pers. steo. *hon* (Tved, Tårs, Alstrup, Lild s., Søvind s., Bj. h.; Sønderj.); *hun* (Mors, Thy, Agger, vestj.) — 1) = rgsm.; om kvinder og kvindelige væsener; med eftertryk: *no æ hun ət!* (vestj.) ɔ: hun, som der peges på, skal gribe i legen; om det grammatikalske hunkön i trekönsegnene (se 4. -en); *„de war eñc mowlə får ham å fo cèpən å ijèn, så gåt war hon* (kæppen) *stokən ɛj“*, Grb. 82. 38; *„ha hąj ènda hat boqən, mè no wa hon* (bogen) *åsə hèn“*, Grb. 113. 116. — 2) i omtale til dyr af hunkön (alm.); til katten siges som regel: hun (Silkeb.). — 3) i tiltale til dyr og msker, mest i vrede: *ka hun sto!* (vist alm. vestj.). — 4) som hæderstiltale til gamle kvinder udenfor bondestanden, til fornemme folks pigebörn (Vens., vestj.) har vist været alm., men er nok gået af brug, jfr. Museum 1892 s. 143. — 5) om havet; *hun æ gal ida'w* (vestj.), hvilket kan synes påfaldende, da havet ellers nævnes *Kræ Wæjstər*, Kristen Vestergård (s. d.); om vejr og vind: *læ hiñ kon fyt æn par daw!* (vestj.) lad det kun sne et par dage; *hun kuwlər åp, hun blęsər, hun æ nöj u'rolə* (Agger); også i andre forbindelser, hvor rgsm. har: det: *hun slaw te' ham, liq te hun* el. *de swopət* (S. Hald); *„no jik hon* (ɔ: det), *som de ku bèjst“*, Grb. 9. 48; *„di stow å teŋkər ęntəŋ åpå, föri hon* (det) *jijr e rut uənte węjən“* (vinduerne), sts. 46. 72; *„sin hąj blèw gaməl å stoməwurn, så jik hon* (det) *eñc så stryqi får ham*, sts. 217. 21, jfr. 243. 275; et bröl, te hun skingrede i hele gården, Kr. IV. 235; høres kan: *hun* (vinden) *drywər hiñ* (vandet) *uð å æ o* (D.). — Jfr. Aasen ho, isl. hon, hun; han, hende, hendes, krog.

2. hun, no. *æn hun* (vestj., Søvind s., vist alm.) et hundyr.

hund, no. *hųį i* best. *hųį* flt. *hųj* best. *-ən* (Vens.); *huñ æn huñ* (D.. vestj., Syd Thy, Søvind s., Sams); *hun æn hun* (Støvr.); *hon æn hon* (Nord Thy); *huən æn hun* (Åbenrå); *huñ æn huñ* (Agersk., vestslesv., dog også *huñ*); *huəñ æn huñ* (Bradr., Ang.) = rgsm., canis; i Silkeborg egnen skal hunden i omtale altid nævnes „han“, også i udtr. som: hunden, han har fået hvalpe; hunden „gjaffer“, „gjør“, el. „søger“; der bruges om den parrelystne hund „dröv“, „gjel“; i Valsbøl kunde høres: *et let huəñ*, en lille h—; itk. har sin forklaring i, at unger af dyr er itk., se hvalp, kylling, kalv osv.; *ve do hæru't huñ!* (D.) siges, når man jager h— ud; *wet do hųj!* (Vens.), når man vil skræmme hunden fra noget. Hund er navn på en taterslægt, Sgr. III. 229. — *Swåltən, mawər, sloŋkən som æn huñ; han frys som æn huñ* (vestj.); *skam sæ som æn h—* (Agger); *han gluwr som æn huñ* (Andst); *han swæðər som gaməl huñ, nær di skiðər* (vestj.); *di gor o æ sij, lisom æ huñ te bråləp* (Malt); *do må et ræk dæj som æn h—* (D.), formaning til börn, der rækker efter noget ved bordet, se stud; *di löwər som æn h— i æn hælməs* (vestj.) ɔ: overflødig og godt: hunden æder sig ind i det døde dyr; *fåli'qs som huñ o kat* (D.) ɔ: leve i ufred; *de gor som huñ slekər bøtər* (Vejle) ɔ: det går rask; *han flywər i ət som æn h— i hijəð grøð* (vestj.); *a æ så boŋən, som æn huñ i æn læŋk* (vestj.); *å wa ət så æn goŋ, te a so te æn kål, så wa do som æn huñ, te di rut* (rykkede) *i si hǫl!* (Tåning); når kærestefolk el. ægtefæller ikke kan forliges, siger man: *di ska hå æ h— lot iñ te' dæm* (D.), man lukker nemlig en hund ind til fåret, når det ikke vil holde af sit lam, jfr. J. K. 183. 32; *dær æ nåk añtən æn huñ ælər æn gröw får te' dæj!* kan siges til den, der går ud af en dör uden at lukke den; også kan siges: *è do hųj hælər hèrəmąj?* (Vens.); *æ gul huñ æ nåk atər dæj!* Sgr. III. 108. 482 (vestj.) skal siges til den dovne, se Niels; *såw do et wå h—!* el. *såw do et wå bləsə h—, dær kåm å æ nuwərən o ræñ syñərð!* (vestj.) afvisende svar, når en fortæller noget utroligt; jfr. frimærke, hægte, kattehale, pisse, skide; når et barn siger: *hwa skal a gyjər?* kan sva-

res: *do ka ta i æ h— si hål o kyjər, så hår do nåt o gyjər!* (vestj.); *å, do ka go hjæm o pat æ h—!* (Andst) hånlig afvisende svar, se hundehvalp; når en måler fejl, kan siges: *æ h— hår nåk sket o æ mol få· dæj!* (D.); *a ræn liq i æ læŋk te æ huṅ* (vestj.) ɔ: lige ind i faren; om noget rigtig slemt kan siges: *de æ vær eṅ å målk æn h—, om ən sku å sjæl drek mjælkən,* Sgr. II. 59. 315 (Lisbj. Terp); om ondt vejr kan siges: *de æ gåt vær å hæŋ huṅ i, væn æn har æ strek iṅənfår* (N. Slesv.) el. *de èr eṅc wer te å jaw i huj uk i* (Vens.); *han mæət* (målte) *mæ æ huəṅ å ga æ hal te* (Sundev.) ɔ: rigelig; *hær vi bətal æ huṅ, ka vi bətal æ hal mæ* (N. Slesv.); *iṅən æ h— fæk skit, wår æ har i æ skåw* (vestslesv.); i mangfoldige talemåder og ordsprog, af hvilke anføres: *de ær æn slemə h—, dær et vel ha brø* (vestj.); *de ær æn sær huṅ, dær ek wel ha brø* (Agger); *dæṅ, dær æ komən òw h—, wel ğæn gø* (Tåning); *nær æ huəṅ iṅt ka ğaf, år æ præst iṅt ka prerik, så ska di skyrəs* (M. Slesv.); *no gøə huṅən, no kåmə tywən, no kåmə wå fåə mæ æn si flæsk,* Sgr. II. 58. 302; *læwəṅ huṅ for nåwət, leqəṅ huṅ for et* (D.); *han hålər æ huṅ frå æ dar!* (vestj.) ɔ: han passer sine egne sager; *ka æn hål di stuwər huṅ frå· si, så skam mæ di smo!* (D.); *„huj sijə nåk, hwes skej haj ska ryw i“*, Grb. 60. 7; *de· ær et så sær, te dæṅ h— æ mawər, dær hår manə fijəð låpər* (vestj.), el. *dær hå manə hwælp* (Agger); *betə huj è lèŋ hwalp* (Vens.); *do ka biṅ pøls te h—, aṅtər h— te pøls, de· æ liq fjæt* (vestj.); *hår æ h— bet mæ, så hår ən da et æt mæ* (vestj.); *jæn h— skal et hå æn fijəð bijən o knaw* (D.); *dær æ manə, dær ğör sæj te h— får æn bijən o knaw* (vestj.); *dær ær oltir beən i æ huəṅ sit styk* (Sundeved); *do ka læ dæṅ huṅ leq* (el. *såw*), *som leq* (el. *såw*) *vel, så blywər do et bet å ən* (D.); *æn ka træj æn h— o æ hål, sålæ·ŋ te æn biðər* (vestj.); *han æ så glå som æn jænywə huṅ, æ hål ær aw* (D.); *læ do æ huṅ sørə, dæṅ hår fir fæðər o eŋən sku te· dæm* (vestj.); *dæṅ huṅ æn ska dryw* el. *slæv te æ skåw, biðər eŋən hår* (vestj.); *hær æ nåk æn huṅ bəgrawət,* kan den sige, der har uheld mens han spiller kort, se Kr. VI. 293. 399; *dæṅ h—, dær æ værmaṅs væn, ær il sin hærəs* (vestslesv.); *hwæm dær gor i sæŋ mæ æ huṅ, stor åp mæ æ låpər* (vestj.); *de ær æn gaməl h—, han æ kæṅ mæ æ låpər* (D.); *huṅ å dræŋ, di håws læŋ* (vestslesv.); *æn komər et låṅt mæ dæṅ huṅ, dær ska bærəs i by,* Sgr. XII. 136. 286 (S. Hå); *i Heṅbjærə, dær beṅər di djær stejən å læ djær huṅ go løs,* Sgr. IX. 130. 373 (Levring), vel at mærke: i frostvejr; *æ huṅ ær alti hjæm riqəst* (Agger); *ænvæ·r huṅ ær alti væst jæm* (vestslesv.); *æ huṅ ğafər bæst, so di æ jæm* (M. Slesv.); *jo mer huṅ, jo tyṅər slap* (Valsb.) ɔ: jo flere börn, jo fattigere kår; *æn ka væṅ æn huəṅ te å ær skåwæfəl* el. *sårkrat* (skovæble) (M. Slesv.); *fåli·qs huṅ a kat, æmå·ən skal I å jawt!* (Åbenrå); *æn ska tu mæ di huṅ, æn æ ve; dæṅ huəṅ, som kömər føst i æ sæk, ska sist dæru·* (Ang.); *de wå bæjər te dl fålk wå dø eṅ te dl huṅ wår ø* (vestj.); *wår æjən huṅ ska ha wår æjən bijən* (vestj.); *gal huṅ fær röwən skeṅ* (vestslesv.); *dær ær eŋən huəṅ, dæ löfə syw år gal, te dæṅ il vær möt ælər stöt* (M. Slesv.); *de ær iṅt gåt å lær gaməl huṅ konst* (Valsb.); *hastə huṅ ğör bliṅ hwælp* (vestj.) ɔ: hastværk er lastværk; *do ær æn hor huṅ i bløð måq, do ka eð syw las uðən å bræk dæ,* Kr. IX. 247. 10 (Ning h.) om en stortalende person; *han gik norən om Gram få di Åvəkær* (Obbekjær) el. *Harəby huṅ* (N. Slesv.) om en, der går lange, tåbelige omveje; tlm. er alm., der siges også: gå om ad Resse for Tofte hunde, ad Ring for Østeralling h—, ad Bygholm for Åkjær h—, ad Höje Ware for Mols h—, se Kr. Ordspr. 508. 509. 510. 514; *wår di få di smo huṅ, di stuwər biðər et* (vestj.); *de ær æn sølə h—, dær et ær æn hes var* (vestj.); *hò do sit èn huṅ mæ èt kalhòwi?* (Søvind), vittighed, der underforstås: i munden; *do hò wat òlstər, nærə som i hujs ròw, dæj stò dæ obən!* (Vens.) til den, som praler af at have været alle steder; *haj ku jèr òlteŋ untaqən i lòwi huj mè e glar ròwhwòl* (Vens.) om den nævenyttige; når der spørges f. eks.: *„hwar è Gretə hèn ida·?“* kan afvisende svares: *„hon èr i hujs ròw å krat mårər* (gule-

rödder) *åp!*" (Vens.); *mè skal eňc skuw huj åpå hoən hælə maj åpå còwl* (sts.); *haj fo lòw å hål hans huj ej* (sts.) ɔ: at beholde sin mening for sig selv; — i visen: du skal hverken ligge for hund eller ravn, men du skal ligge i din egen grav, Kr. I. 120. 28, jfr. II. 299. 34, Sgr. III. 178. 15; om ridderen: de hunde løb bagefter og slikked op hans blod, Kr. II. 293. 25; — hunden får i Salling navn efter træer: gran, kvist, lind, så mener man, at den kan ikke „bindes“ ved trolddom; den kaldes i gåder og mørke taler: Altså, Sgr. VI. 28. 361, jfr. Urquell. I. 132. 11, 172; Benbrud, Fb. Fr. H. 145. 22; Blis på bakken, Sgr. IX. 137. 432; Bommert, Sgr. IX. 217. 684; bribbert, J. K. 38. 10; Fidele, Fb. Fr. H. 146. 29; Fillemand, Gr. Gl. d. M. I. 237. 33; Firben, Sgr. I. 48. 205, VI. 63. 595, IX. 47. 183, 219. 698. 717; jfr. Mhoff 507. 18; Z. f. M. IV. 375. 50 (Mähren); Hejmeråd, Sgr. II. 41. 243; Himpelbimpel, Sgr. IX. 223. 753; Hjulben, Gr. Gl. d. M. I. 237. 34; Hun (hvordan), Sgr. IX. 220. 708; Hvad, Sgr. IX. 159. 494, jfr. Mhoff 507. 20, Z. f. M. III. 185. 29-31. 26, 354. 106, Urdsbr. II. 122, Korrespondenzbl. XI. 55, VIII. 23; Hvidskaftet kniv, Sgr. IX. 189. 572; Hvilken, Spörg ham ad, Ti stille, Sgr. XI. 38. 65; Låddenfår (s. d.); Nu, Sgr. II. 41. 240, IX. 220. 707. 709, jfr. Fritzn.[2] I. 675 b.; Pommer, Sgr. III. 110. 533; Ragi, Sgr. IX. 133. 393; Rykbråd (rygbrud?), Sv. Gr. Gl. d. M. II. 132. 12; Skjön Tanker, J. K. 37. 2; Skygge, Sgr. VI. 28. 362, IX. 220. 714; Skådenbejen (Skadeben), Sgr. IX. 138. 447; Slak-ast, Sgr. VI. 31. 383; Sort Aj, Sgr. VI. 48. 436; Spareben, Sgr. IX. 222. 726; Svartnak, Sgr. VI. 63. 594; Sven Jøntæjen, Sgr. IX. 175. 550; Tanke, Sgr. VI. 29. 368; Troknægt, Kr. VII. 378; Vagtmand, Sgr. VI. 27. 352; Visitter, Sgr. IX. 159. 493; Væder-Pimp, Sgr. VI. 32. 392; i andre utrykte gåder kaldes hunden: Bommerut, Filtrin, Gjedeben, Gjælben, Låddenfår; i et börnerim: „slik-om-mund, hied min hund“, Sgr. V. 150; jfr. m. h. t. disse mørke taler Mannhardt, Germ. Myth. s. 331; endvidere i Pitré & Sabatanis, Rivista di letteratura populare, Roma 1877, dr. Köhlers afh.: das Räthselmärchen v. d. ermordeten Geliebten; Nord. Månedskr. 1887 s. 266 flg.; Knoop, Volksagen s. 87 anm. 4; Z. f. M. III. 10 med henvisninger, 184. 27. 28, 355. 112 flg., Urdsbr. II. 172, Korrespondenzbl. VIII. 23, IX. 55. 33, Gillhoff nr. 624. 797. 880; den kaldes i skæmtesagn og æventyr: Lorens, Kr. V. 274; Strængbassi, Kr. Æv. s. 170; Makafejer, Gr. Gl. d. M. III. 47; Skinnebænke, Sgr. VI. 99; Piller under bænke, Kr. V. 123; Hollahej, Kr. VII. 380, J. K. Ævent. I. s. 155; Snap hid, Kr. VII. 116; Grimond, Sgr. XII. 4; Rask, Sgr. XII. 7; Blårød, Rødersød, Spring-i-sten-død, Efterslæt s. 118; Griban, Begjær, Pistolgesvindt, Efterslæt s. 43; Gesvindt, Pedevindt, Bræk jærn og stål, Kr. VII. 126, jfr. Wigstr. Sagor s. 5, Z. f. M. II. 440; Gesvindt vær svindt, Bræk stål og jærn, Riv alles ned, Sgr. VI. 210 flg.; Snap ta', Stærk hold, Rus ihjel, Kr. Æv. 363; Hans Snild, Hans Stærk, Hans Snar, Sgr. VIII. 6; Persille, Sgr. VII. 180, Kr. Æv. 186. 190; Kongen af Fil, Sgr. V. 200; Aggerføl, Sgr. VII. 108, jfr. Kisæ, navn; gåder: *hwa æ de, dær gor mæ æn hywl o æ røk* eller *æn fårklə får æ röw iň að æ kærkdar?* (vestj.), jfr. Sgr. VI. 50. 464, IX. 91. 268, 141. 476, 176. 556, jfr. hest s. 601. 4; hvorfor holder hunden benet i vejret, når den pisser? — fordi den tror, den har bukser el. strömper på (Vens.); — hundegøen udtrykt i ord: den store h— på gården siger: „*hjælp, hjælp!*“ den anden svarer: „*hå do mæ bəhå·w?* den lille tilföjer: „*a vel ǧör de, a ka!*“ Sgr. II. 91. 444, jfr. VII. 233. 868, Kr. IX. 85. 63; el. den lille: *hjælp mæ, hjælp mæ, hjælp!*“ den store: *hò do mæ bəhò·w hòw hòw?*“ el. den store siger: „nu kommer han!“ den lille: „hwæm, hwæm?“ den store: „svoger, svoger!“ den lille: „lad ham ind!“ Sgr. VI. 197. 810, jfr. Sgr. IX. 212. 648. 49, Nordlander, Barnrim s. 161. 279, Cavall. II. XXIX; — i sagn og overtro: hunden er skattevogter, Thiele I. 352. 356, II. 182; Sgr. IV. 174; J. M. 72; Kr. III. 301. 403; IV. 48. 49, VI. 6. 8, 33. 45, VIII. 12. 31. 32, IX. 191. 25, Kr. Sagn I. 380. 386 flg., jfr. Hofberg s. 42, Wigstr. I. 148, Haukenæs III. 193, Mhoff 354. 473, Strackerjan I. 256 flg., 261; Kuhn W. S. I. 173. 180, Wolf N. S. s. 378; Grimm Sagen nr. 13. 160. 319; Z. f. M. I. 192. 318; Folkl. Journ. VII. 313 (Skotl.); Grimm Myth.[2] 923. 929. 949; Magyar Tales s. XXXI, Hartl. Science s. 236; — i hundeham færdes spøgelser

og genfærd, især som sorte hunde med gloende tunger, Thiele I. 283, II. 142. 146. 166, Kr. III. 158. 221, 189. 193. 271. 273, 219. 309, 251. 268. 336. 313, IV. 223. 315, VI. 50. 68. 69. 70, 113. 162, 123. 178, VIII. 58. 109, 84. 219. 378. 79, 224. 388, 230. 397-404, 395. 726, Sgr. XI. 71. 118, J. K. 344. 25; med öjne som tallerkener, Sgr. IV. 174; med gloende öjne, Kr. Almueliv III. 128; jfr. Wigstr. I. 196, Mhoff 190. 262 flg., 348, Strackerj. I. 176. 180 flg., 182 flg., 186. 203. 207. 214. 232, II. 4. 260; Grimm K. Märch. I. nr. 4, Harl. & Wilkinson, Lancassh. Folkl. s. 51. 54. 91, Hartl. Fairy T. s. 234; — Odins jæger (s. d.) har hylende hunde i følge, Thiele II. 114, Gr. Gl. d. M. III. 60. 61, J. K. 262. 11, 346. 30, jfr. Wigstr. I. 171, Cavall. Wärend I. 216, Z. f. M. I. 100. 1 flg., Folkl. Journ. VI. 219; bliver en hund bidt af Odins jægers hunde, bliver den gal, Kr. VI. 265. 118; spøgelset får såmegen plads som en hund, Kr. VI. 144. 207, 147. 210, jfr. Kuhn N. S. s. 36. 7, Hofberg s. 15; en sort hund er kong Volmer, Thiele II. 115, J. K. 348. 37; en h— hindrer folk i at grave Gorms höj op, Thiele I. 350; trebenet hund forfølger en kvinde, Kr. Sagn I. 35. 157; en slæde, forspændt med 6 spøgelsehunde, Kr. IV. 134. 193; en h— løber ud af bjærgmandens höj, Kr. IV. 4. 6; 12 sorte hunde skraber herremandens lig op, Kr. IV. 232. 12; hunde vælter diger op for at hegne et stykke jord, mens præsten prædiker, Kr. IV. 240. 339, Kr. Sagn I. 34. 149; en død h— forvandles til penge, Kr. III. 302. 404; sålænge spøgelsehunden følger pigen, gør ingen hund ad hende, Gr. Gl. d. M. I. 184, med henvisnning til Finn Magnusen: den ældre Edda IV. 333, „hunde angriber ikke troldmænd el. guder i menneskelig skikkelse, se Grímnismál indledn. Munch s. 27. 23; — djævelen især som sort pudel, Thiele II. 85-87, Kr. III. 283. 379, 289. 294, IV. 230. 325. 26, 240. 338. 340-42, VI. 162. 229, 201. 275 flg., 222. 301, VIII. 322. 545, Gr. Gl. d. M. II. 84, J. K. s. 13; sort h— med öje midt i panden, Kr. III. 282. 278, 291, jfr. Asbjörnsen III. 213, Nicolaiss. Nordl. III. 26. 43 flg., Wigstr. I. 126. 218 II. 243. 325, Cavall. Wärend I. 226. 363, Renvall s. 19, Maurer Isl. S. s. 191, Fritzn.[2] II. 94 a. ned., Mhoff 207. 349. 562, Strackerj. I. 250 flg., 283. 291. 293, II. 23, Mélus. IV. 290. 477, V. 109, slgn. Isl. Kvæder I. 79, Grimm Sagen nr. 203. 205, Folkl. Journ. VII. 287 (Skotl.); — hekse, Kr. VIII. 305; nissen, Kr. VI. 2; hekse rider på hunde, Kr. IV. 322, VIII. 262; forvandler msker til hunde, Kr. IV. 288, Sgr. XI. 189, jfr. Asbj. II. 11; — msker farer i hundeham, Kr. III. 260. 264. 350, Efterslæt s. 135, jfr. Maurer Isl. S. 317, Hofberg s. 34; en hund gör en skuffe fuld *a jæŋə blaŋk spesiər,* Kr. IX. 207; en stor, sort h— fortæller præsten alt, Kr. IV. 184. 258; en sort h— ligger ved heksens seng, Kr. IV. 198; jfr. Arnas. I. 352, Asbj. III. 114, Burns Tam o'Shanter; fanden, som bortmanes, tager bindehunden med sig, Kr. IV. 235, VIII. 312. 316; bondens hund gør ad bjærgfolk, hindrer dem fra at komme til brønden efter vand, Kr. Sagn I. 94. 149. 551; hunden løses mod bondens villie hver nat og må udføre en bestemt vandring, Kr. Sagn I. 163. 595; — hunde ser (s. d.) varsler og genfærd, er synske, jfr. J. K. 196. 110. 111, Urquell I. 50 (Ditm.), Folkl. Journ. VI. 263 (Skotl.) når de tuder, og så varsler de tillige dødsfald, Kr. III. 142. 198, 195. 277, IV. 157. 223, 391. 490, VI. 135. 196, 219, IX. 59. 653. 663, Sgr. IX. 233. 789-90. 801, Thiele I. 285, Overtro nr. 672, J. K. 196. 107 flg., jfr. Cavall. Wärend I. 333 flg., Liebr. Volksk. s. 23; un chien ... „hurle à la mort", Mélusine I. 455 (Frankrig); Z. f. M. I. 408 (Elsass), IV. 30. 15 (Østerr.), Kuhn N. S. s. 452. 392, Grimm Myth.[2] 804, Rochholz D. Glaube I. 158 flg., Strackerj. I. 23. 6, 140 flg., Henderson s. 48, Aubrey, Remains s. 53, W. Gregor s. 126, Folklore Record I. 56. 184 (Engl.), IV. 53 (slavisk), III. 286 (Indien), Folkl. Journ. I. 355 (Ungarn), Magyar Tales s. LXII; Folkl. Journ. I. s. 217 (Grækenl.), II. 24 (New Engl.), Mélus. III. 93. 1 (Indianere), IV. 353, V. 85 (Irland), Amer. Folkl. II. 5. 31 (Indien), Tylor Anf. II. 198 (Jøder, Muham.), Lang Mythologie s. 205 (Ostind.); ser man en tudende hund i öjnene, dør man, Sgr. VII. 70. 408 (Ålborg); når hunde tuder ved midnat, er de døde hjemme i besøg, Sgr. VIII. 190. 798; Lidel Ellen (død), hun gik sig så sagte gennem by, så alle de små hunde, de gøde udi sky, Kr. I. 206. 4, jfr. Urdsbr. VI. 154; Og når de hørte hundene fnys', så tændte

de for de börn vokslys, Kr. I. 208. 29, 210. 26 flg., Gr. Gl. d. M. III. 129. 5; man kan opdage genfærd ved at sætte sig på ryggen af hunden, Kr. III. 222. 313; ved at holde spidsen af deres ører sammen og se (s. d.) gennem den derved fremkomne åbning, Kr. III. 195. 277, IV. 129. 180, VIII. 218. 374, J. K. 196. 111; hund varsler strandinger, Kr. Anholt 87. 206; spor efter et spøgelse, som om en h— havde ligget i sengen, Sgr. I. 133. 2, Thiele I. 285, jfr. J. K. s. 24. 22 om nissen; — man kan hindre genfærds gang ved at nedgrave en levende (s. d.) h—, J. K. 197. 113-14; kvægmist afhjælpes ved at nedgrave h— i bås el. foran dör, Kr. Sagn I. 164. 598; jfr. Grimm Myth.[2] 1095; en h— skal først føres ind i et nybygget hus, Sgr. VIII. 177. 706, jfr. Grimm Myth.[2] 973 anm., Bjerge, Årbog 1892 s. 17 flg., Krauss Bauopfer s. 19, se höne, kat; den første, der jages over den af djævelen byggede bro, er en hund, Kr. IV. 323. 417; — den har kun én nyre, derfor løber den på siden, Sgr. VII. 47. 173, el. kun én lever, Sgr. VII. 70. 409; skal, når den købes, betales med ulige penge, J. K. 193. 93; den vænnes til at følge sin nye herre, når han lægger et stykke brød under sin armhule og giver hunden det, når det er gennemtrukket af sved, Sgr. VII. 47. 172, Kr. IX. 18, J. K. 75. 88, el. når man tager et hår af den og fæster det på sodstangen i skorstenen (vestslesv.), el. når man skraber noget af sit skinneben og giver hunden det i brændevin, J. K. 193. 94; h— skal have sin part af alt, der er på bordet juleaften, J. K. 195. 101. 106; giver man hunden den sidste mundfuld mad, bliver den ens død, Sgr. VII. 47. 175, 70. 410; — anfaldes man af h—, skal man stikke begge tommelfingre ind i hænderne og gå stiltiende, så er den magtesløs, J. K. 194. 97; eller også skal man fortælle den, hvorfra man kommer og hvorhen man agter sig; somme kan „dølge“ hunde, ɔ: ved trolddom tage magten fra dem, Sgr. IX. 117, se også: J. Saml. IV. 162. 144, jfr. Z. f. M. IV. 122 (Schweiz); dette hindres ved at give hunden et stykke brød, når man lukker den ud om aftenen (Malt h.), jfr. Kuhn M. S. 381. 42 ved at give den det stykke af et brød, hvorpå korsmærket står; hunde bliver gale, når de drikker af døbestenen fra St. Theocari kirke; den blev ført til gården, Nybøl, og brugt til hundetrug, Mhoff 127. 166; glemmer pigen at give hunden æde, får hun prygl af sin mand, J. K. 194. 99; er man god ved hunden, får man godt vejr til sit bryllup, Kr. IV. 359. 130, Thiele Overtro nr. 332; slår karl hund, så den piber, får han regn sin bryllupsdag, J. K. 63. 45; spiser man selv et stykke brød, der var bestemt for hunden, kan man aldrig spise sig mæt, J. K. 194. 96, Sgr. VI. 71. 680; det er godt at lade en hund slikke sår, det læger (alm.), jfr. Black, Folk Medic. s. 148 (Skotl.); man må vogte sig for at gå over et sted, hvor en h— har væltet sig, thi så får man lændeværk, Sgr. VII. 66. 367 (Verst?); man må passe under ildsvåde, at lænkehunden ej brænder inde, thi så vil det nybygte hus også brænde, Sgr. VII. 160. 742; bliver man bidt af en hund, har det været alm. skik at forlange, at hunden skulde skydes, Sgr. V. 203. 778 (Fyn), jfr. Henderson s. 159, Black 52, Folkl. Journ. III. 282; alm. siges, at der skal hundehår (s. d.) til at læge hundebid, jfr. Tylor, Anf. I. 84, rigtigheden af henvisningen til Hávamál v. 138 er dog vist tvivlsom, se beiti hos Fritzn.[2]; hår, afrevet af sort hund og kat, som man pudser sammen i fandens navn, kastet imellem kærestefolk, skiller dem ad, J. Saml. IV. 119. 23; rører udøbt barn h—, får det godt lægekød, J. K. 194. 95, Sgr. IV. 131. 344, VII. 40. 100, Kr. IV. 350. 40, Thiele Overtro 389, jfr. Wigstr. I. 230, Jonsson s. 7, Skytts h. s. 150; se ko; herregårdsfruen førte sine hunde med ind i kirken og sidder efter sin død som genfærd med hund på skødet, J. K. 23. 19; bliver h— over 10 (12) år gammel i gårde, tærer den på sin husbondes liv, J. K. 191. 112, Kr. IX. 18. 159, Sgr. I. 26. 84, VII. 47. 171, Thiele Overtro nr. 249; andre siger 7 år, Sgr. IV. 59. 96; jfr. Grimm Märch. nr. 176, 12 år; Harl. & Wilkins. Lancassh. Folklore s. 142; h— begraves med jordspåkastelse, Sgr. IX. 88. 264, Kr. VIII. 150. 270, IX. 195. 30, J. K. Æv. II. 166, se Sgr. XI. 52. 86, jfr. Mhoff 127. 167, Bartsch I. 519. 28, Cent Nouvelles Nouvelles nr. 96, Liebr. Dunlop s. 297; h— må ikke nævnes juleaften, J. K. 195. 102, jfr. Nyrop, Navn. Magt s. 128; sidder man i uheld

i kortspil, kan det afhjælpes, når man spytter i sædet og siger: *hær æ nåk æn huṅ bəgrawət* (D.), jfr. Kr. VI. 293. 399; den er et varselsdyr: at møde h— er lykkeligt, Sgr. VIII. 222. 913, Kr. IX. 55. 598; gør den, når et tyende flytter i tjeneste, varsler den kort tjenestetid, Sgr. VIII. 177. 202; æder den græs, varsles regn, J. K. 164. 22 (alm.), el. død, Thiele Overtro nr. 670, Sgr. VII. 94. 633 flg., jfr. Skytts h. 155; den varsler ondt vejr, når den ligger på siden og strækker sig, Thiele Overtro nr. 102; ligger h— vendt mod dören med snuden på forbenene, el. ligger den foran dören med hovedet på tærskelen og ser ind i stuen, varsler den dødsfald i huset, Sgr. IX. 234. 799-800, Thiele Overtro nr. 671; gør h— under måltidet nyårsaften, varsles død i årets løb, J. K. 195. 103; lægges en klat grød for hver på nyårsaften og det bydes h—, da dør den, hvis grød den først tager, J. K. 195. 104-105, el. når grødslatterne lægges for kornsorterne, så trives den slags korn bedst, hvis klat h— først tager, Thiele Overtro nr. 617, jfr. Z. f. M. I. 184 (Bukowina), slgn. Mélus. IV. 285 ned.; kat; se Wuttke, Bartsch og andre saml. i registeret, mange henvisn. Strackerj. II. 87. 374; hvorfor hundene snuser til hverandre, Ndl. Volksk. II. 65. 3, Revue d. Fr. Pop. III. 97; i æventyr til Amor og Psyke gruppen er hunden brudgom, Gr. Gl. d. M. I. 100, Kr. Ævent. 1, Kr. VII. 326. 341, Sgr. XI. 189, Eftersl. s. 137, jfr. Mhoff 395, Wigstr. I. 254; andre mænd i hundeham, Kr. VII. 27, Gr. Gl. d. M. I. 228, Gr. Æv. II. 151, jfr. Grimm März. nr. 68. 76. 92; prinsesser og jomfruer, J. M. 36, Sgr. IV. 22, VII. 23. 110. 656, Kr. VII. 33, Gr. Æv. II. 103, jfr. Asbj. I. 8; den omskabte h— får mskeskikkelse, når hovedet hugges af og sættes til rumpen, Sgr. VIII. 200, se hoved; — hjælpende hunde, Gr. Æv. II. 8. 150, J. K. Æv. 90. 139. 186, Kr. V. 45. 62 flg., 163. 274, VII. 119. 311, Sgr. VI. 83, XII. 91, Efterslæt s. 117, Wigstr. Sagor s. 33, jfr. Mhoff 434 flg., 452, Folkl. Journ. I. 294 (Skotl.); af træet kommer hund, hest og høg ud, Sgr. VIII. 14; rød, gul, hvid h— følger drengen, Gr. Gl. d. M. III. 121, jfr. Kr. Æv. 375; dreng skal passe 4 hunde, J. K. Ævent. I. s. 75; i hundens pande sidder en ønskesten, Sgr. VI. 121. 718; — h— er portner i helvede, Grb. 89. 16, Gr. Æv. I. 205, jfr. Sgr. XII. 214, Kr. VIII. 329, jfr. Z. f. M. I. 43. 380, IV. 421, Landstads Folkeviser s. 75. 27, 77. 35; — h— fødes af kongedatteren, Gr. Æv. I. 71; af nonnen, Thiele I. 239; dronningen beskyldes for at have født en hundehvalp (s. d.), Gr. Gl. d. M. I. 178, jfr. Wolf N. S. s. 175; bruden binder en h— til strikken, som hun var bundet i sin bryllupsaften, Sgr. X. 56; skrædderen fungerer som bindehund, Sgr. XI. 111, jfr. Liebr. Volksk. s. 130; guds ord (s. d.) går i hunden, Kr. IX. 277, Anholt 116. 307, Efterslæt s. 203, J. K. s. 32; pigen fortæller hunden om røverkulen, Thiele I. 376; hund genkender en morder, Sgr. VI. 172; manden kalder björnen, der jager troldene ud juleaften, sin hund, Kr. IV. 312. 411, Sagn I. 434. 00. 03, Møller, Bornh. 27, Schaldemose, Fynske Sagn s. 146; jfr. Mhoff s. 257. 346; Hagen, Gesammtabent. nr. LXV; Mone, Unters. z. Geschichte d. deutsch. Heldens. s. 281, Haupt, Zeitschr. f. d. Altherth. VI. 174; karlen maa i ævent. ej gå hjem, för h— løber hjem, se Gr. Registr. nr. 55 d. e, jfr. vred; tossen sælger kød til hunden, Kr. VII. 241; fabel om h— og hane, Gr. Gl. d. M. II. 117; et par h— ager til Rom, Kr. VII. 322, jfr. Sgr. XII. 8; bagvendt tale om hunden, Sgr. XI. 153. 473. 75. 78. 84; i en stedremse, „Rings hunde", Kr. IX. 131. 345 (S. Hald h.); en berygtet person hedder: hundesadelmageren, Kr. IV. 87. 130; se endnu Bondesen, Æventyrets Dyreverden s. 62 flg. — 2) om personer, både som skældso. og udtryk for beundring; *de ær æn löjən huṅ i ham* (vestj.) ɔ: han er en snu person; til en smigrer kan siges: *skal a eṭ føl i dæṅ huṅ atər löjən tæṅ?* (vestj.); *de ær æn sleq h—, mæn dær ær æn röw iṉ* (vestj.), Sgr. VI. 12. 174; *de ær i sæj huj* (Vens.) person, som ingen vegne kommer med sit arbejde; *i lị jœrə huj* (sts.) en led gerrig person; *æn sliṉə huṅ te æ lijə* (D.) person, der er dygtig til at føre en le; *de ær æn ræjn h— o æ prekstowəl* (vestj.) om en præst, der er en dygtig taler; *din peqə huṅ* (D.) skæo.; *hèru·t dẹj huj, do hò skit hèrẹj!* (Vens.) til en, der bliver jaget ud. — 3) = sælhund; *æ huṉ* flt. (vestslesv.); jfr. Hundested, navn til et fisker-

leje ved indløbet til Roskilde Fjord. — 4) i en ed: *skiðən huñ i ət!* (Malt) ɔ: pokker med det! — 5) en rus i udtr.: *han hòr æn slem huñ* el. *æn h— i rebət* (Gjern h.); *han æ nåk blöwən bjèt å æn h—* (Malt); også Vens. — 6) stenen, der hænger som vægt over væverbommen, *wi ska sæt skèlwòlərn i å fæjst æn huñ i ðæm, de ær æn stiən hèlər sånt æn teŋ, dær heŋər niər baq we wæwən* (Lild s.). — 7) et slæb, en bremse på et vognhjul (Vejle), dertil sigter ordsproget: „det var godt gjort!" sagde manden, da gjorde han en hund, jfr. Kr. Ordspr. 465. 1172. — 8) krog under høstvognen til at binde bagrebet ved (Havbro s.). — 9) „hund" kaldes i trekort de kort, der henlægges som en „kaske" og kan tages af en af spillerne som så skal spille, se mand. — 10) et kortspil, omtr. som skidtmads, man trækker fra hverandre, og den, som får 4 kort af samme værdi, er ude af spillet, se 1. Ane, bö 2; den, som sidst beholder kortene, er *huñ* (D.). — 11) „hund efter hare", alm. börneleg; tagfatleg, en er skytte; de, han fanger, er hunde, som hjælper ham, og holder deres bytte fast og råber: *skøtər hæj!* til skytten slår dem (Ribe egn, vist alm.); *pus huñ atər hår* (D.) navn til en gammel dans. — Jfr. Aasen hund, isl. hundr hak.; htsk. hund, eng. hound, jagthund, henføres til lat. canis, gr. kyôn; hundedag, hvalp, se, sik, tæve; varulv; hujeskråle; binde-, brok-, forstander-, fruer-, fæ-, fåre-, gal-, grav-, han-, himmel-, hun-, hyrde-, hönse-, jage-, jagt-, kjøter-, lig-, Mads-, mynde-, pind-, port-, puddel-, rakker-, rotte-, sav-, skibs-, skiden-, skint-, skyde-, slagter-, snøkke-, stue-, svine-, sæl-, torden-, tæve-, vagt-, vand-, øl-.

1. **hunde-**, som første del af nogle sammensætninger, forstærker sidste del, se hundearm, -gal, -kold, -kulde, -mager, -vejr, også: hundemog, -skidt; jfr. lignende smsætn. isl. f. eks. hundmargr, overmåde talrig; hundvillr, aldeles vildfarende; hundvíss, overmåde kløgtig; se Aasen under hundgamall: „dette hund, som altså betyder „i höj grad", sættes af nogle i forbindelse med hundrad."

2. **hunde**, uo. i udtr. som: *di blèw hųjə ųw* (Vens.) ɔ: de blev smidt ud som hunde.

hundearm, to. *huñarm* (vestj.); *hųjarm* el. *-arəm* (Vens.) — overmåde fattig, *di è så mø hųjarəm* (Vens.), også: = hundemager.

hundeas, no. *huñas æn* (vestslesv.) hunderumpe; skæo. *sikən h—!*

hundebidt, to. *hųjbèt* (Vens.) bidt af hund.

hundebo, no. *huñəbow æn* (S. Sams) = hundehus.

hundebryllup, no. *hųjbrèlop è* (Vens.) stygt sviregilde.

hundebær, no. *huñbær æn* (vestj.) bæragtige dannelser, fremkomne ved stik af nematus saliceti på *huñbærris*, en pileart, salix repens L., jfr. hybenris; hundebærpulver no. (Vens.), lægemiddel; der udleveres brændte østersskaller, conchæ præparatæ, se hugormeskind.

hundebönner, no. i udtr. *han løs huñbönər* (Andst h.) ɔ: bander.

hundedag, no. *huñdaw æ* flt. (D.); *huñdaw* flt. (Agger, vestj., alm.); *hųjdaw* flt. (Vens.) = rgsm., tiden fra 22. Juli til 23. August; *viñər æ huñdaw gær vår iñ, gær di tör ur* (vestslesv.); *som æ huñdaw tæñəs, ska di å æñəs* (M. Slesv.); også: *næ de rænər ej è hųjs gab, så drepər ə u æ hål* (Vens.); er der i h— mange hvide skyer i luften, får vi megen sne om vinteren, Kr. VI. 269. 152; *i hųjdawən ka mè eñc ha no mej å werə* (Vens.) ɔ: man kan ikke tage mærke af vejret; se kattedage; jfr. htsk. hundstage, d. e. tiden, da solen står op sammen med Sirius, der kaldtes lat. canicula, mht. der hunt, senere nht. hundstern.

hundedreng, no. *huñdræŋ æn* (D., Agger) om en meget afhængig person, der altid skal stå til tjeneste; *a vel ej vær di h—!*

hundefedt, no. *huñfjæt de* (D.) = rgsm.; lægemiddel mod forkølelse og brystsyge.

hundefitte, no. *huñfet æn -ər* (Agger, Mors, Salling) — 1) könsdelen på en tævehund; jfr. hundepette. — 2) muffediser, som bruges ved fiskeri, især grå, strikkede af uldblandet hundehår. — 3) en plante, torskemund, linaria vulgaris Mill. = hundekutte. — 4) skæo., *din huñfit* (D.); *huñsfæt* (Lild s.).

hundefrø, no. [*huñfrø de*] (Sundv.)

en plante, dodder, camelina foetida Fr., se J. T. 289.

hundeføde, no. *huñfø æn* (D.); *hujfø æn de* best. *-ən* (Vens.); *huñföj æn de* (Agersk.) = rgsm.; *di löwər ve huñföj* (vestslesv.) ɔ: ved sulteføde; i udtr. *bjærə sæj* el. *hjælp sæj, de æ h—* (D., vestj.); se hjælpe s. 629. 10.

hundegal, to. *huñəgal* (Andst) overmåde vred, jfr. hundetamp.

hundegjaffen, no. *huñǧafən* (Malt) hundegøen; *vi ku et hør få h—*.

hundeglam, no. *huñglam* (Røgen s.) = rgsm.

hundehale, no. *I huñhalər!* flt. (Vejen s.) skældsord.

hundehandel, no. i talemåden: *de gor åp o nijər lisom æ huñhañəl* (Malt), også Sønderj.

hundehavre, no. *huñhawər* (Andst) en græsart, bromus mollis L., blød hejre.

hundehul, no. *huñhwòl æn -hwòlər* (D.) = rgsm.; om en usel bolig; *de æ ræt æn h—* (D.); arresten (vestj., Agger); „hundhwollet æ stue nok te je begi tow", Jyd. I. 42. 2; h— på Lerkenfelt, Kr. Almueliv II. 54. 137; på S. Vosborg, sts. II. 105. 257; jfr. 1. brumme, hotel, 1. hul 2., snothul.

hundehus, no. *huñhus æn* (D., vestj.); itk. (Søvind s., østj.); *huñəhus* itk. (S. Sams); *hujhus è* best. *-t* flt. *-huṣə* (Vens.) = rgsm.; *de ær et gåt ó ğæm pøls i huñhus* (vestj.); således kaldtes spøgende de gamle cheniller med mange slag, der, brede forneden, mens de gik spidst op, kom til at ligne et hundehus (N. Slesv.); folkene i Linå skulde have et h— på deres kirketårn, fordi de nægtede herremanden i Silkeborg en villighed, Kr. Almueliv II. 123. 300.

hundehvalp, no. *huñvælp et -vælp* (Sundv.); *huñhwælp æn -hwælp* (D.); *huñhwalp æn* (Søvind s.); *hujhwalp i* best. *-i* flt. *-hwalp* (Vens.) = rgsm.; *smo dræŋi å huñhwalp, di ka håw læŋ*, Sgr. II. 108. 493; *æn kan dræj æ huñhwælp åp, te æn sjæl blywər bet å ən* (vestj.); når der er tale om noget vanskeligt at udrette, kan man sige: *de ka a gyjər; kuñ a et, måt a hå patət mi muwər som æn huñhwælp* (vestj.); om øsende regnvejr, *de ræn huñvælp å væra'ñt birə* (Sundev.) det regner h— og hveranden bider; sagnet fortæller, at en jomfru fødte 2 h— og blev straffet ved at indmures, Sgr. II. 198. 781, se hund; i ævent. beskyldes dronningen for at have født h—, Kr. Ævent. 81. 227, Kr. V. 172, Sgr. V. 186, VII. 163, Gr. Æv. II. 116, jfr. Kr. Æv. 137, Arnas. II. 376, Wigstr. I. 248, jfr. Liebr. Volksk. s. 21 slgn. 395, se hund, kattekilling; tre nyfødte hundehvalpe kogte som lægemiddel, Kr. VI. 379. 246.

hundehår, no. *huñhor æn de* (vestj.) = rgsm.; *huñhors huwəsər*, hundehårs strömper; *a vəð et, hwa dær æ væst, fjæt i mjælk hær h— i vælən* (Malt), tlmåde; „der vil h— til hundebid" (vestj.); hår af bidende hund, lagt på sår, helbreder, Thiele Overtro nr. 528, *dær ska huñhor te o leq huñsor* (D.), se hund; jfr. Strackerjan nr. 104 „wunden von hundebissen heilt man durch auflegen von hundehaaren"; Wuttke s. 302, Black s. 50.

hundekiste, no. *hujcist æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) et sted på plöjemarken, hvor furen ikke er væltet over; *dèj, di ska te å lær å plø, lawə jan i hòbən hujcistər; lè mè no sij do lawər øn hujcistər!* siges til begynderen; jfr. hundetrug.

hundekjød, no. *huñköð de* (Hmr.) = horsekjød; *sæj søm huñkyð* (Agger).

hundeklog, to. *huñkloək* (Valsb.); *huñkloq* (Malt) er den, der ikke ær *klokər som æn huəñ* (Valsb.); dum, indskrænket (Malt).

hundeknude, no. *hujknu æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) en knude, slået til forkert side, så den lader sig trække op; *slå æn huñknur* flt. *-knurər* (vestslesv.).

hundekold, to. *hujkòl* itk. *-kòlt* flt. *-kòl* (Vens.) overmåde kold; *de æ huñdə kålt* (Søvind s.).

hundekommen, no. *hujkomən* (Vens.) en art mjødurt, spiræa L.

hundekorn, no. i udtrykket: *səð å mol huñkuwən* el. *huñpepər* (D.) mukke, småknurre; jfr. mnt. hundekorn, Sch. Lübb. „zehntkorn zur atzung der herrschaftlichen hunde"; muselort.

hundekulde, no. *huñəkul æn* (vestj.); *hujkul æn* (Vens.) — overmåde stærk kulde.

hundekutte, no. *huñkotər* flt. (Lb.)

en plante: torskemund, Linaria vulg. Mill.; se hundefitte.

hundeleje, no. *huṇ̄læj æn -ər* (vestj.) sted, hvor en hund har sit leje; *de æ sjalən æn fiňər brę i huṇ̄læj, un nær æ huň æ syk* (vestj.).

hundeliv, no. *hųjlyw è* (Vens.); *huňdə lyw et* (Søvind s.) — et overmåde besværligt liv; *de è da è hųjlyw å go hær å ęn mæjsöwn få* (Vens.).

hundelort, no. *huṇ̄lot æn* (D.) = rgsm.; en hvid h—, stødt, indgivet i kogt, sød mælk, helbreder halssyge, Kr. VI. 379. 252

hundemager, to. *huṇ̄mawər* (D.); *hųjmawər* (Vens.) = skindmager, jfr. hund.

hundemeje, no. [*huṇ̄mæj*] (Sundev.) hundepis, en plante, bulmeurt, hyoscyamus niger L.; se J. T. 111.

hundemog, no. *huṇ̄mòq* (Thy) — 1) = rgsm.; om hvad der er yderlig slet kan spøgende siges: *de è da no sølə hųjmoq* (Vens.); *de æ nöj huṇ̄moq, de æ snår ręṇər, de æ nöj, snår lisom swot pøls* (vestj.), Sgr. III. 170. 929; *de æ blöwən te de bårə huṇ̄mòq lisom Las Sællæňəs kåq* (vestj.); *è betə hųjmòq* (Vens.) om et ubetydeligt mske, et barn; også: *hon è sònt è hųjmòq* (Vens.) ɔ: hun har så dårlig helbred.

hundeneg, no. [*huṇ̄neək et*] (Sundeved, Als) det sidste neg, når høsten er tilende, det pyntes med blomster; se fisneg, gammel 7; jfr. Sgr. IX. 205. 624, X. 125. 396.

hundenosse, no. *huṇ̄nåş æn -ər* (vestj.) — 1) hundens testikel. — 2) navn til rodstokken på en gøgeurt, orchis latifolia; spist i frisk tilstand vækker den lyst til samleje, i tör derimod afholdenhed, Sgr. V. 95. 1.

hundenæse, no. *hųjnis èn* best. *-njæsən* flt. *-njæsər* (Vens.) = rgsm.; i talem.: *hųjnjæsər å kwęjrèw å kòlknæ* (karleknæer) *èr òltə kòl; din hęjər è så kòl som hųjnjæsər* (Vens.).

hundepande, no. *huṇ̄paň* (D., vestj.) — 1) hjærneskal af hund; som afvisende svar på spörsmålet: *hwa ska han bəstel?* kan svares: *han ska knus huṇ̄paňər o rasp tyrhæl o tæsk hyjə te smofålk* (vestj.); *å, han tæskər huṇ̄paňər*, er også det spøgende udtryk for: han bestiller intet, driver; også kan siges: han skal til Før og tærske hundepander, Kr. Ordspr. 473 se hundesnude. — 2) skældso. (D.); også: „hundepandeknægt“, se Kr. Almueliv. I. 14. 37.

hundepeber, no. *huṇ̄pewər* (S. Omme s.); *mol h—*, knurre, småskænde, jfr. hundekorn.

hundepette, no. *huňspetər* flt. (Lb.) — 1) hanhundens avlelem. — 2) muffediser, jfr. hundefitte, hvoraf ordet sagtens er en misforståelse.

hundepisk, no. *huṇ̄pisk æn* = flt. (D.) = rgsm.; „*òlc de Nijls Kræn fèk war no sleq å hųjpeski*“, Gr. 66. 22; brugtes af herremændene mod hovbønder, Kr. Almueliv II. 51. 132, 61. 152, mod kvinder, sts. 181.

hundepuller, no. *huṇ̄puwlər æn -ər* (Agger) horkarl, se pulle.

hunderakker, no. *hunrakə æn* (Åbenrå) den person, som fanger løsgående hunde.

hunderose, no. *huṇ̄rosər* flt. (Haderslev egn) plante, en art høgurt, hieracium L.; *huṇ̄rosblqi* bruges som lægemiddel i „modsot“, man spiser af stengelbladene første dag et, anden dag to, og således fortsættes stigende til ni, hvorpå man går tilbage igen.

hunderöv, no. hunderumpe, i tlm.: *æn for ęṇən guwə tuðhuwən å æn huṇ̄röw* (vestj.); det træk i lögnehist., at karlen faldt ned fra himlen 15 alen el. lignende ind i hunderöv, forekommer vist også i Danm., jfr. Wigstr. Sagor s. 25.

hundesaft, no. et lægemiddel, tinct. pectorale (P.).

hundesalme, no. *huṇ̄salm æn -ər* (D.) i udtr. *han sęṇər æ huṇ̄salm*, græder, bröler; *sęṇ huṇ̄salmər* (vestj.) gabe höjlydt.

hunde-sild, no. *hųjsəl* el. *husəl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) en lille fisk, hundestejle (s. d.).

hundeskidt, no. *hųjskit è* (Vens.) hundemøg; *è betə h—*, et ubetydeligt mske, også om et barn, men nok mest om en person, som altid skranter; dernæst om hvad der er værdiløst: *de è da no sølə hųjskit!* ɔ: duer slet ikke; også to.: *di è bų tow så hųjskit, di hòr ènc no hjèlbrec* ɔ; de går og skranter.

hundeskind, no. *huṇ̄skiň æn* = flt. (D.); *huṇ̄skiṇ æn* = flt. (Agger); *hųjskęj è* best. *-skeňc* flt. *-skęj* (Vens.) = rgsm.

hundeskog, no. „hvis barnet havde indvortes smerter, der yttrede sig ved gråd el. faren op af sövne med skrig, da var det påført „hundeskoeg“ og kureredes ved enten at kaste en lille hund på barnet eller tage hundens forpoter og dermed skrabe det“, J. Saml. IV. 239 ned.; hvad betyder ordet? hundeskåv ɔ: hundeskab(en)?

hundeskridt, no. sålangt som en hund træder i et skridt; gengangeren spurgte, om han måtte nærme sig gården et h— hvert år, Kr. VIII. 249, se kokketrin.

hundeslik, no. slik af en hund; *huṅslek o væjblą̊* (plantago) *æ leqsom få sor* (vestj.).

hundesnude, no. *huṅsnuð æn -ər* (D., vestj.) = rgsm.; [*væn dær iṅt gist tåskən kvoərn, ska tæsk huṅsnurər*] (Sundeved) ɔ: gå og tigge; se hundepande; også skældsord.

hundestag, no. se hundestejle.

hundestejle, no. *huṅsteqəl æn -steqlər* (D., Ribeegn); *huṅstæql æn* [*-stæqlər*] (Holstebro); *huṅstèql æn* (Søvind s.); *huṅstèql æn* (Hundslund s.); *huṅstekəl æn -steklə* (Sundev.) — en bekendt lille fisk, gasterosteus; den kaldes: *huṅstaq æn -staq* (Elbo h.); *huṅstiṅt æn -stiṅtər* (Malt, Andst); også et skældso.

hundestinte, no. se hundestejle.

hundestjærne, no. = rgsm., Sirius; når hundestjærnun var nærved månen, især bagved den, varsledes storm, Kr. Anholt s. 111. 269; se hundedag.

hundesår, no. se hundehår.

hundet, to. *huṅə* (Andst); *de wå huṅə* el. *gråw huṅə ǧor* ɔ: lumpent; *h— kram, pak, moq, skit,* lumpent kram osv.

hundetamp, no. *huṅtamp æn* (Malt) skældsord, også med stærkt eftertryk: *huṅdətamp* (Malt, vestj.); jfr. hundegal, -kulde, -vejr.

hundetidsel, no. J. T. 290, en tidselart, carduus lanceolatus L. (Årh.).

hundeto, no. *huṅtow de* (Agger); *huṅtòw de* (Søvind s.); *hųjtòw è* (Vens.) — hundeuld, er brugt til strömper og luffer, se hundefitte.

hundetrav, no. i udtr. *haj kam i jet hųjtraw* (Vens.) ɔ: i stærkt løb.

hundetrug, no. *huṅtråw æn* (Andst) — 1) = rgsm. — 2) et sted på marken, hvor ploven er gået af jorden; jfr. balk 2, hundekiste.

hundetråd, no. *hųjtrå æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) hundespor; *nèj, de èr ęn hòrtrå* (haretråd), *de èr èn h—*.

hundetud, no. J. T. 228, en skærmplante, sium latifolium (Vens.).

hundetunge, no. *huṅtǫŋ æn -ər* (Malt; Thy) — 1) = rgsm. — 2) fællesnavn til flere plantearter; et vandaks, potamogeton natans, L. (Malt, Thy); cynoglossum officinale L. (Als), J. T. 70; løvetand, leontodon taraxacum L. (Als), J. T. 124; jordbærspinat, blitum bonus Henricus, Meyr. (Saxild) J. T. 290; en polygonum-art, Sgr. III. 189. 1093 (vestj.). — 3) en slags fladfisk (D., Fanø), solea vulgaris (?). — 4) *din huṅtòŋ!* (Søvind s.) et skældso.

hundetungefrø, no. et lægemiddel, semen staph. agriæ.

hundetyrk, no. *huṅtørk æn* (Mors) et fabelagtigt væsen, halvt dyr og halvt mske, *han ka snøqər som æn huṅ*, feder msker som svin, skærer et skår i en finger på dem for at se, om de er fede nok; man må for at undgå ham vade over vand, der kan han intet spor følge; „der er mange slags tyrker, der er både hundetyrker og tryntyrker (s. d.); hundetyrken har et hoved som en hund, og tryntyrken som et svin; den sidste er den værste; thi han lever af mskekjød“, J. K. 422. 1407 (Salling); jfr. Veckenst. Volksk. III. 207, hvor de kaldes Pesjani: „fabelhafte wesen, mit einem hundskopfe, einem einzigen auge gerade über der nasenwurzel u. einem einzigen fusse, mit dem sie so schnell hüpfen können, dass ihnen ein mensch selbst im raschesten laufe nicht gleich kommt“ (Kärnthen); Bonaparte er ikke død, men er kommen til nogle msker, der kaldes hundetyrker, de sover aldrig, men ligger i dvale to timer hver middag, Kr. VIII. 389. 711; jfr. Wigström II. 130, „en köpman, som slagtade folk och dref handel med menniskokött till hundturken“; Skytts h. s. 15, Fritzn.[2] II. s. 93 b. ned.; „hund-tyrkinn“, Arnas. I. 643, Grimm Sagen II. nr. 380: im mittelalter glaubte man, die Hunnen u. Türken, die für ein volk galten, wären ungethüme, von einem zauberer mit einer wölfin zusammen erzeugt, se frimurer; ordet fore-

kommer fremdeles i et bulgarisk æventyr., se Gonzenb. II. 245; Hahn, Griechische Märchen nr. 19 der hundkopf, II. 74. 286; the dogheaded tartar, Magyar Tales s. XX. 118 el. blot Doghead s. 70; i Lapp. Æv.: Badnag-njudne ɔ: hundesnude, se Magyar T. s. 340, Poestion Lapp. Märch. s. 80 nr. 19, Friis p. 43; som forklaring af udtrykket netop om tyrkerne anføres, at middelalderlige rejsende nævner Storkhanen i Tatariet som „Magnus Canis", se Lorenz. Mandeville s. XX; i en gammel tysk oversættelse af Mandevilles rejse nævnes han „der grosse Hund", se Magyar Tales s. 377, Lorenz. Mandev. s. III; jfr. Kong Hundehoved J. K. 344. 26; „teth falk, som ther fødess, hafuæ hofuith som andræ hundæ; tee hetæ in greco Cynophaly", Lorenzen Mandevilles Rejse s. 104. 2, derimod „then storæ Kand", sts. s. 140. 4.

hundetæge, no. *hųjtiq æn -ər* (Vens.) et insekt, en græshoppe (?).

hundeurt, no. *huñòwtə* flt. (Tåning) en plante, pragtstjærne, melandrium Fr., Sgr. V. 74. 568.

hundevejr, no. *huñəver æn* (vestj.) overmåde slemt vejr; da bliver det sådan et vande og hundevejrlig . . ., Kr. V. 88,

hundeæble, no. *huñævəl æn -ævlər* (vestj.) frugten på kartoffelplanten.

hundeæg, no. *huñæk* (vestj.), fortælling om en hund, som gör h—, se Sgr. I. 9. 8.

hundeærinde, no. *huñærəñ æn -ər* (Malt, D.) et ærende, man ikke selv gider udrette, el. med næsvist påtrængende formål: *de ær et var å læv hans huñærəñər* (Malt); *han hår såmanə huñærəñər* (vestj.) ɔ: løber så mange steder omkring, hvor han intet har at göre.

hundeøre, no. *huñør æn* (Lb., Andst) — 1) = rgsm. — 2) en til fejl side bunden knude: en knude på et törklæde bindes i *æn huñør* (Andst). — 3) *æn huñør* (Thy) en neglerod. — 4) *huñerər* flt. (N. Sams) en plante, iris L.

1. hundre, uo. *huñər -ər -ət* (D.) i udtr. *huñər stijən åp,* sætte mursten op i stabler på 100; *æ di åphuñərət?* (D.); jfr. 2. ene.

2. hundre, uo. måske kun i en enkelt forbindelse: *o huñər nåwət uð* (D.) ɔ: få noget udfundet, udstuderet.

hundrede, no. talo. *huñə* (Søvind); *huñər* (vestj., Agger alm., Sønderj.); *hųjər è* best. *-ə* flt. *hųjər* (Vens.) = rgsm.; *hųjərə fulc* = 100 fuldt; *jæn huñər, flijər huñər* (vestj., Agger); *èt huñə* (Søvind s.); *jet hųjər dòlər, è hal hųjər; i hųjərdil,* 1/100; *èn hųjəkronəsèl* (Vens.); *atən huñər å jin* (Ang.); *huñər å jæn, tåw,* osv.; *huñər å en on fertik* ɔ: 141 (Bradr.); jfr. Aasen, isl. hundrað; htsk. hundert, ght. hunt, henføres til lat. centum; atten, hundre; halv-, halvtredie-.

hundrede og en, no. *huñər o jæn* (vestj., Agger) et alm. glds. kortspil; den vandt, der først nåede 101 points; der er 4 spillere, 2 og 2 makkere; der er trumf, öjnene tælles i stikkene, sidste stik gælder ekstra 10; es = 11, 10 = 10, konge = 4, dame = 3, knægt = 2, de andre kort tælles ikke og styrvolterne er fratagne, tien gælder mellem es og konge; bliver trumf ti stukket af trumf es, „får man briller"; når det ene parti ikke har mindst 30 points, kan de ikke spille med og *„ær i æ puwəs"*; har de ikke 50, *„æ di i æ bal"*; når hver part har 65, *„æ dær stañtòw"*; har ingen af parterne 101, fortsættes til *huñər å jæn ær uð;* i hele kortspillet er der 130 points + sidste stik; „ska vi no it ta wos lig et jænle spel „hunne-å-jet" en timesti?" Tkjær II. 100; deraf tlm.: *da æ bəgyn o før i snak, te hañ skylt mæ pæŋ, så war huñər o jæn uwð!* (Agger) ɔ: så var alt forbi, gode råd dyre.

hundredetal, no. *hųjətal* (Vens.) hundredevis; *„di lo dèr i markən i hųjətal"*, Grb. 25. 19.

hundredevis, bio. = rgsm.: i udtr. *i hųjəwics* (Vens.).

hundsbøtte, no. *huñsbøt æn -ər* (Lindk.) en art sorte jydepotter; se Nyrop Dsk. Pottem. s. 13; den er afbildet s. 15. 6, jfr. bredpotte, flakring.

hundse, uo. *huñs -ər -ət* (D.); ft. tf. *-t* (Agger); *hųjsk -ər -ə* (Vens.) — behandle som en hund, *o h— jæn* (D.); *hąj hòr hųjskə sònt mè hèsti, de hąj* (hesten) *èr hòtə ræn wil* (Vens.).

hundsk, to. *hųjsk* (Vens.); *huñsk* (D.) = rgsm.; *æn huñsk bəhañləŋ* (D.); *kòlən è så hųjsk mè dèj sølə drèŋ* (Vens.) ɔ: hadefulde, ondskabsfulde imod, se hundse.

Hundslev, no. er det gamle navn

til det hestemarked, der nu kaldes Hjallerup marked, Dronninglund sogn (Vens.); navnet stammer fra det nedlagte Hundslev kloster. Adspurgt af præsten om årets tre store höjtider, svarede drengen: jul, påske og *Hujslə marki*, se Grb. 61. 35.

hunds ret, no. i udtr.: *han hår et huñs ræt* (vestj., alm.) ɔ: er retløs; se ret.

hundtet, to. *huñtə* (D., Ballum; Mellemslesv.); *hoñtə* (Plougstrup, vestslesv.); *hoñtə* (Agerskov) — forlegen, skamfuld, undseelig.

hunger, no. *hoŋər æn* best. *-ən* (Vens.); *hoŋə* (Sundev., alm. M. Slesv.) = rgsm.; *hoŋərsnøj æn* (Vens.) er nyere ord; i en stedremse: „i Hjeds der lider de både hunger og nød", Kr. IX. 129. 339 (Veggerby s., Horn. h.); jfr. Aasen hunger, isl. hungr, htsk. hunger, ligeså eng.

hungerblomme, no. [*hoŋəblom æn*] (Sundev.) en art hyrdetaske, capsella bursa pastoris L., J. T. 50.

hungerdø, uo. dø af sult; *dær ær enə hoŋərdø ino·* (vestslesv.); i en stedremse: „i Satrup er de nær ved at h—", Kok Ordspr. 161. 1841; i Alslev, Kr. IX. 126. 326 (Slavs h., Sønderj.).

hungerføde, no. *löw ve hoŋərföj* (vestslesv.) leve af sulteføde, se hundeføde.

hungerharke, no. *hoŋərhark æn -ər* (Agersk.) stubrive, se harve; jfr. plt. hungerhark, Schütze II. 104.

hunger-harve, no. *hoŋə-harə æn* (Sundv.) den store slæberive til stubber, jfr. harke.

hungerpatte, no. *hoŋərpatər* flt. (D.), *æn ku hår h—* ɔ: opsvulmede, noget betændte tungepapiller, som hindrer koen i at æde, kureres ved at klippe enderne af dem med en skarp saks; de skal også kaldes „hungertitter".

hungersulte, uo. *hoŋərswålt -ər -swålt -swålt* (vestslesv.) sulte, trans.; *di hoŋərswåltər ham.*

hungervogn, no. Slap fodret for tidlig op for en mand om foråret, spændte han for sin vogn og kørte fra sted til sted i byen eller sognet og bad om en „klapning halm", derom brugtes udtr. *å kør mæ æ hoŋərvun* (vestslesv.), jfr. W. Gregor s. 178, hvor samme skik omtales.

hungre, uo. *hoŋər -ər -ət* (Sønderj., vestj.) = rgsm.; jfr. hellerop.

hungrig, to. *hoŋrə* (Sønderj.) = rgsm.; jfr. sulten; liv-.

hunhund, no. *honhuj i* (Vens.); *hunhuñ æn* (D.) = rgsm.; se tig, tæve.

hunkat, no. *hunkat æn -kat* (vestj.); *honkat i* best. *-i* (Vens.) = rgsm.; *„i honkat nöwnə wi åsə mè haj, èñcən de så èr ètər fåskrèwtən hælər eñc"*, Grb. 72. 8.

hunkjendst, no. *hunkænst* (Mors), *dæ wa så møj h—,* der var såmange kvindfolk tilstede.

hun-muska·t, no. et lægemiddel, semen myristicæ (P.).

Hunners braune tropfen, no. et lægemiddel, tinctura chinoidini (P.).

huns jæger, no. se Odins jæger.

hunstork, no. *hunstårk æn* (vestj.) = rgsm.; *hun vel ha dæñ sist knæwr lisom æ h—* (Malt); [*æn kiñər æ honstårk å æ ætərknæfər*], Kok Ordspr. 40. 446 (Ang.).

hunt, bio. se hvordan.

hunte, uo. *hoñt -ə -ət* (Søvind s., Røgen); *huñt* (Mds. h.); *hoñt* (Hvejsel) — tøve, sinke; *han hoñtər ət hæn* (Hvejsel) trækker det i langdrag; *de hontə hæn* (Randers) bliver bestandig udsat; *han hoñtə mæ ət* (Røgen) ɔ: bliver ved at opsætte; „men han hont å hobet po", Jyd. I. 25. 2, ventede; „a hontet no son trej ugge ve law", Tkjær N. K. s. 13; jfr. Aasen, huntra, nøle.

huntet, to. se hundtet.

huntevand, no. *„ska vi ha huñtwañ, så vel a tę ən!"* (D.) sagde en af de gl., som måtte vente på kaffen ɔ: skal jeg have ventekaffe, vil jeg gå min vej; se vand.

hun-ur, no. *hunur æn -ər* (D.) et af de glds. spindel-lommeure med hul forpå til at trække op i.

hunværk, no. *honwèrk è* best. *-ə* = hunur.

hupnutious, no. et lægemiddel, bitartr. kalici (P.).

huppe, uo. *hup,* måske også: *hwup* (N. Sams) gø, om hunde, glds.; se hvippe.

hur, bio. se hvor.

1. hurl, no. *horl æn* (Vens., Hads h., S. Hald, Grenå); *hørəl* [*æn*] glds. (Bj. h.) — *æn horl træər* (Randers, Grenå) en klynge træer; der var en hørl af sivvi-

buske, Kr. IX. 319; *et* (!) *horl kuən* (Randers) korn på marken, der ved blæsten er slået ned i alle mulige retninger; *gå i horl* (Vens.) gå i filte; jfr. Rietz, hurla, „tio sädeskärfvar, som sammansättas i en rund hög på åkern"; hvirvel, kjörl.

2. hurl, to. *hurl* (Ang.) om en person, som er hurtig i sine bevægelser og ikke kan sidde længe stille; jfr. Schütze: hurrl, bestyrtet, også: opbragt.

hurlet, to. *horlət* (Århr.) i udtr. „h— hår", kröllet hår.

hurlumhej, no. *horlomhæ'j æn* (vestj., Agger) = rgsm.; *„dæ blèw æn fòlə hurlomhæj"*, Grb. 23. 31, jfr. Sgr. XI. 64.

hurra, udrbso. *hura' è* (Vens.) — 1) = rgsm.; *de gek mæ æn rask hura'* el. *læ wås tæj ət mæ æn rask h— !* (D.) om arbejde el. andet, som går i en fart; *æn ka liså gåt si hura', som åøja!* (vestslesv.) ɔ: ligeså gærne tage noget med mod og raskhed som med klager; *hurarǫb è* (Vens.). — 2) *hura æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) flanevornt kvindfolk, samme ord som 1? — jfr. htsk. hurra, hføres til mht. hurren: bevæge sig hurtig, som en imperativ form, jfr. Weig., Lexer.

1. hurre, uo. *horə -r -t horət* (vestj.; Sundev.); *hor -ər -ə horə* (Vens.) — frembringe en susende lyd, som når noget hvirvles i luften; *di horər åstè* (Vens.) de farer afsted, så det suser; *„mè de såm fur rawti åstæ mè piqən . . . så wejən horə om hær ørər"*, Grb. 161. 11; *horə öwər æn bån* (vestj.) synge over et barn, se hurre, udrbo.; *dèr wa sònt è hori å snori frå gorkwòn, dè bowə dè baq we i jywòən, — dè wa eən dè ku få nuə rèjə få størər å stomp* . . . (Vens.) gl. remse, omskrivning for: at fjærte; jfr. Aasen, hurra, svinge rundt med susende lyd; hvirre, hvirre udrbso.

2. hurre, udrbso. ord, hvormed skrigende börn beroliges: *horə bisild'w o såw, får ær i æ mark o plåw* (vestj.) vuggevise, se Sgr. I. 45. 183; *horə låw!* el. *horə bi, horə bi, Lasəs bån vel ålər ti* (vestj.); *horr, å horr horr! bysə bys å byssə!* Tkjær II. s. 80; de synger alle: „hurr, byenne (börnene) sow', sov lov, sov lov, sov lov lov bov!" Kr. I. 113. 16, se hvirre; „hurr, snurr å bissen i ring", Kr. Almueliv III. 117. 13; se hvis, udrbso.

hurrebasse, no. *hurəbas æn* (Sundv.) en pons med sirup, glds.

hurriburri, no. [*huriburi æn*] (Århr. egn) vilderede.

hurtig, to. = rgsm.; fremmedord, i en talem. fra Vens.: *horti mè fèsərn* (fødderne), *Jèns; hwa èhcən do gor hælə stor, så skat do løb!* indkommet efter navngiven mands måde at udtrykke sig på; *hortihjæ æn* best. *-ən* (Vens.) hurtighed; jfr. htsk. hurtig; af mht. hurt el. hurte, stød i kampspil, derfor oprindelig = tapper, modig; ital. urto, stød; gfr. hurter, nfr. heurter skal stamme fra et keltisk ord, som betyder stød, se Weig.

hurtigknapbukser, no. *hortiknapbòwsər* flt. (Vens.) bukser, som knappes ned foran uden at være forsynede med smække.

hus, no. — I. *huks* el. *huws è* best. *-t* flt. *huws* best. *-ən* el. *huksən* el. *husən* (Vens.); *huks* best. *-ə* flt. *hus* best. *-ən* (Årdestr.); *hus et* best. *-ət* flt. *hus* (Røgen, Tåning, Linå, Uth, Vejlby Fr., Dover, Vejlby Årh., Saxild, Tiset); *hus et* best. *husə* flt. *hus* best. *husən* (Løgst.); *hus et* best. *hust* flt. *hus* best. *husən* (Harridslev, Falslev, Haslund, Sporup, Halling, Gimming, Alling); *huws et* best. *huwst* flt. *huws* best. *huwsən* (Hell. h.); *hus et* best. *hust* flt. *husər* best. *-n* (Tved); *hus å* best. *husə* flt. *hus* best. *-ən* (Sams). — II. *hus æn hus* (D., vestj., Thy, Mors, Salling, Rødding, Skodborg, V. Vedst., Hvidding); itk. (Hammelev, Vonsbæk, Ballum, Forballum, Emmerlev); *huəs et hus* (Sundeved; Angel); om formen: *høws*, Jyd. II. 18. 2, 26. 1 (Horsens egn), er pålidelig, véd jeg ikke; — 1) bolig, husly; når et nyt hus skulde bygges, gik en tre, fire mænd sammen og hjalp hinanden. De havde et huggejærn, en økse og en knippel, og så hug [tømrede] de huset gulv for gulv (fag). Det blev da også rejst efterhånden, som det blev færdigt, gulv efter gulv, og når ét var sat op, begyndte man med et andet. Så skulde der tækkes, der skulde være fire om det ligesom nu, én til at lægge i, én til at sy, én til at tække, og én til at passe op (Törring), Kr. Almueliv III. 3. 1, jfr. Kr. Holmsl. s. 15 ned., Anholt s. 110. 263, Jyll. I. 76; *haj bøqər è huks; temərmaj hoqər è huks, sètər, rèsər è huks; wi bowr i*

huws; haj hør hwicən huks hælə hjèm; a komə mø i hans huks; de è gåt å kom te huws, næ de rænər; a hør hukst te· ɔ: har hjemme i huset; *haj èr en trøqlər i gus huks* ɔ: han går ikke i kirke; *gaməl huws falər dltər i toq; no èr ə fåbi·c mè Piəs huks* ɔ: nu er den historie, sag, til ende (Vens.); *frå hus* (Bradr.) hjemmefra; *hus o hjæm, lån jæn hus; husəns fålk* (D., vestj.); *„så so huwsəns fålk, de hèjsti ha slo ham å"*, Gr. 196. 21; *huwsəns fålk* (Agger); *„i gaməl fåfrèsən stakəl kam å bær om huws"*, 190. 78 ɔ: husly; *haj wel jan ha huks hær i nèt, ka wi ji ham huks?* (Vens.); *fo fri hus ve jæn, seð te hus ve jæn* (D.), *sèj tè hus* (Søvind s., alm.) ɔ: bo til leje hos; *de ær æn sölə huws, dær ær et brø ij o et lyjs ij* (Vestervig s.); „æ huse skal være efter æ fæ!" sagde fanden, han jagede æ gedebuk i hans oldemors röv, Kr. Ordspr. s. 470; *a ka gåt læ dæ huws for æn nætəs tij skyl* (Agger); ejendommelig bruges flt. om huset i flere forb. i Vens.: *maj i huwsən*, se Grb. 149. 37, 181. 18; *„de bèjst, de huwsən fåmo"*, 186. 9; *„èn sleqi tøs de cèleŋər får dl i huwsən"*, 71. 4; *è törən no tör? — ja, di hò da sat ej i huksən i weñcər* (Vens.) ɔ: siddet i hus i vinter; ved disse flertalsformer *huwsən* og *husən* (Vens.), der bruges iflæng, forstås i det mindste sine steder andre folks huse; *di hò så trabəlt i huwsən* el. *husən* ɔ: i gadehusene med sladder; *di snakə om ə i huwsən; se te læj i jet a huwsən;* ved *huksən* flt. forstås: ens eget hus el. huse (stuehus og udhuse); *wi ljæt dl steər i huksən bådə uw å ej; di hør no i huksən* ɔ: er velstående; *huksən è gu* ɔ: er gode, nye; *wi hòr dlə plas te dèj cijst non steər i huksən; dè war dlər è bæ brøj i hilə huksən;* selv om det er en eneste lille rönne, kan det hedde *huksən; huks* synes flt. i udtr.: *a skal eñc kom i djær huks så faq,* ellers måtte der være sagt: *djæt huks; hwaran huks è met!* (Vens.) siger den halte; *de ær eŋən spøq, nær dær gor il i gaməl hus* (vestj.) fig. om gamle folks forelskelse: *go fræ huws o hjæm,* miste alt, gå fallit; *di wa wej ər o sæt æ huws o dæñ jæn æñ* (Agger) ɔ: de gjorde en svær stöj; *„da hæqsən kam hjèm, lo dèr e huws"*, Grb. 160. 15 ɔ: blev der spektakel; *di hålt et fæjt huəs mæ ham* (M. Slesv.) ɔ: hånede ham, holdt ham for nar; *di hålt æn søndiq hus* (D.) gjorde svær larm; *dèr èr è sølə huks dær* (Vens.) ɔ: ulykkelige forhold; *hun ær ek guwə o wær i huws we,* om den urimelige; *æ ka ek go fræ huws idå·; wi kam da te huws, eñən æ ræn kam*; spøgende kan i regnvejr siges: *de æ gåt å wær i tər fålkəs huws* (Agger) el. *de æ gåt te fålk hå byqt æ hus huwəl iñəni* (D.); *de è gåt, de huksən èr huwl ejən i* (Vens.), når man er i husly; *ta i huws,* optage kreaturer (Agger); *de tæjər hus i hælət* (vestslesv.) ɔ: det tager en gal ende; *dær wå kon tom hus te naqən mañ* (vestj.); *de, dær ær i hust, de fø fålkən* (Randers egn); *nyj huws bəhöwər eŋən styw-rər* (Agger); *sætə do stötə te nøj hus?* Sgr. II. 60. 336 (Lisbj. Terp) ɔ: sætter du hånd under kind? til börn; *„èr ə è nyc huks di bowər i?"* — spøgende svar: *„ja, de hò eñc wat wæñc!"* (Vens.); i en skæmt: *a hålt æn gowə, ræjn hus, ja så mæn ğow a så; mi höns so te råñ o mi væwil o mi kåk so o æ sæŋfjæl*, Sgr. XII. 139. 339 (Sir); *æ rø hus* (Herning) arresten, se hotel, hul 2.; i mørke taler bruges om huset: „tolvben", „tyveben", „fireogtyveben" el. lign. med hentydning til antallet af de stolper, der bærer det, se hundens navne; i gåder „virrevej", Gr. Gl. d. M. II. 132. 12; — i ævent. trylles en helmissepande til at have skikkelse som et hus, Kr. V. 232; huset forsvinder pludselig og vedkommende står på den bare mark, Sgr. V. 121, Thiele II. 89, jfr. Maurer Isl. S. s. 6, Vedel Saxo III. s. 42 Stephanius s. 39. 42, Steenstrups Folkeviser s. 290. 61 i visen om Marsk Stig, Gr. DgF. III. nr. 145 s. 353. 67, Arnas. I. 24. 92, II. 377, Wigstr. II. 87 ned., Rolf Krakes S. kap. 46, Krauss Hexens. 23. 24, Hartland Fairy T. s. 170, Science s. 168; advarsel mod et mosgroet hus, Efterslæt s. 51 i ævent. om de tre råd (s. d.); hus, som skal bygges, ses forud i varsel, M. Skr. s. 33; huset er død af lungesyge, se Kr. Molbohist. 9. 25-6; i et nyt hus skal den, som først drager ind, dø, derfor kastes hund (s. d.), kat (s. d.) el. höne (s. d.) derind, Kr. IX. 60. 674, J. K. 203. 146, jfr. Krauss, Bauopfer

s. 19, Magyar Tales s. LXV, se Feilb. Levende begr. s. 57, P. Bjerge, Aarbog f. Kulturhist. 1892; skal levende dyr el. plante føres til et nyt hus, må det modtages udenfor huset af en af dets beboere og af ham føres ind, ellers trives det ikke, J. K. 180. 17; når tømmeret til et hus rejses, holdes rejsegilde (s. d.); „aldrig så jeg så fast et hus", Kr. III. 334 ned., VIII. 147, til manden, der boer i stenen; ellefolk opholder sig i bondens hus, Kr. Sagn II. 30. 111 flg. 124. 142; — en øgeremse, „huset, som Jakob har bygget", de enkelte led er nummererede, og den hele lyder: 10. her er den hane, som gol om morgenen, der vækked den præst med den pibede krave, 9, der vied studenten med pen og blækhorn, 8. der ægted den pige, der var forlorn, 7. der malked den ko med de krummede horn, 6. der stanged den hund, 5. der jog den kat, 4. der bed den mus, 3. der skar det malt, 2. der lå i det hus, 1. som Jakob har bygget (vestj.); el. 12. her er den sten, æ smæj stod å, 11. der skød den hest, æ rytter red å, 10. der sov ved den jomfru, 9. der malked den ko med de krogede horn, 8. der drak det vand, 7. der slöjt den ild, 6. der brændt den kjæp, 5. der slow den hund, 4. der jawwed den kat, 3. der bed den mus, 2. der skar det malt, 1. der lå i det hus, te Jakob har bygt (Haderslev egn); er en oprindelig jødisk påskehymne, se Journal of American Folklore II. 1889 s. 209, mange litterære henvisninger hos Cosquin Contes pop. de Lorraine II. 35 flg.; se guldæble 516. 30; — når tømmerværket af et hus blev rejst, holdtes der tale fra taget, se Fb. Bondeliv s. 29 flg., Fra Heden s. 90; jfr. Strackerj. I. 89. — 2) husmandssted; *han hạr kon æn hụs* (vestj.) han er husmand; *hạj họr* el. *æjər è huks te to cyr; è huks mè joụr,* modsat *è joụələs huks* (Vens.). — 3) husholdning; *hål hụs mæ, får; de ær eŋən saq å hål hụs, nær æn hạr nåụət å hål hụs mæj* (D.). — 4) familie; *æn ska kiŋ æn sølə hụs o træj teŋ: æn fåswå·lt kat, æn skirən kakəlåwn å æn fåknø·t kweŋ* (vestj.) — 5) gæmme til noget; hylster, hvori det befæstes: *æ huụs* (Mors) er det firkantede stykke på ploven, hvori langjærnet sidder; spadeskaftet stikkes ind i et hus (D.); bælg på ærter (Salling, Thy, Vens.); se 1. bælg 4, kodde; kærnehus på æbler og pærer (Vens.); se blæk-, brille-, griffel-, høle-, kjærne-, klinte-, kridt-, kræmmer-, kråse-, mie-, nåle-, orme-, peber-, pibe-, pille-, pære-, snøkke-, stål-. — Jfr. Aasen, hus, isl. hús, itk.; htsk. haus, eng. house; hyssel, hytte; høstak; se -s, hvortil -hus jævnlig forkortes i smsætn.; korn-i-huse-gilde, -grød; af-, aftægts-, arm-, bager-, barsel-, bi-, bindings-, brand-, bru-, brude-, due-, el-, fattig-, fedt-, flöj-, 3. fos, fram-, fæ-, færge-, fæste-, fåre-, gade-, gilde-, guds-, hakkelse-, handels-, hjörne-, horse-, hugge-, hunde-, hyrde-, hönse-, ind-, kalve-, karn-, karte-, kink-, kjølle-, klammer-, klang-, klokke-, klyne-, knæ-, ko-, kodner-, korn-, kors-, kort-, krage-, krog-, kræ-, leje-, lig-, mark-, ovn-, pinde-, post-, præste-, rednings-, redskabs-, ret-, ryste-, rålings-, sadde-, sals-, sidde-, siv-, skage-, skide-, skilder-, skole-, skyde-, skytter-, smede-, snegle-, snot-, spotte-, spænd-, stakkels-, stald-, stam-, stude-, stue-, sule-, svine-, syge-, synge-, sørge-, te-, ting-, træsko-, tugt-, töj-, tørve-, ud-, ugle-, vagt-, vand-, venne-, Viborg-, vinkel-, vogn-, værts-, våben-, øksen-, ås-.

husar, no. *husạ·r æn -ər* (D.); hak. best. *-ən* flt. *ər* (Vens.) = rgsm., „sorte husarer" ɔ: lopper (vist alm.); jfr. ungarsk huszar ɔ: de tyvende, fordi af hver 20, der blev udtagne til krigstjenesten, blev én husar.

husarm, to. *hu̱sarm* (vestj.); *huw̱sạrəm* el. *-arm* flt. *-a̱rəm* (Vens.) — vistn. mest i flt. *di hu̱sa̱rm* (vestj.) de fattige; jfr. mnt. hûsarmen flt., Sch. Lübb.

husarpulver, no. pulver til at fordrive de „sorte husarer" (s. d.), semen sabadillæ pulv. (M. P.).

husbehov, no. *hu̱sbəhåw* (D.); *huw̱sbəhòw è* (Vens.) = rgsm.; *„så ku di da i demẹjst brẹ̀j te huwsbəhow"*, Grb. 28. 3, så kunde de da i det mindste brænde (brændevin) til h—.

husbonde, no. *håsbəň æn -ər* (D.); *ho̱sboň æn -ər* (Agger); *håsbọ̀j i* best. *håsbọj* flt. *-ər* (Vens.) — 1) = rgsm.; *håsbəň ska sjæḷ vær hjæm̱* (Fredericia egn) ɔ: råde i sit eget hus; *nær æ håsbəň æ vreŋlə o knap æ fø̱, ær æ tjæṉərəs troskab snạr læjən ø* (Kolding); *a ska hen o*

gyjə·' mi håsbəñ æn håwdaw (Ålc s.) ɔ: forrette min nødtörft; se onden. — 2) i Angel nævnede kodneren (s. d.) den mand, til hvis gård hans ejendom hørte: *æ buñ* el. *æ husbuñ;* tidligere brugtes ordet h— også der i den alm. betydning (1). — 3) herremanden i forhold til hovbønderne; *„hąj blèw jawə uw, får hąj skylc håsbǫj fèm slætdòlər“,* Grb. 65. 5. — 4) djævelen: *„hweta djöwəlans huws è de! dèr èr eñc uən jit krestən męsk dèręj! — å de war e spæ bòn —, di ą fèm skul nåk, mint hąj, ha in ąn håsbǫj“,* Grb. 157. 45. — 5) overmand; *nò hò hañ æñlə foñən hans håsbəñ* (Søvind s.); *dær hòr hąj fåt hans håsbòj får hèj* el. *no hòr hąj fåt håsbòj* (Vens.). — 6) ophavsmand til noget slet; *hwæm hò wa håsbəñ få de hèjə støk arbi* (Søvind s.). — Jfr. isl. húsbóndi; eng. husband, ægtefælle.

husbondshold, no. i udtr. *wær oñər hosboñshål* (Agger) ɔ: tjene, ikke være sin egen herre.

husbrand, no. *husbrañ æn* (Agerskov) ildebrand i et hus, forsk. fra hede-, mosebrand.

husbrønde, no. *huwsbrèj* (Vens.) husbrand; se 1. brønde.

husbuk, no. = nisse; se Gr. Gl. d. M. I. 138. 142 (Vens.); jfr. gårdbo.

husdjævel, no. *husdöwəl æn* (vestj.) om en i hjemmet arrig kvinde, jfr. gadeengel.

husdråber, no. *husdrovər* flt. (D.) tagdryp.

1. huse, uo. lune; *æ træər hus gåt får æ huəs* (Ang.).

2. huse, uo. *hus* (vestj.); *huws -ər -t -t* (Agger, Vens.) — 1) = rgsm., låne hus, *ka do hus mæ ina·t?* kun nt.; *mè ma hwicən huws hælər hæl ham* (Vens.); også intr.: *han ær et te å hus mæ* (vestslesv.), til at være i hus med ɔ: han er tvær, vanskelig. — 2) tale vedholdende el. indtrængende med; true, irettesætte; *æ huwst da så læŋ mæ ham, te æ fæk ham tej ər o leq æ skrǫ å* (Agger); *di huwst mè hær* (el. *her*) *få de, hon wil ha dè fatə kǫl; mąj huwst mè høwəri får, de hørən ha wat i kunt* (Vens.).

huseglе, no. *huseqəl æn -eqlər* (D.); *husæqəl æn* [*-æqlər*] (Thy, Mors); *huwsèql æn -ər* (Lild s.); *husekəl æn* [*-eklər*] (Angel) — istap (s. d.), se 2. egle.

husejer, no. *husæjər æn -ər* (D.) = rgsm.

hus-ende, no. *husę·ñ æn -æ·ñər* (D.) = rgsm.; *seð i æn h—*, sidde tilleje.

husere, uo. *husi·jər -ər -ət* (D.); *husi·jər* nt. ft. tf. *husijr* (Vens.) — 1) gå omkring fra hus til hus med varer (alm. Sønderj.); *hon husi·jr i byj* (Vens.) går om, tigger, sladrer. — 2) behandle en grovt og overmodig (D.); jfr. htsk. hausieren; mnt. husereren el. huseren, Sch. Lübb.

husfader, no. *huwsfòr i* best. *-fǫən* (Vens.) = rgsm.; ordet viger for „husbonde“, dette for „arbejdsherre“ (Vens.), se husmoder.

husfolk, no. *husfålk* flt. (D.); *huwsfålk* flt. (Vens.) — 1) = rgsm.; folk i samme hus (D. og vel alm.). — 2) husmandsfolk; *wi èr eñc òñc ən huwsfålk, wi kañc sònt fo rǫ te å spel å·p som gorfålkən* (Vens.).

husfred, no. *husfræj æn* (D.); *huwsfræð æn* (Agger); *huwsfræ æn* (Vens.) = rgsm.; *mè wel jąn ha huwsfræ* (Vens.).

husdragt, no. *huwsdraqt æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.; den dragt, man går i hjemme, omtr. = *dawlə klęər*. Når kvinder *jò te sij* (se gjöre), er de ikke i h—, men simplere klædte; de tager først h— på, når de er færdige med udenomsarbejder og sætter sig til at sy, spinde el. lgn.

husfugl, no. spurv (Manø).

husflid, no. *huwsflic æn* best. *-ən* el. *-flijən* (Vens.) = rgsm.; fremmedord, indkommet i løbet af den sidste snes år; *de è bęr å søsəl mè huwsflic en å leq å sòw, lisə låŋ mè èr* (Vens.); deraf: *huwsflisarbec è, -fårenəŋ æn, -lęrər i, -skul æn, -usteləŋ æn* (sts.).

husfuld, no. = rgsm.; *æn husful* el. *huwsful oŋər* (Agger) et hus fuldt af börn.

husgavl, no. *husgåwl æn -gåwl* (D.) = rgsm.

husgulv, no. *husgolə* [*et*] (Ang.) = framgulv, et bredt, brolagt fag, omtrent midt i huset med port for begge ender, ofte tjenende til vognskur.

hushjem, udrbo. *huskjæm!* (vestj.) råb til får, der kaldes hjem.

hushjörne, no. *hushǫn æn -hanər* (Lb.) = rgsm.

husholder, no. *hushǫlər æn -ər* de gl., *-hålər* de unge (D.); *hushålə æn -rə* (Søvind s.); *huwshòlər æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — 1) = rgsm.; person, som styrer husholdningen; *wò nǫbos huwshòlər war hèr ęj få nys* (Vens.). — 2) træstiver ved et faldefærdigt hus (østj.).

husholdning, no. *hushålnəŋ æn* (Søvind s.); *huwshòləŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) — rgsm.; *dè ska mø te i huws-hòləŋi, hwa dèr è så månə fålk* (Vens.).

husjomfru, no. *husjomfro æn -ər* (vestj.); *huwsjomfru æn -ər* (Agger); *huwsjåmfru æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; *„I teŋkər knap åpå wò lelə huwsjåmfrow“*, Grb. 71. 1.

huskannik, no. *di huskaŋəkər* flt. (Hovlbj. h.) husmandsfolk, ringeagtende.

huskat, no. = rgsm.; *„ǫl kat, bådə huwskat å lækat å abkat å mòrkat wa mè te brøləp“*, Grb. 73. 29.

huske, uo.

håwsk -ər -ət -ət (Ulvb. h., Lönborg, Staby; Mors);

hòwsk -ə -ət (Søvind s., Dover)

= rgsm.; *a kań il hòwsk ət* ɔ: jeg har glemt det; *a hòwskər ət il* ɔ: jeg kan ikke bevare det i erindringen (Søvind s.); *do håwskər nåk et læŋər eń fræ di nejəs å te di moń, å dę· ər eńda· æn kårt støk væj*, Sgr. I. 220. 1217; *„hwæm ka håwsk ǫl teŋ?“ så Hans Hwas, han hǫð et ańt å res te Wår atər eń få to skæləŋ rø krið, o de glæmt han* (vestj.); se huge, hugse.

huskeseddel, no. *hòwsksæjəl æn* (Søvind s.) = rgsm.; seddel med opskrift på, hvad man skal huske.

huskjendt, to. *huskæń* (vestslesv.); *huwscęj* (Vens.) = rgsm.; *tywi war huws-cęj* (Vens.).

huskone, no. *huskuwən æn -kwonər* (vestj.) husmandens hustru, el. en kone, som ejer et hus.

huskors, no. *huwskås è* best. *-t* (Vens.); *huskås æn* (D.) siges om et stadigt sygt el. afsindigt mske i hjemmet el. om en arrig ægtefælle f. eks.; *de ær en stuwər huskås o ha* (D.); *dæ slap di får è stur huwskås!* (Vens.), når f. eks. en arrig kone, en fordrukken mand dør.

husk-på-mig, no. slag, lussing; „de var e præstkun med e klemm' (ildtang), de kom o ga ham den „hows-å·-mæ“, te han taft' både syn å stemm'“, Sønderj. Årb. 1889 s. 54 (Sundev.).

huslang, bio. langs med huset, i nærheden af huset; „hönsene opholder sig mest ved h—“; „han har meget kram liggende ved h—“ ɔ: megen uorden omkring ved huset (Ang.); jfr. plt. bi huus lang gaan, Schütze II. 179.

husleje, no. *huslæj æn* (D., vestj.); *huwslæj æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.; *hèru·k di huj, do bətålər ęən huwslèj!* (Vens.) siger man til en fjært.

huslejlighed, no. *huslæjliqhiјəð æn* (vestj.); *huwslæjlihjæ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

huslejre, no. *huslæə æn -lę* (Sundeved); *huslærəŋ æn -ər* (Ang.) — husstige.

huslig, to. *huslə* (Lindk.); *huwsli* (Vens.) = rgsm.; *æn gråw huslə kwińfålk.*

huslighed, no. *husləhęr æn* (vestslesv.) = rgsm.

huslod, no. *huslåj æn -låjə* (Søvind s.) husmandslod.

husly, no. *huslyj* (vestj.); *huwsly* (Agger); itk. best. *-ə* (Vens.); *husløj* (Vejr.) = rgsm.; *„guskəlòw fò huslòj!“ så ræwən, han saj ońər æn harə* (Tåning).

huslærer, no. *huwslærər i* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

husløg, no. *huwsløq è* best. *-ə* flt. *-løq* (Vens.); *husløq æn* (vestj.) — en plante, sempervivum tectorum L.; når den findes på taget, kan ingen hekse komme ind og huset ikke brænde, jfr. Kr. IV. 407. 630, VI. 290. 364, Almuel. III. 33. 4; Wuttke nr. 132, Aubrey Remains s. 167, Nicholson, Yorksh. s. 124; *saftən å huws-løqə èr è gåt ro imò brèńc* (Vens.) mod brændt skade.

husmand, no. *huwsmąj i* best. *-mąj* flt. *-mèjər* (Vens.); *husmań æn -mæń* (vestj., alm.) — en mand, som ejer et hus, jordløst el. med jordlod under 1 td. land; *„jèj da wa dèr i stwòr hòbən huws-mèjər bòjə saməl“*, Grb. 36. 14; *de æ bæjər å væ husmań æ·po bianən eń gormań æ·po knæən*, Sgr. V. 32. 194 (Løgstør); jfr. Kjær, Stavnsb. s. 286; *hąj èr eńc òńc en i huwsmąj* (Vens.), kan gårdmanden overlegen sige; „der kom a en h— for nær!“ Kr. Ordspr. s. 128, kan siges af den, som uforvarende kommer til at træde på en lort; spøgende siges til börn, når de får træskoerne fulde af jord el. snavs: *æ*

husmañ ġænər æ gormañ uð (vestj.) de nødes til at tage træskoene af; i Angel kaldes husmanden altid „kodner" (s. d.), derimod har forhen den, som havde en mand tilhuse hos sig (indsidder), kaldt denne sin husmand; se husbonde; jfr. Sgr. IV. 220. 683; himmerig s. 611. 16, husfolk.

husmandskost, no. *husmañskåst* (D.); *huwsmąjskåst æn* best. *-ən* (Vens.) — simpel og knap føde.

husmandsspecie, no. *huwsmąjs-spesi æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) en femøre; se penge.

husmoder, no. *husmuwər æn* (D.); *huwsmuər* el. *-mur æn* best. *-muən* (Vens.) = rgsm.; *„så se huwsmun: di bəhòwər eñc å ta så napt te ə"*, Grb. 32. 63; *huwsmuən sto sil får arbecə* (Vens.), se husfader.

husmus, no. [*huəsmuəs æn*] (Ang.) mus, som opholder sig i huset til forskel fra markmus; se Gr. Gl. d. M. III. 221, jfr. Asbj. II. 165.

husmærke, no. bomærke (Sønderj.) Mb. eft. Outzen.

husmønning, no. *husmanəŋ æn* (D.); *husmøn æn* (Søvind s.) = rgsm.

husning, no. *husnəŋ æn* (vestj.) husrum: *dær æ kon let h— i dæñ gor* (vestj.); *gi jæn h— å kåst* (Vlb.) ophold i huset.

husnummer, no. i tlm.: *do tæjər ndk fæjl å æ husnomər* (vestj.), vist temmelig alm., ɔ: du tager fejl, kommer til den urette; udtrykket sagtens nylig indkommet fra Kbhvn.

huspande, no. *huspañ æn* [*-ər*] (Fjolde) tagsten.

huspenge, no. oplagerpenge for løse kreaturer, Kr. Almueliv I. 13. 33, 14. 35.

huspige, no. *huspiq æn -piqər* (D.) en pige, der bor tilleje, f. eks. som skrædderpige, altså uden at være i fast tjeneste.

husplads, no. *husplas æn* (Fjolde) den grönne plet ved den ene side af huset.

husrum, no. *husrom æn* (D.); *husrom* vistn. flt. (Andst); *husròm et* (Søvind s.); *huwsrom æn* (Agger); *huwsrom è* best. *-ə* el. *-t* (Vens.) = rgsm.; *hår I guwə husrom?* (Andst) ɔ: god plads i huset; se hjærterum.

husrække, no. *husrekə æn* (vestj.) = rgsm.

husråd, no. *husrå æn* (D.); *huwsro è* best. *-ə* flt. *-ro* (Vens.) = rgsm., forsk. fra doktorråd; *ka è huwsro eñc hjèlp får èŋəlsk syqdom, så ka dòqtəri hælər eñc* (Vens.); se hjemmeråd.

husskade, no. *husskar æn -skarər* (Agersk.) en fugl, forsk. fra skovskade.

husstakkel, no. *husståkəl æn* (vestj.) en fattig mand, som sidder i et hus.

hussted, no. *husstèj* [*et*] (Agersk.) et sted, hvor et hus har stået; endnu kan man finde hussteder på Lillelund mark, Kr. III. 109, se også nr. 151.

husstige, no. *husstej æn -ər* (vest.) stige til at bestige taget med.

husstodder, no. *huwsstòðər æn -ər* (Lild s.) = husstakkel; *skul æn sølə huwsstòðər go hæn å ryw æn swawlpeñ å hòl òp te òqs ò taqəð əpo hans ælæ'ñdiqə hyt, så komər hañ i toqthus.*

hustru, no. *hustru æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm., bruges sjælden i daglig tale undtagen spøgende om en pige, der altid følges med en dreng, el. spottende om en kvinde, der lever sammen med en mand udenfor ægteskab; *di føləs è, lisom Nèt-Sakarijəs å hans hustru;* N— S— skal have været den sidste „kjeltring" i Vens.; om ordets oprindelse af husfrue se Ark. f. Nord. Fil. (förste række) I. 40. 200. 295, II. 158.

hustømmer, no. *hustemər de* (D.); *huwstemər de* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.

hustørv, no. *hustörə æn* = flt.(Fjolde) møntørv.

husvan, to. *huswån* (vestj.) = rgsm., kendt med husets indretning og orden.

husvej, no. *husvæj* flt. (vestj.) husrum, huslejlighed; *di hår så let h—, æ h— æ så dyr;* han spurgte, om han ikke kunde få husveje her inat, Kr. IV. 93. 137; jfr. Aasen, veg.

husvild, to. *husvil* (D., Søvind s.); *huwswil* flt. *-wil* (Vens.) = rgsm.; *bònd èr huwswil* (Vens.); bonden gör bjærgmanden h— ved helt el. delvis at rydde hans höj, Kr. Sagn I. 153. 568. 571-74. 577.

husvæg, no. *husvek æn -veqə* (D.) ydermuren af huset; *go uð ve æ h—; hwa æ de, dær gor roñən om æ husveqə å sæjər: tip, tap?* en gåde: tagdryp.

husværsel, no. *husværsəl* (Røgen);

husværəls æn (D.) — husrum; *vi hò så let h—* (Røgen); „si hinner huuswærsel, hør hinner røst“, And. Begr.

husvæsen, no. *huwswæsən è* best. *-t* (Vens.) = rgsm.; *hąj leqər hilə huwswæsənt øwər åpå mè.*

.hutier, bio. se hvilter.

hutle, uo.
hotəl nt. *hotlər* (Holstbr.);
hotəl hotlər hotəl (D.);
hutəl hutlər hutəlt hutəlt (Vens.)
— trygle og tigge til stadighed; du står nu her og hutler altid, Kr. V. 206; *hotəl o jæn* gå til stadighed og knurre på en; i Vens.: *di hutlər mè djæt saqər,* handler ilde med; *di hutlər dèm ijè·məl som di ka bèjst* ɔ: slår sig igennem med besvær.

-hutlet, tf. se for-.

huv, no. se 2. 4. hug.

huv, no. *huw æn* (Lild s.) skråtag, udbygning med halvtag ved husenden; *dær æ huw i wæjstəræn mæ æn par al muwr åjər;* i en remse: *mæn dæ war əkon jèn pa spæñər* (sparretræer) *å huw i beqə æñər;* jfr. Aasen huv hak., tagryg, kvist; sv. huf, top, hætte; se taske.

huvit, se hvorvidt.

huvorm, no. se hugorm.

hva, steo. se hvad.

hvad, steo. *hwa hwa hwans* el. *hwas* (Agger); *hwons hons hons hos* el. *hwa* (Vens.); *hwans* (Thy, Mors, Han h., Lild s.); *hwåns* (Hell. h.); *ha hwasən* (Sams); *hwa* (D., vestj.); *wa* (vestslesv.); *va* (Agersk., M. Slesv.); *vo va* (Sundv.) — **1)** ordet bruges substantivisk spörgende: **a)** alene: *hwa?* (Vens., Agger, Lild s.), *hwaj?* (enkelte steder i Thy), *hwa?* (D., vestj.), *wa?* (vestslesv.), *va?* (N. Slesv., M. Slesv.), *vo?* (Sundeved), *va?* (Ang.): hvad behager? som svar, når man ikke hører el. forstår et spørgsmål; A.: *„hwa?“* B.: *„èn gro ska!“* — A.: *„hons?“* B.: *„i gro tons, dè sa åpå din nis å so: hwa?“* — „tons“ (s. d.) er sagtens kun rimord; på Sams bruges i denne forbindelse: *hwasən?* „er der nogen hjemme?“ — *hwasən?* ɔ: hvad siger du? — *hwa! è do hær? ja, hwa (hons) òhc? hwa (hons) hæləs? hwa så?* (Vens.). — **b)** fulgt af flere ord el. i forh. til en sætning: *hwons jor hąj? hos è de får i stòər?* hvad er det for en mand? *hwons wil dæj mąj? hons è dè? hons war ə, do så? hwons war ə, hąj sò te dæ? hons è dè wę ə?* hvad er der på færde? *hwa (hons) sò hąj? hwa (hons) wet do? hwa skat de smaq å?* ɔ: hvad skal det betyde? *hwa (hons) skal wi no ta å jèr i?* ɔ: hvad skal vi gribe til? (Vens.); i Vens. viger *hons* for *hwa*; *hwans æ de? hwans så han?* (Thy); *hwans* el. *hwas æ ə, do sæjər?* (Agger); *hwans æ əð, do sęər?* (Han h.); *hwans for I te fę? — a weð ejt, hwans wi for* (Lild s.); A.: *„hons è de· te?“* — B.: *„de è te narər å fårą·jə dèm øwər“; el.* B.: *„de è te å slo i ròwən å dèm, dæ fretər“* (Vens.); A.: *„hwa æ do vę o law?“* — B.: *„æn før te o stek i æ röw o dæm, dæ spør!“* (vestj.); *før* er vist kun rimord; A.: *„hons wel do ha de· te?“* — B.: *„mæ· dærom!“* el. A.: *„hwa war ə do så?“* — B.: *„bąq we wår låə, dær stu i spåə, dæj hår do tåə!“* el. A.: *„hwa ær ə?“* — B.: *„i gro dwærə!“* el. A.: *„hwa war ə?“* — B.: *„æn gro sparə!“* (Vens.), jfr. Kr. Ordspr. s. 539; „ja, veed do hwans!“ And. Frieri; „hwa wa et, a wild sei?“ And. Bars.; *hwåns war əð do så?* (Hell. h.); *ha ær ə do sæjə?* (S. Sams); *var æst do stiñ!* (Bradr.) ɔ: hvor er du stiv! *hwa så do? hwa æ de hær? hwa! ær ət dæj, Hanə? hwa Hanə! de æ hiñ, vi viñtər o ålsaməl!* ɔ: er det ikke H., som kommer . . .; i forb. med et fho. sættes hvad først, om der også kommer flere ord imellem: *a veð nåk, hwa de kåm aw* el. *o; hwa wår ət får? hwa ska do hå ət i? hwa ska do broq ət te?* (vestj.); her anføres en alm. overgang i fortællende stil: hvad pigen havde at göre! — hun ud til linden, Kr. V. 46; nå, hvad degnen har at göre! — han kommer om og får alt krammet af posen, Kr. VII. 365; *hòə hañ så manə pèŋ, tè hañ ka køjəv dæñ goə? — Ja, hwa! hañ hò ju fòt nòwə mæ kowənən, å tu! så hò hañ ju åsə löñt* (lånt) (Søvind s.); i udråb: *hwa skam æ de hær! hwa Satən komər do hær ætər!* (D., vestj.), jfr. htsk. was teufel! osv., se Weig. II. 1090 under wer og Aasen under kvat. — **c)** i en afh. relat. sætning; *„a hòwər* (husker) *ə lisəgåt, som hons a bəstelt igor“*, Grb. I. 3; *a we nåk, hwa ðu komər ætər!* (Horn. h.),

Kr. IX. 228; *a veð rætən gåt, hwa han vel; no ka do sæj mæ, hwa a ska gyjər! dær ær eŋən, dær ka veð, hwa de hær ka blyw te!* (vestj.); *di fåtå·l, ha di ha hoər; di west ent, ha de hæ sku sæj* (S. Sams); ejendommelig bruges ordet i relative sætninger i visse egne af M. Slesv.; *han kåm mæ æn hof sot påtə, va* (som) *han soi, han haj te· tuskə sæ,* J. M. 66; *væn han så sjæl måst ha låw å tæj a əm, va jet* (hvilket) *han vil,* J. M. 57; det er det el. ham, hvad jeg mente; jeg ved ikke, hvad (om) jeg skal komme igen i morgen, se Hag. 142. 57; *di pæŋ, va do vet ha; æn diəl, var æ ska it bəstem så nöw* (Ang.); *de nöt iňt, var* (at) *æ faər keək ætər ham; han, va* (som) *dær vaňt* (manglede) *æn flep a sin kuəl* (Valsbøl). — **2)** adjektivisk: hvad for en, hvordan beskaffen: *hwa fålk ær ət? hwa ti wår ət? hwa daw ska ət så vær? a fåstå·j hijəl gåt, hwa fålk de wår!* (D., vestj.); *wi ka weňc ham, hwa da de ska wær* (Vens.); *„fåtæl, hòns lòjər ha 1 så?"* Grb. 5. 6; *„brèwən* (brændevin) *å paŋka å hons òňc dè war åpå bowrə"*, Grb. 3. 33; *uha, hwa bøgər!* (D.) ɔ: nej dog, hvilken mængde bøger! — **hv— andet:** *hwa aňt?* (D.); — **hv— da:** *hwa da!* (D., vestj.); — **hv— ellers:** *hwa æjsən* el. *hæjsən* (D., vestj.); — **hv— enten:** *hwa aňtən han komər ælər et, så ær a· liqglå!* (D.); *hwa eňcən di kreblər hælə krablər, så ska di hæni·r* (Vens.); — **hv— for:** *hwons æ de får i maj? hwa (hons) få bøgər løsə do? hons få no nuə?* (Vens.) hvad for (noget) noget? *„hons è de da får i jèj?"* Grb. 8. 20; *hwans får æn dar* (Lild s.); *hwans fuər* (Thy); *hwans fò nöj?* (Agger); *hwafår?* hvorfor? *hwa få nåwət; hwa ær ət få nåwət? hwa ær han får æn jæn? hwa ær ət får æn jæn? hwafən jæn ær ət do vel ha?* (D., vestj., Agger); *hwafår ən jèn* el. *hwa få jèn? hwa få nowəj? hwafən si?* hvad for en side (Søvind s.); *va får æn kuəl,* el. *va kuəl?* (Bradr.); — **hv— nu:** *hwa no! om han blöw hen?* (D.); — **hv— om:** *hwa om wi tu fat å hjalp hwarqjər å eňc stu å so åpo ə!* (Vens.); — **hv— som helst:** *hwa som hælst* (D.); *haj è gåt fånè·wə mè hwasomhælst wi sètər ham te* (Vens.); — **hv— så:** *hwa så?* (D.); — **hv— til:** „a ha høer i dau mæ mi ejen ører, hwa te wæs han ka gjør", And. Bars., ɔ: hvad for vers; jfr. Aasen, kvat, isl. hvat; htsk. was, plt. wat, eng. what; hvant, hvem, hvis, hvitti; i-, uden-.

hvadformontid, bio. *hwa·nsfumontij* (Thy) synes at betyde: hvorfor mon egentlig?

hvadtiddags, bio. *hwa·tidaws* (Vejr., Agger) hvad tid på dagen, når?

hvafor, bio. se hvorfor.

hval, no. se hvæl; uo. se hvælve.

hvalbenet, to. krumbenet (Ang.); jfr. Schütze, wallbenig, med udad krummede ben; burde vel som Mb. har det, skrives: vallbenet; htsk. wallen, bevæge sig bølgeformig.

hvalbro, no. se hvælvbro.

hvalfisk, no. *hwalfesk æn* = flt. (vestj.); hak. best. *i* = flt. (Vens.); *hwalfèsk æn* = flt. (Søvind s.) = rgsm.; *æ blöw slåkən a æn valfesk,* J. M. s. 67; hvalkæber undertiden brugt til leddestolper, Kr. Almueliv II. 82, også Ribeegn; hjælpes i vandet, Kr. V. 152, Gr. Gl. d. M. II. 6, Efterslæt s. 117; er herre over de andre fisk, Kr. V. 158; prinsen sluges af en hv— og skærer sig ud, Gr. Æv. I. 61; hvaler bærer slottet over havet på deres rygge, Gr. Æv. II. 14; i Hald sø er der to store hvaler, når de vender sig, stiger vandet pludselig, Kr. VIII. 63. 123; se Aasen, kval, isl. hvalr, hak.; htsk. wallfisch, eng. whale; se Jonas, ø.

hvalle, to. se hvællig.

hvalli, no. se hvælving.

hvalp, no. *hwalp i* best. *-i* flt. *hwalp* (Vens., Mellerup); flt. *-ə* (Søvind s.); *hwælp æn hwælp* (D., vestj., Thy); flt. *hwælp* (Agger); *væləp et væləp* (Ang., Fjolde); *vælp et vælp* (Åbenrå, Bradr., Agersk.) — **1)** = rgsm.; en hunds unge; *o leq hwælp* (D.) få hvalpe; *han æ som æn napət vælp* (Sønderj.) ɔ: arrig, knarvorn; i et stednavn: Hwalplund *gåjståq,* Kr. IX. 133. 355 (S. Omme s.); Hvalpsund i Louns s., Gisl. h. — **2)** en stor, tyk person, der lægger sig meget ud; *sikən æn hwælp de ær* (D.) kan siges om en usædvanlig stor hest el. ko; *drek æn hwælp* (sts.) drikke en stor puns. — Herhen kan vel udtr. føres: *dæn Blæsbjærə hwælp ska nåk atər dæj!* (Ginding h.) = du er doven, forklares af, at for-

valteren på gården Blæsbjerg engang kaldtes *æ Bl— hwælp* og var streng med at jage folkene til arbejde. — 3) alm. skæo. til yngre personer af ældre; *ve do sijə, te do skropər aw, din hwælp!* (vestj.); *i li niswis hwalp* (Vens.) en led, næsvis hvalp. — 4) øllet er fuldt af hvalpe: hvide gærklatter (Lysgd. h., Levring s.), se sandemænd; jfr. isl. hvelpr, hak.; mnt. welp, Sch. Lübb.; eng. whelp; se hunde-, muld-.

hvalpe, uo. *hwælp -ər -ət* (Lindk.) lægge hvalpe, om tævehunden.

hvalperöv, no. *hwælpröw æn* (D.); *hwælpröw æn* (Agger) i udtr. *æ moñ rænər o ən som ndwə h—;* vist også skæo., *æn æ så glat som æn hwælpröw i æ æñ* (Thy).

hvalregne, uo. se hvælvregne.

hvalrig, to. se hvælvrig.

hvalsben, no. „stølpern' var af det hvide hvalsben", Kr. II. 184. 8; hwalrostand? se Kalkar.

hvalsfinne, no. *hwalsfiñ de* (V. Vedsted); *hwålsfiñ* (de gl. Darum) — 1) fiskeben, hvalens opskårne barder. — 2) *hwalfej* (Hjörring), *e støe hw—;* = hvalskjæl; *hwålsfeñ æ gòt å ĝi syg hòwðər* (Lild s.).

hvalskjæl, no. *hwålskæl æn* = flt. (Agger; Fjaltring, Hjörringegn) det kalkagtige rygskjold af en sepia art, der til visse tider i tusindevis driver op på vestkysten, jfr. hvalsfinne, hvalspyd, krageost, mareskjæl.

hvalspyd, no. [*hwalspy*] (Hjörring) = hvalskjæl.

hvalstien, no. se hvælvsten.

hvalvand, no. se kvalvand.

hvan, bio. se hvornår.

hvankelsindet, to. se kvankelsindet.

hvans, steo. se hvad.

hvant, bio. se hvordan.

hvar, steo. se hver; bio. se hvor.

hvarre, no. se vad.

hvarre, no. *hwarə æn -ər* (Agger) en art flynder, jfr. isl. hverfa no., fællesnavn for flynderarter, der er „forkertvendte", ɔ: har öjnene på hovedets venstre side; se hvarv, hverve; pig-, slet-.

hvarrel, no. se hvirvel.

hvarv, no. *hwarə æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — 1) såvidt jeg har kunnet få sagen oplyst betyder h— et tegn, en stang med en kurv, der i ældre tid hejsedes, når det var vejr til at fiske med dybsvåd, for at sammenkalde bådlagene; i Hune sogn rejstes et sådant mærke ved 1) Hvarregård for beboerne i nærheden af kirken, 2) Pirupshvarre for Pirup, 3) Krathvarre for den nordlige del af sognet; J. Saml. III. 40 nævner Høgenhav Hvarre n. f. Kandestederne i Råbjærg s. — 2) på Holmsland skal siges: *o gøjər æn hwarer* ɔ: et stort arbeide (?), hverv?. Aasen har kvar, i betydning af kreds, ring; isl. hvarf itk., et skjul, med henvisning til hverfa; om det jyske ord har noget at göre med denne stamme, er mig uklart.

-hvas, se hvis-.

hvas, to. *hwas* (D., vestj., Vens.); flt. *hwas* (Agger); flt. *hwas* el. *hwas* (Søvind s.); *vas* (Agersk. sj.) = rgsm., skarp, ru, om skærende genstande; *æn hwas knyw* (Agger); *„vel „hwas" et, så ska „stærk"!" så æ kål, han bruqt æn slöw hjöli,* Sgr. II. 109. 514 (Fly); især bruges det fig.: *nöj hwas wæjlə* (Agger) hårdt vejr; *æ viñtər æ hwas* (D.); *hun æ hwas i æ moñ* (Agger); *æn h— kål, kwiñ* (D.); *„haj ser sønt no hwast"*, Grb. 31. 44, jfr. Kr. VIII. 101. 188; jfr. Aasen kvass; isl. hvass; se hvæde, hvæs, hvæsse; nisk, skarp; bid-, skjære-.

hvassen, steo. se hvad.

hvat, steo. se hver.

hvat, bio. *hwat* (vestj.); *de kåm så hw—*, pludselig, overbrat; *do behöwər et å tå ər så h—,* så hastig; „a smør hwæt, a lævver let", Kr. IV. 225, hører vel også herhen: jeg smörer rask; jfr. Aasen, kvat, frisk, modig, fyrig, isl. hvatr.

hvavs, to. se vavs.

hve, no. se hvede; uo. se hvæde; bio. se hvor.

hvebber, uo. se hvibbre.

hved, se hvidde.

hvede, uo. se hvæde.

hvede, no. *hwe* best. *hwei* el. *hwèi hwèən hweə; de hwe* (Vens.); *hwe de* (Hjelmsl. h.); best. *-ən* (S. Hald h., S. Sams); *hweð de* (Mols, Agger, Thy, Bjerre h.); *hwei de* (Silkeb., Vor h.); *hwer de* (Vejr.); *hwæð de* (D.); *ver di* (Sem, Agerskov, Brader.); *veə de* (Sundev.); *viə de* (Ang.) — 1) = rgsm.; en kornart, triticum; *möj hwæð* (D.); *manə vær* (vestslesv.); *når goi ver* (Agersk.); *wi æ we å so hwe, hwèi sto gåt ijo·r* (Vens.). —

2) boghvede (Randers, Silkeborg egn og vesteregnen); jfr. vinter-; *æn skal et ruwəs æ hwæð, iñən de komər i æ lå; æn ska høst hwæð, nær de æ som æn spraqlət hõn* (vestj.); se Kr. IV. 280 ned., IX. 36. 388. 393; jfr. Aasen kveite, isl. hveiti, sv. hvete; htsk. weizen, henføres til et littauisk ord, beslægtet med hvid, se Weig.; bog-, siberie-, vinter-, vræg-, vår-.

hvedeager, no. *hwæðawər æn* (D.); *hwe-* el. *hwèaqər i* best. *-i* flt. *-aqər* (Vens.) = rgsm.

hvedeaks, no. *hwæððws æn* = flt. (D.); *hwe-* el. *hwèaws è* best. *-t* flt. *-aws* = rgsm.; også: *hwæðwep* (D.).

hvedebaj, no. *hwèðəbaj æn* (Randers) et hvedebrød.

hvedebasse, no. [*hweibasi*] *æn* (Gjern h.); *hweðbasi æn* (Mds. h.) — 1) en hvedekage. — 2) junibille, rhizorogus solstitialis.

hvedebrød, no. *hwærəbrø de æn* (Vejr.); *hwæðəbrø* (D., vestj., Agger); *hweðəbrø et* (Bj. h.); *hwørəbryjə* (S. Sams); *hwèbrøj de* (Vens.); *værəbrø æn de* (Agerskov) = rgsm.; vel mest som samlingsnavn, et enkelt brød hedder hvedekage; *de æ syñ å gi baqərbõn hwærəbrø* (D., de gl.); *æ hwæðəbrø daw* (D.), *no èr ə nåk fåbi·c mè hwèbrøsdawən* (Vens.) den første tid af nygiftes samliv.

hvedebrødskasse, no. *hwèðəbrøkas æn* (Lild s.) bod med udsalg af hvedebrød på markeder, se hjærte 2.

hvedeflaver, no. flt. hvedeklid; *„honkati gne pojtərn* (poterne) *i hwe-flawər"*, Grb. 72. 12; se flave 3.

hvedegodt, no. *hwæðəgåt de* (Vorupøre) = hvedebrød; *a håð æn hejəl sæŋful a jænə hw—,* Kr. IX. 169. 2.

hvedegrød, no. *hwèðəgröð* flt. (Randersegn) boghvedegrød; „men båre vi så et fo di gue hvedgrød' swcien!" And. Bars.

hvedekage, no. *hwèkaq æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *hweðəkåq æn -kaqər* (Mors, Hads h.); *hwæðəkåq æn -kaqər* (Hmr., Agger); *hwærəkåq æn -kaqər* (Vejr.); *hwæðkåq æn -kaqər* (D.); *verkaq æn -kaqər* (Agersk.) — et brød, bagt af hvede; *æn hwèkaq* (Vens.) er et stykke bagerbrød, fællesnavn for alle slags 2-, 5-, 10-øres kager, der købes hos bager; alm. vittighed til bagermanden er: *hwa mø kåstər èn 5 ørəs hwèkaq?* (Vens.); jfr. grovbrød, grovkage.

hvedeklid, no. *hwæðklij* flt. (D.); *hweðklij dæm* (Agger) = rgsm.; se hvedekage.

hvedeknager, no. i en stedremse: Sjørup hvedeknagere, Kr. 134. 357 (Strandby s. ved Løgstør), se knage uo.

hvedelev, no. *hwæjəlöw æn* (Lysg., Hovlbj.) hvedekage.

hvedelæder, no. *hwèðlèjər de* (Lild s.) hjemmegarvet læder; *åm di òsð æn sjalən gåŋ hår låð æn øqhuj i kalk å sålt å gròw rowmil fòr å law hwèðlèjər o te plèjlbońər å kuskiəsæ òsð te daglə dræt* (seletöj) (Lild s.), se 4. bede.

hvedemel, no. *hwæðmyjəl de* (D.); *hwæðəmyjəl de* (Agger); *hwèmjèl de* best. *-t;* betonet: *hwèmjəl* (Vens.) = rgsm.

hvedespire, no. ung hvedeplante; kan man i Maj med udstrakt finger nå to hvedespirer, så har det ingen nød med den sæd, Kr. IX. 36. 385.

hvedestodder, no. sidste neg af hveden (Vens.).

hvedetrold, no. *hweðtrål æn* (Mds. h.) boghvedens sidste knippe, se gammel, gonnis.

hvedetvebak, no. *hwæðtwebak æn -ər* (D.) = rgsm.; forsk. fra *pelmylstwebak,* som er af bygmel.

hvedevippe, no. se hvedeaks.

hvedeål, no. *hwæðol æn* (Holmsl. kl.) en slags ål = sølvål.

hveg, no. *hweq æn* (Thy, Lild s.); itk. (Vens.) — tvivl, vaklen i beslutning: *de æ dær eŋən h— åm; dæ war eŋən h—* (Thy) det kunde ej undgåes; *hañ ær i h— åm əð* (Lild s.) i tvivl; *do ka wæ wes åpå, de haj sè nèj, de è dèr eŋən hweq we* (Vens.) ɔ: ingen tvivl om; *a war i hweq, åm a sku sæl følt hælər eñc* (sts.); *de stu åpå è hweq* (sts.) ɔ: det stod tvivlsomt; jfr. hvege, hvingel.

1. hvege, uo.

hweq -ər -ət (D., Lb.); ft. *-əð* (Thy, Mors); *hwæq* (Hmr.);

hweq -ər, hweq el. *hweqər, hweqən* (Vejr.);

hweq -ər hwèqt hwèqt (Lild s., Vens.);

hweq -ə -t hweqt (Søvind); ft. tf. *-ət* (Elsted);

veq -ər veqt veqt (Agersk.) —

1) vakle med langsom bevægelse (trs., intr. Søvind s.), vifte frem og tilbage,

som et lys i træk, som blæst om et hushjörne: *æ lys hweqər; do mo et go å hweq sdən mæ de lys* (Mds., Gjern h.); *do hweqər æ lys hæn* (vestj.) øder det ved at gå med det; se hveje; *æn prǫs æ guwəj nåk te å hweq mæ* (Andst, Gjern h.) gå omkring med i huset; *æ viň hweqər* (D.); *dæ wa søn æn hweqən åm we æ hjörən* (Thy) blæst; hertil kunde henføres fig.: *de hweqər få mujən* (Vens.) det står mig for munden = *de sto liq å hweqə få· mæ* (S. Sams, Vens.); *sto å hweq ætər* (Løgstør) kikke, spejde efter. — **2**) færdes urolig omkring, om msker og dyr: *hweq i æ tyr* (D.) være urolig i töjret; *ja, så vel dær hweqəs nòj om æ skæləŋ* (Lb.); *han hweqər gåt får æ fø* (Vejr.); *han æ gowə te o hweq* (Lemv.) ɔ: er om sig for at få arbejde; *hweq får o kyjəv æn par gris* (vestj.) rejse vidt og bredt; *ka do hweq* (Lb.) løbe i rundkreds på sköjter; *de hår a hweqət om i manə tijər* (Lysgd.); *han hweqər så möj* (vestj.) er rastløs, rejser meget; *a hweqəð fuər æn* (Mors) böjede mig tilside for ej at rammes, f. eks. af en sten. — **3**) være urolig og tvivlrådig i sindet; *de hweqər fòr mæ* (Lild s.); *de hweqər a eňc om* (Vens.) er jeg ej i tvivl om; præsten hvegede jo et lille korn ad det, Kr. VII. 165, ɔ: vidste et öjeblik ikke, om han vilde; Dr. Nielsen, U. Bl. I. 243, henfører første del af bynavnet Hvejsel til denne stamme; jfr. Kalk. II. 314, hvege, Aasen, kvika, isl. hvika, Rietz hveka; hveje, omhvej.

2. hvege, no. *hweq æn -ər* (Mors) hvirvelvind; se hvej.

Hvegebjærg, no. forblommet udtr.: *hò do wat åpå Hweqbjèrə?* (Vens.) deri ligger opfordring til at gå omkring, göre sig umage for at finde el. erhverve noget, som er mistet, el. man mangler.

Hvegeholm, no. *Hweqhålm* (D., vestj.) i det forblommede udtr. *buwə o H— o ha Ræňhålm i fåpa·qtnəŋ* (vestj.): flytte fra sted til sted, også *å bøq åpå H—* (Vens.) bygge på det uvisse, f. eks. om unge folk, der gifter sig uden at have fortjeneste el. bolig; *di war åpå Hweqhålmi* (Vens.) ɔ: var i uvished om.

hvege-ild, no. *hweqil* (D.) lygtemænd.

hvegelsindet, to. *hweqəlseňc* (Vens.); *hwæqəlseňə* (Agger) — vægelsindet.

hvegesindet, to. *hweqseňəð* (Thy) vægelsindet.

hvegesom, to. *hweqsom* (Vens.) tvivlrådig; *de æ hweqsomt, om a komər*, tvivlsomt; *saqən è no hweqsom.*

hvegevind, no. *hweqweň æn* (Thy) en kastevind.

hvei, no. se hvede, ved; uo. se hvæde.

hvej, no. *hwæj æn -ər* (Mds., Lysg. h.); *hwæj æn* (Holstebro) — hvirvelvind; det var ikke uden en hvej, så var det hele forbi, Kr. IV. 247 ɔ: det fór forbi som en hvirvelvind; se 2. hvege; om-.

hveje, uo. *hwæj* nt. ft. tf. *-ər* (Vejr.) hvirvle, om vinden, se hvege.

hvejer, no. *hwæjər æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) et vifteværk i en mølle til at skille støv fra korn, skaller fra gryn, se hvejre, hvere, vejr.

hvejn, no. se hvene.

hvejr, no. *hwæjr æn* (D., Sall., Mors; Andst); hak. (S. Sams); flt. best. *hwèjərən* (Søvind s.); *hwer* best. *-ən* flt. *hwerər* (Vens.); *vær et vær* (Agersk.); *væə et* (Sundv., Ang.); *væər et* (Bradr., Fjolde) — det gaffeldelte træstykke, som er ført igennem det stykke tømmer, der udgör akserne til de to bagerste hjul på en arbejdsvogn; *„å kuskən han saj åpå hwæjərən å tut“*, Sgr. I. 125. 444[6], XII. 2. 8 flg.;

cæləŋən sa å so på de wærk;
låŋwun jik istøcər, mæn hwerən wa
stærk;
hywl å hæk jik øwər æn tuw,
cæləŋən wekə mè hèr høwtåpə luw
(Vens.), gl. vise;

jfr. hverre (hvejr) Kalk. s. 318, i Sæland: hverrel; se 2. hvere 2, stavær.

1. hvejre, uo. *hwæjər hwæjər* ft. tf. *hwæjrə* (Vens.) skille korn fra avner og støv; se hveje, vejr.

2. hvejre, uo. *hwæjr -ər* (Mds.); nt. ft. tf. *-ər* (Vejr.) råbe, skrige, synge med höj røst; *go o hwæjr* (Vejr.) synge skrigende; *søŋ te de hwæjrət* (Hornborg s.); om hönsene: skrige mod blæst (Hvejsel); *hwa stor do å hwæjrər ætər?* (S. Hald): råbe skingrende, el. gabe sanseløst op i luften; i Holstebro egn siges om kvæg: *sto o hwæjr*, når kreaturerne står uden at æde, jfr. 1. hejle, se hvælre.

hvejrehöne, no. *hwæjrhön æn* (Bj. h.)

sladdertaske; kvinde, som idelig synger el. råber; jfr. Nyrop V. Sk. s. 88.

hvejrskede, no. *hwèjrskijə æn -ər* (Mors) hvert enkelt af de to krumme stykker træ, der tilsammen udgör et hvejr (s. d.).

hvejrtræ, no. *hwæjrtræ* (Rårup) = hvejr (s. d.).

hvejs, no. se hvæse.

hvejsel, no. *hwæjsəl, æn støk h—* el. *hwæjsəlrør* (vestj.) weichselrør til piber, skud af prunus mahaleb.

hvejsk, uo. se hviske.

hvek, steo. se hvilken.

hvelstjen, no. se hvervesten.

hvelsyg, to. se hvirvelsyg.

hvem, steo. *hwæm* el. *hwæm* (Vens.); *hwæm* (Agger); *hwæm* (D., vestj. alm., østj.); *hwæn* (Andst, D.); *væn* el. *væn* (Sønderj.) — 1) spørgende steo.; *hwæm* el. *hwæn ær ət?* (D.); *væn æ de frå? væn æ de te?* (Bradr.); *hwèm* el. *hwæm èr hạj? hwæm ga do ə? hwæm èr ə, dè komər?* (Vens.); ejeform: *hwæns?* (vestj.); *hwis* (D.); *hwes* (Vens., Hell. h.); *hwès* (Søvind s.); *væns* (Agersk., M. Slesv.); også kan høres: *hwæm si boq ær ət?* (D.); på spörsmålet: *„hwæm?“* kan afvisende svares: *„slekən fæm!* (Thy); A.: *hwæm ær ət?“* — B.: *„de æ ham, dæ køs æ boqət* (boghvede) *hæn ifywr!“* (vestj.); el. A.: *„hwæm hå ğowr de?“* — B.: *„de æ da ek dæ', dær hå ğowr ər, kaǹ æ hør!“* (Agger); A.: *„hwæm è do?“* — B.: *„a è Tèrkels sèn frå taqhati“* (Vens.). — 2) relat.; *a veð nåk, hwæm dær komər iawtən* (vestj.); *væn dæ så kåm jem mæ mest pæŋ, dæǹ sku ha æ stawn,* J. M. 53. — 3) = gid: *hwæm vi eǹda wa hjæm!* (Søvind s.) ɔ: gid vi dog var hjemme! — Jfr. Aasen, kven; isl. hvern, hveim; hvad, hvornår; i-.

hvemsager, no. se hvoddemsager.

hvene, no. *hwèn* el. *hwæn æn -ər* (Vens.); *hwæjn dæm* (D.); *hwijən æn hwinər* (Hell. h.); *hwin æn* (Søvind s.); *ven æn* = flt. (Agersk.) — fællesnavn for höje, stive græsarter, agrostis L., vistnok i vesteregnen især canina L.; aira flexuosa L. (Vens.); enodium coeruleum, Gaud. (Jyll.), se J. T. 11. 77. 280; i en remse: *„de rænər“, sò Pjæ Hwænər* (Vens.); *læ hèr èn hwèn, ji hèr èn betə hwèn te* (Vens.), udtryk fra høslætten ɔ: tage et strå til, fortsætte arbejdet med leen; dernæst om andre ting: *bönərən skul ha hat èn betə hwèn te,* ɔ: være bedre brændte; *a ku nåk skön, de de ku wæ wånskələ få mæ å få aqən* (ageren) *òp* (plöjet færdig) *eən awtən; mæn så læt a hèr èn hwèn, å så jik ə, . . .* så lod jeg hende (se 1. hun 5) en hvene ɔ: så satte jeg fart på, og så gik det; jfr. Aasen, kvein huk.; sv. hven; messing-, pibe-, rug-.

hvenegræs, no. J. T. 9, agrostis canina L. (Vens.).

hveneknop, no. se hvenetot.

hvenelime, no. *venlim æn -limər* (vestslesv.); *hwæjnlim æn -limər* (D.) — kost af hvenegræsets (agrostis) strå, som hyrderne binder og giver deres madmoder; de bruges bl. a. til at feje loen med.

hveneret, to. *venərə* (vestslesv.) fuldt af hvenegræs (agrostis); *æ hø æ v—.*

hvenestrå, no. *hwinstrø et* (Søvind s.) = hvene, agrostis L.

hvenetot, no. *hwæjntåt æn -tåt* (D.) tot af hvenegræs, alm. i moseenge, = *hwinknop* flt. (Holstbr.).

hveps, no. *hwöws* el. *hwæws i* best. *-i* flt. *hwæws* (Vens.; Thy, N. Sams); *hwæws æn -ər* (Mors); *hweus æn -ər* (Lyne s.); *hwöwsi æn* (Vind); *hwöws æn -ər* (Hadersl.); *vöws æn -ə* (Sundev.); *hweps æn -ər* (D.); *hwæps æn* (S. Sams); *hwæps* el. *hwæws æn -ə* (Søvind s.) — 1) hveps, humlebi (N. Jyll.); hver stor, langbenet flue el. insekt, man ellers ej ved navn til (Vind s.); humlebi (Søvind s.); *dæm, dæ vel i òl hwòlə å snöws, fiǹə hwæwsə i som* (Tåning). — 2) guldsmed, libelle, et insekt (Haderslev, N. Slesv., Strelluf). — 3) om en pyntet pige; „han længtes ætte, hun sku lest sæ astej (dø), såen te han ku få en ong hvæus“, Ferien s. 4; person, som er meget om sig, griber efter alting; *de èr i undəli hwöws!* (Vens.) om en person, der farer sanseslөst omkring; jfr. Aasen kvefs, htsk. wespe huk., eng. wasp, lat. vespa; ginning, hvevse.

hvepsegal, to. *hwæwsgal* (Thy) bremsegal, om hesten.

hvepserede, no. *hwepsre æn -ər* (D.); *hwæwsre et -ə* (Søvind s.); *hwöws-* el. *hwæwsrèj è,* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm. (D.); humlebo (Søvind s.).

hver, no. se hvede, hvejr: uo. se hvæde.

1. hver, to. *hwer* (D., Malt, Vens.) hastig, let fornærmet, forvirret: *æn h— kål* (Malt); *h— i æ huwə* (D.), ligeså: *h— a· sæj*, rask til at røre sig; *h— i hwòt* (Vens.) forvirret; jfr. Aasen, kverv, rask, hurtig i sine bevægelser, isl. hverfr; hvere, hverve, hvår.

2. hver, steo. *hwær, hwar*, foran vokaler og h; *hwæ, hwa*, foran konsonanter, itk. *hwat*, se hveranden (Vens.); *hwær, hwæ* (D., vestj.); *hwær, hwæ* (Søvind s.); *væ, vær* itk. *væt* (Ang., M. Slesv.) = rgsm.; *hwær or, uwr, awtən; hwæ næt* (Agger); *dè wa hwæ hwòl så stowə; hon ga hiṅə bōn hwæ mèlmaj så tyk* (Vor h.); *han ga hwæ skral så stuwər* (D.) ɔ: det ene efter det andet; *ta mæ hwa stəc*, hvert stykke; *hwar yŋblek, te ænhwa tic, hwa månt, hwar or* (Vens.); *„dramən di hwat stæ blèw bø“*, Grb. 10. 65; *„hwat såmər knap hèn åpå, hælə knap* (tidlig) *hwat wuwr“*, Grb. 12. 1; *hwat hu hò set sej* (Vens.); *hwæ få sæj, hwær især* (D.); *hwæ nat, gdŋ; hwær si siṅ, løst, di ska hwær ha jæn; hwær som hwær* el. *hwær som hwær* (D., vestj.) den ene såvelsom den anden; idag måtte de komme ind i salen og danse hver og hver, Kr. V. 103 ɔ: allesammen; *hwæ daw, hwæ maṅ, hwæ få sæ; hwæ støk*; glds. *hwæ kon* ɔ: altsammen; i en ejendommelig form: *vi hòə tow hwærə*, vi har to hver; *vi hòə li manə hwærə*, også: *hwærə jèn*, enhver (Søvind s.); *vær æn gudo·mləstə daw* ɔ: hver eneste dag; *væt let*, hvert lidt ɔ: hvert öjeblik (Ang.); *vær maṅ*, [*vært*] *år* (N. Slesv.); gåde: der var tolv mænd, der delte en ko, således at hver fik et kohoved; hvorledes gik dette til? — en af dem hed: Hver, Sgr. IX. 176. 558, se Urquell II. 168. 11, Z. f. M. III. 192; jfr. Aasen, kvar, isl. hvar, hvarr, hverr; sv. hvar; en-; se også hver dag, hver dem, hver os o. fl. artikler.

hveranden, steo. — 1) ett. *hwær-a·ṅən, hwætri*, hveranden, -tredie (Søvind s.); *hwæra·ṅən, -triðə, -fjar*; itk. *hwær-aṅt* (D.); *hwær ajən då* (Agger, Mors); *hwat òṅc or; de liqər hwatòṅc*, det ligner hvertandet (Vens.); *vær an, væ trirə* (M. Slesv., Agersk.). — 2) flt., *hwær-a·ṅə* (Søvind s.); *hwæra·ṅər* (D., vestj.); *hwæra·jər* (Mors, Agger); *kletbakərn leqər mjèst iə æn råṅ ætə hwora·jər* (Lild s.); *hwarq·jər* el. *hwærq·r* el. *hworq·r*, ejeform: *hwærq·rəs; hwarq·jərəs hwærq·jərs* (Vens.), men alm.: *di tu i hwarqjər djær hèjər* (sts.); *„dè ku wær e lelə stròq imæl hwat hælə hwat òṅc jan* (le), *ja, skul ə trèf, de tre jan imæl fòlc* (fulgte) *hwèr ar, så . . .“* Grb. 36. 21; *væra·ṅər*, ejeform: *-əs* (Agersk.); i Ang. kan ordet smelte sammen med et forudgående fho.: *di fuləs mæ·fəraṅər*, de fulgtes med hverandre; *di hælər möəl a·fəraṅər*, de holder meget af hverandre, også: *ve·fəraṅər*; i M. Slesv. bruges også: *ena·ṅər; law di no il ku blyw klaər mæ əna·ṅər om, væn dæ sku ha æ stawn, soj di te· əna·ṅər . . .“*, J. M. 54. IV.

hver dag. — 1) *hwæ då, hwær åtəs* el. *åtəndəs då, hwæ fjåwtəndəs, trej uqəs då* (Agger); *hwa da* (Vens.); *hwæ daw* (D.). — 2) *hwædas*, hverdags; *hwæ-das klèjər, bruq* (Søvind s.); *te hwadas bruq* el. *hqjəl* (Vens.); *hwadasarbec è* best. *-ə* (sts.).

hver dem, steo. hver af dem; *nær ǵèsən hað fot tow skipər hawər hwær dæm* (Lild s.); *di fæk æn dålər hwæðəm* el. *hwædæm* (Agger), jfr. Jyll. s. 375. øv.; se hver jer, -os.

1. hvere, uo. kun i nt.: *de hwerər swæt* (Vens.) vinden kommer i hvirvlende stød; herhen hører sagtens udtr.: *han blöw så gal, te han hwerət* (Kalsl. s.) ɔ: snurrede sig rundt; se hverve.

2. hvere, no. *hwer æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — 1) akselen med vingerne i en rensemaskine til korn, ligeledes indretningen i møllen, hvormed grynene renses fra skallerne, se 1. hvejre, vejr. — 2) et stærkt forbifarende vindstød, hvirvelvind; *eṅcən komə dè non cyri, hælər åsə dè komər èn hwer, sònt som wæj stèwər* (Vens.); Grb. 235. 120 er *hwerən* ikke hvirvelvind, men hvejr (s. d.) på vognen; se hverve.

hver en, steo. *hwæ jæn*, hver eneste; forstærket: *hwærəndə gåŋ a komər; hwæ jænəstə gåŋ; hwærənstə daw* (D.); *hwæ jæn* (Agger); *wi war hwær jèn te markəṅ; lat ka di sajt wæw hwòjè·n* (Lild s.); *hwa jèj* hak., *hwa jèn* huk., *hwa jèt* itk., se hveranden (Vens.); *di rèjsə hwè jèn* (Søvind s.); *hwæjæn* el. *hwæjæ·n* (Agger).

hverende, to. se hver en.

hvergarn, no. *hwærkən nèj* (Lild

s.); *hwerkən è* (Vens.); *hwærgår de* (Agger, Thy); *hwærkən de* (Mors) — væv med rending af linned el. tvist, islæt af uld; *i hwer-* el. *hwerkəns còwl,* en hvergarnskjole; *èn hwerkəns tròj, è støc hwerkən* (Vens.); *æn hwærgårəns* el. *hwærgəns kåwl* (Agger); jfr. Aasen verken, Rietz s. 814, „värka i hop", spinde og væve, deraf värken.

hvergarnstöj, no. *hwerkənstòw è* best. *-tòwə* (Vens.); *hwærgənstòw de* (Bj. h.) = rgsm.

hverhovedet, to. *hwerhuwə* (D.) hidsig; se 1. hver.

hver jer, steo. hver af jer; *I skul hå ən luwsnəŋ hwæjər* (Agger); se hver dem, -os.

1. hverken, no. *hwærkən i* best. *-i* (Vens.), *de ær æn hwærkəns* (vestj.) = tvetulle, hverken af det ene el. andet kön; „a troue ... do æstimiere mæ få såhn en hwærken", Yuelb. s. 60; se hvergarn.

2. hverken, bindeo. = rgsm.; *hwærkən Påwl hæ Pæjər, ful hæ gal, hijəl hær hal* (D.); *hwærkən—hælər* (Agger, Mors, Davbj.); *hwærkən dæn jèn hèlər dæn ajən* (Lild s.); *hwærkən* el. *hwærkən—en;* også: *hwærkən rèst elə ròw* (Søvind s.); „vi ku ino it si, hværkin vej inn sti"; „hun ku hverkin brøgg inn båhg", Yuelb. s. 18. 31; *værkən—hær* (Agersk.); *værkən —hælə* (Sundev.); jfr. Aasen, korkje, isl. hvártki el. hvárki; eller, enten, hvilken.

hverkenskram, no. i Salling sædvanlig også „hverkensbund", „—gods"; noget, som ikke dur, dårlig jordbund; *nåt wårkəns kram* (vestj.) i samme betydning.

hverkrumme, no. synes kun at bruges i flt.: *fæk hañ ə så hwækromər?* — *ja, åsə hwæ kromər!* fik han det altsammen? — ja, også altsammen (Agger); se krumme.

hver mand, no. = rgsm.; *de' veð guj o hwæ mañ; go få hwæmañs dar* (vestj.) ɔ: tigge; *go om brøə få hwa majs dör* (Vens.); *hon leqə få hwa majs dör* (sts.) ɔ: hun er usædelig; jfr. dör s. 231. 38.

hver os, steo. hver af os; *hu möj ka wi fo hwæwås?* (Agger); se hver dem, -jer.

hverre, uo. se hverve.

hverrelsticn, no. se hvervesten.

hverrepind, no. *hwerpiñ æn* (Vejen) person, som er hastig til vrede, se 1. hver.

hver sinde, no. hvergang, i udtr.: *a takə hwasi Wòrhær, får òlc de, haj hò jor; de æ hwasi a komər, så bir a fålæ·ŋ* (Vens.).

hver sit, i udtr. som: *dær wår øl o vin o hwær siñt* (Vejen) ɔ: alleslags, ligeså Egtved; *di fæk boðə mælmað o kafə o hwær siñt; han hå jo wån åfisijər o hwær siñt* ɔ: og meget mere (sts.), også Verst; *hun hår jo silkəkòwl å gulreŋə å hwær set* (Åle s.) ɔ: og alt sligt.

hvertag, no. se tag.

1. hverv, no. *hwærə æn* (Fanø) = tømmerhverv, værftet, hvor skibene bygges; htsk. werft; holl. werf, uforkortet werve, eng. wharf; se Weig.

2. hverv, no. *værə et* = flt. (Vlb., Ang., Bradr.) et ærinde; *bestel et v— i æ staj* (Vlb.) udrette et ærinde; løbe, besørge, give et h— (Angel); jfr. Schütze, warf, „geschäft, auftrag"; htsk. werben uo., se hverve.

3. hverv, no. *hwærə æn* (vestj.); itk. (Søvind s.) — vendepunkt, kort tidsrum; *de war æn hwærə a dot et* (Holstbr.) = en tid, sj.; *è hwærə* (Vens.) et vendepunkt, en uvis tilstand; *i dè hwærə,* på det tidspunkt; *i dè søm hwærə,* på samme tid (Søvind s.); jfr. Aasen, kverv, en enkelt omgang, række el. kreds, svensk hvarf; se hverve; hvarre, hvarv; sol-.

4. hverv, no. *hwærə æn hwærə* (Andst) det sted på sammenstødende bygninger, hvor huset vender, ɔ: hvor to huse støder sammen i vinkel; *æ taq rådnər ålti føst i æ hwærə;* se kring-, krum-.

1. hverve, uo. erhverve: *han hær værət sæ døktə pæŋ å de' stèj* (Ang.).

2. hverve, uo.
hwærə -r -t hwærət (D.); nt. ft. tf. *hwærər* (Vejr.);
hwèrə -r -ð hwèrəð (Lild s., Thy, Agger); ft. *hwèrə* tf. *hwèrə* (Vens.);
hwærə hwærə -t hwærət (Søvind s.);
værə -r -t værət (Agersk.); nf. nt. ft. tf. *værə* (Sundev.; Als) —
1) teknisk udtryk om at vende det slåede græs, inden det „rives" (s. d.) (alm.), jfr. holme; *vi skal uð o hå æ hyjə 'hwærət i daw, tosda ska vi så ryw* (D.); *hjèlp hwòra·jər å hwer (!) əð å stak əð;*

di kapəst åm å hwèrə (Lild s.). — **2)** bringe et kreatur til at vende tilbage; *hwèrə hèərən; go hæn å hwèrə cyən!* især med fho. *we: ka do hwèrə we' foən* ɔ: møde fårene og genne dem tilbage; *„så skul Pir hwærə we' hær wèjstən i gòri“*, Grb. 17. 5, så skulde P. genne for hende vesten i gården; *hwèrə we' få nuə*, stå imod, så meget man kan; jfr. værge. — **3)** *hwer æn huwəs o* el. *hwerə sæ i ən huwəs* (Thy) trække en strömpe på ved at krænge den. — **4)** *hwærə søjn* (vestj.) skuffe ved et göglespil; *hwerə sjön* (Hanh.); *hwærə sjön* (Agger, Thy, Mors); se firkløver; . til de anførte henvisninger kan endnu föjes: Nicolaissen, Nordl. III. 16. 49, Grimm Sagen nr. 253. 54, Yeats F. Tales s. 148, Liebr. Volks. s. 115, Busch s. 138, Knoop s. 86. 181, Urquell II. 185, III. 212, Töppen, Aberglauben aus Masuren s. 37, Strackerj. I. 284, Kuhn N. S. s. 122. 139, slgn. Mélus. III. 537. I., Fort. i Gylfaginning kap. 45, Vedels Saxo s. 106. 137, Steph. 93. 10, 112. 20, Arnas. I. 28. 512. 559. 562. 571, II. 195. 411. 485 flg.; spar es forvandles til klør es, Kr. IV. 401. 585; salve, som hindrer synhverving, Kr. IV. 321; jfr. isl. sjónhverfing. — Jfr. Aasen, kverva, isl. hverfa, hvirvle rundt intr., dreje omkring trs.; herve, 1. hurl, -hverve, hvirvel, svarve.

3. -hverve, uo. Jfr. htsk. werben, mht.: dreje sig om en akse; gfr. hwerwa, isl. hverfa; for-.

4. hverve, no. vendested med plov, hvor to plöjede agre støder sammen (Hovlbj. h.), Mb. till. hverre; jfr. vrat; se 4. hverv, hverve, uo.

hvervedags, bio. i udtr. *te hwærədaws* (Lb.) på den tid om formiddagen, man kan begynde at hverve hø, kl. 9, 10.

hvervende, no. i udtr. som: *de stu læŋ åpå è hwèri mæ de cøbi huws* (Vens.) ɔ: det stod længe usikkert hen med den køben hus, vedkommende kunde ikke bestemme sig; se 3. hverv.

-hverver, no. se for-.

hvervesten, no. *hwelstjèn* el. *hwerlstjèn i* best. *-stjæn* el. *-stjæn* flt. *-stiən* best. *-stjæn* el. *-stjænər* (Vens.); *hwerəstiən æn* (Han h.); *hwærəstejn æn* (Lemvig); *hwerəstjæn æn* (Mors); *hwærəstiən æn* (Thy) — slibesten til at dreje rundt: *de ær fòr min əwn såm æn hwèrəstiən* (Lild s.) det løber rundt for mig; i skæmtesagn navn til præstekrave, se Gr. Gl. d. M. II. 129, Kr. VIII. 248, Molbohist. s. 99. 315-17; gåde: *hons è de, dè rèjə ròjən om å jòr eq?* (Vens., alm.) ordspil mellem æg, ovum, og æg, skarphed på skærende redskaber.

hvervestenslue, no. *hwerlstjæns-luw æn* best. *-luwən* flt. *-luwər* (Vens.) slibestenslue, en slags lådne luer, der i sin tid brugtes af gamle mænd, med puld af töj el. læder; de havde omtrent form som en slibesten, deraf navnet.

hvervestensstol, no. *hwèrəstinstuəl æn* (Lild s.) stolen, hvorpå slibestenen hviler.

hvervestenssving, no. *hwærstinsweŋ æn* (Agger) svinget, hvormed slibestenen drejes.

-hverving, no. se 3. -hverve, for-.

hves, to. se hæs; uo. se hvæse.

hves, no. *hwes æn -ər* (S. Hald, Galten) — **1)** tot el. dusk af hår; i et börnerim, se **h.** s. 532. 5; i en variant: *hwar hor hòr hujər hwij hwepər* (Vens.); i en anden: *hwær hor hår hunər hwij hwilər* (Andst); se hvip. — **2)** spids af en mark; *han bòwər uð əpo hwesən* (S. Hald, Mors).

hvese, uo. se hvæse.

hvesenæb, no. *hwesneb æn* (Thy) person med spids næse; se hvesse.

hvesenæbbet, to. *hwesnebət* (Thy) spidsnæset.

hvesel, no. se væsel; uo. se hvisle.

hvesse, uo. *hwes -ər -ət* (S. Hald; Skanderborg, Vejr.) — **1)** göre spids; *hwes et plòwjan* (Tåning) tilspidse et plovjærn, ej slibe; se hves. — **2)** måske også: hvæsse, men sjælden, *hwès* (Søvind); se hvæde. — **3)** i udtr.: *de hwesər nåk snåt uð mæ ham*, ɔ: han spiller snart fallit; *de ska nåk hwes uð æn goŋ mæ dæm* ɔ: deres venskab vil gå overstyr (S. Hald); er det beslægtet med hvæde? jfr. Aasen, kvessa, 2) tilspidse.

hvet, steo. se hvilken.

hvetten, steo. se hvilken.

hvevre, uo. se hvibbre.

hvevs, no. se hveps.

hvevse, no. *hwæws æn -ər* (Agger) en art store grå måger; se hveps.

hvevte, uo. se vifte.

hvevver, to. se væver.

hvi, no. se hud; to. se hvid.

hvi, spörgende steo. *hwi* (D., vestj., Søvind s., glds.); *hwi* el. *hwe* (Vens.) — hvorfor? *hwi så? hwi så do ət et?* (D.); „hej, rovt a, hwi løvver I ett?“ Blich. Bindst., hvorfor løber I ikke? „dierfor sier a et, hwi hon sku betænk sæ“; „ih nej, hwi ær a de, Berret?“ And. Bars.; han spurgte ham, hvi han ikke vilde med, Kr. V. 231; *hwi go doñc hèn å jèr de? hwe ku de wær, do kam eñc ija's? hwe skəjə do dæ eñc å wo farə?* (Vens.) hvorfor skynder du dig ikke at vorde færdig? — jfr. Aasen kvi; isl. hví; hvor.

hvibber, no. *hwebər è* (Vens.) — 1) dask, let slag; *ji jəj è hw— øwər tryn*, give en et smæk over snuden. — 2) mundrap person, mest om börn.

hvibre, uo. nf. nt. ft. *hwebər* tf. *hwebər* el. ft. *hwebərə* tf. *hwebərə* (Vens.) — 1) rise börn i måsen; *həj hwebər ham.* — 2) lade munden løbe, være mundrap (Brønderslev); *hon hwebər å'p, mèn dè war en, dèr hèt ètər ə; dæ wa sònt è hwebəri å' dæm* (Vens.) en hvisken og tisken; herhen hører sagtens: *æ huñ hwevrər* (Sall.) gør. — 3) *hwivə -rə -rət* (Søvind s., Törrild) tale med pibende røst, se vippe.

hvibreskank, no. *hwebərskåŋk i* (Vens.) sludrehoved.

1. hvid, to. *hwij* el. *hwic* itk. *hwit* flt. *hwij; hwic, hwiər, hwiəst* (Vens.); *hwið* flt. *hwið* (D., vestj.); *hwij* itk. *hwet* flt. *hwij* (Sams); *hwij* flt. *hwij* (Agger); *hwi* flt. *hwi* (Søvind s.); *vir* el. *wir* (Emmerlev), se Lyngby Sj. Spr. s. 33; *vir* flt. *vir* (Agersk.); *vit* (Fjolde); *vi* itk. *vet* flt. *viə* (Ang.) — 1) = rgsm.; *i hwij wæməls còwl, i hwic hæst, è hwic støc, còwl è hwic; weqən æ så hwij, di skènər*, væggene er så hvide, de skinner (Vens.); *hwið i æ huwə som æn laqən* (D.); *hwið imæl æ skålərər* (Andst) ɔ: bleg i ansigtet; *hon è hwic å røj; həj blèw så hwic i ansecə som ən kalkə weq, som ə liq, som ən laqən, som snej* (Vens.); *så hwij såm æn laqən, æn kalkəð wæq* (Agger); *så hwið i æ huwə som Skən* (Skjern) *kærk, o dæñ æ kalkət mæ swòt* (vestj.); *så hwið som snę* (D.), jfr. Sgr. XII. 118; *ðør swot te hwið* (D.); *həj ka jèr sot* (sort) *te hwit* (Vens.) ɔ: fremstille lögn el. skyld som sandhed el. ret; *fo koŋəns di fir hwið o sijə* (Malt) ɔ: blive beruset; *tòwə è no i de hwij* (Vens.) ɔ: hvidagtigt; folk gik i hvide klæder, og når det skulde være stads, var de blakkede i ellebark, Kr. Almueliv III. 95. 332, 42. 122 ɔ: klæder af ufarvet vadmel; gengangeren, som er løst fra helvedes pine, synges der om: hvid så var hans hest og hvid så var hans hund, og hvide var alle de andre små dyr, ham fulgt gennem rosenslund, Kr. I. 68. 15, Sgr. I. 165. 18, DgF. nr. 92, Gr. Gl. d. M. I. 6, Kr. Anholt s. 76. 172; jfr. Strackerj. I. 176. 193. 196. 198, Kuhn W. S. I. 134. 141, II. 53. 154, Mélus. I. 97, Magyar Tales s. 280, smlgn. Oldn. Sag. III. 167, Thorst. Bæjarmagns S. kap. 7 slutn.; jfr. i ævent. den sorte pige bliver hvid, Kr. Æv. 278; i ævent. skal som en prøve hvidt garn el. töj vaskes sort, Sgr. VIII. 197, Kr. Æv. 7, Gr. Æv. I. 202, Sgr. XII. 213; jfr. Asbj. I. 212, Wigstr. S. s. 34; ellepiger går i hvide klæder, Kr. Sagn II. 3. 4. 8; frugtsommelig kvinde må ej se et lig, mens hun har et hvidt klæde i hånd, Kr. IV. 346. 7; dødens hest er hvid, Møller, Bornh. s. 39; hvide planter varsler død, se ligkål, jfr. Wuttke nr. 285; bryllupsbordet må ikke pyntes med hvide blomster, så bliver börnene stygge, Thiele Overtro nr. 358; mange henv. Strackerj. II. 68. 342; hvide drenge, Kr. Sagn I. 36. 160; drenge med hvide luer, sts. 15. 60, er bjærgfolk; i pantelege befales det: du må ikke sige: hvid, sort, ja el. nej (alm.), se fruens penge, jfr. Ndl. Volksk. II. 91 ned.; gådespörsm.: hvad er hvidere end hvidt? svar: dagen, J. K. Æventy. s. 197. — 2) *de hwi*, trøske hos börn (N. Sams); *hår do nåwər hwið?* (D.) ɔ: sølvpenge, se rød. — Jfr. Aasen kvit, isl. hvítr; htsk. weisz; jfr. hvede; hvide, rød; fanne-, krid-, milrende-, skinne-, skranne-, sne-.

2. hvid, no. *hwi æn* (Vens.) — 1) lille skillemønt; *han hår såt ænhwæ'r hwið te* (D.); *hwærkən hwij hælə skæləŋ* (Agger); *a fèk eñc så mę som ən hwi* (Vens.); se penge, kors-. — 2) *æn vir* (vestslesv.) en snaps kold brændevin, se rød, sort.

hvidagtig, to. *hwialə* (Agger); *hwiacə* (Vens.); *hwiðawtə* (D.); *vetawtə* (Bradr.) — vel meget hvid; *tòwə è hwiacə ndk te i dawlə còwl, mè kañc hol ə rænt* (Vens.).

hvidbjörn, no. isbjörn; hun slog de hvidebjörn løs, Kr. II. 104. 8, se Asbj. I. 291, jfr. hund s. 678. 18; i ævent. er „Hvidebjörn" brudgommen, Gr. Gl. d. M. II. 35, J. K. 294, Efterslæts. 31; jfr. Asbj. I. 203, II. 156 (Amor og Psyche), isl. hvítabjörn.

hvidblomme, no. *hwiblom æn -ər* (Horn h.) = hvidbold; se rødblomme.

hvidbold, no. *hwibŏl* el. *hwibŏl i* best. *-i* flt. *-bŏlər* (Vens.); æggets hvide (s. d.); *en i hwibŏli è røbŏli* (Vens.); se rødbold.

hvidbroget, to. *hwibrŏqə* (Vens.; D.); *hwibroqə* (Agger); *hwibrogəð* (Lild s.) om køers farve: sort og hvid, så hvid har overvægten.

hvidde, no. *hwið, hwi, hwir* (D.); *hwiðə de* (Malt, Andst); *hwæð* el. *hweð* (Lb.) — det hvide, løsere træ, forsk. fra kjærneveddet; *dær æ möj hwið i dæm fjælər* (D.).

hvide, no. *hwið æn -ər* (Mors, vestj., D.); *hwij æn -ər* (Agger); *hwin æn* (Søvind s.); *hwij æn* best. *hwiən* flt. *hwiər* (Vens.) — det hvide i ægget, *de vir* el. *vit* af et æg (Fjolde); se hvidblomme, hvidbold; jfr. dørl, æggeblomme.

hvidegjæs, no. *hwiðǧæs* flt. (Mds.); *hwiðənǧæs* flt. (N. Sams) — fællesnavn for flere planter med hvide blomster, gåseurt, bellis perennis L. (Himmerl.), J. T. 289; også om chrysanthemum leucanthemum L. (Vium s.); anthemis arvensis og cotula (Sams); matricaria chamomilla (Sams), J. T. 141; se gåselege.

hvideris, no. J. T. 215, en pileart, salix repens (Thy); om det da ikke bör tydes: vidieris.

hvide tirsdag, no. *hwi-tisdə* (Søvind s.); *hwi-ti·sda* (Vens.) = rgsm.; tirsdag efter fastelavnssöndag; dagene derefter kaldes: *ḁsk wonsdə, gro tosdə, fredə fòwlast, lowdə let bèjə, søndə silkitåp, mandə gulknap* el. *skomaqər mandə* (Tåning); henvises kan til Daae, Bygdesagn II. 128, Grundtvig, Tjust s. 15; *hwitisda skal wi ha flèskpaŋkaq te gn* (middagsmad), *får hæləs hoqər kǫlən hwòt å hönsən å fålåŋər sop è ǫsk-wònsda* (Vens.), jfr. Kr. Almuel. IV. 153. 431. 38.

hvideveje, no. *viðəvæj æn -ər* (Lindknud); *virəvæj* flt. *virəvæj* el. *-ər* (Nordslesv., Agersk.) — en plante, skovanemon, anemone nemorosa L.; *virəvæj, di låwtər så sæj* (Sønderj.); de tre første videvejer, man ser om foråret, skal man spise og sige:

virə virə væjblom,
fåby' dæñ uñ kål ålər te mæ o kom,
Sgr. I. 27. 21 (Malt);

el. *virə virə væjə,*
ve do mæ fåbæ·jə,
får æ kål i år å et añt år å så læŋ
a löwər (Haderslev egn),

Sgr. III. 71. 224, jfr. VIII. 121. 540 (Vonsbæk, vist alm.); jfr. Rietz ve, s. 272 hvit virra; Aasen kvitvise el. -veis; hvidevisse.

hvidevisse, no. *hwiwis æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) hvid anemone, se hvideveje.

hvid grød, no. *hwijð grøð* flt. (Lild s.) kold rismelsgrød, formet i kopper.

hvidgrå, to. *hwiðəgro* (D., Lild s.); *hwigro* (Vens.) = rgsm.; *hèsti è hwigro* (Vens.).

hvidgul, to. *hwiguwl* itk. *-guwlt* flt. *-guwl* (Vens.) = rgsm.

hvid havre, no. J. T. 288, en alm. dyrket havreart, avena sativa L. (Skive).

hvidhovedet, to. *hwihwåðə* (Agger); *hwihwòt* (Vens.); *hwihòwiət* (Søvind s.) — som har hvidt hår; *haj è så gaməl, haj è hwihwòt* (Vens.).

hvid hånd, no. J. T. 156, den hvide rodknold hos orchis maculata L. (Ålborg); se guds hånd.

hvidhåret, to. *hwihǫrə* (D.); *hwihorə* (Vens.); *hwihorət* (Søvind s.); *hwihårə* (Agger) = rgsm.; *di, dèr hò jor falsk i* (ed), *blywər hwihorə sam da* (Vens.).

hvid jomfru, no. = lus, se jomfru.

hvid kabbeleje, no. J. T. 162, leverurt, parnassia palustris L. (Thy).

hvidkjærning, no. i udtr.: *byqə stor i hwicènəŋi* best. (Vens.), når kornene for tidlig modnes; se rød-.

hvidklokke, no. *hwijklåkər* flt. (Thy); *vir klåkə* flt. (Hadersl.) en plante, blære smelle, silene inflata Sm.

hvidklædt, to. *hwiklæj* (Vens.) = rgsm., fremmedord, *piqən wa h—*, men de gl.: *piqən wa hwic* el. *jènə hwic* ɔ: helt hvidklædt.

hvidkløver, no. *hwiðklöwər dæm* (D.); *hwiklèwər* mest flt., best. *-ən* (Vens.) = rgsm.; en plante, trifolium repens L.; se hvid smære.

hvidkål, no. *hwikol æn* = flt. (D., Søvind s.); *hwikol æn* best. *-ən* = flt. (Vens.; Agger) = rgsm., også den tilberedte ret; *om jywlən fo wi hwikol mè flèsk, pøls å forcè te, mæn no è de' we å wæ gaməldas* (Vens.); se atten.

hvidkålshoved, no. *hwikolshuwə æn -huwə* (D., vestj.); *hwikolshòwi et* ‹Søvind s.); *hwikolshu è* best. *hwòt*, flt. *hwòər* (Vens.) = rgsm.; gåde: lap på lap, og dog aldrig et sting, J. K. 38. 4; se tørvestak.

hvidkålsplante, no. *hwikolsplant æn* = flt. (D.) = rgsm.

hvidkålssuppe, no. *hwikolssòp de* (Søvind s.) = rgsm.

hvid lege, no. J. T. 59, en plante, okseöje, chrysanthemum leucanthemum L. (Rkb.), i flt. „hvide leger"; *hwið ljèqər* flt. (Fanø), hvid kløver, trifolium repens L.

hvidler, no. *hwiljer è* (Vens.); *hwilər de* (Thy); *hwiðlijər de* (Løgst.) — en jordart, stærk kalkblandet mergel.

hvidlig, to. *virlə* (Agersk.) = rgsm., hvidladen.

hvidling, no. *hwiləŋ æn -ər* (Fanø, vestj.); *hwiləŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) — en fisk, kuller, gadus merlangus; det var den første fisk, der blev skabt, og den beholdt mærkerne af guds fingre, da han kastede den i havet, i to pletter, en på hver side af kroppen, lidt bag ved hovedet, Sgr. III. 29. 39; „kjøre til Frederis med hvilling", Kr. VI. 279. 262 ɔ: snorke (s. d.); se vælling; klokke-, stavn-, tal-.

hvidlingsfugl, no. stenpikkeren; når den råber: *„knyq, knyq!"* er der mange fisk; siger den: *„hwiləŋ te hwiləŋ!"* er der ikke mange, Sgr. III. 68. 202 (Varde).

hvidlæder, no. i udtr. *de æ klepət liq i æ hwiðəlæjər* (Lb.) om hvad der er klippet lige til skindet; *slo i æ h— l—* (vestj.) hugge nær bunden med leen.

hvidløg, no. *hwiløq æn* = flt. (D.); *hwiløq è* best. *-ə* flt. *hwiløq* (Vens.) — en løgart; allium sativum L.; hvidliklaw (?) J. T. 281 (s. f. Ålborg); værger mod trolde; J. K. 422. 1408 (Sæll.), Kr. IX. 389. 45, Sagn I. 5. 14, jfr. Wuttke nr. 414, Krauss Hexen Sagen s. 37. a.

hvidmos, no. J. T. 129. 314, rensdyrmos, cladonia rangiferina, Hoffm. (Jylland).

hvid mælk, no. J. T. 313, en plante, løvetand, leontodon taraxacum L. (Als).

hvidne, uo. *hwiən -ər -t -t* (Vens.) blive hvid.

hvid pølse, no. *hwir pøls* el. *hwipølsər* flt. (Vejr.); *hwipøls æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; laves af sødgrød, kogt med rosiner; når grøden er afkølet fyldes den i tarmene og koges; der kommes også flæsk, tællestumper og krydderier i dem, Sgr. X. 90. 232. 34.

hvidringet, to. *hwireŋə* (Vens.) hvidbroget, om køer.

hvidrygget, to. *hwirøqə* (Vens.) om køer og stude: med hvid stribe ned ad ryggen.

hvids, no. *hwis* (Andst) = hvidsken.

hvidset, to. *hwisə* (vestj.); *hwist* flt. *hwist* (Thy); *hwisi* (Agger) — hvidagtig; *de æ sð hwist i əð* (Thy), om farven af töj el. på dyr, ellers *hwið; han æ let hwisə* (Vejen) lidt gråhåret; *de tøw æ wal hwist te æn gaməl kuən* (Lild s.).

hvidskaftet, to. *hwiskawtə* (Vens.) = rgsm.

hvidskallet, to. med hvidt skaft, i udtr. *æn hwiskalət knyw* (Lild); *hwiskalə kn—* (Agger), en kniv med benskaft, se kniv.

hvidsken, no. *hwiskən* (D.), alm. navn til en hvid hest el. ko.

hvidskjægget, to. *hwiskèqəð* (Lild s.) = rgsm.

hvid skråd, no. *hwij skrå* el. *skråð* (Thy) en plante, hyrdetaske, capsella bursa pastoris, Moench.

hvid smære, no. *hwij smær æn* flt. *hwij smærər* (Mors, Thy) = hvidkløver; spiser man den første h— sm—, man om foråret finder på marken, får man en stærk hukommelse, J. K. 167. 36 el. undgår man halsbrynde, Kr. VI. 281. 279.

hvidstribet, to. *hwistriwət* (Søvind s.); *hwistribərə* (Agger) = rgsm.

hvidsug, no. J. T. 247, en plante, hvidkløver (Sundeved); blomsterne har honninggemme og er søde, når man suger på dem.

-hvidt, no. se hvid; bleg-, klæd-.

hvid tallerken, no. *hwi talæ'rkən æn -ər* (Vens.) om de sædvanlige hvide fajance tallerkener til forskel fra sten-, træ-.

hvidtavleret, to. *hwitawlərə* (Lild s.) hvidtærnet.

hvidtbrødkage, no. *vetbrøkaq de* (Bradr.) hvedebrød.

hvidte, uo. *hwit -ər -ət* (vestj.); ft. *hwitəð* tf. *hwitəð* (Lild s.) = rgsm.; alm. bruges kalke (s. d.); „hvidte“, ikke „kalke“ (Lild s.).

hvidterne, no. *hwitər æn* (Thy) = hætteterne.

hvidtorn, no. *hwitwon i* best. *-twon* flt. *-twon* (Vens.); *hwituwən æn* = flt. (D.); *hwituwər æn* = flt. (Thy); *vit tuərn* (Fjolde) — en busk, cratægus oxyacantha L.; jfr. hagtorn; pigen i ævent. kaster en hvidtorn over sit hoved, så bliver der en stor skov, Sgr. IX. 147; jfr. Asbj. I. 57; en enkelt stående hv— er ofte forhekset, el. der er skjult en skat under den; ved Thisted bredning skal stå en enlig hv—, bryder nogen grene af den, bringer det ulykke over gerningsmanden; den blev plantet på deres grav, der døde af pesten, se Anders. Fra Pl. V. s. 16 flg., Perger s. 240; se torn.

hvien, uo. se hvidne; bio. se hvordan.

hvifor, spörgende steo. *hwifå?* (Søvind glds.) hvorfor?

hvikken, steo. se hvilken.

1. hvil, no. *hwijl è* best. *-t* (Vens.); *æn hwil* (vestj.) = rgsm., rast; *hål h—* (vestj.) stanse en lille stund med arbejdet; *wi jè hwijl è mæja* (Vens.).

2. hvil, to. *hwil* (D.); *vil* (Agersk.) — 1) udhvilet, *o vær h—, h— jor* (D.), *æn hwijl plæt* i hav el. fjord (Agger) ɔ: sted, hvor ikke har været fisket i længere tid; *han hår æn h— kråp* (D.) om den dovne el. magelige; *hąj hòr è hwilt leqəm, dęj fyr, hąj ka nåk ta fat* (Vens.); *„Powl sa nåk så hwijlt i tåpi“*, Grb. 78. 52, P. sad nok så magelig i toppen; *hwekə han æ hwil å gowə* (Søvind s.) ɔ: han har friske kræfter til at tage fat. — 2) hvilende, eller vel egentlig hvilende på, støttet til: *„hąj sa å bluñc mè hwòt hwijl åpå armən“*, Grb. 133. 9.

1. hvile, uo.
hwijl hwilər hwijlt hwijlt (Vens.);
hwijl -ər hwijlt hwijlt (Agger);
hwil hwil hwil hwil (D.); nut. *hwil* (Andst);
hwil hwil hwil hwil (Søvind s.);
hwil hwiələ hwil hwil (Elsted);
vil vil vil viəl (Vlb., Bradr.);
vil vil vil vil (Agersk.)
= rgsm.; alm. både 1. hvile sig, til forskel fra at være i arbejde og 2. finde hvile, ro, lindring til forskel fra at pines ved sjæleligt el. legemligt ildebefindende; *vi ska ha fat iðæ·n, nær vi hò fòt wòs hwil lèt* (Søvind s.); *di sa å hwijlt dèm åpå kåñcən å grobən* (Vens); *a vel hen o hwil æn let*, el. *hwil mæ æn let; hwil æ fæðər, æ årm; a ka et hwil, huðən a så leqər i æ sæŋ* (D.); *æ mark æ gåt uðhwil* (vestj.) ɔ: den har ligget længe hen uden at bære korn; jfr. Aasen, kvila, isl. hvíla.

2. hvile, no. *hwijl æn* best. *-ən* (Vens.; vestj., Søvind s.); *vil æn* (Agersk., Bradr., Fjolde) -- 1) = rgsm.; *hwicən hwijl hælər row; hwijlən è gu, næ mè è trèt* (Vens.); *sæt dæ nijər o læ æ hwijl fal po ðæ!* (Agger); *sæt dæ nęr å læ vil fol å· dæ!* (Agersk.); *gyjər æn teŋ uðən hwil* (Malt) ɔ: uden ophold; talemåde: „de tager hvilen forud, ligesom dem af Skrødstrup“, Skr— er en landsby i Onsild h. i Mariager egnen; inden folkene derfra begyndte på deres hovarbejde, hvilede de sig og spiste, de havde nemlig 1½ mil til arbejdsstedet, se Kr. Almuel. II. 10. 24; nissen lærer at hvile sig og siger: „håd a trowe, hwilen håd wåt så huld, så håd a tån hiele gwolt fuld“, Kr. Sagn II. 52 nr. 5, 78. 147. — 2) *æn hwil* flt. *hwilər* (D.) sidelæner på en lænestol.

hviledag, no. *hwijldå æn* (Agger) = rgsm.

hvilestol, no. *hwilstuwəl æn -stuwəl* (D.) stol med sidelæner, jfr. pavestol; se 2. hvile 2.

hvilken, steo. *hwecən, hwicən* i alle kön; el. hak. *hweti*, huk. *hwetən*, itk. flt. *hwetə* (Vens.); *hwekən, hwekəð, hwekə* (Hell. h.); *hwitən, hwet* el. *hwit* (Agger); *hwetə, hwetən* (Mors); *hwetən* (N. Sall.); *hwikən, hwitən* (Thy); *hwikən* (Vejr.); *hwek, hukən, hukə* (vestj.); *hwekəs* (Lindk.); *hwèk hwèkən hwèkət* (Søvind s.); *vekən* itk. *vekət* flt. *vekə* (M. Slesv., Ang.); *ekən* itk. *ekət* flt. *ekə* (Sundeved) — 1) tilbagevisende, spörgende og i udråb; *hwecən stəc we do ha? hwicən ær ə? hwicən å dèm tøkəs do bèst om? „mèn, hwetən låŋ nis fèk di?“* Grb. 29. 21; *„hąj bəjəñc å dræj pròtən* (samtalen) *hèn åpå prèjsti, hwetə wèrkpiq de hąj war“*, 38. 25, ɔ: hvilken gnaven person han

var; *hwetə da no stuə cyr! hwetə i jęj!* (Vens.); *do ska fo hwicən do wel ha; de ka wæ̨j sæ te hwicən sij, de ska uæ̨r; do ka kom̦, hwicən tij do wel* (Vens.); *æ weð ek, hwitən* el. *hwitən jæn̦ æ ska ta* (Agger); *do ka fo, hwit do wel ha* (sts.) hvilket du vil have; *hwitən* el. *hwikən a ðəm* (Thy); *ihwe·tə de ær* (Mors) ɔ: hvad der end er tilfældet; „a så, te han ku gyer, hwik han vild'“, J. K. 158; hukken sær håndtering! Sgr. VI. 137; hukken et fandens langt bæst! Kr. III. 81. 112; hukke da et hæsligt stykke tyr! Kr. VII. 311; hvikk' heller vil du en hyrdekon' vær', Kr. I. 112. 11, II. 150. 10; hikken, II. 96. 19; hukken, II. 98. 15; *han vest ol̦ə hwek si̦ han vil rėñ te* (Hads h.), Kr. IX. 251. 91; *vekən skam!* (Ang.); *vekən Trinək de ær!* (Valsb.) hvad er det dog for en forsoren, lystig Trine! *vekət huəs æ dær en̦ə træ i?* (sts.) sv.: et sneglehus; *vekən a· dæm ær ə?* (sts.) hvilken af dem er det; i udråb: *ekən kaəl æ de! ekən stoə glæj! ekət kås* (kors) *få· dæm!* (Sundeved); *han kam əvekət* (sts.) han kom i-hvilket ɔ: alligevel; *hwekən ska ha hwekən?* (Andst) hvem skal have den ene, hvem den anden? *o smið te hwekən sij hwærañən gåŋ̦* (sts.) spøgende: kaste den ene gang til den ene, den anden gang til den anden side; *di ku eț kiñ, hwekəs dæ wa hwekəs, dæñ gåŋ̦ di håð blæñ djæ bijən sam̦əl* (Malt) ɔ: hvem det ene og hvem det andet hørte til; *a wæ eñc hwicən è hwicən* (Vens.) ɔ: jeg kan ej kende forskel på dem; „den ska kinn wos nøww, dæ ska sejj, hwik dæ æ hwik ow vi tow“, Jyd. I. 23. 1; i eder: *te fañən ihwe·k!* (Malt, Harboøre); *te fan̦ən hwecə!* (Vens.) ɔ: pokker i vold med det, blæse være med det! *te skar̦mən ihwe·t!* (Thy); *fañən ihwe·t!* (Agger); *hwet* opfattes så = hvidt, og der kan tilföjes: *o dæwlən i swåt!* — *gət u̦ər ijæ·n, òm de ær ęj, hælən̦s te fan̦ən hwecə!* (Vens.) ɔ: om du har et godt ord inden i dig, ellers, pokker med det! — 2) bindeo., hverken (s. d.), med følgende: eller; *hwicən* el. *hwecən fo̦r hælər fæj; de è hwicən fòwl hælə fesk, hwicən hu̦ hælər hòl; hąj ka hwicən jyc* (gø) *hælə gað, hwicən bræ̨q hælə få lam̦; a è hwicən ful̦ hælə gal̦, de è hwicən hil hælər hal̦ fa̦rə* (Vens.); *væl̦kən — hær* el. *ek hæ̨jər* (Sem); *a ka vel̦kən sy ælər pre̦ql* (vestslesv.); *velkən — hær* (Bradr.); *vilkər* el. *vilkən — ælər* (Fjolde); i en gåde: *æ ver et laəñ, dær æ velkən vañ hær saəñ, dær æ velkən væər hær viñ, dær æ dåk smofålk iñ̦* (Valsb.), ɔ: et spejl; i et rim: *to skir̦ən kviñ̦, di sdt å kåkt æn grøər, dæñ vår velkən suər añtər søər ...* (sts.); jfr. isl. hvílíkr; hvilter.

hvilkensom, steo. *ihwe·kətsom han kom̦ər* (Andst) ɔ: om også så var, at han kommer; *ihwe·kənsom ska do fo bòj* (Lönb.) ɔ: enten det ene el. det andet sker, i alle tilfælde; *əvekətsom* (Ang.); *mæn, ihwe·kəsom, æ fålk for möj lætər ve̦ o kom i kærk* (Hmr.) ɔ: hvordan så er; *ihwe·kətsom* (S. Hald); *ihwe·cəsom* (Vens.).

hvilkensomhelst, steo. = rgsm.; *do ka ta hwicənsomhælst do wel* (Vens.).

hviller, no. se hvidler; no. flt. se hves; bio. se hvilter.

hviller, to. *hwil̦ər* (Lb., Elbo h.), *h— i æ røst,* klingrende, pibende i røsten; jfr. hvæller.

hvilling, no. se hvidling.

hvilre, uo. *hwil̦ər -ər -ət* (Hern.) synge skingrende; se hvælre.

Hvilshöj, no. forblommet udtr. i tlm.: *no gor a te Hwilshöj, wel I ąjər mæ?* (Vens.) ɔ: går i seng, jfr. sove; Ferup; Hv— er en gård i Ø. Brønderslev s., Børglum h.; også findes formen: *Hwilsə* (Vens.), Sgr. IX. 130. 374; dette og lign. udtr. se Kr. Ordspr. s. 499. 530.

Hvilsov, no. forblommet udtr. i tlm.: *go te Hwil̦sòw* el. *Hwilsòw* (Vens.) ɔ: hen at sove (s. d.); el. *hąj è ræst te H—,* er gået i seng.

Hvilsted, no. i et forblommet udtryk: „gå til Hv—“ ɔ: lægge sig til at sove (s. d.), se Kr. IX. 116. 258; der er en by af det navn i Hads h.

hvilt, tf. se hvil to.

hvilter, bio. *hwil̦tər* el. *hwitər* (Vejr.); *hwil̦tər* el. *hwiltər* (Husby, Bur, vestj., Hmr., D.); *hwil̦ər* (Lb.); *huti·j* el. *huti·jər* (Fanø); *hwitə* (Andst, Elbo, Vrads h.); *hwicər* (Vens.); *hwiti* de yngre, *hwilti* de ældre (Tåning); *hwiti* (Lysgd.; Vens., Søvind s.); *hwitər* (Thy, Mors, Lild s., Sall., S. Hald) = når, quando, vistnok = hvilken tid; *hwil̦tər kom̦ər do?* — *hwiltər ska de skij̦ə?* (vestj.); *a weð ejt, hwitər han kom̦ər*

(Lild s.); *hwitə komər u?* (Støvr.); ordspil: der spörges: *hwitər war de?* og svares: *nær di hwitər, så kalkər di* (S. Sall.), Kr. IX. 116. 256; jfr. hvilken, hvittidags, hvittisom, hvorfor, når, nårenstid.

hvimle, uo.
hwemәl -mlər -məlt (Vens.);
veməl vemlər veməl, veməl (Agerskov; Åbenrå) —
sno sig rundt, danse rundt; *hwada'nt èr ə do hwemlər; hąj lò te drèŋi, de rèjti hąj hwemәlt øwər hans ìj*, han slog til drengen, så han faldende trillede rundt; *piqərn hòr jan sònt ən løst te å kom te' å hwemәl* ɔ: danse (Vens.); *de vemlə får æ öjn*, løber rundt, svimler, bliver uklart.

hvimmel, to. *hwemәl* (Vens., Bj. h.) svimmel; se hvims.

hvimmelgal, to. *hwemәlgal* (Bj. h.) overmåde vred.

hvimmelhovedet, to. *hwemәlhwòt* (Vens.) svimmel; *hąj sweŋt mè ròjənom så lèŋ, de a blèw ræn h—; è do h—?* ɔ: er du tosset, er du ved dine fulde fem? jfr. dodet, hvirvelsyg.

hvimpe, no. gå let og rask (M. Slesv.), se Kok, Dsk. Folkespr.

hvimple, uo. *hwempəl -pler hwempәl* (D.) om bådens gyngende el. vippende bevægelse; jfr. gimpe, hvinkle.

1. hvims, to. *hwems* (S. Hald) svimmel; „a wa lissom et bette kun (korn) hvems, da a pekket po daeren“, Yuelb. s. 29 ɔ: betaget, angst; h— som en höne, Kr. Almuel. IV. 82. 218; se hvimmel.

2. hvims, no. *hwems è* (Vens.) person, som hurtig farer omkring uden at bestille noget.

hvimse, uo. *hwems hwemsər hwemst hwemst* (Vens.; Thy, Mors, Hell. h.) sidde urolig; slå med hovedet som heste, når der er fluer; *hwant èr ə, do ser å hwemsər mæ hwòt?* (Vens.); jfr. hvisme, vimse.

hvimsk, to. *hwemsk* (Vejr., Vens.) knibsk, som slår med nakken.

hvin, no. se hvene, hvide.

hvin, no. *hwijn æn* (Agger); *hwin et* (Søvind s.) = rgsm., skingrende skrig.

hvine, uo.
hwin hwin hwiñ hwiñ (D.);
hwin hwinər hwinət hwinət (vestj.; Thy);
hwijn -ər -t -t (Lild s., Agger);
hwin hwin hwiñ hwiñ (Søvind s.);
vin vin viñ viñ (Agersk.) —
vistnok sjælden i rigsmålets betydning som i Vens. *hwijn -ər* el. *hwinər hwijnt hwint; hon hwijnt i wildən skyj* ɔ: sang skingrende i høje toner; derimod: *de æ så sur, te de hwinər* (Thy) el. *så hwinəndəs sur* (Vejr.), *hwijnənde suwr* (Vens.); om den hvinende lyd, som frembringes ved at et legeme føres meget hurtigt gennem luften: kaste en sten, slå med en kæp, *te hun hwin* (vestj.); *han kor ræt te hun hwiñ* (D.); også om heste: *di hwin* (vestj.), når de i ondskab slår op med samtidig vrinsken; *„jò stèrkər spelmæjən gne åpå fjòlən, jò stèrkər hwijnt tyri dèr uənte“*, Grb. 197. 22 ɔ: tudede; jfr. Aasen, kvina, isl. hvína; hvinnie, vinsur.

hvinen, no. = rgsm.; *ò, lè de li hwijni (è)* el. *dèj hwijnən (æn) wær!* (Vens.) lad den skingrende falske sang være, hør op med den!

hving, no. *hweŋ* (Røgen s.), *de stor i æn hweŋ* (Holmsland) = *hweŋəl*, se 2. hvingel 1.

hvinge, uo. *å hweŋ mæ æ howə* (Mds.), *hweŋ mæ hòwət* (S. Hald) slå hovedet tilbage og ryste det, om heste; jfr. hvimse, kannie.

1. hvingel, to. *hweŋəl* (Hell. h., Støvr.); *hwèŋəl* (Søvind s.) — 1) *de æ så hweŋəl æn ka et sto o ət* (D.) vaklevorent. — 2) svimmel; jfr. hvimmel.

2. hvingel, no. *hweŋəl è* (Vens., Mors) — 1) *de stor i æn hweŋəl* (D.); *de stær i æn veŋəl* (Agersk.) ɔ: usikkert, så det kan blive til hvadsomhelst. — 2) et bytte; se høved-, øg-.

hvingelhed, no. *hwèŋəlhei æn* (Søvind s.) svimmelhed.

hvingelhovedet, to. *hwèŋəlhòwiət* (Søvind s.) med anlæg til at blive svimmel.

hvingelsindet, to. *hweŋəlsiñə* (vestj.); *hweŋəlseñə* (Agger); *hweŋəlseŋəð* (Mors); *hweŋəlseñər* (Vejr.); *hweŋkəlsiñə* (Lindk.); *hweŋəlseñc* (Vens.); *veŋəlseñə* (Agersk.) — vankelmodig, vægelsindet; *hąj è så hweŋəlseñc, de hąj è we tic* (ti) *sęj, mèn hąj trer øwər è dòtræj* (Vens.), se hvegel-, hvirvelsindet.

hvingelsyg, to. *hweŋəlsyk* (D., Mds., Sall.) svimmel; jfr. hvimmel.

hvinggal, to. *hweŋgal* (Thy) overmåde vred.

hvingle, uo.
hweŋəl hweŋlər hweŋəlt hweŋəlt (Vens., Thy, Sall.);
hweŋəl (Silkeborg);
veŋəl veŋlər veŋəl (Agersk.) —
1) svinge med noget, vakle; göre el. være tvivlrådig; *hąj gor å hweŋlər, som hąj wa ful* (Vens.); *gå å veŋəl mæ nåwər* (Agersk.); *sǫn ku han så go å søŋ et stei, sålæŋ som brænvinət hweŋlət* (Silkeborg) ɔ: gjorde ham svimmel; *de veŋlər æ fåræ·lər* (vestslesv.) ɔ: gör forældrene uvisse, om de skal el. ikke; *hąj stor å hweŋlər å wæ eñc rèjti, hons hąj skal* (Vens.); en tigger kaldtes i Vens. *Hweŋəl-Sǫrən*, han har sagtens gået og dinglet. — 2) *hw— mæ jęj* (Vens.) drive byttehandel, prange med jord, heste, kreaturer; *han leqər å hweŋlər* (Thy); jfr. Aasen, kvingla, svæve hid og did.

hvingler, no. *hweŋlər i* (Vens., Mors) en person, som driver byttehandel.

hvingleværk, no. *de æ nåwət hweŋəl-* el. *veŋəlværk* (D.) ɔ: noget, der står usikkert, vaklende.

hvinkel, no. *hwèŋkəl et* (Årh. egn) — 1) klagelyd, se hvinkle 2. — 2) sygelig person; jfr. Aasen, kvinka, klage sig, isl. kveinka.

hvinkeling, no. *hweŋkəli æn* (N. Sams) sneglehus; se vinkel, Mb.

hvinkle, uo. *hweŋkəl -klər -klət* (Kolding, vestj.; Vens.) — 1) vakle, stå usikkert, så det vakler, om genstande; *hąj hweŋklər aldriq mæ è ør* (Vens.) om hesten: han bevæger aldrig et øre, se hvingle. — 2) give en lyd fra sig, *aldri så snǫt hąj hweŋkəlt è hųj, så wa cyən saməlt* (Vens.) ɔ: kaldte ad; klage sig, om börn, *hąj hweŋklər eñc* (Vens.).

hvinnie, uo.
hwini -ər -ə -ə (Vens.; Hmr., Lysgd.);
hwinə -r -ət hwinət (Andst);
winə (D.);
hwini -ə -ət (Søvind s.); nt. ft. tf. *-ər* (Vejr.) —
vrinske, om heste: *dæn jæn winər atər dæñ añən* (D.); *Blæjs hwinər, han hår hans tiwslaw åpet* (Andst), Blis vrinsker, han har ædt græsset, så langt hans töjr rækker; om føllets lyd, når det ikke kan følge moderen; tlm.: *ka do et følə, så ka do winə* (D.) ɔ: lade høre fra dig, råbe på os.

hvinselpiv, no. se hvisselpibe.

hvinsk, to. *hwinsk* (vestj.; Vens.) om hopper: hestegal; *åqə wa hwinsk* (Vens.); dog nok således, at det kun er om hopper, der ej kan få føl; jfr. hestet, hvinte.

hvinsur, to. *hwinsur* (Malt, vestj.); *hwinsuə* (Søvind s.) — gennemtrængende sur; også udtales: *vinsur* (D.); jfr. hvine.

1. hvint, no. *o gyjər æn lilə hwiñt aδ æ byj* (D.) et lille rask ærinde; jfr. by-.

2. hvint, to. *hwiñt* (Agger) = hvinsk, om hoppen.

-hvinte, no. se tinni-.

hvinte, uo.
hwiñt -ər hwiñt hwiñt (D., vestj.);
hweñt el. *hwiñt* (Lild s.) —
1) om en ustadig og rastløs bevægelse: *han gor å hwiñtər om frå de jæn o te de añt* (D.); *hun kom hwiñtəñ eñ, mæn så wår hun væk mæ de såm* (Fanø); *ka do hwiñt dæhæn?* (Fanø); *læv o hwiñt fræ ste te ste* (vestj.); *han hår såmöj o go o hwiñt ætər* (Andst); *go o hwiñt mæ æn bøs* (Lönb.) — 2) en hoppe *hwiñtər*, er hvinsk, når den bliver stædig, slår op, giver vand, hviner; der kan ikke køres med den, og den kan vanskelig få føl; se hvinsk.

hvintekræmmer, no. *hwiñtkræmər æn* (D.) en person, som farer stundesløs omkring.

hvintet, to. om en hoppe: *æn ær hwiñtə* el. *æn hwiñtər* (vestj.); se hvinte 2.

hvinteærinde, no. *hwiñtærəñ æn -ər* (D.) ærinde, som man selv skaffer sig, og som man ikke behøver at gå: *han hår såma·nə hwiñtærəñər.*

hvinteøg, no. *hwiñtøq æn* (Lindk.) en hoppe, som hvinter; kaldes også: *hwiñthåp.*

hvip, to. no. se vip.

hvip, no. *hwep i* (Vens.) yderste spids af noget, et hår, snærten af en pisk; se hves, vip.

hvippe, uo. se vippe.

hvipping, no. se vipping.

hvirm, no. *hwerm æn* (D., Lindk.); *verm æn* (vestslesv.) — 1) hvirvel, af vinden, *dær ær æn gråw h— ve æ kærk, i dæñ gåslæj* (gårdsled) (D.); *iñ i æ går æ dær æn gråw verm* (vestslesv.). — 2) to. *vær hwerm į ət* (vestj.), kort for hovedet, hastig vred; se 1. hver, vip.

hvirme, uo. *hwerm -ər -ət* (D., Malt); *verm -ər -ət* (vestslesv.) — hvirvle, om vinden; *æ viñ hwermər om æ hus; hwerm omkre'ŋ,* fare planløst omkring, frem og tilbage (D.); som a kjørte, så virmede negene af vognen ligeså stærkt, som a samlede dem op, Kr. VIII. 272; karlen slår til gårdbukken, så denne virmer ned, Kr. Sagn II. 72. 123; se virme.

hvirmeskid, no. *hwermskið æn* (vestj.) person, som farer sanseløst omkring; se hvirme.

hvirre, uo. *o hwer* el. *hwər öwər æn bån* (D.) vysse, synge et barn i sövn, se 2. hurre.

hvirvel, no. — 1) *hwerəl æn* (D.); *hwerəl æn* (Hell. h.) hvirvelvind. — 2) *hwerl* el. *hwerəl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *hwèrəl* el. *hwerəl æn hwerlər* (D., vestj.); *hwèrəl æn hwèrlər* (Lild s.); *verəl æn -ər* (Agersk.) — hvirvel i hovedet af håret; to sådanne er et varsel om lykke (Vens.); ligeså om hvirvler på dyrenes hud; om træ: *æ træ gek i æn hwerəl;* om vand: *æ wañ lævər i æn hverəl* (D.). — 3) *hwærəl æn hwærlər* (D.); *hwærl æn -ər* (Vejr.); *hwærəl* el. *hwærl æn -ər* (Agger): *hwerl* el. *hwerəl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *hwarəl i -ə* (Sams); *hwèrəl æn hwèrəl* (Søvind s.); *værəl æn værəl* (Agerskov); *værl æn -ə* (Sundev.); *værəl æn værlər* (Bradr.) — lukke på en dör, det består af et stykke træ, således befæstet, at det drejes om et söm, der er slået midt igennem det; fig. om et villieløst mske: *han æ såm æn hwærl o æn dar* (Agger, alm.) ɔ: kan lade sig dreje til alle sider; *æ taŋkər ræñər roñt i æ huwə o' ham som æn hwærəl o æn swinste dar* (D.); et kvindfolk, *dè flywər å fòr å for ejstə we* (Vens.) kaldes *èn hwerl.* — 4) *værl æn -ə* (Sundev.); *verəl æn -ər* (Øst. Linnet); en ring af oprullet metaltråd; *æn mæsəŋ, kåfə* (kobber) *værl* (Sundeved). — 5) *verəl et* (vestslesv., Tønder), det udvendige svøb til et lille barn.

hvirveldans, no. *hwerldåjs i* best. *-i* flt. *-dåjs* (Vens.); *èn rèjti rask galo'p wèstən* (avet) *om kaləs i hw—.*

hvirveldreje, no. *virəldræj æn* (Braderup) = hvirvelvind.

hvirvelgal, to. *hwerlgal* (Han h.); *hwærlə-* el. *hwærəlgal* (Agger) — overmåde hidsig el. vred.

hvirvelkamp, no. *hwerlkamp de* (vestj.) en sivart, juncus squarrosus L.

hvirvelrendefog, no. *hwerəlræñfoq* (Lild s.) stærkt, hvirvlende snefog.

hvirvelsten, no. se hvervesten.

hvirvelsyg, to. *hwèrəlsyq hwèlsyq* el. *hwèlsiq* (Lild s., Han h., Sall., vestj.); *hwærəlsiq* el. *hwælsiq* (Agger); *hwelsyq hwælsiq* (Thy); *hwærlsyq* (Vejr.); *hwæls* (Mors) — svimmel, som man bliver, ved at dreje rundt; jfr. hvoddet, hvimmel, hvingelsyg.

hvirveltoppet, to. *hwèrəltåpət* (Søvind s.) om den, der har en hvirvel i håret over panden.

hvirveltrind, to. *hwerəltriñ* (Hmr.); *verəltriñ* (Agersk.) cirkelrund.

hvirvelvejr, no. *hwerlvæjr æn* (D.) *æn gråw h—,* vejr med hvirvelvind.

hvirvelvind, no. *hwerlviñ æn* (D.; Ang.); *hwerəlwej æn* best. *-ən* (Vens.); *hwærlweñ æn* (Thy); *hwærəlweñ æn* (Agger); *hwerəlweñ æn* (Mors, S. Sams); *virəlviñ æn* (Brader.); *verəlveñ æn* (Agerskov; M. Slesv.) = rgsm.; *han fòr åste' som æn hwerəlwej* (Vens.); mange små hvirvelvinde för midsommer varsler tørke, efter midsommer varsler de regn (vestslesv.); djævelen, hekse el. underjordiske flyver i hv—, Kr. Sagn I. 187. 684, og kan påføre mske sindssvaghed, derfor skal man spytte og slå kors for sig, hver gang en sådan nærmer sig, Kr. IV. 365. 203 flg., kaste en kniv derind, J. K. 130. 41, Junge 219, Gr. Gl. d. M. II. 236. 361, jfr. Wuttke 216, Busch Volksgl. s. 249, Z. f. M. I. 102, Wigstr. I. 189. 202, Skytts h. s. 158, Jonsson, Möre s. 18, Hofberg 151. 189, Cavall. Wärend I. 17, II. 13. 17. LIV, Liebr. Volksk. 332. 166 (Norge), Kuhn W. S. II. 93. 288, M. S. 174. 167, Strackerjan I. 324. 414, II. 65. 337, Urdsbr. V. 137. 148, Wolf N. S. 616. 518, W. Gregor s. 65, Hartland Fairy T. s. 188, Mélus. III 62, IV. 289, V. 42, Yeats Irish Fairy T. s. 2, Krauss Volkgl. s. 117, Hexen S. s. 27 b, Sreca s. 19, Ralston Songs s. 155. 382; hvirvelvinde på havet, se Mélus. II. 183, Grimm Myth.[2] 599; h— er en forvandlet kælling, der beskyldtes for tyveri, el. en mand fra Afrika, gör mske syge, taler, Kr. Sagn II. 139. 145-50; i ævent. fører

hv— prinsessen bort, Sgr. I. 102; svenden opsøger hv—, Sgr. V. 141.

hvirvelvæve, no. *viṛəlvæw̥ æn* (Braderup) = hvirvelvind.

hvirvle, uo.
hweṛl -ər -ət (vestj., Bj. h.);
hwèṛəl hwèṛlər hwèṛəlt (Lild s.);
hweṛəl hweṛlər hweṛəlt (Vens.);
veṛəl veṛlər veṛəl veṛəl (Agersk.) —
1) = rgsm.; *de hweṛlər mæ æ viṅ; æ vaṅ veṛlər* (Ang.); *„så hwerlə dèjən å kwęjərn sè om“*, Grb. 8. 29 ɔ: drejede sig om; *„hąj tòr fat åpå hær å hwerəlt mè hær ruṅcən om“*, 35. 18; *hon hweṛəlt* el. *hweṛl sè om* (Vens.) vendte sig om; *„i de sam hwerlər hąj tąjən uw å wun“*, Grb. 88. 57 ɔ: vælter han tønden . . .; *dæṅgdn̥ di war wę å fesk, hwèrəlt əð òp mæ æn grom̥ə nòrdwæst weṅ* (Lild s.); *verəl om̥, roṅt* (Agersk.); *hon gor å hweṛlər hær i byj* (Vens.) ɔ: flaner omkring i byen. — 2) *o hwæṛəl æ daṛ* (D.) sætte hvirvel (s. d.) for dören. — Jfr. Aasen, kverva uo., kvervel no., isl. hvirfill hak.; hverve.

hvirvlendes, to. *hweṛləṅs* (D., Elbo); *hweṛli* (Vens.); *hąj kam hweṛli ęj æ dön̥* (Vens.) farende, på hovedet; *han fọl hweṛləṅs* (D.) uformodet, hovedkulds, uden at kunne bøde af; se dog værgeløs.

hvirvler, no. en vandbille, dytiscus; da fanden vilde skabe ænder, mislykkedes det, de blev til hvirvlere, Sgr. V. 39. 323.

hvis, se spurv 2.

1. hvis, steo. bindeo. *hwes* (Vens., alm.); *hwès* (Søvind s.); *hwis* (Mors, D., alm.) = rgsm., — steo., ejeform af hvem (s. d.); *hwes tel æ do fræ, åm æ sku ta skå we ðæ?* (Thy) ɔ: hvorfra? — A.: hvis er den? — B.: det er din, når du får den i dig! Kr. Ordspr. s. 542; *hwès è dęj hat?* (Vens.); — bindeo. *no skat do ta ètər å kom̥, hwes eṅc, så skal a fløt dæ!* (Vens.).

2. hvis, udrbso. *hwis!* (Lild s.); *hwis* el. *hwys!* (Agger); *hwys hwyṣ!* (Vens.); *hwys!* (D.) — vær stille: hys, tys! *hwyṣ, wæ steḷ! mè kaṅc hør önly få· jær* (Vens.); hvis! ti stille med det! Kr. IV. 231; *hwyṣ!* (Søvind s.); *hwys, hwys, tį steḷ mæ əð,* Kr. IX. 171 (Harboøre); *hwys, Pie, væ steḷ!* (Silkeb.); moderens sang ved vuggen: *hwisa hwisa hwisaloḷə* (Lild s.); *hwyṣ hwyṣ* el. *hwiṣ hwiṣ!* (D.); *hwiṣ hwiṣ hwisə lulə hwisə luḷə!* (Agger); se hvisse; også: ord til at kyse med, når man jager efter får, gæs, som vil gå til skade, se hvist.

hvis-hvas, udrbso. *å, hwiṣə hwaṣə!* (D.) siges som svar på, hvad man betragter som vrövl; *visi vasi så æ gos te æ gasi*, Sgr. VI. 11. 161 (vestj.); *de è no hwisi hwasi* (Vens.), dårligt fiolinspil, musik.

hvisk, no. i udtr. *vesk å tesk æ halt löjn* (Sønderj.) ɔ: når man hvisker, er der lögn deri.

hviske, uo.
hwèsk -ə -ət (Søvind s., Elsted);
hwesk -ər -ət (D., Andst, vestj.);
hwesk el. *hwęsk -ər -ə -ə* (Vens.);
hwejsk -ər -əð -əð (Agger)
= rgsm.; *di hweskər, lisom æ gæs kæqlər* (Andst); *„di hweskər i Luwn, så di hør ə te Huwn“*, Grb. 241. 231, der hviskes i Lune, så det høres til Hune, to byer i Vens.; *han hwiskər te dæṅ ån̥*, Kr. IX. 171 (Harboøre); *di hweskər, som de ræṇər i skrèpərən* (Vens.) ɔ: ivrig, stærkt; *dęj, dèr hweskər, hąj lyw̥ər* (sts.); *sǫnt æn hweskən; ji fan̥ən hąj hą dęj hweskən (æn), ka I eṅc sæj ə hòwt?* el. *dèr è sǫnt è hweski oḷ tijər å di tow* (Vens.); *hwejskin* (Agger); jfr. Aasen, kviskra, kviska; isl. hviskra; eng. hwisper; små-.

hvisle, uo.
hwesəl -slər -səlt (Vens.);
hwèsəl -ə -ət (Søvind s.);
hwisəl -slər -səlt (Mds., Lysg. h.);
hwisəl -ər -t -t (Agger);
hwistəl -stlər -stəlt (Holstbr.);
hysəl -slər -səlt (Lild s., Thyholm) — flöjte med munden; *nær fòlk hyslər åm awtənən èlər əpo haw̥, så kaḷər di dæṅ slæm̥ te ðæm* (Lild s.) el. når de hvisler tre gange i kirkenöglen (Vens.); *haṅ wa så gaḷ, te haṅ hwisəlt* (Agger); *hons èr ə, de hweslər i haḷmi?* (Vens.) frembringer en knasende lyd; *dèr è sǫnt ə hwesli å· jær* (Vens.) ɔ: I sidder og flöjter så stærkt; *èn hweslən* (Vens.), kan også dannes af dette glds. ord; se flöjte, jfr. isl. hvísla uo. hviske (s. d.); eng. whistle.

hvisme, uo. *hwisəm* el. *hwesəm -ər* (vestj.) — 1) grundbetydningen synes at være = vimse, hvoraf ordet måske er omsætning; *æ iḷ hwismər*, vifter frem og tilbage, *gǫ å hwisəm mæ ət, han lif o*

hwesəmət, vimsede omkring uden at komme nogen veje. — **2)** logre, vimse; *vesəm mæ æ hal* (Agersk.); *å vesəm omkre'ŋ i æ hus* (sts.) vimse. — Jfr. Aasen, kvimsa; hvisme, vimse.

hvisom, bindeo. *hwisom* (Mors, Vejr.); *hwesom* (Vens.) — dersom.

hvisomensindenstid, bindeo. *hwisomənsi'ňənstij* (D., vestj.); *hwisənsi'ňənstij* (vestj.); *visomənsiňənsti* (Sem) — dersom, med eftertryk; *hw— do no' et komər, så* . . . (vestj.); ordet er sagtens sammensat af hvisom-en-sindes-tid; se sinde; dersomensind, nårensind.

hvisomenstid, bindeo. *hwisomənstij* (vestj., Vejr.); *hwesomənstij* (Vens.); *hwèsòmənsti* (Søvind s.); *wesəmənsti* (Vejlby, Fr.) — dersom.

hvisse, no.
hys hysər hyst hyst (Vens.);
hwis el. *hwys -ər -ət* (vestj.);
hwis -ər -əð -əð (Lild s., Agger; Vens.);
hwys -ə -ət -ət (Søvind s.);
vys -ər -ət (Agersk.) —
1) tysse på, hysse ad, *hwys o jæn* (vestj.); *han həsər o təsər, liq möj hjælpər ət* (Herning); *do ka hys è' ham, dèsəm haj blywə få snaksom* (Vens.); det sædvanlige udtr. for moderens vuggesang: *o hwys æn bån isö'ŋn* (D.); *hwis öwər æn bån* (vestj.); *ka do go hæn o hwis æ bår i səwn!* (Agger); *a hwisə få bònt, mæn ku eňc få ə te å tij* (Vens.); se 1. bysse. — **2)** *hwijs* el. *hwys -ər -t, hwist* el. *hwyst* (Agger) kyse efter småkreaturer, se 2. hvis, hvist.

hvissel, no. *hwesəl æn* (Vens.) flöjte.

hvisselov, no. *hwysəldw æn* (D., vestj.) vugge; se 1. bysse.

hvisselpibe, no. *hwisəlpiv æn -pivər* (vestj.); *hwistəlpiv æn -pivər* (Ølgod s., Vejr.); *hwesəlpib æn -ər* (Vens.); *hwiňsəlpiv* el. *huňsəlpiv æn -pivər* (Malt) — en lille hyrdeflöjte (Malt); han går ud og flöjter i en hvistelpibe, Kr. V. 10. 85; spøgende udtr. for en klarinet (vestj.); jfr. sv. hvisselpipa, Wigstr. II. 306; hvisle, hvistle.

-hvissomda, bio. se i-.

hvist, to. se hvidset.

hvist, no. udrbso. *hwist æn* (D.); *gi æn h— atər æ for!* kys efter dem! — hvist! så flöj de til alle fire verdens hjörner, Kr. V. 75 ɔ: i et nu; *hwist, do kat!* (Vens.) ɔ: væk med dig; jfr. 2. hvis, hvit, kist.

hviste, uo.
hwyst -ə -ət -ət (Søvind s.); ft. tf. *hwyst* (Elsted);
hwist el. *hwyst -ər hwist hwist* (vestj.); nt. ft. tf. *hwistər* (Vejr.);
hwist -ər -ə -ə (Vens.);
hwist -ər hwist hwist (Agger);
vist -ər -ət (vestslesv.);
hyst -ər hyəst hyst (Bradr.);
vyst vystər vyəst vyst (Agersk.) —
1) kaste, *hwist mæ nuə* (Vens.); *ka do hwist æn dærhæn?* (vestj.); *hyst bul* (Braderup) kaste boldten op og gribe den igen; *è hwisti* (Vens.) en hvisten; *wist* el. *wyst kraq* (V. Vedst.; Agersk.) slå kolbøtte; jfr. hvitte, kyste. — **2)** gynge et barn op og ned på armen: *hwist ən åp te æ åwər i æ åwn, så dratər ən nijər i æ åsk* (vestj.) börnerim; *sto å hwyst mæ nowəj; hwyst ham lèt, så la haň nåk vèr å grèi!* (Søvind s.); *hyst mæ it baərn* (Bradr., Agersk.); *hwist ham aw å læ ham go ur i æ məlo!* (vestj.) börnerim; *han wyst a' æ vun,* faldt af, *han vyst a mæ æ ben i æ vær* (Agersk.); *hon gor å hwistər mè bònt* (Vens.). — **3)** vifte f. eks. med et lommetørklæde, kyse ad kreaturer, der går i kornet; *do ka hwist atər æ for* (vestj.); *hwist aj æ lam* (Vejr.); en hest hvister med hovedet (Løgst.); se hvist. — **4)** *o hwyst te Fånə* (D.) behændighedsleg; A. lægger sig udstrakt på ryggen f. eks. i høfaget, med armene udstrakte bag hovedet, håndfladerne opad; B. sætter sin venstre fod i A.'s venstre hånd, höjre i höjre, mens A. løfter sine ben samlede, så de danner en ret vinkel med kroppen; B. lægger sig med livet over A.'s fødder, og ved en samlet bevægelse af hænder og fødder kaster A. B. langt bort; jfr. fiste, himmerig s. 611. 22, hvitte, hytte, kyste.

hvistel, uo. se hvisle.

hvistelpiv, no. se hvisselpibe.

hvistende, tf. i udtr. *hwistəndəs gal* (vestj.) overmåde vred; *så blöw han så hwistəndəs gal* (Sall.).

hvistle, uo. *hwistəl -stlər hwistəlt* (Vejr.) flöjte med mund el. i hvisselpibe; jfr. hvisle.

hvit, udrbso. i remsen: *hwit! så æ kat, så tuw æn æ mus fat!* se hvist.

hvitar, no. se hvidterne.

hvitjen, steo.; **hvitjer**, bindeo. se hvilken.

hvitjönning, no. se hvidkjærning.

hvitte, uo. *hwit -ər -əð -əð* (Thy) kaste med fart et kort stykke; *hwit øwə kòl*, slå kolbøtte; se hviste.

hvittefugl, no. *hwitfåwl æn* (Lönborg) vandrikse, rallus aquaticus, Sgr. III. 156. 868.

hvitten, steo. se hvilken.

hvitter, bio.; **hvitti**, bio. se hvilter.

hvit-tid-dags, bio. *hwitədaws* (Mors); *hwitədaws* (Vens.); *h— wel do kom?* hvad tid på dagen = *hwitərdaws* (Lild s.); også: *hwa daws?* (Vens.); du skal sætte mig over sundet, ihvitterdags det så er, Kr. VI. 26; se dags, hvilter.

Hvitting, no. i talem.: *a æ fræ Hwèteŋ* (andre: *Hwèləŋ*) *hærət, howə hèmlən stompə å jorən tò ve* (Søvind s.) som afvisende svar på spörsm.: hvor er du fra? betydning? — mulig siges også: Hittum herred, se Kr. Ordspr. s. 530; stumpe.

hvittisom, bindeo. *hwitəsom* (Vens.) dersom, ifald der ej kommer noget ivejen; hvilketsom.

hvitur, no. se hvidtorn.

1. hviv, udrbso. et udråb, som høres i legestuer; når dansen går vildest, kan karlene stampe i gulvet og råbe: *hwiw!*

2. hviv, no. stift törklæde, som pigerne binder over öjnene om sommeren (Skagen), Mb.; jfr. Kalk. II. 319, Rietz hviv, smlgn. isl. veifa uo., slænge; Weinhold, Volksk. I. 349 ned.: „huif“, navn til kvindernes hovedbeklædning på Sild (Sylt).

hvivklæde, no. *hwòwkle* (Mors, Thy); [*hijklæj*] (Læsø) — hovedklæde, som kvinder svøber om hovedet i form af en solhat, for at skærme ansigtet mod vind og sol (Slet h., Mds., Vens.), Mb.; ordet er sagtens = vifteklæde (Støvr. h.), Mb.

hviv-skjød, no. hue, se Outz. Gl. s. 135; Mb. formoder, at -skjød svarer til norsk isl. skaut, kvindehue.

hvo, steo. = rgsm.; bruges ikke i daglig tale, men udtales, når der læses: *hwòw* (Vens.).

hvoddem, no. *hwåjəm æn* (Lönb., Hmr.); *hwòjməŋ æn* (Gjedsted); *hwåjəm æn* (Gisl. h.); *hwòjəm æn* (Mors, Thy, Sall.); *hwojəm et* (Elbo; Vejr.); *hwoðəm* (Bj. h.); *wojəm* (N. Slesv.); *vojəm* (M. Slesv.) — 1) stedet i sengen, hvor hovedet hviler (alm.), se hoved 4. — 2) hvoddemsager (s. d.). — 3) en smal strimmel eng på tværs af de andre lange og brede skifter (Hern.). — 4) et stykke tømmer i vandmøllen, som sidder tværs for akselen; ordet tydes af Lyngby, Sj. Sprogl. s. 90 hoved-hjem, isl. -heimr; Thorsen påviser i Dania I. 104, at smstn.'s sidste led er plt. dime, bunke af hø el. halm, høstak; diemen, Schütze; hoved, hövd.

hvoddem dyne, no. *vojəm dyn æn* (Branderup, Agersk.) tværdyne i sengen.

hvoddems-ager, no. *hwåjəmsawər æn* (vestj.); *hwojəmsawər æn* (Vejr.); *hwemsaqər æn* (Vrads h.); *wojəmaqər æn* (Agersk.) — den tværplöjede ager for enden af de lange agre, pladsen, hvor ploven vender; jfr. 2. andet, hovedager, hövdsager.

hvodder, no. flt. se hoved; **hvodderet**, to se hvoddet.

hvoddet, to. *hwòðə* (Mors?); *hwåðərə* (Agger); *hwòjər* el. *hwoðər* el. *hwoðə* (Vens.) — hoved-ør (?), drejesyg, om får; svimmel, om msker; *a wa så hwòðər som i tosoŋ* (Vens.) så svimmel som en tudseunge; småtosset, sær; afledet af hoved (s. d.), jfr. hvoddem, hovedet.

hvoer, no. flt. se hoved; to. se hvoddet.

hvojem, no. se hvoddem.

hvojer, no. flt. se hoved; to. se hvoddet.

hvol, no. se hul.

hvolm, no. se holm.

hvon, no. se horn.

hvolme, uo. se ulme.

hvons, steo. se hvad.

Hvons jæger, no. se Odins jæger.

hvor, no. se horn.

hvor, bio. *hur* foran vokal, *hu* foran konsonant (vestj.); *hur, hu, u* (D.); *hwar, hwa* (Lild s., Mors); *hwar, hwa, hwe, hwò* (Vens.); *hur*, ubetonet *ho* (Lisbj. Terp, se Jyd. I. 48. 2); *howər, howə* (Søvind s.); *hwot* (i enkelte østj. målarter): *wor, wo* (vestslesv.); *vor, vo*, måske også: *vår, vå* (M. Slesv.) = rgsm.: på hvilket sted, i hvor höj grad? *hòwə hò du gor òw ət?* ɔ: hvor har du lagt det? *a ver il, hòwər a ska gør ow mæ sjèl*, men: *howər a ska gør ow ət* el. *ən* (Søvind

s.); *„hwat huws, hwa syqən war ęj“*, Grb. 22. 4, hvert hus, hvor sygdommen var inde; *hwa bowə do? hwar è do frå? hwa skat do hèn? hwar hò do wat?* (Vens.); *ò, gu bəwòr òs, hwe dę è skò!* til el. om den, som fornærmet trækker sig tilbage; „a houer åltj få wal, hwe møh at matt døvv å hve møh nar hon johr å mæ“, To Nov. 26; *hwo məj* (Vens.); *di ka hør hwa ði ær,* de kan høre, hvor de er; *òl wæn hwa ðər blywər rør we wòñəð,* allevegne, hvor der bliver rørt ved vandet; *hwar ən hå gøen,* hvor den har gået (Lild s.); „hvort er du fræ og hvort skal du hen“, Sgr. VI. 82 (Grenåegn); „hwem han war, elle hwot han wa fræ, de mo a ett sejj“; „han ka got rih, hwot han wil“, Blich. Bindst.; *hu wel do hæn?* (S. Sams); måske sammentrukket: *hudə hæn?* (N. Sams); *hur æ do fræ? hur alər do o wær? hu ska do hæn? hu möj, let, manə, fo?* (Agger); *hu buwər han, hu ska do hæn? hur æ do frå? hu manə, möj, fo, let, tit!* også kan høres: *u ær ət hen, u komə do frå?* (D.)? *vo ser ət da uər hær!* (Valsb.); på spörsmålet: *huwə?* — kan svares: *vę do it, te de æ fåbå·jən i bivlən?* Kr.Ordspr. s. 654 med spil på hore (østj.); *a war ęj te Pjæ Kræns å bæ om ən alməs, mèn di sò òlər så mø te mè som: „hwar è din nis? hær è min rèw!“* kan tiggersken fortælle, når folk har ladet hende stå; se hund 674. 52; jfr. Aasen kor, isl. hvarr; sv. huru; i-.

hvoraf, bio. = rgsm.; *hura·w komər de?* (D.); *hwarå· komər de?* (Vens.).

hvordan, bio. *huðən, hurən* (vestj., D.); *hwurən* (Sall.); *huda·nə, huðən, huðən, huən* el. *hu* (Agger); *huðən, hoda·n, huda·n, hunt* (Mors, Thy); *hont* (Stagstr.); *hwant, hwoda·n, hwoda·nt, hwada·nt* (Vens.); *hwoda·n -t* (Hell. h.); *hwant* (Ullits); *hwoðən* (Hammer, Vrads h.); *hwoən* (Egtved); *hworən, worən* (Maltbæk); *horən* (Tårup, Fjends h.); *hwiən* (Tavlov); *huən, huən* (vestenf. Randers); *huñ, huñ* (Braband, Århus egn); *hujən* (Gjern h., Odder, Øst. Starup); *hujən* (Lejrskov, Åle); *hwuðən* (Jælling egn); *huñən* (Framlev h.); *huñən* (Skanderborg egn, Hundsl. s.); *hwoda·n* el. *huñ* (Søvind s.); *voda·n vorən* (Agerskov); *voda·n vodañt huñt voñt vuñt* (M. Slesv.); *vurnt vuda·nt* (Brader.) = rgsm.; *hwoda·nt jor hąj* (Vens.); „hwant løvve do hellens?“ To Nov. 7; *de ka blyw boðə huðən o sååən* (Malt) ɔ: det kan blive både på den ene og den anden måde; *huñ hòə do ət?* (Søvind) bruges næsten som eng. how do you do? *huñ ka dè vę? huñ æ dè?* ɔ: hvorfor? *huñ æ dè du kòmə så silə?* hvorfor kommer du så silde? — *A kòmə nuj silə i da·w!* — *Huñ ka dè vę?* (sts.); *mæn hurən trowə do, de vel go?* (Lisbj. Terp); *ihuñ de blywə* ɔ: hvordan end (Tåning); „hunnen sku han veh kommen die?“ Tkjær II. 8; *a wæ eñc, hwant de ka wær; „hwant de no war å hwant de war eñc, så“ . . .,* Grb. 4. 54; A gör aftale med B., at han skal sige: *hwada·nt* til ethvert spörsmål; A.: *„a war i byj igo·r.“* — B.: *„hwadan·t?“* — B.: *„så fèk a ən ørfiqən!“* — B.: *„hwada·nt?“* — A. er da ikke sen med at vise hvorledes; *hwant hår do əð? a weð ejt hwant de ka wær; a ka fo lòw tę å fòtèl, hwans* (hvad) *a wel å hwant a wel* (Lild s.), synes at være en itk.'s form af hvans, se hvad; *di skul te å si åp, huñən de haj sæ diə, huə di haj hat il å,* Kr. IX. 251 (Framlev h.); *huda·nə* el. *huðən æ ər?* (Agger); *„huðən wå· di?“* — *„å, nåwər stuwər o nåwər smo lisom æ fålk, dæ go te kærk“* (vestj.); *voda·n ær æ væj?* (Agersk.); *han spur, vuñt ə gek* el. *voda·ñt han no skul* (Vlb.); *vurənt* el. *vuda·nt gør han?* (Bradr.); se hvordanner; i-.

hvordanner, bio. hvordan, udvidet form, se Kr. IV. 229.

hvorefter, bio. = rgsm.; *hwarè·tər skal a rèt mæ?* (Vens.); *hura·tər, hur-æ·tər* (D.).

hvoren, bio. se hvordan.

hvorfor, bio. *hwofår hufår* (D., vestj.); *howfå hwafå* (Søvind s.); *hwafår honsfår* (Vens.); *vofår* (M. Slesv.) = rgsm.; *„no fåtal prèjsti dèm beskin om lyjst å honsfå de piqən ku eñc slok ə“*, Grb. 192. 114; når A. spörger: *hufår?* kan svares: *få de ål nar sku ha nåwət o fåro·ñər si öwər o do sku vær dæñ føst* (D.); se hvi, hvifor.

hvorfra, bio. *hufrå·* (D.) = rgsm.; alm. indledende spörsmål til en fremmed, man møder og samtaler med, er: *hufrå· æ dæñ hær pærso·n* el. *mañ?* (D.); *hwar è de hæ gaməl mąj frå?* (Vens.); når

der så spörges: *hur æ do· fræ?* kan afvisende svares: *a æ dærfræ, hur æ hus stor uð o æ ğæs gor bårfuwəð* el. *a ær dḻ steər fræ uðən hærfræ* (vestj.), el. *frå met hjæmən* (Vens.); *hur hår do fån de· frå? — Såðən spør æn tyw!* el. *a hår ståḻən ət frå æn tyw, ve do· kiñəs ve ət?* se Hjemstok, jfr. Kr. Ordsprog s. 277 øv.

hvorhen, spörgeo. = rgsm.; *hwarhèn wet do?* (Vens.); A.: *„hu ska do hæn?“* — afvisende svarer B.: *„de hår æ ek glæmt“* (Agger); — A.: *„hwar skat do hæn?“* — B.: *„te Flastraj ætər è læs hujhwalp“* (Vens.); A.: *„hwar èr haj hæn?“* — B.: *„haj è på spuər ætər i målc-ilər“* (Vens.), se 2. hen, 1. henne, hvordan.

hvorimod, bio. *hurimuwəð* (D.); *hueimoi* el. *huimoi* (Silkeb.) = rgsm.

hvorlunde, bio. hvorledes; *hwolu·ñ de hår sæj* (Lindk., de gl.); *huðən*, de unge.

hvorlænge, bio. *hulæ·ŋ* (D.); *hwòlæ·ŋ* (Vens.) = rgsm.

hvormange, bio. *huma·ŋə* (D., vestj.); *hwa-, hwe-* el. *hwåmå·ŋə* (Vens.) = rgsm.

hvormeget, bio. *hu möj* (D.) = rgsm.; *hwamø· rænər I åpå·, dèr è te Stjænsbæk?* (Vens.) ɔ: hvorlangt antager I der er til Stensbæk?

hvornår, bio. *hwonæ·r* (Vens., Andst, N. Farup); *hunæ·r unæ·r* (D., Gjørd.); også; *hwan* (glds. D.); *hwæn* (Andst, Gjørding); *væn wonæ·r viñər* (Sem); *væn vonæ·r viñər* (Agersk.); *viñər* (vestslesv.); *væn viñər vonæ·ər* (Ang.); *væn vonæ·ə* (Sundev.); *væn viñər* (Bradr.) — når, i spörgende og i afh. spörgesætn.; *væn de tårnər* (Bradr.); *hwan han komər, så gor a* (D.); *væn* el. *venæ·r* el. *viñər dær gær nåwər te væjr* (istykker), *så græ hun glik* (Agersk.); *viñər kåmsto?* el. *kam do?* (Bradr.), når kom du? — Jfr. Flensb. Bylov hvannær, isl. hvenær; når.

hvorpå, bio. *huropo·w* (Agger) = rgsm.

hvorref, no. se hornreb.

hvorsomhelst, bio. = rgsm.; *a skal mè, hwasomhælst do fålå·ŋər ə* (Vens.).

hvorvel, bio. *hwowa·l* (D., vestj., Hell. h.); *vovæ·l* (Sem, Sønderj.) = rgsm. i hvorvel.

hvorvidt, bio. = rgsm.; *æ weð ek, huwi·t* ... (Agger), jeg véd ikke, hvorvidt ...

hvos, fho. se hos.

hvosse, hvossi, no. se hose.

hvost, no. flt. uo. se hoste.

hvot, bio. se hvor, hårdt.

hvuj, no. se hud; uo. se huje.

hvup, uo. se huppe.

hvy, no. se hud.

hvy, no. *hwy æn* (vestj.) hujen, skrig; det gav de jo en hwy af og fløj hver til sin side, M. Skr. 40. 45.

hvys, uo. udrbso. se hvis, hvisse.

hvyst, uo. se hviste.

hvæb, no. skældsord til en, som står og gaber tankeløst: *no hwævəð* (best.); *stor u no diər å hwævər!* (Linde v. Randers).

hvæbe, uo. „række hovedet tåbelig fremad, göre noget med skødesløs ligegyldighed“, Mb.

hvæd, no. se hvede; hvidde.

hvæde, uo.
hwæð -ər hwæt hwæt (D.);
hwe hweər hwèt hwèt (Vens.);
hwær el. *hwæð* el. *hweð -ər hwæt hwæt* (vestj., Thy, Agger);
hwer -ər hwæt hwæt (Holstbr., Vejr.);
hwer -ə hwet hweət (Elsted);
hwei hwejə hweit hweit (Søvind s.); ft. *hwet* tf. *hwet* (Tåning);
vær -ər væt væt (Agersk.);
væt -ər væt væət (Bradr.);
ver (Ang.) —
hvæsse (s. d.) på en hvæssesten; se slibe; også fig. f. eks. ved en handel; hvor folk ikke kan enes, kan trediemand komme og sige: *de ær et nåwət o hwæð o; bryjð o dijəl!* (D.) ɔ: lad fare med at hvæsse på det, tale om det; se Sgr. III. 133. 659; jfr. Aasen, kvetja, isl. hvetja.

hvædelæder, no. *hwæðəlær de* (Thy); *hwèðlèjər de* (Lild s.) — „bedet“ læder af en hestehud; [*så sæj som æn hwèðlærs øl*] (Mors); se 4. bede.

-hvæder, no. må vel betyde: person el. genstand, som hvæsser; nagle-, navr-.

hvædesand, no. *hwèsaj è* (Vens.); *hwèðsåñ de* (Lild s.) — stridt sand; det blandes med vand og tages ud på mark og eng i en „sandpotte“; med en håndfuld af den sandvælling oversmöres strygestikken, hvormed der skærpes (Lild s.)

hvædol, no. se hvedeål.

hvædsten, no. *hwæ-, hwè-* el. *hwestjèn i* best. *-stjæn* flt. *-stiən* best. *-stjæn* (Vens.); *hwe-* el. *hwedstjæn æn* (Mors, Thy); *hwestin* el. *hwerstjæn* (Agger); *hwersten æn -stijən* (Vejr.); *hwæstən æn -ər* (D.); *hwæəstən* (Fanø); *hwedstijən æn* (Lb.); *hwæstin æn* = flt. (Bj. h.); *hweistin æn* = flt. (Søvind s.); *værstən* el. *væstən æn* (Ang.; Åbenrå, Agersk.); *vætsten æn -ər* (Bradr.) — **1**) hvæssesten, forskellig fra hvervesten (s. d.), slibesten (s. d.). — **2**) udtr. om dejgrandet sigtebrød især, *de fålər i hwæstən* el. *klas; dær ær hwæəstən i æ kåq* (Fanø, alm.); *kunt è så waqt ijo·r, de brøjə gor ræn i i hwæstjèn* (Vens.).

hvædstenet, to. i udtr. *væstenə* brød (Ang.) = dejgrandet.

hvægelsindet, se hvegelsindet.

hvæj, no. se ved.

hvæjeløv, no. se hvedelev.

hvæl, to. se hvællig; uo. se hvælve.

hvæl, no. *hwæl è* best. [-c] (Vens.); *hwæl æn* = flt. (vestj., Thy); *hwal et* (Elbo h., Søvind s.) — skrål, skingrende råb, *de war è rælə hwæl, hqj ga å· sæ* (Vens.); „ih, de wa da et grou hwæl den knæjt slov å sæ", And. Bars.

hvæle, uo. se hvælve.

hvæle, uo. *hwæl -ər -t -t* (Thy); *hw— o nøj,* glo på noget, også Lild s.

hvælle, uo.

hwæl -ər -c -c (Vens.);
hwæl hwælər el. *hwæl, hwæl hwæl* (vestj.), nut. *hwæl* (Vrads h.);
hwæl -ər hwælt el. *hwælt* [*hwælt*] (Thy);
hwèl -ər -t -t (Lild s.) —

råbe, skrige, græde på en skingrende el. larmende måde, *hwæl å ful hals åpå jèj* (Vens.). jfr. Grb. 94. 104; *hwèl æ· ham!* (Lild s.), når der skal kaldes på en, der er langt borte; *di ful stòðərər hwèlər å sjèŋər, te wi ka hør əð lånt hæn* (Lild s.); du hwæller, som du var født i Edderup, Kr. Ordspr. 508 (Randers egn); jfr. Aasen, kvella, tale med hvinende stemme; Rietz hwälla el. gwälla, isl. hwella (Haldorson); hvellr to. Fritzn.[2] skingrende.

hvæller, to. *hwælər* (Andst, Kolding) skingrende, klinger: *h— i æ ly, i æ røst; æ lelə huñ æ så h—;* jfr. hviller, hvælre.

hvællig, to. *hwælə* (D.; Lönb.); *hwæl* (vestj., Vejr., Mors, Lild s.); *hwålə* el. *hwæl* (Thy); *hwæl* el. *hwælə* (Vens.); *hwalə* (Søvind, Andst, Bj. h.) — **1**) to. rask, livlig, velnæret, om börn; om voksne: dygtig, *do ær æn hwalə dræŋ, ka do sdən løs!* (Andst); *han æ hwæl te æ höwəðər* (vestj.), dygtig til at passe; *i hwælə kòl, no hwælə kòl i djær ijn tåŋkər* (Vens.) spottende, også *i hwæl kòl* flink, velstående; *hon ær hwèl mæ heñər heñər* (Lild s.) dygtig til at bruge sine hænder; *i æn hwælə stañ* (Fanø); *han ær hejəl hwælə* (vestj.) ved stort mod; *æn hwælə bòjl, hæjst* (Mors); *de ær æn hwæl gaməl mañ, han ka leq i æ sæŋ uðən kæp o sdw uðən brelər* (vestj.); *ija·s war hañ lijfram woq, mæn i ætəmæjðə ær hañ så möj hwæl* (Agger); *hwèl mæñ ku såmtir leq* (sno) *òl de rèð, di sku broq åm sdmərən* (Lild s.). — **2**) bio. *æ kuwən stor så hwælə* (D., glds.) rigt, stærkt; *æn hwælə stuwə jæn* (Mors); *è hwælə gåt bòn, i hwælə gu præst* (Vens.); *„hqj blèw så hwælə skit",* Grb. 14. 14; *dè kam eñc så hwælə møj ræn; de è da hwælə!* (Vens.) ɔ: storartet. — Er det isl. völdugr, Aasen voldug?

hvælligen, bio. *hwæləqən* (Vens.) overmåde meget; *„øən blèw så hwæləqən plawə å ròtər å muws",* Grb. 137. 3; se hvællig.

hvælp, no. se hvalp.

hvælre, uo. *hwælər -r* (Mds.) skrige, om höns ved vejrskifte: *æ höns di gor å hwælərər så stærk ida·w* = hvejre; *søŋ te de hwælərət* (Mds. h.); se hvælle.

hvælråbe, uo. *hwelrob -ər* [*-t*] (Vens.) råbe af al sin magt.

hvælsig, to. se hvirvelsyg.

hvælvbro, no. *hwalbro æn* (Sams) en hvælvet bro, stenkiste, stemmesluse (Sams); se hvælving.

hvælve, uo.

hwæl -ər el. *hwælər, -t hwælt* (Vens.);
hwæl -ər hwål el. *hwælt, hwål* el. *hwælt* (Agger);
hwèl -ər hwål hwål (Lild s.); nf. *hwæl* nt. *-ər* (Thy);
hwæl -ər hwål hwål (Vejr.);
hwæl hwæl hwæl hwæl (D.);
hwæl hwæl hwæl hwæl (Andst);
hwòl hwòlə hwal hwòl (Røgen s.);
hwal hwalə hwal hwal (Elsted);
hwal [*-ə*] *hwal hwal* (Søvind s., S. Hald);
væl væl væl væl (Agersk., vestslesv.);

vœl vœl vœl vœəl (Bradr.); nt. *vœlə* (Ang.) — 1) vende noget, en kop, et kar, en båd med den hule side ned; *hwèl din talærkən!* (Lild s.); *boðən wa blèwən hwål øwər ham,* båden havde hvælvet sig over ham på havet (sts.); *o hwœl æn kåp, æn fur öwər* (Lindk. s.); *vœl et kåp öwər nåwər* (Agersk.); *han hwœl æ kåp, han vil et ha mijər* (D.) vendte koppen med bunden i vejret til tegn på, at han ikke ønskede mere; *do må et hwœl ino˙, do ska hå ən kåp mijər* (D.) høflig opfordring til at drikke en kåp til; også nok: *æ gryð hwœlər* (Thy) ligger med bunden i vejret; *æ far vœl* (Agersk.) fadet ligger med bunden ivejret; *do ka ju sœt hiñ åpo˙ ən hywlbo å hwal et kar èwə, så kør I i karet* (Søvind s.); *hwœl öwər* (Andst) fig. tilhylle. — 2) strömme ud, hælde ud, intr. trs., om hvad der strömmer ud som af et fad, der vendes med bunden ivejret; *rœnt hwœlt niər* (Vens.) regnen styrtede ned; *de hwalər wan nijər* (S. Hald); *de hwœl nijər i ström* (D.); *do hwœl ət så hastə i˙ dæj* (D.) du drikker for hastigt; *vœl æ drek hastə i˙ sœ* (Agersk.); *strœv o hwœl i˙ dœj* (vestj.); *ka do hwœl patœ˙tərən å˙ dèj spaj å så kom hèrhèn mœ i? hon hwœlt ə å, så de stu te ðl laj* (Vens.) hun hældte vandet af, så det stod til alle sider; jfr. kvalregn, kvalvand. — 3) *go å hwœl,* om msker, lude med hovedet til den ene side (Mors); *a lo da mi drøm o æ rœkivœrk å hwœlət mœ uð öwər ət,* Sgr. IV. 194 (Skals). — 4) danne hvælving; *o hwœl æn åwn* ɔ: bygge ovnens hvælving; *æ dör æ vœl* (vestslesv.); *cèrkən è hwœlt* (Vens.) hvælvet. — Jfr. Aasen, kvelva, isl. hvelfa, hvalfa el. holfa; htsk. wölben.

hvælvebojle, no. *hwœlbòjəl æn* (vestj.) gilde, som göres af fiskerne på vestkysten (Ferring, Harboøre og fl. st.), når de efter jul ophører med havfisket, gör deres regskab op og trækker deres både op i klitten, hvor de hvælver (s. d.) dem; gildet holdtes hos skibets ejer, ligegyldigt, om han havde part i fiskeriet eller ej. Så blev regnskaberne gjort op, hvad førremanden skulde have og hvad enhver af de andre fiskere kunde tilkomme; de blev beværtede med ærter og flæsk, kaffe, puns og kage og småsnapse derimellem. Var der flere ejere af skibet, skiftedes disse til at göre hv—, se Kr. Holmsl. s. 9, Jylland I. 48; i tiden mell. Pouls- og Persdag holdtes det, Kr. Almueliv IV. 35; *wå fålk hwål djæ buwəð iguwr o hålt hwœlbåjl ija˙s, imå˙r tår di hœn mœ æ wuj* (Agger) ɔ: på sommerfiske i Limfjorden efter ål.

hvælving, no. *hwœləŋ i* best. *-i* flt. *-er* (Vens.; Agger); *hwœləŋ æn -ər* (D., vestj.); *hwaləŋ æn -ə* (Søvind s., Bj. h.); *hwali i* best. *-i* (S. Sams); *vœləŋ æn -ər* (Sønderj.; Ang.); *vœlnəŋ æn -ər* (Bradr.) = rgsm., kirkehvælving; også: ovnens hvælvede loft, mods. arne; *i nes* (en nisse) *bowə ap å hwaliərən* (S. Sams); *dèr èr hèw hwœləŋər i Börəm cèrk, no om stòj lawə di åsə hwœləŋər i stål* (Vens.); jfr. himmel-, port-.

hvælvknog, no. [*hwœlknåq æn*] (vestj.) rygende snefog; da han ud på aftenen vilde hjem, var det sådan en hvælknog om huset, at en ingen steder kunde gå, Sgr. VI. 137.

hvælv-regne, uo. *de hwalrœjnər* (S. Hald) ɔ: det øsregner, se hvælve.

hvælv-rig, to. *hwalriq* flt. *hwalriq* (Røgen s.); *hwalriq* (S. Hald h.) — overmåde rig; ordet stammer fra hvælve (s. d.), i betydn. vende et kar med bunden i vejret, se Kalk. II. 308 b. ned.

hvælvsten, no. *hwalstiən æn* (Sams) dækstenen på en brohvælving.

hvæn, no. se hvene; steo. se hvem; bio. se hvornår.

hvæpping, no. se vipping.

hvær, no. se hvejr; uo. se hvæde.

hværenste, to. se hver en.

hværlegal, to. se hvirvelgal.

hværre, no. uo. se hverv, hverve.

hværrebrø, no. se hvedebrød.

hværrel, no. se hvirvel.

-hvæs, no. se havrehvæs.

hvæs, no. *hwœs i* best. *-i* (Vens.) person, der taler hæst; se hæs, hvæse; *do ka wal ji è hwœs ino˙* (Vens.) ɔ: flasken kan give en klukkende lyd, skænke en dram; andre siger: *i hwas* ɔ: en, der er hvas, stærk.

1. hvæse, uo. *hœs* el. *hwœs hwœsər hwœst hwœst* (Vens.); *hwœs hwœəsə hwœst hwœəst* (Elsted);

hwœs -ər -t -t (Thy, Mors);
hes el. *hwes -ər -t, hest* el. *hwest* (Vejr.), nf. *hwes* (Agger, Lb.), *hes* (Hmr.);
hes hes hest hest (Lindk. s.);
hwœs hwœs hwœst hwœst (Malt, D.);
vœs vœs vœst vœst (Agersk.; Bradr.)
— hvæse, om gassen el. hugormen; *æ hoqwårm hes* (Lindk.); *gasi hwœsər è mè; gosən hwœst è bònt; no hò gasi hwœst sist gåŋ; dèr è sònt ə hwœsi å jæsən* (Vens.); *han hest o blest* (D.); *de hwœsər i æ stro* (Mors, Thy), om vinden, der suser. — 2) tale hæst el. hviskende; „a trowr a vil te å dø! såh han; men han hvæhst ed ud“, Blich. Bindst.; *hon jik å hœst* (Vens.) ɔ: var hæs; — Jfr. Aasen kvæsa, eng. wheeze; hæs, hæseblæsende.

2. hvæse, no. *hwèjs* el. *hwœs i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) madpiben hos dyr; især hos får og køer, undertiden hos gæs; *a skor i hwœsi, da a stak forə;* se spurv 2; jfr. vessel.

hvæsekande, no. *hwœskañ œn* (Andst) en hæs person.

hvæsel, no. se væsel.

hvæsse, uo. *hwès -ə -ət -ət* (Elsted) = rgsm., se hvæde.

hvæsten, no. se hvædesten.

hvæt, tf. se hvæde; bio. se hvat.

hvævs, no. se hveps.

hvørrebrye, no. se hvedebrød.

hvöv, uo. se vifte.

hvövs, no. se hveps.

hvövte uo. se vifte.

hvåen, no. se hoved 4.

hvål, nf. tf. se hvælve.

hvålle, to. se hvællig.

hvålsfin, no. se hvalsfinne.

hvån, no. se horn.

hvår (?), to. *hwår* (?) (Thorsted) rask på det; *han æ så hwår o ər,* se 1. hver.

hy, no. se hø, höjde; to. se höj.

-hyacint, no. jfr. gr. hyakinthos; perle-.

hyben, no. *hyjb-* el. *hybtwon i* el. *hyj-* el. *hybær è* el. *hyjbærtwòn i* best. *-i* flt. *-twòn* (Vens.); *hiftuwən œn* (Randers); *hivton œn* (Søvind s.); *hybtuwn œn* (Bj. h.); *hjof œn* = flt. (Lemvig); *hjobær-tuwən œn* (Lönb.); „hybær el. hytorn“ (Ålborg); „høwbærtræ“ (Varde); *juək œn jukə* (Sundev., Ang.); *jubærtrœ* el. *-bosk* (Agersk.); *jubətreə* (Fjolde) — vild rose, måske især rosa canina og pomifera Herm.; frugterne kaldes: *hyjbær è* best. *-ə* flt. = ett. (Vens), *hjobær* (Lönb.); *hubær* (Andst); — blomsterne: *hubærblåstər* flt. (sts.); — „hybær“ (Ålborg); *jubær* (Agerskov); *jukbæ* (Sundv.,Ang.); *jubə* (Fjolde); en ret mad tillavet deraf kaldes: *jukbæ-sop* flt. (Sundev.). Legende om den se Sgr. II. 205. 796, Mhof 358. 479, den er skabt af djævelen for at klattre til himlen på; Judas hængte sig i dens grene; se også Andersen, Fr. P. V. s. 65; jfr. Kalkar II. 244 hjubentorn.

hybenkradser, no. se hibenkradser.

hybenris, no. — 1) *hyj-* el. *hybær-rijs* el. *-rics* (Vens.) = hybentorn. — 2) en pileart, salix repens L.; „huebærris“ med bærlignende udvækster på bladene, J. T. 215 (vestj.), se hundebær.

hybs, no. en ubetydelig smule; nu var der kun en hybs tilbage, så havde de pengene, Kr. III. 36. 47.

hybær, no. se hyben.

hyen, no. se höne.

hyer, uo. se høre.

hyest, no. se høstuld.

hyffeltorn, no. se høffeltorn.

hygge, uo. *hyq -ər -ə -ə* (Vens.) = rgsm., røgte med omhu, nyt ord; *hon èr èn gu kun te å hyq om hær maj;* se 1. hug; jfr. Aasen, hyggja.

hyjate, to. se höjhjærtet.

hyk, uo. se høkke; udrbso. se hyp.

hykle, uo.
hykəl -ər -t -t (Agger);
høkəl -klər -kəlt -kəlt (Vens.)
= rgsm.; *æ hyklər eŋən puðər* (Agger) ɔ: jeg siger min mening rent ud; deraf: *høklər i* best. *-i; høkleri·c* (Vens.); jfr. htsk. heucheln.

hyl, no. *hyjl è* best. *-t* flt. *hyjl* (Vens.) = rgsm.: *hon blèw så fåcy·wst, de hon ga è gromə stur hyjl å· sè;* se vræl.

hyld, no. se huld.

hyld, no. *hyl œn* = flt. (D.); *høl œn -ər* (Agger); *høl œn* best. *-ən* flt. *hølər* (Vens.); *hyl œn hyl* (Sundv.); *hyl œn hyl* (Agersk., Søvind s.); *høl œn* = flt. (Thy) — et træ, sambucus L.: *vœn dær harer hyl å plañtər pil, dæñ fær værkən ro œlər vil* (Sønderj.); *„de hwiŋ i æ avəl!“ så æ mañ, da håð han kon jœn hyl* (D.); når h— blomstrer om vinteren, varsles død, Sgr. IX. 234. 806; sky-

der en h— op under husets fodstykke, betyder det held, Sgr. VIII. 181. 750; når hyldens blade bliver så store, at de kan lukke [dække] et öje, må man sove middagssövn, Sgr. VIII. 42. 77; hvor h— ikke kan gro, der kan ingen mand bo, Sgr. VI. 14. 219, Kr. IX. 39. 420; den frier fra koldfeber: man skal binde feberen til en h— og sige:

hyltræ, a klawər få dæ,
mi restsyqən, dæñ plawər mæ;
a biñər ən fast o gor hæfrå
i nawn osv., — Kr. IV. 395. 530;

el. her står du hyld så bold,
jeg haver den kold',
den skal forlade mig og ryste dig,
i navn osv., — Kr. VI. 373. 189;

el. *hær komər a mæ mi kol te dæ,*
kom do så mæ mi suñhiəð te mæ,

Sgr. VIII. 122. 543; jfr. J. Saml. IV. 243, Thiele Overtro nr. 433, Strackerj. I. 74. 90, Urdsbr. 1882 nr. 9. 16, V. 169, Urquell II. 95, Tylor Anfänge II. 149; man slipper den også, når man stiltiende lader vandet under en hyld, Kr. IV. 395. 539; når man lader sit vand under et hyldetræ får man udslæt, Sgr. VII. 29. 23 (Fyn); under en h— bor underjordiske, Kr. VIII. 24. 49, Sagn I. 298. 986; man maa ikke göre et hyldetræ fortræd, hverken hugge grene af el. volde rødderne skade ved gravning; den, som grov en hyld op og ikke bad om forlov og ikke lovede at plante en anden i stedet, han visnede hen med hylden. For at tage grene og blomster, skulde man også bede om lov og sige, at det var nødvendigt. Drengene ... lå på deres knæ og bad smukt om lov til at skære grene til deres spröjter og lagde altid til: „for det er nødvendigt!“ Kr. Anholt 73. 164; jfr. Mhoff 510; tandpine slipper man for ved at stikke den syge tand til blods med en hyldesplint, vist alm., se Thiele Overtro nr. 448; de nedhængende skud af h— virker afførende, de oprette som brækmiddel, de vandrette som svedemiddel, Thiele Overtro nr. 437, Wuttke s. 302, Strackerj. II. 19. 280, Renvall s. 32, jfr. Mélus. I. 348, Amer. Folkl. II. 29; en pind af hyld bruges i kærnestangen, når man ikke kan faa smör, Thiele Overtro nr. 242; sålænge en hyld står udenfor stuehuset fødes ingen velskabte börn der, Kr. Sagn I. 343. 23; se om alt dette And. Fr. Pl. V. s. 234 flg., Cavall. Wärend I. 310, Pergers Pflanzensagen 256 flg., Wuttke nr. 13. 141, Busch Volksgl. s. 122. 187, Mhoff 378 flg., Grimm Myth.[2] 617. 1122. — Jfr. Aasen hyll hak.; htsk. hollunder, mnt. ellern Sch. Lübb.; eng. elder; spansk-.

1. hylde, no. *hyl æn -ər* (D., Søvind s.); *høl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.; Thy, Agger); *höl æn -ər* (Ang.) = rgsm.; *de leqər o æ næjər hyl* (D., alm.) ɔ: det ligger på gulvet; *„sèt dè åpå dè næjər høl, så falə do ènc nir“*, Grb. 243. 274, se Lars; *wær i hølən hos ham* (Vens.) ɔ: være i kridthuset; *no æ han nåk komən o hans ræt hyl* (D.) på sin plads; *„de klæj klę dæ ènc su“* el. *swǫ gåt“*. — *„å, de jør ènc no, a skal ènc sætəs i høln te stas* (Vens.); jfr. Aasen sv. hylla, huk.; bjælke-, gratost-, hø-, Larses-, mælke-.

2. hylde, uo. *hyl -ər -ət* (D.) i udtr. *de hylər gåt o jæn*, om msker og dyr: fedes, får huld (s. d.).

hyldebloster, no. *hylblåstər* flt. (D.: Søvind s.) — 1) = rgsm.; deraf *hylblåstərtę*, se hyldethe. — 2) *hylblåstər* (vestslesv.) kaldes et vist mønster af kniplepigerne.

hyldeblomst, no. *hølblomst æn -ər* (Agger); best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

hyldebord, no. *hylbor æn* (vestj.) en hylde; sædvanlig om hylderne langs loftsbjælken, hvorpå mælken sættes; de sagde nej og havde endda hyldebordet under loftet fuldt af mælkefade, Kr. III. 274. 366, se kandebord, Larses hylde, ogsbord.

hyldebusk, no. *hølbosk æn -bowsk* (Agger); *hølbusk i* best. *-i* flt. *-busk* (Vens.) = hyld (s. d.).

hyldebær, no. *hylbær æn* = flt. (D.); *hylbæ et* best. *-bærət* flt. best. *-bærən* (Søvind) — bærrene af hylden; deraf laves: *hylbæsop* (Sundv.).

hyldebærsuppe, no. *hylbæsop de* (Søvind s.) frugtsuppe af hyldebær.

hyldebøsse, no. *hylbøs æn -ər* (D.); *hølbøjs æn -ər* (Agger); *hylbøs æn -ə* (Søvind s.); *hølbøs æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm., alm. legetöj for drenge; den dannes af en udhulet hyldepind, lades med to propper af hør el. blår, af hvilke den ene ved hjælp af en ladestok driver den anden ud med et skrald; den er et

internationalt legetöj, se Andree, Parall. II. 93; kartoffelbøsse.

hyldefolk, no. er grönne, bor i hyldetræet el. under det, og tager gården og redskaberne i den i brug, når folk går i seng; de pudser knive og gafler, og er der noget i ulave, istandsætter de det, Kr. VIII. 45. 84, Kr. Sagn II. 3. 4, 7. 28. 29. 31; jfr. „hyldemoder“, Thiele II. 282 med henvisn. til Afzel. Swenska Sago Häfder II. 151 (?), Sgr. VIII. 43. 98; slgn. huldu folk nyisl.; Faye 40 flg.

hyldemarv, no. *hylmalə de* (D.) marven af hyldetræet.

hyldemoder, no. ånd, som man antog boede i hyldetræet; i hver hyld er en h—, som man maa vogte sig for at fornærme, som for den lede ånd, Kr. Anholt s. 73. 164, se hyld, hyldefolk.

hylderumpe, no. *hølromp i* best. *-i* flt. *-romp* (Vens.) vissen hyldegren.

hyldethe, no. *hølte* el. *-tewañ de* (Agger); best. *høltea* (Vens.); *hylte* el. *-tewañ* (D.); *hylte de* (Søvind s.) = rgsm.; alm. drik i ældre tider, bliver endnu tit drukket af bønderfolk i Vesteregnen for the, se the.

hyldetræ, no. *hyltræ æn -ər* (D.); *høltrèj è -trèjər* (Vens.) = rgsm.; stuen var bygget af hyldetræ, derfor var börnene urolige, de blev pattede af vætter, Kr. Sagn I. 6. 18.

hyldevand, no. *hylwañ de* (vestj.) hyldethe (s. d.); når vi ikke havde andet at drikke, kogte min moder en gryde h— og satte på kakkeloven; når vi blev tørstige, kunde vi så gå dertil og drikke, Kr. Almueliv III. 50. 156.

hyle, uo.
hyjl -ər el. *hyjlər, hyjl hyjlt* (Vens.);
hyjl -ər -t -t (Agger);
hyl hyl hul hyl (Lindk. s.);
hul hul hul hul (Andst sj.), nt. *hul* (D.);
hyl hyl hyl hyᵈl (Gram s.);
hul hul hult hult (Fjolde; Ang.) —
= rgsm.; græde, hyle, om börn, dyr; også om vinden (Sønderj.); *hon hò goə å hyjlt i wilən skyj* (Vens.); *dèr è sònt è hyjli å di oŋər* (sts.); jfr. Aasen hyla, ula; htsk. heulen, mnt. hulen, Sch. Lbb.; ordet henføres til htsk. eule, ugle, altså: opr. tude som en ugle; se kyle.

hyling, no. *hyləŋ æn -ər* (Agersk.) en hest med én testikel; = urhingst; jfr. klaphingst.

1. hylle, uo.
høl -ər -t hølt (Vens.); tf. *hølt* (Agger);
høl -ər hul hul (D.; Vlb.)
= rgsm.; hylle, tildække; *å høl å døl; å høl ilən* (Vens.); *„wi fo wal å høl å døl mè hwèrar“*, Grb. 162. 25; *høl eñ, te, nijər* (Agger).

2. hylle, no. lang kåbe, som kvinder på Anholt i ældre tid gik med, Kr. Almueliv III. 94. 319.

Hylleborg, no. glds. kvindenavn, se Hildeburgh, Nielsen Personnavne; Hildebjørg i Aasens Navnebog, af Hild strid, Bjørg hjælp el. beskyttelse; *æn Hyləbårə* (Agger) forblommet ord, en kvinde, der „hylrer“ (s. d.).

hylleke, no. *hølək* el. *hølək i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.; Sall.); *hylək æn* (Røgen s.); *hølkən æn* (Fanø) — 1) et trekantet hovedlin (Vens.); jfr. Grb. 5. 21; også vestslesv.; *haj fæk jæn på høləki* ɔ: en ørefigen (Vens.); *hwa mon han hår oñər hyləkən?* (Røgen) hvad mon han bærer under sin kappe; ligeså bære h— på begge skuldre (sts.); *haj hò fòt sè i gu hølək* (Vens.) ɔ: rus. — 2) langt hvidt tørklæde, der bruges som en slags kyse til börn (Fanø). — Jfr. mnt. hulleken, Sch. Lübb. „eine von der einfachen kappe verschiedene kopfbedeckung“; Aasen hylk; Rietz s. 280 under helika.

hylleklæde, no. *hylkle æn -kleər* (Andst) uldent kvinde-kastetörklæde.

hyllest, no. *hyləst æn* (Mors) pleje, hjælp, tilsyn; *han hår eŋən h—,* om en gammel, som ingen har til at hjælpe sig, el. om små börn, hvis forældre ej vil sørge for dem; jfr. Aasen hyllesta huk, gunst, velvillie; isl. hollusta.

hyllestløs, to. *hyləsløs* (Mors, Sall.), *æn h— jæn,* en som er uden hjælp og pleje, om syge, fattige og forladte.

hylli, no. se høle.

hylre, uo. *hylər -ər -ət -ət* (Agerskov, vestslesv.); *hylər hylər hylər hylər* (Vens.; Thy) — klynke og klage sig, smågræde, om börn og kvinder; *haj gor å hylər å græər* (Vens.); *gå å hylər omkre·ŋ* (Agersk.) gå og klynke; *hon hylər sådant, de mè ku hòtə græ we å hør ə* (Vens.) iron.; jfr. plt. hulferen, Schütze; Hylleborg, pylre, sylre.

hylsklæde, no. *hølskle æn -klęər* (Vejr., Mors, Thy,); flt. *hølsklər* (Hmr., Agger); måske: *hørklæ* (Henne s. ved Varde) — uldent lagen til senge; *i mølən brujt vi hølsklærə po sæŋin*", Kr. IX. 222 (Gjern h.); jfr. tjald, vår; se hylskind.

hylskind, no. *hølskiň æn* = flt. (Sall.) = hylsklæde, uldent lagen, bruges i flæng med hylsklæder.

hylskyr, no. *hylskyr æn -ər* (Braderup) „træstykke fra bjælken til muren, ikke i lader" (Lyngby), sagtens = ogsbord (s. d.); ordet synes sammensat af hylde—skyde.

hylster, no. *hølstər æn -ər* (Agger); *hølstər è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; dække, hylster; törklæde, der ej sidder rigtig på hovedet; *„hons è de fâr è hølstər, dè leqər øwər âlt?" — „å, de èr eňc ộňc en i gaməl ucdwl." — Do for lôw te å leq jènteŋ è hølstər* (noget til dække) *øwə di patæ·tər* (Vens.).

hylvertorn, no. Mb. se høffeltorn.

hyn, steo. se hin.

hynde, no. *hǫj* el. *hǫj è* best. *hònc* el. *hǫj* best. *-ə* flt. *hǫjər* (Vens.); *høň æn -ər* (Agger); *hyň et -ə* (Søvind s., Hads h., Bradr.); *hjöwn* el. *hjöwni* el. *hõn* el. *hjåň* itk. (S. Sams), måske *hjun* itk. (N. Sams); *höň et -ə* (Barrit s., Bj. h.); *høň æn -ər* (D.); itk. (Røgen; Fjolde); *hyň et -ər* (Bradr.; Sundev.); *hyň et -ər* (Ang.) — 1) = rgsm.; en pude til at lægge på en stol eller i sædet af vognen til at sidde på; jfr. Kr. Almueliv I. 60. 208. — 2) „klappe hynde", börneleg; A. sætter sig på en bænk; B. lægger sit hoved i A.'s skød og den åbne hånd på ryggen med håndfladen opad; en af de legende slår i hånden, B. skal så gætte, hvem det er, idet han rask springer op; gætter han rigtig, er han fri (vestj.), jfr. Kr. Almueliv IV. 116. 343; se Danmark. — Jfr. Aasen, høginde no., høg to. bekvem, magelig; isl. hœginde itk., sv. hyende, betyder oprindelig: bekvemmelighed; age-, pude-, stole-.

hyndepude, no. *höňpuð [et] -puðər* (Bj. h.) = hynde.

1. hyp, udrbso. = driveråb til heste; *hyp!* (D., vestj., alm.); *hip så!* el. *wel I no, hik!* (Vens.); *hyk!* (Søvind s.); *„èqən wil eňc yo, næ di sò: torr! å di wil eňc sto, næ di sò: hip!"* Grb. 81. 16, ordene er her stillede modsat brugen, se pturr; „hyp, alle mine heste!" — sagde manden, da havde han kun én, Kr. Ordspr. s. 464; jfr. historien om Store og Lille Claus i Andersens Ævent., se huj.

2. hyp, no. *hyp æn* (vestj., Sønderj.); *hep è* (Vens.) — 1) topmål på en tønde korn: *mæ hyp* (vistn. alm. Sønderj.); også: *han əl ğan ha sæj æn hyp* (sts.) rus. — 2) om arbejde: *idaw hår vi fån æn guwə h— ğor vę ət* (Lindk.) ɔ: fået udrettet meget; *han fek æn fanəns hyp* (S. Hald) ɔ: blev kastet på dören, led stort tab el. lign.; se 2. hip. — 3) et slags hasardspil: man lægger kortene med billedsiden nedad i bunker efter spillernes antal, hver vælger sin og sætter sin indsats på den; så vendes de, den som får det höjeste kort, vinder alt; *ska wi spel hyp?* el. *hypən?* (Vens.); jfr. hufken el. hüpken, Sch. Lübb. II. 327. 33; se 2. hyppe.

hypmåde, no. *hypmąr* (Braderup) topmål på törre varer; plt. hüpped maat, Schütze IV. 211.

1. hyppe, uo. *hyp -ər -ət* (vestj.) sige hyp til en hest, drive på den, alm.; jfr. Kr. VI. 85. 127; se hippe.

2. hyppe, uo.
hyp -ər -ət (D.; Thy, Mors, Elsted, Agersk.); ft. tf. *-əð* (Agger); *hip* (S. Sams) —
1) føre muld på voksende kartofler, jfr. mulde. — 2) fylde top på noget, se 2. hyp 1; *di fylt å· æ påt å di hypə æn eňda, fâr å få åpmæt* (opmålt) *ålt*, J. M. 70; jfr. mnt. hupen, Sch. Lübb.; htsk. häufen; Schütze II. 174: kantüffeln hüpen: mulde; IV. 211 hüped maat, „übervolles maas".

hyppejærn, no. *hypjan æn -jan* (D.); *hypjaŋ et* (Søvind s.); *hypjar æn* (Agger) = rgsm., redskab til at hyppe kartofler med.

hyppeplov, no. *hypplåw æn* (D.): *hypplåw æn* (Agerskov) — plov til at hyppe rodfrugter med.

-hypper, no. se hånd-.

hyppet, tf. *hypət* (Mellemslesv.), *æn hypət tyň* el. *skeəp* (Brader.) tønde el. skæppe med topmål.

hyppig, to. i udtr. som: *a war eňc så hyppiq åpǫ ə* (Vens.), forhippet (s. d.) på det; hyppig i betydn.: ofte, synes ikke at forekomme i jysk.

hyr, to. se höj, höjre.

hyrde, no. *hjöwər æn hjöwrər* (D., Gram); *hjor æn -ər* (Hmr., Lemv., S. Salling, Sams); *høwər æn -ər* (Thy); *hywər* el. *hòwər æn -er* (Mors); *høwər i* best. *-i* flt. *høwrər* (Vens., Hanh., N. Sall.); *hjoə æn hjoðər* (Løgst., Havbro s.); *hjo æn -rər* (Gjern h., Bj. h.); *hjor æn hjårə* (Vejr.; Randers, Vejle, Viborg, Davbj.); *hjæwər æn hjæwrər* (Andst); *jòwə æn jòwrə* (Bjært); *hir æn -ər* (Agersk., Vodder, Bradr., Angel, Vlb., Fjolde); *her æn -ər* (Emmerl., vestslesv.); *hiə æn -rər* (Åbenrå) — 1) = rgsm.; „han ga høwjeren dowwe“, Tkjær II. 86; *skat do wær høwər åpå jæsən?* (Vens.) ɔ; for gæssene; i ældre tid kun om byhyrden, en af kommunens embedsmænd, der lönnedes med et hus (hyrdehus), mælk, samt en bestemt afgift i penge for hvert stykke kvæg, stort el. småt, han passede; føder får lam i marken, skal hyrden have et stykke brød og to æg til mellemmad for hvert ålam, men kun ét æg for hvert væderlam, Kr. IX. 39. 425; hyrden tudede fårene el. kreaturerne ud med et horn (s. d.), se Kr. Almueliv I. 15. 40 flg., el. med en lur (s. d.) sts. nr. 44, Sgr. V. 190, jfr. Grb. 189. 66; har som lön ret til at malke én mands køer hver dag på omgang, Kr. Almueliv I. 9. 21; har ret til at gå rundt i byen nyårsdag, han melder sig med horntuden udenfor, indbydes, beværtes, får med sig hjem en kage, lys, flæsk, fårelår; brændevin blev drukket på stedet el. taget hjem i en flaske, sts. s. 19. 48. 51; han fik fra hver gård skiftevis hjælpere, til at passe kreaturerne, „hjarer“ el. „hjarhjælpere“, se sts. 17. 44, 19. 47. 49; han skulde møde Pejersdag (s. d.) sts. s. 22. 56, og måtte holde ud indtil tæt för jul. Nu sædvanlig om kohyrden, en halvvoksen dreng el. pige. Fordum havde hver by sin h—, Kr. VIII. 318. 538; Aså mænd og Sørå kvinder var allesammen om at lave Gjerå hyrde, og så blev han endda både vind og skæv, Sgr. IX. 130. 375 (Vens.); „det stod stort til ad æ hires, æ kjæp stod uden æ dör“, Kok Ordspr. 26. 274 (Agersk.); *de æ stort mæ Per hir å hans huñ* (vestslesv.) siges om msker, der er hedt venskab imellem; *dær æ høq öwər høq å her öwər Krawluñ får* (N. Slesv.); *nær æn tòl te hjorən, så tòr han te hans kæp* (Vor h.) kan siges til en person, der går sin vej, når en for ham ubehagelig sag føres på bane; *hjorəns sårə ær et slot, farəñ hwær mañs dar æ lot,* Kr. IX. 42. 454; *rask å gəswent skal æn hjor al tir vær, få dæñ ğör eŋən trælarbər,* Sgr. V. 29. 130 (Ulvb. h.); *mè ka lætər få i præst en i høwər* (Vens.); *æn ka it ta æn hjo ve æn hòw* (höj) *å ğör æn præst òw,* Sgr. III. 44. 144 (Ås); *de è pròl å wæ kòl; de è trèls å wæ bèls, de è knøwər å wær høwər* (Vens.); *i drèŋhøwər,* dreng som er hyrde; *èn piqhøwər,* dito pige; *i bèlshøwər,* halvvoksen, konfirmeret dreng, som er hyrde (Vens.); *så vel æ vær æn hir å tur i æ hir sit vorn* (Valsb.) gl. vise; A.: *do ær æn høwər!* B.: *a hå hwærkən hwån hæ klöwər,* Sgr. I. 46. 190 (vestj.), ordspil med höved (s. d.): nu bærer lidel Kirsten Knud Hyrding hans horn og så driver de djeres fæ om korn, Kr. II. 151. 13, I. 111; *wo hjor leqə po æn lelə betə höw, å tuðər i hans huwən, han tuðər så vit som markən æ, a höwjərn gor i kuwən!* Sgr. VIII. 206. 844, börnerim, se også Kr. VI. 351. 238; i et skæmteæventyr bærer hyrden studene over diget, Sgr. IX. 166; Rørbæk hyrder vilde drille Døstrup hyrder og råbte til dem: „Døstrup di gall grander, di pesser i dje kander å sender hverander!“ så råbte Døstrup hyrder tilbage: „Rørbæk rotter, di skider i dje potter, di slajted en kalv å åd 'en halv, så slu di ed i los' å gjemt 'en te posk'. Om posken så vild' di te å ha dem så lystig et bal, å så vild' di te å ha a dje kalv, så vidst' di ett ant, end de war kalven den sød', men så war 'et d... regier mæ loten den hlød'!“ Kr. Ordspr. 504; byhyrden i Kragelund, Sgr. XI. 136. 397, hyrdedrengen og biskoppen Sgr. XI. 82. 134; en h—, som kan bringe dyr og msker til at bisse, Sgr. XI. 66. 108 flg.; i stedremser: „Fåstrup hjårrer“, Kr. VI. 344. 212, IX. 128. 337 (Hmr. h.); i et bynavn: *Hjöwrkær,* 1 mil nord for Bramminge, det skrives Hjortkjær, se U. Bl. I. 236, opr. Hyørdhekyern, vandingssted for kvæghjorder, det forudsætter en form, der mulig findes, *hjöwr* = hjord, se hyrdekjær, som ordet efter den jyske form også kunde tydes; om gammeldags hyrde-

skik se Poul Hansen, Bidrag til det danske Landbrugs Historie s. 82, Vort Landbrug VII. 408 (E. T. Kr.); Sgr. V. 166. 750, Grb. 56. 21 flg., Fb. Fr. H. s. 63 flg.; Fb. Nord. Månedskr. 1872 s. 336, Fb. Bondeliv 174 flg. 317 flg., Skytts h. 22. 47. 105, Kr. Almueliv I. 83. 314, Anholt s. 99, jfr. Frischbier Hexenspruch s. 139, Buschs Volksglaube s. 74; Grimm Myth.[2] 737. 746, Kuhn W. S. II. 157 flg., W. Gregor s. 195; se besekors, gaj, kluntekjæp, løbedreng, pinsebrud pinsegilde, ringlestav, svøbe no., syvsoverdag; fig. kan siges, når man i kortspil har spredte kort af flere farver: *æ hær æn her fra vær by* (vestslesv.). — 2) navn til den, som sidder uhøvisk ved bordet og tager grådig til sig (Andst). — Jfr. Aasen hyrding hak.; Rietz s. 254 höling, höle, hyre; isl. hirðingi; htsk. hirte, mnt. herde, herder, Sch. Lübb.; kobanker, kodreng; gjæte, hjorde, vare; barne-, by-, *båre-, *eng-, flytte-, fæ-, fåre-, gåse-, hönse-, ko-, stude-, svine-.

hyrdebestilling, no. *høwərbəstelən* *æn* -*ər* (Vens.) unyttig bestilling.

hyrdedreng, no. *hjöwərdræn æn* -*ər* (D.); *høwədrèn i -drèn* (Vens.); *hirdræn æn -dræn* (Agersk., Vodder); *hjordræn æn* (Vejle) = rgsm.; *han tål mæ te· som nåwər hjöwərdræn* (D.); h— var udrustet med gaj, svøbe- og kluntekjæp, Sgr. IX. 206. 628; nordenvind og søndensol, det griner hyrdedrengene ad, Sgr. I. 14. 39 ɔ: gotter de sig ved, så kan de sidde i ly af et dige og slikke solskin; hyrdedrengen indbydes til at opholde sig i julen på den gård, hvor han er fæstet til sommertjeneste, Kr. Almuel. IV. 115. 333; julenat kl. 12 skal han svinge sin skjorte over kreaturerne, så bisser de ikke om sommeren, sts. IV. 111. 58; *høwərdrèni* skulde se: *wibən flyw, plòwi dryw, stårki stån* (stå?) *å følt gån*, Kr. IX. 54. 590 som et godt varsel for året; i gl. dage passede byhyrden fårene om vinteren, en *herdræn* lejedes til dem om sommeren (vestslesv.); hyrdedrengens klagevise se Kr. V. 351. 238, Almueliv I. s. 22. 62 flg., Fb. Fr. H. s. 68, Dania I. 179.

hyrdeeng, no. *hjoræn æn* (Tovstrup); *hiræn æn* (Angel) — engen, som hørte hyrdeembedet til; Gadbjærg hyrdeeng og Tofthöj h— grænsede sammen til markskjel. Bymændene skulde slå disse enge, og de indrettede det altid sådan, at det kunde ske en söndag. Begge byers folk spiste meldmad på én gang og samledes på ét sted; de fik god levemåde af hyrderne den dag, og det var en halv fest, hvilket også kunde ses på Gadbjærg hyrdekone, for hun var sluntefuld, når hun kom ud til dem med pandekagerne, hun havde bagt, Vort Landbr. VII. 409 (E. T. Kr.), Kr. Almuel. I. 19. 50.

hyrdehandel, no. *høwərhajəl de* (Mors) = börneværk.

hyrdehund, no. *hjöwərhun æn -hun* (D.); *høwərhuj i -huj* (Vens.) tilkommer især fårehyrden.

hyrdehus, no. *høwerhus è* best. -*t* (Vens.); *hjohus et* (Tovstrup); *hjöwərhus æn* (D.); *hirhus et* (Mellemsl.) — huset, hvor byhyrden boede, jfr. Feilb. Fr. H. s. 64, Bondeliv s. 179; nu de små hytter, som hyrderne bygger for at skærme sig mod vind og vejr.

hyrdekald, no. *hjöwərkal æn* (Malt) hyrdeembede; Stubberup h— var bedre end Løsning præsteembede, Kr. VIII. 94. 179; Jævngyde h— bedre end Svejstrup præsteembede, Vort Landbr. VII. 408 (E. T. Kr.), jfr. Kr. Almueliv I. 27. 82-84; *han æ kud nåk o æ hjöwərkal* (Malt) tlm. ɔ: han forstår nok sin bestilling.

hyrdekjælling, no. = rgsm.; *de æ mæ dæ som mæ hjokæləŋən* (flt.), *di smøkə dæm om awtənən, næ di vehtə hjəən hjæm*, Sgr. I. 191. 1185 (Årh. egn).

hyrdekjæp, no. *hjöwərkæp æn -kæp* (D., vestj.); *hjəəkæp æn* (Havbro s.); *høwərcæp æn -ər* (Vens.); *jöwərkæp æn* (Gram); *hèrkæp æn* (Vodder) — tit en egekæp af et rodstykke, den kastes efter de genstridige kreaturer med fast sigte; *a blèw så viləlø, a ku bəgən å lòwt æn hjokæp* (Silkeb.); dersom der ikke er et kors skåret i enden af kæppen, har man lov til at brække den itu (Vens.); jfr. kluntekjæp, kylekjæp, slåløskjæp.

hyrdekjær, no. en dam; „hjoekjaeret, en stu branddam“, Yuelb. s. 34; se hyrde.

hyrdekjølle, no. *hjæwərkøl æn -ər* (Andst) = hyrdekjæp.

hyrdekone, no. *hjokon æn* (Randers egn); *herkun æn -kunər* (vestslesv.) = rgsm.; *hun pyntər sæ te awtən lisom*

før i værdən æ herkunər (vestslesv.); thi hyrdekonens mand kom først hjem om aftenen; „næe hjoerkonen ka få måggen ud, te hjoeren komme hjem om awtenen!" (Linde v. Randers) kan siges, når en pige er sen til at blive færdig; i visen: langt hellere vil jeg en hyrdekon' være, end jeg vil en krone af røde guld bære, Kr. I. 112. 12; fig. „no ka hjoerkon bæe hjoeren" (Linde), når smörret i kærnen er således samlet, at det kan bære kærnestaven.

hyrdemand, no. *æ hjöwərmañ* (Fanø) byhyrden.

hyrdens skifte, no. i udtr. *han hoqər o æ hjæwəs skiwt* (Lejrskov s.) ɔ: han stjæler tømmer i skoven; hyrden fik sagtens sit brændsel anvist af alle gårdmændene, hans skifte bliver altså hele skoven.

hyrdepige, no. *hjöwərpiq æn -piqər* (D.); *hjorpiq æn* (Vejle); *høwrpiq æn* (Vens.) = rgsm.; *„èn sølə fatə høwrpiq"*, Grb. 23. 16.

hyrdepisk, no. *hjöwərpisk æn* = flt. (D.); *hjorpisk æn* (Vejle); *høwərpesk i* (Vens.) = rgsm.; se gaj, svøbe.

hyrdesnak, no. *hòwərsnak de* (Mors, glds.) börnesnak.

hyrdestreg, no. *høwərstreq i -streqər* (Vens.) börnestreg.

hyrdesved, no. i talemåden: *hjoswe æ hælə* (Låsby s.), mulig tydende hen til at hyrden holdt andre til at løbe for sig, se løbedreng; *hjoswei å mu-swei, de æ dyrəst swei*, Sgr. III. 43. 133 (Ås); jfr. apothekervand, prokuratorblæk.

hyrdetaske, no. *hjöwərtåsk æn* (Lindknud) til mellemmadsgæmme.

hyrdetøs, no. *høwərtøs æn* (Vens.) en ikke fuldvoksen pige; *„haj war èno lòwi, mèn a tjænt dèr å war èn høwətøs"*, Grb. 183. 8

1. hyre, uo.
hyr -ər -ət (vestj., alm. Sønderjyll.);
hyjr -ər hyjr hyjr (Agger) —
leje ud, el. til sig selv; *hyr jæn te æn arbəð, h— æn støk lañ* (vestj., alm. Angel, Mellemslesv.); *lèj et hus,* men alm. *hyr æn går* (Agersk.); tage søfolk i tjeneste på skib (Agger, alm.); plt. hüren, Schütze: mnt. huren, Sch. Lübb.

2. hyre, uo.
hyjər, -ər el. *hyjər, -ə* el. *hyjər, -ə* el. *hyjər* (Vens.);
hyri -ə -t (Røgen s., Hovlbj. h.) — i udtr. *hyjər sæ sil* (Vens.): *„haj wil wæ stu kòl å hyjr sè sil ijèməl møləns gòr"*, Gr. 43. 26; *a ka nåk hyjər mè sil lissm di stu jæjsləŋər* (Vens.); *hyri sæ sjæl* (Røgen) = passe sig selv, ernære sig selv; jfr. Aasen hyra, forsyne, hjælpe, henføres til isl. hirða; torve.

3. hyre, no. *hyr æn* (vestj., alm. Sønderjyll.) — 1) leje: *ær et æjəndom? — næj, de æ kon hyr* (D.); få, sidde, bo til h—; *betål æ hyr* (D.); *ta hyjr* (Agger) tage hyre på skib; *hu stuwər ær æ hyjr?* (sts.) hvor stor er den månedlige lön på skibet? se 1. hyre. — 2) *han hår si hyr mæ ət* (vestj.), sit læs, stort besvær med; *dær hå do nåk fot hyjr!* (Agger) ɔ: en vanskelig stilling, opgave, se 2. hyre.

hyrested, no. *hyrstæj æn -stæjər* (D.) kaldes det sted, som en hyrsmand har.

-hyret, tf. se ud-.

hyrn, no. se hjörne.

hyrri, uo. se hyre.

hyrsmand, no. *hyrmañ æn* (D.); *hyrsmañ æn* (Ang., Brader., alm. Sønderjyll.); *hyrəŋsmañ æn* (Agersk.) = en, som har lejet en gård el. er forpagter af en ejendom; *hyrsfålk*, fællesnavnet: *hyrfålk* (Fjolde); jfr. husmand, leje, stede.

hyrsmål, no. *hyrsmål et* (Angel) lejemål.

hyrt, no. se höjtid.

hys, udrbso. se hvis.

hysing, no. se hysom.

1. hyske, no. *hyskə et* (S. Hald) glds. kyse; *hwæ* (hvad er) *de får et hyskə, do gor mæ po hòwðət?* — presenningen over de gammeldags fragtvogne; se hus.

2. hyske, uo. *så riq, te de hyskər* (Holstbr.), så det forslår, se hysse; *han hyskər å* (Mors) går rask.

hysken, no. *hyskən æn -ər* (D., Agger) — 1) et lille usselt hus, jfr. hyssel, hytte. — 2) et foderal; hullet, hvori skaftet på jærnspader, skovle fastgöres; jfr. hus. — 3) *hyskən è* best. *-t* flt. *-ər* (Vens.); *høskən æn -ər* (D.) en art læst af flere lag læder, som skomageren stikker ind over den alm. læst, for at fodtöjet kan få en god form i vristen; se Aasen husk, Rietz 276 hysk, hysken; V. S. O. hysken. — Jfr. Aasen, hyske, plt. hüschen, Schütze II. 177; htsk. häuschen.

hyskevogn, no. *hyskəwon æn* (S. Hald) karrét, vogn med dække.

hysom, no. *hysom de* (D.): *hysəŋ de* best. *-ə* el. *-t,* også: *hysəŋstrek* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *hysəŋ de* (vestslesv.) — et slags tyndt reb, lagt af tre strenge; tlm.: *han vel et stram æ hysom* (Vejle egn) ɔ: ikke anstrænge sig; smlgn. mnt. husinge, ein dünnes aus drei garnen bestehendes seil, Sch. Lübb. II. 340. 38; Outz. Gloss. hüsing, Aasen hyssing.

hysse, uo. — 1) forslå; *de æ nåt dær hysər* (Holstbr.); *slo no, te de ka hys nåt* (vestj.); måske hører herhen: „a hyhst et it få en hejt“, Yuelb. s. 3, jeg regnede det ikke for en hægte; „no engen mæ hyhse så møj som en bit“, I Fer. 15. — 2) se hvisse 1.

hyssel, uo. se hvisle.

hyssel, no. *hysəl æn -ər* (vestj., Agger) hytte; et lille dårligt hus; når man vil betegne noget ret almindeligt, kan siges: *i hwær h—;* jfr. Sgr. IX. 25; af en nedertysk form, svarende til htsk. häuslein?

hyssingstrikke, no. se hyssing.

hyste, uo. se hviste.

1. hytte, uo.

hyt -ər hyt hyt (Vens.; Vlb.);
hyt -ər hyt hyt (Lild s.) —

kaste et kort stykke; *dryw,* derimod af al magt (Vens.); lægge fra sig, f. eks. piben; *hyt æn stijən* (Lild s.) kaste fra sig; *hyt de hæn te mæ; ka do hyt dæ?* til et barn f. eks.: kaste dig ned på jorden; *ska wi pròw å røkəs, a trowə nåk, a ka hyt dè! haj hytər sè åpå sèŋən è ywblek! wæ så gu å hyt ròwən te bæŋki!* (Vens.) ɔ: sæt dig ned; *„hyt uw war haj, å hyt uw blòw haj“*, Grb. 66. 18, jfr. 35. 12; hvad vil du helst, hytte eller tage? Kr. IV. 277, VIII. 17; *hyt sæ* (Mors) = dukke sig; *hyt bul* (Vlb.) spille boldt; *hyt krak* (Vlb.) slå kolbøtte; jfr. Aasen, hytta, true; hviste, kaste, kyle, tytte.

2. hytte, uo.

hyt sæj -ər hyt hyt (vestj., Agger), ft. *hytət* (vestslesv.);
hyt -ə, -ət el. *hyt, -ət* el. *hyt* (Søvind s.);
hyt -ə -ət -ət (Elsted);
hyət hytər hyət hyt (Agersk.) —

1) = rgsm., hytte sig, vogte sig; beskytte sig, bjærge sig; *hyt dæj får æ ræw! hyt dæj sjæl få dæn føst gåŋ, så skal a hyt dæj sin!* (Andst); *hyt si skiñ, pæls* (D.); *a ku et hyt mæ få skranən, griñən, får o lijə* (D.) bare sig for; *te do hyt dæ!* (Bradr.) dy dig. — 2) *hyt sæ* (vestj., Agger) = bare sig (s. d.) ɔ: holde varmen, modstaa kulden; *haj ka eñc hyt sæ, haj frysər* (Vens.); *a ka it hyt mè i dæñ fòlə kul* (Søvind s.); jfr. Aasen hytta seg; htsk. hüten uo., hut no; eng. heed, ænse; dy sig.

3. hytte, no. *hyt æn* best. *-ən* flt. *hytər* (Vens.); *hyt æn hytər* (Lild s., vestj., Agger) — 1) hus til en daarlig finger, alm.; læderhylsteret til den höjre hånds lille finger, når man binder garn (Holmsl. kl.); se finger-, tå-. — 2) et løst låg til en pibe (alm.); *sèt hytən åpå pijbənd* (Vens.); se pibe-. — 3) et lille dårligt hus (alm.); *maj bowər i æn hyt åpå fælə* (fælleden) (Vens.); *hål kæft, kæləŋ! hytən æ mi, a bətålə huslæjən,* Sgr. I. 87. 376 (Århus egn); *jow meñər hytən ær, des miər hòlər di såmtir o ən* (Lild s.); *haj war hor i hytən* (Vens.) ɔ: hovmodig; jfr. hysken, hyssel, hyve; se smstn. — 4) *de leqər i hytər* (D.) om grönjordsplovfuren, når den ligger uregelmæssigt, op og ned; *klep hytər* (Thy, Agger) blinke med öjnene af sövnighed, spøgende; se firskilling. — Jfr. Aasen, hytta huk., hylster, lille hus; htsk. hütte; mnt. hutte, ght. hutta; henføres til gr. keuthein, skjule, slgn. eng. hide; fåre-, halm-, knald-, prygle-, ryle-, sadde-.

hyttefad, no. *hytfa è* best. *-t* flt. *-fa* (Vens.); *hytfað æn -fað* (Agger); *hytfað æn -fåð* (D.); *hytfaj et* (Søvind s.) = rgsm., kasse med huller til at gemme levende fisk.

hyv, to. uo. se höj, höje.

hyvde, no. se höjde.

hyve, uo. se höje.

hyve, no. *hyw æn -ər* (Agerskov, vestslesv.) en bikurv, en lille hytte; jfr. angels. hyfe, eng. hive; bi-.

hyver, no. se hyrde; to. se höjre.

hyvi, no. *hywi æn* (Årø) stykket af skorstenen mellem loft og manning, kaldes først skorsten ovenover taget; om fynsk?

hyvl, no. se hjul.

hyvlbo, no. se hjulbåre.

Hyvls jæger, no. Kr. Sagn II. 105. 15, se Odins jæger.

hyvsle, uo. *o hywsəl jæn* (Hovlbj. h.), banke en.

hyvver, no. se hyrde.

hyvvimand, no. *hywimań æn* (Salling); skipperen sammen med *æ h—* går ud i båd for at hale våddet ind (*å hywi*), deraf navnet, se J. Saml. VIII. 167; jfr. høje.

hyvvimandsåre, no. åren, som hyvvimanden fører, se J. Saml. VIII. 167. 170.

hyvvivåge, no. når der fiskes på is, hugges en stor firkantet våge, den kaldes h— og hugges omtrent over el. noget indenfor „høvverbrinken“ (s. d.), J. Saml. VIII. 177.

hæ, steo. se hende; bindeo. se eller.

hæ, udrbso. i tlm. *hæ hæ hem! de æ skræjərrem* (vestj.) ɔ: således römmer skræddere sig.

hæbenret, no. *hæbənræt* (Vens.); *hebənræt* (Røgen s.) — magt, selvtægt, *å tò ə mæ h—* (Vens.); *æ mot tej ər o tå ər fræ· ham mæ hæwns ræt* (Agger), sagtens en slags folkeetymologi; jfr. mnt. hebberecht, Sch. Lübb.

1. hæde, uo.
hijər el. *hijəð -ər* (D.);
hæð sæ -ər -əð (Mors);
heð -ər (Mds. h.);
hèj (Vens.);
hej nt. *-ə* tf. *het* (Røgen; Lysgd. h.);
hejə sə -rə -rət -rət (Søvind s.) —
pleje, pynte, drage omsorg for; *o heð om æ bån* (vestj.) pleje med omhu; *heð o plæj di gaməl* (vestj.); *hun hijərər ham gåt* (D.); *de hijərər gåt o æn hæst,* når den har kød (Lb.); *æ klæjər hijərər æ kål* (sts.); *æn ska hijəð di gaməl* (D.); *do træŋər te o hijəðəs* (D.) pyntes; *å hijəð sæj,* pynte sig; *å heð ve si klæjər, ve æ hus,* göre istand (Mds., Galt., Lysgd. h.); *do sku ha het dæ føst* (Røgen); *fålk ær hèj, som di æ klæj* (Vens.) hædret; *a ska hæjəs let* (S. Sams) pyntes; *do sku heð dæ, han æ gåt hijəðət* (Støvr.); *hun æ hæn å heð* el. *hæjð sæ,* göre sig pæn; *it fin, mæn ålti gåt hæjðət* el. *het* (S. Hald); *a komər får o hijər æ law* (D.) for at hædre laget; ironisk: *hejə sə* (Søvind s.) grise sig til; jfr. Aasen, heida, klare op, isl. heið, klart vejr; hæder, hæge.

2. hæde, no. *heð æn* (vestj.) — **1)** pleje, omhu; *gaməl fålk træŋər te heð.* **2)** hæder, ære; *I hår hijəð a jær bån; do hår hwærkən di hijəð ælər di ær kær* (D.); se 1. hæde, hæder; kvinde-.

hædelig, to. *heðələ* (Mds.); *hijələ* el. *hijərlə* (D.); *hijərlə* (Lindk.); *hejələ* (Røgen, Søvind s.); *hæjələ* (S. Hald); *hiərli* (S. Sams); *hèjlə* (N. Sams) — **1)** pænt klædt, *se h— uð.* — **2)** *de æ hæələ* (Vens.) så som så, så nogenledes, se J. Saml. III. 120.

hæder, no. *hijər æn* (Lb.); *hejər* (Rkb.); *hijəð* el. *heəð æn* (Holstbr.); *hæər* el. *hiər* (Vens.) = rgsm.; *do såwər dæ bodə fræ hejər o ær* (vestj.); *haj sur sæ hiər å ær frå; do hòr hwicən din hiər hælər ær cær* (Vens.); *de hå do hejər aw* (D.), *de æ dær let hijər ve* (Lb.), se 2. hæde.

hæderlig, bio. „gi Enge en bette arrepået, hwes hun skekke sæ wal å kom let hejlet astej“, Jæger, Ferie s. 62.

hædersbukser, no. *hijərsbòwsər* (Andst) smukkere og bedre end söndagsbukser.

hædersgjæst, no. *hæərsjæst i* (Vens.) = rgsm.

hædersplads, no. *hædərsplas i* (Søvind s.) = rgsm., fremmedord, alm.

hæderstegn, no. *hædərstèjn æn* (Søvind s.) = rgsm., fremmedord, alm.

hædes, to. *hejəs* (Hmr.), *æ kowən wa· så h—,* ualmindelig forekommende og gæstfri; *de æ så h—,* at kunne give en velgörer en gave; om hvad der hædrer, bringer hæder.

hædklæde, no. *hæjklæj è* best. *-klæjə* flt. *-ər* (Vens.) söndagsklæde til at tage om hovedet; *a ha met hæjklæj åpå·;* ved at gå af brug, nu sj. uden i spøg.

hædo, no. se hør du.

hædre, uo. *hær -ər -ə hær* (Vens.) = rgsm.; se hæde.

hædsk, to. som holder på sin ære, se „hedsk“, Kr. VII. 288. 293.

hædske, no. *hærskər* flt. (Mors); *hæskər* flt. (Thy) — fra Braderup har Lyngby angivet *heəsk æn* flt. *heskər;* fra Fjolde *hetš*, flt. *hetš:* en familie. Der turde være grund til at antage, at -r- er indkommet i den morsingske form fra „herskab“, der siges nemlig også: *dær æ tre par hærskabər i de hus,* tre familier (mand og kone), og det bruges mest om småfolk og fattige; Mb. anfører nem-

lig: „jæn par hæske“ (Mors); *såmanə par hæskər* (Thy) mand og hustru, familie, men endog om en enkelt person, når han fører husholdning; jfr. Kalk. hædske, isl. hyski itk., Aasen hyske, sv. häskab, häske, besl. med hjú, hjón; jfr. Tegnér, Hemmets Ord s. 13; mnt. hisch el. hisk, Schill. Lübb.; ght. hîwiski.

hæe, udrbso. se hot.

hæffel, no. *hæfəl æn* (D., Andst) skæo. *æn sær hæfəl,* et uordentligt kvindfolk; *æn gaməl h—* (Agersk.) samme betydn.; også om gamle, grimme, dårlige kreaturer; en kvinde, der er slem i munden (vestj.).

hæffelvorn, to. *hæfəlwòrn* (Holstebro) knarvorn, gnaven; jfr. hæfle.

hæfle, uo.

hæfəl hæflər hæfəlt (Vens., Agger, Lild s., Elsted, Braderup);
hæfəl hæflər hæfəl (D.);
hævəl hævlər hævəl (Agersk.) —

1) bære tungt på, slæbe med besvær; *a ka eñc hæfəl åstè· mæ ə, kom hæfl· mæ ə* (Vens., Hanh.); *a fǫr å te hæfəlǝns mæ ham* (vestj.), jeg må til at slæbe af med ham; *sij no, do ku hæfəl å!* (Agger) se, du kan skynde dig! jfr. Grb. 1. 6, 168. 17; hertil kan föjes: *han leqər o hæflər mæ dæñ kweñ ålti* (Andst) ligger i med hende. — 2) trygle påtrængende og vedholdende, *hæfəl ǫ får å fǫ ət, han hæfəl mæ fåṛ ət* (D., vestj.); *blyw ve o hæfəl fåṛ ət* el. *h— ve· fåṛ ət* (vestj.); *hæfəl jæṇ* (Vejr.) overhænge en, se over-. — 3) *gǫ å hævəl* el. *hæfəl a·r* (Sønderj.) om syge dyr især, gå og være halvsyg, hverken kunne leve eller dø. — 4) *han gǫr ålti o hæflər* (Holstbr.) gnave, skænde; *o hæfəl åp om ål teṇ* (vestj.); *go o hæfəl fræ mår o te awtən* (Agger). — Jfr. Aasen, hevla, sagtne, stanse, hæve et garn; Rietz häfla, afskære et tykt og stort stykke brød; hifle.

hæft, no. *hæwt* (Agger); *hæft è* (Vens.) — 1) tage h— (Sall.), om et garn, der griber fat i bunden; *de gor i höwt* (Hmr.) går i filte, hæfter sig fast; *æ trǫ æ gon i hæwt* (Agger), når tråden under afvindingen fra håndtenen kurrer sig fast om krampen i loftet; se hægte; *hun hår fåt æn höwt om æ bijən* (vestj.) kan siges om en pige, der er bleven besvangret el. har barn. — 2) et sting; *do ka liq gi æn höwt* el. *səj liq æn hæft ǫ ər* (vestj.); *et hæft* (Bj. h.). — 3) læg på en kjole; *do hå sat de hæft wal låñc nijər* (Vens.); se hæfte.

1. hæfte, uo. *hæwt -ər hæwt hæwt* (Agger); *hæft -ər -ət* (Lindk., D.; Søvind s.); ft. tf. *-ə* (Vens.) — 1) töjre, *o höwt æn kow* (vestj.). — 2) sy med få sting fast, *hæft tè·, vè·* (Søvind s.); *hæft papi·r i æn skriwbǫq* (Lindk.); *do ka liq hæft ət ve·* (D.). — 3) sætte i fængsel; „vi må ha Soren hæftet nowwe daw“, Tkjær II. 2; *no æ han blöwən höwtət* (vestj.). — 4) intr. være som hæftelse, om ejendomme: *humanə pæṇ hæftər dær o dæñ stæj?* (Lindk.) ɔ: hvormegen protokolleret gæld er der? *dèr hæftər eñc så let åpå dèj æjəndom* (Vens.). — 5) jage efter (?): der var såmange katte, der gik, dem vilde folkene hæfte efter, de troede, det var spøgelser. Kr. VIII. 179. — Jfr. Aasen, hefta, hilde, stanse, hindre; mnt. hechten, heften, Sch. Lübb., fæste, være fast; htsk. haft no., mnt. hechte, hefte no., Sch. Lübb., sammenstilles med lat. captus, det at gribe; hægte.

2. hæfte, no. *höwt æn* (D.); *höwt è* (Vens.); *hæwt æn -ər* (Vejr.); *höwtər* flt. (Lb.); *höwt et -ər* (Agersk, Bradr.) — 1) håndtag, f. eks. på kniv; skal også kunne siges: *de æ dær höwt åpå·!* (Vens.) ɔ: det kan man få fat i, er bekvemt at tage på. — 2) *è höwt* (Vens.) er det redskab, smeden bruger til at vejne sömmene over for således at fæste dem når han beslår heste, se nittejærn. — Jfr. mnt. hechte, Sch. Lübb., håndgreb, skaft; ben-, horn-, kniv-.

3. hæfte, uo. *hæwt -ər -ət* el. *hæwt, hæwt* (Malt, Andst); *höwt -ər -ət* (D., Plougstr., Hmr.) — stanse, høre op, om regn og uvejr; *æ ræjn hæwtər; no höwtər ət i æ vǫr* (vestslesv.); også: *han hæwtər ət* (Andst); *å, höwt æn let!* (D.) giv tid; jfr. 1. hæfte; heske, hikke, hælme, hætte.

4. hæfte, no. *hæwt æn -ə* (Søvind s., Hads, Bj.) usædelig kvinde, skøge; *de æ da æn greṃ h—.*

hæftejærn, no. *höwtjən è* best. *-ł* (Vens.) = hæfte 2.

hæftelse, no. *hæftəls æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) byrde, servitut; *dær ær æn sleṃ hæftəls o dæñ stæj* (Lindk.).

hæfteplaster, no. *hæftplastər de* (Agger); *hæftplåstər è* (Vens.; Søvind s.) = rgsm.

-hæftet, to. se ben-, led-.

hæftig, to. *hæwtə* (S. Hald); fra Thy: *hæwtə* stærk, i besiddelse af fysisk kraft; *æn höwtə dræŋ* (vestj.) en stærk, orddjærv dreng; Løgstør: *hun ær et så mø hæwtə i ə*, pyntet; se hæge; veder-.

1. hæg, no. J. T. 198. 333, et træ, vrietorn, rhamnus frangula L. (Skanderborg); formen, der anføres fra Saxild: „hæ—wolle", kan jeg ikke tyde.

2. hæg, no. pynt? se 1. flæg; heg.

3. hæg, no. *heq i* best. *-i* flt. *heq* (Vens., Lild s.); *hæq æn hæq* (vestj.; Agger, Thy, Mors) — 1) en krog eller krumning på enden af en stang el. stok; *dèr èr i heq åpå èj å cèpən* (Vens.); en „hæg", et stykke træ med en opadböjet gren el. krog på enden, J. Saml. VIII. 176; jærnkrog til at hive fisken ind med; den tjener i sjældnere tilfælde til stok, når fiskeren går langs stranden (se strande) for at finde en „pind" (Agger), jfr. bælte 1; formændene for de forskellige fiskerlag bar som mærke på deres værdighed en lille hæg el. fiskerkrog på brystet af deres tröje, når de gik i kirke festdagene, Kr. Holmsl. s. 9; modhage på fiskekrog el. hæklenål (Vens.); den tap på leens „lår", som går ind i „draget" (Vens.); i Nes s., Vestjyll. bruges den til at rejse tørv med el. til at rive rævlingris til koste op med. — 2) en person, som hænger stærkt i med arbejde (Vens.); se hege 1, hægte; kejs, klæp; drage- fisker-, flynder-, hø-.

hæge, uo. *hæq -ər -ət* (Vind s.; Thy): ft. tf. *-ə* (Vens.) — 1) pynte, pleje; *de æ swær som hun hår hæqət sæ ida'w; dæň, dær et vel hæq ve sæ sjæl, ka aňər et hæq*, tlm.; *hah æ gåt hæjt å gåt klæjt* (Agersk.); *hæq om jèj* (Vens.) pleje, passe en; *hæq jæn* el. *hæq øwər jæn* (Thy); se hæde, hæftig. — 2) *hæq såmè'j fuər øwər* (Thy) ɔ: sidde foroverböjet; *hæq atər* (Lindk., vestj.) hige efter, attrå; *æ låm hæqər atər si muwər* (vestj.) længes efter, også om börn; se hige.

hægebærtræ, no. *hekbærtræ et -ər* (Agersk.) = rgsm., hægen, prunus Padus L.; „hægebær" (Ålborg) J. T. 186.

hægen, to. *hæqin* (Agger); *hæqən* (Andst, Slet h., Elbo, Malt, vestj., Mors, Thy, Vens., Sall.); *hæqəň* (Agersk.) — 1) lysten efter, *hæqən ætər, fuwər əð*, el. *fur å wel ğar hå əð* (Thy, Mors) om mad, penge, noget nyt; også nysgerrig; især om mad: *æ so, di hå fesk o æ bowr, æ stow såmæ'ň o wa så hæqin, te mi tæň löb i waň, mæn sij, åm di böj mæ nöj å ər* (Agger); *han æ liså hæqən fåŗ ət, som æn kat få søð mjælk* (vestj.); *han æ liså hæqən ætər æn dram som æn sòw ætər æn lot* (S. Hald). — 2) lækkersulten, kræsen, *do æ hæqən, lisom Påwl Ajsəns kòw, hon wil it eð jeqibark* (Randers egn), el. ligesom Peder Krags kat, den vilde ikke æde en karklud, Sgr. V. 26. 64. — 3) lækker, delikat (Thy, Vens.); *jèntəŋ è kon hæqənt*, noget lækkert; *nåt hæqənt* (vestj.); *wi hår eŋən hæqin rætər hær o law, ka do ek eð a de, wi ajər eðər, så fo do o hål di æjən kåst* (Agger); jfr. Aasen, hæken, grådig; ligeså Rietz s. 279, häken, ivrig til arbejde.

hægenhed, no. *hæqənhejər æn* (vestj.) lystenhed, kræsenhed.

hægensulten, to. *hæqənsultən* (vestj.) lækkersulten.

hægen-Thomas, no. *hæqən-Taməs æn* (vestj.); *hæqin-Taməs* (Agger) — en lækkersulten person, jfr. Jakob, Niels, Peder.

hægetorn, no. J. T. 134. 155, fællesnavn for gedeblad, lonicera periclymenum L. (Ålborg), og krageklo, ononis L. (Thy).

hægevorn, to. *hæqwòn* (D.) kræsen; også *h— atər æ muwər* (D.) om et barn, som er påhængende; jfr. hækkevorn, hæpen.

hægkjæp, no. *heqkæp æn* (Lild s.) en krogkjæp.

hægl, no. uo. se hegle.

hægl, no. *hæql æn* (Rkb.); måske *heql æn -ər* (Hmr.) — den bagerste del af lebladet, nærmest skaftet; nok også om bladets rigel; jfr. 1. hegle, 2. egle.

hægle, uo. se 1. egle.

hægle, uo. *hæql -ər -ət* (vestj.) i arbejdsudtryk fra høslætten: *o hæql æ gres fræ*, at hugge ud af græsset, således at lebladet fører det huggede græs ud på det sidst slagne skår; det modsatte kaldes at odde (s. d.) det ind; jfr. halse 3; hugge 2, nakke.

hæglesöm, no. *hæqlsœm æn* (vestj.) det söm, der slås ind i leskaftet i vinkelen mellem blad og skaft, for at hindre græsset i at sidde fast dér under arbejdet jfr. eglesöm.

hægleskinne, no. et krummet stykke jærn, der befæstes på høledraget, böjet over mod lebladet, for at tjene som hæglesöm (s. d.) (Thy).

hægom, no. *hæqom* (Holstb.) løs tale, vrövl; *no gåt h—;* jfr. isl. hégómi hak., forfængelighed, V. S. O. hægumme.

1. hægte, no. *hæjt æn -ər* (D., vestj.); *hèt æn -ər* (Rær, Thy); *hæl* [stød på *l*] *æn -ər* (Agger); *hæc æn* best. *-ən* flt. *-ər* best. *-ərn* (Vens.); *hæjt æn -ər* (Agersk.); *hèjt æn -ə* (Søvind s.); *hæjt æn hæjdə* (Sundv.), flt. *hæjtər* (S. Hald h.) — **1)** = rgsm., også fællesnavn for hægte og malle (s. d.); *èn hæc* er altid krogen; *hæcər* flt. både kroge og maller (Vens.); bruges i forsk. talemåder: *no kom vi te wår hæjtər ìğæ'n* (D.) ɔ: fik, hvad vi havde mistet, blev godt tilmode; *å, ve do et hå ən hæjt, a ker mæ et ən hæjt om ət!* som udtryk for noget overmåde ubetydeligt; *a ræqnər ət ålə får ən hèjt* (Søvind s.) *a fąį òlər så mø som ən hæc* (Vens.) ɔ: ikke det ubetydeligste; *hon hår òl hær hæcər bəhòw* (sts.) ɔ: alle hendes evner og kræfter; *å, ve do et køs æn hæjt,* Sgr. II. 27. 203, *sluq æn hæjt,* s. 109. 526; *hun vel bær æ båws o hår kon hæjtər o hæŋ əm į* (Vejen) ɔ: konen vil råde og dur ikke til det; *han ka dan hæjtər!* (Åle s.) er dygtig, iron. Som overtroisk middel lægger man en „mane" på den ene side af porten og en hægte på den anden, når koen trækkes gennem den efter at være løbet, derefter hægtes de sammen, så bliver koen med kalv, Kr. IX. 14. 123, se vogn. — **2)** *min kròq èr i hèjt* (Lild s.) siges, når fiskekrogen griber fat i en sten på havbunden; se hæft, hæg; krog-, malle-.

2. hægte, uo.
hèjt -ə -ət -ət (Søvind s.);
hæc -ər -ə -ə (Vens.);
hæjt -ər hæjt hæjt (vestj.);
hæl [stød på *l*] *-ər hæl* [ligeså] *hæl* (Agger);
hèt (Rær, Thy) —
1) = rgsm.; *å hæc i còwl* (Vens.); *hun hèjtət hiñ klèjər åp* (Søvind s.); også: *o hæjt æ kre* (D.) hilde kreaturerne. — **2)** *å hæc ic ə* (Vens.) ingen vegne at kunne komme med noget; *de hæcər*, slår fejl, træder hindrende ivejen; *dè ka næmt jènteŋ kom te å hæc få fålk; de è gåt å ha è gaməl øq får, få skul dè jænteŋ kom te å hæc, så ka mè da ta hål* (Vens.); se hæfte, hold 5.

hægte-lægte, no. *hæjtlat æn -ə* (Véjle) lægten, som holder sparretræerne sammen; se sværlægte.

hæj, uo. se hænde.

hæjt, no. uo. se hægte.

hæk, uo. se hikke.

-hæk, no. se klem-.

hækjolle, no. *hækjol æn -ər* (Agger) en art skibsbåd, jolle anbragt ved skibets agterdel, „hække".

1. hække, no. *hæk æn -ər* (vestj., Vejr.; Han h.); *hæk i* best. *-i* flt. *hæk* (Vens.; S. Sams); *hæk æn* flt. *-i* (Søvind s.); *hæk æn hækər* el. *hæk* el. *hæək æn hækər* (Braderup); *hæk et -ər* (Fjolde) — **1)** en hække af tæt plantede træer, torn, buksbom el. lign., alm.; *mąj hò plåñcə i hæk we sijn å wæį* (Vens.). — **2)** siderne på en høstvogn, de består af pålangs løbende tremmer (Vens., Han h.); *hèkər å lèjtrər* (Lild s.) kasse og skravle på høstvogn; *wi hò lò ə law øwər hækən* (Vens.) et lag neg over vognens kasse. — **3)** en fårekrybbe, ligeledes med spoler; en jærnkrybbe med spoler til heste (Vens., Thy, vestj.); formen *hæk* (Bradr., Fjolde). — **4)** en låge at gå igennem, formen *hæək* (Flensb., Bradr.; Fjolde); jfr. mnt. hech, heck, hege, Sch. Lübb.; htsk hecke, hække af buske, gærde, men også: „den ein- u. ausgang eines dorfes verschliessendes geflochtenes zufallsthor", Weig.; henføres til hag, se 5. have; fjællehæk; blår-, fåre-, gåse-, mælke- skulde-, torne-.

2. hække, no. *hæk æn* (Vind s.) et skæo. til en ko, *æn wåñəñ h—,* en kræsen ko.

3. hække, uo. *hæk -ər -ə -ə* (Vens.) slæbe på en sæk el. lign., men således, at man går uordentlig med den, den glider ned, og man kaster den op; *hąj jik å hækə åp åpo sækən; i pjålckræmər gor å hækər mæ kasən fræ mån å te awtən; hwant èr ə do gor å hækər mæ sæki? a for å te hækəns mæ ə* ɔ: jeg

må til at slæbe byrden afsted; *do ska læ vær o hæk åp få mæ!* (D., Malt) byde priserne op på en auktion f. eks.

hækkekål, no. *hækkdål* (Sundev.) en plante, skvalderkål, ægopodium podagraria L.; den gror under træer og buske.

hækkemænd, no. [*hækmæjər* flt.] (Vens.) i en byremse: di Hujlöv hækmæjer, Sgr. VII. 175. 777, Hundelev ligger ved Lönstrup v. f. Hjörring, jfr. Kr. IX. 106. 139; betyder vel noget som: slæbere, se 3. hække.

hækkeri, no. *æ hækəri·j, de* (D.) sprinklerne på møllevingerne i forb. med det sværere tømmer, hele det gennembrudte tømmerværk, se vingetræ.

hækkesæddel, no. *hæksæər è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.) bundstykket i en hækkevogn (s. d.).

hækkevogn, no. *hækwuwn i* best. *-i* (Vens.) vogn med hække, se 1. hække 2.

hækkevorn, to. *hækwòn* (D.) kræsen, begærlig efter, *h— atər,* om kreaturer; jfr. heppen, higen, hægevorn.

hækle, uo.
hækel hæklər hækəl (D.);
hekəl el. *hækəl -klər -kəlt* (Vens.)
= rgsm., arbejde med hæklenål; *æn hækəl kluð,* et hæklet törklæde; jfr. htsk. häkeln; haken no. krog; hege.

hæklenål, no. *hækəlnǫl æn -nǫl* (vestj.) = rgsm.

1. hæl, no. *hęl i* best. *hæl* flt. *hælər* el. *hęl* best. *hæl* (Vens., S. Sams); *hęl æn hęl* (Søvind s.); *hæl æn hæl* (vestj., Mors, Thy, Sønderjyll.); *hæəl æn hælər* (Fjolde) — 1) = rgsm.; det bagerste stykke af foden, bagstykket af sko og strömper; *å ta hæl åpå naki* (Vens.) skynde sig afsted; *æ sijər hælər di hæl eñ di tǫ* (Agger) ɔ: jeg ser heller, at du går end du kommer; *gi æ hæst æ hæl* (vestj.) dunke den i siden med hælen, spore den; *hąj fèqtə mæ hæl, lisəm hòri* (Vens.); *do gor òltər å traskər i hæl å mæ; de falər we hæl* (Vens.) falder ved hælene, istedetfor at sidde på kroppen f. eks., ɔ: tage en ynkelig ende; *pas ǫ do et trin æ næjl a· mi hæl!* (Andst) spottende til den, som træder en i hælene; *hun hår möj om æ hæl* el. *mann om hiñ hæl* (D.) om en kvinde: hun har mange börn og meget arbejde med dem; *a trejə fjètət òw din hęl* (Søvind s.) kan siges til den, der går foran, når han ikke skynder sig, jfr. hælefedt; *dę æ di hæl få grön te, mi dræn!* (vestj.) ɔ: det er du for ung og uerfaren til; göre sine hæle grönne hos en, Sgr. VI. 137, indynde sig hos. I æventyret hugger pigen hælen af for at få skoen på, Kr. V. 50, Sgr. XI. 216, Efterslæt s. 146, jfr. Grimm Märch. nr. 21, Ndl. Volksk. II. 207; har nogen lange hæle, er det, fordi der ikke er spist rent op, da der blev holdt barselgilde over ham, Sgr. VIII. 95 (Sælland), el. der er kommet en åbning i vognrækken, da de ved barselgildet kørte fra kirke, J. K. 364. 1107 (Sæll.); se sko-, stryge-, stövle-, træsko-. — 2) det bagerste stykke af plovens fod (vestj.); bagenden af „hovedet“ på ploven (Bradr.); det inderste hjörne af sparretræernes fod (Thy), jfr. tånagle. — 3) *i hæl* (S. Sams), en tyk melmad; *hun skor ən dranli hęl òw tè ham* (Søvind s.); også: *æn hæl ve æn mælmað,* en tyk ende på et afskåret stykke brød el. et løsrevet stykke skorpe, som følger med (vestj., Århusegn). — 4) den sidste del af smsætn. i en stor mængde skældsord, se dratte-, flagre-, flante-, flas-, flyve-, hjalder-, klæg-, lap-, resen-, sjak-, skidt-, skræbe-, slovster-, slurre-, slæbe-, slöje-, sokke-, tjalder-, tratte-, træde-. — Jfr. Aasen hæl, isl. hæll, hak.

2. hæl, no. *hęl i* best. *hæl* flt. *hęl* best. *hæl* (Vens.); *hæl æn hæl* (vestj., Hanh., Thy, Mors, Lysgd. h.) — en töjrestage; *hąj kañc jè så mę som bånk i hęl i jowrən* ɔ: er uduelig til alt arbejde; *kowən wel ta hæl* ɔ: slide sig løs; *hèsti wel ta hæl* (Vens.) ɔ: rykke töjrestagen op med tænderne, de fæstes da med en proptrækkerformet jærnpæl; den store dreng siger til den lille: da du sidst var omme hos os, tog du en „pande“ og et par „hæle“ med dig hjem (vestj.); vittigheden beror på tvetydigheden i de to fremhævede ord: mskepande—stegepande, hæl—töjrepæl; den oprykkede hæl træffer Aggerboen i nakken og han tror, at han er skudt, Kr. Molbohist. 47. 151; jfr. Aasen, hæl, isl. hæll hak., töjre-.

3. hæl, no. *hæl* (Vens.) skjulested; i udtr. *han hò hwecən huws hælər hæl,* tilflugtssted, se hæle.

hæld, no. uo. se hilde.

1. hæld, to. *hæl* (D., Agersk., Bradr.); *hal* (Vens., Thy, Mors; Hell. h., N. Sams) — skrå, om vejen; *æ væj æ h—; æn stor hal* (Mors), *de stor halc; karət stèə så hèl* (Søvind s.) så skråt; en hest, ko er *hæl* (D.), når én hov er lavere end de andre; et mske *gor hæl*, når han er skæv i den ene side.

2. hæld, no. *hæl* (D.); *hal* el. *hæl è* (Vens.) — skrå stilling; *æ skåstən stor o hæl* (Andst); *tejən leqər åpå hal* (Vens.); fig. *de stor o hæl mæ ham*, han er nærved fallit, *de æ nær o æ hæl, liq o æ hæl* (D.); *dær æ hæl ve ət, så han, æ mañ, da vælt han* (vestj.), el. A.: „... *dèsəm a ka få hæl mæ ə*“, — B.: „*så wælcər do jò!*“ ordspil imellem held (s. d.), lykke, og hæld i vejen.

1. hælde, no. *hæl æn -ər* (D.; Vejr.); *hæl* el. *hal æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens., Thy, Mors, Lild s., Hell. h.); *hal et* (Søvind s.) skråt sted, vel især om hjulspor og vej; *dær æ manə hælər o slawər i æ væj* (D.); *wæj wa ful å halər* (Vens.); brink, stejl bakkeskrænt (N. Sams, Søvind s.); jfr. Aasen, hall itk., hældende stilling; isl. hallr, bakke; dal, slag, slink, slæng.

2. hælde, uo.
hal el. *hæl -ər -c -lc* (Vens.);
hal -ər -əð -əð (Thy);
hæl -ər hælt hælt (D.); ft. *hælt* (Agger);
hèl -ə -t hèlt (Søvind s.);
hèl -ə -t hèlt (Elsted) —
1) intr. stå skævt, ligge skråt; *æ hus, æ un hælər* (D.); fig. *de hælər te awtən* (Vens.); *næ wun hælər, skuər òl ètər; haj hòr hilə tijən stoə å hælc mè hwòt* (sts.). — 2) trs. sætte i en hældende stilling; *hæl æ øltyñ* (vestj.) sætte øltønden skrå. — 3) lade løbe ud om vand el. lign.; *hæl æ wañ uð å æ spañ* (D.); *hèl å·p* (Søvind) skænke, om kaffe el. the; rette an, om mad (D.); *hwar dær eñc hæls, dær hælər eñc spels* (Vens.); jfr. Aasen, isl. halla; lage, vand.

hældefag, no. *hælfak et* (Sundev.; Ang.) den laveste del af loftsrummet, inde under taget; jfr. ovsbord.

hældekant, no. *hælkañt æn* (Ang.) en lille skråning, se Hag. under kleve.

hælderop, bio. se hellerop.

hældevande, no. *hælwòñ* (Mors); *hælwañ æn* (Agger) — øsende regnvejr.

hældhoftet, to. *halhowtə* (Thy) om dyr: den ene hofte lavere end den anden.

hældhovedet, to. *hælhuwəðə* (Malt); *hælhojə* (Sønderj.) — skævhovedet; skamfuld, bedrøvet.

hæld-i·dreng, no. skafferens hjælper ved gilder (Brøchners S.).

hælding, no. *hæləŋ i* best. *-i* (Vens.); = rgsm.; i udtr.: *de æ på hæləŋi mæ ham* (Vens.); *pò hèlnəŋən* (Søvind).

hæld-øre, no. *hælør è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm., skæo.

1. hæle, uo. teknisk arbejdsudtr. *å hæl æn træsku* (Silkeb.) udbore træskoens hæl.

2. hæle, no.
hæl -ər -t hælt (Vens.; Agger);
hæl hæl hæl hæl (D., vestj.) —
skjule; *æ hus wa så usəl, æn ku et hæl æn skåð i ən* (vestj.); *æ wel hwærkən hugs hælər hæl ər* (Agger, ligeså Vens.); „hæel mæ, hæel mæ, om do veed et stej!“ „ku du ett sie å hæhl mæ di hæ tow diller (kvinder) mæ dje grumslinger (börn)?“ „a hæll di hæ kwinner å bøen“ Blich. Bindst.; *do kat jo hæl ə oñər æ skøt!* J. M. 66; hjejlen siger om herren på korset: hæl ham, Kr. VI. 235; *ò hæl mæ jæŋ* (D., Vens.) = rgsm., skjule tyvekoster for en; *a ka et hæl mæ fuwər ham* (Mors) stå mig; jfr. htsk. hehlen, mnt. helen, Sch. Lübb.; henføres til lat. celare, dølge; hælstre.

hælefedt, no. *hælfjæt* (Andst h.) får den, som bliver sparket i hælene af en efterfølgende; den, som følger, spörger: *hwa kåstər æ h—?* — den anden svarer: *a hår et o sæl!*

hæler, no. = rgsm.; i udtr. *æn hælər æ lisəguwə som æn stælər* (D.): *hæləri è lisəgu som stæləri* (Vens.).

hælested, no. *hælstæ è* best. *-stə* flt. *-stəər* (Vens.); *hælste æn* (Vind); *hælste æn* (Andst); *hælstər et* (Agersk.) — skjulested, sted i ly for vejr og vind: *djær for stor o æ mark o hår slæt eŋən hælste; de æ guwəj hælstə får əm* (Andst); skjulested for tyvekoster, tilholdssted for tyve (Vens.); ly, skjul for vildt (Agersk.).

-hælet, to. *-hælət* (D.); *-hèlt* (Vens.) som har hæle; se höj-, lav-.

hælflække, uo. *hælflæk -ər -əð* (Agger) sætte lap under hælen; *h— æn par skow*.

hælfæste, uo. *hælfæjst -ər -fæjst* tf. (Thy, Mors); *hælfæst -ər -fæst -fæst* (Vejr.) — fæste til en töjrepæl, töjre hest, ko.

hælkappe, no. *hælkap æn -ər* (D.); *hælkap æn -ər* (Agger); huk. (Vens.) — det bagerste stive læderstykke på sko og stövler.

hælker, no. *i tyk hælkər mèlma* (Vens.) en tyk klods melmad, nok kun således.

hælkramme, no. *hælkram i* best. *-i* flt. *-kram* (Vens.) kramme til at fæste en revnet træskohæl sammen med.

hælle, no. se helled; to. se hellig.

hællen, hælles, hællesen, bindeo. se ellers.

hællet, no. se helgt, helvede.

hælm, to. *hælm* itk. *-t* (Randers) stille, rolig, fri for overløb.

1. hælme, uo. *hèlm -ər -t -t* (Vens.; vestj.); *hælm -ər -ət* (Agersk.) — give sig i ro; barnet hælmer aldrig, ɔ: hører aldrig op at skrige; *hąj hèlmər eñc, föri hąj blyıwə farə* (Vens.); *mi tæñ hælmər ålər* (vestj.) ɔ: smerten hører aldrig op i mine tænder; *han hælmər iñt, sålæ'ŋ han hạr nåyər* ɔ: han hører aldrig op f. eks. med at drikke, svire el. lign.; *æ ræn hælmər,* siger de gamle, *æ ræn slåņ,* de unge (Agersk.); det hælmer el. hælmes, om regn, sne, uvejr ɔ: sagtnes, er ved at høre op; jfr. helme V.S.O., heske, hikke, hikne, 3. hæfte, linne, slovne.

2. hælme, no. *hælm* (vestj.); *no æ dær h— i ət,* standsning, ophold i uvejr.

3. hælme, uo. *hælm* el. *hælm å'p* (Salling) med rive at skille halmstumper og tomme aks fra det tærkede korn på loen, jfr. halme.

4. hælme, no. *hælm* flt. (Sall.) avner, aks, halm, som rives af det tærskede korn; se Aasen, isl. helma huk. halmstub; halm; havre-, rug-.

hælmte, no. *hælmt* (S. Sams, Hvejsel); *hælmtər* [*di*] flt. (Sall.); *hæmtər* flt. (Vens., Hanh.); *hæltər* flt. (Horn. h.) — småhalm, som skæres i hakkelse (S. Sams); afskumning fra håndsåldet; det øverste, når kornet rensedes i såld, aks, stråstumper m. m. blev skummet af til hestene; *smohalm å hæmtər ska øqən ha* (Lild s.); undertiden kaldes rent korn *hæmtər* (Lild s.), men er vel da sagtens det svange korn, som ved kastning kommer til at ligge mellem korn og avner, sål. Vens.; jfr. overfejning, afflød.

hælmtebænk, no. [*hælmtbæəŋk i* best. *-i*] (S. Sams) gemmested for hælmter, dér blev de traadte sammen, så musene ikke kunde gå i dem, Sgr. X. 142.

hælmteknippe, no. *hæltərknep* [*et*] (Horn. h.) et knippe, sammenbundet af affald, når korn renses.

hæls, uo. se hilse.

hælsem, hælsen, no. se hælsime.

hælsen, uo. se hilsne.

hælsen, no. halsbånd; læderrem til at binde om halsen på kreaturer for deri at hænge en klokke el. klods (Hovlbjerg h.), Molb. till.; er det hælsime? se pig-.

hælsime, no. *hælsim æn -ər* (Lild s., Agger); *hælsəm æn -ər* (vestj., Vejr., Mors); *hælsən æn hælsnər* (Sall.) — en snor af tyndt reb, *hælsimrẹb* (Lild s.), der forbinder „hælen“, töjrestagen, og töjret; *leq æn hælsəm* (Mors), sno en h—; jfr. hælsen; læggepind, vindekrog.

hælsimestag, no. *hælsəmstæq æn* (vestj.) kastet, hvormed hælsimen fæstes til töjrestagen, hælen; se stag.

hælster, no. *hælstər æn* (D.) i udtr. *a hår eņən h— o əm,* om kreaturer og msker, som ikke vil lyde: magt, jfr. hilde.

1. hælstre, uo. *hælstər sæ -strət* (Agerskov, vestslesv.) skjule sig, om vildt; *æ møs hælstrər dæm i æ koən* (vestslesv.); *æ har iñt å hælstər mæ ve,* at søge ly ved: *han hạr il di klær, han kañ hælstər sæ i,* gemme sin krop i; se 2. hæle.

2. hælstre, uo. *hælstrər -strər -strət* (D.) at hilde; *a ska ha æ kyjər hælstrət;* jfr. mnt. hellester no., Sch. Lübb., grime.

hælsöm, no. *hælsöm et* (Agersk.) et söm, der fæster plovens skær på enden af håndvollen.

hælter, no. flt. se hælmter.

hælvride, uo. *hælvri* (D., Andst) et udtr. fra høsletten: *a ska hælvri dæj,* magte dig i arbejdet; *han æ blöwən gåt hælvræjən,* afkørt, udmattet.

hæmter, no. flt. se hælmter.

hæn, no. se hegn, höne; tf. se hænge, hegne.

-hænd, no. se u-.

1. hænde, uo.
hẹ̀j el. *hæ̜j hæjər hæ̃c hæ̃c* el. *hæjəs hæjəs hæ̃cəs hæ̃cəs* el. *hæ̜j sæ* (Vens.);
hæ̃ -ər hæ̃ hæ̃ (Agger);
hæ̜̃ sæ -ər hæ̜̃ hæ̜̃ (Andst); *hẹ̀̃ sə* (Søvind s.);
hæ̜n hæ̜ənə hæ̜n hæ̜ən (Elsted);
hæ̜̃ sæ -ər -ət -ət el. *hæ̜̃əs hæ̜̃əs -t hæ̜̃əst* (Agersk.) —
hændes, ske; *de hæ̃cəs få månə o̜r sin* (Vens.); *de ka nåk hæ̜j* el. *hẹ̀j sæ* (Vens.); *de ku hæ̃ sæ, te æ ku fo dæ te̜j ər o ta bo̜j mæj te Kræk* (Agger) ɔ: det var måske muligt, at jeg kunde få dig til at tage bud med til Krik; *de ka nåk hẹ̀j sæ, de do æ blə̀wən fi̜n i da·!* (Vens.) kan siges til et pyntet barn; *de wil a eñc sku ha hæ̃c får æn mark!* (sts.); jfr. Aasen isl. henda, se hånd; kan hænde sig.

2. hænde, no. se af-, nødder-i-; böjningsform af hånd (s. d.); *ha̜j fæk hans øwəma̜j får hæ̜j* (Vens.) han fik sin overmand for hænde; *hons hò do får hæ̜j?* (sts.) ɔ: hvad er du ved at bestille? *wi hò så mø får hæ̜j* ɔ: så meget at bestille; *ha̜j hòr eñc så let i hæ̜j* (Vens.) ɔ: er velstående.

hændegang, no. *hæ̜jgåŋ i* (Vens.) enkelt gang, slumpetræf; *drekər ha̜j sæ ful?* — *de̜ ær eñc u̜ən i h—; hòr a wa̜t dèr, så hò de da wat i h—* ɔ: hændelsesvis; „*de ka wæ̜r i h—!*" *sò drèŋi om å få sò̜ grè̜,* ɔ: det kan ske en sjælden gang!

hændelig, to. *hæ̃ələ* (vestj.) behændig; se handelig.

hændelse, no. *hæ̃əls æn -ər* (vestj., Agger); *hẹ̀̃əls æn -ə* (Søvind s.); *hæ̜jəls æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens) = rgsm.; *æ fæk ər o weð we æn hæ̃əls* (Agger); *de ku ski̜ we æn hæ̜jəls, wò kat ku blyw sy̜q å dø̜ å bətæ̜jəls* (Vens.).

hændelsesvis, bio. *hæ̜jəlsəswics* (Vens.) = rgsm.

hænder, no. flt. se hånd.

hænderop, bio. se hellerop.

hændesløs, to. *hæ̜jəsløs* el. *hæ̜jəsløs* (Vens.) vel: hænders-løs; i udtr. som: *ta dæ i ac (ija·c), do ku næ̜mt ri hæ̜jəsløs,* styrte hændeløs, ɔ: miste taget og falde ned, el. fig. om en farlig stilling: han slår til ham, så han bliver hændesløs og virmer ned, Kr. Sagn II. 72. 123; se hånd.

-hændet, tf. *-hæ̃ə -hæ̜̃ə* (D., vestj.); *-hæ̃c* (Vens.) — i sammensætninger, se hånd; dratte-, hård-, krat-, tom-.

hændig, to. *hæ̜̃ə* (D.); *-hæ̜̃ə* el. *-hæ̜̃diq* (Agger); *-hæ̜ndi* el. *hæ̜jə* de gl. (Vens.) — grundbetydningen er mig ej klar: *si h— u̜ð,* mager og ussel; *hæ̜̃ə i æ klæjər,* siges om den, som klæderne ikke passer for, enten for vide el. snævre; ordet betyder ialtfald vist i en del af Sønderj.: bekvem, som ligger let for hånden; se af-, be-, knap-.

hænding, no. *hæ̜nəŋ et -ər* (Støvring) tøge (s. d.) el. tave i langboldleg; *gi hæ̜nəŋər åp.*

-hændings, no. se halv-.

-hænds, no. se halv-.

-hæng, no. *-hæ̜ŋ æn* (vestj.); *-he̜ŋ è* (Vens.); se efter-, for-, ge-, om-, over-, på-, sammen-, til-, ved-.

1. hænge, no. *hæ̜ŋ æn -ər* (D., Andst, vestj., Agersk., Bradr.); *he̜ŋ æn -ər* (Lb.); *hå̜əŋ* el. *hæ̜ŋ æn* (Fjolde); *ho̜ŋ æn* (S. Ho) — 1) hængsel, drejer sig på krykker (s. d.) el. kroge; *lòwt æ da̜r å æ hæ̜ŋər, gå̜v æ mo̜ñ å æ hæ̜ŋər; a skal e̜t ri jæ̜r æ da̜r å æ he̜ŋər* (vestj.) jeg skal ikke komme for tit; el. vi løber da ikke hængerne af deres döre, Kr. Ordspr. s. 133: se Aasen, hengje itkj., nfris. honge, Outz. Gl.; dör-, krog-, malle-, port-. — 2) hængedynd, Fisch. s. 298, jfr. vonkeholm.

2. hænge, uo. tr. og intr.
hæ̜ŋ hæ̜ŋər hæ̜̃ hæ̜̃ (Gjørd. h., D., vestj., Andst, Sem);
he̜ŋ he̜ŋər hæ̜̃ hæ̜̃ (Lyne s., Ølgod s., Grindst. s., Lb.);
hæ̜ŋ -ər hæ̃ hæ̃ (Mors, N. Sall., Mogenstrup);
hæ̜ŋ -ər hæ̃t hæ̃t (Skyum);
he̜ŋ -ər hæ̃ hæ̃ (Agger);
he̜ŋ he̜ŋər ha̜ŋ ho̜ŋən (Vens., Lild s.);
he̜ŋ [-ər] hæ̜n hæ̜n (Hell. h.);
hæ̜ŋ hæ̜ŋər hæ̜n hæ̜ən (Ålsø, Ginnerup);
hæ̜ŋ hæ̜ŋər hæ̜nt hæ̜nt (Nimtofte);
hæ̜ŋ hæ̜ŋər hæ̜n hæ̜n (Falslev, Harridslev, Hasl., Törring); ft. *he̜n* tf. *he̜n* (Støvr.);
he̜ŋ he̜ŋər hẽ̜ hẽ̜ (N. Sams);
hæ̜ŋ hæ̜ŋə hæ̜n hæ̜n (Halling, Bjering, Rødding, Nörl. h.);

hæŋ hæŋə hæn hæən (Elsted);
hæŋ hæŋər hæŋt hæŋt (Gimming);
hæŋ hæŋə hæň hæň (Vejlby, Årh., Saxild, Tiset, Røgen, Tåning, Rårup); ft. *haŋ* (Linå);
hæŋ hæŋə hèň hèň (Søvind s.);
hæŋ hæŋər hæň hæň (Agersk.; Aller, Bjært);
hæŋ -ə haŋ hoŋən (Sundv.);
heŋ -ə, heən el. *håŋ, heən* el. *hoŋən* (Åbenrå), begge former tr. og intr.;
heŋ -ər hæŋt hæŋt (Angel);
hæŋ -ər håŋ håŋən (Vlb.);
hæŋ -ər -t hæň intr., ft. *hæň* tr. (Braderup) —

1) = rgsm.; såvidt vides har ordet med samme böjning i de fleste målarter trs. og intrs. betydning; *blyw heŋi* (Vens.) blive hængende, se vedhængende; *de ær æňtən hæň ælər spræň* (vestslesv.) ɔ: det er gået tilgrunde på én måde el. en anden; det hænger som en Sørupsogns piseldör (Ang.) ɔ: skævt; *heŋ mæ weŋən* (Vens.); *hun heŋə mæ æ weŋər, de ær ek guwə tæjn* (Agger) ɔ: er bedrøvet, forsagt; *do æ guwə te o hæŋ o æ låwt mæ myjəl i* (vestj.) om den dovne; *han hæŋər i æ skek o predəkər, dæň kål* (Lindk.) ɔ: han taler store ord og er ved at gå fallit; *ino' hæŋər di i æ klør, mæn de war nåk et læŋ, så fålər di nijər i æ skit* (vestj.) ɔ: endnu holder de sig, men de går snart fallit; *hon è så bəskit, de slo mè hær imò èn weq, så blywər hon heŋi; haj heŋər òltər åpå røqi å ə øq,* om den, som ikke gider gå; *hon liqfram stor å heŋər øwər ham; haj heŋər òltər i bøqərən; hon jik å haŋ mè njæsən* (Vens.) ɔ: var nedslået. — 2) være utilpas, syg; *haj gor å heŋər o æ skit* (Vens.); se hængeskidt. — 3) hænge sig; *de æ slæm mæ æ maň, som hår hæňt sæ, de æ war mæ hans lu, dær æ hæn,* Sgr. XII. 136. 290 (S. Hå); *a hòr eňc så mø reð, a ka heŋ mè i; haj hòr hoŋən sè få de skyl, de haj kuňc klòr sè* (Vens.); *han hår hæň sæ sjæl* (vestj.) ɔ: taget sig af dage ved hængning, en såre alm. dødsmåde; den, som har hængt sig, skal have rebet og de klæder, han gik i, mens han gjorde gerningen, med sig i graven, ellers går han igen, Kr. IV. 116. 159, 390. 486, VI. 165. 231, VIII. 215. 370, 318. 539, J. K. 388. 1241; det var i ældre tider skik, at hængte, som andre selvmordere, i lighuset blev førte gennem vinduet, nedkastede i et markskel, Kr. III. 158, VI. 116. 167, VIII. 48; Sgr. X. 128. 400; i et „trebundet“ markskel, Kr. VIII. 197, Almueliv IV. 97. 290; i en stendysse, Kr. VIII. 48; skete begravelsen på kirkegaarden, da førtes kisten over kirkegårdsdiget, ikke gennem porten, og liget blev begravet i en krog for sig, Kr. III. 306. 411; om forestillingen, at en storm følger ugerningen, findes herhjemme, véd jeg ikke, jfr. Maurer Isl. S. 108, Arnason I. 484, Folkl. Rec. IV. 127, Mhoff 109. 132 anm., Wuttke nr. 265, Mélus. IV. 13; mestertyven forestiller en hængt mand ved vejen, Efterslæt s. 177, jfr. Arnas. II. 513, se selvmorder; når mennesker graver i höje, straffer de underjordiske dem med tungsind, så de hænger sig selv, Kr. Sagn I. 152. 559. 562; de døde misdædere kalder på deres kammerat, så hænger han sig, Thiele II. 129, se å; hængt mands pandeskal bruges mod slagtilfælde, se Thiele Overtro nr. 503; med lap af hængt mands tröje gnides heste fede, sts. nr. 257; fortælling om at hænge sig for spøg i en sytråd, Kr. III. 294. 397, jfr. Arne, Slagelse s. 17; manden vil hænge sig for spøg, men skal flöjte, når han vil skæres ned, Kr. Molbohist. 17. 56-58; soldat, som har hængt sig, skærer sig selv ned, sts. s. 105. 325; *di ka kom tilə nåk, dæ ska heŋəs, om de så et æ fa* (förend) *we æ månskæn* (Thy); hængt mand truffet under rånokken på strandet skib, Kr. Anholt s. 12. 21; — hængning forekommer som alm. straf i viser og æventyr, især som straf for tyveri, se f. eks. Kr. II. 58. 17, VII. 7. 15, Sgr. X. 54, Gr. Ævent. II. 226; manden hænges ved en krog i hagen, Sgr. IX. 182, jfr. Gr. Registr. nr. 72 b; galge, Grimm R. A. 682. 1; i ævent. spås om barnet, at det skal hænges, inden det fylder 15 år, Efterslæt s. 189, jfr. Folkl. Journ. II. 35, Kr. VII. 49. 9, æventyret „Klæd'stejle“, se stejle; uheldige friere hænges i æventyret, se Gr. Registr. nr. 22 b; i udenl. varianter afhugges deres hoveder og sættes på jærnpigge, se f. eks. Curtin, Myths s. 37. 114. 193, Liebr. Volksk. 142; — „hænge“ er en dom i panteleg, den dömte går hen til en dör, strækker armen ud og siger:

„jeg hænger!“ han spörges, „for hvem?“ og løses med et kys, se Blicher Nov. II. 204, Arwids. III. 403; — **h— fast**, se holde ved; — **h— i:** *bònt heŋər i sin muər* (Vens.) ɔ: hænger efter moderen; *han hæŋər i mæ æ arbəð* (vestj.); *di riq å di röwən heŋər ålstər i* (Vens.) ɔ: de rige og de revne bliver hængende alle steder; *di blöw ve å hæŋ i*, J. M. 70 ɔ: at trænge på; *sej o heŋ i æn boq* (Agger) ɔ: sidde fordybet i læsning, el. sidde over bogen; — **h— op:** *hæŋ å·p* (vestj.) alm. = rgsm.; — **h— over:** *hæŋ jæn öwər* (Bradr.) overhænge en; — **h— på:** *hæŋ o* (vestj.): 1. hænge sig fast ved; *„wel I mè·, så heŋ åpå·!“* sagde karlen, han stak bagen af skeen i ærtevællingen (Vens.); 2. være påtrængende; *di heŋər åsə ålsteəns åpå·ðs* (Vens.) ɔ: de fordrer også altid tjenester af os; — **h— sammen:** *hañ æ så arm* (mager), *te hañ ka knap heŋ saməl* (Agger); *hañ heŋə da saməl ino·* (sts.) ɔ: han er endnu ikke gået fallit; *de hæŋər saməl som tar søñ* (vestj.), som katskaən (Ang.); *hwada·nt èr ə, de heŋər saməl?* (Vens.) = rgsm.; — **h— til:** *di heŋe te·, som huj te stakələr* (Vens.) de hænger på, som hunde på tiggere ɔ: de er såre påtrængende; *I skal eñc sònt stǫ å heŋ te· we bowrə, bèn, næ dèr è fræmə* (sts.) ɔ: trænge eder frem til bordet; — **h— ud:** *hæŋ uð* (vestj.), *heŋ klæər uk* (Vens.) = rgsm.; når A. gör indvendinger, kan B. sige: *æ dær nöj, dær heŋər uwð?* (Agger), se pusle; *dèr èr ðltə no, dèr heŋər uk!* (Vens.); — **h— ved:** *hąj ka eñc heŋ we· steə suə møj læŋər* (Vens.) ɔ: blive ved at eje stedet; *ka do no heŋ we·?* ɔ: holde dig fast på hesten; *hąj haŋ we· som èn bor; dèr heŋər ðltər no we* (sts.) om bagtalelse f. eks. — Jfr. Aasen, hanga, hengje; isl. hanga; htsk. hangen, eng. hang; over-.

hængeakslet, to. *heŋawsəlt* (Vens.) med hængende (skrå) skuldre.

hængeast, no. *hæŋast æn* (D., Malt); *heŋæst æn* (vestj.); *hæŋæst æn* (vestslesv.) — en slags bræmser, østrus equi, således kaldt, fordi de hænger med bagkroppen; bruges også om guldsmede, libeller (D.).

hængeastet, to. *hæŋastə* (D.); *hæŋöstə* (vestslesv.) = hængerövet.

hængebukser, no. *hæŋbåws* flt. (D.) de korte, påbundne bukser, småpiger går med.

hængehest, no. *heŋhæst æn -hæst* (Vejr.) = hængeast (s. d.); mulig en fejltagelse, Lyngb. Saml., el. folketymologi.

hængehoved, no. *hæŋhòwi et -hòwiə* (Søvind s.); *heŋhu è* best. *-hwòt* flt. *-hwòər* (Vens.) = rgsm., se hældøre.

hængekrog, no. *heŋkroq i* (Vens.); *heŋkròq æn* (Thy; Mors) — krogen, hvorpå hængslen drejer sig i döre og vinduer, jfr. mane.

hængekube, no. *hæŋkuw æn* (Mors); *heŋku æn* (Thy) — et udskud for enden af en lade, sparretræerne løbe helt ned til udskudsremmen (s. d.), og der er ingen bjælker; se Mb.

hængekåbe, no. til kirke brugtes en h—, en sid tröje, der hang ned over skørterne, J. Saml. II. 317 (S. Nissum s.).

hængel, no. *heŋəl è* best. *-t* (Vens.) dingel-dangel, som ved urkæder; *hons è de få no h—, do gǫ mæ?*

hængelampe, no. *heŋlåmp æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; *wi fèk sònt ən stas h— i brujgaw.*

hængelomme, no. *hæŋlom æn* (D.) bruges af skolepiger og bindes om livet under det yderste skørt el. forklædet.

hængelås, no. *hæŋlǫs æn -lǫs* (D.); itk. (Angel); *heŋlǫs æn -lǫs* (Agger); best. *-lǫsən* flt. *-lǫs* (Vens.) = rgsm.; i sagnet lægges en hængelås på bordet, som er skilt ad; når så krogen og låsen farer sammen, er gengangeren nær, se Kr. III. 240. 43, IV. 166.

hængemoden, to. *hæŋmǫ* (D., Lb.) overmoden, om korn.

hængen, no. i tlm. *kom igæ·məl mæ hæŋən o knarkən* (vestj.) ɔ: slå sig igennem med yderste besvær.

-hængende, tf. se an-, ved-.

hængepotte, no. *hæŋpåt æn* (Fanø) potte med hank helt over mundingen til at bære mælk i, se barselpotte.

hængerum, no. = tavolet (s. d.), Kr. Almuelív III. 41. 121 (Gullestrup, Herning s.).

hængerövet, to. *heŋröwə* (vestj.) udtr. om en ko, hvis bagende er skråt affaldende.

hængeskab, no. *heŋskåð è* best. *-ə* flt. *-skåð* (Vens.); *hæŋskaf æn* (D.); *hæŋskav et* (Søvind s.) — 1) et skab, som

hænger på væggen el. mellem sengene; et lille h—, der var muret ind i væggen nederst ved sengen, M. Skrædder s. 68, deri gemtes penge og værdipapirer; *pèŋən leqər i heŋskabə* (Vens.). — 2) *æn stuwər h—,* en sluddret og doven person.

hængeskidt, to. *heŋskit* (Lild s., Agger) upasselig, således at man er ilde tilpas uden dog at holde sengen; „*haj war eñc ræjti rask å ha go no e stè å wat heŋskit*“, Grb. 60. 4; *a gor å èr heŋskit å ka hwicən wær åp ælə niər,* el. *ka hwicən lèw hælə døj* (Vens.).

hængestok, no. *hæŋståk æn* (D.) en lang smal opløben person; kaldes af andre *hæŋstårk;* jfr. hejring, register, rækel.

hængesyg, to. *heŋsyq* (Agger) = hængeskidt.

hængesæk, no. *hæŋsæk de* (Sundv.) = rgsm.; gyngende jordbund i moser og enge; se hænge 2, vonkekule.

hængetröje, no. *hæŋtröj æn* (D.) en løs tröje, bruges af kvinder, kun knappet med en knap i halsen.

hængetørv, no. *hæŋtörə æn -törə* (Mors) lange græstørv til at beklæde stakke med; *o graw hæŋtörə* (D.) stå og drive og hænge over spaden.

hængevorn, to. *hæŋwòn* (vestj.; Mors) — 1) *h— o æ muwər,* om börn, påhængende (alm.). — 2) sygelig (Mors).

hængeøl, no. *hæŋøl æn* (Mors) den rem, plejl-slagvollen hænger i, når der ingen plejlskappe er.

-hængig, to. se af-.

hængkel, no. *heŋkəl è* best. *-t* (Vens.) stort törklæde at hænge over sig; jfr. hængel Kalk. II. 161.

hængs, to. *hæŋs atər* (D.) om börn: som hænger efter, f. eks. deres moder; se hang; på-.

hængsel, no. *heŋsəl è* best. *-t* flt. *heŋslər* (Vens., Agger, Vejlby v. Freder.); *hæŋsəl æn hæŋslər* (S. Hald h., Mors, Davbj.); *hæŋsəl et -slə* (Søvind s.; Sundv., Østerlinnet, Agersk.) — 1) = rgsm.; dörhængsel; *ęjstokən heŋslər* (Vens.) en særegen slags hængsler; *æ skal ek ræñ æ heŋsələr a djær dar* (Agger) ɔ: plage dem med mine besøg; se hænge, hængekrog, krampe, krykke, nokke, stabel. — 2) buksesele (Agersk.); strop i klædningsstykker (Sundev.). — 3) *æn hæŋsəl* (Vejr.) kvinde, som klæderne hænger uordentlig på; jfr. Aasen, hengsla huk.

hængsle, uo. *go o hæŋsəl* (Vejr.) lade töjet hænge uordentlig på sig.

-hængt, tf. se om-, op-, tegl-.

hæppen, to. se heppen.

1. hær, to. *hær* (Staby); *æ øl æ h—,* når det er bleven surt under gæringen, vistnok = hærdet; jfr. kastet.

2. hær, no. se hør; uo. se have, hædre, hærde; steo. se hende; bindeo. se eller.

Hærbo, Hærbør, no. se Harbo, Harboøre.

1. hærde, uo.
hær -ər hær hær (Agger);
hær -ər -ət (Lindk. s.; Elsted);
har -ər, -ə el. *har, -ə* el. *har* (Vens.; N. Sams);
har -ər har har (Vejr., vestj., D.) — 1) = rgsm., göre hård; hærde stål ved ild og vand, alm.; *smej fåstoʼr eñc å har, få jant slis eñc jawnt* (Vens.); de havde travlt med at håre töjet, Kr. Vl. 196 ɔ: vindtörre pottetöj; „hare op“, stramme reb, J. Saml. VIII. 180. — 2) straffe el. slå hårdt: *a ska hær dæj di røq* (Malt); *do sku hærəs* (Elbo h.) have prygl; også: *æ kañ it hær ət aʼ* (Mellemslesv.) udholde det; *hun æ gåt har i muj* (Vens.) ɔ: hvas; jfr. Aasen, herda; mnt. herden, Sch. Lübb.; 1. hær, hård.

2. hærde, no. *hær æn* (Agger, Sønderjyll.); *har æn* (vestj.) — 1) hærdelse af stål ved ild og vand (alm.); *dær æ har o æ knyw, o sæt h— o* (vestj.) at hærde. — 2) fig. *æn hor kål i æ har* (Lb.) et mske med et hårdt og strængt sind; *dær æ har fåʼr ham* (vestj.) han giver ikke efter; *han var i æn slem hær* (Agerskov) klemme, forlegenhed; *i dæñ har, så ska dit æjət blow kom te å fly om få di dar,* Kr. VIII. 68 ɔ: i den hårde strid; *æ hær* (Agger) på tråden, der snos på håndtén: den passende tvinding.

3. hærde, no. *hær et -ər* (Ang., Sundv., Mellemslesv.) skulder (s. d.); *æ måst gå mæ æ plòw å æ h—* (Ang.); *æ hær æ gikt i mit venstər h—* (sst.); den øverste flade af skuldrene: *bre öwer æ hærə; æ poəs å æ hærə, æn sæk å æ røk, æn skåwl å æ nak* (Sundv.); jfr. Aasen herd, sv. härd, isl. herðr huk.

hærdestol, no. den lille ambolt, hvorpå leens æg bankes ud, se 2. hare og

smsætn., J. Saml. VIII. 271, burde skrives harestol (s. d.).

hærdet, tf. = rgsm.; *har jan è tit gåt imò hæksəric* (Vens.); se 1. hærde; blå-.

hærdetop, no. *hærtåp æn* (Thy; vestj.); *hærtop æn -tåəp* (Agersk., Bradr., Angel); *hæətåp* (Sundeved) — skuldertoppen, hvor manken på hesten begynder; jfr. Aasen, herdatopp, isl. herðatoppr hak.

hærdning, no. [*harni i*] (N. Sams); *harəŋ i* (Vens.) = rgsm.; fig. *a fèk i li harəŋ å ham* ɔ: jeg blev svært udskældt; *rij i harəŋ* (Vens.) skændes.

-hære (?), no. se klem-, knap-, la-; jfr. 1. hærde uo.

-hæring, no. se hærdning; klem-.

hærk, no. *hærk æn* (Vens., vestj.) smalt sted (Vens.); *de æ mæ hærk o knærk di komər iĝæ'məl* (vestj.) med kniberi og besvær, *wi slap da ijæ'məl, mæn de wa mæ hærk* (Vens.); jfr. Aasen, herke 2, hindring, knibe; klemhærke.

hærken, to. *hærkən* (Mors; Han h.) kræsen, om msker og dyr; se Sgr. XI. 120. 253; jfr. heppen, hægen, hæsken, vånden.

hærkes, uo. *hærkəs* ft. *-t* (Vens.) at trækkes med arbejde el. armod, som ej kan overvindes; *de hærkəs åsə mæ mæ', nær a ska dèj wæj* ɔ: det går langsomt for mig, om en vej, man nødig går.

hærkeværk, no. *hærkwærk è* (Vens.) kniberi, stor vanskelighed; *ka haj klår sæ om hèstən? — næj, de ær h—.*

hærkuk (?), no. en fugl, hærfuglen, se Sgr. III. 157. 878.

hærm, no. *hærm* (D., Fanø; Vens.) stöj, skrål, skænd; *gi jæn h—, fo h—*, sj.

hærme, uo. *hærm -ər -t* (Vens.) stöje, larme, skænde; *haj kam hærmi*, stöjende; *go å hærm øwər ə*, gå og skælde over det; *a hærmt nåk òm ə, mæn si òm de blèw jor!* jeg talte nok indtrængende om det, men se om det blev gjort (Vens.); *hærm å·p* (Løgstør) skælde; jfr. Kalk. herme, vrænge efter; Aasen isl. herma.

hærp, no. *hærp æn* (D., Malt, vestslesv.); måske også: *ræp* (N. Slesv.) — **1**) et slag (vestj.). — **2**) en grundig behandling af marken, f. eks., en stor mængde arbejde; *æ mark hår fån æn guwə hærp mæ æ harə* (Malt) en god og dyb behandling; *o fo æn h— gor ve ət*, en stor mængde arbejde udrettet; *han smaðret æ hus åp a jæn hærp* (D.) ad én gang.

1. hærpe, uo. *hærp -ər -ət* (D., Malt. vestj.; vestslesv., Vens.) — slå, behandle hårdt; *a hærpət ham öwər æ röw; a ska hærp dæj, te do bliwə så bløð som æn tus* (Andst); *hærp æ huñ öwər æ snur mæ æ kæp* (Agersk.); *hærp æ dar i* (D.) ɔ: slå den hårdt i; *han hærpət ham jæn oñər æ ør* (vestslesv.); trække, drage, som gigt i svage lemmer: *de hærpər i kråpi* (Vens.); *de hærpər* (Sams) strammer; *de hærpər fuər ham* (Mors) ɔ: det kniber; *han hærpət ham årdəntliq iĝæ'məl*, irettesatte ham hårdt; jfr. Rietz, herpa; harpe; ind-.

2. hærpe, no. *hærp æn* (Malt; Vor h.) skældsord om kvinder, *æn sær h—*, en hjappevorn, sludret, udannet person; *æn lijə hærp* (vestj.) utugtig kvinde; se malke-.

hærpensnærp, no. se ruttengilde.

-hærpet, tf. se ud-.

hærre, uo. og smstn. se herve.

hærrel, no. *hærl æn* (Mellemslesv.) et bræt ovenpå vognfjælen, når der f. eks. ages tørv (Angel); et bræt til at gistne brød på; Mb. anfører formen „harrild" eft. Terpager fra Ribe; jfr. gistne; hervel.

-hærs, no. se klem-.

hærtop, no. se hærdetop.

hærvej (?), no. *hærvæj æn* (Mellemslesv., Angel) den store landevej, herrevej? jfr. adelvej, gade 4, line.

-hæs, no. se klem-.

hæs, no. se has; uo. se herse.

1. hæs, no. *hes et* best. *-ət* flt. *-ə* (S. Hald h.); *hesə æn -r* (D., Bradr.); *hèjsə æn -r* (Agersk., N. Slesv.); *hèjs æn* el. *et -ə* (Søvind s.) — et hæs, en stak af korn el. hø; *sæt trèj hèjs, kàr i hèjs* (Søvind s.); gåde: *hwa æ de, dær æ löjən fåriñən o löjən fåruðən o löjən ti al åp i si röw?* (vestj.), jfr. Sgr. II. 130. 680, VI. 49. 449, 63. 589; som opløsning på gåden nævnes også: høstak (s. d.); jfr. Aasen, hesja huk.; stak; halm-, hø-, korn-.

2. hæs, to. *hes* (Hmr.); *heəs* (Bradr., Agersk., Jordkj. s.); *hwæs* (D., Lb., Malt, Thy, Mors, Sall., Hell. h.); *hos*, også: *hwes* (Nes s.); *hwes* el. *hes* (Vejr.); *hos* el. *hoəs* el.

hǫ̈s el. *hwǫ̈s,* flt. *hǫs, hǫ̈s, hwǫ̈s* (Vens.); *wǫ̈s* (Vejlby v. Freder.); *hwẹ̀s* el. *hẹ̀s* flt. *-ẹ̀s* (Søvind s.); *hǫ̈s* el. *hẹs* (Dalby s.); *hǫ̈s* (Bj. h.); *hiəsk* (Ang., Fjolde) — hæs af forkølelse, el. som taler hviskende; *a è så hǫs, de a ka nap snąk* (Vens.); jfr. skruk, frø, kukkemand, tudse; Aasen haas, isl. háss to., hæsi no.; htsk. heiser; mnt. hêsch, hêsk, heisch, Sch. Lübb.; 1. hvæse uo.

hæse, uo. være hæs; *a jik å hǫ̈st* (Vens.) jeg gik og var hæs.

hæseblæsende, to. *hǫ̈sblǫ̈si* (Vens.) = rgsm.; *hąj kam h— mè tåŋən èn hal al uənfå muj,* se 1. hvæse.

hæshed, no. *hǫ̈shjè æn* (Vens.) = rgsm.

hæsk, to. se hersk.

hæsk, no. *hæsk æn* (Mors, Thy) et slag: *a ga ham æn h—* (Mors); *gi jæn et hæsk öwər nakən* (S. Hald); *„nèj æ bæjər eñ et!“ så æ ståðər, han fek æn hæsk oñər æ ør* (Mors); *do skul ha æn hæsk i ðin æñ* (Lild s.), kun om börn.

hæske, uo.
hæsk -ər (Holstbr.);
hǫ̈sk -ər -əð (Thy) —
at slå, at hæske på hestene, piske løs på dem; fig. *han hæsker swǫ̈r i ət* (S. Hald) ɔ: arbejder med besvær, hænger stærkt i; skælde ud: *ǧæməlhǫ̈sk jæn* (Thy); se herse.

hæsken, to. *hèskən* el. *hæskən* (Vens., Thy) kræsen, om msker og dyr; *wæn i hæskən kǫl te å e skåwèblər* (Vens.) tlm.; *„wel I eñc ha dèj, så èr I, fanəmə, dsə hèskən!“ sǫ rècəri, da di fąj èn tog i grèən* (Vens.); jfr. heske; hærken, hæpen, katten, pilleken, vånden.

hæsken side, no. *hæskən sij æn* (Vens.) skæo. til en kræsen person.

hæslig, to. *hèsli* (Vens.); *hæslə* (vestj., sønderj.); *hæsələ* (Agger) — **1)** = rgsm.; om hvad der er stygt. — **2)** alm. et forstærkende tillæg; *æn hæslə kǫn un* (D.); *no hæslə gowə törə* (Hmr.) overmåde gode; ligeså Mors: *hæsliq guwə, stuwər;* hæslig gjærne, Kr. V. 49; hæslig sørgmodig s. 141; h— forundret s. 259; h— godt fornöjet med, Kr. VI. 42; et h— stort bagreb, VIII. 124 (vestj.); *hon è så hèsli te å lyw, te å bąj* (Vens.); *de vår hæslə som dæñ hæst löf, æn h— hobən fålk* (Agersk.); *han hær h— myl pæŋ* (Fjolde, Bradr.); jfr. htsk. hässlich af hass; fejt, grov, græsig, overhånds, overstilt, skammelig.

hæsp, no. uo. se haspe.

hæsse, uo. se herse.

hæssehave, no. *hèjshąw æn* (Søvind s.); *hæsəhąw i* (S. Sams) — stakkehave, hegnet plads til kornhæs.

hæssekalot, no. *hesəkalå·t æn* (vestj.) stakkehætte, se 1. hjælm.

hæssing, no. „hersing“ (?); i udtr. *kom te hæsəŋ* (Vens.) bedres efter sygdom; jfr. isl. hressast (?), komme sig.

hæt, no. uo. se hægte: uo. se hitte; steo. se hendes.

1. hæte, uo.
hæt -ər -əð (Mors, Thy, vestj.);
hǫ̈t -ər (Mds. h., Røgen);
hèt -ə hèt hèt (Søvind s.);
hǫ̈t -ə hǫ̈t hæət (Elsted) —
1) trs. *æ kow hætər æ mjælk* (Mors, Thy) holder mælken tilbage og vil ikke slippe den. — **2)** intr., høre op, om regn og uvejr: *no hǫ̈tər ət* (Lb., Mds., Røgen); jfr. 3. hikke, hæfte.

2. hæte, no. *hæət æn* (Vlb.) fare; *væn et kal ær ni dyn gaməlt, ær et öwər æ h—;* jfr. Aasen, hætt, isl. hætta huk., fare.

hætelig, to. *hǫ̈tələ* (Vlb.) farlig; *de æ h— å ræjs å ær isənbån,* farligt.

hæten, to. *hǫ̈tən* (Løgst.) kræsen, med mad, se hæsken.

hæten side, no. *hǫ̈tən si æn* (Løgstør) = hæten Thomas.

hæten Thomas, no. *hǫ̈tən Taməs æn* (Løgst.) kræsen person.

hætevejr, no. *hǫ̈tvæjr de* (vestj., Bj. h.) opholdsvejr, se heske, 1. hæte.

1. hætte, no. *hęt æn -ər* (D.); *hæt* el. *hǫ̈t æn* best. *-ən* flt. *hætər* (Vens.); *hæt æn -ə* (Sams); *hæt æn -ər* (Lild s., Agger); *hæət* el. *heət æn hætər* el. *hetər* (Mellemsl.) — **1)** en hætte, som den i gamle dage brugtes: et stykke vadmel, der passede om hovedet, lod ansigtet frit og knappedes under hage, hals og bryst og faldt ud over skuldrene, ovenpå den sad atter „luen“, *æ hǫl* (Sønderj.); jfr. Fb. Fr. H. s. 62; i efterår og vinter bar honden den ældgamle danske hætte, der varmede hans hoved og bryst, og jeg har for ikke 10 år siden (c. 1800) set til höjsommer marked i Ribe de sønderjyske bønder på deres med grönt og rødt og de mest

afstikkende farver bemalede store holstenske vogne, siddende på forsædet, at age deres kvinder, iført de fineste hjemmegjorte blå klædemon, med den afstikkende skarlagens hætte under hatten og ned over brystet, Foersom, Dske Landskabsord, s. 16; gldgs. hovedtöj for kvinder, stod ud fra ansigtet og var stivet ved indlagte papstykker og kaldtes også „kyse", de nu brugelige skulle dog have en anden form (Vens., Sams), smst. nok også = lue, kasket; *a hår læŋ håð ət i æ het* (D.) ɔ: tænkt på det; *dær æ ndk nåŋət i æ het* (D.) noget, som må ventes at ville komme; *wær gamǝl i hætǝn* (Vens.) have erfaring; *de tör a sæj å læ min hæt se åpå·!* (Vens.) det tör jeg sige og lade min hætte sidde på; *hon è gal i hætǝn ida·*, vred; *å, we do eñc blès Buǝl åbą·q te hær hæt flywǝr å!* (sts.) afvisende svar; i en stedremse: *di Rubjærǝ hætǝr* (Vens.), Rubjærg s., Vennebj. h. — 2) et hustag, fire stolper bærer et ovre, der hejses op og ned med tallier og som dækker et hø- el. kornhæs (Vens.); se stakkehætte; hjælm, hæssekalot. — 3) om en person, se flagre-. — Jfr. Aasen, isl. hetta, huk. af hat (s. d.); *beg-, bi-, knald-, knyge-, mørke-i-.

2. hætte, uo. (?). prøve på, J. Saml. VIII. 271; se 2. hæte no.

hættemåge, no. *hatmǫq æn* (N. Sams) = hætteterne; *hatmǫqǝ* to. om gæslinger: gul med mørkt hoved.

hætteterne, no. *hatǝtar æn -ǝr* (Agger); *hattar æn -ǝr* (Thy); *hattan æn -tan* el. *-tanǝr* (Mors); *hettan æn -tanǝr* (Lønb.) = rgsm.; en terneart, sterna, med sort hoved: larus ridibundus Gm.; jfr. måge, tjangle.

hæv, no. se hævd.

hævd, no. *hæv* el. *höwd* (D.); *höw* (Vejr.) = rgsm.; *hål hæv öwǝr* el. *i hæv*; *hål i höw* (vestj.); *hon è gu te å hòl höwt øwǝr hæt saqǝr* (Vens.); jfr. Aasen, hævd, sv. häfd; isl. hefð huk.

hævde, uo. *do ka da il höwd dæ* (vestslesv.) ɔ: skaffe dig den ret el. anseelse, du fortjener.

hæve, uo. *höw* (Ang.) = rgsm.; *haj hèwǝr rèncǝrn bǝstèmt* (Vens.) vist fremmedord; jfr. isl. hefja; höje?

hævelse, no. i en talemåde.: *de æ hor hævǝlsǝr, atǝn kyjǝr o et smör* (Andst) ɔ: det er vanskelige omstændigheder.

hævert, no. i udtr.: *æn sær hæwǝrt* (Løgst.) om kvinder, sladderagtig, klodset person.

1. hæves, no. *hæwǝs æn* (Andst); *æn gamǝl h—*, om kvinder, uordentlig i påklædning; se hævt.

2. hæves, uo. (?). *de æ hævǝst ham* (Bj. h.) det er hændtes ham; ordet er mig tvivlsomt.

hævl, no. se hövl.

hævn, no. *höwn i* best. *-i* (Vens.); *hæwn æn* (D., Agger, Bj. h., Søvind s.); *höwn æn* (V. Vedst.); *hǫn æn* (Fanø); *hawn æn* (Åbenrå) = rgsm.; se hæbenret.

hævne, uo.
höwn -ǝr höwǝnt höwǝnt (Vens.);
höwn el. *hæwn -ǝr hæwń hæwń* (D., Bj. h.);
hæwn -ǝr -t hæwǝnt (Agger);
hæwn -ǝ -ǝt (Søvind s.);
hǫn -ǝr hǫń hǫń (Fanø);
hawn sæ (Åbenrå)
= rgsm.; *næ bǫn falǝr øwǝr è dørtræj, wel di höwn dèm åpå kati* (Vens.); jfr. Aasen, hemna, sv. hämna, isl. hefna.

hævngjerrig, to. *hæwnsǵerǝ* (Andst; *höwnǵèrǝ* (Lb.); *höwnjærǝ* (Vens.); [*hæwndjerǝ*] (Læsø) — 1) = rgsm.; begærlig efter hævn. — 2) måske i Århus egn: begærlig, som stærkt attrår.

hævns ret, no. se hæbenret.

hævre sig, uo. give sig tid (Fleskum h.), Mb.

hæbs, no. *höws* el. måske også *hæbs æn* (Vens.); *han ga ham æn gu h— mæ cæpi*, slag; *hąj fæk h— åpå ham*, magt med ham; den, der har spist maden op, *hò fåt höws åpǫ ǝ.*

hævse, no. *hæws -ǝ -t* (Bj. h.) revse.

hævsning, no. *hæwsnǝŋ æn* (Bj. h.) revselse.

hævte, to. se hæftig.

hø, no. se høved.

hø, no. *hyjǝ de* (D., Harboøre); *højǝ de* (Hmr. h.); *hy de* (Mds. h., Himmerl., Hell. h., Sall.); *høj* el. *hø è* best. *-ǝ* (Vens.); best. *høǝt* (Søvind s.); *hyj de* (Han h., Mors, Agger); *hyjǝ* (Vejr.); itk. best. *hyjǝ* (S. Sams); *hę* itk. best. *-ǝ* (N. Sams); *høǝ de* (Sundv., Ang.) = rgsm.; *slo hyjǝ* (D.); *wèj hø* (Vens.) vende høet med riven, det ligger 3—4 dage

på *kåbəl,* firkantet sammenrevne pletter, jfr. holme, = *hwærə hyj* (vestj., Thy, Lild s.); *slæð hø saməl* (Vens.) køre det i „haler" sammenrevne hø (jfr. høslæbe) sammen til stakke; *gør hø* (Agersk.) = göre græs til hø; *sæt hø åp* (Agersk.) = sætte i stakke; *raq hø* (Nordslesv.) = *ryw* (D.), rive sammen i „haler"; *töm hyjə åp* (D.), se tömme uo.; *i mon ska wi te å slo hø, om non daw skal ə stakəs, ja, de ska sloəs å strøəs å wèjəs å stakəs å aqəs hjèm, stekəs åp åpå hørâjən, de ka åsə hèj, de ska lajəs hèn i gult, wi fo kaski så è hil gwòl* (el. *gòl*) *hø* (Vens.). når kukkeren skal kukke høet ind, bliver det ikke godt, Kr. VII. 266. 123; grødgryden (s. d.), som føres til marks, sættes varm ned i en høkurv (Lild s.); *de æ hor hyjə o plok* (D.) ɔ: strengt arbejde; *de leqər i jæn hyjə o halm* (D.) ɔ: i uorden; *de ær imæl hind'n lisom hy å halm* (Randers); *de æ væk i hunər las hyjə* (Malt) ɔ: aldeles forsvundet; *han seðər o æ hyjə o høkər* el. *rækər ater æ halm,* ordspr. (vestj.); *han æ hen o tæsk hyjə få smofålk* (vestj.) ɔ: han bestiller intet, driver, se hundepande; *ve do ha mejər, ska do ha hy,* Sgr. XII. 136. 282 (S. Hå), til den umættelige; gåde: *ka do staw te tar græjs mæ tåw boq-staw?* (D.), svar: hø; jfr. Aasen høy, isl. hey itk.; htsk. heu, eng. hay; ordet henføres til stammen at hugge, se 2. ho; ager-, bår- eng-, gest-, klinte-, kløver-, made-, marsk- mose-, sylt-, vadde-.

høavl, no. *hjøawl æn* (D.) = rgsm.

høbjærging, no. *hjøbjærəŋ æn* (D.); *hybjærəŋ æn* (Agger); *høbjærəŋ æn* best. *-ən* (Vens.; Sundev.) — arbejdet med at bjærge høet; alm. som tidsbestemmelse: *hwa tij fæk do di skå? de war i hybjærəŋ* el. *i æ hybjærəŋstij* (Agger); *hwicər war ə, do fulc or? de war i høbjærəŋən* (Vens.); i byen Kløve dansede de hver aften i høbjærgingstiden, Kr. Almuel. IV. 55. 125 (Hundstr. s., Hillerslev h.).

høbjærgingstid, no. *hjøbjærəŋstij* (D.); *høbjèrəŋstic* (Vens.) — tiden, da høet bjærges; *i æ h— ær ət jawn trèj or sin han dø* (D.) alm. tidsbestemmelse; se høbjærging.

høbrum, no. *jøbrom* (Agersk.) summen i luften af insekter, som viser, at tiden er til at rive hø; jfr. 2. brum.

høbund, no. *hjøboŋ æn* (D.) jordbund, hvorpå der kan avles hø; *dær æ mijər h— te Söwrəns gor eñ te Hansəs.*

høbåre, no. *hybor æn -ər* (Lild s.) båre til at køre græsset bort på: *æn hybor mæ tremər i boŋ å i gòwl, i stèən fòr fiələn iə æn skòttèrəbor, dæñ war òsâ mèj læŋər å stor.*

høde, uo. se høge.

hødreng, no. *hjødræŋ* flt. (Slavs h.) våde høklumper, som bliver tilbage, når høet skydes sammen med fork el. rive, se høkok.

hødsel, no. *høsəl æn* (Holmsland) trusel; *do skrækər mæ et mæ h—;* jfr. høge.

hø-fag, no. *jøfaq et* (Agersk.) = rgsm.; stedet i laden, hvor det indbjærgede hø sættes.

hø-fang, no. [*jøfaŋ*] (Ang.) han har godt h—, god høbund, gode enge; Hag.

høffeltorn, no. *høfəltvon æn* = flt. (Agersk.); *høfəltvorn æn -tvorn* (Bradr.); *høfəltwån æn* (Sundv., Ang.); *hafəltwon æn* (Malt), Sgr. XII. 159. 649 — kristtorn, en plante, ilex aquifolium L.; J. T. 309 anfører formen hørfrøtvån (Als); Mb.s forklaring, hyben, må bero på en fejltagelse; dersom Mb.s anden opgivne form: hylvertorn efter Outz. er pålidelig, kan smstilles mnt. huls, hulsebôm, Sch. Lübb.; eng. hulver, fr. houx; se kronetorn.

høflig, to. *høflə* (D.); *höfliq* (Agger); *hòfli* (Vens.) = rgsm.; jfr. htsk. höfisch, höflich, se hof; hövsk; u-.

høflighed, no. *høfləhijəð æn* (D.); *höfliqhið æn* (Agger); *hòflihjæ æn* (Vens.) = rgsm.; *„di sæjər nåk, te höfliqhið kåstər eŋən pæŋ", så hañ, æ gal præst, „mæn de tår ily'wəl o æ huwətøw!"* (Agger) ɔ: det slider på hatten at være høflig; *„tak få din hòflihjæ, din ør twenə dè eñc",* Grb. 242. 263.

høflom, no. *hjøflom de* (Vejr.) frøhuse og andet småt høaffald.

høfork, no. *hjøfårk æn -fårk* (D.); *jøfårk æn -fårk* (Agersk.; N. Slesv.); *høfårk æn -fårk* (Bradr.); *hyfårk æn* (Han h.) = rgsm., jfr. jærntyv.

høfrø, no. *hjøfrø de* (D.) affald af høet i høladen; afkog deraf bruges mod et hovent ansigt, se Kr. VI. 377. 228.

høg, no. *høq i* best. *-i* flt. *høq* (Vens., vestj., Søvind s., alm.): *høək æn hək*

(Sundv., Ang., M. Slesv.); *hęəq* hak. best. *hęqəñ* flt. *hęq* best. *-ǫn* (Tved) — 1) en bekendt rovfugl, astur; *hąj gǫr eñc för hǫqi ær øwər hwòt å· ham* (Vens.) ɔ: för faren er overhængende; *han sir uð, som han wå fålən fręæ æ hǫq* (vestj., alm.), undertiden tilföjes: *o tę æ röw* el. *tę æ kat* el. *tę æ kukmañ* ɔ: sølle, ussel, forpjusket; *„hǫq öwər hǫq!“ så Hanş Hǫq, han skøð æn hǫq* (vestj.); *dèr ìr hǫq øwər hǫq å ijè·n hǫq* (Vens.), jfr. hyrde s. 719. 53; i visen: jeg var i hendes faders gård, med høg og hund i hænde, Kr. I. 165. 5; høgen var med til ørnens gilde, Sgr. VI. 226. 4; ved Jesu kors råbte høgen: hug ham! Kr. VIII. 374. 670 c, Sgr. I. 108. 433; den sagde til plovkarlen: skjær væk! Sgr. VII. 230. 853; i ævent. omskaber trolden sig til høg, Gr. Gl. d. M. I. 229. 232, Kr. VII. 32, Sgr. VII. 191, Efterslæt s. 136, jfr. Asbj. I. 298; en h— kommer ud af træet, da karlen slår på det, Sgr. VIII. 14; jfr. navnet: gråben, grånakke til høgen, Nyrop, Navnets M. s. 127, se Sgr. VII. 52. 196 (Bornh.). — 2) *leq hǫq å dų* (Støvr.) ɔ: lege tagfat; se kyllingehöne. — Jfr. Aasen hauk, isl. haukr; höne, kok, kukkemand; fugle-, grød-, lure-, skranne-, skronne-, svale-.

hø-gab, no. *hjøgab et* (Røgen s.) luge til at forke hø ind ad; nok også: *jøgaf æn* (vestslesv.).

1. høge, uo. *hǫk -ər -t* (Ang.) more, fornöje; *a ska svąr få, no hǫ̀kt ə hiñ*, J. M. 67, nu huede det hende; jfr. plt. högen uo., Schütze, glæde, höge no.

2. høge, no. *hǫk æn* (Ang.) morskab, fornöjelse.

3. høge, uo.

hǫq -ər -əð hǫqt (Thy; vestj.);
hǫq -ər hò̦jt hò̦jt (Mors; Sall., Øland);
hǫq -ər -ət hǫqt el. *hǫt* (S. Hald);
hǫq -ər hòqt hòqt (Lild s.);
hòj -ər -ə hòjə (Vens.);
hò̦j -ə -ət -ət (Søvind s.);
hǫq (Hundsl. s.) —

1) true med gebærder, med knyttet næve, kæp el. lign.; *hǫq æ jæņ* (Thy); *hò̦j a jæņ* (Søvind s.) true ad en; *mo a slå såm a hǫqər?* (Lild s.) må jeg slå, hvor jeg truer? *do hòjər nåk, mæn slǫr wal eñc? di stu å hòjə æ hwarq·jər; wa dè jęj, dè kam kaw frǫ ə, så hòjə hąj bǫrə mè hąjən* (Vens.); „slår do som do høger, så slår do den gammel kjælling, te hun røger!“ (Fjends h.); „slå te, som do høger, kjøs kjællingen i æ röw, som do møder!“ (Mors) hånlig udæskning; hun højt dannerkongen med sit sværd, Kr. II. 289. 18. — 2) *æ krę står å hǫqər å æ dör* (vestslesv.) ɔ: vogter nöje på dörene, f. eks. om efteråret, for at komme ind; ordet hører måske ikke herhen; *stå å hǫq öwər æ æñər*, vogte på, hænge over; *di stær å hǫqər ætər, om di sku il få nåwər; va hǫqər do ætər?* (vestslesv.) hvad venter du, lurer du på? kan siges til en tigger, som ikke går, når han har fået almisse. — Jfr. glds. høde, se Kalk.; Aasen hota, høta; sv. hota, isl. hóta; hødsel, hødsom; höje.

høgelærring, no. en enkelt stang med korte tværstykker, indrettet til at hænge i et træ, som når en eg skal barkes af (Ang.), se Hag. und. lærring.

-høgen, to. se kol-.

høgens brød, no. sammen med de andre brød bages h—, et lille hårdt bagt brød på c. to knyttede nævers störrelse; hver gang man ser det el. rører ved det, skal man sige: „det er høgens brød!“ derfor lægges det gærne på et lidet iöjnefaldende sted; bliver det muggent, skal det ombages el. kasseres; falder det til jorden, mister det sin kraft: at beskytte husets fjerkræ for høgen (Lindk. s., hos en familie, der er kommet fra Haderslevegnen); jfr. J. K. s. 198. 116: i Vestlåland blev lavet en „høgekage“, en lille kage af den sidste dejg, den skulde sættes sidst i ovnen, tages sidst ud, og spises sidst; når den var lavet, satte en af kvinderne en „klo“ i den ved at stikke alle fem fingre ned i dens øverste flade; sålænge der var noget af den tilbage, skærmede den for høgen; henvises kan til Wuttke nr. 675, Liebr. Gervas. 244. 309.

høgenæb, no. *hǫqnev et* (vestslesv.) navn til en slags kartofler, nok: seks ugers askebladede.

høgeæg, no. *hǫqek æn* = flt. (vestj.) i tlm.: du har nok drukket h—, J. K. 198. 115 ɔ: du kan intet tie med.

høgle, no. *høqəl æn høqlər* (vestslesv.) hylster af tækkehalm over en bikube om vinteren.

høglig, to. [*hǫklə*] (Ang.) = „høg-

som", om hvad der er morsomt, fornöjeligt; se 1. høge.

hø-gulv, no. *hjøqəl æn* (D.); *hjøwål æn* (Hmr.); *høgòl è* best. *-gult* el. *-gòlt* flt. *-gòl* best. *-ən* (Vens.) — hølade.

høgulvtör, to. i udtr. *hjøqəltar højə* (Lb.) hø, som har afbræmmet, sidder i høladen og er tört.

høgård, no. *høgòr i* (Vens.) høhave, hegnet plads, hvor høhæsserne sættes, Grb. 16. 15.

høhave, no. *hjøhaw æn -ər* (Andst); *jøhaw æn -ər* (Agersk.) — sidestykker til en høvogn af tremmeværk; jfr. 1. have, lærring.

høholm, no. *hjøhålm æn* (vestj.) et sted på engen, hvor det slåede græs er spredt, jfr. holm.

høhylde, no. *hjøhyl* (Fjelstrup v. Hadersl.) = hjåld (s. d.) stænge over stalden.

høhæg, no. *hyheq æn* (Lild s.); *hjøhæq æn* (vestj.) = høkejs.

høhæs, no. *hjòhèjs æn -ə* (Søvind s.); *hjøhesə æn -r* (D.); *jøhæjsə æn -r* (Agerskov, N. Slesv.) — en ved gården opsat høstak, hvori det hø sættes sammen, der ej kan rummes under tag; se høstak.

høhøst, no. *jøhøst æn* (Sundv.) = rgsm.

-höj, no. jfr. Mb. hiöje; kalve-.

høj, no. se hynde; uo. se høge.

1. höj, udrbso. *höj* el. *höj* (vestj.); *hòj* (Vens.) — bruges, når man af vanvare støder på en, = om forladelse! se 1. hov 2; også for at vække fjærnere stående personers opmærksomhed kan råbes: *höj höj!* (vestj.), se 1. haj.

2. höj, to. *hòw* itk. *-t* flt. *hòw* (Vens.; S. Hald, Søvind s., Hads, Bj. h.); *hyw* flt. *hyw* (D., Sall., Agger); *hiw* flt. *hiw* (Andst, Törrild h.); *hyj* flt. *hy* (Agersk.); *hyǧ* itk. *höt* flt. *hy* (Gram); *hy* itk. *hyət* el. *høt*, flt. *hy* (Ang.); *hyj* itk. *høt* flt. *hy* (Bradr.); komp. og superl. *hywər hywəst* (Mors); *hywəst* (D.); *hòwər hòwəst* (Vens.); *hyrər hyəst* (Agersk.); *hyr hyǧəst* (Gram); *hyər hyəst* (Bradr.) — *i hòw maj, kun, trèj; maj, kwòn èr hòw; trèjə èr hòwt* (Vens.); *æn hyw hus, æ hus æ hyw; di æ hyw* (D.); *æt hyj hus, æ hus æ hyj* (Agersk.); *et hyj huəs; æ huəs æ høt* (Bradr.; Nustrup, Ø. Linnet). — 1) udstrakt i retningen opad: *æn hyw træ, ton* (D.); *hyw o rank som æn bikuv* (Andst) spøgende; *han æ tåw toma hòwə eñ æn law sow*, Sgr. III. 43. 134 (Ås); *de æ just it fo de han æ så hyw, mæn han hå så loŋ no biən*, Sgr. II. 235. 898 (Grenå). — 2) höjt stillet: *æn hyw græjn* (D.); *do ka sæt æ for o de hiw jor te æ nat* (Andst). — 3) med stærk lyd: *æn hyw røst* (D.); *han ær o æ hyw tòwnər* (vestj.) om den, som er meget vred el. meget fuld. — 4) stor, betydelig, dröj: *æn hyw tal, pris* (D.); *a hår et tiər hiw* (Andst) så höjt et kort som en tier. — 5) langt fremskreden mod en vis grænse: *no ær ət o æ hyw tij* (D.); *ve hiw mèja, hiw daw* (Andst); *hyw lys daw, hyw dåər* (D.); *wi hår hyw haw* (Agger) havet går höjt op på stranden. — 6) om vejret: lyst, klart, uden skyer: *hiw væjr* (Andst); *æn hy væstən, norən* (Sundev.), blæst med klart vejr; *æn hyw syñd·wst* (D.) stærk blæst fra sydøst med klart vejr. — 7) om höj stand: *dæm, dær æ hiwəst åp, di hå læñst o fål* (Andst); *do ær væl iñt a höjə staəñ å iñt a höj fåræ·lər* (Hanved s.), jfr. Fb. Fr. H. s. 132, her dog nok rgsm. — 8) tlm.: tjenestefolkene ere blevne så höje, ɔ: storagtige, fordringsfulde (Ang.); *de ka nåk wær, de haj èr hòw i da·* ɔ: veltilmode, vigtig; *haj è no hòw i hætən* (Vens.) vigtig; *hiw o æ hat* (Andst), *hyw i æ siñ* (Lönb.) ɔ: storsnudet; *han wd ve æn hyw siñ* (vestj.) ɔ: meget vred; *han æ blöwən nåt hyw i æ røk* (Herning s.) ɔ: overmodig; *höw æfå·r o law æba·q, lisom di Læjstən dræŋə*, Kr. VI. 327. 108 ɔ: de har ikke råd til at føre storheden igennem; han er höj bag til, ligesom Skodbjærggård kat, el. *höw æbå·q*, som Holdt kat (Herning), Kr. IX. 109. 158. 161; *han æ hyw æbå·q* (vestj.) ɔ: har store tanker om sig selv, jfr. Kr. Almuel. II. 81; *hòw i röqən* (Søvind s.) overmodig; *a dar stor o hyw væk* (vestj.) ɔ: på vid gab; *gör sæ hy* (Valsb.) ɔ: göre sig vigtig; få noget *om hyw* (vestj.) få noget løftet i vejret, se overhöje; *do æ höw, mæn de æ mjæst kæphöw*, Sgr. II. 59. 320, se vis to. — Jfr. Aasen sv. høg; isl. hár hærri hæstr; htsk. hoch; mnt. hoge no., Sch. Lübb.; eng. high; se höjt; vælling; himmel-, kjæp-, knæben-, pette-, pyk-, rangel-, skid-.

3. höj, no. *hòw i* best. *-i* flt. *hòw* best.

-ən (Vens., S. Sams; Hell. h., Halling, Gimming); *hyẉ æn hyẉ* (Mors, Salling, vestj., D., Rødd., N. Slesv.); *høj* [*æn*] *højər* (Fjolde); *hyį æn hy* (Agersk., Mellemslesv.); *hyğ æn hy* (Gram); *hyį et hy* (Branderup; Brader.) = rgsm.; en lille banke; i Angel siges for höj altid bjærg, men ordet er alm. i egennavne: „Lussy", Lus- el. Lushöj; „Bussy", Buskhöj, „Mejlhy", Mellemhöj osv.; i stedsnavne i Jylland går -høgh over til -e, se U. Bland. I. 233 flg.; to kæmpehöje på Søvind mark hedder *Gròthèẉ* og *Lòŋsihèẉ* flt., uden at det kan indses hvorfor; en bakke, som hedder *Skræwhèẉ*, er ved en kløft delt i to; *i Salənhèẉ leqə dèr i cèmp bəgraẉə mè 17 puj gul, mèn no om tijər è dèr en tròl i hèẉən* (Vens.); *è hèẉ* (Vens.) et lille opkastet skeldige; ordet fra Fjolde betyder kæmpehöj; *dæsom òl hèẉ war i jęj hèẉ*, se Kr. IX. 211; — i höje bor efter sagnet underjordiske, bjærgfolk, ellefolk, trolde, se J.K. 261.9, 275.40, 303. 1, 234, Kr. Sagn I. 3, II. 36. 141, jfr. Sande, Sagn I. 11; Hartland, Science s. 127; smede (s. d.) og harpespillere, Kr. Sagn II. 3; i festtider, især julenat, står höje på 4 pæle, og der er musik og dans, f. eks. Kr. Sagn. I. 19. 76, 59. 260, 64. 272. 274, 98. 380; Arne, Slagelse s. 28; Møller, Bornh. s. 12; på gloende pæle, Kr. Sagn I. 67. 277, 76. 302, 81. 315, 123. 467, 127. 484, 145. 541, 165. 604, 177. 640, 192. 703, 198. 725 flg., 201; på 24 gloende pæle, Kr. Sagn I. 198. 730; på fire fødder, Kr. Sagn I. 201. 749; på fire guldpæle, sts. 187. 683, 200. 201; på sten, Kr. Sagn II. 25. 91; under den løftede höj ligger store skatte, og höjfolket danser, se f. eks. Thiele II. 216-19. 234, Kr. III. 3. 35. 46, IV. 14. 20, VI. 9. 12, VIII. 1. 4. 6. 7, 5. 8, 8. 20, 18. 40; *höẉən læt sæ om aẉtənən som dæn ståə̆ opo fir stålpər, å dæ ku kom eð læs gilfålk dær uð fræ, å dæ wa mosəkantərə, å di ku båðə hør ðæm å si ðæm, å dæ wa som, dæ haj wåt en å fo en dåns, mæn så ku di it kom dæfræ fåðən* (förend) *di dånst aẉəð om*, Kr. IX. 235 (Gjerlev h.); spil i en höj, Kr. VIII. 145. 257, — jfr. fremdeles Gr. Gl. d. M. I. 86, II. 217, III. 92. 51, 144; Sgr. II. 107. 473, J. K. 119. 15, 153. 276. 41, 339. 346. 31; Wigstr. I. 132. 166. 225, II. 205. 260. 345: på „guldstöttor", „guldpelar" el. „guldstolpar"; Sundbl. 137, Hofberg s. 24, Cavall. Wärend I. 18. 159. 490, II. 300. 452, spil; Mhoff 293. 2, slgn. Maurer, Isl. S. s. 5, Sande I. 23. 93, Tvedten Sagn 78, Arnas. I. 23. 32, Nicholson Yorksh. 83, Hartland Science s. 144, Fairy T. s. 135; — en höj står i lue, Kr. Sagn I. 151. 555, jfr. Vang, Reglo s. 13; höjen gløder mod ondt vejr, Kr. VI. 25. 34, står i lue i tykt vejr om sommeren, Kr. VIII. 13. 32; i höjen kan höres larm, f. eks. Kr. Sagn I. 12. 47. 60. 70. 73 flg., 65. 275, se kiste; tale i höje, Kr. Sagn. I. 396. nr. 77; når der går en gloende stang mellem to höje, deler bjærgfolk deres gods, Kr. VI. 294. 407, se jærnstang; msker og dyr kan höjtages, se spise; de kommer aldrig tilbage, Kr. Sagn I. 107. 415, 204. 70, 396. 89, 401. 8; en kristen kvinde, som er stjålen, er bjærgmandens kone, Kr. Sagn I. 330. 97. 98, 340 flg., jfr. Sande I. 96. 104, Nicolaiss. Nordl. IV. 10; kommer de tilbage, er de tit „sære" (s. d.), Kr. Sagn I. 228. 824 flg., Thiele II. 215 flg., Gr. Gl. d. M. I. 147. 185, jfr. Sande II. 203; karl og pige el. pige alene maler på kværn hos de underjordiske, Kr. Sagn I. 6. 20, 332. 100, 336. 10. 12, Thiele II. 204; pige ælter dejg, Kr. Sagn I. 331. 99; höjtagen brud, Kr. VIII. 21. 43, Thiele II. 218, jfr. DgF. II. 105, Kr. III. 52. 69-71, IV. 15. 20. 21. 36. 408. 641, VI. 12. 22. 29, VIII. 19. 41, 21, IX. 226. 65, Sgr. II. 203. 791, XI. 79, Kr. Anholt s. 70. 151, J. K. 344. 23, Møller, Bornh. s. 42, Tvedten 22. 48. 61. 65. 67, Skytts h. 89; Geijer Afzel., Folkvisor nr. 1, Grimm K. M. nr. 39, 2; bund løber i höj, Kr. Sagen I. 460; et barn bringes ud af höjen ved at der blæses 3 torsdage för sol står op i oldermandens horn med trusel om at jævne höjen, J. K. 273. 33; en pige manes ud af præsten, J. K. 150; jfr. Faye s. 13. 34, Asbj. III. 14. 16, Storaker s. 109, Sande I. 14, Skytts h. s. 90, Hofberg s. 26. 53. 146, Wigstr. II. 88, Bäckstr. III. nr. 63. 64, Arnas. I. 26. 53. 58. 193. 517. 569-70. 603-4, Yngl. Saga kap. 15, Grimm Myth.[2] 905; slgn. den mærkelige fortælling hos Øverland, Fra en svunden Tid s. 10 om den bjærgtagne piges retslige vidnesbyrd, samt fortæll. Sm. Medd. VI. IV. flg., Norsk hist. Tidsskr.[2] I. 553 (fra år 1775), II. 141 (1793); se endnu Folkl. Rec. II. 113, Grundtv. Tjust s. 16,

jfr. skifting; — höje bliver fredede, Kr. Sagn. I. 53. 239, 79. 311; höjen må ikke plöjes, el. ikke plöjes for nær, end mindre jævnes, derpå følger kvægsyge, ildebrand, ulykke, se Kr. III. 4. 223. 313, Anholt V.70.149, Kr. Sagn I.120.459, 170.623, Thiele I. 174, J.K. 116. 257.1, 420.1401; jord taget derfra, må føres tilbage, Kr. Sagn I. 102. 394, 152. 561, 171; det samme gælder gravede møntørv sts. I. 151. 557; sten sts. nr. 558, 164. 600, 167. 611; den, som graver i højen, tager livet af sig selv, sts. I. 152. 559, 562, se hænge sig; når der graves i höjen, vil Jællinge brænde, Kr. Sagn I. 253. 883; en höj må ej jævnes, Møller, Bornh. s. 34; höj løftes i dal af bjærgfolk, Kr. Sagn. I. 438. 04; bjærgmanden bliver gjort husvild af bonden, som kører hans höj bort, Kr. VIII. 32. 61, Gr. Gl. d. M. I. 145. 182, 152. 196; fårene må ej græsse på höjen, Kr. Sagn I. 169. 617; der må ej töjres på den, sts. I. 393. 82, 400. 6, 408. 22; ej hugges ris på den, sts. I. 397. 92, II. 33. 125; ko slået med et ris, hugget på en höj, falder død om, sts. I. 408. 21; der må ej holdes gilde på höj, Kr. Sagn I. 152. 560; den, som kommer höjen nær el. sover på den, flyttes fra den, Kr. Sagn. 391. 70 flg.; se i det hele taget herom Kr. Sagn I. 151 nr. 37, 156 nr. 38, 160 nr. 39, 168 nr. 40; jfr. Arnas. I. 278. 480—83, Henderson s. 278; bjærgfolk fordrives fra deres höj, Kr. Sagn I. 429 flg.; se færgemand, kirkeklokke; hyrdedrengen må ej komme höjen nær, hvor trolden bor, Efterslæt s. 109; — ligefrem offer (s.d.) til höje, stene, hvilket omtales Haukenæs I. 127, II. 64, Storaker 54. 55. 66. 97, Sande I. 4. 69. 70, Arnason I. 663-64, II. 46. 53, Hagemann s. 62, Qvigstad 58. 112. 115, Mélus. II. 26, Lang, Myth, Rit. Rel. I. 96. 97, Cust. & Myth. 223-24. 230 (Grækenl.); Amer. Folkl. III. 298, Folkl. Record V. 130 (Nordam. Ind.); Folk. Journ. I. 227 (til klipper), er det vel tvivlsomt at der findes minder om, se dog J.K. 403. 1331 (Sælland); et offer af kærnemælk, Kr. Sagn I. 282. 941 (Låland); — da troldkvinden spilder jord af sit forklæde, så opstår der en höj, Kr. IV. 51, VI. 39, VIII. 72, Sagn I. 211. 782. 83, Thiele II. 37 flg., jfr. lufvante; — kongedatteren sættes ind i höjen med hund og føde, mens kongen er borte, Kr. V. 62. 68, Kr. Æv. 240, Gr. Gl. d. M. II. 24. 157, J. K. Ævent. I. s. 37, Thiele I. 9, Asbj. II. 120, Janson, Folkeeventyr nr. 3, Cavall. Stephens, Folksagor nr. 16, jfr. Saxo VIII. s. 151 om Gyrithe, Weinh. Volksk. II. 367; prinsen begraves levende (s. d) i höjen med den døde, men slæbes ud af en ræv, Gr. Ævent. I. 62; — ellefolks dans på höje, Kr. Sagn I. 193 nr. 46, 259. 897. 99; menneskers dans på höje ved fester, se Feilb. Bondeliv s. 32, Kr. Almueliv IV. 76. 194; dans om höje Kr. Sagn I. 286 øv.; höje, som nævnes danserhöje, Kr. Sagn I. 169. 618 (Ø. Brønderslev s.), jfr. C. A. Holmboe, Om Dandserhauge, særtryk af Norsk Vid.-Selskb.s Forh. 1864, hvor adskillige „Dansarhauge“ nævnes i Norge, og der s. 5 fortælles om en höj ved Heggelands kirke, at folk St. Hans aften valfartede til den: „efter at have forrettet sin andagt gik de til den lige ved kirken liggende bedehaug, sluttede en kreds om denne og dansede rundt om haugen, idet de holdt hverandre i hænderne. Efter dansen gik hele følget ned til elven og badede sig og hermed var hele kuren overstået“; — se *danse; selvmorder begravet i höj, Kr. Almuel. V. 112. 324 25; i en stedremse: *Øsløs hyw*, Kr. IX. 127. 329 (Han h.); jfr. sv. hög; Aasen haug, isl. haugr hak.; 2. bakke, bjærg, döjs; bavne-, elle-, galge-, grav-, grön-, Hvils-, kjæmpe-, Løg-, mave-, skide-, thing-, treskjels-.

höjagtig, to. *hòwacə* (Vens.); *høt-el. hywajtə* (Mors); *hywawtə* (vestj.) — temmelig, altfor höj; *de bowr èr hòwacə, mè ka hòtə ehc no å kom te·* (Vens.); *et pa hòwajtə stæjə,* Kr. IX. 249 (Framlev h.).

höjbenet, to. *hòwbjænt* (Vens.); *hòwbinət* (Søvind s.); *hybenə* (Mellemslesv.) — 1) = rgsm.; *i h— stul;* ikke om mennesker (Vens.). — 2) fig., stor-snudet (Søvind, Mellemslesv.).

Höjboer, no. person, som boer i Höjen (s. d.); „Høwboeren ræst vester a strajen mæ klæp ...“, Jyd. I. 91. 1.

höjbordende, no. øverste bordende; „syng dem tæt unner winneren ve høubuerænd i baselgån“, And. Bars.

höjde, no. *hywdə æn* (D.); *höwð æn* (S. Hald); *hòjdə æn* (Søvind); *hy et* (Ang., Sundv.); *hydə æn* (Gram) = rgsm.;

æ tǫn hår æn gråw hywdə (D.); *æn al i æ hy* (Sundv.); se höjelse.

-höjde, se kol-.

høje, no. se hø.

höje, uo.

hyw -ər -ət hywət (D.); *hiw* (Andst); *hyw -ər -əð -əð* (Thy); *hywi* nt. ft. tf. *-ər* (Sall.); *hèw -ər -ə hèwə* (Vens.); *höw -ər -ət höwət* (Agersk.; Lb.); *höw -ər -ə -ə* (Valsb., Ang.); *hy -ər -ət -ət* (vestslesv.) — 1) løfte i vejret, hæve: *hèw håjən te slaw* (Vens.); *de hywər æ wañ i sæjs stuñ o ęvər i sæjs* (D.); *de hyər æ vær* (vestslesv.) det blæser stærkere; *æ wañ begyñər o hyw sæj i æ ǫ, de hywər æ viñ* (Lindk.); *höw æ hoi, æ præst kömər!* (Ang.); om genstande, der ved spejling løfter sig i frastand (Agersk.); *æ laəñ höwər* (Ang.) jordsmonnet hæver sig, se for-. — 2) pynte, *de war eñc suər hèwə* (Vens.), ikke synderlig pyntet, pænt tildannet; *höwər sæ* (vestslesv.) pynte sig; *hon è we å hèw sè; a ska ha mè hèwə ęn a ka go mè dè;* siger et barn f. eks. mere end det må, *wel muən jan hèw wę ə* ɔ: pynte på det (Vens.). — 3) *o hyw:* at sætte sejl til; at slæbe våddet ind (Holmsl. klit); ligeså Sall., se hyvvimand. — 4) løfte hånden el. andet med trusel, ialtfald for nogle målarters vedkommende: *han höwət a mæ mæ æ håñ, æ øws* (Fanø); *hyw mæ æn kæp aj* (Thy); *höw ætər* el. *ar jæn* (Agersk.); hertil endnu: *han holt op i æ höw* (Agerskov), han standsede, mens han hævede hånden til slag, om en uudført trusel; *dær æ somtiər lååt fræ höw te nöw* (vestj.) ɔ: fra trusel til gerning el. slag; jfr. 3. høge, der kunde synes blandet med former herfra.

höjfarverød, to. *hèwfarərøt* itk. (Vens.) höjrød; *får èn snes ǫr sin war ə så bruqələ mè hèwfarərø hus, no sicə mè nèstən eñc ǫñc en sǫt* (Vens.).

höjfylde, no. *hèwful* (Vens.); *hywføl* (Mors, Hanh.) — vi går i h—, ved h—, det er i h—, *wi hòr hèwful* (Vens.) vi har fuldmåne; også fig. om höjtfrugtsommelige kvinder, om stærkt berusede msker; *hon* el. *haj èr i hèwful* (Vens.); *a æ gow i hywføl* (Mors) kan den undskyldende sige, der skænker i et glas, så det løber over.

höjeloftsbro, no. svale langs höjeloftet, den øverste etage i et hus, Kalk. II. 350; den første du møder på höjenloftsbro, hende skal du give din ære og tro, Kr. V. 63.

höjelse, no. *hèwəls æn* best. *-ən* (Vens.); *hywəls æn* (vestj., Mors, Sall.); *hyəls et* (Agersk.) — höjde; *hon æ growən åpå hèwəlsən, mèn eñc åpå træqə,* ikke i dröjden; *haj èr åpå min hèwəls* (Vens.).

Höjen, no. [*Hèwi* best.] (Vens.) Gammel Skagen, ligger 1/2 mil vest for Skagen, „der va strantj en engelsk skonnert vesten for Høvvi", Jyd. I. 91. 1.

höjer, no. flt. se hode.

Höjer, no. *Höwər* (D., vestslesv.), en by i Vestslesvig; „ældre Høthær, der ligger på en flad isoleret höjde, er flt. af hunkönsordet höð, höjde", U. Bl. I. 192, med henvisn. til Leffler i Ark. f. nord. Filol. I. 273; se Höjering.

Höjering, no. *Höwəreŋ æn -ər* (D., vestslesv.) person fra byen Höjer; *di Höwəreŋər poŋs* er berömte, *de ær ę poŋs, de æ knusərər,* kaffepunsene, som skænkedes der, havde ord for at være særlig store og stærke, to kan slå en mand under bordet; jfr. Ballum.

Höjerup, no. *Höjərop* (N. Slesv.) en kirkeby mellem Ribe og Åbenrå; da kirkearbejdet uafladelig blev forstyrret, råbtes der om natten: „höjere op!"; så blev byggepladsen flyttet op på bakken og kirken fuldført, jfr. Mhoff 542. 547 med samme sagn om Hørup på Als.

höjere, to. se 1. höj to.

höjest, to. = rgsm.; *i de hywəst* (D.); „så sku mænnen ha en bette kaffeknejt elle høust tou", Yuelb. s. 51; se 1. höj to.; aller-.

-höjet, tf. se op-.

höjfolk, no. *hèwfålk* flt. best. *-ən* (Vens.) beboere af höje: nisser, trolde osv., se Kr. Sagn I. 3. 2.

höjhalset, to. *hywhalsə* (Agger); *hèwhalst* (Vens.) = rgsm.

höjhellig, to. bruges om kirkens store festdage: *i hèw hælə da* (Vens.); *æn hywhælə daw* (D.); „ve yweltih, å son te høwthælle daww", Jyd. I. 39. 1; *æn hèw hælə daw,* flt. *hèw hælə daw* (Søvind s.); *æn høt hælə då* (Thy).

höjhjærtet, to. *hyjatə* (Vlb.) overmodig.

höjhovedet, to. *hòwhwòt* (Vens.) = rgsm., om træskosöm, i modsætn. til *brèhwòt*.

höjhælet, to. *hywhælət* (D.) = rgsm.; *min stöwl è så hòwhèlt* (Vens.); også fig.: begge vilde gjerne have sig en h— snaps, Sgr. IX. 32 ɔ: drikke sig fulde.

höjkant, no. „begge (våd) bruges på dybet imod høvkanten, som Furboen kalder fjordgrunden", J. Saml. I. 395.

höjkjæppet, to. [*hykæpə*] (Als) kæphöj, se J. Saml. VIII. 271, jfr. Nyrop, V. Sk. s. 73 anm.; se visnæset.

höjklamperet, to. *èt pa hòwklampərət træ'sku* (Søvind s.), træsko med höje klamper, se klampe 4.

höjklæde, no. *hòwklè è* (Vens.) et stærkt stivet törklæde, som blev bundet ned over öjnene for at skygge for solen; enderne af det faldt ned over nakken.

höjlig, to. *hywlə* (D., vestj.); *h— nåk* = *wal hyw*, temmelig, altfor höj.

höjlys, to. = rgsm.; *de ær hyw lys då* (Agger); *ve hylys daw* (Ang.); *vè hòw lyws daw* (Søvind s.).

höjlærd, to. = rgsm.; i tlm.: a er ikke så h—, a er født i Tebstrup hjorhus, Kr. Ordspr. s. 514, T— er i Ousted s., Vor h.

höjlår, no. *höwlor* (Lysgd. h.) stankelben; ordet er sagtens omdannelse el. misforståelse af *höwərlor*, jfr. remsen i Vens.:

hæjli, hæjli, hòwəlor,
sæj mè, hwa mæj hjo gor,
hæls skat do mest det hòwə lor,

således siger hyrdedrengene, når et dyr er løbet bort for dem; se 2. hejle.

höjmand, no. — 1) beboer af höje; i kæmpehöjen boede en h—, som var meget afholdt af beboerne, Kr. VIII. 383. 693, Sagn I. 29. 132. — 2) øvrighed; *vi ær ål adams bön, nær de kumər te hymañs tal* (vestslesv.) ɔ: når man stævnes for retten, er der fejl ved os alle (?), se Adam; höjmålstale.

höjmiddag, no. *hywmèjdə* (Vejr.) bestemt kl. 12; kan man træffe, om godt höj-middag . . ., Kr. IV. 76. 110 ɔ: når kl. er rigelig 12.

höjmælt, to. *hòwmèlt* (Vens.) = rgsm.; se höjrøstet, höjtalende.

höjmålstale, no. *hywmolstål æn* (Vejr.); *hymålstal* (Agersk.) — höjrøstet tale (Vejr.); *væn de reqtə komər te h—* (Agersk.) til endelig afgörelse, rettergang, ligeså Mors; se höjmand 2.

höjmåltid, no. *hywmoltið æn* (Thy); *hyw-* el. *hywmolti æn* (Lild s.) — hovedmåltid ved gilde, måske især ved jordefærd; retterne for en snes år siden var i Lild s.: suppe, peberrodskød, fisk, steg, rødgrød, kage; istedetfor rødgrød brugtes også, især tidligere, „hvid grød" ɔ: kold risengrød, formet i kopper el. fade; se Jylland s. 374.

höjne, uo. *hòwən hòwnər hòwənt* (Vens.) = rgsm.; *wet do eñc hòwən pųərn åjə met huə?* også fig.: *de ka nåk wær, hąj hòwənt sè i sæə, sin hąj hòt de; di hòwnə dèm* ɔ: går frem i velstand.

-höjning, no. se for-.

höjpræst, no. *hypræst æn* (M. Slesvig, Ang.) kaldes sognepræsten, pastor primarius, hvor der er to præster ved en kirke; den anden kaldes jævnlig *æ kapəlå'n* el. *yñəpræst*.

höjpullet, to. *hywpålə* (D., Agger); *hòwpòlə*(Vens.) = rgsm.; *æn hywpålə hat.*

höjre, to. *hòwə* (Søvind s.); *hywər* (D., vestj., Agger); *hòwər* (Vens.); *hyə* (Branderup); *hyr* (Emmerlev, Ang.) = rgsm., modsat venstre; *h— håñ, sij* (Agger, vestj., alm.); *æ hyw sij, bijən* (Agger); *dæñ hyər hañ* (N. Slesv.); *han hår æn venstər o æn hywər* (D.) er kalveknæet; *pò hòwə si* (Søvind s.); *„wæ do, hons do hòr åpå hòwər hǫj, næ do go frå Hjòrəŋ å te Løkən å təbaq ijè'n?"* svar: *„fèm feŋər!"* — om det politiske parti bruges: *höjrə* (D., Agger, Søvind s.); alm. „höjremand", sjældnere *hòwəmąj* (Vens.); også: *höjrəawi'cs æn -ər, höjrəblå è* best. *-blåə, höjrəkandida't i* best. *-ən* flt. *-ər, höjrəparti'c è -ər, höjrərejæ'rəŋ æn -ər* (Vens.); den, som man vil vise ære, lader man gå på sin höjre side; da præsten med sin kusk væltede i møddingpølen, udbrød denne: *jøsəs, får, a leqər o æ hywə sij!* Sgr. II. 85. 412; *han sir uð, som han gek ve æ hywər sij a si sjæl* (vestj.); jfr. kjön, kejte; for at undgå en ligskare, skal man gå på höjre side af vejen, Kr. IV. 247; når man tager höjre træsko, ærme, hose osv. først på, sikres man mod trolddom (Djursl.), jfr. Thiele Overtro nr. 212, J. K. 410. 1363; sætter bruden frem den höjre fod, så råder hun over manden god,

men sætter den brudgom höjre fod fram, så holder han konen i töjle stram, Thiele Overtro nr. 356; om betydn. af höjre og venstre i overtro se Grimm, Myth.[2] 628. 1083 flg., 1149. 1193, Strackerj. II. 18, Wuttke regist. under linke seite, rechts, Black s. 186, Tylor Urgeschichte s. 168 (Fidschiøer); jfr. Aasen høgre, isl. hœgri; henføres til isl. hœgr, bekvem.

höjreblad, no. *hòjrəblaj et* (Søvind s.) = rgsm., se höjre.

höjrehåndet, to. *hyẉərhą̊ñə* (vestj.); *hyrhąñə* (Agersk.) er den, som ved arbejdet med spade el. le sætter den höjre hånd forrest, mods. venstrehåndet; den ene båd, hvormed pulsvåddet drages, kaldes *æ hyẉərhą̊ñər* (N. Sall.); jfr. kav, kej, kejhåndet.

höjrelår, no. se 2. hejle, höjlår.

höjrem, no. *hyẉrem̦ æn* (Mors) en tværbjælke i ladebygningens tømmerværk, lavere end hanebjælken, kaldes også: *huẉərem̦*.

höjremand, no. *höjrəmañ æn* (D., Agger; Søvind s.) en mand, som hører til det politiske höjre.

höjreplakat, no. *höjrəplakǫ̇ˑt æn -ər* (Vens.) flyveskrift, udg. af det politiske parti höjre; *a hò fåt så månə höjrəplakǫ̇ˑtər, de a hò nåk å strø* (el. *strøj*) *ą̊jə swen̦ mè i 14 daẉ*.

höjre-rede, no. *höjrərę æn (!)* (Vens.) sted, hvor höjrepartiet er i flertal, fremmedord; *Hjòrən̦ èr eñc nær sǫnt èn h— ilyˑwal, som dę̀j hò föri wat.*

höjrygget, to. *hyẉrøqə* (Agger) = rgsm.; *i hyẉrøqə stu̦l* (Vens.).

höjrød, to. *hòẉ rø* (Søvind s.); *hyẉ rø* (Agger); *hòẉrø* el. *-røj* flt. *-rø* (Vens.) = rgsm.; *i hòẉrø hu̦s* (Vens.).

höjrøstet, to. *hòẉrøstə* (Vens.); *hyẉröstə* (Agger); *hyrøstə* (Ang.) = rgsm.; se höjmælt.

höjsat, to. velhavende; da han kom til R., var han allerede en h— mand, Kr. IV. 34.

höjskole, no. *höjskuẉəl æn -ər* (D., Agger); *höjskoẉəl æn -ə* (Søvind s.); *hòẉsku̦l æn* best. *-skǫl* el. *-skwǫl* flt. *-skulər*, alm. dog *höjsku̦l* (Vens.) = rgsm.; *„vi hå jo van o höjskuẉəl sam̦əl!“ så dæñ jæñ tyẉ te dæñ nåən* (vestj.) ɔ: i tugthuset; *höjsku̦lfåstąjər i; höjsku̦llærər i* (Vens.).

höjeste ret, no. *hòẉəst rèt,* men alm. „höjeste ret“ (Vens.) = rgsm.; underretten kaldes blot *rètən.*

höjskuldret, to. *hòẉskòlərə* (Vens.) = rgsm.; se skulderbrok.

höjstammet, to. *hòẉstamə* (Vens.) = rgsm.

höjstjærtet, to. *hystją̊tə* (Ang.) egtl. med halen i vejret; ubeskeden til trods for fattigdom.

höjstærede, to. *hòjstærədə* (Søvind s.), kan i tiltale bruges ironisk.

höjsule, no. *høwsyl æn -sy̦lər* (Hell. h.) en sule, som støtter, Lyngby: „efter besked fra Nibe“.

höjt, bio. *hòẉt* (Vens.) = rgsm.; *snak, lic, tèn̦k hòẉt* (Vens.); *höwt åp* (Bj. h., Hads h.); *hòwt* (Søvind s.); *hòẉt* (Hundsl. s.); *hòt hòtər hòtəst* el. *hyẉəst* (Mors); *höt* (Agger); *de æ höt åp, kryw höt åp; a leqər hötər mæ æ huẉə* (D.); *höt* el. *hiwt təvæjrə*; *hiẉər åp; hiẉəst* el. *hötəst åp* (Andst); *han æ høt døp* (Braderup); i en gåde om regnbuen: *höt om höt om höẉ, krom̦ læ sæj böẉ; ja, de æ oñələ fat! ka do ǧæt ət, så må do leq ve mæ inaˑt!* (vestj.); „no bløu Niels jo høu vre“, Yuelb. 25 ɔ: meget vred; se 2. höj; kig-.

höjtalende, to. *hyẉtålin* (Agger); *hòẉtåli* (Vens.) = rgsm.; se höjmælt.

höjtdags, bio. *høtdaws* (Mors) höjt op på dagen.

höjteridöj, udrbso. hejda; *höjtəridöj, de æ så möj som gomą̊ˑrn i Smæjaqər* (vestslesv.) tlm.

höjtid, no. *hòti æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *høti æn -ər* (Agger); *höti æn* (Vejr.); *hötə* el. *hø̦tə æn* (vestj., vestslesv.); *høtə et -rər* (Agersk., Bylderup); *hòjti æn* (Søvind s.) — 1) fest; en af de store höjtider, jul, påske, pinse (Hmr., Vejr., Vens.); *te hòtiən ska mè bådə brøq å bąq å tow klæər å ha ǫ̀l ten̦ ˑjo rènt* (Vens.); *bą̊q te hötə* (Hmr.); *imǫ̀ð hø̦tirn* (Lild s.); bryllup, barselgilde, begravelse, opskør (Lindk.); andre selskabelige sammenkomster se bojle, gilde, stue; bindelse-, bøste-, høst-, indbindelses-, jule-, karte-, muse-, rejse-, rug-, skage-, sko-, skole-, slut-, spille-, spinde-. — 2) bryllup (s. d.) (nordvestl. Slesvig, Bylderup); i Jylland s. 371 findes „hyrt“, der siges at skulle være = höjtid, bryllup; jfr. kost.

— 3) i tlm. *ska dær vær höțə, så la dær vær höțə* (D.) skal der være gilde, så lad der være gilde; *de ka nåk vær, a kom te h— ve· ham* (Malt), enten: kom til at göre fortræd, el. blev udskældt; jfr. htsk. hochzeit, „kirchenfest, namentlich weihnachten, ostern, pfingsten, allerheiligen, sowie weltliche festlichkeit, dann festliche lustbarkeit, endlich verehelungsfeier“, Weig.; mnt. hochtît Sch. Lübb.

höjtidelig, to. *hòjtidələ* (Søvind s.) = rgsm.; fremmedord.

höjtidsaften, no. *hòțisawtən æn -ər* (Lild s.); *hòtisawtən i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) aftenen på de store festdage; *dæn jènəst tij, jèn ku wæ wes əpo å wæ jènər, war åm hòtisawtənər, isæ·r ywlawtən* (Lild s.).

höjtidsdag, no. *höțtisdå æn -daw* (Agger); *hòtisda i* best. *-dawi* flt. *-daw* (Vens.) = rgsm.

höjtidskage, no. [*höțiskåq*] (vestj.); når bruden kørte til kirke, havde hun et battistestörklæde, der var syet til det samme, og det var fyldt med „höttidskage“. Hver kage var skåret i en tre snit, og så sad hun og gav det ud på vejen til fattige folk ..., der stod langs vejen og sagde „giv mig höttidskage!“ Kr. Almuel. IV. 66. 174. 175 (vestj.).

höjtidsklæder, no. *höțtisklæjr* flt. (Agger) = rgsm.; *jywlda· wel a i min hòtisklæər*, kaldes også: *søt klæər* (Vens).

höjtidsoffer, no. *hòtisåfər è* best. *-ə* (Vens.) offer, som ydes præst og degn höjtidsdage: jul, påske, pinse, på alteret; *hòtisåfərə è blèwən awløst* (nyt for *åløst*) *månə steər no om daw*.

höjtidsbrug, no. om hvad der passer for höjtiden; *de èr eñc bruqələ å go i sønt klæər te hòtisbruq* (Vens.).

höjtravende, to. *hywtrawəñ* (D.); *hywtrawin* (Agger); *hòwtrawəñ* (Søvind s.); *hòwtrawi* (Vens.) = rgsm.

höjtyk, to. *hywtyk* (vestj., Agger); *hòwtyk* (Vens.) — höjfrugtsommelig.

höjvande, no. *hywwañ* (Agger, vestj.); *hòwwañ* (Søvind s.; S. Sams); *hòwwåj è* best. *-wåñc* (Vens.) = rgsm.

høk, no. se hok.

høk, no. i udtr. *haj seər på høk* (Vens.) ɔ: véd ikke hvad öjeblik han skal flytte; *dèr èr eñc høk* (sts.) ɔ: der er ingen udflugter, det er ikke muligt at komme fra sagen; *han ga et høk* (S. Hald) ɔ: flyttede sig ubetydelig; se høkke.

høkejs, no. *hjøkæjs æn* (D.); *jökæjs æn* (vestslesv.) — en høtyv, en stang med et stykke jærn på enden, forsynet med én modhage, hvormed høet plukkes ud fra laden, når det skal bruges; jfr. høhæg, -krog.

Høkelbjærg, no. de døde skal have penge med i graven for at kunne komme forbi *Høkəlbjærə krǫ* [Heklabjerg], jfr. Hekkenfelt, naboskrog. En by af navnet findes i Aller s. ved Kristiansfelt; i en byremse: *di Høkəlbjærə trål di flywər öwər ål mæ æn lilə börən piñ te di Vindrupər kviñ*, Kr. IX. 132. 351.

høker, no. *høkər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens., Agger); *høkər æn* (D.); *høkər æn -ər* (Agersk.); *hökə æn -rə* (Sundv.) — alm. benævnelse for købmændene på landet; deraf: *-botik æn, -hajəl æn, -wuwr* flt. varer (Vens.); jfr. htsk. hocke, „kleinverkaufer roher esswaaren“, Weig.; mnt. hoke, hoken, hoker Sch. Lübb.; jfr. kjøbmand, krodener, kræmmer; spæk-.

høkjøren, no. i tlm.: Kalslund højkjøren og helvedes pine får aldrig ende, Kr. VI. 342. 199, se mogkjøren; der er så meget eng til byen.

høkke, uo.
høk -ər -ə -ə (Vens.);
høk (Lild s., D.);
hyk -ər -əð (Mors);
høək høkər høkət (Agersk.; Ang., Vlb.; Bradr.) —

skifte siddeplads, flytte sædet el. flytte sig i sædet: *a høkə no hèn åpå bèŋki* (Vens.); *høk dæj læŋər åp* (D.); *høk sæj i æ sæð* (D.); *høk din stuəl læŋər fræ bowər* (Lild s.); *se å høk ic ə* (Vens.) sidde og kæmpe med armod; *han seðər å høkər i ət* (S. Hald); *høk sæj gåt ve æn gor* (D.) arbejde sig godt frem, *han høkər a·ð*, det kniber for ham, men det går; *han seðər o høkər a·ð vę ət o ka eŋən stæj kom* (D.); fig.: *han hökət it öwər ət*, Sgr. II. 60. 344 (Lisbj. Terp) ɔ: han var ikke öm over at sige el. göre det; *høk sè fram* (Vens.) arbejde sig frem gennem armod; *vi ka nåk høk iğæ·məl mæ ət* (D.) komme, stride igennem; *høk læŋər, bæjər åp* el. *nijər ve æ buwər* (D.); *h— saməl*, flytte sammen på en bænk; *h— te węqən*

(Vens.) flytte sig til væggen; *høk dæ tə-fram* (Valsb.) flyt dig frem; *høk æ lət təsi* (Agersk.); *dæň, dæ serər gåt, lærər sit hökən* (Ang.) = *dæň, dæ seðər gåt, ska læ si høkən blyw* (D.) fig. den, som sidder godt, skal ikke flytte; „synes beslægtet med holl. hukken, böje sig sammen, plt. huken, el. det kommer af isl. húka, som har lign. betydn.", Lyngby hos Hag. under hykke.

høkkeri, no. *de æ høkəri'ɉ mæ ham* (D.) ɔ: han kæmper med armod.

høkok, no. *hjøkåk æn -kåk* (D.); *høkåk i* best. *-i* flt. *-kåk* (Vens.) — de sammenvredne høtotter, som bliver liggende efter tømmestrengen, når bunden er fugtig el. høet ikke tørt nok, de kaldes også *hjøpetər* (D.), se hødreng; lille høstak (Vens.).

høkrog, no. *hjøkroq æn* (vestj.); *hykròq æn* (Lild s.); *høkròq* el. *-kròq i* best. *-i* flt. *-kròq* (Vens.); *jøkroq æn* (Agersk.) = høkejs.

høkurv, no. *høkårə æn* best. *-n* flt. *-kårər* (Vens.) kurv til at bære hø i fra laden til kreaturerne.

høl, no. se hyld, hylde.

høl, no. *høl è* best. *hølt* flt. *høl* best. *-ən* (Vens.); *høl æn -ər* (Lild s.; Mors, Thy); *høl æn hølər* (Vejr.); *høl æn høl* (D., Andst, Sønderj.); itk. (Agersk.); *hǿl et -ə* (Søvind s.) *höl et* (Ang.) — et dybt sted i en å; syd for Agger er der en vand-rende, som kaldes: *æ hølpåt* el. *hølpøt,* hølpyt; syd for Mariegård (Børglum s.) findes to dybe steder i Furreby bæk, det ene kaldes *de stur,* det andet *de betə uwlhøl* (Vens.); jfr. Aasen, hyl, isl. hylr hak.; bag-.

hølad, no. *hjèlaj et -ə* (Søvind s.) høstænge, se hjåld.

hølade, no. *hjølå æn -ər* (vestj.); *hyəlą æn* [-ər] (Fjolde); *jølai æn -lajə* (N. Slesv., Sundv.) = høgulv; se Manø-.

høladedage, no. *hjølədaw* flt. (Fanø) de dage, som Fannikerne tilbringer i Ribe enge på deres ejendom: „Manø hølade" (s. d.) for at bjærge høet.

høld, no. se huld.

høle, no. *hyli æn -ər* (Lild s., Mors, Thy, Agger, Salling); *hyli i* best. *hyli* flt. *-ər* best. *-n* (Vens.); *hjèli æn -ər* (Vejr., Harboøre, Sall.; D.); *hjèli æn -ə* (Søvind s.); *hjèli æn* best. *hjèlən* flt. *hjèlər* (Støvr.); *hjøli æn -ə* (Røgen); *jøle æn -r* (Agersk., N. Slesv.) = rgsm.; *ǧör æ hjøli ista'ň,* rette leen på skaftet til brug; prøven, om lebladet er rigtig tilpasset, göres ved at dreje leen om den store knage. Mærket i jorden af låret og odden skal så falde sammen; *hyli leqə få mə ęj åpå drawə* ɔ: vinkelen mellem bladet og skaftet er for lille, modsat: *uk åpå drawə,* når vinkelen er for stor; for at skære godt må den ikke *heŋ mæ òjən* (Vens.), se 2. hug 2; *bərən ku gòt dròw fòr hyli, mæns di fęr fòlk bəstelt æn ajən teŋ* (Lild s.) ɔ: trække slibestenen til at skærpe leen på; *di fèk djèr hyli pekəð əpo draw* (Lild s.) ɔ: slået på skaftet; „a ku goe mæ e hjølli", Blich. Bindst.; ɔ: jeg var stor nok til at svinge leen; *dæň dær kyjəvər hjəliər atər klåŋ o piqər atər såŋ, blywər læt narət* (vestj.); *do ska stryq di hjøli, nęr do gor å æ æŋ o køs di kuwən, nęr do stor å æ sæŋ, så hår do àlti æn skarp hjøli o æn glå kuwən* (vestj.), jfr. Kok Ordspr. 121. 1352; inden karlen lægger leen fra sig, skal den stryges, ellers kan ellekvinder drage karlens kærlighed til sig, Kr. Sagn II. 19. 73; jfr. Arnas. II. 549 . . ellers skider fanden på den og den bider ikke; karlen siger: *„hjatə hjøli lil, hwa hår do bet i!"* leen svarer: *„ja, får a æ hąr* (hærdet) *i waň, dæfår ær a æn fatə maň, mæn håð a wån hąr i fjæt, do sku ha sjæt, hur a ku ha bet!"* (vestj.); første gang, siger man, skal høleen slibes i brændevin for at kunne bide, Kr. Almuel. V. 5. 7; langsomt strøgen siger leen: *„kom, nęr do kaň!"* jævnt hurtig strøgen: *„nåt ida'w o nåt imå'n!"* hurtig strøgen: *„a stor kåll, a stor kåll!"* (vestj.), jfr. Kr. IX. 86. 72; el. *„skær ves, skær hwas, skær mælmað təpas!"* Sgr. II. 92. 446; er høstpigen troskyldig nok til at holde lebladet, mens karlen stryger, får hun et smæk over fingrene, Sgr. X. 124. 390, jfr. Sgr. I. 139. 704; når oldermanden i fællesskabets tid klinkede på sin høle, skulde høstarbejdet høre op, Kr. Almueliv I. 6. 11, andre steder løftedes leen, se Mejb. Slesv. Bondergd. s. 116; en høle, som bonden køber af bjærgmanden, Kr. IV. 17. 24, VIII. 8. 18, Kr. Sagn. I. 27. 122. 124; en høle gjort af et helmisseben (s. d.) må ej ses i æggen, Kr. Sagn I.

456. 27 29, jfr. Maurer, Isl. S. s. 9, Arnas. I. 442. 511, Haukenæs VI. 239, VII. 315, Wigström II. 250, Strackerj. I. 311 e, slgn. Hartl. Fairy T. s. 171, Folkl. Journ. V. 87; hovfolkene giver den forhadte ladefoged hver et hak med deres leer el. dypper dem i den dræbtes blod, Kr. Almueliv II. 69. 170. 71; karlen hugger med leen i et ben, som bløder, Sgr. IV. 236. 728; h— el. hakkelsekniv kan lægges med skarpen i vejret på sengekanten for at værge mod maren, Kr. VIII. 67. 129, Sagn II. 247. 78. 79. 81, se kniv; karlen lægger en h— til bro for sjælen, der som en mus (s. d.) er vandret ud af den sovende, i varianter en pallask el. en spade, Kr. Sagn II. 271. 101; *de ær it ålti få hjèliən å bi* (bide), *mæn få kòlən å hwil* (Røgen), når der stryges; gåde: hvad er det, der går ved åen og skær grönt? om leen og dens brug er der en stor mængde tekniske udtryk, se Fb. Lidt jysk Sprogfilosofi, Nord. Månedskr. 1878; 1. drag, finger 3, 1. flad, flådde, græsfæld, hale, hare uo., hug, hæglesöm, høste, jordet, knag, lår, meje, nakke, næb, od, peger, skår, slå uo., stryge, svej, svøb.

høleblad, no. *hjøləblaj æn* (Lindk.); *hjøliblå æn* (Hmr.) bladet af leen.

hølebytte, no. *hylibyt è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; *læ mæ no fo è stoc brøj, a ka kom åstè å få juər de h—.*

høledrag, no. *hjèlidryw æn -ər* (Sall.); *hylidraw è* best. *-wə* flt. *-draw* (Vens.); *hylidraw æn* (Mors, Thy, Agger); *hjølidròw æn* (Hmr.) — skaft på en høle.

hølefeber, no. *hjøləfebər æn* (Lindk. s.) = *æ restsyqən å æ lijə,* at komme til at ryste på hænderne ved overanstrengelse under høslætten, kaldes også: *o spreŋ atər æ lijə* (D.), se hølekalv.

hølehale, no. *hjøləhål æn* (D.) den krog, hvormed lebladet er befæstet til skaftet.

hølehus, no. *hjøləhus æn* (D.) en pilegren, med iskåren skure for lebladets æg, fæstet med stropper, der går over bladet.

hølejre, no. *jølær* el. *jølærəŋ* (Agerskov); *hjølæjər æn -ər* (Andst) = høhave, sidefjæle til vogn af tremmeværk.

hølekalv, no. *hjøləkal æn* (D.); *o fo æ h—,* blive syg med opkastning ved overanstrengelse i høslætten; se hølefeber.

hølekarl, no. *hjølikål æn -kål* (vestj.); *hylikòl i -kòl* (Vens) — 1) karl, der arbejder med le. — 2) en plante, skjaller, rhinanthus crista galli L.; når dens frø er modent, er det tid at slå engene, Sgr. V. 73. 557.

høleknag, no. *hjèliknaq* el. *hjèlisknaq æn -knaq* (Vejr., Sall.); *hyliknaq i* (Vens.); *hjøliknaq æn* (D.) — håndtaget, hvori leen føres.

hølepind, no. *hylipeŋ* flt. (Salling) redskabet, som sættes på leen for at samle kornet under hugget; jfr. finger 3, krog, spjarre.

hølering, no. *hylireŋ* [*i*] (Vens.) en af ringene, hvormed *drawə* fæstes til leen.

hølesmed, no. *hjølismæj æn -smæj* (D.) = rgsm.; som gode hølesmede har idetmindste for vesteregnens vedkommende smedene i Gånsager og Rangstrup været bekendte; Gånsager leerne foretrækkes langt for tyske el. engelske; jfr. Kr. VIII. 139.

hølestryge, no. *hjølistryq æn -ər* (Vejr., vestj.); *hylistryq æn -ər* (Agger) — stryge, hvormed leen skærpes, jfr. hvædesand.

høletippe, no. *hjøltep æn -ər* (D.) ringen, som holder lebladet fast til skaftet.

høleværk, no. *hyliwærk è* = flt. (Vens.) le og skaft i forening.

hølke, uo.
hølk -ər -ət (vestj.);
hylk -ər -əð (Thy) —
sidde i bløde, i dynd, og arbejde for at komme ud, sædv. fig. *di sedər å hølkər i ət* (Lb.) arbejder med besvær under tryk af armod; jfr. alke.

hølle, uo. no. se hylle, hylde.

hølle, no. *høl æn -ər* (Agerskov, Mellemslesv., Vlb., Sundev.); *höl æn -ər* (Fjolde; Ang.) — mands- el. kvindehue; mændenes strikkede røde el. blå uldne lue, jfr. Fb. Fra H. s. 61 ff.; kvindernes festpynt er *høl ò hoiklæ* (Sundev.), jfr. natkappe, *den dawlə høl* har kruser i nakken; Gr. DgF. IV. 387. 22:

hun gøer ham mer' te Spot,
hun skekket ham en Høll
alt til en Barsel-Pot;

dær ska ol hæn, væn dær hær hölər å haət (Ang.) ɔ: både mænd og kvinder; jfr. hylde; latter-, nat-, snerpe-.

hølled, no. se helvede.

høllek, no. se hylleke.

høllekone, no. *hølkun æn -kuŋə* (Sundv.) en fugl, musviten.

høllemand, no. åmand; fantastisk væsen, der bor i åens dybe steder (Ribe st.) Mb., se høl.

høloft, no. *hjøldwt æn* (Davbj.) = høfag.

hølskle, no. se hylsklæde.

hølus, no. *hjølus æn* = flt. (D.) småstumper af høet, som bliver siddende i hår og klæder.

hølæs, no. *hjølas æn -ər* (D.); *hølæs è* best. *-t* flt. *-læs* (Vens.) *jølas et* = flt. (Sundv.) = rgsm.; skattegravere ser et h— forspændt med haner, se Kr. Sagn. I. 376. 30. 32. 33. 35; jfr. kok, mus.

hön, no. uo. se hjörne, hynde, hævn, hævne.

höne, no. *hèn* el. *hèn æn* best. *hön* flt. *höns* (Vens.); *hen* flt. *hæŋs* best. *-ən* (Tved); *hön æn* best. *hönən* flt. *höns* (S. Samsø); *hœn æn hæns* (N. Sams); *hön æn höns* (Thy); *hen æn höns* (Agger); *hön æn höns* (D., vestj., Agerskov); *hyən æn höns* (Fjolde) — 1) = rgsm.; hönsene sad på en bitte rane i køkkenet eller ude i bryggerset, Kr. VIII. 117. 224, i glds. huse; om sommeren sad hönsene i forstuen, om vinteren tog folk dem ved sengetid ned fra rikken dèr og satte dem ind på hylden under bordet, Kr. Almueliv I. 70. 245, se höns, skivebjælke; de sad på rane over himmelsengen, hvori familien lå, sts. III. 30. 77; de gik både ude og inde og havde deres sæde i huset, hvor det traf sig, sts. III. 6. 10; konen sidder og spinder med en höne på hver skulder, sts. III. 105. 370; jfr. Stolts Opt. s. 104; *æ höns di tuwər dæm ida·w* (vestj.) ɔ: bader sig i sandet; *no ska do ow mæ æn hön* (Samsø) = hønse (s. d.); hönsene kaldes med råbet: *kylə, kylə!* (alm.); *tip, tip!* (Agger); *pulərn* el. *pulən* (Vens.); *de ær æn reŋ hön, dær et ka skråv få jæn kyŋləŋ* (vestj.); *a hår æn hön o plok mæ dæj* (vestj., alm.) ɔ: en strid at afgöre, jfr. fisk s. 296. 17, gås s. 528. 6, krage; *de wa gåt napət å æn hön!* (vestj.) tlm.; *do ær eŋən hön!* (vestj.) kan siges opmuntrende til en, som skal vise sit mod; *a ər eŋən hön, de wå mi muwər* (el. *mi får) hæjər et!* (D.) ɔ: jeg er karl for min hat; *æ hön har låj kyləŋər ur* (vestslesv.) kan siges, når skafferen ved gilder kommer med en bakke fuld af punseglas; *æn hèn* (Vens.) skæo. til en tåbelig kvinde; *min betə hèn* (sts.) kæleord; *de ær æn næt hön, dæň!* (Andst) foragteligt om en kvinde; *han seðər i ət som æn hön i æn vil blor* (vestj.) ɔ: således at han er bunden på alle kanter; *han gor te sæŋs mæ æ höns o stor åp mæ æ swyn* (vestj.) om den, som ligger længe i sengen; *haň kam lisəm haň wil stæl höns* (Agger) ɔ: listende; *di vis höns kaň å gyr i nalər* el. *i pərsilə* (Ang.); *kloq höns ka å gyjər æn ek uðən æ re* (vestj.); *æn bliň hön kan å fiň et kvorn* (Angel); *de gor dæň væj få ham som æ höns krasər* (Vejle), det går tilbage; *do æ dæň bæst hön i æ kårə, væn dï di aňər æ hæŋ* (Sønderj.); *fjəð höns ġör stuwər ek* (vestj.), jfr. kok, kylling; *de veð wår höns!* (Lönb.); *de må vår höns ve!* (Ang.) ɔ: det véd pokker! *hur ska wår höns så sèj?* (vestj.) udæskning til den, som truer med sin vrede; *æ röw ka nåk drep o æn gaməl hön, dær æ syk!* (D.) tlm.; *waň höns* (D., vestj., vestslesv.) ɔ: græde, se mus; *hoj hòr eňc wòj te èn hön* (Vens) ɔ: han er overmåde fattig; *di flywər te ròj lisom hönsən* (sts.) kan siges om småbörn, der kravler åp; *di gor i rå lisom Pjè Løtəs höns, hoj ha eňc un jèn hön* el. *un tow höns* (Vens.); *do skal iňt ke dæ om æ höns, iňən di væ stæjt, så se do, om do fæ nåwər a· əm! gi min moň hai əm, så skul dü lyw iňt kom te å gø ve a· əm!* (Sundv.) afvisende svar til et næsvist spörgsmål; *han hår gråw möj å bøstel mæ æn hön o waň!* (D.) ɔ: med intetsigende småting; *sekən et måsəl de war en* (inde) *te Knål-Tamasəs, di wa töl man om å slawt æn hön, å di haj öla baqrev əpo ən, — å så løv hon enda· fræ dəm* (Randers) spøgende om stor uro for små ting; — *æn hön ka kon tæl te træj* (D.), derfor skal man altid lade tre æg ligge i reden; andre siger: til 5 (Vens.), jfr. Gr. Gl. d. M. II. 111. 92, Kr. VI. 257. 47; til 2 (Ods h.), Sgr. IV. 154. 439, III. 158. 893; i Skåne, tre æg, Wigstr. II. 271; en höne skal lægges på et ulige tal æg, helst på 11, 13, 15 el. 17, Sgr. IV.

155. 443; på 13, Sgr. III. 158. 893, Kr. IX. 7. 45, Thiele Overtro nr. 283, jfr. Bartsch. II. 159. 735, Strackerj. I. 105. 145, Aubrey s. 178, hvor der henvises til Plinius Hist. Nat. X. 54; i næde, Sgr. IV. 154. 442 (Assens), ikke om Tirsdagen, Kr. IX. 6. 44; jfr. Bartsch II. 199. 949; se dog Sgr. V. 124. 695 i ny (Sæll.); og der skal siges, når man helst vil have hönekyllinger:

di røkə å sliə i mi tåp,
töļ hönəkyẉleṇə å æn kåk! (Skandrb.); el. *a læġə mi hön æpo trætən æk,*
a sætə mi fuəð ve æ ståk,
gu gi mæ æn fawər flåk,
töļ höns å jæn kåk! Kr. IX. 7. 45;

jfr. Wigstr. II. 136, Cavall. Wärend I. 386, Bartsch II. 159. 736, Revue des Tr. II. 112; *dæm höns, dær eŋən ek ġör iṅən fastəlawn, di ska hå æ huwə å* (vestj.); höns, der ikke gör æg inden hvide tirsdag el. aske onsdag, skal slagtes, Kr. IV. 370. 270; får höns æggeskallerne at æde, gör de mange æg, Sgr. IV. 154. 441, andre advarer dog derimod; af runde æg kommer hönekyllinger, af spidse hanekyllinger (alm.), jfr. Wigstr. II. 271; for at få höns til at blive ved huset, skal man putte dem baglængs ind ad hönsehullet første gang, man sætter dem ind om aftenen; el. man skal rykke fjerene af hönens hale, binde dem sammen og hænge dem over røgstangen i skorstenen (s. d.); el. stryge dens hale stiltiende tre gange på muren oppe i skorstenen over ovnsmunden, Kr. VI. 258. 51 53, Almueliv IV. 157. 18; el. stiltiende kradse med dyrets fødder tre gange på arnestedet, mens der brænder ild, J. K. 184. 42, Thiele Overtro nr. 280, Sgr. VII. 53. 215; Liebr. Gervas. 227. 93, Bartsch II. 159. 733. 40; råd når höns er forheksede, Sgr. XI. 205. 566; — hönen siger: *gåt, gåt ġör æk, ġör i mowən ijæ'n!* el. *gåt, gåt ġör a, de ska lilə Kårən ha!* el. *gåt, gåt ġör a, a ġor i guwər, a ġör ida'w, liq stuwər tak hår a!* el. *dåk, dåk, dåktər Gad!* Kr. VI. 297. 365, jfr. IX. 79. 31, Sgr. I. 106. 416, 223. 1251, IV. 75. 215-17, 158. 485; V. 44. 398, VII. 227. 830. 36. 44, IX. 214. 663 64, XI. 144. 440 flg., jfr. Wigstr. II. 170. 272; Nordlander, Barnvisor s. 162; Hazelius, Samf. f. Nord. Museets Främj. 1890 s. 28; Wegener, Volksthüml. Lieder nr. 272; Rochholz, Kinderlied s. 79. 157 flg.; Ndl. Volksk. I. 83. 20, 180. 20. — Hönen er et varselsdyr: vi får blæst, *æ höns skrǫvər*, Kr. IV. 355. 92, Sgr. III. 104. 412, VII. 60. 296; ligeså når de flyver op på huse, Kr. IX. 9. 70; går de i læ for regneń, hører den op, ellers bliver det dagsregn, J. K. 198. 119, Sgr. V. 41. 346. 364, 35. 269 flg., Thiele Overtro nr. 97; *hår æ hön æn kor* [*kǫr*, kårde?] *o æ sij, så ska vi snår spør liq*, Kr. IV. 355. 95 ɔ: har den en løs fjer i vingen; går höns langt fra huset og søger føde, varsles dyrtid, Gr. Gl. d. M. II. 241. 377 (Fyn); drikker höne af æggeskal, forliser skib, Thiele Overtro nr. 170; slæber höns med strå, varsler de dødsfald, J. K. 198. 117, Sgr. III. 70. 220, V. 41. 351, VII. 60. 291 flg., IX. 233. 792, jfr. Grimm Myth.[2] 1089; h —, som galer, varsler uvejr, el., især om den er sort, død i gården, J. K. 199. 121 flg., enten dør „koen i klowen“ el. „manden i stowen“ (østj.), jfr. Sgr. III. 70. 222, VII. 60. 293, Kr. IX. 9. 63. 64; sætter splid imellem ægtefolk, Sgr. V. 43. 379; ellers: *goliń hǫn æ gu i gǫ, næə dæń må vær ubańt*, Sgr. III. 103. 399 (Skanderb.); hermed stemmer: en galende höne bliver hverken hadet el. bandet i gårde, Sgr. V. 43. 379 (vist Adslev v. Skanderb.); når hönen galer, tager konen monnet fra manden, Sgr. VIII. 222. 905; el. der går to skilling fra huset, J. K. 199. 124; i Skåne 9 daler, Wigstr. II. 284; for at afvende den varslede ulykke, skal hönen snarest slagtes, Sgr. IV. 159. 491; går hönen i hanens embede, skal den halshugges og brunsteges, Sgr. III. 158. 893, jfr. Arnas. I. 425, II. 552, Wigstr. I. 117, Nicolaiss. Nordl. III. 18; ligeså Tyskland, Bartsch II. 159. 736, Grimm Myth.[2] 1087, Busch Volksgl. s. 207, Henderson Folkl. s. 43, Liebr. Gerv. 223. 53; i Frankrig, når hönen „chante le coq“, spår den død og skal dræbes, Mélus. I. 47; il faut tuer la poule, qui chante „jaulon“ c-à-d. qui imite le coq; cette poule pondrait le „cacatru“ ... du „c —“ naîtrait un serpent ... cette bête grandit sous les tuiles des toits, cause de grands ravages et finalement fait périr les gens de la maison, Mélus. I. 416; fuldstændige oplysninger om hönegal findes Roulin, Histoire Naturelle et Souvenirs de Voyage p. 337, Paris (Hetzel), forestillingerne alm. udbredte i

Italien, Rusland, Tyskland; d'après un proverbe sicilien la poule, qui chante comme le coq, ne doît être ni vendue, ni donnée, mais mangée par le propriétaire, Mélus. I. 149. 498, III. 93 (hos Indianere), Pitré Archivio II. 131 (Sicilien), Magyar Tales s. XLVI, Amer. Folkl. IV. 152, Andree, Parall. I. 13 (Ital., Rusl.), Amira s. 14, W. Gregor s. 141, Folkl. Journ. II. 24, VII. 43; falder en höne død ned af rikken, varsles lig el. uheld (vestslesv.); *hælər æn ko a æ bås som æn hön u æ rek* (Agersk.), jfr. Sgr. VIII. 182. 758, Wigström II. 135, Mélus. I. 455; når höns kagler på ranen om eftermiddagen, skal de snart slagtes til begravelse, Kr. VI. 278. 255, IX. 9. 65; ligeså, når de flagrer mod vinduet, Sgr. V. 42. 362; når höns slås, kommer kvindfolk i ustand, Sgr. VIII. 222. 905, el. det er dødsvarsel, Kr. IX. 59. 652; — en sort höne sad på den dødes hoved, Kr. III. 260. 341; man skal vogte sig for en sort h—, Sgr. IV. 158. 482 (Sæll.), jfr. Ndl. Volksk. II. 229; æg af en kulsort höne bruges til trolddom, J. Saml. IV. 164. 154, jfr. Wuttke nr. 156, Wolf N.S. s. 551; — en höne skal først ind i et nybygget hus, så vil alt uheld ramme den, Sgr. VIII. 177. 706, Kr. IX. 60. 674, ligeså Lild s., jfr. P. Bjerge, Kulturh. Årbog II. 57, Grimm. Myth.[2] 1096; Wuttke nr. 440, Krauss Bauopfer s. 19; jfr. i Normandiet slagtes en hane og nogle dråber af dens blod dryppes på tærskelen af et nyt hus, inden man bebor det, Mélus. I. 12; il faut tuer un poulet et le faire saigner dans toutes les parties de la maison, car il faut qu'il y passe un mort, avant qu'elle soit habitée par les vivans, Mélus. I. 72, Veckenst. Volksk. III. 231, se kat, skånepige; langfredag morgen skal hönsene vejes i en sæk over skorstensvarmen uden at man ser efter vægten, så går de fri for høgen, Kr. Almueliv IV. 157. 18; suppe af sort höne med gule ben drikkes som råd mod gulsot, Kr. IV. 395. 527, jfr. Thiele Overtro nr. 484; levende sort höne nedgraves i port mod kvægmist, J. K. 202. 140 (Fyen); sort höne med gule ben kløves og lægges varm om skurvet hoved, J. Saml. IV. 240; se endnu Sgr. V. 207. 788: „klippede höns gör ikke æg (Fyn), jfr. Strackerjan I. 25. 9, II. 96. 384; — i ævent. og sagn: en „höjkjælling“ i höneham, Kr. Sagn I. 186. 679; en höne smutter ind i bjærget, sts. I. 35. 155; en spøgelsehöne med kyllinger, Efterslæt s. 144; mare i höneham, Kr. Anholt 75. 171; en höne, der lægger et æg for hvert trin, J. K. 134; jfr. Kr. Ævent. 74, 360; *„æn beə gro høn, dær gör æg på komando“*, Grb. 90. 19, jfr. Hartland Fairy T. s. 40; en *„fiskeləŋs hön“* (S. Hald) kunde skaffes ved den ondes hjælp og lagde firskillinger for æg; den rejser til Rom, Gr. Gl. d. M. I. 223, Kr. VII. 321. 49; troldkongen har tre höns med guldfjer, Kr. V. 141; höns sættes i troldens hår for at efterligne pigens kløen, Kr. 5. 126, andetsteds katten, Gr. Ævent. II. 84; heks omskaber sig til h—, Sgr. IX. 239. 832, jfr. Bartsch II. 38. 31; troldmanden, Gr. Gl. d. M. I. 233, jfr. Mhoff 467; i lögneremsen: dens fjer bruges til master i tremasterskibe, Kr. VII. 251, Sgr. VIII. 81; øgeremse om höne-pöne, Gr. Æv. III. 21, Gl. d. M. I. 74. 79, Kr. Anholt 119. 313, jfr. Vang, Reglo s. 36, Asbj. I. 70. 16, 213, Z. f. M. IV. 97 „hêntjen-pêntjen“; jfr. Cosquin Contes de la Lorraine nr. 29; h— er skattevogter, Kr. Sagn I. 390. 67; skattegraverne ser en höne, der kører en svensk harve frem, Kr. IV. 21. 28; spændt for en vogn, Kr. Sagn I. 376. 28; en sort höne, som fjerter, sts. I. 369. 4; i löngangen går en sort höne og klukker, Sgr. I. 134; i Skåne vogter sorte höns skatte, se Wigstr. I. 147. 176. 207, II. 299; — hönen kaldes i börnerim: skrukfanderikkereja, klukliböne, skrukkeböne, skrukketeböne, skrukkeliböne, skrukkefallereja, skruklidonnerfantereja, fingelifangelifeje, viskivaskiveje, skjönne Akkeleje, Gr. Gl. d. M. III. 190 anm., Skruklidonnerfanterej sts. II. 147. 287, jfr. lignende navne Sgr. V. 146, Strackerjan nr. 368; *krur i bę* (vestslesv.); hönen nævnes i gåden: jomfru Hejdæ, Sgr. VI. 27. 352, jfr. II. 41. 243; jomfru Höjlen, Sgr. IX. 222. 726; jfr. Z. f. M. III. 355. 113 med henvisn. til Ruma 1850 nr. 29; — havmåger kaldes: *æ bjærə-mańs höns*, J. K. 214. 204 (vestj.), *Röməs höns* (Skast, vestslesv.), se Rømø; „Kirkeby höns“ i Velling og Lem, Sgr. V. 106. 663; „Nis's höns“ (Vestsall.); „Risom höns“ (N. Sall.), Kr. 102. 93. 98; „Spøttrup höns“ kaldtes mågerne, som ynglede i Spøttrup

sø og forsynede gården med æg; de kaldtes nok også „Struer höns“; „Krejbjærg höns“ er store pebernødder, der laves til jul (Sall.) Kr. VI. 320. 65; i en stedremse: „Smejerup höns“, Kr. IX. 127. 330; — gåde: *var æ de, dæ læfər om ve æ huəs, æ tarm slæfə bakætər?* (Vlb.), se Fb. Fr. H. s. 148. 61, Gr. Gl. d. M. II. 132. 8, Sgr. IX. 192. 609, jfr. Strackerjan nr. 384 a., Z. f. M. III. 130, Korrespondenzblatt XI. 54; el.: lille grålente (el. luselente) sprang over en stente, så lådden som et får og ejer ikk' et hår, Sgr. I. 30. 103, II. 42. 256, Gr. Gl. d. M. II. 133. 19, jfr. Wigstr. I. 291. 57; el. *væm hær dæň störəst snøpduk? — de hær æn hön, dæň hær æ kiələ juər* (Valsb.), se Fb. Fr. H. 88; m. h. t. gåden om höne og hane se Z. f. M. IV. 401; et börnerim om hönen på Kreja, se Gr. Gl. d. M. III. 187, jfr. Haukenæs II. 181, Grimm K. M. nr. 140 anm. — lege: 1) *pek i hön* (Thy); A. lægger sit hoved i B.'s skød og sin hånd med fladen opad på ryggen; C. slår i A.'s hånd, A. skal gætte, hvem. — 2) *skal a wòj den hòn?* (Vens.), dette betyder at klemme den i alle led böjede lillefinger sammen, til vedkommende skriger. — 3) *køv höns* (Plougstr.): börnene sidder i kreds; A.: *ve do kyjəv æn hön?* B.: *hva kåstər ən?* A.: *æn mark!* så spörger B. C.: *ve do kyjəv æn hön?* o. s. fr., og remsen øges: B.: *hår ən fijər?* A.: *fijər hår ən!* B.: *ka ən leq ek? — ka ən gål? — hwa sæjər ən? — kykəliky!* — den, som siger fejl, giver pant; — en lignende meget alm. øgeremse begynder: *a sæňər dæj æn stæjt hön* el. *æn stijəqhön, gi di nåbo dæň!* se stegehöne; — 4) „kyllingehönen“ (s. d.) kaldes: *kål o höns* (Plougstr.); *kom kylə!* (D.). — 2) „hvide höne“ kaldes pigen, som kommer først i skole hvide tirsdag (Nes s.); se kok; *dæň tòpəð hön* (Lild s.) glds. dans, ligeså D. — 3) kvindelig könsdel; *pas o, han tæjər et di hön* (vestj.), også Vor h., måske dannet tilsvarende til kok (s. d.); *dæň, dær lywər, vel stæl höns* (vestj.) ɔ: efterstræbe kvindfolk (alm.); *èn kyn ha slacə èn hòn, som hon wil te Hjòrəŋ å ha sòlc; få no å ujoo å ji təl å' hər, baj hon hær imæ'l he lor. Tòlbətjæntən kam jo spreŋi å wil ha å wæ, om hon før tòlpleqti wuwr mì sə. „Næj“, swòr hon, „ja, a hòr rèjtinåk èn hòn imæ'l min lor, a wæ ehc, om I wel sic hər!“* (Vens.), jfr. Kr. Almueliv 67. 182; se fugl, gås, spurv. — Jfr. Aasen höne; isl. hœna, huk.; htsk. huhn, mnt. hôn, Sch. Lübb.; eng. hen; se höns, kagle, kok, kokkefugl, kylling, pulli, pylli, skrukke; ager-, blis-, brus-, by-, dy-, flanner-, hessel-, hvejre-, kobber-, kyllinge-, ligge-, Marie-, marmor-, morgen-, paradis-, pjaller-, pommer-, pylre-, ruge-, skoggre-, skroge-, skrukke-, stege-, suder-, syssel-, sø-, toppet-, tuller-, tup-, ur-.

höneblind, to. *hönbliň* (vestlesv.) er den, som ikke kan se i tusmørke.

Höneborg, no. i stedremsen: *„Kåkənbårə flèw åp åpå Hönbårə å jor eqəbårə å dèrå kam Cyqləŋbårə“*, Sgr. IX. 130. 376, navn på fire gårde i Dronninglund s. (Vens.).

hönedröm, no. i udtr. *å fål i höndröm* (Sønderj.; Vlb.) at falde i staver; *i höndröm* (vestj.); jfr. amdam, høvejr, staver.

hönedyr, no. *höndyr æn -ər* (Lb.) höne; *vi sæň tåw höndyrər.*

höneføde, no. *hønfø de* (Lönb.) en mosart, jomfruhår, polytrichum commune L., J. T. 180.

hönegammel, to. se kyllingesorg.

hönehjærtet, to. *hönhjatə* el. *-hjatə* (vestj.) overmåde frygtsom; *hon wa no eqən hönhjatə kuwən* (Borris).

hönehul, no. *hönhwòl æn* (vestj.), *hönhuwəl æn* (Agger) hullet, hvorigennem hönsene går ind; bjærgkonen skulde have det kristne barn ud af hönehullet, Kr. III. 47. 64; afbildet Mejborg Slesv. Bønderg. s. 120; jfr. hönsehul.

hönehus, no. se hönsehus.

hönekylling, no. *hönkywləŋ æn -ər* (Lb.); *hönscywləŋ* el. *-cyləŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; der bliver h— af de glatte og runde æg, Sgr. VII. 54. 221, se höne; jfr. kok.

höneröv, no. *høn-* el. *hönröw æn* (vestj.) hönerumpe, se ukaglet; *haň snærpər hans moň såm æn hönsröw* (Agger); *hönsröw* (Vens.); konen vil leve året rundt af „æ hönsröw og æ kopatter“, Kr. Almueliv III. 52. 169.

höneskjæg, no. *hönskæk æn* (Sall.) en hönserede, der laves af taghalm, med

en fletning om randen, løbende spidst ned.

hönne, no. se hjörne.

hönnike, no. lille höne; *et bliňt hönəkən fiňər å et kvårn*, J. M. 55 ordspr.; se Vorherres höns; jfr. plt. hönken el. höneken, Schütze II. 154; „hönnikeæg", Sgr. IV. 155. 451 (Sæll.), Arne, Slagelse s. 33; se heks s. 581. 18.

höns, no. *höns* flt. (alm.), se höne; ordet er både flt. af höne („höner" synes ikke at forekomme) og fællesnavn for hönseslægten; *hönsən hað fòlk i èlər tijər eň i stòw; åm nætən sòð di əpo rèk åjə* (under) *bowər, å hæn åjə kakəl, hèlər òp jə æn hån* (hjörne) *o sæn ku di ha ðjèr re, dæ wa pæn o akord't flætəð o taq* (Lild s.), se höne; *è höns* skal være brugt om et tåbeligt kvindfolk (Vens.), se Warming s. 130; *Hönsbjærə* er navnet på en nu af havet bortskyllet bakke lidt nord for Agger; jfr. Aasen, høns, isl. hœns; blå-, busse-, bævre-, Manø-, sjok-, små-, sommer-, sortbær-, storre-.

hönse, uo.
höns -ər -ət (D., vestj.; alm. Vens.—Bradr.);
höns -ə -ə -ə (Samsø) —
1) betale noget til drik som en slags indskud i lavet første gang man møder, som f. eks. i sognerådet, = give hönsepenge; en ny fisker må h— til de gamle, Kr. Almueliv V. 35. 100; en ny mand i byen til naboerne (vestj.); den, som første gang deltager i høstarbejde på et fremmed sted, skal „hönse", give hönseøl, ɔ: en flaske brændevin og et pund sukker, som blandes i en krukke øl, Sgr. X. 123 (Sams), jfr. Cavall. Wärend II. 156, Urdsbr. VI. 110. 4, 143. 5, Urquell. I. 31, Wegener nr. 471; betale en pot øl til høstfolkene for den skade hönsene har gjort på naboens mark; derefter i alm. betale omkostningerne ved noget, punge ud; *de ka nåk vær, han måt höns* (vestj.). — 2) straffe, om drenge; *a ska höns dæj!* (Andst); *ka do höns ham è betə kun?* (Vens.). — 3) småstjæle (Andst). — Jfr. Aasen, hansa uo., hans no., beværtning, som en sømand giver sine medrejsende til tak for ledsagelse på hans første udfart; mnt. hensen uo., hense el. hanse no., Sch. Lübb., „gilde der kaufleute; das geld, das für die aufnahme in eine hanse gezahlt wird"; se også Nyrop, V. Sk. s. 93.

hönseben, no. *hönsbiən è* best. *-t* flt. *-biən* best. *-bjæn* (Vens.) = rgsm.

hönsebrændevin, no. *hönsbræňvin de* (Kolding, vestslesv.) betaler rekrutterne første gang de kommer på vagt.

hönsebær, no. *hönsbær* (Vens.) træet selv og frugterne af kornel, cornus sanguinea L. (Jylland), J. T. 65.

hönsefjer, no. *hönsfijər æn* = flt. (vestj.); *hönsfjèr æn* best. *-ən* flt. *-fjèr* best. *-fjèən* (Vens.) = rgsm.; overtroen er almindelig, at ingen kan dø i dyner, hvori der er hönsefjer, uden der sættes fyrfad uder sengen; jfr. f. eks. Sgr. VII. 55. 232, Junge s. 104, Gr. Gl. d. M. II. 110; den samme forestilling genfindes i Skåne, Wigstr. I. 117, II. 135; Jonson, Möre s. 20; Liebr. Volksk. 331. 156 (Norge); i Tyskland, Wuttke nr. 723; Bartsch II. 133. 570, jfr. nr. 739; Grimm Myth.[2] 1091; på Island rypefjer, Arnas. II. 550; i Frankr.: les plumes de pigeon dans les oreillers prolongent indéfinement l'agonie, Mél. I. 370, ligeså England, Harl. & Wilkins. Lancashire Folklore s. 268, Henderson s. 60, Black 163, Folklore Record I. 59. 193, Folkl. Journ. V. 217, VI. 115.

hönsefod, no. *hönsfæðər* flt. (D.) er en egen slags kager med tre runde flige omtrent som kløverblade; rande el. strimler af ligtöj klippes også i „hönsefødder" (vestj.) ɔ: i kløverbladagtig forsiring.

hönsefyld, no. *hönsful* best. *-ən* (Vens.) fyld af hönsefjer til dyner.

hönsegræs, no. *hönsgræjs de* (Sundeved); *hönsgres de* (Horsens egn, Saxild) — en art skedeknæ, polygonum aviculare L. (Saxild), J. T. 327, jfr. Sgr. V. 75. 590 (Pjedsted); en art hönsetarm, cerastium L. (Sundeved), J. T. 291; spergula, især arvensis L. (N. Slesv.), J. T. 234. 343.

hönsehul, no. arrest; stedet, hvor man „hönser" (s. d.) for hvad man har gjort; „de de a trowr!" så tywen, han sad i hönshwollet (Randersegn); da han slap ud, lovede han ikke at ville stjæle, men föjede så disse ord til; jfr. hönehul.

hönsehund, no. *hönshuň æn* (D.); *hönshuj i* best. *-huj* flt. *-huj* (Vens.) = rgsm.; jfr. forstander-, skydehund.

hönsehus, no. *hönshus æn* (D.); *hænsəhus* [*et*] (Tved); *hönshus* el. *-huks* best. *-t* flt. *-huws* (Vens.); *hönhus æn* (Agger) — 1) = rgsm., alm. — 2) udtryk om en löjerlig person; se græde s. 498. 40.

hönsehyrde, no. *hönshjöwər æn* (Lindk. s., D.); *hönshøwər i* (Vens.) — navnet på den, som skal passe hönsene; spottenavn til den dreng, som syvsoverdag får køerne sidst ud om morgenen (D.), jfr. græstyv.

hönsehöved, no. *hönshöwəð æn -ər* (Hmr.) höne el. hane.

hönsekjød, no. *hönskøð de* (vestj.); *hönskyð de* (Agger); *hènscè è* best. *-t* (Vens.) — 1) = rgsm.; deraf: *hènscèsop æn* best. *-ən* (Vens.) suppe på hönsekød. — 2) bærrene af hvidtorn, Sgr. V. 74. 575 (Skanderb. ?).

hönsekræmmer, no. *hönskrèmər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

hönselort, no. = rgsm.; ni hönselorte og fem kattelorte indgives kvæg for bindelse, Kr. VI. 366. 123.

hönselykke, no. held til at opdrætte og få udbytte af fjerkræ; kan berøves en ved heksehunster, se Gr. Gl. d. M. III. 158. 24; se *brændevins-, smör-.

hönselægger, no. hånsord i en stedremse: „Damgård hönselæggere", Sgr. II. 70. 376 (Tavlov s.).

hönsepenge, no. *hönspæŋ* flt. (D.) i udtr. *gi h—* = hönse 1 (s. d.).

hönsepølse, no. se atten.

hönserane, no. *hönsrǫj* el. *-rǫj æn* best. *-rǫjən* (Vens.); *hönsrǻn* flt. (Andst) — 1) hönserik. — 2) i en stedremse: *Kroqə hönsrǻn*, Sgr. II. 88, VII. 192. 790 (S. Omme s.).

hönserede, no. *hönsræj* el. *-rę è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.): *hönsrę æn -ər* (vestj.) = rgsm., se hönsevrövl, skjæg.

hönserik, no. *hönsrek æn* (Agersk.); itk. (Braderup, Sundev.); *hönsrækə· æn* (Andst) — stangen el. stængerne, hvorpå hönsene sidder; jfr. rane.

hönsesti, no. *hönsstic i* best. *-ən* el. *-stiən* flt. *-sticər* el. *-stiər* (Vens.) = rgsm.

hönsesuppe, no. *hönssop* (Agger) hönsekødssuppe; se hönsekjød.

hönsetrug, no. *hönstrow è* best. *-trowə* (Vens.) trug, hvoraf höns æder.

hönsetræde, no. *hönstræð* (Lild s.); *hönstræ æn* best. *-ən* (Vens.) — trætte om höns og den skade, de forårsager; *dær ær eŋən teŋ wòqər en å kom i h— mæ sin nabor; cælənträ å hönstræ, de è no ubəhaqələ nuə* (Vens.).

hönsetyv, no. *hönstyw æn* (D.) skældsord: *han skul som nåwə h—*.

hönseunge, no. *hönsoŋ et* (Romø) kylling.

hönseurt, no. [*hönsywdə*] flt. (Nordborg) St. Hans urt, sedum telephium L., J. T. 223.

hönsevinge, no. *hönsveŋ æn -ər* (D.) = rgsm.

hönsevrövl, no. *hönsvröwl æn -vröwl* (D., Skanderb., Agersk.); *hönvröwl æn -vröwl* (Vejr.); *hönsvrawl æn* (Åbenrå); *hönsbröwl æn* (Løgst.) — hönserede; jfr. kuld, rede.

hönseøl, no. *hönsøl de* (vestj.) = hönsebrændevin; også med tilslutning til höns: enten skal man give hönseøl. el. binde sine höns, se hönse 1.

Höns föns marked, no. *Höns-föns markə* (Sams) kaldes markedet i Onsbjærg i april.

høpette, no. se høkok.

høpig, no. *høpiq i* (Vens.) = høkejs.

høpile, no. *hjøpil æn* (vestj.) græsspire, se græspile.

-hør, no. se for-, ge-, på-.

-hør, to. se -hørende, -høret, -hørt; lyd-, læ-.

1. hør, to. *hør* (Lysg., Hmr.) nænsom over; pengene er du hør over, Kr. VII. 142; *wær hør hòs jèj* (Vens.) være hørt ɔ: i kridthuset hos; se hørsom, ør.

2. hør, no. *hör de* (D., Lb.); *hør de* (Agger, Thy); *hèr i* best. *hèri*, også *de hèr* best. *hèrə* (Vens.; S. Sams); *hör* itk. (Hell. h.); *hör* best. *hörət* (Støvr.); *hær de*, hak. (Tved); *her i* best. *heri* (N. Sams); *hö* el. *hör* best. *hörət* (Søvind s.); *hö de* (Sundev.); *höər de* (Fjolde) — en bekendt plante, linum usitatissimum L.; *hèri æ gåt ijǫ·r* (Vens.). *„Hò do mə hèr ijǫ·r?"* — *„Næj, mèn dèj smòl, a hòr, skal a snòt ha bròt."* — *„Så bəhèwə do ènc frèmə hjèlp?"* — *„Næj, a løwnər èn brè å så bryr a ə sil"* (Vens.); — *va æn viŋər å æ hör, tavər æn tit å æ blår* (Sønderj.), ordspr., jfr. 2. fiol; *de ska prövəs, aŋtən de så gor i hör ælər i blǫr* (D.) ɔ: hvor-

men sætter den brudgom höjre fod fram, så holder han konen i töjle stram, Thiele Overtro nr. 356; om betydn. af höjre og venstre i overtro se Grimm, Myth.[2] 628. 1083 flg., 1149. 1193, Strackerj. II. 18, Wuttke regist. under linke seite, rechts, Black s. 186, Tylor Urgeschichte s. 168 (Fidschiøer); jfr. Aasen høgre, isl. hœgri; henføres til isl. hœgr, bekvem.

höjreblad, no. *hėjrəblaj et* (Søvind s.) = rgsm., se höjre.

höjrehåndet, to. *hyw̨ərhåṅə* (vestj.); *hyrhaṅə* (Agersk.) er den, som ved arbejdet med spade el. le sætter den höjre hånd forrest, mods. venstrehåndet; den ene båd, hvormed pulsvåddet drages, kaldes *æ hyw̨ərhåṅər* (N. Sall.); jfr. kav, kej, kejhåndet.

höjrelår, no. se 2. hejle, höjlår.

höjrem, no. *hyw̨rem æn* (Mors) en tværbjælke i ladebygningens tømmerværk, lavere end hanebjælken, kaldes også: *huw̨ərem*.

höjremand, no. *höjrəmaṅ æn* (D., Agger; Søvind s.) en mand, som hører til det politiske höjre.

höjreplakat, no. *höjrəplakȯ't æn -ər* (Vens.) flyveskrift, udg. af det politiske parti höjre; *a hò fåt så månə höjrəplakȯ'tər, de a hò nåk å strø* (el. *strøj*) *ǫjə swen mè i 14 daw̨.*

höjre-rede, no. *höjrərę æn (!)* (Vens.) sted, hvor höjrepartiet er i flertal, fremmedord; *Hjėrəŋ ėr eṅc nær sȯnt ėn h— ily'wal, som dę̀j hò föri wat.*

höjrygget, to. *hyw̨rǫqə* (Agger) = rgsm.; *i hyw̨rǫqə stųl* (Vens.).

höjrød, to. *hėw̨ rø* (Søvind s.); *hyw̨ rø* (Agger); *hėwrø* el. *-røj* flt. *-rø* (Vens.) = rgsm.; *i hėwrø hųs* (Vens.).

höjrøstet, to. *hėw̨røstə* (Vens.); *hyw̨röstə* (Agger); *hyrøstə* (Ang.) = rgsm.; se höjmælt.

höjsat, to. velhavende; da han kom til R., var han allerede en h— mand, Kr. IV. 34.

höjskole, no. *höjskuw̨əl æn -ər* (D., Agger); *höjskow̨əl æn -ə* (Søvind s.); *hėw̨skųl æn* best. *-skȯl* el. *-skwȯl* flt. *-skųlər*, alm. dog *höjskųl* (Vens.) = rgsm.; *„vi hå jo van o höjskuw̨əl samęl!"* *så dæṅ jæṅ tyw̨ te dæṅ nåən* (vestj.) ɔ: i tugthuset; *höjskųlfåstąjər i; höjskųllærər i* (Vens.).

höjeste ret, no. *hėw̨əst rèt,* men alm. „höjeste ret" (Vens.) = rgsm.; underretten kaldes blot *rètən.*

höjskuldret, to. *hėw̨skȯlərə* (Vens.) = rgsm.; se skulderbrok.

höjstammet, to. *hėw̨stamə* (Vens.) = rgsm.

höjstjærtet, to. *hystjątə* (Ang.) egtl. med halen i vejret; ubeskeden til trods for fattigdom.

höjstærede, to. *hėjstærəðə* (Søvind s.), kan i tiltale bruges ironisk.

höjsule, no. *høwsyl æn -syḷər* (Hell. h.) en sule, som støtter, Lyngby: „efter besked fra Nibe".

höjt, bio. *hėw̨t* (Vens.) = rgsm.; *snak, lic, tęŋk hėw̨t* (Vens.); *höwt åp* (Bj. h., Hads h.); *hėwt* (Søvind s.); *hėw̨t* (Hundsl. s.); *hėt hėtər hėtəst* el. *hyw̨əst* (Mors); *hȯt* (Agger); *de æ höt åp, kryw̨ höt åp; a leqər hötər mæ æ huw̨ə* (D.); *höt* el. *hiwt təvæjrs*; *hiw̨ər åp; hiw̨əst* el. *hötəst åp* (Andst); *han æ høt åəp* (Braderup); i en gåde om regnbuen: *höt om höt om höw̨, krom̨ læ sæj bȯw̨; ja, de æ oṅələ fat! ka do ġæț ət, så må do leq ve mæ ina't!* (vestj.); „no bløu Niels jo høu vre", Yuelb. 25 ɔ: meget vred; se 2. höj; kig-.

höjtalende, to. *hyw̨tålin* (Agger); *hėw̨tåli* (Vens.) = rgsm.; se höjmælt.

höjtdags, bio. *hətdaws* (Mors) höjt op på dagen.

höjteridöj, udrbso. hejda; *höjtəridöj, de æ så möj som gomå'rn i Smæjaqər* (vestslesv.) tlm.

höjtid, no. *hėti æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *hətti æn -ər* (Agger); *höti æn* (Vejr.); *hötə* el. *hətə æn* (vestj., vestslesv.); *hətə et -rər* (Agersk., Bylderup); *hėjti æn* (Søvind s.) — 1) fest; en af de store höjtider, jul, påske, pinse (Hmr., Vejr., Vens.); *te hėtiən ska mè bådə brǫq å bąq å tow klæər å ha ȯl teŋ 'jo rènt* (Vens.); *bǫq te hötə* (Hmr.); *imȯð hətirn* (Lild s.); bryllup, barselgilde, begravelse, opskør (Lindk.); andre selskabelige sammenkomster se bojle, gilde, stue; bindelse-, bøste-, høst-, indbindelses-, jule-, karte-, muse-, rejse-, rug-, skage-, sko-, skole-, slut-, spille-, spinde-. — 2) bryllup (s. d.) (nordvestl. Slesvig, Bylderup); i Jylland s. 371 findes „hyrt", der siges at skulle være = höjtid, bryllup; jfr. kost.

— 3) i tlm. *ska dær vær hötə, så la dær vær hötə* (D.) skal der være gilde, så lad der være gilde; *de ka nåk vær, a kom te h— ve· ham* (Malt), enten: kom til at göre fortræd, el. blev udskældt; jfr. htsk. hochzeit, „kirchenfest, namentlich weihnachten, ostern, pfingsten, allerheiligen, sowie weltliche festlichkeit, dann festliche lustbarkeit, endlich verehelungsfeier", Weig.; mnt. hochtit Sch. Lübb.

höjtidelig, to. *hòjtidələ* (Søvind s.) = rgsm.; fremmedord.

höjtidsaften, no. *hòtisawtən æn -ər* (Lild s.); *hòtisawtən i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) aftenen på de store festdage; *dæn jènəst tij, jèn ku wæ wes əpo å wæ jènər, war åm hòtisawtənər, isæ·r ywlawtən* (Lild s.).

höjtidsdag, no. *höttisdå æn -daw* (Agger); *hòtisda i* best. *-dawi* flt. *-daw* (Vens.) = rgsm.

höjtidskage, no. [*hötiskåq*] (vestj.); når bruden kørte til kirke, havde hun et battistestörklæde, der var syet til det samme, og det var fyldt med „höttidskage". Hver kage var skåret i en tre snit, og så sad hun og gav det ud på vejen til fattige folk ..., der stod langs vejen og sagde „giv mig höttidskage!" Kr. Almuel. IV. 66. 174. 175 (vestj.).

höjtidsklæder, no. *höttisklæjr* flt. (Agger) = rgsm.; *jywlda· wel a i min hòtisklæər*, kaldes også: *sot klæər* (Vens).

höjtidsoffer, no. *hòtisåfər è* best. *-ə* (Vens.) offer, som ydes præst og degn höjtidsdage: jul, påske, pinse, på alteret; *hòtisåfərə è blèwən awløst* (nyt for *åløst*) *månə stęər no om daw*.

höjtidsbrug, no. om hvad der passer for höjtiden; *de èr eňc bruqələ å go i sònt klæər te hòtisbruq* (Vens.).

höjtravende, to. *hywtrawən* (D.); *hywtrawin* (Agger); *hòwtrawəň* (Søvind s.); *hòwtrawi* (Vens.) = rgsm.

höjtyk, to. *hywtyk* (vestj., Agger); *hòwtyk* (Vens.) — höjfrugtsommelig.

höjvande, no. *hywwaň* (Agger, vestj.); *hòwwaň* (Søvind s.; S. Sams); *hòwwòj è* best. *-wòňc* (Vens.) = rgsm.

hək, no. se hok.

hək, no. i udtr. *haj sęər på hək* (Vens.) ɔ: véd ikke hvad öjeblik han skal flytte; *dèr èr eňc hək* (sts.) ɔ: der er ingen udflugter, det er ikke muligt at komme fra sagen; *han ga et hək* (S. Hald) ɔ: flyttede sig ubetydelig; se həkke.

həkejs, no. *hjəkæjs æn* (D.); *jökæjs æn* (vestslesv.) — en høtyv, en stang med et stykke jærn på enden, forsynet med én modhage, hvormed høet plukkes ud fra laden, når det skal bruges; jfr. høhæg, -krog.

Həkelbjærg, no. de døde skal have penge med i graven for at kunne komme forbi *Həkəlbjærə krǫ* [Heklabjerg], jfr. Hekkenfelt, naboskrog. En by af navnet findes i Aller s. ved Kristiansfelt; i en byremse: *di Həkəlbjærə trål di flywər öwər ål mæ æn lilə börən piň te di Vindrupər kviň*, Kr. IX. 132. 351.

həker, no. *həkər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens., Agger); *həkər æn* (D.); *həkər æn -ər* (Agersk.); *hökə æn -rə* (Sundv.) — alm. benævnelse for købmændene på landet; deraf: *-botik æn, -hqjəl æn, -wuwr* flt. varer (Vens.); jfr. htsk. hocke, „kleinverkaufer roher esswaaren", Weig.; mnt. hoke, hoken, hoker Sch. Lübb.; jfr. kjøbmand, krodener, kræmmer; spæk-.

həkjøren, no. i tlm.: Kalslund hjøkjøren og helvedes pine får aldrig ende, Kr. VI. 342. 199, se mogkjøren; der er så meget eng til byen.

həkke, uo.
hək -ər -ə -ə (Vens.);
hək (Lild s., D.);
hyk -ər -əð (Mors);
høək həkər həkət (Agersk.; Ang., Vlb.; Bradr.) —

skifte siddeplads, flytte sædet el. flytte sig i sædet: *a həkə nǫ hèn åpå bèŋki* (Vens.); *hək dæj læŋər åp* (D.); *hək sæj i æ sæð* (D.); *hək din stuəl læŋər fræ bowər* (Lild s.); *se å hək ic ə* (Vens.) sidde og kæmpe med armod; *han seðər å həkər i ət* (S. Hald); *hək sæj gåt ve æn gor* (D.) arbejde sig godt frem, *han həkər a·ð*, det kniber for ham, men det går; *han seðər o həkər a·ð vę ət o ka ęŋən stæj kom* (D.); fig.: *han hökət it öwər ət*, Sgr. II. 60. 344 (Lisbj. Terp) ɔ: han var ikke öm over at sige el. göre det; *hək sè fram* (Vens.) arbejde sig frem gennem armod; *vi ka nåk hək iŋæ·məl mæ ət* (D.) komme, stride igennem; *hək læŋər, bæjər åp* el. *nijər ve æ buwər* (D.); *h— saməl*, flytte sammen på en bænk; *h— te węqən*

(Vens.) flytte sig til væggen; *høk dæ tefram* (Valsb.) flyt dig frem; *høk æ let tesi* (Agersk.); *dæn, dæ serər gåt, lærər sit hökən* (Ang.) = *dæn, dæ seðər gåt, ska læ si høkən blyw* (D.) fig. den, som sidder godt, skal ikke flytte; „synes beslægtet med holl. hukken, böje sig sammen, plt. huken, el. det kommer af isl. húka, som har lign. betydn.", Lyngby hos Hag. under hykke.

høkkeri, no. *de æ høkəri'j mæ ham* (D.) ɔ: han kæmper med armod.

høkok, no. *hjøkdk æn -kåk* (D.); *høkåk i* best. *-i* flt. *-kåk* (Vens.) — de sammenvredne høtotter, som bliver liggende efter tømmestrengen, når bunden er fugtig el. høet ikke tørt nok, de kaldes også *hjøpetər* (D.), se hødreng; lille høstak (Vens.).

høkrog, no. *hjøkroq æn* (vestj.); *hykròq æn* (Lild s.); *høkròq* el. *-kròq i* best. *-i* flt. *-kròq* (Vens.); *jøkroq æn* (Agersk.) = høkejs.

høkurv, no. *høkårə æn* best. *-n* flt. *-kårər* (Vens.) kurv til at bære hø i fra laden til kreaturerne.

høl, no. se hyld, hylde.

høl, no. *høl è* best. *hølt* flt. *høl* best. *-ən* (Vens.); *høl æn -ər* (Lild s.; Mors, Thy); *høl æn hølər* (Vejr.); *høl æn høl* (D., Andst, Sønderj.); itk. (Agersk.); *hòl et -ə* (Søvind s.) *höl et* (Ang.) — et dybt sted i en å; syd for Agger er der en vand-rende, som kaldes: *æ hølpåt* el. *hølpøt,* hølpyt; syd for Mariegård (Børglum s.) findes to dybe steder i Furreby bæk, det ene kaldes *de stur,* det andet *de betə uwlhøl* (Vens.); jfr. Aasen, hyl, isl. hylr hak.; bag-.

hølad, no. *hjòlaj et -ə* (Søvind s.) høstænge, se hjåld.

hølade, no. *hjølå æn -ər* (vestj.); *hyəla æn* [*-ər*] (Fjolde); *jølai æn -lajə* (N. Slesv., Sundv.) = høgulv; se Manø-.

høladedage, no. *hjøledaw* flt. (Fanø) de dage, som Fannikerne tilbringer i Ribe enge på deres ejendom: „Manø hølade" (s. d.) for at bjærge høet.

høld, no. se huld.

høle, no. *hyli æn -ər* (Lild s., Mors, Thy, Agger, Salling); *hyli i* best. *hyli* flt. *-ər* best. *-n* (Vens.); *hjòli æn -ər* (Vejr., Harboøre, Sall.; D.); *hjòli æn -ə* (Søvind s.); *hjòli æn* best. *hjòlən* flt. *hjòlər* (Støvr.); *hjøli æn -ə* (Røgen); *jøle æn -r* (Agersk., N. Slesv.) = rgsm.; *ğör æ hjøli ista'n,* rette leen på skaftet til brug; prøven, om lebladet er rigtig tilpasset, göres ved at dreje leen om den store knage. Mærket i jorden af låret og odden skal så falde sammen; *hyli leqə få mə ej åpå drawə* ɔ: vinkelen mellem bladet og skaftet er for lille, modsat: *uk åpå drawə,* når vinkelen er for stor; for at skære godt må den ikke *heŋ mæ òjən* (Vens.), se 2. hug 2; *barən ku gòt dròw fòr hyli, mæns di før fòlk bəstelt æn ajən teŋ* (Lild s.) ɔ: trække slibestenen til at skærpe leen på; *di fèk djèr hyli pekəð əpo draw* (Lild s.) ɔ: slået på skaftet; „a ku goe mæ e hjølli", Blich. Bindst.; ɔ: jeg var stor nok til at svinge leen; *dæn dær kyjəvər hjøliər atər klåŋ o piqər atər såŋ, blywər læt narət* (vestj.); *do ska stryq di hjøli, nær do gor å æ æŋ o køs di kuwən, nær do stor å æ sæŋ, så hår do åłti æn skarp hjøli o æn glå kuwən* (vestj.), jfr. Kok Ordspr. 121. 1352; inden karlen lægger leen fra sig, skal den stryges, ellers kan ellekvinder drage karlens kærlighed til sig, Kr. Sagn II. 19. 73; jfr. Arnas. II. 549 . . ellers skider fanden på den og den bider ikke; karlen siger: *„hjatə hjøli lił, hwa hår do bet ił!"* leen svarer: *„ja, får a æ har* (hærdet) *i wan, dæfår ær a æn fatə man, mæn håð a wån har i fjæt, do sku ha sjæt, hur a ku ha bet!"* (vestj.); første gang, siger man, skal høleen slibes i brændevin for at kunne bide, Kr. Almuel. V. 5. 7; langsomt strøgen siger leen: *„kom, nær do kań!"* jævnt hurtig strøgen: *„nåt idaw o nåt imå'n!"* hurtig strøgen: *„a stor kål, a stor kål!"* (vestj.), jfr. Kr. IX. 86. 72; el. *„skær ves, skær hwas, skær mælmað təpas!"* Sgr. II. 92. 446; er høstpigen troskyldig nok til at holde lebladet, mens karlen stryger, får hun et smæk over fingrene, Sgr. X. 124. 390, jfr. Sgr. I. 139. 704; når oldermanden i fællesskabets tid klinkede på sin høle, skulde høstarbejdet høre op, Kr. Almueliv I. 6. 11, andre steder løftedes leen, se Mejb. Slesv. Bøndergd. s. 116; en høle, som bonden køber af bjærgmanden, Kr. IV. 17. 24, VIII. 8. 18, Kr. Sagn. I. 27. 122. 124; en høle gjort af et helmisseben (s. d.) må ej ses i æggen, Kr. Sagn I.

456. 27 29, jfr. Maurer, Isl. S. s. 9, Arnas. I. 442. 511, Haukenæs VI. 239, VII. 315, Wigström II. 250, Strackerj. I. 311 e, slgn. Hartl. Fairy T. s. 171, Folkl. Journ. V. 87; hovfolkene giver den forhadte ladefoged hver et hak med deres leer el. dypper dem i den dræbtes blod, Kr. Almueliv II. 69. 170. 71; karlen hugger med leen i et ben, som bløder, Sgr. IV. 236. 728; h— el. hakkelsekniv kan lægges med skarpen i vejret på sengekanten for at værge mod maren, Kr. VIII. 67. 129, Sagn II. 247. 78. 79. 81, se kniv; karlen lægger en h— til bro for sjælen, der som en mus (s. d.) er vandret ud af den sovende, i varianter en pallask el. en spade, Kr. Sagn II. 271. 101; *de ær it òlti fò hjòløn å bi* (bide), *mæn få kòløn å hwil* (Røgen), når der stryges; gåde: hvad er det, der går ved åen og skær grönt? om leen og dens brug er der en stor mængde tekniske udtryk, se Fb. Lidt jysk Sprogfilosofi, Nord. Månedskr. 1878; 1. drag, finger 3, 1. flad, flådde, græsfæld, hale, hare uo., hug, hæglesöm, høste, jordet, knag, lår, meje, nakke, næb, od, peger, skår, slå uo., stryge, svej, svøb.

høleblad, no. *hjøløblaj æn* (Lindk.); *hjøliblå æn* (Hmr.) bladet af leen.

hølebytte, no. *hylibyt è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; *læ mæ no fo è støc brøj, a ka kom åstè· å få juər de h—.*

høledrag, no. *hjòlidryw æn -ər* (Sall.); *hylidraw è* best. *-wə* flt. *-draw* (Vens.); *hylidraw æn* (Mors, Thy, Agger); *hjølidròw æn* (Hmr.) — skaft på en høle.

hølefeber, no. *hjøløfebər æn* (Lindk. s.) = *æ restsyqən å æ lijə*, at komme til at ryste på hænderne ved overanstrengelse under høslætten, kaldes også: *o spreŋ atər æ lijə* (D.), se hølekalv.

hølehale, no. *hjøløhål æn* (D.) den krog, hvormed lebladet er befæstet til skaftet.

hølehus, no. *hjøløhus æn* (D.) en pilegren, med iskåren skure for lebladets æg, fæstet med stropper, der går over bladet.

hølejre, no. *jølær* el. *jølærəŋ* (Agerskov); *hjølæjər æn -ər* (Andst) = høhave, sidefjæle til vogn af tremmeværk.

hølekalv, no. *hjøløkal æn* (D.); *o fo æ h—,* blive syg med opkastning ved overanstrengelse i høslætten; se hølefeber.

hølekarl, no. *hjølikål æn -kål* (vestj.); *hylikòl i -kòl* (Vens) — 1) karl, der arbejder med le. — 2) en plante, skjaller, rhinanthus crista galli L.; når dens frø er modent, er det tid at slå engene, Sgr. V. 73. 557.

høleknag, no. *hjòliknaq* el. *hjòlisknaq æn -knaq* (Vejr., Sall.); *hyliknaq i* (Vens.); *hjøliknaq æn* (D.) — håndtaget, hvori leen føres.

hølepind, no. *hylipeŋ* flt. (Salling) redskabet, som sættes på leen for at samle kornet under hugget; jfr. finger 3, krog, spjarre.

hølering, no. *hylireŋ* [*i*] (Vens.) en af ringene, hvormed *drawə* fæstes til leen.

hølesmed, no. *hjølismæj æn -smæj* (D.) = rgsm.; som gode hølesmede har idetmindste for vesteregnens vedkommende smedene i Gånsager og Rangstrup været bekendte; Gånsager leerne foretrækkes langt for tyske el. engelske; jfr. Kr. VIII. 139.

hølestryge, no. *hjølistryq æn -ər* (Vejr., vestj.); *hylistryq æn -ər* (Agger) — stryge, hvormed leen skærpes, jfr. hvædesand.

høletippe, no. *hjøløtep æn -ər* (D.) ringen, som holder lebladet fast til skaftet.

høleværk, no. *hyliwærk è* = flt. (Vens.) le og skaft i forening.

hølke, uo.
hølk -ər -øt (vestj.);
hylk -ər -əð (Thy) —
sidde i bløde, i dynd, og arbejde for at komme ud, sædv. fig. *di seðər å hølkər i ət* (Lb.) arbejder med besvær under tryk af armod; jfr. alke.

hølle, uo. no. se hylle, hylde.

hølle, no. *høl æn -ər* (Agerskov, Mellemslesv., Vlb., Sundev.); *höl æn -ər* (Fjolde; Ang.) — mands- el. kvindehue; mændenes strikkede røde el. blå uldne lue, jfr. Fb. Fra H. s. 61 ff.; kvindernes festpynt er *høl ò hoiklæ* (Sundev.), jfr. natkappe, *den dawlə høl* har kruser i nakken; Gr. DgF. IV. 387. 22:

hun gøer ham mer' te Spot,
hun skekket ham en Høll
alt til en Barsel-Pot;

dær ska ol hæn, væn dær hær hölər å haət (Ang.) ɔ: både mænd og kvinder; jfr. hylde; fatter-, nat-, snerpe-.

hølled, no. se helvede.

høllek, no. se hylleke.

høllekone, no. *hølkun æn -kunə* (Sundv.) en fugl, musviten.

høllemand, no. åmand; fantastisk væsen, der bor i åens dybe steder (Ribe st.) Mb., se høl.

høloft, no. *hjøldwt æn* (Davbj.) = høfag.

hølsklø, no. se hylsklæde.

hølus, no. *hjølus æn* = flt. (D.) småstumper af høet, som bliver siddende i hår og klæder.

hølæs, no. *hjølas æn -ər* (D.); *hølæs è* best. *-t* flt. *-læs* (Vens.) *jølas et* = flt. (Sundv.) = rgsm.; skattegravere ser et h— forspændt med haner, se Kr. Sagn. I. 376. 30. 32. 33. 35; jfr. kok, mus.

hön, no. uo. se hjörne, hynde, hævn, hævne.

höne, no. *hėn* el. *hėn æn* best. *hön* flt. *höns* (Vens.); *hen* flt. *hæns* best. *-ən* (Tved); *hön æn* best. *hönən* flt. *höns* (S. Samsø); *hæn æn hæns* (N. Sams); *hön æn höns* (Thy); *høn æn höns* (Agger); *hön æn höns* (D., vestj., Agerskov); *hyən æn höns* (Fjolde) — 1) = rgsm.; hönsene sad på en bitte rane i køkkenet eller ude i bryggerset, Kr. VIII. 117. 224, i glds. huse; om sommeren sad hönsene i forstuen, om vinteren tog folk dem ved sengetid ned fra rikken dèr og satte dem ind på hylden under bordet, Kr. Almueliv I. 70. 245, se höns, skivebjælke; de sad på rane over himmelsengen, hvori familien lå, sts. III. 30. 77; de gik både ude og inde og havde deres sæde i huset, hvor det traf sig, sts. III. 6. 10; konen sidder og spinder med en höne på hver skulder, sts. III. 105. 370; jfr. Stolts Opt. s. 104; *æ höns di tuwər dæm ida·w* (vestj.) ɔ: bader sig i sandet; *no ska do ow mæ æn hön* (Samsø) = hønse (s. d.); hönsene kaldes med råbet: *kylə, kylə!* (alm.); *tip, tip!* (Agger); *pulərn* el. *pulən* (Vens.); *de ær æn ren hön, dær et ka skrdv få jæn kyglən* (vestj.); *a hår æn hön o plok mæ dæj* (vestj., alm.) ɔ: en strid at afgöre, jfr. fisk s. 296. 17, gås s. 528. 6, krage; *de wa gåt napət å æn hön!* (vestj.) tlm.; *do ær enən hön!* (vestj.) kan siges opmuntrende til en, som skal vise sit mod; *a ər enən hön, de wå mi muwər* (el. *mi får*) *hæjər et!* (D.) ɔ: jeg er karl for min hat; *æ hön har låj kylənər ur* (vestslesv.) kan siges, når skafferen ved gilder kommer med en bakke fuld af punseglas; *æn hėn* (Vens.) skæo. til en tåbelig kvinde; *min betə hėn* (sts.) kæleord; *de ær æn næt hön, dæn!* (Andst) foragteligt om en kvinde; *han sedər i ət som æn hön i æn vil blor* (vestj.) ɔ: således at han er bunden på alle kanter; *han gor te sængs mæ æ höns o stor åp mæ æ swyn* (vestj.) om den, som ligger længe i sengen; *han kan lisəm han wil stæl höns* (Agger) ɔ: listende; *di vis höns kan å gyr i nalər* el. *i pərsilə* (Ang.); *klog höns ka å gyjər æn ek udən æ re* (vestj.); *æn blin hön kan å fin et kvorn* (Angel); *de gor dæn væj få ham som æ höns krasər* (Vejle), det går tilbage; *do æ dæn bæst hön i æ kårə, væn då di aŋər æ hæn* (Sønderj.); *fjəð höns gör stuwər ek* (vestj.), jfr. kok, kylling; *de vəð wår höns!* (Lönb.); *de må vår höns ve!* (Ang.) ɔ: det véd pokker! *hur ska wår höns så sèj?* (vestj.) udæskning til den, som truer med sin vrede; *æ röw ka nåk drep o æn gaməl hön, dær æ syk!* (D.) tlm.; *wan höns* (D., vestj., vestslesv.) ɔ: græde, se mus; *haj hòr enc wòj te èn hön* (Vens) ɔ: han er overmåde fattig; *di flywər te ròj lisom hönsən* (sts.) kan siges om småbörn, der kravler åp; *di gor i rå lisom Pjè Løtəs höns, haj ha enc un jèn hön* el. *un tow höns* (Vens.); *do skal int ke dæ om æ höns, inən di væ stæjt, så se do, om do fæ nåwər a· əm! gi min mon hai əm, så skul dit lyw int kom te å gø ve a· əm!* (Sundv.) afvisende svar til et næsvist spörgsmål; *han hår gråw möj å bəstel mæ æn hön o wan!* (D.) ɔ: med intetsigende småting; *sekən et måsəl de war en* (inde) *te Kndl-Tamasəs, di wa töl man om å slawt æn hön, å di haj ölə baqrev əpo ən, — å så løv hon enda· fræ dəm* (Randers) spøgende om stor uro for små ting; — *æn hön ka kon tæl te træj* (D.), derfor skal man altid lade tre æg ligge i reden; andre siger: til 5 (Vens.), jfr. Gr. Gl. d. M. II. 111. 92, Kr. VI. 257. 47; til 2 (Ods h.), Sgr. IV. 154. 439, III. 158. 893; i Skåne, tre æg, Wigstr. II. 271; en höne skal lægges på et ulige tal æg, helst på 11, 13, 15 el. 17, Sgr. IV.

155. 443; på 13, Sgr. III. 158. 893, Kr. IX. 7. 45, Thiele Overtro nr. 283, jfr. Bartsch. II. 159. 735, Strackerj. I. 105. 145, Aubrey s. 178, hvor der henvises til Plinius Hist. Nat. X. 54; i næde, Sgr. IV. 154. 442 (Assens), ikke om Tirsdagen, Kr. IX. 6. 44; jfr. Bartsch II. 199. 949; se dog Sgr. V. 124. 695 i ny (Sæll.); og der skal siges, når man helst vil have hönekyllinger:

di røkə å sliə i mi tåp,
töl hönəkyɯlerə å æn kåk! (Skandrb.);
el. *a læqə mi høn æpo træ̨tən æk,*
a sætə mi fuəð ve æ ståk,
gu gi mæ æn fauər flåk,
töl höns å jæn kåk! Kr. IX. 7. 45;

jfr. Wigstr. II. 136, Cavall. Wärend I. 386, Bartsch II. 159. 736, Revue des Tr. II. 112; *dæm höns, dær eŋən ek ǵör iŋən fastəlauən, di ska hå æ huwə å* (vestj.); höns, der ikke gör æg inden hvide tirsdag el. aske onsdag, skal slagtes, Kr. IV. 370. 270; får höns æggeskallerne at æde, gör de mange æg, Sgr. IV. 154. 441, andre advarer dog derimod; af runde æg kommer hönekyllinger, af spidse hanekyllinger (alm.), jfr. Wigstr. II. 271; for at få höns til at blive ved huset, skal man putte dem baglængs ind ad hönsehullet første gang, man sætter dem ind om aftenen; el. man skal rykke fjerene af hönens hale, binde dem sammen og hænge dem over røgstangen i skorstenen (s. d.); el. stryge dens hale stiltiende tre gange på muren oppe i skorstenen over ovnsmunden, Kr. VI. 258. 51 53, Almueliv IV. 157. 18; el. stiltiende kradse med dyrets fødder tre gange på arnestedet, mens der brænder ild, J. K. 184. 42, Thiele Overtro nr. 280, Sgr. VII. 53. 215; Liebr. Gervas. 227. 93, Bartsch II. 159. 733. 40; råd når höns er forheksede, Sgr. XI. 205. 566; — hönen siger: *gåt, gåt ǵör æk, ǵör i mouən ijæ'n!* el. *gåt, gåt ǵör a, de ska lilə Kårən ha!* el. *gåt, gåt ǵör a, a ǵor i guwər, a ǵör ida'w, liq stuwər tak hår a!* el. *dåk, dåk, dåktər Gad!* Kr. VI. 297. 365, jfr. IX. 79. 31, Sgr. I. 106. 416, 223. 1251, IV. 75. 215-17, 158. 485; V. 44. 398, VII. 227. 830. 36. 44, IX. 214. 663 64, XI. 144. 440 flg., jfr. Wigstr. II. 170. 272; Nordlander, Barnvisor s. 162; Hazelius, Samf. f. Nord. Museets Främj. 1890 s. 28; Wegener, Volksthüml. Lieder nr. 272; Rochholz, Kinderlied s. 79. 157 flg.; Ndl. Volksk. I. 83. 20, 180. 20. — Hönen er et varselsdyr: vi får blæst, *æ höns skrǫwər*, Kr. IV. 355. 92, Sgr. III. 104. 412, VII. 60. 296; ligeså når de flyver op på huse, Kr. IX. 9. 70; går de i læ for regneń, hører den op, ellers bliver det dagsregn, J. K. 198. 119, Sgr. V. 41. 346. 364, 35. 269 flg., Thiele Overtro nr. 97; *hår æ høn æn kor* [*kǫr*, kårde?] *o æ sij, så ska vi snår spør liq*, Kr. IV. 355. 95 ɔ: har den en løs fjer i vingen; går höns langt fra huset og søger føde, varsles dyrtid, Gr. Gl. d. M. II. 241. 377 (Fyn); drikker höne af æggeskal, forliser skib, Thiele Overtro nr. 170; slæber höns med strå, varsler de dødsfald, J. K. 198. 117, Sgr. III. 70. 220, V. 41. 351, VII. 60. 291 flg., IX. 233. 792, jfr. Grimm Myth.[2] 1089; h —, som galer, varsler uvejr, el., især om den er sort, død i gården, J. K. 199. 121 flg., enten dør „koen i klowen" el. „manden i stowen" (østj.), jfr. Sgr. III. 70. 222, VII. 60. 293, Kr. IX. 9. 63. 64; sætter splid imellem ægtefolk, Sgr. V. 43. 379; ellers: *goliń høn æ gu i go, næə dæń må vær ubańt*, Sgr. III. 103. 399 (Skanderb.); hermed stemmer: en galende höne bliver hverken hadet el. bandet i gårde, Sgr. V. 43. 379 (vist Adslev v. Skanderb.); når hönen galer, tager konen monnet fra manden, Sgr. VIII. 222. 905; el. der går to skilling fra huset, J. K. 199. 124; i Skåne 9 daler, Wigstr. II. 284; for at afvende den varslede ulykke, skal hönen snarest slagtes, Sgr. IV. 159. 491; går hönen i hanens embede, skal den halshugges og brunsteges, Sgr. III. 158. 893, jfr. Arnas. I. 425, II. 552, Wigstr. I. 117, Nicolaiss. Nordl. III. 18; ligeså Tyskland, Bartsch II. 159. 736, Grimm Myth.[2] 1087, Busch Volksgl. s. 207, Henderson Folkl. s. 43, Liebr. Gerv. 223. 53; i Frankrig, når hönen „chante le coq", spår den død og skal dræbes, Mélus. I. 47; il faut tuer la poule, qui chante „jaulon" c-à-d. qui imite le coq; cette poule pondrait le „cacatru" ... du „c—" naîtrait un serpent ... cette bête grandit sous les tuiles des toits, cause de grands ravages et finalement fait périr les gens de la maison, Mélus. I. 416; fuldstændige oplysninger om hönegal findes Roulin, Histoire Naturelle et Souvenirs de Voyage p. 337, Paris (Hetzel), forestillingerne alm. udbredte i

Italien, Rusland, Tyskland; d'après un proverbe sicilien la poule, qui chante comme le coq, ne doit être ni vendue, ni donnée, mais mangée par le propriétaire, Mélus. I. 149. 498, III. 93 (hos Indianere), Pitré Archivio II. 131 (Sicilien), Magyar Tales s. XLVI, Amer. Folkl. IV. 152, Andree, Parall. I. 13 (Ital., Rusl.), Amira s. 14, W. Gregor s. 141, Folkl. Journ. II. 24, VII. 43; falder en höne død ned af rikken, varsles lig el. uheld (vestslesv.); *hælər æn kọ a æ bậs som æn hö̱n u æ rek* (Agersk.), jfr. Sgr. VIII. 182. 758, Wigström II. 135, Mélus. I. 455; når höns kagler på ranen om eftermiddagen, skal de snart slagtes til begravelse, Kr. VI. 278. 255, IX. 9. 65; ligeså, når de flagrer mod vinduet, Sgr. V. 42. 362; når höns slås, kommer kvindfolk i ustand, Sgr. VIII. 222. 905, el. det er dødsvarsel, Kr. IX. 59. 652; — en sort höne sad på den dødes hoved, Kr. III. 260. 341; man skal vogte sig for en sort h—, Sgr. IV. 158. 482 (Sæll.), jfr. Ndl. Volksk. II. 229; æg af en kulsort höne bruges til trolddom, J. Saml. IV. 164. 154, jfr. Wuttke nr. 156, Wolf N.S. s. 551; — en höne skal først ind i et nybygget hus, så vil alt uheld ramme den, Sgr. VIII. 177. 706, Kr. IX. 60. 674, ligeså Lild s., jfr. P. Bjerge, Kulturh. Årbog II. 57, Grimm. Myth.^{2} 1096; Wuttke nr. 440, Krauss Bauopfer s. 19; jfr. i Normandiet slagtes en hane og nogle dråber af dens blod dryppes på tærskelen af et nyt hus, inden man bebor det, Mélus. I. 12; il faut tuer un poulet et le faire saigner dans toutes les parties de la maison, car il faut qu'il y passe un mort, avant qu'elle soit habitée par les vivans, Mélus. I. 72, Veckenst. Volksk. III. 231, se kat, skånepige; langfredag morgen skal hönsene vejes i en sæk over skorstensvarmen uden at man ser efter vægten, så går de fri for høgen, Kr. Almueliv IV. 157. 18; suppe af sort höne med gule ben drikkes som råd mod gulsot, Kr. IV. 395. 527, jfr. Thiele Overtro nr. 484; levende sort höne nedgraves i port mod kvægmist, J. K. 202. 140 (Fyen); sort höne med gule ben kløves og lægges varm om skurvet hoved, J. Saml. IV. 240; se endnu Sgr. V. 207. 788: „klippede höns gör ikke æg (Fyn), jfr. Strackerjan I. 25. 9, II. 96. 384; — i ævent. og sagn: en „höjkjælling" i höneham, Kr. Sagn I. 186. 679; en höne smutter ind i bjærget, sts. I. 35. 155; en spøgelsehöne med kyllinger, Efterslæt s. 144; mare i höneham, Kr. Anholt 75. 171; en höne, der lægger et æg for hvert trin, J. K. 134; jfr. Kr. Ævent. 74, 360; *„æn betə gro hèn, dær gör æg på komando"*, Grb. 90. 19, jfr. Hartland Fairy T. s. 40; en *„fiskeləŋs hö̱n"* (S. Hald) kunde skaffes ved den ondes hjælp og lagde firskillinger for æg; den rejser til Rom, Gr. Gl. d. M. I. 223, Kr. VII. 321. 49; troldkongen har tre höns med guldfjer, Kr. V. 141; höns sættes i troldens hår for at efterligne pigens kløen, Kr. 5. 126, andetsteds katten, Gr. Ævent. II. 84; heks omskaber sig til h—, Sgr. IX. 239. 832, jfr. Bartsch II. 38. 31; troldmanden, Gr. Gl. d. M. I. 233, jfr. Mhoff 467; i lögneremsen: dens fjer bruges til master i tremasterskibe, Kr. VII. 251, Sgr. VIII. 81; øgeremse om höne-pöne, Gr. Æv. III. 21, Gl. d. M. I. 74. 79, Kr. Anholt 119. 313, jfr. Vang, Reglo s. 36, Asbj. I. 70. 16, 213, Z. f. M. IV. 97 „hêntjen-pêntjen"; jfr. Cosquin Contes de la Lorraine nr. 29; h—er skattevogter, Kr. Sagn I. 390. 67; skattegraverne ser en höne, der kører en svensk harve frem, Kr. IV. 21. 28; spændt for en vogn, Kr. Sagn I. 376. 28; en sort höne, som fjerter, sts. I. 369. 4; i löngangen går en sort höne og klukker, Sgr. I. 134; i Skåne vogter sorte höns skatte, se Wigstr. I. 147. 176. 207, II. 299; — hönen kaldes i börnerim: skrukfanderikkereja, klukliböne, skrukkeböne, skrukketeböne, skrukkeliböne, skrukkefallereja, skruklidonnerfantereja, fingelifangelifeje, viskivaskiveje, skjönne Akkeleje, Gr. Gl. d. M. III. 190 anm., Skruklidonnerfanterej sts. II. 147. 287, jfr. lignende navne Sgr. V. 146, Strackerjan nr. 368; *krur i bøl* (vestslesv.); hönen nævnes i gåden: jomfru Hejdæ, Sgr. VI. 27. 352, jfr. II. 41. 243; jomfru Höjlen, Sgr. IX. 222. 726; jfr. Z. f. M. III. 355. 113 med henvisn. til Runa 1850 nr. 29; — havmåger kaldes: *æ bjæ̱rə-mańs höns*, J. K. 214. 204 (vestj.), *Römə̱s höns* (Skast, vestslesv.), se Römø; „Kirkeby höns" i Velling og Lem, Sgr. V. 106. 663; „Nis's höns" (Vestsall.); „Risom höns" (N. Sall.), Kr. 102. 93. 98; „Spøttrup höns" kaldtes mågerne, som ynglede i Spøttrup

sø og forsynede gården med æg; de kaldtes nok også „Struer höns“; „Krejbjærg höns“ er store pebernødder, der laves til jul (Sall.) Kr. VI. 320. 65; i en stedremse: „Smejerup höns“, Kr. IX. 127. 330: — gåde: *var æ de, dæ læfər om ve æ huəs, æ tarm slæfə bakætər?* (Vlb.), se Fb. Fr. H. s. 148. 61, Gr. Gl. d. M. II. 132. 8, Sgr. IX. 192. 609, jfr. Strackerjan nr. 384 a., Z. f. M. III. 130, Korrespondenzblatt XI. 54; el.: lille grålente (el. luselente) sprang over en stente, så lådden som et får og ejer ikk' et hår, Sgr. I. 30. 103, II. 42. 256, Gr. Gl. d. M. II. 133. 19, jfr. Wigstr. I. 291. 57; el. *væm hær dæň störəst snøpduk? — de hær æn hön, dæň hær æ hiələ juər* (Valsb.), se Fb. Fr. H. 88; m. h. t. gåden om höne og hane se Z. f. M. IV. 401; et börnerim om hönen på Kreja, se Gr. Gl. d. M. III. 187, jfr. Haukenæs II. 181, Grimm K. M. nr. 140 anm. — lege: 1) *pek i hön* (Thy); A. lægger sit hoved i B.'s skød og sin hånd med fladen opad på ryggen; C. slår i A.'s hånd, A. skal gætte, hvem. — 2) *skal a wòj den hön?* (Vens.), dette betyder at klemme den i alle led böjede lillefinger sammen, til vedkommende skriger. — 3) *køv höns* (Plougstr.): börnene sidder i kreds; A.: *ve do kyjəv æn hön?* B.: *hva kåstər ən?* A.: *æn mark!* så spörger B. C.: *ve do kyjəv æn hön?* o. s. fr., og remsen øges: B.: *hår ən fijər?* A.: *fijər hår ən!* B.: *ka ən leq ek? — ka ən gål? — hwa sæjər ən? — kykəliky!* — den, som siger fejl, giver pant; — en lignende meget alm. øgeremse begynder: *a sæňər dæj æn stæjt hön* el. *æn stijəqhön, gi di nåbo dæň!* se stegehöne; — 4) „kyllingehönen“ (s. d.) kaldes: *kål o höns* (Plougstr.); *kom kylə!* (D.). — 2) „hvide höne“ kaldes pigen, som kommer først i skole hvide tirsdag (Nes s.); se kok; *dæň tòpəð hön* (Lild s.) glds. dans, ligeså D. — 3) kvindelig könsdel; *pas o, han tæjər et di hön* (vestj.), også Vor h., måske dannet tilsvarende til kok (s. d.); *dæň, dær lywər, vel stæl höns* (vestj.) ɔ: efterstræbe kvindfolk (alm.); *èn kun ha slacə èn hön, som hon wil te Hjørəŋ å ha sòlc; få no å ujqo å ji təl å' hər, bqj hon hær imæ'l he lor. Təlbətjæntən kam jo spreŋi å wil ha å wæ, om hon fər təlpleqti wuwr mè sə. „Næj“, swòr hon, „ja, a hòr rèjtinåk èn hön imæ'l min lor, a wæ eňc, om I wel sic hər!“* (Vens.), jfr. Kr. Almueliv 67. 182; se fugl, gås, spurv. — Jfr. Aasen höne; isl. hœna, huk.; htsk. huhn, mnt. hôn, Sch. Lübb.; eng. hen; se höns, kagle, kok, kokkefugl, kylling, pulli, pylli, skrukke; ager-, blis-, brus-, by-, dy-, flanner-, hessel-, hvejre-, kobber-, kyllinge-, ligge-, Marie-, marmor-, morgen-, paradis-, pjaller-, pommer-, pylre-, ruge-, skoggre-, skroge-, skrukke-, stege-, suder-, syssel-, sø-, toppet-, tuller-, tup-, ur-.

höneblind, to. *hönbliň* (vestlesv.) er den, som ikke kan se i tusmørke.

Höneborg, no. i stedremsen: „*Kåkənbårə flòw åp åpå Hönbårə å jor eqəbårə å dèrå kam Cywləŋbårə*“, Sgr. IX. 130. 376, navn på fire gårde i Dronninglund s. (Vens.).

hönedröm, no. i udtr. *å fål i höndröm* (Sønderj.; Vlb.) at falde i staver; *i höndröm* (vestj.); jfr. amdam, høvejr, staver.

hönedyr, no. *höndyr æn -ər* (Lb.) höne; *vi sæň tåw höndyrər.*

höneføde, no. *hønfø de* (Lönb.) en mosart, jomfruhår, polytrichum commune L., J. T. 180.

hönegammel, to. se kyllingesorg.

hönehjærtet, to. *hönhjatə* el. *-hjatə* (vestj.) overmåde frygtsom; *hon wa no eŋən hönhjatə kuwən* (Borris).

hönehul, no. *hönhwòl æn* (vestj.), *hönhuwəl æn* (Agger) hullet, hvorigennem hönsene går ind; bjærgkonen skulde have det kristne barn ud af hönehullet, Kr. III. 47. 64; afbildet Mejborg Slesv. Bønderg. s. 120; jfr. hönsehul.

hönehus, no. se hönsehus.

hönekylling, no. *hönkywləŋ æn -ər* (Lb.); *hönscywləŋ* el. *-cyləŋ i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; der bliver h— af de glatte og runde æg, Sgr. VII. 54. 221, se höne; jfr. kok.

höneröv, no. *hən-* el. *hönröw æn* (vestj.) hönerumpe, se ukaglet; *haň snærpər hans moň såm æn hönsröw* (Agger); *hönsròw* (Vens.); konen vil leve året rundt af „æ hönsröw og æ kopatter“, Kr. Almueliv III. 52. 169.

höneskjæg, no. *hönskæk æn* (Sall.) en hönserede, der laves af taghalm, med

en fletning om randen, løbende spidst ned.

hönne, no. se hjörne.

hönnike, no. lille höne; *et bliñt hönəkən fiñər å et kvårn,* J. M. 55 ordspr.; se Vorherres höns; jfr. plt. hönken el. höneken, Schütze II. 154; „hönnikeæg“, Sgr. IV. 155. 451 (Sæll.), Arne, Slagelse s. 33; se heks s. 581. 18.

höns, no. *höns* flt. (alm.), se höne; ordet er både flt. af höne („höner“ synes ikke at forekomme) og fællesnavn for hönseslægten; *hönsən hað fòlk i èlər tijər eñ i stòw; åm nætən sòð di əpo rèk djə* (under) *bowər, å hæn djə kakəl, hèlər òp iə æn hån* (hjörne) *o sæŋ ku di ha ðjèr re, dæ wa pæn o akorå't flætəð o taq* (Lild s.), se höne; *è höns* skal være brugt om et tåbeligt kvindfolk (Vens.), se Warming s. 130; *Hönsbjærə* er navnet på en nu af havet bortskyllet bakke lidt nord for Agger; jfr. Aasen, høns, isl. hœns; blå-, busse-, bævre-, Manø-, sjok-, små-, sommer-, sortbær-, storre-.

hönse, uo.
höns -ər -ət (D., vestj.; alm. Vens.— Bradr.);
höns -ə -ə -ə (Samsø) —
1) betale noget til drik som en slags indskud i lavet første gang man møder, som f. eks. i sognerådet, = give hönsepenge; en ny fisker må h— til de gamle, Kr. Almueliv V. 35. 100; en ny mand i byen til naboerne (vestj.); den, som første gang deltager i høstarbejde på et fremmed sted, skal „hönse“, give hönseøl, ɔ: en flaske brændevin og et pund sukker, som blandes i en krukke øl, Sgr. X. 123 (Sams), jfr. Cavall. Wärend II. 156, Urdsbr. VI. 110. 4, 143. 5, Urquell. I. 31, Wegener nr. 471; betale en pot øl til høstfolkene for den skade hönsene har gjort på naboens mark; derefter i alm. betale omkostningerne ved noget, punge ud; *de ka nåk vær, han måt höns* (vestj.). — **2)** straffe, om drenge; *a ska höns dæj!* (Andst); *ka do höns ham è betə kun?* (Vens.). — **3)** småstjæle (Andst). — Jfr. Aasen, hansa uo., hans no., beværtning, som en sømand giver sine medrejsende til tak for ledsagelse på hans første udfart; mnt. hensen uo., hense el. hanse no., Sch. Lübb., „gilde der kaufleute; das geld, das für die aufnahme in eine hanse gezahlt wird“; se også Nyrop, V. Sk. s. 93.

hönseben, no. *hönsbiən è* best. *-t* flt. *-biən* best. *-bjæn* (Vens.) = rgsm.

hönsebrændevin, no. *hönsbrænvin de* (Kolding, vestslesv.) betaler rekrutterne første gang de kommer på vagt.

hönsebær, no. *hönsbær* (Vens.) træet selv og frugterne af kornel, cornus sanguinea L. (Jylland), J. T. 65.

hönsefjer, no. *hönsfijər æn* = flt. (vestj.); *hönsfjèr æn* best. *-ən* flt. *-fjèr* best. *-fjèən* (Vens.) = rgsm.; overtroen er almindelig, at ingen kan dø i dyner, hvori der er hönsefjer, uden der sættes fyrfad uder sengen; jfr. f. eks. Sgr. VII. 55. 232, Junge s. 104, Gr. Gl. d. M. II. 110; den samme forestilling genfindes i Skåne, Wigstr. I. 117, II. 135; Jonson, Möre s. 20; Liebr. Volksk. 331. 156 (Norge); i Tyskland, Wuttke nr. 723; Bartsch II. 133. 570, jfr. nr. 739; Grimm Myth.[2] 1091; på Island rypefjer, Arnas. II. 550; i Frankr.: les plumes de pigeon dans les oreillers prolongent indéfinement l'agonie, Mél. I. 370, ligeså England, Harl. & Wilkins. Lancashire Folklore s. 268, Henderson s. 60, Black 163, Folklore Record I. 59. 193, Folkl. Journ. V. 217, VI. 115.

hönsefod, no. *hönsfæðər* flt. (D.) er en egen slags kager med tre runde flige omtrent som kløverblade; rande el. strimler af ligtöj klippes også i „hönsefødder“ (vestj.) ɔ: i kløverbladagtig forsiring.

hönsefyld, no. *hönsful* best. *-ən* (Vens.) fyld af hönsefjer til dyner.

hönsegræs, no. *hönsgræjs de* (Sundeved); *hönsgres de* (Horsens egn, Saxild) — en art skedeknæ, polygonum aviculare L. (Saxild), J. T. 327, jfr. Sgr. V. 75. 590 (Pjedsted); en art hönsetarm, cerastium L. (Sundeved), J. T. 291; spergula, især arvensis L. (N. Slesv.), J. T. 234. 343.

hönsehul, no. arrest; stedet, hvor man „hönser“ (s. d.) for hvad man har gjort; „de de a trowr!“ så tywen, han sad i hönshwollet (Randersegn); da han slap ud, lovede han ikke at ville stjæle, men föjede så disse ord til; jfr. hönehul.

hönsehund, no. *hönshuñ æn* (D.); *hönshuj i* best. *-huj* flt. *-huj* (Vens.) = rgsm.; jfr. forstander-, skydehund.

hönsehus, no. *hönshus æn* (D.); *hænsəhus* [*et*] (Tved); *hönshus* el. *-huks* best. *-t* flt. *-huws* (Vens.); *hönhus æn* (Agger) — 1) = rgsm., alm. — 2) udtryk om en löjerlig person; se græde s. 498. 40.

hönsehyrde, no. *hönshjöwər æn* (Lindk. s., D.); *hönshøwər i* (Vens.) — navnet på den, som skal passe hönsene; spottenavn til den dreng, som syvsoverdag får køerne sidst ud om morgenen (D.), jfr. græstyv.

hönsehöved, no. *hönshöwəð æn -ər* (Hmr.) höne el. hane.

hönsekjød, no. *hönskøð de* (vestj.); *hönskyð de* (Agger); *hònscò è* best. *-t* (Vens.) — 1) = rgsm.; deraf: *hònscòsop æn* best. *-ən* (Vens.) suppe på hönsekød. — 2) bærrene af hvidtorn, Sgr. V. 74. 575 (Skanderb. ?).

hönsekræmmer, no. *hönskrèmər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.

hönselort, no. = rgsm.; ni hönselorte og fem kattelorte indgives kvæg for bindelse, Kr. VI. 366. 123.

hönselykke, no. held til at opdrætte og få udbytte af fjerkræ; kan berøves en ved heksehunster, se Gr. Gl. d. M. III. 158. 24; se *brændevins-, smör-.

hönselægger, no. hånsord i en stedremse: „Damgård hönselæggere", Sgr. II. 70. 376 (Tavlov s.).

hönsepenge, no. *hönspæŋ* flt. (D.) i udtr. *gi h—* = hönse 1 (s. d.).

hönsepølse, no. se atten.

hönserane, no. *hönsròj* el. *-ròj æn* best. *-råjən* (Vens.); *hönsrån* flt. (Åndst) — 1) hönserik. — 2) i en stedremse: *Kroqə hönsrån*, Sgr. II. 88, VII. 192. 790 (S. Omme s.).

hönserede, no. *hönsræj* el. *-re è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.): *hönsre æn -ər* (vestj.) = rgsm., se hönsevrövl, skjæg.

hönserik, no. *hönsrek æn* (Agersk.); itk. (Braderup, Sundev.); *hönsrækə æn* (Andst) — stangen el. stængerne, hvorpå hönsene sidder; jfr. rane.

hönsesti, no. *hönsstic i* best. *-ən* el. *-stiən* flt. *-sticər* el. *-stiər* (Vens.) = rgsm.

hönsesuppe, no. *hönssop* (Agger) hönsekødssuppe; se hönsekjød.

hönsetrug, no. *hönstrow è* best. *-trowə* (Vens.) trug, hvoraf höns æder.

hönsetræde, no. *hönstræð* (Lild s.); *hönstræ æn* best. *-ən* (Vens.) — trætte om höns og den skade, de forårsager; *dær ær eŋən teŋ wòqər en å kom i h— mæ sin nabor; cæləŋtræ å hönstræ, de è no ubəhaqələ nuə* (Vens.).

hönsetyv, no. *hönstyw æn* (D.) skældsord: *han skul som nåwə h—*.

hönseunge, no. *hönsoŋ et* (Romø) kylling.

hönseurt, no. [*hönsywdə*] flt. (Nordborg) St. Hans urt, sedum telephium L., J. T. 223.

hönsevinge, no. *hönsveŋ æn -ər* (D.) = rgsm.

hönsevrövl, no. *hönsvröwl æn -vröwl* (D., Skanderb., Agersk.); *hönvröwl æn -vröwl* (Vejr.); *hönsvrawl æn* (Åbenrå); *hönsbröwl æn* (Løgst.) — hönserede; jfr. kuld, rede.

hönseøl, no. *hönsøl de* (vestj.) = hönsebrændevin; også med tilslutning til höns: enten skal man give hönseøl. el. binde sine höns, se hönse 1.

Höns föns marked, no. *Höns-föns markə* (Sams) kaldes markedet i Onsbjærg i april.

høpette, no. se høkok.

høpig, no. *høpiq i* (Vens.) = høkejs.

høpile, no. *hjøpil æn* (vestj.) græsspire, se græspile.

-hør, no. se for-, ge-, på-.

-hør, to. se -hørende, -høret, -hørt; lyd-, læ-.

1. hør, to. *hør* (Lysg., Hmr.) nænsom over; pengene er du hør over, Kr. VII. 142; *wær hør hòs jèj* (Vens.) være hørt ɔ: i kridthuset hos; se hørsom, ør.

2. hør, no. *hör de* (D., Lb.); *hør de* (Agger, Thy); *hòr i* best. *hòri*, også *de hòr* best. *hòrə* (Vens.; S. Sams); *hör* itk. (Hell. h.); *hör* best. *hörət* (Støvr.); *hær de*, hak. (Tved); *her i* best. *heri* (N. Sams); *hö* el. *hör* best. *hörət* (Søvind s.); *hö de* (Sundev.); *höər de* (Fjolde) — en bekendt plante, linum usitatissimum L.; *hòri æ gåt ijo·r* (Vens.). *„Hò do mø hòr ijo·r?"* — *„Næj, mèn dèj smòl, a hòr, skal a snòt ha bròt."* — *„Så bəhòwə do enc frèmə hjèlp?"* — *„Næj, a løwnər èn brò å så bryr a ə sil"* (Vens.); — *va æn viŋər å æ hör, tavər æn tit å æ blår* (Sønderj.), ordspr., jfr. 2. fiol; *de ska prögəs, aŋtən de så gor i hör ælər i blor* (D.) ɔ: hvor-

dan det så end falder ud; *de ær o di daw, te di ku fyjr åjər djè kiəl mæ skywər, så møj hør hað di å ġòr i lat* (Lild s.) ɔ: de dage er forbi; *„mè ka jèm hòr så lèŋ, de blywər te selki“*, Grb. 246. 352, se to, uld, Kr. IX. 39. 442; *nær æ fruəntemər hæqlər o kon for letələ hör, så takər di guj få blor, mæn for di hör nåk, så takər di hwærkən få hör ælər blor* (Vejleegn); „hör og blår“ (Risgårds Bredning) er udtryk for tallet 6; St. Hans aften skal hørren „majes“ ɔ: der skal stikkes grönne løvgrene ned i markerne, nok især hesselgrene, se And. Pl. V. s. 112, J. K. 165. 23, hyldegrene Sgr. VII. 89. 586, så kan heksene ikke øde den (måske dog kun Sæll.); m. h. t. arbejdet med hörren findes en række udtryk: *rosk hör* (Hmr.), *røk hør* (Thy), rykke planten op; *søk hòri* (Vens.) lægge hørren i vand til rødning; *syk hör* (S. Hald); *dråwn æ hör* (vestslesv., Sundeved); kaldes også: *røð hör* (vestj.), *rø hö* (Sundev.), *leq hør i røð* (Thy); *bjerəleq hòri* (Vens.) strø den rødede hør ud i lange rader, *leq æ hör o bre* (vestj.) = *spre* (Thy), *strø* el. *leq hör* (S. Hald), *bre hö* (Sundev.); den optrilles så med en rive, når den er tör, *rywəs å·p* (S. Hald); det prøves ved at gnide på stenglerne, om den er „nok“, om *æ taw æ fråəsprokən* (Sundev.), så rives den sammen til *tæjt* (Sundev.), hvilket arbejde kaldes: *å biñ hö iñ* (Sundev.); tilsidst törres den over en „hørgrav“ af en „törrekone“, at göre dette godt er en kunst; de forsigtige törrer for lidt, de raske stikker ild i den; jfr. endnu Sgr. X. 61, Kr. Almueliv I. 52. 185; Sundblad Glds. Bruk s. 125, Wigstr. Folkseder s. 22; se bjærgelægge, 2. brøde, hegle, lokke, ribbe, ruske, skage, stub; hørren skulde i de glds. hjem nok være opspundet til fastelavn (D.), se spinde; i fortæll. forlanger moderen „en tot hør“ at törre fingrene på, Sgr. VIII. 82 ɔ: et stykke linned, jfr. fjer; jfr. endnu Strackerj. II. 77. 359; en hørmark ser ved synhverving ud som vand, se hverve 4; manden, som mener at blårene gror ved siden af hørren, Kr. Almueliv II. 85. 218, Molbohist. s. 73, Sgr. XI. 105. 204; gåde: *hwa æ de, som grön growər o styw stor, æ piqər hålər å ət, å æ kål bær ət i djær båwsər?* Sgr. IX. 15. 56, el. *så lilə som æn lus, så gro som æn mus, så grön som græjs, så blo som æn du, så hwið som sne; æ kål di bær ət i djær båwsər; æ piqər di giðər ġan lij ət?* Sgr. IX. 45. 173, el. de kasted mig i den sorte jord,

de drog mig af den sorte jord;
de kasted mig i det vilde vand,
de drog mig af det vilde vand;
de kasted mig på den blæsende mark,
de drog mig af den blæsende mark;
de kasted mig i den hede ovn,
de drog mig af den hede ovn;
de knuste hvert lem på mit legem var;
om dag så nyder jeg mange kys,
om nat sover jeg på jomfruens bryst,
Sgr. IX. 136. 421 (Sundev.),

el. jeg rank og ret af væksten er,
en smuk person jeg fører;
min kjortel grön, kasketten blå,
min sommerdragt mon være,
når jeg aflægger den kasket,
mit hoved bær en krone;
jeg ager på forgyldt karét,
jeg sidder tit på trone;
jeg søger kongens datter nær,
for hende mer at pryde;
jeg tjener også bonden grå,
mig selv til liden både;
min hustru gir mig mange stød,
så jeg må gå på krykker;
og når jeg gammel vorden er,
jeg fast mon gå i stykker;
og når man skriver sort på hvidt,
gæt så, hvad jeg mon hedde?

gåden findes i mange varianter, se Fb. Fra H. 143. 7, Sgr. III. 141. 829-30, VI. 25. 325, 49. 450, 51. 473, 62. 578, IX. 139. 450, 171. 507, 173. 530, jfr. Z. f. M. III. 182. 14 (Mark), Strackerj. II. nr. 359 a, Ndl. Volksk. II. 35, Urquell I. 132. 12, 172, Korrrespondenzbl. XI. 54. 23, Mélus. I. 255. 22, Rolland Devinettes nr. 93, Pitré Archivio II. 86 (Toscana, Sicilien); — jfr. Aasen, horr; isl. hörr, hak.; ght. haru; lim.

hørager, no. *hörˌaqər i* best. *-i* flt. *-aqər* best. *aqən* (Vens.) = rgsm., ager besået med hør.

hø-rane, no. *hørǫj* best. *-råjən* flt. *-råjər* (Vens.); *hyråñ* (Mors) — åbent loft over stalden, stænge.

hør-avne, no. *hör-on* flt. (Søvind s.) hørrens knuste kapsler.

hørbind, no. *hörbęj è* best. *-bęńc* flt. som ettal (Vens.) knipper af hörren, som dannes af den, når den efter rødningen er törret.

hørbrev, no. *hörbröw et -bröẉ* (Agerskov) se hørhat.

hørbrøde, no. *hörbrė æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *hörbrøð æn* (Thy); *hörbrör æn* (Agersk.) — redskabet, hvormed hørren brydes; man må aldrig lade en håndfuld hør sidde i dens kæber, Sgr. VIII. 183. 773 (Fyn); nok også: såmeget hør, som der på éngang brydes.

hør du, no. Ordet er vanskeligt at opfatte: *no ǿör vi sårən, hado·!* (Nordslesv.) kan siges til en, der ikke kan komme afsted med at göre noget, og vises tilrette af en anden, el. *kom mæ·, hædo·, o hjælp!* el. som udråb: *i! hærdo· fali·ləns!* alm. hos gamle i D.; *kom do hęhæn, betə hörᵘ!* også: *hwoda·n hå do ət, höẉᵘ?* i flt. *hwoda·n hår I ət, höri?* (S. Hald); *hwa sæjə u, höẉ? ka u de, höẉ? ja, de æ sań nåk, höẉ!* kærtegnende: *betə höẉ!* lille du; *ka I de, høri?* (Kastbjærg, Gjerlev h.), sagtens: hør du, I!

hørdukke, no. *hördåk æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; alm. *èn dåk hėr*.

høre, uo.

hør hør hør hør el. *höwər höwrər höwr höwr* de gl. (D., N. Farup, Jannerup);
hør hør hør hør (Grindst., Andst); ft. *hor* tf. *hor* (Hvejsel);
hør hör hor hør (Lyne s.);
hør hør hòt hòt (N. Sall., Mogenstr., Lødderup, Mors);
hør hør, höt el. *hør, höt* el. *hør* (Agger);
hør hør höt höt (Bur s.); nt. *hørər* (Rævs);
hør -ər höt höt (Kobberup, Davbj.);
hør -ər hør hør (Törrild, Nörup h.);
hör hör hör hör (Vejlby v. Fr.);
hø høə ho ho (Uth);
hø hø ho hoə (Tåning);
hø hørə ho ho ham, hor ət (Røgen);
hør hør hor hor (Bjerring);
hør -ər høt høt (Rødding, Nörlyng h.); nt. *hør* (Havbro);
hø hø ho (hor ət) hoə (hor ət) (Vejlby Årh., Saxild, Elsted);
hø høə ho hoə (Dover, Søvind s.);
hør hør, høt el. *hor* ældre, *høt* (Haslund); nt. *hørər* (Gimming, Törring);
hør hør hor hor (Halling), nt. *hørər* (Nimtofte, Støvr.); nt. *hørər* (S. Hald h.);
hø -ə hoə hoə (Ginnerup v. Grenå),
hęr hęr hor hor (Tved);
hęr hęr, hor el. *hęrt, hor* (Ålsø);
hęr hęr hor hor (N. Sams);
hør -ər hor hor (S. Sams);
hør hørər høt høt (Øland), ft. tf. *hòt* (Fur);
hør -ər hòt høt (Tårs); tf. *hòt* (Smidstr., Tolstrup);
hør hør høt høt (Åby); nt. *hørə* (Bjærgby);
hør [hør] hòt hòt (Hell. h.);
hør hör hör hör (Hvidding, Forballum, Ballum);
hør hør hør hør (Skodborg);
hyər hör hør hør (Römø);
hør hör hør høər (Bradr.); nf. *hyr* (Ang.);
hør hör hör hør (Agersk., Aller);
høər hørə hør hør (Vonsbæk);
höə hör hö høə (Bjært);
høə hö høə høə; ka do hør ət? (Åbenrå);
høə hö hø høə (Sundeved);
i Egebæk nt. *æ hör*, ft. 1. 3. pers. *hyər*, 2. pers. *hyəst*, se Lyngby Uo. s. 106.
— 1) opfatte lyd, toner og tale: *han hwærkən sijər ælər hør; han hør reŋ* (D.) har en dårlig hørelse; *haj ka hør æn luks knystər i Ara·biən* (Vens.); *a hå dæń brøstswaqhęð, a ka it hø*, Kr. IX. 247. 3; i ævent. tales om en, der kunde høre græsset gro i andre lande, Sgr. VIII. 147, jfr. s. 69, Gr. Æv. 211, Grimm nr. 134, Ndl. Volksk. II. 19, jfr. Gylfaginning k. 27 om Heimdal; *de æn it hø, de hår æn it uńt òẉ*, Sgr. II. 58. 298 (Lisbj. Terp); *æn ka høə moj eńən æ ørə fålə æẉ*, Sgr. XI. 124. 302 (Bj. h.); *mè skal hør mø en ørən gor å* (Vens.); *æn ska hør möj, far æ ørər falər å* (Agger). — 2) erfare, få at vide af folks tale: *a hår ę hør ańt eń gåt om ham* (D.); også: få noget ubehageligt at vide: *de æ bèjər å hør nuə ęj å wær røn dèẉ* (Vens.) ordspil mel. at opfatte lyd ved øret og: at blive irettesat; *a hwærkən hør ælər spør frå· ham* (D.); *æ hår höt tål, snak åṃ; höt fær te* (Agger); *næ mè hør ąjər, ka mè hør sè sil* (Vens.) ɔ: når man hører andre bagtale, véd man, hvad der venter ęn selv. — 3) agte på, mærke, høre med opmærksomhed: *hør no gåt atər!* (vestj.); *hør hèr!* (Vens.) hør efter;

dæň, dær hør ræt, ka swår ræt; æn skal åłti hør wal o swår gåt (vestj.); *dæň, dæ hørə hal, swurə gal*, Sgr. II. 107. 474 (Fjends h.); *dėj, dėr hør gałt, swòr åsə gałt* (Vens.); *næj, hør gu dræŋ, sådən lijəqər vi eț!* (vestj.); på et godt ønske for en syg el. sorgfuld svares: *hør ət guj i hemərið!* (D.). — 4) forhøre sig, spörge: *do ka hør iň* (D.). — 5) henhøre, vedkomme, stå i forbindelse med: *de hør eț ha'm te*, el. *dær te; de æ som de sæj hør o bør* (D.); — **høre ad:** *a sku hør aj, om vi ku lėn ėt brø* (Søvind s.); *do ka hør ham aj* (Agger) spörge ham om; *„a skul hø jær ė, om I eňc ku lė wòs ėn kaq“*, Grb. 161. 20; *„hør aδ“ kåstər da wal eŋən pæŋ!* (vestj.); — **h— af:** *de ska haň kom te o hør å, så læŋ haň löwər* ɔ: bebrejdes for (Agger); — **h— efter:** *hør atər* (D., alm.) være opmærksom; *hør ætər* (Agger); — **h— for:** *do ka sawt hør få'r ve æ kømeň* ɔ: stanse hos købmanden og forespörge; *a vel hør mæ får* (D.) ɔ: forespörge; — **h— hen:** *hur hør de hen; de hør dær hen* (D.) = rgsm.; *æ kinər ham nåk, mæn æ ka ek sæj dæ, hur haň hør hæŋ* (Agger) ɔ: hvor han er fra el. af hvad slægt; — **h— hjemme:** *hąj hør dėr hjėm* (Vens.) har sit hjem der; — **h— ind:** *hør iň te jæŋ* (D.) spörge for hos; *hør eň, åp, nijər, øwər te wås* (Agger); — **h— om:** *do for o hør dæ åm ætər æn ån tjænəst* (Agger) ɔ: spörge, søge om at få; — **h— op:** *hør å'p* (vestj.) altid for: holde op; derimod aldrig Søvind, men: *dė hò hålt åp å ræŋ;* — **h— over:** *hør æ dræŋər öwər i djær læjs* (D.) overhøre drengene i deres lektie; *haň höt dæm øwər o djæ læjs* (Agger); *haň höt əm øwər manə gåŋ, mæn haň ku ek feň nuwər, æ ku bruq* (sts.) ɔ: han gennemledte sagerne mange gange; se overhøre; — **h— på:** *hør o jæŋ* (D.) lytte opmærksom til ens tale; *a sò ə å lėt ham sil hør åpo ə* (Vens.) ɔ: i hans påhør; — **h— sammen:** *di tåw hør saməl* (D.) = rgsm.; — **h— sige af:** *a hòr ålə ho sėj òw, tė dė sku vė nuj gałt vė dė;* — *„kiňə do ham?“ „Næj, mæn a hò nåk ho sėj ò'w ham“* (Søvind) ɔ: hørt tale om; *æ hår höt sæj* el. *sæj å* (Agger); — **h— til:** *hør te jæŋ* (Agersk., alm.), spörge hvorledes det går, f. eks. med en syg; *a hår eț hør tę ət i læŋ* (D.) ɔ: hørt efterretning derom; *seδ o hør te'* (D.), *sej o hør te'* (Agger) sidde og være opmærksom; *dė hø sė tė* (Søvind s.) ɔ: det passer sig; *hø te' ham!* ɔ: læg mærke til, hvad han siger, hvordan han skaber sig; *hø te æ lærk, hur æn ka sjöŋ; di drekər hwæ jæŋ, o hå ǧowr, så læŋ nuwər ka håw, de hør æ huws te'* (Agger); — **h— ud:** *han hør æ præjst ur om, hurən de hæň saməl* (Vium) ɔ: udspurgte; han står og hører hende ud, Kr. IV. 213; *hør uwδ* (Agger) udfritte; — **h— under:** *de hør oňər Rivər hærət* (D.) det står under; „no ejer di dem sjæl, men i æller daww hoer di unne Kjasholm“, Blich. Bindst. — Jfr. Aasen, høyra, isl. heyra, sv. höra; htsk. hören, eng. hear; afhøres, -hør, 1. hør, hørt; for-.

hørelse, no. *hørəls æn* (D., vestj., Agger, alm.); huk. best. *-ən* (Vens.) = rgsm.; *do hår nåk kon æn hal hørəls mæ dæň jæŋ ør!* (D.) kan siges, når vedkommende ikke hører, hvad man siger: *hò do tò skò åpå hørəlsən?* (Vens.) kan siges til den, som ikke hører efter.

-hørende, tf. se let-, tung-.

-høret, to. se grant-, slot-, tyk-.

hørfrø, no. *hörfrø ė* best. *-ə* flt. *-frø* (Vens.); *höfrė de* (Søvind s.) = rgsm.; i ældre tider såedes for hver af pigerne ¼ skæppe hørfrø som en del af deres lön (østj.), jfr. Kn. Skytte, För og Nu 2 s. 123; — er virksomt mod al slags trolddom; mod sygdom, som er frembragt ved hekseri hos msker og dyr, indgives tre skefulde h— i øl, J. K. 165. 24 (vestj.), el. hørfrø og mesterrod strøs korsvis på den syges hoved, J. K. 168. 45; i hönsenes æde kommes hørfrø og kirkegårdsmuld, når de ej vil søge deres reder, Kr. IX. 7. 46; strør man h— for en heks, kan hun ikke komme over stedet uden at lette sine skørter, Kr. IV. 398. 557; h— indsyet i klæde værner mod ondt, ligesom en pose med h—, mesterrod, flyverön, arvesølv og kirkegårdsmuld skærmer mod forgörelse, J. K. 165. 26. 27; tre håndfulde h— kastes over ploven første gang den kommer i brug om foråret, Kr. IX. 72. 762; h— og kirkegårdsmuld tre torsdage i rad strøet om huset bevarer mod trolddom, Sgr. X. 12. 17,

XI. 64, jfr. Kr. VI. 290.363, 355.24, 372.179; over h— kan ingen genganger komme, derfor strøs h— efter liget, når det føres ud, el. det strøs om huset, se Sgr. VIII. 189. 790, X. 100, Kr. IV. 400. 579, VIII. 252, 268. 455, Almueliv III. 129 ned., IV. 90. 57, Gr. Gl. d. M. II. 84, Thiele Overtro nr. 705, J. K. 165. 25, jfr. Wigstr. I. 106. 164, II. 127, Skytts h. s. 176; i æventyret skal helten bringe hørfrø tilbage, som er sået året i forvejen, J. K. 49.

hørfrøsåld, no. *höfrèsǫl et* (Søvind s.) et fint såld.

hørfrøtorn, no. se høffeltorn.

hørgarn, no. *hörgån* el. *hörgån è* best. *-t* (Vens.); *hörgår de* (Agger); *hörqən de* (Mors; D., Agersk., Fjolde); *hörgən de* (Søvind s.) = rgsm.; *hørgəns lat* (Lb.) lærred af hørgarn; *hörgəns laqən* (Agger); *èn hörgåns skåwt* (Vens.); jfr. brødegarn.

hørgarnsklæde, no. klæde af hørgarn; *di hǫi et hwi hörgånsklǫ om halsən*, Kr. IX. 222 (Linå).

hørgarns lördag, no. i tlm. *i hörgåns lǫərda jir èn brègåns uq* (Vens.) en hörgarns lördag giver en blårgarns uge, ordspr., jfr. hærpensnærp.

hørgrav, no. *hörgraw æn* (S. Hald) graven, hvori ilden antændes, hvorved den rødede hør törres inden skagningen, se Kr. Almueliv I. 52. 185.

hørgård, no. gærde om en hørager, glds. (Sønderj.) Mb.

hørhat, no. *hörhat æn* (Agersk.) en hat af filt el. pap, som sættes på rokkens opstander, når man spinder hør, derom rulles hørren: *æ hörhǫi (et)*, og uden derom svøbes atter et papirshylster: *æ hörbröw (et)*.

hørhegle, no. *hörhæql æn* (Thy; Andst) = rgsm.

hørhoved, no. *hörhu è* flt. *hwòər* (Vens.); [*hörhuwə æn*] (Thy); *hörhòwəð et* (S. Hald); *höhòwi et* (Søvind s.); *hörhǫi et* (Agersk.) — 1) en lok hör, hvoraf flere tilsammen danner en krans (Vens.). — 2) hovedet på rokkens opstander, hvoraf hørren spindes (Thy, S. Hald, Agersk.); se hörhat.

høri, no. se hør du.

-høring, no. se af-, over-, på-.

hørive, no. *høryw æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; er sværere end en høstrive, den bruges undertiden til at bære vådt hø op med.

hørknebel, no. *hörknewəl* flt. (S. Hald); *hörknebəl æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — frøkapslerne på hørren; se hørribbe.

hørkrans, no. *hörkrǫjs i -krǫjs* (Vens.) en krans bundet af hørlokker, hvis hoveder vender ud ad.

hørl, no. se hurl.

hørlag, no. kaldes de personer, som årlig hjælpes ad med hørarbejdet, se Kr. Almueliv I. 53.

hørlærred, no. *hörlæt de* (Thy); [*hårlart*] *de* (Læsø); *hörlat è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.

hørm, no. *hèrm i* best. *-i* (Vens., vestj., Røgen, Søvind s.) stank, ilde lugt; *dèr è kraft i djè mòq, få dè war i swèr hərm wę ə* (Vens.); jfr. Kalk. hurm no., hyrme uo., jæs.

hørme, uo.
hèrm -ər -t -t (Vens.);
hərm -ər -ət (vestj.; Røgen, Søvind s.);
hjèrm -ər -t (Lild s.) —
stinke, også med forestillingen om, at noget hvirvler omkring som en sky, aske, flyvesand el. lignende; *„dè blèw i stånk i stòwən, så de hèrmt“*, Grb. 182. 26; se hjørme; *hąj wa så ful, de brèwnt hèrmt uk å muj å' ham* (Vens.).

-hørms (?), se pran-.

hørrende, to. *hərəǹ* (Herning, Lb.) nænsom; *hərəǹ öwər* (Lönb.); *æn h— kwiǹ*, en kvinde, som er pæn og ordentlig i klæder; se 1. hør; jfr. Aasen hyrden, agtsom.

hørribbe, no. *hörreb æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.); *hörrev æn* (S. Hald); *höref æn* (Sundev.); [*hörrifə æn*] (vestslesv.) en slags kam, hvori hørrens frøkapsler afrives.

hørrøde, no. *hörøə æn* (Sundev.) den samlede hørmængde, som på en gang „rødes“.

hørs, uo. se herse.

hørs, udrbso. *hørs!* (Bj. h., S. Hald); *hèrs* (Søvind s., Århus) — tilhöjre! plovmandens råb til hestene, se hid.

1. hørsom, to. *hərsom* (vestj.) lydig, som gerne vil høre.

2. hørsom, no. *hèsom è* el. *hèsomhjè* (Vens.; Røgen); måske også *høsen* (Vens.); [*høsən*] (S. Sams). — 1) nænsomhed; *hål*

h— øwər; a hò bor hèsom el. *hèsəm øwər i* (Vens.) ɔ: holdt hånd over; *hål i høsom* (Røgen, Årh. egn, S. Hald); [*te høsənbruq*] (S. Sams) til anvendelse, hvor der bruges nænsomhed. — 2) ophævelse; *de èr eñc nuə å hål sont è hèsom øwər* (Vens.) ɔ: det er ikke noget at göre ophævelser af; jfr. 1. førm, hør.

3. hørsom, to. *hèsom* (Vens.) skånsom; *å wær h— mæ sin klæər,* nænsom over; *hqj èr hèsom øwər hans saqər;* se 1. hør, hørrende.

hørstuge, no. *höstyk æn -ə* (Sundeved) lille knippe hør, således som det bindes op på loen.

hørsvinger, no. *hörswenər æn -ər* (Malt s.) person, som i ældre tid drog omkring og beredte hør ved skagning; jfr. flass swengen, Schütze IV. 234; mnt. swingen: den flachs mit der „swinge" schlagen; „swinge", brett um den flachs weich zu klopfen, Sch. Lübb.; skagemand.

hørsæd, no. *hörsæ æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

hørsøk, no. *hörsøk æn* (Støvring) sted, hvor hør kan lægges i blød.

hørt, tf. se hør, to.; høre; -høret; u-.

hørtop, no. *hötåp æn -ə* (Sundv.) toppen, hvorpå hørren ved spinding sættes.

hørtöje, no. *hörtæj æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) hørtave.

høru, no. se hør du.

høs, no. *høs i* best. *-i* flt. *høs* (Vens.; Løgst.); [*høəs*] (Fur) — 1) svinehoved; *høsən blèw kòqt te hwikol* (Lild s.); også: *we do ha nuə på høsi?* (Vens.) ɔ: en lusing; han har et høs som en halvdör, Sgr. VI. 13. 193 (Himmerl.). — 2) tyk kind; *de ær è par pæn høs, do hòr* (Vens.); man kan se på dine høs', at dine tænd er ikke løs', Sgr. III. 88. 275. — 3) skæo. til en fed kvinde (Vens.). — Jfr. Aasen, haus, hjærneskal; isl. hauss hak.

høsken, no. se hysken.

høslæbe, no. *høslæb æn -ər* (Vens.); *hyslæb æn -ər* (Lild s.) — stang med et langt reb fastgjort ved hver ende, hvormed høet køres sammen, når det ligger i haler, inden det sættes i stak.

høslæt, no. *hjøslæt æn* (vestj); *hyslæt æn* (Agger); *hjøslæt æn* best. *-ən* (Støvr.); *høslæt æn* best. *-ən* (Vens. sj.) — tiden, da græsset slåes på engen; *wi hòr så·månə das høslæt,* en dags høslæt er = 1 td. land (Vens.), alm. bruges der høbjærging (s. d.); i Hörning, Arrild s., lægger arbejderne hatten, når de skal stryge, mens de slår, for at de kan se, hvor de skal begynde igen, Kr. IX. 105. 126 (Sønderj.), det er spot over de magre enge. I høslætten bandt for en 50 år siden slåkarlene i Herning egnen fjæle under fødderne for ikke at synke i de bløde enge, se Mejborg s. 95; Tvilde h— og helvedes pine får aldrig ende, Kr. Ordspr. s. 518 ɔ: der er så store enge til byen, som ligger i Gjørding h., jfr. høkjøren; om høskikke se Gr. Gl. d. M. III. 177, Kr. Almueliv I. 47; se demat, slæt.

høslætgilde, no. gilde, når høslætten er tilende, se Kr. Almueliv IV. 31. 75, 33. 80 (Törring).

høslætmand, no. *hjøslætman æn* (Støvr. h.) slættekarl.

høsmul, no. *hjøsmol de* (vestj.) affaldet af fine blade og frø i høladen.

høsse, uo. se hysse.

høssel, no. se hødsel.

høssing, no.; **høssom**, no. to. se hørsom.

høst, no. *hèst è* best. *-ə* (Vens.); *høst æn* best. *-ən* (Hjelmsl. h., Rougsø h., Søvind s.); *høəst* best. *-əñ* hak. (Tved); *høəst* best. *-i* (S. Sams); *høst æn* (D., vestslesv., Bradr., Fjolde); *höst æn* (Agger); *jøst æn* (Agersk.); *hyəst æn* (Fjolde) — årstiden, da der høstes, høstens udbytte; *i høstəns ti, hun hò wqə hèr i høst* (Søvind s.) ɔ: i høstens tid; kornhøst, vistnok over hele N. Jylland; i en del af Sønderjyll. både om høhøst og kornhøst (Agersk.—Bradr.); *hyəst* (Fjolde) = det at høste (Lyngby), „høst" derimod = plt. *årnt; i si høstən* (Hjelmsl. h.) sidst i høst; *dæñ* el. *de høəst han wa hær* (Tved), ellers hak.; *èn gowə, èn sælə høst* (Søvind); *è gåt, wu, waq hèst* (Vens.) godt el. dårligt høstudbytte; *hun ær i höst* el. *hæn i höst* (Agger) ɔ: har høstarbejde; *dæñ, dær söwər i æ høst, ska hoqər i æ viñtər* (Ang.); kommer under høstarbejdet en fremmed ind i skåret, lægger opbinderen bånd for ham, han må da give brændevin, Kr. Almueliv I. 47. 158 163, slgn. Mannhardt Myth. Forschungen s. 32 flg.; jfr. Aasen, isl. haust itk.; harvest; efter-, hø-, korn-, rug-.

hø-stag, no. *hjøstaq æn* (Andst) et fint høstrå; se hakkelsestæle.

høst-ager, no. *høstaqər æn* (Andst) ageren, som høstes.

hø-stak, no. *høstak i* best. *-i* flt. *-stak* (Vens.); *hjøstak æn -stak* (D.); *hjöstak æn -stak* (Harboøre); *hystak æn -stak* (Agger); *hjòstak æn -staki* (Søvind s.); *hjøståk æn* best. *-ən* flt. *-ər* (S. Hald); flt. *-ståki* (Røgen s.); *jøstak æn -staək* (Sundv.) = rgsm.; hovbønderne var så ligegyldige i deres arbejde, at de kunde skyde en h— ud i åen, når ladefogden ej så det, Kr. Almueliv II. 29. 73; *„Wå Har, læ ət no roñ* (rådne) *o æ plæt!“ så æ dræŋ om hjøstak* (D.), udtrykket, som drengen bruger, benyttedes som et godt ønske for et nybygget hus, med hentydning til frygten for ildebrand, da man i gamle dage ej kendte til assurance; h—, som bliver sat om søndagen, synker i jorden, Kr. Sagn II. 277. 123; gåde: det første er jeg grön, derefter bliver jeg hvid, så bliver jeg lådden, både foruden og forinden; så lådden som et får, og der er ikke et fårehår på mig; se 1. hæs; den troldkyndige røgter knalder med sin pisk og driver høstakkene foran sig hjem, Sgr. X. 180. 459, jfr. Maurer, Isl. S. s. 142, Arnas. I. 511. 520.

høstarbejde, no. *hòstarbec è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.

høstdag, no. *hòstda i* best. *-dawi* flt. *-daw* (Vens.); *høstdå æn* (Mors); *høstdaw æn* (Søvind s.) — en arbejdsdag, som i høsten ydes præsten af dem, som ej offrer; *„di skul òl jè prèjsti i hòstda, de wa da blòwən èn skek“*, Grb. 36. 15.

høstdreng, no. *høstdræŋ æn -dræŋi* (Sall.; Mors) — 1) det udpyntede neg, som køres hjem på sidste læs; den, som binder det sidste neg, får *æ høstdræŋ*, om hvilken der bindes tre bånd; ved en höj, som kaldes Pejers kirke, ude på Spøtrup søndermark, døbtes „høstdrengene“: „a døber dig i villing og grød og kjærnemælk i tre mænds navn“, se Kr. Almueliv II. 24. 63. — 2) = fissemand (s. d.), Kr. Almueliv I. 49. 173-74, Fb. Bondel. s. 344; jfr. Mannhardt, Myth. Forsch. s. 18 flg., gammel 7, kjælling, kvædelæs, ritte, rugdreng.

høste, uo.
hòst el. *hòst -ər -ə -ə* (Vens.s vestre del);
høst -ər høst høst (S. Sams); nf. *høst* (N. Sams);
høst -ər høst høst (Hjelmslev h., D., Søvind s., Andst);
höst -ər höst höst (Vejr.);
høst -ə -ət -ət (Elsted);
høst -ər -əð -əð (Mors); nf. *høst* (Thy, Agger);
jøst -ər jøst jøst (Agersk.) —
1) om arbejdet med at afhugge korn, meje (N. Jyll.), derimod: „slå“ (s. d.) græs; på enkelte steder i Sønderj. også om høslætten; fortæll. om høst se Efterslæt 243. 272; kvædelæs, neg; meje. — 2) køre sæd ind (Vens.); *faŋən hòstər eñc hans sæ så grönt* ɔ: ukrudt forgår ej så let; se ind-.

-høstet, tf. se ind-, op-.

høstfolk, no. *høstfålk* flt. best. *-ən* (Vens.); *høstfålk* (Søvind s.); *jøstfålk* flt. (Agersk.) = rgsm.; når h— fik en fremmed til at prøve deres redskaber, krævede de brændevin (Djursland, vist alm.); gårdmanden skulde have sine h— fæstet inden jul, at de kunde møde hos ham til frokost 2den juledags morgen, Kr. Almuel. IV. 115. 333, jfr. nr. 338.

høstforklæde, no. pigerne bærer *æn hwijð høstfòrkle* (Lild) under høstarbejdet.

høstfærdig, to. *høstfærə* (D.) = rgsm.; om kornet, færdig til at høstes.

høstgilde, no. *hòstjil è* best. *-c* flt. *-ər* (Vens.); *høstgil æn -ər* (D.); itk. (Søvind s.); *høstgil* itk. (S. Sams); *jøstgil et -ər* (Agersk.) — gilde på gården efter fuldendt høst; jfr. Kjær, Stavnsb. s. 384, Blicher Saml. Nov. III. 577; i hedenskabet fejres høstjævndøgn med offer til de underjordiske landvætter, der ansås for at have hjulpet med ved den afsluttede høst. Et minde herom er uden tvivl vore høstgilder, ligesom det på sine steder endnu bruges at levne på marken nogle aks „åt småfolket“. Kirken har flyttet disse fester én uge frem til Mikkelsdag, Hazel. Samf. f. Nord. Muséets Främjande 1889 s. 12—13; jfr. opskjør.

høstgrøde, no. *høstgrø æn* (Lindk., D.); *hjöstgrø æn* (Sem); *jösgröj æn* (vestslesv.); *jøstgröj æn* (Agersk.) — eftergrøde; jfr. eftergrøde, ho.

høsthandske, no. *høsthòñsk* (Søvind s.) grov skindhandske, som pigerne

bruger i høsten, når de har korn at arbejde med, der er tidsler i.

høsthave, no. *høsthaw æn -ə* (Sundeved) sidefjællerne på høstvognen; jfr. 1. have, lærring.

høsthöjtid, no. *jøsthøtə et -r* (Agerskov) = høstgilde.

høstkage, no. *høstkåq æn -kaqər* (Lindk.); *jøstkaq æn* (vestslesv.) — en sigtekage, som bages af den ny rug, når der er ophøstet; hver af folkene får sin; hyrdedrengen bringer gerne sin hjem til forældrene, se Kr. Almuel. I. 48. 160. 179; ligeså vestslesv.; jfr. opskjørkage.

høstkarl, no. *hèstkol i* best. *-i* flt. *-kòl* (Vens.); *höstkål æn -kål* (Sall.); *høstkål æn* (Støvr.); *høstkòl æn* (Søvind s.); *jøstkal æn -kal* (Agersk.) — en høstarbejder, som mejer korn; jfr. mejler.

høstkjælling, no. *høstkæləŋ æn* (Mols) = høstdreng; jfr. enke, fissemand, gamle, ritte.

høstkone, no. *høstkwon æn -kwęjər* (Vens.); *høstkon æn høstkwiñər* (S. Sams) — kone, som hjælper med i høsten.

høstkratte, no. *høstkrat æn -ər* (Mors) den lille korte rive, som høstpigerne bruger til at samle kornet med, inden det bindes.

høstlam, no. et af de sidstfødte lam, som blev udtaget til at fedes og slagtes til høstgildet, kaldtes også gildeslam (Djursl.).

høstlys, no. kornmod (Ris s., Sønderjyll.).

høstlærring, no. vognfading til høstbrug (Ang.), se høsthave.

høstlördag, no. *høstlòwda* (Randers) fridag for tjenestefolk efter høst, jfr. rumpedag, slætlördag.

høstmand, no. *høstman æn* (Støvr.); *hèstmąj i -mę̀jər* (Vens.) — 1) mandlig høstarbejder, gift el. ugift; *næ piqən, dè bęjər åp, ka bęj è niq mèn hèstmąj tò trej hoq, så ka hąj eñc go frå˙ her* (Vens.). — 2) en udpyntet dukke, jfr. Sgr. V. 166. 749, VI. 78. 696, XI. 135, = fissemand (s. d.), jfr. høstdreng.

høstmø, no. *høstmø æn -ə* (Søvind s., Gjedv.) pige el. kone, som har taget tjeneste for høstens tid alene.

høstning, no. *høstnəŋ æn* (Søvind s.) mejning.

høstost, no. hver daglejer, som ikke havde fast tjeneste på gården, fik, når høsten var tilende, en h—, se Kr. Almueliv I. 48. 160, høstkage.

høstpige, no. *hèstpiq æn* best. *-piqən* flt. *-piqər* (Vens., vestj.); *høstpiq æn* (Søvind); *jøstpiq æn -piqər* (Agersk.) — pige, som hjælper med i høsten.

høstpind, no. *hèstpeñ æn -peñ* (Lild s.) mejered.

høstprædiken, no. *høstpredəkən æn -ər* (D.); *høstprękən æn -ə* (Søvind s.); *høstprækin æn* (Agger); *hèstprękən æn* (Lild s.); *hèstprękən æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; takkeprædiken for høsten; *prèsti hòlc èn rèjti jöw hèstprękən i da˙* (Vens.).

hø-streng, no. *hjøstræŋ æn* (vestj.) en lang revle sammenrevet hø, se 2. hale 2.

høstslæt, no. *høstslæt æn* (Holstebro) = høstgrøde.

høsttid, no. *hèsttic æn* (Vens.) = rgsm.; men mest: *i hèstəns tic*.

høsttjeneste, no. *höstijænəst æn -ər* (Vejr.); *høsttjènəst æn -ə* (Søvind s.) — tjeneste, som man påtager sig i høsttiden.

høstuld, no. *hyəst-ol* (Fjolde) uld, som klippes af fårene om høsten.

høstvejr, no. *høstvèjə et* (Søvind s.); *høstwæjlə æn* (Agger); *hèstwęr è* (Vens.) = rgsm.

høstvise, no. blev sunget for dören, når kvædelæsset (s. d.) holdt udenfor, se Kr. Almueliv I. 50. 177 (Hæst, Trige s., V. Lisbj. h.), jfr. s. 54. 190.

høstvogn, no. *høəstvun æn -vun* (Sundv.); *høstun æn* (Søvind s.); *hèstwuwn i* best. *-wun* flt. *-wuwn* (Vens.) = rgsm.

hø-stænge, no. *hjøstæŋ æn* (Davbj. s.); [*hjøståŋ*] (Blich. Bindst.) — høloft.

høst-ærme, no. *høstærmər* flt. (D.) pigerne var iført *tow hwijð hèstærmər* (Lild s.) under høstarbejdet; ærmer af linned el. bomuld, som bruges ved optagning (D.).

høst-øl, no. *høəstøl* (Sundv.) høstgilde på herregården: forseelserne skulde afsones, hver med en snaps, f. eks. når mejeren slår for nær ind på optagersken, der går foran; når optagersken binder alt det mejede korn, mens høstkarlen stryger.

hø-svale, no. *høswål æn* (Vens.) kvistlem på siden af taget, til at føre hø ind ad; se akkeneje.

höt, to. bio. se höj, höjt.

høtigger, no. *hjøtæqər æn -ər* (vestj.) person, som går omkring og beder om hø, se hungervogn; fortæll. om en h—, Kr. VIII. 306. 519.

høtte, no. se höjtid.

høtyv, no. *hjøtyw æn* (vestj.); *høtyw i* (Vens.) = høkejs; jfr. U. Bl. I. 33, Nyrop V. Sk. s. 68; sv. hötjuga; høtyven skal forestille bispen, Kr. Molb. 65. 208.

høtömme, no. redskab til at „tömme“ hø sammen i stakke; „høtemme“ Mb., se tömme.

höv, no. se 3. höj, hör du; hövd, höved; no. to. se höj; uo. se höje.

hövbær, no. se hyben.

hövd, no. se höjde.

hövd, no. *höwð et -ər* (S. Hald); *hèwt et* (Tovstrup); *höw* el. *höwət et* flt. best. *höwərn* (Randers egn); *hèwi et* (Vor h., Gjern h., Søvind s.); *høwə* best. *-t* (Lisb. Terp) — forager, se hvoddemsager; „*nær i stu mąj ku få e støc å fèlə höwə* (fælled hövden) *ęj te hans ijn jowr uən dè blèw jor ęjsæjəls dær imò, så hèt ə ham te få bəstandi*“, Grb. 172. 9.

hövdsager, no. *höwəsaqər æn* (Hornborg s., Mds. h.) forager, se 2. andet, hvoddemsager.

höve, uo. se höje; to. se höjre.

høve, uo.
höw -ər -ət höwət (D.); ft. *höwəð* tf. *höwəð* (Agger);
höw -ər -əð höwəð (Mors); *höw sæ* (Thy);
hèw el. *hèw -ər -ə hèwə* (Vens.); *hæw* el. *hæw sæ* (Lild);
höwər höwrər höwrət (gld., Agerskov, vestslesv.) —
pynte, istandsætte: *å höw jæn* (D.) pynte; *höw ve sæ* el. *höw sæ* (Vejr.); *höw æn krom we ðæ!* (Mors); *do ska höw dæ æn smol* (Agger) ret lidt ved dine klæder; *hèw we set huks* (Vens.) pynte ved sit hus; *hèw dæm* el. *hèw we ðəm* (Vens.) om klæderne: lappe; *de ær æn skit kowən, hun ka hwærkən höw hæjər far ręət* (vestj.) hverken lappe el. göre istand; *do ku da höwər dæ sjæl* (vestslesv.) ɔ: pynte; *hąj höwər eñc we hans snak* (Vens.) ɔ: pynter ikke på sin tale; jfr. Aasen høva, afpasse, tilpasse, sömme sig; isl. hœfa; höje.

høved, no. *höwəð æn -ər* (D., vestj., Thy, S. Hald h.); *høwð æn -ər* (Agger); *høə* el. *hø è*, best. *høət* el. *høt*, ældre siger: *hèt*, måske dog også best. *høə*, flt. *høər* (Brønderslev, Vens.); *hèwə è* best. *hèwə* flt. *-ðər* (Åby); *höw et* best. *-ət* flt. *-ər* best. *-ərn* (Randers); *hèwi et -ə* (Søvind s.); *hèwə* itk. *-ðər* (N. Sams); *höwə* itk. flt. best. *-rən* (S. Sams); [*høwər*] *et* best. *-ət* (Lisbj. Terp); *höwər æn höwdər* (Vejr.); *höwər et -ər* (Agersk.) — 1) et stykke hornkvæg, tyr, stud el. ko; *è betə hè* (Vens.) en kalv; kan også være samlingsnavn: *mèj höwðər* (Thy); i smstn. om andre dyr; *di sęr, dær ær eŋən, dær hår lòw å ta æn bęsəñ hèwəð i huws* (Lild s.) ɔ: optage et kreatur, som beser; fig. *han æ jet a di stuwər höwəðər* (S. Hald) ɔ: han har meget at sige: „*no ær ət öwər mæ æ höwər!*“ *så æ mañ, hans kuwən wå dø* (vestj.); brogede høveder kaldte de gl. havfæ, Kr. Sagn II. 154. 30; nogle hår af et nykøbt h— hænges op i skorstenen (s. d.), så løb det ej bort, Kr. VI. 206. 284. — 2) skæo. *din höwəð!* (D., alm.); *de èr è gåt hø!* (Vens.); se mog-; fy, i höved navn! Kr. Ordspr. s. 139. 31; se hoved, hyrde s. 719. 19, høvd, nød; ande-, fæ-, fåre-, hönse-, ister-, kalve-, kokke-, kjøre-, leve-, slagte-, små-, stor-, svine-, talg-, tægte-, ungfæs-, ung-, øg-.

hövedlig, to. *höwərliq* (Vejr.) som ligner et höved, ukvemsord f. eks. om en drukkenbolt.

høvejr, no. *hjøvæjr æn* (Andst, D.) godt vejr til høarbejde; *o stǫ o lur atər h—*, falde i staver; jfr. amdam, hönedröm.

høvelig, to. *höwlə* (Thy, vestj., Vens.) ordentlig i påklædning; *de æ kön h—ğor* (vestj.); se høve uo.; *hun æ reqtiq nåk fatə, mæn hinə bar hålər hun buwəðə ræn o höwlə* (Agger); *hon èr eñc su höwələ* (Vens.).

høver, no. se hyrde, høved; uo. se høve, höje.

-höverlår, no. se hejle, höjlår; Peder-.

høvet, to. *han hòlər sæ hèwə* (Vens.) pæn i klæder; herhen hører rimeligvis: *æn höw stək arbeð, de æ höw ğor* (D.) om hvad der er godt gjort; se 2. höj.

høvfyld, no. se höjfylde.

hø-visk, no. *høwesk i* best. *-i* flt. *-wesk* (Vens.) = rgsm.

hövl, no. *höwl i* best. *höwli* flt. *höwl* (Vens.; D., Sønderj.); *hæwl æn hæwl* (Thy, Agger, Søvind s.); *hæwl æn hæwl* (Fjolde); *hawl æn hawl* (Åbenrå) — 1) = rgsm., redskab til at hövle med. — 2) i smsætn., en stærk drik, se øl-. — Jfr. Aasen, hyvel hak., sv. hyfvel, isl. hefill hak.; htsk. hobel, mnt. hovel, Sch. Lübb.; rubank; bugt-, drivebed-, fals-, fjer-, fure-, fyldings-, gesims-, grad-, grunt-, karnis-, krog-, krum-, liste-, møn-, not-, pariser-, plov-, puds-, sims-, skridt-, skrub-, slet-, sten-, stryge-.

hövle, uo.
höwl -ər höwəl höwəl (D., vestslesv.);
hæwl -ər -t -t (Agger); nt. *-ə* ft. tf. *-ət* (Søvind s.);
höwl -ər -t -t (Vens.)
= rgsm.; fig. *han ær et ræt höwəl aw* (vestj.) om den meget enfoldige, *han hæwlt ham gåt iğæ'məl* (Agger) ɔ: skældte ham svært ud; jfr. hugge s. 664. 19, kage; over-, skak-.

hövlebænk, no. *höwlbæŋk æn -bæŋk* (D.); *hæwlbæŋk æn -ər* (Agger; Thy); *höwlbèŋk i* best. *-i* flt. *-bèŋk* (Vens.) = rgsm.

hövlejærn, no. *höwljan æn -jan* (D.); *höwljan è* best. *-t* flt. *-jan* (Vens.) = rgsm.

-hövlet, tf. se u-.

hövlig, to. se høvelig.

hövlspån, no. *höwlspon i* best. *-spòn* flt. *spon*, også *höwlspawn -spawn* (Vens.); *hæwlspån æn* = flt. (Agger); *hæwlspon æn -spon* (Søvind s.); *höwlspon æn* = flt. (D.); *höwlspån æn* = flt. (vestslesv.) = rgsm.; h— i lyset, et krummet stykke tælle i lysets rand, varsler den død, som det vender imod, Sgr. IX. 230. 759, 232. 779. 80, VIII. 224. 928; Kr. Anholt 114. 288; J. K. 397. 1296, Thiele Overtro nr. 654, smlgn. „likspon“, Aasen; „spån“, Wigstr. I. 118; „dead-spale“, Henderson s. 48; „coffen spehl“, W. Gregor s. 204; „winding sheet“, Nicholson Yorkshire s. 44; Liebr. Volksk. 352. 17; Wuttke nr. 296, Strackerj. I. 33; Urquell I. 48. 23, III. 299; jfr. brev, brudehank, hat 2, ligspån, tyv; i sagnet får en person h— til belönning af underjordiske; de bliver senere til guld, Kr. III. 45. 61, 47. 63, IV. 26. 28, Anholt 71. 153, Kr. Sagn I. 74. 297, 129. 491, 179. 649, 205. 765, 244. 857, 287. 955, 341. 18, 344 nr. 65; Thiele II. 117. 254, jfr. Wigstr. I. 91. 224. 235, II. 262, Hoffberg s. 69, Nicolaissen Nordland I. 24, Sande I. 7. 17, II. 277, Mhoff 290. 297 anm. nr. 408, s. 327. 28. 29, Grimm Myth.² 246. 452, Sagen I. 47, Hartl. Science s. 49, se penge; helhesten, som om natten blev bundet til træet, er om morgenen en hövlspån, Thiele II. 294.

hövlstok, no. *höwlståk æn -ståək* (Bradr.; D.) — 1) det afrettede træstykke, hvori hövlejærnet göres fast (alm.). — 2) en stok, med opstående pinde, således fastgjorte, at „søllene“ på væverstolen kunne bindes om dem; to ad gangen bruges til hvert søl, de kaldes andre steder „sølstok“ el. „sølhest“ (Braderup).

hövn, no. uo. se hjörne, hævn, hævne.

hövnsk, to. *höwnsk* (Lönb.) nænsom; *h— hwər æ klæjər*; se 1. hør.

høvogn, no. *hjøuwn æn* (D.) vogn til at køre hø med, el. belæsset med hø; *nær æ jøvun bəgyñər å knark, så begyñər æ hawər å æ tarə* (boghvede) *å spark* (Vlb.) ɔ: brede sig, el. *æ grönlańs hawər å ark* (Branderup) ɔ: arbejde sig frem.

høvre, uo. se høve.

hövs, no. se hævs.

hövsk, to. *höwsk* (vestj.) høvisk; *læ wås stræv, vi ka fo h— hæləawtən*, friaften i ordentlig tid; *no ska do gøjər ət let höwsk*, pænt og ordentligt;
å femten höwske møer war der,
te den særk skuld' tow å vrii,
å somm' såt deres helsen te,
å somm' fæk støng i sii, Sgr. III. 19. 3;
der sad de fruer og høwske møer igjen, Kr. I. 192. 6; se Aasen, høvisk; isl. hæverskr; hovsk; høve; u-.

høvske, uo. *høwsk -ər* (Løgst.; Røgen, Mors) være kræsen; *seð å h—* (Løgstør); *a tøkə, do hèwskə* (Røgen): sidde og vrage maden, være for fin til at spise, om msker og dyr.

høvsom, to. [*hèwsom*] (Mors), *h— i klæjər*, sömmelig påklædt.

hövt, no. uo. se hæft, hæfte.

hövu, no. se hør du.

Hövver, no. se hyrde, Höjer, høved.

høvverbrink, no. det sted i fjorden, hvor grundene hører op og dybet begynder, J. Saml. VIII. 177 (Sall.) se hyvvivåge.

hövvi, no. se Höjen, hövd, höved.

hå, no. se had.

hå, no. *ho i* best. *hoi* flt. *hoər* best. *-ən* (Vens.); *ho æn -ər* (Holmslands klit, Thy, Lild s.; Agger); *hå æn -ər* (Fanø) — en slags lille haj, acanthias vulgaris; *så ruk som i hohål* (Vens.): halerne bruges som sandpapir; *æn smörəbrø ho*, en spiselig haj, se U. Bl. I. 42; også: *wi hò cèbt no røqe ho ida·* (Vens.); jfr. Aasen haa hak., isl. hár; blad-.

håb, no. *hov æn* (D.); *hob æn* (Agger); itk. best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; *gi æ hov åp* (D.); „di håæ så glåe i hovet løuet", And. Frieri; „du får at leve i håbet!" i Håbet lever firbenene, Sgr. V. 22. 27; H— er et stigbord i dæmningen for Bessermade; *löw we hob, lisom Job* (Agger); *hobə è slopən åp* (Vens).

håbe, uo.
hob -ər -ə -ə (Vens.);
hov -ər hoft hoft (D.);
håv -ər håft håft (Agersk.)
= rgsm.; med et ordspil siges: *han löwər ve o håp lisom æ tusər* (Andst) ɔ: håbe, hoppe; jfr. Aasen haap, no.; htsk. hoffen uo.; mnt. hopen, hapen, Sch. Lübb.; eng. hope.

hå-blase, no. *hoblasər* flt. (Vens.) = håvable.

håd, no. uo. se had, hade; ft. tf. se have.

håfinne, no. *håfeŋ æn -ər* (Agger) = rgsm.

håg, no. se hage, 2. hug; uo. se hugge.

håhest, no. *håhæst æn -hæst* (Holmsl. kl.) en slags haj, jfr. hå.

håiplæt, no. se hadeplet.

håj, no. se hånd.

håjboj, no. se hanebånd.

håjs, no. se hase.

håjsk, no. se handske.

håk, no. se hok, hug.

håkenren, to. *håkənræjn* (D.—S. Jyll.) — i Mellemslesvig forekom ordet meget alm. i aftægtskontrakter: så og så mange sider h— flæsk; her kendes det kun i udtr. *han æ h—*, ejer intet mere. Sch. Lübb. II. 176. 14, hakenschön, hakenrein, von schweinen die geschlachtet und ausgeweidet am haken hängen; hakenrein, Schütze II. 91.

håkilling, no. *håkiləŋ æn -ər* (Agger) håens (s. d.) unge.

hål, no. uo. se hagl, 3. hal, hale, hul.

hålke, no. *hòlk i* best. *-i* (Vens.) glathed, om glat føre på veje; *sòn i hòlk å sòn i glatəŋ; no èr hòlki ò*, nu er glatheden på vejen forbi; jfr. Aasen haalka, isl. hálka huk., glathed.

håltj, to. se halt.

håmand, no. *håmæn* flt. (Lb.) en plante, eng-troldurt, pedicularis palustris L.

håme, uo. se 2. humme.

håmp, no. se hamp.

håmpel, uo. se humple.

hån, no. se hane, hjörne.

hån, to. *håən* (Vlb., Bradr.); *hån* (Agersk.) — undseelig, skamfuld; *å blyw h—; de ær så håənt å ræjs væk får et åər* ɔ: det ser ilde ud, når tjenestefolk rejser efter et års forløb.

hånd, no. *hån æn hinər* (D.; Øsby, Vonsbæk); flt. *hinər* (Agger); flt. *hinər* (Vejr.); *hòj æn* best. *håjən* flt. *hæjər* best. *-n* (Vens.); *hån* best. *hånən* flt. *hænər* best. *-n* (Jetsmark); *hån æn henər* (Lild s.); *hon æn hænə* (Hjelmsl. h.); *hon æn* (Søvind s.); *hon æn* best. *honən* flt. *hænə* best. *hænərn* (Ålsø, S. Hald); flt. *hæjər* (Støvr.); *hån* best. *-ən* flt. *hinər* (Årdestrup); flt. *henər* (Hell. h.); *hån æn hænər* (S. Sams); *huən* best. *-ən* flt. *hænər* (N. Sams); *han æn hinər* (Agersk., Branderup, Skrystrup, Nustrup); *han æn hænər* (Brader.); *haən æn hænə* (Sundeved, N. Angel); sydligere: *håən; hoᵃn æn hinər* (Fjolde) — 1) hånden udenfor håndledet: *tæj mæ æ hinər* (D.); *han hår låŋ årm o æ hinər sedər enda· udənfår* (D.) kan siges om den, der kan række langt; *ræk mè èn hòn!* (Søvind s.) ɔ: giv mig en håndsrækning; *ji håjən, ta jèj i håjən* (Vens.); *dæn fæjl hån* (Agger) venstre hånd; *dè jèw hòj* (Vens.) ɔ: den höjre hånd; *tæj mæ æ huwəl hån* (D.) tage ubeskedent; *æ hywər hån*, modsat *æ kæj h—* (Lindk.); *dèj hèst hò wat i månər hæjər, i pråŋərəns hæjər* (Vens.); *leq få hår han å ət* (vestslesv.); *do bəhöwər et o leq horər hån o en do vel* (D.) ɔ: arbejde strengere; *hun hår tæjən riqələ hor hån o* (D.) ɔ: taget altfor hårdt fat; *æ kön hån* (Lindk.); *gi ham dæn kön hån* (vestj,) ɔ: höjre hånd; jfr. Aasen, fagerhand; *hun æ kårt får æ hòn* (Tåning) ɔ: studs; *æn kol hån, æn warm hjåt* (vestj.), jfr. J. K. s. 57. 9 (alm.); *den hæjər*

æ kål, do hòr eňc den mødom (Vens.) kan siges til piger; *a ku et sijə æn hdň fræ mæ* (vestj.) om tykt mørke; *kom mæ æn krom haň* (N. Slesv.); *„krom hòj jè kròqən lòw"*, Grb. 235. 118; *æn krom hdň gir æn nddə dom* (vestj.) ɔ: bestikkelse, gaver; det er som en krum hånd i en skovergryde, Kr. Ordspr. s. 138; *lånt fræ hdň* (Mors) afsides; *manə hiňər ğör rask arbeð, o manə moň tom fdð* (vestj.); *dæn pœn hdň* (Lild s.) höjre hånd; *han æ wes te hans hdň, når hans æň* (el. *röw*) *klør*, Sgr. XII. 135. 272 (Thy); A.: *hon è døqti mæ hèr hæjər!* — B.: *ja, nær hèr æi klør* (Vens.); *han æ rap o æ hdň, nær hans röw klør* (D.); *han æ rask te æ hdň, han ka snårər eð æn paňəkdq eň æn huň* (D.) ordspil mellem hund som objekt og subjekt; *po re hoň* (Søvind s.); *æ ræt hdň* (Lindk.) höjre hånd; *æn skiðən hdň ğör æn fiəð moň* el. *æn ræjn skæləŋ* (D.) ɔ: strengt, snavset arbejde giver god, ærlig fortjeneste; *mè tòr dæj jèn hòj å ræjər dæj nån mæ*, Sgr. XII. 137. 332 (Vens.); *de èr å dè jèn hòj å i dè nan* (Vens.) f. eks. hvad mand giver kone; *tåw hiňər æ snår fylt* (D.) ɔ: enkelt mand kan snart blive overlæsset af arbejde; *æn tro haəň å æn tæt moň, di breŋər jæn vit* (Valsb.); *mæ æn tròw hdň o æn tæt moň ka æn ræjs værdən roňt* (vestj.); *vi ğè hwæ wò hoň* (Søvind s.) ɔ: spiller kort, kegler på egen risiko; hun vil ikke danse ved fattig karl' djer hånd, Kr. II. 224. 1; en moder skal drikk' en sönnekon' på hånd, Kr. I. 333. 16 ɔ: drikke til, kredense; *fly hdň* (vestj.) hilse med håndslag; *æ fæk da hdň i haŋk mæ' ham* (Agger) = rgsm.; *fo hòj i hdŋk mæ* (Vens.); *vi fæk haň te å få æn ko* (vestslesv.) ɔ: vi fik det held at få en ko; *æ vel gi dæ æ haəň å ət* (Ang. alm.) jeg vil love dig det med håndslag; jeg giver dig penge alt på din hånd, Kr. II. 195. 3 ɔ: giver penge forud; *go o si æjən hdň lisom di stuwə ğesleŋər* (Agger); *go på sin in hòj* (Vens.) gå for sig selv; *go te hdň* (Vejr.) gå til hånde; *de ska wær i betə fesk om eňc hqj ka jèn* (føre) *hdjən te muj* (Vens.); *di hdr ek mijər eň å æ hdn o iji moň* (Agger) ɔ: de er fattige folk; *hqj hòr buə hæjən ful* (Vens.); *han hdr gdt hon o ət* (Hjelmsl. h.), *han hdr guwə hdň te ət* (D.) ɔ: god lempe på, god lykke til; *hqj hòr ə sont å de jèn hòj å i dè nan* (Vens.) når han netop har udkommet; *do tò de i muj, do hòr òlər hat i hæjən* (sts.) til en, som praler af det, han aldrig har gjort; *de ær il få mi haň* (vestslesv.) ɔ: jeg står ikke således, at jeg ret kan få fat, det passer mig ikke; *hdl hdň òwər* (vestj.) = rgsm., skærme, beskytte; *hon è blöwn hælc å jèn hòj å i· inan* (Vens.) hun er bleven særdeles omhyggelig behandlet; *lok æ hiňər saməl* (D.); „han lut hans hænne sammel", Tkjær II. 10 ɔ: folde hænderne; el. *leq si hiňər saməl* (vestj.); „præjsten hoj it lo hohn å dem", Tkjær II. 1, ɔ: viet dem; *dèr èr òlər så mø som dè ka leq bqq åpå min hòj* (Vens.); *hon sør på hær iən hòj* el. *röw* (Vens.) om piger, der ikke tager tjeneste, men bor tilleje som arbejdersker; *di muwər hdr ndk skøən dæj i di hdň* (vestj.) forblommet udtr. til et barn f. eks., der står med et stykke „skåret" smörrebrød i hånden; „hun slow hind hinner te hind lohr alt mæ så stuer en ræssel", Blich. Bindst.; *slò hoňən òw jèn* (Søvind s.) = rgsm.; *hun sdt sæ imuwəð ər buwəðə mæ hinər o fæðər* (Agger); *no spøtər vi i æ hiňər o så tœjər vi bæjər ve* (vestj.); *sto mæ nåwət i æ hiňər* (D.) have noget rede; *søq jæn o hdň* el. *o æ hdň* (vestj.), *epo hdň* (Mors) søge råd el. hjælp hos læge, sagfører; *do ka jo søq mæ o æ hdň, vel do ndt!* (vestj.) ɔ: anlægge sag mod; *dæň skitə huň søgt mæ o æ hdň* (Malt) ɔ: angreb mig; *tæj dæň jæn hdň o tuwə dæň aňən mæj* (D., alm.) lade den ene hånd to den anden, el. betale gamle udgifter med nye indtægter; *du ka ta næst få hdň, lisom Jon tuw æ piqer*, Sgr. V. 33. 228 (vestj.); *ta hòj i mæ nuə* (Vens.) ɔ: tage fat med; *ta ætər ə mæ buə hæjən* (Vens) gribe efter med begge hænder; *de è te jèň hòj* (Vens.) ɔ: det er ligemeget, ens, ligedan; *„di è te jèn hòj", sø maj om hans wdňc, dè war èən feŋər i dèm* (Vens.); *„i de hqj trekər hdjən te slaw"*, Grb. 27. 55, idet han løfter h— til slag; *hqj ka wèj hans hæjər te' å jèr òl teŋ* (Vens.) har godt håndelag; *de ær som æn væňər æn haň om* (vestslesv.) ɔ: så let kan der ske forandring; *haň æ så kaw* (kejtet), *te haň kaň òlər wæň heňər te nuər teŋ* (Lild s.); *vi viňtər atər*

dæj mæ dæñ jæn håñ (Lönb.) spøgende til den, der kommer forsilde til middagsbordet, der underforstås: vi spiser med den anden; *æ wel hælst wæ wej ə håñ, nå de ska go fuwə sæ* (Agger) ɔ: tilstede; — **for h—**: *får æ håñ æ dær et o gyjər* (D.) for tiden; *han tòw liq får æ håñ, lisom fañən tòw æ præst* (D.) bestandig den første den bedste uden at vrage; *dær æ möj arbeð få håñ* (D.); *„de ær et få mi håñ!" så han æ mañ, han skul uð o slo græjs* (vestj.) ɔ: det passer mig ikke; tyskeren kom i tanker om, at han havde en mand for æ hånd, Kr. Almuel. II. 174 ɔ: for sig; — **fra h—**: *fo ət, gyjər ət frå æ håñ* (D.) göre noget færdigt, så det er godt: få det fra hånden; *de gor rask frå æ h— få'r ham* (D.) han arbejder rask; *vi hår ət frå æ h—* (D.) nu er det overstået; *frå æ h—*, til höjre, køreudtryk; *de wå frå æ h—, så han æ mañ, da vælt han te æ håñ* (Andst) ordspil mellem den dobbelte betydn. af „fra h—": færdig el. tilhöjre; *frå håjən å i muj* (Vens.) fra hånd og til mund; *de gek mæ fræ æ håñ* (Lb.) tabt; *de skriər gåt fræ håñ* (vestj.); *æ bar æ gon fræ æ håñ* (vestj.) ɔ: nu kan börnene sörge for sig selv; — **om h—**: *han hår gråw möj om håñ* (D.); — **over h—**: *hål nòwət öwər æ h—* (D.) således at armen er løftet og håndfladen böjet tilbage; *di æ ham öwər æ h—* (D.) over hans magt; *no ær a mi gor öwer æ håñ* (vestj.) nu kan jeg magte den; de blev så overhånds harmede, Kr. V. 75 ɔ: overmåde bedrøvet; — **på h—**: *på håjən è de bæst* (Vens.) ɔ: kontant betaling; — **til h—**: *te æ håñ*, tilvenstre (jfr. hid, hørs, fra hånden); *go jæn te håñ* (D.) hjælpe en; *de æ ham liq te æ håñ* (D.) tilpas; *de æ te jæn håñ* (Agger) ɔ: det er ligemeget; *de æ te jæn håñ, lisom Kræn Ålsəs wañt* (vestj.) ordspil; — **under h—**: *bær oñər æ h—* (D.) således at armen hænger nedad og hånden er under genstanden; *kyjəv ət oñər æ h—* (D.) uden at noget bliver offentlig falbudt; — **ved h—**: *a hår ət ve æ håñ* (D.) så det let kan nås; *de èr ðlər we håjən, næ mè ska bruq ə* (Vens.); — i sagnet klapper det døde barns hånd den grædende moders kind, Kr. III. 162. 226; kold hånd, som lægger sig på den sovendes bryst, er dødvarsel, J. K. 385. 1226, en kold hånd, man griber om natten, ligeså, J. K. 260. 856; er bud fra den døde, Kr. Sagn II. 313. 260; pigen, som spinder (s. d.) lördag el. kyndelmisse aften, ser en blodig hånd, Kr. Sagn II. 278. 126. 127, Almuel. IV. 152. 419. 20; en gloende (s. d.) hånd, Thiele Overtro nr. 132, Gr. Gl. d. M. I. 84 flg.; spøgelsets fingre svider mærker i mandens hånd, Kr. Sagn II. 122. 85; en uudslettelig blodig hånd ses på en væg, Kr. IV. 120. 165, VIII. 227. 391, el. trykkes som varsel mod ruden, Kr. III. 310. 417; en iskold spøgelse-hånd, Kr. VI. 122, VIII. 201, Gr. Gl. d. M. I. 137, jfr. Strackerj. I. 162 b, 168 a; en jætte-hånd, Vedels Saxo s. II i Haddings hist., en havfrue-h—, Hofberg s. 62, spøgelse-h—, Folkl. Journ. V. 186 (Cornwall); troldehånd, Arnas. I. 143. 146. 159. 165. 196. 486. 490. 509, 586; Hartl. Science s. 53, Gonzenb. nr. 64 anm., Curtin Myths 272, Mabinog. 354; røverens afhuggede hånd bliver hængende i hestens hale, Kr. III. 131, VIII. 189; pigens hænder bliver afhuggede og gror ud igen i ævent. Sgr. XI. 166 flg., jfr. Grimm K. M. nr. 31, Gonzenb. nr. 24, Magyar T. s. 50. 182; billede af en dreng, som begge hænder er huggede af, på kirken, Gr. Gl. d. M. I. 145. 180; den knyttede hånd betyder i fortællingen, at de tre personer i guddommen er én, Kr. VII. 230, Efterslæt 206. 158, Dania II. 49, Folkl. Record II. 175, III. 128, Hartl. Fairy T. s. 255, se æble; — i overtro: kommer to el. flere til at se på hverandres hænder, „skue hænder", varsles dødsfald el. ægteskab el. fremmede, Sgr. VIII. 56. 171, 94. 230, IX. 230. 759. 60 flg., Kr. VI. 284. 320, Kok Ordspr. 146. 1639 (Sundev.), J. K. 64. 55, 352. 1037, Thiele Overtro nr. 656, Kr. IV. 389. 467, jfr. Strackerj. I. 49. 54, Urquell I. 9; klør venstre hånd, skal man få penge el. gaver, klør höjre, give penge ud, Kr. IV. 380. 375, Sgr. VIII. 94. 316 flg., el. omvendt, Kr. IX. 50. 546. 47, J. K. 352. 1036, Thiele Overtro nr. 601, jfr. Liebr. Volksk. 327. 119 (Norge), Wärend I. 357, Z. f. M. IV. 30. 22 (Østerrig), Strackerj. I. 31. 23; mange henvisn. Strackerj. II. 118. 443, Nicholson Yorksh. s. 44, Henderson 112 ned., Folkl. Rec. IV. 53 (slavisk), Folkl. Journ. I. 356 (Ungarn); lukker man

venstre hånd, betegner skurerne, der dannes på håndens bagerste kant lige nedenfor lillefingeren og ovenfor den store midterskure, der går ind i hånden, éns koners antal; går der på håndfladen en skure fra den indre midtskure ud mellem lillefingeren og den næste finger på en pige, skal hun blive lokket, på karlen, skal han selv lokke en; går skuren op mellem pege- og langfinger, bliver man enke, Kr. IV. 381. 390 flg., Sgr. VIII. 94. 321, J. K. 56 flg., jfr. Grimm Myth.[2] 1065, Henderson s. 107; giver fire personer hverandre hånden overkors, vil én snart blive forlovet, J. K. 64. 54 (østj.); rækker flere hverandre hånd overkors, dør en jøde (Fyen); findes spor af en hånd i den glattede aske juledags morgen, varsles et barns fødsel i årets løb, Kr. IX. 61. 676, Kr. Almueliv IV. 108. 40; særdeles alm. er forestillingen, at man kan helbrede svulster ved gnidende at føre hånden af et lig (s. d.) over dem, mange henvisninger se Strack, Blutaberglaube, München 1892, s. 34; i ævent. får pigen hænder og fødder beslået for at komme over glarbjærget (s. d.) Kr. VII. 346, J. K. 299, Efterslæt s. 35; efter sagnene er den ene hånd el. begge hænder bleven knuste på ildelidte herremænd el. ladefogeder af hovfolkene, Kr. Almuel. II. 64. 157, 68. 168, 102. 253. 55. 56, V. 87. 236. — **2**) kraftlege: a) „vristes hånd“: man søger at vriste den andens knyttede hånd op; får man først en finger ind ved lillefingeren, så går det; — b) at „vende hånd“: A. og B. sidder hver på sin side af bordet, den höjre arms albue på bordet, mens den knyttede hånd med strakt tommelfinger holdes opad; man hager tommelfingrene i hinanden, og hver søger at böje den andens arm og hånd ned mod bordet (vestj.); — c) *klap i hæn̄* (Lild s.), leg: A. lægger sig med tilbundne öjne på knæ, lægger den ene åbne hånd på ryggen, en for en skal de tilstedeværende slå i dem; når A. gætter hvem, afløses han. — **3**) side, kant; *o hywər, o venstər hån̄* (D.). — **4**) håndskrift: *han skrywər æn søle hån̄* (D.); *skaf mæ æn haən̄ får ət*, J. M. 49, en skriftlig befaling el. tilladelse. — **5**) ankerets flener, hvormed det griber fast i bunden (Holmsl. kl.). — Jfr. Aasen hand, isl. hönd huk; htsk. hand, mnt. hant, Sch. Lübb.; eng. hand; adhånds, handske; hænde, hændesløs, hændig, hænding; spå; bag-, doktor-, fandens-, for-, fra-, guds-, herrens-, hjærte-, hvid-, Judas-, kav-, kej-, kejt-, kys-, langfor-, Marie-, ret-, skage-, sort-, til-.

håndarbejde, no. *han̄arbeð de* (D.) = rgsm.

1. hånde, no. = håndting; *gi mæ æn hån̄ te å ta nåt i* (Holmsl.); se alle-, ingen-.

2. hånde, uo.
hån̄ -ər -ət (Andst; vestj.);
han̄ -ər -ət (D.); ft. tf. *-əð* (Agger, Mors);
hǫj -ər hǫn̄c hån̄c el. *hǫj -ər, hǫn̄c* el. *hǫn̄c, hǫn̄c* el. *hǫn̄c* (Vens.);
hån -ər -t -t (Hell. h.);
hån̄ -ər -ət -ət (Søvind s.);
han̄ -ər -ət (Agersk.) —
1) tage på med hænderne, fingrene; *mi salmboq ær il ræt pèn, få dæn̄ æ blåwən hǫn̄ət så mèj* (Søvind s.); *dæn̄ kilən bliwə hån̄ət få möj* (Andst); *de ka et tǫl o han̄əs mæ* (glds.), nu: *hån̄əs mæ* (D.); *de ska han̄əs åm* (Thy) ɔ: tages og flyttes; tørv *ska hån̄əs tit in̄ən di æ tjænlə* (Vejle) ɔ: de skal tit i hænder; *„var æn han̄ər mæ, de følər jæn!“ soi hun æ kun, du sar dær ul i hin̄ skøt* (N. Slesv.); *de æ gåt, kǫn̄t han̄ət* (vestslesv.), f. eks. om en tilsået mark, et stykke snedkerarbejde; også: *hån̄ mæ jæn* (Hell. h.) give en hånden, *wi hjèlst åpå hwarajər, mèn wi hǫn̄c en̄c* (Vens.); *de töj hån̄ər ham gåt* (Lindk.) ɔ: arbejdstöjet falder ham godt i hænde; *skèlənər ær en̄c guə å hǫj* (Vens.) penge er ikke lette at få i hænde. — **2**) tumle, magte; du kunde jo hånde de store spande, Kr. V. 265 ɔ: magte; *han æ få lilə te o hån̄ æn hjəli ino'* (Andst) han er for lille til at magte en høle endnu; *a ska nåk hån̄ ham* (vestj.) jeg skal nok tumle ham; *æ stijən wa så stuwər, te de wa knap, wi ku han̄ əm* (Agger). — **3**) tage til, bruge af; *de æ rår o ha nåwət o han̄ sæj mæ* (D., Andst) ɔ: have penge el. andet at tage til i en forlegenhed.

håndelag, no. *hånlaw* [*et*] (Hell.; Sall.); *hanlaw et* (vestslesv.); *han̄əlaw æn* (Agger, vestj.); *hǫn̄əlaw et* (Søvind s.); *hǫjlaw è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; *han hår æn guwə han̄əlaw o ət* (Lindk.) ɔ:

han tager godt på arbejdstöjet; der göres löjer med börn, idet de sendes i byen at købe for fire skill. h—, se Sgr. VII. 26. 12; jfr. magaj, messingståltråd, smed.

håndelig, to. se handelig.

håndet, to. *-håňə* (D.); *-haňə* (S. Jyll.); *håŋəð* (Lild s.) — 1) dygtig til at bruge hænder og forstand (Lild s.); *han æ gåt haňə* (vestslesv.) ɔ: håndnem; *voda'n æ do haňə?* (sts.) hvilken hånd har du foran ved dit arbejde? — 2) *han æ gråw håňə* (Bj. h.) ɔ: pilfingret. — Især i smsætn., se drat-, fjammel-, fommel-, for-, höjre-, hård-, kav-, kej-, rap-, ret-, rund-, ryste-, venstre-.

håndevending, no. *haňvæňəŋ æn* (Agersk.); *haňvæňəŋ æn* (vestslesv.); *haŋwæŋəŋ æn* (Agger) = rgsm.; *de blöw gør i æn h—* (Agersk.).

håndfang, no. *håjfo è* best. *-foə* (Åby); *håjfåŋ e* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.); *håňfåŋ æn -ər* (Thy); *håňfəŋ* (Mors); *håňfåŋ æn* (vestj., Malt); *haňfəŋ æn -ər* (D.); *haňfåŋ æn* (Agger); *haňfoŋ æn* (Hvejsel); *hòňfòŋ et* (Søvind s.); *haňfåŋ et -ər* (Agerskov); *haňfoŋ et -ər* (Bradr.); *haňfaŋ et -ə* (Sundv.) — et håndtag på noget: grebet på en klinkedör, håndtag på sav, kiste; jfr. greb, hank, håndtægt.

håndfast, to. *håjfast* flt. *-fast* (Vens.) = rgsm., stærk; *„håj war i møj stelfarə maj, mèn døqti håjfast å ehc ræj få pæn klær“*, Grb. 32. 74, jfr. 21. 18.

håndfuld, no. *haŋful æn -ər* (D., Agger); itk. (Sønderj.); *honful æn* (S. Hald); *hòňful æn -ə*, ofte dog *homfəl* (Søvind s.), jfr. mundfuld; *håjful i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.) = rgsm.; det er itt' et handfuld, men et landfuld, Kok Ordspr. 67. 757.

håndgreb, no. *haňgrev æn -grevər* (D.); *håjgræb è* best. *-ə* flt. *-græb* (Vens.) = rgsm., se håndfang.

håndhammer, no. *håjhamər æn* (Vens.); *haňhamər æn* (D.) — smedens hammer, som føres med én hånd, mesteren slår selv med den; jfr. for-, fusthammer.

håndhypper, no. *haňhypər æn* (Agerskov) kartoffelhakke til håndbrug.

håndkast, no. *håŋkåst æn -ər* (Mors, Thy) såmandens kast med sæden.

håndkjedel, no. *haŋkel æn -kel* (Agersk., Sundv.) en kedel, tit af messing, der omtrent kan rumme en spand vand; jfr. boldekjedel.

1. håndklæde, no. *håjklèj* best. *-jə* el. *håjklèj è* el. *haŋklèj* flt. *-jər* el. *håjklè* (Vens.); *haŋkle æn -r* (Agger, Lild s.); *hanklèj* [*et*] (Hell. h.); *haňkle æn -klər* (Andst); *haŋkle æn -ər* (Lb., Mors); *haňklə æn -r* (Vejr.); *haŋklè et -ə* (Søvind s.) = rgsm.; klæde til at törre hænderne i; jfr. håndtör; törrer to personer sig samtidig i et håndklæde, kommer de samme dag i strid med hinanden (vestslesv.); i ældre huse hængtes hver söndag et rent håndklæde frem på en messingknap i det lille dörnsk til stads (D.); jfr. den sællandske skik med udsyede håndklæder, Rom Husflid s. 135, slgn. Stolt Optegn. s. 10, Wigstr. Folkeseder s. 9; i ældre tid brugtes ikke h—, derimod törrede man sig på bagsiden af vesten, Kr. Almueliv III. 38. 107 (alm., vestj.).

2. håndklæde, no. *haŋkəl æn -klər* (Andst, D.); *haŋkləŋ æn -ər* (Fanø); *haŋkle et -r* (Agersk.); *haŋkler et* = flt. (Fjolde); *haŋəklæ et -klærə* (Sundv.) — handske med fingre, også vante, vistnok mest om strikkede uldne; brugen noget forskellig; jfr. handske, loffe, vante; finger-, pose-.

håndko, no. *håjkow æn* best. *-ən*, flt. *-cyr* best. *-cyn* (Vens.); *hòňku æn* (Søvind s.); *hòŋkòw æn* (Randers) — forreste ko tilvenstre i kobbelen, den, som leder flokken; også fig. om en vigtig person, der vil føre an, dog sagtens kun om kvinder (Århus.); jfr. render, trækkeko.

håndkore, no. *håňkor* el. *håňkuwər æn -ər* (vestj.); *håňkurəŋ æn -ər* (Varde); *haŋkwårər* flt. (Lild s.); *håjkur* el. *-kår è* best. *-ə* flt. *-ər* (Vens.); *hònkur æn -ər* (S. Hald h.); *hoňkowə æn -rə* (Søvind s.) — håndlinning.

håndkraft, no. *håjkraft æn* (Vens.) = rgsm.; *træk ət mæ haŋkraft* (vestj.), til forskel fra vind- el. vand- el. maskinkraft.

håndkurv, no. *haňkòr æn* (Thy) hankekurv.

håndkværn, no. *håjkwaŋ æn* best. *-kwaŋ* flt. *-kwaŋ* (Vens., Hell. h.); *haŋkwaŋ æn* (D.); *haŋkwar æn* (Holstebro); *håŋkwæjn æn -kwæjn* (Testrup) = rgsm.; *„håj smijə cowəl å to fat i kwan“*, Grb. 86. 24, han kastede kjolen og tog fat på (hånd)kværnen; pigerne måtte op to, tre

timer för dag og male på håndkværnen, Sgr. II. 199. 783; manden må male, Sgr. II. 227. 2, IV. 101. 276; i D. findes endnu en h—, jfr. Stolts Opt. 139; stod i forstuen, Mejb. Slesv. Bønderg. s. 121, i kleven, Fb. Fr. H. s. 9; øllet til høslætgildet maledes i fællesskab af karlene på håndkværn, Kr. Almueliv IV. 33. 80; dværgen går til sin bolig under håndkværnen, Kr. Sagn I. 340. 15; karlen putter sit hoved under h—, mens pigen maler for ej at høre dragens skrig, Kr. Sagn II. 134. 128; jfr. gryn 1, kleve, kværn; malekammer.

håndlanger, no. *hånclåŋər i* best. *-i* flt. *-ər* (Vens.); *hantlaŋər æn -ər* (Malt, vestj.); *hantlåŋər æn -ər* (Agger); *hantlaŋə æn -rə* (Søvind s.); [*haltlaŋər æn*] (N. Salling) = rgsm.; „haltlangeren" el. håndlangeren er en medhjælper ved fiskeriet, se J. Saml. VIII. 168 (Sall.); *dè wa jẹi, dè ku enc lij, mè kalc ham hånclåŋər, hạj wa telbreŋərswèn* (Vens.); jfr. oppasser.

håndled, no. *hanlæj æn* (D.); *hònlèj et* (Søvind s.); *hònleð et* best. *-leðət* flt. *-leðər* (Hads h.); *hạjle è* best. *-lẹə* (Vens.) = rgsm.

håndlinning, no. *hanleŋəŋ æn -ər* (Agger) = rgsm., se håndkore.

håndløs, to. *hajløs* (Mors); *hanløs* (vestj.); *hansløs* (vestslesv.); *hanslöjs* (Agersk.) — 1) ørkesløs, uden at have noget i hænderne; når en karl ingen pibe har fået med, kvindfolk intet håndarbejde, *serər di så hansløs* (vestslesv.; Agersk.). — 2) klodset, som ikke kan bruge hænderne el. holde, tage med hænderne; *han kam så hajløs æste* (Mors) siges om en, der falder uforvarende, må slippe sit hold; *de ær æn hansløs kal* (vestslesv.) en klodset person.

håndmagt, no. *hạjmac æn* (Vens.); *hanmajt* (Mors, Vejr.); *hanmawt* (Agersk.) — *ta nuə mæ hạjmac* (Vens.); *di tår ər mæ hanmal* (Agger) med håndkraft el. vold, uden at bruge maskine eller stænger el. heste; *a ku et tå ət mæ dl mi hanmajt* (vestj.) med al min kraft; *han fæk æn køs, mæn de wa mæ hanmajt* (Holstbr.) med magt, vold.

håndmanchetter, no. *hansmoskæ·tə* flt. (Sundv.) = rgsm.

håndnem, to. *hænnæm* (Vejr.) nem til at bruge sine hænder, se håndsløv.

håndpenge, no. *hanpæŋ* flt. (D.) småpenge til daglige udgifter.

håndsav, no. *hånsaw æn -ər* (Lindk.) lille sav, som føres med hånden.

håndsbred, no. *hạjsbrè æn* (Vens.); *hånsbre æn* (Agger) = rgsm.

håndskede, no. *hånskijə* [*æn*] (Gjern h.); *hònskijə æn* (S. Hald); *huən-* el. *hånskijər* flt. (N. Sams) håndtaget på ploven; jfr. håndvol, -ved.

håndskilling, no. *hanskæləŋ æn -skæləŋər* (Andst h.); *hạjskeləŋ æn* best. *-ən* flt. *-ər* (Vens.) — lommeskilling, en lille sum i rede penge, hvormed løbende udgifter bestrides; kaldes således, f. eks. i aftægtskontrakter, se håndpenge; *nọn hụjə krọnər èr enc ọnc en èn hạjskeləŋ får ham* (Vens.).

håndskrift, no. *hạjskrəut æn* best. *-ən* (Vens.).

håndslag, no. i udtr. *gi hanslaw* i handel; dermed er handelen afgjort, jfr. Søegaard, I Fjeldb. s. 150, Cavall. Wärend I. 288, II. 403; jfr. Grimm, R. A. 138, Z. f. M. 303 kôpslagen; Aubrey, Remains 56, Folkl. Rec. IV. 103 (Irland), Nicholson Yorksh. s. XI. 30; eng. strike a bargain.

håndsløs, to. se håndløs.

håndsløv, to. *hånslöw* (Malt; Hell.) dygtig til håndarbejde, fingernem; om den klodsede siges, at han er så h—, at han ikke kan slå en pind i et sædeknippe (s. d.).

håndsmæk, no. *hansmæk et* (Sundeved); *han fæk et h—,* et smæk med linealen på den flade hånd, en straf for skolebörn.

håndsom, to. *hånsom* el. *hansom* (D.); *hansom* (Agersk., vestslesv.) — 1) om arbejdstöj, som falder godt i hånden: *æn h— spå* (D.); vant til at tages med hånden, om dyr (Agersk.). — 2) om mennesker, fingernem, håndsløv (D.).

håndspade, no. *hạjspọ i* (Vens.) en lille spade.

håndspage, no. *hanspaq ær -ər* (Agger) = rgsm.

hånds-pik, no. *hạjspek è* (Vens.) et slag i hånden som skolestraf: *dræŋi hør ọlər fåt è h— i skwọl.*

håndsrækning, no. *hånsræknəŋ æn -ər* (Agger); *hònsræknəŋ æn -ə* (Søvind s.); *hạjsrèknəŋ æn* best. *-ən* (Vens.) = rgsm.

håndstang, no. mindre vægtstang, brækstang (Ang.), se Hag. und. vågt.

håndsten, no. *hañstijən æn* (vestj., D.) — **1**) en sten af den störrelse, man kan tage i hånden: *a tuw æn hañstejən å task æ kat får æ pañbejən,* gl. remse. — **2**) i potterne, hvoraf pottekakelovnen bestod, anbragtes en „håndsten“, som man kunde tage ud og varme sine hænder på, se Nyrop, Pottem. s. 3.

håndstok, no. *hañståk æn* (Bradr.) håndvollen af plejlen, forskellig fra slagvollen.

håndstrippe, no. *hąjstrep æn* (Vens.) en lille strippe.

håndstund, no. *hañstuñ æn* (Vlb., Ang.) et öjeblik, en lille kort tid: *kom iñ æn h— å pråət mæ vås!* (alm. Mellemslesv.).

håndstærk, to. *hąjstèrk* (Vens.) stærk i hænderne.

håndtag, no. *hąjtaq è* best. *-taqə* (Vens.); *hòñtaw et* (Søvind s.) = rgsm.; *dèr èr eñc no hąjtaq åpå dęj dör;* under skattegravning synker kiste eller kedel, mens manden beholder håndtaget i hånden, Kr. Sagn I. 358. 73. 76, 363. 88, se ring; også en håndsbred i mål (Vens.).

håndten, no. *hąjtin* el. *hąjtjèn i* best. *-tjæn* flt. *-tin* (Vens.); *hañten æn -ten* (Agersk.); *hañtijən æn -tijən* (D.) — håndvinde, hvormed der snos töjr til kreaturer af hår f. eks. (Agersk.), til at tvinde reb med (Vens., D.), se sno-ten; den gammeldags h— har en rund, tung skive (snold) med en stang igennem, hvis øverste kortere ende (hoved) har en krog (nokke) til at fæste garnet i; dens nederste længere ende kaldes „halen“; den bruges endnu i Agger sogn af kvinder og börn til at tvinde indtil 5—7 tråde tvist til ålevåd istedetfor rokken; også taterne brugte håndtén: denne var en passende krumvokset lynggren, kvartérlang, med en spalte i yderenden, hvorigennem den tvindende tråd nåede ud under arbejdet til ulddyngen; den hånd, der førte håndtenen, gav denne en omdrejende bevægelse, hvorved tråden både snoedes og lod sig trække i længden; var den bleven 6—10" lang, viklede spinderen tråden op om lyngstilken, indtil nöglet var blevet af en valnøds störrelse; så skar man lyngstilkens ender af og måtte fortsætte arbejdet med en anden lynggren, se udførligere herom J. Saml. III. 133; billeder se Fb. Bondeliv s. 124. 129, Cavall. Wärend II. 125, Stolt Optegn. s. 44 efter billeder fra Nord. Museet.

håndtere, uo. *hąjtijər* (Vens.); *håñtijər -ər -ət* (D.); *hañtijər -ər -əð* (Agger); *hañtejə -rə -rət* (Søvind s.) — at tage i hænderne og tumle med, jfr. hånde, håndtre.

håndtering, no. *håñti·jərəŋ æn* (D.); *hañti·jərəŋ æn* (Agger); *hąjtij·ərəŋ* (Vens.); *hañte·jərəŋ æn* (Søvind s.) — **1**) = rgsm. **2**) hartad om alt muligt; *èn sèjtə hañtejərəŋ* (Søvind s.) et stykke sigtebrøds smörrebrød; öjnene „fik søen en rø hantiering“ ɔ: rødt udseende; „tesist bløw Engelsmannen kyw åw ål den hie hantiering“ ɔ: kampen; „de wa den særest h— te a ha sit i nown kjærk“, Blicher Bindst., ɔ: skuespil, færd; den h— bliver han da noget forundret over, Kr. III. 265 ɔ: færd.

håndting, no. *håñteŋ æn* (Mors); *håñ-* el. *hañteŋ æn* (Thy; Mds. h.); *hañtəŋ æn* (Vejr.); *hånte·ŋ æn* (Hell. h.); *hòñteŋ æn* (Søvind s.) — **1**) et meget rummeligt ord, der omfatter alt, hvadsomhelst, til at rumme, bære, tage noget i: *fli mæ æn hånte·ŋ å hæl de i, å øs mæ* (Hell. h.); også: *dæ war æn ån hånteŋ, deðə han trowəð bətjæntərən wa kloqər i en han sjæl,* Kr. IX. 228 (Horn.) ɔ: en anden slags sag; jfr. del. — **2**) *æn hañteŋ låŋ* (Vejr.), en håndsbred lang.

håndtre, uo. nf. nt. tf. *håñcər* ft. *håñcər* (Vens.) tage i hænder, håndtere; *håñcər è bòn; a ka nåk håñcər dęj stin.*

håndtægt, no. *hañtæjt æn* (D.) = håndfang.

håndtör, no. *hañtər æn -ər* (D., Lindk.); *hañtør et -ər* (Agersk., Bradr., Mellemslesv., Fjolde); *hañtər et -ər* (Forballum) — håndklæde (s. d.) at törre hænderne på; tőrrer to sig i ét h—, samler de kærlighed, tre derimod spektakel, Sgr. IV. 123. 303, VI. 68. 641 (Fyn, vist alm.).

håndvarm, to. i udtr. *han kam så hañwarm* (vestj.) ɔ: busende, farende, enten i vrede eller for at fortælle nyt, nysgerrig; *han tuw ət så möj hañwarm* (vestj.)

så heftigt; *a tåw ham hañwarm* (D.) ɔ: inden han havde fået tid til at betænke sig; når bonden tager sit korn for tidlig ind, kan siges; *de ær å tæj ət hañwarm* (vestslesv.); *han kam så hañwarm dæreñ* (Mors) om den, som kommer uformærkt til at høre og se, hvad han ikke måtte.

håndved, no. *hañət æn -ər* (D., vestj.); *håñweð* itk. best. *-weðə* (N. Sams, glds.) — håndtag på plov og plejl; den stærke bonde tager ploven i „håndvidien" med den höjre hånd og peger med den, Kr. VIII. 121; jfr. håndskede.

håndvol, no. *hånwol æn* (Hell. h.); *hañvol æn* (Sundv.); *hañwol æn* (Søvind s.); *hąjəl è* best. *-t* flt. *-ər* (Vennebj. h.); *hǻjəl è* best. *-t* flt. *-ər* (Børgl.); *hajəl æn -ər* (Lild s., Thy, Mors); *hañəl æn -ər* (Han h., Hmr., Vejr., Elbo h.); *hañəl et -ər* (Agersk.) — håndtag på plejl og plov; jfr. greb, drag, svøb; plejl-, plov-.

håndværk, no. *hañværk æn* (D.; Agger); *hǻj-* el. *hǻjwèrk è* best. *-ə* (Vens.) = rgsm.; *netən hañwærkər æ tyw uløkər* (Agger); *æn h— æ guwə o lęr, vel ən et bruq ən, så ka æn læ vęr* (Andst h.); „*de æ gåt o kuñ æn hañwærk!" så hañ æ Awbo, hañ ku høst* (Agger) meje korn.

håndværksbursch, no. *hañværksbårs* el. *-svæn* (Agersk.); *hañværksbås æn -ər* (Bradr.) omrejsende håndværkssvend, nævnes sædvanlig: en bås, se 1. bos.

håndværksfolk, no. *hǻjwærksfòlk* flt. (Vens.); *hañværksfålk* flt. (D.) — 1) = rgsm. — 2) hovedpine, „tømmermænd", efter en rus (Vens.).

håndværksmand, no. *hañværksmañ æn* (D.; Agger) = rgsm.

håndøkse, no. *hañyws æn -yws* (Thy, Agger); *hòñs-yws æn* (Søvind s.); *hañöjs æn* (Sundv.) = rgsm.

håne, no. se hane, hjörne.

hånes, uo. undse sig, skamme sig; „hånes ved at lade nogen se sig" (Horsens) Mb.

hånk, no. se hank.

hånkuld, no. se hjörnekuld.

hånlig, to. *hawnlə* (Vens.) = rgsm.; *hąj sǫ så h— te mæ.*

hånninger, no. se Han-herred.

hånre, no. se hanrej.

hånske, no. se handske.

hår, no. uo. se hare; uo. nt. se 4. have.

hår, no. *hǫr æn* = flt. (D., Thy, Agger); *hǫr è* best. *-ə* flt. *hǫr* best. *hǫən* (Vens.); *hǫə et* best. *hǫrət* el. *hǫərət* flt. *hǫə* (Søvind s.); *hår et* (Sønderj.) = flt.; *hå̊ə et* (Sundv.) = flt. — 1) = rgsm.; *è swær hǫr; hǫrə æ gon å hwòt å' ham; a trowr dær ær è grǫ hǫr i det hu* (Vens.); „*hon ræjst sè åpå hwòt å tjænəri*", Grb. 209. 39; *hǫərən* flt. best. kollektiv håret (Søvind s.); *sæt æ håə; hon hær æ håə fæj opsæt* (Sundev.); *skyð æ hǫr, skywt æ hǫr, æ hǫr gǫr løs* (Thy) om kvæg, der skifter hår; *hwið, swòt, strij, bløð i æ hǫr* (vestj.); *æ hǫr kröwlət reqtə o mi huwə* el. *om mi ørər ve o hør ət*, el. *a blöw så ræj, te æ hǫr bræñ om æ ørər o mæ* (vestj.) udtryk for rædsel; om spind kan siges, når tråden er ujævn: *somstæjər ær ət som æn hǫr o somstæjər som æn lǫr* (vestj.); men: *bæjər gråw hǫr eñ bår lǫr* (vestj.) ɔ: hellere grovt töj end nøgen krop; *dæñ, dær hår strij hǫr, hår blij señ* (Agger, alm.); *di slåwəst te hǫr o man rǫq a' dæm* (vestj.); *di kom i æ hǫr o hwæråñər* (vestj.) ɔ: kom op at slås; *de æ we å sæt grǫ hǫr i æ pañ a mæ* (Agger) ɔ: volder megen hovedbrud; *de sètə grǫ hǫr i hwòt å' mè* (Vens.); *ha hår å æ tæñ* (Agersk.; Bradr.) ɔ: have ben i næsen; *a hò fåtròt ə lisə månə gåŋ som dèr èr hǫr åpå met hu* (Vens.); fig. „der er tynde hår på marken", Kr. IX. 38. 407, kun lidt korn el. græs; *de hǫr, kweñmeñəskər rer o åjèr huə, samlər di saməl å speñər, å så tweñər di eð saməl mæ wulgår å beñər wòntər å såkər o əð, de æ de varməst å stærkəst beñwærk dær ær te* (Lild s.); endnu kan henvises til Sgr. X. 158. 425 (Sæll.); gifte kvinder skal i Vestjylland have gået med kort afklippet hår under huen, J. K. 367. 1127; når en pige blev gift, klippede hun sit hår af, hun ventede ikke at få tid til at rede det som kone, Kr. Almueliv IV. 80. 207; mændene på Fur gik med langt hår, Kr. Almuel. V. 40. 109; — hår kan bruges til trolddom, Kr. IV. 222. 312, 400. 580, VI. 377. 229, Thiele II. 101; h— skal klippes i tiltagende måne, Kr. IX. 49. 529, Thiele Overtro nr. 556 (alm.), jfr. Arnason II. 549; Strackerj. I. 49. 52; Mélus. I. 453, Folkl. Journ. V. 208; men aldrig i juleugen, Kr. IX. 49. 531; afklippet hår

må brændes; kommer det i heksevold el. i fuglerede, kan det volde mennesker smærte el. død, jfr. Kr. IV. 391. 498, IX. 49. 530. 532, Sgr. III. 233. 34, IV. 47. 34, 82. 34, 111. 34, 153. 433, 160. 507, VIII. 90. 266, 117. 505, 156. 661; Gr. Gl. d. M. II. 112. 102; Thiele Overtro nr. 557. 732; får kragen det, vil den have hovedet med, J. K. 213. 198. 99; jfr. Jonsson, Möre s. 12, Wigstr. I. 207, Cavall. Wärend I. 336, Liebr. Volksk. 319. 48 (Norge), Sande I. 52, Wuttke nr. 464, Busch Volksgl. s. 153 ned., Strackerj. I. 66 øv., 90. 119, 302. 213, ligeså Liège, Mélus. I. 79; Schweiz Mélus. I. 128, jfr. Tr. Pop. I. 234, Henderson s. 112, Black 16, Folklore Record I. 44, Folkl. Journ. VI. 91; Tylor, Anfänge I. 115, Andree II. 14. 15; dog også en anden betragtning, at fugle borttager sygdom med den syges afklippede hår, Mélus. III. 559 (Engl.); afredt hår skal gives død med i grav, J. K. 351. 1028; den, som har mange hår på benene, bliver rig, Kr. IV. 382. 405; klog mand kan ved den syge kos hår se, hvad den fejler, J. K. s. 151; tre lokker af et kirtelsvagt barns hår, nogle afklippede neglestumper, stikkes gennem et hul på et æg, der sættes ned i et myrebo, Thiele Overtro nr. 491; en pige kan binde en ring i et af sine hår og holde den i et glas, så mange gange ringen slår mod glasset, så mange år varer det, inden hun får bryllup, Thiele Overtro nr. 611, J. K. 81. 119; kommer man til at spise et hår, bliver det til en slange, der lægger sig om hjærtet; råd derfor er at spise ålesuppe (Djursl.); slgnes kan Folkl. Journ. VII. 317, Folklore I. 136, et hestehår bliver til en slange ved at lægges i rindende vand; en majmånedsregn får hår til at vokse, Kr. IV. 379. 363; for at kreaturer ikke skal løbe bort, plukker man nogle hår af dem og hænger disse op i skorstenen, Kr. VI. 206. 284; hår af en købt hund stikkes op under tag, så løber den ej bort, Kr. IX. 18. 158; den, der har sort hår og blå öjne, kan man sende i tugthuset nårsomhelst, han kommer der nok, J. K. 350. 1019, se ravn; har et ungt mske „sølvhår", bliver han gammel, sts. nr. 1020 (Sæll.), vist alm.; frugtsommelig kvinde må ej gå over hår eller uld, så bliver hendes barn låddent, Sgr. VII. 35. 50, jfr. henvisninger Strackerjan II. 116. 418; i visen: hun havde hår, som de ædle spinder guld, Kr. I. 191. 10, Signes hår binder Habor, DgF. I. 278. 55, Sande I. 85; i sagn og æventyr: fanden reder fruens hår, så blodet flyder efter kammen, Sgr. X. 100, se kjæmme; manden må ikke klippe håret i syv år, ellers hører han den onde til, Kr. V. 216. 234, Gr. Æv. II. 229, Sgr. XII. 43, Efterslæt s. 140, jfr. Kr. Ævent. 292, Grimm K. M. nr. 100. 101, Gonzenb. II. 90, Grimm Myth.² 970, Mélus. V. 93, Folkl. Journ. VI. 178, Gr. Registr. nr. 57; fanden gör forgæves forsøg på at lige et skæggehår, Kr. IV. 326, jfr. Haukenæs I. 156, IV. 498; den, som kan bringe en pige hjem, der har så stort et hår, at det kan dække lænestolen, skal have gården, Sgr. VIII. 104; havfruens hår når til bæltestedet, Kr. Sagn II. 143. 3; ellekvinder sammenbundne ved håret, Kr. Sagn II. 122. 85. 90-1; en lok hår er tegn på et fuldbragt drab, Kr. VII. 2, jfr. Arnason II. 403; heksens hår lægges på hesten og bliver til jærn, Gr. Æv. I. 108, Kr. VII. 122, Sgr. VIII. 14, Gr. Registr. 25 a, jfr. Folklore I. 311, Gonzenb. I. 277, II. 230, se strå; et hår af rævens hale lukker alle dörre op, Gr. Ævent. III. 107; et hår af björnens hale kalder den til sig, Gr. Ævent. II. 46; håret af hesten, kastet bagud bliver til en skov, Gr. Gl. d. M. II. 173, jfr. Arnason II. 470, hvor koens hår bliver til en elv, et fjæld, et bål; prinsessen hang fastbundet i håret under loftet, Kr. Æv. 261; de, der går for piger, og som det ikke må, skal hænge i helved ved deres hår, Sgr. II. 51. 4, jfr. Arnas. II. 263. 358. 456. 461. 477, Bardar S. kap. 15, Fornald. S. III. 313, S. Herrauðs ok Bosa k. 8, Folkl. Journ. III. 220. 21. 23, Hartland Fairy T. s. 6; håret skjuler pigen helt og holdent, Sgr. VIII. 105; i håret er heksens styrke, se Gr. Registr. 25 b; se hjærte s. 631. 17, styrke; drengens hår skinner som guld, J. M. 77, jfr. Folkl. Rec. III. 45 (Ital.); sølvhår, Sgr. III. 200. 118; kongesönnen tor sit hoved i brønden, så bliver hans hår som det pureste guld, Gr. Æv. I. 180, Registr. nr. 8; rede guld og sølv af håret, Gr. Gl. d. M. III. 113; prinsessen har som et hemmeligt mærke ét guldhår, ét sølvhår og ét hvidt hår, Gr. Æv. II.

109; konen har tre guldhår, Efterslæt s. 183, jfr. Gonzenb. I. 41; den døde piges hår gjorde de strenge af, Sgr. IV. 162. 8, jfr. DgF. nr. 95, Folkl. Wallon I. 39. 89, harpe; bonden, som har redet bækhesten, findes med afrevet hår, Kr. Sagn II. 174. 111. 12; de underjordiskes brød er fulde af hestehår, Kr. Sagn I. 109. 421, 111. 427; den bjærgtagne gribes i det løse, flagrende hår og slæbes ud af bjærgfolkets kreds, Kr. Sagn I. 255. 888. 91. 93, 262. 907-8. 911-12; i skæmtesagnet kaldes hår „lunt", Kr. Æv. 170; gåde: skov foruden løv, Gr. Gl. d. M. II. 133. 24, jfr. Færøiske Kv. II. 28. 19, gåden om mennesket, skov. — 2) snært; *æn swøð mæ æn låŋ hor å æn skrał i* (Lild s.). — Jfr. Aasen haar, isl. hár, itk.; htsk. haar, eng. hair; 4. hug, marelok, ravn; brude-, foder-, ful-, fælde-, guld-, hale-, hare-, heste-, hoved-, hunde-, kamel-, knur-, ko-, kræ-, krøl-, manke-, mirringe-, nakke-, pande-, rydde-, rødt-, sky-, steggel-, stingel-, storre-, svine-, sølv-, vejr-, öjenbryn-, öjen-.

hårblok, no. *horblåk æn -blåk* (D., vestj.) så langt et stykke hårsnoet reb, som forarbejdes på en gang.

hårbydel, no. *hårbydəl æn* (Mellemslesv., N. Jyll.) alm. udtryk for en rus: *å fo æn h—*.

hårbånd, no. *horboń æn* (D.) — 1) = rgsm. — 2) brudekrans, som i gamle dage brugtes på N. Sams; der fandtes 3—4 stykker i sognet, og disse låntes til bryllup.

hård, to. *hor* flt. *hor* (D., vestj., Mors, Agger, Hell. h.); *hoə* itk. *håt* flt. *ho* (Søvind s.); *hor* itk. *hòt* flt. *hor* (Vens.); *hår* itk. *hårt* flt. *hår* (Agersk.); *håər* itk. *hårt* flt. *hår* (Bradr.); *håər* itk. *hat* flt. *hår* (Ang.); — komp. *horər* superl. *horəst* (D., vestj.); *horə -st* (Søvind s.); *hårə -st* (Sundev.) — 1) hård, fast, om stoffet; *så hor som æn stiən, som flińt, som glas* (D., vestj.); *è hòt støc trèj* (Vens.); *„hat æmo·r hat!“ soj han æ trål, da skiə han mor æ lysən* el. *da sæt han æ røk æmo·r æn tvornbosk* (Ang.); *„hòt imò hòt!“ sò fanən, hạj blæst imò torən“*, Grb. 232. 61; *„håt imo·j håt!“ sä fanən, han skei imoj væstən viń* (Tåning) el.... *så kæləŋən, hun sat sæ å æn kampstin* (sts.); „det [hjat] de æ horer ind bien å træ", And. Begr.; „hvad er hårdere end hårdt?" — min faders hjærte, efterdi han kunde give mig til en hvidebjörn, se J. K. 296, Gr. Registr. 26 u, Svensén, Emå s. 20, Schambach nr. 6, jfr. *blød, sød; *gy sæ hor* (Agger alm.), ved trolddom göre sig hård mod kugler, slgn. Kr. Almueliv V. 117 øv., Thiele I. 140, Blich. Sml. Nov. I. 267; hvorledes man kan göre sig hård el. skudfri, se J. Saml. IV. 126. 42, Sgr. X. 32. 91, Kr. IV. 403. 596, VI. 211. 289 flg., 360. 71, IX. 387. 38. 40, Sande II. 112, Urquell III. 268; mand er hård over hele kroppen undt. mellem skuldrene, Kr. Almueliv II. 166; hund, som er hård, Kr. III. 262. 344; kunsten er kendt fra oldtiden og alm. udbredt, se Rafn Nord. Fortids S. I. 346, Brudstykker om Oldtids Konger k. 4; II. 318, Thorstein Vikingsöns S. kap. 3; Oldn. Sagaer III. 67. 73, Harald Hårfagres skjaldes saga; s. 112 Thorst. Oksefods saga kap. 10; 12 kofter, som jærn ej bider, V. 39, Olaf Helliges saga kap. 182; 12 pelse, V. 209, Till. t. Olaf H.'s saga; XI. 118, Jomsvikingesaga kap. 43; die Passauer kunst, Birlinger Sagen I. 484, Liebr. Volksk. 346, Wolf N. S. 366. 278; Grimm Myth.² 996, Wuttke nr. 475, Z. f. M. I. 242. 23, 293. 6, 331, III. 325 (galt pagin.), 343, IV. 126, 179. 30; Busch Volksgl. 31. 121. 160. 226, Grimm S. I. 302. 256, Veckenst. Volksk. I. 232; Ralston, Songs s. 388, Tylor Anfänge I. 352, Urgeschichte s. 425 (Indianere); Aubrey, Remains 153, se himmelbrev, sølvknap. — 2) om vejret: strengt; om en tilstand, et forhold: tung, trykkende; *æn hor væjr* (D., vestj.); *de æ hor, hur de ær öwər, horər, hur de slor nijər* (Malt) om torden; fig. om en mands vrede; *æn hor səq* (Lild) ɔ: noget sørgeligt. — 3) om personer: hårdfør, hærdet, som tåler meget: *de ær æn hor kål i bløð moq, nær han seðər i·ætər æ grər* (Andst) el. . . . *te haqən* (Vens.) spottende; *æn hor kål o arbəð mæj* (D.); *æn hor hals, næjl, huń* (Agger) hård person; *hạj wa så hor, de i kat ku eńc gnaw i· ham*, om en, som brovter stærkt; *di war hor ic ə sònt å sic te, mèn di war eńc òl saməl så hòr som di lu te* (Vens.); *de hor æ gon a· ham* (Agger) ɔ: han er mere medgörlig. — 4) hårdhjærtet, streng, grusom; *han ær æn hor kål, hor i æ*

filt el. *i æ knywhañəl* (D.); *hor i muj* (Vens.); *gy sæ hor* (Agger) stramme sig op. — 5) et udtr. om øl: surt (Mors, Vens.); *ðlt blywər hor* (Hell. h.); *hor wån* (sts.) brakt vand. — Jfr. Aasen, hard, isl. harðr; htsk. hart, eng. hard; ordet henføres til gr. kartos for kratos, styrke; hartad, hartkorn; flint-, glas-, jærn-, knalder- sten-.

hårdelig, bio. *horlə* el. *hwðtlə* (vestj.) temmelig hård, altfor hård, *de æ h— nåk;* „do vedd, te a et kvindminnesk hå hordelæ behov", And. Frieri, = rgsm.

hårdest, to. = rgsm., se hård; aller-.

hårdfør, to. *horfør* (Agger) = rgsm.

hårdhed, no. *horhjè æn* (Vens.); *hohei æn* (Søvind); *horhijəð æn* (D.); *horhið æn* (Agger) — 1) = rgsm. — 2) *dær æ horhijəð få hån*, om strengt arbejde, sygdom, nød; nu vankede der h— for Trine, Kr. IV. 288; „die lid a unt å hoehied", Blich. Bindst.

hårdhændet, to. *horhæñc* (Vens.); *hohæñərət* (Søvind s.); *horhæñə* (Ulvb.); *horhåñə* (D.); *hårhañə* (vestslesv.) — om den, som tager hårdt på noget: *do æ så h— ve' hiñ* (D.); *„do ma wæ gromə horhèñc, sin do ka klèm wòñc å i stin"*, Grb. 76. 8.

hårding, no. *hårəŋ æn* (Mors); *horəŋ i* best. *-i* (Vens.) et stykke mark, som er halv ager og halv eng, f. eks. på overrislede enge (Mors); höjtliggende tör eng (Vens.); svarer til Aasen, hardang, frossen jord?

hårdknude, no. *horknur æn -knurər* (Vejr.); *horknuð æn -knuðər* (D., vestj., Mors); *hòrknui æn* (Søvind s.); *hårknuð æn* (Agger); *hårknur æn -knurər* (Agerskov, vestslesv.) — en knude, som ikke kan trækkes op, jfr. knude; *de æ gon i hårknuð* (Agger), også fig. om en indviklet sag.

hårdkogt, to. *horkoqt* (D.); *horkåqt* (Agger) = rgsm.

hårdmundet, to. *hormuñc* (Vens.); *hormoñə* (D., vestj.) = rgsm.; om heste.

hårdmælket, to. *hormjælkə* (Vens., Thy, D.); *hårmjælkə* (vestslesv.) — om ko, som det er svært at få mælken fra; *dè sotreŋə kow è mjæst hormjælkə* (Vens.); jfr. blødmælket, rusmælket.

hårdnæset, to. [*hårnjèsət*] (Viborg egn) stiv i sindet; „hiele den familli hå olti won grommin hårdnjesset", Yuelb. s. 62.

hårdskindet, to. *horskiñə* (D.); *hårskiñə* (vestslesv.) — hårdhudet.

hårdstål, no. *hårstol* el. *horstol de* (Thy, Mors, Vejr.); *horstol è* best. *-t* (Vens.) = stål, se Kr. IX. 168 ned.; jfr. sejgstål.

hårdsövnet, to. *hårsöwnə* (vestslesv.) som sover hårdt og tungt.

hårdt, bio. *hårt* (D.); *hòwt* (Thy); *hårt* el. *håwt* (Agger); *hòt* (Vens., Havbro s.); *hwòt -tər -təst* (Mors, Vejr.); *hat* (Angel) = rgsm.; *de blæsər hwòt* (Mors) stærkt; *han såwər, træŋər hårt, de hålt hårt* (D.); *ta hòt på* (Vens.) skænde; *kom hårt hæn* (D.) blive behandlet hårdt; *go, rij, kyjər hårt* (vestj.) ɔ: stærkt; *„håwt!" så hañ Pæ Måsən, Pæ Weləsən skul aj æ toqthus* (Agger) ɔ: opfordring til ej at lægge fingrene imellem; se hård; klem-.

håre, no. se hare.

håre, uo.
hor -ər -ət (D.);
hår -ər -ət (Agersk.) —
skifte hår, fælde; *æ kyjər horər* (vestj.).

håret, to. *horə* (Vens., D., Søvind s.); *hårə* (Agger) = rgsm.; fuld af hår; *æ blöw så hårə å æ huñ* (Agger); se glat-, grå-, gul-, hvid-, lang-, lys-, mørk-, rød-, sort-, stik-, stikkel-, storre-, strid-, tynd-.

hårfletning, no. *horflætnəŋ æn -ər* (D.); *hårflætnəŋ æn -ə* (Søvind s.) = rgsm.; på dødfødt barn er der en udvækst, som den h—, moderen har, Kr. Sagn II. 294. 188.

hårfugl, no. = hårvendel, se Sgr. I. 108. 430; skræplærke.

hårkam, no. *horkom æn -kom* (D.); *håkam æn -kam* (Sundev.) — kvinders nakkekam.

hårkamp, no. se harekamp.

hårkjæde, no. *horkæð æn -ər* (D.); *hårkæð æn -ər* (Agger) en snor f. eks. til at bære ur i, flettet af hår.

hårkon, hårkuen, no. se hartkorn.

hårmand, no. [*hormañ æn*] (Ølgod s.) en fugl, rødkælken, sylvia rubecula? se Sgr. III. 158. 888; fordi der er hår i dens rede?

hårnål, no. *hornol æn -nol* (D.); *hårnål æn* (Agger, Søvind s.); *hånål æn -nål* (Sundev.) = rgsm.

hårolie, no. *horulə dæm* (D.) = rgsm.

hårpes, no. se harpiks.

hårpil, no. *horpil æn* (D.) el. tiere: *horspyð* (D.), *hårspy et* (Søvind s.) til at fæste håret op med.

hårpynt, no. *horpyňt æn* (D.); *hårpyňt et* (Søvind s.) = rgsm., pynt til at sætte i håret.

hårpæl, no. *hårpæl æn -pæl* (Thy) = halepæl (s. d.).

hårreb, no. *horrev æn -rev* (D.) et reb, snoet af hår.

hårside, no. *æ horsij* (D.) på skind: den side, hvorpå hårene har siddet, se kjødside.

hårskifte, no. *hårskywt* (vestslesv.) = rgsm.; om kreaturer kan siges: *di ær i æ h—.*

hårskjærer, no. *hårskærər æn -ər* (Agger) = rgsm.

hårslægt, no. Lindormen er jo og af hårslægten ɔ: der er hår på den, som på rotter og mus, Kr. III. 84. 119.

hårspyd, no. se hårpil.

hårsten (?), no. *hårstijən æn* (Lönborg) kaldes den varme sten, som kommes i bryggerkarret; haresten? hærdesten?

hårstræntet, to. *horstræňt* (Lb.); i alm. reb er der 3 *tæt;* det kaldes h—, når den ene snor, hvoraf det er lagt, er strammere end de to andre, el. omvendt.

hårsvøbe, no. *horswøð æn* (Vens.) smækken til en pisk, lagt af hestehår: *hon sòw ham så liq, som hon wå dræjən uð å hans röw mæ æn horswøv* (Malt) alm. tlm.

hårte, bio. se hartad.

hårtelle, no. [*hortjæl æn -tjælər*] (Sall.) tamp af hår, hvoraf et reb snos; se telle.

hårtkuer, no. se hartkorn.

hårtop, no. *hortåp æn -tåp* (D.) = rgsm.; i en vise: jeg så ham i hans håretop, der stod to lus, var sadlet op, Sgr. V. 19. 4, en hest, Sgr. I. 49. 6.

hårtot, no. *hårtåt æn* (Søvind s.) = rgsm.

hårvante, no. *horwòňt æn -ər* (Lild s.) vante, bundet af mskehår el. anden slags hår (s. d.); *sånt æn par horwòňtər æ guə å ha mæ po haw.*

hårvindel, no. en fugl, pibelærken, anthus pratensis, el. bomlærken, emberiza miliaria (Sall., Sir); måske også navn til gulspurvens hun (Hjerm s.); den sagde til herren på korset: „hån ham!“ se Sgr. I. 223, II. 47. 96, V. 37. 294; jfr. hårfugl.

hås, no. se has, hase; hos.

håsk, to. se hadsk.

håske, uo. *ræň å håsk* (Bj. h.) tumle omkring i stöjende leg.

håskind, no. *håskin de* (Agger) skind af håen.

hå-skjærre, no. *håskærə æn -r* (Agger) en stor haj, hvis kød kan spises i nødsfald, men hvis lever bruges til trankogning, sagtens scymmus borealis; jfr. Aasen, haakjerring, også kaldet: haaskjæring, isl. háskerðingr hak.

håt, no. se hot.

håtkuer, no. se hartkorn.

håtte, bio. se hartad.

hå-vable, no. *howabəl æn -blər* (Vens.) vandmand, medusa.

håwt, no. se hofte.

håvven, no. se hoben.

håvver, no. se hoved.

Styrelsen for Universitets-Jubilæets danske Samfund

bestaar for Tiden af:

J. G. E. Kok
Professor, Præst, Styrelsens Formand.

C. J. Brandt
Præst.

O. Nielsen
Arkivar, Dr. phil.

V. Såby
Docent.

S. Birket Smith
Universitetsbibliothekar.

G. Stephens
Professor, Dr. phil.

Kasserer: Boghandler **C. Reitzel.** Løvstræde 7. Kjøbenhavn. K.
Sekretær: Underbibliothekar ved det store kongelige Bibliothek **C. Weeke.**

Indmeldelse af nye Medlemmer modtages i C. A. Reitzel's Boglade samt af Samfundets Sekretær, Underbibliothekar C. Weeke.

Ny tiltrædende livsvarige Medlemmer faa alt hvad Samfundet har udgivet, og ny tiltrædende Aarsmedlemmer kunne erholde hvad der af Samfundet er udgivet før deres Indtrædelse for $^3/_4$ Bogladepris — alt for saa vidt Oplaget strækker til.

Medlemmer af »Selskabet for Indsamling af Folkeminder«, der indmeldes i Samfundet, erlægge som Medlemsbidrag ikkun 6 Kr. 50 Øre aarlig.

Med »Landsmålsföreningarna i Uppsala, Helsingfors ock Lund« har Styrelsen for Universitets-Jubilæets danske Samfund sluttet en Overenskomst, i Følge hvilken Medlemmer af Samfundet kunne erholde det af nævnte Landsmaalsforeninger udgivne Tidsskrift »Nyare Bidrag till Kännedom om de svenska Landsmålen ock svenskt Folklif« til nedsat Betaling, d. e. til 2 Kr. 40 Øre pr. Aargang. De af Samfundets Medlemmer, som maatte ønske at benytte sig af denne Ret, ville behage at gjøre Anmeldelse derom til Samfundets Sekretær, til hvem Betalingen erlægges ved Modtagelsen af en Aargangs første Hefte.

Universitets-Jubilæets danske Samfund

har udgivet følgende Skrifter:

1. **O. Kalkar,** Ordbog til det ældre danske Sprog (1300-1700). 1. Hefte. Bogladepr.: 3 Kr.
2. **S. Peders trende Døtre,** udg. af V. Såby. Bogladepris: 1 Kr.
3. **Blandinger,** udg. ved Samfundets Sekretær. 1. Hefte. Bogladepris: 2 Kr. 50 Øre.
4. **Gamle jydske Tingsvidner,** udg. af O. Nielsen. 1. Hefte. Bogladepr.: 3 Kr. 50 Øre.
5. **O. Kalkar,** Ordbog til det ældre danske Sprog (1300—1700). 2. Hefte. Bogladepris: 3 Kr. 50 Øre.
6. **O. L. Grønborg,** Optegnelser på Vendelbomål, udg. af O. Nielsen. 1. Hefte. Bogladepris 2 Kr. 50 Øre.
7. **O. Kalkar,** Ordbog til det ældre danske Sprog (1300—1700). 3. Hefte. Bogladepr. 2 Kr. 50 Øre.
8. **Blandinger,** udg. ved Samfundets Sekretær. 2. Hefte. Bogladepr. 2 Kr. 50 Øre.
9. **Gamle jydske Tingsvidner,** udg. af O. Nielsen. 2. Hefte (Slutn.). Bogladepris: 2 Kr. 50 Øre.
10. **O. Kalkar,** Ordbog til det ældre danske Sprog (1300—1700). 4. Hefte. Bogladepr.: 4 Kr.
11. **H. F. Feilberg,** Plan for en Ordbog over jydsk Folkemål. Bogladepris: 50 Øre.
12. **Lægebogen i det arnamagn. Haandskr. 187.** 8vo, udg. af V. Såby. 1. Hefte. m. Facsim. Bogladepris: 2 Kr. 50 Øre.
13. **O. L. Grønborg,** Optegnelser på Vendelbomål, udg. af O. Nielsen. 2. Hefte. Bogladepris: 2 Kr.
14. **O. Kalkar,** Ordbog til det ældre danske Sprog (1300—1700). 5. Hefte. Bogladepris: 2 Kr. 50 Øre.
15. **O. Nielsen,** Olddanske Personnavne. Bogladepris: 2 Kr. 50 Øre.
16. **O. Kalkar,** Ordbog til det ældre danske Sprog (1300—1700). 6. Hefte. Bogladepris: 3 Kr. 50 Øre.
17. **Blandinger,** udg. ved Samfundets Sekretær. 3. Hefte. Bogladepris: 1 Kr. 50 Øre.
18. **En cristelig Wnderuisning, hworlunde mandt scall giøre sitt Scriftemaall,** udg. af C. J. Brandt. Bogladepris: 1 Kr.
19. **Thomas a Kempis** i dansk Oversætt. fra 15. Aarh., udg. af F. Rønning. 1. Hefte. Bogladepris: 2 Kr.
20. **O. Kalkar,** Ordbog til det ældre danske Sprog (1300—1700). 7. Hft. Bogladepr.: 3 Kr.
21. **O. L. Grønborg,** Optegnelser på Vendelbomål, udg. af O. Nielsen. 3. Hefte (Slutn.). Bogladepris: 2 Kr.
22. **Thomas a Kempis** i dansk Oversætt. fra 15. Aarh., udg. af F. Rønning. 2. Hefte. Bogladepris: 2 Kr.
23. **O. Kalkar,** Ordbog til det ældre danske Sprog (1300—1700). 8. Hft. Bogladepr.: 4 Kr.
24. **Danmarks christelige Prædikanters Gjensvar paa Prælaternes Klagemaal,** udg. paa ny af H. F. Rørdam. Bogladepris: 1 Kr.
25. **Thomas a Kempis** i dansk Oversætt. fra 15. Aarh., udg. af F. Rønning. 3. Hefte (Slutn.). Bogladepris: 2 Kr.
26. **O. Kalkar,** Ordbog til det ældre danske Sprog (1300—1700). 9. Hft. Bogladepr.: 3 Kr.
27. **H. F. Feilberg,** Bidrag til en Ordbog over jyske Almuesmål. 1. Hft. Bogladepr.: 1 Kr. 60 Øre.
28. **Lægebogen i det arnamagn. Haandskr. 187.** 8vo, udg. af V. Såby. 2. Hefte (Slutn.). Bogladepris: 2 Kr. 50 Øre.
29. **O. Kalkar,** Ordbog til det ældre danske Sprog (1300—1700). 10. Hft. Bogladepr.: 3 Kr.

Til Udgivelse forberedes:

O. Kalkar, Ordbog til det ældre danske Sprog. 11. Hefte.
H. F. Feilberg, Bidrag til en Ordbog over jyske Almuesmål. 2. Hefte.
Blandinger, udg. ved Samfundets Sekretær. 4. Hefte.

